KÂVYÂMÂLÂ. 67.

THE

HÎRASAUBHÂGYA

OF

DEVAVIMALAGAṆI

with his own gloss

EDITED BY

MAHÂMAHOPÂDYÂYA PANDIT S'IVADATTA

Head Pandit and Superintendent, Sanskrit Department,

Oriental College, Lahore,

AND

KÂSHÎNÂTH PÂNDURANG PARAB.

PRINTED AND PUBLISHED

BY

TUKÂRÂM JÂVAJÎ,

PROPRIETOR OF JÂVAJÎ DÂDÂJÎ'S "NIRNAYA SÂGARA" PRESS

BOMBAY

1900

Price 5½ Rupees

काव्यमाला. ६७.

श्रीदेवविमलगणिविरचितं

हीरसौभाग्यम् ।

स्वोपज्ञया व्याख्यया समलंकृतम् ।

जयपुरमहाराजाश्रितमहामहोपाध्यायपण्डितदुर्गाप्रसाददारक-
केदारनाथकृपाङ्गीकृतशोधनकर्मणा महामहोपाध्याय-
पण्डितशिवदत्तशर्मणा, मुम्बापुरवासिपरबोपाह्व-
पाण्डुरङ्गात्मजकाशीनाथशर्मणा च
संशोधितम् ।

तच्च
मुम्बय्यां निर्णयसागराख्ययन्त्रालये तदधिपतिना मुद्राक्षरैरङ्कयित्वा
प्राकाश्यं नीतम् ।

१९००

मूल्यं सार्धं रूप्यकपञ्चकम् ।

भूमिका।

अस्य हि सटीकस्य हीरसौभाग्यनामकमहाकाव्यस्य कविता देवविमलगणि' कस्मिन्काले कस्मिन्देशे क ग्राममलचकारेति सम्यक्तया न निश्चितम्, तथापि ग्रन्थप्रशस्तिलेखत' श्वेताम्बरजैनत्वमस्य प्रतीयते प्रतिसर्गसमाप्तिश्लोकतस्तु 'अस्य पिता शिवसाधु., माता सौभाग्यदेवी, गुरु. सीहविमलगणि ,' इति व्यक्तमेव प्रतीयेते.

ग्रन्थनिर्माणसमयस्तु वर्णनीयस्य हीरविजयगणेर्मरणस्य १६५२ विक्रमसवत्सरे (1595 A. D) भाद्रपदशुक्लैकादश्या वर्णितत्वेन षोडशशतकादुपरितन एव सभाव्यते.

अनेन प्राय: सर्वेऽपि कविवर्णनीया पदार्था वर्णिता. तेषामनुक्रमण्यपि प्रतिसर्गसमाप्तिटीकाया ग्रन्थकर्त्रैव प्रकाशिता अस्माभिरपि विषयानुक्रमणिका स्थूलतया पृथग्मुद्रापिता ततश्च सर्वेऽपि विषया द्रष्टव्या

अस्य च पुस्तकमेकमेव प्राप्तम्, तदाधारेणैव शोधन कृतम्. तथा चात्रास्मद्दोषादक्षरयोजकदोषाद्वा यत्र क्वचनाशुद्धि स्थिता जाता वा, ता सहृदया दयार्द्रचित्ततया शोधयिष्यन्ति इति संभावयाम यत:—

गच्छत: स्खलन क्वापि भवत्येव प्रमादत ।
हसन्ति दुर्जनास्तत्र समादधति सज्जना. ॥

इति प्रार्थयत:

पण्डितशिवदत्त-काशीनाथौ ।

विषयानुक्रमणिका ।

काव्यमाला ।

देवविमलगणिविरचितं
हीरसौभाग्यम् ।

स्वोपज्ञया व्याख्यया समलङ्कृतम् ।

प्रथम सर्ग ।

श्रेय॰ श्रीजयमङ्गलैकनिलय॰ सकल्पकल्पद्रुमो
भूयाद्भूरिविभूतये स भगवाञ्श्रीपार्श्वचिन्तामणि. ।
भव्याना दशदिग्भुवा प्रणमता मन्ये निहन्तु तमो
बिभ्राणा दशता बभु क्रमनखा यस्याभैभास्वत्त्विषः ॥
श्रीचिन्तामणिपार्श्वमोहितकर चिन्तामणीवन्नृणा
सिद्धिश्रीपरिरम्भिण प्रणिदधे विश्वत्रयीनायकम् ।
सान्द्रानन्दमरन्दसुन्दरहृदम्भोजन्मलीलालसा
हंसीवद्विधिना पुनः प्रवि(णि)दधे वाग्वादिनीं देवताम् ॥
स्वोपज्ञहीरसौभाग्यकाव्यस्याव्यासशालिनीम् ।
कुर्वे वृत्तिं विदग्धाना झगित्यर्थविबोधिकाम् ॥

इह हि ग्रन्थारम्भे ग्रन्थकर्ता स्वाभिमतार्थसिद्धये शिष्टाचारपरिपालनाय च सकलविघ्नविघातकारक विशिष्टेष्टदेवतानमस्कारलक्षण मङ्गलमाचरति । तदेव सूत्रमुच्यते—

श्रियं स पार्श्वाधिपतिः प्रदिश्यात्सुधाशनाधीशवतंसिताङ्घ्रिः ।
जगन्निदिध्यासुरिव त्रिमूर्तिर्यत्कीर्तिरासीत्त्रिदशस्रवन्ती ॥ १ ॥

स त्रिजगदद्वैतमहिमा श्रिया त्रैलोक्याधिपत्यलक्षणया चतुस्त्रि[श]दतिशयरूपया लक्ष्म्या वा युक्त पार्श्व एवाधिपति. स्वामी जगदीश्वर. । यद्वा—अष्टचत्वारिंशत्सहस्रयक्षनायकः पार्श्वनामा यक्षस्तस्याधिपति प्रभु । सकलसुरासुराधिपत्येऽपि पार्श्वनाथशासनाधिष्ठातृतया सर्वदा पार्श्वनाथसमीप एव वर्तितया च । भद्रबाहुस्वामिनापि तथैवोक्तम् । 'उवसग्गहर पासम्' इति तस्योपादानम् । श्रियं लक्ष्मीं प्रदिश्यात्प्रदेयादित्याशी प्रयोग. । किंलक्षण. पार्श्वाधिपति । सुधाममृतमश्नन्तीति सुधा अमृतमशन येषा वा । सुधा पीयूषमश्यते एभिरिति भावे(?) वा । सुधाशना देवास्तेषामधीशा नायका । द्वात्रिंशद्व्यन्तरिन्द्रा , विंशतिर्भुवनेन्द्रा॰, दश कल्पेन्द्राः, द्वौ सूर्याचन्द्रमसौ इति चतु॰षष्टिरिन्द्रास्तैर्वतसितौ । 'तत्करोति तदाचष्टे' इतीनक्तप्रत्यये 'वष्टि भागुरिरल्लोपमवाप्योरुपस-

गैयो'' इत्यकारलोपे च वतसिताविति सिद्धौ । अवतसौ कुर्वन्तीति अवतंसयन्ति, अवतस्येते स्म इत्यवतसितौ । अथवा सुधाशनाधीशानामवतसः । 'सजातोऽनयोः । इतो जातार्थे' इतीत प्रत्यय॰ । तादृशावङ्घ्री चरणौ यस्य । अथ यत्तदोर्नित्याभिसबन्धात्स कः । यत्कीर्ति यस्य पार्श्वनाथस्य समाज्ञा । 'श्लोक कीर्तिर्यशोऽभिख्या समाज्ञा' इति हेमचन्द्रनाममालायाम् । जगन्ति त्रीणि भुवनानि निदिध्यासुर्निध्यातुमिच्छुरिव । 'निध्यानमवलोकनम्' इति हैम्याम् । तथा—'पश्यति विभावयत्यपि विलोकते वीक्षते गवेषयति । निध्यायत्यन्विषति' इति क्रियाकलापे । द्रष्टुकामेव । तिस्रो मूर्तयस्तनवो यस्या सा त्रिमूर्तिस्त्रिदशस्रवन्ती सुरनदी गङ्गा आसीज्जाता। गङ्गारूपा जातेत्यर्थ । गङ्गा हि त्रिष्वपि लोकेषु प्रवहतीति कविसमयः । तथा [हि]—'विबुधानन्दमन्दिर विबुधाना देवाना जलक्रीडादिभिरानन्दमन्दिर प्रमोदसदनम् । अर्थात्स्वर्गमार्गप्रवृत्तम् । पुन॰—रसान्तरप्रौढ रसाया पृथिव्यामन्तरे स्वभ्रे अर्थात्पाताले प्रवहति स्रोति प्रौढम्' इति चम्पूकथाया तट्टिप्पनकेऽर्थश्च । इति गङ्गा त्रिपथगा । तेन त्रिलोकीं स्वैर दिदृक्षोर्यत्कीर्तेस्त्रिपथगारूपमूर्तिनिर्माण युक्तमेवेति ॥

सम्यगुपासिता हि वाग्देवता कवितॄणामसाधारणीं कवित्वशक्ति विश्राणयति, अतो वाग्वादिनीं नमस्कुर्वन्कविराह—

प्रीणाति या प्राज्ञदृशश्चकोरीर्विभावरीवल्लभमण्डलीव ।
तमस्तिरस्कारकरी सुरी तां भक्तेर्नतेर्गोचरयामि वाचम् ॥ २ ॥

अह ता प्रसिद्धा विद्यासिद्धये सकलकविकुलै समाराध्यमाना वाचं सुरीं सरस्वतीं देवता भक्ते सेवासत्क्रियावशान्नते. प्रणामस्य गोचरीकरोमि । गोचरा करोमीति गोचरयामि । 'ञिडित्करणे' इति ञि । प्रणमामीत्यर्थ । 'गोचरयन्ति न वाचो यच्चरित चन्द्रचन्द्रिकारुचिरम् । वाचस्पतेर्वचस्वी को वान्यो वर्णस्य जगति ॥' इति हस्तिमतीचैत्यप्रशस्तौ । कीदृशीं वाचम् । तमसोऽज्ञानस्य पापस्य वा । तस्या पापक्षयकारिता शास्त्रेऽपि दृश्यते । यथा—'सुअदेवया भगवई नाणावरणीयकम्मसघाय । ते सिखवे उसययन्ति ।' तथा—'भवविरहवर देहि मे देवि सारम्' इति ससारदावास्तुतो । भवविरहस्तु कर्मक्षयजनित एव स्यात् । तथा—'जीसेरिव ते सा हृता देवी हरतु दुरियाइं' । यद्यपरा क्षेत्रदेवी दुरितहन्त्री तर्हि श्रुतदेवी पातकघातुका कथ न । तिरस्कारो विनाशस्तस्य करीं कारिका अज्ञानहन्त्रीम् । सा का । या वाग्देवी प्राज्ञाना विदग्धाना दृशो दृष्टी॰ प्रीणात्यानन्दयति । केव । विभा॰। यथा विभावरी रात्रिस्तस्या वल्लभो भर्ता चन्द्रस्तस्य मण्डली सपूर्णबिम्बम् । मण्डलशब्दस्य त्रिलिङ्गत्वेन मण्डली । यथा—'शुद्धा सुधादीधितिमण्डलीयम्' इति । चकोरीश्चकोराङ्गनाः प्रीणयति । विभावरीवल्लभमण्डल्यपि कीदृग्विधा । तमसो ध्वान्तस्य तिरस्कारकरी निर्नाशिका ॥

अथ गुरोरनुभावद्देवादीना सम्यक्स्वरूपावगमो वाग्देवतासमाराधनमन्त्राद्युपायाधिगमश्च भवेत्, ततस्तत्प्रसत्तिं स्पृहयन्कविराह—

यच्चक्षुषा मातृमुखोऽप्यशेषविशेषविच्छेखरतानुषङ्गी ।
गुरुं सुराणामधरीकरोति भवन्तु ते श्रीगुरवः प्रसन्नाः ॥ ३ ॥

ते विश्वविख्याता' श्रिया शोभया युक्ता गुरवोऽर्थान्मयि विषये प्रसत्तिभाजः प्रसादभाजन भवन्तु । ते के । यच्च० । येषा गुरूणा चक्षुषा दृशा प्रसन्ननयनावलोकनेन कृत्वा । 'यद्दृष्टिपातसामर्थ्यान्मूको वाचस्पतिर्भवेत्' इति प्रक्रियाकौमुद्याम् । मातृमुखो जडोऽपि अशेषा' समस्ता ये विशेषा वाङ्मयरहस्यानि विदन्ति जानन्तीति अशेषविशेषविदो विशारदास्तेषा शेखरताया उत्तसभावस्यानुषङ्गः प्रसङ्गोऽस्यास्तीति तादृश' सन् सुराणा गुरु बृहस्पतिमधरीकरोति हीनीकरोति स्वप्रतिभाप्रागल्भ्येन पराजयते ॥

विशदहृदयात्मदर्शप्रतिबिम्बितसमस्तभुवनपदार्थसार्थान्सदसद्विवेचनचातुर्याचार्यान्महात्मनो निजविनिर्मितवृत्तविशुद्धिहेतवे अनुकूलयन्कविराह—

कवित्वनिष्कं कषितुं कवीनां येषा मनीषा कषपट्टिकेव ।
सन्तः प्रसन्ना मयि सन्तु शुद्धाशयाः प्रवाहा इव जाह्नवीयाः ॥ ४ ॥

ते सन्तो महात्मानो मयि विषये प्रसन्ना प्रसादोपेता' प्रज्ञाप्राग्भारावगताशेषविशेषोपनिषत्तया वृत्तशुद्धिविधानविधिना मय्यनुग्रहपरायणा सन्तु भवन्तु । कि[विधाः] सन्तः । शुद्धो मात्सर्यरहित आशयोऽभिप्रायो मनो वा येषा ते । आशयशब्देन चित्तमपि प्रोच्यते । यथा नैषधे—'दयासमुद्रे स तदाशयेऽतिथीचकार' इति । तद्वृत्ति —तदाशये नलचित्ते । शुद्धाशया क इव । प्रवाहा इव । यथा जाह्नवीया जाह्नव्या गङ्गाया इमे जाह्नवीया. प्रवाहा ओघा निर्मलमध्या स्यु. । ते के सन्त । येषा सता मनीष' बुद्धिः कवीना काव्यकर्तृणा कवित्व काव्यम् । जातावेकवचनम् । तदेव निष्क सुवर्णं कषितु सम्यक्परीक्षितु कषपट्टिकेव कष स्वर्णपरीक्षणपाषाणविशेषस्तस्य पट्टिका शिला तद्वद्वर्तते । यथा कषोपलेन स्वर्ण परीक्ष्यते तथा यत्प्रतिभाप्रागल्भ्येन काव्यमपि विशुद्ध विधीयते ॥

अथ प्रस्तुताभिधेयमाह—

अमन्दगन्धैरिव गन्धसारो दिशो यशोभि. सुरभीकरोति ।
वृत्तं व्रतीन्द्रस्य तनोमि तस्य कुरान्ववायाम्बरपद्मबन्धोः ॥ ५ ॥

अह तस्य साहिश्रीमदकब्बरनरपतिप्रदत्तजगद्गुरुबिरुदतया जगति विख्यातिभाजो व्रतिना साधूनामिन्द्रस्य श्रीहीरविजयसूरीश्वरस्य वृत्त 'काव्य चरित वा तनोमि विस्तारयामि । करोमीत्यर्थ । 'कथिता' करणे तनने ग्रथने चोत्पादने च ये पूर्वम् । ते धातवः स्पृशन्ति प्रायस्तुल्यार्थतामेव ॥' इति क्रियाकलापोक्ते । कि च वृत्तनायकाश्चतुर्विधा वर्ण्यन्ते । धीरोदात्ता', धीरोद्धता', धीरललिता', धीरप्रशान्ताश्च । तत्र धीरोदात्ता रामचन्द्रादय', धीरोद्धता दुर्योधनादय., धीरललित[illegible]दय , धीरप्रशान्ता जीमूतवाहनप्रमुखा. । तेषु तेष्वपि नायकेषु श्रीहीरविजयसूरेर्धीरप्रशान्तत्वेन वृत्तकरण

युक्तिमदेव । कि० । कुरा इति नामा व्यवहारी तस्य योऽन्ववायो वंश । 'गोत्र तु संतानोऽन्ववायोऽभिजन. कुलम्' इति हैम । स एवाम्बरमाकाश तत्र प्रकाशकत्वात्पद्मानां बन्धुरिव पद्मबन्धुर्भास्वान् । यत्तदो' सबन्धात्तस्य । कस्य । यो व्रतीन्द्रो यशोभिः स्वकीर्तिभि कृत्वा दिश सर्वा अप्याशा. सुरभीकरोति वासयति । चित्रास्पदीकरोतीत्यर्थः । क इव । गन्धसार इव । यथा चन्दनद्रुम' अमन्दैरतिबहुलैर्गन्धैः परिमलैर्दिशः सुरभयति समस्तहरित' सुरभीकुरुते ॥

वर्णनीयस्योत्कर्षाविष्करणद्वारेण आत्मनोऽनौद्धत्य प्रतिपादयन्कविराह—

पारे गिरा वृत्तमिदं क सूरेस्तनुप्रकाशा क च शेमुषी मे ।
प्रक्रम्य मोहादहमङ्गुलीस्तत्प्रमातुमीहे चरणं मुरारेः ॥ ६ ॥

सूरेः श्रीहीरविजययतीन्द्रस्य गिरा पारे वाचामगोचरः । 'गिरा हि पारे निषधेन्द्रवृत्तम्' इति नैषधे । वक्तुमशक्यमिदमिदानींतनसर्वजनप्रतीत वृत्त क्वास्ते । च पुन. तनुः स्तोक प्रकाशो विषयो यस्या एतादृशी मे मम शेमुषी बुद्धि क । तत्तस्मात्कारणादह मोहान्मौढ्यादज्ञानाद्वा । 'सोऽह हसायितु मोहाद्बक. पङ्गुर्ययेच्छति' इति चम्पूकथायाम् । मोहोऽज्ञानमिति तद्वृत्ति । अङ्गुलीः करशाखा प्रक्रम्य प्रारभ्य । 'प्रारम्भ प्रोपत' क्रम ' इति हैम्याम् । स्थापयित्वा । मुरारेर्नारायणस्य चरण पदम् । आकाशमित्यर्थ. । प्रमातुमीहे प्रमाणविषय नेतुमिच्छामि । यथा कश्चिदज्ञानवान्पुमान्स्वाङ्गुलीर्मण्डयित्वा अनन्त नभ प्रमातुमारभते, न पुन प्रभवति, तथा वाचा गोचरातीत गुरुवृत्त कर्तु प्रारब्धवानप्यह न सम्यक्तया पूर्ण प्रणेतु प्रभविष्णुरिति तत्त्वम् ॥

न तु कश्चिदपि प्रभुवृत्त भाषितु प्रभुर्भवेत्तदेवाह—

यो वालुका हैमवतीप्रतीरे प्रमाति सख्याति च विप्रुषोऽब्धे. ।
ताराः पुन' पारयति प्रमातुं गुणान्गणेन्दोर्गणयेन्न सोऽपि ॥ ७ ॥

यो जनो हैमवत्या मन्दाकिन्या । 'गङ्गा त्रिपथगा ऋषिकुल्या हैमवती' इति हैम्याम् । प्रतीरे तटे । 'तट तीर प्रतीर च' इति हैम्याम् । वालुका सिकताकणान्प्रमाति प्रमाणयति च । पुन —यो अब्धे समुद्रस्य विप्रुषो जलबिन्दून्सख्याति सख्यागोचरीकरोति । पुन — यस्तारास्तारका प्रमातु प्रमाणीकर्तु पारयति समर्थीभवति । सोऽपि प्रज्ञाप्रकर्षपराभूतपुरुहूतसूरिरपि गणस्तपागच्छस्तत्र इन्दुरिव सर्वेषामाह्लादकत्वेन इन्दुस्तस्य गच्छनायकस्य हीरविजयसूरेर्गुणाञ्ज्ञानदर्शनचारित्रशमदमादिकान्न गणयेद्गणयितु न शक्नुयात् ॥

प्रागुक्त पुनरपि द्रढयन्स्वकीयसामर्थ्यं वक्ति—

वृत्तं विभोर्भाषितुमप्रभुर्यज्जम्भारिसूरिस्तदहं किमीशे ।
यः शृङ्गिशृङ्गाग्रगतैर्दुरापः किं भूमिगस्तं विधुमाददीत ॥ ८ ॥

विभोर्हीरविजयसूरीश्वरस्य यद्वृत्त चरित्र भाषितुं वक्तु जम्भारेः शक्रस्य सूरि-

राचार्यः । 'प्रज्ञाप्राग्भारपराङ्मुखीकृतपुरंदरगुरु' इति चम्पूकथायाम् । सोऽप्रभुरसमर्थः । तद्वृत्त वक्तुमहं कविः किं कथम् । अथ वा किमिति प्रश्ने वितर्के ईशे समर्थीभवामि । अपि तु नेत्यर्थः । उक्तमर्थमर्थान्तरेण द्रढयति—यश्चन्द्र शृङ्गिणः शिखरिणः शैलस्य शृङ्ग शिखर तस्य यदग्र सर्वोपरितनभूमिभागः तत्र गतैः प्राप्तैः पुरुषैः । दुःखेन कष्टेन आप्यते लभ्यते इति दुरापः । सर्वथापि प्राप्तु न शक्यः । त विधुं चन्द्रमस भूमिगो भूमौ स्थित पुमान्किमिति प्रश्ने आददीत गृह्णीयात्स्वपाणिना ॥

यद्येव तर्हि वृत्त न कर्तव्यम् । नहि, कर्तव्य त्ववश्यमेव । तर्हि कथ करिष्यतेऽतः करणसामर्थ्यमाह—

प्रभोः प्रभावादथ वा कथं न प्रभुर्भवामि प्रविधातुमेतत् ।
स्वःसत्प्रसादात्त्रिदशाचलस्य शिखासु खेलायति किं न खञ्जः ॥ ९ ॥

अथ वेति स्मरणगर्भे पक्षान्तरे वा । अत्रान्तरे मम गुरुभक्तिप्राग्भारवशाविर्भूतभाग्योदयात्स्मृतिविषयमायातम्, तदेव काव्ये प्रोच्यते । प्रभोर्हीरविजयसूरेः प्रभावान्माहात्म्यादेतत्काव्य प्रविधातु निर्मातुमह प्रभुः समर्थः कथ न भवामि । अपि तु प्रभुर्भवाम्येव । उक्तमर्थमर्थान्तरेण समर्थयति—खञ्जश्चरणविकलः पुमान् स्व स्वर्गे सीदति तिष्ठतीति स्व सद्देवस्तस्य प्रसादादनुग्रहात्त्रिदशाचलस्य मेरो शिखासु अग्रभागभूमीषु किं न खेलायति क्रीडति । अपि तु खेलतीत्यर्थः । यथा खञ्जो दिव्यानुभावात्सुरशिखरिशिखरे खेलति, तथाहमपि हीरसूरिमाहात्म्यादेतत्काव्यं कर्तुं समर्थीभवाम्येव । 'क्रीडति विहरति रमते खेलति खेलायतीति खेलार्थाः' इति क्रियाकलापे ॥

इति पीठिकापद्धति ।

अथ वर्णनप्रारम्भः—

सुपर्वभिर्भोगिभिरङ्गिसंघैर्लीलां स्वयं बिभ्रदिव त्रिलोक्याः ।
प्रेयानिव स्त्रीभिरिहास्ति जम्बूद्वीपोऽब्धिवेलाभिरुपास्यमानः ॥ १० ॥

इह जगति भूमण्डलरूपमध्यमलोके पार्थिवो रजतहेमरत्नमयोऽनादृताभिधानस्य द्वीपाधिदेवस्यावासभूत उत्तरकुरुवर्ती जम्बूवृक्षस्तेनोपलक्षितो द्वीपो जम्बूद्वीपोऽस्ति वर्तते । जम्बूद्वीप किं क्रियमाणः । उपास्यमानः सेव्यमानः । काभि । अब्धेः समुद्रस्य वेलाभिर्जलवृद्धिभिः । क काभिरिव । प्रेयान् स्त्रीभिरिव । यथा अतिशयेन प्रिय । मातृपितृभ्रातृपुत्रादिसर्वस्वजनेभ्योऽपि पतिव्रताना स्त्रीणा प्रेमाधिक्य भर्तर्येव तेन प्रेयानिति पदोपादानम् । कान्तः स्त्रीभिर्निषेव्यते । जम्बूद्वीपः किं कुर्वन् । उत्प्रेक्ष्यते—बिभ्रदिव धारयन्निव । काम् । लीला शोभा विलास वा । कस्या । त्रिलोक्या जगत्त्रयस्य । कथम् । स्वयमात्मना । कैः । क्रीडार्थमागतैर्हिमवद्गिरिसुरसरित्पद्महृदादिनिवासिभिर्वा सुपर्वभिर्देवैः । तथा—भोगिभिर्नागकुमारैः । तथा—अङ्गिसंघैर्देहिसार्थैः । 'संघः सार्थस्तु देहिना समूहे' । अथवाङ्गिविशेषणान्यपि । अङ्गिसंघैः । कि० । सुशोभनानि

पर्वाणि पर्युषणादीपालिकादीनि येषा ते तथा । पुनः किं० । भोगो राज्यादिसुखमस्त्येषामिति मत्वर्थीयप्रत्यये भोगिनस्तैः । विलासम् । 'लस श्लेषणक्रीडनयोः' इति धात्वर्थत्वादाश्लेषणं मिलन कलयन् ॥

नीराजयन्तीष्विव चित्रभानुमादाय दिग्वारविलासिनीषु ।
संवर्धयन्तीषु पयःपृषद्भिर्वेलासु कान्तास्विव मुक्तिकाभिः ॥ ११ ॥
यं शंभुशैलच्छविरोमगुच्छचन्द्रातपत्रोद्धतवाहिनीकम् ।
वार्धेस्तरङ्गा मगधा इवोर्वीधवं स्तुवन्तीव गभीररावैः ॥ १२ ॥

यं जम्बूद्वीप वार्धेः समुद्रस्य तरङ्गा कल्लोलाः ।उत्प्रेक्ष्यते—गभीररावैर्मन्द्रस्वरैः स्तुवन्तीव स्तुतिं कुर्वन्तीव । के इव । मगधा इव । यथा मागधा वशादिस्तुतिकारिण उर्वीधव पृथ्वीपतिं स्तुवन्ति । किं० जम्बू. । शभुशैल कैलासस्तस्य च्छवय स्फटिकरत्ननिर्यद्द्युतय एव रोमगुच्छाश्चामराणि यस्य तथा चन्द्रो विधुमण्डल एवातपत्र छत्रं यस्य । पुनः किं० । उद्धता रङ्गत्तरङ्गैरुत्कटा वाहिन्यो नद्यो यस्य । पश्चात्कर्मधारय । उर्वीधवमपि शभुशैलच्छविवदुज्ज्वला रोमगुच्छा यस्य । तथा—चन्द्रतुल्यमातपवारण यस्य । तथा—उद्धता. स्वच्छोत्कर्षाद्वैरिवार तृण मन्यमाना वाहिन्य. सेना यस्य । अत्रापि कर्मधारय. । कासु सतीषु । दिग्वारविलासिनीषु सतीषु दिश एव वाराङ्गनास्तासु । उत्प्रेक्ष्यते—नीराजयन्तीष्विव । नीराजनामारात्रिका कुर्वतीषु । नीराजना कुर्वन्ति इति नीराजयन्ति । करणे णिप्रत्यय. । नीराजयन्तीति नीराजयन्त्यस्तासु । 'प्रदक्षिणीकृत्य जयाय सृष्टया रराज नीराजनया स राजघ.' इति नैषधे । 'नीराजनया आरात्रिकविधानेन' इति तद्वृत्ति । कि कृत्वा । चित्रभानु सूर्यमादाय गृहीत्वा । अन्या अपि वारविलासिन्यश्चित्रभानु वह्निमादाय राजान नीराजयन्ति । 'अग्नी हसश्चित्रभानुर्विवस्वान्' । तथा—'वृषाकपि पावकचित्रभानू' इति सूर्यवह्निनाम्नी हैमग्राम् । पुन कासु सतीषु । वेलासु समुद्रजलवृद्धिषु सतीषु । कि कुर्वतीषु । सवर्धयन्तीषु अवकिरन्तीषु । उत्प्रेक्ष्यते—वर्धापयन्तीष्विव । वर्धापयन्तीति प्रयोग. कल्पकिरणावलग्राम् । कै । पयना पानीयाना पृषद्भिर्बिन्दुभि । कास्विव । कान्तास्विव । यथा कामिन्य. क्षमाकान्त मुक्तिकाभिर्मुक्ताफलैरुपलक्षणाल्लाजैरपि वर्धापयन्ति । 'अवाकिरन्वयोवृद्धास्त लाजै पौरयोषित ' इति रघुवंशेऽपि । 'सिता वमन्तः खलु कीर्तिमुक्तिका.' इति नैषधे ॥ युग्मम् ॥

चन्द्रार्कचक्रद्वयभृत्प्रभूतक्षेत्रप्रभू रत्ननिधानवार्धिः ।
यः कोऽपि चक्रीव चकास्त्यसख्यद्वीपावनीपैः समुपास्यमानः ॥ १३ ॥

यो जम्बूद्वीपः कोऽप्यद्भुतवैभव. । 'जयति मधुसहाय. सर्वसंसारवल्लीजननजरठकन्दः कोऽपि कन्दर्पदेवः' इति चम्पूकथायाम् । 'कोऽप्यद्भुतवैभवः' इति तद्टिप्पनके । चक्रीव सार्वभौम इव चकास्ति शोभते । किंविशिष्टो यः । चन्द्रो विधुरर्कः सूर्यस्तावेव

चक्रे रथाङ्गे तयोर्द्वयं बिभर्तीति चक्रद्वयभृत् ।पुनः किंभूतः। प्रभूतानां क्षेत्राणाम् । १ भरत २ हिमवत् ३ हरिवर्ष ४ महाविदेह ५ देवकुरु ६ उत्तरकुरु ७ रम्यक ८ ऐरण्यवत ९ ऐरावताभिधानानां नवसख्याकाना वर्षाणां प्रकर्षेण भूरुत्पत्तिस्थानम् । पुनः किभूतः । रत्नाना मणीना निधानाना च वार्धिर्वार्धिनामधेया सख्या यत्र । 'शत सहस्रमयुतं लक्ष-प्रयुतकोटय' । अर्बुदमब्ज खर्वे च निखर्वे च महाम्बुजम् । शङ्कुर्वार्धिरन्त्य मध्य परार्ध्यं चेति नामत'॥' इति हैममालायाम् । लौकिका सख्या । यद्वा रत्नैरुपलक्षितानि संपूर्णानि वा निधानानि निधय' वार्धिश्च । सगरचक्रवर्तिवचसा सुस्थितसुरानीतः शत्रुंजयशैला-द्द्वादशक्रोशदूरमुक्त समुद्रो यत्र ।पुन किंभूतः। असख्या. सख्यातीता ये द्वीपाः। १ धातु-कीखण्ड २ पुष्कर ३ वारुणी ४ क्षीर ५ घृत ६ इक्षु ७ नन्दीश्वर ८ अरुण ९ अरुण-वर १० अरुणवरावभास एव त्रिप्रत्ययावतारकुण्डल–शङ्ख–रुचक–भुजग–कुश क्रौञ्चप्रमुखा असख्याता द्वीपास्त एवावनीं पृथ्वीं पान्ति रक्षन्ति इति कृत्वा भूपास्तैरुपास्यमानः ससे-व्यमान । चक्री तु एकचक्रभृत्तथा एकस्य भरतादे क्षेत्रस्य प्रभु स्वामी । तथा चतु-र्दशनवनिधानवानेव, द्वात्रिंशत्सहस्रसख्याकैरेव भूपै राजभिः सेव्यः ॥ इति जम्बूद्वीपः॥

अन्तःस्फुरन्मौक्तिकरत्नराजीविराजिकुल्येशदुकूलभाजः ।
भास्वज्जगत्यर्जुनमेखलाया निशावशाहर्मणिकर्णिकायाः ॥ १४ ॥
संध्यारुचीकुङ्कुमपङ्किलाङ्कप्राचीप्रतीचीक्षितिभृत्कुचायाः ।
द्वीपश्रियास्तारकताहारे किनायको राजति रत्नसानुः ॥ १९ ॥

यत्र जम्बूद्वीपे रत्नसानुर्मेरू राजति शोभते।किं०। उत्प्रेक्ष्यते—द्वीपश्रिया जम्बूद्वीपल-क्ष्म्यास्तारका ज्योतींषि ता एव तारा निर्मलमौक्तिकानि । 'तारो निर्मलमौक्तिके' इत्यने-कार्थ' । तेषा हारस्तत्र किनायको मध्यमणिः । किंभूताया द्वीपश्रियाः । अन्तर्मध्ये स्फुरता द्योतमानाना मौक्तिकाना मुक्ताफलाना रत्नाना मणीना राजी श्रेणी तया विरा-जते इत्येवशीलो य कुल्याना नदीनाम् । 'कुल्या तु सारिणी नद्यो' इत्यनेकार्थः । ईश' स्वामी । 'याद स्रोतोवार्नदीश'' इति हैमीवचनात् । स[मुद्र] एव दुकूल क्षौमवस्त्रं भ-जत्याश्रयते सा तस्या । 'सागराच्चाग्रे स्युर्नेमी मेखलाम्बरा' इति हैमीवचनात् । समुद्रस्य वस्त्रत्वेनोपादानम् । पुन किंभूताया' । भास्वन्ती दीप्यमाना या जगती । कपिशीर्षकव-र्जितप्रकारभित्ति. । सैवार्जुनस्य सुवर्णस्य मेखला काञ्ची यस्या सा तस्याः । पुनः किंभू-ताया । निशा रात्रिर्वशा प्रिया यस्य स निशापतिश्चन्द्रस्तथाहर्मणिर्भास्करस्तावेव कर्णिके कर्णभूषणे यस्याः सा तस्या । पुनः किंभूतायाः।सध्ये दिनाद्यवसानभवे तयो रुची कान्तिः। रुचीशब्दो दीर्घकारान्तोऽप्यस्ति । यथा—'रुच्यो रुचीभिर्जितकाञ्चनाभिः' इति नैषधे । सैव कुङ्कुम केसर तेन पङ्किलौ व्याप्तावङ्कावुत्सङ्गौ ययोस्तथाविधौ यौ प्राची पूर्वा प्रतीची पश्चिमा तयोः क्षितिभृतौ पर्वतावुदयास्ताचलनामानौ तावेव कुचौ स्तनौ यस्यास्तस्याः॥ युग्मम् ॥

---

१. 'कुण्डलाया'' इति पाठ..

यत्रोल्लसद्गौरिमतुङ्गिमश्रीर्झरप्रवृत्तिः स्फुटभद्रशाली ।
करीव हेम्नः शिखरी विभाति रवीन्दुघण्टाग्रहघर्घरीमान् ॥ १६ ॥

यत्र द्वीपे हेम्नः स्वर्णस्य शिखरी पर्वतो मेरुर्विभाति । क इव । करीव हस्तीव । किंभूतो मेरु करी च। उल्लसन्ती प्रोल्लास प्राप्नुवन्ती स्फुरन्ती गौरिम्नः । 'गौरस्तु श्वेतपीतयो ' इत्यनेकार्थे । पीतत्वस्य श्वेततायाश्च । तथा—तुङ्गिम्न उन्नतत्वस्य श्री' शोभा यस्मिन् स' । समासान्तविधेरनित्यत्वाद्व्यवस्थितविभाषयात्र समासान्तः कप्रत्ययो नागात् नैषधेऽप्येव दृश्यते । यथा—'उडुपरिषदि मध्यस्थायिशीतांशुलेखानुकरणपटुलक्ष्मीमक्षिलक्षीचकार' इति । गजविशेषणेऽप्येवमेव । पुन' किंभूतः । झराणा निर्झराणा प्रवृत्ति प्रवर्तन प्रसरण यस्माद्यस्मिन्वा मेरौ । करिणि तु निर्झरप्रचारवत्सप्तधाप्रवृत्तिर्मदप्रवाहो यस्मिन् । 'मदो दानं प्रवृत्तिश्च' इति हैम्याम् । पुनः किंभूतः । स्फुट विनिद्रमुन्मिषित विकसितम्।'दलित स्फुटित स्फुटम्' इति हैम्याम् । भद्रशालाख्य वनं यत्र । करी तु स्फुट प्रकट भद्रजातित्वेन शालते शोभते इति सः । 'शाल प्रशसायाम्' इति कल्पद्रुमे । पुन' किंभूतः । रवीन्दू सूर्याचन्द्रमसौ तावेव घण्टे तथा ग्रहा मङ्गलाद्या उपलक्षणान्नक्षत्रतारकास्त एव घर्घर्यः क्षुद्रघण्टिका यस्मिन्सः । गजोऽपि रवीन्दुवद्वृत्तघण्टाभ्या ग्रहसदृक्किङ्किणीभिश्च युक्तो भवति ॥

यत्रार्थिनोऽर्थेशमिव प्रसार्य करान्सुवर्णं विवरीषवः किम् ।
प्रदक्षिणागोचरता नयन्ति ज्योतिर्गणा गैरिकसानुमन्तम् ॥ १७ ॥

यत्र जम्बूद्वीपे ज्योतिर्गणा ग्रहनक्षत्रतारासमूहा गैरिकस्य । 'गैरिक स्वर्णधात्वोः' इत्यनेकार्थे । सानुमन्त पर्वत सुमेरुम् । प्रदक्षिणाया दक्षिणावर्तभ्रमिक्रियाया गोचरता नयन्ति प्रापयन्ति। 'मन्ये न मे श्रवणगोचरता गतोऽसि' इति कल्याणमन्दिरस्तवे । तथा—'द्वीपाधिपान्नयनयोर्नय गोचरत्वम्' इति नैषधे। किं० । उत्प्रेक्ष्यते—करान्किरणान्पाणीन्प्रसार्य विस्तार्य विवरीषव । 'वृञ् याचने' । वरीतुमिच्छवो याचितुकामा किम् । के इव । अर्थिन इव । यथा याचका करान्प्रसार्य सरलीकृत्य स्वर्णमभ्यर्थयितुकामा अर्थेश धनपति प्रदक्षिणयन्त्यनुकूलीकुर्वन्ति ॥ इति मेरुः ॥

सवेशकैश्यायितकूलिनीशो ललामलीलायितसिद्धशैलः ।
[1]द्वीपेन्दिराया इव भालपट्टो यस्मिन्व्यभाद्भारतनाम वर्षम् ॥ १८ ॥

यस्मिञ्जम्बूद्वीपे भारतमिति नाम यस्य तादृश वर्ष क्षेत्र व्यभाद्बभासे । यादृक् प्रथमाद्यरकेष्वभूत् तादृक्पञ्चमारके नास्ते। अवसर्पिणीकालानुभावात्सर्वेऽपि पदार्था अनन्तगुणपर्यादिभिर्हीयमानाः सन्त्यत एव भूतकाल' । उत्प्रेक्ष्यते—द्वीपेन्दिराया जम्बूद्वीपलक्ष्म्या भालपट्टो ललाटमिव । किंभूतः । सवेशे सन्निधौ श्यामत्वात्कैश्यायितः केशसमूह

१. 'द्वीपावनीन्दोरिव' इति पाठः.

इवाचरितः । 'केशाना कैश्यकेशिके' इति हैम्याम् । कूलिनीशो लवणाम्बुराशिर्यस्य । पुनः किंभूतः । ललामस्तिलकस्य लीला विलासस्तद्वदाचरित' सिद्धशैल' शत्रुंजयाद्रिर्यस्मिन् यस्य वा । ललामशब्दो नकारान्ताकारान्तोऽप्यस्ति लिङ्गानुशासनावचूर्णौ ॥

पराजितद्वीपततिप्रतीष्टचिरत्नरत्नाद्युपदागणेन ।
द्वीपेन पृथ्वीपतिनेव वर्षं व्यधायि धामोपनिधेरिवैतत् ॥ १९ ॥

द्वीपेन जम्बूनाम्ना एतद्वर्ष भारत क्षेत्रमुपनिधे' । उत्प्रेक्ष्यते—न्यासस्य धाम गृहं व्यधायि चक्रे । केनेव । पृथ्वीपतिनेव । यथा राज्ञा निक्षेपस्य निकेतन क्रियते । किंभूतेन द्वीपेन पृथ्वीपतिना च । पराजिता निजौजोविभवै पराभूता स्वायत्तीकृता च । 'ओजो बले प्रतापे च' इत्यनेकार्थः । या द्वीपाना तति श्रेणी तस्याः सकाशात्प्रतीष्टो गृहीतश्चिरत्नानि चिरकालोत्पन्नानि रत्नानि मणयस्तदादिरुपदागणः प्राभृतप्रकरो येन स तेन । 'प्रतीष्टकामज्वलदस्त्रजालकम्', तथा 'चिरत्नरत्नाचितमुच्चित चिरात्' इति नैषधे ॥ इति भरतक्षेत्रम् ॥

वैताढ्यशैलो विपुलां द्विफाला विनिर्मिमीते स्म निजेन यस्य ।
यमीभ्रमीभङ्गिविभूष्यमाणा स्त्रैणस्य सीमन्त इव प्रवेणीम् ॥ २० ॥

वैताढ्यनामा शैल यस्य भरतक्षेत्रस्य भूमी द्विफाला द्विभागा निर्मिमीते स्म कृतवान् । 'द्विफालबद्धाश्चिकुरा शिर स्थितम्' इति नैषधे । केन । निजेन आत्मना । 'श्रुत्वा निज भीमजया निरस्तम्' इति नैषधे । 'निजमात्मानम्' इति तद्वृत्तिः । क इव । सीमन्त इव । यथा स्त्रैणस्य स्त्रीणा समूहस्य सीमन्तः केशवर्त्म प्रवेणीं कबरीं द्विफाला कुरुते । किंभूताम् । भूमीं प्रवेणीं च । यमी यमुना तस्या भ्रमी भ्रमणमावर्तकज्जलपरिभ्रान्तिस्तस्या भङ्गयो विलासा । 'शृङ्गारभङ्गिरुचिरेऽपि' इति नैषधे । 'शृङ्गारविलासयोग्येऽपि' इति नद्वृत्ति । रचनाश्च । ताभिर्विभूष्यमाणामलंक्रियमाणाम् ॥

वैताढ्यशैलेन विभज्यमानावुभौ विभागौ भरतस्य भातः ।
द्वीपावनीपं किमुपेत्य भूत्या जितौ भजन्तौ फणिनाकिलोकौ ॥ २१ ॥

भरतक्षेत्रस्य वैताढ्यनाम्ना शैलेन विभज्यमानौ विभागीक्रियमाणावुभौ द्वौ विभागावशौ भातो राजत. । किमुत्प्रेक्ष्यते । भूत्या स्वलक्ष्म्या जितौ पराभूतौ सन्तौ उपेत्य समीपमागत्य द्वीपमेवावनीप भूप सेवमानौ भजन्तौ फणिना नागाना नाकिना देवाना लोकौ भुवनौ । पातालस्वर्गलोकावित्यर्थः ॥ इति भरतक्षेत्रस्य द्वौ विभागौ ॥

स्वच्छन्दकेलीतरलीभवन्त्याः स्रस्तं शिरस्तो भुवि वर्षलक्ष्म्याः ।
किमुत्तरीयं मरुतोत्तरङ्गीकृतं सितं यत्र बभस्ति गङ्गा ॥ २२ ॥

यत्र भरतक्षेत्रे गङ्गा बभस्ति भासते । 'निशानभ सदृशे रजनीगगनतुल्ये । तथा निशानैस्तेजस्विभिर्बभस्तीति । तथा सदृश इ' कामो यस्य' इति चम्पूटिप्पनके । उत्प्रे-

क्ष्यते—स्वच्छन्द स्वेच्छया केली क्रीडा । 'केलीभिरुद्धर कृशोदरि' इति नैषधे । तया तरलीभवन्त्याश्चलाजायमानाया वर्षलक्ष्म्या भरतक्षेत्रश्रिया' शिरस्तो मस्तकाद्भुवि भूमौ स्रस्त पतितमुत्तरीयमुपर्याच्छादनवस्त्र प्रावरणमिव । किंभूतम् । मरुता वायुना उत्प्राबल्येन तरङ्गयुक्त कृतम् । पुनः किंभूतम् । सितमुज्ज्वलम् ॥ इति गङ्गा ॥ इतिभरतक्षेत्रम् ॥

तद्दक्षिणार्धे सुरगेहगर्वसर्वंकषो गूर्जरनीवृदास्ते ।
श्रियेव रन्तुं पुरुषोत्तमेन जगत्कृताकारि विलासवेश्म ॥ २३ ॥

तस्य भरतक्षेत्रस्य दक्षिणदिक्पार्श्ववर्तिनि अर्धे सामिभागे खण्डे सुरगेहस्य स्वर्गस्य यो गर्वः स्ववैभवाहकारस्तस्य सर्वंकषः सर्वापह्नरी गूर्जर इति नामा नीवृद्देश आस्ते वर्तते । उत्प्रेक्ष्यते—पुरुषोत्तमेन नरश्रेष्ठेन । जातावेकवचनम् । विष्णुना च सार्ध रन्तुं क्रीडितु श्रिया लक्ष्म्या कर्त्र्या जगत्कृता सर्वसृष्टिविधायिना विधात्रा विलासवेश्म केलिनिकेतनमकारि कारितमिव । ण्यन्तप्रयोगः ॥

अशेषदेशेषु विशेषितश्रीर्यो मञ्जिमानं वहते स देशः ।
आक्रान्तदिक्चक्र इवाखिलेषु वसुंधराभर्तृषु सार्वभौमः ॥ २४ ॥

यो देशो गूर्जरमण्डलो मञ्जुनो भावो मञ्जिमा त चारुता वहते स्म दधौ । किंभूतो देशः । विशेषः सर्वातिशायिता सजातोऽस्यामिति विशेषिता श्रीर्धनधान्यादिका सर्वापि सपत्तिरूपा लक्ष्मीः शोभा वा यस्य । अत्र समासान्तविधेरनित्यत्वात्कप्रत्ययाभावः । केषु । अशेषेषु समस्तेषु देशेषु जनपदेषु । पुनः किंभूतम् । आक्रान्त महत्त्वादात्मना व्याप्त दिशा चतसृणामुपलक्षणाद्विदिशामपि एतावता अष्टाना हरिता चक्र मण्डल येन । क इव । सार्वभौम इव । यथा सर्वभूमेरीश्वरश्चक्रवर्ती अखिलेषु सर्वेषु वसुधराभर्तृषु भूपालेषु विशेषितश्रीर्भवति । किंभूत. । आक्रान्त स्वभुजबलेन विजित दिक्चक्र येन ॥

सुस्वामिभाजो विबुधाभिरामाः सजिष्णवो यत्र पुरः स्फुरन्ति ।
धृता दधानेन दिवाभ्यसूया येनामरावत्य इवाप्रमेयाः ॥ २५ ॥

यत्र देशे पुरो नगर्यः स्फुरन्ति । किंभूता । सुशोभन नीतिमन्त स्वामिन राजान भजन्ति इति सुस्वामिभाज । पुन किंभूता । विशेषेण बुधाश्चतुर्दशविद्यावेदिन' पण्डितास्तैरभिरामा मनोज्ञा । पुन किंभूता । सह जिष्णुभिर्जयनशीलै सुभटादिभिर्वर्तन्ते यास्ताः । उत्प्रेक्ष्यते—दिवा देवलोकेन सहाभ्यसूयामीर्ष्या दधानेन वहता येन देशेन अप्रमेयाः प्रमातुमशक्या गणनातीता अमरावत्य इन्द्रपुर्य इव धृता । किंभूता अमरावत्यः । सुस्वामिन सहस्राक्षत्वात्सर्वप्रकृतिभाववेदिन पुरदर स्वामिकार्तिक वा भजन्तीति । पुनः किंभूताः । विबुधैर्देवै रम्याः । पुनः किंभूता. । सह जिष्णुना शक्रेण कृष्णेन वा वर्तन्ते यास्ताः 'सश्रीका हरय इति चम्पूकथायाम् । अथ वा जिष्णुश्च जिष्णुश्च जिष्णू कृष्णेन्द्रौ ताभ्यां सह । सरूपाणामेकशेषे ॥

अथ कानिचित्तीर्थानि प्रतिपाद्यन्ते—

शत्रुंजयाद्रेस्तलहट्टिकायां यदार्षभिर्वासयति स्म पूर्वम् ।
द्विषन्निव क्षोणिभृता विनीतां यस्मिंस्तदानन्दपुरं समस्ति ॥ २६ ॥

यन्नगर पूर्वं प्रथमयात्राकरणसमये शत्रुंजयाद्रिदर्शनादुत्पन्नामन्दानन्दात् शत्रुंजयाद्रेः सिद्धाचलयस्य तलहट्टिकाया सीमभूमौ । 'सम्मेतशैलतलहट्टिकायां ग्रामसत्तमे । क्षेमकरः सार्थनामा ग्रामाध्यक्षो भवानभूत् ॥' इति प्रतिक्रमणसूत्रबृहद्वृत्तौ । ऋषभस्यापत्यमार्षभिर्भरतचक्री वासयति स्म निवेशितवान् । वार्धकिरत्नेनेति शेषः । क इव । क्षोणिभृता द्विषन्निव । यथा पर्वताना शत्रुरिन्द्र. पूर्वं प्रथम श्रीऋषभस्वामिराज्यावसरे सर्वनगरपुरग्रामादिनिवेशनप्रथमप्रारम्भे विनीता नाम्नीं नगरीं वासितवान् । धनदेनेति शेषः । यस्मिन्देशे तदानन्दपुरमधुना नु बृहन्नगरापराभिधान पुर विभाति ॥ इत्यानन्दपुरम् ॥

यत्तुङ्गतारङ्गगिरौ गिरीशशैलोपमे कोटिशिला समस्ति ।
स्वयंवरोर्वीव शिवाम्बुजाक्षीपाणिग्रहे कोटिमुनीश्वराणाम् ॥ २७ ॥

यस्मिन्देशे तुङ्गेऽभ्रलिहे तारङ्गनाम्नि पर्वते कोटिशिला समस्ति विद्यते । किंभूते तारङ्गगिरौ । गिरीशस्य शिवस्य शैल' कैलाशस्तस्योपमा सादृश्य यस्य स तस्मिन् । उत्प्रेक्ष्यते—कोटिसख्याकाना मुनीश्वराणा शिव सिद्धिः सैवाम्बुजाक्षी वधूस्तस्याः पाणिग्रहे विवाहे स्वयवरोर्वी स्वयवरमण्डपमेदिनीव ॥

यत्पर्वते कल्पितसप्तभूमी राजर्षिणाकार्यत जैनगेहः ।
इवाधिरोढुं शिवचन्द्रशाला निःश्रेणिकारोहणसप्तकाङ्का ॥ २८ ॥

यस्मिस्तारङ्गशैले राजर्षिणा कुमारपालेन कल्पिता रचिताः सप्तसख्याका भूमयः । पिट्टणिका । उपर्युपरि स्थितिस्थानकानि यत्र स कल्पितसप्तभूमिर्जैनगेहः प्रासादः शिल्पिभिरकार्यत निर्मापितः । उत्प्रेक्ष्यते—शिव मोक्षस्तदेव चन्द्रशाला शिरोगृह तामधिरोढुमुपरि चटितुम् । चटतिप्रयोग ऋषिमण्डलवृत्तौ । यथा—'चटिष्यति कथ प्रौढदेहोऽय गजराजवत्' इति । आरोहणाना सोपानाना सप्तकमङ्के उत्सङ्गे यस्यास्तादृशी निःश्रेणिका अधिरोहणी कारितेव ॥

गभीरताधःकृतवार्धिनेवोपदीकृतं दन्तिनमुद्वहन्तम् ।
राजर्षिरस्मिन्विजयाङ्गजातं तीर्थाधिपं स्थापयति स्म चैत्ये ॥ २९ ॥

अस्मिस्तारङ्गगिरौ चैत्ये स्वकारिताप्रासादे राजर्षि' कुमारपालभूपालो विजयाया जितशत्रुनृपपत्न्या अङ्गजात नन्दनमजितनामान द्वितीयतीर्थंकर स्थापयति स्म निवेशयामास । किं कुर्वन्तम् । उद्वहन्तं दधतम् । क कर्मतापन्नम् । दन्तिनमर्थाल्लाञ्छनरूप गजम् । उत्प्रेक्ष्यते—गभीरतया गाम्भीर्येणाध कृतेन अलब्धमध्यत्वेन पराभूतेन वार्धिना समुद्रेण उपदीकृतं ढौकितमिव । वार्धौ जलकरिणा सद्भाव[स]त्वादैरावणस्याप्यर्णवे समुत्पन्नत्वा-

च्चेयमुत्प्रेक्षा। अथ वा 'विन्ध्येन धैर्यैरिव धिकृतेन' इति पाठः। तत्र धैर्यैर्मन्दरादिभ्योऽप्यतिशायिस्वधीरताभिधिकृतेनातिभूतेन विन्ध्येन विन्ध्याचलेनोपदीकृतमिव। विन्ध्याचले हि करिणा सद्भाव। 'रोहणाचले रत्नानि। मलयाद्रौ चन्दनानि। विन्ध्याचले गजा' इत्यादि काव्यकल्पलतायाम्। तथा—'स्वस्थानात्पदमात्रमप्यचलतो विन्ध्यस्य चानेकशो जायन्ते मदपालिपालितयश.श्रीलम्भिनः कुम्भिन.' इति सूक्तेऽपि॥

चैत्येन चूडामणिनेव शीर्षं विभूष्य राजर्षिरमुष्य शृङ्गम्।
सिद्धाचलस्येव सुमङ्गलाभूस्तीर्थत्वमुर्व्यां प्रथयाचकार॥ ३०॥

कुमारपालोऽमुष्य तारणगिरेः। तारण इत्यभिधानं सामसौभाग्यकाव्ये। तीर्थत्व च सकलकर्मक्षयकरणविधिना मोक्षगमनस्थानकतामुर्व्यां पृथिव्या प्रथयाचकार विस्तारयामास। क इव। सुमङ्गला भूरिव। यथा सुमङ्गला ऋषभदेवपत्नी तस्या तस्या वा भवतीति सुमङ्गलाभूर्भरच(त)क्री सिद्धाचलस्य शत्रुजयाद्रेस्तीर्थता प्रथयति सा। किं कृत्वा। विभूष्य विभूषा शोभा लम्भयित्वा। कम्। शृङ्ग शिखरम्। अर्थात्तारणगिरेरेव। केन। चैत्येन स्वकारितविहारेण। किं केनेव। शीर्षं चूडामणिनेव। यथा कश्चित्पुमान् मस्तक चूडामणिना विभूषयति॥

देशे पुनस्तत्र समस्ति शङ्खेश्वरोऽन्तिकस्थायुकनागनाथः।
धात्रा धरित्र्यां जगदिष्टसिद्ध्यै मेरोरिवादाय सुरद्रुरुप्तः॥ ३१॥

अपरतीर्थवर्णनाधिकारे तत्र गुर्जरदेशे पुनरन्यत् श्रीशङ्खेश्वरपार्श्वनाथः तीर्थं समस्ति जागर्ति। कि॰ शङ्खेश्वर.। अन्तिके समीपे स्थायुक सेवाहेवाकितया नित्य तिष्ठत्येवशीलः नागानां नाथः प्रभुर्धरणेन्द्रो यस्य। अथ वा। षष्ठाशीतिसहस्रनागनायकप्राग्जन्मवर्धमानाचार्याभिधानशङ्खेश्वराधिष्ठायकनागेन्द्रो यस्य। अथ वा पुरुषादेयनामकर्माण श्रीपार्श्वनाथ विमुच्य अन्येषा देवाना समीपे अधिष्ठातृत्वेन। अमानोना प्रतिषेधे। ना कदाचिदपि न गच्छन्तीति नागाः अष्टाचत्वारिंशसहस्रयक्षास्तेषा नाथ पार्श्वयक्षो यस्य स। उत्प्रेक्ष्यते—जगदिष्टसिद्ध्यै। 'तात्स्थ्यात्तद्व्यपदेश' इति न्यायाज्जगज्जनानामिष्टस्याभिलषितस्य सिद्ध्यै पूर्तये मेरोः सुरतरुनिवासभूमेरादाय गृहीत्वार्थात्कल्पद्रुम धात्रा ब्रह्मणा धरित्र्या गुर्जरमण्डलमेदिन्याम्। धरित्रीति गुर्जराभिधानम्। अथवा केवल भूमावेव सुरद्रुः कल्पवृक्ष उप्तः प्ररोपित इव॥

विद्याधरेन्द्रौ विनमिर्नमिश्च यद्बिम्बमभ्यर्चयतः स्म पूर्वम्।
स्वर्गे ततोऽपूजि विडौजसा यत्स्वधाम्न एव स्पृहयेव सिद्धेः॥ ३२॥

नमिश्च पुनर्विनमिर्नाम विद्याधरेन्द्रौ छद्मस्थश्रीऋषभदेवसेवासतुष्टधरणेन्द्रप्रदत्तवैताढ्यदक्षिणोत्तरश्रेणिद्वयराज्याष्टाचत्वारिंशद्विद्यालङ्कृतौ पूर्वं प्रथममस्याश्चतुर्विंशत्यादिसमये श्रीमद्युगादिदेवे विद्यमाने सति नमिविनमिनामानौ खेचरेन्द्रौ यस्य श्रीशङ्खेश्वरपार्श्व-

नाथस्य बिम्बं प्रतिमामभ्यर्चयतः स्म पूजयतः स्म । बिम्बशब्दः पुनपुंसके । ततस्तदनन्तरं यद्विम्बं विडौजसा शक्रेणापूजि पूजितम् । उत्प्रेक्ष्यते—स्वर्गे देवलोके मनुष्यावतारं विनैव देवसंबन्धिवैक्रियशरीरेणैव सिद्धेर्मुक्तेः स्पृहया वाञ्छयेव ॥

तेनाथ मुक्तं गिरिनारिशृङ्गेऽधिगम्य माणिक्यमिवामराणाम् ।
नीत्वात्मधाम्नोर्विधुपद्मपाणी यदार्चतां निर्वृतिमीहमानौ ॥ ३३ ॥

विधुपद्मपाणी चन्द्राकौं यत् श्रीशङ्खेश्वरपार्श्वबिम्बमात्मधाम्नोः स्वगृहयोर्निजविमानयोर्वा नीत्वा आनीय आर्चतां पूजयतः स्म । किं कृत्वा । अथ कियत्कालं पूजनात्तं तेन शक्रेण सौधर्मेन्द्रेण गिरिनारिशृङ्गे रैवताद्रेः काञ्चनबलानकाख्यशिखरे मुक्तं स्थापितम् अर्थाद्यत्पार्श्वबिम्बं सुराणां माणिक्यमिव चिन्तारत्नमिवाधिगम्य संप्राप्य । विधुपद्मपाणी किं कुर्वाणौ । ईहमानौ काङ्क्षन्तौ । काम् । निर्वृतिं मुक्तिं सुखं च ॥

ताभ्यां ततः स्थापितमुज्जयन्ते पार्श्वं स्वसर्वस्वमिवावसाय ।
आखण्डलः कुण्डलिनां क्रमेण सभाजनायानयदात्मधाम्नि ॥ ३४ ॥

कुण्डलिनां भुजगानामाखण्डलः पुरंदरो नागेन्द्रः क्रमेण कियता कालेन श्रीपार्श्वबिम्बं सभाजनाय पूजनार्थम् । 'सभाजनं तत्र ससर्ज तेषां सभाजने पश्यति विस्मिते सा' इति नैषधे । 'सभाजनं पूजनम्' इति तद्वृत्तिः । आत्मधाम्नि स्वमन्दिरे आनयदानयति स्म । किं कृत्वा । अवसाय ज्ञात्वा । कम् । पार्श्वनाथम् । पुनः पूर्ववदेव ताभ्यां चन्द्रार्काभ्यामुज्जयन्ते रैवताचले स्थापितं न्यासीकृतम् । किमिव । स्वसर्वस्वमिव स्वस्यात्मनः सर्वद्रव्यनिधिमिव ॥

गिराथ नेमेररविन्दनाभिरुपास्य पद्माप्रियमष्टमेन ।
आनाययत्तेन जितं तमात्मद्विषज्जयं मूर्तिमिवाश्रयन्तम् ॥ ३५ ॥

अथ कियत्कालपूजनानन्तरमरविन्दनाभिर्नारायणो नेमेः श्रीनेमिनाथस्य गिरा वाचाष्टमेनाष्टमभक्तेन पद्माप्रियं पद्मावत्याः प्राणनाथं धरणेन्द्रमुपास्य आराध्य तेन धरणेन्द्रेण तं पूर्वव्यावर्णितस्वरूपं जिनं पार्श्वनाथमानाययत् । उत्प्रेक्ष्यते—मूर्तिं शरीरमाश्रयन्तमात्मनः स्वस्य द्विषता वैरिणा विजयमिव । 'अरविन्दनाभिः' इति माघकाव्ये । तथा 'अरविन्दनाभिर्भाललोचनश्चक्रपाणिरित्यादयः शिष्टप्रयोगाः समता एव' इति कातन्त्रव्याकरणवार्तिकेऽपि ॥

ततो जरा येन यदूद्वहानां न्यवारि वारां स्नपनोद्भवेन ।
बाणस्य कुष्टं वपुषस्त्विषेव राजीविनीजीवितवल्लभेन ॥ ३६ ॥

ततोऽत्रागमनानन्तरं येन श्रीपार्श्वनाथेन स्नपनोद्भवेन निजस्नानसमुत्पन्नेन वारां सलिलेन कृत्वा यदूद्वहानां यदुनन्दनानां समस्तयादवानां जरा प्रतिवासुदेवजरासंधविद्याशस्त्रसमुद्भूतविस्रसा । 'विस्रसा जरा' इति हैम्याम् । न्यवारि निवारिता । केनेव । राजी-

विनीजीवितवल्लभेनेव । यथा पद्मिनीप्राणनाथेन भानुना त्विषा स्वकिरणेन कृत्वा बाणस्य बाणनाम्नः कवेर्वपुषः शरीरात्कुष्ठ दुष्टरोगविशेषो निराकृतः । एतद्व्यतिकरविस्तरभक्तामरस्तववृत्तेरवसेयः ॥

यत्रार्हताध्मायि निजध्वजिन्यास्त्राणाय कम्बुर्भ्रमता समन्तात् ।
तत्राच्युतेनारिजयप्रशस्तिरिवात्मनः शङ्खपुरं न्यधायि ॥ ३७ ॥

यत्र स्थाने निजस्या(जाया) आत्मीयाया निजस्य स्वस्य वा ध्वजिन्याः सेनायास्त्राणाय रक्षणाय समन्तात्सेनासर्वतो भ्रमता भ्रमणीं कुर्वता सता अर्हता श्रीनेमिनाथेन कम्बुः शक्रशङ्खोऽध्मायि वादितः पूर्यते स्म । तत्र तस्मिन्स्थाने अच्युतेन विष्णुना शङ्खपुर नाम नगर न्यधायि स्थापितम् । वासितमित्यर्थ । उत्प्रेक्ष्यते—आत्मनो निजस्य शत्रूणामरीणा जयप्रशस्तिः सग्रामे जरासधादिद्वेषिनिषूदनाद्यक्षरमालिकेव ॥

वसुंधराया इव वैजयन्तं निर्माप्य चैत्यं सुरगोत्रमित्रम् ।
निवेशयामास सुवर्णबिन्दुरानन्दसान्द्रोऽत्र जिनेन्द्रबिम्बम् ॥ ३८ ॥

सुवर्णबिन्दुर्नारायणोऽत्र चैत्ये जिनेन्द्रबिम्ब श्रीपार्श्वनाथप्रतिमा निवेशयामास स्थापितवान् । किं कारयित्वा । निर्माप्य विधापयित्वा । किम् । चैत्य प्रासादम् । किंभूतम् । सुराणा गोत्रस्य गिरेर्मेरो । 'शैलोऽद्रि शिखरी शिलोच्चयगिरी गोत्रोऽचलः सानुमान्' इति हैम्याम् । मित्र सुराद्रिवत्तुङ्गमित्यर्थ । कि० सुवर्णबिन्दुः । आनन्दसान्द्र प्रमोदमेदुरः । उत्प्रेक्ष्यते—वसुधराया पृथिव्या वैजयन्तमिन्द्रप्रासादमिव ॥

स्वकारितेशाचलचारुचैत्ये निवेशितः सज्जनमन्त्रिणा यः ।
स रोपितः स्वःशिखरीव सौधाङ्गणेऽस्य जज्ञेऽखिलसिद्धिदायी ॥३९॥

स शङ्खेश्वरपार्श्वनाथोऽस्य सज्जनमन्त्रिणोऽखिला समस्ता अष्टसख्याका अणिमाद्या अन्या वा मन्त्रतन्त्रस्वर्णरूप्यादिका हृदयाभिलाषिता सिद्धीर्ददानीत्येवशीलो दायी दायको जज्ञे जात । क इव । स्व शिखरीव । यथा सौधस्य निजमन्दिरस्याङ्गणे रोपित उप्त सुरद्रुमो निखिलार्थसिद्धिद स्यात् । स क. । य प्रभु स्वेनैवात्मनैव कारित शिल्पिभिर्निर्मापितम्, तथा—ईशाचलः कैलाशस्तद्वच्चारु तुङ्ग सुधाधवल च यच्चैत्य प्रासादस्तस्मिन् सज्जननाम्ना मन्त्रिणा निवेशितः स्थापित. । अथ वा सज्जनमन्त्रिणा स्वकारितोत्तुङ्गचैत्ये निवेशितस्तस्मिन् सौधाङ्गणे प्ररोपितसुरतरुरिव सकलार्थसिद्धिदातासीत् । अत्र च 'प्ररोपितः' इति पाठ ॥

निःस्वादिवैश्वर्यमनाप्य झंझूपुरार्कतो दुर्जनशल्यभूमान् ।
रूपं यतः सारमिवाप्य देवसद्मेव यच्चैत्यमचीकरच्च ॥ ४० ॥

च पुनः—कियति काले व्यतीते सति दुर्जनशल्यनामा भूमान् राजा यच्चैत्यं यस्य भगवतः प्रासादमचीकरत् शिल्पिभिः कारयामास । उत्प्रेक्ष्यते—देवसद्मेव सुपर्वविमान-

मिव । किं कृत्वा । यतः श्रीशङ्खेश्वरपार्श्वनाथात् रूप दुष्टरोगापगमात्सर्वाङ्गसुभगतामाप्य लब्ध्वा । उत्प्रेक्ष्यते—स्मार स्मरसबन्धि रूप सप्राप्य । पुन किं कृत्वा । अनाप्य अनासाद्य । कुत—झझूपुरे झझूवाडाख्यग्रामे । योऽर्क साधिष्ठायकसूर्यप्रतिमा ततः । प्रथम हि दुर्जनशल्यभूमीपति सूर्यपुर उपविष्ट । ततस्तदधिष्ठायकेन प्रोक्त यत्—'तवाङ्गकुष्ठादिरोगामयो मयापनेतु न शक्यते । ततस्त्व शङ्खेश्वरपार्श्वनाथपार्श्वे प्रयाहि । स एव तव सर्वाङ्गीणान्रोगानपनेष्यति ।' तदनु शङ्खेश्वरपार्श्वनाथमाराध्य सम्यग् रूपवानासीदिति सप्रदायः । अतो झझूपुरस्थभास्करात्सम्यक् रूप न प्राप्तम् । कस्मादिव । नि स्वादिव । यथा दरिद्रपुरुषादैश्वर्य नाप्यते । अत्र पूर्वाचार्यप्रणीतस्तुतिकाव्यानि यथा—'अपूपुजत्त्वा विनमिर्नमिश्च वैताढ्यशैले वृषभेशकाले । सौधर्मकल्पे सुरनायकेन त्व पूजितो भूरितर च कालम् ॥ १ ॥ आराधितस्त्व समय कियन्त चान्द्रे विमाने किल भानवेऽपि । पद्मावतीदेवतया च नागाधिपेन देवावसरेऽर्चितस्त्वम् ॥ २ ॥ यदा जरासधप्रयुक्तविद्याबलेन जात स्वबल जरार्तम् । तदा मुदा नेमिगिरा मुरारि पातालतस्त्वा तपसा निनाय ॥ ३ ॥ तव प्रभोस्तान्त्रजलेन सिक्त रोगैर्विमुक्त कटक बभूव । सस्थापित तीर्थमिद तदानीं शङ्खेश्वराख्य यदुपुगवेन ॥ ४ ॥ तथा कथचित्तव चैत्यमत्र श्रीकृष्णराजो रचयाचकार । स द्वारकास्थोऽपि यथा भवन्त ननाम नित्यं किल सप्रभावम् ॥ ५ ॥ श्रीविक्रमान्मन्मथबाणमेरुमहेशतुल्ये समये व्यतीते । त्व श्रेष्ठिना सज्जननामकेन निवेशितः सर्वसमृद्धिदोऽभूः ॥ ६ ॥ झझूपुरे सूर्यपुरोऽनवाप्त त्वत्तोऽधिगम्याङ्गमनङ्गरूपम् । अचीकरद्दुर्जनशल्यभूपो विमानतुल्य तव देवचैत्यम् ॥ ७ ॥' इति ॥

पद्मावतीप्राणपतिः प्रसूनाशनो भविष्णुश्चरणारविन्दे ।
तन्तन्यते यन्महिमानमुर्व्यां सरोजसौरभ्यमिवाहिकान्तः ॥ ४१ ॥

पद्मावत्या वैरोट्यापरनामधेयाया प्राणपतिर्भर्ता धरणोरगेन्द्रो यन्महिमान यस्य श्रीशङ्खेश्वरपार्श्वनाथस्य माहात्म्यमुर्व्यां धरित्र्या तन्तन्यते अद्यापि यावदतिशयेन विस्तारयति । पद्मापति किंभूतः । प्रसून पुष्प तदेवाशनमाहारो यस्य स प्रसूनाशनो भृङ्ग. । 'भोज्य तु पुष्पमधुनी' इति हैमीवचनात् । स भविष्णुर्भवनशील । कस्मिन् । अर्थाद्यद्भगवतश्चरणारविन्दे पादपद्मे । क इव । अहिकान्त इव । यथा अहिकान्तो वायु । 'वातोऽहिकान्तपवमानमरुत्' इति हैम्याम् । सरोजसौरभ्य कमलपरिमल क्षितौ तन्तनोति ॥

यो ध्वंसतेऽष्टापि दरान्नराणा व्यालान्ववायानिव वैनतेयः ।
शयेशयालूः पुनरष्टसिद्धीः प्रणेमुषा यः कुरुते कृपालु. ॥ ४२ ॥

यो भगवान्नराणामर्थादात्माश्रितमानवाना दरान् मनुष्यादुत्पन्न इह लोकभयम्, सिंहसर्पाद्युत्पन्नपरलोकभयम्, चौरराजाद्युत्पन्नादानभयम्, अग्निविद्युदाद्यकस्माद्भयम्, दु कालजातजीविकाभयम्, मरणभयम्, अयशोभयम्, नरकतिर्यग्गत्यादिदु खज सुसम्रभयमेतान्यष्टौ । अथ वा मत्तेभमृगेन्द्रदवाग्निभुजगसग्रामसमुद्ररोगचौराभिधानानि महाभयानि विध्वसते ना-

शयति । क इव । वैनतेय इव । यथा वैनतेयोऽष्टसख्यान् व्यालाना सर्पाणामन्ववायान् कुलानि वासुक्यनन्ततक्षककर्कोलपद्ममहापद्मशङ्खकुलीशशिनामानि विध्वसते । पुनर्यं कृपालुर्दयावान् प्रणेमुषा निजपादाम्बुजयोर्नम्रीभूताना जनाना लघिमा वशिता ईशत्व प्राकाम्य महिमा अणिमा यत्र कामावसायित्व प्राप्तिरित्यष्टसंख्याका अष्टनाम्न्यो वा सिद्धयः ता. शये हस्ते शयालुः शयनशीला हस्तस्थिता' कुरुते सपादयति ॥

ऊर्जस्वलत्वं कलयन्कलौ यो निधिर्महिम्नां महसामिवांशुः ।
जागर्ति शङ्खेश्वरपार्श्वनाथः श्रेयःपुरीप्रस्थितपान्थसार्थः ॥ ४३ ॥

य' श्रीशङ्खेश्वरपार्श्वनाथो जागर्ति स्फूर्जति । कि कुर्वन् । कलौ कलिकालेऽपि युगे ऊर्जस्वलत्व स्फूर्तिमत्ता कलयन् धारयन् । किंभूत । महिम्ना माहात्म्याना प्रभावाना निधिराश्रयस्थानम् । क इव । अंशुरिव । यथा सूर्यो महसा तेजसा प्रतापाना वा निधानम् । पुन किंभूत । श्रेय सिद्धिरेव पुरी नगरी तत्र प्रस्थिताश्चलिता ये पान्था भव्याध्वगास्तेषा सार्थ इव सार्थ. ॥ इति श्रीशङ्खेश्वरपार्श्वनाथ. ॥

तत्रापि च स्फूर्तिमियर्त्यपूर्वां श्रीस्थम्भने स्थम्भनपार्श्वदेवः ।
व्यध्वंसि धन्वन्तरिणेव येन कुष्ठोपतापोऽभयदेवसूरेः ॥ ४४ ॥

अपि च—पुनरन्यद्वर्णनप्रस्तावे तत्र गुर्जरमण्डले श्रिया लक्ष्म्या युक्त यत्स्थम्भन स्थम्भतीर्थपुर तत्र स्थम्भननामा पार्श्वदेवोऽपूर्वामसाधारणीं स्फूर्तिमियर्ति गच्छति । प्राप्नोतीत्यर्थः । येन श्रीस्थम्भनपार्श्वदेवेन नवाङ्गीवृत्तिविधोऽभयदेवसूरे. कुष्ठोपताप. । अर्थात् शरीरात्कुष्ठनामा उपतापो रोग । 'रोगो रुजा रुगातङ्को० आम आमय आकल्यमुपतापो गद सम ' इति हैम्याम् । व्यध्वसि निरस्त । केनेव । धन्वन्तरिणेव । कविसमयानुसारेण नारायणासुरसुरमथितक्षीरसमुद्रसमुद्धृतचतुर्दशरत्नमध्ये धन्वन्तरिनाम वैद्यरत्नमजायत । यथा धन्वन्तरिरत्नेन धन्वन्तरिनाम्ना वैद्यराजेन कुष्ठादिसर्वरोगो विध्वस्यते ॥

स्वक्षारता सूनुकलङ्किता च मार्ष्टुं क्रमाम्भोजरजोमृतेन ।
वेलाछलाद्यं जलधिर्द्विवेलमुत्कण्ठितो नन्तुमिवाभ्युपैति ॥ ४५ ॥

जलधि समुद्रो द्विवेल द्वे वेले वारौ यत्रेति क्रियाविशेषणम् । वारद्वय वेलाछलाद्वारिवृद्धिव्याजात् । उत्प्रेक्ष्यते—य स्थम्भनपार्श्वदेव नन्तु नमस्कर्तुमिवाभ्युपैति अभिमुख समेति । किंभूतो जलधिः । उत्कण्ठित कण्ठादूर्ध्वमुत्कण्ठ उत्कण्ठत्व सजातमस्येति भावप्रधानो निर्देश. । अन्योऽप्युत्कण्ठित औत्सुक्यकलितो जिन नन्तुमायाति । किं कर्तुम् । मार्ष्टुमपनेतुम् । काम् । स्वस्यात्मन क्षारता लवणता द्रोहन्तशक्रोद्धुता च । च पुन सूनोश्चन्द्रमस. । विधो समुत्पन्नत्वात् । कलङ्को गुरुदाराधिगमनात्परस्त्रीलाम्पट्यापवादोऽस्यास्तीति कलङ्की तस्य भाव कलङ्किता ताम् । 'कलङ्कोऽङ्कापवादयो.' इत्यनेकार्थ. । केन । क्रमात्पादौ भगवत्पादावेवाम्भोजे कमले तयो रजो रेणुस्तदेवामृत पीयूष तेन । 'त्वत्पादपङ्कजरजोऽमृतदिग्धदेहा' इति भक्तामरस्तोत्रे ॥ इति स्थम्भनपार्श्वनाथः ॥

तीर्थानि तीर्थाधिपपावितानि परस्सहस्राण्यपराण्यपीह ।
स्फूर्तिं परा बिभ्रति पूर्वदेशे जिनेशकल्याणकशालिनीव ॥ ४६ ॥

अपि पुन , इह देशे लाडणचारूपप्रमुखानि अन्यान्यपराणि परस्सहस्राणि सहस्रात्पराणि सहस्रशः अनेकसहस्रसख्यानि तीर्थानि पुण्यस्थानानि परा प्रकृष्टा स्फूर्तिं बिभ्रति कलयन्ति । कि० । तीर्थाधिपैर्जिनेन्द्रैरर्थात् जिनप्रतिमाभि. पावितानि पावनीकृतानि । पवित्रितानीत्यर्थ॰ । कस्मिन्निव । पूर्वदेश इव । यथा पूर्वदेशे सहस्रसख्याकानि तीर्थानि स्फुरन्ति । किभूते पूर्वदेशे । जिनेशास्तीर्थकरास्तेषा कल्याणकानि च्यवनजन्मदीक्षाज्ञानमोक्षगमनस्थानानि तै शालन्ते शोभन्ते इत्येवशीलस्तस्मिन् ॥ इति पुण्यस्थानानि ॥

अथ क्रीडास्थानकानि—

नवोदयं हीरकुमारचन्द्रं निरीक्षितुं कौतुकिनीसमेता ।
स्वयं स्वयंभूतनया किमेषा सरस्वती यत्र विभाति सिन्धुः ॥ ४७ ॥

यत्र देशे सरस्वतीनामा सिन्धुर्नदी विभाति शोभते । उत्प्रेक्ष्यते—नवो नूतनो भाविनि भूतोपचारादुदयो यस्य त तथोक्तम् । हीरनामा कुमारेषु कुमाराणा वा मध्ये चन्द्र इव दीप्यमानत्वात् विविधनादहासवाग्विलासविश्राणनादिभिराह्लादकत्वाद्वा कुमारचन्द्रस्तं निरीक्षितु द्रष्टु कौतुक विद्यते यस्या॰ सा कौतुकिनी कुतूहलाकलिता । एषा कि स्वयभुवो धातुस्तनया पुत्री भारती स्वयमात्मना नदीरूपेणेत्यर्थ । 'ब्रह्मपुत्री सरस्वती नदी' इति हैमीवचनात् । समेता समागतेव । अन्यापि वशा कौतुकान्नवोदय चन्द्र प्रेक्षितु समेति ॥

कपोलपालीमृगनाभिपत्रलताङ्कितैश्च द्विजचन्द्रिकाङ्कैः ।
क्रीडन्मृगाक्षीवदनैर्बभौ या सहस्रचन्द्रेव विरञ्चिपुत्री ॥ ४८ ॥

या विरञ्चिपुत्री सरस्वती सरित् क्रीडन्त्यो जलविलास सृजन्त्यो या मृगाक्ष्य सारङ्गनयनास्तरुण्यस्तासा वदनैर्मुखै. सहस्रचन्द्रेव दशशतमृगाङ्केव बभौ भाति स्म । किभूतैर्वदनै. । कपोलपालीषु गण्डस्थलेषु । पालीशब्दो दीर्घोऽप्यस्ति । 'कपोलपाली जनितानुबिम्बयो ' इति नैषधे । या मृगनाभे कस्तूरिकाया. पत्रलता पत्रवल्लय ताभिरङ्कितै॰ कलितै । पुन. किभूतै । द्विजाना दन्ताना चन्द्रिका ज्योत्स्ना । कान्तिरित्यर्थ. । ता अङ्के क्रोडे येषा तै । 'दशनचन्द्रिकया व्यवभासितम्' इति रघुवशे ॥

यूनो रिरंसोपगतान्सकान्तान्हंसस्वनैः स्वागतमुच्चरन्ती ।
तरङ्गहस्तस्थितपङ्कजैर्या विश्राणयामास किमर्घमर्घ्यान् ॥ ४९ ॥

या सरस्वती नदी यूनस्तरुणान् । तरङ्गाः स्वकल्लोला एव हस्तास्तेषु स्थितै पङ्कजैः कमलैः कृत्वा । किम् । उत्प्रेक्ष्यते—अर्घ पूजाविधिम् । 'अर्घ पूजाविधौ मूल्ये द्रव्ये' इत्यनेकार्थः । विश्राणयामास । 'दत्ते ददाति विश्राणयति प्रयच्छति च' इति क्रियाकलापे । प्र-

दत्ते स्म। या किं कुर्वती। उच्चरन्ती कथयन्ती। पृच्छन्तीत्यर्थः। उत्प्रेक्ष्यते—उच्चरन्तीव। गर्भितोत्प्रेक्षा। किम्। स्वागतं सुखेनागतं कुशलप्रश्नं वा। कैः। हंसस्वनैर्मङ्गलरावैः। कान्प्रति। यूनस्तरुणान्। किंभूतान्। रिरंसया जलक्रीडां कर्तुमिच्छया उपगतान् स्वस्मिन् विषये समागतान्। पुनः किंभूतान्। सकान्तान्सहकान्ताभिर्वर्तन्ते ये प्रियायुक्तान्। पुनः किंभूतान्। अर्घ्यान् पूजायोग्यान्॥

विधोर्धियामन्दमरन्दलीनशिलीमुखोन्मीलितपुण्डरीकम्।
वीक्ष्याभितो यत्र चकोरिकाभिरभ्रामि पीयूषरसाभिकाभिः॥ ९०॥

यत्र सरस्वत्यां सरिति अमन्दमरन्दार्थं प्रचुरमकरन्दपानकृते लीना अन्तर्निलीय स्थिता शिलीमुखा भ्रमराः यत्र एवंविधम्। तथा—उन्मीलितं विकसितं पुण्डरीकं सिताम्भोजं वीक्ष्य विलोक्य पीयूषस्यामृतस्य रसो निःस्यन्दस्तस्याभिकाभिः कामयित्रीभिः। 'कामुकः कमिता कम्रोऽनुकः कामयिताभिकः' इति हैम्याम्। चकोरिकाभिर्ज्योत्स्नाप्रियजायाभिर्विधोर्धिया चन्द्रबुद्ध्या अभितः समन्तादभ्रामि भ्राम्यते स्म। चकोरिकाणाममृतपानमग्रे वक्ष्यते॥ इति सरस्वती॥

मुक्तालताङ्केव निजोपकण्ठश्रेणीभवल्लक्ष्मणपक्षिलक्षैः।
शिञ्जानमञ्जीरवतीव कूलानुकूलकूजत्कलहंसिकाभिः॥ ९१॥
शिलीमुखाश्लेषिसरोरुहेव सनेत्रवक्त्रश्रियमाश्रयन्ती।
रथाङ्गनामद्वितयेन तुङ्गपीनस्तनद्वन्द्वमिवोद्वहन्ती॥ ९२॥
रोमावलीं शैवलवल्लरीभिरिवादधानापि च यत्र देशे।
स्वकेलिलोलान्वरवर्णिनीव युवव्रजान्साभ्रमती तनोति॥ ९३॥

अपि च पुनः—यत्र देशे साभ्रमती नाम नदी वरवर्णिनीव प्रधानस्त्रीव युवव्रजांस्तरुणगणान् स्वस्यात्मनि विषये केलिषु जलक्रीडासु कामकेलिविलासेषु वा लोलांश्चपलानत्युत्सुकांस्तनोति। करोतीत्यर्थः। किंभूता साभ्रमती। निजस्यात्मनः स्वकीयस्य वोपकण्ठे समीपे तटपार्श्वे। 'काठा' इति लोकप्रसिद्धा। श्रेणीभवता पङ्क्त्या वितिष्ठमानानां लक्ष्मणपक्षिणां सारसविहगमानाम्। 'सारसस्तु लक्ष्मणः स्यात्' इति हैम्याम्। लक्षैः मुक्तालताङ्केव मुक्ताफलहारोऽङ्के। 'पूर्वभागे उपस्थोऽङ्कः' इति हैम्याम्। कटेरूर्ध्वं पूर्वकायः। कण्ठादिषु यस्याः। अथवा अङ्को भूषणं यस्यास्तादृशीव। 'अङ्को भूषारूपकलक्ष्मसु' इत्यनेकार्थः। पुनः किंभूता। कूले तटेऽनुकूलं कर्णयोरमृतायमानं कूजन्तीभिः शब्दायमानाभिः कलहंसिकाभिः कृत्वा शिञ्जानमञ्जीरवतीव रणझणिति निक्वणायमाननूपुरमण्डितेव। पुनः किंभूता। सह नेत्रेण नयनेन वर्तते यत्तत्सनेत्रं यद्वक्त्रं तस्य श्रियं लक्ष्मीमाश्रयन्तीवेत्युत्प्रेक्ष्यते। केन। शिलीमुखं भ्रमरमाश्लिष्यत्यालिङ्गतीत्येवंशीलं यत्सरोरुट् पद्मं तेन। 'तज्जलात्सरसः पङ्कात् परे रुट्रुहजन्मजैः' इति हैम्याम्। पुनरुत्प्रेक्ष्यते—उद्वहन्तीव दधतीव।

किम्। तुङ्गमुच्च पीन पुष्ट यत्स्तनद्वन्द्वं कुचयुग्म तत्। केन। रथाङ्गनाम्नोश्चक्रवाकयोर्द्वितयेन युगलेन। पुनरुत्प्रेक्ष्यते—आदधाना आ ईषत्कलयन्तीव। काम्। रोमावलीं लोमलेखाम्। काभिः। शैवलवल्लरीभिः शेवालमञ्जरीभिः। 'घञ्चुच्युता शैवलमञ्जरीव' इति कुमारसम्भवे। स्त्रीणा प्रायो लोमलेखा स्वल्पैव प्रशस्यते। 'बहुलोमा दरिद्रा स्यात्' इति वचनात्ततोऽत्रादधानेत्युपादानम्। किं च स्त्रीणामुदरे रोमराजी वर्ण्यमाना दृश्यते। तथा—'घणपव्वयरोमरायवणगहण' इति। तथा—'वयसी शिशुता तदुत्तरे सुदृशी स्वाभिविधिं विधित्सुनी। विधिनापि न लोमलेखया कृतसीम्नी प्रविभज्य रज्यत ॥' इति नैषधेऽपि। तथा—'वरवर्णिन्यप्युक्तविशेषणविशिष्टैव स्यात्' इति॥ त्रिभिर्विशेषकम्॥ इति साभ्रमती॥

यत्रोन्नमद्वारिदवर्मिताङ्गास्तडिल्लतोपात्तनिशातशस्त्राः।
आखण्डलेन द्विषतेव रोषाद्योद्धुं व्यवस्यन्ति विलासशैलाः॥ ९४॥

यत्र देशे कुत्राप्येकस्मिन्पार्श्वे इलादुर्गपुरसवेशप्रदेशे विलासशैलाः क्रीडापर्वता रोषात् स्ववश्यलक्षपक्षच्छेदोद्भूतात्कोपाद्द्विषता वैरिणा आखण्डलेन शक्रेण साकं योद्धुं संग्राम कर्तुं व्यवस्यन्ति प्रगल्भन्ते प्रयतन्ते इव। किंभूता शैलाः। उन्नमन्त उत्प्राबल्येन जलभरेण नम्रीभवन्तो वारिदा मेघास्तैर्वर्मित वर्म संनाहः। स संजातोऽस्मिन्निति वर्मित संनाहयुक्त जातमङ्ग वपुर्येषा ते। संनाहाना तु जात्यलोहत्वेन श्यामत्वात्। घनोऽपि श्यामस्तत एकवर्णत्वेन तदुपमानमिति। पुनः किंभूताः। तडिल्लता विद्युद्वितानान्येव उपात्तानि गृहीतानि शाणोत्तेजितानि शस्त्राणि प्रहरणानि यैः। विद्युता निकषनिर्मलीकृतानां सायुगीनाना शस्त्राणा झगज्झिति दीप्तित्वात्तुल्यता। तथा—करवालउलालइकरीषीजझबझबइझबूकइजिसीवीज' इति पूर्वाचार्यकृतजीरापल्लीपार्श्वनाथप्राकृतस्तोत्रे सङ्ग्रामाधिकारे॥

इयत्तयानन्तमपि प्रमातुं प्रगल्भमाना इव कौतुकेन।
शैलाः कृतव्योमवहावगाहा जगाहिरे निर्जरराजमार्गम्॥ ९५॥

क्वापि यत्र देशे शैलाः पर्वता निर्जराणा राजा निर्जरराजः शक्रस्तस्य मार्ग पन्थानमेतावता गगन यथा सुराणा मार्गस्तथा सुरेन्द्रस्यापि मार्गः। 'येनामुना बहुविगाढसुरेश्वराध्व—' इत्यादि नैषधे। जगाहिरे अवगाहन्ते स्म। व्याप्नुवन्ति स्मेत्यर्थः। किंभूताः शैलाः। कृतो निर्मितोऽत्युन्नततया व्योमवहायामाकाशगङ्गायामवगाहो जले प्रवेशो यैस्ते इवेत्युत्प्रेक्ष्यते। कौतुकेन कुतूहलेन। अनन्तमपि पाररहितमपि निर्जरनभ इयत्तया एतावत्प्रमाणत्वेन प्रमातुं प्रमाणविषयीकर्तुं प्रगल्भमाना उद्यम कुर्वाणा इव। कौतुकिनो हि निर्विचारमत्यौत्सुक्याद्यत्र तत्राप्युत्सहन्ते॥

सवाहिनीकाः सितनूत(त्न)चूतच्छत्रा झरन्निर्झररोमगुच्छाः।
अनिह्नुवाना धरणीधरत्वमिवात्मना यत्र बभुर्गिरीन्द्राः॥ ९६॥

यत्र देशे कुत्रापि प्रदेशे गिरीन्द्रास्तुङ्गशैलाः बभुर्बभासिरे इवेत्युत्प्रेक्ष्यते। आत्मना स्वेषा धरणीधरत्व भूभृद्भाव गिरित्वं राजता चेत्यर्थः। अनिह्नुवानाः प्रकटीकुर्वाणा इव। 'स्फुट

च लब्ध्वामरयुग्मचिह्नैरनिङ्कवान निजवाजिराजताम्' इति नैषधे । किंभूता गिरीन्द्राः । सह वाहिनीभिर्नदीभि सेनाभिश्च वर्तन्ते ये । अत्र समासान्त क । पुन. किंभूता' । स्मिता विकसिता मञ्जरीपिञ्जरीकृतास्थता नूता(त्ना) नवीना ये चूता. सहकारास्त एव च्छत्राणि आतपत्राणि येषाम् । पुन. किंभूताः । झरन्तो वहन्तो ये निर्झरास्त एव रोमगुच्छाश्चामराणि येषाम् । राजानोऽपि छत्रचामरसेनासयुताः स्यु' ॥

विद्युन्मणीभूषणभूष्यमाणा मिलद्बलाकाघनपुष्पनद्धा ।

कादम्बिनी बद्धशिखानुषङ्गा यद्गोत्रलक्ष्म्याः कबरीव रेजे ॥ ९७ ॥

यत्र देशे शैलोपरि कादम्बिनी मेघमाला रेजे । प्रायो मेघा गिरौ भवन्त्येवेति 'गिरौ वर्षन्ति वारिदा.' इति सूक्तेऽपि । भाति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—यद्गोत्राणा गुर्जरभूधराणा लक्ष्म्या. श्रिय कबरी वेणीव । किंभूता कादम्बिनी कबरी च। बद्धो रचित' शिखायामधित्यकाया शृङ्गाग्रे मस्तकोपरि वा अनुषङ्ग प्रसङ्गो यया सा । पुन किंभूता । विद्युदेव विद्योतमानानि वा । 'विद्युन्मणिमेखलालकारधारिण्य' इति चम्पूकथायाम् । 'विद्योतमानरत्नकाञ्ची' इति तट्टिप्पनके । मणीना भूषणान्याभरणानि तैर्भूष्यमाणा अलक्रियमाणा । पुन किंभूता । मिलन्तीभि. सङ्ग कुर्वन्तीभिर्बलाकाभिर्बककान्ताभि । तथा घनपुष्पैर्जलैर्नद्धा युक्ता । 'क्षीर पुष्करमेघपुष्पकमलान्याप' पय पाथसी' इति हैम्याम् । द्व्यर्थत्वात् घनपुष्पमिति पक्षे मिलद्बलाकातुल्यै शुभ्रत्वाद्घनैः सान्द्रै. पुष्पैः कुसुमैर्नद्धा गुम्फिता ॥

नित्यातिवाहाद्विगतावलम्बेऽम्बरेऽम्बरद्वीपवती विखिन्ना ।

प्रोत्तुङ्गयद्भूधरनिर्झराणा निभेन भूभागमिवाभ्युपैति ॥ ९८ ॥

अम्बरद्वीपवती गगनापगा आकाशगङ्गा भूभाग पृथ्वीदेशमभि लक्षीकृत्याभ्युपैति अवतरति। पृथिव्यामवतरतीत्यर्थ । उत्प्रेक्ष्यते—प्रोत्तुङ्गा अभ्रलिहा ये भूधरा गुर्जरगिरयस्तेषा निर्झराणा निभेन कपटेनेव भूभागमभ्युपैतीति शेष । किंभूता अम्बरद्वीपवती । विखिन्ना प्राप्तखेदेव । कस्मात् । नित्यातिवाहान्निरन्तरातिशयेन वहनात् । क । अम्बरे आकाशे । किंभूते अम्बरे । विगतावलम्बे सर्वथापि सर्वत्राप्यपगत आश्रयो यस्माद्यस्य वा ॥ इति केलिशैला ॥

कैदार्यमुज्जृम्भितशालि यस्मिन्विहंगवृन्दैर्व्यरुचच्चरद्भि ।

महीन्दिराया मणिगुम्फगर्भो नीलीविनीलः किमयं निचोल. ॥ ९९ ॥

यस्मिन् देशे। क्वचिदपीत्यध्याहार्यम्। क्वापि प्रदेशे उज्जृम्भिता निर्यदङ्कुराः शालय' कलमाद्या यत्र तत्तथोक्तम् । कैदार्यं केदारसमूहः । चरद्भिर्भक्षयद्भिश्चूर्णि कर्तुमितस्ततो विचरद्भिर्वा विहंगवृन्दैः खगणैर्व्यरुचद्भाति स्म। किमुत्प्रेक्ष्यते—महीन्दिराया भूमिलक्ष्म्या

मणीना विविधरत्नाना गुम्फो रचना गर्भे मध्ये यस्य । तथा नीली । लोके 'गुली' इति प्रसिद्धा । तद्वन्नीलो हरितवर्णो निचोलः । असौ कञ्चुक इव ॥

कैदारिकं क्वापि समञ्जरीकशालि व्यलासीन्नदसंनिधाने ।
रोमावली नाभिविभासिमध्यदेशे किमेषा विषयेन्दिरायाः ॥ ६० ॥

यत्र क्वापि कस्मिन्नपि प्रदेशे समञ्जरीकाः कलिकाकलिता शालयो यत्र तत्तथोक्त कैदारिक केदारवारो नदसनिधाने द्रह(ह्रद)सनिधाने व्यलासीद्विलसति स्म । किमुत्प्रेक्ष्यते—विषयेन्दिराया देशश्रियाः नाभिना तुन्दकूपिकया । नाभिशब्द. पुंस्त्रियोः । विभासिनि शोभनशीले मध्यदेशे उदरे । एषा प्रत्यक्षलक्षा रोमावली लोमलेखेव ॥

उत्तालतालं करतालिकाभिः सृजन्ति गीतीरिह शालिगोप्यः ।
श्रिया समग्रान्विषयान्विजित्य कीर्तीः स्थितानामिह गुर्जराणाम् ॥ ६१ ॥

इह गुर्जरदेशे उत्तालतालमुत्तालास्त्वरितवादिनस्ताला यत्रैवं यथा स्यात्तथेति क्रियाविशेषणम् । करतालिकाभिर्हस्ततालाहतिध्वनितै । शालीना कमलक्षेत्राणा गोप्यो रक्षिका गीतीर्मधुरध्वनितालापगानानि सृजन्ति कुर्वन्ति । इवोत्प्रेक्षते—श्रिया सर्वातिशयिलक्ष्म्या समग्रान् भूमीमण्डलवर्तिसमस्तान् विषयान् मण्डलान् विजित्य स्थितानामेकस्थानस्थायुकाना गुर्जराणा गूर्जरनामदेशानाम् । देशानामग्रे बहुत्वमेव वाच्यम् । कीर्तीर्यशांसीव गायन्ति ॥ इति केदाराः ॥

कुत्रापि दम्यैरनुगम्यमानाः सरिद्वरायाः सखितां दधानाः ।
यद्गोचरद्रोणदुघाश्चरन्ति मूर्ताः समाज्ञा इव मण्डलस्य ॥ ६२ ॥

कुत्रापि कस्मिन्नपि स्थाने क्वचन गुर्जरदेशप्रदेशे यस्य देशस्य गोचरे गवा चरणस्थाने। द्रोणपरिमाण दुग्धमासामिति द्रोणदुघा गावश्चरन्ति । 'चर गतिभक्षणयो.' अत्र प्रयोग' । तृणादि भक्षयन्ति। गाव. किं क्रियमाणा । दम्यैर्वत्सतरैरनुगम्यमाना' । स्वप्रौढवत्ससहिता इत्यर्थ' । पुनः किं कुर्वाणाः । सरिद्वराया गङ्गायाः सखिता श्वैत्यात्सादृश्यं दधाना बिभ्रत्य. । इवोत्प्रेक्ष्यते—मण्डलस्य गुर्जरदेशस्य मूर्ता शरीरसयुक्ताः समाज्ञाः कीर्तय इव ॥

गावः क्वचिद्भान्ति सुधामुधाकृत्पयःस्रवन्त्यः प्रविभाव्य वत्सान् ।
यदीर्ष्यया निष्ठितनाकभाग्यैरिवावतीर्णा भुवि देवगावः ॥ ६३ ॥

क्वचित् प्रदेशे गावो धेनवो भान्ति । किं कुर्वत्य. । सुधा पीयूष मुधा स्वमाधुर्यातिशयान्निष्फला करोति तादृश पयो दुग्ध स्रवन्त्य । किं कृत्वा । वत्सास्तर्णकानात्मनीयवत्सरूपाणि प्रविभाव्य दृष्ट्वा । इवोत्प्रेक्ष्यते—यदीर्ष्यया गुर्जरदेशेन सममरूपया । ईर्ष्योद्भूतपापेनेति शेष. । निष्ठितैः समग्रभुक्त्या अतिदुरितोदयेन वा क्षीणैर्नाकस्य स्वर्लोकस्य भाग्यैः पुण्यै. भुवि क्षोण्यामुर्व्यामवतीर्णा. समागता देवगावः कामधेनव इव ॥

ब्रह्माण्डभाण्डोपरिभित्तिभागप्रोत्तानयानोद्भवदार्तिभाजः ।
सातं चरन्त्यः किमुपेत्य धात्र्यां स्वधेनवो यत्र विभान्ति गावः ॥६४॥

यत्र देशे गावो भान्ति । किमुत्प्रेक्ष्यते—ब्रह्माण्डभाण्डस्य भुवनगोलकस्योपरितनभित्तिभागे ऊर्ध्वकुड्यप्रदेशे प्रोत्तानयानमम्बुप्रतिबिम्बवदूर्ध्वपादमधोवपुरेवंविधं यद्गमनं तेनोद्भवन्तीं प्रादुर्भवन्तीमार्तिं पीडाम् । 'पीडा बाधार्तिराभीलम्' इति हैम्याम् । चिन्तां वा भजन्तीति तादृशः सत्यः धात्र्यां भूमौ उपेत्यागत्य सातं सुखं यथा स्यात्तथा चरन्त्यः स्वैरं गच्छन्त्यः । अथ वा । स्वेच्छया तृणाद्याहरन्त्यः । 'चर गतिभक्षणयोः' इति धातोर्गमनभक्षणार्थत्वात् । स्वर्धेनवः कामगव्य इव । प्रोत्तानयानं नैषधे यथा—'वैदर्भाकेलिशैले मरकतशिखरादुज्झितैरंशुदर्भैः ब्रह्माण्डाघातभग्नस्यदजमदतया ह्रीधृतावाङ्मुखत्वैः । कस्या नोत्तानगाया दिवि सुरसुरभेरास्यदेशे गताग्रैर्यद्गोग्रासप्रदानव्रतसुकृतमविश्रान्तमुज्जृम्भते स्म ॥' इति ॥ इति गोधेनवः ॥

यस्मिंश्च राजर्षियशोमरन्दवृन्दारविन्दैः पुटभेदनान्तः ।
द्वात्रिंशता श्रीऋषभादिसार्वचैत्यैर्विलेसे दशनैरिवास्ये ॥ ६५ ॥

यस्मिन्देशे च पुनः पुटभेदनान्तः । अणहिल्लपट्टकनामपत्तनमध्ये । किं च सामान्यतोऽपि पुटभेदनशब्देन नगरमुच्यते । नैषधे यथा कुण्डिनपुरम्—'द्वीपान्तरेभ्यः पुटभेदनं तत्क्षणादवापि सुरभूमिभूपैः' इति । विशेषस्तु 'पत्तनं रत्नयोनिस्त्वत्पत्तनं पुटभेदनम्' । द्वात्रिंशता द्वात्रिंशत्संख्याकैः श्रिया युक्तानाम् ऋषभादीनां सार्वाणां जिनानां चैत्यैर्दन्तपङ्क्त्येव एकयैव श्रेण्या स्थापितैः एकस्मिन्नेव प्रासादे । द्वात्रिंशत्प्रासादा दन्तद्वात्रिंशिकाविहारः । तैर्द्वात्रिंशद्विहारैर्विलेसे शुशुभे । कैः । राजर्षेः कुमारभूपालस्य यशांसि कीर्तयस्ता न्येव मरन्दाना मकरन्दानां वृन्दानि पटलानि तेषामरविन्दानि कमलानि तैः । के कस्मिन्निव । दशनैरास्य इव । यथा वक्त्रे दन्तैर्विलस्यते ॥

श्रीस्तम्भतीर्थं पुटभेदनं च यत्रोभयत्र स्फुरतः पुरे द्वे ।
अहम्मदाबादपुराननाया किं कुण्डले गूर्जरदेशलक्ष्म्याः ॥ ६६ ॥

यत्र देशे उभयत्र द्वयोः पार्श्वयोः द्वे पुरे नगरे विभातः शोभेते । द्वे के । एकं श्रिया जलधिनन्दनया युक्तं स्तम्भतीर्थं च पुनर्द्वितीयं पुटभेदनं बृहत्पत्तनम् । इवोत्प्रेक्षते—अहम्मदाबादपुरं साम्प्रतीनसमये राजधानी राजनगरमेवाननं वदनं यस्यास्तादृश्या गूर्जरदेशलक्ष्म्या द्वे कुण्डले कर्णाभरणे इव ॥

विभूतिभाक्कालभिदङ्कदुर्गं क्रीडत्कुमारः सकलाधरश्च ।
अहीनभूषः सवृषः सुपर्वसरस्वतीभृद्भववद्बभौ यः ॥ ६७ ॥

यो देशो भववदीश्वर इव बभौ भाति स्म । किंभूतो देशो भवश्च । विशिष्टा भूतिर्लक्ष्मीर्विभूतिः संपद् वा भस्म च भजतीति । 'भूतिस्तु भस्मनि । मासपाकविशेषे च स-

पद्युत्पादयोरपि' इत्यनेकार्थः । पुनः किंभूतः । काल कलिकालं सर्वदापि सर्वसुखानुभवनत्वाद्यन्मण्डले कलियुगस्य प्रवेशमात्रमपि नास्तीति । तथा—दैत्य कालनामान भिनत्तीति कालभित् । पुन॰ किंभूत । अङ्के क्रोडे दुर्गा कोट्टा. पार्वती च यस्य सोऽङ्कदुर्ग. । पुन किंभूत । क्रीडन्तो विविधबालावस्थोचितकेलिपरायणा रममाणा कुमारा बालका । तथा क्रीडन् बालवयोयोग्या यौवनसमययोग्या वा क्रीडा विलास कुर्वन्कुमार. स्वामिकार्तिको यस्य यत्र वा स क्रीडत्कुमार । पूर्व हि तारकासुराभिभूता पुरदरप्रमुखा. सर्वे सुराः विधातु पार्श्वे गत्वा स्वदेवीरत्नमञ्जूषाग्रहणसुरद्रुमोन्मूलनादिममात्मपराभव निवेदयामासु. । तदनु ब्रह्मणोक्तम्—'प्रागनेन दुस्तपस्तप्त्वा मामति प्रसन्न प्रणीय सप्तवासराशिशु मुक्त्वा पर कश्चित्सुरो नरो वा मा हन्तु न शक्नुयादिति मत्तो वर जग्राह । तत स्वयमुप्तविषवृक्षोऽपि स्वेनैव छेत्तुमसाप्रतम् । तस्मान्ममैवाय हन्तुमनुचित । ततो यदा ईश्वर पार्वतीं परिणेष्यति तत्सुत. सप्तमे दिने युष्माक सेनानीत्वमङ्गीकृत्य तारक हनिष्यति' । ततो मुदिता देवा. । स्वस्थानमागत्य काम प्रेषित॰ । स शभुना भस्मीकृत. । ततो गौरीतपसा प्रीत ईश्वर परिणिनाय । तत्पुत्र॰ स्वामिकार्तिको जात –इति कुमारसभवे । पुनः किंभूत । कलाश्चतु षष्टिर्द्वासप्ततिश्च धरन्तीति तादृशै॰ स्त्रीपुरुषै सह वर्तते य । पक्षे कला षोडशाश षोडश कला बिभर्तीति तादृशेन शशिना सह वर्तते य । पुन. किंभूत. । अहीना सपूर्णाम् । तथा अहीना सर्पाणामिन स्वामी तेन भूषा शोभा यस्य । पुनः किंभूत । वृषेण धर्मेण वृषभेन वर्तते य । पुन किंभूत. । सुशोभनानि पर्वाण्यक्षततृतीयादीनि सरस्वती नाम्नीं नदीं सुरसरित वा बिभर्तीति ॥

यत्रैकदेशे वपुषीव वक्त्रः श्रीधानधाराभिधमण्डलोऽस्ति ।
स्वर्लोकजैत्रैर्विभवैरिव स्वैरधःकृतो येन भुजंगलोक. ॥ ६८ ॥

त(य)त्र गुर्जरदेशे एकदेशे एकस्मिन् भूभागे स प्रसिद्धो धानधाराभिधमण्डलोऽस्ति । क इव । वक्त्र इव । यथा वपुषि शरीरे एकदेशे मुखमास्ति । वक्त्रशब्द पुनपुसकलिङ्गयो. । येन धानधारदेशेन स्वर्लोकस्य जैत्रैर्जयनशीलै स्वैर्विभवै स्वश्रियामतिशयैर्भुजगलोको नागलोको बलिवेश्म अध कृतो हीनीकृतस्तिरस्कृत स्वाधो विहित ॥ इति देशवर्णनम् ॥

अथ प्रह्लादनपुरवर्णनावसर —

सवाडवे श्रीपुरुषोत्तमाङ्के नाथे नदीनामिव तत्र देशे ।
प्रह्लादन नाम पुर चकास्ति पुरः प्रतिच्छन्द इवाद्रिदस्योः ॥ ६९ ॥

प्रह्लादन नाम पुर नगर चकास्ति दीप्यते । कुत्र । देशे । किंभूते । तत्र—गुर्जरमण्डलस्यैकपार्श्ववर्तिनि धाराधराख्यमण्डले । उत्प्रेक्ष्यते—नदीना नाथे इव समुद्रे । किंभूते देशे समुद्रे च । सह वाडवैर्विप्रैर्वाडवेन वाडवानलेन च वर्तते य स सवाडवस्तस्मिन् । पुन किंभूते । श्रिया विविधविभवेन शोभया वा युक्ता. पुरुषोत्तमा प्रकृष्टनरा व्यवहारिप्रमुखा., लक्ष्मीकृष्णौ च, अङ्के उत्सङ्गे मध्ये यस्य स श्रीपुरुषोत्तमाङ्कस्तस्मिन् । पुरमुत्प्रे-

क्ष्यते—अद्रिदस्योरिन्द्रस्य पुरो नगर्या अमरावत्याः प्रतिच्छन्दः प्रतिबिम्बमिव । समुद्रजले प्रतिबिम्बमुचितमेव ॥

इदं पुरा सारदलैः प्रणीय त्वष्ट्रावशिष्टैरिव तद्दलांशैः ।
दृक्कर्णगीर्वाणपुरे प्रणीते न चेत्किमाभ्यामतिरिच्यते तत् ॥ ७० ॥

त्वष्ट्रा विश्वकर्मणा दृक्कर्णानां नागाना गीर्वाणाना देवाना पुरे नगरे प्रणीते निर्मिते इवोत्प्रेक्ष्यते । किंभूते । अवशिष्टै. शेषैरुद्धतैस्तस्य सारस्य दलानि तेषामंशैर्लेवैरिव कृते । किं कृत्वा । पुरा पूर्वं सारदलैः प्रधानद्रव्यैरिदं प्रह्लादनाह्वं पुरं प्रणीय निष्पाद्य । एवं चेन्न तर्हि प्रह्लादनपुरमाभ्यां नाकिनागपुराभ्यां कथं केन प्रकारेण अतिरिच्यते अधिकीभवति । श्रियेति शेष ॥

रघूद्वहोपक्रममब्धिमध्यस्थायीव सेतुः शशिकान्तक्लृप्तः ।
चन्द्रार्चिराश्लेषविनिर्यदर्णःपूर्णान्तिकः क्वापि चकास्ति यस्मिन् ॥ ७१ ॥

यस्मिन् प्रह्लादनपुरे क्वापि कुत्रापि स्थाने शशिकान्तैश्चन्द्रोपलै. क्लृप्तो रचित. सेतु पद्या चकास्ति । नगरवर्णने च चन्द्रकान्तसूर्यकान्तमया सेतवो वर्ण्यमाना दृश्यन्ते । यथा नैषधे—'रविकान्तमयेन सेतुना सकलाहर्ज्वलनोहितोष्मणा' इति । किंभूत । चन्द्रस्यार्चिष. कान्तेराश्लेषेण संपर्केण विनिर्यद्भिर्गच्छद्भिरर्णोभि पानीयै. पूर्णे पूरिते भरिते अन्तिके समीपे द्वे पार्श्वे यस्य स । क इव भाति । रघूद्वहोपक्रमसेतुरिव । यथा रघूद्वहेन नन्दनेन रामेण आदावुपक्रान्तः मन्दोदरीप्रमुखसपादलक्षान्त पुरीपतित्वेऽपि परदारातिलम्पटतया स्वभगिनीशूर्पनखाव्यावर्णिताद्वितरू[प]लक्ष्मीसमाकर्णनतत्सङ्गमोत्सुकितदशमस्तकापहृतस्वकान्तासीतानयनाय लङ्कागमनावसरे रघुनन्दनेन समुद्रोपकण्ठादारभ्य लङ्कां यावन्निबद्ध इत्यर्थं । तादृश सेतुश्चकास्ति । किंभूत । अब्धेर्दक्षिणसमुद्रस्य मध्ये विचाले तिष्ठतीत्येवंशील ॥

क्वचित्पुरं प्रत्यफलत्तटाकोदरे जगत्पत्तनजित्वरश्रि ।
येनाभिभूतिं गमिता महेन्द्रपुरीव दुःखादिह दत्तझम्पा ॥ ७२ ॥

जगता त्रयाणा भुवनाना पत्तनाना यावन्नगराणाम् । अत्र पत्तनशब्द सामान्यत पुरनगरवाची । न विशेषद्योतक. । जित्वरी जयनशीला पुंवद्भावे ईकारो गत । श्री संपत् शोभा वा यस्य तत्तथोक्तं पुरं नगरम् । क्वचित्कुत्रापि समीपभूभागभाजि तटाकोदरे सरोमध्ये प्रत्यफलत्प्रतिबिम्बति स्म । नैषधेऽपि नगरस्य जलाशये प्रतिफलनं दृश्यते । यथा—'विललास जलाशयोदरे क्वचन द्यौरनुबिम्बितेव या' इति । इवोत्प्रेक्ष्यते—येन प्रह्लादपुरेणाभिभूतिं स्वाद्वैतश्रिया पराभवं गमिता प्रापिता सती दु खाज्जगत्समक्षस्वविजयकरणजाता सा तादृशे तटाकोदरे दत्ता झम्पा अगाधतलमध्ये संपातपाटवं यया तादृशी महेन्द्रपूरिन्द्रनगरीव अमरावतीव ॥

कपालिमित्रं त्रिशिराः कुबेरः पिशाचकी पुण्यजनः पतिर्मे ।
तन्नाभिगम्यः किमितीत्वरीव त्यक्त्वा तमागादलकेयमुर्व्याम् ॥ ७३ ॥

यत्पुर भातीति सबन्ध । किमुत्प्रेक्ष्यते—इय प्रत्यक्षलक्ष्या अलका धनदपुरी उर्व्या भूमण्डले आगादायाता। कि कृत्वा। त्यक्त्वा मुक्त्वा। कम्। त धनदपतिम्। केव। इत्वरीव। यथा पांशुला धनदमपि स्वकान्त विहाय स्वाभिमतेऽन्यपुसि रता परपृथिव्यामागच्छति । किमिति हेतोः । त हेतु दर्शयति—यस्मान्मे मम पतिरेवविधः कपालिनो रुद्रस्य रुण्डमालिनो योगिनो वा मित्र सुहृत् एतावता भिक्षुकः। पुन किंभूत । त्रीणि शिरासि मस्तकानि यस्य इति बीभत्स । पुन किंभूत । कुत्सित निकृष्ट बेर शरीर यस्येति कुरूप । पिशाचाश्छलकारिणो देवविशेषा यस्येति छलावेशादिदोषभीति । पुन किंभूत । पुण्यजनो राक्षस. इति क्रूर । 'यक्षो नृधर्मधनदौ नरवाहनश्च' इति यक्षापराभिधानम्, तथा 'यक्ष पुण्यजनो राजा' इति द्वयमपि हैम्याम्। तत्त्वतस्तु सर्वाण्यपि धनदनामानि । तत्तस्मात्कारणान्नाभिगम्य· न सेव्य ॥

रामायुतैस्तार्क्ष्यशतै रमाभिः प्रद्युम्नकोट्या शतशूरवंशैः ।
जितेन कृष्णेन पुरी स्वकीयोपदीकृतेयं किमु मण्डलस्य ॥ ७४ ॥

पुर भातीति सबन्ध. । किमुत्प्रेक्ष्यते—कृष्णेन नारायणेन मण्डलस्य देशस्योपदीकृता ढौकिता इय प्रह्लादनपुरलक्षणा स्वकीया पुरी द्वारकेव । किंभूतेन कृष्णेन । जितेनार्थाद्गूर्जरदेशेन । कै । रामाणामयुतै । अयुत दशसहस्री स्यात्। बहुवचनत्वाल्लक्षसख्यैः । रामो बलभद्र, रामा. स्त्रिय । समासान्तपदे न कोऽपि भेद । तार्क्ष्याणा शतै शतसख्यैः। उपलक्षणत्वात्सहस्रलक्षसख्यै. । तार्क्ष्यो गरुडो वाजी च । पुन काभि । रमाभिर्विविधप्रकाराभिर्धनधान्यरूपाभिर्लक्ष्मीभि सपद्भि । पुन कै । प्रकृष्टाना न्यायमार्गोपार्जिताना बहुसततिस्थायिना वा द्युम्नाना द्रव्याणा कोट्या शतलक्ष्या। प्रद्युम्नो मदन । पुन कै । शतसहस्रसख्यै शूराणा सुभटाना वशैरन्वयै. कुलै । शूरनामा यादवपूर्वजहरिवश्यनृप । कृष्णस्य तु एतत्सर्वेऽप्येकैका इति पराजय. ॥ इति समुदायेन प्रह्लादनपुरवर्णनम् ॥

अथ पृथक्पृथग्वर्णनेषु प्रथम प्रह्लादनपार्श्वनाथवर्णनप्रस्ताव —

प्रह्लादनाच्चन्द्र इवाङ्गभाजामन्वर्थनामाजनि यो जगत्याम् ।
प्रह्लादन. पार्श्वपतिः स तत्र प्रह्लादनाह्वे व्यलसद्विहारे ॥ ७५ ॥

तत्र प्रह्लादनपुरे प्रह्लादन इत्याह्वा नाम यस्य तस्मिन्विहारे चैत्ये । पाल्हविहार इति लोके प्रसिद्धे । स जाग्रन्महिमा प्रह्लादनो नाम पार्श्वपतिर्व्यलसद्विलसति स्म । स क । य. पार्श्वनाथोऽङ्गभाजा प्राणिना प्रह्लादनादानन्दोत्पादनाज्जगत्या क्षितौ विश्वे वा । 'स्याल्लोको विष्टप विश्व भुवन जगती जगत्' इति हैमीवचनात्। अन्वर्थमनुगतार्थ सत्यार्थ नाम यस्य स तथोक्त । अजनि सजातः। क इव । चन्द्र इव । यथा चन्द्रोऽङ्गिनामाह्लादनादनुगतार्थो जायते । 'चदि आह्लादे' । चन्दत्याह्लादयति जनानिति चन्द्र ॥

यदीयमूर्तिर्निरमापि भक्त्या प्रह्लादनाम्ना पुरि राणकेण।
तस्याजयस्येव नृपस्य पार्श्वोऽप्यामापहः स्नानजलेन जज्ञे ॥ ७६ ॥

प्रह्लादनाम्ना राणकेन पुरि स्वनगरे भक्त्या सेवासक्त्या। अर्बुदशैलाचलदुर्गशिखरस्थचतुर्वेदनप्रासादमध्यगतैकपित्तलमयप्रतिमागालनादुत्पन्नकुष्ठादिमहामयेन निजरोगापगमनचिकित्साप्रश्नादनु नवीनश्रीपार्श्वनाथप्रतिमाप्रासादनिर्मापणात्तवाङ्गात्समग्ररोगाः शान्ति यास्यन्तीति सातिशयज्ञानवत्साधुसिन्धुरवचसा यदीया श्रीप्रह्लादनपार्श्वनाथसबन्धिनी मूर्ति. प्रतिमा निरमापि कारिता। अपि पुन स पार्श्वनाथस्तस्य प्रह्लादनराणकस्य स्नानजलेन आमान् रोगान् कुष्ठादीनपहन्तीति आमापहस्तादृशो जज्ञे जात॰। कस्येव। अजयस्येव। यथा पद्मावतीवचनात् जलदगर्जिततडित्प्रचण्डपवनादिविघ्नोपशान्तिकृते समुद्रसलिलान्तरालाकर्षणस्वयानपात्रे निवेशनान्निर्विघ्नद्वीपवन्दिरागतरल्लसारव्यवहारिसमानीतार्पिताजयपार्श्वनाथो दशरथपितुरजयनाम्नो नृपस्य राज्ञ सप्तोत्तरशतरोगापहन्ता जात। एतद्विस्तरस्त्वग्रे वक्ष्यते॥

प्रदेहि नः साक्षरतामबाह्यां बाह्यामिवाख्यातुमितीव पार्श्वः।
भोगैर्निजैः पञ्चशतीमिताभिर्यः सेव्यते विश्वलयुक्पुरीभिः ॥ ७७ ॥

पञ्चशतीमिताभिरर्धसहस्रप्रमाणाभि विश्वल इति पूर्वप्रयुक्तेन शब्देन युञ्जन्ति योग प्राप्नुवन्तीति ताश्च ता॰ पुर्यश्च ताभि। वीसलपुरीनामनाणकविशेषैरित्यर्थ। कर्त्रीभिर्निजैरात्मीयैर्भोगै पूजादिप्रकारैर्य पार्श्वनाथ सेव्यते उपास्यते। इत्याख्यातु वक्तुमिव। इति किम्। यन्नोऽस्माकमबाह्यामन्तरङ्गा साक्षरता प्रदेहि प्रयच्छ। कामिव। बाह्यामिव। यथास्माक बाह्या साक्षरता अक्षरयुक्ततास्ते। एतावता प्रत्यह पञ्चशतीवीसलपुरीणा श्रीपार्श्वनाथस्य भोगो जायते॥

स्वचोक्षभावेन जिता जिनेन निर्मातुकामा इव तत्प्रसत्तिम्।
यत्राक्षता मूढकसमिता यच्चैत्येऽनिश प्रागुपजग्मिवास ॥ ७८ ॥

यत्र नगरे यस्मिन्प्रह्लादनविहारे अनिश निरन्तर प्रतिदिन मूढकसमिता मूढकप्रमाणा अक्षता निस्तुषा कलमा प्राक् पूर्व श्रीमज्जगच्चन्द्रसूरिवारके उपजग्मिवास आगच्छन्तोऽभूवन्। उत्प्रेक्ष्यते—जिनेन श्रीपार्श्वनाथेन स्वस्यात्मनश्चोक्षभावेन निर्मलाशयत्वेन जिता अभिभूता॰ सन्तस्तस्य श्रीप्रह्लादनपार्श्वस्य प्रसत्ति प्रसादना निर्मातुकामा कर्तुमिच्छन्त इवागता.। एतावता प्रल्हादनविहारे नित्यमेकमूढकमाना अक्षता आयान्ति स्मेत्यर्थः॥

उद्वेगभावं स्वमिवापकर्तु श्रीपार्श्वभर्तुः परिशीलनाभिः।
नित्यं कलासंख्यमणप्रमाणान्यस्मिन्पुनः पूगफलान्युपेयुः ॥ ७९ ॥

अस्मिश्चैत्ये प्रह्लादनविहारे नित्य प्रत्यह कला. षोडश तत्सख्याना मणाना चत्वारिंश-

त्सेरमितानां प्रमाण येषा तानि पूगफलानि क्रमुकीसस्यानि। 'पूगे क्रमुकगीवाकू तस्योद्वेग पुनः फलम्' इति हैम्याम्। उपेयुः पुरा आगच्छन्ति स्म। उत्प्रेक्ष्यते—श्रीपार्श्वभर्तुः परिशीलनाभि. सेवाभिः कृत्वा स्व स्वकीयमुद्वेगभाव निर्वेदत्वमपकर्तुं हन्तुमिव। एतावता चैत्ये प्रत्यह षोडशमणपूगीफलान्यागच्छन्ति स्म॥

अशीतिरस्मिन्नधिकाश्चतुर्भिर्महेभ्यमुख्याः श्रितशीकरीकाः।
सुरा विमानैरिव याप्यमानैः सागत्य शृण्वन्ति गिरं गुरूणाम्॥८०॥

अस्मिन् प्रह्लादनपुरे चतुर्भिरधिका अशीति। चतुरशीतिरित्यर्थ। महेभ्यमुख्याः प्रकृष्टव्यवहारिणोऽर्थात् प्रह्लादनपार्श्वनाथ प्रणम्य गुरूणा धर्माचार्याणा गिर वाणीं देशना शृण्वन्ति स्म शुश्रुवु'। किंभूता। श्रिताः शीकर्यो महेभ्यताया राजमान्यताया वा चिह्नविशेषा यैः आसन्नविशेषा वा छत्राकृतयो वा। फिरङ्गदेशप्रसिद्धा'। किं कृत्वा। आगत्य। कैः। याप्यमानै. शिबिकाभि। कैरिव। विमानैरिव। यथा देवा विमानैरागच्छन्ति॥

अथ रत्नपुरुषोत्पत्तिस्थानकता कविर्दर्शयति—

वपुःश्रिया भर्त्सितमच्छकेतुरद्वैतवैराग्यरसाम्बुराशिः।
लब्धीर्दधानो विविधाश्च वज्रस्वामीव विश्वागमपारदृश्वा॥ ८१॥
सोमादिमः सुन्दरसूरिसिंहः प्राग्वाटवंश्यो निजजन्मना यत्।
साकेतमिक्ष्वाकुकुलावतंसो महोक्षलक्ष्मेव पुरापुनीत॥ ८२॥

प्राग्वाटाना वशे भव' प्राग्वाटवश्य। सोम इति शब्द आदिम प्रथमो यस्य स सुन्दरनामा सूरिष्वाचार्येषु सिंहो मुख्य। 'सिंहशार्दूलनागाद्या' प्रशस्यार्थप्रकाशका.' इति हैमीवचनात्। एतावता श्रीसोमसुन्दरसुरीन्द्र निजस्यात्मन उत्पत्त्या कृत्वा यत्प्रह्लादनपुर पुरा पूर्वमपुनीत पवित्रीचकार। क इव। महोक्षलक्ष्मेव। यथा इक्ष्वाकूणा कुलस्य वशस्य अवतस शेखर श्रीवृषभलाञ्छनो जिनो भाविनि भूतोपचारात्। साकेत कोशला नगरीं स्वजन्मना पावनीकरोति स्म। सूरि. किंविशिष्ट। वपुषः शरीरस्य श्रिया शोभया भर्त्सितो न्यक्कृतो मच्छकेतुर्मीनध्वजो मदनो येन। पुनः किंभूतः। अद्वैतोऽसाधारणो यो वैराग्यरस ससारविरक्तताशान्ततादिरूप तस्याम्बुराशि. समुद्रः। पुनः किं कुर्वाण'। दधानो बिभ्राण। काः। विविधा नानाप्रकारा लब्धी. सामर्थ्यविशेषान्। च पुनः किंभूत। विश्वे समस्ता' स्वदर्शनपरदर्शनसक्ता ये आगमा शास्त्राणि तेषा पार दृष्टवानिति पारदृश्वा। स्वसमयपरसमयपारगामी। क इव। वज्रस्वामीव यथा वज्रस्वामी पूर्वोक्तविशेषणविशिष्टोऽजनिष्ट॥ युग्मम्॥ इति नररत्नखनिर्नगरम्।

अथ मुख्यतो नगरवर्णनम्। तत्रादावुपवन वर्ण्यते—

विभाति यत्रोपवनं विनिद्रत्सान्द्रद्रुमद्रोणिमिलद्विहङ्गम्।
भूवास्तुपौलस्त्यपुरीभ्रमेण तामन्वित चित्ररथं किमेतत्॥ ८३॥

यत्र प्रह्लादनपुरे उपवन समीपोद्यान विभाति शोभते । किंभूतम् । विनिद्रन्तो विकस्वरीभवन्तस्तथा सान्द्रा सच्छाया घनपत्रच्छन्ना वा ये द्रुमा वृक्षास्तेषा द्रोणि॰ श्रेणि । 'भिल्ली पल्लवशङ्कया विचिनुते सान्द्रद्रुमद्रोणिषु' इति चम्पूकथायाम् । द्रोणि श्रेणिरिति तट्टिप्पनके । तथा 'द्रोणी तु नीवृति। नौभेदे शैलसधौ वा' इत्यनेकार्थे । 'द्रोणी द्रोणिरिदन्त श्रेण्यामपि' इत्यनेकार्थावचूरि॰ । तत्र मिलन्तो विहङ्गा पक्षिणो यत्र तत् । किमुत्प्रेक्ष्यते—भुवि पृथिव्या वास्तु गृह यस्या॰ । वास्तुशब्देन गृहमपि। यथा नैषधे—'यावत्पौलस्त्यवास्तूभवदुभयहरिल्लोमलेखोत्तरीये' इति । सा पौलस्त्यपुरी धनदनगरी तस्या भ्रमेण शङ्कया तामन्वितमनुपृष्टे समेत तच्चक्षुर्गोचरतामगच्छत् । चैत्ररथ वैश्रवणोद्यानमिव ॥

आमुष्मिकामैहिकवत्समीहां निर्माहि नः पूरयितुं प्रभूष्णून् ।
विज्ञीप्सवः पार्श्वमितीव यत्र प्राप्ता द्रुमाङ्गा इव कल्पवृक्षाः ॥ ८४ ॥

यत्रोपवने द्रुमा वृक्षास्त एवाङ्ग शरीर येषा ते कल्पवृक्षा प्राप्ताः समेता । उत्प्रेक्ष्यते—पार्श्व प्रह्लादनपार्श्वनाथमित्यमुना प्रकारेण विज्ञीप्सवो विज्ञापितु विज्ञप्तिका कर्तुमिच्छव इव । इति किम् । हे पार्श्वप्रभो, त्व नोऽस्मानैहिकवत् इहलोकसबन्धिनीमिव आमुष्मिका परलोकसबन्धिनीमपि समीहा वाञ्छा पूरयितु प्रदातुमर्थात्सुरासुरनराणा प्रभूष्णून् समर्थान् निर्माहि ॥

अथ वने षड्ऋतूना सत्ता दर्शयति—

श्रीनन्दन हीरकुमाररूपं यस्या भविष्यन्तमवेत्य मन्ये ।
साहायकायास्य समं समेत्य सर्वर्तवस्तद्विपिन भजन्ते ॥ ८५ ॥

सर्वे वसन्तग्रीष्मवर्षाशरद्धेमन्तशिशिरनामान ऋतव समयविशेषा सम समकाल समेत्यागत्य तस्या पुर्यास्तदेव वा विपिन वन भजन्ते सेवन्ते । तत्राहमेव मन्ये जानामि विचारयामि वा । हीरकुमारस्य रूप स्वरूप यस्य तादृश श्रीनन्दन काम यस्या पुर्या भविष्यन्त भावितमवेत्य ज्ञात्वा अस्य स्मरस्य प्राग्वत्साहायकाय सहायककार्यायेव वन श्रयन्ते ॥ इति समुदायेन सर्वर्तव ॥

अथ प्रथम वसन्तऋतु —

यत्र भ्रमद्भृङ्गरसालमाला विलोक्य कूजत्कलकण्ठबालाः ।
रतीशवीरस्तृणवत्त्रिलोकीमजीगणन्निस्तुलशस्त्रलाभात् ॥ ८६ ॥

यत्र वने भ्रमन्तो मकरन्दपानार्थमितस्तत॰ पर्यटन्तो भृङ्गा मधुकरा यासु तादृश्यो रसालमाला सहकारपङ्क्तीर्विलोक्य निस्तुलानामसाधारणाना प्रतिभटकोटीभिरप्यभिभवितुमशक्याना शस्त्राणामायुधाना लाभात्प्राप्ते । रतीशवीर॰ स्मरसुभटस्त्रिलोकी जगत्त्रयी तात्स्थ्यात्तद्व्यपदेशान्नाकिनागनागरान् तृणवत्तृणमिव अजीगणत् गणयति स्म मन्यते स्म वा॰ किंभूता रसालमाला. । कूजन्त्य पञ्चमध्वनिमुद्भावयन्त्यः कलकण्ठाना कोकिलाना बाला स्त्रियो यासु ता ॥

चूतप्ररोहायुधकिंशुकार्धचन्द्राशुगाना दलवर्मितानाम् ।
यद्भूरुहां स्वर्द्रुजयोद्यतानामदुन्दुभीयन्त पिकाः क्वणन्तः ॥ ८७ ॥

स्वर्भूरुहा कल्पवृक्षाणा जयाय पराभवायोद्यताना प्रगल्भमानाना कृतोद्यमाना यस्य वनस्य भूरुहा तरूणा क्वणन्त कूजन्त पिका' कलकण्ठा अदुन्दुभीयन्त दुन्दुभय इवाचरन्ति स्म । किंभूताना भूरुहाम् । चूताना माकन्दाना प्ररोहा अङ्कुरास्त एवायुधानि प्रहरणानि येषा ते तथा किंशुकानि पलाशकुसुमानि तान्येवार्धचन्द्राकारा आशुगा बाणा येषा पश्चात्कर्मधारय' । पुनः किंभूतानाम् । दलै पत्रैः कृत्वा वर्मिताना सनाहिताना कवचयुक्तीभूताना तथा दलानि सैन्यानि कर्माणि कवचास्तानि सजातानि एषामिति वा ॥

अथ ग्रीष्म —

बभे नभस्याम्बुधरायमाणतमालधारागृहधोरणीभिः ।
तपर्तुताम्यत्तनुकुञ्जलक्ष्म्याः सुसीमतायै किमनुष्ठिताभिः ॥ ८८ ॥

नभस्यस्य भाद्रपदस्य अम्बुधरो मेघस्तद्वदाचरन्तीभिस्तमालाना तापिच्छतरूणा धाराभिर्यन्त्रविशेषकृतजलधाराभिरुपलक्षिताना गृहाणा सौधाना धोरणीभि श्रेणीभिर्बभे रेजे । उत्प्रेक्ष्यते—तपर्तुना ग्रीष्मसमयेन ताम्यन्ती ग्लानि खेद वा गच्छन्ती तनु' शरीर यस्यास्तादृश्या कुञ्जलक्ष्म्या वनश्रिया सुसीमतायै शीतलताकृते । 'शीते तुषार' शिशिर' सुसीमः शीतलो जड. । हिम ' इति हैम्याम् । किंभूताभिः । अनुष्ठिताभि' कृताभिरर्याजनैस्तया वा ॥

अथ वर्षा—

श्रीहीरवीक्षोत्सुकिता इवान्तर्नेत्राणि विस्मेरमणीचकानि ।
धाराकदम्बा दधतेऽत्र सत्रा सान्द्रापनिद्रत्कुटजावनीजै. ॥ ८९ ॥

अत्रोपवने धाराभिर्मेघवृष्टिभिराहता आच्छोटिता कदम्बा नीपद्रुमास्ते विस्मेराणि विकचानि मणीचकानि कुसुमानि दधते धारयन्ति । कथम् । सत्रा सार्धम् । कै । सान्द्रा स्निग्धा अपनिद्रन्तो विकसन्तो ये कुटजा गिरिमल्लिका एवावनिजा द्रुमास्तै । इवोत्प्रेक्ष्यते । अन्तश्चित्ते श्रीभिर्युक्तस्य हीरकुमारस्य वीक्षाया दर्शने उत्सुकिता उत्कण्ठिता सन्तो विनिद्रनेत्राणीव दधते ॥

अथ शरत्—

सप्तच्छदान्स्पर्धितदानगन्धीन्रोलम्बरावाकुलितान्विलोक्य ।
विरोधिकुम्भिभ्रममादधाना धावन्ति मुग्धा इह सिन्धुरेन्द्राः ॥ ९० ॥

इह वने मुग्धा मूर्खा मदोद्धततया किमप्यविदन्तो वा सिन्धुरेन्द्रा गजराजा अभिमुखा धावन्त्यभिमुख गच्छन्ति । किं कुर्वाणा । विरोधिकुम्भिना प्रतिभटगजाना भ्रम भ्रान्ति आदधाना बिभ्रत । किं कृत्वा । सप्तच्छदान् सप्तपर्णद्रुमान् विलोक्य । किंभूतान् ।

स्पर्धितः स्पर्धाविषयीकृतो दानस्य निजमदाम्बुनो गन्धो यैस्तान् । पुनः किंभूतान् । रोलम्बाना भ्रमराणा रावैर्गुञ्जितैराकुलितान् सशब्दान्सजातान् ॥

अथ हेमन्तः—

शाखाविशेषोन्मिषितप्रसूनान्शार्दूलबालानिव लोद्रसालात् ।
दृष्ट्वा हृदुत्पिञ्जलितैर्निकुञ्जे ललङ्घिरे तत्ककुभः कुरङ्गैः ॥ ९१ ॥

निकुञ्जे उपवने नगरोद्याने कुरङ्गैर्मृगैस्तेषा लोद्रद्रुमाणा ककुभो दिशो ललङ्घिरे उल्लङ्घिताः । पलायितैरित्यर्थः । किंभूतैः । हृदि मनसि विषये उत्पिञ्जलत्व भृशमाकुलत्व जात येषा तैः । किं कृत्वा । दृष्ट्वा । कान् । शाखाविशेषेषु शिखाग्रेषु उन्मिषितानि विकसितानि प्रसूनानि पुष्पाणि एषा तथोक्तान् । लोद्रा जातिविशेषा गान्धिकापणेषु प्रसिद्धा । साला· पादपास्तान् । कानिव । शार्दूलाना व्याघ्राणाम् । 'शार्दूलो राक्षसान्तरे । व्याघ्रेऽत्र पशुभेदे च सत्तमे तूत्तरस्थित' इत्यनेकार्थः । बालान् डिम्भानिव ॥

अथ शिशिरः—

पङ्क्तिप्ररूढैः प्रचलत्पतङ्गपोतैः प्रियङ्गुप्रकरैर्बभेऽस्मिन् ।
वनश्रियाः प्रावरणैरिवान्तर्विच्छित्तिमद्भिस्तुहिनद्विषद्भिः ॥ ९२ ॥

अस्मिन् पुरो वने प्रियङ्गुप्रकरैः फलिनीपटलैः बभे । किंभूतैः । पङ्क्त्या श्रेण्या प्ररूढैरुद्गतैः । पुनः किंभूतैः । प्रचलन्तोऽन्तः सचन्तः पतङ्गाना विहङ्गाना पोता शिशवो येषु ते तैः । उत्प्रेक्ष्यते—वनश्रिया उद्यानलक्ष्म्या प्रावरणैरिव प्रच्छादनैरिव । पुनः किंभूतैः । विच्छित्तिमद्भिः रचनाञ्चितैः । पुनः किंभूतैः । तुहिनस्य हिमस्य । शीतस्येत्यर्थः । द्विषद्भिः शत्रुभिर्निवारकैः ॥

दृग्दानदासीकृतदेववन्याः प्रगल्भसे त्वं पुरतः कियन्मे ।
वनश्रियाश्चैत्ररथं किमित्थ दन्ता हसन्त्या इव भान्ति कुन्दाः ॥ ९३ ॥

कुन्दा मुचकुन्दतरवो भान्ति शोभन्ते । उत्प्रेक्ष्यते—इत्थममुना प्रकारेण चैत्ररथमलकाकानन प्रति हसन्त्या पराभूतिगर्भ हास्य सृजन्त्या वनश्रिया प्रह्लादनगरोपकाननलक्ष्म्या दन्ता दशना इव । इत्थ कथम् । हे चैत्ररथ, दृग्दानेनैव समुखावलोकनेनैव दासीकृता किंकर्यो देवाना वन्यो यावत्काननानि यया । 'स्ववनीसप्रवदत्पिकापिका' इति नैषधे । तादृश्या मे मम पुरोऽग्रे त्व कियत् प्रगल्भसे कियन्तमुत्साह वहसे । मत्पुरस्त्व न किमपीत्यर्थः ॥

इति षड्तवः ।

क्रीडत्तुरङ्गद्विपपद्मनेत्राः क्रीडासरस्यो विपिने विरेजुः ।
उच्चैःश्रवःस्वर्द्विरदाप्सरस्काः सुधापयोधेः प्रतिमा इवैताः ॥ ९४ ॥

यस्येति सबन्धः । विपिने क्रीडार्थं सरस्यो महान्ति सरांसि विरेजुर्भान्ति स्म । किंभूता । क्रीडन्तो जलकेलिं कुर्वन्तस्तुरङ्गा अश्वा द्विपा हस्तिन पद्मनेत्रा विलासवत्यश्च यासु ताः । इवोत्प्रेक्ष्यते—सुधापयोधेः क्षीरसमुद्रस्यैता क्रीडासरस्यः प्रतिमा प्रतिबिम्बानीव । किंभूताः । उच्चैःश्रवा इन्द्राश्व, स्वर्द्विरद ऐरावतः, अप्सरस उर्वश्यादयो यासु ता । सर्वेषा क्षीरसमुद्रसमुत्पन्नत्वेन ॥

मधुप्रधावन्मधुकृन्निरुद्धैर्जाम्बूनदैर्यत्र बभेऽरविन्दैः ।
सरःश्रियामाभरणैरिवान्तःसंदर्भगर्भीभवदश्मगर्भैः ॥ ९५ ॥

यत्र वने जाम्बूनदै सौवर्णैररविन्दै कमलैर्बभे बभासे । 'विकसितकनककमलकुवलयोच्छलितरज पुञ्जपिञ्जरितराजहसावतसया' इति चम्पूकथाया स्वर्णकमलसद्भाव । किंभूतैः । मध्वर्थं मकरन्दकृते प्रधावन्तो दूरादाघ्राय त्वरितमागच्छन्तो मधुकृतो भ्रमरास्तैर्निरुद्धैर्व्याप्तै । उत्प्रेक्ष्यते—सर श्रिया तटाकलक्ष्मीणामाभरणैर्भूषणैरिव । किंभूतै । अन्तर्मध्ये सदर्भो विविधरचना येषा तादृशा गर्भीभवन्त कुक्षौ सपद्यमाना अश्मगर्भा मरकतमणयो येषु तै ॥

पत्रान्तराजज्जलबिन्दुवृन्दैः सरःसु यस्मिन्स्मितपुण्डरीकैः ।
अदीपि मुक्ताकलितातपत्रैर्नन्दीसरःश्रीजयिनामिवैषाम् ॥ ९६ ॥

यस्मिन् वने सर सु अर्थादुपवनमध्यस्थक्रीडातडाकेषु स्मितैर्विकसितै पुण्डरीकै श्वेतकमलैरदीपि व्यराजि । किंभूतै । पत्रान्तेषु पलाशप्रान्तेषु राजन्तो झगज्झगिति कान्त्या दीप्यमाना ये बिन्दव सलिलकणास्तेषा वृन्दानि येषु तै । इवोत्प्रेक्ष्यते—नन्दीसर श्रीजयिना शक्रसरसीलक्ष्मीजित्वराणाम् । 'मघवास्य तु । (अस्येन्द्रस्य) द्विष पत्नी सुत' इत्याद्यारभ्य 'हाहादयस्तु गन्धर्वा' इति यावत्सर्वेऽप्यस्य हरेरिति व्याख्येयमिति हेमचन्द्रहार्दम् । तेनेन्द्रसर इति । एषा सरसा मुक्ताकलितातपत्रैर्मुक्ताजालकयुक्तच्छत्रैरिव ॥ इति वनक्रीडातडाका ॥

दृक्कर्णवेणी कलकण्ठकण्ठी बिम्बाधरा सिन्धुरराजयाना ।
प्रसूननेत्रा स्तबकस्तनी च भुक्ता वनश्रीरिह गन्धवाहैः ॥ ९७ ॥

इह स्थाने पुरीबहि परिसरे वनश्रीरुद्यानलक्ष्मीर्गन्धवाहैर्भुक्ता विलसिता । अन्यापि स्त्री वने गन्धस्य मृगनाभिचन्दनादिसौरभस्य वाहैर्धारकैर्युवभिर्भुज्यते । किंभूता वनश्री स्त्री च । दृक्कर्णा भुजङ्गा एव तत्तुल्या च वेणी कबरी यस्या सा । पुन किंभूता । एकोऽपि चकारः सर्वत्रापि योज्य । कलकण्ठाना कोकिलाना कण्ठो ध्वनिर्यस्या तत्तुल्यश्च ध्वनिर्यस्या सा । 'कण्ठो ध्वनौ सनिधाने ग्रीवाया मदनद्रुमे' इत्यनेकार्थ । च पुन किंभूता । बिम्ब बिल्व गोह्लक वा तदेव तत्सदृशश्च अधर ओष्ठो यस्या । पुन किंभूता ।

---

१. 'उर्वश्यादय इव प्रतिकृतय' इति व्याख्येयम्

सिन्धुरराजाना गजेन्द्राणां यान गमन तद्वद्वा गतिर्यस्याः । च पुनः किंभूता । प्रसून पुष्पमेव तत्समान नेत्र नयन यस्या । च पुन: किंभूता । स्तबकौ कुसुमगुच्छौ एव तत्स्वरूपौ स्तनौ कुचौ यस्याः सा ॥ इति प्रह्लादनपुरोपवनवर्णनम् ॥

कम्रेण वप्रेण वसुप्रभेणासतीव यूना सह संसिसृक्षुः ।
दूतीं चिकीर्षुः परिखामिवास्य स्थितानुबिम्बेन निकुञ्जलक्ष्मीः ॥ ९८ ॥

निकुञ्जलक्ष्मीर्वनश्रीरनुबिम्बेन प्रतिबिम्बितेन कृत्वा स्थिता । अर्थात् परिखापयसि तिष्ठति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—अस्य पुरस्य परिखा दूती सदेशहारिका स्वेच्छया परदारपुरुषेषु सचारभाजोरभिसारिकयो: पुरुषयोषितोर्मिथ: सदेशादीनुक्त्वा दत्त्वा च मिथ सगमकारिकावार्ता चिकीर्षु कर्तुमिच्छुरिव स्थिता । दूतीकरणे हेतुमाह—वनश्री: किं कर्तुमिच्छु: । ससिसृक्षु । सङ्ग कर्तुमिच्छु । 'निर्वापयिष्यन्निव ससिसृक्षु:' इति नैषधे । केन । वप्रेण प्राकारेण । 'वप्रत्रय चारुचतुर्मुखाङ्कता' इति हैम्याम् । तथा 'वप्र प्राकाररोधयो । क्षेत्रे तते चये रेणौ' इत्यनेकार्थः । किंभूतेन । कम्रेण मनोज्ञेन । 'काम्य कम्र कमनीयम्' इति हैम्याम् । वसूना मणीना प्रभा कान्तिर्यत्र । केव । असतीव । यथा पासुला स्त्री केनापि यूना सङ्ग कर्तुकामा कामपि समीपवर्तिनीं दूती कर्तुमिच्छन्ती तद्गृहे उपेत्य तिष्ठति । किंभूतेन यूना । कम्रेण स्वकामुकेन । 'कामुक कमिता कम्र' इति हैम्याम् । पुन किंभूतेन । वसुभिर्द्रव्यै प्रकर्षेण भातीति । 'वसु स्वादौ रत्ने वृद्ध्यौषधे धने' इत्यनेकार्थ ॥

स्वर्जिष्णुपुर्याः परिखाप्लवङ्गरावैरुदस्यात्मतरङ्गहस्तान् ।
अदःपुरस्ते कियती विभूतिर्वस्वोकसारामिति गर्हतीव ॥ ९९ ॥

स्व: स्वर्गस्य जिष्णोर्जयनशीलाया पुर्या प्रह्लादननगर्या परिखा खनिका । उत्प्रेक्ष्यते—आत्मनस्तरङ्गानेव हस्तानुद्यम्य ऊर्ध्वीकृत्य प्लवङ्गरावैर्मण्डूकशब्दैर्वस्वोकसारा धनदनगरीम् । इत्यमुना प्रकारेण गर्हति निन्दतीव । यदद पुर अस्या नगर्या अग्रे ते विभूति समृद्धि कियती कियत्प्रमाणा । न किमपीत्यर्थ । इहाखिलेऽपि काव्ये केवलमुत्प्रेक्षैव । अन्यत्र ग्रन्थादावप्येव क्वापि दृश्यते । यथा नैषधे—'सिन्दूरद्युति मुग्धमूर्धनि धृतस्कन्धावधिश्यामिके व्योमान्त स्पृशि सिन्धुरेऽस्य समरारम्भोद्धुरे धावति । जानीमो नु यदि प्रदोषतिमिरव्यामिश्रसन्ध्याधियेवास्त यान्ति समस्तबाहुजभुजातेज सहस्रांशव' ॥, 'अविरलमिदमम्भ स्वच्छयोच्छालयन्त्या विकचकमलकान्तोत्तानहस्तद्वयेन । परिकलित इवार्थ कामबाणातिथिभ्य सलिलमिव वितीर्ण बाल्यलीलासुखाय ॥' इति चम्पूकथायाम् । एवमन्यत्रापि ज्ञेयम् ॥

पिपासितं रोचकितं च रङ्कुं वाः पायितुं चारयितुं च शष्पान् ।
चन्द्रः किमागात्परिखेन्दुबिम्बपश्यैर्व्यमर्शीति जनै रजन्याम् ॥ १०० ॥

परिखायां खातिकाजले इन्दोश्चन्द्रस्य बिम्ब प्रतिबिम्बं पश्यन्तीति परिखेन्दुबिम्ब-

पश्यास्तैर्जनैर्लोकै रजन्या रात्रौ इत्यमुना प्रकारेण व्यमर्शि वितर्क्यते स्म । इति किम् । पिपासित तृषितम् । च पुन. रोचकित बुभुक्षितम् । 'बुभुक्षायामशनाया जिघत्सा रोचको रुचि' इति हैम्याम् । रोचक संजातोऽस्येति रोचकितस्त रङ्कुमुत्सङ्गमृग वा पानीय पायितु च पुन शष्पान्नीलतृणाश्चारयितुम् । किमुत्प्रेक्ष्यते—इह परिखायां चन्द्र आगादिव ॥ इति पुरपरिखा ॥

नभःपरीरम्भणलोलुभैर्यद्वप्रो मणिश्रेणिमहःप्ररोहैः ।
घनान्विनाखण्डलधन्वदण्डमकाण्डमाडम्बरयन्निवास्ते ॥ १०१ ॥

यद्वप्रो यस्य प्रह्लादनपुरस्य वप्र प्राकार आस्ते वर्तते । उत्प्रेक्ष्यते—मणिश्रेणीनां रत्नराजीना महःप्ररोहै रोचिरङ्कुरैर्घनान् मेघान्विना । अन्येष्वपि ऋतुषु मेघागम. कालानुभावेन भवत्येव । माघेऽपि मेघस्य दृश्यमानत्वात् । तथा प्रावृट्कालेऽपि कदाचिज्जलधारा भवन्ति न भवन्ति चेति कलियुगे नियमो न दृश्यते, अतः प्रोक्त प्रावृष विना मेघानपि विना चेति । अकाण्ड प्रावृषमन्तरेण आखण्डलधन्वदण्डमिन्द्रधनुर्यष्टीमाडम्बरयन् प्रकटयन्निवास्ते । रत्नकान्तिरिन्द्रधनुकारा निर्यान्ति । किंभूतैः प्ररोहै. । नभस आकाशस्य परीरम्भणमालिङ्गन तत्र लोलुभैर्लालसैः ॥

सालोऽदसीयः ससनातनश्रीः कपाटपक्षश्च सुवर्णकायः ।
विगाहमानो गगनं कथं न लभेत तार्क्ष्येण सदृक्षभावम् ॥ १०२ ॥

अस्या. पुर्या अयमदसीय । 'नासादसीया तिलपुष्पतूणम्' इति नैषधे । साल प्राकार तार्क्ष्येण गरुडेन सदृक्षभाव सादृश्य कथ केन प्रकारेण न लभेत प्राप्नुयात् । अपि तु प्राप्नोत्येवेति । किंभूत साली गरुडश्च । सह सनातनया अनश्वरया नित्यस्थायुकया । 'सदा सनानिश शश्वत्' इति हैमीवचनात् । श्रिया अद्वैतशोभया विष्णुलक्ष्मीभ्या च वर्तते य । 'दामोदर शौरिसनातनौ विधु.' इति हैम्याम् । स च पुन. किंभूत । कपाटावेव तत्तुल्यौ पक्षौ यस्य स. । स च पुन किंभूत । सुवर्णस्य हेम्न कायोऽङ्ग यस्य स हिरण्मय । पुनः किं कुर्वाण । गगनमाकाशमुच्चैस्त्वेन भ्रमणेन च विगाहमानः स्वगोचरीकुर्वाण ॥

मणीघृणिश्रेणिधुतान्धकारैरभ्रंकषैर्यत्कपिशीर्षकौघैः ।
यानश्वरोदित्वरकर्मसाक्षिलक्षेव पूर्दक्षजनैरलक्षि ॥ १०३ ॥

दक्षजनैर्विदग्धलोकैर्या प्रह्लादनपुरी अनश्वरा शाश्वता उदित्वरा उदयशीलाः कर्मसाक्षिणो भास्करास्तेषा लक्षा शतसहस्राणि यस्यामेवंविधे वालक्षि दृश्यते स्म । कै । अभ्रकषैर्गगनोल्लेखिभिर्यत्कपिशीर्षकाणामट्टालकानामोघै समूहै । किंभूतै. । मणिघृणीना रत्नकान्तीना श्रेणीभी राजीभिर्धुतानि दलितान्यन्धकाराणि यै ॥

चन्द्राश्मवेश्मस्मितमुद्वहन्ती कटाक्षयन्ती सितकेतनैश्च।
युवेव जायां नगरीमिवैतां क्रोडीकरोति प्रणयेन वप्रः॥ १०४॥

वप्र' प्राकारः प्रणयेन स्नेहेन।'प्रणयः स्नेहयाच्ञयोः। विस्रम्भे प्रसरेऽपि च' इत्यनेकार्थः। उत्प्रेक्ष्यते—एता नगरीं क्रोडीकरोति आलिङ्गतीवेत्युत्प्रेक्षा। 'आलिङ्गन परिष्वङ्गपरीरम्भ क्रोडीकृति.' इति हैम्याम्। वास्तवार्थे तु मध्येकरोति इत्यर्थ। क इव। युवेव। यथा युवा तरुणः स्नेहेन जाया पत्नी क्रोडीकरोति परिरम्भते। किंभूतां पुरीं जाया च। चन्द्राश्मवेश्मानि विधुकान्तरत्नघटितगृहाणि तान्येव तत्तुल्य च स्मित हसितमुद्वहन्तीं बिभ्रतीम्। पुन किंभूताम्। सितकेतनैरुज्ज्वलपताकाभि कृत्वा कटाक्षयन्ती कटाक्षान्सृजन्ती मुञ्चन्तीम्। 'कटाक्षाः कृष्णाः श्वेताश्च वर्ण्या.' इति काव्यकल्पलतायाम्॥ इति प्राकार॥

स्वर्व्यालवेश्मावनिवास्तुशस्तवस्तुव्रजात्मंभरिगर्भगेहैः।
यत्रापणैः कुत्रितयापणानां वंश्यैरिवावाप्यत कापि लक्ष्मीः॥ १०५॥

यत्र पुर्यामापणैर्हट्टै' काप्यनिर्वचनीया लक्ष्मीः शोभा अवाप्यत प्राप्ता। उत्प्रेक्ष्यते—कुत्रितयापणाना कूना स्वर्गनागलोकभूलोकनाम्ना भूमीना त्रितय त्रिकम्। त्रैलोक्यमित्यर्थ'। तात्स्थ्यात्तद्व्यपदेशात्त्रिभुवने विद्यमानसकलपदार्थसार्थास्ते मन्त्रतन्त्रादिविधिनाराध्यमानैः पूर्वमित्रैर्वा देवै संपूर्यते(पण्यन्ते) एष्विति ते कुत्रिकापणास्तेषा वंश्यै कुलेषूद्भवैरिव। किंभूतैरापणै। स्व स्वर्लोके, व्यालवेश्मनि नागलोके पाताले, अवनौ भूमण्डले च वास्तु स्थान येषा तादृशा शस्ता सर्वोत्कृष्टा प्रशस्या वस्तुव्रजा धनधान्यवस्त्रादिपदार्थसार्थास्तैरात्मंभरयो भृतमध्या गर्भगेहा गर्भागाराणि अपवरकादिस्थानानि येषा तै। 'कुमुदमकरन्दौघै कुक्षिंभरिर्भ्रमरोत्कर' इति नैषधे। कुक्षिंभरिर्भृतमध्य इति तद्वृत्तौ॥

बाह्लीककालागुरुगन्धसारसारङ्गनाभीहिमवालुकाभिः।
सद्भिः समाज्ञाभिरिवादसीयापणैरवास्यन्त दिशोऽप्यशेषाः॥ १०६॥

अदसीयापणै पुरीसबन्धिभिर्हट्टैरशेषाः समस्ता अपि दिशोऽवास्यन्त सुरभीक्रियन्ते। काभि। बाह्लिकानि कुङ्कुमानि कालागुरव काकतुण्डा, गन्धसाराश्चन्दना सारङ्गनाभ्य कस्तूरिका। कस्तूरीवाच्यपि नाभिशब्दो दीर्घोऽप्यस्ति। यथा नैषधे—'गोरोचनाकुङ्कुमचन्दनैणनाभीविलेपान्पुनरुक्तयन्ति' इति। हिमवालुका कर्पूरास्ताभि। काभिरिव। समाज्ञाभिरिव। यथा—सद्भिरुत्तमै' समाज्ञाभि' स्वकीर्तिभिर्दिशो वास्यन्ते॥

यदापणश्रेणिषु सान्द्रचान्द्रक्षोदेषु गाङ्गास्विव वालुकासु।
मौग्ध्येन नीलैरिव काचगोलैः क्रीडन्ति डिम्भाः स्फुरदिन्द्रनीलैः॥ १०७॥

यदापणश्रेणिषु पुरीविपणिपङ्क्तिषु डिम्भा महेभ्यबालकाः क्रीडन्ति रमन्ते। केषु।

सान्द्रचान्द्रक्षोदेषु स्निग्धेषु निबिडेषु वा कर्पूराणां चूर्णेषु । केन । मौग्ध्येन ज्ञानेन । कास्विव । वालुकास्विव । यथा गाङ्गासु गङ्गासबन्धिनीषु पुलिनसिकतासु कुमाराः क्रीडन्ति, तथैव घनसारचूर्णेषु रमन्ते इति कर्पूरपारीप्राचुर्यात्तत्क्षोदास्तु बहि क्षिप्यन्ते । कै· । स्फुरन्तो दीप्यमाना ये इन्द्रनीला नीलमणयो मरकतरत्नानि तैः । कैरिव । काचगोलैरिव । यथा—शिशव काचाना क्षारमृद्विकाराणा गोलैर्गुटकै शङ्खा इति प्रसिद्धै· खेलन्ति । किंभूतै । नीलैर्हरिद्वर्णैः । अनेन विशेषणेन मणिरत्नबाहुल्यमपि प्रतिपादितम् ॥ इति हृद्याः ॥

यच्चान्द्रचामीकरवेश्मचन्द्रचण्डार्चिषौ गर्भगताङ्गिरावैः ।
मिथः किमित्युन्नयतोऽभियातिर्जेयः कथं राहुरजय्यवीर्यः ॥ १०८ ॥

यस्या· पुर्याश्चान्द्राणा चन्द्रकान्तमणीना (चान्द्राणा सौवर्णानाम् ?) । 'चन्द्रोऽम्बुकाम्ययोः । स्वर्णे सुधांशौ कर्पूरे कम्पिल्ले मेचकेऽपि च' इत्यनेकार्थे । (चामीकराणा सौवर्णानाम्) चन्द्रोपलैः स्वर्णैश्च घटिते कापि वेश्मनि गृहे एव चन्द्रचण्डार्चिषौ विधुभास्करौ तौ गर्भे गृहमध्ये गताना प्राप्तानामङ्गिना मनुष्याणा रावैर्मिथोवार्तादिशब्दैः मिथ परस्परमित्यमुना प्रकारेण । किमुत्प्रेक्ष्यते—उन्नयत· किमु । विचारयत इव । 'वितर्क· स्यादुन्नयन परामर्शो विमर्शनम्' इति हैम्याम् । इति किम् । यत् अजय्य जेतुमशक्य वीर्य पराक्रमो यस्य तादृशो राहुरभियातिः शत्रुः । कथ केन प्रकारेण आत्मभ्या· मावाभ्या वा जेयो जेतव्यः । पराभवगोचरीकर्तव्य इति ॥

शशाङ्कबिम्बं कुलिशाङ्गणान्तर्दृष्ट्वा वृणानानिह मुग्धडिम्भान् ।
विलोभ्य केलीकलहंसबालैराश्वासयन्ति स्म कथंचिदम्बाः ॥ १०९ ॥

इह पुरि मुग्धानविदग्धान् डिम्भान् बालकान् केलीकृते क्रीडार्थम् । 'नित्योद्द्योतपद समस्तकमलाकेलीगृह राजते' इति पूर्वाचार्यप्रणीतचिन्तामणिपार्श्वनाथस्तोत्रे । रक्षिता ये राजहसबालकास्तैर्विलोभ्य लोभयित्वा अम्बा जनन्य कथंचिन्महता कष्टेन आश्वासयन्ति । किंकुर्वाणान्बालान् । वृणानान् याचमानान् । किं कृत्वा । दृष्ट्वा प्रेक्ष्य । किम् । शशाङ्कबिम्ब चन्द्रबिम्बम् । क्व । कुलिशैर्हीरकैर्बद्धानाम् । 'शुचीमुख तु हीरक । वराटक रत्नमुख्य वज्रपर्यायनाम च' इति हैम्याम् । बद्धाना निर्मितानामङ्गणाना गृहाजिराणामन्तर्मध्ये ॥

चन्द्रोदये चन्दिरकान्तगर्भसंदर्भशृङ्गस्रवदम्बुपूरैः ।
शिरःस्फुरत्सिद्धधुनी धरेन्द्रो यत्रानुचक्रे कलधौतसौधैः ॥ ११० ॥

यत्र पुरे चन्द्रोदये विधोरभ्युद्गमकाले कलधौतसौधै रूप्यमन्दिरै शिरसि मस्तके स्फुरन्ती प्रसरन्ती वहन्ती वा सिद्धधुनी गङ्गा यस्य तादृशो धराणा पर्वतानामिन्द्रो राजा

१ समासान्तविधेरनित्यत्वेन निर्वोढव्यम्

हिमाचलः। 'अद्रिराण्मेनकाप्राणेशो हिमवान्' इति हैम्याम्। अनुचक्रे सदृशीकृत'। किंभूतैः सौधैः। चन्द्रिरकान्ताना चन्द्रोपलानाम्। चन्द्रिर इति चन्द्रमा शेषनाममालायाम्, अन्येष्वपि ग्रन्थेषु दृश्यते। गर्भे मध्ये सदर्भो रचना येषा तादृशेभ्य श्रृङ्गेभ्य. स्रवन्तो नि सरन्तोऽम्बुपूराः पय प्रवाहा येषु तैः॥

वातातिवेल्लद्ध्वजपल्लवाग्रकरेण रावेण च किङ्किणीनाम्।
या वैभवस्पर्धितया मघोनः पुरी स्मयादाह्वयतीव योद्धुम्॥ १११॥

या नगरी वैभवेन स्वलक्ष्म्या सार्धं स्पर्धितया सहर्षिभावेन मघोनः शक्रस्य पुरीममरावती स्मयादहंकाराद्योद्धुं संग्रामं कर्तुम्। उत्प्रेक्ष्यते—आह्वयत्याकारयतीव। केन। वातेन वायुना अत्यतिशयेन वेल्लन्तश्चञ्चलीभवन्तो ये ध्वजपल्लवा पताकावस्त्राणि तेषामग्र' स एव करो हस्तस्तेन। च पुन' केन। किङ्किणीना क्षुद्रघण्टिकाना रावेण शब्देन॥

श्रीवत्सरामाङ्गजकम्बुतार्क्ष्यचक्राङ्कितैर्मारकितैर्निकेतैः।
जज्ञे मुकुन्दैरिव यत्र चित्रमेतत्परं धेनुकमद्विषद्भिः॥ ११२॥

यत्र मरकतानामिमानि मारकतानि अश्मगर्भसबन्धीनि तैर्निकेतैर्गृहै। 'शङ्के स्वसकेतनिकेतमाप्ता' इति नैषधे। मुकुन्दै' कृष्णैरिव जज्ञे जातम्। अत्र बहुवचन बहुवासुदेवापेक्षया, महत्त्वख्यापनार्थं वा। यथा च जिनशतके—'यत्क्रमाश्चक्रिणो वा' इति। किंभूतैर्गृहै. कृष्णैश्च। श्रीर्लक्ष्मी, वत्सास्तर्णका', श्रीवत्सो हृदयचिह्नम्। उत्तमपुरुषाणा वक्षसि लक्षणविशेष। रामा स्त्रिय, रामो बलभद्रश्च। अङ्गजा नन्दना, अङ्गज. कामश्च। कम्बव शङ्खा, कम्बु पाञ्चजन्य। गृहेषु कम्बवो दृश्यन्ते। यथा नैषधे—'बहुकम्बुमणिर्वराटिका—' इति। तार्क्ष्या अश्वा', तार्क्ष्यो गरुडश्च। तेषा चक्राणि समूहा, चक्र सुदर्शन च। तैरङ्कितै सहितै। पर केवलमिद चित्रमाश्चर्यम्। यन्निकेतैर्धेनुक धेनुसमहो गोकुलमद्विषद्भि पालयद्भि। 'धेनूना धेनुक धेन्वन्ताना गोधेनुकादय' इति हैम्याम्। कृष्णैस्तु धेनुकनामा असुरस्त द्विषद्भिर्द्वेषद्भिस्तस्य द्विषद्भि शत्रुभिर्वा घातुकै॥

एतज्जगज्जित्वरलक्ष्मिवीक्षाक्षणोदिताद्वै(द्भू)तकुतूहलेन।
शङ्के त्रिदश्यः स्तिमितीभवन्त्यो विभान्ति यद्वेश्मसु शालभञ्ज्यः॥ ११३॥

यद्वेश्मसु पुरीमन्दिरेषु शालभञ्ज्य' पुत्रिका विभान्ति। तत्रैव शङ्के मन्ये। एतस्या पुर्या जगता त्रिभुवनपुरीणा जित्वर्या जयनशीलाया लक्ष्म्या' वीक्षा विलोकन स एव क्षण उत्सवस्तेनोदितमुद्भूत यत्कुतूहल कौतुक तेन स्तिमितीभवन्त्यो निश्चला जायमानास्त्रिदश्यो देव्य इव। लक्ष्मीशब्द' समासमध्ये ह्रस्वोऽप्यायाति। यथा ऋषभनमस्तवे—'वरणलक्ष्मिकरग्रहणोत्सवे' इति॥

विष्णोर्निहन्तुं नरकं गतस्यौत्सुक्यात्क्रमान्निर्गलितेव गङ्गा ।
ज्यौत्स्नीषु यच्चान्द्रगृहच्च्युताम्भोधारा भुवं भूषयति स्म यस्मिन् ॥११४॥

यस्मिन् पुरे ज्यौत्स्नीषु पूर्णिमारात्रिषु यस्य पुरस्य चान्द्रगृहेभ्य चन्द्रकान्तमणिनिर्मितमन्दिरेभ्यश्च्युताना चन्द्रकिरणसपर्केण नि सृतानामम्भसा पानीयाना धारा प्रवाह । 'प्रवाह पुनरोघ स्याद्वेणी धारा रयश्च स' इति हैम्याम् । भुव भूमी भूषयति स्म अलंकुरुते स्म । उत्प्रेक्ष्यते—औत्सुक्याद्राभसान्नरक नरकनामान दैत्यमसुर निहन्तु गतस्य विष्णो कृष्णस्य क्रमाच्चरणात् निर्गलिता निर्गत्य पतिता। 'विदत्यसव्ये मकरन्दलीला मन्दाकिनी यच्चरणारविन्दे' इति नैषधे । गङ्गा भूमीमभ्येतीव ॥

ज्योतिस्तरङ्गीकृतयन्निकेतहरिन्मणीशालिशिखा चकासे ।
इदंपदव्येव पतङ्गपुत्री नभः प्रयान्ती मिलितुं स्वतातम् ॥ ११५ ॥

ज्योतिर्भि कान्तिभिस्तरङ्गीकृताना कल्लोलयुक्तीकृताना यन्निकेताना नगरीगृहाणा हरिन्मणीभिर्नीलरत्नै शालते शोभते इत्येवशीला शालिनी शिखा उपरितनप्रदेश चकासे शुशुभे दिदीपे वा । उत्प्रेक्ष्यते—इदपदव्या एतन्नगर मन्दिरशिखरमार्गेण । 'इदयशासि द्विषत सुधामुचे' इति नैषधे । 'अस्य कीर्तय' इति तद्वृत्तौ । समासान्त एव इदशब्द । स्वतात भास्करम् । 'सूर्यजा यमी' इति हैम्याम् । तथा 'यावद्गङ्गा तपनतनयाभारतीना समाजे' इति पूर्वकविकृतौ । मिलितु प्रयान्ती गच्छन्ती पतङ्गपुत्री यमुनेव ॥

गाङ्गेयगारुत्मतपद्मरागचन्द्राश्मवेश्मावलिरुल्ललास ।
प्रेयासमुद्दिश्य महीमहेन्द्रं पुरश्रिया क्लृप्त इवाङ्गरागः ॥ ११६ ॥

गाङ्गेयानि सुवर्णानि, गारुत्मतानि हिरण्मणय , पद्मरागा रक्तोपला , चन्द्राश्मान शशिकान्तमणय । तैर्निबद्धा घटिता वेश्मावलि सौधश्रेणिरुल्लास स्फुरति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—महीमहेन्द्र भूमीवासव राजान स्वप्रेयास निजकान्त प्रत्युद्दिश्य पुरश्रिया नगरलक्ष्म्या अङ्गरागो विलेपन क्लृप्तो रचित । अन्यापि स्त्री भर्त्रा सङ्ग चिकीर्षुर्वपुष्यङ्गराग कुरुते ॥

वेश्माश्मगर्भाङ्कसिताश्मकुम्भं निभाल्य मुग्धाभ्रधुनीरथाङ्ग्यः ।
शशी स विश्लेषयिता द्विषन्नः क्रुधेति तं घ्नन्ति किमङ्घ्रिघातैः॥११७॥

यस्येति सबन्धात् । वेश्मनि क्वापि नगरीगृहे अश्मगर्भाणा मरकतमणिनामङ्को मध्यो यस्य तादृश सिताश्मना स्फटिकरत्नाना कुम्भ कलश निभाल्य दृष्ट्वा मुग्धा अचतुरा अभ्रधुन्या गगनापगाया आकाशगङ्गाया रथाङ्ग्यश्चक्रवाक्योऽङ्गीणा पदाना घातै प्रहारै घ्नन्ति प्रहरन्ति । किमुत्प्रेक्ष्यते—इति क्रुधा घ्नन्ति । इति किम्—यत् नोऽस्माक द्विषन्नहित अत एव विश्लेषयिता वियोगकारक स प्रसिद्ध शशी मृगाङ्क इति रुषा ॥

अर्कांशुसंपर्कचयार्ककान्तोद्भूतानलोमावनसंनिभस्य ।
गेहाग्रशृङ्गस्थगजद्विषद्भिर्द्वेष्यैरघृष्यस्य कथंचनापि ॥ ११८ ॥

भियाभ्रमूवल्लभवाहनारेः प्रणश्य शङ्के शरणं श्रयन्तः।
लघूभवन्मन्दरमुख्यशैलाः पुरस्य रेजुर्मणिहेमगेहाः॥ ११९॥

पुरस्य मणिहेममया गेहा सौधा रेजुर्भान्ति स्म। तत्रैवमहं शङ्के विचारयामि। अभ्रमूनामा हस्तिनी। अभ्रमूशब्दो दीर्घोकारान्तोऽप्यस्ति। 'गजानामभ्रमूपति:' इति काव्यकल्पलतायाम्। तथा 'अभ्रमूवल्लभारूढम्' इति पाण्डवचरित्रेऽपि। तस्या वल्लभो भर्ता ऐरावणः स एव वाहन यान यस्येन्द्रस्य स एवारि शत्रुस्तस्य भिया भयेन प्रणश्य स्वस्थानान्नष्ट्वा पुरस्य शरणमाश्रयन्तो भजन्तस्तथा लघूभवन्तः स्वल्पतनवः सपद्यमाना मन्दरमुख्याः। मन्दरो जैनमते मेरु। शैवशासने तु मन्दरोऽन्य इन्द्रकीलनामा मन्था नग स एव प्रधान येषु ते शैलाः पर्वता इव। इह पुरे शत्रुप्रवेशाभावे कारणद्वयमाह—किंभूतस्य पुरस्य। अर्कस्य भानोरंशव किरणास्तेषा सपर्क सगमस्तेन चयस्य वप्रस्य प्राकारपीठभूमिकासद्दब्धेभ्योऽर्ककान्तेभ्य सूर्यकान्तमणिभ्य उद्भूत प्रकटीभूतो योऽनलो वह्निस्तेनोमावनसनिभस्य बाणासुरपुरसदृशस्य। तत्र हि वह्निप्राकारोऽस्तीति ख्याति। तथा 'यथोह्यमान खलु भोगिभोजिना प्रसह्य वैरोचनिपुत्रपत्तनम्। विदर्भजाया मदनस्तथा मनोऽनलावरुद्ध वयसैव वेशित॥' इति नैषधे। एतत्काव्योपरि पुरावृत्तमुच्यते—पूर्व हि स्त्रीकार्यादन्यत्राजेयो भावीत्याराद्धगौरीपतिसुपर्वदत्तवरस्य बाणासुरस्य उषानाम्न्या कन्यया गौरी कुलदेवीमाराध्य मम को भर्ता भविष्यतीति प्रश्ने कृते प्रद्युम्ननन्दनोऽनिरुद्धो भावीति गौर्या प्रोक्ते कथचित्कुमारिकया स आनाय्य परिणीत। तामादाय गच्छन्त ज्ञातव्यतिकरो बाणस्त निर्जित्य नागपाशैर्बद्धवान्। तत उषया कृष्णप्रद्युम्नादयः तद्वार्त्तिक विज्ञापिता। तत कृष्णरामप्रद्युम्ना गरुडमारुह्य पावकप्राकारेऽपि बाणपुरे गत्वा हरिर्बाणासुर शतखण्डीकृत्योषायुक्तमनिरुद्धमादाय द्वारिकायामगादिति। पुन किंभूतस्य। गेहाना पुरसौधानामग्रशृङ्गाणि उपरितनशिखराणि तेषु तिष्ठन्तीति तत्स्था गजद्विषन्त सिंहास्तै। पुरमन्दिरेष्वपि केसरिणा सद्भावो यथा—'यदनेककसौधकधरा हरिभि कुक्षिगतीकृता इव' इति नैषधे। कथचनापि महता प्रयासेनापि द्वेष्यैर्वैरिभिरवृष्यस्यानाकलनीयस्य। गजयानस्य हि सिंहाङ्कितमार्गे समागमनमशक्यम्। कृशानौ तु सर्वथा प्रवेशोऽपि न स्यादत एतत्पुराश्रयण शत्रुभयाभावात्॥ युग्मम्॥

बालारुणज्योतिरखर्वगर्वनिर्वासिमाणिक्यनिकाय्यकोटिः।
व्यक्तीभवन्भात्यनुभूपकान्तं पुरश्रियोद्गीर्ण इवानुरागः॥ १२०॥

बालारुणस्याभ्युदयद्भानोर्ज्योतिषा कान्तीनामखर्वमतिशयित गर्वमहकार निर्वासयन्ति निष्कासयन्ति निर्नाशयन्तीत्येवशीलानि यानि माणिक्यानि पद्मरागमणय. निकाय्याना तन्मयाना गृहाणा कोटिर्विभाति शोभते। क्वापि माणिक्यशब्देन केवलरत्नमेव। कुत्रापि माणिक्यशब्देन पद्मरागमणयः। 'रत्न वसु मणिर्माणिक्यमपि' इति हैमीवृत्तौ। 'आघ्रात परिचुम्बित परिमुहुर्लीढ च यच्चर्वित यद्दूर निहित च नीरसतया तत्र व्यथा

मा कृथाः। अन्तस्तत्त्वविचारणान्धबधिरे तद्वानरेणाधुना रे माणिक्य तदेतदेव सुकृत यच्चूर्णित नाश्मना॥' इत्यत्र केवलमाणिक्यमेव। 'शिशुतरमहोमाणिक्यानामहर्मणिमण्डली' इति नैषधे। प्रत्यग्रकिरणपद्मरागाणामिति तद्वृत्ति'। उत्प्रेक्ष्यते—भूप नृपतिं भर्तारमनु- लक्षीकृत्य पुरश्रिया उद्गीर्णा अत एव प्रकटीभवन् प्रकटो जायमान. अनुराग इव॥

प्रीतादुपास्त्याधिगता गिरीशान्निरङ्कनैकाङ्गविधानविद्या।
प्रपञ्चिता कौतुकिना किमेषा चन्द्रेण यच्चान्द्रगृहच्छलेन॥ १२१॥

कौतुकिना कुतूहलाकलितेन चन्द्रेण एषा प्रत्यक्षलक्ष्या। निर्गतोऽङ्को लक्ष्म येभ्यस्तानि नैकानि बहूनि यान्यङ्गानि शरीराणि तेषा विधान निर्माण यस्या तादृशी विद्या। यस्या नगर्याश्चान्द्रगृहाणा चन्द्रकान्तमणिमयमन्दिराणा छलेन कपटेन। किमुत्प्रेक्ष्यते—प्रप- ञ्चिता विस्तारिता। किंभूता विद्या। अधिगता प्राप्ता। कस्मात्। गिरीशादीश्वरात्। किंभूतात्। उपास्त्या नित्यसेवया प्रीतात्। प्रसन्नीभूतादित्यर्थ'। सतुष्टात्॥ इति गृहा.॥

यस्मिन्दिदीपे मधुदीपरूपश्रीगर्वनिर्वासिविलासिवृन्दैः।
रूपस्मयं वीक्ष्य जयस्य तस्य मदच्छिदे किं विधिना प्रणीतैः॥१२२॥

यस्मिन् पुरे मधुदीपस्य मदनस्य रूपश्रिया शरीरसौन्दर्यलक्ष्म्या गर्वमभिमान निर्वास- यन्ति निर्दलयन्तीत्येवशीला ये विलासिनो भोगिनस्तेषा वृन्दानि तैर्दिदीपे चकासे। 'मधुदीपमारौ मधुसारथिस्मरौ' इति हैम्याम्। किमुत्प्रेक्ष्यते—जयस्येन्द्रपुत्रस्य रूपस्मय निजाङ्गचङ्गिमगर्व वीक्ष्य दृष्ट्वा तस्य जयन्तस्य मदच्छिदे उन्मत्ततोच्छित्यै विधिना धात्रा कृतै प्रणीतैरिव॥

मेरोः शिखाग्रावसथव्यथाभिरुत्तीर्य सातस्थितिमीहमानाः।
यस्मिन्समेताः किमु नाकिशाखिव्रजा वदान्या व्यलसन्युवानः॥१२३॥

यस्मिन् युवानस्तरुणा व्यलसन् शुशुभिरे। किंभूता.। वदान्या दानशीला दान- शौण्डा वा। किमुत्प्रेक्ष्यते—शिखाग्रे शिखरोपरि य आवसथो वसति' स्थान वासस्तेनो- द्भवन्तीभि प्रकटाभिर्जायमानाभिर्व्यथाभिरर्तिभि. कृत्वा मेरो काञ्चनाचलादवतीर्य भूमीमण्डले समेत्य सातस्थिति सुखनिवासमीहमाना इच्छन्तो नाकिना शाखिनो देवतरव. कल्पद्रुमास्तेषा व्रजा गणा यस्मिन् समेता इव सगता इव॥

जितस्मरान्पौरजनान्निपीय मा तद्वृषस्यन्त्यसती सती स्यात्।
इतीव योषावपुषा स्ववर्ष्म द्विषा मखस्य व्यतिसीव्यते स्म॥ १२४॥

मखनाम्नो दैत्यस्य द्विषा वैरिणा शभुना। उत्प्रेक्ष्यते—इति हेतोर्योषावपुषा पार्वती- शरीरेण सम स्ववर्ष्म निजशरीर व्यतिसीव्यते स्म परस्पर स्यूत योज्यते स्म। इति किम्। यत् जितो रूपाभिभूत' स्मरः कामो यैस्तादृशान् पौरजनान् नगरतरुणान् निपीय सादर- मवलोक्य सती पार्वती तद्वृषस्यन्ती रागोद्रेकात् कामातुरा तेषा कामुकी भवन्ती सती सती असती व्यभिचारिणी मा स्यात् भवतात्॥ इति नागरा.॥

यस्मिन्विभान्ति स्म विलासवत्यः स्मरावरोधभ्रममुद्वहन्त्यः ।
किं शक्तयो मन्मथमेदिनीन्दोरमूरमोघास्त्रिजगद्विजेतुः ॥ १२५ ॥

यस्मिन् पुरे विलासवत्यः प्रमदा विभान्ति । किं कुर्वन्त्यः । स्मरावरोधः कन्दर्पान्तःपुरं रतिस्तस्य भ्रमः भ्रान्तिम् । 'स्मरावरोधभ्रममावहन्ती' इति नैषधे दमयन्तीवर्णने । उद्वहन्त्यो बिभ्रत्यः । किमुत्प्रेक्ष्यते—मन्मथमेदिनीन्दोर्मदननरेन्द्रस्य अमूः प्रत्यक्षाश्चक्षुर्लक्ष्या अमोघा अवन्ध्याः सफलाः शक्तयः प्रहरणविशेषाः । किंभूतस्य मन्मथस्य । त्रिजगतस्त्रिभुवनस्यापि विजेतुः पराभवशीलस्य ॥

त्यक्ताश्रवःकञ्चुकिकामुकाभिः सकर्णयन्नागरराभिः ।
स्वमन्दिरात्कुण्डलिनीभिरस्मिन्किमीयुषीभिः शुशुभेऽङ्गनाभिः ॥१२६॥

अस्मिन् नगरे अङ्गनाभिः शुशुभे । किमुत्प्रेक्ष्यते—स्वमन्दिरान्निजनिकेतनान्नागलोकादीयुषीभिरागताभिः कुण्डलिनीभिर्नागाङ्गनाभिरिव । किंभूताभिः । त्यक्ता उज्झिता अश्रवसः । अकर्णा बधिरा इत्यर्थः । कञ्चुकिनः सौविदल्लाः । कुब्जवामना इत्यर्थः । अथवा कृत्रिमक्लीबाः कामुकाः कामयितारः कान्ता याभिस्ताभिः । पुनः किंभूताभिः । सकर्णाः प्राज्ञाः श्रोतारो वा यस्याः पुर्या नागराश्छेकास्तेषु रागः स्नेहातिशयो विद्यते यासां तास्ताभिः । तेष्वनुरागयुक्ताभिरित्यर्थः ॥

भान्ति स्म यस्मिन्सुमनोभिरामा रामा रमाधःकृतकामरामाः ।
स्वस्पर्धिनं येन रुषेव देवगृहं निगृह्याप्सरसो गृहीताः ॥ १२७ ॥

यस्मिन् नगरे रामा नागर्यो भान्ति स्म । किंभूताः । सुमनोभिः कुसुममालिकाभिः, अथवा सुमनस्त्वेन सतीत्वेन निष्पापत्वेन वा अभिरामा मनोहराः । पुनः किंभूताः । रमाभिर्वपुःप्रियरूपकसुषमाभिरधःकृते हीने विहिते तिरस्कृते कामस्य मदनस्य रामे रतिप्रीती याभिस्ताः । इवोत्प्रेक्ष्यते—येन प्रह्लादपुरेण रुषा क्रुधा स्वस्पर्धिनं निजसमृद्ध्या सार्धं स्पर्धाविधायिनं देवगृहं स्वर्गं निगृह्य पराजित्य वन्दीकृत्य गृहीता अप्सरसः स्वर्गवध्व इव ॥

किमग्रदूत्यो मदनावनीन्दोः सख्योऽथ वा स्ववरवर्णिनीनाम् ।
भुजंगमीनां किमुतानुवादा यत्राब्जनेत्रा मदयन्ति चेतः ॥ १२८ ॥

यत्र पुरे अब्जनेत्राः कमललोचनाः सुदृशः चेतः अर्थाद्यूनां मनः मदयन्ति उन्मादयुक्तं कुर्वन्ति । किमुत्प्रेक्ष्यते—मदनावनीन्दोः स्मरराजस्य किम् अग्रदूत्यः प्रथमसंदेशहारिका इव । अथ वा स्वः स्वर्गस्य वरवर्णिनीनां प्रधानस्त्रीणां रम्भाघृताचीतिलोत्तमाप्रमुखाणाम् अथवा पौलोमीप्रभृतीनां सख्यो वयस्याः किमु । उत पुनः । भुजंगमीनां नागाङ्गनानामनुवादा अनुकारा इव ॥ इति नागर्यः ॥

इति प्रल्हादपुरवर्णनम् ।

तत्रास्ति भूमान्महमुन्दनामा स्थामैकभूर्भूवलयैकवीरः ।
वधूर्नवोढेव दिने दिने भूः श्रियं दधौ यत्करपीडितापि ॥ १२९ ॥

तत्र देशे महमुन्द इति नामाभिधान यस्य तादृशो भूमान् पातिसाहिरिति म्लेच्छवश-प्रसिद्धमधिपतिनाम । सोऽस्ति तत्समयानुसारेण बभूव । किंभूतः । स्थाम्नां पराक्रमा-णामेकाद्वितीया भू: स्थानम् । पुन किंभूत । भूवलयस्य भूमण्डले वा एकोऽसाधा-रणो वीर सुभट' । स क । यस्य करेण राजदेयांशेन पीडिता सयुक्ता जाता भूर्वसुधा दिने दिने श्रिय लक्ष्मीं धनधान्यादिका दधौ धारयति स्म अनेकलक्ष्मीवती भवति स्म । केव । वधूरिव । यथा नवोढा नवपरिणीता वधूर्वशा करेण पीडिता आश्लेषणादिक नीता सती दिने दिने श्रिय शरीरोपचयलक्षणा शोभां धत्ते ॥

प्रजां द्विजिह्वैरिव पीड्यमानां कलेर्विलासैरवसाय विश्वाम् ।
तां शासितुं दाशरथिः किमात्तजन्मा स्वयं साहिरसौ बभासे ॥१३०॥

असौ महमुन्दनामा साहि पातिसाहि' बभासे राजते स्म । किमुत्प्रेक्ष्यते—ता विश्वा वसुधा शासितु पालयितु स्वयमात्मना पुनर्द्वितीयवारमात्तजन्मा गृहीतावतारो दाशरथी राम इव । कि कृत्वा । अवसाय विज्ञाय । काम् । विश्वा पृथ्वीम् । कि क्रियमा-णाम् । कले कलियुगस्य विलासैर्विलसितै पीड्यमाना सताप्यमानाम् । कामिव । प्रजा-मिव । यथा प्रजा प्रकृति पुरदेशलोका द्विजिह्वै पिशुनै पीड्यमाना कश्चित्प्रशास्ति ॥

निस्त्रिंश[1]मन्थानगमथ्यमानमहाहवक्षीरधिजन्मना यः ।
वव्रे बलिध्वंसविधानधुर्यो जयश्रिया शत्रुरिवासुराणाम् ॥ १३१ ॥

य साहिर्जयश्रिया विजयलक्ष्म्या वव्रे वृत । क इव । असुराणा शत्रुरिव । यथा कृष्णो जयेनोपलक्षितया श्रिया व्रियते । किंभूत । यः बलिना बलवताम् । बल सैन्ये पराक्रमे च । रिपुनृपाणा बलेर्दैत्यस्य ध्वसविधान वधकरण तत्र धुर्य समर्थ शत्रुवधविधायिना धुरि गण्य । किंभूतया जयश्रिया । निस्त्रिंश खड्ग स एव मन्थानग मन्दराद्रि । 'मन्था-नग स भुजगप्रभुवेष्टिघृष्टिलेखाचलद्धवलनिर्झरवारिधार'' इति नैषधे । वासुकेर्वेष्टन-घर्षणजातासु लेखासु भ्रमन्त्यो धवला निर्झरवारिधारा यस्य स मन्था' । मथिन्शब्दस्य 'पथिमथ्यृभुक्षामात्' इत्यात्वे थेन्थादेशे रूपम् । नग शैल मन्दराद्रि –इति तद्वृत्ति । तेन मथ्यमानो विलोड्यमानो यो महाहवो महासग्राम स एव क्षीरधि दुग्धसमुद्र तस्मा-ज्जन्मोत्पत्तिर्यस्याः सा तया ॥

अश्यामितास्यं कमलातिदानैर्जितैः प्रसक्तिप्रणिनीषयास्य ।
अभ्रैरिवाभ्राद्भुवमभ्युपेतैर्यद्भूभुजो गन्धगजैर्विरेजे ॥ १३२ ॥

यस्य भूभुज साहेर्गन्धगजै गन्धोपलक्षितै सिन्धुरै. विरेजे शुशुभे। उत्प्रेक्ष्यते—अभ्रादा-काशाद्भुव भूमीमभ्युपेतैः समागतैर्भूमीमभिलक्षीकृत्य । 'अभिरभागे' भागवर्जितेऽर्थेऽभि

१ 'मन्थानग' इत्यस्य समासघटकत्वेन सुपरत्वाभावादात्वानुपपत्तेश्चिन्त्यमेतत् नैषधे तु समासाभावान्न कोऽपि दोष .

कर्मप्रवचनीय. स्यात्तत्र द्वितीया । हरिमभीति प्रक्रियायाम् । पृथिव्यामायातैरभ्रैर्मेघैरिव । कया । अस्य भूभुज॰ प्रसत्ते प्रसादस्य प्रणिनीषया कर्तुमिच्छया । किमभ्रै । जितैरभिभूतैः । कै. । कमलाना लक्ष्मीनामुत्सर्गपयसा च दानैर्विश्राणनै । कथम् । अश्यामिता-स्यमुज्ज्वलीकृत वक्त्र यत्रैवविध यथा स्यात्तथा ॥

अजय्यवीर्यं निजनिर्जयायोद्यतं यमालोक्य विपक्षलक्षैः ।
स्वक्षत्रवृत्तीरपहाय भेजे क्षेत्रस्य वृत्तिः कृषिकैरिवात्र ॥ १३३ ॥

अत्र भुवि विपक्षाणा साहिशत्रूणा लक्षै॰ स्वस्यात्मन क्षत्रवृत्ती क्षत्रियत्वेन या आजीविका ॰। 'क्षत्र तु क्षत्रियो राजा' इति हैम्याम् । ता अपहाय साहित स्वमारणभीतेस्त्यक्त्वा क्षेत्रस्य केदारस्य वृत्तिर्जीवन भेजे सिषेवे । कैरिव । कृषिकैरिव । यथा कृषिकारकैः क्षेत्रवृत्तिर्विधीयते । कि कृत्वा । निजस्यात्मनो निर्जयायाभिभवायोद्यत प्रगल्भीभूतम्, तथा अजय्य जेतुमशक्य वीर्यं पराक्रमो यस्य तादृश पातिसाहिमालोक्य दृष्ट्वा ॥

जम्बालयद्भिर्जलदैरिवोर्वीं मदाम्बुभिर्यस्य बभे द्विपेन्द्रैः ।
दिग्जैत्रयात्रासु जितैर्दिगीशैर्दिग्वारणेन्द्रैरुपदीकृतैः किम् ॥ १३४ ॥

यस्य साहेर्द्विपेन्द्रैर्गजराजैर्बभे व्यराजि । कि कुर्वद्भि । जम्बालान्कुर्वन्तीति जम्बालयन्ति, जम्बालयन्तीति जम्बालयन्त, तैर्जम्बालयुक्ता विदधद्भि । काम् । उर्वी पृथ्वीम् । कै । मदाम्बुभि दानवारिभि॰ । कैरिव । जलदैरिव । यथा मेघैर्भूर्जम्बालकलिता क्रियते । किमुत्प्रेक्ष्यते—दिशा हरिता जैत्रीषु जयनशीलासु यात्रासु अभिषेणनेषु । सेनासमुदायेन रिपून् प्रत्यभिगमनेष्वित्यर्थ. । जितै स्ववशीकृतैर्दिगीशैर्दिग्यतिभिरुपदीकृतैर्ढौकितैर्दिग्वारणेन्द्रैर्दिग्गजैरिव ॥

विश्वैकधन्वी शरसान्नृपोऽसौ मा क्वापि कुर्यात्परराजवन्माम् ।
जिजीविषुर्भीत इतीव राजा नभो भ्रमीगोचरयाचकार ॥ १३५ ॥

राजा चन्द्रो नभो गगन भ्रमण्या भ्रान्ते । 'अपि भ्रमीभङ्गिभिरावृताङ्गम्' इति नैषधे । गोचरीकरोति स्म गोचरयाचकार । नभसि बभ्रामेत्यर्थ । राजा किं कर्तुमिच्छु । जीजीविषु साहे सकाशाज्जीवितुमिच्छु । इवोत्प्रेक्ष्यते—इत्यमुना प्रकारेण भीतश्चकित इव । इति किम् । विश्वे जगति पार्थ इवैकोऽद्वितीयो धन्वी धनुर्धरोऽसौ नृपः, परे शत्रव, अन्ये च ये राजानस्तानिव मा राजान शरसाद्बाणविद्धम् । 'प्रसूनधन्वा शरसात्करोति माम्' इति नैषधे । मा कुर्यात् । यथा साहि विपक्षक्षितिपान्बाणैर्विध्यति तथा मामपि बाणैर्मा हतादित्यर्थ ॥

यस्य द्वेषिनिषूदनव्रतजुषः प्रत्यर्थिपृथ्वीभुजा
संत्रासेन कलिन्दभूधरगुहागर्भं किमासेदुषाम् ।

स्त्रैणस्याञ्जननीलिमाङ्कितपतद्बाष्पाम्बुपूरैरिव
क्षमापीठे प्रसरद्भिराविरभवत्पाथोजबन्धोः सुता ॥ १३६ ॥

यस्य साहे॰ प्रत्यर्थिपृथ्वीभुजा वैरिनृपाणा स्त्रैणस्य स्त्रीणा समूहस्य अञ्जनाना नयनकज्जलाना नीलिम्ना श्यामत्वेनाङ्कितैर्युक्तै तथा पतद्भि॰ दु खभराल्लोचनेभ्यो नि.सरद्भि बाष्पाम्बुपूरै रोदनजलप्लवै॰ । इवोत्प्रेक्षते—पाथोजबन्धोर्भानो सुता पुत्री यमुना आविरभवत्प्रकटीभूता। किं वा—'अये यदि समीहसे परनृपावरोधं तदा त्वमाकलय मद्वच किमपि रूपनारायण । प्रतीपनृपनागरीनयननीरकल्लोलिनीसमुत्तरणचातुरीं तुरगराजमध्यापय ॥' इति कविकृतकाव्यादौ बाष्पजलेभ्यो नदीप्रादुर्भाव. । तथा—'राम त्वत्तरुणप्रतापदहनज्वालावलीशोषिता सर्वे वारिधयस्तवारिवनितानेत्राम्बुभि पूरिता' इति खण्डप्रशस्तौ बाष्पजलै समुद्रसद्भावोऽपि वर्णित । किंभूतै पूरै । क्षमापीठे भूमण्डले प्रसरद्भिः पय.प्रवाहतया विस्तार गच्छद्भि । किंभूतस्य यस्य । द्वेषिणा निषूदने मूलादुन्मूलने व्रत सर्वेऽपि शत्रवो मयावश्यमुच्छेदनीया इति रूप नियम जुषते सेवते तस्य । किंभूताना प्रत्यर्थिपृथ्वीभुजाम् । सत्रासेनास्याकस्मिकभयेन कलिन्दनाम्नो भूधरस्य शैलस्य गुहाना कन्दराणा गर्भो मध्यभागस्तस्याङ्कमुत्सङ्गमासेदुषा प्राप्तवताम् । कलिन्दाद्रिकन्दरामध्यप्रविष्टानामित्यर्थ. ॥

सुत्रामाम्बुधिधामदिग्गिरिकुचद्वन्द्वाब्धिनेमीधवः
पृथ्वीपालललाटचुम्बितपदप्रोद्दामकामाङ्कुशः ।
द्या स्वर्णाचलसार्वभौम इव यो निःशेषविश्वंभरा
शासच्छात्रवगोत्रजिद्विजयते श्रीगुर्जरोर्वीपतिः ॥ १३७ ॥

श्रिया सप्ताङ्गलक्ष्म्या ऐश्वर्यशोभया वा युतो गुर्जराणा गुर्जरभूमेर्नायक उर्वीपति पातिसाहिर्विजयते सर्वोत्कर्षेण प्रवर्तते । किंभूत । सुत्रामा शक्र अम्बुधिधामा वरुणस्तयोर्दिशो॰ प्राचीप्रतीच्योर्गिरी पर्वतौ उदयास्ताचलाभिधानौ तावेव कुचद्वन्द्व स्तनयुगलमस्यास्तादृश्या अब्धिनेमे. समुद्रमेखलाया भूमेर्धवो भर्ता । पुन किंभूत । पृथ्वीपालाना राज्ञा ललाटैर्भालैश्चुम्बिता स्पृष्टा पदयोश्चरणयोः प्रोद्दामा प्रकृष्टाः कामाङ्कुशा नखा यस्य । किं कुर्वन् । शासत् पालयन् । काम् । नि शेषा समग्रा विश्वंभरा पृथ्वीम् । कामिव । द्यामिव । यथा स्वर्णाचलस्य मेरो सार्वभौमश्चक्रवर्ती दिव शास्ति । 'जाम्बूनदोर्वीधरसार्वभौमः' इति नैषधे । यथा भूसार्वभौमस्तथैवेति यत परसमये मेरोरुपरि स्वर्लोक. । नैषधे यथा—'दिवमङ्कादमराद्रिरागताम्' इति । मेरुर्भूमी(?)स्तत्रामरावती नगरी तस्या पतिरिन्द्र॰ इति तत्त्वम् । किंभूतो राजा इन्द्रश्च । शात्रवाणामात्मवैरिणा गोत्राणि वशान् । शात्रवा रिपव एव गोत्रा॰ पर्वतास्तान् जयतीति ॥ इति नृपवर्णनम् ॥

यं प्रासूत शिवाह्वसाधुमथवा सौभाग्यदेवी पुनः
श्रीमत्कोविदसिंहसीहविमलान्तेवासिवास्तोष्पतिम् ।

तद्ब्राह्मीक्रमसेविदेवविमलव्यावर्णिते हीरयु-
क्सौभाग्याभिधहीरसूरिचरिते सर्गोऽयमाद्योऽभवत् ॥ १३८ ॥

इति पण्डितश्रीसीहविमलगणिशिष्यपण्डितदेवविमलगणिविरचिते हीरसौभाग्यनाम्नि महाकाव्ये प्रथमप्रारम्भे जम्बूद्वीप-भरतक्षेत्र-गुर्जरदेश-प्रह्लादनपुर-महमुन्दपातिसाहि-वर्णनो नाम प्रथम॰ सर्ग. ।

हीर इति शब्देन युनक्ति योग प्राप्नोतीति हीरयुक् तादृश सौभाग्यमिति अभिधा नाम यस्य । एतावता हीरसौभाग्यकाव्यम् । तच्च तद्धीरसूरेर्हीरविजयसूरीश्वरस्य चरित वृत्त च । पश्चात्कर्मधारय । तत्र तस्मिन् हीरसौभाग्यकाव्ये अय प्रत्यक्षलक्षो वर्णनागोचरीकृत । तथा आद्यः प्रथम सर्वसर्गाणा धुरि अभिहित. सर्ग अधिकारविशेष. अभवत् बभूव । किंभूत । स पूर्वोक्तश्चासौ ब्राह्मया वाग्देवताया. क्रमौ चरणौ सेवते आराधयतीत्येव-शीलश्च तादृशेन देवविमलेन व्यावर्णिते । विशेषवर्णनागोचरता प्रापिते इत्यर्थ । यत्तदोर्नि-त्याभिसबन्धात् स क । य देवविमल शिवा इत्याह्वा नाम यस्य तादृश॰ साधु साहेषु-मथवा प्रधानत्वादिन्द्र साधुरिति वणिजा नाम प्राकृते तु असुकसाह इत्युच्यते । तथा श्रीसुमतिसाधुसूरिकृतसोमसौभाग्यकाव्ये वणिज॰ साहस्य साधुरिति सज्ञा दृश्यते । सात्रापि । तथा—'अपलपति रहसि दत्त प्रकटितदत्तेऽपि सशय कुरुते । क्रयविक्रये च लुण्ठति तथा लोके वणिक्साधु॰ ॥' इति सुभाषिते । पुन शिवासाहपत्नी नाम्ना सौभा-ग्यदेवी य प्रासूत जनयामास । य किंभूतम् । श्रीमन्तो विद्वद्वृन्दारकत्वेन शोभाभाजो ये कोविदा पण्डितास्तेपु सिंह इव सिंह परवादिपुञ्जकुजरेन्द्रैरप्यजेयः कथमप्यना-कलनीयश्च । मुख्य इत्यर्थ॰ । सीहविमलनामा प्रज्ञाश । तस्यान्तेवासिना शिष्याणा मध्ये वास्तोष्पतिरग्रणी प्रथमशिष्यत्वेन प्रधान॰ ॥

इति पण्डितश्रीसीहविमलगणिशिष्यपण्डितदेवविमलगणिविरचिते स्वोपज्ञहीरसौभाग्य-काव्यवृत्तौ प्रथमप्रारम्भे जम्बूद्वीप-भरतक्षेत्र-सतीर्थसरिद्गिरिकेदारगोधनबन्धुरगुर्जरदेश-प्रह्लादनपार्श्वनाथोपवनपरिखाप्राकारगृहहट्टयुवयुवतीयुक्तप्रह्लादनपुर-महमुन्दपातिसाहिव-र्णनो नाम प्रथम॰ सर्ग ॥

द्वितीय सर्ग ।

पुरेऽथ तस्मिन्व्यवहारिपुंगवो बभूव कुंरा इति नाम धामवान् ।
महीरुहा स्वःशिखरीव विश्रुतो रसास्पृशा न्यक्कृतविश्वनिःस्वतः ॥ १ ॥

अथ देशग्रामादिवर्णनानन्तर मातृपितृमातृस्वप्नादिवर्णनादि प्रारम्भे । तस्मिन्पूर्ववर्णित-प्रह्लादनपुरे कुरा इति नाम व्यवहारिषु महेभ्येषु पुगव॰ श्रेष्ठो बभूव सजात । 'पुगवो गवि भैषज्ये प्रधाने चोत्तरस्थिते' इत्यनेकार्थ । किंभूत । धामवान् गृहमेधी । अथवा तेजस्वी प्रभाववान् । 'धाम स्थाने गृहे गेहे प्रभावे जन्मतेजसो' इत्यनेकार्थतिलक॰ । पुन

किंभूतः । विश्रुतो विख्यातः । केषां मध्ये । रसास्पृशां पुरुषाणाम् । क इव । स्वःशिखरीव । यथा महीरुहाणां वृक्षाणां मध्ये कल्पवृक्षो विख्यातोऽस्ति । अतएव किंभूतः कल्पद्रुः स च । न्यक्कृता निवारिता जगज्जनानां समस्तार्थिनां निःस्वता दारिद्र्यं येन ॥

अरिष्टकेतुं नवभोगसङ्गिनं त्रिरेखपाणिं पुरुषोत्तमं पुनः ।
भ्रमाद्विवोढुर्जलधेरिवोद्वहा महेभ्यमभ्येत्य बभाज यं मुदा ॥ २ ॥

जलधेरुद्वहा समुद्रपुत्री लक्ष्मीर्यं महेभ्यं व्यवहारिणमभ्येत्य समागत्य मुदा प्रीत्या बभाज समाश्रिता । उत्प्रेक्ष्यते—विवोढुः स्वभर्तुः कृष्णस्य भ्रमात् भ्रान्तेरिव । किंभूतं महेभ्यम् । अरिष्टेषूपद्रवेषु अरिष्टनाम्नि वृषभरूपे दैत्ये च केतुं धूमकेतुनामग्रहस्य सदृक्षम् । तद्विध्वंसकत्वात् । पुनः किंभूतम् । नवानां नूतनानां स्तुतिसंयुक्तानां वा भोगानां सुखानां सङ्गः संगमोऽनुभवः प्राप्तिरस्येति । पक्षे—भोगः सर्पकायः अर्थात् शेषनागशरीरं तस्य सङ्गिनं तच्छयनत्वात् । पुनः किंभूतः । त्रिरेखः आकृत्या शङ्खः पाञ्चजन्यश्च पाणौ हस्ते यस्य । पुनः किंभूतं । पुरुषेषु समस्तेषु मानवेषु उत्तमं श्रेष्ठं नाम च ॥

कुबेर इत्यात्मजनावमाननां व्यपोहितुं किंपुरुषेश्वरः स्वयम् ।
वितीर्णसौवर्णमणीगणोऽर्थिनां प्रणीय यन्मूर्तिमिवावतीर्णवान् ॥ ३ ॥

कुराख्यो महेभ्यो भातीति संबन्धः । उत्प्रेक्ष्यते—किंपुरुषेश्वरो धनदः यस्य कुरासाधोः मूर्तिं शरीरं प्रणीय निर्माय स्वयमात्मना अवतीर्णवान् प्रह्लादपुरे । अवतारं गृहीतवानिव । किं कर्तुम् । व्यपोहितुमपकर्तुम् । काम् । अयं कुबेरः कुत्सितशरीरः । कुरूप इत्यर्थः । तथा—'जातौ न वित्ते न गुणे च कामः सौन्दर्य एव प्रवणः स वामः । स्वच्छे स्वशैलेक्षितकुत्सबेरस्तां प्रत्यगान्न स्त्रितरां कुबेरः ॥' इति नैषधे । स वामो वक्रः । जातावुत्तमवंशे प्रवणो न, नापि वित्ते धने, न च गुणे त्यागशौर्यादौ, किं तु स कुटिलः कामः सौन्दर्य एव तात्पर्यवान् । अत एव स्वच्छे निर्मले स्वशैले कैलाशे ईक्षितं दृष्टं कुत्सितं बेरं वपुर्येन ईदृशः कुबेरस्तां स्त्रितरां नारीश्रेष्ठां दमयन्तीं प्रति नागात् । 'घरूपकल्पं चेलड्—' इत्यत्र 'स्त्रियोऽन्यतरस्याम्' इति ह्रस्वः । कलेवरशब्दे त्वक्षरद्वयलोपे मात्राविपर्यये बेरं इति प्रयोगः । सत्यभामा भामेतिवत्—इति वृत्तिः । इत्यात्मनः स्वस्य लोके जनेऽवमाननामवगणनाम् । निन्दामित्यर्थः । किंभूतः । अर्थिनां याचकानां वितीर्णः विश्राणितः प्रदत्तः सौवर्णः सुवर्णानां समूहः । तथा मणीनां रत्नानां गणो व्रजो येन । एतावता वदान्यता सूचिता ॥

तमःसपत्नः श्रितशंभुशीलनः कुमुद्विकाशी वचनामृतं किरन् ।
शशीव योऽशीलि कलाभिरिभ्यराट् विमुक्तदोषः स तदत्र कौतुकम् ॥ ४ ॥

य इभ्यराट् व्यवहारिवासवः कलाभिर्द्वासप्ततिलक्षणाभिः शिल्परूपाभिर्वा अशीलि सेवितः । क इव । शशीव । यथा चन्द्रः षोडशसंख्याभिः कलाभिः शील्यते । किंभूतो यः शशी

च। तमसामज्ञानाना दुष्कृतकर्मणां वा ध्वान्ताना च सपत्न उच्छेदकृत्। पुन किंभूत'। श्रितमर्थान्निर्मित शंभोर्जिनेन्द्रस्य जैनश्रावकत्वात्, शिवस्य च शिर स्थायुकत्वात्, शील-नमाराधन सेवा येन स। पुन किंभूत.। कौ पृथिव्या मुद प्रीति प्रमोद कैरवाणि कुमुन्दि विकाशयति प्रकटीकरोति विदधाति प्रबोधयतीत्येवशील। पुन किंभूत। वचनमेव वाणीतुल्य च अमृत सुधा किरन् विस्तारयन् वर्षन् पर तदत्र व्यवहारिणि चित्रमाश्चर्यमस्ति। यत्स महेभ्यो मुक्तास्त्यक्ता दोषा अपगुणा येन। शशी तु सह दोषया रात्र्या वर्तते य स सदोषः॥

अलम्भि दम्भोलिशयेभशालिनी न कीर्तिरेतस्य परश्शतैः परैः।
शरत्प्रसन्नीकृतचन्द्रगोलिका सुधामरीचेर्ग्रहतारकैरिव॥ ५॥

तस्य कुराव्यवहारिण दम्भोलिर्वज्र शये यस्य स शक्र तस्य य इभ ऐरावणस्तद्वत् शालिनी श्वैत्यात् शोभमाना कीर्तिः परश्शतै शतात्परै परश्शतै. सहस्रलक्षकोटिमितैरन्यै परैरिभ्यैर्नालम्भि न प्राप्ता। कैरिव। ग्रहतारकैरिव। यथा सुधामरीचेरमृतकिरणस्य चन्द्रस्य शरदा घनात्ययेन प्रसन्नीकृता जलधररोधापसारणाद्विमलीकृता चन्द्रगोलिका चन्द्रिका ग्रहा मङ्गलादय, तारका नक्षत्रतारास्तैर्न लभ्यते नैव प्राप्यते॥

वहन्सुपर्वद्रुमरामणीयक सनन्दनो गोत्रपरार्ध्यता दधत्।
सुजातरूपः सुमनोमनोरमोऽनुयाति यः स्वेन सुपर्वपर्वतम्॥ ६॥

यो महेभ्य स्वेनात्मना सुपर्वपर्वत सुरगिरिं मेरुमनुयाति अनुकरोति। मेरुणा सदृशीभवतीत्यर्थ.। किं कुर्वन्। वहन् कलयन्। किम्। सुपर्वद्रुमा कल्पवृक्षा दानरूपभूषणसुषमाभिस्तद्वत्तैश्च रामणीयक मनोहरताम्। पुन किंभूत। सहनन्दनाभ्या हीरकुमारश्रीपालाभिधाभ्या वर्तते य। भाविनि भूतोपचारात्। पक्षे—नन्दनवनेनान्वित। पुन किंभूत। गोत्रे स्ववंशे, गोत्रेषु सर्वशैलेषु हीरसूरिपुरदरपितृत्वेन लक्षयोजनप्रमाणतया सर्वोन्नतत्वेन च परार्ध्यता प्रकृष्टता महिमान दधत् बिभ्रत्। पुन किंभूत। सुशोभन जातमुत्पन्न रूप वपु सुभगता यस्य। मेरौ तु सुष्ठु जातरूप स्वर्ण यत्र। पुन किंभूत। सुमनोभिर्हारादिकुसुमैर्मनो हरती(?)त्येवशील। सुष्ठु निष्पाप मनो येषा साधूना तेषा मनसि सुगुणधर्मित्वेन रमते इति वा। सुमनसा महात्मना म॰ये अभिरामो वा। सुमनस्त्वेन मनोज्ञो वा। मेरुस्तु सुमनोभिर्देवै सुन्दर॥

जगज्जनावाङ्मनसावगाहिना गम्भीरभावेन जितेन साधुना।
सुधास्रवन्तीपतिना हृदा दधे किमेष रोषो वडवार्चिषो मिषात्॥ ७॥

येन साधुना कुरासाहेन गम्भीरभावेन स्वगाम्भीर्येण जितेनाभिभूतेन सुधास्रवन्तीपतिना॰ क्षीरसमुद्रेण। किमुत्प्रेक्ष्यते—हृदा हृदयेन कृत्वा वडवार्चिषो वडवानलस्य मिषात् कपटात् रोष कोपः एष प्रत्यक्ष. किं दधे धृत इव। किंभूतेन गम्भीरभावेन।

जगता पातालभूमिस्वर्लोकानां जनानामसुरनरसुराणा न वाङ्मनसौ वचनचित्ते अवगाहते गोचरयतीत्येवशीलस्तेन । वक्तुमशक्येनेत्यर्थ ॥

समाप्य कामान्मरुतां स्वदारुतां निरस्य तेषां च वरात्प्रसेदुषाम् ।
मिषादमुष्येप्सितदित्सया विशामिवावनौ स्वःफलदोऽवतीर्णवान् ॥ ८ ॥

इभ्यो भातीति सबन्ध । उत्प्रेक्ष्यते—अमुष्य व्यवहारिणो मिषाद्दम्भादवनौ पृथिव्यामवतीर्णवानागत स्व फलद कल्पवृक्ष इव । कया । विशा नरेन्द्राणामीप्सिताना कामिताना मनोभिलाषाणा दित्सया दातुमिच्छया । किं कृत्वा । मरुता देवाना कामान्सर्वाभिलाषान्समाप्य सपूर्णीकृत्य । दत्त्वेत्यर्थ । पुन कि कृत्वा । प्रसेदुषा स्वाभिलषितसफलार्थाभिगमेन प्रसन्नीभूताना तेषा देवाना वरादिष्टप्रदानवचनात्स्वस्यात्मनो दारुता काष्ठभाव निरस्यापाकृत्य ॥

अतिस्मरैतत्तनुकामनीयकैः सहाभ्यसूयां दधतौ निजश्रिया ।
अनौचितीक्रुद्धजगत्कृतार्कजावकारिषाता वडवासुताविव ॥ ९ ॥

निजश्रिया स्वरूपसौन्दर्यलक्ष्म्या अतिक्रान्तोऽर्थान्निर्जितः स्मर कामो यैस्तादृशैरेतस्य कुराव्यवहारिणस्तनो शरीरस्य कामनीयकै रमणीयताभि । 'कामनीयकमध - कृतकामम्' इति नैषधे । सह सार्धमभ्यसूयामीर्ष्या दधतौ बिभ्राणौ अर्कजौ अश्विनीपुत्रौ । उत्प्रेक्ष्यते—अनौचित्या अयुक्ततया क्रुद्धेन कुपितेन जगत्कृता ब्रह्मणा वडवासुतावश्वाविवाकारिषाता कृतौ ॥

मिथः परिस्पर्धितया वदान्यतागुणैर्विजित्य व्यवहारिणामुना ।
इमा अरक्ष्यन्त सुधाशधेनवः स्वगोधनस्योपधिनेव धामनि ॥ १० ॥

अमुना कुरासाहनाम्ना महेभ्येन स्वगोधनस्य निजगोकुलस्योपधिना कपटेन धामनि अर्थादात्ममन्दिरे इमा सकलजगज्जनदृग्गोचरा सुधाशधेनव कामगव्य इव अरक्ष्यन्त रक्षिता । कि कृत्वा । वदान्यता दानशीलत्व तस्या गुणैरुत्कर्षै स्फूर्तिभिर्वा मिथ परस्पर परिस्पर्धितया समन्तात्स्पर्धनशीलत्वेन विजित्य पराभूय गृहे रक्षिताः ॥

सुपात्रसस्नेहगुणाग्र्यवृत्तिभृत्तमःप्रतीपः स्वकुलप्रकाशकृत् ।
प्रदीपदेश्योऽपि पर न धूमभाक्कुलं न चाध्यामलयत्कदापि यः ॥ ११ ॥

यो महेभ्य. प्रदीपस्य देश्योऽपि सदृशोऽपि सन् । 'देव देवेन्द्रदेशीयम्' इति पाण्डवचरित्रे । पर केवल कदापि कस्मिन्नपि प्रस्तावे न धूमभाक् न निषेधे कोपयुक्तो बभूव । धूमशब्देन कोपः । यथा भक्तामरस्तोत्रे—'निर्धूमवर्तिरपवर्जिततैलपूर—' इति । दीपरतु धूमयुक्त । च पुन कदाचिदपि कुल वशमपवादादिना नाध्यामलयन्न मलिनीचकार । दीपस्तु यत्र रक्ष्यते तद्गृह स्थान वा श्यामलयति । 'कुल कुल्यगणे गेहे देहे जनपदेऽन्वये' इत्यनेकार्थ । किभूत इभ्य । सु शोभनानि पात्राणि

महाव्रताणुव्रतधारकादिसघो यस्य, तथा सहस्नेहेन देवे गुरौ स्वजनादिषु प्रीत्या वर्तते य सः, तथा गुणैरौदार्यादिभिरम्ध्या मुख्या वृत्तिं वाणिज्यादिकामाजीविका वा बिभर्तीति । 'वृत्तिस्तु वर्तने । कैशिक्यादौ जीवने च' इत्यनेकार्थे । सर्वेष्वप्यग्रेसरो वा । पश्चात्कर्मधारय । पुन किंभूत । तमसामज्ञानानां पापाना वा प्रतीपः शत्रु. स्वय पुण्यकर्माण्याचरन् परानपि धर्मे दृढीकरोति । पुन किंभूत । स्वस्यात्मनः कुलमौकेशवंशस्तत्र प्रकाशकृत् उद्योतकर्ता । स्वेन सूरिसिंहेन सूनुना वा । दीपोऽपि पात्रकलित , स्नेहेन तैलेन युक्त । 'तैल स्नेहोऽभ्यञ्जन च' इति हैम्याम् । तन्तुप्रधानदशाधारक । 'वृत्तिर्वर्तिश्च तद्दशा' इति हैम्याम् । तथा ध्वान्तोच्छेत्ता, यस्मिन् गृहे येन वा प्रबोधितस्तदेव तस्य वा गेह तत्रोद्योतकारकः ॥

धुनीधवं येन गभीरनिःस्वनैर्विजित्य मुक्तामणिविद्रुमावलिः ।
ततः समग्रा जगृहे तदाद्यसौ बभूव किं निःस्वतया जडाशयः ॥ १२ ॥

येन कुराव्यवहारिणा गभीरै' सजलजलधरगर्जितसान्द्रमधुरैर्निःस्वनै स्वशब्दैर्धुनीधव नदीपति समुद्र विजित्य तत' समुद्रात् मुक्ताफलानि मुक्तामणयो रत्नानि विविधजातीनि विद्रुमा. प्रवालानि तेषामावलि' श्रेणि समग्रा समस्तापि जगृहे गृहीता । किमुत्प्रेक्ष्यते—असौ समुद्रस्तदादि त दिनमारभ्य निर्गत स्व समग्रद्रव्य यस्मात्स नि स्वस्तस्य भावस्तया नि.स्वतया दरिद्रत्वेन जड किं कर्तव्यतामूढ आशयश्चित्त यस्य । अथ किं करिष्यते, क्व गमिष्यते, कस्य पुन पूत्करिष्यते, कथ वा स्व प्रत्यानेष्यते इति विमर्शानभिज्ञो बभूव । डलयोरैक्यादिय घटना ॥

व्यमोचि नामुष्य कदाचिदन्तिकं रथाङ्गपाणेरिव पद्मसद्मना ।
गुणव्रजेनेव नियन्त्र्य मुक्तया वितीर्णवाचेव यदृच्छयाथ वा ॥ १३ ॥

पद्मे कमले सद्म गृह यस्या सा तया पद्मसद्मना लक्ष्म्या अमुष्य कुरासाधो कदाचिदपि कस्मिन्नपि समये अन्तिक समीप न व्यमोचि न मुक्तम् । कस्येव । रथाङ्गपाणेरिव । यथा रथाङ्ग चक्र पाणौ हस्ते यस्य तस्य कृष्णस्य स्वभर्तृत्वेन कदाचिदपि काले पतिव्रतया श्रिया पार्श्व न विमुच्यते नैव त्यज्यते । उत्प्रेक्ष्यते—अनेन व्यवहारिणा गुणानामौदार्यधैर्यगाम्भीर्यादीना रश्मीना वा व्रजेन समूहेन । 'गुणो भीमे हृषीके ज्यारज्जुशौर्यादितन्तुषु । सूदेऽप्रधाने सध्यादौ निर्दोषे रूपसत्त्वयो ॥' इत्यनेकार्थतिलक । नियन्त्र्य निर्बध्येव मुक्तया रक्षितया । अथ वेति पक्षान्तरे । उत्प्रेक्ष्यते—यदृच्छया तन्महेभ्यभूरिभाग्यप्राग्भारप्रेरितस्वेच्छया वितीर्णा विश्राणिता दत्ता वाक् वाग्वधो यया तादृशयेव । वाच दत्त्वा स्थितयेत्यर्थः ॥ इति कुरासाह ॥

मनः समुत्कण्ठयतस्तनूमता पयःप्लुव शैवलिनीपतेरिव ।
अमुष्य नाथी सुमुखी बभूवुषी कुमुद्वतीव द्विजचक्रवर्तिनः ॥ १४ ॥

अमुष्य कुरासाहस्य नाथीति नाम्ना सुमुखी प्रसन्नवदना पत्नी बभूवुषी सजाता ।

केव । कुमुद्वतीव । यथा द्विजचक्रवर्तिनश्चन्द्रस्य । 'कन्दर्पेऽनल्पदर्पे विकिरति किरणाञ्शर्वरीसार्वभौम' इति नाटकग्रन्थे । यथा शर्वरीसार्वभौमस्तथा द्विजचक्रवर्तीति । कुमुदिनी नाम प्रिया वर्तते । अमुष्य किं कुर्वत । तनूमता मनश्चित्त समुत्कण्ठयत सम्यगुत्कण्ठया स्वदर्शनात्मगुणगणाकर्णनविधावत्यौत्सुक्येन कलित कुर्वत । कमिव । पयःप्लवमिव । यथा विधु शैवलिनीना नदीना पत्युर्भर्तु समुद्रस्य पानीयपूरं कण्ठात्कूलादूर्ध्वं नयति । वृद्धिमन्त करोतीत्यर्थ । कण्ठादूर्ध्वं करोतीत्युत्कण्ठयति । 'तत्करोति तदाचष्टे' इति णिजिति पाणिनि । सारस्वते तु 'ञिडिंत्करणे' इति । 'उत्कण्ठयति मा भक्तिरिन्दुलेखेव सागरम्' इति वाग्भटालकारे ॥

चलेति विश्वे वचनीयताश्रुतेः प्रियेण बाणद्विषता तिरस्कृता ।
उदीतदुःखादिदमात्मना जनुः पर प्रपेदे किमु पद्ममन्दिरा ॥ १५ ॥

नाथी भातीति सबन्ध । किमुत्प्रेक्ष्यते—पद्ममन्दिरा लक्ष्मीरिदमात्मना एतत्स्वरूपेण । नाथीवपुषा इत्यर्थ । परमन्यज्जनुर्जन्म प्रपेदे प्रतिपन्नवतीव । कस्मात् । उदीतदु खात्प्रकटीभूतासातात् । 'उदीतमातङ्कितवानशङ्कित—'इति नैषधे । किभूता । बाणनाम्नो दैत्यस्य द्विषता वैरिणा कृष्णेन प्रियेण भर्त्रा तिरस्कृता धिकृता । कस्या । इय श्रीश्चलास्थिरातिचपला इत्यमुना प्रकारेण विश्वे लोके जगति वचनीयताया अर्थाल्लक्ष्म्या अपवादस्य श्रुते श्रवणात ॥

ततं वचो यत्र घनं पदाङ्गदध्वनिश्च काञ्च्याः सुषिरं स्वनः पुनः ।
तया बभे जङ्गमरङ्गशालया किमत्र शृङ्गारनटस्य नृत्यतः ॥ १६ ॥

तया मृगदृशा नाथीदेव्या बभे शुशुभे । अत्र जगति । नृत्यतस्ताण्डव कुर्वत शृङ्गारनाम्नो नवरसेष्वादिभूतस्य रसस्यैव । नटस्य नर्तकस्य जङ्गमया चलन्त्या रङ्गशालया नर्तनभवनभुवेव । यत्र रङ्गशालाया वच अर्थात्तस्या वचन तत वीणाप्रभृतिक विस्तीर्ण च । च पुनर्यत्र पदाङ्गदाना नूपुराणाम् । 'नूपुर तु तुलाकोटि पादत कटकाङ्गदे' इति हैम्याम् । ध्वनी राव । घन तालप्रभृतिक बहल चास्ति । पुनर्यत्र काञ्च्या मेखलाया. स्वन. शब्दः सुषिर वशादिक किकण्यादिज च वर्तते । 'तत वीणाप्रभृतिक तालप्रभृतिक घनम् । वशादिक तु सुषिरम्' इति हैम्याम् ॥ इति नाथीवर्णनम् ॥

जगत्त्रयीजन्मजुषा मृगीदृशा विजित्य राजीर्निजजित्वरश्रिया ।
अधारि किं मूर्धनि पद्मचक्षुषा जयाङ्कबालव्यजनं कचच्छटा ॥ १७ ॥

यया पद्मचक्षुषा कमललोचनया नाथीदेव्या मूर्धनि स्वमस्तके कचच्छटा केशपाश । 'बाला स्युस्तत्परा पाशो रचना भार उच्चयः । हस्त पक्ष. कलापश्च केशभूयस्त्ववाचका ॥' इति हैम्याम् । तथा छटाशब्द समूहवाचकश्च । 'तटान्तविश्रान्ततुरङ्गमच्छटा' इति नैषधे । किमुत्प्रेक्ष्यते—जयाङ्कबालव्यजन वैरिविजयसूचकचिह्नचामर किं धृतमिव । अर्थात्स्वमस्तके । जयचिह्न हि चामराङ्कशादिक मौलावेव ध्रियते । गारुडिकादीनाम-

यापि तथैव दर्शनात् । किं कृत्वा । विजित्य परिभूय । कया । निजस्यात्मनो जित्वर्या जयनशीलया श्रिया शोभया पुवद्भावे ईकारलोप । का: । राजी: श्रेणी । कासाम् । मृगीदृशा हरिणनयनाना स्त्रीणाम् । किंभूतानाम् । जगता नागलोकस्वर्लोकभूलोकाना त्रयी त्रिक तत्र जन्मावतार जुषन्ते भजन्ते तादृशीनाम् । त्रिभुवनोद्भवानामित्यर्थ । एतावता सुरासुरनररमणीश्रेणीर्निर्जित्य जयचामर बिभर्तीत्यर्थ· ॥

विधुं द्विधाकृत्य विधिर्व्यधत्त यल्ललाटमर्धेन शिवे न्यधात्परम् ।
न चेन्मृगाङ्कार्धधरः कथं हरः किमर्धचन्द्रोपमितं च तद्वहेत् ॥ १८ ॥

विधिर्विधाता विधुमर्थादीश्वरमस्तकस्थसपूर्णचन्द्रमादाय द्विधाकृत्य द्वौ खण्डौ विधाय अर्धेन विधोस्तदेकभागेन यस्या ललाट भाल व्यधत्त चक्रे । अत्र गर्भितोत्प्रेक्षा । कृतवा-वानिव । पुन पर द्वितीयमर्धं शिवे ईश्वरे न्यधात्स्थापयामास । एव चेन्न स्यात्तदा हरः शिवो मृगाङ्कार्धधरो अर्धचन्द्रभृत् । 'लब्धार्धचन्द्र ईश' इति चम्पूकथायाम् । कथ केन प्रकारेण । च पुनस्तद्भाल तस्या ललाटमर्धचन्द्रोपम(मित)मष्टमीमृगाङ्कोपमान च कथ कया रीत्या वहेद्धरेत् ॥

मृगीदृशो हेलितकेलतीश्रियो ललाटपट्टे कुरलेन निर्बभे ।
सितारविन्दस्य धियेव तस्थुषा यदानने पौष्पपिपासयालिना ॥ १९ ॥

तस्या मृगीदृशो नाथीदेव्या ललाटपट्टे भालस्थले कुरलेन भ्रमरालकेन निर्बभे बभासे । 'अक्षबाजवलयेन निर्बभे' इति रघुवशे । किंभूताया मृगीदृश । हेलिता अपगणिता केलत्या कन्दर्पपत्न्या रत्या श्री शोभा यया । 'केलतीमदनयोरुपाश्रये' इति नैषधे । उत्प्रेक्ष्यते—स्मितस्य विकसितस्यारविन्दस्य पद्मस्य धिया बुद्ध्या यदानने नाथीमुखे पौष्पस्य पुष्पानामय पौष्पो रस यथा पुष्पोद्भवरजस्तथा पुष्पोद्भवो मकरन्दोऽपि तस्य पिपासया पातुमिच्छया तस्थुषा स्थितवता अलिना भ्रमरेण च । किं च पौष्प मकरन्द इति भोजप्रबन्धादिककाव्येषु दृश्यते । तथापि सति पर. पाठ —'स्मितारविन्दस्य धिया यदानने स्थित रसस्येव पिपासयालिना' । उत्प्रेक्ष्यते—स्मितारविन्दस्येव प्रोज्जृम्भिताम्भोजस्य धिया यदानने नाथीवदने रसस्य मकरन्दस्य । 'रसो मधु मकरन्दो मरन्दश्च' इति हैम्याम् । पिपासया पानस्याभिलाषेण स्थितमर्थादागत्य अलिना भृङ्गेण स्थीयत इव ॥

अमूदृशाम्भोजदृशा स्म भूयते न जातुचिद्यौवतनिर्मितौ मम ।
इतीव रेखेयमिदंमुखे मषेर्मिषाद्भ्रुवोर्नाभिभुवा व्यधीयत ॥ २० ॥

नाभिभुवा धात्रा इदमुखे अस्या नाथीदेव्या वदने । उत्प्रेक्ष्यते—इति हेतोर्भ्रुवोर्मिषाद्दृश्भान्मषेर्मलिनाम्बुन इय दृश्या रेखा व्यधीयत कृतेव । इति किम् । यन्मम यौवतनिर्मितौ त्रिभुवनस्त्रीसमूहनिर्माणे अमूदृशा एतत्सदृक्षया अम्भोजदृशा पद्मलोचनया

स्त्रिया जातुचित्कदाचिदपि न भूयते स्म न जाता। त्रैलोक्येऽप्येवंविधा मया कापि युवती निर्मिता नास्तीत्यर्थ ॥

स्वकामिनीकैरविणीतनूभवे विरञ्चिना लोचनतामवापिते ।
विधातुमङ्के किमु लोलकैरवे यदास्यभावः शरदिन्दुना दधे ॥ २१ ॥

शरदिन्दुना घनात्ययसमयसबन्धिना चन्द्रेण यदास्यभावो नाथीवदनता दधे अङ्गीकृता । उत्प्रेक्ष्यते—लोले चपले कैरवे कुमुदे अङ्के उत्सङ्गे विधातु कर्तुमिव । उत्सङ्गग्रहणे हेतुमाह—स्वस्यात्मन कामिन्या' प्रियायाः कैरविण्या कुमुद्वत्यास्तनूभवे अङ्गजाते । स्वसुतयोरुत्सङ्गे करण तु न्याय्यमेव । पुन' किंभूते कैरवे । अवापिते नीते । काम् । लोचनताम् । अर्थान्नाथीदेव्या नेत्रत्वम् । केन । विरञ्चिना वेधसा ॥

विभाति यद्भ्रूयुगभासिनासिका विजित्य विश्वत्रितयं मनोभुवा ।
यदङ्गरुक्पुञ्जपयोधिसंनिधौ कृतो यशःस्तम्भ इव ध्वजाङ्कितः ॥ २२ ॥

यस्या भ्रुवोर्युगेन भासते दीप्यते इत्येवशीला नासिका विभाति । उत्प्रेक्ष्यते—मनोभुवा स्मरेण यश स्तम्भ कृत कीर्तिस्तम्भ आरोपित इव । किंभूत' । ध्वजाङ्कित' पताकाकलित. । कस्मिन्रोपित । यस्या नाथीदेव्या अङ्ग शरीर तस्य रुचा कान्तीना पुञ्जः समूह स एव पयोधिरतिबहुलत्वात्समुद्रस्तस्य संनिधौ पार्श्वे । कि कृत्वा । विश्वाना स्वर्भूमीपाताललक्षणानां जगता त्रय विजित्य निजौजसा स्वाज्ञावशवद विधाय। अपरोऽपि विजयी राजा जगज्जित्वा समुद्रतटे कीर्तिस्तम्भानारोपयतीति स्थिति ॥

विडम्बिताखण्डमृगाङ्कमण्डले कपोलपाली स्फुरतस्तदानने ।
मणीमये दर्पणिके यदोकसोरिमे रतिप्रीतिमृगीदृशोरिव ॥ २३ ॥

तस्या देव्या आनने मुखे विडम्बित निजश्रिया पराभवन विडम्बना प्रापितमनुकृत वा अखण्ड सपूर्ण मृगाङ्कस्य चन्द्रमसो मण्डल बिम्ब याभ्या तादृशे कपोलपाली गण्डस्थले स्फुरतो लसत । उत्प्रेक्ष्यते—यदोकसोर्या नाथी एवौको गृह ययोस्तादृश्यो रतिप्रीत्योरेव मृगीदृशो कामस्य कान्तयो । एतावता या नाथीं निभाल्य(ल्य) रतिश्चित्तनिर्वृति , प्रीति स्नेह प्रमोदश्च, सपद्यत इत्यर्थ । इमे दृग्लक्ष्ये मणीमये रत्नरचिते दर्पणिके आदर्शिके इव । 'यन्मतौ विमलदर्पणिकायाम्' इति नैषधे ॥

किमिच्छता पाशयितुं जगत्रयीयुवव्रजान्वागुरिकेन(ण) रज्जुवत् ।
स्मरेण यादःपतिपाशजित्वरी दधे द्विपाशी सुदृशः श्रुतिद्वयी ॥ २४ ॥

सुदृशो नाथीदेव्या. श्रुतिद्वयी श्रवणयुगली । भातीति सबन्धः । उत्प्रेक्ष्यते—स्मरेण मदनेन द्वयो पाशयो समाहारो द्विपाशी बन्धनग्रन्थी कि दधे धृतेव । अन्योऽप्यर्थो यथा—स्मरेण कि द्विपाशी बन्धनग्रन्थिद्वितयी कि दधे । सा का । सुदृशो नाथीदेव्या श्रुतिद्वयी । 'ध्रुवमप्सरसोऽवतीर्य य शतमभ्यासत तत्सखीजन.' इति नैषधे । भ्रु-

वमुत्प्रेक्ष्यते—अप्सरसोऽवतीर्य या कुण्डिनपुरीमध्यासत। क । तत्सखीजन –इति तद्वृत्ति'। स्मरेण किं कुर्वता। इच्छता वाञ्छता। किं कर्तुम्। पाशयितुं पाशे पतितान् पाशेन बद्धान् वा कर्तुम्। कान्। जगत्त्रयीयुवव्रजान् त्रिभुवनतरुणगणान्। किंवत्। रङ्कुवत्। यथा वागुरिकेण जालिकेन रङ्कून् जातिविशेषमृगान्। 'मृगभेदा रुरुन्यङ्कुरङ्कुगोकर्णशम्बरा' इति हैम्याम्। पाशयितुं काङ्क्षता पाशो ध्रियते। किंभूता द्विपाशी। यादःपतेर्वरुणस्य पाशस्य जित्वरी जयनशीला॥

वियोगवत्यौषधियोषया यदाननीभवत्कान्तसितद्युतिं प्रति।
स्थितस्तदङ्के प्रहितस्तनूजवत्प्रवाल आह्वातुमिवाधरोपधेः॥ २५॥

वियोगो विरहो वीना भृङ्गप्रमुखखगाना योग. सबन्धो यस्यास्तादृश्या, औषधिरेव योषा स्त्री तया। यदाननीभवन्त नाथीवक्त्रसपद्यमान कान्त स्वभर्तार सितद्युतिं चन्द्र प्रति आह्वातुमाकारयितु प्रहित प्रेषितस्तनूजवत् पुत्रवत्। प्रवाल' प्रकृष्टो दक्ष। श्लेषे बवयोरैक्यात् बालः शिशु, पल्लवश्च। उत्प्रेक्ष्यते—अधरोपधेरोष्ठकपटात् तदन्तिके चन्द्रोत्सङ्गे स्थित इव। बाल सुत पितुरुत्सङ्गे तिष्ठतीति स्थितिरेव॥

निपातुकेन द्विजकान्तिमिश्रितस्मितेन यस्या रदनच्छदे बभे।
जलेन वातूलतरङ्गितात्मना सुधापयोधेरिव हेमकन्दले॥ २६॥

यस्या रदनच्छदेऽधरे निपातुकेन निपतनशीलेन द्विजाना दन्ताना कान्त्या मिश्रितेन खचितेन स्मितेनेषद्धसितेन। 'ताम्रोष्ठपर्यस्तरुच स्मितस्य' इति रघौ। बभे शुशुभे। केनेव। जलेनेव। यथा सुधापयोधे क्षीरार्णवस्य पयसा हेमकन्दले विद्रुमे दीप्यते। किंभूतेन। वातूलेन वातव्रजेन तरङ्गित कल्लोलयुक्तीभूत आत्मा स्वरूप यस्य॥

स्वकान्तवक्त्रामृतकान्तिदर्शनाद्धृदन्तरुद्वेलितरागसागरात्।
निरित्वरी विद्रुमकन्दली च यद्विलासवत्या दशनच्छदो बभौ॥ २७॥

यस्या। 'विलासो हावे लीलायाम्' इत्यनेकार्थ। तत्र 'हाव शृङ्गारभावात्तौ रम्योक्तस्मितवीक्षितम्। प्रियस्यानुकृतिर्लीला श्लिष्टावाग्वेषचेष्टितै॥' इति तदवचूरि। स विद्यते यस्या सा तस्या विलासवत्या दशनच्छदोऽधरो बभौ भाति स्म। उत्प्रेक्ष्यते—स्वस्यात्मन कान्तस्य भर्तु कुरासाधोर्वक्त्रामृतकान्तेर्मुखेन्दोर्दर्शनादवलोकनात् हृदन्तर्मनोमध्ये उद्वेलिताद्वेलामतिक्रान्त उद्वेल उद्वेलत्व सजातमस्मिन्निति भावप्रधानो निर्देश। तस्मादुत्कण्ठितात् कण्ठादूर्ध्वमागतात् रागसारात् निरित्वरी निर्गमनशीला विद्रुमकन्दली प्रवालाङ्कुर इव। कन्दलशब्दस्त्रिलिङ्ग॥

द्विजाधिपत्यं मुख एव मुख्यतो मृगीदृशोऽस्या न कुमुद्वतीपतौ।
द्विजैरमीभिर्यदसौ दिवानिशं निषेवणाया क्षियं स नीयते॥ २८॥

अस्या मृगीदृशः सारङ्गलोचनाया मुखे वदने एव मुख्यतः प्राधान्याद् द्विजानामाधिपत्यमैश्वर्यमास्ते । परं कुमुद्वतीपतौ कुमुदिनीवल्लभे चन्द्रे न, यद्यस्मात्कारणात् असौ मुखं एव । मुखशब्दः पुनपुंसके । दिवानिशम् अहोरात्रम् अमीभिश्चक्षुर्लक्ष्यैर्द्विजैर्दन्तैर्निषेवणाया सेवाया. विषयं गोचरं नीयते स्म प्रापित. । चन्द्रस्य तु नक्षत्रताराग्रहा यथा प्रत्यक्षा दृश्यन्ते, तथा न द्विजा इति ॥

यदाननान्तर्वसतेः सुधारसादिवोद्गतः पाटल एष कन्दलः ।
विलासदोलेव निखेलितुं गिरोऽथ वा मृगाक्षीरसना स्म शोभते ॥२९॥

मृगाक्ष्या नाथीदेव्या रसना जिह्वा शोभते स्म । उत्प्रेक्ष्यते—यस्या आननं मुखं तस्यान्तर्मध्ये वसतिर्वासो यस्य तादृशात् सुधारसादमृतनिस्यन्दादुद्गत प्ररूढ प्रकटीभूतो वा पाटलो रक्त एष जिह्वालक्षण कन्दलो नवाङ्कुर इव । अथ वा पक्षान्तरे यद्वदनमध्यसौधाया गिरो वाग्देवताया निखेलितुमान्दोलितुं दोलान्दोलनलीना निर्मातुं विलासदोलेव क्रीडाप्रेङ्खेव ॥

यदीयवाचं विधिना विधित्सुना सुधामुपात्तामधिगम्य निस्तुषाम् ।
सुधाशना अध्वरभोजिनस्तदादितो बभूवुस्तदभावतः किमु ॥ ३० ॥

सुधाशना पीयूषभोजना देवास्तदादितस्तद्दिवसप्रारम्भात् । यस्मिन्नहनि सुधा निष्ठिता तद्दिनमादौ कृत्वेत्यर्थः । किमुत्प्रेक्ष्यते—तस्या सुधाया अभावात्क्षयादध्वरमर्थाद्यज्ञाश भुञ्जन्तीत्येवशीला अध्वरभोजिनो यज्ञाहारा बभूवु सजाता इव । किं कृत्वा । अधिगम्य ज्ञात्वा । काम् । सुधाम् । किंभूता सुधाम् । उपात्ता गृहीताम् । पुन. किंभूताम् । निर्गतस्तुषो अवशिष्टो बुशमात्रो यस्या सा । 'तुषो बुशे' इति हैम्याम् । केन । विधिना सृष्टिकर्त्रा । विधिना किं चिकीर्षुणा । विधित्सुना कर्तुं काङ्क्षता । काम् । यदीया नाथीसबन्धिनीं वाचं वाणीम् । नाथीवचनचातुरीमित्यर्थ ॥

कुशेशयादर्शसुधांशुजित्वरं विधाय वेधाः इदमीयमाननम् ।
इदं दृशा मा कुदृशा प्रदुष्यतादितीव चक्रे चिबुकेन दन्तुरम् ॥३१॥

वेधा विधाता अस्या इदम् इदमीयमाननं वदनं विधाय निर्माय । उत्प्रेक्ष्यते—इति हेतो चिबुकेन असिकाध प्रदेशेन कृत्वा । 'दन्तवस्त्रं च तत्प्रान्तौ सृक्कणी असिकं त्वध. । असिकाधस्तु चिबुकम्' इति हैम्याम् । दन्तुरं विषमोन्नतं चक्रे कृतवानिव । किंभूतमाननम् । कुशेशयानि पद्मानि, आदर्शा दर्पणा , सुधांशवश्चन्द्रा , तेषां जित्वरं जयनशीलम् । यथा द्वादशसूर्यास्तथा चन्द्रा अपि बहव सन्ति । 'स्फुरदम्भ सरोदम्भात्सैंहिकेयभयादिव । राकामृगाङ्का. सभूय विभान्ति शरणागता. ॥' इति राघवपाण्डवीयचरित्रे । तथा—'विधोर्विधिर्बिम्बशतानि लोप लोप कुहूरात्रिषु मासि मासि । अभङ्गुरश्रीकमिमं किमस्या मुखेन्दुमस्थापयदेकशेषम् ॥' इति नैषधे । तत्र चन्द्राणां बहुत्वोक्तेर्न दोष । इति किम् । यदिदमाननं कुदृशा दुष्टाना दृशां दृग्दोषेण मा दुष्यतात् विकृतिं मा गच्छतादिति हेतु. ॥

विजित्य कान्त्या जगृहे क्रुधा यदाननेन लक्ष्मीः क्षणदापतेस्तथा।
हृदस्फुटच्चेन्न कुतस्ततः सुधा निरित्वरी क्षुद्रतदङ्करन्ध्रतः॥ ३२॥

यदाननेन नाथीमुखेन कान्त्या स्वशोभया। 'आभा राढाविभूषा श्रीरभिख्याकान्तिविभ्रमा' इति हैम्याम्। तथा—'कान्ति शोभाकामनयो' इत्यनेकार्थे। कामना इच्छा। 'प्रभाया काव्यगुणे च कान्ति' इति तदवचूरि। विजित्य क्षणदापतेर्निशापतेश्चन्द्रस्य तथा तेन प्रकारेण क्रुधा स्वस्पर्धिभावोद्भूतकोपेन लक्ष्मीर्जगृहे आदत्ता। तथा कथम्। यथा येन स्ववैभवादानाविर्भूताद्वैतदु खातिरेकेण तस्य चन्द्रस्य हृत् हृदयमस्फुटत् स्फुटितम् इति चेन्न भवेत्तदा कुत. कारणात् क्षुद्रो लघुर्यस्तस्य चन्द्रस्याङ्क. कलङ्क स एव रन्ध्र छिद्र ततस्तस्मात्ततश्चन्द्रात्सुधा निरित्वरी निर्गमनशीला स्यात्॥

समं यदास्येन मृधे महौजसा निरोजसाभाजि किमेणलक्ष्मणा।
यतोऽमुनाद्यापि तदङ्कबोधिका व्यमोचि नाभ्रभ्रमणी कदाचन॥३३॥

महौजसा महाकान्तिना महाबलेन वा महाप्रतापेन वा। 'ओजो दीप्तिप्रकाशयो। अवष्टम्भे बले धातुतेजसो' इत्यनेकार्थे। 'प्राण स्थामतर पराक्रमबलद्युम्नानि शौर्योजसी' इति हैम्याम्। ओज शब्देन प्रतापोऽप्युच्यते। यथा नैषधे—'तदोजसस्तद्यशसः स्थिताविमौ वृथेति चित्ते कुरुते यदा यदा। तनोति भानो परिवेषकैतवात्तदा विधि. कुण्डलना विधोरपि॥' इति। यदास्येन नाथीमुखेन सम सार्ध मृधे सग्रामे निरोजसा निर्बलेन एणलक्ष्मणा मृगलाञ्छनेन चन्द्रेण अभाजि भग्नम्। पलायितमित्यर्थ। यतो यस्मात्कारणात् अमुना विधुना तस्य भङ्गस्य अङ्कश्चिह्न तस्य बोधिका ज्ञापयित्री कथयित्री वा। 'निजात्रिनेत्रावतरत्वबोधिका' इति नैषधे। कदाचनापि कस्मिन्नपि प्रस्तावे। अद्ययावदित्यर्थ। अभ्रे आकाशे भ्रमणी पर्यटनम्। 'विधे कदाचिद्भ्रमणी विलासे' इति नैषधे। नभसि भ्रान्तिर्न व्यमोचि न मुक्ता। नेत्यव्यय निषेधे॥

त्रिनेत्रनेत्रानलभस्मितात्मभूप्रभोर्जगन्निर्जयवादनोचितः।
जगत्कृतादाय यदङ्गनिर्मितौ किमेष कम्बुर्गलकन्दलीकृतः॥ ३४॥

जगत्कृता विश्वविधायिना धात्रा यदङ्गनिर्मितौ नाथीदेहनिर्माणे। किमुत्प्रेक्ष्यते—एष प्रत्यक्ष• कम्बु शङ्खो गलकन्दलीकृत कण्ठपीठतां प्रापित इव। कि कृत्वा। आदाय गृहीत्वा अर्थात् कम्बुम्। कस्य। त्रिनेत्र शिवस्तस्य नेत्र तृतीयलोचन तस्यानलेन कोपवह्निना भस्मितस्य ज्वलितस्य आत्मभूप्रभो स्मरराजस्य। 'आत्मभू स्मरवेधसो.' इत्यनेकार्थे। किभूत कम्बुम्। जगता सुरासुरनराणा निर्जये वादनस्योचितो योग्य.॥

अनन्यलावण्यतरङ्गचङ्गतां नितम्बलीलापुलिन च बिभ्रती।
धुनीव रोधोविहसन्मृणालिका भुजाद्वयी या बिभराबभूवुषी॥ ३५॥

या नाथी भुजाद्वयीं बाहुयुगलीम्। 'अस्त यान्ति समस्तबाहुजभुजातेज.सहस्राशव.'

इति नैषधे । बिभराबभूवुषी बिभर्ति स्म । केव । धुनीव । यथा सरित् रोधसि तटे विहसन्तीमुन्मिषन्तीं मृणालिका बिसलता धत्ते । या किं कुर्वती । अनन्यस्यासाधारणस्य लावण्यस्य रूपातिशयस्य तरङ्गाणा चङ्गता चारुताम् । 'राजते जिनवचनपद्धतिरुक्तिचङ्गिममालिनी' इति पद्मसुन्दरकविकृतसस्कृते चङ्गशब्देन मनोज्ञ । पुनः किं कुर्वती । नितम्ब आरोह स्त्रीकट्या पश्चाद्भाग । 'नितम्बारोहौ स्त्रीकट्या. पश्चाज्जघनमग्रत.' इति हैम्याम् । स एव लीलाकारि विलासविधायकमर्थान्मध्यपदलोपाद्वा पुलिन तट बिभ्रती धारयन्ती ॥

सकुङ्कुमैतद्वदनेन निर्जितं जिगीषया तच्छलदर्शनोत्सुकम् ।
किमागत कोकनदं तदन्तिके चकास्ति तस्या नवपाणिपल्लवः ॥ ३६ ॥

तस्या नार्थीदेव्या नवन नव स्तुति । 'णु स्तुतौ' । सलक्षणतया दातृतया वा स्तुतियुक्तो यः पाणिपल्लव करकिसलय स चकास्ति । किमुत्प्रेक्ष्यते—कोकनद रक्तोत्पल तस्य मुखस्य समीपे पार्श्वे आगत समेतमिव । किंभूतम् । सह कुङ्कुमेन घुसृणेन वर्तते तादृशा । रक्तीभूतेनेत्यर्थ । एतस्या कुराकान्ताया वदनेन मुखेन निर्जित पराभूतम् । 'अयमुदयति घुसृणारुणतरुणीवदनोपमश्चन्द्र' इति विदग्धमुखमण्डनकाव्ये । तथा— 'स्पर्धामिलत्कुङ्कुमरोषभासा' इति नैषधेऽपि । अत एव । पुन किंभूतम् । तस्य मुखस्य च्छलस्य स्खलितस्य दर्शने अवलोकने उत्सुकमुत्सुकीभूतम् । कया । जिगीषया अर्थात्स्वशत्रोस्तन्मुखस्यैव जेतुमिच्छया । प्रतिपक्षो हि छले प्राप्ते परिभूयते ॥

पृथक्पृथक्पञ्चमुखद्विषन्मुखान्निहन्तुकामेन रुषा मनोभुवा ।
शराश्रये यत्करनाम्नि कल्पिता अमी शराः पञ्च किमङ्गुलीमयाः ॥ ३७ ॥

मनोभुवा चेतोजन्मना स्मरेण यस्या हीरजनन्या कर' पाणिरेव नाम यस्य तादृशे तस्मिन्वा शराश्रये तूणीरे । किमुत्प्रेक्ष्यते—अङ्गुलीमया करशाखारूपा पञ्च कल्पद्रुमसख्याका अमी जनदृग्गोचरा कल्पिता रचिता इव । स्मरेण किं कर्तुकामेन । रुषा स्वव्यापादनापादनोदितद्वेषाकोपेन पञ्चमुख शभुरेव द्विषन् वैरी तस्य मुखान् पञ्चसख्याकानि वक्त्राणि । मुखशब्द पुनपुसके । पृथक् पृथक् भिन्नानि भिन्नानि कृत्वा निहन्तुकामेन छेत्तुमिच्छता । एतावता पञ्च शिरासि छेत्तुमित्यर्थ । मुखशब्देन शिर.समेतमेव । यथा दशमुखस्य । 'हरिहरि हरिणीदृशो निमित्त दश दशकधरमौलयो लुठन्ति' इति खण्डप्रशस्तौ । यथा तत्र दश मौलयस्तथात्रापि पञ्चापि मस्तकानि इति ॥

यदीयपृष्ठे कनकत्विषि स्मितप्रसूनशून्येतरकुन्तलच्छटा ।
शिलातले स्वर्गिगिरेरिव ग्रहाङ्किताभ्रवीथी प्रतिबिम्बिता व्यभात् ॥ ३८ ॥

कनकत्विषि काञ्चनकान्तिनि यस्या इद यदीय नार्थीसबन्धि तच्च तत्पृष्ठं च तनोश्चरमः प्रदेश' । 'पृष्ठ तु चरम तनो.' इति हैम्याम् । तत्र स्मितैर्विकसितै प्रसूनै. पुष्पैः

शून्येतरा निर्भरभृता कुन्तलच्छटा केशश्रेणिर्व्यभाद्बभासे । केव । अभ्रवीथीव। ···- ··· · ··· यथा स्वर्गिगिरेर्मेरो काञ्चनेन स्वर्णत्वेन त्विषते दीप्यते इति काञ्चनत्विट तस्मिन् तादृशे शिलातले प्रतिबिम्बिता । 'तत्कम्बुप्रतिबिम्बित किमु शरत्पर्जन्यराजिश्रिय' इति नैषधे। अभ्रवीथी गमनपद्धतिर्विभाति। 'वीथी वर्त्मनि पङ्क्तौ च गृहाङ्गे नाट्यरूपके' इत्यनेकार्थ । किंभूता अभ्रवीथी । ग्रहैरुपलक्षणान्नक्षत्रताराग्रहै अङ्किता सहिता ॥

परानवाप्यान्निजवासपत्तनान्मनोभिधानान्मदनावनीभुज ।
जगद्विजेतुं चलितस्य हृत्सुमस्रजा पुरो वन्दनमालिकायितम् ॥ ३९ ॥

यस्या नार्यीदेव्या हृत् हृदय तत्र वक्षसि सुमस्रजा पुष्पमालया मदनावनीभुज स्मरराजस्य पुरोऽग्रे पुरस्ताद्वन्दनमालिकायित मङ्गल्यदामवदाचरितम् । मङ्गलाय जातमित्यर्थ । किंभूतस्य मदनस्य। चलितस्य प्रस्थितस्य । कुत । परैरन्यराजन्यजनैरवाप्तु योग्यमवाप्य न अवाप्यमनवाप्य तस्मात्प्राप्तुमशक्यात् मनोभिधानादर्थात् नार्थीचित्तनाम्न निजस्यात्मीयस्य पत्तनादधिष्ठाननगरात्। राजधान्या इत्यर्थ । एतावता स्वभर्तार विना परेण केनापि पुसा तन्मन सर्वथापि ग्रहीतुमशक्यम् । एतेन विशेषणेन तस्या सतीत्वमसूचि। चलितस्य किं कर्तुम्। विजेतु स्ववशीकर्तुम्। किम्। जगत् त्रिभुवनम् ॥

यदीयहृत्केलिनिकेतखेलिनं झषाङ्कमाकारयितुं सुहृत्तया ।
सितांशुनेव प्रहितोडुमण्डली विभाति यद्वक्षसि मौक्तिकावली ॥ ४० ॥

यस्या वक्षसि हृदये मौक्तिकावली हारलता हारमौक्तिकपङ्क्तिर्विभाति। उत्प्रेक्ष्यते— सितांशुना चन्द्रेण सुहृत्तया स्वमित्रत्वेन झषाङ्क मच्छलाञ्छन काममाकारयितु स्वपार्श्वे आह्वातु प्रहिता प्रेषितोडुमण्डली तारकश्रेणिरिव । किंभूत झषाङ्कम्। यदीय नार्थीसबन्धि हृन्मन एव केलिनिकेत क्रीडागृह तत्र खेलतीत्येवशीलम् । 'भीम कृत्वाङ्कखेलिनम्' इति पाण्डवचरित्रे ॥

रथाङ्गलीला दधतौ प्रभाम्भसि स्तनौ तदीयौ स्फुरत सचूचुकौ ।
मरन्दलुभ्यद्भ्रमरानुषङ्गिनौ(णौ) सुवर्णपङ्केरुहकुड्मलाविव ॥ ४१ ॥

प्रभाम्भसि यत्कायकान्तिनीरपूरे रथाङ्गयोश्चक्रवाकयोर्लीला शोभा दधतौ धारयन्तौ तस्या इमौ तदीयौ नार्थीसबन्धिनौ कुचौ स्फुरत । किंभूतौ। सह चूचुकाभ्या स्तनवृन्ताभ्या वर्तेते यौ। उत्प्रेक्ष्यते—सुवर्णपङ्केरुहयो कनककमलयो कुड्मलौ कोशाविव। कुड्मलौ पुंक्लीबलिङ्गे । किंभूतौ। मरन्देषु मधुषु लुभ्यता लोलुपीभवता भ्रमराणामनुषङ्गः सङ्गो ययोः। उपरिभ्रमरपरीरम्भितावित्यर्थ ॥

तनूलतागाधतरङ्गितप्रभाप्रतानपाथोधिपयस्तितीर्षया ।
हरिन्मणीसेतुरिवात्मजन्मना व्यधायि रोमावलिरेणचक्षुषः ॥ ४२ ॥

यस्या एणचक्षुषो मृगेक्षणाया रोमावलिर्लोमलेखा। इवोत्प्रेक्ष्यते—आत्मजन्मना स्मरेण हरिन्मणीना मरकतरत्नानाम् । नीलरत्नघटित इत्यर्थ । सेतु पद्येव व्यधायि निष्पादित । कया । तनूलता नार्थीकाययष्टिः तस्या अगाधमतिशायि अलब्धमध्य तथा तरङ्गित कल्लोलित यत् प्रभाणा कान्तीना प्रतान वृन्द स एव पाथोधि समुद्र तस्य पानीयाना तितीर्षया तरीतुमिच्छया । अथ वा 'रिरसया' इति पाठे तु समुद्रजले सहावरोधेन खेलितुमिच्छया । श्रूयते हि 'स्तम्भतीर्थे खासमोहल इति नाम्न स्वमन्दिराज्जलधिजले खेलनार्थी केनापि पातिसाहिना सेतु कारितोऽभूत्तदाकृतिरधुनापि किंचित् दृश्यते श्रूयते च' इति । अत्रोत्प्रेक्षार्थे स्मरेण, वास्तवार्थे त्वात्मजन्मना धात्रा । 'मन शृङ्गारसकल्पात्मनो योनि' इति स्मराभिधानम् । तथा 'नाभिपद्मात्मभूरपि' इति धातुरभिधा । इद द्वयमपि हैम्याम् ॥

द्रवीभवद्भूरिसिताभ्रचन्दनप्रगल्भवाल्हीककुरङ्गनाभिभिः ।
विलिप्य काचित्कुतुकात्पृथग्वलीः कदाचिदेतामिदमूचुषी सखी ॥४३॥

काचित्सखी कदाचित्प्रसाधनसमये एता नार्यीदेवीमिदमग्रे वक्ष्यमाणमूचुषी कथितवती । किं कृत्वा । कुतुकात्कौतूहलाद्वलीरुदरवतिमाससंकोचलक्षणा रेखा विलिप्य लिप्त्वा । काभि । द्रवीभवन्त्य सपङ्कजलभाव भजन्त्यो या भूरि प्रचुर, सिताभ्र कर्पूरो यत्र तादृक्चन्दन श्रीखण्डम्, तथा प्रगल्भ मनोज्ञ वाल्हीक कुङ्कुमम्, तथा कुरङ्गनाभिः कस्तूरिका, ताभि । कथम् । पृथक् एका वलीं चन्दनेन, द्वितीया वलीं कुङ्कुमेन, तृतीया वलि कस्तूरिकयेत्यर्थ । इद किमुवाच तदेवोच्यते ॥

त्वया स्वकीर्त्या सुमनस्तरङ्गिणी वचोविलासेन पुनः सरस्वती ।
यमस्वसा कुन्तलभङ्गिभिर्जिता भजन्त्युपेत्य त्रिवलीछलादिव ॥ ४४ ॥

हे सखि, त्वया भवत्या स्वकीर्त्या अद्वैतपतिव्रताव्रतोद्भतात्मयशसा सुमनस्तरङ्गिणी सुरसरिद्गङ्गा । पुनर्वचोविलासेन वचनचातुर्येण सरस्वती ब्रह्मपुत्री । पुन कुन्तलाना केशाना भङ्गिभी रचनाभिर्यमस्वसा यमुना तिस्रोऽपि नद्यो जिता सन्त्य उपेत्य पार्श्वे आगत्य त्रिवलिच्छलादुदरस्यवलित्रिककपटाद्भजन्तीव सेवन्ते इव । इत्यनयासाधारणयोत्प्रेक्षया तत्तनलताया त्रिवेणीसगमोऽपि सूचितस्तेन च सा तीर्थभूतापि प्रतिपादिता । तीर्थे च महापुरुषागमन सभवत्येव । तेन महापुरुषस्य हीरविजयसूरेरत्रावतरण युक्तमेवेति ॥ युग्मम् ॥

निरीक्ष्य लक्ष्मी निजभर्तृमातर स्थिता सदाध्यास्य विजृम्भि पङ्कजम् ।
इवानुकर्तु रतिरात्मनापि ता यदीयनाभीनलिने निषेदुषी ॥ ४५ ॥

रति कन्दर्पपत्नी यदीयनाभीनलिने नाभीतुन्दकूपिकाकमले । 'नाभि स्यात्तुन्दकूपिका' इति हैम्याम् । 'नाभीविलेपात्पुनरुक्तयन्तीम्' इति नैषधे । निषेदुषी स्थितवती । इवोत्प्रेक्ष्यते—आत्मना स्वेन स्वयमपि लक्ष्मीमनुकर्तु कमलायाः सदृशी भवितुमिव ।

किं कृत्वा। निरीक्ष्य दृष्ट्वा। अर्थात् काम्। तां लक्ष्मीम्। किंभूताम्। निजस्यात्मनो भर्तुः कन्दर्पस्य मातरं जननीं स्वश्रूम्। पुनः किंभूताम्। स्थितां वसन्तीम्। किं कृत्वा। विजृम्भि पङ्कजं स्मेरारविन्दं सदा नित्यमध्यास्य आश्रित्य॥

अगण्यलावण्यतरङ्गचङ्गिमानुषङ्गिशोचिः सुरसिन्धुसंनिधौ।
निखेलितुं किं पुलिनं स्मराभ्रमूप्रियस्य यस्या जघनं विधिर्व्यधात्॥४६॥

विधिर्ब्रह्मा यस्या जघनं स्त्रीकट्या अग्रेतनप्रदेशः। 'पेट्' इति जने प्रसिद्धम्। तद्व्यधात् चकार। किमुत्प्रेक्ष्यते—स्मरः काम एवाभ्रमूप्रियः ऐरावणस्तस्य। अभ्रमूशब्दो दीर्घोकारान्तः। तस्य शास्त्रोक्तानि प्रागुक्तानि सन्ति। खेलितुं क्रीडितुं पुलिनं जलोज्झितं तटमिव। कुत्र। अगण्यं प्रमातुमशक्यमेतावत्तया सम्यङ्निश्चेतुमशक्यं वा यल्लावण्यं यद्यपि 'सद्गमनसन्निरीक्षणसज्जल्पनमिति वदन्ति लावण्यम्। स्पृहणीयो रतिसुभगः स्पर्शगुणो भवति सौभाग्यम्॥' एवं प्रतिपादितमस्ति, तथाप्यत्र तु कोऽप्यद्वैतरूपातिशय एव लावण्यमुच्यते न प्राक्तनः। वपुः सुभगता। तस्य तरङ्गाणां लहरीणाम्। 'रूपचतुरपणविभवघणयौवनलहरइं जाइ। एणइ अवसरि रडापणु पगिपगि पटकइ माइ॥' इति दोधकेऽप्युक्तम्। चङ्गिमश्चारुत्वस्यानुषङ्गोऽस्त्यस्य चङ्गिमस्तु प्रागुक्तम्। अत्रेमन्प्रत्ययः। तादृक्। शोचिरेव कान्तिरूपा सुरसिन्धुर्गङ्गा तस्याः संनिधौ पार्श्वे॥

अजय्यवीर्यं मृडमन्यहेतिभिर्विजित्वरीभिर्जगतोऽपि जानता।
स्मरेण धात्रा किमु कार्यते स्म यन्नितम्बचक्रं युवयोगिधैर्यजित्॥४७॥

स्मरेण कामेन कर्त्रा धात्रा विश्वसृष्टिकृता पार्श्वे। किमुत्प्रेक्ष्यते—यस्या नितम्बः कटीपश्चाद्भाग आरोह एव चक्रं कार्यते स्म। कारितम्। स्मरेण किं कुर्वता। जानता अवधारयता। किं कर्मतापन्नम्। मृडमीश्वरम्। किंलक्षणम्। अजय्यं जेतुमशक्यं वीर्यं विक्रमो यस्य तम्। काभिः। अन्याभिरपराभिर्हेतिभिर्धनुर्बाणकृपाणकुन्तशक्तिप्रमुखप्रहरणैः। किंभूताभिः। जगतः समस्तस्य विश्वजनस्य विजित्वरीभिर्जयनशीलाभिः। तर्हि चक्रेणापि किं भावि। अत एव किं चक्रं युवानो यावत्त्रिजगत्तरुणा योगिनः समाधिभाजः तेषां धैर्यं सत्त्वमतिशयवद्वीर्यमवष्टम्भं जयतीति। शंभुरपि योगी। अतस्तद्धैर्यनिःस्वमकारकं चक्रं कारितमिति॥

करीन्द्रहस्तात्कदलीपकाण्डतो निरस्य कार्कश्यमसारतां पुनः।
इमौ किमादाय परस्परोपमं यदूरुयुग्मं विधिना विनिर्ममे॥४८॥

विधिना विधात्रा यस्या ऊरुयुग्मं विनिर्ममे कृतम्। किंभूतम्। परस्परमन्योन्यमेवोपमा सादृश्यं यस्य तत्। किमुत्प्रेक्ष्यते—इमौ करीन्द्रहस्तकदलीप्रकाण्डौ आदाय गृहीत्वा किमु चक्रे। किं कृत्वा। निरस्य अपाकृत्य कर्षयित्वा। किम्। कार्कश्यं कठिनताम्। कस्मात्। करीन्द्रः प्रधानहस्ती भद्रजातीयगन्धसिन्धुरस्तस्य हस्तः शुण्डादण्ड

स्तस्मात् । पुन कि कृत्वा । निरस्य अपास्य । काम् । असारताम् । कुत । कदलीप्रकाण्डत रम्भाद्रुमस्य मूलशाखावधिप्रदेशस्यान्तरालभागात् ॥

यदूरुजङ्घायुगयोर्विवृत्सतोः परस्पराद्वैतविरोधिताजुषोः ।
द्विराजताया भयतस्तदन्तरानिवासिजानू किमलक्ष्यता गतौ ॥ ४९ ॥

यस्या ऊरुजङ्घायुगयोरन्तराले मध्ये निवासिनौ नितरा वसनशीलौ जानू ऊरुपर्वणी अलक्ष्यतामदृश्यभाव गतौ प्राप्तौ । कि कर्तुमिच्छतो । विवृत्सतो वधितुमिच्छतो । किभतयोर्यद्रुयुगयो —परस्परमन्योन्य या अद्वैतता असाधारणत्व तया विरोधितावैरिभाव । ऊरू जङ्घे आक्रम्य तदुपरिस्थते । इदमेव परमविद्वेषितामलम् । ता जुषेते सेवेते । किमुत्प्रेक्ष्यते—द्वौ राजानौ यत्र तद्द्विराज द्विराजस्य भावो द्विराजता द्वैराज्यस्य भयतो भयात् किमदृश्यता यातावेिव ॥

रतीशगेहेऽजनि यत्र जङ्घयोर्गृहाश्रयस्थूणिकयोरिव द्वयम् ।
यदीयगुल्फावपि गुप्तता गताविवाङ्घ्रिशोचिः सलिले निमज्जनात् ॥ ५० ॥

यत्र देहे जङ्घयोर्द्वयमजानि । उत्प्रेक्ष्यते—रतीशस्य स्मरस्य गेहे मन्दिरे गृहाश्रययो सौधाधारभूतयो स्थूणिकयो' स्तम्भयोर्द्वयमिव । अपि पुनर्यदीयगुल्फौ नार्थीचरणग्रन्थी गुप्तता प्रच्छन्नता प्राप्तौ । स्त्रीणा गुल्फावदृश्यावेव वर्ण्येते । यथा नैषधे—'अरुन्धती कामपुरन्ध्रिलक्ष्मीजम्भद्विषद्दारनवाम्बिकानाम् । चतुर्दशीय तदिहोचितैव गुल्फद्वयाप्ता यददृश्यसिद्धि ॥' एतद्वृत्ति —'वसिष्ठपत्नी च, रतिश्च, लक्ष्मीश्च, जम्भद्विषद्दारा' शची सा च, नवाम्बिकानवदुर्गास्ताश्च, एतासामिय भैमी चतुर्दशी चतुर्दशसख्यापूरिकापि चतुर्दशी तिथिश्च तत्तुल्येत्यर्थ । तदिहास्या भैम्यामुचितेव यतो हेतोरदृश्यसिद्धिरदृश्यतयावस्थानम् अन्तर्धानविधिविद्या गुल्फद्वयेनाप्ता । अरुन्धत्यादिसनिधाने अदृश्यसिद्धियुक्तैव । चतुर्दशीतिथौ चादृश्यसिद्धिर्जायते इत्यागमशास्त्रसप्रदाय । गुल्फयोश्चानभिव्यक्तत्व सुलक्षणम्' इति । तत्रोत्प्रेक्ष्यते—अङ्घ्रयोश्चरणयो शोचि कान्तिरेव सलिल पानीय तस्मिन्निमज्जनाद्ब्रुडनादिव । जले निमग्न न दृश्यते इति प्रसिद्धि ॥

पदारविन्दोन्नतताभिरात्मनः पराजितैः कुञ्जरराजयानया ।
अगोपि मन्दाक्षविलक्षितात्मभिर्वने वसद्भिः कमठैरिवाननम् ॥ ५१ ॥

कमठै कच्छपैराननं स्वमुखमगोपि गुप्तीकृतम् । क्रोटिक्षेपणादिति शेष । कि कुर्वद्भि । वने जले विपिने वा वसद्भिस्तिष्ठद्भि । 'वन प्रस्रवणे गेहे प्रवासेऽम्भसि कानने । समूहे पर्वतेऽपि स्यात् (प्रस्रवणे निर्झरे)' इत्यनेकार्थ । किमुत्प्रेक्ष्यते—कुञ्जरराजयानया गजेन्द्रगमनया यया आत्मन स्वस्य पदारविन्दयोश्चरणकमलयोरुन्नतताभि पराजितै सद्भिः मन्दाक्षेण लज्जया विलक्षितो विमनीभूत आत्मा चित्त यस्य तादृशै किमास्यमगोपि । 'आत्मा चित्ते धृतो यत्ने धिषणाया कलेवरे । परमात्मनि जीवेऽर्के हुताशनसमीरयोः ॥ स्वभावे, इत्यनेकार्थ ॥

यदीयपादौ सरलाङ्गुली द्युता करम्बितौ झाकृतिकारिनूपुरौ ।
श्रियानुयातः कमले दलद्दले मरन्दनिःस्यन्दिनदत्सितच्छदे ॥ ९२ ॥

यदीयौ पादौ नार्थीसबन्धिनौ चरणौ श्रिया शोभया कमले पद्मे अनुयात अनुकुरुत । सदृशौ भवत इत्यर्थ । किंभूतौ पादौ । सरला अकुटिला अङ्गुलय पदशाखा ययोः । पुन किंभूतौ । द्युता कान्त्या करम्बितौ व्याप्तौ । पुन किंभूतौ । झाकाति रणझणितिशब्द कुरुत इत्येवशीलौ नूपुरौ मञ्जीरौ ययो । कमले किंभूते । दलन्ति विजृम्भमाणानि दलानि पत्राणि ययो । पुन किंभूते । मरन्द मधु नि स्यन्देते क्षरत इत्येवशीले । तथा—नदन्त. शब्दायमाना. सितच्छदा हसा ययोस्तौ पश्चात्कर्मधारय. ॥

प्रभाप्रथातैलकरम्बितान्तरे यदङ्घ्रिपात्रेऽङ्गुलिवर्तिवर्तिनः ।
नखाः प्रदीपा इव विस्फुरत्त्विषोऽपुषन्विभूषामभिभूततामसाः ॥ ९३ ॥

नखा अर्थान्नार्थीकामाङ्कुशा प्रदीपा इव विभूषा शोभामपुषन् पुष्टामकार्षु । क्व । यदङ्घ्रिपात्रे यस्याश्चरणनाम्नि अमत्रे भाजने । किंभूते । प्रभाना कान्तीना प्रथा विस्तार एव तैल स्नेहस्तेन करम्बितमर्थात्सपूर्णमन्तर मध्य यस्य तस्मिन् । नखा. किंभूता । अङ्गुलय एव वर्तयो दशास्तासु वर्तन्ते तिष्ठन्तीत्येवशीला । पुन किंभूता । विस्फुरन्ती विद्योतमाना त्विट् ज्योतिर्येषा ते । पुन किंभूता । अभिभूता ध्वस्तास्तामसास्तमसा ध्वान्ताना समूहा यैस्ते । 'तामसास्तिग्मरोचिष.' इति वीतरागस्तवे ॥

व्यलीलसत्पाटलिमा पदाम्बुजद्वयस्य यस्याः सरसीजचक्षुषः ।
स्वमार्दवेनाभिभवं विधित्सतः प्रवालपुञ्जैरुपदीकृतः किमु ॥ ९४ ॥

सरसीज कमल तद्वच्चक्षुर्लोचन यस्यास्तादृश्या यस्या पदाम्बुजयोश्चरणकमलयोर्द्वयस्य युगलस्य पाटलिमा रक्तता व्यलीलसद्भासते स्म । किमुत्प्रेक्ष्यते—स्वमार्दवेन निजसुकुमारतया अभिभव पराभूति विधित्सतो विधातुमिच्छत चरणारविन्दद्वन्द्वस्य प्रवालपुञ्जै पल्लवपटलै उपदीकृत किमु । ढौकित इव ॥

असौ जयन्ती जलज स्वपाणिना रदैश्च तारश्रियमात्मना रमाम् ।
मृगाङ्कमास्येन रुचा च चम्पकं स्मरस्य हेतिः किमु विश्वजित्वरी ९५

असौ नार्थीदेवी । किमुत्प्रेक्ष्यते—विश्वजित्वरी जगज्जयनशीला स्मरस्य कामस्य हेति किमु शस्त्रमिव । जगज्जिष्णुता दर्शयति—असौ किं कुर्वती । जयन्ती पराभवन्ती । किम् । जलज कमलम् । केन । स्वपाणिना निजहस्तेन । पुन काम् । तारश्रिय तारकाणा निर्मलमौक्तिकाना वा । 'तारो निर्मलमौक्तिके' इत्यनेकार्थवचनात् । यद्वा रजतानां श्रिय शोभाम् । नक्षत्रवाची तारशब्दोऽकारान्तोऽप्यस्ति । 'प्रथममुपहृत्यार्थं तारैरखण्डिततण्डुलै.' इति नैषधे । कै. । रदैर्दन्तै । पुन काम् । रमा लक्ष्मीम् ।

केन । आत्मना स्वरूपेण शरीरेण वा आत्मशब्देन च वपु । प्रागनेकार्थोक्तेन दर्शितम- स्तीति । पुन॰ कम् । मृगाङ्क चन्द्रम् । केन । आस्येन वदनेन । अपि पुन॰ किम् । चम्पक हेमपुष्पकम् । चम्पककुसुममित्यर्थ. । जातावेकवचनम् । कया । रुचा कान्त्या ॥ इति नाथीसर्वाङ्गवर्णनम् ॥

अथो मिथः प्रीतिपरीतदम्पती इमौ कलाकेलिविलासशीलिनौ ।
विलेसतुः केलिसरः सरिद्वनीगिरीन्द्रभूमीषु रतिस्मराविव ॥ ९६ ॥

अथो कुरानाथीदेव्योर्गुणरूपवर्णनानन्तर तयोर्विविधक्रीडावर्णनारम्भ । मिथ परस्पर प्रीत्या स्नेहेन प्रमोदेन वा परीतौ व्याप्तौ दम्पती स्त्रीभर्तारौ इमौ नाथीकुराख्यमहेभ्यौ अथवा इमौ पूर्व व्यावर्णितस्वरूपौ दम्पती नाथीकुराव्यवहारिणौ केलये क्रीडार्थ ये सरासि पद्माकरा॰ सरितो नद्य. वन्य उद्यानानि गिरीन्द्रा सर्वक्रीडास्पदोपेता पर्वता तेषा भूमीषु स्थानकेषु विलेसतु॰ विविधक्रीडा चक्रतु । इमौ किंभूतौ ।कलाकेले कामस्य विलास लीला शीलतो भजत इत्येवशीलौ । इवोत्प्रेक्ष्यते—इमौ रतिस्मरौ केलती- कामाविव ॥

सकाकतुण्डैणमदद्रवाङ्कितोरसोः परिक्षालनत. कदापि तौ ।
सुतामिवार्कस्य विहारवाहिनी विनिर्मिमाते जलकेलिलालसौ ॥ ९७ ॥

कदापि कस्मिन्नपि प्रस्तावे दम्पती नाथीकुराख्यौ सह काकतुण्डेन कृष्णागुरुणा वर्तते तादृशस्यैणमदस्य कस्तूरिकाया द्रव पङ्कस्तेनाङ्कितयोर्व्याप्तयोरुरसोर्वक्ष॰स्थलयो परिक्षालनतो धावनत विहारवाहिनी विलासनदीम् । 'विहारस्तु जिनालये । लीलाया भ्रमरे स्कन्धे' इत्यनेकार्थ । 'निद्रा विहारार्धपथे गतानाम्' इति रघौ । अर्कस्य सुता- मिव यमुनामिव कस्तूरीद्रवै श्यामलीकृतजलाम् अत एव यमुनोपमा निर्ममाते कुर्वाते । किंभूतौ । जलकेलौ सलिलक्रीडाया लालसौ लोलौ । 'लालसा लोलयाच्ञयो. । तृष्णाति- रेके औत्सुक्ये' इत्यनेकार्थ ॥

कुमुत्स्मिता षट्पदपङ्क्तिकुन्तला स्मितोत्पलाक्षी कजकुड्मलस्तनी ।
प्रियेव पाथःप्लवने सहसिका तरङ्गबाहुः सरिदालिलिङ्ग तम् ॥ ९८ ॥

सरित् क्रीडानदी पाथ प्लवने जलकेलिसमये स्नानविधाने त महेभ्य कुरासाधुमालिलिङ्ग । केव । प्रियेव । यथा पाणिगृहीती पत्नी स्वपतिमाश्लिष्यति । किंभूता नदी प्रिया च । कुमुत्कैरवम् । जातावेकवचनम् । तदेव तद्वद्वा स्मितमीषद्धसित यस्या सा । भर्त्रा श्लेप- णसमये स्त्रिया किंचित्स्मित जायते । पुन किंभूता । षट्पदाना भ्रमराणा पङ्क्तय श्रेणयस्ता एव तद्वच्च श्यामा॰ कुन्तला केशा यस्या । पुन॰ किंभूता । स्मित विकसित यदुत्पल तदेव तद्वद्वा अक्षिणी चक्षुषी यस्या । 'किमु कुवलयनेत्रा. सन्ति नो नाकनार्यस्त्रिदशप- तिरहल्या तापसी यत्सिषेवे' इति चम्पूकथायाम् । पुन किंभूता । कजकुड्मलौ कमल- मुकुलौ तावेव तद्वद्वा स्तनौ कुचौ यस्या । पुन. किंभूता । हस एव हसक । 'हसको

हसनूपुरयो'। सह हसकैर्मरालहंसकाभ्यां नूपुराभ्यां वा वर्तते या । पुनः किंभूता । तरङ्गौ अर्थादुभयपार्श्ववर्तिनौ कल्लोलौ तावेव च तत्तुल्यौ बाहू भुजौ यस्याः ॥

विजृम्भिजाम्बूनदपद्मनिष्पतत्परागपिङ्गीकृतवारिशालिनि ।
समं करिण्या करिणेव पङ्कजाकरेऽमुनाक्रीडि कुरङ्गचक्षुषा ॥ ५९ ॥

अमुना कुरामहेभ्येन कुरङ्गचक्षुषा स्वमृगलोचनया आत्मस्त्रिया सम कदाचित्पङ्कजाकरे कमलकलिततटाके अक्रीडि क्रीडा चक्रे । किंभूते पङ्कजाकरे । विजृम्भीणि विस्मेराणि जाम्बूनदानि सौवर्णानि यानि पद्मानि तेभ्यो निष्पतद्भिर्निःसरद्भिर्विगलद्भिः परागै रजोभिः पिङ्गीकृतेन पीतता प्रापितेन वारिणा जलेन शालते शोभते इत्येवंशीलस्तस्मिन् । कनककमलसद्भावश्चम्पूकथोक्तेन प्राग्दर्शितोऽस्तीति । केनेव । करिणेव । यथा करिणा हस्तिना करिण्या स्वहस्तिन्या सम विन्ध्याचलजलाशये क्रीड्यते ॥

सितारविन्दोदयदिन्दुविभ्रमादिवाम्बुलीलासमये तयोर्मुखे ।
विमुग्धसारङ्गचकोरशावका मरन्दपीयूषपिपासयाभजन् ॥ ६० ॥

विमुग्धा अचतुराः सारङ्गाणां भृङ्गाणाम् । 'सारङ्गो हरिणे शैले कुञ्जरे चातके खगे । शबले चिञ्चिरीके च' इत्यनेकार्थतिलके । चकोराणां ज्योत्स्नाप्रियाणां शावका बाला अम्बुलीलासमये जलक्रीडाकरणव्यतिकरे तयोर्नार्यीकुरामहेभ्ययोर्मुखे वक्त्रे अभजन् सेवन्ते स्म । कया । मरन्दानां मधूनां पीयूषाणाममृतानां च पिपासया पातुमिच्छया । इवोत्प्रेक्ष्यते—स्मितारविन्दस्य विकसितकमलस्य तथा उदयतः उदयं गच्छत इन्दोश्चन्द्रस्य च भ्रमाद्भ्रान्तेः ।'कणे हत्य चकोरीणां गणः पीत्वा सुधासवम् । अजायत मदेनेव गुञ्जापुञ्जारुणेक्षणः ॥' इति चकोराणां सुधापानं वस्तुपालकीर्तिकौमुद्याम् ॥

प्रफुल्लकङ्केल्लिरसालमल्लिकाकदम्बजम्बूनिकुरम्बचुम्बिते ।
अलीव साकं सुदृशा स निष्कुटे कदापि रेमे श्रितसूनशीलनः ॥ ६१ ॥

स महेभ्यः कदापि कस्मिन्नपि समये सुदृशा स्वस्त्रिया साकं सार्धं निष्कुटे गृहारामे रेमे क्रीडति स्म । क इव । अलीव । यथा भ्रमरो भ्रमर्या सममारामे रमते। किंभूतः । श्रितं निमितं सूनानां कुसुमानां शीलनमवचयमालाग्रन्थनप्रियावतंसीकरणादि येन । भृङ्गोऽपि पुष्पसेवी । किंभूते निष्कुटे । प्रफुल्लाः कुसुमिता ये कङ्केल्लयोऽशोकाः, रसालाः सहकाराः, मल्लिका विचकिलाः, कदम्बा नीपाः धाराकदम्बाश्च, जम्ब्वः श्यामफलाः प्रसिद्धाः तेषां निकुरम्बं वृन्दं तेन चुम्बिते कलिते ॥

रसालसालस्य तले विलासिना प्रणीय वीणां क्वणनानुवादिनीम् ।
अगीयत श्रोत्रसुधारसोपमं क्वचिन्मृगाक्ष्या सह किंनरेन्द्रवत् ॥ ६२ ॥

विलासिना क्रीडाशीलेन कुरासाधुना मृगाक्ष्या स्वप्रियया नार्यीदेव्या सह कुत्रापि कस्मिन्नपि वनप्रदेशे रसालसालस्य सहकारतरोस्तले अधोभूमौ श्रोत्रयोः कर्णयोः सुधा-

रसस्य अमृतनिस्यन्दस्य उपमा साम्यं यत्रैवंविधमगीयत गीतम् । किं कृत्वा । क्वणन निजध्वनिमनुवदतीति अनुकरोतीत्येवंशीला वीणा प्रणीय सज्जीकृत्य । किंवत् । किंनरेन्द्रवत् । यथा किंपुरुषेश्वरेण स्वरसेन स्त्रिया सह गीयते ॥

कदापि मन्दार इव स्मितद्रुमे विलासदोलामवलम्ब्य लीलया ।
न्यखेलि तेनोपवने मृगीदृशा समं स्वदेव्या द्युसदेव नन्दने ॥ ६३ ॥

कस्मिन्नप्यवसरे तेन व्यवहारिणा मृगीदृशा स्वदयितया सह उपवने पुरस्य वा स्वगृहस्य समीपारामे लीलया शृङ्गारभावजक्रियया न्यखेलि क्रीडितम् । 'लीला केलिविलासश्च शृङ्गारभावजा क्रिया' इत्यनेकार्थे । अत्र विलास स्थानादीनां वैशद्यमित्यवचूर्णि । किं कृत्वा । मन्दारे कल्पद्रुमे इव । कस्मिन्नपि स्मितद्रुमे विकसिततरौ । तरुशाखायामित्यर्थः । विलासार्थं दोला क्रीडाकृते प्रेङ्खोलनमवलम्ब्याश्रित्य । केनेव । द्युसदेव । यथा देवेन स्वदेव्या समं मन्दारे मन्दारनाम्नि कल्पवृक्षे दोलां बद्ध्वा नन्दनवने क्रीड्यते ॥

कदाचिदिभ्यः कलधौतभूधरे चिखेल सार्धं परमाणुमध्यया ।
मृगाङ्कचूडामणिरद्रिचक्रिणस्तनूजयेवाद्भुतभूतिभासुरः ॥ ६४ ॥

इभ्यो व्यवहारी कदाचित्कस्मिन्नपि वासरे कलधौतभूधरे क्रीडार्थनिर्मितरजतपर्वते परमाणुमध्यया स्वकृशोदर्या नाथीदेव्या समम् । 'अध्यापयाम परमाणुमध्या' इति नैषधे । चिखेल खेलति स्म । श्वैत्याद्रूपतुल्योरूपमयो वा । तथा चम्पूकथायाम्—'राजते राजतेनाय सानुना सानुनायक' इति । यथा शृङ्ग तथा सर्वोऽप्यद्रि । क इव । मृगाङ्कचूडामणिरिव । 'मृगाङ्कचूडामणिवर्जनार्जितम्' इति नैषधे । यथा—ईश्वरोऽद्रिचक्रिणो हिमाद्रेस्तनूजया पुत्र्या पार्वत्या समं रूप्याचले कैलाशे खेलति । इभ्य किंभूत । अद्भुतया विद्वच्चेतश्चमत्कारकारिण्या भूत्या संपदा भासुरो नागरिकेषु दीप्यमान । शिवस्तु भस्मना शुभ्र । 'भूतिस्तु भस्मनि । मासपाकविशेषे च संपदुत्पादयोरपि' इत्यनेकार्थे ॥

विनोदमेवं सृजतोरहर्निशं तयोः स्मराज्ञैकवशंवदात्मनोः ।
दिनानि दोगुन्दकदेवयोरिव प्रमोदभाजोरतिचक्रमुः क्रमात् ॥ ६५ ॥

तयोर्नाथीकुराव्यवहारिणो क्रमाद्विविधविलासकरणपरिपाट्या दिनानि वासरा अतिचक्रमुरतिक्रामन्ति स्म । तयो किंभूतयो । प्रमोदभाजोरानन्दमेदुरयो । पुन किंभूतयो । स्मरस्य मदनस्याज्ञा आदेश तस्या एकोऽद्वितीयो वशंवद आयत्त आत्मा चित्तं च ययोस्तौ । पुन किं कुर्वतो । एवं पूर्वोक्तप्रकारेण अहर्निशं निरन्तरं विनोद क्रीडा सृजतो । कयोरिव । दोगुन्दकदेवयोरिव । यथा दोगुन्दकदेवयोर्विविधक्रीडाकुर्वतोर्वासरा अतिक्रामन्ति ॥ इति दम्पत्योर्वनादिक्रीडाकरणादि ॥

कदाचिदम्भोरुहिणीव निद्रया सुखं प्रसुप्ता प्रहरेऽन्तिमे निशः ।
तदङ्गनास्वप्नसरोवगाहिनं न्यभालयज्जम्भनिशुम्भकुम्भिनम् ॥ ६६ ॥

कदाचिदाधानकाले तदङ्गना कुरापत्नी नाथी निशो रात्रेरन्तिमे पश्चिमे चतुर्थे प्रहरे यामे जम्भनाम्नो दैत्यस्य निशुम्भो हिंसन यस्य यस्माद्वा । स इन्द्रस्तस्य कुम्भिनमैरावण न्यभालयत्पश्यति स्म । किंभूतम् । स्वप्न एव सरस्तटाकस्तमवगाहते भजते इत्येवंशील । ऐरावणोऽपि तदङ्गना इत्यतोऽकारपृथक्करणेन अस्वप्नाना सरो नन्दीसरोनामान पद्माकरमवगाहते मध्ये प्रविश्य क्रीडया इतस्तत स्वेच्छया गच्छतीत्येवंशील स्यात् । किंभूता तदङ्गना । निद्रया निरतिस्वापेन । अतएव सुख यथा स्यात्तथा । सातेनेत्यर्थ । प्रसुप्ता शय्याया शयाना । केव । अम्बुरुहिणीव । यथा पद्मिनी रात्रौ स्वपिति ॥

अथ चतुर्भिर्गज विशिनष्टि—

श्रियेव निर्जित्य समग्रदिग्गजान्धृतैर्जयाङ्कैश्चमरैर्विराजितम् ।
प्रभु धराणामिव धात्वधित्यका स्वमूर्ध्नि सिन्दूररुचि च बिभ्रतम् ॥६७॥

किंलक्षण गजम् । चमरै रोमगुच्छैर्विराजित शोभितम् । इवोत्प्रेक्ष्यते —श्रिया शौण्डीरिमतुङ्गिमश्वेतिमलक्षणागणितगुणगणादिमस्वलक्ष्म्या समग्रान् सर्वान् । पुण्डरीकवामन कुमुद-अञ्जन-पुष्पदन्त-सार्वभौम सुप्रतीकाख्यान् सप्त दिग्गजान्निर्जित्य जित्वा जयाङ्कैस्तद्विजयसूचकैर्धृतैरिव । पुन किं कुर्वन्तम् । बिभ्रत धारयन्तम् । काम् । सिन्दूरस्य शृङ्गारभूषणस्य रुचि कान्तिम् । रक्तिमानमित्यर्थ । कस्मिन् । स्वमूर्धि निजमस्तके । कमिव । धराणा प्रभुमिव । यथा गिरिराजो हिमाद्रिर्धातोर्गैरिकस्य अधित्यकामूर्ध्वभूमीं धत्ते ॥

अखण्डचण्डेतरधाममण्डलान्तरालतो निर्गतमङ्कवर्त्मना ।
महीतले स्त्यानतया कथंचनावतिष्ठमानं किमु वा सुधारसम् ॥ ६८ ॥

वा अथवा । गज किमुत्प्रेक्ष्यते—महीतले भूमण्डले स्त्यानतया स्तिमितत्वेन कथचन केनापि प्रकारेण अवतिष्ठमान स्थिति कुर्वाण सुधारसमिव । किमुत्प्रेक्षायाम् । किंभूत सुधारसम् । अखण्डस्य सपूर्णस्य चण्डात्तीक्ष्णादितर शिशिर धाम तेजो यस्यैतावता चन्द्रस्य मण्डल बिम्ब तस्यान्तरालतो मध्यान्निर्गत नि सृतम् । केन । अङ्कवर्त्मना लाञ्छनमार्गेण ॥

सृजन्तमुच्चै. स्वकर मदोदयात्कुलाद्रिसान्द्रप्रतिनादमेदुरै ।
स्वगर्जितैः स्पर्धितया पयोमुचा चमू विगायन्तमिवातिकोपत. ॥ ६९ ॥

गज किं कुर्वन्तम् । मदरयोन्मत्तताया उदयादाविर्भावात्स्वकर निजशुण्डादण्डमुच्चैरूर्ध्व सृजन्त कुर्वन्तम् । उत्प्रेक्ष्यते—स्वगर्जितैरात्मगर्जारावै सार्ध स्पर्धितया स्पर्धापित्वेन अतिकोपतोऽधिकक्रोधात् पयोमुचा मेघाना चमूमनीकम् । वृन्दमित्यर्थ । विगायन्तमवगणयन्तमिव । 'नवाम्बुदानीकमुहूर्तलाञ्छने' इति रघुवंशे । अनीकवचनम् । किंभूतैर्गर्जितै । कुलाद्रिषु मन्दरप्रमुखकुलशैलेषु सान्द्रेण बहुलेन प्रतिनादेन प्रतिशब्देन मेदुरै पुष्टै ॥

कुतूहलेनेव महीविहारिणं महीधरं कैरवबन्धुधारिणः ।
किमेतयोर्भाग्यनभोमणेरहः शरद्विधोर्वा किमु पिण्डितं महः ॥ ७० ॥

अथ वा उत्प्रेक्ष्यते—कुतूहलेन कौतुकेन मह्या पृथिव्या विहरति खेलति इत्येवंशील कैरवबन्धु चन्द्र धरतीत्येवंशीलस्तस्य शंभोर्महीधर शैल कैलासमिव । अथ वा किम् । उत्प्रेक्ष्यते । एतयोर्नाथीकुराव्यवहारिणोर्भाग्य पुण्य तदेव नभोमणिः सूर्यस्तस्याहर्दिनमिव । अह्नो भानोरुदय' । तथा एतस्मात्स्वप्नात्तयोर्भाग्याभ्युदयो भविष्यति । अथ वा शरद्विधोर्मेघात्ययोदितचन्द्रस्य पिण्डित पिण्डीभूत महः कान्तिरिव ॥ आदितः पञ्चभिः कुलकम् ॥ इति गजस्वप्न' ॥

व्यमोचि तं स्वप्नमवेक्ष्य संलये विलोचनाम्भोरुहमुद्रणानया ।
पयोरुहिण्येव पयोजबान्धवोदये शचीकान्तहरिन्महीधरे ॥ ७१ ॥

अनया नाथीदेव्या सलये निद्रायाम् । 'निद्रा प्रमीला शयन सवेश' स्वापसलयौ' इति हैम्याम् । त पूर्वोक्त गजस्वप्नमवेक्ष्य दृष्ट्वा विलोचनाम्भोरुहयोर्नयनकमलयोर्मुद्रणा निमीलन व्यमोचि मुक्तम् । निद्रा त्यक्तेत्यर्थ । कयेव । पयोरुहिण्येव । यथा शच्या इन्द्राण्या कान्त. शक्रस्तस्य हरित् दिक् पूर्वा तस्या महीधर उदयशैलस्तत्र पयोजबान्धवस्य भास्करस्य अभ्युदय विभाव्य पयोजिन्या पद्मिन्या नेत्रतुल्यपयोरुहयोर्मुद्रणा मुकुलन विमोच्यते ॥

सुखं शयाना निशि निद्रयाङ्गना निभाल्य तं स्वप्नमवाप समदम् ।
यथा परब्रह्म समीररुन्ध(रोध)नैर्निबद्धपद्मासनयोगिमण्डली ॥ ७२ ॥

अङ्गना नाथी समद हर्षमवाप लेभे । कि कृत्वा । निभाल्य दृष्ट्वा । कम् । त पूर्वव्यावर्णितस्वरूप हस्तिस्वप्नम् । किंभूता नाथी । निशि रात्रौ निद्रया सुख सातेन शयाना स्वपन्ती । सुप्ता सतीत्यर्थ । केव । निबद्धेति । यथा निबद्ध रचित पद्मासनमासनविशेषो यैस्तादृशाना योगिना योगमार्गसाधकाना मण्डली श्रेणी समीराणा प्राणापानादीना पवनाना रुन्ध(रोध)नै रोवै परब्रह्म परमात्मानमालोक्य परम समद प्राप्नोति । योगिनो हि पद्मासनेनोपविश्य वातरुन्ध(रोध)नपूर्वकमेकताना योगध्यान कुर्वन्त. परमात्मानमात्मनि हृदयकमलकर्णिकाया वीक्ष्य । 'त्वा योगिनो जिन सदा परमात्मरूपमन्वेषयन्ति हृदयाम्बुजकोशदेशे' इति कल्याणमन्दिरस्तवेऽपि । 'परमानन्दभाज सन्तो ध्यानाद्विरमन्ते' इत्येष व्यतिकर. कुमारसंभवे ॥

गभीरिमाणं दधतः सपल्लवस्मितप्रसूनव्रजराजितान्तरात् ।
स्वहंसतूलीशयनोदरादसौ क्षणादुदस्थात्करिणीव सैकतात् ॥ ७३ ॥

असौ नाथी स्वस्य हसतूलीनाम्न शयनस्य । यद्वा आत्मनो हसाना पक्षरोमभिर्भृता तूली । अथवा हसनामलक्षणकेन पट्टशाटकेन । 'स्वयमेवाभरणालंकार मुयइ' इति कल्पसू-

त्रे। 'भगवान्स्वयमेवाभरणालकारान्मुञ्चति। तान्याभरणानि कुलमहत्तरिका हसलक्षणेन पटशाटकेन प्रतीच्छति। तथा 'पञ्च मुढिय लोय करेइ।' शक्रोऽपि हसलक्षणेन पटशाटकेन केशान्प्रतीक्ष्य क्षीरसमुद्रे वाहयति।'–इति कल्पवृत्तिः। निमिता तूली प्रस्तरणोपकरणविशेष.। लोके 'तुलाइ' इति प्रसिद्धा। तत्सयुक्तस्य शयनस्य वा शय्याया उदरान्मध्यात्क्षणात्तत्कालमुदस्थादुत्थिता। कि कुर्वत स्वहसेत्यादि। दधतो धारयत॰। कम्। गभीरिमाण मध्ये निम्नता 'मज्झन्ने गम्भीरे' इति कल्पादिमसूत्रवचनात्। पुन॰ किंभूतात्। सपल्लवा. किसलयकलिताः स्मिता विकसिता ये प्रसूनव्रजा॰ कुसुमसमूहास्तै राजित शोभितमन्तर मध्य यस्य। केव। करिणीव। यथा हस्तिनी उभयपक्षपरावर्तनादिना। कथचिन्निद्रीभूतात्। 'शय्या त्यजन्त्युभयपक्षविनीतनिद्रा' इति रघौ। उभयाभ्या पक्षाभ्या पार्श्वाभ्या परावर्तनेन लोठनेन विनीता अपाकृता निद्रा यै'–इति तद्वृत्ति। तथा समीपतरुनिष्पतत्पल्लवपुष्पोपचितात्सैकताज्जलोज्झिततटादुत्तिष्ठते॥

मरालबालेव विलासगामिनी क्षितौ क्षिपन्ती पदपद्मयामलम्।
ततः समुद्दिश्य पति पतिव्रता महेभ्यपत्नी पदवीं व्यभूषयत्॥ ७४॥

शय्याया उत्थानानन्तर महेभ्यपत्नी नार्थी पति स्वभर्तारमुद्दिश्य। पतिपार्श्वे गन्तुकामेत्यर्थ। पदवीं मार्ग व्यभूषयदलकृतवती। किंभूता। पतिरेव स्वभर्तैव व्रत सतीत्वेन यस्या स्वपाणिग्रहीतार विना स्वप्नेऽपि त्रिधापि नान्य पुमास कामयते सा पतिव्रता। प्रथम तु सतीत्वसूचनमुक्तम्। अत्र काव्ये तु प्रकटत्वेन सतीत्व प्रतिपादितम्। कि कुर्वन्ती। क्षितौ पृथिव्या पदपद्मयोर्यामल युग्म क्षिपन्ती स्थापयन्ती। पुन किंभूता। विलासेन लीलया मन्थर गच्छतीत्येवशीला। केव। मरालबालेव। यथा हसस्य पत्नी हसी विलासगामिनी भवेत्॥

क्षणादथोर्वीवलयोर्वसी मणीविभूषणध्वसितरोदसीतमाः।
असौ पुरस्तात्प्रकटीबभूवुषी प्रियस्य मूर्तेव कुलाधिदेवता॥ ७५॥

अथ स्वप्नदर्शनोत्थाननिर्गमनानन्तरमसौ नार्थी क्षणात्स्तोककालादेव प्रियस्य कुरासाधो. स्वभर्तु पुरस्तादग्रे प्रकटीबभूवुषी व्यक्ता जाता समेत्याग्रे तस्थौ। किंभूता। उर्वीवलयस्य भूमण्डलस्य उर्वसी नामाप्सरा। 'विशति विशति वेदीमुर्वसी सेयमुर्व्या' इति नैषधे। पुन. किंभूता। मणीभूषणे रत्नाभरणैर्ध्वसित निर्दलित रोदस्योर्द्यावाभूम्योस्तमो ध्वान्त यया सा। उत्प्रेक्ष्यते। तस्येत्यस्य मूर्ता तनुमती कुलाधिदेवता गोत्राधिष्ठात्री देवीव। साप्यप्सरा भूषणमाणिक्यकान्तिविध्वस्ततमा स्यात्॥

तया क्रमादिभ्यविभावरीवरो विमुद्रणाया गमितः स गोचरम्।
वचोविलासैररुणांशुभिर्यथारविन्दवृन्दं दिवसाननश्रिया॥ ७६॥

तया नार्थीदेव्या क्रमादागमनानुक्रमेण वचोविलासै. स्ववचनचातुर्यातिशयै.. स कुरा-

क्व इभ्येषु लक्ष्मीवत्सु विभावरीवरश्चन्द्रो मुख्यो विमुद्रणाया जागरणस्य गोचर विषय ग मित प्रापितः । प्रबोधित इत्यर्थ । कयेव । दिवसाननश्रियेव । यथा प्रभातलक्ष्म्यारुणाशुभिर्भानुकिरणैररविन्दाना पद्माना वृन्द विमुद्रणाया गोचर गम्यते । विकाश्यते इत्यर्थः ॥

सुमध्वजोर्वीधरजैत्रशस्त्रया रहस्यवत्स्वप्न उदात्तनेत्रया ।
विनिद्रता लोचनयोर्वितन्वते न्यवेदि तस्मै व्यवहारिभास्वते ॥ ७७ ॥

उदात्ते स्फारे कुमुदकमलकुवलयचकोरहरिणखञ्जनजयनशीले नेत्रे नयने यस्यास्तया तस्मै स्वकान्ताय स्वप्नो निद्रावस्थाया गजेन्द्रदर्शन न्यवेदि कथित । किवत् । रहस्यवत् । यथा रहस्य स्वाप्रियाय निवेद्यते । तस्मै किंभूताय । व्यवहारिषु दीप्यमानत्वाद्भास्वते सूर्याय । पुन कि कुर्वते । विलोचनयोर्नेत्रयोर्विनिद्रता निद्राभावात्स्मेरता तन्वते विस्तारयते । कुर्वत इत्यर्थ । तया किंभूतया । सुमध्वजोर्वीधरः स्मरराजस्तस्य जेत्र जगज्जयनशील यत् शस्त्रमायुध तद्रूपया ॥

किमावयोरेष फलं प्रदास्यति स्वपाणिसिक्तस्मयमानशाखिवत् ।
इद निगद्य प्रमदाद्वसुधराप्सरा व्यरसीद्व्यवहारिवर्णिनी ॥ ७८ ॥

व्यवहारिण कुरामाधोर्वर्णिनी स्त्री नार्यी प्रमदादानन्दात् इदमेतदुच्यमान निगद्य कथयित्वा अर्थाद्भर्तु पुर । व्यरसीद्विरमति स्म । किंभूता । वसुधराया भूमेर्दिव्यरूपत्वादप्सरा । 'वातु जलौकोऽप्सरस । 'सिकता' सुमन समा '। एतेषा शब्दाना बहुत्व वा स्यात । इति लिङ्गानुशासने । इद किम् । यदेष गजस्वप्न आवयोर्दम्पत्यो' किं फल प्रदास्यति । किवत् । स्वपाणिना निजहस्तेन सिक्तो जलेनाभिषिक्तोऽत एव स्मयमान शाखाप्रशाखापत्रपल्लवपुष्पोपचितो जायमान' शाखिवद्वृक्ष इव ॥

तदाननेन्दोरमृतोर्मिमालिनो गिर सुधाया भगिनीमिवोद्गताम् ।
निपीय कर्णैः पुटकैरिवान्तरा स कूणिताक्षः परमा मुदं दधौ ॥ ७९ ॥

स महेभ्य. कुराख्योऽन्तरा हृदयमध्ये परमामुत्कृष्टा मुद प्रीतिमानन्द दधौ धारयति स्म । कि कृत्वा । निपीय पीत्वा । सादर श्रुत्वेत्यर्थ । काम् । गिर वाणीम् । कैः । कर्णै श्रवणै । तादृक् शुभस्वप्नश्रवणोत्कण्ठया वारवारप्रश्ने मुहुर्मुहु कर्णदानाद्बहुत्वम् । उत्प्रेक्ष्यते । पुटकैरिव । अन्योऽपि रस पुटकै पयिते । किंभूत स । विकूणिते निमीलिते अक्षिणी दृशौ येन । 'उत्कल्लोला दिशि दिशि जना. कीर्तिपीयूषसिन्धु यस्याद्यापि श्रवणपुटकै कूणिकाक्षा पिबन्ति' इति चम्पूकथायाम् । किंभूता गिरम् । उद्गता प्रकटीभताम् । कस्मात् । तदाननेन्दोर्नाथीवदनचन्द्रात् । उत्प्रेक्ष्यते । सुधाया अमृतस्य भगिनी जामिमिव । भगिनी किंभूताम् । अमृतोर्मिमालिन सुधासमुद्रात्प्रादुर्भूताम् । 'लक्ष्मीकौस्तुभपारिजातसहज. सूनु सुधाम्भोनिधेर्देवेन प्रणयप्रसारविधिना मूर्ध्नी धृतः शम्भुना । अद्याप्युज्झति नैव दैवविहित क्षीण क्षपावल्लभ केनान्येन विलङ्घ्यते विधिगतिः

पाषाणरेखासखी ॥' इति भोजप्रबन्धे क्षीरसमुद्रस्य सुधासमुद्रत्व प्रतिपादितमस्ति । तथान्यत्रापि काव्यकल्पलताग्रन्थादिष्वपि विद्यते च । अथ वा वदनेन्दो कथभूतात् । अमृतोर्मिमालिन सुधासमुद्रात् । 'तदेव गत्वा पतित सुधाम्बुधौ दधाति पङ्कीभवदङ्कता विधौ' इति नैषधे । अथवा 'तदाननेन्दोरमृताब्धिजन्मन' इति पाठ । सुधाया. किभूताया । तदाननेन्दोर्वा किभूताम् । अमृताब्धि समुद्रस्तस्माज्जन्मोत्पत्तिर्यस्या यस्य वा ॥

द्विजावलीचन्द्रिकयानुविद्धया स्मितश्रिया श्वेतितसृक्कदेशया ।
भुजान्तराभोगविलासिनीरिवोपचिन्वता चञ्चुरमौक्तिकावलीः ॥ ८० ॥
निगद्यते स व्यवहारिणा क्षणं विमृश्य सा तेन सुकेशमानिनी ।
रथाङ्गनाम्नेव रथाङ्गबान्धवोदये रथाङ्गी सविधे समीयुषी ॥ ८१ ॥

(युग्मम्)

तेन व्यवहारिणा कुरासाधुना क्षण स्वल्पकाल विमृश्य विचार्य स्वबुद्ध्या सु शोभना केशा कुन्तला यस्याः सा सुकेशी । सुकेशी स्वा मन्यते इति सुकेशमानिनी । 'क्यङ्मानिनोश्च' एतयो. परयोः पुवद्भावः स्यात् । सा नार्थी निगद्यते स्म भाषिता । केनेव । रथाङ्गनाम्नेव । यथा रथाङ्गबान्धवस्य भानोरुदये सविधे आत्मन पार्श्वे समीयुषी समागता रथाङ्गी चक्रवाकी रथाङ्गेन चक्रवाकेन वाद्यते । तेन किं कुर्वता । चञ्चुरा प्रधाना मौक्तिकावलीर्हारानिव उपचिन्वता पुष्णता । किभूता । भुजान्तरस्य हृदयस्याभोगो विस्तारस्तत्र विलसन्तीत्येवशीलास्ता । तथा [स्मितश्रिया ईषद्धसितलक्ष्म्या ।] किभूतया [स्मितश्रिया ।] द्विजावलीचन्द्रिकया दन्तपङ्क्तिज्योत्स्नया । 'दशनचन्द्रिकया व्यवभासितम' इति रघौ । अनुविद्धया व्याप्तया । पुन किभूतया । श्वेतितो धवलीकृत सृक्कदेश औष्ठप्रान्तदेशो यया । 'दन्तवस्त्र च तत्प्रान्तौ सृक्कणी' इति हैम्याम् ॥ युग्मम् ॥

अनेकपस्वप्ननिरीक्षणादवाप्स्यते तदन्वर्थसुतोऽचिरात्त्वया ।
महोदयः केवललम्भतो मुनीसमज्ययेवाम्बुजमञ्जुलोचने ॥ ८२ ॥

हे अम्बुज कमल तद्वन्मञ्जुनी मनोज्ञे लोचने नयने यस्यास्तस्या सबोधनमम्बुजमञ्जुलोचने हे प्रिये, अनेकपस्य गजस्य स्वप्नस्य निरीक्षणाद्दर्शनात् अचिरात्स्तोककालादेव तस्यानेकपस्यान्वर्थोऽनेकान् बहून् पाति रक्षति स्वामितया ससाराद्धर्मोपदेशमहाव्रताणुव्रतादिप्रदानेन तारयतीत्यनुगतार्थो यस्य तादृश सुत पुत्रस्त्वया भवत्या अवाप्स्यते । कयेव । मुनीसमज्ययेव । यथा मुनीना साधूनाम् । मुनीशब्दो दीर्घोऽप्यस्ति । यथा लिङ्गानुशासने— 'यानीमुन्यौ स्वातिगव्यूतिवस्त्य' इति । भावचारित्र विना केवलज्ञान न स्यादिति मुनीपदोपादानम् । समज्यया सभया अर्थाद्वन्द्वेन केवलस्य एकाकाकारस्य पञ्चमज्ञानस्य केवलज्ञानस्य आसादनात्प्राप्तेर्महोदयो मोक्षोऽवाप्यते । य उदय आगत कदापि न याति स एव महोदय ॥

१. अयं पाठ उपचयने हेतुतया योज्यः.

जयन्तवज्जम्भनिशुम्भभामिनी पति चमूनामिव सर्वमङ्गला ।
वशेव शौरेः सुमनःशरासनं क्रमाच्च पुत्रं प्रसविष्यसि प्रिये ॥ ८३ ॥

हे प्रिये, गर्भत्वेन प्राप्त च पुनः क्रमात्पूर्णसमयपरिपाट्या पुत्र नन्दन प्रसविष्यसि जनयिष्यसि । का किवत् । जम्भनिशुम्भस्य इन्द्रस्य भामिनी प्रिया इन्द्राणी जयन्तवत् जयदत्तमिव । पुनः का कमिव । सर्वमङ्गला पार्वती चमूपति स्वामिकार्तिकामिव । पुनः का कमिव । शौरेर्विष्णोर्वशा लक्ष्मीः सुमना. सुमनसो वा पुष्प शरासन धनुर्यस्य । सुमन - शब्दस्य वा बहुत्वमिति लिङ्गानुशासने । 'पुष्पाण्यस्येषुचापास्त्राणि' इति हैम्याम् । कन्दर्पमिव॥

इति प्रणीय श्रुतिगोचरं वचः प्रियस्य दध्रे पुलकोद्गमस्तया ।
तडिद्वतामुर्वरयेव जीवनं निपीय सस्याङ्कुरराजिराजिता ॥ ८४ ॥

तया नाथीदेव्या पुलकोद्गमो रोमाञ्चाविर्भावो दध्रे धृतः । किं कृत्वा । इति पूर्वोक्तप्रकारेण प्रियस्य स्वभर्तुर्वच वचन श्रुतिगोचर श्रवणगत प्रणीय कृत्वा । श्रुत्वेत्यर्थ । कयेव । उर्वरयेव । यथा सर्वसस्यया भुवा तडिद्वता मेघाना जीवन जल निपीय पीत्वा सस्याना सर्वधान्याङ्कुराणा प्ररोहाणा राजिभी राजते इत्येवशीला तस्या भावो राजिता सस्याङ्कुरराजिराजिता । सर्वधान्यप्ररोहश्रेणिशोभनशीलत्व ध्रियते । 'उर्वरा सर्वसस्या भू.' इति हैम्याम् ॥

धवः सुधाधामसगोत्रवक्त्रयेत्यवादि बद्धाञ्जलिपाणिपद्मया ।
वरे सुरेन्दोरिव कान्त तावके वचःप्रपञ्चेऽव्यभिचारितास्तु मे ॥ ८५ ॥

सुधाधाम्नोऽमृतकिरणस्य चन्द्रस्य सगोत्र स्वजनो बान्धव । तुल्यमिति यावत् । वक्त्र मुख यस्यास्तया चन्द्रवदनया धव. स्वभर्ता इत्यमुना प्रकारेण अवादि भाषित. । तया किंभूतया । बद्धो रचितोऽञ्जलिर्योजन याभ्या तादृशौ पाणिपद्मौ करकमलौ यस्या. । कमल(?)शब्द. पुंक्लीबलिङ्गयोः । इति किम् । हे कान्त, तावके त्वदीये वचःप्रपञ्चे वचनविस्तारे वाग्वैभवे वा मे मम व्यभिचरति मृषा भवतीत्येवशील व्यभिचारि न व्यभिचारि अव्यभिचारि तस्य भाव अव्यभिचारिता सत्यता अस्तु भवतात् । कस्मिन्निव । वरे इव । यथा सुरेन्दोरिन्द्रस्य प्रधानदेवस्य वा वरे अभीष्टवाक्प्रदाने अव्यभिचारिता भवेत् ॥

मिथः प्रथाभिर्वचसा वचस्विनौ कियच्चिर तस्थतुरत्र दम्पती ।
वसन्तफुल्लत्सहकारकानने पिकाविवोदीरितपञ्चमस्वनौ ॥ ८६ ॥

अत्र इभ्यशय्यागृहे वचस्विनौ विशिष्टवाग्विलासशालिनौ दम्पती स्त्रीभर्तारौ मिथ. परस्पर वचसा निजनिजवचनाना प्रथाभिर्विस्तारैः । वार्ताविनोदैरित्यर्थ । कियच्चिर कियन्ती वेला यावत्तस्थतु. स्थितौ । काविव । पिकाविव । यथा वसन्तेन मधुमासेन फुल्लता विकसताम् । मञ्जरीपिञ्जरीभवतामित्यर्थ. । सहकाराणाम् आम्राणा कानने उदीरितः प्रकटीकृत.

पञ्चमनाम्नो रागस्य स्वनो ध्वनिर्याभ्या तौ । पिकी च पिकश्च पिकौ । 'पुमान् स्त्रिया त-ल्लक्षणश्चेदेवविशेष । स्त्रिया सहोक्तौ पुमान् शिष्यते न स्त्री, स्त्रीपुसलक्षणश्चेदेव विशेष । ब्राह्मणी च ब्राह्मणश्च ब्राह्मणौ तल्लक्षण. किम् । कुक्कुटमयूर्यौ' इति प्रक्रियाकौमुद्याम् । तेन पिकीशब्दस्य लोपे पिकाविति । किंचिच्चिर तिष्ठतः ॥

मुदाथ नाथी शयनीयमन्दिरं क्रमेण सङ्क्रन्दनसद्मसुन्दरम् ।
व्यभूषयत्किंपुरुषप्रभोरिवारविन्ददृङ्मन्दिरकन्दरोदरम् ॥ ८७ ॥

अथ स्वप्नार्थकथनतत्तद्वार्तानन्तर नाथी मुदा प्रमोदेन क्रमेण भर्तृविसर्जनगृह-मार्गागमनपरिपाट्या शयनीयमन्दिर स्वशय्यागृह व्यभूषयदलंकरोति स्म । किंभूतम् । सङ्क्रन्दन॰ शक्रस्तस्य सद्म मन्दिर तत्सबन्धि वा वैजयन्तप्रासादस्तद्वत्सुन्दर रमणीय-मिति गर्भितोपमा । केव । अरविन्ददृगिव । यथा किंपुरुषाणा किंनराणा प्रभोरिन्द्रस्य प्र-कृष्टकिंनरस्य कस्यचिद्वा पत्नी मन्दरस्य मेरोरिन्द्रकीलशैलस्य वा कन्दराया गुहाया उदर मध्य विभूषयति । किंनराणामवस्थान मन्दरकन्दरासु वर्ण्यते । यथा चम्पूकथायाम्— 'मन्द मन्दरकन्दरासु शयितानुत्थापयन्किंनरान्' इति ॥ इति गजस्वप्नविचारकथनस्व-शयनसद्मगमनम् ॥

सुखं स्वकीये सदने निषेदुषी मुद महास्वप्नजुषं प्रपेदुषी ।
इद कलाकेलिमरालमानसे व्यचिन्तयत्सा विदुषीव मानसे ॥ ८८ ॥

सा नाथी मानसे स्वचित्ते इद वक्ष्यमाण व्यचिन्तयद् विमृशति स्म । केव । विदु-षीव । यथा पण्डिता हृदये शास्त्रार्थादि विचिन्तयति । किंभूते मानसे । कलाकेलि काम स एव मरालो राजहसस्तस्य क्रीडार्थ वासार्थ वा । 'मानसौका' इति हैमविच-नात् मानसनाम्नि सरसि । सा किंभूता । सुख निराधिव्याधिक यथा स्यात्तथा स्वकीये निजे शयनीयसदने मन्दिरे निषेदुषी उपविष्टा । पुन किंभता । महानद्भुत आश्चर्यकारी य स्वप्न स्वापावस्थायामैरावणवारणविलोकन त जुषते सेवते तादृशी महास्वप्नसजाता मुद प्रीतिमानन्द प्रपेदुषी ॥

पुनः सृजन्त्या मयि मुद्रणा दृशोः परैरपस्वप्नविजृम्भितैरसौ ।
निहन्यता मासहजैरिव ग्रहैस्त्रिकोणकेन्द्रोपगत. शुभग्रह. ॥ ८९ ॥

पुनर्द्वितीयवार दृशोर्लोचनयोर्मुद्रणा निमीलनम् । निद्रामित्यर्थ । सृजन्त्या कुर्वत्या मयि परैरन्यैरपस्वप्नविजृम्भितैर्दुष्टस्वप्नदर्शनविलसितैरसौ गजदर्शनलक्षण. शुभ स्वप्नो मा नि-हन्यता मा व्यर्थीक्रियताम् । क इव । शुभग्रह इव । यथा असहजै शत्रुभूतैर्भौममन्दा-दिभिर्ग्रहै. खेटैर्नवपञ्चम त्रिकोण प्रथमचतु.सप्तमदशमाख्यानि केन्द्राणि तेषु भवनेषु गत. प्राप्त. शुभो गुरुबुधादि प्रशस्यग्रहो निहन्यते निर्बलीक्रियते ॥

इदं विमृश्येयमजूहवत्ततः सखीरशेषाः स्वकपारिपार्श्विकाः ।
द्विरेफगुञ्जारवमञ्जुवादिनी वसन्तलक्ष्मीः पिककामिनीरिव ॥ ९० ॥

इद पूर्वोक्त विमृश्य विचार्य । इय नाथी मुदा हर्षेण स्वकपारिपार्श्विका निजसमीपवर्तिनीरशेषा समस्ता अपि सखीर्वयसी(?)रजूहवदाकारयामास । केव । वसन्तलक्ष्मीरिव । यथा द्विरेफाणा भ्रमराणा गुञ्जारवेण गुञ्जितेन एव मनोज्ञ वदतीत्येवशीला वसन्तश्री पिककामिनी कोकिला आह्वयते ॥

ततो वयस्यो(?)ऽन्तिकमाश्रिता मधुव्रताङ्गनाश्चूतलतामिव स्मिताम् ।
बभाषिरे कोकिलकामिनीगणक्कणाद्वयीवादनिनादयानया ॥ ९१ ॥

तत' सखीसमागमनानन्तरमनया नाथीदेव्या वयस्य (?) सख्यो बभाषिरे वादिता' । वयस्य (?) किभूता । अन्तिक नाथीसमीपमाश्रिता सेवमाना. अर्थात्सनिधाने समागता । का इव । मधुव्रताङ्गना इव । यथा भृङ्गय' स्मिता विकसिता कलिकाकलिता चूतलता माकन्दवल्लीमाश्रयन्ते । अनया किभूतया । कोकिलकामिनीगणाना पिकीप्रकराणा क्कणेन रावेण सह अद्वयीवाद एकीभावो यस्य क्कण कलकूजितमिवाद्वयीवादोऽसाधारणतया यस्मिस्तादृशो निनादो रावो ध्वनिर्यस्या ॥

चकोरिके चन्द्रकले लवङ्गिके मृणालिके पुष्पलते कुरङ्गिके ।
कुरङ्गनाभे सुरभे शशिप्रभे विनोदिके मोदिनि वन्दि सुन्दरि ॥ ९२ ॥
तथा प्रथन्ता कथका यथा कथा ममाग्रतः श्रीजिनचक्रिसकथाः ।
यथा शुभस्वप्नदृशा मया निशापनीयते पद्धतिवत्पथिस्पृशा ॥ ९३ ॥
(युग्मम्)

पूर्वकाव्ये केवलानि सखीना विशेषणान्येव सन्ति । चम्पूकथायामप्येवविधान्येव सखीनामानि दृश्यन्ते । नैषधेऽपि च । एवविधा अभिधाना हे सख्य, यूय ममाग्रतो मत्पुरस्तात् जिनानामृषभादीना चक्रिणा भरतप्रमुखाणा चक्रवर्तिना सकथा वार्ता । 'त्वत्सकथापि जगता दुरितानि हन्ति' इति भक्तामरस्तोत्रे । नववार्तापीति तद्वृत्ति । तथा तेन प्रकारेण प्रथन्ता विस्तारयन्तु । कथयन्त्वित्यर्थ । क इव । कथका इव । यथा कथका वाचका वक्तार. कथा पूर्वपुरुषचरितानि प्रथयन्ति विस्तारेण वदन्ति तथा । कथम् । यथा शुभ प्रशस्त स्वप्न पश्यतीत्येवशीला तया शुभस्वप्नदृशा मया भवत्स्वामिन्या निशा अवशिष्टा रजनिरपनीयतेऽतिक्राम्यते परिपूर्णीक्रियते वा । किवत् । पद्धतिवत् । यथा पन्थान मार्ग स्पृशति भजतीति पथिस्पृक् पथिकी तया कथाभिर्वार्ताभि' कृत्वा पद्धतिर्मार्गोऽपनीयते उल्लङ्घ्यते तथा । 'कलहता, भरकन्ता, भयसतत्ता, कहाणयेलग्गा । पियहसण ऊससिया, पन्न वि मग्ग न याणति ॥' इति सूक्तोक्ते ॥ युग्मम् ॥

कथानुषङ्गेषु मिथः सखीजनोदितेषु काचिद्वयसीदमालपत् ।
परेषु गान्धर्वरसेषु पञ्चमप्रपञ्चगीति विदुरेव गायनी ॥ ९४ ॥

मिथोऽन्योन्य सखीरूपैर्जनैर्लोकैरुदितेषु उक्तेषु कथितेषु कथानुषङ्गेषु वार्ताप्रस्तावेषु

सत्सु काचिद निर्दिष्टनामा वयसी सखी इदमग्रे वक्ष्यमाणमालपद्भाषे । केव । गायनीव । यथा परेष्वन्येषु गान्धर्वाणा गायनाना गीताना वा । 'गीत गान गेय गीतिर्गान्धर्वम्' इति हैम्याम् । रसेषु सत्सु विदुरा गीतिनिपुणी गायनी गान्धर्विका पञ्चमरागस्य प्रपञ्चो विस्तारो यत्र तादृशीं गीतिमालपति । गायतीत्यर्थ ॥

पुराभवन्नाभिमहीहिमद्युतेस्तनूभवः श्रीवृषभध्वजो जिनः ।
इवात्मभू राजसभावभासितः ससर्ज यो विष्टपसृष्टिमात्मना ॥ ९५ ॥

हे स्वामिनि, पुरा पूर्वं युगस्यादौ सर्वव्यवस्थाप्रादुर्भवनव्यतिकरे नवाशीतिपक्षाधिकत्र्यशीतिपूर्वलक्षावशेषे तृतीयारकपर्यन्ते नाभिर्नामा मह्या भूमौ हिमद्युतिश्चन्द्रस्तस्य । 'इद तमुर्वीतलशीतलद्युतिम्' इति नैषधे । तनूभव पुत्र श्रिया राज्यतीर्थकृल्लक्ष्म्या युक्तो वृषभः ककुद्मान् कुरुदेशे ध्वजश्चिह्न यस्य तादृक् जिनस्तीर्थंकर एतावता ऋषभजिनोऽभवद्बभूव । स क । यत्तदो सबन्धात् यो राज्ञा राजन्यानामिक्ष्वाकुवशोद्भवाना सभया समूहेन । 'सदेवमणु आसुराए परिसाए समणुगम्ममाणग्गो' इति कल्पसूत्रे । 'पर्षदा समूहेन' इति तद्वृत्ति । 'सुरसमाजसमाक्रमणोचित' । समाज समूह इति रघुवशे । 'उडुपरिषद कि नार्हन्ती निश किमनौचिती' इति नैषधे । नक्षत्रसमूहस्येति तद्वृत्ति. । तत सभावाचका शब्दा समूहेऽपि दृश्यन्ते । अथवा सभाया परिषदि अवभासित शोभित उपविष्ट । तादृश सन्नात्मना स्वेन विष्टपस्य विश्वस्य सृष्टि सर्वव्यवहारशिल्पकलाराज्यस्थितिप्रजापालनादिसर्ग ससर्ज करोति स्म । क इव । आत्मभूरिव । यथा । ब्रह्मा राजसभावेन रजोगुणस्वभावेन भासित सन् जगत्सर्ग चक्रे ॥

अमुष्य नाभेयजिनावनीनभोमणेरजायन्त शत तनूरुहाः ।
पवेरिवास्राः क्रतवः शतक्रतोरिव च्छदानीव पुनः पयोरुहः ॥ ९६ ॥

अमुष्य एतस्य नाभेरपत्य नाभेयो वृषभ॰ स एव जिनाना सामान्यकेवलिना मध्ये अवन्या भूमेरति तेजस्त्वेन नभोमणे सूर्यस्य । अथवा—अवनीनभोमणी राजा । 'म॰य-दिनावधिविधेर्वसुधाविवस्वान्' इति नैषधे । तथा 'पाण्डोरवनिमार्तण्डस्य' इति पाण्डवचरित्रे । जिनराजस्येत्यर्थ । शत शतसख्याकास्तनूरुहा । 'तनूरुहस्तु पुत्रे गरुति लोम्नि वा' इत्यनेकार्थ । अजायन्त जाता । कस्येव । पवेरिव । यथा वज्रस्य शतमस्रा कोट्यो भवन्ति स्म । पुन॰ कस्येव । शतक्रतोरिव । यथा इन्द्रस्य शतमिता क्रतव प्रतिमा यज्ञा वा आसन् । 'इन्द्रेण कार्तिकश्रेष्ठिभवे पञ्चमी प्रतिमा शतवार व्यूढा' इति कल्पकिरणावल्याम् । पुन कस्येव । पयोरुह इवात्र षष्ठी । यथा कमलस्य शत छदानि पत्राणि जायन्ते ॥

जिनावनीन्दोः किल धर्मकर्मणोर्व्यवस्थयास्मादुदभावि भूतले ।
रथाङ्गपाथोरुहयोर्मुदोदितारविन्दिनीवल्लभमण्डलादिव ॥ ९७ ॥

किलेति श्रूयते निश्चितं वा। भूतले भरतक्षेत्रक्षोणीमण्डले अस्माज्जिनावनीन्दोरेतस्मादृषभतीर्थकराद्धर्मः सुकृतं कर्म कृषिवाणिज्यादि तयोर्व्यवस्थया विवेकेन उदभावि प्रकटीभूतम्। कस्मात्कयेव। उदितादभ्युदयं प्राप्तादरविन्दिनीवल्लभस्य पद्मिनीपतेर्भानोर्मण्डलाद् बिम्बात् रथाङ्गश्चक्रवाकः पाथोरुहं कमलम्। जातिवाचित्वादेकवचनम्। तयोर्मुदा हर्षेणोद्भूयते। यतो रथाङ्गानां प्रियाभिर्वियोगः कमलानां संकोचश्च रात्रौ भवेदतो दिवसे हर्षः। मुदेति कर्तृपदं तृतीयान्तम् ॥

बभूव नाभेयविभुः स आदिमः क्षितौ समग्रावनिभामिनीभुजाम्।
पुलोमजाप्राणपतेर्मतङ्गजो महामृगाणामिव दानशालिनाम् ॥ ९८ ॥

हे नार्थीदेवि, क्षितौ पृथिव्यां स पूर्वोक्तस्वरूपो नाभेय एव विभुः स्वामी ऋषभदेवः। समग्रा ये अवनीं भूमीमेव भामिनीं भुञ्जन्ति इति अवनिभामिनीभुजः। 'वसुमतीयुवतीभुजङ्ग' तथा 'यामिनीकामिनीपति' इत्यादि काव्यकल्पलतायाम्। राजानस्तेषां मध्ये आदिमः प्रथमः। अस्यामवसर्पिण्यां प्रथमं श्रीऋषभदेवस्यैव राज्यस्य जातत्वात्। शक्रेण प्रथमम् ऋषभदेवस्य राज्याभिषेकः कृत इति। क इव। मतङ्गज इव। यथा पुलोमजाया इन्द्राण्याः। 'हृष्यन्मुहुर्लोम पुलोमजाया' इति नैषधे। प्राणपतिर्भर्ता शक्रस्तस्य गजः ऐरावणः स महामृगाणां हस्तिनाम् आदिमो जज्ञे। तथा च चम्पूकथायाम्—'नारायणनाभ्यम्भोरुहकुहरकुटीमधिशयानस्य वेदविद्यां निगदतो भगवतः पितामहस्य बृहद्रथान्तरविकीर्णाभामनामानि सामानि गायतः सामश्लोकरसनिष्पन्दादुदपद्यन्त ऐरावतसुप्रतीकप्रभृतयोऽष्टौ दिग्गजेन्द्राः। तेभ्योऽभवन् भद्रमन्द्रमृगसंकीर्णजातयो गिरिचरनदीचरोभयचारिणः करिणः। प्रसिद्धं चैतत्सामजा गजा इति। केचित्पुनरन्यथा कथयन्ति। किल सकलसुरासुरकरपरिघपरिवर्त्यमानमन्दरमन्थानमथितदुग्धाम्भोधेरजनि जनितजगद्विस्मयोल्लसल्लक्ष्मीमृगाङ्कसुरभिसुरद्रुमधन्वन्तरिकौस्तुभोच्चैःश्रवसा सह शशधरकरकान्तिरैरावतः। तत्प्रसूतिरशेषवनान्यलंकरोति' इति। किंभूतानां नृपाणां च गजानां च। दानैर्विश्राणनैर्मदाम्बुभिश्च शालन्ते शोभन्ते इत्येवंशीलाः ॥

पयोधिपुत्रीतनयावनीपतेरिवानुबिम्बेषु महीविहारिषु।
शताङ्गजातेषु तदादिमप्रभोर्बभूव मुख्यो भरताभिधोऽङ्गजः ॥ ९९ ॥

तस्य पूर्ववर्णितस्वरूपस्य आदिमप्रभोर्ऋषभदेवस्य शतसंख्येष्वङ्गजातेषु भरत इत्यभिधा नाम यस्य तादृशोऽङ्गजः पुत्रो मुख्यः प्रथमः श्रेष्ठो वा बभूव। उत्प्रेक्ष्यते। शताङ्गजातेष्वनुबिम्बेष्विव। कस्य। पयोधेः क्षीरसमुद्रस्य पुत्री नन्दना लक्ष्मीस्तस्यास्तनयः कामः स एवावनीपती राजा तस्य। किंभूतेष्वनुबिम्बेषु। मह्यां भूमौ विहरन्ति क्रीडन्तीत्येवंशीलेषु। शतमपि सुताः स्मरप्रतिकृतय इव दृश्यन्ते इत्यर्थः ॥

यदीययात्रासु चमूसमुत्थितैर्दिवस्पृथिव्योः प्रविसारिपांसुभिः।
अहस्त्रियामीयति पद्मिनीपतिः पतङ्गति ध्वान्तति तत्प्रभाभरः ॥१००॥

यस्येमा यदीयास्तासु भरतचक्रिसबन्धिनीषु यात्रासु दिग्विजयकृतप्रयाणेषु चमूसमुत्थितैश्चतुरङ्गचक्रचलनादुद्धूतैरुड्डीनैर्वा दिवस्पृथिव्योराकाशभुवो प्रविसरन्ति विस्तरन्तीत्येवशीलै पासुभिर्धूलीभिरहर्दिवसत्रियामीयति निशेवाचरति । नि·शेषतया रविप्रकाशस्य रुन्धनात् । पुन· पद्मिनीपति· भास्वान् पतङ्गति खद्योत इवाचरति । किंचिद्दृश्यमानत्वेन । 'सर्वप्रातिपदिकात् क्विप् वा आचारे' इत्येके । तेन कृष्णवदाचरतीति कृष्णति' इति प्रक्रियाकौमुद्याम् । तथा पतङ्गति । पुनस्तस्य भानो प्रभाभरो ध्वान्तति अन्धकार इवाचरति । भासा श्यामीभूतत्वेन ॥

हरेर्महिष्यां हरिति प्रयातवान्य आदितः सादितगोत्रशात्रवः ।
पतिः सुराणामिव दानवारियुग्गजेन्द्रसिन्धूद्भववाजिराजितः ॥ १०१ ॥

यो भरतचक्रवर्ती आदितो दिग्विजयकरणव्यतिकरे प्रथमतो हरेरिन्द्रस्य महिष्या पत्न्या हरिति दिशि । प्राच्यामित्यर्थ । 'निजमुखमित स्मेर धत्ते हरेर्महिषी हरित्' इति नैषधे । प्रयातवान् गत । क इव । सुराणा पतिरिव । यथा शक्र पूर्वा दिश प्रति प्रयाति, तत्पतित्वात् । किंभूतो य शक्रश्च । सादित हत गोत्र वशो येषा तादृशा शात्रवा वैरिणो यस्य । यद्वा सादिता निर्मूलमुच्छेदिता गोत्रसहिता सवशा शात्रवा रिपवो येन । पक्षे—सादिता गोत्रा पर्वता एव शात्रवो येन । पुन किंभूत । दानवारिभिर्मदजलैर्युञ्जन्ति योग प्राप्नुवन्तीति दानवारियुजो निर्यद्बहुलमदसलिला ये गजेन्द्रा भद्रजातीयगन्धोपलक्षिता सिन्धुरा [तै] सिन्धुदेशे उद्भव उत्पत्तिर्येषा तादृशैर्वाजिभिरश्वै[श्च] राजित शोभित । पक्षे—दानवाना दैत्यानामरिभिर्वैरिभिर्युनक्तीति । देवयुक्त इत्यर्थः । तथा गजेन्द्र ऐरावण सिन्धूद्भव· समुद्रोत्पन्न उच्चै श्रवा अश्व तेन च राजित । 'स सिन्धुज शीतमह सहोदर हसन्तमुच्चै श्रवस श्रिय हयम्' इति नैषधे ॥

स सार्वभौमो ध्वजदण्डशेखरीकृतस्फुरत्काञ्चनकुम्भकान्तिभिः ।
मतङ्गजैरञ्जनशैलमासलैः क्षितौ तनोतीव सविद्युदम्बुदम् ॥ १०२ ॥

सर्वस्या भूमेरीश्वर. सार्वभौमश्चक्रवर्ती स भरत । उत्प्रेक्ष्यते । सविद्युदम्बुद तडित्कलितजलधर क्षितौ पृथिव्या तनोतीव करोतीव । कै । अञ्जननामा शैल पर्वत तद्वन्मासलै. पुष्टैरुन्नतैश्च । तादृशैर्मतङ्गजै स्वसेनाकुञ्जरै । किंभूतैर्मतङ्गजै । ध्वजाना पताकानामर्थाद्गजसबन्धिनीना दण्डेषु शेखरीकृतानामुत्तसता प्रापितानामुपरिस्थिताना वा स्फुरता दीप्यमानाना झगझगितिकान्तीना काञ्चनकुम्भाना हेमकलशाना कान्तिर्ज्योतिर्येषु तै ॥

दशामवाप्स्यन्ति यदन्तिमामिमेऽसदाश्रया लक्ष्मिताः क्षितिक्षितः ।
विवर्णतेतीव दिगङ्गनागणैर्मुखे निषेवेऽस्य चमूरजोभरैः ॥ १०३ ॥

दिगङ्गनागणैर्हे रिद्वधूवृन्दै कर्तृभिरस्य भरतचक्रिणश्चमूरजोभरैश्चतुरङ्गदलचलनोद्धूत-

भूरिधूलीपटलैर्मुखे वक्त्रे । उत्प्रेक्ष्यते । इति हेतो. विवर्णता विच्छायता श्यामत्व निषेवे भेजे । सेवितं धृतमित्यर्थ । इति किम् । यद्यस्मात्कारणादस्मदाश्रया वयमेवाश्रयो निवासस्थानं शरण वा येषा तादृशा इमे लक्षमिता शतसहस्रसख्याका क्षितिक्षितो राजान । अन्ते अर्थादायुषोऽवसाने भवामान्तिमा चरमा सग्रामादिना मरणलक्षणा दशामवस्थामवाप्स्यन्ति लप्स्यन्ते ॥

चमूध्वनिः प्राग्गिरिकंदरोदरे प्रियोपगूढं सुखसुप्तकिनरान् ।
इदं यशो गापयितुं गुहागतप्रतिस्वनैर्जागरयन्निवोद्गतः ॥ १०४ ॥

अस्य भरतचक्रिणश्चमूध्वनिर्गजवाजिरथपत्तिचतुरङ्गकटककोलाहलशब्द उद्गतः प्रादुर्भूत । उत्प्रेक्ष्यते । प्राग्गिरेः पूर्वाचलस्योदयाद्रे कदराणा गुहानाम् उदरे मध्ये प्रियोपगूढ प्रिया किनरीमुपगूह्यालिङ्ग्य । 'क्यबर्थे समासे णमुल्' इति प्रक्रियाकौमुद्याम् । चिरविरचितविविधनिधुवनविमोदखेदनिद्रालुतया क्रीडारसिकतया च स्वस्वसुखेन निरातङ्कया सुप्तान् किनरान् प्रति इद यशो भरतचक्रिकीर्ति गापयितु गानविषया कारयितु गुहासु गह्वरेषु गतै प्राप्तै. प्रतिस्वनै. प्रतिशब्दैः कृत्वा जागरयन् प्रबोधयन्निव विनिद्रान् कुर्वन् उत्थापयन्निव ॥

प्रगल्भफालैर्गगने नखैः पुनर्महीतलस्योत्खननैर्हयव्रजः ।
जय सृज स्वर्बलिवेश्मनोर्द्वयोरथेति संज्ञापयति स्वयं पतिम् ॥ १०५ ॥

हयव्रजो वाजिव्रातो गगने नभोङ्गणे प्रगल्भफालैः प्रकृष्टप्रकर्षोल्ललनैरुच्चैरुड्डयनैर्वा पुनर्नखै खुरैर्महीतलस्य भूमेर्मण्डलस्य अधःप्रदेशस्य उत्प्राबल्येन खननैः क्षोदनै । उत्प्रेक्ष्यते । य पति भरतचक्रिण स्व स्वामिनमित्यमुनाकारेण सज्ञापयतीव । इति किम् । यत् हे सार्वभौम, भूमिस्त्वया सर्वापि साधिता । अथ स्व स्वर्लोक', बलिवेश्म पातालम्, तयोर्द्वयोस्त्व जय सृज साधय । स्वर्गपाताले अपि भूमिवत्स्वायत्तीकुरु इत्यर्थ ॥

पयोधिरोधःस्थलरोधिभिः प्रभोरसर्जि गर्जाञ्जनबन्धुसिन्धुरैः ।
चराचरे वर्षितुमुत्सुकैरितः किमम्बुदैरम्बुजिघृक्षयागतैः ॥ १०६ ॥

प्रभोर्भूतक्षेत्रस्वामिनो भरतभर्तुरञ्जनस्य कज्जलस्य श्यामत्वेन बन्धुभिस्तुल्यै । अथवा अञ्जनाचलस्य श्यामत्वेन तुङ्गत्वेन वा सदृशै. । अथवा अञ्जनाद्रि सहोदरैरन्यैरञ्जनाचलैरिवेत्यर्थ । तादृशै. सिन्धुरै गन्धगजैर्गर्जा बृंहित गजितमसर्जि चक्रे । किंभूतैः सिन्धुरै । पयोधे समुद्रस्य रोधस्तटस्तस्य स्थल वेलागमनभूस्तद्रुन्धन्तीत्येवशीलैः । उत्प्रेक्ष्यते । इतः समुद्रादम्बुजिघृक्षया पानीयाना ग्रहणेच्छया आगतै किम् अम्बुदैर्मेघैरिव । किंभूतै । चराचरे सर्वजगति भूमीमण्डले वर्षितु जलवृष्टि विधातुमुत्सुकैरुत्कण्ठितै ॥

इवेक्षुडिम्भान्क्षितिरक्षिणो महौजसा समुत्खाय पुनः प्ररोपयन् ।
स पूर्वपाथोनिधिसैकतक्षिति(तौ) क्षितेर्विवोढा व्रजति स्म सस्मय' १०७

स क्षितेर्भूमेर्विवोढा भर्ता भरतभूपति पूर्वपाथोनिधे. प्राचीसमुद्रस्य । 'पूर्वपर्वततिरोहितात्मनः' इति वीरधवलनृपपुरोहितसोमेश्वरभट्टविनिर्मितवस्तुपालकीर्तिकौमुदीसोदरसुरथोत्सवकाव्ये । सैकते(ताक्षितौ) जलोज्झितप्रदेशे व्रजति स्म जगाम । किंभूत । सह स्मयेन गर्वेण वर्तते यः स सस्मय । किं कुर्वन् । महौजसा सर्वेभ्य' सातिशायिना षट्खण्डमण्डितभरतभूमीवलयोद्भवयावद्राजिवारणवेसरसैरभकरभवृषभयुगलमण्डलाकलितसबालवृद्धवयस्थवशासखपुरुषपौरुषानाक्रमणीयेन पराक्रमेण अधिकप्रतापेन वा । ओज'शब्देन प्रतापोऽपि कथ्यते । यथा नैषधे—'तदोजसस्तद्यशस स्थिताविमौ वृथेति चित्ते कुरुते यदा यदा । तनोति भानोः परिवेषकैतवात्तदा विधिः कुण्डलना विधोरपि ॥' इति । क्षितिरक्षिणो भूपालान् । 'निपपि यस्य क्षितिरक्षिणः कथाः' इत्यपि नैषधे । समुत्खाय राज्यादुच्चाटयित्वा । पुन पश्चात्प्ररोपयन् । राज्यस्थाने वा स्थापयन् । कानिव । इक्षुडिम्भानिव । यथा कश्चित्कृषिक इक्षूणामसिपत्रकाणा डिम्भान् प्ररोहान् उत्खाय उप्तस्थानकादुत्खन्यान्यस्मिन्स्थाने प्ररोपयति । 'पलालजालै' पिहितेक्षुडिम्भ.' इत्यपि नैषधे ॥

अजिह्मता सुह्मनृपैर्बिले बिलेशयैरिवैतद्वसुधाधवे दधे ।
विनम्रता च ध्रियते स्म वेतसै रये स्रवन्त्या इव भूरिवेतसैः ॥ १०८ ॥

एतद्वसुधाधवे एतस्मिन् भरतभूपाले सुह्मनामा देशस्तन्नायकै. सुह्मराजैरजिह्मता सरलत्व दधे धृत तत्कालमेवागत्य प्रणेमे । कैरिव । यथा बिलेशयै' भुजङ्गैर्बिले भगतरन्ध्रे स्वनिवसनस्थाने प्रवेशसमये अजिह्मता अवक्रत्व ध्रियते । च पुन अस्मिन् नृपे भूरिवेतसैर्वेतस्वद्देशभूपालैर्विनम्रता विशेषेण नमनशीलत्व ध्रियते स्म । कैरिव । वेतसैरिव । यथा स्रवन्त्या नद्या रये प्रवाहे मध्ये तटे वा उद्गमनशीलैर्वेतसनामवृक्षविशेषैर्विनम्रता ध्रियते ॥

अवापितो गोचरता स मागधैरिव स्तवस्य प्रमदेन मागधैः ।
सृजद्भिरिन्द्रोऽद्रिगणै कलिं गजैरिवोपलै रुद्धनतः कलिङ्गजैः ॥१०९॥

स भरतचक्री मागधैर्मगधदेशोद्भवभूपै प्रमदेन हर्षेण स्तवस्य स्तुतेर्गोचरता विषयत्वम् । 'द्वीपाधिपान्नयनयोर्नय गोचरत्वम्' इति नैषधे । अवापित लम्भित । कैरिव । मागधैरिव । यथा मागधैर्बन्दिजनैश्चक्रवर्ती स्तूयते । पुन. कलिङ्गदेशजैर्भूपै रुद्धनत पूर्व रुद्धः पश्चान्नतः नमस्कृतः । 'पीतप्रतिबद्धवत्साम्' इति रघौ । 'पूर्व पीत पश्चात्प्रतिबद्धो वत्सो यस्या' सा' इति तद्वृत्तिश्च । "पूर्वकालैकजरत्पुराणनवकेवला सामानाधिकरणेन' एते समानाधिकरणेन समस्यन्ते स तत्पुरुषः । भिन्नप्रवृत्तिनिमित्ताना शब्दानामेकस्मिन्नर्थे प्रवृत्तिः समानाधिकरणम् । पूर्वकालार्थस्तु अपरकालार्थेन । यथा स्नातानुलिप्त । पूर्व स्नातः पश्चादनुलिप्त. । तथा 'तत्पुरुष' समानाधिकरण' कर्मधारयः' । समानाभिधेयो

यस्तत्पुरुष' स कर्मधारयाख्यः स्यात् । पीतश्चासौ प्रतिबद्धश्च । तथा स्नातश्चासावनुलिप्तश्च । तथा रुद्धश्चासौ नतश्च । इत्येषोऽपि विग्रहस्तेन कर्मधारयगर्भितस्तत्पुरुष समास'' इति प्रक्रियाकौमुद्याम् । किं कुर्वद्भि । गजै साधनभूतैर्हस्तिभि कलिं सग्रामं सृजद्भि. कुर्वद्भि । कैरिव । अद्रिगणै. । यथा पर्वतप्रकरै' उपलै प्रस्तरै कृत्वा । युद्ध विदधद्भि. सद्भिरिन्द्रो रुध्यते प्रणम्यते च ॥

चतुर्दिशामप्ययमर्णवावधीनिति प्रदेशान्ध्वजिनीभिरानशे ।
विभासिताभिः सितसिन्धुरश्रिया यथाभ्रिकाभिः प्रसरत्पयोधरः॥११०॥

अथ भरतसार्वभौम इत्यमुना प्रकारेण ध्वजिनीभिः सेनाभि. कृत्वा चतस्रश्च पूर्वदक्षिणपश्चिमोत्तरलक्षणास्ता दिशश्च चतुर्दिशस्तासाम् । कथम् । अपि चतसृणामपि दिशामित्यर्थः । प्रदेशान् विभागान् आनशे व्याप्नोति स्म । किंभूतान्प्रदेशान् । अर्णवः समुद्रोऽवधिर्मर्यादा यस्य । अथवा अर्णवाश्चत्वार समुद्रा । 'पयोधरीभूतचतु समुद्रा जुगोप गोरूपधरामिवोर्वीम्' इति रघुकाव्ये । तथा 'चतु. समुद्रो परिखे नृपाणामन्त पुरे वासितकीर्तिदारे । दान दया सूनृतमातिथेयी चतुष्टयी रक्षणसौविदल्ला. ॥' इति नैषधे । 'वासिता रक्षिताः कीर्तय एव दारा यत्र । तादृशे चतुरर्णवखातिके भूमीमण्डले एव नृपाणामन्त पुरे दान, कृपा, सत्यवचनम्, अतिथिसत्क्रिया, एतच्चतुष्टयी तदन्त पुररक्षणार्थ सौविदल्लाः कञ्चुकिन. । एभिश्चतुर्भि. प्रकारैर्विना कीर्तिर्न तिष्ठति ।' इति तद्वृत्ति' । अतश्चत्वार समुद्रा मर्यादा येषा ते । किंभूताभिर्ध्वजिनीभि । सिताना भद्रजातित्वेन शुभ्राणा सिन्धुराणा हस्तिना श्रिया शोभया विभासिताभि शोभिताभि । क इव । प्रसरत्पयोधर इव । यथा श्वेतगजेन ऐरावणेन । 'प्रावृषेण्य पयोवाह विद्युदैरावताविव' इति रघौ । अथ वा अभ्रस्य मेघस्य मातङ्गो हस्ती अभ्रमातङ्ग । 'ऐरावणोऽभ्रमातङ्गश्चतुर्दन्तः' इति हैमीवचनात् । विभासिताभिरभ्रिकाभिर्वर्दलैः कृत्वा गगनाङ्गणविस्तरन्मेघश्चतुर्दिक्प्रदेशान्व्याप्नोति । अत्र यथा इवार्थे ॥

अथैष वेलातटतः समं भटैर्न्यवीवृतन्नीरधिनेमिनायकः ।
गभीररावैरुदर भरन्भुवो रयः पयोधेरिव यादसां भरैः ॥ १११ ॥

अथ चतुर्दिग्विजयानन्तरमेष वर्ण्यमानबलोत्कर्षो नीरधिनेमेरासमुद्रान्तपृथिव्या नायक पतिर्भरतचक्रवर्ती वेलातटत' समुद्रस्य वेलाया जलवृद्धिस्थानकस्य तटात्तीराद्भटै सेनाचरै शूरै. सम सार्ध न्यवीवृतन्निवर्तते स्म । पश्चाद्वलते इत्यर्थ' । क इव । रय इव । यथा पयोधे' समुद्रस्य रयः पय प्रवाह । 'प्रवाह' पुनरोघ स्याद्वेणी धारा रयश्च स ' इति हैम्याम् । यादसा नक्रचक्रपाठीनपीठादीना भरै व्रजै साक वेलातटान्निवर्तते । किंभूत एष रयश्च । गभीररावैश्चतुरङ्गतुरङ्गगजस्यन्दनपदातिप्रबलबलचलनोद्भूतै स्वभावजैश्च गम्भीरध्वनिभि कृत्वा भुव' पृथिव्या उदर मध्य भरन् पूरयन् । अथ वा 'पृथिवीं प्रपूरयन्' इत्यपि पाठ. ॥

स चक्रिणा भारतभूमिभामिनीविशेषकाणा वृषभाङ्गजोऽग्रणीः।
तदीयवप्तेव जिनावनीभुजामभूत्सुरश्रेणिनिषेवितक्रमः॥ ११२॥

स जगद्विख्यातो वृषभस्यादिदेवस्याङ्गज सूनुर्भरतचक्री भारत भरतक्षेत्र तस्य भूमि सैव भामिनी स्त्री तस्या विशेषकाणा तिलकाना भरत-सगर-मघवा-सनत्कुमार-शान्ति-कुन्थु-अर-सुभूम-पद्म-हरिषेण-जय-ब्रह्मदत्ताभिधानाना द्वादशसख्याकाना चक्रिणा मध्ये अग्रणीर्मुख्य· प्रथमो वा अभूद्बभूव। क इव। तदीयवप्तेव। यथा तस्य भरतस्याय तदीय. वप्ता पिता युगादिदेव। जिनाना सामान्यकेवलिनाम्। अथ वा ऋषभ-अजित-शभव-अभिनन्दन-सुमति-पद्मप्रभ-सुपार्श्व-चन्द्रप्रभ-सुविधि-शीतल-श्रेयास-वासुपूज्य-विमल-अनन्त-धर्म-शान्ति-कुन्थु-अर-मल्लि-मुनिसुव्रत-नमि-नेमि-पार्श्व-वर्धमाननाम्ना चतुर्विंशतितीर्थकृता मध्ये आदिम अजायत। किंभूतो भरतस्तत्पिता च। सुराणा षोडशसहस्राङ्गरक्षकयक्षमुख्याना चतु·षष्टिदेवेन्द्रादीना च श्रेणिभिर्निषेवितौ परिचितौ क्रमौ चरणौ यस्य॥

य आदिमोद्धारकरो जिनालयं व्यधापयन्मूर्धनि सिद्धभूभृतः।
समग्रतीर्थेष्वपि सार्वभौमताममुष्य वक्तुं किमु हेमशेखरम्॥ ११३॥

आदौ भव असर्पिणीतृतीयारपर्यन्ते। प्रथमस्योद्धारस्य चैत्यस्थापनारूपस्य कर कारकः अत एव यो भरतचक्री सिद्धभूभृत शत्रुजयस्य मूर्धनि ऋषभकूटनामनि शिखरे जिनालयम् ऋषभदेवप्रासाद व्यधापयद्राधकिरलपार्श्वे कारयति स्म। किमुत्प्रेक्ष्यते। अमुष्य श्रीशत्रुजयगिरे समग्रेषु त्रिजगद्वासिषु तीर्थेषु सार्वभौमता चक्रवर्तित्व वक्तु कथयितुम्। जनाना पुर इति शेष। हेमशेखर सुवर्णोत्तस किमु कारयति स्म॥

मृगाक्षि सोपारककुल्यपाकयोरमूल्यमाणिक्यविनीलरत्नयोः।
स्वतातमूर्ती भरतेन कारिते दृशाविवैते भरतावनीश्रियः॥ ११४॥

मृगवदक्षिणी नयने यस्यास्तस्या सबोधने हे हरिणलोचने, तेन भरतेन अमूल्ययोर्महर्घ्ययोर्मूल्य ज्ञातुमपि कर्तुमपि केनाप्यशक्ययोर्माणिक्य पद्मरागमणिरन्यो वा कश्चिन्मणिविशेष विनीलरत्न मरकतमणिस्तयो स्वतातस्य ऋषभदेवस्य मूर्ती प्रतिमे कारिते निर्मापिते। कयो पुरयो। सोपारकनाम शत्रुजयतलहट्टिकाया पत्तनम्, कुल्यपाकनामान्यन्नगरम्, तयो पुरयो। अद्यापि विद्येते इत्यध्याहार। उत्प्रेक्ष्यते। भरतावनीश्रियो भरतक्षेत्रक्षोणिलक्ष्म्या एते प्रतिमे दृशौ नेत्रे इव॥

तथा चतुर्विंशतितीर्थकृद्गृहं धराधवोऽष्टापदभूध्रमूर्धनि।
व्यधापयच्छाश्वतसार्ववेश्मवत्तदद्य यावद्ध्रुववद्वितिष्ठते॥ ११५॥

तथा पुन स धराधवो भरतभूपतिरष्टापदभूध्रमूर्धनि कैलाशशैलशिखरे तुल्यनासाग्रस्वस्ववर्णप्रमाणपद्मासनाधिष्ठितचतुर्विंशतितीर्थकृत्प्रतिमालकृतसिंहनिषद्या नाम चतु-

विंशतेस्तीर्थकृतामृषभादीना वर्धमानान्तानां जिनाना गृह प्रासाद व्यधापयत्कारितवान् । कि तत् । शाश्वतसार्ववेश्मवत् सिद्धायतनमिव । तच्चैत्यमद्य यावदद्यतन दिवस मर्यादीकृत्य वितिष्ठते स्थितमस्ति । किंवत् । ध्रुववत् । यथा ध्रुव उतानपादजस्तारकोऽद्याप्याकाशे विद्यते ॥

परान्परःकोटिजिनालयानयं हिरण्यमाणिक्यमयानचीकरत् ।
जिनेन्द्रमूर्तीरपि कोटिशस्तरीरिवाङ्गिनां संसृतिसिन्धुपातिनाम् ॥ ११६ ॥

अय भरतचक्रवर्ती परान् अन्यान् पर'कोटिजिनालयान् कोटे परे परःकोट्य' । कोटिश इत्यर्थ । तादृशान् प्रासादानचीकरत् कारयामास । किभूतान् । हिरण्य सुवर्ण माणिक्यानि रत्नानि मणिविशेषा वा तन्मयान् तै रचितान् । अपि पुन कोटिशो जिनेन्द्राणाम् अतीतानागतवर्तमानचतुर्विशतितीर्थकृता मूर्ती प्रतिमा' कारयति स्म । उत्प्रेक्ष्यते । ससृति' ससार' स एव सिन्धु समुद्र तत्र रागद्वेषादिना पतनशीलानामङ्गिना प्राणिना तरीस्तरीतु नाव इव ॥

नृपोऽयमाद्योऽजनि सघनायकः कृशाङ्गि शत्रुंजयरूप्यशीलयोः ।
क्षमाभृता भोगभृता च योऽग्रणीरभूत्पुनः कुण्डलिनामिवाधिभूः ११७

हे कृशाङ्गि तन्वङ्गि, अय नृपो भरतभूमीन्द्र शत्रुजयरूप्यशीलयोर्विमलाचलाष्टापदयोराद्य प्रथम. सघनायक सघपतिरजनि सजात' । पुनर्थ क्षमाभृता राज्ञा भोगभृता भोगिनाम् । 'भोग श्रीभरतेश्वरे प्रतिपद लब्धिस्तथा गौतमे' इति सूक्तवचनात् । भोगो राज्यादिसुख सर्पदेहश्च राज्यादिसर्वसुखभाजा वा अग्रणीर्मुख्योऽभूद्बभूव । क इव । कुण्डलिनामधिभूरिव । यथा नागनाथ शेष पृथ्वीधारिणा कुलपर्वतादीना तथा भोग सर्पकाय बिभ्रतीति भोगभृतस्तेषा वासुकिप्रमुखनागानामग्रणी । शैला हि पादैर्धरा दधते, शेषस्तु सहस्रसख्यै स्वफणामण्डलै. सर्वा वसुधरा धत्ते । अतोऽग्रणीत्वम् ॥

असौ प्रकामप्रमद ददानया प्रसूतया ध्यानसुधापयोधिना ।
शिवश्रिया अग्रजयेव केवलश्रिया श्रितो दर्पणिकानिकेतने ॥ ११८ ॥

असौ भरतचक्री दर्पणिकानिकेतने आदर्शगृहे । 'यन्मतौ विमलदर्पणिकायाम्' इति नैषधे । केवलश्रिया केवलज्ञानलक्ष्म्या श्रितो भेजे । किभूतया । प्रकाम सर्वातिशायिनमनन्त प्रमद हर्षम् । परमानन्दमित्यर्थ । ददानया यच्छन्त्या । श्रीरपि प्रकृष्टस्य मातृपादाम्भोजभक्तस्य कामस्य प्रद्युम्नस्य स्वाङ्गजातस्य प्रमोद दत्ते । पुन किभूतया । ध्यान शुक्लप्रणिधान तदेव सुधापयोधि क्षीरसमुद्र' शुक्लध्यानवदुज्ज्वलत्वात्क्षीरमयत्वात् ध्यानामृताब्धि । 'गुणश्रेणिसुधासिन्धो' पाण्डोरुज्जागरौजस ' इति पाण्डवचरित्रे । तेन प्रसूतया जनितया । श्रीरपि दुग्धाब्धेर्जाता । उत्प्रेक्ष्यते । शिवश्रिया मूर्तिलक्ष्म्या अग्रजया ज्येष्ठभगिन्येव प्रथमोत्पन्नत्वेन केवलज्ञानानन्तर मोक्षप्राप्ते. ॥

दिगन्तवासं किमपास्य काश्यपीविलासशीलैः ककुभां पुरंदरैः ।
तदष्टपट्टक्षितिपैरवाप्यतामुनेव सीमन्तिनि केवलेन्दिरा ॥ ११९ ॥

'केशेषु वर्त्म सीमन्त' इति हैम्याम् । प्रशस्य सीमन्तोऽस्त्यस्यास्तस्या संबोधनं हे सीमन्तिनि, तस्य भरतस्य अष्टसंख्याकैः पट्टेषु पदेषु क्षितिपैः । अथ वा । तत्पट्टधारिभिर्मध्यपदलोपे नृपैः । भरतादारभ्य अष्टपट्टधरै राजभिरित्यर्थः । अमुनेव भरतचक्रिणेव आदर्शगृहे केवलेन्दिरा केवलज्ञानलक्ष्मीरवाप्यत प्राप्ता । उत्प्रेक्ष्यते । दिगन्तवासं दिशां प्रान्ते वसतिमपास्य त्यक्त्वा काश्यपी भूमिस्तस्या विलासः स्थानवैशिष्ट्यं क्रीडनं वा तत्र शीलं स्वभावो येषां तैः । 'लीला केलिर्विलासश्च शृङ्गारभावजक्रिया' इत्यनेकार्थे । केलिः क्रीडा विलासः स्थानवैशिष्ट्यमित्येव भूरि' ककुभां पुरंदरैरष्टदिक्पालैः किम् । 'आखण्डलो दण्डधरः शिखावान्पतिः प्रतीच्या इति दिङ्महेन्द्रैः' इति नैषधे ॥

ततोऽस्य संख्यातिगपट्टपङ्क्तिभिः प्रपद्य शत्रुंजयमूर्ध्नि केवलम् ।
महोदयश्रीः समसेवि भास्करैरिवोदयं द्यौरुदयावनीधरे ॥ १२० ॥

ततः अष्टमपट्टधरदण्डवीर्यराजानन्तरमस्य भरतचक्रिणः संख्यामतिगच्छन्त्यतिक्रामन्तीति संख्यातिगाः । कर्मणि डः । ताभिः । असंख्याताभिरित्यर्थः । पङ्क्तिभिः पट्टधरराजराजीभिः शत्रुंजयमूर्ध्नि विमलाचलशिखरे केवलं केवलज्ञानं प्रतिपद्यासाद्याधिगत्य महोदयश्रीर्मुक्तिलक्ष्मीः समसेवि संसेविता । कैरिव । भास्करैरिव । यथा दिवाकरैरुदयावनीधरे पूर्वपर्वते उदयमुद्गममवाप्य द्यौर्गगनमण्डली सेव्यते ॥

बभूवुरिक्ष्वाकुकुले सहस्रशः सहस्रशोचिःसदृशा महौजसः ।
ततः क्षितीन्द्रा जगदीहितावहा महेन्द्रशैले सुरभूरुहा इव ॥ १२१ ॥

ततः संख्यातिगपट्टपरंपराप्रान्तवर्तिजितशत्रुभूपतिरासीत्तेन स्वसुताजिततीर्थकृते राज्यं विश्राणितम्, श्रीभगवता च स्वपितृभ्रातृसुमित्रधात्रीपतिपुत्राय सगरकुमाराय राज्यं प्रददे, स क्रमाद्चक्री भूत्वा चारित्रमादाय सिद्धः सगरचक्रिणोऽनन्तरम् । इक्ष्वाकुकुले सौधर्मेन्द्रेण स्वयं स्थापितस्य श्रीऋषभदेवस्य वंशे सहस्रशः अर्थादसंख्याताः क्षितीन्द्राः पृथिवीपुरंदरा राजानो बभूवुः संजाताः । किंभूताः । महौजसः अतिशायिप्रतापैः सहस्रशोचिषः सूर्यस्य सदृशास्तुल्याः । पुनः किंभूताः । जगदीहितावहा विश्वकामितविधायकाः । के इव । सुरभूरुहा इव । यथा महेन्द्रशैले मेरौ जगदभिलषितपूरकाः कल्पवृक्षा भवन्ति ॥

इति स्वप्नजागरिकायां भरतदिग्विजयोद्धारप्रतिमाप्रासादकारापणकेवलज्ञानतत्पट्टपरंपरावर्णनम् ॥

इदं वदन्त्यामरविन्दचक्षुषः पुरोऽथ तस्यामपरा निपस्तनी ।
गिराननं योजयति स्म कौतुकान्मरालिकायामिव कीरकामिनी ॥१२२॥

अथ भरतचक्रिदिग्विजयादिकथितानन्तरम् अरविन्दचक्षुषः कमललोचनाया नार्थीदेव्याः पुरोऽग्रे तस्या प्रागुक्ताया सख्यामिद पूर्वोक्तम् ऋषभभरतदिग्विजयचैत्यनिर्मापणादि वदन्त्या सत्याम् अपरा अन्या काचिन्निपस्तनी कलशोच्चकुचा कौतुकात् कौतूहलाद्गिरा वाचा आनन मुख योजयति स्म । उवाचेत्यर्थ । केव । कीरकामिनीव । यथा मरालिकाया वदन्त्या हस्या भाषमाणाया सत्या शुकी वक्ति ॥

मृगाक्षि पश्यामरसिन्धुसारिणी त्वमभ्रवीथी सुमनोवनीमिव ।
मयूखलेखामकरन्दितारकामणीचका मेचकिमालिमण्डलाम् ॥ १२३ ॥

मृगवदक्षिणी यस्यास्तस्या सबोधन हे मृगाक्षि स्वामिनि, त्वमभ्रवीथीं गगनपद्धतिं पश्य विलोकय । उत्प्रेक्ष्यते । सुमनोवनीमिव पुष्पवाटिकामिव । देववन वा । किंभूता । अमरसिन्धुराकाशगङ्गा सैव सारिणी कुल्या यस्याम् । पुन किंभूता । मयूखलेखा किरणश्रेणिरेव मकरन्दो मधु विद्यते येषु तादृशास्तारका एव मणीचकानि कुसुमानि यस्याम् । मेचकिमा गगनश्यामत्वम् । 'वृतगम्भीरखनीखनीलिमा' इति नैषधे । तथा 'अर्चिश्चण्डाशुरोचिर्गगनमलिनिमा कज्जल दह्यमानम्' इति खण्डप्रशस्तौ । तदेव अलिना भ्रमराणा मण्डलानि वृन्दानि यस्याम् ॥

मृगेन्द्रमध्ये मृगयस्व तारकाञ्श्रमोदबिन्दुस्तबकानिवाङ्कके ।
विभावरीकैरवचक्षुषोऽमुना निखेलयन्त्या दयितामृतांशुना ॥ १२४ ॥

मृगेन्द्रः केसरी तद्वन्मध्यमुदर यस्या', यद्वा मृगेन्द्रमध्यवन्मध्य यस्या' । मध्यमपदलोपी समास' । कृशोदरीत्यर्थ । त्व तारकान्(?) ज्योतिश्चक्राणि मृगयस्व पश्य । 'पय.-पारावार परमपुरुषोऽय मृगयते' इति खण्डप्रशस्तौ । इवोत्प्रेक्ष्यते । अमुना दृश्यमानेन दयितेन भर्त्रामृताशुना सुधाकरेण चन्द्रेण सार्ध निखेलयन्त्या सुरतादिक्रीडा कुर्वत्या विभावरीकैरवचक्षुषो रजनीकुमुदनेत्राया रात्रिस्त्रिय' अङ्कमेवाङ्ककम् । 'अकिंचने किंचन नायकाङ्कके' इति नैषधे । श्रमोदबिन्दुस्तबकान् परिश्रमसजातप्रस्वेदजलकणगुच्छानिव । 'श्रमोदबिन्दुप्रकरान्' इति पाठो वा । तदा परिश्रमसलिलकणनिकरानिव ॥

कुशेशयामोदिनि वीक्ष्यतामसौ शनैः शनैः पङ्कजकाननानिलः ।
त्वदाननाम्भोजजनुःप्रभञ्जनैर्जितान्तिके किं समुपैति सेवितुम् ॥ १२५ ॥

कुशेशय कमल तद्वदामोदो वपु परिमलोऽस्त्यस्यास्तस्याः सबोधनं हे कुशेशयामोदिनि । पद्मिनीत्यर्थ. । हे स्वामिनि, वीक्ष्यता विलोक्यताम् । अवधार्यतामित्यर्थः । असौ प्रत्यक्ष शरीरस्पर्शनानुभूयमान पङ्कजकाननानिलो नलिनवनपवन शनै. अन्तिके श्रीमत्याः पार्श्वे उपैत्यागच्छति किम् । उत्प्रेक्ष्यते । त्वदाननाम्भोजात्तव वदनारविन्दाज्जनुरुत्पत्तिर्येषा तादृशै प्रभञ्जनै त्वद्वक्त्रकमलसुरभिश्वाससमीरणैर्वातै सेवितु त्वत्समीपे इव समुपैति ॥

करेणुकुम्भस्तनि पश्य दीप्यतेऽन्तिके मणीकुट्टिमबिम्बितारकैः।
त्वदाननस्वामिसिताशुसेवनाकृते नभस्तः किमुपागतैरिह ॥ १२६ ॥

करेणोर्हस्तिन कुम्भौ शिरस. पिण्डाविव पीनावुच्चौ स्तनौ कुचौ यस्यास्तस्या सबोधन हे करेणुकुम्भस्तनि कुम्भिकुम्भपीनोच्चकुचकलशे स्वामिनि, त्व पश्य निरीक्षस्व। अन्तिके श्रीमत्याः समीपे मणिकुट्टिमबिम्बितारकैर्विविधरत्ननिबद्धसौधप्राङ्गणभूमौ बिम्बन्ति अतिस्वच्छवस्तुनि सक्रामन्ति इति बिम्बानि बिम्बान्यस्त्ये(नि सन्त्ये)षा तादृशैस्तारकैर्ज्योतिभिर्दीप्यते। किमुत्प्रेक्ष्यते। त्वदानन तव मुखमेव स्वामी पति सिताशुश्चन्द्रस्तस्य सेवनाकृते पर्युपासना कर्तु किमु नभस्तो गगनादिह त्वद्गृहाङ्गणे समागतैः समेतैरिव ॥

त्वदीयवापीतपनास्तमुद्रिताम्बुजन्मकोशव्यसनानुपातिनः।
क्षपाक्षयायोंकृतिमन्त्रवर्णकानिव द्विरेफा गणयन्ति गुञ्जितैः ॥ १२७ ॥

हे स्वामिनि, त्वदीयवाप्या तव क्रीडागृहदीर्घिकाया तपनस्य सूर्यस्यास्तेन परद्वीपोपगमनेनादृश्यीभावेन। 'तेजोवसाने व्रजति द्वीपान्तरमहर्मणि' इति सूक्तवचनात्। मुद्रिताना निमीलिताना मुकुलीभूतानामम्बुजन्मना कोशेषु यद्बन्धलक्षण व्यसनमापत् कोशान्तर्दुःखस्थितिविपत्तिस्तामनुलक्षीकृत्य ज्ञात्वैव। यत्पद्ममुद्रणाया यामिनी यावत्कोशान्तरदुःखेन स्थातव्यमेवेति विचार्य पतन्तीत्येवशीला पातिन'। पतित्वा स्थिता इत्यर्थ। द्विरेफा भ्रमरा। अत एवोत्प्रेक्ष्यते। गुञ्जितैर्गुञ्जारवै कृत्वा क्षपाक्षयाय निशानाशाय। ओंकृतिमन्त्रवर्णकान् ओकारपूर्वकवर्णस्तस्याक्षराणि गणयन्ति जपन्तीव ॥

नभःश्रियास्तारकमौक्तिकस्त्रजः किमेणनाभीशितिमाङ्कनायकः।
दृशा विनिर्दिश्य शशाङ्कमादरात्परा ददे कापि गिर मृगेक्षणा ॥ १२८ ॥

परा अन्या कापि मृगेक्षणा सखी आदरात् तस्या स्वस्वामिन्यामतिबहुमानाद्गिर वाणीमाददे। जग्राहेत्यर्थ। कि कृत्वा। दृशा नेत्रेण शशाङ्क चन्द्र विनिर्दिश्य दर्शयित्वा। यत.। शश अङ्के चक्षुषि उत्सङ्गे वा यस्य। 'अङ्क क्रोडेऽन्तिकागसो' इत्यनेकार्थ। अत एवोत्प्रेक्ष्यते। नभ श्रिया गगनलक्ष्म्यास्तारका ज्योतिर्गणा उज्ज्वलानि वा मौक्तिकानि स्थूलमुक्ताफलानि तेषा स्त्रजो मालाया। हारस्येत्यर्थ। एणनाभ्या कस्तूरिकाया. शितिमा श्यामत्वमङ्के क्रोडे यस्य कस्तूरीकलितमध्यो नायको मध्यमणि किम् ॥

निजाक्षिलक्ष्मीहसिताब्जखञ्जनेऽधरीकृतः सुभ्रु तवास्यविभ्रमै.।
विवर्णनाश्लेषिमुखस्त्रपाभराद्दिवास्तता याति तमस्विनीपतिः ॥ १२९ ॥

निजस्यात्मन। यद्वा निजयोरात्मीययोरक्ष्णोर्नयनयोर्लक्ष्म्या शोभया हसिता निर्भर्त्सिता अब्जानि उत्पलकुमुदजातियावत्कमलानि, तथा खञ्जना खञ्जरीटा यया तस्या

सबोधन हे निजाक्षिलक्ष्मीहसिताब्जखञ्जने। तथा शोभने भ्रुवौ यस्यास्तस्या' सबोधन हे सुभ्रु, तमस्विनीपतिश्चन्द्रोऽस्तता याति । उत्प्रेक्ष्यते । त्रपाभराल्लज्जातिशयादिव किम् अधरीकृतो हीनो हित जित इत्यर्थ । कै । तवास्यविभ्रमै भवन्मुखश्रीभिः । अत एव किभूत । विवर्णताया विच्छायताया आश्लेषो यत्र तादृङ्मुख यस्य ॥

निजास्यदासीकृतशारदोदयत्सितद्युते भृङ्गिततारतारके ।
विनिद्रतां वीक्ष्य तवेक्षणाम्बुजे ह्रियेव निद्राति कुमुद्वनं वने ॥१३०॥

निजेनात्मीयेनास्येन कृत्वा दासीकृत किंकरता प्रापित शारद शरत्कालसबन्धी उदयन्नभस्युद्गच्छन् सितद्युतिश्चन्द्रो यया तस्या सबोधने निजास्यदासीकृतशारदोदयत्सितद्युते हे स्वामिनि, वने कानने जले वा स्थलेऽपि कमलिनीकमलसद्भावो दृश्यते । यथा—'ददर्श तत्र स्थलपद्मिनी नल ' इति नैषधे । तथा—'उत्फुल्लस्थलपद्माभमवचरणभूषिता' इति चम्पूकथायाम् । कुमुद्वन कैरवकानन निद्राति सकुचति । उत्प्रेक्ष्यते । भृङ्गिते भृङ्गाविवाचरिते श्यामलत्वात् तारे निर्मलतारिके कनीनिके यत्र तादृश तव श्रीमत्या ईक्षण लोचनमेवाम्बुज कमल तत्र विनिद्रता विकाशता वीक्ष्य विलोक्य यदा कमल विकसति तदा कुमुद सकुचतीति स्थिति । ह्रियेव लज्जयेव क(त)स्मात्स्वस्य हीनश्रीकत्वात्त्रपा ॥

कृशाङ्गि राजन्यपयातवैभवेऽपराश्रये शोच्यदशावशंवदे ।
शनैः शनैस्तारगणा इवानुगा विभावयाभ्रे विरलीभवन्त्यमी ॥ १३१ ॥

हे कृशाङ्गि तन्वङ्गि, त्वमभ्रे नभसि विभावय पश्य । अपयातवैभवे गतश्रीके राजनि भूपाले चन्द्रे च अनुगाः सेवका इव अमी दृश्यमानास्तारगणा ज्योतिर्व्रजा शनैः शनैर्विरलीभवन्ति स्तोका जायन्ते । किभूते राजनि । अपरेषा सश्रीकाणामाश्रयो भाजन यस्य । गताखिललक्ष्मीको हि तदर्थ सश्रीक पर श्रयते इति स्थितिरेवेति । तत्त्वतस्तु अपरस्या पश्चिमायामाश्रयो वेश्म यस्य । पुन किभूते । शोच्या शोचनार्हा दशा अवस्था तस्या वशवदे आयत्ते ॥

प्रपूर्णपाथोरुहबन्धुगर्भिणी तनूभवत्तारकतारभूषणा ।
हरेर्हरित्पाण्डुरिमाणमानने बिभर्ति मत्तेभगतेव सुस्मिते ॥ १३२ ॥

सु शोभन स्मितमीषद्धसन यस्यास्तस्या सबोधने हे सुस्मिते।-एतावता बहुहासनिषेध. । हरेरिन्द्रस्य हरित् दिक् पूर्वा आनने मुखे पाण्डुरिमाणमौज्ज्वल्य धत्ते । किभूता। प्रपूर्ण सपूर्णीभूत प्रसवसमय प्राप्तः पाथोरुहाणा पद्माना बन्धु भास्वान् स एव गर्भोऽस्त्यस्या । अत एव । पुन किभूता । तनूभवन्त' स्तोकीभाव भजन्त प्रभातत्वात्तारकास्तारा एव ताराण्येवोज्ज्वलानि भूषणानि यस्या सा । केव ? मत्तेभगतेव । यथा आपन्नसत्त्वा स्त्री वक्त्रे पाण्डुरता धत्ते । किभूता । सपूर्णो भाग्यवत्तया

भानुवत्स्वय दीप्यमानो मातुश्च दुःप्रेक्ष्यतेज करोति । यथा—'धामैकधामगगा(ङ्गा?)या गङ्गाया इव भास्करम् । गर्भमन्तर्दधानाया दुरालोकमभूद्वपुः ॥' इति पाण्डवचरित्रे । गर्भोऽस्त्यस्या एतावता नार्थीदेव्या भास्वत्सनिभो गर्भो भावीत्यसूचि । पुन किंभूता । गर्भोद्भवात्खेदादल्पीभवत्तारकवदुज्ज्वलमौक्तिकाभरणानि यस्या । 'शरीरसादादसमग्रभूषणा' इति रघुकाव्ये ॥

तमस्विनीशेऽस्तमिते प्रकाशतां विलोकयास्ये दधतेऽखिला दिशः ।
कलङ्किदोषाकररुद्रसङ्गिनां वहन्ति केन व्यसनोदये मुदम् ॥ १३३ ॥

हे स्वामिनि, त्व विलोकय निरीक्षस्व । तमस्विनीशे निशानायके चन्द्रे अस्त नाश क्षयं वा इते प्राप्ते सति अखिलाः सर्वा अपि दिश आस्ये मुखे प्रकाशता प्रकटता नक्त तु तमिस्रवस्त्रेणाच्छादितत्वादव्यक्तता जातासीत् । प्रभाते पुनस्तम पटोत्सारणात्प्रकटत्व हर्षहास्य वा दधते धारयन्ति । 'प्रकाश स्फुटहास्ययोः' इत्यनेकार्थ । युक्तोऽयमर्थः । कलङ्किनामपवादवताम् । 'कलङ्कोऽङ्कापवादयो । कालायसमलावपि' इत्यनेकार्थः । तथा दोषाकराणा निखिलापगुणखनीना रुद्रस्य चण्डस्य जनसहारकारिण सङ्गोऽस्त्येषामिति रुद्रसङ्गिनस्तेषाम् । 'क्षये जगज्जीवपिब शिव वदन्' इति नैषधे । पश्चात्कर्मधारयः । पाप्मवतीपतीना च । 'तमोऽज्ञानेऽन्धकारे च पाप्मनि' इत्यनेकार्थः । पुसा व्यसनोदये आपत्प्रकटीभावे के जना मुद हर्ष न वहन्ति बिभ्रति । अपि तु सर्वेऽपि मुदमावहन्ते ॥

इतः श्रियानिर्जितविश्वयौवते समुज्जिहानः सविता निपीयताम् ।
किमु स्फुरद्भाग्यभरो विभावरीवियुज्यमानद्विजसंततेरसौ ॥ १३४ ॥

हे श्रिया स्ववपुर्लक्ष्म्या निर्जितानि पराभूतानि विश्वेषा त्रयाणा जगताम् । त्रैलोक्यस्यापीत्यर्थ । यौवतानि युवतीसमूहा यया तस्याः सबोधने श्रियानिर्जितविश्वयौवते । अलुक्समास । हे स्वामिनि, इत. अस्मिन् पार्श्वे । प्राच्या दिशीत्यर्थ । उज्जिहान समभ्युदयन् । 'मुखेन्दुनानेन सहोज्जिहानाम्' इति नैषधे । 'उज्जिहानामुदयन्तीम्' इति तद्वृत्ति । सविता सूर्यस्त्वया निपीयता सादरमवलोक्यताम् । यथा सूर्योदय सजातस्तथा तवापि कुलदिनकरः पुत्र सजात एवेति सादरत्वम् । किमुत्प्रेक्ष्यते । विभावर्या निशाया वियुज्यमानाना वियोगमाप्नुवता द्विजाना पक्षिणामर्थाच्चक्रवाकविहगमानाम् । 'विहगयो. कृपयैव शनैर्ययोरविरहविरहध्रुवभेदयोः' इति रघुवशे । सतते श्रेण्या असौ सूर्यलक्षणः स्फुरन् प्रकटीभवन् भाग्यभर पुण्यसमुदय इव ॥

निरित्वरीभिर्मधुपीभिरुल्लसत्सरोजकोशात्सखि मञ्जु गुञ्ज्यते ।
किं गायनीभिर्धवलस्य वासरश्रियाब्जबन्धोः करपीडनोत्सवे ॥ १३५ ॥

हे सखि, उल्लसत्सरोजकोशात् विकसत्कमलमुकुलान्निरित्वरीभिर्निर्गमनशीलाभिर्मधुपीभिर्भ्रमरीभिर्मञ्जु मनोहर यथा स्यात्तथा गुञ्ज्यते गुञ्जारव. क्रियते । किमुत्प्रेक्ष्यते ।

अब्जबन्धोर्भास्करस्य वासरश्रिया दिनलक्ष्म्या सम करपीडनोत्सवे पाणिग्रहणमहे धवलस्य गायनीभिर्गानकर्त्रीभिः । किं धवमङ्गलगायनीभिरिवेत्यर्थः ॥

हले हिमाम्भः पतितं विहंगमव्याहारलीलायितवल्लिपल्लवे ।
गायन्मृगाक्षीदशनच्छदे द्विजज्योत्स्नास्मितश्रीरिव लक्ष्यते क्षणम् १३६

हे हले हे सखि, 'कि नन्दि' कि मुरारि —क्रीडा कर्तु प्रवृत्तः स्वयमपि तु हले भूपतिर्भोजदेव ' इति धनपालप्रोक्तभोजस्तुतौ । विहगमाना पक्षिणा व्याहाराणा वचसाम् । कूजितानामित्यर्थ । 'व्याहारो भाषित वच' इति हैम्याम् । लीलया क्रीडया आचरित यत्र तादृश्या वल्ल्या लताया पल्लवे किसलये पतित हिमाम्भ तुहिनजल क्षण क्षणमात्र लक्ष्यते दृश्यते । केव । द्विजज्योत्स्नास्मितश्रीरिव । यथा गायन्त्या गान कुर्वत्या मृगाक्ष्याः स्त्रिया दशनच्छदे अधरे पर्यस्ता द्विजाना दन्ताना ज्योत्स्ना कान्तिस्तया कलितस्मितस्य हसितस्य श्रीर्लक्ष्मी क्षणमीक्ष्यते ॥

हैमाब्जनिर्यासपिशङ्गितैः[1]................................ ।
.... ॥ १३७ ॥

हे स्वामिनि, हेम्न इमानि हैमानि अब्जानि तेषा निर्यासै रसैरर्थात् परागमकरन्दैः पिशङ्गितै पिङ्गीकृतै सितच्छदैर्हंसै कृत्वा पल्वला सरोवराणि भान्ति । उत्प्रेक्ष्यते । वतंसै. स्वर्णशेखरैरिव । 'वष्टि भागुरिरल्लोपमवाप्योरुपसर्गयोः' इत्यकारलोप. । अपि पुनः क्रौञ्चै प्रसिद्धै पक्षिविशेषैः क्रेंक्रियते प्रभातप्रथमारम्भोत्थितै क्रेकारवो विधीयते । किमूत्प्रेक्ष्यते । कजाश्रये पद्माकरे पद्मसद्मनि वा प्रवेशे प्रवेशकरणमहोत्सवे तूर्यनिःस्वनै. किमु वादित्रनिर्घोषैरिव ॥

वाता वान्ति सितकजसरिद्वारि कल्लोलयन्तो
मन्दं मन्द स्खलितगतयः स्त्रैणवक्षोजशैलैः ।
जातिस्नेहात्किमिह मिलितुं कम्पितैराननाना-
माजानेया अपि हरिहयानाह्वयन्ते विभाते ॥ १३८ ॥

हे स्वामिनि, वाता प्रातर्वायवो वान्ति । वातास्त्रिविधा । वर्ण्यन्ते—शीता मन्दाः सुरभयश्च । तदेव दर्शयति—किंभूता वाता । स्मितानि विकसितानि कजानि कमलानि यत्र तादृश्याः सरितो नद्या वारि प्रवहत्पय पूर कल्लोलयन्तः लहरीकलित कुर्वन्त. उत्तुङ्गतरङ्गयुक्त विरचयन्त. । एतावता कमलकलितजलकल्लोलनेन सुगन्धत्व शीतत्व च दर्शितम् । पुन किंभूता । मन्द मन्द शनै. । 'मन्द मन्द नुदति पवनश्चानुकूलो यथा त्वाम्' इति मेघदूतकाव्ये । स्खलिता मन्दीभूता भग्ना वा गतिर्येषाम् । कै । स्त्रैणस्य युवतीजनव्रजस्य वक्षोजशैलै. विकञ्चुकितकुचाचलै । एतावता मन्दत्वं च इति

1. अर्धं मूलश्लोकस्त्रुटित. पुस्तके नोपलभ्यते

त्रिधापि वार्ता दर्शिताः । अपि पुनर्विभाते दिनोदये समये आजानेया॰ कुलीनाश्वा आननाना वक्त्राणां कम्पितैर्वल्गनैरूर्ध्वाधःकरणैर्हरेरिन्द्रस्य रवेर्वा हयास्तुरङ्गान् । 'हरिं विदित्वा हरिभिश्च वाजिभि॰' इति रघुवंशे । इति प्रसिद्धोच्चैःश्रवस्येकस्मिन्नश्वेऽपि इन्द्रस्याश्वबाहुल्यम् । तथा—'पर्य(र्ज)न्यहर्यश्वऋभुक्षिबाहु—' इति हैम्याम् । उच्चैःश्रवा श्वेताश्वः । हरयो नीलवर्णा अश्वा यस्येत्यन्यहरिद्वर्णवाजिसद्भाव॰ प्रोक्त॰ । रवेस्तु तुरङ्गमाना सप्तत्वेन बाहुल्यमेवास्ते । आह्वयन्ते आकारयन्ति । किमुत्प्रेक्ष्यते । जातेरश्वाना कुलस्य स्नेहात्प्रीतेः मिलितुमिह भुवि उच्चैर्गमनशक्त्यभावाद्भूमीमण्डले स्वसमीपे वा किमाह्वयन्ते ॥

चन्द्राननेऽमन्दमरन्दबाष्पा कुमुद्वती मुद्रितनेत्रपत्रा ।
विधोर्वियोगादिव कोशमध्यावरुद्धगुञ्जन्मधुपैर्विरौति ॥ १३९ ॥

चन्द्रानने सपूर्णपार्वणेन्दुरिव वदन यस्या । अथवा चन्द्रवदाल्हादक मुख यस्या सबोधने नार्थादेवि, कुमुद्वती कैरविणी कोशमध्ये स्वकुमुदमुकुलान्तराले अवरुद्धैश्चन्द्रास्तेन बद्धमुकुलमध्य एव स्थितै. । तथा—गुञ्जद्भि शब्दायमानैर्मधुपैर्भृङ्गैर्विरौति शब्दायते। इवोत्प्रेक्ष्यते । विधोर्भर्तुश्चन्द्रमसो वियोगाद्विरहादिव रोदिति । रोदनलक्षणमाह—किंभूता कुमुद्वती । अमन्दो बहुलो यो मरन्दो मधु स एव बाष्पो नेत्राम्बु अश्रुजल यस्या. । पुन किंभूता । मुद्रिते निमीलिते नेत्रे एव तत्तुल्ये वा पत्रे यस्याः सा ॥

उपगतमिहान्यस्माद्द्वीपात्प्रगेऽधिपतिं त्विषा-
मनुरतिपरीरम्भारम्भप्रसारिकरं पुरः ।
विकचवदना राजीविन्यः स्फुटोद्गतकण्टका
नयनकमलैरालोकन्ते वशा इव वल्लभम् ॥ १४० ॥

हे स्वामिनि, राजीविन्य पद्मिन्य. प्रगे प्रभाते त्विषा पति सूर्य नयनान्येव तत्तुल्यैर्वा कमलै. । कमललोचनैरित्यर्थ॰ । आलोकन्ते पश्यन्ति । का इव । वशा इव । यथा कामिन्यो वल्लभ स्वकान्त वीक्षन्ते । किंभूत सूर्य वल्लभ च । अन्यस्मादपरस्माद्द्वीपाद्वन्दिरात् । 'तेजोवसाने व्रजति द्वीपान्तरमहर्मणि' इति सूक्तोक्ते. । तथा—'द्वीपमन्तर्जले तटम्' इत्युक्तेश्च । इतरस्मात्कस्माच्चिद्द्वीपान्तरात् इह द्वीपे उपगतमागमने । 'गमनार्थाः समभ्युपाङ्भ्य परा॰ कथिता॰ ।' 'उपगतोऽपि च मण्डलनाभिताम्' इति रघुवंशे । उपगत प्राप्त इति तद्वृत्ति । पुन किंभूतम् । पुरोऽग्रे अनुरत्या अनुरागेण । 'रागोऽनुरागोऽनुरति' इति हैम्याम् । य परीरम्भ आलिङ्गन तस्यारम्भाय उपक्रमार्थं प्रसारिण प्रसरणशीला कराः किरणा हस्ताश्च यस्य । किंभूता. पद्मिन्यो वशाश्च । विकचवदना विकसितमुखा । पुन॰ किंभूता॰ । स्फुट प्रकटमुद्भूताः प्रादुर्भूताः कण्टका अङ्कुरविशेषा॰ । नालीत कण्टकाः स्यु. । 'कण्टक पद्मनाले' इति वचनात् । तथा—उद्गतो रोमाञ्चो यासाम् । 'रोमाञ्च कण्टको रोमविकारो रोमहर्षणम्' इति हैम्याम् । स्त्रीपुरुषयोरपि विशेषणानि स्युः ॥ इति सखिकथितरात्रिविरामविभातदिनकरोदयवर्णनम् ॥

आनन्दाद्वयवादमेदुरमना मध्ये सखीनामिति
प्रारब्धाभिनवोक्तियुक्तिरचना वाग्देवताश्रीजुषाम् ।
देवीना जयवाहिनीव सुमनोवल्लीव वा वीरुधा
ताराणा विधुमण्डलीव महिला कामप्यवाप श्रियम् ॥ १४१ ॥

सा महिला नाथी देवी सखीना स्ववयसी(स्या)ना मध्ये स्थिता सती कामप्यनिर्वचनीया श्रिय शोभामवाप लेभे । किंभूता सा । आनन्दस्य प्रमोदस्य योऽद्वयवादोऽद्वैतता तेन मेदुर पुष्ट मनो यस्याः । किंभूताना सखीनाम् । इति पूर्वोक्तप्रकारेणारब्धा प्रकाशिता अभिनवा नूतना उक्तयो वार्तास्तासा युक्तीना योजनाना न्यायाना रचना सदर्भास्तैः कृत्वा तासु वा वाग्देवताया सरस्वत्या श्रीजुषा शोभाभाजा वाग्वादिनीवद्वा लक्ष्मीभृताम् । केव कासा मध्ये श्रियमाप्नोति । देवीना देवाङ्गनाना मध्ये जयवाहिनी इन्द्राणीव । पुनः केव । वीरुधा वल्लीना मध्ये सुमनोवल्ली कल्पलतेव । ताराणा तारकाणाम् । 'भकनीनिकयोस्तारा' इति लिङ्गानुशासने । पुंस्त्रीलिङ्गे ताराशब्द । मध्ये विधुमण्डली चन्द्रबिम्बमिव । 'कुवलयमृणालमण्डला' इति लिङ्गानुशासने मण्डलशब्दस्त्रिलिङ्गे ॥

यं प्रासूत **शिवाह्वसाधुमथवा सौभाग्यदेवी** पुनः
श्रीमत्कोविदसिंह**सीहविमला**न्तेवासिनामग्रिमम् ।
तद्ब्राह्मीक्रमसेवि**देवविमल**व्यावर्णिते हीरयु-
क्सौभाग्याभिधहीरसूरिचरिते सर्गो द्वितीयोऽभवत् ॥ १४२ ॥

पण्डितदेवविमलगणिव्यावर्णिते हीरसौभाग्याभिधे महाकाव्ये हीरविजयसूरिचरिते द्वितीयः सर्गोऽभवत् जात ॥

इति पण्डितश्री**सीहविमल**गणिशिष्यपण्डित**देवविमलगणि**विरचिते **हीरसौभाग्य**नाम्नि महाकाव्ये कुरानाथीगजस्वप्न-तज्जागरिका-ऋषभदेवभरतदिग्विजय सखीकथितभरतदिग्विजयादि-रात्रिविरामदिनकरोदयवर्णनो नाम द्वितीय. सर्ग ॥

तृतीयः सर्ग ।

कल्पद्रुमाङ्कुरमिवामरशैलभूमी
रत्न विदूरधरणीव घनस्वनोत्थम् ।
अन्तर्मदोदयमिवेभकपोलपाली
नाथी ततोऽवहत दोहदलक्षणं सा ॥ १ ॥

तत स्वप्नदर्शनधर्मजागरिकरणानन्तर सा कुरामहभ्यपत्नी नाथीदेवी दोहदलक्षण गर्भ-

मवहत धत्ते स्म। 'सुदक्षिणा दोहदलक्षण दधौ' इति रघुवशे । तथा 'गर्भस्तु गरभो-भ्रूणो दोहदलक्षण च स' इति हैम्यामपि । केव। अमरशैलभूमीव। यथा मेरुमही कल्पद्रुमाङ्कुर सुरतरुप्ररोह वहते। पुन. केव। विदूरधरणीव । यथा विदूरपर्वतस्य पृथिवी। 'यथा विदूरीन्दिरदूरतां गमी' इति नैषधे। घनस्तनोत्थ प्रावृट्समयप्रादुर्भूत पयोधरधीरगर्जारवश्रवणसमुद्भूत रत्न वैदूर्य नाम मणि बिभर्ति । प्रावृट्काले हि सजलजलधरोर्जितगर्जिताकर्णनसमये एव विदूरभूधरभूमौ वैदूर्यरत्नशलाका. प्रादुर्भवन्तीति श्रुति। पुन केव। इभकपोलपालीव। यथा गजेन्द्रगण्डस्थलम्। पालीशब्दो दीर्घोऽप्यस्ति। यथा—'कालिन्दीकूलपालीषु' इति पाण्डवचरित्रे। अन्तर्मध्ये मदाना दानजलानामुदय प्रादुर्भाव धत्ते। 'अन्तर्मदावस्थ इव द्विपेन्द्र' इति रघौ॥

श्रीमन्महेभ्यपुरुहूतपयोरुहाक्षी
नीराज्यमानवदना शरदिन्दुबिम्बैः।
आसेदुषी शशिमुखी सुषमा दधाना
गर्भं पलालपिहितेक्षुशिशुं क्षमेव॥ २॥

शुक्ती रसोद्भवमिवाम्बु धनावलीव
माणिक्यराशिमिव शैवलिनीशवेला।
विद्याविशेषमिव विज्ञसभाप्तबिम्बं
प्रासादभूमिरिव वायुसखं शमीव॥ ३॥

रक्ताङ्कपङ्क्तिरिव कृष्णलताप्ररोह-
मात्रेयदृष्टिरिव वल्लभमौषधीनाम्।
धात्री निधानमिव शैलगुहेव सिंहं
कंसारिनाभिकजकोशकुटीव शंभुम्॥ ४॥

(त्रिभिर्विशेषकम्)

श्रीमतः शोभाभाजो गणनातीतलक्ष्मीकलितस्य वा, महेभ्याना अत्युच्चशिलोच्चयप्रमाणवारणपरिमाणसुवर्णवता व्यवहारिणा मध्ये पुरुहूतस्य इन्द्रस्य सर्वेभ्योऽपि लक्ष्म्या अतिशायित्वात् कुरासाधो पयोरुहाक्षी कमलनयना स्त्री नाथी नामा पत्नी सुषुमा सातिशयिनी शोभामासेदुषी प्राप्तवती। लेभे इत्यर्थ । किंभूता। शशिमुखी चन्द्रानना। कि क्रियमाणा। शरदिन्दुबिम्बै शरत्कालसबन्धिमृगाङ्कमण्डलै । अर्थात् वेधसा भ्रमणीक्रियाभि । नीराज्यमानमारात्रिक क्रियमाण वदन मुख यस्या । पुन कि कुर्वाणा। गर्भं धारयन्ती। केव। क्षमेव। यथा पलालैर्धान्यत्वग्भि पिहितमाच्छादि-

तमिक्षुशिशु बालरसालप्ररोहम् । 'इक्षुः स्याद्रसालोऽसिपत्रकः' इति हैम्याम् । 'रसाल इक्षौ चूते च' इत्यनेकार्थः । 'पलालजालैः पिहितः स्वय हि प्रकाशमासादयतीक्षुडिम्भः' इति नैषधे । त धारयन्ती भूमी सुषमामासादयति इति सर्वत्र योज्यम् ॥ पुन केव । शुक्तिरिव । यथा शुक्तिका रसोद्भव मौक्तिकम् । पुन केव । घनावलीव । यथा मेघमाला अम्बु जलम् । पुन केव । शैवालिनीशवेलेव । यथा समुद्रवेला माणिक्यराजीं रत्नमण्डलीम् । पुन केव । विज्ञसभेव । यथा विज्ञाना पण्डिताना सभा समाज श्रेणी वा विद्याना विशेष रहस्यमुपनिषद वा । 'ब्राह्मीव दौर्जनी ससद्वन्दनीया समेखला' इति चम्पूकथायाम् । पुन केव । प्रासादभूमिरिव । यथा प्रासादस्य जैनविहारस्य भूमि गर्भागारक्षोणी आप्तस्यार्हतो बिम्ब प्रतिमाम् । बाहुल्येऽपि मूलनायकस्यैवैक्येनैकमेवाप्तबिम्बमिति । पुन केव । शमीव । यथा शमी 'खेजडी'नामातरुर्वायुसख कृशानुम् ॥ पुन. केव । रक्ताङ्गपङ्क्तिरिव । यथा विद्रुममालिका कृष्णलताया 'कालीवेलि' इति प्रसिद्धाया प्ररोहमङ्कुरम् । पुन केव । आत्रेयदृष्टिरिव । यथा अत्रेर्मुनिविशेषस्येयमात्रेयी सा चासौ दृष्टिश्च । अत्रिनामतापससबन्धिनी दृक् । औषधीना वल्लभ विधुम् । 'विधुरत्रिदृग्जः' इति हैम्याम् । 'अथ नयनसमुत्थ ज्योतिरत्रेरिव द्यौः' इति रघौ । 'अत्रिजातस्य या मूर्तिः शशिन सज्जनस्य च' इति चम्पूकथायाम् । पुन केव । धात्रीव । यथा भूमिर्निधानम् । पुन. केव । शैलगुहेव । यथा गिरिकन्दरा केसरिणं सिहम् । पुन केव । कसारिनाभिकजकोशकुटीव । यथा कसारे कृष्णस्य नाभिस्तत्रोद्भूत यत्कज कमल तस्य कोश कुड्मल स एव कुटी पर्णतृणाच्छादितसदन सा शभु ब्रह्माणम् । 'शभुर्ब्रह्मार्हतोः शिवे' । 'नारायणनाभ्यम्भोरुहकुहरकुटीमधिशयानस्य' इति चम्पूकथायाम् । प्रागुक्तमस्ति । नाभिभवत्वेनेयमुपमा । 'नाभिपद्मात्मभूरपि' इति हैम्याम् ॥ इति गर्भाधानम् ॥

एकातपत्रमिह यत्तनुजो विधाता
साम्राज्यमिन्दुविशद जिनशासनस्य ।
शीताशुमण्डलमितीव सितातपत्री-
कर्तु स्वमूर्धनि तया स्पृहयाबभूवे ॥ ५ ॥

तया नाथीदेव्या स्वमूर्धनि निजमस्तके । उत्प्रेक्ष्यते । इति हेतो शीताशुमण्डल चन्द्रबिम्ब सितातपत्रीकर्तु श्वेतच्छत्र विधातु स्पृहयाबभूवे आचकाङ्क्षे । इति किम् । यत्तनुजो यस्यास्तनुज. पुत्रो जिनशासनस्य इह भूमण्डले एकमद्वितीयमातपत्र छत्र विधाता करिष्यतीति । किभृतम् । इन्दुविशद चन्द्रकलोज्ज्वलम् ॥

प्रेम्णा गुणाननुगुणीकृतवेणुवीणा
एणीदृशः सुमनसामदसीयसूनोः ।
गास्यन्ति ताभिरिति कीव(?)तया विधातुं
सौहार्दमम्बुजदृशा हृदि काम्यते स्म ॥ ६ ॥

तया अम्बुजदृशा नलिननयनया । उत्प्रेक्ष्यते । इति किं कारणात्ताभिः सुरीभिः सार्धं सौहार्दं मैत्र्यं विधातुं कर्तुं हृदि चित्ते काम्यते स्म वाञ्छ्यते स्म । इति किम् । यद्दसीयसूनोर्नाथीनन्दनस्य गुणान् शमदमसयमगाम्भीर्यधैर्यौदार्यस्थैर्यादिकान् सुमनसा देवाना तादृशापरानन्यागण्यग्रामगानश्रवणेन निजस्त्रैणोपरि नाभ्यसूयन्ति प्रत्युत प्रमोदन्ते इति सुमनस । तेषामेणीदृशो वशादेव्य. प्रेम्णा हृदयहार्देन स्नेहेन गास्यन्ति । किंभूता देव्यः । अनुगुणीकृता स्वस्वरानुयायिनीविहिता निजालापसदृशीकृता वेणवो वशास्तथा वीणा याभिः ॥

शौण्डीर्यचङ्क्रमणचारिमदानलीला-
श्रीभिर्यतो मम सुतस्तमधो विधाता ।
आरोढुमन्तरिति जम्भनिशुम्भकुम्भि-
कुम्भस्थले किमनया हृदि काम्यते स्म ॥ ७ ॥

अनया नाथीदेव्या । किमुत्प्रेक्ष्यते । इति हेतो जम्भनिशुम्भस्य शक्रस्य कुम्भिन ऐरावणस्य कुम्भस्थले स्कन्धप्रदेशे आरोढुं चढितुं काम्यते स्म चकमे । कुम्भस्थले चढित्वा उपवेष्टुं वाञ्छ्यते स्मेत्यर्थ । यतो यस्मात्कारणात् । शौण्डीर्यस्य पराक्रमस्य । 'पौरुषं विक्रमः शौर्यं शौण्डीर्यं च पराक्रमे' इति हैम्याम् । तथा—चङ्क्रमणचारिम्णो मन्थरगतिविलासमञ्जुलत्वस्य, तथा—दानस्य विश्राणनस्य मदवारिणो वा, लीला आधिक्यातिशयविलासास्तासां श्रीभि कृत्वा मम सुतो नन्दनस्तमैरावणमधो विधाता अध. कर्ता । तिरस्करिष्यतीत्यर्थ ॥

यत्तत्सुतो मधुरिवावनिजव्रजाना
कर्ता यशःसुरभिदिग्वलयः प्रबोधम् ।
प्रीतिं प्रणेतुमृतुना किमिति सितास्या
ग्रीष्माग्रजेन सह कामयते स्म चित्ते ॥ ८ ॥

यद्यस्मात्कारणात् तत्सुतस्तस्या नाथीदेव्या सुत पुत्र , मधुरिव वसन्तसमयवत् अवनौ पृथिव्या जाता अवनिजा जना द्रुमाश्च । 'भुविदिविजमहि(ही ?)यम्' इत्यजितशान्तिस्तववचनात् । भुविजा जना दिविजा देवा अलुक्समासेन नामानि यथा 'दिविपदो देवा.' 'क्षितिरुह कारस्करो विष्टर' इति हैम्याम् । तथा 'नृत्यन्ति भीमानुजगोजभाज '। भीमानुजोऽर्जुन स एव गोज शाखी त भजन्ते इति विदग्धमुखमण्डने । तेषा व्रजास्तेषां प्रबोध प्रतिबोध विकाश कर्ता करिष्यति । किंभूतस्तत्सुत । यशोभि कीर्तिभि. सुरभि सुगन्ध वासित दिग्वलय दिशा विभागो यस्मात् । अथ वा । यश सुरभीकृतदिग्वलय यशसा स्वकीर्त्या सुरभीकृत सकलदिङ्मण्डल येन । कृतमध्यमपदस्य लोपे निमित्ताभावे नैमित्तिकस्याप्यभाव. । कृधातौ परे च्विप्रत्ययनिमित्ते गते दीर्घस्याप्यभावो जात

इति। सुरभिदिग्वलयो वसन्तोऽपि। विविधविकसिततरुकुसुमपरिमलैः सुगन्धीकृताखिलदिक्चक्रः स्यात्। इति हेतोः स्मितास्या हसितवदना नाथीदेवी ग्रीष्माग्रजेन निदाघसमयवृद्धभ्रात्रा उष्णकालात्प्रथमजत्वेन वसन्तानन्तरं हि ग्रीष्मसमयोद्भवनात्। ऋतुना वसन्तऋतुना समं सार्धं प्रीतिं स्नेहं प्रणेतुं कर्तुं हृदि चित्ते कामयते स्म ईहते स्म ॥

तस्याः सुतो रविरिवाम्बुजपाणिविश्व-
चक्षुः प्रबोधकरकृत्ततमा महस्वी।
भावी यतः किमिति पद्मदृशा च काङ्क्षे
तन्मण्डलं स्वसदनेऽनिशमुज्जिहानम् ॥ ९ ॥

यतः कारणात्तस्या नाथीदेव्याः सुतः पुत्रो रविर्भानुमानिव अम्बुजे पद्मे इव पाणी हस्तौ यस्य। तथा—अम्बुजमाकृत्या कमलं पाणौ यस्य। तथा—विश्वस्य जगज्जनस्य धर्ममार्गप्रकाशकत्वेन चक्षुरिव चक्षुः। तथा प्रबोधः तत्त्वज्ञानं तस्य करः कारकः। प्रतिबोधदायक इत्यर्थः। तथा कृत्तं छिन्नं तमः पापमज्ञानं वा येन स तादृशो भावी भविष्यति। रविस्तु—कमलकलितकरः जगच्चक्षुर्नामा। प्रबोधो विनिद्रता जागरणं तत्कारकः दलितान्धकारश्च वर्तते। पुनः किंभूतः। महस्वी प्रतापवान्। कुदृशामधृष्यः। अथ वा—उत्सववान्। उत्सववाच्यपि महःशब्दः सकारान्तोऽप्यस्ति। यथा नैषधे—'एनं महस्विनमुपैहि सदारुणोच्चैः' इति। महस्विनमुत्सववन्तमिति तद्वृत्तिः। यत्र यत्रैष व्रजति तत्र तत्रोत्सवपरम्परा पदे पदे भविष्यन्तीत्यर्थः। रविरपि तेजस्वी इति हेतोः किमुत्प्रेक्ष्यते। पद्मदृशा कमललोचनया नाथीदेव्या तया तन्मण्डलं रविबिम्बमनिशमहोरात्रं स्वसदने निजमन्दिरे उज्जिहानमुदयमानं चकाङ्क्षे वाञ्छितम् ॥

स्वः सानुमन्तमधिरोढुमथात्मदर्शी-
कर्तुं विधुं पुनरपांपतिमुत्तरीतुम्।
सिद्धालयेष्वपि सभाजयितुं जिनान्सा
गर्भानुभावत इयेष यथार्हदम्बा ॥ १० ॥

सा नाथी गर्भानुभावतः शुभगर्भप्रभावात् स्वः सानुमन्तं सुमेरुम्। 'रत्नसानुः सुमेरुः स्वः स्वर्गिकाञ्चनतो गिरिः' इति हैम्याम्। अधिरोढुमध्यासितुं चढितुम्। अथ पुनर्विधुं चन्द्रमसमात्मदर्शीकर्तुं दर्पणं विधातुम्। स्वाननविलोकनायेति शेषः। पुनरन्यत्। अपांपतिं समुद्रमुत्तरीतुं स्वभुजाभ्यामखिलमपि जलमाक्रम्य तीर्त्वा परतटे प्रयातुम्। अपि पुनः सिद्धालयेषु शाश्वतजिनप्रासादेषु जिनान् शाश्वतनामभाजः ऋषभवर्धमानचन्द्राननवारिषेणान् तीर्थकृत्प्रतिमाः सभाजयितुं पूजयितुम्। 'सभाजनं तत्र ससर्ज तेषां सभाजने पश्यति विस्मिते सा' इति नैषधे। सभाजनं पूजनमिति तद्वृत्तिः। 'सभाजनार्थं

सभाजयति' इति क्रियाकलापे। तथा 'भ्रुवा विनिर्दिश्य सभा सभाजितम्' इत्यपि नैषधे। सभया सभाजनेन सभाजित पूजितमिति तद्वृत्तिः। अथ प्रस्तुतम्। इयेष पूर्वोक्त मन्दराधिरोहणादि सर्वमपि वाञ्छति स्म। केव। अर्हदम्बेव। यथा जिनजननी श्रीजिनगर्भानुभावात् पूर्वोक्तप्रकारानन्यानपि शुभदोहदोद्भूतप्रकारान् काङ्क्षति स्म॥ इति दोहदा॥

तद्दोहदप्रकरपूर्तिविधौ सुपर्व-
वल्ल्या विधेरिह तथा स्पृहया व्यलासि।
श्रेयोवतामिव ततिः परिपूर्णकामा
जज्ञे यथानतिचिरादियमायताक्षी॥ ११॥

इहास्मिञ्जगति तस्या गर्भवत्याः दोहदाना गर्भानुभावोद्भूताभिलाषाणा प्रकरस्य समूहस्य प्रपूर्तिविधौ प्रकर्षेण सपूर्णीकरणप्रकारे सुपर्ववल्ल्या कल्पलतातुल्यया विधेर्जगत्सृष्टिकर्तु स्पृहया वाञ्छया तथा तेन प्रकारेण व्यलासि विलसित प्रवृत्तम्। तथा कथम्। यथा आयताक्षी आयते प्रसृतिप्रमाणे कर्णान्त यावत्प्रसृते वा अक्षिणी नेत्रे यस्या सा इय नाथी अनतिचिरात्स्तोककालादेव परिपूर्णकामा सपूर्णीभूताभिलाषा निवृत्तमनोरथा जज्ञे जाता। केव। श्रेयोवता ततिरिव। यथा पुण्याढ्याना जनाना श्रेणी अभिलाषाविर्भवनानन्तर त्वरित प्रबलपुण्यवत्त्वात्पूर्णमनोरथा जायते॥

सा दोहदोदयकृशीकृततत्प्रपूर्ति-
सप्रापितोपचयसचरचारिमश्रीः।
भाति स्म फाल्गुनविपत्त्रितचैत्रसान्द्री-
भूतावनीरुहततिर्विपिनस्थलीव॥ १२॥

सा नाथी भाति स्म। किभूता। पूर्व तेषा दोहदाना जगत्प्रशस्यानामुदयेनाविर्भावेन कृशीकृता दुर्बला विहिता पश्चाच्च तेषा दोहदाना प्रपूर्त्या प्रकर्षेण पूरणेन सपूर्णभवनेन सप्रापितः सम्यक्प्रकारेण लम्भित आसादितो वा उपचय पुष्टिर्यस्य येन वा तादृशस्य सचरस्य देहस्य चारिम्णो मनोहरताया श्रीर्यस्या, चारुत्वयुक्ता लक्ष्मीर्यस्या सा वा, समासान्तविधेरनित्यत्वात्। केव। विपिनस्थलीव यथा वनभूमिर्भाति। किभूता वनस्थली। प्रथम फाल्गुनेन फाल्गुनिकमासेन विगतानि पत्त्राणि पर्णानि येभ्यस्ते विपत्त्रा। विपत्त्रान् करोतीति विपत्त्रयति। 'तत्करोति तदाचष्टे' इतीञ्प्रत्यय। विपत्त्र्यन्ते स्म इति विपत्त्रिता। अथवा। विपत्त्रत्व सजातमेष्वेषा वा। 'इतो जातार्थे' इतीत प्रत्ययेऽपि। विपत्त्रिता पत्त्ररहिता कृता इत्यर्थ। पश्चाच्चैत्रेण मधुमासेन सान्द्रीभूता पल्लवपुष्पफलघनच्छाया जाता अवनीरुहा वृक्षास्ते विद्यन्ते यस्या सा॥

निस्तीर्य दोहदभवार्तिमथैणचक्षु-
र्मेदस्वितामवयवेषु बभौ वहन्ती।

स्मेरद्दलैरुपचिता नवशारदीन-
नालीकिनीवदतिवाहितवारिवाहा ॥ १३ ॥

अथ दोहदपूर्णीभवनानन्तरम् । एणचक्षुर्मृगनेत्रा नाथी अवयवेष्वङ्गेषु मेदस्विता पुष्टिं वहन्ती बिभ्रती सती बभौ राजते स्म । किं कृत्वा । दोहदेभ्यो गर्भानुभावोत्पन्नविविधाभिलाषेभ्यो भवामुत्पन्नामर्तिं पीडा चिन्ता वा निस्तीर्य निरस्य । किंवत् । नवशारदीननालीकिनीवत् । यथा नवा नूतना शारदीना शरत्कालसबन्धिनी नालीकिनी कमलिनी स्मेरद्भिर्विकसद्भि । 'स्मेरदम्भोरुहाराम' इति पाण्डवचरित्रे । दलै' पत्रैरुपचिता पुष्टा कृता । पुन किंभूता । अतिवाहितो वारिवाहो मेघसमयो यया । 'वर्षासु कमलानि शीर्यन्ते विद्राणपङ्कजसरसि' इति चम्पूकथायाम् । 'त्रिदिवसमुद्भवन्ति प्रोन्मीलत्सु नीलनीरजेषु शरच्छ्रीकटाक्षेष्विव' इत्यपि चम्पूकथायाम् ॥

शुद्धा क्रिया विदधतामधिभूर्यदेष
भावीरित किमिति भागवतैः प्रतापैः ।
आनन्दपूर्वविमलव्रतिवासवस्ता
प्राग्जन्मनः समय एव समुद्दधार ॥ १४ ॥

आनन्द इति शब्द पूर्वं यस्य तादृशो विमल' एतावता आनन्दविमलनामा व्रतिना साधूना मध्ये वासव' शक्र सुरीन्द्र जन्मन' प्राक्समये एवार्थात् श्रीहीरविजयसूरिजन्मकालात्प्राक् पूर्वकमेव निर्दोषा निरवद्या क्रियामनुष्ठानमुद्दधार समुद्धरति स्म । एतावता हीरकुमारे गर्भेऽवतीर्णमात्र एवानन्दविमलसूरि क्रियोद्धार कृतवानित्यर्थ । किमुत्प्रेक्ष्यते। भागवतैर्भविष्यत्सूरिसबन्धिभि' प्रतापै प्रभावैर्माहात्म्यै । 'स प्रताप प्रभाववत्' इति हैम्याम् । इति हेतो ईरित प्रेरित किम् । यत्कारणात् एष हीरविजयसूरि' शुद्धा निर्मला क्रियामनुष्ठान विदधता साधूनामधिभूरधिपतिर्भावी स्वामी भविष्यति । प्रागित्यव्ययम् ॥

कालागुरुद्रवकरम्बितगन्धधूली-
पत्रावलीकलितपाण्डुरगण्डभाजा ।
छायाधरः शरदपास्तपयोदरोधो-
ऽवश्याय दीधितिरहस्यत तन्मुखेन ॥ १५ ॥

तन्मुखेन नाथीवदनेन अवश्यायदीधितिर्हिमद्युति । 'अवश्यायस्तु तुहिन प्रालेय मिहिका हिमम्' इति हैम्याम् । अहस्यत हसित । तिरस्कृत इत्यर्थ । किंभूतेन तन्मुखेन । कालागुरुद्रवेण काकतुण्डस्य पयसा पङ्केन वा करम्बिताया व्याप्ताया गन्धधूल्याकस्तूर्या पत्रावलीभि कलितौ सयुतौ । तथा—गर्भानुभावात्पाण्डुरौ विशदौ गण्डौ कपोलौ भजतीति भाक् तेन भाजा उल्लसद्बहलमृगमदजललिखितविचित्रपत्रभङ्गभैर्व्यविपुलकपोलमण्डलेन मुखेन । 'शशाङ्कमन्त.स्फुरत्कलङ्कमुपहसन्ती' इति चम्पूकथायाम् ।

किंभूतश्चन्द्र । छायामन्तःश्यामतां धरतीति । पुनः किंभूतः । शरदा घनात्ययेन अपास्तो निराकृतः पयोदाना मेघानाम् । 'प्रावृषेण्यो घनो जलदायी न शारदः' । यत उक्तम्—'अन्ये ते [खलु नीरदा] जलधरास्तृष्णा विनिघ्नन्ति ये भ्रातश्चातक किं वृथात्र रटितैः खिन्नोऽसि विश्राम्यताम् । मेघः शारद एष काशधवलः पानीयरिक्तोदरो गर्जत्येव हि केवलं भृशमपां नो बिन्दुमुद्यच्छति ॥' इति वप्पीहाष्टके । अतः पयोदनाम सार्थकम् । रोधो रुन्धनं यस्याः ॥

लीलाचलद्दलगणा विगलन्मरन्द-
लुभ्यन्निलीनमधुपा सितपद्मपङ्क्तिः ।
प्रस्पन्दमाननयनेन सविभ्रमभ्रू-
भाजा यदीयवदनेन विडम्ब्यते स्म ॥ १६ ॥

यदीयवदनेन गर्भसमयत्वात् पाण्डिममण्डितेन नाथीमुखेन सितपद्मपङ्क्तिः कुमुदमण्डली। 'श्वेते तु तत्र कुमुदम्' इति हैम्याम्। विडम्ब्यते स्म अनुक्रियते स्म । 'पुण्डरीकातपत्रस्तं विकसत्काशचामरः । ऋतुर्विडम्बयामास न पुनः प्राप तच्छ्रियम् ॥' इति रघौ । शरदृतुस्तं रघुं राजानं विडम्बयामास । अत्र चामरादिभिरनुचकार, परं तल्लक्ष्मीं न प्रापेति तद्वृत्तिः । किंभूतेन वदनेन। प्रस्पन्दमाने स्वभावचपले नयने लोचने यस्मिन्। 'प्रस्पन्दमानपरुषेतरतारमन्तश्चक्षुस्तव प्रचलितभ्रमरं च पद्मम्' इति रघौ । पुनः किंभूतेन मुखेन। सह विभ्रमेण विलासेन वर्तते तादृशीं भ्रुवं नयनोर्ध्वरोमपद्धतिं भजतीति । किंभूता सितपद्मपङ्क्तिः । लीलया नातिशयेन मन्दमरुत्प्रेरणया चलतां लोलीभवतां दलानां पत्राणां गणो यत्र । पुनः किंभूता । विगलन्तो निष्पतन्तो ये मरन्दा मधूनि तदर्थं लुभ्यन्तो लोलुपीभवन्तोऽत एव निलीनाः कोशान्तर्निश्चलीभूय स्थिता मधुपा भ्रमरा यस्याम् । तादृशी कुमुदावली सगर्भत्वेन पाण्डुरमुखस्योपमानमिदम् । स्वभावमुखस्यान्योऽर्थः । निःसरन्मधुकृते लुब्धीभवतां निलीनानां च भृङ्गाणामासितमवस्थितं यत्र तादृक् पद्मपङ्क्तिः हसिता ॥

नीलारविन्दनयना कलमावदाता
बन्धूकदन्तवसना सितकान्तिवक्त्रा ।
काशस्मिता कुमुदिनी सुरभिर्मराल-
लीलागतिः सरसि वाजनि सा तदानीम् ॥ १७ ॥

सा नाथी तदानीं तस्मिन् गर्भाधानसमये शरदिव घनात्ययसमय इव अजनि सजाता। किंभूता नाथी देवी शरच्च । नीलारविन्दे इन्दीवरे । 'नीले तु स्यादिन्दीवरम्' इति हैम्याम् । उत्पले तद्वत्ते एव वा नयने यस्याः । पुनः किंभूता । कलमाः कलमनामशालयः तद्वत्तैश्चावदाता गौरकान्तिः । पुनः किंभूता । बन्धूकानि बन्धुजीवकतरुकुसुमानि म-

ध्याह्न एव विकसनशीलानि 'विपोरिया' इति लोके प्रसिद्धानि । 'बन्धूकप्रसवारुणाम्बरधराम्' इति लघुस्तवे । तथा 'बन्धूकबन्धूभवदेतदस्या मुखेन्दुनानेन सहोज्जिहानाम्' इति नैषधेऽपि । तद्वत्तान्येव वा दन्तवसनमधरो यस्याः । पुनः किंभूता । सिता उज्ज्वला कान्तिर्यस्य तादृक् वक्त्रं मुखं यस्याः । पक्षे सितकान्तिश्चन्द्र एव वदनं यस्याः । पुनः किंभूता । काशः ईषीकाः कासाः प्रसिद्धास्तद्वत्ते एव स्मितमीषद्धसितं यस्याः । पुनः किंभूता । कुमुदिन्यः कैरविण्यस्तथा ताभिश्च सुरभिः सुगन्धिः । पुनः किंभूता । मरालाः राजहंसास्तद्वत्तेषां च लीलया मन्थरतया गतिर्गमनं यस्या वा । वर्षासु हंसा मानससरसि यान्ति । 'प्रोषितकलहंसवयसि' इति चम्पूकथायां मेघवर्णने । प्रोषिताः मानसं प्रति प्रस्थापिताः कलहंसा एव वयांसि पक्षिणो येनेति तट्टिप्पनके । तथा 'शरदि पुनरत्रायान्ति' इति कविसमयः ॥

माणिक्यभूषणगणैर्न तदा कदाचि-
त्खेदोदयाद्वपुरभूष्यत चन्द्रमुख्या ।
क्रीडागतामरकरावचिताम्बुजाता
जानेऽनुयातुमनसा सरितं सुराणाम् ॥ १८ ॥

तदा गर्भसमये चन्द्रमुख्या नाथीदेव्या विधुवदनया कदाचिदपि माणिक्यानां मणीनामुपलक्षणात्स्वर्णरजतादीनां भूषणानामाभरणानां गणैः समूहैः वपुः स्वशरीरं नाभूष्यत न भूषितं नालङ्कृतवती(?) । अल्पशब्दस्त्वभावस्यैव वाची । नालचक्रे । कस्मात् । खेदोदयात् गर्भधारणनिर्वेदाविर्भावात् । तत्राहमेव जाने उत्प्रेक्ष्यते वा । क्रीडार्थं जलावगाहलीलाकृते आगतानाममराणामर्थाद्देवीसखानां देवानां करैर्हस्तैरवचितानि स्वप्रियाहारावतंसादिक्रियाकृते चुण्टितानि । गृहीतानीत्यर्थः । अम्बुजानि कमलानि यस्याः तादृशीं सुराणां सरितं देवनदीं स्वर्गङ्गामनुयातुं स्वेनानुकर्तुकामयेव । अत्र जाने इवार्थे ॥

रेजे स्तनाननविनीलिममञ्जुलेन
यस्याः समुज्ज्वलपयोधरयामलेन ।
केलीकृते मरकिताङ्कितसानुनेव
रौप्येण शैलयुगलेन मनोभवस्य ॥ १९ ॥

यस्या गर्भवत्याः समुज्ज्वलेन गर्भानुभावात्पाण्डुरीभूतेन पयोधरयामलेन स्तनद्वन्द्वेन रेजे । तथा—'ऐरावतमस्तकपिण्डपाण्डुरमुच्चचूचुकश्यामलिम्नालङ्कृतम् आपूर्यमाणमन्तःक्षीरेण क्षणमखिद्यत पयोधरद्वन्द्वमुद्वहन्ती' इति चम्पूकथायाम् । किंभूतेन । स्तनाननयोश्चूचुकयोर्विनीलिम्ना प्रकृष्टश्यामत्वेन मञ्जुलेन मनोज्ञेन । इवोत्प्रेक्ष्यते । मनोभवस्य कामस्य केलीकृते क्रीडार्थं रौप्येण रजतसंबन्धिना शैलयुगेन गिरियुग्मेनेव । किंभूतेन । मरकतैरश्मगर्भिनीलमणिभिरङ्कितं कलितम् । रचितमित्यर्थः । सानु शिखरं यत्र ॥

यस्याः समेचकिमचूचुकचञ्चुरेण
व्यभ्राजि शुभ्रिमभृता स्तनयोर्द्वयेन।
यन्मानसाश्रयनिवासिरतीशरत्यो-
र्विप्रो विनोदमधुपाङ्ककुमुद्युगेन ॥ २० ॥
प्रेम्णा प्रणेतुमजरामरता प्रसह्य
विश्राणितेन विधिना कुसुमायुधेन।
रौप्येण नीलदृषदां दधता पिधानं
पीयूषपूर्णकलशीयुगलेन किं वा ॥ २१ ॥

यस्या गुर्विण्या स्तनयोर्द्वयेन व्यभ्राजि शुशुभे। किंभूतेन। सह मेचकिम्ना श्यामलत्वेन वर्तेते ये ते समेचकिमनी कृष्णत्वकलिते तादृशे चूचुके स्तनवृन्ते ताभ्या चञ्चुरेण मनोहारिणा। पुन. किंभूतेन। शुभ्रिमाण पाण्डुरता बिभर्तीति। तत्र वयमेव विद्म। उत्प्रेक्षामहे वा। यन्मानस नार्थीचित्त तदेवाश्रय स्थान गृह वा तत्र निवसनशीलयो रतीशरत्यो स्मरतद्भार्ययो' विनोदार्थं क्रीडाकृते मधुकरा भ्रमरा अङ्के क्रोडे सन्त्यस्येति तादृशा कुमुद्युगेन कैरवद्वयेनैव किं वा। अथ वा प्रसह्य प्रसन्नीभूय विधिना ब्रह्मणा कुसुमायुधस्य मदनस्य विश्राणितेन प्रदत्तेन रौप्येण राजतेन रजतसबन्धिना पीयूषपूर्णेन अमृतभृतेन सुधारसपरिपूरितेन कलशीयुगेन कुम्भीद्वयेनेव। कुम्भकलशशब्दौ पुस्त्रीलिङ्गे। 'अवलम्बितकर्णशष्कुलीकलशी क रचयन्नवोचत' इति नैषधे। कलशीयुगेन किंकुर्वता। नीलदृषदा हरिन्मणीना पिधान दधता बिभ्रता। किं कर्तु दत्तेन। प्रेम्णा पितामहत्वस्नेहेन अजरामरता जरामरणराहित्य प्रणेतु कर्तुम् ॥ युग्मम् ॥

पीनस्तनद्वयममेचकितं पयोभि-
स्तस्याः क्षण क्षणमपूर्यत गर्भवत्याः।
सान्द्रै रसैरिव विकस्वरकैरविण्याः
कोशद्विक विशदिमश्रियमुद्वहन्त्या ॥ २२ ॥

तस्या गर्भवत्या गुर्विण्या पीन पुष्ट तथा अमेचकित पाण्डुरीभूत स्तनद्वय कुचद्वन्द्व क्षण क्षण पयोभि. स्तन्यै। दुग्धैरित्यर्थ। अपूर्यत पूर्ण जायते स्म। निभृत ध्रियते स्म। किमिव कोशद्विकमिव। यथा विकस्वराया विकसनशीलाया। 'प्रभातेऽम्भोजिनीवासि किं चाकस्माद्विकस्वरा' इति पाण्डवचरित्रे। कैरविण्या कुमुदिन्या मुकुलयुगल क्षण क्षण सान्द्रैर्बहलैर्घनै रसैर्मकरन्दै सपूर्यते। किं कुर्वत्या कैरविण्या। विशदिम्न श्वेततायाः श्रिय शोभा तस्या अप्यर्थध्वनि। विशदिम्ना सतीत्वेन। 'असूर्यपश्या राजदारा' इति वचनात्। नैर्मल्येन पावित्र्येण वा युक्ता श्रिय लक्ष्मीमिन्दिरा वा उद्वहन्त्या बिभ्राणाया ॥

दम्भोलिभूषणभरोद्भवदंशुचाप-
चक्राङ्कितेन पयसा परिपूरितेन ।
आदीयते किमु समुन्नमता चकोर-
चक्षुःपयोधरयुगेन पयोधरश्रीः ॥ २३ ॥

चकोरी चकोरश्च चकोरौ । 'पुमान् स्त्रिया' स्त्रिया सहोक्तौ पुमान् शिष्यते न स्त्री इति प्रक्रियासूत्रेण चकोरौ तयोश्चक्षुषी इव रक्ते चक्षुषी नेत्रे यस्यास्तस्या । पयोधरयुगेन स्तनद्वन्द्वेन । किमूत्प्रेक्ष्यते । पयोधराणा जलवाहाना मेघाना श्री लक्ष्मी शोभा वा आदीयते किमु गृह्यते इव । किंभूतेन पयोधरयुगेन । दम्भोलीना वज्ररत्नानामाभरणाना भराद्वृन्दादुद्भवन्त प्रकटा जायमाना ये नि सरन्तो वा अंशव किरणास्तै. । अर्थात् प्रारब्धेन चापचक्रेण धनुर्मण्डलेन अङ्कितेन कलितेन । 'उल्लसन्मयूखमञ्जरीरचितेन्द्रचापचक्राण्याभरणानि' इति चम्पूकथायाम् । तथा 'वृता विभूषामणिरश्मिकार्मुकै' इति नैषधेऽपि । पुन. किंभूतेन । स सम्यक् समीचीन यथा स्यात्तथा उन्नमता उच्चैर्भवता उन्नतीभवता च । पुन किंभूतेन । पयसा स्तन्येन पानीयेन च परि सामस्त्येन पूरितेन भृतेन ॥ इति कपोलस्तनादिपाण्डिमा स्तनयो पय पूर्णत्व च ॥

संपूर्णचन्द्रवदना प्रसवोन्मुखत्वं
पूर्णेऽथ गर्भसमये बिभरांबभूव ।
वर्षाभिमुख्यमुपकण्ठवितिष्ठमान-
ज्येष्ठोन्मुखीकृतजनाम्बुदमण्डलीव ॥ २४ ॥

अथ सार्धसप्तदिनाधिकनवमासपूर्णीभवनोत्तर सपूर्ण. षोडशकलाकलित· पूर्णिमासबन्धी । चेदेकयापि कलया यत्रेन्दुर्हीन स्यात्सा तिथिरनुमितिरित्युच्यते । 'कलाहीने त्वनुमिति' इति हैमीवचनात् । पूर्णिमायामेव सपूर्णश्चन्द्र स्यादत सपूर्णचन्द्रवदनेति । तेन पूर्णिमायामभ्युदितो यश्चन्द्रस्तद्वद्वदन वक्त्र यस्या पार्वणेन्दुमुखी सा नाथी गर्भस्य समये काले पूर्णे परिपूर्तिभाव प्राप्ते सति सार्धसप्तदिनाधिकनवसु मासेषु सपूर्णीभूतेषु सत्सु प्रसवस्य सतानजननस्य उन्मुखता बिभराबभूव धारयामास दधाति स्म । केव । अम्बुदमण्डलीव । यथा मेघमाला कादम्बिनी वर्षण वर्ष वृष्टिस्तस्याभिमुख्य वर्षणसमुखता धत्ते । किंभूता सा कादम्बिनी च । उपकण्ठे समीपे वितिष्ठमाना स्थिति कुर्वाणा ज्येष्ठा कुलवृद्धस्त्रियो ज्येष्ठमासश्च यस्या । पुन किंभूता । उन्मुखीभूता गर्भानुभावावगतलोकोत्तरप्रभावसतानावलोकनार्थमुत्कण्ठीकृता उच्चमुखाश्च कृता । वर्षाकाले हि लोका उन्मुखीभूय मेघागम विलोकन्ते । यथा चम्पूकथायाम्— 'तिरस्कृतशशाङ्ककान्तिकलापोच्चमुखमण्डला' । अथ तट्टिप्पनकम्—स्त्रिय वर्षाश्च किंभूता । तिरस्कृत शशाङ्कस्य कान्तिकलाप शोभासमुदायो येन तादृशमुच्चमुन्नत

मुखमण्डल यासा तथा तिरस्कृता आच्छादिता शशाङ्कस्य चन्द्रस्य कान्तिश्चन्द्रिका याभिस्तथा काय पयोवाहपानीयाय लापा कुटुम्बीजनजेगीयमानरासकास्तैरुच मेघागमविलोकनार्थमूर्ध्व मुख वदन येषा तादृशा मण्डला देशा यासु इति । तादृशा जना विश्वलोकाश्च यया ॥

वंश्यै सुधाशनचिकित्सकयोरिवार्भ-
मूत्याविनिर्मितिविशारदतां दधानैः ।
अध्यूषिरेऽखिलभिषग्वृषभैर्महेभ्य-
जम्भद्विषद्भवनगर्भभुव प्रदेशा ॥ २५ ॥

अर्भस्य बालकस्य भूत्याया विनिर्मितौ करणे विशारदता पाण्डित्य दधानैर्बिभ्रद्भि अखिलेषु समग्रेषु भिषक्षु वैद्येषु प्रधानत्वाद्वृषभा पुङ्गवास्तै । दायीप्रमुखैरित्यर्थ । तथा 'कुमारभृत्याकुशलैरविष्ठिते भिषग्भिराप्तैरथ गर्भवेश्मनि' इति रघौ । महेभ्येषु महाव्यवहारिषु जम्भद्विषत शक्रस्य सर्वोत्कृष्टत्वात्कुरासाहस्य भवनस्य गेहस्य गर्भभुवो मध्यभूमे प्रदेशा विभागा अध्यूषिरे । आशिश्रियिरे । सश्रिता । उत्प्रेक्ष्यते । वैद्यै सुधाशनाना देवाना चिकित्सकयोर्वैद्ययोर्दस्रयो स्वर्लोकवैद्ययोर्वंश्यैर्गोत्रे समुत्पन्नैरिव ॥ इति प्रसवसमय ॥

लग्नं गुरौ शिखिनि शीलति युग्मनाम
भूमीभवे भजति खिङ्ग इवाथ कन्याम् ।
याते तुला सितमरीचिसुते सिते च
सूरेऽपि सारस इवालिविलासशीले ॥ २६ ॥

राहौ पुन मुक्तिनीव धनं प्रपन्ने
पत्यौ रतेरिव विधौ मकराश्रयेव ।
मीन शनौ सलिलवन्मदयत्यदीन-
मित्थ ग्रहेषु तदयाभ्युदयावहेषु ॥ २७ ॥

विश्वावनीधरशिलीमुखपूषसंख्ये
-सवत्सरेऽवनिपुरदरविक्रमार्कात् ।
मास सहस्य विशदश्रियमाश्रयन्त्या
जन्मानुभावत इवास्य तिथौ नवम्याम् ॥ २८ ॥

लग्नोदयेऽथ शुभशसिनि सार्वभौम-
जन्मोचितेऽहनि ससाधिमधिष्ण्ययोगे ।

कूलकषा मखभुजामिव केकियान-
माखण्डलामृतमयूखमुखी जयं वा ॥ २९ ॥
आमोदमम्बुरुहिणीव विजृम्भमाणा
पञ्चार्चिष शुचिमरीचिचकोरचक्षुः ।
सौदामनीवलयमम्बुदमालिकेव
पृथ्वीव तीर्थमनघं कृषिमुर्वरेव ॥ ३० ॥
पीयूषकान्तिमिव दुग्धपयोधिवेला
सिहं महामृगरिपोरिव वा महेला ।
विश्वावबोधमिव वासरवक्त्रलक्ष्मी·
श्रीखण्डसालमिव वा मलयाचलोर्वी ॥ ३१ ॥
शृङ्गारयोनिमिव नीरजनाभपत्नी
राज्ञ· प्रतापमिव वा जगतीजयश्री ।
आचार्यमध्वरभुजामिव फाल्गुनी सा
नाथी क्रमेण तनयं जनयांचकार ॥ ३२ ॥
(सप्तभि· कुलकम्)

सा नाथी क्रमेण परिपाट्या तनय नन्दन जनयाबभूव जनयति स्म । कस्मिन्सति । लग्न मूर्त तनुभवन गुरौ बृहस्पतौ, तथा शिखिनि केतुग्रहे । 'अश्लेषाभू शिखी केतु ' इति हैम्याम् । शीलति भजति सति । किंभूत लग्नम् । युग्म मिथुनमिति नाम यस्य इति गुरुकेतूलग्ने । पुन कस्मिन्सति । भूमीभवे मङ्गले कन्या भजत्याश्रयति सति । कस्मिन्निव । खिङ्ग इव । यथा विटः कन्या कुमारिकामपरिणीता स्त्रिय भजते । इति कन्याया मङ्गल । पुन कस्मिन्सति । सितमरीचेश्चन्द्रस्य सुते बुवे च पुन· सिते शुक्रे सति । किंभूते बुधे शुक्रे च । यावे प्राप्ते । काम् । तुला तुलानामलग्नम् । अर्थात्तुलाया बुधे शुक्रे च सति । अपि पुन । सूरे सूर्ये अलिनाम वृश्चिकलग्न तत्र यो विलास । 'लस श्लेषणक्रीडनयो ' इति धात्वर्थात् । श्लेषणमाश्रयण स्थिति तत्र शील स्वभावो यस्य । क इव ।सारस इव । यथा सारसपक्षी आल्या श्रेण्या कृत्वा यो विलास क्रीडया गमनमासन च तत्र स्वभावो यस्य यथा । 'श्रेणीबन्धाद्वितन्वद्भिरस्तम्भा तोरणस्रजम् । सारसै कलनिर्ह्रादै क्वचिदुन्नमितानतौ ॥ ' इति रघौ । इति चतुर्थे वृश्चिके सूर्य । पुन । राहौ विधुतुदे वन वनलग्न प्रपन्ने सति । कस्मिन्निव । सुकृतिनि । यथा पुण्यवान् वन·द्रव्य प्रपद्यते प्राप्नोति ।इति वने राहु । च पुन । विधा चन्द्रे मकरो मकरलग्न

स आश्रयोऽधिष्ठान यस्य। कस्मिन्निव। पत्याविव। यथा रते पत्यौ भर्तरि मकरे ध्वज-रूपत्वाद्वाहने आश्रय आश्रयण यस्य। इति मकरे चन्द्रमा। पुन शनौ शनैश्चरे मीन मीनलग्न मदयति सति। किंवत्। सलिलवत्। यथा पानीय मीन समद कुरुते पयस्येव मीना समदा। इति मीने शनैश्चरः। इति नवापि ग्रहा जन्मकुण्डल्याम्। इत्थममुना प्रकारेण जन्मसमये ग्रहेषु सूर्यादिखेचरेषु तस्य हीरकुमारस्य अयस्य शुभकर्मण पुण्यस्य अभ्युदयस्य वर्धमानकीर्तिप्रतापसपद्रूपस्य महोदयस्य आवहेषु कारकेषु सत्सु। पुन कस्या सत्याम्। नवम्या तिथौ विद्यमानाया सत्याम्। किंलक्षणायाम्। विशदश्रिय श्वैत्यलक्ष्मीमाश्रयन्त्या सत्याम्। उत्प्रेक्ष्यते—हीरकुमारस्य जन्मानुभावत जननप्रभा-वादिव। तिथि कस्य सहस्य मार्गशीर्षनाम्नो मासस्य। कस्मिन्। विश्वानि त्रीणि, जगन्ति अवनीधरा अष्टौ महाकुलशैला, शिलीमुखा पञ्च स्मरबाणा, पूषा भानुरेक, इति सख्या यस्य तादृशे सवत्सरे। कस्मात्। अवने पृथिव्या पुरदरो यो विक्रमार्कस्तस्मात्। एतावता सवत् १५८३ विक्रमादित्यसवत्सरे मार्गशीर्षमासे नवम्या तिथौ सोम-वासरे पूर्वाभाद्रपदभे हर्षणनामयोगे घटी १२ उपरान्तवज्रयोगे मिथुनलग्ने प्रवहमाने तद्दिने प्रह्लादनपुरवास्तव्य ओकशवश्यसाहकुरापत्नी नाथी देवी सुतरत्नमजीजनत्। इति सवत्सरादि। पुन कस्मिन्सति। अस्य हीरकुमारस्य शुभशासिनि श्रेय कथयितरि लग्नोदये मिथुनलग्नोद्गमे सति। पुन कस्मिन्सति। सर्वभूमेरीश्वर सार्वभौमश्चक्रवर्ती तस्य जन्मनोऽवतारस्य उचिते योग्ये अहनि वासरे सति। पुनः कस्मिन्सति। सह साधिम्ना प्रधानत्वेन वर्तते तादृशे धिष्ण्यस्य नक्षत्रस्य योगे सति। 'त्वयादृत किं नरसा-धिमभ्रम' इति नैषधे। नाथी नन्दनमसूत इति सबन्ध। अथोपमानान्याह—केव। कूलकषेव। यथा मखभुजा देवाना कूलकषा नदी गङ्गा केकियान स्वामिकार्तिक जनयतीति सर्वत्र योज्यम्। पुन. केव। आखण्डलामृतमयूखमुखीव। यथा आखण्डलस्य शक्रस्य अमृतमयूखमुखी पीयूषकान्तिवक्त्रा चन्द्रवदना इन्द्राणी जय जयन्तनामानमङ्गजम्। पुन केव। अम्बुरुहिणीव। यथा विजृम्भमाणा विकसन्ती कमलिनी आमोद परि-मलम्। पुन केव। शुचिमरीचिचकोरचक्षुरिव। यथा श्वेतद्युतेश्चन्द्रस्य चलचक्षुर्लोचना पत्नी रोहिणी पञ्चार्चिष बुधम्। पुन केव। अम्बुदमालिकेव। यथा कादम्बिनी सौ-दामनी वलय विद्युन्मण्डलम्। पुन केव। पृथ्वीव। यथा वसुधरा अनघ ससारापार पारावारपारप्रापकत्वेन सर्वजगज्जनश्लाघनीय तीर्थ शत्रुजयशैलादिसिद्धगमनस्थानम्। 'पृथ्वीव पुण्यतीर्थ.सा' इति चम्पूकथायाम्। पुन केव। उर्वरेव। यथा सर्वसस्या क्षेत्र-धरित्री कृषि कर्षणम्। पुन केव। दुग्धपयोधिवेलेव। यथा क्षीरसमुद्रवेला पीयूष-कान्ति चन्द्रम्। पुन केव। महेलेव। यथा महामृगाणा गजाना रिपोर्वैरिण केसरिणो महेला स्त्री सिंही। 'महिला स्यान्महेलया' इति शब्दप्रभेदे। तथा 'यश्च परमहेलारतो-ऽप्यपारदारिक' इति चम्पूकथायाम्। सिंह मृगेन्द्रम्। पुन केव। वासरवक्त्रलक्ष्मी-रिव। यथा दिनाननस्य प्रभातस्य श्रीर्विश्वस्य जगतोऽवबोध जागरणम्। पुन केव। म-लयाचलोर्वीव यथा मलयशैलस्य वनभूमि. श्रीखण्ड चन्दनद्रुमाङ्कुरम्। पुन.'केव। नीर-

जनाभस्य पद्म ब्रह्मोत्पत्तिकमल नाभौ यस्य स कृष्णस्तस्य पत्नी जाया लक्ष्मीरिव। यथा कृष्णकान्ता श्री शृङ्गारयोनि मदनम्। पुन केव। जगतीजयश्रीरिव। यथा राज्ञो विजयिनृपस्य जगत्या भूमेर्विजयलक्ष्मीप्रतापम्। पुन केव। फाल्गुनीव। यथा पूर्वाफाल्गुनी अध्वरभुजा यज्ञभाजिना देवानामाचार्य गुरु बृहस्पतिम्॥ सप्तभि कुलकम्। इति जन्मसमय॥

श्यामीकृतानि कुदृशामपकीर्तिपङ्कै-
रसन्मुखानि विशदानि विधास्यते यत्।
एष स्वकीर्तिविमलत्रिदशस्रवन्ती-
विस्फूर्तिभि किमिति दिक्प्रमदा प्रसेदु॥ ३३॥

दिक्प्रमदा दिगङ्गनास्तज्जन्मसमये प्रसेदु प्रसन्नीबभूवु। निर्मला जाता। किमुत्प्रेक्ष्यते—इति हेतो। इति किम्। यदेष हीरकुमार कुदृशा दुर्वादिना कुमतीना वा अपकीर्तिभि अपयशोभिरेव पङ्कै कर्दमै श्यामीकृतानि मलिनीकृतानि अस्सन्मुखानि स्वीयकीर्तिरेव विलसन्त्यास्त्रिजगति प्रसरन्त्यास्त्रिदशस्रवन्त्या गङ्गाया विस्फूर्तिभिर्विलासैर्विशदान्युज्ज्वलानि विधास्यते करिष्यतीति। पङ्ककलुषिताना हि गङ्गासलिलक्षालनेन निर्मलीभवन युक्तिमदेव। पङ्कौघे कर्दमे च। गङ्गास्नानात्पापगमनेन निर्मलीभवत्वेन प्रसन्नता स्यादेव॥

भावी यदेष पृथुक सुमनोनिषेव्य-
स्तद्वृष्टयो दिव इतीव गृहे निपेतु।
हन्ता यत स तमसा तमसामिवारि
प्रागेव तै किमिति भीतिवशात्प्रणेशे॥ ३४॥

यद्यस्मात्कारणात् नाथीनन्दन पृथुक बालक सुमनोभिर्देवैर्निषेव्य उपास्यो भावी भविष्यति। उत्प्रेक्ष्यते—इति हेतो तद्वृष्टय सुमनोवर्षणानि पुष्पवृष्टय दिवो व्योममण्डलात् गृहे अर्थात्तद्भवने निपेतु पतिता। 'चित्रीयितमतिबहलपतत्पुष्पवृष्टया' इति नलजन्मसमये चम्पूकथायाम्। पुनर्यत्कारणात्स कुमारस्तमसामज्ञानाना पापाना वा अरिर्हन्ता निवारक भावी भविष्यति। क इव। तमसामरिरिव। यथा ध्वान्ताना शत्रुर्भास्वान् तमसामन्धकाराणा हन्ता घातको भवति। किमुत्प्रेक्ष्यते—इति भीतिवशाद्भयाधीनत्वात् प्रागेव पूर्वमेव तद्वपु प्रभाभरैरर्थान्निरस्तैस्तमोभरै सूतिकागृहात्प्रणेशे प्रणष्टम्। पलायितमित्यर्थ। 'सुमनस पुष्पे देवे महात्मनि च' 'तमोऽज्ञाने पापे ध्वान्ते राहौ च' इत्यनेकार्थौ॥

लब्धश्रियानुसरता वसुभूतिपुत्रं
सारूप्यमाकलयता च युगप्रधानै।

जज्ञे चिराद्यदमुना विभुना ममान्त-
प्रीत्येत्यनृत्यदिव शांभवशासनश्री ॥ ३५ ॥

शंभोर्जिनस्येदं शांभवं शासनं मतं तस्य श्रीजिनशासनलक्ष्मीरनृत्यत् नृत्यति स्म । इवोत्प्रेक्ष्यते—इति कारणादन्तश्चित्ते प्रीत्या हार्देन स्नेहेन प्रमोदेन वा । इति किम् । यच्चिरादनल्पकालादमुना कुमारेण मम जिनशासनश्रिया विभुना स्वामिना जज्ञे संजातम् । अमुना किं कुर्वता । लब्धानां विविधानां क्षीरास्रवादिकानां श्रिया शोभया संपदा वा वसुभूतिपुत्रम् । 'श्रीइन्द्रभूतिं वसुभूतिपुत्रं पृथ्वीभवं गौतमगोत्ररत्नम्' इति पूर्वसूरिस्तवोक्तेः । वसुभूतिनाम्नो ब्राह्मणश्रेष्ठस्य पुत्रं नन्दनं गौतमस्वामिनमनुसरता अनुकुर्वता । च पुनः किं कुर्वता । युगप्रधानैः वज्रस्वाम्यादिभिः सूरिभिः सारूप्यं सादृश्यमाकलयता बिभ्रता ॥

विश्वत्रयीश्रुतिपुटैकवतंसिकाना-
मस्माकमेष समजायत वासवेश्म ।
गम्भीरधीरिममुखाभिरध कृतेन्दु-
श्रीभिश्च वल्गितमितीव गुणावलीभिः ॥ ३६ ॥

गम्भीरिमा गाम्भीर्यं भावप्रधानो निर्देशः । धीरिमा धैर्यं तावेव मुखे आदौ यासाम् । अथवा गम्भीरश्च धीरश्च गम्भीरधीरौ गम्भीरधीरयोर्भावो गम्भीरधीरिमाणौ तावेव मुखौ प्रथमौ यासां तादृशीभिर्गुणानामावलीभिः श्रेणीभिः वल्गितं प्रोल्लसितम् । 'सुविकासहाससहकारिकारणोपलम्भपूर्णमनोरथेन वल्गितमिव वसन्तमासेन' इति चम्पूकथायाम् । किंभूताभिर्गुणावलीभिः । अध कृता तिरस्कृता निर्मलत्वेन इन्दुश्रीश्चन्द्रिकाशोभा याभिः । इवोत्प्रेक्ष्यते । इति हेतोर्वल्गितमिव । इति किम् । यद्विश्वेषां त्रिभुवनानां तात्स्थ्यात्तद्व्यपदेशात्त्रिजगज्जनानां श्रुतिपुटेषु कर्णपालीषु एकानामद्वैतानां वतंसिकानामुत्तंसानाम् । 'वष्टि भागुरिरल्लोपम्' इत्यलोपाद्वतंसिकानाम् । 'विदर्भपुत्रीश्रवणावतंसिका' इति नैषधे । त्रैलोक्याद्वैतकर्णाभरणानामस्माकं गुणावलीनामेष हीरकुमारः वासवेश्म निवसनसदनं समजायत संजातः ॥

आजन्म यद्विधुरिवैष उदेति कीर्ति-
ज्योत्स्नां किरन्कुवलयैकविकाशकारी ।
अस्मादृशैः किमयशोऽञ्जनमादधानैः
किंचित्प्रकाशितनिशान्तदशान्तदीप्रैः ॥ ३७ ॥

भास्वन्मयूखविजिगीषुयदङ्गजात-
नैसर्गिकाङ्गभयभास्वदभीषुजालैः

तत्कालमल्पतमतैलदशैरिवोप-
दीपैरितीव समजायत दीप्तिदुस्थै ॥ ३८ ॥

(युग्मम्)

उपदीपे सूतिकासद्मनि समीपे प्रदीपित प्रदीपैर्दीप्तिभिर्ज्योतिर्भिर्दुस्थैर्दरिद्रै. । विच्छायैरित्यर्थ । समजायत जातम् । कै कृत्वा । भास्वतो भानोर्मयूखा किरणास्तानपि विजिगीषुभि स्वस्फूर्त्या विजेतुमिच्छुभिस्तादृशैर्यस्या नाथीदेव्या अङ्गजातस्य पुत्रस्य नैसर्गिकै स्वाभाविकै ।'तदेव नैसर्गिकमुन्नतत्वम्' इति रघौ। अङ्गात् काययष्टेर्भवै समुत्पन्नैर्भास्वता दीप्यमानानामभीषूणा कान्तीना जालैर्वितानैर्वृन्दै । इवोत्प्रेक्ष्यते । तत्काल स एव कालो यत्र तत्तत्काल तस्मिन्नेव समय अल्पतमा अतिशयेन स्तोकास्तैलदशा स्नेहवर्तयो येषाम् । 'वृत्तिर्वर्तिश्च तद्दशा' इति हैम्याम्। तादृशैरिव । पुनरुत्प्रेक्ष्यते—इति हेतो । इति किम् । यदेष हीरकुमार आजन्म जन्मसमयादारभ्य विधुश्चन्द्र इव कुवलयस्य भूमण्डलस्य, उत्पलस्य च एकमद्वितीय यथा स्यात्तथा विकाश(स) प्रतिबोध विकचता च करोतीत्येवशील उदेति प्रादुर्भवति । कि कुर्वन् । कीर्तिरेव औज्ज्वल्याद्विस्तारवत्तया वा ज्योत्स्नाश्चन्द्रिका किरन् विस्तारयन् । तर्हि किंचित्स्वल्प प्रकाशितमुद्द्योतित प्रकटीकृत निशान्त गृह रात्रेरन्तो वा यैस्तथा दशाया अवस्थाया वर्तेश्च अन्ते प्रान्ते अवसाने दीप्रैर्दीपनशीलैरेवविधैरस्मादृशैर्दीपै किमिति प्रयोजन न किमपीह कार्यम् । कि कुर्वाणै । अयशोऽपकीर्ति श्यामलत्वात्तदेवाञ्जन कज्जलमादधानैः कुर्वाणैरुद्गिरद्भि । अथवा—आ सामस्त्येन दधद्भि ॥ युग्मम ॥

स्वःकूलिनीजलविलोलनकॢप्तकेलि
पाटच्चरो विकचवारिजसौरभाणाम् ।
उत्फुल्लवल्लिनवनाटकसूत्रधार-
स्तं प्रेक्षितु किमु ववौ पवनोऽनुकूल ॥ ३९ ॥

अनुकूलस्तज्जन्मसमये जनानानुकूलत्वाद्रोचमान पवनो वायुर्ववौ वाति स्म । किंभूत । स्वःकूलिन्या गगनगङ्गाया जलस्य पयःपूरस्य विलोलनेन मध्ये प्रविश्यावगाहनादुल्लसत्कल्लोललोलीकरणेन कॢप्ता रचिता केलिर्विलासो येनेति शीतलता । पुन किंभूतेन। विकचवारिजानाम् । अर्थात्स्वःकूलिन्या एव । स्मेराम्भोरुहाणा सौरभाणा परिमलाना पाटच्चरस्तस्करोऽपहर्ता । 'स्मेराम्भोरुहपत्तने परिमलस्तेयी वसन्तानिलस्तत्रत्यैरिव यामिकैर्मधुकरै प्रारब्धकोलाहल । निर्यातस्त्वरया चलन्निपतित श्रीखण्डपङ्कद्रवैर्लिप्ते केरलकामिनीकुचतटे खञ्जञ्शनैर्गच्छति ॥' इति भोजप्रबन्धे वाग्वादिन्या पानीयहारिणीरूप विधाय कालिदासगर्वापहारार्थमुक्तम् । इति सुरभिता । पुन किंभूतेन । उत्फुल्लवल्लीना विकसितलताना नवे नूतने नाटके नृत्यकरणे चपलीभवने सूत्रधार सूचक ताण्डवप्रारम्भकारको रङ्गकर्ता च । 'लतावलालास्यकलागुरु' इति नैषधे । 'असौ ते बन्धुबिम्ब-

सनवनाटकसूत्रभृत्' इति पाण्डवचरित्रे । इति मन्दता । त्रिविधोऽपि समीरणो वर्णित'। किमूत्प्रेक्ष्यते—त कुमार प्रेक्षितु किमु अवलोकयितुमिव ववौ ॥

आसीदसौ कलियुगे युगबाहुरस्मि-
न्नर्हन्निवातिशयितातिशयाश्रितत्वात् ।
एतस्य जन्मनि जिनाधिपतेरिवान्त'-
प्रीतेरितीव दिवि दुन्दुभयः प्रणेदु ॥ ४० ॥

हीरकुमारस्य जन्मनि जननसमये दिवि आकाशे दुन्दुभयो मदन(ङ्गल)भेर्यो नि स्वना वा प्रणेदुर्वाद्यन्ति स्म । 'उन्नदित वियत्यदृष्टमङ्गलवादित्रै' इति नलजन्मनि चम्पूकथायाम् । तथा 'नि शेषदिविषद्वर्गप्रमोदपिशुनास्तदा । समाकर्ण्यन्त सानन्द दुन्दुभिध्वनयो दिवि ॥' इति युधिष्ठिरजन्मनि पाण्डवचरित्रे च । जिनाधिपतेरिव यथा श्रीजिनेश्वरस्य जन्मनि व्योमनि दुन्दुभय प्रणदन्ति इवोत्प्रेक्ष्यते । इत्यमुना प्रकारेण अन्त स्वमनसि प्रीतेर्मुद । इति किम् । यदस्मिन् कलियुगे अतिशयितै स्फूर्तिप्राप्तै-रतिशयैर्महिमविशेषैराश्रितत्वादसौ शिशु अर्हन्निव तीर्थंकर इवासीत् । किंभूत' । युगवद्बाहू यस्य धूसरप्रमाणभुज । आजानुबाहुरित्यर्थ ॥

एकांशवानपि कलौ शिशुनामुनाह-
मङ्गैश्चतुर्भिरुदयीह पुरा भवामि ।
धर्मेण पल्लवितमन्तरितीव जाते
विश्वासुमत्प्रमददायितदङ्गजाते ॥ ४१ ॥

विश्वेषा त्रयाणा सप्ताना वा चतुर्दशाना वा एकविंशतेर्वा । 'भुवनानि निबध्नीयात्त्रीणि सप्त चतुर्दश' इति वाग्भटालकारे । वृत्त्यादावेकविंशतिरपि । जगतामसुमन्तो जन्तव तेषा प्रमोद हर्ष ददातीत्येवशीलस्तादृशे तदङ्गजाते नाथीकुराव्यवहारिणोरङ्गजाते पुत्रे जाते सति धर्मेण अन्तश्चित्ते पल्लवितम् । प्रहृष्टमित्यर्थ । 'चिरात्पल्लवितमिव राजवशेन' इति चम्पूकथाया नलजन्माधिकारे । इति हेतोरिव । इति किम् । यधस्मात्कारणात्कलौ कलिकाले एको न द्वितीय अशो भागोऽर्थाच्चतुर्थपादो विद्यते यस्य स एकाशवानप्यहं धर्म । 'पदैश्चतुर्भि सुकृते स्थिरीकृते कृतेऽमुना केन तप प्रपेदिरे । भुव यदेकाङ्घ्रि कनिष्ठया स्पृशन् दधावधर्मोऽपि कृशास्तपस्विताम् ॥' इति नैषधे । कृतयुगे किल धर्मैश्चतुर्भि पादैर्विजयी भवेद्धर्म पुनरेकाशेन स्यात्, कलियुगे तु अधर्मैश्चतुर्भि पादैर्धर्मस्त्वेकाशमात्र एतदेव तपस्विना महत्तप यद्भूमी एकपादकनिष्ठाङ्गुल्या स्पृशन् तिष्ठति तथा कृतयुगेऽधर्म कलियुगे तु धर्मस्तपस्वी कृशत्व भजते । प्रस्तुतम् । अमुना कुमारेण चतुर्भिरङ्गै सपूर्णावयवै सर्वात्मनैव इह भरतभूमौ उदयी

अभ्युदयवान् पुरा भवामि । भविष्यामीत्यर्थः । यावत्पुरानिपातयोर्योगे भविष्यत्काले वर्तमाना इति प्रक्रियासूत्रेण पुरायोगे वर्तमानयोर्विभक्त्योर्भविष्यदर्थे प्रकाश्यते । 'पुरेदमूर्ध्वं भवतीति वेधसा पदं किमस्याङ्कितमूर्ध्वरेखया' इति नैषधे ॥

एतद्गुणाभिनवगानविधानपूर्व-
　प्रारब्धताण्डवतरङ्गिरसाङ्गरङ्ग ।
प्रारप्स्यते विबुधराजसमाजरङ्गे-
　ऽस्माभिर्मुदेति दिवि किं ननृतेऽप्सरोभि ॥ ४२ ॥

रम्भातिलोत्तमोर्वशीघृताचीप्रमुखाभिरप्सरोभि स्वर्गाङ्गनाभि । किमुत्प्रेक्ष्यते । इत्यमुना प्रकारेण कृत्वा मुदा किं हर्षेणेव दिवि आकाशे ननृते नर्तितं ताण्डवममण्डि । इति किम् । विबुधाना पण्डिताना राज्ञामत एव पण्डितराजत्वान्नवस्वपि शृङ्गारादि-रसेषु कुशलत्वं ज्ञातृत्वं च यस्य तादृक् । वास्तवार्थे देवाना नायकस्तस्य समाज समास एव रङ्गो नर्तनस्थान तत्र एतस्य भाविसूरे कुमारस्य गुणाना शमदमसयमाकि(दि)काना षट्त्रिशत्षट्त्रिशिकासख्याना गणनातीताना वा अभिनवाना पूर्वगीतापेक्षया नूतनाना गानाना गीतीना प्राक्श्रुतगीतिश्रवणे तादृक् रसो न स्याद्यादृक् नवीनगानश्रवणे रस समुत्पद्यते । तस्मादेतस्य ध्रुवपदगानाना विधान निर्माण तदेव पूर्वमादिर्यत्र तादृश प्रारब्ध-मुपक्रान्तम् । 'प्रारम्भ प्रोपत क्रम ' इति हैम्याम् । यत्ताण्डव नाट्य तस्य तत्र वा तर-ङ्गयुक्ता जातास्तरङ्गिता कल्लोलिता ये रसा शृङ्गारादयो नव आस्वादो वा । 'रस स्वादे जले वीर्ये शृङ्गारादौ विषे द्रवे । बोले रागे देहधातौ तिक्तादौ पारदेऽपि च ॥' इत्यनेकार्थे । त एव अङ्गमवयव शरीर वा तादृशो रङ्ग अस्माभिरप्सरोभि अवाप्स्यते उपक्रस्यते । 'तदनन्तरमाकाशे सगीतमुदजृम्भत । रम्भोर्वशीप्रभृतयो नृत्यमप्सरसो व्यधु ॥' इति पाण्डवचरित्रेऽर्जुनजन्माधिकारे । तथा 'स्वकान्तिसर्वस्वापहारभयादिव दिवि ननृतु-रप्सरस ' इति चम्पूकथाया दमयन्तीजन्मनि ॥ इति हीरकुमारजन्ममाहात्म्यम् ॥

प्रल्हादनाह्वनगर पुरमप्यमुष्य
　मूर्त्या पवित्रयितुमन्तरिवेहमान ।
श्रीसोमसुन्दरयतिक्षितिशीतकान्ति-
　र्जन्मापर स्वयमसौ ग्रहयाबभूव ॥ ४३ ॥

असौ सोमसुन्दरनामा यतीना साधूना मध्ये क्षिते पृथिव्या शीतकान्तिश्चन्द्र एता-वता राजा श्रीसोमसुन्दरसूरि स्वयमात्मना परमन्यजन्मावतार ग्रहयाबभूव जग्राह । उत्प्रेक्ष्यते । अमुष्य कुमारस्य मूर्त्या शरीरेण पुनरपि द्वितीयवार प्रल्हादनमिति आह्वा नाम यस्य तादृश नगर पवित्रयितु पावनीकर्तुमीहमानो वाञ्छन्निव । एकवार सोमसुन्दरसू-रिवपुषा प्रल्हादनपुर पवित्रित द्वितीयवार हीरविजयसूरिमूर्त्या कृत्वा पवित्रीचिकीर्षुरिव ॥

चक्रस्य चक्रिवदुदित्वरदीप्रदीप्ति-
दण्डौघचण्डिमविखण्डितचण्डभास ।
इभ्यः स्वभृत्यजनराजिभिरुत्सुकाभि
संवर्ध्यते स्म जननेन तनूभवस्य ॥ ४४ ॥

इभ्य कुराह्वव्यवहारी उत्सुकाभिरुत्कण्ठाकलिताभि स्वस्य कुरामहेभ्यसबन्धिन भृत्यजनाना सेवकलोकाना राजिभि श्रेणिभि तनूभवस्य पुत्रस्य जननेन जन्मना सवर्ध्यते स्म वर्धाप्यते। 'अत्रान्तरे प्रियभाषिताभिधाना चेटी राजान वर्धापयति' इति कल्पकिरणावल्याम् । वर्धित इत्यन्यत्र। वर्धापनिका दत्तेत्यर्थ । किवत्।चक्रिवत्। यथा चक्रवर्ती चक्रस्योत्पत्त्या वर्धते स्म वर्धाप्यते स्म । किंभूतस्य सूनोश्चक्रस्य च । उदित्वरा उदयनशीला प्रादुर्भवन्त्यो वा । तथा दीप्रा दीपनशीला झलझलायमाना दीप्यमाना वा, दीप्तय कान्तय सरलतया निर्गमनाम् दृश्यमाना वा दण्डाकारा अत एव दण्डा इव दण्डा प्रसरा वा तेषामोघो निकर तस्य चण्डिमभिरत्युग्रताभिर्विशेषेण खण्डितोऽभिभूतश्चण्डभा सूर्यो येन तस्य ॥

सूनोर्जनेरुपनतेरिव सेवधीना-
मुद्गत्वरान्स्वजनवक्त्रसुधाकरेभ्य ।
वर्णान्स्वकर्णपुटकेन सुधायमाना-
न्पीत्वा तदा प्रमुमुदे हृदये महेभ्य ॥ ४५ ॥

तदा तस्मिन् काले महेभ्य कुराह्वव्यवहारी हृदये मनसि प्रमुमुदे जहर्ष । किं कृत्वा । पीत्वा सादर श्रुत्वा।कान्। वर्णान् अक्षराणि। किंभूतान्।सुधायमानान् अमृतवदाचरत । केन पीत्वा। स्वस्यात्मन कर्ण एव पुटक पत्रभाजन तेन।अन्यदप्यमृत पुटकेन पीयते। पुन किंभूतान्। उद्गत्वरान् प्रकटीभवनशीलान्। 'उद्गत्वरामृतकरार्धपराध्यमालाम्' इति नैषधे। केभ्य । स्वजनाना बन्धुवर्गाणा ज्ञातिजनाना वा आत्मीयभृत्यलोकाना वा वक्त्राणि वदनानि एव सुधाकराश्चन्द्रास्तेभ्य । सुधानामाकरात्सुधापि निर्गच्छेदिति । वर्णान् कस्या । सूनो पुत्रस्य जनेर्जन्मन । कस्या इव । उपनतेरिव यथा सेवधीना नवनिधीना स्वर्णरत्ननिधानाना वा आगमनस्य वर्णान् पीत्वा कश्चिन्मोदते ॥

सूनोर्जनि निगदतामनुगव्रजाना-
मासीददेयमिह तस्य किरीटमेव ।
भूभर्तृभावककुद विशदातपत्र
धात्रीपतेरिव मुद दधतो हृदन्त ॥ ४६ ॥

तस्य कुरामहेभ्यस्य इह पुत्रवर्धापनिकासमये सूनो स्वपुत्रस्य जनि जन्म निगदता

कथयतामनुगव्रजाना सेवकलोकप्रकराणा किरीट मुकुटमेवादेय दातुमनर्हमासीत् । एतावता मुकुटवर्ज सर्वाङ्गीणान्यप्याभरणानि प्रदत्तवानित्यर्थ । कस्येव । धात्रीपतेरिव पथा भूमीभर्तु राज्ञ भुव पृथिव्या भर्तृभावस्य स्वामित्वस्य ककुद चिह्न सूचक वा । 'नृपतिककुद दत्त्वा यूने सितातपवारणम्' इति रघौ । विशदातपत्र श्वेतच्छत्रमदेय भवति । कि कुर्वतस्तस्य । राज्ञश्च हृदन्तर्मनोमध्ये मुद नन्दनजन्माविर्भूता प्रीति प्रमोद दधतो धारयत ॥

लक्ष्मीवतामधिपतेरनुजीविवृन्दैः
पुत्रप्रसूतिममितं मधु निर्दिशद्भि ।
पाणिप्रदेशनविधौ ददृशेऽस्य पञ्च-
शाखोऽपि लेखशिखरीव सहस्रशाख. ॥ ४७ ॥

अनुजीविना सेवकाना वृन्दै प्रदेशनविधौ पुत्रवर्धापनिकाप्रदानप्रमोददानसमये लक्ष्मीवता धनधान्यादिविविधसमृद्धिभाजा व्यवहारिणामधिपतेर्नायकस्य अस्य कुराख्यस्य पञ्चैव शाखा शिखा अङ्गुलयो यत्र तादृश पाणिर्हस्त स एव लेखशिखरी कल्पशाखीव सहस्रसख्याका शाखा लता यस्य । 'शिखाशाखालता समा' इति हैम्याम् । स सहस्रशाखो ददृशे दृष्ट । अनुजीविवृन्दै कि कुर्वद्भि । पुत्रस्य नाथीनन्दनस्य प्रसूति जन्मैव अमित मानरहित मधु माध्वीकमस्य महेभ्यस्य निदिशद्भि कथयद्भि । 'अमित मधु तत्कथा मम' इति नैषधे ॥ इति पुत्रवर्धापनिकादानादि ॥

आसाद्य तत्प्रसववेश्म सम सगोत्रै
सूनोरतृप्ति स पिबन्वदनारविन्दम् ।
अद्वैतसंमदपरम्परयालिलिङ्गे
लक्ष्म्या पुमानिव पचेलिमपुण्यशाली ॥ ४८ ॥

स महेभ्य न विद्यते द्वैत युगल येषाम् । 'युग द्वैत यम युग्मम्' इति हैम्याम् । असाधारणानामित्यर्थ । तादृशाना समदाना प्रमोदाना परम्परया आलिलिङ्गे आश्लिष्ट । कयेव । लक्ष्म्येव । यथा पचेलिमेन परिपाक प्राप्तेन उदयाचलिकायामागतेन पुण्येन सुकृतेन शुभकर्मणा शालते शोभते इत्येवशील पुमान् श्रिया क्षीरार्णवनन्दिन्या आलिङ्ग्यते आश्लिष्यते । आश्रीयते इत्यर्थ । महेभ्य किंविशिष्ट । न विद्यते तृप्ति सौहित्यमत्यादरतया यत्र, तृप्तिरहित यथा स्यात्तथा क्रियाविशेषणम् । सूनो स्वपुत्रस्य वदनारविन्द मुखकमल पिबन् सादरमवलोकयन् । कि कृत्वा । सगोत्रै स्वजनै सम तस्या नाथीदेव्या प्रसववेश्म सूतिकासदनमासाद्य सप्राप्य समागत्य ॥

तस्याङ्गजास्यशशिदर्शनतोऽम्बुराशे-
र्वारामिवोल्लसदमन्दमुदामियत्ताम् ।

हृत्सद्मसूत्रितजगत्त्रयविस्तरापि
विज्ञावली प्रभुरभून्न तदा प्रमातुम् ॥ ४९ ॥

तदा तस्मिन् काले पुत्रप्रसवसूतिकासदनागमननन्दनावलोकनसमये तस्य कुरासाधो अङ्गज स्वनन्दनस्तस्यास्य वदनमेव शशी संपूर्णपार्वणचन्द्र । पूर्णचन्द्र एव शशी लक्ष्यते नान्यथा । अत एव शशी तस्य दर्शनतोऽवलोकनादम्बुराशे समुद्रस्येव वारा जलानामिव उल्लसन्तीना प्रकटीभवन्तीनाममन्दानामकुण्ठानामनल्पानाममेयाना वा मुदामानन्दानामियत्ता इयत्परिमाणत्वमेतावन्मात्रता प्रमातु प्रमाणीकर्तु विज्ञावली प्राज्ञश्रेणी न प्रभुरभूत् न समर्थीबभूव । ज्ञातु कदाचिन्न शक्नोति स्मेत्यर्थ । किंभूता विज्ञावली । हृत्सद्मसु स्वेषा विज्ञाना मनोमन्दिरेषु सूत्रित सूत्रतामानीत गोचरीकृत । विज्ञात इत्यर्थ । जगत्त्रयस्य त्रिभुवनस्य विस्तर प्रपञ्चो यया । 'प्रक्रिया नातिविस्तराम्' इति सारस्वतप्रथमश्लोके । त्रैलोक्यसकलस्वरूपवेदनविदुरापीत्यर्थ । 'तेज पालश्च विष्णोश्च क स्वरूप निरूपयेत् । स्थित जगत्त्रयीसूत्र यदीयोदरकन्दरे ॥' इत्यर्बुदाचलल्लूणिगवसतिमध्यस्थवस्तुपालप्रशस्तौ ॥

आस्वादयंल्लवणिमामृतमेतदास्या-
वश्यायभासि वसति गवि चानुतिष्ठन् ।
पश्यन्सुत द्युसदिवाजनि निर्निमेष-
नेत्रारविन्दयुगल स महेभ्यकुम्भी ॥ ५० ॥

स कुरानामा महेभ्यकुम्भी व्यवहारिकुञ्जर सुत स्वनन्दन पश्यन् विकचलोचनाभ्यामवलोकयन् दिवि स्वर्गे सीदति तिष्ठतीति द्युसत् देव इव निर्गतो निमेषो मीलन ययोस्तादृशे नेत्रे लोचने एवारविन्दे कमले तयोर्युगल द्वन्द्व यस्य । मेषोन्मेषरहितनयनामल इत्यर्थ । तादृशोऽजनि सजात । किं कुर्वन् । एतस्यात्मनन्दनस्य आस्ये वदने एवावश्यायभास्तुहिनकिरण चन्द्रस्तस्मिन् । 'अवश्यायस्तुहिन प्रालेय मिहिका हिमम्' इति हैम्याम् । लवणिमा लावण्यमेवामृत सुधारसमास्वादयन् पिबन् । पुन किंभूत । गवि भूमौ स्वर्गे च वसति वासमनुतिष्ठन् कुर्वन् । देवोऽपि चन्द्रामृत पिबति । ['असितमेकसुराशितमप्यभून्न पुनरेष पुनर्विशद विशम् । अपि निपीय सुरैर्जनितक्षय स्वयमुदेति पुनर्नवमार्णवम् ॥' इति नैषधे । अस्यार्थ —'अर्णवादागतमार्णव कृष्ण विषमेकेन सुरेण हरेण अशित जग्ध पुनर्नाभूत् । पुनर्न जातमित्यर्थ । एष चन्द्र पुन श्वेत विष सुरैर्वह्न्यादिभिर्देवैर्निपीय जनितक्षयम् । 'प्रथमा पिबते रवि' इत्यादि श्रुते । 'ईदृशमपि पुनर्जायते' इति । 'इज्येव देवव्रजभोज्यऋद्धि शुद्धा सुधादीधितिमण्डलीयम्' इत्यपि नैषधे ।] स्वर्गे च तिष्ठति निर्निमेषश्च स्यात् ॥

पूर्वाद्रिपाटलशिलावलये शशीव
लीलामराल इव कोकनदच्छदे वा ।

पारीन्द्रपोत इव गैरिकशृङ्गिशृङ्गे
तत्पाणिपल्लवतले विललास बाल. ॥ ९१ ॥

तस्य कुरामहेभ्यस्य पाणिरेव शोणत्वात्पल्लव किसलयमिव पल्लवस्तस्य तले उदरे मध्ये स बाल शुशुभे । क इव । पूर्वाद्रेरुदयाचलस्य पाटले लोहिते शिलावलये उपलोत्सङ्गे विस्तीर्णप्रस्तरमध्ये वा । मिलिता एकतयैव दृश्यमाना वलयाकारा शिला॰ शिलावलय तस्मिन् शशी सौम्यश्चन्द्र इव । पुन॰ क इव । कोकनद रक्तोत्पल तस्य पत्रे दले लीलायुक्त क्रीडाकारी वा मराल राजहस इव । पुन. क इव । गैरिके धातुमये शृङ्गाणि सन्त्यस्मिन्निति शृङ्गी तस्य शृङ्गिण शैलस्य शृङ्गे शिखरे पारीन्द्रस्य मृगेन्द्रस्य पोत॰ बाल केसरिकिशोरक इव ॥

जन्मोत्सवं विदधता तनयस्य तेन
कामाधिकं प्रदिशतार्थिकृतेऽर्थजातम् ।
श्रीदस्तदावगणनां गमितो निकेतं
कैलाशमूर्ध्नि विदधे किमपत्रपिष्णु॰ ॥ ९२ ॥

तदा तस्मिन् नन्दनजननसमये तेन कुराव्यवहारिणा अवगणना दानशौण्डत्वेनावहेलना गमित प्रापित सन् श्रीद धनद । किमुत्प्रेक्ष्यते। अपत्रपिष्णुर्लज्जाशील सन् कैलाशस्य स्फटिकाचलस्य मूर्ध्नि उपरि शिखाया निकेत स्वसदन विदधे कृतवानिव । महेभ्येन किं कुर्वता। तनयस्य निजनन्दनस्य जन्मोत्सव जननस्य महामह विदधता कुर्वता। पुन किं कुर्वता । कामान्मनोभिलषितादप्यधिकमतिशयितमर्थाना द्रविणाना जात समूहमार्थिकृते याचकजनार्थम् । याचकार्थेत्यर्थ । प्रदिशता यच्छता ददता ॥

सूनोर्जनेर्महमसौ विभवानुरूप
श्रीमन्महेभ्यमघवा घटयाबभूव ।
संजातजातविधिरप्यदसीयसूनु-
र्निर्धूतदर्पण इव स्फुरयाबभूव ॥ ९३ ॥

असौ कुराख्य॰ श्रीमन्तो लक्ष्मीकेलिनिकेतना ये महेभ्या महाव्यावहारिणस्तेषु तेषा मध्ये वा मघवा पुरदर प्रथमगणनीयत्वात्सर्वोत्कृष्टत्वाच्च विभवानुरूप स्वद्रव्यस्योचित योग्य सदृश सूनो पुत्रस्य जनेर्जन्मन महमुत्सव घटयाबभूव चकार । 'सृजति करोति प्रणयति घटयति निर्माति निमिमीते च' इति क्रियाकलापे करणार्था क्रिया । अपि पुन सजात सपन्न निर्वर्तित जातस्य जन्मसस्कारादे प्रथमे दिवसे स्थितिपदिका तृतीये वासरे चन्द्रसूर्यदर्शनादिको विधि प्रकारो यस्य तादृशोऽदसीयसूनुर्नार्थकुरामहेभ्यनन्दन निर्धूतदर्पण इव शाणाग्रोत्तेजितात्मदर्श इव । 'निर्धूतहारगुलिकाविशद

हिमाम्भ'' इति रघुवंशे । स्फुरयाबभूव दीप्यते स्म । 'स जातकर्मण्यखिले तपस्विना तपोवनादेत्य पुरोधसाकृते' इत्यपि रघौ ॥

अर्थिव्रजेन मिलितुं स्वककामुकेन
सकेतसौधमिव वारिधिनन्दनायाः ।
गीतिप्रतिध्वनितनर्तितकेलिकेकि
षष्ठीदिने रजनिजागरणं प्रणीय ॥ ९४ ॥

पातालभूतलसुरालयलोककोटी-
कोटीरहीर इव बालक एष भावी ।
उन्नीव नीतिकृतिनान्तरितीव पित्रा
सत्रा स्वगोत्रिभिरकारि स हीरनामा ॥ ९५ ॥

पित्रा कुराख्यव्यवहारिणा अन्त स्वचित्ते । उत्प्रेक्ष्यते । इत्यमुना प्रकारेण उन्नीय विचार्येव। 'वितर्क स्यादुन्नयनम्' इति हैम्याम् । उन्नयनम्। पूर्वमुन्नीय गोत्रिभि सत्रा स्वस्वजनै सार्धं स नाथीजनित शिशुर्बालक हीर इति नाम यस्य तादृशोऽकारि कृत । हीरकुमारो नाम निमित । किंभूतेन पित्रा । नीतौ न्याये योग्यताप्रापणे कृतिना कोविदेन। चतुरेणेत्यर्थ । योग्यत्वनयनमेव दर्शयति । इति किम् । यदेष बालक अग्रे पातालस्य बलिवेश्मन. भूतलस्य क्षोणीमण्डलस्य सुरालयस्य देवलोकस्य लोकाना नागनागरनाकिना कोटीना शतलक्षलक्षिताना कोटिश सख्याकाना कोटिकोटीना कोटीरेषु मुकुटेषु हीरक इव सर्वोत्तममणिरिव । लोकप्रसिद्ध्या 'नगीनो' तद्वदसौ शिशुर्भावी भविष्यति इति वितर्क्येव । किं कृत्वा । प्रणीय विधाय । किम् । षष्ठ्या दिने दिवसे रजन्या रात्रौ जागरण-मुत्सवविशेषम्। किंभूतम् । गीतीना सोत्कण्ठकलकण्ठकण्ठीकण्ठालपितमधुरगानाना प्रति-ध्वनितै प्रतिशब्दितै कृत्वा नर्तितास्ताण्डवाडम्बरकलिता जाता कृता वा केलिकेकिन क्रीडार्थस्वसद्मपालितबालमयूरा यत्र । उत्प्रेक्ष्यते । षष्ठीदिनरजनिजागर स्वककामुकेन. निजाभिलाषुकेण अर्थिव्रजेन याचकचक्रेण सम मिलितु सङ्ग कर्तु वारिधिनन्दनाया लक्ष्म्या सकेत 'अमुकस्मिन् स्थाने त्वया समेतव्यम्, मयापि तत्र समागस्यते' इति सकेत । यूनो युवत्याश्च । तस्य सौध गृहमिव । 'विशेषतीर्थेष्विव जह्नुनन्दना' इति नैषधे ॥ इति जन्मोत्सवनामकरणादि ॥

पूर्वापराम्बुनिधिमञ्जुलमेखलाया
भूमे स भर्तुरुचितै समभूषि चिह्नै ।
दानानुकम्पनसभाजननीरसिक्ता-
प्राचीनपुण्यविटपिप्रसवैरिवैतैः ॥ ९६ ॥

स हीरकुमार पूर्वा प्राची अपरा प्रतीची सृष्टिभ्रमणेन पूर्वस्या दक्षिणस्या गमनाद्दक्षिणा गृहीता पश्चिमाया उत्तरस्या गमनादुत्तरापि गृहीतैव एतावता चतसृणा दिशा ग्रहणात् तासामम्बुनिधयश्चत्वारोऽपि समुद्रा । 'पयोधरीभूतचतु समुद्राम्' इति रघुवंशवचनात् । एव मञ्जुला बन्धुरा स्वर्णमणिमौक्तिकमण्डिता मेखला काञ्ची यस्या मेखला तु वलयाकारतया कटीजघनादिप्रदेशे परिधीयते ततश्चतुदिग्वतिसमुद्रोपादानम् । अथवा अपरोऽपि पाठ । यथा 'अर्भश्चतुर्जलधिमञ्जुलमेखलाया' । चत्वार प्राची प्रतीची अवाची उदीचीति चतुर्दिग्वर्तिनो जलधय समुद्रा एव मञ्जुला मनोहरा मेखला रसना यस्यास्तादृश्या भूमे पृथिव्या भर्तु स्वामिन चतुर्दिक्पाथोनिधिपर्यन्तभूमीपालस्य चक्रिवर्तिन उचितैर्योग्यै चिह्नै· सामुद्रककथितैर्लक्षणै. समभूषि अलकृत· । अर्थात् हस्तपादाद्यङ्गोपाङ्गेषु शोभित । उत्प्रेक्ष्यते । दानमभयसुपात्रपाणिप्रमुखविश्राणनम्, अनुकम्पन मार्यमाणप्राणिमोचनदु खितदीनकष्टापनयनादिदया, सभाजन देवगुर्वादिपूजनभक्ति, तद्रूपैर्नीरै सलिलै सिक्तस्य प्राचीन पूर्वजन्मावतीर्ण यत्पुण्य स एव विटपा शाखाविशेषा सन्त्यस्यास्मिन् वा इति विटपी वृक्षस्तस्य प्रसवैः पुष्पैरिव । 'पुष्प सून सुमनसः प्रसवश्च मणीचकम्' इति हैम्याम् ॥

सज्ञातिलोचनचकोरनिपीयमानै-
र्लावण्यचञ्चदमृतैरुपचीयमानै ।
वृद्धि दधार पृथुकोऽप्रतिमै प्रतीकै-
र्द्वैतीयिकेन्दुरिव सान्द्रकलाकलापै ॥ ९७ ॥

स पृथुक हीरकुमार न विद्यते प्रतिमा प्रतिबिम्ब सदृश वस्तु केनापि सादृश्य वा येषाम्। 'न तन्मुखस्य। प्रतिमा चराचरे' इति नैषधे। तैरसाधारणै प्रतीकैरवयवै । 'एकदेशे प्रतीकोऽङ्गावयवापघना अपि' इति हैम्याम्। कृत्वा वृद्धि पुष्टि दधार वर्त्ते स्म । किभूतै प्रतीकै । सज्ञातीना स्वजनाना लोचनान्येव चकोरा ज्योत्स्नाप्रियास्तैर्निपीयमानै सादरमतृप्त च अवलोक्यमानै । पुन किभूतै । लावण्यानि सुन्दरतातिशया एव चञ्चन्ति पुण्यानि चेतोहराणि वा अमृतानि सुधारसास्तै पुष्टि प्राप्यमानैः नीयमानै । क इव। द्वैतीयिकेन्दुरिव । यथा श्वेतपक्षे द्वितीयाया भवो द्वितीयिक द्वितीयासबन्धी वा चन्द्र सान्द्राणा स्निग्धाना बहुलाना वा कलाना षोडशांशलक्षणाना भागाना कलापै कृत्वा वृद्धि वर्त्ते । 'केनेथका' इति कप्रत्यय । णित्व त्वैषा विकल्पकमिति क्वापि वृद्धि । द्वितीयाया अय द्वैतीयक ॥

पित्रोर्मनोरथगणान्कुटजावनीजा-
न्प्रावृट्पयोद इव पल्लवयन्कुमार ।
उत्सङ्गयोरुदलसत्कलयन्विलास
फुल्ललताफलदयोरिव केलिकीर ॥ ९८ ॥

आनन्दमेदुरितमानसपद्मचक्षु-
रङ्कान्तरं परिचरन्स महेभ्यसूनुः।
अभ्राभ्रिकान्तरमिवार्भकभानुमाली
कस्तूरिकामृगशिशुर्विपिनान्तरं वा ॥ ५९ ॥

जननीजनकयो उत्सङ्गयोर्विलास बालक्रीडा कलयन् कुर्वन् उदलसत् उल्लसति स्म शुशुभे। क इव। केलिकीर इव। यथा केलिकलित क्रीडाकर कीर। अर्थात् बालशुक। उल्लसतोर्विकसतोर्लताफलदयोरुत्सङ्गयोरुल्लसति। कुमार किं कुर्वन्। मनोरथगणान्। अर्थात् पित्रो। वाञ्छाशतानि पल्लवयन् नवीकुर्वन् फलयन् वा। क इव। प्रावृट्पयोद इव। यथा वर्षाकालसबन्धी मेघ कुटजावनीजान् नीपद्रुमान् पल्लवयति किशलयकलितान् करोति। स महेभ्यसूनु कुराव्यवहारिनन्दन स हीरकुमार आनन्देन हर्षेण मेदुरित पुष्टीभूत मानस मनो यासा प्रमोदप्रपूरिताना पद्मचक्षुषा कमललोचनानामेकस्मादङ्कादन्योऽङ्क उत्सङ्ग अङ्कान्तर परिचरन् सेवमान। 'भजते श्रयत्युपास्ते शीलत्युपतिष्ठते च शीलयति। उपचरति परिचरति च निषेवते च प्रसादयति॥' इति क्रियाकलापे। आबभासे शुशुभे। क इव। अर्भकभानुमालीव। यथा अभ्रस्य मेघस्य अभ्रिकान्तरमेकस्या अभ्रिकाया अपरा अभ्रिका वार्दलिका अभ्राभ्रिकान्तर भजन् डिम्भभास्करो भासते। 'जरीजृम्भड्डिम्भद्युमणिरमणीयांशुलहरी' इति खण्डप्रशस्तौ। पुन क इव। कस्तूरिकामृगशिशुरिव। यथा कस्तूरिकाहरिणा बालका विपिनान्तरमेकस्माद्विपिनाद्वनादन्यद्विपिन विपिनान्तर शीलन्। पुन क इव। द्विरदेन्द्रबाल इव। यथा गजराजस्य। 'पञ्चवर्षो गजो बाल' इति हैम्याम्। बाल शिशु विन्ध्योपलान्तरमेकस्माद्विन्ध्योपलाज्जलबालकशैलशिलाया अन्य विन्ध्योपल शिलोत्सङ्गम्। 'विन्ध्यस्तु जलबालक'। तथा 'ग्रावा शिलोपलो गण्ड' इति द्वयमपि हैम्याम्। पुन क इव। अर्भककाकपुष्ट इव। यथा क्षीरकण्ठकलकण्ठ कोकिलबालक चूतद्रुमान्तरमेकस्माच्चूतद्रुमात्सहकारतरोरपरश्चूतद्रुम अन्यो माकन्दपादप। पुन क इव। भ्रमर इव। यथा मधुकर स्मेराम्बुजान्तरमेकस्मात्स्मेराम्बुजाद्विकचकमलादपर स्मेराम्बुज विकसितपद्म शीलयत्। पुन क इव। कलहस इव। राजमरालबालक तरङ्गोत्सङ्गान्तरम् एकस्मात्तरङ्गस्य कल्लोलस्य उत्सङ्गादपर तरङ्गोत्सङ्ग लहरीक्रोडमुपचरन् भासते॥

स्वर्णेऽद्रिशृङ्ग इव चन्द्रिकयानुविद्ध
काय शिशोर्विकचगन्धफली विलासी।
संचारिचन्द्रमलयद्रुमसान्द्रपङ्कै-
र्लिप्त कयाचन चकोरदृशा चकासे ॥ ६० ॥

कयाचन अनिर्दिष्टनाम्न्या चकोरदृशा बलचञ्चुचक्षुषा धात्र्या अन्यस्त्रिया वा क्रीडाकारिण्या सचरतीति सर्वत्र मध्ये प्रसरतीत्येवशील सचारी तादृशश्चन्द्र कर्पूरो यत्र। 'चन्द्रोऽम्बुकाम्ययो । स्वर्णे सुधाशौ कर्पूरे कम्पिल्ले मेचकेऽपि च ॥' इत्यनेकार्थ । एतावता । घनकर्पूरमिश्रितैरित्यर्थ । मलयद्रुमस्य चन्दनतरो सान्द्रैर्निबिडै पङ्कैर्द्रवै- लिप्त अङ्गरागकलित कृत । शिशोर्हीरकुमारस्य कायो देहश्चकासे विराजते स्म । 'चकास्ति चञ्चति भासते भ्राजते लसत्यपि शोभते । विलसत्येवमाद्या स्युर्भ्राजनार्थप्रकाशका ॥' इति क्रियाकलापे । काय किभूत । विकचा विकसिता या गन्धफली चम्पकपादपकुसुम तद्वद्विलसतीत्येवशील । 'इति चम्पकगौराग कृता विधोर्गन्धफली बलिश्रियम्' इति नैषधे । क इव । स्वर्णाद्रिशृङ्ग इव । यथा कनकाचलस्य मेरो शिखर चन्द्रिकया चन्द्रज्योत्स्नया अनुविद्धो व्याप्त शोभते । 'भगयुगमथ शृङ्गोघोगसघा निदाघ' इति लिङ्गानुशासने शृङ्गशब्द' पुनपुसकलिङ्गे ॥

नीलांशुकाकलितबालककामपाल-
मूर्तेरिवोपमितिमानयितु कुमारे ।
काचित्कदाचन कुरङ्गमदाङ्गरागं
कौतूहलेन कुरुविन्ददती ततान ॥ ६१ ॥

कुरुविन्दा' पद्मरागमणय तद्वद्दशना दन्ता यस्या सा कुरुविन्ददती । 'को दर्शयेत्स्वा कुरुविन्दमालाम्,' 'चित्ते कुरुष्व कुरुविन्दसकान्तदन्ति' इति च । 'अग्रान्तशुद्धशुभ्रवृषवराहेभ्यश्च' इति दन्तस्य दद्वा । स्त्रीलिङ्गत्वादीप् ।' इति नैषधवृत्तौ पाणिनिसूत्रम् । पदद्वयमपि च नैषधीयम् । काचित्तादृशी धात्री कदाचन कस्मिन्नपि समये कौतूहलेन कुरङ्गमदेन कस्तूरीद्रवेण कृत्वा अङ्गरागमर्थात्कुमाराङ्गे विलेपन ततान कृतवती । उत्प्रेक्ष्यते । नीलेन अशुकेन वसनेन कलितस्य आवृतस्य। परिहितनीलवस्त्रस्येत्यर्थं । तथा बालकस्य कुमारावस्थालकृतस्य कामपालस्य बलभद्रस्य मूर्ते शरीरस्योपमितिमुपमान कुमारे स्वाभाविककनककेतकगोरशरीरहीरकुमारे आनयितुम् । प्रदापयितुमिवेत्यर्थ ॥

काचिच्चकोरनयना व्यवहारिसूनो-
र्वक्त्राम्बुज विकचनेत्रपुटैर्निपीय ।
चेतस्तमीदयितनिर्मलितात्मदर्श-
स्मेराब्जदर्शनविधौ शिथिलीचकार ॥ ६२ ॥

काचिदज्ञाताभिधाना धात्री परा वा गता चकोरनयना कामिनी व्यवहारिसूनो कुरामहेभ्यनन्दनस्य वक्त्राम्बुज मुखारविन्द विकचैर्विकस्वरैर्नेत्रपुटैर्नयनपत्रपुटकैर्निपीय सादरमवलोक्य तमीदयित पूर्णिमाचन्द्र । तथा निर्मलित शाणोत्तेजित आत्मदर्श दर्पणस्तथा स्मेराब्ज विकचकमल तेषा दर्शनविधौ अवलोकनप्रकारे चेत स्वमन शिथिलीचकार मन्दीकरोति स्म। पार्वणेन्दुदर्पणपद्मेभ्योऽप्यधिक यन्मुखमित्यर्थ ॥

एनं हिरण्यमणिभूषणभूषिताङ्ग-
मिभ्याङ्गजं नयनयोरतिथिं प्रणीय ।
सोऽयं स्मरो हरहुताशहतोऽवतीर्ण
एतन्मिषेण समशायि कयाचिदेवम् ॥ ६३ ॥

हिरण्यमणिभूषणैः स्वर्णरत्नालकारैर्भूषिताङ्गमलकृतकायमिभ्याङ्गज कुराव्यवहारितनयमेन हीरकुमार नयनयोरात्मलोचनद्वन्द्वस्य अतिथि प्रावुणक प्रणीय कृत्वा। यत 'नयनातिथि विधत्ते नेत्रप्राघुणकमातनोत्यपि च,' तथा 'दृग्गोचरीकरोति च लोचनविषय च निर्माति,' तथा 'दृग्गोचरता नयति च लोचनविषयत्व च आनयति' इत्यादि क्रियाकलापे। कयाचिद्धात्र्या कामिन्या वा एवममुना प्रकारेण समशायि सशयश्चक्रे। 'नैषधेन समशायि चिराय' इति नैषधे। एव किम्। हरहुताशहत । त्रिलोचनेन स्वभालप्रादुर्भूततृतीयलोचनज्वलनज्वालाज्वालित । अत एव एतन्मिषेण। हीरकुमारव्याजेन एतद्रूपेणेत्यर्थ । गृहीतावतार आदत्तापरजन्मा सोऽय प्राक्श्रवणगोचरीकृत स्मर' काम इव मकरध्वजरूपावतारः। हीरकुमार इत्यर्थ ॥

काचिद्वशा विकचचम्पकसूनशालि-
माला विलम्बितवती शिशुकण्ठपीठे ।
तस्मिंश्चिकीर्षुरिव कौतुकिनाकिमुक्त-
प्रालम्बिकाङ्किनवकल्पतरूपमानम् ॥ ६४ ॥

काचिद्वशा धात्री परा वा वनिता शिशोर्हीरकुमारस्य कण्ठपीठे विकचाना कुसुमिताना चम्पकाना हेमपुष्पकाणा सूनै' कुसुमै कृत्वा शालते शोभते इत्येवशीला माला विकसितचम्पककुसुमाकलितहारलता विलम्बितवती चिक्षेप। स्थापयति स्मेत्यर्थ । उत्प्रेक्ष्यते। तस्मिन् हीरकुमारे कौतुकिना कुतूहलाकलितेन नाकिना केनापि देवेन मुक्ता अवलम्बिता स्थापिता प्रालम्विका हेमदामदीनारमालिका सुवर्णझुम्बनकमङ्के कण्ठेऽस्यास्तीति तादृशस्य नवस्य बालकस्य कल्पतरोर्देवद्रुमस्य उपमान साम्य चिकीर्षुरिव कर्तुमिच्छु किमु ॥

चूडामणिस्त्रिभुवनस्य यदेष भावी
चूडामणिं किमिति कापि दधार मूर्ध्नि ।
सूरिश्रियास्तिलकवद्भविता कुमारी
भालेऽपरास्य तिलक किमतश्चकार ॥ ६५ ॥

यद्यस्मात्कारणात् एष हीरकुमारस्त्रिभुवनस्य त्रैलोक्यस्य चूडामणिरिव चूडामणि शिरोरत्न भावी भविष्यति। किंप्रेक्ष्यते। इति हेतो कापि कान्ता धात्री वा अस्य शि-

शोर्मूर्ध्नि मस्तके चूडामणि शिखारत्नं दधार धृतवती स्थापितवती वा । पुनरय हीरकुमार यद्यस्मात्कारणात् सूरिश्रिया आचार्यलक्ष्म्यास्तिलक इव विशेषक इव भविता भविष्यति। किमुत्प्रेक्ष्यते। अपरा धात्री अस्य कुरानाथीनन्दनस्य अत कारणात् भाले ललाटे तिलक कुङ्कुमादिकस्य स्वर्णरत्नमय भूपण पुण्ड्रक चकार रचयामास ॥

तत्कर्णयोर्मणिविनिर्मितकर्णपूर-
द्वन्द्व कयाचन विलम्बितमुद्दिदीपे ।
नित्योदय. कथमभूस्त्वमिदं मुखेन्दुं
प्रष्टुं किमित्युपगत शशिसूर्ययुग्मम् ॥ ६६ ॥

कयाचन मण्डनकारिण्या धात्र्यान्यया वा स्त्रिया तत्कर्णयोर्हीरकुमारश्रवणयो अवलम्बित न्यस्त क्षिप्त मणिविनिर्मितमर्थात्स्वर्णरजतचन्द्रिकान्तपीतरत्नमय कर्णपूरद्वन्द्व कुण्डलयुग्ममुद्दिदीपे । शुशुभे । किमुत्प्रेक्ष्यते । इद मुखेन्दुमस्य हीरकुमारस्य वदनचन्द्र प्रति इति प्रष्टुमिवोपगत समेत शशिसूर्ययुग्म चन्द्रदिवाकरद्वयम् । इति किम् । हे हीरमुखेन्दो, त्व नित्योदय अहर्निशमभ्युदयोऽस्तराहित्य यस्य तादृश कथ केन प्रकारेण अभू सजात तत्कारणमावयोर्वद । यथा आवामपि नित्योदयौ भवाव ॥

नेत्रामृताञ्जनमसौ जगतां यदस्या-
नञ्जाक्षिणी किमिति काचन कज्जलेन ।
सर्वाङ्गसूत्रमिह धास्यति येन तस्यो-
र.सूत्रिका किमिति काचिदुरस्यधत्त ॥ ६७ ॥

यत्कारणादसौ हीरकुमार जगता त्रिभुवनजनाना नेत्राणा नयनानाममृताञ्जन सुधाया अञ्जनमिवास्ति भावी वा । किमुत्प्रेक्ष्यते । इति हेतो काचन मण्डनकारिणी अस्य शिशो अक्षिणी लोचने कज्जलेन आनञ्ज । पुनर्येन कारणेन असौ बालक इह हृदये सर्वसमग्रैरङ्गैराचाराङ्गादिभिरुपलक्षित सूत्र सिद्धान्तम् । जातिवाचित्वादेकवचनम् । धास्यति धारयिष्यति । किमुत्प्रेक्ष्यते । इति हेतो कापि धात्री तस्य हीरकुमारस्य उरसि हृदये उर सूत्रिका मौक्तिकजालिकाम् । 'उर सूत्रिका तु मौक्तिकै' । देशविशेषप्रसिद्धा बहुसरमुक्ताहारलता वा अधत्त क्षिपति स्म ॥

पादारविन्दयुगलोपरिलम्बिनीना
क्वाणै रणज्झणितराजतकिंकिणीनाम् ।
वीङ्खाविशेषललितेन मरालबाल-
स्तम्बेरमाविव विगायति य कुमार· ॥ ६८ ॥

य कुमारो वीङ्खाया स्वगमनस्य विशेषेणातिशयस्य ललितेन चारुतया विलासेन

वा। बालशब्दो लालाघण्टान्यायेन उभयत्र सबध्यते। मरालबालस्तम्बेरमौ हसबाल बाल-गज च। उत्प्रेक्ष्यते। विगायति निन्दतीव। कै। क्वाणै शब्दै.। कासाम्। रणझण इति शब्दो जात आसु इति। रणत्कारकलिता इत्यर्थ। तादृश्यो राजता रूप्यसबन्धिन्य। 'रौप्यघनघर्घटीजर्जरस्वरम्' इति हसविशेषण चम्पूकथायाम्। तथाविधा किकिण्य लघुघुर्घुरिकास्तासाम्। किभूता। पादारविन्दयोरर्थात्कुमारचरणकमलयोर्युगल तस्यो-परि लम्बन्ते गुणप्रोता कृत्वा ऊर्ध्व लम्बायमाना सजायन्ते। अथवा पदोपरिप्रदेश-माश्रयन्ते इत्येवशीला। चरणोपरिबद्धानामित्यर्थ। इति धात्रीपरिपालनशृङ्गारक-रणादि॥

कुंराह्वयस्य हरति स्म मनो मनोज्ञ
तन्मुन्मुनालपनमिभ्यगभस्तिभर्तु।
किंचिद्विजृम्भियुवभावनवोढबाला-
नातिप्रगल्भकिलकिञ्चितवत्प्रियस्य॥ ६९॥

मनोज्ञ जनमनोहर तस्य हीरकुमारस्य यन्मुन्मुनालपनमस्पष्टभाषण तत्कुरा इति आह्वयो नाम यस्य तादृशस्य इभ्येषु व्यवहारिषु मध्ये तत्पुत्रप्रतापेन कृत्वा भास्कर इव दीप्यमानत्वात् भास्करस्य। सूर्यतुल्यस्येत्यर्थ। मनश्चित्त हरति स्म। किंचित्किमपि स्तोक-मात्र विजृम्भी प्रकटीभवनशीलो युवभावस्तारुण्य यस्यास्तथा नवोढा नवपरिणीता बाला वधूस्तस्या नातिप्रगल्भ न अतिशयेन प्रगल्भ परिणतीभूत नातिचातुर्य वा किलकिञ्चित विलासविशेष। 'लीला विलासो विच्छित्तिर्विव्वोक किलकिञ्चितम्। मोट्टायित कुट्टमित ललित विहृत तथा। विभ्रमश्चेत्यलकारा स्त्रीणा स्वाभाविका दश॥' इति हैम्याम्। तद्वत्प्रियस्य भर्तुश्चेतो यथा हरति। 'त्वयि वीर विराजते पर दमयन्तीकिलकिञ्चित किल' इति नैषधे॥

इक्ष्वाकुवश इति नाभिमहीमघोना
विश्वप्रशस्यवृषभाङ्कतनूभवेन।
उत्केश इत्युदयवास्तनयेन तेन
मेने महेभ्यवृषभेण निजान्ववाय॥ ७०॥

महेभ्यवृषभेण कुराव्यवहारिपुङ्गवेन तेन हीरनाम्ना तनयेन पुत्रेण उत्केश इति नाम्ना निजान्वय स्ववश उदयवानभ्युदय युक्तो मानित ज्ञात। केनेव। नाभिमहीमघोनेव यथा नाभिनरेन्द्रेण विश्वेषा त्रिभुवनजनाना प्रशस्येन श्लाघार्हेण वृषभोऽङ्क उरुप्रदेशे लाञ्छन यस्य स वृषभाङ्कस्तेन वृषभदेवनाम्ना तनूभवेन नन्दनेन इक्ष्वाकुनामा वश उदयवानमानि॥

धात्र्योदितां प्रथमतः पृथुकप्रकाण्ड·
कीरस्य शाव इव चारुमुवाच वाचम् ।
तस्या· पुन समवलम्ब्य कराङ्गुलीः स
लीलायितं वितनुते स्म गतौ स्विकायाम् ॥ ७१ ॥

स पृथुकप्रकाण्ड बालशार्दूल· प्रथमत पूर्वम् । सार्वविभक्तिकस्तस् । सर्वाभ्योऽपि विभक्तिभ्यस्तस् स्यादित्येके । धात्र्या उपमात्रा उदिताम् उच्चरिता कथिता चारु मनोहरा वाच वाणीम् उवाच वक्ति स्म । क इव । कीरस्य शाव इव । यथा शुकस्य बालक प्रथमत कथिता चार्वी मनोज्ञा वाच वदति । पुन स कुमार· तस्या धात्र्या कराङ्गुलीः हस्तस्य तर्जन्यादिका अङ्गुली समवलम्ब्य आश्रित्य । गृहीत्वेत्यर्थ । स्विकायामात्मीयाया गतौ गमने लीलायित लीलया आचरित चारुचङ्क्रमणविलास तनुते स्म । लीलागमनमदर्शयदित्यर्थ । हस तनौ सनिहित चरन्त मुनेर्मनोवृत्तिरिव स्विकायाम् ॥

चूलाक्रियामहमथाङ्गभवस्य तस्य
संतन्वता पुलककोरकितेन तेन ।
श्रीदायितं प्रदिशता मणिहेमजात-
माढ्यायित समुदयेन च मार्गणानाम् ॥ ७२ ॥

अथ वागगमनपाटवभवनानन्तर पुलकेन रोमहर्षेण कृत्वा कोरका कुड्मला· संजाता अस्येति । 'पुलककोरकिततनु' इति चम्पूकथायाम् । रोमाञ्चकञ्चुकितेन कुराव्यवहारिणा तस्य हीरनाम्नोऽङ्गभवस्य स्वपुत्रस्य चूलाक्रियामह शिखण्डिकाकरणाद्युत्सव सतन्वता कुर्वता श्रीदायित धनदेनेवाचरित वदान्यतातिशयेन । तेन कि कुर्वता । प्रदिशता ददता । किम् । मणयो रत्नानि हेमानि सुवर्णानि तेषा जात समूहम् । च पुन मार्गणाना समुदयेन याचकनिकरेण आढ्यायित स्वाभाविकमहेभ्य इवाचरितम् । ईश्वरीभूतमित्यर्थ ॥

शाव शुभैरवयवै सवितु प्रयत्ना-
द्वृद्धि दधावनुदिन स्वजनैरुपास्य ।
भूमीभृतो बहलनिर्झरतस्तरङ्गै·
सिन्धुप्रवाह इव पत्त्ररथैर्निषेव्य ॥ ७३ ॥

शावो हीरकुमार सवितुस्तातस्य प्रयत्नात् समाहितमार्गितप्रदानपोषणप्रकारात् शुभै· प्रशस्तैरवयवै अङ्गोपाङ्गै अनुदिन निरन्तर वृद्धि पुष्टि दधौ वर्धते स्म । किंभूत शाव । स्वजनैर्ज्ञातिवर्गमानवैर्निजजनैर्वा उपास्य कृतसेवन । क इव । सिन्धुप्रवाह इव । यथा भूमीभृत पर्वतस्य बहुलादनल्पात् निर्झरत । सार्वविभक्तिकत्वात्तस्प्रत्यय । शतशो

निर्झराणा प्रवेशात्तरङ्गै कल्लोलै नदीप्रवाहो वृद्धिं धत्ते। किंभूत सिन्धुप्रवाह.। पत्त्ररथै-र्विहङ्गमैरभिगम्य खगसेव्यः॥

वाचस्पतेर्दिवि विधाय सुरान्विनेया-
नुर्व्यां नरानपि विधातुमुपेयुषः किम्।
वप्रा व्यमोचि पठितुं सविधे द्विजस्य
कस्यापि वाङ्मयविदः समहं कुमारः॥ ७४॥

हीरकुमार समह महोत्सवपुर सर कस्यापि अनिर्दिष्टनाम्नो द्विजस्य ब्राह्मणस्य स-विधे समीपे पठितुमध्येतु वप्रा कुराव्यवहारिणा व्यमोचि मुक्त। किंभूतस्य द्विजस्य। वाङ्मय शिक्षाकल्पव्याकरणादिशैवशास्त्र वेत्तीति वाङ्मयवित् तस्य। किमुत्प्रेक्ष्यते। स्वर्गे सुरान् देवान् विनेयान् शिष्यान् विधाय अपि पुनर्नरान् मनुष्यान् अध्यापनादिभि शिष्यान् विधातु कर्तुमुर्व्यामवन्यामुपेयुष आगतस्य वाचस्पतेर्बृहस्पतेरिव॥

तस्यार्भशक्र इव चित्रशिखण्डिसूनो-
र्लब्ध्वोपकण्ठमशठ' स पठन्नकुण्ठम्।
पोत. श्रुतिं स विधिवल्लिपिसंग्रहेण
प्रेम्णा विवेश नगरीमिव गोपुरेण॥ ७५॥

स पोतो हीरकुमार प्रेम्णा हार्देन हृदयाभिप्रायेण विधिवत् शास्त्रोक्तप्रकारेण लिपेर-क्षरात्मिकाया सग्रहेण आगमनेन। शिक्षणेनेत्यर्थ। श्रुति शास्त्र विवेश प्रविष्ट। शास्त्राभ्यास कर्तु प्रारब्धवानित्यर्थ'। कामिव। नगरीमिव। यथा कश्चित् बालो गोपुरेण प्रतोल्या कृत्वा पुरी प्रविशति। पोत कि कुर्वन्। अशठ सरलाशय सन्। अकुण्ठ घोषाद्यभ्यस-नादिना तीक्ष्ण सोत्साह वा सु अतिशयेनात्मन सर्वप्रयत्नेन पठन्नधीयमान। कि कृत्वा। तस्याध्यापकस्य उपकण्ठ लब्ध्वा सप्राप्य। क इव। अर्भशक्र इव यथा बालक इन्द्र। 'शैशवावधिगुरुर्गुरुरस्य' इति नैषधे। एतेन काव्येन इन्द्रस्य बालत्व तथा गुरु-पार्श्वे अध्ययनमपि प्रोक्तम्। चित्रशिखण्डिसूनोर्बृहस्पते। 'विचित्रवाक्चित्रशिख-ण्डिसूनो' इत्यपि नैषधे। पार्श्वं प्राप्य पठति॥

छाया तनोरिव न लङ्घयितापि वाच
प्रासादि तेन विनयावनतेन सूरि.।
सर्वैरभावि च गुरो' सफलै प्रयत्नै-
स्तस्मिन्ननूषरभुवीव कृषीवलस्य॥ ७६॥

तेन हीरकुमारेण सूरि कलाचार्य प्रासादि प्रसन्नीकृत। तेन किंभूतेन। विनयेन अवनतेन नम्रेण। तेन पुन कि कुर्वता। गुरो स्वाध्यापकस्य वाच वाणीम्। वचनमा-

त्रमपीत्यर्थः । नोल्लङ्घयता नातिक्रामता । कामिव । छायामिव । यथा कोऽपि स्वतनो-श्छाया नोल्लङ्घयति गुरोस्तस्याध्यापकस्य सर्वैः सकलैः प्रयत्नैरुद्यमैस्तस्मिन् हीरकुमारे सफलैः फलवद्भिरभावि सजातं सपन्नैः । कस्येव । कृषीवलस्येव । यथा कृषिकस्य कर्षणकारिण अनूषरभुवि सर्वसस्योत्पत्तिस्थानक्षेत्रभूमौ प्रयत्नैः प्रयासैः सफलैर्भूयते ॥

तं साक्षिणं प्रणयवान्स्वगुरुं प्रणीय
स्वल्पैर्दिनैः स वहनैरिव धीविशेषैः ।
संप्राप पारमखिलागमसागरस्य
साधुः समाधिभिरिवानुपमैर्भवस्य ॥ ७७ ॥

प्रणय स्नेहो गुरुजनेषु विद्यते यस्य स हीरकुमारस्तं स्वगुरुं निजकलाचार्यं साक्षिणं प्रतिभुवम् । साक्षिमात्रमित्यर्थः । प्रणीय कृत्वा स्वल्पैरतिस्तोकैर्दिनैर्वासरैः अखिलागमसागरस्य समस्तशास्त्रसमुद्रस्य पारं परतीरं प्रान्तं संप्राप लेभे । गृहमेधिवासोचितं सर्वशास्त्रमधीतवानित्यर्थः । कैः । धीविशेषैः स्वप्रज्ञोत्कर्षैः । बुद्धिविशिष्टगुणातिशयैः । कैरिव । वहनैरिव । यथा यानपात्रैः कृत्वा सायान्त्रिकः समुद्रस्य पारमभिलषितवेलाकूलं प्राप्नोति । अथ पृथगुपमापि । क इव । साधुरिव । यथा यती अनुपमैरसाधारणैः समाधिभिर्ध्यानविशेषैः । 'ध्यानं तु विषये तस्मिन्नेकप्रत्ययसंततिः । समाधिस्तु तदेवार्थमात्राभासनरूपकः ॥' इति हैम्याम् । एतावता योगैः कृत्वा भवस्य संसारस्य । 'भवः सत्तात्मजन्मसु । रुद्रे श्रेयसि संसारे' इत्यनेकार्थः । पारं मोक्षं प्राप्नोति ॥

अध्याप्य तेन विधिवत्सकलाः स विद्याः
प्रत्यर्प्यते स्म गुरुणा जनकस्य तस्य ।
श्रीमान्मुरारिरिव तेन हिरण्यरत्न-
कोटीर्वितीर्य सुतसूरिरपि व्यधायि ॥ ७८ ॥

तेन गुरुणा कलाचार्येण विधिवत् शास्त्रोक्तप्रकारेण द्विसप्ततिकलानामादिमा कला लिखितगणितादिरन्तिमा कला शकुनरुतमित्युक्तप्रकारेण । अथवा मातृकादिकचाणिक्याङ्क(न्त)पाठनैकविधिना सकलाः समस्ता अपि विद्या अध्याप्य पाठयित्वा तस्य कुमारस्य कुराख्यस्य वा जनकस्य पितुः स हीरकुमारः प्रत्यर्प्यते स्म पश्चादर्पितः । अपि पुनः तेन तज्जनकेन कुरामहेभ्येन सुतसूरिः स्वपुत्रहीरकुमारस्य कलाचार्यः हिरण्यानां रत्नानां मणीनां कोटीर्बहुशो लक्षशतानि वितीर्य दत्त्वा मुरारिः कृष्ण इव श्रीमान् लक्ष्मीपतिर्व्यधायि विहितः ॥

चित्रामिवेन्दुरनवद्यतमां स विद्यां
लब्ध्वा श्रिया तदवधि व्यरुचत्कुमारः ।

आसीदसीममहिमाप्यनयार्भकस्य
प्रोल्लेखितस्य निकषेण मणेस्त्विषेव ॥ ७९ ॥

स कुमार अनवद्यतमाम् अतिशयेन श्लाघनीया विद्या लब्ध्वा सप्राप्य तदवधि विद्याधिगमदिवस एवावधिर्मर्यादा यत्रेति क्रियाविशेषणम् । तद्दिनमारभ्येत्यर्थ । श्रिया शोभया लक्ष्म्या वा व्यरुचत् शुशुभे । 'सहस्रधात्मा व्यरुचद्विभक्त ' इति रघुवशे । क इव । इन्दुरिव । यथा चन्द्र अनवद्यतमामतिनिर्मुक्तमेघोपरोधा चित्रा त्वाष्ट्री नक्षत्रविशेष प्राप्य श्रिया शारदीनकौमुदीलक्ष्म्या विरोचते । द्युद्भ्यो लुडि द्युतादिभ्य परस्मैपद वा स्यात् । 'पुषादिद्युताद्यॢदित परस्मैपदेषु' श्यन्विकरणपुषादेर्द्युतादेर्ॡदितश्च परस्य च्लेरङ् स्यात् परस्मैपदेषु । अद्युतत् । अद्योतिष्ट । अरुचत् । अरोचिष्ट ।' इति प्रक्रियाकौमुद्याम् । अपि पुनस्तस्यार्भकस्य हीरकुमारस्य तया विद्यया कृत्वा न विद्यते सीमा मर्यादा यस्य स असीम । अद्वैत इत्यर्थ । तादृशो महिमा माहात्म्य यस्य तथाविध आसीत् बभूव । कस्येव । मणेरिव । यथा निकषेण शाणेन उल्लेखितस्य उत्तेजितस्य निर्मलीकृतस्य मणे रत्नविशेषस्य त्विषा कान्त्या कृत्वा अनन्य महत्त्व मूल्य महर्घ्यता भवति ॥ इति बालक्रीडा ॥

नाभीभवेन तदुदाहरणीकृतै किं
सामुद्रशास्त्रगदितैर्नरलक्षणौघै ।
नालम्भि तत्र कुमरे व्यभिचारिभाव
प्रामाणिकै सदुपमानविधाविवेह ॥ ८० ॥

नाभीभवेन विधात्रा । किमुत्प्रेक्ष्यते । 'हाराग्रजाग्रद्गरुडाश्मरश्मिपीनाभनाभीकुहरान्धकाराम्' इति नैषधे । नाभीशब्दो दीर्घ ईकारान्तोऽस्तीति । तदुदाहरणीति । स हीरकुमार एव उदाहरण निदर्शन दृष्टान्तो येषा ते तदुदाहरणा । न तदुदाहरणास्तदुदाहरणा कृतास्तदुदाहरणीकृतास्तै । समुद्रेण कविना कृत शास्त्र ग्रन्थविशेष । सामुद्रशास्त्र तत्र गदिता कथितास्तैर्नराणा मनुष्याणा लक्षणाना स्वस्तिकचक्राङ्कुशादीनामोघै समूहैस्तत्र कुमरे हीरकुमारे व्यभिचारिभाव परस्परविरोधित्व नालम्भि न प्राप्तम् । 'कुमार कुमरोऽपि च' इति शब्दप्रभेदे । अन्यत्रापि चरित्रादौ च । कस्मिन्निव । सदुपमानविधाविव । यथा । इह जगति प्रामाणिकैस्तार्किकै सति सर्वप्रकारैर्योग्ये विद्यमाने उपमानविधौ अन्यपदार्थस्य सादृश्यीकरणप्रकारे व्यभिचारित्व न लक्ष्यते ॥

तस्याभवल्लवणिमातिशय स कोऽपि
प्रोत्तारयन्त्यदुपरि स्थविर शिवाय ।
मुक्ता क्षिपत्यनुदिनं पवमानमार्गे
ता एव तत्र किमु तारगणा भवन्ति ॥ ८१ ॥

कुमारस्य स कोऽपि अद्वैतवैभव लवणिमातिशय लावण्याधिक्य अभवत् बभूव। स क । यदुपरि यस्य लावण्यातिशयस्योपरि स्थविर पितामह ।'स्थविरः शतानन्दपितामहौक ' इति हैम्याम्। 'प्रवया स्थविरो जरन्' इत्यपि हैम्याम्। शिवाय कल्याणकारणाय नित्य प्रतिवासर प्रोत्तारयन् उत्तारण सृजन् न्युञ्छनीकुर्वन्वा मुक्ता मौक्तिकानि पवमानमार्गे आकाशे क्षिपति । किमुत्प्रेक्ष्यते । ता एव मुक्तास्तत्राम्बरे तारगणा ज्योतिर्मण्डलानि भवन्ति सजायन्ते ॥

स्पर्धोदयादिव मिथः प्रवयं सृजद्भि-
रङ्गैः सचङ्गिमवपुर्विभवेन तेन ।
ईर्ष्यां तमीप्रियतमः प्रणयन्विजित्य
लक्ष्मच्छलेन मुमुचे किमु लाञ्छयित्वा ॥ ८२ ॥

तेन हीरकुमारेण ईर्ष्याम् । अर्थात् स्ववपुश्चारिम्णा सममसूयाम् । प्रणयन् कुर्वन् तमीप्रियतम रजनीजानि चन्द्र विजित्य। अर्थात्पराभूय। गृहीत्वा वा। किमुत्प्रेक्ष्यते— लक्ष्मच्छलेन लाञ्छनकपटेन लाञ्छयित्वा लाञ्छन मष्या अभिज्ञान मुखे कृत्वा मुमुचे नभसि मुक्त । 'किं नन्दि किं मुरारि किमु रतिरमण किं विधु' किं विधाता' इति धनपालोक्तोपमानादत्र विधोरुत्प्रेक्षा । तेन किम् । अङ्गै शरीरावयवै कृत्वा सह चङ्गिम्ना मनोहरत्वेन वर्तते यत्तादृशस्य वपुष शरीरस्य विभव शोभातिशयो यस्य । अथ वा वपुर्विभवेति साधनेन जित्वेति । किं कुर्वद्भिरङ्गै । इवोत्प्रेक्ष्यते—मिथ' परस्पर स्पर्धाया सघर्षस्य उदयात् प्रादुर्भावादिव प्रवय पुष्टि सृजद्भिर्विदधद्भि ॥

केशोच्चयः स्फुरति यस्य स नीलकण्ठ-
पृष्ठे प्रविष्ट इव येन जितः कलाप ।
आबाल्यतः कुटिलता मनसोपनीता
य भेजुषी पुनरिवैत्य कचच्छटासु ॥ ८३ ॥

तस्य कुमारस्य स चामरादिप्रतिपक्षलक्षजित्वर प्रसिद्ध केशोच्चय केशपाश । 'वाला स्युस्तत्परा पाशो रचना भार उच्चय । हस्त पक्ष कलापश्च केशभूयस्त्ववाचक ॥' इति हैम्याम् । स्फुरति भासते । स क । येन केशोच्चयेन जित अभिभूत' कलाप शिखण्डिकम् । उत्प्रेक्ष्यते—नीलकण्ठ शम्भुर्मयूरश्च तस्य पृष्ठे प्रविष्ट शरणे गत इव। पुनर्येन कुमारेण आबाल्यत शैशव मर्यादीकृत्य मनस स्वचित्तात् कुटिलतावक्रत्वम् अपनीता निष्कासिता सती । उत्प्रेक्ष्यते—उपेत्यागत्य य कुमार कुटिलता कचच्छटासु कुन्तलावलीषु भेजुषीव श्रितवतीव । 'तटान्तविश्रान्ततुरङ्गमच्छटा' इति छटाशब्द समूहवाची नैषधे । तथा 'वक्रोक्तिकुशलस्य तस्य [नलस्य] केशकलापोऽपि वक्रता भेजे' इति चम्पूकथायाम् । इति पुरुषाणा केशकलापे वक्रता वर्णितास्तीति ॥

स्वध्यानलोपभवकोपपिनाकिजाग्र-
दातङ्कशङ्कितमनः सुमनःशरस्य।
त्यागं तनोर्विदधतः कृतवान्विधाता
छत्रेण यस्य किमु मौलिमवाङ्मुखेन ॥ ८४ ॥

विधाता ब्रह्मा यस्य कुमारस्य मौलिं मस्तकं कृतवांश्चक्रे। किमुत्प्रेक्ष्यते—स्वस्येश्वरसंबन्धिनो ध्यानस्य एकाग्रमनस्त्वेन परमात्मस्वरूपचिन्तनरूपस्य प्रणिधानस्य लोपेन भङ्गेन कुमारिकावस्थाया पाणिग्रहणकरणकृते सेवार्थं समागताया गौर्या विषये रागोत्पादनलक्षणविघ्नविधानेन पञ्चमी वा सर्वत्रभव समुत्पन्नः कोपः व्यापादनकारणक्रोधो यस्य तादृग्विधात् पिनाकिनः शंभोर्जाग्रता प्रकटीभवता आतङ्केन भयेन। 'भयं भीर्भीतिरातङ्कः' इति हैम्याम्। शङ्कितं स्वहननलक्षणशङ्कां प्राप्तं मनो यस्य तथाविधस्य। अतएव प्रतिपक्षपराभवात्प्रागेव तनोः स्वदेहस्य त्यागं विनाशं विदधतः कुर्वतः सुमनःशरस्य पुष्पबाणस्य कामस्य अवाङ्मुखेन अधोवक्त्रेण छत्रेण किमु कृतवान्। निःस्वामिकतया मदनश्वेतातपत्रोपादानं युक्तमेव ॥

उत्तुङ्गभावमथ वर्तुलतां दधान-
मुष्णीषमस्य सुषमां स बिभर्ति मौलौ।
यस्मिन्समाजिगमिषोस्तरुणत्वलक्ष्म्या
माङ्गल्यकुम्भ इव केशरुहाश्रिताङ्कः ॥ ८५ ॥

अस्य कुमारस्य मौलौ मूर्धनि उष्णीषमाकारविशेषः सुषुमां सातिशायिशोभां बिभर्ति स्म दधार। 'सोष्णीषमूर्धा ध्वजचिह्नपाणिः' इति चम्पूकथायां नलविशेषणम्। अत एव तीर्थकृद्भ्य इतरेषामप्युत्तमपुरुषाणामुष्णीषं वर्ण्यते। उष्णीषं किं कुर्वाणम्। दधानं बिभ्राणम्। कम्। उत्तुङ्गभावम् उन्नतत्वम्। अथ पुनर्वर्तुलतां वृत्ताकारत्वं च। इवोत्प्रेक्ष्यते—यस्मिन्हीरकुमारे समाजिगमिषोः सम्यक्प्रकारेण आगन्तुकामायास्तरुणत्वलक्ष्म्या यौवनश्रियः केशा एव रुहा दुर्वा। 'दुर्वा त्वनन्ता शतपर्विका। हरिताली रुहा' इति हैम्याम्। ताभिराश्रित आकलितः अङ्क उत्सङ्गे यस्य तादृशो माङ्गल्यः कल्याणकारी कुम्भः कलश इव ॥

यश्चन्द्रिकाङ्कितचतुर्द्विजराजराज-
द्भालार्धशीतमहसो वहते स शश्वत्।
शुद्धाशयोऽमृतरसायितवाग्विलासो
द्वासप्ततिः कलयतात्स कलाः कथं न ॥ ८६ ॥

यो हीरकुमारः शश्वन्निरन्तरं चन्द्रिकया ज्योत्स्नया अङ्कितान् कलितान्। 'दशनच-

न्द्रिकया व्यवभासितम्' इति रघौ । इति चन्द्रिकाशब्देन दन्तद्युतिश्चन्द्रिका च । चतुः-सङ्ख्याका द्विजाना राजानो द्विजराजा राजदन्ताश्चन्द्रश्च तथा राजत् दीप्यमान यद्भाल ललाटमेवार्धशीतमहा सामिसोमस्तान् । सार्धचतुश्चन्द्रानित्यर्थ । वहते स्म दधार । स कुमारो द्वासप्ततिसङ्ख्याका कला कथ न कलयतात् धत्ताम् । अपि तु सार्धचतुश्चन्द्रधारी गणनया द्वासप्ततिकलाकलित एव स्यात् । किंभूत । शुद्धो निर्मल निष्पाप विशदश्च आशयश्चित्त मध्य च यस्य । पुन किंभूत । अमृतरसवत्सुधानिस्यन्द इवाचरितो वाग्विलासो वचनवैचित्री यस्य । चन्द्रा अपि श्वेता अमृतयुताश्च स्यु ॥

भालस्थलप्रसृमरांशुपय प्रवाहो-
पान्तप्ररूढलतिकेव विभाति यद्भ्रू ।
शङ्खोऽप्यभूद्वदनवारिजपार्थिवस्य
चन्द्रादिवैरिविजये किमु वादनार्हः ॥ ८७ ॥

यद्भ्रूर्यस्य कुमारस्य भ्रूर्नयनयोरुपरि रोमपद्धतिर्भाति स्म रराज । उत्प्रेक्ष्यते—भालस्थलस्य ललाटपट्टस्य प्रसृमरा विस्तरणशीला ये अशव किरणास्त एव पय प्रवाह सलिलानामोघस्तस्योपान्ते तटप्रदेशे प्ररूढा प्रोद्गता लतिका । अथवा फलिनी वल्ली स्वभावलतिका वा । अपि पुनर्यद्वक्त्रे शङ्ख भालश्रवणयोरन्तराले कश्चित् प्रदेशविशेष अभूज्जज्ञे । 'शङ्ख कम्बौ निधिभेदे स्यान्नख्यामलिकास्थनि' इत्यनेकार्थ । ललाटप्रान्तवर्तिनि अस्थनीति तदवचूर्णि' ।'शङ्खो भालस्रवोऽन्तरे' इति हैम्याम् । उत्प्रेक्ष्यते—वदनमर्थात् कुमारमुखमेव वारिजाना कमलाना राजा पार्थिवस्तस्य । चन्द्रादीना विधुदर्पणप्रमुखाणा वैरिणा शत्रूणा विजये जयप्राप्तौ पराभवनावसानसमये वा वादनस्य पूरणस्य अर्हो योग्य शङ्ख कम्बु किमु । विजयिराजानो हि रिपून्निर्जित्य स्वविजयसूचक शङ्ख वादयन्तीति प्राक्तननृपरीति । यथा—स्वाविनयकरणप्रकुपितमतङ्गतापसप्रदत्तमतङ्गजीभवनशापापनयनप्रादुर्भूतस्वाभाविकस्वरूपप्रसन्नीभवद्गान्धर्वदेवविश्राणितप्रयुक्तसहारविभक्तमन्त्रप्रस्वापनशस्त्रानुभावपराभूतसमस्तप्रतिपक्षक्षितिपतिपताकिनीप्रारब्धदुर्धरमहायोधनपयोनिधिमध्यसमुद्भूतविजयश्रीस्वीकरणावसरे अजकुमार 'तत प्रियोपात्तरसोऽधरोष्ठे निवेश्य दध्मौ जलज कुमार' इत्येतत्सर्वविस्तारो रघुवशे ॥

लावण्यनीरनयनाब्जयदीयवक्त्र-
कासारपालिरिव कर्णयुगं विभाति ।
द्वीपेषु सूचयति किं स्वमितेषु भावि-
श्लोक शिशो श्रवणयोश्च नवद्वयाङ्क ॥ ८८ ॥

कर्णयुग कुमारश्रवणयुग विभाति शोभते । उत्प्रेक्ष्यते—लावण्य मनोज्ञता स्वरूपसौन्दर्य वा एव नीर सलिल यत्र तथा नयने लोचने एवाब्जे कमले यत्र तादृशस्य

यदीयवक्त्रकासारस्य कुमारसंबन्धिवदनसरस पालि' सेतुरिव सरसो जलरुन्धनस्थानं पालि । 'सेतौ पाल्यालिसवरा.' इति हैम्याम् । च पुन श्रवणयो कर्णयोर्नवाना नवेति सख्याना द्वयस्य युगलस्य अङ्क अष्टादशसख्यावाची अङ्को लिपिविशेष स्वेन नवद्वय-लक्षणेनात्मना मितेषु प्रमाणीकृतेषु अष्टादशसु द्वीपेषु । 'अष्टादशद्वीपनिखातयूप ' इति रघुवशे । 'नवद्वयद्वीपपृथग्जयश्रियाम्' इति नैषधे । इति द्वीपानामष्टादशतापि । शिशोर्ही-रकुमारस्य भाविनमग्रे भविष्यन्त श्लोक यश' सूचयति कथयति किमु । कर्णयोराकृ-तिरूपो नवाङ्को दृश्यते । यथा 'कर्णान्तरुत्कीर्णगभीरलेख कि तस्य सख्येव न वा न-वाङ्क ' इति नैषधे । एतावता हीरकुमारयशोऽष्टादशद्वीपेषु भविष्यतीति सूचा ॥

विद्वेषिभावमपहाय परस्परेण
केशच्छटास्फटिकहाटककुण्डलाङ्गा' ।
[1]स्वर्भाणुशुभ्रकिरणाम्बुजबन्धवोऽमी
यस्मिन्विधातुमिव साप्तपदीनमीयुः ॥ ८९ ॥

यस्मिन्कुमारे सम्यक्स्थाने केशच्छटा केशपाश स्फटिक श्वेतरत्न तथा हाटक काञ्चन तयो रचनाविशेषेण सदृशीकृते कुण्डले कर्णाभरणे ते अङ्गानि कायारूपाणि वा येषा तादृशा अमी प्रत्यक्षलक्षा । स्वर्भाणू राहु , शुभ्रकिरणश्चन्द्र , अम्बुजबन्धुर्भास्कर , राहुचन्द्रार्का । उत्प्रेक्ष्यते—मिथ परस्पर साप्तपदीन मैत्र्य सौहार्दम् । 'सख्य तु सौहृद सौहार्द साप्तपदी-नम्' इति हैम्याम् । विधातु कर्तुम् ईयुरागता इव । कि कृत्वा । परस्परेण अन्योन्येन विद्वेषिभाव विरोधिताम् अपहाय त्यक्त्वा ॥

सक्तः श्रुतौ शिशुशशी यदसावितीव
तच्चक्षुषी श्रुतियुग परिषस्वजाते ।
नीलोत्पले उदयत. कुमुदोर्यदाक्ष्णो-
र्लक्ष्मी तदा तरलतारिकयो श्रयेते ॥ ९० ॥

यद्यस्मात्कारणादसौ अय वर्ण्यमान शिशुषु कुमारेषु दृश्यमानो नयनानामाह्लादकत्वात् शशी चन्द्र इव शिशुशशी श्रुतौ शास्त्रे सक्त प्रह्व आसक्तोऽस्ति । उत्प्रेक्ष्यते—इति हेतोस्तच्चक्षुषी कुमारलोचने श्रुतियुग श्रवणयामल परिषस्वजाते आलिङ्गत स्म । च पु-नर्यदा यदि नीलोत्पले कुवलये कुमुदो कैरवयोर्मध्ये उदयेते उद्गम लभेते तदा तर-ले चपले तारिके कनीनिके ययोस्तादृशयोस्तदक्ष्णो कुमारलोचनयोर्लक्ष्मी श्रिय शोभा श्रयेते भजेते । कुमुदे कुमारलोचनतुलामाकलयत. ॥

---

१. 'पूर्वपदात्सज्ञायाम्' इति हैमाभिधानचिन्तामणि . 'क्षुभ्नादित्वान्न णत्वम्' इति नामालिङ्गानुशासनव्याख्यानामाशय'

दृग्दोषखण्डनकृते भ्रमरं तदीये
　चिह्नं मषेरिव मुखे कृतवान्विरञ्चिः ।
विश्वप्रदीपसदृशो यदसौ तदीया
　नासापि किं भजति दीपशिखोपमानम् ॥ ९१ ॥

विरञ्चिर्ब्रह्मा तदीये हीरकुमारसबन्धिनि मुखे वदने भ्रमर कुरल भ्रमरालक' अन्यो वा आकारविशेषस्त कृतवान् चकार। उत्प्रेक्ष्यते—दृग्दोषखण्डनकृते शाकिन्यादीनामितरेषा वा दृष्टिदोषनिवारणार्थं मषेर्मलिनाम्बुन । 'मलिनाम्बु मषी मसी' इति हैम्याम्। चिह्न लाञ्छनमिव कृतवानिति । इदानीमपि बालकाना दृग्दोषच्छिदे मुखे कज्जलचन्द्रक मातर' कुर्वन्तीति प्रसिद्धमेतत् । पुनर्यत्कारणादसौ विश्वे जगति प्रदीपस्य पदार्थसार्थप्रकाशकत्वेन गृह्यमणे सदृशस्तुल्योऽस्ति यत्तदो' सबन्धात्तेन हेतुना । उत्प्रेक्ष्यते—तदीया तस्य कुमारस्य इय तदीया नासा गन्धज्ञापि दीपशिखोपमान कज्जलध्वजकलिकातुलना भजति कलयति ॥

चापल्यकेलिकलिते असिताशये य-
　न्नेत्रे मिथः सदृशवैभवभाजिनी तत् ।
मा द्रुह्यतां कजभुवेति तदन्तराले
　नासानिभेन विदधे किमु सीमदण्डः ॥ ९२ ॥

यत्कारणात् यन्नेत्रे कुमारनयने चापल्य चपलता सैव केलि क्रीडा तया कलिते युक्ते चञ्चलतया वा यत्क्रीडनमितस्तत परिस्फुरण तेन सहिते । पुन असित' श्याम आशयो मध्य स्वभावो वा ययोस्तादृशे स्त वर्तेते तत्तस्मात्कारणात् सदृश तुल्य वैभव शोभातिरेक भजत इत्येवशीले भाजिनी कुमारलोचने मिथ परस्पर मा द्रुह्यता मा द्रोह कुर्वाताम् इति हेतो कजभुवा ब्रह्मणा तदन्तराले तयोर्नेत्रयोरन्तराले मध्यभागे नासानिभेन नक्कपटेन । उत्प्रेक्ष्यते—सीमदण्डो विभागयष्टि' किमु विदधे कृत इव ॥

स्थाणो· शिरोनिवसनानशनाम्बुपानं
　संतप्य दुस्तपतपो मणिदर्पणेन ।
प्रापे परं जनुरिवेदमगण्यपुण्य-
　संप्रापणीयमदसीयकपोलरूपम् ॥ ९३ ॥

मणिदर्पणेन रत्नादर्शेन अस्य कुमारस्य इमौ अदसीयौ कपोलौ गण्डौ तयो रूप स्वरूपमिद प्रत्यक्षम् । उत्प्रेक्ष्यते—परमन्यज्जनुरवतार प्रापे प्राप्तमिव । किंभूत जनु । अगण्येन गणयितु प्रमाणीकर्तुमशक्येन पुण्येन भाग्येन सप्रापणीय सम्यक्प्रकारेण लब्धु योग्यम् । कि कृत्वा । दु खेन कष्टेन तप्यते विधीयते इति दुस्तप तादृक् तप

उपवासादिकष्ट सतप्य तत्त्वा यथाविवि[ना] विधाय। किम्। तप। 'स्थाणु स्तम्भ-कीलकशभुषु' इत्यनेकार्थे। तस्य शिरसि मस्तके निवसन सदा स्थितिस्तथा न विद्यते अशन भोजनम्, अम्बुनो जलस्य पान धीतिर्यत्र। 'धीति पानेऽथ शोषणम्'

यस्य प्रशस्ययशसः श्रुतिपाशमध्य-
निष्पातिनक्रशुकचञ्चुपुटात्कथंचित्।
बिम्बीफलं विगलितं स्खलितं च वक्त्र-
पद्मोदरे किमु रदच्छदनीबभूव॥ ९४॥

बिम्बीफल गोल्हक यस्य कुमारस्य उत्प्रेक्ष्यते। रदनच्छदनीबभूव किमु अधर सजात इव। किंभूतम्। कथचित्केनापि प्रकारेण बलात्कारेण वा स्वबन्धनभयाकुलितत्वेन विगलित निष्पतितम्। कस्मात्। श्रुती कर्णावेव पाशौ बन्धनग्रन्थी तयोर्मध्ये निष्पातितो निष्पतनशीलस्य नक्रशुकस्य नासिकारूपकीरस्य चञ्चुपुटात् श्रपाटिकासपुटत। वक्त्रोदरादित्यर्थ। पुन. किंभूत बिम्बीफलम्। स्खलित पतित्वा स्थितम्। कस्मिन्। वक्त्र वदनमेव पद्म कमल तस्योदरे मध्ये यस्य। किंभूतस्य। प्रशस्य विश्वश्लाघनीय यश' कीर्तिर्यस्य॥

रक्ताङ्करक्तमणिपल्लवपाटलश्री-
पाटच्चरो यदधरः श्रियमश्नुते स्म।
आस्थानवेदिरिव वाङ्मयदेवताया
आवासवेश्मनि कुमारमुखारविन्दे॥ ९५॥

यदधरो हीरकुमारस्यौष्ठ श्रिय शोभामश्नुते व्याप्नोति। बिभर्तीत्यर्थ। किंभूत। रक्ताङ्का विद्रुमा रक्तमणय पद्मरागा पल्लवा किशलयानि तेषा पाटलश्रियो भावप्रधाननिर्देशाद्रक्तत्वलक्ष्म्या स्वभावशोभाया वा पाटच्चरस्तस्कर अपहर्ता। उत्प्रेक्ष्यते— अधर वाङ्मयदेवताया श्रीसरस्वत्या आस्थानवेदि सभायामुपवेशनार्थं वेदिकेव। कस्मिन्। कुमारस्य मुखमेवारविन्द कमल तत्र। किंभूते कुमारमुखारविन्दे। आवासवेश्मनि। वाग्देवताया आवासार्थं निवसनकृते वेश्मनि गृहे। कुमारवदनारविन्दरूपे मन्दिरे निवसन्त्या इत्यर्थ॥

अभ्युद्गतैर्मुखखनेरिव वज्ररत्नै-
र्दन्तैरदीप्यत कुमारपुरंदरस्य।
वक्त्राब्जधाम्न इव वा श्रुतदेवतायाः
सेवासुखानुभवनागतगौरपत्त्रैः॥ ९६॥

कुमारेषु बालकेषु रूपेण श्रिया वा पुरदर इव पुरदरस्तस्य दन्तैर्दशनैरदीप्यत शुशुभे । उत्प्रेक्ष्यते—मुखखनेर्वदनाकरादभ्युद्गतै प्रकटीभूतैर्वज्ररत्नैर्हीरकमणिभिरिव । वाथवा उत्प्रेक्ष्यते । वज्राब्जधाम्न कुमारवदनकमलमेव धाम मन्दिर यस्यास्तादृश्या. श्रुतदेवताया सरस्वत्या सेवया अर्थात् तद्वाहनत्वात्स्वस्वामिन्या उपासनया कृत्वा यत्सुख तस्यानुभवनार्थ तद्वा प्राप्तुमागतै समकाल समेतैर्गौरपत्रै राजहसैरिव ॥

विम्बाधरे निपतिताभिरभासि यस्य
निर्धौतमौक्तिकशुचिद्विजचन्द्रिकाभि. ।
कॢप्तेन्दुदर्पणपयोजजये कृताभि-
र्नाभीभुवेव सुमवृष्टिभिरेतदास्ये ॥ ९७ ॥

यस्य कुमारस्य निर्धूतानि उत्तेजितानि यानि मौक्तिकानि तानीव शुचिभिरुज्ज्वलाभिर्द्विजाना दन्ताना चन्द्रिकाभिर्ज्योत्स्नाभिरभासि निर्वभे । किंभूताभिश्चन्द्रिकाभिः । निपतिताभि आगत्य स्थिताभि । कस्मिन् । बिम्बाधरे गोल्हकतुल्ये ओष्ठे । उत्प्रेक्ष्यते—एतदास्ये कुमारवक्त्रे नाभीभुवा नारायणनाभ्यम्भोरुहजन्मना वेधसा कृताभि कुसुमवृष्टिभिरिव । कदा । कॢप्ताभिर्निर्मितो य इन्दोश्चन्द्रस्य दर्पणानामादर्शाना पयोजाना पद्माना जय परस्परविरोधाद्युद्धे पराभव तत्र । तत्समय इत्यर्थ । 'नाभीमथैष श्लथवाससोऽनु' इति नैषधे नाभीशब्दो दीर्घोऽप्यस्ति ॥

पूर्णामृतैररुणरत्नमनोज्ञमध्या
पङ्क्तीभवद्द्विजविराजिसवेशदेशा ।
यस्याननान्तरनिकेतनवाक्त्रिदश्या
वापीव खेलनकृते रसना बभासे ॥ ९८ ॥

यस्य कुमारस्य रसना जिह्वा बभासे रेजे । उत्प्रेक्ष्यते—आननमर्थात्कुमारवदन तस्यान्तर मध्य तत्र निकेतन सदन यस्यास्तादृश्या वाक्त्रिदश्या भारत्या खेलनकृते जलक्रीडार्थ वापी दीर्घिकेव । किभूता वापी । अमृतै पीयूषै सलिलैश्च पूर्णामृतमध्या । पुन किभूता वापी । अरुणरत्नै पद्मरागमणिभि मनोज्ञ रमणीय बद्ध रचित मध्य यस्या । मध्यमलोपीसमास । पुन किभूता । पङ्क्त्या श्रेण्या भवद्भिर्वितिष्ठमानैर्द्विजैर्दन्तैर्विहगमैश्च । अर्थात् विशदतया राजहसपक्षिभि विराजी शोभनशील सवेशदेश समीपविभागो यस्या । वापी अपि जलाकीर्णा रत्नबद्धमध्या विहगमकलिता च स्यात् ॥

पूज्येषु रञ्जितमना यदसौ कुमार-
स्तस्य स रज्यत इतीव रसज्ञयापि ।

शुद्धाशयस्य दशनैरिव धार्यते स्म
श्रीमत्कुमारवृषभस्य विशुद्धिमत्ता ॥ ९९ ॥

तस्य कुमारस्य रसज्ञया जिह्वया। उत्प्रेक्ष्यते—इति रज्यते स्म रक्तीभूतमिव। इति किम्। यत्कारणादसौ कुमार पूज्येषु गुर्वादिषु अभ्यर्चनीयेषु विषये रङ्गित रागयुक्त जात मनश्चित्त यस्य तादृग्वर्तते। 'रङ्ग स्यान्नृत्ययुद्धुवो रागेऽपि' इत्यनेकार्थः। पुन शुद्धाशयस्य शुद्धो निर्मलो निष्पाप आशयश्चित्त मध्य च यस्य श्रीमतो लक्ष्म्या शोभया वा शालिन कुमारेषु बलवत्तया धर्मकर्मादिषु धुरीणतया वा वृषभ इव वृषभः प्रशस्यो वा तस्य दशनैर्दन्तैरपि विशुद्धिमत्ता अत्यौज्ज्वल्य धार्यते स्म धृता ॥

रक्ताङ्कपल्लवमुखान्द्विषतो जिगीषु-
र्धत्तेऽसिकं किमधरः सविधेऽदसीय'।
भावी शिशुर्भुवि यदेष सुवृत्तशाली
भेजे तदस्य चिबुकोऽपि सुवृत्तभावम् ॥ १०० ॥

अदसीय कुमारसबन्धी अधर ओष्ठ' असिकम् अधराध प्रदेशविशेष धत्ते धारयति। उत्प्रेक्ष्यते—रक्ताङ्कपल्लवमुखान् विद्रुमकिसलयादिमान् द्विषतो वैरिणो जिगीषुर्जेतुमिच्छु किम्। असिक असिरेव असिक। स्वार्थे क। स्त खड्ग बिभर्ति। अन्योऽपि वीरो रिपून् निर्जेतु करवाल कलयति यत्कारणाद्भुवि पृथिव्यामेष शिशुर्बालक सुवृत्तेन शोभनाचारेण शालते शोभते इत्येवशीलो भावी। तत्कारणादस्य कुमारस्य चिबुकोऽपि असिकाध प्रदेशोऽपि सु शोभन वृत्तमाचारो यत्र। तादृश भावमाशय सदाचारता वा। वास्तवार्थे तु शोभनवर्तुलता भेजे सिषेवे। 'तत्प्रान्तौ सृक्किणी असिक त्वध। असिकाधस्तु चिबुकम्' इति हैम्याम् ॥

द्वात्रिंशताजनि रदैरपि लक्षणानि
द्वात्रिंशदाकलयत शिशुवासवस्य।
पीयूषवर्षिसितरोचिरसूययान्त-
र्वाग्भि' सुधामिव ववर्ष मुख तदीयम् ॥ १०१ ॥

करचरणयोश्छत्रचामरादीनि द्वात्रिंशत्सख्याकानि लक्षणानि आकलयत बिभ्रत। लक्षणानि यथा—'छत्र तामरस धनू रथवरो दम्भोलिकूर्माङ्कुशा वापी स्वस्तिकतोरणानि च सर पञ्चानन पादप। चक्र शङ्खगजौ समुद्रकलशौ प्रासादमध्या यवा यूपस्तूपकमण्डलून्यवनिभृत्सचामरो दर्पण ॥ उक्षा पताका कमलाभिषेक सुदामकेकी घनपुण्यभाजाम्' इति षट्पदी। अथवा 'इह भवति सप्तरक्त षडुन्नत पञ्चसूक्ष्मदीर्घश्च। त्रिविपुललघुगम्भीरो द्वात्रिंशल्लक्षण स पुमान् ॥' इति। शिशुषु महर्धिकत्वेन वासवस्य शक्रतुल्यस्य दन्तैर्वदनदशनैरपि द्वात्रिंशता द्वात्रिंशत्सख्याकैरजनि सजातम्। उत्प्रेक्ष्यते—

द्वात्रिंशत्त्वे स्पर्धयेव इति गर्भितोत्प्रेक्षा । पुनस्तदीय कुमारसंबन्धि वदन वाग्भिर्वाणीभि कृत्वा सुधा पीयूष ववर्ष वर्षति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—पीयूषममृत वर्षतीत्येवशीलस्तस्य सितरोचिषश्चन्द्रस्य अन्तश्चित्तमध्ये असूयया ईर्ष्ययेव सुधामवर्षत् ॥

उद्धृत्य कण्टकगणान्किमु वारिजन्म
कि वात्मदर्शमपहृत्य विचेतनत्वम् ।
संतक्ष्य लक्ष्मशितिमानमुतामृतांशु
राजीवभूरकृत हीरकुमारवक्त्रम् ॥ १०२ ॥

राजीवभूर्वेधा किमु इति वितर्कयामि विचार कुर्वे । 'वितर्के किमूत च' इति हैम्याम् । वारिजन्म विकसितकमलम् । अर्थादादाय । कर्मद्वय वा । कृधातोर्द्विकर्मकत्वेन हीरनाम्न कुमारस्य वक्त्र मुखमकृत विरचयाचकार । कि कृत्वा । कण्टकाना गणान् व्रजानुद्धृत्य निष्कास्य । 'शशिनि खलु कलङ्क कण्टका पद्मनाले जलधिजलमपेय पण्डिते निर्धनत्वम् । दयितजनवियोगो दुर्भगत्व स्वरूपे धनपतिकृपणत्व रत्नदोषी कृतान्त ॥' इति सूक्तवचनात् पद्मे कण्टका । वा अथवा विचेतनत्व चेतनाराहित्यम् अपहृत्य अज्ञानता मुषित्वा आत्मदर्श दर्पण किमादाय, हीरमुख चक्रे । उत अथवा लक्ष्मणो लाञ्छनस्य शितिमान कृष्णता सतक्ष्योत्तार्य किम् अमृताशु सुधाकर हीरवदन विधिर्विदधे ॥ इति मुखम् ॥

नि:शेषभूवलयकुण्डलिवेश्मनाकि-
लोकत्रिके प्रसृमरैर्यशसां विलासै: ।
रेखा भविष्यति महत्सु यदस्य कण्ठे
रेखात्रिकं किमिति निर्मितवान्विधाता ॥ १०३ ॥

विधाता ब्रह्मा अस्य कुमारस्य कण्ठे गलकदले । उत्प्रेक्ष्यते—इति हेतो रेखात्रिक निर्मितवान् किमु कृतवानिव । इति किम् । यत् नि शेष समग्र भूवलय मेदिनीमण्डलम्, तथा कुण्डलिना नागाना वेश्म गृह पातालम्, तथा नाकिना देवाना लोको विश्व स्वर्गस्तेषा त्रिके त्रयेऽपि प्रसृमरै प्रतिस्थान विस्तरणशीलैर्यशसा कीर्तीना विलासैर्वैचित्रीभिरस्य हीरकुमारस्य महत्सु उत्तमजनेषु रेखा भविष्यति । एतस्मात्पर कोऽप्येतादृग्गुणगणकलितस्त्रिभुवनेऽपि नास्तीति प्रसिद्धिर्भाविनी ॥

भावी यदेष वृषवज्जिनधर्मधुर्य.
स्कन्धोऽप्यभूत्किमिति तत्ककुदोपमेय ।
अर्भ. पुरा भवति येन युगप्रधानो
जज्ञेऽस्य बाहुरपि तेन युगप्रधान ॥ १०४ ॥

यत्कारणादेष कुमार वृषवद्वृषभ इव जिनस्यार्हतो धर्मे सुकृतकर्मणि धुर्यो धौरेयो धुरधुरो भावी भविष्यति। इति हेतो अस्य कुमारस्य स्कन्धोऽप्यसोऽपि। उत्प्रेक्ष्यते— तस्य वृषभस्य ककुदेनासकूटेन उपमेय उपमातु योग्य । किमभूद्बभूव। च पुनर्येन कारणेन अर्भो हीरकुमारो युगे कलिकाले विशिष्टातिशयमाहात्म्याभ्युदयात् प्रधान प्रकृष्ट पुरा भवति अग्रे भविष्यति। पुरायोगे भविष्यदर्थे वर्तमाना 'यावत्पुरानिपातयोर्योगे लट्' आभ्या निपाताभ्या योगे भविष्यत्काले वर्तमाना स्यादिति प्रक्रियाकौमुद्याम्। 'पुरेदमूर्ध्वं भवतीति वेधसा' इति नैषधेऽपि। तेन हेतुना। उत्प्रेक्ष्यते— अस्यार्भकस्य बाहुर्भुजोऽपि युगवद्धूसरवत्प्रधानो व्यायत आजानुबाहुत्वात् जज्ञे सजात ॥

उद्दामदुर्गतिपुरेऽर्गलतांगमी य-
त्तद्दोरितीव लभतेऽर्गलयोपमानम् ।
यस्यभशङ्खमकरान्कलयन्प्रवाल-
शाली पुनः श्रियमसूत शयः समुद्रः ॥ १०५ ॥

यत्कारणात्कुमार उद्दाममनेकलोकानामातङ्ककारत्वादुत्कटम्। 'अबाधोच्छृङ्खलोद्दामान्ययन्त्रितमनर्गलम्' इति हैम्याम्। उच्छृङ्खल यद्दुर्गतिर्नरकादिकुगति सैव पुर नगर तत्रार्गलता परिघभावम्। 'द्वारेषु परिघोऽर्गला' इति हैम्याम्। अय गमी गमिष्यति। 'यथा विदूराद्रिरदूरतागमी' इति नैषधे। ये जना अमु स सम्यक् त्रिया सेविष्यन्ते ता दुर्गति गन्तु न दास्यत्यसौ तत इद विशेषणम्। उत्प्रेक्ष्यते—इतीव हेतो । तस्य कुमारस्य दोर्बाहुदण्डोऽपि अर्गलया नगरपरिघेण उपमान सादृश्य लभते प्राप्नोति। 'अमुष्य दोर्भ्यामरिदुर्गलुण्ठने ध्रुव गृहीतार्गलदीर्घपीनता' इति नैषधे। पुनर्यस्य सह मुद्रिकया उर्मिकया साक्षराङ्गुलीयकेन वा वर्तते य समुद्र शय पाणि श्रिय शोभामसूताजीजनत्। कि कुर्वन्। दधत्। कान्। कृतिभाज रेखाकारीभूतान् इभा गजा, शङ्खा कम्बव, मकरा यादोविशेषा, तान्। पुन किंभूत । प्रवाला पल्लवास्तद्वत् शालते रक्तत्वेन सुकुमारत्वेन शोभते इत्येवशील समुद्रोऽपि जलगजवारिजमकरकलितस्तथा विद्रुमविभ्राजी लक्ष्मी सूते च इत्युत्प्रेक्षा। उपमा वा ॥

तस्य स्फुरद्द्युतिपय परिपूर्णबाहु-
मूलालवालावलसद्भुजगाण्डभाज ।
रेजु शयावनिरुहोऽङ्गुलयोऽनुशाखा
कामाङ्कुशैः किसलयैरिव शालमाना ॥ १०६ ॥

तस्य कुमारस्याङ्गुलय करशाखा रेजु शुशुभिरे । नु इति अव्यय वितर्के विचारे प्रश्ने पृच्छाया वा। शयावनिरुह पाणिरूपपादपस्य शाखा शिखा । किंभूतस्य शयावनिरुह । स्फुरन्त्यो दीप्यमाना विस्तरन्त्यो वा द्युतय कान्तय एव पयासि स-

लिलानि तैः परिपूर्णः सामस्त्येन पूरितः व्याप्तः बाहुमूलः भुजकोटरः स एवालवालः स्थानकः तत्र विलसन्नाश्लिष्यन् । 'लस श्लेषणक्रीडनयोः' इति धातुः । अर्थात् प्रकटीभवन् यो भुजो बाहुः स एव गण्डिः प्रकाण्डः मूलात् शाखावधिप्रदेशः तं भजतीति । किंभूता शाखा । कामाङ्कुरैर्नखैः शालमाना । उत्प्रेक्ष्यते—किसलयैः पल्लवैरिव । अत्र गर्भितोत्प्रेक्षा ॥

जानुस्पृशौ शिशुभुजौ विनियन्त्रणाय
पाशाविवाब्धिदुहितुस्तरलाशयायाः ।
हस्तौ समस्तकजराजतयाप्यमुष्या
धात्राक्षतैरिव यवैः समपूजिषाताम् ॥ १०७ ॥

शिशुभुजौ कुमारबाहू जानू ऊरुपर्वणि स्पृशत इति जानुप्रलम्बौ अभूताम् । उत्प्रेक्ष्यते—तरलश्चपलः आशयश्चित्तं स्वभावो वा यस्यास्तादृश्या अब्धिदुहितुर्लक्ष्म्या विनियन्त्रणाय विशेषेण बन्धनाय एकत्रावस्थितिनिर्मापणाय पाशौ बन्धनग्रन्थी इव । अपि पुनः । अमुष्य कुमारस्य करौ हस्तौ धात्रा ब्रह्मणा अक्षतैरखण्डैर्यवैः समपूजिषाताम् अर्चिताविव । समस्तानि सकलानि यानि कजानि कमलानि तेषां राजत्वेन स्वामितया आकृत्या तत्सेव्यत्वेन आधिपत्यम् ॥

वक्षःशिलाकलितमञ्जुलजातरूपो
नक्षत्रभूषिततनुश्च नभोगयुक्तः ।
स्वःशाखिरुग्महिमधीरिमराजमानः
शावः सुपर्वशिखरीव पुपोष भूषाम् ॥ १०८ ॥

शावः हीरकुमारः सुपर्वशिखरी मेरुरिव भूषां शोभां पुपोष । शुशुभे इत्यर्थः । किंभूतः शावः मेरुश्च । वक्षो हृदयं तदेव विस्तीर्णत्वात्तदुपमेयत्वाच्च शिला पृथुलप्रस्तरः तया कलितः युतः, तथा मञ्जुलं मनोज्ञं जातमुत्पन्नं रूपं तनुवैभवं सुवर्णं च यस्य पश्चात्कर्मधारयः । पुनः किंभूतः । न निषेधे क्षत्रियत्वेन राजन्यतया । 'क्षत्रं तु क्षत्रियो राजा राजन्यो बाहुसंभवः' इति हैम्याम् । तथा—'क्षतात्किल त्रायत इत्युदग्रः क्षत्रस्य शब्दो भुवनेषु रूढः' इति रघौ । वणिग्जातित्वात् । नक्षत्रैर्ज्योतिश्चक्रैर्भूषिता अलंकृता तनुर्वपुर्यस्य । पुनः किंभूतः । न नैव भोगेन वैषयिकसुखेन बालत्वाद्राज्यादिसुखेन वा व्यवहारित्वाद् युतः । पक्षे—नभसि आकाशे गच्छन्तीति नभोगा विद्याधराः सुराश्च तैः कलितः तेषां क्रीडास्पदत्वात् । च पुनः स्वःशाखिनः कल्पवृक्षास्तद्वत्तेषां वा रुक् कान्तिर्यस्य यत्र वा । पुनः किंभूतः । महिम्ना माहात्म्येनाग्रे भविष्यता । भाविनि भूतोपचारात् । धीरिम्णा स्वाभाविकेन धैर्येण अग्रेऽपि उदेष्यता धीरत्वेन देवदानवमानवप्रभुविभीषिकायामपि निश्चलत्वात् शोभमानः ॥

प्रामाण्यमस्य वहतो महतां सदस्य-
प्रामाण्यमाश्रयदुरस्तदिहास्ति चित्रम्।
श्रीवत्स उल्लसति तस्य पुनः स वक्षः
स्थायी गभीरिमविलोकनकौतुकीव॥ १०९॥

इह जगति। तदिति कर्तृपदम्। चित्रमाश्चर्यं विस्मयोऽस्ति यदस्य उरो हृदयमप्रामाण्य प्रमाणातीततामतिविशालतामनुपादेयतामाश्रयत्सेवते स्म। अस्य किं कुर्वत। महता महात्मना सदसि सभायाम्। समूहे इत्यर्थः। 'उडुपरिषद किं नार्हत्व निशं किमु नौचिती' इति नैषधे। परिषद्शब्दः समूहवाची प्रामाण्यं यथार्थवादिता मुख्यता वा यदयं वक्त्याचरति। सन्मार्गं तदस्माकं महता प्रमाण एवेति प्रमाणतां वहतो बिभ्रतः। पुनस्तस्य कुमारस्य श्रीवत्सः उत्तमपुरुषाणां हृदयमध्ये कश्चिदाकारविशेषः। उल्लसति शोभते। उत्प्रेक्ष्यते—स श्रीवत्सः गभीरिम्णः अर्थात्कुमारस्य गाम्भीर्यस्य विलोकने विभावने कौतुकं कौतूहलमस्त्यस्येति कृत्वा वक्षसि गाम्भीर्याश्रये हृदये तिष्ठत्येवशीलः स्थायी बभूवेव॥

सान्द्रीभवत्तनुविभाभरनिर्झरिण्या
सावर्तशोण इव नाभिरमुष्य रेजे।
वक्षःस्थलेन विपुलेन सहाभ्यसूया-
माबिभ्रतीव कटिरप्यभवद्विशाला॥ ११०॥

अमुष्य कुमारस्य नाभिस्तुन्दकूपिका रेजे भाति स्म। उत्प्रेक्ष्यते—सान्द्रीभवन्नीरन्ध्रो जायमानो यस्तनोर्वपुषो विभाभरः कान्तिसमूहः स एव निर्झरिणी नदी तस्याः सहावर्तेन पयोविभ्रमविशेषेण युक्तः शोणः ह्रद इव। अपि पुनरमुष्य कटिः श्रोणिर्विशाला विस्तीर्णा अभूद्बभूव। उत्प्रेक्ष्यते—विपुलेन विशालेन वक्षःस्थलेन हृदयेन सह सार्वमभ्यसूयामीर्ष्यां बिभ्रती दधानेव॥

काकश्यसहातलघूकृतहास्तहस्ता-
वूरू कृताविव शिशोर्नलिनासनेन।
स्थम्भोपमो जिनमतावसथे स भावी
स्थम्भोपमा किमिति तस्य बिभर्ति जङ्घा॥ १११॥

नलिनासनेन वेधसा कार्कश्यस्य कठिनतायाः सहत्या संहरणेनापनयनेन कृत्वा लघू अल्पौ ह्रस्वौ कृतौ यौ हस्तिनः करिणः हस्तौ शुण्डादण्डौ। उत्प्रेक्षते—शिशोः कुमारस्य ऊरू सक्थिनी कृतौ निर्मिताविव। पुनस्तस्य कुमारस्य उत्प्रेक्ष्यते—इति हेतो किमु जङ्घा स्थम्भोपमा स्थूणासादृश्यं बिभर्ति। इति किम्। यत्स हीरार्भः जिनमतमर्हच्छासनमेवा-

वसथ' सौध तस्मिन् तद्धारधरणेन स्थम्भोपम स्थम्भस्य तुल्य' भावी भविष्यति । यथा स्थम्भो गृहाधारभूतो भवति, तथायमपि श्रीजिनशासनस्याधारभूतो भविता । 'वज्रस्तम्भाविवैते' इति जिनशतके जङ्घाया स्थम्भसादृश्यम् ॥

स्पर्धोदयान्निजविवृद्धिकृतौ यदूरू
जङ्घे पुन. सरसिजन्मभुवा विभाव्य ।
तद्द्वन्द्वविग्रहनिषेधविधिप्रभूष्णु-
सीमाकरं विरचितं किमु जानुयुग्मम् ॥ ११२ ॥

स्पर्धाया परस्पर सहर्षस्य उदयादाविर्भावान्निजनिजयोरात्मात्मनोर्विशेषेण वृद्धिमुपचय कुरुत स्रजत इति निजविवृद्धिकृतो यस्य कुमारस्य ऊरू पुनरर्थात्कुमारजङ्घे विभाव्य दृष्ट्वा सरसिजभुवा विधिना । उत्प्रेक्ष्यते—तयोर्द्वन्द्वयोर्युगलयोर्विग्रहस्य मिथ कलहस्य निषेधविधौ निवारणप्रकारे प्रभूष्णु समर्थम् । अत एव सीमाया अवधेर्विभागस्य कर विधायक जानुयुग्म विरचित कृतम् ॥

शुश्रूषयासनतयानिशमाप्रसादा-
ल्लब्ध्वा प्रसन्नमनसो वरमात्मयोनेः ।
विश्वाङ्ककारविजयप्रभविष्णुलक्ष्मि
स्मेराम्बुजन्म किमु यत्पदतामवाप ॥ ११३ ॥

स्मेराम्बुजन्म विकचकमलम् । उत्प्रेक्ष्यते—यत्पदता कुमारस्य चरणत्वम् । पादावतारमित्यर्थ । किमवाप लभते स्मेव । किंभूताम् । विश्वेषु जगत्सु ये अङ्ककारा जैत्रप्रतिमल्ला स्वश्रीपरिस्पर्धिन । 'सकीर्णशकरशशाङ्ककलाङ्ककारै' इति नैषधे । तेषा विजये प्रभविष्णु समर्था लक्ष्मीर्यस्यास्ताम् । किं कृत्वा । वर स्वाभिलषितवाच लब्ध्वा प्राप्य । कस्मात् । आत्मयोनेर्विधातु । किंभूतात् । प्रसन्न प्रसादोपेत हृष्ट मनो हृदय यस्य । कया । आप्रसादात् प्रसाद मर्यादीकृत्य अनिश निरन्तरमासनतया विष्टरभावेन शुश्रूषया । 'सेवा भक्ति परिचर्या प्रसादना । शुश्रूषाराधनोपास्ति वरिवस्यापरिष्टय ॥' इति हैम्याम् । आसनीभूय प्रसादसमय यावन्नित्य सेवा विधाय ॥

यत्पादपङ्कजयुगाङ्गुलिभि स्वकीय-
लक्ष्म्या पराभवपदं गमिता प्रवाला ।
दु खादिव द्रुमशिखाशिखरान्तरेषु
तित्यक्षवस्तनुलता निजमुद्बबन्धु. ॥ ११४ ॥

प्रवाला' पल्लवा द्रुमाणा वृक्षाणा शिखास्तासा शिखराणि अग्राणि तेषामन्तरेषु मध्येषु । उत्प्रेक्ष्यते—निजमात्मानम् । 'श्रुत्वा निज भीमजया निरस्तम्' इति नैषधे । निज-

शब्देनात्मा उत् ऊर्ध्वं बबन्धुः बध्नन्ति स्म । स्वं पाशपतितं कुर्वते स्मेत्यर्थः । किं कर्तुमिच्छव । तिरस्कर्तुं त्यक्तुमिच्छवो विहातुकामाः । कस्मात् । दुःखात् । काम् । तनुलतां स्वशरीरयष्टिम् । किंभूता प्रवाला । पराभवपदमभिभूतिस्थानं गमिताः प्रापिताः । कया । स्वकीयया आत्मीयया लक्ष्म्या श्रिया शोभया वा । काभिः । यत्पादपङ्कजयुगाङ्गुलिभिः यस्य कुमारस्य पादौ चरणाविव पङ्कजे पद्मे तयोर्युगलं द्वन्द्वं तस्याङ्गुलीभिः पदशाखाभिः ॥

कामद्विपेऽङ्कुश इवोद्भवितायमेव
कामाङ्कुशैः किमिति सूचयति स्म वेधाः ।
रत्नं यदेष भुवि सूरिभरेषु भावी
रत्नश्रियं किमु पुनर्निदधे स तेषु ॥ ११५ ॥

वेधा ब्रह्मा एतस्य कुमारस्य कामाङ्कुशैरिति नामभिर्नखैः । 'कामाङ्कुशो महाराजकरजो नखरो नखः' इति हैम्याम् । उत्प्रेक्ष्यते—इति सूचयति स्म किम् । लोकपुरः कथयति स्मेव । इति किम् । यदयं हीरकुमारः कामद्विपे स्मरहस्तिनि विषये अङ्कुशः सृणिरिवोद्भविता प्रादुर्भविष्यति । सर्वथापि दुर्दमं मदनं यौवनेऽप्येष दमिष्यतीत्यर्थः । पुनः स ब्रह्मा तेषु कामाङ्कुशेषु । उत्प्रेक्ष्यते—इति हेतोः । अत्र इतिशब्दः पूर्वपदादेव ग्राह्यः । एककाव्यत्वात् । रत्नश्रियं माणिक्यलक्ष्मीं निदधे स्थापितवान् । इति किम् । यदेष कुमारो भुवि पृथिव्यां सूरिभारेष्वाचार्यव्रजेषु रत्नं माणिक्यमिव भावी भविष्यति । 'नगीनो' इति प्रसिद्धः ॥

यन्मूर्तिदीधितिझरेषु किमु प्ररोहा
रोमाणि कामपि रमां कलयांबभूवुः ।
ईदृग्विधा वयमिहैव न चापरत्र
वक्तुं गुणैः किमिति यत्रकृताः स्वरेखाः ॥ ११६ ॥

रोमाणि यस्य लोमलेखाः कामप्यसाधारणीं रमां श्रियं कलयाबभूवुः धारयन्ति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—यस्य कुमारस्य मूर्तिः शरीरं तस्य दीधितयः परितः प्रसरत्कान्तयः ता एव झरा निर्झरप्रवाहास्तेषु हस्तपद्हृदयादिबह्वङ्गत्वाद्बहुवचनम् । तेषु प्ररोहा नीलतृणाङ्कुराः किमु । पुनर्यत्र कुमारे औदार्यधैर्यगाम्भीर्यादिगुणैः उत्प्रेक्ष्यते । इति वक्तुं किमु जनानां पुरः कथयितुमिव स्वाः स्वाः सरूपाणामेकशेषे एक एव स्वशब्दस्तिष्ठति रेखा लघुरूपाः कृताः किमु इति किम् । यत् ईदृशी विधा प्रकारो येषाम् अनन्यसामान्यमाहात्म्येन सकललोकचेतश्चमत्कारिणस्तादृशा वयं सर्वेऽपि गुणा इहैव हीरकुमारे एव स्मो वर्तामहे, च पुनर्नापरत्र अपरस्मिन् स्थाने । एवंविधा वयं सर्वथापि न स्मः ॥

स्कन्धोपधेः ककुदढौकनकं विधाय
यस्माच्छिशोर्गतिरशिक्षि ककुद्मतेव ।
अभ्यस्यते गतिरिवास्य गतानुकार-
कामेन विन्ध्यविपिनेष्वपि हास्तिकेन ॥ ११७ ॥

यस्मात् हीरनाम्न शिशो कुमारात्। उत्प्रेक्ष्यते—ककुद्मता वृषभेन गतिर्गमनमशिक्षि शिक्षितेव । किं कृत्वा । स्कन्धोपधेरसकपटात्ककुदस्य नैचिकशिरस ढौकनक प्राभृत विधाय कृत्वा । अपि पुनर्गजव्रजेन विन्ध्यस्य जलवालकशैलस्य विपिनेषु काननेषु गह्वरेषु वा । उत्प्रेक्ष्यते—गतिर्मन्थरगमनविलास अभ्यस्यते अभ्यास इव क्रियते । शिक्ष्यते वा । किंभूतेन हास्तिकेन । अस्य कुमारस्य गतस्य विलासेन मन्थरत्वेन वा गमनस्य अनुकरणमनुकारः सदृशीभवन तत्र कामोऽभिलाषो यस्य तेन ॥

लिप्ता द्रवैरिव विलीनहिरण्यराशेः
संकल्पितेव नवगन्धकलीदलैर्वा ।
किं रोचनाभिरथ वा रचिता सिताब्ज-
गर्भैरिवाथ घटितास्य तनुश्चकाशे ॥ ११८ ॥

अस्य कुमारस्य तनु' शरीर चकाशे दिदीपे । उत्प्रेक्ष्यते—विलीनस्य खादिराङ्गाराग्निगालितस्य हिरण्यस्य राशे कनकनिकरस्य द्रवै रसै लिप्यते स्मेति लिप्ता दिग्धेव । वा अथवा नवै सद्यस्कैर्नवीनैर्गन्धकलीदलैश्चम्पककलिकापत्रै । 'न षट्पदो गन्धकलीमजिघ्रत्' इति सूक्ते । सकल्पितेव विरचितेव । अथ वा पक्षान्तरे रोचनाभिर्गोरोचननामगोपित्तविशेषद्रव्यै किमुत्प्रेक्ष्यते—रचिता निर्मितेव । अथ पुन सिताब्जाना विकचकमलाना गर्भैरन्तर्वर्तिसारदलैर्घटिता कल्पितेव ॥ इति हीरकुमारसर्वाङ्गवर्णनम् ॥

तस्मिन्पदं प्रविदधे गुणधोरणीभि·
सर्वाभिरर्णव इवार्णववर्णिनीभि' ।
आलोक्यते स च कदाचन नैषदोषै-
र्दोषातनैरिव तमोभिरभीशुमाली ॥ ११९ ॥

तस्मिन् हीरकुमारे सर्वाभि समस्ताभिरौदार्यधैर्यादिगुणधोरणीभि पद स्थान प्रविदधे कृतम् । कस्मिन्निव । अर्णव इव । यथा सर्वाभिरर्णववर्णिनीभि समुद्रपत्नीभिर्नदीभिरर्णवे जलनिधौ पद स्थान प्रविधीयते । च पुनरेष कुमार दोषैरपगुणै कदाचन कस्मिन्नपि समये न आलोक्यते स न दृष्ट' । क इव । अभीशुमालीव यथा भास्वान् दोषातनै रात्रिजातैस्तमोभिरन्धकारैर्नालोक्यते न प्रेक्ष्यते ॥

स्वस्पर्धिनः शरभवप्रमुखानशेषा-
न्कान्त्या विजित्य विजयीव निजप्रतीपान्।
स व्यानशे विसृमरैः स्वयशोभिराशा-
देशान्मिलत्परिमलैरिव पुष्पकालः॥ १२०॥

स हीरकुमार विसृमरै प्रसरणशीलै स्वस्यात्मनो यशोभि कीर्तिभि आशादेशान् दिग्विभागान् व्यानशे व्याप्नोति स्म। क इव। पुष्पकाल इव। यथा वसन्तर्तु मिलद्भि परस्पर सङ्ग कुर्वद्भि परिमलै विकसितविविधविशेषजाततरुलतोल्लसत्कुसुमसभवै-रामोदैर्दिशा प्रदेशान् व्यश्नुते। कि कृत्वा। शरभवप्रमुखान् प्रतीपान् विजित्य पराजित्य। किभूतान्। स्वेनात्मना सह श्रिया स्पर्धनशीलान्। क इव। विजयीव यथा जैत्र। सर्वत्रापि जयवान् राजा समस्तान् प्रतिपक्षान् परिभूय विस्तरन् स्वयशोभि सर्वाशा व्याप्नोति॥

भूषाशनिस्फुरितशक्रधनुः समुद्य-
द्धाराङ्कितश्च जलमुक्श्रितजैनपाद।
युक्त यदा स सघनः कमलोदयेन
चित्रं तदेव सुदिनेन यदत्र जज्ञे॥ १२१॥

कमलोदयेन लक्ष्म्या अभ्युद्गमेन प्रादुर्भावेन घनो दृढ आस बभूव। अथ च कमलाना पानीयानामागमेन मेघो भवति। किभूत स मेघश्च। भूषाणामाभरणानामशनिभ्यो वज्ररत्नेभ्य स्फुरितानि प्रकटीभूतानि शक्रधनूषि इन्द्रचापचक्राणि यत्र। 'वृता विभूषा मणिरत्नकार्मुके' इति नैषधे। तथा 'एतान्युल्लसन्मणिमयूखमञ्जरीरचितेन्द्रचापचक्राण्याभरणानि' इति चम्पूकथायाम्। भूषाशब्दो भूषणवाची। 'न भूषयैषाविचकास्ति कि तु सा' इति नैषधे। भूषणे कृत्वा एषा अधिका न चकास्तीति तद्वृत्ति। तथा समुद्यता दीप्यमानेन हारेण मुक्ताकलापेन अङ्कित कलित। भूषाया शोभाया कारिणी अशनिविद्युद्यत्र। तथा प्रकटीभूतमिन्द्रधनुर्यत्र। तथा समुद्यन्त्यो निष्पतन्त्यो धारा जलवृष्टयस्ताभिरङ्कित। पुन किभूत। डलयोरैक्यात् जडानज्ञान् अज्ञानभाजो वा मुञ्चन् दूर त्यजन्। घनस्तु जलानि पानीयानि वर्षन्। पुन किभूत। श्रित आश्रित जिनस्यार्हतो विष्णोश्च अय जैन पादश्चरण तीर्थकृत्पादौ विष्णुपद च येन एतद्युक्तमुक्तम्। पर तदेव चित्रमाश्चर्यमासीत्। यदत्र कुमारे सुदिनेन शासनदिवसेन जात जज्ञे। घने मेघे तु दुर्दिनेन जायते॥ इति कुमारगुणलक्षणभूषणादिवर्णनम्॥

क्रीडञ्जयन्त इव यज्ञभुजां कुमारै
पौराङ्गजैः सह वयोविभवानुरूपै.।

कालक्रमेण परिवर्तमसौ दिनानां
श्रीमत्कुमारमघवा गमयांबभूव ॥ १२२ ॥

असौ हीरनामा श्रीमत्सु धनाढ्येषु शोभावत्सु वा कुमारेषु अपरिगृहीतकलत्रेषु मघवा सर्वोत्कृष्टविभूत्याधिक्यादिन्द्र कालक्रमेण समयपरिपाट्या दिनाना दिवसाना परिवर्तं क्षेपम् । अतिक्रमणमित्यर्थ । गमयाबभूव अतिवाहयति स्म । वासरानतिक्रामति स्मेत्यर्थ । किं कुर्वन् । क्रीडन् खेलन् नानाविधबाललीला कलयन् । कथम् । सह । कै सह । पौराङ्गजैर्नागरिककुमारै । किंभूतै । वयो यादृक्ष हीरकुमारस्य वय बाल्यशेषरूप तथा विभवो द्रव्य तयोरनुरूपै कथञ्चित्सदृशै । क इव । जयन्त इव । यथा पुरंदरनन्दनो जयन्त यज्ञभुजा देवाना कुमारै पुत्रै सम क्रीडति ॥

तस्यानुजो गजगतेः शतकोटिपाणेः
श्रीपाल इत्यजनि विष्णुरिवाद्रिदस्योः ।
द्वे अग्रजे स भवतः पुनरस्य जामी
राणी परा च विमला कमलानुरूपे ॥ १२३ ॥

तस्य हीरकुमारस्य श्रीपाल इति नाम्ना अनुजो लघुभ्राता अजनि सजात. । तस्य किंभूतस्य । गजगते गजवन्मत्तगजराज इव गतिर्गमन यस्य । पुन किंभूतस्य । शत शतश' कोटय द्रव्याणां शतलक्षा पाणौ हस्ते यस्य शतैर्मिता वा कनककोटयो हस्तप्राप्या यस्य तदधिपत्वात् । कस्येव । अद्रिदस्योरिव । यथा गजेनार्थादैरावणेन गमनं प्रस्थान यस्य तथा शतकोटिर्वज्र पाणौ यस्य तादृशस्य अद्रिदस्यो पर्वतरिपोरिन्द्रस्य विष्णु कृष्णनामा लघुसहोदरो जज्ञे । किंभूत । श्रिय लक्ष्मी भर्तृत्वेन पालयतीति श्रीपाल । कुमारोऽप्याकृत्या वज्रपाणि । पुन कुमारस्य द्वे उभे जामी भगिन्यौ भवत स्म सजाते । किंभूते । अग्रजे ज्येष्ठे वृद्धे । द्वे के । एका 'राणी', च पुन परा अन्या विमला इति नाम्नी द्वे । किंभूते । कमलाया रूपश्रिया लक्ष्म्या अनुरूपे सदृशे ॥

कृत्वा विलासमवनीवलये यथेच्छं
सोत्कण्ठयोर्विलसितुं सुरसद्मनीव ।
पित्रोरथ त्रिदशपद्मदृशा क्रमेण
दृग्गोचरं गतवतोर्भजतोः समाधिम् ॥ १२४ ॥
कृत्वौर्ध्वदेहिकमसौ विधिना विधिज्ञो
वश्यैर्निजैः सह चिरस्य निरस्य शोकम् ।
उत्कः कदापि मिलितुं विमलां स्वजामिं
जज्ञे महेभ्यकलभो जयवज्जयन्तीम् ॥ १२५ ॥

अथानन्तर कदापि कस्मिन्नपि समये असौ वर्ण्यमान महेभ्यस्य कुराव्यवहारिण· कलभ कुमार· ।इभाद्गजाद्भव इभ्य· कलभ यथा कुले भव· कुल्यस्तथायमपीति । विमला नाम्नी निजभगिनी मिलितुमुत्कण्ठित उत्सुको जज्ञे जात । किवत् । जयवत् । यथा जयो वासवसूनु· जयन्ती स्वजामि शक्रपुत्री मिलितुमुत्कण्ठावान् भवति । कि कृत्वा । चिरस्य चिरकालेन शोक प्रेमबन्धाज्जात परिताप निरस्य त्यक्त्वा । शोकहेतुमाह— कि कृत्वा । कृत्वा विधाय । किम् । और्ध्वदेहिक परलोकगमनदिवसे दानजलाञ्जलिप्रमुखम् । कयो । पित्रो स्वजननीजनकयो । कथम् । सह । कै । वश्यैर्गोत्रिभि । किंभूतै । निजैरात्मीयै । केन । विधिना यथोक्तलोकप्रकारेण । असौ किभूत । विधिमाचार जानातीति विधिज्ञ । पित्रो कि कुर्वतो· । समाधि धर्मध्यान भजतो सेवमानयो । पुन किभूतयो । गतवतो प्राप्तवतो । कम् । दृग्गोचर नयनविषयम् । कासाम् । त्रिदशाना देवाना पद्मदृशा स्त्रीणा देवाङ्गनानाम् । स्वर्गतयोरित्यर्थ । केन क्रमेण । आयु पर्यन्तसमयपरिपाट्या । उत्प्रेक्ष्यते—सुरसद्मनि देवलोके विलसितु क्रीडितु सोत्कण्ठयो सह उत्कण्ठया वर्तेते यौ तौ तादृशयोरिव । औत्सुक्ययुक्तयोरित्यर्थ । कि कृत्वा । अवनीवलये भूमण्डले विलास भोगोपभोगादिक्रीडा निर्माय । कथम् । यथेच्छ स्वाभिलाषपूरणपर्यन्तम् । कुमारावस्थायामपि तस्य शौण्डीर्यातिशय दर्शयितु कलभशब्दग्रहणम् । कलभस्त्रिशदब्दक ॥

गन्तु ततः स्पृहयता प्रति पत्तन स्व-
भृत्येन तेन सतुरङ्गयुग. शताङ्ग· ।
आनाय्यते स्म नमुचेर्दमनेन जम्बू-
द्वीप विमानमिव पालकनिर्जरेण ॥ १२६ ॥

ततो भगिनीमिलनोत्कण्ठानन्तर तेन हीरकुमारेण कर्त्रा स्वभृत्येन निजसेवकेन कृत्वा शताङ्गो रथ आनाय्यते स्म आनायित । किभूत शताङ्ग । सह तुरङ्गयोरश्वयोर्युगेन युगलेन वर्तते य स । तेन कि कुर्वता । पत्तनमणहिल्लनाम पुटभेदन गन्तु प्रस्थातु स्पृहयता इच्छता । केनेव । नमुचेर्दमनेनेव । यथा नमुचिनामा दैत्यविशेषस्तस्य हन्त्रा पुरदरेण जिनेन्द्राणा जन्मादिकल्याणकेषु महोत्सवकरणार्थो जम्बूद्वीप प्रति गन्तुमिच्छता पालकनाम्ना निर्जरेण पालकाख्य विमानमानाय्यते ॥

त पारियानिकमसावधिरुह्य भूमी-
मार्गे नभस्वदतिपातिरथाश्ववाह्यम् ।
हैमं शताङ्गमथ सारथिना सनाथ
पाथोजपाणिरिव नाकिपथे प्रतस्थे ॥ १२७ ॥

अथ जामिमिलनोत्कण्ठया अनुसेवकपार्श्वे रथानयनानन्तरम् असौ कुमारः भूमी-

मार्गे पृथ्वीपथे प्रतस्थे प्रचलित । किं कृत्वा । त प्राक् सेवकेनानायित पारियानिकम-ध्वरथमधिरुह्य अध्यास्य । किंभूत पारियानिकम् । नभस्वन्त वायुम् अर्थाद्वायुवेगमतिपतति अतिक्रामतीत्येवशीलो वातादप्यधिको रयो वेगो ययोस्तादृशाभ्यामश्वाभ्या तुरङ्गाभ्या वाह्यम् वहनयोग्यम् । पुन किंभूतम् । सारथिना सूतेन सनाथ सहितम् । पुन किंभूतम् । हैम स्वर्णमयम् । क इव । पाथोजपाणिरिव । यथा भास्वान् सुवर्णसंबन्धिन स्यन्दनमाश्रित्य नाकिपथे गगने प्रतिष्ठते । सूर्यरथस्यापि विशेषणानि वायुरंहो विजयि वेगवाजि वहनीय काञ्चनमयमरुणसारथियुक्त च पाथोजे कोकनदे इवारुणौ मृदुलौ च सुकुमारौ पाणी हस्तौ यस्येति कुमारस्यापि विशेषणम् ॥

काल कियन्तमुदयान्तरितं तपस्या-
साम्राज्यसग्रहविधौ प्रविलम्बमान ।
सप्राप्य पत्तनमसौ मुदित स्वजामे-
श्चौलुक्यवद्भवनभूमिमलचकार ॥ १२८ ॥

असौ हीरकुमार पत्तनमणहिल्लपुर सप्राप्य आसाद्य मुदितो हृष्ट सन् स्वजामे स्वभगिन्या भवनभूमि गृहभूमिमलचकार भूषयति स्म । किंवत् । चौलुक्यवत् । यथा कुमारपाल पत्तनमागत्य प्रमुदित स्वभगिन्या गेहमलकृतवान् । किं कुर्वाण । प्रविलम्बमान प्रविलम्ब विदधान कालक्षेप निर्मिमाण । क कर्मतापन्नम् । कियत्परिमाणमस्येति कियान् त कियन्त काल कियत्समय यावत् किंकालम् । उदय सूरिपदलक्षणो महोदय अन्तरित अन्तर व्यवधान सजातमत्रेत्यन्तरित । कस्मिन् । तपस्या दीक्षा सैव साम्राज्य सकललोकैश्वर्य तस्य सग्रह उपादान तस्य विधौ प्रकारे । चौलुक्यस्यापि गुर्जरमण्डलराज्यसग्रहे ॥

तं जङ्गमं त्रिदशसालमिव स्वपुण्य-
प्राग्भारमङ्गिनमुतागतमात्मधाम्नि ।
दृष्ट्या निवातसरसीजसगर्भया स्व
बन्धुं निपीय विमला मुमुदे हृदन्त ॥ १२९ ॥

त हीरकुमार स्वबन्धु निजसहोदर दृष्ट्या नयनेन निपीय सादरमवलोक्य विमला विजयसिहमहेभ्यमहिला हृदन्तर्मनोमध्ये मुमुदे जहर्ष प्रीता । किंभूतया दृष्ट्या । निवात वातरहित यत्सरसीज पद्म तस्य सगर्भया सदृशया सहोदरया वा । 'निवातपद्मस्तिमितेन चक्षुषा' इति रघुवशे । त किंभूतम् । आत्मधाम्नि स्वगृहे विमलामन्दिरे समागतम् । उत्प्रेक्ष्यते—जङ्गम प्रचलन्त त्रिदशसाल कल्पवृक्षमिव । उत अथवा अङ्गिन मूर्तिमन्त स्वपुण्यस्य निजसुकृतस्य प्राग्भारमतिशयमिव ॥

कादम्बिनीव सलिलैः सुरशैलशृङ्गं
हर्षाश्रुभिः स्वसहजं स्नपयत्यमन्दम्।
संबिभ्रतं कनककेतककान्तकायं
तं स्वागतादि भगिनी परिपृच्छति स्म ॥ १३० ॥

भगिनी विमला तं स्वसहजं निजभ्रातरं प्रति स्वागतादि सुखागमनकुशलप्रश्नालापप्रमुखं परिपृच्छति स्म प्रश्नयामास । तं किं कुर्वन्तम् । कनककेतकवत् काञ्चनक्रकचच्छद इव कान्तं मनोज्ञं कायं गाङ्गेयगौराङ्गयष्टीं संबिभ्रतं धारयन्तम्। भगिनी किं कुर्वती। अमन्दं बहु यथा हर्षाश्रुभिः प्रमोदनिष्पतन्नयनबाष्पपानीयैः स्नपयन्तीव इति गर्भोत्प्रेक्षा। केव। कादम्बिनीव। यथा मेघमाला सलिलैर्निजजलैः सुरशैलस्य मेरोः शृङ्गं शिखरं स्नपयति। 'चामीकराद्रिशिरसीव नवाम्बुवाहम्' इति कल्याणमन्दिरस्तोत्रे मेरावपि मेघसद्भावः ॥

विज्ञातपूर्वजननीजनकप्रवृत्तेः
प्रेम्णा निगद्य कुशलादिकमात्मजामेः।
विद्याभृतां कुमरवत्कलधौतकान्तं
वैताढ्यशृङ्गमयमासनमध्युवास ॥ १३१ ॥

अयं कुमारः आसनं विष्टरमध्युवास उपविशति स्म। किंभूतमासनम्। कलधौतेन रजतेन काञ्चनेन वा कान्तं मनोज्ञम्। तद्घटितमित्यर्थः। 'कलधौतं स्वर्णरूप्ययोः' इत्यनेकार्थः। किंवत्। विद्याभृतां विद्याधराणां कुमरवत् यथा खेचराणां कुमारो रूप्यमयं वैताढ्यस्य भरतादिक्षेत्रोभयभागकारिमध्यवर्तिपर्वतस्य शृङ्गं शिखरमधिवसति। किं कृत्वा। कुशलप्रमुखस्ववृत्तान्तमात्मनः स्वस्य जामेर्भगिन्याः प्रेम्णा स्नेहेन निगद्य कथयित्वा। किंभूतायाः भगिन्याः। विज्ञातपूर्वा पूर्वमेवावबुद्धा जननी माता जनकः पिता तयोः प्रवृत्तिः परलोकगमनवार्ता यया तस्याः ॥

अनेन गोष्ठीमनुतिष्ठतात्मजामेर्मनोव्याहृतिवैदुषीभिः।
अनन्यवृत्ति क्रियते स्म विज्ञैः रसातिरेकैः रसिकस्य यद्वत् ॥ १३२ ॥

अनेन हीरकुमारेण आत्मजामेर्निजभगिन्याः मनश्चित्तमनन्यवृत्ति न विद्यते अन्या परा वृत्तिर्व्यापारो यस्य। अथ वा न विद्यते अन्यस्मिन् स्थानके वर्तनं श्रवणेक्षणादिलक्षणं यस्य यत्र वा तत्। एकतानमित्यर्थः। क्रियते स्म। काभिः। व्याहृतिभिर्वैदुषीभिर्वचनचातुरीभिः। अनेन किं कुर्वता। गोष्ठीमात्मीयामन्यां वा वार्तामनुतिष्ठता विदधता। कैरिव। पण्डितैः। शृङ्गारादीनां नवानां रसानामतिरेकैराधिक्यैरतिशयैश्च कृत्वा रसिकस्य सर्वरसवेत्तुरतिचातुरीभाजः मनोऽनन्यव्यापारं विधीयते ॥

पदे पदे यत्पुरकौतुकानि निरीक्षमाणः क्षणदाकरास्यः ।
निजैर्गुणैर्हार इवैष हीरो व्यधत्त वासं हृदये मनस्विनाम् ॥१३३॥

एष कुरानाथीनन्दनो हीरो निजैरात्मीयैर्गुणै सौन्दर्यादिभिर्मनस्विना महता चतुराणा हृदये मनसि वास वसति व्यधत्त चकार । क इव । हार इव । यथा मुक्ताकलापो गुणैस्तन्तुभि सूत्रप्रोतत्वेन हारस्य मनस्विना हृदये वक्षसि । 'हृदय मनो वक्षश्च' इत्यनेकार्थ । 'परस्य हृदये लग्न न घूर्णयति यच्छिर' इति चम्पूकथायाम् । काव्य परस्यान्यप्राज्ञस्य हृदये लग्न चमत्कृत बाण परस्य वैरिणो हृदये वक्षसि लग्न मर्मप्रविष्टमिति तट्टिपनकम् । वास स्थान कुरुते । किंभूत हीर । क्षणदाकरश्चन्द्रस्तद्वदानन मुख यस्य सपूर्णचन्द्रवदन । किं कुर्वाण । पदे पदे स्थाने स्थाने यत्पुरस्याणहिल्लवाटकपत्तनस्य कौतुकान्याश्चर्याणि निरीक्षमाण विलोकमान ॥

हरिरिव गिरिकुञ्जे मानसैर्मानसौका
इव करकमले वा श्रीपते पाञ्चजन्य ।
मुररिपुरिव वार्धौ स स्वसुर्धाम्नि तिष्ठ-
न्कमपि कलयति स्म श्रीभरं शावसिंहः ॥ १३४ ॥

स हीरनामा शावेषु कुमारेषु शौर्यस्फूर्त्या सिंह इव सिंह पञ्चानन श्रीभर शोभातिशय कलयति स्म दधार । किं कुर्वन् । स्वसुर्वृद्धभगिन्या विमलानाम्न्या धाम्नि मन्दिरे तिष्ठन् वसन् स्थिति कुर्वन् । क इव । हरिरिव । यथा केसरी गिरे पर्वतस्य कुञ्जे गह्वरे वने वा निवसति । पुन क इव । मानसौका इव । यथा राजहसो मानसनामनि सरसि स्थिति विवत्ते । वा पुन क इव । पाञ्चजन्य इव । यथा देवतादत्तो हरिणैव वादनयोग्य पाञ्चजन्यनामा शङ्ख श्रीपतेर्नारायणस्य करकमले पाणिपद्मे तिष्ठति । अत्र इवशब्दो लालाघण्टावदुभयत्र योज्य । पुन क इव । मुररिपुरिव । यथा नारायणो वार्धौ अर्थात् क्षीरसमुद्रे वसति विवत्ते ॥

यं प्रासूत शिवाह्वसाधुमघवा सौभाग्यदेवी पुन
श्रीमत्कोविदसिंहसीहविमलान्तेवासिनामग्रिमम् ।
तद्ब्राह्मीक्रमसेविदेवविमलव्यावर्णिते हीरयु-
क्सौभाग्याभिधहीरसूरिचरिते सर्गस्तृतीयोऽभवत् ॥ १३५ ॥

य प्रासूतेति । देवविमलगणिविरचिते हीरसौभाग्यनाम्नि महाकाव्ये हीरविजयसूरीश्वरचरित्रे तृतीय सर्ग ॥

इति पण्डितदेवविमलगणिविरचितायां स्वोपज्ञहीरसौभाग्यनामकाव्यवृत्तौ गर्भधारणदोहदगर्भसमयलक्षणाविर्भावनजन्मजन्मपत्रिकाजन्ममहोत्सवबालक्रीडापठनसर्वाङ्गलक्षणमातृपितृपरलोकगमनपत्तनस्थभगिनीगृहागमवर्णनो नाम तृतीय सर्ग ॥

चतुर्थः सर्गः ।

अथो पुरासन्भरते वृषाङ्कमुखाश्चतुर्विंशतितीर्थनाथाः ।
बाह्यान्यबाह्यानि तमांसि हन्तुं कृतद्विरूपा इव भानुमन्तः ॥ १ ॥

अथेति चतुर्थसर्गप्रारम्भे अथवा श्रीविजयदानसूरिसमागमनप्रक्रमसमये तत्पूर्वं पट्टावलीप्रकटनप्रस्तावे पुरा पूर्वं तृतीयारकपर्यन्तचतुर्थारकमध्ये भरते भरतनाम्नि क्षेत्रे वृषाङ्कप्रमुखा ऋषभदेवादिकाः । यथा ऋषभ-अजित-शंभव-अभिनन्दन-सुमति-पद्मप्रभ-सुपार्श्व-चन्द्रप्रभ-सुविधि-शीतल-श्रेयांस-वासुपूज्य-विमल-अनन्त-धर्म-शान्ति-कुन्थु-अर-मल्लि-मुनिसुव्रत-नमि-नेमि-पार्श्व-वर्धमान नामानश्चतुर्विंशतिसंख्याकास्तीर्थनाथा जिनेन्द्रा आसन्नभूवन् । उत्प्रेक्ष्यते—कृते द्वे द्वे मूर्ती रूपे यैरेतावता चतुर्विंशतिरूपा द्वादश भानुमन्तः सूर्या इव द्वादशानां द्विर्वारं गणनया चतुर्विंशतिः स्यात् । किं कर्तुम् । बाह्यानि बहिर्लोकान्तर्वर्तीनि अबाह्यानि प्राणिनामन्तरङ्गवर्तीनि हृदयस्थानि तमांस्यन्धकाराणि अज्ञानानि पापानि वा हन्तुं व्यापादयितुं भानवो हि नामभिर्ध्वान्तारातयः ॥

इक्ष्वाकुवंशाम्बुधिशीतभासां द्वाविंशतिस्तीर्थकृतां बभूव ।
यया तमःपङ्कमपास्य पन्थाः प्राकाशि सिद्धेः शरदेव विश्वे ॥ २ ॥

तेषां जिनानां मध्ये इत्यध्याहारः । ऋषभदेवस्य शक्रप्राभृतानीतेक्षुयष्टेरास्वादनाशयेन शक्रप्रतिष्ठापितेक्ष्वाकुवंशः स एवाम्बुधिः समुद्रस्तत्र क्षीरभासश्चन्द्रास्तादृशानां तीर्थकृतां जिनानां द्वाविंशतिर्द्वाभ्यामधिका विंशतिर्बभूव जाता । द्वाविंशतिर्जिनेन्द्रा इक्ष्वाकुकुले समुत्पन्ना इत्यर्थः । यया जिनद्वाविंशत्या विश्वे जगति सिद्धेर्मोक्षस्य पन्था मार्गः प्राकाशि प्रकाशितः प्रकटीकृतः । किं कृत्वा । तमोऽज्ञानं पापं वा तदेव मालिन्यकारित्वात्पङ्कः कर्दमम् अपास्य निराकृत्य । कयेव । शरदेव । यथा घनात्ययेन पङ्कं विशोष्य पन्था प्रकटः क्रियते ॥

बभूवतुर्द्वौ भुवनप्रदीपौ जिनौ यदूनां पुनरन्ववाये ।
अरिष्टनेमिर्मुनिसुव्रतश्च स्फूर्जद्भुजाविन्द्रियवेश्मनीव ॥ ३ ॥

पुनर्द्वौ जिनौ तीर्थकरौ यदूनां यादवानामन्ववाये वंशे बभूवतुर्जातौ । किंभूतौ जिनौ । भुवनेषु त्रिषु सप्तसु वा चतुर्दशसु वा एकविंशतौ वा । 'भुवनानि निबध्नीयात् त्रीणि सप्त चतुर्दश' इति वाग्भटालंकारे । वृत्तौ एकविंशतिरपि इति वचनात् । तत्प्रमितेषु जगत्सु प्रकाशकारकत्वेन प्रदीपाविव प्रदीपौ । द्वौ कौ । एकः अरिष्टनेमिर्द्वाविंशतितमस्तीर्थनाथः । च पुनरपरो मुनिसुव्रतनामा विंशतितमस्तीर्थकरः । पदयोजनया कथंचित्पश्चानुपूर्व्या समानीतौ स्तः । काविव । स्फूर्जद्भुजाविव । यथा ऊर्जस्वलौ दोर्दण्डौ इन्द्रियवेश्मनि शरीरे स्याताम् । अत्र हेमाचार्योक्तस्य इन्द्रियायतनमिति परपर्यायस्य परावर्तनम् । 'जुहाव यन्मन्दिरमिन्द्रियाणाम्' इति नैषधोक्तवचनादिदमपि ॥ इति जिनाः ॥

सिद्धार्थभूकान्तसुतो जिनानामपश्चिमोऽजायत पश्चिमोऽपि ।
शशी व्यभात्पङ्किलपङ्कजास्यकादम्बवद्यस्य यशःसुधाब्धौ ॥ ४ ॥

सिद्धार्थनामा भूकान्त पृथ्वीपति तस्य सुतो नन्दन महावीरदेव स अजायत जज्ञे । किंभूत' । पश्चिमोऽपि सन् जिनाना सामान्यकेवलिना मध्ये अपश्चिम आद्य । तत्तीर्थे प्रथम वीरस्यैव केवलज्ञानोत्पन्नत्वेन । 'अपश्चिमो विपश्चिताम्' इति चम्पूकथायाम् । स क । यस्य यश सुधाब्धौ कीर्तिरेव सुधाब्धि क्षीरसमुद्रस्तस्मिन् शशी चन्द्र । पङ्किल कर्दमाकलित पङ्कज कमलमास्ये मुखे यस्यैवंविधकादम्बवत् राजहस इव व्यभात् भाति स्म ॥

बाल्येऽपि हेमाद्रिरकम्पि येन प्रभञ्जनेनेव निकेतकेतुः ।
श्रीद्वादशाङ्गी च यत. प्रवृत्ता गुरोर्गिरीणामिव जह्नुकन्या ॥ ५ ॥

येन महावीरेण बाल्ये शैशवेऽपि जातमात्रावस्थायामपि जन्माभिषेकसमये हेमाद्रिर्मेरुरकम्पि कम्पित । णिगन्तोऽय प्रयोग । केनेव । प्रभञ्जनेनेव । यथा वायुना निकेतकेतु । 'निकेत परितो भ्रमन्' इति पाण्डवचरित्रे । गृहोपरिध्वजः कम्प्यते । च पुनर्यतो महावीरात् द्वादशाङ्गी गणिपिटक प्रवृत्ता प्रावर्तत । कस्मादिव । गुरोरिव यथा गिरीणा गुरोर्हिमाचलात् जह्नुकन्या गङ्गा प्रवर्तते स्म ॥ इति महावीर ॥

एकादशासन्गणधारिधुर्याः श्रीइन्द्रभूतिप्रमुखा अमुष्य ।
आर्योपयामे पुनराप्तमूर्तिं रुद्राः स्मरं हन्तुमिवेहमाना' ॥ ६ ॥

अमुष्य महावीरदेवस्य श्रिया शोभया लब्धिलक्ष्म्या वा युक्ता इन्द्रभूतिर्गौतमनामा प्रमुख आद्यो येषा तादृशा एकादशसख्याका इन्द्रभूति-अग्निभूति-वायुभूति-व्यक्त-सुधर्मस्वामि मण्डित मौर्यपुत्र अकम्पित अचलभ्राता मतार्य-प्रभासाभिधाना गणधारिणा गच्छ बिभ्रतीति गणधारिणस्तेषा मध्ये धुर्या धुरधरा आसन् जज्ञिरे । उत्प्रेक्ष्यते— पुनर्द्वितीयवार स्मर मदन निहन्तु जीविताद्व्यपरोपयितुमीहमाना काङ्क्षन्त । एकादशसख्याका रुद्रा इव प्रकटीभूता इत्यर्थ । किंभूत स्मरम् । पूर्वशरीरापेक्षया दाहानन्तरमपरवारमार्याया पार्वत्या उपयामे पाणिग्रहणसमये आप्ता स्मरोपरि प्रसन्नीभवनविज्ञप्तिकारि सुराननुगृह्य प्रसन्नीभूतभूतपतिवरात् लब्ध्वा मूर्तिं शरीर येन तम् ॥

बभूव मुख्यो वसुभूतिसूनुस्तेषां गणीनामिह गौतमाह्व' ।
यो वक्रभावं न बभार पृथ्वीसुतोऽपि नो विष्णुपदावलम्बी ॥ ७ ॥

इह जगति महावीरशिष्येषु वा तेषामेकादशाना गणीना गणधारिणा मध्ये वसुभूतिनाम्नो ब्राह्मणस्य सूनु पुत्रो मुख्य विविधलब्धिसपन्नत्वात्प्रकृष्ट अथ वा मुखे आदौ भवो मुख्यः प्रथम सर्वेषा पूर्वं दीक्षितत्वात् प्रथमगणधरत्वाद्वा बभूव । किंभूतो वसुभूतिसूनु । गौतम इत्याह्वा नाम यस्य स । यो गौतम पृथ्व्या ब्राह्मण्या क्षितेश्च सु-

तोऽपि पुत्रोऽपि सन् वक्रभावं कुटिलस्वभावं न बभार धत्ते स्म । पुनर्विष्णोर्नारायणस्य पदं चरणमालम्बते आश्रयते सेवते इत्येवंशीलोऽपि न नैव विष्णुभक्तः । महावीरगणधारित्वात् । अथ च पृथिव्याः सुतो मङ्गलनामा ग्रहः स तु वक्रभावं वक्रनामत्वम् । 'आरो वक्रो लोहिताङ्गो मङ्गलोऽङ्गारकः कुजः' इति मङ्गलनामानि हैम्याम् । अथ च विष्णुपदमाकाशमवलम्बते भजते इत्येवंशीलोऽस्ति । ज्योतिश्चक्रस्य नभःस्थत्वात् ॥

यत्पाणिपद्मः स पुनर्भवोऽपि दत्ते नतानामपुनर्भवं यत् ।
शिष्यीकृता येन भवं विहाय शिवं श्रयन्ते च तदत्र चित्रम् ॥८॥

तत्प्रसिद्धमत्र जगति चित्रं महदाश्चर्यं दृश्यते । तत्किम् । यत् यस्य गौतमस्वामिनः पाणिपद्मः करकमलः सह पुनर्द्वितीयवारं भवनमुत्पत्तिस्तेन सह वर्तते यस्तादृशोऽपि सन् न विद्यते पुनरन्यवारं भवोऽवतारो यत्र तं नतानां प्रणमज्जनानां दत्ते विश्राणयति । तत्त्वतस्तु कामाङ्कुशकलितो मोक्षं ददाति । 'कामाङ्कुशो महाराजः करजो नखरो नखः । करशूको भुजाकण्टः पुनर्भवपुनर्नवौ ॥' इति हैम्याम् । तथा तत्रैव 'महानन्दोऽमृतं सिद्धिः कैवल्यमपुनर्भवः' इति च । पुनर्येन गौतमेन शिष्यीकृताः स्वविनेया विहिताः सन्तो नरा भवमीश्वरं विहाय त्यक्त्वा शिवं शंभुं श्रयन्ते भजन्ते भवः स एव शिवश्च । तत्त्वतस्तु भवं संसारं त्यक्त्वा शिवं मोक्षं यान्ति गौतमदीक्षितानां सर्वेषामपि केवलज्ञानोत्पादात् ॥

सूर्यस्य रश्मीनवलम्ब्य वज्रावलम्बरश्मीनिवयः शयाभ्याम् ।
नन्तुं जिनानार्षभिकृप्तमूर्तीनष्टापदोर्वीधरमारुरोह ॥ ९ ॥

यो गौतमस्वामी स्वलब्ध्या योऽष्टापदमारोहति सोऽवश्यं तद्भवे एव सिद्धिगामीति देववाचं निशम्य प्रश्नानन्तरं भगवतापि तथैव प्रतिपादिते भगवदाज्ञादानपूर्वकमष्टापदनामानमुर्वीधरं कैलाशशैलमारुरोहाधिरूढवान् चढितः । किं कृत्वा । अवलम्ब्य आश्रित्य । काभ्याम् । शयाभ्यां स्वहस्ताभ्याम् । कान् । सूर्यस्य रश्मीन् किरणान् । लूता उर्णनाभः कोलिकस्तस्यास्याद्वदनाद्विनिर्गता जालतन्तवः तान् वा । 'तपःकृशाङ्गास्ते शैलमारोढुं न वयं क्षमाः । चढिष्यति कथं प्रौढदेहोऽयं गजराजवत् ॥ पश्यत्सु तेषु मार्तण्डकरानालम्ब्य गौतमः । गणभृन्निजलब्ध्यैवाष्टापदोर्ध्वं ययौ ध्रुवम् ॥' इति ऋषिमण्डलवृत्तौ । 'सूर्यस्यांशून् समाश्रित्य तेषामुत्पश्यतामपि । स गरुत्मानिवोड्डीय ययौ मङ्क्षु गिरेः शिरः ॥' इति वृन्दारवृत्तौ । रविकिरणावलम्बनम् । तथा 'भयवं गोयमो जङ्घाचारणलद्धीपलूतापुडगमिनिस्साए उड्डुप्पयइ जाव ते पलायन्ति' इत्यावश्यकद्वाविंशतिसहस्र्याम् । मलयगिरिवृत्तावप्ययमेव पाठः । लूतातन्त्ववलम्बनमिति पाठद्वयमपि शास्त्रानुसारि । अथ प्रस्तुतं । उत्प्रेक्ष्यते—वज्रस्य वज्ररत्नविनिर्मितानित्यर्थः । अवलम्बार्थमालम्बनकृते रश्मीन् गुणान् रज्जूरिव । किमर्थमारुरोह—नन्तुं नमस्कर्तुम् । कान् । जिनांश्चतुर्विंशतितीर्थकृतः । किंभूतान् । ऋषभस्यापत्यमार्षभिर्भरतचक्रवर्ती तेन

क्लृप्ता निर्मिता मूर्तय प्रतिमा येषाम् । स्वस्ववर्णप्रमाणोपेतचतुर्विंशतिजिनबिम्बान्नमसितुमित्यर्थ ॥

कथ लभेतास्य तुलां सुरद्रुर्यद्यस्य नामापि पिपर्ति कामान् ।
तपस्वितोऽप्यभ्यवहारयन्यो द्विधामृतास्वादजुषः पुपोष ॥ १० ॥

अस्य गौतमस्वामिन तुला साम्य सुरद्रु कल्पवृक्ष कथ केन प्रकारेण लभेत । यत्कारणात् यस्य गौतमस्य नामापि अभिधानमपि कामान् जनाना मनोरथान् पिपर्ति पूरयति । 'यस्याभिधान मुनयोऽपि सर्वे गृह्णन्ति भिक्षाभ्रमणस्य काले । मिष्टान्नपानाम्बरपूर्णकामा स गौतमो यच्छतु वाञ्छित मे ॥' इति पूर्वाचार्यकृतस्तुत्युक्ते । तथा गृहमेधिनोऽपि व्यापारादिकार्य कुर्वाणा गौतमस्वामिनी लब्धिरित्युच्चरन्ति च । अथ कल्पवृक्षाभिधानग्रहणेन कोऽप्यर्थो न सरीसर्ति तस्मात्कल्पतरूपमान न स्यादस्येति अपि पुनर्यस्तपस्विनस्तापसानभ्यवहारयन् पायस भोजयन् सन् द्विधा द्वाभ्या प्रकाराभ्या कृत्वा अमृतस्य सुधाया मोक्षस्य वा स्वाद भोग जुषन्ते सेवन्ते तादृशान् पुपोष । चकारेत्यर्थ । प्रथममम्मृतोपम पायसमाकण्ठ भोजयित्वा तत सिद्धिवधूविलासरसिकाश्च कृतवान्, एतदपि महदाश्चर्यमस्ति ॥ इति गौतमस्वामी ॥

आसीत्सुधर्मा गणभृत्सु तेषु श्रीवर्धमानप्रभुपट्टधुर्यः ।
विहाय विश्वे सुरभीतनूजं क. स्तात्परो धुर्यपदावलम्बी ॥ ११ ॥

तेषु गौतमादिपु गणभृत्सु गणधरेषु श्रीवर्धमानप्रभो श्रीमहावीरस्वामिन पट्टे पदे धुर्य धुरधर सुधर्मानामा गणधर आसीत् । युक्तोऽयमर्थं । सुरभीतनूज सुरभीशब्दो दीर्घईकारान्तोऽपि दृश्यते । यथा कल्पकिरणावल्याम्—'स्वप्ने मानवमृगपतितुरङ्गमातङ्गवृषभसुरभीभि ' इति । तथा पाण्डवचरित्रेऽपि—'दक्षिणस्या दिश सर्वे नीयन्ते सुरभीगणा ' इत्युक्ते । विहाय त्यक्त्वा परोऽन्य को धुर्यपदावलम्बी धुर्यस्य धौरेयस्य पद युग लक्षण स्थान तस्यावलम्ब आश्रयोऽस्त्यस्य ईदृश क स्तात् । अपि तु वृषभ विना न कोऽपि धुरीण स्यात् ॥

य पञ्चमोऽभूद्गणपुङ्गवाना किं पञ्चमीं स्वेन गतिं यियासु. ।
यत्रोक्तिभिस्तीर्थकृता दिदीपे शुक्तिव्रजे वारिमुचामिवाद्भि ॥ १२ ॥

य सुधर्मनामा गणाना गच्छाना प्रधानाना मध्ये पञ्चाना सख्यापूरण पञ्चम अभूत् बभूव । उत्प्रेक्ष्यते—स्वेनात्मना पञ्चमीं मुक्तिलक्षणा गति यियासु किमु गन्तुमिच्छुरिव । पञ्चमो जज्ञे । यत्र सुधर्मस्वामिनि तीर्थकृता पूज्यत्वख्यापनार्थं बहुत्वम् । महावीरस्य । अथवा 'वीरविभो ' इति पाठ । तत्र वीरो महावीर । देशैकग्रहणेन देशिनो ग्रहणम् । भीमो भीमसेन , भामा सत्यभामा, इत्यादिवत्तथा वीरपदोपादानेन महावीरग्रहण स चासौ विभु स्वामी जगदीश्वरस्तस्य उक्तिभिर्वाक्यैरागमैराप्तोक्तित्वात्तेषा दिदीपे । कस्मिन्निव । शुक्तिव्रजे इव । यथा शुक्तिकाना निकरे वारिमुचा मेघानामद्भि

पानीयैर्दीप्यते मौक्तिकीभूय दीप्तिमतीभिर्जायते। 'शुक्तिव्रजे वारिमुचो यथाद्भिः' इति पाठ। यथा इवार्थे। शेष प्रागवत्॥

सरस्वतीशालिलसज्जिनश्रीरगाधमध्यो रसभासमान।
सिद्धान्त आस्ते यदुपज्ञमुद्यदभङ्गभङ्ग सरितामिवेश॥ १३॥

यदुपज्ञ य सुधर्मस्वामी उपज्ञा आद्य ज्ञान यत्र तत्कर्तृकत्वात्। 'उपज्ञोपक्रम तदाचिख्यासायाम्'। उपज्ञोपक्रमयोरादेरा(चि)[1]ख्यानेच्छाया तदन्तस्तत्पुरुषो नपुसक स्यात्। पाणिनेरुपज्ञा पाणिन्युपज्ञ ग्रन्थ तेनादौ कृत इत्यर्थ। नन्दस्य उपक्रम नन्दोपक्रम द्रोण तेनादौ उपक्रान्त इत्यर्थ। इति प्रक्रियाकौमुद्याम्। सिद्धान्त आगम सरिता नदीनामीश पति समुद्र इवास्ते विद्यते। किभूत सिद्धान्त समुद्रश्च। सरस्वत्या श्रुतदेव्या सर प्रसरण मुखे अस्त्यस्यास्तत्त्वेन तदधिष्ठापकत्वात्। तया वा शालते शोभते इत्येवशीलस्तथा लसन्ती दीप्यमाना जिनाना तीर्थकृता श्रीरतिशयादिलक्षणा शोभा वा यत्र। पक्षे—नदीभिस्तत्पतित्वात् शालमानस्त तथा लसन्तौ क्रीडन्तौ श्लिष्यन्तौ वा। 'लस श्लेषणक्रीडनयो' इति धात्वर्थत्वात्। जिनश्रियौ कृष्णलक्ष्म्यौ यत्र विष्णोर्जलविशयनत्वेन तत्र क्रीडा। अथवा स्फुरन्त्यौ जिनो विष्णुस्तत्साहचर्याद्वार्धिपुत्रीत्वाद्वा लक्ष्मीश्च यत्र। समासान्तविधेरनित्यत्वान्न क। 'उडुपरिषदि मध्यस्थायिशीतांशुलेखानुकरणपटुलक्ष्मीमक्षि लक्ष्मीचकार' इति नैषधे। पश्चात्कर्मधारय। पुन किभूत। अगाधो महार्थतया अलब्ध मध्यमतलस्पृक् च मध्य यस्य। पुन किभूत। रसै शान्तादिभिर्जलैश्च भासमान। पुन किभूत। समुद्यन्त प्रकटीभवन्त अभङ्गा सपूर्णा भङ्गा परमाणुप्रमुखाना श्राद्धव्रतादीनामेकद्वित्रिविवादयो भङ्गजालानि तरङ्गाश्च यत्र॥

गणीन्दुना पाट्टरमा गणीन्दु पट्टश्रिया च व्यतिभासते स्म।
निशा निशेशेन निशा निशेश इवापि शभो परिचारिचेता॥ १४॥

अनूचानचन्द्रेण सुधर्मस्वामिना पट्टरमा महावीरदेवपट्टलक्ष्मीस्तया गणी साङ्गप्रवचनाधीतिना मध्ये दीप्यमानत्वेन परमैश्वर्यभाक्त्वेन इन्दुश्चन्द्र पट्टश्रिया वर्धमानस्वामिपट्टलक्ष्म्या कृत्वा व्यतिभासते स्म परस्पर शोभते स्म। केनेव का। कया क इव। निशा निशेशेनेव। निशा निशेश इव यथा रात्रिश्चन्द्रमसा शोभते। यथा। निशा रात्र्या कृत्वा चन्द्रमा व्यतिभासते परस्पर राजते। 'पद्दन्नोमास्हृन्निश्' इति प्रक्रियोक्तसूत्रेण निशाया निश आदेश। किभूतो गणीन्दु चन्द्रश्च। शभोर्जिनस्येश्वरस्य च परिचरणशील सेवाहेवाकिस्वभाव चेतो मनो यस्य स॥ इति सुधर्मास्वामी॥

यश श्रियाध कृतकुन्दकम्बुर्जम्बूकुमारोऽजनि तस्य पट्टे।
लघोरपि स्वस्य यतोऽभिभूति पश्यन्ह्रियादृश्य इव सरोऽभूत्॥ १५॥

---

१ लेखकप्रमादपतित.

तस्य सुधर्मस्वामिन पट्टे जम्बूकुमारोऽजनि जज्ञे । किंभूत । यशःश्रिया कीर्तेरेव-दाततालक्ष्म्या अथ कृतास्तिरस्कृता जिता कुन्दानि कुन्दतरुकुसुमानि कम्बवः शङ्खाश्च येन स । लघो शिशोरपि यतो जम्बूकुमारात् स्वस्यात्मन पराभूति तिरस्कार पश्यन् विलोकमान स्मर । उत्प्रेक्ष्यते—ह्रिया लज्जयेव अदृश्य दृशोरगोचर अनङ्गत्वात् अभूत् ॥

उज्झांचकारैष महेभ्यकन्या मदेन्दिरामूर्तिमतीरिवाष्टौ ।
नवाधिकां यो नवतिं हिरण्यकोटीर्नु चेटीरिव दोषराजाम् ॥ १६ ॥

एष जम्बूकुमार अष्टौ अष्टसख्याका महेभ्याना स्वस्वकन्याना पाणिमोचनपर्वणि जम्बूकुमाराय नवनवकोटीप्रदानलक्षणतो महाव्यवहारिणा कन्या कुमारिका उज्झाचकार त्यजति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—मूर्तिमती शरीरभाजो मदेन्दिरा कुलजातिरूपश्रुतैश्वर्यतपोलब्धिबलरूपाष्टमदलक्ष्मीरिव जहौ । च पुनर्यो जम्बू नवभिरधिका नवति नवनवतिमिता हिरण्याना सुवर्णाना कोटीरुज्झाचकार तत्याज । उत्प्रेक्ष्यते—दानान्तरायलाभान्तरायवीर्यान्तरायभोगान्तरायोपभोगान्तरायहास्यरत्यरतिजुगुप्साशोककाममिथ्यात्वाज्ञाननिद्राविरतिरागद्वेषरूपाणामष्टादशसख्याकाना दोषाणामेव राजा भूपानाम् । राज्शब्दो व्यञ्जनान्त । 'राजा राट् पृथ्वीशक्र' इति हैमीवचनात् । चेटीर्दासीरिव जहाति स्म । साधु पुमान् दासीसङ्ग न कुर्यात् ॥

वशंवदीभूतजगत्रयस्य न पुस्फुरेऽस्मिन्कमनस्य शक्त्या ।
हविर्भुजो भस्मितकाननस्य विस्फूर्ज्यते किं महसाम्बुराशौ ॥ १७ ॥

अस्मिन् जम्बुकुमारे । जम्बूशब्दो दीर्घो ह्रस्वोऽप्यस्ति । 'मत्कृते जम्बुना त्यक्ता नवोढा नवकन्यका' इति कल्पवृत्तौ । कमनस्य कन्दर्पस्य शक्त्या स्फूर्त्या सामर्थ्येन पराक्रमेण न पुस्फुरे न स्फुरित नालबभूवे । किंभूतस्य कामस्य । वशवदीभूत वश्य स्वाज्ञाकारिसजात जगत्रय त्रैलोक्य यस्य स । युक्तोऽयमर्थ । हविर्भुजो वह्नेर्महसा प्रतापेन किं किमिति प्रश्ने । अम्बुराशौ समुद्रे स्फूर्ज्यते समर्थीभूयते । अपि तु न । किंभूतस्य हविर्भुज । भस्मित भस्मीकृत भस्मावशेष विहित ज्वालित कानन वनम् । उपलक्षणत्वात्पुरादि येन तस्य ॥

पश्यन्तु वैदुष्यममुष्य जम्बूप्रभोर्वपुर्भर्त्सितमत्स्यकेतो ।
विश्वं वृषस्यन्त्यपि पांशुलेव वशीकृता येन शिवस्मितास्या ॥ १८ ॥

हे प्राज्ञा अमुष्यास्य जम्बूप्रभोर्जम्बूस्वामिन वैदुष्य विदुषो भावश्चातुर्य पश्यन्तु विलोकयन्तु । किंभूतस्य जम्बूप्रभो । वपुषा अर्थात् शरीरसौन्दर्येण भर्त्सितस्तिरस्कृतोऽधिकृतो मत्स्यकेतुर्मकरध्वज कामो येन । पांशुलेव स्वैरिणी व्यभिचारिणीव विश्वमखिलमपि जगजन वृषस्यन्ती कामयमाना । 'वृषस्यन्ती कामुकी स्यात्' इति हैम्याम् । अत्यर्थमभिलषन्त्यपि शिवाख्या मुक्तिनाम्नी स्मितास्या विकसितकमलवदना

वधूरद्भुतप्रागल्भ्यभाजा येन जम्बूप्रभुणा वशीकृता स्वायत्ता निर्मिता। त्वया सह सङ्गं विधाय एतस्यामवसर्पिण्यां नान्यं भारतभवं जनमभिलषामीति वाग्बन्धप्रदानपूर्वमात्मसात्कृता॥ इति जम्बूस्वामी॥

अलंचकार प्रभवप्रभुस्तत्पट्टश्रियं पुण्ड्र इवेन्दुवक्त्राम्।
स्तेनापि सार्थेश इवाङ्गिनो यः श्रेयःश्रियं प्रापयदत्र चित्रम्॥ १९॥

प्रभवनामा प्रभुः स्वामी तस्य जम्बूस्वामिनः पट्टश्रियं पट्टलक्ष्मीमलंचकार भूषयति स्म। क इव। पुण्ड्र इव। यथा चित्रकः तिलकम् इन्दुवक्त्रां चन्द्रमुखीं वशामलंकरोति। यः प्रभवप्रभुः स्तेनापि तस्करीभूयापि सार्थेशः सार्थपतिरिवाङ्गिनो जनान् श्रेयःश्रियं कुशलकलितां कमलां मोक्षलक्ष्मीं च प्रापयत् लम्भयति स्म। तल्लक्ष्मीप्रदानमत्र(प्र)भवप्रभौ चित्रमाश्चर्यकारकमस्ति। 'श्रेयःपुरीम्' इति पाठे मुक्तिनगरीं नयति स्म॥

किं वर्ण्यते वर्ण्यगुणस्य चौर्यचातुर्यमस्य प्रभवस्य भर्तुः।
अहार्यमप्येष मनोऽभिधानमपाहरद्यस्त्रिदिवेन्दिरायाः[1]॥ २०॥

अस्य जम्बूपट्टधरस्य प्रभवस्य प्रभवनाम्नो भर्तुः स्वामिनो गणधरस्य चौर्यस्य वा चातुर्यं कौशल्यं तस्करताप्रागल्भ्यं किं कया रीत्या विस्मयकृत्तया कथं वा वर्ण्यते प्रशस्यते स्तूयते वा। अस्य किंभूतस्य। वर्ण्या जगज्जनैर्लोकोत्तरतया श्लाघनीया गुणाः शमदमसंयमरूपा यस्य। यत्कारणादेष प्रभवप्रभुः त्रिदिवेन्दिरायाः स्वर्गलक्ष्म्याः अहार्यं देवताश्रयत्वान्न केनापि हर्तुं शक्यमपि मनोभिधानं निधिमपाहरज्जहार। मुक्तिगमनाभावात् स्वर्लोकमेवालंकृतवानित्यर्थः॥ इति प्रभवस्वामी॥

शय्यंभवोऽभूषयदस्य पट्टं सिंहासनं पित्र्यमिवावनीन्द्रः।
कलिन्दिका मौक्तिकमालिकेव यत्कण्ठपीठे विलुठत्यकुण्ठा॥ २१॥

शय्यंभवनामा भट्टः अस्य प्रभवस्वामिनः पट्टम् अभूषयत् पदमलंकरोति स्म। क इव। अवनीन्द्र इव। यथा नवाभिषिक्तभूपतिः पितुरिदं पित्र्यं पितुः संबन्धि सिंहासनं केसरिणोपलक्षितमासनं सिंहासनं भूषयति। यस्य शय्यंभवगणधरस्य कण्ठपीठे मुख एव कलिन्दिका सर्वविद्या चतुर्दशापि पूर्वाणि वा लुठति तिष्ठति। समायातीत्यर्थः। किंभूता कलिन्दिका। अकुण्ठा स्फुरद्रूपा। केव। मौक्तिकमालिकेव। यथा मुक्ताहारलता कस्यापि भाग्यवतः पुंसो गलकन्दले लुठति। किंभूता। अकुण्ठा दीप्यमाना। आमलकप्रमाणमुक्ता॥

यूपादधस्तात्प्रतिमा जिनेन्दोर्वाचा स वाचंयमपुङ्गवस्य।
दृक्संज्ञयेव स्वगुरोः किरीटी नाराचगङ्गा प्रकटीचकार॥ २२॥

यः शय्यंभवभट्टः वाचंयमपुङ्गवस्य प्रभवप्रभोर्वाचा गिरा यूपात्स्वप्रारब्धयज्ञस्तम्भात्

---

१ 'त्रिदिवाङ्गनायाः' इति मूलपाठः.

अधस्त अधोभूमिभागात् सकोपप्रश्नोत्तरकाल यज्ञवृत्तबृहद्विजोक्त्या जिनेन्दो श्रीशान्तिनाथस्य प्रतिमा मूर्ति प्रकटीचकार कर्षति स्म । 'सिज्जभव[1] गणहर जिणपडिमादसणेण पडिबुद्धम्' इति दशवैकालिके । अन्यत्तु वृत्त्यादौ । क इव । किरीटीव । यथा अर्जुन स्वस्य गुरो पितामहस्य वृद्धस्य वा । 'मातापिता कुलाचार्य एतेषा ज्ञातयस्तथा। वृद्धा धर्मोपदेष्टारो गुरुवर्ग सता मत ॥' अथ वा गुरुगाङ्गेय इति लोकोक्त्यापि गाङ्गेयस्य परशासनेऽपि गुरुगाङ्गेय इति प्रसिद्धत्वाद्गुरुरिति पदोपादानम् । दृक्सज्ञया दृष्टिचेष्टया वा नाराचस्य बाणस्य मोचनसमय एव प्रादुर्भूतस्वच्छसुरभिस्वादुशीतलविशदपय - प्रवाहस्य लोके बाणगङ्गेति प्रसिद्धिर्जाता । ता बाणगङ्गा प्रकटीकरोति स्म । अय व्यतिकर पाण्डवचरित्रे ॥

वगाह्य शास्त्रं मनकाह्वसूनोः कृते कृतश्रीदशकालिकं य ।
हरिः सुधामुद्धृतवान्सुपर्ववर्गस्य निर्मथ्य यथाम्बुनाथम्[2] ॥ २३ ॥

य शय्यभवगणधारी मनक इत्याह्वा नाम यस्य तादृगस्य सूनो स्वनन्दनस्य कृते कार्याय परलोकसाधनार्थं दशाध्ययनयुक्त विकाले दिनावसानवेलाया कृतमतो दशवैकालिक नाम सूत्रमकृत चक्रे । कि कृत्वा । वगाह्य [अव][3]गाहयित्वा । किम् । शास्त्र सर्वसिद्धान्तसाङ्गोपाङ्गचतुर्दशपूर्वलक्षणम् । क इव । हरिरिव । यथा नारायण सुपर्ववर्गस्य देववृन्दस्य कृते सुधापीयूषमुद्धृतवान् । कि कृत्वा । अम्बुनाथ समुद्र निर्मथ्य विलोड्य यथा इवार्थे । 'पूर्वापरौ तोयनिधी वगाह्य' इति कुमारसभवे । 'वष्टि भागुरिरल्लोपमवाप्योरुपसर्गयो ' इत्यकारलोप । 'याद स्रोतोवार्नदीश ' इति हैम्याम् । वार्जलपतित्वमुभयत्र पर्यायपरिवर्तन च ॥ इति शय्यभवस्वामी ॥

संपूरयन्कीर्तिनभोनदीभिर्दिशो यशोभद्रगणाधिराजः ।
व्यभूषयत्पट्टममुष्य भूभृदधित्यका दस्युरिव द्विपानाम् ॥ २४ ॥

यशोभद्रनामा गणाधिराजो गच्छपतिरमुष्य शय्यभवगणभृत पट्ट व्यभूषयत् । कि कुर्वन् । कीर्तय स्वयशासि ता एव नभोनद्यो गङ्गा । अर्थात् गङ्गाप्रवाहा । त्रैलोक्या त्रिश्रो(स्रो)तोभि प्रवहमानत्वेन त्रिपथगा अतो बहुवचनम् । ताभि कृत्वा दिशो दशाप्याशा सपूरयन् । निर्झर भरन् व्याप्नुवन् व्यभूषयत् । क इव । दस्युरिव । यथा द्विपाना हस्तिना शत्रु केसरी भूभृत शैलस्य अधित्यकामूर्ध्वभूमी विभूषयति ॥

एतद्यश क्षीरधिनीरपूरै सपूरिताया परितस्त्रिलोक्याम् ।
अबुध्यमानोऽम्बुनिधि स्वशय्या पद्मेशयोऽभूदिव पद्मनाभः ॥ २५ ॥

पद्म नाभो यस्य स पद्मनाभ कृष्ण । उत्प्रेक्ष्यते—पद्मे कमले शेते स्वपितीति

१ 'शय्यभव गणधर जिनप्रतिमादर्शनेन प्रतिबुद्धम्' इति सस्कृतम् २ 'समुद्रम्' इति मूलपाठ ३ प्रक्षिप्तम्, ल्यबादेशापत्ते

पद्मेशय । अलुक्समासोऽयम् । अभूत् बभूवेव । किं कुर्वाण पद्मनाभ । अबुध्यमानो न जानन् । अपश्यन्नित्यर्थ । क कर्मतापन्नम् । अम्बुनिधिमर्थात् क्षीरसमुद्रम् । किंभूतम् । स्वस्यात्मन शय्या पर्यङ्क तत्र शायित्वात् अब्धिशयनत्वेन विष्णो । कस्या सत्याम् । एतस्य यशोभद्रसूरे यश प्रसरत्कीर्तिनिकर स एव क्षीरविर्दुग्धवारिधिस्तस्य नीरपूराणि पय प्रवाहास्तै परित सर्वत्रापि सपूरिताया निर्झरभृताया धवलीकृताया त्रिलोक्या सत्याम् ॥ इति यशोभद्रसूरि ॥

संभूतिपूर्वो विजयो गुरुस्तत्पट्टं श्रिया पल्लवयाचकार ।
कदम्बजम्बूकुटजावनीजकुञ्जं नभोम्भोद इवाम्बुवृष्ट्या ॥ २६ ॥

सभूतिरिति शब्द पूर्वे यस्य तादृशो विजय एतावता सभूतिविजयनामा गुरुः सूरिस्तस्य यशोभद्रसूरे पट्ट श्रिया स्वशोभया पल्लवयाचकार अलकारयति स्म । क इव । नभोम्भोद इव । यथा श्रावणमेघ अम्बुवृष्ट्या जलवर्षणेन कृत्वा कदम्बा धाराकदम्बा नीपा, जम्बू श्यामफला, कुटजा गिरिमल्लिका 'कुडउ' इति प्रसिद्धा, त एवावनीजा वृक्षा तेषा कुञ्ज कानन पल्लवयति किशलयकलित कुरुते । पूर्वोक्तास्त्रयोऽपि तरव प्रावृष्येव पुष्यन्ति ॥

संहर्षरोषात्स्वजिघांसुमेतत्प्रतापमार्तण्डमवेक्ष्य साक्षात् ।
युयुत्सया हैहयवत्सहस्रं सहस्रभासेव करा ध्रियन्ते ॥ २७ ॥

सहस्रभासा सूर्येण सहस्र दशशती करा हस्ता किरणाश्च ध्रियन्ते धार्यन्ते । उत्प्रेक्ष्यते—युयुत्सया योद्धुमिच्छयेव । किंवत् हैहेयवत् । यथा कार्तवीर्यनृपो युयुत्सया सहस्रसख्यान् करान् पाणीन् धत्ते । 'सग्रामनिर्विष्टसहस्रबाहुर्बभूव योगी किल कार्तवीर्य' इति रघुवंशे । तथा 'बाहुसहस्रार्जुन पिशुन' इति सूक्ते च । हैहयस्तु कार्तवीर्यं दो सहस्रभृदर्जुन' इति हैम्याम् । किं कृत्वा । एतस्य सभूतिविजयस्य प्रताप एव चण्डत्वान्मार्तण्डो भानुस्त साक्षात्प्रत्यक्षमवेक्ष्य विलोक्य । किंभूतम् । सहर्षेण स्पर्धया कृत्वा यो रोष क्रोधस्तस्मात्स्वमात्मान जिघासु हन्तु काङ्क्षन्तम् ॥ इति सभूतिविजय ॥

स तत्सतीर्थ्योऽजनि भद्रबाहु सूरि समग्रागमपारदृश्वा ।
दशाश्रुतस्कन्धत उद्दधार वज्राकराद्वज्रमिवात्र कल्पम् ॥ २८ ॥

स प्रसिद्धो बाहुभद्रनामा सूरिस्तस्य सभूतिविजयस्य सतीर्थ्य एकगुरुभ्राता । 'सतीर्थ्यास्त्वेकगुरव' इति हैम्याम् । किंभूत । समग्राणा सर्वेषामङ्गोपाङ्गपूर्वादीनामागमाना पार दृष्टवान् इति पारदृश्वा पारगामी चतुर्दशपूर्वधरत्वात् । स क । यो भगवान् अत्र पञ्चमारके कलियुगे वा दशाश्रुतस्कन्धत प्रत्याख्यानाभिधनवमपूर्वदशाश्रुतस्कन्धाध्ययनत कल्प कल्पनाम सूत्रमुद्दधार उद्धृतवान् । कमिव । वज्रमिव । यथा कश्चिद्भाग्यवान् वज्राणा हीरकाणामाकरात् खनेर्वज्र रत्नमुख्यमुद्धरति ॥

उपप्लवो मन्त्रमयोपसर्गहरस्तवेनावधि येन संघात् ।
जनुष्मतो जाङ्गुलिकेन जाग्रद्गरस्य वेग. किल जाङ्गुलीभिः ॥ २९ ॥

येन भगवता मन्त्रमयेन विषधरस्फुलिङ्गनाममन्त्रतद्गिवमन्त्रयन्त्रधानेन उपसर्गहर इति नाम्ना श्रीपार्श्वनाथस्य स्तवेन स्तोत्रेण कृत्वा सघात् साधुसाध्वीश्राद्धश्राद्धीलक्षणात् उपप्लव मिथ्यान्विव्यन्तरीभूतभ्रातृवराहमिहिरनिर्मितमान्द्यमरकाभिधोपद्रवोऽवधिहतो निवारित । अत्र किलेति इवार्थे। 'उत्प्रेक्षाद्योतका शङ्के मन्ये नूनमिव ध्रुवम् । जाने किलादयो ज्ञेया प्रायेणैव क्रियोद्भवा ॥' इति काव्यकल्पलतायाम् । केनेव । जाङ्गुलिकेन किल । यथा विषभिषजा जाङ्गुलीभि समग्रभुजगविषापहारणीभि विद्याभि जनुष्मतो विषवेगघूर्णितजनात् जाग्रत्प्रत्यङ्गोपाङ्ग प्रसरतो गरस्य विषधरविषस्य वेग प्रसरो हन्यते निराक्रियते । हन्तेर्वैविरादेश भूते सिविषये ॥

यत्कीर्तिगङ्गा प्रसृतां त्रिलोक्यामालोक्य किं षण्मुखतां दधान. ।
जगद्भ्रमीभिर्जननी दिदृक्षुर्गङ्गासुतोऽध्यास्त मयूरपृष्ठम् ॥ ३० ॥

गङ्गासुत स्वामिकार्तिक ।'गङ्गोमाकृत्तिकासुत ' इति हैम्याम् । मयूरस्य केकिन पृष्ठ तनोश्चरम भाग प्रदेशम् अध्यास्त आरुरोह । कि कुर्वाण । षट्सख्याकानि मुखानि यस्य तस्य भावस्ता दधानो बिभ्राण । उत्प्रेक्ष्यते—जगत्सु त्रिभुवनेषु भ्रमीभिर्भ्रमणै पर्यटनै कृत्वा जननी मातर मन्दाकिनी दिदृक्षुर्द्रष्टुमिच्छु किमु । भ्रमीशब्दो दीर्घोऽप्यस्ति । 'अपि भ्रमीभङ्गिभिरावृताङ्गीम्' इति नैषधे । कि कृत्वा । व्यालोक्य दृष्ट्वा । काम् । यत्कीर्तिगङ्गाम् । यस्य भद्रबाहुस्वामिन कीर्तिरेव मन्दाकिनीम् । किंभूताम् । त्रिलोक्या स्वर्लोकपाताललोकभूलोकत्रिके निरन्तरतया प्रसृता अतिधवलीकृतत्रिभुवनामित्यर्थः ॥ इति श्रीभद्रबाहुस्वामी ॥

श्रीस्थूलभद्रेण निजान्ववायश्रो(स्रो)तस्विनीनायककौस्तुभेन ।
विश्वत्रयी तद्यशसेव शोभामलम्भि तत्पट्टपयोधिपुत्री ॥ ३१ ॥

श्रिया शोभया युक्तेन स्थूलभद्रेण तयो सभूतिविजयभद्रबाहुस्वामिनो पट्टस्य पयोधिपुत्री लक्ष्मी शोभामलम्भि प्रापिता । केनेव । तद्यशसेव । यथा तस्य श्रीस्थूलभद्रस्य यशसा श्लोकेन विश्वत्रयी त्रिलोकी शोभा लम्भिता । किंभूतेन स्थूलभद्रेण । निज स्वकीयो यो नागरनामा ब्राह्मणवश स एव स्रोतस्विनीनायक नदीपति समुद्र तत्र कौस्तुभेन नारायणबाहुमध्यस्थास्तुर्मणिविशेषस्तत्सदृशस्तेन ॥

प्रवालमुक्तामणिमञ्जिमश्रीचित्राप्सर स्वर्द्धिरदाश्वदृश्यम् ।
कोशागृह प्रावृषि य सिषेवे हरिर्घनच्छायमिवाम्बुराशिम् ॥ ३२ ॥

य श्रीस्थूलभद्र प्रावृषि वर्षाकाले कोशानाम्न्या वेश्याया गृह मन्दिर सिषेवे भेजे । प्रथम चतुर्मासमकार्षीदित्यर्थ । केचित्तु कदाचिदपि चकारेत्यूचु । क इव । हरिरिव ।

यथा कृष्णो जलदसमये समुद्र सेवते । किंभूत कोशागृहमम्बुराशिम् । प्रवाला विद्रुमा मुक्ता मौक्तिकानि मणयो रत्नानि तेषा मञ्जिमश्चारुताया शोभा यत्र । चित्रैश्चित्रितैरालेख्यीकृतैरप्सरोभि सुराङ्गनाभिरथ वा रम्भातिलोत्तमाघृताचीमेनकाउर्वशीप्रमुखाभि खर्वेश्याभि तथा ख· स्वर्गस्य द्विरदैरैरावणैरश्वैरुच्चै श्रवोभि ऐरावणस्य उच्चै·श्रवसश्च शतशो रूपनिर्माणादथ वा । द्विरदेन हस्तिमल्लेन अश्वेन उच्चै श्रवसा सर्वेषामपि समुदाये बहुवचन तैर्दृश्य दर्शनार्हम् । पक्षे—हेमकन्दलमुक्ताफलमाणिक्याना मञ्जिमा चारुता यत्र तथा श्रीर्लक्ष्मीस्तथा चित्रा विविधा आश्चर्यकारका वा अप्सरस श्वेतगजोच्चै -श्रवसौ तैर्विलोकयितु योग्य तेषा तत्रोत्पन्नत्वेन पश्चात्कर्मधारय । पुन किंभूत । घना निबिडा छाया बह्वी शोभा यत्र । तथा घना सान्द्रा घनाना मेघाना जलग्रहणागताना छाया प्रतिच्छायिका सूर्यातपमुक्तप्रदेश· । 'छाहडी' इति लोके प्रसिद्धा यत्र । 'विभाषा सेनासुराछायाशालानिशानाम्' । एतदन्तस्तत्पुरुषो वा क्लीब स्यात् । 'द्विजसेन यवसुर कुड्यच्छाय गोबाल श्वनिश पक्षे द्विजसेना' इति प्रक्रियाकौमुद्याम् ॥

पण्याङ्गनाया· किलकिञ्चितानि न लेभिरे यस्य हृदि प्रवेशम् ।
धनुर्भृत सानुमत· शिलाया पृषत्कपङ्क्ते प्रहृतानि यद्वत् ॥ ३३ ॥

पण्याङ्गनाया कोशावेश्याया किलकिञ्चितानि प्रमोदगदिततालीवादनगीतादिव्यामिश्रक्रीडालीककपोलात्मपाणिनिवेशनाश्रुपातघातहर्षभियादिसकरा । यस्य श्रीस्थूलभद्रस्य हृदि मानसे प्रवेश स्थान न लेभिरे न प्राप्नुवन्ति । यद्वद्यथा धनुर्भृतो धनुर्धरस्य पृषत्काना बाणाना पङ्क्ते श्रेण्या प्रहृतानि प्रहारा सानुमत पर्वतस्य शिलायामुपलक्षणात् गण्डोपले प्रवेश न लभन्ते ॥

प्राङ्निर्जितश्रीरथनेमिमुख्यवीरावलीनामिव वैरशुद्धे ।
विधित्सयाध्यास्य तदाश्रयं यो ध्यानासिनानङ्गनृप जघान ॥ ३४ ॥

य स्थूलभद्रो ध्यान प्रणिधान तदेव असि खड्गस्तेन कृत्वा अनङ्गनामान नृप राजान जघान हतवान् । किं कृत्वा । अध्यास्य आश्रित्य । प्रविश्येत्यर्थ । कम् । तस्य अनङ्गस्यैव कोशावेश्यामन्दिररूपमाश्रय स्थान गृह वा । 'पस्त्य सस्त्याय आश्रय । ओको निवास आवासो वसति शरण क्षय ॥' इति हैम्याम् । उत्प्रेक्ष्यते—वैरशुद्धेर्विरोधशोधनस्य विधित्सयेव कर्तुमिच्छयेव । कासाम् । प्राक् पूर्वकाले निर्जिता पराभूता ये । श्रीमान् महावीरत्वलक्ष्मीकलित श्रीनेमिनाथसहोदररथनेमि । स एव प्रमुखो मुख्य आदिमो येषु । नन्दिषेणार्द्रकुमाराषाढभूतिमुखा । परेऽपि वीरा पश्चात् पराक्रमकारकत्वात् सुभटास्तेषामावल्य श्रेण्यस्तासाम् ॥

चक्रीव रत्नानि चतुर्दशापि पूर्वाणि धत्ते स्म पतिर्यतीनाम् ।
यश्च क्वचिद्देवकुले स्वजामी चित्रीयितुं सत्य इवास सिंह· ॥ ३५ ॥

य स्थूलभद्र चतुर्दशापि पूर्वाणि क्वचित्सूत्रत क्वचित्सूत्रार्थत । इति प्रघोष· ।

धत्ते स्म धारयति स्म । किंभूत । य यतीना साधूना पति स्वामी गणधर । क इव । चक्रीव । यथा चक्रवर्ती चतुर्दशरत्नानि धत्ते । च पुनर्य. क्वचित्कुत्रचिद्देवकुले यक्षाद्यायतने । क्वचित्सिंहगुहायामपीति श्रूयते । यक्षा, यक्षदिन्ना, भूता, भूतदिन्ना, सेना, वेना, रेणा । क्वचिद्वेणापि नामद्वन्द्वम् । एतन्नाम्नी स्वजामी सप्तापिनिजभगिनी । क्वचिदेकामेकैवभूता स्वसार चित्रीयितुमाश्चर्ययुक्ता कर्तुमाश्चर्यमुत्पादयितु सिंह: केसरिरूपधारक आस बभूव । क इव । सत्य इव । यथा सत्य अवितथ पञ्चाननो भवति ॥

येनोपदेशच्छलत स्वपाणिसंज्ञाज्ञया स्तम्भतलाददर्शि ।
निधिः स्वनिक्षिप्त इव प्रवासिसुहृद्गृहिण्या सदने समेत्य ॥ ३६ ॥

येन श्रीस्थूलभद्रेण सदने अर्थान्मित्रमन्दिरे समेत्यागत्य प्रवासिन परदेशाध्वनीनस्य । व्यापारार्थं याचनाकृते वा परमण्डले यातस्य । ब्राह्मणत्वाद्याचनाया न दोष । एतादृशस्य सुहृद. स्वमित्रस्य गृहिण्या पत्न्या निधिर्निधानमदर्शि दर्शित । कस्मात् । स्तम्भतलात् । स्तम्भादध प्रदेशात् । कया । ससारासारताप्रकटनसुहृत्करणानुभावस्वर्गापवर्गादिप्रापकलक्षणस्य उपदेशस्य धर्मदेशनादानन्त्यस्य च्छलतो मिषत स्वस्यात्मन पाणेर्हस्तस्य सज्ञा दर्शनादिचेष्टा सैवाज्ञा आदेशस्तया । क इव । स्वनिक्षिप्त इव । यथा आत्मनो हस्तेन भूमौ गुप्तीकृत्य रक्षित निधि स्वेष्टस्य दर्श्यते ॥ इति स्थूलभद्रस्वामी ॥

पट्टेऽथ तस्यार्यमहागिरिश्चापर क्रमादार्यसुहस्तिसूरि ।
बभूवतुर्धर्मधुर दधानौ रथे यथा सारथिकस्य रथ्यौ ॥ ३७ ॥

अथ श्रीस्थूलभद्रे स्वर्गमलकुर्वाणेऽनन्तर तस्य स्थूलभद्रस्य पट्टे क्रमात् द्वौ पट्टधरौ बभूवतु सजातौ । द्वौ कौ । एक आर्यमहागिरि च पुनरपर आर्यसुहस्तिसूरि । द्वावपि कि कुर्वाण । धर्मस्य श्रीमन्महावीरप्रणीतस्य मोक्षमार्गसाधकस्य सुकृतस्य धुर दधानौ धर्मकर्मणि कर्मठौ । यथा अत्र इवार्थे । कस्मिन् काविव । रथे रथ्याविव । यथा सारथिकस्य रथे स्यदने रथ्यौ रथस्य वोढारौ द्वौ वृषभौ भवत ॥

मरुद्गृहादार्यसुहस्तिमूर्तिर्भूमौ मरुद्वृक्ष इवोत्ततार ।
कृपार्णवेन द्रमकोऽपि येन त्रिखण्डभूमीप्रभुतामलम्भि ॥ ३८ ॥

आर्यसुहस्तिनामा सूरिस्तस्य मूर्ति शरीर यस्य तादृश । उत्प्रेक्ष्यते । मरुद्गृहात् स्वर्गलोकात् मरुद्वृक्ष कल्पद्रुम भूमौ पृथिव्यामुत्ततार अवतीर्णवान् आगतवानिव । कृपार्णवेन दयासमुद्रेण येनार्यसुहस्तिसूरिणा द्रमको भिक्षुकोऽपि त्रिखण्डभूमे षोडशसहस्रदेशक्षोणे प्रभुतामाधिपत्यमलम्भि प्रापित ॥

भूसुभ्रुवो भर्तृतया प्रगल्भभूषाविशेषानिव शातकौम्भान् ।
सपादलक्षानिह संप्रतिर्यो निर्मापयामास महाविहारान् ॥ ३९ ॥

यो द्रमकजीवः सम्प्रतिनृपतीभूय इह स्वभुजबलसाधितत्रिखण्डभूमीमण्डले महाविहारान् उत्तङ्गशृङ्गाङ्गणोल्लिखितगगनतलान् प्रासादान्निर्मापयामास शिल्पिभिः कारयति स्म । किंभूतान् । सह पादेन एकेनांशेन पञ्चविंशतिसहस्रमितभागेन वर्तते यत्तादृश लक्ष शतसहस्राणि येषु तान् । सपादलक्षप्रमितानित्यर्थः । उत्प्रेक्ष्यते । भर्तृतया स्वामित्वेन भूरेव सुभ्रूः भूमीभामिनी तस्याः शातकुम्भानां स्वर्णानामिमे शातकौम्भास्तान् । हिरण्मयानित्यर्थः । प्रगल्भान् मनोज्ञान् भूषार्थं शोभाकृते विशेषान् तिलकानिव । अथवा अतिशयिनोऽलंकारानिव ॥

यः संप्रतिक्षोणिपतिः सपादकोटीर्नु पेटीः स्वयशोनिधीनाम् ।
स्याद्वादिना सद्मसु शिल्पिसंघैरचीकरत्पारगतीयमूर्तीः ॥ ४० ॥

यः सम्प्रतिर्नाम क्षोणिपतिः राजा शिल्पिनां सूत्रधाराणां संघैः समूहैः । 'संघसार्थौ तु देहिनां वृन्दे' इति हैम्याम् । स्याद्वादिनामर्हतां सद्मसु गृहेषु स्वकारितप्रासादेषु अन्यत्रापि च पारगतानामिमाः पारगतीयाः मूर्तीः प्रतिमाः जिनेन्द्रबिम्बानि अचीकरत् निर्मापयामासिवान् । किंभूताः । सह पादेनैकेन पञ्चविंशतिलक्षरूपेण अंशेन युक्ता कोटी शतलक्षी इति संख्या यासु ताः इति व्युत्पत्त्या बहुत्वम् । अन्यथा तु एकत्वमेव स्यात् । नु इति वितर्के । स्वस्यात्मनो यशांस्येव निधयः निधनानि सारद्रव्याणि तेषां पेटीर्मञ्जूषा इव ॥

नक्तं नलिन्यादिगुल्मनामविमानमार्गः प्रभुणा च येन ।
स्नेहप्रियेणेव महेभ्यसूनोरदर्श्यवन्तीसुकुमालनाम्नः ॥ ४१ ॥

च पुनर्येनार्यसुहस्तिनाम्ना प्रभुणा सूरिणा अवन्तीसुकुमाल इति नाम यस्य तादृशस्य महेभ्यसूनोर्व्यवहारिपुत्रस्य नक्तं निशायां प्रथमे यामे नलिनीतिपदमादौ यस्य तादृशस्य गुल्मनाम्नः एतावता नलिनीगुल्माभिधानस्य विमानस्य मार्गः तपस्याग्रहणपूर्वकं कन्थेरिकाश्मशानकायोत्सर्गघोरपरीषहसहनलक्षणः पन्था दर्शितः प्रकाशितः । केनेव । स्नेहप्रियेणेव । यथा प्रदीपेन नक्तं मार्गः प्रदर्श्यते प्रकाश्यते ॥

स्थाने स्ववप्तुस्त्रिदिवं गतस्य व्यधादवन्तीसुकुमालसूनुः ।
नाम्ना महाकाल इतीह पुण्यपानीयशालामिव सार्वशालाम् ॥ ४२ ॥

इहावन्तीपुरीपरिसरवर्तिकन्थेरिकावनश्मशाने अवन्तीसुकुमालस्य सूनुर्नन्दनः त्रिदिवं स्वर्गं गतस्य प्राप्तस्य स्ववप्तुः निजतातस्य स्थाने नवप्रसूतबुभुक्षितसर्वापत्ययुक्तविकरालशृगाली सर्वाङ्गभक्षणसमयानशनपूर्वकपरलोकगमनभूमिप्रदेशे महाकाल इति नाम सार्वशालां श्रीमदवन्तीपार्श्वनाथप्रसादं व्यधाच्चकार । अर्थात्सूत्रधारैरकारयदित्यर्थः । उत्प्रेक्ष्यते । पुण्यमेव पानीयं तस्य शालां प्रपामिव । लोकेऽपि पुण्यार्थं पानीयशाला प्रपा कार्यते ॥ इति आर्यमहागिरि-आर्यसुहस्तिसूरीन्द्रौ एकपट्टवर्ती ॥

श्रीमत्सुहस्तिव्रतिवासवस्य श्रीसुस्थितः सुप्रतिबद्धसूरिः ।
पदं विनेयौ नयतः स्वलक्ष्मी क्रम मुरारेरिव पुष्पदन्तौ ॥ ४३ ॥

श्रीमत्सुहस्तिनाम्नो व्रतिवासवस्य मुनीन्द्रस्य विनेयौ उभौ शिष्यौ पद पट्ट श्रिय शोभा नयत स्म प्रापयत स्म । द्वौ कौ । एक श्रीयुक्त शोभाकलित सुस्थितनामा सूरिः, अपर सुप्रतिबद्धनामा आचार्य । काविव । पुष्पदन्तौ । 'पुष्पदन्तावेकोक्त्या शशिभास्करौ' इति हैम्याम् । यथा सूर्याचन्द्रमसौ मुरारे क्रममाकाश लक्ष्मी लम्भयत ॥

प्रीति सृजन्ती पुरुषोत्तमानां दुग्धाम्बुराशेरिव पद्मवासा ।
हृदा जिनं बिभ्रत आविरासीत्तत्सूरियुग्मादिह कौटिकाख्या ॥ ४४ ॥

इह दक्षिणभरतार्धभूमौ तत्सूरियुग्मात् सुस्थितसुप्रतिबद्धनामाचार्यद्वन्द्वात् गणस्य गच्छस्य कौटिका इति आख्या नामाविरासीत् प्रकटीबभूव । पूर्व तु सुधर्मस्वामिनमारभ्य सुहस्तिसूरि यावत्साधूना निर्ग्रन्था इत्यभिधानमासीत् । सुस्थितसुप्रतिबद्धसूरियुगलात् द्वितीय कौटिकगण इति नाम बभूव । कोटिश सूरिमन्त्रजापात् कोव्यशसूरिमन्त्रधारित्वाद्वा कौटिक । केव । पद्मवासेव । यथा दुग्धाम्बुराशे क्षीरसमुद्राल्लक्ष्मीराविर्बभूव । सूरियुग्मात् दुग्धाम्बुराशेश्च किं कुर्वत । हृदा हृदयेन मनसो मध्येऽन्तरेण जिनमर्हन्त विष्णु च बिभ्रतो धारयत । कौटिकाख्या पद्मवासा च किं कुर्वती । पुरुषेषूत्तमाना श्रेष्ठाना धार्मिकाणा विष्णोश्च प्रीतिमानन्द तुष्टि स्नेह सृजन्ती कुर्वती ॥ इति सुस्थितसुप्रतिबद्धौ सूरी एकपट्टवरावेव ॥

श्रीइन्द्रदिन्नव्रतिसार्वभौमस्तत्पट्टलक्ष्मीतिलक बभूव ।
निशुम्भ्यते दाम्भिकता स्म येन कलिन्दकन्येव हलायुधेन ॥ ४५ ॥

श्रिया त्रिंशत्सूरिगुणलक्ष्म्याकलितसुप्रसिद्धिमान् इन्द्रदिन्ननामा व्रतिना वाचयमाना मध्ये सार्वभौमश्चक्रवर्ती तयो. सुस्थितसुप्रतिबद्धाचार्ययो पट्टलक्ष्म्यास्तिलक विशेषको बभूव सजात । स क । येन भगवता दाम्भिकता दम्भवारिता कापट्य निशुम्भ्यते स्म निर्दलितम् । केनेव । हलायुधेनेव । यथा बलभद्रेण कलिन्दकन्या यमुना निशुम्भिता । पराभूतेत्यर्थ । 'रुक्मिप्रलम्बयमुनाभिदनन्तभाल–' इति हैम्या रामनामसु ॥

पक्षद्वयं भिन्नतमोभरेण पित्रोः पवित्रीक्रियते स्म येन ।
कुबेरदिग्दक्षिणयोः पदव्योर्द्वन्द्वं प्रियेणेव पयोजिनीनाम् ॥ ४६ ॥

येन इन्द्रदिन्नसूरिणा पित्रोर्जननीजनकयो पक्षद्वय वंशद्वन्द्वम् । मातृवश पितृवशश्चेत्यर्थ । पवित्रीक्रियते स्म पावनीचक्रे । केनेव । प्रियेणेव । यथा पयोजिनीना कमलिनीना भर्त्रा भानुना कुबेरदिग्दक्षिणयो उत्तरायाम्यो. पदव्योर्मार्गयोर्द्वन्द्व युगल

पवित्र्यते । येन भानुना च किंभूतेन । भिन्नो निर्दलितस्तमसामज्ञानाना पाप्मना वा ध्वान्ताना च भर समूहो येन ॥ इति श्रीइन्द्रदिन्नसूरि ॥

श्रीदिन्नसूरिर्गुणभूरिरस्मात्सप्तर्षिभूरङ्गिरसो यथासीत् ।
येनानुरागोऽवधि कालनेमि' कल्लोलिनीवल्लभशायिनेव ॥ ४७ ॥

अस्मात् श्रीइन्द्रदिन्नसूरे श्रीदिन्नसूरिरासीत् । किंभूत । गुणा भूरयो बहुला यस्मिन् । कस्मात्क इव । अङ्गिरस सप्तर्षिभूरिव । यथा । अङ्गिरा नाम तापसविशेषस्तस्मात् बृहस्पतिर्जात । 'बृहस्पति सुराचार्यो जीवश्चित्रशिखण्डिज । सप्तर्षयश्चित्रशिखण्डिन ' इति हैम्याम् । तथा । 'गीर्बृहत्योः पतिरुतथ्यानुजाङ्गिरसौ गुरु ' इत्यपि हैम्याम् । येन दिन्नसूरिणा अनुरागो हत । केनेव । कल्लोलिनीवल्लभशायिनेव । यथा नारायणेन कालनेमिर्नामा दैत्यो निहन्यते स्म ॥

पञ्चाशुगान्य' समितीर्विधाय बभञ्ज पञ्चाशुगपञ्चबाणीम् ।
शरेण केनापि न चेत्कदाचित्कस्मान्न तं स प्रभवेद्वपुष्मान् ॥ ४८ ॥

यो दिन्नसूरि पञ्च ईर्या-भाषा-एषणा-आदाननिक्षेपणा-पारिष्ठापनिकाख्या पञ्चसख्याका समितीराचारविशेषान् पञ्च प्रमाणान् आशुगान् बाणान् विधाय पञ्चाशुगस्य कामस्य पञ्चाना बाणाना समाहार पञ्चबाणी ता पञ्चापि सायकान् बभञ्ज भनक्ति स्म । 'चिच्छेद' इत्यपि पाठ । तत्र छिनत्ति स्मेत्यर्थ । एव चेत्तर्हि स वपुष्मान् स्मरधनुर्धर कदाचित् कस्मिन्नपि प्रस्तावे केनापि समोहन-उन्माद-तापन-शोषण मारणाख्याना पञ्चाना विशिखाना मध्ये केनचित् शरेण कृत्वा त दिन्नसूरि कस्मात्कारणात् न प्रभवेत् प्रहरेत् । 'आद्यौ समोहनोन्मादौ परौ तापनशोषणौ । तथा मारण इत्याहु पञ्च बाणा मनोभुव ॥' इति स्मरबाणनामानि सूक्ते ॥ इति दिन्नसूरि ॥

सूरीश्वरः सीहगिरि क्रमेण व्यभासयत्तत्प्रभुपट्टलक्ष्मीम् ।
जिनस्य पाद शिरसा स्पृशन्ती निकाय्यराजीमिव केतुवारः ॥ ४९ ॥

क्रमेण पट्टपरिपाट्या सीहगिरिर्नामा सूरीश्वर स चासौ प्रभुश्च तत्प्रभुस्तस्य दिन्नसूरे पट्टलक्ष्मी व्यभासयत् कान्तिमती चकार । भूषयति स्मेत्यर्थ । क इव । केतुवार इव । यथा ध्वजव्रजो निकाय्यराजी सौधश्रेणी विभासयति । पट्टलक्ष्मी निकाय्यराजी च किंभूताम् । शिरसा मस्तकेन आदिना च । 'माथासिरऊ' इति लोकप्रसिद्धित्वात् । शृङ्गेण च जिनस्यार्हत पाद पट्टपरम्पराया आदिभूतत्वाज्जिनस्य विष्णुपदमाकाश च । स्पृशन्तीमाश्रयन्तीम् ॥

विन्ध्यं निपीताब्धिरिव व्रतीन्द्रो य एधमान निषिषेध कोपम् ।
यद्वाक्तरङ्गैश्च जिताभ्रसिन्धुस्त्रपातिरेकादिव निम्नगासीत् ॥ ५० ॥

यः सीहगिरिर्नाम व्रतीन्द्रो मुनिपुरदर एधमानं जगज्जनाश्रयत्वेन वर्धमान कोप क्रोध निषिषेध न्यवारयत् । क इव । निपीताब्धिरिव । यथा अगस्तितापस' कथचित् सूर्यमार्गरुन्धनाय वर्धितु प्रवृत्तविन्ध्याचल निषेधते स्म । च पुनर्यस्य सीहगिरिसूरेर्वाक्तरङ्गैर्वचनचातुर्यरसकल्लोलै कृत्वा जिताभिभूता सती अभ्रसिन्धुर्गगनगङ्गा । उत्प्रेक्ष्यते । त्रपातिरेकात् लज्जातिशयात् निम्न नीचैर्गच्छतीति निम्नगेवासीदधोवदना जाता ॥ इति सीहगिरिसूरि ॥

तमोभरोर्वीधरभेदवज्रिवज्रोऽथ वज्रप्रभुरेतदीयम् ।
पट्टं परां प्रापयति स्म भूषां माणिक्यकोटीर इवोत्तमाङ्गम् ॥ ९१ ॥

अथानन्तर वज्रप्रभुर्वज्रस्वामी एतदीय सीहगिरिसबन्धिन पट्ट परा प्रकृष्टा भूषां लक्ष्मी प्रापयति स्म । किंभूतो वज्रप्रभु' । तमसामज्ञानाना पापाना च भर समुदाय' स एवोर्वीधर पर्वतस्तस्य भेदे व्यापादने दलने वज्रिण शक्रस्य वज्र इव कुलिश । हीरमणिशङ्कामपाकर्तु वज्रीति पदोपादानम् । तथा च नैषधे—'स्फुलिङ्गा स्फुट भालोद्भूतभवाक्षिभानुहुतभुग्जम्भारिदम्भोलय ' इति । क इव अलकृतवान् । कोटीर इव । यथा माणिक्याना मणिविशेषाणा कोटीरो मुकुट. उत्तमाङ्ग भूपालमौलि नृपमस्तक श्रिय नयति ॥

आशैशवादेव जहौ निजाम्बां वेलामिव क्षीरनिधेः सुधांशुः ।
अध्यैष्ट यः पालनके शयानोऽप्येकादशाङ्गीं स्मृतपूर्वजन्मा ॥ ९२ ॥

यो वज्रस्वामी आशैशवादेव । किंचिन्न्यूनषण्मास्यवस्थामारभ्य रोदनदम्भेनेत्यर्थान्तर निजामात्मीयामम्बा सुनन्दानाम्नी मातर जहौ त्यजति स्म । क इव । सुधाशुरिव । यथा चन्द्रो बाल्यादेव सहरिसुरासुरकरैर्मन्दरेण मथ्यमानक्षीरनीरनायकान्तरोत्पत्तिसमये एव क्षीरनिधेर्दुग्धवारिधेर्वेला जहाति स्म । च पुनर्य पालनके बालकानामन्दोलनस्थानकविशेषे शयानोऽपि स्वपन्नपि एकादशानामाचाराङ्ग-सूत्रकृदङ्ग स्थानाङ्ग-समवायाङ्ग-भगवत्यङ्ग ज्ञाताधर्मकथाङ्ग-उपासकदशाङ्ग-अन्तकृद्दशाङ्गाङ्ग-अनुत्तरोपपातिकादशाङ्ग-प्रश्नव्याकरणाङ्ग विपाकश्रुताङ्ग-रूपाणामङ्गाणा समाहार एकादशाङ्गी तामध्यैष्ट अधीतवान् कण्ठपीठीकरोति स्म । स्वसनिविस्थितबहुश्रुतार्यिकागण्यमानैकादशाङ्गसूत्रश्रवणादेव पूर्वाधीतामेकादशाङ्गी स्मृतवानित्यर्थ । अत एव किंभूतम् । स्मृत स्वहृद्गोचरीकृत पूर्व प्राक्तन जन्मावतारो येन । जातिस्मरणेनाविज्ञातप्राचीनजन्मा ॥

य. पुष्पद' पल्लवलीलयेव वैराग्यलक्ष्म्यालमकारि बाल्ये ।
प्राग्जन्ममित्रात्त्रिदशान्नभोगविद्यां पुनर्वैक्रियलब्धिमापत् ॥ ९३ ॥

यो वज्रस्वामी बाल्ये शैशवे वैराग्यलक्ष्म्या सयमग्रहणबुद्ध्या ससारासारताभावनधिया वा अलमकारि अलकृत. भूष्यते स्म । क इव । पुष्पद इव । यथा पादपः प-

ल्लवाना किशलयानां लीलया विलासेनालक्रियते । पुनर्यो वज्रस्वामी प्राग्जन्मन' पूर्वदेवभवसंबन्धिनो मित्रात् सुहृद्भावमासादितात् त्रिदशात् तिर्यक्जृम्भकनिर्जरात् नभोगविद्यामाकाशगामिनी विद्या मन्त्रविशेष पुनरन्या वैक्रियलब्धि नवीनरूपादिविकुर्वाणा शक्ति च आपलेभे ॥

दुर्भिक्षवर्षेषु सुभिक्षभूमीं संघं कृपानीरनिधेर्निनीषोः।
वज्रप्रभोर्यस्य पटः पटीयान्विमानवद्व्योमनि दीप्यते स्म ॥ ९४ ॥

यस्य वज्रप्रभो पटो वस्त्र वपुराच्छादनवसन कल्प व्योमनि आकाशे विमानवत् दिव्ययानमिव दीप्यते स्म शुशुभे। किंभूत पट'। अतिशयेन पटु पटीयान् पटुर्महतीं बहुसंघजनोपवेशनोचिता वृद्धिं प्राप्त। ईप्सितस्थान प्रापयितु समर्थो वा। किभूतस्य वज्रप्रभो। कृपाया दुर्भिक्षसीदत्सघजनोपरिदयाया नीरनिधे समुद्रस्य। अत एव किं कर्तुमिच्छो। निनीषोर्नेतुमिच्छो प्रापयितुकामस्य। कम्। सघसाधुसाध्वीश्रावकश्राविकारूपजैनवर्गम्। काम्। सुभिक्षभूमी प्रभूतनिष्पन्नधान्यशतशोऽनुभावसुकालवसुधा बौद्धनगरीम्। केषु। दुर्भिक्षवर्षेषु कालानुभावाद्द्वादशवत्सरी यावन्मेघजलबिन्दुमात्रवृष्टेरभावेन अन्नपानदौर्लभ्याद्दु कालसवत्सरेषु ॥

सहैव देहेन समग्रसंघं नयत्यसौ सिद्धिपुरीमिवैनम्।
जनैरिति व्योमनि तर्क्यमाणः पटः प्रभोर्बौद्धपुरीमवाप ॥ ९५ ॥

प्रभोर्वज्रस्वामिन पट. कल्प वस्त्र वा बौद्धपुरी सुगतनगरीमवाप गत प्राप्त। पट किं क्रियमाण'। इति अमुना प्रकारेण जनैर्लोकैर्व्योमनि आकाशे अर्थाद्गच्छन् वितर्क्यमाणो विचार्यमाण। इति कथम्। यदसौ वज्रस्वामिपटो देहेन वर्तमानेन उदारिकशरीरेणैव सह एन दृश्यमान समग्रमखिल सघ सिद्धिपुरी मुक्तिनगरी नयति प्रापयतीव ॥

ध्यातुर्वरं श्री. श्रुतदेवतेव यस्यादरात्पद्ममदत्त पद्मा।
वनात्पितुर्मित्रहुताशनस्याग्रहाच्च यो विंशतिलक्षपुष्पान् ॥ ९६ ॥

पर्युषणदिनेषु अष्टाह्निकामहोत्सव कर्तुमिच्छो जैनद्विष्टतया बौद्धनृपतिवारितमालितमण्डलात् पुष्पमात्रमप्यनाप्नुवतः सघस्य कृते कुसुमानयनार्थं प्रस्थितस्य पद्महृदे यातस्य यस्य वज्रस्वामिन पद्मा लक्ष्मी आदरात् भक्तिभरत स्तवनवन्दनपूर्वक पद्म स्वहृदा सहस्रपत्रमादाय भगवत्पूजार्थं प्रयान्ती श्रीस्तत्सहस्रदलकमल पद्मार्थोपगतायास्मै अदत्त दत्तवती। केव। श्रुतदेवतेव। यथा सरस्वती ध्यातुर्ध्यानकर्तु पुस वरमभिमतार्थसिद्धि दत्ते। च पुनर्यो वज्रस्वामी पितुर्धनगिरेर्मित्रस्य हुताशननामदेवस्य वनात्काननात् तत्सुरेणैवावचित्यानीय ढौकितान् विंशतिलक्षमितान् पुष्पान् कुसुमान्यग्रहीत् गृहीतवान्। मित्रतिर्यक् जृम्भकदेवविनिर्मितविमाने स्थापितवानित्यर्थ। पुष्पशब्द पुनपुंसके ॥

मूर्तैरिव स्वस्य गुणैः प्रफुल्लपुष्पोत्करैः पर्युषणाक्षणेषु।
समुन्नतिं शाम्भवशासनस्य तस्यां सुनन्दातनयस्ततान॥ ५७॥

सुनन्दा नाम्नी धनगिरिपत्नी तस्यास्तनयो नन्दनो वज्रस्वामी पर्युषणाक्षणेषु वार्षिकपर्वाष्टाह्निकादिवासरमहोत्सवेषु तस्या बौद्धनगर्या शाम्भवस्य जैनस्य शासनस्य उन्नतिं प्रभावना ततान चकार। कै। प्रफुल्लत्पुष्पोत्करै. विकसत्कुसुमसमूहै। उत्प्रेक्ष्यते। मूर्तैरङ्गयुतै स्वस्य वज्रस्वाम्यात्मन प्रशमादिभिर्गुणैरिव॥

प्राबोधयद्बौद्धपुरीप्रभुं यः समं समग्रैरपि पौरलोकैः।
साकं शकुन्तैरिव पङ्कजानां कुञ्जं समुद्यद्गगनाध्वनीन॰ ५८॥

यो वज्रस्वामी बौद्धपुरीप्रभु सुगतनगरीस्वामिन प्राबोधयत् प्रतिबोधयति स्म। जैनं चकारेत्यर्थ। कथम्। सार्धम्। कैः। समग्रै समस्तैरपि पौरलोकैर्नागरिकजनैः समम्। क इव। समुद्यद्गगनाध्वनीन इव यथा अभ्युदय प्राप्नुवन् भास्कर शकुन्तैर्विहगमै साक सह पङ्कजाना पद्माना कुञ्ज वन कमलपटल प्रबोधयति। जागरयति विकाशयति च॥

अपास्यति स्माढ्यसुतां सरागां यो रुक्मिणीं काञ्चनकोटिभिश्च।
क्रीडन्मृगेन्द्रां स्मितसल्लकीभिर्निकुञ्जराजीमिव कुञ्जरेन्द्रः॥ ५९॥

यो वज्रस्वामी काञ्चनाना सुवर्णकाना कोटिभि। 'कोडीसए धणसञ्चियस्स गुणस्स भरियारा कन्नाए' इत्युपदेशमालावचनात्। कोटीना शतै सममाढ्यस्य महाव्यवहारिण॰ सुतां पुत्री रुक्मिणीति नाम्नी कन्याम् अपास्यति स्म त्यक्तवान्। किंभूताम्। सरागा स्वसौधसंनिधिस्थितसाध्वीगीयमानयद्गुणग्रामा कर्णनोद्भूतानुरागवशंवदतया 'अस्मिन् भवे मम प्राणनाथो वज्रस्वाम्येव नान्य' इति कृतनिश्चयतया सस्नेहा जहौ। क इव। कुञ्जरेन्द्र इव। यथा गजराज स्मितसल्लकीभिर्विकसितगजप्रियातरुपङ्क्तिभि सार्धं 'सल्लकी तु गजप्रिया' इति हैम्याम्। निकुञ्जराजी वनमालामपास्यति। किंभूता निकुञ्जराजीम्। क्रीडन्मृगेन्द्रा स्वेच्छया रममाणपञ्चाननाम्॥ इति वज्रस्वामी॥

श्रीवज्रसेनोऽथ तदीयपट्ट व्यभासयत्प्रीणितजन्तुजात॰।
स्फुरन्मदोद्भेद इव द्विपेन्द्रकपोलमानन्दितचञ्चरीक॰॥ ६०॥

अथानन्तर वज्रसेननामा सूरिस्तदीयपट्ट वज्रस्वामिसबन्धिपद व्यभासयत् भूषयति स्म। किंभूतो वज्रसेन। प्रीणितानि प्रतिबोधप्रदानेन तृप्तियुक्तानि कृतानि जन्तूना प्राणिना जातानि समूहा येन। क इव। स्फुरन्मदोद्भेद इव। यथा प्रकटीभवन् दानोदकोदय दीप्यमान शोभाकारी दानजलाविर्भावो वा द्विपेन्द्रस्य गजराजस्य कपोलं गण्डस्थलमलंकुरुते। किंभूत॰। आनन्दिता यथाकाम कुसुमामोदाभिभावुकमदाम्भःपातेन प्रमोदिताश्चञ्चरीका मधुकरनिकरा येन॥

दुर्भिक्षके पायसमेक्ष्य लक्षपक्क महेभ्यस्य गृहे प्रभुर्यः ।
दिने द्वितीये कुलदेवतेव न्यवेदयद्भाविसुकालमस्य ॥ ६१ ॥

य वज्रसेन. प्रभुर्गणस्वामी दुर्भिक्षके द्वितीयवार द्वादशहायनजलवाहावृष्टेरुद्भूतदु कालसमये श्रीवज्रस्वामिना दक्षिणस्या दिशि प्रेषित सन् अस्य महेभ्यस्य द्वितीये आगामिनि दिने वासरे भावि भविष्यत्सुभिक्ष सुकाल न्यवेदयत् कथयामास । केव । कुलदेवतेव । यथा सम्यगाराधिता गोत्रदेवी सुभिक्ष निवेदयति । कि कृत्वा । एक्ष्य आलोक्य । किम् । पायस परमान्नम् । किभूत पायसम् । लक्षेण सुवर्णटङ्काना शतसहस्या पक्क शालिदुग्धादि मेलयित्वा राद्ध निष्पन्नम् । कस्मिन् । यस्य कस्यचिन्महेभ्यस्य व्यवहारिण गृहे मन्दिरे । तस्यैव चतुर्नन्दनस्येभ्यस्य दीक्षाग्रहणवाग्बन्धपूर्वक स्वस्तनदिने याममध्ये पञ्चशतीयुगवरीधान्यभृतवहनागमनैर्भाविसुकालमावेदितवानित्यर्थ ॥

चत्वार एतत्तनया विनेया' शाखाभृतस्तस्य विभोर्बभूवुः ।
इवामरद्वेषिचमूजयश्रीजुष. सुरेन्द्रद्विरदस्य दन्ता' ॥ ६२ ॥

चत्वार' चतु संख्याका एतस्य महेभ्यस्य तनया नन्दनास्तस्य वज्रसेनस्य विभो स्वामिन विनेया शिष्या बभूवु । नागेन्द्र-चन्द्र-निर्वृति विद्याराख्या शाखा बिभ्रति धारयन्तीति तादृशा । कस्य के इव । सुरेन्द्रद्विरदस्य दन्ता इव । यथा शक्रगजस्य ऐरावणस्य दन्तकोशाश्चत्वारो भवन्ति । किभूता दन्ता । अमरद्वेषिणा दानवाना चमूर्ना सेनाना जयस्य विजयस्य श्रिय लक्ष्मी जुषन्ते सेवन्ते ॥ इति वज्रसेनसूरि ॥

भर्त्रा सुराणामिव लोकपालेष्वेतेषु सौदर्ययतीश्वरेषु ।
श्रीचन्द्रनाम्ना मुनिपुङ्गवेन तत्पट्टपूर्वा प्रमदेन भेजे ॥ ६३ ॥

एतेषु नागेन्द्र-चन्द्र निर्वृति-विद्याराभिधेषु चतुर्षु सौदर्येषु भ्रातृषु यतीश्वरेषु सूरिषु मध्ये चन्द्रनाम्ना मुनिपुङ्गवेन सुरीन्द्रेण तस्य वज्रसेनसूरे पट्ट एव पूर्वा प्राचीदिक् भेजे सिषेवे । केन । प्रमोदेनानन्देन । केनेव । भर्त्रैव । यथा इन्द्र-यम-वरुण-कुबेराख्येषु लोकपालेषु मध्ये सुराणा देवाना भर्त्राधिपतिना शक्रेण पूर्वाशा सेव्यते ॥

राजा स्वयं राजनत सदोषो निर्दोषमङ्कोपगतो निरङ्कम् ।
सास्तो निरस्त च निजाधिकं य समीक्ष्य चिक्षाय शशी किमर्त्या ॥६४॥

य चन्द्रसूरि निजादात्मन सकाशात् अधिक समीक्ष्य दृष्ट्वा शशी चन्द्र । उत्प्रेक्ष्यते । अर्त्या दु खेन किमु चिक्षाय क्षीणो जात इव । आधिक्यमेव दर्शयति । किभूत' शशी । स्वयमात्मना एको राजा । य किभूतम् । राजभिर्भूमीन्द्रैर्नतं नमस्कृतम् । 'राजा तु नृपचन्द्रयक्षेषु' इति अनेकार्थे । पुन' किभूत शशी । सह दोषै कलङ्कादिकैर्दोषया रात्र्या च तत्पतित्वाद्वर्तते य । य किभूतम् । निर्गता दोषा अपगुणा

यस्मात्स । पुन' किंभूत शशी । अङ्केन मध्यवर्तिश्यामतालक्षणेन लाञ्छनेन गुरुदाराधिगमनात्कलङ्केनापवादेनोपगतो युक्त । य किंभूतम् । निर्गतोऽङ्क सयममालिन्यादिकलङ्को मन्तुर्वा यस्मात् । 'अङ्को भूषारूपकलक्ष्मसु । चित्राजौ नाटकाद्यशे स्थाने क्रोडेऽन्तिकागसो ॥' इत्यनेकार्थे । पुन किंभूत शशी । सहास्तेन वर्तते य । य किंभूतम् । निर्गतोऽस्त क्षयो यस्मात्सदाभ्युदयत्वात् ॥

श्रीचन्द्रसूरेरथ चन्द्रगच्छ इति प्रथा प्रादूरभूद्गणस्य ।
भागीरथीनाम भगीरथाख्यमहीमहेन्द्रादिव देवनद्या ॥ ६५ ॥

अथ चन्द्रसूरिपट्टभवनानन्तर श्रीयुक्ताच्चन्द्रनामसूरेर्गणस्य कौटिकगच्छस्य चन्द्रगच्छ इति प्रथा ख्याति प्रादुरभूत् प्रकटीभूता । कस्मात्कस्या इव । भगीरथाख्यमहीमहेन्द्राद्देवनद्या इव । यथा सगरचक्रिज्येष्ठनन्दनजह्नुकुमारसूनुर्भगीरथ इत्याख्या नाम यस्य तादृशान्महीमहेन्द्राद्वसुधावासवात् एतावता भगीरथभूपात् देवनद्या गङ्गाया भागीरथीति नाम प्रकटीभूतम् ॥ इति चन्द्रसूरि ॥ इति गच्छस्य चन्द्रगच्छ इति तृतीय नाम ॥

कल्लोलिकारुण्यरसान्वितस्य सामन्तभद्रप्रभुरस्य पट्टम् ।
व्यराजयद्वारिरुहाकरस्य मध्यं यथोन्निद्रितपुण्डरीकम् ॥ ६६ ॥

अस्य चन्द्रसूरे पट्ट सामन्तभद्रप्रभुर्व्यराजयत् विभूषयामास । अस्य किंभूतस्य । कल्लोलास्तरङ्गा बाहुल्येन वृद्धि' सजातास्मिंस्तादृशेन कारुण्याख्येन कृपानाम्ना रसेनान्वितो युक्त । तस्य । अत्रापि यथा इवार्थे । किमिव । मध्यमिव । यथा वारिरुहाकरस्य तटाकस्य मध्यमन्तरालमुन्निद्रित विकस्वरीभूत पुण्डरीक श्वेतकमलविशेषं विराजयति ॥

वैमुख्यभाग्यो विषयात्कुरङ्गद्वेषीव जज्ञे विपिने निवासी ।
तस्मान्मुनीन्दोर्वनवासिसंज्ञा परा पुन प्रादुरभून्मुनीनाम् ॥ ६७ ॥

य सामन्तभद्रप्रभु विपिने वन एव निवसति तिष्ठतीति एवशीलो जज्ञे जात । प्रायो वनवास्येवासीदित्यर्थ । किंभूत । विषयात् शब्दरूपगन्धरसस्पर्शसज्ञात् गोचरात् वैमुख्य पराङ्मुखता भजते सेवते । सर्वथापि तेषु मनोमात्रमकुर्वन् । क इव । कुरङ्गद्वेषीव । यथा मृगेन्द्रो विपिने निवासी स्यात् । किंभूत । विषयाद्देशात् अथ वा वसद्भूमेर्विमुखतामाश्रयेत् । तस्मात्सामन्तभद्रात्सूरेर्मुनीन्दो सूरेर्मुनीना साधूना पुनश्चतुर्थवार परा अन्या वनवासीति चतुर्थी सज्ञा नाम प्रादुरभूत् प्रकटीबभूवुषी ॥ इति सामन्तभद्रसूरि ॥ इति गच्छस्य वनवासीति चतुर्थ नाम ॥

कोरण्टके वीरजिनेन्द्रमूर्ति दृक्पान्थवृत्तिं कृतपुण्यपाकाम् ।
य प्रत्यतिष्ठत्किमु सत्रशाला स वृद्धदेवोऽजनि तस्य पट्टे ॥ ६८ ॥

स प्रसिद्धो वृद्धदेवनामा सूरि सामन्तसूरे पट्टेऽजनि जज्ञे । यत्तदोर्नित्याभिसंबन्धात्स क । यो वृद्धदेवसूरि कोरण्टके कोरण्टकनाम्नि नगरे वीरजिनेन्द्रस्य महावीर-

देवस्य मूर्तिं प्रतिमा प्रत्यतिष्ठत्प्रतिष्ठितवान् । किंभूता मूर्तिम् । दृशोऽर्थाद्भव्यनेत्राण्येव पान्था इतस्तत भ्रमणशीलत्वात्पथिका तेषा वृत्तिर्वर्तनमाजीविका यत्रातिप्रह्लाददातृत्वात विश्रामस्थानम् । पुन किंभूताम् । कृतो निर्मित पुण्यस्य सुकृतस्य पाक फलप्रदानाभिमुखता यया । उत्प्रेक्ष्यते—सत्रशाला किमु दानशालामिव । कीदृशी । दृग्वत् पर्यटनकारिण पान्था मार्गचारिण तेषा वृत्तिराजीविका यस्याम् । पुन किंभूताम् । कृत कल्पित पुण्य पवित्र सम्यक् पाक अन्नादिसस्कारो यस्याम् ॥ इति वृद्धदेवसूरि ॥

प्रद्योतनाह्वप्रभुणाप्यमुष्य पट्टं परं वैभवमाबभार ।
त्रैलोक्यलक्ष्मीतिलकायितेन पितुः स्वपुत्रेण यथान्ववाय· ॥ ६९ ॥

अपि पुनरमुष्य श्रीवृद्धदेवसूरिशक्रस्य पट्ट प्रद्योतन इत्याह्वा नाम यस्य तादृशेन प्रभुणा सूरीन्द्रेण कृत्वा पर प्रकृष्ट वैभव शोभामाबभार वत्ते स्म । यथा पितुस्तातस्यान्ववायो वश स्वपुत्रेण निजनन्दनेन स्वस्य पितुरेव पुत्रेणेति । औरसेनेत्यसूचि । परमा श्रिय बिभर्ति । प्रद्योतनसूरिणा पुत्रेण च किंभूतेन । त्रैलोक्यस्य भुवनत्रयस्य लक्ष्म्या श्रियस्तिलकवद्विशेषक इवाचरितेन । 'तैस्तैरात्मगुणैर्येन त्रिलोक्यास्तिलकायितम्' इति चम्पूकथायाम् ॥

प्रबोधयन्भव्यसरोजराजी सशोषयन्दुर्नयकर्दमांश्च ।
दोषोदय निर्दलयन्महस्वी प्रद्योतनोऽन्य किमभूद्भुवोऽयम् ॥ ७० ॥

अय प्रद्योतनसूरि भुव पृथिव्या अन्यो व्योमापेक्षया अपर प्रद्योतन सूर्य अभूत् सजात । किंभूत । भव्या प्राणिन एव सरोजराज्य कमलमालास्ता प्रबोधयन् सम्यक्त्वशालिन सृजन् । पुन किंभूत । दुर्नया मिथ्यादृश एव पङ्कास्तान् शोषयन् विरलयन् मूलादुच्छिन्दन् वा । पुन किंभूत । दोषाणामपगुणानामुदयमाविर्भाव निर्दलयन् विध्वसयन् मूलतोऽपि निवारयन् । पुन किंभूत । महस्वी । 'पडिरूवो तेअस्सी' इत्युपदेशमालावचनात् । तेजस्वी परवादिभिरसह्य । सूर्योऽपि भव्या स्वाभिमता मैत्र्यात्पद्मपङ्क्तीर्विकाशयति, तथा दुष्टो नयो जनादियातनासचारलक्षणो येषा तादृक् जम्बालान् शोष नयति, तथा दोषाणा रात्रीणामुदय निर्दलयति । तथा महस्वी प्रतापवाश्च भवति । 'स राशिरासीन्महसा महोज्वल' इति नैषधे । महसा भूयस प्रतापाना राशिरिव राशिरिति तद्वृत्ति ॥ इति प्रद्योतनसूरि ॥

धिया जयश्चित्रशिखण्डिसूनु गङ्गातरङ्गायितवाग्विलास ।
श्रीमानदेव पदमेतदीय सम्य सभास्थानमिवाध्युवास ॥ ७१ ॥

श्रिया विशिष्टशोभया युक्तो मानदेवनामा सूरि एतदीय प्रद्योतनसूरिसबन्धि पद पट्टमध्युवासाश्रितवान् । कि कुर्वन् । धिया प्रतिभाप्राग्भारेण चित्रशिखण्डिना सप्तर्षीणा सूनु पुत्र बृहस्पतिम् । 'सप्तर्षयश्चित्रशिखण्डिन' तथा 'जीवश्चित्रशिखण्डिज' इति हैम्याम् । तथा 'विचित्रवाक् चित्रशिखण्डिनन्दन.' इति नैषधे । जयन् पराभवन् ।

पुन किंभूत' । गङ्गायास्तरङ्गा' कल्लोलास्तद्वदाचरिता वाचा वाणीना विलासा वैचित्र्यो यस्य । 'असकृदमृतबिन्दुस्यन्दिनो वाग्विलासा' इति चम्पूकथायाम् । 'निरन्तरसुधारसाविष्करिण्या वचनवैचित्र्या' इति चम्पूटिप्पनके । क इव । सभ्य इव । यथा पार्षद्य साधुर्वा सभारूप स्थान गृह पद वा आश्रयति । सभ्योऽपि किंभूत । प्रज्ञया सुराचार्य जयन्, मन्दाकिनी वीचीयमानवचनचातुर्य, सभाया साधु सभ्य ॥

पदप्रदानावसरे समीक्ष्य साक्षात्तदसोपरिवाणिपद्मे ।
राज्यादिव क्षोणिपुरंदरस्य भ्रशोऽस्य भावी नियमस्थितेर्हा ॥ ७२ ॥
इत्थ गुरुं स्वं विमनायमानमालोक्य लोकेश्वरगीतकीर्ति' ।
तत्याज य. षड्विकृतीर्व्रतीन्द्रः षडान्तरारीनिव जेतुकाम. ॥ ७३ ॥

ये लोकाना पातालभूमिस्वर्गलक्षणानामीश्वरैरिन्द्रैर्नागेन्द्रनरेन्द्रसुरेन्द्रैर्गीता गानविषयीकृता कीर्तिता वा कीर्तिर्यस्य तादृशो व्रतिना साधूनामिन्द्र स्वामी श्रीमानदेवसूरि षट्सख्याका घृतपक्वान्नतैलगुडदधिदुग्धाभिधा विकृतीस्तत्याज जहाति स्म। उत्प्रेक्ष्यते— षट्सख्याकान् कामक्रोधमदमत्सरमायालोभादिकान् आन्तरान् अन्तरङ्गान् रिपून् विजेतुकाम पराभवितुमिच्छुरिव । किं कृत्वा । इत्थममुना प्रकारेण विमनायमान विरुद्ध मनो यस्य स विमना, न विमना विमना स्यादिति विमनायते, विमनायते इति विमनायमानस्तम् । 'भृशादिभ्यो भुव्यर्थे च्वेर्लोपश्च हल । भृशादिभ्यश्च्व्यर्थे भवत्यर्थे क्यङ् स्यात् न तु च्व्यन्तेभ्य अन्तहल्लोपश्च । अभृशो भृशो भवतीति भृशायते उन्मनायते' इति प्रक्रियाकौमुद्याम् । स्वमात्मीय गुरु प्रद्योतनसूरिमालोक्य दृष्ट्वा । इत्थ कथ पदस्य सूरिपदस्य प्रदानावसरे विश्राणनव्यतिकरे तदसोपरि मानदेवसूरिस्कन्धोपरिष्टात् साक्षात्प्रत्यक्षलक्ष्ये वाणिपद्मे सरस्वतीलक्ष्म्यौ । वाणिशब्दो ह्रस्वोऽप्यस्ति । 'अन्तर्वाणिस्तु शास्त्रवित्' इति हैम्याम् । अन्यत्रापि—'व ' । हा इति खेदे । सरस्वतीलक्ष्मीसंश्रितत्वेन राजादिसत्कारजनितप्रमादाचरणवशादित्यध्याहार्यम् । नियमस्थितेश्चारित्राढ्यस्य मम पट्टधरस्य भ्रशो भावी व्रताद्भ्रष्टो भविष्यतीति । कस्येव । क्षोणिपुरदरस्येव । यथा कस्यचिद्राज्ञ अन्यायासेवनरूपप्रमादाद्राज्याद्भ्रशो भवति । युग्मम् ॥

चमूभिरुर्वीन्द्रमिवामरीभिरुपास्यमान यमवेक्ष्य कश्चित् ।
किं स्त्रीयुतोऽसाविति सशयानो नड्डूलकेऽशिक्ष्यत ताभिरेव ॥ ७४ ॥

चमूभिर्गजवाजिरथपत्तिलक्षणाभिश्चतुरङ्गिणीभि सेनाभि उर्वीन्द्र क्षोणीशक्रमिव । पद्मा-जया विजया-अपराजिताभिधाभिश्चतसृभिर्देवीभि प्रत्यक्षमुपास्यमान सेव्यमान नड्डूलनगरोपाश्रयापवरके य मानदेवसूरिमवेक्ष्य दृष्ट्वा असौ आचार्य किं स्त्रीयुतो वनिताकलितोऽस्तीति सशयान सदेह कुर्वाण । कश्चित् स्वय सतिष्ठासुतया दुष्टयवनप्रकरै' प्रगुणतन्निकृष्टनिर्जरनिर्मितजनमार्युपप्लवोपद्रुतेन तिक्षशिलानगरीसंघेन कृतकायोत्सर्गप्र-

१ 'तक्षशिला' इति पाठो भवेत्

भावादागत(या)नड्डूलपुरस्थितश्रीमानदेवसूरयो यद्यत्रायान्ति तदा शान्तिर्भवेत्, परमत्र म्लेच्छा आगत्य स्थास्यन्ति, तत सघेन त्रिवर्षीमध्येऽन्यत्र कुत्रापि गत्वा स्थातव्यमिति जिनशासनदेव्या गिरा श्रीमानदेवसूरीन्द्राकारणार्थं तत्समय एव स्वजनमरकोपद्रवप्रशमनोत्सुकीभूततत्सघेन प्रेषित । अज्ञातसूरिस्वरूप' कोऽपि श्राद्ध । ताभिर्विजयाप्रमुखसूरीभिरेवाशिक्षि । शिक्षा ताडयित्वा कुट्टयित्वा दृढबन्धनबद्ध पूत्कुर्वाण कृपापारावारश्रीगुरुवाचैव मुक्त । यत्रैवविधा शङ्काभाज श्राद्धास्तत्र सर्वथापि श्रीपूज्यपादैर्न गन्तव्यमिति विजयादेवतया निषिद्धा सन्त श्रीगुरवस्तत्सघे शान्त्यर्थं शान्ति 'शान्तिनिशान्तम्' इति विजयादेवीमन्त्रमयलघुशान्ति विधाय तच्छ्राद्धेन सार्वं प्रेषयित्वा तत्र मरकोपद्रव निवारितवानिति शेष ॥ इति श्रीमानदेवसूरि ॥

तदीयपट्टाम्बरभानुमाली श्रीमानतुङ्गश्रमणेन्दुरासीत् ।
य औजिढत्साधुजनान्निजाज्ञां नाथान्पृथिव्या इव सार्वभौम' ॥ ७५ ॥

श्रीमानतुङ्गनामा श्रमणाना मुनीना मध्ये इन्दुरिवाह्लादकत्वादिन्दु सूरिरासीत् बभूव । किभूत । तदीयो मानदेवसूरिसबन्धी य पट्ट स एवाम्बरमाकाश तत्र प्रकाशकत्वादुद्द्योतकारित्वाद्भानुमाली भास्वान् यो मानतुङ्गसूरि साधुजनान् वाचयमव्रजान् अन्यदर्शनकदाग्रहाग्रस्तत्वेन समीचीनान् लोकान् निजाज्ञा भगवत्प्रणीतसाध्वाचारलक्षणा निजस्यात्मन आज्ञामादेशमौजिढद्ग्राहयामास धारयाचकार । क इव । सार्वभौम इव । यथा चक्रवर्ती पृथिव्या नाथान् भूपतीन् स्वाज्ञा ग्राहयति ॥

भक्तामराह्वस्तवनेन सूरिर्बभञ्ज योऽङ्गान्निगडानशेषान् ।
प्रवर्तितामन्दमदोदयेन गम्भीरवेदीव करी धरेन्दो ॥ ७६ ॥

यो मानतुङ्गसूरि भक्तामर इत्याह्वा नाम यस्य तादृशेन स्तवेन स्तोत्रेण कृत्वा अङ्गात् स्वशरीरादशेषान् अष्टचत्वारिंशदपि निगडान् शृङ्खलान् बभञ्ज भनक्ति स्म । क इव । करीव । यथा धरेन्दो राज्ञ गम्भीरवेदी अवमताङ्कुश अवगणिततीक्ष्णाङ्कुशप्रहारो हस्ती प्रवर्तितोऽतिप्रवहमानो यो मदोदयो दानवारिप्रादुर्भावस्तेन कृत्वा पादादिनियमनशृङ्खलान् भनक्ति त्रोटयति । 'त्वग्भेदाद्रुधिरस्रावादामासव्यथनादपि । सज्ञा न लभते यस्तमाहुर्गम्भीरवेदिनम्' ॥

श्रीमानतुङ्ग. करणेन भक्तामरस्तुतेस्तं क्षितिशीतकान्तिम् ।
चकार नम्र फलपुष्पपत्रभारेण यद्वत्फलद वसन्त ॥ ७७ ॥

येन नृपतिना मार्तण्डचण्डीस्तुतिशतककरणापगतकुष्ठबाणकविकृतचतुरङ्गनवीनाङ्गीभूतमयूरकविमहिमालोकनोद्भूतचमत्कारेण पुनर्जैनदर्शनमाहात्म्यदर्शनोत्कण्ठितचेतसा अष्टचत्वारिंशता शृङ्खलैरापादकण्ठमङ्ग निगडनिबद्ध कृत्वा प्रदत्तमहत्तालकापवरके निक्षिप्त श्रीमानतुङ्गसूरि 'भक्तामरप्रणतमौलिमणिप्रभाणाम्' इति नामादिदेवस्तुते स्तोत्रस्य करणेन निर्माणेन त पूर्वोक्त स्वपरीक्षाकारिण क्षितिशीतकान्ति राजान नम्र स्वचरण-

प्रणमनप्रवण चकार कृतवान् । य क इव । वसन्तो यद्वत् अत्र यद्वदितीवार्थे । यथा वसन्तो मधुसमय फलानि सस्यानि पुष्पाणि कुसुमानि पत्राणि पर्णानि तेषा भारेण वीवधेन कृत्वा फलद वृक्ष नम्र भूमीमण्डलोपगत कुरुते ॥

भयादिमेनाथ हरस्तवेन यो दुष्टदेवादिकृतोपसर्गान् ।
श्रीभद्रबाहु स्वकृतोपसर्गहरस्तवेनेव जहार संघात् ॥ ७८ ॥

अथ पुनर्यो मानतुङ्गसूरिर्भयमिति पदमादिम प्रथम यत्र तादृशेन हरस्तवेन एतावता 'नमिऊण पणयसुरगण' इति नाम्ना भयहरस्तवेन कृत्वा सघाच्चातुर्वर्ण्यश्रीसघसत्याद्दुष्टा क्रूरा ये देवा व्यन्तरभवनपतिज्यौतिष्का आदिशब्दाद्देव्यादीना सग्रहस्तत्कृतोपसर्गान् तन्निर्मितविविधोपप्लवान् जहार हृतवान् । क इव । श्रीभद्रबाहुरिव । यथा श्रीभद्रबाहुस्वामी स्वेनात्मना कृत रचित यत् 'उवसग्गहर पास' इति नाम्ना स्तवन श्रीपार्श्वनाथस्तोत्र तेन कृत्वा चारित्रभ्रशात्सघापमानितार्तध्यानाद्व्यन्तरीभूतवराहमिहिरविहितोपसर्ग हरति स्म ॥ इति मानतुङ्गसूरि ॥

सद्ध्याननागेश्वररश्मिसाम्यमन्थाद्रिणालोड्य मदाम्बुराशिम् ।
तत्पट्टलक्ष्मीरथ वीरनाम्नाचार्येण वव्रे वनमालिनेव ॥ ७९ ॥

अथ मानसूरेरनन्तर वीर इति नाम यस्य तादृशेनाचार्येण सूरिणा । वीराचार्येणेत्यर्थ । तस्य मानतुङ्गसूरे पट्टलक्ष्मी वव्रे वृता । केनेव । वनमालिनेव । यथा कृष्णेन श्री समुद्रपुत्री वृता । किं कृत्वा । मद उन्मोहसभेद स एवाथ वा अष्टौ कुल-जाति-बल-श्रुत-ऐश्वर्य-रूप-तप लब्धिरूपा मदास्त एव समुद्रस्त सत् शोभन ध्यान धर्मशुक्लरूप प्रणिधान तदेवोज्ज्वलत्वान्नागेश्वर शेषनाग स एव रश्मिर्मथनरज्जु तद्युक्तो य साम्य समता तदेव मन्थाद्रिर्मन्दराचल तेनालोड्य निर्मथ्य कृष्णेनापि क्षीरसमुद्र मथित्वा तदुद्धृता श्री परिणीता ॥ इति वीराचार्य ॥

ततोऽजनि श्रीजयदेवसूरिर्दूरीकृताशेषकुवादिवृन्द. ।
यद्वाग्विलासैरवहेलितश्री सुधा किमु क्षीरनिधौ ममज्ज ॥ ८० ॥

ततो वीराचार्यादनन्तर स श्रीजयदेवनामा सूरिरजनि सजज्ञे । किंभूत । दूरीकृता वाढ निर्जित्य निर्वासिता अशेषा समग्रा अपि कुत्सित जिनशासनविरुद्ध वदन्तीत्येवशीला कुवादिन सौगतादय निह्नवादयो वा तेषा वृन्द समुदायो येन । स क । यस्य श्रीजयदेवस्य सूरेर्वाग्विलासैर्वचनविलसितैरवहेलिता अवगणना गमिता श्रीर्माधुर्यशोभा यस्यास्तादृशी सुधा पीयूषम् । उत्प्रेक्ष्यते—क्षीरनिधौ दुग्धसमुद्रे इव ममज्ज ब्रूडितेव ॥ इति श्रीजयदेवसूरि ॥

स्व.कामिनीकीर्तितकीर्तिदेवानन्दश्चिदानन्दमना मुनीन्द्रः ।
तारुण्यमेणाङ्कमुखीमिवैतत्पट्टश्रिय वैभवमानिनाय ॥ ८१ ॥

स्व'कामिनीभिः' सुराङ्गनाभिर्नृत्यादिकारित्वादप्सरोभिः स्वर्वेश्याभिर्वा कीर्तिता पदे पदे गीता अथवा गीतिभिर्विस्तारिता कीर्तिर्यस्य। 'कीर्तिर्यशसि विस्तारे' इत्यनेकार्थः। तादृशो देवानन्दो नाम मुनीन्द्रस्तस्य जयदेवसूरेः पट्टश्रियं पट्टवैभवं शोभामानिनाय प्रापयति स्म। किं कृत्वा। चिदानन्दे मोक्षे मनो यस्य। कः कामिव। तारुण्यमेणाङ्कमुखीमिव। यथा यौवनं चन्द्रवदना श्रियं लम्भयति॥ इति देवानन्दसूरिः॥

श्रीविक्रमः सूरिपुरंदरोऽभूत्तत्पट्टदुग्धाब्धिसुधामरीचिः।
तमश्चमूं हन्तुमनाः समग्रां किं विक्रमोऽङ्गीकृतकाययष्टिः॥ ८२॥

ततो देवानन्दसूरेरनन्तरं श्रीविक्रमनामा सूरिषु पुरंदर इन्द्रो बभूव। किंभूतः। तस्य देवानन्दसूरेः पट्ट एव दुग्धाब्धिः क्षीरसमुद्रस्तत्र तस्य वा वृद्धिकारित्वात्सुधामरीचिश्चन्द्रः। उत्प्रेक्ष्यते—समग्रां समस्तामपि तमसामज्ञानानां पापानां चमूं सेनां समूहं वा हन्तुं व्यापादयितुमङ्गीकृता गृहीता काययष्टिः शरीरं येन तादृशो विक्रमः किमु। मूर्तिमान् पराक्रम इवेत्यर्थः॥ इति विक्रमसूरिः॥

आसीत्ततः श्रीनरसिंहसूरिः स वाङ्मयाम्भोनिधिपारदृश्वा।
अत्याजि यक्षः किल येन मांसं स्वापं जगद्वारिजबन्धुनेव॥ ८३॥

ततो विक्रमसूरेः पट्टे श्रीनरसिंहनामा सूरिरासीत्संजातः। किंभूतः। वाङ्मयं सिद्धान्तः स एवाम्भोनिधिः समुद्रस्तस्य पारं दृष्टवानिति पारदृश्वा पारगामी। 'क्वनिप् वनिप् वा' इति सारस्वतसूत्रेण वनिप्प्रत्ययः। किलेति श्रूयते। येन नरसिंहसूरिणा कश्चिदनिर्दिष्टनामा यक्षो वटवासी मांसमत्याजि त्याजितः। प्रतिबोध्य मांसाशनिताममोचयदित्यर्थः। केनेव। वारिजबन्धुनेव। यथा सूर्येण जगद्विश्वं स्वापं निद्रावस्था त्याज्यते॥ इति नरसिंहसूरिः॥

महर्घ्यमाणिक्यमिवाङ्गुलीयं षोमाणभूपालकुलप्रदीपः।
पट्टश्रियं श्रीनरसिंहसूरेरलंकरोति स्म समुद्रसूरिः॥ ८४॥

श्रीनरसिंहसूरेः पट्टश्रियं समुद्रनामा सूरिरलंकरोति स्म। किंभूतः। खोमाणनामानो ये भूपाला राजानस्तेषां कुले वंशे गृहे वा उद्योतकारित्वात्प्रदीप इव प्रदीपः। किमिव। महर्घ्यमाणिक्यमिव। यथा बहुमूल्यं रत्नमङ्गुलीयं मुद्रिकामलंकुरुते॥

दिग्वाससो येन विजित्य वादे नागह्रदे नागनमस्यतीर्थम्।
स्ववश्यमानीयत भूमिभर्त्रा दुर्गः प्रतीपानिव संपराये॥ ८५॥

येन समुद्रसूरिणा नागह्रदाख्ये नगरे वादे शास्त्रचर्चासमये दिग्वाससोऽनेकान्दिगम्बरान्विजित्य निरुत्तरीकृत्य नागेन वरुणोरगेन्द्रेण नमस्यं नमस्करणीयं तीर्थं पार्श्वनाथबिम्बं स्ववश्यं जैनश्वेताम्बरसंघायत्तमानीयत। केनेव। भूमिभर्त्रेव। यथा संपराये संग्रामे प्रतीपान्वैरिणो निर्जित्य दुर्गः कोट्टः स्ववश्यः क्रियते॥ इति श्रीसमुद्रसूरिः॥

स मानदेवोऽजनि तस्य पट्टे वाग्देवता यन्मुखपद्मसद्म ।
तृप्तामृतैश्चारुवचोविलासच्छलादिवोद्गारमिवातनोति ॥ ८६ ॥

तस्य समुद्रसूरे पट्टे स भुवि विख्यातो यशोभि प्रथित श्रीमानदेवसूरिरजनि । स क । यस्य मानदेवसूरेर्मुखपद्म वदनकमलमेव सद्म वसतिर्यस्यास्तादृशी वाग्देवता सरस्वती सुधाशनत्वादमृतै सुधारसै तृप्ता आकण्ठपानादतितृप्ति प्राप्ता सती चारवो मनोज्ञा ये वाग्विलासा वचोवैचित्र्य तेषा छलात्कपटात्तदुद्गारममृतोद्गारमिवातनोति कुरुते ॥ इति द्वितीयश्रीमानदेवसूरि ॥

पदे तदीये विबुधप्रभेण स भूयते सूरिपुरंदरेण ।
येनाभिभूत' किल पुष्पधन्वा पुनर्युयुत्सुर्विषमायुधोऽभूत् ॥ ८७ ॥

तदीये मानदेवसूरिसबन्धिनि पदे पदे विबुधप्रभेण सूरिपुरदरेण आचार्यशक्रेण भूयते स्म सजातम् । येन श्रीविबुधप्रभसूरिणा अभिभूत पराजित पुष्पधन्वा काम । किलेत्युत्प्रेक्षायाम् । काव्यकल्पलतायामुक्तत्वात् । पुनर्युयुत्सुर्द्वितीयवार प्रभुणा सम योद्धुमिच्छु सन् विषमानि तीक्ष्णानि दुर्जेयान्यायुधानि शस्त्राणि यस्य तादृशोऽभूदिव । मृदुलास्त्रोऽभिभूयते न विषमास्त्र ॥ इति विबुधप्रभसूरि ॥

तत्पट्टपङ्केरुहमानसौका श्रीमाञ्जयानन्दविभुर्बभूव ।
यस्याशयेऽमात्समयोऽप्यशेषः कुम्भोद्भवस्य प्रसृताविवाब्धिः ॥ ८८ ॥

श्रीर्लक्ष्मी शोभा वा विद्यते यस्मिन् स श्रीमान् जयानन्दनामा विभुर्गच्छाधिप तस्य विबुधप्रभसूरे पट्ट स एव पङ्केरुह कमल तत्र मानसौका हसो बभूव । स क । यस्याशये हृदये अशेष समग्रोऽपि समय सिद्धान्तोऽमान्ममौ । आशयशब्देन हृदयमपि यथा । 'दयासमुद्रे स तदाशयेऽतिथी चकार कारुण्यरसापगा गिर' इति नैषधे । आशयो मन इति तद्वृत्ति । कस्यामिव । प्रसृताविव । यथा कुम्भोद्भवस्यागस्तिमुने प्रसृतौ प्रसारिताङ्गुलौ पाणौ अब्धि समुद्रो भाति स्म ॥ इति जयानन्दसूरि ॥

यदाननं चन्द्रति दन्तकान्तिर्ज्योत्स्नायते भ्रूयुगमङ्कतीह ।
वाचा विलासोऽपि सुधायते तत्पदे मुनीन्द्र' स रविप्रभोऽभूत् ॥८९॥

तस्य जयानन्दसूरेः पदे स रविप्रभनामा मुनीन्द्रोऽभूत् । स क । यस्य रविप्रभसूरेराननं मुख चन्द्रति चन्द्र इवाचरति । 'सर्वप्रातिपदिकेभ्य क्विप् वा आचारे इत्येके' इति क्विप्प्रत्यये तदुदाहरणानि कृष्ण इवाचरतीति कृष्णति स्वति कृष्णामास स्वामासेति प्रक्रियाकौमुद्याम्, तथात्रापीति । यस्य दन्ताना कान्तिर्ज्योत्स्नायते चन्द्रिकेवाचरति । 'कर्तु क्यङ् सलोपश्च' । उपमानात्कर्तु सुबन्तादाचारेऽर्थे क्यङ् स्यात्सलोपश्च । 'अकृत्सार्वधातुके इति दीर्घ' इति प्रक्रियायाम् । इह मुखचन्द्रे भ्रूयुगमङ्कति लाञ्छनवदाचरति। अत्राप्याचरणार्थे क्विप् ।अपि पुनरिह वक्त्रविधौ वाचा

वचनाना विलासो वैचित्र्य वैदुषी वा सुधायते पीयूषवदाचरति ॥ इति रविप्रभसूरि ॥

वर्धिष्णुयत्कीर्तिसुधार्णवेन व्यलुम्पि नामाप्यसितादिभावै ।
अर्हन्महिम्नेव जगत्यजन्यैः सोऽभूद्यशोदेवविभुः पदेऽस्य ॥ ९० ॥

अस्य रविप्रभसूरे पदे स यशोदेवनामा विभुर्गणाधिपोऽभूज्जज्ञे । स क । वर्धिष्णुर्वर्धनशील । 'दूरवर्धिष्णुपापर्वि' इति पाण्डवचरित्रे । यशोदेवसूरे कीर्तिरेव सुधार्णव क्षीरसमुद्रस्तेन कृत्वा करणपदम् । असितादिभावै कृष्णनीलपदार्थै स्वनामापि व्यलुम्पि लुप्तम् । तद्यशोभिर्धवलीकृते रार्वविश्वे नीलादिपदार्था क्वापि नावसीयन्ते इति लोप । केनेव । अर्हन्महिम्नेव यथा तीर्थकृन्माहात्म्येन करणपदेन कृत्वा जगति भूलोके अजन्यै ईतिभि स्वनामापि लुप्यते । 'अजन्यमीतिरुत्पात' इति हैम्याम् ॥ इति यशोदेवसूरि ॥

प्रद्युम्नदेवोऽथ पदे तदीये प्रद्युम्नदेवोऽभिनवो बभूव ।
भिन्दन्भव मुक्तरतिर्दवीयो भवन्मधुर्विश्वविभाव्यमूर्तिः ॥ ९१ ॥

अथानन्तर तदीये यशोदेवसबन्धिनि पदे प्रद्युम्नदेवनामा सूरिर्बभूव । किभूत । अभिनवो नवीन प्राचीनो द्विसहशलक्षण प्रद्युम्नदेव कन्दर्पदेव । अभिनवत्वमेव दर्शयति । कि कुर्वन् । भव ससार भिन्दन् उच्छेदयन् । स्मरस्तु भवेन शभुना भिन्न, अय स्वय भव भिनत्ति । पुन किभूत । मुक्ता त्यक्ता रति विश्वे स्त्र्यादिपदार्थेषु प्रीतिरासक्तिर्वा येन । स्मरस्तु रतिप्रिय । पुन किभूत । दवीय अतिशयेन दूरे भवत्सपद्यमान मधु मद्य वा यस्मात् । स्मरस्तु मधुर्वसन्त सहायो यस्य । पुन किभूत । विश्वेन जगज्जनेन विभाव्या लोचनकचोलकैर्निपीयमानलावण्यामृता सादरमवलोक्यमाना वा मूर्ति शरीर यस्य । स्मरस्त्वनङ्ग ॥ इति प्रद्युम्नदेवसूरि ॥

श्रीमानदेवेन पुन स्वकीर्तिज्योत्स्नावदातीकृतविष्टपेन ।
एतत्पदश्रीरगमि प्रतिष्ठा शक्तित्रयेणेव नरेन्द्रलक्ष्मी ॥ ९२ ॥

पुनर्नाम्ना तृतीयवार श्रीमानदेवेन सूरिणा एतस्य प्रद्युम्नदेवस्य पदश्री पट्टलक्ष्मी प्रतिष्ठा सातिशायिशोभा विख्याति वा अगमि प्रापिता । 'न्यादयो ण्यन्तनिष्कर्मगत्यर्था मुख्यकर्मणि । प्रत्यय यान्ति दुह्यादिर्गौणेऽन्ये तु यथारुचि ॥ अस्योदाहरणानि यथा—निन्ये विजनमजागरि रजनिमगमि मदमयाचि सभोगम् । गोपी हावमकार्यत भावश्चैनामनन्तेन ॥' इति प्रक्रियाकौमुद्याम् । अय ण्यन्त गम्धातुप्रयोग । किभूतेन मानदेवेन । स्वस्यात्मन कीर्तिरेव ज्योत्स्ना कौमुदी तया अवदातीकृत धवलित विष्टप त्रिभुवन येन प्रतिष्ठा प्रापिता । केनेव । शक्तित्रयेणेव । यथा प्रभुत्वोत्साहमन्त्रलक्षणेन शक्तित्रिकेण नरेन्द्रस्य राज्ञ श्री राज्यलक्ष्मी प्रतिष्ठा प्राप्यते ॥ इति तृतीयमानदेवसूरि ॥

वाचंयमेन्द्राद्विमलादिचन्द्रात्पदाब्जभृङ्गीभवदिन्द्रचन्द्रात् ।
अमुष्य पट्टः श्रियमश्नुते स्म परंतपाद्भूप इव प्रतापात् ॥ ९३ ॥

विमलमिति पदमादौ यस्य तादृशाच्चन्द्रात् एतावता विमलचन्द्रात् सुरीश्वरात् अमुष्य श्रीमानदेवसूरे पट्ट श्रिय शोभामश्नुते स्म । किंभूतो विमलचन्द्र । पदाब्जयोश्चरणकमलयोर्भृङ्गीभवन्तो भ्रमरा सपद्यमाना इन्द्रा शक्राश्चन्द्रा शशाङ्का यस्य । कस्मादिव । प्रतापादिव । यथा—भूपो राजा पर वैरिण तापयतीति सत्यार्थात्परतपात्प्रतापात् सकाशाल्लक्ष्मीं शोभामश्नुते ॥ इति विमलचन्द्रसूरि ॥

रेजेऽस्य पट्टे स्मररूपधेय' सूरीन्दुरुद्द्योतननामधेयः ।
दिग्वारणेन्द्रा इव सूरिचन्द्रा. सजज्ञिरे यत्पदधारिणोऽष्टौ ॥ ९४ ॥

अस्य विमलचन्द्रसूरे पदे पदे उद्द्योतननामा सूरीन्दु रेजे बभासे । किंभूत । स्मर काम तद्वद्रूपधेय प्रशस्त रूप यस्य । 'य बभार दहन खलु ताप रूपधेयभरमस्य विमृश्य' इति नैषधे । यस्य उद्द्योतनसूरे पदधारिण पट्टधरा अष्टौ अष्टसख्याका सजज्ञिरे सजाता । के इव । दिग्वारणा इव । यथा—ऐरावत–पुण्डरीक–वामन–कुमुद–अञ्जन–पुष्पदन्त–सार्वभौम–सुप्रतीक–इति नामान अष्टौ दिग्गजेन्द्रा भवन्ति॥

मुहूर्तमद्वैतमवेत्य टेलीग्रामस्य यः सीम्नि बृहद्वटाधः ।
अस्थापयच्चैत्यतरोस्तलेऽष्टौ पार्श्वे गणेन्द्रानिव काशिकुञ्जे ॥ ९५ ॥

य उद्द्योतनसूरि अद्वैत समग्रग्रहगोचरोच्चग्रहनवाशादिविशुद्धमुहूर्तमसाधारणवेलामवेत्य ज्ञात्वा टेलीनाम्नो ग्रामस्य सीम्नि सीमाया बृहद्वटाधो महतो न्यग्रोधद्रुमस्य तले अधस्ताद्भूमौ अष्टौ गणेन्द्रानाचार्यानस्थापयत् स्थापयति स्म । क इव। पार्श्व इव । यथा श्रीपार्श्वनाथ काशिकुञ्जे वाराणसीपुरीपरिसरवने समवसरणमध्यस्थितसर्वजनच्छायाकारिकेवलज्ञानोत्पत्तिकपादपश्चैत्यतरुस्तस्य तले अष्टौ गणधरान् स्थापितवान् ॥

शाखा प्रशाखाभिरमुष्य वृद्धिर्बृहद्वटस्यैव यतो भवित्री ।
ततो बृहद्गच्छ इतीह नामापरं गणस्य प्रकटीबभूव ॥ ९६ ॥

यतो यस्मात्कारणात् शाखा वयरीमुख्या प्रशाखास्तदुद्भवा अपरापरनामधेयरूपास्ताभि कृत्वा अमुष्य गणस्य वृद्धिर्भवित्री विस्तारो भावी । कस्येव । बृहद्वटस्येव । यथा बृहतो महतो वृद्धस्य वा वटस्य न्यग्रोधस्य प्लक्षवृक्षस्य शाखाप्रशाखाभिर्वृद्धिर्महान् विस्तारो भवति । तत कारणात् इह जगति भूमीमण्डले चन्द्रगच्छस्य बृहद्गच्छ लोकोक्त्या 'वडगच्छ' इत्यपर पञ्चम नाम प्रकटीबभूव । विख्यात जातम् ॥ इति श्रीउद्द्योतनसूरि । अत्र गच्छस्य बृहद्गच्छस्यवडगच्छा इति पञ्चम नाम जातम् ॥

माहात्म्यनम्रीकृतसर्वदेवः पदे तदीयेऽजनि सर्वदेवः ।
तारापतिस्तारकपर्षदेव गुणश्रिया यः प्रभुरन्वयायि ॥ ९७ ॥

तदीये उद्द्योतनसूरिसबन्धिनि पदे सर्वदेवो नाम्ना सूरिरजनि। किभूत। माहात्म्येन स्वप्रभावेन कृत्वा नम्रीकृता नमनशीला विहिता सर्वे समस्ता अपि देवा इन्द्रचन्द्रादय सुरा येन। स क। य प्रभु सर्वदेवसूरिर्गुणश्रिया शमदमसयमधैर्यगाम्भीर्याद्यनेकगुणलक्ष्म्या अन्वयायि अनुगत। आश्रित इत्यर्थ। क इव। तारापतिरिव। यथा चन्द्रस्तारकपर्षदा ताराश्रेण्या अनुगम्यते आश्रीयते। अत्र पर्षद्शब्द श्रेणीवाची। 'उडुपरिषद किं नार्हन्ती निशा किमनौचिती' इति नैषधे। अर्हतो भाव आर्हन्ती। 'अर्हतो नुम्वा' इति विभाषया नुम्विधानात् आर्हन्ती आर्हती रूपद्वयसिद्धिरिति प्रसङ्गाद्दर्शिता॥

यो रामसेनाह्वपुरे व्रतीन्दुर्लब्धिश्रियं गौतमवद्दधानः।
नाभेयचैत्ये महसेनसूनोर्जिनस्य मूर्तेर्विदधे प्रतिष्ठाम्॥ ९८॥

यो व्रतीन्दु सर्वदेवसूरि रामसेना इत्याह्वा नाम यस्य तादृक् पुरे रामसेणिनगरे नाभेयदेवस्य श्रीऋषभनाथस्य चैत्ये प्रासादे महसेननाम्नो नृपस्य सूनोर्नन्दनस्य श्रीचन्द्रप्रभस्वामिन मूर्ते प्रतिमाया प्रतिष्ठा विदधे कृतवान्। सूरि किं कुर्वाण। गौतमवद्गौतमस्वामीव लब्धीना तप शक्तिविशेषाणा क्षीरास्रवादिकाना श्रिय शोभा दधानो धारयन्॥

चन्द्रावतीशस्य नृपस्य नेत्र इवास योऽशेषविशेषदर्शी।
तं क्लृप्तचैत्यं प्रतिबोध्य वाचा प्राव्राजयत्कुङ्कुणमन्त्रिण य॥ ९९॥

य सर्वदेवसूरि कुङ्कुणनामान मन्त्रिण प्रधान वाचा स्ववाणीविलासेन प्रतिबोध्य ससारविरक्त कृत्वा प्राव्राजयद्दीक्षयामास। किभूत कुङ्कुणम्। क्लृप्त निर्मापित चैत्य जिनप्रासादो येन। य· कुङ्कुणो मन्त्री चन्द्रावत्या पुर्या ईशस्य स्वामिन चण्डाउलिनगरनायस्य नृपस्य राज्ञ नेत्र इवास नयनमिव बभूव। तद्द्वारैव सर्वकार्यार्थाना विलोकनत्वेन। किभूतो य। अशेषा समस्ता ये विशेषा षड्गुणशक्तित्रिकसामादिचतुष्कोपायादिकार्योपनिषदस्तान् पश्यति सम्यक्तया जानाति वक्तीत्येवशील समग्रराजकार्यकुशल इत्यर्थ॥ इति श्रीसर्वदेवसूरि॥

कुर्वन्निवासं गवि गौरवश्रीर्गिरामधीशो विबुधैरुपास्यः।
श्रीदेवसूरि· किमु देवसूरि पदे तदीयेऽप्यजनि क्रमेण॥ १००॥

अपि पुन तदीये सर्वदेवसबन्धिनि पदे क्रमेण महावीरपट्टपरिपाट्या श्रीदेवसूरिरजनि जात। उत्प्रेक्ष्यते—देवसूरि देवसूरिर्बृहस्पति किमु देवाना सुराणामाचार्योऽध्यापक। द्वयोरपि साधर्म्यं दर्शयति—किं कुर्वन्। गवि पृथिव्या स्वर्गे च निवास वसति कुर्वन्। पुन किभूत। गौरवेण माहात्म्येन गुरुत्वेन शक्रादीनामध्यापकत्वेन। अथ वा गुरुर्बृहस्पतिर्जीवो देवाचार्यस्तत्त्वेन श्री शोभा यस्य। पुन किभूत। गिरा

वाचामधीश' । 'वागीशो वाक्पतौ वाग्ग्मी' इति हैम्याम् । 'गीर्बृहत्यो पति' इत्यपि च । वाचस्पतित्वात् । पुन किंभूत । विबुधै पण्डितै सुरैश्च उपास्य सेव्य । 'विबुध पण्डिते सुरे' इत्यनेकार्थ ॥ इति श्रीदेवसूरि ॥

दोषोदयोदीततमःप्रपञ्चव्यापादनव्यापृतिदीक्षितेन ।
श्रीसर्वदेवेन पदं तदीयमदीपि दीपेन यथा निकेतम् ॥ १०१ ॥

श्रीसर्वदेवेन तदीय देवसूरिसबन्धिपदमदीपि उद्द्योतितम् । केनेव । दीपेनेव । अत्र यथा इवार्थे । यथा कज्जलध्वजेन निकेत मन्दिर दीप्यते । किंभूतेन सर्वदेवेन दिपेन च । दोषाणामपगुणाना निशाना च उदयेनाविर्भावेन उदीतानि समेत्य स्थितानि अथवा दोषाणा सभवेन प्रकटीभूतानि यानि तमासि पापानि अन्धकाराणि च तेषा प्रपञ्चो विस्तार तस्य व्यापादन तदेव व्यापृतिर्व्यापारस्तत्र दीक्षितेन गृहीतव्रतेन । सज्जेनेत्यर्थ । 'उदीतमातङ्कितवानशङ्कत' इति नैषधे। 'सकेतनिकेतमाप्ता' इत्यपि तत्रैव । ईङ् गत्यर्थधातु ॥ इति द्वितीयश्रीसर्वदेवसूरि ॥

श्रीमद्यशोभद्रगणावनीन्द्रः श्रीनेमिचन्द्रव्रतिपुङ्गवश्च ।
तत्पट्टमाकन्दमुभौ भजेते शुकोऽन्यपुष्टश्च यथा विहंगौ ॥ १०२ ॥

उभौ सूरीन्द्रौ तस्य सर्वदेवसूरे पट्ट एव माकन्द सहकारस्त भजेते सश्रयेते । उभौ कौ । एको यशोभद्रनामा गणावनीन्द्र गच्छाधिराज । च पुन' पर श्रीनेमिचन्द्रनामा व्रतिना साधूना मध्ये पुङ्गव प्रधानो धुरधरत्वादृषभो वा । यथेत्युपमाने । काविव । विहगाविव । यथा उभौ विहगौ माकन्द भजेते । उभौ कौ । एक शुक कीर, अपरोऽन्यपुष्ट कोकिल ॥ इति यशोभद्रनेमीचन्द्रसूरीन्द्रौ ॥

तयोः पदे श्रीमुनिचन्द्रसूरिरभूत्ततो निर्मितनैकशास्त्र ।
शास्त्रे न कुत्रापि तदीयबुद्धिश्चस्खाल वीङ्खेव समीरणस्य ॥ १०३ ॥

ततोऽनन्तर तयोर्यशोभद्रनेमिचन्द्रमुनीन्द्रयो पदे पट्टे श्रीमुनिचन्द्रसूरीन्दुरभूत् । किंभूत । निर्मितानि नवीनानि कृतानि स्वय नैकानि बहूनि शास्त्राणि ग्रन्था येन । नवीनग्रन्थनिष्पादनमसाधारणमेधा विना न स्यादत एवोच्यते । तदीया श्रीमुनिचन्द्रसूरिसबन्धिनी बुद्धिर्मति कुत्रापि कस्मिन्नपि शास्त्रे न चस्खाल न स्खलिता न कुण्ठीभूता । अस्खलितानुस्यूतशास्त्रव्याख्याने प्रागल्भ्यवतीत्यर्थ । केव । वीङ्खेव । यथा समीरणस्य पवनस्य वीङ्खा गति कुत्रापि वनगहनादौ न स्खलति ॥

भूपीडखण्डानिव चक्रवर्ती यतीभवन्षड्विकृतीर्जहौ यः ।
कदापि काये न दधन्ममत्वं पपौ पुनर्य' सकृदारनालम् ॥ १०४ ॥

य श्रीमुनीन्द्रचन्द्रसूरि षट्सख्याका घृत-तैल-दुग्ध-दधि-पक्वान्न-गुड-नाम्नीर्विकृतीर्मदादिविकारकारिणीर्जहौ तत्याज । कदाचिदपि न भुनक्ति (भुङ्क्ते) स्मेत्यर्थ ।

क इव । चक्रवर्तीव । यथा द्वात्रिंशत्सहस्रदेशाधिपतिश्चक्रवर्तीत्युच्यते । स सार्वभौम· वैताढ्यशैलद्विभागीकृतोत्तरार्धदक्षिणार्धभरतक्षेत्रस्य द्वयोरप्यर्धयो गङ्गासिन्धुनदीभ्या त्रिभिर्भागैर्विभक्तत्वात् । एको गङ्गात· प्राच्या दिशि, द्वितीयो गङ्गासिन्धुमध्यवर्ती, तृतीय सिन्धुनदीत पश्चिमायाम् । एव भूपीठस्य भारतक्षेत्रक्षोणीमण्डलस्य षट् खण्डान् जहाति । कि कुर्वन् । यतीभवन् । ससारोद्विग्न· साध्वाचरामङ्गीकुर्वन् । दीक्षा गृह्णन्नित्यर्थ । च पुनर्य सूरि सकृदेकवारमेवारनाल काञ्जिक पयो पिबति स्म । कि कुर्वन् । कदापि कस्मिन्नपि ऐश्वर्यमहत्त्वानुभवसमयेऽपि काये स्वशरीरे मम इत्यस्य भावो ममत्व नैव दधत् ॥ इति श्रीमुनिचन्द्रसूरि· ।

निर्जीयते स्म क्वचनापि नायं कृतोपसर्गैरपि देववर्गै· ।
इतीव नाम्ना भुवि विश्रुतेन जज्ञेऽस्य पट्टेऽजितदेवसूरि· ॥ १०५ ॥

अस्य मुनिचन्द्रसूरे पट्टे अजितदेव इति नाम्ना सूरिर्जज्ञे । उत्प्रेक्ष्यते—इतीव हेतोर्भुवि पृथिव्या नामाभिधानेन विख्यातेन । इति किम् । यदय सूरि कृता विहिता उपसर्गा विविधमनोवचनकायक्षोभनप्रकारा उपद्रवा यैस्तादृशैरपि देववर्गै सुरसार्थै क्वचनापि कुत्रापि काले देशे वा न निर्जीयते स्म नाभिभूत इति हेतोरजितदेव इति नाम्ना आसीत् ॥ इति श्रीअजितदेवसूरि ॥

जगत्पुनानः सुमन·स्रवन्तीरयो जटाजूटमिवेन्दुमौले ।
अमुष्य पट्ट विजयादिसिहो ध्यासांबभूवाथ तपस्विसिह ॥ १०६ ॥

अथानन्तरममुष्याजितदेवसूरे· पट्ट विजय इति पदमादौ यत्र तादृश सिह एतावता विजयसिहसूरि अध्यासाबभूव आश्रयति स्म । किंभूत । तपस्विषु तप कारकेषु साधुषु वा सिह पञ्चानन· । क इव । सुमन स्रवन्तीरय इव । यथा सुमनसा देवाना स्रवन्ती नदी गङ्गा तस्या रय प्रवाह इन्दुमौलेरीश्वरस्य जटाजूट कपर्दम् । 'शभो कपर्दस्तु जटाजूट ' इति हैम्याम् । श्रयते । विजयसिहो गङ्गाप्रवाहश्च कि कुर्वाण । जगद्विश्व पुनान पवित्रीकुर्वाण ॥

सोमप्रभः श्रीमणिरत्नसूरी अमुष्य पट्ट नयत· स्म लक्ष्मीम् ।
इक्ष्वाकुवशं भरतश्च बाहुबलिस्तनूजाविव नाभिसूनो ॥ १०७ ॥

अमुष्य विजयसिहसूरे· पट्टमेक सोमप्रभनामा अपरो मणिरत्ननामा सूरी आचार्यौ लक्ष्मी शोभा नयत प्रापयताम् । काविव । तनूजाविव । यथा नाभिनाम्न सप्तमकुलकरस्य सूनोर्नन्दनस्य श्रीऋषभदेवस्य पुत्रौ । एको भरतचक्री च पुनर्द्वितीयो बाहुबलिर्द्वौ तनयौ श्रीऋषभदेवस्य बाल्यावस्थाया वशस्थापनार्थ समेतस्य पुरदरस्य पाणिस्थितेक्षुयष्टेरवलोकनात्प्रभोस्तद्ग्रहणाभिलाषादिन्द्रेण स्थापितमिक्ष्वाकुवश भूषा नयत ॥ इति सोमप्रभमणिरत्नसूरीन्द्रौ ॥

श्रीमज्जगच्चन्द्र इदंपदश्रीललामलीलायितमाततान ।
येनोज्झि शैथिल्यपथस्तटाको घनाविलो मानसवासिनेव ॥ १०८ ॥

श्रीमानतिशायिशोभाभाजन जगच्चन्द्र इति नाम्ना सूरिरिद पदस्य इदमद एतदित्यादिशब्दा समासान्ता अपि दृश्यन्ते । यथा नैषधे—'इद यशासि द्विषत सुधारुच' इति । अनयो सोमप्रभमणिरत्नसूरीन्द्रयो पट्टस्य श्रियो लक्ष्म्या ललामस्तिलकस्य ललामस्य वा । ललामशब्दो नान्तोऽदन्तश्च । लीलायित लीलावदाचरित लीलयाचरित वा आततान कुरुते स्म । गुरुपट्टलक्ष्मीतिलकमासीदित्यर्थ । येन श्रीजगच्चन्द्रसूरिणा शैथिल्यपथ' स्वगच्छवासिसाधुजनाना कलिकालानुभावात्सयमपालने हीनतमाध्यवसाय-भाजा शिथिलताकलितो मार्ग औज्झि त्यक्त । प्राचीनमुनीना मार्ग आदृत इत्यर्थ । त्यक्त केनेव । मानसवासिनेव । यथा हसेन घनेन मेघवृष्ट्या आविल' कलुषीभूत-जलस्तटाक उज्झ्यते । वर्षाकाले हि हसा जलदजलागमनजम्बालबहुलीभूतपयासि सरासि सत्यज्य मानसमेवाद्रियन्ते । 'क्रुद्धोलूकनखप्रपातविगलत्पक्षा अपि स्वाश्रय ये नोज्झन्ति पुरीषपुष्टवपुषस्ते केचिदन्ये द्विजा'। ये तु स्वर्गतरङ्गिणीबिसलतालेशेन सवर्धिता गङ्गानीरमपि त्यजन्ति कलुष ते राजहसा वयम् ॥' इति सूक्ते ॥

द्वात्रिंशदाशावसनैरभेद्यो वादं सृजन्हीरकवद्यदासीत् ।
आघाटभूपेन स हीरलाद्यो नाम्ना जगच्चन्द्र इति न्यगादि ॥ १०९ ॥

यद्यस्मात्कारणाद्यः श्रीजगच्चन्द्रसूरि' द्वात्रिंशत्सख्याकैराशावसनैर्दिगम्बराचार्यैर्वादिभि सार्ध वाद सृजन् कुर्वन् हीरकवद्वज्रमणिरिव अभेद्यो भेत्तुमशक्य अजेय आसीत् तत्कारणादाघाटनामनगरस्य भूपेन राज्ञा सप्रति लोके आहडनगरमिति प्रसिद्धपुरस्य स्वामिना स सूरि इदमेतन्न्यगादि प्रोक्त । इद किम् । यदय सूरीन्द्रो नाम्ना हीरला इति पदमाद्य यत्र तादृशो जगच्चन्द्र एतावता हीरलाजगच्चन्द्रसूरिरिति कथित ॥

आचाम्लकैर्द्वादशहायनान्ते तपेत्यवापद्विरुदं मुनीन्दुः ।
महाहवैर्वैरिविनिर्णयान्ते भर्तेव भूमेर्जितकाशिसंज्ञाम् ॥ ११० ॥

यो मुनीन्दु श्रीजगच्चन्द्रसूरि निरन्तरनिर्मितैराचाम्लकै केवलजलान्तर्भक्तभक्षण-लक्षणतपोविशेषै' कृत्वा द्वादशसख्याकाना हायनाना वर्षाणामन्तेऽवसाने तपा इति बिरुदमवापत् प्राप । द्वादशवत्सरी यावन्निरन्तरमाचाम्लान् कुर्वाण य प्रेक्ष्य नृपेण प्रोक्त यदमी महातपा दृश्यन्ते तदा तपा इति बिरुदवान् प्रभुरभूदित्यर्थ । क इव । भूमिभर्तेव । यथा पृथ्वीपतिर्महद्भिर्गुरुभिराहवै सग्रामै कृत्वा वैरिणा शत्रूणा विनिर्जयस्य पराभवनस्य प्रान्ते पर्यन्ते जितकाशी जिताहव इति सज्ञा प्राप्नोति ॥

अस्मात्ततः प्रादुरभूत्तपाख्या नेत्रादिवात्रेर्द्विजराजलेखा ।
अदीपि यस्माच्च मुमुक्षुलक्ष्म्या वसन्तमासादिव भानुभासा ॥ १११ ॥

ततस्तपा इति नामकथनानन्तरं तद्दिनमारभ्य च अस्माज्जगच्चन्द्रसूरेर्बृहद्गच्छस्य तपागच्छ इत्याख्या नाम प्रादुरासीत्प्रकटीबभूव। कस्मादिव। नेत्रादिव। यथा अत्रेस्तापसविशेषस्य नयनाद्द्विजराजस्य चन्द्रस्य लेखा मण्डली प्रादुर्भूता। च पुनर्यस्मात्प्रभोर्मुमुक्षुलक्ष्म्या यतिश्रिया अदीपि अधिकं दीप्यते स्म। कस्मादिव। वसन्तमासादिव। यथा मधुसमयाद्भानोर्भास्करस्य भासा प्रभया दीप्यते॥ इति श्रीजगच्चन्द्रसूरिः॥ इति बृहद्गच्छस्य तपागच्छ इति षष्ठं नाम संजातम्॥

देवेन्द्रकर्णाभरणीभवद्भिर्यशोभिरुद्भासितविष्टपेन।
देवेन्द्रदेवेन बभेऽस्य पट्टे विष्णोर्यथा वक्षसि कौस्तुभेन॥ ११२॥

अस्य श्रीजगच्चन्द्रसूरेः पट्टे देवेन्द्र इति नाम यस्य तादृशेन देवेन भट्टारकेण। 'पादा भट्टारको देवः प्रयोज्याः पूज्यनामतः' इति हैमीवचनात्। बभे शुशुभे। किंभूतेन। देवेन्द्राणां सुरसार्वभौमानां कर्णयोः श्रवणयोराभरणीभवद्भिर्भूषणैः संपद्यमानैः कर्णपूरायमाणैः गीतगोष्ठीषु तुम्बुरुप्रमुखसुरगन्धर्वगणजेगीयमानयद्गुणश्रवणैकतानाः सुरेन्द्राः संजायन्ते इत्यर्थः। यशोभिः कृत्वा उद्भासितं शोभां नीतं विष्टपं विश्वं येन। केनेव। कौस्तुभेनेव। यथेत्युपमाने। इवार्थे वा। यथा विष्णोर्नारायणस्य वक्षसि हृदये कौस्तुभेन समुद्रोत्पन्नरत्नविशेषेण उद्भास्यते॥ इति श्रीदेवेन्द्रसूरिः॥

निजाङ्गनोद्गीतयदीयकीर्तिं शुश्रूषुरक्षिस्र(श्र)वसामृभुक्षाः।
चक्षुःसहस्रे रसिकः किमाधात्पट्टे स तस्याजनि धर्मघोषः॥ ११३॥

तस्य देवेन्द्रसूरेः पट्टे स मन्त्रादिशक्तिमान् मुनीनां विघ्नहर्ता प्रसिद्धः धर्मघोषसूरिरजनि जातः। यस्य निजस्य शेषनागात्मनः अङ्गनाभिः कामिनीभिः धर्मगीतगोष्ठ्यामुत्प्राबल्येन हर्षोत्कृष्टतया वा गीता गानविषयं नीता यदीया श्रीधर्मघोषसंबन्धिनी कीर्तिं शुश्रूषुः श्रोतुमिच्छुः रसिकः जगदद्वैतगुणगणप्रगुणयद्गीतगानाकर्णनोल्लसन् अक्षिणी नेत्रे एव स्र(श्र)वसी कर्णौ येषां तेषामक्षिश्रवसां नागानामृभुक्षा इन्द्रः। नागानां हि चक्षुष्येव कर्णौ, न तु पृथक् श्रवणेन्द्रियभाजः। यतः 'अश्रोत्राः फणिनस्तदेव रुचिरं नो चेदहिस्वामिना' इति खण्डप्रशस्तौ। उत्प्रेक्ष्यते—नागेन्द्रः चक्षुःसहस्रे नयनविंशतिशती(?) आधाच्चकार दधार वा। 'शेषो नागाधिपोऽनन्तो द्विसहस्राक्ष आलुकः' इति हैम्याम्। भोगिनो हि नयनैः पश्यन्ति शृण्वन्ति च यतः। 'अदस्तदाकर्णि फलाढ्यजीवितं दृशोर्द्वयं नस्तदवीक्षि चाफलम्' इति नैषधे॥

मिथ्यामतोत्सर्पणबद्धकक्षं प्रेक्ष्य क्षितौ जीर्णकपर्दिनं यः।
प्रबोध्य वाचा जितराजबिम्बाधिष्ठायकं पूर्वमिव व्यधत्त॥ ११४॥

यः श्रीधर्मघोषसूरिः जावडिनिर्मितश्रीशत्रुंजयोद्धारसमये वज्रस्वामिमाहात्म्यान्नवीनकपर्दियक्षेण त्याजितशत्रुंजयं जीर्णकपर्दिराजं गोमुखापरपर्यायं वाचा स्वमधुरया गिरा

प्रतिबोध्य सम्यक्त्वधारिण विधाय जिनराजस्य तीर्थंकृतो बिम्बस्य प्रतिमाया अधिष्ठायक व्यधत्त चकार । कमिव । पूर्वमिव । यथा पूर्व विमलाचले ऋषभमूर्तेरधिष्ठायकोऽभूत्तथैव तत्राप्यकृत । कि कृत्वा । प्रेक्ष्य दृष्ट्वा । अर्थात्त कपर्दिनम् । किभूतम् । मिथ्यामतस्य विमलाद्रेर्निष्कासनान्यकपर्दिस्थापनेर्ष्यारोषेण मिथ्यात्वस्योत्सर्पणे वृद्धिविधाने बद्धा कक्षाङ्गीकारो येन । कस्याम् । क्षितौ देवकपत्तनादिभूमौ ॥

शिष्यार्थनानिर्मितसंस्तवस्यानुभावतो देवकपत्तनेऽब्धिः ।
भूपस्य शुश्रूषुरिवास्य रत्न तरङ्गहस्तैरुपदीचकार ॥ ११५ ॥

कौतुकान्मणिदर्शनोत्कण्ठया वा निजशिष्याणामर्थनया याच्ञया आग्रहेण वा निर्मितो रचितोऽर्थान्मन्त्रमय सस्तव स्तोत्र तस्यानुभावत प्रभावात् देवकपत्तनसमीपसमुद्र अस्य श्रीधर्मघोषसूरेस्तरङ्गा कल्लोला एव हस्तास्तै रत्न मणिमुपदीचकार ढौकयामास । तेषा च स निर्ग्रन्थत्वेनाग्रहणाभावादम्बुधि स्वतरङ्गहस्तोपरि रत्न दर्शयामासेत्यर्थ । कस्येव । भूपस्येव । यथा शुश्रूषु सेवा कर्तुमिच्छु पुमान् राज्ञो रत्नमुपदीकुरुते ॥

विद्यापुरे योऽखिलशाकिनीनामुपद्रव द्रावयति स्म सूरि. ।
श्रीहेमचन्द्रो भृगुकच्छसंज्ञे पुरे यथा दुर्धरयोगिनीनाम् ॥ ११६ ॥

य श्रीधर्मघोषसूरिः प्राक् साधुजनसतापकारिकाणा स्वागमने पट्टकादिमण्डन मासलोहकटकीभूतपायसवटकविहारण च गुरुशयनपट्टिकोत्पाटनचच्चरानयनमित्याद्युपद्रवविधायिकाना श्रीधिकानामधारिकाणामखिलाना सर्वासा शाकिनीना सिद्धसीकोत्तरिकाणामुपसर्गमुपद्रव द्रावयति स्म । चच्च(त्व)रे गमनानन्तर गुरुभिरुच्छायाभिमन्त्रितचतु सूचीना पट्टिकाचतु पादोपरिक्षेपणेन स्तम्भिताना विभातप्रायविभावर्या विवसनाना तासा बहुविलपनाननाङ्गुलीक्षेपणनृपतिमृतिभीतिनिवेदनब्रह्मादिसप्तवाग्बन्धप्रदाननगरजनविज्ञप्त्यवधारणालयान्त पट्टिकानयनपूर्वक निवारितान् साधुजनान् निरुपद्रवाश्चक्रे। क इव । श्रीहेमचन्द्र इव । यथा श्रीहेमाचार्य· भृगुकच्छ इति सज्ञा नाम यस्य तादृशे पुरे स्वनिर्मापितश्रीमुनिसुव्रतस्वामिप्रासादे प्रह्लादाद्भगवत्पूजा प्रणीय साय चैत्याकाशभूमौ नृत्य कुर्वतस्तदवसरे कुत्रचित् प्रयान्तीना दुर्धराणामुत्कटाना दुष्टाना चतु षष्टिमिताना योगिनीनामव्यन्तरीविशेषाणा दोषे सजाते सति निश्चेष्टकाष्ठीभूताम्रमन्त्रिणो ज्ञानवृत्तान्त पवनसाधनया गगनमार्गेण क्षणेनागत श्रीहेमचन्द्रसूरि समेत्य सार्ध समेतयशोभद्रगणिता सिन्धुदेवीप्रासादे गत्वा ढक्कादानात्सिन्धुदेवतया भाषणकृते जिह्वाकर्षणादतिरोषजुषा गणिनो दूष(ख)लमध्ये कर्करोपरिमुशलप्रहारप्रदानात्त्राहि त्राहीति सिन्धुदेवीशरणीभूताभिस्ताभि सम सिन्धुदेवी सयशोभद्रश्रीहेमचन्द्रसूरि सानुनय पदयो प्रणनाम । तद्वाग्बन्धकपूर्वक सर्वदेवानामुपद्रव विद्रावितवान् आम्रभट च सज्जीकृतवान् ॥

यो योगिनं पुष्पकरण्डिनीस्थ दुश्चेष्टितैर्भापनबद्धकक्षम् ।
पादावनम्रं विदधेऽन्तिमोऽर्हन्निवास्थिकग्रामिकशूलपाणिम् ॥ ११७ ॥

य श्रीधर्मघोषसूरि पुष्पकरण्डिन्यामुज्जयिन्याम् । 'उज्जयिनी स्याद्विशालावन्ती पुष्पकरण्डिनी' इति हैम्याम् । तिष्ठतीति पुष्पकरण्डिनीस्थस्त कमपि सिद्धचेटकपेटकमत एव दुष्टचेष्टितैर्भयकरप्रकारै साधूना भापने भयोत्पादने बद्धकक्ष सज्जीभूत कोऽपि साधुस्त प्रतिकर्तु न शक्नोति अतएव तद्भयकरणप्रकारमाह—प्राक् साधुविहारनिषेधक गुर्वागमने च गोचरीगतसाधूना प्रश्ने स्थास्यथ। गुरुशिक्षितैस्तेरुक्तम्। स्थिता स्म। ततो महत्कुद्दालतुल्यदन्तानदर्शयद्योगी । साथव कपोणिका दर्शयित्वा गुरुपार्श्वे गता । तत उपाश्रयेऽपि अतिभयकरप्रचुरोन्दरबिडालकुक्कुरशृगालश्वापदवृश्चिकभुजगादिदर्शनादिना गुरुमपि भापनोद्यत प्रभुणा च जैनमन्त्रस्मरणानुभावेन पुरजननृपतच्छिष्यसमक्ष मन्त्राधिष्ठायकेन बद्ध्वा पुरप्रासादशिखरसघट्टनास्फालनपूर्वक घनघृष्यमाणप्रवहच्छोणितशरीर शिष्या अह म्रिये म्रिये कोऽपि मामवत्विति पुन पुनर्दीनभाषिण वेदनया पूत्कुर्वाण गगनेनोपाश्रये नीत योगिन पदावनम्र स्वचरणयोर्नमनशील विदधे कृतवान् । क. इव । अर्हन्निव । यथा अन्तिमश्चरमश्चतुर्विंशतितमोऽर्हन् जिन श्रीमन्महावीरदेव. अस्थिकग्रामस्थायुकशूतपाणिनामान यक्ष स्वचरणसेवापरायण चक्रे । सोऽपि किंभूतः । दुष्टैर्जीवप्रणाशनकरैश्चेष्टितैरुपसर्गैर्भगवतो भापनोद्यतम् (?) ॥

यस्योपदेशान्नृपमन्त्रिपृथ्वीधरश्चतुर्भिः सहितामशीतिम् ।
ज्ञातीरिवोद्धर्तुमिदमिताः स्वा व्यधापयत्तीर्थकृतां विहारान् ॥ ११८ ॥

यस्य श्रीधर्मघोषसूरेरुपदेशाद्वाचा नृपस्य मालवमण्डलपतिमण्डल पाचलस्थपातिसाहेर्मन्त्री प्रधान पृथ्वीधर लोकोक्त्या च पेथडदे इति नाम्रा चतुर्भि सहिता युतामशीतिमेतावता चतुरशीति तीर्थकृता श्रीजिनाना विहारान् प्रासादान् व्यधापयत्कारितवान् । उत्प्रेक्ष्यते—इदमिता प्रासादसख्याश्चतुर्विंशतिप्रमाणा स्वा स्वकीया वणिक्सबन्धिनीश्चतुरशीतिज्ञातीरुद्धर्तु ससारान्निस्तारयितुमिव । तथा तस्योपदेशाच्च श्रीशत्रुजयगिरिनारिसघपतीभवन् रैवतगिरौ च इदमस्माक तीर्थमिदमस्माक तीर्थमिति मिथो दिगम्बरै' सह विवादे 'य इन्द्रमाला परिधत्ते तस्येद तीर्थम्' इति सघवृद्धै' प्रोक्ते सुवर्णसिद्ध्याम्नायेन स्वकृतसुवर्णषट्पञ्चाशद्धटीभि इन्द्रमाला परिहितवान्, तथा शत्रुजयोज्जयन्तमूलप्रासादशिखरदण्डयोरेकसौवर्णध्वजाविरोपणादिना चाष्टौ घटीर्व्ययितवाश्चेति शेष ॥

दंशादहेर्माहितकाष्ठभारविषौषधीसज्जतनुर्निशान्ते ।
महात्मवद्यो विकृतीर्विहाय वृत्ति व्यधादेव युगंधरीभिः ॥ ११९ ॥

यो धर्मघोषसूरि युगधरीभिरेव वृत्तिमाहार व्यधात् । अन्यधान्यप्रत्याख्यान चकारेत्यर्थ । किं कृत्वा । घृतादिका षड्विकृतीर्विहाय त्यक्त्वा विमुच्य । किंवत् । महात्मवत् । यथा महात्मा सुजनोविकृती. परद्रोहादिप्रकारान् पिशुनता वा विजहाति । किंभूत । अहेर्भुजङ्गमस्य दशाद्भक्षणात् निशान्ते रात्र्यवसाने प्रभाते आहिता श्राद्धपार्श्वे समानायिता या काष्ठभाराद्विषस्यौषधी वल्ली विषापहारिणी लता तया सज्ज निर्विषा तनु

शरीर यस्य । अत्राय संप्रदाय —कदाचिन्नक्त दुष्टसर्पस्य दशाद्विषवेगोद्भवन्मूर्छया घूर्णित गुरुमालोक्य कमपि तदुपायमजानन्त किकर्तव्यतामूढ सघ विज्ञाय प्रभु सघ प्रत्याचख्यो—'प्रातर्या प्रथम काष्टभारिका समेति तन्मध्यादमुकाभिज्ञानेन विषापहारिणीमौषधीं गृहीत्वा घृष्ट्वा च मृदुको(मद्दशे) देया सज्जो भविष्यामि' इति गुरुगिरमाकर्ण्य हृष्टेन सघेन तथाकृते सज्जीभूत प्रभुस्तदादिषड्विकृती. प्रत्याख्याय युगवर्यैव केवलमाहारमकरोदिति ॥ इति धर्मघोषसूरि ॥

यस्माद्दिदीपे चरणस्य लक्ष्मीर्ज्योत्स्नेव चान्द्री शरदोऽनुषङ्गात् ।
सोमप्रभाख्यो जनदृक्चकोरीसोमप्रभ सूरिरभूत्पदेऽस्य ॥ १२० ॥

अस्य धर्मघोषसूरे पदे सोमप्रभ इत्याख्या नाम यस्य तादृश सूरिरभूत् । किंभूत । जनाना लोकाना दृशो दृष्टय ता एव चकोर्यो ज्योत्स्नाप्रियप्रियास्तासा प्रह्लादकत्वेन सोमस्य चन्द्रस्य प्रभेव चन्द्रिकेव य । यस्मात्सूरेश्चरणस्य चारित्रस्य लक्ष्मीर्दिदीपे अतीव शोभितवती । केव । ज्योत्स्नेव । यथा शरदो मेघात्ययस्यानुषङ्गादाश्लेषात्सगमाच्चन्द्रस्येय चान्द्री कौमुदी दीप्यते ॥ इति श्रीसोमप्रभसूरि ॥

तेनापि सोमतिलकाभिधसूरिरात्म-
पट्टे न्यवेशि वशिलक्ष्मिलसल्ललामम् ।
वादेषु येन परवादिकदम्बकस्या-
नध्यायता प्रतिपदेव मुखे न्यवासि ॥ १२१ ॥

अपि पुनस्तेन श्रीसोमप्रभसूरिणा आत्मपट्टे स्वपदे सोमतिलक इत्यभिधा नाम यस्य तादृश सूरिराचार्य न्यवेशि स्थापित । 'न्यवेशि रत्नत्रितये जिनेन य' इति नैषधे । किंभूत । वशिना जितात्मना श्रमणाना या लक्ष्मीस्तस्या लसद्दीप्यमान ललाम तिलकम् । ललामशब्दो नकारान्तोऽकारान्तोऽप्यस्ति । येन सोमतिलकसूरिणा वादेषु पारे नैयायिकादय पारे जैनाभासा परपक्षीयास्त एव वादिनो वाद कर्तुमुद्यतास्तार्किका वा तेषा कदम्बकस्य वृन्दस्य मुखेऽनध्यायता तूष्णीकता मौनमेव न्यवासि वासिता । कयेव । प्रतिपदेव । यथा प्रतिपत्तिथिना छात्राणा मुखेऽनध्यायता अध्ययनाभावो मुखे वास्यते । 'प्रतिपत्पठनाशिनी' इत्युक्ते ॥ इति सोमतिलकसूरि ॥

सस्थापितो निजपदे गुरुणाथ तेन
श्रीदेवसुन्दरगुरु. सुरसुन्दरश्री ।
अह्नोमुखेन तिमिरेण तमस्विनीव
येन व्यपास्यत सम मदनेन माया ॥ १२२ ॥

अथानन्तर तेन प्रभुणा श्रीसोमतिलकसूरीन्द्रेण निजस्यात्मन पदे पट्टे श्रीदेवसुन्दरगुरु सस्थापित । किंभूत । देववत्सुर इव सुन्दरा जनमनोहरा श्री शरीरशोभा

यस्य। येन श्रीदेवसुन्दरगुरुणा मदेन(दनेन) मुन्मोहसंभेदेन गर्वेण वा। अथ वा जातावेकवचनम्। अष्टभिर्मदैः सम माया शठता दम्भचारिता वा व्यपास्यत निरस्ता। केनेव। अह्नोमुखेनेव यथा प्रभातेन तिमिरेणान्धकारेण सार्वं तमस्विनी रात्रिर्व्यपास्यते। अह्नोमुखेनेलत्राळुक्समास, पृथक् पदद्वयी वा॥ इति श्रीदेवसुन्दरसूरि॥

घूकैरर्कमिव द्विषद्भिरुदये हन्तुं परैः प्रेषितं
कंचिच्चन्द्ररुचा प्रमादविमुखं स्वापेऽपि दृष्ट्वा प्रभुम्।
क्षाम्यन्त गदिताखिलव्यतिकर सबोध्य योऽदीक्षय-
त्स श्रीमानथ सोमसुन्दरगुरुर्भेजे तदीयं पदम्॥ १२३॥

अथानन्तरं स प्रसिद्धमहिमा श्रीमान् जगति सयमसवेगादिगुणैः कृला शोभावान् सोमसुन्दरनामा गुरुस्तदीय देवसुन्दरसूरिसबन्धि पद भेजे श्रितवान्। स क। य श्रीसोमसुन्दरसूरिः कचिदनिर्दिष्टनामान घातुक घातकारिण पुमास सबोध्य प्रतिबोधयिलादीक्षयत् सघस्यादेशपूर्वक तत्समक्ष च प्राव्राजयत्। कचित् किंभूतम्। उदये उद्गमनसमये अर्कं सूर्य घूकैः कौशिकैरिव उदये सूरिमाहात्म्यदर्शनचमत्कृतचेतोभिर्जगज्जनैः प्रतिपद प्रणीतातिश्लाघाकर्णनव्यतिकरे द्विषद्भिः वैरायमाणैः परैः परपक्षीयैर्दुर्वादिभिर्वा हन्तु गुरु व्यापादयितु प्रेषित प्रहितम्। पुन किं कुर्वन्तम्। चन्द्रोदये चन्द्रे गगनमण्डलमवगाहमाने सति जालान्तरागतसान्द्रचन्द्रिकया स्वापे निद्रावस्थायामपि प्रमादादनवधानताया विमुखम्। प्रमादरहितमित्यर्थः। रजोहरणेन सस्तारक स्वस्य पार्श्व च पृष्ठ च प्रमार्ज्य पार्श्व परावर्तयन्त दृष्ट्वा दृग्गोचरीकृत्य 'अहो अमी निद्रायामपि क्षुद्रजन्तुजातरक्षाकारिणो दृश्यन्ते, तत्कथमेते कृपापीयूषपारावारा परेभ्यो द्रुह्यन्तो भविष्यन्ति। ततो महापातकिभिरेतद्दुष्कर्मकारणार्थं प्रेषितेन मया परलोके शुभोदर्ककाङ्क्षिणा सर्वथाप्येते महानुभावा न घात्या, प्रत्युत रक्षणीया, आत्मनोऽप्यैहिकलौकिकपारलौकिकशिवाय शरणमाश्रयणीयाश्च' इति वितर्कपूर्वक गुरु जागरयिला मनोजनितमपि स्वापराध पादयोर्लगिला क्षाम्यन्त गर्हन्त च। अत एव किंभूतम्। गदित कथित स्वस्यात्मनोऽखिल समस्तोऽपि व्यतिकर परप्रेषणादिक व्यापार समयो वा येन॥ इति श्रीसोमसुन्दरसूरि॥

पट्टश्रियास्य मुनिसुन्दरसूरिशक्रे
सप्राप्तया कुवलयप्रतिबोधदक्षे।
कान्तेव पद्मसुहृदः शरदिन्दुबिम्बे
प्रीति परा व्यरचि लोचनयोर्जनानाम्॥ १२४॥

श्रीमुनिसुन्दरनाम्नि सूरिशक्रे सप्राप्तया समागतया अस्य श्रीसोमसुन्दरसूरेः पट्टश्रिया जनाना भविकलोकाना लोचनयोर्नेत्रयो परा प्रकृष्टा प्रीति प्रमोदो व्यरचि।

कस्मिन्निव। शरदिन्दुबिम्ब इव। यथा शरद शरत्कालसबन्धिनि चन्द्रमण्डले समेतया पद्मसुहृद सूर्यस्य कान्त्या दीह्या जनदृशा परा प्रीतिर्विरचय्यते। 'पुपोष वृद्धिं हरिदश्वदीधितेरनुप्रवेशादिव बालचन्द्रमा' इति रघुवंशे। हरिदश्वो भास्वांस्तस्य दीधिते कान्तेरनुप्रवेशात्सक्रमणाल्लघुचन्द्रो द्वितीया प्रारभ्य वर्धते-इति तद्वृत्ति। किंभूते मुनिसुन्दरसूरीन्द्रे चन्द्रबिम्बे च। कुवलय भूमण्डलमुत्पल च तस्य प्रतिबोधे बोधिबीजदेशविरतिसर्वविरतिप्रमुखप्रदाने विकाशने च दक्षे चतुरे॥

योगिनीजनितमार्युपप्लवं येन शान्तिकरसंस्तवादिह।
वर्षणादिव तपर्तुतप्तयो नीरवाहनिवहेन जघ्निरे॥ १२५॥

येन श्रीमुनिसुन्दरसूरिणा इह शिवपुर्यां भूमीमण्डले दुष्टयोगिनीभिर्दुराशयव्यन्तरीदेवीविशेषाभिर्जनिता उत्पादिता मारेर्जनमरकस्योपप्लवा उपद्रवा 'सन्तिकर सन्तिजिणम्' इत्यादि शान्तिकरनाम्न सस्तवात्स्तोत्रात्स्तुतिप्रभावाज्जघ्निरे निहता निवारिता। केनेव। नीरवाहेनेव। यथा मेघेन वर्षणाज्जलवृष्टिविधानात्तपर्तोर्ग्रीष्मसमयस्य तप्तयस्तापा निहन्यन्ते॥

बाल्येऽपि रश्मीन्सरसीजबन्धुरिवावधानानि वहन्सहस्रम्।
अष्टोत्तर वर्तुलिकानिनादशत स्म वेवेक्ति धिया निधिर्य॥ १२६॥

यो मुनिसुन्दरसूरिर्बाल्येऽपि शैशवे क्षुल्लकत्वेऽपि अष्टाभिरधिक वर्तुलिकाना कचोलिकाना 'वाटका कचोली' इति प्रसिद्धाना निनादाना शब्दाना शत क्वचित्सहस्रमपि वेवेक्ति पृथक् पृथक् कृत्वा कथयति स्म। पत्तनसमागतैरभुक्तदेशोपेतपण्डितद्विजपत्रावलम्बन विधाय प्रतिपत्तनपण्डितस्थान जलभृतकुण्डलक तृणपूलक च स्वशिष्यैर्मोचयन्त तच्छिष्यनिद्वटिनपूर्वक मुनिसुन्दरशिशुना राजसभाया स्वेन सार्व समागतचतुरशीतिपौ(?)षधशालासत्काचार्यैर्वादे जायमाने षण्मास्यन्ते राजकथनपूर्व स्वादृष्टाष्टोत्तरशतवर्तुलिकाना पृथक् पृथक् शब्दान् कथयित्वा त विजिग्ये। पदप्रणम्रीचक्रे चेति भाव। किंभूत। धिया विशिष्टबुद्धीना निधिर्निधानम्। किं कुर्वन्। सहस्र दशशतीमवधानानि बहुप्रकारधारणाविशेषान् वहन् बिभ्रत्। क इव। सरसीरुहबन्धुरिव। यथा भास्वान् बाल्येऽपि रश्मीन् सहस्र रश्मीन् वहते धारयति॥

अलम्भि याम्या दिशि येन काली सरस्वतीद बिरुद बुधेभ्य।
रवेरुदीच्यामिव तत्र तेजोऽतिरिच्यते यत्पुनरत्र चित्रम्॥ १२७॥

येन श्रीसुन्दरसूरिणा याम्या दक्षिणस्या दिशि अय काली सरस्वती इदमेतद्बिरुद नाम विशेषोऽलम्भि प्राप्तम्। केभ्य। बुधेभ्य दाक्षिणात्यपण्डितेभ्य। पुनर्यदु[दी]च्यामुत्तरस्या दिशि रवेर्भानोरिव तत्र दक्षिणस्या दिश्यपि अस्य सूरेस्तेज प्रताप। 'एतस्योत्तरमद्य न समजनि त्वत्तेजसा लङ्घने साहसैरपि पङ्गुराङ्घ्रिभिरभिव्यक्तीभवन्भानुमान्' इति नैषधे। तेजसा प्रतापाना लङ्घनेऽतिक्रमणे-इति तद्वृत्ति। अतिरिच्यते

अतिशायी भवति । तदत्र जगति महच्चित्रमस्माक जायते । सूर्यस्य दक्षिणस्या तु तेजोहानिरुत्तरस्या तु तेजोवृद्धि । एतद्गुरोस्तु दक्षिणस्यामपि प्रतापः केनापि सोढु न शक्यत इत्याश्चर्यम् ॥ इति श्रीमुनिसुन्दरसूरि ॥

सूरेस्ततोऽजायत रत्नशेखर श्रीपुण्डरीको वृषभध्वजादिव ।
बाम्बीति नाम्ना द्विजपुङ्गवेन न्यगादि यो बालसरस्वतीति ॥ १२८॥

ततस्तस्मात् श्रीमुनिसुन्दरसूरीन्द्रात् रत्नशेखर इति नामा सूरिरजायत । क इव । यथा भरतचक्रवर्तिप्रथमसुत· श्रिया गणभृल्लक्ष्म्या कलित पुण्डरीकनामा श्रीवृषभध्वजात् वृषभलाञ्छनात् । 'ध्वजश्चिह्ने पताकाया शिश्ने पूर्वदिशो गृहे । खट्वाङ्गे शौण्डिके माने' इत्यनेकार्थतिलके । आदिदेवाज्जज्ञे । य श्रीरत्नशेखरसूरि स्थम्भतीर्थे बाम्बीनाम्ना द्विजपुङ्गवेन ब्राह्मणश्रेष्ठेन अय बालसरस्वती इति न्यगादि कथित । तदादि बालसरस्वतीति बिरुद दधार ॥ इति रत्नशेखरसूरि ॥

लक्ष्मीसागरसूरिशीतमहसा लक्ष्मीरवापे ततो
दीपेनेव गुणोदय कलयता ज्योतिर्बृहद्भानुत· ।
गायन्ती सुरसुन्दरीगुणगणान्यस्याष्टदिक्सङ्गिनी-
र्विज्ञायाष्ट विनिर्ममे किमु विधि श्रोतुं श्रुतीरात्मनः ॥ १२९ ॥

तत श्रीरत्नशेखरसूरे सकाशात लक्ष्मीसागर इति नाम्ना सूरिशीतमहसा आचार्येषु भविकाह्लादकत्वेन चन्द्रेण लक्ष्मी पट्टश्रीरवापे प्राप्ता । केनेव । दीपेनेव । यथा गृहमणिना बृहद्भानोर्वह्नेः सकाशात् ज्योतिर्दीप्तिरवाप्यते । कि कुर्वता सूरिणा दीपेन च । गुणाना शमदममार्दवार्जवगाम्भीर्यधैर्यादीना वृत्ते सूत्रमय्याश्चोदयमाविर्भाव च कलयता बिभ्रता । यस्य गुरोर्गुणाना गणान् समूहान् अष्टसु पूर्वाग्नियामीनैर्ऋतप्रतीचीवायूदीचीशानीदिक्षु विदिक्षु च सङ्गोऽस्त्यासामित्यष्टदिक्सङ्गिनीरष्टदिक्षु सतिष्ठमाना सुरसुन्दरीर्देवाङ्गना गायन्ती कलकण्ठीकण्ठानुकरणप्रवणाकुण्ठकण्ठकुहरप्रेङ्खोल्नापूर्वक्रमपूर्वगीतिमातन्वतीर्विज्ञाय ज्ञात्वा विधिर्ब्रह्मा तान् गुणान् श्रोतु स्वश्रवणगोचरीकर्तुम् । उत्प्रेक्ष्यते—आत्मन स्वस्याष्टसख्याका श्रुती कर्णान्किमु निर्ममे कृतवानिव सृष्टिकर्तृकत्वात् । 'द्रुहिणो विरञ्चिर्द्रुघणो विरञ्च परमेष्ठ्यजोऽष्टश्रवण स्वयभू' इति हैम्याम् ॥ इति श्रीलक्ष्मीसागरसूरि ॥

सुमतिसाधुरभूदथ तत्पदे त्रिजगतीजननेत्रसुधाञ्जनम् ।
समकुचत्रपया हृदि यद्गिरा मधुरिमाधरिता किसु गोस्तनी ॥ १३० ॥

अथानन्तर तस्य श्रीलक्ष्मीसागरसूरे पदे सुमतिसाधुरिति नामा सूरिरभूद्बभूव । किंभूत । त्रिजगत्यास्त्रैलोक्यस्य 'त्रिजगती पुनन्ती कविसेविता' इति सप्तशतीस्तोत्रकर्तृजिनप्रभसूरिकृत ऋषभनाम्न स्तोत्रे तथा जगतीशब्देन विश्वमप्युच्यते । यथा—

'स्याल्लोको विष्टप विश्व भुवन जगती जगत्' इति हैम्याम्। तेन त्रिवसङ्ख्योपलक्षिता जगती भुवन त्रिजगतीति सभाव्यते। जना लोका अर्थात् सुरासुरोरगनरास्तेषा नेत्राणा सुधाञ्जन नयनासेचनकत्वेनामृतमयश्रोताञ्जन यद्गिरा यस्य वचनविलासाना मधुरिम्ना माधुर्यातिशयेनाधरिता हीनीकृता तिरस्कृता सती गोस्तनी द्राक्षा हृदि मनसि त्रपया लज्जोदयेन। उत्प्रेक्ष्यते—समकुचत्किमु सकोच प्राप्तवतीव ॥ इति श्रीसुमतिसाधुसूरि ॥

शीलेन जम्बुगणनाथ इवात्र वज्र-
स्वामी पर' किमथ वा महिमोदयेन।
जज्ञे नवद्वयशतव्रतिसेव्यमाना
नाम्नाथ हेमविमल. प्रभुरस्य पट्टे ॥ १३१ ॥

अथानन्तरमस्य सुमतिसाधुसूरे पट्टे नाम्ना अभिधानेन हेमविमल गच्छाधिराजो जज्ञे जात। किभूत। नवाना नवसङ्ख्याना द्वय नवद्वयमेतावताष्टादश तन्मितानि शतानि नवद्वयशतानि। तानीव ते व्रतिनश्च साधवस्तै सेव्यमानो नित्यमुपास्यमान। 'नवद्वयद्वीपपृथग्जयश्रियाम्' इति नैषधे। अष्टादशशतश्रमणपरिवार इत्यर्थ। य श्रीहेमविमलसूरि शीलेन दृढब्रह्मचर्येण कृत्वा अत्र जगति। उत्प्रेक्ष्यते—अपरोऽन्य किमु वज्रस्वामी जज्ञे ॥ इति हेमविमलसूरि ॥

विभूषामद्वैतामकलयदथानन्दविमले
व्रतीन्द्रे विद्राणाखिलकुदृशि तत्पट्टकमला।
वसन्ते वासन्तीततिरिव पुनर्धर्मजयिनि
क्षितीन्द्रे राज्यश्रीरिव विजितविश्वप्रतिभटे ॥ १३२ ॥

अथानन्तर तस्य श्रीहेमविमलसूरे पट्टकमला पदलक्ष्मी आनन्दविमलनाम्नि व्रतिना साधूनामिन्द्रे पुरदरे सूरिशक्रे न विद्यते द्वैत युगलमर्थादपरं वस्तुतुल्य यस्या सा द्वैता ताम्। असाधारणीमित्यर्थ। विभूषा शोभामकलयत् दधार। किभूता। विद्राणा पलायिता। 'विद्राणे रणचत्वरात्' इति नैषधे। अखिला समग्रा अपि कुदृश परपाक्षिका कुमतभाज परवादिनो वा यस्मात्। पुन केव। वासन्तीततिरिव। यथा मधुसमये माधवी अतिमुक्तकी नाम लतापङ्क्तिरनन्या श्रिय बिभर्ति। पुन केव। राज्यश्रीरिव। धर्मेणोपलक्षित। अथ वा। धर्मेण कृत्वा जयोऽस्यास्तीति धर्मजयी तादृशे क्षितीन्द्रे पृथ्वीपुरदरे राज्यश्रीर्भूपत्वलक्ष्मी शोभा धत्ते। किभूते नृपे। विजिता पराभूता विश्वे सर्वे प्रतिभटा वैरिणो येन ॥

त्यक्त्वाशेषकुपक्षिकांश्च कुदृश' किपाकभूमीरुहा-
न्रेलम्बैरिव पारिजातशिखरी यो जन्मिभि शिश्रिये।

येनात्मा शिथिलीभवन्मुनिपथादप्युद्धृतः सूरिणा
संसाराम्बुनिधेरिवोद्धतकुदृग्यादोव्रजव्याकुलात् ॥ १३३ ॥

य श्रीआनन्दविमलसूरि जन्मिभिर्भविकै शिश्रिये श्रित । किं कृत्वा । कुदृश सौगतादीन् च पुनरशेषान् समस्तान् कुपक्षिकान् लुम्पाकप्रमुखान् त्यक्त्वा विमुच्य श्रित । कैरिव । रोलम्बैरिव । यथा भ्रमरै किंपाकनामानो महीरुहा महाकालपादपा विषवृक्षास्तान्विहाय दूरेणापास्य पारिजातशिखरी मन्दारनामा द्रुमो वृक्षविशेष. कश्चित्सेव्यते । अथ वा कल्पवृक्षविशेष । कल्प, पारिजात, मन्दार, हरिचन्दन, सतान, एते पञ्चापि देवद्रुमा । कल्पद्रुमेष्वपि विशेष पारिजात । यथा रघौ—'कल्पद्रुमाणामिव पारिजात' इति । अपि पुनर्येन भगवता शिथिलीभवन् प्रमादपदवी परिगच्छन् यो मुनीना साधूना पन्था मार्गस्तस्मादात्मा स्वजीव उद्धृत । उत्प्रेक्ष्यते—उद्धता उत्कटा ये कुदृशो दुर्वादिन नैयायिकादय परपक्षिका कुमतमतोद्बोधका वा त एव यादोव्रजा दुष्टजलचरनिकरा मकरादयस्तैर्व्याकुलात्संकीर्णपरिपूर्णीभूताद्भयकराद्वा ससारोऽनन्तधाभवपरम्पराभ्रमणरूप स एवापारत्वादम्बुधि. समुद्रस्तस्मादिवोद्धृत पार प्रापित ॥

शुद्धा क्रियामुद्धरतोऽस्य भाविनीमद्भुतप्रवृद्धिस्तमितीव शंसितुम् ।
स्वप्नेऽनुयुक्तेरनु कस्यचिज्जिनध्यातुर्द्वितीयेन्दुरदर्शयन्निजम् ॥ १३४ ॥

जिनस्य श्रीपार्श्वनाथस्य ध्यातुर्ध्यानकर्तु । पार्श्वनाथमन्त्राराधकस्येत्यर्थ । कुमरगिरिसत्कस्य कस्यचित् श्राद्धस्यानुयुक्ते प्रश्नादनु पश्चात्स्वप्ने स्वापजागरावस्थायामुपविष्टस्यैव प्रभो पुर किंचिन्निद्रानिमीलितनयनस्य द्वितीयेन्दु उदयद्द्वितीयादिनचन्द्रः निजमात्मानमदर्शयत् दर्शयति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—इत्यमुना प्रकारेण शसितु कथयितुमिव । इति किम् । मद्वद्यथाद्य विविधातोद्यवादनजननमस्करणमहोत्सवविधानपूर्वकमहमुदितो दिने दिने चन्द्रिकाकलादिभिर्मम वृद्धिर्भाविनी । तथा—शुद्धा निर्दोषा क्रिया यथावत्साधुमार्गानुष्ठानमुद्धरतोऽनुतिष्ठत । विशुद्धक्रियोद्धार विदधत इत्यर्थ । अस्य श्रीआनन्दविमलसूरे प्रकर्षेण शिष्यप्रशिष्यमाहात्म्यादिभिर्वृद्धिर्भवित्री भविष्यतीति । तथा—क्रियोद्धारविवित्सुना सूरीन्द्रेण कश्चित्सिद्धश्रीपार्श्वनाथमन्त्र श्राद्ध प्रथम पृष्टस्तेन च ध्यान विदधता किंचिन्निद्रामुद्रितनेत्रेणाभ्युदयमान द्वितीयाचन्द्र दृष्ट्वा समेत्य प्रभुपुर प्रोचे । यद्यूय द्वितीयाचन्द्र इव दिने दिने वर्धमानाभ्युदयभाजो भविष्यथ, तच्चरितमेव क्रियोद्धार कुरुत, विलम्बो नैव विधेय । तत श्रीआनन्दविमलसूरिणा श्रीहेमविमलसूरिशासनपूर्वं शुद्धक्रिया उद्धृता इति वाद ॥

जैनार्चाश्रमणाद्यभावभणनाम्भ प्लाव्यमानात्मना
जज्ञे द्वीप इव व्रतीशितुरिहोद्धारः क्रियाया नृणाम् ।

विद्यासागरनामवाचकवरो यस्याथ दुर्दृग्गणा-
न्सेनानीरिव चक्रिणो रिपुनृपान्प्राक्स्वस्य वश्यान्व्यधात् ॥ १३५ ॥

इह भरतक्षेत्रदक्षिणार्धमध्यखण्डे व्रतीशितु श्रीआनन्दविमलसूरे क्रियाया' शुद्धानुष्ठानस्योद्धारो विधान नृणा भव्यजनाना द्वीप इवान्तर्जले तटमिव जज्ञे जात । किंभूताना नृणाम् । जेनार्चाना तीर्थकृत्सबन्धिनीना प्रतिमाना, तथा श्रमणाना साधूनामभावमसत्ता सिद्धान्ते क्वापि प्रतिमा प्रोक्ता नास्ति, गुर्जरादिदेशेषु साधव सर्वथा न सन्तीति भणन लुम्पाककटुकमतीना कथनम् । इत्याद्यपरापरकुपक्षिपक्षस्वस्वकपोलकल्पितकुमतवादरूपैरम्भोभि प्रवर्धमाननीरपूरे प्लाव्यमान उपद्रूयमाणो विविधोद्धतकुमतिमतसन तसलिलप्लवे । ब्रुडन्नित्यर्थ । आत्मा येषाम् । अथ क्रियोद्धारानन्तर कियति समये व्यतिक्रान्ते सति अथ पुनर्यस्य सूरेर्विद्यासागर इति नाम यस्य तादृशो वाचकवर उपाध्यायश्रेष्ठ दुर्दृग्गणान् कुमतिसमूहान् स्ववश्यानात्मायत्तान् सूरिशासनविधायिनो व्यधात् कृतवान् । क इव । सेनानीरिव । यथा चक्रिणश्चमूपति रिपुनृपान् प्राक् प्रत्यक् खण्डादिम्लेच्छभूपालान् स्ववश्यान् चक्रवर्तिनिर्देशकारिण कुरुते ॥

प्रातः साधुवृतस्त्वदापणपुरो यो याति सूरीशिता
सम्यक्संयमवान्स पूर्वगणिवत्सेव्यस्त्वयाहर्निशम् ।
स्वप्नेऽस्वप्नगिरेति यं निजगृहे नीत्वातिभक्त्या प्रभु
श्राद्ध कश्चन मण्डपाद्रिवसतिर्भेजे सगोत्रै' समम् ॥ १३६ ॥

कश्चन कोऽपि मण्डपाद्रौ मण्डपाचले वसतिर्गृह यस्य तादृक् श्राद्ध कटुकमतिरास्तिक स्वप्ने स्वापावस्थायामित्यमुना प्रकारेणास्वप्नगिरा पूर्वजसुरवचनेन अतिभक्त्या कृत्वा निजगृहे स्वसौधे नीत्वा समानीय य प्रभु स्वगोत्रै स्वस्वजनै सम भेजे श्राद्धीभूयाराधयति स्म । इति किम् । हे वत्स, त्व तु दुर्वादिव्रातविविधविरुद्धालपनाकर्णनाकलितानेककल्पनाजनितसशीतिव्याकुलीकृतनैकलोककलियुगानुभावात्कटुमतिरसि । तथापि प्रात प्रभाते यामानन्तरमष्टभि साधुभि श्रमणै परिवृत परिकलित य. सूरीशिता सूरीन्द्र त्वदापणस्य तव हट्टस्य पुरोऽग्रे याति गच्छति, स सूरिरस्मिन् कलियुगे सम्यक् संयमवान् । विशुद्धचारित्रकलित त्वया भवताहर्निश निरन्तर पूर्वगणिवत् प्राचीनाचार्य इव सेव्य उपासनीय । 'साङ्गे प्रवचनेऽधीती गणिरनूचानश्च' इति हैम्याम् । तस्याभिज्ञान तव हस्ते कुसुमान्यर्पयामीति जागरणेऽपि पाणौ पुष्पाणि दृष्टवान् स्वजनाना च स्वप्ननिवेदनपूर्वं दर्शितवाश्चेति काव्येऽनुक्तमपि जातत्वाद्वृत्तौ प्रोक्तम् ॥

तम स्तोमप्राये कुनयनगणैर्दारुणतमे
-कलौ श्रीसूरीन्दु. शरणमभवद्यो जनिमताम् ।

मृगारातिव्यालद्विरदशबरव्यूहबहुले
गिरेर्दुःसचारे गहन इव सार्थः पथिजुषाम् ॥ १३७ ॥

य श्रीसूरीन्दुरानन्दविमलसूरिसुधांशुः कलौ पञ्चमारककाले जनिमतां प्राणिनामाश्रयोऽभवद्बभूव। कलौ किंभूते। तमसामज्ञानानां पापानां च स्तोमः समूहस्तेन प्रायो बहुले। पुनः किंभूते। कुनयनानां दुर्वादिनां कुपक्षिकाणां च गणैः परिवारैः दारुणतमे अतिशयेन सुदृशां भयकारिणि। ते हि सगताः सन्तोऽनन्तभवपरम्परां वर्धयन्तीति भीतिहेतवः। क इव। सार्थ इव। यथा सार्थः जनसमुदायः गिरेः पर्वतस्य दुःखेन संचरणं यत्र सः दुःखेनोल्लङ्घयितुं शक्ये तादृशे गहने कान्तारे रविकिरणाप्रवेशे शाखाप्रशाखाभिरेकीभूतविविधवृक्षलक्षप्रदेशे पन्थानं जुषन्ते सेवन्ते इति कृत्वा पथिजुषः पान्थास्तेषामाश्रयो विश्रामस्थानं शरणं भवति। किंभूते गहने। मृगारातयः सिंहाः, व्यालाः भुजगा दुष्टा गजा वा, द्विरदाः पारे हस्तिनः, शबरा भिल्लाः, तेषां व्यूहैः समूहैर्बहुले निर्भरभृते। पुनः किंभूते। तमःस्तोमप्राये अन्धकारभृते। पुनः किंभूते। कुनयनानां दृष्टिविषसर्पाणां गणैर्दारुणतमे अतिभीषणे॥

गभीरिम्णा पाथोनिधिरिव महिम्नापरमरु-
द्गिरिश्चेतोजन्मप्रतिभटतया वा गगनजित्।
प्रसारै रश्मीनां सरसिरुहिणीनामिव पतिः
पवित्रीचक्रे यो विहृतिभिरशेषा अपि दिशः॥ १३८ ॥

यो भगवान् गभीरिम्णा गाम्भीर्येण कृत्वा। उत्प्रेक्ष्यते—पाथोनिधिः समुद्र इव वर्तते। पुनर्महिम्ना माहात्म्येन कृत्वा महतो भावो महिमा। 'लोहितादेर्डित् इमन्' इति सारस्वतसूत्रेण इमन्प्रत्ययः। उत्प्रेक्ष्यते—अपरोऽन्यो मरुतां देवानां गिरिः पर्वतः। अन्यो मेरुरिव। वा पुनरुत्प्रेक्ष्यते—चेतसि जन्मोत्पत्तिर्यस्य स स्मरस्तस्य प्रतिभटतया शत्रुत्वेन गगनजिद्बुद्ध इव। 'बुद्धस्तु सुगतो धर्ममारलोकखजिद्धर्मराजो विज्ञानमातृकः' इति हैम्याम्। समुद्र इव गम्भीरः मेरुरिव महिमावासः। बुद्ध इव कामजेतेत्यर्थः। तथा यो गुरुर्विहृतिभिः स्वविहारैः कृत्वा अशेषाः समस्ता अपि चतस्रः पूर्वापश्चिमादक्षिणोत्तरालक्षणा दिशः पवित्रीचक्रे पावनीकृतवान्। क इव। पतिरिव। यथा सरसिरुहिणीनां पद्मिनीनां पतिर्भर्ता सूर्यः रश्मीनां स्वकिरणानां प्रसारैर्विस्तारणैः कृत्वा सर्वाशाः पुनाति पवित्रयति॥

यो दक्षिणावर्त इव स्रवन्तीपतिप्लवे कम्बुकदम्बकेन।
वाचयमानां निवहेन पृथ्वीपीठे परीतो विजहार सूरी॥ १३९ ॥

यः श्रीआनन्दविमलसूरिः वाचयमानां मुनीनां निवहेन वृन्देन परीतः परिवृतः सन् पृथ्वीपीठे भूमण्डले विजहार विहारं कृतवान्। क इव। दक्षिणावर्त इव दक्षिणे

पार्श्वे आवर्त कुण्डलनालक्षणो यस्य तादृश· शङ्ख कम्बूना वामावर्तवतां शङ्खाना कदम्बेन गणेन परिवृत स्रवन्तीना नदीना पत्युर्भर्तु समुद्रस्य पय प्लवे नीरपूरे विहरति विचरति ॥

भागीरथीव यद्ब्राह्मी पुनीते भुवनत्रयम् ।
परं विशेषः कोऽप्यस्या निम्नगा न कदाचन ॥ १४० ॥

यद्ब्राह्मी यस्य वाणी भुवनत्रय त्रैलोक्य पुनीते त्रिजगज्जनान् पवित्रीकुरुते । केव । भागीरथीव । यथा गङ्गा त्रिभिर्निजै प्रवाहै त्रिस्रोतस्त्वेन त्रिभुवन स्वर्गपातालभूमीत्रय पवित्रयति। यथा—'विबुधानन्दमन्दिर वन्दे रसान्तरप्रौढम्' इति चम्पूकथायाम् । विबुधाना देवानामानन्दमन्दिर प्रमोदनमित्यर्थात्स्वर्गमार्गप्रवृत्तम् । 'नदत्याकाशगङ्गाया स्रोतस्युद्दामदिग्गजे' इत्यपि रघौ । तथा रसाया पृथिव्याम्, तथा अन्तरे स्वभ्रे अर्थात्पाताले प्रकर्षेण ऊढम्–इति चम्पूवृत्ति । एतद्विशेषणेन त्रैलोक्येऽपि त्रिभि प्रवाहैर्गङ्गा प्रवहतीति कविसमय । परमस्य ब्राह्मया कोऽप्यद्भुतवैभव. अस्या विशेषोऽस्ति यत्कदाचन कस्मिन्नपि काले निम्नगा निम्न नीचैरवध गच्छतीति तादृशी न, गङ्गा तु निम्नगा । अथ च यस्य ब्राह्मी सरस्वती सरित् गङ्गेव त्रिभुवन पुनीते । पर केवलमस्या कोऽप्याश्चर्यकारी विशेष । यद्गङ्गा त्रिभि स्रोतोभि त्रिभुवनम् । इय तु एकेन स्रोतसा वचोनैरन्तर्येऽपि स्रोत शब्द –इति टिप्पनके । पवित्रयति निम्नगापि नेत्यर्थध्वनि ॥

ये कर्णाभरणीबभूवुरनिश विश्वत्रयीजन्मिना
सान्द्रोन्निद्रितचन्द्रिका इव शुचीचक्रुस्त्रिलोकीमपि ।
यान्सस्तोतुमिवाभवद्भुजगराट्जिह्वासहस्रद्वय-
स्तेषा सूरिपुरंदर स समभूदेको गुणाना निधिः ॥ १४१ ॥

स विशुद्धक्रियोद्धारकारकत्वेन जगद्विख्यात सूरिपुरदर श्रीआनन्दविमलसूरीन्द्र. तेषा विश्वाह्लादविधायिना पूर्वोक्तविशेषणविशिष्टाना वा गुणानामेकोऽद्वितीयत्वेन निधिर्निधान समभूत् सम्यक् जात । ते के । ये गुणा अनिश निरन्तर विश्वत्रयीजन्मिना त्रैलोक्योत्पत्तिभाजा सुरासुरनराणा कर्णाभरणीबभूवु कर्णपूरता प्रापु । त्रैलोक्यलोका सोत्कण्ठमहर्निशमाकर्णयन्ति स्मेत्यर्थ । पुनर्ये गुणास्त्रिलोकी जगत्रयीमपि शुचीचक्रु धवलयन्ति स्म । का इव । सान्द्रा नीरन्ध्रा बहला उन्निद्रिता दिवस्पृथिव्योर्विस्तृता चन्द्रिकाश्चन्द्रज्योत्स्ना इव । यथा चन्द्रिका भुवन श्वेतयति । पुनर्यान् गुणान्सस्तोतु स्तुतिगोचरीकर्तु भुजगराट् शेषनागेन्द्र जिह्वाना रसज्ञाना सहस्रयोर्दशशत्योर्द्वय युगल विशतिशती यस्य तादृश आसीत् ॥

अश्रोत्रै श्रोतुकामैर्भुजगपरिवृढैर्यज्जगद्गीतकीर्ति
शब्दाधिष्ठानसृष्ट्यै शतदलनिलयो याचितस्ता चिकीर्षु ।

न्याय्या नासौ मयातिक्रमितुमिह जगत्सर्गभङ्गीव्यवस्था
शक्तिं शब्दं ग्रहीतुं किमिति स कृतवानेव तद्दृष्टिसर्गे: ॥ १४२ ॥

स जगत्सृष्टिनिर्माणकर्मकर्मठत्वेन प्रसिद्ध. शतानि शतसंख्याकानि दलानि पत्राणि यत्र तादृशं 'परं शतसहस्राभ्यां पत्रं राजीवपुष्करे' इति हैमीवचनात् कमलं निलयं गृहं यस्य। 'ताम्यस्तामरसान्तरालवसतिर्देवः स्वयंभूरभूत्' इति खण्डप्रशस्तौ। ब्रह्मा तद्दृष्टिसर्गे तेषां नागेन्द्राणां दृष्टीनां लोचनानां सर्गे सृष्टौ निर्माणे एव। उत्प्रेक्ष्यते—इति हेतो किमु शब्दं ग्रहीतुं श्रोतुमित्यर्थ। शक्तिं सामर्थ्यं कृतवानिव। दृक्कर्णा कृता इत्यर्थ। इति किम्। यदिह जगति असौ मत्कृता जगतो विश्वस्य सर्गस्य सृष्टेर्भङ्गी रचना तस्या व्यवस्था स्थापना परिपाटी वा मयैव ब्रह्मणा कर्त्रा अतिक्रमितुमुल्लङ्घयितुं न न्याय्या न युक्तिमती उचिता। योग्येति यावत्। ब्रह्मा किं चिकीर्षु.। तां कर्णसृष्टिं चिकीर्षुः कर्तुमिच्छु'। अश्रोत्रै. श्रवणरहितैर्भुजगपरिवृढैर्नागनायकैः शब्दाधिष्ठानानां कर्णानाम्। 'श्रुतौ श्रवः शब्दाधिष्ठानं पेजूषमहानादध्वनिग्रहाः। श्रोत्रं श्रवणं च' इति हैम्याम्। सृष्टयै नवीननिर्माणाय याचितोऽभ्यर्थित' सन्। किंभूतैर्नागेन्द्रै किं कर्तुकामै। यस्य श्रीआनन्दविमलसूरेर्जगद्भिस्तात्स्थ्यात्तद्व्यपदेश इति न्यायाज्जगतां जनै सुरासुरनागनागरकिंनरविद्याधरसिद्धसमाजमिथुनै. सानन्दं गीतां मधुरध्वनिभिर्गानगोचरीकृतां कीर्तिं श्रोतुकामैराकर्णयितुमभिलषद्भि ॥

भूरेषा किमु चन्द्रचन्दनरसैरालिप्यते सर्वतो
दुग्धाब्धिप्रसरत्तरङ्गितपय:पूरैरिवाप्लाव्यते।
क्षोदैर्मौक्तिकजैर्विलीनतुहिनै कुन्दैरुतापूर्यते
यत्कीर्तिं प्रसृतां विभाव्य विबुधैरित्यन्तरारेक्यते ॥ १४३ ॥

यस्यानन्दविमलसूरे प्रसृतां भूमण्डले विस्तृतां कीर्तिं विभाव्यालोक्य विबुधै: पण्डितैरित्यमुना प्रकारेण अन्तश्चित्तमध्ये आरेक्यते विचार्यते। 'रेकृङ् शकुङ् शङ्कायाम्' इत्यस्य धातो प्रयोग। इति किम्। एषा भूर्भूमी। उत्प्रेक्ष्यते—चन्द्रचन्दनरसै. कर्पूराकलितश्रीखण्डद्रुमद्रवै सर्वत' सर्वेष्वपि प्रदेशेषु आलिप्यते किमु धवलीक्रियत इव। अथवा—दुग्धाब्धे क्षीरसमुद्रस्य प्रसरद्भिर्विस्तारं गच्छद्भिस्तरङ्गितै कल्लोलमालाकलितैर्भवद्भिस्तरङ्गा संजाता एष्विति वा तादृशै पय पूरैर्जलप्लवै उत्प्रेक्ष्यते। आप्लाव्यत इव। स्वमध्यगतेव क्रियते। सर्वाणि सर्वेललमयी विधीयते। उताथवा मौक्तिकेभ्यो मुक्ताफलेभ्यो जायन्ते स्मेति मौक्तिकजै क्षोदैश्चूर्णैरिव। चूर्णीकृतमुक्ताभि पूरितेव। उताथ वा विलीनैर्द्रवीभूतैस्तुहिनैर्हिमैर्वा आपूर्यते। अथ वा कुन्दैर्विनिद्रमुचकुन्दकुसुमैर्वा आपूर्यते निर्भरं म्रियते इत्यारेकास्वान्ते क्रियते। 'संदेहद्वापरारेका' इति हैम्याम्। यत्र संदेहस्तत्रैव विचार.॥ इति श्रीआनन्दविमलसूरि.॥

विजयदानमुमुक्षुपुरंदरः पदममुष्य तत. समभूषयत् ।
उदयभूमिभृतः शिखरं शरद्विशददीप्तिरिवाम्बरकेतन ॥ १४४ ॥

ततोऽनन्तर विजयदाननामा मुमुक्षूणा श्रमणाना मध्ये पुरदर इन्द्र अमुष्य श्रीआनन्दविमलसूरे पद पट्ट समभूषयत्सम्यक् प्रकारेणालकरोति स्म । क इव । अम्बरकेतन इव । यथा भास्वानुदयाचलस्य शृङ्ग शिखर भूषयति । 'गगनाध्वजाध्वगा' इति हैम्याम् । पर्यायपरिवर्तनात् । अम्बरकेतन किंभूत । शरदा मेघापगमेन विशदा निर्मला जलधररोधाभावादतिदीप्ता दीप्ति कान्तिर्यस्य ॥

आज्ञा यस्य विधाय मूर्धनि मुदा शीर्षामिवाप्तप्रभो
सौराष्ट्रेषु जगर्षिनामविबुधाधीशा विहारैर्निजैः ।
लुम्पाकान्परिवर्तमारुत इव प्रोन्मूल्य मूलाद्रुमा-
न्सम्यक्त्वाख्यकृषिं सुखं कुलवती चक्रे नभोम्भोदवत् ॥१४५॥

जगर्षिनामान जग उऋषिरिति नामाभिधान येषा तादृशा विबुधाधीशा पण्डितमण्डलाखण्डला सौराष्ट्रेषु सम्यक्त्वमित्याख्या नाम यस्यास्तादृशी कृषि कर्षण सुख निरुपद्रव यथा स्यात्तथा फलवती सफला चक्रे । करोति स्म । क इव । नभोम्भोद इव । यथा श्रावणमेघ कृषि कर्षण विशेषात्षष्टिक्यव्रीहिजातिसफला कुरुते । किं कृत्वा । लुम्पाकान् 'लूका' इत्यभिधानान् कुपाक्षिकान् मूलात्पादादारभ्य प्रोन्मूल्य मूलादुन्मूलयित्वा । कानिव । द्रुमानिव । यथा परिवर्तस्य कल्पान्तकालस्य मारुत पवन तरून् मूलाद्बुध्नादुन्मूलयति । स्थानकात् कृष्ट्वा बहि क्षिपति । कै । निजैरात्मीयैर्विहारैर्विचरणै । पवनोऽपि स्वप्रचाररहोभि द्रुमाणा क्षुद्रतरूणा तृणानामुन्मूलनेन ससार । अथ वा 'नीदण' इति लोकप्रसिद्धेन कृत्वा कृषि सफला स्यात् । विहारा । किं कृत्वा । यस्य श्रीविजयदानसूरे आज्ञामादेश मुदा हर्षेण मूर्धनि स्वमस्तके विधाय कृत्वा । कामिव । शीर्षामिव । यथा आप्तप्रभोरर्हद्भट्टारकस्य आप्तस्तीर्थंकर स चासौ प्रभुश्च स्वामी भुवनाधीशस्तस्य शीर्षा 'शेषा' इति प्रसिद्धा कश्चिद्भाग्यवान् लब्ध्वा मौलौ धत्ते ॥

प्राबोधयद्दुःशकनैकतीव्रतपोमिहाप्तोक्तिकृतोक्तियुक्तिभि ।
स तत्र लुम्पाकजनं यतीन्द्रो भास्वानिवाम्भोजवन मरीचिभिः ॥१४६॥

स यतीन्द्रो जगर्षिप्रज्ञासस्तत्र सौराष्ट्रमण्डले लुम्पाकजन लुकामतभावितलोक प्राबोधयत् बोधयति स्म । काभि । आप्तोक्ति सिद्धान्तस्तेन कृता निर्मिता या उक्तीना युक्तयस्ताभि' । किंभूत' । सतीव्राण्यतिदुष्कराणि चतुर्विधारप्रत्याख्यानरूपपञ्चषष्ठसप्ताष्टनवदशाद्युपवसनरूपाणि तपासि तान्येव प्रतापस्तेपा वा प्रतापस्तमाविभ्रत्कलयन् । क इव । भास्वानिव । यथा भानुभान् मरीचिभि. कान्तिभि. कृत्वा अम्भोजवन कमलकानन प्रबोधयति विकासयति ॥

यद्वाचा गलराजमन्त्रिमुकुटो निर्माप्य षाण्मासिकीं
मुक्तिं सिद्धगिरौ व्यधाद्भरतवद्यात्रां समं यात्रिकैः ।
पञ्चाक्षीं दमितुं च पञ्चविकृतीस्तत्याज यः सर्वदा
प्राणश्यंस्तरणेर्ग्रहा इव पुनर्यस्योदये दुर्दृशः ॥ १४७ ॥

यस्य श्रीविजयदानसूरेर्वाचा अर्थादुपदेशेन कृत्वा गलराज इति नाम्ना मन्त्रिषु प्रधानेषु मुकुटः कोटीरः गलराजः । अथ वा 'गलो महतो' इति लोके प्रसिद्धः । स षट्सु मासेषु भवा षाण्मासिकी । षण्मासान् यावदित्यर्थः । मुक्तिं 'मुगतउ' इति प्रसिद्धा केनापि कस्यापि पार्श्वे शुल्कद्रविणं न मार्गणीयम् अहमेव श्रीमदुक्तं यथेप्सितं द्रव्यं दास्यामीत्यधिपस्य प्रोक्त्वा या यात्रिकाणां यात्रा कार्यते सा मुक्तिरिति तां निर्माप्य कारयित्वा सिद्धगिरौ श्रीशत्रुंजये भरतवत् ऋषभदेवनन्दनप्रथमचक्रवर्तिसंघपतेरार्षभिरिव यात्रिकैर्यात्रां कर्तुमागतैः संघजनैः समं सार्वं यात्रां व्यधाच्चकार । च पुनर्यः सूरिः सर्वदा यावज्जीवं पञ्चविकृतीस्तत्याज । अहासीज्जहौ । उत्प्रेक्ष्यते—पञ्चानामक्षाणां समाहारः पञ्चाक्षी पञ्चेन्द्रियाणि तां दमितुं यन्त्रयितुम् अथवा स्ववशीकर्तुं किमु । इति गर्भितोत्प्रेक्षा । पुनर्यस्य सूरेरुदये माहात्म्यप्रादुर्भावे समागमनसमये वा दुर्दृशः कुपाक्षिकाः प्राणश्यन् पलायिताः । क इव । ग्रहा इव । यथा तरणेर्भानोरुदये ग्रहा उपलक्षणान्नक्षत्रताराः प्रणश्यन्ति ॥

रत्नानामिव रोहणोऽम्बुरुहिणीप्रेयानिव ज्योतिषां
विन्ध्याद्रिः करिणामिवामरगिरिः स्वर्भूरुहाणामिव ।
लब्धीनां वसुभूतिनन्दन इवाम्भोधिः सुधानामिव
श्रीमत्सूरिशतक्रतुर्भुवि चिरं जीयाद्गुणानां गृहम् ॥ १४८ ॥

श्रीमन्तो गणलक्ष्मीशालिनः शोभाभाजो वा ये सूरय आचार्यास्तेषु तेषां मध्ये वा अद्वैतैश्वर्यकलितत्वेन शतक्रतुरिन्द्र इव । इन्द्रः श्रीविजयदानसूरिर्भुवि पृथिव्यां चिरं गलितावधिकालं जीयाद्विजयताम् । किंभूतः । गुणानां शमदमादीनां गृहं वासः वेश्म । क इव । रोहण इव । यथा रोहणो रत्नाचलो रत्नानां मणीनां गृहम् । 'ये रत्नाचलवासिनो हि पुरुषास्तेषां न रत्नोद्यमः' इत्युक्तेः । पुनः क इव । अम्बुरुहिणीनां प्रेयानिव यथा कमलिनीनां भर्ता भानुर्ज्योतिषां किरणानां गृहम् । पुनः क इव । विन्ध्याद्रिरिव । यथा विन्ध्याचलः करिणां गजानां गृहं स्थानम् । पुनः क इव । अमरगिरिरिव । यथा देवानां पर्वतो मेरुः स्वर्भूरुहाणां कल्पवृक्षाणां स्थानम् । पुनः क इव । वसुभूतिनन्दन इव । यथा वसुभूतिनाम्नो ब्राह्मणस्य पुत्रः श्रीगौतमस्वामी लब्धीनामक्षीणमहानसीप्रमुखाणां तपःसिद्धिविशेषाणां स्थानम् । पुनः क इव । अम्भोधिरिव । यथा समुद्रः सुधानां समुद्रमध्योत्पन्नत्वेन पीयूषाणां स्थानम् ॥

य आसूत शिवाह्वसाधुमघवा सौभाग्यदेवी पुनः
पुत्रं कोविदसिंहसीहविमलान्तेवासिनामग्रिमम् ।
तद्ब्राह्मी क्रमसेविदेवविमलव्यावर्णिते हीरयु-
क्सौभाग्याभिधहीरसूरिचरिते सर्गश्चतुर्थोऽभवत् ॥ १४९ ॥

इति श्रीसीहविमलगणिशिष्यपण्डितदेवविमलगणिविरचिते हीरसौभाग्यनाम्नि महाकाव्ये श्रीमन्महावीरदेवपट्टपरम्परावर्णनो नाम चतुर्थः सर्गः ॥

तेन ब्राह्म्या वाग्वादिन्या क्रमौ सेवते आराधयतीत्येवंशीलेन विशेषेण आसामस्त्येन जन्मादिप्रारम्भं मर्यादीकृत्य वर्णनागोचरीकृते विरचिते हीरसौभाग्यनाम्नि महाकाव्ये श्रीमन्महावीरपट्टपरम्परावर्णनो नाम चतुर्थः सर्गः अभवद्बभूव ॥

इति पण्डितश्रीसीहविमलगणिविरचितायां स्वोपज्ञहीरसौभाग्यकाव्यवृत्तौ श्रीमन्महावीरदेवमारभ्य विजयदानसूरीन्द्रं यावत्पट्टपरम्पराप्रादुर्भवनो नाम चतुर्थः सर्गः ॥

पञ्चमः सर्गः ।

आजगाम विहरन्स धरित्र्यां पत्तने विजयदानमुनीन्द्रः ।
राजहंस इव जह्नुसुतायाः प्रोल्लसत्कमलशालिनि नीरे ॥ १ ॥

अथ चतुर्थसर्गानन्तरं पञ्चमसर्गप्रारम्भे स पूर्वं व्यावर्णितस्वरूपो विजयदाननामा मुनीन्द्रः साधुशक्रो धरित्र्यां गुर्जरदेशविशेषोऽभिधानं तत्र विहरन् ग्रामानुग्रामं विचरन् सुखं सुखेन विहारं कुर्वन् पत्तने अणहिल्लपाटकाभिधाने पुटभेदने आजगाम आगत्य समवसृतः । किंभूते पत्तने । प्रोल्लसन्ती वृद्धिं प्राप्नुवन्ती कमला लक्ष्मीस्तया शालिनि शोभनशीले । तत्पुरुषे ह्रस्वत्वम् । अथ वा प्रकर्षेण निरन्तरतया वासस्थानत्वादुल्लसन्ती हृष्यमाणा कमला श्रीर्यत्र तथा शोभनशीले । क इव । राजहंस इव । यथा राजमरालो जह्नुसुताया गङ्गाया नीरे आगच्छति समायाति । किंभूते नीरे । प्रोल्लसन्ति विजृम्भमाणानि यानि कमलानि तैः शालते इत्येवंशीले शोभाकलिते । 'महानन्दसाराराजमरालायार्हते नमः' इति सकलार्हत्प्रतिष्ठाने ॥

साम्प्रतीनयुगजन्तुपवित्रीकर्तुरर्हत इव व्रतिभर्तुः ।
आगमं श्रवणगोचरयित्वा नागरा हृदि ननन्दुरमन्दम् ॥ २ ॥

नागराः पत्तनश्राद्धजना हृदि हृदये अमन्दं बहु ननन्दुर्जहृषुः । 'परिचरणामन्दनन्दन्नखेन्दुः' इति नैषधे । किं कृत्वा । आगममागमनं श्रवणयोः कर्णयोर्गोचरयित्वा गोचरं विधाय । श्रुत्वेत्यर्थः । कस्य । व्रतिभर्तुर्विजयदानसूरेः । उत्प्रेक्ष्यते—साम्प्रतीनः आधुनिको

युग कलिकाल तस्य तस्मिन् वा ये जन्तवः प्राणिनस्तान् पवित्रीकर्तुं पावनीकरणशीलस्य। शीले तृन्। अर्हतस्तीर्थंकरस्येव॥

व्याहृता मितमधु स्पृहयद्भिर्नागरैरुपगतैर्गणधारी।
दानवारि मधुकृन्निकुरम्बैर्गन्धसिन्धुर इवैष नि(सि)षेवे॥ ३॥

आगतैः समायातैर्नागरैः पत्तनसत्कजनैरेष विजयदानसूरिर्निषेवे(?)भेजे। किं कुर्वद्भिः। व्याहृतं सूरिवचस्तदेवामितं प्रमाणरहितं मधु क्षौद्रं स्पृहयद्भिः। 'अमितं मधु तत्कथा मम श्रवणप्राघुणकीकृता जनैः' इति नैषधे। कैरिव। मधुकृन्निकुरम्बकैरिव। यथा भृङ्गगणैः गन्धेनोपलक्षितः सिन्धुरो वारणो गन्धहस्ती निषेव्यते। किं कुर्वद्भिः। दानवारि मदाम्भः काङ्क्षद्भिः॥

सूरिशक्रपरिषत्कृतभूषैस्तद्गवेषणरसादनिमेषैः।
वाक्सुधारसपिबैः पुरलोकैर्भूगतैरिव बभे सुरलोकैः॥ ४॥

पुरलोकैर्नागरजनैर्बभे शुशुभे। किंभूतैः पुरलोकैः। सूरिशक्रस्याचार्यपुरंदरस्य परिषत्सभा। 'पर्षत्परिषदा सह' इति शब्दप्रभेदे। तत्र कृता निर्मिता भूषा शोभा यैस्तैः। पुनः किंभूतैः। तस्य सूरीन्द्रस्य अर्थाद्गुरुमुखस्य यद्गवेषणं दर्शनं तस्य रसादनुरागान्न विद्यते निमेषो नेत्रनिमीलनं येषाम्। पुनः किंभूतैः। वाक् गुरोर्वाणी सैव सुधारसोऽमृतनिःस्यन्दः तं पिबन्तीति। उत्प्रेक्ष्यते—भूगतैः पृथ्वीप्राप्तैर्भूमौ समेतैर्वा पुरा देवी एव जनास्तैरिव। तेऽपि शक्रसभाविहितशोभा निमेषरहिता पीयूषपायिनश्च भवन्ति॥

आत्मनामिव वतंसविधित्सात्युत्सुकैर्विकचकोकनदेन।
पौरमौलिभिरचुम्ब्यत सूरेः संमदात्पदयुगं युगबाहोः॥ ५॥

पौरमौलिभिर्नागरोत्तमाङ्गैः संमदादानन्दात्सूरेर्विजयदानगुरोः पदयुगं चरणद्वन्द्वमचुम्ब्यत। पदयोर्नम्रीभूत इत्यर्थः। किंभूतस्य गुरोः। युगवद्धूसर इव दीर्घौ बाहू यस्य। आजानुबाहुत्वादिदं विशेषणम्। उत्प्रेक्ष्यते—आत्मना स्वेषां विकचेन स्मितेन कोकनदेन रक्तोत्पलेन वतंसस्य शेखरस्य या विधित्सा कर्तुमिच्छा तत्रातिशयेन उत्सुकैरुत्कण्ठितैरिव। 'वष्टि भागुरिः—' इति सूत्रेण अवोपसर्गस्याकारस्य लोपः॥ इति गुरोः पौरागमनवन्दने॥

आगमं गणधरस्य कुमारो ज्ञातवानथ मिथो जनवाग्भिः।
कोकपोत इव नक्तविरामे ताम्रचूडवचनैस्तपनस्य॥ ६॥

अथ गुरोरागमनानन्तरं पूर्वव्यावर्णितस्वरूपो हीरकुमारो मिथः परस्परं जनानां नागरिकलोकानां वाग्भिर्वचनरचनाभिर्गणधरस्य विजयदानसूरेर्गच्छनायकस्यागमं पत्तनोपाश्रयसंसरणं ज्ञातवान् बुबुधे। क इव। कोकपोत इव। यथा चक्रवाकबालकः नक्तविरामे निशात्यये ताम्रचूडानां कुक्कुटानां वचनैर्भाषितैस्तपनस्यागमसमुदयं जानाति॥

बालसाल इव कोरकभूषामुद्वहन्वपुषि कण्टकलेखाम् ।
त मुदा नमसितुं स्पृहयन्सोऽध्यास सारथिसनाथरथाङ्कम् ॥ ७ ॥

स हीरकुमार सारथिना सूतेन सनाथ सयुक्तो यो रथ स्यन्दनस्तस्याङ्कमुत्सङ्गम् । मध्यमित्यर्थः । अध्यास अधिरोहति स्म । कि कुर्वन् । स्पृहयन् काङ्क्षन् । कि कर्तुम् । त गुरु नमसितु नमस्कर्तुम् । 'नमसितुमना यन्नाम स्यान्ननाम्न न पूषणम्' इति नैषधे । कया । मुदा हर्षेण । कि कुर्वन् । वपुषि शरीरे कण्टकलेखा रोमाञ्चराजीम् । 'रोमाञ्च कण्टको रोमविकारो रोमहर्षणम्' इति हैम्याम् । उद्वहन् धारयन् । क इव । बालसाल इव । यथा नवतरु कोरकाणा कलिकाना मञ्जरीणा भूषा शोभामुद्वहते ॥

रहसास्य मनसो विभुवीक्षोत्कण्ठितस्य दधता किमु मूर्तिम् ।
संचरन्पथि रथेन स तेन प्राप्तवानुपमुनीन्द्रनिकेतम् ॥ ८ ॥

स हीरकुमारस्तेन पत्तनागमनसमये व्यावर्णितेन रथेन शताङ्गेन पथि पत्तनमध्यमार्गे सचरन् प्रचलन्नुपमुनीन्द्रनिकेत गुरोरुपाश्रयसमीप प्राप्तवान् समायात । उत्प्रेक्ष्यते—मूर्ति शरीर दधता बिभ्रता विभो सूरेर्वीक्षा दर्शन तत्रोत्कण्ठितस्यात्युत्सुकितस्यास्य कुमारस्य मनसश्चित्तस्य रहसा वेगेनेव रथेनेत्यसावुत्प्रेक्षा ॥

स्यन्दनान्मणिहिरण्यवरेण्यश्रीजुषः प्रमदमेदुरिताङ्गः ।
स्वर्गिवर्ग इव नाकिविमानादुत्ततार भुवि हीरकुमारः ॥ ९ ॥

हीरकुमार स्यन्दनाद्रथाद्भुवि पृथिव्यामुत्ततार उत्तरति स्म । गुरु वन्दितुमिति शेष । किभूत कुमार । प्रमदेन हर्षेण मेदुरित पुष्टिप्राप्त पुष्ट जात वा अङ्ग शरीर यस्य । स्यन्दनात्कस्मात्क इव । नाकिविमानात् स्वर्गिवर्ग इव । यथा देवयानाद्देवव्रजो भूमौ उत्तरसामवसरणस्थ जिन नन्तुमिति शेष । किभूताद्रथाद्विमानाच्च । मणिभी रत्नैर्हिरण्यै सुवर्णैर्वरेण्या प्रकृष्टा श्रिय जुषन्ते सेवते इति ॥

सूरिवक्त्रविधुवीक्षणजन्मानन्ददुग्धनिधिफेन इवोद्यन् ।
चन्द्रिकाच्छुरितरुग्दशनानामानने स्मितमनेन वितेने ॥ १० ॥

अनेन हीरकुमारेण आनने स्वमुखे स्मितमीषद्धसित वितेने विदधे चक्रे । किभूत स्मितम् । दशनाना दन्ताना चन्द्रिकया दीप्त्या छुरिता व्याप्ता । 'दशनचन्द्रिकया व्यवभासितम्' इति । तथा 'चन्द्रच्छुरित वपु' इति पाण्डवचरित्रे । रुक्कान्तिर्यस्य तत् । उत्प्रेक्ष्यते—उद्यन् प्रकटीभवन् सूरेर्विजयदानगुरोर्वक्त्र मुखमेव विधुश्चन्द्रस्तस्य वीक्षणाद्दर्शनाज्जन्मोत्पत्तिर्यस्य तादृशो य आनन्दो हर्ष स एव दुग्धनिधि क्षीरसमुद्रस्तस्य फेनो डिण्डीर इव ॥

सूरिराजचरणाम्बुजयुग्मे नेमुषो मुखममुष्य बभासे ।
आगतो मिलितुमत्र वसन्तीं जामिमात्मन इव श्रियमिन्दुः ॥ ११ ॥

अमुष्य हीरकुमारस्य मुख वदन बभासे राजते स्म । अमुष्य कि चक्रुष । नेमुष प्रणतस्य । क्व । सूरिराजस्य विजयदानमुनीन्द्रस्य चरणौ पादावेवाम्बुजे कमले तयोर्युग्मे द्वन्द्वे । उत्प्रेक्ष्यते—अत्र गुरुपादाम्बुजे वसन्ती नित्यस्थायुका वासिनीमात्मन स्वस्य जामि भगिनी श्रिय लक्ष्मी मिलितुमिन्दुश्चन्द्र इवागत समायात । हीरकुमारवदनस्य पार्वणरोहिणीरमणस्य समानत्वादियमुपमा । चन्द्रलक्ष्म्योर्द्वयोरपि समुद्रोत्पन्नत्वेन भ्रातृभगिन्योर्व्यवहार । 'रत्नाकरस्तव पिता कमले निवासो भ्राता सुधामयतनु. पतिरादिदेव । कि देवि केन कमले वद शिक्षितासि सारङ्गशृङ्गकुटिलानि विचेष्टितानि ॥' इति सूक्ते ॥

भाति तत्पदरजोऽस्य ललाटे पूर्वमेव तिलकं कृतमेतत् ।
त्वय्यथ त्वरितमेव समेष्ये भाषितुं किमिति तत्पदलक्ष्म्या ॥ १२ ॥

तस्य गुरो पदस्य चरणस्य रजो रेणु अस्य हीरकुमारस्य भाले ललाटपट्टे राजते । उत्प्रेक्ष्यते—तत्पदलक्ष्म्या विजयदानसूरिपट्टश्रिया इत्यमुना प्रकारेण भाषितु वक्तु पूर्व प्रथममेव एतत्प्रत्यक्षलक्ष्य किमु तिलक विशेषक कृत रचितमिव । इति कि यत् अथ एतस्मात्सूरे सकाशादह त्वयि विषये त्वरित शीघ्रमेव समेष्ये समागमिष्यामि समेष्ये । अयम् 'ईङच्' गतौ दिवादिको धातुरात्मनेपदी च ॥

तस्य लोचनपथे पृथुकेन्द्रस्तस्थिवानथ यथासनमेषः ।
सत्क्रियेव विधिना परिषत्सा तेन काचिदपुषच्च विभूषाम् ॥ १३ ॥

अथ वन्दनविधेरनन्तरम् एष हीरकुमारलक्षण पृथुकेन्द्र कुमारपुरदरस्तस्य सूरेर्लोचनयोर्नयनयो पथे मार्गे । पथशब्दोऽकारान्तोऽप्यस्ति । 'यथा क पथ स्मृत' इति । 'तथापथ पथि स्मृत' इति शब्दप्रभेदे । नकारान्तो वायम् । तत्र टाङका इति डप्रत्यय । गुरोरग्रे इत्यर्थ । तस्थिवानुपविष्ट. । कथम् । यथासन यथास्थानम् आस्यते उपविश्यते अस्मिन् प्रदेशे इत्यासनम् । पुन —सा परिषत् सभा तेन हीरकुमारेण काचिदपूर्वा विभूषा शोभामपुषत् पुष्णाति स्म । केव । सत्क्रियेव । यथा शोभनमनुष्ठान विधिना शास्त्रोक्तप्रकारेण कृत्वा शोभते ॥ इति हीरकुमारागमनगुरुवन्दने ॥

देशना शमवतां शतमन्युः स प्रबोधयितुमङ्गिसमाजम् ।
प्रादिशद्वरयिता वसतीना कौमुदीमिव वन कुमुदानाम् ॥ १४ ॥

स महावीरपट्टपरम्परायातो विजयदानसूरि नामा शमवतामुपशमिना साधून मध्ये शतमन्यु शतक्रतु शक्र देशना धर्मोपदेश प्रादिशद्ददौ । व्याख्यान करोति स्मेत्यर्थ । कि कर्तुम् । अङ्गिना भव्यप्रगणिना समाज सभा प्रबोधयितु धर्मे स्थापयितुम् । क इव । वरयितेव । यथा वसतीना रात्रीणा कान्तश्चन्द्र कुमुदाना कैरवाणा वन काननमाकर वा प्रतिबोधयितु विकाशयितु कौमुदी चन्द्रिका प्रदिशति । विस्तारयतीत्यर्थ ॥

इन्द्रवारणमिवेयमसारा संसृतिः कृतदुरन्तविकारा ।
पङ्किलावट इवात्र निमग्ना निर्गमेन भविनः प्रभवन्ति ॥ १५ ॥

भो भव्याः, इयं संसृतिः संसार इन्द्रवारणनाम कटुकं फलं तद्वदसारा। इन्द्रवारणफलं हि बहिर्दृश्यमानं रम्यं परं मध्ये निःसारम् अतिकटुकतया केनापि खादितुमशक्यत्वाद्विषफलवत् तथा संसृतिरपि । किंभूता संसृतिः । कृतो निष्पादितो दुर्दुष्टोऽनन्तदुःखदायकत्वेन अन्तोऽवसानं यस्य तादृशो विकारो विकृतिर्यया । फलमपि दुष्टविकृतिकृत् । तथा अत्र संसारे निमग्ना ब्रूडिताः । पतिता इत्यर्थः । भविनो जीवा निर्गमे निःसरणे विषये न प्रभवन्ति नैव समर्थीभवन्ति । निगोदादिष्वनन्तपुद्गलपरावर्तकर्तृत्वेन । कस्मिन्निव । पङ्किलावट इव । यथा जम्बालजालाकलितकूपे निमग्ना निमज्य स्थिता जन्तवो निर्गन्तुं न प्रभवन्ति ॥

नारकादिगतयोऽत्र चतस्रः संस्फुरन्त्यसुमतामिव पुर्यः ।
सन्ति भूपतिपथा इव लक्षा योनयश्चतुरशीतिरमूषु ॥ १६ ॥

भो भव्याः, अत्र संसृतौ असुमतां जन्तूनां चतस्रश्चतुःसंख्याका नारकादिगतयः । 'नरकस्तु नारकः स्यान्निरयो दुर्गतिश्च सः' इति हैम्याम् । आदिशब्दात्तिर्यङ्नरसुरलक्षणा गतयो गमनस्थानानि संस्फुरन्ति प्रकाशीभावं भजन्ति । का इव । पुर्य इव । यथा जन्तूनां वासस्थाना नगर्यो दृश्यन्ते । पुनरमूषु चतुर्गतिषु चतुरशीतिलक्षा योनयो जीवानामुत्पादस्थानकानि सन्ति वर्तन्ते । क इव । भूपतिपथा इव । यथा नगरीषु चतुरशीतिप्रमाणा राजमार्गा भवन्ति । 'चतुराशी चहुटा' इति लोकप्रसिद्धिः ॥

मर्त्यजन्मनगरीमधिगत्य प्राणिनो भ्रमिवशेन कथंचित् ।
दर्शनादिवरवस्त्वनवाप्तेरायुरेव धनवत्क्षपयन्ति ॥ १७ ॥

प्राणिनो जीवा दर्शनं सम्यक्त्वमादौ येषां देशविरतिसर्वविरतिप्रमुखाणां वरवस्तूनां प्रधानपदार्थानामनवाप्तेरलाभात् धनवदर्थान्नीवीद्रव्यमिवायुर्जीवितकालमेव क्षपयन्ति निष्ठापयन्ति । किं कृत्वा । भ्रमिवशेन भवपरम्परारण्यपरिभ्रमणप्रकारेण कथंचिद्दशदृष्टान्तैर्महता कष्टेन कृत्वा मर्त्यजन्म मनुष्योत्पत्तिर्नाम नगरीमधिगत्य प्राप्य । 'अधिगत्य जगत्यधीश्वरात्' इति नैषधे । अधिगत्य । लब्ध्वा इत्यर्थः ॥

निर्गतायुरखिलद्रविणास्ते रङ्कवन्नरकवर्त्म भजन्तः ।
हा दुरागतदशा अशरण्या नित्यदुःखमनुभूय म्रियन्ते ॥ १८ ॥

हा इति खेदे । ते पूर्वोक्ताः प्राणिनः न विद्यते शरणागतसाधुः रक्षिता पालयिता वा येषां ते अशरण्याः । शरणरहिता इत्यर्थः । तथा दुर्दुष्टा शोचनार्हा आगता दशा अवस्था येषां तादृशाः सन्तो नित्यमनिशं दुःखं क्लेशपरम्परामनुभूय विषह्य प्राप्य वा म्रियन्ते । किं कुर्वन्तः । निर्गतं निष्ठितं क्षयं प्राप्तमायुर्जीवितकालस्तदेवाखिल

समस्त द्रविण धन येभ्यो येषा वा तथाविधा' सन्तो नरकस्य दुर्गतवर्त्ममार्ग भजन्ते आश्रयन्ते। किंवत्। रङ्कवत्। यथा द्रमकानिष्ठापितसमस्तस्वधना सन्तो मार्ग नगरध्वान भजन्त केनचिदप्यकृतरक्षा दुष्टावस्थापतिता नित्यमनुभूय म्रियन्ते ॥

धर्ममार्हतमतो जनिमन्तो यानपात्रमिव संग्रहयध्वम् ।
तस्थुषीं भवपयोनिधिपारे मुक्तिनामनगरीं च जिहीध्वम् ॥ १९ ॥

हे जनिमन्तो भव्या , अतोऽस्मात्कारणाद्यानपात्रं वहनमिवार्हत जिनप्रणीत धर्म संग्रहयध्वम्। धर्मसग्रह कुरुतेत्यर्थ । 'ग्रह्णाति ग्रहयते लाति' इति क्रियाकलापे ग्रहणार्थाः क्रिया । पुनर्यूय भवन्त भव ससार स एव पयोनिधिरगाधत्वात्समुद्र तस्य पारे परस्मिंस्तटे तस्थुषी स्थितिमती मुक्ति सिद्धिरेव नाम यस्यास्तादृशी नगरी जिहीध्व गच्छत । यानपात्रसग्राहिणो जना हि पाथोधिपरपारपुरीमासादयन्तीति स्थिति. ॥

द्वे महोदरपुरस्य पदव्यौ प्रध्वरा च विषमा च जिनोक्ते ।
आदिमा ननु महाव्रतनामा पश्चिमा पुनरणुव्रतरूपा ॥ २० ॥

भो भव्या ,महोदयपुरस्य मुक्तिनामनगरस्य द्वे उभे पदव्यौ मार्गौ स्त भगवता कथितौ वर्तेते । द्वे के । एका प्रध्वरा सरला च, पुनरपरा विषमा कुटिला । तत्र द्वयोर्मध्ये आदिमा पदवी प्रथमो मार्ग ननु निश्चित महान्ति सर्वसावद्यव्यापारनिषेधरूपाणि । सर्वप्राणातिपातविरमण–सर्वमृषावादविरमण–सर्वादत्तादानविरमण–सर्वमैथुनविरमण–सर्वपरिग्रहविरमण–इति पञ्च महाव्रतानीति नाम यस्या सा । 'साक्षादप्सरसो विमानकलितव्योमान एवाभवान्' इति नैषधे । तेन महाव्रतनामा इति प्रयोग । पुन. पश्चिमा तयोरन्तिमा अणुव्रतानि देशविरतिभाजाम् । स्थूलप्राणातिपातविरमण–स्थूलमृषावादविरमण–स्थूलादत्तादानविरमण–स्वदारसतोषपरस्त्रीविधवावेश्याकन्याविरमण–स्थूलपरिग्रहपरिमाण–दिग्विरमण–भोगोपभोगविरमण–अनर्थदण्डविरमण–सामायिकव्रत–देशावगासिक–पौषधोपवासव्रत–अतिथिसविभागव्रतरूपाणि द्वादशसख्याकानि रूप यस्या सा ॥

तूर्णमस्ति यदि तत्र यियासा प्रध्वरे पथि तत प्रयतध्वम् ।
सौगतोदितपदार्थ इवास्ते यद्भव' स्फुरदशाश्वतभावः ॥ २१ ॥

भो भव्या', यदि भवता तत्र महोदयपुरे तूर्ण शीघ्र यियासा गन्तुमिच्छास्ति वर्तते, ततस्तर्हि प्रध्वरे साधुमार्गरूपे सरले पथि पदव्या प्रयतध्व प्रयत्न कुरुध्वम् । यद्यस्मात्कारणात् भव ससार स्फुरन् प्रकटीभवन् अशाश्वतभाव. विनश्वरता यत्र एतादृग आस्ते । क इव । सौगतादिपदार्थ इव । यथा बौद्धकथितवस्तुव्रजे 'सर्व क्षणिकम्' इति वाक्यात् यावत्पदार्थसार्थे अनित्यता वर्तते ॥

अनित्यतामेव दर्शयति—

सांध्यराग इव जीवितमास्ते यौवनं च सरितामिव वेगः ।
यत्क्षणेव कमला क्षणिकेयं तत्त्वरध्वमनिशं जिनधर्मे ॥ २२ ॥

यत्कारणात् साध्यराग सध्यासमयसबन्धी राग उपलक्षणान्नीलपीतकृष्णश्वेतरक्ताभ्रिकाप्रकरस्तद्वज्जीवितम् । यथा सध्याराग क्षणात् प्रध्वस भजते तथा जीवितव्यमपीति । च पुनर्यौवन तारुण्य सरिता प्रावृषेण्यनदीना वेग इवास्ति । यथा नदीना पूर त्वरित प्रयाति । यत 'यौवन जाइ वेगिनदी युजलवहइ इन्दचन्दनागेन्द कहो कुण थिर रहइ' इति सूक्तोक्ते. । तथा यौवनमपि । पुनर्यत्कारणात् इय कमला लक्ष्मी. क्षणेव विद्युदिव क्षणशब्दो वेश्मरत्नशान्तिचरित्रेऽस्ति । क्षणिका क्षणमात्रस्थायुका । 'करिकर्णचला कमला' इति वचनात् । तत्कारणादनिश जिनधर्मे त्वरध्व त्वरा कुरुध्वम् । शीघ्र जिनधर्ममेव कुरुतेत्यर्थ ॥ इति गुरुदेशना ॥

भारतीमिति निशम्य शमीन्दोः कल्पिताप्लव इवामृतकुण्डे ।
उल्लसत्पुलकपल्लविताङ्गश्चेतसीति वितर्क कुमारः ॥ २३ ॥

कुमारो हीरनामा चेतसि स्वमनसि इति वक्ष्यमाण वितर्क चिन्तयामास । किंभूत कुमार । उल्लसन् प्रकटीभवन् य. पुलको रोमाञ्चस्तेन पल्लवितमङ्ग वपुर्यस्य । उत्प्रेक्ष्यते— अमृतस्य सुधाया कुण्डे कल्पित कृत आप्लवः स्नान येन तादृश इव । किं कृत्वा । शमीन्दोर्मुनिचन्दस्येत्याद्युक्तप्रकारेण भारतीं वाणीम् । देशनामित्यर्थः । निशम्य श्रुत्वा ॥

अस्ति कश्चन न कस्यचनापि भ्रातृपुत्रपितृमित्रजनादि ।
संसृतौ क्षणिकतां कलयन्त्यां नानुयाति परलोकजुषं यत् ॥ २४ ॥

कस्यचनापि पुंसो भ्राता बन्धु , पुत्र सुत , पिता जनक , मित्र सुहृत्, जन कुटुम्बवर्ग , स आदौ पूर्वं यस्य तादृक्कश्चिन्नास्ति यत्कारणात् क्षणिकता क्षणमात्रस्थायित्व 'जे पुव्वह्नि दिठ्ठा ते अवरह्नि न दीसन्ति' इति वचनात् क्षणविध्वसिभाव कलयन्त्यां दधत्या ससृतौ ससारे परलोकजुष भवान्तरभाज स्वजन कोऽपि नानुयाति न पश्चात्पृष्ठे वा व्रजति । अन्यस्मिन् भवेन कोऽपि सार्धं याति । एक एव जीवो यातीत्यर्थ । यत. 'परलोकजुपा स्वकर्मभिर्गतयो भिन्नपथा हि देहिनाम्' इति रघौ ॥

वल्लभीभवति यद्भवभाजां स्वार्थ एव न तथात्र परार्थः ।
पर्वणीन्दुरपि पङ्कजपाणिं यात्यसौ वसुकृतेऽपरथा नो ॥ २५ ॥

यत्कारणादत्र जगति भवभाजा जन्तूना यथा येन प्रकारेण स्वार्थ एव केवल निजकार्यमेव वल्लभीभवति इष्टो जायते, तथा तेन प्रकारेण प्राणिना परेषामर्थ अन्यकृत्य न वल्लभ स्यात् । उक्तमर्थ दृष्टान्तेन द्रढयति—असौ प्रत्यक्षो महत्सु विख्यातिमान् इन्दुश्चन्द्रोऽपि पर्वणि अमावास्याया वसुकृते रत्नकृते । वसु कान्तिधनयो । तदर्थ

पङ्कजपाणि सूर्य प्रतिभानुपार्श्वे याति । क्षीणश्चन्द्र पर्वणि भास्करपार्श्वे गत्वा कान्तिमादायाभ्युदयते इति कविसमय. । अपरथा अन्यसमये अर्थे सृते स्वाभ्युदये सजाते न कदाचिद्गच्छति । एवमन्योऽपि कमलाङ्कितकर धनिन प्रति द्रव्यार्थ प्रयाति । कार्ये सृते तत्पार्श्वमपि नोपैति । तस्मात्कोऽपि कस्यापि नास्ति । 'प्रकारवचने थाल्' । 'सामान्यस्य भेदको विशेष प्रकारस्तद्वृत्ते' किमादेस्थाल् स्यात् सर्वप्रकारेण इति सर्वथा इतरथा अपरथा' इति प्रक्रियाकौमुद्याम् ॥

कार्यकाल इतरोऽपि नरेणादीयते तदनु मुच्यत एव ।
विभ्रमाय विधृतो हृदि हारो हीयते रहसि सोममुखीभिः ॥ २६ ॥

नरेण मनुष्येण कार्यकाले स्वकृत्यसमये इतरोऽप्यन्योऽपि स्वकार्यकृते आदीयते स्वीक्रियते । तदनु कार्यकरणानन्तरं सृते कृते मुच्यते त्यज्यत एव । उक्तमर्थमर्थान्तरेण दृढीकरोति—सोममुखीभि स्त्रीभि विभ्रमाय विलासार्थ शोभाकृते वा हृदि वक्षसि हृदये धृत' परिहितो हारो मुक्ताकलापो रहसि सुरतक्रीडाकरणसमये । 'सभोगश्च रहो रति' इति हैम्याम् । हीयते उत्तार्यते हृदयात् पृथक्क्रियते । तत. सर्वेषा स्वार्थ एवाभीष्ट ॥

जन्मिनामयमकृत्रिममित्रं श्रेयसे तदुदयेज्जिनधर्मः ।
वैभवाय परिशीलनभावं लम्भित. क्षितिशशीव कृतज्ञः ॥ २७ ॥

तत्कारणात् असारे ससारे अय स्वर्गापवर्गसाधकत्वेन प्रसिद्धः अकृत्रिममित्र स्वाभाविकसुहृत् जिनोक्तो भगवत्प्रणीतो धर्म परिशीलनभावमुपासनागोचरता लम्भित प्रापित सन् श्रेयसे ऐहलौकिकमुक्तिकृते च उदयेत् प्रकटीभवेत् । किभूत' । कृत निर्मित जानातीति कृतज्ञ । क इव । क्षितिशशीव । यथा कृतज्ञो नृप सेवित' सन् वैभवाय विभूतिकृते भवेत् ॥

स्वानुजन्मभगिनीकुलवृद्धानाददे तदनुयुज्य तपस्याम् ।
पारलम्भनविभुर्भववार्धेर्यत्तरीव नियमस्थितिरेषा ॥ २८ ॥

यत्कारणादेषा मुक्तिनगरप्रध्वरप्रद्धति' प्रसिद्धा नियमे पञ्चमहाव्रतादिमूलगुणोत्तरगुणसम्यक्पालनरूपे यावज्जीवावस्थान नियमस्थितिर्दीक्षा तरीव नौरिव ससारसमुद्रस्य पारलम्भने परतटप्रापणे विभु समर्था आस्ते । 'ता तृतीयपुरुषार्थवारिधे पारलम्भन तरीमरीरमत्' इति नैषधे । तत्कारणात् स्वो ज्ञातिवर्ग । अनुजन्मा कनीयान् श्रीपालाख्यभ्राता राणीविमलासख्ये द्वे भगिन्यौ जामी कुलवृद्धान् गोत्रमहत्तराननुयुज्य पृष्ट्वा अहं तपस्या सयममाददे गृह्णामि ॥ इति हीरकुमारस्य ससारासारताविचार ॥

सूरिसिन्धुरपुर. स कुमारो व्याजहार मनसीति विमृश्य ।
दन्तकान्तिमुचुकुन्दसुमैस्तत्पादयोरिव सृजन्नुपहारम् ॥ २९ ॥

स हीरकुमार मनसि स्वचित्ते इति पूर्वोक्त विमृश्य विचार्य सूरिषु सिन्धुर शौण्डीरत्वेन गजस्तस्य पुरोऽग्रे व्याजहार वदति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—दन्ताना कान्तय एव मुचकुन्दा द्रुमविशेषास्तेषा सुमै पुष्पैस्तस्य सूरे पादयोश्चरणयोरुपहार पूजाम् । 'पूजार्हणासपर्यार्चा उपहारबली समौ' इति हैम्याम् । सृजन् कुर्वन्निव ॥

प्राप्य तावककरादिह दीक्षामाहितायतिहितामिव शिक्षाम् ।
सेवितुं चरणतामरसं ते मानसं मुनिप कामयते मे ॥ ३० ॥

हे मुनिप सूरीन्द्र, ते तव चरणतामरस पादपद्म सेवितु मे मम मन कामयते वाञ्छति । कि कृत्वा । इहास्मिन्नेव समये तावकात् त्वदीयात्करात् पाणेर्दीक्षा प्राप्य समासाद्य । उत्प्रेक्ष्यते—आहित स्थापितमायतौ उत्तरकाले हित पथ्य यया तादृशी शिक्षामिव ॥

एवमुक्तवति हीरकुमारे सूरिशीतकिरण स्म गृणाति ।
मथ्यमानमकराकररावं ह्रेपयन्निव गभीरविरावै. ॥ ३१ ॥

सूरिषु मध्ये शीतकिरण सौम्यगुणेन चन्द्रो गृणाति स्म बभाषे । कस्मिन् सति । एवममुना प्रकारेण उक्तवति कथितवति हीरकुमारे सति । उत्प्रेक्ष्यते—सूरिर्गभीरविरावैर्मन्द्रध्वनिभिर्मथ्यमानो नारायणेन मन्दरगिरिणा विलोड्यमानो यो मकराकर समुद्रस्तस्य राव गम्भीरनिर्घोष लज्जयन् लज्जायुक्त कुर्वन्निव ॥

मा कृथा. क्वचन तत्प्रतिबन्धं बान्धवस्वजनमित्रजनेषु ।
गन्धवाह इव भूधरसिन्धुग्रामसीमपुरभूमिधुनीषु ॥ ३२ ॥

हे कुमार, यद्येव तवाशयस्तत्तदा तर्हि क्वचन केष्वपि बान्धवा भ्रातर, स्वजनाः सगोत्रा ज्ञातय, मित्राणि सुहृद, तत्प्रमुखेषु जनेषु लोकेषु प्रतिबन्ध ममत्वेन स्नेहेन कृत्वा ससारे स्थायिभाव मा कृथा मा कुर्या. । क इव । गन्धवाह इव । यथा वायुर्भूधरा पर्वता, सिन्धव समुद्रा, ग्रामा सनिवेशा, सीमा ग्रामनगरसमीपबहि प्रदेशा, पुराणि नगराणि, भूमयोऽखिलवसुधरा, धुन्यो नद्य, तासु प्रतिबन्ध न विदधाति ॥

यैरवर्धि जिनधर्मसुरद्रुः पूर्वजन्मनि जनैरिह तेषाम् ।
तद्दलानि कमलाकमलाक्षी सार्वभौमपदवीप्रमुखानि ॥ ३३ ॥
तत्सुमानि सुरवैभवलम्भः कीर्तयः परिमलोऽप्यदसीय' ।
सिद्धिमुग्धमृगदृक्परिरम्भारम्भणानि पुनरस्य फलानि ॥ ३४ ॥
(युग्मम्)

हे हीरकुमार, यैर्जनै पूर्वजन्मनि प्राचीने भवे जिनधर्मरूप सुरद्रु कल्पवृक्षोऽवर्धि वृद्धि प्रापित', तेषा जनानामिह जन्मनि कमला लक्ष्मी । अथ च कमला श्रीस्तत्तुल्या कमलाक्षी अरविन्दलोचना स्त्री, यया परिणीतमात्रया गृहे चागतया सत्या

सर्वत· सौवर्णधान्यद्विपदचतुष्पदादिभि परिपूर्यते सा लक्ष्मीसदृशा पद्माक्षी तथा सार्वभौम सर्वस्या भूमेरीश्वरश्चक्रवर्ती तस्य पदवी एता प्रमुखा· आदिमा प्रकृष्टा वा येषु तादृशानि तस्य सुरद्रोर्दलानि पत्राणि सन्ति । तथा सुराणामुपलक्षणादिन्द्रादीना वैभवाना सपदा लम्भ· प्राप्ति सा तस्य सुमानि पुष्पाणि । 'प्रसून कुसुम सुमम्' इति हैम्याम् । तथा कीर्तय. सुरासुरनरखेचरकिंनरमिथुनगीयमानयशासि अपि पुनरस्याय-मदसीय परिमल. आमोद सौरभम् । तथा सिद्धयो लघिमा, वशिता, ईशत्वम्, प्रा-काम्यम्, अणिमा, महिमा, यत्र कामावसायित्वम्, प्राप्ति, इत्यष्टौ अन्या अपि मन्त्रत-न्त्रविद्यातप शक्तिप्रमुखा सिद्धय एव मुग्धमृगदृशो रम्याङ्गना । अथ वा सिद्धिर्मु-क्तिरेव प्रधानवधूस्ताभिस्तया वा सार्धमालिङ्गनानि परिरम्भणानि आसादनानि तेषा-मारम्भा प्रक्रमास्तानि पुनरस्य कल्पद्रो फलानि वर्तन्ते ॥

धर्म एव मनुजैरिह मन्त्र. सार्वकामिक इवैष निषेव्यः ।
येन वाङ्मनसपारगतं यत्तत्करोति करसात्तरसासौ ॥ ३५ ॥

इह जन्मनि मनुजैर्मानवैरेष पूर्वव्यावर्णितस्वरूप धर्म एव निषेव्य सेवनीय आ-राध्य । क इव । मन्त्र इव । यथा कैश्चित्पुभिर्विनयादिना प्रसन्नीभवद्गुरुप्रदत्तः स-र्वान् समस्तान् कामान्मनोभिलषितान् करोति पूरयतीति सार्वकामिको मन्त्रो निषे-व्यते सम्यगुपासनागोचरीक्रियते । येन कारणेनासौ धर्मो यद्वस्तु वाङ्मनसयोः पार-गत वचनमनसोर्गोचरातीत यत्र पदार्थे वाचो मनसश्च गोचरो न भवति तदपि वस्तु तरसा शीघ्र करसात्करप्राप्त करोति । 'का नाम तत्र चिन्ता प्रभवति पुरुषस्य पौरुष यत्र । वाङ्मनसयोरविषये विधौ च चिन्तान्तर किमिह ॥' इति चम्पूकथायाम् ॥ इति कुमारमुद्दिश्य गुरुवाक्यम् ॥

ता निपीय मुनिवासववाचं स्मेरदृक्प्रबुबुधे स कुमारः ।
कैरवोत्कर इव स्मितकोशश्चन्द्रिकां कुमुदिनीरमणस्य ॥ ३६ ॥

स कुमार प्रबुबुधे प्रतिबुद्ध । किंभूत । स्मेरदृक् हर्षेण हसितनयन । ता पू-र्वोक्ता मुनिवासवस्य सूरीन्द्रस्य वाच वाणी निपीय सादर श्रुत्वा पीत्वा । क इव । कैरवोत्कर इव । यथा कुमुदिनीरमणस्य विधोश्चन्द्रिका ज्योत्स्ना निपीय कुमुदप्रकर· प्रबुध्यते विकाश लभते । किंभूत । स्मिता विकसिता कोशा कुड्मला यस्य ॥

निश्चिकाय विनयानतकायस्तत्पुर. शिशुशशी स्वतपस्याम् ।
शंभुसुभ्रुव इवाम्बुजनाभः प्रत्यगाच्च भवनं निजजामेः ॥ ३७ ॥

शिशुशशी कुमारचन्द्र तस्य सुरे पुरोऽग्रे स्वस्यात्मनस्तपस्या दीक्षाग्रहण निश्चि-काय अहमवश्य श्रीमत्पार्श्वे परिव्रजा गृहीष्यामिति निश्चय कृतवान् । किंभूत । विन-येन आ सामस्त्येन नतो नम्रीभूत काय शरीर यस्य । च पूनर्निजजामेर्विमलाया भवन गृह प्रत्युज्जगाम । क इव । अम्बुजनाभ इव । यथा कृष्णः शंभुसुभ्रुव. पार्वत्या

भवन प्रति गच्छति। भवानी हि कृष्णभगिनीति कविसमय। 'भवानी कृष्णमेनाकखसा' इति हैम्याम्। अम्भोजनाभ अम्बुजनाभ. इत्यादय प्रयोगा पाण्डवचरित्रे सन्तीति॥ इति विजयदानसूरिपुरो हीरकुमारस्य दीक्षाग्रहणनिश्चयकरणम्॥

इच्छता हृदि महोदयलक्ष्मीसङ्गदूतिमिव जैनतपस्याम्।
भाष्यते स्म भवनं प्रविभूष्यानेन भावयतिना निजजामि. ॥३८॥

अनेन निजजामि स्वभगिनी भाष्यते स्म भाषिता वादिता। अनेन किंभूतेन। भावेन परिणामेन यतिना साधुना। अथ वा भावे आशये मनसि यतित्व चारित्रमस्येति तेन भावयतिना। किं कृत्वा भाषिता। भवनमर्थाद्भगिनीभवन प्रकर्षेण विभूष्य शोभा नीत्वा गृहे आगत्येत्यर्थ। अनेन किं कुर्वता। जिनाना तीर्थकृतामिय जैनी तपस्या दीक्षामर्थाद्ग्रहीतुमिच्छता हृदये वाञ्छता। उत्प्रेक्ष्यते—महोदयलक्ष्म्या मुक्तिश्रिया महाभ्युदयसपदो वा सङ्गे सगमे मिलने दूतिमिव सदेशहारिकामिव। 'तस्या स्वयवरपरिग्रहदूतिरेषा मुक्तावली हृदिपद भवत करोतु' इति चम्पूकथायाम्। 'दूत्या दूतिरपि स्मृता' इति शब्दप्रभेदे॥

धारिणीसुत इवाद्य सुधर्मस्वामिन विजयदानमुनीन्द्रम्।
वन्दितुं विजयसिंहमहेभ्याम्भोजदृग्गत इतोऽहमभूवम्॥ ३९॥

विजयसिंहनामा यो महेभ्यो व्यवहारी तस्याम्भोजदृक् प्रियतमे हे जामे अद्याहमितो भवत्या गृहाद्विजयदाननामान मुनीन्द्र सूरिं वन्दितु नमस्कर्तु गतोऽभूवम्। क इव। धारिणीसुत इव धारिणीनामा ऋषभव्यवहारिपत्नी तस्या सुतो जम्बुकुमार सुधर्मस्वामिन श्रीमहावीरपञ्चमगणधर नन्तु गतोऽभूत्॥

कीलनैकललितं कलयन्ती या कशेव तुरगस्य भवस्य।
देशनाश्रवणगोचरभावं लम्भिता श्रमणशीतमरीचे ॥ ४०॥

हे जामे, श्रमणशीतमरीचेर्विजयसूरीन्द्रस्य सा परमशान्तरसमयी धर्मकथा मया लब्धात्रा श्रवणयो कर्णयो गोचरभाव विषयता लम्भिता नीता। श्रुतेत्यर्थ। 'नून न मे श्रवणगोचरता गतोऽसि' इति कल्याणमन्दिरस्तोत्रे। सा का। या धर्मदेशना भवस्य ससारस्य कीलने ताडने अथ वा कीलनाया पराभवविधानविषये। 'व्रजते हेलिहयालिकीलनाम्' इति नैषधे। एकमद्वितीय ललित विलास व्यवसाय कलयन्ती बिभ्रती वर्तते। केव। कशेव। यथा कशा चर्मदण्ड 'चाबखो' इति लोके प्रसिद्धा तुरगस्याश्वस्य ताडने अद्वैत व्यापार बिभर्ति॥

उन्नमज्जलधरादिव जामे सूरिराजवदनादुदयद्भिः।
वाणिवैभवरसैर्द्वयमेतत्पूर्यते स्म मम कर्णकलश्योः॥ ४१॥

हे जामे हे विमले, सूरिराजस्य वदनान्मुखादुदयद्भि प्रकटीभवद्भि वाणीना वाचा

विलासा वैचित्र्यास्त एव रसा जलानि तैर्ममेद मदीयमेतत्प्रत्यक्षशब्दविषयगोचर कर्णौ श्रवणावेव कलश्यौ कुम्भ्यौ तयोर्द्वय युगल पूर्यते स्म पूर्णीभूतम्। श्रवणशब्द पुनपुसके। 'आलोचनान्तात् श्रवणौ वितस्त' इति लिङ्गानुशासनावचूर्णौ। तथा 'अवलम्बितकर्णशष्कुलीकलशीक रचयन्नवोचत' इति नैषधे। कस्मादिव। उन्नमजलधरादिव। यथा उन्नमतो जलभरैर्नम्रीभवन्तो जलधरान्मेघादुदितै प्रादुर्भूतैर्नीरै॰ सलिलै कलशीद्वन्द्व परिपूर्णीभवति। वाणिशब्दो ह्रस्वोऽप्यस्ति। यथा 'अन्तर्वाणिस्तु शास्त्रवित्' इति हैम्याम्। तथा भर्तृहरशतके प्रोक्त च—'केयूरा न विभूषयन्ति पुरुष हारा न चन्द्रोज्ज्वला न स्नान न विलेपन न कुसुम नालकृता मूर्धजा। एका वाणिरलकरोति पुरुष या सस्कृता धार्यते क्षीयन्ते किल भूषणानि सतत वाग्भूषण भूषणम्॥' इत्यत्रापि वाणिशब्दो ह्रस्व॥

सूरिभर्तुरमृतादपि वाचो दृश्यते जगति कोऽपि विशेषः।
त्यक्तमन्यव इदरसिका यन्मन्युबद्धमनसस्त्वमृताशाः॥ ४२॥

हे जामे, जगति विश्वे अमृतात्पीयूषात्सूरिभर्तुर्वाचो वाण्या कोऽप्यद्भुतवैभवो विशेष॰ अतिशायित्वमनिर्वचनीयमहिमा दृश्यते अवलोक्यते ज्ञायते वा। यद्यस्मात्कारणात् इदरसिका गुरुवचनसुधापानरसवन्तो जनास्त्यक्तमन्यव उज्झितकोपा जायन्ते। अस्या वाण्या रसिका इदरसिका। 'इद यशासि द्विषत सुधारुच' इति नैषधे। तु पुनः। अमृताशा सुधापायिनो देवा मन्युबद्धमनस कोपकलितान्त करणा तत्त्वतस्तु यज्ञोत्कण्ठहृदया. तदशनत्वात्। 'स्वाहा स्वधा क्रतुसुधाभुज आदितेया.' इति हैम्याम्॥

सांप्रतं भगिनि तेन मुनीन्दोः संनिधौ ग्रहयितुं व्रतलक्ष्मीम्।
उत्सुकोऽहमभवं भवमग्नो धारिणेय इव वीरजिनेन्दोः॥ ४३॥

हे भगिनि, तेन एतादृग्गुरुवचनामृतपानौत्सुक्येन कारणेन साप्रतमधुना मुनीन्दोविजयदानसूरे पार्श्वे व्रतलक्ष्मी चारित्रश्रिय ग्रहयितुमादातुमहमुत्सुक उत्कण्ठितोऽभव सजात॰। 'गृह्णाति ग्रहयते लाली' इति क्रियाकलापे। ग्रहयते इत्यस्य ण्यन्तस्य तुमुप्रत्ययप्रयोग। अह किंभूतः। भवात्ससारात्पुन पुन पर्यटने भग्न उद्विग्न.। क इव। धारिणेय इव। यथा श्रेणिकनृपपत्नी धारिणी तस्या नन्दनो मेघकुमार श्रीमहावीरजिनवरस्य पार्श्वे व्रत ग्रहीतुमुत्सुको जज्ञे॥

सेतुबन्धमिव संसृतिसिन्धोस्तद्व्रताय मम देहि निदेशम्।
विघ्नयेन्न हि महोदयलक्ष्मीसंमुखं निजजनं हितकाङ्क्षी॥ ४४॥

हे जामे, तत्कारणात्त्व मम व्रताय चारित्रग्रहणार्थं निदेशमाज्ञा देहि। कमिव। सेतुबन्धमिव पद्याविरचनमिव। लोके 'पाज' इति प्रसिद्धा। कस्य। सस्मृति ससार स एवागाधत्वात्सिन्धु समुद्रस्तस्य। हि यस्मात्कारणान्महानुदयोऽस्यैश्वर्य॰ मोक्षश्च तस्य

लक्ष्मीस्तत्राभिमुख समुखीभूत निजजन स्वकीयबन्धुवर्गे हितकाङ्क्षी स्वजनहिताभिलाषुको जन को विघ्नयेद्विघ्न कुर्यात्, अपि तु न कोऽपि नान्तरायी भवेत् ॥ इति विमलाभगिनी प्रति हीरकुमारस्य दीक्षादेशमार्गणवचनम् ॥

तद्वचो विचरित सहजेन प्राप्तमात्रमपि कर्णपुटान्तः ।
क्षिप्ततप्तगुरुपत्रमिवास्या दुःखमप्रतिममातनुते स्म ॥ ४९ ॥

सहजेन भ्रात्रा । ['भ्राता तु स्यात्सहोदर । समानोदर्य सोदर्य सगर्भसहजा अपि ॥' इति हैम्याम् ।] विरचित कथित तद्वचो दीक्षादेशमार्गणरूप तत्पूर्वोक्त वाक्य कर्णपुटान्त श्रोत्रपात्रमध्ये प्राप्तमात्रमपि केवलमेकवार गतमपि अस्या विमलाया हीरकुमारस्य बृहद्भगिन्या अप्रतिममसाधारण दु खमातनुते स्म चक्रे । किमिव । क्षिप्ततप्तगुरुपत्रमिव। यथा—क्षिप्त स्थापित तप्तमुष्णीकृत गुरुपत्र कर्णयोरतिदु खद स्यात् ॥

डिम्भलम्भितविडम्बनभाजा दुःखतः परभृतेव भगिन्या ।
स न्यगादि मृदुगद्गदवाचा साधिमाधरितपुष्पधनुःश्रीः ॥ ४६ ॥

स हीरकुमारो भगिन्या विमलास्वस्रा न्यगादि भाषित. । किंभूतया । मृद्वी कोमला तथा बाष्पैरस्पष्टा तादृशी वाग्वाणी यस्या' । अथवा साधनभूतया वाचा कृत्वा । कुत । कुतस्तादृग्भ्रातृप्रव्रज्या परिणामोद्भूतदु खत । स किंभूत । साधिम्ना शरीरसौन्दर्येण । 'साधुरम्यमनोज्ञानि' इति हैम्याम् । अधरिता हीनीकृता तिरस्कृता वा पुष्पधनुष कामस्य श्रीर्वपु शोभा येन । 'त्वयादृत कि नरसाधिमभ्रम' इति नैषधे ॥ उत्प्रेक्ष्यते—परभृतेव । यथा कोकिलया भाष्यते विस्वरमुच्यते । किंभूतया । डिम्भेन अव्यक्तबालकेन लम्भित प्रापित यद्विडम्बन सतापन तद्भजतीतिपरान् काकबालकान् पुष्णन्तीति परभृत । 'कोकिलै पालित काकस्तथा चाम्रैस्तु पोषित' इति वचनात् । तथा परभृत् व्यञ्जनान्त । 'परभृता मदनालसचेतसाम्—' इत्यादि रघुकुमारयोरपि ॥

साप्रतं व्यतिकरस्तव कोऽय वार्धकोचितविधेश्चरणस्य ।
लीढि वत्स विषयस्य रसालस्येव पक्त्रिमफलस्य रसांस्त्वम् ॥४७॥

हे वत्स, साप्रतमिदानी बाललीलाया तव भवतश्चरणस्य चारित्रस्य कोऽय व्यतिकर क एष प्रस्तावसमय । किंभूतस्य चरणस्य। वार्धके वृद्धावस्थायामुचितो योग्यो विधिराचरण यस्य । किं च हे बन्धो, अधुना त्व विषयस्य शब्दादिगोचरस्य रसानास्वादान् लीढि आस्वादय । रागाननुभव । कस्येव । पक्त्रिमफलस्येव । यथा कोऽपि रसालस्य सहकारतरो परिपक्वफलस्य रसान्निस्यन्दानास्वादयति जन ॥

१ वस्तुतस्तु परभृता काक्येव । कोकिलडिम्भो रूपसादृश्यविडम्बनात काकाऽ्या पाल्यते इत्येव सप्रदाय

भाग्यभाजि जलजन्मगृहैवागन्तुका तरुणता त्वयि वत्स।
कामकेलिवसतौ रतिसख्यां त्वं रमस्व युवतीभिरमुष्याम् ॥ ४८ ॥

हे वत्स, त्वयि विषये तरुणता यौवनावस्था आगन्तुका आगमनोत्सुकशीला वर्तते। केव। जलजन्मगृहैव। यथा भाग्यभाजि पुण्यवति पुरुषे जलजन्ममन्दिरा लक्ष्मीरागमनशीला भवेत्। पुनर्हे बन्धो, त्वममुष्या तारुण्यावस्थाया युवतीभिर्यौवनवतीभि स्त्रीभि सार्धं रमस्व विलास कुरु। 'युवतीकरनिर्मलनिर्मथितम्' इति दीर्घोऽपि युवतीशब्द। किंभूतायाममुष्याम्। कामस्य कन्दर्पस्य केलिवसतौ क्रीडार्थगृहे। पुन किंभूतायाम्। रते रागस्य सख्या वयस्याम्। 'रति स्मरस्त्रिया रागे रते' इत्यनेकार्थः ॥

यौवनेऽर्जय यशोगुणलक्ष्मीः क्षोणिमानिव मह.क्षितिकोशान्।
आर्हतं तदनु धर्ममयि त्व स्थाविरे स्थिरतया विदधीथाः ॥ ४९ ॥

हे वत्स, यौवने तारुण्ये यशासि कीर्तीर्गुणान् महत्त्वौदार्यादिलक्षणान् लक्ष्मीरसिता श्रियश्च अर्जय स्वायत्तीकुरु। क इव। क्षोणिमानिव। तथा भूपतिस्तारुण्ये मह प्रताप क्षिति परदेशमण्डल कोशान् बहून् भाण्डागारोत्करानुपार्जयति। 'स्वात्पालधनमुक्नेतृपतिमत्त्वर्थकादय' इति हैम्यासुक्तत्वेन क्षोणिमानित्यत्र मत्वर्थीयप्रत्यय। अयि पुनर्हे वत्स, अनु तारुण्यावस्थाया पश्चात्स्थाविरे वार्धके वृद्धवयसि स्थिरतया स्थैर्येण अचपलचित्तत्वेन आर्हतमर्हदुक्त त चारित्रलक्षण धर्मं विदधीथा कुर्वीथा ॥

मौक्तिकेन किल सोदर सर्वै. श्लाघ्यतेऽत्र भवता पितृवंशः।
भ्रातृवत्यहमपि त्वयकास्मि श्रीरिवामृतकरेण वरेण ॥ ५० ॥

हे सोदर, अत्र लोके भवता त्वया कृत्वा। अथ वा अत्रभवता पूज्येन। भाविनि भूतोपचाराज्जनाना माननीयेन वा भवता। अत्रभवत्तत्रभवच्छब्दौ पूज्यार्थे निपात्येते इति वचनात्। पितृवशस्तातान्वय कुरासाहकुलम्। सर्वैर्जनै श्लाघ्यते प्रशस्यते स्तूयते। केनेव। मौक्तिकेनेव। अत्र किलेति इवार्थे। यथा मौक्तिकेन मुक्ताफलेन कृत्वा मुक्ताफलाना पिता तस्मादुत्पन्नत्वात्तेषा तादृशो वशो वेणु शतपर्वा जनै श्लाघ्यते। 'उत्प्रेक्षाद्योतका शङ्के मन्ये नूनमिव ध्रुवम्। जाने किलादयो ज्ञेया' प्रायेणेय क्रियोद्भवा ॥' इति कविशिक्षायाम्। अपि पुनर्हे बन्धो, अह त्वयका कृत्वा भ्रातृमती सोदरवती अस्मि वर्ते। केव। श्रीरिव। यथा लक्ष्मीरमृतकरेण चन्द्रेण बन्धुमत्यस्ति। द्वयोरपि समुद्रोत्पन्नत्वेन। किंभूतेन त्वया चन्द्रेण च। वरेण जनेषु ज्ञातिषु श्रेष्ठेन ॥

त्वद्वधूमुखसुधांशुसुधाया. पानमुत्सुकतया प्रविधित्सू।
मद्विलोचनचकोरशकुन्तौ चापल रचयतश्चिरमेतौ ॥ ५१ ॥

हे बन्धो, एतौ दृश्यमानौ मद्विलोचने मम नेत्रे एव चकोरशकुन्तौ ज्योत्स्नाप्रियपक्षिणौ चिर बहुकाल यावच्चापल चञ्चलताम्। उत्कण्ठतामित्यर्थ। रचयतः कुर्वते। किं-

कर्तुमिच्छू । उत्सुकतया उत्कण्ठितत्वेन त्वद्वधवास्तव जायाया' । 'दारा क्षेत्र वधूर्भार्या जनी जाया परिग्रह ' इति हैम्याम् । मुख वदनमेव सुधांशुस्तस्य सुधा दर्शनामृत तस्या पान पीति प्रविवित्सू कर्तुमिच्छू । 'कणे हत्यचकोरीणा गण पीत्वा सुधासवम् । अजायत मदेनेव गुञ्जापुञ्जारुणेक्षणा ॥' इति वस्तुपालकीर्तिकौमुद्या चकोराणा ज्योत्स्नापाने प्रसिद्धेऽपि इत्यमृतपानमपि ॥ इति विमलाया प्रथमोक्ति ॥

वाङ्मयैर्विरचितैरिदमाद्यै' श्रोत्रपत्रपथिकै स्वभगिन्या' ।
प्रेरितो निगदति स कुमारो गर्जितैरिव शिखी घनपङ्क्तेः ॥ ९२ ॥

कुमारो हीरनामा बालको निगदति स्म बभाषे । किंलक्षण । प्रेरित प्रणोदित' । कै । इद पूर्वोक्तमाद्य प्रथम येषु तादृशैर्वाङ्मयैर्वाचा प्रपञ्चै । 'इतीदृशैस्त विरचय्य वाङ्मयै ' इति नैषधे । किंभूतैर्वाङ्मयै । विरचितै प्रणीतै । उक्तैरित्यर्थ । कया । भगिन्या स्वबृहत्स्वस्रा । पुन' किंभूतै । श्रोत्रयोरर्थात् कुमारस्य कर्णयो पथिकै प्राघुणीभूतै । श्रुतैरित्यर्थ । बभाषे । क इव । शिखीव । यथा मयूरो घनपङ्क्ते मेघमालाया गर्जितैर्गर्जारवै प्रेरितो वक्ति केकारव कुरुते ॥

जीवितं कुशशिखास्थमिवाम्भः पांशुलेव तरला कमलापि ।
ऐक्षवाग्रमिव यौवतमेतत्प्रेक्षणक्षण इव स्वजनोऽपि ॥ ९३ ॥

हे जामे, जीवितमायुर्जीवितव्य कुशशिखास्थ दर्भाग्रस्थायुकमम्भो नीरमिव वर्तते । दर्भाग्रस्थमम्भ कियत्कालमवतिष्ठते तथा जीवितमपि । अपि पुन —कमला पांसुलेव व्यभिचारिणीव तरला चपला । अस्थिरा आस्ते । पुनरेतत्ससारिजनैराद्रियमाण यौवत युवतीना समूह स्त्रीगुण' ऐक्षवाग्रमिव इक्षूणामिदमैक्षव तादृशमग्र प्रान्त तद्वत् । यथा इक्षूणामग्रे नीरसता तथा विचार्यमाणमनुभूयमान च स्त्रैण प्रान्ते नीरसमेव जायते । अपि पुन स्वजनो ज्ञातिवर्ग परिजनो वा प्रेक्षणक्षण इव रामलक्ष्मणादिरूपदर्शननाटकप्रस्ताव इव क्षणदृष्टनष्ट स्यात् ॥

यद्गमिष्यति ममार्भकभावोऽलंकरिष्यति तनुं च युवश्रीः ।
वार्धक पुनरमात्यमिव स्व भूषयिष्यति क इत्यवगच्छेत् ॥ ९४ ॥

हे जामे, यन्मम मदीयोऽर्भकभाव शैशव गमिष्यति यास्यति । च पुनर्युवश्री भावप्रधाननिर्देशात्तारुण्यलक्ष्मी । अथ वा युवत्वेन श्रीर्लक्ष्मी शोभा मम तनु शरीरमलकरिष्यति । पुनर्वार्धक वृद्धावस्था स्वमर्थादात्मीयात्मान भूषयिष्यति । कमिव । अमात्यमिव । यथा प्रधान वार्धक भूषयति । 'वार्धक भूषयत्यत्र राजामात्यभिषङ्मुनीन्' इति वचनात् क पुमानित्यवस्थात्रय भावीदमवगच्छेत् अवबुध्येत । अपि तु न कोऽपीत्यर्थ ॥

जन्तुरेष इह जामिकलत्रभ्रातृमातृपितृपुत्रविशेषै ।
बम्भ्रमीति परमाणुरिवैको नीलिमारुणिमपीतिमरागैः ॥ ९५ ॥

हे भगिनि, एष जन्तु प्राणी इह जगति एक एव जामिर्भगिनी, कलत्र पत्नी, भ्राता बन्धु, माता जननी, पिता जनक, पुत्र सुत, एतेषा विशेषै प्रकारै बम्भ्रमीति ससारचक्रे अतिशयेन पर्यटति । क इव । परमाणुरिव । यथा एक एव परमाणुर्नीलत्वपीतत्वरक्तत्वादिरागैरङ्गैर्भुवने भ्राम्यति ॥

सौरभेण मलयद्रुरिवात्मा यस्य धर्मविधिना स विभाति ।
तेन विष्टपमशेषमभूषि प्रोच्यतें स किमुताभिजनादि ॥ ९६ ॥

हे जामे, यस्यात्मा धर्मविधिना जैनधर्माचरणप्रकारेण विभाति स शोभित । क इव । मलयद्रुरिव । यथा चन्दनतरु सौरभेण परिमलेन विभाति तेन पुसा अशेष समस्तमपि विश्वमभूषि भूषितम् । तर्हि अभिजनादि किमुत प्रोच्यते । निखिलेऽपि भुवने स्ववशादि तु सुतरामेव भूषितमिति बोध्यम् ॥

निम्नगेव परिसर्पति निम्नं या दधाति पितृसूरिव रागम् ।
भोगिनीव कुटिला कमलाक्षी सा सतामनुचिताभ्युपगन्तुम् ॥ ९७ ॥

हे जामे, या स्त्री निम्नगेव नदीव निम्न नीचै परिसर्पति गच्छति । नीचगामिनी । 'कामिन्यो नीचगामिन्य' इति वचनात् । तथा—या स्त्री पितृसू सध्येव क्षण राग दधाति । यथा सध्या क्षण पञ्चाप्यतिशायिवर्णविशेषान् दर्शयित्वा नीरागा स्वयमपि क्वापि याति तथैव स्त्री । तथा या कान्ता भोगिनीव भुजङ्गीव कुटिला । वक्रगामिनी वक्ति अन्यदन्यच्च कुरुते सा कमलाक्षी वनिता सतामुत्तमानामभ्युपगन्तुमङ्गीकर्तुमनुचिता सर्वथापि नैव योग्या ॥

या जहाति न कदाप्यनुषङ्गं या विरागवति चाधिकरागा ।
तां जगज्जनमनःकमनीयां लिप्सते शिवकनी मम चेत ॥ ९८ ॥

हे जामे, या वधू कदापि कस्मिन्नपि समये भर्तुरनुषङ्ग सङ्गम् । पार्श्वमित्यर्थ । न जहाति न मुञ्चति । च पुनर्या विरागवति वैराग्यभाजिनि नीरागेऽपि पुसि अधिकरागा उत्कृष्टरङ्गा भवति । ता शिवकन्या जगद्विख्याता मुक्तिकन्या मम चेतश्चित्त लिप्सते वाञ्छति । किंभूताना जगताम् । भूर्भुव स्वस्त्रयीजन्मिना सुरासुरनराणा मनोभिरन्त करणै कमनीयामभिलषणीयाम् ॥ इति प्रव्रज्यादृढताया भगिनी प्रति कुमारवच ॥

निश्चिकाय वचनैरथ तैस्तैस्तस्य सा व्रतविधौ द्रढिमानम् ।
मौक्तिकस्रजमिवाश्रुकणौघैस्तन्वती हृदि पुनस्तदवोचत् ॥ ९९ ॥

अथ भ्रातुर्वचनश्रवणानन्तर सा विमला तैस्तै पूर्वोक्तवचनैस्तस्य हीरकुमारस्य व्रतविधौ दीक्षाग्रहणविषये द्रढिमान दृढता निश्चिकाय निर्धारयामास । निर्धार कृतवती । पुनः सा जामि त भ्रातरमवोचद्वक्ति स्म । किं कुर्वती । अश्रुकणौघै बाष्पबिन्दुवृन्दै ।

उत्प्रेक्ष्यते—हृदि हृदये वक्षसि मौक्तिकस्रज मुक्ताफलमालिकामिव तन्वती कुर्वती विस्तारयन्तीव ॥

वत्स वत्सलतया तव किंचिद्वच्मि कर्णपथिकीकुरु तत्त्वम् ।
यद्रसायनमिव स्वजनानामस्ति वाग्विरचना हितगर्भा ॥ ६० ॥

हे वत्स लघुभ्रात , तव भवत वत्सलतया हितकृत्त्वेन यत्किंचिद्भविनामायतिहित-विधायक विचार्यार्ह वच्मि कथयामि, तत्त्व तवाप्यायतिमुखद मदुक्त कर्णपथिकीकुरु श्रवणप्राघुण प्रणय। 'शृण्वित्यर्थ' । यद्यस्मात्कारणात्स्वजनाना बन्धुवर्गाणा हित पथ्य-मायतौ सुखकारकोपायो गर्भे मध्ये यस्यास्तादृशी वाग्विरचना वचनक्रम । हितशिक्षे त्यर्थः । रसायन सिद्धौषधमिवास्ति । प्राणिना तुष्टिपुष्टिकृद्भवति ॥

अङ्गनाङ्गपरिरम्भहसन्तीगर्भगेहनिवहान्प्रविहाय ।
मर्षयिष्यसि कथं वद सैष्यं भूमिमानिव भटानरिसैन्यम् ॥ ६१ ॥

हे भ्रात , त्व वद कथय अङ्गनाना स्वपाणिगृहीतगृहिणीनामङ्गस्य कायस्य परिरम्भ आश्लेष स्वकामिनीकायेन सममालिङ्गनम्। शीतकाले तस्योष्णस्पर्शत्वात्। तथा—हसन्त्य कृशानुशकटिका , तथा—गर्भगेहा अपवारका । 'उरडा' इति लोके प्रसिद्धा। एतेषा नि-वहान् समूहान् प्रविहाय त्यक्त्वा त्व सैष्य शिशिरर्तुम् । उपलक्षणाद्धेमन्तमपि । एता-वता शीतकाल कथ केन प्रकारेण मर्षयिष्यसि सहिष्यते । 'सहते मृष्यति मर्षति मृष-यति मर्षयति मर्षते चैव । क्षमते तितिक्षते च क्षाम्यति चेति क्षमाविषया ॥' इति क्रियाकलापे सहनार्था क्रिया । क इव । भूमिमानिव । यथा राजा भटान्वीरान् विहा-य मुक्त्वा अरिसैन्य शत्रुसेना कथ सहते ॥ इति शीतकालकाव्यम् ॥

चन्द्रचन्दनशिरोगृहशय्यावारवामनयनावनकेलीः ।
अन्तरेण तरणीरिव सिन्धुर्ग्रीष्म एष किमु निस्तरणीयः ॥ ६२ ॥

चन्द्र शीतरुचि , चन्दन श्रीखण्डविलेपन शिरोगृहम्, चन्द्रशाला। उष्णकाले हि यु-वानो गृहोपरितनाकाशभूमौ शेरते शीतलत्वात् । तथा—शय्या हसार्कतूल्य पल्यङ्का वा। तथा—वारवामनयना एकैकस्य राजादेरन्यस्यापि पुण्यवत पुसो बह्वीषु गृहिणीषु या स्वकीयवारके स्वस्यावसरे समेत्य पत्या सम विलसति सा अथ वा चक्रवर्त्यादीनामिव वारविलासिन्य एकैकस्या स्त्रियोऽनु द्वे द्वे वाराङ्गने । 'सहेलिका' इति प्रसिद्धा । तास्तु चक्रवर्त्यादिभिरेव भुज्यन्ते । नान्यै पाणिगृहीतिवत् । इति ता वारवर्णिन्य । तथा—वनकेलय उद्याननिखेलनानि तमालधारा जलयन्त्रमन्दिरादिषु क्रीडा । एता अन्तरेण विना हे भ्रात ,त्वया भवता एष लूकाझलादिभि सकलजगत्सतापहारको ग्रीष्म उष्ण काल । वसन्तग्रीष्मौ द्वावप्युष्णसमय । स किमु कथ निस्तरणीय अतिक्रमणीय । क इव । सिन्धुरिव । यथा तरणीर्बेडा विना समुद्र कथ निस्तीर्यते उत्तीर्यते ॥ इति ग्रीष्मसमयकाव्यम् ॥

क्रीडितुं रतिपतेरिव गेहाः प्रावृषेण्यदिवसाः कथमेते।
गीतनृत्ययुवतीजनलीलामुख्यसौख्यविमुखेन विषह्याः॥ ६३॥

हे भ्रात, एते व्रजनप्रसिद्धा जगज्जीविका हेतव प्रायेण हि विजयदशमी यावज्जना घन समीहन्ते तेन शरदपि वर्षान्तरे वोच्यते। प्रावृषेण्या वर्षासमयसबन्धिनो दिवसा दिनानि कथ कया रीत्या त्वया विषह्या सहनीया। किंभूतेन त्वया। गीत गानम्, नृत्य नाटकम्, युवतीजनैस्तरुणीभि सार्व लीला विलास दोलान्दोलनप्रमुखा क्रीडा, ता मुख्या प्रकृष्टा मुखे आदौ भवा मुख्या आद्या यत्र तादृक् यत्सौख्य सासारिकसुख तस्माद्विमुखेन पराङ्मुखेन। तत्त्यक्तकामत्वात्। प्रावृषेण्यदिवसा उत्प्रेक्ष्यन्ते—रतिपतेः कामस्य क्रीडितु विलसितु गेहा मन्दिराणीव॥ इति वर्षाऋतुकाव्यम्॥

जृम्भमाणजलजद्वितयीवाङ्घ्रिद्वयी प्रदधती म्रदिमानम्।
क्षोणिचङ्क्रमणदुःखमियं ते मर्षयिष्यति कथं कथयैतत्॥ ६४॥

हे सहोदर, त्वमेतन्मया प्रोच्यमान कथय निवेदय। इय शङ्खचक्राङ्कुशातपवारणादिलक्षणैर्लक्षिता अङ्घ्रिद्वयी चरणयुगली क्षोणिचङ्क्रमणस्य कठिनभूमीपीठे पर्यटनस्य पर्यटनेन वा दु खमसात कथ मर्षयिष्यति सहिष्यते। किं कुर्वती। म्रदिमान सौकुमार्यं प्रदधती प्रकर्षेणातिशयेन बिभ्राणा। केव। जृम्भमाणजलजद्वितयीव। यथा स्मेरत्कमलयामल म्रदिमान धत्ते॥

वक्त्रवारिजधिया समुपेतां षट्पदावलिमिवालकमालाम्।
लुञ्चयिष्यसि कथं मुखलक्ष्मीन्युञ्छितामृतमयूख सगर्भ॥ ६५॥

हे मुखलक्ष्म्या वदनशोभाया उपरि न्युञ्छितो न्युञ्छनीकृत्य क्षिप्तोऽमृतमयूखश्चन्द्रो यस्य [अर्थाद्विविना] स तस्य सबोधन हे मुखलक्ष्मीन्युञ्छितामृतमयूख, समानो गर्भो यस्य। 'सहादे' इति समानस्य स आदेश। हे सगर्भ एकमातृगर्भोत्पन्नभ्रात, त्वमलकमाला चिकुरच्छटा केशपाश कथ लुञ्चयिष्यसि उत्पाटयिष्यसि। उत्प्रेक्ष्यते—वक्त्रे वदने वारिजस्य पद्मस्य धिया बुद्ध्या भ्रमेण समुपेता समागता षट्पदावलीं भृङ्गमालिकामिव॥

राशिना सुमनसामिव सर्पिस्तर्पितोद्धतधनंजयकीला।
तत्परीषहततिः किमसह्या विग्रहेण मृदुना तव सह्या॥ ६६॥

हे भ्रात, तव भवतो मृदुना सुकुमारेण विग्रहेण शरीरेण असह्या कातरचित्तेन सोढुमशक्या। तादृशी चासौ कातरीकृतानेकजना द्वाविंशतिमाना प्रसिद्धा जिनशासने विख्याता परीषहाणाम् [क्षुधा-पिपासा-शीत-उष्ण-दश मशक अचेल-अरति-स्त्री-चर्या-निषद्या शय्या-आक्रोश-वध-याचना-अलाभ रोग-तृण-स्पर्शन-सत्कार-मैल-प्रज्ञा-अज्ञान सम्यक्त्वनाम्ना] तति श्रेणी कथ केन प्रकारेण सह्या मर्षणीया सोढव्या। केनेव। राशि-

नेव । यथा सुमनसा कुसुमाना निकरेण सर्पिषा घृतेन तर्पितो य उत्कट उच्छिखो वा वनजयो वह्निस्तस्य कीला ज्वाला कथ क्षम्यते ॥ इति विमलाया द्वितीयवार वाक्यानि ॥

कुन्दकुड्मलजयं सृजतेवाभीशुभिः प्रसृमरैर्दशनानाम् ।
प्रत्यवादि वदता विदुरेणानेन जामिरिति नीतिमता सा ॥ ६७ ॥

अनेन कुमारेण जामिर्विमलभगिनी इति वक्ष्यमाण प्रत्यवादि प्रत्युत्तरीकृता । प्रत्युत्तरो दत्त इत्यर्थ । अनेन किंभूतेन । वदता वक्तृणा मध्ये विदुरेण विदग्धेन अतिचतुरेण । पुन किंभूतेन । नीतिमता न्यायशालिना नययुक्तेन । उत्प्रेक्ष्यते—दशनाना स्वदन्ताना प्रसृमरैर्विस्तरणशीलैरभीशुभि किरणै कृत्वा कुन्दकुड्मलाना मुचकुन्दकलिकाना पराभव सृजता कुर्वतेव ॥

वर्णिनीव विरति कृतसङ्गा ध्यानसंततिरसौ हसनीव ।
शान्ततापवरकः किमु जामे शर्मणे शमवता तुहिनर्तौ ॥ ६८ ॥

हे जामे, तुहिनर्तौ हिमसमये शीतकाले शमवतामुपशमिना मुनीनाममी शर्मणे सुखाय भवन्ति । अमी के तान् प्रतिपादयति—कृतो विहित सङ्ग सर्वाङ्गानुषङ्गो यया तादृशी विरति सर्वसङ्गपरित्यागलक्षणा सदापार्श्ववर्तिनी वरवर्णिनीव कान्तेवास्ते । तथा असौ ससार मुमुक्षुभिरहर्निश ध्यायमाना ध्यानसतति प्रणिधानानामेकाग्र्यैः क्रियमाणत्वात् परम्परा हसनी अङ्गारशकटीव ध्यानलीलाना न शीत न तापश्च लगति । तथा शान्तता शमपरिणाम अपवरक इव वर्तते । किमु इवार्थे । गर्भागार किम् । 'गर्भागारेऽपवारक ' इति हैम्याम् ॥ इति कुमारोक्त यतिमातकृच्छीतकालकाव्यम् ॥

अङ्गरागमिव सद्गुरुशिक्षा श्रीजिनस्य च विधोरिव सेवा ।
केलिरब्जसरसीव च योगे प्रीणयन्ति शमिनोऽपि निदाघे ॥ ६९ ॥

हे जामे, एते पदार्था निदाघे ग्रीष्मसमयेऽपि शमिन शान्तमानसान् मुनीन् प्रीणयन्ति तोषयन्ति । तानेव प्रदर्शयति—एक. सन् शोभनो गुरुर्हिताहितोपदेशक तस्य शिक्षा स्वर्गापवर्गमार्गैकसाधनविधायिकानुशास्ति अङ्गरागो विलेपनमिवास्ते । च पुन श्रीभिश्चतुस्त्रिंशदतिशयलक्ष्मीभि कलितो जिनो वीतरागस्तस्य विधोश्चन्द्रसस इव सेवा परिचर्या । च पुनर्योगे यम-नियम-करण-प्राणायाम-प्रत्याहार धारणा-ध्यान-समाधिरूपाष्टाङ्गलक्षणे अब्जसरसि कमलकलिततटाके इव केलिर्जलक्रीडा प्रीणातीति शेष ॥ इति कुमारोक्त मुनिमन सुखकृत् ग्रीष्मसमयकाव्यम् ॥

यत्र गीतय इवागमघोषास्ताण्डवा इव पुनर्भवभावाः ।
वारिवाहदिवसा. शमभाजा नित्यमुत्सवमया इव सन्ति ॥ ७० ॥

हे भगिनि, वारिवाहदिवसा वर्षाकालवासरा शमभाजा शान्तरसशालिना श्रमणाना

१ आदर्शपुस्तके त्रुटितोऽय सार्धश्लोक. स्वकल्पनयास्माभि सभावित

नित्य सदोत्सवमया महामहप्रचुरा' सन्ति। तदेव दर्शयति—यत्र प्रावृषि वर्षाकाले आगमाना सिद्धान्ताना घोषा पठनध्वनय' गीतयोगानामिव श्रूयन्ते। पुनर्यत्र भवभावा सर्वे ससारपदार्था ससारस्वरूपाणि वा ताण्डवा नृत्यानीव नाटकानीव विलोक्यन्ते। ताण्डवशब्द पुनपुसके। 'पूर्वत्रिदिवताण्डवा' इति लिङ्गानुशासने ॥ इति कुमारोक्त श्रमणखान्तविश्रामकारि वर्षर्तुकाव्यम् ॥

यो विजेतुमिव वारिजराजी पश्यतस्तत इतः क्रमणेन।
पल्लवांश्च विभवैरतिदृप्तौ तौ क्रमौ कलयतः किमसातम् ॥ ७१ ॥

हे भगिनि, तौ क्रमौ चरणौ असात दु.ख कथ कलयत' वत्त। यौ क्रमौ विभवैर्लक्ष्मीभि कृत्वा अतिदृप्तौ अविकमदाध्मान्तौ सन्तौ वारिजराजी कमलमाला च पुन पल्लवान् प्रवालान् जेतु पराभवितु तत इत इतस्तत क्रमणेन पर्यटनेन पश्यत विलोकयत। यौ परान् विजिगीषतस्तौ[1] सातासात न गणयत ॥

द्वेषिणामिव गणाः शितिमानं वक्रभावमपि ये कलयन्ति।
को महाभट इवात्महितैषी नोच्छिनत्ति ननु तानिह केशान् ॥ ७२ ॥

ननु इति प्रश्ने। हे स्वस, तान् केशान् कुन्तलान् क प्राज्ञ' पुमान्नोच्छिनत्ति नोच्छेदयति। क किंभूत। आत्मन स्वस्य हितमायतिकाल सुखमिच्छतीत्येवशील आत्महितैषी स्वसुखाभिलाषुक। क इव। महाभट इव। यथा सर्वाङ्गीणबलवान् सुभट राजादिक स्वाभ्युदयकाङ्क्षी सन् कुत्सितान् ईशानविपतीन् केशान् कुग्रामवासिन पल्लीपतिप्रमुखानथ वा सीमालभूपालान् स्वसपक्षत्वेन शत्रुनुच्छेदयति। तान् कान्। ये द्वेषिणा वैरिणा गणा व्रजा इव शितिमानमर्थान्मनसि श्यामता कालुष्यम्। द्रोहमित्यर्थ। अपि पुनर्वक्रभाव कुटिलता कपटिभाव कलयन्ति बिभ्रति। प्राय सत्पुरुषाणा स्त्रीणा च केशेषु वक्रत्व वर्ण्यते। यथा चम्पूकथायाम् 'वक्रोक्तिकुशलस्य नलस्य केशकलापोऽपि वक्रता भेजे'। तथा अरालकेशी वशा' ॥

जैमिनीयमनुजा इव दैवे विग्रहे न शमिन कृतयत्ना।
क्षेत्रमत्र हि तपोविधिसीरक्षेडित दिशति निर्वृतिसस्यम् ॥ ७३ ॥

हे सहोदरे, शमिनश्चारित्रिणो विग्रहे शरीरे मेघकुमार इव न कृतयत्ना नैव विनिर्मितपालना ममत्वपरिणामरहिता भवन्ति। के इव। जैमिनीयमनुजा इव। यथा जैमिनीयमतानुयायिनो मनुजा जना दैवे देवतासबन्धिनि शरीरे न कृतोद्यमा नैव निर्मितप्रयत्ना ते हि देवाना शरीर न मन्यन्ते। 'विग्रह मखभुजामसहिष्णुस्तस्य जैमिनिमुनित्वमुदीये' इति नैषधे। हि यस्मात्कारणात्तपस्या विविधि एकावल्यादिबहुविधप्रकारैरेव सीरैर्हलै क्षेडित गृहीतसार त्रिसतीकृत च सत् क्षेत्र वपु कृषिभूमिश्च।

1. परस्मैपद चिन्त्यम्

'क्षेत्र भरतादौ भगाङ्गयो । केदारे सिद्धभूपत्न्यो' इत्यनेकार्थ । अत्र जगति निर्वृतिसस्यं मोक्षफल सुखेन सुखकृद्वा धान्य दिशति ददाति । सस्य धान्यफलयोरिति ॥

इन्द्रियाण्यनिशमुत्पथगानि शूकलानिव वहञ्शमरश्मीन् ।
यो नियन्त्रयति जन्तुरविघ्नां प्राप्य निर्वृतिपुरीं स सुखी स्यात् ॥ ७४ ॥

हे भगिनि, स जन्तु' प्राणी अविघ्ना निरन्तराया निर्वृतिपुरीं मुक्तिनगरीं प्राप्यासाद्य सुखी स्यात् । स क । य पुमान् अनिश नित्यमुत्पथगानि उन्मार्गप्रवृत्तानि इन्द्रियाणि । श्रोत्रेक्षणनासारसनास्पर्शनरूपाणि पञ्चापि हृषीकानि नियन्त्रयति निरुध्य स्वायत्तानि कुरुते स्ववशीकरोति । किं कुर्वन् । शमरश्मीन् शमतापरिणामरूपकशा वहन् धारयन् । कानिव । शूकलानिव । उपमाने लिङ्गविपर्यय । 'लिङ्गभेद तु मेनिरे' इति वाग्भटालकारे । यथा उत्पथगान् दुर्विनीतानश्वान् कशा दधत्कशा प्रहारै सादी अश्ववारो नियन्त्रयति दमयति ॥

मानवान्स्वयमसौ छलदर्शी छाययास्त्यनुसरन्निव कालः ।
आयतौ हितमत करणीयं तज्जिनक्रमयुगं शरणीयम् ॥ ७५ ॥

हे सोदरे, असौ प्रत्यक्ष चर्मचक्षुर्भिरपि लक्ष्यमाण स्वयमात्मना छलदर्शी छिद्रावलोकक रन्ध्रान्वेषी कालो यम छायया वपु प्रतिच्छायिकया । छायाछलेनेत्यर्थ । मानवान्प्रति मनुष्यान् प्रति मनुष्याननुसरन्ननुगच्छन्निवास्ति । यदुक्तम्—'छायामिसेण कालो सव्वजियाण छल गवेसन्तो । पास कहवि न मुञ्चइ ता धम्मे उज्जम कुणह ॥' इति वचनात् । अतोऽस्मात्कारणान्मानवैरायतौ उत्तरकाले हितम् । येन कृत्वा जन्तु इहलोकपरलोकयो सुखी स्यात् तद्धित पथ्य करणीय विधातव्यम् । तत्कारणात्तद्धितकर्तृजिनक्रमयुग श्रीवीतरागचरणयुगल शरणीय शरणीकरणीयमाश्रयितव्यम् ॥ इति हीरकुमारस्य भगिनी प्रति द्वितीयवार प्रत्युत्तरवचासि ॥

वाङ्मयैर्जितसुधामधुदुग्धैर्निर्जयं विदधतीव शुकीनाम् ।
इत्थमुक्तवति हीरकुमारे सा बिभेद वदनाम्बुजमुद्राम् ॥ ७६ ॥

हीरकुमारे इत्थममुना प्रकारेण उक्तवति भाषितवति सति सा विमला वदनाम्बुजमुद्रा मुखकमलमुद्रण मौनलक्षणा बिभेद त्यक्तवती । बभाषे इत्यर्थ । उत्प्रेक्ष्यते—जितानि पराभूतानि सुधा पीयूष मधु क्षौद्र दुग्ध पयो यैस्तादृशैर्वाङ्मयैर्वचनविलासै कृत्वा शुकीना कीरकान्ताना निर्जय विदधतीव कुर्वतीव ॥

नार्हती व्रतविधौ तव तेनाद्यापि यत्स्फुरति शैशवमङ्गे ।
योद्धुराहव इवापटुताया तेन तिष्ठ कियती' शरदस्त्वम् ॥ ७७ ॥

हे सहोदर, तेन कारणेन तव भवतो व्रतविधौ संयमग्रहणप्रकारे नार्हती न योग्यता अर्हतो भाव आर्हती । 'अर्हतो नुम्वा' इति विभाषया नुम्विधानादार्हन्ती आर्हतीति

रूपद्वय स्यात्। 'उडुपरिषद किं नार्हन्ती निशा' किमनौचिती' इति नैषधे। यद्यस्मात्कारणात्तवाङ्गे भवतः शरीरे शैशव बालभाव' स्फुरति दीप्यते। बाल्यावस्थाया हि सयमग्रहणमनुचित शिशुत्वेनायोग्यत्वात्। कस्येव। योद्धुरिव। यथा भटस्यापटुताया सत्याःमसामर्थ्ये सति आहवे सग्रामे अनौचिती। 'योद्धारस्तु भटा योधा.' इति हैम्याम्। तेन हेतुना हे वत्स, त्व कियती कियत्प्रमाणा शरदो वर्षाणि तिष्ठ गृहे स्थिति कुरु प्रतीक्षस्व। स्वसौध एव वैराग्यवान् वास विधेहि॥ इति विमलायास्तृतीयवारं वाक्यम्॥

शैशवेऽपि मदमोहमहेभान्सिंहशाव इव हिंसितुमीशः।
तत्समादिश ममास्य निदेश तामिदं तदनु सोऽपि जगाद॥ ७८॥

तदनु भगिनीभाषितस्य पश्चात् सोऽपि हीरकुमारोऽपि ता विमला प्रति इदमस्मिन्नेव काव्ये प्रोच्यमान जगाद बभाषे। हे जामे, शैशवे बाल्येऽप्यह मदा जाति-कुल-रूप-बल-श्रुत-लाभ-तप-ऐश्वर्य-नामानोऽष्टौ, तथा मोहो मौढ्य रागो वा, त एव महेभा मत्तहस्तिनस्तान् हिंसितु निहन्तु समर्थोऽस्मि। क इव। सिंहशाव इव। यथा केसरिकिशोरक. शिशुत्वेऽपि गजेन्द्रान् दलयितुमलभूष्णुर्भवेत्। 'विश्वव्यापि तमो हिनस्ति तरणिर्बालोऽपि कल्पाङ्कुरो दारिद्राणि गजावलि हरिशिशु काष्ठानि वह्ने कण।' इति पूर्वाचार्यप्रणीतश्रीचिन्तामणिपार्श्वनाथस्तुतौ। तथा 'सिंह शिशुरपि निपतति मदमलिनकपोलभित्तिषु गजेषु। न पुनर्नखमुखविलिखितभूतलकुहरस्थिते नकुले॥' इति सूक्तेऽपि तत्कारणात्त्व मम लघुभ्रातास्य सयमस्य ग्रहणस्य निदेशमाज्ञा देहि॥ इति विमला स्वसार प्रति कुमारस्यापि तृतीयवार प्रतिवच॥

तस्य वीचिभिरिवामरसिन्धोरुक्तियुक्तिभिरितोऽप्यपराभिः।
ओमिति प्रवदति स्म कथंचित्सापि बाष्पभरगद्गदवाग्भिः॥ ७९॥

अमरसिन्धोर्देवनद्या गङ्गाया वीचिभि रङ्गत्तरङ्गै इव तस्य कुमारस्य इतोऽप्येतत्पूर्वोक्तादप्यपराभिरन्याभिरुक्तियुक्तिभिर्वचनप्रपञ्चै सा विमला जामिरपि कथचिन्महता कष्टेन बाष्पाणा दु खाश्रूणा भरेण निरन्तरप्रवाहेण कृत्वा गद्गदाभिरस्पष्टाक्षराभिर्वाग्भिर्वाणीभि कृत्वा। ओमिति एवमस्त्विति प्रवदति स्म कथयति स्म। दीक्षादेश ददावित्यर्थ॥ इति विमलाया दीक्षादेशप्रदानम्॥

पूर्वमेव नियमस्थितिकालात्सा गलद्बहुलदृग्जलपूरै।
भ्रातरं स्वयमिव स्नपयन्तीदं पुनर्गदितुमारभते स्म॥ ८०॥

सा विमला पुनरिद वक्ष्यमाण गदितु वक्तुमारभते स्म उपचक्रमे। किं कुर्वती। नियमस्थितिकालात्सयमग्रहणसमयात्पूर्वं प्रथममेव गलता लोचनद्वन्द्वान्निःसरता बहुलानामविच्छिन्नाना प्रवाहाना दृशोश्चक्षुषोर्जलानामस्रुसलिलाना पूरैर्धारावर्षप्लवै. कृत्वा। उत्प्रेक्ष्यते—भ्रातर स्वबान्धव स्नपयन्ती स्नान कारयन्तीव॥

यादसां भवधुनीधवमध्ये मादृशामतिदुराकलनीयः ।
संयमः सुकृतविप्रयुतानां भ्रातरल्पतरसामिव दुर्गः ॥ ८१ ॥

हे भ्रात , सुकृतविप्रयुताना पुण्यरहिताना मादृशामस्मद्विधाना सयमश्चारित्रमतिदुराकलनीय अतिशयेन दुरधिगम दु खेनादरणीय । मादृशा किंभूतानाम् । भव. ससार स एव धुनीधवो नदीपति समुद्रस्तस्य मध्ये क्रोडे यादसा जलचराणा नक्राणाम् । क इव । दुर्ग इव । यथाल्पतरसा स्वल्पबलानाम् । 'प्राणस्थामतरः पराक्रमबलद्युम्नानि शौर्यौजसी' इति हैम्याम् । स्तोक सैन्य भुजबल वा येषा तेषा नृपाणा दुर्ग. कोट्ट. दुष्प्राप ग्रहीतुमशक्यः ॥

सततोपचितकर्मगणस्यानादिधाभवपरम्परयास्ते ।
क्रीतभृत्य इव भर्तृजनस्यायत्तधीरिह सुधीरपि बन्धो ॥ ८२ ॥

हे बन्धो, इह जगति अनादिधा न विद्यते आदिर्यस्या सा अनादिः अनादिप्रकारा इत्यनादिधा तादृशी भवपरम्परा ससारे ससारता अवतारसततिस्तया कृत्वा सतत निरन्तरमुपचित प्रचुरीकृतो य कर्मणा पुण्यपापरूपाणा गणस्य व्रजस्य सुधीरपि पण्डितोऽपि जानन्नप्यायत्तधीर्वश आस्ते । क इव । क्रीतभृत्य इव । यथा मूल्यगृहीत सेवको भर्तृजनस्य स्वामिनोऽधीन स्यात् । 'अनादिधा विश्वपरम्परायाम्' इति नैषधे ॥

कर्मसंततितिरोहितभावश्चेष्टतेऽत्र निरवग्रहचेष्ट. ।
लोक एष निखिलोऽपि पिशाचावेशिताशय इव व्रतकाङ्क्षिन् ॥ ८३ ॥

हे व्रतकाङ्क्षिन् सयमाभिलापुक हे भ्रात , एष जगति दृश्यमान निखिल समस्तोऽपि लोको जन पिशाचेन व्यन्तरजातिविशेषेण देवेनावेशितोऽधिष्ठित आशयश्चित्त परिणामो वा यस्य तादृश इव निरवग्रहा स्वतन्त्रा चेष्टा हास्यविनोदक्रीडाकरणादिस्वभावो यस्य तथाविध सन् चेष्टते विलसति । किंभूतो लोक । कर्मणा प्राचीनजन्माचीर्णाना शुभाशुभपुद्गलपरिणामरूपाणा सतत्या प्रकृतिपरम्परया तिरोहित आवृतो भाव सम्यग्ज्ञानरूपो जीवस्वभावो यस्य ॥

संसृतेः सुखमशेषममुष्या बान्धवामृतमिवानुभवन्ति ।
हीनसंगममिवारमणीयं जानते न तु जनाः परिणामे ॥ ८४ ॥

हे बान्धव हीरकुमार, लोका समस्ता अपि ससारिजना अमुष्या ससृते अस्य ससारस्याशेष समग्रमपि सुख शर्म अमृतमिव सुधारसस्वादमिवानुभवन्ति भुञ्जन्ते । तु पुन हीनसगममिव नीचजात्या कर्मणा वा पिशुनत्वेन वा निकृष्टैर्मिलन सौहार्दादिकरणमिव परिणामे प्रान्ते अवसाने विरस महादु खद जना न जानते नैव विदन्ति । यदुक्त सूक्तम्—'नीचसरीसो कीजइ सग चढइ कलङ्क हुइ जसभङ्ग । हाथि अङ्गार करइ जइ कोइ कइ दाझइ कइ कालो होई ॥' इति ॥

संसृतेर्मतिमतां वर तस्यास्त्वं पृथग्भवितुमिच्छसि वत्स।
पुण्डरीकमिव पल्वलपङ्कात्तत्सगर्भ भुवि धन्यतमस्त्वम्॥ ८५॥

हे मतिमतां वर सुबुद्धिभाजां श्रेष्ठ हे वत्स, लघुभ्रातः। 'वत्सा उरस्तुग्वर्षतर्णकाः' इत्यनेकार्थः। तुक् अपत्यमुपलक्षणाल्लघुभ्रात्रादावपि इत्यवचूर्णिः। तस्याः पूर्वव्यावर्णितस्वरूपायाः संसृतेः संसारात्सकाशात्त्वं पृथग्भवितुम्। त्यक्तुमित्यर्थः। इच्छसि वाञ्छसि। किमिव। पुण्डरीकमिव। यथा पल्वलपङ्कात्तटाककर्दमात्कमलं भिन्नं भवति। भूमीपीठे जम्बालः, तदुपरि जलम्। द्वे अपि मुक्त्वा द्वयोरुपरि पद्मं तिष्ठेत्। पुण्डरीकशब्देन तस्य श्रेष्ठत्वख्यापनं तत्कारणात्। हे समान, एको गर्भो यस्य तस्य संबोधनं हे सगर्भ बान्धव, भुवि पृथिव्यां त्वमेव धन्यतमः अतिशयेन पुण्यवान्। 'सुकृती पुण्यवान् धन्यः' इति हैम्याम्॥ इति दीक्षानुज्ञादानानन्तरं धर्मकारकत्वेन भगिनीस्तुतिः॥

एतदालपितमात्मभगिन्याः श्रोत्रपत्रपुटकेन निपीय।
सातमाप मृदुतित्तिरपिच्छस्पर्शजातमिव हीरकुमारः॥ ८६॥

आत्मभगिन्या निजजामेः एतत्पूर्वोक्तं भ्रातृप्रशंसाकरणात्मकमालपितं भाषितं श्रोत्रं कर्णस्तदेव पत्रस्य पर्णस्य पुटको भाजनविशेषः। 'दुदडो' इति लोकप्रसिद्धः। तेन निपीय पीत्वा। सादरं श्रुत्वेत्यर्थः। हीरकुमारः सातं सुखमाप लेभे। उत्प्रेक्ष्यते—मृदुः सुकुमारं यत्तित्तिरः खरकोणः पक्षिविशेषः। लोके 'गणेश' इति प्रसिद्धः। तस्य पिच्छं पतत्रं तनूरुहं तस्य स्पर्शः संघट्टस्तेन जातमुत्पन्नमिव सुखम्। अर्थात् कर्णयोः तित्तिरपक्षिणोऽतिमृदुलपिच्छस्य परावर्त्यमानस्य कर्णेऽतीव सातं जायते। यदुक्तं चम्पूकथायाम्—'कोष्णं किं नु निषिच्यते तव बलात्तैलं सखि श्रोत्रयोरन्तस्तित्तिरपक्षिपत्रमथ वा मन्दं मृदु भ्राम्यति। येनाङ्गेषु निखातमन्मथशरप्रस्फारपिच्छच्छविर्नालीमेचकितोच्चकञ्चुकरुचा रोम्णा वहत्युद्गमम्॥' इति॥

रोमहर्षणमिषात्तदनुज्ञोद्वेलहर्षजलधौ शिशुकाये।
उत्स्वसन्ति किमु किंचन लोलद्बालशालिशफराः परितोऽमी॥८७॥

शिशुकाये हीरकुमारशरीरे रोमहर्षणस्य रोमाञ्चस्य मिषाच्छलादमी प्रत्यक्षलक्षाः किंचन किमपि लोलन्तश्चञ्चलीभवन्तः। 'कावेरीतीरभूमीरुहभुजगवधूभुक्तमुक्तावशेषः कर्णाटीचीनपीनस्तनवसनदशान्दोलनस्पन्दमन्दः। लोलल्लाटीललाटालकतिलकलतालास्यलीलाविलोलः कष्टं भो दाक्षिणात्यः प्रसरति पवनः पान्थकान्ताकृतान्तः॥' इति भोजप्रबन्धे। बाला लघवः शालिनः शोभाकलिताः शफरा मीनाः। परितः सर्वतः। उत्प्रेक्ष्यते—उत्स्वसन्ति उच्छलन्ति। किंभूते शिशुकाये। तस्या विमलानाम्न्या भगिन्या अनुज्ञा संयमादानादेशस्तेनोद्वेलो वेलामतिक्रम्य प्रसरन् यो हर्षः प्रमोदः स एव जलधिः समुद्रो यत्र। यादःपतित्वान्मकराकरत्वाच्च मीनानां संभवो युक्त एव जलनिधौ॥

एतया ध्वनिनिरस्तविपञ्च्या भूतलोपगतयेव घृताच्या ।
त्वं गृहाण च सगोत्रजनेभ्य. शासन स पुनरेतदवादि ॥ ८८ ॥

एतया भगिन्या पुनरेतदित्थममुना प्रकारेण स कुमारोऽवादि भाषित । किंभूतया एतया। ध्वनिना मधुरस्वरेण निरस्ता तिरस्कृता विपञ्ची वीणा यया। उत्प्रेक्ष्यते—भूतले क्षोणीमण्डले उपगतया प्राप्तया। 'उपगतोऽपि च मण्डलनाभिताम्' इति रघुवशे । मण्डलनाभितां द्वादशराजचक्रवर्तिता प्राप्त इति तद्वृत्ति । आगतया वा। 'आगमने च गमनार्थां समभ्युपाङ्भ्य परा कथिता' इति क्रियाकलापे । घृताच्या घृताचीनामाप्सरसा इव । 'अवतरति घृताचीस्कन्धविन्यस्तहस्त' इति चम्पूकथायामिन्द्रविशेषणम्। तथा—'इत्यनक्षरमवाचि घृताच्या दीर्घनि श्वसितनिर्गमितेन' इति नैषधे। इद किम्। तदाह—हे वत्स, च पुनस्त्व सगोत्र स्वजना एव जनास्तेभ्य शासन दीक्षादेश गृहाण आदत्स्व ॥

भारतीं श्रुतियुगाञ्जलिना तां स्वस्वसुर्मधुसखीं विनिपीय ।
शैक्षवन्निजगुरोर्हितशिक्षां स स्म भू[1]प्रमदमेदुरिताङ्ग ॥ ८९ ॥

स हीरकुमार स्वस्वसुर्निजभगिन्या विमलायास्ता स्वजनादेशादानरूपा भारतीं वाणीं श्रुतियुग कर्णयुगमेवाञ्जलिस्तेन विशेषेण सादरं निपीय पीत्वा प्रमदेन हर्षेण मेदुरित पुष्टीभूतमङ्ग वपुर्यस्य तादृश स्म भूत्सजात । किंवत्। शैक्षवत्। यथा शैक्ष प्राथम कल्पिक निजगुरोर्हितामैहिकामुष्मिकसाधनकारिणीं शिक्षा सादरं श्रुत्वा हृष्टो भवति । किंभूता भारतीम्। मधुन क्षौद्रस्य सखीं वयसीं मधुमृष्टाम् ॥

स्वानुजादिनिखिलस्वजनेभ्यः शासन व्रतविधेः पृथुकोऽपि ।
आददे पुनरसौ व्यवहारी लाभवद्विविधवस्तुगणेभ्य ॥ ९० ॥

अपि पुन पृथुको हीरकुमार स्वस्यात्मनोऽनुजो भ्राता श्रीपालनामा स आदौ येषा तादृशा निखिला समस्ता स्वजना गोत्रिवर्गमनुष्यास्तेभ्य सकाशाद्व्रतविधे सयमाचरणस्य शासनमादेशमाददे गृहीतवान्। किंवत्। लाभवत्। यथा व्यवहारी व्यापारकारको विविधाना नानाप्रकाराणा वस्तूना क्रियाणकाणा गणेभ्य समुदायेभ्यो लाभमधिकफल गृह्णाति। 'लाभोऽधिक फलम्' इति हैम्याम् ॥ इति भगिनीवचनान्तर स्वजनवर्गादेशग्रहणम् ॥

भूचरानिव विधेरनुवादान्सोपवीतकृतवेदनिदानान् ।
राजहंसगकमण्डलुपाणीनाजुहाव गणकान्स सुवाणीन् ॥ ९१ ॥

स हीरकुमारो गणकान् ज्योति शास्त्रविद । 'सावत्सरो ज्यौतिषिको मौहूर्तिको निमित्तवित्। दैवज्ञगणकादेशिज्ञानिकार्तान्तिका अपि ॥' इति हैम्याम्। आजुहाव आ-

---

[1] 'सोऽभवत्' इत्येवमेव पाठ साधु

कारयामास । किंभूतान् । सहोपवीतेन यज्ञसूत्रेण वर्तन्ते ये । पुन किंभूतान् । कृतो निर्मितो वेदाना निनाद उच्चारो यैस्ते । पश्चात्कर्मधारय । पुन किंभूतान् । राजहस-वद्गच्छन्तीति । पुन किंभूतान् । कमण्डलु कुण्डिका पाणौ हस्ते येषाम् । 'कुण्डिका तु कमण्डलु' इति हैम्याम् । तत कर्मधारय । पुन किंभूतान् । सुवाणीन् शोभना वाचो येषां ते । उत्प्रेक्ष्यते—भूचरान् क्षोणीचारिण विधेर्ब्रह्मणोऽनुवादा अनुवदन्ति सदृशी-भवन्तीति स्वरूपाणीव । ब्रह्मणो ब्राह्मणत्वेन सोपवीतता वेदैककर्तृत्वाद्वेदोच्चारित्व कम-ण्डलुकरत्व सुवाक्त्व च युक्तम् ॥

आत्मकामितमुखानिव मूर्तान्पुष्पपल्लवफलाक्षतपुञ्जान् ।
तत्पुरोऽयमुपहृत्य सगोत्रैः पृच्छति स्म चरणस्य मुहूर्तम् ॥ ९२ ॥

अय हीरकुमार सगोत्रै स्वजनै· सम चरणस्य चारित्रस्य मुहूर्त पृच्छति स्म । कि कृत्वा । उपहृत्य ढौकयित्वा । कान् । पुष्पाणि कुसुमानि, पल्लवा किशलयानि, फलानि तरुसस्यानि, अक्षता लाजा अक्षततण्डुला वा, तेषा पुञ्जान् व्रजान् । कथम् । तत्पुर-स्तेषा मौहूर्तिकानामग्रे । उत्प्रेक्ष्यते—आत्मन स्वस्य कामितानामभीप्सितपदार्थाना मुखान् प्रारम्भानिव ॥

पूर्वनिर्मितपरस्परतर्कै निश्चितोच्चपदसंपदुदर्कैः ।
तैरथौच्यत महोदयसद्मद्वारवद्व्रतदिनं पृथुकेन्दोः ॥ ९३ ॥

अथ प्रश्नानन्तर तैर्ज्यौतिषिकैर्व्रतदिन सयमग्रहणवासर औच्यत कथितम् । कि-वत् । पृथुकेन्दो कुमारचन्द्रस्य महानुदयो मोक्षो वा महोदय स एव सद्म गृह तस्य द्वारवद्वारमिव । तै किंभूतै । पूर्व प्रथम निर्मित कृत परस्परमन्योन्य तर्को दोषरा-हित्यग्रहगोचराशोच्चनीचादीना विचारो यै । पुन किंभूतै । निश्चितो निश्चय नीतो निर्धारितोऽर्थात्कुमारस्यैव उच्चस्यातिशयिन पदस्य गणधरत्वलक्षणस्य सपदो लक्ष्म्या उदर्क उत्तरकाले फल यै ॥

स्वर्णरूप्यमणिमौक्तिकदानैरीश्वरानिव विधाय विधिज्ञः ।
निश्चितव्रतमुहूर्तदिनस्तान्वर्णिनः स विससर्ज कुमार ॥ ९४ ॥

स हीरकुमार वर्णिनो ब्राह्मणानविकारान्मौहूर्तिकान् विससर्ज यथागत प्रैषीत् । कि कृत्वा । विधाय निर्माय । अर्थात् ज्यौतिषिकानेव । कानिव । ईश्वरानिव महेभ्यानिव । कै । स्वर्णानि काञ्चनानि । रूप्याणि रजतानि मणयो रत्नानि मौक्तिकानि मुक्ताफ लानि तेषा दानैर्विश्राणनै । किंभूत· कुमार । विधिमुचितकरणादिक जानातीति विधिज्ञ सदाचारचतुर । पुन किंभूत । निश्चितो निर्धारीकृत व्रतस्य दीक्षामुहूर्तस्य दिनो दिवसो येन सः ॥ इति दीक्षामुहूर्तदिवसावलोकनम् ॥

आगतेऽह्नि सुहृदीव तदुक्ते शुद्धगोचरनवांशकयुक्ते ।
समदाद्विजयसिंहमुखेभ्याः प्रारभन्त चरणक्षणमस्य ॥ ९५ ॥

विजयसिंहनामा हीरकुमारस्य भगिन्या विमलाया भर्ता स मुख आदिर्येषा तादृशाः इभ्या व्यवहारिण अस्य कुमारस्य चरणक्षण चारित्रमहोत्सव प्रारभन्त उपक्रामन्ति स्म । कस्मात् । समदात्प्रमोदात् । कस्मिन्सति । तैर्गणकैरुक्ते कथिते अह्नि दिवसे आगते सम्प्राप्ते सति । कस्मिन्निव । सुहृदीव । यथा विवाहादावाकारिते मित्रे महोत्सवा प्रारभ्यन्ते । किंभूतेऽह्नि । शुद्धा निर्दोषा गोचरा रेखादानादय नवांशका लग्नमध्यगत-विशिष्टतमवेलास्तैर्युक्ते सहिते ॥

केचिदुच्चमणिपीठनिषण्णं गन्धबन्धुरपयोभृतकुम्भैः ।
निर्जरा इव जिनावनिजानि दीक्षणस्य समयेऽस्नपयस्तम् ॥ ९६ ॥

केचित्पुरुषा दीक्षणस्य सयमग्रहणस्य समये प्रस्तावे अर्थान्मुहूर्तवासरे त हीरकुमार-मस्नपयन् स्नान कारयन्ति स्म । कै । गन्धैर्वासनार्थमन्तर्मुक्तकुसुमादिपरिमलैर्बन्धुरै-र्मनोज्ञै पयोभि सलिलैर्भृता पूरिता ये कुम्भा कलशास्तै । किंभूत तम् । उच्चमुन्नत तथा मणिमय रत्नघटित यत्पीठमासनम् । स्नानचतुष्किका इत्यर्थ । तत्र निषण्णमुपविष्टम् । के कमिव । निर्जरा जिनावनिजानिमिव । यथा दीक्षाग्रहणावसरे देवा अर्थाच्चतु ष-ष्टिप्रमितेन्द्रादयोऽमरा जिनाना सामान्यकेवलिना मध्ये अवनिर्जाया भूमिरेव पत्नीर्यस्य । 'जायाया निङ्' । जायाशब्दान्निङ्प्रत्ययो भवति । 'लोपो व्योर्वलि' । वकारयकारयो-र्वलिप्रत्यये परे लोपो भवति । सस्वरयोरिति शेष । यकारलोपे । अवनिजानी राजा एतावता जिनराज तीर्थोदकपूर्णकलशै ॥

सांप्रतं कथममुष्य जडेनाश्लेषणं विबुधकैरवबन्धोः ।
कोऽप्यरुक्षयदितीव तदीय वाससातिमृदुलेन शरीरम् ॥ ९७ ॥

कोऽपि पुमान् अतिमृदुलेनाधिकसुकुमारेण वाससा वस्त्रेण तदीय हीरकुमारसबन्धि शरीर कायम् । उत्प्रेक्ष्यते—इतीव हेतो अरुक्षयन्निर्नीरयामास । इति किम् । यद्विबुधेषु विचक्षणपुरुषेषु कैरवबन्धुश्चन्द्रस्तस्य पण्डितपुरदरस्यामुष्य हीरकुमारस्य जडेन मूर्खेण डलयोरैक्याज्जलेन पानीयेन सममाश्लेषण सगमन कथ केन प्रकारेण साप्रत युक्तम् । अपि तु न कथमपीति । पण्डितो हि मूर्खसङ्ग कदापि न कुर्यादिति ख्याति । 'मूरख-सरिसी गोठडी पगि पगि कर न बुधीज' इति सूक्तोक्ते ॥

काञ्चनप्रतिमयेव नितान्तोत्तेजनादनुपमप्रभयास्य ।
मार्जनान्मृदुलगन्धदुकूलैर्निर्मलेन वपुषा पुपुषे श्रीः ॥ ९८ ॥

मृदुलानि कोमलानि गन्धेनोपलक्षितानि दुकूलानि क्षौमानि गन्धकाषाय्य तैर्मार्ज-नान्निर्नीरीकरणाद्रूक्षणान्निर्मलेन शुचिना अस्य कुमारस्य वपुषा देहेन श्री शोभा पुपुषे पुष्टा कृता । उत्प्रेक्ष्यते—काञ्चनप्रतिमयेव यथा सुवर्णमूर्त्या नितान्तमतिशयेनोत्तेजना-दुद्दीपनान्निर्मलीकरणादनुपमा असाधारणा प्रभा कान्तिर्यस्यास्तादृशी श्री पुष्यते ॥

तत्कलाकुशलमानववर्गस्तं प्रसाधयितुमारभते स्म ।
स्वस्तरूनिव निपातयितुं श्रीगर्वपर्वतशिखामधिरूढान् ॥ ९९ ॥

तस्य प्रसाधनस्य मण्डनस्य कलाया विज्ञाने कुशलश्चतुरः । 'तथैव तत्कालमथानुजीविभिः प्रसाधनासज्ञनशिल्पपारगैः । निजस्य पाणिग्रहणक्षणोचिता कृता नलस्यापि विभोर्विभूषणा ॥' 'विभूषणा प्रसाधना कृता' इति नैषधे, तद्वृत्तौ च । इति पुरुषस्यापि प्रसाधना दृश्यते । मानवानां मनुष्याणां वर्गः समुदायः तं कुमारं प्रसाधयितुं मण्डयितुमंशुकाभरणादि परिधापयितुमारभते स्म उपक्रामति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—श्रीणां विशिष्टशोभानां यो गर्वोऽहंकारः स एव पर्वतो गिरिस्तस्य शिखाम्। उपरितनभूमीशिखरमित्यर्थः । तामधिरूढानध्याश्रितान् स्वस्तरून् कल्पवृक्षान् निपातयितुमधः क्षेप्तुं जेतुमिव ॥

सान्द्रचन्द्रनिकुरम्बकरम्बीभूतनूत(त्न)घुसृणद्रवचर्चा ।
तत्तनौ विलसति स्म सुमेरौ चन्द्रिकाखचितसांध्यरुचीव ॥ १०० ॥

सान्द्राः स्निग्धा बहला वा ये चन्द्राः कर्पूरास्तेषां निकुरम्बः समूहस्तेन करम्बीभूतो मिश्रो जातो यो नूतो(त्नो) नवीनो घुसृणानां कुङ्कुमानां द्रवो बहलपङ्कः तस्य चर्चा विलेपनम् । 'चन्द्रो विधौ च कर्पूरे स्वर्णे च' इत्यनेकार्थः । तस्य कुमारस्य तनौ काये विलसति स्म शुशुभे । केव । चन्द्रिकाखचितसांध्यरुचीव । यथा सुमेरौ सुराचले चन्द्रज्योत्स्नया मिश्रिता संध्यासमयसंबन्धिनी कान्तिः । [सांध्यराग इत्यर्थः ।] शोभते । 'रुच्यो रुचीभिर्जितकाञ्चनाभिः' इति नैषधे रुचीशब्दो दीर्घोऽप्यस्ति ॥

सौरभं सुमनसां समुदायोऽध्यापयेद्यदि महारजतस्य ।
अङ्गरागललितार्भकमूर्तेस्तल्लभेत तुलनां कलयापि ॥ १०१ ॥

सुमनसां कुसुमानां समुदायः सर्वजातिजातपुष्पप्रकरः यदि महारजतस्य सुवर्णस्य सौरभं सुगन्धितां स्वपरिमलमध्यापयेत् पाठयेत् शिक्षयेत् । दद्यादित्यर्थः । विद्याप्रदानं हि अध्यापनं निजामोदं दत्ते । तत्तदा अङ्गरागेण श्रीखण्डविलेपनेन ललितायां मनोज्ञाया अर्भकस्य हीरकुमारस्य मूर्तेः शरीरस्य कलया अंशेनापि तुलनां सदृशीभावं लभेत प्राप्नुयात् । महारजतमित्यर्थः ॥

विश्वजैत्रमिव मोहमहीन्द्रं हन्तुमर्भधरणीरमणेन ।
खड्गरत्नमिव केशकलापो धूपधूमपटलीभिरधूपि ॥ १०२ ॥

अर्भो हीरकुमारः स एव धरणीरमणो राजा तेन केशकलापः केशपाशः धूपस्य कृष्णागुरुकुन्दरुष्कतुरुष्कप्रमुखसुगन्धवस्तुनः धूमपटलीभिर्धूमश्रेणीभिरधूपि धूपितः सुगन्धीकृतः ।वासित इत्यर्थः । उत्प्रेक्ष्यते—विश्वेषां सुरासुरोरगनराणां जैत्रं जयनशीलं मोहनामानं महीन्द्रं राजानं हन्तुं व्यापादयितुमिव खड्गरत्नं धूपितम् । राज्ञापि वैरिणं व्यापादयितुं स्वखड्गरत्नं धूप्यते इति रीतिः ॥

स्वं क्षणात्क्षयमवेक्ष्य सृजद्भिः पारलौकिकसुखाय तपांसि ।
धूमपानमिव धूपजधूमव्याजतस्तदलकैः क्रियते स्म ॥ १०३ ॥

तदलकै कुमारस्य केशै । उत्प्रेक्ष्यते—धूपात् केशधूपनाद्यो जातो धूमस्तस्य व्याजात्कपटेन धूमपानमिव क्रियते विधीयते । किं कुर्वद्भि । परलोके भवत्पारलौकिक तच्च तत्सुख च तस्मै तदर्थं कष्टानि तपासि सृजद्भि कुर्वद्भि । किं कृत्वा । क्षणात्स्वल्पकालात्स्वमात्मीय क्षय विनाश लोचलक्षणमवेक्ष्य ज्ञात्वा ॥

मानिनीजनमनोनयनस्वं यैरनीयत हृतेर्विषयत्वम् ।
पारिपन्थिकभरैरिव लेभे बन्धनं किमिति तच्चिकुरैस्तैः ॥ १०४ ॥

तैस्तस्य कुमारस्य चिकुरै केशै । [उत्प्रेक्ष्यते—] इति पश्यतोहरत्वाद्धेतोर्बन्धन नियन्त्रण लेभे प्राप्तम् । कैरिव । पारिपन्थिकभरैरिव । यथा तस्करगणैश्चौरिकाकरणाद्बन्धनं प्राप्यते । तै कै । यैश्चिकुरैर्मानिनीजनाना नागरिक्कामिनीलोकाना मनासि हृदयानि तथा नयनानि विलोचनानि तान्येव स्व विभवो हृतेरपहरणस्य विषयत्व गोचरताम् । 'मन्ये न मे श्रवणगोचरता गतोऽसि' इति कल्याणमन्दिरस्तवने । अनीयत लम्भित प्रापितम् । अपहृतमित्यर्थ ॥

सूनसंगतशिलीमुखलेखासूनसायकधनुःशरराशेः ।
संश्रयञ्छ्रियमिवार्भकमल्लीकुड्मलाकलितकुन्तलहस्तः ॥ १०५ ॥

अर्भकस्य हीरकुमारस्य मल्ल्या मल्लिकाया कुड्मला कोरका । 'मल्लीभि प्रतिमल्लीभाव दधती विभाति भावत्की' इति राजवर्णने । तैराकलितो युक्तो य कुन्तलहस्त. केशपाश सूनेषु कुसुमेषु सगता मकरन्दपानार्थमागता ये शिलीमुखा भ्रमरास्तेषा लेखा श्रेणि सैव सूनसायकस्य धनूषि कार्मुकाणि शरा बाणास्तेषा राशे समूहस्य श्रिय शोभा श्रयन्निवास्तीत्युत्प्रेक्षा ॥

मूर्ध्नि तस्य मुकुटेन दिदीपेऽनर्घ्यरत्नपटलीललितेन ।
बर्हचामरजयं चिकुराणा विभ्रमैरिव विधाय धृतेन ॥ १०६ ॥

तस्य कुमारस्य मूर्ध्नि मस्तके मुकुटेन किरीटेन दिदीपे रेजे। किंभूतेन। अनर्घ्याना बहुमूल्याना रत्नाना विविधमणीना पटली श्रेणी तया ललितेन मनोज्ञेन । उत्प्रेक्ष्यते—चिकुराणामर्थात्कुमारकेशाना विभ्रमै शोभाभि । 'आभा राढा विभूषा श्रीरभिख्याकान्तिविभ्रमा' इति हैम्याम् । विलासैर्वा । बर्हाणि मयूरपिच्छानि । 'अस्य वाकेका पिच्छबर्हशिखण्डकम्' इति हैम्याम् । तथा चामराणि बालव्यजनानि तेषा जय पराभव विधाय कृत्वा धृतेनेव कलितेनेव ॥

पट्टिकार्भकविभोः कनकस्यालीकमण्डलमलंकुरुते स्म ।
विभ्रमेण चिहुराम्बुधराणा ह्रादिनीव निकटे विलुठन्ती ॥१०७॥

कनकस्य हेम्न पट्टिका भूषणविशेष. कोऽपि ललाटस्य । नलस्य भाले पट्टिका । तथा दमयन्त्या अपि । 'धृतैकया हाटकपट्टिकालके' । स्त्रीपुरुषयोरपि पट्टिकाख्य आभरणविशेष –इति नैषधे । अधुना तु स्तम्भतीर्थद्वीपादौ लोकप्रसिद्ध्या 'असावउ' इति ज्ञायते । तदपि बहुतिलकमय ललाटाभरणमर्भकविभो कुमारेन्द्रस्य अलीकमण्डल भालस्थलमलकुरुते स्म भूषयामास । उत्प्रेक्ष्यते—चिहुरा केशा एवाम्बुधरा मेघास्तेषा भ्रमेण भ्रान्त्या बुद्ध्या निकटे समीपे विलुठन्ती तिष्ठन्ती मिलन्ती च ह्रादिनी विद्युदिव । 'चिकुराश्चिहुरा' इति शब्दप्रभेदे ॥

दिद्युते मणिकरम्बितयास्ये शातकुम्भकृतपट्टिकयास्य ।
[1]स्वैरमात्मन इवाननलक्ष्म्या निर्मितेन वरणेन निवस्तुम् ॥ १०८ ॥

अस्य कुमारस्य आस्ये मणिभि रत्नै करम्बितया खचितया शातकुम्भेन कनकेन कृतया निर्मितया पट्टिकया दिद्युते । उत्प्रेक्ष्यते—आत्मन स्वस्य स्वैर स्वेच्छया निवस्तु वासार्थ स्थातुमाननलक्ष्म्या निर्मितेन रचितेन वरणेन प्राकारेणेव । प्राकारस्यार्थोऽग्रे वक्ष्यते । तस्मादन्यापतद्वयी(?) ॥ पाठान्तरे उत्प्रेक्ष्यते—मुखस्यार्थात्कुमारवक्त्रस्य इन्दुश्चन्द्र , पद्मानि कमलानि, मुकुरा दर्पणास्तेषामभिभावेन पराभवनेन उद्भूत साक्षात्प्रकटीभूत नूत नवीन मह प्रतापस्तेनेव वा ॥

भालमण्डलममण्ड्यत राजज्जातरूपतिलकेन तदीयम् ।
तस्थुषात्र चरणक्षणवीक्षाकाङ्क्षिणाल्पवपुषांशुमतेव ॥ १०९ ॥

भालमण्डल ललाटपट्ट राजन् शोभमान जातरूपस्य स्वर्णस्य तिलविशेषकस्तिलक तेनामण्ड्यत भूषितम् । उत्प्रेक्ष्यते—चरणस्य चारित्रस्य क्षणो महोत्सव तस्य वीक्षा दर्शन काङ्क्षतीत्येवशीलेन अभिलाषुकेण, तथा अल्प लघु वपु शरीर यस्य तादृशेनात्र भाले तस्थुषा अर्थात्समेत्य स्थितवता अंशुमता भास्करेणेव ॥

यस्य भालतलचन्दनबिन्दोर्दम्भतो वदनकैरवबन्धु ।
कोपनां प्रियतमामिव तारामानुकूल्यविधये व्यधिताङ्के ॥ ११० ॥

यस्य कुमारस्य वदनकैरवबन्धुर्वक्त्रचन्द्रमा भालतले ललाटे कृत श्रीखण्डस्य मण्डलाकारतिलकबिन्दु तस्य दम्भतश्छलात्कोपना चण्डामत्यमर्षणा तथा प्रियतमामतिशयेन वल्लभा तारा कामपि कान्ता तारिकाम् । तस्य तारापतित्वात् । उत्प्रेक्ष्यते—आनुकूल्यविषये स्वानुकूलीकरणप्रकाराय अङ्के निजोत्सङ्गे व्यधित कृतवानिव । 'अचुम्बि या चन्दनबिन्दुमण्डली नलीयवक्त्रेण' इति नैषधेऽपि ॥

यस्य चान्दन उपभ्रु बभासे बिन्दुरङ्गजभटं प्रणिहन्तुम् ।
नासिकानलिकया गुलिकेयं येन मोक्तुमनसा विधृतेव ॥ १११ ॥

---

1 'इन्दुपद्ममुकुराद्यभिभावोद्भूतनूतमहसेव मुखस्य' इति पाठान्तरम्.

यस्य कुमारस्य उपभ्रु भ्रुवोर्मध्ये समीपे चान्दनश्चन्दनसंबन्धी बिन्दुर्वृत्ततिलक बभासे शोभते स्म । उत्प्रेक्ष्यते—अङ्गज स्मर कमन । 'कलाकेलिरनन्यजोऽङ्गज.' इति हैम्याम् । तथा 'अङ्गजो मन्मथे सुते । मदे केशे' इत्यनेकार्थे । स एव भटो वीरस्त प्रणिहन्तु यमातिथिं कर्तुं नासिकैव नलिकागुलिकाक्षेपणोपकरण 'बन्दूकहाथनाली' इति लोकप्रसिद्धा । तथा 'नलिके न तदुच्चनासिके त्वयि नालीकविमुक्तिकामयो ' इति नैषधे । नासा नलिकेव । तया कृत्वा मोक्तुमनसा क्षेप्तुकामेन इय प्रत्यक्षलक्ष्या गुलिकेव । वृता । 'सीसागोली' इति प्रसिद्धा ॥

चापलस्य नियमोऽभ्युपगम्योऽत.परं द्युनिशमत्र युवाभ्याम् ।
एतदालपितुमञ्जनरेखा कल्पिता नयनयोरिव तस्य ॥ ११२ ॥

तस्य हीरकुमारस्य नयनयोर्नेत्रयोरञ्जनस्य कज्जलस्य रेखा कल्पिता । लोचने अञ्जिते इत्यर्थ । बालत्वादथ वा महोत्सवान्निर्मिता रेखा । किं च विवाहादौ तरुणाना वृद्धाना पुरुषाणामपि चक्षुषोरञ्जनरेखा क्रियते इति लोकरूढिरपि स्थितिश्च । उत्प्रेक्ष्यते—एतदत्रैव कथ्यमानमालपितु वक्तुमिव । तदेवाह—हे नयने, अतु परम् अद्यतनदिवसादारभ्य द्युनिश दिवारात्रौ चापलस्य चटुलताया नियमो निषेध. युवाभ्यामभ्युपगम्य. अङ्गीकरणीय । कदाचिदपि चापल्य न विधेयमिति भाव ॥

उत्पलाब्जकुमुदादिमदस्यून्यद्विलोचननृपौ परिभूय ।
सालयो सुखमिवाञ्जनरेखानीलरत्नकृतयोर्वसतः स्म ॥ ११३ ॥

यस्य कुमारस्य विलोचने नयने एव नाम्नी ययोस्तौ तादृशौ नृपौ राजानौ उत्पल नीलकमल अब्ज पद्म कुमुद श्वेतकमल तान्यादिमानि प्रथमभवानि येषा तादृक्षान् दस्यून् विपक्षान् परिभूय जित्वा अञ्जनरेखारूपैर्नीलरत्नैर्हरिन्मणिभि कृतयो सालयो सुख यथा स्यात्तथा क्रियाविशेषणम् । उत्प्रेक्ष्यते—वसत स्म अतिष्ठतामिव ॥ अथ वा । यद्विलोचननृपौ कुमारनयननामराजौ सालयो प्राकारयोर्मध्ये सुख शर्मणा यथा स्यात्तथा वसतः तिष्ठत स्म । किंभूतयो सालयो । अञ्जनरेखारूपाणि यानि नीलरत्नानि मरकतमणय तै कृतयोर्निष्पादितयो । उत्प्रेक्ष्यते—उत्पलानि कुवलयानि अब्जानि कमलानि कुमुदानि कैरवाणि तान्यादिमानि प्रथमानि येषा तादृक्षान् दस्यून् शत्रून् परिभूय निर्जित्येव सुख वसत । येन सर्वेऽप्यरयोऽभिभूय वशीकृता स सुख वसतीति ॥

भृङ्गसगतवतंससरोजे तस्य कर्णयुगले शुशुभाते ।
विग्रहीतुमनसी नयनाभ्यामागते किमितरेतरवैरात् ॥ ११४ ॥

तस्य कुमारस्य कर्णयुगले श्रवणद्वन्द्वे भृङ्गाभ्या मधुपानागतभ्रमराभ्या सगते सयुक्ते वतससरोजे कर्णपूरकमले शुशुभाते रेजतु । उत्प्रेक्ष्यते—इतरेतरेण परस्पर वैराद्विरोधान्नयनाभ्या नेत्राभ्या सार्ध विग्रहीतुमनसी योद्धुकामे किमागते पार्श्वे सप्राप्ते ॥

भारसासहितया जिनशेषः किं श्रितो वलयमस्य विभाति।
मोहशूरमसुभिः प्रवियोज्यानेन वीरवलयं विधृतं वा ॥ १२३ ॥

अस्य हीरकुमारस्य वलय कनककटक विभाति। उत्प्रेक्ष्यते—भारस्य क्षमादेर्भाविनि भूतोपचारात्सूरिपदादेर्वा सासहितया सहनशीलत्वेन। भृश सहते इति सासहि। 'अहिर्महीगौरवसासहिर्य.' इति नैषधे। सासहिश्चाचलि पापतिर्वावदिरित्यादय इकारान्ता निपातिता—इति तद्वृत्ति। जित पराभूत शेषो नागेन्द्र। कि सश्रित। अथ वा मोहनामान वीर सुभटमसुभि प्राणै प्रवियोज्य पृथक्कृत्वा। निहत्येत्यर्थ। वीरवलय सुभटत्वससूचक कटको विधृत धारितमिव वा॥

योगिनेव दधतात्मनि मुद्रामूर्मिकां च दधताम्बुधिनेव।
फुल्लपल्लवविलासजुषा तत्पाणिनाध्रियत कापि विभूषा ॥ १२४ ॥

तत्पाणिना कुमारहस्तेन काप्यपूर्वा अनिर्वचनीया शोभा अध्रियत धृता। किंभूतेन तत्पाणिना। फुल्ला विनिद्रीभूता ये पल्लवा किसलयानि तेषा विलास लीला जुषते भजते। तत्पाणिना कि कुर्वता आत्मनि स्वस्मिन्विषये मुद्रा साक्षरोर्मिका वहता। केनेव। योगिनेव। यथा योगभाजा मुनिना आत्मनि विषये योगमुद्रा उह्यते। 'मुद्राती लभते मूल्य विमुद्र कार्यनाशक। राजा मुनिश्च लेखश्च कोशो मुष्टिश्च पञ्चम॥' इय तु स्वाभाविकी मुद्रा च पुनर्वाङ्मनसा योगो रुन्धन नियन्त्रण विद्यते यस्य स मुनिर्मुद्राभिङ्किताकारविशेषम्। पुन किंभूतेन। दधता बिभ्रता। काम्। ऊर्मिका निरक्षरमङ्गुलीयकम्। केनेव। अम्बुधिनेव। यथा समुद्रेण ऊर्मय एवोर्मिकास्तरङ्गा धीयन्ते॥

पाणिना विरुरुचे पविरोचिश्चापचक्रविलसत्कटकेन।
गन्धसिन्धुरतुरङ्गशताङ्गालंकृतेन जगतीपतिनेव ॥ १२५ ॥

पाणिना अर्थादविकाराद्वा कुमारहस्तेन जगत्या पृथिव्या पत्या भर्त्रेव राज्ञेव विरुरुचे शोभितम्। किंभूतेन पाणिना राज्ञा च। पवीना वज्ररत्नाना रोचीषि कान्तय एव चापचक्राणि धनुर्मण्डलानि तैर्विलसन् दीप्यमान कटको वलय यस्य। 'धृता विभूषा मणिरश्मिकार्मुकै' इति नैषधे। तथा विविधरत्नप्रभासवलित शक्रधनुरिति कविरामये प्रसिद्धि—इति नरहर्याम्। अथ च वज्रनामा आयुधविशेषस्तथा कान्तियुक्तैर्धनुश्चक्रै प्रहरणैश्च विस्फुरद्विशर्पेण प्रतिपक्षलक्षपराभवनप्रकारेण विशिष्टतया स्वस्वामिभक्तिमत्त्वेन वा स्फुरदितस्ततो जिष्णुतया भूमण्डल स्वस्वाम्यायत्त कुर्वन् कटक सैन्य यस्य। पुन किंभूतेन। गन्धसिन्धुरतुरङ्गशताङ्गालङ्कृतेन अर्थादाकृतिभूतै गन्धसिन्धुरो गन्धहस्ती तथा तुरङ्ग सपर्याणिताश्च तथा शताङ्गो रथस्तैरलङ्कृतेन विविधलक्ष्मीभूतैर्विभूषितेन। पक्षे गन्धगजेन्द्र। विविधजातीयवाजिन पुष्परथ-योग्यारथ-अध्वरथ-कर्णीरथ-प्रमुखरथास्तैरलङ्कृतेन कलितेन॥

रामणीयकहृतापरचित्तं तत्कलत्रमवलोक्य युवेव ।
जातरूपकलितो गुणशाली शृङ्खलः किमकरोत्परिरम्भम् ॥१२६॥

तस्य कुमारस्य कलत्रं कटीम्, अर्थध्वनिना स्त्रियं वा, अवलोक्य दृग्गोचरीकृत्य । उत्प्रेक्ष्यते—शृङ्खलः ।'सा शृङ्खला पुस्कटिस्था' । शृङ्खलशब्दस्त्रिलिङ्गः । रत्नजटितकनकघटितकटिदवरकः परिरम्भमालिङ्गनमकरोत्किमु आलिङ्गति स्मेव । क इव । युवेव । यथा तरुणः पुमान् कस्यापि लघोः प्रौढीभूतं कलत्रं युवतीं परिरम्भते । किंभूतं कलत्रम् । रामणीयकेन रमणीयत्वेन स्वाभाविकसौन्दर्येण हृतानि स्ववशीकृतानि अपरेषां लक्षप्रेक्षकलोकानां कामिनां च चित्तानि मनांसि येन । किंभूतः शृङ्खलो युवा च । जातरूपेण सुवर्णेन कलितो हिरण्मयः । तथा जातमुत्पन्नं यदद्वैतं रूपं वपुः सुन्दरता तेन युक्तश्च । पुनः किंभूतः । गुणैः सुवर्णदवरकैः हेमतन्तुभिः शालन्ते इत्येवंशीलस्तैर्ग्रथितत्वात् । तथा गुणैरौदार्यादिभिः शृङ्गारादिभिर्वा द्वासप्ततिकलागुणैर्वा शोभते इत्येवंशीलः ॥

भूषणैः कनकरत्ननिबद्धैर्भूषितो व्यरुचदेष कुमारः ।
मञ्जरीभरकरम्बितकायः कल्पसाल इव भूतलशाली ॥ १२७ ॥

एष हीरनामा कुमारः तदानीं कनकानि काञ्चनानि रत्नानि मणयस्तैर्निबद्धैः रचितैर्भूषणैराभरणैः कृत्वा भूषितोऽलंकृतः व्यरुचत् विराजते स्म । 'द्युद्भ्यो लुङि' द्युतादिभ्यः परस्मैपदं वा स्यात् । 'पुष्पादिद्युतादिलृदितः परस्मैपदेषु' । श्यन्विकरणपुषादेर्द्युतादेर्लृदितश्च परस्य च्लेरङ् स्यात्परस्मैपदेषु । अद्युतत् अद्योतिष्ट । व्यरुचत् व्यरोचिष्ट ।' इति प्रक्रियाकौमुद्यां साधना । उत्प्रेक्ष्यते—मञ्जरीणां कलिकानां भरः समूहस्तेन करम्बितः पूरितः कायः शाखाप्रशाखालक्षणं वपुर्यस्य तादृशो भूतले पृथ्वीपीठे शालते शोभते इत्येवंशीलः । भूमीमण्डलोपगत इत्यर्थः । कल्पसालः सुरतरुरिव ॥

दर्पणेष्विव गवेषयति स्व भूषणेषु किरणाङ्कुरितेषु ।
दर्पणार्पणविधाभिरमुष्मिन्निष्फलाभिरजनि स्वजनानाम् ॥ १२८ ॥

अमुष्मिन् हीरकुमारे स्वजनानां बन्धुवर्गलोकानाम् अथवा स्वस्य जनानामात्मीयलोकानाम् । सेवकानामित्यर्थः । दर्पणानामादर्शानामर्पणानि प्रदानानि । आत्मदर्शदर्शनानीत्यर्थः । तेषां विधाभिः प्रकारैः निष्फलाभिर्निरर्थकाभिरजनि जाता । अमुष्मिन् किं कुर्वति । किरणैः कान्तिभिः कृत्वा अङ्कुरितेषु प्ररोहसहितेषु जातेषु भूषणेष्वाभरणेषु स्वमात्मानम् । [स्वरूपमित्यर्थः ।] गवेषयति विलोकयति । केष्विव । दर्पणेष्विव । यथा कश्चिन्मुकुरेषु स्वं निभालयति ॥

दीप्यते किमधिकं सुषमा नोऽमुष्य वा मुषितमन्मथकान्तेः ।
भूषणानि मृगयन्त इतीव स्फाररत्ननयनैरिदमङ्गम् ॥ १२९ ॥

भूषणानि आभरणानि। उत्प्रेक्ष्यते—स्फाराणि विकाशभाञ्जि रत्नान्येव नयनानि तैरिति हेतोरिदमङ्ग कुमारकाय मृगयन्ते पश्यन्तीव । इति किम् । नोऽस्माक भूषणाना सुषमा अतिशयिनी शोभा कि अधिका, अथवा मुषिता अपहृता आच्छिद्य गृहीता मन्मथस्य कामस्य कान्ति शोभा येन तादृशस्य कुमारस्य सुषमा शरीरातिशायि सौन्दर्य कि वा अधिका दीप्यते ॥

तद्विभूषणमणीनिकुरम्बैः स्पर्धिभिः प्रतिभटैरिव भूत्या ।
प्राप्य तन्मृधधरां दधिरे स्वज्योतिरङ्कुरसुरेन्द्रधनूंषि ॥ १३० ॥

भूत्या शोभया लक्ष्म्या वा स्पर्धिभि स्पर्धनशीलैस्तस्य कुमारस्य विभूषणानामलकाराणा मणीनिकुरम्बै रत्नप्रकरै तन्मृधधरा स कुमार एव सग्रामकरणोचितभूमी ता प्राप्य आसाद्य । उत्प्रेक्ष्यते—ज्योतीषि दीप्तितय तेषामङ्कुरा प्ररोहास्त एव सुरेन्द्रधनूंषि इन्द्रचापचक्राणि दधिरे धृतानीव । कैरिव । प्रतिभटैरिव । यथा सपदा स्पर्धमानै प्रतिपक्षै शत्रुभी रणभूमीर्लब्ध्वा परस्पर सग्रामकरणे कृते सुरेन्द्रचापोपमानि कार्मुकानि ध्रियन्ते ॥

भूरुहैर्विहसितैरिव कुञ्जः सौरभैरिव सरोरुहपुञ्जः ।
सान्द्रचन्द्रकिरणैरिव दोषा भूषणैरपुषदेष विभूषाम् ॥ १३१ ॥

एष कुमारो भूषणैरलकारैराभरणै कृत्वा विभूषा शोभामपुषत्पुष्णाति स्म । क इव । कुञ्ज इव । यथा कानन वसन्तर्तुना विहसितै कुसुमितै भूरुहैर्वृक्षै कृत्वा शोभते । पुन. क इव । सरोरुहपुञ्ज इव । यथा पद्मप्रकर सौरभै परिमलै कृत्वा शोभा लभते । पुन. केव । दोषेव । यथा रजनी सान्द्रैर्नयनानन्ददायिभिर्नीरन्ध्रैश्चन्द्रस्य विधो. किरणै रश्मिभि कृत्वा श्रिय पुष्णाति ॥ इति दीक्षासमये कुमारशृङ्गारवर्णनम् ॥

निर्जितेन यशसा सितभासा प्राभृतीकृतमिवैत्य नमस्तः ।
आनयन्नथ तुरङ्गममुष्यारोहणार्थमनघस्य मनुष्याः ॥ १३२ ॥

अथ शृङ्गारविधानान्तर मनुष्या मानवा अमुष्य कुमारस्यारोहणार्थमध्यारोढु तुरङ्ग जात्यवाजिनमानयन्नानयन्ते स्म । किभूतस्यामुष्य । अनघस्य प्रशस्यस्य निष्पापस्य वा । उत्प्रेक्ष्यते—यशसा अर्थाद्यश श्वैत्यश्रिया निर्जितेन पराभूतेन सितभासा चन्द्रमसा नभस्त आकाशमण्डलादेत्यागत्य प्राभृतीकृतमर्थात्कुमारस्य ढौकितमिव ॥

यन्नभस्वदतिपातिरयेन न्यक्कृतेन विनतातनयेन ।
तत्तुला कलयितुं बलिदस्युः सेवनामगमि यानतयेव ॥ १३३ ॥

यस्य तुरगस्य नभस्वन्त समीरणमतिपतत्यतिक्रामतीत्येवशीलेन रयेण वेगेन । 'रयो वेगप्रवाहयो' इत्यनेकार्थ. । न्यक्कृतेन विजितेन वितताताम्री अरुणगरुडयोर्जननी तस्यास्तनयेनात्रार्थाद्गरुडेन तत्तुला कुमारारोहणार्थमानीततुरङ्गमवेगसादृश्य कलयितु

प्राप्तुम् । उत्प्रेक्ष्यते—यानतया वाहनत्वेन बलिदस्यु कृष्ण' सेवना परिचरणामगमि प्रापित इव सेव्यते स्म । 'न्यादयो ण्यन्तनिष्कर्मा गत्यर्था मुख्यकर्मणि । प्रत्यय यान्ति दुह्यादिर्गौणेऽन्ये तु यथारुचि ॥' अनन्तेन कृष्णेन गोपी वनमगमि नीता । इत्युदाहरणम्' इति प्रक्रियाकौमुद्याम् ॥

यो दृशा भुवि पुनर्दिवि फालैर्नागवेश्मनि खुरोत्खननैश्च ।
स्फूर्तिभिस्तत इतस्त्रिजगत्यां स्वाङ्ककारमिव पश्यति जेतुम्॥१३४॥

यस्तुरङ्गम स्फूर्तिभिर्विस्फूर्जनै इतस्तत सस्फुरणै कृत्वा त्रिजगत्या त्रिलोक्यामपि । 'त्रिजगतीं पुनती कविसेविता' इति जिनप्रभसूरिकृतर्षभनम्रस्तोत्रे । इत्यत्रैकवचनात्रिजगत्यामप्येकवचनम् । त्रित्वेन त्रित्वसख्यया वा उपलक्षिता जगती भुवन त्रिजगतीति एव सभाव्यते । तत्त्व तु तज्ज्ञा एव विदन्ति । स्वाङ्ककारं निजरंह स्फूर्जितजैत्रप्रतिमल्ल जेतु पराभवितुमिव इतस्तत सर्वत्रापि पश्यति । 'दूरं गौरगुणैरह कृतिभृता जैत्राङ्ककारे चरति' इति नैषधे । कथ विलोकयति तदेव दर्शयति—भुवि पृथिव्यां दृशा विलोचनावलोकनेन । पुनर्दिवि गगनाङ्गणे फालैरुच्चैरुल्ललनलक्षणै' । 'सान्द्रोत्फालमिषाद्विगायति पदा स्प्रष्टु तुरङ्गोऽपि गाम्' इति नैषधे । च पुनर्नागवेश्मनि पाताले खुरै शफैरुत्खननै भूविदारणै ॥

स्पर्धयार्कतुरगान्स्वजिगीषून्धूननेन शिरस' समराय ।
अङ्ककारविभवाभिभवाहंपूर्विकाभिरयमाह्वयतीव ॥ १३५ ॥

अय तुरङ्ग अङ्ककारविभवानां जैत्रप्रतिमल्लसपदाम् । 'शशाङ्ककलाङ्ककारे' इति नैषधे । अभिभव पराभवन तेनाहपूर्विका गर्वावेशास्ताभि कृत्वा शिरसो मस्तकस्य धूननेन कम्पनेन । स्वकन्धराया अधउर्ध्वकरणेनेत्यर्थ । उत्प्रेक्ष्यते—अर्कतुरगान् सूर्यरथरथ्यवाजिन समराय सग्रामविधानाय आह्वयत्याकारयतीव । किंभूतानर्कतुरङ्गमान् । स्पर्धया सहर्षेण स्वस्यात्मन स्वमात्मान वा जिगीषून् जेतुमिच्छून् ॥

आत्मफेनहरिचन्दनसान्द्रस्यन्दचर्चनविधाभिरिवार्चा ।
पत्प्रहारभवमम्बुधिनेमेः स्वापराधमधरीकुरुते यः ॥ १३६ ॥

य अर्वा तुरग अम्बुधिनेमेर्भूमे । उत्प्रेक्ष्यते—पदां चरणाना प्रहारैर्घातै ताडनैर्भव 'पत्कजमिति' दर्शनात्पत्प्रहारैरिति । अथ च । 'क्व तच्छयच्छायलवोऽपि पल्लवे' इति नैषधे । पदो लव' पल्लव इति व्युत्पत्त्या तस्य नलस्य छायाया लवोऽप्यश क्व' इति तद्वृत्तौ । स्वापराव निजमन्तुमधरीकुरुते शामयतीव । काभि । आत्मन फेना मुखलालास्तद्रूपा हरिचन्दनस्य श्रीखण्डस्य सान्द्रा स्निग्वा ये स्यन्दा रसा द्रवा वा तैश्चर्चनविधाभि पूजनप्रकारै ॥

वृत्रशात्रवतुरङ्गममुख्यान्वैभवेन परिभूय तुरङ्गान् ।
स्कन्धकेसरसटाकपटात्तच्चिह्नचामरमिवायमधत्त ॥ १३७ ॥

स्कन्धस्यासस्य स्कन्धेंऽसे वा प्ररूढाना प्रादुर्भूताना केसराणा केशाना सटा श्रेणी केसरनामान सटास्तुरगस्कन्धकुन्तला· तत्कपटादय तुरङ्ग । उत्प्रेक्ष्यते—तस्य जयस्य चिह्न लक्षण चामर वालव्यजनमधत्त बिभर्ति स्मेव । किं कृत्वा । वैभवेन स्वलक्ष्म्या वृत्रशात्रवस्य शक्रस्य तुरङ्गम उच्चै श्रवा· स एव मुख्य प्रकृष्ट· प्रथमो वा येषु तादृशास्तुरङ्गान् परिभूय जित्वा ॥

रोहिणीकमलिनीरमणाश्वान्स्वोपरिस्थितिजुषः सुषमाभिः ।
निर्जिगीषुरिव निर्जरमार्गे फालकेलिमयमातनुते स्म ॥ १३८ ॥

अयमश्व निर्जरमार्गे आकाशे फालकेलिमुच्चैरुल्ललनस्य विशेपस्य विलासमातनुते स्म । उत्प्रेक्ष्यते—स्वस्यात्मन उपरि ऊर्ध्वं स्थितिं स्थान जुषन्ते भजन्ते । ऊर्ध्वगामित्वेन आकाशगमनशीलत्वेन निजोपरिस्थितानित्यर्थ । तादृशान् रोहिण्या कमलिन्याश्च रमणयोर्भर्त्रो चन्द्रसूर्ययो अश्वास्तुरङ्गमास्तान् सुषमाभि अतिशायिशोभाभि कृत्वा निर्जिगीषुर्निर्जेतुमिच्छुरिव ॥

अर्जितानि गरुडस्य च गत्या निर्जयैर्हरिहरैश्च विभूत्या ।
उद्गिरन्निव यशांसि हरिर्य· फेनपिण्डपटलीकपटेन ॥ १३९ ॥

यो हरिस्तुरङ्ग फेनाना मुखनिर्गतकफलालाना पिण्डा बुद्बुदाकारा गोलकास्तेषा पटली वृन्द तस्य कपटेन व्याजेन यशासि स्वकीर्तीरुद्गिरन्निव प्रकटीकुर्वन्निवास्ते । किंभूतानि यशासि । गत्या पवनवेगगमनेन गरुडस्य, तथा विभूत्या स्वलक्ष्म्या हरिहरेरिन्द्राश्वस्य उच्चै श्रवसो, निर्जयै पराभवनैरर्जितानि सचितानि ॥

आरुरोह जितजिष्णुहयं त श्वैत्यतः फणिपति च जयन्तम् ।
वाजिनं कनकवैभवरा(भा)ज कैटभारिरिव नीडजराजम् ॥ १४० ॥

स कुमारो वाजिनमश्वमारुरोह अध्यासामास । किंभूत वाजिनम् । जितोऽर्थो लक्ष्म्या पराभूतो जिष्णोरिन्द्रस्य हय उच्चै श्रवा नाम तुरगो येन तम् । पुन किं कुर्वन्तम् । श्वैत्यत शुभ्रिमविभ्रमात्फणिपति शेषनाग जयन्त परिभवन्तम् । पुन किंभूतम् । कनकाना काञ्चनाना वैभव पर्याणखलीनप्रमुखभूषा त भजतीति । क इव । कैटभारिरिव । यथा कृष्णो नीडे कुलाये 'माळो' इति प्रसिद्धे जाता नीडजा पक्षिणस्तेषा राजा गरुडस्तमारोहति चढति । किंभूत नीडजराजम् । जितो जिष्णुर्वासवो येन वज्रिजित्वात् । गत्या चातित्वरितगगनगमनेन हय इन्द्राश्वो येन । च पुन किंभूतम् । फणिपतिं नागेन्द्रम् । जातिवाचित्वादेकवचनम् । सर्वनागनायकान् जयन्त पराभवन्तम् ।

तदरातित्वात्। स्वर्णशोभावन्त स्वर्णकायत्वात्। गरुडविशेषणान्यपि ॥ इति दीक्षामये कुमारारोहणार्थमानीततुरगवर्णनम्॥

तत्र भावयतिनः पुलकोद्यत्कञ्चुकानणुमहःकटकोघाः।
मुक्तिपत्तनजिघृक्षुमनस्कौत्सुक्यभाज इव राजकुमाराः॥ १४१ ॥
भूविहारिहयवाहनशस्यानेकमूर्तय इवोत्सवपश्याः।
वाहपृष्ठमधिरुह्य कुमारा आगमन्नपि परे जितमाराः॥ १४२ ॥
(युग्मम्)

तत्र तस्मिन्नवसरे तस्मिन् स्थाने वा जितमारा स्वरूपसौन्दर्याभिभूतमदना अपरे अन्येऽपि भावयतिन अभिप्रायेण चारित्रवन्त अमी पालादिमा कुमारा आगमन् समागता। किं कृत्वा। वाहानां जात्यतुरङ्गाणां पृष्ठमधिरुह्य अध्यास्य। उत्प्रेक्ष्यते— उत्सव संयममहामह पश्यन्त्यवलोकयन्तीति तादृश्यो भूविहारिण्य क्षोणीचारिण्य हयवाहनस्य एव तस्य शस्या श्लाघ्या रम्यास्तथा अनेका बह्वचो मूर्तय शरीराणि इव। किंभूता कुमारा। (इव यथा पृथ्वीपति) पुलको रोमाञ्च स एवोद्यन् प्रकटीभवन् कञ्चुक सनाहो येषाम्, तथा अनणु महन्मह कान्ति प्रतापश्च येषाम्। अथ वा अनणुभिर्बहुलैर्महोभि किरणै प्रतापैश्च युक्ताना कटकाना वलयाना सैन्यानामोघा समूहा येषाम्। पुन किंभूता मुक्ति सिद्धि सैव पत्तन महानगर तज्जिघृक्षु ग्रहीतुमिच्छु मनो येषाम्। समासान्त कप्। पुन किंभूता। यत एव मुक्तिनगरजिघृक्षवस्तत एवोत्कण्ठा भजन्त इति। अथ वा औत्सुक्य संयमोत्कण्ठा भजन्ते। पश्चात्कर्मधारय.। उत्प्रेक्ष्यते— राजकुमारा इव। यथा पृथ्वीपतिपुत्रा एवंविधा भवन्ति॥

पद्मिनीप्रियतमो दिवसादौ पावकादिव सहस्रमयूखैः।
पूरुषैर्निखिलमण्डलमध्यात्तत्क्षणादुपगतैः परिवव्रे॥ १४३ ॥

हीरकुमारो निखिल समस्तो यो मण्डलो गुर्जरदेशस्तस्य मध्यादन्तरालात्तत्क्षणात्स एव कुमारस्य संयमग्रहणलक्षण क्षण प्रस्ताव उत्सवो वा तस्माद्धेतोरुपगतैरायातै पूरुषैर्मानुषैरुपलक्षणात्साहचर्याद्वा स्त्रीभिश्च। 'पुरुष पूरुषो नर' इति हैम्याम्। परिवव्रे परिवृत। क इव। पद्मिनीपतिरिव यथा भास्वान् दिवसादौ प्रभाते पावकाद्वह्नेरुपगतै समेतै सहस्रसंख्याकै किरणै परिव्रियते। सूर्यो हि सायमस्त गच्छन् स्वकिरणान् वह्नौ निक्षिपति। प्रभाते च गृह्णाति इति च कविसमय। तथा च रघुवंशे— 'दिनान्ते निहित तेज सवित्रेव हुताशने' इति॥

तत्र तद्व्रतमहोपगताना मेलकः स्फुरति पञ्चजनानाम्।
कौतुकेन निजशक्तिदिदृक्षोर्नाकिन किमिह कायनिकाय ॥१४४॥

तत्र व्यतिकरे तस्य कुमारस्य व्रतस्य संयमस्य महोत्सवे उपगतानां समागतानां पञ्चजनानां लोकानाम्। 'मर्त्यः पञ्चजनो भूस्पृक्' इति हैम्याम्। मेलकः संगमः स्फुरति। 'मेलके सङ्गसंगमौ' इति हैम्याम्। तथा 'जगत्त्रयीनायकमेलकेऽस्मिन्' इति नैषधे। उत्प्रेक्ष्यते—कौतुकेन कुतूहलेन कृत्वा निजस्यात्मनः। 'श्रुत्वा निजं भीमजया निरस्तम्' इति नैषधे। निजशब्देनात्मा। शक्तिं सामर्थ्यं दिदृक्षोर्द्रष्टुमिच्छोर्नाकिनः कस्यचिद्देवस्य इहास्मिन् प्रस्तावे स्थाने वा कायनिकायो देहव्रजः किमु। निकायस्तु सधर्मिणां समुदायः। 'तथास्याहैर्भूय फगसमुचितं काययष्टीनिकायः' इति नैषधे॥

निष्पतन्मदविलोलकपोलास्तत्पुरः समचलन्द्विरदेन्द्राः।
विन्ध्यभूध्र इव निर्झरशाली जङ्गमः करणबहिममाली॥ १४५॥

तत्पुरः हीरकुमारस्याग्रे द्विरदेन्द्रा गजराजाः समचलन् संचरन्ति स्म। किंभूताः। निष्पतन्निरन्तरं निःसरन् यो मदो दानाम्भस्तेन विलोलाश्चञ्चलाः कपोला गण्डस्थलानि येषाम्। उत्प्रेक्ष्यते—विन्ध्यभूध्र इव विन्ध्याचल इव। किंभूतः। जङ्गमः संचरन्। पुनः किंभूतः। निर्झरैर्निःसरत्सलिलैः शालते शोभते इत्येवंशीलः। पुनः किंभूतः। करणानां शरीराणां बहिमा बाहुल्यं मलते धारयतीत्येवंशीलः। 'मलि मल्ल धारणे' धातुः। बहुरूपवानित्यर्थः॥

स्यन्दनैः स्यदविगानितवातैस्तत्पुरोऽङ्कविलसज्जनजातैः।
पुस्फुरे सुरसमूहसनाथैः क्ष्मागतैरिव मरुद्रथसार्थैः॥ १४६॥

तस्य कुमारस्य पुरोऽग्रे स्यन्दनै रथैः पुस्फुरे दिदीपे। किंभूतैः स्यन्दनैः। स्यदेन वेगेन विगानितोऽवगणितो वातः पवनो यैः। 'स्यदझाङ्कारितपत्रपद्धतिः' इति नैषधे। पुनः किंभूतैः। अङ्के क्रोडे रथोत्सङ्गे विलसन्तः शोभमाना जना मनुष्यास्तेषां जातः समूहो येषु। उत्प्रेक्ष्यते—क्ष्मागतैर्भूमण्डले समेतैः सुराणां देवानां समूहेन गणेन सनाथैः सहितैर्मरुद्रथसार्थैः निर्जररथवृन्दैरिव॥

स्वर्णपल्ययनपल्लविताङ्गास्तत्पुरः प्रविचलन्ति तुरङ्गाः।
तत्तुरङ्गविजिताः शशिभास्वद्वाजिनः किमु निषेवितुमेताः॥ १४७॥

तस्य कुमारस्याग्रे तुरङ्गाः प्रविचरन्ति। किंभूताः। स्वर्णस्य हेम्नः पल्ययनं पर्याणं तेन पल्लवितं मण्डितमङ्गं कायो येषाम्। उत्प्रेक्ष्यते—तेन हीरकुमारारोहणार्थमानीतेन तुरङ्गेणाश्वेन विजिताः स्वश्रिया पराभूताः सन्तो निषेवितुमर्थात्तमेवाश्वमुपासितुमेता आगताः। शशिनः चन्द्रस्य भास्वतः सूर्यस्य वाजिनोऽश्वा इव॥

मागधा मधुरमङ्गलवाचः प्रोच्चकैरुदचरन्पुरतोऽस्य।
आह्वयन्त इव दर्शयितुं किं दिङ्महेन्द्रनिवहं महमेनम्॥ १४८॥

मागधा मङ्गलपाठका अस्य कुमारस्याग्रत प्रोच्चकैरतिशयेनोच्चस्वरेण मधुरा मिष्टा श्रवणसुखकारिण्यो मङ्गलवाच कल्याणशंसिनीर्वाणी उदचरन् उच्चरन्ति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—एन मह कुमारदीक्षोत्सव दर्शयितु दिङ्महेन्द्रनिवह लोकपालमण्डलम् । 'आखण्डलो दण्डधर शिखावान् पति प्रतीच्या इति दिङ्महेन्द्रा' इति नैषधे । इह पत्तनभूमौ आह्वयन्त आकारयन्त इव । किम् इवार्थे ॥

गायनैरयमगायि समेतैः स्वर्गृहात्किमिह तुम्बुरुवर्गैः ।
अभ्यषिच्यत सुधाप्यवसीये वेणुभि श्रवसि वैणविकौघैः ॥१४९॥

अथ हीरकुमारो गायनैर्गानकर्तृभिर्जनै अगायि गानगोचरीकृत । उत्प्रेक्ष्यते—स्वर्गृहाद्देवलोकरूपसद्मन सकाशादिह भूलोके पत्तने समेतैस्तुम्बुरुवर्गे देवगायनाना समुदायैरिव अपि पुनर्वैणविकौघैर्वंशवादकवृन्दैर्वेणुभिर्वंशै कृत्वा अदसीये कुमारसवन्धिनि श्रवसि कर्णे सुधा पीयूषमभ्यषिच्यत सिक्ता ॥

घोषणास्य यशसामिव भेरीभाङ्कृतिर्व्यरचि कैश्चन मार्गे ।
किंनरालिरिव वैणिकपङ्क्तिसंमदात्तमुपवीणयति स्म ॥ १५० ॥

कैश्चन भेरीवादकैर्मार्गे पथि भेरीणां वादित्रविशेषाणां दुन्दुभीनां वा भाङ्कृतिर्भाङ्काख्यध्वनिर्व्यरचि चक्रे । उत्प्रेक्ष्यते—अस्य कुमारस्य यशसा कीर्तीना घोषणा पटहवादनमिव । पुनर्वैणिकाना वीणावादकाना पङ्क्ति श्रेणि समदात् हर्षात् त हीरकुमारमुपवीणयति स्म वीणया गायति स्म । 'उपवीणयितु ययौ रवेरुदयावृत्तिपथेन नारद.' इति रघौ । किमिव । किनरालिरिव यथा किंपुरुषमालिका वीणया कृत्वा गायति गानं कुरुते ॥

साङ्गजे प्रबलमोहमहीन्द्रे प्रापिते पितृपतेरतिथित्वम् ।
यस्य चञ्चुपुटचञ्चुररावा मङ्गलध्वनितम किमुदीर्णा ॥ १५१ ॥

चञ्चुपुटास्ताला कांस्यताला वाद्यविशेषास्तेषा चञ्चुरा मनोज्ञा रावा शब्दा उदीर्णा प्रकटीकृता । ताला वादिता इत्यर्थ । अर्थान्मार्गे तालवादकै । उत्प्रेक्ष्यते—यस्य कुमारस्य मङ्गलध्वनितम मङ्गलशब्दा इवोदीर्णा । कस्मिन्सति । सहाङ्गजेन स्मरेण पुत्रेण च वर्तते यस्तादृशे मोहनामति महीन्द्रे राजनि पितृपतेर्यमस्य अतिथित्व प्राघुणत्व प्रापिते नीते सति । हते इत्यर्थ । 'यम कृतान्त पितृदक्षिणाशाप्रेतात्पति' इति हैम्याम् ॥

ताण्डवं व्यरचि वारवधूभिस्तत्पुरः किमु सुपर्ववधूभिः ।
तथ्यवत्पथिमिथः पृथु मिथ्यायुद्धमुद्धतनरैर्निरमायि ॥ १५२ ॥

तस्य कुमारस्य पुर पुरस्ताद्वारवधूभि पणाङ्गनारूपपात्रैस्ताण्डव नृत्य व्यरचि विर-

चित कृतम्। उत्प्रेक्ष्यते—सुपर्ववधूभि अप्सरोभिरिव। 'ख स्वर्गिवध्वोऽप्सरस' इति हैम्याम्। पुनरुद्धतनरैरुत्कटपुरुषै पथि मार्गे मिथ परस्परं पृथु बहु यथा स्यात्तथा मिथ्यायुद्ध मृथासग्रामो निरमायि निर्मितम्। विवाहादिमहोत्सवेषु दाक्षिणात्या नर पुरस्तात्प्रतिचतुष्पथ खड्गपाणय परस्परं मिथ्यायुद्ध कुर्वन्तीति सौराष्ट्रमण्डलादौ दृश्यते। 'तत. प्रतीच्छ प्रसरेति भाषिणी परस्परोल्लासितशल्यपल्लवे। मृषामृव सादिबले कुतूहलान्नलस्य नासीरगते वितेनतु॥' इति नैषधे। किंवत्। तथ्यवत्। यथा उद्धता खड्गपाणय पुरुषा सत्य युद्ध विदधते॥

दुन्दुभिध्वनितिभिर्जयशब्दं तस्य बन्दिवदुदीरयतीव।
तद्गुणानिव मुदा निगदन्ती दंध्वनीति मधुरापि न(नु)भेरी॥१९३॥

दुन्दुभिर्मदनभेरी निस्वातो वा ध्वनितिभिर्भाङ्काररावैस्तस्य कुमारस्य जयशब्द जयजयरावमुदीरयति प्रकटीकरोति इव वदतीव। किंवत्। बन्दिवत्। यथा मङ्गल पाठक जयजयेति शब्दमुदीरयति। अपि पुनर्भेरी वाद्यविशेषो दध्वनीति अतिशयेन शब्दायते। किंभूता। मधुरा श्रवणसुखकारिरावा। उत्प्रेक्ष्यते—मुदा हर्षेण तस्य कुमारस्य गुणान् धैर्यौदार्यगाम्भीर्यवैराग्यशमदमादिकान्निगदन्ती कथयन्तीव दध्वनीति॥ इति दीक्षाग्रहणप्रस्थानसमये कुमारपुरो गीतनृत्यवादित्रादिकथनम्॥

क्षात्रियैरिव सुतैर्युवराजोऽलंकृतै. परिवृतोऽन्यकुमारैः।
प्रस्थितिं पथि चकार कुमारोऽनल्पकल्पितमहेषु सगोत्रैः॥१९४॥

हीरकुमार सगोत्रै स्वजनैरनल्पा अतिशायिनो बहवो वा कल्पिता विरचिता ये महा उत्सवास्तेषु सत्सु पथि मार्गे प्रस्थिति प्रस्थान चकार। प्रचचालेत्यर्थ। किंभूत। परिवृत सहित। कै। अन्यै दीक्षाग्रहणोत्सुकीभूतैरपरै कुमारै। किंभूतै। अलंकृतैर्मणिस्वर्णादिभरणगणभूषितै। क इव। युवराज इव। यथा क्षात्रियै क्षत्रियसत्रन्विभि सुतैर्नन्दनै परिवृतो युवराज पथि प्रतिष्ठते। किंभूतो युवराज। स स्वपितु समग्रराज्यभारधुरधर। क्षात्रियै सुतै किंभूतै। गा पृथ्वी क्षत्रियत्वेन त्रायन्ते सम्यक्तया रक्षन्तीति गोत्रास्तै। केषु सत्सु। प्रस्थानमङ्गलादिकादत्रनिर्मितोत्सवेषु॥

हेषितैर्हयगणस्य गजानां गर्जितैश्च रथचीत्कृतिभिश्च।
रोदसी जनरवैरपि शब्दाद्वैतवादकलिते इव जाते॥१९५॥

रोदसी द्यावापृथिव्यौ शब्दाद्वैतवादकलिते न विद्यते द्वैतो द्वितीयो वादो वदन कथन यत्र स शब्दानामद्वैतवाद शब्दाद्वैतवादस्तेन युक्ते इव जाते इव केवलम्। शब्दमये इव सपन्ने। कै। हयगणस्य वाजिव्रजस्य हेषितैर्हेषारवै। 'हेषा ह्रेषा तुरङ्गाणाम्' इति हैम्याम्। च पुन कै। गजाना हस्तिना गर्जितै गर्जारवै। च पुन रथाना शताङ्गाना चीत्कृतिभि चीत्काररवै अपि पुनर्जनरवैर्लोककोलाहले॥

रेणुभिः समुदडीयत रङ्गद्वाजिवारणरथाभ्युदिताभि ।
दिक्पतीन्निगदितुं महमत्राभूतभाविनमिवोत्सुकिताभिः ॥ १९६ ॥

रङ्गन्तस्त्वरितत्वरितमुपर्युपरि चलन्तो वाजिनो बहुविधाश्वा वारणा शृङ्गारितगजा रथा पुरुषत्रीभूतस्यन्दना तेभ्योऽभ्युदिताभिरुच्छ्रिताभि रेणुभिर्धूलीभि समुदडीयत उड्डीतम् । 'उदडीयत वैकृतात्करग्रहजादस्य विकस्वरस्वरै' इति नैषधे । 'कटाहौ षष्ठिरेण्विषु' इति लिङ्गानुशासने रेणुशब्दस्त्रिषु लिङ्गेषु प्रोक्तस्तेनात्र स्त्रीलिङ्गो विवक्षित । उत्प्रेक्ष्यते—दिक्पतीनिन्द्रादिलोकपालान् अत्र जगति अभूत न कदाचिदपि पूर्वं संजातम्, तथा न भाविनमागामिकाले कदाचिदपि न भविष्यन्तम्, भूतश्चासौ भावी च भूतभावी, न भूतभावी अभूतभावी, त महमर्थात्तत्कुमारदीक्षामहोत्सव निगदितुमुत्सुकिताभिरिवोत्कण्ठिताभिरिव ॥

तद्गजादिभरभारमसह्यं स्वेन वीक्ष्य निरपेक्षमहीन्द्र ।
याचितेन जलजन्मभुवेवाचीकरत्कुलगिरीन्स्वसहायान् ॥ १९७ ॥

अहीन्द्रो नागराज याचितेन भूमीभारधारणसभागिनमर्थितेन जलजन्मभुवा विधात्रा कर्त्रा कुलगिरीन् भूभरधारिणोऽष्टौ मन्दरकैलाशहिमाचलादिकान् कुलाचलानचीकरत्कारयामास । 'यद्यपि कूर्मकुलाचलफणिपतिविधृतापि चलति वसुधेयम् । प्रतिपन्नमचलमनसा न चलति पुसा युगान्तेऽपि ॥' इति सूक्ते । उत्प्रेक्ष्यते—स्वस्यात्मनो भूभारोद्धरणसहायानिव कारयति स्म । कि कृत्वा । तद्गजादीति । तस्मिन् कुमारसयममहोत्सवसमये समानीतगजवाजिरथजनव्रजभवमुत्पन्न भार विविध स्वेनात्मना निर्गता अपेक्षा परसहायता यत्र एव यथा स्यात्तथा एकेनात्मना वोढुमुत्पाटयितुमसह्यमशक्य वीक्ष्य दृष्ट्वा ज्ञात्वा ॥ इति तत्समयानीतगजाश्वरथलोकभारबाहुल्यम् ॥

तद्विलोकनरसस्तिमितानां चित्रविभ्रममिवोपगतानाम् ।
तत्पुरालयविलासवतीना चेष्टितैरिति तदाविरभावि ॥ १९८ ॥

तदा तस्मिन् समये तत्पुरमणहिल्लपत्तन नगरं तत्रालयो यासा तासा पत्तननिवासिनीना विलासवतीना युवतीनामित्यमुना प्रकारेण चेष्टितैर्विलसितैराविरभावि प्रकटीभूतम् । किंभूताना विलासवतीनाम् । तस्य महामहपुर सरं सयम ग्रहीतु प्रस्थितस्य कुमारस्य यद्विलोकन निरीक्षण तस्य रसेन रागेण स्तिमिताना निश्चलीभूतानाम् । उत्प्रेक्ष्यते—चित्रविभ्रममालेख्यविलासमुपगताना प्राप्तानामिव । चित्रलिखितानामिव जातानाम् ॥

काचिदीक्षणरसेन बबन्धोद्वेष्टितं न निजकुन्तलहस्तम् ।
कौतुकादिव कलापिकलापश्रीकलापमनुमातुमनेन ॥ १९९ ॥

काचिद्विलासवती ईक्षणस्यार्थात्तद्विलोकनस्य रसेन उद्वेष्टित छोटितमपि निजस्यात्मन कुन्तलहस्त केशपाश न बबन्ध । उत्प्रेक्ष्यते—कौतुकात्कौतूहलादनेन निजकुन्तलहृन्तेन कलापिना मयूराणा कलापस्य बर्हस्य शिखण्डकस्य श्रीकलाप शोभासमुदयमनुमातु सदृशीकर्तुमिव ॥

कापि वीक्षणरसत्वरमाणा स्रस्तमप्यधृत मूर्ध्नि न माल्यम् ।
यज्जितेन मदनेन निजौकः स्थायिनोज्झितमिवास्त्रमवेत्य ॥१६०॥

कापि कामिनी स्रस्तमर्थान्मस्तकात्पतितमपि माल्य पुष्पदाम मूर्ध्नि स्वशिरसि नावृत न धृतवती नारोपयति स्म । किंभूता । वीक्षणस्यार्थात्कुमारालोकनस्य रसेन रागेण त्वरमाणा शीघ्र व्रजन्ती भवन्ती वा । उत्प्रेक्ष्यते—निजस्यात्मीयस्यात्मनो वा यदोको वशारूप मन्दिर तत्र स्थायिना वसनशीलेन । तथा येन कुमारेण जितेन मदनेन कामेन उज्झित त्यक्तमस्त्र प्रहरणमिव अवेत्य ज्ञात्वा ॥

हंसपादभरितार्धमहासीत्केशवर्त्म तमवेक्षितुमन्या ।
पूर्णरागिणमिह प्रविधातुं श्यामलाशयमलभवतात्क' ॥ १६१ ॥

अन्या कापि खञ्जननयना त कुमारमवेक्षितुमर्थाद्उत्सुका सती हसपादेन सिन्दूरेण भरित पूरितमर्ध सामिभागो यस्य तादृश केशवर्त्म सीमन्तमहासीत्तत्याज मुक्तवती। युक्तोऽयमर्थ । इह जगति श्यामलाशय मलिनमानस पिशुनम्। 'दयासमुद्रे स तदाशयेऽतिथीचकार कारुण्यरसापगा गिर' इति नैपधे । आशये मनसीति तद्वृत्ति । पूर्णो रागोऽस्त्यस्मिन्वा तादृशमतिशायि रागरङ्गत्तरङ्गित कर्तुम् । क पुमानलभवतात् समर्थो भवतु । अपि तु न कोऽपीत्यर्थ ॥

भाति मुक्तमलिके रभसेनाप्यन्ययार्धकृतचन्दनचित्रम् ।
स्पर्धिजित्त्वरकला शिशुसोमोऽध्येतुमागत इवैष मुखाब्जात्॥१६२॥

अपि पुनरन्यया अपरया कयापि कामिन्या अलिके स्वललाटपदे अर्धकृत सामिरचित चन्दनस्य श्रीखण्डस्य तिलक रभसेनौत्सुक्येन मुक्त त्यक्त ललाटे अर्धकृतमेव तिलकममोचि इत्यर्थ । उत्प्रेक्ष्यते—एषोऽर्धतिलकरूप शिशुसोमो बालचन्द्र मुखाब्जाद्युवतीवदनकमलात्स्पर्धिनो स्वशोभाविद्वेषिणा जित्वरीं जयनशीलां कलां चातुरीमध्येतु पठितुमभ्यसितुमागत समेत इव ॥

पातुमप्रभु कुमारविभूषां स्व दृशोर्द्वयमवेत्य कयाचित् ।
लोचने इव धृते इतरे स्वश्रोत्रयो. सितवतंससरोजे ॥ १६३ ॥

कयाचित्कान्तया स्वश्रोत्रयोरात्मकर्णयो सिते विकसिते वतससरोजे उत्तसकमले धृते धारिते । क्षिप्ते इत्यर्थ । उत्प्रेक्ष्यते—इतरे अन्ये लोचने नयने इव कलिते । किं कृत्वा । अवेत्य ज्ञात्वा। किं कर्मतापन्नम्। दृशोर्द्वय चक्षुषोर्द्वितयम् । किंभूतम् । स्वमा-

त्मीयम् । पुन किंभूनम् । अप्रभु असमर्थम् । कि कर्तुम् । पातुम् । सादरावलोकनं पानमुच्यते । सम्यक्तया निरीक्षितुम् । काम् । कुमारविभूषा हीरशिशो शरीरशोभाम् ॥

राजतः श्रुतिपुटे धृतमेकं कुण्डलं च मुखमुत्सुकितायाः ।
भास्करामृतकराविव पर्वाप्यन्तरेण मिलितौ स्फुटमेतौ ॥ १६४ ॥

उत्सुकिताया कुमार प्रेक्षितुमुत्कण्ठिताया कस्याश्चित् श्रुतिपुटे कर्णपालौ धृत स्थापितमेकमत्यौत्सुक्यादेकस्मिन्नेव कर्णे एक कुण्डल क्षिप्त राभस्यान्नान्यदित्यर्थं । तच्च पुनर्वदन तस्या एव मुख द्वे राजत शुशुभाते । उत्प्रेक्ष्यते—पर्वामावास्यामन्तरेणापि । 'पञ्चदश्यौ यज्ञकालौ पक्षान्तौ पर्वणी अपि' इति हैमीवचनात् । पूर्णिमामावस्यो पर्वेति सज्ञा । अमावास्या विनापि स्फुट प्रकट यथा स्यात्तथा मिलितौ संगतौ एकत्र भूतौ एतौ कुण्डलमुखौ भास्करामृतकरौ सूर्याचन्द्रमसाविव । अमावास्याया हि सूर्यचन्द्रौ एकत्र मिलत । 'दर्श सूर्येन्दुसगम' इति हैम्याम् ॥

तद्दिदृक्षुरपराञ्जनयष्ट्यानञ्ज सव्यनयनं न तदन्यत् ।
वामता भजति यः शितिमैव स्यात्तदाननमितीव विचिन्त्य॥१६५॥

त कुमारं दिदृक्षुर्द्रष्टुमिच्छुस्तद्दिदृक्षु । 'तावदेव ऋषिरिन्द्रदिदृक्षुर्नारदस्त्रिदशवाम जगाम' इति नैषधे । अपरा पूर्वोक्ताभ्य अन्या काचित्कामिनी अञ्जनयष्ट्या कज्जलशलाकया कृत्वा सव्य वाम नयनम् । 'वाम शरीरेऽङ्ग सव्यमपसव्य तु दक्षिणम्' इति हैम्याम् । चक्षु आनञ्ज । तदन्यत्तस्मात्सव्यादन्यदपरमपसव्य नयन दक्षिण नेति निषेधे । राभस्यान्नानक्ति स्म । 'अञ्जू व्यक्तिम्रक्षणकान्तिगतिषु' रुधादिर्धातु । तेनानक्तीति रूपम् । परोक्षायामानञ्जेति । उत्प्रेक्ष्यते—इति विचिन्त्य वितर्क्य । इति किम् । 'य वामतां सव्यत्वमथ च प्रतिकूलभाव भजति आश्रयति तदानने तस्य वदने एव निश्चित शितिमा श्यामतैव स्यात्' इति ॥

काचनातिरभसान्मृगनाभीवारिणाव्यलिखदेककपोलम् ।
मन्मुखं जितशशी श्रयतेऽसौ गण्डमूर्तिरिति किं व विवक्षुः॥१६६॥

काचन मृगाक्षी मृगस्याक्षिणी इवाक्षिणी यस्या सा मृगाक्षी । 'वैयधिकरण्ये बहुव्रीहौ मध्यमपदलोपश्च' इति सूत्रेण एकाक्षिशब्दलोप । सूत्रोदाहरण यथा—कुमुदस्य गन्ध इव गन्धो यस्या. सा कुमुदगन्धि । अत्रैकगन्धशब्दलोप इति सारस्वते । हरिणनयना अतिरभसात्कुमारविलोकनस्यौत्सुक्यान्मृगनाभीवारिणा कस्तूरिकाद्रवेण कृत्वा एक कपोल निजगण्डस्थल व्यलिखत् । पत्रवल्लीकलित कृतवती । चित्रयति स्मेत्यर्थ । गौरे हि कपोलमण्डले मृगनाभिमण्डनमतीव शोभते । उत्प्रेक्ष्यते—इति कि विवक्षुर्लोकाना पुरस्तादमुना प्रकारेण वक्तुमिच्छुरिव । इति किम् । यदसौ गण्डमूर्ति कपोलकाय. जित स्वशोभातिशयेनाभिभूत शशी चन्द्र मन्मुख मम वदन श्रयते सेवत इति ॥

तद्विभावनरसव्यवसाया नागवल्लिदलविभ्रमतोऽन्या।
कापि केलिकमलं निजवक्रस्पर्धयेव कवलीकुरुते स्म॥ १६७॥

अन्या कापि कान्ता नागवल्ल्यास्ताम्बूलीलताया दलाना पत्राणा विभ्रमतो भ्रान्ते। बुद्धेरित्यर्थ। 'कर्णान्तविभ्रमभ्रान्तकृष्णार्जुनविलोचना' इति चम्पूकथायाम्। विभ्रमेण भ्रान्तेति तट्टिपनके। केलिकमल क्रीडापद्म कवलीकुरुते स्म। खादति स्मेत्यर्थ.। किंभूता कापि। तस्य कुमारस्य यद्विभावन विलोकन तस्य रसो राग स एव व्यवसायो व्यापारोऽस्या'। उत्प्रेक्ष्यते—निजेनात्मीयेन वक्रेण वदनेन सार्वं स्पर्धया सहर्षेणेव। विभूषाभिरीर्ष्ययेत्यर्थ॥

काचन व्यधित काञ्चनकाञ्ची कण्ठपीठलुठिता रभसेन।
इन्दुजां मिलितुमब्जपिशङ्गां यन्मुखाङ्गपितृसोममिवैताम्॥१६८॥

काचन नितम्बिनी रभसेन कुमारदर्शनौत्सुक्येन काञ्चनकाञ्ची कलधौतमेखला कण्ठपीठे गलकन्दले लुठिता विलम्बिताम्। क्षिप्तामित्यर्थ। व्यधित चकार। राभस्यान्मुक्ताहारभ्रान्त्या मेखला कण्ठे चिक्षेपेत्यर्थ। उत्प्रेक्ष्यते—यस्या' सीमन्तिन्या मुख वदनमेवाङ्ग कायो यस्य यत्स्त्री(मुख)वपुष पितर तात सोम चन्द्र मिलितु तातस्नेहादेतामागतामब्जैरर्थात्सुवर्णकमलपरागै पिशङ्गा पीना भूतामिन्दुजा रेवानदीमिव॥

कापि मौक्तिकलतां स्वकटीरे विभ्रमादधृत सारसनस्य।
वेश्मनीव रचिता रतिभर्तुः कुन्दकुड्मलितवन्दनमाला॥ १६९॥

कापि वरवर्णिनी सारसनस्य मणिमेखलाया विभ्रमाक्रान्ते कुमारदर्शनौत्सुक्यात्स्वकटीरे निजकटीतटे। 'कलापो रसना सारसन काञ्ची च सप्तकी,' तथा—'श्रोणि कलत्रकटीर काञ्चीपद ककुद्मतान्ति' द्वयमपि हैम्याम्। मौक्तिकलता मुक्ताहारम्। अधृत परिदधौ। उत्प्रेक्ष्यते—रतिभर्तु स्मरस्य वेश्मनि। गृहद्वारे इत्यर्थ॥

हारचारिमकुचौ परया नो वाससातिरभसात्पिदधाते।
माल्यशालिकलशद्वितयीव श्रेयसे पथि धृता व्रजतोऽस्य॥ १७०॥

परया अन्यया कयाचिन्महिलया हारस्य मुक्तालतायाश्चारिमा रमणीयता ययोर्हारेण रम्यत्व वा ययोस्तादृशौ कुचौ स्तनौ अतिरभसात्कुमारप्रेक्षणात्यौत्सुक्यान्नो इति निषेधे। 'अमानो ना प्रतिषेधे' इति व्याकरणवचनात् वाससा वस्त्रेण कृत्वा पिदध्राते पिहितौ परोक्षाद्विवचनम्। उत्प्रेक्ष्यते—व्रजतो दीक्षाग्रहणार्थं गच्छतोऽस्य हीरकुमारस्य पथि मार्गे माल्येन पुष्पमालया शालते शोभते इत्येवशीला कलशयो कुम्भयो द्वितयी द्वयीव श्रेयसे कल्याणकृते धृता पुरस्कृता॥

नूपुरं निजभुजे रभसेनाजीघटत्कटकविभ्रमतोऽन्या।
वैभवैर्भुजभवैरभिभूत शालितुं किमु मृणालमुपेतम्॥ १७१॥

अन्या परा कापि चकोरलोचना रभसेन कुमारविभावरसेनोत्सुकत्वेन कटकस्य वलयस्य विभ्रमतो भ्रान्तेर्नूपुर मञ्जीर निजस्यात्मनो निजे आत्मीये वा भुजे बाहौ अजीघटत् घटयामास परिधृतवती । उत्प्रेक्ष्यते—भुजभवैर्विभवै स्वबाहुसमुत्पन्नशोभातिशयै अभिभूत पराजित सन्मृणाल कमलनाल शीलितुमर्थान्निजजित्वरभुजमेव सेवितुमुपेतमागतमिव ॥

तद्गवेषणरसोत्सुकचेताः काचनाध्वनि धृतश्लथबन्धम् ।
अम्बरं हरिणदृक्स्वकरेणालम्ब्य संचरति चन्द्रकलेव ॥ १७२ ॥

काचन हरिणेक्षणा तस्य हीरकुमारस्य यद्गवेषण निर्वर्णन तस्य रसो रागस्तेनोत्सुकमुत्कण्ठित चेतश्चित्त यस्यास्तादृशी सती अध्वनि पत्तनमार्गे धृत कलित श्लथ शिथिल बन्धो बन्धनग्रन्थिर्येन तादृग्विधमम्बर परिधानवस्त्र स्वकरेण निजहस्तेन आलम्ब्य आश्रित्य । गृहीत्वेत्यर्थ । सचरति व्रजति । केव । चन्द्रकलेव । यथा शशिलेखा अम्बरमाकाश स्वकरेण आत्मकिरणेन । जातिवाचित्वादेकवचनम् । आश्रित्य सचरति ॥

अन्ययार्धरचितात्मकलापापातिमौक्तिकभरै रभसेन ।
सृज्यते स विषये किमु लाजोत्क्षेपणा वरयितुर्व्रतलक्ष्म्याः ॥१७३॥

अन्यया अपरया कयाचित्तरललोचनया रभसेन कुमारेक्षणोत्सुकभावेन अर्धरचित साभिप्रोतो य आत्मकलाप स्वस्य मणिमौक्तिककाञ्चनमयमेखला तत्सकाशादासामस्त्येन पतन्तीत्येवशीलानि निपातुकानि यानि मौक्तिकानि मुक्ताफलानि तेषा भरै समूहै कृत्वा व्रतलक्ष्म्याश्चारित्रश्रिया वरयितु परिणेतु कुमारस्य विषये आचार्यै लाजोत्क्षेपणा अक्षत. सवर्धन मौक्तिकैर्वर्धापनमित्यर्थ । किमु सृज्यते । क्रियते परिणेता हि मङ्गलार्थ सधववधूभिर्लाजैरक्षतैर्मौक्तिकैर्वा वर्धाप्यते इति विधि ॥

काचिदर्भकमपास्य धयन्त यात्यवेक्षितुममु स्वगवाक्षम् ।
वेश्मनि स्तननिपातिपयोभिर्जाह्नवीं जनयतीव नवीनाम् ॥ १७४ ॥

काचिदन्या युवती वेश्मनि निजमन्दिरे पयोधरकुम्भयोर्निष्पतनशीलरविरलनिर्गलद्भि पयोभिर्दुग्धधाराभि । उत्प्रेक्ष्यते—नवीना नूतना जाह्नवी गङ्गा जनयति उत्पादयतीव। करोतीवेति यावत् । कि कुर्वन्ती । अमु हीरकुमारमवेक्षितु विलोकयितु स्वगवाक्ष निजनिकेतनसबन्धिजालक प्रति यान्ती गच्छन्ती । कि कृत्वा । धयन्त स्वपयोधरपय पिबन्तमर्भक निजनन्दनमपास्य त्यक्त्वा रुदन्तमेव विहायेत्यर्थ ॥

प्राप्तरूपविभवं वहते य. स्यात्किमत्र स जडैरनुषङ्गी ।
अर्धधौतमितरा स्वमितोवोत्कण्ठिता तरलदृक्क्रममौज्झत् ॥ १७५ ॥

उत्कण्ठिता कुमारदर्शनोत्सुकितचेता इतरा अपरा तरलदृक् चपललोचना । उत्प्रे-

क्ष्यते—इति हेतो स्वमात्मीय क्रम चरणमर्धधौत सामिप्रक्षालितमौज्झज्जहाति स्म त्यक्तवती । इति किम् । हेतुमाह—य पुमान् प्राप्तरूपविभवमधिगतसम्यग्रूपत्वेन शोभा पण्डितत्वेन वा सपदम् । 'विद्वान्सुधीकविविचक्षणलब्धवर्णा ज्ञप्राप्तरूपकृतिकृ-ष्टयभिरूपधीरा' इति हैम्याम् । वहते धारयति । अत्र जगति स जनः जडै । डल-योरैक्यात् । जलै' पानीयै मूर्खैश्च सार्धमनुषङ्गी सगमवान् कृतसङ्ग कथ भवति । अपि तु कदाचिदपि स्यादेवेति विचार ॥

स्फाटिकावनिषु वेश्मनि यान्त्या वीक्ष्य यावकपदानि परस्याः ।
मुग्धभृङ्गविहगैर्जलरोहद्रक्तपङ्कजधियेव दधावे ॥ १७६ ॥

वेश्मनि स्वगृहे स्फाटिकावनिषु स्फाटिकरत्ननिबद्धभूमीषु यान्त्या अर्थात्कुमारं द्र-ष्टुमुत्सुकतया व्रजन्त्या अपरस्या अन्यस्यास्तरुण्या' यावकपदानि नवीनालक्तकरसा-र्द्राणि पदानि क्रमस्थापनानि वीक्ष्य विलोक्य मुग्धैरचतुरैर्भृङ्गा भ्रमरा एव विहङ्गा पक्षिणस्तैर्दधावे धावितम् । उड्डीय गत्वा तदुपरिष्टादुपविष्टमित्यर्थः । उत्प्रेक्ष्यते—ज-लेषु सर प्रभृतिपानीयेषु रोहन्त्युद्गच्छन्ति प्रादुर्भवन्ति इति जलरोहन्ति तादृशानि यानि रक्तपङ्कजानि शोणकमलानि कोकनदानि तेषा धिया बुद्ध्या भ्रमेणेव ॥

काप्यलक्तकधियोत्सुकिता पत्पद्मयोरकृत चन्दनचर्चाम् ।
रक्तयोर्न सविधे प्रहिता स्वा चन्द्रिकां शशभृता सखितायै ॥१७७॥

उत्सुकिता कुमारावलोकनरसेनोत्कण्ठिता कापि काचिदपरा लीलावती अलक्तधिया यावकरसभ्रान्त्या पत्पद्मयो स्वचरणतामरसयो चन्दनस्य श्रीखण्डद्रवस्य चर्चा विलेप-नम् । 'अङ्गरागो विलेपन चार्चिक्य समालम्भन चर्चा स्यात्' इति हेम्याम् । अकृत कृतवती । उत्प्रेक्ष्यते—रक्तयो स्वानुरागिणो । 'रक्त नील्यादिरञ्जिते । कुङ्कुमेऽसृज्य-नुरक्ते प्राचीनामलकेऽरुणे' इत्यनेकार्थ. । स्वाभाविकारुणयोरिति तत्त्वम् । अर्थान्निजो-परि राग दधानयो अनयो पदपद्मयो सविधे पार्श्वे सखितायै मैत्रीकरणार्थ शशभृता चन्द्रेण प्रहिता प्रेषिता स्वामात्मीया चन्द्रिका कौमुदी न अपि तु ज्योत्स्नेव नकारो मौलार्थमेव वक्तीति । यथा नैषधे—'अनुभवति शचीत्थ सा घृताचीमुखाभिर्न सह-सहचरीभिर्नन्दनानन्दमुच्चैः' इति । चन्द्रिका तु दन्तकान्तिरप्युच्यते । 'दशनचन्द्रि-कया व्यवभासित हसितमासवगन्धि मधोरिव' इति रघुवचनात् । तत स्वचन्द्रिका-मित्युक्तम् ॥

दर्शयन्त्यपरपद्ममुखी तं कापि पाणिमकरोन्निजमुच्चैः ।
व्योमपल्वलमिव स्मयमानोन्नालताम्रनलिनं प्रणयन्ती ॥ १७८ ॥

काचिदपरा अन्या पद्ममुखी अरविन्दवदना त कुमार दर्शयन्ती लोचनगोचर का-रयन्ती सती निजमात्मीय पाणि हस्तमुच्चै. ऊर्ध्वमकरोच्चकार । उत्प्रेक्ष्यते—स्मयमान

विजृम्भमाण विकसत्तथा उन्नालमुच्चैर्नाल यस्य तादृक् ताम्र रक्त कमल यत्र तादृश व्योमपल्वल गगनतटाक प्रणयन्ती कुर्वन्तीव ॥

सुभ्रुवामिह महे जगृहे किं चक्षुषैव सकलेन्द्रियवृत्तिः ।
ज्योतिरर्चिरिव भानुमता यत्क्वापि सा प्रभवति स्म न किंचित् १७९

इहास्मिन् महे कुमारदीक्षाया उत्सवे सुभ्रुवाम् अणहिल्लपाटकपत्तनवनितानां निखिलाना चतुर्णा श्रवणनासिकारसनास्पर्शननाम्नामिन्द्रियाणा वृत्तिर्व्यापार । उत्प्रेक्ष्यते—चक्षुषा लोचनेनैव जगृहे गृहीता किम् । केनेव । भानुमतेव । यथा भास्करेण ज्योतिषा ग्रहनक्षत्रतारकाणामर्चि कान्तिर्गृह्यते । यद्यस्मात्कारणात् सा चतुरिन्द्रियवृत्ति क्वापि क्वचिदपि स्वस्वव्यापारे किंचित्किमपि श्रोतुमाघ्रातुमास्वादयितु स्प्रष्टुमपि न प्रभवति स्म न समर्थीबभूव । ज्योतीष्यपि क्वापि ज्योतिरर्चिरपि क्वापि किंचिन्नाल भवति ॥ इति पौराङ्गनाविविधचेष्टितवर्णनम् ॥

रामणीयकतिरस्कृतकामं तं निपीय नयनैः पथि कामम् ।
वल्लकीकुलसखीमिव वाणीमित्यथो युवतिराजिरभाणीत् ॥ १८० ॥

अथो विविधचेष्टितानन्तर स्वगृहगवाक्षस्थिताना युवतीना पत्तननागरीणा राजि श्रेणि इत्यग्रे वक्ष्यमाणा वाणी वाच मिथ परस्परमभाणीत् बभाषे । किं कृत्वा । त कुमार काममत्यर्थं नयनै स्वलोचनै पथि मार्गे अर्थाद्दीक्षाग्रहणार्थं गच्छन्त निपीय सादरमवलोक्य । किंभूत कुमारम् । रामणीयकेन शरीरसौन्दर्येण तिरस्कृतो निर्भर्त्सित कामः कन्दर्पो येन तम् । वाणीमुत्प्रेक्ष्यते—वल्लकीकुलस्य वीणाव्रजस्य वीणावशस्य वा । 'गोत्र तु सतानोऽन्ववायोऽभिजन कुलम्' इति हैम्याम् । 'कुल तेषा सजातीनाम्' इत्यपि हैम्याम् । वीणावशस्य सखीमिव वयसीमिव विपञ्चीवच्चार्वी वाचमित्यर्थ ॥

सांप्रतं तदिह शैशवशेषः सांप्रतं व्रतजिघृक्षुरयं यत् ।
अन्यथा कथमसावनुकुर्यादात्मना जगति जम्बुकुमारम् ॥ १८१ ॥

शैशव बाल्यावस्था शेषमवशिष्ट यस्य किंचिद्विद्यमानशिशुत्वदश । त्रयोदशचतुर्दशवर्षायत्वात् । 'प्रणीतवाञ्शैशवशेषवानयम्' इति नैषधे । तादृशोऽय हीरकुमार यत्साप्रतमधुना व्रतजिघृक्षु सयममादातुमिच्छुरस्ति इहास्मिन् शैशवसमये तत्सयमग्रहण साप्रत युक्तम् । अन्यथा व्रतग्रहणमन्तरेण जगती विश्वे असौ हीरकुमार. आत्मना स्वेन कृत्वा जम्बुकुमार चरमकेवलिन जम्बूस्वामिन कथ केन प्रकारेण अनुकुर्यात् सदृश कुर्वीत । जम्बुशब्दो दीर्घो ह्रस्वोऽप्यस्ति । सारस्वतव्याकरणे वधूजम्बूशब्दौ नदीवदिति । तथा 'मन्कृते जम्बुना त्यक्ता नवोढा नवकन्यका' इति कल्पवृत्तौ ॥

अङ्गजाभिलषणोद्भवकोपवान्तचित्तचतुराननशापात् ।
रुद्रनेत्रशिखिनीव निपत्यादत्त जन्म कमन. परमेतत् ॥ १८२ ॥

कमन' कन्दर्प । उत्प्रेक्ष्यते—एतत्प्रत्यक्ष दृश्यमान हीरकुमाररूप परमन्यजन्मावतारमादत्त गृहीतवान्। किं कृत्वा। रुद्रस्य शंभोर्नेत्रे तृतीय भाले लोचन तस्य शिखिनि तस्य वह्निमयत्वेन अग्नेर्विद्यमानत्वात् वह्नौ निपत्य झम्पा दत्त्वा भस्मीभूय वा। कस्मात्। अङ्गजायास्तिलोत्तमानाम्न्या' स्वनन्दनाया यदभिलषण वाञ्छन कामक्रीडाचिकीर्षा तस्मादुद्भव उत्पत्तिर्यस्य तादृशो य कोप क्रोध तेन वान्त पूरित' चित्त मनो यस्य तादृग्विधो यश्चतुराननो ब्रह्मा तस्य शापात्। यदुक्त कुमारसभवे—'अभिलाषमुदीरितेन्द्रिय स्वसुतायामकरोत्प्रजापति। अथ तेन निगृह्य विक्रियामभिशप्त. फलमेतदन्वभूत्॥' इति। तथा नैषधेऽपि—'पद्मनन्दनसुतारिरसुता'॥

अद्रिजार्धघटनाङ्कितमूर्त्या व्रीडमाकलयता गिरिशेन।
प्रैयरूपकवती तनुरेतत्कैतवात्किमुररीक्रियते स्म॥ १८३॥

गिरिशेन ईश्वरेण एतस्य हीरकुमारस्य कैतवात्कपटात्। उत्प्रेक्ष्यते—प्रैयरूपकवती रमणीयत्वकलिता तनु शरीरयष्टि उररीक्रियते स्म अङ्गीकृता गृहीता प्रियरूपस्य भाव' प्रैयरूपकम्। मनोज्ञादित्वाद्वुण्। 'प्रैयरूपकविशेषनिर्देशै' इति नैषधे। गिरिशेन किं कुर्वता। व्रीड लज्जाम्। व्रीडशब्द शब्दप्रभेदे अकारान्तोऽप्यस्ति। यथा—'व्रीडाया भवे व्रीड' इति। 'त्वयि स्मरव्रीडसमस्ययानया' इति नैषधेऽपि। आकलयता दधता। कया। अद्रिजाया हिमाचलपुत्र्या पार्वत्या अर्धस्य शरीरार्धभागस्य या घटना योजना तयाङ्किता कलिता या मूर्ति स्वशरीर तया कृत्वा। 'सापीश्वरे शृण्वति तद्गुणौघान् प्रसह्य चेतो हरतोऽर्धशंभु। अभूदपर्णाङ्गुलिरुद्धकर्णा' इति नैषधे। अर्ध शंभोरित्यर्धशंभुरिति तद्वृत्ति। तेन कारणेन ता स्वतनु सत्यज्य ईश्वरेण जननयननिरीक्षणीया अपरा मूर्तिरङ्गीकृतेत्यर्थ॥

त्यक्तपूर्ववपुषा निजयोषाविप्रयोगजनितान्तरदुःखात्।
उर्वशीप्रियतमेन किमेतत्कैतवेन जगृहे तनुरन्या॥ १८४॥

उर्वशीनामाप्सरास्तस्या प्रियतमेन भर्त्रा पुरूरवसा। 'पुरूरवा बौध ऐल उर्वशीरमणश्च स.' इति हैमीवचनात्। एतत्कैतवेन हीरकुमारमिषेण। उत्प्रेक्ष्यते—अपरा कुमारलक्षणा तनूर्मूर्तिर्जगृहे गृहीतेव। किंभूतेन उर्वशीप्रियतमेन। त्यक्तमुज्झित पूर्व प्राचीन पुरूरवोलक्षण वपु शरीर येन। कस्मात्। निजस्यात्मनो निजा आत्मीया वा या योषा प्रियतमा उर्वशी अप्सरा। 'अप्सर स्वप्सरा प्रोक्ता' इति शब्दप्रभेदे। 'वा तु जलौकोऽप्सरस सिकतासुमन समा.' एते शब्दा बहुत्वे वा। 'इमा जलौकस। इय जलौका'। इमा अप्सरस। इयमप्सरा' इत्यादि लिङ्गानुशासने च। तस्य। विप्रयोगेण विरहेण जनितमुत्पादित यदन्तरमन्तर्मनसि भवमन्तरङ्गमतिशायि इत्यर्थ। दुःख तस्मात्। 'प्रियावियोगज्वलतादिवैलाम्' इति नैषधे। पुरूरवस उर्वशीवियोग.। तथा नलवर्णने—'करोषि लज्जा गुरुमौलिमिलदस्रो हठश्रीहरणादुदस्रो' इत्यपि नैषधे॥

दस्रयोः किमयमन्यतमोऽस्मिन्नागतस्त्रिदिवतः क्षितिपीठे ।
निष्कलङ्क इव विष्णुपदस्योपास्तिभिः कुमुदिनीदयितो वा ॥१८५॥

दस्रयोरश्विनीपुत्रयोर्मध्ये । उत्प्रेक्ष्यते—अयं हीरकुमाररूप अन्यतम एकः कश्चित्रिदिवतो देवलोकादस्मिन् क्षितिपीठे पत्तनलक्षणे भूमण्डले आगतः किं समायात इव । अथ वा विष्णुपदस्य पुरुषोत्तमपादस्य उपास्तिभि सेवाभि कृत्वा निर्गत कलङ्को लाञ्छनमपवादो वा यस्मात्तादृश । उत्प्रेक्ष्यते—कुमुदिनीदयित कैरविणीप्राणप्रियश्चन्द्रो वा क्षितौ पत्तनपृथिव्या समागत ॥ इति कुमाररूपदर्शनादिविचार ॥

माद्यसि स्मर जगज्जयिनीभिर्हेतिभिः किमु हताश वशाभिः ।
संश्रिते हि चरितश्रियमस्मिंस्त्वन्मदोऽयमवकेशिवदासीत् ॥१८६॥

हे हताश, मूलादेव विगता उच्छिन्ना आशा वाञ्छा यस्य ईदृश हे स्मर कन्दर्प जगता त्रयाणा भुवनानाम् । 'तात्स्थ्यात्तद्व्यपदेश' इति न्यायान्नाकिनागनागराणा त्रिजगज्जनाना जयिनीभिर्जयनशीलाभिर्वशीकारिकाभि वशाभिस्तरुणीभिरेव हेतिभि स्वामोघप्रहरणभूताभि कृत्वा किं कथं माद्यसि मदमाकलयसि मत्तो भवसि । हि यस्मात्कारणात् अस्मिन् सांसारिकविषयविमुखे हीरकुमारे चरितश्रियं चारित्रलक्ष्मीं संश्रिते सति अयं सर्वजगज्जनविदित प्रत्यक्षलक्ष्यस्त्वन्मद यदहं युवतीरूपामोघशक्तिभिः कृत्वा हरिहरेन्द्रचतुराननादिकान् सर्वान् स्ववशीकरोमि इति तवाभिमान अवकेशिवन्निष्फलतरुरिव आसीत् फलवन्ध्यो बभूव ॥

दैत्यमर्त्यमरुतां विजये त्वं साहसिक्यमथ मोह जहीहि ।
भूधरं हरिरिवाशनिनासौ संयमेन निहनिष्यति यत्त्वाम् ॥ १८७॥

हे मोह, अथाद्यतनदिनात्प्रारभ्य त्वं दैत्या दानवा मर्त्या मानवा मरुतो देवास्तेषां विजये पराभवने साहसिक्यं साहसकर्मसत्त्वं बलवत्ता वा जहीहि त्यज मुञ्च । सहसा वर्तते इति साहसिक । 'ओज सहोम्भसा वर्तते' इतीकण् । साहसिकस्य भाव. साहसिक्यम् । 'अहो मदीयस्तव साहसिक्यम्' इति नैषधे । यत्कारणादसौ हीरकुमार संयमेन शुद्धचारित्रेण कृत्वा त्वा भवन्तं निहनिष्यति व्यापादयिष्यति मूलादुन्मूलयिष्यति । क इव । हरिरिव । यथा पुरंदर अशनिना वज्रेण कृत्वा भूधरं पर्वत हन्ति चूर्णीकरोति ॥

संसृते व्रतरमानिरतोऽसौ दुष्प्रवृत्तिमिव यत्त्यजति त्वाम् ।
निष्फला तदबलेव परस्या सक्तमानसपतेरपमानात् ॥ १८८ ॥

हे संसृते संसार, यद्यस्मात्कारणात् व्रतरमाया संयमलक्ष्म्या निरत आसक्तमना रक्तीभूतचेता असौ हीरकुमारस्त्वा भवतीं जहाति । कामिव । दुष्प्रवृत्तिमिव । यथा महात्मा दुष्टा प्रवृत्ति वार्ता दुष्ट निन्द्यमाचरण वा मुञ्चति ततस्तस्मात्कारणात् त्वं भवती

संस्तुतिर्निष्फला अभूर्जाता। स्वरूपेण तरुणीगणाभिलषणीयेन विविधविषयसुखासक्तेन भाग्यवता पुंसा संसार सफलो भवेत्तत् अनेन नादृत तस्मात्त्व निष्फलैव। केव। अबलेव। यथा युवती परस्यामन्यवनितायामासक्तीभूतमादरवज्जात सानुरागीभूत मानस मनो यस्य तादृशस्य पत्यु प्रियस्यापमानादवगणनान्निष्फला भवति। समारसुखानुभवनरूपफलानवाप्तेर्निष्फलत्वमिति॥

राग सागर इवासि निपीतोऽनेन पीततटिनीपतिनेव।
दर्प खर्परकरीभव सर्पन्रङ्कवद्युधि जितो यदनेन॥ १८९॥

हे राग हे अनुराग, सागर समुद्र इव त्वमनेन कुमारेण निपीत आचान्तो निष्ठापितोऽसि। केनेव। पीततटिनीपतिनेव। यथा अगस्तिना तापसेन समुद्रो निपीतश्चुलुकीकृत'। 'अगस्त्योऽगस्ति पीताब्धि' इति हैम्याम्। पीताब्धिरित्यत्राब्धिपर्यायपरिवर्तेन कृतम्। पुनर्हे दर्प अभिमान, यत्कारणात्त्वमनेन हीरकुमारेण युधि परस्परं सग्रामे जित पराभूत नि सारीकृत' तत्कारणात्सर्पन्नितस्तत पर्यटन् भ्रमणी कुर्वंस्त्व रङ्कवत् द्रमक इव भिक्षुकवत् खर्परकरीभव खर्परं घटादिकपालठिक्कर तदेव करे पाणौ यस्य तादृशो भव सपद्यस्व। ठिक्कर करे कृत्वा भिक्षा मार्गयेत्यर्थ॥

मानमाननसरोरुहनत्या मानिनीजन जहीहि जहीहि।
मोहनाह्वमणिनेव मनस्वी न व्यमोह्यत यतो भवतायम्॥ १९०॥

हे मानिनीजन हे रूपचातुर्यादिभि साभिमानकामिनीलोक, त्व लज्जावशेनाननसरोरुहाणा वदनकमलाना नत्या नम्रीकरणेन मुख नीचै कृत्वा मान दर्प गर्व जहीहि जहीहि। कोपनात्युक्तौ वीप्सा पुन पुनर्भाषण वीप्सा। त्यज त्यज। सभ्रमवशाद्वा द्विरुक्ति'। 'त्यज त्यजाकारणरोषणे रुषम्' इति नैषधे। यत कारणात् मनस्वी विशिष्टमनोवा(नस्वा)न् देवतादिभिरप्यक्षोभ्यमना वा अय कुमारो भवता त्वया न व्यमोह्यत न मोहित नात्मवशीकृत। केनेव। मोहनाह्वमणिनेव यथा मोहनकृन्नामरत्नेन जनो मोह्यते मोह प्राप्यते॥

स्वर्णजालकविमानगताना सुभ्रुवां भ्रुव इवाप्सरसां सः।
आननामृतरुचीभ्य उदीतास्ता' सुधा इव कथा. पिबति स्म १९१

स कुमार सुभ्रुवा पत्तनपुरध्रीणामाननानि वदनानि तान्येवामृतरुच्य चन्द्रा। रुचीशब्दो दीर्घोऽप्यस्ति। 'रुच्यो रुचीभिर्जितकाञ्चनाभि' इति नैषधे। तेभ्य उदीता उद्गता। 'उदीतमातङ्कितवानशङ्कित.' इत्यपि नैषधे। ईङ् गतौ दीर्घईकारो धातु। ता पूर्वोक्ता कथा वार्ता। 'त्वत्सकथापि जगता दुरितानि हन्ति' इति भक्तामरस्तवे। 'सकथा वार्ता' इति तद्वृत्ति। पिबति स्म सादर शृणोति स्म। उत्प्रेक्ष्यते—सुधा इव। यथा कश्चिद्देवश्चन्द्रादुदिता सुधा पिबति। 'विरहिवर्गववव्यसनाकुल कलय पापमशेषफल विधुम्। सुरनिपीतसुधाकमपापकम्' इति नैषधे। किंभूताना सुभ्रुवाम्। स्वर्ण-

जालकानि काञ्चनरचितगवाक्षा एव विमानानि देवताना स्वर्गे स्थितिस्थानानि तेषु गताना सप्राप्तानाम् । सुख निषेदुषीनामित्यर्थी । उत्प्रेक्ष्यते—भुव पृथ्व्या अप्सरसा सुराङ्गनानामिव । अप्सरसोऽपि विमानस्थायिन्य स्यु ॥ इति पोराङ्गनाना हीरकुमारदर्शनोद्भूतमिथ कथाप्रथा ॥

नीरदोऽवनिभृतामिव तापं वृष्टिभी रजतहेममयीभि' ।
सोऽर्थिना प्रमथयन्पथि दौ स्थ्य सचचार पुटभेदनमध्ये ॥१९२॥

स हीरकुमार पुटभेदनमध्ये पत्तनविचाले सचचार सचरति स्म । 'पत्तन पुटभेदनम्' इति हैम्याम् । तथा 'द्वीपान्तरेभ्य पुटभेदन तत्क्षणादवापे सुरभूमिभूपै' इति नैषधे । किं कुर्वन् । रजतानि रूप्याणि हेमानि काञ्चनानि तन्मयीभिस्तै प्रचुराभि धानाभिर्वा वृष्टिभि दानै रूपकस्वर्णकादिविश्राणनै कृत्वा पथि मार्गे अर्थिना याचकाना दौ स्थ्य दारिद्र्य प्रमथयन्निर्दलयन् । क इव । नीरद इव । यथा वारिदो मेघ अवनिभृता भूधराणा पर्वताना ताप निदाघदाघ प्रमथयति प्रशमयति । यदुक्तम्—'धाराधरा एव धराधराणा निदाघदाघौघविघातदक्षा' इति सूक्तम् । काभि । वृष्टिभिर्जलवर्षणै ॥

तद्यशोधरणिभर्तुरितोऽन्यद्वीपनिर्जयकृते प्रयियासो ।
अध्वरोधिजलधीनिव रोद्धु तत्क्षणे क्षितिरजोभिरुदीये ॥ १९३ ॥

तस्मिन् कुमारस्य दीक्षाग्रहणार्थं समह गमनसमये क्षिते पृथिव्या सकाशात् रजोभिर्धूलीभिरुदीये प्रकटीभूतम् । प्रसृतमित्यर्थ । उत्प्रेक्ष्यते—इतोऽस्माजम्बूद्वीपादन्येषा षण्णाम् पुष्करशाककौञ्चकुशशाल्मलप्लक्षनाम्ना द्वीपानाम् । 'सप्तद्वीपा वसुमती' इति शिवराजर्षिवचनात् । षड्द्वीपाभिधानानि नैषधे । जैनमते तु जम्बूद्वीप धातुकीखण्डम्, पुष्करवरद्वीपम्, वारुणीवरद्वीपम्, घृतवरद्वीपम्, क्षीरवरद्वीपम्, इक्षुवरद्वीपम्, इति । अथवा अष्टादशसख्याकाना द्वीपानाम् । 'अष्टादशद्वीपनिखातयूप' इति रघुवशे । तथा । 'नवद्वयद्वीपपृथग्जयश्रियाम्' इति नैषधे । निर्जयकृते विजयार्थ प्रयियासो प्रयातुमिच्छो तद्यशोधरणिभर्तु कुमारश्लोकराजस्य । धरणिशब्दो ह्रस्वोऽप्यस्ति । यथा—'धरणिविरहिणि कान्तमुद्रे समुद्रे' इति नाटककाव्ये । अध्वान मार्ग रुन्धतीत्येवशीलान् जलधीन् । लवणस्वादूदकक्षीरोददधिमण्डघृतोदसुरोदकेक्षुरसनाम्न जिनशासने सप्त समुद्रा । लवणसमुद्रकालोदधिपुष्करोदधिवारुणीसमुद्रघृतोदक्षीरोदधिइक्षुरससमुद्रनामानोऽर्णवा सप्तसख्याकान् गमनमार्गरोधकान् समुद्रान् रोद्धुमावरीतु स्थलीकर्तुमिव रेणुभि प्रसस्रे ॥

सयमाय समियाय कुमार. पत्तनोपविपिने दितदोष ।
पूर्वपर्वतशिर शिखराङ्के पद्मिनीपतिरिवाभ्युदयाय ॥ १९४ ॥

हीरकुमार सयमाय चारित्रग्रहणार्थं पत्तनस्योपविपिने समीपोद्याने समियाय समा-

जगाम। क इव। पद्मिनीपतिरिव। यथा कमलिनीकान्तो भास्कर अभ्युदयाय उद्गमनार्थं पूर्वपर्वत उदयाचल। 'पूर्वपर्वततिरोहितात्मन' इति वस्तुपालकीर्तिकौमुदी-भ्रातृसुरथोत्सवकाव्ये। तस्य शिरसि मस्तके। उपरितनभागे इत्यर्थ। यच्छिखर शृङ्ग तस्याङ्के उत्सङ्गे समेति। किंभूत कुमार पद्मिनीपतिश्च। दिता। 'दो अवखण्डने'। खण्डिताश्छिन्ना दोषा अपगुणा रात्रयश्च येन स॥

कौतुकाद्भुवमुपेत्य वसन्तीं स्वःपुरीमिव पुरीमवगत्य।
आगतं किमनु नन्दनमत्रोद्यानमेष निपपौ नयनाभ्याम्॥ १९५॥

एष हीरकुमार उद्यान विपिन नयनाभ्या निजनेत्राभ्या कृत्वा पपौ सादरमवलोकयति स्म। उत्प्रेक्ष्यते—अत्र पत्तनसमीपे अनु पश्चादागत किं नन्दन देवराजवनमिव। किं कृत्वा। पृष्ठे समेत कौतुकान्नागरिकनिकरविशिष्टरूपविविधविचेष्टितवीक्षणोद्भूतकौतूहलाद्भुव भूमीमण्डलमुपेत्य अभ्यागत्य। 'भुवि समेत्य' इति वा पाठे भुवि पृथिव्या समेत्यागत्य वसन्तीं वास सृजन्ती तस्थुषी स्वःपुरीं स्वर्नगरीममरावतीमिव पुरीम् अणहिल्लपत्तनरूपां नगरीमवगत्य ज्ञात्वा। 'ज्ञात सितगते अवात्' इति हैम्याम्। तथा—'अवगच्छति मूढचेतन प्रियनाश हृदि शल्यमर्पितम्। स्थिरधीस्तु तदेव मन्यते कुशलद्वारतया समुद्धृतम्॥' इति रघुवंशे॥

शारिकाशुकशिखण्डिकपोतीपोतकेलिकलनाकमनीयम्।
मत्तवारणविचित्रितसालं प्राविशद्गृहमिवोपवनं सः॥ १९६॥

स हीरकुमारो गृह मन्दिरमिव उपवन तत्पत्तनसमीपोद्यान प्राविशत् प्रविशति स्म। किंभूत गृहमुपवन च। महेभ्याना गृहे क्रीडाविनोदविधानार्थं विविधा पक्षिण स्यु। तदेव दर्शयति—शारिका पीतपादा, शुका कीरा, शिखण्डिनो मयूरा, कपोतीना पारावताङ्गनानाम्। 'परिणतरविगर्भव्याकुला पौरहूती दिगपि घनकपोती हुङ्कृतै क्रन्थतीव' इति कालिदासकृतप्रभातवर्णनकाव्ये। पोता शिशव। अथवा कपोत्य अत्यन्तविषयित्वात्कदाचिदपि कपोता प्रियाणा पार्श्वं न मुञ्चन्त्यत कपोता कपोत्य। तथा पोता दशवर्षीया गजबाला। 'पञ्चवर्षो गजो बाल स्यात्पोतो दशवार्षिक' इति हैम्याम्। पोतसाहचर्यात्तन्मातर पितरोऽप्यागता एवेति। महेभ्याना गृहेऽपि गजा भवन्ति। 'गजान्तलक्ष्मी ध्वजान्त प्रासाद' इति वचनात्। तेषा या केलिकलना क्रीडाकरणानि तै कमनीय मनोज्ञम्। पुन किंभूतम्। मत्तवारण मदोद्धुरसिन्धुरा। पूर्वोक्तास्तु सामान्यगजा, एते तु गन्धसिन्धुरा', अय विशेष। तथा विशिष्टाश्चित्रा आखुपर्णी समुद्राभिधाना वा औषधयस्ताभिर्युक्ता जाता। अथवा चित्रिता उरगविशेषा। 'चित्रडि' इति प्रसिद्धा। तै सहिता जाता वा। वृक्षाणा कोटरेषु प्रायो भुजङ्गा भवन्ति। साला वृक्षा यत्र गृहे तु मत्तालम्बा। 'मत्तालम्बोपाश्रय स्यात्प्रग्रीवो मत्तवारण' इति हैम्याम्। 'घोडला' इति प्रसिद्धा। तथा विविधैश्चित्रैरालेख्यै सहिता जाता। श्लेषे शसयोरैक्यात्। शाला

चित्रशाला यत्र । 'चित्रा त्वाखुपर्णीसुभद्रयो । गोदुम्बाप्सरसोर्दन्त्या नक्षत्रौषधिभेदयो' इत्यनेकार्थ । राजगृहे तु सुतरा स भवेदेव । यथा पाण्डवचरित्रे दमयन्तीप्रवासे— 'लीलाकुरङ्गकक्रीडासारिके केलिबर्हिण । गृहपारावता सद्म कीरवापीसितच्छदा । प्रेयासमनुगच्छन्तीमनुजानीत मा मनाक् ॥' तथा द्रौपदीप्रवासे—'हहो बर्हिन्नहो हस हले हरिणि हे शुक । कुशल वस्त्वसौ देवाद्याति व परिचालिका । इत्यापृच्छय पतद्बाष्पा केलिपात्राणि सर्वत ॥' इति ॥

पुष्पपल्लवफलानि दधानाः शाखिनः स्मितशिखाग्रशयेषु ।
स्वागतं द्विजरवैः किमुदीर्यास्यातिथेयमतिथेरिह चक्रुः ॥ १९७ ॥

इह वने शाखिनो वृक्षा अतिथेर्निजप्राघुणकस्य अस्य कुमारस्य आतिथेयमतिथिसत्क्रिया किमु चक्रु कुर्वन्ति स्म । कि कृत्वा । द्विजाना स्वाङ्कस्थायुकाना पक्षिणा रवै शब्दै स्वागत सुखेनागत कुशलप्रश्नादिक वा उदीर्य कथयित्वा । पृष्ट्वा वा इत्यर्थ । कि कुर्वाणा शाखिन । स्मिता विकसिता या शिखा स्वशाखास्ता एवाग्रहस्ता हस्ताग्राणि अथ वा तासा शिखानामग्राणि तान्येव शया पाणयस्तेषु पुष्पाणि कुसुमानि पल्लवा प्रवाला फलानि सस्यानि दधाना धारयन्त ॥

तत्र सस्यभरगौरवभाग्भिः कोकिलाक्कणितसंस्तववाग्भिः ।
पादपैरयमनम्यत वन्यैर्भाविसूरिपुरहूतधियेव ॥ १९८ ॥

तत्रोद्याने अय कुमार वन्यै काननभवै पादपैर्वृक्षै अनम्यत नमस्कृत । किंभूतै पादपै । सस्याना फलानाम् । 'फल तु सस्यम्' इति हैम्याम् । भरा समूहास्तेषा गौरव भार भजन्तीति । पुन किंभूतै । कोकिलाना कलकण्ठाना क्कणितानि कूजितानि पञ्चमालापास्तान्येव सस्तव स्तुतिस्तद्युक्ता तद्रूपा वा वाग्येषाम् । उत्प्रेक्ष्यते—भाविनो भविष्यत आचार्यपुरदरस्य धिया बुद्धयेव ॥ इत्युपवनम् ॥

कामनीयकमशेषममुष्यान्वेषयन्वटतरुं स ददर्श ।
श्रीतिरस्कृतसमग्रवनस्य छत्रमेतदिव मूर्ध्नि वनस्य ॥ १९९ ॥

स कुमारो वटतरु प्लक्षवृक्ष ददर्श पश्यति स्म । कि कुर्वन्कुमार । अन्वेषयन् विलोकयन् । किम् । अमुष्योद्यानस्याशेष समस्तमपि कामनीयक मनोज्ञताम् । कमनीयस्य भाव कामनीयकम् । मनोज्ञादित्वाद्वुञ् । 'कामनीयकमध कृतकामम्' इति नैषधे । उत्प्रेक्ष्यते—श्रीभि स्वशोभाभि तिरस्कृतानि पराजितानि समग्राणि सर्वाण्यपि वनानि नन्दनचैत्ररथादीनि काननानि येन तादृशस्यास्य वनस्य पत्तनोपविपिनस्य मूर्ध्नि मस्तके एतन्महावटरूपेण दृश्यमान छत्रमातपवारणमिव ॥

न्यक्षरुक्षनिकरेषु गुरुत्व यद्बिभर्ति मनुजेष्विव भूमान् ।
गौरवात्किमिति लोलविहङ्गैर्वीज्यते स्म चमरैरिव पक्षैः ॥ २०० ॥

यो वटतरुर्लोलैरुड्डयनादितस्ततः पर्यटनाद्वा चपलैर्विहङ्गैः पक्षिभिः । उत्प्रेक्ष्यते—इति हेतोर्गौरवान्माहात्म्यात्किमु चमरैर्बालव्यजनैरिव । 'चमरश्चामरः' इति शब्दप्रभेदे । तथा 'चमरश्चामरे दैत्ये' इत्यनेकार्थः । पक्षैस्तनूरुहैर्वीज्यते स्म । इति किम् । यद्यस्मात्कारणात् न्यक्षाः समस्ता ये वृक्षाः पादपास्तेषां निकरेषु गणेषु गुरुत्वं महत्त्वं बिभर्ति धत्ते । क इव । भूमानिव । यथा मनुजेषु अशेषमनुष्येषु राजा गौरवं कलयति । पाठान्तरे—अथवा सर्ववृक्षेषु मखभुक्शिखरी सुरतरुः कल्पवृक्षो गुरुतां धत्ते ॥

रागिणः प्रणयतोऽखिललोकाञ्शैशवावधिजगज्जनगेयान् ।
तद्गुणानिव निशम्य सरागः पल्लवैरयमशालत शालः ॥ २०१ ॥

अयं शालो वटतरुः पल्लवैः किसलयैः अशालत शोभते स्म । उत्प्रेक्ष्यते—तद्गुणान् हीरकुमारस्य धैर्यौदार्यगाम्भीर्यशमदमादिमान् गुणान् निशम्याकर्ण्य सरागो रक्तो जात इव । गुणान् किं कुर्वतः । अखिलान् समस्तान् लोकान् नाकिनागररूपजनान् रागिणो निजानुरक्तान् प्रणयतः । पुनः किंभूतान् । शैशवावधि बाल्यावस्थां मर्यादीकृत्य जगतां पातालस्वर्गभूमीलक्षणानां भुवनानां जनैः सुरासुरनरैर्गेयान् गातुं योग्यान् ॥

वल्कलैः कलयतात्मनि भूषां बिभ्रता कपिशशालिजटालीम् ।
काननस्थितिमताजनि तेनातन्वता किमु तपो व्रतिनेव ॥ २०२ ॥

तेन वटद्रुमेण । उत्प्रेक्ष्यते—व्रतिनेव तापसेनेव तपः अनाहारलक्षणं कष्टं किमु कुर्वता अजनि जातम् । केनेव । व्रतिनेव । यथा तापसेन तपः कुर्वता जायते । किंभूतेन तेन व्रतिना च वल्कलैः वल्लीभिर्वृक्षविशेषत्वग्भिश्च । 'त्वचि वल्ली चोक्तं वल्कलम्' इति हैम्याम् । कृत्वा आत्मनि स्वस्मिन् विषये भूषां शोभां कलयता दधता । पुनः किंभूतेन । कपिशां पीतरक्ताम्, तथा शालिनीं शोभनशीलाम्, जटानां शिफानां वृक्षमूलानां सटानां सार्द्रभस्मभरैरेकीकृतकेशानां च । 'प्रकाण्डौघजटा शिफा', 'जटा सटा' इति द्वयमपि हैम्याम् । 'जटा केशविकारे मासिमूलयोः' इत्यनेकार्थः । आली श्रेणीं बिभ्रता धारयता । पुनः किंभूतेन । कानने वने स्थितिर्वासो विद्यते यस्य ॥

निष्कुहान्तरितविष्किरवारस्फारतारनिनदैर्वटशाखी ।
यो मरुत्तरलपल्लवहस्तैराह्वयन्निव निजान्तिकमेतम् ॥ २०३ ॥

यो वटतरुः एतं कुमारम् । उत्प्रेक्ष्यते—निजान्तिके स्वसमीपे आह्वयन्नाकारयन्निवास्ते । कैः । निष्कुहान्तरितानां स्वकोटरव्यवहितानां तरुस्कन्धरन्ध्रमध्यगतानां निष्किराणां विहङ्गानां वारस्य समूहस्य स्फारैः स्पष्टैः पटुभिस्तारैरत्युच्चैः कृतैर्निनादैः कूजितैः । पुनः कैः । मरुता पवनेन तरलाश्चञ्चला ये पल्लवाः प्रवालास्त एव हस्ताः पाणयस्तैः कृत्वा चेत्यध्याहार्यम् ॥ इति दीक्षाग्रहणयोग्यवटद्रुमवर्णनम् ॥

शिश्रिये विजयदानयतीन्द्रः पूर्वमेव तदुपागमनाद्यम् ।
छाययाखिलजनं सुखयन्तं कः श्रयेन्न धनदाश्रयमत्र ॥ २०४ ॥

विजयदाननामा यतीन्द्र सूरि तदुपागमनात्कुमारस्यागमनात्पूर्वमेव प्रथममेव य वटतरु शिश्रिये श्रितवान् । प्रागेव तत्रागत्य निषण्ण इत्यर्थ । युक्तोऽयमर्थ । अत्र जगति छायया आश्रयेण। 'वय श्रीमच्छायया जीवाम ' इति लोकरूढि । प्रतिच्छायिकया चाखिलजन समस्तलोक सुखयन्त सुखीकुर्वन्तम्, तथा धनदाना वदान्याना वैश्रवणस्य वा आश्रय स्थानम् । 'वटो वेश्रवणाश्रय ' इति हैम्याम् । क सुखार्थी पुमान्नाश्रयेन्न सेवेत । अपि तु सर्वोऽपि जनस्त भजेदित्यर्थ ॥

तीर्थनाथमिव चैत्यतरोस्तत्पादपस्य सविधे स्थितिमन्तम् ।
संमदेन स कुमारमहेन्द्रस्त्रिः प्रदक्षिणयति स्म मुनीन्द्रम् ॥ २०५ ॥

स कुमारमहेन्द्र हीरनामा । शिशुच(श)क्र समदेन हर्षेण कृत्वा मुनीन्द्र श्रीविजयदानसूरिं त्रि वारत्रय प्रदक्षिणयति स्म प्रदक्षिणीकृतवान् । किंभूत मुनीन्द्रम् । तस्य पूर्वव्यावर्णितस्य पादपस्य वटशाखिन सविधे समीपे स्थितिरुपवेशन विद्यते यस्य । कमिव । तीर्थनाथमिव । यथा महेन्द्र पुरदरश्चैत्यतरोरशोकद्रुमस्य केवलज्ञानोत्पत्तिस्थानकवृक्षस्य वा पार्श्वे तिष्ठन्त जिनेन्द्र त्रि कृत्व त्रिवार प्रदक्षिणीकरोति । प्रभो प्रदक्षिणात्रय ददाति स्मेत्यर्थ ॥

उत्ततार तुरगात्स कुमारो बर्हिणादिव सुत सुरसिन्धो. ।
श्रीगुरुं प्रमुदितश्च ललाटन्यस्तहस्तनलिनस्तमनसीत् ॥ २०६ ॥

स हीरनामा कुमारस्तुरगादश्वादुत्ततार उत्तीर्णवान् । क इव । सुरसिन्धो सुत इव । यथा सुरसिन्धोर्देवनद्या गङ्गाया नन्दन स्वामिकार्तिक बर्हिणान्मयूरादुत्तरति । 'आवासवृक्षोन्मुखबर्हिणानि' इति रघुवशे । उत्तीर्य च पुनस्त महावीरदेवपट्टपरम्परायात दीक्षादानगुरु वा श्रीगुरु शोभाकलितविजयदानसूरिम् अनसीत् प्रणमति स्म । किंभूत । प्रमुदितो हृष्टवदन । पुन किंभूत । ललाटे स्वभालस्थले न्यस्तौ स्थापितौ हस्तौ पाणी एव नलिने कमले यत्र ॥

रामणीयकविधेरवधेर्मे भूषया वपुषि कृत्रिमया किम् ।
तत्यजे निजतनोरिति सर्वाङ्गीणभूषणभर. किमनेन ॥ २०७ ॥

अनेन हीरकुमारेण निजतनो स्वाङ्गात् । उत्प्रेक्ष्यते—इति हेतो सर्वाण्यङ्गानि व्याप्नोति । 'पथ्यङ्गकर्मपत्रपात्र व्याप्नोति' इति सूत्रेण ख ईनादेशश्च । सर्वाङ्गीण इति सर्वाङ्गोपाङ्गसबन्धी । भूषणानामाभरणाना भर समूहस्तत्यजे त्यक्त । सर्वानलकारान्निजाङ्गादुत्तारयति स्मेत्यर्थ । इति किम् । तत्कारणमाह—रामणीयकस्य रमणीयताया मनोज्ञत्वस्य विधे प्रकारस्य अवधे सीमाया मे मम वपुषि शरीरे कृत्रिमया औपाधिक्या भूषया शोभया भूषणैर्वा । भूषाशब्देन भूषणान्यप्युच्यते । उक्त तु प्राक्प्रतिपादितमास्ते । किमस्तु । न किमपीत्यर्थ । रमणीयस्य भावो रामणीयकम् । योपधाद्वुञ् ॥

षड्ग्रहेषुशशिसंख्यमितेऽब्दे कार्तिकस्य च तिथौ द्विकसंख्ये ।
यन्निरस्तभवनि श्वसितार्चिर्धूमवर्तिभिरिवाविशदास्ये ॥ २०८ ॥
संयमं विजयदानमुनीन्दोराददे सह परैः स कुमारः ।
पद्मिनीप्रियतमात्प्रविकाशं पुण्डरीकमिव पङ्कजपुञ्जैः ॥ २०९ ॥

स हीरकुमारः परैरन्यैरमीपालकुमारप्रमुखैरपरकुमारैः सार्धं श्रीविजयदाननाम्नो मुनीन्दोः साधुमुख्याच्छ्रीसूरीन्द्रात्सकाशात् संयमं चारित्रमाददे जगृहे । किमिव । पुण्डरीकमिव । यथा सिताम्भोजं पङ्कजपुञ्जैरन्यकमलकलापैः समं पद्मिनीप्रियतमात्सूर्यात् सकाशात्प्रविकाशं विकस्वरतामादत्ते । पुण्डरीकशब्दः प्राधान्यख्यापकः । 'पुरिसवर-पुण्डरीआणम्' इति शक्रस्तववचनात् । कस्मिन् सति । षड्रसमिता संख्या, ग्रहा आदित्याद्या इदानींतनलोकप्रसिद्धा नव, इषवः स्मरस्य बाणाः पञ्च, शशी चन्द्र एकः, एषां संख्यया प्रमाणेन मिते मानीकृते अब्दे वर्षे सति । च पुनः कस्मिन् सति । कार्तिकस्य बाहुलस्य । कार्तिकमासस्येत्यर्थः । द्विकसंख्ये द्विकसंख्या प्रमाणं यस्य तादृशे एतावता द्वितीयानाम्नि तिथौ । तिथिशब्दः पुंस्त्रियोः । 'प्रश्निस्तिथ्यशनीमणिश्रेणि' इति लिङ्गानुशासने । तिथौ किंभूते । अविशदास्ये न विद्यते विशदमुज्ज्वलमास्यं मुखं प्रारम्भो वा यस्य । कृष्णद्वितीयाया प्रथमाश्चतस्रो घटिका निशा अन्धकारेण श्यामाः स्युः । उत्प्रेक्ष्यते—येन हीरकुमारेण निरस्तो ध्वस्तोऽभिभूतो यो भवः संसारस्तस्य निःश्वसितानि दुःखप्राग्भारोद्भूतनिःश्वासास्तान्येवार्चीषि अत्युष्णत्वाद्वह्नयस्तेषां धूमवर्तयो धूमलेखास्ताभिः । 'उष्णीकृतमुखे इव निःश्वासानलधूमवर्तय इवोद्गीर्णास्तमोराजयः' इति चम्पूकथायाम् । एतावता विक्रमार्कात् षण्णवत्यधिके पञ्चदशशते वर्षाणामतिक्रान्ते १५९६ कार्तिकबहुलद्वितीयायां हीरकुमारो दीक्षां जग्राहेति तात्पर्यार्थः । संवत् १५९६ वर्षे गुर्जरमण्डलानुसारेण कार्तिकवदि देवमासानुसारेण तु मार्गशीर्षासितद्वितीयायां तिथौ हीरकुमारदीक्षा इत्युक्तम् ॥

संयमश्रियमवाप्य कुमारः साधिकं शरदमिन्दुरिवाभात् ।
सोऽप्यनेन सुषमां श्रयते स्मार्थेन वागिव पुरीव नृपेण ॥ २१० ॥

स कुमारः संयमश्रियं चारित्रलक्ष्मीमवाप्यासाद्य । सहाधिकतया वर्तते यत्तत्साधिकमिति क्रियाविशेषणम् । आभात् बभासे । अथ वा स कुमारः अधिकं यथा स्यात्तथा बभौ । क इव । इन्दुरिव । यथा चन्द्रः शरदं घनात्ययं संप्राप्याधिकं शोभते । पाठान्तरार्थो यथा—स कुमारः संयमश्रियमुपेत्यागत्य । प्राप्येत्यर्थः । अधिकं आभाद्भाति स्म । क इव । अत्रिनेत्रज इव । यथा अत्रिर्नामा मुनिविशेषस्तस्य नेत्रं नयनं तस्माज्जायत इत्यत्रिनेत्रजश्चन्द्रो यथा । यथा रघुवंशे—'अथ नयनसमुत्थं ज्योतिरत्रेरिव द्यौः' इति ।

१ 'संयमश्रियमुपेत्य स चित्रामत्रिनेत्रज इवाधिकमाभात्' इति पाठान्तरम्.

चित्रा त्वाष्ट्रीं प्राप्याधिक दीप्यते । अपि पुन सा सयमश्रीरपि हीरकुमारेण कृत्वा सुषमामतिशायिशोभा श्रयते स्म । केव । वागिव । यथा काव्यादिरूपा सत्कविवाणी चतुरचेतश्चमत्कारकारकेणार्थेन सुषमा श्रयते । पुन केव । पुरीव । यथा नगरी नीतिमता नृपेण सुषमा भजते ॥

हीरहर्ष इति नाम तदीय निर्ममे विजयदानयतीन्द्र ।
स्पर्धयेव यशसास्य जनानां कर्णपूरपदवी तदवापत् ॥ २११ ॥

श्रीविजयदाननामा यतीन्द्र सूरि तदीय हीरकुमारसबन्धिनामाभिधान हीरहर्ष इति निर्ममे कृतवान् । तन्नाम अस्य हीरहर्षमुने श्लोकेन साक स्पर्धया सहर्षेणेव ईर्ष्यया वा कृत्वा जनाना सकलभूलोकलोकाना कर्णौ श्रवणौ पूर्येते अनेनेति कर्णपूरौ कर्णाभरणौ कुण्डलौ तयो पदवी मार्गमश्वर्यादिमय स्थान श्रूयमाणतापद वा अवापत् प्राप॥

नभोङ्गणान्निर्जरहस्तमुक्तामरन्दलुभ्यन्मधुपानुषङ्गे ।
पपात तस्योपरि पुष्पवृष्टिः कटाक्षलक्षा इव मोक्षलक्ष्म्याः ॥२१२॥

नभोङ्गणादाकाशात्तस्योपरि पुष्पवृष्टि कुसुमवर्ष पपात जाता । किभूता । निर्जराणा देवाना हस्तै करै मुक्ता । पुन किभूता । मरन्देषु अविरलानर्गलगलन्मधुषु लुभ्यता लुब्धीभवता लोलुपीभावभाजा मधुपाना भ्रमराणामनुषङ्गो यस्याम् । उत्प्रेक्ष्यते—मोक्षलक्ष्म्या मुक्तिश्रिया कटाक्षाणामक्षिविकूणिताना लक्षा शतसहस्राणि इव । लक्षशब्द स्त्रीक्लीबयो । 'माने लक्षम्' इति लिङ्गानुशासने ॥

महाव्रती कालमनोभवारिमहोक्षलीलागतिगौरकान्तिः ।
शिवाश्रितः शभुरिव क्रमेणैशानी दिश पूर्वमसौ बभाज ॥२१३॥

अय हीरहर्षमुनि क्रमेण दीक्षाग्रहणानन्तर पूर्वं प्रथममैशानी दिशमीशानविदिश बभाज श्रितवान् । तस्या विहार कृतवानित्यर्थ । दीक्षितो हि तपस्याग्रहणानन्तर प्रथममैशानी दिश प्रति विहरतीति विधि । क इव । शभुरिव । यथा ईश्वर ऐशानी दिश तदधिपत्वात् । कथभूतोऽय शभुश्च । महाव्रती पञ्चमहाव्रतवान् शभुनामा च । 'महाव्रती वह्निहिरण्यरेता' इति हैम्याम् । महाव्रत कापालिलिङ्गमस्यास्तीति व्युत्पत्ति । काल कलिकाल मनोभव स्मरस्तयो रिपु । 'कालो यमे दैत्ये च' । मृत्युजय कालारि स्मरदाही च शिव । पुन किभूत । महानुक्षो मत्तवृषभस्तद्वद्गतिर्गमन यस्य । 'मत्तोक्षगमन पुमान्' इति काव्यकल्पलतायाम् । मत्तो(हो)क्षेण गमन यस्य वृषभवाहनत्वात् । पुन किभूत । गौरा स्वर्णवर्णा कान्तिर्यस्य । पक्षे—श्वेता वर्णेन भस्मना वा रुचिर्यस्य । 'गौर श्वेतेऽरुणे पीते विशुद्धे चन्द्रमस्यपि' इत्यनेकार्थे । पश्चात्कर्मधारय । पुन किभूत । शिवैर्मङ्गलै शिवया पार्वत्या च आश्रित अर्धशभुत्वात् ॥

कलभो यूथनाथेन यद्वद्दम्यः ककुद्मता ।
हीरहर्षः समं सूरिशक्रेण विजहार सः २१४ ॥

स हीरहर्षमुनि सूरीशक्रेण श्रीविजयदानसूरीन्द्रेण सम सार्वं विजहार विहारं कृतवान् । किंवत् । यद्वत् । यथा कलभो बालगज यूथनाथेन षष्टिवर्षीयगजराजेन सम विहरति । पुनर्यद्वद्यथा दम्यो वत्सतर पुष्टो वत्स प्रौढवृषभेण सह विहरति । 'दम्यो वत्सतर समौ' इति हैम्याम् । यद्वच्छब्द इवार्थे । डमरुकमणिवल्लालाघण्टान्यायेनोभयत्रापि सबध्यते ॥

प्रीतिर्जिनेषु वृजिनेषु न तस्य जज्ञे
योगं व्यगाहत मनो न कदापि भोगम् ।
अङ्गीचकार विरतिं न रतिं कदाचि-
न्नव्योऽप्यनव्य इव सोऽजनि साधुधुर्यः ॥ २१५ ॥

स हीरहर्षनामा साधुषु यतिषु धुर्यो धुरीण नव्योऽपि नवदीक्षितोऽपि अनव्यः पुरातन इव बहुकालीनमुनिरिवाजनि सजात । तदेव दर्शयति—तस्य हीरहर्षमुने र्जिनेपु तीर्थंकरेषु प्रीति स्नेहस्तत्परता, पर वृजिनेषु हार्दं न जज्ञे । 'स्नेह प्रीति प्रेम हार्दम्' इति हैम्याम् । तस्य मन योग यमनियमाद्यष्टाङ्गलक्षणा सर्वविरतिमङ्गीचकार । पुन कदापि कस्मिन्नपि क्षणे रति चिन्तासक्तिम् । 'वृद्धास्विव गतप्रायासु वर्षासु रतिमकुर्वाण ' इति चम्पूकथायाम् । रति चिन्तासक्तिमिति तट्टिपनके । अथ वा रतिमनुराग मैथुनादिक वा ॥

सूरीन्दो संनिधौ श्रीमान्कुमारश्रमणोऽनिशम् ।
सतानस्य नवोन्निद्रत्पारिजात इवाबभौ ॥ २१६ ॥

श्रीमानतिशायिशोभावान् कुमारश्रमण हीरहर्षसाधु अनिश निरन्तर सूरीन्दोर्विजयदानसूरिचन्द्रस्य सनिधौ पार्श्वे बभौ । क इव । नवोन्निद्रत्पारिजात इव । यथा नवीनो बाल उन्निद्रद्विकस्वरीभवन्कुसुमादिकलितो जायमान पारिजातो विशिष्टकल्पवृक्ष सतानस्य नाम्नो देवद्रुमस्य समीपे भाति । 'कल्प पारिजातो मन्दारो हरिचन्दन । सतानश्च' इति पञ्चसु कल्पतरुषु मध्ये कविसमये पारिजातस्यैव प्राधान्य दृश्यते प्राय । यथा रघुवशे—'तेषा महार्हासनसस्थितानामुदारनेपथ्यभृता स मध्ये । रराज धाम्ना रघुसूनुरेव कल्पद्रुमाणामिव पारिजात ॥' इति ॥

श्रमणधरणीभर्तुः पादारविन्दनिषेवना-
त्प्रमुदितमना नाथीदेवीतनूजयतीश्वर ।

अनुपमशमक्षीराम्भोधौ विलासरस सृज-
न्सितगरुदिवामन्दानन्दं दिनानि निनाय सः ॥ २१७ ॥

स नाथीदेव्यास्तनूजो नन्दन स एव यतिना मध्ये । 'यतिश्च यतिनि प्रोक्त' इति शब्दप्रभेदे । ईश्वरो मुख्य हीरहर्षमुनीन्द्रो दिनानि शुद्धसयमविधिना वासरान्निनाय अतिवाहयामास । अतिक्रामति स्मेत्यर्थं । किंभूत । श्रमणाना साधूना भर्तु. स्वामिनो विजयदानसूरे पादारविन्दनिषेवनया चरणकमलपरिचर्यया कृत्वा प्रमुदितमाह्लादयुक्त जात मनो यस्य । किं कुर्वन् । अनुपमो न विद्यते उपमा साम्य यस्य । साधारण इत्यर्थ । तादृशो य शम शान्तरसाकलितपरिणाम स एव क्षीराम्भोधिर्दुग्धजलनिधिस्तत्रामन्दो बहुल आनन्दो यत्रैव यथा स्यात्तथा विलासरस क्रीडास्वादम् । आस्वादोऽनुभवने । अथ वा विलासे क्रीडाया रसमनुराग सृजन् कुर्वन् । 'रस स्वादे जले वीर्ये शृङ्गारादौ द्रवे विषे । बोले रागे देहधातौ तिक्तादौ पारदेऽपि च ॥' इत्यनेकार्थ । क इव । सितगरु-दिव । यथा सितच्छदो हस परमानन्द सन् क्षीरसमुद्रे विलासरस जलक्रीडारस सृजति हसाना सद्भाव क्षीरसमुद्रेऽपि दृश्यते । यथा स्नातस्यास्तुतौ—'हसासाहतपद्म-रेणुकपिशक्षीरार्णवाम्भोभृते' इति ॥

यं प्रासूत शिवाह्वसाधुमघवा सौभाग्यदेवी पुन
पुत्र कोविदसिंहसीहविमलान्तेवासिनामग्रिमम् ।
तद्ब्राह्मी क्रमसेविदेवविमलव्यावर्णिते हीरयु-
क्सौभाग्याभिधहीरसूरिचरिते सर्गोऽभवत्पञ्चमः ॥ २१८ ॥

इति पण्डितदेवविमलगणिना व्यावर्णिते वर्णनागोचरीकृते हीरसौभाग्यनाम्नि महा-काव्ये पञ्चम सर्ग अभवज्जात ॥

इति पण्डितदेवविमलगणिविरचितायां स्वोपज्ञहीरसौभाग्यकाव्यवृत्तौ श्रीविजयदान-सूरिवन्दनदेशनाश्रवणवैराग्यभवनविमलाभगिन्यादिकादेशमार्गणविविधयुक्तिनिषेधनदा-र्व्याविमननपूर्वकादेशप्रदानशृङ्गारभूपादिप्रस्थानवर्ण्याश्वारोहणतौर्यत्रिकादिमहोत्सवपु-र मरपुरमध्यप्रस्थानपौराङ्गनाविविधचेष्टनतन्नानाप्रकारवार्ताश्रवणोपवनवटद्रुमवर्णनदी-क्षाग्रहणनामस्थापनविहारादिवर्णनो नाम पञ्चम सर्ग ॥

षष्ठ सर्ग ।

अथ सूरिपुरदरान्तिके निखिल वाङ्मयमामनन्नयम् ।
गणधारिसुधर्मसंनिधाविव जम्बूः सुषमामपूपुषत् ॥ १ ॥

अथ दीक्षाग्रहणानन्तर सूरिपुरदरस्य विजयदानसूरीन्द्रस्यान्तिके समीपे निखिल समग्र वाङ्मय शास्त्रमामनन् पठन् अभ्यसन् वा । 'म्ना अभ्यासे' इत्यस्य धातोर्मनादेश

'पठत्यामनति' इति क्रियाकलापे। अथ हीरहर्षनामा मुनिः सुषमां सातिशयशोभामपूपुषत् पुष्णाति स्म। अधिक शुशुभे इत्यर्थ। क इव। जम्बूरिव। यथा श्रीमहावीरदेवेनानुज्ञात गण साधुगच्छ वरतीत्येवशीलो य सुधर्मस्वामी सुधर्मनामा पञ्चमगणधर, तस्य सविधौ पार्श्वे शास्त्रमधीयानो जम्बूस्वामी सुषमा पुपोष॥

श्रुतमत्र गणीन्दुनामुना निहित स्फूर्तिमनुत्तरां दधौ।
इव शुक्तिकसंपुटान्तरे सलिलं स्वातिमिलत्पयोमुचा॥ २॥

अमुना विजयदाननाम्ना गणीन्दुना सूरिचन्द्रेण अत्र हीरहर्षमुनौ निहित स्थापितमर्थादध्यापित सत् श्रुत शास्त्रमनुत्तरामसाधारणीं स्फूर्तिं चमत्कारकारिता दधौ धत्ते स्म। किमिव। सलिलमिव। यथा स्वातिनक्षत्रेण मिलता सगच्छमानेन पयोमुचा मेघेन। शुक्तिकयो सपुटस्यान्तर्मध्ये निहित जलमद्भुतामद्वैतमुक्ताकारतया स्फूर्तिं बिभर्ति॥

अधिगत्य ततः श्रुतं व्रतिक्षितिभर्तुर्दधिरेऽमुना श्रियः।
सुरभेः समिरेण[1] सौरभं मलयोर्वीरुहकाननादिव॥ ३॥

अमुना हीरहर्षमुनिना ततस्तस्माद्विजयदानाभिधानाद्व्रतिक्षितिभर्तु सूरे सकाशात् श्रुत शास्त्रमधिगत्य प्राप्य। 'अधिगत्य जगत्यधीश्वरादथ मुक्तिं पुरुषोत्तमात्तत' इति नैषधे। श्रिय शोभा दधिरे धृता। केनेव। समिरेणेव[2]। यथा सुरभेर्वसन्तस्य समिरेण मलयानिलेन मलयोर्वीरुहाणा चन्दनाना काननाद्वनात्सौरभ सुगन्धिता परिमल प्राप्य शोभा ध्रियते॥

स्खलति स्म न कुत्रचिद्वचोरचनास्यागमपारदृश्वनः।
ह्रदिनीहृदयेशितुश्चलज्जलकल्लोलपरम्परा किमु॥ ४॥

आगमाना जैनसिद्धान्ताना पार प्रान्त दृष्टवानित्यागमपारदृश्वा तस्य। आगमपारगामिन इत्यर्थ। अस्य हीरहर्षमुनेर्वचोरचना वाक्चातुरी वचनविलासो वा कुत्रचित्क्वापि स्थाने न स्खलति स्म न कुण्ठीभूता। सर्वत्राप्यस्खलितप्रचारैवासीदित्यर्थ। केव। चलजलकल्लोलपरम्परेव यथा ह्रदिनीना नदीना हृदयेशितुर्हृदयनायकस्य। 'हृदयेशा प्राणसमा' इत्यादिनामानि स्त्रीभर्त्रोर्भवन्ति। तथा—'हृदयनायकचक्रिजिनश्रियो' इति ऋषभनमस्तवे। प्राणवल्लभस्य समुद्रस्य चलन्ती दिशि दिशि प्रसरन्ती जलाना कल्लोलाना तरङ्गाणा परम्परा श्रेणी क्वापि न स्खलति। किमु अत्रेवार्थे॥

असमानमहा दिनेशवन्मतिमाश्चित्रशिखण्डिपुत्रवत्।
भटवच्चरणोल्लसन्मना विनयी यो रघुसूनुवद्व्यभात्॥ ५॥

यो हीरहर्षमुनिर्व्यभात् बभौ। किंभूत। असमानमसाधारण सह प्रतापो यस्य परै परवादिभि परपाक्षिकै स्वपाक्षिकैर्वा असहनीयप्रताप। किंवत्। दिनेशवत् दिवस-

१-२. समिरशब्दस्य ह्रस्वमध्यस्य कोशव्याकरणाप्रसिद्धत्वेन 'समरेण' इति पाठ्यम्.

नायक इव । यथा भास्कर' अन्यासह्यप्रतापो भवेत् । पुन किंभूत । मतिमान् कुशाग्रतीक्ष्णबुद्धिर्विद्यते यस्य । किंवत् । चित्रशिखण्डिपुत्रवद्यथा बृहस्पतिरद्भुतप्रज्ञावान् वर्तते। 'जीवश्चित्रशिखण्डिज ' इति हैम्याम् । तथा 'विचित्रवाक्चित्रशिखण्डिनन्दन ' इति नैषधे । विचित्रवाग्विषये चित्रशिखण्डिनन्दनो बृहस्पतिरेवेति तद्वृत्ति । पुन किंभूत' । चरणे चारित्रे उल्लसत्प्रोल्लासेन प्रह्लादेन कलित मनश्चित्त यस्य । किंवत् । भटवत् । यथा—शूरो रणे सग्रामे उल्लसत्सोत्सुकीभवत्साभिलाष वा जायमानम् । 'विग्रहमिच्छन्ति भटा वैद्याश्च व्याधिपीडित लोकम् । मृतकबहुल च विप्रा' क्षेमसुभिक्ष च निर्ग्रन्था ॥' इति वचनात् । मनो यस्य । च पुनरर्थे । पुन किंभूत । विनयी विनयकलित । किंवत् । रघुसूनुवल्लक्ष्मणवत् । 'विनये लक्ष्मण ' इति काव्यकल्पलतायाम् । अथ वा विशिष्ट शास्त्रागमप्रोक्तो नयो न्यायोऽस्त्यस्मिन्निति । किंवत् । रघुसूनुवद्रामचन्द्र इव । 'न्याये राम ' इत्यपि काव्यकल्पलतायाम् ॥

गिरिराज इव क्षमाधरो बुधलक्ष्मी दधदभ्रमार्गवत् ।
जलजासनवद्भवान्तकृद्व्रतधुर्यः स महोक्षवद्बभौ ॥ ६ ॥

स हीरहर्षमुनिर्बभौ भाति स्म । किंभूत । क्षमा क्षान्ति निष्कोपता धरतीति । क इव । गिरिराज इव । यथा हिमाचल क्षमाधर पृथ्वीधारक कुलाचलत्वात् । यद्यपि 'कूर्मकुलाचलफणिपतिविधृतापि चलति वसुधेयम्' इति सूक्तोक्ते 'हिमालयो नाम नगाधिराज ' इति कुमारसभवे मेरुर्वा । मेरोरपि गिरिपतित्व यथा—'पातालमाविशतु यातु सुरेन्द्रलोकमारोहतु क्षितिधराधिपति सुमेरुम् । मन्त्रौषधै प्रहरणैश्च करोतु रक्षा यद्भावि तद्भवति नात्र विचारहेतु ॥' इति सूक्तावल्याम् । क्षमाधरत्व तु शैलत्वात्कुलगिरित्वाद्वा । पुन किं कुर्वन् । दधत् धारयन् । काम्। बुधत्वेन विद्वत्तया लक्ष्मी शोभाम् । किंवत् । मार्गवत् । यथा अभ्राणा मेघाणा मार्ग आकाश । 'सुराभ्रोडुमरुत्पथोऽम्बरम्' इति हैम्याम् । बुधस्य चन्द्रपुत्रस्य ग्रहविशेषस्य लक्ष्मी श्रिय बिभर्ति । 'बुध सौम्ये कवौ' इत्यनेकार्थे । पुन किंभूत । भवान्तकृत्ससारोच्छेदक । किंवत् । जलजासनवत् । यथा कमलासनो ब्रह्मा भवान्तकृन्नामास्ते । पुन किंभूत । व्रते चारित्रे धुर्य पञ्चमहाव्रतभारोद्धारैकधुरीण' । किंवत् । महोक्षवद्यथा वृषभो धुरधर स्यात् ॥ इति हीरहर्षगणे पठनसमयगुणवत्त्वम् ॥

तरुणी तपनात्मजन्मनो हरिदास्ते भुवि नाम दक्षिणा ।
किमु कस्यचनापि कोपिनो व्रतिनः स्वर्निपपात शापत ॥ ७ ॥

भुवि पृथिव्या तपनात्मजन्मनो भानुनन्दनस्य यमस्य तरुणी गृहिणी हरिद्दिगास्ते । किं नाम । दक्षिणा अपाचीनाम्नेत्यर्थ । यद्यपि तरुणीशब्देन युवती कथ्यते सामान्येन गृहिण्या अप्यभिधान दृश्यते । यथा चम्पूकथाया नल प्रति प्रहितकिन्नरेण साय किंनरी प्रत्युक्तम्—'अजनि रजनि किमेतत्तरणिस्तरतीव पश्चिमपयोधौ । घनतरुणि

तरुणि विपिने क्वचिदस्मिन्नेव निवसाम ॥' इति दिशोऽपि स्त्रीत्वम् । 'निजमुखमितः स्मेर धत्ते हरेर्महिषी हरित्।' तथा 'वरुणगृहिणीमाशामासादयन्तममु रुची' इति पदद्वयमपि नैषधे। तेन इदमपि तद्वत् । उत्प्रेक्ष्यते—कस्यचनाप्यनिर्दिष्टनाम्न कोपिनो रोषवत व्रतिनस्तापसस्य शापत शापवशात्स्व स्वर्ग निपपात उच्चै स्थानादधोभूमौ त्रुटित्वा निपतित इति परशासनकविसमयवर्णनमात्रमेव। यथा कादम्बरीकथाया केनापि तापसेन तापस कश्चित्त्वरित गच्छन् शप्त । 'यतस्त्व मामवन्दित्वैव तुरगवद्गच्छसि ततस्त्व तुरगो भव।' स तथैव जात । तथा 'मतङ्गशापादवलेपमूलादवाप्तवानस्मि मतङ्गजत्वम्' इति रघौ। पर न जैन वच इति ॥

वसति स्म घटोद्भवो मुनिर्दिशि यस्यां चिरमुज्झितान्यदिक्।
किमु शम्बरवैरिविभ्रमैर्युवतीभिर्युववद्विमोहितः॥ ८ ॥

घटात्कुम्भादुद्भव उत्पत्तिर्यस्य तादृशो मुनिरगस्तितापस यस्या दक्षिणस्या दिशि चिर गलितावधिकाल वसति स्म स्थितिमानजनि किम्। उज्झिता त्यक्ता अन्या पूर्वादिकास्तिस्रो दिशो येन। उत्प्रेक्ष्यते—युवतीभिर्दाक्षिणात्यतरुणीभि शम्बरनाम्नो दैत्यस्य वैरिणो हन्तु स्मरस्य। 'अरी शम्बरशूर्पकौ' इति हैम्याम् । विभ्रमैर्विलासैर्युववत्तरुण इव विशेषेण मोहित । मोहमत्यनुराग स्नेहातिशय वा। मोह मूर्च्छामविद्याम् । यथा अनेकार्थनाममालायाम्—'मोहो मूर्च्छाविपर्ययौ'। "मूर्च्छाविद्या। 'न मुञ्चाम कामानहह विषमो मोहमहिमा" इति तदवचूरि । अविद्या अहमत्यज्ञाने प्रापित किमु नीत इव॥

स्मरविष्टपजैत्रशस्त्रितस्त्रितरोदीर्णविनोदविभ्रमात्।
व्रजतीव कुतूहलीक्षितुं किमु मन्दीभवदङ्घ्रिरंशुमान्॥ ९ ॥

अंशुमान् सूर्य इह दक्षिणस्या दिशि व्रजति। किंभूत । मन्दीभवन्त वीक्षणरसाद्गमने अत्वरिता जायमानास्तेजोभि प्रतापै रहिता वा भवन्तो जायमाना । 'दिशि मन्दायते तेजो दक्षिणस्या रवेरपि' इति रघुवचनात् । अङ्घ्रयश्चरणा किरणा वा । अङ्घ्रिशब्देन किरणा अप्युच्यन्ते। यथा नैषधे—'साहस्रैरपि पङ्गुरङ्घ्रिभिरभिव्यक्तीभवन् भानुमान्' इति । किंभूत । कुतूहल कौतुकमस्यास्तीति । अत एवोत्प्रेक्ष्यते—स्मरस्य कन्दर्पस्य विष्टपाना त्रयाणा भुवनाना तात्स्थ्यात्तद्व्यपदेशान्नाकिनागनागराणा जैत्रशस्त्रिताभिर्जयनशीलप्रहरणवदाचरिताभिस्त्रितराभि प्रधानस्त्रीभि । 'रह सहचरी राजन्नेतामपि स्त्रितरा क्षणम्' इति नैषधे। स्त्रितरा श्रेष्ठामिति तद्वृत्ति । 'ह्रस्वो वा, स्त्रिया कापि तरादौ च परे ह्रस्वो वा भवति । वेणीका श्रेयसीतरा श्रेयसितरा' इति सारस्वते। तथा स्त्रितरा स्त्रीतरा इति। उदीर्णा स्वभावेन प्रकटीकृता विनोदा हास्यक्रीडानृत्यगीतादिका विभ्रमा हावभावविलासा. । अथवा विनोदेन परस्परानन्दक्रीडाहास्येन विलासास्तानीक्षितु मोचयितु किमु व्रजति । दक्षिणदेशविचक्षणनारीति लोकप्रसिद्धि. ॥

शमनस्य मृगीदृशो दिशो मणिमुक्ताफलशालमानया ।
सरितां दयितस्य वेलया विलसन्मेखलयेव दिद्युते ॥ १० ॥

सरिता नदीना दयितस्य भर्तुं समुद्रस्यार्थाद्दक्षिणोदधेर्वेलया । 'वेला स्याद्वृद्धिरम्भसाम्' इति हैम्याम् । दक्षिणदिशि वेलया दिद्युते शमनस्य धर्मराजस्य मृगीदृश पत्न्या स्त्रिया दिशो दक्षिणाशाया दक्षिणदिङ्मृगीदृश मणिभिर्विविधरत्नैस्तया मुक्ताफलैर्मौक्तिकै. शालमानया शोभमानया विलसन्त्या आश्लिषन्त्या । 'लस श्लेषणक्रीडनयो.' । अय वातु । मेखलया काञ्च्येव । 'खगकालकलत्रदिग्भव' इति नैषधे ॥

तिलकं हरितामसावमूं जिनमाणिक्यविभुर्यतः श्रितः ।
किमपाच्यपयोनिधिः स्वनैरिदमावेदयते तरङ्गजैः ॥ ११ ॥

अपाच्यो दाक्षिणात्यपयोनिधि समुद्र दक्षिणार्णवस्तरङ्गजै निजलोलकल्लोलकलापजन्मभि स्वनैर्गम्भीरनिर्घोषै इदमस्मिन्नेव काव्ये कथ्यमानमावेदयते । अर्थाल्लोकाना कथयतीव । [णि]जन्ताना धातूनामुभयपद स्यात् । तेनात्रात्मनेपदम् । तथा च प्रक्रियाकौमुद्याम्—'णिचश्च' । 'णिजन्ताद्धातोरात्मनेपदमपि स्यादात्मगामिनि कर्तृफले । चोरयति चुरादेर्णिच् । अनेन सूत्रेण णिजन्तत्वे आत्मनेपदे चोरयते तथात्रापीति बोध्यम् । इद किम् । यदसौ हरिद्दक्षिणा दिक् हरिता पूर्वापरोत्तराणा दिशा तिलक विशेषकम् । यत कारणादमू दक्षिणा दिश जिनप्रथमस्तीर्थंकर माणिक्यनामा विभु स्वामी भरतेन स्वमुद्रामाणिक्यनिर्मापितस्तन्नामैव माणिक्यस्वामी श्रित । वैताढ्यशैलादागत्यात्रैव स्थितिमतानीत् । यत्कारणादगस्तिर्मुनिरप्यमू दिश श्रित । तिस्रो हरितस्त्यक्त्वा अत्रैव तिष्ठतीत्यर्थ । इय तु परसमयानुसारिण्यनुमानमात्रेणैवोक्ति । इति केवलदक्षिणदिक् ॥

अथ तत्र केषाचित्पदार्थाना वर्णनावसर —

मलयो मलयद्रुमेदुरः शुशुभे यत्र सुमेरुसोदरः ।
शमनस्य विलाससानुमानिव रन्तु निजदिङ्मृगीदृशा ॥ १२ ॥

यत्र दक्षिणस्या दिशि मलयो नाम पर्वत दक्षिणाचल शुशुभे भाति स्म । किंभूत । उच्चैस्तरत्वेन सुमेरो काञ्चनाचलस्य सोदरो बन्धु । सदृश इत्यर्थ । पुन किंभूत । मलयद्रुमैश्चन्दनतरुभि मेदुर पुष्ट । भृत इत्यर्थ । उत्प्रेक्ष्यते—शमनस्य यमस्य निजस्यात्मनो या दिग्दक्षिणा हरित्सैव मृगीदृक् हरिणेक्षणा पत्नी तया सार्धं रन्तु विविध विनोद विधातु विलाससानुमान् क्रीडापर्वत इव ॥

मलयो बलिवेश्मवद्बभौ कलयन्कुण्डलिमण्डलीरिह ।
विशदामृतकुण्डमण्डितो धृतपुनागबलाहकोत्सवः ॥ १३ ॥

इह दक्षिणस्या दिशि मलयो गिरिराशाचलो बलिवेश्मवन्नागलोक इव बभौ । कि

कुर्वन्। कुण्डलिना गन्धशैत्यलोभाच्चन्दनद्रुमान् परिरभ्य स्थिताना नागाना मण्डली कलयन्। 'चन्द्रे लाञ्छनता हिम हिमगिरौ क्षार जल सागरे रुद्धाश्चन्दनपादपा विषधरैरम्भोरुह कण्टकै'। तथा—'दोजीहा वकग्गया जइ विसहरा न हुति। ता चदण तुह छाहडी वहुसज्जण निवसति॥' इति सूक्ते। तथा—'विषमो मलयाहिमण्डलीविषफूत्कारमयो मयोहित' इति नैषधेऽपि। नागलोकोऽपि नागश्रेणीभिर्भृत। पुन किंभूत। विशदानि निर्मलान्यच्छानि श्वेतानि च यान्यमृताना नीराणा सुधानाम्। 'अमृत गगने हृद्ये स्वर्णतोये रसायने। कैवल्ये गोरसे यज्ञशेषे माक्षीकवर्णयो॥ सुधायाचितयो रत्ने चन्द्रे च' इत्यनेकार्थतिलक। कुण्डानि दृषद्बद्धनिम्नजलस्थानानि तैर्मण्डितो भूषित। पाताले तु नवसख्याकानि सुधाकुण्डानि सन्तीति कविसमय। पुन. किंभूत। धृता पुनागा सुरपर्णिका वृक्षविशेषा येन। पक्षे—पुमान्नागो वासुकि सर्पराजो येन। 'धूर्जटिजटाजूट इव पुनागवेष्टितो वापीपरिसर' इति चम्पूकथायाम्। पुनागो वासुकिरिति तट्टिप्पणके। तथा बलाहकाना बकानामुत्सव सुरतक्रीडागर्भप्रसवादिर्यत्र वर्षाकाले हि वका. क्वापि नीडान् विधाय प्रावृट् उपविशन्ति। 'पावस वक बइठा' इति लोकप्रसिद्धम्। अथ वा बलाहकाना मेघानामुत्सव उन्नमनमत्र। मेघा हि प्रायो गिरिषु सर्वदैव भवन्ति। 'शरत्प्रवासिता सन्त पुनस्तत्कमलालये। शैलादौ क्वापि तिष्ठन्ति तपस्यन्त इवाम्बुदा॥' इति वचनात्। पक्षे बलाहको नागविशेष। 'अथ कम्बलाश्वतरधृतराष्ट्रबलाहका। इत्यादय परे नागा' इति हैम्याम्। तस्योत्सवो महो हर्षोल्लास। 'वलाहकोऽम्बुदे शैले दैत्ये नागे हयान्तरे। बके च' इत्यनेकार्थतिलक॥

मलयो मलयद्रुसौरभैः प्रतिदिक्षु प्रहितैर्नरैरिव।
रसिकायितदिग्विलासिनीर्निजभूमौ ह्वयतीव खेलितुम्॥ १४॥

मलय पर्वत कर्ता प्रतिदिक्षु समन्तात्सर्वदिशासु। 'आप चैव हलन्ताना यथा वाचा निशा दिशा' इति सारस्वतव्याकरणे प्रक्रियाया च। प्रहितै प्रेषितैर्नरै स्वसेवकपुरुषैरिव। उत्प्रेक्ष्यते—मलयद्रुमाणा श्रीखण्डपादपाना सौरभै परिमलै कृत्वा रसिका इवाचरिता इति रसिकायितास्तादृशीर्दिग्विलासिनीर्दिगङ्गना। कर्मपदम्। खेलितु क्रीडा विधातु निजभूमौ आत्मीयविनोदस्थाने ह्वयत्याकारयतीव॥

यदुदीतसमीरणः समं प्रसरच्चन्दनसारसौरभैः।
कटकैर्विजयीव भूपतिर्निखिलाशा अपि पर्यपूरयत्॥ १५॥

यस्मान्मलयाचलादुदीत प्रकटीभूत समीरण पवन। मलयानिल इति प्रसिद्ध। सम समकालमतिवेगवत्तया चतुर्दिक्प्रसृतत्वाच्चैकसमयमेव निखिलाशा समग्रा अपि दिश पर्यपूरयद्व्याप्नोति स्म। भरति स्मेत्यर्थ। कै। प्रसरद्भिरविरल निःसरद्भिश्चन्दनाना गन्धसारतरूणा सारै प्रकृष्टै सौरभै सुगन्धताभि. परिमलै। क इव। भूपति-

रिव। जयनशीलो विजयी राजा कटकै स्वसैन्ये' कृत्वा सकला अप्याशाः पूरयति ॥ इति मलयाचल ॥

इह शंकरभूमिभृत्सुखंकरमाणिक्यविभुर्विभासते।
महिषाङ्कदिगङ्गनामुखे किमु माणिक्यमयो विशेषकः ॥ १६ ॥

इह दक्षिणदिशि शकरनामा यो भूमिभृद्राजा तस्य रोगोपशामकत्वेन सुखकर शर्मकर्ता माणिक्यनामा विभु स्वामी विभासते भाति। उत्प्रेक्ष्यते—महिष कासर स एवाङ्कश्चिह्न यस्यैतावता महिषवाहनो यम। 'दृश्यते खलु वाह्यत्वे वृषस्य वृषवाहन। तथा धार्यत्वे वृषलाञ्छन।' 'तथा वृषाङ्कोऽपि' इति हैम्याम्। तथा महिषाङ्को महिषवाहनो यम तस्य दिग्दक्षिणाशा सैवाङ्गना गृहिणी तस्या मुखे माणिक्यमयो नीलरत्नघटितो विशेषकस्तिलक इव ॥

विविधाभरणप्रभाङ्कुरच्छुरिता या जिनमूर्तिराबभौ।
किमशेषयश.प्रशस्तिका प्रथमार्हत्तनुजन्मचक्रिणः ॥ १७ ॥

या माणिक्यस्वामिनो मूर्ति प्रतिमा आबभौ। किंभूता। विविधान्यनेकप्रकाराणि यान्याभरणान्यलकारास्तेषा प्रभाणा कान्तीनामङ्कुरा प्ररोहास्तैश्छुरिता व्याप्ता। 'चन्दनच्छुरित वपु' इति पाण्डवचरित्रे। उत्प्रेक्ष्यते—प्रथम आद्योऽर्हंस्तीर्थकरो वृषभदेवस्तस्य तनुजन्मा नन्दन स एव चक्री। एतावता भरतचक्रवर्ती तस्याशेषाणा समग्राणा यशसा दिग्विजयसघपतिभवनप्रमुखधर्मकर्मकरणोद्भूताद्भुतकीर्तीना प्रशस्तिका किमु लिखिताक्षरमालिकेव ॥ इति माणिक्यस्वामी ॥

अपि पार्श्वजिनान्तरिक्षकाभिध उच्चैः स्थितिकैतवादिह।
किमु लम्भयितुं महोदयं भविना भूवलयात्प्रचेलिवान् ॥ १८ ॥

अपि पुनरर्थे। इह दक्षिणस्यामाशायामन्तरिक्ष इत्यभिधा नाम यस्य सोऽन्तरिक्षकाभिध पार्श्वनामा जिनस्तीर्थंकर। एतावता श्रीअन्तरिक्षपार्श्वनाथ उच्चैरन्तरिक्षे गगने या स्थिति वसनस्थान तस्या कैतवान्मिषाद्भूवलयात्क्षोणीमण्डलात्प्रचेलिवान् प्रस्थित। उत्प्रेक्ष्यते—भविना स्वभक्तभव्यजन्तूना महोदय लोकाग्रस्थान मोक्ष लम्भयितु किमु प्रापयितुमिव प्रचलित ॥

फणभृद्भगवन्निभालनादनुभूताहिविभुत्ववैभव'।
स्पृहयन्भुवनद्वयीशता फणदम्भाद्भजतीव यं पुनः ॥ १९ ॥

फणभृन्नागेन्द्र फणदम्भात्स्फटाकपटात्पुनर्द्वितीयवार [यमन्तरिक्षपार्श्वनाथम्]। उत्प्रेक्ष्यते—भजतीव श्रितवानिव। किंभूत। भगवत कमठतापसपञ्चाग्निसाधनाध्यवसायसमानीतार्धनिर्दग्धविदारितदारुमध्यविनिर्गतसाग्निप्रज्वलितशरीरसर्पस्य श्रीमत्पार्श्वनाथस्य प्रत्यक्षतो निभालनाद्दर्शनात्प्रभावादनुभूत प्राप्तः अहीना नागदेवाना विभुत्व

स्वामिता धरणेन्द्रभावस्तस्य वैभवं सपद्येन सः । एकस्य नागलोकस्यैश्वर्यं प्राप्तोऽपि पुनर्भुवनद्वय्याः क्षोणीमण्डलस्वर्गलोकद्वयस्येशता स्वामित्वं स्पृहयन् । एतावता सम त्रैलोक्येशता काङ्क्षन्निवेत्यर्थः ॥ इत्यन्तरिक्षपार्श्वनाथः ॥

करहेटकपार्श्वनायको दिशि यत्रास्ति पुनः प्रभाववान् ।
न जहाति कदापि यत्पदं किमु तस्यैव समीहया फणी ॥ २० ॥

पुनरन्यतीर्थाविर्भावने । यत्र दक्षिणस्यां दिशि स जगद्विख्यातः करहेटकनामनि पुरे करहेटक इति नाम यस्य तादृशः पार्श्वनायकः । एतावता 'करहेडो' पार्श्वनाथः इत्यर्थः । अस्ति जागर्ति । किंभूतः । प्रभाववान् अतिमाहात्म्यकलितः । यत्पदं यस्य करहेटकपार्श्वनाथस्य चरणं कदापि कस्मिन्नपि समये फणी नागेन्द्रो न जहाति न मुञ्चति । उत्प्रेक्ष्यते—तस्यैव तस्य प्रभोः पदं स्थितिस्थानं मोक्षलक्षणं तीर्थं करपदवीं वा तस्यैव समीहया किमु स्पृहयेव ॥

विभवैः सह माधवादयः प्रतिवर्षं यमुपेत्य भेजिरे ।
किमिदं गदितुं तनूमतां मरुतामप्ययमेव देवता ॥ २१ ॥

माधवादयः कृष्णप्रमुखाः सर्वे देवाः प्रतिवर्षं संवत्सरं संवत्सरं प्रति दीपालिकादिवसे इत्यर्थादवसेयम् । विभवैः सह स्वस्वभक्तलोकपात्रवाद्यादिभिः ऋद्धिभिः सार्धं उपेत्य समीपे समेत्य श्रीकरहेटकाख्यपार्श्वनाथं भेजिरे । आत्मीयात्मीयसेवककृतनृत्यगीतवाद्यमानवादित्रादिभक्तिभिः सिषेविरे । अद्याप्येवमेव दृश्यमानमस्तीति । उत्प्रेक्ष्यते—तनूमतां कलिकालजातसर्वजगज्जन्तूनामिदमत्रैव वक्ष्यमाणं गदितुं किमु कथयितुमिव । इदं किम् । तदेवाह—यदयं श्रीपार्श्वनाथो मरुतामस्मत्प्रमुखाणां समग्रगीर्वाणानां देवता अस्माकमप्ययमेवाराध्यस्ततो देवाधिदेवः स्वयमेव नास्मत्प्रमुखाः सुरा इति ॥ इति श्रीकरहेटकपार्श्वनाथः ॥

इह जीवत आदिमप्रभोरपि सोपारकनामपत्तने ।
प्रतिमा प्रतिभासते सतां वृषकोशः प्रकटः किमार्षभेः ॥ २२ ॥

अपि पुनरिह दक्षिणस्यां जीवतः प्राणान् धारयतः । विद्यमानस्येत्यर्थः । आदिमप्रभोः प्रथमतीर्थकरस्य ऋषभदेवस्य । जीवत्स्वामिन इत्यर्थः । प्रतिमा मूर्तिरार्षभेर्भरतचक्रिणः प्रकटः स्पष्टो जगज्जननयननीयमानो वृषकोशः पुण्यभाण्डागारं किमु सतां सज्जनानां प्रतिभासते हृदये स्फुरति । कस्मिन् । सोपारक इति नाम यस्य तादृशे पत्तने पुटभेदने ॥ इति जीवत्स्वामी ॥

दिशि बिभ्रति यत्र भूभृतः श्रियमभ्रंकषशृङ्गसङ्गिनः ।
किमु शक्रभयद्रुताः श्रिताः कुलशैला जिनमन्तरिक्षकम् ॥ २३ ॥

यत्र दक्षिणस्यां दिशि भूभृतोऽनेके शैलाः श्रियं शोभां बिभ्रति धारयन्ति । कि-

भूता । अभ्रमाकाश कषन्त्युल्लिखन्ति घर्षयन्तीत्यभ्रकषाणि । गगनालिङ्गीनीत्यर्थः । शृङ्गाणि शिखराणि तेषा सङ्गो विद्यते येषाम् । उत्प्रेक्ष्यते—निजस्यात्मनो विद्वेषी शत्रु इन्द्रस्य भयेन विद्रुता पलायिता नष्टा सन्तः अन्तरिक्षक श्रीअन्तरिक्षनामानम् । स्वार्थे क । जिन जगन्नाथ श्रिता सेवमाना कुलाचला किमु मन्दरहरगिरिप्रमुखा पर्वता इव ॥

विपिनानि पदे पदे मुदं ददते यत्र विलासशालिनाम् ।
स्फटिकाचलमूर्धनीव यद्विजित चैत्ररथं ह्रिया ययौ ॥ २४ ॥

यत्रापाच्या दिशि विपिनानि विस्मेरद्विविधवृक्षलक्षकमनीयानि वनानि पदे पदे स्थाने स्थाने मुद हर्ष ददते विश्राणयन्ति यच्छन्ते । केषाम् । विलासेन स्त्र्यादिभिः सम पुष्पावचयासवपानगीतनृत्यनिधुवनादिविनोदेन विविधक्रीडया शालन्ते शोभन्ते इत्येवशीला । तरुणीसखतरुणा इत्यर्थ । तेषाम् । यैर्वनैर्विजित स्वशोभया पराभूत सच्चैत्ररथ धनदवनम् । उत्प्रेक्ष्यते—ह्रिया लज्जया कृत्वा स्फटिकाचलमूर्धनि कैलासशिखरशिरसि । 'रजताद्रिस्तु कैलासोऽष्टापद स्फटिकाचल' इति हैम्याम् । ययौ गतमिव ॥

सरितो दिशि यत्र निम्नगेत्यपवादं व्यपनेतुमात्मनः ।
स्थितवत्य उपेत्य सेवितुं किमपाचीगृहनाभिसंभवम् ॥ २५ ॥

यत्र याम्या दिशि हरिति सरितोऽनेका नद्य उपेत्यागत्य स्थितवत्य न्यवसन् । स्थिता इत्यर्थ । उत्प्रेक्ष्यते—अपाच्या दक्षिणस्या दिशि गृह स्थान वसतिर्यस्य तादृश नाभेर्नृपात्सभव उत्पत्तिर्यस्य ऋषभदेव माणिक्यस्वामिनमथवा सोपाकरकपत्तनाधीशजीवत्स्वामिनम् । आदिदेवमित्यर्थ । सेवितु स्थितवत्य इव । किं कर्तुम् । आत्मन स्वस्य निम्न गच्छन्तीति निम्नगा नीचगामिनीत्यपवाद निन्दामपयशो वा व्यपनेतुमपाकर्तुम् ॥

पिबतान्मुनिरेष नोऽपि मा पतिवत्पर्वतजा भयादिति ।
दिशि यत्र समेत्य संश्रिता इह जीवद्वृषभाङ्कपारगम् ॥ २६ ॥
(इति पाठान्तरम्)

यत्र दक्षिणस्या दिशि पर्वतजा नद्य । उत्प्रेक्ष्यते—इति भयादिव समेत्यागत्य जीवद्वृषभाङ्कपारग विद्यमानवृषभाङ्कपारग जिनम् । जीवत्स्वामिनमित्यर्थ । इति किम् । एष मुनिरगस्ति पतिवत्समुद्रमिव नोऽस्मानपि मा पिबतात् । अगस्तिर्मुनिर्भगवास्तु मुनीश्वरोऽस्ति । अत श्रयण भयापहम् । इति पाठान्तरे ॥ इति गिरिवननद्य ॥

मणिकाञ्चनकल्पनन्दनैर्विबुधैः श्रीहरिभिः सजिष्णुभिः ।
इह देवगिरेरिव श्रियं कलयन्देवगिरिर्विरोचते ॥ २७ ॥

इह दक्षिणस्या दिशि देवगिरिर्नाम नगर विरोचते भाति । उत्प्रेक्ष्यते—देवगिरे-

मेरो' श्रिय शोभा कलयन् दधत्। 'मेरुमस्तके हि स्वर्गोऽस्ति' इति कविसमय। 'वरण कनकस्य मानिनीं दिवमङ्कादमराद्रिरागताम्। घनरत्नकपाटपक्षति परिरम्यानुनयन्नुवास याम्॥' इति नैषधे। तेन मेरौ स्वर्गधर्मारोपणे न दोष। कै कृत्वा। मणिभी रत्नै काञ्चनै सुवर्णै कल्पै सदाचारै कल्पवृक्षैश्च। नन्दनै पुत्रै नन्दनवनेन च। एते धर्मास्तु मेरौ। अथ स्वर्गधर्मा। विबुधैर्विविधैर्विशिष्टैर्वा बुधै विशारदै देवैश्च श्रीयुक्ता. शोभाकलिता हरय तुरगा गजा वा यत्र। पक्षे लक्ष्म्या सयुतो हरिर्विष्णुर्यत्र सहजिष्णुभिर्जयनशीलैर्भटैर्वर्तते। पक्षे सहजिष्णुना पुरदरेण विद्यन्ते ये ते॥

क्वचिदिन्दुमणीमिथोमिलद्बहलोद्द्योतनिकेतकैतवात्।
ध्रुववासविधानकाङ्क्षिणी वसति स्वैरमिवात्र पूर्णिमा॥ २८॥

अत्र देवगिरिनगरे ध्रुव शाश्वतो यो वास स्थितिर्वसन तस्य यद्विधान निर्माण तत्काङ्क्षति अभिलषतीत्येवशीला। उत्प्रेक्ष्यते—स्वैर स्वेच्छया पूर्णिमा पूर्णचन्द्रा राकातिथी रात्रिरूपा वसति तिष्ठतीव। कस्मात्। क्वचित्कुत्रापि स्थाने इन्दुमणीना चन्द्रकान्तरत्नाना मिथ परस्पर मिलन्नेकीभवन् यो बहलो निबिड उद्द्योत प्रकाशो येषा तादृशाना निकेताना गृहाणा कैतवाच्छलात्। 'शङ्के स्वसकेतनिकेतमाप्ता' इति नैषधे॥

अपि नीलमणीनिकेतनच्छलभूछायमुदित्वरै. करै'।
द्विषतेव विवस्वता पुरी शरणीकृत्य युयुत्सु लक्ष्यते॥ २९॥

अपि पुन कुत्र चन्दनप्रदेशे नीलमणीनिबद्धाना निकेतनाना मन्दिराणा छल कपट यस्य। [नीलमणीना मन्दिराणि क्वापि दृश्यन्ते। यथा नैषधे—'नृपनीलमणीगृहत्विषामुपघेर्यत्र भयेन भास्वत। शरणार्थमुवास वासरेऽप्यसदावृत्युदयत्तम तम॥' इति।] तादृश भूच्छायमन्धकारमुदित्वरैरुच्चैरुद्यद्भिर्निर्गच्छद्भि करै किरणैर्हस्तैश्च। उत्प्रेक्ष्यते—द्विषता स्ववैरिणा विवस्वता सूर्येण सार्धम्। 'मित्रो ध्वान्तारातिरब्जांशुहस्त' इति हैम्याम्। यथा हि। 'ध्वान्ते रविचन्द्रदीपका वैरिणो वर्ण्यन्ते' इति कविकल्पलतायाम्। युयुत्सु योद्धुमिच्छु इव लक्ष्यते। अर्थाज्जनैर्ज्ञायते। दृश्यते सग्राम चिकीर्षु तावदुच्चै कर स्यात्। महत' कस्यापि पार्श्व गृहीत्वा महस्विना सम सग्रामो विधीयते। अय शास्त्रविधि। अत एव किं कृत्वा पुरी देवगिरिनगरीं शरणीकृत्य स्वाश्रया(य) विधाय॥ इति देवगिरिनगरम्॥

नगरे नगरन्ध्रकृद्द्युतो नितरां दिद्युतिरेऽत्र नागरा.।
मरुतां तनुगर्वखर्वताकृतये विश्वकृता कृता इव॥ ३०॥

अत्र देवगिरौ नगरे पुरे नागरा पौरयुवानो नितरामतिशयेन दिद्युतिरे विभान्ति स्म। किंभूता। नगस्य क्रौञ्चाचलस्य रन्ध्र छिद्र करोतीति नगरन्ध्रकृत्स्वामिकार्तिकस्तद्वद्द्युत्कान्तिर्येषाम्। 'पाददीधितिकरद्युतिगुत' इति हैम्याम्। 'सनगर नगरन्ध्रकरौजस' इति रघौ। 'स्कन्देन बाणै कृत्वा क्रौञ्चाचल. सच्छिद्रो विहितोऽस्तीति' पञ्चिकायाम्।

तथा । 'स्कन्देषुवृन्दनिवरैर्विवरीतुकाम क्रौञ्चाचल' इति नैषधे । स्वामिकार्तिकशरराशिकृतविवरैश्छिद्रैरिति तद्वृत्ति । उत्प्रेक्ष्यते—मरुता देवाना तनूना गर्व शरीरसौन्दर्यातिशयाभिमान तस्य खर्वता कुब्जीकरणत्व नीचै. कारिता तिरस्कारकत्व तस्य कृतये कार्यार्थ विश्वकृता जगत्सृष्टिविधायिना ब्रह्मणा कृता स्वय निष्पादिता इव ॥

रतिकान्तकलावहेलि यत्तरुणानां तनुरामणीयकम् ।
स्पृहयन्त इवात्मजन्मनो निकटेऽहर्निशमासते सुराः ॥ ३१ ॥

सुरा देवा आत्मजन्मनो ब्रह्मण । 'नाभिपद्मात्मभूरपि' इति हैम्याम् । निकटे समीपे अहर्निश नित्यमासते तिष्ठन्ति । 'आसते शतमधिक्षिति भूपास्तोयराशिरसि ते खलु कूपा' इति नैषधे । उत्प्रेक्ष्यते—यत्तरुणाना देवगिरिनगरवयस्थनागराणा रतिकान्तस्य स्मरस्य कला रूपशोभालक्षणाम् । अथ वा भावप्रधाननिर्देशात्कलत्व मनोज्ञतामवहेलयत्येवशील तनूना शरीराणा रामणीयक सौन्दर्य स्पृहयन्त इव अर्थाद॰यर्थयन्त इव ॥ इति देवगिरिनागरा. ॥

प्रतिपञ्चमुखं द्विषं व्ययीकृतसर्वास्त्रतया निरायुधः ।
अकरोदिदमङ्गनामिषादिव हेती शतशः स्मरः पुन ॥ ३२ ॥

स्मर काम इदमङ्गनाना देवगिरिनागरीणा मिषात्कपटात् । उत्प्रेक्ष्यते—शतश बहूनि शतानि हेती प्रहरणान्यकरोदिव चकार । किंभूत स्मर । द्विष स्ववैरिण पञ्चमुखमीश्वर प्रति । 'पञ्चमुखोऽष्टमूर्ति' इति हैम्याम् । व्ययीकृतानि सग्रामे क्षिप्तानि सर्वाणि समस्तान्यस्त्राण्यायुधानि येन तत्त्वेन । मुख मुख प्रत्येकैक वाण क्षिप्तम् । एव पञ्चानामपि शराणा क्षेपान्निरायुधीभूत शस्त्ररहितो जात ॥

स्वपदाभिककुम्भसभवं तपस. पातयितु मरुद्व(त्व)ता ।
इदमिन्दुमुखीमिषादिह प्रहिताः स्वर्गिमृगीदृशः किमु ॥ ३३ ॥

मरुद्व(त्व)ता इन्द्रेण इदमिन्दुमुखीनामस्य देवगिरिनगरस्य चन्द्राननाना नागराणा मिषाद्व्याजात् । उत्प्रेक्ष्यते—इह दक्षिणस्या दिशि स्वर्गिमृगीदृश अप्सरस किमु प्रहिता प्रेषिता इव । कि कर्तुम् । स्वपदमिन्द्रपदवी देवलोकैश्वर्य तस्याभिक तपसा कामयितार कुम्भसभवमगस्ति तापस तपस उपवासादिकष्टकरणात्पातयितु भ्रशयितुम् । इद तु शैवशासनानुयायि वचो न जैनपरम् । कविसमयानुगामित्वादुक्तमित्यभ्यूह्यम् ॥

जलकेलिगलद्विलेपनीकृतगोशीर्षविलोचनाञ्जनै ।
पुरि पद्मदृश प्रकुर्वते गृहवापीर्विधुमण्डलीरिव ॥ ३४ ॥

पुरि देवगिरिनगरे पद्मदृश कमललोचना स्त्रिय गृहवापीर्जलभवनविलासदीर्घिका विधुमण्डली शशिबिम्बानीव प्रकुर्वते । मण्डलशब्दस्त्रिषु लिङ्गेषु । 'कुवलयमृणालमण्डला.' इति लिङ्गानुशासने । मण्डल , मण्डलम् , मण्डली । तथा च नैषधे—'शुद्धा सु-

धादीधितिमण्डलीयम्' इति। कै'। जलकेलिषु सलिलक्रीडासु गलद्भिर्जलसंगमात् द्रवीभूय निष्पतद्भिः'। विलेपनीकृतैरङ्गरागतां प्रापितैर्गोशीर्षैश्चन्दनद्रवैस्तथा विलोचनानां नेत्राणामञ्जनैः कज्जलैः। कृत्वा चन्दनद्रवानुषङ्गात्सलिलानामौज्ज्वल्यं तथा कुत्रचिल्लाञ्छनस्थाने कज्जलकालिमा जायते इति शशाङ्कसादृश्यम्॥ इति देवगिरिनगराङ्गना.॥

पुरि तत्र निजामसाहिनाजनि राज्ञा रघुसूनुनीतिना।
तदुपात्तदिशा महस्विना विदधे येन यमोऽपि दण्डभृत्॥ ३५॥

तत्र तस्यां पुरि देवगिरिनगर्यां निजामसाहिरिति नाम यस्य तादृशेन राज्ञा नृपेण अजनि जज्ञे। किंभूत। रघुसूनुः रामचन्द्रस्तद्वन्नीतिर्न्यायो यस्य। येन महस्विना प्रबलप्रतापवता निजामसाहिना यमः सूरसूतोऽपि दण्डः राजदेयांशः वेत्रयष्टिर्वा बिभर्तीति दण्डभृत् विदधे। दण्डदाता प्रतीहारो वा कृत इत्यर्थः। किंभूतेन येन। तस्य यमस्य उपात्ता गृहीता स्वायत्तीकृता दिग्दक्षिणा हरिद्येन। 'यमः कृतान्तः पितृदक्षिणाशाप्रेतात्पतिर्दण्डधरोऽर्कसूनुः' इति हैम्याम्॥

समरे निहतारिनिष्पतद्रुधिराह्वासवपानकाङ्क्षया।
यदसिच्छलतः स्फुटीकृता रसनेवाम्बुजबन्धुसूनुना॥ ३६॥

यस्य निजामसाहेरसिः खड्गलता तस्य छलतः कपटात्। उत्प्रेक्ष्यते—अम्बुजानां पद्मानां बन्धुर्मित्रं सूर्यस्तस्य सूनुना पुत्रेण यमेन रसना जिह्वेव प्रकटीकृता। कया। समरे अर्थान्निजामसाहेर्वैरिभिः समं सङ्ग्रामे निहता व्यापादिता येऽरयो वैरिवीरास्तेषां निष्पतन्ति शरीरान्निःसरन्ति यानि रुधिराणि तान्येवाह्वा नाम यस्य तादृशः आसवः सीधुदेशविशेषजा मदिरा राजादीनां पानयोग्या न विकलताकृत्। सोऽधुना द्वीपबन्दिरादौ 'सरसकः' इत्युच्यते। तस्य पानं तस्य काङ्क्षया वाञ्छयेव॥

महसां निवहे महीशितुर्विपिनेऽपि स्फुरितेऽतिदुःसहे।
दवधीविधुरास्तदाश्रयाः प्रतिपक्षाः सरसीर्जगाहिरे॥ ३७॥

महीशितुर्निजामसाहेर्महसां प्रतापानां निवहे समूहे। 'स राशिरासीन्महसाम्' इति नैषधे। महसां भूयसः प्रतापानामिति तद्वृत्तिः। विपिने अरण्येऽपि स्फुरिते प्रकटीभूते सति तदेव विपिनमाश्रयः स्थानं येषामरण्यस्थायिनः प्रतिपक्षास्तद्वैरिणः दवधीविधुरा वने दावानलोऽयं लग्न इति बुद्ध्या व्याकुलीभवन्तः सन्तः। 'देव त्वद्भुजदण्डदर्पगरिमोद्गीर्णप्रतापानलज्वालापङ्क्तिमकीर्तिपारदघटीविस्फोटिता बिन्दवः' इति खण्डप्रशस्तौ। प्रतापस्य वह्निरूपत्वम्। सरसीर्महातटाकान् महत्सरः सरसीर्जगाहिरे अवगाहितवन्तः। स्वप्रज्वलनभयेन सरसीषु प्रविष्टा इत्यर्थः। किंभूते निवहे। अतिशयेन दुःखेन सह्यते इत्यतिदुःसहे सोढुमशक्ये। इयमत्र गर्भितोत्प्रेक्षा॥

अहिता अमुना पराहता वनवासाः शबरा इवाभवन्।
अबला इव वातवेपितादपि पत्राद्विपिनेऽपि बिभ्यिरे॥ ३८॥

अमुना निजामसाहिना पराहता सग्रामे परिभूता अहिता वैरिभूपाला शबरा भिल्ला इव । 'इति शबरवधूभिस्तर्क्यमाणान्यवापु सपदि विपुलविन्ध्यस्कन्धमध्य वलानि' इति चम्पूकथायाम् । शबरवधूभिर्भिल्लीभिरिति तट्टिप्पनके । वने वासो वसन स्थिति र्येषा तादृशा अभूवन् जाता । अपि पुनर्भातिविद्रुता सन्त भयाकुलिता वा विपिने वनेऽपि वातवेपितान्मारुतान्दोलितात्पत्रात्पर्णादपि आगतोऽस्मत्पृष्ठे शत्रुरिति धिया अबला नि सत्त्वा इव स्त्रिय इव वा बिभ्यिरे महाभयमलभन्त । भीता पलायन्ते स्मेत्यर्थ ॥ इति देवगिरिस्वामिनिजामसाहि ॥

अथ तत्पुरि देवसीत्यभूदभिधानेन वणिक्पुरंदर ।
विधिनास्य यशःप्रशस्तयोऽम्बरपट्टे लिखिता इवोडवः ॥ ३९ ॥

अथेति दिगादिनृपवर्णनानन्तरम् । अथ वा या श्राद्धीहीरगणिस्तत्र द्विजपार्श्वे पठतो द्रव्यादिदायिनी भाविनी तद्दम्पत्योर्वर्णनारम्भ । 'अथ अथो समुच्चये मङ्गले सशयारम्भाधिकारान्तरेषु च' इत्यनेकार्थ । तस्यां पुरि सा चासौ पूश्च तत्पूस्तस्या तत्पुरि देवगिरिनगरे । देवसीत्यभिधानेन नाम्ना वणिजा नैगमाना मध्ये पुरदर श्रेष्ठ अभूत्सजात । उत्प्रेक्ष्यते—विधिना ब्रह्मणा अस्य देवसीव्यवहारिणो यश प्रशस्तय कीर्तिवर्णनमयाक्षरमालिका अम्बरमाकाशरूप पट्टस्तस्मिन् लिखिता उत्कीर्णा इव । प्रशस्तय का. । उडवस्तारका एव । तारकस्वरूपेण वा प्रशस्तिवर्णा । 'ध्रुवमप्सरसोऽवतीर्य या शतमध्यासत तत्सखीजन ' इति नैषधे । 'जघनस्तनभारगौरवाद्वियदालम्ब्य विहर्तुमक्षमा ' सत्य शतशोऽप्सरस सुराङ्गना अवतीर्य आकाशादागत्य या नगरीं कुण्डिनपुरमध्यासताश्रयन्ति स्म । अप्सरस कस्तत्सखीजनो दमयन्त्या वयसीजनरूप इत्यर्थ । इति तद्वदिदमपीति॥

सुरयौवतजैत्रकान्तियद्युवतीसंगमरङ्गिमानस ।
वपुरस्य दधत्सुधाशनः किमु कोऽप्यत्र पुरेऽवतीर्णवान् ॥ ४० ॥

अत्र देवगिरौ कोऽप्यनिर्दिष्टनामा सुधाशनो देव । उत्प्रेक्ष्यते—अवतीर्णवान्किमु । अवतार गृहीतवानिव । किं कुर्वन् । अस्य देवसीव्यवहारिण वपु शरीर दधत् बिभ्राण । किंभूत । सुधाशन सुराणा देवाना यौवतस्य युवतीसमूहस्य जैत्रा जयनशीला कान्ति शोभा यासा तादृशीभिर्यस्य नगरस्य युवतीभिस्तरुणीभि. सम सगमे रङ्गो रागोऽस्यास्मिन्वा । 'रङ्गो नृत्ययुद्धुवो । रागे च' इत्यनेकार्थ. । तादृङ्मानस मनो यस्य ॥

कमनः कमनात्प्रसेदुषः सह सारङ्गदृशोपशीलितात् ।
भव साङ्ग इतीव तन्निभाद्वरमाप्याजनि मूर्तिमानिह ॥ ४१ ॥

कमन कामस्तन्निभाद्देवसीच्छलात् । उत्प्रेक्ष्यते—इह देवगिरौ मूर्तिमान् शरीरयुक्त इवाजनि सजात । किं कृत्वा । सारङ्गदृशा सह स्वप्रियया रत्या सार्धम् । उपशीलितात्स-

---

१ अय नैषधीयसवाद उत्तरश्लोकयोग्य , अत्र श्लोकेऽवतारबोधकपदाभावात्

मीप समेत्यातिशयेन सेवितादत एव प्रसेदुष प्रसन्नीभूतात्कमनाद्विधातु । 'कमन' कलाकेलिरनन्यजोऽङ्गज' इति कन्दर्पनामानि। तथा। 'कमन' सात्त्विकवेदगर्भा' इति विधातुर्नामानि। इद द्वयमपि हैम्याम्। सकाशादित्यमुना प्रकारेण वरमिष्टाभिलाषसिद्धिमाप्य लब्ध्वा। इति किम्। यत् हे स्मर, त्व साङ्गो भव अस्मत्प्रभावात्सशरीर सपद्यस्वेति ॥ इति देवसीव्यवहारी ॥

अदसीयविलासवत्यभूज्जसमादेव्यभिधानधारिणी।
विधिना प्रहितेव वर्णिका त्रिदिवस्त्रैणदिदृक्षुभूस्पृशाम् ॥ ४२ ॥

अदसीया देवसीव्यवहारिसबन्धिनी। 'मुखविधुमदसीय सेवितु लम्बमान' इति नैषधे। विलासवती गृहिणी जसमादेवीत्यभिधान नाम वरत्येवशीला धारिणी अभूत्संजाता। उत्प्रेक्ष्यते—त्रिदिवस्य स्वर्गलोकस्य स्त्रैण देवाङ्गनावर्ग द्रष्टुमिच्छवो दिदृक्षवस्तादृशा भूस्पृशो मानवास्तेषा कृते विधिना ब्रह्मणा वर्णिकेव प्रहिता भूमौ प्रेषिता ॥

कमलान्मधुपानुषङ्गिनः सितकान्तेरुदयास्तदूषितात्।
कमलाब्धिशयालुकेशवादतिखिन्नेव तमेत्य भेजुषी ॥ ४३ ॥

कमला लक्ष्मीरेत्यागत्य त देवसीव्यवहारिण भेजुषी सेवते स्म। उत्प्रेक्ष्यते—अतिखिन्नेव अतिशयेन खेद प्राप्तवतीव। कस्मात्। कमलाद्वासपद्मात्। किभूत। मधुपैर्मद्यपै षट्पदैर्वा अनुषङ्गो मिलन यस्य। पुन कस्मात्। सितकान्तेश्चन्द्रात्। किभूतात्। उदयेन स्तोकस्तोकोद्गमेन अस्तेन नाशेन दिने दिने मरणेन क्षीयमाणशरीरतया च दूषिताद्दुष्टीकृतात्। सतापितादित्यर्थ। अब्धौ समुद्रे पञ्चविषयभोगसुखानुभवनसमयपयोवरकाले शयालोर्निद्राशीलात् केशवात्स्वभर्तुर्नारायणात्। उद्विग्नेत्यर्थ. ॥

वृषभध्वजगोधिलोचनानलकीलाशलभं स्ववल्लभम्।
अवगत्य रति. परं जनुर्निभतोऽस्या' प्रतिपेदुषी किमु ॥ ४४ ॥

रति स्मरकान्ता अस्या जसमादेव्या निभतो व्याजात्। उत्प्रेक्ष्यते—परमन्यजन्मावतार प्रतिपेदुषी किमु प्रतिपन्नेव। कि कृत्वा। वृषभध्वज शकर। 'धार्या ध्वजास्त्रपाण्यङ्कमौलिभूषणभृन्निभा' इति हैमीवचनात्। वृषभस्य धार्यत्वेन शभोर्वृषभध्वजत्वम्। तस्य गोधिर्भालम्। 'भाले गोध्यलिकालीका' इति हैम्याम्। तस्य तत्र वा यल्लोचन तृतीय नयन तस्यानलो वह्निस्तस्य कीलासु ज्वालासु शलभ पतङ्गम्। भस्मीभूतमित्यर्थ। वल्लभ निजजीवितेश काममवगत्य ज्ञात्वा ॥

अनया निजरूपसंपदाभिभवं लम्भितया श्रिया किमु।
जलधौ विमनायमानया दयितोपास्तिनिभादगम्यत ॥ ४५ ॥

अनया जसमादेव्या निजस्यात्मनो निजया आत्मीयया वा रूपसपदा शरीररामणीयकवैभवेन अभिभव पराजय लम्भितया प्रापितया श्रिया हरिप्रियया। उत्प्रेक्ष्यते—

विमनायमानया विरुद्धमनस्कीभवन्त्या लज्जाखेदचिन्तादुःखोदयमनुभवन्त्या । 'चिराय तस्थे विमनायमानया' इति नैषधे । 'भृशादिभ्यो भुव्यच्वेर्लोपश्च हल.' । 'भृशादिभ्यो भुव्यर्थे भवत्यर्थे क्यङ् स्यात् । न तु च्व्यन्तेभ्य अन्तहल् लोपश्च । अभृशो भृशो भवतीति भृशायते । नोन्मना उन्मना भवतीत्युन्मनायते' इति प्रक्रियाकौमुद्याम् । तथा न विमना विमना भवतीति विमनायते इति विमनायमाना तया विमनायमानया सत्या दयितोपास्तिनिभात्समुद्रशायिन कान्तकृष्णस्य सेवाकपटाज्जलधौ समुद्रे अगम्यत गता । ब्रूडितेत्यर्थ ॥ इति जसमादेवी ॥

युवसमदकन्दलीघनैः कमलानन्दनकेलिशीलनैः ।
त्रिदशाविव दम्पती सुखं वसतस्तौ त्रिदिवोपमे पुरे ॥ ४६ ॥

तौ दम्पती जसमादेवीदेवसीव्यवहारिणौ पुरे देवगिरिनगरे सुख यथा स्यात्तथा वसतस्तिष्ठत । किंभूते पुरे । त्रिदिवस्य देवलोकस्य उपमा सादृश्य यस्य । तौ काविव । त्रिदशाविव । यथा देवीदेवौ त्रिदिवे स्वर्गे सुख वसत । देवी च देवश्च देवौ, त्रिदशी च त्रिदशश्च त्रिदशौ । 'पुमान् स्त्रिया' । 'स्त्रिया सहोक्तौ पुमान् शिष्यते, न स्त्री । ब्राह्मणी च ब्राह्मणश्च ब्राह्मणौ' इति प्रक्रियाकौमुद्याम् । तथा 'आदेश्च द्वन्द्वे' । 'द्वन्द्वे आदिपदस्य लोपो भवति । माता च पिता च पितरौ पुत्रौ श्वशुरौ' इत्यादि सारस्वतव्याकरणेऽपि । सुख वसत तिष्ठत । कमलाया लक्ष्म्या नन्दन पुत्र कामस्तस्य केलिक्रीडा तस्या शीलनै सेवनै पञ्चविषयभोगानुभवनै । किंभूतै । यूना तरुणाना समदा आनन्दास्ते एव कन्दल्य कन्दास्तेषु घनैर्मेघै । तदुल्लासकारकत्वात् । 'कन्दल तु नवाङ्कुरे कलध्वनावुपरागे मृगमदे कलापे पञ्चस्वपि त्रिलिङ्ग । कदलीद्रुमे रम्भाख्ये' इत्यनेकार्थस्तदवचूरिश्च । अथ वा तरुणाना हर्षा एव कन्दल्य रम्भास्तेषु घनै जलधरै ॥

परशासनशास्त्रमालिकामयमध्येतुमथो गुरोर्गिरा ।
व्रजति स्म कदापि दक्षिणा हरितं हीरमुनिर्दिनेशवत् ॥ ४७ ॥

अथो हीरहर्षगणेरविकारप्रारम्भे अय पूर्वव्यावर्णितो ग्रन्थनायको वा हीरमुनिर्हीरहर्षनामा मुनिर्गणिराचार्योपाध्यादीना सर्वेषा साधुसञ्ज्ञा तु जागर्त्येवेति दक्षिणा हरित प्रति व्रजति स्म । कदा । कदापि कस्मिन्नपि समये । कया । गुरोर्विजयदानसूरेर्गिरा वाचा । किं कर्तुम् । परेषा शैवादीना शासनानि दर्शनानि तेषा तत्सवन्धिना शास्त्राणा प्रमाणग्रन्थाना मालिका श्रेणीमध्येतु पठितुम् । परशासनोपनिषद ज्ञातुमित्यर्थ । किंवत् । दिनेशवत् । यथा भास्वान्दक्षिणा दिश प्रति याति ॥

अथ देवगिरावगम्यताखिलतर्काधिजिगांसयामुना ।
पटलेन पयोमुचां यथा सलिलादानसमीहयाम्बुधौ ॥ ४८ ॥

अथेति दक्षिणदिग्गमनानन्तरममुना हीरहर्षगणिना देवगिरौ नगरे अगम्यत गतम् ।

कया। अखिल समस्त यत्तर्कशास्त्र तस्याधिजिगासया पिपठिषया। 'इडश्च'। 'इङ् अध्ययने' इत्यस्य धातोर्गमिरादेश स्यात्सनि परे। 'अधिजिगासते' इति प्रक्रियाकौमुद्याम्। केनेव। पटलेनेव। यथा पयोमुचा मेघाना पटलेन वृन्देन सलिलाना जलानामादान ग्रहण तस्य समीहया वाञ्छया अम्बुधौ समुद्रे गम्यते। 'अब्दैर्वारिजिघृक्षयार्णवगतै साक व्रजन्ती मुहु.' इति खण्डप्रशस्तौ। अत्र यथा इवार्थे॥

पठता सह धर्मसागरव्रतिना देवगिरौ गुरुर्व्यभात्।
सहकार इव प्रफुल्लता नवराजादनशाखिना वने॥ ४९॥

सह पठता सार्वमधीयानेन धर्मसागरनाम्ना व्रतिना मुनिना गुरुर्भाविनिभूतोपचारात् हीरहर्षगुरुर्व्यभात् बभासे। क इव। सहकार इव। यथा प्रफुल्लता विकसता नव प्रत्यग्र राजादन प्रियाल एव शाखी द्रुम तेन वने सहकारो माकन्दो भाति॥

पुरसंघजनैः प्रणोदितैरमुनाधीतिकृते कृतीन्दुना।
प्रतिबिम्बमिव द्युसद्गुरोर्द्विज आनायि ततः कुतश्चन॥ ५०॥

ततस्तदनन्तर कृतीन्दुना कोविदचन्द्रेण अमुना हीरहर्षगणिना अधीतिकृते स्वाध्ययनकार्याय प्रणोदितै प्रेरितै पुरस्य देवगिरिनगरस्य सघजनै श्राद्धवर्गै। यद्यपि साधुसाध्वीश्रावकश्राविकारूपचतुर्विध सघ प्रोच्यते तथाप्यत्राविकारात्सप्रदायाद्वा श्राद्धवर्ग एव सघ कुतश्चन कस्मादपि स्थानात् द्विजो ब्राह्मण आनायि आकारित। उत्प्रेक्ष्यते—द्युसद्गुरोर्बृहस्पते प्रतिबिम्बमिवापररूपमिव॥

तदुपान्तभुव व्यभूषयत्स ततो गौरगरुद्गतिर्द्विज।
अवतीर्ण इवारविन्दभूः स्वकसर्गस्य दिदृक्षया क्षितौ॥ ५१॥

तत आकारितानन्तर स द्विज पण्डितब्राह्मण तस्य हीरहर्षगणेरुपान्तभुव समीपक्षोणी व्यभूषयदलचकार प्रभो पार्श्वे समायात। किंभूतो द्विज। गौरगरुत्सितच्छदो हसस्तद्वन्मन्थरा गतिर्यस्य। उत्प्रेक्ष्यते—स्वकस्यात्मना कृतस्य सर्गस्य भूलोकसृष्टे दिदृक्षया द्रष्टुमिच्छया क्षितौ पृथिव्यामवतीर्णवानायात अरविन्दभूर्ब्रह्मेव॥

द्विज विशिनष्टि—

मृडमूर्धनिवाससौहृदान्मिलितुं जह्नुसुतामिवागताम्।
अलिकार्धविधुं ललाटिका वहमानो हरिचन्दनोद्भवाम्॥ ५२॥

किं कुर्वाणो द्विज। हरिचन्दनोद्भवा श्रीखण्डनिर्मिता ललाटिका ललाटालकारम्। तिलकमित्यर्थ। 'ललाटिकासीमनि चूर्णकुन्तला' इति नैषधे। लोके 'आडि' इति प्रसिद्धा। वहमानो बिभ्राण। उत्प्रेक्ष्यते—मृडस्येश्वरस्य मूर्धनि मस्तके निवास एकत्र स्थितिर्निवसन तेन यत्सौहृद मैत्री तस्मादलिकार्धविधु भालरूपार्धचन्द्रम्। 'लब्धार्धचन्द्र ईश' इति चम्पूकथायाम्। मिलितुमागता जह्नुसुता गङ्गामिव॥

उपवीतमुरःस्थलान्तरे कलयश्चन्दनचन्द्रचर्चितः ।
दमनो मदनस्य भूतिमानिव वैकक्षितकुण्डलीश्वरः ॥ ९३ ॥

पुन॰ किं कुर्वन् । उर स्थले वक्षोम॰ये उपवीन यज्ञसूत्र कलयन् दधत् । किंभूत॰ । चन्दन मलयतरुद्रवस्तथा चन्द्र कर्पूरस्ता॰या कृत्वा चर्चित कृताङ्गराग । उत्प्रेक्ष्यते— वैकक्ष॰ उत्तरासङ्ग सजातोऽस्य प्रावारीकृतो वा कुण्डलीश्वर शेषनागाधिपो यस्य येन वा । 'शेषो नागाधिपोऽनन्तो द्विसहस्राक्ष आलुक । स च श्यामोऽथ वा शुक्ल सितपङ्कजलाञ्छन॰ ॥' इति हैम्याम् । तथा भूतिमान् भस्मोद्धूलन । मदनस्य कामस्य दमनो वैरी शभुरिव ॥

शिववाङ्मयवार्धिपारगोऽनिशषट्कर्मरतो व्रतान्वित॰ ।
वपुरभ्युपगत्य वर्णिनामिव धर्म॰ प्रकटीभवन्नयम् ॥ ९४ ॥

अथ वा वपु शरीरमभ्युपगत्याङ्गीकृत्य प्रकटीभवन्नक्षिलक्ष्य सपद्यमान वर्णिनां ब्राह्मणानामय प्रत्यक्षो धर्म इव । किंभूतो द्विज । शिववाङ्मय नैयायिकशास्त्र तदेव वार्धि समुद्र तस्य पारग पारगामी । पुन किंभूत । अनिश षट्सु अध्ययनाध्यापनयजनयाजनदानप्रतिग्रहलक्षणेषु कर्मसु ब्राह्मणोचितेषु कार्येषु रत आसक्त । पुन किंभूत । व्रतैर्ब्राह्मणाना शैवशासनस्य वा उचितैर्योग्यैर्नियमैरन्वित कलित । अत एव तद्धर्मोत्प्रेक्षा ॥ इत्यादिचतुर्भि कलापकेन पण्डितद्विजवर्णनम् ॥

स पपाठ सधर्मसागरोऽखिलनैयायिकवाङ्मय ततः ।
समयं सुगतस्य सौगतादिव हंस॰ परमादिहंसयुक् ॥ ९५ ॥

स हीरहर्षगणिस्ततो ब्राह्मणादखिल समग्र नैयायिकाना वाङ्मय शास्त्र पपाठ पठति स्म । स किंभूत । सह धर्मसागरेण वर्तते य । क इव । हस इव । यथा हरिभद्रसूरिभागिनेयको हस॰ सुगतस्य बौद्धस्य समय शास्त्रम् । 'आप्तोक्ति समयागमौ' इति हैम्याम् । 'समय शपथे भाषासपदो कालसविदौ । सिद्धान्ताचारसकेतनियमावसरेषु च ॥ क्रियाकारे निर्देशे च' इत्यनेकार्थे । सौगताद्बौद्धाचार्यात्पठति स्म । किंभूतो हस । परम इति पदमादौ यस्य तादृशेन हसेन युनक्ति सङ्ग प्राप्नोति एतावता परमहसकलित ॥

कलयन्प्रतिभामनुत्तरामतितीक्ष्णां स कुश॰ शिखामिव ।
प्रथमं प्रविधाय तर्कयुक्परिभाषामुखशास्त्रसग्रहम् ॥ ९६ ॥

द्रविणार्पणहृष्टमानसादथ चिन्तामणिमग्रहीद्द्विजान् ।
परिशीलनकर्मतोषितादिव चिन्तामणिमादितेयत ॥ ९७ ॥

अथ पठनप्रारम्भानन्तर स हीरहर्षगणिर्द्रविणाना द्रव्याणामर्पणाद्दानात्प्रीत हृष्ट मानस मनो यस्य तादृशाद्द्विजा॰पण्डितब्राह्मणाच्चिन्तामणिनामशैवशास्त्रमग्रहीत् । कुत इव । आदितेयत इव यथा कश्चिद्भाग्यवान् पुरुष परिशीलनकर्मणा सेवाविधिना तोषितात्प्रसन्नीकृ-

तादादितैयतो देवाच्चिन्तामणिनाम रत्न गृह्णाति । किं कृत्वा । प्रथमं पूर्वं तर्कशब्देन युनक्ति तादृशी परिभाषा नामप्रमाणादिमशास्त्रं तन्मुखे आदौ येषां तेषां तर्कपरिभाषामितभाषिणी शशधर-मणिकण्ठ वरदराजी-प्रशस्तपदभाष्य-वर्धमान-वर्धमानेन्दु-किरणावली-प्रमुखशास्त्राणां संग्रहमध्ययनं कृत्वा इत्यर्थः । स किं कुर्वन् । अतितीक्ष्णामतिशयेन निशितामनुत्तरामसाधारणीं च प्रतिभां बुद्धिं कलयन् । क इव । कुश इव । यथा दर्भः अतितीक्ष्णां शिखामग्रभागं कलयति । शिखां किंभूताम् । अनुत्तराम् । तस्मादुत्तरोऽग्रेतनवर्ती कोऽपि पदार्थो न तीक्ष्णः स्यादिति ॥

प्रतिभाविभवैः पठन्क्रमात्समयस्यास्य स पारमाप्तवान् ।
प्रचरन्पवमानवर्त्मनोऽध्वरथैर्भानुमतामिव व्रजः ॥ ५८ ॥

स हीरहर्षगणिः क्रमादनुक्रमेण पठनपरिपाट्या पठन्नध्ययनं कुर्वाणः प्रतिभाविभवैः बुद्धिविशेषैः कृत्वा अस्य पाठकद्विजस्य समयस्य शास्त्रस्य पारमन्तं प्राप्तवान् लभते स्म । क इव । व्रज इव । यथा प्रचरन् प्रचारं कुर्वन् भानुमतां सूर्याणां समूहः द्वादशत्वाद्भानूनाम् । 'सूरस्त्वष्टा द्वादशात्मा च हेलिः' इति हैम्याम् । 'गुहनेत्र-राशि-भासा सङ्क्रान्त्यादित्यचक्रिराजानः । चक्रबृहस्पतिहस्ता सभासदो द्वादश भवन्ति ॥' इति संख्या नाममालायाम् । कःव्यकल्पलतायां चेति वचनात् च व्रजपदोपादानम् । जैनमताच्च संख्या । सूर्या अध्वरथैः पारियानिकैः पवमानवर्त्मनो वायुमार्गस्य गगनस्य पारमाप्नोति ॥

अमुनाध्ययने समापिते द्विजराजद्रविणार्पणाविधौ ।
सुमनोलतिकेव केवलं जसमादेव्यजनिष्ट सा तदा ॥ ५९ ॥

अमुना हीरहर्षगणिना अध्ययने पठने समापिते संपूर्णीकृते सति तदा तस्मिन्नवसरे द्विजराजस्य पाठकब्राह्मणश्रेष्ठस्य द्रविणानां धनानामर्पणा प्रदानम् । 'चकारसेवाचणदर्पणार्पणा' इति नैषधे । तस्या विधिः प्रकारस्तत्र केवलमेकैव सा पूर्वव्यावर्णितस्वरूपा देवसीदयिता जसमादेव्येव सुमनोलतिकेव कल्पवल्लीवाजनि । जसमादेव्यैव सर्वमपि पाठनद्रविणं वितीर्णमित्यर्थः ॥

शिरसीव शिवस्य जाह्नवी शरदश्चन्द्रमसीव जाह्नवी ।
अलिनीव मृणालिनीवने हृदि रेमेऽस्य गणेः कलन्दिका ॥ ६० ॥

अस्यामुष्य हीरहर्षनाम्नो गणेर्हृदि हृदयविषये कलन्दिका सर्वविद्या रेमे वसति स्फुरद्रूपा वा जाता । केव । जाह्नवीव । यथा शिवस्येश्वरस्य शिरसि मस्तके जाह्नवी गङ्गा रमते । 'धूर्जटिजटाजूट इव गङ्गया पुण्यसलिले प्लावितः' इति चम्पूकथायाम् । पुनः केव । चन्द्रिकेव । यथा शरदो घनात्ययसंबन्धिनि चन्द्रमसि विधौ कौमुदी रमते । पुनः केव । अलिनीव । यथा मृणालिनीनां कमलिनीनां वने भ्रमरी रमते ॥

विधिना वचसामधीश्वरी किमुताकारि बृहस्पतिः क्षितेः ।
निखिलागमपारगाहिनं तमुदीक्ष्येदमतर्कि तार्किकैः ॥ ६१ ॥

निखिलाना समस्ताना जैनशैवादीनामागमाना शास्त्राणा पारमन्त गच्छतीत्येवशील त हीरहर्षगणिमुदीक्ष्य दृष्ट्वा तर्के विचारे प्रमाणशास्त्रे वा चतुरास्तार्किकास्तैरिदमत्रेव वक्ष्यमाणमतर्कि विचारितम् । इद किम् । स्वर्गे वाग्वादिनी बृहस्पती वर्तेते विधिना ब्रह्मणा क्षिते पृथिव्या इय वचसामधीश्वरी सरस्वती अकारि कृता, उतायवा भूमेरय बृहस्पति सुरगुरुरकारि निर्मित इव ॥ इति हीरहर्षगणर्द्विजपण्डितपार्श्वे पठनवर्णनम् ॥

भवति स्म विचक्षणः क्षणादथ सामुद्रिकवत्स लक्षणे ।
अपि काव्यविशेषवित्तया विजितः काव्य इवाभवन्नराभः ॥ ६२ ॥

तत्पठितसर्वशास्त्रकथारम्भाधिकारे स हीरहर्षगणिर्लक्षणे शब्दशास्त्रे । जातिवाचित्वादेकवचनम् । अष्टसु व्याकरणेषु ऐन्द्र-चान्द्र काशि(श)-कृष्ण(त्स्न)-आपिशल-शाकटायन-पाणिनीय अमर-चान्द्र-जैनेन्द्ररूपेषु । अथवा 'ब्राह्ममीशानमैन्द्र च प्राजापत्य बृहस्पतिम् । त्वाष्ट्रमापिशल चैव पाणिनीयमथाष्टमम् ॥' इत्यष्टसु महाव्याकरणेषु । अथ वा अष्टादशसु महाव्याकरणेषु । 'ऐन्द्रपाणिनिजैनेन्द्र शाकटायनवामने । चान्द्र सरस्वतीकण्ठाभरण बुद्धिसागर ॥ विश्रान्तविद्याभरण भीमसेनकलापकम् । मुष्टिव्याकरण शैवगौड नन्दिजयोत्पलम् ॥ सारस्वत सिद्धहैम जयहैम तथापरम् । इति व्याकरण सर्वशब्दप्राभृतिसभवम् ॥' इत्येवरूपेषु । इति नामसु लक्षणग्रन्थेष्वित्यर्थ । विचक्षणश्चतुरो भवति स्म । कथम् । क्षणात्स्वल्पकालात् । किंवत् । सामुद्रिकवद्यथा समुद्रेण पण्डितेन प्रोक्त सामुद्र तद्वेत्तीति तत्र चतुरो वा सामुद्रिक लक्षणे नरनारीणा करचरणरेखाद्याकारशरीरस्थमषीतिलकादिविशेषे निपुण । अपि पुन काव्याना रघु कुमारसभव मेघदूत-चम्पू-कादम्बरी-माघ-पद्मानन्द-नैषधादीना विशेषवित्तया रहस्याना ज्ञातृत्वेनेत्यपि व्याख्येयम् ॥

पदमस्य हृदि व्यतन्तनीदनिशं ज्योतिरिवाभ्रवर्त्मनि ।
नरिनृत्यति नर्तकीव धीरपि तर्कागमरङ्गवेश्मनि ॥ ६३ ॥

ज्योति शास्त्रमस्य हीरहर्षगणेर्हृदि हृदये पद स्थान व्यतन्तनीद्वितनोति स्म । चकारेऽर्थ । कथम् । अनिश निरन्तरम् । कस्मिन्किमिव । अभ्रवर्त्मनि ज्योतिरिव । यथा मेघमार्गे गगने ज्योतिर्ग्रहनक्षत्रतारकादि सदा पद कुरुते । 'नक्षत्र तारका ताराज्योतिषी भमुडु ग्रह ' इति हैम्याम् । अपि पुनरस्य धीर्बुद्धिस्तर्कागम प्रमाणशास्त्रम् । 'आगमस्त्वागतौ शास्त्रे' इत्यनेकार्थे । स एव रङ्गवेश्म नाटकस्थानकमन्दिर तत्र नरीनृत्यति अतिशयेन नृत्य कुरुते । केव । नर्तकीव । यथा ताण्डवकारिका रङ्गवेश्मनि नृत्यं नृत्यति ॥

गणितं ह्यनुरागिरागवन्न विसस्मार स मानसान्निजात्।
प्रसृतास्य मतिर्जिनागमेऽम्बुधिकाञ्च्यामिव चक्रिणश्चमूः ॥ ६४ ॥

स हीरहर्षगणिर्गणित संख्यान शास्त्र त्रिशतीलीलावतीप्रमुख हि निश्चित निजादात्मीयान्मानसाच्चित्तात् न विसस्मार न विस्मारयति स्म। किवत्। अनुरागिरागवत्। यथा कोऽपि रागवान् पुमान् स्वानुरक्तीभूतजनस्नेहम्। तज्जनमेवेत्यर्थ। मनस कदाचिन्न विस्मारयति। पुनरस्य मतिजिनागमे। आचाराङ्ग सूत्रकृदङ्ग-स्थानाङ्ग समयाङ्ग-विवाहविज्ञप्त्यङ्ग-ज्ञाताधर्मकथाङ्ग उपासकदशाङ्ग-अनुत्तरोपपातिकादशाङ्ग-प्रश्नव्याकरणाङ्ग-विपाकश्रुताङ्ग इत्येकादशाङ्गानि। अपातिका-राजप्रश्नीय-जीवाभिगम-प्रज्ञापना चन्द्रप्रज्ञप्ती-जम्बूद्वीपप्रज्ञप्ती-द्वीपसागरप्रज्ञप्ती-निरयावलिका-दशाश्रुतस्कम्-निशीथव्यवहार इति द्वादशोपाङ्गानि। क्वचिदन्यान्यपि। सूर्यप्रज्ञप्ति-जम्बूद्वीपप्रज्ञप्ती-चन्द्रप्रज्ञप्ती-कल्पिका-कल्पावतसिका-पुष्पिता-पुष्पचूलिका-वृष्णिदशा इति। निशीथ-महानिशीथ-पञ्चकल्प जात-कल्प-पर्युषणकल्प-व्यवहार इति षट् छेदा। उत्तराध्ययन-पिण्डनिर्युक्ति-आवश्यक-दशवैकालिक इति चत्वारो मूलग्रन्था। चतु शरण-आतुरप्रत्याख्यान महाप्रत्याख्यान-भक्तप्रकीर्णक तण्डुलवैकालिक-चन्दाविस्मय-गणिविद्या-मरणविभक्तिक-देवेन्द्रस्तव सस्तारकप्रकीर्णक इति दशप्रकीर्णकानि। नन्दीसूत्र-अनुयोगवार इति पञ्चचत्वारिंशदागमा। ते च वृत्तिभाष्यचूर्ण्यवचूरिनिर्युक्तिटिप्पनिककर्मग्रन्थक्षेत्रविचारसग्रहणीचरित्र-प्रमुखजैनशास्त्रे प्रसृता विस्तार प्राप्ता। केव। चमूरिव। यथा चक्रिण षट्खण्डाधिपते. सेना अम्बुधिकाञ्च्या समुद्रमेखलायामासमुद्रान्तक्षोणीमण्डले प्रसरति ॥

बहुना किमु तन्मनस्विनोऽखिलषड्दर्शनशास्त्रमालिका।
गलकन्दलमालिलिङ्ग यद्युववत्खञ्जनमञ्जुलेक्षणा ॥ ६५ ॥

बहुना किमु अर्थाद्बहूक्तेन किमस्तु। यद्यस्मात्कारणात् अखिलानि भाष्यटीकावचूरि-मुख्याङ्गयुक्तानि जैननैयायिकबौद्धसाख्यवैशेषिकनास्तिकाख्याना षण्णा दर्शनाना शास्त्राणा तन्मतप्रसिद्धानामागमाना प्रकरणाना च सतति श्रेणि स चासौ मनस्वी च अथ वा तस्य मनस्विनो विशुद्धमानसस्य निष्पापस्य हीरहर्षगणेर्गलकन्दल कण्ठपीठमालिलिङ्ग आलिङ्गति स्म। किवत्। युववत्। यथा यूनस्तरुणस्य पुस कण्ठपीठ खञ्जन खञ्जरीट पक्षिविशेष लोके 'गङ्गेटिउ' इति क्वचित्प्रसिद्ध अतिचपलस्वभाव तद्वन्मञ्जुले मनोज्ञे ईक्षणे नेत्रे यस्यास्तादृशी स्त्री आलिङ्गति। 'भवत्कृते खञ्जनमञ्जुलाक्षी' इति पञ्चाशिकायाम्। 'अपि खञ्जनमञ्जनाञ्चिते' इति नैषधे ॥ इति हीरहर्षगणे स्वपरशास्त्रपरिज्ञानम् ॥

सविधे स्वगुरो सगौरवं गमनायोत्सुकमाशयं ततः।
अयमर्जितशास्त्रवैभवोऽधित सार्थेश इव व्रतीशिता ॥ ६६ ॥

तत पठितानन्तरम्। अय हीरहर्षनाम्ना व्रतीशिता मुनिनायक सगौरव सबहुमानं

यथा स्यात्तथा स्वगुरो श्रीविजयदानसूरे सविधे समीपे गमनायोपगन्तुमुत्सुकमुत्कण्ठिन-माशय परिणाम मनो वा अवित दधार । किभूत । आर्जित स्वायत्तीकृत शास्त्राण्येव वैभव सपत्तिर्येन । क इव । सार्थेश इव । यथा उपार्जित बहुविभव सार्थनाथ स्वगुरो पितु पार्श्वे गन्तुमुत्कण्ठमना भवेत् ॥

अथ दक्षिणदेशतो महाव्रतभृन्मूर्छितमत्स्यलाञ्छनः ।
मलयानिलवत्प्रचेलिवान्यशसा सौरभयन्भुवस्तलम् ॥ ६७ ॥

अथ स्वगुरुसमीपगमनोत्सुकाशयानन्तर पठितानन्तर वा दक्षिणनामा देशो जन-पदस्तत हीरहर्षगणिः प्रचेलिवान् प्रतिष्ठते स्म । किभूत । महाव्रतानि पञ्च प्राणाति-पातविरमणादीनि व्रतानि बिभर्तीति । अत एव पुन किभूत । मूर्छितो मूर्छा चैतन्य-रोध निधनावस्था च नीतो मत्स्यलाञ्छन स्मरो येन । महाव्रतीश्वरोऽपि एवविध स्मरघ्न' । पुन किभूत । यशसा स्वकीर्त्या कृत्वा भुवस्तल मेदिनीमण्डल सौरभयन् सुगन्धीकुर्वन् धवलयन् । किवत् प्रचेलिवान् । मलयानिलवद् यथा दक्षिणदेशो मलयाचलप्रदेश' । 'मलय आषाढो दक्षिणाचल' इति हैम्याम् । तस्मान्मलयानिलो दक्षिणपवन प्रचलति । 'कष्ट भो दाक्षिणात्य प्रसरति पवन पान्थकान्ताकृतान्त' इति भोजप्रबन्धे । सोऽपि किभूत । मूर्छितो वृद्धि नीतो मन्मथो येन । 'मूर्छन् वृद्धिमूर्छनयो' अय धातु । भुवो मध्यमपि सुगन्धयति च ॥

मरुतामिव पद्धतीः पुरीर्वृषकन्यामिथुनाजराजिनी ।
मकरान्वितमीनशालिनीः सरितः साब्जबलाहका. पुनः ॥ ६८ ॥
वसतीरिव वल्गुविष्टराः सकुरङ्गाः शशिमण्डलीरिव ।
स्फुरदप्सरसो यथा दिवः पदवीर्लङ्घितवान्मुनीश्वर. ॥ ६९ ॥
(युग्मम्)

मुनीश्वरो हीरहर्षगणि पुरीर्नगरीर्लङ्घितवान् अतिचक्राम । किभूता पुरी । वृषा वृषभा तथा कन्या कुमारिका मिथुनानि क्रीडासक्ताना यूना पशूना पक्षिणा वा युगलानि स्त्रीपुसलक्षणानि अजाश्छागा हरिहरविरञ्चिप्रतिमा वा । 'अजश्छागे हरे विष्णौ रघुजे वेधसि स्मरे' इत्यनेकार्थ । तै राजन्ते इत्येवशीला । का इव । मरुता देवाना पवनाना वा पद्धतीर्मार्गानिव । देववीथी किभूता । वृषकन्यामिथुनमेषनामानो राशय तै शोभन्ते इत्येवशीला' । पुनर्य सरितो नदीरुल्लङ्घितवान् । किभूता । मकरा जलयादासि तैरन्विता युक्ता, तथा मीना मत्स्यास्तै शालन्ते शोभन्ते इत्येवशीला अपि । पुन किभूता । सहाब्जै कमलै, तथा बलाहकैर्बकैर्वर्तन्ते यास्ता । अपि वायुवीथीरिव । किभूता । मकरराशिकलिता मीनराशिना शालन्ते । सहाब्जेन चन्द्रमसा तथा बलाहकैर्मेघैर्वर्तन्ते या । 'गगनवीथीमिव सिहराशिराजिता उत्पतद्गामुत्क्षिप्तवृश्चि-

कामाविर्भूतसार्द्ररोहिणी मूला च' इति चम्पूकथायाम्। पुन पदवीर्मार्गोनुल्लङ्घे । किंभूता । वल्गव मनोज्ञा पल्लवपत्रप्रसूनफलकालितत्वेन रम्या विष्टरा वृक्षा यासु । का इव । वसतीरिव यथा गृहा प्रकृष्टासना स्यु' । 'विष्टर पीठवृक्षयो ' इत्यनेकार्थे । पुन किंभूता । सह कुरङ्गैर्मृगैर्वर्तन्ते ये (या) । का इव । शशिमण्डलीरिव । यथा चन्द्रबिम्बा लाञ्छनमृगयुक्ता स्यु । पुन किंभूता । स्फुरन्ति पदेपदे दृश्यमानानि अप्प्रधानानि सरासि यासु । यथा इवार्थे । का इव । दिवो यथा । देववसती स्फुरन्त्य इतस्ततो भ्रमन्त्य क्रीडन्त्यो वा अप्सरस उर्वशीप्रमुखा सुराङ्गना यासु ॥ इति विहारमार्ग ॥

मरुदेशमभूषयत्क्रमादथ कुंराङ्गजसाधुसिन्धुरः ।
अतुलैरिव धन्वजन्मिनां सुकृतैः स्व'शिखरी समीयिवान् ॥ ७० ॥

अथ मार्गोल्लङ्घनानन्तर कुराङ्गजो हीरहर्ष स एव साधूना मध्ये सिन्धुर' क्रमादनुक्रमेण मरुनामान देश मण्डल अभूषयत् शोभा नयति स्म। उत्प्रेक्ष्यते—धन्वनो मरुदेशसबन्धिनो ये जन्मिनो जनास्तेषा न विद्यते तुला साम्य येषा तैरसाधारणै सुकृतै. पुण्यै स्व शिखरी कल्पद्रुम इव समीयिवान् समाजगाम ॥

कविना च बुधेन संनिधिस्थितिभाजा क्षितिजन्मना पुनः ।
सविधे स गुरोरुपेयिवान्विधुवद्वागमृतं ततः किरन् ॥ ७१ ॥

ततो मरुदेशागमनानन्तर स हीरहर्षगणिर्गुरोर्विजयदानसूरे सविधे पार्श्वे उपेयिवान् आगत. । किंवत् । विधुवत् । यथा चन्द्रो गुरोर्वाचस्पते पार्श्वे उपैति । किंभूत स विधु । कविना काव्यकर्त्रा शुक्रेण च । पुन केन । बुधेन । तत्सार्धं पठनात् पण्डितेन चार्थाद्धर्मसागरगणिना, सोमपुत्रेण च । किंभूतेन । क्षितौ भूमण्डले जन्मोत्पत्तिर्यस्य मनुष्यत्वात्, यथा मङ्गलेन च । पुन' किंभूतेन । सनिधौ समीपे, एकराशौ च स्थिति निवास भजतीति भाक् तेनान्वितो युक्त । किं कुर्वन् । वाग्वाण्येवामृत सुधां किरन् विस्तारयन् ॥

स चुचुम्ब पदाम्बुजं गुरोरभिनोनूय नवै. स्तवैस्ततः ।
मतिदर्पणिकानुबिम्बितश्रुतिभावः शकटालसूनुवत् ॥ ७२ ॥

ततो गुरुसमीपागमनानन्तर स हीरहर्षगणिर्गुरोर्विजयदानसूरे पदाम्बुज चरणकमल चुचुम्ब वन्दितवान् । किं कृत्वा । नवैर्नवीनै स्तवै स्तोत्रै कृत्वा अभिनोनूयातिशयेन स्तुत्वा । किंभूत । मतिर्बुद्धिरेव दर्पणिका आदर्शिका । 'मन्मतौ विमलदर्पणिकायाम्' इति नैषधे । मेवातदेशादौ हस्तक विना दर्पणस्यादर्शिकेत्यभिधानम् । तस्यामनुबिम्बिता. सक्रान्ता श्रुतीना समस्तशास्त्राणा भावा रहस्यानि यस्य। अथवा श्रुतय षड्दर्शनशास्त्राणि भावा जगत्पदार्था यस्य। किंवत् । शकटालनामा नन्दनृपप्रधान तस्य

सूनुः पुत्रः स्थूलभद्रस्तद्वत् । यथा श्रीस्थूलभद्रो मुनिः पठित्वागत्य संभूतिविजयगुरोः पादारविन्दं ववन्दे ॥ इति हीरहर्षगणेः गुरुपार्श्वगमनम् ॥

अथ नारदनाम्नि पत्तने तुरगव्योमरसेन्दुवत्सरे ।
वृषभाङ्कजिनालये गिरेरिव शंभोर्विभवैः सहोदरे ॥ ७३ ॥
पदमाप्यत पण्डिताह्वयं गणिना तेन यतिक्षितीशितुः ।
अभिभूय बुधं बुधश्रिया पदमस्यैव किमात्तमात्मना ॥ ७४ ॥

(युग्मम्)

अथ गुरुवन्दनानन्तरं हीरहर्षगणिना यतिना मध्ये क्षितीशितुः नृपाद्विजयदानसूरीन्द्रात् पण्डित इति आह्वयं नाम एतादृशपदं प्रज्ञाम्। सपदमित्यर्थः । आप्यत प्राप्तम् । उत्प्रेक्षते—बुधश्रिया भावप्रधाननिर्देशाद्बुधत्वस्य पण्डितस्य लक्ष्म्या बुधं रोहिणीनन्दनमभिभूय पराजित्य । त(अ)स्यैव बुधस्येव पदमात्मना स्वेनात्तं किं गृहीतमिव । कुत्र वत्सरे । तुरगाः सूर्याश्वाः सप्त (७), व्योमाकाशं शून्यम् (०), रसाः तिक्त-कटु-कषाय-आम्ल-लवण-मधुराख्याः षट् (६), इन्दुश्चन्द्रः एकः (१) एव, एतावता विक्रमार्कात् सप्तोत्तरे षोडशशतवर्षे (१६०७) । कुत्र पुरे। नारद इति नाम यस्य तादृशे पत्तने । पत्तनशब्दः सामान्यतो नगरवाची। 'नगरी पूः पुरी द्रङ्गः पत्तनं पुटभेदनम्' इति हैमीवचनात्, न तु मुख्यवृत्त्येति । अथवा रत्नोत्पत्तिस्थानम् । 'पत्तनं रत्नयोनिः' इति वचनात्। रत्नोपमविजयसेनसूरेरुत्पत्तिस्थानकत्वाद्वा पत्तनम् । 'नड्डुलाई' नगरे इत्यर्थः । कुत्र स्थाने । वृषभाङ्कस्य सौरभेयध्वजस्यादिनाथस्यालये चैत्ये । उत्प्रेक्षते—विभवैस्तुङ्गिमधवलिमादिशोभाभिः कृत्वा शंभोरीश्वरस्य गिरेः शैलस्य कैलासस्य सहोदरे बान्धवे इव ॥ संवत् १६०७ वर्षे हीरहर्षगणेः पण्डितपदस्थापना ॥

अपि नारदपुर्यनुत्तरैरिव संख्या विभवैर्हरेः पुरः ।
तपसः सितपञ्चमीदिने कुलशैलाभ्ररसात्मवत्सरे ॥ ७५ ॥
सुहृदेव समेत्य शोभिते वरकाणाख्यफणीन्दुकेतुना ।
जलजध्वजसार्वमन्दिरे पदमस्याजनि वाचकाह्वयम् ॥ ७६ ॥

(युग्मम्)

अपि पुनर्जलजः शङ्खो ध्वजश्चिह्नं यस्य स चासौ सार्वश्च। एतावता नेमिनाथतीर्थकृत्। जलजशब्देन शङ्खोऽप्युच्यते। यथा रघुवंशे—'ततः प्रियोपात्तरसाधरोष्ठे निवेश्य दध्मौ जलजं कुमारः' इति । 'जलजं कमले शङ्खे' इत्यनेकार्थेऽपि । तस्य मन्दिरे प्रासादे अस्य श्रीहर्षप्रज्ञाशस्य वाचकाह्वयं उपाध्यायनामपदमजनि संजातम् । किंभूते मन्दिरे । वरकाणा इत्याख्या नाम यस्य तादृशेन फणीन्दुर्नागराजः केतुश्चिह्नं यस्यैतावता श्रीव-

र्षकाणापार्श्वनाथेन समेत्य वरकाणापुरादागत्य शोभितेऽलंकृते । केनेव । सुहृदेव । यथा मित्रेणागत्य मित्रमन्दिरं भूष्यते । कस्यां पुर्याम् । नारदपुरि पूर्वोक्तायां नारदपुर्याम् । उत्प्रेक्षते—अनुत्तरैरसाधारणैर्विभवैः संपद्भिः कृत्वा हरेरिन्द्रस्य नारायणस्य वा पुरः अमरावत्या द्वारिकाया वा सख्या वयस्यामिव । कदाजनि । कुलशैला अष्टौ (८), अभ्रमाकाशम् ( ), रसास्तिक्तादयः षट् (६), आत्मा एकः (१), एतन्मिते वत्सरे हायने विक्रमार्कावनीन्द्रादष्टाधिकषोडशशते (१६०८) । कस्मिन्वासरे । तपसो माघमासस्य । 'माघस्तपा' इति हैम्याम् । सितायां उज्ज्वलायां पञ्चम्यां दिने ॥ संवत् १६०८ वर्षे पण्डितहीरहर्षगणेर्वाचकपदस्थापना ॥

विबुधावथ राजपूर्वको विमलो धर्मयुतश्च सागरः ।
सचिवाविव वाचकेश्वरौ कृतवान्सूरिमहीपुरंदरः ॥ ७७ ॥

अथ पुनः सूरिमहीपुरंदरो विजयदानसूरिराजः विबुधौ पण्डितपदधारिणौ । प्रज्ञाशालिनावित्यर्थः । एको राज इदं पदं पूर्वं यस्य स राजपूर्वकः तादृशो विमलः च पुनः धर्म इति नाम्ना युतः सहितः सागरः एतावता राजविमलधर्मसागरनामानौ विबुधौ वाचकेश्वरौ उपाध्यायमुख्यौ कृतवान् । काविव । सचिवाविव । यथा महीमहेन्द्रः कौचिद्योग्यौ प्रधानौ विदधाति ॥

श्रियमाश्रयते स्म वाचकत्रितयी सा श्रमणावनीशितुः ।
प्रतिबोधयितुं जगत्त्रयीमिव मूर्तित्रितयी समुद्यता ॥ ७८ ॥

श्रमणावनीशितुः विजयदानसूरिभूमीपतेः सा पूर्वोक्ता वाचकानामुपाध्यायानां त्रितयी श्रियं शोभामाश्रयते स्म शुशुभे । उत्प्रेक्षते—जगत्त्रितयीं त्रैलोक्यं प्रतिबोधयितुं धर्मे स्थापयितुं सूरेर्मुनीन्द्रस्य मूर्तित्रितयीव समुद्यता । तिस्रो मूर्तय इव प्रकटीभूता ॥

विहरन्सह वाचकेन्दुना शिवपुर्यां समवासरद्गुरुः ।
वसुभूतिसुतेन संगतो भगवान्राजगृहे यथान्तिमः ॥ ७९ ॥

वाचकेन्दुना अक्रमात् हीरहर्षउपाध्यायविधुना सह विहरन् महीमण्डले ग्रामानुग्रामं सुखं सुखेन विहारं कुर्वन् गुरुर्विजयदानसूरिः शिवपुर्यां श्रीरोहिण्यां सीरोहानामनगरे समवासरत् समवसृतः । समागत इत्यर्थः । क इव । भगवानिव यथान्तिमश्चरमो भगवांस्तीर्थकृत् श्रीमन् महावीरदेवः वसुभूतिनाम्नो द्विजस्य सूतेन पुत्रेण गौतमस्वामिना संगतः सहितो राजगृहे समवसरति स्म ॥

त्रिदिवोज्जयिनी पुरी तदाजनि दूदाह्वनृपो विभूषयन् ।
सुखयञ्जनता वदान्यता कलयन्विक्रमभानुमानिव ॥ ८० ॥

तदा तस्मिन्नवसरे श्रीविजयदानहीरहर्षवाचककलितश्रीविजयदानसूरिपादावधारणसमये दूदा इति आह्वा अभिधानं यस्य तादृशो नृपो राजा अजनि संजातः । दवस-

रापेक्षया वर्तते इत्यर्थः । किं कुर्वन् । विभूषयन् शोभा लम्भयन् । काम् । त्रिदिव स्वर्ग अमरावती तात्स्थ्यात् तद्व्यपदेशात् स्वर्गनगरी स्वसमृद्ध्या उत्प्राबल्येन जयति पराभवतीत्येवशीला पुरी श्रीरोहिणीम् । पुन किं कुर्वन् । जनता पुरजनपदवासिन सर्व लोकसमूह सुखयन् सुखीकुर्वन् । पुन किं कुर्वन् । वदान्यता दानशीलत्व कलयन्न-तिशायिनमुदारभाव बिभ्रत् । क इव । विक्रमभानुमानिव । यथा विक्रमादित्यभूपालो जात । सोऽपि लक्ष्म्या त्रिदिवतुल्या उज्जयिनीमवन्तीम । मध्यमपदलोपी समास । भू-षयन्नलकुर्वन् परदु खकातरबिरुदत्वेनाखिललोक सुखयन् निर्विघ्न विदधन् कोटिश. सुवर्णटककाना दातृत्वेन । 'अवलोअणे सहस्स आलावे दस सहस्साइ । हसिऊण देइ लक्ख परिउसे विक्कमो कोडी ॥' इति स्वाभाविकदानम् । काव्यगाथादीना कोटिश· सुवर्णानि इति दानिभाव च बिभ्राण इति ॥

सचिवः पुनरस्य भूभुजोऽजनि चाङ्गाभिधसंघनायक. ।
जिनधर्मरतो निधिर्धियामभयः श्रेणिकभूपतेरिव ॥ ८१ ॥

पुनरन्यदस्य दूदाभिधस्य भूभुजो भूमीपालस्य चाङ्गा इत्यभिधा नाम यस्य तादृश सघनायक सघपतिरेतावता 'चाङ्गोसघवी' नामा सचिव मन्त्री अजनि सजात । किंभूत । जिनस्यार्हतो धर्मे रत आसक्त श्राद्धधर्मपालक । पुन किंभूत । धिया बुद्धीना निधिर्निधानम् । क इव । अभय इव । यथा श्रेणिकनाम्नो भूपते पृथिवीनायक-स्याभयकुमारनामा प्रधान समभवत् । सोऽपि जिनप्रणीतधर्मरतस्तथौत्पातिक्यादीना चतसृणा बुद्धीना शेवधि ॥

निरमापयदस्य पूर्वजो धरणो राणपुरे चतुर्मुखम् ।
वृषभध्वजतीर्थकृद्गृह नलिनीगुल्ममिवागतं क्षितौ ॥ ८२ ॥

अस्य चाङ्गासघभूपते पूर्वज कुले पूर्व जायते स्म तादृशो धरणो धरणक इति नामा सघपति राणपुरे राणपुरनाम्नि नगरे चत्वारि चतु सख्याकानि मुखानि द्वाराणि यस्य तादृश वृषभो ध्वजश्चिह्न लाञ्छन यस्य स एव तीर्थकृज्जिनेन्द्र एतावता ऋष-भदेवस्तस्य गृह प्रासाद निरमापयत् शिल्पिभि कारयति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—क्षितौ पृथिव्यामर्थात् स्वर्गादागत नलिनीगुल्म नलिनीगुल्मनामविमानमिव ॥

गणपुगवमन्त्रमन्वहं विधिनाराद्धुमना मुनीश्वर· ।
अथ सुस्थितसूरिशक्रवत्प्रणिधान विदधे स तत्पुरे ॥ ८३ ॥

अथ शिवपुर्यागमनानन्तर मुनीश्वर श्रीविजयदानसूरि प्रणिधान ध्यान विदधे कृतवान् । क्व । तत्पुरे श्रीरोहिणीनगरे । किंवत् । सुस्थितसूरिशक्रवत् यथा सुस्थित-नामा सूरिषु शक्र पुरदर अर्थात् काकन्द्या नगर्या ध्यान करोति स्म । किं कर्तु-काम (मना) । गणपुगवस्य सूरेर्मन्त्र आचार्याणा परम्परया आगत (गौतमगणभृत् किं)

मन्त्र अन्वह निरन्तरम् । त्रिमासी यावदित्यर्थ । केन । विधिना षष्ठाष्टमचतुर्था वामाह्लादितपोविधानजिनसौभाग्यादिमुद्राप्रमुखशास्त्रोक्तगुरुपरम्पराप्राप्तप्रकारेण । आराद्धु साधयितु मनो यस्य ॥

विषयेऽप्यखिले तदा पुरीपतिना मारिरवारि जन्मिनाम् ।
परमार्हतभूमिभास्कर किमु संसारयितुं स्वयं नृणाम् ॥ ८४ ॥

तदा विजयवानसूरेर्ध्यानविधानावसरे पुरीपतिना शिवपुरीस्वामिना दूदाभिधानभूपेन अखिले समस्तेऽपि विषये स्वमण्डले जन्मिना द्विपदचतु पदपक्षिमत्स्यादीना प्राणिना मारिर्हिंसा अवारि निषिद्धा, अमारि प्रवर्तिता । उत्प्रेक्ष्यते—परमार्हत कुमारपाल: । 'कुमारपालश्चौलुक्यो राजर्षि. परमार्हत ।' इति हैम्याम् । स एव भूमे पृथिव्या' भास्कर सूर्य । 'माध्यदिनावधि विधेर्वसुधाविवस्वान्' इति नैषधे । एतावता कुमारपालभूपाल स्वयमात्मना नृणा मनुष्याणा सस्मारयितु स्मृतिगोचर कारयितु किमु॥

अनिशं वरिवस्यितस्य तत्तपस सिद्धिरिवाङ्गसङ्गिनी ।
स्वककान्ततयातिहार्दतो व्रतलक्ष्मीरिव वा वपुष्मती ॥ ८५ ॥
सुरसिन्धुरवत्कदाचन प्रणिधानाम्बुधिमध्यगाहिन. ।
जिनशासनदेवताप्रभोः प्रकटीभावमबीभजत्पुरः ॥ ८६ ॥

(युग्मम्)

कदाचन कस्मिन्नपि समये ध्यानपरिसमाप्तिव्यतिकरे जिनशासनदेवता शासनाधिष्ठायिका सुरी (१) वाणी (२) त्रिभुवनस्वामिकी (३) श्रीदेवी (४) यक्षराज (५) गणिपीवका एते शासनाधिष्ठातार'। तत्र तिसृणा देवीना मध्ये अन्यतमा अमरी देवता प्रभोर्विजयदानसूरे' पुरोऽग्रे प्रकटीभाव प्रत्यक्षतामबीभजत् भजते स्म । प्रादुर्भूतेत्यर्थ । प्रणिधान सूरिमन्त्रध्यान तदेवाम्बुधिरर्थात् क्षीरसमुद्रस्तस्य मध्य गाहते इत्येवशीलस्य । किंवत् । सुरसिन्धुरवत् । यथा ऐरावण प्रणिधान शुक्लध्यान तद्वदुज्ज्वलम् । एतावता दुग्धाम्बुधिस्तस्य मध्यमवगाहते तदुत्पन्नत्वात्तस्य । उत्प्रेक्ष्यते—जिनशासनदेवता अनिश अहोरात्र वरिवस्यितस्य सेवितस्याचीर्णस्य तस्य विजयदानसूरेस्तपस अङ्गसङ्गिनी अङ्गस्य शरीरस्य सङ्ग अस्त्यस्या इति मूर्तिमती सिद्धिरिव वा । अथवा स्वककान्ततया निजभर्तृत्वेन अतिहार्दात् बहुस्नेहात्। 'स्नेह प्रीति. प्रेम हार्दम्' इति हैम्याम् । वपुष्मती अङ्गीकृताङ्गलता शरीरिणी व्रतलक्ष्मीश्चारित्रश्रीरिव प्रादुर्भूता ॥ इति विजयदानसूरेर्ध्यानम् ॥

सफलीकुरु किंकरीमिव क्वचिदादिश्य विधौ व्रतीन्द्र माम् ।
प्रणिपत्य पदाम्बुजं प्रभोरिति सा शासननिर्जरी जगौ ॥ ८७ ॥

सा ध्यानप्रत्यक्षीकृता शासननिर्जरी जिनशासनदेवता इति वक्ष्यमाण जगौ ब-

भाषे । किं कृत्वा । प्रभोर्विजयदानसूरेः पदाम्बुजं चरणारविन्दं प्रणिपत्य नमस्कृत्य । इति किम् । हे व्रतीन्द्र सूरे, क्वचित् कुत्रचन विधौ कार्ये आदिश्य आज्ञां दत्त्वा । 'विधिर्ब्रह्मविधानयोः । विधिर्वाक्ये च दैवे च प्रकारे कालकल्पयोः ॥' इत्यनेकार्थे । किंकरीं स्वदासीमिव मां सफलीकुरु कृतार्थय ॥

निजगाद गुरुर्गभीरिमाधरितद्वीपवतीपतिस्ततः ।
भविताभ्युदयः पदस्य मे वद कस्माच्छरदो मुनेरिव ॥ ८८ ॥

ततो देवतावचनानन्तरं गुरुर्विजयदानसूरिर्निजगाद गदति स्म बभाषे । गुरुः किल गभीरिम्णा गाम्भीर्यातिशयेनाधरितो हीनीकृतो निर्जितो वा द्वीपवतीनां नदीनाम् । 'द्वीपमन्तर्जले तटम्' तानि द्वीपानि विद्यन्ते यासु तासाम् । 'कर्षुद्वीपवती समुद्रदयिता धुन्यौ स्रवन्ती' इति हैम्याम् । पतिर्भर्ता समुद्रो येन । किं निजगाद तदाह—हे देवि, त्वं वद कथय । मे पदस्य पट्टस्य कस्मान्मुनेर्मद्विनेयादभ्युदयो भविता भविष्यति । कस्याः कस्येव । शरदो मुनेरिव यथा शरत्समयादगस्तेरुदयो भवति । यथा रघौ शरद्वर्णने—'प्रससादोदयादम्भः कुम्भयोनेर्महोजसः' इति । 'मुनिद्रुमः कोरकितः शितिद्युतिः' इति नैषधे । 'मुनिद्रुमः अगस्तिवृक्षः' इति तद्वृत्तौ ॥

अवधेरनुभावतो गुणैरसमानं जिनमेदिनीन्द्रवत् ।
अतिथिं प्रविधाय भृङ्गवद्धृदयाम्भोरुहि हीरवाचकम् ॥ ८९ ॥
अनयेत्थमभण्यत प्रभुर्भगवन्नभ्रमणेर्दिनादिव ।
भविता भवतः पदोदयो भुवि नाथीसुतसाधुसिन्धुरात् ॥ ९० ॥

(युग्मम्)

अनया शासनदेवतया प्रभुर्विजयदानसूरिरित्थममुना प्रकारेणाभण्यत प्रोच्यते स्म । किं कृत्वा । अवधेरवधिज्ञानस्यानुभावतः प्रभावात् । 'अवधिः स्यादवधाने कालसीमाबलेषु' इत्यनेकार्थे । हृदयाम्भोरुहि हृदयारविन्दे भृङ्गवत् भ्रमरमिव हीरवाचकं हीरहर्षोपाध्यायं अतिथिं प्राघुणकं प्रविधाय । हृदि ज्ञात्वेत्यर्थः । किंभूतं हीरवाचकम् । गुणैः संयमशमदमज्ञानादिभिरसमानमसाधारणम् । किं च जिनमेदिनीन्द्रवज्जिनराजमिव । किमभाणि । हे भगवन्, भुवि पृथिव्यां नाथीसुतो हीरहर्षः स एव साधुषु श्रमणेषु सिन्धुरो हस्ती तस्मादेतावता हीरहर्षोपाध्यायात् ते तव पट्टस्याभ्युदयो भविता भविष्यति । कस्मात् कस्येव । दिनादभ्रमणेरिव यथा दिवसात् सूर्यस्य अभ्युदयो भवेत् ॥

पदपद्मविलासलालसभ्रमरीभूतवसुंधराधवः ।
भगवन्स युगप्रधानवन्महिमश्रीभवनं भविष्यति ॥ ९१ ॥

हे भगवन्, स हीरहर्षोपाध्यायो युगप्रधानवद्वज्रस्वामिप्रमुखयुगप्रधानाचार्य इव महिमश्रिया माहात्म्यलक्ष्म्या भवनं गृहं भविष्यति । किंभूतः । पदपद्मयोश्चरणकमलयोर्वि-

लासेषु क्रीडासु लालसा' साभिलाषास्तादृशा भ्रमरीभूता मधुकरा इवाचरिता वसुधराधवा राजानो यस्य राजसेव्यो भावीत्यर्थ ॥

अयमेव हि हीरवाचकोऽस्त्युचितः सूरिपदस्य नापरः ।
धरणीधवसूनुरेव यद्वसुधाधीशपदस्य नेतरः ॥ ९२ ॥

हे प्रभो, हि निश्चित अयमेव एष हीरहर्षवाचकेन्द्र एव सूरिपदस्याचार्यपदस्थापनाया उचितो योग्योऽस्ति । पर नापर नान्य शिष्य । यद्यस्मात्कारणाद्वसुधाधीशपदस्य राज्यस्योचितो धरणीधवस्य भूमीविभवस्य राज्ञ सूनु राजपुत्र' एव पर नेतरजातीय. हीनकुलीन ॥

प्रणिगद्य पुरो गुरोरिदं प्रमदेनापि विनम्य तत्पदम् ।
त्रिदशी क्षणतस्तिरोदधे स्तनयित्वा स्तनयित्नुपङ्क्तिवत् ॥ ९३ ॥

त्रिदशी शासनदेवता । 'निपीय त यस्त्रिदशीभिरर्जित' इति नैषधे । क्षणत क्षणमात्रात् तत्कालमेव तिरोदधे अदृश्या बभूव । कि कृत्वा । गुरो सूरे पुरोऽग्रे इद प्रागुक्त प्रणिगद्य कथयित्वा । अपि पुन प्रमदेन हर्षेण तत्पद गुरुचरण विनम्य विशेषेण पञ्चाङ्गभूस्पर्शनादिना नत्वा अदृश्यीभूता । किवत् । स्तनयित्नुपङ्क्तिवद्यथा मेघमाला स्तनयित्वा गर्जित्वा विनम्योन्नतीभूयार्थाद्वर्षयित्वा तिरोधत्ते ॥ इति विजयदानसूरिपुरोध्यानप्रत्यक्षीकृतशासनदेवताप्रोक्ताचार्यपदोचितकथनम् ॥

स तदीयगिरं निपीय ता शितिवल्लीमिव हेमकन्दलः ।
मुदमन्तरनुत्तरा दधद्गमयामास दिनानि कानिचित् ॥ ९४ ॥

स सूरि अर्थाद्ध्यानस्थ एव कानिचिद्दिनानि कियत्प्रमाणान् वासरान् गमयामासातिक्रामति स्म । कि कुर्वन् । अन्तश्चित्तमध्ये अनुत्तरामनन्यसामान्या मुद हर्ष दधद् धारयन् । क इव । हेमकन्दल इव । यथा विद्रुम अन्तरा स्वमध्ये शितिवल्ली कृष्णलता 'कालीवेली' इति प्रसिद्धा धत्ते । कि कृत्वा । तदीया शासनदेवतासबन्धिनी गिर वाणी निपीय पीत्वात्यादरेण निशम्य ॥

अथ साधुसुधाशनाधिप प्रणिधान परिपूर्य सूर्यरुक् ।
शशभृच्छरदभ्रकादिव प्रणिधानास्पदतो विनिर्ययौ ॥ ९५ ॥

अथ शासनदेवताप्रत्यक्षागमनध्यानसपूर्णाभवनानन्तर साधूना मुनीना मध्ये सुधामम्रृत अश्नन्तीति अशन भोजन येषा वा ते सुधाशना देवा तेषामधिप स्वामी इन्द्र एतावता विजयदानसूरिपुरदर प्रणिधानस्य ध्यानस्यास्पद स्थान ततो विनिर्ययौ बहिराजगाम । क इव । शशभृदिव । यथा चन्द्र शरदभ्रकात् शरत्कालसबन्धिनोऽभ्रकान्मेघान्मेघवर्धकाद्वा निर्गच्छति । कि कृत्वा । प्रणिधान सूरिमन्त्रस्य

जाप स्मरण परिपूर्य समाप्य परिपूर्णाङ्कल्य । किंभूत । सूर्यस्येव देदीप्यमाना रुक् कान्तिर्यस्य । विधुरपि सूर्यस्य रुचो दीधितयो यस्मिन् । 'पुपोष वृद्धिं हरिदश्वदीधितेरनुप्रवेशादिव बालचन्द्रमा ' इति रघौ ॥

स बभाज समाजमात्मना श्रमणाना श्रमणावनीमणिः ।
क्षितिमानिव बाहुजन्मनां विलसन्मङ्गलतूर्यनिस्वनै. ॥ ९६ ॥

'स प्रसिद्ध सूरिपरम्परायात प्रणिधानविधाता वा श्रमणावनीमणि. यतिराज आत्मना स्वेन श्रमणाना साधूना समाज पर्षद बभाज शिश्राय । क इव । क्षितिमानिव । यथा भूपतिर्बाहुर्ब्रह्मणो भुजोत्पत्तिर्येषा ते बाहुजन्मान क्षत्रियास्तेषाम्। 'क्षत्र तु क्षत्रियो राजा राजन्यो बाहुसभव ' इति हैम्याम् । 'तत्तस्मिन्विनिमज्ज्य बाहुजभटैरारम्भि रम्भा–' इति नैषधेऽपि । सभा भजते । कै । विलसता हर्षोत्कर्षात्प्रतिदिश मधुर वाद्यमानाना मङ्गलकारिणा तूर्याणा वाद्याना निस्वनैर्निर्घोषै । समम् ॥

जहिरे मिहिरौजसा महीपतिना वारचरास्तदा नराः ।
भ्रमरा इव कोशशायिनो दिववक्त्रे सितपद्मराशिना ॥ ९७ ॥

तदा गुरो सभायामागमनावसरे महीपतिना शिवपुरीस्वामिदूदाभिधभूपतिना वारचरा कारागारनिवासिनो बन्दीजना जहिरे मुमुचिरे । किंभूतेन महीपतिना । मिहिरस्य भानोरिव । 'दिवादिनाहर्दिवसप्रभाविभाभास कर स्यान्मिहिरो विरोचनः' इति हैम्याम् । ओज प्रतापो यस्य । 'तदोजसस्तद्यशस स्थिताविमौ' इति नैषधे । ओज शब्देनात्र प्रताप उच्यते । केनेव । सितपद्मराशिनेव । यथा दिनवक्त्रे प्रभाते विकचकमलकलापेन कोशेषु निजमुकुलेषु शेरते सूर्यास्तेन मुकुलीभूतेषु कुड्मलेषु निर्गमनानलभूष्णुतया तत्रैव बद्धा इव तिष्ठन्तीत्येवशीला भ्रमरा भृङ्गा हीयन्ते मुच्यन्ते । 'तदप्यवेहि स्वशये शयालु' इति नैषधे । करस्थितमित्यर्थं ॥ इति विजयदानसूरिध्यानविधानानन्तर बहिरागमनम् ॥

व्रतिनामिव तथ्यभाषिणां जनिभाजां विपिनाभ्रचारिणाम् ।
श्रमणेन्दुरवैक्षयत्पुन' स निमित्तानि निमित्तवेदिभि ॥ ९८ ॥

स श्रमणेन्दुर्विजयदानसूरिचन्द्र शकुनानि विन्दति जानन्तीति निमित्तवेदिनस्तैर्निमितानि शकुनानि शुभानि तु ··· । तथा नैषधे 'हाहा प्रतीपपवनाशकुनान्न जग्मु ' इति पुनपुसकत्वमुभयत्रात्र । केषाम् । विपिनेषु वनेषु अभ्रे आकाशे चरन्तीत्येवशीला विपिनाभ्रचारिणस्तेषा मृगशृगालादयो वनचारिण , चाषखञ्जनशिखितित्तिरदेवीभारद्वाजादयो गगनचरास्तेषा रजनिभाजा प्राणिनाम् । किंलक्षणानाम् । व्रतिना साधूनामिव । तथ्य सत्य भाषते इत्येवशीलास्तथ्यभाषिण. तेषाम् ॥

न्यगदन्निति ते पुरो गुरो' सितपक्षादिव शीतदीधिते' ।
उदयो भविता पदस्य ते भुवि कुंराङ्गजवाचकेन्द्रतः ॥ ९९ ॥

ते शकुनावलोकका निमित्तवेदिन गुरोर्विजयदानसूरे पुरोऽग्रे इत्यमुना प्रकारेण न्यगदन् कथयन्ति स्म । हे गुरो, भुवि पृथिव्या कुराङ्गजवाचकेन्द्रत हीरहर्षोपाध्याय-पुरदरात् ते तव पदस्य पट्टस्योदयो भविता उन्नतिर्भाविनी । 'उदय पर्वतोन्नत्यो' इत्यनेकार्थ । कस्मादिव । सितपक्षादिव । यथा शुक्लपक्षात् शीतदीधिते शिशिरकि रणस्य चन्द्रमस उदयो भवति ॥ इति शकुनावलोकनम् ॥

विधुवद्गणपुंगवं नवोदयमालोकयितुं हृदीच्छता ।
अथ सूरिपदार्पणाविधौ प्रभुराग्रह्यत धीसखेन सः ॥ १०० ॥

अथ ध्यानसमाप्तिबहिरागमनशकुनावलोकनानन्तर धीसखेन अर्थात् शिवपुरीस-घपुर.सरीकृत चाङ्गासघपतिमन्त्रिणा स प्रभुर्विजयदानसूरि सूरेराचार्यस्य पदस्यार्पणा प्रदान तस्य विधि प्रकारस्तत्र विषये । 'विभूषणाना मणिमण्डले नल । स्वरूपलेखामव-लोक्य निष्फलीचकार सेवाचणदर्पणार्पणा ॥' इति नैषधे । आग्रह्यत गुरोरत्याग्रह कृत । धीसखेन किं कुर्वता । नवोदय नवीना उन्नतिर्यस्य तादृश गणपुगव गच्छ-नायक आलोकयितु द्रष्टु हृदि स्वहृदये इच्छता काङ्क्षता। किंवत्। विधुवत् यथा धीसखेन विद्वज्जनेन शुभकार्यकरणार्थं नवोदय चन्द्र स्पृहयता भूयते ॥

अवधार्य तदाग्रहं हितामिव वाणी भणितो हितैषिणा ।
तत ओमिति वक्त्रवारिजं वचसा योजितवान्स तत्पुर. ॥ १०१ ॥

ततस्तदाग्रहकरणानन्तर स गुरुर्विजयदानसूरिस्तत्पुरश्चाङ्गासघपतेरग्रे इत्यमुना प्रकारेण वचसा वचनेन कृत्वा वक्त्रवारिज वदनकमल योजितवान् योजयामास । इति किम् । वाक्ये एवमस्तु । ओमिति स्वीकारे। 'ओमिति प्रतिपद्यस्व' इति हेमाचार्य-कृतवीतरागस्तवे । किं कृत्वा । तदाग्रह ससघचाङ्गासघपतिविज्ञप्तिकामवधार्य हृदये धृत्वा । कामिव । वाणीमिव । यथा हितैषिणा स्वस्यायतौ सुखकाङ्क्षिणा पुरुषेण स्वजनेन मित्रेण वा भणिता कथिता हिता पथ्या वाच विद्वान् हृद्यवधारयति । 'हित पथ्ये गते धृते' इत्यनेकार्थ ॥

निरधारि मुहूर्तमात्मना गणकैः श्रीश्रमणावनीन्दुना ।
महनीयमहो विवाहवत्पुनरारभ्यत मन्त्रिणा पुरे ॥ १०२ ॥

श्रीश्रमणावनीन्दुना श्रिया गणलक्ष्म्या शोभया वा युक्त श्रमणाना मुनीना मध्ये अवनीन्दुर्वसुधासुधाकरो राजा एतावता श्रीविजयदानसूरिणा आत्मना स्वयमुपविश्य गणकैर्ज्योतिषिकै सम मुहूर्त सूरिपदस्थापनोचितोदयास्तशुद्धिग्रहगोचरोच्चस्थग्रहादिशु-भदिनवेला निरधारि निश्चयीकृतम् । पुनर्मन्त्रिणा चाङ्गाख्यधीसखेन महनीय सर्व-

जनैरतिश्लाघनीयो मह उत्सव पुरे शिवपुर्या आरभ्यत प्रारब्ध । किंवत् । विवाहवत् । यथा केनाप्यभिमानवता धनिना पाणिग्रहणावसरे ससारिजनातिप्रशस्यो महामह प्रारभ्यते ॥

अथ शिल्पिचणैरचीकरन्ननुवादैरिव विश्वकर्मणः ।
मणिमण्डपमशुडम्बराधरितादित्यममात्यमानवा ॥ १०३ ॥

अथ मुहूर्तनिर्धारणमहोत्सवप्रारम्भणानन्तर अमात्यमानवा चाङ्गासघपतिप्रधानसेवकजना शिल्पिचणै प्रशस्यविज्ञानिभिर्मणीना उपलक्षणात् काञ्चनरत्नाना गणै खचित मण्डप जनाश्रयमचीकरत् कारयन्ति स्म । किंभूत मणिमण्डपम् । अशूना किरणानामाडम्बरेण प्रतिदिश अविरलातिप्रसरणेनाधरितो हीनीकृतस्तिरस्कृतो वा आदित्यो भास्करो येन । शिल्पिचणैरुत्प्रेक्षते—विश्वकर्मणो देवाना वर्द्धके सूत्रधारस्यानुवादै प्रतिरूपैरिव । प्रशस्यार्थे चञ्चुचणौ शब्दौ योज्याविति प्रक्रियायाम् ॥

मणिकल्पितशिल्पिकौतुकप्रकरालोकनलालसाशयाः ।
त्रिदशास्त्रिदशीसखा दिवः किमिहालेख्यमिषादुपागमन् ॥ १०४ ॥

इह मण्डपे आलेख्याना चित्राणा मिषात् कपटाद्दिवो देवलोकात् त्रिदशीसखा स्वस्वदेवीसयुक्ता त्रिदशा निर्जरा उपागमन् किम् आगता इव । किंभूतास्त्रिदशा । मणिभि पञ्चविधरत्नै कल्पिताना रचिताना शिल्पाना चित्ररूपादिविज्ञानाना प्रकरस्य समूहस्य आलोकने दर्शने लालसा लोलुपा आशया अभिप्राया मानसानि वा येषा ते ॥

स मुहूर्तदिने गुरुः समं मुनिभिर्मण्डपमध्यमीयिवान् ।
सदसः सदन द्युसद्मभि प्रतिपन्थी पृथिवीभृतामिव ॥ १०५ ॥

स गुरुर्विजयदानसूरिः मुनिभि सम गणिपण्डितोपाध्यायादिसाधुभि सार्द्ध मुहूर्तस्य दिने वासरे मण्डपस्य मध्यमीयिवान् गत । क इव । प्रतिपन्थीव । यथा पृथिवीभृता पर्वताना प्रतिपन्थी वैरी इन्द्र द्युसद्मभि स्वर्गगृहै सुरै सह सदस सभाया सदन मन्दिरमेत्यागच्छति । 'नृपस्य नातिप्रमना सदोगृहम्' इति रघुवशे ॥

इदमीयमहामहेक्षणोपनतै पौरनरैः पर शतैः ।
निभृतं भ्रियते स्म मण्डपो नवकासार इवाम्बुदाम्बुभिः ॥ १०६ ॥

पर शतै शतात्परे पर शता तै सहस्रसख्यै पौरनरैर्नागरिकलोकै मण्डप सूरिपदप्रदानास्पद निभृत घन भ्रियते स्म भृत । किंभूतै पौरनरै । इदमीयस्य हीरहर्षोपाध्यायसबन्धिनो महामहस्याचार्यपदस्थापनातिशयितोत्सवस्य ईक्षणार्थमुपनतै समागतै । क इव । नवकासार इव । यथा नवीनस्तडाग अम्बुदाम्बुभि प्रावृट्पयोधरपानीयै निर्भरं पूर्यते ॥

त्रिशलातनुजन्मशासनाभ्युदयं मूर्तमिव व्रतीश्वरम् ।
यतिभिस्तमजूहवद्गुरुस्त्रिदशीशंसितभाग्यवैभवम् ॥ १०७ ॥

गुरुर्विजयदानसूरि साधुभि उपाध्यायपण्डितादिमुनिभि कृत्वा त हीरहर्षोपाध्यायमजूहवत् आकारयामास । किंभूत तम् । त्रिदश्या शासनदेवतया शसित श्लाघितो भाग्यस्य सुकृतस्य पुण्योदयस्य वैभव संपद् यस्य । इवोत्प्रेक्षते—मूर्त मूर्तिमन्तमङ्गीकृताङ्ग त्रिशलाया. सिद्धार्थपृथिवीपतिपत्न्यास्तनुजन्मनो नन्दनस्य श्रीमन्महावीरदेवस्य शासनस्य अभ्युदयमुन्नतिमिव ॥

गगनात्मरसेन्दुहायने विशदे पौषजपञ्चमीदिने ।
धृतशीतरुचीरुचिच्छलोज्ज्वलवस्त्रे किमु तत्पदोत्सवे ॥ १०८ ॥
व्रतिवारिधिनेमिवासवः स्वपदे स्थापितवान्स वाचकम् ।
इव पञ्चमकं गणाधिपं मृगराजध्वजतीर्थनायकः ॥ १०९ ॥

(युग्मम्)

स विजयदाननामा व्रतिना श्रमणाना वारिधिनेमेर्वसुधराया नायक स्वामी । राजा इत्यर्थ । सूरि त हीरहर्षनामान वाचकमुपाध्याय स्वपदे निजपट्टे स्थापितवान् संस्थापयामास । क इव । मृगराजध्वजतीर्थनायक इव यथा मृगराज सिंहो ध्वजश्चिह्न लाञ्छन यस्य तादृशस्तीर्थनायकस्तीर्थेश्वर एतावता श्रीमहावीरजिन पञ्चाना सख्यापूरण पञ्चम, पञ्चम एव पञ्चमक, त गणस्य साधुसमुदायरूपगच्छस्य नायक स्वामिन पञ्चशतच्छात्रै सम प्रव्रजितत्वात् । तद्व्यतिकरे पञ्चशतसाधूना गणस्य नाथ गणधर सुधर्मस्वामिन स्वपदे स्थापयति स्म । कस्मिन्हायने । गगनमाकाश शून्यम् (०), आत्मा क्षेत्रज्ञ एक (१), रसास्तिक्तादय षट् (६), इन्दुश्चन्द्रोऽप्येक (१),तन्मितहायने वत्सरे विक्रमादित्यादृशाधिकषोडशशत (१६१०) वर्षातिक्रमे । कुत्र दिवसे । पौषजपञ्चमीदिने पौषमासे जाता या पञ्चमी नाम्नी तिथिस्तद्दिवसे । किंभूते । विशदे शुक्ले । उत्प्रेक्षते—तत्पदोत्सवे तस्य हीरहर्षोपाध्यायस्य पदस्याचार्यपदप्रदानस्य उत्सवे महामहे धृत परिहित शीतरुचीरुचि चन्द्रचन्द्रिका तस्याश्छलेन कपटेन उज्ज्वल धवल वस्त्र वसन येन एवंविधे इव वासरे । शुक्लपञ्चमीदिने इत्यर्थ ॥ संवत् १६१० वर्षे पौषमासे शुक्लपञ्चमीवासरे श्रीहर्षवाचकस्य सूरिपदस्थापना ॥ इति श्रीहीरविजयसूरेराचार्यपदस्थापना ॥

हृदि हीर इवैष विष्टपे विजयोऽस्यैव पुनर्भविष्यति ।
अत एव कृतास्य सूरिणा विजयाह्वा किमु हीरपूर्विका ॥ ११० ॥

यत्कारणादेष सूरि हृदि अर्थाज्जगता हृदये हीर इव वज्रमणिरिव । जनभाषया 'हीरो' । रहस्य च भविष्यति । पुनरपरार्थे न्यासे विष्टपे विश्वे अस्यैव सूरेरेव जयो कुवादिवादेषु विजयो भविष्यति नान्यस्य । उत्प्रेक्ष्यते—अत कारणात् सूरिणा वि-

जयदानगुरुणा अस्य हीरहर्षस्य हीर इति नाम पूर्वं यस्या सा हीरपूर्विका विजयाह्वा विजय इत्याख्या कृता किमु । एतावता हीरविजयसूरिरित्यभिधान निर्मितम् ॥

इदमेव दिनं जगत्पतेरभिषेकार्हमितीव संमदात् ।
उदयादिमसिंहभूमिमानभिषिक्तात्र तदैव बाहुजैः ॥ १११ ॥

अत्र शिवपुर्या समदादानन्दात् बाहुजै राजन्यै । 'तत्तस्मिन्विनिमज्ज्य बाहुजभटैरारम्भि रम्भा-' इति नैषधे । उत्प्रेक्ष्यते—इति हेतोस्तदैव तस्मिन्नवसरे उदय इति पदमादिम यत्र तादृश सिंह एव भूमिमान्नृप एतावता उदयसिंहराजा अभिषिक्त इव श्रीरोहिणीमण्डलराज्ये सस्थापित । इति किम् । इदमेव दिन यस्मिन् दिने श्रीहीरहर्षविजयसूरेराचार्यपद प्रदत्त तदेव दिन जगता भूलोकस्य पत्युर्भर्तुश्चक्रवर्त्यादेरभिषेकस्य राज्यस्थापनाया अर्हमुचित योग्यम् ॥

भुवि मङ्गलतूर्यनिस्वनो दिवि दिव्योऽजनि दुंदुभिध्वनि ।
इति तौ किमु शंसतो गुरुर्न ऋतेऽस्मादपरोऽस्ति रोदसोः ॥११२॥

भुवि पृथिव्या मङ्गलाना भूयसा श्रेयसा सूचकाना तूर्याणा वादित्राणा निस्वनो निर्घोष, तथा दिवि आकाशे दिव्यो देवतासबन्धी दुदुभीना मदनभेरीणा निस्वानाना वा ध्वनि शब्द अजनि सजात । उत्प्रेक्ष्यते—तौ द्वावपि शब्दौ इत्यमुना प्रकारेण शसतोऽर्थाल्लोकाना पुर कथयत इव । इति किम् । यत् रोदस्योर्द्यावापृथिव्योरस्मात् हीरविजयसूरेरपरोऽन्यो द्वितीयो कोऽपि असाधारणगुणगणो गुरुर्नास्ति ॥

पिकपञ्चमकूजितक्वणास्तमगायन्क्षणुकोदरीगणा ।
अदसीययशोजिगासयोपगताः किंपुरुषाङ्गना इव ॥ ११३ ॥

क्षणुकोदरीगणा कृशोदरीनारीनिवहा । 'शृङ्गारसर्गक्षणुकोदरीयम्' इति नैषधे । तदा तस्मिन् सूरिपदप्रदानसमये तमगायन् तद्गुणग्राम गायन्ति स्म । किंभूता । पिकाना कोकिलाना पञ्चमकूजित वसन्तसमयोन्निद्रसान्द्रमाकन्दकलिकास्वादनोद्घटितकण्ठकुहरप्रोड्खोलितपञ्चममधुरध्वनिस्तद्वत् क्वणो निनादो यासाम् । उत्प्रेक्ष्यते—अदसीयाना हीरविजयसबन्धिना यशसा कीर्तीना जिगासया गातुमिच्छया उपगता । स्वर्लोकाद्भूलोके स्वस्थानाद्वा शिवपुर्यां समागता किंपुरुषाङ्गना किंनर्य इव ॥ इत्याचार्यपदमहोत्सव. ॥

त्रिजगन्नयनामृताञ्जनं शुशुभाते यतिपुंगवावुभौ ।
सुरभीकृतभूतलौ यशःसुमनोभिर्मधुमाधवाविव ॥ ११४ ॥

उभौ द्वौ यतिपुगवौ विजयदानहीरविजयसूरीन्द्रौ शुशुभाते शोभा लभेते स्म । किंभूतौ । त्रिजगता तात्स्थ्यात् तद्व्यपदेशत्वात् त्रिभुवनजनाना नयनेषु लोचनेषु आह्लादकत्वेन अमृताञ्जन सुधाया अञ्जनतुल्यौ । पुन किंभूतौ । यशोभिरेव सुमनोभिर्वि-

कसितकुसमैं कृत्वा सुरभीकृत वासित सुगन्ध विहित भूतल महीमण्डल याभ्याम् । उत्प्रेक्ष्यते—मधुमाधवौ चैत्रवैशाखमासाविव ॥

द्युसदामिव मेदिनीरुहौ जगतीजंगमतानुसङ्गिनौ ।
स विभूषयतः क्रमेण तौ विहरन्तावणहिल्लपत्तनम् ॥ ११५ ॥

क्रमेण विहारपरिपाट्या तौ विजयदानहीरविजयसूरीन्द्रौ अणहिल्लनाम पत्तन विभूषयत स्म अलचक्रतु । कि कुर्वन्तौ । उत्प्रेक्ष्यते—द्युसदा देवाना मेदिनीरुहौ पादपौ कल्पवृक्षाविव । किभूतौ । जगत्यां भूमिपीठे जगमताया सचरणशीलत्वस्य अनुसङ्गः सङ्गोऽस्त्यनयोस्तौ ॥

श्रवणद्युमणी मणीव तौ मुनिमुक्तावलिमध्यशालिनौ ।
पुरि तत्र तमोनिशुम्भनौ गणलक्ष्मी मदयांबभूवतुः ॥ ११६ ॥

तत्र पुरि पत्तननगरे तौ विजयदानहीरविजयनामानौ श्रमणद्युमणी मुनिमार्तण्डौ । सुरीन्द्राविल्यर्थ ।गणलक्ष्मी तपागच्छश्रिय मदयाबभूवतु ।शृङ्गारकलिता कुर्वाते स्मेत्यर्थ । काविव । मणीव । नायकरत्ने इव । मणीवादिवर्जमिति द्विवचनेऽपि सधि स्यात् । यथा मणीव दपतीव रोदसीव । 'मणीव नीलोत्तरलौ विरेजतु' इति नैषधेऽपि । किभूतौ । मुनय साधव एव मुक्तावलिर्मौक्तिकहारस्तस्य मध्ये शालेते इत्येवशीलौ । पुन किभूतौ । तमसामज्ञानान्धकाराणा निशुम्भनौ व्यापादकौ । नायकमणी अपि श्रिय समदा सृजत मुक्तावलिमध्यस्थायिनौ तमोनिहन्तृकौ च ॥ इति द्वयोरपि सूरीन्द्रयो पत्तने पादावधारणम् ॥

अथ तत्र समर्थनामभृद्भणशाली भवति स्म भूतिमान् ।
सचिवो यवनस्य भूभुजो मतिवार्धिश्चणकाङ्गजन्मवत् ॥ ११७ ॥

अथ पत्तनागमनानन्तर तत्राणहिल्लपत्तने समर्थ इति नाम बिभर्तीति समर्थनामभृत् भणशाली वक्षस्कारव्यापारकरिणा कश्चित् सज्ञाविशेष भवति स्माभवत् । एतावता रामरथभणशालीतिनामा । किभूत' । सचिव प्रधान । कस्य । भूभुज पत्तनाधीशस्य सेरखानस्य । किभूतस्य । यवनस्य 'पठाण' इति नाम म्लेच्छजातीयस्य । पुन किभूत । भूतिमान् हस्तितुरगादिलक्ष्मीकलित । पुन किंभूत । मतिवार्धि बुद्धिसमुद्र । किवत् । चणकाङ्गजन्मवत् । यथा चणकनामा द्विजविशेषस्तस्याङ्गजन्मा पुत्रश्चाणक्यो धीनिधिरभूत् ॥

उपचक्रमिरे महामहा अमुनाचार्यपदस्य नन्दये ।
शिवशैवलिनीवरोद्वहोपयमार्थ प्रथमोत्सवा इव ॥ ११८ ॥

अमुना समर्थभणशालीसचिवेन आचार्यपदस्य नन्दये नन्दिकारापरणार्थं महामहा अतिशयिन उत्सवा उपचक्रमिरे प्रारब्धा । उत्प्रेक्ष्यन्ते—शिवमे(ए)व मुक्तिरूपो य.

शैवलिनीना नदीना वरो भर्ता समुद्रस्तस्योद्वहा पुत्री लक्ष्मीस्तस्या उपयमः पाणिग्रहण तस्मिन् । सिद्धिलक्ष्मीविवाहे इत्यर्थ । प्रथमोत्सवा इव आदिमा क्षणा इव ॥

पुरि जानपदीयमानवव्रज आकार्यत तेन सेवकैः ।
पिकभृङ्गभरः स्वसौरभैरिव कुञ्जे सितचूतशाखिना ॥ ११९ ॥

तेन समर्थमणशालिमन्त्रिणा सेवकै स्वभृत्यवर्गैर्जानपदीयो गुर्जरमण्डलसबन्धी मानवव्रजो जनसमूह पुरि पत्तननगरे आकार्यत आहूयते स्म । आमन्त्रित इत्यर्थः । केनेव । सितचूतशाखिनेव । यथा वसन्तसमयविकसितसहकारतरुणा स्वस्यात्मीयस्य सौरभैरामोदै परिमलै कृत्वा पिकभृङ्गभर' कोकिलमधुकरनिकर कुञ्जे कानने आकार्यते ॥

सुकृतं प्रविधाय सत्क्रियामसुना संघजनस्य संमदात् ।
समचीयत शम्बलं महोदयपुर्या प्रयियासुना किमु ॥ १२० ॥

असुना पत्तनाधीशधीसखेन सुकृत पुण्य समचीयत सम्यक्प्रकारेण पुष्ट क्रियते स्म । कि कृत्वा । समदादतिहर्षात् सघजनस्य चातुर्वर्ण्यस्य सघलोकस्य सत्क्रियामशनपानस्वादिमवस्त्राभरणश्रीफलादिदानेन सत्कार प्रविधाय कृत्वा । उत्प्रेक्ष्यते—महोदयपुर्या निर्वृतिनामनगर्या प्रयियासुना प्रकर्षेण गन्तुमिच्छुना सता असुना मन्त्रिणा शम्बल मार्गनिर्वाहकृत्पाथेय किमु सचितम् ॥

गुरुनन्दिमहेऽङ्गनासखैर्वसतेर्मध्यमभूषि मानुषैः ।
जिनजन्ममहे मरुद्भिरेरिव गीर्वाणगणैरधित्यका ॥ १२१ ॥

गुरोर्हीरविजयसूरीशितु नन्दिमहे गच्छानुज्ञामहोत्सवे अङ्गनासखै स्वस्वकलत्रकलितैरथवा निजापरवनितावर्गसहितैर्मानुषै पुरुषैर्वसतेरुपाश्रयस्य मध्यमभूषि अलक्रियते स्म । कैरिव । गीर्वाणगणैरिव । यथा जिनस्य अर्हद्भट्टारकस्य जन्ममहे जन्माभिषेकोत्सवे सुराङ्गनानुगतैर्भवनपतिवानव्यन्तरज्योतिष्कविमानवासिसुरसमूहैर्मरुद्भिरेर्निर्जरोर्वीधरस्य मेरोरधित्यका ऊर्ध्वभूमिश्चूलिका भूष्यते ॥

गणिनन्दिमहेऽप्सरोगणैरिव मुक्ताभिरुपेत्य यौवतैः ।
करपीडनमण्डपो यथाक्षतपुञ्जैः समवर्ध्यतालय ॥ १२२ ॥

साङ्गे प्रवचने अधीती गणिरनूचानश्च तस्य गणेर्नन्दिमहे निर्वाणमहोत्सवे यौवतैर्विविधकुलजन्मपुरनिवासियुवतीसमूहैरुपेत्यागत्याक्षतपुञ्जैर्लाजव्रजैरालय उपाश्रय श्रीगुरु अतिबहुलसमर्दत प्राप्तुमशक्नुवद्भिस्तदाश्रयत्वाद्वसतिरेव समवर्ध्यत वर्धापित । क इव । करपीडनमण्डप इव । यथा विवाहमण्डप सधववधूभिरक्षतैर्वर्धाप्यते । कैरिव । अप्सरोगणैरिव । यथा गौतमादिगणधर नन्दिमहोत्सवे सुरसुन्दरीवृन्दैर्मुक्ताभिर्मुक्ताफलै सवर्ध्यते । 'आप्तैर्वर्धापयाञ्चक्रे शुभे योग शुभस्य हि' इति प्रतिक्रमणसूत्रवृत्तौ ॥

जिनवद्गणधारिणः पदं समनुज्ञाप्य स सूरिचक्रिणः ।
गुरुरस्य सहस्रदीधितिप्रमितावर्तनवन्दनान्यदात् ॥ १२३ ॥

स गुरुर्विजयदानसूरि अस्य सूरिचक्रिण हीरविजयसूरिसार्वभौमस्य सहस्रदीधितयो द्वादशभास्करा तैरिव प्रमीयन्ते प्रमाणविषयीक्रियन्ते इति सहस्रदीधितिप्रमितानि तादृशान्यावर्तनानि हस्तावर्तकरणानि येषु तादृशानि । एतावता द्वादशावर्तवन्दनकानि अदात् ददाति स्म । कि कृत्वा । गणधारिण गच्छधरस्य पद समनुज्ञाप्य सम्यक्प्रकारेणानुज्ञा दत्त्वा । किवत् । जिनवत् । यथा जिनोऽर्थान्महावीरतीर्थंकर सुधर्मस्वामिनो गणधारिण पद समनुज्ञापयति ॥

वशिनोऽस्य ततो वशंवदा गणभृद्भूमिमणिर्गणश्रियम् ।
स्वसुतस्य पितेव संपदं प्रणयेन प्रणिनाय नीतिमान् ॥ १२४ ॥

ततो द्वादशावर्तवन्दनकप्रदानानन्तर गणभृत्सु गच्छधरेषु भूमिमणि क्षोणीरत्न राजा विजयदानसूरीन्द्र प्रणयेन स्नेहेन वशिनो जितेन्द्रियस्य अस्य हीरविजयसूरेर्गणश्रिय तपागच्छलक्ष्मी वशवदामायत्ता प्रणिनाय चकार । 'सृजति करोति प्रणयति घटयति निर्माति निर्मिमीते च' इति करणार्था क्रियाकलापे । क इव । पितेव । यथा जनक स्वसुतस्य निजपुत्रस्य सपद गृहासपत्ति अनुक्रमागतात्मगृहलक्ष्मी वशवदा प्रणयति । किभूत । नीतिमान् युक्तायुक्तविचारोपेत । गुरु पिता च ॥ इति समरथभणशालीकृतमहोत्सवपूर्वकश्रीहीरविजयसूरिपुरदराचार्यपदनन्दिवन्दनकप्रदानवर्णनम् ॥

मुदमादधिरे मुमुक्षवस्तमवाप्याभिनवोदय प्रभुम् ।
ननृते नरकद्विष पुनर्गणलक्ष्म्या पुरुषोत्तमं पतिम् ॥ १२५ ॥

मुमुक्षव ससारासारकारागार मोक्तुमिच्छव तपागच्छसाधव अभि सामस्त्येन नव' 'णु स्तुतौ' नवन नव स्तुतिस्तद्युक्त प्रशसास्पद नवीनो वा उदयोऽभ्युदयन प्रादुर्भावो यस्य तादृश प्रभु स्वामिन हीरविजयसूरि अवाप्य लब्ध्वा मुदमानन्दम् । अर्थात् मानसे आदधिरे धारयन्ति स्म । पुनरर्थान्तरन्यासे गणलक्ष्म्या तपागच्छश्रिया नवीनाभ्युदय त पति नायक प्राप्य ननृते नर्तितम् । किभूतम् । नरकस्य दुर्गतेर्द्विष वैरिणम् । पुन किभूतम् । पुरुषेषु सकलमनुष्येषु उत्तम आचार्यत्वात् श्रेष्ठम् । तथा श्रिया क्षीरनीरनिवेर्नन्दिन्यापि नरकासुरसहारकारिण पुरुषोत्तम नारायण पति भर्तार सप्राप्य ननृते ॥

गणपूर्वगिरौ महोदयश्रमणव्योममणीसमीक्षणात् ।
कुनयैरिह कौशिकायितं भविकै. पङ्कजकाननायितम् ॥ १२६ ॥

इह जगति भूमिपीठे वा गणस्तपागच्छ स एव पूर्वगिरिरुदयाचल । 'पूर्वपर्वततिरोहितात्मन' इति सुरथोत्सवकाव्ये पूर्वशब्द । तथा 'अथोदयः पूर्वाद्रिः' इति हैम्या-

मपि । तस्मिन् महान् सर्वातिशायी उदय पदस्थापनासमय एव सर्वोत्कृष्ट माहात्म्यं यस्य तादृशो य श्रमणव्योममणी सर्वसाधुषु तेजस्वित्वेन भास्कर तस्य समीक्षणाद्दर्शनात् कुत्सितो विरुद्धो नयो मत येषा ते कुनया कुपाक्षिकास्तै कौशिका घूकास्तैरिवाचरित प्रण(न)ष्टमित्यर्थ । पुनर्भव्यैर्मोक्षगमनयोग्यैर्जैनै सम्यग्दृष्टिभि पङ्कजाना कमलानां काननैर्वनैरिवाचरितम् । विकसितमित्यर्थ ॥

स्वयमेष शिवं गमी पुरानपि संप्रापयितुं प्रभुः प्रभुः ।
इति वक्तुमिवेश्वरान्दिशा यशसा व्यानशिरेऽखिला दिशः॥ १२७॥

यशसा अर्थात् सूरीन्द्रश्लोकेनाखिला समस्ता दशापि दिश व्यानशिरे व्याप्ता । उत्प्रेक्ष्यते—दिशा हरिताम् ईश्वरान्नायकान् । दिक्पालानित्यर्थ. । इत्यग्रे वक्ष्यमाण वक्तु कथयितुमिव । इति किम् । यदेष प्रभुर्हीरविजयसूरि स्वयमात्मना शिव मोक्ष गमी गमिष्यति कालसामाग्र्यभावाद्भवान्तरेऽपि पुन परानन्यानपि जन्तून् मोक्ष सप्रापयितुं प्रभु समर्थोऽस्ति । 'यथा विदूराद्रिरदूरता गमी' इति नैषधे ॥

कजपाणितमोद्विषज्जगन्नयनस्यास्य महोभरैर्भरात् ।
किमु चण्डरुचेरसूयया भ्रियते भूमिनभस्तलद्वयी ॥ १२८ ॥

अस्य सूरे· मेहोभारे प्रतापपटलैर्भरादतिशयाद्भूमिनभस्थलद्वयी मेदिनीगगनमण्डलयामल भ्रियते अभिव्याप्यते । उत्प्रेक्ष्यते—चण्डरुचे सूर्यस्यार्थात् प्रतापै सार्द्धमसूयया ईर्ष्ययेव । अस्य किंभूतस्य । कज कमल अरुणत्वेन मृदुत्वेन वा तत्तुल्य पाणिर्यस्य । अथवा आकृत्या कज पद्म पाणौ हस्ते यस्य । तथा तमसामज्ञानाना पापाना वा द्विषन् वैरी । तथा जगतां विश्वेषा धर्ममार्गदर्शकत्वेन नयनरूप । पक्षे कमलाङ्कितकरस्यान्धकारद्विषत जगच्चक्षुष· । विशेषणत्रयेऽपि कर्मधारय ॥

स पतिव्रतयेव वल्लभो गणलक्ष्म्या समुपास्यत प्रभुः ।
अमुनागमि सा पुनर्मुद नगरी नीतिमतेव भूभृता ॥ १२९ ॥

स हीरविजयसूरिर्गणलक्ष्म्या तपागच्छश्रिया समुपास्यते सम्यक् सेव्यते स्म । कयेव । पतिव्रतयेव पति । स्वभर्तेव व्रत नियमो यस्या स्वकीय भर्तार विना स्वप्नेऽपि नान्य कामुक कामयते । सा पतिव्रता तया सत्या युवत्या वल्लभ स्वकान्त सम्यक् त्रिकरणशुद्ध्या सेव्यते । पुनरन्यदर्थे अमुना सूरिणा सा गणलक्ष्मीर्मुद परमानन्दमगमि प्रापिता । केनेव । भूभृतेव । यथा नीतिमता न्यायनिष्ठेन पार्थिवेन नगरी उपलक्षणात् स्वजनपदकलिता आत्मवासराजधानी प्रमोद प्राप्यते । अथवा 'तरुणीवत्तरुणेन सूरिणा' इति पाठस्तदा किवत् । तरुणीवत् । यथा तरुणेन यूना पुसा तरुणी युवती मुद प्रीति गम्यते प्राप्यते । ण्यन्त प्रयोग । किंभूतेन तरुणेन । सूरिणा पण्डितेन विविधविलासरसचतुरशीतिकामासनक्रीडानर्मवचनचातुरीचतुरेण । 'मेधाविकोविद-

विशारदसूरिदोषदृक्' इति हैम्या विद्वन्नाम। तथा। 'वाचो वाच्यविवेकविक्लवधिया- मीदृग्विधा मादृशां लप्स्यन्ते क्व किलावकाशमथवा सर्वसहा सूरयः' इति चम्पूकथायामपि। अथवेति स्मरणगर्भे पक्षान्तरे वा सूरयो विद्वांसः सर्वसहाः। मादृशा- मनतिप्रकृष्टा अपि वाचः सहिष्यन्ते हृद्यववारयिष्यति ज्ञातृत्वादिति तट्टिप्पनके॥

अभजन्त यतिव्रजा विभुं विहगाः स्मेरमिवावनीरुहम्।
पृणति स्म स तान्पुनर्महोदयसस्यं स प्रदिशंस्तानिव॥ १३०॥

यतिव्रजास्तपागणश्रमणसमूहा विभुं हीरविजयसूरिमभजन्त सेवन्ते स्म। के इव। विहगा इव। यथा पक्षिणः स्मेरं विकसितमवनीरुहं वृक्षं सेवन्ते। पुनः स सूरिस्तान् मुनिमण्डलान् पृणति स्म प्रीणाति स्म। किं कुर्वन् सः। महोदयो मोक्षो महानुदयो वा स एव सस्यं फलं प्रदिशन् प्रयच्छन् ददानः। क इव। स इव। यथा स स्मेरावनी- रुहः फलं स्वसस्यं विश्राणयन् विहगान् प्रीणाति। 'प्रीणाति प्रीणयति च पृणतीति प्रीणनार्थाः स्युः' इति क्रियाकलापे॥ इति हीरविजयसूरेस्तपागच्छसाम्राज्यप्राप्तिः॥

कुनयान्नयता विनम्रतां जयिनेव प्रतिगर्जतोऽमुना।
दधताधरितः क्षमां ह्रिया किमु पातालमहीश्वरोऽविशत्॥ १३१॥

क्षमामतिशायिनीं क्षान्तिं उपशान्तवामित्यर्थः दधता धारयता अमुना सूरिणा अ- धरितः हीनीकृतो विकृतः सन् अहीश्वरः क्षमां पृथिवीं धरतीति तादृशः शेषनागः। उत्प्रेक्ष्यते—ह्रिया लज्जया किमु पातालं रसातलमविशत् प्रविष्ट इव। 'क्षमा क्षिति- क्षान्त्योः' इत्यनेकार्थः। अमुना किं कुर्वता। [प्रतिगर्जतो वैतण्डिकान्] कुनयान् कु- पाक्षिकान् शाक्यादीन् विनम्रतां प्रणमनशीलतां नयता प्रापयता। केनेव। जयि- नेव। यथा विजयकारिणा नृपतिना प्रतिगर्जन्तः स्पर्द्धिनः पार्थिवा विनम्रतां नीयन्ते। 'सुहृदयो हृदयः प्रतिगर्जताम्' इति रघुवंशे॥

परिशीलितशीललीलया तुलयञ्श्रीसकडालनन्दनम्।
स गभीरतयेव सागरं गुणमाणिक्यनिधिः पराभवत्॥ १३२॥

गुणाः शमदमार्जवमार्दवादयस्त एव माणिक्यानि रत्नानि तेषां निधिर्निधान स सूरि- रुत्प्रेक्ष्यते—गभीरतया त्रिजगज्जनातिशायिस्वगाम्भीर्येण सागरं पराभवत्पराजैषीदिव। किं कुर्वन्। परिशीलितमाबालकालात्परिपालितं यत् शीलं ब्रह्मचर्यं तस्य लीला विला- सस्तया सकडालनाम्नो नागरजातिद्विजस्य नन्दनं पुत्रं श्रीस्थूलभद्रं तुलयन् सदृशी- कुर्वन्॥

निजधैर्यवदान्यताश्रिया विजिता येन सुराचलद्रुमाः।
किमु तद्विजयाय मन्त्रणं सहवासच्छलतो वितन्वते॥ १३३॥

येन सूरिणा निजस्यात्मनो धैर्यस्य धैर्यतायाः घोरोपसर्गपरिषहनिष्कम्पतायाः, तथा

वदान्यताया दानशीलताया: श्रिया शोभया आधिक्येन वा सुराणा देवानां अचला पर्वता: पञ्च मेरव तथा द्रुमा वृक्षा पञ्च कल्पतरव: विजिताः पराभूताः सन्तः सहवासच्छलत एकत्र निवसनकपटत। उत्प्रेक्ष्यते—तद्विजयाय सूरिपराभवनार्थं मन्त्रण मिथ आलोच किमु वितन्वते कुर्वन्तीव॥ इति हीरविजयसूरिगुणा॥

अधिपौ निखिलक्षमाभृतां सुरसेव्यौ कलधौतदीधिती।
हिमहेमगिरी नु जंगमौ मुनिचन्द्रौ भुवि तौ विजह्रतु:॥ १३४॥

तौ मुनिचन्द्रौ विजयदानसूरि हीरविजयसूरीन्द्रौ भुवि पृथ्वीपीठे विजह्रतु: विहार चक्रतु:। किंभूतौ। निखिला: समस्ता क्षान्तिधरा शान्तिरसशालिन साधव: तेषामधिपौ स्वामिनौ। पुन किंभूतौ। सुरैर्देवै सेव्यौ उपासनीयौ। पुन किंभूतौ। कलधौत काञ्चन तद्वद्दीधिती शरीरकान्ती ययोस्तौ। नु इति वितर्के। जगमौ सचरन्तौ हिमहेमगिरी हिमाचलसुराचलाविव। किंभूतौ। क्षमाधराणा पर्वताना नाथौ। 'हिमालयो नाम नगाधिराज' इति कुमारसभवनामकाव्ये। तथा 'आरोहतु क्षितिधराधिपति सुमेरुम्' इति सूक्तावल्याम्। तथा देवैर्निषेवनीयौ। 'कलधौत रूप्यसुवर्णयो' इत्यनेकार्थ। कलधौते इव रूप्यसुवर्णे इव कान्ती शोभा रुची शोभा वा ययोस्तौ॥

अथ भावडसूनुसूरिराण्मुदिरैर्मेदुरिते नभस्तले।
इव मानस इष्टमानस कृतवान्सूरतिवन्दिरे स्थितिम्॥ १३५॥

अथ हीरविजयसूरेर्नन्दिभवनानन्तर कदाचित् कस्मिन्नपि सवत्सरे मुदिरै प्रावृषेण्यपयोदैर्मेदुरिते पुष्टे कृते निभृते नभस्तले गगनमण्डले सति। वर्षाकाले इत्यर्थ। भावड इति नाम्नो व्यवहारिण सूनुर्नन्दन स एव सूरिराट् एतावता विजयदानसूरिभूमिमघवा सूरतिनाम्नि वन्दिरे स्थलजलमार्गागमनस्थाननगरे स्थिति चतुर्मासिकास्थानलक्षणा चक्रे कृतवान्। क इव। इष्टमानस इव। यथा राजहसो वर्षासमये मानसनाम्नि सरसि वसति कुरुते। 'नृपमानसमिष्टमानस' इति नैषधे। इष्टमानसो हस इति तद्वृत्तौ॥

विलसत्यथ मेदपाटकाभिधदेशो वसुधाविशेषक।
निखिलेष्वपि मण्डलेषु य. प्रमुखोऽङ्गावयवेषु वक्त्रवत्॥ १३६॥

अथ विजयसेनसूरेर्जन्मदीक्षावसर: अथापरवर्णनप्रारम्भे मेदपाट इत्यभिधा नाम यस्य तादृशो देशो विलसति शोभते। किंभूत। वसुधाया पृथिव्या विशेषक अर्थात्क्षोणीलक्ष्म्यास्तिलक यो जनपद निखिलेषु मण्डलेषु देशेषु प्रमुख प्रकृष्ट सर्वधातुखनीस्थानत्वेन प्रशस्य। किंवत्। वक्त्रवत्। यथा समग्रेष्वङ्गावयवेषु वक्त्र वदन प्रमुख चतुरिन्द्रियवसतित्वेन प्रवरम्। वक्त्र पुनपुमके॥

सुरमन्दिरजित्वरश्रिया गमितं येन विमानमीयताम् ।
फणभृद्भुवनं भुवस्तलं भजति व्रीडभरोदयादिव ॥ १३७ ॥

येन मेदपाटमण्डलेन सुरमन्दिरस्य स्वर्लोकस्य जित्वर्या जयनशीलया श्रिया लक्ष्म्या विमाननीयतामपमानपदवीं गमितं प्रापितं सत्फणाभृद्भुवनं नागलोकः उत्प्रेक्षते—व्रीडभरस्य लज्जातिरेकस्योदयादाविर्भावाद् भुवस्तलं भूमेरधोविभागं भजति शीलतीव । व्रीडशब्दोऽकारान्तोऽपि नाममालावृत्तौ तथा 'व्रीडाया च भवेद्व्रीड' इति शब्दप्रभेदे ॥

अलकायितपूःपरम्पराः परमं बिभ्रति यत्र विभ्रमम् ।
नभसोऽनवलम्बनच्युतेः शतशोंऽशा इव भूतले दिवः ॥ १३८ ॥

यत्र देशे अलकायिता सर्वसमृद्ध्या धनदनगरीवदाचरिताः पूःपरम्पराः पुरीपङ्क्तयः परममुत्कृष्टं विभ्रमं शोभां बिभ्रति धारयन्ति । उत्प्रेक्ष्यते—नभसः आकाशादनवलम्बनेन आधाररहितत्वेन च्युतिः पतनं यस्यास्तादृश्या दिवो देवलोकस्य भूतले भूमिमण्डले शतशः शतसंख्याका अंशा भागाः खण्डा इव ॥

त्रिजगद्विजयोद्यतस्य यद्वनराज्यो रतिजानि धन्विनः ।
सुमसंगतषट्पदा धनुर्विशिखोल्लासिखलूरिका इव ॥ १३९ ॥

यद्वनराज्यो मेदपाटमण्डलसंबन्धिन्यो विविधविपिनश्रेणयः शोभन्ते इति संबन्धः । किंभूताः । सुमेषु पुष्पेषु संगता विकसत्यत्र प्रकरनि सरदमन्दमकरन्दपानागमनेन मिलिता अथवा मकरन्दपानलोलुपतया समेत्यान्तर्निलीयमानाः षट्पदा मधुकरा यासु ताः । उत्प्रेक्ष्यन्ते—त्रिजगद्विजयोद्यतस्य त्रिभुवनजनपरम्परापराभवनविनिर्मितोद्यतस्य रतिर्जाया यस्य स रतिजानिः । 'जायाया निङ्' इतिनिप्रत्ययः । 'लोपो व्योर्वलि' इति यकारलोपे सिद्धं जानिरिति प्रक्रियाकौमुद्याम् । रतिपतिः स एव धन्वी धनुर्धरस्तस्य कुसुमायुधधानुष्कस्य धनूंषि कोदण्डा विशिखा बाणास्तैरुल्लसन्ति शोभन्ते इत्येवंशीला. खलूरिका धनुर्विद्याभ्यसनभूमय इव । यत्र धनुःपरिश्रमः क्रियते ॥

श्रितनागसगन्धसारभूरुहमाला व्यलसन्निहाचलाः ।
मलयस्य विलासमूर्तयः शमनाशाङ्कमपास्य हृष्यतः ॥ १४० ॥

इह मेदपाटमण्डले अचलाश्चित्रकूटप्रमुखाः पर्वता व्यलसन् विभान्ति स्म । किंभूताः । श्रिता नागा हस्तिनो यैः । तथा सह गन्धैः परिमलैस्तया सारैर्मज्जभिर्वर्तन्ते तादृश्यो भूरुहाणां विविधवृक्षाणां मालाः श्रेणयो येषु । पश्चात् कर्मधारयः । उत्प्रेक्ष्यते—मलयस्य दक्षिणाचलस्य विलासेनाक्रीडया अथवा विलासार्थं मूर्तयः काया इव । किंभूता मूर्तयः । श्रिता नागा भुजगा याभिः । 'रुद्धाश्चन्दनपादपा विषधरैरम्भोरुहा [कण्ट]कैः' इति सूक्तोक्तेः । अथ अन्येषामपि द्रुमाणां कोटरेषु प्रायो भुजगा भवेयुरिति सगन्धसाराः चन्दनद्रुमकलिता भूरुहाणां रसालसालपुनागप्रियङ्गुलवङ्गादितरूणां मा-

ला पङ्कयो यासु। मलयस्य किं कुर्वंत। शमनस्य यमस्याशाया वाञ्छाया-अङ्कमुत्सङ्गम्। तत्त्वतस्तु दक्षिणादिक्क्रोडम्। अपास्य त्यक्त्वा हृष्यत प्रमोद प्राप्नुवतः। प्रायो दुष्टाशयसमीप त्यजन् जन सतुष्यति॥ इति मेदपादमण्डल॥

इह नीवृति नारदाभिधा नगरी नागपुरीव राजते।
बलिराजविराजितान्तरा रममाणानणुभोगिभाजिनी॥ १४१॥

इहास्मिन् नीवृति मण्डले नारदाभिधा 'नडुलाई' इति नाम्ना लोकप्रसिद्धा नारद इत्यभिधा नाम यस्यास्तादृशी नगरी नागपुरीव भोगवतीव राजते दीप्यते। किंभूता। बलिना बलवता राज्ञा विशेषेण राजित शोभित अन्तर मध्य यस्या। पक्षे—बलिनाम्ना नृपेण दानवाधिपतिना भूषितमन्तर मध्य बलिवेश्मत्वात्। पुन किंभूता। रममाणा स्वैर क्रीडा कुर्वाणा अनणवो महान्तो भोगिनो राज्यादिसुखवन्तो विलासिनस्तान् भजतीत्येवशीला। पक्षे—खेलनमहाकायभुजगकलिता॥

उपमातुमिवामरावतीं भुवने तन्निभभावदुर्विधे।
कृतवानरविन्दनन्दनः पुरमेतां विबुधैरुपासिताम्॥ १४२॥

अरविन्दनन्दनो ब्रह्मा। 'पद्मनन्दनसुतारिरसुना' इति नैषधे। यथा पद्मनन्दनस्तथैवारविन्दनन्दन इति। एता 'नडुलाई'नगरी कृतवान् निर्मितवान्। किंभूताम्। विबुधैर्विशिष्टपण्डितैर्देवैश्च उपासिता सेविताम्। उत्प्रेक्ष्यते—तन्निभभावैस्तस्या अमरावत्या निभास्तुल्या ये भावा नगरीरूपा पदार्थास्तैर्दुर्विधे दरिद्रे इन्द्रपुरीप्रतिमापरनगरीरहिते तादृशे भुवने विश्वे अमरावतीमिन्द्रनगरीमुपमातुमुपमायुक्ता कर्तुमिव। अमरावतीसनिभामित्यर्थ॥

युवतीयुवराजिराजिते नगरे सालनिभान्मनोभवः।
स्थितवान्नवसूरिसाध्वसादिव दुर्गं प्रविधाय सानुगः॥ १४३॥

मनोभवो मदनो नगरे 'नडुलाई'पुर्याम्। उत्प्रेक्ष्यते—नवसूरे हीरविजयाचार्यस्य साध्वसाद्भयात् स्थितवानिव। किं कृत्वा। दुर्गं कोट्ट प्रविधाय निष्पाद्य। कस्मात्। सालनिभात् नगरीप्राकारच्छलात्। किंभूते नगरे। युवतीयुवराजिराजिते तरुणीतरुणश्रेणीभूषिते। स्मर किंभूत। सानुग सहानुगै स्वसेवकैर्निजपरीवारैर्वर्तते य॥

यदनन्यहिरण्यशीतरुग्मणिक्लृप्तालयलक्ष्मिकाङ्क्षया।
चरणं मुरवैरिणोऽनिशं शुचिचन्द्रावुपचेरतुः किमु॥ १४४॥

यस्या नारदपुर्या अनन्यानामसाधारणाना हिरण्यै सुवर्णे तथा शीतरुग्मणिभि चन्द्रकान्तरत्नै क्लृप्ताना निर्मितानाम्। सुवर्णचन्द्रकान्तमयानामित्यर्थ। आलयानाम्। अनेकमन्दिराणामित्यर्थ। लक्ष्म्या शोभाया। लक्ष्मीशब्द शब्दभेदे ह्रस्वोऽप्यस्ति। तथा समासमध्ये ह्रस्वशब्दानयने न दोष। यदुक्त जिनप्रभसूरिकृतचतुर्विंशतिजिनस्तव-

ऋषभनम्रे—'चरणलक्ष्मिकरग्रहणोत्सवे' इति। उत्प्रेक्ष्यते—शुचिचन्द्रौ सूर्याचन्द्रमसौ। 'हरि· शुचीनौ गमनाद्धजाध्वगौ' इति हैम्या रविनामानि। मुरवैरिणो विष्णोश्चरण पद अनिश निरन्तर किमु उपचेरतु· सेवेते स्म॥

प्रविभाव्य भवेन भस्मितं स्मरमेतन्निखिलानुजीविनः।
किमु यत्र समेत्य चक्रिरे वसतिं पौरपरम्परोपधेः॥ १४५॥

एतस्य स्मरस्य निखिला समस्ता अप्यनुजीविन सेवकाः यत्र नारदपुर्यां समेत्यागत्य। उत्प्रेक्ष्यते—पुरे भवा पौरा नागरिकजना तेषा परम्परा श्रेणय· तासामुपधेः कपटात् वसति निवास चक्रिरे कृतवन्त·। किमु किं कृत्वा। भवेन शभुना स्वधैर्यलोपोद्भूतकोपानलेन भस्मित ज्वालितावशेषीकृत भस्म करोतीति भस्मयति भस्म्यते स्मेति भस्मितस्तम्। 'तत्करोति तदाचष्टे' इति णि ण्यन्तत्वा(न्ता)त्क्त। स्मर स्वस्वामिन मनोभव प्रविभाव्य दृग्गोचरीकृत्य॥

कुतुकाद्बहुरूपिणं स्मरं हृदि निश्चित्य रतिर्युवभ्रमात्।
स्वयमप्यकरोदिदंमिता निजमूर्तीरिव यद्वधूपधेः॥ १४६॥

रति शृङ्गारयोनिसीमन्तिनी स्वयमात्मनापि। उत्प्रेक्ष्यते—यद्वधूपधेर्नारदनामनगगरीसुन्दरीदम्भात्। इदमिता स्मररूपप्रमाणा यावन्ति स्मररूपाणि तावन्निजमूर्तीरात्मीयकायान् किमु अकरोत् कृतवतीव। किं कृत्वा। युवभ्रमान्नारदनगरीतरुणजनभ्रान्त्या कुतुकात् कौतूहलात् स्वकान्त स्मर बहुरूपिण अनेकानि रूपाणि सन्त्यस्येत्येवंविध हृदि मनसि निश्चित्य निधाय निश्चयेनावधार्य यावन्ति रूपाणि स्वभर्त्रा स्मरेण कौतुकात्क्रीडार्थं कृतानि, रत्यापि तेन सम रमणार्थं तावन्त्यात्मीयानि रूपाणि निर्मितानीत्यर्थ। एतावता स्मररूपा युवान, रतिरूपाश्च युवत्य सन्तीत्यर्थ॥ इति नारदपुरीवर्णनम्॥

मुरवैरिपुरीव माधवोऽजनि तत्रोदयसिंहभूधनः।
धरणी रमणं प्रणीय यं शुशुभे सूरमिवारविन्दिनी॥ १४७॥

तत्र नारदपुर्यां उदयसिंहनामा भूधनो भूमीपतिरजनि सजात। क इव। माधव इव। यथा यथा मुरनाम्नो दैत्यस्य वैरी नारायणस्तस्य पूर्नगरी तस्या द्वारिकाया पुर्यां श्रीपतिर्नाम भूपति सजायते स्म। तथा धरणी मेदपाटमण्डलमेदिनी य उदयसिंहराणक रमण भर्तार प्रणीय कृत्वा शुशुभे शोभते स्म। केव। अरविन्दिनीव। यथा कमलिनी सूर सूर्य स्वपति प्रणीय शोभितवती॥

युवतीव युवानमङ्गजान्कलधौतप्रमुखान्खनीव्रजान्।
पृथिवी पृथिवीपुरंदरं यमवाप्य प्रमदादजीजनत्॥ १४८॥

पृथिवी मेदपाटदेशावनी प्रमदादानन्दाय पृथिवीपुरदर उदयसिंहराणकमवाप्य

भर्तृत्वेन अधिगत्य कलधौते कनकरूप्ये प्रमुखे आदौ येषां तादृशान् सर्वधातुप्रधानान् खनीव्रजान् खानिनिकरानजीजनत् प्रकटीकृतवती । केव । युवतीव । यथा तरुणी स्त्री तरुणं युवानं तरुणं यौवनमदोन्मत्तं कान्तं प्राप्य अङ्गजान् नन्दनान् जनयति ॥

विपुलां विपुलाहवाहताहितशूरस्रवदस्रराशिना ।
हृदयेशवदूर्णुनाव यो नवकौसुम्भिकवाससा वशाम् ॥ १४९ ॥

य उदयसिंहमहीमहेन्द्रो विपुलाहवेषु महासंग्रामेषु आहता सामस्त्येन सपरिवारेण व्यापादिता येऽहिताः स्वशत्रुभूताः शूराः स्वभटास्तेषां स्रवताङ्गोपाङ्गेभ्यो निःसरता अस्रराशिना रुधिरप्रकरेण विपुलां वसुधामूर्णुनावाच्छादयामास । किंवत् । हृदयेशवत् प्राणवल्लभ इव । यथा भर्त्ता स्वकान्तां नवेन सद्यस्केन कौसुम्भिकेन कुसुम्भेन रक्तं वस्त्रं कौसुम्भिकं तेन कुसुम्भरञ्जितेन वाससा नोर्णोति आच्छादयति परिधापयति । 'ऊर्णुञ् आच्छादने' ह्वादिको धातुः ॥

बहुना महिमाभिनन्द्यते किममुष्योदयसिंहभूपतेः ।
न चिरादजरामरीभवेद्युधि योऽभ्येत्य हि संमुखीभवेत् ॥ १५० ॥

अमुष्योदयसिंहभूपतेर्महिमा माहात्म्यं बहुनाधिक्येन किं अभि सामस्त्येन नन्द्यते समृद्धिं प्राप्यते । अभिनन्द्यते प्रशस्यते वा । यस्मात् कारणाद्युधि संग्रामे यः कोऽपि वीरः सुभटः अमुष्य भूवलयैकवीरस्य राज्ञः अभ्येत्य शौर्यादागत्य संमुखीभवेत् संमुखीभूयात् तेन सह संग्रामं कुर्यात् स विक्रान्तो न चिरादल्पकालादेव अजरामरीभवेद-जरामरत्वं लभते । देवभूयं भजेदित्यर्थः । यतः—'जिते च लभ्यते लक्ष्मीर्मृते चापि सुराङ्गना । क्षणविध्वंसिनि काये का चिन्ता मरणे रणे ॥' इति वृत्तरत्नाकरवृत्तिवचनात् ॥ इत्युदयसिंहराणकः ॥

अपि तत्र कमाख्यनैगमोऽजनि तद्भूपुरुहूतसंमतः ।
व्यवहारिषु यः पुरोगतां समवर्गेषु दधार धर्मवत् ॥ १५१ ॥

अपि पुनस्तत्र नड्डुलाईनगर्यां कमा इत्याख्या नाम यस्य तादृशो नैगमो वणिक् अजनि जातः । किंभूतः । तस्य पूर्वव्यावर्णितस्य भूपुरुहूतस्योदयसिंहभूमीन्द्रस्य संमतो मान्यः । 'इदमः प्रत्यक्षगते समीपतरवर्त्ति चैतदो रूपम् । अदसस्तु विप्रकृष्टे तदिति परोक्षे विजानी-यात् ॥' ग्रन्थकरणावसरे तस्य राज्ञः परोक्षत्वात् एतत्कथनम् । अथवा इदं स्वाभावि-कवचनम्, कवीनां वर्णनौत्सुक्यात् सर्वमपि प्रत्यक्षमेव स्यान्नैषधे प्रयोगनिदर्शनात् । इह नगर्यां यः कमाख्यः साधुर्व्यवहारिषु लक्ष्मीवत्सु पुरोगतां प्रकृष्टताम् । 'वर्यं वरेण्यं प्रकरं पुरोगम्' इति हैम्याम् । मुख्यतामित्यर्थः । दधार बिभर्त्ति स्म । किंवत् । धर्मवत् । यथा समेषु सर्वेषु चतुर्षु वर्गेषु अर्थादिलक्षणेषु धर्मः प्रधानतां धत्ते । अर्थकाममोक्षाणां धर्माधीनत्वेन धर्म एव मुख्यः ॥

किमपास्य जिनांह्रिसेवया शशिना येन कलङ्ककश्मलम्।
स्थितमेत्य दिवः क्षितौ पुनर्नभसो नीलिमसङ्गशङ्कया ॥ १९२ ॥

येन यद्रूपेण क्मामूर्तिना शशिना चन्द्रेण। उत्प्रेक्ष्यते—दिव आकाशादेत्य आगत्य क्षितौ पृथिव्याम्। अर्थात् नड्डुलाईनगर्याम्। स्थित वासो विहित। किं कृत्वा। जिनो वीतराग स्वविमानप्रसादगतशाश्वतार्हत्प्रतिमा तस्यांह्रे पदस्य सेवया विविधपूजास्तवाद्युपासनया। अथ च जिनो विष्णुस्तस्यांह्रेरुपास्त्या। तत्त्वतस्तु 'आकाश विष्णुपदम्' इत्यभिधानम्। कलङ्करूप कश्मल मलमपास्य निरस्य। तर्हि तत्रैव कथ न स्थितम्, स्थानाभावे हेतुमाह—कया। पुनर्व्याघुट्य नभस आकाशस्य नीलिमा श्यामलत्व तस्य सङ्गो मिलन भवन तस्य शङ्कया अनिष्टोत्प्रेक्षणेन। 'धृतगम्भीरखनीखनीलिमा' इति नैषधे गगनस्य श्यामत्वम्। श्यामनीलत्वयोरभेद ॥

करवीरगृहत्वमुग्रता प्रविहायात्मविरूपनेत्रताम्।
पुरि यन्निभतोऽवतीर्णवानिव पीयूषमयूखशेखरः ॥ १९३ ॥

पुरि नारदपुर्यां यस्य क्मासाहस्य निभत कपटात्। उत्प्रेक्षते—पीयूषमयूखशेखरश्चन्द्रमौलिरीश्वरोऽवतीर्णवानिव अवतार गृहीतवानिव। किं कृत्वा। करवीरगृहत्व श्मशानवेश्मताम्। 'श्मशान करवीर स्यात्' इति हैम्याम्। पुनरुग्रताम्। चण्डता तथात्मनो निजस्य विरूप विरुद्ध विकृताकार वह्निमयत्वान्नेत्र यस्य तत्ताम्। 'अहिर्बुध्नो विरूपाक्षविषान्तकौ च' इति हैम्याम्। तृतीयानललोचनतामित्यर्थ। प्रविहाय त्यक्त्वा ॥ इति क्मावर्णनम् ॥

कोडाईत्यस्य कान्तासीज्जगतीयुवतीमणिः।
यथा सुमनसां सार्वभौमस्य जयवाहिनी ॥ १९४ ॥

अस्य क्माव्यवहारिण कोडाई इति नाम्ना कान्ता पत्नी आसीत्। किंभूता। जगत्या भूमेर्युवतीना यावद्वनिताना मध्ये मणी रत्नम्। केव। जयवाहिनीव। यथा सुमनसा देवाना सार्वभौमस्य चक्रवर्त्तिन शक्रस्य पोलोमी नाम पत्नी आस्ते। यथेतीवार्थं ॥

रम्भा दम्भादिवामुष्यास्त्रिदशी त्रिदशौकसः।
विमोहिता क्मारूपं निरूप्यास्यामुपागता ॥ १९५ ॥

क्माव्यवहारिणो रूप शरीरसौन्दर्य निरूप्य विलोक्य विमोहिता रागातिशय प्राप्ता सती अमुष्या कोडिमादेव्या दम्भात् कपटात् त्रिदशौकस स्वर्लोकत अस्या नड्डुलाईपुर्या उपागता समेता। उत्प्रेक्ष्यते—रम्भानाम्नी त्रिदशी अप्सरा इव देवीव। अथवा 'प्रेक्ष्य क्मायामुपागता' इति पाठ ॥

दृष्ट्वा पतिं रतं रत्या प्रीत्येव त्यक्तकायया।
दुःखात्सपत्न्यास्तत्पत्न्या व्याजाज्जन्माददेऽपरम् ॥ १९६ ॥

प्रीत्या प्रीतिनाम्न्या स्मराङ्गनया तस्य कमाभावो पत्न्या व्याजात् कोडिमदेवीद-म्भात् । उत्प्रेक्ष्यते—अपरमन्यज्जन्मावतार आददे गृहीतम् । किंभूतया प्रीत्या । समान एक पतिर्यस्याः सा सपत्नी । 'सपत्न्यादिषु नित्य नुक् वाच्य ' इति सपत्नी । तस्या दु खा-दसातात् त्यक्त उज्झित काय शरीर यया । किं कृत्वा । पति स्मर स्वकान्त रत्नां रतिविषये रतमत्यासक्त दृष्ट्वा विलोक्य । 'श्रेणीद्वयेशयो कन्ये उपायस्त स···क्रमात् । वैजयन्ती जयन्ती च रतिप्रीती इव स्मर ॥' इति रत्नशेखरसूरिकृतप्रतिक्रमसूत्रवृत्तौ स्मरस्य रतिप्रीतिनाम्न्यौ द्वे पत्न्यौ ॥

त्यक्त्वावतीर्णा पुरुषं पुराणं स्वमिमां रमाम् ।
विलक्ष्य' प्रेक्ष्य तद्दु'खान्ममज्जेवार्णवे जले ॥ १९७ ॥

अर्थात् श्रीपति तद्दु खात्तस्या स्वपत्न्या लक्ष्म्या दु खादसातादतीवार्त्या । उत्प्रेक्ष्यते—आर्णवे समुद्रसबन्धिन्यगाधे जले पानीये ममज्ज मग्नवानिव । किंभूत । विलक्ष्य पत्न्या परलोकगमनावलोकनाद्विमनायमान । किं कृत्वा । प्रेक्ष्य प्रविभाव्य । काम् । रमा ल-क्ष्मीम् । किंलक्षणाम् । अवतीर्णा गृहीतावताराम् । काम् । कोडिमदेवीम् । कोडाईरूपामि-त्यर्थ । 'ध्रुवमप्सरसोऽवतीर्य या शतमध्यासत तत्सखीजन ' । ध्रुवमुत्प्रेक्ष्यते—'शत श-तश सख्याः अप्सरस सुराङ्गना अवतीर्य या नगरीमध्यासताश्रयन्ति स्म । पर क । तत्सखीजन' तस्या दमयन्त्या वयसीरूपो लोकसमुदाय ' इति नैषधतद्वृत्ती । किं कृत्वा । पुराण जीर्ण वृद्ध पुरुष भर्तार स्वमात्मान त्यक्त्वा निरस्य । वृद्धपुरुषनिर्वेदान्निज विमुच्येत्यर्थ ॥

स्पर्धयेव दिवा दम्भादस्याः स्त्रैणशिरोमणे. ।
धृतेतरा पुरा रम्भा चित्तभूभूमिभृत्सभा ॥ १९८ ॥

पुरा नारदनामनगर्यास्या कोडिमदेव्या दम्भाद्व्याजात् । उत्प्रेक्ष्यते—इतरा अन्या रम्भा अप्सरोविशेषा धृता कलितेव । कया । दिवा दैवलोकेन सम सार्वं सार्वया सघर्षेण अ-सूयया वा । अस्या किंलक्षणाया । स्त्रीणा समूह स्त्रैण तस्य शिरोमणेश्चूडामणिसनि-भाया । किंभूता रम्भा । चित्तभू काम स एव भूमिभृत्पार्थिवस्तस्य सभा उपवेष्टुमा-स्थानशाला ॥ इति कोडिमदेवी ॥

अमन्दानन्दसंदोहमेदुरौ तौ वधूवरौ ।
गमयाचक्रतु' काल केलतीश्रीसुताविव ॥ १९९ ॥

तौ पूर्वव्यावर्णितस्वरूपौ वधूवरौ कोडिमदेवीकमाह्वव्यवहारिणौ काल सुखगृहवाससबन्धिन गमयाचक्रतुरतिचक्रमतु । काविव । केलतीश्रीसुताविव । यथा केलती रति । 'केलतीमदनयोरुपाश्रये' इति नैषधे । 'केलती रति ' इति तद्वृत्तौ । श्रीसुत काम । विविधविलासैरनेहस गमयत स्म । किंभूतौ । अमन्दा अकुण्ठा प्रत्यह वर्धमाना ये आनन्दास्तेषा सदोहो नानात्व तेन मेदुरौ पुष्टौ ॥

कदाप्यदर्शि तत्पत्न्या स्वप्ने सुखशयानया ।
उत्सङ्गसंगतः सिंहः श्रेयोराशिरिवाङ्गवान् ॥ १६० ॥

कदापि कस्मिन्नपि निशासमये सुखेनाधिव्याधिविरहितत्वेन शयानया सुव्वचा किंचिन्निद्रायमाणया तत्पत्न्या कमाकान्तया कोडिमदेव्या स्वप्ने निद्रावस्थायामुत्सङ्गे निजक्रोडे सगतः स्थायुकः सिंहः केसरी अदर्शि दृष्टः । उत्प्रेक्ष्यते—अङ्गवान्मूर्तिमान् श्रेयोराशिः पुण्यपुञ्ज इव ॥

मृणालधवलान्स्कन्धे बिभ्रद्बन्धुरकेसरान् ।
शिखरे शिखरी शंभोः शारदीनानिवाम्बुदान् ॥ १६१ ॥

सिंहः किं कुर्वन् । स्कन्धे भुजशिरसि मृणालं कमलनालं तद्वद्धवलानुज्ज्वलान्, तथा बन्धुरान्मनोज्ञान् केसरान् स्कन्धोद्गतरोमाणि बिभ्रत् धारयन् । क इव । शिखरी यथा शंभोर्भूधरः कैलासः शिखरे स्वशृङ्गे शारदीनान् शरत्कालसंबन्धिनः निःशेषेण वर्षणेन विशदीभूतान् अम्बुदान् मेघान् बिभर्ति । 'अन्ये ते जलदायिनो जलधरास्तृष्णा विनिघ्नन्ति ते भ्रातश्चातक किं वृथात्र रटितैः खिन्नोऽसि विश्रम्यताम् । मेघः शारद एष काशधवलः पानीयरिक्तोदरो गर्जत्येव हि केवलं भृशमपां नो बिन्दुमप्युज्झति ॥' इति चातकाष्टके सूक्ते शारदमेघे धवलिमा ॥

किमभ्यर्थयमानानामुच्छेत्तुं दौस्थ्यमर्थिनाम् ।
कुम्भिकुम्भभिदालग्ना मुक्ता बिभ्रन्नखान्तरे ॥ १६२ ॥

पुनः किं कुर्वन् । नखानां कामाङ्कुशानामन्तरे मध्ये अर्थान्नखाग्रेषु कुम्भिनां भद्रजातिभवानां हस्तिनां कुम्भानां शिरःपिण्डानाम् । 'कुम्भौ तु शिरसः पिण्डौ' इति हैम्याम् । मस्तकानां भिदा विदारणं द्विधाकरणं तदवसरे विलग्नाना नखाग्राणामतितीक्ष्णत्वे भिदासमये लगित्वा स्थिता मुक्ता मौक्तिकानि बिभ्रद्दधत् । उत्प्रेक्ष्यते—अभ्यर्थयमानानां याचनां कुर्वाणानामर्थिनां याचकानां दौस्थ्यं दारिद्र्यमुच्छेत्तुं मूलान्निहन्तुं किं वनाढ्यीकर्तुमिव ॥

जृम्भणादाननं काशप्रतीकाशो विकाशयन् ।
मत्तस्तम्बेरमीकान्तकवलीकृतये किमु ॥ १६३ ॥

पुनः किं कुर्वन् । जृम्भणात् जृम्भाकरणात् आननं निजमुखं विकाशयन्विकस्वरं कुर्वन् । प्रसारयन्नित्यर्थः । किंभूतः । काशाः प्रतीता ईषिकास्तेषां प्रतीकाशः श्वैत्येन तत्संनिभः । 'विकसत्कासचामरः' इति रघुवंशे । उत्प्रेक्ष्यते—मत्ता मदोत्कटा ये स्तम्बेरमीकान्ताः करिणः तेषां कवलीकृतये गण्डोलीकरणार्थं किमु । भक्षणार्थमिवेत्यर्थः ॥ आदितश्चतुर्भिः कुलकम् ॥ इति सिंहस्वप्नः ॥

जहे महेलया निद्रा विनिद्रन्नेत्रपत्रया ।
संगतिर्दौर्जनीयेव सज्जनानां समज्यया ॥ १६४ ॥

विनिद्रती विकाश प्राप्नुवती नेत्रपत्रे नयनकमलदले यस्यास्तया कमाकान्तया कोडिमदेव्या निद्रा प्रमीला सुप्त्यवस्था जहे त्यक्ता । 'महिला स्यान्महेलया' इति शब्दप्रभेदे । तथा । 'यश्च परमहेलारतोऽप्यपारदारिक' इति चम्पूकथायाम् । कयेव । समज्ययेव । यथा सज्जनाना साधूना समज्यया सभया । 'ब्राह्मीव दौर्जनी ससद्वन्दनीया समेखला' इति चम्पूकथायाम् । श्रेण्यर्थवाची सभाशब्द । दुर्जनानामिय दौर्जनीया दुर्जनसबन्धिनी सभा श्रेणी । 'उडुपरिषद कि नार्हन्ती निश किमनौचिती' इति नैषधे परिषच्छब्द पङ्क्त्यर्थवाची । सगतिर्मिलनम् गोष्ठी वा हीयते ॥

कंसारेरिव रुक्मिण्या स स्वप्नः स्वपतेः पुरः ।
तया मुदितयाभाषि भाषितेशोपमेयया ॥ १६५ ॥

तया कोडिमदेव्या स सिहदर्शनलक्षण स्वप्न स्वपतेः कमाख्यव्यवहारिण निजभर्तु पुरोऽग्रे अभाषि कथित । कयेव । रुक्मिण्येव । यथ रुक्मिनृपभगिन्या स्वपते कसारे कृष्णस्याग्रे नक्तदृष्ट स्वप्नोऽभाषि प्रोक्त । तया रुक्मिण्या च किलक्षणया । मुदितया हृष्टचित्तया । पुन किभूतया । भाषितेशोपमेयया भाषितेशाया स्ववचनचातुर्या कृत्वा सरस्वत्या सार्वमुपमीयते उपमातु योग्येत्यर्थ ॥

स विचार्य विचारज्ञोऽङ्गनामिदमजीगदत् ।
सूनुः सिंह इवाधृष्यो भविता तव भामिनि ॥ १६६ ॥

स कमानाम व्यवहारी अङ्गना निजकामिनी कोडिमदेवी इदमत्रैवानुष्टुभि वक्ष्यमाणमजीगदत्कथयति स्म । कि कृत्वा । विचार्य स्वस्वाभाविकमतिपूर्वकबुद्धिविज्ञानेन विमृश्य । सिहदर्शनलक्षणापूर्वस्वप्नविचार विधायेत्यर्थ । स व्यवहारी कि विचारज्ञ । आयतौ स्वपरहितावहोदर्कविमर्शने कुशल । इद किम् । हे भामिनि वर्णिनि सिह इव पञ्चाननवत् परैरधृष्योऽनाकलनीय । 'अधृष्यश्चाभिगम्यश्च' इति रघुवशे । तव भवत्या सूनुर्नन्दनो भविता भविष्यति ॥

गन्धसिन्धुरराजस्य वशेवालसगामिनी ।
अन्तर्वत्नी ततः पत्नी महेभ्यस्य बभूवुषी ॥ १६७ ॥

तत सिहस्वप्नदर्शनपुत्रप्राप्तिरूपतदर्थश्रवणानन्तर महेभ्यस्य कमानामव्यवहारिण पत्नी जाया कोडिमदेवी अन्तर्वत्नी गुर्विणी गर्भवती बभूवुषी सजायते स्म । किभूता । अलस मन्थरमचपल गच्छतीत्येवशीला गामिनी । केव । वशेव । यथा गन्धेनोत्कटमदवारिसौरभेणोपलक्षित । सिन्धुरराजो गजेन्द्रस्तस्य वशा प्रिया हस्तिनी मन्थर व्रजति तत्रापि गर्भमन्तर्वहन्ती सा । 'वशा नार्या वन्ध्यगव्या

हस्तिन्या दुहितर्यपि। वेश्यायामपि' इत्यनेकार्थः। यद्यपि वशाशब्दो हस्तिन्या प्रवर्तते तथापि बाहुल्यान्नार्यामेव प्रयुज्यमानत्वाद्गन्धसिन्धुरराजस्य वशा हस्तिनीत्यभिधानम्। गन्धेभपत्नीत्वात्प्राधान्य च॥

समयेऽथ तया रत्या ब्रह्मसूरिव नन्दनः।
सुषुवे सुषुमास्तोमः प्रोद्भवन्मूर्तिमानिव॥ १६८॥

अथ गर्भभवनानन्तर समये सार्धसप्तवासराधिकनवमासपरिपूर्तिप्रस्तावे तया कोडिमदेव्या नन्दन पुत्र सुषुवे प्रसूत। कयेव। रत्येव। यथा कन्दर्पपत्न्या ब्रह्मसूरनिरुद्धनामा तनय प्रसूत। 'कन्दर्पसुतोऽनिरुद्ध ऋष्याक ऊषेशो ब्रह्मसूश्च स' इति हैम्याम्। उत्प्रेक्ष्यते—मूर्तिमान् शरीरसयुत प्रोद्भवन् प्रकटीभवन् सुषुमास्तोम सातिशायिशोभासमुदय इव॥

तनूजन्माननज्योत्स्नानाथे लवणिमामृतम्।
चकोरेणेव पिबता ननृते पितृचक्षुषा॥ १६९॥

पितृचक्षुषा कमामहेभ्यलोचनेन ननृते नर्तितम्। किं कुर्वता। पितृचक्षुषा तनूजन्मन स्वनन्दनस्य आननमेव वदनमेव ज्योत्स्नानाथश्चन्द्रमास्तस्मिन् लवणिमा लावण्य सौन्दर्यमेवामृत सुधा पिबता। सादरमवलोकयतेत्यर्थ। केनेव। चकोरेण यथा ज्योत्स्नाप्रियेण कुमुदबान्धवबिम्बे ज्योत्स्नामृत पिबता सता नृत्यते॥

क्षीरकण्ठः कृतोत्कण्ठः संजाते जातकर्मणि।
उत्तेजित इवादर्शः शिश्रिये परमां श्रियम्॥ १७०॥

क्षीरकण्ठ शिशु कमादारक जातकर्मणि जातस्य सप्राप्तजन्मन सूनो स्थितिपदिकाचन्द्रसूर्यदर्शनषष्ठीजागरणाशुचितादिनिवर्तनादिके कर्मणि कर्तव्ये सजाते सति परमा प्रकृष्य श्रिय शोभा शिश्रिये श्रयति स्म बभाज। किंभूत क्षीरकण्ठ। कृता निर्मिता स्वसौन्दर्यादिगुणै स्वजनादीना दर्शनाद्युत्कण्ठा औत्सुक्य येन। क इव श्रिय श्रितवान्। उत्तेजित शाणोल्लिखितो निर्मलीकृत आदर्श इव। यथा उत्तेजितो दर्पण शोभा भजते॥

अयं जयं यतः कर्ता सिंहवद्द्वेषिदन्तिनाम्।
जयसिंह इतीवास्य बीजी नाम विनिर्ममे॥ १७१॥

बीजी तत्पिता कमाह्व। उत्प्रेक्ष्यते—इति हेतोस्तस्य कुमारस्य जयसिंह इति नाम विनिर्ममे कृतवानिव। इति किम्। यत कारणादय कुमार सिंहवत्केसरीव द्वेषिण स्वशात्रवा[न्] जिनशासनप्रतिकूलताभाजो वा कुवादिनस्त एव दन्तिनो गजास्तेषा जय पराभव कर्ता विधास्यति। 'वप्ता तु जनकस्तातो बीजी जनयिता पिता' इति हैम्याम्॥

धात्रीभिः प्रेमपात्रीभि' पाल्यमानः स वाल्यतः ।
रामो यादवरामाभिरिवासौ ववृधे क्रमात् ॥ १७२ ॥

अथ नामादिनिर्माणानन्तरं स जयसिंहकुमार क्रमादनुक्रमेण ववृधे वर्धते स्म । किंभूत । बाल्यतो जन्मदिन प्रभृतीकृत्य प्रेमपात्रीभि कुमारोपर्यतिशयितस्नेहभाजनभूताभिर्धात्रीभिरुपमातृभि पाल्यमान' रक्ष्यमाण सम्यग्यत्नेन गोप्यमान' । क इव । राम इव । यथा बलभद्रो यादवाना यदुवशोत्पन्नाना रामाभिर्वनिताभि पाल्यमानो वर्धते स्म ॥

पुपोषावयवैर्वृद्धिं स क्रमेण स्तनंधयः ।
आलवालाम्बुपायीव शाखाभिश्चन्दनाङ्कुरः ॥ १७३ ॥

स जयसिंह' क्रमेण परिपाट्या अवयवैरङ्गोपाङ्गैर्वृद्धिमुपचय पुपोष पुष्णाति स्म । किंभूतः । स्तनधय उपमातॄणा पयोधरपय मा(पा)नविधायी । क इव । चन्दनाङ्कुर इव । यथा आलवालस्य स्थानकस्याम्बु पानीय पिबतीत्सेवशील श्रीखण्डपादपप्ररोह शाखाप्रशाखाभिरुपचय लभते ॥

स प्राक्चङ्क्रमणैः पित्रोरारोप्य प्रीतिवीरुधम् ।
आलपन्सफलीचक्रे वर्षन्निव घनाघन. ॥ १७४ ॥

स जयसिंह आलपन् ब्रुवन् सन् पित्रोर्जननीजनकयो' प्रीतिवीरुध स्नेहलता सफलीचक्रे कलकलिता कृतवान् । किं कृत्वा । प्राक् पूर्वं चङ्क्रमणैर्हिण्डनै कृत्वा आरोप्य स्थानके निवेश्य । रोपयित्वेत्यर्थ । सफलीचक्रे क इव । घनाघन इव । यथा वर्षन् वारिवृष्टि सृजन् वारिवाह प्राग्वल्ली वृक्षादिष्वारोप्य स्थापयित्वा सफलीकुरुते ॥

वर्धमानः क्रमेणासावजनिष्टाष्टहायन. ।
प्रत्यहं प्रणयन्केली' सिन्धुराधिपपोतवत् ॥ १७५ ॥

असौ जयसिंह क्रमेण वर्षपरिपाट्या वर्धमान सन्नष्टा(ष्टौ)सख्याकानि हायनानि वत्सराणि यस्य तादृशोऽजनिष्ट सजातवान् । किं कुर्वन् । प्रत्यह बाल्यत्वान्निरर्गल प्रतिवासर केलीर्बालवयोयोग्या क्रीडा प्रणयन् कुर्वन् । किंवत् । सिन्धुराधिपपोतवत् । यथा गजेन्द्रस्य दशवार्षिक शिशुर्गजो बालक्रीडा कुर्वन् वर्तते । 'स्यात्पोतो दशवार्षिक ' इति हैम्याम् ॥

सोऽनवद्यास्ततो विद्या स्माधीते गुरुसंनिधौ ।
हार्दं तासा च जग्राहाभिज्ञवन्मुग्धचेतसाम् ॥ १७६ ॥

ततोऽष्टवर्षभवनानन्तर स जयसिंहो गुरुसनिधौ कलाचार्यस्य समीपे अनवद्या निष्पापा प्रशस्ता वा विद्या अधीते स्म पठति स्म । च पुनस्तासा विद्याना हार्दं रहस्य

विशेषादिकं जग्राह। यतः '—वेश्यानामिव विद्यानां मुखं कैः कैर्न चुम्बितम्। हृदयग्राहिणस्तासां द्वित्राः सन्ति न वा क्षितौ॥' इति सूक्तवचनात्। स विद्याहृदयग्राही जज्ञे। किंवत्। अभिज्ञवत्। यथा छेकः पुमान् मुग्धं कार्याकार्यविचारानभिज्ञं हिताहितज्ञानरहितं वा परवञ्चनकपटाभिप्रायवेदनामूढं वा चेतो मनो येषां तेषां पुंसां हार्दं गृह्णाति रहस्यं पृष्ट्वा दत्ते। यतः—'रच्चावइ रच्चइ नही परमन लिन्ति न दिन्ति। धुत्तछयल्ला एह गुण मन हरि मान करन्ति॥' इति वचनात्॥

सिद्ध्यध्वानं प्रतिष्ठासुर्विधित्सुर्धर्ममार्हतम्।
सखायमिव तद्वप्ता संयमं समुपाददे॥ १७७॥

ततोऽनन्तरमित्यध्याहारः। तस्य जयसिंहस्य वप्ता पिता संयमं चारित्रं समुपाददे सम्यक्प्रकारेण गृह्णाति स्म। कमिव। सखायमिव। यथा कश्चित्सखायं मित्रं वा गृह्णाति। सख्युर्ग्रहणे कारणमाह—किं चिकीर्षुः। सिद्ध्यध्वानं मोक्षमार्गं प्रतिष्ठासुः प्रस्थातुमिच्छुः। पुनः किं कर्तुमिच्छुः। आर्हतं जैनं धर्मं चारित्रलक्षणं विधित्सुः विधातुमिच्छुः कर्तुकामः। यो हि मार्गे प्रतिष्ठते तस्य सहायोऽवश्यं विलोक्यते। कार्यकरणेऽपि च सख्युरपेक्षा स्यादिति॥

ततो नमसितुं तातं कुमारः स कदाचन।
प्रतिष्ठते स्म सानन्दं वृषभाङ्कमिवार्षभिः॥ १७८॥

ततः पितुः परिव्रज्याग्रहणानन्तरं स जयसिंहकुमारः कदाचन कस्मिन्नपि समये तातं स्वपितरं कमार्षिं नमसितुं नमस्कर्तुम्। 'नमसितुमना यन्नाम स्यान्ननाम न पूषणम्' इति नैषधे। सानन्दं सप्रमोदं प्रतिष्ठते स्म। प्रचचाल। क इव। आर्षभिरिव। यथा भरतो वृषभाङ्कं स्वतातमृषभदेवं प्रणन्तुं प्रचलति स्म॥

प्रीतिवापीपयःपूराप्लवनैः पुलकाङ्किता।
प्रसूस्तमनुयाति स्म गौरिवाङ्गजमात्मनः॥ १७९॥

प्रसूर्जयसिंहजननी कोडाई तं स्वनन्दनमनुयाति स्म अनुजगाम। किंभूता। प्रीतिः स्वपुत्रोपरि यः स्नेहः सैव वापी दीर्घिका तस्याः पयःपूरे आप्लवनैः स्नानैः कृत्वा पुलकाङ्किता रोमाञ्चकञ्चुककलिता जाता। केव। गौरिव। आत्मनोऽङ्गजं वत्सरूपमनुगच्छति॥

श्रीमन्मुनिनिशारत्नं जयसिंहकुमारराट्।
प्रणतेर्गोचरीचक्रे श्रीवीरमतिमुक्तवत्॥ १८०॥

जयसिंहनामा कुमारराट् पृथुकपार्थिवः श्रीमन्तः गणलक्ष्मीरमणाः मुनीनां मध्ये निशारत्नं चन्द्रमसं विजयदानसूरिं प्रणतेर्नमस्कारस्य गोचरीचक्रे विषयीकृतः। प्रणत इत्यर्थः। किंवत्। अतिमुक्तवत्। यथा अतिमुक्तककुमारः श्रीवीरं श्रीमन्महावीरदेवं प्रणतवान्॥

अथ पृथुकपुरोगः संमदेन व्रतीन्दो-
रिव गजसुकुमाल. स्वामिनोऽरिष्टनेमे· ।
अधिकमधरयन्तीं साधिमानं सुधाना
श्रवणविषयभावं देशनामानिनाय ॥ १८१ ॥

अथ सूरतिवन्दिरे सूरिपार्श्वागमनानन्तर पृथुकपुरोग· कुमारश्रेष्ठ । 'वर्य वरेण्य प्रवर पुरोगम्' इति हैम्याम् । समदेन हर्षेण व्रतीन्दो सूरेर्देशना धर्मोपदेश श्रवणविषयभाव श्रुतिगोचरतामानिनाय प्रापयति स्म । शृणोति स्मेत्यर्थ । देशना कि कुर्वतीम् । सुधानाममृतरसाना साधिमान चारुताम् । आस्वादमित्यर्थ । अधरयन्तीं हानी कुर्वतीम् । किमधिक बहु यथा स्यात्तथा । मिष्टत्वेन सुधामपि विकुर्वतीमित्यर्थ । क इव । गजसुकुमाल इव । यथा कृष्णलघुभ्राता देवक्या अष्टम पुत्रो गजसुकुमाल अरिष्टनेमे श्रीनेमिनाथस्य स्वामिनो जगन्नाथस्य तीर्थकृतो देशना शुश्राव ॥

असाराद्देहिना देहात्सारोऽर्हद्धर्म एव हि ।
उद्धार्योऽनर्थकार्यर्थाद्दानशौण्डेन दानवत् ॥ १८२ ॥

देहिना भविकप्राणिना असारादाधिव्याधिजरादिभि साररहितीकृताद्देहादात्मशरीरादर्हतो जिनस्य जिनप्रणीत एव सारो निखिलार्थसाधको धर्म एवोद्धार्य उद्धरणीय । किवत् । दानवत् । यथा अनर्थ पितृभ्रातृपुत्रमित्रादिद्रोह कारयतीत्येवशीलादर्थाद्द्रनाद्दानशौण्डेन वदान्येन दानमुद्ध्रियते । यदुक्तम्—'दान वित्तादृत वाच कीर्तिधर्मो तथायुष । परोपकरण कायादसारात्सारमुद्धरेत् ॥' इति ॥

प्रबुबुधे प्रभुदेशनयानया शिशुसहस्रदृशा सममम्बया ।
विशदचन्द्रिकयेव कुमुद्वतीलतिकया कुमुदेन तमीमणेः ॥ १८३ ॥

शिशुसहस्रदृशा कुमारपुरदरेण प्रबुबुधे प्रतिबोध प्राप्यते स्म ससाराद्विरज्यत । कथम् । सम सार्धम् । कया । अम्बया तज्जनन्या कोडिमदेव्या । कया । प्रभोर्विजयदानसूरेरनया पूर्वोक्तया देशनया धर्मकथया । केनेव । कुमुदेनेव । यथा तमीमणेश्चन्द्रस्य विशदचन्द्रिकया शरत्समयनिर्वृतोद्धुरजलधररोधनिर्मलीभवच्चन्द्रगोलिकया कृत्वा कुमुद्वतीलतिकया कुमुदिनीवल्ल्या सम कैरवेण प्रबुध्यते ॥

प्रभोरुपान्ते सममम्बया महामहैर्महेभ्यीभवदर्थिमण्डलै ।
सुनन्दया सींहगिरे. स वज्रस्वामीव जग्राह शिशुस्तपस्याम् ॥ १८४ ॥

स शिशुर्जयसिंहकुमार· अम्बया कोडाईमात्रा सम प्रभोर्विजयदानसूरेरुपान्ते समीपे महामहैर्भविकजनविनिर्मितानेकाधिकोत्सवैस्तपस्या दीक्षा जग्राह आदत्ते स्म । महामहैः किलक्षणै । महेभ्यीभवदर्थिमण्डलैर्महेभ्यीभवन्त कामिताधिकधनप्रदानै-

र्धनाढ्या जायमाना अर्थिना याचकाना मण्डला समूहा येषु । क इव । वज्रस्वामीव । यथा वनगिरिसुत वज्रस्वामिनो जननी सुनन्दानाम्नी तया स्वजनयित्र्या सार्धं सीहगिरिनामाचार्यस्य पार्श्वे महामहोत्सवै प्रव्रज्या गृह्णाति स्म ॥

जयविमल इदं तन्नामधेयं विधिज्ञो
व्यधित विजयदानः सूरिसारङ्गराजः ।
पुनरभिनवसूरेस्त प्रदत्ते स सूनो-
र्विनयिन इव वप्ता स्व क्रमेणागतं स्वम् ॥ १८५ ॥

विजयदाननामा सूरिष्वाचार्येषु सारङ्गराजो मृगेन्द्र सिह' जयविमल इदमेतत्तस्य जयसिहमुनेर्नामधेयमभिधान व्यधित विदधाति स्म । किभूत । विधि शास्त्रोक्त लौकिक च आचार जानाति वेत्तीति विधिज्ञ । पुनरन्यमर्थमभिवत्ते—पुनस्त जयविमलमुनिमभिनवसूरेर्नवीनस्थापिताचार्यस्य हीरविजयसूरे प्रदत्ते स्म दत्तवान् । क इव । वप्तेव । यथा पिता तात कुलक्रमेण स्वान्वयपरिपाट्या समेत स्वमात्मीय स्व द्रविण विनयिनो विनयवत. स्वनन्दनवैनयिककर्तव्यापहृतचेता पिता सूनोर्निजनन्दनस्य प्रददाति ॥ इति विजयसेनसूरेर्जन्मदीक्षादिवर्णनम् ॥

विजयदानविभुर्वटपल्लिकाभिधपुरेऽथ विभूषितवान्दिवम् ।
भुवि भरेण विसार्य पुनर्दिवि प्रथयितुं महिमानमिवात्मनः॥१८६॥

अथानन्तर विजयदाननामा विभुर्गच्छाधिपति सूरि वटपल्लिका ('वडली' इति लोकप्रसिद्धा) इत्यभिधा नाम यस्य तादृशे पुरे दिव स्वर्लोक विभूषितवान् अलकरोति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—आत्मन स्वस्य महिमान माहात्म्य दिवि देवलोके पुनर्भूमण्डलापेक्षया द्वितीयस्थाने प्रथयितु विस्तारयितुमिव । कि कृत्वा । भुवि पृथिव्या भरेणातिशयेनार्थान्महिमान विसार्य विस्तारयित्वा ॥

सूरीन्द्रहीरविजयः प्रतिपद्य पट्ट-
लक्ष्मीं गुरोरनु विशिष्य पुपोष भूषाम् ।
वप्तुर्निजस्य युवराज इवाधिपत्य
क्रान्तारिचक्रमखिलाम्बुधिमेखलायाः ॥ १८७ ॥

सूरीन्द्र सूरीणा सर्वेषा मध्ये परमैश्वर्यादिन्द्र एवविध श्रीहीरविजय एतावता श्रीहीरविजयसूरिपुरदर गुरोर्विजयदानसूरेरनु पश्चात् पट्टलक्ष्मी पट्टश्रिय प्रतिपद्याङ्गीकृत्य विशिष्य विशेषप्रकारेण कृत्वा भूषा शोभा पुपोष पुष्णाति स्म । क इव । युवराज इव । यथा युवराजपदवी प्रतिपन्नो राजकुमारो निजस्य वप्तु' आत्मीयस्य जनकस्यानन्तर क्रान्तारिचक्र पराभूताभिमानिभूमिपतिमण्डल वशीकृतसमस्तप्रतिपन्थिपार्थिवसार्थं वा अखिलाम्बुधिमेखलाया नि शेषकाश्यपीपीठस्याधिपत्यमैश्वर्यं प्राप्याधिक शोभते ॥

मण्डयत्यमरमन्दिरं गुरौ दीप्यते स्म मुनिवासवोऽधिकम् ।
यामिनीप्रियतमे पराम्बुधेर्मध्यभागमिव पद्मिनीपतिः ॥ १८८ ॥

गुरौ विजयदानसूरीश्वरे अमरमन्दिर सुरसदन देवलोक मण्डयत्यलङ्कुर्वति सति । 'मण्डति भूषत्यलङ्करोत्यपि च मण्डयति भूषयत्यपि' इति क्रियाकलापे । मुनिवासवो हीरविजयसूरिपुरहूत अधिकमतिशयेन दीप्यते स्म स्फूर्तिं बिभर्ति स्म । क इव । पद्मिनीपतिरिव । यथा यामिनीप्रियतमे निशानाथे चन्द्रे पराम्बुधे पश्चिमसमुद्रस्य मध्यभागमन्तराल भजति सति पद्मिनीपतिरविकमतिशायितया दीप्यते एतावता दिवसोदयमवाप्य भास्वानधिकतेजस्वी स्यात् ॥ इति विजयदाने सूरीन्द्रे परलोक प्राप्ते श्रीहीरविजयसूरे पट्टधरत्ववर्णनम् ॥

यद्गेहशृङ्गाङ्गणनद्धमारुतप्रेङ्खत्पताकापटपल्लवच्छलात् ।
गोष्ठीमनुष्ठातुमिवामरावतीं श्रिया सखीमाह्वयतीव पाणिना ॥ १८९ ॥

यत्पुर डीसानगरम् । उत्प्रेक्ष्यते—गोष्ठीमनुष्ठातु परस्पर प्रीतिवार्ता विधातु श्रिया समृद्धया शोभया सखी वयसीममरावती पुरदरपुरी प्राणिना हस्तेन आह्वयत्याकारयतीव भूचराणा तूर्ध्वलोकगमन न भवेत्, खेचराणा त्वव उर्ध्वगमनशक्तिरस्त्येव, तस्मादमरावत्याकारण युक्तमेव । कस्मात् । गेहशृङ्गाङ्गणे डीसानगरगृहशिखराजिरे नद्धः अङ्कुटकमध्यनिवेशितदण्डप्रान्तनिबद्ध, तथा मारुतेन वातेन प्रेङ्खन्नितस्ततश्चञ्चलीभवन्पताकापटपल्लवो ध्वजवसनाञ्चलस्तस्य छल कपट तस्मात् । अत्र यावद्ध्वजवाचित्वादेकवचनमेव विवक्षितम् ॥

यदीयराजद्विभवाभिभूतया पौलस्त्यपुर्या किमभाजि लज्जया ।
यदुष्यतेऽद्यापि तया न भङ्गोऽभिज्ञानमीशानशिलोच्चयाश्रयः ॥१९०॥

यदीयो डीसानगरसबन्धी राजन् जगति शोभा प्राप्नुवन् यो विभव समृद्ध्यतिशयस्तेनाभिभूतया जितया पौलस्त्यपुर्या धनदनगर्या । उत्प्रेक्ष्यते—लज्जया त्रपया कृत्वा किमभाजि नष्ट्वा गतम् । यस्मात्कारणादद्यापि अद्यतनदिन यावत्तया अलकापुर्या भङ्गाभिज्ञान पलायनचिह्नमीशानशिलोच्चयाश्रय कैलासशैलशिखरस्थितिनोज्झ्यते न त्यज्यते ॥

यदीयलक्ष्म्या विजितेव लङ्का प्रणश्य मध्येऽम्बुनिधेर्विवेश ।
कदाचन प्रावृषि सूरिराजो डीसाह्वयं तत्पुरमाससाद ॥ १९१ ॥

यदीयया डीसानगरसबन्धिन्या लक्ष्म्या श्रिया विजिता पराभूता सती लङ्का दशमस्तकपुरी । उत्प्रेक्ष्यते—पराभूता त्रपातिरेकाद् खाद्वा प्रणश्य प्रपलाय्य अम्बुनिधेर्मध्ये समुद्रान्तराले विवेश प्रविष्टेव । कदाचन कस्यांचित्प्रावृषि वर्षाकाले सूरिराजो हीरविजयसूरिर्वसुधाविवस्वान् । तत्पूर्वव्यावर्णित 'डीसा' इत्याह्वय नाम यस्य तादृक्पुरमाससाद भजति । इत्यन्ते त्रिभिर्विशेषकम् ॥ इति डीसानगर च ॥

कुलाद्रिवार्धिप्रतिनादमेदुरीभविष्णुनिःस्वानिततूर्यनिःस्वनम् ।
जिनेश्वरस्येव जना वितेनिरे पुरप्रवेशेऽतिमहं मुनीशितुः ॥ १९२ ॥

जना डीसानगरसघलोका जिनेश्वरस्येव तीर्थकर्तुरिव मुनीशितुर्हीरविजयसूरे पुरप्रवेशे डीसानगरमध्यसमागमनावसरे अतिशयेन महमुत्सव वितेनिरे कुर्वन्ति स्म । किंभूत महम् । कुलाद्रिषु मन्दरहिमाचलकैलासादिकाष्टकुलपर्वतकदरेषु, तथा वार्धौ समुद्रमध्ये प्रतिनादै प्रतिशब्दैर्मेदुरीभविष्णु पुष्टीभवनशील तादृशो नि स्वानिताना वादिताना तूर्याणा वादित्राणा नि स्वनो यत्र । अथ वा नि स्वाना राजवाद्यानि सजातानि एषु लोके 'नीसाण' इति प्रसिद्धास्तादृशा वाद्याना निर्घोषो महाशब्दो यत्र ॥

सूरिवासवसमागमस्फुरत्प्रीतिपल्लवितचित्तवृत्तिभिः ।
नागरैरमितपृत्कु(रिक्थ)वर्षिभिः स्पर्धयेव धनदो निधीश्वरः ॥१९३॥

अमित मानातीत प(रि)क्थ द्रविण वर्षन्ति याचकाना यथाकाम ददते इत्येवशीलैर्नागरैर्डीसानगरजनै सार्धम् । उत्प्रेक्ष्यते—स्पर्धया सह(घ)र्षेणेव निधीश्वरो वैश्रवणो धन ददातीति धनदोऽभूदिव बभूवानिव । किंभूतैर्नागरै । सूरिवासवस्य हीरविजयसूरीन्द्रस्य समागमेन समवसरणेन कृत्वा स्फुरन्ती प्रकटीभवन्ती या प्रीति प्रमोदातिशयस्तया पल्लविता मेदुरीभूता चित्तवृत्तिर्मनोव्यापारो येषाम् ॥

नृत्यच्चन्द्रकिचक्रमुन्मदनदद्बप्पीहबालाकुलं
श्रीसूनोरिव यौवराज्यसमयं व्यालोक्य वर्षागमम् ।
क्रीडञ्छान्तरसाह्वमानससरोजन्माकरे हंसव-
च्छ्रीसूरीश्वरहीरहीरविजयस्तस्मिन्सुखं तस्थिवान् ॥ १९४ ॥

श्रिया स्वस्वगणलक्ष्म्या युक्ता ये सूरीणा स्वल्पश्रुताध्ययनेन सामान्याचार्याणा मध्ये ईश्वरा व्यवहारिण साङ्गप्रवचनेष्वधीतिनोऽनूचानास्तेषु हीरो मुकुटमणिर्वज्ररत्न तत्तुल्य श्रीहीरविजयनामा सूरिपुरदर तस्मिन् डीसानगरे चिन्तानाचान्तहृदयत्वेन निर्विघ्नत्वेन वा सुखसहित यथा स्यात्तथा तस्थिवान् चतुर्मासीमासीदति स्म । स्थित इत्यर्थ. । कि कृत्वा । वर्षागम मेघागमनसमय व्यालोक्य समीक्ष्य । किंभूतम् । नृत्यन्ति कान्तकेकारवकलितताण्डव कुर्वाणानि चन्द्रकिणा मयूराणा चक्राणि पटलानि यत्र । चन्द्रक पिच्छमिति विद्यते येषा ते चन्द्रकिण । 'मेचकश्चन्द्रक समौ' इति हैम्याम् । 'सेव्या सप्रति सान्द्रचन्द्रकिकुलैरुत्ताण्डवैर्मण्डिता' इति चम्पूकथायाम् । पुन किंभूता । उत्कृष्टो मदो येषा ते । मदोद्धता इत्यर्थ । नदन्त शब्दायमाना नन्दन्त्यो बप्पीहाना चातकाना बाला स्त्रिय शिशवो वा । प्रायो विपदि स्त्रीणा शिशूना च कातर्य स्यात्, अतो बालाशब्दोपादानम् । ताभिस्तैर्वा आकुल व्याप्तम् । उत्प्रेक्ष्यते—श्रीसूनोः कन्दर्पस्य यौवराज्यसमयमिव । युवा चासौ राजा च युवराजस्तस्य भावो यौवराज्य

तस्य समयः युवराजपदाभिषेचनप्रस्तावमिव । सूरिः किं कुर्वन् । क्रीडन् । केलीं निर्मिमाणः । कुत्र । शान्तरसो नवमोपशम रस इत्याह्वा नाम यस्य तादृशे मानमनाम्नि सरोजन्मना पद्मानामाकरे । 'पद्माकरस्तडाग स्यात्' इति हैमीवचनात् । मानससरोवर इत्यर्थः । किंवत् । हंसवत् । यथा हंसो वर्षागमं विलोक्य मानससरसि क्रीडन् तिष्ठति ॥

यं प्रासूत शिवाह्वसाधुमघवा सौभाग्यदेवी पुनः
पुत्रं कोविदसिंहसीहविमलान्तेवासिनामग्रिमम् ।
तद्भ्राह्मीक्रमसेविदेवविमलव्यावर्णिते हीरयु-
क्सौभाग्याभिधहीरसूरिचरिते षष्ठोऽत्र सर्गोऽभवत् ॥ १९९ ॥

अत्र हीरविजयसूरिचरित्रे हीरसौभाग्यनाम्नि महाकाव्ये षण्णां सङ्ख्यापूरणः षष्ठः सर्गोऽधिकारः अभवत्संजातः ।

इति पण्डितसीहविमलगणिशिष्यपण्डितदेवविमलगणिविरचितायां स्वोपज्ञहीरसौभाग्यकाव्यवृत्तौ हीरहर्षगणेर्दक्षिणदिग्गमनद्विजसमीपपठनमेदपाटमण्डलस्थगुरुपार्श्वागमनपण्डितवाचकपदप्रदानमरुदेशशिवपुरीसंघाग्रहवशाचार्यपदप्रस्थापनाणहिल्लपत्तननन्दिभवनविजयसेनसूरिजन्मदीक्षादिकथनडीसापुरचतुर्मासागमनवर्णनो नाम षष्ठः सर्गः ॥

सप्तमः सर्गः ।

सूरीन्दुरानन्दयति स्म तस्मिन्पुरे समग्रानपि नागरान्सः ।
पचेलिमः प्राक्तनपुण्यपुञ्जः प्रादुर्भवन्मूर्त इवैष तेषाम् ॥ १ ॥

स श्रीहीरविजयसूरिसुधाकरः तस्मिन् डीसानाम्नि पुरे समग्रान् सर्वानपि नागरान्पौरलोकान् आनन्दयति स्म प्रमोदमुत्पादयामास । उत्प्रेक्ष्यते—तेषां डीसापुरपौराणामेष चक्षुःप्रत्यक्षलक्ष्यः मूर्तस्तनुमान् पचेलिमः परिपाकं प्राप्तः प्राक्तनः प्राचीनजन्मोपार्जितः पुण्यपुञ्जः सुकृतसमूह इव ॥

मिलद्बलाकाम्बरमुद्वहन्ती लीलागतोद्वेजितराजहंसा ।
श्यामातिनम्रा च पयोधरोद्यद्धाराभिरामा पिहिताननेन्दुः ॥ २ ॥
सुरायुधभ्रूलतिकात्मयोनिमुज्जीवयन्तीव तडिद्विलासा ।
मुदे तदानीमजनिष्ट यूनां प्रावृण्नवोढा वरवर्णिनीव ॥ ३ ॥

तदा तस्मिन् डीसानगरे हीरविजयसूरेश्चतुर्मासकस्थितिसमये यूना तरुणजनानां मदनमदमेदुरीभूताना नवोढा यौवनवती नवपरिणीता वरवर्णिनी सर्वकलाकुशलप्रधानस्त्रीव प्रावृट् वर्षा मुदे प्रमोदायाजनिष्ट सजाता। वृद्धाना तु शीतवातकर्दमादिना दुःखदायिन्यत एव यूनामिति पदोपादानम्। किलक्षणा प्रावृट् वरवर्णिनी च। मिलन्त्य श्लिष्यन्त्यः भर्त्रा समागम कुर्वन्त्य बलाका बलाकाङ्गना यत्र। 'गर्भाधानक्षणपरिचयान्नूनमाबद्धमाला सेविष्यन्ते नयनसुभग खे भवन्त बलाका' इति मेघदूतकाव्ये। प्रायो वर्षाकाले बकास्तु वृक्षादिषूपविश्य तिष्ठन्ति। बकाङ्गनास्तानाहारै पोषयन्त्यत एवाम्बरे भ्राम्यन्ति। तादृशमम्बरमाकाशम्। पक्षे मिलन्त्य श्रेणीभवन्त्य बलाका बलाहकमहिलास्तद्वदुज्ज्वल नवपाणिग्रहणावसरत्वाद्धवलमम्बरं वसनमुद्वहन्ती धारयन्ती। यत। श्वेत परिणयवास' स्यात्। पुन किंभूता। लीलया स्वभावेन, न तु मन्त्राकर्षणादिना, आगतेन अनादिजगन्निसर्गेण वर्षितुमागमनेन उद्वेजिता विजयकरणप्रस्थानेषु विघ्न प्रापिता राजहसा विजयिराजानो यया। 'विश्रान्तजिष्णुक्ष्मापाल्युवि' इति चम्पूकथायाम्। विजयिनो हि राजान प्रावृट्समये कुत्राप्यवस्थिति कुर्वते, शरदि च विजयाय प्रतिष्ठते। अथ वा लीलया वर्षणविलासेन यदागमन तेनोद्वेजिता जम्बालजालाविलजलावलोकनेनोद्वेग गमिता अत एव मानस प्रति प्रस्थातुमुत्सुकीकृता राजहसा यया। 'प्रोषितकलहसवयसि' इति चम्पूकथायाम्। 'प्रोषिता मानस प्रति प्रस्थापिता कलहसविहगमा येन' इति तद्वृत्तौ। पक्षे मन्थरगमनविलासेनावहेलिता राजमराला यया स्त्रिया। पुन किंभूता। श्यामा सजलदपटलकालिमाकलिता। पक्षे षोडशवार्षिकी। पुन' किंभूता। अतिनम्रा अतिशयेन गुर्वादिषु नमनशीला लघुवृद्धाना विनयपरा। यदुक्तम्—'नमणी षमणी बहुगुणी विहुपखिवसविशुद्ध। पुण्यविना नवि पामिइ करिवणुहा घरि भज॥' इति वचनात्। पक्षे अतिशयेन नम्रा उन्नमय्यागता मेदिनीमण्डलालिंगिवर्द्दलिका। पुन' किलक्षणा। पयोधरेभ्यो मेघेभ्य उद्यन्तीभि प्रकटीभवन्तीभिर्धाराभिर्जलवृष्टिभिरभिरामा। पक्षे पयोधरयो पीनोच्चकुचयोरुद्यता उपरिस्फुरता हारेण मुक्ताकलापेन हारिणी मनोज्ञा। पुन किलक्षणा। पिहित आवृतोऽर्थात् घनाभ्रभरेणादृश्यीकृत आननस्य मुखस्य तुल्य इन्दुश्चन्द्रो यस्याम्। पक्षे नवपरिणयनलज्जावशाद्वसनेनाच्छादितो वदनचन्द्रो यया। पुन किलक्षणा। सुरायुधमिन्द्रधनुरेव स्त्रीपक्षे शक्रचापचक्रवद्वक्रा कुटिला भ्रूवल्ली यस्या। पुन किलक्षणा। आत्मयोनि स्मरमुज्जीवयन्तीव ग्रीष्मसमये तापातिरेकान्मृतप्रायीभूतमदन पुनर्जीवित कुर्वतीव। पक्षे विभ्रमविलासै. काममुद्दीपयन्तीव। भर्तुरिति शेष। वर्षाणा तरुणयोषितामवलोकनात्प्रायो यूना स्मर प्रादुर्भवेदिति। पुन किंभूता। तडिता विद्युता विलासा स्फुरणानि झकारा वा यस्याम्। पक्षे तडिद्वद्विलासाश्चञ्चलकेलयो यस्याः शृङ्गारचेष्टितानि वा यस्याः॥ युग्मम्॥ इति वर्षागम॥

अथ व्यधत्त प्रणिधानमिच्छन्कंचित्स संस्थापयितुं स्वपट्टे ।
पुरेऽपि जीवातुरिवाखिलेऽपि प्रावर्तत प्राणभृताममारिः ॥ ४ ॥

अथ तत्र डीसानगरे चतुर्मासीमासीने सति वर्षावहलीभवनानन्तरं स हीरविजयसूरि प्रणिधान सूरिमन्त्रस्मरण व्यधत्त विदधाति स्म । किं कुर्वन् । इच्छन्काङ्क्षन् । कि कर्तुम् । कमपि योग्य शिष्य स्वपट्टे निजपदे सस्थापयितुम् । अपि पुनस्तस्मिन्निखिलेऽपि समग्रेऽपि पुरे डीसानगरे प्राणभृता जन्तूनाममारिर्द्विपदचतुष्पदपक्षिमत्स्यादिप्राणिवधनिषेधो जीवदया प्रावर्तत प्रवृत्ता । तत्पुरस्वामिना प्रवर्तितेत्यर्थ । क इव । जीवातुरिव अर्थात् स्थलचरखेचरजलचराणा जीवनौषधमिव ॥

द्वारं स्वसिद्धेरिव सूरिराजो ध्यानं दधानो वसुभूतिसूनोः ।
अहान्यहर्बान्धवबन्धुरौजास्तन्निष्ठयेवागमयद्बहूनि ॥ ५ ॥

सूरिराज श्रीहीरविजयसूरिभूमीपुरुहूत तस्य ध्यानस्य निष्ठा चतुर्थषष्ठाष्टमाचामाम्लादिविविधतपोनेकमुद्रासनादिविधानपूर्वकसूरिगणनविधिक्रिया तयैव निश्चयेन बहूनि घनान्यहानि दिनानि अगमयद्दतिक्रामति स्म । सूरिमन्त्राराधनविधेस्त्रिमासावधित्वात् कृतोस्तु द्विमासावधित्वाचेति । किभूत । अहर्बान्धवो भास्वान् । 'चक्राब्जाहर्बान्धव सप्तसप्ति' इति हैम्याम् । तस्येव बन्धुरमतिशायि ओज प्रतापो यस्य । कि कुर्वाण । वसुभूतिनाम्नो द्विजस्य सूनोर्नन्दनस्य श्रीगौतमस्वामिनो ध्यान स्मरणमनुचिन्तनमर्थात्स्वहृदये दधानो बिभ्राण । उत्प्रेक्ष्यते—स्वस्यात्मन सिद्धे श्रीजिनशासनाधिष्ठायकदेवतागमनलक्षणफलनिष्पत्तेर्द्वार प्रवेशनमार्ग इव ॥ इति हीरविजयसूरे सूरिमन्त्रस्य ध्यानविधानारम्भ ॥

संपिप्रती कामितमुत्सुकानां दिग्जेत्रयात्रासु धराधवानाम् ।
अथोपतस्थे शरदस्य सूरेर्विधित्सयेव प्रणिधानसिद्धेः ॥ ६ ॥

अथ ध्यानविधानावसरे शरद्धनविरामसमय उपतस्थे समाजगाम । 'अथैन समुपस्थिता । पार्थिवश्रीर्द्वितीयेव शरत्पङ्कजलक्षणा ॥' इति रघुवशे । 'उपस्थिता आगता' इति तद्वृत्ति । कि कुर्वती । दिशा पूर्वादीना हरिता जयनशीलासु यात्रासु प्रस्थानेषु सम्यगुत्सुकानामुत्कण्ठितानाम् । दिग्विजय कर्तुकामानामित्यर्थ । धराधवाना पृथिवीपतीना नृपाणा कामित समीहित सपिप्रती सपूरयन्ती पूर्ण प्रणयन्ती । 'पॄ पालनपूरणयो' इत्यय धातु । उत्प्रेक्ष्यते—अस्य हीरविजयनाम्न सूरेर्भट्टारकस्य प्रणिधानसिद्धेर्विधित्सया कर्तुमिच्छयेवागता ॥

मलीमसीभूतमशेषमभ्रमातङ्गसङ्गेन पदं मुरारेः ।
द्विजाधिप. क्षालयतीव यस्यां निस्तन्द्रचन्द्रातपनीरपूरैः ॥ ७ ॥

यस्या शरदि द्विजाधिपो ब्राह्मणश्रेष्ठ शशभृच्च । उत्प्रेक्ष्येते—निस्तन्द्रो मेघाभ्रहिमधूमप्रमुखनिर्मुक्तत्वेन निर्मलो यश्चन्द्रातपश्चन्द्रिका तत्तुल्यैर्विशदैर्नीरपूरै । गङ्गोदकसमुदायैरित्यर्थ । पक्षे । ज्योत्स्नैव जलप्लवै कृत्वा मुरारेर्नारायणस्य पद स्थान चरण च नभ क्षालयति धावयतीव । किंभूत पदम् । मलीमसीभूत अपावन जातम् । केन । अभ्रस्याकाशस्य मातङ्गश्चाण्डालस्तस्य । अथवा गगनमातङ्गेन सम सगमेन । अथवा अभ्रे आकाशे पर्वताद्युच्चस्थाने स्वपाचेन सम संगमेन कृत्वा अस्पृश्यभावमभ्युपगतम् । मातङ्गस्पृष्ट हि वस्तु जलेन शुध्यतीति जनप्रतीति । पक्षे । अभ्रमातङ्गैर्मेघै । 'नभस कलभैरुपासितम्' इति नैषधे । 'नभस कलभैर्मेघै' इति तद्वृत्ति । मलीमसीभूत श्यामल सजात घनान्धकारमयीभवनात् । 'दिवापि श्रूयमाणरजनिशङ्काकुलचक्रवाकचक्रकुशि' इति चम्पूकथायाम् । मलिनीभूत हि जलै क्षालयित्वा निर्मलीक्रियते इत्यपि लोकरूढि । तत्त्वतस्तु ऐरावणगजकलित जातम् । 'प्रावृषेण्य पयोवाह विद्युदैरावताविव' इति रघुवशे । पुन किंभूतम् । अशेष सपूर्णमप्याकाशं वस्तुतस्तु चन्द्रचन्द्रिकया नभो धवलीक्रियते । 'आप्लावितमिव मुक्तमर्यादेन दुग्धवारिधिना विलिप्तदिग्भित्तिकमिव सान्द्रसुधापङ्कपिण्डैः प्रविष्टमिव स्फटिकमणिमहामन्दरोदरदरीषु भुवनमासीत्' इति चम्पूकथायाम् । चन्द्रोदये सर्व श्वेतीक्रियते ॥

गाधा व्यधाद्याम्बरचुम्बिरङ्गत्तरङ्गपूरानपि सिन्धुदारान् ।
जगत्प्रसारोत्सुकयद्यश.क्ष्माधरस्य कि सुप्रतराः प्रणेतुम् ॥ ८ ॥

या शरत् अम्बरमाकाश चुम्बन्ति आलिङ्गन्ति इत्येवशीला, तथा रङ्गन्त उपर्युपरि प्रसर्पन्तस्तरङ्गाः कल्लोला येषु तादृशा पूरा पय प्लवा येषा तादृशानपि सिन्धुदारान् समुद्रपत्नीर्नदीर्गाधा पादोत्तरणयोग्या । 'सरित कुर्वती गाधा' इति रघुवशे । व्यधाचकार । उत्प्रेक्ष्यते—जगत्सु त्रिषु भुवनेषु प्रसार प्रसरण पर्यटन् तत्रोत्सुकस्योत्कण्ठितस्य यस्य हीरविजयसूरेर्यश श्लोक स एव क्ष्माधरो राजा तस्य सुप्रतरा सुखेन स्वय पादोत्तरणसातेन तीर्यन्ते उत्तीर्यन्ते प्रोल्लङ्घ्यन्ते तादृग्विधा प्रणेतु कर्तु सुखेन तरीतु शक्या विधातुमिव वा ॥

आस्वादितस्वादुमृणालकाण्डाः कूजन्ति लीलालसराजहंसा. ।
आगन्तुकार्हन्मतदेवताया· स्मरध्वजा· पूर्वमिव ध्वनन्त. ॥ ९ ॥

लीलया विविधजलक्रीडया अलसा मन्थरा राजहसा अत्यरुणचञ्चुचरणा मराला कूजन्ति शब्दायन्ते । 'राजहसास्तमी चञ्चुचरणैरतिलोहितै' इति हैम्याम् । किंभूता । आस्वादिता कवलीकृता स्वादवो मधुरा रसनावदनहृदयाह्लादकरा मृणालाना कमलनालाना काण्डा· स्तम्बा पटलानि यैः । उत्प्रेक्ष्यते—आगन्तुकाया आगमनशीलाया हीरविजयसूरे पुर प्रकटीभवितुकामाया अर्हन्मतदेवताया शासनदेव्या. पूर्व प्रथम-

मेव ध्वनन्त शब्दायमाना वाद्यमाना वा स्वरध्वजा वाद्यानीव । 'वाद्य वादित्रमातोद्य तूर्य तूर स्वरध्वज' इति हैम्या वादित्रनामानि ॥

निर्मृष्टनिःशेषनिषद्वरायाः किं वर्ण्यतेऽस्याः शरदिन्दिरायाः ।
जडाशयानप्यसृजत्प्रसन्नाशयान्कविश्रीकलितांश्च यत्सा(द्या)॥१०॥

अस्या हीरविजयसूरिध्यानसमयसमेताया शरदिन्दिराया जलवरविरामलक्ष्म्या किम् अर्थाद्वीप्सा कि कि माहात्म्य वर्ण्यते प्रशस्यते । किंभूताया । निर्मृष्टो नि शेषेण मृष्टो निवारितोऽपहृतो वा निर्गत शेषो लवलेशमात्रो निषद्वर कर्दमो यस्या' । अथवा निर्मृष्टो निर्धूत शोष नीतो नि शेष समस्तोऽपि कर्दमो यया । यद्यस्मात्कारणात् या शरल्लक्ष्मीर्जडाशयान् जडस्वभावान् जडहृदयान्वा । मूर्खानित्यर्थ । प्रसन्नाशयान् निर्मलीभूतमध्यान् प्रसन्नतायुक्तस्वभावान् झगित्यर्थावबोधगोचरत्व प्रसादगुणस्तद्युक्तचित्तान् त्वरितमेव शास्त्रार्थमवबुध्यन्ते तादृशान् । पण्डितानित्यर्थ । असृजत्कृतवती । च पुन कवित्वेन पाण्डित्येन काव्यकर्तृत्वेन वा । 'विद्वान् सुधी कविविचक्षणलब्धवर्णा' इति हैम्या पण्डितनामानि । तथा 'वयमपि कवय कवय [कवय] कवयश्च कालिदासाद्या' इति कविशब्देन काव्यकर्तापि । या श्री शोभा लक्ष्मीर्वा तया कलितान्युक्तान् करोति स्म । तत्त्वतस्तु डलयोरैक्यात् जलाशयास्तडाकादिनीरस्थानानि स्वच्छमध्यान् तथा कस्य पानीयस्य वय पक्षिणो हसादयस्तै सहिताश्चक्रे । वर्षासु हसा हि मानससरसि यान्ति । शरदि पुन. कमलकलितेषु निर्मलसलिलेषु सर सु समायान्ति इति कविसमय ॥

स्मितेषु पद्मेषु मुखेष्विवास्या रङ्गत्सु नेत्रेष्विव खञ्जनेषु ।
बन्दिष्विव स्मेरसरोजपौष्पनिष्पातिगुञ्जन्मधुकृद्व्रजेषु ॥ ११ ॥
पटीष्विवोद्दामकलामकौघावदातकेदारवसुंधरासु ।
भूषास्विवास्या विविधासु लीनशिलीमुखस्मेरसुमावलीषु ॥ १२ ॥
गणाधिराजे प्रणिधानदुग्धपाथोनिधौ मीन इवातिलीने ।
तदा कदाचिद्गगनाध्वनीनोऽपराचलाभ्यर्णभुव बभाज ॥ १३ ॥

तदा तस्मिन् शरत्समये कदाचित्कस्मिन्नपि दिनावसानव्यतिकरे गगनाध्वनीन. । 'गगनाद्ध्वजाध्वगौ' इति हैम्याम् । सूर्यनामसु । तथा 'अध्वनीनोऽध्वगोऽध्वन्य पान्थ पथिकदेशिकौ' इति हैम्याम् । अपराचलस्य अस्ताद्रेरभ्यर्णभुव समीपभूमीप्रदेश बभाज श्रयति स्म । कस्मिन् सति । गणाधिराजे हीरविजयसूरीन्द्रे प्रणिधान ध्यानम् । 'सोऽपश्यत्प्रणिधानेन सतते. स्तम्भकारणम्' इति रघुवशे । तदेव दुग्धपाथोनिधि क्षीरसमुद्र तस्मिन्मीनो मत्स्य इव अतिशयेन लीने मग्नीभूते । अथ समयवर्णनम् । केषु सत्सु । स्मितेषु विकसितेषु पद्मेषु कमलेषु सत्सु । उत्प्रेक्ष्यते—अस्या शरल्लक्ष्म्या'

मुखेषु क्रीडाकृतानेकवदनेष्विव। पुन केषु सत्सु। रङ्गत्सु लीलया अशनाद्यर्थं वा इतस्ततो भ्राम्यत्सु खञ्जनेषु खञ्जरीटेषु 'गंगेटिया'ख्यपक्षिविशेषेषु सत्सु। वर्षाकाले हि खञ्जनाना शिर सु शिखा समायाति तदनुभावाददृश्यीभाव भजन्ते । ततः शरदि पुन शिखा-पाताच्चक्षुर्लक्षतामाकलयन्ति तेनेतस्ततो भ्रमण कुर्वते। तदुपर्युत्प्रेक्षा। उत्प्रेक्ष्यते—शरल्लक्ष्म्या नेत्रेषु स्त्रीस्वभावाच्चञ्चललोचनेष्विव। 'भवत्कृते खञ्जनमञ्जुलाक्षि' इति बिल्हणपञ्चाशिकायाम्। पुन केषु सत्सु। स्मेराणा विनिद्राणा सरोजानामरविन्दाना पौष्पेषु परागेषु निष्पातिनो निपतनशीला आगत्य मकरन्दपानकृते निलीय स्थिति कुर्वाणा तथा स्वच्छन्दमाकण्ठमकरन्दास्वादनोन्मदिष्णुभवदमन्दानन्द शब्दायमाना गुञ्जन्त गुञ्जारव विदधाना मधुकृता भ्रमराणा व्रजा समूहास्तेषु सत्सु। उत्प्रेक्ष्यते—अस्या शरल्लक्ष्म्या बन्दिषु मङ्गलपाठकेष्विव। पुन कासु सतीषु। उद्दामा परिपाकप्राप्तत्वेन मनोरमा ये कलामका कलमशालय । 'कलमस्तु कलामक' इति हैम्याम्। तेषामोघा. समूहास्तैरवदाता उज्ज्वला.। केदाराणा वसुधरा भूमयस्तासु सतीषु। उत्प्रेक्ष्यते—शरदिन्दिराया पटीषु उत्तरीयनिवसनेष्विव। पुन' कासु सतीषु। विविधासु श्वेतरक्त-नीलपीतकृष्णाद्यनेकविधासु। तथा लीना मधुपानकृते मध्ये प्रविश्य स्थिताः शिलीमुखा भृङ्गा यासु तादृश्यासु(शीषु) स्मेरासु हसितासु सुमाना पुष्पाणामावलीषु श्रेणीसु सतीषु। उत्प्रेक्ष्यते—अस्या शरदिन्दिराया विविधप्रकारासु भूषासु आभरणेष्विव। 'विनापि भूषामवधि श्रियामसौ' इति नैषधे। 'भूषा भूषणानि' इति तद्वृत्ति'। त्रिभिर्विशेषकम्। इति शरत्समय ॥

विधेर्नियोगेन निजास्तपश्यान्पुत्रानिवोत्सङ्गजुषः स्वरश्मीन्।
दृष्ट्वा यियासूंस्तदुदीतकोपादिवारुणीभूतमथारुणेन ॥ १४ ॥

अथास्ताचलसमीपगमनानन्तरम् अरुणेन भास्करेण अरुणीभूत रक्तेनाभूयत । उत्प्रेक्ष्यते—तदुदीतकोपादिव तेषु स्वरश्मिषु उदीत प्रादुर्भूतो य कोप क्रोधस्तस्मादिव। कि कृत्वा। दृष्ट्वा अवलोक्य। कान्। स्वरश्मीन् आत्मीयकिरणान्। किंभूतान्। उत्सङ्ग क्रोड जुषन्ते भजन्ते। उत्प्रेक्ष्यते—पुत्रान्नन्दनानिव। पुन किंभूतान्। विधेर्दैवस्य नियोगेन परवशतया निजस्य सूर्यात्मन अस्त क्षय पश्यन्ति विलोकयन्तीति। अत एव कि कर्तुमिच्छून्। यियासून् आत्मन पार्श्वादन्यत्र कुत्रचिद्गन्तुमिच्छून् ॥

जहेऽम्बरं सायमशीतभासा नीत्वास्तधात्रीधरगह्वरान्तः।
प्रदोषनाम्ना परिमोषिणेवासहायिभावेन बलाद्गृहीतम् ॥ १५ ॥

न विद्यन्ते शीता शिशिरा शीतला भास कान्तयो यस्योष्णरश्मित्वात् अशीतभास्तेनाशीतभासा भानुना साय सध्यासमये अम्बरमाकाश वसनमपि जहे त्यक्तम्। उत्प्रेक्ष्यते—प्रदोष इति नाम यस्य तेन प्रदोषनाम्ना परिमोषिणा तस्करेण। यामिनीमुखचौरेणेत्यर्थ'। अस्तधात्रीधरः पश्चिमाचल तस्य गह्वरान्त गुहामध्ये घनद्रुमगहन-

मध्ये च नीत्वा प्रापयित्वा असहायिभावेन सहाय सखा अस्यास्तीति सहायी न साहायी असहायी तस्य भावस्तेन सहायराहित्येन। एकाकित्वेनेत्यर्थ । बलान् हठात् गृहीतमादत्तमिव । कस्मिश्चिद्बलवति तस्करादिके वसनादि गृहीतुमुद्यते एकाकिना निर्बलेन पुसा त्यज्यत एव ॥

कलङ्कवानिन्दुरथाभ्युदेताकलङ्किनो विश्वविबोधिनो मे ।
न सांप्रत सांप्रतमत्र वस्तुमितीव याति क्वचिदंशुमाली ॥ १६ ॥

अंशुमाली सूर्य क्वचित् कुत्रचन स्थाने याति गच्छति। उत्प्रेक्ष्यते—इति कारणादिव । इति किम् । यत् । अथ दिवसावसानानन्तर कलङ्कवान् दोषाकरत्वेन कलङ्ककलित । अथवा कामितया गुरुदारकामुकत्वात्सकलङ्क इन्दुश्चन्द्रोऽभ्युदेता उदयिष्यते तत्कारणादकलङ्किनो निष्कलङ्कस्य तथा विश्वविबोधिन जगत्प्रतिबोधप्रविधानशीलस्य मे ममात्र भुवने साम्प्रतमधुना वस्तु स्थातु न साम्प्रत न युक्त नोचितीमञ्चति ॥

स्वरागिणीमञ्जनकुम्भिकुम्भप्रगल्भपीनस्तनदिङ्मृगाक्षीम् ।
निर्वर्ण्य रागीव दिनावसाने किं पद्मिनीप्राणपतिः प्रयाति ॥१७॥

पद्मिनी । यस्या शरीरसौरभभरमाघ्राय मधुरा मालतीप्रमुखकुसुमजातीर्विहाय यद्वसनोपरि परिभ्राम्यन्ति सा पद्मिनीत्युच्यते । तस्या प्राणपति. प्राणेभ्योऽतिवल्लभः पतिव्रतात्वेन भास्वान् दिनावसाने सध्यासमये प्रयाति गच्छति । उत्प्रेक्ष्यते—अञ्जननामा पश्चिमदिग्गज । यत —'ऐरावत पुण्डरीको वामन कुमुदोऽञ्जन । पुष्पदन्त सार्वभौम सुप्रतीकश्च दिग्गजा. ॥' एते पूर्वाद्यष्टाना दिशामष्टौ दिग्दन्तिन सन्ति । तेषु प्रतीच्या दिग्दन्ती अञ्जननामा कुम्भी गजस्तस्य कुम्भौ शिरस पिण्डौ तावेव प्रगल्भौ कामिजनमनोहारिणौ तथा पीनावतिपुष्टौ स्तनौ पयोधरौ यस्यास्तादृशी दिक् प्रतीची सैव मृगाक्षी हरिणनयना ता स्वस्मिन्विषये रागिणीमनुरागिणी प्रेमातिरेकभाजिनीमरुणा च निर्वर्ण्य दृष्ट्वेव याति । क इव । रागीव । यथा कश्चिद्रागी पुमान् पद्मिनीपतिरपि स्वाङ्गनामवगणयन् । 'स्वाधीनेऽपि कलत्रे नीच परदारलम्पटो भवति । सपूर्णेऽपि तटाके काक कुम्भोदक पिबति ॥', तथा 'चातुर्येणातिवाच सुगणमणिखनी भाग्यसौभाग्यलक्ष्मी स्वाधीना भक्तिभाज विमलकुलभवा शीलमाशीलयन्तीम् । प्रेमाढ्या पद्मिनी स्वा परयुवतिरतो हा विहायेन्दुवक्त्रामन्या वामा कुरूपामनुसरति जनो मन्मथ तद्धिगस्तु ॥', 'सहदेशे विन्नाण अणरसमब्भ सिगाइय गीयम् । नियमहिलाणयरूव तन्निविलोए न अग्घन्ति ॥' इति वचनात् । रागातिरेकवान् सन् स्वस्मिन्नत्यनुरक्ता कामिनी प्रेक्ष्य साय तत्सनिधौ याति ॥

उत्तुङ्गतरङ्गशिखावलम्बि किंजल्कलीलायितरश्मिराशि ।
पयोधिपूरेऽम्बुजबन्धुबिम्बं स्मेरारुणाम्भोरुहवद्विभाति ॥ १८ ॥

पयोधिपूरे पश्चिमसमुद्रसलिलप्लवे अम्बुजबन्धो पद्मसुहृदो दिवाकरस्य बिम्ब मण्डल स्मेरारुणाम्भोरुहवद्विकसितरक्तकमलमिव विभाति। नीरधिनीरोपरि विकच-कोकनदसदृश दृश्यते इत्यर्थ । किंभूतम्। उत्तुङ्गो गगनाङ्गणालिङ्गी यस्तारङ्गस्तरङ्गाणा समूहस्तारङ्ग । अत्र समूहार्थेऽण् । कल्लोलकलाप । 'वार वार तारतरस्वरनिर्जि-तगङ्गातारङ्गाम्' इति पद्मसुन्दरनिर्मितभारतीस्तवने। तस्य शिखामग्रभागमवलम्बते आश्रयतीति एव शीलम्। पुन किंभूतम्। किंजल्काना कमलकेसराणा लीला विला-सस्तद्वदाचरितो रश्मिराशि करनिकरो यस्य ॥

पूरे समुद्रस्य बभस्ति बिम्बं राजीविनीजीवितनायकस्य।

पयोधिपल्यङ्कतले शयालोरुल्लासि चक्रं किमु चक्रपाणेः ॥ १९ ॥

समुद्रस्य पश्चिमवीचिमालिनः पूरे पय.प्लवे राजीविनीना पद्मिनीना जीवितनाय-कस्य प्राणवल्लभस्य बिम्ब मण्डल बभस्ति भासते। 'वररजनीकर कान्ते चित्राभरणे निशानभ सदृशे। तव नृप मज्जनभवने सविता नाभाति परमश्री ॥' इति चम्पूकथा-याम्। 'तत्र द्वितीयराजार्थे निशानैस्तेजस्विभिर्बभस्ति' इति तट्टिप्पनके। उत्प्रेक्ष्यते—पयोधि समुद्र एव पल्यङ्क शय्या तस्य तले शयालो शयनशीलस्य। 'दाशार्ह पु-रुषोत्तमोऽब्धिशयनोपेन्द्रावजेन्द्रानुजौ' इति हैम्याम्। चक्रपाणेर्विष्णोरुल्लासि प्रोल्ल-सनशील चक्र किमु। विस्फुरत्सुदर्शन नाम रथाङ्गमिव ॥

खण्डेन चण्डद्युतिमण्डलेन न्यमज्जि पूरे मकराकरस्य।

सूरेर्महःसाम्यकृतेऽब्धिझम्पासृजा शनैर्निष्पततेव भीतैः ॥ २० ॥

चण्डद्युतेर्भास्करस्य मण्डलेन खण्डेन शकलेन चतुर्थभागेन कृत्वा मकराकरस्य समुद्रस्य पूरे न्यमज्जि ब्रूडितम्। मण्डलचतुर्थांशो जलधिमध्ये निमग्न इत्यर्थ । उत्प्रे-क्ष्यते—सूरेर्हीरविजयसूरीन्द्रस्य महसा भूयसा प्रतापाना साम्यकृते तुल्यत्वप्राप्त्यर्थ-मब्धौ समुद्रे झम्पा पय सपातपाटव सृजति करोति इत्यब्धिझम्पासृट् तेनार्केण भीते स्वान्ते भयवशात् शनैर्लघु निष्पततेव ॥

अम्भोधिमध्येऽर्धितबिम्बमम्भोजिनीवरस्य स्फुरति स्म सायम्।

अतादृशी प्रेक्ष्य दशा प्रियस्य किमब्धिमज्जद्दिनलक्ष्मिभालम् ॥२१॥

साय सध्यासमये अम्भोधे समुद्रस्य मध्ये अम्भोजिनीवरस्य पद्मिनीपतेर्भानोर-र्धित भावप्रधाननिर्देशादर्धत्व जातमस्मिन्नित्यर्धित बिम्ब मण्डलम्। अर्धमब्धिमध्ये मग्नम्, अर्ध च बहिर्दृश्यमान चेत्यर्थ । स्फुरति दीप्यते स्म। उत्प्रेक्ष्यते—प्रियस्य स्व-भर्तुर्भानोरतादृशी विश्वशोच्यामस्तलक्षणा दशामवस्था प्रेक्ष्य दृग्गोचरीकृत्य। अर्था-

---

१. भावल्युडन्तनिशानशब्दादर्श आद्यजिति भाव.

त्तदु खातिरेकादब्धौ मज्जन्त्या ब्रुडन्त्या' पतन्त्या वा दिनलक्ष्म्या वासरश्रिया भालं ललाटमिव ॥

भानोर्बभौ मण्डलखण्डमब्धौ गन्तु' पुरारेर्मिलितुं मुरारिम् ।
मृगाङ्कलेखेव सरोषचण्डीसालक्तपादाहतिशोणितश्रीः ॥ २२ ॥

अब्धौ समुद्रे भानो सूर्यस्य मण्डलस्य बिम्बस्य खण्ड शकलम् । बिम्बचतुर्थांशमात्रमित्यर्थ । बभौ शोभते स्म । उत्प्रेक्ष्यते—मुरारि नारायण मिलितु गन्तुर्गच्छतीति गन्ता तस्य पुरारे शभोर्मृगाङ्कलेखेव शिर शेखरपीयूषमयूखकलेव गिर शशिकलेव । किंभूता । सरोषा कुतश्चित्कारणात्कोपकलिता या चण्डी अत्यन्तकोपना कामिनी पार्वती च । 'चण्डस्त्वत्यन्तकोपन' इति हैमीवचनात् । स्त्री चेच्चण्डी । 'दुर्गा चण्डी सिंहयाना मृडानी' इत्यपि हैम्या पार्वतीनामानि । तस्या सालक्तकेन सह यावकरसेन वर्तते यस्मादश. पादश्चरणस्तस्याहत्या शिरसि प्रहारेण शोणत्व सजातमस्यामिति शोणिता रक्तीभूता श्रीर्वपुर्लक्ष्मीर्यस्या । कथचित्सुरतकलहे कुपिता पार्वतीमनुनेतु पादपतितस्य शभो शिरसि कोपात्पादप्रहार प्रदत्त, तदवसरे चरणार्द्रालक्तकरसे लग्ने रक्ता जातेत्यर्थ ॥

द्वीपे परस्मिन्नितरोऽस्ति कश्चिदस्य व्रतीन्द्रस्य वशी सदृक्षः ।
दिदृक्षयान्तः कुतुकादितीव पतिस्त्विषा याति परत्र खण्डे ॥ २३ ॥

त्विषा पतिर्भानुमान्परत्र अन्यस्मिन् खण्डे द्वीपे प्रदेशे वा याति । उत्प्रेक्ष्यते—अन्तश्चेतोमध्ये कुतुकात्कौतूहलादित्यमुना प्रकारेण दिदृक्षया द्रष्टुमिच्छयेव । इति किम् । यदन्यस्मिन्नपरस्मिन्द्वीपेऽस्य हीरविजयनाम्नो व्रतीन्द्रस्य सूरे सदृक्षस्तुल्य इतोऽन्य कश्चिद्वशी जितेन्द्रिय आस्ते न वेति ॥

अनक्षिलक्ष्यीभवति स्म भास्वान्निजाङ्गनायामनुरागिभावात् ।
क्वचिन्निगूढं वरुणेन रोषादिवैष पाशेन नियन्त्र्य मुक्तः ॥ २४ ॥

भास्वान्मार्तण्ड अक्ष्णोर्नयनयोर्लक्ष्यो दृश्य अक्षिलक्ष्य दृग्गोचरो नाक्षिलक्ष्योऽनक्षिलक्ष्य स भवति स्मेति अनक्षिलक्ष्यीभवति स्म । अदृश्यो जात । अस्त गत इत्यर्थ । उत्प्रेक्ष्यते—निजाङ्गनाया पश्चिमदिङ्मृगलोचनायाम् । 'वरुणगृहिणीमाशामासादयन्तममु रुची' इति नैषधे । अनुराग प्रेमातिरेकोऽस्त्यस्मिन्वा दृग्भावश्चित्ताभिप्रायो यस्य अनुरक्तत्वेन वा रोषात्कोपोदयात्क्वचित्कुत्रापि प्रदेशे वरुणेन प्रतीचीपतिना पाशेन बन्धनग्रन्थिना नियन्त्र्य बद्ध्वा निगूढ गुप्तस्थाने मुक्त स्थापितो रक्षित इव ॥ इति सूर्यास्तवर्णनम् ॥

आवासविस्मेरमहीरुहाणा सायं शिखाः शिश्रियिरे शकुन्ता ।
विश्वोपकर्ता क्व गतः सगोत्र. खगस्तदीक्षार्थमिवास्थुरुच्चैः ॥२५॥

शकुन्ता पक्षिण साय सध्यासमयमनुलक्ष्यीकृत्य आवासनमावासस्तदर्थम्। निशाया निवस्तुमित्यर्थ। आवासार्हा वा विकसिता ये महीरुहा पादपास्तेषाम्। 'आवासवृक्षोन्मुखबर्हिणानि' इति रघुवशे। तथा 'फलबर्हाभ्यामिनच्'। 'फलिन, बर्हिण' इति प्रक्रियाकौमुद्याम्। शिखा शाखा शिश्रियिरे भजन्ते स्म। उत्प्रेक्ष्यते—विश्वोपकर्ता जगज्जनाना प्रबोधालोककारकत्वेनोपकारकारक तथा सगोत्रो नोऽस्माकमाकाशचरत्वेन सदृश गोत्र नाम यस्य स सगोत्र। 'गोत्रसज्ञानामधेयाख्याह्वा' इति हैम्याम्। खगो भानुमाली। 'सूर्योऽर्क किरणो भगो ग्रहपुप पूषा पतङ्ग खग' इति सूर्याभिधानानि हैम्याम्। क्व कुत्रस्थाने गत यातवान्। तस्य खगस्य ईक्षार्थमालोकनार्थमिवोच्चै उपरितनशिखासु अस्थु स्थिता॥

मरन्दनिस्पन्दितमालतालीः सायं स्म शीलन्ति कलापिमाला।
प्रावृट्पयोदस्य धियेव मैत्र्यादुपेयुषोऽभ्रान्मिलितुं क्षमायाम्॥२६॥

कलापिमाला मयूरमण्डली साय सध्यासमये मरन्दाना विकसितकुसुममकरन्दाना नितरामतिशायितया स्पन्द क्षरणमस्त्यासु तादृश्यस्तमालास्तापिच्छास्तालीवृक्षविशेषा शीलन्ति श्रयन्ते। उत्प्रेक्ष्यते—अभ्रादाकाशान्मैत्र्यात्सौहार्दान्मिलितुमर्थादात्मनोमिलनार्थं क्षमाया भूमण्डले उपेयुष समागतस्य प्रावृट्पयोदस्य वार्षिकमेघस्य धिया बुद्ध्या। भ्रमादिवेत्यर्थ॥

विकालवेलामनु सूत्रकण्ठा अनीनदन्नीडसनीडभाजः।
दृष्ट्वा जगच्चक्षुरनिष्टमेते पठन्ति किं शान्तिकमन्त्रपाठान्॥ २७॥

विकालवेला दिवसावसानसमयमनुलक्ष्यीकृत्य। व्यालोक्येत्यर्थ। 'दिनावसानमुत्सूरो विकालसबली अपि' इति हैम्याम्। सूत्रकण्ठा शुका अनीनदन् अतिशयेन शब्दायन्ते स्म। किंभूता। नीडाना कुलायाना सनीड समीप भजन्तीति। उत्प्रेक्ष्यते—जगतां विश्वेषा प्राणिना सर्वमार्गाणा स्वेषा परेषा वा सर्वपदार्थाना दर्शकत्वाच्चक्षुरिव लोचनमिव तस्य जगच्चक्षुषो भानोरनिष्टमस्तलक्षणमापद दृष्ट्वा एते द्विजा किं शान्तिकान् शान्तिकारकान्मन्त्रपाठान्मन्त्रोच्चारान्पठन्त्युच्चरन्तीव। ब्राह्मणा हि विपत्तौ विघ्ने वा शान्तिक कुर्वाणा शान्तिकमन्त्रपाठानुच्चरन्तीति लोकरूढि। 'सूत्रकण्ठ शुके विप्रे खञ्जरीटकपोतयो' इत्यनेकार्थतिलक॥

वियन्मणीवल्लभविप्रयुक्ता पाथोजिनी मुद्रितवक्त्रकोशाम्।
रसार्पणप्रीतहृदस्तदानीमालापयन्तीव रवैर्द्विरेफाः॥ २८॥

तदानी सध्याया सूर्येऽस्तमिते द्विरेफा मधुकरा रवे स्वगुञ्जारवै शब्दै कृत्वा पाथोजिनी पद्मिनीम्। उत्प्रेक्ष्यते—आलापयन्तीव शोकापनोद मनाक् प्रणेतु वादन्तीव। किंभूता द्विरेफा। रसाना निजोज्जृम्भमाणपाथोजनिर्यन्मकरन्दानामर्पणेन पूर्वप्रदानेनाकण्ठपानोपकारकरणेन प्रीतमनीव हृष्ट हृद् मनो येषाम्। किंभूता पद्मिनीम्। विय-

न्मणी गगनरत्न सूर्य । 'भानुर्नभोद्द्मणी' इति हैम्याम् । स एव वल्लभ प्राणप्रियो भर्ता पद्मिनीपतित्वेन तस्य । तेन विप्रयुक्ता प्राप्तवियोगाम् । विरहिणीमित्यर्थ । पुन. किंभूताम् । अत एव मुद्रितो मुकुलीकृत सकोचित पिहितो वा वक्रमदृश कोश कुड्मलो यस्यास्ताम् । पूर्वप्रीणितस्वजनादि कामपि प्रियवियोगिनीं कामिनीमागत्य सुखदु'खादिवार्ता प्रश्नेनालापयतीति रीति' ॥

सरोजिनी कोशकुचौ निपीड्याधरच्छदे पीतरसै स्ववातात् ।
मीलन्मुखी कम्पमिषान्निषेद्ध्री जहे महेलेव युवद्विरेफै ॥ २९ ॥

युवद्विरेफैस्तरुणभृङ्गै सरोजिनी पद्मिनी जहे । केव । महेलेव । यथा युवभिर्युवती त्यज्यते । कि कृत्वा । कोशौ मुकुलावेव कुचौ निपीड्य मर्दयित्वा । किंभूतैर्द्विरेफै युवभिश्च । अधरच्छदे अवस्तनपत्रे ओष्ठदले च । निपीतो नितरामास्वादितो रसो मकरन्दोऽमृतरसो यै । 'स्वमाह सध्यामधरोष्ठलेख्याम्' इति नैषधे । 'अवस्तनोऽवर ' इति तद्वृत्ति । किंभूता । स्ववातान्निजपक्षपवनाद्य कम्पस्तन्मिषान्निषेद्ध्री निषेधनशीला स्व निवारयन्ती । अत एव किंभूता । मीलन्मुखी सकुचद्वदना ॥

विश्वं विशन्तीं द्विषतीमुषा स्वामन्विष्य तस्याः किममङ्गलाय ।
रथाङ्गनाम्ना निवहैर्वियुक्तैर्विमुक्तकण्ठं रुरुदे दिनान्ते ॥ ३० ॥

वियुक्तै. वियोगिभि निजाङ्गनारथाङ्गविहगमीभ्य' पृथग्भूतैर्दैववशात्स्वा प्रिया मीलितुमशक्नुवद्भि इत एव पृथक्स्थानस्थितै । 'रविरहर्विरहध्रुवभेदयो ' इति रघुवशवचनात् । रथाङ्गनाम्ना चक्रवाकाना निवहैर्निकरैर्दिनान्ते दिवसावसाने प्रदोषसमये विमुक्तकण्ठ गाढस्वरेण रुरुदे रोदनमकारि । कि कृत्वा । विश्व जगन्मध्य विशन्ती प्रवेश सृजन्तीम् । तथा स्वामात्मीया द्विषतीं वैरिणीमुषा निशामन्विष्य विलोक्य । उत्प्रेक्ष्यते—तस्या रात्रे किममङ्गलायापशकुनार्थम् । गमनागमने हि प्राय: प्राणिना स्वय रोदन पररोदनश्रवण च महाकष्टाय जायते ॥

मृगीदृशामञ्जनमञ्जुलाभिर्विलोचनश्रीभिरिवाभिभूताः ।
व्रीडेन नीडद्रुमकोटरान्त. प्रयान्ति संध्यामनु खञ्जरीटा' ॥ ३१ ॥

सध्या पितृप्रसूसमयमनुलक्ष्यीकृत्य खञ्जरीटा खञ्जननामान शकुनविशेषा नीडाना स्वस्वकुलायाना ये द्रुमा महीरुहास्तेषा कोटरान्त निष्कुहमध्यभागे । 'निष्कुह कोटरो मञ्ञा'[1] इति हैम्याम् । प्रयान्ति गच्छन्ति । प्रविशन्तीत्यर्थ । उत्प्रेक्ष्यते—मृगीदृशा सारङ्गीनयनाना सुलोचनाना स्त्रीणामञ्जनमञ्जुलाभि कज्जलशलाकाञ्जनावन्मनोज्ञाभि विलोचनश्रीभिर्विशिष्टनयनलक्ष्मीभिरभिभूता सन्तो व्रीडेन लज्जयेव । व्रीडशब्दोऽकारान्तोऽप्यस्ति । 'व्रीडमावहति मामक मन.' इति नैषधे ॥

---

१ मञ्ञेति तु प्रकृतानुपयुक्त भवेत्

दोषामुखेन द्विषतेव वार्धौ क्षिप्तं समीक्ष्य स्वविपक्षमर्कम् ।
शत्रोरगोत्रीभवनादिवाभ्रभुवोर्मुदाभ्राम्यत घूकलोकैः ॥ ३२ ॥

घूकलोकैः कौशिकशकुन्तसकरैरभ्रभुवोर्द्यावापृथिव्योर्मुदा स्वशात्रववारिजबान्धवास्तविभावनाभ्युदितप्रमोदेन अभ्राम्यत इतस्ततो बभ्रम्यते स्म । 'आलोकतालोकमुलूकलोक' इति नैषधे । तथा 'आकाशे तमसि सममिते कोकलोके सशोके' इति नाटकशास्त्रेऽपि पक्षिशब्दाना पुर समूहवाची लोकशब्दो दृश्यते, तेन घूकलोक इति प्रयोग । उत्प्रेक्ष्यते—शत्रोरगोत्रीभवनात् स्वीयविपक्षजगच्चक्षुषो वशस्य नाम्नोऽपि वा अभावो जात इतीव मुदा भ्रान्तम् । कि कृत्वा । द्विषतेव शात्रवेनेव दोषामुखेन प्रदोषेण स्वविपक्ष निजप्रत्यर्थिन भास्कर वार्धौ अगाधपयोधिपयोमध्ये क्षिप्त पातित समीक्ष्य दृष्ट्वा ॥

कपोतपालीतटसंनिविष्टा हुंकुर्वते क्वापि कपोतपोताः ।
शोच्यां दशां प्राप्तमुदीक्ष्य मित्रमुदीयमानान्मनसीव दुःखात् ॥३३॥

क्वापि कुत्रापि स्थाने कपोतपाल्या विटङ्कस्य । 'कपोतपाली विटङ्क' इति हैम्याम् । तटे एकत्र प्रान्तप्रदेशे सनिविष्टा सस्थितिं कुर्वाणा सन्त कपोतपोता· पारावतबालका हुकुर्वते हुकार कुर्वन्ति । कपोताना कूजित प्राय एवविधमेव श्रूयते । यदुक्त कालिदासकविना विभातवर्णनाधिकारे—'परिणतरविगर्भव्याकुला पौरहूती दिगपि घनकपोती हुक्रते कुन्थतीव' इति । उत्प्रेक्ष्यते—शोच्या शोचनार्हा दशामस्तलक्षणामवस्था प्राप्तमासादित मित्र सूर्य सुहृद च उदीक्ष्य दृष्ट्वा मनसि स्वचेतसि उदीयमानात् प्रकटीभवतो दु खादिव ॥

पिकाश्चुकूजुः सहकारकुञ्जे रत्या रतश्रान्ततया शयालोः ।
जगज्जयस्यावसरं जिगीषोः संसूचयन्तीव रतीशभर्तुः ॥ ३४ ॥

सहकारकुञ्जे माकन्दपादपकानने पिका कोकिलाश्चुकूजु शब्दायन्ते । प्रोन्निद्रसान्द्रामन्दमाकन्दमञ्जरीपुञ्जास्वादनमधुरध्वनिप्रपञ्चपञ्चमगीतिमुच्चरन्ति । उत्प्रेक्ष्यते—स्वपत्न्या रत्या सम रतेन सभोगाभोगविनोदेन श्रान्ततया प्राप्तश्रमत्वेन सुरतसजातखेदेन शयालोर्निद्राशीलस्य । तथा जिगीषोस्त्रिजगज्जेतुमिच्छो रतीश काम. स एव भर्ता प्रभुस्तस्य जगता तात्स्थ्यात्तद्व्यपदेशान्नाकिनागनागराणा जयस्य पराभवनप्रविधानस्यावसर व्यतिकर वेला प्रस्ताव ससूचयन्ति कथयन्तीव । यतो नक्त प्राय सर्वेऽपि ससारिणो जना स्मरवशा जायन्ते इति ॥ इति सध्यावर्णनाधिकारे सर्वविहगविरुतादिवर्णनम् ॥

समुल्ललासाभ्रपथेऽथ संध्यारागो विरागीकृतचक्रचक्रः ।
पञ्चेषुणा विश्वजिगीषुणेय प्रादायि शोणीव नवोपकार्या ॥ ३५ ॥

अथ संध्यासमयाविर्भावानन्तरमभ्राणा मेघाना पथे मार्गे । नभोङ्गणे इत्यर्थः

सध्याराग । रवेरस्तगमनानन्तर प्रायो व्योमाङ्गणे दिशि दिशि रक्तिमा प्रादुर्भवति । सध्यासमये जातत्वात्सध्याराग समुल्लास सम्यग्दृश्यमान स्फुरति स्म । किंभूत' । विरागीकृतानि वियोगव्याकुलाङ्गीभवनत्वेन सदु.खानि कृतानि चक्राणा चक्रवाकानां चक्राणि वृन्दानि येन । उत्प्रेक्ष्यते—विश्वानि त्रीणि सप्त चतुर्दश वा एकविंशतिर्वा जगन्ति भुवनानि जिगीषुणा पराभवितुमिच्छुना पञ्चेषुणा मदननृपतिना इयमेषा संध्यारागलक्षणाप्रत्यक्षा शोणी रक्ता नवोपकार्या नवीनपटकुटी प्रादायि दत्ता । 'रचयति रुचि शोणीमेता कुमारितरारवै'' इति नैषधे ॥

नभोङ्गणे सान्द्रितसांध्यरागैर्बभेऽम्बुधि शीलति हेलिबिम्बे ।
भर्तुर्विधोरागमने प्रणीतै रात्रिस्त्रिया कुङ्कुमहस्तकैः किम् ॥ ३६ ॥

नभोङ्गणे गगनमण्डले सान्द्रत्व निबिडीभाव सजातोऽस्त्येषु तादृशै सध्याया सूर्यास्तसमये भवै. साध्यरागै पदे पदे पाटलाभ्रपटलै बभे शुशुभे । कस्मिन्सति । हेलिबिम्बे मार्तण्डमण्डले अम्बुधि समुद्रमध्य शीलति श्रयति सति । उत्प्रेक्ष्यते—विधोश्चन्द्रमस' भर्तु' स्वप्राणवल्लभस्यागमने पादावधारणसमये रात्रिस्त्रिया यामिनीकामिन्या प्रणीतै प्रदत्तैर्दिग्भित्तिगगनाङ्गणेषु वितीर्णै. कुङ्कुमहस्तकै घुसृणद्रव्यलिप्तहस्तबिम्बकै.किम् ॥

मज्जत्ककुप्कुञ्जरबिन्दुवृन्दारुणीभवद्व्योमसरित्तरङ्गैः ।
अभ्रेऽरुणाम्भोजरजोविमिश्रैरदभ्रसंध्याभ्रनिभात्प्रसस्ने ॥ ३७ ॥

मज्जता सकलवासरतप्ततपनतापसतापिततनुतया साय शिशिरतानिर्मितये जलकेलिकरणसमये लीलया सलिलान्तरे ब्रूडता कुकुभामष्टदिशामैरावताद्यष्टदिग्गजाना बिन्दुवृन्दै शोणमदोदककणगणै । पञ्चम्या हि दशाया करीन्द्राणा कपोलपालीस्य पाटला बिन्दवो निर्गच्छन्तीति शास्त्रे कविसमय । तथाहि—'भूर्जत्वच कुञ्जरबिन्दुशोणा' इति कुमारसभवे । अरुणीभवद्भि शोणिमान प्राप्नुवद्भि व्योमसरितो गगनगङ्गायास्तरङ्गैः कल्लोलै' अदभ्राणि अनेकानि अभ्राणि सध्यासमयाविर्भवद्दर्दका(ला)नि तेषा निभात्कपटादभ्रे व्योममार्गे प्रसस्ने प्रसृतम् । इति गर्भोत्प्रेक्षा । किंभूतैस्तरङ्गै । अरुणाम्भोजानि कोकनदानि तेषा रजोभि पाटलपरागै विमिश्रै करम्बितै ॥

आगामुक कामुकमक्षिलक्ष्यं प्रणीय राजानमनन्तलक्ष्म्या ।
अङ्गेऽङ्गरागो घुसृणै' प्रणीत. सांध्योल्लसल्लोहितिमा किमेष' ॥ ३८ ॥

सध्यासबन्धी समुल्लसन् स्फुरन् लोहितिमा रक्तिमा । राग इत्यर्थ । भातीत्युक्तिलेश । उत्प्रेक्ष्यते—एष दृश्यमान प्रत्यक्ष साध्यराग एव अनन्तलक्ष्म्या गगनश्रिया अङ्गे स्वतनूलताया घुसृणैर्द्रवीभवत्कुङ्कुमैरङ्गरागो विलेपन किं प्रणीतो निर्मित इव । किं कृत्वा । कामुक स्वकामयितार स्वस्या विषये भोगाभिलाषिणमत एव आगामुकमात्मसमीपे समागमनशील राजान चन्द्र नृप च अक्षिलक्ष्य दृग्गोचर प्रणीय कृत्वा । दृष्ट्वेत्यर्थ ॥

निशानने श्रीसुतमत्तकान्तैरत्युत्सवायोत्सुकभावभाग्भिः।
दिग्वारसारङ्गविलोचनाभिः संध्यारुणश्रीरुदगारि रागः ॥ ३९ ॥

दिश एव वारसारङ्गविलोचना वारविलासिन्यः ताभि सध्याया' अरुणश्री रक्तिमश्री', स एव तद्रूप एव वा। उत्प्रेक्ष्यते—राग स्वपति प्रत्यतिशाय्यनुराग उदगारि उद्गीर्ण। प्रकटीकृत इत्यर्थ'। किंभूताभि। दिग्वारसारङ्गविलोचनाभि निशानने यामिनीमुखे एव सध्यात एवारभ्य श्रीसुतेन कन्दर्पेण कृत्वा मत्तैरुन्मदिष्णूभूतैरुन्मादिभिर्मदोद्धुरै' कान्तै स्वभर्तृभिः दिङ्नायकै सार्ध रते सुरतस्योत्सवाय विविधप्रकारकामक्रीडाविलासार्थमुत्सुक उत्कण्ठितो यो भावश्चित्ताभिप्रायस्तमाशय भजन्तीति तादृशीभि' ॥

स्वर्यौवताङ्घ्रिप्रतिकर्मसज्जप्रसाधिका पाणिपयोरुहेभ्यः।
निपातुकालक्तकपङ्कपङ्क्तिः संध्याभ्रिका व्योम्नि बभूवुषीव ॥ ४० ॥

स्वर्यौवतानां स्वर्गाङ्गनानामप्सरसा 'स्व'स्वर्गिवध्वप्सरस' इति हैम्याम्। अङ्घ्रीणा चरणाना प्रतिकर्म प्रसाधन मण्डनादिकरणम्। 'मण्डन पुन' प्रसाधन प्रतिकर्म' इत्यपि हैम्याम्। तत्र प्रसाधने सज्जाना प्रवणाना पङ्क्ति श्रेणी सैव। उत्प्रेक्ष्यते—व्योम्नि आकाशे सध्याभ्रिका संध्यासमयप्रादुर्भवदभ्रपटली बभूवुषी जातेव ॥

अनीदृशी व्योममणेर्दिनश्रीचूडामणेः प्रेक्ष्य दशां स्वभर्तुः।
दुःखेन ताम्बूलमहायि वक्त्रात्संध्याभ्रदम्भादिव दिग्वधूभिः ॥ ४१ ॥

दिग्वधूभिर्दिगङ्गनाभि दु खेन चित्तोद्भूतातिखेदोदयेन सध्याकालीनाभ्राणा दम्भाव्याजात्। उत्प्रेक्ष्यते—वक्त्रान्निजवदनात्ताम्बूल दशनचर्वितनागवल्लीदलचूर्णमहायि क्षिप्तमिव। कि कृत्वा। दिनश्रिया वासरलक्ष्म्याश्चूडामणे शिरोमणेर्व्योममणे सहस्रकिरणस्य अनीदृशी दुष्टामस्तलक्षणाम्। 'ईदृशी च कथमाकलयित्री' इति नैषधे। दशामवस्था प्रेक्ष्य चक्षुर्लक्ष्यीकृत्य। किंभूतस्य भानो। स्वभर्तुर्निजेश्वरस्य। 'दिशो हरिद्भिर्हरितामिवेश्वर' इति रघुवशे। 'हरितामीश्वर' पति सूर्य' इति तद्वृत्ति ॥

पत्यौ गवा क्वापि गतेऽस्य बन्धून्पद्मान्रथाङ्गान्रिपुवत्प्रदोषः।
क्लिश्नाति कोपात्किमतो दिगीशैः संध्याभ्रदम्भादरुणीबभूवे ॥ ४२ ॥

दिगीशैर्दिक्पालैः'। उत्प्रेक्ष्यते—अत एतत्कारणात् उत्पन्नात् प्रकटीभूतात्कोपात्क्रोधात्सध्याभ्राणा दम्भाद्व्याजात्किमरुणीबभूवे रक्तैर्जातम्। कारण प्रतिपादयति—गवा भूमीना किरणाना च पत्यौ स्वामिनि भास्करे राजनि च क्वापि कुत्रापि स्थाने गते प्रयाते सति अस्य बन्धून्मित्राणि पद्मान् कमलान्। द्वावपि पुनपुसकलिङ्गौ। रथाङ्गाश्चक्रवाकान् सकोचवियोगादिप्रकारै रिपुवद्वैरिवत्प्रदोषो यामिनीमुख क्लिश्नाति पीडयति। यथा कश्चित्प्रत्यर्थी पृथ्वीनाथे कार्यवैयग्र्यात्क्वचन गते सति तत्स्वजनजनान् सतापयति ॥ इति सध्यारागः ॥

अग्रे मनाक्संतमसैः प्रदोषरागान्तरेऽथ प्रकटीबभूवे ।
प्रवालपुञ्जे स्मयमानकृष्णवल्लीप्ररोहैरिव वार्धिमध्ये ॥ ४३ ॥

अथ सध्यारागभवनानन्तरमग्रे आकाशे प्रदोषो यामिनीमुख सध्या तस्य यो रागो रक्तिमा तस्यान्तरे मध्ये मनाक् किंचन सतमसैरन्धकारैः प्रकटीबभूवे प्रादुर्भूतम् । कैरिव । स्मयमानकृष्णवल्लीप्ररोहैरिव । यथा वार्धिमध्ये परीवारान्तरालभूमौ प्रवालपुञ्जे विद्रुमकन्दलवृन्दे विस्मेरकृष्णलतानां 'कालीवेल' इति लोकमध्ये प्रसिद्धानामङ्कुरैः प्रकटीभूयते ॥

विभ्राजिसंध्याभ्रपरम्पराभिरलम्भि मूर्च्छायभरैर्विभूतिः ।
स्मेरारुणाम्भोरुहमण्डलीभिर्भृङ्गैरिवान्तर्मधुपानलीनैः ॥ ४४ ॥

विभ्राजन्त इत्येवशीलाभिर्विभ्राजिनीभि शोभनशीलाभि सध्यारागरक्तीभूताना-मभ्राणा वर्दलिकाना परम्पराभि श्रेणीभि कर्त्रीभिर्मूर्च्छायभरैरन्धकारनिकरै करणै-र्विभूति शोभा अलम्भि सप्राप्ता । काभिरिव । स्मेरारुणाम्भोरुहमण्डलीभिरिव यथा विकचाना कोकनदाना मालिकाभि अन्तर्विकसितकोशमध्ये मधूना मकरन्दाना पानार्थमास्वादनकृते लीनैरातृप्तिपानरसान्निश्चलीभूतैर्भृङ्गैर्भ्रमरै कृत्वा लक्ष्मीः शोभा प्राप्यते ॥

तमोगणालिङ्गिनभोङ्गणश्रीः संध्याभ्ररागच्छुरिता चकासे ।
वृन्दारकैः कुङ्कुमगन्धधूलीद्रवैरिवासिच्यत शक्रमार्गः ॥ ४५ ॥

सध्यासमयोद्भूतानामभ्राणा रागै रक्तिमभिश्छुरिता व्याप्ता । 'चन्दनच्छुरित वपु' इति पाण्डवचरित्रे । तमसा तिमिराणा गणेन समुदायेन आलिङ्गिता चुम्बिता कलिता नभोङ्गणश्रीर्गगनतललक्ष्मीश्चकासे शोभते स्म । उत्प्रेक्ष्यते—वृन्दारकैर्देवै कुङ्कुमैर्घुसृण-रसकलितैर्गन्धधूलीना जात्यमृगनाभीना द्रवै पङ्कै कृत्वा शक्रमार्ग पुरदरपदवी गगनमसिच्यत सिक्त इव । 'येनामुना बहुविगाढसुरेश्वराध्व–' इति नैषधे । 'सुरेश्व-राध्वा गगनम्' इति तद्वृत्ति ॥

सुधान्धसामध्वनि साध्यरागोल्लासं विलुप्य प्रसृतं तमोभि ।
मलीमसाः स्वावसरं प्रपद्य परोदय हन्त कुतः सहन्ते ॥ ४६ ॥

साध्यरागस्य जगत्स्वभावात्प्रादुर्भवत सध्याया दिनादौ दिनान्ते च द्वे साध्ये भवत । अत्र चाधिकाराद्दिनान्तसध्याया एवेति वाच्यम् । यतोऽग्रेतननिशाया शासनदेवता समेष्यती विवक्ष्यते रागो रक्तिमा तस्योल्लासमाविर्भाव प्रसार वा विलुप्य निराकृत्य निषिध्य सुधामृतमेवान्धो भोजन येषा ते सुधान्धसो देवाः । 'स्वाहास्वधाक्रतुसुधाभुज आदितेया' इति हैमीवचनात् । सुधाशना देवास्तेषामध्वनि मार्गे पथि गगने तमोभिर्मू-र्च्छायभरैः प्रसृत विस्तृतम् । जगद्व्याप्तमित्यर्थः । युक्तोऽयमर्थः । मलीमसा मलिना

पापा वा स्वस्यात्मनोऽवसर प्रस्ताव वेलामभ्युदयसमय वा प्रपद्य प्राप्य। हन्त इति खेदे। परेषामन्येषामात्मव्यतिरिक्तानामुदयमुन्नति कुत सहन्ते। अपि तु नीचस्वभावान्न सहन्ते एव॥ इति सध्यारागतमिस्रवर्णनम्॥

पुरारिकंसारिपदप्रसत्तेरजय्यवीर्यं शशिनं निशम्य।
ध्वान्तोपधेस्तानि निघृक्षयेव तमोभिरभ्रे बहुभिर्बभूवे॥ ४७॥

ध्वान्तानामन्धकाराणामुपधेर्व्याजात्। उत्प्रेक्ष्यते—तमोभि स्वर्भानुभिरभ्रे आकाशे बहुभिर्घनैर्बभूवे सजातमिव। अनेके विधुतुदा बभूवुरित्यर्थ। कया। तस्य स्वकवलायमानस्य शशिनो निजिघृक्षया निग्रहीतुमिच्छया निग्रह कर्तुं काङ्क्षया। कि कृत्वा। पुरनाम्नो दैत्यस्य अरि शत्रुरीश्वरस्तस्य तथा कसनामासुरस्य अरिर्द्वेषी तस्य च पदस्य क्रमस्य विष्णुपदस्य प्रसत्ते प्रसादात्सेवानुभवाज्जेतुमशक्यमजय्य वीर्यं पराक्रमो यस्य तादृश शशिन चन्द्र निशम्य आकर्ण्य॥

क्वचिज्जगत्साक्षिणमेक्ष्य यातं जगज्जगज्जीवपिबो जिघत्सुः।
स्वीयं विभाव्यावसरं स्मरारिर्भूच्छायकाया सृजतीव मायाम्॥४८॥

जगज्जीवपिब विश्वप्राणहर। ईश्वररूपेण सहारकारकत्वात्।'जीवेऽसुजीवितप्राणा' इति हैम्याम्। तथा 'क्षये जगज्जीवपिब शिव वदन्' इति नैषधे। स्मरारिरीश्वर स्वीयमात्मीय तमसोऽभ्युदयत्वात् शिवस्तु तम प्रगुण अत एव अवसर प्रस्ताव समय विभाव्य विलोक्य ज्ञात्वा वा। उत्प्रेक्ष्यते—जगद्विश्व जिघत्सु खादितुमिच्छु भूच्छाय निबिडतमतमिस्रमेव काय शरीर यस्यास्तादृशीं मायाम्। शाम्बरीकपटविद्यामित्यर्थ। सृजतीव करोतीव। कि कृत्वा। जगत्साक्षिण शुभाशुभकर्मकर्तृणा जगज्जनाना प्रतिभुव भास्कर क्वचित्कुत्रापि दृग्गोचरप्रदेशे यातम् एक्ष्य विभाव्य॥

पशोरिवोर्वीदिवगोचरस्य ध्वान्तस्य भोः पश्यत मन्दिमानम्।
निहन्यमानोऽपि मुहु करेण चण्डद्युता धावति रोदसोर्यत्॥४९॥

भो लोका पण्डिता, यूय पशोस्तिरश्च इव छागस्येव वा ध्वान्तस्य निशान्धकारस्य मन्दिमान मूढता मूर्खतामज्ञानता पश्यत विलोकयत। 'अथोदयति निर्दोषे सचिवेन्दौ नवे रवे। कोककोकनदानन्दिमन्दिमानमगान्मह॥' इति वस्तुपालकीर्तिकौमुद्या सूर्यास्तमनवर्णने। किंभूतस्य। उर्वीदिवगोचरस्य द्यावाभूमीविषयस्य पशोरपि भूमीपर्वताद्यूर्ध्वस्थाने चरणगोचरो यस्य। यद्यस्मात्कारणात् चण्डद्युता अत्यन्तकोपना कान्तिर्यस्य। कोपारुणीभूतेनेत्यर्थ। तादृशेन पुसा करेण किरणेन खरेण करेण हस्तेन चपेटादिप्रदायिपाणिना मुहुर्वारवार निहन्यमान ताड्यमान हस्तपादप्रभृतिप्रहतिभि. व्यापाद्यमान वधादिभि सत् रोदसोर्दिवस्पृथिव्योर्धावति पुन पुनः समायाति। ध्वान्तशब्द पुनपुसकलिङ्गयो.॥

अङ्काच्च्युताया रभसेन बाल्याल्लीलां सृजन्त्याः स्वपितुर्गभस्तेः ।
जामेर्यमस्येव पयःप्रवाहैर्भृते नभोभूमितले तमोभिः ॥ ९० ॥

तमोभिस्तिमिरैर्नभोभूमितले नभस्तल भूमीतल च भृते व्याप्ते बाल्याद्बालस्वभावाल्लीला क्रीडाम् । 'क्रीडा लीला च नर्म च' इति हैम्याम् । सृजन्त्या कुर्वन्त्या स्वस्य जनकस्य पितुर्गभस्तेर्भास्करस्य अङ्कादुत्सङ्गात् रभसेनौत्सुक्येन च्युताया पतिताया यमस्य शमनस्य जामेर्भगिन्या अलभत । शमनस्वसु शिशुत्वम् 'दिवसकराङ्कतले चला लुण्ठन्ती' इति नैषधे । यमुनाया पय प्रवाहै. सलिलौघैरिव व्योममहीमण्डले निर्भर भृते । कालिन्द्या कृष्णजलत्वेनेयमुत्प्रेक्षा ॥

रथाङ्गनाम्नां दिवसावसाने वियोगभाजां सममङ्गनाभिः ।
स्फुरद्विषादानलधूमलेखा मन्ये तमिस्रा बहुलीबभूवु ॥ ९१ ॥

तमिस्रा अन्धकाराणि । तमिस्रशब्द' स्त्रीक्लीबलिङ्गयो । बहुलीबभूवु निबिडा नीरन्ध्रा सजायन्ते स्म । तत्राहमेव मन्ये विचारयामि । दिवसावसाने दिनपर्यन्ते सध्याया एवारभ्य अङ्गनाभि स्वीयवल्लभाभि. रथाङ्गविहगमीभि सम सार्धं वियोगभाजा परस्परविश्लेषकुलिताना रथाङ्गनाम्नां चक्रवाकाना स्फुरन्त्य प्रकटीभवन्त्य' विषाद' खेद' स एवानलो हुताशन तस्य धूमाना लेखा श्रेणय इव ॥

गते गवां स्वामिनि नाभ्युदीते राजन्यथाराजकवद्विभाव्य ।
स्वैरप्रचारेण जगत्समग्रमुपाद्रवद्दस्युरिवान्धकारः ॥ ९२ ॥

अन्धकार स्वैर स्वेच्छया प्रचारेण द्यावाभूम्यो' सचरणेन दस्युरिव प्रत्यर्थीव चौर इव वा समग्र जगत्सर्वमपि भुवनमुपाद्रवदुपद्रवति स्म । कि कृत्वा । गवा किरणाना पृथिवीना च स्वामिनि नायके भानौ भूधने च । 'गोस्वामिनि स्फुरिततेजसि दृष्टमात्रे' इति कल्याणमन्दिरस्तवने । क्वापि कुत्रापि गते अस्तमिते परजनपदे प्रयाते मृते वा सति अथ पश्चात् राजनि चन्द्रे पट्टधरनृपे च नाभ्युदीते नोदय प्राप्ते पट्टे स्थापिते च । अत एवाराजकवन्नि स्वामिकमिव जगद्विभाव्य निरीक्ष्य । 'हा हा महाकष्टमराजक जगत्' इति मृगयावर्णने वनपालोक्ति ॥

कियद्विहायः कियती क्षितिर्वा प्रमातुकामस्तमसा समूह. ।
कुतूहलाक्रान्तमना इतीव द्यावापृथिव्योः प्रसरीसरीति ॥ ९३ ॥

तमसामन्धकाराणा समूहो द्यावापृथिव्योर्नभोभूमण्डलयो प्रसरीसरीति अतिशयेन प्रसरति । उत्प्रेक्ष्यते—विहायो गगन किंप्रमाणमस्येति कियत् । तथा वा पुन क्षिति पृथिवी कियती कियत्प्रमाणा । 'कियती पञ्चसहस्री कियती लक्षा च कोटिरपि कियती । औदार्योन्नतमनसा रत्नवती वसुमती कियती ॥' इति सूक्तोक्ति । इत्यमुना प्रकारेण

कुतूहलेन कौतुकेनाक्रान्तमाकुलितं व्याप्तं वा मनो यस्य तादृक् सन् प्रमातुकामः प्रमाणीकर्तुमना इव ॥

तेपे तपो भूधरगह्वरान्तस्त्यक्ताशनाम्भः प्रतिवासरं यत् ।
व्योमावनीव्यापकसिद्धिरस्मादलम्भि भूच्छायभरैरिवैषा ॥ ९४ ॥

भूच्छायभरैः सतमससमूहैर्भूधराणां पर्वतानां गह्वराणां गुहानां महाकन्दराणामन्तर्मध्ये अर्थात्स्थित्वा प्रतिवासरं दिवसं दिवसं प्रति त्यक्ते अशनाम्भसी आहारपाने यत्र तादृशं क्रियाविशेषणं वा मुक्तान्नपानं यथा स्यात्तथा तपस्तेपे । नियमविशेषकष्टं तप्तम् । उत्प्रेक्ष्यते—अतोऽस्मादुग्रतपस एषा प्रत्यक्षलक्ष्या व्योमावन्योर्नभोभूम्योर्व्यापनरूपा सिद्धिः फलनिष्पत्तिर्लब्धिविशेषा अलम्भि लब्धा संप्राप्ता ॥ इत्यन्धकाराविर्भवनम् ॥

अथोददीप्यन्त नभःपदव्यां झगज्झगित्युस्रविमिश्रताराः ।
स्वकान्तमायान्तमवेत्य राज्या पुष्पोपचारो व्यरचीव मार्गे ॥ ९५ ॥

अथ तमःप्रसारानन्तरं झगज्झगिति कृद्भिर्देदीप्यमानैरुस्रैः किरणैर्विमिश्राः करम्बितास्तादृशास्ताराास्तारका ज्योतिर्मण्डला नभःपदव्यां गगनमार्गे उददीप्यन्त प्रस्फुरन्ति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—स्वकान्तं निजवल्लभं रात्रिपतित्वाच्चन्द्रम् । 'रोहिणीद्विजनिशौषधीपतिः' इति हैमीवचनात् । आयान्तमागच्छन्तम् । स्वपार्श्वे इत्यध्याहारः । अवेत्य विज्ञाय राज्या चन्द्रपत्न्या । 'उषादोषेन्दुकान्ता' इति हैम्याम् । मार्गे भर्तुरागमनस्याध्वनि पुष्पोपचारः कुसुमप्रकरो व्यरचि विरचित इव ॥

कुक्षिंभरि क्षोणिनभःपदव्योर्दृप्ताहितं संतमसं जिघांसोः ।
ताराः स्वयं राज्ञ इहायियासोः पताकिनीव प्रसृता पुरस्तात् ॥ ९६ ॥

इह जगति गगनाङ्गणे वा स्वयमात्मनायियासोरागन्तुकामस्य राज्ञः रजनीजीवितवल्लभस्य पार्थिवपुंगवस्य च पुरस्तादग्रे तारास्तारकारूपा पताकिनी सेनेव प्रसृता प्रसरति स्म । यत्र राज्ञोऽभिषेणनाभिलाषस्तत्र पुरस्त्वरितमनीकं प्रसरतीति रीतिर्नीतिश्च । राज्ञः किं कर्तुमिच्छोः । क्षोणिनभःपदव्योश्चतुर्दिग[न्त]सागरान्तगगनाम्बरमण्डलयोः कुक्षिंभरि भृतमध्यम् । तथा दृप्तं जगदाक्रम[ण]कारकम् । तथा अहितं प्रतिपक्षम् । 'ध्वान्तस्य रविचन्द्ररत्नदीपकाविपक्षाः' इति काव्यकल्पलतायाम् । संतमसमन्धकारं जिघांसोर्हन्तुमिच्छोः । अन्योऽपि बलवान् भूपतिर्दृप्तं भुवमाक्रामन्तं बलिष्ठं प्रतिपन्थिनं हन्तुमिच्छति ॥

चिरविनोदैर्दिननायकेनाभिकेन सार्कं सुरवर्त्मलक्ष्म्या ।
नक्षत्रलक्षात्किमशेषवक्षः श्रमाम्बुभिर्बिन्दुकितं बभूव ॥ ९७ ॥

अभिकेन निजकामुकेन दिननायकेन साकं भानुमता समं चिरं बहुकालं सकलं वासरं यावद्विनोदैर्विविधमानसाभिलषितक्रीडारसैः कृत्वा सुरवर्त्मलक्ष्म्या गगनश्रिया अशेषमखिलं वक्षो हृदयस्थलम् । उत्प्रेक्ष्यते—नक्षत्राणामुडूनाम् इति सामान्योक्तिः । यतो हैम्यामपि सर्वेषां नामानि सामान्येनैवोक्तानि न विशेषात्, यथा—'नक्षत्रं तारका ताराज्योतिषी भमुडुग्रहाः । धिष्ण्यमृक्षम्' इति, तथापि उपलक्षणाद्ग्रहनक्षत्रतारकाणां लक्षात्कपटात् श्रमाम्बुभिः बहुविनोदविधानोद्भूतप्रस्वेदसलिलैर्बिन्दवः संजाता अस्मिन्निति । स्वार्थे कः । बिन्दुकितं जलकणकलितं जातम् । 'स्वेदबिन्दुकितनासिकाशिखं तन्मुखं सुखयति स्म नैषधम्' इति नैषधे । किं बभूव संजातमिव ॥

आगन्तुकस्योदयशृङ्गिशृङ्गास्थानीं तमोद्विड्दमनस्य राज्ञः ।
नभोवितानं किमकारि तारामुक्ताङ्कितं सृष्टिकृतोपरिष्टात् ॥ ९८ ॥

सृष्टिकृता जगत्सर्गविधायकेन विधात्रा राज्ञश्चन्द्रस्य पृथिवीपुरंदरस्य उपरिष्टात् मस्तकोपरितनभागे । उत्प्रेक्ष्यते—तारास्तारका उपलक्षणान्नक्षत्रताराग्रहा एव मुक्ताफलानि तैरङ्कितं विचित्ररचनाचारिमाञ्चितं नभो गगनतलमेव वितानं चन्द्रोदयं किमकारि निर्मितम् । रचितमिव । राज्ञः किंभूतस्य । शृङ्गिणः पर्वतस्य । पूर्वपर्वतस्येत्यर्थः । शृङ्गं शिखरं तदेवास्थानीमुपवेशनसभामागन्तुकस्य आगमनशीलस्य । पुनः किंभूतस्य । तमांस्येव द्विषन्तः शत्रवस्तेषां दमनस्यान्तकारकस्य । 'अन्यन्तकारिदमनदर्पच्छिन्मथनादयः' इति हैम्याम् ॥

नभोगसारङ्गदृशां रतीशारम्भस्यवश्यप्रियखेलिनीनाम् ।
वक्षःस्थहारच्युतमुक्तिकाभिर्नभःस्थली तारकिता किमासीत् ॥ ९९ ॥

रतीशारम्भस्येन तारुण्यवयस्त्वेन यन्मदनौत्सुक्यं यौवनोन्मादेन मदनात्युत्कण्ठाभाक्त्वेन वश्याः स्वायत्तीभूता ये प्रियाः वल्लभास्तैः समं स्मरमते वात्स्यायनोक्तविविधविनोदे खेलन्ति क्रीडन्तीत्येवशीलास्तादृशीनाम् । 'भीमं कृत्वाङ्कखेलनम्' इति पाण्डवचरित्रे । नभसि आकाशे गच्छन्तीति नभोगा देवास्तेषां सारङ्गदृशो मृगलोचनाः स्त्रियो देव्यस्तासां वक्षःसु हृदयस्थलेषु तिष्ठन्तीति वक्षःस्थास्तादृशा हारा मुक्ताकलापास्तेभ्यश्च्युतास्त्रुटित्वा पतिता मुक्तिका मुक्ता एव मुक्तिका मुक्ताफलानि ताभिः कृत्वा । उत्प्रेक्ष्यते—नभःस्थली गगनमण्डली तारकिता तारकाः संजाता अस्यामिति तादृशी तारककलिता किमासीत् बभूवुषीव । 'नक्षत्रभूः क्षत्रकुलप्रसूतेर्युक्तो न भोगैः खलु भोगभाजः' इति चम्पूकथायां नलस्य मेरोरप्यावित्क्यवर्णनम् । 'न भोगैः राज्यादिसुखैर्न युक्तः । पक्षे नभोगैर्देवैः सहितः' इति तट्टिप्पनके ॥

स्वर्दण्डदण्डं दधता तमिस्रवासो वसानेन सितेतरांश्रि ।
कपालमालेव धृता विहायःकपालिना वक्षसि तारतारा ॥ १०० ॥

विहाय कपालिना नभोनाम्ना योगिना वक्षसि स्वहृदयस्थले तारा उज्ज्वला केश-चर्मरहितत्वेन केवलतुम्बिकात्वेन च धवला तारा ज्योतिश्चक्रं च तद्रूपा। उत्प्रेक्ष्यते—कपालमाला निर्नाथद्रमकमनुजमुण्डली च 'तुम्बिली' इति लोकप्रसिद्धा धृतेव कलितेव। कपालिना कपालधारण युक्तिमदेव। यत कपालानि विकचत्वङ्नृमुण्डानि मालात्वेन सन्न्यस्येति कपाली। किं कुर्वता। स्वर्दण्डो लोके 'स्वर्दण्डउ' अथ वा पितृपथ इति प्रसिद्ध। गगनान्तराले भ्रमन् किंचित् श्वेतवर्णो दण्डाकारेण दृश्यमानो मार्गाकारेण वा स दण्डो यष्टिस्त दधता बिभ्रता। पुन किं कुर्वाणेन। सितादुज्ज्वलवर्णादितरा कृष्णवर्णा श्रीः शोभा यस्य तादृक् तमिस्र ध्वान्त तदेव वासो वसन वसानेन परिदधानेन। 'गुणिप्रायाणि वस्त्राणि भूषणानि तव प्रभो। वसानश्च दधानश्च सत्कविर्द्वारि तिष्ठति॥' इति भोजप्रबन्धे॥

तथा तवाप्यस्तु यथा त्रियामे निष्कास्यतेऽहं गलहस्तयित्वा।
शपन्निती वाक्षिपदृक्षलक्षाक्षतानहर्योग्यभिमन्त्र्य गच्छन्॥ ६१॥

गच्छन् परद्वीप प्रति व्रजन्नहर्दिनमेव योगी त्रियामा प्रत्यक्षिपत्क्षिपति स्म। उत्प्रेक्ष्यते—इत्यमुना प्रकारेण सिद्धविद्यामन्त्रतन्त्रोपयोगवान् अभिमन्त्र्य मन्त्रेण स्थानभ्रंशादिकारकया विद्यया मन्त्रयित्वा जाप दत्त्वा ऋक्षाणा तारकादिज्योतिषा लक्षात्कपटात् लाजानक्षततण्डुलान्वा त्रियामां प्रत्यक्षिपत्क्षिपति स्म। उत्प्रेक्ष्यते—इत्यमुना प्रकारेण त्रियामामात्मप्रवासदायिनी वैरिणीं चन्द्ररमणी शपन् शाप ददान इव। इति किम्। हे त्रियामे इति सबोधनम्। शात्रवत्वेन चतुर्यामाया अपि त्रियामेति कथन क्षयकृत्सूचकम्। यथाह त्वया गलहस्तयित्वा गलेहस्त 'गलोघो' इति प्रसिद्ध, चपेटा वा दत्त्वा निष्कास्यते[1] लोकमध्यात् रोद कन्दरमन्दिराद्वा कर्ष्यते तथा तेनैव प्रकारेण गलहस्तचपेटादिप्रदानादिना तवापि भवत्या अपि निष्कासनमस्तु स्तोकवेलयैव भवतात्॥

प्रस्थातुकामेन तमो जिघांसोर्जयाय पूर्वावनिभृद्गतेन।
अक्षेपि राज्ञा दशदिक्षु मन्ये शान्त्यै बलिस्तारकतन्दुलाली॥ ६२॥

पूर्वावनिभृद्गतेन उदयाचलरूपराजधानीस्थायुकेन पूर्वाद्रौ स्थितेन वा। राज्ञा चन्द्रेण जिष्णुजगतीभुजा च। उत्प्रेक्ष्यते—शान्त्यै निर्विघ्नतानिर्माणकृते दिक्षु सर्वदिशा प्रदेशेषु तारकाणामेव ज्योतिषामेव तन्दुलाना निस्तुषीकृताक्षतकलमाना माला श्रेणी। तद्रूप इत्यर्थ। बलि देवदानवादीना गगनादिदिक्षु क्षेपणीयसिद्धान्नादिवस्तुजातमक्षेपि क्षिप्त इव। राज्ञा किं कर्तुकामेन। तमसा तमसो वा अन्धकारस्य विधुतुदस्य वा जिघासोर्निजप्रत्यनीकस्य जयाय वशीकरणार्थ भूय पराभवनार्थ वा प्रस्थातुकामेन प्रचलितुमनसा॥

---

१ 'निष्कास्यते' इति प्रथमपुरुषप्रयोगश्चिन्त्य, 'अहम्' इति कर्मणा समानाधिकरण्यात्, 'अहयुः' इत्यत्रेवाहमो विभक्तिप्रतिरूपकत्वेन वा समाधेयम्

कान्ते निमग्नेऽम्बुनिधौ प्रणश्य दिनश्रियोऽत्राणतया प्रयान्त्याः ।
आच्छिद्य मुक्ताभरणानि तारा द्विषत्तयेवाददिरे रजन्या ॥ ६३ ॥

अत्राणतया अरक्षकत्वेन अशरणभावेन वा प्रणश्य जीवनाश नष्ट्वा प्रयान्त्या क्वचिद्गुप्तस्थाने गच्छन्त्या दिनश्रियो दिवसलक्ष्म्यास्तारा एव ज्योतीरूपाणि वा मुक्ताभरणानि मुक्ताफलमयानि भूषणानि द्विषत्तया वैरिभावेन रजन्या रात्र्या आच्छिद्य हठाद्बल कृत्वा आददिरे उद्दाल्य गृहीतानीव । कस्मिन्सति । कान्ते अर्थाद्दिनश्रिया भर्तरि भास्करे अम्बुनिधौ समुद्रपय प्लवे निमग्ने ब्रूडिते सति ॥

स्वःकूलिनीकूलविलासिनीनां प्रदोषविश्लेषिविहंगमीनाम् ।
विलोचनोद्भूतपय·पृषद्भिः किमम्बरं तारकितं पतद्भिः ॥ ६४ ॥

स्व कूलिन्या गगनगङ्गाया कूले तटे विलसन्ति । 'लस श्लेषणक्रीडनयो' इति धात्वर्थत्वेन आश्लिष्याश्रित्य तिष्ठन्ति स्वैर भर्त्रा वा क्रीडन्तीति वा । इत्येवशीलास्तादृशीनाम् । तथा प्रदोषे दोषामुखे विश्लेषो निजप्रियेण सम वियोगोऽस्त्यासा तासा विहगमीना पक्षिणीनाम् । अर्थाच्चक्रवाकीनाम् । 'विहगयो कृपयेव शनैर्ययौ रविरहर्विरहध्रुवभेदयो' इति रघुवशे । 'दिवसावसाने निश्चयेन वियोगयो विहगयोश्चक्रवाकीचक्रवाकयो कृपयेव' इति तद्वृत्ति । 'पुमान् स्त्रिया,' 'स्त्रिया सहोक्तौ पुमान् शिष्यते न तु स्त्री' इति केवलविहगशब्द । तथा 'निजपरिवृढ गाढप्रेमा रथाङ्गविहगमी' इति नैषधे विहगमीशब्द । 'स्वर्गिगङ्गारथाङ्ग' इति काव्यकल्पलतायाम् । विलोचनेभ्य· नेत्रेभ्य उद्भूताना वियोगातिदु खोदयादाविर्भूतानाम् । नेत्रनि सृतानामित्यर्थ । पयसामश्रुजलाना पृषद्भिर्बिन्दुभि । 'बिन्दौ पृषत्पृषतविप्लुष' इति हैम्याम् । उत्प्रेक्ष्यते—पतद्भि· क्षरद्भि· अर्थात् गगनाङ्गणमागत्य तिष्ठद्भि सद्भि अम्बरमाकाश तारकित तारका सजाता अस्मिन्निति तादृश तारककलापकलित किं जात बभूवेव ॥

स्वां निष्ठितां प्रेक्ष्य सुधा सुधाशै· पुन· कृतेऽस्या इव मथ्यमानात् ।
सुधाम्बुधेर्व्योम्नि समुच्छलद्भिरम्भःकणैस्तारभरैर्बभूवे ॥ ६५ ॥

सुधाम्बुधे क्षीरसमुद्रात्सुधाया उत्पत्तिस्थानत्वात्कविसमये प्रसिद्धत्वाच्च सुधाम्बुधि । तथा 'सुधाम्भोनिधिडिण्डीरपिण्डपाण्डुयश कुशेशयखण्डमण्डितसकलससारसरा' इति चम्पूकथायाम् । व्योम्नि पवमानपदव्यामुच्छलद्भिरूर्ध्व गच्छद्भिरम्भ कणैर्जलबिन्दुभि । उत्प्रेक्ष्यते—तारभरैर्ज्योतिर्व्रातैर्बभूवे सजातम् । सुधाम्भोधे किं क्रियमाणात् । स्वा स्वकीया नारायणमथनसमयसमुद्भूता प्राचीना सुधा पीयूष निष्ठिता व्ययिता भुक्त्वा· पीत्वा सर्वामपि क्षय नीता प्रेक्ष्य दृष्ट्वा पुनर्व्यावृत्य अस्या सुधाया कृते अर्थाय । तर्हि तेऽन्यमप्याहार कथ न कुर्वन्तीत्यत आह—यतस्ते केवल सुधामृतमेवाश्नन्तीति सुधाशा देवास्तैर्मथ्यमानात् विलोड्यमानात् ॥ इति तारकाणामुदय ॥

अथो दधे चण्डकरे प्रयाते प्राच्या मुखे किंचन पाण्डिमश्रीः।
स्मितं प्रमोदादिव सौम्यराजोदय प्रकृत्येव दिशा समीक्ष्य ॥ ६६ ॥

अथो सध्यारागान्धकारतारकाभ्युदयानन्तर चण्डकरे उग्रदण्डे नृपे सूर्ये प्रयाते अस्तमिते सति प्राच्या पूर्वदिशा किंचन किमपि मुखे स्ववदने पाण्डिमश्रीरुज्वलतायाः शोभा दधे धृता। प्राच्या दिशि धवलिमा प्रादुर्भवति स्म। उत्प्रेक्ष्यते—सौम्यराजोदय सोमतासयुक्तस्य राज्ञश्चद्रस्य भूवल्लभस्य च उदयमुद्गमन पैतृकपदप्राप्तिलक्षणाभ्युदय समीक्ष्य विलोक्य प्रकृत्येव प्रजयेव नगरलोकेनेव। 'राज्याङ्गानि प्रकृतय पौराणा श्रेणयोऽपि च' इति हैम्याम्। दिशा पूर्वहरिता प्रमोदात्स्वाभिमतराजप्राप्तिजनितहर्षाविर्भावात्स्मित हसितमिव ॥

संसृज्य रज्यद्दयितेन पत्नी हरेर्हरित्तारविभूषणश्रीः।
गर्भं वहन्ती मिहिकामयूखं मुखेऽपुपत्पाण्डुरिमाणमूहे ॥ ६७ ॥

हरेरिन्द्रस्य पत्नी कान्ता हरित् दिक् एतावता पूर्वदिक् मुखे निजास्ये पाण्डुरिमाण धवलतामपुषत् पुपोष अतीव पाण्डुरवदना सजातवती। 'निजमुखमित स्मेर धत्ते हरेर्महिषी हरित्' इति नैपधे। तत्राहमेवमूहे तर्कयामि। 'ऊह वितर्के' इत्यय धातु। मिहिकामयूख हिमकर चन्द्र तमेव गर्भं भ्रूण दोहदलक्षण वहन्ती सती दधानेव। किं कृत्वा। रज्यता अनुरक्तीभवता। 'रज्यन्नखस्याङ्गुलिपञ्चकस्य' इति नैषधे। दयितेन प्राणप्रियेण पुरदरेण साक सम सम्सृज्य सङ्ग कृत्वा। 'निर्वापयिष्यन्निव ससिसृक्षो' इति नैपधे। 'सङ्ग कर्तुमिच्छो' इति तद्वृत्तिः। किंभूता हरित्। ताराणा निर्मलमौक्तिकानाम्। 'तारो निर्मलमौक्तिके' इत्यनेकार्थ। ताराणा राजतीयाना वा ताराणा शुभ्राणा वा तारकरूपाणा वा विभूषणानामाभरणाना श्री शोभा यस्या। 'प्रथममुपहृत्यार्थं तारैरखण्डिततन्दुलै' इति नैपधे। तारकवाची तारशब्द। अपरस्तद्वत्। अपरापि युवती राज्य निजवल्लभेन सम सगमनाद्गुर्विणी सती स्ववदने विशदिमान दधातीति रीति स्थितिश्च ॥

आकण्ठमम्भःसु निमज्य काममन्त्रोऽलिशब्दैः कुमुदैरसाधि।
विकाशलक्ष्मीं ददती किमेषा तत्सिद्धिरिन्दुद्युतिराविरासीत् ॥ ६८ ॥

कुमुदैः कैरवैश्चन्द्रविकाशिकमलै आकण्ठ गलकन्दल मर्यादीकृत्य अम्भःसु पानीयेषु निमज्य ब्रुडित्वा अलिशब्दैर्मधुकरमधुरगुञ्जारवैः कृत्वा काममन्त्रो मानसमनीषितप्रदायिका विद्या असाधि साधित आराद्ध। उत्प्रेक्ष्यते—एषा प्रत्यक्षलक्ष्या इन्दुद्युतिश्चन्द्रचन्द्रिकारूपा तत्साधकस्याभीष्टविधायकमन्त्रस्य सिद्धि फलनिष्पत्तिराविरासीत्किमु प्रकटीभूतेव। तत्सिद्धि किं कुर्वती। एषा कुमुदाना विकाशलक्ष्मीं स्मेरताश्रिय विश्राणयन्ती ॥

सान्द्रद्रुमोल्लासिनि पूर्वशैलशृङ्गाङ्गणे चञ्चति चन्द्रलेखा ।
किंचिन्निरीक्ष्या हरिदिङ्मृगाक्ष्याश्चूडामणिः किं चिकुरान्तरस्था ॥ ६९ ॥

सान्द्रविनिद्रद्दल(निबिडदल)मण्डलकलितान्तरालसच्छायपादपपटलोल्लसनशीले पूर्वशैलस्य उदयाचलस्य शृङ्गाङ्गणे शिखराजिरे उपरितनभूविभागे किंचिन्निरीक्ष्या स्वल्पतरचक्षुर्लक्ष्या चन्द्रलेखा शशिकला चञ्चति सशोभते । 'चञ्चति चकास्ति लसत्यपि शोभते' इति क्रियाकलापे । उत्प्रेक्ष्यते—हरे पुरंदरस्य दिक् पूर्वाशा सैव मृगाक्षी हरिणेक्षणा वधूस्तस्या चिकुरा केशपाशास्तेषामन्तरे मध्ये तिष्ठतीति चिकुरान्तरस्था निबिडघनकेशकलापत्वेन किंचिन्मनाक् निरीक्ष्या दृग्गोचरा चूडामणि किमु शिरोरत्नमिव । मणिशब्द पुंस्त्रीलिङ्गयोरपि । यथा 'अश्निस्तिथ्यशनीमणि सृणि' इति लिङ्गानुशासने । तथा ह्रस्वो दीर्घोऽपि । अथ वा चूडामणिर्मस्तकाभरणविशेष । सौराष्ट्रगुर्जरेषु तु 'वाक' इति लोकोक्त्या तत्र पुलिङ्ग एवाववार्यते ॥

दत्त्वाधिपत्यं निखिलाचलाना स्वदिग्गिरेः स्वर्गिगिरिचक्रिणेव ।
मौलिस्थले राजतपट्टबन्धो विनिर्मितः स्फूर्जति सामिसोमः ॥ ७० ॥

सामिसोम अर्धविधु स्फूर्जति स्फूर्तिमियर्ति । दीप्यते इत्यर्थ । 'पूर्वं गाधिसुतेन सामिघटिता मुक्ता नु मन्दाकिनी यत्प्रासाददुकूलवल्लिरनिलान्दोलैरखेलद्दिवि' इति नैषधे । 'सामिघटिता अर्धनिष्पादिता' इति तद्वृत्ति । उत्प्रेक्ष्यते—स्वर्गिगिरिचक्रिणा काञ्चनाचलचक्रवर्तिना शक्रेण । 'जाम्बूनदोर्वीधरसार्वभौम' इति नैषधे इन्द्राभिधानम् । स्वदिग्गिरेरात्मीयाशाशैलस्य उदयाभिधानस्य भूधरस्य निखिलाचलानां सकलभूमण्डलवर्तिपर्वतानामाधिपत्यमैश्वर्यं राज्य दत्त्वा मौलिस्थले शिरोमण्डले राजतो राजतस्याय रूप्यसबन्धी पट्टबन्धो विनिर्मित कृत इव बद्ध इव ॥

सुरेन्द्रदिग्भूधरमूर्ध्नि बिम्बमपूर्णमाभासत शीतभासः ।
खण्डं शिखायामिव सैंहिकेयदंष्ट्रान्तरायन्त्रणतोऽजनिष्ट ॥ ७१ ॥

सुरेन्द्रस्य निर्जरनायकस्य दिक् पूर्वाशा तस्या भूधर उदयपर्वतः तस्य मूर्ध्नि मस्तके शिखरे शीतभासश्चन्द्रस्य अपूर्ण किंचिन्न्यून किमपूर्णनिर्गमनात्खण्ड बिम्बमण्डलमाभासत राजते स्म । उत्प्रेक्ष्यते—सैंहिकेयस्य सिंहिकासुतस्य स्वर्भानोर्दंष्ट्राणा दाढानामन्तरा मध्ये यन्त्रणत पीडनतः निर्गमनत शिखायामग्रभागे खण्ड शकलमिवाजनिष्ट सजातमिव ॥

संपूर्णपीयूषमयूखबिम्ब बभौ तत स्वीयदिगङ्गनायै ।
मरन्दलीनालिपुरंदरेण समर्प्यते स्म स्मितपुण्डरीकम् ॥ ७२ ॥

ततोऽनन्तर सपूर्णमखण्ड पीयूषमयूखस्य चन्द्रस्य बिम्ब मण्डल बभौ भासते स्म । उत्प्रेक्ष्यते—पुरंदरेण इन्द्रेण स्वीयाये आत्मीयायै दिगङ्गनायै हरित्कान्तायै निजपूर्व-

दिक्पद्मनयनायै मरन्दार्थं मकरन्दपानकृते लीना अन्तर्निश्चलीभूता अलयो भ्रमरा यत्र तादृक् स्मितपुण्डरीकं विस्मेरश्वेतकमलं किं समर्प्यते स्म विश्राणितं दत्तमिव ॥

पितामहस्य व्रतिराट्चरित्रैश्चित्रीयमाणस्य विधूतमौलेः।
कमण्डलुश्चान्द्र इवोत्पलाङ्कः स्रस्तः शयादुल्लसति स्म सोमः ॥ ७३ ॥

सोमश्चन्द्र उल्लसति स्म उल्लासं दशदिक्षु ज्योतिःप्रसारमातनुते स्म शोभते स्म वा। कवेरपरवर्णनरभसस्येन मा ग्रन्थनायको विस्मृतोऽभूदिति। तमेव स्मारयति इति सर्वत्रापि योजनीयम्। उत्प्रेक्ष्यते—व्रतिराजः श्रीहीरविजयसूरिपुरंदरस्य चरित्रैः सर्वातिशायिभिरवदातैश्चित्रीयमाणस्य अनन्यसामान्यविस्मयरसं दधानस्य अत एव विस्मयातिरेकाद्विधूतः कम्पितो मौलिर्मस्तकं येन तादृशस्य पितामहस्य वृद्धस्य विधातुः शयात्पाणिपद्मात्स्रस्तः कथंचित्पतितः अत्याश्चर्यरसवशाच्चित्तवैयग्र्येण पाणिपङ्कजाद्गलितः। तथा उत्पलाङ्कः कुवलयकलितः तथा चान्द्रश्चन्द्रकान्तमणिमयः कमण्डलुरिव कुण्डिकाख्यं जलपानपात्रमिव। 'कुण्डिका तु कमण्डलुः' इति हैम्याम् ॥

पीयूषपूर्णः कलधौतक्लृप्तोऽभिषेककुम्भः किमु कौमुदीशः।
शृङ्गारयोनिं जगदाधिपत्येऽभिषिञ्चता विश्वकृता व्यधायि ॥ ७४ ॥

शृङ्गारयोनिं श्रीनन्दनम्। 'मनः शृङ्गारसंकल्पात्मनो योनिः' इति हैम्या स्मरनामसु। जगदाधिपत्ये सर्वेषां भुवनानां राज्ये नक्तं स्मरस्यैश्वर्यादभिषिञ्चता अभिषेकं कुर्वाणेन विश्वकृता जगत्सृष्टिकारकेण विधिना। उत्प्रेक्ष्यते—कौमुदीशः चन्द्रिकापतिः शीतकान्तिरूपः पीयूषेणामृतरसेन पूर्णो भरितः। तथा कलधौतैः रजतैः क्लृप्तो विनिर्मितो घटितः अभिषेककुम्भः अभिषेककरणकृते कलशः किमु व्यधायि विनिर्मित इव ॥

क्षयात्सुधायाश्चिरकालपानात्तां याचमानाननुगृह्य देवान्।
सुधारुचिर्विश्वसृजा सुधाया अक्षीणकुम्भः किमु कल्प्यते स्म ॥ ७५ ॥

विश्वसृजा त्रिभुवनसर्वसृष्टिविधायिना वेधसा सुधारुचिश्चन्द्रः। उत्प्रेक्ष्यते—सुधाया अमृतरसस्य न कदाचिदपि क्षीयत इत्यक्षीणः अक्षयकुम्भश्चन्द्रकान्तमणिमयः कलशः किमु कल्प्यते स्म विनिर्मितो घटित इव। किं कृत्वा। चिरकालं बहुसमयं यावत्पानाद्वीते सुधायाः पूर्वपीयूषस्य क्षयान्नाशात् तां पुनः सुधां याचमानानभ्यर्थयमानान्मार्गयतो देवाननुगृह्य सर्वेषां सुराणामुपरि पीयूषपायित्वेन अनुग्रहं कृत्वा ॥

प्राग्दिङ्मृगाक्ष्या प्रणयेन पत्यौ समीयुषि स्वावसथं सुरेन्द्रे।
उद्बोधितो भेत्तुमिवान्धकारं निशीथिनीनायकदीप्रदीपः ॥ ७६ ॥

प्राग्दिङ्मृगाक्ष्या पूर्वहरिन्नामहरिणनयनया रात्रित्वादन्धकारं भेत्तुं निराकर्तुम्। उत्प्रेक्ष्यते—निशीथिनीनायकः शर्वरीवरयिता चन्द्र एव दीप्रो दीपनशीलः प्रसरज्ज्योतिर्जालजटिलो दीपो मन्दिरमणिरुद्बोधितः प्रकटीकृत इव। कस्मिन्सति। प्रणयेन

प्रेम्णा याचनया वा । 'प्रणय प्रेमयाच्ञयो' । विस्रम्भे प्रसरे चापि' इत्यनेकार्थ' । स्वावसथ निजनिकेतन समीयुषि सम्यग्भोगागकलिते सप्राप्ते पत्यौ भर्तरि सुरेन्द्रे निर्जरनायके सति । अथ वा शक्रे स्नेहेन स्वगृहे समागते सति ॥ इति चन्द्रोदय. ॥

पूर्वाद्रिमौलेरथ मन्दमन्दं प्रचक्रमे गन्तुमचण्डरोचिः ।
निजोदयश्रीनवनृत्तसूत्रधारापराद्रिं मिलितुं किमुत्कः ॥ ७७ ॥

अथाभ्युदयानन्तर न विद्यन्ते चण्डानि तीक्ष्णानि रोचींषि यस्य स अचण्डरोचि शीतकान्तिश्चन्द्र पूर्वाद्रिमौलेरुदयाचलचूलात मन्दमन्द शनै शनै । 'गगनमवजगाहे मन्दमन्द मृगाङ्क.' इति चम्पूकथायाम् । तथा—'मन्द मन्द नुदति पवनश्चानकस्तोयगृध्नु'' इति 'मेघदूतेऽपि दृश्यते । गन्तु प्रचलितु प्रचक्रमे प्रारब्धवान् । 'प्रचक्रमे वक्तुमनुक्रमज्ञा सविस्तर वाक्यमिद सुनन्दा' इति रघुवशे । उत्प्रेक्ष्यते—निजस्यात्मनः उदयश्रिया अभ्युद्गमनलक्ष्म्या नव नवीन यन्नृत्त ताण्डव नाटक तत्र तस्य वा सूत्रधार नृत्यकलाचार्यम् । नाटकप्रारम्भकमित्यर्थ । तादृशमपराद्रि पश्चिमाचलम् । अस्ताद्रिमित्यर्थ । मिलितुमुत्क किमु उत्कण्ठित इव । चन्द्रस्य हि प्रतिपद्द्वितीययो पश्चिमाचलादेवाभ्युदय । तस्मादस्ताचल एव चन्द्रस्योदयाचल । 'उदयगिरिकुरङ्गीश्टङ्गकण्डूयनेन स्वपिति सुखमिदानीमन्तरोदो कुरङ्ग ' । पुन 'परिणतरविगर्भव्याकुला पौरहूती दिगपि घनकपोतीहुङ्कृते क्रन्थतीव' इत्युदयनाचार्यकालिदासकवीन्द्रयो प्रातर्वर्णने पृथक्पृथक् पदद्वये ॥

स्वर्भाणुभीतेः शरणीकृतेन प्राचीधवेनायमुपेक्षितः सन् ।
त्रस्यञ्छशाङ्कः किमु पश्चिमाशापतेः शरण्यस्य समेत्युपान्ते ॥ ७८ ॥

त्रस्यन् रिपो सकाशात्त्रासमाकस्मिक भय सप्राप्नुवन् अय गगनावगाही शशाङ्कश्चन्द्र । उत्प्रेक्ष्यते—शरण्यस्य शरणागतवत्सलस्य पश्चिमाशापते पश्चिमदिक्पालकस्य वरुणस्योपान्ते समीपे किमु समेति समागच्छतीव । किंभूत सन् । स्वर्भाणुभीते निजस्यात्यन्तप्रत्यार्थितया गिलनशीलस्य विधुतुदस्य भीतेर्भयात् शरणीकृतेन आगत्याश्रितेन प्राचीधवेन पूर्वदिक्पतिना वज्रपाणिनाप्युपेक्षित अकृतममत्व सन् न स्वशरणे रक्षित इत्यर्थ ॥

प्राचीपयोराशिपय'प्लवान्तर्विलासमाधाय मरालबाल ।
क्रीडां चिकीर्षुः किमु पश्चिमाब्धौ नभोध्वनासौ प्रचचाल चन्द्र ७९

असौ प्रत्यक्षलक्ष्य वर्णनगोचरीकर्तुमारब्धो वा चन्द्र श्वेतकान्तिर्नभोध्वना गगनमार्गेण प्रचचाल चलति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—पश्चिमाब्धौ प्रतीचीसमुद्रनीरपूरे क्रीडा जलकेलिविलास चिकीर्षु कर्तुमिच्छुर्मरालबाल शिशुकलहस किमु प्रचलति । किं कृत्वा । प्राचीपयोराशे पूर्वसमुद्रस्य पय प्लवान्त पानीयपूरमध्ये विलास मज्जनोन्मज्जन-

तरणतामरसबिसास्वादनादिका क्रीडामाधाय कृत्वा । समुद्रे हसाना सद्भावो दृश्यते । यदुक्तम्—'हसान्सहेत(?) पद्मरेणुकपिशक्षीरार्णवाम्भोभृते ' इति स्नातस्य स्तुतौ ॥

संचारि निर्दण्डमिवातपत्रं विहस्तको वा चलदात्मदर्शः ।

क्रीडातडागः किमु जङ्गमो वा स्मरावनीन्दोः शशभृद्बभासे ॥ ८० ॥

शशभृच्चन्द्रो बभासे राजते स्म । उत्प्रेक्ष्यते—स्मरावनीन्दो' मेदिनीकुमुदसुहृद कामराजस्य सचारि दिव्यानुभावेन स्वय सचरणशील तथा निर्गतो दण्डो यस्मात्तन्नि-र्दण्डमवष्टम्भयष्ट्या रहितमातपत्र सितातपवारणमिव वाथ वा । पुनरुत्प्रेक्ष्यते—स्मर-नरपतेर्विहस्तको हस्तग्रहणोचितस्थाणुनिर्मुक्त चलन् स्वयमेव प्रतिष्ठमान आत्मदर्श दर्पण इव वा । पुनरुत्प्रेक्ष्यते—कन्दर्पपार्थिवस्य जङ्गम कथचन देवतानुभावाक्रमणरसि-कक्रीडातडाको लीलासरोवरमिव ॥ इति चन्द्रमण्डलसचार ॥

भीतेः स्विकाया दिवसस्य लक्ष्मीं विज्ञाय नष्टामिह जीवनाशम् ।

विद्मो वसत्या हसितं हसन्त्या ज्योत्स्ना जजृम्भे गगने सुधांशोः॥८१॥

सुधाशोश्चन्द्रस्य मनागित्यध्याहार्यं तत किंचित् ज्योत्स्ना चन्द्रिका जजृम्भे प्रकटीभूता विस्तृता वा । इहात्र ज्योत्स्नाविजृम्भणे वयमेव विद्मो जानीम । विचारयाम इत्यर्थ । इह जीवलोके स्विकाया स्वस्या रात्र्या सकाशात् । 'हस तनौ संनिहित वरन्त मुनेर्मनोवृत्तिरिव स्विकायाम्' इति नैषधे । भीतेर्भयाज्जीवनाश नष्टा जीव गृहीत्वा प्रपलाय्य गता दिवसस्य वासरस्य लक्ष्मीं श्रिय विज्ञाय ज्ञात्वा अवधार्य हसन्त्या स्वोत्कर्षेण हास्य सृजन्त्यावसत्या निशाया हसित स्मित हास्यमिव ॥

अम्बरे विरुरुचे सुधारुचेश्चन्द्रचञ्चुरमरीचिसंचयः ।

दुग्धवारिनिधिरात्मजं विधुं किं चिराय मिलितुं समीयिवान्॥८२॥

अम्बरे आकाशमण्डले सुधारुचेरमृतकिरणस्य चन्द्रस्य चन्द्रवत्कर्पूर इव चञ्चुरो म-नोज्ञ । धवल इत्यर्थ । 'चन्द्रोऽम्बुकाम्ययो । स्वर्णे सुधाशौ कर्पूरे कम्पिल्ले मेचकेऽपि च॥' इत्यनेकार्थ । मरीचीना कान्तीना सचयो निकरो विरुरुचे विरोचते स्म शुशुभे । 'विरुरुचे-' ष्ठितभूमिषु' इति रघुवशे । उत्प्रेक्ष्यते—दुग्धवारिनिधि क्षीरसमुद्र आत्मज नन्दन दुग्धाम्भोनिधावुत्पन्नत्वेन विधु सुधादीधिति चिराय बहो कालात् । 'चिराय चिररा-त्राय चिरस्य च चिराच्चिरम्' इति हैम्यामव्ययाधिकारे । मिलितु पुत्रस्नेहेन मिलनार्थं समीयिवान्कि समागत इव ॥ गगने चन्द्रगोलिकाङ्क ॥

स्वर्गं गता क्रतुभुजा प्रभवामि तृप्त्यै
तद्वन्नृणामपि धरामधिगत्य नित्यम् ।
पीयूषसंततिरितीव विचिन्तयन्ती
ज्योत्स्नातनूरवततार तलेऽचलायाः ॥ ८३ ॥

ज्योत्स्नातनूश्चन्द्रिकाकाया पीयूषसततिरम्नराजी । उत्प्रेक्ष्यते—इति विचिन्तयन्ती सती अचलायास्तले मण्डले अवततार उत्तीर्णेव । इति किम् । यथेत्यव्याहार' । यथाह स्वर्ग देवलोक गता सप्राप्ता सती क्रतुभुजां यज्ञाशभोजिना देवाना तृप्त्यै सौहित्याय बुभुक्षोपशमाय प्रभवामि समर्थी स्या तद्वत्तया वरामधिगत्य पृथिवीं सप्राप्य मनुष्याणामप्यन्नाशनाना नित्य सदा तृप्तिकृते समर्थाभवामि ॥

प्रससार महीविहायसोर्मिहिकादीधितिदीधितिव्रजः ।
युवतेरिव शीतदीधितेरुपसव्यानममेचकद्युति ॥ ८४ ॥

मिहिकादीधितेर्हिमकिरणस्य विधो । 'प्रालेय मिहिका हिमम् । स्यान्नीहारस्तुषारश्च' इति हैम्याम् । दीधितीना कान्तीना व्रजो निकर महीविहायसोर्भूमीनभसो प्रससार विस्तरति स्म । द्यावापृथिव्यो समकाल विस्तार प्राप्त इत्यर्थ । उत्प्रेक्ष्यते—शीतदीधितेश्चन्द्रस्य युवतेस्तरुण्या यामिन्या अमेचका श्वेता न मेचका अमेचका उज्ज्वला द्युति. कान्तिर्यस्य । 'या कुन्देन्दुतुषारहारधवला या श्वेतपद्मासना या वीणावरदण्डमण्डितकरा या शुभ्रवस्त्रावृता' इति विशेषणाद्वाग्देवतावसनवद्विशदमुपसव्यान परिधानवस्त्रमिव । 'गुणशब्दो विरोध्यर्थ नञादिरितरोत्तर । अभिधत्ते यथा कृष्ण स्यादसित' सितेतर ॥' इति हैम्याम् ॥

वारिराशिरशनाविहायसोः कौमुदीभिरुदरं स्म पूर्यते ।
अन्धकाररिपुनिर्जयोद्भवत्कीर्तिभिः किमु कुमुद्वतीपतेः ॥ ८५ ॥

कौमुदीभिश्चन्द्रिकाभिर्वारिराशि समुद्र स एव रशना मेखला यस्या एतावता स-[म]ुद्रा मेदिनी । मेखला तु शरीरान्तरेऽवस्थायिनी न पृथग्भवतीति । अत समुद्रसहिता महीति समेतम्(?) । तथा विहाय आकाश तयोरुदर मध्य पूर्यते स्म पूर्णीक्रियते स्म । व्याप्तमित्यर्थ । उत्प्रेक्ष्यते—कुमुद्वतीपते कैरविणीकान्तस्य विधो अन्धकार एव रिपुर्ध्वान्तशत्रु । अथ वा रिपु सूर्य । 'मित्रो ध्वान्तारातिरब्जाशु' इति हैमीवचनात् । चन्द्रोदये भानुरस्तमीयते । सूर्य स्वोदये च चान्द्रमसीं सर्वामपि विभूतिमादत्ते इति परस्परशत्रुतापि । तस्य ध्वान्तस्य सूर्यस्य वा निर्जयात्पराभवादुद्भवन्तीभि. प्रकटाभिर्जायमानाभि कीर्तिभि किमु समाज्ञाभिरिव दिवस्पृथिव्यौ व्याप्ते ॥

भूमीनभोमण्डलमेदुरश्रीर्ज्योत्स्नावपुर्विष्णुपदीप्रवाहे ।
नक्तंदिन जह्नुपदप्रसत्ते. प्राकाम्यरूपा किमवापि सिद्धि' ॥ ८६ ॥

भूमी पृथिवीपीठ नभोमण्डल गगनस्थल तयोर्विषये मेदुरा उपचयप्राचुर्य प्राप्ता श्रीर्लक्ष्मी शोभा वा यस्यास्तादृशी ज्योत्स्ना कौमुदी सैव वपुर्गात्रयष्टिर्यस्यास्तादृश्या विष्णुपद्या गङ्गाया प्रवाहे प्रसरत्पय पूरैर्नक्तंदिन रात्रौ दिवा च जह्नोर्नारायणस्य पदमाकाश चरणश्च तस्य प्रसत्ते प्रसादनत । 'प्रसादन प्रसत्ति' इति व्युत्पत्त्या सेव-

नमित्यर्थः । भक्तेः सकाशात् । उत्प्रेक्ष्यते—प्राकाम्यरूपा रोदःकन्दरविस्तरणशीला बहुरूपकारिणी सिद्धिः फलनिष्पत्तिरवापि किं लब्ध्वा सम्प्राप्तेव ॥

चूर्णैः प्रपूर्णा किमु मौक्तिकानां पीयूषपङ्कैः किमु वा [विलिप्ता ।
श्रीखण्डनीरैरथवा]भिषिक्ता ज्योत्स्नाभिरुर्वी धवलीकृताभात्॥ ८७ ॥

ज्योत्स्नाभिः [धवलीकृता] प्रतिदिशं प्रसरच्चन्द्रसान्द्रचन्द्रिकाभिर्निरन्तरमतिश्वेततां प्रापिता उर्वी समस्तापि वसुमती आ[भात् आ]बभासे । उत्प्रेक्ष्यते—मौक्तिकानां स्थूलमुक्ताफलानां चूर्णैः क्षोदैर्निष्पिष्य सूक्ष्मीकृतरजोभिः प्रपूर्णा प्रकर्षेण (धवलीकृता) पूरिता किमु भरितेव । वा अथवा पीयूषपङ्कैरमृतकर्दमैः स्त्यानीभूतसुधारसैर्विलिप्ता किमु विशेषेण कृतविलेपने च अङ्गरागकलिता कृता । अथ वा श्रीखण्डनीरैः स्थूलघृष्टचन्दनवारिद्रवैरभिषिक्ता किं कृताभिषेकेव ॥

आप्लाविते किं सुरसिन्धुसुभ्रुवः स्रोतःसहस्रैः परितः प्रसृत्वरैः ।
कर्पूरपारीविलसद्यशोभरैः सूरीशितुर्वा विशदीकृते इव ॥ ८८ ॥

विलीयमानैस्तुहिनावनीभृन्नीहारचारैर्निभृतं भृते वा ।
प्रपूरिते सान्द्रितचन्द्रचन्द्रातपैर्विभातः स्म दिवस्पृथिव्यौ ॥ ८९ ॥

सान्द्रं नीरन्ध्रत्वं सजातमेषामेषु वा इति सान्द्रिताः बहलिताश्चन्द्रस्य निशानायकस्य चन्द्रातपाश्चन्द्रगोलिकास्तैः प्रपूरिते प्रकर्षेण पूर्णीकृते । सर्वतोऽपि निर्भरं भरिते व्याप्ते इत्यर्थः । दिवस्पृथिव्यौ द्यावाभूम्यौ विभातः स्म । तत्रोत्प्रेक्ष्यते—परितः सर्वतोऽपि दशदिक्प्रदेशेष्वपि प्रसृत्वरैः प्रसरणशीलैः सुराणां देवानां सिन्धोः समुद्रस्य सुभ्रुवः पत्न्याः । 'कर्पुद्वीपवतीसमुद्रदयिताधुन्यौ स्रवन्तीसरस्वत्यौ' इति हैम्याम् । देवनद्याः गङ्गायाः स्रोतसां पयःप्रवाहाणां सहस्रैर्दशशतीभिः आप्लाविते किम् । स्वकुक्षिगतीकृते इव निर्भरं भृते इत्यर्थः । वा पुनरुत्प्रेक्ष्यते—सूरीशितुर्हीरविजयसूरीन्द्रस्य । पुनः सूरिनामग्रहणं बहुबहुमानसूचकम् । कर्पूराणां घनसाराणां पार्यः । 'फडसि' इति लोके प्रसिद्धाः । 'पारी पूरपरागयोः । पात्र्यां कर्करिकायां च पादबन्धे च हस्तिनः ॥' इत्यनेकार्थः । 'कर्पूरपारीपरिधूसराङ्गम्' इति तद्वृत्तिः । तथा 'कर्पूरपूरकमनीयशोभिरामम्' इति स्तुत्यादौ । तत्र पूरशब्देन समूह एव । तद्वद्विलसद्भिः शुभ्रिमविभ्रमैः शोभमानैः यशसां भरैः श्लोकानां प्रकरैः । 'श्लोकः कीर्तिर्यशोऽभिख्या समाज्ञा' इति हैम्यां यशोनामानि । विशदीकृते इव । पुनरुत्प्रेक्ष्यते—विलीयमानैर्गलद्भिर्द्रवीभवद्भिः तुहिनावनीभृतो हिमाचलस्य नीहारचारैर्हिमनिवहैर्निभृतं निचितं भृते वा भरिते वा । युग्मम् ॥ इति चन्द्रचन्द्रिकाया प्रचारः ॥

---

१ 'ज्योत्स्नाभिः' इत्युत्तरमुचितोऽपि 'धवलीकृता' इति पाठः केश्चिदत्र प्रक्षिप्तः

गङ्गावज्जलजन्मबन्धुतनया स्वःकुम्भिवत्कुञ्जरो
नीरं क्षीरवदुत्पलं कुमुदवत्कादम्बवद्वायसः ।
वल्ली मौक्तिकहारवन्मरकतश्रेणीशशाङ्काश्मव-
ल्लक्ष्मीं कांचिदमी दधुः सितरुचौ चन्द्रातपं चिन्वति ॥९०॥

सितरुचौ शारदीने चन्द्रे चन्द्रातप चन्द्रगोलिका चिन्वति पुष्णति उपचय प्रापयति सति। विस्तारयतीत्यर्थं । अमी अत्रैव वृत्ते प्रकाश्यमाना यमुनादय पदार्था काचिद-नन्या लक्ष्मी शोभा दधुर्बिभ्रति स्म । तानेव दर्शयति कवि'—जलजन्मनां कमलाना बन्धु सूर्य तस्य तनया पुत्री यमुना। 'यमुना यमभगिनी कालिन्दी सूर्यजा यमी' इति हैम्याम् । गङ्गावल्लक्ष्मी वत्ते। चन्द्रिकया शुचीभवत्पय प्रवाहत्वेन गङ्गासाम्यमापेत्यर्थ । तथा कुञ्जरो गज । जातावेकवचन सर्वत्रापि योज्यम् । समस्ता अपि हस्तिन' स्व कु-म्भिवत् ऐरावणगजवद्वैभव बिभ्रति स्म । नीर समग्रमपि जल क्षीरवद्दुग्धमिव । तथा उत्पल कुवलयनीलकमलमण्डल कुमुदवत्कैरवमिव श्वेतारविन्दमिव। तथा वायस कोल सर्वेऽपि वलिभुज कादम्बवत्कलहसा इव । तथा मरकताना गारुत्मताना नीलमणीना श्रेणी माला शशाङ्काश्मवच्चन्द्रकान्तरत्नपङ्क्तिरिव । तथा वल्ली समग्रलतावि-तान मौक्तिकहारवन्मुक्ताफलकलाप इव शोभा बभार ॥

स्मेरत्कैरवशङ्कया कुवलयान्युत्तसयत्यङ्गना
भृङ्गान्मालिकबालिकाः सुमधिया गृह्णन्ति केलीवने ।
मुक्ताभ्रान्तिभृत' किरातवनिताश्चिन्वन्ति गुञ्जाव्रजां-
श्चञ्चच्चन्द्रमसो भ्रम वितनुते नो कस्य चन्द्रातप' ॥ ९१ ॥

चञ्चतो गगनमण्डले निखिलकलाकलापकलनदीप्यमानस्य चन्द्रमस सुधादीधितेः चन्द्रातप प्रतिहरित्प्रसृत्वरसान्द्रचन्द्रिका कस्य पुस स्त्रीगणस्य वा भ्रम भ्रान्ति नो वित-नुते चिनुते। अपि तु सर्वस्यापि करोतीत्यर्थ । तमेव प्रदर्शयति—अङ्गना मुग्धकामिन्य स्मेरता विकसताम् । 'स्मेरदम्भोरुहारामपवमानमिवानिल' इति पाण्डवचरित्रे स्मेरद्वि-काशनार्थे दृश्यते । कैरवाणा श्वेतकमलाना शङ्कया भ्रमेण कुवलयानि नीलोत्पलानि उत्तसयन्ति अवतसानि कुर्वन्ति । शिरसि श्रवणयोर्वा अवतसनिर्माणस्थानद्वन्द्वमिद दृ-श्यते शास्त्रादौ यथा । 'आपीडशेखरोत्तसावतसा शिरस स्रजि' इति हैम्याम् । तथा 'विलोचनाभ्यामतिमात्रपीडितेऽवतसनीलाम्बुरुहद्वयी खलु । तयो प्रतिद्वन्द्वितयावि रोपयावभूवतुर्भीमसुताश्रुती तत ॥' इति नैषधे। पुनर्मालिकाना मालाकारकाणा बालिका-कुमार्य । अथ वा बाला एव बालिका स्त्रिय । केलीवने क्रीडाकानने स्वेपा परेपा राजादीना वा। 'नित्योद्द्योतपद समस्तकमला केलीगृहे राजते' इति श्रीचिन्तामणिपार्श्वनाथस्तोत्रे केलीशब्दो दीर्घोऽप्यस्ति । सुमधिया पुष्पबुद्ध्या भृङ्गान् भ्रमरान् गृह्णन्ति । पुनर्मुक्ताना

मुक्ताफलाना भ्रान्ति भ्रम बिभ्रतीति मुक्ताभ्रान्तिभृत. मौक्तिकभ्रमधारिण्य किरातवनिता पुलिन्दपुरंध्य गुञ्जाव्रजाश्चिन्वन्ति आददते ॥

ज्ञायन्ते वसुधासुधाकरगृहा गर्जारवैः कुम्भिनां
दुग्धाब्धिः प्रतिनादमेदुरमिलत्कल्लोलकोलाहलैः।
शैलाः कन्दरमन्दिराङ्कविलुठत्कण्ठीरवक्ष्वेडितै-
र्जाते श्वेतकरोदयेऽम्बरसरिड्डिण्डीरपिण्डोपमे ॥ ९२ ॥

अम्बरसरितो गगनापगाया. सिद्धसिन्धो । भूपीठस्थगङ्गायास्तु प्रावृट्प्रसरन्नीरवाहवर्षणप्रकर्षप्रवहत्प्रबलजम्बालजालाविलीभवज्जलजम्बालिनीप्लवमिलनात्कदाचित्कालुष्यमपि भवत्येव। यदुक्तम्—'गङ्गानीरमपि त्यजन्ति कलुष ते राजहसा वयम्' इति। परं नभोनद्या तु कदाचिदप्याविलीभावो न स्यादेव। तस्मादाकाशगङ्गाया· डिण्डीराणा फेनाना पिण्डा समूहा। 'पिण्डो वृन्दे जपापुष्पे गोले चोलेऽङ्गसिह्लयो। कवले च' इत्यनेकार्थ। तेषामुपमा सादृश्य यस्य तादृशे श्वेतकरस्य चन्द्रस्य उदये जाते सति। वसुधा पृथिवी तस्या आह्लादकारकत्वात्सुधाकराश्चन्द्रा अतिन्यायिवत्तया सुधासदृशा उचितातिस्तोकत्वेन अमृतोपमाना करा राजदेयाशा येषाम्। 'इद तमुर्वीतलशीतलद्युतिम्' इति नैषधे। तेषा राज्ञा गृहा आवासा ते कुम्भिना मदोद्धुरसिन्धुराणा गर्जारवैः कृत्वा ज्ञायन्ते नक्त राजकार्यायागतराजसेवकैरवसीयन्ते उपलक्ष्यन्ते वा। तथा प्रतिनादै प्रतिशब्दै कृत्वा मेदुरै पुष्टैर्वृद्धि प्राप्तैर्बहलीभूतैर्वा मिलतामन्योन्य सगच्छता सनिहितीभवताम्। वा अथ वा स्वयमेव प्रादुर्भवता कल्लोलाना तरङ्गाणा कोलाहलैरद्वैतनादैस्तुमुलैर्वा कृत्वा दुग्धाब्धि क्षीरसमुद्रो ज्ञायते। तथा कन्दरा गुहा एव मन्दिराणि निवाससदनानि तेषामङ्के उत्सङ्गे। कन्दरशब्दस्त्रिषु लिङ्गानुशासने। यथा 'पिठरप्रतिसरपात्रकन्दरा' इति। विलुठतामितस्तत पार्श्वं परिवर्तयता कण्ठीरवाणा मृगेन्द्राणा क्ष्वेडितै क्ष्वेडाशब्दै सिहनादै। 'क्ष्वेडा तु सिहनादोऽथ' इति हैम्याम्। कृत्वा शैला पर्वता ज्ञायन्ते अवबुध्यन्ते। अवलोककैरित्यध्याहार। शारदीनसान्द्रचान्द्रचन्द्रिकया क्षोणीमण्डले धवलीकृते एतैरभिज्ञानै कृत्वा प्रागुक्ता पदार्था कथमप्यवबुध्यन्ते बुधैरित्यर्थ ॥

दुग्धाम्भोनिधिनिर्जरा इव नराः सर्वेऽपि संजज्ञिरे
स्व.सिन्धोरधिदेवता इव बभुस्त्रस्यत्कुरङ्गीदृश.।
स्फारस्फाटिकरत्नकोटिघटितेवासीत्पुनर्मेदिनी
क्षुभ्यत्क्षीरसमुद्रसान्द्रविभवे जाते शशाङ्कोदये ॥ ९३ ॥

क्षुभ्यत· हरिणा मन्दरमन्थाचलनिर्मथनावसरे क्षोभ प्राप्नुवत. इतस्तत सडिण्डीरपिण्डपाण्डुरसलिलोच्छलनेनातीव शुभ्रिमभाज क्षीरसमुद्रस्येव सान्द्रोऽतिस्निग्धो बहलीभूतो वा विभवो धवलिमश्रीर्यस्य तादृशे शशाङ्कोदये चन्द्राभ्युद्गमने जाते सति सर्वे

समस्ता अपि नरा भूचरा पुरुषा' दुग्धाम्भोनिधे क्षीरनीरधेर्निर्जरा अधिष्ठातृसुरा इव सज्ञिरे । ते हि अतीव शुभ्रवपुर्वसनविभवा स्यु । अत एव तदुपमानम् । पुनस्त्र-स्यन्त्यस्त्रास प्राप्नुवत्यो या कुरङ्ग्यो मृगाङ्गनास्तद्वत्तरलाश्चञ्चला दृशो यासाम् । एतावता वनिता सर्वा अपि स्व सिन्धोर्गङ्गाया अधिदेवता इव अधिष्ठायिका देवता गङ्गादेव्य इव बभु शोभन्ते स्म । पुनर्मेदिनी पृथ्वी । उत्प्रेक्ष्यते—स्फारा अनर्घ्या ये स्फा-टिका स्फटिकमणिसमूहास्तेषु रत्नान्यतीव सारमणय मुख्यानि वा । यदुक्तम्—'येषां मन्दररत्नशैलशिखरे जन्माभिषेक कृत ' इति स्नातस्य स्तुतौ । मन्दराणा धातुकीखण्ड-पुष्करार्धद्वीपसत्काना चतुर्णा मेरूणा मध्ये रत्न सर्वेभ्य उच्चैस्तरत्वेन लक्षयोजनप्रमाणत्वेन मुख्य इत्येकव्याख्या । तेषा स्फाटिकमणीना कोट्यस्ताभि कृत्वा घटितेव निष्पादितेवासीद्बभूव भूमी ॥ इति चन्द्रिकाभ्युदये विविधा भावा ॥

विजयिन इव राज्ञः श्वेतभासो विभाव्या-
भ्युदयमखिलकाष्ठामध्यराजत्करस्य ।
विहितसकलसंध्यावश्यको ध्यानलीला-
कमलकलमराल' स स्म भूत्सूरिराज्ञ ॥ ९४ ॥

स श्रीहीरविजयनामा सूरीणामाचार्याणा मध्ये दीप्यमानत्वात्प्रतापवत्त्वाद्वा राजा । अथ वा राजा मुख्य । स ध्यान सूरिमन्त्रजापरूपप्रणिधान तदेव लीलाकमल क्रीडाकर-णोचितमरविन्द तत्र कलमराल' कलहस । 'कलमरालविहगमवाहना' इति वाग्देवता-स्तोत्रे । प्रकृष्टो राजहसो वा । स्म भूदजायत । 'स्मयोगेऽप्यटो लोपमिच्छन्ति । स्म भूत्' इति सारस्वतव्याकरणे[1] । स किंलक्षण । विहित कृत सकल समस्त सध्यायां दिनावसाने आवश्यक प्रतिक्रमणादिविधिर्येन । अथ वा निर्मितसध्यासवन्धिकमावश्यकमवश्यकर्तव्य येन । किं कृत्वा । श्वेतभास सितकान्तेश्चन्द्रस्याभ्युदय विभाव्य । 'पश्यति विभावय-त्यपि विलोकते वीक्षते गवेषयति' इत्यादि क्रियाकलापे विलोकनार्था क्रिया । क-स्येव । विजयिन सर्वत्राप्यप्रतिहतपराक्रमत्वेनानेकराजचक्रजयनशीलस्य राज्ञ इव नृपस्य । किंभूतस्य चन्द्रस्य राज्ञश्च । अखिलाना समग्राणा काष्ठाना दिशा मध्ये राजन्तो दीप्यमाना. करा किरणा राजदेयाशा यस्य ॥

यं प्रासूत शिवाह्वसाधुमघवा सौभाग्यदेवी पुन
पुत्र कोविदसिंहसीहविमलान्तेवासिनामग्रिमम् ।
तद्ब्राह्मीक्रमसेविदेवविमलव्यावर्णिते हीरयु-
क्सौभाग्याभिधहीरसूरिरचिते सर्गोऽभवत्सप्तमः ॥ ९५ ॥

---

१ चिन्त्यमिदमिति प्रामाणिका

अत्र श्रीहीरसौभाग्यनाम्नि महाकाव्ये सप्ताना सख्यापूरण सप्तम सर्ग अकार-नामविशेपोऽभवत्सजात ॥

इति पण्डितसीहविमलगणिशिष्यपण्डितदेवविमलगणिविरचिताया स्वोपज्ञहीर-सौभाग्यमहाकाव्यवृत्तौ वर्षाशरत्समयसूर्यास्तसध्यारागतिमिरतारकचन्द्रो-दयचन्द्रिकाप्रचारादिवर्णनो नाम सप्तम. सर्ग ॥

अष्टम सर्ग ।

अथो निशीथे द्विजराजराजज्ज्योति.प्रथाभिर्मथितान्धकारे ।
निवातनालीक इव व्रतीन्दुर्ध्यानं दधान स्तिमितीबभूव ॥ १ ॥

अथो चन्द्रोदयचन्द्रिकाप्रसारानन्तर ध्यान मनो निश्चलीकरणानन्तर वा निशीथेऽर्ध-रात्रे ध्यान सूरिमन्त्रप्रणिधान दधान । कुर्वाण इत्यर्थ । सन्व्रतीन्दु सूरिशीतकान्ति । निवातनालीक इव वातवेगाभावेन निष्प्रकम्पपद्मवत्स्तिमितीबभूव निश्चलो जात । 'निवातपद्मस्तिमितेन चक्षुपा' इति रघौ । किभूते निशीथे । द्विजाना राजा चन्द्रस्तस्य राजता दीप्यमानाना ज्योतिपा किरणानामर्थाच्चन्द्रिकाणा प्रथाभिर्विस्तारै कृत्वा मथित निर्दलितमन्धकार ध्वान्त यत्र । नालीकशब्द पुक्लीवलिङ्गयो ॥

पर्यङ्कबन्धः स विभोर्व्रतश्रीविलासपर्यङ्क इवाबभासे ।
कथं भरोऽमुष्य मया विपह्यो हृदेति यस्मिन्समशेत शेपः ॥ २ ॥

विभो सूरीन्द्रस्य स यो ध्यानसमये विहित पर्यङ्कबन्ध पद्मासनरचनाविशेप' आबभासे सामस्त्येन शोभते स्म । उत्प्रेक्ष्यते—व्रतश्रिया सयमलक्ष्म्या विलासार्थ क्रीडाकृते पर्यङ्क पल्यङ्क इव । स क । यस्मिन् पर्यङ्कबन्धे शेप शेपनामा नागाधि-राजो हृदा स्वमनसा इत्यमुना प्रकारेण समशेत सशय कृतवान् । इति किम् । यद-मुष्य पर्यङ्कबन्धस्य भरो भारोऽसहायेन एकेनैव मया कथ केन प्रकारेण विषह्यो वि-शेषेण सहनीय । धार्य इत्यर्थ । ध्यानभाजा हि योगीन्द्राणा ध्यानसमये पर्यङ्कबन्ध-स्यातिशायी भारो भवतीति कविसमय । यदुक्त कुमारसभवे—'ततो भुजगाधिपते फणाग्रैरध कथचिद्धृतभूमिभागे । शनै कृतप्राणविमुक्तिराशे पर्यङ्कबन्ध निबिड बि-भेद ॥' इति ॥

भुजान्तरासन्नशयारविन्दे विभोश्चकासे विशदाक्षमाला ।
हृद्ध्यानदुग्धाम्बुनिधिप्रतीरं प्रपेदुषी किं कलहंसपङ्क्तिः ॥ ३ ॥

भुजान्तरस्य वक्ष स्थलस्य आसन्ने समीपवर्तिनि शयारविन्दे करकमले धवलवर्णा अक्षमाला जपमालिका चकासे भासते स्म । उत्प्रेक्ष्यते—हृदि हीरविजयसूरिहृदयवि-षये यो ध्यान शुक्लप्रणिधान तदेव दुग्धाम्बुनिधि क्षीरसमुद्रस्तस्य प्रतीर तट प्रपेदुषी

प्राप्तवती मानमादिजलाशयेभ्य स्वैर विलासरसिकायितमानसा समागतवती कलहंसाना राजमरालानां मालाधोरणी पङ्क्तिरिव ॥

श्रीसूरिमन्त्र विजने व्रतीन्द्रो जपन्स गोत्रत्रिदशीमिव स्वाम् ।
दध्यौ हृदा श्रीजिनशासनस्याधिष्ठायिकां निर्जरनीरजाक्षीम् ॥ ४ ॥

विजने एकान्ते अपरजनरहितस्थाने श्रिया सर्वशक्तिलक्ष्म्या युक्त सूरीणामाचार्याणा मन्त्र जपन् ध्यायन् सन् व्रतीन्द्रो हीरविजयसूरि हृदा मनसा कृत्वा षड्दर्शनेष्वपि सर्वातिशायिन्या श्रिया लक्ष्म्या शोभया वा कलितस्य जिनशासनस्य अधिष्ठायिकां प्रत्यक्षसानिध्यविधायिनी निर्जरनीरजाक्षीं नाकिकमललोचना देवता दध्यौ ध्यायति स्म । कामिव । स्वा स्वकीया गोत्रत्रिदशीमिव । यथा कश्चित्पुमान्निजा कुलदेवता ध्यानगोचरा कुरुते । 'निपीय त यस्त्रिदशीभिरर्जित ' इति नैषधे । 'गोत्र तु सतानोऽन्ववायोऽभिजन कुलम्' इति हैम्याम् ॥ इति सूरेर्ध्यानविधानम् ॥

ध्यानानुभावेन ततो निशीथे सूरीशितु शासनदेवतायाः ।
केतुर्निकेतस्य रयेण वायोरिव क्षणादासनमाचकम्पे ॥ ५ ॥

ततो ध्याने जिनशासनाधिष्ठायिकास्मृतिगोचरीकरणानन्तर सूरीशितुर्हीरविजयसूरीश्वरस्य ध्यानानुभावेन प्रणिधानमाहात्म्येन शासनदेवताया निशीथेऽर्धरात्रे आसनमुपवेशनस्य विष्टरम् । 'विष्टर पीठमासनम्' इति हैम्याम् । आचकम्पे आ सामस्त्येन दोलायमानमासीत्प्रचलति स्म । क इव । केतुरिव । यथा निकेतस्य गृहस्य केतु वैजयन्ती वायो पवमानस्य रयेण वेगेन कृत्वा कम्पते चञ्चलीभवति ॥

स्वविष्टर कम्प्रमवेक्ष्य बिम्बमिवोत्तरङ्गाम्बुधिबिम्बितेन्दोः ।
शोणारविन्दायितमीक्षणेन रोषारुणेन त्रिदशाङ्गनाया ॥ ६ ॥

त्रिदशाङ्गनाया जिनशासनदेवताया रोषेण कोपेन कृत्वा अरुणेन रक्तीभूतेन ईक्षणेन लोचनेन । नयनद्वन्द्वेनेत्यर्थ । शोणारविन्दायित कोकनदमिवाचरितम् । अत्र गर्भितोमपास्ते । कि कृत्वा । स्वस्यात्मन स्वमात्मीय विष्टर सिंहासनमवेक्ष्य विलोक्य । किंभूत विष्टरम् । कम्प्र कम्पनशील चञ्चलीभूतम् । किमिव । बिम्बमिव । यथा उदूर्ध्व गगनचुम्बिनस्तरङ्गा कल्लोला यस्य एतावता समयस्वभावेन प्रबलपवनवेगप्रवृद्धो योऽम्बुधि समुद्रस्तत्र बिम्बित रात्रौ जलस्यातिस्वच्छभावेन सक्रान्त । 'यद्यपि स्वच्छभावेन दर्शयत्यम्बुधिर्मणीन् । तथापि जानुदघ्नोऽयमिति चेतसि मा कृथा ॥' इति वचनात् । प्रतिबिम्बितो य इन्दुश्चन्द्रस्तस्य बिम्बि प्रतिमाभाव प्राप्त मण्डल कम्पते अतिशयेन कम्पनशील स्यात् ॥

ध्यानस्थितं शासनदेवता सा निपीय तं ज्ञानदृशा वशीन्द्रम् ।
मुदं दधारामृतकुण्डमध्यप्रणीतलीलाप्लवनेव चित्ते ॥ ७ ॥

सा ध्यानगोचरीकृता शासनदेवता श्रीजिनमताविष्ठायिका निर्जरी ज्ञानदृशा निजावविज्ञानलोचनेन ध्यानस्थित प्रणिधानोपविष्ट हीरविजयनामान वशीन्द्र जितेन्द्रियाणामविराज सूरिं निपीय सादरमवलोक्य चित्ते स्वमानसे मुदमानन्द दधार धत्ते स्म। प्रमोद प्रापेत्यर्थ । उत्प्रेक्ष्यते—अमृतस्य सुधाया कुण्डे परितो निबद्धानेकसोपानपटलप्रवणे जलाशये अर्थादमृतकुण्डमध्ये प्रणीत कृत लीलया स्वैरक्रीडया। ननु तापमलापनोदाय देवानां तापाद्यभावात्। आप्लवन स्नान यया तादृशीव। 'स्नान सवनमाप्लव' इति हैम्याम्। आप्लवनमाप्लव इति वाक्यमेवानीतमस्तीति ॥

अथाविरासीद्वशिशीतकान्तेः पुरः स्फुरज्जैनमताधिदेवी।
प्रसादितोपासनया शमश्रीरिवेयमङ्गीकृतकाययष्टिः ॥ ८ ॥

अथ ध्यानस्थिरस्थायुकसूरीन्द्रदर्शनानन्तर स्फुरन्ती वपुराभरणमणिदीप्तिभिर्दीप्यमाना जिनाना तीर्थकृताम्। अथ वा जिनस्य महावीरस्येद जैनम्। तादृश मत शासन तस्याधिदेवी अधिष्ठात्री देवता वशी जितेन्द्रियग्रामो मुनिजनस्तन्मध्ये शीतकान्तेश्चन्द्रस्यैतावता सूरीन्द्रस्य पुरोऽग्रे आविरासीत्प्रकटीभूता। उत्प्रेक्ष्यते—उपासनया निरन्तरसेवनया कृत्वा प्रसादिता प्रसादयुक्ता विहिता। प्रसन्नीकृतेत्यर्थ । अतएवाङ्गीकृता उपात्ता गृहीता काययष्टिस्तनूलता यया तादृशी शमश्रीर्मूर्तिमती उपलक्ष्मीरिव प्रभो पुर प्रादुर्भूता ॥

कलामिवेन्दोर्जगते द्वितीयां प्राप्ता सुरी दर्शयितुं स्वमस्मै।
निद्रां दृशा किंचन चुम्बतापि प्रेक्ष्यामुनाजायत जाग्रतेव ॥ ९ ॥

अमुना सूरीन्द्रेण जाग्रतेव जागरणावस्थितेनेव निन्द्रारहितेनेव अजायत सजातम्। अमुना किं कुर्वता। किंचन किमपि उदरिकामन्त्र दृशा नेत्रेण निद्रा प्रमीला चुम्बता आश्रयतापि। किं कृत्वा। प्रेक्ष्य व्यालोक्य। काम्। सुरी शासनदेवताम्। किलक्षणाम्। अस्मै सूरीन्द्राय स्वमात्मान दर्शयितु दृग्गोचरीकारयितु प्राप्ता पुर समागताम्। कामिव। द्वितीया तिथिमिव। यथा इन्दो सुधादीधिते कलां षोडशाशम्। अत्रार्थाज्जगत्स्थितिवशाच्च कलात्रयमयी खेला जगते सकललोकाय दर्शयितु प्राप्ता जनो जानाति॥

प्रवाललक्ष्मीमिव कामितद्रोस्तद्ध्यानसिद्धेः किमुताग्रदूती।
प्रत्यक्षवत्प्रादुरभूत्पुरोऽस्य स्वप्नेऽपि सा सार्वमताधिदेवी ॥ १० ॥

सा हीरविजयसूरिसूरिमन्त्रध्यानानुभावाभ्यागता सार्वस्य श्रीमच्चरमकृन्महावीरभगवतो मत शासन तस्याधिदेवी अधिष्ठायिका निर्जरी। श्रीवीरशासनदेवता इत्यर्थ। स्वप्ने किंचिन्निद्रावस्थायामपि प्रत्यक्षवज्जाग्रदवस्थास्थायुकचक्षुर्लक्ष्यवत्। अस्य सूरे पुरोऽग्रत प्रादुरभूत्प्रकटीभवति स्म। उत्प्रेक्ष्यते—कामितद्रोरर्थात् हीरसूरेरभिलषितशाखिन प्रवाललक्ष्मी. पल्लवश्रीरिव। द्रुमाणा हि प्रथम पल्लवा प्रादुर्भवन्ति। तदुप-

मानम् । उताथ वा तस्य सूरेर्ध्यानस्य सूरिमन्त्रजापस्य सिद्धे फलनिष्पत्ते । अथ च सिद्धिनाम्न्या देवताया विघ्नराजपार्श्वे सिद्धिवुद्धिनाम्न्यौ देवते अनुचर्यो वर्तेते इति लोकप्रसिद्धि । तस्या अग्रदूती । किं प्रथमशासनहारिकेव ॥ इति सूरिपुरो निशीथे शासनदेवतागमनम् ॥

अथ शासनदेवतावर्णनारम्भः—

सृष्टिं सिसृक्षोः सुदृशां पुरा यः स्वयंभुव. शिल्पगुरुर्बभूव ।
विधाय तां बिम्बमिवादसीयशिक्षाकृतेशोऽर्पयति स्म तस्मै ॥ ११ ॥

स शिल्पगुरु अमूषा सुलोचनानामियमदसीया । 'नासादसीया तिलपुष्पतूणम्' इति नैषधे । सृष्टि सर्ग । स्त्रीरूपघटनमित्यर्थं । सृष्टिरिति मध्यमपदलोपी समास । तस्या सृष्टे' शिक्षण न पुनर्निर्माणक्रिया तत्कृते तदर्थं बिम्ब मूलरूप निरूप्य अन्यानि तद्रूपाणि निर्माप्यन्ते । एतावता शासनदेवतारूपबिम्बे विधाय तस्मै धात्रे अर्पयति स्म दत्तवान् । यत्तदोर्नित्याभिसबन्धात् । स कः । सुदृशां चारुचक्षुषा स्त्रीणा हि कटाक्षादिहेतुतया दृष्टिरेव प्रधाना तस्या च शोभनत्वेन सर्वाङ्गीणशोभनत्व सुतरामागतमिवेति । तथोक्तम्—'सर्वेन्द्रियाणा नयन प्रधानम्' इति । तथा—'तदनु पुनरपाङ्गोत्सङ्गसचारिताना जयति तरुणयोषिल्लोचनाना विलास' इति चम्पूकथाद्वितीयश्लोकान्त्यद्विपदी । इति सृष्टिरचना सिसृक्षो. कर्तुमिच्छो' स्वयभुवो ब्रह्मण पुरा पूर्व विज्ञानज्ञानाभ्यासनसमये शैशवे य कश्चिदज्ञाताश्रुतनामा शिल्पगुरुर्विज्ञानाचार्य कलाचार्यो वा बभूवासीत् । प्रायो हि कलाकौशल्यगृह्यगुरुमन्तरेण जगच्चेतश्चमत्कारि शिल्पं न सगच्छते ॥

महीवियद्वीक्षणकेलिलोलीभवन्मना. स्वैरविहारिणीयम् ।
जम्बूहृदिन्या अधिदेवतेव समीयुषी काञ्चनचारिमश्री ॥ १२ ॥

इय शासनसुरीरूपा । उत्प्रेक्ष्यते—जम्बूहृदिन्या जम्बूनामनद्या । जम्बूद्वीपसत्कजम्बूवृक्षा । तेषा जम्बूफलरसैर्जम्बूसरित्प्रवहति । तन्मृत्स्ना च जाम्बूनद भवति । जम्बूनद्या भव जाम्बूनदमिति व्युत्पत्त्या इति कविसमय । तदेव दर्श्यते—'जाम्बूनद जगति विश्रुतिमेति मृत्स्ना कृत्स्नापि सा तव रुचा विजितश्रि यस्या । तज्जाम्बवद्रवभवास्य सुधाविधाम्बुजम्बूसरिद्वहति सीमनि कम्बुकण्ठि ॥' इति नैषधे । अधिदेवता अधिष्ठायिका देवी समीयुषीव समागतवतीव । किंभूता । मह्या भूमेर्वियत आकाशस्य च द्वयोर्भूनभसोर्वीक्षणमवलोकन तदेव केलि क्रीडा तत्र लोलीभवच्चञ्चल जायमान मनश्चेतो यस्या । अत एव पुन किंभूता । स्वैर स्वेच्छया विहरति सचरतीत्येवशीला । देवा देव्यो हि स्वैरविहारा भवेयु । अतोऽपि स्वेच्छया सचारिणी । पुन किंभूता । काञ्चनत्वेन काञ्चनवद्वा चारिम्णो वपुर्मनोज्ञत्वस्य श्री शोभा यस्या सा ॥

निर्यत्सुरास्त्राशनिभूषणानि विरेजुरङ्गानि सुराङ्गनायाः।
स्वस्पर्धिनः श्रीभिरिवेन्द्रचापवज्राण्यमीभिर्विधृतानि जेतुम् ॥ १३ ॥

सुराङ्गनाया जिनशासनत्रिदश्या अङ्गान्यवयवा। 'एकदेशे प्रतीकोऽङ्गावयवापघना अपि' इति हैम्याम्। तथा 'अङ्गमन्तिकमात्रयो.। उपसर्जनभूते स्यादभ्युपायप्रतीकयो ॥' इत्यनेकार्थः। विरेजुर्विभान्ति स्म। किंभूतान्यङ्गानि। निर्यन्ति निर्गच्छन्ति प्रादुर्भवन्ति सुरास्त्राणि इन्द्रधनूंषि। 'धनुर्देवायुधम्' इति हैम्याम्। इन्द्रधन्वाप्युच्यते। तथा 'तस्मै स्वभूषा दृषदस्तु शिल्प बलिद्विष' कार्मुकमर्पयन्ती' इति नैषधे। मणिज्योतिरिन्द्रधनुराकृत्या निर्याति। यथा नैषधे—'वृता विभूषा मणिरश्मिकार्मुकै' इति। येभ्यस्तादृशान्यशनिभूषणानि वज्ररत्नखचिताभरणानि येषु तानि। अशनिशब्देनात्र वज्ररत्नमुच्यते। 'शुचीमुख तु हीरक.। वराटक रत्नमुख्य वज्रपर्यायनाम च ॥' इति हैम्याम्। उत्प्रेक्ष्यते—अमीभिरङ्गैः श्रीभि शोभाभि कृत्वा स्वस्पर्धिन निजप्रतिमल्लीभूतशत्रून् जेतु पराभवितुमिन्द्रचापवज्राणि शस्त्राणीव विधृतानि ॥

राजीवराजी विजिता यदङ्गैर्मृदुश्रिया रङ्गदनङ्गरङ्गैः।
तत्तुल्यभावाय तप. सृजन्ती वने वसन्तीव कुशेशयासीत् ॥ १४ ॥

यदङ्गैर्यस्या देव्या अङ्गैरवयवैर्मृदुश्रिया भावप्रधाननिर्देशात्सौकुमार्यलक्ष्म्या विजिता पराभूता सती राजीवराजी कमलमालिका। उत्प्रेक्ष्यन्ते—वने निकुञ्जे वसन्ती सती वास विदधती। तिष्ठन्तीत्यर्थ। कुशेशयासीत् दर्भशायिनी बभूवेव। 'वन कानननीरयो' इत्यनेकार्थ। तथा कुशेशय पद्मनामापि। यथा 'कमल नलिन पद्ममरविन्द कुशेशयम्' इति हैम्याम्। तत्रोत्प्रेक्षापि। 'कुशो दर्भे जले द्वीपे' इत्यनेकार्थ। किं कुर्वन्ती। तेषामङ्गाना तुल्यभावाय सादृश्याय तप' सृजन्ती अनुतिष्ठन्ती। अन्यापि किंचित्फल मनसि स्पृहयन्ती सती वनमध्यस्थायिनी तप कुर्वाणा कुशप्रस्तरे शेते। किंभूत। यदङ्गै रङ्गन्नृत्य कुर्वन्। 'नृत्यविधाने नृत्यति नटति च रङ्गति च विलसति च' इति क्रियाकलापे। योऽनङ्ग स्मरस्तस्य रङ्गैर्नर्तनस्थानै रङ्गन्ती जङ्गमा अनङ्गनर्तकस्य रङ्गा नर्तनशाला वा ॥

अगण्यनैपुण्यमुखान्नियन्त्र्य संरक्षितान्प्रेक्ष्य गुणांस्त्रिदश्याः।
स्वयन्त्रणोद्भूतभयातिरेकात्तस्याः प्रणेशे किमशेषदोषैः ॥ १५ ॥

तस्या शासनदेव्या' सकाशात् अशेषदोषै' समग्रापगुणै प्रणेशे प्रणष्ट प्रपलाय्य गतम्। उत्प्रेक्ष्यते—स्वेषा स्वकीयात्मना यद्यन्त्रण बन्धन तस्मादुद्भूताज्जाताद्भयातिरेकात्साध्वसातिशयादिव। किं कृत्वा। अगण्यान् गणयितुमशक्यान् गणनातिगानतिशायिनो वा नैपुण्य दाक्षिण्यम्। चातुर्यमित्यर्थ'। तदेव मुखमादौ मुखे वा धुरि येषा तान्। 'मुखमुपाये प्रारम्भे श्रेष्ठे नि.सरणास्ययो' इत्यनेकार्थ.। गुणान्नियन्त्र्य नितरा यन्त्रयित्वा बद्ध्वा त्रि-

दश्या शासनदेव्या रक्षितान् स्वप्रेऽप्यन्यस्थानगमनाप्रदानतया गोपितान् प्रेक्ष्य दृग्गोचरीकृत्य ॥ इति शासनदेवतासाधारणसर्वाङ्गवर्णनम् ॥

अथ पृथगङ्गवर्णनारम्भणम् । तत्र 'मानवा मौलितो वर्ण्या देवाश्चरणत पुन.' इति वचनात्कविसमयानुसारेण देवतापादादारभ्य वर्णयितु प्रारभ्यते—

जिनेशितुः शासनदेवतायाः पादारविन्देऽरुणिमा दिदीपे ।
प्रणेमुषीणां दिविषद्वधूनां सीमन्तसिन्दूरमिवात्र लग्नम् ॥ १६ ॥

जिनाना सामान्यकेवलिनामीशतुरधिराजस्य श्रीतीर्थकृत शासनदेवताया जिनभक्तचातुर्वर्ण्यसघस्य सम्यक्सानिध्यविधायिन्या देव्या पादारविन्दे चरणतामरसे अरुणिमा पादतले स्वाभाविकी रक्तता दिदीपे दीप्यते स्म शुशुभे । उत्प्रेक्ष्यते—प्रणेमुषीणा सेव्यत्वेन प्रणीतप्रणामाना दिविषद्वधूना देवाङ्गनाना सीमन्तस्य केशेषु वर्त्मन सिन्दूर शृङ्गारभूषणम् अत्र पादारविन्दतले लग्नमिव ॥

यत्पादपद्मेन पराजितेन विजृम्भमाणारुणवारिजेन ।
शुश्रूषणायारुणिमा तदङ्के शङ्के ढुढौकेऽरुणलक्ष्मिलक्षात् ॥ १७ ॥

विजृम्भमाणेन विकाश प्राप्नुवता अरुणवारिजेन रक्तकमलेन । कोकनदेनेत्यर्थ । कर्त्रा । शुश्रूषणाय सेवाकारणाय अरुणिमा आत्मीयरक्तिमा तदङ्के पादपद्मोत्सङ्गे अहमेव शङ्के सशय कुर्वे मन्ये । विचारयामीत्यर्थ । अरुणा या लक्ष्मी शोभा विभूतिर्वा तस्या लक्षात्कपटात् । 'व्यपदेशो मिष लक्ष निभव्याज' इति हैम्याम् । लक्ष्मिशब्दो ह्रस्व शब्दप्रभेदे । अरुणिमा रक्तता स्वरागो ढुढौके किमु प्राभृतीक इव । किंभूतेन कोकनदेन । यत्पादपद्मेन यस्या शासनदेवताया पादपद्मेनेव चरणारविन्दद्वन्द्वेन पराजितेन पराभवपदवी प्रापितेन अर्थादात्मीयविभवेन ॥ इति पादतलरक्तिमा ॥

यस्याः स्फुरत्कान्तिविकाशिताशा. कामाङ्कुशा दिद्युतिरे पदाब्जे ।
इदं मुखाम्भोजविनिर्जितेन राज्ञेव रत्नान्युपदीकृतानि ॥ १८ ॥

यस्या शासनदेव्या पदाब्जे चरणारविन्दद्वन्द्वे कामाङ्कुशा नखा दिद्युतिरे द्योतन्ते स्म शुशुभिरे । किंभूता । स्फुरन्तीभिरितस्तत प्रसरन्तीभि सूर्यज्योति-स्पर्धया वा स्फूर्जन्तीभि कान्तिभिर्दीप्तिभि विकाशिता प्रकटीभाव प्रापिता उद्योतिता आशा दशदिशो यैस्ते । उत्प्रेक्ष्यते—इद मुखाम्भोजेन अस्या वदनवारिजन्मना । 'इद नृपप्रार्थिभिरुज्झितोऽर्थिभि,' तथा 'इद यशासि द्विपत सुधारुच' इति पदद्वयमपि नैषधे । विनिर्जितेन पराजयगोचरीकृतेन राज्ञा चन्द्रेण नृपेण च रत्नाकरोद्भवत्वेन कोशसौधाधिपतित्वेन च द्वयोरपि मणीना सद्भावात् रत्नानि जात्यपद्मरागमणय. उपदीकृतानि ढौकितानीव ॥

यदाश्रयीभूय किमर्भसूराः राहुं निहन्तुं नखराङ्गभाजः ।
प्रणम्रगीर्वाणवधूप्रवेणीछायाच्छलाङ्गीकृतचन्द्रहासाः ॥ १९ ॥

दानवारिपरिग्रहपदमेव । अथ वा यो दानवारिपरिग्रह स एवाश्रय शरण येषा तादृशा भूत्वा यत् यो वा आश्रयो येषां ते यदाश्रया.। न यदाश्रया अयदाश्रया भूत्वा इति यदाश्रयीभूय अर्भसूराः बालारुणा प्रभातप्रोद्यन्मार्तण्डा शासनत्रिदशीक्रमकामाङ्कुशा एवाङ्ग वपुर्लता भजन्ते सेवन्ते तादृशा सन्तो भवन्त राहु स्वर्भाणुदानव निहन्तु शमनसदनातिथीकर्तु प्रणम्राणा देवीचलननमनशीलाना गीर्वाणवधूना सुराङ्गनाना प्रवेणीना कबरीणा छाया प्रतिबिम्बानि तासा छायाना छलेन कपटेन अङ्गीकृता गृहीताश्चन्द्रहासा महाखड्गा इव सन्ति । नखाना रक्तत्वेनोद्गच्छदादित्योपमानम् ॥

इदंपदीभूय भवान्तरेऽपि लौहित्यलक्षात्कलितानुरागाम् ।
पद्मद्वयीं प्रेक्ष्य नखाङ्गबालारुणा इवैतन्मिलनार्थमीयुः ॥ २० ॥

पद्मद्वयीं स्वबन्धुभूतामम्भोजन्मद्वितयीं प्रेक्ष्यालोक्य चक्षुर्लक्ष्यीकृत्य एतस्या· पद्मद्वय्या अर्थाद्बन्धुत्वेन मित्रत्वेन वा मिलनार्थमीयुरागता नखा अर्थाद्देवीचरणजन्मकामाङ्कुशा एवाङ्गानि शरीराणि येषा तादृशा बाला नवमुदय लभमाना अरुणा भास्करा इव । किंभूता पद्मद्वयीम् । इदपदीभूय । 'जगत्कर्तृजगत्सर्गप्रणयनपरवशत्वे विधेर्विश्वव्यापारपारवश्यादवतीर्णस्य ससारचक्रे' इति चम्पूकथायाम् । अस्या जिनशासनदेवतायाश्चरणौ भूत्वा पदभाव प्रपद्य भवान्तरेऽन्यस्मिन्नपि भवे जन्मनि अपरावतारे सप्राप्तेऽपि लौहित्यस्य स्वाभाविकस्फुरद्रक्तताया लक्षात्कपटात्कलित. पूर्ववद्धृतोऽनुराग स्नेहातिरेकता पाटलिमा च यया ताम् ॥

प्रपेदुषी यत्पदता पयोजद्वयी विभाव्यार्भकशीतभासः ।
निजानुरज्यन्मनस प्रणेतुं नखीबभूवु. किमु तन्त्रिदश्याः ॥ २१ ॥

अर्भकशीतभासो बालचन्द्रा । तेषा चारुणत्व कविसमये दृश्यते । यथा—'अयमुदयति घुसृणारुणतरुणीवदनोपमश्चन्द्र' इति विदग्धमुखमण्डने, तथा—'स्फुरदम्भ सरोदम्भात्सैंहिकेयभयादिव । राकामृगाङ्का सभूय विभान्ति शरणागता. ॥' इति पाण्डवचरित्रे च चन्द्रबाहुल्य प्रोक्तमस्तीति । तथात्रापीद द्वयमपि उद्यता चन्द्रसूर्याणा बालत्वमेव प्रतिपद्यते । तन्त्रिदश्या सा सूरिध्यानाकृष्टागता वासौ त्रिदशी च त्रिदशवशा तस्या नखीबभूवु तत्पदपुनर्भवभाव भजन्ते स्म । देवतानखा जाता इत्यर्थ । किं कृत्वा । यत्पदता तन्त्रिदशचरणभाव प्रपेदुषी प्राप्तवतीं पयोजयो कमलयोर्द्वयीं युगलीं विभाव्य चक्षुषा समीक्ष्य । उत्प्रेक्ष्यते—ता पद्मद्वितयीं निजे स्वात्मनि विषये अनुरज्यत् सरागीभवत् । 'चकास्ति रज्यच्छविरुज्झिहान' इति नैषधे । मन स्वान्त यस्यास्तादृशी प्रणेतु किमु कर्तुमिव । 'सृजति करोति प्रणयति' इत्यादिकरणार्था क्रियाः क्रियाकलापे ॥

सौन्दर्यपाथःप्लवपादपद्माकरेऽङ्गुलीनालजुषोऽनिमिष्याः ।
कामाङ्कुशाः शोणसरोजराज्यो ज्योतिर्मरन्दोपचिता इवाबभुः ॥ २२ ॥

अनिमिष्या देवताया नखा अनुरागा भान्ति स्म । अय प्रयोगः क्रियारत्नसमुच्चयेऽप्यस्ति । उत्प्रेक्ष्यते—शोणसरोजराज्य कोकनदपङ्क्तय इव । कस्मिन् । सौन्दर्यं मनोहरत्व तदेव पाथसा पानीयाना प्लव पूरो यस्मिंस्तादृशे पादे चरणरूपे पद्माकरे सरसि । चरणे त्वाकृतिकमलाना सद्भावात्कमलाकरत्वम् । कि शोणसरोजराज्या । अङ्गुल्य पादशाखास्ता एव नाला मृणानि जुषन्ते भजन्ते । पुन किंभूता । ज्योतींषि नखकान्तय एव मरन्दा मधूनि तैरुपचिता पुष्टा. । भृता इत्यर्थ ॥ इति पदनखा ॥

नखोल्लसत्पल्लवशालमानैर्नम्रामरीनेत्रमिलद्द्विरेफैः ।
शाखाविशेषैः पदशाखिनः किं तदङ्गुलीभिर्भ्रियते स्म शोभा ॥ २३ ॥

तदङ्गुलीभिर्देवीपदशाखाभि. शोभा भ्रियते भ्रियते स्म । 'डुभृञ् धारणपोषणयो' इत्यस्य रूपम् । उत्प्रेक्ष्यते—पदशाखिन पादपादपस्य कि शाखाविशेषैर्विशिष्टशाखाभिरिव । किंभूतैः । नखा एवोल्लसन्त स्फुरन्त विकसन्तो वा पल्लवा. प्रवालास्तै. कृत्वा शालमानै. शोभाभासुरै । पुनः किंभूतै । नम्राणा नमनशीलानाममरीणा त्रिदशीना नेत्राणा नवाना प्रतिबिम्बितान्येव । मध्यमपदलोपी समास । मिलन्त समीपे समागच्छन्तो द्विरेफा भृङ्गा येषु ॥

पदं मयेदं प्रददे शिरःसु दिशां दशानामपि सुन्दरीणाम् ।
इतीव रेखाः क्रमयोरमर्त्याङ्गुलीमिषात्तत्प्रमिता बिभर्ति ॥ २४ ॥

अमर्त्या देवसुन्दरी । 'अलम्भि मर्त्याभिरमुष्य दर्शने' इति नैषधे । यथा मर्त्या तथा अमर्त्या । तथा अमर्त्यापि अङ्गुलीनाम् । अत्राङ्गुष्ठोऽप्यङ्गुलीमध्य एव गण्यते न पृथक् क्रियते । यदुक्त नैषधेऽपि—'रज्यन्नखस्याङ्गुलिपञ्चकस्य मिषादसौ हिङ्गुलपद्मतूणे । हेमैकपुङ्खास्ति विशुद्धपर्वा प्रियाकरे पञ्चशरी स्मरस्य ॥' इति । दशाना मिषाच्छलात्क्रमयोर्द्वयोश्चरणयोस्तत्प्रमिता दशदिक्प्रमाणा रेखा बिभर्ति धत्ते । उत्प्रेक्ष्यते—इति हेतोरिव । इति किम् । यन्मया स्वीयाद्वैतरूपश्रिया कृत्वा दशाना पूर्वा, अग्नि, दक्षिणा, नैर्ऋती, प्रतीची, वायवी, उत्तरा, ऐशानी, ऊर्ध्वदिक्, अधोदिक् । एकस्मिन् पक्षे । अष्टदिक्षु मानुष्य ऊर्ध्वलोके देवाङ्गना अधोलोके च नागाङ्गना असुराङ्गनाश्च । अपरस्मिन् पक्षे । तिर्यग्लोके दशदिक्षु सर्वत्रापि देव्यो वर्तन्ते इति । दशदिग्वर्तिनीना सुन्दरीणा स्त्रीणा शिर सु मस्तकेषु रूपसौन्दर्यातिरेकात् इद पदम् । अय चरण प्रददे प्रदत्तम् । पदशब्द पुलिङ्गनपुंसकलिङ्गयो । 'चरण क्रमण पाद पदोऽङ्घ्रिश्चलन क्रम' इति हैम्याम् । तथा—'पद किमस्याङ्कितमूर्ध्वरेखया' इति नैषधे ॥ इति पादाङ्गुल्य ॥

विलासिबालव्यजनाधृतोद्यच्छत्रा स्फुरद्वारिजराजमाना ।
अधीश्वरीवाखिलवारिजानां यदीयपादद्वितयी दिदीपे ॥ २५ ॥

यस्या देव्या इय यदीया शासनदेवतासबन्धिनी पादद्वितयी चरणयुगली दिदीपे शुशुभे । उत्प्रेक्ष्यते—अखिलाना समग्राणा वारिजानां जलजन्मनामत्रार्थात्कमलानामेव पदयो पद्मानामुपमानत्वात् । वारिजशब्देन शङ्खोऽप्युच्यते । 'कम्बुस्तु वारिजस्त्रिरेख षोडशावर्त' शङ्ख' इति हैमीवचनात् परं तन्निरास । अथ वारिजशब्देन मुख्यतया पद्ममेवोच्यते तस्मात्कमलानामेवाधीश्वरी स्वामिनीव राज्ञीव । कि राजचिह्न दर्श्यते विलसत इत्येव शोभमाने बालव्यजने आकृतिरूपे । 'छत्तचामरपडागजूअलचमडिया' इत्यजितशान्तिस्तवनात् । चामरे यस्या यस्या वा । पुन किभूता । धृतमाकलितमाकारकायमातपत्र छत्र यया । स्फुरद्भि प्रकटीभवद्भि रेखाकारधारिभिर्वारिजै' पद्मैर्विराजमाना शालिनी ॥

कथंचनाभ्यर्थनया मृदुत्वं रागश्रियं चाप्य पदारविन्दात् ।
प्रवालमाला धरणीरुहाणामिवाधमर्णीभवति स्म तस्याः ॥ २६ ॥

धरणीरुहाणा पादपाना प्रवालमाला पल्लवपङ्क्ति । तरूणा प्रवालकथनेन विद्रुमाणा निरासः कृत । उत्प्रेक्ष्यते—तस्या देव्या अधमर्णीभवति स्म ग्राहका जाता' । कि कृत्वा । कथचन महता कष्टेन केनापि प्रकारेण वा अभ्यर्थनया देवीपुरस्ताद्याचनया कृत्वा पदारविन्दादर्थात् शासनदेवीचरणकमलान्मृदुत्व सौकुमार्य च पुन रागश्रिय लौहित्यलक्ष्मी चाप्य लब्ध्वा ॥

प्रसादकान्ती दधती सुवर्णालंकारिणी रम्यतमक्रमा च ।
संश्लेषदक्षाप्रतिमोपमानश्रीः श्लोकमालेव सुरी चकासे ॥ २७ ॥

सुरी(शान)त्रिदशी श्लोकमालेव अनुष्टुभा पङ्क्तिरिव चकासे दीप्यते स्म । किभूता सुरी श्लोकमाला च । प्रसाद प्रसन्नभाव कान्ति शोभा वपुर्दीप्ति वा तथा झगित्यर्थावबोधगोचरत्व प्रसादगुण । तथा दीप्तरसत्व कान्तिस्ते दधती दधाना । पुन किभूता । सुवर्णै काञ्चनैर्विरचिता अलकारा अङ्गप्रत्यङ्गाभरणानि विद्यन्ते सन्ति वास्या । तथा शोभना वर्णा अक्षराणि । तथा उपमोत्प्रेक्षारूपकाद्या अलकारास्ते सन्ति अस्यामिति । अस्त्यर्थीय इन् । पुन किभूता । रम्यतमौ अतिशयेन मनोज्ञौ सामुद्रोक्तलक्षणलक्षितावत एवातिरुचिरौ क्रमौ चरणौ यस्या अतिरमणीयचतुश्चरणा अनुक्रमो वा यस्या । पुन किभूता सश्लेषे स्वकामुकेन वल्लभेन सम सस्नेहसरोमाञ्चाञ्चित लतावेष्टितकाद्यालिङ्गनविशेषे निपुणा चातुर्यवती । तथा । शब्दगुणार्थगुणशब्दालकारार्थालकारादिरूपः सम्यक् समीचीनश्चेतश्चमत्कारकारी श्लेषस्तत्र दक्षा पट्वी । पुन किभूता । अप्रतिमोपमानश्री. न विद्यते प्रतिमा सादृश्य यस्याः । 'न तन्मुखस्य प्रतिमा

चराचरे' इति नैषधे । तादृशी उपमानश्रीः शोभा लक्ष्मीर्वा यस्याः । तथा अप्रतिमा असाधारणा उपमानैरुपलक्षणादुत्प्रेक्षाद्यैः श्रीर्लक्ष्मीः शोभा यस्याः ॥ इति पादाः ॥

यत्पादराजौ परिशुद्धपार्ष्णी निर्जित्य गत्याखिलराजहंसान् ।
उच्चै रुचिस्फूर्तिमिषाज्जिगीषू प्रस्थातुकामाविव नाकिनागम् ॥ २८ ॥

यस्या देवताया पादौ चरणावेव राजौ राजानौ पार्थिवौ अपरावपि बलवद्भूपती नाकिनां नागं गीर्वाणानां वारणमैरावणं निर्जरश्रेष्ठं शक्रं वा । यदुक्तं हैम्याम्—'स्युरुत्तरपदे व्याघ्रपुङ्गवर्षभकुञ्जराः । सिंहशार्दूलनागाद्यास्तल्लजश्च मतल्लिका' । मचर्चिकाप्रकाण्डोद्धच प्रशस्यार्थप्रकाशकाः ॥' इति । जिगीषू जेतुमिच्छन्तौ सन्तौ । रुचीनां निःसरद्बहलप्रबलकान्तीनां स्फूर्तेः स्फुरणस्य मिषात्कपटात् । उत्प्रेक्ष्यते—उच्चैरूर्ध्वं स्वर्गलोकं प्रति प्रस्थातुकामौ गन्तुमीहमानाविव प्रचलितुमनसाविव । ऐरावणवासवयोः स्वर्गस्थायुकत्वेन उच्चैर्गमनम् । राज्ञामपि इन्द्रनिर्जयनं दृश्यते । यथा रघुवंशे इन्दुमतीस्वयंवरे कार्तवीर्यवर्णनाधिकारे—'कारागृहे निर्जितवासवेन लङ्केश्वरेणोषितमा प्रसादात्' । तथा सूक्ते—'दृषद्भिः सागरो बद्ध इन्द्रजिन्मानवैर्जितः । वानरैर्वेष्टिता लङ्का जीवद्भिः किं न दृश्यते ॥' इति । किं कृत्वा । गत्या गमने विलासेन प्रयाणेनाभिलापेण तेन वाखिलान् समस्तान् राजहंसान् सितच्छदान् पार्थिवपुङ्गवांश्च । प्रबलपृथिवीपुरंदरानित्यर्थः । निर्जित्य पराभूय स्ववशीकृत्य च । किंभूतौ पादराजौ । परि सामस्त्येन सर्वप्रकारेण समन्तात्समग्रतया वा शुद्धौ लाञ्छनाभावेन निर्मलौ पार्ष्णी घुटयोरधः प्रदेशो ययोः । तथा परि समन्तात् समग्रस्वपदेशापेक्षया निर्दोषौ विरोधिरहितः पार्ष्णिः पाश्चात्यो विजयिनो राज्ञः स्वदेशपृष्ठवर्ती राजा ययोस्तौ । 'शुद्धपार्ष्णिरयान्वितः' इति रघुवंशे । यो विजयी नृपोऽपरदेशसाधनार्थं प्रतिष्ठते सोऽवश्यं स्वदेशपाश्चात्यं पार्थिवं पुरग्रामाश्वहस्त्यादिप्रदानेन मैत्रीविधानेन च शुद्धं स्वानुकूलीकरोतीति स्थितिः । नो चेदशुद्धः स तद्देशे विद्वरं कुरुते तस्मान्निर्दोषीकरणं तदभिधानं च पार्ष्णिरित्युच्यते ॥ इति पार्ष्णिः ॥

जम्भद्विषत्कुम्भिपराभविन्या ययातिभूतिं गमितः स्वगत्या ।
किं हंसकस्ता चरणारविन्दे तस्थौ प्रसत्तेर्विषयीचिकीर्षुः ॥ २९ ॥

हंस एव हंसकः । स्वार्थे कः । राजहंसः नूपुरम् । 'पिण्याकझर्झरहंसकशङ्खपुङ्खाः' इति लिङ्गानुशासने पुंनपुंसकलिङ्गः । चरणारविन्दे अर्थाद्देवीपादपद्मे तस्थौ स्थितवान् । उत्प्रेक्ष्यते—तां शासनदेवतां प्रसत्तेः प्रसादस्य विषयीचिकीर्षुः किं गोचरीकर्तुमिच्छुरिव । हंसकः कथंभूतः सन् । यया त्रिदश्या स्वगत्या निजगमनातिविलासेन अतिभूतिं पराभवं गमितः प्रापितः सन् । किंभूतया गत्या । जम्भनामा दैत्यस्तस्य द्विषन् वैरी हन्ता वासवस्तस्य कुम्भी हस्ती ऐरावणस्तं पराभवति निर्जयति इत्येवंशीला तया ॥

स्वजिह्मयानेन विगानितः सन्नाखण्डलः कुण्डलिनामिवैताम् ।
सिञ्जानमञ्जीरविनिर्मिताङ्गः प्रसादयत्यङ्घ्रिपयोजलग्नः ॥ ३० ॥

कुण्डलिना भुजगमानामाखण्डलः पुरदर. स्वामी शेषनामनागाधिराजः पादपयोजे, क्रमकमले लग्न आश्रित्य स्थित· सन् । उत्प्रेक्ष्यते—एतां शासनदेवता प्रसन्ना करोतीव । प्रसादकलितां निर्मिमीत इव । यो हि बलवन्त निजजेतार प्रसादयितुमिच्छति स तत्पदयोर्लगति । चाटुवाक्यानि ब्रूते । इति रीतिः । किंभूत· । सिञ्जान शब्दायमान रणझणितिराव कुर्वाण यन्मञ्जीर नूपुर तदेव विहित निर्मितमङ्ग वपुर्येन । पुन किलक्षण सन् । स्वस्यात्मनो जिह्मेन वक्रेण यानेन गमनेन । यौवनोन्मादेन प्राय स्त्रीणा गतिर्वक्री भवति । अपरोऽपि पाठ । यथा—'स्वश्लोकशौक्ल्येन' स्वस्यात्मन श्लोकस्य यशस शौक्ल्येन शुक्लतया वा विगानितोऽधरीकृत· ॥ इति चरणनूपुरम् ॥

यया जगज्जैत्रतमश्रियाङ्घ्रिगुल्फः परा कोटिमवापितः सन् ।
पराक्षिलक्ष्यत्वमयांबभूव न चक्रवर्ती तु कदाचनापि ॥ ३१ ॥

यया शासनदेवतया जगता भुवनाना तात्स्थ्यात्तद्व्यपदेशात्त्रैलोक्यकामिनीना जैत्रतमया अतिशयेन जैत्रया जयनशीलया श्रिया आत्मलक्ष्म्या परां प्रकृष्टा कोटिमुत्कर्ष काष्ठामवापितो नीत सन् । पराक्षिलक्ष्यत्वम् अङ्घ्रिगुल्फश्चरणग्रन्थिघुण्टक कदाचनापि कस्मिन्नपि समये पराक्षिलक्ष्यत्व परेषामन्येषा चक्षुष्मतामक्ष्णोर्लोचनयोर्लक्ष्यत्व दृश्यतां गोचरत्व न अयाबभूव गच्छति स्म । 'अय गतौ' इत्यस्य धातोराम्प्रत्यये प्रयोगा यथा—अयाचक्रे, अयाबभूव, अयामासेति । क इव । चक्रेण नरखेचरेन्द्राद्यप्रतिहतेनामोघरथाङ्गायुधेन वर्तते । षट्खण्डक्षोणीमण्डलान्तरे प्रवर्तते दिग्विजय विदधातीत्येवशीलचक्रवर्ती सार्वभौम इति । यथा चक्री परेषा प्रत्यर्थिना कदाचिदपि कस्मिन्नपि प्रस्तावे आजीवितान्तमक्षिलक्ष्यत्व लोचनगोचरत्व ता नायते न प्राप्नोति । प्रतिभटैर्भूपैर्दृष्टयापि द्रष्टु न शक्यते इत्यर्थ । एतावता देवीगुल्फौ न दृश्येते । स्त्रीणा गुल्फजानू अदृश्यावेव श्लाघ्येते इति सामुद्रशास्त्रे । तथा 'गुल्फद्वयाप्ता यददृश्यसिद्धिः' इति नैषधे ॥

यज्जङ्घयाधःकरणादुदीतव्रीडातिरेकादिदमीयगुल्फ· ।
मन्ये न्यमज्जन्नवनिर्यदर्चिरर्णःप्रपूर्णीभवदङ्घ्रिशोणे ॥ ३२ ॥

यस्या शासनसुराङ्गनाया जङ्घया अध करणान्नीचैर्विधानात्तिरस्करणाद्वा उदीता प्रकटीभूता । 'उदीतमातङ्कितवानशङ्कत' इति नैषधे । या व्रीडा लज्जा तस्या अतिरेकादतिशयात् अस्या अयमिदमीय । 'मध्य तनूकृत्य यदीदमीयम्' इति नैषधे । देवीचरणसबन्धी गुल्फो घुण्टक । अहमेव मन्ये वितर्कयामि । नवानि नवीनानि निर्यन्ति प्रादुर्भवन्ति यान्यर्चींषि अर्थात्तत्क्रमकान्तय· तान्येवार्णांसि पानीयानि तै प्रपू-

र्णीभवन्नाकण्ठ व्याप्त सपद्यमान अग्निर्देवीपाद स एव शोणो हृदस्तस्मिन्नयमनन्किमु ब्रूडति स्मेव ॥

श्रीमज्जिनाधीशमताधिदेव्या जङ्घे विभूषामनघे दधाते ।
किमु प्रगल्भक्रमनामधेयवृन्दारकोर्वीरुहयोः प्रकाण्डे ॥ ३३ ॥

श्रीमाश्चतुस्त्रिंशदतिशयादिका लक्ष्मी त्रैलोक्याधिपत्यलक्ष्मीर्वा विद्यते यस्य स श्रीमान् यो जिनाना जयन्ति सर्वथापि रागद्वेषादिकानन्तरङ्गान् शात्रवानिति जिनाम्तेषा सामान्यकेवलीनामधीश स्वामी तीर्थंकरोऽर्थान्महावीरभगवान् तस्य मत शासन तस्याधिदेव्या अधिष्ठायिकाया देवताया अनघे निष्पापे प्रशस्ये जङ्घे नलकिन्यौ विभूषा शोभा दधाते कलयत । उत्प्रेक्ष्यते—प्रगल्भौ प्रकृष्टौ यो क्रमौ देवीपादौ तावेव नामधेयमभिधान ययोस्तादृशयोर्वृन्दारकोर्वीरुहयो कल्पवृक्षयो । प्रकाण्डे किमु वृक्षस्कन्धाविव । 'मूलाच्छाखावधिर्गण्डि प्रकाण्डोघ' इति हैम्या प्रकाण्ड पुंक्लीबलिङ्गयो ॥

यस्याः प्रकाण्डस्फुरदुग्रजङ्घा सदृक्षलक्ष्मीस्पृहयाल्वः किम् ।
विषह्य भारं भवनव्रजानां स्तम्भा मनुष्यानुपकुर्वते स्म ॥ ३४ ॥

स्तम्भा स्थूणा भवनव्रजाना गृहगणाना भार वीवध विषह्य क्षान्त्वा मनुष्यानुपलक्षणात्सुरान् त्रिभुवनेऽपि गृहभाराधारभूतस्तम्भाना विद्यमानत्वेन एतावता त्रिजगज्जनानुपकुर्वते स्म उपकार कुर्वन्ति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—यस्यास्त्रिदश्या प्रकाण्डे वृक्षस्कन्धाविव स्फुरन्त्यो शोभमानयो जङ्घयो सदृक्षलक्ष्म्या समानविभूषाया स्पृहयालव किम् अभिलाषुका इव कामयितार इव ॥

सारङ्गनाभीसुरभेरमुष्या जङ्घाविभूषाभिरधःकृताभि ।
मृगाङ्गनाभिर्गिरिगह्वरोर्वी मन्दाक्षलक्ष्याभिरिव प्रपेदे ॥ ३५ ॥

मन्दाक्षस्य लज्जाया लक्ष्याभिर्वेध्याभिस्त्रपातिरेककलिताभिर्मृगाङ्गनाभिर्हरिणरमणीभि । उत्प्रेक्ष्यते—गिरिगह्वरोर्वी गिरीणा शैलाना गह्वराणा गुहानाम्, अथ वा निकुञ्जानामुर्वी भूमि । 'गह्वरो बिलभेदयो । कुञ्जे' इत्यनेकार्थ । तथा 'गौरीगुरोर्गह्वरमाविवेश' इति रघुवंशे । 'परस्परमिलच्छाखापटलपादपङ्क्तिनिबिडवनमित्यर्थ' इति तद्वृत्ति । प्रपेदे प्रपन्नेव । किंभूता । मृगनाभि सारङ्गनाभि कस्तूरिका । 'गोरोचनाचन्दनकुङ्कुमैणनाभीविलेपा पुनरुक्तयन्ती' इति नैषधे । तथा कस्तूरिकानामापि । 'मृगनाभिर्मृगमद कस्तूरीगन्धधूल्यपि' इति हैम्याम् । तद्वत्सुरभे सुगन्धाया । श्वासवपु परिमलकलिताया इत्यर्थ । अमुष्या वर्ण्यमानशासननिर्जरनितम्बिन्या जङ्घयोर्नलकिन्योर्विभूषाभि शोभाभिरध कृताभिस्तिरस्कृताभि । जिताभिरित्यर्थ ॥

जङ्घे यदीये प्रणयन्प्रयत्नात्प्रकाण्डसार पृथिवीरुहाणाम् ।
जग्राह धाता किमभावि तेषु तत स्फुरत्कोटरकूटरन्ध्रै ॥ ३६ ॥

यस्या इमे यदीये दैवतासंबन्धिन्यौ जङ्घे प्रयत्नात्सादरादेकतानतया वा एकाग्रमनसा प्रणयन्कुर्वन् सन् धाता जगत्कर्ता पृथिवीरुहाणां रमणीयसान्द्रद्रुमाणां प्रकाण्डानां सारं सारदलिकपटलं जग्राहाददे गृहीतवान्। उत्प्रेक्ष्यते—ततः सारवस्तुग्रहणानन्तरं तेषु प्रकाण्डेषु तरुस्कन्धेषु स्फुरन्तः प्रकटीभवन्तो ये कोटरा निष्कुहाः। 'पोलाडि' इति लोके प्रसिद्धाः। त एव कूटं कपटं येषां तादृशै रन्ध्रैश्छिद्रैरभावि भूतम्। संजातमित्यर्थः॥ इति जङ्घे॥

कपोलयुग्मेन मरुद्युवत्या तिरस्कृते दर्पणिके विभूत्या।
गुप्तं स्थिते जानुनिभादुपेत्य जेतुं द्विषं छिद्रदिदृक्षयेव॥ ३७॥

दर्पणिके आदर्शिके। 'यन्मतौ विमलदर्पणिकायाम्' इति नैषधे। उपेत्य। कुतश्चिदागत्य गुप्तं छन्नं स्थिते निष्ठतः स्म। कस्मात्। जान्वोर्जानुनो रूपवर्णोर्निभाद्दम्भात्। अर्थात् तद्देवी वपुष्येवोषिते। उत्प्रेक्ष्यते—द्विषं स्ववशात्रवं जेतुं पराभवितुं छिद्राणां वैरिणोरपगुणानां दोषाणां यैर्गवेषितैर्दोषैः स्वद्वेषी सुखं निमेषमात्रान्निहन्यते निर्जीयते वा। तद्रन्ध्राणां दिदृक्षया द्रष्टुमिच्छयेव। तथा दोषे ज्ञाते सति शत्रुः सुखेन पराभूयते इति लोकेऽपि प्रसिद्धिः। तस्मात् किंलक्षणे दर्पणिके। मरुद्युवत्या गीर्वाणगृहिण्या। शासनदेव्या इत्यर्थः। कपोलयुग्मेन गल्लयामलेन विभूत्या स्वीयवैभवेन कृत्वा तिरस्कृते तिरस्कारं न्यक्कारं प्रापिते। पराभूते इत्यर्थः। गुप्तमिति विशेषणात् दृश्यते। 'निगूढजाणु—' इति कल्पसूत्रेऽपि लक्ष्मीवर्णने॥

आदर्शिकाघानि मिथो मृधेषु यज्जानुना स्पर्धितया स्वकान्त्या।
ततः किमु प्रापदतुच्छमूर्छां न वेद चैतन्यवती किमेषा॥ ३८॥

यज्जानुना यस्या देवताया नलकीलेन स्वस्यात्मनः कान्त्या विभूषया। 'कान्तिः शोभायामिच्छाया प्रभायामपि' इत्यनेकार्थः। सम सार्धं स्पर्धितया स्पर्धोद्भावुकभावेन सहर्षित्वेन मिथो मृधेषु परस्परक्रोधोद्धततया विधीयमानयुद्धेषु आदर्शिका मुकुरिका लोके मेवातमण्डलादौ यस्या अधो हस्तको न स्यात् पृष्ठे च ग्रहणार्हं किमप्यङ्कुटकादि भवेत्तस्या अभिधानम् 'आरसी' इत्युच्यते। अघानि दृढप्रहारादिभिनहता। उत्प्रेक्ष्यते—ततः प्रहारादिहेतोरतुच्छामतिघनां वालयितुमशक्यां मूर्छां मोहचैतन्याभावं किमु प्रापल्लब्धवतीव। एवं चेन्न तर्हि एषा आदर्शिका अचैतन्यवती चेतनाया भावश्चैतन्यं तद्विद्यते यस्याः सा चैतन्यवती न चैतन्यवती अचैतन्यवती चेतनाविरहिता किं कथं लक्ष्यते॥ इति जानू॥

रम्भास्फुरद्वैभवयत्सुपर्वसारङ्गदृक्केलिनिकेतनस्य।
अन्तर्वसत्सालसदृक्स्मरस्य स्तम्भौ प्रगल्भौ स्फुरतः किमूरू॥ ३९॥

यदूरू अर्थाद्यस्याः स स्फुरतः शोभेते। उत्प्रेक्ष्यते—रम्भा नामाप्सरास्तद्वत्स्फुरन् प्रकटीभवन् दीप्यमानो वा वैभवो वपुःशोभातिशयः तादृशी या सूरिपुरस्तात्स्थायुका

चासौ सुपर्वसारङ्गदृक् च सुरहरिणीनयना शासनदेवी सैव केलये क्रीडाकृते अर्था-न्मनोभवस्यैव यन्निकेतन मन्दिर तस्य स्तम्भौ स्थूणे इव । अन्यदपि रम्भागृह कद-लीगृह 'केलिहरु' इति वा प्रसिद्धम् । तत्राप्याधारस्तम्भौ भवत । किंलक्षणस्य गृहस्य । अन्त सौधमध्ये वसन् वास विदधान तिष्ठन् । सह अलसदृशा, मन्थरनयनया, स्वगु-णेनोपमानेन मनोज्ञादिपदेन च विशेषिताङ्गकर्मा स्त्री यया तरललोचना । 'अलसेक्षणा मृगाक्षी' इति हैम्याम् । स्त्रिया रत्या वर्तते य स सस्मर कामो यत्र तस्य ॥

यदूरुसृष्टचै करिणा करेभ्यो मन्ये मृदुत्वं गृहयांबभूव ।
स्वयं स्वयंभूरिति तेषु नो चेदेकान्तकार्कश्यमिदं कुतस्त्यम् ॥ ४० ॥

यदूरुसृष्टचै यस्या देवताया उर्वो सक्थ्नो सृष्टचै निर्माणाय स्वयभूर्विधाता स्वयमात्मना नान्यैरत्राहमेव मन्ये जानामि वितर्कयामि करिणा गजेन्द्राणा करेभ्यो हस्तेभ्य । शुण्डा-दण्डेभ्य इत्यर्थ । मृदुत्व सकुमारभावम् । सौकुमार्यकलितदलिकसारमित्यर्थ । गृहया-बभूव गृहीतवान् । 'गृह्णाति गृहयते लाति' इति ग्रहणार्था क्रिया क्रियाकलापे । 'ज-न्तादाम्' इति गृहयाबभूवेति । एव चेन्न तर्हि तेषु हस्तिहस्तेषु इद प्रत्यक्षलक्ष्य सर्व-जनप्रतीत वा एकान्तेन अतिमात्र केवल वा कार्कश्य त्वचि काठिन्य कुतस्त्य कुतो-भवम् । ततो ज्ञायते सौकुमार्य गृहीते केवल कर्कशतैव स्थितवती । 'नागेन्द्रहस्तास्त्वचि कर्कशत्वात्' इति कुमारसभवेऽपि ॥

दृप्ता यदूरुद्वितयी प्रतीपामन्विष्य सहर्षकरीं करेण ।
प्रणश्य भीत्याभ्रमुकामुकः किं दम्भोलिपाणिं शरणीचकार ॥ ४१ ॥

अभ्रमुकामुक ऐरावणगज । 'पयोनिलीनाभ्रमुकामुकावलीरदान्' इति नैषधे । 'ऐरावतो हस्तिमल्ल श्वेतगजोऽभ्रमुप्रिय' इति हैम्यामपि । भीत्या भयेन कृत्वा प्रणश्य प्रपलाय्य दम्भोलिपाणि वज्रिण पुरदर शरणीचकार आश्रितवान्, वज्रपाणित्वेन देव-दानवमानवैरजेय इति त बभाज । भीते कारणमाह—किं कृत्वा । करेण स्वकीयशुण्डा-दण्डेन सम सहर्षकरी स्पर्धाकारकाम् अत एव प्रतीपा प्रतिपक्षा तथा पुनर्दृप्ता बलिष्ठा यदूरुद्वितयीं देवीसक्थियुगलीमन्विष्य व्यालोक्य ॥

तत्कैव वार्ता मम राजहंसान्सर्वानसौ यज्जयति स्वगत्या ।
इत्यूरुकायं किमु तावदस्याः करं करीन्द्रो व्यतरत्त्रिदश्याः ॥ ४२ ॥

असौ देवी स्वगत्या निजगमनेन आत्मीयाभिषेणयेन कृत्वा सर्वान् समस्तानपि ग-जहसान् प्रकृष्टबलिष्ठभूपालान् तत्त्वतस्तु स्वमन्थरगमनविलासेन कृत्वा राजमरालान् यत्कारणाज्जयति स्ववशीकरोति पराभवति च, तत्तस्मात्कारणात् मम पशुमात्रस्य पर-वशीभूतस्य च कैव वार्ता मज्जयेऽस्या न कश्चिदपि प्रयास । यतोऽह करो राजदेया-शोऽस्यास्तीति करदाता चतुष्पदमात्र तस्मान्मज्जयमवश्यमेषा करिष्यतीति । उत्प्रेक्ष्यते— इति हेतो करीन्द्रो गजराज तावत्प्रथममेवास्यास्त्रिदश्या जघनेन कृत्वा अग्रभागेन

बभासे शुशुभे, मन्ये इत्युत्प्रेक्षायाम् । उत्प्रेक्ष्यते—अथवा· जघनस्थलशोभाविषये अहमेव मन्ये विचारयामि यत्स्वस्यात्मनो विलासवत्या रत्या पत्न्या सह रिरसया रन्तुमिच्छया सुरतादिविविधक्रीडाविलासकरणार्थं सुमन शरेण कुसुमबाणेन मनोभवेन कृतेन देवशक्त्या स्वय विनिर्मितेन विनोदविधायिना क्रीडानिर्माणसमीहोत्पादकेन जाम्बूनदस्य जात्यकाञ्चनस्य मन्दिरेण सदनेनेव ॥

भस्मीकृतं धूर्जटिनाक्षिलक्ष्यीकृत्य प्रसूनध्वजजीवितेशम् ।
मा हन्तुमामेष इतीव रत्या गुप्तं गृहं यज्जघनं व्यधायि ॥ ४३ ॥

रत्या स्मरपत्न्या यज्जघन देव्या· कटेरग्रभाग 'पेडू' इति प्रसिद्ध गुप्त छन्न परलोचनागोचर गृह व्यधायि स्थान चक्रे । कि कृत्वा । धूर्जटिना शभुना भस्मीकृत निजातिकोपप्रज्वलल्ललाटलोचनानलज्वालावलीभिर्ज्वालित भस्मावशेषीकृत प्रसूनध्वजो मदन । 'प्रद्युम्न श्रीनन्दनश्च कन्दर्प पुष्पकेतनः' इति हैम्याम् । 'केतु पताका केतनं ध्वज' इति ध्वजनामानि हैम्याम्, यथा पुष्पकेतनस्तथा प्रसूनध्वज इति, स एव जीवितेश स्वप्राणनाथो भर्ता स्मरस्तमक्ष्णो· स्वनेत्रयोर्लक्ष्यं दृश्यम् । स्वदृग्गोचरमित्यर्थ· । कृत्वा । व्यालोक्येत्यर्थ । तत्रोत्प्रेक्ष्यते—इति हेतोरिव । इति किम् । यदेष धूर्जटिः स्मरशत्रुत्वान्मा स्मरपत्नीं मा हन्तु मा व्यापादयतात् ॥ इति जघनम् ॥

तीर्थाधिभर्तुर्मतदेवतायाश्चकास्ति लक्ष्म्याप्रतिमो नितम्ब· ।
मोघीकृतेषूमखजिद्द्विषन्तं जेतुं धृतं चक्रमिव स्मरेण ॥ ४४ ॥

तीर्थस्य चातुर्वर्ण्यस्य सघस्याधिभर्ता स्वामी नायक जिनो महावीरस्तस्य यन्मत शासन तस्य देवता अधिष्ठायिका देवी तस्या लक्ष्म्या शोभया कृत्वा अप्रतिम न विद्यते प्रतिमा प्रतिरूप सदृश वस्तु यस्य स नितम्ब आरोह कटीपृष्ठप्रदेश । 'नितम्बारोहौ स्त्रीकट्या पश्चाज्जघनमग्रत' इति हैम्याम् । चकास्ति शोभते । उत्प्रेक्ष्यते—मोघीकृता निष्फला विहिता इषवो बाणा येन तादृशो यो मखजित् मखनामा कश्चिद्दानवविशेषस्तस्य जित् जेता एतावता ईश्वर स एव द्विषन् प्रत्यर्थी त जेतु स्मरेण कामेन धृत धारितमङ्गीकृत चक्रमायुधविशेष इव । नितम्बस्य चक्रोपमानम् । यथा—'रोमावलीदण्डनितम्बचक्रे' इति नैषधे । तथा—'पृथुवर्तुलतन्नितम्बकृन्मिहिरस्यन्दनशिल्पशिल्पया । विधिरेककचक्रचारिण किमु निर्मित्सति मान्मथ रथम् ॥' इत्यपि नैषधे ॥

यदङ्गरङ्गन्नवराजधानीनिवासिन· श्रीसुतभूविवोढुः ।
स्फुटीभवत्पुष्परथस्य शङ्के रथाङ्गमेतत्रिदशीनितम्बः ॥ ४५ ॥

त्रिदश्या शासनदेव्या नितम्बो विभातीति सबन्ध । उत्प्रेक्ष्यते—यस्या देवताया अङ्ग शरीर तदेव रङ्गन्ती जङ्गमा नवा राजधानी स्कन्धावारो मूर्धाभिषिक्तनिवासनगरी तत्र निवसतीत्येवशीलो य श्रीसुतो लक्ष्मीनन्दनो मदन स एव भूविवोढा वरणीरमणस्तस्य पुष्परथस्य क्रीडाकरणोचितशताङ्गस्य । 'सक्रीडार्थ पुष्परथ' इति हैम्याम् ।

स्फुटीभवत्प्रकट जायमानमेतत्प्रत्यक्ष रथाङ्ग देवीनितम्बतनुचक्रमिव शङ्के इवार्थे। अथ वा अहमेव शङ्के वितर्क कुर्वे। स क। एतन्निदशीनितम्बः एतस्या देव्या आरोह.॥ इति नितम्ब॰॥

एतत्कलत्रस्य हरेः कलत्रजैत्रस्य सौभाग्यमुदीर्यते किम्।
गाङ्गेयमप्यातनुते स्म काञ्चीनिभान्निजालिङ्गनलालसं यन्॥ ४६॥

हरेः केसरिण कलत्र कटीकट। 'कटि श्रोणि कलत्र कुटीर काञ्चीपद ककुद्मती' इति हैम्याम्। तस्य जैत्रस्य जयनशीलस्य तथा हरे विष्णो कलत्रस्य पत्न्या लक्ष्म्या। जैत्रस्येत्यप्यर्थध्वनि। एतस्या देव्या कलत्रस्य कट्या। एतस्य कस्यापि कलत्रस्य पत्न्या इत्यप्यर्थध्वनि.। 'कलत्र श्रोणौ भार्याया दुर्गस्थाने च भूभुजाम्' इत्यनेकार्थ। 'द्वितीयोढा कलत्र च' इति हैम्याम्। सौभाग्य सुभगता सौन्दर्य चातुय वा किमुदीर्यते। किमित्यनिर्वचनीयमाहात्म्य वर्ण्यते इत्यर्थ। यद्यस्मात्कारणाद्गाङ्गेय गङ्गातनय भीष्मम्। अपिशब्देन ब्रह्मव्रतधारित्वेन सर्वथापि स्त्रीविषयविमुखमपीति लक्ष्यते। अथ च तत्त्वतो गाङ्गेय सुवर्ण काञ्चीनिभान्मेखलाच्छलान्निजस्यात्मन आलिङ्गने परीरम्भणे लालस लोलमौत्सुक्य वा यस्य जातदोहद वा तृष्णातिरेको वा यस्य तादृशमातनुते स्म चकार। 'लालसो लोलयाञ्चयो। तृष्णातिरेक औत्सुक्ये' इत्यनेकार्थ.। अमरस्तु—'इच्छातिरेकस्तु लालसा'॥

अस्याः कलत्र हरिजित्वरं यन्मा मा हरि तज्जयताद्धियेति।
अढौकि काञ्ची कनकस्य तेन शय्याब्धिमुक्तामणिमण्डितेव॥ ४७॥

यत्तस्मात्कारणात् अस्या देव्या हरे पञ्चाननस्य जित्वर जयनशीलम्। अथ च कलत्र पत्नीत्यर्थ। विद्यते तत्तस्मात्कारणात् मा नाम्ना एकाभिधानेन हरि कृष्णमपि मा जयतान्मा पराभवतात्। इति हेतोर्भिया भयेन हरिणा अर्थात्प्रसत्तये शय्याभूत पर्यङ्कभावप्राप्तस्याब्धे समुद्रस्य मुक्तामणिभिर्मुक्ताफलै रत्नैश्च मण्डिता भूषिता कनकस्य स्वर्णस्य काञ्ची मेखलेवाढौकि प्राभृतीकृतेव॥ इति कटि॥

उमोपयामे पुनराप्तजन्म शिशुस्मरस्येन्द्रगुरोरुपान्ते।
अध्येतुकामस्य कलास्त्रिदश्या. पृष्ठस्थलीहाटकपट्टिकेव॥ ४८॥

त्रिदश्या शासनदेवताया पृष्ठस्थली तनोश्चरमप्रदेश। 'पृष्ठ तु चरम तनो' इति हैमीवचनात्। उमाया पार्वत्या उपयामे पाणिग्रहणकरणानन्तर मनदे हरिविरञ्चिशक्राद्यशेषवृन्दारकवृन्दातियाच्ञया प्रसन्नीभूतभूतपतिनिर्मितानुग्रहा पुनर्द्वितीयवारमाप्त लब्ध जन्मोत्पत्तिर्येन अत एवाभिनवोत्पादहेतो शिशोर्बालकस्य स्मरस्य मन्मथस्य हाटकस्य जात्यजाम्बूनदस्य पट्टिकेव हस्तलेखविधानपट्टिकेव। स्मरस्य किं कर्तुकामस्य। इन्द्रस्य पुरदरस्य गुरोराचार्यस्य बृहस्पते। 'इदृशी गिरमुदीर्य विडोजा जोषमास स विशिष्ट बभाषे। नात्र चित्रमभिधाकुशलत्वे शशवानविगुरुर्गुरुरस्य॥' इति नैषधे। अभिधाकु-

शलत्वेन वचनचातुर्ये' इति तद्वृत्ति । उपान्ते समीपे कलामातृकाद्यारम्भतो लिखितगणितादिमा शकुनरुतपर्यन्ताद्वा सप्ततिकला मानवप्रसिद्धा । देवाना कलास्तु त एव विदन्ति नास्माक वाङ्मनोगोचरा अध्येतुकामस्य पठितुमनस ॥

संक्रान्तवेणीग्रथितप्रसूनपङ्क्तिर्बभौ पृष्ठतटे तदीये ।
संवेशनश्रान्तशयालुकामकृतेऽर्कतूली किमु निम्नमध्या ॥ ४९ ॥

तस्या देव्या इद तदीय तस्मिन्देवीसबन्धिनि पृष्ठतटे 'वासउ' इति लोकप्रसिद्ध नाम वपु प्रान्तप्रदेशे सक्रान्ता प्रतिबिम्बिता वेण्या कबर्या या ग्रथिता गुम्फिता वेणीग्रथनावसरे मध्ये सदब्धा प्रसूनाना कुसुमाना पङ्क्ति श्रेणी बभौ विराजते स्म । उत्प्रेक्ष्यते—सवेशनेन रतिप्रीतिपत्नीभ्या सम चिरसभोगेन श्रान्तस्य श्रम प्राप्तस्यात एव प्रायोभोगिना शय्या कुसुमान्यास्तीर्यन्ते इति रीतिस्थिती । अर्कतूली शयालोर्निद्राशीलस्य कामस्य मदनस्य कृते कार्याय निम्न गम्भीर मध्यमन्तराल शय्यामध्यवर्ती प्रदेशो यस्यास्तादृशी अर्कतूली अर्कतूलपटलोपचिता प्रसूनशयो वा प्रायो भोगिना शय्या कुसुमान्यास्तीर्यन्ते इति रीतिस्थिती । अर्कतूलीनामा काचित् शय्याविशेषो वा ॥ इति पृष्ठदेश ॥

आवर्तविभ्राजितरङ्गितान्तर्ज्योतिःपयःपूरितनाभिरस्याः ।
सम वशाभ्या स्मरसिन्धुरस्य स्वैरं रिरंसोः स्फुरतीव शोणः ॥ ५० ॥

अस्या शासननाकिनायकाया आवर्तेन भ्रमराकृतिविशेषेण, पयसा भ्रमेण वा । 'आवर्त पयसा भ्रम' इति हैमीवचनात् । विभ्राजते शोभते इत्येवशील तथा तरङ्गा कल्लोला सजाता अस्मिन्निति तरङ्गित तादृशमन्तर्मध्य येषा तादृग्विधानि ज्योतीषि स्वाभाविकरत्नस्फुरत्कान्तयस्तान्येव पयासि सलिलानि तै पूरिता व्याप्ता नाभिस्तुन्दकूपिका स्फुरति परमा स्फूर्तिमतिलभते । उत्प्रेक्ष्यते—वशाभ्या रतिप्रीतिनामभार्याभ्या हस्तिनीभ्या च । 'वशा नार्या वन्ध्यगव्या हस्तिन्या दुहितर्यपि । वेश्याया च' इत्यनेकार्थ । स्वर स्वेच्छया रिरसो गन्तुमिच्छो जलक्रीडा कर्तुकामस्य वा स्मरसिन्धुरस्य मदोन्मत्तोद्धतत्वान्मदनदन्तिन कामरूपमहामृगेन्द्रस्य शोणो ह्रद इव । ह्रदेषु करिण क्रीडन्त्येव ॥

प्रसारिशोचिर्मकरन्दसान्द्रा परिस्फुरत्कामुकदृग्द्विरेफा ।
अनन्यलावण्यजले यदीयनाभिर्बभौ जृम्भितपद्मिनीव ॥ ५१ ॥

अनन्यमसाधारण यल्लावण्य शरीरसौन्दर्य तदेव जल सलिल तत्र यस्यास्त्रिदश्या इय यदीया नाभिस्तुन्दकूपिका जृम्भिता विकसिता या पद्मिनी कमल तद्वद्बभौ भाति स्म । 'पद्मिनी योषिदन्तरे । अब्जेऽब्जिन्या सरस्या च' इत्यनेकार्थ । किभूता । प्रसारि प्रसरणशील यत् शोचिर्ज्योतिस्तदेव मकरन्दो मधुरसस्तेन सान्द्रा स्निग्धा । पुन किभूता । परि समन्तात्स्फुरन्तो ये कामुकास्तदभिलाषुकास्तेषा दृशस्तदुपरि निक्षिप्तने-

त्राणि । यदुक्तम्—'मा पिच्छइ पिअवयण जोई पुणनाहिं मण्डल तीसे । पुव्वभवन्तरनेहो कागाइ चुणन्ति तक्करम् ॥' इति । ता एव द्विरेफा भ्रमरा यत्र ॥

यदङ्गगेहे निवसन्प्रसूनायुधः सुधाभुक्स्पृहयन्स्ववल्भाम् ।
अचीकरत्कूपमिवामृतस्य विरञ्चिना पूर्तकृतेव नाभिम् ॥ ९२ ॥

प्रसूनं कुसुममेवायुधं प्रहरणं यस्य । 'पुष्पाण्यस्येषुचापास्त्राणि' इति हैम्याम् । स स्मरः सुधाभुक् सुधां पीयूषं भुनक्ति आहारयति इति सुधाशनो देवः स्वस्यात्मनो वल्भामशनमाहारं स्पृहयन् काङ्क्षन् सन् । उत्प्रेक्ष्यते—नाभिमर्थाद्देवतातुन्दकूपिका पूर्तकृतेव खनकेनेव विरञ्चिना ब्रह्मणा अमृतस्य पीयूषस्य कूपमचीकरत्कारयति स्म । किं कुर्वन् । स्मरः यदङ्गं यस्याः शरीरं तदेव गेहं सुवर्णसौधं तत्र निवसन्निवासं कुर्वन् ॥ इति नाभिः ॥

यस्यावलग्नेन विगानितेन पञ्चाननेनानुचिकीर्षयास्य ।
वैमुख्यभाजा विषयाद्विशेषात्किं तप्यते भूधरगह्वरान्तः ॥ ९३ ॥

पञ्चाननेन मृगेन्द्रेण भूधरस्य पर्वतस्य गह्वरान्तर्गुहामध्ये । उत्प्रेक्ष्यते—अस्यावलग्नस्य मध्यस्य अनुचिकीर्षया अनुकर्तुमिच्छया तप्यते तप इव क्रियते । किंभूतेन पञ्चाननेन । यस्या देवताया वलग्नेन मध्यप्रदेशेन विजितेन । पुनः किंभूतेन । विशेषाद्विशेषप्रकारेण विषयात् शब्दादिगोचरात् । 'सवन्मरेण रतमेति किलकुवार मिहावली द्विरदशूकरमासभोजी' इति हेमचन्द्रवचनात् । अथ च विषयाज्जनपदाच्च विमुखः विरक्तेन पराङ्मुखेन च । प्रायः सिंहादयो हि श्वापदा विजनघनगहनमानुसन्कन्दरनिवासिन एव भवन्ति ॥

तपस्यतः शंभुदिधक्षयाङ्घ्रिकनिष्ठया स्पृष्टभुवः स्मरस्य ।
मध्यं पुरो निर्मितनाभिहोमकुण्डा तपोवेदिरिव कृशिष्ठा ॥ ९४ ॥

अर्थसंगत्या शासनदेव्या मध्यं विभातीति संबन्धः । उत्प्रेक्ष्यते—शंभुदिधक्षया स्ववत् शंभोरीश्वरस्यापि दिधक्षया दग्धुमिच्छया भस्मसात्कर्तुं काङ्क्षया तपस्यतः तीव्रं तपः कुर्वतः । यतो घोरतपःसाधनमन्तरेण निजाभिलषितसिद्धिर्न स्यात् । तपसि स्थितस्य कृशिष्ठा अतिशयेन कृशा वेदिरिव तपःकरणव्यतिकरोपवेशनवेदिकेव । किंभूता वेदिः । पुरोऽग्रभागे निर्मितं निष्पादितं नाभिरर्थाद्देवतायास्तुन्दकूपिकैव होमार्थं कुण्डं यस्याः । तापसा हि तपः साधयन्तः सन्तः मध्वाज्यादि जुह्वति । किंभूतस्य स्मरस्य । अङ्घ्रेर्वामचरणस्य कनिष्ठया प्रान्ताङ्गुल्या कृत्वा स्पृष्टा आश्लिष्टा भूर्भूमिर्येन । 'भुवः यदेकाङ्घ्रिकनिष्ठया स्पृशन्दधावधर्मोऽपि कृशस्तपस्विताम्' इति नैषधे । 'एतदेव तपस्विना महत्तपः । यद्वामचरणकनिष्ठाङ्गुल्यग्रमात्रेण भुवः स्पृशस्तपस्यति' इति तद्वृत्तिः । यादृक् शरीरावस्थितिश्चेत्र तादृगेव स्थानं विलोक्यते ततः एव कृशिष्ठेति ॥

सर्वाङ्गसृष्टिं सृजतस्तदीयां धातुर्विलग्नस्य विधानकाले।
प्राप्तः क्षयं सारदलस्य कोशोऽल्पीयस्ततोऽभूदिव मध्यमस्याः ॥ ९५ ॥

तस्या इय तदीया सर्वेषा समग्राणामङ्गानामवयवाना सृष्टि रचना निर्माण सृजत कुर्वतो धातुर्जगत्कर्तुर्विलग्नस्यार्थाद्देवीमध्यस्य विधानकाले प्रणयनसमये सारदलस्य प्रकृष्टनिर्माणयोग्यपरमाणुपिण्डस्य कोशो भाण्डागार क्षय क्षीणता स्तोकभाव प्राप्त। उत्प्रेक्ष्यते—ततस्तस्मात्कारणादस्यास्त्रिदश्या मध्यमल्पीय अतिशयेनाल्प कृशतममभूदिव जातम् ॥ इति मध्यम् ॥

यदङ्गयष्टीबहलीभविष्णुरोचिष्णुरोचिश्चयनिर्झरिण्याः।
प्रादुर्भवन्ती त्रिवलीविलासिकल्लोलमालेव विभाति मध्ये ॥ ९६ ॥

मध्ये अर्थाद्देव्या उदरे विलग्ने त्रिवली त्वक्संकोचलक्षणा त्रित्वसंख्यायुक्ता वली त्रिवली। यथा जिनप्रभसूरिकृतऋषभनम्रस्तवे—'त्रिजगती पुनती कविसेविता' इति। विभाति शोभते। 'मध्येन सा वेदिविलग्नमध्या वलित्रय चारु बभार बाला' इति कुमारसंभवे। 'मध्येनोदरेण' इति तद्वृत्ति। तथा 'त्रयीमयीभूतबलीविभङ्गा,' पुन 'उदर परिमाति मुष्टिना कुतुकी कोऽपि दमस्वसु किमु। वृतत्र्यचतुरङ्गुलीव यद्वलिभिर्भाति सहेमकाञ्चिभि ॥' इति नैषधे। उदरे वलित्रिकं भवेद्भाग्यवद्योषिताम्। उत्प्रेक्ष्यते—यदङ्गयष्ट्या यस्या देव्या अङ्गयष्ट्यास्तनूलताया। 'अध्याहार स्मरहरशिरश्चन्द्रशेषस्य शेषस्याहर्भूय फणसमुचित काययष्टीनिकाय' इति नैषधे। तत्र बहलीभविष्णुर्मांसलीभवनशील तथा रोचिष्णु शोभनशीलो यो रोचिश्चय कान्तिनिकर' स एव निर्झरिणी नदी तस्या प्रादुर्भवन्ती प्रकटीसंजायमाना विलसति परस्परमाश्लिष्यतीत्येवशीला कल्लोलमाला तरङ्गमण्डलीव। अथवा प्रकटीभवन्ती लोचनगोचरत्वमागच्छन्ती तिस्रश्च ता वल्यश्च त्रिवल्यस्त्रिवल्य एव विलसनशीला विराजमानस्वभावा लहरी राजीव ॥

चण्डी सपत्नी प्रबला ममास्ते ज्यायानजो वेदजड' पतिर्मे।
भर्त्रा वियोगो हरिणा ममापि दु.खं जहीदं तिसृणामपीति ॥ ९७ ॥
वक्तुं जगत्कल्पितकल्पवल्लि जह्नोर्विधेश्चांशुमतः सुताभिः।
मध्ये समेत्य त्रिवलीच्छलेन प्रसादपात्रीक्रियते किमेषा ॥ ९८ ॥

सुताशब्द त्रिषु स्थानेषु प्रत्येक योजनीय। जह्नोर्नारायणस्य सुता गङ्गा। 'तीर्थे तोयव्यतिकरभवे जह्नुकन्यासरय्वो' इति रघौ। पुनर्विधेर्ब्रह्मण सुता सरस्वती। 'ब्रह्मपुत्री सरस्वती' इति हैम्याम्। तथा 'दशमनामब्रह्मण सुता' इति भारवीस्तोत्रे। च पुनरंशुमत सूर्यस्य। 'स्यत्वेशुपतिरंशुमान्' इति हैम्याम्। सुता पुत्री यमुना। 'कृतान्तजनक प्रद्योतनस्तापन.'- इति हेमचन्द्रोक्ति। तथा 'अलभत शमनस्वसु

शिशुत्व दिवसकराङ्कतले चला लुठन्ती' इति नपधे। एतावना गङ्गासरस्वतीयमुनानामनदीभि मध्ये उदरे तिसृणा वलीना त्वक्सकोचलक्षणाना छद्मेन कपटेन समेत्य देवीपार्श्वे आगत्य । उत्प्रेक्ष्यते—इति वक्तु कथयितुम । किम । एपा देवीप्रमत्ते प्रमादस्य पात्र स्थान क्रियते । याचना सफला तु प्रमादपात्रीकृतादेव प्रभो स्यादतो दवा प्रसायत इत्यर्थ । इति किम् । मम गङ्गाया प्रनला सिह्यानत्वेन बलवती चण्डी अत्यन्तकोपना पार्वती सपत्नी वतते । द्वयोरपीश्वरपत्नीत्वेन सापत्न्यम् । तथा मम सरस्वत्या पतिर्ज्यायानतिवृद्ध , न ताज पशुर्ब्रह्मा, तथा वेदजडोऽज्ञान । 'स्थविरशतानन्दपितामहौ कस्तथा परमेष्ठाजोऽष्टश्रवण स्वयभू' इति हैम्याम । किमपि न वेत्ति वैदिक । यत 'न वेदता वेदजड सवत्वाम्' इति नैपधे सरस्वत्या ब्राह्मणत्वमिवम् । तथा एकादश नाम ब्रह्माणी । इति हेतोर्मम पतिर्भर्तास्ते । तथा भर्त्रा प्रियेण हरिणा कृष्णेन सार्ध मम यमुनाया वियोगो विरह । 'जम्मन्तरेण विहडइ उत्तममहिलाणज किय पिम्मम् । कालिन्दा कन्हविरहे अज्जवि काल जल वहइ ॥' इति वृत्तरत्नाकरवृत्तिबोधकवचनात् । विद्यते इदमेतत्पूर्वोक्तलक्षणम । तिसृणामप्यस्माकमुपितानां प्रणे प्रदाने कल्पवल्लि सुरलते जहि निवारय मूलाच्छिन्धि । इति विज्ञपयितुमिव । दु खमसातम् ॥

अध्यारुरुक्षोर्हृदधित्यकाया वपुर्गृहस्य स्मरमेदिनीन्दोः ।
सौवर्णसोपानपरम्परेव मध्ये विरेजे त्रिवली त्रिदश्याः ॥ ५९ ॥

त्रिदश्या शासनदेवताया मध्ये उदरे त्रिवली विरेजे। हृत् हृदयमेव अधित्यकायामुपरितनभूमिका चन्द्रशालिकामध्यारुरुक्षोरध्यारोढुमिच्छो । यद्वपु यस्या देव्या वपुरेव गृह मन्दिर यस्य तादृश स्मर काम स एव मेदिन्या भूमेरिन्दुराल्हादकत्वाचन्द्र । 'कामयेम हि महीमिहिकांशो' इति नैपधे । सौवर्णा सुवर्णसवन्धिनी काञ्चनरचिता सोपानानामारोहणाना परम्परा श्रेणीव ॥

जगत्त्रयीस्त्रैणजयार्जितायाः श्वैत्येन कीर्तेरनया विजित्य ।
वन्दीकृता निर्झरिणी सुराणामिव त्रिवेणी त्रिवली चकास्ति ॥ ६० ॥

देव्या इति सबन्धात् । त्रिवली मासमकोचलक्षणा त्रित्वसख्याकलिता वली चकास्ति दीप्यते । उत्प्रेक्ष्यते—अनया शासनदेवतया कीर्ते स्वकीययशस श्वैत्येन शुभ्रिमश्रिया विजित्य पराभूय वन्दीकृता निगृह्य रक्षिता सुराणा निर्झरिणी नदीव गङ्गेव किं निर्झरिणी त्रिवेणी तिस्रो वेण्य प्रवाहा यस्या । 'प्रवाह पुनरोघ स्याद्वेगोधारा रयश्च स' इति हैम्याम् । तथा गङ्गायास्त्रिस्रोतस्त्वात् । 'त्रिस्रोता जाह्नवी मन्दाकिनी' इति हैम्याम् । कीर्ते किंभूताया । जगता स्वर्गपातालभूमण्डलाना त्रयी त्रिक तस्या स्त्रैणस्य स्त्रीसमूहस्य सुरासुरनरनागाद्गनागणस्य जयेन निजवैभवभरेण पराभवेनार्जिताया स्वीकृताया ॥ इति त्रिवली ॥

स्तनान्तरीपाङ्कवपुःप्रसर्पज्ज्योतिःस्रवन्तीसलिलप्ररूढा ।
लोमावली शैवलवल्लरीव रराज राजीवविलोचनायाः ॥ ६१ ॥

राजीवे कमले तत्तुल्ये विलोचने यस्या कमलचक्षुषो देव्या लोमावली रोमराजी रराज राजते स्म । उत्प्रेक्ष्यते—शैवलवल्लरीव शेवालमञ्जरीव । 'मुखेन्दुभातस्तनचक्रवाकचञ्चुच्युता शैवलवल्लरीव' इति कुमारसंभवे । किंभूता । स्तनौ कुचावेवान्तरीपे अन्तर्जले तटे द्वीपौ अङ्के उत्सङ्गे मध्ये यस्यास्तादृशे वपुषि काये वपुषो देहस्य वा प्रसर्पति कल्लोलविलासैरितस्ततः प्रसरति ज्योतिः कान्तिरेव स्रवन्ती नदी तस्याः सलिले पानीये जलमध्ये प्ररूढा समुद्गता । प्रादुर्भूतेत्यर्थः ॥

विनिद्रनीलोत्पलकेसरश्रीः स्वःसुभ्रुवो राजति रोमराजी ।
किं तुङ्गवक्षोजकलिन्दशृङ्गिशृङ्गान्तरोदीतकलिन्दकन्या ॥ ६२ ॥

स्वःसुभ्रुवः सुराङ्गनायाः । 'स्वःस्वर्गिवध्वोऽप्सरसः' इति हैम्याम् । रोमराजी रोमलेखा राजति । किंभूता । विनिद्राणि विकसितानि यानि नीलोत्पलानि इन्दीवराणि तेषामिव श्रीः शोभा सौन्दर्यं यस्याः । उत्प्रेक्ष्यते—तुङ्गावत्युच्चौ यौ वक्षोजौ कुचौ तावेव कलिन्दनाम्नः शृङ्गाणि शिखराणि सन्ति अस्यास्मिन्वा स शृङ्गी शैलस्तस्य शृङ्गान्तरे शिखरमध्ये उदीता प्रादुर्भूता कलिन्दकन्या कालिन्दी किं यमुनेव ॥

स्मरद्विपस्यैणमदाभिरामवक्षोजविन्ध्याचलसंनिधाने ।
नाभीह्रदाभ्यर्णविभासिनी यल्लोमावली केलिकृते वनीव ॥ ६३ ॥

यल्लोमावली यस्या रोमराजी स्मरद्विपस्य कामः एवातिमदोन्मत्तत्वाद्गजः तस्य केलिकृते क्रीडाकरणार्थं वनी उद्यानमिव । 'स्ववनी सप्रवदत्पिकापि का' इति नैषधे । क्व स्थाने । एणमदः एणानां मृगाणां मदः क्रीडाविनोदरसैरभिरामः । 'मदो रसो मद्ये इभदानयोर्गर्वे । वीर्यं कस्तूरिकामुदोः' इत्यनेकार्थतिलकः । तत्पत्नस्तु कस्तूरिकाविलेपनाभिरामो यो वक्षोजः स्तनः । एव जलवालकशैलस्तस्य संनिधाने समीपे । निकटवर्तिप्रदेशे इत्यर्थः । किंभूता वनी । नाभीरूपो ह्रदो ह्रदस्तस्याभ्यर्णे पार्श्वे विभासते शोभते इत्येवंशीला ॥

निजाक्षिलक्ष्मीहसितैणशावकश्रेण्या व्यभाल्लोमलता त्रिदश्याः ।
मध्यं कृशं वर्धयितुं किमस्या वयःश्रिया नीलमदायि सूत्रम् ॥ ६४ ॥

निजस्यात्मनोऽक्षिलक्ष्म्या नेत्रवैभवेन हसिता अवहेलिता एणानां सारङ्गाणां शावकानां बालकानां श्रेणी धोरणी यया तादृश्या त्रिदश्याः शासनदेवतायाः लोमान्येव रोमाण्येव सरललताकारत्वाल्लतेव व्यभाद्बभासे । उत्प्रेक्ष्यते—अस्या देव्याः कृशं क्षामं परमाणुपरिमाणत्वात् । 'अध्यापयामं परमाणुमध्या' इति नैषधे । मध्यमुदरं वर्धयितुं किंचिदुपचयगोचरीकर्तुं वयःश्रिया यौवनलक्ष्म्या । वयःशब्देनात्र तारुण्यमेव लक्ष्यते ।

यथा नैषधे—'उरोभुवा कुम्भयुगेन जृम्भितं नवोपहारेण वयस्कृतेन किम्'। 'यौवनेन कृतेन नवीनोपयानेन स्तनकलशद्वन्द्वेन' इति तद्वृत्तिः । नीलं नीलवर्णं सूत्रमदायि । दवरिकेव दत्ता 'दोरी' इति प्रसिद्धा । यः पदार्थो वर्धयितुं काङ्क्षते तत्र प्रथमं दवरिकासूत्रं दीयते इति सूत्रकृच्छिल्पे प्रसिद्धम् ॥ इति रोमराजी ॥

यस्याः स्तनौ संस्फुरतः सचित्तनिवासिमीनाङ्कमहीधनस्य ।
विलासवत्योरिव शातकुम्भासदृब्धलीलालयतुङ्गशृङ्गौ ॥ ६५ ॥

यस्या अमर्त्यायाः स्तनौ पयोधरौ संस्फुरतः विलसतः । उत्प्रेक्ष्यते—चित्ते अर्थाद्देवीहृदये निवसनशीलस्य मीनो मत्स्योऽङ्कश्चिह्नं यस्य स मकरध्वजः स्मरः । 'निषधवसुधामाजाङ्कस्य प्रियाङ्कमुपेयुषः' इति नैषधे । स एव मही भूमिरेव धनं यस्य एतावता राजा तस्य मदननृपस्य विलासवत्यो रतिप्रीतिनाम्न्योर्नितम्बिन्यो शातकुम्भेन सुवर्णेन सदृब्धौ निर्मितौ घटितौ वा । हिरण्मयावित्यर्थः । लीलालययोः क्रीडामन्दिरयोस्तुङ्गावत्युन्नतौ शृङ्गौ शिखरे इव । 'नखयुगमविकाद्ध सयुग पद्मरागो भगयुगमघटगोघोगशृङ्गा निदाघ' इति लिङ्गानुशासने पुनपुंसकलिङ्गे ॥

तन्निर्वृतेः स्थानमुरोजयुग्मं जागर्ति गीर्वाणमृगीदृशोऽस्याः ।
प्रोद्यन्महानन्दरसा यदस्मिन्मुक्ता दृशो नोपनमन्ति भूयः ॥ ६६ ॥

तत्तस्मात्कारणादस्या गीर्वाणमृगीदृशः शासनदेवताया उरोजयुग्मं वक्षोजन्मद्वन्द्वं स्तनद्वयं निर्वृतेर्मोक्षस्य सुखस्य च स्थानं पदं जागर्ति विद्यते । 'सत्तायामस्त्यास्ते जागर्ति च विद्यते' इति क्रियाकलापे सत्तार्था क्रिया । प्रकटीभवति वा । यद्यस्मात्कारणात् अस्मिन् देव्या उरोजयुग्मे पयोधरद्वन्द्वे मुक्ता मोक्षं प्राप्ता संसारकारागारादिति । सकलकर्मक्षयान्मुक्तात्मतां गता । कामुकै रागातिशयान्मुक्ता प्रेषिता निःक्षिप्ता वा । दृशो दृष्टयः प्रोद्यन्प्रकटीभवन्महानतिशायि आनन्त्याश्रयत्वादानन्दः प्रमोदः संजायमानोत्कृष्टानन्दस्तस्य तत्र वा यो रसः आस्वादो रागो वा यासां तादृश्यः सत्यः भूयः पश्चान्न उपनमन्त्यागच्छन्ति । तत्रैव स्थितास्तिष्ठन्ति । मुक्तात्मानः कामुकदृष्टयश्च सर्वथापि पश्चान्नायान्त्येवेत्यर्थः ॥

मित्रे गतेऽस्तं वियुनक्ति राजन्रात्रिः कलत्रं तव नः कुलानि ।
इतीव दुःखं गदितुं प्रपन्नौ यद्वक्त्रचन्द्रं किमु चक्रवाकौ ॥ ६७ ॥

कुचावेव चक्रवाकौ स्तनरूपौ वा रथाङ्गविहगमा यद्वक्त्रं यस्यास्त्रिदश्या वक्त्रं वदनमेव आननरूपं वा चन्द्रं द्विजपतिं प्रपन्नौ समाश्रितौ । 'त्वामेव वीततमसं परवादिनोऽपि नूनं विभो हरिहरादिधिया प्रपन्नाः' इति कल्याणमन्दिरस्तवने । उत्प्रेक्ष्यते—इत्यमुना प्रकारेण दुःखं स्वकीयातीवासातं गदितुं कथयितुमिव । इति किम् । यत् हे राजन् हे कुवलयबान्धव हे मध्यमभुवनजनाह्लादक, मित्रे अर्थादस्माकं सुहृदि बान्धवे च भास्करे अस्तं क्षयं द्वीपान्तरं वा तेजोवसाने । 'व्रजति द्वीपान्तरमहर्मणिः' इति सूक्तमु-

क्ताकलापे। तव भवत कलत्र कामिनी यामिनी न' अस्माक कुलानि गोत्राणि वशान् वियुनक्ति वियोजयति। परस्पर वियोग प्रापयति। यदुक्तम्—'उत्कूजति श्वसिति मुह्यति याति तीर तीरात्तरु तरुतलात्पुनरेति वापीम्। वाप्या न तिष्ठति न वाति मृणालखण्ड चक्र क्षपासु विरहे खलु चक्रवाक्या॥ कवलितमिह नाल कन्दल त्वेह दृष्टमिह हि कमलकोशे पीतमम्भ सुशीतम्। इति विरटति रात्रौ पर्यटन्ती तटान्ते सहचरपरिमुक्ता चक्रवाकी वराकी॥' इति परस्परचक्रवाकदम्पत्योर्विरह॥

प्रोत्तुङ्गपीनस्तनवैभवेन ययाभिभूतौ सुरकुम्भिकुम्भौ।
ऊहे सहेते श्रियमाप्तुमेतत्साधारणीमङ्कुशकीलनानि॥ ६८॥

सुराणा देवाना कुम्भी हस्ती ऐरावणस्तस्य कुम्भौ शिरस पिण्डौ अङ्कुशस्य निशिताङ्कुशस्य कीलनानि ताडनानि प्रहारान् सहेते क्षाम्यत। तत्राहमूहे तर्कयामि। कि कुम्भौ प्रोत्तुङ्गो अत्युन्नतौ तथा पीनौ पुष्टौ उपचय प्राप्तौ यौ स्तनौ स्वस्या कुचौ तयोर्वैभवेन शोभया कृत्वा यया देव्या अभिभूतौ पराभव प्रापितो। उत्प्रेक्ष्यते—एतत्साधारणीम् एतयोर्देवीस्तनयो एताभ्या वा साधारणी सदृशीम्। 'तुल्य समान सदृक्ष सरूप सदृश सम। साधारणसधर्माणौ सवर्ण सनिभ सदृक्' इति हैम्या तुल्यनामानि। तथा 'साधारणी गिरमुपर्बुधनैषधाभ्याम्' इति नैषधे। श्रिय लक्ष्मी प्राप्तुमधिगन्तुमिव॥

प्रसूनमालाभिरलंकृताभ्या स्वःसुभ्रुवोऽभासि पयोधराभ्याम्।
प्रस्थातुकामस्य जगज्जयाय श्रेयो निपाभ्यामिव मीनकेतोः॥ ६९॥

स्वःसुभ्रुव शासनदेवताया पयोधराभ्या स्तनाभ्यामभासि शुशुभे। भावोक्तिरियम्। भावस्यैकत्वादेकवचनमेव। किभूताभ्या पयोधराभ्याम्। प्रसूनाना विकचपञ्चवर्णकुसुमाना मालाभिर्विचित्ररचनाग्रथितमाल्यैर्हारैरलंकृताभ्याम्। उत्प्रेक्ष्यते—जगज्जयाय जगता तात्स्थ्यात्तद्व्यपदेशाज्जगज्जनाना सुरासुरनागनागराणा जयाय स्ववशीकरणार्थ स्वाज्ञैकवशवदविधानाय प्रस्थातुकामस्य प्रस्थान कर्तु कामयमानस्य अधलिन्मनोराजधानीत प्रतिष्ठासमानस्य मीनकेतोर्मकरध्वजस्य यात्रीपत्ते श्रेयोर्थ मङ्गलकृते निपाभ्या कुम्भाभ्यामिव। 'युक्त हि पार्थिवनिपस्य सतस्तवैव' इति कल्याणमन्दिरस्तवे। तथा 'घट कुम्भ करीरश्च कलश कलसो निप' इति हैम्याम्॥

कुम्भीन्द्रकुम्भौ कुचभूयमूहेऽनुभूय यस्या' सुखिनावभूताम्।
सुव्यक्तमुक्ताफलमालिकाना सौभाग्यमाभ्यामिह लभ्यते यत्॥ ७०॥

कुम्भीन्द्रस्य गजराजस्य कुम्भौ शिर पिण्डौ यस्या देव्या कुचभूय विश्वसृजो विश्वविधानव्यापारपारवश्यात्स्तनभावमनुभूय सप्राप्य। 'स्वदेवभूय चरितार्थमस्तु' इति नैषधे। तथा 'भुवो भावे' इति क्यप्। 'ब्रह्मभूय गत ब्रह्मभाव प्राप्त' इति सारस्वतव्याकरणे। सुखिन' सातवन्त। यद्यस्मात्कारणात्। सु अतिशयेन व्यक्ताना प्रकटाना

जगन्नयननिपेयाना मुक्ताफलानामामलकमानमौक्तिकाना श्रेणीना स्रजा हाराणा च आभ्यां कुम्भिकुम्भाभ्या सौभाग्य सुषमा सौन्दर्यं लभ्यते प्राप्यते । स्वभावेन तु तयोर्मध्ये मुक्ता गुप्ता, न लोचनगोचरा सन्ति । यतो भद्रजातित्वेन तयोस्तेषा-मुत्पादात् ॥

प्रसूनतारावलिशालितायां वेणीतमायामुदिते मुखेन्दौ ।
यन्माद्यतस्तत्कुचचक्रवाकौ श्रीसूनुसौराज्यविजृम्भितं तत् ॥ ७१ ॥

प्रसूनानि मालतीकुन्दादिकुसुमानि एव श्वैत्यात्तारास्तारकास्तेषामावलि परम्परा तया शालिताया शोभिताया देव्या शासनदेवताया वेणी कबरी सैव तमा रात्रि । 'त्रियामा यामिनी भौती तमी तमा विभावरी' इति हैम्याम् । तस्या निशाया मुखेन्दौ देवीव-दनचन्द्रे उदिते उदय प्राप्ते सति यत्तस्या कुचौ स्तनावेव चक्रवाकौ रथाङ्गविहगमौ माद्यत मद लभेते । यतस्तयोस्तमाया वियोग एव स्यान्न सयोग । त विरहमपास्य नक्तदिन सयुक्तौ सन्तौ परस्परेण प्रमुदितमनसौ यन्माद्यतस्तत्राहमेवममुना प्रकारेण मन्ये जाने विचारयामि । तत् श्रीसूनोर्लक्ष्मीनन्दनस्य मदनराजस्य सुशोभनराजताया सौरा-ज्यस्य विजृम्भित विलसितम् । यदा सुराज्य स्यात्तदा केषामपि दुःखातङ्को न स्यादेवेति ॥

पत्रावलीव्याजवती यदीयवक्षोजदम्भर्षभनामकूपे ।
विजित्य विश्वं विजयप्रशस्तिर्लिपीकृता श्रीसुतचक्रिणेव ॥ ७२ ॥

विश्व सचराचर जगद्विजित्य निजाज्ञापालनपर प्रणीय श्रीसुत कामनामा चक्री-सार्वभौम तेन । उत्प्रेक्ष्यते—यदीयो यस्या देव्या अयं देवीसबन्धी यो वक्षोज स्तन स एव दम्भ कपट यस्य तादृशे ऋषभनामकूटे क्षुल्लहिमवद्गिरिनिकटवर्तिनि षट्खण्डवि-जयविधायिनश्चक्रवर्तिन स्वनामलिखनस्थाने जिनशासनप्रसिद्धे । ऋषभकूटनामशैल-शिलायामित्यर्थः । पत्रावली पत्रवल्ली स्तनतटे चान्दनद्रवो विविधरचनाविशेष । यथा हेमाचार्यकृतकर्णराजवर्णने—'मुखे हारावाप्तिर्नयनयुगले कङ्कणभरो नितम्बे पत्राली सतिलकमभूत्पाणियुगलम्' इति । यथा पत्राली अपि सैव व्याज कपट विद्यते यस्यास्ता-दृशी विजयप्रशस्तिरिव लिपीकृता लिखिता । यन्मया सचराचरमपि त्रैलोक्य स्वभु-जवीर्यवैभवेन विजित्य मच्छासनवशवद व्यधायि । इत्यहङ्कारसूचकाक्षरमालिका लिखि-तेव स्वयम् । 'अविरलमिदमम्भ रवेच्छयोच्छालयन्त्या विकचकमलकान्तोत्तोनहस्त-द्वयेन । परिकलित इवार्थ कामबाणातिथिभ्य सलिलमिव वितीर्णं बाल्यलीलासुखाय ॥' इति चम्पूकथायाम् । एवमेका केवलैवोत्प्रेक्षा दृश्यते तस्मात्केवलोत्प्रेक्षा युक्तिमती च-म्पूक्तेरानयनेनेति न कश्चिद्दोष ॥ इति स्तनौ ॥

यया स्ववक्षोरुहयोर्जितेन तुङ्गश्रिया रोहणभूधरेण ।
दत्तानि दण्डे किमुदात्तलक्ष्मीपुष्पाणि पाण्योर्नखरच्छलेन ॥ ७३ ॥

यया देव्या स्वयोरात्मीययोर्वक्षोरुहयोरुरोजन्मनो स्तनयोस्तुङ्गश्रिया उच्चत्वलक्ष्म्या जितेनाभिभूतेन रोहणभूधरेण रत्नाचलेन पाण्योर्हस्तयोर्नखराणां कामाङ्कुशानां छलेन कपटेन । उत्प्रेक्ष्यते—उदात्तानि महार्घ्याणि । 'उदात्तनायकोपेता' इति चम्पूकथायाम् । तथा 'उदात्तो महात्मा महार्घ्यश्च नायको वृत्तस्वामी मध्यमणिश्च तेनोपेता युक्ता' इति तट्टिप्पणके । लक्ष्मीपुष्पाणि पद्मरागमणयः दण्डे विजयावसाने दण्डकरणसमये दत्तानि किं विश्राणितानीव । तथा—'अष्टौ हाटककोटयस्त्रिनवतिर्मुक्ताफलानां तुला पञ्चाशन्मदगन्धलुब्धमधुपक्रोधोद्धुरा सिन्धुरा । अश्वानामयुतं मरुद्युवतिजिह्वाराङ्गनानां शतं दण्डे पाण्ड्यनृपेण ढौकितमिदं वैतालिकस्यार्पितम् ॥' इति विक्रमार्कदानपत्रे । अत्रापि ढौकितमग्रे दत्तमुक्तम् ॥

स्वयं विनिर्मापयितुं जयं स्वशोभापराभावुकयन्नखानाम् ।
राजानमभ्यर्थयते स्वकान्तमुपान्तयाता किमु तारकाली ॥ ७४ ॥

उपान्तयाता समीपे समेता तारकाली ताराश्रेणी । उत्प्रेक्ष्यते—स्वकान्तं निजभर्तारं राजानं चन्द्रं भूपतिं च किमु अभ्यर्थयते याचतीव । किं कर्तुम् । स्वस्याः शोभायाः वैभवस्य परा भावुकानां पराभवनशीलानां यस्या देव्या नखानां कामाङ्कुशानां निजेनात्मनैव पराभवं निर्मापयितुं कारयितुं हे राजन् त्वं तथास्माकं साहाय्यं कुरु यथा वयं स्वयं वैरिणो जयामः । 'नखानामुपमानानि रत्नताराप्रसूनानि' इत्यादि काव्यकल्पलतायाम् ॥ इति पाणिनखाः ॥

प्रसूनधन्वा निजदेहदाहे निध्याय दग्धान्विशिखानशेषान् ।
कामाङ्कुशाली कुरुविन्दपुङ्खान्यदङ्गुलीस्तानथ किं चकार ॥ ७५ ॥

प्रसूनधन्वा कुसुमकोदण्डः अथ पश्चात्पुनर्वा यदङ्गुलीर्यस्याः करशाखा एव तान्विशिखान् । किम् । उत्प्रेक्ष्यते—चकार कृतवानिव । 'प्रसूनधन्वा शरसात्करोति माम्' इति नैषधे । किंभूतान् तान् । कामाङ्कुशानां नखानामाली श्रेणी एव कुरुविन्दस्य हिङ्गुलस्य पुङ्खाः । अथ वा कुरुविन्दमणिमयाः पुङ्खाः बाणपश्चात्प्रदेशा येषाम् । 'चित्ते कुरुष्व कुरुविन्दसकान्तदन्ति' इति नैषधे । 'पद्मरागमणिसमानकान्तिकादन्ति' इति तद्वृत्तिः । किं कृत्वा । निजस्यात्मनो देहस्य दाहे स्वशरीरस्य भस्मीभवनसमये अशेषान् समस्तान्पञ्चापि विशिखान्बाणान् दग्धान् ज्वलितान् निध्याय दृष्ट्वा पश्यति विभावयत्यपि । 'विलोकते वीक्षते गवेषयति निध्यायत्यन्विषति' इति क्रियाकलापे ॥

वने स्वमुद्बध्य शिखासु भूमीरुहा तपोऽतप्यत यन्निरन्नम् ।
यदङ्गुलीभूयमिव प्रवालैः पचेलिमैस्तैः सुकृतैरवापे ॥ ७६ ॥

वने कानने निकुञ्जमध्ये भूमीरुहा तरूणा शिखासु शाखासु स्वमात्मानमुद्बध्य ऊर्ध्वं बद्ध्वा प्रवालैः पल्लवैः यन्निरन्नं निराहारं तपः कष्टमतप्यत तप्तमाचरितम् । उत्प्रेक्ष्यते—पचेलिमैः परिपाकं प्राप्तैरुदयावलिकायामागतैस्तपोजनितैः सुकृतैः पुण्यैः कृत्वा य-

दङ्गुलीभूय देवीकरशाखाभाव इवापे प्राप्त । द्रुमप्रवालीस्तीव्र तपस्तप्त्वा यदङ्गुलीवभूव इत्यर्थ ॥

सुपर्वपारिप्लवलोचनाया' श्रियं दधौ धोरणिरङ्गुलीनाम् ।
विजृम्भमाणारुणपाणिपङ्केरुहे प्ररूढा दलमालिकेव ॥ ७७ ॥

सुवाशनस्य पारिप्लवलोचना चञ्चलाक्षी । 'चञ्चल चपल लोल चल पारिप्लवास्थिरे' इति हैम्याम् । तस्या अङ्गुलीना करशाखाना धोरणि श्रेणी श्रिय शोभा दधौ श्रयते स्म । उत्प्रेक्ष्यते—विजृम्भमाण दिवाकरकरनिकरसपर्काद्विकाशमाश्रयमाण निर्निद्रीभवत्तथा अरुण रक्त यत्पाणिरेव पङ्केरुह करकोकनद तत्र प्ररूढोद्गता दलमालिकेव पाटलिमशालिनी पत्रपङ्क्तिरिव ॥ इति कराङ्गुल्य ॥

अजय्ययत्पाणिपयोरुहाभ्या सहाहवे संस्रवदस्रपूरैः ।
शोणीभवद्भि. कमलैरवापेऽरुणाम्बुजख्यातिरिव क्षमायाम् ॥ ७८ ॥

अजय्ये केनापि प्रतिपक्षेन पक्षलक्षवैभवाभ्या जेतुमशक्ये यस्या देव्या पाणिपयोरुहे करकमले ताभ्या सह सार्वमाहवे महासग्रामे क्रियमाणे स्रुति स्रवन्त प्रत्यर्थिप्रगल्भप्रहरणप्रहारै शरीरेभ्यो नि सरन्तो येऽस्राणा रुधिराणा पूरा प्रवाहास्तै कृत्वा शोणीभवद्भि सर्वाङ्गेष्वपि शोणमयैरिव जायमाने रक्तता प्राप्नुवद्भिश्च कमलै । उत्प्रेक्ष्यते—एतानि सर्वाणि अरुणाम्बुजानीति ख्याति कोकनदानीति प्रसिद्धिरवापे प्राप्तेव ॥

आबालमुद्यद्वलयः शिखाश्चाङ्गुल्य. पुनर्यत्र नखाः सुमानि ।
ज्योतिर्मरन्दानि करद्रुमोऽस्या यूना मनोभृङ्गगणं धिनोति ॥ ७९ ॥

अस्या देव्या । यत्तदोर्नित्यसवन्धादसतोरपि यत्तदोर्मध्ये एको गृह्यते । स प्रसिद्धो जिनभक्ताना सिद्धिविधायी कर पाणि स एव द्रुमस्तरु कर्ता । यूना तरुणजनाना मनासि चित्तानि एव भृङ्गा भ्रमरास्तेषा गण धिनोति प्रीणयति । 'धिवि प्रीणने' इदित्त्वान्नुम् । 'धिन्विकृण्व्योरच्च' अाभ्यामुप्रत्यय स्यादकारान्तादेशश्च स्यात्कर्तरि सार्वधातुके । उप्रत्ययस्याशित्त्वादलोप । अलोपस्य स्थानिवत्त्वान्नोपधागुण । धिनोतीति सिद्धम् । यत्र करद्रुमे उद्यन्प्रकटीभवन्दीप्यमानो वा वलय कटक । 'पूजाजन्यप्रमयसमया राजसूयो हिरण्यारण्ये सख्य मलयवलयौ वाजपेय कषाय' इति लिङ्गानुशासने पुंक्लीबलिङ्गे । आबाल स्थानकम् । च पुनर्यत्र पाणिपादपे अङ्गुल्य करशाखा एव शिखा शाखा । पुनर्यत्र ज्योतींष्येव नि नरत्कान्तय एव मरन्दा मधूनि येषु तादृशानि नखा कामाङ्कुशा एव सुमानि पुष्पाणि वर्तन्ते ॥ इति पाणि ॥

मृणालिकाभिर्जलदुर्गभाग्भिरपि स्वजैत्री प्रविभाव्य बाहाम् ।
स्वसूनुपद्म प्रहित. किमेतदुपास्तये पाणिरराजदस्या ॥ ८० ॥

अस्या देवताया पाणि कर अराजत् दीप्यते स्म । उत्प्रेक्ष्यते—जल पानीयमेव

दु खेन गम्यते तीर्यते ग्रहीतु शक्यते इति वा दुर्ग अगाधि नीर कोट्टो वा, त भजन्त्याश्रयन्तीत्येवविधाभिरपि जलदुर्गस्थिताभिरेभि मृणालिकाभि कमलनालै स्वासामात्मना जैत्री जयनशीलाम् अस्या शासनदेव्या वाहा भुजा प्रविभाव्य समीक्ष्य स्वसूनुर्निजाङ्गजन्मा पद्म कमलमेतस्यास्त्रिदश्या जैत्र्या उपास्तये सेवाकरणार्थं प्रहित किमु प्रेषित इव । यो येन जीयते स स्वय सूनुना वा तमुपास्ते इति रीति ॥

इयं मृणाली जडसङ्गमौज्झ्य निजाङ्गजेनानुगताम्बुजेन ।
एत्याश्रिता किं विवुधाम्बुजाक्षी यद्दोर्लताशालिशया व्यलासीत् ॥८१॥

यस्या देव्या दोर्लता वाहुवल्ली व्यलासीद्विलसति स्म । किंभूता । शालिशया शालनशील शोभाकलित शय. पाणिर्यस्या । उत्प्रेक्ष्यते—जडाना मूर्खाणा डलयोरैक्या-जलाना पानीयाना सङ्ग सहवास चिरकालावस्थितिम् औज्झ्य सत्यज्य निजेनात्मीयेनाङ्गजेन नन्दनेन स्वस्मिन्नुत्पन्नत्वादम्बुजेन जलजन्मना पद्मेन अनुगता सहिता इयमेषा प्रत्यक्षा बाहुदेहा मृणाली कमलनालम् । मृणालशब्दस्त्रिलिङ्ग । 'कुवलयमृणालमण्डला' इति लिङ्गानुशासने स्वतस्त्रिलिङ्गे । एत्यागत्य विबुधा सर्वचातुर्यकलाकलिता विदुषीमम्बुजाक्षी कमललोचना स्त्रिय सुराङ्गना चाश्रिता किं निषेवितवतीव ॥

बभौ भुजाभ्यां मखभुङ्मृगाक्षी दग्धायुधस्येव कृते स्मरस्य ।
रसालवल्लीमयकार्मुकाभ्यामभ्यर्थनादात्मभुवा कृताभ्याम् ॥ ८२ ॥

मख यज्ञ भुनक्तीति मखभुक् देव । 'स्वाहास्वधाक्रतुसुधाभुज आदितेया' इति हैम्याम् । 'मखाशभाजा प्रथमो निगद्यसे' इति रघौ । 'मुख मखास्वादविदाम्' इति नैषधे । तस्य मृगाक्षी हरिणेक्षणा प्रिया शासनदेवी भुजाभ्या बाहुभ्या कृत्वा बभौ भाति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—दग्धानि ज्वलितानि आयुधानि समग्रशस्त्राणि यस्य तादृशस्य स्मरस्य कामस्य कृतेऽर्थमभ्यर्थनादर्थीभ्मदनातिथिविहितबहुयाचनात आत्मभुवा विधात्रा कृताभ्या निर्मिताभ्या रसालवल्लीमयाभ्यामिक्षुलतारूपाभ्या कार्मुकाभ्या कोदण्डाभ्यामिव । 'पुष्पा पञ्चशर शरासनमपि ज्याशून्यमिक्षोर्लता जेतव्य जनता त्रय प्रतिदिन जेनाप्यनङ्ग किल' इति चम्पूकथायाम् । तथा 'इक्षु स्याद्रसालोऽसिपत्रक' इति हैम्याम् । तथा 'रसाल इक्षौ चूते च' इत्यनेकार्थे । अथ वा रसालवल्लीमयाभ्यामाम्रलताप्रधानाभ्या चापाभ्यामिव ॥

समुच्चरच्चन्द्ररुचीचयाम्भा पार्श्वद्वयोद्भूतभुजा मृणाली ।
जम्बूनदीवोच्चकुचान्तरीपा या भाति दृग्भृङ्गमुखारविन्दा ॥ ८३ ॥

या शासनसुरी जम्बूनदीव भाति । किंभूता । समुच्चरन्तीना प्रादुर्भवन्तीना चन्द्रसान्द्राणा सुवर्णसदृशीना हेमरूपाणा वा रुचीना कान्तीनाम् । 'वरुणगृहिणीमाशामासादयन्तममु रुची निचयसि च याशाशप्रशक्रमेण निरशुकम्' इति नैषधे । चय समूह स एवाम्भो नीर यस्या वपुष. काञ्चनवर्णत्वात्तद्रुच्योऽपि तादृग्वर्णा स्यु । पुन. कि-

भूता । पार्श्वद्वयमुभयतटयुगल समीपद्वन्द्व वा । 'कक्षाथ प्रदेशद्वितय पार्श्वमन्तिके । कक्षाधोऽवयवे वक्रोपायपर्शुसमूहयो' ॥' इत्यनेकार्थ । तत्रोद्धृतौ उद्गतौ भुजारूपी बाहुमूलौ मृणाल्यौ कमलनाले यस्याम् । 'शुङ्गोऽथलिङ्गभुजशाटसटा स्पाट ' इति लिङ्गानुशासने । भुज' । भुजाशब्द' पुंस्त्रीलिङ्गयो । पुन किंभूता । उच्चावुन्नतौ कुचावेवान्तरीपे अन्तर्जले तटे यस्याम् । पुन किंभूता । दृशावेव भृङ्गौ षट्चरणौ यत्र तादृश मुख वदनमेवारविन्द कमल यस्याम् । उत्प्रेक्ष्यते—जम्बूनदीव ॥ इति भुजा ॥

भुजान्तरानुत्तरराजधान्या अभ्यर्णभूमौ रतिजानिभर्तुः ।
किमु स्फुरच्चन्दनचारिमश्रीक्रीडाद्रिकूटौ लसतस्तदंसौ ॥ ८४ ॥

तस्या देव्या असौ स्कन्धौ लसत शोभा लभेते । उत्प्रेक्ष्यते—रतिरेव जाया यस्य स रतिजानि कन्दर्पदेव स एव भर्ता त्रिभुवन बिभर्तीति सुरासुरोरगनराणा तदाज्ञावशवदीभूतत्वेन । अथ वा हास्यविविधविनोदविलाससयोगभोगादिभिर्जगज्जनान्बिभर्ति पुष्णातीति । 'डुभृञ् धारणपोषणयो ' अय धातु । तत "स्वामी श्रीनन्दनराजाधिराजस्तस्य स्फुरन्ती परमोत्कर्षमुद्वहन्ती चन्दनस्य मलयद्रुमद्रवस्य गोशीर्षशाखिनो वा पत्रवल्लीविचित्रचित्ररचनाविलेपनादे सुरभिपर्णश्रेणिपरिमलादेर्वा चन्दनतरौ पुष्पफलानामसभव । यदुक्तम्—'यद्यपि चन्दनविटपी विधिना फलपुष्पवर्जितो विहित । निजवपुषैव परेषा तथापि सतापमपनयति ॥' इति वचनात्पत्राणा सभवो दृश्यते । तथा चम्पूकथायाम्—'नागरुचिताश्चन्दनपत्रभङ्गा भवद्वैरिवधूवदनेवनेव' । 'किलक्षणे नागरुणा काकतुण्डेन चिता व्याप्ता सहिताश्चन्दनद्रवस्य पत्रवल्लयो भान्ति । तथा नागाना भुजगमाना रुचिता ईप्सिता चन्दनद्रुमाणा पत्राणा पर्णाना भङ्गा शकलानि भान्ति' इति चम्पूटिप्पणकम् । चारिमाया सुगन्धिताया श्री शोभा ययो तादृशौ क्रीडाद्रे केलिशैलस्य कूटौ शिखरे इव कूटे इव । कुत्र । भुजान्तर देवीहृदय तदेवानुत्तरा न विद्येते वैशिष्ट्येन लक्ष्म्या वा उत्तर अग्रेतनवर्ती पदार्थो यस्या सासाधारणा राजधानी स्मरराजनिवसनस्थाननगर तस्या अभ्यर्णभूमौ समीपप्रदेशे । राजधान्याः सनिधौ क्रीडावननदीवापीपर्वतादयो भवन्ति । तत्र प्रियासखा नृपादय स्वैर क्रीडन्तीति रीति ॥

स्व सुभ्रुव. प्रेक्ष्य पयोधरौ स्वसंस्पर्धिनौ तुङ्गिमविभ्रमेण ।
जयाय तद्युद्धविधित्सयेव कुम्भौ समेतौ स्फुरतस्तदंसौ ॥ ८५ ॥

स्व सुभ्रुव सुराङ्गनायास्तस्या असौ स्कन्धौ स्फुरत । उत्प्रेक्ष्यते—जयाय प्रतिपक्षपराभवकृते स्वय तद्युद्धविधित्सया ताभ्या स्तनाभ्या सार्धं युद्धस्य सग्रामस्य विधित्सया चिकीर्षया विधातुमिच्छया समेतावागतौ कुम्भौ कलशाविव । किं कृत्वा । तुङ्गिम्न उच्चताया विभ्रमेण लक्ष्म्या कृत्वा स्वाभ्या घटात्मभ्या सार्धं स्पर्धेते इत्येवशीलौ । स्व सुभ्रुवः पयोधरौ कुचौ प्रेक्ष्य दृग्गोचरीकृत्य ॥ इति स्कन्धौ ॥

अस्याः सदृक्षां श्रियमाश्रयन्ती नास्ति त्रिलोक्यामपि कापि कान्ता ।
इतीव रेखात्रितयं ततान तत्कण्ठपीठे सरसीजजन्मा ॥ ८६ ॥

सरसीजात्कमलाज्जन्म उत्पत्तिर्यस्य स सरसीजजन्मा विधाता तस्या देव्या कण्ठपीठे गलकन्दले । उत्प्रेक्ष्यते—इतीव हेतो रेखाना त्रितय त्रिक ततान विस्तारयामास । चकारेत्यर्थ । इति किम् । यदस्या' शासनत्रिदश्या सदृक्षा साधारणीम् । तुल्यामित्यर्थ । श्रिय शरीरसौन्दर्यलक्ष्मीमाश्रयन्ती भजन्ती कापि ज्ञाताज्ञाता काचन कान्ता सुलोचना त्रिलोक्या स्वर्गबलिगृहमहीवलयत्रयेऽपि नाकिनागनागराङ्गनासु नास्त्येवेति जगत्रयेऽपि न विद्यते ॥

कण्ठश्रिया स्वःकुरविन्ददत्या निर्जीयमानैर्निखिलैस्त्रिरेखैः ।
रथाङ्गपाणिं प्रति पाञ्चजन्यः पूत्कर्तुकामैः प्रहितः किमेकः ॥ ८७ ॥

निखिलैस्त्रिरेखै समस्तै शङ्खै. पूत्कर्तुकामै एव कर्तुमिच्छद्भि सद्भि अर्थात्सर्वै सभूय रथाङ्ग वैरिवारिभिरप्रतिहत चक्र पाणौ हस्ते यस्य स रथाङ्गपाणिर्विष्णुस्त प्रति एक पाञ्चजन्यनामा शङ्ख । उत्प्रेक्ष्यते—कि प्रहित प्रेषित इव । कि क्रियमाणै । निखिलत्रिरेखैर्निर्जीयमानै पराभवनपदवी नीयमानै हठात्प्राप्यमानै । कया । स्व कुरविन्ददत्या स्वर्गस्य कुरविन्दा पद्मरागमणय । 'स्वे हि दर्शयति क परेणथानर्घ्यदन्तकुरविन्दमालिके' इति नैषधे । तद्वद्दन्ता दशना यस्या सा । कया कृत्वा । कण्ठश्रिया निजगललक्ष्म्या साधनभूतया ॥

कण्ठीकृतो यज्जलजस्त्रिदश्यास्तद्वेधसा साधु विधीयते स्म ।
नैसर्गिकानार्जवमात्मनिष्ठं जह्यादवाङ्गं कथमन्यथायम् ॥ ८८ ॥

वेधसा ब्रह्मणा यज्जलजस्त्रिरेख त्रिदश्या देव्या कण्ठीकृत कण्ठपीठता प्रापित' । 'तत प्रियोपात्तरसाधरोष्ठे निवेश्य दध्मो जलज कुमार ' इति रघौ । अहमेव मन्ये । जगत्स्रष्टिकृता तत्साधु सम्यग्विधीयते स्म समीचीनमनुष्ठितम् । अन्यथा अपरप्रकारेण यत्कण्ठपीठीकरणमन्तरेण अय शङ्ख आत्मनि स्वस्मिन्विषये निष्ठा स्थितिर्यस्य तादृश नैसर्गिक स्वाभाविक स्वोत्पत्तिसमयादेव जातमपर्यवसानस्थायुकमनार्जव कथ केन प्रकारेण जह्यात्त्यजेत् । यदुक्तम्—'विमलता वचनस्य न गोचरे जनयिता तव शङ्ख महोदधि । मुदमल तनुते च तव ध्वनि किमु ततो निहिता हृदि वक्रता ॥' इति । अपि तु न कयापि विधया नैव मुञ्चेत् ॥

यत्कण्ठपीठेन हठादुपात्ता दृष्ट्वात्मभूपामखिलास्त्रिरेखा. ।
पूत्कुर्वते किं विकलीभवन्तः प्रत्यालयं भैक्षभुजो भुजन्तः ॥ ८९ ॥

अखिला समस्तास्त्रिरेखा शङ्खा विकलीभवन्तो गृथिला जायमाना प्रत्यालय गृह गृह प्रति पूत्कुर्वते । लोकाना पुर. पूत्कार कुर्वन्तीत्यर्थ. । विकलतामेव दर्शयति—कि-

भूता.। भिक्षाणा समूहो भैक्ष भुजन्त्यश्नन्तीति भैक्षभुजो भिक्षुका' सांन्यासिकयोगिप्रमुखास्तान् भजन्त सेवमाना इति विकल्पेन विचारानभिज्ञता। वैकल्पकारणमाह—किं कृत्वा। यस्या देव्या कण्ठपीठेन गलकन्दलेन हठाद्बलादुपात्ता गृहीतामात्मनः स्वस्य भूषामाभरणादिलक्ष्मीम्। 'विनापि भूषामवधि श्रियाममां' इति नैषधे। आभरणगणमन्तरेणापि दमयन्ती श्रिया सुषमाणामवधिं सीमार्म्नाति' इति तद्वृत्ति। दृष्ट्वा विलोक्य॥ इति कण्ठपीठ॥

यूनो मनोजन्मनृपस्य तस्या वपुर्लतायाः स निकेतभाजः।
शृङ्गारभूषासुषमादिदृक्षोरिवात्मदर्शं शुशुभे तदास्यम्॥ ९०॥

तस्यास्त्रिदश्या आस्य शुशुभे रेजे। उत्प्रेक्ष्यते—यूनस्तरुणस्य मनोजन्मनृपस्य स्मरराजस्य आत्मदर्शो दर्पण इव। किंभूतस्य मनोजन्मनृपस्य। यस्या देव्या वपुर्लता शरीरयष्टी सैवावासार्थ वासकृते निकेत भवन भजतीति तस्य। पुन किं कर्तुमिच्छो। शृङ्गारार्थ शोभाकृते या भूषा भूषणानि। 'तस्मै स्वभूषाद्दपदशुशिल्पवल्लिद्विप कार्मुकमर्पयन्ती' इति नैषधे। 'निजभूषणमणिकिरणगणव्यतिरेकेण' इति तद्वृत्ति। तेषामाभरणाना सुषमा सातिशायिनीं शोभाम्। 'सुषमा सातिशायिनी' इति हैम्याम्। 'सा अतिशायिनी शोभा सुषमा प्रोच्यते' इति तद्वृत्ति। ता दिदृक्षो. द्रष्टुमिच्छो। 'तावदेव ऋषिरिन्द्रदिदृक्षु' इति नैषधे। 'नारदर्षिरिन्द्रद्रष्टुमिच्छु' इति तद्वृत्ति॥

कृष्णच्छवि भ्रूयुगलीं दधान ज्योत्स्नासुधापायि चकोरचक्षु'।
उत्सङ्गसङ्गीकृततारदन्तमास्य त्रिदश्याः शशिबिम्बति स्म॥ ९१॥

त्रिदश्या शासनामर्त्याया आस्य वदन शशिबिम्बति चन्द्रमण्डलमिवाचरति। 'सर्वप्रातिपदिकेभ्य क्विप् वाचारे वक्तव्ये' इति क्विप्प्रत्यये शशिबिम्बतीति सिद्धम्। किं कुर्वाणम्। लक्ष्म लाञ्छन तद्वत्कृष्णा मेचका छवि कान्तिर्यस्यास्तादृशीं भ्रूयुगलीमूर्ध्वनयनयोरुपरिप्रदेशे रोमपद्धतिद्वितयीम्। 'उच्चै राज्यादिदानात्कलिकलुषमलक्षालनात्तामनानामुच्छिन्दाद्विन्नभेदात्त्रिदशपतिकरस्पर्शनाद्दर्शनस्य। हेतुत्वात्सस्यमूर्ध्नायुदयफलपदस्वर्जनज्ञानभूत्वाद्वस्ते नाभेयदेवप्रभुपदयुगली •• गौरिवेह॥' इति श्रीसोमसुन्दरसूरिकृतस्तोत्रे युगलीशब्द। दधान बिभ्राणम्। पुन किंभूतम्। ज्योत्स्ना चन्द्रिका ज्योत्स्नाप्रियत्वात् तथा सुधाममृत पिबन इत्येवशीलैः। 'कर्णे हृत्य चकोरीणा गण पीत्वा सुधासवम्। अजायत मदेनेव गुञ्जापुञ्जारुणेक्षणा॥' इति वस्तुपालकीर्तिकौमुद्या चन्द्रोदयवर्णने यथा चकोराणा ज्योत्स्नापान तथा सुधापानमपि दृश्यते इति। चकोरा ज्योत्स्नाप्रियावेव चक्षुषी यत्र। अथ वा ज्योत्स्नारूपा सुधा सुधारुचित्वात्पिबत इत्येवशीलैः तादृशौ चलचञ्चू एतत्तुल्ये वा चक्षुषी नेत्रे यत्र। पुन किंभूतम्। उत्सङ्गो क्रोडे सङ्गोऽस्यास्ता तादृशा कृतास्तारास्तारका। 'तारकाभकनीनिकयोस्तारो' इति लिङ्गानुशासने नक्षत्रकनीनिकयोरर्थयोस्तारशब्द पुंस्त्रीलिङ्गे। यथा 'तारस्तारा च' इत्यवचूर्णा। एव श्लेषात्तद्रूपा वा तत्तुल्या वा दन्ता यत्र तत्॥

चिकीर्षता यन्मुखमात्तसारमात्मानमन्विष्य चतुर्मुखेन।
गलन्मरन्दाश्रुकणाब्जराजीद्विरेफरावैरिव रारटीति ॥ ९२ ॥

गलन्तः पतन्तो ये मरन्दा मधूनि मकरन्दबिन्दवस्त एवाश्रुकणा रोदने नयननिर्गतनीरविप्लुषो यस्याम्। तादृशी अब्जराजी कमलमाला। उत्प्रेक्ष्यते—द्विरेफरावैर्मधुकरगुञ्जारवै रारटीति अतिशयेन रोदिति पूत्कृति वा कुरुते। किं कृत्वा। यन्मुख यस्याः शासनदेवताया वदन चिकीर्षता कर्तुमिच्छता चतुर्मुखेन ब्रह्मणा आत्त गृहीत सारम्। 'सम्यग्मज्जा सारो मज्जि' इति हैम्याम्। सारदल वा स्वकीयसद्वस्तु यस्मात्तादृशमात्मानमन्विष्य विलोक्य ॥

यदीयचेतोवसतौ वसन्तं स्वमित्रपुष्पास्त्रनृपं निरीक्ष्य।
किमागतस्तं मिलितुं मृगाङ्को वक्त्र चकासे सुरकम्बुकण्ठ्याः ॥ ९३ ॥

सुरस्य कम्बु त्रिरेख एतावता दक्षिणावर्तशङ्ख तद्वत् रेखात्रिकाङ्कित कण्ठो यस्यास्तस्या। सुरकम्बुकण्ठ्या सुरस्य कम्बुकण्ठ्या वध्वा इति वा। सुवाशनवध्वा वक्त्र वदन चकासे दिदीपे। उत्प्रेक्ष्यते—यस्या इद यदीय चेतश्चित्त तदेव वसतिर्वासवेश्म तत्र वसन्त वास कुर्वाणम्। देवीसबन्धिनि हृदयसदने तिष्ठन्तमित्यर्थ। तथा स्वस्यात्मनो मित्र सखाय पुष्पास्त्रनामान मदनाभिधान नृप राजान निरीक्ष्य व्यालोच्य। त प्रति मिलितुमागतो गगनात्समागत। किभूत। मृगाङ्क. शशधरश्चन्द्र इव ॥

यस्या मुखं स्ववनितार्चितायाः संवर्ध्य तारावतिमुक्तिकाभिः।
स्वःसिन्धुतीरे किमु दिङ्मृगाक्ष्यो निर्मिच्य रात्रीमणिमुत्सृजन्ति॥९४॥

स्व स्वर्गस्य वनिता सीमन्तिन्य ताभिरर्चितायाः पूजितायाः यस्या शासनदेवताया मुख वदन निर्मिच्य नीराजयित्वा मुखस्य न्युञ्छन कृत्वा। उत्प्रेक्ष्यते—दिङ्मृगाक्ष्य दिगङ्गना स्व सिन्धुतीरे स्वर्गगङ्गातटे रात्रीमणि निशारत्न चन्द्रम्। 'कथयति परिश्रान्ति रात्रीतम सह युध्वना' इति नैषधे रात्रीशब्दो दीर्घोऽप्यस्ति। चन्द्रकान्तरत्नमपि किमु उत्सृजन्ति त्यजन्ति। कि कृत्वा। ताराणामर्थाद्ग्रहनक्षत्रतारकाणा ततय. श्रेणय एव मुक्तिका लघुमुक्ताफलानि ताभि। 'सिता वमन्त्य खलु कीर्तिमुक्तिका' इति नैषधे। अथवा मुक्ता एव मुक्तिकास्ताभि कृत्वा सवर्ध्य वर्धयित्वा इदानीतन्या अपि सधववध्व स्वगुरून्मुक्ताफलैर्वर्धयित्वा मणिप्रमुख न्युञ्छनीकृत्य क्वचिन्मुञ्चन्तीति रीति ॥ इति मुखम् ॥

अगण्यलावण्यपयस्त्रिदश्या आस्यात्प्रसर्पद्विलसत्तरङ्गैः।
मा स्ताद्बहिस्तादिति निम्नभाग चक्रे विरञ्चिश्चिबुकं किमन्ते॥ ९५ ॥

विरञ्चिर्ब्रह्मा अन्ते वक्त्रप्रान्तप्रदेशे। उत्प्रेक्ष्यते—इतीव हेतोर्निम्नो गम्भीरो नीचीभागः प्रदेशो यस्य तादृश चिबुकमसिकाध प्रदेश चक्रे निर्मितवान्। इति किम्।

यदस्यास्त्रिदश्या देव्या आस्याद्वक्त्रकुण्डाद्विलसत्तरङ्गैः प्रस्फुरत्कल्लोलैः स्वरङ्गाकारीभवत्का न्तिप्रतानैः । 'विमल वर्तुल कान्तितरङ्गि वदन विभो' इत्युक्तेः । कृत्वा प्रसर्पन्नि'सरन् 'गच्छति विसर्पत्ययत्लयते' इति क्रियाकलापे । यथा विसर्पति तथा प्रसर्पत्यपि । अगण्यममेय यल्लावण्य लवणिमा तदेव पय पानीय बहिस्तान्मुखाद्बहिर्भागे मा स्तान्मा भवतु वक्त्राद्बहिर्मा निर्यातु । 'धृत्युद्भवा यच्चिबुके चकास्ति निम्ने मनागङ्गुलियन्त्रणेव' इति नैषधे ॥

यदाननाम्भोरुहवाससौधे सातं वसन्त्या जलराशिपुत्र्याः ।
विलासवापीव पयोविहारं स्वैरं विधातुं चिबुकस्त्रिदश्या. ॥ ९६ ॥

त्रिदश्या' शासनदेव्याश्चिबुक । उत्प्रेक्ष्यते—जलराशिपुत्र्या लक्ष्म्या विलासवापीव क्रीडादीर्घिकेव । कि कर्तुम् । स्वैरं स्वेच्छया पयसि वारिणि विहार जलकेलिम् । 'यस्याव-रोधस्तनचन्दनाना प्रक्षालनाद्वारिविहारकाले' इति रघुवशे । विधातु कर्तुम् । किं कुर्वत्या जलराशिपुत्र्या । यदाननाम्भोरुहवाससौधे यस्या देव्या आनन वदनमेवाम्भोरुह कमल तदेव वाससौध वसनसदन तत्र सात सुख यथा स्यात्तथा वसन्त्या. स्थिति कुर्वत्या ॥ इति देवीचिबुका ॥

रेजेऽधरोऽस्या हरिमन्थकालात्प्रवासिनं यन्मुखचन्द्रपुत्रम् ।
हृल्लेखभाजा मिलितुं प्रवाल. पयोधिनाह्वातुमिव प्रयुक्तः ॥ ९७ ॥

अस्या देव्या अधर ओष्ठो रेजे राजते स्म । उत्प्रेक्ष्यते—पयोधिना समुद्रेण यस्या मुखमेव चन्द्र स्वपुत्रमाह्वातुमाकारयितुमिव प्रवाल समुद्रोत्पन्नत्वाद्विद्रुम । अथ वा प्रकृष्ट उक्तसदेशवाक्यकथको बालक प्रयुक्त प्रेषित । किलक्षणेन समुद्रेण । हृल्लेखमुत्कण्ठामौत्सुक्य भजतीति तादृशेन । कि कर्तुम् । मिलितु पुत्रप्रेम्णा सङ्ग कर्तुम् । चन्द्रस्य समुद्रोत्पन्नत्वेन नन्दनत्वम् । किंभूत चन्द्रम् । हरिणा विष्णुना मन्दराद्रिणा यो मन्थो मन्थन तस्य काल समय तस्मादारभ्य प्रवासिन परदेशे गत पुनरागतम् अत एव मिलनोत्कण्ठा ॥

यदाननाङ्गीकृतविग्रहेण रदच्छदाङ्गः क्षणदाकरेण ।
प्रियौषधेरङ्गभव. किमेष प्रपाल्यते वप्तृतया प्रबालः ॥ ९८ ॥

यस्या देव्या आनन मुख तदेव अङ्गीकृत अभ्युपगत' गृहीतो विग्रह शरीर येन तादृशेन क्षणदाकरेण विधुना प्रियाया स्वकान्ताया औषधे फलपाकावसानिकायाः अङ्गभवस्तनुज. । चन्द्रस्यौषधीपतित्वात् पतिपत्नीसबन्ध । प्रबालस्य चौषधीजातत्वादौषध्या पुत्रत्वमेवोपपन्नम् । तथा रदच्छदोऽधर स एवाङ्ग यस्य तादृश प्रबाल पल्लव प्रकृष्टो बाल प्रबाल । अथवा प्रकर्षेण बालकश्च वप्तृतया पितृत्वेन प्रपाल्यते सम्यक्तया पाल्यते । अन्यो वप्ता आत्मपत्नीसजातमतीव बालक निजनन्दन प्रेम्णा प्रपालयति ॥

इदंमुखीभूतमवेत्य चन्द्रं बालं तदीयं करचक्रवालम्।
अन्वागतं प्राक्प्रणयादिवैतद्दन्तच्छदः स्फूर्तिमियर्ति तस्याः ॥ ९९ ॥

तस्या देव्या दशनच्छदो दशनपत्रमधर स्फूर्ति शोभामियर्ति। उत्प्रेक्ष्यते—इदमुखीभूतम् अस्या वदनभाव प्राप्त चन्द्र स्वजनकुमुदसुहृदमवेत्य ज्ञात्वा सम्यगवबुध्य प्राक्प्रणयात्पूर्वस्नेहाच्चन्द्रावस्थाया नित्यमुत्सङ्गसङ्गीकरणप्रीते एतद्दशनच्छददेह देवीदन्तवस्त्रगात्र तदीय यद्वदनीभूतचन्द्रसबन्धि तथा बाल लघुकुमार कराणा किरणाना चक्रवाल मण्डलमन्वागत पृष्ठे समेतमिव। यो बाल स पितुर्मातुर्वा पृष्ठे समेतीति रीतिरपि बालत्वात्किरणानामरुणत्वमपि युक्तमेवेति॥

यद्दन्तपत्रेण रणेऽभिभूता नंष्ट्वा प्रविष्टापि पयोधिमध्ये।
रक्ताङ्कुराजी हृदि कृष्णवल्ली शल्यं किमद्यापि न पर्यहार्षीत् ॥ १०० ॥

यस्या देवताया दन्तपत्रेण दशनदलेनावरेण रणे परस्पर्वितया मिथो युद्धे अभिभूता पराजिता सती रक्ताङ्कुराजी विद्रुममालिका हृदि मनसि विषये हृदये वक्षसि वा कृष्णवल्लीम्। 'कालिवेल' इति लोकप्रसिद्धा। तद्रूप तामेव वा शल्य शूककण्टकादीना शलाका हृदये मर्मप्रविष्टशस्त्र वा। 'शल्य शस्त्रशलाकयो' इत्यनेकार्थ। तथा 'शल्य शरीरान्तर्गत शस्त्रादिसीमाच्छिद्र वशादीना शलाकाविशेपश्च' इति लिङ्गानुशासने। अद्यापि अद्यतन दिन यावन्न पर्यहार्षात् परिहरति स्म हृदये एवावतिष्ठमानमास्ते किम्। नष्ट्वा यदधरोद्धुरविरोधिविरुद्धविधानातिसाध्वसात्प्रणश्य पयोधि' समुद्रस्तस्य मध्ये अत्यगाधजलान्त प्रविष्टा प्रविश्य स्थितापि ॥ इत्यधर ॥

बन्धूकबन्धूभवदेतदीयदन्तच्छदे दन्तरुचिश्चकासे।
निपेतुषी कोकनदच्छदाङ्के शरत्सुधादीधितिकौमुदीव ॥ १०१ ॥

बन्धूको बन्धुजीव। 'विपोहरिया' इति लोकप्रसिद्धि। स रक्तकुसुम स्यात्। तथा 'बन्धुजीवविघात ग्रीष्मदिवसावसानजन।' इति चम्पूकथायाम्। ग्रीष्मे हि बन्धूकानि शुष्यन्ति। तथा 'बन्धूकप्रसवारुणाम्बरधराम्' इति लघुस्तवेऽपि। तस्य बन्धूककुसुमस्य बन्धूभवन् सहोदरो मित्र वा जायमानो य एतदीयो देवतासबन्धी दन्तच्छदोऽधरस्तत्र निपेतुषी पतनशीला पतिता वा दन्तानामर्थाद्देवीदशनाना रुचि कान्तिश्चकासे दीप्यते स्म। उत्प्रेक्ष्यते—कोकनदस्य विकसितरक्तोत्पलस्य यच्छद पत्र तस्याङ्के उत्सङ्गे निपेतुषी समीयुषी प्राप्ता शरदो घनात्ययस्य सुधादीधितिरमृतवत् शरत्कालेन जलधररोधोपरोधावधीरणेन निर्मलीकृतत्वादुज्ज्वला अतिविशदीभूता दीधितय कान्तयो यस्येत्यन्वर्थनामा चन्द्रस्तस्य कौमुदी चन्द्रिकेव। अथ वोपमा। यथा रक्तकमलपलाशे शारदीननिशानायककौमुदी शोभते॥

पीयूषपूर्णस्मरकेलिशोणमणीनिबद्धाधरदीर्घिकायाम्।
यस्या विनिद्रद्विजचन्द्रिकाभिराश्रीयते कैरविणीवनश्रीः ॥ १०२ ॥

यस्याः शासनसुर्या विनिद्रन्तीभिर्विजृम्भमाणाभिर्द्विजाना दन्ताना चन्द्रिकाभिर्ज्योत्स्नाभि । कान्तिभिरित्यर्थ । 'दशनचन्द्रिकया व्यवभासितम्' इति रघौ । कैरविणीना कुमुदिनीना चन्द्रविकाशिविशदविकसितारविन्दिर्नाना वन काननम् । वृन्दमित्यर्थ । तस्य श्री लक्ष्मी शोभा आश्रीयते आलम्ब्यते । कस्याम् । पीयूषे सुधारसे पूर्णाया निर्भरभरिताया स्मरस्य रतिपते केलये क्रीडाकरणार्थ शोणै रक्तैर्मणीभि रत्नै । पद्मरागगणैरित्यर्थ । निबद्धाया रचिताया घटितायामधरोऽर्थाद्देव्या ओष्ठ स एव दीर्घिका वापी तस्या राजीव । 'वनराजिनि दीर्घिकावारिणि स्नानम्' इति पाण्डवचरित्रेऽर्जुनस्याष्टापदयात्राधिकारे । यत्र राजीवानि तत्र राजीविर्नीलताया अपि सद्भाव इति । तथा 'केचिद्वदन्त्यमृतमस्ति पुरे सुराणा केचिद्वदन्ति वनितावरपल्लवेषु । ब्रूमो वय त्वदरिवर्गकराङ्गुलीषु यत्पानतो मरणमागतमप्यपास्तम् ॥' इति भोजप्रबन्धे वनितावरेषु सुधारस ॥

स्वर्भाणुभीरो रजनीचरिष्णोः कलङ्कभाजः क्षयिनः सिताशोः ।
ज्योत्स्ना किमुद्वेगवती यदास्यं भेजेऽपविघ्नं दशनांशुदम्भात् ॥१०३॥

सिताशोश्चन्द्रादुद्वेगवती खेद प्राप्ता सती ज्योत्स्ना । उत्प्रेक्ष्यते—दशनाना राजदन्तानामशव किरणास्तेषा दम्भात्कपटात् अपगता विघ्ना वसतो स्वानिष्टकारिण प्रत्यूहा यस्मात्तादृक् यदास्य देवीवदन भेजे श्रितवतीव । उद्वेगकारणान्याह—किंभूतस्य सिताशो । स्वर्भाणो राहो सकाशाद्भीरोर्भीरुकस्य । स्वाभ्यवहारकारिसिंहिकेयभयविह्वलीभूतस्येत्यर्थ । एतावता सवैरत्वमुक्तम् । पुन किंभूतस्य । रजन्या निशायामेव पारदारिकपाटच्चरादिवच्चरिष्णो सचरणशीलस्य । एतावता चौरविटादिचेष्टावत्त्व च । अत एव पुन किंभूतस्य । कलङ्क गुरुदाराभिगमनादपवाद लाञ्छन च भजतीति कलङ्कभाज । एतावता सापवादत्व सुशीलताराहित्य च । पुन किंभूतस्य । क्षयिन क्षयरोगवत । स्वपरदारेष्वत्यासक्तस्य व्यसनिनो राजयक्ष्मादयो रोगा भवेयुरवश्यम् । यतः 'कम्प स्वेदश्रमो मूर्छा भ्रमिर्ग्लानिर्बलक्षय । राजयक्ष्मादिरोगाश्च भवेयुर्मैथुनोत्थिता ॥' इति योगशास्त्रे । पक्षे कृष्णपक्षानुभावात् कलाभिहीयमानतया क्षीणताभाज । सिताशोरिति पदेनापि पाण्डुरत्व सूचितम् । तच्च रोगादिना दुःखातिरेकेण वा पाण्डिमा जायते । तत पाण्डुकुष्ठरोगवत भूतादिवद्धूलदेहस्य वा । ततोऽपि विरूपवत । एतेभ्य कारणेभ्य एतै कारणैर्वा मनस्युद्वेग प्राप्ता ॥

यस्याः पृणन्निर्जरदृक्चकोरान्दन्तप्रभाभिर्वदनं दिदीपे ।
शरद्विनिद्रीकृतचन्द्रिकाभिर्विभावरीणामिव सार्वभौमः ॥ १०४ ॥

यस्या देवताया दन्तप्रभाभिर्दशनदीप्तिभि कृत्वा वदन मुख दिदीपे । वदन किं कुर्वत् । पृणत् प्रीणयत् । 'पृण प्रीणने' तुदादिधातोरय प्रयोग । कान् । निर्जरा देवास्तेषा दृशो लोचनान्येव चकोरा ज्योत्स्नाप्रियास्तान् । क इव । सार्वभौम इव । यथा विभावरीणा शर्वरीणा सार्वभौमश्चक्रवती प्राणनाथश्चन्द्र । 'कन्दर्पेऽनल्पदर्पे विकिरति

किरणाञ्शार्वरीसार्वभौम' इति नाटकग्रन्थे । शरदा घनात्ययेन विनिद्रीकृता जलधरधारावधीरणेन निर्मलीकृत्य विस्तारिता याश्चन्द्रिकाश्चन्द्रगोलिकास्ताभि कृत्वा दीप्यते॥

स्मितश्रियामिश्रितदन्तकान्तिश्चकास्ति गीर्वाणमृगेक्षणायाः ।
बन्दीकृता चन्द्रमसं विजित्य ज्योत्स्नास्य दारा वदनेन विद्म.॥१०५॥

गीर्वाणस्य अमोघसदसद्वचनप्रपञ्चनाराचस्य देवस्य मृगेक्षणाया हरिणलोचनाया· स्त्रिय शासनदेवताया स्मितस्य कथचिद्विनोदावसररसविनिर्मितहसितस्य श्रिया श्वेतिमलक्ष्म्या मिश्रिता करम्बिता व्याप्ता दन्ताना दशनाना कान्तिर्दीप्तिश्चकास्ति दीप्यते । तत्र वयमेव विद्मो जानीमो वितर्क वा कुर्म उत्प्रेक्षामहे वा । वदनेन देवतामुखेन अर्थान्निजजगज्जित्वरवैभवेन चन्द्रमस कुमुदबान्धव विजित्य पराभूयास्य चन्द्रमस· दारा जाया ज्योत्स्ना कौमुदी बन्दीकृता निगृह्य रक्षितेव । 'विद्म इत्युत्प्रेक्षाविषयेऽपि भवेत्' इति काव्यकल्पलतायाम् ॥ इति सस्मितदन्तकान्तिः ॥

मरुन्मृगाक्षीवदनाब्जदन्तैस्तारेशतारैर्विजितैर्विभूत्या ।
आलोच्यते तद्विजिगीषयेव संभूय तीरेऽम्बरनिर्झरिण्याः ॥ १०६ ॥

तारा ज्योतीषि तेषामीशस्तारेशश्चन्द्र । तथा तारा उपलक्षणात्सर्वेऽपि ग्रहनक्षत्रतारकास्तै सभूय एकत्र मिलित्वा अम्बरनिर्झरिण्या गगनतरङ्गिण्या । आकाशगङ्गाया इत्यर्थ । तीरे रोधसि तटप्रदेशे । उत्प्रेक्ष्यते—आलोच्यते मन्त्र्यते बिचार इव विधीयते । कया । तद्विजिगीषया । तेषा स्वद्वेष्याणा वक्रदन्ताना विजिगीषा पराबुभूषा अभिभवितुमिच्छा तया । अन्यापि निजप्रतिपन्थिपराजयचिकीर्षया एकान्तप्रदेशे मिलित्वा मिथो मन्त्रयन्ति । किम् । तारेशतारैर्मरुन्मृगाक्ष्या सुरहरिणचक्षुषा देवतया वदनाब्जेन स्वमुखकमलेन तथा दन्तैर्दशनैश्च विभूत्या तेषामद्वैतलक्ष्म्या कृत्वा विजितै पराभूतै ॥

अजय्यवीर्य मुखपद्ममस्या. श्रिया जयन्तं स्वमवेत्य राज्ञा ।
सधि विधातु प्रहिता. प्रधाना द्विजा समं तेन किमुल्लसन्ति॥१०७॥

द्विजा देवीदशना उल्लसन्ति दीप्यन्ते । किभूता । प्रधाना· प्रकृष्टलक्षणोपेता । उत्प्रेक्ष्यते—राज्ञा चन्द्रेण नृपेण च तेन स्वजैत्रेण मुखपद्मेन सम सधिं परस्परं मेल प्रीति वा विधातु प्रधाना सचिवा द्विजा स्वपारिपार्श्वका ब्राह्मणा पुरोहितादय प्रहिता प्रेषिता इव । कि कृत्वा । अजय्य जेतुमशक्य केनापि स्पर्धिना विरोधिना कदापि कथमपि षड्गुणैस्तिसृभि· शक्तिभिश्चतुर्भिरुपायैश्चतसृभिर्बुद्धिभिरपि न जीयते पराभूयते इत्यजय्य तादृश वीर्य पराक्रमो यस्य तादृशमस्या देव्या मुखपद्म वादनारविन्द स्वमात्मान श्रिया लक्ष्म्या कृत्वा जयन्त पराभवन्तमवेत्य ज्ञात्वा योऽधिकबलो निजनिर्जिगीषुश्च तेन सार्ध सधिरेवोचित इति ॥

पाण्डुः क्षयी शून्यनभश्चरिष्णुर्निरङ्गराहोर्द्विषतोऽपि बिभ्यत्।
दोषाकरः श्याममुखो वराकोऽस्माकं पुरस्ताज्जड कस्त्वमेकः ॥ १०८॥
हंसद्युतोऽक्षीणसुखा मुखस्था जिताहिता· स्फीतगुणा विशुद्धाः।
नैकेऽभिभूताः किमितीन्दुमुद्यद्द्युता त्रिदश्याः प्रहसन्ति दन्ता·॥ १०९॥

त्रिदश्या शासनामर्त्याया दन्ता दशना उद्यन्ती प्रकटीभवन्ती उच्चैर्निर्यान्ती वा द्युत्कान्तिस्तया कृत्वा। उत्प्रेक्ष्यते—इति हेतो इन्दु विधु प्रकर्षेण हसन्तीव शशिनो हास्य सृजन्तीव। इति किम्। यत् हे इन्दो हे जड मूर्ख जडस्वरूप जडाशय। 'किमु दधौ जड वा वडवानलात्' इति नैषधे चन्द्रसबोधन जड इति। अस्माक पुरस्ताद्दन्तानामग्रे वराक तपस्वी द्रुमको वा त्व क। न कश्चिदपीत्यर्थ। वराकतामेवादर्शयति—किभूतस्त्वम्। पाण्डु पाण्डुरोगवान् श्वेतकुष्ठविनष्टवपु। भूतादिबद्धवलविग्रहो वा। पुन किभूत। क्षयी राजयक्ष्मा रोगोऽस्यास्तीति। क्षयात्प्रतिदिन कलानामपगमात्। बहुलपक्षे वपुष क्षीणता अस्त्यस्मिन्निति वा क्षयी। पुन किभूत। शून्य निर्मानुष तथानेनैव सम्यक्तया वभस्तीति भातीति नभ· कुत्सितस्थानम्। 'निशानभ सदृशे' इति चम्पूकथायाम्। निशानैस्तेजस्विभिर्वारैर्बभस्ति शोभते इति निशानिभास्तथा सदृश इ कामो यस्य तस्य सबोधनम्। पक्षे रात्रिगगनतुल्ये इति तट्टिपन(ण)के। तत्र नगरग्रामाराममानवादिरिक्तके स्थानके चरिष्णु सचरणशील श्मशानादिषु भक्षणशीलो वा। 'चर गतिभक्षणयो' अस्य धातो· प्रयोगत्वेन जगिव स्थितिश्चेति द्व्यर्थता। पुन किभूत। निर्गतमङ्ग शरीर यस्य। विष्णुना सुदर्शनचक्रे शिरोवशेषीकृतत्वादङ्गराहित्यम्। तादृशाद्राहो विधुतुदाद्द्विषतो वेरिण सकाशाद्बिभ्यद्भयमाकलयत्। पुन किभूत। दोषाणामपगुणानामाकर खनि निशाकरश्च। पुन किंभूत। श्याम कलङ्केन कृत्वा कृष्ण मुख वक्त्र यस्य। प्राय कलङ्ककलिता श्यामानना एव स्यु। पुन किभूत। एको नास्ति द्वितीय सदृश कोऽपि एवविधस्त्व क। वय पुनः कीदृशा। हसवत् उभयपक्षविशुद्धत्वेन द्योतन्ते इति। पुन किभूता·। अक्षीण न क्षीयते स्मेत्यक्षीणम् अनिष्ठीयमान सपूर्ण वा सर्वाङ्गीण वा सुख सात येषाम्। एतावता रोगराहित्यसातवन्त। पुन किभूता। मुखे सर्वेषामप्यग्रे वक्त्रे च तिष्ठन्ति इति मुखस्था। एतावता सुस्थानभाज। पुन किभूता। जिता स्वकीयपरमवैभवैरभिभूता वज्ररत्नकुन्दतारकादयोऽहिता प्रतिस्पर्धिनो यैस्ते जिताहिता। एतावता निर्वैरिता.। पुन किभूता। स्फीता विश्वविख्याता वृद्धि प्राप्ता वा गुणा येषा ते स्फीतगुणा। एतावता गुणवत्त्वम्। पुन किभूता। विशेषेण शुद्धा निष्कलङ्का सर्वत्रावदाता। एतावता सर्वदाप्युच्चै शिरस। पुन किभूता। नैके अनेके द्वात्रिंशप्रमाणत्वेन। एतावता वृद्धिभाज. सगोत्रत्वात्। पुन किभूता। अभिलक्षणयुक्त रूप येषाम्। 'अभिर्वीप्सालक्षणयो' इत्यनेकार्थ। अभिरूपा पण्डिता। 'विद्वान्सुधी कविविचक्षणलब्धवर्णा ज्ञप्राप्तरूपकृतिकृष्ट्यभिरूपधीरा' इति हैम्याम्॥ युग्मम्॥

आशानुरागातिशयं सृजन्ती प्रचेतस: स्फारमरीचितारा।
समुज्जिहानद्विजराजराजिवक्त्रा स सध्येव विभाति देवी ॥ ११० ॥

सा श्रीवीरशासनाधिष्ठायिका देवी सध्येव दिनावसानपितृसूरिव विभाति स्म। प्रात:कालीनापि सध्या प्रोच्यते। अतोऽर्थेन दिनावसानस्येत्युक्तम्। 'सध्या तु पितृसू:' इति सध्यानामद्वय हैम्याम्। देवी सध्या च कि कुर्वती॰प्रचेतस: प्रकृष्टमुन्नतेच्छ चेतो मनो यस्य तादृशस्य महतोऽपि आशाया वाञ्छाया अनुरागस्य मोहस्य स्नेहस्य वा अतिशयमाधिक्यमुत्कर्ष वा सृजन्ती कुर्वन्ती। महान्तोऽपि यामालोक्य मुह्यन्ति स्निह्यन्ति च। या स्पृहयन्तीत्यर्थ:। पक्षे प्रचेतसो वरुणस्य। 'वरुणस्त्वर्णतमन्दिर प्रचेता' इति हैम्याम्। आशाया दिश पश्चिमाया अनुगत क्रमागत रागस्य रक्तताया अतिशय प्राबल्य सध्याराग सृजन्ती विदधाना। पुन किंभूता। स्फारा उदारा बहुप्रदेशदर्शिन्यो लक्षयोजनविषयत्वान्मरीचयो दीप्तयस्तादृशे तारे कनीनिके यस्या। पक्षे दीप्यमाना झगज्झगिति कुर्वन्त्य कान्तयो रोचिषो येषा तादृशास्तारा ज्योतींषि यस्या सा। पुन किंभूता। समुज्जिहान उदयमान:। 'मुखेन्दुनानेन सहोज्जिहाने' इति नैषधे। 'चन्द्रेण सममुद्यन्ती' इति तद्वृत्ति। द्विजराजश्चन्द्र द्विजानां रदनानां राजानो द्विजराजा दन्तश्रेष्ठा:। 'क्वचिदमाद्यन्तस्य परत्वम्' इति दन्ताना राजा राजदन्ता इति दन्तशब्दस्य परत्वम्। तै राजन्ते इत्येवशील प्रारम्भ.। पूर्णिमाया सध्याप्रारम्भ एव चन्द्रोऽभ्युदेति। अत: प्रारम्भो वदन च यस्या सा। राजदन्तशोभितवदना देवी। उदितचन्द्रप्रारम्भा च सध्या ॥ इति दन्ता ॥

शशी सुधां प्रेक्ष्य निपीयमानां सुरै: सृजंस्तत्र ममत्वमन्त:।
ररक्ष निक्षिप्य रहो रसज्ञा पात्र्यामिवैतां कृतयन्मुखाङ्ग: ॥ १११ ॥

शशी शशधरो विधु: एता स्वसुधा रह एकान्तस्थानस्थितायां रसज्ञा देवीरसनासैव पात्री भाजनविशेषस्तस्या निक्षिप्य स्थापयित्वा। उत्प्रेक्ष्यते—ररक्षेव गोपायति स्मेव रक्षितवानिव। किंभूत शशी। कृत स्वेनैव निष्पादित स्वात्मनैव विरचित यस्या देव्या मुख वदनमेव अङ्ग शरीर येन। शशी किं कुर्वन्। अन्तश्चित्तमध्ये तत्र स्वसुधाविषये ममत्वम् इय सुधा मया यथाकथंचिद्रक्षणीयैवेति। मम इत्यस्य भावो ममता ता मोहमूर्च्छा सृजन् कुर्वन्। कि कृत्वा। सुरै सुधाशनै: निपीयमाना पीत्वापीत्वा निष्ठाप्यमानाम्। यदुक्तम्—'विरहिवर्गवव्यसनाकुल कलय पापमशेषकल विधुम्। सुरनिपीतसुधाकमपापकम्' इति नैषधे। सुराश्चन्द्रमस: सुधा पिबन्ति इति सुधा निजाङ्कस्थायुकपीयूष प्रेक्ष्य विलोक्य ॥

यस्या रसज्ञां जयिनी निभाल्य शोणच्छदं तत्तुलनाविलासम्।
पितामह प्रार्थयते स्वतातारविन्दगेहे निवसन्तमूहे ॥ ११२ ॥

शोणच्छद रक्तोत्पलपत्त्र पितामह जनकजनक धातार च प्रति अहमेवमूहे वितर्के-

यामि । तत्तुलनाविलासं तस्या देवीरसज्ञायास्तुलना सादृश्यं तस्य विलास वैचित्र्य लीलां वा। 'असकृदमृतबिन्दुस्यन्दिनो वाग्विलासा' इति चम्पूकथायाम् । 'निरन्तरसुधारसाविष्कारिणो वाग्विलासा वचनवैचित्र्ये' इति तट्टिप्पन(ण)कम् । प्रार्थयते याचतीव । ण्यन्तत्वाद्विकर्मत्वम् । पितामह किं कुर्वन्तम् । स्वस्यात्मन' स्वजन्मकर्तृत्वेन तातो जनकोऽरविन्द पद्म' स एव तत्र वा गेह मन्दिर तत्र निवसन्त निवास कुर्वन्तम् । एतावता सबन्धो जात सबन्धे च प्रार्थना फलेग्रहि स्यादिति कि कृत्वा प्रार्थयते । यस्या देवताया जिह्वां रसज्ञा जयिनीं निजजयनशीला निभाल्य निरीक्ष्य ॥

स्वं निष्ठितं नित्यसुपर्वपानात्पीयूषमन्विष्य सितत्विषेव ।
प्रैषीदमानापयितुं रसज्ञासुधाह्रदोऽस्या द्विजराजिराभात् ॥ ११३ ॥

अस्या देवताया द्विजराजिर्दन्तपङ्क्तिराभाद्बभौ । उत्प्रेक्ष्यते—सितत्विषा चन्द्रमसा इद पीयूषमानापयितुमात्मार्थे आनयनार्थमस्या देव्या रसज्ञा जिह्वा सैव सुधाया अमृतरसस्य ह्रदो द्रवस्तत्र द्विजराजिस्तदधिपतित्वात्स्वभृत्यवर्गीभूता द्विजपङ्क्तिर्दशनावलीरूपा ब्राह्मणमण्डली प्रैषि प्रहितेव । किं कृत्वा । नित्यमहोरात्र सुपर्वणा देवाना सुधाशनत्वात्पानात्पानवशत निष्ठित क्षीण स्वल्पावशिष्ट वा पीयूष सुधारसमन्विष्य समीक्ष्य ॥

जाने यदास्यं सरसीरुहाया विजृम्भिजिह्वारुणपद्मपत्रा ।
श्रेणीभवन्तः पुलिनावतंसा हंसद्विजाः स्युः कथमन्यथास्याम् ॥ ११४ ॥

यदास्य देवीवदनम् अहमेव जाने वेद्मि । सुधाया अमृतरसस्य सरसी महत्सरोवरमिव । किंभूतम् । विजृम्भि विकसनशील जिह्वा देवीरसना सैवारुणपद्मस्य रक्तकमलस्य पत्र दल यस्यां सा । एव चेन्न तर्हि अन्यथा सुधासरसीमन्तरेण अस्या सरस्या पुलिनस्य जलोज्झितप्रदेशस्य तटस्येत्यर्थ । 'पुलिन तज्जलोज्झितम्' इति हैम्याम् । अवतसा' शेखरीभूतास्तथा श्रेणीभवन्त पङ्क्त्या जायमाना सन्तस्तिष्ठन्त हसद्विजाः सितच्छदविहगमा' हसवदुज्ज्वला द्विजा दशना कथ केन प्रकारेण स्युर्भवेयु' ॥

वर्धिष्णुदेवीहृदयानुरागवारानिधेर्विद्रुमकन्दलीव ।
कण्ठत्रिरेखेन मुखे गृहीता पुपोष भूषां रसनादसीया ॥ ११५ ॥

अदसीया अमुष्या इयमदसीया शासनदेवतासबन्धिनी रसना जिह्वा भूषा शोभा पुपोष पुष्णाति स्म । शुशुभे इत्यर्थ । उत्प्रेक्ष्यते—कण्ठ एव त्रिरेख तिस्रो रेखा यत्रेति कम्बुनोपमेयत्वात्कम्बुरेव तेन मुखे स्ववदने गृहीता उपात्ता वर्धिष्णुर्वर्धनशीलो यो देव्या हृदये मनसि । हृदय मनो वक्षश्च । अनुराग स्वप्रियायुपरि अत्यन्तानुरक्तता वर्धमानो राग स एव वारानिधि समुद्र तस्य । तदुत्पन्नस्येत्यर्थ' । विद्रुमस्य प्रवालस्य कन्दली नवाङ्कुर इव । 'कन्दली रूपरागेऽपि कलापे च नवाङ्कुरे । मृगजातिप्रभेदे च' इति लिङ्गानुशासनावचूर्णौ विद्रुमाणा शङ्खाना च समुद्रे सद्भावात्तद्ग्रहणमुचितमेवेति ॥ इति रसज्ञा ॥

जडीभवन्ती रिपुनिर्जये यद्वाचा जिता ह्रीविधुरा विपञ्ची।
यियासया शैवलिनीशपारे तुम्बद्वयं किं बिभरांबभूव ॥ ११६ ॥

यद्वाचा देवीसुधारसोद्गारायमान(ण)वाण्या जिताभिभूता अत एव ह्रिया परात्पराभवोद्भूतभूरिलज्जया विधुरा विह्वला व्याकुला विपञ्ची वीणा। शैवलिनीशस्य सरिद्भर्तुः समुद्रस्य पारे अपरपार्श्ववर्तिनि तटे यियासया मन्दाक्षलक्षीकृतत्वेनापरस्य कस्यापि स्वास्य दर्शयितुमशक्नुवन्ती गन्तुमिच्छया। उत्प्रेक्ष्यते—तुम्बद्वय किम्। अलाबुयुगलमिव बिभराबभूव धृतवतीव। यो नद्यादिजलमुत्तितीर्षुः स तुम्बकानि धरति इति रीतिः। किं कुर्वती। रिपुनिर्जये प्रतिपन्थिपराभवने प्रतिपक्षस्य प्रतीकारकरणे जडीभवन्ती किंकर्तव्यतायाम् अत पर मयाथ किं करणीयमिति कार्यकरणविषये मन्दिमान मूढता दधाना। स्वशत्रव प्रतिकर्तुमशक्नुवन्तीत्यर्थः॥

श्रवःसुधायै जगता यदीयवाचे पिकेन स्पृहयालुनेव।
अभ्यस्यते भैक्षभुजा तरुभ्योऽनिश वने पञ्चमगीतिरुच्चैः ॥ ११७ ॥

पिकेन कोकिलेन अनिश निरन्तर वने सहकारकानने। प्राय' पिकाना मनो माकन्दनिकुञ्ज एव रमते नान्यस्मिन् शाखिखण्डे। यत —'यद्यपि दिशि दिशि तरव परिमलमत्तालिपटलवाचाला। तदपि स एकरसाल कोकिलहृदि हन्त जागर्ति॥' इति। उच्चैरतिशयेन बाढस्वरेण वा पञ्चमस्य पञ्चमनाम्नो रागस्य गीतिर्गान कण्ठकुहरान्तरानेकतानलयमूर्छनाघोलनापूर्वको ध्वनिर्वा अभ्यस्यते अभ्याससाध्यो विधीयते। य' पठन् शास्त्राभ्यास कुरुते स बाढस्वरेणैव उद्घोष कुरुते। किंभूतेन पिकेन। तरुभ्योऽर्थान्माकन्दपादपेभ्यो भैक्ष मञ्जरीकलिकारूप भिक्षाणा समूहो भैक्षम्। अत्र समूहार्थेऽण्प्रत्यय'। भुनक्ति अश्नातीति तेन भैक्षभुजा। उत्प्रेक्ष्यते—स्पृहयालुनेवाभिलाषुकेनेव। कस्मै। जगता त्रिजगज्जनाना श्रवसा कर्णानामुपोषितानामिव पारणायै सुधायै अमृतरसभूतायै॥

स्वरैकसारं परवादिनीभ्यः संगृह्य जाने जलजासनेन।
विधीयते स ध्वनितं त्रिदश्यास्ताभ्योऽतिरिच्येत न चेत्कुतस्तत्॥ ११८॥

परवादिनीभ्य सप्ततन्त्रीविपञ्चीभ्य। 'साथ तन्त्रीभि सप्तभि' परवादिनी' इति हैम्याम्। सर्ववीणासकाशात् स्वराणाम् 'षड्ज–ऋषभ–गान्धार–मध्यम–पञ्चम–धैवत–निषध–इति सप्ताना तन्त्रीभवाना ध्वनीनाम् 'षड्जऋषभगान्धारा मध्यम पञ्चमस्तथा। धैवतो निषध सप्ततन्त्रीकण्ठोद्भवा स्वरा॥' इति हैम्याम्। अत्र तु वल्लकीक्वणानामेवोपादान मध्यादेकमद्वितीय सार श्रेष्ठदलम्। 'सारो मज्जास्थिराशयो। बले श्रेष्ठे च' इत्यनेकार्थे। सगृह्य सग्रह कृत्वा गृहीत्वा वा जाने वेद्मि। उत्प्रेक्ष्यते वा—अहमेव चिह्नोचरीकरोमि। जलजासनेन कमलविष्टरेण ब्रह्मणा त्रिदश्या वीरशासनदेवताया

ध्वनित सारस्वरो विधीयते स्म कृतम् । एव चेन्न तर्हि तद्ध्वनित देवीनिस्वनस्ताभ्यः परवादिनीभ्य कुतोऽतिरिच्यते कस्मात्कारणादधिकीभवति ॥

यद्वाक्पुरस्तादिव पाण्डुराभिर्विलीयते स्म त्रपया सुधाभिः ।
सितोपलाभिश्च तपस्विनीभिस्तृणं किमादाय मुखेन तस्थे ॥ ११९ ॥

यस्या देवताया वाचां माधुर्याद्वैततया निजनिर्जित्वरीणा वाणीना पुरस्तादग्रे त्रपया लज्जया कृत्वा पाण्डुराभिर्धवलीभूताभिर्दु खातिरेकात्पाण्डूभूय सुधाभिरमृतरसै । उत्प्रेक्ष्यते—विलीयते स्म विलीनमिव गलित्वा गतमिव द्रवीभाव प्रापेव । च पुनर्यस्या वाचा पुर तपस्विनीभिर्वराकीभि दुर्बलाभि पाण्डुराभिरपि सितोपलाभि· शर्कराभि. तपस्वितया । उत्प्रेक्ष्यते—मुखेन वक्त्रेण कृत्वा तृणमादाय गृहीत्वा किं तस्थे स्थितमिव । यद्वाचा जिता पाण्डुरीभूय अमृत विलीय गत सिता मुखे तृण गृहीत्वा स्थितेति भाव ॥ इति वाणी ॥

स्वप्रीतिरत्योरिदमोष्ठधाम्नोः सापत्न्यतः संस्थितिवासभाजोः ।
स्मरस्तदर्धे विबभाज सीमा रेखामिषात्किं विनिनीषुराजिम् ॥ १२० ॥

स्मर कन्दर्पस्तदर्धे तयोर्निजनितम्बिन्योर्निवासस्थानकीभूताधारस्यार्धे तुल्योभयपार्श्वयोर्मध्ये । उत्प्रेक्ष्यते—रेखाया अधरमध्यगतरेखाकारस्य मिषात्कपटात्सीमामवधिभूतभूमी विबभाज विभागीकृतवानिव विभागीकृत्य द्वयोर्दत्तवानिव वा । स्मर किं कर्तुमिच्छु । विनिनीषु व्यपनेतुमिच्छुर्निवारयितु काङ्क्षन् । काम् । आजिं परस्परकलहम् । कयो । स्वस्यात्मन· प्रीतिरतिनाम्न्यो पत्न्योः । किंभूतयो । इदमस्या देव्या ओष्ठो दशनच्छद एव धाम मन्दिर ययो । अत एव पुन किंभूतयो । समान एव पतिर्भर्ता ययोस्ते सपत्न्यौ सपत्न्योर्भाव सापत्न्य सापत्न्यत सपत्नीभावन· कृतसपत्नीकत्वादित्यर्थ । संस्थितौ परस्पर सम्यक्स्थितौ वसतिविषये विशेषेण वाद कलिम् इद स्थानक मदीयमिद स्थानक मदीयमिति क्लेश भजतस्तयो । स्वस्वस्थानाधिकस्थानलिप्सया मिथो विवादकारिण्योरित्यर्थ· ॥ इत्यधरोष्ठमध्यरेखा ॥

तत्साधु मन्ये मलयानिलेन यदेतदीयश्वसितीबभूवे ।
सर्वर्तुपुष्पोद्भवसौरभस्य सौभाग्यमाप्नोति किमन्यथासौ ॥ १२१ ॥

तत्साधु मन्ये अह कविस्तत्साधु समीचीन मन्ये हृदि मानयामि वेद्मि यन्मलयानिलेन मलयद्रुमपरिमलसुरभीकृतमलयशैलप्रसरत्पवनेन दाक्षिणात्यवायुना एतस्या इदमेतदीय देवतासवन्धि यत्श्वसित श्वास तद्बभूवे जातम् । 'श्वासस्तु श्वसितम्' इति हैम्याम् । देवीश्वासरूपेण सजज्ञे अन्यथा तद्भवनव्यतिरेकेण असौ मलयानिल सर्व वा ते ऋतवश्च सर्वर्तव हिम–शिशिर–वसन्त–ग्रीष्म–वर्षा–शरल्लक्षणा षडपि ऋतवः समयविशेषास्तेषा पुष्पाणि कुसुमानि तेभ्य उद्भवेभ्य उद्भव उत्पत्तिर्यस्य तादृश यत्सौरभ सुरभिता आमोदो वा तस्य सौभाग्य सुभगता माहात्म्य वा किं कथ केन प्रकारेणा-

प्रीतिं लभते। अपि तु न केनापीति। यतो मलयानिलो वसन्ततविव नान्यर्तुषु ततो वसन्ततौ एव कुसुमसौरभं लभते। एतद्वदनश्वासानिलस्य तु सर्वर्तुकपुष्पपरिमललम्भः तस्मात्साधिमैव प्रलयवायोः सजातः॥

निमीलनोन्मीलनदूषितेभ्यो नित्यं दधद्भ्यो मधुपानुषङ्गम्।
निर्वेदवान्पद्मकुमुद्वनेभ्यः स्थितः किमामोद इदंमुखाब्जे॥ १२२॥

पद्मकुमुद्वनेभ्यः कमलकैरवकाननेभ्यः सकाशान्निर्वेदवान् खेदमेदस्विमनः कलितप्राप्तोद्वेगः। उत्प्रेक्ष्यते—आमोदः परिमलः इदमुखाब्जे शासनसुरीवक्त्रारविन्दे किं स्थितः समेत्य स्वयं वसतीव। किंभूतेभ्यः पद्मकुमुद्वनेभ्यः। निमीलनं सकोचः, उन्मीलनं विकाशः। निशायां पद्मं निमीलति कैरवमुन्मीलति दिने पद्ममुन्मीलति कुमुदं निमीलति। आभ्यां क्रमात्सपद्विपञ्च्या दूषितेभ्यः विकारं प्रापितेभ्यः। पीडितेभ्य इत्यर्थः। पुनः किंभूतेभ्यः। नित्यं निरन्तरं मधुपैर्मद्यपायिभिर्भ्रमरैर्वा अनुषङ्गो मिलनं सगमं दधद्भ्यो धारयद्भ्यः। कुर्वद्भ्य इत्यर्थः॥

विश्राणयित्वेव पुरा स्वसारसौरभ्यमेतद्वदनाम्बुजाय।
शोभासहस्रांश इतः पयोजपरम्पराभिर्गृहयांबभूवे॥ १२३॥

पयोजपरम्पराभिः पद्मानामनेकाभिः पङ्क्तिभिः इतोऽस्मादेव तद्वदनाम्बुजाद्देवतावदनारविन्दात् शोभानां श्रीमत्ता-सुकुमारता-सुरभिता-सपूर्णता-वृत्तता-मनोज्ञता-प्रभृतिलक्ष्मीणां सहस्रं दशशतसख्यः अशो भागः। 'यदि प्रसादीकुरुते सुधांशोरेषा सहस्रांशमपि स्मितस्य' इति नैषधे। गृहयाबभूवे गृहीतः। उत्प्रेक्ष्यते—पुरा पूर्वं पूर्वस्मिन्काले एतस्याः शासनदेव्या वदनं मुखमेवाब्जं कमलं तस्मै स्वस्यात्मनः सारं श्रेष्ठभूतं सौरभ्यं सुरभितां विश्राणयित्वेव प्रदायेव॥ इति देवीवक्त्रपरिमलः॥

व्यर्थीकृतां शक्तिमवेत्य पूषद्विषा विरक्तेर्निजहेतिहातुः।
तूणीरमादाय मनोभवस्य विरञ्चिनास्या व्यरचीव नासा॥ १२४॥

विरञ्चिना अस्यास्त्रिदश्या नासा व्यरचि चक्रे। उत्प्रेक्ष्यते—मनोभवस्य स्मरस्य तूणीरं निषङ्गं रिक्तं शराश्रयमादाय गृहीत्वेव। किंभूतस्य मनोभवस्य। विरक्तेर्विरागान्मानसीयनिर्वेदात् हेतोर्हेतीनां निजप्रहरणानां हातुस्त्यजनशीलस्य। 'ओहाक् त्यागे' तृन्। हानं शीलो हाता तस्य हातुः जहातीत्येवंशीलस्य। किं कृत्वा। पूषद्विषा पूषनाम्नः शत्रोः व्यापादकेन शंभुना। 'गजपूषपुरानङ्गकालान्धकमखासुहृत्' इति हैम्याम्। शक्तिं स्वस्य वीर्यं बलं सर्वायुवसामर्थ्यं वा व्यर्थीकृतां निष्फलां वन्ध्यां विनिर्मितामवेत्य ज्ञात्वा॥

यन्नासिकां वीक्ष्य जगन्निरीक्ष्यामेतत्पुरः श्रीर्मम का ह्रियेति।
शङ्केऽनिशं न्यक्कृतिकैतवेन स्वं गोप्यते कीरस्रुपाटिकाभिः॥ १२५॥

कीरस्रपाटिकाभिः शुकचञ्चुभिः अहमेव शङ्के विचारयामि । उत्प्रेक्ष्यते वा—इति हेतोर्ह्रिया लज्जया अनिशं निरन्तरं दिवा रात्रावपि न्यक्कृतेर्नीचैःकरणस्य कैतवेन कपटेन कृत्वा स्वमात्मानं गोप्यते गुप्तीक्रियते छन्नो रक्ष्यते इव । इति किम् । एतत्पुरः एतस्या नासिकाया पुरस्तान्मम श्रीः का । न कापीत्यर्थः । किं कृत्वा । सम्यग्लक्षणोपेततया जगन्निरीक्ष्या त्रिजगज्जनैर्विलोकनीया यस्या देव्या नासिका वीक्ष्य ॥

मुक्त्वा द्विषः पञ्चमुखीं प्रति स्वान्पञ्चापि रोपान्स्मरधन्विनाजौ ।
यदङ्गवासौकसि किं निषङ्गो रिक्तो विमुक्तोऽजनि नासिकास्याः॥१२६॥

स्मरधन्विना विषमायुधधनुर्धरेण यस्या देवताया अङ्गं शरीरं तदेव वासार्थं निवसनकृते ओको गृहं तत्र रिक्तो निखिलविशिखव्यपगमनतोच्चारणरहितः अत एव विमुक्तः सदनान्तः स्थापितः निषङ्गः तूणीरः । उत्प्रेक्ष्यते—अस्या शासनदेवताया नासा गन्धज्ञा किमजनि सजात इव । किं कृत्वा । द्विषः स्वशात्रवस्य ईश्वरस्य पञ्चाना मुखाना समाहारः पञ्चमुखी ता प्रति । शंभोः पञ्च वदनानि सन्ति कविसमये । 'मृत्युंजयः पञ्चमुखोऽष्टमूर्तिः' इति हैम्याम् । पञ्चसख्याकानि मुखानि प्रति आजौ सग्रामे पञ्चापि पञ्चप्रमाणानपि । स्मरस्य पञ्चैव बाणास्तूणीरे नाधिकाः । यतः—'बाणाः पञ्च रतिप्रियाः' इति हैम्याम् । रोपान् बाणान् मुक्त्वा क्षिप्त्वा ॥

स्वमन्दिरे यद्वदनारविन्दे लावण्यलक्ष्म्या प्रकटीकृतेव ।
भ्रूकैतवात्कज्जलमुद्गिरन्ती प्रदीपलेखा विललास नासा ॥ १२७ ॥

नासा अर्थाज्जिनशासनदेवताया नासिका विललास शोभते स्म । उत्प्रेक्ष्यते—स्वस्यात्मीयस्य मन्दिरे निवाससदने यस्या देव्या वदनारविन्दे मुखकमले लावण्यं लवणिमा विभ्रमविलासशोभातिशयः तस्य लक्ष्म्या श्रिया प्रकटीकृता उद्बोधिता प्रदीपलेखा स्नेहप्रिया कलिकेव । किं कुर्वन्ती । भ्रुवोर्लोचनयोरूर्ध्वयो रोमपद्धत्योः कैतवाद्व्याजात्कज्जलमञ्जनमुद्गिरन्ती स्वशिखाया सकाशात् भ्रूश्यामिकाञ्जनं प्रादुः कुर्वन्ती ॥ इति नासिका ॥

निजप्रतिद्वन्द्विविधुंतुदस्य निरीय भाग्याभ्युदयेन वक्त्रात् ।
पुनस्तदातङ्कितचेतसेव यद्गण्डभूयं विधुनानुसस्रे ॥ १२८ ॥

विधुना चन्द्रेण यस्या देव्या गण्डभूयं गल्लभावं कपोलरूपता अनुसस्रे आश्रिता । उत्प्रेक्ष्यते—पुनर्व्याघुट्य द्वितीयवारमपि तस्माद्विधुंतुदाद्वैरिणः सकाशादातङ्को भयं सजातोऽस्मिन्नित्यातङ्कितं भीतियुक्तं जातं चेतो मनो यस्यैवंविधेनेव । किं कृत्वा । निजस्यात्मनः निज आत्मीयो वा प्रतिद्वन्द्वी प्रत्यर्थी यो विधुंतुदो राहुस्तस्य वक्त्रान्मुखाद्भाग्यस्य प्राचीनाचीर्णसुकृतस्याभ्युदयेनाविर्भावेन कथंचित्पूर्वपुण्यप्रकरपरिपाकवशेन कृत्वा निरीय निर्गत्य केनापि भाग्यसभारोदयेन वैरिवदनाद्विनिर्गत्य पुनस्तदानननिष्पतनाशङ्कया विधुना यत्कपोलकायीबभूवे इत्यर्थः ॥

यदास्यतोऽभ्यर्थयितुं विभूषाभरं त्रियामादयितात्मदर्शौ।
तन्नित्यसेवाविधये कपोलपालीद्वयीभावमिवाभजेताम् ॥ १२९ ॥

त्रियामादयितो निशापतिः चन्द्रस्तथा आत्मदर्शौ दर्पण एतौ द्वावपि तस्य देवीवदनस्य नित्यमहोरात्रमविरहित सेवाया पर्युपास्तेर्विधये प्रकाराय। करणार्थमित्यर्थः। कपोलपाल्योर्गण्डस्थल्यो। 'कपोलपालीजनितानुबिम्बयो' इति नैषधे। द्वयी द्वितयी यामल तस्या भाव तत्स्वरूपताम्। उत्प्रेक्ष्यते—अभजेताम् भेजतुरिव। कि कर्तुम्। यदास्यतो देवीवदनात् विभूषाभर शोभासमुदयातिशयमभ्यर्थयितु याचितुम्॥

कपोलभित्तौ मृगनाभिपङ्कैश्चित्रीकृतोऽस्या मकरश्चकासे।
यद्वेश्मनोऽदृश्यतनोरनङ्गतयात्मयोनेरिव लक्ष्म लक्ष्यम् ॥ १३० ॥

यस्या शासनदेवताया कपोलो गण्डस्तद्रूपाया भित्तौ कुड्ये मृगनाभे कस्तूरिकाया पङ्कै कृत्वा चित्रीकृत आलेख्यता प्रापितो मकरो मत्स्यविशेष लोके 'मगर' इति प्रसिद्ध। चकासे शोभते स्म। 'कपोलपत्रान्मकरात्सकेतु'। 'कपोले पत्रवल्लीरूपान्मकरात्' इति तद्वृत्ति। उत्प्रेक्ष्यते—आत्मयोनेर्मकरध्वजस्य लक्ष्य जनदृग्गोचर लक्ष्म केतन चिह्नमिव। किंभूतस्य आत्मयोने। यद्वेश्मनो यैव शासनदेवतैव वेश्म वासभवन यस्य। पुनः किंभूतस्य। अनङ्गतया अशरीरत्वेन शंभुना भस्मीकृत्य नामशेषीकृतत्वात् अदृश्या न नयनगोचरीभूता तनु शरीर यस्य॥ इति कपोल॥

हिरण्यगर्भः प्रणयन्सुरीं तां विद्मोऽरविन्दं वदनीचकार।
मरन्दलुभ्यन्नयनद्विरेफौ न चेद्भवेतां कथमन्यथास्मिन् ॥ १३१ ॥

वयमेव विद्म जानीम उत्प्रेक्षामहे वा। हिरण्यगर्भ विधाता। 'हिरण्यगर्भो लोकेशो नाभिपद्मात्मभूरपि' इति हैम्याम्। ता जिनशासनाधिष्ठात्री सुरीं प्रणयन् घटयन् सन्नरविन्द प्रफुल्लपद्म वदनीचकार तस्या मुख कृतवान्। एव चेन्न तर्हि अन्यथा अपरप्रकारेण अरविन्दव्यतिरेकेण अस्मिन्नानननलिने मरन्दार्थे मकरन्दपानकृते लुभ्यन्तौ लोलुपीभवन्तौ नयने लोचने एव द्विरेफौ भ्रमरौ कथ केन प्रकारेण भवेताम्॥

स्फुरन्महोगोचरिताखिलाशौ भूपाविवास्या भवतः स्म नेत्रौ।
अधारिषाता कथमातपत्रे पक्ष्मोपधे मूर्धनि चेन्न ताभ्याम् ॥ १३२ ॥

अस्या सुधाशनसारङ्गलोचनाया नेत्रौ नयने भूपाविव राजानाविव भवत स्म सजातौ। स्फुरता सर्वत्र प्रसरता महसा तेजसा गोचरिता स्वदर्शनविषयीकृता। दृष्टेत्यर्थ। अखिला समस्ता अपि आशा दिशो याभ्या तौ। स्फुरद्भि प्रत्यर्थिपार्थिवसार्थासह्यभाव प्रदधद्भि महोभि प्रतापै। 'स राशिरासीन्महसाम्' इति नैषधे। 'महसा प्रतापानाम्' इति तद्वृत्ति। गोचरीकृता व्याप्ताः समग्रा अपि हरितो याभ्या भूपाभ्याम्। एव चेन्न तर्हि राजभावमन्तरेण ताभ्या नेत्राभ्या मूर्धनि निजोपरिमस्तके पक्ष्मोपधेर्नेत्ररोमच्छलादातपत्रे द्वे छत्रे कथ केन प्रकारेणाधारिषाता विधृते॥

असूयया स्वीयपराभविष्णुं दृशं यदीयां प्रविभाव्य भृङ्गाः ।
स्पर्धां न दध्मोऽथ वयं कदाचिदितीव चक्रुः कजकोशपानम् ॥ १३३ ॥

भृङ्गा भ्रमरा इति हेतो कजाना कमलाना कोशाना कुड्मलानां मुकुलाना पानमर्थान्मकरन्दधीतिम् । 'धीनि पाने' इति हैम्याम् । 'धेट पाने' अस्य धातो रूपम । धान धयन धीति । पान कुर्वन्ति स्म कोशपान शापथमिव चक्रु कृतवन्त । इति किम् । पूर्व तु यदभूत्तत्तु जातमेव । अद्यतनाद्दिनादारभ्य वय त्वया सम स्पर्धा सहर्प कदाचित्कस्मिन्नपि समये न दध्मो धारयामो न वहामो वा । स्पर्धां न कुर्म इत्यर्थ । किं कृत्वा चक्रु । यदीयां देवीसबन्धिनी दृश दृष्टिमसूयया भृङ्गाणा मानसे सस्पर्धितामवधार्य तदुद्भूतभूरितमेर्ष्यया कृत्वा स्वीयामात्मीया पराभविष्णु पराभवशीला प्रविभाव्य समीक्ष्य ॥

सारैर्दलैः शासनदेवतायाः प्रणीय नेत्रे इव पद्मयोनिः ।
शेषैरशेषैर्दलिकैरकार्षीत्पुनश्चकाराम्बुजखञ्जरीटान् ॥ १३४ ॥

पद्मयोनिर्ब्रह्मा । 'जनकाद्योनिजरुहजन्मभूसूत्यणादय.' इति हैम्याम् । पुनर्द्वितीयवार शेषैरुद्वृत्तैरशेषै सकलै सारेतरदलिकैर्वस्तुद्रव्यै. कृत्वा चकोरान् ज्योत्स्नाप्रियान् अम्बुजानि कमलकुवलयकुमुदादीनि सलिलजन्मानि तथा खञ्जरीटान् खञ्जनान् लोके 'गङ्गेटिवा' इति प्रसिद्धानकार्षात्करोति स्म । किं कृत्वा । प्रणीय निर्माय । कै । कर्मतापन्नै । उत्प्रेक्ष्यते—सारै सर्वविशिष्टभूतै अशेषद्वेषिसितानर्जितवरैर्दलैरद्भुतद्रव्यै शासनदेवताया जिनमताधिष्ठायिकायास्त्रिदश्या किमु नेत्रे कर्णान्तायतलोचने इव कृत्वा ॥

जेया त्रिलोक्येव शरैस्त्रिभिस्तच्छेषा द्विकाण्डी किमिति स्मरेण ।
त्यक्ताथ सा पद्मभुवा कृतार्थीकृतेव देव्या नयने प्रणीय ॥ १३५ ॥

अथ पश्चान्मदनधनुर्धरेण त्यजनानन्तर सा कृत्यबन्धत्वेन क्षिप्ता त्यक्ता द्विबाणी द्वयोर्बाणयो समाहार इति पद्मभुवा पङ्कजजन्मना विधिना देव्या शासनदेवताया नयने विलोचने प्रणीय विधाय कृतार्थीकृता सफला विहितेव । सा का । या द्वयो काण्डयो समाहारो द्विकाण्डी द्विशरी । 'बाणे पृषत्कविशिखौ खगगर्धपक्षाकाण्डाशुगप्रदरसायकपत्रवाहा' इति हैम्याम् । बाणद्वयमित्यर्थ । इति हेतो स्मरेण विषमायुधधानुष्केण त्यक्ता उज्झिता । इति किम् । त्रयाणा स्वर्गपातालभूमण्डललक्षणाना लोकाना समाहारस्त्रिलोकी एव त्रिभुवनमेव जेया पराभवनविषयीकरणीया । नापरा मम जेतु योग्या त्रिलोकी । सा तु त्रिलोकी त्रिभिरेव पत्रिभिर्मया जेष्यते तर्हि शेषा पञ्चसु शरेष्ववशिष्टा द्विबाणी किमिति कि कार्यार्थ केवल भारभूतेव । न किञ्चित्कृत्य कृते तेनोज्झिता ॥

श्रिया सुधाभाक्परमाणुमध्या चक्षुर्विभूषामनुकर्तुकामैः ।
गुप्तं क्वचित्प्रावृषि खञ्जरीटैराराध्यते मन्त्र इवाप्तदत्तः ॥ १३६ ॥

खञ्जरीटैः खञ्जनपक्षिभिः प्रावृषि वर्षाकाले क्वचित्कुत्रापि जनदृग्गोचरे स्थाने गुप्तमत एव यथा कश्चिन्न वेत्ति तथा छन्नं यथा स्यात्तथा । उत्प्रेक्ष्यते—आप्तेन विश्वासप्राप्तेन केनचित् हितकृता सिद्धेन वा केनचन दत्तोऽतिप्रसन्नीभूत्वा विश्राणितो मन्त्रोऽतिप्रभावयुक्तवर्णपाठमयः आराध्यते साध्यते इव । किं कर्तुकामैः खञ्जनैः । श्रिया स्वशोभया वैभवेन सुधाभुजो देवस्य परमाणुवदतिसूक्ष्मत्वान्मध्यमुदरं यस्याः सा परमाणुमध्या । तस्याश्चक्षुषो लोचनस्य विभूषा लक्ष्मीं विलासमनुकर्तुं स्वेन सदृशीं विधातु कामोऽभिलाषो येषां तैः ॥

चन्द्राच्चकोरोऽमृतपानदम्भाद्यानस्थितो गन्धवहात्कुरङ्गः ।
पितामहात्पङ्कजमासनस्थं यदक्षिलक्ष्मीमिव मार्गयन्ति ॥ १३७ ॥

चकोरजातिवाचित्वादेकवचनम् । ज्योत्स्नाप्रियप्रकरः चन्द्रात्सुधाकरादमृतपानस्य दम्भात्कैतवात् यस्याः शासनदेवताया अक्ष्णोर्दृशोर्लक्ष्मीं सुषमां मार्गयतीव । उत्प्रेक्ष्यते—याचतीव यथा याने वाहने स्थितः सन् कुरङ्गो मृगो गन्धवहात्पवनात्सकाशात् । 'मातरिश्वा जगत्प्राणः पृषदश्वो महाबलः' इति हैम्याम् । पृषत्कुरङ्गजातिविशेषः । तथा 'कर्तुं शशाङ्काभिमुखं न भैम्या मृग दृगम्भोरुहनिर्जितं यत् । अस्या विवाहाय ययौ विदर्भांस्तद्वाहनस्तेन न गन्धवाहः ॥' इति नैषधे । पवनात्सकाशात् । उत्प्रेक्ष्यते—यदक्षिलक्ष्मीं मार्गयतीव । आसने विष्टरे तिष्ठतीत्यासनस्थं ब्रह्मणः सरोरुहासनत्वात् । 'भवान्तकृज्जगत्कर्तृसरोरुहासना' इति हैम्याम् । पङ्कजं कमलं पितामहाज्जनकजनकाद्विधातुः सकाशाद्देवीविलोचनविभ्रमं याचतीव ॥

स्मितं दिने निश्यपि नित्यरङ्गद्भृङ्गाङ्कितं स्याद्यदि पुण्डरीकम् ।
प्रस्पन्दमानान्तरतारिकां तत्तनोतु कुर्याद्दृशमेतदीयाम् ॥ १३८ ॥

यदि कदाचिद्देवतानुभावात् दिने वासरे निश्यपि रात्रावपि स्मितं विकाशं प्राप्तं तथा नित्यं रात्रौ दिवा वा विरहितं रङ्गन्तौ मकरन्दं पातुमितस्ततो भ्रमणतश्चपलायमानौ भृङ्गौ द्विरेफौ ताभ्यामङ्कितं कलितमेवंविधं पुण्डरीकं श्वेतकमलं स्यात्ततस्तर्हि यथाकथंचित्तत्पुण्डरीकं प्रस्पन्दमाना प्रचलन्ती अन्तरे मध्ये तारिका कनीनिका यस्यास्तादृशीम् । एतदीयामेतस्या इमां त्रिदश्या देव्या इमां दृष्टिमनुकुर्यात् सदृशीभवेत् । अनुकारं विदध्यादित्यर्थः ॥ इति लोचनम् ॥

प्रीत्या च रत्या सह मीनकेतोरन्दोलनादोहदपूरणाय ।
विनिर्मिते नाभिभुवेव लीलादोले तदीये श्रवसी विभातः ॥ १३९ ॥

तदीये देवीसंबन्धिनी श्रवसी कर्णौ विभातः शोभेते । उत्प्रेक्ष्यते—नाभिभुवा पद्म-

जन्मना लीलादोले केलिप्रेङ्खोले विनिर्मिते स्वयंकृते इव । कस्मै । प्रीत्या च पुन रत्या प्रीतिरतिनाम्न्यौ द्वे स्मरपत्न्यौ ताभ्या स्त्रीभ्या सम सह मीनकेतोर्मकरध्वजस्य दोलाभ्या प्रेङ्खोलनाभ्या यान्दोलना तस्या यो दोहदो वाञ्छा अभिलाषस्तस्य पूरणाय सपादनाय परिपूर्तये । 'दोलान्दोलनदोहदोऽपि च चलद्वीचीचयै पूर्यते' इति हृसाष्टके॥

मोघीकृताशेषशरं गिरीशं प्रत्यर्थिनं पाशयितु कथचित् ।

अधारि पाशो विषमायुधेन यद्वेश्मनेव श्रवणच्छलेन ॥ १४० ॥

यद्वेश्मना या शासनदेव्येव वेश्म वासमन्दिर यस्य तादृशेन विषमायुधेन विषमाण्येकीभावभाञ्जि । एकत्रिपञ्चसप्तसख्यावन्ति विषमाण्युच्यन्ते । 'लक्ष्मैतत्सप्त गणा गोपेता भवति नेह विषमे ज ।' आर्याया एतल्लक्षणम् । अष्टमस्थाने गुर्वक्षरयुताश्चतुर्मात्रिका । सप्त गणा भवन्ति । 'इहार्याया विषमे एकत्रिपञ्चमसप्तस्थाने जगणो न भवति' इति वृत्तरत्नाकरे । तथा समानि तु द्विचतु षडष्टादीनि तेनात्रार्थाद्विषमाणि पञ्चसख्याकानि आयुधानि अर्थाद्बाणा यस्य । विषमाणि दुर्धराण्यसह्यानि वा शास्त्राणि यस्य । 'विषमायुधो दर्पक कामहृच्छया' इति हैम्याम् । स तेन स्मरेण श्रवणच्छलेन कर्णकपटेन । उत्प्रेक्ष्यते—पाश इवाधारि बन्धनग्रन्थिरिव धृत । कि कर्तुम् । मोघीकृता व्यर्था विहितास्तृणप्राया प्रणीता अशेषा समस्ता शरा अर्थान्मन्मथमार्गणा येन तादृश गिरीश शकर प्रत्यर्थिन स्वशत्रु कथचित्केनापि प्रकारेण कृत्वा पाशयितु पाशसात्कर्तु पाशेन बद्धु पाशे पातित वा कर्तुम् ॥

धृतैकपाशेन पयोधिधाम्ना स्वाङ्कप्रभुत्वेन किमात्मयोनि ।

स्पर्धा दधान. श्रवसी त्रिदश्या' पाशद्वयीमाकलयाचकार ॥ १४१ ॥

आत्मयोनिर्मदन त्रिदश्या जिनशासननिर्जरनितम्बिन्या श्रवसी कर्णावेव पाशद्वयीं बन्धनग्रन्थियुगलीमाकलयाचकार बिभर्ति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—धृत उपात्त एक एव पाशो येन तादृशेन पयोविधाम्ना जलनिधिनिकेतनेन वरुणेन । 'वरुणस्त्वर्णवमन्दिर प्रचेता' इति हेम्याम् । सम सार्ध स्वस्यात्मन अङ्कश्चिह्न मकरः यादोऽपरनामा । 'अन्येऽपि यादोभेदा' स्युर्बह्वो मकरादय' इति हैम्याम् । तस्य मकरस्य प्रभुत्वेन स्वामितया । 'जलयाद पतिपाशिमेघनादा' इति हेमचन्द्रवचनात् । स्वस्य तस्य च मकरप्रभुत्वेन हेतुना स्पर्धा सघर्षमीर्ष्या वा दधान बिभ्रदिव ॥ इति कर्णौ ॥

श्रियाभ्यभूयन्त मया समग्रा नवद्वयद्वीपमहीमहेला' ।

इतीव वक्तु जगता स्म धत्ते सुरीश्रव'सङ्गि नवाङ्कयुग्मम् ॥ १४२ ॥

सुरी शासनसुधाशनवधू श्रवसो कर्णयो. सङ्गो मिलन स्थितिर्वा यस्य तादृश नवाङ्कयोर्नवसख्याकयोरङ्कयोर्मानविशेषयो नवाङ्काकारयोर्युग्म द्वन्द्व धत्ते धारयति । उत्प्रेक्ष्यते—जगता त्रिजगज्जनाना सुरासुरनराणामित्यमुना प्रकारेण वक्तु कथयितुमिव ।

इति किम्। यन्मया श्रिया स्ववपुर्लतारामणीयकलक्ष्म्या कृत्वा नवाना नवसंख्याकाना द्वय युगल ते च ते द्वीपाश्च। अष्टादशद्वीपे इत्यर्थ। 'अष्टादशद्वीपनिखातयूप' इति रघुवशे। तथा 'नवद्वयद्वीपपृथग्जयश्रियाम्' इति नैषधे। तेषा मही पृथिवी तस्यास्त-त्रोत्पन्ना वा महेला' प्रमदा अभ्यभूयन्त पराभवगोचरीचक्रिरे इतिकारणात्कर्णयाम-लसगतनवाङ्कद्वन्द्व स्ववधूर्धत्ते। 'कर्णान्तरुत्कीर्णगभीरलेखः किं तस्य संख्यैव नवा नवाङ्क' इति नैषधे॥ इति कर्णान्तर्गतनवसंख्याङ्क॥

स्वपृष्ठलग्नागतकेशकायस्वर्भाणुमालोक्य जिनाधिदेव्याः।
त्रायस्व नौ वक्तुमितीन्दुभानू श्रुत्योर्विलग्नाविव कुण्डलाङ्गौ॥१४३॥

स्वयो सूर्याचन्द्रमसात्मनो पृष्ठे पश्चात्प्रदेशे लग्न एवागत पृष्ठश्लिष्ट एव समुपेत' तादृक्। तथा केशा देवीचिकुरा एव कुन्तलरूप एव काय शरीर यस्य श्यामवर्णत्वा-त्स्वर्भाणुविधुन्तुदस्त आलोक्य वैरित्वात्सभय विभाव्य। कुण्डले कर्णवेष्टिके एव अङ्ग देहो ययोस्तादृशौ इन्दुभानू चन्द्रसूर्यौ। जयति पराभवति वाह्यावाह्यशत्रूनिति जिन त्रिभुवनाधिनाथस्तस्याधिदेवी अधिष्ठात्री देवता तादृक्स्वामिसेवकतया तस्या अप्यचि-न्त्यसामर्थ्यात्। श्रुत्यो' श्रवणयो'। उत्प्रेक्ष्यते—इत्येतद्वक्ष्यमाण वक्तु कथयितुमिव वि-लग्नौ लगित्वा स्थितौ। अन्यावपि किंचित्स्वकृत्य कथयितुकामौ स्वामिश्रवणयोर्विलगत। इति किम्। हे त्रैलोक्याधीशाधिदेवते प्रबलपराक्रमे, त्व नौ आवयो प्रचण्डविधुन्तुद-दैत्यादसजिघांसो सकाशात्त्रायस्व रक्षाजीवितप्रदानेन पालय॥ इति कर्णकुण्डले॥

नीलोत्पले कर्णयुगे चकासांबभूवतुः स्त्रैणमणेः सुराणाम्।
युयुत्सुनी तन्नयनोत्पलाभ्यामिव प्रतिस्पर्धितयाभ्युपेते॥ १४४॥

सुराणा निर्जराणा स्त्रीणा समूह स्त्रैण स्त्रीसमूहापेक्षया सुराणामित्यत्र बहुवचन तस्य तस्मिन्वा मणे रत्नभूताया शासनदेवताया कर्णयुगे कर्णयुगले नीलोत्पले इन्दीवरे।'नीले तु स्यादिन्दीवरम्' इति हैम्याम्। चकासाबभूवतु भातः स्म। उत्प्रेक्ष्यते—तस्यास्त्रिदश्या नयने विलोचने एवोत्पले कुवलये ताभ्या सम सार्ध प्रतिस्पर्धितया परस्पराद्वैतवैभवाति-रेकोद्धताभ्यसूयया कृत्वा युयुत्सुनी योद्धुकामे इवाभ्युपेते समुख समेते। अपरोऽपि सस्पर्धोदयान्निजसपत्नोपरि योद्धुमायाति॥

अभ्यस्यतास्याः श्रवसी मनोभूर्धनुर्धरेणेव धृते शरव्ये।
न चेद्भवेता कथमन्तरालेऽनयोर्विनीले कमले कलम्बौ॥ १४५॥

अभ्यस्यता त्रिजगज्जयकृते शराभ्यास कुर्वता मनोभूर्मदनो नाम धनुर्धरो धानु-ष्कस्तेन अस्यास्त्रिदश्या श्रवसी श्रवणावेव। उत्प्रेक्ष्यते—शरव्ये वेध्ये धृते मण्डिते इव। एव चेन्न तर्हि अनयो श्रव शरव्ययो अन्तराले मध्ये विनीले नीलवर्णे कमले एतावता नीलोत्पले एव कलम्बौ बाणौ। 'रोपा कलम्बशरमार्गणचित्रपुङ्खाः' इति

हैम्याम्। कथं केन कारणेन भवेताम्। किं च कुण्डले नीलोत्पले च नैषधे दमयन्ती परिणयनशृङ्गाराधिकारे दृश्येते। यथा—'अवादि भैमी परिधाप्य कुण्डले वयस्यया-भ्यामभितः समन्वय'। तथा—'धृतं च तं सोत्पलयुग्ममेतया व्यराजदस्या पतिते दृशा-विव'। इत्यपि तत्रैव इदं द्वितयमप्यानीतमस्ति। किं चैवं ज्ञायते यत्कर्णकुण्डलमध्ये एव नीलोत्पले भविष्यतः॥ कर्णयोरुत्पले॥

कटाक्षबाणान्प्रगुणान्प्रणीय स्वःसुभ्रुवो भ्रूः कुटलीभवन्ती।
धनुर्लता श्रीसुतधन्विनेव प्रसाधिताभात्त्रिजगज्जयाय॥ १४६॥

कुटलीभवन्ती वक्रभावं भजन्ती स्वःसुभ्रुवो देव्या भ्रूरूर्ध्वरोमपद्धतिरभाद्बभौ। उत्प्रे-क्ष्यते—श्रीसुतधन्विना मदनधानुष्केण त्रिजगतस्त्रिभुवनस्य जयाय पराभवनाय वशी-करणाय वा प्रसाधिता प्रगुणीकृता धनुर्लतेव कोदण्डयष्टिरिव। किं कृत्वा। कटाक्षान-क्षिविकूणितानि नेत्रत्रिभागावलोकितानि एव बाणाः शरास्तान् प्रगुणान् सज्जान् प्र-णीय विधाय॥

उज्जृम्भवक्त्राम्बुजमन्दिराया लीलाप्रवालोऽयमिवेन्दिरायाः।
उप्ता तया वा फलिनीव भालाजिरे विरेजे सुरसुभ्रुवो भ्रूः॥ १४७॥

सुरसुभ्रुवः सुपर्वप्रमदाया भ्रूर्विरेजे भाति स्म। उत्प्रेक्ष्यते—उज्जृम्भं विकसितं यद्वक्त्रं देवीवदनं तदेवाम्बुजं जलरुहं कमलं तत्र मन्दिरं सदनं यस्यास्तादृश्या इन्दि-राया लक्ष्म्या अयं प्रत्यक्षलक्ष्यो लीलायै विलासार्थं प्रवालः तमालसालपल्लव इव। वाथ वा तया श्रिया भालाजिरे ललाटप्राङ्गणे उप्ता प्ररोपिता फलिनी प्रियङ्गुलतेव। 'प्रियङ्गुः फलिनी श्यामा' इति हैम्याम्॥

मिथो मुनीन्द्रेण मृधे मनोभूभूमीपतिर्जर्जरिताङ्गयष्टिः।
सुपर्वसुभ्रूभ्रुवमाश्मगर्भयष्टीमिवालम्बकृते ततान॥ १४८॥

मनोभूभूमीपतिश्चेतोभववसुधाधिनाथः मदननृपः आलम्बकृते स्वस्यैवावलम्बनार्थ-माधारविधानोपयोगार्थम्। उत्प्रेक्ष्यते—सुपर्वसुभ्रुवः सुराङ्गनाया भ्रुवमेवाश्मगर्भयष्टीं मरकतमणिमयदण्डम्। 'मरकतं त्वश्मगर्भं' इति हैम्याम्। ततान कृतवानिव। किं-भूतः। मिथः परस्परं मृधे सङ्ग्रामे मुनीन्द्रेण हीरविजयसूरिणा जर्जरिता प्रहारैर्जर्ज-रीकृता अङ्गयष्टिः शरीरं यस्य। जर्जरः पुमान् स्वशरीराधारकृते हस्ते यष्टिं गृह्णाति। किं चापरवर्णनादिरामस्याद्यन्यकृतामावर्णनीयनायको विस्मृतः स्यादिति तदन्तर्देवीव-र्णनान्तराले मुनीन्द्रपदोपादानम्। यथा नैषधेऽपि कुण्डिनपुरवर्णनाधिकारे—'पयसा नैषधशीलशीतलम्' इति तद्वृत्तावप्येतदेवोक्तमस्ति॥

नीलारविन्देन पुरा प्रणीय दृशं त्रिदश्याः सरसीजजन्मा।
किञ्जल्कवृन्दैर्वदने तदीयैः प्रणीतवान्भ्रूलतिकामिवास्याः॥ १४९॥

सरसीजजन्मा पद्मनन्दनः विधाता अस्याः शासनदेवताया वदने मुखे तदीयैर्नालारविन्दसंबन्धिभिः किंजल्कवृन्दैः केसरनिकरैः कृत्वा। उत्प्रेक्ष्यते—भ्रूलतिका लोचनोर्ध्वरोमपद्धतिवल्ली प्रणीतवान् कृतवानिव। 'प्रणीतवान्शैशवशेषवानयं जगज्जय तेन च कोशमक्षयम्' इति नैषधे। किं कृत्वा। पुरा प्रथमं नीलारविन्देनाविनिद्रदिन्दीवरेण त्रिदश्या बर्हिर्मुखयोषितः दृशं विलोचनं प्रणीय स्वयं विनिर्माय॥

संस्पर्धिभावं दधता स्वलक्ष्म्या खण्डेन चण्डेतरकान्तिनेव।
जग्राह योद्धुं त्रिदशीललाटं भ्रूयुग्मकायां करवालयष्टिम्॥ १९०॥

त्रिदशीललाटं शासनवृन्दारकसुन्दर्या भालं भ्रूयुग्मं भ्रुवोर्यामलमेव कायः शरीरं यस्यास्तादृशीं करवालयष्टिं निकषोल्लिखितनिशितनिस्त्रिंशलतां जग्राह गृह्याबभूव। उत्प्रेक्ष्यते—स्वलक्ष्म्या आत्मीयश्रिया समं संस्पर्धिभावं स्ववैभवोत्सेकितया स्पर्धनशीलतां दधता बिभ्राणेन खण्डेनार्धेन। 'खण्डेऽर्धशकलं भित्तम्' इति हैम्याम्। चण्डात्तीक्ष्णादितरा अपरा एतावता अनुष्णा शीता कान्तिः दीप्तिर्यस्य तादृशेन चन्द्रेण सुधादीधितिना एतावताष्टमीतमीरमणेन समं सार्धं योद्धुं संग्रामं विधातुमिव। 'खड्गायत्ताखिला पृथ्वी' इति वचनात्॥ इति भ्रूयुगलम्॥

स्मरं रतिप्रीतिनितम्बिनीभ्यां सहाभिषेक्तुं भुवनाधिपत्ये।
यद्भालदम्भाज्जलजासनेन मन्ये प्रणिन्ये कलधौतपट्टः॥ १९१॥

रतिप्रीतिनाम्नीभ्यां द्वाभ्यां नितम्बिनीभ्यां गृहिणीभ्याम्। 'रतिप्रीती इव स्मरः' इति प्रतिक्रमणसूत्रवृत्तौ। ततो मदनस्य एका रतिः अपरा च प्रीतिः एते द्वे पत्न्यौ ताभ्यां सार्धं राज्ञामभिषेकसमये राज्ञीनामप्यभिषेको दृश्यते। यथा 'कृताभिषेका महिषी' इति हैम्याम्। स्मरं कामं भुवनाधिपत्ये त्रैलोक्यराज्ये अभिषेक्तुमभिषेकं विधातुम् अहमेव मन्ये जानामि। उत्प्रेक्षे वा। जलजासनेन कमलविष्टरेण ब्रह्मणा यस्या देव्या भालस्य ललाटस्य दम्भात्कपटात्कलधौतस्य काञ्चनस्य पट्टः पट्टकः प्रणिन्ये विनिर्मित इव॥

त्रैलोक्यमाक्रम्य पराक्रमेण सुखं निषण्णस्य झषध्वजस्य।
व्यधत्त हेम्नः फलकं विधातावष्टम्भनायेव तदीयभालम्॥ १९२॥

विधाता ब्रह्मा। झषो मीनो ध्वजः केतनं चिह्नं वा यस्य स मत्स्यलाञ्छनो मदनः अर्थान्मन्मथपृथ्वीपतिस्तस्यावष्टम्भनाय पृष्ठप्रदानार्थम्। उत्प्रेक्ष्यते—तदीयं शासनसुरीसंबन्धि भालं ललाटं हेम्नः काञ्चनस्य फलकं 'पाटिउ' इति प्रसिद्धं व्यधत्त विदधाति स्म चकार। किंभूतस्य झषध्वजस्य। पराक्रमेण स्वपुरुषाकारेण निजभुजवीर्येण कृत्वा त्रैलोक्यं तात्स्थ्यात्तद्व्यपदेशात्सुरलोकपातालभूमीलोकवासिनः सुरासुरनागनागरनिकरानाक्रम्य पराभूय स्वाज्ञैकवशवदीकृत्य सुखं सातेन निषण्णस्योपविष्टस्य आसीनस्य॥

अधृष्यमन्विष्य यदीयभालं निजं प्रति स्पर्धितया जिगीषत् ।
अर्धामृतांशुः प्रपलाय्य पूषद्विषो जटाजूट इव प्रविष्टः ॥ १९३ ॥

अर्धामृतांशु सामिसोम प्रपलाय्य भयात्प्रणश्य । उत्प्रेक्ष्यते—पूषद्विष पूषनाम्नो दानवेन्द्रस्य व्यापादकस्य शम्भोर्जटाजूटे विकटकपर्दे प्रविष्ट इव निलीय तस्थिवानिव । किं कृत्वा । स्पर्धितया स्पर्धनशीलत्वेन निजमात्मानम् । निजशब्देन क्वाप्यात्माप्युच्यते । यथा नैषधे—'श्रुत्वा निज भीमजया निरस्तम्' इति । जिगीषन् जेतुमिच्छत्पराभवितु महिमान तादृश तदीयभाल देवललनाललाटमेवाधृष्य मनाक् कलनीयम् कथमप्यभिभवितुमशक्य द्वेष्य वैरिणमन्विष्य निरीक्ष्य ॥

अद्वैतलक्ष्मीकमवेक्ष्य यस्या भालं तदीयश्रियमीहमानः ।
विश्वंभरस्येव पदे लगित्वा तां मार्गयत्यर्भ इवार्धचन्द्रः ॥ १९४ ॥

अर्धचन्द्र अष्टमीतमीप्रियतम. विश्व भुवनमभीप्सितप्रदानेन पुष्णाति पुष्ट कुरुते । 'डुभृञ् धारणपोषणयो' अस्य धातो प्रयोग । बिभर्ति रक्षति प्रत्यूहव्यूहापहरणेन वा इति विश्वभर कृष्ण तस्य पदे चरणे विष्णुपदे लगित्वा विलग्य समाश्लिष्य । उत्प्रेक्ष्यते—ता विबुधवधूललाटलक्ष्मीं मार्गयतीव याचतीव । 'अर्दति मार्गति मार्गयति याचति याचतेऽर्थनार्था स्यु' इति क्रियाकलापे । क इव । अर्भ इव । यथा बालक पितु पद विलग्य याचते । किं कुर्वाण । तदीया सुधाशनवधूगोधिसबन्धिनीं श्रिय लक्ष्मीमीहमान काङ्क्षन् । किं कृत्वा । यस्या' शासनसुमन सुन्दर्या अद्वैत न विद्यते द्वैत युगलमेतत्सदृशमपरं वस्तु यस्या सा तादृशी लक्ष्मी' सुषमा यस्य । स्वार्थे क । अद्वैतलक्ष्मीकमसाधारणवैभव भालमलीकमवेक्ष्य व्यालोक्य ॥

यद्भाललक्ष्म्याधरितोऽर्धचन्द्रस्तत्साम्यमिच्छन्वरुणालयस्थाम् ।
अभीष्टदां कामदुघां प्रतीचीमस्तच्छलाद्याति किमारिरात्सुः ॥१९५॥

यस्या भालस्यालिकस्य लक्ष्म्या विभूषयाधरितो हीनीकृतो विकारभाव लम्भितोऽर्धचन्द्र सामिकुमुदिनीदयित प्रतीचीं पश्चिमा दिशमाशामस्तच्छलात्कपटात् याति गच्छति । उत्प्रेक्ष्यते—तत्साम्य तस्य अप्सरोललाटस्य लक्ष्म्या शोभाया साम्य सादृश्यमिच्छन् मनसि वाञ्छन् सन् वरुणस्य पश्चिमदिक्पतेरालये गृहे तिष्ठतीति ता वरुणवेश्मनिवासिनीमित्यर्थ । तथा अभीष्टमभिलषित जनमन कामित ददातीति तादृश काम मनोरथ दोग्धि प्रपूरयतीति कामदुघा । 'दुह प्रपूरणे' अय धातु । ता कामधेनुमारिरात्सु आराधयितुमिच्छुरिव । 'हविषे दीर्घसत्रस्य सा चेदानी प्रचेतस । भुजङ्गपिहितद्वार पातालमधितिष्ठति ॥' इति रघुवशे । तथा 'क्रतौ. क्रते जाग्रति वेत्ति क कति प्रभोरपा वेश्मनि कामधेनव ' इति नैषधेऽपि ॥ इति देवीललाटस्थलम् ॥

यदाननश्रीजितमब्जबन्धोः पद्मं करक्रोड इवैत्य बन्धोः ।
निर्वेदमावेदयते स्वमेतत्पुरो भ्रमद्भृङ्गगणक्कणेन ॥ १९६ ॥

पद्म कमल भ्रमन्तो मधुपानकृते समेत्य लोलुभतयेतस्ततो भ्राम्यन्तो ये भृङ्गा भ्रमरास्तेषा गणस्य समुदायस्य क्वणेन गुञ्जारवेण कृत्वा । उत्प्रेक्ष्यते—एतस्य स्वबन्धो सूर्यस्य पुरोऽग्रे स्वमात्मीय निर्वेद पराभवोद्भूतभूयस्तरखेद निजावमाननादु ख वा आवेदयते कथयतीव । किं कृत्वा । बन्धो स्वमित्रस्य । अब्जबन्धोररविन्दसुहृदो भानो करक्रोडे हस्तोत्सङ्गे एत्यागत्य । 'चक्राब्जाहर्बान्धव' सप्तसप्ति ', तथा 'मित्रो ध्वान्तारातिरब्जांशुहस्त ' इतीद द्वयमपि हैम्याम् । तथा 'स्फुटारविन्दाङ्कितपाणिपङ्कजम्' इति नैषधे । किंभूत पद्मम् । यस्या देव्या आननस्य स्वपरिस्पर्धिपराभावुकवैभववदनस्य श्रिया शोभया जित पराभूतम् ॥

वक्त्रं त्रिदश्या विजितात्मदर्शनिशामणिं प्रेक्ष्य हिरण्यगर्भः ।
सृष्टिं सिसृक्षुः किमदोनुरूपां विनिर्मिमीतेऽम्बुजहस्तलेखम् ॥ १९७ ॥

हिरण्यगर्भो ब्रह्मा अम्बुजै सकलकमलकलापै कृत्वा हस्तलेखम् 'हस्तोलक' इति प्रसिद्धम् । विनिर्मिमीते कुरुते । उत्प्रेक्ष्यते—अदोनुरूपाम् अस्या गीर्वाणगृहिणीवदनारविन्दसदृशीम् । 'अद समित्समुखवैरियौवतत्रुटद्भुजा कम्बुमृणालहारिणी' इति नैषधे समासान्तोऽदस्शब्द । सृष्टि रचना सिसृक्षु स्रष्टुमिच्छु कर्तुं काङ्क्षन्निव । किं कृत्वा । विजिता स्ववैभवाभिभूता आत्मदर्शो दर्पणा निशामणयश्चन्द्रमसो येन तादृश त्रिदश्या शासनसुररमण्या वक्त्र वदन प्रेक्ष्य दृष्ट्वा । वक्त्रशब्द पुनपुसकलिङ्गयो । 'नेत्र वक्त्रपवित्रपत्रसमरोशीरान्धकारावर.' इति लिङ्गानुशासने ॥

मन्ये कुमुद्वन्धुरिदंमृगाङ्कमुखीमुखीभूय सुखी बभूव ।
नियन्त्र्य यत्तेन तमः स्वदस्युः प्राक्षेपि पृष्ठे स्फुटकेशकाय ॥ १९८ ॥

अह ग्रन्थकृदेवममुना प्रकारेण मन्ये विचारयामि । यत्कुमुद्वन्धु कैरवसुहृच्चन्द्रमा. इदमृगाङ्कमुखीमुखीभूय इय चासौ मृगाङ्कमुखी च कौमुदीदयितवदना च तस्या मुखीभूय वदनभाव प्रतिपद्य । 'इद नृपप्रार्थिभिरुज्झितोऽर्थिभि ' इति नैषधे । अत्रेदशब्द समासान्त । सुखी बभूव सातवान् निश्चिन्तो वा सजात । यद्यस्मात्कारणात् स्फुटः प्रकटो दृश्यमानत्वात्केशा एव देवीशिरश्चिकुरा एव कायो देहो यस्य तादृश । स्वदस्युर्निजप्रत्यनीकस्तमोविधुतुद नियन्त्र्य बद्ध्वा पृष्ठे स्वपृष्ठप्रदेशे प्राक्षेपि प्रक्षिप्त । धम्मिल्लस्य विधुतुदोपमानत्व काव्यकल्पलतायाम् । 'धम्मिल्ल सयता केशा ' इति हैम्याम् । एतदेव महत्सुखम् । यत्स्वद्विषन्नभिभूय नियन्त्र्य रक्ष्यते ॥ इति देवीवदनम् ॥

अहो महीयान्महिमा सुपर्वसारङ्गचक्षुश्चिकुरच्छटायाः ।
निर्जित्य यस्मात्पशुनापि पश्चादचीकरद्या चमरान्प्रतीपान् ॥ १९९ ॥

अहो इत्याश्चर्ये । यथा नैषधे—'अहो अहोभिर्महिमा हिमागमेऽप्यभिप्रपेदे प्रथितां स्मरार्दिताम्' । सुपर्वसारङ्गचक्षुष. सुरहरिणेक्षणायाः शासनदेव्या. चिकुरच्छटाया. कु-

न्तलकलापस्य । 'जहास तस्या कुटिला' कचच्छटा' इति नैषधे । छटाशब्देन श्रोणी। 'भटान्तविश्रान्ततुरङ्गमच्छटा' इत्यपि नैषधे । 'अश्वश्रोणी' इति तद्वृत्ति । महीयानतिशयेन महानतिशायी महिमा माहात्म्य दृश्यते । यस्मात्कारणात् या चिकुरच्छटा प्रतीपान् स्वश्रीप्रतिस्पर्धितया प्रतिकूलीभूतान् चमरान् बालव्यजनानि निर्जित्य निजौजसा पराभूय पशुना तिरश्चापि चमरधेन्वापि कर्व्या । न किंचिदर्थं पशुशब्दात्तिर्यङ्मात्रे अज्ञानेऽपि । तथा 'पशुस्तिर्यक' इति हैम्याम् । तथा नैषधे—'पशुनाप्यपुरस्कृतेन तत्तुलनामिच्छतु चामरेण क.' इति । पार्श्वे पश्चाद्भागे । उपहास्यवाक्यमेतत् । अचीकरत् कारयति स्म ॥

स्पर्धां विधत्ते सुमन सुकेशीकेशच्छटाभिर्यदसौ कलापः ।
अनौचितीयं तमितीव केकी जहाति कोपादपि पक्षभूतम् ॥ १६० ॥

केकी मयूर' । उत्प्रेक्ष्यते—इति हेतो पक्षभूतमपि सहायभूतमपि । 'पक्ष सहाय. पिच्छ च,' तथा 'पक्षो मासार्धे पिच्छे च सहाये विरोधे । देहाङ्गे राजकुञ्जरे' इत्यनेकार्थे । कलात शिखण्डक कोपात्क्रोधातिरेकाज्जहाति त्यजतीव । इति किम् । यदसौ मम शोभाकारी पक्षभूतोऽपि मात्सर्यासूयादिदोषनिर्मुक्त मनो मानस यस्यास्तादृश्या सुकेश्या । केशलक्षणेन कृत्वा सर्वाण्यप्यङ्गलक्षणानि सूचितानि स्त्रिया । तत्त्वतस्तु शासननायिकाया केशच्छटाभि. कुन्तलमालिकाभि सार्धं स्पर्धा सघर्ष विधत्ते करोति इयमनौचिती न योग्यता । 'सानौचिती चेतसि नश्चकास्तु' इति नैषधे । एतन्नौचित्यमिति कारणात्त्याग ॥

श्रीस्पर्धया यच्चिकुरान्विजेतुं व्यवस्यमानान्स्वमवेत्य बर्हं ।
त्रासात्प्रणश्यन्निव नीलकण्ठ. पृष्ठे प्रविष्ट' शरणाभिलाषी ॥ १६१ ॥

बर्ह कलाप त्रासात् रात्रौ आकस्मिकातङ्कात् । 'त्रासस्त्वाकस्मिक भयम्' इति हैम्याम् । प्रणश्यन् प्रपलायमान सन् शरणमात्मत्राणमभिलषतीत्येवशील नीलकण्ठो महादेवो मयूरश्च । तस्य पृष्ठे प्रविष्ट इव । नीलकण्ठ शरणीचकारेत्यर्थ । किं कृत्वा । श्रिया शोभया लक्ष्म्या वा या परस्पर्धा सघर्ष तेन कृत्वा स्वमात्मान विजेतु पराभवितु व्यवस्यमानानुद्यम कुर्वाणान्प्रगल्भमानान्देवीकेशान्कुन्तलानवेत्य ज्ञात्वा ॥ इति केशपाश ॥

सीमन्तदण्डः सुरपद्मदृष्टेरुन्मादयामास मनांसि यूनाम् ।
सहावरोधैश्चरत सरस्य व्यक्तीभवन्ती पदवी किमेषा ॥ १६२ ॥

सुरपद्मदृष्टेर्वृन्दारकारविन्दलोचनाया सीमन्त केशवर्त्मा स एव दण्डाकृतित्वाद्दण्ड । द्वाभ्या कृत्वा यदावध्यन्ते तदा मध्ये केशरहिता दण्डाकृतिर्लक्ष्यते । सैव सीमन्त 'सईथो' इति लोकप्रसिद्ध । पर स्त्रीणामेव न पुसाम् । सौराष्ट्रमर्जरादिषु । पर लाटदेशादिषु श्रूयते । यथा लाटदेशवासिना श्रीहर्षकविना नैषधे समानीतोऽस्ति 'द्विफालबद्धाश्चिकुरा शिर स्थितम्' इति । द्वाभ्या फालाभ्या च सबध्यमाने केशपाशे मध्ये

सीमन्तः स्यादेवेति । स देवीसीमन्तो यूना वय स्थाना तरुणाना मनासि सस्मरवि-कारचेतासि उन्मादयामास । 'उन्मादश्चित्तविप्लव' । तद्युक्तानि कृतवानित्यर्थ । उत्प्रे-क्ष्यते—अवरोधैरन्त पुरपुरन्ध्रीभि. रतिप्रीतिनाम्न्यौ द्वे पत्न्यौ प्रसिद्धे स्त, परमन्या अपि भाविन्य एवमवसीयते कविसमयानुसारेण । यदुक्त नैषधे—'सखीशताना सर-सैर्विलासै स्मरावरोधभ्रममावहन्ती । विलोकयामास सभा स भैम्या' इति । चरत अत्र देवीशिरसि सचरत सतः अनङ्गरङ्गाभिधाने शास्त्रे प्रोक्तमस्ति यत्पञ्चदशसु ति थिषु स्त्रीणा पञ्चदशसु शिर प्रभृतिषु स्थानकेषु स्मर सचरति इति । स्मरस्य कामस्य व्यक्तीभवन्ती प्रकटा जायमाना एषा केशवर्त्मलक्षणा पदवी मार्ग इव । यतो घनजल-सचारेण अमार्गो मार्ग स्यादिति प्रत्यक्ष लक्ष्यते ॥

प्रेक्ष्य स्वदाहे ज्वलितास्त्रमाला जेयं कथं विश्वमिदं मयेति ।
पितामहोऽदान्मदनस्य तस्याः सीमन्तदण्ड विमनायितस्य ॥ १६३ ॥

पितामहो ब्रह्मा पितु पिता च इत्यमुना प्रकारेण विमनायितस्य विरुद्धमना इवाच-रितस्य विमनस्कीभूतस्य मदनस्य । उत्प्रेक्ष्यते—तस्या मन्युभुञ्जानिन्या सीमन्तमेव दण्ड प्रतिभटकोटिकटकाप्रतिहतिप्रचण्डदण्डरत्नमदादिव पौत्र प्रेम्णा प्रदत्तवानिव । इति किम् । स्वदेहदाहे शभुना कोपानलेनात्मशरीरभस्मीकरणसमये ज्वलिता दग्धा भ-सितीभूतामस्त्रमाला प्रहरणपटली प्रेक्ष्य निर्णाय । अथो भस्मीभूताशेषास्त्रसघातेन मया विजयिना मदनेन विश्व त्रिभुवन कथ केन प्रकारेण जेय जेतव्य पराभवनीय वशीकर्तव्य वा इति ॥

सिन्दूरपूरप्रचितेन तस्याः सीमन्तदण्डेन शिरोरुहाली ।
विद्युद्विलासेन पयःप्रपूर्णा पयोमुचा पङ्क्तिरिव व्यराजत् ॥ १६४ ॥

पूरशब्दोऽत्र लक्षणया समूहवाची । सिन्दूरपूरेण शृङ्गारभूषणगणेन प्रचितेन व्याप्तेन । सिन्दूरपूरितेनेत्यर्थ । सीमन्तदण्डेन कृत्वा तस्या देवताया शिरोरुहाली कचच्छटा व्यराजद्भाति स्म । का केनेव । पङ्क्तिर्विद्युद्विलासेन । यद्वा पयोभि पानीयै प्रपूर्णाना निर्भर भृताना पयोमुचा वर्षन्मेघाना मालिका तडिद्विलसितेन कृत्वा विद्युद्विजृम्भितेन कृत्वा विराजते ॥ इति सीमन्त ॥

प्रफुल्लमल्लीकुसुमावनद्धयत्केशपाश. स्फुरयाबभूव ।
अपूजि पुष्पैरिव चामरादिद्विषज्जयस्यावसरे दिगीशैः ॥ १६५ ॥

प्रफुल्लैर्विकसितैर्मल्लया मल्लिकाया विचकिलस्य । 'मल्लीभि प्रतिमल्लीभाव दधती वि-भाति भावत्की' इति राजवर्णने । कुसुमे पुष्पैरवनद्धो ग्रथितो यस्या भरुत्सीमन्तिन्या के-शपाशः स्फुरयाबभूव विभ्राजते स्म । अत्र स्वार्थे णि केवलार्थकथयित्री । उत्प्रेक्ष्यते—चामरादीनाम् । आदिशब्दात्कलापिकलापविधुतुदक्षपाणाना ग्रह. । द्विषता परस्परस्पर्धा-

विर्भावाद्वैरिणामेव विजयस्य पराभवनस्यावसरे प्रस्तावे दिगीशैस्तद्वैरिविजयव्यालोकनोद्भूताद्वेताश्चर्यैरशेषाशापालकैः पुष्पैः कुसुमैः कृत्वा अपूजि पूजितोऽभ्यर्चित इव॥

संदर्भितान्तर्मुचकुन्दमल्लीकचच्छटाया कपटादमुष्याः।
वक्त्रेन्दुना मैत्र्यविधित्सयेव ताराङ्किरेयं कुहुराजगाम॥ १६६॥

संदर्भो रचनाविशेषः संजातो यासां ताः संदर्भिताः ग्रथिता अन्तर्मध्ये मुचकुन्दाः कुन्दद्रुमास्तथा मल्ल्यो नवमल्लिका। 'मल्लिका स्याद्विचकिल ममला नवमालिका' इति हैम्याम्। अर्थात् तद्विकसितविकचकुसुमानि यस्या तादृश्या कचच्छटाया कुन्तलमालिकाया कपटाद्व्याजादिव दृश्यमाना कुहुरमावास्या आजगाम समागता। किंभूता। ताराङ्किता ग्रहनक्षत्रतारककलिता। उत्प्रेक्ष्यते—अमुष्या अनिमिष्या वक्त्रेन्दुना वदनकुमुदिनीदयितेन समं सार्धं मैत्र्यं सौहार्दं तस्य विवित्सया विधातुमिच्छया एव कर्तुं काङ्क्षयेव॥ इति केशपाशे कुसुमरचना॥

वेणीकृपाणा भुजकर्णपाशा नासानिषङ्गा नयनाशुगा च।
भ्रूकार्मुका कान्तनितम्बचक्रा स्मरास्त्रशालेव सुरी चकासे॥ १६७॥

सुरी शासनदैवतमत्तेभगमना चकासे दीप्यते स्म। उत्प्रेक्ष्यते—स्मरस्य मधुसारथेरस्त्राणामायुधानां शाला सदनमिव। आयुधान्येव दर्शयति—किं वेणी कवरी सैव कृपाणश्चन्द्रहासासिर्यस्याम्। पुनः किंभूता। भुजौ बाहू तथा कर्णौ श्रवणावेव पाशा बन्धनग्रन्थयो यस्याम्। पुनः किंभूता। नासा गन्धज्ञा सैव निषङ्गस्तूणीरो यस्याम्। पुनः किंभूता। नयने लोचने एवाशुगौ बाणौ यस्याम्। पुनः किंभूता। भ्रूरेव कार्मुकं शरासनं धनुर्यस्याम्। पुनः किंभूता। कान्तो मनोज्ञो वैरिणां कस्य सुखस्यान्तोऽवसानं यस्मात्तादृशो वा नितम्ब आरोह एव चक्रं रथाङ्गं यस्याम्। 'रोमावलीदण्डनितम्बचक्रे गुणं च लावण्यजलं च बाला। तारुण्यमूर्ते कुचकुम्भकर्तुं बिभर्ति मन्ये सहकारि चक्रम्॥' इति नैषधे नितम्बस्य चक्रोपमानम्। 'स्तनकलशकारकस्य तारुण्यकुलालस्य यौवनकुम्भकारस्य बाला दमयन्ती सहकारिकारणानां चक्रं समूहं बिभर्ति इत्येवमहं शङ्के। कारणान्याह—रोमावल्येव चक्रभ्रामको दण्डः नितम्ब एव चक्रं गुणः सूत्रं स्वाभाविकस्त्रीगुणव्रजश्च लावण्यमेव जलम्' इति तद्वृत्तिः॥

विभूषणैः स्वर्णमणिप्रणीतैर्वसन्तलक्ष्मीरिव नैकपुष्पैः।
विदिद्युते सा मलयानलैरिवामोदैर्दिशः सौरभयन्त्यहर्निशम्॥ १६८॥

सा आदितेयवासतेया वरवदना विदिद्युते विशेषेण द्योतते स्म। कैः। स्वर्णं जात्यजाम्बूनदं मणयो नैकविधरत्नानि तैः प्रणीतैर्घटितैर्विभूषणैराभूषणैः। केव। वसन्तलक्ष्मीरिव यथा सुरभिसमयश्रीः। 'वसन्त इष्यः सुरभिः पुष्पकालो बलाद्वकः' इति वसन्तनामानि हैम्याम्। नैकैरनेकप्रकारैर्विविधजातीयैः पुष्पैः कुसुमैः कृत्वा दीप्यते। किं कु-

वन्ती । आमोदै स्वाभाविकशरीरसुरभिताभिर्वदनारविन्दामोदैर्वा दिश सर्वा अपि ककुभः अहर्निश नित्य सौरभयन्ती सौरभकलिता कुर्वन्ती । सुरभेर्भाव सौरभम्, सौरभयुक्ता करोतीति सौरभयति । सुगन्धयन्ती । कैरिव । मलयानिलैरिव । यथा मधुश्रीर्दाक्षिणात्यमारुतै कृत्वा दिश सुगन्धीकरोति ॥

दिव्यैर्दुकूलाभरणैर्विभूषिता संपूरयन्ती जगतामपीहितम् ।
आकृष्य भाग्येन विभोर्मरुल्लता नीता पुरस्तादिव देवता बभौ ॥ १६९ ॥

देवता शासनदेवी बभौ शुशुभे । किंभूता । दिव्यैर्देवतासबन्धिभिर्दुकूलै क्षौमै तथा आभरणै कनकमणिविभूषणै कृत्वा विभूषिता अलंकृता । किं कुर्वन्ती । जगता जगज्जनाना विशेषतो जिनशासनैकतानलीनमनसा भव्यलोकानामीहितमैहिकयावन्मन कामित सपूरयन्ती पूर्णीकुर्वन्ती । इच्छापूरणपर्यन्त प्रयच्छन्तीत्यर्थ । उत्प्रेक्ष्यते— विभोर्गुरोर्भाग्येन सुकृतेन आकृष्य पुरस्तान्नीता मरुल्लता सुरवीरुत्कल्पवल्लीव ॥

निखिलदिविषद्योषालेखाकुमुद्वनकौमुदी
श्रिततनुलता तद्भाग्यश्रीरिवामरसुन्दरी ।
नखरशिखरादारभ्येति क्रमाच्चिकुरावधि
प्रथितसुषममाश्लिष्यन्ती पुरः शुशुभे प्रभोः ॥ १७० ॥

अमरसुन्दरी श्रीजिनशासनाधिदेवता प्रभोर्हीरविजयसूरीश्वरस्य पुरोऽग्रे शुशुभे विभाति स्म । किंभूता । निखिला समस्ता ये दिविषदो देवास्तेषा भवनपति–वानव्यन्तर–ज्योतिष्क–वैमानिकनाकिना योषा विलासवत्य तासा लेखा श्रेणयस्ता एव कुमुदा कैरवाणा वनानि तेषामाह्लाददायकत्वेन कौमुदी चन्द्रचन्द्रिका । प्रायो ज्योत्स्ना हि गाननर्तनविविधविलसनप्रकारै स्वकामुककलितयामिनीनामेव विशेषत आनन्ददायिनी स्यादिति तद्विशेषणम् । यदुक्त च—'कुरु चन्द्र तथा ज्योत्स्ना विभाति न निशा यथा । ताम्बूलीदलवत्प्रेयान्यतो मोक्तु न शक्यते ॥' अत्रार्थे दोधकोऽपि—'चन्दाकरितिम चादणी जिम रयणविहाय । नागरवेलीपान जिम कतन मेरह्यो जाय ॥' इति चन्द्रिकावाल्लभ्यमपि स्त्रीणाम् । किं कुर्वन्ती । नखरशिखरात् चरणनखशिखाया आरभ्य क्रमादनुक्रमेण चिकुरा केशा अवधि सीमा यत्र तादृशी प्रथिता सुरासुरनरनिकरविख्याता सुषमा सातिशायिनी श्रियमाश्लिष्यन्ती । आलिङ्गन्ती आश्रयन्तीत्यर्थ । उत्प्रेक्ष्यते— श्रिता अङ्गीकृता गृहीता वा तनुलता शरीरयष्टिर्यया तादृशी तस्य हीरसूरेर्भाग्यश्रीमूर्ति पुण्यलक्ष्मीरिव ॥

य प्रासूत शिवाह्वसाधुमघवा सौभाग्यदेवी पुन
पुत्र कोविदसिंहसीहविमलान्तेवासिनामग्रिमम् ।

तद्ब्राह्मीक्रमसेविदेवविमलव्यावर्णिते हीरयु-
क्सौभाग्याभिधहीरसूरिचरिते सर्गोऽजनिष्टाष्टमः ॥ १७१ ॥

पण्डितदेवविमलगणिविरचितायां स्वोपज्ञहीरसौभाग्यनाममहाकाव्यवृत्तौ अष्टानां स-
ख्यापूरणोऽष्टमः सर्गो बभूव जातः ॥

इति पण्डितसीहविमलगणिशिष्यपण्डितदेवविमलगणिविरचितायां स्वोपज्ञहीरसौभा-
ग्यनाममहाकाव्ये ध्यानविधानशासनदेवीसमागमनसर्वाङ्गवर्णनो नामाष्टमः सर्गः ॥

नवमः सर्गः ।

अथ सा त्रिदशी सूरिपुरहूतपुरो व्यभात् ।
मुक्तिसीमन्तिनीमुक्तदूतीव विवरीषया ॥ १ ॥

अथ ध्यानविधानसमये पुरः प्रत्यक्षागमनानन्तरं सा पूर्वव्यावर्णितस्वरूपा त्रिदशी शासनदेवता सूरिषु पुरहूतः पुरंदरो हीरविजयसूरीन्द्रस्तस्य पुरोऽभ्यासे व्यभाद्विभाति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—मुक्तिः सिद्धिरेव सीमन्तिनी अत्रार्थात्स्वयंवरवनिता अथ वा कामुकी अन्या सामान्या वशा तया मुक्ता प्रेषिता दूती शासनहारिकेव । 'शासनहारिणा हरे' इति रघौ । किं चिकीर्षया । विशेषेण महामहःपुरःसरं वरीतुं पाणिं गृहीतुमिच्छया परिणयनाभिलाषेण ॥

वाग्विलासैः सृजन्तीव हारहूरावहेलनाम् ।
तृणतां च नयन्तीव निक्वणं वेणुवीणयोः ॥ २ ॥

पिकीव पञ्चमोद्गारमृतोः सख्युर्मनोभुवः ।
गीर्वाणगृहिणी वाणीं श्रमणेन्दोः पुरोऽग्रहीत् ॥ ३ ॥

सा गीर्वाणगृहिणी शासनसुरी श्रमणेन्दोर्मुमुक्षुक्षणदारमणस्य पुरः पुरस्ताद्वाणीं वाचमग्रहीज्जग्राह । वचनमुवाचेत्यर्थः । केव । पिकीव । यथा कोकिला मनोभुवः स्मरस्य सख्युर्मित्रस्य ऋतोर्वसन्तस्य । 'सखा रतीशस्य ऋतुर्यथा वनम्' इति नैषधे । तथा 'जयति मधुसहायः सर्वसंसारवल्ली' इति चम्पूकथायाम् । पुरः अग्रे पञ्चमोद्गारं पञ्चमनाम्ना श्रीराग–वसन्तराग–पञ्चमराग–भैरवराग–मेघमल्हारराग–नट्टनारायणराग–एतेषु षट्स्वपि रागेषु प्रायो विलासिनां पुंसां पञ्चमरागो वल्लभः स्यात् । अतः पञ्चमनाम्नो रागस्योद्गारं ध्वनितं गृह्णाति । पञ्चमालापं कुरुते इत्यर्थः । उत्प्रेक्ष्यते—देवी वाग्विलासैः स्ववचनरचनावैचित्रीभिः कृत्वा हारहूराणां गोस्तनीनां द्राक्षाणामवहेलनामवगणनां सृजन्तीव विदधतीव । च पुनर्वेणुवीणयोः वंशविपञ्च्योर्निक्वणं मधुरध्वनिं तृणतां न किंचित्करतां नयन्ती प्रापयन्तीव ॥ युग्मम् ॥

स्वयं श्रमणशक्रेण ध्यानेनेवानुगामिना।
यदाहूतानुगृह्याह कारण तत्प्रसाद्यताम् ॥ ४ ॥

अनुगामिना सेवकेनेव ध्यानेन सूरिमन्त्रस्य प्रणिधानेन स्मरणेन जापेन वा कृत्वा श्रमणशक्रेण वाचयमवास्तोष्पतिना स्वयमात्मना यत्कारणमुद्दिश्य अनुगृह्य ममोपर्यनुग्रह प्रणीय प्रसाद प्रविधाय अहमाहूता आकारिता तदाकारण यत्कारण सहेतु' प्रसाद्यता निगद्यताम्। ममेति शेष ॥

व्यापार्य कार्ये क्वचन किंकरीं मां कृतार्थय।
वज्रस्वामीव पद्मस्यार्थने पाथोधिनन्दनाम् ॥ ५ ॥

हे प्रभो सूरे, क्वचन कस्मिन्कार्ये कर्तव्ये व्यापार्य आज्ञामनुज्ञा वा प्रदाय दत्वा किंकरीं श्रीमच्चरणसरोरुहसेविका मा त्व कृतार्थय सफलीकुरु। क इव। वज्रस्वामीव। यथा द्वादशाब्दिके दुर्भिक्षे स्वकप्रावरणकल्पाध्यासनपूर्वक बौद्धदेशसमानीते तद्बौद्धनृपादेशानवाप्तकुसुममात्रविमनायितेन सघेन पर्युषणापर्वणि जिनपूजाकृते कुसुमानयनार्थमभ्यर्थित स्वपितुर्मित्रादेशागृहीतविंशतिलक्षकुसुम श्रीवज्रस्वामी पद्मह्रदे गत्वा लक्ष्म्या प्रेक्ष्य नमस्कृत्य चागमनकारणप्रश्नानन्तर सहस्रपत्रपद्ममार्गणेन ग्रहणेन पाथोधिनन्दना समुद्रपुत्रीं श्रिय कृतार्थयामास ॥

निगद्येति जिनाधीशशासनामरसुन्दरी।
भेजे जोषं मुखे शारदीनेव शिखिमण्डली ॥ ६ ॥

जिनाना सामान्यकेवलिनामधीशस्य तीर्थकरत्वात्स्वामिन श्रीमहावीरस्य शासनस्यामरसुन्दरी देवाङ्गना इत्यमुना प्रकारेण निगद्य कथयित्वा मुखे वदने जोष मौन भेजे सेवते स्म। 'जोषमासनविशिष्य बभाषे' इति नैषधे। तथा 'तूष्णीं तूष्णीका जोष च मौने' इति हैम्याम्। मौन कृत्वा स्थितवतीत्यर्थ । केव। शिखिमण्डलीव। यथा शारदीना शरत्कालसबन्धिनी। घनात्ययसमये इत्यर्थ । शिखिमण्डली मयूरमाला मुखे जोष भजते न ब्रवीतीत्यर्थ । यदुक्त माघकाव्ये—'समय एव करोति बलाबल प्रणिगदन्त इतीव मनीषिण । शरदि हसरवापरुषीकृतस्वरमयूरमयूरमणीयताम् ॥' इति ॥

यदास्यकौमुदीकान्तवाक्पीयूषाभिलाषिणी।
चलचञ्चुचलच्चक्षुरिव सा रभसादभूत् ॥ ७ ॥

सा देवी रभसादौत्सुक्यात् चलचञ्चोश्चकोरस्य चलच्चक्षुश्चञ्चललोचना वनिता चकोरी तद्वदभूत्सजाता। किंभूता। यस्य सूरीन्द्रस्य आस्यमानन तदेव कौमुदीकान्तश्चन्द्रस्तस्य वाग् वाणी एव वचोरूप वा पीयूष सुधारसस्तदभिलषति वाञ्छतीत्येवशीला। 'कर्णे हत्य चकोरीणा गण पीत्वा सुधारसम्। अजायत मदेनेव गुञ्जापुञ्जारुणेक्षणा ॥' इति ज्योत्स्नापाने सत्यपि चकोरीणा सुधापान कीर्तिकौमुद्याम् ॥ इति गुर्वभिप्रायजिज्ञासया देवीप्रश्नः ॥

वाचं वाचंयमश्रेणीरोहिणीरमणस्ततः ।
तत्पुरो ग्राहयामास सुधाया औरसीमिव ॥ ८ ॥

ततो देवीवचनानन्तरं वाचंयमानां श्रमणानां श्रेणीषु धोरणीषु रोहिणीरमणः विभावरीवल्लभः सूरीन्द्रः तत्पुरो जिनशासनदेवतापुरस्तादग्रे वाचं वाणीं ग्राहयामास जग्राह । उवाचेत्यर्थः । उत्प्रेक्ष्यते—सुधाया अमृतस्य औरसीं सुजातां केवलपितृभार्योरुत्पन्नामिव नन्दिनीमिव । 'सुजातस्त्वौरसोरस्यौ' । पुत्री त्वौरसी । 'उदश्रुरेष व्यसृजन्निजौरसीम्' इति नैषधे ॥

अदृग्गोचरपारस्य वाङ्मयस्याम्बुधेरिव ।
यन्मनीषा सुखं देवि तरीव पारदृश्वरी ॥ ९ ॥

विनेया विनयावासाः कतिचित्ते ममासते ।
शौण्डीरिमधरा गन्धसिन्धुरा इव बन्धुराः ॥ १० ॥

हे देवि, मम ते स्वगुणैर्विख्यातिभाजः कतिचित्कियत्संख्याका विनेयाः शिष्या आसते सन्ति । 'आसते शतमधिक्षिति भूपास्तोयराशिरसि ते खलु कूपाः' इति नैषधे । तथा 'सत्तायामस्यास्ते' इति क्रियाकलापे । किंभूताः । विनयावासा विनयकुलमन्दिराणि । पुनः किंभूताः । बन्धुराः कौलीन्यादिगुणोपेताः । पुनः किंभूताः । शौण्डीरिमाणं कर्मसपत्नसेनाप्रतिशौर्यं धरन्तीति । के इव । गन्धसिन्धुरा इव । यथा गन्धहस्तिनः प्रत्यर्थिपृतनापराभवनपटवो भवन्ति । ते के । येषां विनेयानां मनीषा प्रतिभा सुखं यथा स्यात्तथा अदृग्गोचरो नयनविषयो न चक्षुर्ग्राह्यः पारः परतीरं यस्य । पारशब्दः पुंनपुंसकलिङ्गयोः । तादृशस्याम्बुधेरिव समुद्रस्येव वाङ्मयस्य सिद्धान्तस्य सर्वशास्त्रस्य वा तरीव नौरिव पारदृश्वरी पारं दृष्टवतीति पारगामिनी । 'वनोरच्' । 'वनन्तात्स्त्रियामीप्प्रत्ययो भवति रश्चान्तादेशः' इति प्रक्रियासूत्रेण ईप्प्रत्ययः, नकारस्य रकारः । पारदृश्वरी ॥ युग्मम् ॥

मध्येऽमीषां विनेयानां कतमः कमलानने ।
भास्वान्विष्णोरिव पदे ममास्त्यभ्युदयगमी ॥ ११ ॥

हे कमलानने पद्मवदने शासनदेवि, अमीषां विनेयानां शिष्याणां मध्ये कतमः शिष्यः मम पदे पट्टे अभ्युदयं पट्टधारितां गमिष्यत्यभ्युदयगमी अस्ति । अभ्युदयं जगद्विख्याततां गमिष्यतीत्येवंशीलो गमी । 'भविष्यति गम्यादयः' । 'गम्यादीनामुपसंख्यानणिनि वा वृद्धिर्यति' । यदुक्तं नैषधे—'साधोरपि स्वः खलु गामिताधोगमी स तु स्वर्गमितः प्रयाणे' इति । सावनिका तु प्रागुक्ता विकल्पेन वृद्धिर्गामी गमी । क इव । भास्वानिव । यथा भास्करो विष्णोः पदे गगने अभ्युदयं गच्छति ॥ इति गुरोर्देवीप्रश्नः ॥

एवमालपिता तेन तं सुरी पुनरूचुषी ।
प्रावृषेण्यमिवाम्भोदं नभोम्बुपनितम्बिनी ॥ १२ ॥

तेन हीरविजयसूरिणा एवममुना प्रकारेण आलपिता भाषिता भाविपट्टधराभिधान पृष्टा सती सुरी निर्जरी पुनर्द्वितीयवारमूचुषी भाषितवती । जगादेत्यर्थ । केव । नभोम्बुपनितम्बिनीव नदीह्रदनिपानादिनीरमनीहमान केवल नभस आकाशाद्धनाघननिर्मुक्तमम्बु पिबतीति नभोम्बुपो वप्पीहस्तस्य नितम्बिनी प्रमदा चातकी तेन जीवनदानादिना जगत्प्रसिद्धेनार्थान्मेघेन गर्जितेन गभीरगर्जारवेणालपिता वादिता सती प्रावृषेण्य वर्षाकालसबन्धिनम् । 'प्रावृषेण्य पयोवाह विद्युदैरावताविव' इति रघुवशे । तथा प्रावृष एण्यप्रत्ययः । इति प्रावृषेण्यनिष्पत्ति । अम्भोद जलधर प्रति ब्रवीति ॥

आस्ते श्रीजयविमलो यस्तेऽन्तेवासिवासव. ।
स ते दम्यो रथस्येव धुरं पट्टस्य धास्यति ॥ १३ ॥

हे प्रभो, यस्ते तवान्तेवासिना शिष्याणा मध्ये वासव इव वासवो मघोन. सदृश अखिलशिष्यशिखारत्न श्रिया शोभया युक्तो जयविमल इति नामा वर्तते स जयविमलप्रज्ञाश ते तव पट्टस्य धुर धास्यति धारयिष्यति । क इव । दम्य इव । यथा प्रथमवया गौरथवा प्रौढीभूतो वत्सो वत्सतर । लोके 'गोधो' इति प्रसिद्ध । दम्यो रथस्य धुर दधाति । 'गुर्वी धुर यो भुवनस्य पित्रा धुर्येण दम्य सदृश बिभर्ति' इति रघौ ॥

त्वया विश्राणिता देव विधिना स्वपदेन्दिरा ।
वार्धिना विष्णुनेव श्रीश्चिरमेतेन रंस्यते ॥ १४ ॥

हे देव हे भट्टारक, त्वया प्रभुणा स्वपदेन्दिरा निजपट्टलक्ष्मीर्विधिना पूर्वाचार्यैरुक्तकृतप्रकारेण विश्राणिता प्रदत्ता सती एतेन जयविमलप्रज्ञाशेन सम चिर बहुकाल यावत् रस्यते क्रीडिष्यति । केव । श्रीरिव । यथा वार्धिना क्षीरनीरनिधिना विधिना वेदोक्तप्रकारेण विश्राणिता वितीर्णा पाणौ ग्राहिता श्रीर्निजनन्दना लक्ष्मीर्विष्णुना स्वप्रेयसा साक चिर रमते ॥

तं गुणैरप्रतीकाशं त्वद्गुणश्री. श्रयिष्यति ।
वल्ली विवर्धमानेव स्मयमानमहीरुहम् ॥ १५ ॥

हे सूरिपुरदर, त्वद्गुणश्री तव गुरुपरम्परायाता तपागच्छलक्ष्मीर्गुणै शमदमार्जवमार्दवज्ञानादिभिरप्रतीकाशमनन्यसामान्य त जयविमल श्रयिष्यति सेविष्यते । केव । वल्लीव । यथा विवर्धमाना प्रावृषेण्यप्रवर्षत्पयोधराभिषेकप्रसभप्रवृद्धि प्राप्नुवती लता स्मयमान विकसित पल्लवपत्रपुष्पफलकलापकलित महीरुह पादप श्रयते भजते ॥

पट्टधुर्येऽङ्गजे राज्ञा युवराज इवोर्जिते ।
त्वयास्मिन्निर्मिते कापि भाविनी शासनोन्नतिः ॥ १६ ॥

हे हीरविजयसूरे, त्वयास्मिन् जयविमलप्रज्ञाने पट्टधुर्ये गणभारधुरीणे निर्मिते कृते काप्यद्भुतवैभवा जगदाश्चर्यकारिणी शासनस्य श्रीजिनमतस्योन्नतिर्भाविनी भवित्री । केनेव । राज्ञेव । यथा भूमीपतिना ऊर्जिते प्रबलबले युवराजे पट्टधुर्ये निजराज्यधुराधुरधरे विहिते सति शासनानामुपलक्षणात् पुरनगरग्रामजनपदानां न्यायविधिं विदधति सति समुन्नतिर्भवति । 'दीयतां दशलक्षाणि शासनानि चतुर्दश' इति विक्रमार्कदानपत्रे श्लोक । अथवा शासनस्याज्ञाया काप्यद्भुता उन्नतिर्जायते । कोऽप्याज्ञां नोल्लङ्घयतीत्यर्थः ॥

विक्रमार्क इव श्रीमत्सिद्धसेनदिवाकरात् ।
त्वत्तस्तदनु कोऽप्युर्वीप्रभो बोधिमवाप्स्यति ॥ १७ ॥

हे देव, तस्य जयविमलस्य पट्टस्थापनानन्तरं त्वत्तः श्रीमत्प्रकाशात् कोऽप्यद्भुतवैभवः । उर्वा पृथिवी तस्या प्रबलप्रतापैः प्रभ इव प्रभः सहस्रकिरणसदृशो महामण्डलीकमहीपतिर्बोधिं समत्वमवाप्स्यति लप्स्यते । क इव । विक्रमार्क इव । यथा श्रीमतः पूर्वादिज्ञानातिशायिगुणैः कलिकालसर्वज्ञ इति बिरुदधारणासाधारणलक्ष्मीवतः सिद्धसेनदिवाकराद्विक्रमादित्यनृपो बोधिबीजमवाप्तवान् ॥ इति देवतया पट्टधुरधरकथनम् ॥

समाकर्ण्य सुरीवर्ण्यमानं तं पिप्रिये प्रभुः ।
रथाङ्गवन्निशावेदिगदिताभ्युदयं रविम् ॥ १८ ॥

प्रभुः सूरीन्द्रः सुर्या शासनदेवतया वर्ण्यमानं श्लाघ्यमानं तं जयविमलनामानं प्रज्ञांशं समाकर्ण्य श्रवणगोचरीकृत्य पिप्रिये निजपट्टाभ्युदयविभावनाभिप्रायेण हृदये परमां प्रीतिं प्राप्तवान् । 'प्रीङ् प्रीतौ' । जहर्षेत्यर्थः । किंवत् । रथाङ्गवत् । यथा चक्रवाकः निशावेदिभिस्ताम्रचूडैर्गदितो निवेदितोऽभ्युदय उद्गमनसमयो यस्य तादृशं रविं दिवाकरं प्रीयते प्रियाभिः परम्परवियोगापगमाशया हृष्यति ॥

इत्यतर्क्यत तेनान्तर्भाग्यसौभाग्यभूरसौ ।
प्रणुन्नयेव पुण्यैर्यत्त्रिदश्यापि प्रशस्यते ॥ १९ ॥

तेन सूरिणा अन्तर्मनोमध्ये इत्यमुना वक्ष्यमाणप्रकारेण अतर्क्यत विचार्यते स्म । इति किम् । यदसौ मद्विनेयो जयविमलाभिधानविबुधः भाग्यं भागधेयं पुण्यं तथा सौभाग्यं सुभगता लोके विख्यातिर्वा तयोर्भूः स्थानं वर्तते यद्यस्मात्कारणात् त्रिदश्या जिनशासनवृन्दारिकयापि प्रशस्यते । उत्प्रेक्ष्यते—पुण्यैर्यात्तत्सुकृतैः प्रणुन्नया प्रेरितयेव ॥

मेरुभूरिव भात्येषा जिनपट्टपरम्परा ।
समुद्भवन्ति येनास्याः सूरीन्द्राः स्वर्द्रुमा इव ॥ २० ॥

एषा निःशेषगणधरधोरणी तरुणीचूडामणीभूता अभ्युदिता अभ्युदीयमाना अभ्यु-

दयप्रापयित्रीव जिनस्य श्रीमन्महावीरभगवत पट्टाना परम्परा श्रेणी मेरुभूरिव स्वर्णाचलमेदिनीव भाति विभाति । येन कारणेन अस्या जिनपट्टपरम्परायां मेरुमेदिनीधरवनभूमौ च स्वर्द्रुमा कल्पवृक्षा इव सूरीन्द्रा समुद्भवन्ति प्रकटीभवन्ति ॥

अर्हन्मतैकमलयोद्भूतसूरीन्द्रचन्दनैः ।
यश प्रसमरामोदै सुरभीक्रियते जगत् ॥ २१ ॥

अर्हन्मत श्रीमज्जिनशासन तदेकमलयो दक्षिणाचलस्तत्रोद्भूता प्रादुर्भाव प्राप्ता पट्टधुरीणभाव लम्भिता ये सूरीन्द्रा आचार्यास्त एव चन्दना श्रीखण्डशाखिनस्तै कर्तृभिर्यशासि कीर्तय एव प्रसमरा दशदिक्षु विस्तरणशीला ये आमोदा परिमलास्तै कृत्वा जगदखिलमपि भुवन सुरभीक्रियते । सुगन्ध विधीयते इत्यर्थ ॥

इत्यन्तरुदयत्प्रीतिमेकलाद्रिकनीप्लवे ।
निचिखेल चिरं गन्धसिन्धुरेन्द्र इव प्रभुः ॥ २२ ॥

प्रभु सूरि इत्यमुना प्रकारेण अन्तश्चेतसि उदयन्ती प्रकटीभवन्ती या प्रीति प्रमोद । 'प्रीति स्मरस्त्रिया प्रेम्णि योगमुदो ' इत्यनेकार्थ । सैव मेकलनामा अद्रि पर्वतविशेषस्तस्य कनी कन्या पुत्री । नर्मदा नदीत्यर्थ. । तस्या प्लवे पानीयपूरे । 'नर्मदा मेकलाद्रिजा' इति हैम्याम् । तथा 'समुत्तीर्य भगवती मेकलकन्याम्' इति चम्पूकथायाम् । चिर बह्वी वेला यावन्निचिखेल क्रीडति स्म । क इव । गन्धसिन्धुरेन्द्र इव । यथा कपोलपालीप्रमुखसप्तस्रोतोनि सरन्मदाम्भ प्रवाहाघ्राणमात्रपलायितापरसिन्धुरधोरणीबन्धुरगन्धोपलक्षितसिन्धुरेन्द्रो मेकलशैलनन्दिन्या नर्मदाया पय प्रवाहे चिर स्वेच्छापूरणपर्यन्त खेलति ॥ इति गुरोर्हृदये विमर्श ॥

लोकान्कोकानिवाह्लादं लम्भयन्भानुमानिव ।
दानलीलायितैर्हेला कल्पयन्कल्पभूरुहाम् ॥ २३ ॥
प्रबोध विदधत्प्रातरिवाशेषजनुष्मताम् ।
पुष्पकाल इवोल्लास प्रणयन्सुमनःश्रियाम् ॥ २४ ॥
त्व चिरं नन्द सूरीन्द्रेत्यभिनोनूय निर्जरी ।
ततस्तच्चरणाम्भोज भ्रमरीव चुचुम्ब सा ॥ २५ ॥

ततोऽनन्तर सा निर्जरी शासनदानवद्विषत्रस्यत्पृषती विलोचना भ्रमरी भृङ्गाङ्गनेव तच्चरणाम्भोज प्रभुपादारविन्द चुचुम्ब चुम्बति स्म । नमस्करोति स्मेत्यर्थ । कि कृत्वा । इत्यमुना प्रकारेण पुरोऽत्रैवानुष्टुभा त्रिके वक्ष्यमाणप्रकारेण अभिनोनूयातिशयेन स्तुति निर्माय । इति किम् । हे सूरीन्द्र हे आचार्यपर्जन्य, त्व चिर गलितावधिसमय नन्द जयवान् प्रवर्तस्व पर्वतायुष्कवान् भवतात् । 'टुनदि समृद्धौ' अस्य धातो प्रयोगत्वात् । ज्ञानदर्शनचारित्रादिका समृद्धि लभस्व वा जीया वा । त्व कि कुर्वन् । लोकान् जग-

जनान् भाविनि भूतोपचारात् अमारिजीजियकादिकरबन्दिमोचनप्रकारेणाह्लाद प्रमोद धर्मोपदेशप्रदानादिना भाविकलोकान् आनन्द लम्भयन् प्रापयन् । क इव । भानुमानिव । यथा सहस्ररश्मि कोकाश्चक्रवाकानाह्लाद लम्भयति । पुन किंभूत । दानलीलायितै. स्वविश्राणनविलसितै कृत्वा कल्पभूरुहा सुरतरूणा हेलामवगणना कल्पयन् कुर्वन् । अत्र गर्भितोपमा । पुन किंभूत । अशेषजनुष्मता समस्तजन्तुजाताना प्रबोध विदधत् । किमिव । प्रातरिव । यथा प्रभात दिवसमुख सर्वजनाना जागरण विनिद्रता विधत्ते । जागरयतीत्यर्थ । पुन किंभूत । सुमन श्रिया सुशोभन निष्पापापद्रोहनिर्दम्भसर्वसत्त्वहितावह मनो येषा तेषामुत्तमाना श्रिया लक्ष्मीणा उल्लास स्फारीभाव प्रणयन् सृजन् । क इव । पुष्पकाल इव । यथा वसन्तसमय कुसुमश्रीणा विकास प्रणयति कुरुते । अथ वा पूर्वश्लोकद्वयप्रतिपादितानि शत्रन्तानि सबोधनान्येव ज्ञेयानि । 'गतिस्तयोरेष जनस्तमर्दयन्न हा विधे त्वा करुणा रुणद्धि न ' इति नैषधे । 'हे अर्दयन् हे विधे' इति तद्वृत्ति । तथा सबोधने च । 'सबोधनेऽपि शत्रानशौ भवत । हे पचन् हे पचमान जयमान' इति प्रक्रियायाम् । एव सबोधनैर्वाभिष्टुत्य देवता प्रणमति स्म ॥ त्रिभिर्विशेषकम् ॥

ततोऽस्या धर्मलाभाशीर्व्यश्राणि श्रमणेन्दुना ।
श्रेय.सिद्धेरुपादान तस्याः सप्रस्थिताविव ॥ २६ ॥

ततो देवीप्रणमनानन्तर श्रमणेन्दुना सूरिचन्द्रेण अस्या देव्या धर्मलाभाभिधा आशीर्मङ्गलशसनवाक् व्यश्राणि विश्राणिता प्रदत्ता । उत्प्रेक्ष्यते—तस्या सप्रस्थितौ सम्यक्शुभावहप्रयाणे स्वगृहगमनावसरे श्रेयस कल्याणस्य सिद्धेर्निष्पत्तेरथ वा सर्वमङ्गलकुलगृहसिद्धेर्मुक्तेरुपादान परम कारणमिव ॥

पुन· स्वल्पेऽपि कार्येऽह धुर्येण गणधारिणाम् ।
प्रसादपात्रीकर्तव्या किंकरीवामरी त्वया ॥ २७ ॥

हे देव, गणधारिणा गच्छभारसासहीना सूरीणा मध्ये धुर्येण धौरेयेण । गणधरधुरधरेणेत्यर्थ । त्वया भगवता पुनर्द्वितीयवार स्वल्पे स्तोकेऽपि कार्ये कर्तव्ये किंकरी चेटी दासीव अह श्रीमच्चरणसेविका अमरी शासनदेवता प्रसादस्य प्रसत्ते पात्रीकर्तव्या स्थानक कार्या । स्मर्तव्येत्यर्थ ॥

इत्युदित्वा प्रभुं नत्वा मोदमेदस्विनी तत ।
क्षणिकेव क्षणादासीददृश्या द्योतिताम्बरा ॥ २८ ॥

देवी शासनसुरी क्षणात्क्षणमात्रान्निमेषमात्रात् क्षणिकेव विद्युदिवादृश्या दृशोरगोचरा आसीत् । गतेत्यर्थ । किंभूता । द्योतित स्वकान्त्या प्रकाशितमुद्द्योतयुक्त कृतमम्बरमाकाश यया । पुन किंभूता । मोदेन सूरिदर्शनोद्भूताद्वैतानन्देन कृत्वा मेदस्विनी रोमाञ्चकञ्चुकितकाययष्टित्वात्पुष्टा । हर्षप्रकर्षवतीत्यर्थ । किं कृत्वा । इति पूर्वोक्तप्रकारेण

उदित्वा कथयित्वा । प्रभो पुर इत्यध्याहार' । पुनरित्यस्याप्यध्याहार । प्रभु सूरीन्द्र नत्वा प्रणम्य ॥ इति शासनदेवतागमनम् ॥

कलधौतावदातश्रीर्द्विजज्योत्स्नाविराजितः ।
कुर्वन्कुवलयोल्लासं विभुर्विधुरिवाभवत् ॥ २९ ॥

विभु श्रीहीरविजयसूरि' विधु सुधादीधितिरिवाभवत् जात । किंभूत' । कलधौत काञ्चन तद्वदवदाता निर्मला पीता श्रीर्वपु शोभा यस्य । 'विभ्राजते तव वपु कनकावदातम्' इति भक्तामरस्तोत्रे । चन्द्र किंभूत' । कलधौत रजत तद्वदुज्ज्वला मण्डललक्ष्मीर्यस्य । 'कलधौत रूप्यहेम्नो' इत्यनेकार्थे । पुन किंभूत । द्विजाना दशनाना ज्योत्स्नया कान्त्या विराजित । पक्षे द्विजैश्चन्द्रपारिपार्श्वकै सेवकविशेषै । द्विजपतित्वाच्चन्द्रस्य । तथा ज्योत्स्नया चन्द्रिकया विराजित शोभित । पुन किं कुर्वन् । कुवलयस्य भूमण्डलस्य प्रतिबोधदानादिना यशसा वा उल्लासमानन्दातिशयम् । पक्षे । कुवलयाना चन्द्रविकाशिकमलानामुत्पलाना विकाश कुर्वन् सृजन ॥

अश्रान्तानन्तपदवीलङ्घनै श्रान्तवानिव ।
शशी शनैः शनैरस्ताचलचूलामथाश्रयत् ॥ ३० ॥

अथ देवतागमनानन्तर शशी शीतकान्ति शनै शनैर्मन्द मन्दमस्ताचलस्य चरमाद्रे प्रतीचीपर्वतस्य चूला शिखामाश्रयद्व्रजते स्म । उत्प्रेक्ष्यते—अश्रान्त विगतविश्राम यथा स्यात्तथा निरन्तर विद्यते अन्तोऽवमान यस्या सा अनन्ता अपरिमिता प्रमाणातीता या पदवी मार्ग गगनाङ्गण तस्या लङ्घनैरतिक्रमणै श्रान्तवान् श्रम प्राप्तवानिव । य परिश्रम प्राप्त स कुत्रचन विश्रामार्थमवतिष्ठते ॥

गर्भाश्मगर्भचन्द्राश्मकल्पितोत्तंसिकेव सा ।
अस्ताचलश्रीर्भाति स्म मौलिलीलायितेन्दुना ॥ ३१ ॥

मौलौ अर्थात् पश्चिमाचलस्य शिर शिखरे लीलया स्वविचरणविलासेन न तु परस्य कस्यापि बलेन आकर्षणादिबलात्कारेणाचरितमाचरण यस्य स लीलाचरितस्तादृशेनेन्दुना चन्द्रेण कृत्वा सा प्रसिद्धा चन्द्रस्योदयदायिनी द्वितीयाया प्रथममस्ताचलादेवोदयत्वात् । अथ वा सूर्याचन्द्रमसयोरस्तकारकत्वेन ख्यातिमती अस्ताचलस्य पश्चिमपृथिवीधरस्य श्रीर्लक्ष्मीर्भाति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—गर्भे मध्यप्रदेशे अश्मगर्भा मरकतमणयो यस्या । 'मरकत त्वश्मगर्भम्' इति हैम्याम् । तादृशी । चन्द्राश्मभिश्चन्द्रकान्तरत्नै । 'चन्द्रकान्तश्चन्द्रमणिश्चान्द्रचन्द्रोपलश्च स' इति हैम्याम् । यथा चन्द्रोपलस्तथा चन्द्राश्मा । कल्पिता रचिता उत्तंसिका शेखरो यस्यास्तादृग्विधेव । 'विदर्भसुभ्रूश्रवणावतंसिका' इति नैषधे । अवतंसिका तथैवोत्तंसिकापि ॥

चन्द्रश्चङ्क्रमणक्रान्तं स्वाशनायितरोहितम् ।
वनाय मोक्तुमस्ताद्रेरध्यास्त किमधित्यकाम् ॥ ३२ ॥

चन्द्रो मृगाङ्क अस्ताद्रेश्चरमाचलस्याधित्यकामूर्ध्वभूमी सर्वशिर शिखरकाश्यपीम-ध्यास्त आश्रयति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—चङ्क्रमणे चतुर्यामीं यावदविश्रमेण निखिलनभोभ्रम-णेन क्रान्त परिश्रान्त विभातप्रायाया विभावर्या स्वस्यात्मन. क्रोडानिशलाल्यमानपाल्य-मानम् । अथ वाशना या बुभुक्षा सजाता अस्येत्यशनायित बुभुक्षाक्षामकुक्षि रोहितम-ङ्कमृगभेदगतकुरङ्गम् । यतो 'मृगभेदारुरन्यकुरङ्कुगोकर्णशवरा. । चमरुचीनचमरा समरा-र्णस्य रोहिषौ । कदलीकन्दलीकृष्णसार पृषतरोहिता ॥' इति हैम्याम्, तथा 'त्रस्यच्च-मूरुचलचक्षुषमाचचक्षे,' तथा 'नश्यन्नृपतीविलोचने,' तथा 'पृषतिकशोरी कुरुतामसगत कथ मनोवृत्तिमपि द्विपाधिपे,' तथा 'सुख वसत्येष कलङ्करङ्कु' इत्यादि नैषधे । मृ-गभेदा मृगा एवोक्ता सन्तीति । तथैवात्र रोहितनामा मृगभेदविशेषस्त वनाय चरणार्थं मोक्तुमिव । 'वनाय पीतप्रतिवद्धवत्सा यशोधनो धेनुमृषेर्मुमोच' इति रघौ । मोचनार्थमिव ॥

विभुना वाक्सुधास्पन्दिवदनेन विधुर्जितः ।
तत्तुलाप्त्यै तप.काङ्क्षीवागादस्ताद्रिगह्वरे ॥ ३३ ॥

विधु मृगाङ्क अस्ताद्रे प्रतीचीपर्वतस्य गह्वरे विविधविटपिकोटिसकटनिकुञ्जे गुहा-या वा आगादाजगाम । उत्प्रेक्ष्यते—तस्य भगवद्वक्त्रस्य तुला सादृश्यमुपमा तस्या आप्त्यै प्राप्तये आसादनार्थं तप काङ्क्षी तीव्र तप कर्तुं काङ्क्षन्वाञ्छन् इव । किंभूतो विधु । वाच वाणीमेव सुधाममृतरस स्पन्दते क्षरन्युद्गिरतीत्येवंशीलेन वदनेन स्वीयाननेन कृत्वा विभुना सूरिणा जित पराभूत ॥

दृष्ट्वा यान्त जघन्यायामन्तर्भूताभ्यसूयया ।
चन्द्रश्चन्द्रिकया रुच्य इव चण्डिकया जहे ॥ ३४ ॥

चन्द्र कैरविणीरमण चन्द्रिकया ज्योत्स्नया जहे त्यक्त । उत्प्रेक्ष्यते—अन्तर्मनो-मध्ये भूता प्रकटा जाता अभ्यसूया ईर्ष्या तयेव । किं कृत्वा । जघन्याया निकृष्टाया जातेर्वा रूपाद्वा श्वपचरूपायामतिकुत्सिताया च । स्वभावत स्त्रीजातावसूयाबाहुल्य स्यात्सपत्नीमपि द्रष्टु न शक्नोति ततोऽन्यस्या. का किंवदन्ती । तत्रापि ता विशुद्धा वि-श्वाह्लाददायिनीमेकपत्नीं सतीं विहाय सकलङ्का जगद्विषादविधायिनीं कुरूपा मातङ्गाङ्ग-नामेषोऽभिसरत्येषा महीयस्यसूया तयेव कृत्वोज्झित । अथ च जघन्या पश्चिमा । 'अजघन्य प्रचेता । नल किंभूत । अजघन्य सर्वोत्कृष्ट । तथा प्रकृष्टमुत्तमत्वो-चित चेतो मनो यस्य । तथा प्रचेता वरुणस्तु सजघन्य सह जघन्यया प्रतीच्या दिशा वर्तते य स तदधिपतित्वात्' इति चम्पूकथायाम् । यान्त गच्छन्त गमन कुर्वन्तम्

दृष्ट्वा स्वलोचनगोचरीकृत्य। क इव। रुष्य इव। यथा चण्डस्त्वत्यन्तकोपनः स्त्री चेच्चण्डिका कृतं कोपं कथमप्यनुज्झन्त्या स्त्रिया कान्तं शूद्रीमभिसरन् ह्रीयते लज्यते॥

प्रेक्ष्य क्षपाक्षये चन्द्रं विद्राणं चन्द्रगोलिका।
त्यक्त्वा कान्तं ययौ क्वापि पुंश्चलीव यदृच्छया॥ ३५॥

चन्द्रगोलिका विशदचन्द्रिका कान्तं स्वभर्तारमर्थतो विभावरीवल्लभं त्यक्त्वा मुक्त्वा सत्यज्य क्वापि कुत्रापि स्वरुचिते स्थाने यदृच्छया स्वेच्छया ययौ प्रयातवती। किं कृत्वा। क्षपाया निशाया क्षये क्षीणताया विनाशे विद्राणं निःश्रीकं मृतप्रायं चन्द्रं नक्षत्रनायकं प्रेक्ष्य विभाव्य। केव। पुंश्चलीव। यथा व्यभिचारिणी स्त्री स्वकान्तं त्यक्त्वा क्वाप्यभिमते पुंसि प्रयाति॥

रथाङ्गव्यथनोद्भूतैः पक्त्रिमैरिव पाप्मभिः।
त्रियामापगमे राजा तत्यजे वसुभिः क्षणात्॥ ३६॥

त्रियामाया निशाया अपगमे विरामे विनाशे। क्षये इत्यर्थः। राजा चन्द्रो नृपतिश्च क्षणात् निमेषमात्राद्वसुभिः किरणैर्द्रव्यैश्च तत्यजे परित्यक्तः। 'वसुस्त्वग्नौ देवभेदे रुचियोक्त्रे शुष्के च सुस्वादे रत्ने वृद्ध्योषधे धने' इत्यनेकार्थः। उत्प्रेक्ष्यते—रथाङ्गानां चक्रवाकविहगमानां व्यथनैः परस्परवियोगोत्पादनैरुद्भूतैः सजातैस्तथा पक्त्रिमैः परिपाकं प्राप्तैः उदयाचलिकायामुपागतैः परमपाप्मभिरुत्कृष्टदुष्कृतैरिव। नृपतिरप्यकराकरकरणदण्डनपरदारगमनग्रहणसप्तव्यसनरोचनादिजनितदुरन्तदुरितैः कृत्वा। द्रव्यादिभिरादिशब्दात् अश्वगजरथपदातिसुभटजनपदपुरग्रामादिरूपलक्ष्मीवनैस्त्यज्यते। क्षीणे पुण्ये विधीयमाने च दुर्नये श्रीर्याति। यतः—'पुण्ये सत्यपि लक्ष्मीं दुर्नीतिरिहान्तरे क्षयं नयति। तैलेऽनुपभुक्तेऽपि हि दीपशिखां हन्ति वाताली॥' इति वचनात्॥ इति चन्द्रस्यास्ताचलगमनम्॥

नियन्त्र्य हन्तुं स्वर्भाणुं पाशकाङ्क्षीव पाशिना।
विधुः पाथोधिसौधेनाधातुं सौहार्दमीयिवान्॥ ३७॥

विधुर्वासतेयीविवोढा निशापतिः। पाथोधिरम्भोनिधिः समुद्रः स एव सौधं वासवेश्म यस्य तेन। 'वरुणस्त्वर्णवमन्दिरः प्रचेताः' इति हैम्याम्। पाशं स्वशात्रवनियन्त्रणदवरकग्रन्थिरस्यास्तीति पाशी वरुणः। 'जलयादःपतिपाशिमेघनादाः' इति हैम्याम्। वरुणाह्वास्त्रे तेन प्रचेतसा सार्धं सौहार्दं मित्रमित्रतामाधातुं कर्तुमीयिवान्। तद्वान्नि जलनिधौ जगाम। उत्प्रेक्ष्यते—पाशकाङ्क्षीव। मित्रीभूताद्वरुणात्पाशं गृहीतुं काङ्क्षति स्पृहयतीत्येवंशील इव। यतः मित्रस्य यद्विलोक्यते तन्निजमित्रात्तद्वस्तु गृह्यते इति रीतिः। किं कर्तुम्। स्ववैरिणं स्वर्भाणुं विधुंतुदं नियन्त्र्य कथंचित्पाशेन कृत्वा निबध्य हन्तुं कृतान्तनिकेतनातिथीकर्तुम्॥

तमीप्रियतमो मध्ये प्रत्यग्द्वीपवतीपतेः ।
जनिकर्तुर्निजस्येव मिलनाय समीयिवान् ॥ ३८ ॥

विभावरीप्राणवल्लभ विधु प्रत्यग्द्वीपवतीपते पश्चिमदिक्सबन्धिनो निर्झरिणीनायकस्य समुद्रस्य प्रतीचीपाथोधेर्मध्ये समीयिवान् समागच्छति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—निजस्यात्मन आत्मीयस्य वा जनिकर्तु जनकस्य । यत —'सागरान्मुनिविलोचनोदराद्वद्वयादजनि तेन किं द्विज ' इति नैषधे । मिलनाय पितृस्नेहातिरेकान्मिलनार्थमिव ॥

इतोऽभ्युदयते भानुरितश्चन्द्रोऽस्तमीयते ।
इदं किमप्यनीदृक्षमहो विलसितं विधे॑ ॥ ३९ ॥

इतोऽस्मिन् पार्श्वे पूर्वस्या दिशि भानु॑ सहस्ररश्मि॑ अभ्युदयते अभ्युदयं प्राप्नोति । 'अय गतौ' भ्वादि आत्मनेपदी च । तथा 'गच्छति विसर्पत्ययत्ययते' इत्यादिक्रिया॑ क्रियाकलापे । इत प्रतीचीननीरनिधेर्मध्ये । पश्चिमाया दिशीत्यर्थ । चन्द्रो रजनीजीवितेश्वर. अस्त क्षय नाशमीयते लभते । 'ईङ् च गतौ' दिवादिरात्मनेपदी च । अहो इत्याश्चर्ये खेदे वा । किमप्यपूर्वमनीदृक्ष विद्वद्भिरपि वक्तुमशक्य वचनगोचरातीत विधेर्दैवस्य विलसित विजृम्भित दृश्यते ॥ इति चन्द्रमसोऽस्तमयनम् ॥

दत्त्वोदयं त्वमेवास्त कथं दत्से प्रियस्य नः ।
तारका इत्युपालब्धु भेजुरस्ताचल किमु ॥ ४० ॥

तारका अर्थादश्विन्यादिनक्षत्राणि दाक्षायिण्य सर्वा शशिप्रिया । हेमाचार्येण नामसु कश्चिद्विशेष प्रोक्तो नास्ति। किं च 'भकनीनिकयोस्तारा, तारा शब्दो भे नक्षत्रे कनीनिकाया च । तारा एव तारका नक्षत्राणि' इति लिङ्गानुशासने । चन्द्रकरा अस्ताचल प्रतीचीपृथ्वीधर भेजुराश्रिता । उत्प्रेक्ष्यते—इत्यमुना प्रकारेण उपालब्धुमुपालम्भ प्रदातुमिव । इति किम् । हे चरमाद्रे, नोऽस्माक तारकाणा प्रियस्य प्राणनाथस्य निशीथीनीनायकस्य त्वमेव भवानेव उदयमुद्गममैश्वर्यं वा दत्त्वा वितीर्य प्रतिपद्द्वितीययोस्तिथ्योरस्ताचले चन्द्रोदयदर्शनात् । तस्माद्विधोरस्ताद्रिरेवोदयाचल॑ । तथा प्रातर्वर्णनेऽप्युदयनाचार्येणापि प्रोक्त यथा—'उदयगिरिकुरङ्गीशृङ्गकण्डूयनेन स्वपिति सुखमिदानीमन्तरेन्दो कुरङ्ग ' इति । प्रतिपच्चन्द्रोदयदर्शन प्राय सुरभिणामेव । यदुक्तम्—'प्रतिपच्चन्द्र सुरभी नकुलो नकुली पयश्च कलहम । चित्रकवल्ली चाष सूक्ष्म धर्म सुधीर्वेत्ति ॥' इति । पुनस्त्वमेवास्तमस्तमयन क्षय च कथ दत्से ददासि ॥

नक्षत्रपद्धतेः प्रातर्भ्रश्यन्तोऽम्बुधरादिव ।
क्षणाद्विलयमासेदुस्तारकाः करका इव ॥ ४१ ॥

तारका ग्रहनक्षत्रतारा प्रात प्रभातसमये करका घनोपला इव क्षणान्निमेषमात्राद्विलय क्षयमासेदु प्राप्नुवन्ति स्म । किं कुर्वन्त । नक्षत्रपद्धतेराकाशात् । 'अभ्र सु-

राभ्रोडुमरुत्पथोऽम्बरम्' इति हैम्याम्। भ्रश्यन्तो भ्रश प्राप्नुवन्त। 'भ्रशूभ्रशू अधःपतने' दिवादिकौ हैमधातुपाठे। कस्मादिव। अम्बुधरादिव। यथा जलधरान्मेघात्करका भ्रश्यन्त्यधः पतन्ति॥

अर्त्याब्धिमग्नं प्रत्यूषद्विषता मुषितश्रियम्।
तारास्तारापतिं प्रेक्ष्यान्वमज्जंस्तमिवार्णवे॥ ४२॥

तारा' प्रातर्दृश्यमाना गुरुशुक्रादिमहत्तारका अर्णवे समुद्रे। उत्प्रेक्ष्यते—त चन्द्रमन्वमजन् विधुपृष्ठे बुब्रूडुरिव कृत्वा। तारापति स्वस्वामिन शशिन प्रेक्ष्य समीक्ष्य। अय गुरोस्तारक, अय शुक्रतारक, इति लोकोक्त्यापि तारकास्तेषा तारकाणा स्वामित्व तु चन्द्रमस एव। यत'—'तारकराट् किरीट' इति नैषधे। 'अथ वा गह अट्ठासीतडवी सतारकोट्टिकोडीण। छासठिसहस्सनवसयपणहत्तरीपगससिभिन्न'॥ इति वचनात् ग्रहपतित्वमपि। कि च। यावान्परिवार' सूर्यस्य तावान्परिवारश्चन्द्रस्येति जीवाभिगमे। किभूत। प्रत्यूष प्रभात एव द्विषन् द्वेषी शत्रुस्तेन मुषिता गृहीता छलदर्शिना स्वावसर छल च प्राप्य हठात्सर्वाप्यादत्ता श्रीर्यस्य अत एवार्त्या चिन्तया पीडया वा दु खातिरेकत्रपया अब्धौ समुद्रे मग्न ब्रुडितम्॥

निशाशनायितेनाभ्रपथे तारकतन्दुला'।
दिनाननशकुन्तेन शङ्के कुक्षिगतीकृता॥ ४३॥

निशया राज्या कृत्वा निशाया वा चरणाभावाददर्शना जातास्त्यस्येत्यशनायितो बुभुक्षित तेन दिनानन प्रभात तदेव शकुन्त पक्षी तेन शकुन्तेन अहमेव शङ्के वितर्कयामि उत्प्रेक्षे वा। अभ्रपथे मेघमार्गे गगनवर्त्मनि वा तारकतन्दुलास्तारका एवार्त्योज्ज्वल्यात्तन्दुलास्तुषनिर्मुक्तकलमा। 'प्रथममुपहृत्यार्थं तारैरखण्डिततन्दुलै' इति नैषधे तारकास्तन्दुलीकृता। कुक्षौ उदरे गता। 'कृतौ' इति च्विप्रत्यये कुक्षिगतीकृता। 'इव बहुरूपकशालभञ्जिका मुखचन्द्रेषु कलङ्करङ्कव। यदनेकपसौधकन्धरा हरिभि कुक्षिगतीकृता इव॥' इति नैषधे॥

दिग्गजेन्द्रावगाहेनोत्पन्ना. स्व.सिन्धुबुद्बुदाः।
क्षणादिव व्यलीयन्त तारकास्तारकापथे॥ ४४॥

तारकास्तारास्तारकापथे नक्षत्रवर्त्मनि आकाशे क्षणादृश्यमाना एव स्वल्पकालादेव व्यलीयन्त विलय क्षय लभन्ते स्म। उत्प्रेक्ष्यते—दिग्गजानामाशामातङ्गानामैरावतादिहरिकुञ्जराणां जलावगाहेन सलिलक्रीडाकरणमज्जनादिविधिना उत्पन्ना उद्भूता स्व सिन्धोराकाशतरङ्गिण्या'। गगनगङ्गाया इत्यर्थ। बुद्बुदा' पानीयस्थासका इव। 'जलपाटो' इति प्रसिद्धा। बुद्बुदा हि स्वल्पकालावस्थायिन स्यु। यदुक्तम्—'सब्भरागजलबुब्बुदउवमे जीविएअ जलबिन्दुचञ्चले। जुव्वणेयनइवेगसन्निहे यावजीव किमय न बुज्झसि॥' इति वैराग्यशतके॥ इति शुक्रादिमहत्तारास्त'॥

आगामिनो गवां पत्युः प्रातः सेनापतेः पुरः ।
कादिशीका इवानश्यन्नन्धकारविरोधिन ॥ ४५ ॥

आगमिष्यतीत्येवशीलस्य आगामिनो गगनमण्डले समागन्तुकस्य गवा किरणाना भूमीना च पत्यु स्वामिन सूर्यस्य पार्थिवस्य प्रात प्रभाताभिधानस्य दिनाननरूपस्य वा सेनापतेरनीकिनीनायकस्य पुर पुरस्तादग्रे । उत्प्रेक्ष्यते—कादिशीका भयद्रुता इव । अन्धकारविरोधिन सततमसपत्नसदोहा अनश्यन्पलायाचक्रिरे । 'मित्रो ध्वान्तारातिरब्जाशुहस्त' इति हैम्याम् । एकस्य शत्रुत्वे द्वावपि परस्पर शात्रवौ भवत इति ॥

गह्वरे भूभृता गुप्त तामसास्तापसा इव ।
कृशा किमु तपस्यन्ति पुनरभ्युदयाशया ॥ ४६ ॥

तमसा समूहास्तामसा । अत्र समूहार्थेऽण् । तिमिरप्रकरा कौशिका वा । 'तामसास्तिग्मरोचिष' इति वीतरागस्तवे । कृशा परिपन्थिपाथोजिनीपतिनिपतद्दृढतरकरनिकरप्रसभप्रहारजर्जरीभवद्वपुघनोद्भवद्भूरिचिन्तातिशयवशतो दुर्बलीभूता सन्त । उत्प्रेक्ष्यते—भूभृता धरणीधराणा गह्वरे महत्कन्दरे कोटरे किमु तपस्यन्ति तीव्रतम मुक्तान्नपान तप कष्ट कुर्वन्तीव । कथम् । गुप्त छन्न यथा स्यात्तथा केनाप्यज्ञातम् । कया । पुनर्द्वितीयवारमभ्युदयस्य चन्द्रचण्डरुचिप्रदीपप्रमुखद्विषत्पराभावुकविपयाद्वैतस्फूर्तिमत्तया आशया स्पृहया वाञ्छया । के इव । तापसा इव । यथा परिव्राजका समग्रशात्रवक्षत्रगोत्रचित्रासनैकालम्भविष्णुनृपादिपदवीकामनया तपस्तन्वते ॥ इत्यन्धकारगमनम् ॥

अथ विभातप्राया शर्वरी उच्यते—

विद्राणोत्पलदृक्क्षीणशुक्रा भ्रश्यत्पयोधरा ।
म्लानास्येन्दुस्त्यक्ततारमुक्ता वृद्धेव शर्वरी ॥ ४७ ॥

शर्वरी रात्रिर्वृद्धेव जरती स्त्रीवासीत् । किंभूता निशा वृद्धा च । विद्राणे सकुचिते निमीलिते गते वा उत्पलानि कुवलयानि एव तत्तुल्ये च दृशौ नयने यस्या । पुन किंभूता । क्षीणोऽस्तमितप्राय । विभातेऽपि कदाचित् शुक्रो निरीक्ष्यते । ततोऽस्तमितप्राय अस्तमितो वाग्गोचरीभूत शुक्र ग्रहविशेषो यस्या । पक्षे । गर्भाधानाभावात्क्षीण विनष्ट शुक्र पुवीर्य यस्याम् । पुन किंभूता । भ्रश्यन्तोऽविरलीभवन्त । पाश्चात्यरात्रा प्रायो वर्दलानि भवन्ति सूर्योदये च यान्ति । अत एव चम्पूकथाया प्रातर्वर्णने प्रोक्त सूर्यविशेषणम्—'करपरामृष्टपयोधरे' इति । पयोधरा मेघा अभ्ररूपा यस्याम् । पक्षे । भ्रश्यन्तावध पतन्तौ पयोधरौ स्तनौ यस्या । पुन किंभूता । म्लानो विच्छायीभूतो गतचन्द्रिकत्वाद्वृद्धत्वाच्च आस्येन्दुर्वदनसदृश वक्त्रमेव चन्द्रो यस्या । पुन किंभूता । त्यक्ता उज्झितास्तारा एव उज्ज्वला वा मुक्ता मुक्ताफलानि यया । प्रायो वृद्धाना भूषणपरिधान शोभावन्न दृश्यते । यदुक्तम्—'मा ज्ञातुरिय पल्हाणिइ परकप्पडइपडप्प । एतन्नेअसुहामणा वुड्ढीकानिवडुक्क ॥' इति प्राकृतवाक्यात् ॥

रजनीवियुजां जाने द्विजानामपशापतः।
कैरवाक्षी क्षणाद्राज्ञः क्षीणतां प्रतिपेदुषी ॥ ४८ ॥

राज्ञ' सुधाधाम्न' नृपतेश्च कैरवाक्षी कुमुदनयना निशीथिनी जाया राज्ञी क्षणात्स्वल्पसमयादेव क्षीणता क्षयभावमतिकृशीभावम्। अस्थिचर्मावशेषतामित्यर्थ । 'छिन्नोऽपि रोहति तरु क्षीणोऽप्युपचीयते पुनश्चन्द्र । इति विमृशन्त सन्त सतप्यन्ते न ते विपदा॥' अत्र क्षीणता तु कलावशेषमात्रेणैव । 'मूलादुच्छिन्नस्योपचय एव नास्ति क्षीणस्य स्वल्पावशेषस्यैवोपचय' इति सूक्तोक्ति । प्रतिपेदुषी प्रपन्ना सप्राप्तवती । उत्प्रेक्ष्यते—रजन्या निशासमये वियुञ्जन्ति परस्पर वियोग प्राप्नुवन्तीति तादृशा द्विजा पक्षिणो रथाङ्गनामानो ब्राह्मणाश्च। 'विहगयो कृपयैव शनैर्ययौ रविरहर्विरहध्रुवभेदयो:।' इति रघुवशे। तथा वस्तुपालकीर्तिकौमुदीसहोदरे सुरथोत्सवकाव्येऽपि—'रजनीवियुजा पतत्रिणाम्' इति। चक्रवाकानामिति। अपशापत विरुद्धशपनादिव स्वाचारनिरताना ब्राह्मणाना शापो लगति न तु ब्राह्मणब्रुवाणाम्। यत —'वृत्तस्था ब्राह्मणा ज्ञेया क्षत्रिया शस्त्रपाणय। कृषिकर्मकरा वैश्या शूद्रा' प्रेक्षणकास्तथा॥' इति क्रियया ब्राह्मणत्व न तु जात्या उत्तराध्ययने 'बम्बचेरेण बभणे' इति॥

त्यक्ततारपरीवारा छिन्नध्वान्तकचच्छटा।
तमी तपस्विनीवासीद्दयितेऽस्तमिते विधौ ॥ ४९ ॥

विधौ चन्द्रमसि दयिते भर्तरि अस्तमिते परलोक प्राप्ते सति तमी त्रियामा। उत्प्रेक्ष्यते—तपस्विनी तापसी आसीदिव परिव्राजकेव बभूव। किंभूता। त्यक्तो मुक्तस्तारास्तारका उपलक्षणाद्ग्रहनक्षत्राणि एव परीवार परिच्छदो यया। पुन किंभूता। छिन्ना लूना भद्रकारिता ध्वान्तान्यन्धकाराण्येव कचच्छटा केशपाशो यया। योषितो हि भर्तरि मृते शिर केशान्मुण्डयन्ति॥

संसिसृक्षुः शशी कान्तां कामगादनुरागवान्।
इत्यालोकयितुं शङ्के तमी तमनुजग्मुषी ॥ ५० ॥

तमी इन्दुकान्ता शशिन स्ववल्लभ विधुमनुजग्मुषी पृष्ठे प्रस्थिता पश्चाद्गच्छति स्म। उत्प्रेक्ष्यते—इत्यालोकयितुमित्यमुना प्रकारेण प्रेक्षितुमिव। इति किम्। अनुरागवाननुरतिकलित। 'रागोऽनुरागोऽनुरति' इति हैम्याम्। अनुगतो रागो रक्तिमा तेन सयुक्त। अस्ताद्रिसगमान्मनागरुणीभूतत्वादिद विशेषणम्। शशी का चतुर्षु वर्णेषु अन्यतरा खेचरीमप्सरस वा नागाङ्गना वा। किंनाम्नी कान्ता स्त्रिय ससिसृक्षु' कस्या सङ्ग कर्तुमिच्छु। अगात्कुत्रापि मा विमुच्य गत। 'निर्वापयिष्यन्निव ससिसृक्षो' इति नैषधे॥

किं पाथेयमिवादाय क्षपा नक्षत्रमुक्तिकाः।
प्रत्यूषे प्रोषितं कान्तं मृगाङ्कमनुगच्छति ॥ ५१ ॥

प्रत्यूषे प्रभातसमये प्रोषित द्वीपान्तर प्रति प्रस्थित मृगाङ्क हरिणलाञ्छन निजहृदयनायक कान्तम् । उत्प्रेक्ष्यते—क्षपा निशा किमनुगच्छति पृष्ठे प्रयातीव । किं कृत्वा । नक्षत्राणि उडव उपलक्षणत्वात्तारका एव तद्रूपा वा मुक्तिका मुक्ताफलानि अल्पभारबहुमूल्यानि मौक्तिकानि आदाय गृहीत्वा । किमिव । पाथेयमिव । यथा काचित्त्रिपुटिका 'त्रेवडीनीकरणहार' इति जने प्रसिद्धा दीर्घदर्शिनी नैपुण्यवती स्त्री कथमप्यकस्मात्कारणाद्विशवल स्ववल्लभ कुत्रचिज्जनपदे प्रस्थित विज्ञाय स्वय मम्यग्मणिमुक्तादिपाथेयमादाय तमनुयाति ॥

वितत्य मायिकीवाभ्रे मायां तारामयीं तमी ।
क्षणाददृश्यता निन्ये मन्ये ता दिवमानने ॥ ९२ ॥

तमी यामिनी दिवसानने प्रभातसमये मन्ये उत्प्रेक्षे अहमेव मन्ये मानयामि विमर्श विदधामि वा । क्षणात्क्षणमात्रता स्वय प्रपञ्चिता माया प्रेक्षणरूपकादिरचनाकपटपाटवमदृश्यता दृशोरगोचरता निन्ये लम्भयामास । किं कृत्वा । अभ्रे दशदिक्सीमव्योममण्डले मायिकीव इन्द्रजालिकविद्याविधुरा वनितेव । तारामयीमुपलक्षणाद्ग्रहनक्षत्रप्रचुरा माया शाम्बरीम् । इन्द्रजालमित्यर्थ । वितत्य विस्तार्य ॥

तमस्विन्या विधोः पत्युर्विरहासहमानया ।
प्रात.संध्याबृहद्भानौ स्वतनू किमहूयत ॥ ९३ ॥

तमस्विन्या पीयूषमयूखप्राणवल्लभया विधोश्चन्द्रमस पत्यु स्वभर्तुर्विरह वियोग न सहते इत्यसहमाना तादृश्या सत्या प्रोद्दामविरहाकुलया विधुवल्लभवियोग सोढुमसमर्थया भवन्त्या । उत्प्रेक्ष्यते—प्रात सन्ध्या दिवमाननरक्तिमा सैव बृहद्भानु कृशानुस्तस्मिन् स्वतनूर्निजगात्रलता किमहूयत हुतेव भस्मीकृतेव ॥

तूर्याणा यामिनीयामविरामे ध्वनिरुद्ययौ ।
प्रयाण सूचयन्प्रातरिव राज्ञो मृगीदृशः ॥ ९४ ॥

यामिन्या निशाया यामाना चतुर्णा प्रहराणा विरामे अपगमे तुर्याणा वादित्राणा 'नगारा' इति लोकप्रसिद्धाना ध्वनि शब्द उद्ययो प्रादुर्भूत । उत्प्रेक्ष्यते—राज्ञश्चन्द्रमसो महीपतेर्वा मृगीदृशो निशाया महिष्या वा प्रयाण प्रस्थान सूचयन्कथयन्निव ॥ इति रात्रिगमनम् ॥

चक्रे श्रमणशक्रेण विधिर्वैभातिकस्तत ।
जैत्र तन्त्रमिवाधृष्यभावद्वेष्यजिगीषया ॥ ९५ ॥

ततो रात्रिगमनानन्तर श्रमणशक्रेण वाचयमपुरदरेण हीरविजयसूरिणा । विभाते विधीयते, विभातस्याय वा वैभातिक प्रात कालसबन्धी विधिराचार प्रातरावश्यकादिक चक्रे कृत । उत्प्रेक्ष्यते—अधृष्याणामनाकलनीयाना दुर्धराणा भावानामन्तरङ्गा-

णामष्टकर्मणामष्टादशदोषाणा वा द्वेष्याणा प्रतिभटाना जिगीषया जेतुमिच्छया। जैत्र शात्रवगोत्रमात्रजयनशील तन्त्रमुपायमर्थसाधकमिव । 'तन्त्र सिद्धान्ते राष्ट्रे च परिच्छन्दप्रधानयो । अगदे कुटुम्बकृत्ये तन्तुवाने परिच्छदे ॥ श्रुतिशाखान्तरे शास्त्रे करणे अर्थसाधके। कर्तव्या तन्त्रोक्ति'' इत्यनेकार्थ ॥

उपभुज्य प्रियां प्राचीं वज्रिणा व्रजता दिवम्।
व्युत्सृष्टमिव ताम्बूलं शोणिमा प्रातरुद्ययौ ॥ ९६ ॥

प्रात' प्रभातकाले शोणिमा प्रभातसध्याराग उद्ययौ प्रकटीबभूव। उत्प्रेक्ष्यते— प्राचीं पूर्वदिश प्रिया स्वजायाम् । 'कौशिक पूर्वदिग्देवाप्सर स्वर्गशचीपति' इति हैम्याम्। पूर्वदिक्पतित्वेन उपभुज्य नक्त भुक्त्वा। 'निजमुखमित स्मेर धत्ते हरेर्महिषी हरित्' इति नैषधे। दिव स्ववाससदन त्रिदिव व्रजता गच्छता वज्रिणा शक्रेण व्युत्सृष्ट नीरसत्वेनात्ममुखात्त्यक्त ताम्बूल सचूर्णखदिरपूगनागवल्लीदलचर्वणपिण्डमिव ॥

प्रात.संध्या व्यभाद्वह्निहेतिर्मुक्ता विवस्वता।
हन्तुं महाहवोन्मादिमन्देहानिव कोपतः ॥ ९७ ॥

प्रात प्रत्यूषसबन्धिनी सध्या प्रभातसमयप्रादुर्भूतशोणिमा व्यभात्सध्यारागो भाति स्म। उत्प्रेक्ष्यते—महति प्रौढे प्रबले आहवे सग्रामे उन्माद्यन्ति उन्मत्ता भवन्ति इत्येवशीला ये मन्देहा नाम मार्तण्डे इति यक्षभूतराक्षसविशेषा' कोपत' क्रोधातिरेकात्तान् स्वप्रत्यनीकान् हन्तु व्यापादयितु भस्मसात्कर्तु विवस्वता भास्वता मुक्ता तान्प्रति प्रहिता क्षिप्ता वह्निहेति कार्शानव शस्त्रमिव। 'इह हि समये मन्देहेषु व्रजन्त्युदवज्रताम्' इति नैषधे। तथा 'तिस्र कोट्योऽर्धकोटी च मन्देहा नाम राक्षसा । उदयन्त सहस्रांशुमभियुध्यन्ति ते सदा ॥' इति नैषधवृत्तौ ॥

सध्यारागारुण जन पद प्रातर्व्यराजत।
अपूजि निर्जरैर्भक्तिप्रह्वैः किं कुङ्कुमद्रवैः ॥ ९८ ॥

जिनोऽर्हन् विष्णुश्च तस्येद जैन तादृक्पद विष्णुपदमाकाश प्रात. प्रभाते सध्यारुण सध्यारागेण कृत्वा रक्तीभूत व्यराजत विराजते स्म। उत्प्रेक्ष्यते— भक्त्या सेवाशक्त्या कृत्वा प्रह्वैर्नम्रैर्नमनशीलैर्भूतैर्निर्जरै सुपर्वभि कुङ्कुमैर्घुसृणपङ्कैर्द्रवैरपूजि किं पूजितमभ्यर्चितमिव विलिप्तमिव वा ॥

प्रातर्दिग्दन्तिना गङ्गां व्रजता जलकेलये।
जज्ञे गण्डगलद्विन्दुवृन्दैर्व्योमारुणं किमु ॥ ९९ ॥

व्योमाकाशमरुण सध्योल्लसद्रागेण कृत्वा रक्त जज्ञे जातम्। शोणीबभूवेत्यर्थ । उत्प्रेक्ष्यते—प्रातर्दिनमुखे जलकेलये सलिले क्रीडाकरणार्थ गङ्गामम्बरजम्बालिनी प्रति व्रजता गच्छता दिग्दन्तिना हरित्कुञ्जराणा गण्डेभ्य कपोलपालिभ्यो गलद्भिर्नि.सरद्भि

बिन्दुवृन्दैः पद्मनामभिः शोणच्छविमदवारिकणगणैः । 'बिन्दुजालं पुनः पद्मम्' इति हैम्याम् । पञ्चम्यादिदशायां करिणां कपोलेभ्यो रक्तबिन्दवो निःसरन्तीति कविसमयः । 'भूर्जत्वचः कुञ्जरबिन्दुशोणाः' इति कुमारसम्भवे ॥

प्रत्यूषे मखभुग्लेखातल्पेभ्यः पतयालुभिः ।
किमास्तीर्णारुणाम्भोजपर्णैः शोणीकृतं नभः ॥ ६० ॥

नभो गगनं शोणीकृतम् अधिकारार्थात्प्रभातसंध्यारागेण पाटलं प्रणीतम् । उत्प्रेक्ष्यते—प्रत्यूषे दिनवदने मखभुजां यज्ञाशभोजिनां लेखा श्रेणी तस्यास्तल्पेभ्यः पल्यङ्केभ्यः पतयालुभिः पतनशीलैरास्तीर्णैः प्रस्तृतैः अरुणाम्भोजानां कोकनदानां पर्णैर्दलैमण्डलैरिव ॥ इति प्रातः संध्या ॥

अथो पाथोजिनीनाथोऽभ्युदियाय नभोङ्गणे ।
कपोलकुङ्कुमक्लिन्नं प्राच्याः किं कर्णकुण्डलम् ॥ ६१ ॥

अथो संध्यारागानन्तरं नभोङ्गणे आकाशाजिरे पाथोजिनीनां जलजन्मिनीनां नाथः प्राणपतिः सूर्यः अभ्युदियाय उदयाचलचूलायामुद्गमं लभते स्म । उत्प्रेक्ष्यते—कपोलस्य गण्डस्थलस्य पत्रवल्लीं प्रापितेन कुङ्कुमेन घुसृणेन क्लिन्नं व्याप्तम् । 'अयमुदयति घुसृणारुणतरुणीवदनोपमश्चन्द्रः' इति विदग्धमुखमण्डनवचनात् प्राच्या आखण्डलमहिष्याः पूर्वदिशः कर्णस्यैकं कुण्डलं स्फुटं प्रकटं ताटङ्क इव ॥

पूषद्विषं प्रसाद्याम्भोमूर्तिं नित्यानुशीलनैः ।
पद्मिनीभिरभीभर्ता पूषाहूतः किमुद्ययौ ॥ ६२ ॥

पूषा भानुमान् उद्ययौ उदयमालिङ्गति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—पद्मिनीभिः कमलिनीभिः प्रेयसीभिर्भर्ता स्वप्राणनाथः । अथ वा पद्मिनीभिररविन्दैर्बान्धवैः सुहृद्भिर्वा निजसुहृद्बन्धुराहूतः । सप्रणयं तादृशस्य पूषद्विषः शंकरस्य नित्यमहर्निशमनुशीलनैः सर्वावसरसावधानताविधानाद्वैतसेवाभिः । जलमूर्तिरीश्वरस्य । यदुक्तम्—'क्षितिजलपवनहुताशनयजमानाकाशसोमसूर्याख्याः । यस्य खलु मूर्तयोऽष्टौ स भवतु भवतां शिवः सिद्ध्यै ॥' इति कविसमयोक्तिः । प्रसाद्य पूर्वं प्रसन्नीकृत्याभयदानमार्गणसन्मानप्रदानादि सम्यग्वरोपादानपूर्वं संतोष्य ॥

अभ्रमूवल्लभेनेवोत्खातः प्रातर्निखेलता ।
प्राग्गिरेर्गैरिको गण्डोपलो बालारुणो व्यभात् ॥ ६३ ॥

बालारुणोऽर्भकभानुमाली व्यभाद्विभासते स्म । 'जरीजृम्भङ्गिम्भद्युमणिविलस–' इति खण्डप्रशस्तौ । तथा 'विश्वव्यापि तमो हिनस्ति तरणिर्बालोऽपि कल्पाङ्कुरो दारिद्राणि गजावली हरिशिशुः' इति श्रीचिन्तामणिपार्श्वनाथस्तुतौ । उत्प्रेक्ष्यते—प्रातः प्रभातसमये निखेलता स्वतन्त्रं तटाघातादिक्रीडां कुर्वता अभ्रमूवल्लभेन अभ्रमूनाम्नी हस्तिनी तस्या

भर्त्रा। अभ्रमूशब्दो दीर्घोऽपि दृश्यते—यथा 'गजानामभ्रमूपति' इति काव्यकल्पलतायाम्। तथा 'अभ्रमूवल्लभारूढ निशाशेषे कदाचन। स्वप्ने महेन्द्रमद्राक्षीत्पृथा पृथुमनोरथा॥' इति पाण्डवचरित्रेऽपि। ऐरावणवारणेन प्राग्गिरे पूर्वपर्वतस्य गैरिको धातुमयो गण्डोपल स्थूलपाषाण इवोत्खात उत्पाद्य क्षिप्त इव। ऐरावतदन्तावलस्य पूर्वस्या दिशो दिग्गजत्वात्प्राग्गिरेरिति कथन युक्तिमत्॥

द्यावाभूमी पराभूष्णुं भूच्छायामरवैरिणम्।
भेत्तु व्यमोचि चण्डांशु चक्र किं चक्रपाणिना॥ ६४॥

चक्रपाणिना नारायणेन। उत्प्रेक्ष्यते—चण्डास्तीक्ष्णा रुद्रा वा अशव किरणा यस्य सूर्यरूप वा। अथ वा चण्ड भयकारि अशु शीघ्रगामि। 'अशु सूत्रादिसूक्ष्मांशे किरणे चण्डदीधितौ' इत्यनेकार्थ। शीघ्रगामिनि वाच्यलिङ्ग। शैघ्र्येऽपि तत्र क्लीबम्। चक्र सुदर्शन नाम स्वरथाङ्ग व्यमोचि मुक्तमिव। कि कर्तुम्। द्यावाभूम्योर्दिवस्पृथिव्योर्नभोभुवो पराभूष्णुमभिभवनशील भूच्छायमन्धकारमेवामरवैरिण दानव भेत्तु विदारयितु हन्तुम्॥

कण्ठपीठीलुठत्प्राणरथाङ्गाह्वविहायसाम्।
जीवातुर्यमुनाबीजी व्यरचीव विरञ्चिना॥ ६५॥

विरञ्चिना ब्रह्मणा यमुनाया कालिन्द्या बीजी जनक। 'वप्ता तु जनकस्तातो बीजी जनयिता पिता' इति हैम्याम्। 'सहस्ररश्मिर्यमुनाकृतान्तजनक प्रद्योतनस्तापन' तथा 'यमुना यमभगिनी कालिन्दी सूर्यजा यमी' इति द्वितयमपि हैम्याम्। उत्प्रेक्ष्यते—जीवातुर्जीवनौषधमिव व्यरचि विहितम्। केषां कण्ठपीठ्या गलकन्दले। 'जयत्युदरनिःसरद्रसराजपीठीपठच्चतुर्मुखमुखावलीरचितसामनामस्तुति' इति चम्पूकथायाम्। 'वशिकवक्रोष्ठिककान्यकुब्जपीठानि' इति लिङ्गानुशासने स्त्रीक्लीबलिङ्गयो। पीठ पीठी च। लुठन्त वियोगातिव्यथाव्याकुलतया निर्गमनायागच्छन्त प्राणा असवो येषाम्। कण्ठगतजीवितानामित्यर्थ। तादृशाना रथाङ्ग इति आह्वा नाम येषाम्। 'चक्रवाको रथाङ्गाह्व कोको द्वन्द्वचरोऽपि च' इति हैम्या रथाङ्गशब्देन चक्रमुच्यते तन्नाम्ना विहायसा पक्षिणा चक्रवाकविहङ्गमाना जीवनस्य भेषजमिव। 'विहायो व्योमपक्षिणो' इत्यनेकार्थ॥ इति सूर्योदय॥

शोणी दीप्तिर्दिनेशस्याधात्कुमारितरा श्रियम्।
कोकैर्दुःखानलज्वाला किमुद्गीर्णाः सुहृत्पुर॥ ६६॥

दिनेशस्य दिवसनायकस्य भानो दीप्ति कान्ति. श्रिय शोभामधाद्धरते स्म। किंभूता। कुमारितरा बाला। प्रथमोत्पन्ना। अतिशयेन कुमारी कुमारितरा। 'ह्रस्वो वा' इति सारस्वतसूत्रेण तरतमयो परयो सतोर्वा ह्रस्व। अत एव किंभूता। शोणी अत्यन्तारुणा। 'रचयति रुचि शोणीमेता कुमारितरा रवे' इति नैषधे। उत्प्रेक्ष्यते—

कोकैश्चक्रवाकैर्विहगमैः सुहृदः स्वमित्रस्य भास्करस्य पुरोऽग्रे दुःखरूपानलस्य सकलशर्वरीपरस्परवियोगसंजातासाततीव्रज्वलनज्वाला इवोद्गीर्णाः हृदयवदनाद्बहिरुद्वान्ता इव ॥

निजानुरागिणीर्वीक्ष्य दागन्स्मेरसरोजिनीः ।
किमुद्गीर्णोऽरुणज्योतीरागो राजीवबन्धुना ॥ ६७ ॥

राजीवबन्धुना अरविन्दसुहृदा सूर्येण अरुणमतिरक्तं यज्ज्योतिः कान्तिः एव रागो हृदयोदयदनुरागोऽनुरतिरुद्गीर्णः प्रकटीभूतः । किं कृत्वा । स्मेरा विकसिताननसरोजाः सरोजिनीः पद्मिनीर्दारान् निजप्रेयसीः । निजे आत्मनि विषयेऽनुरागोऽस्त्यासामित्यनुरागिण्यस्ताः सानुरागा वीक्ष्य व्यालोक्य ॥

हरिव्यापादितध्वान्तकुम्भिकुम्भसमुद्भवैः ।
रक्तै रक्तीकृता शङ्के प्रभा भाति स्म भानवी ॥ ६८ ॥

भानोरियं भानवी सूर्यसवन्धिनी प्रभा अर्थात्कुमारीकान्तिर्भाति स्म शुशुभे । तत्राहमेवं शङ्के वितर्कयामि । हरिणा भानुना केसरिणा च व्यापादिताः कराग्रनिशितनिस्त्रिंशोद्धुरधाराविदारिताः ध्वान्ता अन्धकारा एव कुम्भिनः श्यामवर्णत्वादन्धकारसाधारणा वारणाः । यत उक्तम्—'दूरतया स्थूलतया श्यामतया गन्धलोलुपैर्मधुपैः । वावितमिभराजधिया तत्त्वधिया चाग्रतो महिप ॥' इति । प्रायोऽधुना कृष्णवर्णा एव दन्तिनो दृश्यन्ते । तेषां कुम्भेभ्यः शिरःपिण्डेभ्यः उद्भव उत्पत्तिर्येषां तादृशै रक्तै रुधिरै रक्तीकृता शोणा निर्मितेव ॥

कान्तागमे धृताताम्राम्बरा इव दिगङ्गनाः ।
बन्धूकबन्धुरैर्ब्रध्नभवैर्भान्ति प्रभाभरैः ॥ ६९ ॥

बन्धूकवद्बन्धूककुसुमानीव 'विपोहरिया' इति लोकप्रसिद्धानि । बन्धुरैः शोणिम्ना सुन्दरैः ब्रध्नाद्भानोर्भवैरुत्पन्नैः प्रभाभरैः कान्तिकलापैर्दिगङ्गना आशावशा भान्ति विराजन्ते । उत्प्रेक्ष्यन्ते—कान्तस्य स्वभर्तुः सूर्यस्यागमे समागमनसमये । 'दिशो हरिद्भिर्हरितामिवेश्वरः' इति रघुवंशे । धृतानि परिहितान्याताम्राणि सामस्त्येन शोणान्यम्बराणि वासांसि याभिः एतादृश्य इव ॥ इत्यरुणतरुणप्रभा ॥

द्रुमद्रोणिषु संचिन्वन्नुल्लसत्पल्लवानिव ।
तन्वन्निव तटाकेषु निन्दन्कोकनदश्रियम् ॥ ७० ॥
कुर्वन्निव गिरेः शृङ्गे गैरिकावनिविभ्रमम् ।
ताम्बूलश्रियमास्येषु दिग्वधूनां दिशन्निव ॥ ७१ ॥
सीमन्तेषु मृगाक्षीणां सिन्दूरं पूरयन्निव ।
प्रातः प्रस्तारयन्भाति भानुमान्भानुविभ्रमम् ॥ ७२ ॥

भानुमान् किरणमाली सूर्य प्रात वासरवदने भानूनां निजार्भकप्रभाणा विभ्रम शोभा विलास वा प्रस्तारयन् विस्तारयन् भाति विभ्राजते । द्रुमाणा तरूणा द्रोणिषु । 'द्रोणी द्रोणिरिदन्त' श्रेण्यामपि' इत्यनेकार्थावचूर्णि । भानुविभ्रम विस्तारयन्निति सर्वत्र योज्यते । उत्प्रेक्ष्यते—उल्लसत स्फुरत विकसतो वा पल्लवान्प्रवालान्सचिन्वन्नुपचय बाहुल्य प्रापयन्निव । तथा तटाकेषु पद्माकरेषु । उत्प्रेक्ष्यते—कोकनदाना रक्तोत्पलाना श्रिय लक्ष्मी तन्वन्विस्तारयन्निव बहूनि कोकनदानि कुर्वन्निव । तथा । गिरे पर्वतस्य शृङ्गे शिखरे । उत्प्रेक्ष्यते—गैरिकावने रक्तधातुभूमेर्विभ्रम भ्रान्ति कुर्वन्निव विरचयन्निव। पुनर्दिग्वधूना दशदिगङ्गनाना आस्येषु वदनेषु । उत्प्रेक्ष्यते—ताम्बूलश्रिय दिशन्ददान इव । ताम्बूले चर्विते वाधरादौ रक्तिमा भवेत् । पुनर्मृगाक्षीणा त्रस्तसारङ्गीदृशा सीमन्तेषु केशपाशवर्त्मसु । उत्प्रेक्ष्यते—सिन्दूर शृङ्गारभूषण पूरयन् सिन्दूरेण भरन्निव इति लोहितलक्ष्मीविलसित सिद्धान्ते । 'कुङ्कुमखवियच्च जीवलोपे' इति सूर्यस्याभ्युदयसमये कान्तिरप्यतीव रक्ता स्यादिति । त्रिभिर्विशेषकम् ॥ इति सूर्यप्रभाप्रस्तार ॥

प्रारेभे भानुना व्योम्नि क्रमाच्चङ्क्रमणक्रमः ।
विश्वविश्वंभराभोग प्रेक्षितुं किमु काङ्क्षता ॥ ७३ ॥

भानुना मार्तण्डेन व्योम्नि गगनाङ्गणे क्रमादनुक्रमेण चङ्क्रमणक्रम' गमनस्यानुक्रमः परिपाटी चङ्क्रमणकलित क्रम प्रारेभे पादा प्रारेभिरे । अथ वा चङ्क्रमस्य क्रम आनन्तर्यनिरन्तरत्व विश्रामरहितत्वेन गन्तु प्रारभतेत्यर्थः । 'क्रम कल्पाङ्घ्रिशक्तिषु परिपाट्याम्' इत्यनेकार्थ । 'परम्पराया पादक्षेपे आनन्तर्ये पदसवावपि क्रमः' इत्यनेकार्थावचूरि । उत्प्रेक्ष्यते—विश्वस्य जगत अथ वा विश्वस्या' समग्राया विश्वभराया वसुधराया आभोग विस्तार प्रेक्षितु द्रष्टु काङ्क्षता किमु वाञ्छतेव ॥ इति दिनोदय' ॥

आसाद्य दर्शनं तस्याः शासनस्वर्गिसुभ्रुवः ।
व्यरंसीद्ध्यानतः सूरिर्योगीव परमात्मनः ॥ ७४ ॥

सूरिर्हीरविजयसूरीन्द्रो ध्यानत सूरिमन्त्रजापत प्रणिधानाद्व्यरसीद्विरमते स्म । किं कृत्वा । तस्या पूर्वोक्तसर्वाङ्गवर्णनागमनादिव्यतिकराया शासनदेवताया दर्शन प्रत्यक्षावलोकनमासाद्य अधिगत्य । साक्षात्समीक्ष्येत्यर्थ । क इव । योगीव । यथा योगसाधको जितेन्द्रियो ध्यानविधानैकतान परमात्मन परमात्मस्वरूपस्य दर्शन प्राप्य विरमति । ध्यान कुर्वाणा योगीन्द्रा हृदि परमात्मानमालोक्य ध्यानाद्विरमन्ते । यथा 'योग स चान्त. परमात्मसज्ञ दृष्ट्वा पर ज्योतिरुपारराम' इति कुमारसभवे ॥

सूरीन्दुर्वसतेर्मध्ये ध्यानस्थानादथागमत् ।
प्राग्गिरेः कन्दरक्रोडाद्भास्वानिव नभोङ्गणम् ॥ ७५ ॥

अथ शासनदेवतागमनप्रश्नकथनध्यानविरमणानन्तर सूरीन्दुर्हीरविजयसूरिचन्द्रो ध्यानस्थानात्प्रणिधानविधानास्पदाद्वसतेरुपाश्रयस्य मध्ये उत्सङ्गे आगमदागतः । क इव।

भास्वानिव । भानुमाली यथा प्राग्गिरेः प्राचीनपर्वतस्य कन्दरस्य । कन्दरशब्दस्त्रिलिङ्गः । 'पिठरप्रतिसरपात्रकन्दरा' इति लिङ्गानुशासने । क्रोडात् हृदयात् । मध्यादित्यर्थः । अथ वा क्रोडादुत्सङ्गान्नभोङ्गण गगनाजिरे समागच्छति ॥

प्रीतिप्रह्वैः प्रभुस्तत्र परिवव्रे व्रतिव्रजैः ।
सुनासीर इवास्थानीमासीनः स्वर्गिणां गणैः ॥ ७६ ॥

तत्र मौलोपाश्रये प्रभुः सूरीश्वरः प्रीत्या प्रमोदेन गुरुशिष्यस्नेहेन धर्मस्य हार्देन प्रह्वैर्नम्रीभूतैः पदाम्भोजे भ्रमरीभावं प्राप्तैर्व्रतिव्रजैः श्रमणपुङ्गवगणैः परिवव्रे परिवृतः । क इव । सुनासीर इव । यथा आस्थानीं सुधर्माभिधानां सभामासीनः आश्रित्य तिष्ठन् । उपविष्ट इत्यर्थः । सहस्रलोचनः स्वर्गिणां गीर्वाणानां गणैर्वृन्दैः परिव्रियते ॥

तत्रागमन्पत्तनादिसंघास्तं वन्दितुं तदा ।
स्वर्गादिदेवाः समवसरणस्थं यथा जिनम् ॥ ७७ ॥

तत्र डीसाभिधे नगरे पत्तनमणहिल्लपुटभेदनमादिर्येषां तेषां नगराणां संघाः श्राद्धगणास्तं व्यानोत्थितं सूरिं वन्दितुं नमस्कर्तुमागमन्नागच्छन्ति स्म । यथा इवार्थे । के इव । देवा इव । यथा स्वर्गो देवलोक आदिः प्रथमं येषां तेषां भवननगरज्योतिर्विमानानां देवा भवनपतिवानमन्तरज्यौतिष्कद्वादशकल्पवासिनः सुराः समवसरणे तिष्ठतीति समवसरस्थस्तं जिनं तीर्थंकरं नमसितुमायान्ति ॥

प्रबोधयन्सुदृक्पद्मान्कुदृक्पङ्कांश्च शोषयन् ।
स्पर्धयेव रवेः सूरेः प्रतापो व्यानशे दिशः ॥ ७८ ॥

सूरेर्हीरविजयवाचयमेन्दोः प्रतापो दिशो दशापि हरितः प्रति व्यानशे व्याप्नोति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—रवेः सूर्यस्यार्थान्मार्तण्डचण्डप्रतापस्य स्पर्धया संघर्षेण मनस्यसूयया वा । किं कुर्वन् । सुदृशः सम्यक् दृष्टय एव पद्माः कमलानि प्रबोधयन् प्रतिबोधबन्धुरान् विदधत् । सुदर्शनिनः कुर्वन् । सूर्योऽपि पद्मानि प्रबोधयति विकाशयति । च पुनः किं कुर्वन् । कुत्सिता शाक्यादिमतोपादानपटलसंवलिता दृशः दृष्टयो येषां सिद्धान्तविरुद्धवादित्वाद्दुष्टा दृष्टयो येषां ते कुदृशः कुवादिनः कुमतान्येव पङ्काः कर्दमास्तान् शोषयन् निष्ठापयन् । सूर्योऽपि पङ्कं शोषयति ॥

प्रतिक्रम्य चतुर्मासीं स क्रमाद्व्यहरत्ततः ।
हर्षाद्धर्षो इवोल्लङ्घ्य मानसादिष्टमानसः ॥ ७९ ॥

स सूरिः क्रमादनुक्रमेण विजयदशमीदीपालिकादिनगमनपरिपाट्या चतुर्णां मासानां समाहारश्चतुर्मासी वार्षिकचतुर्मासिकम् । अथ वा वर्षा शरल्लक्षणयोर्द्वाभ्यां मासाभ्यां कृत्वा चतुर्मासी, तां प्रतिक्रम्य । एतावता कार्तिकचतुर्मासिकप्रतिक्रमणं प्रणीय चतुर्मासीं पूर्णाकृत्य वा ततस्तस्माड्डीसानगराद्व्यहरत् विहारं कृतवान् । इत्यर्थः । क इव ।

इष्टमानस इव । यथा इष्टमानसो राजहंसः वर्षा वर्षासमयमुल्लङ्घ्य मानसात् स्वावासकासारतः हर्षादानन्दाद्विहरति पृथिवीपीठपानीयप्रपूर्णानेकपङ्कजनिकुञ्जमञ्जुलजलाशयेषु स्वैरं विहरति । 'नृपमानसमिष्टमानस' इति नैषधे ॥

क्रमेणाहम्मदाबादपुरे सूरिः समीयिवान् ।
नभोनीरधिवर्णिन्याः प्रतीरे सुप्रतीकवत् ॥ ८० ॥

सूरिर्हीरगुरुः क्रमेण ग्रामानुग्रामादिविहारपरिपाट्या अहम्मदाबाद इति नाम यस्य तादृशे पुरे नगरे समीयिवान् समाजगाम । किंवत् । सुप्रतीकवत् । यथा ईशानविदिक्संबन्धी अष्टमः सुप्रतीकनामा ककुप्कुञ्जरः नभस आकाशस्य नीरधेर्जलराशेर्वरवर्णिनी पत्नी । 'वशा सीमन्तिनी वामा वर्णिनी महिलाबला' तथा 'कर्षुर्द्वीपवती समुद्रदयिता धुन्यौ स्रवन्ती सरः' इति द्वितयमपि हैम्याम् । एतावता आकाशगङ्गा । 'नदत्याकाशगङ्गायाः स्रोतस्युद्दाममदिग्गजे' इति रघुवंशे । तस्याः प्रतीरे तटे । 'तटं तीरं प्रतीरं च' इति हैम्याम् ॥

देवीनिगदितागण्यभाग्यसौभाग्यशालिनः ।
स्वस्यान्तेवासिनस्तस्य कम्माङ्गजयतीशितुः ॥ ८१ ॥
सूरीन्दुः कामयाचक्रे दातुं सूरिपदं ततः ।
तनूजस्येव राज्यस्य धुरं धात्रीपुरंदरः ॥ ८२ ॥ (युग्मम्)

ततोऽहम्मदाबादगमनानन्तरं सूरिर्हीरविजयरजनिजानिः स्वस्यात्मनः आत्मीयस्यान्तेवासिनः समीपे वसनशीलस्य शिष्यस्य कम्मानाम्नो व्यवहारिणः गृहीतव्रतत्वात्साधोर्वा अङ्गजः पुत्रः तथा यतीनां मध्ये ईशिता मुख्यो गीतार्थत्वात् । अथ वा भाविनि भूतोपचारात् निर्ग्रन्थानां नायकः तस्य विमलप्रज्ञाशस्य सूरिपदमाचार्यपदं प्रदातुं कामयाचक्रे अभिलषति स्म । किंभूतस्य । देव्या शासनतरुण्या निगदिते सूचिते कथिते अनण्ये अप्रमेये वाङ्मानसगोचरीकर्तुमशक्ये भाग्यं पुण्यं तथा सौभाग्यं सुभगता विश्ववाल्लभ्यं ताभ्यां शालते शोभते इत्येवंशीलस्य । क इव । धात्रीपुरंदर इव । यथा पृथिवीपुरुहूतो राजा तनूजस्य निजनन्दनस्य राज्यस्य स्वसकलमण्डलाधिपत्यधुरं प्रदातुं कामयते ॥

प्रक्रमे तत्र तत्रत्यसंघेनागृह्यत प्रभुः ।
तमिवाभिनवं सूरिशक्रमन्यं दिदृक्षता ॥ ८३ ॥

तत्र प्रक्रमे तस्मिन्प्रस्तावे तत्रत्येन कमीपुरीयेण संघेन श्राद्धवर्गेण भगवानगृह्यत । अर्थात्सूरिपदप्रदानार्थं प्रभोराग्रहः कृतः । संघेन किं कर्तुमिच्छता । तमिव हीरविजयगणधरमिव अन्यमपरं अभिनवं नवीनं सूरिशक्रं गणभारधुरंधरं दिदृक्षता द्रष्टुमिच्छता ॥

ततः स्वाशयसंवादि प्रपेदे तद्वचः प्रभुः ।
व्रतव्यतिकरे लौकान्तिकदेवोक्तमार्हवत् ॥ ८४ ॥

ततः संघाग्रहानन्तरं प्रभुर्हीरविजयसूरिः स्वस्यात्मन आशयमभिप्रायं सर्वदल्लनुक्- रोल्लेवशील यादृश गुरुचित्ते तादृश एव संघाग्रह इत्यर्थः । तद्वचः संघवचनं प्रपेदे प्रतिपन्नवान् । किंवत् । आप्तवत् । यथा जिनेन्द्रः व्रतव्यतिकरे दीक्षाग्रहणावसरे लोकस्य पञ्चमकल्पस्य अन्तः प्रान्तोऽवसानं तत्र तमिश्रराजिकान्तरालशालिविमानेषु । अर्चि- आर्चिमालि-वैरोचन-प्रभकर-चन्द्राभ-सूर्याभ-शुक्राभ-सुप्रतिष्ठाभ-अरिष्टाभिधानेषु भवा लौकान्तिकाः । ते च नवविधाः । यथा—सारस्वत-आदित्य-वह्नि-वरुण-गर्दतो- तुषित-अव्याबाध-आग्नेय-अरिष्टनामानो देवास्तेषामुक्तं कथितमिवाङ्गीकृतवान् ॥

सूरीन्द्रेणाथ दैवज्ञैर्मुहूर्तं निरधार्यत ।
एतन्महोदयस्येव प्रारम्भप्रथमक्षणः ॥ ८५ ॥

अथ संघाग्रहाङ्गीकारानन्तरं सूरीन्द्रेण दैवज्ञैर्मौहूर्तिकैः सार्धं मुहूर्तं दोषादिनिर्मुक्तशु- भवासरवेलालग्नं निरधार्यत निश्चीयते स्म । उत्प्रेक्ष्यते—एतस्य जयविमलप्रज्ञांशस्य यो महोदयो महानभ्युदयः तस्य प्रारम्भस्य प्रथम आद्यः क्षणः अवसरः कालविशेषः पञ्चदशलवलक्षण ॥

शिल्पिभिः कारितः सर्वैर्मण्डपो यन्मुनीशितुः ।
पट्टश्रियं वरीतुं किं स्वयंवरणमण्डपः ॥ ८६ ॥

संघे कमीपुरश्राद्धसमुदायैः कर्तृभिः शिल्पिभिर्विज्ञानिकैस्तद्रचनचातुर्यं कृत्वा साध- नभूतैर्मण्डपो बहुजनाश्रयः कारितो निर्मापितः । उत्प्रेक्ष्यते—जयविमलनाम्नो मुनीशि- तुर्निर्ग्रन्थनाथस्य पट्टश्रियं वरीतुं सूरिपदलक्ष्मीमुद्वोढुं स्वीकर्तुं किं स्वयंवरणमण्डपः ॥

एतद्व्यतिकरेऽनेककौतुकालोकलालसा ।
त्रिलोकी चित्रदम्भेन मण्डपे किमुपेयुषी ॥ ८७ ॥

एष चासौ व्यतिकरश्च एतद्व्यतिकरः आचार्यपदप्रदानावसरस्तस्मिन्ननेकानि कौतुकानि आश्चर्याणि तेषामालोकने लालसा उत्सुका त्रिलोकी भुवनत्रयी चित्राणामालेख्यभाव लम्भितानामर्थात्सुरासुरनागराणां दम्भेन कपटेन कृत्वा । उत्प्रेक्ष्यते—तत्र मण्डपे किमुपेयुषी आगतेव ॥

विस्तीर्णोऽपि स संकीर्णो बभूवानेकनागरैः ।
भाविभट्टारकागण्यपुण्याकृष्टैरिवागतैः ॥ ८८ ॥

स संघजननिर्मापितो विस्तीर्णोऽत्यतिविपुलोऽपि सन् मण्डपो जनाश्रयः अनेकैर्गण- नातीतैर्नागरैर्जनपदग्रामसंनिवेशपुरनगरजननिवहैः संकीर्णः अतिलघीयः स्थानमिव बभूव संजातः । किंभूतैर्नागरैः । आगतैः समेतैः दशदिगन्तादपि तत्रोपनतैः । उत्प्रे- क्ष्यते—भाविनो भविष्यतो भट्टारकस्य जयविमलसूरेरगण्यैः सुरनरादिभिरपि जेतुमशक्यैः पुण्यैर्भागधेयैराकृष्टैर्नारिकाबद्धैर्नीतैरिव उपागतैः ॥

निशि तारैरिवाकाशो भ्रियमाणः स निर्भरम् ।
तन्महोमिलितै रेजे पौरैर्जानपदैर्जनैः ॥ ८९ ॥

तस्य जयविमलप्रज्ञाशस्य पट्टप्रदानस्य महसि उत्सवे मिलितैरितस्तत आगत्यैकीभूतैः । उत्सववाची महःशब्द सकारान्तोऽप्यस्ति । यथा—'एन महस्विनमुपैहि सदारुणोच्चै' इति नैषधे । नलानलयोर्वर्णने । 'महस्विन तेजस्विनमनलमुत्सववन्त च' इति तद्वृत्ति । तथा 'महस्तेजस्युत्सवे च' इत्यनेकार्थ । पौरैर्नागरैर्जानपदैर्गूर्जरपाञ्चाललाटसौराष्ट्राद्यनेकनीवृज्जन्मभिर्जनैर्लोकै निर्भर निचित नीरन्ध्र भ्रियमाण पूर्यमाण स मण्डपो भाति स्म । कैरिव । यथा निशि तमिस्रायां रात्रौ तारकैरुपलक्षणान्निखिल ज्योतिःसतानैर्भ्रियमाण आकाशो गगन भाति । चन्द्रोद्योते च केचिद्दृश्यन्ते, केचिन्न । तमिस्रायां दर्शयामिन्या तु सर्वेऽपि स्फुटा एव लक्ष्यन्ते, तस्मादत्र तस्मिस्रा रात्रिरेवोपादीयते नापरा ॥

तीर्थेशितेव समवसरणं श्रमणाग्रणीः ।
श्रमणश्रेणिभिः सार्धमध्यासामास मण्डपम् ॥ ९० ॥

श्रमणाना तत्समयवर्तिना सविग्नपक्षिणा शुद्धाचारवता च श्रमणाना साधूनामग्रणीर्मुख्यो हीरविजयसूरि श्रमणश्रेणिभि मुनिमण्डलीभि सार्व मण्डपमाचार्यपदप्रदान स्थानमध्यासामास । क इव । तीर्थेशितेव । यथा तीर्थनाथ साधुभि सार्व समवसरण धर्मदेशनमन्दिरमध्यास्ते । केनापि महर्धिकेन देवेन दानवेन वा रचितमिति शेष ॥

पण्डिताखण्डलं श्रीमज्जयाद्यविमलाभिधम् ।
आह्वातु प्रेषयामास मुनिमुख्यान्मुनीश्वरः ॥ ९१ ॥

मुनीश्वरो हीरभट्टारक । जयेति पदमाद्य यस्यास्तादृशी विमलेत्यभिधा नाम यस्य स जयविमलस्तमेव पण्डितेषु कोविदेषु आखण्डल इवाखण्डल इन्द्रस्तमाह्वातुमाकारयितु मुनिमुख्यान्वाचकादिवाचयमपुगवान् प्रेषयामास प्रहिणोति स्म ॥

अयमानीयतामीभिर्मण्डपं पण्डिताग्रणीः ।
उत्तराहैर्गन्धवाहैरम्बुवाहोऽम्बराङ्कवत् ॥ ९२ ॥

अमीभिर्मुनिमुख्यैरय जयविमलनामा पण्डिताग्रणी कोविदकुञ्जर मण्डप जनाश्रयमानीयत आनीत । कैरिव । गन्धवाहैरिव । यथा उत्तरस्या भवैरुत्तराहै समीरणै । लोके 'सूरवाय' इति प्रसिद्धै । अम्बुवाहो जलभरनिर्भरभृतमध्यो धाराधर अम्बरस्याकाशस्याङ्कमुत्सङ्गमानीयत ॥

प्रभुं बभाज तैः सार्धं साधुभिः साधुसिन्धुरः ।
युवराज इवानल्पैः सामन्तैः पितरं निजम् ॥ ९३ ॥

स साधुसिन्धुर' जयविमलमुनीन्द्र तै सूरिप्रहितैर्मुनिपञ्चाननै सार्धं प्रभु हीरविजयसूरीश्वर बभाज आगत्य प्रणम्य सेवते स्म । क इव । युवराज इव । यथा सकलजनपदप्रजाचिन्ताकारकतया स्थापितो नृपकुमार अनल्पैर्बहुभि सामन्तै. मीमालभूपालैरनेकमण्डलीकमहीपालैर्वा समं निज पितर जनक सेवते ॥

भाविसूरेरभूत्तस्योपाध्यायपदमादित. ।
[1]परमावधिवत्साधोरुदेष्यत्केवलश्रिय. ॥ ९४ ॥

भविष्यतीत्येवशीलो भावी स चासौ सूरिश्च तस्य भविष्यदाचार्यस्य आदित' प्रथम तस्य जयविमलविदुष उपाध्यायनाम पदमभूद्बभूव । एतावता आचार्यपदादादावुपाध्यायपद प्रदत्तमित्यर्थ । किंभूतम् । परमावधिवत् । यथा उदेष्यन्ती प्रकटीभविष्यन्ती केवलश्री केवलज्ञानलक्ष्मीर्यस्य तादृशस्य साधो श्रमणस्य परममुत्कृष्ट पृथक्परमाणुज्ञानकृल्लोकमानमलोकेष्वपि लोकप्रमितासख्येयखण्डावबोधविधायकमवधिज्ञान भवति । अथ वा प्रादुर्भविष्यत्केवलमेकाकार निखिललोकालोकाकाशप्रकाशक ज्ञान यस्य तादृग्विधस्य जिनेशितु तीर्थंकरस्य आदित सयमग्रहणप्रथमसमय एव तूर्य चतुर्थं मन पर्यायसज्ञ ज्ञान भवति इति द्वितीयपाठ ॥

महामहैस्ततस्तस्य सूरिः सूरिपद ददौ ।
[2]जातवेदा' स्फुरज्ज्योतिर्निकेतनमणेरिव ॥ ९५ ॥

तत उपाध्यायपदप्रदानानन्तर सूरिहीरविजयप्रभु महामहैरधिकजायमानोत्सवैस्तस्य जयविमलोपाध्यायस्य सूरिपदमाचार्यपद ददौ । क इव । जातवेदा इव । यथा जातवेदाः कृशानुर्निकेतनमणेर्दीपस्य स्फुरद्देदीप्यमान ज्योतिस्तेजो दत्ते । अथ वा । क इव । यथा स्नेहप्रियो दीपस्य दशेन्धनस्य तमोपह भूच्छायभिदुरं निजमात्मीय ज्योतिर्महो विश्राणयति ॥

उज्झित्वा शमिनोऽशेषान्सुरानिव रमा हरिम् ।
तं सूरिमुपगच्छन्ती रेजे सूरिपदेन्दिरा ॥ ९६ ॥

त नव प्रत्यग्र जयविमलनामान सूरिमुपगच्छन्ती समायान्ती सूरिपदेन्दिरा आचार्यपदलक्ष्मी रेजे विराजते स्म । किं कृत्वा । उपगच्छन्ती अशेषान् समस्तान् तदभिलाषुकान् परान् शमिनो वाचकप्रज्ञांशप्रमुखान् मुनीनुज्झित्वा सत्यज्य । केव । रमेव । यथा समग्रान् सुरासुरानौज्झ्य हरि नारायणमुपयान्ती मन्दरमन्थानकमथनसमये क्षीरपाथोधिपाथोवेलासमुत्थितसर्वाङ्गीणलक्ष्मीसमुल्लमल्लक्ष्मी राजते । किंच देवेन श्रुतममृतमथनावसरे सुरासुरकरपरिवर्त्यमानमन्दरमन्थानकनिर्घोषबधिरितसमस्तरोदकन्दराद्दिवापि दूरोच्छलितदुग्धतुषारासारतारकितनभम समुत्पन्नानेककौस्तुभादिवस्तु

१ 'उदेष्यत्केवलस्यैव तुर्यं ज्ञान जिनशितु' इति पाठान्तरम् २ 'प्रदीप इव दीपस्य निजज्योतिस्तमोपहम्' इति पाठान्तरम्

विस्ताराद्गुद्गच्छदप्सरसा मुखमण्डलै क्षणमिव विहितविकचनलिनशोभादनेकाश्चर्यकुक्षे क्षीरसागरात् अजनि जनितजगद्विस्मया स्मरजननी हस्तस्थिततरुणारविन्दा देवी देदीप्यमाना पुण्यलक्ष्मीर्यस्या सर्वाङ्गलावण्यमधु विकचलोचनकषैरापीय पीयूषभुजो मदनमदपरवशा परस्परमवेर्ष्यन्तश्चक्रुश्चक्रपाणिना सम सगरम् । अथ सर्वानप्यन्तरान्तरापततस्तानुल्लङ्घ्य मन्दरगिरिशिखरशातकुम्भनिकषोपलायमानबाहोर्भगवतश्चिक्षेप । क्षेपीय. कण्ठे वैकुण्ठस्य स्वयवरकुसुममालिकाम्' इति चम्पूकथायाम् ॥

तस्य पूरयतो विश्वकामाश्चिन्तामणेरिव ।
श्रीमद्विजयसेनेति सूरिराजोऽभिधां व्यधात् ॥ ९७ ॥

सूरिराजो हीरविजयसूरीन्द्रस्तस्य जयविमलसूरे श्रीमान् विजयसेन इत्यभिधा नाम व्यधाच्चकार । तस्य किं कुर्वत । विश्वेषा जगज्जनाना कामान्मनोभिलषितान् पूरयत॰ पूर्णान् सृजत । कस्येव । चिन्तामणेरिव । यथा देवमणि सर्वान्कामान् सपूरयति ॥

किनर्य इव नागर्यो जगुर्गीतिं पिकीक्वणाः ।
संगीतं तेनिरे नाकिकुमारा इव नर्तकाः ॥ ९८ ॥

नागर्यो नागराङ्गना किनर्यः किंपुरुषयोषित इव गीति गान जगुर्गायन्ति स्म । किंभूताः । पिकीना कोकिलानामिव क्वण पञ्चमसूचकालापनमधुरध्वनिर्यासा तथा नर्तका नटा नाकिना देवाना कुमारा इव सगीत प्रेक्षणकनिमित्तप्रयुक्तगीतनृत्यवाद्यत्रयम् । अथ वा प्रेक्षणक नाटकमेव तत्तेनिरे चक्रिरे ॥

त्रिलोकीमपि कुर्वाणं तत्र चित्रीकृतामिव ।
नेत्रश्रोत्रसुधास्पन्दि तौर्यत्रिकमजायत ॥ ९९ ॥

तत्र व्यतिकरे नेत्राणा लोचनाना श्रोत्राणा श्रवणाना च मध्ये सुधाममृतरस स्पन्दते क्षरति सिञ्चतीत्येवशील तादृश तौर्यत्रिक गीतनृत्यवाद्यत्रयमजायत जातम् । किं कुर्वाणम् । त्रिलोकीं विश्वत्रयीमपि चित्रीकृतामालेख्यलिखितामिव कुर्वाण विदधानम् ॥

तत्रास्ति श्राद्धमूर्धन्यः श्राद्धो मूलाभिधः सुधीः ।
सौन्दर्यधर्मदार्ढ्याभ्यां कामदेव इवापरः ॥ १०० ॥

तत्राहम्मदाबादनाम्नि राजनगरे श्राद्धेषु श्रीमत्तया पक्षश्रावकवर्गेषु मूर्धन्य शेखर॰ श्राद्ध आस्तिक मूल इत्यभिधा नाम यस्य मूलकश्रेष्ठिनामा सोऽस्ति विद्यते । किंभूत. । सु शोभना जिनधर्मानुगामिनी दानादिधर्मेषु धीर्बुद्धिर्यस्य स । उत्प्रेक्ष्यते— सौन्दर्येण वपु प्रैयरूपकेण तथा धर्मेण पुण्यकृत्येषु दृढाशयतया च अपरोऽन्य कामदेव इव । शरीररमणीयतया अपर कन्दर्पदेव एक॰ सुस्मरो विद्यते । अपरस्त्वय तत्तुल्यत्वेन तथा धर्मकर्तव्यदार्ढ्येन महावीरभगवत. द्वितीयश्रावकः कामदेवनामा यादृक्षोऽभूत्तादृगेवायमप्यास्ते ॥

जृम्भकव्रजवज्जन्मोत्सवे शंभोर्वणिग्वरः ।
ववर्ष वसुधाराभिस्तस्य सूरिपदक्षणे ॥ १०१ ॥

वणिग्वर समयनैगमगणेऽग्रणी मूलाख्यश्रेष्ठी तस्य विजयसेनसूरेराचार्यस्य यत्पद तस्य क्षणे प्रदानस्य महोत्सवे वसुधाराभि सुवर्णरूप्यमाणकश्रेणिभिर्ववर्ष वर्षति स्म । सुवर्णरूप्यकमहमुन्दिनाणकैः प्रभावना कृतवानित्यर्थ । किंवत् । जृम्भकव्रजवत् । यथा शंभोस्तीर्थकरस्य जिनेन्द्रस्य जन्मोत्सवे जननमहामहे सौधर्मेन्द्रादिष्टधनदलोकपालानुज्ञया वैश्रवणसेवकस्तिर्यक्जृम्भवकगीर्वाणगणो हिरण्यस्वर्णरजतरत्नवस्त्रवासचूर्णपुष्पफलादिवृष्टिं कुर्वन्ति ॥

तस्मिन्विनिहितं सूरिपदं सूरिसितांशुना ।
दिदीपे भास्वता ज्योतिरिव सायं धनंजये ॥ १०२ ॥

तस्मिन्विजयसेनाभिधाने व्रतीन्द्रे सूरिसिताशुना हीरविजयसूरिसुधामरीचिना सूरेराचार्यस्य पद विनिहित स्थापित सद्दिदीपे दीप्यते स्म । किमिव । ज्योतिरिव । यथा भास्वता दिवाकरेण साय सन्ध्यासमये धनजये वैश्वानरे विनिहित ज्योतिर्नक्तमतीव दीप्यते । वासरे तादृशी दीप्तिर्न भवति यादृशी निशाया दीप्रा दीप्तिर्भवति । प्रसिद्ध चैतत् । किं चास्त व्रजन्नम्भोजिनीवल्लभो धूमध्वजे स्वतेजोऽवस्थाप्य गच्छति प्रातरागतश्च गृह्णातीति कविसमय । तथा रघुवंशे—'दिनान्ते निहित तेज सवित्रेव हुताशने' इति ॥

शोभामुभौ लभेते स्म श्रीमत्सूरिपुरंदरौ ।
प्रणिघ्नन्तौ तम स्तोमं सूर्याचन्द्रमसाविव ॥ १०३ ॥

श्रीमन्तौ गणनायकैश्वर्यलक्ष्मीकलितौ यश शोभाभास्वरौ सूरिपुरंदरौ हीरविजयसेनाभिधाचार्यबिडौजसौ उभौ द्वावपि शोभा कीर्ति ख्याति लभेते स्म आसादयामासतु । किंभूतौ । तमसामज्ञानाना दुरिताना वा स्तोम समूह प्रणिघ्नन्तौ व्यापादयन्तौ । काविव । सूर्याचन्द्रमसाविव । यथा दिवाकरनिशाकरौ तम स्तोममन्धकारनिकर मूलादुच्छिन्दतौ शोभा भुवने प्रसिद्धि लभेते ॥

वनीमिवावनीं सूरिशक्रौ चङ्क्रमणैः क्रमात् ।
मधुराधाविव मासौ शोभा लम्भयत स्म तौ ॥ १०४ ॥

तौ हीरविजयविजयसेननामानौ सूरिशक्रौ आचार्यपर्जन्यौ क्रमादनुक्रमेण चङ्क्रमणैर्विहरणैः विहारक्रमेण अवनी मेदिनीमण्डल शोभा श्रिय लम्भयत स्म प्रापयामासतु । काविव । मधुराधाविव । यथा मधुश्चैत्र, तथा राधो वैशाख । 'चैत्रे मधुश्चैत्रकश्च वैशाखे राधमाधवौ' इति हैम्याम् । एतावता वसन्तर्तुसबन्धिनौ चैत्रवैशाखमासौ क्रमादनुक्रमत प्रथम चैत्र पत्रपुष्पमञ्जरीकलिकाफलोदयोन्मुखान्कुरुते । ततो वैशाखमास

परिणतफलमण्डलकलितान् सालमण्डलान् विदधाति इत्यनुक्रमः । चङ्क्रमणैर्निजागमनैः कृत्वा वनीमुद्यानवीथी वनमाला लम्भयतः । 'स्ववनीसप्रवदत्पिकापि का' ॥ इति ध्यानोत्थानाकमिपुरागमनाचार्यपदस्थापनम् ॥

कोऽपि मेधाविमूर्धन्यो लुम्पाकानां मते तदा ।
मेघजी ऋषिरित्यास्ते नाम्नामेध्ये मणिर्यथा ॥ १०५ ॥

तदा तस्मिन्नवसरे लुम्पाकाना 'लउका' इति नाम्ना प्रसिद्धाना मते पक्षे मेघजी इति नाम्ना कोऽपि कश्चिदृषि तन्मतवेषधारक आस्ते विद्यते । किंभूत । मेधाविना बुद्धिमता पण्डिताना वा मध्ये मूर्धन्यो मुकुटायमान प्रज्ञालचूडामणिः । क इव । मणिरिव । यथा इवार्थे । यथा अमेध्ये अशुचिस्थाने रत्न मणिर्भवति ॥

ऋषिः कुअरजीनामा तं लुम्पाकमतप्रभु ।
पल्लीपतिर्यथा वङ्कचूल निजपदे व्यधात् ॥ १०६ ॥

लुम्पाकाना मतस्य प्रभु स्वामी भारवाही कुअरजीनामा ऋषि लुम्पाकवेषभूत मेघजीऋषि निजपदे स्वस्थाने व्यधात्स्थापयति स्म । यथा इवार्थे । क इव । पल्लीपतिरिव । यथा पल्लीपति पित्रातीवान्यायकारित्वात्कुपितेन स्वदेशात्प्रवासित स्वपल्लीप्राप्त नितरा क्रूरानीतिकारकत्वेन स्वस्थानोचित पुत्राभावाद्वङ्कचूल नाम राजपुत्र निजपदे निधत्ते स्म । अथ वा रतिकलहकुपितपराङ्मुखभवनापरस्थानस्थचौरिकार्थागततदङ्गरङ्ग-स्पर्शनातिस्मरपरवशीभूतस्ववशाप्रार्थनाप्रक्रमनिर्व्यूढनिष्कलङ्कशीलव्रतदर्शनाह्लादितकेश-ववसुधावासव स्वपदे युवराजपदे स्थापितवान्वङ्कचूल नृपनन्दनम् ॥

सिद्धान्तानेष निध्यायन्कदाचित्तत्वचक्षुषा ।
प्रतिमामार्हती चित्रवल्ली चाष इवैक्षत ॥ १०७ ॥

एष मेघजीऋषि कदाचित्कस्मिन्नपि प्रस्तावे । सिद्धान्ताना चाराङ्गायङ्गोपपातिथु-पाङ्गप्रमुखानागमान्निध्यायन् विलोकमानः सन् तत्वचक्षुषा शुद्धमनोनयनेन कृत्वा अर्हता तीर्थंकृतामियमार्हती ता भगवत्प्रतिमा ऐक्षत विलोकते स्म । क इव । चाष इव । यथा नीलचाष चित्रवल्लीमीक्षते । किं कुर्वन् । ध्यायन् पश्यन् । कान् । आ सामस्त्येन गमो गमनमुपलक्षणादागम गमागमौ येषु त आगमा भूमीप्रदेशा तान् । 'चित्रकवल्लीं चाष' इति सूत्रोक्ते ॥

लुम्पाकाना मतात्तस्मादिव कारानिकेतनात् ।
निर्गन्तुं कामयामास स ततो मेघजीमुनिः ॥ १०८ ॥

ततो जिनप्रतिमाक्षरदर्शनानन्तर स मेघजीमुनिस्तस्माल्लुम्पाकमतान्निर्गन्तु निःसर्तुं कामयामास काङ्क्षति स्म । कस्मादिव । कारानिकेतनादिव । यथा कश्चिज्जनः न्यायेन वा अन्यायेन न्यायेऽप्यन्यायीकृत्य वैरिबाहुल्यादिति न्यायात् । चारके नृपा-

दिना क्षिप्त स तस्माद्वन्दिमन्दिरात् प्रपञ्चचातुर्येण कृत्वा निर्गन्तु कामयते। इति मेघजीमुनेः प्रतिमाक्षरदर्शनात्प्रतिबोध ॥

तन्मताधिकृतान्वेषधरान्वागुरिकानिव ।
पाशे पातयतो मुग्धान्मृगानिव विवेद सः ॥ १०९ ॥

स मेघजीमुनिस्तस्य लुम्पाकस्य यन्मत पक्षस्तत्राधिकृतोऽङ्गीकृतो यो वेषो विरुद्धमावुलिङ्ग धरतीति तन्मतस्याधिकारिणो वेपधरा वा केवललिङ्गधारकास्तान् लुम्पाकान् वागुरिकान् वागुरा मृगजातिलकामृगादिजन्तुग्रहणपाशोऽस्त्येषामिति वागुरिकाः । अस्त्यर्थे इक । 'अइके मत्वर्थे' इति सारस्वतेन । तान् जालिकानिव विवेद हृदि जानाति स्म । किं कुर्वत । मृगान् हरिणानिव मुग्धानभिज्ञान् तत्त्वातत्त्वविचारणाचतुरेतरान् जनाञ्जन्तून् पाशे पाशसदृशे कुमते पातयत' क्षेपयत' । तथात्रापि कोऽपि मुग्ध' प्रतिभाप्रागल्भ्यनिर्मुक्तो न किमपि कपटचर्यादिक वेत्तीति तादृगज्ञ केनापि धूर्तेन वाग्बन्धादिप्रदानेन विमोह्य स्वीकृतो लोक पाशे पातितेऽसौ विमुच्यते ॥

अमी वीङ्खा प्रकुर्वन्ति वका इव शनैः शनैः ।
सता सम्यग्दृशो हन्तु काङ्क्षन्तः शफरीरिव ॥ ११० ॥

अमी लुम्पाकवेषधारका बका बकोटा इव शनै शनैर्मन्द मन्दमालोक्यालोक्य मुग्धविप्रतारणबुद्ध्या वीङ्खा गमन प्रकुर्वन्ति पादौ विमुञ्चन्ति । उत्प्रेक्ष्यते—सताम् अस्मासु श्रावकत्व नाम्ना विद्यते पर तत्त्व सम्यक्तया न विद्म तेषा श्राद्धाना सता पर मुग्धाना सम्यग्दृश सत्यज्ञानदृष्टी। सम्यक्तानीत्यर्थ । हन्तु व्यापादयितु भ्रशयितुमिव काङ्क्षन्त' इच्छन्त । का इव । शफरीरिव । यथा बका' शफरीर्मत्स्यीर्हन्तु स्पृहयन्त शनैर्हिण्डन्ते ॥

विगोपनमिवैतेषा वेषं वेषभृतामवैत् ।
तन्मतस्थं पुनर्मेने सौधं कूपगतं निजम् ॥ १११ ॥

स मेघजीऋषिरेतेषाममीषां कलिकालविलसितेन महावीरदेवशासनेऽपि कण्टकप्राचुर्याद्बहुभूताना लुम्पाकाना वेषभृता जैनाभासलिङ्गधारिणा वेष लिङ्ग विगोपनमिव विडम्बनाप्रायमवेत् मनसि बुबुधे । पुन स मेघजीमुनि तेषा लुम्पाकाना मते पक्षे तिष्ठतीति तन्मतस्थ निजमात्मान सौध कूपगतमिवेत्यध्याहार । बहन्धकारकलितपातालावटमध्यनिष्पतितमिव मेनेऽज्ञासीत्। इति गर्भितोपमा ॥

आप्तोक्तिरत्नगर्भायाममीषा प्रतिमार्हताम् ।
निधिकुम्भीव दु.स्थाना पथिकी नाभवद्दृशोः ॥ ११२ ॥

आप्तोक्तिरागम सैव रत्नगर्भा वसुधरा तस्या दु स्थाना दरिद्राणा निधिकुम्भीव रत्ननिधानकलशीव । अमीषा लुम्पाकमतपक्षीभूतभूयोवेषधारिणामर्हता तीर्थकृता

प्रतिमा बिम्बमर्चा दृशोर्लोचनयो पथिकी विद्यमानापि पान्थी गोचरा नाभवत्। तत्र निमित्त तु महाह एव ॥

ऐहिकामुष्मिके सौख्ये दूरेऽत्र स्थायिनो मम।
नीरतीरे सरःपङ्के निमग्नस्येव दन्तिनः ॥ ११३ ॥

अत्र भवपरम्परापारावारप्रतिहरित्प्रसरत्पय पूरान्तरनिपतनप्रस्फुरन्महावर्तभूते लुम्पाकमते तिष्ठति चिर स्थिति विरचयतीत्येवशीलस्य स्थायिनो मम मेघजीनामात्मन इहलोकपरलोकसबन्धिनी सौख्ये शर्मणी दूरे विप्रकृष्टे वर्तेते। भगवदाज्ञाविरोधेनोद्भूतभूयस्तरदुरन्तदुरितोदयप्रादुर्भूततिर्यङ्नरकाद्यनन्तदुर्भवपरम्परोपलम्भत शर्मलेशोऽपि कुत्रस्थ सत्त्व प्राप्नुयादिति। कस्येव। दन्तिन इव। यथा सर पङ्के निदाघानिदाघकद्रुमद्युतितीव्रतरकरनिकरशुष्कालपीय सलिलपल्वलबहुलजम्बाले निमग्नस्य सर्वैरप्यङ्गोपाङ्गैर्ब्रूडित्वा स्थितस्य किंचिल्लक्ष्याङ्गस्य नीरतीरे पानीयप्रतीरे अतिदूरे भवतः ॥

चेतसीति विचिन्त्यासौ पण्डावानिव पण्डितः।
कैश्चिच्चालोचचतुरैरालोच्य सचिवैरिव ॥ ११४ ॥
स पल्वलमिवामेध्यं हंसो लुम्पाकनायकः।
अत्याक्षीत्पक्षमात्मीयं विनेयैस्त्रिशता समम् ॥११५॥ (युग्मम्)

स मेघजीनामा लुम्पाकाना नायक स्वामी त्रिशता त्रिशत्सख्यैर्विनेयै शिष्यैः सममात्मीय लुम्पाकसबन्धिन पक्ष लुम्पाकमत गच्छ वा अत्याक्षीज्जहाति स्म। क इव। हस इव। यथा राजमराल पुरीषानेकास्थिपञ्जरविकटकण्टकठिक्करकबहुजल बालशैवालकलितमत एवामेध्यमपावन वायसनिवासोत्पादशयनादिशकुन्तसतान पल्वल त्यजति। किं कृत्वा। इत्यमुना प्रकारेणार्थात्स्वय तथा सिद्धान्तविरुद्धवचनभाषणभीरुकस्वाभिलषितज्ञापरगीतार्थैश्च चेतसि स्वस्यैव चेतसि वेत्ति। विचिन्त्य चिन्तयित्वा। विचार्येत्यर्थ। क इव। पण्डावानिव। यथा तत्त्वानुगतमतिमान् पण्डितो मेधावी विचिन्तयति। सम्यग्देवगुरुधर्मादितत्त्व विचारयति। च पुन सचिवैरमात्यैरिव आलोचेषु मन्त्रणेषु चतुरैर्निपुणै कैश्चिदात्मीयै सिद्धान्तवचनभाषणातिभीरुकस्वाभिमताभिप्रायज्ञापरगीतार्थैश्चालोच्य विचारयित्वा च ॥ युग्मम् ॥ इति मेघजीमुनेर्लुम्पाकमतत्यजनम् ॥

निर्जित्य स्वमतैश्वर्यस्मयं तौर्यत्रिकोत्सवैः।
प्राणमत्प्रतिमां जैनीं जयीव निजमातरम् ॥ ११६ ॥

स मेघजीऋषि स्वस्यात्मनो मतस्य लुम्पाकवर्गस्य ऐश्वर्यमाधिपत्य तस्य स्मयमहंकार गर्व निर्जित्य पराभूय। तदैश्वर्यं मुक्त्वेत्यर्थ। अथवा 'निर्मुच्य' इति पाठो वा। तत्र निःशेषेण मुक्त्वा सबन्धमात्रमप्यरक्षयन् त्यक्त्वा। 'निर्मुक्त पञ्चदेह्या परमसुखमयः प्रास्तकर्मप्रपञ्च' इति पञ्चमीस्तुतौ। तौर्यत्रिकोत्सवैर्गीतनृत्यवाद्यत्रिकेणोपलक्षितश्राद्ध-

जनारब्धमहामहे सार्धं जैनीं जिनसंबन्धिनीं प्रतिमां मूर्तिं प्राणमत् प्रणमति स्म। क इव। जयीव। यथा निखिलदिङ्मण्डलनिर्जयनशीलः पृथिवीपालो निजमातरं स्वजननीं प्रणमति॥

कलौ स्वकामिताप्राप्तेर्लोकानालोक्य सीदतः।
पूर्णकामांश्चिकीर्षुं तान्स्वःसुरद्रुमिवागतम्॥ ११७॥
स्वोदयाय कलिं लुप्त्वा किमु कर्तुं कृतं युगम्।
नक्तंदिनमिवादित्यं धर्मं मूर्तमिवोद्गतम्॥ ११८॥
चतुर्थारकवल्लोकान्पञ्चमेऽप्यरकेऽथ वा।
अवतीर्णमिवोद्धर्तुं कृपया गौतमं पुनः॥ ११९॥
तपागच्छश्रिया लीलाललाममिव जङ्गमम्।
श्रीहीरविजयं प्रीतेरैषीदेष निषेवितुम्॥१२०॥ (कलापकम्)

एष मेघजीऋषिः श्रिया सूरिलक्ष्म्या कलितं हीरविजयम्। श्रीहीरविजयसूरिमित्यर्थः। प्रीतेरानन्दात्। विशुद्धधर्मप्ररूपकत्वेन गुरुस्नेहाद्वा निषेवितुमुपासितुमैषीद्वाञ्छति स्म। उत्प्रेक्ष्यते—तपागच्छश्रिया तपोगणलक्ष्म्या जङ्गमं सञ्चरणशीलं लीलाललामं शृङ्गारकृते विधृतं कनकतिलकमिव। ललामशब्दो नकारान्तोऽकारान्तोऽप्यस्ति। 'ललामवल्ललामश्वादन्तः पुल्लिङ्गे नकारान्तः क्लीब एव' इत्यनेकार्थः। अथ हीरविजयसूरिं विशिनष्टि। उत्प्रेक्ष्यते—स्वः स्वर्गलोकादागतं भूमीमण्डलेऽवतीर्णं सुरद्रुं कल्पवृक्षमिव। किं कर्तुमिच्छुम्। तान् लोकान् पूर्णकामान् इच्छापूरणपर्यन्ताधिगतसमस्तस्वमनोभिलाषांश्चिकीर्षुं कर्तुमिच्छुम्। किं कृत्वा। कलौ कलिनाम्नि युगे पञ्चमारके स्वेषामात्मना कामितानामभीष्टानामप्राप्तेरनासादनात्सीदतः दुःखीभवतः सकलान् यावद्भुवावलयवर्तिनो लोकानालोक्य विज्ञायेत्यर्थः। पुनरुत्प्रेक्ष्यते—मूर्तं शरीरवन्तमङ्गीकृतकायं वा उद्गतं प्रकटीभूतं धर्मं जैनधर्ममिव। किं कर्तुम्। नक्तंदिनमहोरात्रम्। निरन्तरमित्यर्थः। स्वस्यात्मन उदयाय चतुर्भिरंशैस्तिरोभवनाय चतुरङ्गतया प्रादुर्भवाय वा कलिं प्रबलतापसंतापास्पदं कलियुगं लुप्त्वा विलुप्य निखिलावनीमण्डलान्निकास्य कृतं युगं प्रथमसमयं कर्तुं विधातुम्। कृतयुगे हि धर्मश्चतुरङ्गः स्यात्। यदुक्तम् नैषधे—'पदैश्चतुर्भिः सुकृते स्थिरीकृते कृतेऽमुना के न तपः प्रपेदिरे' इति। कमिव। आदित्यमिव। यथा भास्करः नक्तं निशां विलुप्य दिनं वासरं कर्तुमुद्गच्छति। पुनरुत्प्रेक्ष्यते—पञ्चमे दुःषमानामन्यप्यरके कृपया कारुण्यरससमुद्रतया लोकाञ्जगज्जन्तून् भविकजनान्वा उद्धर्तुं भवविकटवटादुद्धृत्य मोक्षे महानन्दपदे नेतुं प्रापयितुं पुनर्द्वितीयवारमवतीर्णं गृहीतावतारं गौतममिव श्रीमन्महावीरप्रथमशिष्यं गणधराग्रगण्यमिव॥ चतुर्भिः कलापकम्॥

व्रतं जिघृक्षुः सोऽकाङ्क्षीद्धीरसूरेः समागमम्।
श्रीसुव्रतजिनस्येव कार्तिकः श्रेष्ठिपुङ्गवः ॥ १२१ ॥

स मेघजीऋपि व्रत प्रव्रज्या जिघृक्षु गृहीतुमिच्छु सन् हीरसूरेर्हीरविजयसूरीश्वरस्य समागममकमिपुरे पादावधारण समागमनमकाङ्क्षीत् वाञ्छति स्म। क इव। कार्तिक इव। यथा श्रेष्ठिना श्रीदेवताप्रतिमाङ्कितबद्धशिरःसुवर्णपट्टाना नगराधिकारिमुख्याना मध्ये पुङ्गव प्रधान कार्तिकनाम्रा श्रेष्ठी सुव्रतजिनस्य श्रीमुनिसुव्रतस्वामिन आगमन काङ्क्षति स्म ॥

विज्ञाय हीरसूरीन्दुराशयं मेघजीमुनेः।
आगादहम्मदाबादे माकन्दे कीरवत्क्रमात् ॥ १२२ ॥

हीरसूरीन्दु हीरविजयसूरिशर्वरीसार्वभौम क्रमाद्ग्रामानुग्रामादिविहारस्य परिपाट्या अहम्मदाबादे गुर्जरमण्डलविपुलाखण्डलनिवासस्थानत्वेन राजनगरे आगात् आगच्छति स्म। स्वयमागत्य अकमिपुरे समवसृत इत्यर्थ। किवत्। कीरवत्। यथा माकन्दे सहकारमहीरुहे शुक. समेति। किं कृत्वा आगत। मेघजीमुनेराशय स्वपार्श्वे सयमग्रहणाभिप्राय विज्ञाय ज्ञात्वा स्वत परतो वा अवसाय ॥ इति हीरविजयसूरेरकमिपुरीगमनम् ॥

प्राच्यामिव प्रतीच्यां च महोऽभ्यधिकमावहन्।
[1]परोलक्षान्दधत्ताक्ष्यान्गृह्णन्राज्ञा श्रियं पुनः ॥ १२३ ॥
सैंहिकेयाञ्जयञ्शौर्याद्योऽजैषीत्पूषणं श्रिया।
स गुर्जरेष्वथागच्छत्साहिः श्रीमदकब्बर ॥१२४॥ (युग्मम्)

अथास्मिन्व्यतिकरे सकलवसुधावलयप्रसिद्ध श्रीमाननेकजनपदनायकाधिपत्याद्भुतलक्ष्म्या लक्षित साहि पातिसाहि गुर्जरेषु आगच्छत्समागत। स क। योऽकब्बरसाहि श्रिया वैभवेन कृत्वा पूषण सहस्रकिरणमजैषीज्जयति स्म पराबभूव। 'नमसितुमना यन्नाम स्यान्न सप्रति पूषणम्' इति नैषधे। किं कुर्वन्। प्राच्या पूर्वस्या दिशि इव प्रतीच्या पश्चिमायामप्याशायामभ्यधिकमतिशायितम प्रतिपक्षपक्षलक्षदु सह स्वमहो निजप्रतापमावहन् आकलयन्। पुन किंभूत। लक्षात्परे परोलक्षा लक्षशस्ताक्ष्यान् जात्यतुरङ्गमान् अर्थादश्ववारान् दधद्धारयन्। कटके कति वाजिन सन्ति लक्ष द्विलक्षी त्रिलक्षी वा इति लोकभाषैव वर्तते। पर तावन्तोऽश्ववारा एव ज्ञेया इत्युक्ते। पुन किं कुर्वन्। राज्ञामपरापरपृथ्वीपालाना श्रिय सपद देशनगरग्रामादिविभूतिं गृ-

१ पाणिनीयमते तु 'नाज्झलौ' इति सूत्रस्थ 'पारस्करादित्वात्सुट्' इति, कैयटानुसारेण सुट एव सभवे तस्य परादित्वेन पदान्तत्वाभावाद्रुत्वोत्वयोरप्राप्तौ 'परस्लक्षान्' इति भवेत्

ञ्नाददान' । पुन' किं कुर्वन् । शौर्यात् शूरत्वात्सिंहिकाया अपत्यानि सहिकेयाः केसरिण जयन्पराभवन् पराक्रमन् सिंहव्याघ्रादिश्वापदानिघ्नन् । सूर्यस्तु प्रतीच्या मन्दायमानमहा सप्ताश्व एव राज्ञ श्रिय दिशन् । 'पुपोष वृद्धि हरिदश्वदीधितेरनुप्रवेशादिव बालचन्द्रमाः' इति रघौ । तथा सहिकेयात्स्वर्भानो सकाशादभिभव लभमान । अत एवाकब्बरसाहे सूर्यजयो युक्त एव ॥ युग्मम ॥ इत्यकब्बर ॥

साहिना सार्धमभ्येयुः प्राच्याः केऽपीह नैगमा. ।
शर्वरीसार्वभौमेन नभोमार्गे ग्रहा इव ॥ १२५ ॥

साहिना अकब्बरपातिसाहिना सार्ध केऽपि केचन प्राच्या. पूर्वदिक्सबन्धिन नैगमा वणिजो व्यवहारिण इह गुर्जरमण्डले अभ्येयुरागता. । के इव । ग्रहा इव । यथा शर्वरीसार्वभौमेन विधुना सार्ध नभोमार्गे गगनाङ्गणे ग्रहा समायान्ति ॥

तेऽप्यासञ्शासने जैने लीना मीना इवाम्बुनि ।
स्थानसिंहादिमा मान्या अमात्या इव भूपतेः ॥ १२६ ॥

ते नैगमा अपि जैने शासने भगवत्सबन्धिनि तपागच्छाभिधाने शासने लीना निर्लीयमानमानसा एकतानीकृतचित्ता सन्ति । क इव । मीना इव । यथा अम्बुनि पानीयविषये लीनास्तिष्ठन्ति । किंभूता । स्थानसिंह' रामासाहसूनु. आदिम प्रथमो मुख्यो वा येषु ते तादृशा । पुन किंभूता । महीपतेरकब्बरपातिसाहेर्मान्या माननीया । क इव । अमात्या सचिवा भूपतेर्माननार्हा भवन्ति ॥ इति प्राचीनश्राद्धा' ॥

अरुंतुदं कुपक्षाणामिवासेचनकं सताम् ।
परिव्रज्योत्सवं कर्तुं काङ्क्षन्तो मेघजीमुने ॥ १२७ ॥
निशितायसशल्यानि हृदि मिथ्यादृशामिव ।
आनयन्ति स्म ते तुर्याण्यकब्बरमहीहरेः ॥ १२८ ॥ (युग्मम्)

ते प्राचीना श्राद्धा अकब्बरनाम्नो महीहरे पृथ्वीपुरदरस्य तुर्याणि वादित्राण्यानयन्ति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—मिथ्यादृशा कुवादिना हृदि हृदये वक्षसि निशितानि तीक्ष्णानि आयसानि लोहमयानि शल्यानि त्रिशूलानीव । 'हृदि शल्यमिवार्पितम्' इति रघौ । 'अतिपीडाकारित्वात्रिशूलम्' इति तद्वृत्ति । तथा 'परस्परोत्क्षलितशल्यपल्लवे' इति नैषधे । 'मिथ उच्छालितकुन्ता येऽग्रे' इति तद्वृत्ति । तत शल्यानि कुन्ता इव । तथा 'शल्य शस्त्रशलाकयो ' इत्यनेकार्थे । शस्त्राणीव वा । प्राच्या कि कुर्वन्त । मेघजीमुने प्रव्रज्याया दीक्षाया उत्सव महाहव कर्तुं निर्मातु काङ्क्षन्त ईहमाना । किंभूत परिव्रज्योत्सवम् । उत्प्रेक्ष्यते— कुपक्षाणा लुम्पाकादीना कुमतभाजामरुंतुद मर्मव्यथकमिव । पुनरुत्प्रेक्ष्यते— सता साधूना जैनाना सुदृशामासेचनकमाप्यायकमिव । 'तदासेचनक यस्य दर्शनाद्दृष्टिर्न तृप्यति' इति हैम्याम् । अत्र लालाघण्टान्यायेनोभयत्रापि इव सबध्यते ॥ युग्मम् ॥ इति वाद्यानयनम् ॥

स्पृहयद्भिरिवोद्वोढुं सिद्धिमुग्धमृगीदृशम्।
श्राद्धैरस्य तपस्यायाः प्रारभ्यत महामहः॥ १२९॥

प्राच्यैर्गौर्जरैश्च श्राद्धैः श्रावकैरस्य मेघजीमुनेस्तपस्याया दीक्षाया महामहः महोत्सवः प्रारभ्यत प्रारब्ध। उत्प्रेक्ष्यते—सिद्धिर्मुक्तिरेव मुग्धमृगीदृक् कमनीयकामिनी ताम्। 'मुग्धो मूढे च रम्ये च' इत्यनेकार्थः। उद्वोढुं परिणेतुं स्पृहयद्भिः कामयमानैरिव॥

पूरिताशेषदिग्ध्वानढक्का तद्यशसामिव।
तन्महो भूपदिग्जेत्रयात्राढक्काक्कणा इव॥ १३०॥
कुलशैलपयोराशिप्रतिध्वनिविधायिनः।
वाद्यमानघनातोद्यनादाः प्रादुरभीभवन्॥ १३१॥ (युग्मम्)

वाद्यमानानि ताड्यमानानि वादित्रवादिकैर्जनैः करैर्दण्डेन वा निहन्यमानानि घनानि प्रभूतानि आतोद्यानि तूर्याणि तेषां नादाः शब्दाः प्रादुरभीभवन् प्रकटीभवन्ति स्म। किंभूताः। कुलशैला मेरुमन्दरकैलाशादिकाः कुलाचलाः तथा पयोराशिः समुद्रस्तेषु ये प्रतिध्वनयः प्रतिशब्दास्तान्विदधते प्रणयन्तीत्येवंशीलाः। उत्प्रेक्ष्यते—तद्यशसां तस्य मेघजीऋषेः यशसां कीर्तानां पूरिता निर्भरं भृता अशेषाः समस्ता दिशो दशाप्याशा यस्तादृशा ध्वानाः शब्दा यासां ता ढक्का यशःपटहानि स्वाना इव। अथवा। तस्य मेघजीमुनेर्यश एव भूपो राजा तस्य दिशां समस्तहरितां जयनशीला यात्रा वैरिव्रजोपरि विजयकृते प्रस्थानं तस्य तदर्थं वा ढक्काक्कणा निःस्वाननिस्वना इव। राज्ञां हि प्रयाणेषु निःस्वाना वाद्यन्ते, तद्ध्वनिभिश्च सर्वेऽपि सज्जीभवन्ति॥ युग्मम्॥

वदान्यैः श्रीदवद्दानं ददेऽगीयत गायनैः।
अनर्ति नर्तकैरुच्चैर्बन्दिभिर्बिरुदावली॥ १३२॥

तत्र मेघजीऋषिदीक्षासमये श्रीदवद्धनदैरिव वदान्यैर्दानशौण्डैर्विश्राणनशीलैर्दानं ददे दत्तम्। पुनर्गायनैर्गन्धर्वैर्वरैर्मधुरध्वनि अगीयत। पुनर्नर्तकैर्नटैस्ताण्डवाडम्बरविधायिभिरनर्ति नृत्यं निर्मितम्। पुनः वन्दिभिर्मङ्गलपाठकैर्बिरुदानामावलिः श्रेणिः उच्चैः कथिता॥

वैवेयवन्निरीयान्धकूपात्कूपे पतामि किम्।
परपक्षान्गणैः स्वस्य स्वस्याहूतिकृतस्तदा॥ १३३॥
अवमत्येति दीक्षां स श्रीहीरविजयान्तिके।
सत्याकृतिमिवादत्त सगमे सुगतिश्रियाम्॥ १३४॥ (युग्मम्)

स मेघजीमुनिः श्रीहीरविजयसूरेरन्तिके सनिधौ पार्श्वे दीक्षां जैनतपस्यां जग्राह गृह्णाति स्म समादत्तवान्। कामिव। सत्याकृतिं सत्यकारमिव। लोके 'सचकार' इति प्रसिद्धः। कासाम्। सुगतीनां स्वर्गापवर्गफलदानां श्रियां लक्ष्मीणाम्। उत्प्रेक्ष्यते वा—

त्रिदिवशिखराणा सत्याकृतिमिव । किं कृत्वा । इत्यमुना प्रकारेण तदा तस्मिन्दीक्षाग्रहमहोत्सवसमये परपक्षान् परगच्छीयान् खरतरस्तनिकादीनवमत्यागणयित्वा । विमुच्येत्यर्थ । किंभूतान् परपक्षान् । स्वस्यात्मन गणैर्गच्छैस्तस्य मेघजीमुनेराहृतिकृत आकारणविधायिन । आकारण सूरिपदादिप्रदानादिना लोभयित्वा हठ कुर्वन्तीति तान् । इति किम् । यदह वैधेयवन्मानृशासितो मूर्ख इव ज्ञानवानप्यज्ञानवानिव अन्धकूपान् ध्वान्तोपचितान्तरावटान्निरीय निर्गत्य पुनर्द्वितीयवार कूपे अपरस्मिन्कूपे किं कथ पतामि झम्पामि । अपि तु नैव पतिष्यामीत्येव विचार्येत्यर्थ ॥ युग्मम् ॥

उद्द्योतं शासने तेने विजय दुर्दृशा च यत् ।
इतीवास्य व्यधात्सूरिरुद्द्योतविजयाभिधाम् ॥ १३५ ॥

सूरिर्हीरविजयप्रभु । उत्प्रेक्ष्यते—इति हेतोरस्य मेघजीऋषे उद्द्योतविजय इत्यभिधा नाम व्यधाच्चकार । इति किम् । यत्कारणादसौ त्यक्तलुम्पाकमताधिपत्य शासने उद्द्योत प्रकाश तेने विस्तारयामास । च पुनर्दुर्दृशा कुपक्षाणा कुमताना विजयमवगणनारूप विदधे निर्मितवान् । पराभव विहितवानित्यर्थ ॥

पादपीठलुठन्मूर्धा बद्धाञ्जलिरसौ विभुम् ।
श्रीनाभ इव नाभेय स्वयंभुवमबीभजत् ॥ १३६ ॥

असौ उद्द्योतविजयमुनि विभु हीरविजयसूरीन्द्रमबीभजत्सिद्धान्तोक्तविधिवद्विनयविधानादिप्रकारेणातिशयेन भजते स्म निषेवते स्म । तदेव दर्श्यते—किंभूत । पादपीठे पदासने लुठन्मिलन्मूर्धा मौलिर्यस्य । पुन किंभूत । बद्धाञ्जलि ललाटपट्टघटितकरकमलकुड्मल । क इव । श्रीनाभ इव । यथा श्रीनाभनामा गणधर नाभेर्नाभिनामनृपस्यापत्य सतानम् । नन्दन इति यावत् । नाभेय श्रीऋषभदेवस्त वृषभ स्वयभुव तीर्थंकर भजते स्म । विशेषणे पूर्ववत् । पादपीठे लुठन् सघट्ट प्राप्नुवन् मूर्धा मस्तक यस्य । तथा बद्धो रचितोऽञ्जलि पाणिद्वययोजन येन ॥ इति मेघजीऋषिमह ॥

पारीन्द्र इव सूरीन्द्रः प्रणिहत्य तमोद्विपम् ।
नृणा व्यश्राणयद्बोधि मुक्तापङ्क्तिमिवार्थिनाम् ॥ १३७ ॥

सूरीन्द्रो हीरविजयगुरु नृणा भव्यप्राणिना बोधि सम्यक्त्व व्यश्राणयद्ददाति स्म । कामिव । मुक्तापङ्क्तिमिव । क इव । पारीन्द्र इव । यथा केसरी अर्थिना याचकाना मुक्ताना स्वहारितकुम्भिकुम्भमध्यनिष्पतन्मौक्तिकाना श्रेणी विश्राणयति प्रयच्छति । किं कृत्वा । प्रणिहत्य व्यापाद्य । किम् । तम अज्ञान पाप वा तद्रूप श्यामत्वात्तत्सदृश द्विप हस्तिनम् ॥

मह्या विहरति स्वैरं श्रीमत्सूरिपुरंदरे ।
दानवर्षितया भव्यव्रजेनानेकपायितम् ॥ १३८ ॥

श्रीमति अद्वैतवैभवभासिनि हीरविजयनाम्नि सूरिषु पुरदरे वासवे मघ्या महीमण्डले स्वैर स्वेच्छया न पारतन्त्र्याद्विहरति विहार विदधति सति दान द्रविणादिविश्राणन मदाम्भश्च वर्षतीत्येवशीलस्तत्तथा। 'दान विश्राणनमदाम्भसो' इत्यनेकार्थे। दानवर्षणस्वभावेन भव्यव्रजेन भविकजन्तुजातेन अनेकान्बहून्दु स्यानर्थिनो वा पान्ति दारिद्र्याद्रुद्धरन्ति सुखीकुर्वन्ति च तेऽनेकपा मतङ्गजाश्च तद्वदाचरित सामयोनिसदृशीभूत च ॥

पितेव सूनुना साकं कम्माङ्गजयतीन्दुना ।
पत्तन पावनीचक्रे हीरसूरीश्वरः क्रमात् ॥ १३९ ॥

हीरसूरीश्वर क्रमादनुक्रमाद्विहारपरिपाट्या स्वतन्त्रससुखविचरणात् पत्तनमणहिल्लवाटकाभिधानपत्तन पावनीचक्रे पवित्रीकरोति स्म । कथम् । साक सह । केन कस्मात् । कम्मासाधोरङ्गजो नन्दन स एव यतिषु वाचयमेषु यतीना मध्ये आह्लादकत्वाद्वागमृतवर्षित्वादिन्दुरिव। इन्दुराचार्येणेत्यर्थ । क इव । पितेव। यथा जनक सूनुना सार्धं पत्तनादिपुर समेति ॥

कृत्वा क्रमादनूचानपदनन्दि मुनीश्वरः ।
देशं स्वसूनो राजेव गणं तस्य वश व्यधात् ॥ १४० ॥

मुनीश्वरो हीरविजयव्रतिवासव गण तपागच्छ तस्य विजयसेनसूरेर्वशमायत्त व्यधाच्चकार । कि कृत्वा । क्रमादनुक्रमेण । हेतौ तृतीया पञ्चमी च वाच्येति तृतीयार्थ । पूर्वसूरिपरिपाटीत अनूचानपदस्याचार्यपदस्य नन्दि द्वादशावर्तवन्दनानुज्ञानादिविधिं कृत्वा विधाय । क इव । राजेव । यथा सकलमेदिनीमण्डलाखण्डलो निजनन्दनस्य देश स्वजनपद वशमधीन विधत्ते ॥

प्रभोर्नन्दिमहे हेमराजो मन्त्रीश्वरो मुदा ।
अमानि मानवैः श्रीद इवामितधनं ददत् ॥ १४१ ॥

प्रभोविजयसेनसूरेर्नन्दिमहे आचार्यपदानुज्ञावन्दनकदानादिमहोत्सवे हेमराजो नाम मन्त्रीश्वर सचिवो मानवैर्जानपदै पौरैर्नागरिकैश्च मनुजै श्रीदो वैश्रवण एव अमानि विज्ञातोऽववुद्ध ॥ कि कुर्वन् । मुदा प्रमोदेन अमित प्रमाणातीतमगणित धन द्रविण ददद्यच्छन् ॥ इति विजयसेनसूरिनन्दि ॥

प्रत्यतिष्ठत्परोलक्षा आर्हती. प्रतिमा प्रभुः ।
कल्पितानल्पसकल्पाः कल्पसाललता इव ॥ १४२ ॥

प्रभुहीरविजयसूरि परोलक्षा[1] लक्षश आर्हतीर्जैनी प्रतिमा मूर्तीर्बिम्बानि प्रत्यतिष्ठत् प्रतितिष्ठति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—कल्पिता प्रदत्ता पूर्णाकृता अनल्पा अनेके भूयस्तरा सकल्पा मनोभिलषितानि याभिस्तादृशी कल्पसाललता कल्पद्रुमवल्लीरिव । 'कल्पद्रुमलता' इति सोमसौभाग्यकाव्ये ॥

---

१ अत्र च १२३ सख्याकश्लोकटिप्पणिवत् 'परस्लक्षा' इति भवेत्.

पान्थानिव महानन्दपुटभेदनपद्धतौ ।
दीक्षयामास सूरीन्द्रोऽनेकानिभ्यतनूभवान् ॥ १४३ ॥

सूरीन्द्रोऽनेकान्पर शतानिभ्यतनूभवान्व्यवहारिपुत्रादीन्दीक्षयामास प्रव्राजयति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—महानन्दो मोक्ष स एव पुटभेदन रत्नयोनिपत्तनम् । रत्नयोनिरिति लोकरूढि । तथा च रत्नसदृशाना पुरुषाणामुपत्तिस्थानम् । महानन्दे तीर्थकृच्चक्रवर्तिबलदेवमहामण्डलीकमहीपतिसूरिवाचकमहामुनिप्रमुखा रत्नेभ्योऽभ्यधिकाना महापुरुषाणामुत्पत्तिस्थानक तत पत्तनोपमानम् । तस्य पद्धतौ मार्गे पान्थान् पथिकानिव ॥

शाखाप्रशाखाश्रेणीभिराकीर्णः श्रमणाग्रणीः ।
व्यभाद्वट इव च्छायाच्छन्नः सेव्यश्च राजभिः ॥ १४४ ॥

श्रमणाना साधूनामग्रणी पुरोगो हीरविजयसूरि वट इव न्यग्रोधपादप इव व्यभात् । किंभूत । शाखा विमलविजयसागरसुन्दरादिका प्रशाखा आनन्दहर्षसौभाग्यविशालकुशलादिकास्तासा श्रेणीभिराकीर्ण परिवृत । पुन किंभूत. । छायया शोभया छिन्नो निचित सहित । पुन किंभूत । राजभिर्भाविनिभूतोपचाराद्भूपाले सेव्य उपासनीय । वटस्तु स्कन्धनिसृता शाखास्ताभ्य पुनर्निर्गता प्रशाखास्तासा राजिभिर्व्याप्तो भरित । तथा छायया प्रतिच्छायिकयाश्रित. सिश्रित । तथा राजभिर्यक्षै सेवनीय । यक्षाणा वटवासित्वात् । 'यक्षः पुण्यजनो राजा गुह्यको वटवास्यपि' इति हैम्याम् ॥

समस्थापयत्तीर्थसार्थाननेकाननेकान्तवादाम्बुजाम्भोजबन्धु ।
महीमण्डले रन्तुमुत्कण्ठिताया स्फुरत्केलिगेहा इव ब्रह्मलक्ष्म्या ॥ १४५ ॥

एकान्तेन निश्चयेन वदनमेकान्तवादो न एकान्तवादो यत्र तदनेकान्तवाद जिनशासनम्। यत —'स्याद्वादवायार्हत स्यात्' इति हेमाचार्योक्ति । स एव तदेव वाम्बुज सरसीरुह तत्र तद्विकाशने अम्भोजबन्धु पद्मबान्धव सहस्ररश्मि सूरीन्द्र अनेकान् शतश तीर्थाना पापसतापापनोदस्थानाना सार्थान् समूहान् । यद्यपि हैम्याम् 'सघसार्थो तु देहिनाम्' इत्युक्तम्, तथापि हेमचन्द्रेणैवानेकार्थे प्रोक्तम्—'सार्थो वृन्दे वणिग्गणे' इत्युत्पन्नभेदात्, तथा 'पदार्थसार्थ—' इत्यपि दर्शनात्, अनुप्रासत्वाद्वा लक्षणयापि समूहार्थ एव तस्मादानीत । समस्थापयत्सस्थापयति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—महीमण्डले पृथ्वीपीठे रन्तु क्रीडितुमुत्कण्ठिताया उत्सुकिताया ब्रह्मलक्ष्म्या मुक्तिश्रिया । 'शिव नि श्रेयस श्रेयो निर्वाण ब्रह्मनिर्वृति' इति हैम्याम् । स्फुरन्त निखिलसुदृग्दृग्गोचरीभाव भजन्त केलिगेहा विलाससौधानीव । सूरिस्थापिताना तीर्थाना पृथिवीपीठस्थायुकत्वात् अथ च ब्रह्मलक्ष्म्यास्त्रैलोक्योपरितभूमौ स्थायित्वाच्च महीमण्डले क्रीडाकाङ्क्षेति ॥ इति हीरविजयसूरिधर्मकृत्यानि महिमसपद ॥

अथो विहारप्रतिष्ठादीक्षाद्यनन्तरं कस्मिंश्चिदकब्बरसाहेराकारणसमये गन्धारनगरे चतुर्मासीं तिष्ठासो सूरेर्गन्धारवर्णनं किंचित्—

अथो लाटलक्ष्मीललामायमानं पुरं वार्धितीरेऽस्ति गन्धारनाम।
किमुद्वेज्यमाना जलैरम्बुराशेः प्रतीरं पुरी संश्रिता शार्ङ्गपाणेः॥ १४६॥

लाटस्य लाडनाम्नो मण्डलस्य लक्ष्म्या ललामायमानं तिलकमिवाचरत् वार्धेः समुद्रस्य तीरं तटं तत्र गन्धारं इति नाम यस्य तादृशं पुरं नगरमस्ति विद्यते। उत्प्रेक्ष्यते—अम्बुराशेः कल्लोलमालिनः प्रसरत्तुङ्गतरङ्गरङ्गविरलजलैरुद्वेज्यमाना अत्युद्वेगं प्राप्यमाना शार्ङ्गपाणेर्नारायणस्य पुरी द्वारका नगरी विष्णोः कुत्रापि गते सति समुद्रेणाप्लाव्य स्वसलिलमध्ये गृहीता, अत एव पानीयोद्वेगात्प्रतीरं तटं संश्रिता पानीयाद्बहिरागत्यात्र स्थितेव॥

निधानेशरम्भाकुमारीगणेशान्दधानेन गाङ्गेयराजेश्वरांश्च।
जिता येन वस्वोकसारा स्वलक्ष्म्या ह्रियेवाश्रिता शंभुशैलस्य मौलिम्॥ १४७॥

गन्धारनगरेण स्वलक्ष्म्या निजवैभवेन जिता परिभूता सती वस्वोकसारा धनदपुरी ह्रियेव त्रपातिरेकादिव शंभुशैलस्य मौलिं मस्तकमुपरितनशिखरमाश्रिता भेजुषी। येन किं कुर्वाणेन। दधानेन। कान्। निधानानां निधीनामीशाः स्वामिनो निधिपतयस्तांस्तथा रम्भा कदली कुमारी कन्यका तथा गणानां जनसमुदायानामीशा गणनायकास्तान् तथा गाङ्गेयं स्वर्णं तथा राजेश्वरं देशाधिपतिं राज्यलक्ष्मीवन्तमीश्वरा गजप्रमाणद्रविणधारिणः तान् बिभ्राणेन। अलकापक्षे तु सर्वेऽप्येकैकाः। निधानेशो धनदः, तथा रम्भानाम्नी धनदाङ्गजनलकूबरपत्नी। 'अस्मान्किमश्रोत्रसुधा विधाय रम्भा चिरं भामतुला नलस्य। तत्रानुरक्ता तमनाप्य भेजे तन्नामगन्धान्नलकूबरं सा॥' इति नैषधे। कुमारी पार्वती गणेशो विघ्ननायकः गङ्गाया अपत्यं गाङ्गेयः स्वामिकार्तिकः। 'गङ्गोमाकृत्तिकासुतः' इति हैम्याम्। तथा 'गाङ्गेयो गुहभीष्मयोः' इत्यनेकार्थः। राजानो यक्षा ईश्वरः शंभुस्तान्बिभ्रती॥

स्फूर्त्या मणीकम्बुवराटमुक्तिकाप्रवालमातङ्गतुरङ्गमश्रियाम्।
विहेलितेनाम्बुधिना द्विवेलं वेलाच्छलाद्यन्नगरं न्यषेवि॥ १४८॥

मणयश्चन्द्रकान्ताद्याः सामान्येन सर्वजातिजानि रत्नानि कम्बवः शङ्खाः वराटा रत्नमुख्यानि हीरकाः कपर्दा वा मुक्तिका मुक्ताफलानि। 'बहुकम्बुमणीवराटकागणनाटत्करकर्कटोत्करः' इति नैषधे। हट्टेषु कम्बवोऽपि दृश्यन्ते। प्रवाला विद्रुमा मातङ्गा हस्तिनः तुरङ्गमा अश्वाः श्रीर्धनधान्यादिविविधलक्ष्मीस्तासां स्फूर्त्या अत्युद्धरवैभवभरेण कृत्वा विहेलितेनावगणितेनाभिभूतेनाम्बुधिना समुद्रेण द्वे वेले वाराववसरौ यत्र। 'वेला वारावसरः प्रस्तावः' इति हैम्याम्। तथा 'वेला स्याद्वृद्धिरम्भसः'। द्विवेलमिति क्रियाविशेषणम्। वेलाच्छलाज्जलवृद्धिकपटात्। वेलागमनमिषेणेत्यर्थः। यन्नगरं गन्धारपुरं न्यषेवि

उपास्यते स्म । अम्बुधावपि मण्यादयः सर्वेऽपि पदार्थाः सन्ति । ऐरावणोऽश्वमो-स्तत्रोत्पन्नत्वात् जले गजाश्वाना सम्भवाद्वा ॥

इन्द्रनीलमणिशालिजालकाश्चन्द्रकान्तकृतचन्द्रशालिकाः ।
भूतलाभ्युदयिनो बभासिरे शारदीनशशिमण्डला इव ॥ १४९ ॥

यत्र गन्धारनगरे इन्द्रनीलमणिभि मरकतादिर्नीलरत्ने. शालन्ते शोभन्ते इत्येवंशीला जालका गवाक्षा यासु तादृश्य चन्द्रकान्तैश्चन्द्रमणिभि कृता निर्मिता चन्द्रशालिका अर्थात्सौधाना शिरोगृहाणि उपरितनभूमिका बभासिरे भासन्ते स्म दीप्यन्ते स्म । उत्प्रेक्ष्यते—भूतले महीमण्डले अभ्यागत्योदयन्त्युद्गच्छतीत्येवंशीलास्तथा शारदीना प्रसरत्पयोधररोधापगमप्रोल्लसत्प्रचुरचन्द्रिकाकलिता शरत्कालसत्कानि: शशिना-सिति सार्थक नाम कलङ्ककालिमाकलितचन्द्राणा मण्डला बिम्बा इव । मण्डलश-ब्दस्त्रिषु लिङ्गेषु । चन्द्रशालिकासु लक्ष्मसदृशेन्द्रनीलगवाक्षा ॥ इति गन्धारवर्णनम ॥

महैर्महीयोभिरनेकनागरैः प्रवेशितः सूरिपुरंदरः पुरम् ।
दिग्जैत्रयात्रासु निजानुगीकृतप्रतीपभूमीपतिसार्वभौमवत् ॥ १५० ॥

अतिशयेन महान्तो महीयासस्तैर्महीयोभिरत्यभ्यधिकैर्महैरुत्सवै कृत्वानेकै गण-नातीता नागरा पुरजनास्तै सूरिपुरंदरो हीरविजयसूरिवासव पुर गन्धारनगर प्रवेशित पुरे प्रवेशः कारित । किंवत् । दिशा पूर्वपश्चिमदक्षिणोत्तराणा चतसृणा जेत्रासु जयनशीलासु यात्रासु सेनाभि सम शात्रवेष्वभिगमोऽभिषेणन तेषु निज-स्यात्मनोऽनुगीकृता सेवकभाव लम्भिता प्रतीपा पूर्व प्रतिकूला विजये कृते च कथ-चिदानुकूल्यभाज भूमीपतयो राजानो येन तादृक् सार्वभौमवत् । यथा चक्रवर्ती महामहे कृत्वा नागरैर्नगर प्रवेश्यते ॥

गणकैरविणीरमण. श्रमणैर्बहुभिः सह तत्पुरमध्यवसत् ।
कलभप्रकरैरिव गन्धगजो जलबालकभूधरभूवलयम् ॥ १५१ ॥

श्रमणै साधुभि सार्ध गणे तपागच्छे आह्लादकत्वेन कैरविणीना कुमुदिनीना रमण प्राणनाथश्चन्द्रो गच्छनायक तद्गन्धाराभिधान नगरमध्यवसत् आश्रयति स्म । गन्धारबन्दिरे तस्थिवानित्यर्थ । क इव । गन्धगज इव यथा कलभैस्त्रिंशदब्दकै प्रौढैर्ग-जत्रजैरुपलक्षणाद्विंशतिवर्षायैर्विक्कै दशवार्षिकै पोतै पञ्चवार्षिकैर्बालैः इत्यादिभिर्द्विरदै समम् । 'पञ्चवर्षो गजो बाल स्यात्पोतो दशवार्षिक । विक्को विंशतिवर्ष स्यात्कलभ-स्त्रिंशदब्दक ॥' इति हैम्याम् । गन्धहस्ती जलबालको विन्ध्य स एव भूधर पर्वत-स्तस्य भूवलय वनगहनपृथिवीपीठमधिवसति विन्ध्याद्रिवनखण्डे तिष्ठति । 'विन्ध्यस्तु जलबालक ' इति हैम्याम् ॥

अमरपुरीकृतलज्जे तत्र विजेतुं बलिगृहे सज्जे ।
प्रावृषि दुग्धपयोधौ मधुपरिपन्थीव तस्थौ स ॥ १५२ ॥

स प्रसिद्ध. सूरि तत्र गन्धारनगरे प्रावृषि वर्षाकाले वार्षिकचतुर्मास्या तस्थौ तिष्ठति स्म। क इव। मधुपरिपन्थीव। यथा प्रावृट्समये दुग्धपयोधौ क्षीरसमुद्रे मधुनाम्नो दैत्यस्य परिपन्थी शत्रुर्नारायण तिष्ठति। किंभूते गन्धारपुरे। अमराणा देवाना पुर्यां नगर्यां अमरावत्या स्वातिशायिताभ्यधिकवैभवभरै कृता विहिता लज्जा मन्दाक्ष येन। पुन किंभूते। बलिगृह नागलोक विजेतु विशेषेण स्वविभवाधिक्येन पराभवितु मज्जे सज्जीभूते॥ इति गन्धारनगरे हीरसूरेः स्थिति.॥

जीविकामिव नभोम्बुपावलेः प्रावृष पुनरवेत्य पत्तने।
हीरसूरिपुरुहूतशासनात्तस्थिवान्विजयसेनसूरिराट्॥ १९३॥

विजयसेन इति नाम यस्य तादृश सूरीणा राट् राजा हीरसूरिपुरुहूतस्य हीरविजयसूरिशक्रस्य शासनादादेशात्पुनरपरार्थे पत्तने अणहिल्लवाटकनगरे तस्थिवान् स्थित। किं कृत्वा। प्रावृष वर्षासमयमुपेतमवेत्य ज्ञात्वा। प्रावृष कामिव। नभोम्बुपानां चातकानामावले पङ्क्ते जीविका जीवनवृत्तिमिव॥

प्रीणन्प्राणिनभोम्बुपान्प्रविदधद्दुर्वादिना दुर्दिन
बोधाङ्कूरकरम्बिता विरजस कुर्वंश्च चित्तक्षितिम्।
आनन्द ददते स्म विस्मयकरीं व्याहारधारा किर-
न्भूमौ सूरिपुरदरो जलधरो जम्भारिमार्गे पुन.॥ १९४॥

भूमौ महीमण्डले सूरिपुरदरो हीरविजयसूरीन्द्र अथ च सूरिरेव पुरदरो मेघ। यदुक्तम्—'एक एव खगो मानी चिर जीवतु चातक। पिपासितो वा म्रियते याचते वा पुरदरम्॥' इति। पुनर्जम्भारिमार्गे शक्रपद्धतौ आकाशे। यथा देवमार्गस्तथा देवेन्द्रमार्गोऽपि। तथा 'येनामुना बहुविगाढसुरेश्वरा ध्व राज्याभिषेकविकसन्महसा बभूवे' इति नैषधेऽपि। जलधरो मेघ आनन्द जनाना प्रमोद ददते स्म। 'दद दाने' भ्वादिरात्मनेपदी च। किं कुर्वन्। प्राणिनो जन्तव एव नभोम्बुपा बप्पीहास्तान् प्रीणन् तर्पयन् तृप्तिमुत्पादयन् तेषाम्। पुन किंभूत। दुर्वादिना परवादिना मिथ्यादृशा दुर्दिन दुष्टदिवस पराजयगोचरीकृतत्वान्मेघान्धकार च प्रविदधत् प्रकर्षेण कुर्वन्। पुन किंभूत। बोधस्तत्त्वज्ञान सम्यक्त्व वा तदेवाङ्कुर प्ररोह। अथ वा बहुवचनम्। बहुजनापेक्षया तत्त्वज्ञानानि सम्यक्त्वानि च त एवाङ्कुरास्तै करम्बिता व्याप्तामत एव विरजस विगतरजस्का पापधूलीभ्या रहिता चित्तक्षिति मनोमेदिनी कुर्वन् सृजन्। पुन किंभूत। विश्वेषा जगज्जनाना विस्मयकरीमाश्चर्यात्पादिकाम्। व्याहारा एव वाग्विलासा एव धारा अमृतवृष्टि किरन्विस्तारयन्॥

भवसलिलनिधेरिवैकसेतुं विधिमवलम्ब्य तदागमप्रणीतम्।
घनसमयदिनान्दिनेश्वरश्रीर्गमयामास मुनीश्वरः क्रमेण॥ १९५॥

तदा तस्मिन् प्रावृट्समये मुनीश्वरो हीरविजयसूरि क्रमेण पर्युषणादिपरिपाट्या घनसमयदिनान्प्रावृषेण्यवासरान् गमयामासातिक्रामति स्म । किंभूत । दिनेश्वरश्री सूर्यवत्तेजोलक्ष्मीर्यस्य । किं कृत्वा । आगमे सिद्धान्ते उदयनिर्युक्तियदिनचर्यादिशास्त्रे वा प्रणीत प्रोक्त विधिं चातुर्मासिकसाधुसबन्धिविविधक्रियानुष्ठानादिकमवलम्ब्याश्रित्य । उत्प्रेक्ष्यते—भव संसार एवानन्तत्वाद्दृग्गोचरपारन्त्वात्सलिलनिधिः समुद्रस्तस्य तत्र वा एकमद्वितीय सेतुमिव । पद्यायाज इति जनप्रसिद्धाभिधानम् ॥

यं प्रासूत शिवाह्वसाधुमघवा सौभाग्यदेवी पुनः
पुत्र कोविदसीहसीहविमलान्तेवासिनामग्रिमम् ।
सर्गोऽसौ नवमोऽत्र देवविमलव्यावर्णिते हीरयु-
क्सौभाग्याभिधहीरसूरिरचिते सपूर्णता प्राप्तवान् ॥ १९६ ॥

अत्र हीरसौभाग्यकाव्ये असौ अयमेव यो लिपेर्गोचरीकृत । नवाना सख्यापूरणो नवम सर्ग अधिकारविशेष सपूर्णता प्राप्तवान् सपूर्णो बभूव ॥

इति पण्डितसीहविमलगणिशिष्यपण्डितदेवविमलविरचिताया स्वोपज्ञहीरसौभाग्यमहाकाव्यवृत्तौ शासनदेवीप्रकटीभवन–गुरुप्रश्न–तदुत्तर–स्वस्थानगमन–चन्द्रतारातमस्तमीविरामदिनकरोदयविजयसेनसूरिसूरिपद–मेघजीऋषिसमागमन–गन्धारनगरादिवर्णनो नाम नवम सर्ग ।

दशम सर्ग ।

निःशेषदेशककुद भुवि भाति दिल्ली-
देशोऽथ केलिनिलयो नलिनालयायाः ।
नाभीभुवा भुजगनिर्जरसद्मसार-
मादाय निर्मित इवैष खनिः सुखानाम् ॥ १ ॥

अथ अकब्बरपातिसाहिमिलनादिप्रारम्भणे भुवि पृथिव्या गुर्जरजनपदापेक्षया पूर्वस्या दिशि दिल्लीदेशो मेवातनाममण्डलो दिल्लीमण्डल इत्यप्यभिधा भाति शोभते । किलक्षण । निःशेषाणा समस्ताना देशाना जनपदाना ककुद प्रधान । 'ककुद तु प्रधानेऽसे वृषाङ्के राजलक्ष्मणि' इत्यनेकार्थतिलके । पुन किंभूत । नलिने कमले आलय सदन यस्यास्तस्या श्रिय केलये क्रीडार्थ निलय सौधम् । उत्प्रेक्ष्यते—नाभीभुवा नारायणनाभ्यम्भोजजन्मना ब्रह्मणा भुजगनिर्जरसद्मनोर्नागलोकस्वर्गयो सार सम्यग्दलिकपटलीमादाय गृहीत्वा सुखाना सर्वशर्मणा खनिराकर । एष देशो निर्मित कृत इव ॥

यस्मिन्विभाति भगिनी तपनाङ्गजस्य
रङ्गत्तरङ्गशिखरोन्मथितारविन्दा ।

देशश्रियः किमपि निर्गलितोत्तरीया
वेणी विभूषणवतीव परिस्फुरन्ती ॥ २ ॥

यस्मिन्दिल्लीमण्डले तपनस्य भानोरङ्गजो नन्दनो धर्मराजस्तस्य भगिनी जामिर्यमुना यमभगिनी। 'कालिन्दी सूर्यजा यमी' इति हैम्याम्। किंभूता। रङ्गन्तश्चलन्तो ये तरङ्गाः कल्लोलास्तेषां शिखराण्यग्राणि तेषून्मथितानि विकसितानि अरविन्दानि पद्मानि यस्याम्। उत्प्रेक्ष्यते—देशश्रियः दिल्लीमण्डललक्ष्म्याः किमपि कथमपि केनापि प्रकारेण निर्गलितं क्वापि निपतितं उत्तरीयमुपरितनच्छादननिवसनं यस्याः तादृशी परिस्फुरन्ती दृग्गोचरीभवन्ती प्रत्यक्षलक्ष्या वेणी कवरीव। किंभूता। विभूषणवती चूडामण्यादिमत्काभरणभरविभ्राजिनी ॥

उत्ताननक्र इव वक्त्रकजं कुशाद्या-
वर्ते विभूषयति मध्यमहीममुष्य।
उत्पत्तिमाकलयतो ददतोऽङ्गिकामा-
न्क्षीरार्णवे क्रतुभुजामिव पादपस्य ॥ ३ ॥
आसेदुषीभिरवने विदुषीभिरिक्षु-
च्छायासु यन्नवकुटुम्बिघनस्तनीभिः।
कीर्तिर्जगज्जयिरतीशजयोर्जितेव
राजीमतीशितुरगीयत गीतिरुच्चैः ॥ ४ ॥ (युग्मम्)

यस्य दिल्लीमण्डलस्य नवाभिस्तरुणीभिः कुटुम्बिनां कर्षुकाणां घनस्तनीभिः पीनपयोधराभिः अथ वा घटस्तनीभिः जम्भवत्कुचौ यासामित्युन्नतस्तनीभिः वनिताभिर्गीतिर्गानमुच्चैः सातिशायिमधुरध्वनिनागीयत जगे गीता। किंभूताभिः। इक्षूणां रसालानां छायासु निरातपस्थानेषु आसेदुषीभिरुपविष्टाभिः। इत्थं किम्। अवने इक्षुक्षेत्ररक्षणे विदुषीभिर्निपुणाभिः। उत्प्रेक्ष्यते—जगन्ति त्रीणि भुवनानि। सुरासुरनरानित्यर्थः। जयतीत्येवंशीलस्य रतीशस्य मन्मथस्य जयेन पराभवेन क्षोदेनामूर्छोर्जिता स्वीकृता राजीमतीशितुः श्रीनेमिनाथस्य कीर्तिरेवागीयत। राजीमतीशितुः किं कुर्वतः। कुश इति पदमाद्यं यत्र तादृशे आवर्ते। कुशावर्ते देशे इत्यर्थः। उत्पत्तिं जन्म आकलयतः दधतः प्राप्नुवतः। कस्येव। पादपस्येव। यथा क्रतुभुजां देवानां पादपः पारिजातनामा कल्पद्रुमः क्षीरार्णवे दुग्धपयोधौ उत्पत्तिमाकलयति। पुनः किंभूतस्य। स्वर्द्रुमवदङ्गिनां प्राणिनां भविकानां कामानभिलाषान्ददतः यच्छतः। अथ वा। क्षीरार्णवे कल्पवृक्षस्येव कुशावर्तजनपदे जन्माकलयतः। कुशावर्ते किं कुर्वति। वक्त्रकजं वदनारविन्दं उत्तानमुन्नतं नक्रं नासिका तस्मिन्निव। अमुष्य दिल्लीमण्डलस्य मध्य-

महीमन्तरालभूमीं विभूषयति शोभा लम्भयति । मेवानमण्डलमध्ये श्रीनेमिनाथजन्मस्थान कुशावर्तदेशोऽस्तीत्यर्थ ॥ युग्मम ॥

संसेवितो द्विरसनैरसुराश्रयश्च

ख्यातो रसातलतया नरकानुषङ्गी ।

एतद्विगानमपनेतुमिदम्मिषेण

वासो व्यधायि किमु भोगिगृहेण भूम्नौ ॥ ५ ॥

भोगिगृहेण नागलोकेन इदम्मिषेण अस्य दिल्लीदेशस्य दम्भेन कपटेन भूमा महीमण्डले वाम स्थितिर्व्यधायि विहिता । उत्प्रेक्ष्यते—एतदिहैव जनैरभिधीयमानमीदृश वा विगानमपवादमपनेतु निवारितुमिव । एतत्किम् । यदसौ भोगिगृहो द्विरसनैर्भुजंगखलैश्च ससेवित आश्रित । च पुनरसुराणा दैत्यानामाश्रय स्थानम । 'असुरा दितिदनुजा पातालौक सुरारय ' इति हैम्याम् । पुन रसातलमित्यनिष्टवाक्यम् । वनपालोऽप्याह—'रसातल यातु यदत्र पौरुषम्' इति । तत्त्वेन ख्यात प्रथित पुनर्नरकस्य नाम्नोऽसुरविशेषस्य । सप्तनरकाना दुर्गतीनामनुषङ्गो मिलन यस्य ॥

तन्निर्जयोद्यतनिजस्य भयादवेत्य

यात प्रणश्य बलिसद्म तलेऽचलाया ।

पृष्ठे विलग्न इव तं विजिगीषुरेष

स्वर्गः क्षितावुपजगाम मिषादमुष्य ॥ ६ ॥

तद्विजिगीषुस्तद्बले सद्म नागलोक विचेतुमिच्छु पराभवनशील । अत एव पृष्ठे पश्चाद्विलग्न अमुष्य दिल्लीदेशस्य मिषाद्व्याजात् । उत्प्रेक्ष्यते—एष प्रत्यक्ष स्वर्गो देवलोक क्षितौ क्षोणीमण्डले उपजगाम समागत । किं कृत्वा । तस्य बलिसद्मनो निर्जये परिभवनविधाने उद्यतस्य उद्यम विनिर्मिमाणस्य उत्सुकस्य वा । निजस्यात्मनो भयादर्थात्स्वर्गस्य भीतेरचलाया पृथिव्यास्तले अधस्ताद्भागे प्रणश्य यात प्रनिभ्रष्ट बलिसद्म नागलोकमवेत्य विज्ञाय । पूर्वं हि बलिसद्म भूलोकस्वर्लोकयोरुपरिष्टादासीत्—इति कविसमय । यदुक्त नैषधे—'बलिसद्म दिव स तथ्यवागुपरि स्माह दिवोऽपि नारद ' इति । पश्चादद्वैतविभूतिजाताबलवत्तया क्रतुभुजा भुवनेनाभिभूत भूतले गतमित्यर्थ ॥

य. पद्मनन्दन इवास्ति हिरण्यगर्भो

रम्याप्सरा हरिरिवाच्युतवत्सलक्ष्मी ।

रत्नाकरोऽम्बुधिरिवारिरिवात्मयोने-

र्दुर्गान्वित. पविरिवासहजैरजेय ॥ ७ ॥

यो देश· पद्मनन्दनो विरञ्चिरिव । 'पद्मनन्दनसुतारिरसुता' इति नैषधे । हिरण्य

सुवर्ण गर्भे मध्ये यस्य । आकरादौ स्वर्णाना सद्भावात्, कनकभृतकलशाना भूमिगर्भेषु स्थायित्वाद्वा, सुवर्णादीनि गर्भ मध्ये यस्य व्यवहारिणा सौधेषु पर शतपगोलक्षपर कोटिहिरण्यदर्शनाद्वा । ब्रह्मणस्तु केवल नामैव । 'हिरण्यगर्भो लोकेशो नाभिपद्मात्मभूरपि' इति हैम्याम् । अस्ति विद्यते । पुनर्यो हरिरिव इन्द्र इव । रम्याणि कमलाकरसद्भावान्मनोज्ञानि अत एवात्प्रधानानि सरासि तटाका यत्र । हरिस्तु रम्या रन्तु योग्या कलाकेलिकलाभिर्विलसितुमुचिता । रमणार्हा इत्यर्थ । अप्सरसो रम्भा-तिलोत्तमा-घृताची-मेनकाप्रभृतय स्ववेनिता' यस्य । पुनर्योऽच्युतवन्नारायण इव सह लक्ष्म्या धनधान्यादिविभवेन शोभया वा वर्तते स । 'समासान्तविधेरनित्यत्वात्कप्रत्ययाभाव' । कृष्णस्तु श्रिया पत्न्या सहित । पुनर्योऽम्बुधि पारावार इव रत्नाना प्रशस्तवस्तूना रत्नपुरुषाणा नेमिनाथकृष्णबलभद्रादीना महापुरुषाणामाकर उत्पत्तिस्थानम् । समुद्रोऽपि रत्नाकर । पुनर्यो देश आत्मयोने स्मरस्य अरि शभुरिव दुर्गैरद्रिकोट्टैरन्वित । शिवस्तु दुर्गया पार्वत्या पत्न्या युक्त' । अर्धाङ्गभाजित्वात् । पुनर्य पविरिव वज्रवदसहजे शत्रुभिरजेयो जेतुमशक्यो वैरिभिरग्राह्य । वज्र तु दुर्भेद्य गिरिष्वप्यकुण्ठत्वात्, सुरासुराणा दुर्जयत्वाद्वा ॥ इति दिल्लीदेश ॥

दिल्लीति तत्र नगरी न गरीयसीभिः
श्रीभिः क्वचिद्विरहिता रहिता न नीत्या ।
रेजे गिरीशगिरिशृङ्गकृतैस्तपोभि·
प्राप्ता परा श्रियमसौ त्रिशिर·पुरीव ॥ ८ ॥

तत्र तस्मिन्मण्डले दिल्ली इति नाम्नी नगरी पुरी अस्ति । किंभूता । गरीयसीभि अतिमहतीभि श्रीभिर्लक्ष्मीभि क्वचित्कुत्रापि स्थाने न विरहिता न वियुक्ता । पुन किंभूता । नीत्या न्यायेन न रहिता न वियुक्ता । 'रीत्या' इति पाठे रीत्या मर्यादया उत्तमकुलाद्याचारेण व्यवहारेण वा । उत्प्रेक्ष्यते—गिरीशस्य शभो गिरे कैलाशस्य शृङ्गे शिखरे कृतै स्वस्थित्या विहितैर्निरशनपानादिकष्टतपोभि कृत्वा परा प्रकृष्टा सर्वोत्कृष्टा वा श्रिय लक्ष्मी शोभा वा प्राप्ता असौ दिल्ली त्रिशिरसो वैश्रवणस्य पुरी नगरी अलकेव ॥

दम्भोलिपाणिनगरीविभवाभिभाव-
प्रागल्भ्यमाकलयता निजवैभवेन ।
निर्जित्य या बलिगृह पदमस्य मौलौ
कालीव कासरसुरासहज ससर्ज ॥ ९ ॥

या दिल्लीपुरी निजवैभवेन आत्मीयाद्वैतलक्ष्म्या । 'स्फुरन्माञ्जिष्ठवैभव' इति काव्यकल्पलतायाम् । बलिगृह नागलोक निर्जित्य पराभूय अस्य बलिगृहस्य मौलौ मस्तके पद

चरण स्थान ससर्ज सृजति स्म । किंभूतेन वभवेन । दम्भोलिर्वज्रं पाणौ हस्ते यस्य स तस्य सहस्रनेत्रस्य नगर्या अमरावत्या विभवस्य अभिभवनमभिभावस्तत्र प्रागल्भ्य प्रतिभावत्ता चातुर्यमुद्यममुत्साह वा आकलयतां बिभ्रता पद चक्रे । केव । कार्तीव । यथा पार्वती कासरनामान सुराणा देवानामसहज विरोधिन स्वस्यात्मनो विभोर्भावो वैभवम् । अत्र भावेऽण् । तेन वैभवेन सामर्थ्येन महत्त्वेन वा । 'स्तोत्र सुविस्तृतमतिर्न विभुर्विधातुम्' इति कल्याणमन्दिरस्तवे । 'विभु समर्थ' इति तद्वृत्ति । बाल्यगृह पाताल निर्जित्य जित्वा अस्य महिषासुरस्य मौलौ मस्तके पद स्वचरण चकार । तन्मूर्तेस्तत्प्रकारदर्शनात् ॥ इति दिल्ली ॥

तस्यां महीहिमकरेण हमाँउनाम्ना
जज्ञे पुरंदरविजित्वरविक्रमेण ।
यस्यौजसेव विजितेन पद मुरारे-
स्तत्तुल्यतां स्पृहयताशुमता न्यषेवि ॥ १० ॥

तस्या दिल्लीनगर्या हमाँउ इति नाम यस्येति तेन हमाँउनाम्ना महीहिमकरेण क्षोणी-रोहिणीरमणेन जज्ञे सजातम् । किभूतेन । पुरदरस्य वासवस्य विजित्वरो विशेषेण जय-नशीलो विक्रमो बल यस्य तेन । यस्य हमाँउपातिसाहेरोजसा प्रतापेन विजितेनाभिभूतेन सता । पुनस्तस्य हमाँउप्रतापस्य तुल्यता सादृश्य स्पृहयता इच्छता अशुमता सूर्येण । उत्प्रेक्ष्यते—मुरारेर्नारायणस्य पद चरण विष्णुपद न्यषेवि सेव्यते स्म इव ॥

श्रीकाबिलाधिपतिबब्बरपातिसाहि-
पुत्रः पुलोमदमनोऽखिलमुद्गलानाम् ।
सूरस्य सूनुमपि निर्मितवान्सदण्ड
काल करालमपि यः प्रसरत्प्रतापैः ॥ ११ ॥

यो हमाँउपातिसाहि अभिषेणनेन विनैव प्रसरद्भिर्जगद्व्यापकैर्दशदिक्षु विस्तृतै प्रतापै स्वतेजोभिरेव शूरस्य श्लेषचित्रयो सकारशकारयोरभेदात् भास्करस्य सूनु नन्दनम् । 'प्रेतात्पतिर्दण्डधरोऽर्कसूनु' इति हैम्याम् । सुभटस्यात्जातमपि कराल मृत्युत्वेन विविधायुधधारकत्वेन भीषण परेषा भयोत्पादक काल कृतान्त कालवर्णमपि सदण्ड वेत्रिणम् । 'छडीदार' इति प्रसिद्धम् । राजदेयाशयुत दण्डदायिनमित्यर्थ । निर्मि-तवान्विधत्ते स्म । केवल स्वौजसैव, न पुनरभिषेणनादिना सदण्ड विहितवानित्यर्थ । किभूत । श्रिया सेनादिविभवेन कलितो य काबिल इति नामा मुद्गलाना मण्डलो देश-विशेषस्तस्याधिपति स्वामी यो बब्बरपातिसाहिस्तस्य पुत्रो नन्दन । पुन किभूत । अखिलाना मुद्गलाना यवनजातिविशेषाणा म्लेच्छाना पुलोमनाम्नो दानवविशेषस्य दमनो व्यापादक शक्र । मुद्गलेन्द्र इत्यर्थ ॥ इति हमाँउपातिसाहि ॥

तस्याङ्गजोऽभवदकब्बरभूमिभास्वा-
न्भूपालमौलिमणिचुम्बितपादपद्मः ।
शौरेरिवाम्बुधिशयो भुजपञ्जरान्त-
र्विश्रान्तवार्धिवसनाजयराजहंसः ॥ १२ ॥

तस्य हुमाँउसाहेरकब्बर इति नाम्ना भूमिभास्वान् परतेजस्तिरस्कारिप्रतापवत्त्वादद्वैतत्वाच्च क्षोणीसहस्ररश्मिरभवत् । 'मध्यंदिनावधिविधेर्वसुधाविवस्वान्' इति नैषधे । क इव । अम्बुधिशय इव । यथा शौरेर्वसुदेवस्य कृष्णः पुत्रो बभूव । किंलक्षणः । भूपालानां महानृपाणां मौलीनां मुकुटानां मणीभिर्माणिक्यैश्चुम्बितमाश्लिष्य समालीढं पादपद्मं चरणकमलं यस्य । पुनः किंलक्षणः । भुजौ स्वबाहू एव पञ्जरं पक्षिरक्षणस्थानं तस्यान्तर्मध्ये विश्रान्तो विश्रामाय स्थितो वार्धिः समुद्रो वसनं वस्त्रं यस्याः. एतावता आचतुःसमुद्रान्तपृथिव्या जयः स्वायत्तीकरणं स एव राजहंसो यस्य सः ॥

साम्राज्यमप्यधिगतो निखिलस्य नाक-
लोकस्य लोलुपतया पुनरीहमानः ।
भोक्तुं समग्रमपि मध्यमलोकमेत-
द्व्याजादुवास मघवेव वसुंधरायाम् ॥ १३ ॥

एतद्व्याजादकब्बरसाहिकपटात् । उत्प्रेक्ष्यते—वसुधराया विश्वभरावलये मघवा शक्र इवोवास वसति स्म । किंभूतः । निखिलस्य समस्तस्यापि नाकलोकस्य स्वर्गस्य साम्राज्यमाधिपत्यम् । 'सम्राट् तु शास्ति यो नृपान्' इति हैम्याम् । अतः सर्वेषामपि विमानाधिपतिनाकिनायकानामैश्वर्यमधिगतः प्राप्तोऽपि । 'अधिगतं विधिवद्यदपालयत्' इति रघुवंशे । 'अधिगतं प्राप्तम्' इति तद्वृत्तिः । पुनर्लोलुपतया अधिकाधिकसंपदैश्वर्यस्पृहयालुतया समग्रं समस्तमपि मध्यमलोकं पातालदेवलोकयोरधः उपरि च वर्तमानयोर्मध्येऽन्तराले वर्तिनं लोकं भुवनं मध्यमलोकं सकलसमुद्रमेखलामण्डलं भोक्तुं स्वभोगविषयं विधातुमीहमानो वाञ्छन्निवेति गर्भितोत्प्रेक्षा ॥

अथास्य दिग्विजयविधित्सया प्रस्थाने वैरिणामुत्पाताविर्भावः—

यात्रासु यस्य चतुरङ्गचमूप्रचार-
प्रोद्धूतधूलिपटलैः परितः प्रसस्रे ।
प्रस्थानमस्य दशदिग्विजयाय जाने
यातैरितः कथयितुं हरितां महेन्द्रान् ॥ १४ ॥

यस्याकब्बरपातिसाहेर्यात्रासु परजनपदजिघृक्षया प्रस्थानेषु चत्वारि चतुःसंख्याकान्यङ्गानि साधकानि गजवाजिरथपदातिलक्षणाः प्रकाराः स्कन्धा यस्यास्तादृश्याश्चम्वा

सेनायाः प्रचारेण प्रकम्पेण चलनेन प्रोद्गताना प्रबलनयोत्थितानां धूलीनां भूमिरजसा पटलै राशिभि परित सर्वदिक्षु प्रसमे प्रसृतम् । तत्राहमेव जाने वेद्मि । उत्प्रेक्ष्यते वा—दशाना दशसङ्ख्याकानाम् पूर्वाग्निदक्षिणानैर्ऋतपश्चिमावायूत्तरेशाना ऊर्ध्वभुवनो-र्ध्वलोकानां दिशा ककुभा विजयाय स्वायत्ताकरणार्थमस्य पातिसाहे प्रस्थान दिग्जैत्रयात्रा हरितां दशानामाशाना महेन्द्रान्पुरंदरान् । 'पति प्रतीच्या इति दिक्महेन्द्रा' इति नैषधे । इन्द्राग्नियमराक्षसवरुणपवनकुबेरेशाननागेन्द्रब्रह्माभिधान्दिक्पालान् प्रति कथयितु निवेदयितुमितो भूमण्डलाद्यातैरुड्डीय यातै. गतैरिव ॥

यत्प्रस्थितौ रथहयद्विपपत्तिवीङ्खा-
प्रोत्खातपांसुपिहिताखिलदिङ्मुखेषु ।
आक्रन्दि चक्रमिथुनैरथ पांसुलाभिः
प्राह्लादि पल्लवितमन्तरुलूकलोकैः ॥ १९ ॥

यस्याकब्बरपातिसाहे प्रस्थितौ दिग्जैत्रयात्राया प्रयाणावसरे रथा स्यन्दना हया वाजिन द्विपा हस्तिन पत्तय पदातय पादचारिणस्तेषा वीङ्खाभिश्चङ्क्रमणै बाहुल्या-त्सर्वदिक्संचरणै कृत्वा प्रोत्खातैरुत्थापितै पांसुभिर्धूलीपटलीभि पिहितान्यावृतानि आच्छादितानि । जनदृशामगोचरीकृतानीत्यर्थ । अखिलानि समग्राणि दिशा हरिता मुखानि विभागास्तेषु सत्सु सजलजलदपटलसंचलितरजनीजनितान्धकारप्रचारभ्रान्ते-श्चक्राणा चक्रवाकाना मिथुनैर्द्वन्द्वैराक्रन्दि परस्परवियोगाशङ्कया दु खादाक्रन्दोऽक्रियत । मुक्तकण्ठ रुरुदे इत्यर्थ । अथ पुन पांसुलाभिर्व्यभिचारिणीभिस्तरुणीभि प्राह्लादि प्रमुमुदे । घनान्धकारसमये हि तासा स्वेच्छाविहरणोत्साहस्पृहा पूर्णा स्यात् । पुनरु-लूकलोकैर्घूकप्रकरैरन्तश्चित्तमध्ये पल्लवितमुच्छ्वसितम् । निशि तेषा स्वैरसंचारत्वात् । 'आ-लोकतालीकमुलूकलोक' इति नैषधे ॥

बलवति भूमण्डलाखण्डले दिग्विजयाय प्रतिष्ठमाने सति भाविपराभवा प्रतीपपृथ्वी-पाला भूकम्परजोवृष्टिदिग्दाहरविमण्डलच्छिद्रादिकानुत्पातान्पश्यन्तीति अत एवादौ त एव प्रोच्यन्ते—

धत्ते स्म कम्पमभिषेणयति क्षितीन्द्रे
यस्मिन्प्रतीपपृथिवीपुरुहूतपृथ्वी ।
यस्मादत परमसौ भविता पतिर्मे
प्रीतेर्हृदन्तरिति निमितताण्डवेव ॥ १६ ॥

यस्मिन्नकब्बरनाम्नि क्षितीन्द्रे वसुधावलयवासवे अभिषेणयति रिपुपार्थिवान्प्रति पताकिनीभिरभिगच्छति सति प्रतीपा प्रतिभटा ये पृथिवीपुरुहूता वसुमतीबिडौ-जस तेषा पृथ्वी वसुधरा कम्प वेपथु चञ्चलता धत्ते स्म दधौ । भू कम्पते स्मेत्यर्थ । उत्प्रेक्ष्यते—इति हेतोर्हृदन्त स्वमानसमध्ये प्रीते प्रमोदादिव । सम्यङ्नि-

जचेनोभिप्रेतभर्तरि स्नेहाद्वा निर्मितं कृतं ताण्डवं नृत्यं यया तादृशीव । इति किम् । यस्मात्कारणादतः परमद्यतनवासरादारभ्य असौ सकलराजचक्रचूडामणीरद्वैतनीतिमतामग्रणीरकब्बरक्षोणीनभोमणीर्मम भर्ता भावी भविष्यति ॥

संप्रस्थिते वसुमतीविजयाय यस्मि-
न्भूपैर्विरोधिभिरदृश्यत दिक्षु दाहः।
जाने निजव्यसनवीक्षणभूतनूता(त्ना)-
सातस्वदिग्युवतिनिःश्वसिताग्निकीलः ॥ १७ ॥

यस्मिन्नकब्बरनृपतौ वसुमत्या वसुधराया विजयाय स्वायत्तीकरणार्थं संप्रस्थिते सम्यग्विजयविधायिमुहूर्तदिने चतुरङ्गचमूचक्रेण समं निर्मितप्रस्थाने सति । प्रचलिते सतीत्यर्थः । विरोधो विद्यते येषां ते विरोधिनस्तैर्विपक्षैर्भूपैः क्षोणीपालैर्दिक्षु सर्वाशासु दाहो ज्वलज्ज्वालादिः ज्वालामालाकुलत्वमदृश्यत दृष्टः । सर्वा अपि हरितो ज्वलन्त्यो दृष्टा इत्यर्थः । तत्राहमेव जाने विदांकरोमि उत्प्रेक्षे वा निजानामात्मीयानामर्थादकब्बरपरिपन्थिपूर्वादिदिक्पतिनृपतीनां व्यसनानां भाविमरणावधिविपत्तीनां वीक्षणेन दीर्घदर्शितया अवलोकनेन ज्ञानेन कृत्वा भूतमुत्पन्नं यन्नूत्नं नवीनमसातं दुःखं यासां तासां स्वेषां तत्तद्दिक्पतिनृपाणां दिशामेव युवतीनां प्रियाणां निःश्वसिताग्नेर्निःश्वासानिलस्य कीलो ज्वालेव । कीलशब्दोऽकारान्तोऽप्यस्ति । 'त्रिनेत्रनेत्रानलकीलनीलम्' इति नैषधे । तथा 'वल्लरशफरमयूरकीलद्दाला' इति लिङ्गानुशासने पुंस्त्रीलिङ्गे कीलः कीला ॥

भूपेऽभिषेणयति यत्र रजोभिवृष्ट्या
दृष्टा दिशः परनृपैर्मलिनाः समग्राः।
स्वस्वामिसंकटसमीक्षणमूर्छनोर्वी-
निष्पातधूसरितगात्रलता इवैताः ॥ १८ ॥

यत्र यस्मिन्भूपे अकब्बरनृपे अभिषेणयति सति सेनाभिः समं प्रतिनृपतीनभिगच्छति सति परनृपैः प्रतिभटभूपालकलापैः रजोभिवृष्ट्या अतिबहुलानां धूलीनामभिसमन्ताद्वर्षणेन कृत्वा मलिनाः कश्मलाः मलीमसाः समग्राः समस्ता अपि दिश आशा दृष्टाः । उत्प्रेक्ष्यते—एता दिशः स्वासामात्मीयानां स्वामिनां भर्तॄणां संकटानां व्यसनानां समीक्षणेन सम्यङ्निश्चितत्वेनावलोकनेन कृत्वा मूर्छनैर्दुःखोद्भूतातुच्छमूर्छाभिरुर्व्यां भूमौ निष्पातो निष्पतनं लुण्ठनं वा तेन धूसरिता ईषत्पाण्डुरिता धूलीलुलिता वा रजोमया वा जाता गात्रलताः शरीरयष्टयो यासां तादृश्य इव ॥

यन्मेदिनीकुमुदिनीरमणप्रयाणे
छिद्रं न्यभालि परिपन्थिभिरप्रपान्थे।

मद्वंशजक्षितिरथोदयिनी हृदन्त-
र्दुःखप्रकर्षत इति स्फुटितोरमीव ॥ १९ ॥

कुमुदिनीना कैरविणीना रमणो वरयिता कुमुदिनीरमण । मेदिन्या धरण्या कुमुदिनीरमण स चासौ कुमुदिनीरमणश्च । 'इद तमुवानलशीनलद्युति' इति नैषधे । तस्य प्रयाणे खरिपूपरि प्रस्थाने परिपन्थिभि प्रत्यर्थिभिरर्थात् पृथिवीनाथैरध्वपान्थे गगनपथिके भास्करे । 'द्वौ इमौ पुरुषौ लोके सूर्यमण्डलभेदिनौ' इत्यादि । सूर्यमण्डले इत्यर्थ । छिद्र विवर न्यभालि ददृशे दृष्टम् । उत्प्रेक्ष्यते—अथाकब्बरसाहेरागमनानन्तर मद्वंशे मदीयान्ववाये जायन्ते स्म उत्पद्यन्ते स्मेति मद्वंशजा सूर्यवंशीयास्तेषामेतावता सूर्यवंशोत्पन्नाना भूपालाना राजन्यवीराणा च क्षिति क्षयो विनाश उदेष्यति भविष्यतीत्येवशीला उदयिनी भाविनी इति हेतोर्हृदन्तश्चित्तमध्ये दुःखस्य प्रकर्षतोऽतिशयत स्फुटित द्विधाभूत सच्छिद्र वा जातमुरो हृदय यस्य तादृश इव । 'पन्था भास्वति दृश्यते बिलमय प्रत्यर्थिभि पार्थिवे' इति नैषधे । म्रियमाणा रणे सूर्ये छिद्र पश्यन्तीत्यरिष्टवेदिन । यद्वा । 'द्वाविमौ पुरुषौ लोके सूर्यमण्डलभेदिन । परिव्राड्योगयुक्तश्च रणे चाभिमुखो हत' ॥' इत्युक्तत्वात् । 'स सूर्ये छिद्र निरीक्षते' इति तु तद्वृत्ति । ततो भानौ रन्ध्रनिभालनमिति ॥ इति प्रतीपनृपतीनामरिष्टाविर्भावना ॥

यस्य प्रसृत्वरयश'शरभूसवित्री
स्वःकूलिनीव करवाललता बभूव ।
यस्या निमज्ज्य रिपुराजपरम्पराभि-
र्येनान्वभावि दितिजद्विषता विभूतिः ॥ २० ॥

यस्याकब्बरसाहे करवाललता खड्गयष्टि स्वःकूलिनी मन्दाकिनीव बभूव जाता । किंभूता । प्रसृत्वर विश्वविस्तरणशील यद्यश कीर्ति तदेव शरभू स्वामिकार्तिकस्तस्य सवित्री जननी येन कारणेन । यस्या करवाललताख्यकूलिन्या निमज्ज्य ब्रुडित्वा स्नात्वा तदभिमुखमागत्य प्रहृत्य च पञ्चत्वमासाद्य रिपव शत्रवो जना एव राजानस्तेषा परम्पराभि श्रेणीभि दितिजाना दितेरसुरमातुर्जायन्ते स्मेति दितिजास्तेषा द्विषता वैरिणा देवाना विभूति सुरश्रीरन्वभावि अनुभूयते स्म । गङ्गाया रणे च त्यक्तप्राणा देवभूय भजन्तीति परमतम् । 'मृते चापि सुराङ्गना' इत्युक्ते ॥

यस्मिन्रणाङ्गणगते प्रहताहिताश्वा
शौर्योदयाद्दिवि मुहुर्मुहुरुत्पतन्ति ।
भूमौ निजाभिभवत सवितु सगोत्रा-
स्तार्क्ष्यानिवाश्रयितुमुत्सुकता वहन्त ॥ २१ ॥

यस्मिन्नकब्बरभूपतौ रणाङ्गण संग्राममध्य गते प्राप्ते सति प्रहता शस्त्रप्रहारादिना व्या-

पादिता ये अहिताना प्रतिपक्षिणामश्वास्तुरङ्गमास्ते शौर्योदयात् शूरताया प्रादुर्भावान्मुहुर्मुहु वारवार दिवि गगने उत्पतन्ति उच्छलन्ति उच्चै फाला ददते। उत्प्रेक्ष्यते—भूमौ पृथ्वीपीठे निजस्यात्मनोऽभिभवत पराभवनोदयात् सवितु सूर्यस्य पितुर्वा सगोत्रान् स्वजनान्बन्धून् तार्क्ष्यानश्वान् आश्रयितु शरणीकर्तुमुत्सुकतामुत्कण्ठा वहन्तो धारयन्त इति। विपत्तौ स्वजना श्रीयन्ते इति स्थिति श्रुतिर्वा॥

एतत्कृपाणनिहताहितकुम्भिकुम्भ-
निष्पातिमौक्तिकततिः समरे विरेजे।
दृष्ट्वा हतान्स्वपतिभूमिपतीस्तदीय-
लक्ष्मीक्षणप्रपतदश्रुकणावलीव॥ २२॥

एते अकब्बरसाहिना कृपाणेन निजचन्द्रहासयष्टिना कृत्वा निहता व्यापादिता विदारिता ये अहिताना स्वप्रतिपक्षाणा कुम्भिना भद्रजातिजाताना कुम्भा शिर पिण्डास्तेभ्यो निष्पतति निर्गलति नि सरतीत्येवशीला निष्पातिनी मौक्तिकाना मुक्ताफलानां ततिर्मालिका समरे सग्रामाङ्गणे विरेजे राजते स्म निर्बभौ। उत्प्रेक्ष्यते—स्वस्यात्मन पतीन्नायकान् भूमिपतीन्धरणीरमणान् हतानर्थादकब्बरेण स्वविरोधितया यमातिथीकृतान्दृष्ट्वा व्यालोक्य तदीयलक्ष्मीणां प्रत्यर्थिपार्थिवसबन्धिनीना श्रीणाम्। राज्यलक्ष्मीणामित्यर्थ। ईक्षणेभ्यो विलोचनेभ्य प्रपतन्ती प्रकर्षेणाविरलधाराधराम्बुधारायमाणधारं नि सरन्ती अश्रुकणाना बाष्पबिन्दूनामावलीव धोरणिरिव॥

रोमाङ्कुराः समिति यस्य समुच्छ्वसन्ती
संवाससंगतगुणप्रगुणीभवन्तः।
एतद्द्रुदुद्धतविरोधिधराधवाना
हृल्लेखतामिव निशुम्भकृते वहन्तः॥ २३॥

यस्य हुमाउनन्दननृपस्य समिति सग्रामाङ्गणे रोम्णा तनूरुहाम्। लोम्नामित्यर्थ। 'रोमलोमतनूरुह' इति हैम्याम्। अङ्कुरा प्ररोहा समुच्छ्वसन्ति उच्चै सजायन्ते उल्लसन्ति। उत्प्रेक्ष्यते—एतद्द्रदकब्बरसाहिरिव उद्धता उत्कटा मदोन्मत्ता ये विरोधिधराधवा प्रत्यर्थिपार्थिवास्तेषा निशुम्भकृते दक्षिणारमणमदिराङ्गणप्राघुणीकरणार्थं हृल्लेखतामुत्कण्ठोद्रेकभाव वहन्तो बिभ्राणा इव। अत एव क्लिश्यन्ता। सवासेनाकब्बरसाहिदेहे सम्यग्वसनेन सहस्थानेन वा कृत्वा सगता मिलिता समागता वा ये गुणा शौर्योत्साहसत्त्वादयस्ते प्रगुणीभवन्त प्रगल्भा जायमाना। 'यादृशै सहवास सगतिस्तादृशा एवायान्ति गुणा' इति लोकप्रसिद्धि। यदुक्त च—'जौ जारिसेण सग सो वि हु तारिसो होइ। कुसुमेहिं सह वसता तिलावि तग्ग धिया हुति॥' इति सूत्रोक्ति॥

एतद्दिनेशशशिभृद्दिनयामिनीभ्यां
सृष्टिं विधातुमखिलां विभुना न वैश्वीम् ।
तादृग्दिनेन्दुदयिताकृतये किमेत-
त्तेजोयशोरविविधू विधिना प्रणीतौ ॥ २४ ॥

विधिना विश्वसृजा विधात्रा तादृश्योरनिमहत्त्वोर्विगलितावधिमयाभ्युदयभाजो-र्दिनेन्दुदयितयोर्दिवसनिशयो कृतये निर्माणाय । उत्प्रेक्ष्यते—एतस्याकब्बरसाहेस्तेज. प्रताप । 'निजस्य तेज शिखिन पर शता·' इति नैषधे । तथा 'एतस्योत्तरमद्य न ममजनि त्वत्तेजसा लङ्घने' इत्यपि नैषधे । 'त्वत्तेजसा भवत्प्रतापानाम्' इति तद्वृत्ति । तथा यश श्लोकस्तावेव रविविधू सूर्याचन्द्रमसौ प्रणीताविव निर्मापिताविव । किंभूतेन विधिना । एताभ्या प्रत्यक्षलक्ष्य विद्यमानाभ्या दिनरजन्योर्गमागम कुर्वाणाभ्या दिनस्य वासरस्य ईश पति· । यत —'परविषयाक्रमणकलाकलाधरस्यैव विषयमायाति । रजनिपतिर्भजति दिन दिवसपतिर्भजति नो रजनीम् ॥' इति सुभाषितोक्ते । दिननायको भास्कर शशी मृगाङ्कस्ताभ्या सकाशाद्भूरुत्पत्तिर्ययोस्तादृश्या दिनयामिन्यो वासरविभावर्यौ ताभ्या कृत्वा अखिला समस्तामपि समग्रामपि वैश्वीं जगत्सबन्धिनी सृष्टि सर्ग निर्माण कर्तुं रचयितु न विभुना तयोर्द्वयो प्रत्येक चतुर्यामत्वेनाल्पत्वान्न समर्थेन ॥

यद्वैरिराजकयशोगुणराशिरात्री-
प्राणेशतारकगणेन कदाचनापि ।
द्वीपान्तरं परिचरत्यपि यत्प्रताप-
प्रद्योतने न समवाप्युदयावकाशः ॥ २५ ॥

यस्याकब्बरपातिसाहे प्रताप एव प्रद्योतन सहस्रकिरण तस्मिन् द्वीपान्तरमपर द्वीप द्वीपानामष्टादशत्वात् । 'नवद्वयद्वीपपृथग्जयश्रियाम्' इति नैषधे । तेष्वन्यतम कचिद्द्वीप परिचरति भजति सति परद्वीपे गतवति अपि सति यद्वैरिराजकस्याकब्बरारिपुभूपतिप्रकरस्य । राज्ञा समूहो राजकम् । 'स्याद्राजपुत्रक राजन्यक राजकमाजकम्' इति हैम्याम् । यश श्लोकस्तद्युक्ता गुणाना राशय समूहास्त एव रात्रीप्राणेशश्चन्द्रमास्तथा तारकाज्योतींषि तेषा गणेन मण्डलेन कदाचनापि कस्मिन्नपि प्रस्तावे उदयस्योद्गमनस्य प्रकटीभावस्यावकाश समयो वेला नेति नैषधे समवापि सप्राप्त । जगत्स्वाभाव्यात्सूर्ये द्वीपान्तर गते अस्तमिते चन्द्रे ग्रहनक्षत्रतारका उदयावकाश लभन्ते, परमकब्बरप्रतापसहस्ररश्मेर्नाय प्रकार । यत अष्टादशस्वपि द्वीपेषु सर्वत्रैव सद्भाव, परमत्र नास्तीत्येव न तस्मिन् सहस्रांशौ सति चन्द्रादिज्योतिषामुदयावकाश कुत स्यादिति ॥

अश्रान्तदण्डनिहताहववादनीय-
वाद्यस्वरैः प्रसृमरै समरे धरेन्दो. ।

अस्तम्भि वैरिनृपदोर्युगदण्डदर्पः
सर्पेन्द्रदर्प इव गारुडिकस्य मन्त्रैः ॥ २६ ॥

धरेन्दोर्वसुमतीवासतेयीपते प्रसृमरैः सकलदिक्चक्रविस्तरणशीलैरश्रान्तमनवरतवाद्यवादकमानवैर्दण्डैर्वाद्यवादनयष्टिभिर्निहतानि ताडितानि तथा आहवे सङ्ग्रामाङ्गणेषु वादनीयानि वादयितुमुचितानि यानि वाद्यानि रणतूराणि अन्यवादित्राणि वा तेषां स्वरैर्निर्घोषैः कर्तृभिर्वैरिणोऽकब्बरसाहेरसहजा एव नृपाः पार्थिवास्तेषां दोर्युगदण्डानां भुजयामलकुटानां जान्वायतत्वेन दण्डाकारत्वाद्दण्डास्तेषाम् अथ वा बाहुद्वन्द्वानां सैन्यानां च चक्रगरुडादिव्यूहानां वा अश्वानां प्रतिनृपतियानरत्नतुरङ्गमाणां वा उपलक्षणादश्ववाराणां गजरथारोहिणां च। 'दण्डः सैन्ये दमे यमे ॥ मानव्यूहे ग्रहे भेदेष्वश्वेऽर्कानुचरे मथि। प्रकाण्डे लकुटे कोणे चतुर्थोपायवर्गयोः ॥' इत्यनेकार्थः । दर्पोऽभिमानोऽस्तम्भि स्तम्भ्यते स्म निराकृतः । जडीकृताः सर्वेऽपीत्यर्थः । कैरिव । मन्त्रैरिव गारुडं स्थावरजङ्गमविषनिवारणप्रवणमन्त्रतन्त्रादिशास्त्रमर्थ्यते वेत्ति वेति गारुडिकस्तस्य मन्त्रैर्जाङ्गुलीप्रमुखैः. सर्पेन्द्रस्य नागराजस्य दर्पो गर्वो विषवेगाहंकारः स्तम्भ्यते ॥

यत्कीर्तिविद्विषदकीर्तिहतप्रतीपा-
सृक्पङ्क्तिजह्नुतरणिद्रुहिणाङ्गजाभिः ।
जन्यावनीयदवनीशशिनस्त्रिवेणी-
सङ्गः किमाविरभवत्त्रिदिवाभिकानाम् ॥ २७ ॥

यस्यासावकब्बराभिधानस्यावनीशशिनो वसुधासुधाशोर्जन्यावनी सङ्ग्राममेदिनी । उत्प्रेक्ष्यते—त्रिदिवाभिकानां सुरलोकाभिलाषुकाणाम् । 'कामुकः कमिता कम्रोऽनुकामयिताभिकः' इति हैम्याम् । त्रीणां तिसृणां वेणीनां तरङ्गिणीप्रवाहाणां सङ्गो मिलनं गङ्गायमुनासरस्वतीसङ्ग इव आविरभवत् प्रकटीबभूव। वनिकाभिः कृत्वा यस्य साहेः कीर्तिः प्रसरद्यशस्तथा विद्विषामकब्बरपातिसाहिपुरो रणे भग्नानां प्रत्यर्थिपार्थिवानामकीर्तिरपयशः । तथा च हता अकब्बरनरेन्द्रेणैव रणाङ्गणे व्यापादिता ये प्रतीपाः परिपन्थिपृथिवीनाथास्तेषामसृजां रुधिराणां पङ्क्तयः श्रेणयस्ता एव जह्नोर्विष्णोस्तथा तरणेर्मार्तण्डस्य । तथा च द्रुहिणस्य ब्रह्मणः अङ्गजा नन्दिन्यः । जह्नुनन्दना गङ्गा तरणितनया यमुना द्रुहिणोद्वहा सरस्वती । सरस्वती मरित्परसमये शोणसलिला प्रोच्यते । ततोऽसृगानयनम् । ताभिः एता एकत्रमिलितास्त्रिवेणीसङ्गोऽजनि ॥

यत्संप्रहारहतहास्तिकमस्तकान्त-
र्निष्पातिशुक्तिजततिर्युधि पौरस्फुरीति ।
दन्तावली प्रकटिता शमनेन जन्या-
पाने विरोधिरुधिरासवपायिनेव ॥ २८ ॥

येन साहिना सप्रहारे समरे सम्यक्परविक्लवकारि प्रहारेण वा हतानि निर्दलितानि हास्तिकानि मतङ्गजव्रजा । हस्तिना समूहो हास्तिकम् । 'हास्तिकं तु हस्तिना स्यात्' इति हैम्याम् । समूहार्थेऽण । तेषां मस्तकानि कुम्भस्थलानि तेषामन्तर्मध्याद्भद्रजातिजनितत्वेन शिरःपिण्डान्तरालान्निष्पातिना निःशेषेण निरन्तरं वा पतनशीलानां शुक्तिजानामामलकप्रमाणमुक्ताफलानां ततिर्धोरणी समरे सग्रामे विरेजे विशेषेण भाति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—जन्यापाने रणाङ्गणरूपवारुणीपानगोष्ठीस्थाने । 'आपानं पानगोष्ठी स्यात्' इति हैम्याम् । विरोधिनामकब्बरप्रतिभटभटानां रुधिराणि प्रहरणमहाप्रहारप्रवहद्प्रमाणशोणितान्येवासवो मदिरा पिबतीत्येवंशीलेन शमनेन यमेन प्रकटिता जनदृग्गोचरीकृता दन्तावली दशनश्रेणिरिव ॥

एतद्भुजारणिसमुत्थमहो हुताश-
ज्वालाज्वलद्बहलबाहुजवंशराशे ।
उद्गत्वरैः प्रसृमरैरिव धूमवारै-
राविर्बभूव शितिमा दिविपत्पदव्याम् ॥ २९ ॥

एतस्याकब्बरसाहेर्भुजो दोर्दण्डः स एवारणिरग्निकाष्ठं तस्मात् सम्यक् मित्राणां शारदीनसुधाकरतया अमित्राणां परिवर्तप्रचण्डकिरणतया उत्था उत्थानं यस्य तादृशं यन्महः प्रबलप्रतापः स एव हुताशो ज्वलज्ज्वालस्तस्य ज्वालाभिरग्रकपिशिखाभिर्ज्वलन्तो दह्यमाना भस्मीभवन्तो वा ये बहला भूयिष्ठा अतिशयेन बहवः । 'बहोरिष्ठेयसि बहोश्च भूवादेशः' । बाहुजा राजन्याः । 'राजन्यो बाहुसंभवः' इति हैम्याम् । साहिविपक्षपक्षलक्षास्तेषां वंशा अन्वयास्त एव वंशा वेणवो वा तेषां राशिः समूहस्तस्मादुद्गत्वरैरुत् ऊर्ध्वं गमनशीलैः उच्चैर्निर्यायिभिरुत्थितैर्वा तथा प्रसमरैर्जगद्व्यापनशीलैर्धूमवारैर्वायुवाहव्रजैः । 'स्याद्वायुवाहोऽग्निवाहो दहनकेतनः' इति हैम्याम् । उत्प्रेक्ष्यते—दिविषत्पदव्या देवमार्गे गगनाङ्गणे शितिमा श्यामता आविर्बभूव प्रकटीभूता । प्रायो वंशेषु दह्यमानेषु प्रबला धूमाः प्रादुर्भवन्ति बहुभिश्च दहनकेतनैर्गृहाद्युपरितनभागे च मेचकिमा भवेदिति प्रत्यक्षमेव दृश्यते ॥

यस्याशुगः प्रसरदाशुगवन्निषङ्गा-
त्कर्षागमेषु लघुहस्ततया कदाचित् ।
नालक्ष्यताक्षिभिरपि प्रतिपक्षलक्षै-
रङ्गे लगन्पुनरबुध्यत युद्धमूर्ध्नि ॥ ३० ॥

यस्य साहेराशुगो बाणः । जातावेकवचनम् । युद्धमूर्ध्नि सग्राममस्तके प्रतिपक्षलक्षैः परिपन्थिकपृथिवीवासवशतसहस्रैः लघुहस्ततया शीघ्रवेधित्वेन निषङ्गात्तूणीरात् आकर्षा आकर्षणानि तथा आगमा आगमनानि तेषु कदाचिदपि कस्मिन्नपि समये प्रस्तावे

अक्षिभिरात्मीयविलोचनैरपि नालक्ष्यत न दृश्यते स्म । क इव । प्रकर्षेण सरन् चलन् गच्छन्नाशुगवत् वायुरिव । यथा पवमान आगच्छन्न लक्ष्यते परं पुनरङ्गे काये लगन् प्रहृत्य मध्ये प्रविशन् सोऽबुध्यत ज्ञायते स्म ॥

य स्वर्णकायमरिनागनिपातनिष्ण
दृष्ट्या निपीय हरिवाहनबद्धलीलम् ।
चित्रं किमत्र यदरातिमहीन्द्रबाहु-
कुम्भीनसैः समरमूर्ध्नि जडीबभूवे ॥ ३१ ॥

स्वर्णं जाम्बूनद तत्सदृशो गौरवर्णत्वात्कायस्तनूलता यस्य तम्, तथा अरिषु परिपन्थिषु नागा प्रधाना. । 'सिंहशार्दूलनागाद्या । स्युरुत्तरपदे प्रख्या. प्रशस्तार्थप्रकाशका. ॥' इति हैम्याम् । महीपालास्तेषां निपाते यमधामाजिरातिथीकरणे निष्ण निपुणम्, तथा हरिरश्व एव उपलक्षणाद्गजोऽपि वाहन यान तत्र बद्धा रचिता लीला क्रीडा वाह्याली-काद्या परस्परसप्रहारादिका येन तादृश य पातिसाहिमकब्बरं दृष्ट्या विलोचनेन निपी-यापीय । भयविह्वलतरलकातरदृशा दृष्ट्वेत्यर्थ । यदरातय यस्य विपक्षकक्षामङ्गीकुर्वाणा एव महीन्द्रा महामेदिनीमघवानस्तेषा बाहवो दोर्दण्डा एव कुम्भीनसा भुजगमास्तैर्ज-डीबभूवे प्रहरणग्रहणबाणक्षेपणादिप्रकारे निश्चेष्टै सजातम् । किंकर्तव्यतामूढैरिव आलेख्यलिखितैरिव वा निर्व्यापारैर्जज्ञे । अत्र प्रकारे किं चित्र को विस्मय । यद्गरु-डदर्शनादेव तत्काल व्याला अपि जडीभवन्ति एव । गरुड किंलक्षण । सुवर्णस्य काय पक्षप्रभृति शरीर यस्य । तथा अरिभूता शत्रुभाव प्राप्ता ये नागा भुजगास्तेषा निपाते नितरा पाते निष्णो निपुण । तथा हरेर्गोविन्दस्य वाहनत्वे यानभावे बद्धा निर्मिता लीला विलासो येन ॥

यस्याशुगान्प्रणयतः प्रतिभूपतीना
प्राणान्सुराध्वनि विधाय रवि शरव्यम् ।
आजिः सकार्मुककरस्य खलूरिकेव
रन्ध्र रवौ रिपुभिरैक्षि न चेत्कुतस्त्यम् ॥ ३२ ॥

यस्याकब्बरस्य राज्ञ आजि सग्रामभूमि खलूरिका शस्त्राभ्यासभूरिवाभूद्बभूव । यस्य किं कुर्वत । सुराध्वनि गगनाङ्गणे रवि मार्तण्डमण्डल शरव्य वेध्य विधाय कृत्वा प्रतिभूपतीना प्रतिपक्षक्षोणीपालाना प्राणाञ्जीवितानि आशु त्वरिततर गच्छन्ति परलोक यान्तीत्याशुगा शीघ्रगामिन शराश्च तान्प्रणयत सृजत । यस्य किंभूतस्य । सह कार्मु-केन कोदण्डेन वर्तते य स तादृश कर पाणिर्यस्य । एव चेन्न तर्हि रिपुभि परि-पन्थिपृथ्वीपतिभि रवौ सूर्यबिम्बे रन्ध्र छिद्र कुतस्त्य कुतोभवमैक्षि विलोकित दृष्टम् ॥

येनाहवे प्रणिहतात्मपतिप्रवृत्ति
कृत्वा स्वकर्णपथिकी परिपन्थिकान्ताः ।

वक्षःशिलाः स्म विलिखन्ति नखाग्रटङ्कैः
कीर्तिप्रशस्तिमिव भूभृदकब्बरस्य ॥ ३३ ॥

परिपन्थिना शात्रववैरिस्त्रीभूता कान्ता प्रेयस्य वक्षासि हृदयान्येव शिला पृथुलपाषाणास्ता नखाना स्वकरजानामग्राणि शिखा एव टङ्काः पाषाणोत्कीर्णनकराण्यायसोपकरणानि टङ्कणकानीति प्रसिद्धास्तैर्विलिखन्ति विदारयन्ति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—भूभृतो राज्ञोऽकब्बरस्य नृपस्य कीर्तिर्यशस्तस्या प्रशस्तिर्जगद्विजयकरणवर्णनवर्णावली तामिव । किं कृत्वा । येन पानिमाहिनाहवे महाविग्रहे प्रणिहता यमराजगृहाङ्गणावगाहिनो विहिता ये आत्मनां स्वासा पतय प्राणनाथास्तेषा प्रवृत्ति वार्ता स्वेषामात्मीयाना कर्णाना श्रवणाना पथिकीं पाथीप्राघुणकीं कृत्वा । श्रुत्वेत्यर्थ ॥

एतद्भवन्निजनिशुम्भभविष्णुशङ्का-
तङ्काकुलीकृतवनेचरवैरिवध्वः ।
रङ्गत्प्रपा इव पयोधरशातकौम्भ-
कुम्भाश्च्युताश्रुजलपूरितनेत्रपात्रः ॥ ३४ ॥

एतस्मादकब्बरधरणीधरात् भवन्नुत्पद्यमानो यो निजस्य स्वात्मन निशुम्भो वधस्तस्माद्भविष्णुर्भवनशीला या शङ्का अनिष्टसभावन तया आतङ्को भय तेनाकुलीकृता विह्वला जाता अत एव वने गिरिगहने निकुञ्जे वा चरन्ति सचारिणो वनेचरा ये वैरिणो विपक्षक्षितिपालास्तेषा वध्व स्त्रिय रङ्गन्त्य सचरन्त्य । जगमा इत्यर्थ । प्रपा पानीयशाला इवामन्वभूवु । किंभूता । पयोधरा उच्चकुचा सलिलवारिण । जलभृता इत्यर्थ. । शातकौम्भा सुवर्णसबन्धिन कुम्भा कलशा यासु यासा वा । पुन किंभूता. । च्युतानि दु खप्रकर्षाद्विलोचनेभ्यो नि सरन्ति यान्यश्रूणि वाष्पाणि तेषा जलै रुदननीरभरै पूरितानि निर्भरभृतानि नेत्राणि नयनानि एव पात्राणि पर्णानि भाजनानि यासा यासु वा । 'पात्र तु कूलयोर्मध्ये पर्णे नृपतिमन्त्रिणि । योग्यभाजनयोर्यज्ञभाण्डे नाट्यानुकर्तरि ॥' इत्यनेकार्थ ॥

यस्याहवोऽजनि घनाघनवत्कृपाण-
विद्युत्पतत्समददन्तिमदाम्बुधार ।
भल्लीनिकृत्तरिपुशोणितसिन्धुवेणी-
रुद्धीनपासुपिहिताखिलदिग्विभाग ॥ ३५ ॥

शून्यं सृजन्भुवनमप्यरिकीर्तिहस
श्रेण्या कुले द्विषति दुर्दिनमादधान. ।

विद्रावयन्परवधूवदनाम्बुजानि
शूरद्रुमान्पुलककोरकितान्प्रकुर्वन् ॥ ३६ ॥ (युग्मम्)

यस्य जलालदीनसाहेराहव· सग्रामो घनाघनवन्मेघ इवाजनि सजज्ञे समभूत्। किंभूत। कृपाणा शाणशिखरोल्लिखितनिशितझगझगितिकान्तिकरवाला एव विद्युतस्तडिद्विलसितानि यत्र। पुन किंभूत। पतन्त्य कपोलपालीभ्योऽविरल नि·सरन्त्य समदाना मदोद्धुराणा दन्तिना दन्तावलेन्द्राणां मदाम्बूना दानजलाना धारा वृष्टयो यत्र। पुन किंभूत। भल्लीभि शस्त्रविशेषै। 'तिमिरकरिकुम्भभेदनभल्लीष्विव दीपकलिकासु' इति चम्पूकथायाम्। निकृत्ताश्छेदिता ये रिपवो विपक्षास्तेषा शोणितानि रुधिराणि एव सिन्धूना नदीना वेणय प्रवाहा यत्र। 'उच्छृङ्खल चलन्तीनामसृग्जलवियोषिताम्' इति पाण्डवचरित्रे। वेणीशब्दो दीर्घो ह्रस्वोऽप्यस्ति। पुन किंभूत। उड्डीनैरूर्ध्वंगतैर्दशदिग्विस्तृतै· पांसुभि गजवाजिरथपत्तिप्रकराणामितस्ततस्त्वरितसंचरणैरुत्खातैर्भ्रमदभ्राभ्रकविभ्रमायमाणै रजोव्रजै पिहिता आच्छादिता अदृग्गोचरीकृता अखिलाना समस्ताना दिशा हरिता विभागा प्रदेशा यत्र। अपि पुन किं कुर्वन्। अरीणा शत्रूणा कीर्तय एव हंसास्तेषा श्रेण्या धोरण्या कृत्वा भुवन विश्व पानीयम्। 'भुवन वन घनरसो यादोनिवासोऽमृतम्' इति हैम्याम्। शून्य रिक्त च सृजन् कुर्वन्। प्राय· प्रावृषि राजहंसा मानससरसि यान्ति। प्रावृड्वृष्ट्या बहलजम्बालागमेन जलकालुष्यान्नान्यजलाशयेषु तिष्ठन्तीति। पुन· किं कुर्वाण। द्विषति वैरिणि कुले वंशे विपक्षान्ववाये दौस्थ्याद्दौर्भाग्यवनवासपुत्रकलत्रमित्रप्रमुखस्वजनजनवियोगादिरूप दुर्दिन कुदिवस दुष्ट दिन मेघान्धकार वादवान निर्मिमाण। 'वधूवक्त्राम्भोज भवतु न स तेषा कुदिवस' इति नैषधे। पुन किंभूत। परेषा पथिकपृथ्वीनायकाना वधूना पुरन्ध्रीणा वदनान्येवाम्बुजानि तामरसानि विद्रावयन् म्लानि प्रापयन् गतप्रायाणि सृजन्। 'विद्राणपङ्कजरसे' इति चम्पूकथाया वर्षावर्णने। पुन किंभूत। शूरा सुभटा एव द्रुमा वृक्षास्तान्पुलकेन रोमाञ्चन रोमहर्षणेन सनिभाश्च कोरका कुड्मला संजाता एष्विति कोरकितास्तथाविधान्प्रकर्षेण कुर्वन्। 'कदाचिदच्युत इव शिशिरकमलाकरगाहोत्पन्नपुलककोरकिततनु' इति चम्पूकथायाम्। शूरा हि साहिशौर्यं श्रुत्वा रोमाञ्चकञ्चुकिता जायन्ते इत्यर्थ ॥ युग्मम् ॥

एतत्तुरङ्गमगणा दिवि संपराये
प्रोत्तालफालललित कलयाबभूवुः।
जित्वा धरा विबुधधाम पुनर्जिघृक्षो
संलक्ष्य तत्क्षणमिवाशयमात्मभर्तुः ॥ ३७ ॥

संपराये संग्रामे एतस्याकब्बरनृपतेस्तुरङ्गमगणा वाजिव्रजा दिवि मरुन्मार्गे प्रोत्ताल शीघ्रम्। 'उतावल्ल' इति प्रसिद्धि। तथा 'चलद्वलयमुखरकरतलोत्तालतालिका-

रम्भरमणीयरमिकरासकक्रीडानिर्भरा' इति चम्पूकथाया भिल्लीवर्णने । फालाना-मुच्चैर्गतिविशेषाणा ललित विलास कलयाबभूवु । 'सान्द्रोत्कालमिषाद्वि गायति पदाम्प्रग्रु तुरङ्गोऽपि गाम्' इति नैषधे । उत्प्रेक्ष्यते—धरामासमुद्रपर्यन्तपृथिवी जित्वा आत्मसा-द्विधाय पुनरविकलिप्सोरत एव विबुधधाम स्वर्गं जिघृक्षोर्गृहीतुमिच्छोरात्मभर्तुं स्व-स्वामिनोऽकब्बरधरित्रीवरयितु तत्क्षण तत्काल त्वरिततरमेवाशयमभिप्राय सलक्ष्य विज्ञाय वोच्चै स्वर्गदिग्विभागे यातु प्रगल्भन्ते ॥

एतद्भवद्भयगृहीतदिशो दिगीशा
नि स्वाननि स्वनभर. प्रतिभूरिवान्त ।
भूत्वात्मनाह्वयनिवावनिपद्मिनीश-
मेनं पुनः प्रणतिगोचरता प्रणेतुम् ॥ ३८ ॥

नि स्वानाना राजवाद्याना 'नीसाण, दमामा वा' इति लोके प्रसिद्धाना नि स्व-नभर प्रबलनिर्घोष पुनर्द्वितीयवारमेनमकब्बरम् अवनिपद्मिनीश मेदिनीमण्डलमार्तण्ड प्रणतिगोचरता नमस्कृतेर्विषयता प्रणेतु निर्मातुम् । उत्प्रेक्ष्यते—दिगीशान् हरित्पतीन् आह्वयन्नाकारयन् इव । किं कृत्वा । अन्त अकब्बरसाहिहरिन्महेन्द्राणा मध्ये प्र-तिभूरिव साक्षीवात्मना स्वेन भूत्वा । यदा चान्तराले कश्चित्तथाविध प्रतिभूर्भवेत् तदा एकस्य कस्याविरुद्धवत् स्यादिति हेतो स्वयमेव साक्षीभूयाखिलान्दिक्पाला-नाकारयति । किंभूतान् दिगीशान् । एतस्मादकब्बरपातिसाहेरुद्भवत उत्पद्यमानाद्भ-यादातङ्कया गृहीता उपात्ता दिश आशा यैस्ते गृहीतदिशस्तान् । पलायितानित्यर्थ । 'प-लायितस्तु नष्ट' स्यात् गृहीतदिक्तिरोहित' इति हैम्याम् ॥

स्वीयान्ववायभवभूधरराजिमाजौ
येनाहतामहितपक्षतया समीक्ष्य ।
माभ्येतु जेतुमथ मामपि राजभावा-
द्भेजेऽद्रिजापतिमितीव पती रजन्या ॥ ३९ ॥

रजन्या रात्रे पतिर्भर्ता चन्द्र । उत्प्रेक्ष्यते—इति हेतोरद्रिजापतिमीश्वरमद्रौ प-र्वते जाता इत्यद्रिजा विषमदुर्गभूमिस्तत्पते । पर्वते कीदृक्स्वामिन भेजे श्रितवान् । तदाश्रयणाच्च दुर्जयत्व परस्य वैरिण अन्यस्य राजभावाद्राजत्वादय राजा तथाह-मपि राजा तस्मात्परराजत्वान्मयि राजभावादखिलापरनृपतिपरिभवानन्तर मामपि जेतु परिभवितु माभ्येतु मा गच्छतात् इति भीते कृत्वा स्वीये आत्मीयेऽन्ववाये सताने । चन्द्रवशे इत्यर्थ । भवा उत्पन्ना ये भूधरा भूपालाश्चन्द्रवशीयकादयपीपनय-स्तेषा राजी श्रेणीमहितपक्षतया स्ववैरिवर्गत्वेन येनाकब्बरेण आजौ सङ्ग्रामविषये आहता निपातिना समीक्ष्य नयनयोगाचरीभावमानीय ॥

पूर्वापराम्बुनिधिसैकतसीमभूमी
संचारिचञ्चुरचमूचरभूरिभारम् ।
सोढुं न सासहिरहीश्वर एकमूर्ध्ना
शीर्ष्णां सहस्रमिति किं रचयाचकार ॥ ४० ॥

अहीश्वरः शेषनागनायकः । उत्प्रेक्ष्यते—इति हेतोः शीर्ष्णां मस्तकानाम् । फणानामित्यर्थः । सहस्रं दशशतीं किं रचयाचकार रचितवानिव । इति किम् । यदह पूर्वापरौ प्राच्यप्रतीच्यौ यावम्बुनिधी समुद्रौ तयोः सैकते नीरनिर्मुक्तपुलिने ते एव सीमनी मर्यादास्थाने यस्यास्तादृशी भूमी वसुधा तस्या विषये संचारिणां संचरणशीलानां चञ्चुराणां शौर्यवीर्यादिगुणगणप्रधानानां स्वस्वामिकार्यकरणप्रवणानां चमूचराणां सेनासुभटानां भूरि भूयिष्ठं भारं गजाश्वस्यन्दनपदातिपरम्परावीवधं सोढुं धारयितुम् । एकेन मूर्ध्ना मस्तकेन कृत्वा न सासहिर्न समर्थः । 'अहिर्महीगौरवसासहिर्यः' इति नैषधे । तथा सहनशीलः भृशं सहते इति । 'सासहिर्वावदिश्चाचलिः पापतिप्रभृतयः इकारान्ता निपाताः' इति नरहर्यां नैषधवृत्तौ ॥

पाणौ रणाङ्गणगतस्य कृपाणयष्टिः
क्षोणीमणेस्तृणयतः पृतनां रिपूणाम् ।
भाति प्रचण्डभुजदण्डवसज्जयश्रीः-
केशच्छटा प्रकटतामिव टीकमाना ॥ ४१ ॥

क्षोणीमणेर्भूमीरत्नस्याकब्बरपातिसाहेः पाणौ हस्ते कृपाणयष्टिः करवाललता भाति राजते । किंभूता । रणाङ्गणे युद्धमूर्ध्नि गतस्य प्राप्तस्य । अत एव किं कुर्वतः । रिपूणां प्रतिभटानां पृतनां सेनां पताकिनीं तृणयतः तृणप्रायां मन्यमानस्य तृणीकुर्वतः । न किंचित्करतां प्रणयतः तृणवत्खण्डयतो वा । उत्प्रेक्ष्यते—प्रकटतां प्रकाशभावं जनदृग्गोचरत्वं टीकमाना गच्छन्ती । प्रचण्डौ जानुयुगव्यायतौ द्विषज्जनासह्यपराक्रमौ भुजदण्डौ तयोर्वसन्त्या चिरं वासं सृजन्त्या । तिष्ठन्त्या इत्यर्थः । जयश्रियो जयलक्ष्म्याः केशच्छटा कुन्तलहस्तो वेणी वेत्यर्थः ॥

खड्गाहतोद्धतमतङ्गजदन्तकुम्भ-
प्रोद्भूतपावककणोत्करमुक्तिकाभिः ।
क्षुण्णे तुरङ्गमखुरैः रणभूतले यः
ओजोयशोऽवनिरुहोर्वपतीव बीजम् ॥ ४२ ॥

यः साहिस्तुरङ्गमाणां शौर्यादयोत्सुकतया खुरैः शफैर्नखशिखाभिः क्षुण्णे क्षोदिते अतित्राहिते 'खेडक' इति जनप्रसिद्धे रणभूतले रणाङ्गणे युद्धधरामण्डले । उत्प्रेक्ष्यते—

ओज प्रताप यशः कीर्तिस्त एवावनिरुहौ पादपौ नयोर्बीज योनिनिबन्धन तरुप्ररोहप्रा दुर्भावकरं पर्वतेवपतीव निःक्षिपतीव । काभि । स्वैर्निशितनरवारिभिराहता गाढ-तप्रहारा. सर्वाङ्गेषु आसामस्त्येन निस्त्रिंशतया निस्त्रिंशैर्नहता वा तथा उद्गता समग्ग्रा अनवरतविनि सरत्ममस्थानदानपय प्रवाहोत्कटा वा ये मतङ्गजा कुञ्जरास्तेषा दन्तेभ्यो दन्तकोशेभ्य 'दतूसल' इति प्रसिद्धेभ्य । तथा कुम्भेभ्य शिर पिण्डस्थलेभ्य प्रोद्गता प्रकटा जाता ये पावककणोत्करा वह्निस्फुलिङ्गगणास्तथा मुक्तिका मुक्ताफलानि खड्ग-प्रहतेभ्यो दन्तकोशेभ्य कृशानुस्फुलिङ्गा । दन्तेभ्य खड्गाहते पावकोद्भव । तथा कृपाणविदीर्णप्रहारकुम्भस्थलेभ्यो मौक्तिकानि विनिर्जग्मु । कुम्भान्तरे मुक्तानामुत्प-त्तित्वात्तन्निर्गम' इति । ताभिरवापेव ॥

युद्धोद्धुरे भुवनभीतिकरे नरेशे
त्रासात्स्वकीयवसतेरिव सूरराजौ ।
भ्रष्टौ पुनस्तदनवेक्षणतोऽन्तरिक्षे
प्रेक्षाकृते तत इनौ भ्रमिमादधाते ॥ ४३ ॥

युद्धे समराङ्गणे उद्धुरे उद्धते उत्कटैर्वैरिभिर्द्रष्टुमशक्यै । तथा भुवनाना प्रबलबलवत्तया जगतामपि सुरदानवमानवेन्द्राणामपि आकस्मिकात्यन्तिकान्तकशङ्कावतीरि नरेशे अकब्ब-राभिधाननरनायके त्रासादाकस्मिकात्मपराभवनभयभरात् सूरराजौ सुभटभूपती सूर्य-चन्द्रौ । उत्प्रेक्ष्यते—स्वकीयवसतेरात्मीयनिवसनस्थानकाद्भ्रष्टौ भ्रश प्राप्तौ । अतिभीतै स्वस्थान परित्यज्य अन्यत्र कुत्रापि प्रपलाय्य प्रयातावित्यर्थ । पुनर्व्याघुट्य तदनवेक्ष-णत तस्य स्वस्थानकस्य अनवेक्षणतोऽनवलोकनाददर्शनात् । निजनिवासस्थाने न पश्यन इत्यर्थ । अन्तरिक्षे आकाशे न तद्भयाद्भूमौ प्रेक्षाकृते अर्थात्स्वस्थानदर्शनार्थं तत इन पूर्वपश्चिमदक्षिणोत्तरासु भ्रमि भ्रान्तिमादधाते कुर्वाते । स्ववासस्थानमलभमानो नित्य भ्राम्यत इत्यर्थ ॥

आकस्मिक तुमुलमेतदनन्यजन्य-
व्याहन्यमानभटकोटिभवं निशम्य ।
आतङ्कितै' किमिदमित्यमरैर्वदद्भि-
र्लेभे किमीक्षणयुगेषु निमेषनैस्व्यम् ॥ ४४ ॥

एतेनाकब्बरेणानन्ये असाधारणे अदृष्टाजातपूर्व जन्ये सङ्ग्रामे व्याहन्यमानाना व्यापाद्यमानाना भटाना राजन्यवीराणा कोटीभ्य । कवीना कुत्रचित्केचित् कोटीप्र-मुखा शब्दा प्रायो बाहुल्ये दृश्यन्ते । यथा पाण्डवचरित्रे घटोत्कचस्य 'पटक्को' इति प्रसिद्धस्य भीमहिडम्बाङ्गजातस्यैकरात्रिरणे—'रथान् पिपेष पाषाणैर्जघान तरुभिर्ग-जान् । सवेगापातवातेन भटकोटीरपातयत ॥' तथा तत्रैव गाङ्गेयस्य दशमदिवसस-

ग्रामेऽप्युक्तम्—'कोटिशो भटसभारसहारे विहितश्रमम् । धनुर्विश्रामयाचक्रे कृपयेव पितामह ॥' इति । श्रेणीभ्यो भवमुत्पन्नम् । अकस्माद्भवमाकस्मिक तुमुल व्याकुलकोलाहलशब्द निशम्य श्रुत्वा आतङ्कितै सजातभीतिभि अत एव किमिद किं जात चेत्यमुना प्रकारेण वदद्भि कथयद्भिरमरैर्देवै । उत्प्रेक्ष्यते—ईक्षणयुगेषु नेत्रद्वन्द्वेषु निमेषाणा नेत्रोन्मीलननिमीलनाना नैस्व्य दारिद्र्य किं लेभे प्राप्तमिव । भीतेरतिशायितया विकाशितलोचनैरेवाभूयतेत्यर्थ ॥ इति अकब्बरसाहिममरवीररसवर्णनम् ॥

भूमेर्जयाय चतुरम्बुधिमेखलाया
आराध्य पूर्वविधिना किमु जैत्रमन्त्रम् ।
गुप्तं क्वचिन्निजभुजप्रभवत्प्रताप-
वह्नौ ततोऽयमरिकीर्तिकनीं जुहाव ॥ ४५ ॥

अयमकब्बरपातिसाहि चत्वारश्चतु सख्याकाः पूर्वापरदक्षिणोत्तरलक्षणा अम्बुधय समुद्रा एव मेखला काञ्ची यस्यास्तादृश्या भूमे पृथिव्या जयाय स्वीकरणाय पूर्वविधिना जापयत प्रमुखपूर्वसेवाप्रकारेण जैत्र यावन्निजप्रतिपक्षपक्षाणा जयनशील पराभवनैकस्वभाव मन्त्र सप्रभाववर्णात्मका विद्यामाराध्य सम्यगुपासना विधाय । तत पूर्णपूर्वविधिसेवानन्तर क्वचित्कुत्रचित्प्रदेशे गुप्त छन्नम् यथा कश्चिज्जनो न पश्यति न वेत्ति तादृगेकान्तस्थाने । उत्प्रेक्ष्यते—निजस्यात्मनो भुजाभ्या बाहुभ्या प्रकर्षेण भवन्नुत्पद्यमानो य प्रतापो मह सदोह स एव वह्नि कृशानुस्तस्मिन् । अरीणा वैरिवसुधाधवाना कीर्तिरूपा कीर्तिनाम्नी वा कनी कुमारिका जुहाव । तन्मन्त्रसिद्ध्यर्थमुत्तरसेवावसाने जुहोति स्मेत्यर्थ. । शत्रुंजयमाहात्म्ये केनचित् खेचरेण होतुमानीता निबिडनिबद्धा गुणसुन्दरी राजकुमारी रोदनशब्दश्रवणागतेन महीपालकुमारेण रणप्रकरणप्रहरणप्रोक्तौषधीसज्जीकृततद्विद्याधरपार्श्वान्मोचिता सोऽपि प्रतिबोधितश्च । नेमिचरित्रेऽपि नेमिनाथेन पञ्चमभवे अपराजितनाम्ना कुमारेण तथैव मोचितेत्यर्थ ॥

उत्कधरावनिधराधिकधीरभावै-
र्भूमीभुजा विगणना गमिता. समग्राः ।
एनं निभात्परिणतोद्धुरसिन्धुराणा
ससेवितुं क्षितिधराः किममी समीयु ॥ ४६ ॥

भूमीभुजा अकब्बरराजेन उत्कधरत्वेनोच्चै शिरस्तया । सर्वेभ्योऽपि भूभृद्भ्यो महत्त्वेनेत्यर्थ । तथा अवनिधरत्वेन भूमीमण्डलधारकत्वेन नागेन्द्रवत् अथवाधिकेन विश्वातिशायिना धीरभावेन धैर्येण एते प्रकारै कृत्वा विगणनामवहेलना गमिता प्रापिता सन्त. अमी मेरुमन्दरगौरिगुरुकैलासप्रमुखा समग्रा' समस्ता अपि क्षितिधरा पर्वता परिणताना तटेषु तिर्यक्प्रहारप्रदायिनाम् । 'परिणतगजप्रेक्षणीय द-

दर्श' इति मेघदूतेऽपि । यथा उद्धुराणामुत्कटानां सिन्धुराणां वारणानां निभात्कपटात् । उत्प्रेक्ष्यते—एन मुद्गलमेदिनीमण्डलाखण्डलम् किं संसेवितुं सम्यग्विधिनोपासितुमिव समीयुः समागता ॥

कल्पावनीरुहवनानि महीमघोना
　प्रोद्दामदानललितैरवहेलितानि ।
गुच्छप्रसूनफलभारनमच्छिखानि
　व्रीडोदयादिव बभूवुरधोमुखानि ॥ ४७ ॥

महीमघोना अकब्बरक्षोणीसहस्रचक्षुषा प्रोद्दामाना जनमनःसमीहिताधिकतया प्रबलाना दानाना स्वर्णमणीगणादिविश्राणनाना ललितैः विलासैर्विजृम्भितैरवहेलितानि अवगणना गमितानि कल्पावनीरुहाणा सुरतरूणा वनानि काननानि । समूहा इत्यर्थः । उत्प्रेक्ष्यते—व्रीडोदयाल्लज्जायाः प्रादुर्भावादिव । स्वावज्ञासजातातिमन्दाक्षोद्गमनेत्यर्थः । अधोमुखानि नीचैर्भूतानि वदनानि येषा तादृशानि बभूवुर्जातानीव । किंभूतानि । गुच्छाः स्तबकाः, प्रसूनानि कुसुमानि, फलानि सस्यानि, तेषा भारेण वीवधेन नमन्त्यो भूमावेत्य लगन्त्यः शिखा शाखा येषाम् ॥

एतन्महस्त्रिभुवनभ्रमणीविलासं
　जैत्राङ्ककारनिकरैरपि दुःप्रधृष्यम् ।
उल्लङ्घितुं स्पृहयतेव सहस्रपादी
　निर्मीयते स्म सरसीरुहिणीवरेण ॥ ४८ ॥

सरसीरुहिणीना कमलिनीना वरेण भर्त्रा भानुना । सहस्रसख्याकाना पादानां समाहारः सहस्रपादी दशशतचरणाः । 'पादो मूलस्तुर्यांशाङ्घ्रिषु प्रत्यन्तपर्वते' इत्यनेकार्थः । निर्मीयते स्म । कृत्वा । उत्प्रेक्ष्यते—एतस्याकब्बरसाहेर्महः प्रतापमुल्लङ्घितुमतिक्रमितुमिव । 'लघूङ् गतौ' अयं धातुर्भ्वादिरात्मनेपदी । अतिदुःसहतया निजजैत्रतया च एतत्पुरस्त्वरितुं पलायितुं वा स्पृहयता काङ्क्षता । किंभूतं महः । त्रिभुवने त्रैलोक्येऽपि भ्रमणी पर्यटनम् । 'विधे कदाचिद्भ्रमणीविलासे' इति नैषधे । तत्र विलासः क्रीडा यस्य । पुनः किंभूतम् । जैत्राणा जयनशीलाना प्रतिपक्षलक्षतिरस्कृतिदीक्षितानामङ्ककाराणा प्रतिमल्लाना जिष्णूनामपि जित्वराणा निकरैः समुदायैरपि दुःप्रधृष्यं दुराकलनीयम् । सर्वथापि जेतुमशक्यमित्यर्थः । 'दूरं गौरगणैरहङ्कृतिभृता जैत्राङ्ककारे चर—' इत्यपि नैषधे ॥

आकालिकीकुलिशशैवलिनीशवह्नि-
　वैश्वानराम्बुरुहिणीरमणप्रदीपाः ।

अंशा अमी त्रिजगतीव परिस्फुरन्ति
राशेरिवास्य महसां रिपुराजघस्य ॥ ४९ ॥

रिपून् राज्ञो निखिलसपत्नावनिपतीन् हन्तीति पञ्चतागोचरान् चरीकर्तीति रिपुराजघ.।'पाणिघताडघौ शिल्पिनि विषये निपात्यौ, राजघश्च राज्ञो हन्ति' इति प्रक्रियाकौमुद्याम्। तथा 'रराज नीराजनया स राजघ' इति नैषधेऽपि। तस्य एतस्याकब्बरपातिसाहेर्महसा भूयस. प्रतापानां राशेः समूहस्य। 'स राशिरासीन्महसा महोज्ज्वलः' इति नैषधे। अर्थस्तु वृत्तौ। एवमेवेति। त्रिजगति त्रैलोक्ये अमी जनचक्षु प्रत्यक्षलक्ष्या अशा भागा इव परिस्फुरन्ति स्फूर्तिं बिभ्रति। तानेव दर्शयति—आकालिकी विद्युत्, कुलिश शक्रकराम्भोरुहभास्वद्दम्भोलिनामायुधम्, शैवलिनीशो नदीपति समुद्रस्तस्य वह्निर्हुताशन. वडवानलः। 'और्वे सवर्तकोऽब्ध्यग्निर्वाडवो वडवामुखः' इति हैम्याम्। तथा वैश्वानर स्वाभाविकापरदवानलादि ज्वलनः अम्बुरुहिणीरमणः पद्मिनीप्राणनाथः सहस्ररश्मिः, प्रदीपाः स्नेहप्रिया', इत्येते॥

यस्यातिदानवशतः परितोषभाग्भि-
र्विश्वार्थिभिः सुरगवामपमानितानाम्।
भूयोभवद्भिरविसर्जनतः पयोभि-
र्निष्पातिभिः किमभवद्दिवि देवसिन्धुः ॥ ५० ॥

सुरगवां कामधेनूनामविसर्जनतो दानभावाद्भूयोभवद्भिरतिबहुलीभाव प्राप्नुवद्भि अत एव निष्पातिभिर्नि सरणशीलैरधस्तात्पतद्भि पयोभिर्दुग्धै कृत्वा। उत्प्रेक्ष्यते—दिवि आकाशे देवसिन्धुस्त्रिदशतटिनी स्वर्गगङ्गा अभवज्जातेव। किंभूताना सुरगवाम्। यस्याकब्बरसाहेरतिदानवशतो याचकजनानामिच्छाभ्यधिकविश्राणनाधीनतया परि सामस्त्येन तोष सतोष स्वान्तस्वास्थ्य स्वेच्छापरिपूर्तितया सतुष्टिं भजन्तीति तादृशैर्विश्वत्रयाणा भुवनानाम्। त्रैलोक्यस्येत्यर्थं। समस्तैर्नि शेषैरर्थिभिर्याचकैरपमानितानामवगणितानाम्। स्वप्नेऽप्यप्रार्थिताना भूपस्य मन.कामिताधिकदानैः सतुष्टचित्तैस्त्रिजगद्याचकै स्वप्नावस्थायामपि कामधेनवो निष्यन्ते इत्यर्थ॥

संप्रीणता कुवलयं नृपसूरिराज-
श्लोकावनीधनयुगेन महोदयेन।
द्वैराज्यवज्जगदभूत्परमत्र चित्र-
मद्वैतसंमदपदं दधुरङ्गभाजः ॥ ५१ ॥

नृपोऽकब्बरपातिसाहि सूरिराजो हीरविजयसूरिवसुवरावासव। पुनरपरवर्णनौत्सुक्येन ग्रन्थनायको विस्मृतो मा स्तादिति सूरिराजाभिधानग्रहणम्। तयो. श्लोकौ यशसी तावेवावनीधनौ राजानौ तयोर्युगेन द्वन्द्वेन कृत्वा जगद्विश्वम्। द्वौ राजानौ यत्र।

राजा चन्द्रो नृपश्चेति द्विराज तस्य भावो द्वैराज्य तद्वद्वैराज्यमिवाभूत् ज्ञानम् । किंलक्षणेन नृपसूरिराजश्लोकावनीधनयुगेन । महानतिशायी अभ्युदयोऽनवरतपरोलक्षप्रतिपक्षपयोधरविधुतुदादिभिरप्रतिहतार्द्वैतवैभवो यस्य । पुन कि कुर्वता । कुवलय पृथ्वीमण्डलमुत्पल च सप्रीणता । प्रीतिमुत्पादयतेत्यर्थः । विकाशयता च । परं केवलमत्र द्वैराज्ये तच्चित्रमाश्चर्यमस्ति । यत्कारणादङ्गभाज. प्राणिन न विद्यते तद्वैत द्वितीय कारण युगल वा यत्रेत्यद्वैतमसाधारणमानन्दपद हर्षस्थान दधुर्धारयन्ति स्म । द्वैराज्ये हि जनाना विषाद एव स्यात्, अत्र तु परमप्रमोद , एतदेव महदाश्चर्यम् ॥

स्पर्धी दधन्निजयशःप्रसरैः स्वलक्ष्म्या
क्षोणीभुजा बहिरितो विहिताः स्वदेशात् ।
खःसिन्धुरोधसि तदादि मृगं दधानो
राजानिशं मृगयुवत्किमु बम्भ्रमीति ॥ ९२ ॥

क्षोणीभुजा अकब्बरनृपतिना निजानामात्मीयाना यशसा कीर्तीना प्रसरैर्विस्तारै सह स्वलक्ष्म्या आत्मश्वैत्यश्रिया सार्धं स्पर्धा सहर्षमभ्यसूया दधद्बिभ्राण. सन् राजा चन्द्रो नृपश्च इतोऽस्माद्भूमण्डलवर्तिन· स्वदेशान्निजजनपदादात्मप्रदेशाद्वा बहि कृतो निष्कासित· देशत्याग कारित । उत्प्रेक्ष्यते—तदादि तस्माद्वासरादारभ्य मृग लक्ष्म कृष्णसार दधान कलयन् मृगयुवल्लुब्धक इव ख सिन्धोर्गगनगङ्गाया रोधसि तटे अनिशमहोरात्र किमु बम्भ्रमीति अतिशयेन भ्राम्यतीव । प्रायो मृगेणैव मृगा गृह्यन्ते नद्यादिनारसंनिधाने च पय पानार्थं वन्यसत्त्वाश्च समायान्ति इति स्वयश.स्पर्धी चन्द्रो राज्ञा पृथ्वीपीठान्निष्कासितो नभसि पर्यटतीत्यर्थ ॥

यस्यौजसि स्फुरति जैत्र इव त्रिलोक्या
त्रासादिवाम्बुनिधिमम्बुधिमन्त्रजिह्वः ।
वज्रः पुरंदरकरं सरसीजपाणिः
पादं हरेरपि दवोऽद्रिभुवं बभाज ॥ ९३ ॥

यस्य राज्ञो जैत्रे जयनशीले इव ओजसि प्रतापे त्रैलोक्या जगत्त्रयेऽपि स्फुरति परिभ्राम्यति सति त्रासादाकस्मिकभयात् । उत्प्रेक्ष्यते—अम्बुधे समुद्रस्य मन्त्रजिह्व कृशानु वडवानल अम्बुनिधिमूर्मिमालिमध्यमिव बभाजाश्रयति स्म । अपि पुनर्वज्रो दम्भोलि पुरदरस्य वासवस्य कर हस्तमिवाश्रित । अपि पुन सरसीज कमल पाणौ हस्ते यस्यैतावता मार्तण्डो हरेर्नारायणस्य पाद चरण विष्णुपदमाकाश श्रितवानिव । अपि पुनर्दवो दावानल. अद्रिभुव पर्वतघनगहनावनीमिव सेवते स्म ॥

---

१ लिखितपूर्वेटिप्पणिवत् 'परस्लक्षा' इति भवेत्

अभ्रभ्रमद्यदभिमात्ययशोलुलाय-
मालोक्य भीतिविवशस्य हरेर्हयस्य ।
संत्रस्यतो वदननिर्यदमन्दफेनै-
र्ज्योतिष्मतीव समभूत्पुरुहूतपद्या ॥ ९४ ॥

हरेरिन्द्रस्य हयस्य तुरगस्योच्चैःश्रवसो वदनान्मुखगह्वरान्निर्यद्भिरधोभूमौ निष्पतद्भिरमन्दैर्बहुलैः फेनैर्मुखकफैरश्वमुखलालाभि कृत्वा । उत्प्रेक्ष्यते—पुरुहूतपद्या शक्रमार्गो गगनम् । ज्योतिष्मती ज्योतींषि ग्रहनक्षत्रतारका विद्यन्ते यस्या तादृशी किमभवत्सपन्नेव । हयस्य किंभूतस्य । भीत्या भयेन विवशस्य विह्वलस्य व्याकुलस्य । अत एव किं कुर्वत । सत्रस्यत. अकस्मान्निजजिघासुदर्शनोद्भूतभूरिभीतिवशतो नश्यत । किं कृत्वा । अभ्रे आकाशे भ्रमन्त परितः पर्यटन्त यस्याकब्बरस्याभिमातीना विरोधिनामयशोऽपकीर्तिरेव श्यामवर्णत्वाल्लुलाय महिषमालोक्य समीक्ष्य । महिषो हि तुरगद्वेषी । यत —'रजस्वलो वाहरिपु' इति हैम्याम् । तथा जिनजन्माभिषेके देवागमे—'वाजिस्थ कासरारूढ' । तथा 'हयद्विषद्बष्कयिणीपयःसुतम्' हयद्विषत्या महिष्या किंभूताया बष्कयिण्या प्रौढाङ्गजाया यत्पय सरसदुग्ध तस्य सुत दधि । दुग्धोद्भवात्पयः सुतमिति । तथा 'रामालिरोमावलिदिग्विगाहिध्वान्तायते वाहनमन्तकस्य । यत्प्रेक्ष्य दूरादपि बिभ्यतः स्वानश्वान्गृहीत्वापसृतो विवस्वान् ॥' द्वयमपि नैषधे ॥

पञ्चापि देवतरवोऽधरिताः स्वदान-
लीलायितैर्वसुमतीकुसुमध्वजेन ।
संभूय काञ्चनशिलोच्चयचूलिकायां
किं मन्त्रयन्त्यवनिवृत्रहणं विजेतुम् ॥ ९५ ॥

वसुमत्या वसुधराया अतिरूपरामणीयकेन कुसुमध्वजेन श्रीनन्दनेन । 'निषधवसुधामाना कस्य प्रियाङ्कमुपेयुष' इति नैषधे । 'सर्वातिशायिशरीरसौन्दर्याद्भूमीस्मरेण' इति तद्वृत्ति । स्वदानस्य निजवितरणस्य लीलायितैर्विलसितैरधरितास्तिरस्कृताः पराभूताः सन्त पञ्चापि पञ्चसख्याका अपि कल्प–पारिजात–मन्दार–हरिचन्दन–सतानननामानो देवतरव सुरद्रुमा । उत्प्रेक्ष्यते—काञ्चनशिलोच्चयस्य स्वर्णशैलस्य मेरोश्चूलिकाया शिर शिखरे सभूय एकत्र मिलित्वा सर्वेऽप्येकीभूय अवनेर्भूमेर्वृत्रहण पुरदरमकब्बरसाहि विजेतुमभिभवितु किं मन्त्रयन्ति रहसि आलोचनमिव कुर्वन्ति । 'रहस्यालोचन मन्त्र' इति हैम्याम् । तथा पाठान्तरम्—तत्र कूलकषाणा नदीना प्रणयी पति समुद्र सनेमिः स्यन्दनचक्रधाराकारो यस्या सा भूमिस्तस्यास्तमीविवोढु रजनीरमणस्य । अकब्बरभूपतेरित्यर्थ. । विजिगीषयेव स्वाभिभवविधातुर्विजेतुमिच्छयेव अनिमि-

षान्देवान् सम्प्रीणयन्ति तोषयन्ति । समीहितदानादिना प्रीता हि देवा अभीष्टसिद्धिं ददते इत्यर्थः ॥

सर्वानुवाद इव यन्महसां विहायः-
पान्थः किमु प्रतिनिधिर्हुतभुक्पयोधेः ।
वज्रोऽनुकार इव कायलता हुताश-
पङ्क्तिः पुनः सहचरस्तडितां विलासः ॥ ५६ ॥

यन्महसाम् अकब्बरसाहेर्भूयस· प्रतापाना विहाय पान्थो गगनाध्वनीनः सहस्ररश्मि सर्व समस्तरूपमनुवदतीति सर्वानुवाद पुनरप्यभिधानमिव । पुन· पयोधेः समुद्रस्य हुतभुक् ज्वालाजिह्वो वडवामुख. प्रतिनिधि प्रतिबिम्बमिव । पुनर्वज्रो वासवहस्तदम्भोलि. अनुकार· सादृश्यमिव । पुनर्हुताशाना पावकाना पङ्क्तिर्मालिका कायलता शरीरयष्टिरिव । पुनस्तडितां विद्युता विलासो विजृम्भित सहचर· सखा । 'स्निग्ध सहचरो मित्र सखा' इति हैम्याम् ॥

ऐश्वर्यमीशत इव प्रभुना सुरेन्द्रा-
दोजो रवेर्निधिपतेश्च वदान्यभावम् ।
भोगीश्वरादवनिगौरवसाहसित्व-
मादाय योऽम्बुजभुवा निरमायि भूमान् ॥ ५७ ॥

यो भूमान् अकब्बरसाहि अम्बुजभुवा नारायणनाभिनीरजजन्मना ब्रह्मणा । उत्प्रेक्ष्यते—ईशत ईश्वरादैश्वर्यमीश्वरताम् । तथा सुरेन्द्राद्देवनायकात्प्रभुना स्वामितां सामर्थ्यं वा । पुन रवे सहस्रकिरणादोज प्रतापम् । 'यदोजसो यशस्य स्थिताविमौ' इति नैषधे । ओज शब्देनात्र प्रतापः । च पुनर्निधिपतेर्वैश्रवणाद्वदान्यभाव दानशीलताम् । पुनर्भोगीश्वरात् शेषनागनाथादवनेर्मेदिनीमण्डलस्य गौरवस्य साहसित्व सहनशीलताम् । 'सहिवहिचलिपतिभ्यो यङन्तेभ्य किकिनौ वाच्यौ' । 'सासहि· वावहि चाचलि. पापति ' इति प्रक्रियाकौमुद्याम् । आदाय गृहीत्वा निरमायि निष्पादित इव ॥ इत्यकब्बरसाहियश प्रतापदातृतादिगुणा. ॥

क्षोणीक्षितः क्षितिरुहानिव वायुरंहः
प्राच्याननामयदकब्बरभूमिपालः ।
तस्माद्दिशो जगृहिरेऽपि च दाक्षिणात्य-
क्ष्माभृद्वरेण शरभादिव सिन्धुरेण ॥ ५८ ॥

अकब्बरनामा भूमीपाल क्षितिरक्षिता प्राच्यान् पूर्वदिग्भवान् पूर्वदिक्सबन्धिनो वा क्षोणीक्षित पार्थिवान् । 'महीक्षित्पार्थिवो मूर्धाभिषिक्तो भूप्रजानृप ' इति हैम्याम् ।

अनामयत् खपदप्रणतान् प्रणयति स्म। क इव। वायुरंह इव यथा वातवेगः क्षितिरुहान् पादपान् नामयति नम्रीकरोति। अपि च पुनस्तस्मादकब्बरमुद्गलपातिसाहेर्दक्षिणस्या दिशि भवा दाक्षिणात्यास्ते च ते क्ष्माभृतश्च राजानस्तेषा भरेण वृन्देन दिशो जगृहिरे पलायितम्। 'पलायितस्तु नष्टः स्याद्गृहीतदिग्भिराहितः' इति हैम्याम्। शरभादिव। यथा अष्टापदात्कुञ्जराराते: सकाशात्। 'शरभः कुञ्जराराातिरुत्पादकोऽष्टपादपि' इति हैम्याम्। सिन्धुरेण। जातिवाचित्वादेकवचनम्। निजाहितत्वेन हननभीतेर्गजेन प्रपलाय्यते॥

आज्ञा यदम्बुनिधिनेमिविधेरधारि
शीर्षेव मूर्ध्नि धरणीरमणैरुदीच्यैः।
पाश्चात्यभूमिपतयो यतयो बभूवु-
र्भीतेर्विरागत इवोज्झितसङ्गरङ्गाः॥ ५९॥

यश्चासौ अम्बुनिधिनेमौ वसुधावलये विधुश्च तस्याकब्बरभूपते राज्ञः आज्ञा शासनमुदीच्यैः उत्तरस्या भवैर्धरणीरमणैः पृथिवीपतिभिर्मूर्ध्नि स्वमस्तके शीर्षेव 'सेस' इति लोकप्रसिद्धा। अधारि ध्रियते स्म। तथा पाश्चात्यभूमिपतयः पश्चिमदिक्सबन्धिनो भीतेरकब्बरसाहिसाध्वसातिरेकाद्यतयस्तापसा बभूवुः सजाताः। 'वैखानसो वानप्रस्थो भिक्षुः सान्यासिको यतिः' इति हैम्याम्। किंभूताः। उज्झितस्त्यक्तः सङ्गस्य गृहगृहिणीधनैश्वर्यादिसगमस्यानुषङ्गस्य रङ्गश्चित्तोत्साहो यैः। उत्प्रेक्ष्यते—विरागत इव। यथा वैराग्यात्तापसीभवन्ति। तेऽपि च विरागिणस्त्यक्तसङ्गरङ्गाः स्युः॥ इत्यकब्बरस्य चतुर्दिगाक्रमणम्॥

सर्वे जनाः सृजति राजनि यत्र राज्यं
प्रह्लत्तिपल्लवितचित्तपथा बभूवुः।
दुःस्थैरिवापि न परं प्रतिपक्षलक्ष-
क्षोणीमहेन्द्रमहिलानिवहैः सुखांशः॥ ६०॥

यत्र यस्मिन्नकब्बरे राजनि चतुरम्बुधिमेखलाखण्डले राज्यं सकलविपुलामण्डलैश्वर्यं सृजति कुर्वति सति सर्वे समस्ता अपि जना प्रजालोका प्रह्लत्या प्रमोदेन। 'ह्लाद इति योगविगाभात् ह्रस्वः प्रह्लत्ति' इति प्रक्रियाकौमुद्याम्। कृत्वा पल्लविता बहलीभूताश्चित्तपथा मनोवृत्तयो येषा तादृशा बभूवुः सजाताः। परमय विशेषः। अथ वा पर केवल प्रतिपक्षा अकब्बरसाहेश्चेतोवचनादिनिर्विपक्षीभूता मनसैव विरुद्धविधित्सवो वा न तु कायेन कथचिदपि प्रभविष्णवः तादृग्विधा विरोधिनस्ते च लक्षा लक्षसख्याका ये क्षोणीमहेन्द्राः पूर्वावस्थापेक्षया क्षितिऋभुक्षाणः महानृपास्तेषा महिला अवरोधवध्वस्तासा निवहैः समूहैः दुःस्थैर्दरिद्रैर्निर्धनैरिव सुखस्य सातस्य शर्मणो ले-

शोऽप्यशोऽपि नावापि न प्राप्त' । महाराजा अपि यत्प्रतिपक्षतया परिभव प्राप्य सर्वं राज्य जनपदपुरग्रामद्रविणादि निर्गम्य द्रमकीभूय वनेचरा इव कान्तारान्तरचारिणो बभूवु । अतस्तपस्विनीभिस्तद्वनिताभिः कृत' सुखाशोऽपि प्राप्यन इत्यर्थ ॥

मेरुर्गिरिष्विव गभस्तिरिव ग्रहेषु
बर्हिर्मुखेष्विव वृषा प्रमुखो नृपेषु ।
आक्रम्य चक्रिवदसौ क्षितिशक्रचक्र
शास्ति स्म साहिरखिलां चतुरब्धिकाञ्चीम् ॥ ६१ ॥

असौ साहिरकब्बर अखिला समग्रामपि चत्वारोऽम्बुधय समुद्रा काञ्ची मेखला यस्यास्तादृशीं पृथ्वीम् । यद्यप्युत्तरस्या चक्रिसाध्यस्य भरतक्षेत्रस्य पर्यन्तो हिमवद्गिरि. तथापि कविसमयानुसार्येदो वच' । तथा च रघुवशे—'पयोधरीभूतचतु'समुद्रा जुगोप गोरूपधरामिवोर्वीम्' इति । तथा च नैषधे दमयन्तीस्वयवरसमागमे भूपतीनाम्—'रम्येषु हर्म्येषु निवेशनेन सपर्यया कुण्डिननाकनाथ । प्रियोक्तिदानादरनम्रताभिरुपाचरच्चारु स राजचक्रम् ॥ चतु'समुद्रीपरिखे नृपाणामन्त पुरे वासितकीर्तिदारे । दान दयासूनृतमातिथेयी चतुष्टयीरक्षणसंविदस्ना ॥' इति । शास्ति पालयते । कि कृत्वा । चक्रिवत् चक्रवर्तिवत् क्षितिशक्राणा मूर्धाभिषिक्ताना महानृपाणा चक्र वृन्दमाक्रम्य स्वसेवकीकृत्य । असौ किंभूतः । गिरिषु सर्वपर्वतेषु मेरु. सुवर्णाचल इव । यथा ग्रहेषु मङ्गलप्रभृतिष्वष्टाशीतिसख्येषु गभस्तिर्भास्कर इव । ग्रहपतित्वात् । 'ग्रहाब्धिनींगो द्युपतिर्विकर्तन ' इति हैम्याम् । यथा बर्हिर्मुखेषु वृन्दारकेषु वृषा पुरदर इव । तथा नृपेषु समस्तभूपतिषु प्रमुखो मुख्य' ॥ इत्यकब्बरवर्णनम् ॥

श्रीआगरापुरमुपेत्य कियन्ति वर्षा-
ण्यम्भोधिनेमिविधुना वसतिर्वितेने ।
भूकश्यपेन मथुरामिव हेमपद्म-
निष्पातिपौष्पकपिशार्कसुताकलापाम् ॥ ६२ ॥

अम्भोधिनेमे. समुद्रकाञ्च्या विधुना सुधाकरेणाकब्बरेण पातिसाहिना दिल्लीनगरात् श्रिया विविधलक्ष्म्या कलिताम् आगरा इत्यभिधान यस्यास्तादृशी पुरी नगरमुपेत्यागत्य कियन्ति कतिचिद्वर्षाणि यावत्स्थिति. वसतिर्वितेने विहिता । स्थित इत्यर्थ । केनेव । भूकश्यपेनेव । यथा वसुदेवेन शौर्यपुरान्मथुरामागत्य कियन्ति हायनानि वसतिर्वितन्यते स्म । 'वसुदेवो भूकश्यपो दन्दुरानकदुन्दुभि ' इति हैम्याम् । किंभूता पुरम् । हेमपद्माना जाम्बूनदारविन्दाना निष्पातिभिर्नितरा पतनशीलैरथ वा काञ्चननीरजेभ्यो गलद्भि' । 'पशुपतिजटाजूट इव विकसितकनकमलकुवलयोच्छलितरज पुञ्जपिञ्जरितराजहसावतसया' इति चम्पूकथाया हेमपद्माना सद्भाव इति । पौष्पं परागं कपिशा पिङ्गीकृतपया यार्कसुता भानुनन्दना सैव कलाप. कलधौतमेखला यस्या सा ताम् ॥

[तस्थौ समाः स कियतीः पुरमागराख्यां
भूमान्विभूष्य मथुरामिव वृष्णिसूनुः ।
भर्तुर्वशेव सरसा सरसीरुहास्या
श्यामाङ्कमर्कतनुजा भजते स्म यस्याः ॥

स भूमण्डले मुद्गलेन्द्रतया विख्यातो भूमानकब्बर आगरा इत्याख्या नाम यस्यास्तादृशी पुर नगरीं विभूष्यालकृत्य कियती कियत्सख्याका समा वर्षाणि । 'हायनोऽब्द समाः शरत्' इति हैम्याम् । यावत्तस्थौ स्थितिमकार्षीत् । क इव । वृष्णिसूनुरिव । यथा वृष्णेरन्धकवृष्णे' सूनुर्नन्दनो वसुदेवोदसार कसोपरोधेन कतिचित्सख्याकान् सवत्सरान् स्थितवान् । यस्या आगराख्याया पुरो मथुरापुर्योश्च अर्कतनुजा कालिन्दी अङ्क समीप भजते स्म सिषेवे । 'अङ्को भूषारूपकलक्ष्मसु । चित्राजो नाटकाद्यशे स्थाने क्रोडेऽन्तिकागसो' ॥' इत्यनेकार्थ । केव वशेव । यथा पत्नी भर्तुरन्तिकमुत्सङ्ग भजते । किभूता । सह रसै. पानीयै शृङ्गारादिभिर्वा वर्तते या सा सरसा । पुन किभूता । सरसीरुह पद्म तदेव तद्वद्वा आस्य वदन यस्या' । पुन' किभूता । श्यामा कृष्णवर्णा । 'जम्मन्तरे न विहडइ उत्तममहिलाण ज कियपि कम्म । कालिन्दी कन्हविरहे अज्जवि काल जल वहई ॥' इति वृत्तरत्नाकरवृत्तौ । पक्षे षोडशवार्षिकी ॥ पाठान्तरम् ॥]

स श्रीकरीपुरमवासयदात्मशिल्पि-
सार्थेन डाबरसरः सविधे धरेशः ।
इन्द्रानुजात इव पुण्यजनेश्वरेण
श्रीद्वारका जलधिगाधवसंनिधाने ॥ ६३ ॥

स धरेश अकब्बरधरणीरमण आत्मन' स्वाज्ञावशवर्तिना शिल्पिसार्थेन विज्ञानिनिवहेन डाबर इति नाम्न सरस प्राक् साहिनैव स्वय खानितस्य द्वादशक्रोशमितस्य तटाकस्य सविधे पार्श्वे श्रीकरी इति नाम्नी पुर नगर अवासयत् वासयति स्म । क इव । इन्द्रानुजात इव । यथा 'शक्रावरजो विष्णु दाशार्ह । पुरुषोत्तमोऽब्धिशयनोपेन्द्रावजेन्द्रानुजा' ॥' इति हैम्याम् । तथा 'का नुजे मम निजे दनुजारौ' इत्यपि नैषधे । पुण्यजनाना यक्षाणामीश्वरेण स्वामिना । 'कैलाशौकायक्षधननिधिपुण्यकिपुरुषेश्वर ' इति हैम्याम् । शक्रादिष्टधनदेन । जलधिगाना नदीना धवो भर्ता समुद्रस्तस्य सनिधाने समीपे श्रिया स्वर्णरत्नादिसमृद्ध्या सयुक्ता द्वारकानाम्नी पुरीं वासयामास निवेशयति स्म ॥

प्राक्काश्यपीपतिरकब्बरपातिसाहि-
स्तस्याः पुरः प्रतिभटान्प्रचलन्विजेतुम् ।
आशा दशापि कुरुते स्म फते स यस्मा-
त्तस्मात्फतेपुरमिति प्रददे तदाह्वाम् ॥ ६४ ॥

तस्मात्कारणात् काश्यपीपतिरवनिनायकः तस्या श्रीकर्या आद्या नाम फतेपुरमिति प्रदेदे दत्तवान्। ऋगेति स्मेत्यर्थ । यत्तदोर्नित्याभिसम्बन्धाद्यस्मात्कारणात सोऽकब्बरपातिसाहिः प्राक् पूर्वं वामनसमये तस्या श्रीकर्या पुरो नगर्या प्रतिभटान् प्रत्यर्थिपार्थिवान् विजेतु प्रचलन् प्रतिष्ठमान दशापि प्राची-आग्नेयी-दक्षिणा-नैऋती-प्रतीची-वायवी-उत्तरा-ऐशानी-नागी-ब्राह्मीलक्षणा आशा दिश फते स्मायत्ता । यवना हि विजयस्याभिधा 'फते' इति कथयन्ति इति । दशदिगन्तजिता रघुणा यथा' इति रघुवंशे । दशदिशा जय कुरुते स्म कृतवान् । जैनमते तु महानद्यादिषु इतस्तत पय प्रवाहागमनैर्निम्नीभवद्भूभागनिवासिशबरादिग्रामा शल्मलिगह्वरमध्यगतभिल्लपल्यो वा अधोदिग्वर्तिन तथा पर्वतोपरिकोट्टादय ऊर्ध्वदिग्भाज इति तत्त्वम् इति दशदिग्जय' जिगायेत्यर्थ ॥

गौरीमहेश्वरगणा स्फटिकावनद्ध-
मध्या सशेवधिपतिः प्रचलत्कुमारा ।
कर्णातिथीभवदिभाननधीररावा
कैलासभूमिरिव या नगरी रराज ॥ ६९ ॥

या श्रीकरीनगरी कैलासभूमि स्फटिकाचलक्षोणीव रराज राजते स्म । किंभूता । गौरीभि काञ्चनचारुवर्णवर्णनीयवाणनीभि कलिताना महेश्वरगणा महेभ्यानामगणितद्रविणवता व्यवहारिणा गणा व्रजा यत्र । पक्षे पार्वतीसयुतशम्भु तथा गणा पार्षदा प्रमथादयो यस्याम् । पुन किंभूता । स्फटिकादुज्ज्वलमवनद्ध सुधाकल्पित गृहविपणिगणमय मध्य यस्याम् । पक्षे स्फटिकरत्नैरवनद्ध बद्ध मध्य यस्या स्फटिकाद्रित्वात् । पुन किंभूता । सह शेवधीना निधानाना पतिभि स्वामिभि अगणितप्रमाणद्रविणत्वात्प्रतिस्थाननिक्षिप्तानेकनिधिनायकैरीश्वरैर्वर्तते या । पक्षे सधनदा । 'कैलासौकायक्षधननिधिकिंपुरुषेश्वर' इति हैम्याम् । पुन किंभूता । प्रचलन्त क्रीडाकृते स्वनश्रमितस्तत परिभ्राम्यन्त कुमारा राजामात्यसामन्तमहेभ्यादीना बालका यत्र । पक्षे प्रचलन् पित्रोर्मिलनार्थ गमागम कुर्वन् कुमार स्वामिकार्तिको यत्र । स्कन्दस्यान्यत्रापि स्थितिसभवाद्गमागमौ युक्ता । तथा—'सुगन्धिगन्धमादनाधिवासिन स्कन्ददेवस्य दर्शनार्थमितो गतवानस्मि' इति चम्पूकथायाम । अथ वा गौरीनन्दनत्वात्तत्रापि मातु पार्श्वेऽवस्थितत्वाच्चेति द्वयोरपि कर्मधारय । पुन किंभूता । कर्णातिथीभवन्त श्रवणप्राघुर्णा जायमाना इभाना मदगन्धबन्धुरसिन्धुराणामाननेभ्यो वक्त्रेभ्योऽर्थान्निर्गता धीरा पानीयपूर्णप्रमाणश्रावणसबन्धिजलधरध्वनितानुकारिणो रावा गम्भीरगर्जारवा यस्याम् । पक्षे श्रूयमाणो गणनायकधीरध्वनिर्यस्याम् । विनायकस्यापि गौरीतनूजत्वात् ॥

भूमीभृता प्रतिभटं सुमनःसु मुख्यं
जिष्णूग्रधन्वपविपाणिसहस्रनेत्रम् ।

प्रेक्ष्य प्रभुं हरिमिव स्वमुपेतमुर्व्यां
प्रीतेरनूपगतवत्यमरावतीयम् ॥ ६६ ॥

य नृपम्। यन्मूर्तिमित्यर्थ.। उर्व्यां महीमण्डले उपेतमागत स्वमात्मीय प्रभु स्वामिन हरिमिन्द्र प्रेक्ष्य विलोक्य। विज्ञायेत्यर्थ । प्रीते स्वस्वामिनि स्नेहातिरेकात् अनु पृष्ठे उपगतवती समायाता। उत्प्रेक्ष्यते—इय श्रीकरीरूपा अमरावती इन्द्रनगरीव। किंभूत य हरिं च। भूमीभृता विपक्षक्षोणीक्षिता पर्वतानां च प्रतिभट विद्वेषिण निहन्तुकम्। पुन॰ किंभूतम्। सुष्ठु शोभन मनो येषा निरवग्रहहृदयेषु महत्सु देवेषु च मुख्यमग्रगण्यम्। पुन किंभूतम्। जिष्णु जयनशील तथा उग्र प्रचण्ड स्वासहजपर सहस्रसहार-कारक धन्व कोदण्ड यस्य। तथा पविर्वज्रमाकृत्या पाणौ हस्ते यस्य। प्राय पुण्यवता पाणिपादेषु वज्रचक्राङ्कुशादिलक्षणानि स्यु। तथा सहस्र दशशतसख्याकानि नेत्राणि लोचनानि यस्य। 'सहसखी राजा' इति लोकवाक्यमपि। चरप्रधानपुरोहितादीना दृग्भिर्भूपाला पश्यन्तीति कविसमयोऽपि। पश्चात्कर्मधारय॰। शक्रस्य त्वेतानि नामान्येव सन्ति ॥

स्पर्धां यया विदधतं त्रिजगज्जयिन्या
दृष्ट्वा बलेर्गृहमियं क्वचिदौचिती न।
ध्यात्वेति पद्मजनुषा प्रतिघातिरेका-
त्क्षिप्तः क्षणात्क्षितितले बलिना किमेषः ॥ ६७ ॥

पद्मजनुषा ब्रह्मणा इत्यमुना प्रकारेण ध्यात्वा विचिन्त्य प्रतिघातिरेकादनुचितविभावनोद्भूतकोपातिशयात्। उत्प्रेक्ष्यते—बलिना बलिनाम्ना दैत्येन सार्धम्। अत्र सार्धपदाध्याहार॰। अथ वा बलिना बलवता विधिना। बलवन्त विना कापि कार्यसिद्धिर्न स्यात्। अत एष बलिगृह क्षणान्निमेषमात्रात्क्षिते पृथिव्यास्तले अधोभागे क्षिप्त पाताले प्रवेशित। 'बलिसद्म दिव सतथ्यवागुपरि स्माह दिवोऽपि नारद' इत्युपरि स्थितिर्बलिगृहस्य नैषधे। इति किम्। त्रिजगज्जयिन्या भुवनत्रितयीयावन्नगरीजयनशीलया यया श्रीकर्या नगर्या सार्ध स्पर्धामभ्यसूया विदधत कुर्वाणम्। बलेर्गृह नागलोक दृष्ट्वा स्वयमन्विष्य इयमनया श्रीकरीपुरा सह स्पर्धाकृति क्वचित्कुत्रापि नौचिती न युक्तिमती इति चेतसि विचार्य ॥

निर्वर्ण्य वर्ण्यविभवैः स्वभवै पुरी या
संस्पर्धया निजजयाय समुज्जिहानाम्।
तद्भूतभूरितरभीतिविहस्तचेता॰
किं द्वारका प्रविशति स्म पयोधिमध्ये ॥ ६८ ॥

द्वारका नारायणनगरी पयोधिमध्ये समुद्रसलिलदुर्गान्तराले प्रविशति स्म प्रविष्टा । उत्प्रेक्ष्यते—तस्याः श्रीकरीपुर्याः सकाशाद्भूता उत्पन्ना भूरितरा अतिमहती या भीतिर्भयं तया कृत्वा विह्वला व्याकुलीभूतं चेतो मनो यस्याः । किं तादृशीव किं कृत्वा । यस्याः श्रीकर्या भवैरुत्पन्नैर्वर्ण्यैर्जगत्त्रयजनवर्णनीयैर्विभवैः श्रीभिः सस्पर्धया अभ्यसूयया कृत्वा निजस्य द्वारवत्या आत्मनो जयाय पराभवनाय समुज्जिहानामुद्यता प्रगल्भमाना कृतोद्यमाना वा या श्रीकरीपुरीं निर्वर्ण्य दृग्गोचरीकृत्य ॥ इति समुदायेन नगरीवर्णनम् ॥

अथ पृथग्वर्णनम्—

धात्रीधृतौ फणसहस्रभृताभ्यसूया
बिभ्रद्भुजंगविभुनाम्बरचुम्बिमौलिः ।
सालः स्मयेन कपिशीर्षककोटिमुच्चै-
र्धर्तुं मरुद्द्रुहमिव स्वयमप्यधत्त ॥ ६९ ॥

सालो यत्प्राकारः स्मयेन गर्वावेशवशंवदतया । उत्प्रेक्ष्यते—स्वयमप्यात्मनोऽपि मरुद्द्रुहं स्वर्गं वर्तुमुद्वोढुं धारयितुमुच्चैरूर्ध्वमुपरिष्टात् कपिशीर्षकाणामट्टालकानां 'कासीसा' इति प्रसिद्धानां कोटिमधत्त धृतवानिव । सालः किं कुर्वन् । भुजगविभुना शेषनागनायकेन सममभ्यसूयामीर्ष्यां स्पर्धां बिभ्रद्दधानः । किंभूतेन भुजगविभुना । धात्र्या धरित्र्या धृतौ धारणविषये फणानां स्वशिरसां सहस्रं दशशतीं बिभर्तीति । सालः किंभूतः । अम्बरमाकाशं चुम्बतीति शिखरेण स्पृशतीत्येवंशीलो मौलिर्मूर्धा यस्य । अभ्रंलिह इत्यर्थः ॥

यद्वप्रवज्ररुचसाचितशक्रचाप-
चक्राभ्रचुम्बिकपिशीर्षकराजिराभात् ।
युद्धं विधातुमहितेन विधुंतुदेन
मित्रान्तिकं किमु समीयुरमी सगोत्राः ॥ ७० ॥

यस्या नगर्या वप्रः प्राकारः तस्य तत्सम्बन्धिनां वा वज्राणां गर्भसद्मकृतकुलिशरत्नानां रुचिभिः कान्तिभिः साचितानि पुष्टानि कृतानि प्रकटीकृतानि वा शक्रचापचक्राणि इन्द्रधनुर्मण्डलानि । अथ च वज्रशक्रकोदण्डचक्राख्यानि आयुधानि यस्याः तादृशी । तथा अभ्रमाकाशं चुम्बत्यालिङ्गतीत्येवंशीला अभ्रंकषा कपिशीर्षकाणां राजिः पङ्क्तिः आभाद्बभौ । उत्प्रेक्ष्यते—अहितेन शत्रुणा विधुंतुदेन राहुणा सार्धं युद्धं संग्रामं विधातुं कर्तुं मित्रस्य सुहृदः सूर्यस्य चान्तिकं समीपममी सगोत्राः स्वजनाः किमु समेता उपगता इव । सगोत्रत्वं तु वृत्ताकारत्वेन प्रकाशकत्वेन च नभःपान्थत्वेन प्रभाकरत्वेन च । तथा सगोत्रा हि साधवः संग्रामसमये सगोत्रसमीपे प्रायः समायान्ति इति रीतिरियम् । तत्रापि

कश्चित्सगोत्रोऽप्यनिष्टो भावदेव च सत्पय परं मित्र' तत' सर्वमप्युचितमेवेति ॥ इति प्राकार. ॥

यत्रापणेष्वगुरुचन्दनगन्धधूली
चन्द्रप्रकीर्णकमणीसुरदुष्यमुख्याः ।
ज्ञानैर्जिनैस्त्रिजगतीव समस्तवस्तु-
वीथी व्यलोक्यत नरैर्निजनेत्रपद्मैः ॥ ७१ ॥

यत्र फतेपुरे आपणेषु व्यवहारिणा हट्टेषु समस्तानां वस्तूना क्रयाणकानां वीथी श्रेणी नरैर्नगरग्रामजनपदजन्मभिर्जनैर्निजनेत्रपद्मै स्वनयनारविन्दैर्व्यलोक्यत समीक्ष्यते स्म । किंभूता । अगुरवः काकतुण्डा, चन्दना श्रीखण्डा, गन्धधूल्य कस्तूरिका, चन्द्रा कर्पूरा सुवर्णानि वा, प्रकीर्णकानि चामराणि मणयश्चन्द्रकान्ताद्या' सर्वजातिरत्नानि वा सुरदुष्याणि देवकुलानि वासासि मुख्यान्यादीनि प्रधानानि वा यस्याम् । कैरिव । जिनैरिव । यथा वीतरागै केवलिभि केवलज्ञानै कृत्वा त्रिजगति त्रैलोक्ये समस्तवस्तुविस्तारो विलोक्यते । समस्तवस्तुविस्तारो लोके एव नालोके, तत-स्त्रिजगद्ग्रहणम् ॥

श्रेणीभवन्त्युभयपक्षवलक्षरत्न-
हट्टावली विलसति स्म फतेपुरस्य ।
सुस्वामिसंमदितयत्पुरपद्मधाम्ना
वक्षःस्थलीकलितमौक्तिकमालिकेव ॥ ७२ ॥

फतेपुरस्याकब्बरनगरस्य श्रेणीभवन्ती द्विपङ्क्त्या जायमाना उभयपक्षयोर्द्वयो पार्श्वयो । 'शय्या जहत्युभयपक्षविनीतनिद्रा स्तम्बेरमा' इति रघुवंशे । 'उभयाभ्या द्वाभ्या पक्षाभ्या पार्श्वाभ्या परिवर्तनेन कृत्वा विनीता अपहस्तिता निद्रा यै' इति तद्वृत्तौ । वलक्षरत्नाना स्फटिकमणीना स्फटिकोपलकल्पिताना हट्टानामापणानामावली धोरणी विलसति स्म शुशुभे । उत्प्रेक्ष्यते—सुशोभनो नीतिमान् स्वामी अकब्बरसाहस्तेन समदो हर्ष सजातोऽस्यास्तया समदितया सजातानन्दया यत्पुरस्य फतेपुरनगरस्य पद्मधाम्न्या अरविन्दमन्दिरया लक्ष्म्या वक्ष स्थले स्वहृदये आकलिता धृता परिहिता मौक्तिकमालिका मुक्ताहारलतेव ॥ इति हट्टावली ॥

वेश्मव्रजा' पुरि विभान्ति मणीमरीचि-
संचारचूर्णिततमीतिमिरप्रसाराः ।
स्फूर्त्या विजित्य सुमनोनगरी गृहीता
मन्ये विमाननिवहा अनयादसीयाः ॥ ७३ ॥

पुरि फतेपुरनगर्यां वेश्मव्रजा गृहगणा विभान्ति। किंभूता'। मणीना विविधरत्नानां मरीचीना कान्तीना सचारेण प्रसारेण चूर्णिता' खण्डश कृता नर्मानिमिगणा निशान्धकाराणा प्रसारा विस्तारा यै। तत्राहमेव मन्ये मानयामि जाने उत्प्रेक्षे वा। अनया नगर्या स्फूर्त्या स्वविभूयाविस्फूर्जितेन सुमनोनगरी अमरपुरी अमरावती विजित्य परिभूय अदसीया स्वःपुरीसबन्धिनो विमाननिवहा सुरयाननिकरा गृहीता इवादत्ता इव॥

चित्ते विचिन्त्य भयमभ्रपथेऽभियाति-
स्वर्भाणुतो निजपरिच्छदमप्यशेषम्।
आदाय यद्विविधरत्ननिकेतकायाः
सातं क्षिताविव वसन्ति सितांशुसूर्याः॥ ७४॥

यन्नगर्यां विविधानामनेकजातीयाना रत्नाना कर्केतनादीना मणीना ये निकेता निकेतोचितचञ्चुररचनासदर्भितभवनास्त एव काया' शरीराणि येषा ते। सिताशव श्वेतकान्तयश्चन्द्रा सूर्या आदित्या। उत्प्रेक्ष्यते—क्षितौ पृथिव्या सात सुख यथा स्यात्तथा वसन्ति निर्विघ्न स्थिति कुर्वन्ति। किं कृत्वा। अभ्रपथे मेघमार्ग गगने अभियाति प्रतिपन्थी य स्वर्भाणुर्विधुतुद तस्मात्सकाशाच्चित्ते स्वमानसे भय निजग्रसनमाध्वम विचिन्त्य विमृश्य अपि पुन अशेष समस्तमात्मपरिच्छद ग्रहनक्षत्रतारकादिपरीवारमादाय सार्व गृहीत्वा॥

उन्नालनीरजमिव श्रियमापदेक-
स्तम्भ निकेतनमकब्बरभूमिभानोः।
वंश्या रवेरिव परेऽपि गृहा वहन्ते
शोभा मणीद्युतिविभासितदिग्विभागाः॥ ७५॥

अकब्बरनामा भूमेर्विश्वंभराया भानुर्भास्वास्तस्य एतावता राज्ञ एक एवावस्ताद्भागे स्तम्भ आधारस्थूणा यस्य तादृश निकेतनमेकस्तम्भभवन श्रिय शोभामापल्लभते स्म। किमिव। उन्नाल नीरजमिव। यथा उत् ऊर्ध्वमुदुच्चै सलिलाद्बहिर्वर्ति जनलोचनगोचर वा नाल मृणाल यस्य तादृक् नीरज कमल श्रिय शोभामाप्नोति। अपि पुनरकब्बरसाहे परेऽन्येऽपि गृहा सप्तभूमिकादय प्रासादा शोभा विभूषा वहन्ते। भासन्ते इत्यर्थ। उत्प्रेक्ष्यते—रवे सूर्यस्य वश्या' सगोत्रा इव। एकस्मिन् वशे भवा समुत्पन्ना वश्या प्रोच्यन्ते एकवशजा प्राय. सदृशा भवेयुरिति। अत एव मणीना भवनगर्भसदर्भभूताना नानाविधरत्नाना द्युतिभिर्ज्योतिर्भिर्विभासिता प्रकाशिता उद्द्योतिता दिशा दशानामप्याशाना विभागा प्रदेशा य॥ इति नगरनृपगृहा॥

छायापथे निरवलम्बतया वसन्ती
संख्यातिपातिमखभुग्भरभारितेव ।
पौरस्फुरत्पुरनिभादमरावतीयं
भूमौ समं निजजनैर्न्यपतत्त्रुटित्वा ॥ ७६ ॥

पौरैर्नागरैर्नगरवासिभिर्निखिलजनैः स्फुरन्निर्भरभृत दृश्यमान विलसद्वा यत्पुर फतेपुराभिधनगरं तस्य निभात्कपटान्निजजनैः स्वदेवीदेवलोकैः समम् । उत्प्रेक्ष्यते—इय प्रत्यक्षलक्ष्या अमरावती पुरदरपुरीव त्रुटित्वावस्थानाद्भ्रंशमवाप्य न्यपतत् । अधोभूपीठे निपतिता स्थिता चावाप्याधारम् । किंभूता । छायापथे छायारूपे न तु क्रमादिमोचिते स्थाने तादृशे पथे मार्गे गगने निरवलम्बतया निराश्रयभावेन वसन्ती वास विदधती । तिष्ठन्तीत्यर्थः । पुन किंभूता । सख्या गणनामतिपतन्ति अतिक्रामन्तीत्येवशीला ये मखभुजो देवास्तेषा भरैर्वीवधैर्भार. गौरव सजातोऽस्या इति भारिता भारयुक्ता जाता नम्रीभूता । अत एव त्रुटित्वा पतिता इत्यर्थः ॥

स्मारावरोधनधियं विदुषां ददाना
यस्मिन्स्मिताम्बुजदृशः श्रियमाश्रयन्ते ।
गोष्ठीं विधित्सव इवात्र चतुर्निकाय-
देवाङ्गनाः कुतुकिता मिलिता मिथोऽमूः ॥ ७७ ॥

यस्मिन् फतेपुरे स्मिताम्बुजदृश स्मेरारविन्दनयना श्रिय शोभामाश्रयन्ते बिभ्रते । किं कुर्वाणा. । ददाना प्रयच्छन्त्य । काम् । स्मरस्य मदनस्येद स्मार तादृगवरोधनमन्तःपुर तस्य धिय बुद्धिम् । केषाम् । विदुषा पण्डितानाम् । 'स्मरावरोधभ्रममावहन्ती' इति नैषधे । उत्प्रेक्ष्यते—अमू प्रत्यक्षा चतुर्णा भवनपतिव्यन्तरज्योतिष्कविमानवासिलक्षणाना निकायाना जातिविशेषाणा देवानामङ्गना स्त्रिय मिथ परस्परम् अत्र नगरे अमू जगज्जननयनविषया मिलिता इव । किंभूता । गोष्ठीं विधित्सव अन्योन्य गोष्ठीं स्वस्ववार्ता कर्तु काङ्क्षन्त्य । अत एव किंभूता । कुतुकिता कुतुक स्वपरस्परस्वान्तप्रवृत्तिप्रविधाने कौतूहल हृदयोल्लासो जातमासामिति कुतुकिता ॥ इति नरनार्यः ॥

स्वर्गे सुरेश इव शेष इवाहिगेहे
चन्द्रो दिवीव निधिनाथ इवालकायाम् ।
प्रीणन्प्रजा दशदिशा विजयं विधाय
तस्यां पुरि क्षितिपतिः स्म करोति राज्यम् ॥ ७८ ॥

दशानामपि दिशा हरितामासमुद्रक्षितेर्विजय स्वायत्तीकरण विधाय कृत्वा प्रजा प्रकृती. समस्तलोकान् प्रीणन् सतुष्टान् कुर्वन् । स क्षितिपति जगत्प्रसिद्धिमानक-

ब्बरपातिसाहिः तस्या फतेपुरनाम्न्या पुरि नगर्या राज्य करोति स्म । समग्रनगरजनपद-गजचक्रैश्वर्य भुनक्ति स्म । क इव । सुरेश इव । यथा स्वर्गे देवलोके देवेन्द्रो राज्य पालयति । पुन क इव । शेष इव । यथा अहिगेहे नागलोके शेषनागाधिपो धरणेन्द्रो वा राज्य कुरुते । पुन क इव । चन्द्र इव । यथा दिवि आकाशे निशापतिर्ज्योतिषामैश्वर्य कुरुते । पुन क इव । निधिनाथ इव । यथा अलकाया नि रीना समस्तमहीमण्डलगतनिधानाना नाथ स्वामी धनद राज्य पालयति । इत्यकब्बरवासितफतेपुरवर्णनम् ॥

गान्धर्विकाः क्वचन घोषवतीं वहन्तो
गायन्ति यत्र नवपञ्चमगर्भगीतिम् ।
प्रस्थापितास्तमुपवीणयितुं मघोना
स्वर्गायनाः स्वजयशङ्कितचेतसेव ॥ ७९ ॥

यत्राकब्बरसभाया क्वचन कुत्रापि प्रदेशे घोषवती वीणा वहन्त करे धारयन्त गान्धर्विका गायनवरा इतरगायनजनगानेभ्योऽसाधारणोऽश्रुतपूर्वत्वान्नवीन. पञ्चमनामा रागो गर्भे मध्ये यस्यास्तादृशीं गीति गान गायन्ति गेयविषयीकुर्वन्ति । उत्प्रेक्ष्यते—स्वस्यात्मनो जये पराभवे अमो स्वर्गे समेत्य मा मा जयतादिति शङ्कित शङ्कायुक्त जात चेतो यस्य तादृशेन मघोना शक्रेण त साहिं वीणया कृत्वा उप समीपे समेत्य गातु गानगोचरीकर्तु प्रस्थापिता प्रेषिता स्वर्गायना हाहाहूहूप्रमुखा देवगन्धर्वा इव ॥

यस्या महीमदनसंसदि नर्तकेषु
नृत्य मनोनयनवृत्तिहर सृजत्सु ।
सप्तस्वरैस्तदुदिताप्रमितप्रसत्ति-
सप्ताङ्गलक्ष्मिमुदितध्वनितैरिवासे ॥ ८० ॥

यस्या वर्णनागोचरीकर्तुमारब्धायामतिशायिरूपत्वान्महीमदनो भूर्नामनोभूरकब्बरपातिसाहिस्तस्य ससदि सभायाम् । 'निषधवसुधामाना कस्य' इति नैषधे । नर्तकेषु नृत्यकारकेषु सनर्मा तथा नयनानामर्थाच्चतुरचित्तलोचनाना वृत्तेर्व्यापारस्य हरमपहारकम् अनन्यवृत्तिविधायक नृत्य ताण्डव सृजत्सु कुर्वत्सु सत्सु । षड्ज–ऋषभ–गान्धार–मध्यम–पञ्चम–धैवत–निषधनामभि सप्तभि स्वरैरासे । सप्तस्वराणा तानमानमूर्छनाभिर्बभूवे इत्यर्थ । उत्प्रेक्ष्यते—तस्मादकब्बरसाहेरुदिता प्रकटीभूता या अप्रमाणा प्रमाणातीता असाधारणा प्रसत्ति प्रसन्नता यस्यास्तादृश्या । स्वामि–अमात्य–सुहृत्–कोश–राष्ट्र–दुर्ग–सैन्यलक्षणानि सप्तसख्याकान्यङ्गानि अवयवा यस्यास्तद्विधाया लक्ष्म्या राज्यश्रिया । समासमध्ये लक्ष्मिशब्दो ह्रस्वोऽपि दृश्यते । यथा—'चरणलक्ष्मिकरणग्रहणोत्सवे' इति ऋषभनमस्तवे । तथा—'लक्ष्मीर्लक्ष्मिर्हरे स्त्रियाम्' इति शब्दप्रभेदेऽपि । मुदितध्वनितैरिव प्रमोदमेदुरमनस्त्वेन शब्दितैरिव ॥

कुत्रापि मौरजिकमण्डलवाद्यमान-
माद्यन्मृदङ्गनिनदाननुकर्तुकामः।
जैनं पदं परिचरन्विगतावलम्बः
श्रेयोऽनुतिष्ठति घनः किमु कामवर्षी॥ ८१॥

कुत्रापि साहिसभाया कस्मिंश्चित्प्रदेशे मुरजान्वादयन्तीति मौरजिका मृदङ्गवादकास्तेषां मण्डलेन सदोहेन वाद्यमानानां विविधतालै पाणिभिस्ताड्यमानाना तथा माद्यतां भोजनदानलोभेन मदवतां गम्भीरनिजाभ्या मृदङ्गाना मर्दलाना निनदान् शब्दाननुकर्तुं सदृशीभवितु कामोऽभिलाषो यस्य तादृक् घनो जलधर श्रेयः सुकृत पुण्यमनुतिष्ठति करोतीव। किंभूत। विगतो निर्यातोऽवलम्ब आश्रयः स्वजनादिवर्ग स्वामिनगराद्युपष्टम्भो यस्य। एतावता एकाकी गगनेस्थितत्वात् च निराधार। पुन किंभूत। काममतिशयेन जनमनोभिलाष वा वर्षति प्रचुरपयोवृष्टिं कुरुते प्रददातीत्येवशील कामवर्षी। पुन किं कुर्वन्। जैन जिनोऽर्हन्नारायणश्च तत्सबन्धि पद चरण परिचरन् सेवमान। अर्हच्चरण विष्णुपद च भजमान। आकाशे तिष्ठन्नित्यर्थ॥

स्वर्गे न किंचिदपि दानमवाप्नुवद्भिः
प्राप्तैस्तदाप्तुमवनीं धनदाद्धरेन्द्रात्।
देवैर्न तुम्बुरुमुखैः क्वचन प्रवीणै-
र्वीणा अवादिषत कर्णसुधां किरन्त्यः॥ ८२॥

क्वचन सभाया कुत्रचित्स्थाने प्रवीणैर्वीणावादनातिनिपुणैर्वैणिकैर्वीणावादकैर्वीणा विपञ्च्योऽवादिषत वाद्यन्ते स्म। किं कुर्वन्त्यो वीणा। कर्णयो श्रोतृश्रवणयो सुधामत्यन्ताह्लादकारित्वादमृत किरन्त्यो वर्षन्त्य। उत्प्रेक्ष्यते—तुम्बुरुर्नामा कश्चित्सुरगायनविशेष स मुख आदिर्येषा तै। देवगायनैरित्यर्थ। नेत्युत्प्रेक्षार्थे। किंभूतैर्देवै। अवनी भूमी प्राप्तैरागतैरिव। किं कर्तुम्। अवन्या भूमेर्धनदादतिवदान्यतया वैश्रवणाद्धरेन्द्रादकब्बरात्सकाशाद्दान मन समीहितधन आप्तुमधिगन्तुम्। तर्हि किम्। स्वर्गे दान नास्ति। तदेवाह—किंभूतेर्देवै। स्वर्गे देवलोके किंचिदपि स्तोकमात्रमपि दान विश्राणन द्रविणादि। नेति निषेधे। नावाप्नुवद्भि अलभमानै। देवेन्द्रादीना दृढमुष्टितया वसुधाया वदान्यबाहुल्यादुपेतमिति॥

एषैव पूस्त्रिजगतीजयिनी निवस्तु-
मौचित्यमावहति भो हरिता महेन्द्राः।
कुत्रापि वेणुरिति वैणविकैः प्रणुन्नो
वस्तुं किमाह्वयति तानिह सान्द्रनादैः॥ ८३॥

कुत्रापि साहिसभायां क्वचन प्रदेशे वणविंक वेणु वादयन्तीति वंशवादकेर्गान्धर्वैर्जनैः प्रणुन्न प्रेरित । वादित इत्यर्थ । वेणुर्वंश 'बांसली' इति प्रसिद्ध । मान्द्र स्नेहलं श्रवणहृदयप्रेमोन्मादकर्यैहल्लनारन्ध्रैर्वा नादनिजनिनादं कृत्वा । उत्प्रेक्ष्यते— इति हेतोस्तान् हरिता महेन्द्रान् इह फतेपुरनाम्नि साहिनगरे वस्तुं वासं वितनु किमाह्वयति आकारयतीव । अन्योऽपि कश्चिन्नत. केनापि प्रेरित कमप्यनिर्दिष्टनामानमाकारयति । इति किम् । भो इति सबोधने । अहो हरिता महेन्द्रा दशानामपि दिशामधीशा , त्रिजगतीजयिनी त्रिभुवननिखिलनगरीनिर्जयनशीला एपैव फतेपुरलक्षणा पू पुरी निवस्तु वस्तु निवास विधानुमार्हिन्तीयोग्यतामावहति इदानीमिति ॥

कुत्रापि केलिविहगा मगधा इवोर्वी-
भानोर्मुदा जयजयेदमुदीरयन्ति ।
शास्त्राम्बुधेरिव सुधालहरीर्हृदन्त-
स्थास्नोः कथाश्च कथकाः कथयाबभूवु ॥ ८४ ॥

कुत्रापि सभायां कस्मिन्नपि भूमिभागे केलिविहगा राजशुकसारिकाप्रमुखपतत्रिण मुदा इष्टफलावलीप्राप्तिप्रमुदितमनस्त्वेन उर्वीभानोरतिशायिप्रतापवत्त्वेन वसुधाविवस्वतः अकब्बरस्य जयजयेद हे साहे, त्व चिर विगलिताववि जय जय सर्वोत्कर्षेण वर्तस्व सर्वोत्कर्षेण वर्तस्व इदमेतदुदीरयन्ति । 'तदर्थमध्याप्य जनेन तद्वने शुका विमुक्ता पटवस्तमस्तुवन्' इति नैषधे । कथयन्ति । क इव । मगधा इव । यथा मागधा मङ्गलजयशब्दादिकथका जयजयशब्द राज्ञो वदन्ति च पुन कथका पुराणोदितव्याख्यानकारिण पुरातनकथाकथयितारो वा ब्राह्मणादय पुरुषा कथा महापुरुषचरितानि कथयाबभूवु । उत्प्रेक्ष्यते—हृदन्तर्हृदयमध्ये स्थास्नो स्थायुकस्य निवसनशीलस्य शास्त्राम्बुधेर्वाङ्मयसमुद्रस्य सुधालहरीरमृततरङ्गानिव ॥

यस्यामवीज्यत विभुश्चमरैः सुरेन्द्रः
स्वर्वर्णिनीभिरिव वारविलासिनीभिः ।
रेजे पुनर्नृपतिमूर्ध्नि सितातपत्रं
राजत्वनिर्जित इवोपचरन्मृगाङ्कः ॥ ८५ ॥

यस्यामकब्बरसभायां विभुरकब्बरपातिसाहि वारविलासिनीभि बालव्यजनवीजनातपत्रधारणादिप्रकार पार्थिवसेवाविधायिकाभि पण्याङ्गनाजातिभि वारनारदृगोचनाभि' चमरैर्वालव्यजनै कृत्वा । 'चमरश्चामरोऽपि च' इति शब्दप्रभेदे । अवीज्यत वीज्यते स्म । क इव । सुरेन्द्र इव । यथा वासव स्वर्वर्णिनीभिरुर्वशीप्रमुखाभिरप्सरोभि दिव्यप्रकीर्णकैर्वीज्यते । पुनरपरोक्ता यस्या समदि नृपतिमूर्ध्नि पातिसाहिमस्तके सितातपत्र सितातपवारण रेजे भाति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—राजत्वेन राजभावेन निर्जित

सन्नुपचरन् सेवा कुर्वाणो मृगाङ्कः सुधादीधितिरिव। यो येन निर्जित्य निजसेवकीकृतः स तस्यातपनिवारणादिना सन्निधौ तिष्ठन्ननिशं सेवां विधत्ते॥

श्रृङ्गारिताः क्वचन मत्तमतङ्गजेन्द्रा
विन्ध्याञ्जनावनिभृतोरिव तुङ्गश्रृङ्गाः।
वाजिव्रजाः क्वचन सन्ति परैरसह्य-
तेजोजितैः कजकरैरुपदीकृताः किम्॥ ८६॥

यत्र सभायां क्वचन कुत्रचित्प्रदेशे श्रृङ्गारिताः सिन्दूरतैलादिभिः तथा चमरकाञ्चनरचितपट्टबन्धादिभिर्विभूषिताः मत्ता मदोद्धुराः सप्तसु स्थानकेषु द्वौ कपोलौ द्वे पार्श्वे द्वौ शिरःपिण्डौ मेढ्रं च। अथ च कुत्राप्येवं दृश्यते यथा—'द्वौ गण्डौ लोचने द्वे च गुदं मेढ्रं करः पुनः। मदच्युतिर्भवेत्सप्तस्विति स्थानेषु हस्तिनाम्॥' इति। पश्चात्तद्रक्षिता रावा तच्छास्त्रविदो विदन्तीति। एतेषु स्थानकेष्वविरलमदप्रवाहझरन्तोऽत्युत्कटा मतङ्गजेन्द्राः गजराजाः सन्ति सजलजलधरगलगर्जितं कुर्वन्तो विद्यन्ते। उत्प्रेक्ष्यते—विन्ध्यो जलवालकाद्रिः, विन्ध्याचलः अञ्जननामा च अवनिभृत्, तयोस्तुङ्गा गगनाङ्गणलिङ्गिनः श्रृङ्गाः शिखराणीव। श्रृङ्गं पुनपुंसकलिङ्गे। क्वचन वाजिव्रजाः श्रृङ्गारिताः। अत्राप्येतद्विशेषणम्। सुवर्णखलीनपर्याणादिभिः शोभितास्तुरङ्गमगणाः सन्ति वितिष्ठन्ते। उत्प्रेक्ष्यते—परैः सर्ववैरिवारैरसह्यानि सोढुमशक्यानि यानि तेजांसि प्रबलप्रतापाः तैः कृत्वा जितैः परिभूतैः कजकरैः पद्मपाणिभिः। 'मित्रो ध्वान्तारातिरब्जांशुहस्तः' इति हैम्याम्। भास्करैः। सूर्याणां बाहुल्याद्बहुत्वम्। 'द्वादशात्मा च हेलिः' इति हैम्याम्। उपदीकृता ढौकिता इव॥

शौर्याज्जिगीषुमवगत्य निजं मृगेन्द्रै
रेजेऽनुनेतुमिव यः प्रहितैर्मृगैः स्वैः।
स्कन्धेन येन विजितैर्वनजैस्तुरङ्ग-
द्वेष्यैर्निषेवितुमिवोपगतैश्च यस्याम्॥ ८७॥

च पुनर्यस्यां सभायां क्वचन मृगैः कृष्णसारैर्हरिणैः रेजे। उत्प्रेक्ष्यते—शौर्यात् शूरभावात् यं नृपं निजमात्मानं जिगीषुं जेतुमिच्छुमवगत्य ज्ञात्वा मृगेन्द्रैः सारङ्गराजैस्तमनुनेतुं प्रसादयितुं स्वानुकूलीकर्तुं स्वैरात्मीयसेवकैर्मृगेन्द्रत्वात्प्रहितैः सेवाकृते प्रेषितैः सारङ्गैरिव। च पुनर्यस्यां क्वचिद्रेजे। तुरङ्गद्वेष्यैर्वन्यैर्वनखण्डजन्मभिः। 'रजस्वलो वाहरिपुः' इति हैम्याम्। उत्प्रेक्ष्यते—येनाकब्बरेण स्कन्धेन निजांसस्थलेन कृत्वा विजितैः। अत एव तं नृपं निषेवितुमुपासनागोचरं नेतुं वनजैर्वन्यैः कासरैरिवोपगतैः॥

द्वीपाधिपत्वमिह नो वनवासभाजो
यद्वीपिनो मम निरर्थकमेव नाम।

तत्तत्प्रभोः प्रदिश कल्पितकल्पशाखि-
न्द्वीपित्रजो भजति वक्तुमितीव भूपम् ॥ ८८ ॥

यस्मा क्वचित्स्थाने द्वीपिव्रजो व्याघ्रसमूहो भूप भजते । उत्प्रेक्ष्यते—इति वक्तुमिव कथयितुमिव । इति किम् । मम द्वीपीति नाम निरर्थकमिव वर्तते । द्वीपानि सन्त्यस्येति द्वीपी इदमभिधान व्यर्थमेवास्ति । यत्कारणादिह जगति भूमण्डले वा मम द्वीपाधिपत्व-मेव नास्ति । मम किंभूतस्य । वनवासभाज । द्वीपाधिपत्व तु दूरे तिष्ठतु, द्वीपनगरादि-मध्ये स्थितिरपि नास्ति । इद तु जम्बुद्वीपम् । तद्ग्रामादिष्वपि स्थितेरभाव । गिरिगह्वरे वासभाज स्थितिं कुर्वाणस्य । तत्तस्मात्कारणात् । हे कल्पिताना मनसोऽभिलषिताना पूरणे कल्पशाखिन् स्वस्तरो हे प्रभो हे साहे, तन्ममत्व द्वीपाधिपत्व प्रदिश देहि । इति विज्ञप्तुमिव ॥

प्राचीपतिं विबुधराजबलारिघाति-
जिष्णु सहस्रनयनं शतकोटिपाणिम् ।
दृष्ट्वा भ्रमादिव हरे स्वपतेरुपेता
स्व सुभ्रुवो व्यभुरिहामितवारवध्व ॥ ८९ ॥

इह सभायाममिता प्राणातीनाम्ताम्बूलजलवालव्यजनादिवाहिन्यो वारवध्वो वारवि-लासिन्यो व्यभु शुशुभिरे । उत्प्रेक्ष्यते—स्व सुभ्रुवोऽप्सरस उपेता आगता । क-स्मात् स्वस्यात्मन पत्युर्भर्तुर्हरेरिन्द्रस्य भ्रमाद्भ्रान्त्या । किं कृत्वा । दृष्ट्वा । अर्थात् नृपम् । किंभूतम् । प्राचीपति पूर्वदिक्स्वामिनम् । गुर्जरदेशापेक्षया फतेपुरस्य पूर्वदिग्वर्तित्वात् । पुन किंभूतम् । विबुधाना पण्डिताना राजानमधीश्वरम् । सर्वशास्त्रकलापारगामित्वात् । पुन किंभूतम् । बलेन कलिता बलिष्ठा ये अरयो वैरिणस्तेषा घातिन हननशीलम् । पुन किंभूतम् । जिष्णु जयनशीलम् । सर्वत्राप्यप्रतिहतत्वात् । पुन किंभूतम् । सह-स्रनयन सहस्राक्षम् । पुन किंभूतम् । शतश कोटय स्वर्णादीना शतसहस्रलक्षा पाणौ यस्य प्रबलकोशकलितम् । इन्द्रोऽथ पूर्वापति देवराज बलनामदैत्यस्य रिपोर्घातिन नाम्ना जिष्णु सहस्रनयन वज्रहस्त च ॥

ऊर्ध्वंदमा क्वचन मौलिविलासिहस्ता
श्रीकण्ठमित्रमिव शीलति राजराजि ।
शैला इवैतदभिभूतमहीपतीना
मुक्तामणीवसुगणाद्युपदा स्फुरन्ति ॥ ९० ॥

क्वचन क्वापि सभाया राज्ञा महासहीन्द्राणा राजि श्रेणी शीलति । अर्थात्सभापतित्वात् । य नृप भजते । किंभूता । ऊर्ध्वंदमा ऊर्ध्वाभूता । प्रायोऽकब्बरसाहिसमाजे सर्वेऽपि जना सामन्तादय ऊर्ध्वीभूयैव सन्तिष्ठन्ते इति [illegible] । पुन किंभूता । मौल

मस्तके विलसनशीलो स्थायुकौ हस्तौ यस्या । कमिव । श्रीकण्ठमित्रमिव । यथा वैश्रवण यक्षेश्वरत्वात् राज्ञा यक्षाणा राजिर्धोरणी शीलति । 'यक्ष पुण्यजनो राजा' इति हैम्याम् । पुन क्वचन एतेनाकब्बरसाहिना अभिभूताना स्वसेवकीभूताना महीपतीना राज्ञा मुक्ता मौक्तिकानि, मणयो रत्नानि । अधुना 'जवाहर' इति प्रसिद्धा' । वसूनि स्वर्णरूप्यधनानि, तेषा गणा आदौ यासा तादृश्य उपदा प्राभृतानि ढौकनकानि 'भिटणा' इति प्रसिद्धा स्फुरन्ति । क इव । शैला इव । यथा अत्युच्चा शैला वीक्ष्यन्ते । यथा अतिबहव्योऽभ्रलिहाश्चोपदा दृश्यन्ते ॥

शीलन्ति यं क्वचन संसदि लोकपालाः
शच्या इव प्रियतम च चतुर्दिगीशाः ।
साङ्गा इव क्वचन वीररसाश्च वीरा
सेनान्यमेव चतुरङ्गचमूरनूनाः ॥ ९१ ॥

च पुन ससदि सभाया क्वचन प्रदेशे चतसृणा प्राची-अवाची प्रतीची-उदीची-लक्षणाना दिशा हरितामीशा. स्वामिनो लोकपाला राजानो यमकब्बर शीलन्ति । कमिव । यथा शच्या इन्द्राण्या प्रियतम प्राणनाथ पुरदर सोमयमवरुणवैश्रवणाभिधानाश्चतुर्दिङ्नायका लोकपाला शीलन्ति । च पुन क्वचन क्वापि वीरा सुभटा शीलन्ति । उत्प्रेक्ष्यते—साङ्गा सशरीरा वीरनामान पञ्चमा रसा इव । पुन' अनूना सुदृढतनुत्रनिशितशस्त्रादिद्विचत्वारिंशदुपगरणकलिता चत्वारि गजवाजिरथपदातिलक्षणानि अङ्गान्यवयवा यस्यास्तादृशी चमू शीलति । कमिव । सेनान्यमिव । अत्र एव इवार्थे । यथा चक्रवर्त्यादिसेनापति चतुरङ्गिणी सेना सेवते । अथवा । सेनान्य स्वामिकार्तिक चतु स्कन्वा सुरसेना सेवते । देवै स्कन्दमेव सेनानीत्वेऽभिषिच्य तारको निहत । एतद्विस्तर परसमये ॥

आकाशवत्कविबुधश्रियमादधाना
नीरेशितार इव जिष्णुरमाभिरामा ।
श्रीदा इव प्रदधतोऽत्र वदान्यभाव
सभ्या विभान्ति धिषणा इव वागधीशाः ॥ ९२ ॥

अत्राकब्बरसभाया सभाया साधव सभ्या सभासद राजसभोपवेष्टार विभान्ति शोभन्ते । किंभूता । कवितया काव्यकर्तृत्वेन । यदुक्त स्वगर्वापहारिणा केनचिद्विदुषा—'वयमपि कवय कवय कवय कवयश्च सिद्धसेनाद्या । यद्यपि डलयोरैक्य तत्कि कलभीयते करभ ॥' इति । तथा बुधतया पाण्डित्येन श्रिय शोभामा सामस्त्येन सर्वकलावेत्तृत्वेन दधाना सभाया विभूषा कुर्वाणा वा । किंवत् । आकाशवत् । यथा आकाशः कवीना शुक्राना बुधाना रोहिणीनन्दनाना च श्रिय लक्ष्मीमा सामस्त्येन बिभ्राणा कुर्वाणा

वा सन्ति। सूर्याणां द्वादशत्वेन बाहुल्याद्रुद्राणामपि बाहुल्यम्। सूर्यणां ग्रहपतित्वात्। पुनः किंभूताः। जिष्णुत्वेन सुभटतया शौर्येण जयनशीलतया रमा लक्ष्मीः तया अभिरामा गजाश्वग्रामादिबहुविभूतिभ्राजिनः। 'जितेः च लभ्यते लक्ष्मीः' इति वचनात्। शत्रुजैत्राणां सुभटानां हि प्रायः स्वामिनो श्रामन्ददते इति रीतिः। के इव। नीरेशितार इव। 'वार्नदीशः सरस्वान्' इति हैम्याम्। वारिपतिर्नदीपतिश्चेति सयोगाद्वा। यथा समुद्राः जिष्णुरमाभ्यां कृष्णतत्पत्नीभ्यां कृत्वा मनोज्ञाः। समुद्रशायी कृष्णः। लक्ष्म्यास्तज्जायात्वेन सांनिध्यम्। पुनः किंभूताः। वदान्यभावं दानशौण्डतां प्रकर्षेण दधतो बिभ्रतः। के इव। श्रीदा इव। यथा धनदा दानशीलत्वं दधते। पुनः किंभूताः। वागधीशाः। प्रगल्भवाग्विलासाः। 'वागीशो वाक्पतिः' इति हैम्याम्। क इव। धिषणा इव। यथा सुराचार्याः। 'धिषणः फाल्गुनीभवः। गीर्बृहत्यो पतिः' इति हैम्याम्। वाचामधीशा भवन्ति॥

स्वस्त्रैणजैत्रमणिकल्पितशिल्पचञ्च-
त्पाञ्चालिकापहृतलोचनचित्तवृत्तिः।
पूर्वापराम्बुनिधिसीममहीमघोनो
या ससदाप सुषमां बलभित्सभेव॥ ९३॥

पूर्वापराम्बुनिधी प्राच्यप्रतीच्यसमुद्रौ सीमा अवसानं मर्यादा यस्यास्तादृश्या मह्या भूमेर्मघोनो वासवस्य सभत् सभा सुषमां सातिशायिशोभां प्राप लेभे। केव। बलभित्सभेव। यथा बलनामानं दानवेन्द्रं भिनत्ति हन्तीति बलभित्पुरंदरस्तस्य सभा पर्षत् सुधर्मानाम्नी सुषमामाप्नोति। किंभूता। स्वः स्वर्गस्य स्त्रीणां समूहः स्त्रैणं सुराङ्गनागणस्तस्य जैत्रीभिर्जयनशीलाभिः मणिभिर्विविधरत्नैः कल्पितं रचितं शिल्पं विज्ञानं तेन चञ्चन्तीभिः शोभमानाभिः। अथ वा मणिभिर्निर्मितं विज्ञानं यासां तथा चञ्चन्तीभिः पाञ्चालिकाभिः पुत्रिकाभिरपहृता स्वायत्तीकृता स्वासु एकताना विहिता लोचनानामर्थाद्विलोककान्तानयनानां मनसां चेतसां च वृत्तिर्व्यापारो यया सा॥ इत्यकब्बरसभावर्णनम्॥

गोष्ठीं सृजन्क्षितिसिताशुरशेषशास्त्रा-
धीतीव तत्सदसि कोविदमेदुरायाम्।
धर्मं विशिष्य परिचेतुमना इति स
सामाजिकाननुयुनक्ति कदाचिदेषः॥ ९४॥

एषोऽकब्बरः क्षितिसिताशुर्धरणीरोहिणीरमणः कदाचित् कस्मिंश्चित्समये विशिष्य विशेषप्रकारेण कृत्वा धर्मं मोक्षसाधकं मार्गं परिचेतुं परिचितिगोचरीकर्तुं मनोऽन्तःकरणं यस्य सः। तस्यां पूर्वव्यावर्णितस्वरूपायां सदसि सभायां सामाजिकान्

सभ्यानित्यमुना प्रकारेणानुयुनक्ति स्म । पप्रच्छेत्यर्थ । किंभूतायां सदसि । कोविदैर्निरवद्यविद्याविदुरविशारदवृन्दैर्मेदुराया पुष्टाया भृतायाम् । मण्डितायामित्यर्थ । क्षितिसिताशु कि कुर्वन् । गोष्ठी विनोदवार्ता सृजन्निर्मिमाण. । क इव । अशेषशास्त्राधीतीव । यथा अशेषेषु समस्तेषु शास्त्रेषु व्याकरणसाहित्यप्रमाणच्छन्दोवेदज्योतिरलकारनीतिचाणक्यादिषु वाङ्मयेषु अधीतमध्ययनमस्यास्तीत्यधीती सर्वशास्त्राध्येता गोष्ठीं सृजति ॥

कि पप्रच्छ तदेवाह—

भास्वानिव प्रकटयत्यनवद्यमार्गं
प्राणान्निजानिव पिपर्ति समग्रसत्त्वान् ।
धत्ते स्पृहामिह न सिद्धमिव क्वचिद्यो-
ऽनुक्रोशशालिपदवीमिव योजनौघः ॥ ९५ ॥

विश्वासुमत्सु समदृक्परमेशितेव
सङ्गं कुसङ्गमिव शान्तमना जहाति ।
यः पोतवत्तरति तारयते पराश्च
संसृत्युदन्वति स कश्चिदिहास्ति साधुः ॥९६॥ (युग्मम्)

इह ममाज्ञावर्तिनि महामण्डले सर्वदर्शनेषु वा स प्रसिद्धिमान् साधुर्महात्मा कश्चित्कोऽपि अस्ति वर्तते । यत्तदोर्नित्यसबन्धात् स क । यो महात्मा भास्वान् मार्तण्ड इवानवद्य निष्पाप मार्ग पन्थान प्रकटयति प्रकाशयति । तथा यो निजानात्मीयान्प्राणान् असूनिव समग्रान् सर्वान् सत्त्वान् प्राणिन पिपर्ति पालयति । तथा य सिद्धो मुक्तात्मेव इह विश्वे पुत्रकलत्रधनादिससाराभिषङ्गे वा क्वचित्कुत्रापि पदार्थे स्पृहा वाञ्छा न धत्ते दधाति सृजति वा । पुनर्योजनाना चतु क्रोशीमानाना मार्गप्रमाणविशेषाणामोघ समूह इव अनुक्रोशेन दयया । 'कृपानुकम्पानुक्रोश' इति हैम्याम् । अनुगतै. परस्पर सबद्धै क्रोशैर्गव्यूतिभि शालते शोभते इत्येवशीला पदवीं मार्गम्[illegible] चार पन्थान च धत्ते । तथा य परमेशितेव परमेश्वर इव विश्वेषा त्रयाणा भुवनाना समस्तेषु वा असुमत्सु जन्तुषु समा समभावा स्वपरव्यवसायरहिता एकस्वभावैव दृक् दृष्टिर्यस्य । तथा य शान्तमुपशमशालि मित्रामित्रेषु समतया समपरिणामतया प्रवर्तमान वा मन स्वान्त यस्य तादृक् सन् कुसङ्ग कुकुत्सित पाप्मभिर्व्यसनिभि पिशुनैर्वा सङ्ग सगममिव । सङ्ग प्रमुदाप्रमुखसबन्ध वनभोगविलासादिक सगम वा जहाति स्वय त्यजति । च पुन ससृति ससार स एवागाधोऽपरचक्षुरलक्ष्यतल उदन्वानपार समुद्र' तस्मिन् पोतवद्यानपात्र इव स्वय तरति परपार प्रयास विनैव सुखेन प्रयाति, पराश्च तारयते पर पार लम्भयते ॥

वाचं सुधामिव निपीय ततः समुद्र-
नेमीतमीवरयितुः श्रवणाञ्जलिभ्याम् ।
सामाजिकैः स जगदे द्विजचन्द्रिकाभिः
संवर्धितस्फुरदुरःस्थलतारहारैः ॥ ९७ ॥

ततः साहिप्रश्नानन्तरं सामाजिकैः पार्षद्यैः स साहिर्जगदे भाषितः प्रत्युत्तरं प्रदीयते स्म । किंभूतैः । निजवदनपद्मविराजिद्विजानां दशनानां चन्द्रिकाभिः कान्तिभिः । दन्ताधिकारे चन्द्रिकाशब्देन कान्तिरेवोच्यते । यथा रघौ—'दशनचन्द्रिकया व्यवभासितम्' इति । संवर्धिताः सम्यक्प्रकारेण वृद्धिं नीताः स्फुरन्तो दीप्यमाना उरःस्थले वक्षःस्थाने स्थितास्तारा उज्ज्वलास्तारकसदृक्षा वा हारा मुक्ताकलापा यैः । किं कृत्वा । श्रवणे कर्णावेवाञ्जलो यो जिनपाणिः एकोऽञ्जलिः ताभ्यां द्वाभ्यां कृत्वा समुद्रनेम्याः क्षोणेः तमीवरयितुः शर्वरीवरस्याकब्बरपातिसाहेः पूर्वप्ररूपितप्रश्नलक्षणां वाणीं निपीय सादरं श्रवणविषयीकृत्य । कामिव । सुधामिव । कश्चिद्भाग्यवान् पुमान् सद्गुरुप्रदत्तमन्त्राराधनविधिना पूर्वप्रेम्णा वा प्राचीनाचीर्णातिशायिपुण्येन वा प्रसन्नीभूतसुधाभुजा प्रदत्तं पीयूषमञ्जलिभ्यां पिबति ॥

असाभिरीशितरदृश्यत दर्शनेषु
सर्वेषु शेखर इवाखिलधार्मिकाणाम् ।
एकः स हीरविजयाभिधसूरिराजः
क्ष्मापालपङ्क्तिषु भवानिव भूमिपीठे ॥ ९८ ॥

हे ईष्टे सर्वत्र पृथिवीपीठे विजयविधानादौ समर्थीभवतीति ईशिता तस्य संबोधनम् हे ईशितः स्वामिन्, अस्माभिः श्रीमत्सदस्यैः भूमिपीठे निखिलमेदिनीमण्डले सर्वेषु समस्तेषु जैनबौद्धशैवसांख्यवैशेषिकनास्तिकलक्षणेषु षट्सु दर्शनेषु शासनेषु । अथवा भाट्टप्राभाकरजैमनीयादिषु षड्दर्शनानां शाखाप्रशाखाभूतेष्वपि । सोऽसाधारणगणितानणुगुणगणैर्जगत्त्रये विख्यातः एको न द्वितीयो यस्माद्द्वितीयः हीरविजय इत्यभिधा नाम यस्य तादृशः सूरिष्वाचार्येषु त्रिंशत्प्रतिरूपादिषड्गुणितषट्त्रिंशद्गुणैः राजते दीप्यते इति राजा एतावता श्रीहीरविजयसूरिपुरुहूतोऽदृश्यत दर्शनगोचरीचक्रे नापरः । क इव । भवानिव । यथा निखिलानां मुद्गलानां प्रतिष्ठानानां 'पठाण' इति प्रसिद्धानां विविधजातितुरुष्काणां राजपुत्राणां क्ष्मापालानां पृथिवीपतीनां पङ्क्तिषु मण्डलीषु भवान् साहीनामपि साहिर्दृश्यते । उत्प्रेक्ष्यते—अखिलानामिदानीतनयुगजन्मनां समस्तानां धार्मिकाणां धर्मकर्तॄणां शेखरोऽवतंस इव मुकुटो वा ॥

अथ हीरविजयसूरिगुणवर्णनप्रारम्भ —

अध्याप्य देवगुरुणा स्वविनेयवर्गै
स्वख्यातये प्रतिभुवं प्रहितैरिवैतैः ।
सभ्यैर्गुणान्कवयितुं कतिचित्तदीया
न्प्रारभ्यते स्म वसुधाधिपतेः पुरस्तात् ॥ ९९ ॥

सभाया साधुभि. सभ्यै सभास्तारै' वसुधाधिपतेर्भूमण्डलाखण्डलस्य पुरस्तादग्रे तदीयान् हीरविजयसूरिसबन्धिन कतिचित्सर्वात्मना कथयितुमशक्यतया कियत्सख्याकान् गुणान्कवयितु स्तोतुम् । 'ईड्टे कवयति कवते' इति क्रियाकलापे । प्रारभ्यते स्म । उत्प्रेक्ष्यते—देवगुरुणा सुराचार्येण बृहस्पतिना अध्याप्य पाठयित्वा स्वय सर्वशास्त्रकलापारगामिनो विधाय स्वख्यातये सर्वावनीवलये निजप्रसिद्धिविहितये भुव प्रति भूमीमण्डले प्रहितै. प्रस्थापितै स्वविनेयवर्गैर्निजान्तेवासिवृन्दैरिव ॥

एतस्य दृष्टिरजनिष्ट विभो सदृक्षा
भिक्षाचरेऽमृतभुजामपि सार्वभौमे ।
भक्तेऽप्यभक्तिकृति वार्षिकवारिदस्य
वृष्टिर्यथेक्षुविपिने कनकद्रुमे च ॥ १०० ॥

हे विभो स्वामिन्, एतस्य हीरविजयसूरेर्दृष्टिर्दृक् भिक्षया ग्रासमात्रेण चरति वृत्तिमाजीविका विदधातीति भिक्षाचरो भिक्षुक । दरिद्र इत्यर्थ । तस्मिस्तथा अमृतभुजा सुधाशनाना देवाना सार्वभौमे चक्रवर्तिनि पुरदरे च सदृशा निर्विशेषा सदृशी अजनिष्ट सजाता । पुनर्भक्ते स्वसेवासक्ते भक्तिनिर्भरान्त करणतयाशनाशुकादिदायके वा तथा अभक्तिकृति अवज्ञाकारिणि अनिष्टविधायिनि वा पुसि तुल्यैव अस्य सूरेर्दृष्टिरजनिष्ट । यथा वर्षासु भवो वार्षिक वर्षाकालसबन्धिनो वारिदस्य बहुलसलिलाखण्डधारावर्षिणो मेघस्य वृष्टिर्वर्षणमिक्षूणा रसालाना 'सेलडी गूदगरी' इति प्रसिद्धाना विपिने वने । क्षेत्रे इत्यर्थ । तथा कनकतरौ वत्तूरकवृक्षे च सदृशैव सजायते ॥

संध्याभ्रविभ्रममिवाध्रुवभावभाज-
मुद्भावयन्भवमभङ्गुरता च सिद्धेः ।
आवेदयत्यसुमतः कुलयातयामो
वंश्यानिवायतिहित स हिताहितार्थम् ॥ १०१ ॥

स हीरविजयसूरिरसुमत सकलभविकजन्तून् प्रति हितानिहपरलोकेष्टान् । तथा अहितान् द्वयोरपि लोकयोरनिष्टविधायिनोऽर्थान् भावान्पदार्थान्वा आवेदयते कथयति। क इव । कुलयातयाम इव । यथा गोत्रवृद्ध पुमान् वश्यान्निजपुत्रपौत्रादिकान् प्रति

हिताहितार्थानावेदयते शुभाशुभान् भावान् कथयति हितमहित च वक्ति । सूरि किं कुर्वन्। सध्याभ्राणा संध्याकालसजातविविधनीलपीतरक्तादिरागकलिताभ्रकाणा दिवसावसानपितृ(सू)प्रभवद्विविधरागाणा विभ्रम विलासमिव । अध्रुवभावभाजमशाश्वतपरिणामजुष भव ससारमुद्भावयन् प्रकटीकुर्वन्। च पुन कि कुर्वन्। सिद्धेर्महानन्दनगर्या अभङ्गुरतामनश्वरत्व शाश्वतसुखानुषङ्गिता प्रकटयन् प्रकाशयन् । अर्थाज्जनाना पुरस्तात्। अत एव सूरिर्यातयामश्च किलक्षण । आयतावुत्तरकाले इहपरलोकादौ सासारिकसर्वव्यवहारादौ च हित शुभचिन्तक पथ्यवक्ता च ॥

यस्मिन्गतावधि वसन्ति परे निमग्ना
मीनव्रजा इव जना वृजिनावगूढाः।
तस्माद्भवाम्बुनिधितः स पृथग्बभूव
पङ्कान्तराद्घनरसादिव पुण्डरीकम् ॥ १०२ ॥

स सूरिस्तस्मादवाङ्मनसगोचरीभूतपूर्वपारादनन्तानन्तपुद्गलपरावर्तिनिवर्तननृत्तसूत्रधारात्ससारो देवागावापारत्वेनाम्बुनिधि समुद्रस्तस्मात्सकाशात् पृथक् बभूव भिन्नो जात । ससार निरस्य मोक्षमार्गे सयमे तस्थिवानित्यर्थ । किंभूतात्तस्मात् । पङ्क पापमन्तरे मध्ये यस्य। केवलपापमयादित्यर्थ । 'अह कलङ्कमघ पङ्क' इति हैम्याम्। किमिव। पुण्डरीकमिव । यथा सिताम्भोज पुण्डरीक पङ्क कर्दमोऽन्तरे मध्ये तले यस्य तादृशात् घनरसात्सलिलात्पृथक् भवति । स क । यस्मिन् भवाम्बुनिधौ ससारसमुद्रे वृजिनै पापकर्मभिरवगूढा आश्लिष्टा व्याप्ता पापभरभारिता सन्त परे इतरे बहुलससारिणो जना लोका विगतो विशेषेण यातोऽवधि सीमावसान यत्रेति क्रियाविशेषणम्। अनन्तानन्तसमयमित्यर्थ । लीनास्तल्लीनमानसा वसन्ति सतिष्ठन्ते। क इव। मीनव्रजा इव । यथा मत्स्या समुद्रे निमग्ना एव तिष्ठन्ति ॥

संत्रस्यदेणरमणीदृगपाङ्गरङ्गो-
त्सङ्गप्रणर्तितकटाक्षपरम्पराभि ।
चेतस्यविश्यत मुमुक्षुमणेर्न तस्या-
लोकस्य मध्य इव चण्डरुचीरुचीभि ॥ १०३ ॥

तस्य हीरविजयस्य मुमुक्षुमणे श्रमणमाणिक्यस्य चेतसि चित्ते सत्रस्यन्तीना लुब्धकादीनामाकस्मिकभयाकुलतया पलायमानानामेणरमणीना सारङ्गाङ्गनाना दृगिव चटुललोचनमिव दृक् दृष्टिर्यासा तासाम्। चपलविलोचनाना स्त्रीणामित्यर्थ । दृशा नयनानामपाङ्गयोर्नेत्रप्रान्तयोरेव रङ्गयोर्नर्तनस्थानकयोरुत्सङ्गे क्रोडे प्रणर्तिताभिस्ताण्डव कारिताभि कटाक्षाणामक्षिविकूणिताना परम्पराभिर्वारणीभिर्नाविश्यत न प्रविष्टम् । काभिरिव। चण्डरो(रु)चीरुचीभिरिव । यथा तीव्रकिरणस्य भास्करस्य रुचिभि कान्तिभि ।

रुचीशब्दो दीर्घइकारान्तोऽप्यस्ति । यथा नैषधे—'वरुणग्रहिणीमाशामासादयन्तममु रुचीनिचयमिव' इति । 'नो चेत्ता चण्डरोचीरुचिरुचिरुची' इति जिनशतकेऽपि। अलोकस्य जीवाजीवादीनामनाधारक्षेत्रस्य मध्ये विचालेन प्रविश्यते । अलोकेषु सूर्यादीना न प्रकाश । परशासनेऽपि दृश्यते । यथा रघुवंशे—'सोऽहमिज्याविशुद्धात्मा प्रजालोपनिमीलित । प्रकाशश्चान्धकारश्च लोकालोक इवाचल ॥' 'चक्रवालाचलादर्वाक् प्रकाश परतश्चाप्रकाश' इति तद्वृत्तौ। 'लोकालोकश्चक्रवाल' इति हैम्याम् ॥

संसृत्यसारसरणीभ्रमणीभवेन
विश्वत्रयीजनिमतां नयता विमोहम् ।
सङ्गेन यद्यतिपतेः पुरतः प्रणेशे
नागेन नागदमनीत इवोद्धतेन ॥ १०४ ॥

यस्य यतिपतेर्निर्ग्रन्थनाथस्य पुरतोऽग्रे सङ्गेन स्वजनपरिजनाभिष्वङ्गेन प्रणेशे प्रणष्टम्। ससारविरक्तत्वात्तस्य कुत्रापि प्रतिबन्धो नास्तीत्यर्थ । किभूतेन। सस्रृति ससरणमनन्तभवाटवी पर्यटन ससार' तद्रूपा विविधनरकतिर्यगादिदु खपरम्परादायित्वादसारा निकृष्टा सरणिर्मार्गस्तत्र भ्रमण्या पर्यटने भ्रमणेन कृत्वा भवेनोत्पन्नेन। सासारिककुटुम्बसबन्धसजातेनेत्यर्थ । अत एव कि कुर्वता। विश्वत्रय्यास्त्रैलोक्यस्य जनिमता सुरासुरनराणा विमोह मौढ्य नयता प्रापयता। केनेव नेशे। नागेनेव। यथा उत्कटेन मदेन कोपेन वोद्धुरेण भुजगमेन नागाना सर्पाणा दमनी शक्तिमवनी औषधिविशेषस्तस्मात्प्रणश्यते ॥

संक्रान्तशक्रबलिधामधरापदार्थ-
सार्थे जिनागमकषोल्लिखितान्तराले ।
सक्रान्तिरापि न कदापि हृदात्मदर्शे
सूरीश्वरस्य किमनङ्गतयाङ्गजेन ॥ १०५ ॥

सूरीश्वरस्य हृत् हृदयमेवातिस्वच्छत्वादात्मदर्शो दर्पणस्तत्र अङ्गजेन कदर्पेण कमन कलाकेलि । 'अनन्यजोऽङ्गज' इति हैम्याम्। कदापि कस्मिन्नपि काले स्वापजाग्रदवस्थातारुण्यतरुणीदर्शनादिसमयेऽपि सक्रान्ति सक्रमण प्रतिबिम्ब प्रवेश च नापि न प्रापे। यस्य मनसि कस्मिन्नपि प्रस्तावे स्मरोद्रेको नासीदित्यर्थ'। उत्प्रेक्ष्यते—अनङ्गतया अशरीरत्वेनेव सक्रामण तु देहस्यैव स्यात्तस्य तु स एव नास्ति तस्मात्कुत सक्रान्तिरिति। किंभूते हृदात्मदर्शे। सक्रान्ता प्रतिबिम्बिता शक्रस्येन्द्रस्य बलेर्बलिनाम्नो दानवेन्द्रविशेषस्य धाम्नोर्मन्दिरयो स्वर्गपातालयो । तथा धराया निखिलमहीमण्डलस्य च पदार्थाना घटपटस्तम्भकुम्भदानवदानवारिमानवाद्यनेकवस्तूना सार्था समूहा यत्र। प्रतिबिम्ब च निर्मले वस्तुनि स्यात्। अत एव पुन किंभूते हृदात्मदर्शे । जिनागमो

जैनसिद्धान्त' स एव कषः शाणाग्र तेनोल्लिखितमुत्तेजित देदीप्यमान निर्मितमन्तरालं मध्य यस्य ॥

नीत्वा बहिर्निजमनःसदनान्निहन्य-
मानं विभाव्य विभुना स्वमरातिभावात् ।
नश्यन्निवान्यजनहृत्परमाणुमध्ये
रागो विवेश विवशाशयतादधानः ॥ १०६ ॥

रागोऽनुरागः सासारिकः स्नेहः । उत्प्रेक्ष्यते—नश्यन्पलायमानः सन् अन्येषा सूरिव्यतिरिक्तानामितरेषा जनाना हृत् हृदयमेव परम उत्कृष्टो योऽणु सर्वलघुरति-सूक्ष्मस्थान तस्य मध्ये विचाले विवेश प्रविष्टवान् । नैयायिकाना मते हि मनस परमाणुत्वमुच्यते । यथा नैषधे—'यत्पथावविरणु परम सा योगिधीरपि न पश्यति साक्षात् । बालया निजमन'परमाणौ ह्रीदरीशयहरीकृतमेनम् ॥' इति । किंभूत । विवश व्याकुलमाशयमभिप्राय मनो वा आ सामस्त्येन सर्वप्रकारेण दधानो बिभ्राण । तदेव व्याकुलत्वमाह—किं कृत्वा । निजस्यात्मनो मनश्चित्तमेव सदन वासस्रौध तस्माद्बहिर्बाह्यप्रदेशभूमौ नीत्वा नि सार्य कर्षयित्वा । निष्कास्येत्यर्थ । अरातिभावात्प्रतिभव दु खदायकत्वेन वैरित्वाद्विभुना सूरिणा निहन्यमान मार्यमाण स्वमात्मान विभाव्य दृष्ट्वा विज्ञाय वा ॥

एतेन दुर्गतिरशोष्यत भूपमुख्य
ग्रीष्मोष्मणेव' विगलज्जलपङ्कपङ्क्तिः ।
उल्लङ्घ्यते स्म भवपद्धतिरप्यनेन
पाथोजिनीप्रियतमेन यथाभ्रवीथी ॥ १०७ ॥

हे भूपमुख्य सकलराजचक्रचक्रवर्तिन्, एतेन सूरिणा दुर्गति सम्यग्ज्ञानयमसयमारा-धनतो दुष्टा अनन्तदु खदायका नरकतिर्यग्लक्षणा कुगतिरशोष्यत निषिद्धा निष्ठापिता स्वत । केनेव । ग्रीष्मोष्मणेव यथा निदाघदाघेन विगलन्ति तापातिरेकान्निर्यान्ति विशुष्य गच्छन्ति जलानि पानीयानि यस्यास्तादृशी पङ्काना जम्बालाना पङ्क्ति श्रेणी शोष्यते । अपि पुनरनेन गुरुणा भवपद्धति भाविनि भूतोपचारात्ससारमार्ग उल्लङ्घ्यते स्म अति-क्रान्त. । केनेव । पाथोजिनीप्रियतमेनेव । यथा पद्मिनीप्राणनाथेन सूर्येण अभ्रवीथी गगनपदवी मेघमाला वा उल्लङ्घ्यते ॥

वाचयमावनिभृतः शमनामसाम-
योनिप्रतीपकलिताङ्कमनोगुहायाम् ।

स्वालम्भभीलुक इवोत्कटकोपकुम्भी
कर्तुं प्रवेशमपि नो प्रभविष्णुरासीत् ॥ १०८ ॥

हे सकलराजचक्रचूडामणे, वाच वाणी यमयन्ति सावद्यव्यवहारे प्रवर्तमाना नियन्त्रयन्तीति वाचयमा वाग्गुप्तिधारका । वाक्कथनेन मन कायगुप्ती समेते । मध्यग्रहणेन आद्यन्तयोर्ग्रहण कार्यम्। 'तुलादण्डस्येव' इति न्यायेन । तथा 'ढकायसमारम्भे' इत्यत्र समारम्भ इति मध्यमपदग्रहणेन सरम्भारम्भयोराद्यन्तयो. पदयोर्ग्रहणम् । 'तुलादण्डन्यायेन' इति श्रीरत्नशेखरसूरिपादाः श्राद्धप्रतिक्रमणसूत्रवृत्तौ प्रोचु । तेषा सगुप्तित्रयधारिणां साधूना तेषु वावनिभृत्पार्थिव पर्वतश्च तस्य शम प्रशान्तरस स एव नामाभिधान यस्य तादृशा । सामवेदाद्योनिरुत्पत्तिर्यस्य । श्रूयते च—'नारायणनाभ्यम्भोरुहकुहरकुटीरमधिशयानस्य वेदविद्यानिगदतो भगवत. पितामहस्य बृहद्रथान्तरविकीर्णाभासनामानि गायत सामश्लोकरसनिष्पन्दादुदपद्यन्त ऐरावतसुप्रतीकप्रभृतयोऽष्टौ दिग्गजेन्द्रास्तेभ्योऽभवन् भद्रमन्दमृगमिश्रजातयो गिरिचरनदीचरोभयचारिण । प्रसिद्ध चैतत् सामजा गजा ' इति चम्पूकथायाम् । तस्य तेषा वा प्रतीप शत्रु केसरी तेन कलितोऽङ्क उत्सङ्गो यस्यास्तादृशीम् । मन. चित्तमेव गुहा कदरा तस्यामुत्कटो मदोद्धत कोपः क्रोध एव कुम्भी हस्ती प्रवेशमपि कर्तुं प्रभविष्णु समर्थो नासीत् न बभूव । उत्प्रेक्ष्यते—स्वस्यात्मन आलम्भो व्यापादन तत्र भीलुको बिभ्यदिव ॥

विश्राणयत्यसुमता क्षितिकान्त बोधि-
बीजं निधिं जनयितेव निजाङ्गजानाम् ।
सिद्धः स्वसिद्धिमिव भक्तिमता विनीता-
न्तेवासिनामिव गुरु. परमात्मविद्याम् ॥ १०९ ॥

हे क्षितेर्भूभामिन्या कान्त वल्लभ, असुमता भव्यजन्तूना बोधिबीज सम्यक्त्व विश्राणयति ददाति । क इव । जनयितेव । यथा पिता निजाङ्गजाना स्वनन्दनाना निधि निधान दत्ते प्रयच्छति । पुन क इव । सिद्ध इव । यथा विद्यासिद्धिभृद्भक्तिमता स्वसेवासक्ताना स्वस्यात्मन सिद्धि मन्त्रादिसामर्थ्यं दत्ते । पुन क इव । गुरुरिव । यथा सम्यग्धर्मोपदेष्टा विनीताना विनयकलिताना स्वादेशवशवदानामन्तेवासिना शिष्याणा परमात्मविद्यामध्यात्मास्नाय वितरति ॥

मानोपमानममुना गमितः क्षितीन्दो
जेतुं पुनः प्रतिहतस्तमरातिमिच्छन् ।
साहाय्यकं किमु चिकारयिषुः स्वकीयं
नक्तंदिनं वितनुते जगतामुपास्तिम् ॥ ११० ॥

हे क्षितीन्दो वसुधासुधाशो, मानोऽभिमानो गर्वं अपमानमर्थात्तेन सूरिणैवावगणनां गमितं प्रापितः सन् पुनर्व्यावृत्य प्रतिघातकोपात्तं सूरिमेवात्मारातिं स्ववैरिणं जेतुमभिभवितुमिच्छन् वाञ्छन् सन् जगतां त्रिभुवनजनानामुपास्तिं सेवां वितनुते विदधाति । कथम् । नक्तंदिनं रात्रिंदिवा । उत्प्रेक्ष्यते—स्वकीयमात्मीयं साहाय्यकं साहाय्यं चिकारयिषुः कारयितुमिच्छुरिव ॥

विद्वेषिणीयमिति येन निहन्यमाना
शिश्राय शबरमसौ दितिजं प्रणश्य ।
स्थातुं न तत्र विभुरेतदुदीतभीतेः
प्रत्यङ्गिनं त्रिभुवने भ्रमतीव माया ॥ १११ ॥

इयमस्माकं प्रतिभवं विद्वेषिणी वैरिणी महाहानिविधायिनी इति कृत्वा निहन्यमाना मार्यमाणा सती असौ प्रायः संसारवर्तिसर्वजनहृदयसदत्वेन जगत्प्रतीता माया शठता दम्भचर्या । कपटवर्तिरित्यर्थः । प्रणश्य कथंचित्प्रान्त्या प्रपलाय्य शबरं शबरनामानं दितिर्दानवमाता तस्या जायते स्मेति दितिजस्तं शिश्राय श्रिता । एतस्मात्सूरेरुदीतायाः प्रादुर्भूताया भीतेर्भयात् तत्रापि शबरसमीपेऽपि स्मरेण घातितत्वात्स्थातुं स्थितिं कर्तुं न विभुरसमर्था सती । उत्प्रेक्ष्यते—निर्विघ्नस्थानाभावात्त्रिभुवने त्रैलोक्येऽपि प्रत्यङ्गिनं जन्तून् जन्तून् प्रति माया भ्रमति पर्यटतीव ॥

संतोषतोयनिधिमध्य इवास्य मग्नो
दग्धः किमुद्धतसितप्रणिधानवह्नौ ।
जग्धोऽथ वा चरणकेसरिणा करीव
लोभः प्रभोरिति न चेत्किमनक्षिलक्ष्यः ॥ ११२ ॥

हे प्रभो स्वामिन्, सूरेर्लोभः । उत्प्रेक्ष्यते—संतोषः धृतिः निर्लोभता स एव तोयनिधिः समुद्रस्तस्य मध्ये गर्भे जलान्तराले मग्नो ब्रूडित इव । अथ वा उत्प्रेक्ष्यते—उद्धतः प्रज्वलन् सितप्रणिधानमेव शुक्लध्यानमेव वह्निर्ज्वालाजिह्वः तत्र तन्मध्ये दग्धो भस्मीभूत इव । अथ वा करीव हस्तीव चरणं चारित्रं तदेव केसरी पञ्चाननस्तेन जग्धो भक्षितः कुक्षिगतीकृत इव । इति चेन्न तर्हि किं कथमनक्षिलक्ष्यः न लोचनगोचरः कदाचिदपि लोभो न दृश्यत इत्यर्थः ॥

तृष्णां महीतलमहेन्द्र विभुर्विरत्या
यो वागुरामिव कृपाणिकया न्यकृन्तत् ।
दुःखान्यलम्भिषत मुग्धजनैर्निपत्य
यस्यां मृगैरिव भवं विपिनं भ्रमद्भिः ॥ ११३ ॥

हे महीतलमहेन्द्र हे भूमीमण्डलाखण्डल, यो विभुर्हीरविजयसूरि तृष्णा नानाभिलाषस्वरूपा स्पृहा विरत्या निखिलाभिलाषविरमणरूपनियमेन कृत्वा न्यकृन्तत् चिच्छेद । कामिव । वागुरामिव । यथा कश्चित्सकलजन्तुजातकृपापरः पुमान् वागुरा मृगजालिका कृपाणिकया क्षुरिकया कर्तर्या वा कृन्तति छिनत्ति । यस्या तृष्णाया वागुराया भव ससारं विपिनमरण्य च भ्रमद्भिर्मृगैर्हरिणैरिव मुग्धजनैरज्ञानिलोकैर्निपत्य तदधीनीभूय पतित्वा दु खानि अनेकप्रकारासातपरम्परा अलम्भिषत प्राप्तानि ॥

विश्वत्रयीश इव निःशरणात्मभाजा-
मास्ते महीमिहिर यः शरणं शरण्यः ।
मैत्र्यं बिभर्ति जगता न कदाप्यमित्र-
भावं स भानुरिव नश्यदशेषदोषः ॥ ११४ ॥

हे महीमिहिर भूमीभानो, विश्वत्रयीश. त्रैलोक्यनायकः परमेश्वर इव य. सूरिर्निर्गत शरणमाधारो यस्य तादृशमात्मान भजतीति तेषामशरणाना शरण गतिरास्ते । किंभूत । शरण्य शरणागतवत्सल' । पुन स भानुरिव भास्वानिव जगता विश्वलोकेन साक मैत्र्य मित्रता सखिभाव बिभर्ति, पर कदापि कस्मिन्नपि प्रस्तावे अमित्रभाव वैरिताशय न विधत्ते । किभूत । नश्यन्त पलायमाना अशेषा. समस्ता दोषा अपगुणा यस्मात् । सूर्यस्तु सर्वदापि मित्र इत्यभिधानत्व पर नामित्राख्यताम् । सोऽपि किभूत । नश्यन्तोऽशेषा सर्वा अपि श्वेता कृष्णाश्च दोषा रात्रयो यस्मात् ॥

संमोहसंतमससंततिसान्द्रितेषु
मानावनीधरतटीस्थपुटीकृतेषु ।
संसारवर्त्मसु विमोहवता शिवस्या-
ख्याता पथः स जगतामिव वर्त्मवेदी ॥ ११५ ॥

हे स्वामिन् अखिलजलधिमेखलापीठप्रभो, ससारवर्त्मसु भवगहनमार्गेषु विमोहवता मिथ्यात्वाज्ञानादिना मूढभावभाजा दिङ्मूढीभूताना जगता तात्स्थ्यात्तद्व्यपदेश इति न्यायेन जगज्जनाना शिवस्य मोक्षस्य पथो मार्गस्याख्याता कथयिता ते । किभूत । समोहो महाज्ञानम् । 'समोहधूलीहरणे समीरम्' इति ससारदावस्तुतौ । स एव सतमसानि प्रसृमरान्धकाराणि तेषा सतत्या परम्परया सान्द्रितेषु नीरन्ध्रीकृतेषु । पुन किभूत. । मानोऽहकार स एवावनीधर पर्वतस्तस्य तटीभि प्रपातस्थानकै स्थपुटीकृतेषु विषमेषु विहितेषु । क इव । वर्त्मवेदीव यथा सदसन्मार्गवेत्ता पुमान् पथिषु विमोहवता मार्गामार्गदिगपदिक्शुद्धिविरहिताना पथिकलोकाना शिवस्य निरुपद्रवरूपस्य मार्गस्याख्याता वक्ता भवेत् । महापर्वतादिगह्वरैरन्धकारैर्बहलीभूतेषु विषमेषु च ॥

अर्थात्क्षमाधरपदं क्वचिदप्रवृत्तं
यस्यात्मनस्तु गिरिभूपतिभिर्विभक्तम् ।
ज्ञात्वा तदाप्तुमिव शीलति शार्ङ्गपाणि
पर्यङ्कमूर्तिधरकुण्डलिचक्रवर्ती ॥ ११६ ॥

पर्यङ्कस्य पल्यङ्कस्य मूर्ति शरीर धरतीति बिभर्तीति तादृश कुण्डलिनां भोगिनां चक्रवर्ती सार्वभौम' शेषनागेन्द्र शार्ङ्गपाणि केशव शीलति सेवते । 'शेषशय्याशायी कृष्ण' इति श्रुति.। उत्प्रेक्ष्यते—तत्सूरे स चासौ हीरविजयनामा सूरिराचार्यश्च तस्य क्षमाधरपदम् आप्तु लब्धुमिव। कि कृत्वा। यस्य सूरेरर्थातपरमार्थवृत्त्या क्षमाधरपदमद्वैतभावेन क्वचिदन्यत्र पुरुषादावप्रवृत्त कुत्रचित्कदाचित्केनापि न प्राप्तम् । तु पुन' आत्मनः स्वस्य शेषनागस्य तु क्षमाधरपद गिरिभि कुलशैलादिशिलोच्चयैः तथा भूपतिभिर्भूपालैर्विभक्त विभागीकृतम् । गिरयो भूपालाश्च क्षमाधरा शेषनागोऽपि क्षमाधर इति न किमपि। शेष' । सूरिसदृशस्त्वन्य कोऽपि त्रैलोक्येऽपि क्षमाधरो नास्ति । क्षमा क्षान्ति क्षितिश्च विज्ञाय ज्ञात्वा ॥

गम्भीरभावं दधता जिनं च हृदा विगीतः प्रभुणा पयोधिः ।
पादारविन्दे किममुष्य लक्ष्मलक्षादुपास्त्यै स्थितवानुपेत्य ॥ ११७ ॥

पयोधि समुद्र अमुष्य सूरेरुपास्त्यै सेवायै । उत्प्रेक्ष्यते—लक्ष्मण आकृतिरूपलाञ्छनस्य लक्षात्कपटादुपेत्यागत्य समीपे समेत्य पादारविन्दे सूरिचरणकमले कि स्थितवास्तस्थाविव । किंभूतेन । प्रभुणा सूरीन्द्रेण गम्भीरभाव गाम्भीर्य तथा च पुनर्जिनमर्हन्तम् । चन्द्रसूर्यादीना राजधानीषु प्रासादसद्भावात्तत्र चत्वार ऋषभ-चन्द्रानन-वारिषेण-वर्धमान-नामान शाश्वतजिना सन्ति । जिनजातिवाचित्वादेकवचनम् । तथा लोकप्रवादेन कृष्ण समुद्रशायित्वाद्दाशार्ह । 'पुरुषोत्तमोऽब्धिशयनोपेन्द्रावज्रेन्द्रानुजः' इति हैम्याम् । त दधता । अथ सूरिस्तु जिनशासनाधारत्वाज्जैनत्वाच्च जिन वीतराग बिभ्रता । केन । हृदा हृदयेनान्त करणेन मध्येन च ॥

धरेश येनाधरितो महिम्ना सुजातरूपेण च धीरताभिः ।
महीधरो मन्युभुजामुदीतव्रीडाज्जडीभावमिवाबभार ॥ ११८ ॥

हे धरेश पृथिवीपते, येन सूरिणा महिम्ना स्वमाहात्म्येन निजगौरवेण, तथा सुष्ठु शोभन यज्जात प्रकटीभूत रूप सौन्दर्यातिशय शोभनेन स्वर्णेन च, तथा धीरताभि परीषदादिभिर्निष्प्रकम्पताभि अनन्यसामान्यधैर्यैर्वा अधरितः हीनीकृतस्तिरस्कृत सन् मन्युभुजा यज्ञांशाभ्यवहारिणां सुराणा शैल पर्वतो मेरुरुदीत प्रादुर्भूतो यो व्रीडो लज्जा तस्मात् । 'उदीतमातङ्कितवानशङ्कत' इति नैषधे । तथा 'व्रीडायां च भवेद्व्रीडो

लज्जामात्रेऽप्यपत्रपा' इति शब्दप्रभेदे। व्रीडशब्दोऽकारान्तोऽप्यस्ति। 'स्मरव्रीडसमस्य यानया' इति नैषधे। जडीबभूव मूढ । विचेत इति यावत्। जात ॥

बाह्यं हन्ति तमो द्विधापि स नृणामस्तंगमी नास्तवा-
न्विश्वस्यैव विबोधकृत्स जगतां कृत्स्नन्पृणन्कौशिकम्।
गृह्णन्सर्वरसानसौ नवरसांश्चिन्वञ्जनास्तापय-
ञ्छान्तानेष सृजन्प्रभो तदुपमां धत्ते क भास्वांस्ततः ॥ ११९ ॥

हे प्रभो स्वामिन्, ततस्तस्मात्कारणात् भानु' सूर्यस्तदुपमा सूरिसाम्य क्वकुत्र लभते। अपि तु न कुत्रापि। यतो हेतो सूर्यो बाह्य चक्षुर्गोचर लोकगत तमोऽन्धकार हन्ति। पुन' सूरिर्द्विधापि बाह्य तमोऽज्ञान मौर्ख्य तथा बाह्य पापमपि व्यापादयति । तथा भानु अस्त नाश गच्छतीत्येवशीलो गमी । सूरिस्तु न विद्यतेऽस्त क्षयोऽभ्युदयभ्रशो वा यस्येति नास्तवान्। सर्वदोदयीत्यर्थ' । पुन किंभूत' । विश्वस्यैकस्यैव भूलोकस्य विबोधकृज्जागरकारक' उद्द्योतकर्ता वा सूरिस्तु जगता त्रयाणा भुवनानां प्रतिबोधविधाता । भास्वान्कि कुर्वन्। कौशिकमुलूकलोक कृत्स्नन् पीडयन् वासरे तस्यान्धीभवनात्। गुरुस्तु कौशिक पुरदर पृणन् अतिशायिसयमगुणै कृत्वा प्रीतिमुत्पादयन् । पुन किंभूत. भानुमान्। सर्वानशेषान् रसान् भूमण्डलगतपानीयानि गृह्णन्नाददान । 'ग्रीष्मे सहस्ररश्मि' भूतलगतर्वारसानादत्ते' इति श्रुति । मुनीन्द्रस्तु सरसव्याख्यानविधानावसरे नवान् नवीनान्नवसख्याकान् शृङ्गारहास्यकरुणारौद्रवीरभयानकबीभत्साद्भुतशान्ताभिधानान् रसाश्चिन्वन् पुष्टान्कुर्वन्। प्रायश्चरितानुवादेषु सर्वेऽपि रसा समायान्ति न तथा सिद्धान्तव्याख्यानादिषु। पुनर्मार्तण्ड किं कुर्वन्। जनाल्लोकास्तापयन् स्वकीयात्युष्णकिरणैस्तापसतापभाज' सृजन् । भवपरम्परापरिचितीकृतदुरन्तदुरितोदीतदु सहदु खदावानलज्वालाप्रतप्तानेकभविकलोकान् ध्वसितापरसिद्धान्तवैरुध्यजैनराद्धान्तसबन्धिबन्धुरस्तवव्याख्यानप्रागल्भ्यप्रगुणानणुपयोधरामृतवारावोरणीभि शान्तान्निस्तापाञ्छीतलान् शान्तरसयुक्तान् वा कुर्वाण ॥

यद्वाग्विधित्सया धात्रादत्तां वीक्ष्याम्बुधिः सुधाम्।
खेदादिवोर्मितुमुलैः पतितो रटति क्षितौ ॥ १२० ॥

अम्बुधि क्षीरसमुद्रोऽर्थाल्लभ्यते उर्मीणां चतुर्दिग्गमनप्रवृत्तकल्लोलकलापानां तुमुलैर्व्याकुलशब्दकोलाहलै कृत्वा। उत्प्रेक्ष्यते—क्षितौ भूपीठे पतित सन् रटति रोदितीव पूत्कुरुते इव। किं कृत्वा। यद्वाचा वाचयमचन्द्रमसा वाणीना विधित्सया विधातुमिच्छया करणस्पृहया धात्रा जगत्स्रजा ब्रह्मणा आदत्ता गृहीता सुधा स्वामृत वीक्ष्य । धनिकदोहनावसरे प्रेमातिरेका स्वतर्णकपानकृते गोर्गवां वा दुग्धमिव हरिणा मन्थानगमन्थानकमथनसमये तस्मात्कथंचिच्चोरित्वा रक्षित पीयूष प्राप्त प्रेक्ष्य ॥

न कदाचन गोचरा मनाक्स्म भजन्ते प्रभविष्णुतां प्रभौ ।
दशना इव दन्तिना महीभृति वा भानुमतीव तामसाः ॥ १२१ ॥

हे साहे, प्रभौ सूरीन्द्रे सकलसामर्थ्यवति वा यत्र कदाचन कस्मिन्नपि तारुण्यादिसमये गोचरा शब्दरूपगन्धरसस्पर्शाख्या पञ्चापि विषया प्रभविष्णुता सामर्थ्य न भजन्ते स्म । त न प्राभवन्नित्यर्थः । क इव । दशना इव । यथा दन्तिना गजेन्द्राणां दन्तकोशा महीभृति पर्वते न प्रभवन्ति । वा पुनस्तामसा इव । यथा तामसास्तमसा समूहा घूका वा भानुमति सहस्रकिरणे न प्रभवन्ति ॥

सुधाधामदुग्धाब्धिकर्पूरपारीकुमुत्कुन्दशुभ्रैर्यशोभिर्यतीन्दोः ।
कुदृक्कोटिसंटीकमानायशोभिः पुनर्विश्वमीशप्रयागी(गा)यते स्म ॥ १२२ ॥

हे ईष्टे सकलभूमण्डलैश्वर्यवान् भवतीति ईशस्तस्य सबोधन हे ईश्वर, यतीन्दो सूरे सुधाधामामृतकिरणश्चन्द्रः, तथा दुग्धाब्धि क्षीरसमुद्र, तथा कर्पूराणा घनसाराणा पार्य शकलानि 'फडसि' इति प्रसिद्धा समूहा वा कुमुदानि कैरवाणि कुन्दानि मुचकुन्दकुसुमानि तद्वत् शुभ्रैरुज्ज्वलैर्यशोभि कीर्तिभि । पुन कुदृशां कुपाक्षिकाणा कोटे सटीकमानै प्रसरद्भिरयशोभिर्मषीश्यामाकीर्तिभि कृत्वा विश्वमिद जगत् प्रयागी(गा)यते स्म गङ्गायमुनासयोगवदाचरति स्म । सूरियशास्यत्युज्ज्वलानि गङ्गाप्रवाहा, कुदृशामपयशासि श्यामानि कालिन्दीकलुषजलानि, तेषा सङ्गो निखिलेऽपि लोकेऽतो विश्वमेव प्रयागी(गा)यति(ते) प्रयाग तु एकत्रास्ते ॥

राजन्यस्य गुणान्गलन्मितिसुधास्पन्दान्निपीयादरा-
न्मद्भोज्या अपि मय्यनादरपरा भोगीश्वरा भाविनः ।
मां तातानुगृहाण तेन सुधयात्यभ्यर्थितः साग्रहं
तानश्रावयितुं किमम्बुरुहभूरेतान्विकर्णान्व्यधात् ॥ १२३ ॥

हे राजन्, अम्बुरुहभूर्ब्रह्मा तान् सूरिगुणान् अश्रावयितु न श्रवणगोचरीकारयितुम् । उत्प्रेक्ष्यते—एतान् भोगीन्द्रान् विकर्णान्कर्णरहितान् व्यधात् कृतवानिव । 'अश्रोत्राः फणिनस्तदेव रुचिर नो चेदहिस्वामिना' इति खण्डप्रशस्तौ । किंभूतो वेधा । तेन कारणेन हे तात तात, मामनुगृहाण मय्यनुग्रह कुरु इत्यमुना प्रकारेण सुधया कर्कोलाख्येन पीयूषेन साग्रह सोपरोधमभ्यर्थितो याचित । यत्तदो सबन्धाद्येन कारणेन गलन्ती निर्यान्ती मितिर्मान येषु । अप्रमाणानित्यर्थ । तादृशान् सुधास्पन्दानमृतरसान् यस्य गुरोर्गुणान् निपीय सादर श्रुत्वा अहमेव भोज्य भोजन येषा ते मद्भोज्या अपि भोगीश्वरा सर्वेऽपि नागेन्द्रा मयि सुधाया विषये न विद्यते आदर आदृतिः पुरोऽग्रे येषाम् । अथ वा आदरे तत्परता येषा ते अनादरपरा अस्वीकारपरायणा इत्यर्थ । भाविनो भविष्यन्ति । इत्यय हेतु ॥

सुरशिखरिणस्तुङ्गे शृङ्गे ध्वनिग्रहपारणां
त्रिदशसुदृशां गायन्तीनां गुणाञ्श्रमणेशितुः।
रसिकमनसौ श्यामारामावराम्बरकेतनौ
किमयत इतो गीतिं श्रोतुं तमीदिवसात्यये ॥ १२४ ॥

श्यामा शर्वरी सैव रामा वनिता तस्या वरो भर्ता। 'यामिनीकामिनीपति' इति काव्यकल्पलतायाम्। चन्द्र, तथा अम्बरकेतन सूर्य। 'गगनध्वजाध्वगा' इति हैम्याम्। यथा गगनध्वजस्तथा पर्यायपरिवर्तनादम्बरकेतन। 'द्वयेऽपि भूभृदाद्येषु' इति हैमीवचनात्। इति तौ तमी रात्रिर्दिवसो वासरस्तयोरत्यये विरामे क्षये वा। प्रभाते सध्यायां चेत्यर्थं। उत्प्रेक्ष्यते—त्रिदशसुदृशा सुराङ्गनाना गीतिं गुणग्रामगान श्रोतु श्रवणविषयीकर्तुं किमयत गच्छत इव। त्रिदशसुदृशा किं कुर्वन्तीनाम्। सुरशिखरिण सुपर्वपर्वतस्य तुङ्गे गगनालिङ्गिनि शृङ्गे शिखरे गायन्तीना गानगोचरीकुर्वन्तीनाम्। कान्। श्रमणेशितु सूरिराजस्य गुणान्। किंभूता गीतिम्। ध्वनिग्रहपारणा रसिकायितमानसमनुजाना श्रवणानाम्। 'श्रुतौ श्रव। शब्दाधिष्ठानपैजूषमहानादध्वनिग्रहा ॥ कर्ण श्रोत्र श्रवण च' इति हैम्याम्। पारणाम्। यथा उपोषिताना षड्रससरसीकृतरसवतीवल्लने पारणा तदास्वादे चातितृप्ति स्यात् तथा सूरिगुणगीतिश्रवणेन कर्णाना तृप्ति स्यात्। अत एव श्रुतिपारणा गीतिं श्रोतु प्रयात कुत इतोऽस्मात्स्थानान्मेरो समीपे शिखरसंनिधाने। किंभूतौ। स्वादरसिकमनसौ सरसगानाकर्णने रसकलिते उत्सुकतायुक्ते चेतसी ययोस्तौ ॥

धन्यास्ते नृपते फलेग्रहि पुनस्तेषामभूज्जीवितं
तैः प्रापे स्वजनुःफलं प्रथमतो गण्याश्च पुण्यात्मनाम्।
यैर्लावण्यसुधा न्यपीयततमामाकण्ठमुत्कण्ठितैः
सूरेः स्मेरमुखाम्बुजन्मनि शरच्चन्द्रे चकोरैरिव ॥ १२५ ॥

हे नृपते हे नरनाथ, जगति ते पुरुषा धन्या कृतपुण्या पुण्यवन्त। पुनस्तेषा पुरुषाणां जीवित प्राणितव्य फलेग्रहि सफलमभूत्संजातम्। पुनस्तैरेव मानवै स्वजनुष निजावतरस्य फल सार्थकभाव प्रापे लब्धम्। च पुनस्ते मानुषा पुण्यात्मना पवित्रात्मनाम्। सुकृतवतामित्यर्थं। मध्ये प्रथमत आदितो गण्या पुण्यवन्तो जनास्तानादौ संस्थाप्य गणनीया संख्यागोचरीकर्तव्या। ते के। यैरुत्कण्ठा औत्सुक्य जाता येषा ते उत्कण्ठितास्तैरुत्कण्ठितै सद्भि सूरेर्हीरविजययतिराजस्य स्मेर विकसित यन्मुखाम्बुज तस्मिन्विषये लावण्य सौन्दर्यमेव सुधाम् आकण्ठ कण्ठ मर्यादीकृत्य नितरामतिशयेनापीयततमामापीता आस्वादिता। कैरिव। चकोरैरिव। यथा शरच्चन्द्रे जलधरविरामसमयोदयमानसुधाकिरणे ज्योत्स्नाप्रियैः पीयूष पीयते ॥

ताडङ्का इव कर्णपूरपदवीमालम्बमाना पुन-
र्बिभ्राणा हृदये श्रियं त्रिजगतां मुक्ताकलापा इव ।
हर्षादुद्धुषिता वयं स्मृतिवशाद्येषा प्रियाणामिव
क्षोणीभूषण भूषणैरिव गुणैस्तैर्भूष्यते स प्रभुः ॥ १२६ ॥

हे क्षोणीभूषण मेदिनीमण्डलमण्डन, भूषणैर्मणीस्वर्णाभरणैरिव तैर्जगज्जनविख्यातैर्गुणै कृत्वा स प्रभु भूष्यते अलक्रियते । ते के । ये गुणास्ताडङ्का कुण्डला इव । कुण्डलशब्द पुनपुसकलिङ्गे । 'कमल मल तु शलशालकुण्डला:' इति लिङ्गानुशासने । कर्णौ श्रवणौ पूरयन्तीति, कर्णौ श्रवसी पूर्येते यैर्वा, तेपा पदवीं पदमालम्बमाना' आश्रयन्त. सन्तीत्यध्याहार । पुनर्ये गुणा मुक्ताकलापा इव मौक्तिकहारा इव त्रिजगता त्रिभुवनजनाना हृदये मनसि वक्षसि च श्रिय शोभा बिभ्राणा सन्ति । पुनर्येषा प्रियाणामिष्टानामिव स्मृतिवशात्स्मरणयोगाद्वय श्रीमत्सभ्या अपि हर्षाचेत प्रसन्नताया वशात्प्रमोदाद्वा उद्धुपिता रोमाञ्चिता स्म ॥

पण्डा चित्रशिखण्डिना तनुजवच्चेत्स्यादसाधारणी
यस्यास्ये भुजगप्रभोरिव भवेज्जिह्वासहस्रं पुनः ।
यस्याप्यस्खलिता सुरेश्वरसरिद्वीचीव वाक्चातुरी
संस्तोतुं प्रभवेन्न सोऽपि सुगुरोर्यावद्गुणान्भूमणे ॥ १२७ ॥

हे भूमणे क्षोणीमाणिक्य, सोऽपि पुमान् सुगुरोर्हीरसूरेर्यावत समस्तान् । 'यावज्जनरञ्जनव्रती' इति नैषधे । 'समस्तलोकरागोत्पादने व्रतमस्यास्ति' इति तद्वृत्तौ । गुणान् सस्तोतु सम्यक्तया सर्वप्रकारेण वर्णयितु न प्रभवेन्न समर्थीभवेत् । स क । यस्य पुस चित्रशिखण्डिना सप्तर्षीणाम् । 'सप्तर्षयश्चित्रशिखण्डिन ' इति हैम्याम् । तनुजवन्नन्दस्येव बृहस्पतेरिव । 'विचित्रवाक्चित्रशिखण्डिनन्दन ' इति नैषधे । पण्डा तच्चानुगामिनी मतिश्चेद्यदि असाधारणी विश्वे कस्यापि सदृशी न सर्वेभ्यो वाग्देवतावाचस्पतिप्रमुखमखभुग्दानवमानवेभ्योऽभ्यधिका । 'साधारणी गिरमुषर्बुधनैषधाभ्याम्' इति नैषधे । 'साधारणात्स्वार्थे भो विकल्पो डीपोऽपि विकल्पोक्ति । साधारणी साधारणा' इति प्रक्रियाकौमुद्याम् । अपि पुनर्भुजगप्रभोर्नागराजस्येव यस्यास्ये यदीयवदने जिह्वाना रसनाना सहस्रे द्विसहस्री वा इत्यर्थाल्लभ्यते । भवेत् । अपि पुन सुरेश्वरसरितो गगनगङ्गाया । 'सिद्धस्य स्वर्गिरवापगा.' इति हैम्याम् । यथा सुरापगा तथा सुरेश्वरापगापि । तथा 'सुरेश्वरतटिनीतीरस्थसिद्धाङ्गना ' इति भोजप्रबन्धेऽपि । वीचीव जातावेकवचनम् । कल्लोलमालिकेवेत्यर्थ । यस्य वाक्चातुरी वचनविलास कुत्रापि वर्णनादौ अस्खलिता अकुण्ठा क्वापि न स्खलति ॥

दृशो गोचरो न श्रुतेः प्राघुणश्च प्रणीतः परः कश्चिदस्माभिरीदृक्।
विधात्रा विधायैनमारोपि विघ्नो ध्वजोऽधीश सत्सर्गसौधाग्रशृङ्गे ॥ १२८॥

हे अधीश हे नायक, अस्माभि स्वपरानेकदेशे दृश्वभिः श्रीमत्सभास्तारैरीदृग्दृैतगुणमणीगणरोहणधरणीधर. परोऽन्य कश्चित्कोऽपि दृशो लोचनस्य गोचरो विषय. चक्षुर्लक्ष्य तथा श्रुते प्राघुण. कर्णस्याप्यतिथिर्न प्रणीत । न दृष्टो नापि श्रुत इत्यर्थ । अत्र वयमेव विघ्न —विधात्रा वेधसा सतामुत्तमाना सर्ग सृष्टिनिर्माण स एव सौध मन्दिर तस्याग्रशृङ्गमुपरितनशिखर तत्र ध्वज केतुरारोपित । किं कृत्वा । एन सूरि विधाय निर्माय ॥ इति हीरविजयसूरिगुणवर्णनम् ॥

अवनिरजनिजानिः प्रेमरोमाञ्चिताङ्गो
निगदितमिति तेषां कर्णपेयं प्रणीय।
रणरणकितचेता जायते स्म व्रतीन्दोः
क्रतुभुज इव सिद्धेर्दायिनो दर्शनाय ॥ १२९ ॥

अवनि क्षोणी तस्या । रजनी रात्रिर्जाया यस्य। 'जायाया निङ् यलोपश्च' इति। रजनिजानिश्चन्द्र अकब्बरपातिसाहि व्रतीन्दो सूरीश्वरस्य दर्शनाय अवलोकनार्थ रणरणक औत्सुक्य जात यस्मिस्तद्रणरणकित चेतो मनो यस्य तादृशो जायते स्म बभूव। किंभूत । प्रेम्णा स्नेहेन रोमाञ्चेन पुलकेन च युक्तमङ्ग यस्य । कस्येव । क्रतुभुज इव । यथा कश्चित्सिद्धेरभिलषितस्य दायिनो दानशीलस्य दर्शनार्थमुत्कण्ठमना भवेत्। किं कृत्वा । इति पूर्वोक्तप्रकारेण तेषा सभ्याना निगदित भाषित सूरीस्तुतिरूप वच·कर्णयो पेय पातु योग्य श्रवणार्ह प्रणीय कृत्वा ॥

अवनिवलयवासवो वशीन्दोर्जगदतिशायिगुणैकतानचेताः।
वसुपुरुषमिवात्मदिष्टदिष्टं स्वसविधमेनमुपानिनीषुरासीत् ॥ १३० ॥

अवनिवलयवासवो भूमण्डलाखण्डल एन सूरि स्वसविध निजसमीपमुपानिनीषुरानेतुमिच्छु आसीत् । किंभूत । जगन्ति त्रीणि भुवनान्यतिशेरते अतिक्रामन्ति इत्येवशीला ये गुणास्तेषु एकतान लयानुगमैकाग्र चेतो यस्य मानस यस्य स । कमिव । वसुपुरुषमिव । यथा आत्मनो निजस्य दिष्टेन भाग्येन दिष्ट दत्त स्वर्णनर स्वसमीपमानयति ॥

यं प्रासूत शिवाह्वसाधुमघवा सौभाग्यदेवी पुनः
पुत्रं कोविदसिंहसीहविमलान्तेवासिनामग्रिमम्।
संजातो दशमोऽत्र देवविमलव्यावर्णिते हीरयु-
क्सौभाग्याभिधहीरसूरिचरिते सर्गो रसैरुज्ज्वलः ॥ १३१ ॥

अत्रास्मिन् हीरसौभाग्यमिति नाम यस्य तादृशे हीरसूरेर्हीरविजयगणधरस्य चरिते दशमः सर्गः सजातः समभवत् । किंभूत । रसैः वीरकरुणाबीभत्सशान्तादिभिर्नामभिः कृत्वा उज्ज्वलो दीप्यमानः ॥

इति पण्डितसीहविमलशिष्यपण्डितदेवविमलविरचितायां स्वोपज्ञहीरसौभाग्यनाममहाकाव्यवृत्तौ दिल्लीमण्डलनगरनागरहमाउतनन्दनाकब्बरसाहिरिपुदिग्विजयफतेपुरस्थापनासाहिसभासाहितप्रश्नसभ्यप्रोक्तश्रीहीरविजयसूरिगुणवर्णनो नाम दशमः सर्गः ॥

एकादशः सर्गः ।

अथाह्वातुमीहाबभूवाब्धिनेमीतमीशो मुनीनां सुनासीरमेनम् ।
प्रबोधाय धर्मात्मनः किं निजस्यावतीर्णं पुनर्हैमचन्द्रं व्रतीन्द्रम् ॥ १ ॥

अथ सभ्यजनवर्णितश्रमणेन्द्रगुणश्रवणानन्तरमब्धिनेमेः समुद्रमेखलाया भूमेस्तमीशो रात्रिपतिश्चन्द्रः । भूपतिरित्यर्थः । स अकब्बरसाहिः एनं श्रीहीरविजयनामानं मुनीनां सुनासीरं वाचयमपुरंदरमाह्वातुं स्वसमीपे समाकारयितुमीहाबभूव वाञ्छति स्म । धर्म एव आत्मा स्वरूपं यस्य भाविनिभूतोपचारात् तादृशस्य निजस्याकब्बरात्मनः प्रबोधाय धर्मावबोधार्थम् । अथ च धर्मात्मनः कुमारपालस्य । 'कुमारपालश्चौलुक्यो राजर्षिः परमार्हतः । मृतस्वमोक्ता धर्मात्मा मारिव्यसनवारकः ॥' इति हैम्याम् । प्रबोधाय प्रतिबोधकृते पुनर्द्वितीयवारमवतीर्णं गृहीतावतारं हेमचन्द्रं व्रतीन्द्रं हेमाचार्यमिव ॥

ततोऽजूहवद्दूतयुग्मं वियुग्मीकृतारातिपक्षः क्षमाकर्मसाक्षी ।
पयोराशिपर्यन्तराष्ट्रप्रतिष्ठा मनीषीव यद्वेद निःशेषभाषाः ॥ २ ॥

ततः सूरेराकारणाकाङ्क्षानन्तरं क्षमायाः क्षोण्याः कर्मसाक्षी भास्वानकब्बरसाहिः स्वसभायां भूमौ च प्रसिद्धं ख्यातिमत् दूतयुग्मं संदेशहारकद्वन्द्वमजूहवदाकारयामास । किंभूतः क्षमाकर्मसाक्षी । वियुग्मीकृता वियोगं स्त्रीभिः समं विश्लेषं प्रापिता अरातीनां वैरिणां पक्षा वशा रिपुवर्गा येन । किंभूतं दूतयुग्मम् । यत् निःशेषाः समस्ता भाषा विविधदेशोक्तीर्वेद जानातीति । क इव । मनीषीव । यथा विद्वान्निःशेषाः षडपि संस्कृत-प्राकृत-मागधी-शौरसेनी-पैशाची-अपभ्रंशी-लक्षणा भाषा वेत्ति । किंलक्षणा भाषाः । पयोराशयश्चत्वारः समुद्राः पर्यन्तः प्रान्तो येषां तादृशा ये राष्ट्रा देशाः । राष्ट्रशब्दः पुंनपुंसके । 'भ्राष्ट्रापङ्करराष्ट्रातङ्कजठरा' इति लिङ्गानुशासने । तेषु प्रतिष्ठा माहात्म्यप्रसिद्धिर्यासां ताः ॥

विपक्षान्क्षितौ क्ष्माभृतो हन्तुमेतो द्युलोकादिवाखण्डलः स्वर्गिवर्गैः ।
द्विषत्कालरात्रीयितानेकवीरं द्विषां पर्षदीति स्तवीति प्रभुं यत् ॥ ३ ॥

यद्दूतयुग्मं द्विषां शत्रूणां पर्षदि सभामध्ये प्रभुं स्वस्वामिनमित्यमुना प्रकारेण स्तवीति वर्णयति । किंभूतं प्रभुम् । द्विषतां प्रतिपक्षलक्षाणां कालरात्रिः प्रलयनिशा । यस्याः

यामिन्या कालिका सर्वान् सत्त्वान्कुक्षिगतान्करिष्यति तद्वदाचरितानामशेषीकृताशेष-द्विष संख्यातिगा वीरा सुभटा यस्य तम् । इति किम् । यदस्माक स्वामी द्युलोकाद्देव-भवनात्स्वर्गात्स्वर्गिवैरैर्देववृन्दै सम विपक्षान्वैरिण एव तद्रूपान्वा क्ष्माभृत क्षोणी-पालान्पर्वताश्च हन्तु व्यापादयितुमुच्छेत्तु क्षितौ पृथिव्यामेत आगत आखण्डल शक्र इवास्ते ॥

हताराितसारङ्गदृक्कज्जलाङ्कस्रवद्बाष्पभानूद्भहावारिपूरे ।
अभिष्टौति लीलामरालायमानं यशो यत्प्रभोर्वैरभाजा समाजे ॥ ४ ॥

यद्दूतयुग्म वैरभाजा विद्वेषिणा समाजे सभाया हता स्वस्वामिना संग्रामाङ्गणे व्यापादिता ये अरातय विपक्षक्षोणीन्द्रा तेषा सारङ्गदृशो मृगलोचना प्रियतमास्तासा दृग्भ्यो नयनेभ्य कज्जलमञ्जनमङ्के क्रोडे अर्थान्मध्ये मिश्रीभूतत्वाद्येषा तादृशा स्रवन्तो गलन्तो निरन्तरनिष्पतन्तो बाष्पा अम्बु(श्रु)धारास्त एव भानूद्भहा सूर्यसुता यमुना तस्या वारिपुरे पय प्रवाहे लीलामरालायमान क्रीडालसराजहस इवाचरत् प्रभो. स्वामिनो यश श्लोकमभिष्टौति वर्णयति ॥

वचोवैदुषीमेतदीयामधृष्यां निरूप्य प्रतीपैः क्षितीशैः प्रणेशे ।
यदुर्वीविभोरागमात्प्राग्गभस्तेरिवानूरुरोचिस्तमिश्रप्रसारैः ॥ ५ ॥

एतदीया दूतयुग्मसबन्धिनीमधृष्यामनाकलनीया प्रतिपक्षपक्षलक्षस्वान्तक्षोभकारिका वचोवैदुषी वचनचातुरी निरूप्य प्रेक्ष्यार्थादवधार्य यदुर्वीविभो यस्याकब्बरसाहेरा-गमादभिषेणनैरागमात्प्राक् पूर्वमेव प्रतीपैर्विरोधिभि क्षितीशैर्भूपालै प्रणेशे प्रपलायि-तम् । कैरिव । तमिश्रप्रसारैरिव । यथा गभस्तेर्भानो आगमादुदयात्पूर्वमनूरुरोचि अरुणप्रभां विभाव्य । ध्वान्तविस्तारै प्रणश्यते ॥ आदितश्चतुर्भि. कुलकम् ॥ इति दूतस्वभावः ॥

चिरं जीव नन्देति दूतौ निगद्याधिपं नेमतुर्मूर्ध्नि पाणी प्रणीय ।
पुनस्तौ सुधासाधिमान दधत्या संभावयामास वाचेव दृष्ट्या ॥ ६ ॥

हे प्रभो, त्व चिर बहुकाल गलितावधिसमय जीव मेरुमहीधरसमानमायु परिपालय। तथा नन्द पुरदरवत्परमसमृद्धिमान् भव । इत्यमुना प्रकारेण निगद्य आशीर्वचन कथयित्वा । तथा मूर्ध्नि मस्तके पाणी स्वहस्तौ प्रणीय सयोज्य । शिरस्यञ्जलि विधायेत्यर्थ । तौ दूतौ सदेशहारकौ अधिप स्वामिन नेमतु प्रणमत स्म । पुन. सोऽकब्बरसाहि तौ दूतौ प्रति सुधयेव पीयूषेनेव साधिमान मधुरिमाण शुभ्रिमाण च दधत्या धारयन्त्या । 'त्वयाहृत कि भरसाधिमभ्रम' इति नैषधे । वाचेव वाण्येव दृष्ट्या दृशा विलोकनेन कृत्वा सभावयामास । प्रसन्नदृशा व्यलोकयदित्यर्थ ॥

ततः क्षोणिशक्राशय तौ बुभुत्सू स्म युङ्क्तः स्ववक्राम्बुजे वाग्विलासैः ।
सरित्प्रेयसश्चेतसस्तादृशाना पुनः केन येन प्रतीयेत पारः ॥ ७ ॥

तत साहिना दृष्टिसभावनानन्तर॰ तौ दूतौ वाग्विलासैर्वचनवैचित्रीभि स्ववक्राम्बुजे निजवदनकमले युङ्क्त योजयत स्मेत्यर्थ । कि कर्तुमिच्छू । बुभुत्सू बोद्धुमिच्छू ज्ञातु काङ्क्षन्तौ । कम् । क्षोणिशक्रस्य साहेराशय मनोभिप्रायम् । येन कारणेन सरित्प्रेयस समुद्रस्य पुनस्तादृशाना गम्भीराशयाना महात्मना चेतसो हृदयस्य च पार परतीर पूर्णाशयभाव केन पुसा प्रतीयेत ज्ञायते । अपि तु न केनाप्यवबुध्यते ॥

हरिर्वा कृतान्तः प्रचेताः कुबेरः किमु त्वद्दिगम्भोजदृग्रक्षकेषु ।
यदेतेषु केनापि कृत्यं भवेत्तत्प्रगल्भीभवावस्तदाज्ञाविधासु ॥ ८ ॥

हे ईश, हरिरिन्द्र , तथा कृतान्तो यम , तथा प्रचेता वरुण , तथा कुबेरो वैश्रवण , एतेषु चतुर्षु मध्ये चेद्यदि ते तव एकेनाप्यन्यनमेन कृत्य कार्य भवेत्स्यात्। उत्प्रेक्ष्यते—त्वद्दिगम्भोजदृशा तव पूर्वादक्षिणापश्चिमोत्तरालक्षणाना नाम्ना दिङ्मृगाक्षीणा रक्षकेषु किमु रक्षाकारकेष्विव सौविदल्लेष्विव । यतो हरिर्वानर , कृतान्त काल अथवा कृतस्योपकारस्यान्तोऽवसान यस्मिन् स कृत किमपि न वेत्ति कृतघ्न , तथा प्रचेता सुमना राजपत्नी जननी मनुते । तथा कुत्सितशरीर , एवविधानामवरोधरक्षण युक्तमेवेति । त्वदन्त.पुररक्षकेपु तर्हि तदाज्ञाविधासु तेषामिन्द्रादीना चतुर्णा लोकपालाना प्राकारणप्रकारेषु प्रगल्भीभवाव उद्यम कुर्वे । तमाकारयाव इत्यर्थ ॥

त्रिलोक्या इवाधीशितुर्भूमिभर्तर्भवत्तो भवेत्कोऽपि वैमुख्यभाग्यः ।
पुरस्तादुदेष्यन्त्यजानन्वनाङ्केष्वनन्तानि दुःखानि खानिः स्मयानाम् ॥९॥

हे भूमिभर्त हे धरणीरमणीरमण, य कोऽपि विपक्षादिको भवत्तस्त्वत्त सकाशात् वैमुख्यभाक् पराङ्मुखताभाजी भवेत् । कस्मादिव । त्रिलोक्यास्त्रिभुवनस्य अधीशितु' स्वामिन परमेश्वरादिव । यथा कोऽपि पापात्मा परमेष्ठिन पराङ्मुखो भवति । कि कुर्वन् । अजानन् अविदन् । कानि । वनाङ्केषु काननाना क्रोडेषु मध्येषु पुरस्तादग्रे उदेष्यन्ति प्रकटीभविष्यन्ति उत्पत्स्यमानानि अनन्तान्यपाराणि न विद्यतेऽन्तोऽवसान येषा तादृशानि दु खानि । य किभूत । स्मयानामहकाराणा खानिराकर स्थानम् । अथ च भगवत पराङ्मुखोऽपि पाप्मा अनादिकालानामात्याकीन शैवशासनमिति गर्वावेशवशवदो दुर्बुद्धिर्वनाङ्केषु सूक्ष्मबदरसाधारणप्रत्येकवनस्पतिकायादिमध्येपु पुरस्ताद्भाविससारपरम्परासु प्रादुर्भवष्यन्ति सपत्स्यमानानि अनन्तानि अनन्तकालवेद्यानि दु खानि छेदनभेदनाद्यनेकवेदना न जानीते । मिथ्यामतमूढीभूतत्वान्न वेत्तीत्यर्थ ॥

असंख्येषु संख्येपु विद्वेषिलक्षाविलक्ष्यीकृतेर्विभ्रदुत्सेकभावम् ।
विधित्सुर्मृध भूधवौद्धत्यभाग्यस्त्वया पूर्वदेवेशवत्केशवेन ॥ १० ॥

हे भूधव पृथिवीप्रियतम, औद्धत्यवान् उद्धततया उन्मत्तत्वेन वा युक्तः कोऽपि नृपः त्वया भवता साहिना समं मृधं युद्धं विधित्सुः कर्तुमिच्छुर्भवेत्। किंवत्। पूर्वदेवेशवत्। यथा दानवेन्द्रः केशवेन नारायणेन सार्धं संग्रामं विधातुमिच्छति। 'असुरा दितिदनुजाः पातालौकः सुरारयः। पूर्वदेवाः शुक्रशिष्याः' इति हैम्याम्। यः किंभूतः। असंख्येषु संख्यातीतेषु अनेकेषु संख्येषु संग्रामेषु विद्वेषिणां वैरिणां लक्षाणां शतसहस्राणां विलक्ष्यीकृतेरभिभवनादुत्सेकभावं गर्वावेशवशंवदताम्। 'उपदा विविशुः शश्वन्नोत्सेकाः कोसलेश्वरम्' इति रघौ। बिभ्रद्दधानः॥

भवच्छिद्रदर्शी भवेद्वा यदन्यः पुरोभागिवद्भागधेयैर्विमुक्तः।
प्रणीयानुकूलीभवन्मानसं तं पदाब्जे प्रभोर्भृङ्गभूयं नयावः॥ ११॥

हे प्रभो स्वामिन्, च पुनर्यद्यदि अन्यः परः कोऽपि वैभववान् पुरोभागिवद्भुवनजनदोषदर्शनैकतानदृष्टिरिव भवतस्तव छिद्राणि स्वेन पराभवितुमिच्छया सासूयत्वेन देशादिजिघृक्षया वा अपगुणान्दोषान्पश्यतीत्येवंशीलो भवच्छिद्रदर्शी भवेज्जातः स्यात्। किं भागधेयैः सुकृतैर्विमुक्तो भाविराज्यादिभ्रंशात्पुण्यैस्त्यक्तः। तं पूर्वोक्तं सकलमप्यनुकूलीभवत्तव सेवाहेवाकिभावं भवन्मानसं मनो यस्य तादृशं प्रणीय कृत्वा प्रभो स्वामिन पदाब्जे चरणकमलाङ्के भृङ्गभूयं भ्रमरीभावं नयावः प्रापयावः॥ त्रिभिर्विशेषकम्॥

तपस्वी सभस्मा श्मशानाश्रयो वा त्रिदण्डी जटी वा मठी रुण्डमाली।
व्रती वाडवो धूमपः सोमपो वा भवेद्येन ते कृत्यमादिश्यतां सः॥१२॥

हे साहे, तपस्वी तापसः, सह भस्मना भसितोद्धूलितेन वर्तते यः स सभस्मा। योगीत्यर्थः। श्मशाने प्रेतवने आश्रयो यस्य स श्मशानवासी चेटकादिकुमन्त्रसाधकः। तथा त्रिदण्डी त्रयो दण्डा यस्य स कापिलः त्रिशूली वा। तथा जटा भस्मावगुण्ठितकेशकलापः अस्यास्तीति जटी बृहज्जटाधारकः। तथा मठो निवसनस्थानं छात्रपठनशाला वा अस्यास्तीति मठी मठवासी। तथा रुण्डानां विकचनरकपालानां माला हृदये हारोऽस्यास्तीति कपाली। तथा व्रती मौननग्नत्वादिनियमवान् सांन्यासिको वा यती वा। तथा वाडवो ब्राह्मणः। धूमं पिबति मन्त्रादिसाधनकृते कष्टक्रियार्थं वा ऊर्ध्वपादाधःशिरा द्रुमशिखासु स्वशरीरलम्बनपूर्वं धूमपानकर्ता। सोमपः अमृतवल्लीरसपायी वा, एतेषु मध्ये येन केनापि ते तव कृत्यं कार्यं स्यात्स आदिश्यतां प्रसाद्यतां कथ्यताम्॥ इति दूतवचनानि॥

निगद्येति विश्रान्तयोरेतयोस्तां गिरं श्रोत्रवर्माध्वनीनां प्रणीय।
अगृह्णन्त वाचः पयोराशिकाञ्चीशचीशेन शङ्के सुधाया वयस्यः॥ १३॥

पयोराशिः समुद्रः काञ्ची मेखला यस्यास्तस्या भूमेः शचीशेन पुरंदरेण वाचो वाण्यः अगृह्णन्त गृहीताः। बभाषे इत्यर्थः। तत्र वाक्षु अहमेव शङ्के वितर्कयामि

उत्प्रेक्षे वा—वाच सुधाया अमृतस्य वयस्य सख्य इव । किं कृत्वा । इत्यमुना प्रकारेण निगद्य साहे पुर कथयित्वा विश्रान्तयोर्मौनमाधाय स्थितयो एतयोर्दूतयोस्ता पूर्वप्रतिपादिता गिर वाणीं श्रोत्रयो स्वश्रवणयोरेव वर्त्मनोर्मार्गयोरध्वनीना पान्थीं प्रणीय ॥

घनैरायुरापूर्तिभिश्च प्रजानां प्रचेतस्तया कोशसंपूरणैश्च ।
भजन्तेऽनुकूला प्रवृत्ति दिगीशाः प्रवाहा इवावारपारप्रियाणाम् ॥१४॥

हे दूतौ, दिगीशाश्चत्वारोऽपि हरिन्महेन्द्रा मम मनोरुचितां ममाभिलषितां वा प्रकर्षेण वृत्ति वर्तनम् । व्यापारमिति यावत् । भजन्ते श्रयन्ति । ममानुकूलीकरणार्थं प्रयतन्ते । कै कृत्वा । घनैरिन्द्रो मेघवर्षणै । 'जानामि त्वा प्रवर(कृति)पुरुष कामरूप मघोन ' इति मेघदूतकाव्ये । 'इन्द्रादिष्टो मेघो वर्षति' इति श्रुतिश्च । च पुनरायुरापूर्तिभिः यम प्रजाना ममापत्याना सकललोकानामायुषो जीवितकालस्य आ सामस्त्येन पूर्तिभि संपूरणैर्यावदायुर्जीवितप्रदानै । अर्वायुष्क कमपि न यमो गृह्णातीत्यर्थं । च पुन प्रजाना प्रकृतीना प्रचेतस्तया प्रकृष्टचित्तत्वेन साधुवृत्तितया वरुण । प्रजानामित्युभयत्रापि लालाघण्टान्यायेन संबध्यते । च पुनर्मे मम कोशाना भाण्डागाराणा रत्नस्वर्णरजतादीना संपूरणै पूरणीकरणैर्भरणैर्धनद । के इव । प्रवाहा इव । यथा अवारपारप्रियाणा पयोराशिपत्नीनामोघा कूल तटमनु लक्षीकृत्य प्रवृत्ति प्रवर्तन प्रसरण गमन भजन्ते गच्छन्ति ॥

नृपैर्मूर्ध्नि मालेव दध्रे ममाज्ञा पुरोगैरिवाभावि भूपैः प्रतीपै ।
अहं देववत्संस्तुतस्तापसाद्यैस्ततस्तैर्ममास्ते न किंचिद्विधेयम् ॥ १५ ॥

हे दूतौ, यस्माद्धेतो नृपैरन्यराजभिर्मालेव पुष्पदामवन्मूर्ध्नि स्वमस्तके मदाज्ञा मम शासन दध्रे धृता । पुन प्रतीपै भूपै प्रतिपक्षक्षोणीन्द्रैर्मम पुरोगै पदातिभिरिवाभावि भूत बभूवे । पुनस्तापसाद्यैः परिव्राजकप्रमुखैरह देववन्निजाभीष्टदेवतेव संस्तुत । तत कारणात्तैर्युष्मत्प्रोक्तप्रतीपनृपतितापसादिभिर्मम किंचित्किमपि विधेय कार्यं नास्ते न विद्यते ॥ इति दूतप्रोक्तलोकपालादिषु कृत्याभावकथनम् ॥

पुन प्रस्तुत वक्ति—

पुरे लाटलक्ष्मीललामायमाने प्रतीरेऽम्बुधे. किं तु गन्धारनाम्नि ।
प्रभावैर्भुवं भासयन्हीरसूरीश्वरः साधुधर्मस्तनूमानिवास्ते ॥ १६ ॥

हे दूतौ, किं तु एतत्कृत्यमास्ते । अम्बुधे समुद्रस्य प्रतीरे तटे गन्धार इति नामाभिधा यस्य तादृशे पुरे नगरे हीरसूरीश्वर श्रीहीरविजयसूरिपुरंदर आस्ते विद्यते । किंभूते पुरे । लाट इति नाम मण्डलस्य 'लाडदेश' इति प्रसिद्धस्य लक्ष्म्या श्रिया अर्थाल्ललाटपट्टे ललामायमाने तिलकवदाचरिते । हीरसूरि किं कुर्वन् । प्रभावैर्माहात्म्यैः प्रतापैर्वा । 'सप्रभाव प्रभाववत्' इति हैम्याम् । भुव भूमीमण्डल भासयन् शोभा

नयन् दीपयन्वा। उत्प्रेक्ष्यते—तनूमान् शरीरयष्टिं बिभ्राण साधुधर्म इव यत्याचार: किमु। 'धर्मो यमोपमापुण्यस्वभावाचारधन्वसु। सत्सङ्गे हन्यहिंसादौ न्यायोपनिषदोरपि॥' इति। 'धर्म दानादिके' इत्यनेकार्थ ॥

असातस्य लेशोऽपि तेनैकपद्यां यथावाप्यते नात्मना ब्रह्मणीव।
शिवानामिवावासमत्रानयेता भवन्तौ ततः सूरिसारङ्गराजम् ॥ १७ ॥

हे दूतौ, भवन्तौ तथा तेन प्रकारेण ततो गन्धारनगरतस्त हीरविजयनामान सूरिष्वाचार्येषु सारङ्गराज कण्ठीरवमत्र मत्पार्श्वे आनयेताम्। उत्प्रेक्ष्यते—शिवाना सर्वकल्याणानामावास वासस्थानकमिव। तथा कथ येन प्रकारेण तेन सूरिणा एकपद्या गन्धारफतेपुरयोरन्तरालमार्गे। 'पदव्येकपदी पद्या पद्धतिर्वर्त्मवर्तनी' इति हैम्याम्। असातस्य दु खस्य लेशोऽप्यशोऽपि नावाप्यते न लभ्यते। केनेव। आत्मनेव। यथा मुक्तात्मना ब्रह्मणि मोक्षे दु खाशो न प्राप्यते। 'क्षेत्रज्ञ आत्मा पुरुष' इति हैम्याम् ॥

मदीयानुगः साहिबः खान आस्ते हितैषी पितेवाङ्गिना गुर्जरेषु।
ददाता युवा तस्य निःशेषवाच्यं दधानं स्फुरन्मानमेतन्मदीयम् ॥१८॥

हे दूतौ, गुर्जरेषु धरित्रीजनपदेषु मध्ये मदीयानुगो मम सेवक साहिब साहिबनामा खान। 'खान' इति नाम यवनजातौ प्रसिद्धम्। सामन्त इत्यर्थ। आस्ते विद्यते। किंभूत। अङ्गिनां प्राणिना पितेव जनक इव हितमायतावभीष्टमिच्छत्यभिलषतीत्येवंशीलो हितैषी इष्टाभिलाषुक। हे दूतौ, एतन्मया भवतोर्हस्ते समर्प्यमाण मदीय मम सबन्धि स्फुरन्मानम्। राजलेखमित्यर्थ। 'फरमान' इति यवनभाषया लेखाख्या। तस्य साहिबखानस्य ददातामर्पयताम्। स्फुरन्मान किं कुर्वाणम्। नि शेष समस्तमपि वाच्यमुदित(दन्त) मम हृदयहार्द दधान धारयत् ॥

यदास्तेऽन्य आत्मेव मे देहभेदात्स कर्ता ततः सर्वमस्मद्विधेयम्।
निवृत्ते निगद्येति भूसार्वभौमे परा प्रीतिरन्तर्दधाते स दूतौ ॥ १९ ॥

हे दूतौ, तौ अन्तश्चित्ते परा प्रीति दधाते स्म दधतु.। कस्मिन्सति। भूसार्वभौमे अकब्बरे इति निगद्य भाषित्वा निवृत्ते विरामे सति। इति किम्। यत्कारणात् स साहिबखान मम देहस्य शरीरस्य भेदात्पार्थक्यादन्य अपर आत्मा जीव इवास्ते विद्यते तत कारणात्स साहिबखान सर्व समस्तमप्यस्मद्विधेयमस्माकीन कार्य कर्ता करिष्यति॥ इति दूतयो साहे सूरिसमाकारणादेश ॥

ततो दूतयुग्म क्षमापूषलेख प्रतस्थे समादाय तत्संनिधानात्।
अनूना तनूमुद्वहन्नेतदीयाभिलाषः प्रसर्पन्प्रतीव व्रतीन्द्रम् ॥ २० ॥

ततो भूपालादेशानन्तर दूतयुग्म सदेशहारकद्वन्द्व तस्य साहे सनिधानात्समीपात्प्रतस्थे प्रचचाल। किं कृत्वा। क्षमाया. पृथिव्या पूषा भास्वान् तस्य लेख स्फुरन्मानं

सम्यक् शिरस्यारोपणपूर्वमादाय गृहीत्वा। उत्प्रेक्ष्यते—अनूना सपूर्णा तनू शरीरमुद्वहन् बिभ्राण'। तथा अतीन्द्र सूरिराज प्रति प्रसर्पन् गच्छन्। एतदीयोऽकब्बरसाहिसबन्धी अभिलाष काम' मनोरथ इव॥

प्रबुद्धैरबोधीति नोत्तालफाल चलद्वीक्ष्य जङ्घालदूतद्वय तत्।
स्पदस्फूर्तिरस्थैर्यभाजां मनोभिस्ततस्तेन तेभ्योऽथ वाधीयते स्म ॥२१॥

उत्ताला अतित्वरिता फाला गगनगामीनि उल्ललनरूपा गतिविशेषा यस्य तादृश तत्साहिसबन्धि साहिप्रेषित वा जङ्घालमतिवेगवद्गतिक दूतद्वय सदेशहारकयामल चलत्पथि प्रसर्पत् वीक्ष्य विलोक्य प्रबुद्धैर्विद्वद्भिरेतन्नाबोधि न ज्ञातम् न मनस्यवधारितम्। इति किम्। न स्थैर्यं स्थिरता भजन्ते इत्यस्थैर्यभाज चपलाशयास्तेषा मनोभिश्चित्तैस्तस्माद्दूतयुग्मात्किमिति उत्प्रेक्षाया विचारणाया वा। स्पदाना गतिवेगानाम्। 'रयो रहस्तरस्वर स्पद' इति हैम्याम्। तथा 'स्पदज्ञाङ्कारितपत्रपद्धति' इति नैषधे। स्फूर्तिरतित्वरितता अधीयते स्म पठिता। अथ वा तेन दूतद्वन्द्वेन तेभ्यो मनोभ्योऽधीयते स्म शिक्ष्यते स्म किम्। इति सशयोत्प्रेक्षा॥

क्रमाभ्यामतिक्रम्य सदेशहारिद्विकं ग्रामकुल्याचलारामसीमाः।
मुदाहम्मदाबादमागात्क्रमात्तत्सहाध्यायि किं रहसां मारुतानाम्॥ २२॥

क्रमादनुक्रमत स्वादेशपरदेशप्रचलनपरिपाट्या तत्साहिसबन्धि सदेशहारिद्विक दूतद्वय मुदा हर्षोत्कर्षेण अहम्मदाबादमागादकमिपुरमाजगाम। 'मा गास्त्व खेदमन्दिरम्', तथा 'अरे त्व साध्वस मागा' इति सारस्वतव्याकरणादौ। ग्रामा सवयथास्तोकचातुर्यादिगुणा ग्रामा लघुपुराणि वा उपलक्षणान्नगरपुरपत्तनादीन्यपि, तथा कुल्या लघुमहद्वादिन्य, अचला पर्वता, आरामा उद्यानानि उपलक्षणाद्वनगहनारण्यादीन्यपि, सीमा ग्रामनगरादीना क्षेत्रभूमयो देशावसानभुवो वा, ता क्रमाभ्या स्वपदाभ्या न तु यानैरतिक्रम्योल्लङ्घ्य। उत्प्रेक्ष्यते—दूतद्वन्द्व मारुतानां पवनाना रहसां वेगाना सह सार्धमध्येतीत्येवशील सहाध्यायि एकगुरुसमीपेऽधीतिक्कत्किम्। वेगेन तुल्यत्वादियमुत्प्रेक्षा॥ इत्यकमिपुरे दूतगमनम्॥

रणे वैरिणा पार्थिवा येन देहा हता पेतुरुर्वीमिवाम्बा मिलन्ति।
ययौ तत्पुराधीशितुः संनिधाने द्वयं दूतयोर्मुद्गलक्षोणिभर्तु ॥ २३॥

दूतयो शासनहारिणोर्द्वय युगल तस्याहम्मदाबादनाम्न पुरस्य नगरस्याधीशितु स्वामिन मुद्गलाना काबिलमण्डलजन्मना यवनजातिविशेषाणा क्षोणिभर्तुर्भूपस्य सनिधाने समीपे ययौ। तस्य कस्य। येन साहिबखानेन रणे सग्रामाङ्गणे वैरिणा शत्रूणा पृथिवीपरमाणुभिरारब्धा पृथिवीविभागा पृथिवीसबन्धिन। 'पार्थिव हि निजमाजिषु वीरा गौरवाद्गुरुपास्य भजन्ते' इति नैषधे। देहा शरीराणि हता क-

रवालैर्व्यापादिता' सन्त' पेतु । क्षितौ पतन्तीत्यर्थ । उत्प्रेक्ष्यते—उर्वीमम्बा क्षोणी मातर मिलन्तीव पृथिव्युत्पन्नत्वेन स्नेहात् ॥

सुवर्णश्रियाद्वैतयालंकृतायाः सुधास्पन्दिवाग्वैदुषीभूषितायाः ।
कुमार्या इव क्ष्मापतेः पत्रिकाया असौ तेन पाणिग्रहः कार्यते स्म ॥ २४ ॥

तेन दूतद्वन्द्वेन असौ साहिबखानः क्ष्मापतेर्भूमीभर्तु कुमार्या कन्याया इव क्ष्मापतेरकब्बरसाहे पत्रिकाया स्फुरन्मानस्य पाणिना हस्तेन ग्रहणमादान स्वीकरण वा पाणिग्रहण परिणयन च कार्यते स्म निर्माप्यते स्म । पाणौ ग्राहितेत्यर्थ । किभूताया पत्रिकाया कुमार्याश्च । अद्वैतया अनन्यसामान्यया सुशोभनाना वर्णानामक्षराणा हेम्नश्च श्रिया लक्ष्म्या सुवर्णतुल्यया वा श्रिया अलकृताया भूषिताया । पुन किभूताया । सुधामम्रृत रपदन्ते क्षरतीति प्रस्रवतीत्येवशीला या वाग्वैदुषी वचनचातुरी तया भूषिताया ॥

ततः कोशवद्भूमहेन्द्रस्य मुद्रा प्रमोदादुपादाय लेखं दधानम् ।
विमुद्याक्षराण्यक्षिलक्षाणि कुर्वन्विवेदाशयं तस्य निःशेषमेष. ॥ २५ ॥

ततो लेखादानानन्तरमेष' साहिबखान तस्य स्फुरन्मानस्य नि शेष समग्रमप्याशयमभिप्राय रहस्य विवेद जानाति स्म । कि कुर्वन् । विमुद्य मुद्रयित्वा अक्षराणि वर्णानक्षिलक्षाणि लोचनगोचरान् कुर्वन् । कि कृत्वा । प्रमोदादानन्दाल्लेख साहिस्फुरन्मानमुपादाय 'तसलीम' इति यवनप्रसिद्धेन नाम्ना प्रणामपूर्व तदुपरि स्वशिरोमोचनपूर्व वा गृहीत्वा । कि कुर्वाण लेखम् । भूमहेन्द्रस्य राज्ञ कोश भाण्डागारमिव मुद्रा मुद्रण निमीलन दधानम् ॥ इति साहिस्फुरन्मानस्यार्पण वाचन च ॥

पुरस्तात्तयोः प्रीतिमान्मुद्गलेशो गिरं वासयामास वक्त्रारविन्दे ।
विनिर्यद्द्विजश्रेणिशोचिर्विमिश्रस्मितेनेव तन्वन्मरालैकलीलाम् ॥ २६ ॥

प्रीतिमान् स्नेहार्द्रहृदयो मुद्गलेश साहिबखान तयोर्दूतयो पुरस्तादग्रे वक्त्रारविन्दे वदनकमले गिर वाणी वासयामास स्थापयति स्म । बभाषे इत्यर्थ । अथ च गिरं सरस्वतीं देवी मुखपद्मे वासितवान् । सरस्वत्या सनिधाने त्ववश्य वाहेन हसेन भाव्य तदेव दर्शयति । उत्प्रेक्ष्यते—विनिर्यद्वदनाद्बहिर्नि सरद्द्विजाना दन्ताना श्रेण्योर्मालिकयो शोचि कान्तिस्तेन विमिश्रेण करम्बितेन स्मितेन कृत्वा मरालस्य राजहसस्य एकामद्वितीया लीला विलास शोभा वा तन्वद्विस्तारयन्निव ॥

प्रभुर्भद्रवान्कच्चिदास्ते हमाऊसुतोऽकब्बरो बब्बरोर्वीशवंश्यः ।
जिताश्चण्डदोर्दण्डवीर्येण येन न्यवात्सुर्दिगन्तेषु शङ्के दिगीशाः ॥२७॥

कच्चिदिष्टपरिप्रश्ने अव्ययम् । द्विवचनस्याप्यव्ययाद्विभक्तेर्लुक् । हे दूतौ, अकब्बर प्रभुर्न स्वामी भद्रवान् कुशली आस्ते । किभूत । हमाऊनाम्नो राज्ञ सुत । पुन

किंभूतः । बब्बरनामा उर्वीशो मुद्गलेन्द्रस्तस्य वंशे गोत्रे भवः वंश्य । अहमेवं शङ्के उत्प्रेक्षे । येनाकब्बरसाहिना चण्डेन प्रबलेन प्रतिभटोद्भटभूमीमहेन्द्रासह्येन दोर्दण्डयो-र्भुजपरिघयोर्वीर्येण पराक्रमेण जिता परिभूता सन्तः दिगीशाश्चत्वारोऽष्टौ दश वा दिगीशा दिक्पाला दिशा हरितामन्तेष्ववसानेषु न्यवात्सुरिव निवसन्ति स्म किमु शङ्के इवार्थे ॥

चतुर्वार्धिसंवर्तकीभूततेजस्ततेः सन्ति जैवात्रिकास्तस्य पुत्राः ।
महीचारिणः पूषविद्वेषिगोत्रद्विषद्यक्षराजाङ्गजाता इवैते ॥ २८ ॥

हे दूतौ, चतुर्षु प्राच्यप्रतीच्यापाच्योदीच्यलक्षणेषु वार्धिषु समुद्रेषु संवर्तकीभूता वडवानलभावं प्राप्ता तेजसा प्रतापानां ततिर्मण्डली यस्य तस्य साहेः पुत्राः शेखजी-पाहडी-दानिया-इत्यभिधानास्त्रयोऽपि नन्दना जैवात्रिका दीर्घायुषः सन्ति । उत्प्रेक्ष्यते—महीचारिणः क्षोण्यां कौतूहलेन संचरणशीला पूषविद्वेषी ईश्वरो गोत्रद्विप-न्पर्वतरिपुरिन्द्रो यक्षराजो धनदस्तेषां क्रमेणाङ्गजाता. । स्वामिकार्तिक-जयन्त-नल-कूबर-नामानस्तनुजा इव ॥

अये स्वस्तिमन्त्यो नृपाम्भोजनेत्रा उपेता इव क्ष्मां हरेरिन्दुवक्त्राः ।
परीवार आस्ते शिवः सोऽपि येनावनीन्दोर्मनो ज्ञानिनेवान्वगामि ॥२९॥

अये दूतौ, नृपाम्भोजनेत्रा अकब्बरसाहेः कमललोचना स्त्रियः स्वस्तिमन्त्यः कुशलिन्यः वर्तन्ते। उत्प्रेक्ष्यते—क्ष्मां महीमुपेता समागता हरेः शचीकान्तस्य जयवा-हिनीवल्लभस्य वासवस्य इन्दुवक्त्रा कान्ता प्रिया इव । अपि पुनरवनीन्दोर्भूमीतमीरमणस्य राज्ञः स परपक्षविजयित्वेन ख्यातः परिवारः स्वजनादिपरिजनः शिवो निरुपद्रवो व-र्तते । स कः । येन परीवारेण ज्ञानिना ज्ञानवतेव ज्ञानाभिप्रायेणेवावनीन्दोः पातिसा-हेर्मनो मानसमन्वगामि । इङ्गिताकारज्ञातृत्वेन मनसोऽभिलषितमेव विधीयते इत्यनु-गम्यते । 'अये कियद्यावदुपैषि दूरम्' इति नैषधे ॥

अनीकं शुभं भूभुजो येन जज्ञे युगान्तान्धकद्वेषिणेवारिचक्रे ।
प्रजा आसते प्रीतिभाजः प्रजावन्मुदा प्रश्नयामास तावित्यधीशः ॥३०॥

हे दूतौ, भूभुजः अकब्बरसाहेः तद्विजित्वरतया सर्वत्र प्रसिद्धमनीकं वाजिवारण-रथपदातिरूपं चतुरङ्गकटकं शुभं कल्याणकलितं वर्तते । तत्किम् । येनानीकेन अरीणां वैरिणां चक्रे वृन्दे सेनायां वा । 'वरूथिनीचमूचक्रम्' इति हैम्याम् । युगान्तस्य कल्पा-न्तकालस्यान्धकनाम्नो दानवस्य द्वेषिणा शत्रुणेव एतावता शंभुनेव जज्ञे संजातम् । संहारकत्वेन बभूवे इत्यर्थः । 'क्षये जगज्जीवपिबः शिवः वदन्' इति नैषधे । पुनर्भूभुजः प्रजाः प्रकृतयो लोका प्रजावत्संततय इव प्रीतिं प्रमोदं स्नेहं वा भजन्ते इति प्रीति-भाजः सन्ति । अधीशः अकमिपुरप्रभुः इत्यमुना प्रकारेण तौ दूतौ प्रश्नयामास पृच्छति स्म ॥ इति साहिबखानकृतसाहिपरिवारादीनां कुशलप्रश्नः ॥

स्थितोऽद्रिः सुराणामिवाक्रम्य सर्वा दिशः साहिरास्ते प्रभो पर्वतायुः ।
सुताः शक्तिभेदा इव स्फूर्तिमन्तः सुखिन्यः सुमुख्योऽपि किं राजलक्ष्म्यः ३१
कुले धैर्यभाजामिवाधीश साहेः परीवारतन्त्रे अनातङ्किनी स्तः ।
महानन्दयुक्ताश्च मुक्तात्मवत्तत्प्रजा इत्यमुं तद्द्वयं प्रत्यवोचत् ॥ ३२ ॥

तद्द्वय दूतयुग्मम् अमु साहिबखान प्रति इत्यमुना प्रकारेण प्रत्यवोचत् प्रतिभाषते स्म । प्रत्युत्तर प्रददावित्यर्थ । हे प्रभो हे साहिबखान, साहिरकब्बर पर्वतवद्गिरिरिव दीर्घमायुर्यस्य तादृगास्ते । किलक्षण । सुराणामद्रिर्मेरुरिव सर्वा समस्ता अपि दिश आक्रम्य स्वीकृत्य स्थित । पुन सुता साहिपुत्रा प्रभुत्वोत्साहमन्त्रलक्षणाना तिसृणां शक्तीना भेदा इव स्फूर्तिमन्त प्रोर्जस्वला सन्ति । अपि पुन सुमुख्य साहिगृहिण्य· सुखिन्य शर्मशालिन्य सन्ति । उत्प्रेक्ष्यते—सुमुख्यो राजलक्ष्म्य इव । प्रबलप्रतिभटाभावात् राजलक्ष्म्य सुखिन्यो भवेयु । हे अधीश हे स्वामिन्, साहे परीवारतन्त्रे परिच्छदसैन्ये । 'कटक ध्वजिनी तन्त्रम्' इति हैम्याम् । अनातङ्किनी नीरोगे समाविशालिनी । के इव । कुले इव । यथा धैर्यभाजा वीरताधारिणा सत्त्ववताम् । महावीराणामित्यर्थ । गोत्रे वशौ अनातङ्किनी निर्भये भवत । 'रोगो रुजारुगान्तष्क·,' तथा 'भय भीर्भीतिरातङ्क' इति द्वयमपि हैम्याम् । च पुनस्तस्य साहे· प्रजा पौरजानपदाश्च लोका महानन्देन परमाह्लादेन युक्ता सहिता वर्तन्ते । किवत् । मुक्तात्मवत् । यथा ससारनिर्मुक्तात्मान सिद्धा महानन्देन मोक्षेण सहिता भवन्ति ॥ इति दूतप्रोक्तसाहिप्रमुखकुशलोक्ति ॥ युग्मम् ॥

निपीयेति तद्वाग्विलासामृतं स ह्रदं दन्तिवत्प्रीतिमन्तर्जगाहे ।
अवेत्य प्रसत्तिं पुनः पातिसाहेरवैति स्म संप्राप्तसर्वस्ववत्स्वम् ॥ ३३ ॥

स साहिबखान इति पूर्वोक्तप्रकारेण तयोर्दूतयोर्वाग्विलासो वचनचातुरी स एवामृत सुधा निपीय सादर श्रवणगोचरीकृत्य अन्तश्चित्ते प्रीति मोद जगाहे प्राप्नोति स्म । किवत् । दन्तिवत् । यथा हस्ती अमृत पानीय नितरा पीत्वा ह्रद द्रहमवगाहते । पुनरपरार्थकथने । खान पातिसाहेरकब्बरधराधिराजस्य प्रसत्ति स्वस्मिन्विषये प्रसाद सतुष्टिपुष्टिमवेत्य हृद्गोचरीकृत्य स्वमात्मान सप्राप्त हस्ते अधिगत सर्वस्व नि शेषक्ष्मामण्डलमध्यवर्तिद्रव्यम् उपलक्षणात् राज्यादिग्रह सर्वपदार्थसार्थो वा येन । तद्वदवैति स्म जानाति स्म बुबुधे ॥

अथाकारिताः श्रावकास्तेन भृत्यैश्चकोरा इव श्वेतभासा मयूखैः ।
क्रमात्तेऽपि तेषा गताः संनिकर्षं निदेशं प्रभोर्निर्दिशन्ति स्म सर्वम् ॥३४॥

अथ दूतवचनानन्तर तेन साहिबखानेन भृत्यै स्वसेवकै श्रावका अकमिपुरवृद्धश्राद्धा आकारिता आहूताः । केनेव । श्वेतभासेव । यथा चन्द्रमसा मयूखै· स्वकिरणैश्च-

कोरा ज्योत्स्नाप्रिया आकार्यन्ते स्म । अपि पुन ते भृत्या क्रमात् स्वस्वामिनिदेशश्रवणप्रणामकरणपरिपाट्या तेषामकमिपुरतपापक्षश्राद्धाना सनिकर्ष समीप गता प्राप्ता सन्त प्रभो स्वस्वामिन सर्व निदेशमाज्ञा निर्दिशन्ति स्म निवेदयन्ति स्म कथयन्ति स्म॥

समानीयमाना अमीभिर्जनास्तेऽप्यराजन्त मध्येपुरं दानशौण्डा. ।
महामात्रवृन्दैर्द्विपेन्द्रा इवोर्वीपतेर्मन्दिरं दानधारा किरन्तः ॥ ३९ ॥

अमीभि साहिबखानभृत्यैर्मध्येपुरमकमिपुरस्य मध्ये। 'पारे मध्ये षष्ठ्या वा समस्यते । समासश्चाव्ययीभाव । 'गङ्गाया पारे पारेगङ्गम् । गङ्गायामध्ये मध्येगङ्गम्' इति प्रक्रियाकौमुद्याम् । तद्वन्मध्येपुर सम्यक् समाननादिप्रकारेणास्ते श्राद्धा अपि व्यराजन्त शुशुभिरे । किंभूता । दानशौण्डा बहुद्रव्यप्रदायिन विश्राणनेन विख्याता वा । 'शौण्डा विख्यातमत्तयो ' इत्यनेकार्थ । के इव । द्विपेन्द्रा इव । यथा महामात्राणा हस्तिपकाना 'माहत' इति प्रसिद्धाना वृन्दैराधोरणगणै उर्वीपते राज्ञो मन्दिरे नीयमाना गजराजा विराजन्ते । किं कुर्वन्त । दानधारा मदवारिवृष्टि कुर्वन्त सृजन्त क्षरन्त ॥

जना जैनपक्षैकदक्षाः क्षितिक्षित्समाजं विशन्ति स्म संभूय सर्वे ।
ततस्तेऽप्यनर्घ्योपदापूर्णपाणीन्स्वबन्धूनिवास्थापयत्तानुपान्ते ॥ ३६ ॥

सर्वे समस्ता जनाः जिनाना वीतरागाणामयं जैन. स चासौ पक्षश्च । जिनशासनमित्यर्थ । तत्रैकतया अद्वितीयत्वेन दक्षा अतिनिपुणा जना श्राद्धा सभूय एकत्र मिलित्वा क्षितिक्षित खानस्य समाज सभा विशन्ति स्म । सभामध्ये ययुरित्यर्थ । ततो जनागमनानन्तर सोऽपि खान अनर्घ्याभि प्रशस्याभिरुपदाभि प्राभृतै पूर्णा भृता पाणयो हस्ता येषा तान् जनान् स्वबन्धूनात्मस्वजनानिव उपान्ते स्वसमीपे अस्थापयदुपवेशयति स्म ॥

अमी मूलकर्मेव तच्चित्तवृत्तेः पुर' प्राभृतं भूमिभर्तुर्विमुच्य ।
अलीकातिथीभूतहस्तेऽरविन्दाः प्रमोदप्रगल्भाः स्म भाषन्त इत्थम् ॥३७॥

अलीके ललाटे अतिथीभूतानि प्राघुणानि जातानि हस्ता एवारविन्दानि पद्मानि येषा कृताञ्जलय इत्यर्थ । अमी श्राद्धा प्रमोदेन हर्षेण प्रगल्भा सोत्साहा इत्थमग्रे वक्ष्यमाणमभाषन्त प्रोचु । किं कृत्वा । भूमिभर्तुर्नृपस्य पुरोऽग्रे प्राभृत ढौकितक विमुच्य ढौकयित्वा । उत्प्रेक्ष्यते—तस्य साहिबखानस्य चित्तवृत्तेर्मनोव्यापारस्य मूलकर्म कार्मणमिव ॥

नृणा शासिता त्व वय शासनीयाः वयं सेवकास्त्व पुन' सेवनीय. ।
नियोज्या वय त्वं नियोक्तासि यस्मात्तदादिश्यता कृत्यमस्माकमीश ३८

हे ईश, त्व यस्मात्कारणात् त्व नृणा नराणा शासिता पालयिता असि, पुनर्वय

शासनीयाः पालयितव्याः स्मः । पुनस्त्वं सेवनीयः सेवितव्यः सेवितुं योग्योऽसि, पुनर्वयं सेवकाः सेवाकारकाः स्मः । पुनस्त्वं नियोक्ता कार्ये प्रयोजकोऽसि, पुनर्वयं नियोज्याः कर्तव्ये निर्देश्याः स्मः । तत्तस्मात्कारणादस्माकं कृत्यं कार्यमादिश्यतां प्रसाद्यताम् ॥ इति श्राद्धानामाकरणं तत्प्रश्नश्च ॥

स ऊचेऽथ वाचेति पीयूषवर्षं किरन्कैतवाद्दन्तनिर्यद्द्युतीनाम् ।
चतुर्दिक्षु चण्डांशुवद्यत्प्रतापो भ्रमत्यब्धिनेमीचरोऽकब्बरोऽस्ति ॥ ३९ ॥

अथ श्राद्धजनप्रश्नानन्तरं स साहिबखानो वाचा वाण्या कृत्वा इत्यग्रे वक्ष्यमाणमूचे बभाषे । किं कुर्वन् । दन्तेभ्यो दशनेभ्यो निर्यान्तीनां निःसरन्तीनां द्युतीनां कान्तीनां कैतवात्कपटात्पीयूषवर्षममृतवृष्टिं किरन्विस्तारयन्निवेतीयं गर्भितोत्प्रेक्षा । किमूचे तदेवाह—हे जनाः, अकब्बरनामा अब्धिनेमीचरः आपाथोनायकपर्यन्तपृथ्वीनाथोऽस्ति । यत्प्रतापश्चतुर्दिक्षु पूर्वापरदक्षिणोत्तरालक्षणासु हरित्सु भ्रमति पर्यटति । किंवत् । चण्डांशुवत् । यथा भास्वांश्चतुरासामुपरि भ्रमति ॥

यया ज्योत्स्नयेवावदातीक्रियन्ते दिशः सस्मिता वा स्वकान्तैः क्रियन्ते ।
सखीभिर्विशिष्येव गोशीर्षचन्द्रद्रवैः पत्रभङ्गैकृतालंक्रियन्ते ॥ ४० ॥
कदाचिज्जगत्कर्णपूरायमाणां गुणश्रेणिमाकर्ण्य तां हीरसूरेः ।
तमाह्वातुकामेन तेनात्मदूताविह प्रेषितौ दर्शनोत्कण्ठितेन ॥ ४१ ॥

हे जनाः, तेनाकब्बरपातिसाहिना इहाहम्मदाबादे मत्पार्श्वे वा आत्मदूतौ स्वसंदेशहारकौ प्रेषितौ प्रहितौ स्तः । तेन किं कर्तुकामेन । तं जगत्प्रसिद्धगुणग्रामं हीरविजयसूरिमाह्वातुमाकारयितुं कामोऽभिलाषो यस्य तादृशेन । अत एव पुनः किंभूतेन । दर्शनोत्कण्ठितेन गुरोरालोकनौत्सुक्यभाजा । किं कृत्वा । कदाचित्कस्मिन्नपि समये जगतां भुवनानां कर्णौ श्रवणौ पूर्येते अनयेति कर्णपूरा । अथवा कर्णपूरौ कर्णाभरणे तद्वदाचरितां यावज्जगज्जनाह्लादिनीं हीरसूरेर्गुणानां श्रेणीं धोरणीमाकर्ण्य श्रुत्वा । तां काम् । यया गुरुगुणश्रेण्या ज्योत्स्नया चन्द्रचन्द्रिकयेव दिशः सर्वा अप्याशा अवदातीक्रियन्ते श्वेता विधीयन्ते । अथ वा स्वकान्तैरात्मात्मभर्तृभिर्दिशो निजनिजदिगङ्गना नर्मलीलावशात्सस्मिताः सहासाः क्रियन्ते सृज्यन्ते । वा अथ वा । सखीभिर्वयसीभिर्मण्डनकारिकाभिर्वा गोशीर्षकाणां चन्दनानां चन्द्राणां कर्पूराणां च द्रवैः पङ्कैः कृत्वा यत्र वल्लीभिः । 'देव भवद्वैरिवधूवदने वने च नागरुचिताश्चन्दनपत्रभङ्गाः' इति चम्पूकथायाम् । उत्प्रेक्ष्यते—विशिष्य विशेषप्रकारेणालंक्रियन्ते भूष्यन्ते इव ॥ युग्मम् ॥

समुद्रोऽपि भीतिं दधद्वारिपूराद्विशुद्धोऽपि कार्ष्ण्यं पुनर्बिभ्रदन्तः ।
भुवो वासवेनैष लेखो विशेषप्रवृत्तिं वहंल्लेखवत्प्रेषितश्च ॥ ४२ ॥

हे जनाः, च पुनर्भुवो वासवेनाकब्बरेण पृथ्वीपुरंदरेण विशेषप्रवृत्तिं स्वहृदयाभि-

प्रायनिवेदकघातो वहन्दधत् एष मत्करकिसलयवर्ती लेखवत् देव इव लेख स्फुरन्मान प्रेषित प्रहितोऽस्ति। किं कुर्वन्। सह मुद्रया मुद्रणेन जतुप्रामधुरणेन वर्तते य। मुद्रायुक्त इत्यर्थः। समुद्र पयोधिरपि वारिपूरजलप्लवाद्भीति भय दधत् वारयन्। पुन किं कुर्वन्। विशुद्धो धवलोऽपि कार्ष्ण्यं मषिवर्णश्यामिका अन्त बिभ्रत्कलयन् ॥

अनुन्नीतसंप्राप्तमद्भृत्यवर्गैर्निजालोकनाविष्कृतातङ्कसर्गैः।
भविष्यत्यमुष्य व्ययो यत्समाधे सरस्या इवाकालमेघैः कजानाम् ॥४३॥

त्रियामाविरामा इवाम्भोजबन्धुं व्रतीन्द्रं ततो यूयमेवानयध्वम्।
निगद्येति खानेन रामान्य ते स्वान्विसृष्टा निवासान्ययुः प्रीतिमन्तः ॥४४॥

साहिबखानेन नाम्ना इति पूर्वोक्त निगद्य कथयित्वा समान्य समान च प्रदाय विसृष्टा पश्चात्प्रेषिता श्राद्धा प्रीतिमन्तो हृष्टमानसा सन्त स्वान्निवासान् ययुर्जग्मु। निजनिकेतनस्थानेषु गता इत्यर्थः। इति किम्। हे हीरसूरिभक्तजना, तत कारणात् यूयमेव भवन्त एव व्रतीन्द्र सूरिमानय वम्। अत्र गन्धारनगरादकमिपुरे आकारयत। के इव। त्रियामाविरामा इव। यथा विभावरीणा विरामा दिवसावसानसमया अम्भोजबन्धु भास्करमत्र जीवलोके रोद कदरे वा आनयन्ति। तत कुत। यतः कारणान्निजानामात्मनासालोकनान्मुद्गलजातित्वेन भीमाशयत्वाद्दर्शनादेवाविष्कृत प्रगटभाव प्रापित आतङ्को भय तस्य सर्ग सृष्टिर्येस्तादृशैरनुन्नीतैरवितर्कितैरज्ञातपूर्वं सप्राप्तैरर्थात् हीरसूरिसमीपे समागतैर्मद्भृत्यवर्गैर्मम सेवकगणैरमुष्य हीरविजयसूरे समाधेर्ध्यानस्य चित्तस्वास्थ्यस्य वा व्ययो व्यपगम क्षयो भविष्यति। केषामिव। कजानामिव। यथा सरस्या महत्सरस कजस्य कमलस्य। जातिवाचित्वादेकवचनम्। सर्वजातीयाम्भोजवनस्य अकालमेघैरसमयसप्राप्तपयोधरैर्व्ययो भवति। 'यवनीमुखपद्मानां सेहे मधुमद न स। बालातपमिवाब्जानामकालजलदोदय ॥' इति रघुवंशे॥ इति राजनगरश्राद्धाना खानदत्तहीरविजयसूरीश्वराकारणादेश ॥

विचिन्त्यात्मचित्ते तदादेशमर्हन्मतस्योदयस्वर्द्रुमस्येव बीजम्।
तपापक्षमुख्याखिलश्राद्धलोका मिलित्वा मिथः प्रोचुरानन्दसान्द्राः ॥४५॥

तपा इति नाम यस्य तादृग्गणस्य गच्छस्य पक्ष स्वीकारो येषा ते तपापक्षा। 'अपक्षपातेन परीक्ष्यमाण पक्ष' इत्यनेकार्थवृत्तौ। तेषु मुख्या श्रेष्ठा अखिला समग्रा श्राद्धलोका श्रावकजना मिलित्वा एकत्र सभूय मिथ परस्परमानन्देन सान्द्रा व्याप्ताः प्रोचु कथयन्ति स्म। किं कृत्वा। आत्मचित्ते निजमनसि तदादेश साहिबखानाज्ञामर्हन्मतस्य जिनशासनस्य य उदय स एव स्वर्द्रुम कल्पवृक्षः तस्य बीज निदानमुत्पत्तिकारणमिति विचिन्त्यालोच्य ॥

इतः शासनं शासितुर्न प्रजानामितो वन्दनीया विभोर्वन्द्यपादाः।
इदं सौरभारोपण जातरूपे त्रिरेखे पयःपूर्तिरप्याविरासीत् ॥ ४६ ॥

इतोऽस्मिन्पार्श्वे एकपक्षे प्रजाना शासितुरकब्बरपुराधिपतिसाहिबखानस्य शासनमादेश । तथा इतोऽपरस्मिन्पार्श्वे विभो सूरीन्दोर्वन्द्यास्त्रिभुवनजननमस्करणीया पादाश्चरणा वन्दनीया प्रणतिगोचरीकार्या । तर्हि इदमेतज्जातरूपे सुवर्णे सौरभस्य सुगन्धताया आरोपण कर्तव्यमस्ति । पुनस्त्रिरेखे शङ्खे पयसा दुग्धाना पूर्ति पूरणमाविरासीत्प्रकटीभूतम् ॥

हृदन्तर्मुनीन्दोर्निनंसा पुरास्ते नियुक्ता पुन स्वामिनेदं तदासीत् ।
प्रतिस्थानमालोकमानान्मनुष्यान्समेत्य स्वयं पद्मवासा वृणीते ॥ ४७ ॥

पुरा पूर्वं हृदन्तरस्मिश्चित्तमध्ये मुनीन्दो सूरीन्द्रस्य निनसा नन्तुमिच्छा आस्ते विद्यते । पुनस्तदुपरि स्वामिना खानेन नियुक्ता आदिष्टा । तर्हि इदमासीदेतज्जातम् । कि प्रतिस्थान प्रति आलोकमानान्पश्यतो मनुष्यान् जनान् स्वयमात्मनैव समेत्यागत्य पद्मवासा कमलालया लक्ष्मीर्वृणीते वरयति ॥

अल मन्दवद्वो विलम्बैः सगर्भास्त्वरध्व व्रजामः प्रभो संनिधाने ।
विमृश्येति सर्वेऽभिनिर्याणयोग्य मुहूर्त मिथो निर्णयन्ति स्म पौराः ॥४८॥

सर्वे पौरा नागरिका राजनगरश्रावका इत्यमुना प्रकारेण विमृश्य विचारयित्वा अभिनिर्याणस्य स्वप्रस्थानस्य योग्यमुचित मुहूर्त शुभवासरवेला निर्णयन्ति स्म । द्विजज्यौतिषिकैर्निर्धारयन्ति स्म । इति किम् । हे सगर्भा भ्रातर , वो युष्माक मन्दवक्रियासु कुण्ठा सालसा वा तुन्दपरिमृजा वा मूर्खा वा तद्वत्तेषामिव विलम्बै प्रतीक्षणैरल पूर्यता त्वरध्व शीघ्रीभवत। प्रभोर्गुरो सनिधाने समीपे गन्धारवन्दिरे व्रजामो याम ॥ इत्यकब्बरपुरश्राद्धाना गुरुवन्दनालोच ॥

अथारुह्य वाह्यानि ते श्राद्धलोका पुरे भूमिशृङ्गारगन्धारसंज्ञे ।
प्रभु वन्दितु प्रीतिमन्त. प्रचेलुर्जिनं स्वर्गिवर्गा इव क्षोणिपीठे ॥ ४९ ॥

अथ मुहूर्तवालरागमनानन्तर भूमे क्षोणीलक्ष्म्या शृङ्गारे मण्डनायमाने भूषाभूते गन्धार इति सज्ञा नाम यस्य तादृशे पुरे प्रभु हीरविजयसूरि वन्दितु नमस्कर्तु ते पूर्वप्रोक्ता श्राद्धलोका श्रावकजना प्रचेलु प्रतिष्ठन्ते स्म । कि कृत्वा । वाह्यानि रथादीनि वाहनान्यारुह्याध्यास्य । किंभूता । प्रीतिमन्त प्रमोदमेदुरा । क इव । स्वर्गिवर्गा इव। यथा क्षोणिपीठे भूमीमण्डले जिन तीर्थनायक नेतु नमस्यितु सिंहगजाश्वफणिगरुडादीनि स्वस्वायनान्यधिरुह्य देवा प्रचलन्ति व्रजन्ति ॥

शिवश्रीविवाहोत्सुकीभूतचित्तैर्यथा यात्रिकै सिद्धधात्रीधरस्य ।
प्रयाणैरभूयःप्रमाणैरमीभि समीपे शमीन्दो समागम्यते स्म ॥ ५० ॥

अमीभि श्राद्धैर्न विद्यते भूयो बहु प्रमाण येषा तादृशै प्रयाणैर्निशावासादिलक्षणै प्रतिदिनप्रचलनै शमीन्दो. सूरे समीपे पार्श्वे गम्यते स्म समागतम् । यथा यात्रि-

कैर्विविवतीर्थयात्राविधायकैर्जनै स्तोकमानैरल्पप्रमाणै सिद्धधात्रीवरस्य श्रीशत्रुंजयशैलस्य सनिधाने गम्यते । किंभूतै श्राद्धै यात्रिकैश्च । शिवश्रिया मुक्तिलक्ष्म्या विवाहे पाणिग्रहणकरणे उत्सुकीभूतमुत्कण्ठित चित्त मनो येषा तै ॥ इति गन्धारे श्राद्धाना गमनम् ॥

स्फुरद्बाहुशाखः सपाणिप्रवाल प्रबर्हश्रियं बिभ्रदभ्रान्तशोभः ।
नखानूनसूनार्चिरुद्यन्मरन्दो नमन्नागरीनेत्रविभ्राजिभृङ्गः ॥ ९१ ॥
द्विजोद्भासित सिद्धिसस्यैकधारी भवग्रीष्मतिग्माशुतापापहारी ।
शिवाध्वन्यसंसेव्यमानो न्यभालि व्रतीन्द्रोऽध्वशाखी स तै पौरपान्थै ॥ ९२ ॥

तैरकमिपुरमत्त्वै तत्रागतैर्वा पौरैर्नागरैरेव पान्थैरर्थान्मुक्तिपुरपथिकै स सर्वजगद्विख्यातो हीरविजयनामा व्रतीन्द्र सूरिरेवाध्वशाखी मार्गच्छायातरु न्यभालि निरीक्षित । किंभूत । स्फुरद्बाहुर्भुजैव शाखा यस्य । पुन किंभूत । सह पाणिप्रवालेन हस्तपल्लवेन वर्तते य । पुन किं कुर्वन् । प्रबर्हा प्रकटामय च प्रकृष्टाना बर्हाणा पत्राणाम् । 'बर्ह पर्णे परीवारे कलापे' इत्यनेकार्थ । श्रिय शोभा बिभ्रद्वत् । पुन किंभूत । न भ्रान्तत्वेन मिथ्याभ्रमज्ञानत्वेन सत्यज्ञानतयैव शोभते इत्येवशील । तथा द्रुमाश्च अत्युच्चैस्तरत्वादाकाशे अवसानत्वेन शालते इत्यवशील । पुन किंभूत । नखा एवानूनानि सर्वावयवसपूर्णानि सूनानि कुसुमानि यस्मिन् स तथा । अर्चिरर्थान्नखानामेव कान्तिरेवोद्यत्प्रकटीभवन्मरन्दो मधु यत्र । पुन किंभूत । नमन्तीना भक्तिप्रह्वतया चरणारविन्दे लगन्तीना नागरीणा गन्धारनागरिकनारीणा नेत्राणि लोचनान्येव विभ्राजिन शोभनशीला भृङ्गा भ्रमरा यत्र । पुन किंभूत । द्विजर्दशनै शकुन्तैश्च उद्भासित शोभित । पुन किंभूत । सिद्धिर्मुक्तिरेव, अथ वा सिद्धयोऽष्टावणिमाद्या , अथ वा तथा तप शक्तयो विविधलब्धयस्ता एव सस्यानि फलानि तेषामेकोऽद्वितीयोऽन्येषु तादृक्साद्गुण्याभावाद्धरतीत्येवशीलो धारी धारक । पुन किंभूत । भव ससार स एव ग्रीष्म उष्णकाल तस्य तिग्माशु सार्थक नाम चण्डकिरणस्तस्य ज्येष्ठमाससबन्धी तापस्तदुपरि च तपनतापो महानिदाघस्तस्य हन्ता अपहन्तीत्येवशील । अत्र शीले तृन् । हन्ता हननशील । वृक्षच्छायाया तापोपशान्ति स्यादिति । पुन किंभूत । अध्वन्यमोक्षमार्गप्रस्थितपान्थै सम्यग्ज्ञानचारित्रादिपल्लवपुष्पफलादानपूर्वक सेव्यमान उपास्यमान । वृक्षधर्मा सर्वेऽप्यत्रैव दर्शिता सन्तीति ॥ युग्मम् ॥

नभोम्भोदगर्जोर्जितस्तोत्ररावप्रतिध्वानितोपान्तपाथोधिमध्या ।
मुदा हीरसूरीन्द्रपादारविन्दं व्यधुर्मूर्ध्नि लोहोत्तमोत्तंसवत्ते ॥ ९३ ॥

ते श्राद्धा मुदा प्रमोदेन हीरसूरीन्द्रस्य हीरविजयसूरिपुरदरस्य पादारविन्द चरणकमल लोहोत्तमाना सुवर्णानामुत्तमवदवतसशेखरमिव मूर्ध्नि निजमस्तके व्यधु कुर्वन्ति स्म । किंभूता । नभस श्रावणमासस्य योऽम्भोदो वारिवाहो मेघस्तस्य गर्जा गर्जित व-

निस्तद्वदूर्जिता प्रबला तत्सदृशा वा स्तोत्राणा गोयमसोहमेत्यादिकाना सूरीन्दो स्तु-तिपाठाना रावा शब्दास्तै प्रतिध्वानित प्रतिशब्दयुक्त कृतमुपान्ते समीपे गन्धारस-निवौ य पाथोवि समुद्रस्तस्य मध्य जलान्तराल यै । समीपे दूरे वा जलवौ प्रतिध्व निर्दश्यते । यथा नैषधे नलस्य दमयन्तीपरिणयनगमनावसरे—'विचित्रवादित्रनिनाद-मूर्छित सुदूरचारी जनतामुखारव । ममौ न कर्णेषु दिगन्तदन्तिना पयोविमध्यप्र तिनादमेदुर ॥' इति ॥

पय:पूरितप्रावृषेण्याम्बुदानामिव स्तोककैरुन्मुखत्वं दधानैः ।
स्फुरद्वाग्विलासामृत पातुकामैः पुरस्तात्प्रभोस्तैरगृह्यन्त वाचः ॥ ९४ ॥

तै श्राद्धे प्रभोर्गुरो पुरस्तादग्रे वाचो वचनान्यगृह्यन्त आदत्ता । कि कर्तुकामै । स्फुरन्ती चित्ताह्लादकत्वेनोल्लसन्ती या वाग्वाणी तस्या विलासो वैचित्री स एवामृत सुधारस तत्पातुमास्वादयितु कामोऽभिलाषो येषा तै । पुन कि कुर्वाणै । उन्मुखत्व गुरुवदनावलोकनार्थं किंचिदुच्चै समुखभाव दधानैर्धारयद्भि । कैरिव । स्तोककैरिव । यथा अमृत पयोदपय पातुकामै अत एवोन्मुखत्वमुच्चैर्वदनता चञ्चुपुटत्व बिभ्राणैश्चातकै पयोभि सलिलै पूरिताना भृतमध्याना तथा प्रावृषेण्याना वर्षाकालसबन्धिनाम् । प्रावृषेरेण्यप्प्रत्यय । अम्बुदाना मेघाना पुरस्ताद्वावो गृह्यन्ते । यदुक्तम्—'विल-पति तृषा सारङ्गोऽय त्वमुन्नतिमानहो जलमपि च ते सयोगोऽय कथचिदुपस्थित । उपकृतिकृते प्रह्व तेऽत कुरुष्व यदग्रतो भ्रमति पवन कस्त्व कोऽय क्व ते जल-बिन्दव ॥' तथा 'एक एव खगो मानी चिर जीवतु चातक । पिपासितो वा म्रियते याचते वा पुरदरम् ॥' इति ॥

सखीभूतदिक्सुभ्रुव. सौविदल्लीकृतौदार्यधैर्यादिभास्वद्गुणौघान् ।
चतुर्वीचिमत्खातिक रत्नगर्भावरोधोऽनिश वासयन्कीर्तिदारान् ॥ ९५ ॥
विपक्षान्विपक्षक्षमाभृत्सहस्रान्सृजन्मुद्गलाखण्डल. पूर्वदेशे ।
विभो वर्ततेऽकब्बरो द्रष्टुकाम किमाशा निजामुग्रधन्वावतीर्णः ॥ ९६ ॥

हे विभो हे गुरो, पूर्वदेशे इत पूर्वस्या दिशि मेवातमण्डले अकब्बरनामा मुद्गलाना यवनजातिविशेषाणा काबिलजनपदजन्मनामाखण्डलो वासवो वर्तते । उत्प्रेक्ष्यते—निजामात्मीयामाशा दिश प्राची द्रष्टु स्वचक्षुषा निरीक्षितु कामोऽभिलाषो यस्य तादृश । उग्र प्रबल द्वेष्यैरधृष्य धन्व देवायुध शक्रधनुर्वा स्वाभाविककोदण्डो वा यस्य स उग्र-धन्वा शक्र इवावतीर्ण क्षोणीमण्डल इवाजगाम । कि कुर्वन् । विपक्षा वैरिण अथ वा विशिष्टा पुत्रपौत्रमित्रभ्रातृस्वजनानीकादिका पक्षा येषा तादृग्विधा ये क्षमाभृतो भूपतय । अथ च विशेषा वैशिष्ट्यभाज सर्वत्रोदयसामर्थ्येनन्त पक्षा गरुतो येषा तादृक्षा ये क्षमाभृत पर्वताश्च तेषा सहस्रान् सहस्रसख्याकान् विपक्षान् विगता

पक्षा परीवारा सहाया वा मित्राणि वा पक्षतयश्छन्दाश्च येषा तादृशान् सृजन् कुर्वन् । पक्षतिशब्देन पक्षा अप्युच्यन्ते । यथा नैषधे—'दिवमङ्कादभराद्रिरागना घनरत्नकपाटपक्षति ' इति । किं कुर्वन् । अनिश निरन्तर रत्नगर्भा भूमिरेवावरोधोऽन्त पुर तत्र कीर्तय एव दारा पत्न्यस्तान् वासयन् स्थापयन् निवास कारयन् । किंभूतान् कीर्तिदारान् । सखीभूता वयस्यो जाता दिक्सुभ्रुव आशावशा दिगङ्गना येषा तान् । पुन किंभूतान् । सौविदल्लीकृता अन्त पुररक्षका कृता कञ्चुकिभाव प्रापिता । कञ्चुकिनो हि पुरुषा नृपाणामवरोधरक्षाविधायिन स्युरिति स्थिति । औदार्य दानशौण्डता । अतिदातृत्वमित्यर्थ । धैर्य दैत्यदानवमानवादिभिरचालनीयसत्त्व वीरता आदौ येषा तादृशा भास्वन्तो भुवनेषु स्फूर्तिमन्तः जगच्चेतश्चमत्कारकारिणो वा गुणानामोघा समूहा येषु येषा वा । किंभूता रत्नगर्भा । चत्वार प्राच्यप्रतीच्यापाच्योदीच्यलक्षणाश्चतु सख्याका ये वीचिमन्त कल्लोलमालिन समुद्रा एव खातिका परिखा यत्र । अत्र गर्भितोत्प्रेक्षा ॥ युग्मम् ॥

जगन्मानसानामिवाकृष्टिरश्मीन्सुधाधामवद्बिभ्रतः शुभ्रिमाणम् ।
कदाचित्समाकर्ण्य युष्मद्गुणौघान्प्रभून्प्रेक्षितुं काङ्क्षता तेन साक्षात् ॥ ९७ ॥
तनूमन्निदेश नृपस्येव लेख करे बिभ्रत प्रेषिताद्दूतयुग्मात् ।
प्रभो. सूक्ष्मदर्शीव शास्त्रस्य हार्दं विदित्वा मुदा साहिब' खानमुख्य.॥९८॥
इवानूरुरचिष्यतीन्पूर्वशैलं तदीयान्तिक पूज्यपादान्निनीषु ।
सहायानिवाहूय न श्रीमुनीन्दो सुख प्रेषयामास व सन्निधाने ॥ ९९ ॥

हे श्रीमुनीन्दो, साहिब इति नाम्ना खानेषु यवनसामन्तेषु मुख्य श्रेष्ठ स मुदा हर्षेण सहायान् सखीनथ वा अनुजीविन इव न अस्मान् आहूयाकार्य सुख यथा स्यात्तथा बहुमानपुर सर न तु बलेन वो युष्माक सनिधाने समीपे प्रेषयामास प्रहिणोति स्म । साहिबखान किं कर्तुमिच्छु । पूज्यपादान् श्रीमद्भगवच्चरणास्तदीयान्तिकमकब्बरसाहिपार्श्वं निनीषु नेतुमिच्छु । क इव । अनूरुरिव । यथा सूर्यसारथिररुण अर्चिष्यतीन् भास्करान् पूर्वशैलमुदयाचल नयति । एतावता अनेनोपमानेन कृत्वा द्वयोरप्यभ्युदय सूचित । किं कृत्वा । दूतयुग्मात्सदेशहारिद्वन्द्वात्प्रभोरकब्बरसाहे स्वस्वामिन हार्दं हृदयाभिप्राय विदित्वा ज्ञात्वा । क इव । सूक्ष्मदर्शीव । यथा कुशाग्र्यमति शास्त्रस्य हार्दमुपनिषद रहस्य वेत्ति । दूतयुग्मात्किं कुर्वत । करे स्वहस्ते लेख साहिस्फुरन्मान बिभ्रतो धारयत । उत्प्रेक्ष्यते—नृपस्याकब्बरपातिसाहेर्मूर्तिमन्त देहभाज मूर्त वा निदेशमाज्ञामिव । पुन किंलक्षणात् । तेन साहिनैव प्रेषितात्स्वय गुर्जरेषु प्रस्थापितात् । किं कुर्वता । प्रभून् श्रीमद्भगवत्पादान् साक्षात्प्रत्यक्षेण स्वपुर पादावधारितान्निजनयननलिनाभ्या प्रेक्षितु विलोकयितु काङ्क्षता समीहमानेन । किं कृत्वा । कदाचित्कस्मिंश्चिदपि व्यतिकरे विविधविद्वद्गोष्ठीसमये युष्मद्गुणौघान् श्रीमता गुणगणान्

समाकर्ण्य सम्यक्प्रकारेण श्रवणगोचरीकृत्य । श्रुत्वेत्यर्थ । गुणान् किं कुर्वत । सुधाधामवत्पीयूषकान्तीश्चन्द्रानिव शुभ्रिमाणं श्वेतभावं बिभ्रतो धारयत । उत्प्रेक्ष्यते—जगतां त्रिभुवनजनानां सुरासुरनराणामन्तःकरणानामाकर्षणे स्वसमीपानयने रश्मीन् रज्जूरिव ॥ त्रिभिर्विशेषकम् ॥

सुवर्णोऽप्यवर्णः सुरावासवासी न लेखोऽपि मूकोऽप्युदन्तं ब्रुवाणः ।
प्रभो गृह्यतां नागरैरित्युदित्वा स लेखः पुरोऽमोचि वाचंयमेन्दोः ॥६०॥

नागरैरकमिपुरश्रावकैरित्यमुना प्रकारेणोदित्वा कथयित्वा वाचयमेन्दो साधुसुधारुचे सूरे पुरोऽग्रे अकब्बरसाहिप्रहितो लेख स्फुरन्मानापरनामा अमोचि मुक्त । सूरीणा पाणिपद्मे समर्पित इत्यर्थ । इति किम् । हे प्रभो, अय लेखो गृह्यताम् । किंभूत । सुशोभनो वर्णो ब्राह्मणादिर्विद्यते यस्य । पुन किंभूत । अवर्ण न विद्यते वर्णो यस्य । इति विरोध । विरोधशान्तौ तु विशिष्ट शुक्लादिरथ वा शोभन स्वर्णम् अथ वा चित्रमालेख्य वा यस्मिन् स । अथ कृष्ण इव श्यामा वर्णा अक्षराणि यत्र । 'वर्ण स्वर्णे मखे स्तुतौ ॥ रूपे द्विजादौ शुक्लादौ कुथायामक्षरे गुणे । भेदे गीतक्रमे चित्रे यशस्तालविशेषयो ॥ अङ्गरागे च वर्ण तु कुङ्कुमे' इत्यनेकार्थ । पुन किंलक्षण । लेखो देवोऽपि सन् सुराणा निर्जराणामावासे वसतीत्येवशील । अयमपि विरोध । लिख्यते लिपीक्रियते स्वहृदयगतोदन्तादिरत्रेति लेख । पुन किंभूत । मूक अवागपि वचनरहितोऽपि उदन्त वाचिक सर्वसमाचार ब्रुवाणो वदन् । अयमपि विरोध । शान्तौ तु प्रेषकेणान्तर्लिपिविषयीकृत सविस्तर वाचिक कथयन् ॥ इति श्राद्धानाम कब्बरसाहिसाहिवखानयोरुदन्तकथनपूर्व गुरूणा तत्स्फुरन्मानार्पणम् ॥

प्रदेशीव केशिव्रतिक्षोणिशक्रैरसौ बोधनीयो नृपः पूज्यपादैः ।
महान्तो हि विश्वोपकृत्यै यतन्ते घनाः किं न सर्वं जगज्जीवयन्ति ॥६१॥

पूज्यपादै श्रीपूज्यैरसौ नृपोऽकब्बरपातिसाहि बोधनीय प्रतिबोधयितव्य धर्मे स्थापनीय । क इव । प्रदेशीव यथा केशिव्रतिक्षोणिशक्रे केशिनामगणधरे प्रदेशी नाम नृपो बोधित श्रीमज्जिनधर्मे स्थापित । हि यस्मात्कारणात् महान्त सन्तो विश्वस्य जगज्जनस्य उपकृत्यै उपकारकृते यतन्ते उद्यम कुर्वन्ति । तदेव दृष्टान्तयति—घना मेघा सर्वं समस्त सचराचर जगद्विश्वमन किं न जीवयन्ति । अपि तु स्ववारिवृष्टिभिर्जीवयन्त्येव । यदुक्तम्—'सप्रति न कल्पतरवो न सिद्धयो नापि देवता वरदा । जलद त्वयि विश्राम्यति जगतोऽपि हि जीवितारम्भ ॥' इति जीवनदायित्वाच्च ॥

अपेक्षां च न क्वापि कुर्वन्ति सन्तः स्वभावेन किं नूपकुर्वन्ति सर्वान् ।
किमभ्यर्थितानि प्रसूनानि कैश्चिज्जनान्सौरभैः स्वैर्यदामोदयन्ति ॥ ६२ ॥

च पुन क्वापि कुत्रापि स्थाने य कश्चिदभ्येत्यात्यर्थं मामभ्यर्थयते तस्याहं कृत्य करोमीत्यपेक्षा । ता न कुर्वन्ति किं तु सन्त स्वभावेनैव सर्वानुपकुर्वते । परेषामा-

त्मव्यतिरिक्तानामुपकारपरायणाः स्युः । तदेव दर्शयति—कश्चिद्योगात्पुरुषादपि पुष्प-रागस्य प्रसूनानि कुसुमानि किमिति प्रश्ने अभ्यर्थितानि यदयमस्यैव अस्मान्स्वसारभ सुगन्धीकुरुतेति किं प्रार्थितानि । यत्कारणात् स्वगात्रे सारभ परिमलं कृत्वा जनान् लोकानामोदयन्ति सुरभीकुर्वन्ति । 'आमोदो गन्धहर्षयोः' इत्यनेकार्थः ॥

कदाचिद्वसन्तस्य मदेशवाचोऽपि च प्रेषिता क्वापि किं कुञ्जलक्ष्म्या ।
मृगाक्षीमिवोत्कण्टका सञ्चरीभिः प्रसूनैरस्य हासयामास यत्ताम् ॥६३॥

अपि पुनरर्थे । अपि चापरार्थे च । कदाचित्कस्मिन्नपि समये क्वापि कुत्रापि स्थाने कुञ्जल-क्ष्म्या वनश्रिया वसन्तस्य वसन्तसमयस्य किं सन्देशवाच उदन्ता प्रेषिता प्रहिता सन्ति । यत्कारणादयं वसन्तस्तामुद्यानेन्दिरां मृगाक्षीं स्वस्मरहरलोचना प्रेयसीमिव प्रसूनैः स्मेरकु-सुमैः कृत्वा हासयामास । कान्तोऽपि स्वकान्तां प्रसूनादिभिः क्रीडाभिः हासयति । हास्यकलि तामिव चकारेत्यर्थः । किंभूता प्रिया कान्ता च । कलितानि सुरभिसमयस्मयमानानामा-नपादेषु नवप्रकटीभवत्कुसुमकोरकरूपकण्टका सरोमाञ्चकञ्चुकास्तुच्च रोमाञ्चा च ॥

किमभ्यर्थ्यते केनचिच्चण्डरोचिर्यदुर्वीदिवौ भासयत्येष यद्वा ।
विपक्षानिवोद्भासयत्यन्धकारान्पुनर्योजयत्यङ्गनाभी रथाङ्गान् ॥ ६४ ॥

यद्वा अथ वा केनचिच्चक्रवाकादिना चण्डरोचिः सूर्यः किमभ्यर्थ्यते । यत्कारणादेष चण्डरोचिः उर्वीदिवौ भूमीनभसी भासयति प्रकाशयति । पुनः पश्चात् शत्रून् इव अन्धकारान्तमांसि । अन्धकारशब्दः पुंक्लीबलिङ्गयोः । 'नेत्र वस्त्रपवित्रपत्रनगरसी-रान्धकाराः—' इति लिङ्गानुशासने । उद्भासयति लोकस्थानान्निष्कासयति । पुनर्वि-योगव्याकुलान् रथाङ्गान्चक्रवाकानङ्गनाभिः स्वस्त्रियाभिः स्त्रीभिः सह योजयति । सङ्गमं कारयतीत्यर्थः ॥

अयाच्यन्त किं वाम्बुदाः केनचित्किं यदुर्वीधराणां व्यपोहन्ति तापम् ।
जलैर्जीवयन्तीह बप्पीहबालान्स्वनादैश्च वैदूर्यमुद्भावयन्ति ॥ ६५ ॥

किं च पुनरर्थे । केनचित्पर्वतचातकादिना किमम्बुदा मेघा अयाच्यन्त प्रार्थिताः । यत्कारणादुर्वीधराणां पर्वतानां यद्वा उर्व्या धराणां शैलानां च । 'ग्रावापर्वतभूधरधराः' इति हैम्यात् । तथा धरः कूर्मराजेऽपि गिरौ । कर्पासतूले' इत्यनेकार्थः । तापं निदाघ-दाघं व्यपोहन्ति निघ्नन्ति शमयन्ति । यदुक्तम्—'धाराधरा एव धराधराणां निदाघ-दाघौघविघातदक्षाः' इति । पुनरिह जगति बप्पीहबालांश्चातककपोतान् जलैः सद्वृष्टि-सलिलपानं कृत्वा जीवयन्ति । पुनः स्वनादैर्निजगर्जारवैर्वैदूर्य विदूरपर्वते बालवायु-जापरनामवैदूर्यरत्नराशीम् । जातावेकवचनम् । उद्भावयन्ति प्रकटयन्ति । मेघगर्जितैर्हि विदूरशैले वैदूर्यशलाकाः प्रादुर्भवन्तीति कविसमयः ॥

उपाकारि किं कैरवैर्वा चकोरैर्यदेनान्स्मिताशु पृणत्येष किं वा ।
सगोत्राः पुनश्चन्द्रिकाः किं वरिव्याः शुचीकुर्वते तां यदेनां सुधावत् ६६

किं वा अथ वा कैरवैः कुमुदैर्वा अथ वा चकोरैर्ज्योत्स्नाप्रियैः किं सितांशोश्चन्द्रस्य उपाकारि उपकृतम्। यद्यस्मात्कारणादेष प्रत्यक्ष मित्रशुरेतान्कैरवचकोरान् पृणति प्रीणयति। विकाशामृतज्योत्स्नापानैरिति शेषः। 'पृणत् प्रीणने' तुदादिर्धातुः। पुनश्चन्द्रिकाश्चन्द्रज्योत्स्ना किं वरित्र्या भूमेः सगोत्रा सज्ञातयः सन्ति। यत्कारणादेता कौमुद्यः ता वसुधरा सुधावदमृताप्लावा इव। 'छोह' इति लोकप्रसिद्धा सुधा इव शुचीकुर्वते धवलयन्ति। 'सुधावन्तो दृश्यन्ते अत्र प्रचुरा प्रासादा वहिश्च वारणेन्द्रा' इति चम्पूकथायाम्॥ इत्युपकारकरणकथनम्॥

न चैवं हृदा चिन्तनीयं शमीन्दो दधानोऽसिवत्स्वेन निस्त्रिंशभावम्।
तमः श्वेतकान्तेरिव म्लेच्छमौलिः कदाचित्स मे मा विदध्याद्विरुद्धम्॥६७॥

शम क्षान्तिः शत्रौ मित्रे च समभावो विद्यते येषां ते शमिनस्तेषां मध्ये इन्दुरतिशायिशान्तिरसभृङ्गार तत्सबोधनम्। त्वया हृदा मनसाप्येवममुना प्रकारेण न नैव चिन्तनीय विचारणीयम्। एकवचनं तु भक्तिवशात् वीतरागस्तवजयतिहुअणप्रमुखादौ दृश्यते—'तवाङ्गे भृङ्गता यान्ति नेत्राणि सुरयोषिताम्' इत्यादि। तथा 'तु सामयितु मायवप्पतुमित्तपिय कुरु' इत्यादि। यदेष असिवत्कराल इव स्वेनात्मना निस्त्रिंशभाव क्रूरस्वभावम्। 'क्रूरे नृशंसनिस्त्रिंशौ' इति हैम्याम्। पक्षे निस्त्रिंशता चन्द्रहासताम्। 'करवालनिस्त्रिंशकृपाणखड्गा' इत्यपि हैम्याम्। दधानो बिभ्राण। म्लेच्छाना मुद्गलाना मध्ये मौलि मुकुट अकब्बरपातिसाहि कदाचित्कस्मिन्नपि प्रश्नोत्तरीप्रतिवचनादिसमये भवत्समीपं गतस्य मम विरुद्ध दुष्टमनार्यत्व मा विदध्यान्मा कुर्यात्। क इव। तम इव। यथा सैंहीकेय श्वेतकान्तेश्चन्द्रस्य कदाचित्पूर्णिमाप्रान्ते एव नान्यदिनेषु, इति विरुद्धगिलनलक्षण विरुद्ध विदधाति॥

अपि स्वापकर्तुर्जनस्योपकार प्रकुर्वन्त्यसावौचिती सत्तमानाम्।
कुठारं स्वशाखाविशेषाल्लुनानं यतो गन्धसारः सुगन्धीकरोति॥६८॥

हे प्रभो, स्वस्यात्मनोऽपकर्तुर्विरोध विधातुरपि जनस्य उपकार शिष्टाचारता दानमानभोजनादिक प्रकर्षेण कुर्वन्ति। असावेषा पूर्वोक्तलक्षणा सत्तमाना महतामौचिती उचितकारिता योग्यता स्वभाव एव वर्तते रीतिरेवास्ति। यत कारणात् गन्ध एव सार यस्य फलपुष्पवर्जितत्वात्। 'यद्यपि चन्दनविटपी विधिना फलपुष्पवर्जितो विहित' इत्युक्तत्वात् चन्दनद्रुम स्वशाखाविशेषान्निजशिखाग्राणि लुनान छिन्दानमपि कुठार परशु सुगन्धीकरोति सुरभयति॥

महात्माथ वा येन नीयेत ताप प्रयत्येत तेनैव तस्योपकर्तुम्।
दहेद्यो निज चूर्णयित्वा कृशानौ तमेव स्वयं धूपयेत्काकतुण्डः॥६९॥

अथ वा इति स्मरणगर्भे पक्षान्तरे वा महात्मा सत्तम येनानार्येण पुसा ताप संताप नीयेत प्राप्येत तेनैव महात्मना तस्यैव स्वोपतापकर्तु पुरुषस्यैव उपकर्तु

सम्यग्विवधातु प्रयत्येत प्रयत्नः क्रियेत । तदेव दर्शयति—य पुमान् निजमात्मानमगुरुमेव चूर्णयित्वा शकलीकृत्य कृशानौ ज्वलज्ज्वलने दहेद्भस्मीकरोति ज्वालयेद्वा स काकतुण्डं कृष्णागुरुः तमेव स्वदाहकारिणं पुमांसं अपरेऽगुरवः किं कुर्यात् । तस्य सर्वाङ्गाण्यपि वासयेदेव ॥

सता स्वोपकर्तापकर्ता च चित्तेऽथ वैका तुला प्रापुतो निर्विशेषम् ।
विषेन्दू इवानङ्गदस्योः सुधोर्वाविवाब्धेः पुनश्चन्द्रिकाङ्काविवेन्दो. ॥७०॥

अथ वेति पुनः पक्षान्तरे। स्वस्यात्मन उपकर्ता उपकारकः, च पुनरयं स्वस्यापकर्ता विरुद्धकृत्, एतौ द्वावपि सतामुत्तमानां चित्ते अन्तःकरणे एकां साधारणीं तुलां सादृश्यं प्रापुतः । सदृशीभावं लभेते इत्यर्थः । कथम्। निर्गतो विशेषो मानापमानलक्षणो यत्र तन्निर्विशेषम् । क्रियाविशेषणम् । कस्येव। अनङ्गदस्योरिव। यथा शम्भोर्विषं कण्ठदाहकृत्कालकूटं तथा इन्दुः चूडामणिशोभाकृच्चन्द्रः । पुनः कस्येव। अब्धेरिव । यथा समुद्रस्य जगज्जीवनौषधं सुधा पीयूषं तथा उर्वो निजाखिलसलिलशोषकृद्वडवानलश्च । पुनः कस्येव । इन्दोरिव । यथा चन्द्रिका जगदुद्द्योतविधायिका चन्द्रगोधिका तथा अङ्कः स्वकलङ्कदायकं लाञ्छनं च तुल्यां तुलां लभेते निर्विशेषभावं भजतः ॥ इति सतामपकारकारिण्युपकारकरणविज्ञप्ति ॥

समुत्कण्ठुलं मानसं मेदिनीन्द्रः प्रभौ यद्बिभर्त्येष सैष्ये करीव ।
जलस्येव दुग्धेन सङ्गं सिसृक्षोस्त्वया किं पुनर्वाच्यमस्योपकृत्यै ॥७१॥

यत्कारणादेषोऽकब्बरनामा मेदिनीन्द्रः पृथिवीपुरंदरः पातिसाहिः प्रभौ श्रीमद्विषये समुत्कण्ठुलम्। 'सोत्सुकमुत्कण्ठुलम्' इत्याचारप्रदीपे प्रतिक्रमसूत्रवृत्तौ च। श्रीमद्रत्नशेखरसूरिकृतौ । उत्कण्ठाकलितं मानसं मनो बिभर्ति धत्ते । क इव । करीव । यथा गजेन्द्रः स्वमदशोभाविधायिनि सैष्ये शिशिरऋतौ उत्कण्ठितं मनो वृत्तिं दधाति । 'करिणां हि शिशिरतौ मदोद्भावो भवेत्' इति वाग्भटकाव्यानुशासने । तत्कारणात् पुनरस्य पातिसाहेरुपकृत्यै उपकृतिकरणाय किं वाच्यं श्रीमता वक्तव्यं किमस्ति । अस्य किं कर्तुमिच्छोः । त्वया भगवता समं सङ्गं संयोगं मिलनं सिसृक्षोः स्रष्टुमिच्छोः कर्तुकामस्य । केनेव कस्य । दुग्धेनेव जलस्य सलिलस्य । यथा जलं पयसा साकं सङ्गं सिसृक्षति विधातुमिच्छति ॥

प्रणिघ्नन्वने व्याधवन्नैकसत्त्वानसत्त्वीकृताशेषविद्वेषिवर्गः ।
ततो हेमचन्द्रेण चौलुक्यभूमानिवासौ त्वयाकब्बरो बोधनीयः ॥७२॥

ततः कारणात् सत्त्वसत्त्वहेतोः त्वया श्रीमता असौ अकब्बरो नाम मुद्गलपातिसाहिर्बोधनीयः प्रतिबोधं प्रापयितव्यः । केनेव। हेमचन्द्रेणेव। यथा हेमचन्द्राचार्येण चौलुक्यभूमान् कुमारपालभूपालः प्रतिबोधं लम्भितः । अयं किं कुर्वन् । वने कानने उपलक्ष-

णाद्रिरिगह्वरारण्यादौ व्याधवल्लुब्धक इव नैकान्मानातीतान् सत्त्वान् मृगादिप्राणिनः प्रणिघ्नन् व्यापादयन्। पुनः किंभूतः। असत्त्वीकृता बलरहिताः कृता वैर्योपगमात् कातरा विहिता वा। 'सत्त्वं द्रव्ये गुणे चित्ते व्यवसायस्वभावयोः। पिशाचादावात्मभावे च बले प्राणेषु जन्तुषु॥' इत्यनेकार्थः। व्यवसायरहिता वा निर्मिता अशेषाः समस्ता विद्वेषिणा वर्गाः पक्षा येन सः॥

हिमोर्वीधरोर्वीव सिन्धोः सुराणां कृपाया उपादानमुक्तिस्त्वदीया।
महत्त्वं विभोर्लप्स्यते चित्तवृत्तौ पयो मौक्तिकत्वं घनस्येव शुक्तौ॥७३॥

हे प्रभो, त्वदीया श्रीमत्संबन्धिनी उक्तिर्वचनचातुरी सचितधर्मदेशना वाग्विलासो वा विभोः स्वामिनोऽकब्बरस्य चित्तवृत्तौ मनोविषये महत्त्वं प्रौढिमानं प्रतिष्ठां लप्स्यते प्राप्स्यति। किमिव। पय इव। यथा घनस्य स्वातिनक्षत्रसंबन्धिजलधरस्य वृष्टिमुक्तं वारि शुक्तौ शुक्तिकाया विषये मौक्तिकत्वं मुक्ताफलभावं लभते। किंभूतम्। कृपाया जगज्जीवदयाया उपादानं मूलकारणम्। केव। हिमोर्वीधरोर्वीव। यथा हिमाचलवसुधा सुराणां देवानां सिन्धोर्नद्या गङ्गाया उपादानं मौलं कारणम्। 'चुल्लहिमवत्पद्मद्रवादाविर्भवति भागीरथी' इति जिनमते। शैवे तु 'हिमवतो गङ्गा प्रभवति' इति भवेत्॥

पयोदा इव प्रावृषेण्या नमन्तः प्रभोश्चक्रपाणेः पदं संस्पृशन्तः।
निगद्येति वाचंयमेन्दोः पुरस्तान्यषेवन्त जोषं मुखे श्राद्धमुख्याः॥७४॥

ते श्राद्धमुख्या अकमिपुरसक्तश्रावकपुङ्गवा वाचंयमेन्दोः साधुसुधारुचेः सूरेः पुरस्तादित्यमुना प्रकारेण निगद्य कथयित्वा। विज्ञप्येत्यर्थः। मुखे निजानने जोषं तूष्णींभावं न्यषेवन्त सेवन्ते स्म। मौनं कृत्वा स्थिताः। किं कुर्वन्तः। नमन्तः प्रणमनप्रह्वीभवन्तः। पुनः किं कुर्वन्तः। संस्पृशन्तः अर्थान्मस्तकेन संघट्टयन्तः वन्दमानाः। किम्। पदं चरणम्। कस्य। प्रभोः सूरेः। किंभूतम्। चक्रं चक्रिण आयुधविशेषः रथाङ्गं पाणौ आकृत्या महापुरुषत्वेन हस्ते यस्य। के इव। पयोदा इव। यथा प्रावृषेण्या वर्षाकालसंबन्धिनो वारिवृष्टिविशिष्टमेघा नमन्ति समुन्नम्यायान्ति। जलभरपूर्णत्वाद्भूमावुपेत्य लगन्ति। तथा चक्रपाणेर्विष्णोः पदं गगनमण्डलं च स्पृशन्ति॥ इति प्रभोः साहिसमीपे गमनार्थं श्राद्धानां विज्ञप्तिः॥

तदीयां गिरं कर्णिकावत्सुवर्णाङ्कितां सूक्तिमुक्तावलीशालमानाम्।
विमुक्ताङ्गरागोऽपि भोगीव योगीश्वरः कर्णपूरीचकारेति चित्रम्॥७५॥

विमुक्तास्त्यक्ता अङ्गस्य स्वशरीरस्य रागाः स्नानोद्वर्तनविलेपनभूषणधारणादयो येन तादृशोऽपि सन्। योगिनां यमनियमकरणप्राणायामप्रत्याहारधारणाध्यानसमाधिनामधेयानामष्टाङ्गयोगसाधकानां मनोवाक्काययोगवतां वा साधूनामीश्वरो नायको राजा सूरिः भोगीव सांसारिकभोगभागिव तदीयां श्राद्धसंबन्धिनीं गिरं विज्ञप्तिवाणीं कर्णि-

कावत्कर्णभूषणमिव कर्णौ पूर्येते अनयेति कर्णपूरा तामकर्णपूरां करोति स्मेति कर्ण-पूरीचकार इति चित्रं महदाश्चर्यमास्ते । यतः कर्णभूषणं तु भोगीन्द्रस्यैव युज्यते न तु योगीन्द्रस्य । अयं तु योगीन्द्रोऽपि सन् कर्णिकां दधारेत्याश्चर्यम् । किंभूतां कर्णिकाम् । सुवर्णेन काञ्चनेनाङ्कितां घटिताम्, सुशोभना वर्णा अक्षराणि तैः कलिताम् । पुनः किंभूताम् । सुष्ठु हृदयाह्लादविधायिन्य उक्तयो वचनचातुर्य एव मुक्तावली मौक्तिक-पङ्क्ति तया शालमाना शोभमाना । पक्षे श्लेषे शसयोरैक्यात् शुक्तीनां शुक्तिसब-न्धिनीनां मुक्तानां मुक्ताफलानाम् । एतावता भद्रगजवशानां निषेधः । आवली माला प्रान्तनिबद्धा धोरणी तया शालमाना दीप्यमाना ॥

महीमण्डलान्तः किमाविर्भवन्तं पुनः शासनस्योदयं श्रीजिनेन्दोः ।
अशेषावनीशासितुः शासनं तन्निशम्येत्यसौ चिन्तयामास चित्ते ॥७६॥

असौ हीरविजयसूरिः अशेषावनीशासितुः समस्तक्षितिपालपालयितुरकब्बरस्य तत्स्वस्याकारणलक्षणं शासनमादेशं निशम्याकर्ण्य इत्यमुना प्रकारेणाग्रे वक्ष्यमाणं चित्ते स्वमनसि चिन्तयामास विचारयति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—तच्छासनं पुनरस्मिन्वर्तमाने कलिकालेऽपि महीमण्डलान्तः पृथिवीपीठमध्ये आविर्भवन्तं प्रकटं जायमानं श्रीजिने-न्दोर्महावीरस्य भगवतः शासनस्योदयमभ्युद्गममिव ॥

अयं हन्ति दावाग्निवद्वन्यजन्तून्प्रचण्डाशयो दण्डभृद्वद्यदास्ते ।
क्षितौ स्वं निधानं धनीवावनीन्दोस्तदेतस्य चित्ते कृपां निक्षिपामि॥७७॥

यत्कारणादयमकब्बरो मुद्गलपातिसाहिः दवाग्निवद्दावानल इव वने भवान् वन्यान् काननोत्पन्नान् जन्तून् शशशबरवराहहरिणादिसत्त्वान् हन्ति निपातयति स्वतन्त्राखे-टकक्रीडावशवदतया व्यापादयति । पुनर्यत्कारणादयं हमाऊनन्दनः दण्डभृद्यम इव । प्रचण्डो रौद्रो निर्दय आशयश्चित्तमभिप्रायः परिणामो वा यस्य तादृश आस्ते । तत्कारणादेतस्यावनीन्दोरकब्बरसाहेश्चित्तेऽन्तःकरणे कृपां दयां विश्वसत्त्वोपरि करुणां निक्षिपामि स्थापयामि । क इव । धनीव । यथा धनवान् पुमान् स्वमात्मीयं निधानं सुवर्णरूपकमणिमौक्तिकपूर्णकुम्भमञ्जूषाकटाहादिकं निधिं क्षितौ वसुधाविषये निक्षिपति न्यासीकरोति ॥

दधानेन धर्म्यां धुरं किं क्षितीन्द्रः कृतः संमुखीनः स केनापि धर्मे ।
फलाभ्युद्गमे विश्वलोकंपृणेन प्रसूनव्रजेनेव विस्मेरशाखी ॥ ७८ ॥

धर्म्यां धर्मसबन्धिनीं धुरं धुर्वीं दधानेन बिभ्रता । धर्मधुरंधरेणेत्यर्थः । केनापि सत्त्व-मेन स क्षितीन्द्रः पातिसाहिः धर्मे जैनधर्मविषये समुखीनोऽभिमुखः कृतः विहितः । केनेव । प्रसूनव्रजेनेव । यथा विश्वलोकंपृणेन समस्तजगज्जनानन्ददायिना कुसुमप्रकरेण विस्मेरशाखी विनिद्रद्रुमः फलानां स्वजातियोग्यानां सस्यानामभ्युद्गमे प्रादुर्भावे समुख

क्रियते। यत प्राय कुसुमेभ्य एव फलान्याविर्भवन्ति। यदुक्तम्—'अहो अमेघजा वृष्टिरहो अकुसुमज फलम्। अहो पुराकृत पुण्य यद्दृष्टो नाथलोचनै॥' इति जिनस्तुतौ॥

किमाविर्बभूवे स्वभावेन धर्मे धिया शांभवे काश्यपीशासितुर्वा।
यदन्तर्मदीयागमं लिप्सतेऽसौ विलासीव पुंस्कोकिल: पुष्पकालम् ७९

अथ वा काश्यपीशासितुर्भूपालस्य धिया बुद्ध्या स्वभावेन सहजेनैव शाभवे जैने। 'शभु' स्वयभूर्भगवान् जगत्प्रभुस्तीर्थंकर' इति हैम्याम्। धर्मे किमिति वितर्के प्रश्ने वा। आविर्बभूवे प्रकटीभूतम्। यद्यस्मात्कारणादसौ नृप अन्तश्चित्तमध्ये मदीयागम ममागमन लिप्सते कामयते वाञ्छति। क इव। पुस्कोकिल इव। यथा पुमान्कोकिल पुष्पकाल वसन्तसमय समीहते। किभूत'। विलासी क्रीडालालस। वसन्ते हि कोकिलाना मदोदयस्ततस्तत्रैव क्रीडासक्ति॥

अथो जल्पतस्तान्प्रति श्रीव्रतीन्दोः क्षितीन्दोर्दधानस्य निर्देशमन्तः।
ध्वनिर्निर्बभौ ढौकितो वाहिनीनां धवेनेव गम्भीरिमश्रीजितेन॥८०॥

अथो तच्छ्राद्धकथनानन्तर तदुक्तिश्रवणादनु मनसि विमर्शानन्तर वा तान् श्राद्धान्प्रति जल्पत प्रतिवदतो मुनीन्दोर्हीरगुरोर्ध्वनि शब्दो निर्बभौ नि शेषतया भाति स्म। 'अक्षबीजवलयेन निर्बभौ' इति रघुवशे। कि कुर्वाणस्य। व्रतीन्दो क्षितीन्दोर्मेदिनीचन्द्रस्य पातिसाहेर्निर्देशमादेशमन्त स्वचित्तविषये। 'आज्ञा शिष्टिनिराड्निभ्यो दशो नियोगशासने' इति हैम्याम्। दधानस्य बिभ्राणस्य। उत्प्रेक्ष्यते—गम्भीरिमश्रिया गाम्भीर्यलक्ष्म्या। 'गम्भीरिमगुरुगुरुम्' इति पाण्डवचरित्रे। जितेनाभिभूतेन वाहिनीना नदीनाम्। सेनानामित्यप्यर्थ। धवेन भर्त्रा स्वामिना वा सेनान्या समुद्रेणेव ढौकित उपढाकृत इव॥

निनंसोर्जिनाधीशकल्याणकोर्वीमभूत्पूर्वमेवाशयः पूर्वदेशे।
विहर्तु ममार्हन्मताम्भोजभृङ्गा यियासोरिवाशा विजेतु नृपस्य॥८१॥

हे अर्हन्मत श्रीमज्जिनशासन तदेवाम्भोज विजृम्भमाणकमल तत्र भृङ्गा भ्रमरा जिनशासनैकतानमानसा हे श्राद्धा', पूर्वदेशे प्राचीमण्डले विहर्तुं विहार विधातु पूर्व नृपाकारणश्रीमत्कथनेभ्य प्रागेव ममाशय परिणाम अभूद्बभूव। मम कि कर्तुमिच्छो.। जिनाना सामान्यकेवलिनामधीशास्तीर्थनायकत्वादर्हन्तश्चतुर्विशतितीर्थकृतस्तेषा जन्मदीक्षाकेवलज्ञानमोक्षगमनप्रमुखकल्याणकानामुर्वी भूमि निनसोर्नन्तुमिच्छो। कस्येव। नृपस्येव। यथा आशाश्चतस्रोऽपि दिशो विजेतु स्वायत्तीकर्तु यियासोर्गन्तुमिच्छोः नृपस्य चक्रिणो विजयिनो मण्डलीकभूपालस्य वा पूर्व पूर्वदेशे विहर्तु गन्तुमभिप्रायो भवति। विजयी राजा हि पूर्व पूर्वदिशि यातीति स्थिति॥

समागान्ममाह्वाननं भूमिभानोः पुनर्बप्पभट्टेरिवामस्य राज्ञः।
दिनारम्भवन्मोहनिद्राशयालुं ततस्तत्र गत्वा तमुद्बोधयामि॥ ८२॥

हे श्राद्धाः, पुनर्नमश्चिकीर्षोरुपरि भूमिभानोरकब्बरसाहेर्ममाह्वाननमाकारण समागात् सम्यक्प्रीत्या अनुकूलवृत्त्या न बलहठप्रकृत्या। आह्वाननशब्दोऽपि दृश्यते। यथा चम्पूकथायाम्—'तत्तातस्य कृतादरस्य रभसादाह्वानन दूरतस्त्वचाङ्के विनिवेश्य बाहुयुगलेनाश्लिष्य सभाषणम्। ताम्बूल च तदर्धचर्वितमतिप्रेम्णा मुखेनार्पित पाषाणोपम हा कृतघ्न हृदय स्मृत्वा न कि दीर्यसे॥' इति। 'समागान्ममाह्वानमुर्वीमघोन' इति पाठान्तरं वा। उर्वीमघोनः पृथ्वीपुरंदरस्याकब्बरस्य मम सम्यग्ज्ञानपूर्वकमाह्वानमाकारणमागात्। कस्येव। बप्पभट्टेरिव। यथा बप्पभट्टिसूरेरामस्य गोपालगिरिराजनगरराजितकान्यकुब्जजनपदनायकस्य राज्ञो भूपालस्याकारण समागात्। 'पितृदत्तराज्योपविष्टामराजेन स्वप्रधानपुरुषान्प्रेष्यातिमैत्र्याद्गुरुपार्श्वाद्बप्पभट्टिराकारित' इति तत्प्रबन्धात् ज्ञेयम्। ततः कारणात् तत्र पूर्वदेशे गत्वा तमकब्बरपातिसाहिमहमुद्बोधयामि उत्प्राबल्येन सम्यग्ज्ञानशालिन करोमि। प्रतिबोधयामीत्यर्थः। किंभूतम्। मोहोऽज्ञानमेव निद्रा तन्द्रा तया कृत्वा शयालु शयनशीलम्। सदसद्विवेकाभावविकलीभूतमित्यर्थः। किंवत्। दिनारम्भवत्। यथा प्रभात मौढ्येन निद्रया शयान जगज्जागरयति॥

ततः पूर्वसूरीन्द्रवत्प्राच्यदेशे प्रणम्या मया श्रीजिनाधीशितारः।
मयीतः प्रयाते यतस्तत्र धर्मोऽधिगन्ता विवृद्धिं मृगाङ्के कलावत् ८३

तत कारणात् पूर्वसूरीन्द्रवत्प्राचीनाचार्यवत् मया प्राच्यदेशे पूर्वदिङ्मण्डले श्रीजिनाधीशितार. श्रीमज्जिननायका प्रणम्या नमस्करणीया। यत' कारणात् मयि इतोऽस्मात्स्थानाद्गुर्जरेभ्यो वा तत्र मेवातमण्डले साहिपार्श्वे वा प्रयाते सति धर्मो विवृद्धिं विशेषेण वृद्धि पुष्टि दीप्ति वा अधिगन्ता प्राप्स्यति। 'अधिगत विविवद्यदपालयत्' इति रघौ। अधिगत प्राप्तम्। 'अधिगत्य जगत्यधीश्वरादथ मुक्ति पुरुषोत्तमात्तत' इति नैषधे। अधिगत्य प्राप्येति स्वस्तनीप्रयोगस्ताताराैतारम्। किंवत्। कलावत्। यथा मृगाङ्के चन्द्रे पूर्वदेश गते सति कला वृद्धिमधिगच्छति॥

प्रतिष्ठासमानस्य मे वाङ्निषेधी हितं काङ्क्षता केनचिन्नो निगद्या।
यदत्रान्तरायीभवन्नम्बुदानामिवावग्रहः कस्य न स्यादनिष्टः॥ ८४॥

हे श्राद्धा, प्रतिष्ठासमानस्य पूर्वदेशान् प्रति प्रस्थातुकामस्य प्रचलितुमिच्छतो मे मम हितमायतौ इष्ट समीहितार्थ काङ्क्षता वाञ्छता केनचिच्छ्राद्धेन साधुना वा चतुर्विधसघमध्ये केनापि निषेधी निषेधिका निषेध प्रतिपादयित्री वाक् वाणी नो निगद्या न वाच्या न कथनीया। यत्कारणादत्र कार्ये ममान्तरायीभवन् विघ्नकर्तृत्वेन जायमान' कस्य हितैषिणो धर्मवृद्धिविधातु पुसोऽनिष्टो द्वेषकारी असूयाकारण न स्यात्। अपि तु सर्वस्यापि धार्मिकस्यानिष्ट एवेति। क इव। अवग्रह इव। यथाम्बुदाना जलदायकाना मेघानामवग्रहो वृष्टिरोधविधायी जगतोऽप्यनिष्ट स्यात्॥

अनध्यायिकास्ये तिथिर्वास्यते स्माश्रये प्राघुणीवेत्युदित्वाथ तेन।
निजास्यामृताशोऽस्तिथीना प्रणीत्व तदा सार्थकं स्वेन निर्मित्सतेव ८५

अथेति पूर्वोक्तकथनानन्तरं तेन हीरसूरिणा इति पूर्ववाक्यमुदित्वा कथयित्वा श्राद्ध-पुरस्तान्निवेद्य आस्ये स्ववदने अनध्यायिका यस्या तिथौ किमपि नाधीयते सानध्या-यिका तिथि । 'प्रतिपत्पाठनाशिनी' इति वचनात् । वास्यते स्म वासिता । मौनं कृत्वा स्थितमित्यर्थ । केव । प्राघुणीव । यथा आश्रये स्वगृहे कापि पूर्वपरिचिताप्यपराप्य-भ्यागतिका सौजन्यात्स्थाप्यते आदरपूर्वं रक्ष्यते । उत्प्रेक्ष्यते—तदा तस्मिन्नवसरे नि-जास्यामृताशोरात्मीयवदनचन्द्रस्य तिथीनां प्रतिपदादिदिनानां प्रणयति करोति इति प्रणीस्तत्त्वं तिथिकारकत्वम् । 'तिथिप्रणी व्यभिधानत्वात् श्वेतवाज्यमृतसूस्तिथिप्रणी' इति हैम्याम् । सार्थकं सत्यार्थं निर्मित्सता निर्मातुं कर्तुमिच्छता वाञ्छतेव ॥ इति हीरसूरिप्रतिवचनम् ॥

प्रभोर्वाक्सुधासारमाकण्ठमेते सकर्णा निपीय स्वकर्णाञ्जलिभ्याम् ।
सृजन्तो निमेषानपि क्ष्मां स्पृशन्तो दधुः सौमनस्यं तदाश्चर्यमेतत् ८६

एते सकर्णा प्राज्ञा श्राद्धा निमेषान्नयननिमीलनोन्मीलनानि सृजन्त कुर्वन्तोऽपि पुन क्ष्मां क्षोणीं स्पृशन्तोऽपि पादाभ्यां भुवं सघट्टयन्तोऽपि यत्सुमनसां भाव सौम-नस्य देवत्वं दधु धारयन्ति स्म । देवा हि निमेषान्न कुर्वते भूमीमपि न स्पृशन्ति च । एते तु तथा नेति एतन्महदाश्चर्यमतिशायि चरित्रम् । वस्तुतस्तु शोभनप्रसन्नम-नस्त्वमिति । किं कृत्वा । प्रभोर्हीरसूरेर्वाक् वाणी सैव सुधा पीयूषं तस्या आसारो वे-गवती वृष्टि । अथ वा सुधाया अमृतादपि सारं वस्तु श्रेष्ठ पदार्थ. । तं पीत्वा । कथ-माकण्ठं कण्ठपीठं यावत् आस्वाद्य सादरं श्रुत्वा वा ॥

किरन्त्यामृतं प्रीणितानेकजन्तोर्गिरा तस्य धाराकदम्बा इवामी ।
समुल्लासिलोमावलीकोरकाङ्गा इदं व्याहरन्ति स्म पौराः प्रमोदात् ८७

अमी अकमिपुरीया पौरा श्राद्धा इदं वक्ष्यमाणं व्याहरन्ति स्म बभाषिरे । किम् । समुल्लासिनी प्रोल्लसनशीला लोमावली रोमराजी एव कोरका कलिका अङ्गे वपुर्लताया येषां ते । कया कृत्वा । प्रीणिता' प्रीतिं प्रापिता अनेके यावज्जातीया ज-न्तव प्राणिनो येन तादृशस्य गुरोरमृतं सुधां किरन्त्या विस्तारयन्त्या भव्यानाममृत-पान कारयन्त्या गिरा वाण्या । उत्प्रेक्ष्यते—धाराकदम्बा इव । यथा धाराभिर्ज-लवाहवृष्टिभिराहिता ससिक्ता कदम्बा धाराकदम्बा कोरकिताङ्गा कुड्मलकलित-शाखा भवन्ति ॥

"किरन्त्यामृतं तस्य लोकंपृणस्याम्बुवाहस्य वृष्ट्येव धाराकदम्बाः ।
गिरोल्लासिलोमावलीकुड्मलाङ्गा इदं व्याहरन्ति स्म पौराः प्रमोदात् ८७

पौरा नागरिका प्रमोदादानन्दादिदं वक्ष्यमाणं व्याहरन्ति स्म भाषन्ते स्म । किम् । उल्लसतीत्येवंशीला उल्लासिनी या लोमावली रोमराजी सैव कुड्मला. कोरका:

कलिका येषु तादृशान्यङ्गानि काया येषाम् । कया । तस्य सूरेर्गिरा वाण्या । तस्य किंलक्षणस्य । लोकपृणस्य त्रैलोक्यलोकस्याह्लादोत्पादकस्य । गिरा किं कुर्वन्त्या । अमृत सुधारस मोक्ष वा किरन्त्या विस्तारयन्त्या पायन्त्या ददत्या च । अमृतपानमिव प्रीतिमुत्पादयन्त्या मुक्तिदायिन्या च । कोरकिताङ्गा क इव । धाराकदम्बा इव । यथा विश्वसौहित्यविधायिनोऽम्बुवाहस्य मेघस्यामृत घनसलिल वितन्वन्त्या वृष्ट्या वर्षणेन कृत्वा धाराकदम्बा प्रोल्लसल्लोममालिकातुल्यैः कोरकैः कुसुमकलिकाभिः कान्ता काया. शाखाप्रतिशाखारूपा देहा भवन्ति । धाराभिर्जलदजलवृष्टिभिराहता कदम्बद्रुमा धाराकदम्बा । धाराहता किल कदम्बा पुष्यन्तीत्यशास्त्रे सिद्धान्तेऽपि च दृश्यते—'धाराहयकयम्बसमुच्छसिरोमकूवा' इति । तथा 'स्तोकेनेव वहन्ति पुष्पपुलक धाराकदम्बद्रुमा ' इति चम्पूकथायाम् । 'वर्षाकालमविगत्योज्जृम्भिता नीपा' धाराकदम्बा । रजसि ये पुष्पन्ति ते धूलीकदम्बा । वर्षासु ये पुष्पन्ति ते धाराकदम्बाः' इति चम्पूकथाटिप्पनके ॥" इति पाठान्तरम् ॥

जडिम्ना निजा दूषितामङ्गयष्टिं तपोभिस्त्यजन्नूर्ध्वसंस्थानमुख्यैः ।
सुमेरुः किमादत्त सूरीन्द्रदेहं न चेह प्रतीकाशधैर्यः स कस्मात् ॥८८॥

सुमेरु सुवर्णाचल । उत्प्रेक्ष्यते—सूरीन्द्रस्य देह काय किमादत्त गृहीतवानिव । सूरिशरीरी बभूवेत्यर्थ । किं कुर्वन् । ऊर्ध्वमूर्ध्वीभूय यत्संस्थान सम्यक् समीचीनासमीचीनतया वा स्थितिर्निष्ठा वा तत्प्रमुखैस्तपोभिर्निरन्नपानादिकष्टैर्यमनियमविशेषैर्वा कृत्वा जडिम्ना दृषत्तया जाड्येन दूषिता कलङ्किता निजामात्मीयामङ्गयष्टिं वपुर्लता त्यजन्नुज्झन् । एव चेन्न तर्हि स सूरि कस्मात्कारणात् अप्रतीकाशमसाधारण धैर्य धारिमा यस्य स । अद्वैतधीरताकलित कथ भवेत् ॥

यदुद्यतस्ते भूधवस्योपकर्तुं स्वय सूरिकण्ठीरवस्तद्धि साधु ।
विनैतं कथं सोऽवबुध्येत धीमान्यथा कार्तिकैकादशीमब्धिशायी ॥८९॥

सूरिकण्ठीरव हीरविजयसूरिसिंह स्वयमात्मना यद्भूधवस्याकब्बरस्योपकर्तुमुपकार कर्तुमुद्यतस्ते प्रागल्भते उद्यम प्रयत्न कुरुते । हि निश्चितम् । तत्साधु सम्यक् । यत्कारणादेत सूरि विना स धीमान् महाप्राज्ञ कथ केन प्रकारेणावबुध्येत सम्यग्ज्ञानमवाप्नुयात् । क इव । अब्धिशायीव । यथा कार्तिकमासस्यैकादशी शुक्लैकादशीं हरिप्रबोधतिथिं देवउठणीएकादशी तामन्तरेण कृष्ण कथ जागर्ति । वर्षासमयमनुलक्ष्यीकृत्याब्धौ समुद्रे शेते इत्येवशीलोऽब्धिशायी ॥

अहो पश्यतास्य प्रभो. साहसिक्यं परं येन नापेक्षते कंचनापि ।
द्विजेशद्विपद्वेषिपूषप्रदीपैः प्रतीक्ष्येत किं क्वापि साहायकाय ॥ ९० ॥

अहो इति परस्परसबोधने । भ्रातर , अस्य प्रभोः श्रीगुरो साहसिक्य साहसता साहसकर्मता सहसा वर्तते इति साहसिक । 'ओज सहाम्भसा वर्तते' इति इक् ।

तस्य भाव· कर्म वा साहसिक्यम् । 'अहो महीयस्तव साहसिक्यम्' इति नैषधे । प· श्यत विलोकयत । येन कारणेनाय परमन्य कचनापि कमपि नापेक्षते न काङ्क्षति । युक्तोऽयमर्थ । द्विजेशश्चन्द्र, द्विपद्वेषी केसरी, पूषा सूर्य, प्रदीप कज्जलध्वज, एतैश्चन्द्रादिभि क्वापि कुत्रापि विषये। किमिति प्रश्ने । साहायकाय साहाय्यकृते । 'योपधाद्गुरूपोत्तमाद्वुञ् । रमणीयसहायाद्वा । साहायक साहाय्यम्' इति प्रक्रियाकौमुद्याम् । प्रतीक्ष्येत परापेक्षा क्रियेत । अपि तु सर्वत्र स्वयमेव प्रागल्भ्यते । यदुक्त सत्त्वे—'रथस्यैक चक्र भुजगयमिता. सप्त तुरगा निरालम्बो मार्गश्चरणरहित· सारथिरपि । रविर्यात्येवान्त प्रतिदिनमपारस्य नभस क्रियासिद्धि सत्त्वे भवति महता नोपकरणे ॥ विजेतव्या लङ्का चरणतरणीयो जलनिधिर्विपक्ष पौलस्त्यो रणभुवि सहायाश्च कपय । तथाप्याजौ राम सकलमवधीद्राक्षसकुल क्रियासिद्धि· सत्त्वे भवति महता नोपकरणे ॥' इत्यादि ॥ इति हीरगुरो श्राद्धकृतस्तुति· ॥

ततोऽन्यैः सम साधुभिः सूरिसिहः समुद्दिश्य पूर्वां दिशं स प्रतस्थे ।
जिगीषुः समग्रान्दिगन्ताननेकैरिवाखण्डलोऽम्भोधिनेमेरनीकैः ॥९१॥

श्राद्धप्रशसानन्तर स हीरविजयनामा सूरिषु निर्भयत्वात्साहसिकत्वाच्च सिह इव सिंह पञ्चाननः अन्यै· स्वपारिपार्श्वकभूतैरपरै साधुभि श्रमणै सम सार्ध पूर्वां प्राची दिशमुद्दिश्य मनसि कृत्वा प्रतस्थे प्रस्थान कृतवान् । क इव । आखण्डल इव । यथा समग्रान्दिगन्तान्दिग्विभागान् । दिशामवसानभूमीर्यावदित्यर्थ । जिगीषु· स्वीचिकीर्षु· अम्भोविनेमे पृथिव्या आखण्डल पुरहूतो भूमान् अनेकैर्गजाश्वरथपत्तिप्रकरपरिकलितानीकै कटकैः साक प्राची हरितमुद्दिश्य प्रतिष्ठते ॥

अलंकारमालां दधाना वसाना दुकूलानि पुष्पाणि पाणौ प्रणीय ।
कनी प्रागभूत्संमुखीना मुनीन्दोः पुरः प्रादुरासेव मूर्ता जयश्रीः ॥९२॥

मुनीन्दो सूरे प्रस्थानावसरे प्राक् पूर्व कनी कन्या कुमारिका समुखीना अभिमुखा अभवत्। समुखमाजगामेत्यर्थ । कि कृत्वा । पुष्पाणि विकसितकुसुमानि पाणौ स्वहस्ते प्रणीय कृत्वा । आदायेत्यर्थ । कि कुर्वाणा । अलकारमालामाभरणश्रेणीमलकारान् मणिसुवर्णभूषणानि कुसुममालिका च वा दधाना बिभ्राणा परिवरन्ती वा । पुन कि कुर्वाणा। दुकूलानि क्षौमाणि पट्टकूलप्रमुखदिव्यवसनानि वसाना वस्ते सेति परिदधाना। उत्प्रेक्ष्यते—मुनीन्दो सूरे पुरोऽग्रे मूर्तिमती सशरीरा जयश्रीर्जयलक्ष्मी. प्रादुरासेव प्रकटीभूतेव ॥

विधास्यामि सांनिध्यमभ्यासमेवानिशं तस्थुषी ते किमेतद्विवक्षुः ।
असौ शासनस्वर्मृगाक्षी समेता पुरः सौरभेयी बभूव व्रतीन्दोः ॥९३॥

व्रतीन्दोर्हीरसूरे. पुरोऽग्रे सौरभेयी सवत्सा गौर्बभूव समुख समेता । उत्प्रेक्ष्यते—

असौ प्रत्यक्षा शासनस्वर्मृगाक्षी सिद्धायिकानाम्नी श्रीमन्महावीरजिनशासनदेवतेव समेता समागता किमु । किं कर्तुमिच्छु । एतदत्रैव काव्ये प्रोच्यमान विवक्षुर्वक्तुमिच्छु कथयितुकामा । किं तदेवाह—हे सूरे, अहं शासनसुरी अभ्यासे श्रीमत्समीपे एव तस्थुषी स्थितवती सती अनिशं निरन्तरमहोरात्रमेव ते तव महावीरपट्टधारिण सूरे सांनिध्य सत्यवसरे श्रीमत्समीहितकार्य विधास्यामि करिष्यामि । दुष्करमपि भवदीप्सितार्थं साधयिष्यामीति ॥

प्रशान्तै रसैः पूरितः पूर्णकामो भवास्तूर्णमेवास्तु मद्वन्मुनीन्दो ।
सकान्तोत्तमाङ्गे स्थितः पूर्णकुम्भः पुरोऽभूदितीव प्रभोर्वक्तुकामः ॥९४॥

सह कान्तेन भर्त्रा विद्यते या सा तस्या सकान्ताया सधवाया स्त्रिय उत्तमाङ्गे मस्तके स्थित पूर्णकुम्भो जलभरभृतकलश प्रभो सूरे पुरोऽग्रे अभूत्सजात । अभिमुख समाजग्मिवानित्यर्थ । उत्प्रेक्ष्यते—प्रभोर्हीरविजयसूरेरित्यमुना प्रकारेण वक्तुकाम कथयितुमना इव । इति किम् । हे मुनीन्दो, भवान्मद्वदहमिव प्रशान्तै प्रकर्षेण शान्तनामभिरुपशमलक्षणै रसै सर्वेभ्योऽपि रसेभ्य. प्रशस्यत्वान्महानन्ददायित्वाच्च बहुत्वम् । पूरित परिपूर्णीभूत भृत सन् तूर्णं शीघ्रमेव पूर्णा सिद्धा निष्पन्ना कामा अभिलाषा यस्य तादृशोऽस्तु भवतात् । यथाहं रसै सलिलै पूरित आकण्ठपीठ पूर्ण भृतमध्य सजातोऽत एव पूर्णो जलादानलक्षण कामो मनोरथो यस्य ॥

प्रणीयाभिभूतिं सुधास्वःस्रवन्तीतमीकान्तमुख्याखिलद्वेषभाजाम् ।
किमु श्लोक एतस्य मूर्तः समेतो दधि व्यालुलोके पुरस्तादनेन ॥९५॥

अनेन हीरगुरुणा पुरस्तादग्रे दधि पयःसुतो व्यालुलोके वीक्ष्यते स्म । सम्मुख दधि दृष्टमित्यर्थं । उत्प्रेक्ष्यते—मूर्तस्तनूमानेतस्य सूरे श्लोको यश किमु समेत आगत इव । किं कृत्वा । सुधा पीयूषम्, स्वःस्रवन्ती गङ्गा, तमीकान्तश्चन्द्र, मुख्या प्रकृष्टा येषामादौ वा तादृशा अखिला समस्ता श्वैत्यश्रिया द्वेषभाजो वैरिणः प्रतिपक्षा तेषामभिभूतिं पराभव प्रणीय विधाय कृत्वा ॥

यदोजोजितः किं प्रसत्त्यै समेतः पुरो हव्यवाहो गलद्वायुवाहः ।
यतीन्द्रेण गर्जन्गजोऽप्यालुलोके प्रयाणे प्रभोर्दुन्दुभिर्दन्ध्वनन्किम् ९६

यतीन्द्रेण सूरिणा पुरोऽग्रे हव्यवाहो वह्निरालुलोके निरीक्षित । किंभूत । गलन्निर्गच्छन् वायुवाहो धूमो यस्मात् । निर्धूम इत्यर्थ । उत्प्रेक्ष्यते—येन सूरिणा ओजसा स्वबलप्रतापेन कृत्वा जितो भूत सन् प्रसत्त्यै अर्थात्सूरे प्रसन्नीकरणार्थं किं समेत समागत इव । अपि पुन सूरिणा गर्जन् बृंहितं विदधत् गर्जारवं गलगर्जितं कुर्वाण गजो वारणो हस्ती । पुर आगच्छन्नित्यध्याहार्यम् । आलुलोके ददृशे । उत्प्रेक्ष्यते—प्रभो प्रयाणे पूर्वदिक्प्रस्थाने दन्ध्वनन्नतिशब्दायमानो दुन्दुभिरेव निःस्वान इव भेरीव वा पटहो वा । 'भेरीदुन्दुभिरानक' इति त्रयोऽप्येकार्था हैम्याम् । शास्त्रान्तरे पृथगर्था अपि

श्रयो दृश्यन्ते। भेरी प्रसिद्धा मदनभेर्यपि। दुन्दुभिर्निःस्वानो राजवाद्यमानकः पटहः 'ढोल' इति प्रसिद्धः॥

त्वयारोपि केतुः कुले योगभाजामितीवालपन्तं क्वणैः किंकिणीनाम्।
स्वमूर्ध्ना विहायः स्पृशन्तं स केतुं मुमुक्षुक्षितीशोऽक्षिलक्षीचकार ९७

स मुमुक्षुक्षितीशः। निजाग्रे इति ज्ञेयम्। केतुं ध्वजमक्षिलक्षीचकार लोचनगोचरीकुरुते स्म पश्यति स्म। किं कुर्वन्तं केतुम्। स्वमूर्ध्ना निजमस्तकेन कृत्वा विहायो व्योमाङ्गणं स्पृशन्तं संघट्टयन्तम्। अम्बरचुम्बितमित्यर्थः। उत्प्रेक्ष्यते—किंकिणीनां क्षुद्रघण्टिकानां क्वणैः रणज्झणितिशब्दैः इत्यालपन्तं गुरुं प्रति कथयन्तमिव। इति किम्। हे प्रभो, त्वया योगभाजां योगीन्द्राणां कुले वंशे केतुः पताका ध्वज आरोपितः॥

सशब्दानिवाब्दान्पतद्वारिधारान्ध्वनद्भृङ्गनिर्यद्रसान्सान्द्रसालान्।
निरीक्ष्य क्षणं नृत्यतः क्लृप्तकेकारवान्केकिनो दक्षिणानैक्षतासौ॥ ९८॥

असौ सूरिर्दक्षिणान्दक्षिणदिग्विभागवर्तिनः अनुकूलान्वा केकिनो मयूरानैक्षत आलोकते स्म। कतिचन शकुना दक्षिणविभागस्थिताः सिद्धिविधातारो भवन्ति। यदुक्तम्—'जम्बूवासमयूरो भारद्वाहेतहेवनउलेअम्। दसणमेव पसत्थं पयाहिणे सव्वसपत्ती॥' इति। किंभूतान्केकिनः। क्लृप्तो विरचितः कृतः केकारवो यैस्ते। केकिना वा केका शुक्लापाङ्गोऽस्य वा केका। अत एव केका विद्यते येषां ते केकिनः तान्। पुनः किं कुर्वतः। नृत्यतः ताण्डवमाडम्बरयन्तः। किं कृत्वा। क्षणं निमेषमात्रं सान्द्रान् सच्छायान् सस्नेहान्वा सालान्द्रुमान्वृक्षान्निरीक्ष्य दृष्ट्वा। किंभूतान् सालान्। ध्वनन्तो मञ्जुगुञ्जारवं कुर्वन्तः शब्दायमाना भृङ्गा भ्रमरा येषु। पुनः किंभूतान्। निर्यन्तोऽविरलं निर्गलन्तो निःसरन्तो रसा मकरन्दा येभ्यस्तान्। कानिव। अब्दानिव। यथा सह-शब्दैर्गर्जारवैर्वर्तन्ते ये ते तथा। पतन्त्यो निरन्तरं निर्यान्त्यो वारिणा जलाना धारा रेखाकारा वृष्टयो येभ्यस्तादृशान्। मेघानालोक्य मयूरा नृत्यन्ति॥

अवामेव वामाप्यमुष्यानुकूलं चुकूज द्रुमे भक्ष्यमादाय देवी।
त्रिलोकीमिवाकारयन्सेवनायै विभोर्दक्षिणीभूय चाषोऽप्युवाच॥ ९९॥

देवी कृष्णवटिकापोतकी नामा। यदुक्तं सुरथोत्सवकाव्ये—'पोतकीदयितपिच्छसच्छवि' इति। लोके तु देवीति प्रसिद्धा। निष्कण्टकहरिततरौ स्थिता उपविष्टा सती वामापि सव्यभागवर्तिन्यपि अथ च वामाप्रतिकूलाप्युच्यते। परं नात्र परमार्थतः। अवामेव दक्षिणेव अनुकूलेव वेत्यर्थः। अमुष्य सूरेरनुकूलमायतौ हितसूचकं चुकूज बभाषे। वर्धमानस्वरान् कृतवती। किं कृत्वा। भक्ष्यसमूहं 'चूणि' इति प्रसिद्धमादाय गृहीत्वा भक्षयित्वा। अपि पुनः चाषः किकीदिविः नीलपक्षिविशेषः। लोके 'नीलवास' इति प्रसिद्धः। दक्षिणीभूयापसव्यभागवर्ती भूत्वा तोरणं बद्ध्वा प्रदक्षिणीकृत्य

वा उवाच ब्रूते स्म । उत्प्रेक्ष्यते—विभो सूरीश्वरस्य सेवनाये सेवाकरणार्थं त्रिलोकीं विश्वत्रयीमाकारयन्निव ॥

ममाग्रे द्विजिह्वा यथा यान्ति दूरे तवापीति बभ्रुर्वदन्दक्षिणोऽभूत् ।
तवाधीश वामोऽप्यवामोऽस्तु मद्वत्खरस्य स्वरः किं ब्रवीतीव वामः॥१००॥

बभ्रुर्नकुल प्रभोर्दक्षिणोऽनुकूलो दक्षिणदिग्भागभागभूत् । वामाद्दक्षिणदेशे जगामेत्यर्थ । उत्प्रेक्ष्यते—इति वदन्कथयन्निव । इति इय गर्भितोत्प्रेक्षा । इति किम् । हे अधीश, यथा ममाग्रे द्विजिह्वा भुजगा दूरे यान्ति तथा तेनैव प्रकारेण तवाप्यग्रे द्विजिह्वा द्विरसना मत्सरिण खला पिशुना दूरे यान्तु । पुन खरस्य गर्दभस्य स्वरः । उत्प्रेक्ष्यते—इति ब्रवीतीव भाषते इव । किंभूत । वाम सव्यभागवता । इति किम् । हे अधीश, तव वामोऽपि प्रतिकूलोऽपि मद्वदहमिवावामोऽस्तु अनुकूलो भवतात् ॥

यतो जन्मिनामीप्सितं शर्म दत्से प्रभो भिन्धि नस्तेन तिर्यक्त्वदुःखम् ।
इतीव स विज्ञप्यते तित्तिरैणैः स सव्यापसव्योद्भवद्ध्वानयानैः ॥ १०१ ॥

तित्तिरा खरकोणाः । लोके 'गणेश' इति प्रसिद्धा । तथा एणा मृगाः हरिणास्तैः सव्यापसव्ययोर्वामदक्षिणयोरुद्भवन्ति प्रकटानि जायमानानि यानि ध्वाना- शब्दाः तथा यानानि गमनानि तै कृत्वा । उत्प्रेक्ष्यते—स सूरिरिति विज्ञप्यते स्म । तस्य प्रभोरिति विज्ञप्तिर्विधीयते स्म । इति किम् । हे प्रभो, यत कारणात्त्व जन्मिना प्राणिनामीप्सित मनोवाञ्छित शर्म सुख दत्से ददासि तेन कारणेन त्व नोऽस्माक तिर्यक्त्वस्य तिर्यक्त्वेन वा यद्दु ख कष्टमसुख वा भिन्धि भेदय नाशयेति ॥

व्यपोहैकदृक्त्वं त्वमस्मद्विगानं रसन्तीति किं वायसास्तस्य वामाः ।
शुभायामरी भैरवा वाभ्युपेताप्यवामाभवद्भैरवी निःस्वनन्ती ॥ १०२ ॥

वामा सव्ये भागे वर्तमाना वायसा काका । उत्प्रेक्ष्यते—इति रसन्ति किम् इत्य वदन्तीव । इति किम् । हे प्रभो, त्वमस्मद्विगानमस्माकमपवाद लोके निन्दाकारि एकदृक्त्व काणक्षत्व धूर्ततामित्यपि ध्वनि । व्यपोह निराकुरु । अपि पुन नि स्वनन्ती शब्दायमाना भैरवी पक्षिविशेप । लोके 'भईरव' इति प्रसिद्धा अवामा दक्षिणा अनुकूला अभवत्सजाता । उत्प्रेक्ष्यते—शुभाय कल्याणकरणार्थं भैरवी भवानीनामा भवानीत्यभिधाना अमरी देवी वाभ्युपेता समागता ॥

अमुष्य मुख्याः शकुनाः परःशता परेऽप्यभूवञ्शुभशंसिन पथि ।
तदर्थसिद्धेरुपगन्तुकायाश्चिह्नानि किं प्राक्प्रकटीभवन्ति ॥ १०३ ॥

अमुष्य श्रीहीरसूरे पथि मार्ग शुभशसिन शुभोदर्ककथयितार परेऽन्येऽपि पुरवनसबन्धिन पर शता शतश मुख्या प्रशस्या अभूवन्सजज्ञिरे । उत्प्रेक्ष्यते—उपगन्तुकाया आगमनशीलाया । भविष्यन्त्या इत्यर्थ । 'आगमने गमनायां समभ्यु-

पाडूम्य परा कथिता' इति क्रियाकलापे। तदर्थसिद्धेस्तस्य सूरेरर्थसिद्धे कामितकार्यनिष्पत्ते प्राक् पूर्व प्रकटीभवन्ति प्रकाशानि जायमानानि चिह्नानि किलक्षणानीव। शकुनशब्द पुनपुसके दृश्यते॥

वाचोऽनुबिम्बाभिरिवाङ्गनाभिराशीर्भिरध्वन्यभिनन्द्यमानः।
महोदयोदर्कविधायिनो धिया विमृश्य सूरिः शकुनान्पुरोऽचलत् १०४

सूरिस्तपागच्छनायकः महानतिशायी उदयो मोक्षश्च स एवोदर्क उत्तरकालज फल त विदधति कुर्वन्तीत्येवशीलान् शकुनान् धिया स्वबुद्धया विमृश्य विचार्य पुरोऽग्रे अचलच्चचाल प्रतिष्ठते स्म। किं क्रियमाण। अध्वनि प्रस्थानमार्गे अङ्गनाभि श्राद्धवधूभिराशीर्भिर्मङ्गलशसनवाणीभिरभिनन्द्यमान स्तूयमान। उत्प्रेक्ष्यते—अङ्गनाभिर्वाचो वाग्देवताया अनुबिम्बाभि' प्रतिकृतिभिरिव। सरस्वतीदेवीप्रतिबिम्बाभिरिव॥ इति हीरविजयसूरे प्राचीं दिश प्रति प्रस्थितौ शुभशकुनानि॥

द्विवेललीलाप्रविसारिवेलापयोभुजाभ्या परिरभ्य भूम्ना।
मत्तेभयानामिव वल्लभेनाम्भोराशिना स्वाङ्कमवाप्यमानाम्॥ १०५॥
महीयसीं नाम मही स्रवन्ती विजृम्भिहैमाब्जरज.पिशङ्गाम्।
वेणीमिव स्वर्णमयी नदीशनेमीन्दिरायाः प्रभुरुल्ललङ्घे॥ १०६॥

प्रभुर्हीरसूरि महीं नाम स्रवन्तीं नदीमुल्ललङ्घे उत्तरति स्म। किलक्षणाम्। महीयसीमतिशयेन महतीम्। महत्प्रमाणामित्यर्थ। पुन किलक्षणाम्। विजृम्भिना विकसनशीलाना हैमाना काञ्चनसबन्धिनामब्जाना कमलाना रजोभि पीतपरागै कृत्वा पिशङ्गा पीतवर्णा सजाताम्। उत्प्रेक्ष्यते—नदीशनेमीन्दिराया। सरित्पतिमेखलालक्ष्यभूमीश्रिया इत्यर्थ। स्वर्णमयी काञ्चनरचिता वेणी स्त्रीशिरोरुहाभरण सयताना केशानामुपरि धीयते। केशा सयतास्तन्मध्ये क्षिप्यते वा सा स्वर्णमयी प्रलम्बा गजशुण्डाकारा वेणीत्युच्यते। स्वर्णवेणीति शिरोरुहभूषणमधुना दक्षिणस्या श्रूयते दृश्यते च। महीं किं क्रियमाणाम्। अम्भोराशिना समुद्रेण स्वाङ्क निजोत्सङ्गमवाप्यमानाम्। केन कामिव। वल्लभेन मत्तेभयानामिव। यथा स्वकान्तेन मदोद्धुरसिन्धुरगमना स्वप्राणप्रिया स्वकीयक्रोड प्राप्यते। किं कृत्वा। द्वे वेले वारौ यत्र तद्विवेल लीलया स्वभावेन नोपाधित विश्वस्वाभाव्यत प्रकर्षेण विसरणशीलयोर्विस्तारिण्योर्वेलयोरम्भोवृद्धयो पयसी सलिले एव भुजे बाहू ताभ्या कृत्वा भूम्ना बाहुल्येन परिरभ्य वपुषोरेकीकरणेन गाढमालिङ्ग्य॥

क्वापि स्थपुटिता क्वापि द्रुमद्रोणीसमाकुलाम्।
क्वचिद्द्रहद्राहिनीका किराताकलिता क्वचित्॥ १०७॥

द्विपद्वीपिद्विपद्वेष्यमुख्यजन्तूचिता क्वचित् ।
पदवीं क्षोणिभृत्क्षोणीमिव सूरिरलङ्घयत् ॥ १०८ ॥

सूरि क्षोणिभृत पर्वतस्य तल्लाटदेशाधिपस्य च क्षोणीं गह्वरोर्वीं भूमीमिव पदवीं मार्गमलङ्घयत् अतिक्रामति स्म । किंभूताम् । क्वापि कुत्रापि प्रदेशे स्थपुटत्व विषमोन्नतत्व सजातमस्यामिति स्थपुटिता तथा क्वापि स्थाने द्रुमाणा द्रोणीभिर्विविधतरुश्रेणीभि समाकुला निर्भरभृताम् । द्रोणिशब्द श्रेणीवाची । यथा चम्पकथायाम्—'भिल्लीपल्लवशङ्कया विचिनुते सान्द्रद्रुमद्रोणिषु' इति । 'द्रोणी तु नीवृतिभेदे शैलसधौ च' इत्यनेकार्थे । तथा 'द्रोणिरिदन्तोऽपि समूहार्थवाची च' इति तदवचूर्णि । तथा क्वचित्कुत्रचिद्देशे वहन्त्यो महीवरकुण्डादिभ्यो नि सरन्त्यो वाहिन्यो नद्यो यत्र । पुन क्वचिद्गह्वरादिषु नीरागमननिम्नप्रदेशादिषु वा कोतरा इति प्रसिद्धेषु किरातैर्भिल्लैराकलिता सयुक्ताम् । पुन क्वचिदरण्यादौ द्विपा मत्तमतङ्गजा द्वीपिनो व्याघ्रचित्रकाया द्विपद्वेष्या केसरिणस्त एव मुख्या प्रकृष्टा प्रमुखा वा ये जन्तवो वनसत्त्वास्तेषामुचिता निवासयोग्याम् ॥ युग्मम् ॥

क्रमाद्वटदले फुल्लाम्भोजे भृङ्ग इवागमत् ।
स्तम्भतीर्थस्य सङ्घेन तस्मिन्प्रभुरवन्द्यत ॥ १०९ ॥

क्रमाद्विहारपरिपाट्या प्रभुर्हीरसूरिर्वटदले 'वडदलु' इति नाम्ना प्रसिद्धे पुरे आगमदाजगाम । क इव । भृङ्ग इव । यथा फुल्ले विकसिते अम्भोजे कमले मधुकर आगच्छति । पुनस्तस्मिन्वटदलाग्रामे प्रभु स्तम्भतीर्थसघेन साधुसाध्वीश्राद्धश्राद्धीरूपजनसमुदायेन अवन्द्यत समेत्य नमस्कृत ॥

भक्तिप्रह्वमना जिनाधिपमताधिष्ठायिनी निर्जरी
तस्मिन्नक्तमवाकिरद्व्रतिपतिं नीरन्ध्रमुक्ताफलैः ।
श्रुत्वा तीर्थकरानुकारिभगवन्माहात्म्यमुत्कण्ठिता
विद्मो वन्दितुमागता प्रियतमा राज्ञः स्वतारोत्करैः ॥ ११० ॥

तस्मिन्वटदलाग्रामे भक्त्या सेवाभक्त्या प्रह्व नम्र प्रवण निर्भर वा मनो मानस यस्यास्तादृशी जिनमतस्य श्रीजिनशासनस्य अधिष्ठायिनी अधिष्ठापिका निर्जरी सिद्धायिका नाम्नी देवता नक्त रात्रौ । कलौ प्रायो देवताना नक्तमेवागमस्य दृश्यमानत्वात् श्रूयमाणत्वाच्च निशि । नीरन्ध्रैर्निश्छिद्रैर्वेधरहितै । रक्षितैरित्यर्थ । मुक्ताफलैर्मौक्तिकैर्व्रतिपतिं श्रीहीरविजयसूरिमवाकिरद्वर्षयामास । 'अवाकिरन्वयोवृद्धास्त लाजै पौरयोषित' इति रघुवशे । तत्र वयमेव विद्मो जानीम । उत्कण्ठिता उत्कण्ठाकलिता उत्सुकीभूता सती स्वताराणा स्वशरणीभूतानामात्मपरिवारीभूताना तारकारणा तारकाभि वसेवकाना ज्योतिषा चोत्करै समूहै सार्ध राज्ञ कस्यचिन्नृपस्य चन्द्रस्य वा प्रिय-

तमा राज्ञी रात्रिर्वा वन्दितु नमस्कर्तुमागता समेतेव । कि कृत्वा । तीर्थंकर श्रीमज्जिनराजमनुकरोति युगप्रधानादिमहिम्ना सदृशीभवति इत्येवशील भगवत सूरीन्द्रस्य माहात्म्य महिमान श्रुत्वा समाकर्ण्य ॥

तत्रानन्द्य जनान्दिनानि कतिचिद्वाचंयमाधीशिता
वर्त्मातिक्रमितुं क्रमात्प्रववृते भूमेः समं साधुभिः ।
वाचा चन्द्रिकया तम. प्रशमयन्नेत्रांश्चकोरान्पृणं-
स्ताराणा निवहैर्विहायस इव श्यामाङ्गनानायकः ॥ १११ ॥

वाचयमाधीशिता मुनिनायक क्रमादनुक्रमेण साधुभि स्वकपारिपार्श्वकश्रमणै सम सार्ध भूमेर्धरित्र्या वर्त्म पन्थानमतिक्रमितुमुल्लङ्घयितु प्रववृते प्रचक्रमे प्रवृत्त । कि कृत्वा । तत्र वटदलाग्रामे कतिचित्कियन्ति दिनानि वासरान् यावज्जनान् भविकलोकानानन्द्य प्रह्लाद्य प्रमोदमेदुरान्विधाय । सूरि कि कुर्वन् । वाचा स्ववचनविलासेन कृत्वा तमोऽज्ञान पाप वा प्रशमयन्निष्ठापयन् शान्ति नयन् वा । च पुनर्नेत्रान्नयनानि । नेत्रशब्द पुक्लीबलिङ्गयो । पृणन् सप्रीतिमुत्पादयन् । क इव । श्यामाङ्गनानायक इव । यथा चन्द्रस्ताराणा ज्योतिषा निवहैर्व्रजै सह विहायस आकाशस्य वर्त्माध्वानमतिक्रमितु प्रवर्तते सोऽपि शशी चन्द्रिकया कौमुद्या जनानानन्दयति । तथा तमो निशान्धकार प्रशमयति तथा चकोराश्च प्रीणाति । श्यामा रात्रि सैवाङ्गना स्त्री तस्या नायक एतावता विधु । 'यामिनीकामिनीपति' इत्यादिपदानि काव्यकल्पलतावृत्तौ । अथ च श्यामा षोडशवार्षिकी तरुणी सैवाङ्गना पाणिगृहीत्री तस्या नायक पति । सर्वेषा स्मरशास्त्राणा रहस्याना वेत्ता अनुभविता च नायक प्रोच्यते । सोऽपि क्वचित्कार्यवशाद्गतो निवृत्तो वा सज्जनै सम भूमेर्मार्गमुल्लङ्घते स्वतादृग्विधचातुर्यचर्यनायिकामयीभूतमनस्त्वाद्वा वाचान्यानप्यानन्दयति यो हार्दिक वेत्ति तामेव वादयामि इति विरहरूप तम पापमपि प्रशमयति भाविस्वभामिनीसयोगत्वात् स्निग्धत्वाच्च परनेत्राण्यपि प्रीणयति ॥

क्वचित्पवनवर्त्मवन्मृगपतङ्गचित्रान्वित
क्वचिन्मदनमेदुर कुलमिवैणकान्तादृशाम् ।
क्वचित्कुरुनिकेतवत्ससहदेवभीमार्जुन
विराटनृपगेहवत्क्वचन कीचकैरञ्चितम् ॥ ११२ ॥
क्वचिन्नृपसमीपवद्विविधवाहिनीमण्डितं
क्वचित्कलितमग्निविद्धवनवच्छिखिस्फूर्जितैः ।
करीन्द्रकुलसकुलं क्वचिद्विन्ध्यभूमीध्रव-
द्व्यलङ्घत यतिक्षितिद्विजपतिः स वर्त्म क्रमात् ॥ ११३ ॥

स यतिना श्रमणाना मध्ये क्षिते क्षोण्या द्विजपतिश्चन्द्र· ।राजेत्यर्थं ।क्रमाद्विहारपरिपाट्या वर्त्म मार्ग व्यलङ्घत अतिक्रान्तवान् उल्लङ्घयामास । किंभूत वर्त्म । क्वचित्प्रदेशे मृगा कुरङ्गा उपलक्षणादन्येऽपि वन्यश्वापदा तथा चित्रा सर्पजातिविशेषा लोके 'चित्रडि' इति प्रसिद्धा उपलक्षणात्तत्ज्जातयश्च । अथवा चित्रा आखुकपर्णा इन्द्रवारुणी वा उपलक्षणात्सर्वौषधयस्ताभिरन्वितम् । किंवत् । पवनवर्त्मेवयथा आकाश मृगो मृगशीर्ष पतङ्ग सूर्य तथा चित्रा नक्षत्र तैर्युतम् । 'चित्रादन्त्या सुभद्राया नक्षत्रौषधिभेदयो । दिव्यस्त्रीसर्पयोराखुपर्ण्यां च' इत्यनेकार्थतिलके । पुन किंभूतम् । मदनैर्मण्डल इति नाम प्रसिद्धै पादपैर्मेदुर भृतम् । किमिव । कुलमिव । यथा एणकान्ता मृगाङ्गना हरिण्यस्तासा दृश इव दृशोऽतिचपलानि लोचनानि यासा तासा स्त्रीणा वृन्द मदनेन कदर्पेणोपचितम् । पुन किंभूतम् । मह सहदेवैरौषधिविशेषैस्तथा भीमैराम्लवेतसै तथा अर्जुनैरर्जुननामवृक्षविशेषैर्वर्तते यत्तत् । कि च कुरुनिकेतवत् यथा कुरूणा कौरववशीयनृपाणा पाण्डूना राज्ञाम् । महत्त्वाद्बहुवचनम् । कुरो पाण्डोर्नृपस्य वा गृह सह सहदेवो माद्रीनन्दन भीमार्जुनौ कुन्तीसुतौ वृकोदरकिरीटिनौ तैर्युक्तम् । 'सहदेवैनैकेन स्पर्धमाना अनेकै सहदेवे सगता' इति चम्पूकथायाम् । पुन किंभूतम् । क्वचित्कुत्रचित्स्थाने कीचकै सच्छिद्रवंशै· वेणुभि अञ्चित कलितम् । किंवत् । विराटनृपगेहवत् । यथा विराटराजस्य गेह कीचकैर्विराटनृपपत्न्या सुदेष्णाया शतसहोदरै कलित सहितम् । पुन किंभूतम् । क्वचित्प्रदेशे विविधा लघुवृद्धादयो वाहिन्यो नद्यस्ताभिर्मण्डितम् । किंवत् । नृपसमीपवत् । यथा राज्ञ· पार्श्वे विविधाभिर्गजहयरथपदातिप्रमुखाभि सेनाभिर्भूषित भवति । 'वाहिनी सिन्धुसैन्ययो' इत्यनेकार्थे । पुन किंभूतम् । शिखिना मयूराणा विविधै स्फूर्जितै केकारवताण्डवक्रीडादिविलासै कलितम् । किंवत् । अग्निविद्ववनवत् यथा अग्निहोत्रीयाणा गृह शिखिना दक्षिणाग्निहवनीयगार्हपत्याभिधाना त्रयाणा हुताशनाना विस्फूर्जितै स्फूर्तिभि कलित भवेत् । पुन किंभूतम् । करीन्द्राणा यूथनाथाना कुलैर्वंशे सकुल व्याप्तम् । किंवत् । विन्ध्यभूमीध्रवत् । यथा विन्ध्याचलो गजेन्द्रकुलै सकुलो भवति ॥ इति गन्धाराकमिपुरमध्यमार्गवर्णनम् ॥

विबुधपतिपुरध्रीबन्धुरारब्धलीलं
जिनपदकृतशोभं संचरच्छ्वेतदन्ति ।
तटमिव वरटाया वल्लभः स्वर्वहाया
अकमिपुरसमीप भूषयामास सूरिः ॥ ११४ ॥

सूरिरकमिपुरसमीपमहम्मदावादनगरपार्श्व भूषयामासालंकरोति स्म । किंभूत । विबुधपतीना कोविदपुरंदराणा पुरध्रीभि शुककामिनीभि बन्धुरा तरुणकामिजनमनोहरा आरब्धा प्रक्रान्ता लीला वनवसन्ततरुकुसुमावचयहल्लीसकगाननृत्यान्दोलनादि-

विलासा यत्र। पुन किंभूतम्। जिनाना तीर्थकृता पदै स्थानै। प्रासादैरित्यर्थः। कृता विहिता शोभा यत्र। पुन किंभूतम्। सचरन्त सम्यक् समीचीन स्वरोचमान-सल्लकीक्षुप्रमुख चरन्तो भक्षयन्त। अथ वा सम्यक् स्वहस्तिनीभिश्चरमस्वर्णपट्टबन्धपञ्च-शब्दवादित्रविविधबिरुदावलीप्रकटनपूर्वकं प्रचलन्त श्वेता भद्रजातिजातत्वेनोज्ज्वला दन्तिनो गजेन्द्रा यत्र। क इव। यथा वरटाया राजहस्या। 'वारला वरला हसी वारटा वरटा च सा' इति हैम्याम्। तथा 'नवप्रसूतिर्वरटा तपस्विनी' इति नैषधे। वल्लभो भर्ता राजहस। स्वर्वहाया गगननिम्नगाया गङ्गायास्तट तीर भूषयति। किंलक्षण तटम्। विबुधपति सुरेन्द्रस्तस्य पुरध्रीभिः पत्नीभि कमनीयप्रकान्तजलजन्मोपचयम-जनोन्मज्जनादिजलविला यत्र। पुरध्रीशब्दो दीर्घोऽप्यस्ति। यथा 'अखिलपुरपुरध्रीनेत्रनी–' इति नैषधे। तथा जिनस्य विष्णोस्त्रिभिस्तारारूपै पदैः कृता निर्मिता शोभा यत्र। अथ वा जिनपदे आकाशे विरचिता श्रीर्येन। एतावता गगनगङ्गेत्युपपन्नम्। तत्रैव च शक्रकान्तानामुपलक्षणात्सुराङ्गनानां च जलक्रीडाया औचिती। तथा सचरन् जलपानाद्यर्थमागच्छन्नैरावणो यत्र॥

प्रभोरागमनोदन्तः प्रससार पुरान्तरे।
चान्दनीय इवामोदः क्षितौ मलयभूभृतः॥ ११५॥

प्रभोर्हीरसूरेरागमनस्यापादाववारणस्योदन्त प्रवृत्ति समाचार पुरान्तरे अकमिपु-रमध्ये प्रससार विस्तरति स्म। क इव। आमोद इव। यथा चान्दनीय श्रीखण्डद्रुम-सबन्धी परिमल मलयाचलस्य आषाढभूधरस्य क्षितौ भूमौ प्रसरति॥

विज्ञायागमनं यतिक्षितिपतेरामोदमेदस्विता
प्राप्ताः पौरपरम्परा मधुकृतोर्व्यूहा इवोर्वीरुहाम्।
गन्तु संमुखमस्य नश्यदतनोः सज्जीबभूवुस्ततः
श्राद्धा राजगृहोद्भवा इव मृगारातिध्वजस्यार्हतः॥ ११६॥

ततस्तदागमनश्रवणानन्तर पौरपरम्परा नागरिकपङ्क्तय अकमिपुरश्रावकप्रकरा नश्यन् द्वेषितया हन्तु प्रतिश्रुतत्वेन मृतिभीते पलायमान अतनुरनङ्गो यस्मात्। 'अतनुना नवमम्बुदमाम्बुदम्' इति नैषधे। तस्यास्य सूरेरभिमुख गन्तु सज्जीबभूवुः। के इव। श्राद्धा इव। यथा राजगृहे नगरे उत्पत्तिर्येषा तादृशा श्राद्धा मृगाराति सिंहो ध्वजश्चिह्न यस्य तस्यार्हतस्तीर्थकरस्य। महावीरदेवस्येत्यर्थ। समुख प्रयातु सज्जा भवन्ति स्म। किंभूता। आमोदेन हर्षेण मेदस्विता पुष्टतामाह्लादोल्लसितरोमाञ्चकञ्चुको-पचितकायत्व प्राप्ता इत्यर्थ। किं कृत्वा। यतिक्षितिपतेर्मुनिराजस्य आगमनमकमिपु-रसमीपे समवसरण विज्ञायावगत्य। क इव। व्यूहा इव। यथा मधुकृतोर्वसन्तसमय-स्यागमन प्रादुर्भाव ज्ञात्वा उर्वीरुहा वृक्षाणा समूहा आमोदमेदस्विता परिमलोपचि-तता प्राप्नुवन्ति॥

पर्याण्यन्ते स्म वाहा हरिहरय इवोत्तीर्णवन्तः क्षमायां
काप्यप्राप्तावलम्बाम्बरचरणभवद्भूमनिर्वेदभाजः ।
शृङ्गार्यन्ते गजेन्द्रा गिरिगुरुवपुषः क्लृप्तसिन्दूरपूरा
बिभ्रः प्रातस्त्यसंध्याः कुनयसमुदयज्योतिरस्तं नयन्त्यः ॥ ११७ ॥

वाहास्तुरगाः पर्याण्यन्ते स्म पल्ययनकलिताः क्रियन्ते स्म । उत्प्रेक्ष्यते—क्वापि कस्मिन्नपि प्रदेशे अप्राप्तमनासादितमालम्बनमूर्ध्वीभवनोपवेशनादिस्थित्याधारस्थानं यत्र तादृशेऽम्बरे गगनाङ्गणे चरणं परिभ्रमणं तस्माद्भवन्नुत्पद्यमानो यो भूम्ना बाहुल्येन निर्वेदः खेदस्तं भजन्तीति तादृशाः सन्तः क्षमायां पृथिव्यामवतीर्णवन्त आगता इन्द्राश्वा इव । 'शतैस्तमक्ष्णामनिमेषवृत्तिभिर्हरिं विदित्वा हरिभिश्च वाजिभिः' इति रघुवंशे शक्रस्याश्वानां बाहुल्यं न त्वेक एवोच्चैःश्रवाः । अथ वा सूर्याश्वा इव । पुनर्गजेन्द्राः शृङ्गार्यन्ते स्म रक्तपीताम्बरचरमरकिंकिणीघण्टाद्यनेकशृङ्गारयुक्ता निमायन्ते स्म । किंभूताः । गिरिः पर्वतस्तद्वद्गुरु महद्वपुः शरीरं येषाम् । पर्वतप्राया इत्यर्थः । पुनः किंभूताः । क्लृप्तो रचितः सिन्दूराणां शृङ्गारभूषणानां पूरः समूहो येषु । उत्प्रेक्ष्यते—प्रातस्त्याः प्रातःकालीनाः सध्या इव । किं कुर्वन्त्यः । कुनयानां शाक्यादीनां कुमतानां वा समुदायो गणः स एव ज्योतिर्ग्रहनक्षत्रतारकादिस्तदस्तं नाशं नयन्त्यः प्रापयन्त्यः ॥

भूम्या व्योमेर्ष्ययेवाधृषत रविरथाः पद्महस्तैः श्रिताङ्काः
कैश्चित्सज्जीक्रियन्ते कनकमणिमयाः सत्तुरङ्गाः शताङ्गाः ।
पङ्क्तिः पादातिकानां विविधमणिगणालंकृतीरुद्वहन्ती
राभस्यादस्पृशन्ती भुवमपि सुमनःश्रेणिवत्सज्जति स्म ॥ ११८ ॥

कैश्चित्पुरुषैः सन्तः शोभनास्तुरङ्गा अश्वा येषु तादृशाः शताङ्गाः स्यन्दना रथाः सज्जीक्रियन्ते । किंभूताः । कनकं स्वर्णं मणयो रत्नानि प्रचुराणि प्रधानानि वा येषु । पुनः किंभूताः । पद्महस्तैः क्रीडार्थं हस्ते गृहीतकमलैः, अथवा भाग्यवत्तया पद्ममाकृत्या हस्ते येषां तैः । श्रितोऽङ्कः सेवित उत्सङ्गो येषाम् । उत्प्रेक्ष्यते—व्योम्ना नभसा समं ईर्ष्यया स्पर्धाकृतयासूयया भूम्या पृथिव्या रविरथाः सूर्यस्यन्दना इवाधृषत ध्रियन्ते स्म । तेऽपि कमलपाणिभिर्भास्करैरधिष्ठितमध्यास्तथा सुवर्णमणिमयाः शोभनाश्वाश्च । सूर्याणां बाहुल्याद्रथानामपि बाहुल्यम् । पुनः पादातिकानां पत्तीनां महेभ्यानां सार्धम् । सगात्रा पत्तिजना भवन्त्येव । अथ वा पादचारिणीमल्पद्रव्यत्वाद्वाहनाभावस्तेन चरणचारिता तेषां पङ्क्तिः परम्परा सज्जति स्म । किं कुर्वन्ती । विविधानामनेकप्रकाराणां मणिगणानामर्थात्स्वर्णरत्नराजीनामलंकृतीर्भूषणानि उद्वहन्ती धारयन्ती । पुनः किंभूता । राभस्यात्पूरिवदनौत्सुक्याद्भुवं क्षोणीमण्डलमप्यस्पृशन्ती न संघट्टयन्ती । किंवत् ।

सुमन श्रेणिवत् । यथा देवराजी भुवं न स्पृशति । पादाभ्यामिति शेष । रत्नालंकारकृतीश्च वक्ते ॥

प्रसाधिकाभिः परमाणुमध्या विभूषिताङ्गाश्च पुपुषुर्विभूषाम् ।
निनंसयेवोपनता व्रतीन्दोर्भुजंगलोकाद्भुजगेन्द्रवध्वः ॥ ११९ ॥

प्रसाधिकाभिर्मण्डनकारिणीभी रमणीभिः । 'प्रसाधिकालम्बितमग्रपादमाक्षिप्य काचिद्द्रवरागमेव' इति रघुवंशे । विभूषितं विचित्रपत्त्रवल्लीरचनाभिरलंकृतमङ्गं वपुर्लता यासा तादृश्य । परमाणुमध्या कृशोदर्य । 'अध्यापयाम परमाणुमध्या' इति नैषधे । भूषा शोभा पुपुषु चिन्वन्ति स्म । दधुरित्यर्थ । उत्प्रेक्ष्यते—भुजगलोकान्नागभवनाद्व्रतीन्दो सूरीन्द्रस्य निनंसया नन्तुमिच्छया उपनता आगता । 'उपनमन्ति तमीशमुत्सुका प्रणयतो वरितु सकला श्रिय' इति ऋषभनमस्त्वे । 'उपनमन्त्यागच्छन्ति' इत्यवचूर्णौ । भुजगेन्द्रवध्व नागनायकनायिका इव ॥

सुदृशा शिरसि व्यलीलसत्कलशाली मणिहेमनिर्मिता ।
स्तनवैभवभर्त्सितेव यद्विजिगीषुः परमभ्युपेयुषी ॥ १२० ॥

सुदृशा सकान्तकामिनीना शिरसि मस्तके कलश ना कुम्भाना माली श्रेणी व्यलीलसत् विलसति स्म । शुशुभे इत्यर्थ । उत्प्रेक्ष्यते—स्तनानामर्थात्तत्कामिनीकुचमण्डलाना वैभवेन तुङ्गतादिशोभया भर्त्सिता अभिभूता सती तद्विजिगीषुस्तान् कुचान् पुनर्व्याघुट्य विजेतुमिच्छुरभ्युपेयुषी । अभिमुखमुपेता समीपे समागता वा ॥

विहायोङ्गणालिङ्गिगेहाग्रशृङ्गानिलालोककेतुक्वणत्किंकिणीभिः ।
पुरी प्रेक्ष्य सूरिं किमायान्तमन्तर्भवत्प्रीतिरातन्तनीतीव गीतिम् १२१

आयान्तं स्वस्यान्तिकं समागच्छन्तं सूरिं हीरगुरुं प्रेक्ष्य व्यालोक्य अन्तर्मध्ये अर्थान्निजचित्ते भवन्त्युत्पद्यमाना प्रीति प्रमोदो यस्यास्तादृशी पुरी अहम्मदाबादाभिधाना नगरी । गीतिं गानमातन्तनीति अतिशयेन सृजतीव विस्तारयतीव वा । काभि । विहायोङ्गणं गगनाजिरमालिङ्गन्त्याश्लिष्यन्तीत्येवंशीलाना गेहाना महेभ्यभवनानामग्राणि उपरितनानि शृङ्गाणि शिखराणि तेष्वनिलै पवनैरालोलाश्चञ्चला ये केतवो वैजयन्त्य. पताकास्तेषां क्वणन्तीभि शब्दायमानाभि किंकिणीभि क्षुद्रघण्टिकाभि घुर्घुरिकाभि कृत्वा ॥

तुमुलैर्बन्दिवृन्दाना तूरस्वरकरम्बितै ।
भूपरीरम्भकाम्भोदनिर्ह्रादैरिव निर्बभे ॥ १२२ ॥

बन्दिवृन्दाना मङ्गलपाठकप्रकराणा तुमुलै कोलाहलै बहुदानादानमनोरथैरुपर्युपरि पतता व्याकुलशब्दैर्निर्बभे तस्मिन्नवसरे नितरा शुशुभे । किंभूतै तुमुलैः । तूराणामनेकजातीयवादित्राणा स्वरै शब्दै करम्बितै मिश्रीकृतै. । व्याप्तैरित्यर्थ. । 'अक्षबीजव-

लयेन निर्बभे' इति रघौ। उत्प्रेक्ष्यते—भुवो भूमीन्दिराया भूमिभामिन्याः परीरम्भकस्य आलिङ्गनदायिनः अम्भोदस्य मेघस्य निर्ह्रादैः गर्जारवैरिव॥

केऽपि कुतूहलकलिता वन्दितुमितरे विलोकितुं केचित्।
विकसितसुरतरुसुममिव मधुपास्तमुपागमन्पौराः॥ १२३॥

केऽपि केचन नागरिकाः कुतूहलेन कौतुकेन कलिताः सहिताः उन्मुकीकृता वा सन्तः। पुनः इतरे केचित् अन्ये केचन तं गुरुं वन्दितुं नमस्कर्तुमपरे केचन विलोकितुं तदुत्सवं द्रष्टुं पौराः नागरिकास्तं सूरिमुपागमन् सूरिसमीपे समागच्छन्ति स्म। के इव। मधुपा इव। यथा भ्रमरा विकसितं विजृम्भितं सुरतरोः कल्पवृक्षस्य सुमं पुष्पम्। जातिवाचित्वादेकवचनम्। कुसुमसमूहमुपायान्ति॥

प्रभोः पदाम्भोजयुगं पुरीजना नमस्कृतेर्गोचरतां नयन्तः।
प्रमोदनिर्यन्नयनाश्रुबिन्दुभिः श्रान्तं पथा संस्नपयन्ति मन्ये॥ १२४॥

पुरीजना अहम्मदाबादवासिश्राद्धसमूहाः प्रभोः सूरेः पदाम्भोजयुगं चरणारविन्दद्वन्द्वं नमस्कृतेर्नमस्कारस्य प्रणामस्य गोचरतां विषयतां नयन्तः प्रापयन्तः सन्तः प्रमोदेनानन्देन निर्यता निर्गच्छता नयनाश्रूणां लोचनसलिलानां बिन्दुभिः कणैः कृत्वा। उत्प्रेक्ष्यते—पथा मार्गेण। मार्गोल्लङ्घनेनेत्यर्थः। श्रान्तं प्राप्तक्लमं संस्नपयन्ति स्नानं कारयन्तीव। मन्ये इवार्थे॥

मुमुक्षुक्षोणीन्द्रक्रमकमलभक्तिप्रणमन-
क्रियाश्लिष्यत्पांसुप्रसरविलसद्भालफलकाः।
व्यराजन्त स्वःश्रेयसविहितये क्लृप्ततिलकाः
व्यवस्यन्तः सिद्धिश्रियमिव वरीतुं पुरनराः॥ १२५॥

मुमुक्षूणां संसारकारागारादात्मानं मोचयितुमिच्छूनां मुनीनां मध्ये क्षोणीन्द्रो राजा एतावता हीरसूरिस्तस्य क्रमकमलयोः पादारविन्दयोः भक्त्या प्रणमनं नमस्करणं तस्य क्रिया व्यापारकालस्तस्यामाश्लिष्यतो मिलतो लगतः पांसोर्धूलितद्रजस्त्वाजरजसः प्रसरो विस्तारस्तेन विलसन्ति शोभमानानि भालफलकानि ललाटपट्टा येषां तादृशाः पुरनराः अहम्मदाबादश्राद्धा व्यराजन्त बभासिरे। उत्प्रेक्ष्यते—सिद्धिश्रियं मुक्तिलक्ष्मीं वरीतुं परिणेतुं व्यवस्यन्तः प्रगल्भमानाः सन्तः। स्वःश्रेयसविहितये कल्याणकृतये। रसिकायितमानसैरिति पुरातनकाव्ये। क्लृप्तं रचितं तिलकं यैस्तादृशा इव॥ इति सूरेरकमिपुरसमुखीकरणम्॥

प्राघुणः श्रवणयोः श्रमणेन्दोरागमोऽकमिपुरोऽविभुवोऽद्य।
वह्निबीजविलसद्दलमालाशालिवारिजवतंसवदासीत्॥ १२६॥

अथ सूरेः श्राद्धानां समुखमहोत्सवभवनानन्तरं श्रमणेन्द्राः यतिराजनिजानेरागम

पादावधारणमकर्मिपुरस्याहम्मदाबादस्य अधिभू स्वामी । 'अधिपस्त्वीशानो नेता परिवृढोऽधिभू' इति हैम्याम् । साहिबखानस्तस्य श्रवणयो कर्णयो प्राघुणोऽतिथिरासीत् भवति स्म । साहिबखानेन सूरिसमागमनमाकर्णितमित्यर्थ । किवत् । वह्निबीजस्य कनकस्य । 'कलधौतलोहोत्तमवह्निबीजान्यपि गारुड गैरिकजातरूपे' इति हैम्याम् । विलसता विकस्वरीभवता दलाना पत्राणा मालया श्रेण्या शालते शोभते इत्येवंशीलस्य वारिजस्य पद्मस्य वतसवत् । यथा हैमाम्बुजावतस श्रवणयो प्राघुणो भवेत् ॥

चतुरङ्गचमूचलनप्रसृतै रजसा निवहैर्हरिता दयितान् ।
सममाह्वयतीव पुराधिपतिर्यतिनाथनिनंसुरसौ प्रचलन् ॥ १२७ ॥

असौ साहिबखाननामा पुराधिपति राजनगरराज रजसा रेणूना निवहै समूहैः हरिता दयितान् दिक्पालान् सम समकालमेवाह्वयति । अथ वा आत्मना सम सार्वमाकारयतीव । अर्थात्प्रभु नन्तुम् । किभूतै । चत्वारि चतु सख्याकानि वाजिवारणरथपदातिलक्षणान्यङ्गानि अवयवा यस्या तादृश्याश्चम्वा सेनायाश्चलनेन प्रसृतै प्रतिदिश विस्तृतै । असौ किभूत । यतिनाथ हीरसूरि निनसुर्नमस्कर्तुमिच्छु सन् प्रचलन्प्रतिष्ठमानः ॥

तत्पुराधिपतिसाधुधरित्रीनाथयोः पथि युगं मिलति स्म ।
कौमुदीदयितनिर्जरराजाचार्ययोर्द्वयमिवैककराशौ ॥ १२८ ॥

तत्पुरस्याहम्मदाबादनगरस्याधिपति. साहिबखानस्तथा साधूनामनगराणा मध्ये धरित्रीनाथो महीपति राजा तयोर्युग युगल पथि सूरिसमागमनमार्गे मिलति स्म एकत्र भवति स्म । किमिव । द्वयमिव । यथा एक एव एकक स चासौ राशिश्च मेषादिक एकराशिस्तस्मिन् कौमुदीदयितश्चन्द्र तथा निर्जराणा सुराणा राजा स्वामी पुरदरस्तस्याचार्यो बृहस्पति । 'शैशवावधि गुरुर्गुरुरस्य' इति नैषधे । तयोर्द्वन्द्व मिलति ॥

नमति स्म मुनीश्वर पुरीपुरहूतोऽमितभक्तिनिर्भर ।
शिखरीव गरीयसी श्रियं फलपङ्क्ते. कलयन्निलातलम् ॥ १२९ ॥

न मीयते स्मेत्यमिता प्रमाणरहिता तादृश्या भक्त्या निर्भर सोत्सुक तादृश पुरीपुरहूत राजनगराखण्डल मुनीश्वर नमति स्म । प्रभो प्रणाम कृतवानित्यर्थ । क इव । शिखरीव । यथा फलाना सस्याना पङ्क्ते थोरण्या गरीयसीमतिगुर्वी श्रिय शोभा कलयन्बिभ्राणो वृक्ष इलातल भूमीमण्डल नमति ॥

प्रेक्षप्रस्खलिताखिलाम्बरचरव्राते प्रणीते क्षणे
पौराणा प्रकरै. प्रवेशितमतिप्रीत्या पुरस्यान्तरे ।
आगृह्यानयति स्म तत्पुरपतिः सूरीश्वरं स्वान्गृहा-
न्नेतं संप्रतिकाश्यपीपतिरिव श्रीमत्सुहस्तिप्रभुम् ॥ १३० ॥

यस्मिन्पुरे पौरैः प्रभोः प्रवेशः कारितः तत्पुरस्याहम्मदाबादनाम्नो नगरस्य पतिः स्वामी खानः एतः सूरीश्वरमाग्रहात्साग्रहं विश्रामं विधाय स्वकं गृहान्निजान् भवनान् आनयति स्मानीतवान् । क इव । सम्प्रतिकाश्यपीपतिरिव । यथा सम्प्रति नामा काश्यपीपतिः पृथ्वीनाथः श्रीमन्तं सुहस्तिनामानं प्रभुं सूरिं स्वान्गेहान्प्रत्यानिनाय । द्वावपि विशिनष्टि—एतं किंभूतम् । अतिप्रीत्याधिकप्रमोदेन पाराणां नागराणां प्रकरैर्वृन्दैः पुरस्याहम्मदाबादस्य पाटलीपुत्रस्य नगरस्य च अन्तरे मध्ये प्रवेशितं प्रवेशं कारितमानीतम् । कस्मिन्सति । प्रेक्षया विलोकनेन, अथ वा प्रेक्षार्थं दर्शनार्थं प्रस्खलिताः कौतुकातिरेकात्स्थिरीभूता अखिलाः समस्ता अम्बरचराः सिद्धगन्धर्वविद्याधरदेवतादिका नभश्चारिणो निरन्तरगमनगामिनो यत्र तादृशे क्षणे महोत्सवे प्रणीते अर्थात्पौरैः कृते सति ॥

श्रृङ्गैरम्बरचुम्बिभिर्विदधतं विघ्नं विवस्वद्गते
　प्रासादं त्रिदशार्चयेव परमं प्रापय्य भूषाभरम् ।
भूभर्त्रेव हिरण्मयं प्रदलितप्रोन्मादिभावद्विषा
　रम्योर्णायुमयं विनेयनिहितं तेनासनं शिश्रिये ॥ १३१ ॥

तेन सूरिणा रम्यं प्रशस्यमूर्णायुमयं कम्बलिकारूपमासनं विष्टरं शिश्रिये भेजे । किंभूतमासनम् । विनेयेन शिष्येण निहितं स्थापितम् । आस्तीर्णमित्यर्थः । केनेव । भूभर्त्रेव । यथा भूपतिना विशिष्टं वस्तु नीयते अर्थात् स्वस्वामिने नीयते प्राप्यते इति । विनेयाः सुसेवकास्तैर्निहितं हिरण्मयं सौवर्णमासनं श्रीयते । किंभूतेन सूरिणा राज्ञा च । प्रदलिता हता प्रोन्मादिनो दुर्धरा भावा अन्तरङ्गाः, तथा प्रोन्मादी प्रकर्षेण उन्मत्तो भाव आशयः स्वभावो वा येषां तादृशो द्विषो वैरिणो येन श्रितम् । किं कृत्वा । त्रिदशस्य देवस्य अर्चया प्रतिमयेव । प्रासादं देवगृहं भूपतिनिकेतनं च । 'प्रासादो देवभूपानाम्' इति हैम्याम् । परममतिशायिनं भूषाभरं शोभासमुदयं प्रापय्यार्थादात्मनैव लम्भयित्वा । प्रापय्येति क्रियारत्नसमुच्चये । प्रासादं किं कुर्वन्तम् । अम्बरमाकाशं चुम्बत्यालिङ्गति स्वाग्रैः सघट्टयतीत्येवंशीलैः श्रृङ्गैरात्मीयशिखरैः कृत्वा विवस्वतः सूर्यगमनस्य विघ्नमन्तरायं दधतं कुर्वाणम् ॥ इति सूरेर्भूपगृहागमनोपवेशने ॥

उपायनीकृत्य मणीहिरण्यदुकूलदामाभरणादि भूमान् ।
कृताञ्जलिः समदमेदुराङ्गः स भृत्यवत्कृत्यविदित्युवाच ॥ १३२ ॥

स भूमान् राजा साहिबखान इत्यमुना प्रकारेण उवाच गुरोः पुरः समीपे । किंभूतः । कृत्यमुचितानुचितकार्यं वेत्ति जानातीति । अवसरोचितवेत्तेत्यर्थः । पुनः किंभूतः । समदेन हर्षेण कृत्वा मेदुरमुपचीयमानमङ्गं वपुर्यस्य सः । पुनः किंभूतः । कृताञ्जलिः विहितहस्तद्वितययोजनः । किंवत् । भृत्यवत् । यथा भक्तः सेवकः कृताञ्जलिपुटः स्वस्वामिपुरो वक्ति । किं कृत्वा । मण्यो रत्नानि, हिरण्यानि सुवर्णानि दुकूलानि

क्षोमाणि उपलक्षणादपराण्यप्यशुकरत्नकम्बलादीनि, दामानि मुक्ताहारादीनि, आभरणानि रजतकनकघटितविविधभूषणानि, तान्यादौ प्रथम यत्र तादृक् वस्तुजातम्। पदार्थसार्थमित्यर्थ । उपायनीकृत्य ढौकयित्वा ॥

किमुवाच तदेवाह—

साहिश्रीमदकब्बरावनिभुजेत्यादिष्टमास्ते मम
द्युम्नस्यन्दनवाजिवारणमुखं संपूर्य तत्कामितम्।
श्रीसूरीश्वरहीरहीरविजयं संप्रापयेस्त्व ममा-
भ्यासं स्वीयमिवाद्रियस्व तदिदं विश्राण्यमानं मया ॥ १३३ ॥

हे प्रभो, तत्कारणात् मया विश्राण्यमान तुभ्य गुरवे दीयमानमिद प्रत्यक्ष श्रीमत्पुरो ढौकित सर्व वस्तुजातमाद्रियस्व स्वीकुरुष्व। किमिव। स्वीयमिव। यथा जनै आत्मीयमशेषवस्तुजातमङ्गीक्रियते। यत्तदोर्नित्याभिसबन्धात् यत्कारणात्। साहिना पातिसाहिना श्रीमता स्वभुजोपार्जितदशदिक्चक्रलक्ष्मीवता अकब्बरनाम्ना अवनिभुजा भूमीभामिनीभोक्त्रा। पृथ्वीपालेनेत्यर्थ । इत्यमुना प्रकारेण आदिष्ट लेखद्वारा प्रसादितमास्ते। स्फुरन्माने लिपीकारितमस्तीत्यर्थ । इति किम्। श्रिया सयमलक्ष्म्या कीर्तीन्दिरया च युक्ता ये सूरीणामाचार्याणामीश्वरा अणिमादिसिद्धिविविधलब्धिभाजो महत्तमास्तेषु सर्वोत्कृष्टत्वात् हीरोऽमूल्यवज्रमणि ।मुख्य इत्यर्थ । तादृश हीरविजय सूरिं ममाभ्यास पार्श्वं प्रापये सम्यक् समानादिप्रकारेण प्रेषय । किं कृत्वा। द्युम्नानि सुवर्णरजतमाणकादीनि द्रव्याणि, स्यन्दना रथा, वाजिनस्तुरगा, वारणा हस्तिन, तन्मुखे वदने वा आदौ यस्य तादृश तत्कामित सूरिसमीहित सपूर्य सपूर्णीकृत्य । सूरिर्यन्मार्गयति तत्तदर्पयित्वा फतेपुरे मत्समीपे शीघ्र सप्रेषणीय इत्यर्थ ॥

स्वामिन्मे गन्धवाहा इव धृततनव स्वान्तवेगास्तुरङ्गा
सोदर्याः कज्जलाद्रेरिव मदमुदितभ्रान्तभृङ्गा करीन्द्राः।
त्वष्ट्रेव स्वेन सृष्टा यदुपतय इवोद्यद्रथाङ्गा शताङ्गाः
पत्तिव्राताश्च मूर्तिं दधत इव रसा वीरनामान एते ॥ १३४ ॥

हे स्वामिन् गुरो, मम मदीया एते श्रीमत्प्रत्यक्षलक्ष्यास्तुरङ्गा अश्वा सन्ति। किंभूता । स्वान्तवन्मन इव त्वरितो वेगो येषाम्। उत्प्रेक्ष्यते—धृततनव अङ्गीकृताङ्गा गन्धवाहा पवना इव। च पुनरेते दृग्गोचरा गर्जज्जलधरानुवादिन करीन्द्रा कुञ्जरराजा वर्तन्ते। किंभूता । मदेन करिकपोलस्थलनिर्गलद्बहलदानजलपानेन मुदिता हृष्टाः अत एव भ्रान्ता परितो भ्रमणीकारिणो भृङ्गा भ्रमरा येषु ते। उत्प्रेक्ष्यते—कज्जलाद्रेरञ्जनगिरे सोदर्या सहोदरा इव। श्यामतया तुङ्गतया वा भ्रातर इव। पुनरेते श्रीपुरस्कृताश्चामरध्वजनन्दिघोषाद्यलकृता शताङ्गा रथा विद्यन्ते। किंभूता । उत्प्राबल्येन

वायुवेगेन चलद्रथाङ्ग रथपादो यत्र । 'इण् गतौ' इत्यस्य धातो' शतृप्रत्यये यत् इति निष्पद्यते । 'यद्दारुणदारण प्रकुर्वाणम्' इति व्यासषष्ठिके काव्ये । प्रयोगस्तु क्रियारत्नसमुच्चये । के इव । यदुपतय इव । यथा वासुदेवेशा उद्यद्दीप्यमान रथाङ्ग प्रतिभजप्रतिहत चक्र नामायुधविशेषो येषा तादृशा स्यु । उत्प्रेक्ष्यन्ते—शताङ्गा त्वष्ट्रा विश्वकर्मणा देववार्धकिना स्वेनात्मना सृष्टा निर्मिता इव । पुनरेते श्रीमत्पुरस्तादुद्भवदमा पत्तिव्रजा. पदातिप्रकरा जाग्रति सन्ति । 'सत्तायामस्त्यास्ते जागर्ति च विद्यते च म्रियतेऽथ' इति क्रियाकलापे । उत्प्रेक्ष्यते—मूर्त तनु दधतो बिभ्राणा वीर इति नाम येषा तादृशा पञ्चमा रसा इव ।अस्मिन्काव्ये सबोधनपदादग्रे मे इत्यादेशोऽस्ति । स तु यद्यपि सारस्वतव्याकरणे 'सबोधनपदादग्रे न भवन्ति वसादय ' इत्युक्तत्वात्तदनुसारेण सबोधनपदादग्रे एते वसादय आदेशा न भवन्त्येव, तथाप्यन्यत्र क्वाप्यादेशा दृश्यन्ते । यथा वाक्यप्रकाशे—'मित्र ते मे मोदते मन ' इत्युक्ते । तथा वैतालिककृतौ विक्रमादित्यस्तुतावपि—'स्वच्छेऽन्तर्मानसेऽस्मिन्कथमवनिपते तेऽम्बुपानाभिलाप ' इत्युक्तत्वाच । अत्रापि स्वामिन्निति सबोधनादग्रे 'मे' इत्यादेशपद प्रयुक्त न दोषायेति ॥

स्वर्णं तदेतद्भवदङ्गचङ्गिमश्रीस्पर्धिशिक्षाविततीर्षवो रुषा ।
निक्षिप्य वह्नौ च घनैर्निहत्य च्छिन्दन्ति टङ्कैरिव यत्कलादाः ॥१३५॥

हे गुरो, इद श्रीमत्पुरो ढौकित स्वर्ण काञ्चन तत्प्रसिद्धखनीभवमास्ते । अथ वा तद्यत्सबन्धनिष्ठम् । तत्किभूतम् । यत्सुवर्ण भवता श्रीमतामङ्गस्य वपुषश्चङ्गिमा चारुता तस्य श्रिया लक्ष्म्या राजते । 'जिनवचनपद्धतिरुक्तिचङ्गिममालिनी' इति पद्मसुन्दरकृतमालवरागजिनध्रुवपदे । स्पर्धते इत्येवशीलमत एव कारणात् शिक्षा ताडनादिदण्ड विततीर्षवो दातुमिच्छव कलादा स्वर्णकारा रुषा अनौचित्यकरणोद्भूतभूमकोपेनेव वह्नौ वैश्वानरे निक्षिप्य क्षेपयित्वा । च पुनर्घनैर्लोहमयकुट्टनोपकरणैर्निहत्य कुट्टयित्वा टङ्कैरायसतीक्ष्णमुखटङ्कनकैश्च छिन्दन्ति शकलीकुर्वन्तीव ॥

स्फूर्जज्ज्योतिर्जलदपथवद्वृन्दमेतन्मणीनां
मुक्तापङ्क्तिस्ततिरिव सता शुद्धिमत्ता वहन्ती ।
यानव्राता व्रतिप शिबिकाद्या विमाना इवामी
वासास्येतान्यपि सुमनसामंशुकानीव सन्ति ॥ १३६ ॥

हे व्रतिप व्रतिन सयमिन पाति रक्षयति पालयतीति व्रतिपस्तस्य सबोधनम् । एतत्प्रत्यक्ष झगज्झगिति कान्तिततिनिर्दलितान्धकार मणीना नानारत्नाना वृन्द वर्तते । किभूतम् । स्फूर्जद्दीप्यमान ज्योतिर्दीप्तिर्यस्य । किवत् । जलदपथवत् । यथा जलदाना पन्था मार्गो गगनम् । स्फूर्जन्ति झगज्झगिति कान्तिमन्ति ज्योतींषि ग्रहनक्षत्रतारका यत्र तत् । पुनरेषा श्रीमल्लोचनगोचरसचरिष्णुमौक्तिकमाला विद्यते । कि कुर्वन्ती । शुद्धिमत्तामतिशयेन निर्मलत्व वहन्ती धारयन्ती । केव । सता ततिरिव । उत्तमपङ्क्तिर्नि-

मलाशयता वहते। निष्कलङ्किता वा वर्त्ते । च पुनरिमे बहुजनवाह्याः शिबिका याप्ययानमाद्य प्रथम येषु लोके 'पालखी' इति प्रसिद्धा। तत्तद्यानव्राता सुखासनचकडोलाभिधानोपवेशनोचितासनसघाता वर्तन्ते। उत्प्रेक्ष्यते—विमाना इव । विमानशब्द पुंक्लीबलिङ्गे। यथा 'धनविग्नविमाना' इति लिङ्गानुशासने पुनरेतानि श्रीमत्परिधानार्थमानीतानि वासासि वस्त्राणि सन्ति। उत्प्रेक्ष्यते—सुमनसा देवानामंशुकानि देवदूष्यानीव॥

अनुगृहाण गृहाण पुरस्कृतं त्वमिदमन्यदपीहितमात्मनः।
विफलयन्ति यतः सुजना सुरावनिरुहा इव न क्वचिदर्थनाम् ॥१३७॥

हे प्रभो, त्व मामनुगृहाण ममोपरि प्रसाद कुरु। मय्यनुग्रह कृत्वा इद त्वत्प्रत्यक्ष पुरस्कृत त्वदग्रे मया ढौकित वस्तुजात गृहाण। अपि पुनरन्यत्परमपि आत्मन स्वस्य समीहित कामित च मार्गयित्वा याचित्वा च स्वीकुरु। यत कारणात् सुजनाः सन्त क्वचित्कुत्रापि स्थाने अर्थना याचना न विफलयन्ति न मोघीकुर्वन्ति। क इव। सुरावनिरुहा इव। यथा कल्पवृक्षा क्वचनापि प्रार्थना न निष्फलीकुर्वते॥

अलिकचुम्बिकराम्बुजयामलः प्रकटयन्विनय स विनेयवत्।
इदमुदीर्य वचोव्यवहारतो निववृते श्रमणाधिपतेः पुर ॥ १३८ ॥

स साहिबखान श्रमणाधिपते सूरे पुरोऽग्रे इद पूर्वोक्तमुदीर्य कथयित्वा वचोव्यवहारतो वाग्व्यापारान्निववृते निवृत्त। किभूत । अलिक भाल चुम्बत्याश्लिषतीत्येवशीलं करावेवाम्बुजे पद्मे तयोर्यामल द्वन्द्व यस्य भालस्थले स्थायि करकमलयुगल । कृताञ्जलिरित्यर्थ । पुन कि कुर्वन्। विनेयवत् सुशिष्य इव विनय भक्तिनम्रता प्रकटयन् प्रकाशयन्॥ इति साहिबखानस्य सूरिपुरो वस्तुग्रहणविषया विज्ञप्ति ॥

गृह्णतो गिरमुदीत्वरदन्तव्रातदीधितिरभासत सूरेः।
निर्गता बहिरिव प्रणिधानक्षीरनीरधिलसल्लहरीव ॥ १३९ ॥

गिर प्रत्युत्तरवाणी गृह्णत आददानस्य भाषमाणस्य सूरेर्हीरगुरोरुदीत्वरा उद्गच्छन्ती प्रकटीभवन्ती दन्ताना दशनाना व्रातस्य व्रजस्य दीधिति कान्ति अभासत शोभते स्म। उत्प्रेक्ष्यते—बहिर्हृदयाद्बाह्यप्रदेशे निर्गता नि सृता प्रणिधान तदेव क्षीरनिधि दुग्धोदधि तस्य लसन्ती स्फूर्जन्ती लहरी वीचीव॥

कलिक्षितीन्द्रानिव दुर्बलश्रुतींश्चक्रीकृतास्यान्धृतचापलान्पुनः।
क्षमा सकोपानिव निघ्नतस्त्यजेद्दूर तुरङ्गान्स्पृहयञ्शिवश्रियम् ॥१४०॥

हे खान, शिवस्य कल्याणसिद्धेश्च श्रिय लक्ष्मी स्पृहयन् कामयमान साधुरुत्तमो मुनिश्च कलिक्षितीन्द्रान्कलिकालोत्पन्नभूपालानिव तुरङ्गान्वाजिन दूर विप्रकृष्ट त्यजेत् मुञ्चेत्। किभूतान् तुरङ्गान् कलिनृपाश्च। दुर्बलश्रुतीन् लघुकर्णान्। परापवादप्रकटनपटु-

पिशुनवचनाकर्णनपरान् । पुन किंभूतान् । चक्र जातिस्वभावात्कुटिल कृतमास्य वदन यैः । तथा परोपकारादिकरणे वैमुख्यभाजः । पुन किंभूतान् । कृतमङ्गीकृत चापल वक्रगमनोल्लनफालादि यैस्तथा । परदारगमनादिमकलितस्वभावान् । पुन कि कुर्वेन् । सकोपानिव क्रोधोद्धतानिव । क्षमा क्षोणीं निघ्नत पदप्रहारादिना प्रहरत. सकोपा क्षान्तिमुपशम घातयन्ति । नृपास्तु नवीनकरकरणजननिग्रहदण्डादिना पृथ्वीं पीडयन्ति ॥

मदोद्धतत्वं मधुपानुषङ्गितां मातङ्गतामाश्रयशाखिघातिताम् ।
यस्माद्वहन्ते नृपते मतङ्गजा सता तदेषा न शिवाय संगम ॥१४१॥

हे नृपते राजन्, यस्मात्कारणात् एते त्वया मदर्थमानायिता अमी मतङ्गजा हस्तिन मदैः क्षीवताभि दानप्रवाहैश्च उद्धतत्वमुन्मत्तताम्, तथा मधुपैर्मद्यपानविधायिभिर्भ्रमरैश्चानुषङ्ग सङ्गोऽस्त्येषामिति मधुपानुषङ्गिन तत्ताम्, तथा मातङ्गता चण्डालतामस्पृश्यभाव गजताम्, तथा आश्रयाणा स्थानदायिना छायाशनादिप्रदानैः सुखकारिणा वा शाखिना शाखा पुत्रपौत्रप्रपौत्रादीना विस्तारा विद्यन्ते येषा ते शाखिनस्तेषामाश्रयभूताना कुटुम्बभाजा कुटुम्बवृद्धाना पोषकाणा वा । 'शाखा द्रुमांशे वेदांशे भुजे पक्षान्तरेऽन्तिके' इत्यनेकार्थः । 'पक्षान्तरे सततिविशेषे' इत्यवचूर्णिः । द्रुमाणा च घातिता हननशीलता वहन्ते बिभ्रते । तत्कारणादेषा गजाना सगम सता साधूना न शिवाय न शुभाय मोक्षाय च ॥

द्यूतकृद्दिवाक्षविलसन्नरियुक्तः पिशुनवत्पुराधीश ।
निर्वृण्वद्भिः सद्भिः शताङ्गराशिर्न काम्येत ॥ १४२ ॥

हे पुराधीश राजनगरनायक, निर्वृण्वद्भि निर्वृतिं सुख मोक्ष च काङ्क्षद्भिः साधुभि । 'निर्वृणोमि नगतो वसुमत्या स्वारसातलभवाहवशङ्की' इति नैषधे । 'निर्वृतिं न प्राप्नोमि' इति तद्वृत्ति । शताङ्गराशि स्यन्दननिवह । शतानि शतश अङ्गानि उपसर्जनभूता प्रकारा क्लेशादयो येषु ते भवा जन्मानि तेषा गणः भवपरम्परा न काम्येत नाभिलष्येत । 'अङ्गमन्तिकगात्रयो । उपसर्जनभूते स्यादभ्युपायप्रतीकयो ॥' इत्यनेकार्थः । तथा 'गौणोपसर्जनोपाप्राण्यप्रधाने' इति हैम्यामपि । किंभूत । अक्षेण रथावयवविशेषेण विलसन् शोभमान । क इव । द्यूतकृदिव । यथा द्यूतकार अक्षैः प्रासकैः 'पासा' इति प्रसिद्धनामभिर्विशेषेण नक्तंदिन लसन् क्रीडन् रममाणो भवेत् । 'लस श्लेषक्रीडनयो ' इत्यय धातु । पुन किंभूत । अरा सन्त्यनयो रथपादयोश्चक्रयोस्ते अरिणी रथाङ्गे ताभ्या युक्त कलित । क इव । पिशुन इव यथा द्विजिह्व खल अरिभिर्युक्तो भवति । प्राय खलाना बहवो वैरिण स्यु । अथ वा अरित्वेन वरिभावेन सर्वपामपि शत्रुतया युक्त. । खल खलु जगतोऽपि शत्रुभूतो न कस्यापि मित्रमिति । यदुक्तम्—'मृगमीनसज्जनाना तृणजलसतोषविहितवृत्तीनाम् । लुब्धकधीवरपिशुना निष्कारणवैरिणो जगति ॥' इति ॥

राजन्हुताशा इव हेतिभीषणा: पुनर्गिरीशा इव रुद्रताङ्किताः।
शान्तात्मनामार्द्रहृदा महात्मनां नौचित्यमेते दधते पदातयः॥ १४३॥

हे राजन् भूपते, एते दण्डभृच्चण्डप्रचण्डाकृतय पदातय: पादचारिण शान्त: शमवानात्मा स्वरूप येषा तेषा शान्तात्मनाम्। तथा आर्द्र यावज्जन्तुजातोपरि कृपया क्लिन्नम्। पूर्णमित्यर्थ। हृदय येषा तेषामार्द्रहृदा महात्मना सता साधूना वा औचित्य योग्यता न दधते बिभ्रते। किंभूता। हुताशा: कृशानव इव हेतिभिर्विविधायुधैर्ज्वालावलीभिश्च भीषणा भयानका अतिभीतिकारिण। पुन किंभूता। रुद्रतया चण्डत्वेन अङ्किता कलिता। क इव। गिरीशा इव। यथा ईश्वरा रुद्राभिधानत्वेनान्विता। यत एकादश रुद्रा। 'रुद्रोट्टीशो वामदेवो वृषाङ्क' इति हैम्याम्॥

माद्यन्त्यष्टापदैः पृथ्वीकान्त कैतवजीविनः।
सन्त: संयमसाम्राज्या न पुनर्नयचक्षुषः॥ १४४॥

हे पृथ्वीकान्त भूभामिनीवल्लभ, कैतवेन दुरोदरेण जीवन्ति प्राणान्धारयन्तीति कैतवजीविनो द्यूतकारा अष्टापदै शारिफलै द्यूतक्रीडोपकरणविशेषै कृत्वा माद्यन्ति मदेन हृष्यन्ति। पुन सन्त साधव अष्टापदै स्वर्णै कृत्वा न मदयुक्ता भवन्ति निर्ग्रन्थत्वान्निष्परिग्रहत्वाच्च। किंभूता। संयमस्य चारित्रस्य साम्राज्यमैश्वर्यं येषाम्। तथा नये नैगमादिसप्तभेदभिन्ने न्याये वा चक्षुर्दर्शन येषा नय एव चक्षुर्येषा वा॥

धामसाधिमभृतः कलयन्त्यः स्त्रीत्वमात्मनि पुनर्वनितावत्।
त्यक्तगेहगृहिणीद्रविणाना प्रीणयन्ति न मनो मणिमालाः॥ १४५॥

हे नृप, त्यक्तानि मुक्तानि गेहानि मन्दिराणि गृहिण्य स्त्रिय द्रविणानि धनानि यैस्तेषा साधूना मनश्चित्त मणिमाला रत्नश्रेणयो न प्रीणयन्ति न तोषयन्ति। किंभूतस्य। धाम्ना तेजसा साधिमान चारिमाण स्फूर्ति बिभ्रतीति। 'त्वयाहृत: किं नरसाधिमभ्रम' इति नैषधे। किं कुर्वन्त्य। आत्मनि स्वे स्त्रीत्व स्त्रीलिङ्गता कलयन्त्य। किंवत्। वनितावत्। यथा नार्य धामसु सौधेषु साधुता धारयन्ति। यतो गृहमण्डना स्त्रिय। अथ वा। 'घरघरणीइपणघरचलइनहीं' इति लोकोक्ति। पुनरात्मनि विषये स्त्रीत्व वनिताभाव बिभ्रते॥

बिभ्राणा अपि बाह्यतो विशदता छिद्रं दधत्यन्तरा
तेनामी उचिता न मौक्तिकगणा द्वेधापि शुद्धात्मनाम्।
भूप स्तम्भजुषो जडात्मवदमी येन व्रजा वीवधै-
र्बाधन्ते च परास्ततो मतिमतामेभिर्न कृत्य पुनः॥ १४६॥

हे भूप हे पृथ्वीपाल, येन कारणेन अमी मौक्तिकगणा बाह्यतो बहिस्ताज्जनदृग्गो-

चरे विशदता निर्मलतामुज्ज्वलत्वं बिभ्राणा अपि धारयन्तोऽपि अन्तरा मध्ये छिद्रं रन्ध्रं दोषमप्यगुणं वा दधति धारयन्ति अर्थान्निरङ्कुशवदित्यर्थादनुक्तमप्यवधारणीयम्। यथा खलो बाह्ये विशदता ह्वानिनवदनन्वं दधानोऽपि परानर्थप्रथाविधायि दुष्टाशयतां धत्ते। यदुक्तम्—'मुखं पद्मसमाकारं वाचा चन्दनशीतला। हृदयं कर्तरीतुल्यं त्रिविधं धूर्तलक्षणम्॥' इति। तेन कारणेन द्वेधापि बहिरन्तरपि शुद्धोऽत्युज्ज्वलः निर्मलो निष्पाप आत्मा स्वरूपं येषां तेषां महात्मनाममी नोचिता न योग्याः। पुनर्हे भूप, यतो हेतोरमी यानव्रजा वाहनसमूहा जडात्मवज्जडात्मान इव स्तम्भान् स्थूणान् जाड्यं च जुषन्ते सेवन्ते इति स्तम्भजुषः। च पुनः परानन्यान् जन्तून् वीवधं स्वभारं कृत्वा बाधन्ते पीडयन्ति। ततः कारणादेभिर्ममतामखण्डपण्डाशालिना साधूना न कृत्यं न किमपि कार्यं विद्यते॥

भूमीन्दोऽसिचया एते उचिता एव शस्त्रिणाम्।
भवादृशां न चास्माकं शमसौहित्यशालिनाम्॥ १४७॥

हे भूमीन्दो वसुधासुधाकर, एते असिचया खड्गगणाः शस्त्राणि प्रहरणानि वरन्ति रक्षयन्तीत्येवंशीलानां भवादृशां विविधायुधधारिणां विरोधिवधविधानोद्धतक्रोधोद्धुराणां युष्मद्विधानामेव उचिता योग्याः। अथ च वास्तवार्थे सिचया वस्त्राणि युष्मादृशां बहुमूल्यत्वाद्भूमीन्द्राणामेव योग्यानि। न पुनः शमेन शान्तरसास्वादेन यत्सौहित्यं तृप्तिस्तृप्तिस्तया शालन्ते शोभन्ते इत्येवंशीलानां मित्रामित्राजनसदृशदृशामस्मादृशामुचिता। यदुक्तम्—'भुञ्जीमहि वयं भैक्ष्यं जीर्णं वासो वसीमहि। शयीमहि महीपीठे कुर्वीमहि किमीश्वरैः॥' इति॥ इति खानस्य तुरङ्गादिप्रदानाग्रहे गुरोः प्रतिवचनानि॥

एष निपीय कवेरिव वाचं श्लेषविशेषवतीं व्रतिभर्तुः।
प्रीतमना इति तं प्रति वाणीं वासयति स्म पुनर्वदनाब्जे॥१४८॥

प्रीतं गुरोरतिनिर्लोभतानिभालनात्संतुष्टं मनो मानसं यस्य तादृशः एष साहिबखानः इत्यमुना प्रकारेण तं सूरिं प्रति वदनाब्जे निजमुखकमले वाणीं गिरं वाग्देवतां वासयति स्म वासितवान्। उवाचेत्यर्थः। अथ च लक्ष्मीमिव वाग्वादिनीं पद्मवासिनीं कृतवानित्यप्यर्थध्वनिः। किं कृत्वा। कवेः काव्यकर्तुरिव अथ च कवेः शुक्रस्येव। 'अजस्रमभ्यासमुपेयुषा समं मुदैव देवः कविना बुधेन च' इति नैषधे। कविः काव्यकर्ता। तथा शुक्रः। बुधो विद्वान्। चन्द्राङ्गजश्च। तथा 'उशना भार्गवः कविः' इति हैम्याम्। अथ चायं सुद्गत्वादसुरः असुराणां गुरुत्वाच्च कविवाग्यानमुचितमेव सूरिः सुराणां गुरुर्नासुराणामिति वचनाच्च सूरेः श्लेषाणां श्लेषोक्तीनां विशेषा अतिशया विद्यन्ते यस्यां सा श्लेषविशेषवती तादृशीं वाचं भारतीं निपीय सादरं श्रुत्वा॥

याच्ञा मे क्रियतां फलेग्रहिरसौ द्रोणिर्द्रुमाणामिव
प्रोन्निद्रा मधुना स तुष्यति यथा पृथ्वीमहेन्द्रो मयि।
इत्यावेद्य निवृत्तिमीयुषि पुराधीशे वशीन्द्रो गिरं
जग्राहोष्णऋतौ कृतव्यवसितौ मेघाम्बुधारामिव॥ १४९॥

इत्यमुना पूर्वोक्तप्रकारेण आवेद्य कथयित्वा निवृत्तिमुपरममुपेयुषि मौनमासेदुषि पुराधीशे साहिबखाने सति सूरिर्हीरगुरुर्गिरं वाणीं जग्राहोपादत्त। बभाषे इत्यर्थः। क इव। मेघ इव। यथा कृता निर्मिता व्यवसितिः स्वसमयोचितप्रबलल्लूकातापपयःशोषप्रमुखा व्यापृतिर्येन तादृशे उष्णऋतौ निदाघसमये निवृत्ते सति जलधरः प्रावृषेण्यपयोधरः अम्बुधारां वारिवृष्टिं गृह्णाति। इति किमावेद्य। हे गुरो, श्रीमता मे मम याच्ञा प्रार्थना फलेग्रहिः सफला क्रियताम्। केनेव। मधुनेव। यथा वसन्तेन ऋतुना द्रुमाणां विविधजातितरूणां द्रोणिः श्रेणिः प्रोन्निद्रा विकसिता फलकलिता क्रियते। तथा यथा येन प्रकारेण स पृथिवीमहेन्द्रः अकब्बरसाहिर्मयि तुष्यति हृष्टचित्तो भविष्यति तथा विधीयताम्॥

रक्षामो जगदङ्गिनो न च मृषावादं वदामः क्वचि-
न्नादत्तं ग्रहयामहे मृगदृशां बन्धूभवामः पुनः।
आदध्मो न परिग्रहं निशि पुनर्नाश्नीमहि ब्रूमहे
ज्योतिष्कादि न भूषणानि न वयं दध्मो नृपैतान्व्रतान्॥१५०॥

हे नृप, वयमेतान् व्रतान् नियमविशेषान् दध्मो धारयामः। व्रतशब्दः पुंनपुंसके। तानेव पृथक्कृत्य दर्शयति—वयं जगतां त्रयाणामपि भुवनानामङ्गिनो जन्तून् रक्षामः स्वसंतानवत्पालयामः। च पुनः क्वचित् प्राणत्यागेऽपि मृषावादं मिथ्याभाषां न वदामो ब्रूमः। पुनः क्वचिद्ग्रामादावरण्यादावपि चादत्तं केनापि स्वामिप्रमुखेन अविश्राणितं तृणाद्यपि न ग्रहयामहे न गृह्णीमः। पुनर्मृगदृशां सर्वासामपि स्त्रीणां बन्धूभवामः। मुक्ताशेषविषयाभिलाषतया विश्ववनिताः स्वभगिनीतुल्या गणयामः। पुनः परिग्रहं धनधान्यक्षेत्रक्रियाणकाशुकादिवस्तुरूप्यसुवर्णरूप्यस्वर्णादिमयस्थालकचालकादिककुप्यद्विपदचतुष्पदलक्षणं नवविधवस्तूनां संग्रहं नादध्मः किमपि संसारहेतुभूततया परिग्रहमात्रं नैव रक्षयामः। पुनर्निशि रात्रिविषये नाश्नीमहि सर्वथापि नैव भुञ्जामः। पुनर्ज्योतिष्कादिनिमित्तलक्षणं चन्द्रग्रहादिकं न ब्रूमहे कदापि न कथयामः। पुनर्भूषणानि मणिस्वर्णादिमयान्याभरणानि न दध्मः वपुषि न धारयामः। अत्र दध्म इति क्रिया घण्टालालान्यायेन उभयत्र व्रतभूषणादिषु योजनीया॥

वाहाः पञ्च महाव्रतानि करिणः क्षान्त्यादिधर्मा दश
शीलाङ्गाख्यरथा नवद्वयमिताः पार्श्वे सहस्राः सदा।

मुक्तास्वर्णमणीगणाः पुनरमी येषां मुनीनां गुणा
यानान्यद्भुतभावनाश्च यशसां पुञ्जाः पुरोगामिनः ॥ १९१ ॥
विश्वस्फूर्जदमारिशिष्टपटहा मोहाद्यरिध्वंसिनः
साम्राज्यं दधतेऽनिशं दशदिशां ये सार्वभौमा इव।
ये श्वेतांशुकशालिनः कुमुदिनीकान्ता इव क्ष्मापते
ते प्राप्ताखिलकामिता इव वयं नाशास्महे किंचन ॥ १९२ ॥

हे क्ष्मापते खान, प्राप्तानि सर्वात्मना लब्धानि अखिलानि समस्तानि कामितानि वाञ्छितानि मानसिकवाचिककायिककामा यैस्तादृशा इव ते वयं किंचन किमपि नाशास्महे न कामयामहे। ते के। येषामस्माकं प्राणातिपात-मृषावाद-अदत्तादान-मैथुन-परिग्रहविरमणलक्षणानि पञ्च महाव्रतान्येव वाहाः पट्टजात्यतुरङ्गाः सन्ति। पुनर्येषां क्षान्त्यादयः क्षमा-आर्जव-मार्दव-निर्लोभतारूपमुक्ति तपः-संयम-सत्य-निष्कपटतारूपशौच-अकिंच ब्रह्मचर्यलक्षणा दशविधसाधुधर्माभिधानाः करिणः पट्टगजेन्द्रा विद्यन्ते। पुनर्येषां पार्श्वे संनिधाने सदा निरन्तरं नवद्वयमिता नवानां नवसंख्यानां द्वयं युगलमेतावता अष्टादश तेन मिताः प्रमाणीकृताः। 'नवद्वयद्वीपपृथग्जयश्रियाम्' इति नैषधे। सहस्रा दशशतानि। सहस्रशब्दः पुंक्लीबलिङ्गे। शीलाङ्गा इत्याख्या नाम येषां तादृशा रथाः एतावता अष्टादशसहस्राः शीलाङ्गरथा वर्तन्ते। पुनर्येषां मुनीनां साधूनां सप्तविंशतिसंख्याका गुणाः। यथा—षण्णां प्राणातिपात-मृषावाद-अदत्तादान-मैथुन-परिग्रह-रात्रिभोजन विरमणलक्षणानां व्रतानां परिपालनम्, तथा षण्णां पृथ्वी-जल-अनल-वायु-वनस्पति-त्रासलक्षणानां कायानां रक्षा, तथा पञ्चानां श्रवण-नयन-घ्राण-रसन-स्पर्शननाम्नामिन्द्रियाणां निग्रहः, निर्लोभता, क्षमा, भावसत्यक्रिया, विशुद्धिता, मनोवचनकायानां जयः, संयमयोगयुक्तता, शीतातपादिवेदनासहनम्, उपसर्गसहनं चेति मुक्तास्वर्णमणीगणाः मौक्तिककाञ्चनरत्ननिकरा आसते। पुनर्येषामद्भुता आश्चर्यकारिण्यः द्वादशसंख्याका भावनाः अनित्य-अशरण संसार-एकत्व-अन्यत्व-अशौच-आश्रव-संवर-कर्म-निर्जर-अधर्मस्वाख्याततता-बोधिलक्षणाः। अथ वा पञ्चानां महाव्रतानां पञ्चपञ्चसंख्याभिः पञ्चविंशतिर्भावनाः। यथा मनोगुप्ति-इर्यासमिति-आदाननिक्षेपासमिति-एषणासमिति-दृष्टान्नपानग्रहणम् एताः प्रथमव्रतस्य पञ्च भावनाः, तथा हास्यविरति-लोभविरति-भयप्रत्याख्यान-क्रोधप्रत्याख्यान-आलोच्यभाषणम् एताः द्वितीयव्रतस्य पञ्च भावनाः। आलोच्यावग्रहयाच्ञा, अभीक्ष्णावग्रहयाच्ञा, देशकालापेक्षया एतावन्मात्रावग्रहयाचना, समानधार्मिकेभ्यः सकाशादवग्रहयाचनम्, अनुज्ञापितान्नपानभोगः, एतास्तृतीयव्रतस्य पञ्च भावनाः। स्त्रीषण्ढपशुमद्वेश्मस्त्रीभुक्तासनकुड्यान्तरत्यजनम्, सरागस्त्रीकथाविवर्जनम्, पूर्वक्रीडितभुक्त्यादिस्मृतिनिषेधनम्, स्त्रीणां रम्याङ्गावयवावलोकनस्वाङ्गस्नानोद्वर्तनादिसंस्कारनिराकरणम्, प्रणीतगलत्स्नेहबिन्दुकातिरसोन्मादकद्रव्यबहुलान्नपान-

परिभोगनिवारणम् एताश्चतुर्थव्रतस्य पञ्च भावना । मनोज्ञे शब्दे राग अमनोज्ञे शब्दे द्वेष , मनोज्ञे रूपे राग अमनोज्ञे रूपे द्वेष , मनोज्ञे गन्धे राग अमनोज्ञे गन्धे द्वेष , मनोज्ञे रसे राग अमनोज्ञे रसे द्वेष , मनोज्ञे स्पर्शे राग , अमनोज्ञे स्पर्शे द्वेष एता पञ्चमव्रतस्य पञ्च भावना । सख्यया पञ्चविंशतिर्जाता । अथ वा एकोनत्रिंशदपि स्वयमूह्या । एता भावना वासना यानानि वाहनानि सन्ति । च पुनर्येषा पुरोगामिन अग्रेगमनशीला यशसा श्लोकाना पुञ्जा व्रजा वर्तन्ते । पुनर्येषा विश्वे त्रैलोक्येऽपि स्फूर्जन्तो वाद्यमाना अमारेजीवदयाया शिष्टय शिक्षणानि आज्ञा वा त एव तद्रूपा वा पटहा आनकोद्घोषणानि नि स्वाननिरचना वा । पुन मोह आदिर्येषा तथाविधा अरय क्रोधमानमायालोभमनोभवमिथ्यात्वाद्या शत्रव तान् ध्वसन्ति निघ्नन्तीत्येवशीला मोहाद्यरिध्वसिन सन्तीति वैरिविजयकारिण । पुनर्ये सार्वभौमाश्चक्रवर्तिन इव अनिश निरन्तर प्राची-आग्नेयी-अपाची-नैर्ऋती-प्रतीची-वायवी-कौबेरी-ऐशानी-पातालभुवन-ब्राह्मीलक्षणाना दशाना दिशामाशानाम् । 'दशदिगन्तजिता रघुणा यथा' इति रघुवशे । साम्राज्य सुरासुरनराराध्यत्वादाविपत्य दधते बिभ्रते । पुनर्ये कुमुदिनीकान्ता कैरविणीवल्लभाश्चन्द्रा इव श्वेतरुज्ज्वलैरशुकैर्वस्त्रै । सार्धं क । किरणैश्च । 'वरुणगृहिणीमाशामासादयन्नममु रुची निवसयसि च याश्च श्रान्सक्रमेण निरशुकम्' इति नैषधे । 'कान्तिहीन च वस्त्रहीन वा इति' तद्वृत्ति । शालन्ते शोभन्ते इत्येवशीला । श्वेताम्बरा इत्यर्थ ॥ इति स्वसयमसमृद्धिनिरूपणम् ॥

श्रीरामे भरतेनेव भक्तेन स्वामिनि त्वया ।
इद यदुच्यते सर्व तदञ्चत्यौचिती यतः ॥ १९३ ॥

हे भूपते, श्रीरामे श्रिया बलभद्रत्वलक्ष्म्या, अथ वा श्रिया पाथोधिपुत्र्या लक्ष्म्या, अवतारत्वात्सीतया । यथा नारायणो रामरूपेणावतीर्णस्तथा लक्ष्मीरपि जानकीकायेनावतारमादत्तवतीति शैवसमय । तया युक्त राम कौसल्यानन्दनस्तस्मिन् श्रीरामचन्द्रे भरतेनेव कैकेयीतनुजेनेव स्वामिन्यकब्बरनृपे भक्तेन सेवाभक्तेन त्वया भवता इद गजाश्वरथस्वर्णादिप्रदान सर्व यदुच्यते कथ्यते तत्सर्व त्वयि श्रीमति विषये औचिती योग्यतामञ्चति गच्छति । युक्तमेवेत्यर्थ । यत शास्त्रे प्रोक्तमस्ति तदग्रेतनकाव्येनैव निर्दिशति ॥

उपकर्तु जलदा इव परपुष्टा इव पुन. प्रियं वक्तुम् ।
स्नेहितुमिव दृक्पद्मा प्राय प्रभवन्ति भुवि सुजना ॥ १९४ ॥

हे भूमीपाल, जलदा मेघा इव उपकर्तु जगतोऽप्युपकार कर्तुम्, पुन पर काकै पोष्यन्ते स्म इति परपुष्टा कोकिला इव प्रिय मृष्ट वक्तु भाषितुम्, पुन दृक्पद्मा नयननलिनी इव । कमलनलिनपद्मारविन्दशब्दा॰ पुनपुसकलिङ्गयो । स्नेहितु स्नेह मैत्र्य कर्तु प्रायो बाहुल्येन भुवि पृथिव्या विषये सुजना उत्तमजना प्रभवन्ति समर्थीभवन्ति ।

यदुक्तम्—'स्नेहला नैव नेत्रेभ्यो घनेभ्यो नोपकारिण । पिकेभ्यो नो प्रियालापा दृश्यन्ते भुवने परे' ॥

किं बहुनाशुगसूनोरिवात्मभर्तुर्विधातुरादेशम् ।
नीतिमतो दाशरथेरिव राजन्धर्मलाभोऽस्तु ॥ १९५ ॥

हे राजन्, किं बहुना भूयिष्ठभाषणेन किमस्तु न किमपि । ततस्तव धर्मलाभ' धर्मलाभ इति नाम्ना अस्मत्पक्षसमत आशीर्वादोऽस्तु भवतात् । तव किं कर्तु । आत्मभर्तु' स्वस्वामिन अकब्बरसाहेरादेशमाज्ञा विदधातीत्येवशीलस्य । कस्येव । आशुगसूनोरिव । यथा पवनात्मजन्मा हनूमान् स्वस्वामिनो रामचन्द्रस्यादेशविधातासीत् । पवनस्य नामपरावृत्तिर्बहुधा दृश्यते । यथा हैम्याम्—'हनूमान् वज्रकण्टक मारुति' इति । तथा चम्पूकथायाम्—'प्रभञ्जना खण्डिताङ्गनावरप्रवाला' इत्यादि । पुनस्तव किंलक्षणस्य । नीतिमतो युक्तन्यायोपपन्नस्य । कस्येव । दाशरथेरिव । यथा दशरथस्यापत्य दाशरथि श्रीराम न्यायवानासीत् ॥ इति सूरिणा तस्य स्वामिभक्तता प्रकाशिता ॥

तदुदितमधिगत्य चित्रमन्तर्दधता तेन पुरीपुरंदरेण ।
इव कजमलिनाथ चुम्बता तच्चरणयुगं यतिकुञ्जरो व्यसर्जि ॥ १९६ ॥

अथ सूरिवचनानन्तर तेन पुरीपुरंदरेण अकमिपुराधिपतिना साहिबखानेन यतिकुञ्जर श्रीहीरविजयसूरि व्यसर्जि विसर्ज्यते स्म । स्वस्थानगमनायानुमेने । स्ववसतिं प्रति प्रेषित इत्यर्थ । तेन किं कुर्वता । तच्चरणयुग सूरिपादारविन्दद्वन्द्व चुम्बता स्पृशता । केनेव । अलिनेव । यथा भ्रमरेण कज कमल चुम्ब्यते । पुन किंभूतेन । तदुदित सूरिभाषितमधिगत्य विज्ञाय सम्यगवगम्य अन्त स्वान्त करणे चित्रमाश्चर्य दधता बिभ्रता ॥

वसतिमसुमच्चेतासीव प्रविश्य महोत्सव
वचनविषयातीतं स्फीत वितन्वति पूर्जने ।
सरसिरुहभू प्रोज्जृम्भाम्भोरुहीव सुख स्थितः
कतिचन दिनास्तस्मिन्सूरीश्वरोऽगमयत्पुरे ॥ १९७ ॥

सूरीश्वरो हीरविजयसूरि तस्मिन्नकमिपुरे कतिचन कियत्सख्याकान् दिनानगमयदतिक्रामति स्म । किंभूत । सुख यथा स्यात्तथा स्थित । क इव । सरसीरुहभूरिव । यथा पद्मभूर्ब्रह्मा प्रोज्जृम्भाम्भोरुहि विकसिततामरसे तिष्ठति । 'तास्यस्तामरसान्तरालवसतिर्देव स्वयभूर्भूत्' इति खण्डप्रशस्तौ ब्रह्मण कमले वसति । किं कृत्वा । वसतिमुपाश्रय प्रविश्य उपाश्रयमध्ये गत्वा । स्थित्वेत्यर्थ । कानीव । असुमच्चेतासीव यथा जनाना भव्यलोकाना चेतासि मनासि प्रविवेश । चित्तेषु प्रविष्ट इत्यर्थ । अत्रैकवचनस्य बहुवचनोपमास्ति । अन्यत्रापि क्वाप्येव दृश्यते । यथा रघुवंशेऽप्येव दृश्यते—'व-

दर्भनिर्दिष्टमथो कुमारो नारीमनासीव चतुष्कमन्त ' इति । कस्मिन्सति । पूर्जने राजनगरानेकश्रावकवर्गे वचनाना वाचा विषयाद्गोचरादतीतमतिशायित्वाद्वाग्गोचरमतिक्रान्तम् । वक्तुमशक्यमित्यर्थ । पुन स्फीत पदे पदे क्षणे क्षणे च वर्धमानमेव न तु हीयमान महोत्सवमतिमह वितन्वति विस्तारयति कुर्वति सति ॥

यं प्रासूत शिवाह्वसाधुमघवा सौभाग्यदेवी पुनः
पुत्र कोविदसिंहसीहविमलान्तेवासिनामग्रिमम् ।
तद्ब्राह्मीक्रमसेविदेवविमलव्यावर्णिते हीरयु-
क्सौभाग्याभिधहीरसूरिरचिते सर्गोऽयमेकादशः ॥ १९८ ॥

पण्डितदेवविमलगणिविरचिते हीरसौभागयनाम्नि महाकाव्ये एकादशाना सख्यापूरणः एकादश सर्गः सजात इति ॥

इति पण्डितसीहविमलगणिशिष्यपण्डितदेवविमलगणिविरचिताया स्वोपज्ञहीरसौभाग्याभिधमहाकाव्यवृत्तौ अकब्बरसाहिपुरस्तादाकारितदूतद्वन्द्वागमनविज्ञपनतत्प्रेषणाकमिपुरपतिपार्श्वगमनश्राद्धाकारणसाहिप्रवृत्तिकथनसूरिपार्श्वप्रस्थापनतदागमनतद्वाचिककथनस्फुरन्मानार्पणसूरिप्रस्थानशकुनभवनराजनगरागमनखानसमुखागमनखसदनानयनगजाश्वादिढौकनतन्निषेधनखानचमत्कृतिकरणवसत्यागमनादिवर्णनो नाम एकादश सर्ग ॥

द्वादश सर्ग ।

सूरिराजोऽथ संप्रस्थितस्तत्पुरान्मेवडाभ्या पुरोगामुकाभ्या युतः ।
श्लोकचन्द्रातपश्वेतिताशामुखो यामकाभ्या शशी पूर्वशैलादिव ॥ १ ॥

अथ राजनगरे कतिचनदिनस्थित्यनन्तर सूरिराज श्रीहीरविजयसूरि तत्पुरादहम्मदाबादनगरात्सम्यक् पदे पदे समानमहोत्सवपूर्वक प्रस्थित पुरश्चचाल । किभूत । पुरो गुरोरग्रे गामुकाभ्या गमनशीलाभ्या मेवडाभ्या मोंदीकमालनामाभ्या साहिप्रहितदूताभ्या दूताना लेखहारकाणा च । मुद्गलजातिप्रसिद्ध मेवाडा इत्यभिधान प्रोच्यते । पुन किभूत । श्लोको यश स एव चन्द्रातपश्चन्द्रिका तेन श्वेतितानि उज्ज्वलीकृतानि आशानामर्थाद्दशदिगङ्गनाना मुखानि वदनानि येन । क इव । शशीव । यथा चन्द्रश्चारवशा पुर समेताभ्या पुनर्वसूतारकाभ्या युक्त । 'पुनर्वसू तु यामकौ' इति हैम्याम् । युक्त पूर्वशैलात्प्राचीपर्वतात्प्रतिष्ठते । किभूत शशी । यश सदृशचन्द्रगोलिकया उज्ज्वलीकृद्दिङ्मण्डल ॥

कुत्रचिद्वाणिनी स्रग्विणी शालिनी यत्र लोकंपृणा क्वापि वातोर्मिका ।
हंसमाला क्वचित्क्वापि कन्या मृगी कुत्रचिन्मालती पुष्पिताग्रा पुनः ॥२॥

क्वापि शार्दूलविक्रीडितं दृश्यते क्वापि दृप्यद्भुजगप्रयातं पुनः ।
सूरिशीतद्युतेः सर्पतः पद्धतौ छन्दसां जातिवत्कुञ्जभूमिः स्म भूत् ॥३॥

सूरिशीतद्युतेः हीरसूरिचन्द्रस्य पद्धतौ मार्गे सर्पतः प्रचलतः कुञ्जभूमिर्वनावनी छन्दसां विविधवृत्तानां जातिरेव स्म भूत् बभूव । 'स्मयोगेऽप्यटो लोपमिच्छन्ति' इति सारस्वतव्याकरणे । यत्र कुञ्जभूमौ छन्दोजाता च कुत्रचित्प्रदेशे वाणिनी । 'छेका मत्ता च वाणिनी' इति हैम्याम् । तथा 'यस्मिन्महीं शासति वाणिनीनां निद्रां विहारार्धपथे गतानाम्' इति रघुवंशे । उद्याने क्रीडार्थं समेता दृश्यते । किंभूता वाणिनी । स्रग्विणी स्रजो मुक्ताफलानां सरिविशेषाः कुसुमानां माला हारा विद्यन्ते यस्याः । पुनः शालिनी अत एवानेकालंकारैः शालते शोभते इत्येवंशीला । तथा वाणिनी, स्रग्विणी, शालिनी चैतास्तिस्रोऽपि छन्दोजातयः । तथा क्वापि प्रदेशे लोकान् कुसुमावचयग्रथनान्योन्यपरिवापनान्दोलनगाननर्तनादिमानेककौतुकक्रीडाकारिणो जनान्पृणातीति लोकंपृणाः सकलजनसुखकारका वातानां पवनानामूर्मिका वीची समेति । अथ च छन्दसि वातोर्मिकाजातिः । पुनः क्वचित्कमलाकरादिषु हंसमाला राजमरालराजी क्रीडन्ती दृश्यते । हंसमाला छन्दोजातिश्च । क्वापि स्थाने स्मेरोद्यानादौ कन्या पुष्पावचयार्थमागता पुष्पाजीविकुमारिका विलोक्यते । अथ च कन्या छन्दोजातिः । पुनः क्वापि सजलशार्दूलप्रदेशादौ मृगी स्वलघुबालकलिता सारङ्गी चरन्ती निरीक्ष्यते । मृगी छन्दोजातिश्च । पुनः कुत्रचित्क्रीडाकाननादौ मालतीजातिनामलता प्रेक्ष्यते । किंलक्षणा । पुष्पितं कुसुमितं प्रसूनपरम्परापरिचितमग्रं शिखरं यस्याः सा तथा । जातिः पुष्पिताग्रा च द्वे अपि छन्दोजाती । क्वापि कारस्करकोटरबिलादौ दृप्यतां दर्पं मदं बिभ्रतां मदोन्मादिनां भुजगमानां सर्पाणां प्रयातं गमनं निभाल्यते । भुजगप्रयातं छन्दोजातिश्च । पुनः क्वापि गिरिगह्वरादीनां प्रदेशे शार्दूलानां व्याघ्राणां चित्रकायानां वा अथवा अन्यहिंस्रश्वापदविशेषाणां विशेषेण निजमहिलाभिर्बालकैर्वा समं क्रीडितं विलसितं विभाव्यते शार्दूलविक्रीडितनाम्नी छन्दोजातिश्च ॥ युग्मम् ॥

निम्बजम्बीरजम्बूकदम्बद्रुमान्स्मेरमाकन्दकारस्कर कीरवत् ।
लङ्घयन्ग्रामसीमापुरीः स प्रभुः प्राप्तवान्पत्तनस्योपकण्ठं क्रमात् ॥ ४ ॥

स प्रभुः हीरसूरीश्वरः क्रमाद्ग्रामानुग्रामविहारपरिपाट्या पत्तनस्याणहिल्लपाटकनामपुटभेदनस्य उपकण्ठं सन्निधानं प्राप्तवानासादयामास । किं कुर्वन् । ग्रामान् लघुपुराणि सन्निवेशान्वा सीमास्तूभयोर्ग्रामयोर्नगरयोर्वा मध्यभूमीः ग्रामसमीपभूर्वा पुरीर्महन्नगराणि विश्वलपुरमहीशानकादीनि लङ्घयन्नतिक्रामन् । किं च कीरवत् । यथा शुको निम्बान् पिचुमन्दान् जम्बीरान् जम्भिलान् वृक्षविशेषान् जनप्रसिद्धान् जम्बून् श्यामफलान्प्रसिद्धान् कदम्बान्नीपान् धाराकदम्बान् धूलीकदम्बांश्च जातिद्वयविशिष्टान् एतानेव द्रुमान्

---

१. पाणिनीयतन्त्रे तु स्मशब्दयोगेऽडागमाभावाविधानात्स्मभूदिति पाठः साधुः.

पादपान् लङ्घयन् मुञ्चन् स्मेर वसन्तऋतुना विकसित पल्लवदलकलिकाकुसुमफलकलित कृत माकन्दकारस्कर सहकारतरु प्राप्नोत्यधिगच्छति ॥

श्रोत्रपत्रैर्निपीय प्रभोरागमामेयपीयूषमानन्दमेदस्विनः ।
तत्पदाम्भोजमभ्येत्य भेजुर्जनाः पान्थसार्था इव स्मेरदुर्वीरुहम् ॥ ५ ॥

जना' पत्तनश्राद्धलोका अभ्येत्यागत्य तत्पदाम्भोज सूरिचरणाविन्द भेजु सेवन्ते स्म। प्रणमन्ति स्मेत्यर्थ । के इव। पान्थसार्था इव । यथा पथिकप्रकरा. अभ्येत्य दूरात्समागत्य निदाघदाघतप्तीकृताङ्गा प्रबलपथश्रमश्रान्ताश्च सन्त' स्मेरन्त विकसन्तमुर्वीरुह बहुलपल्लवदलफलच्छायाछन्न मार्गवर्तिमहीरुह भजन्ते । 'स्मेरदम्भोरुहारामपवमानमिवानिल' इति पाण्डवचरित्रे । जना किंभूता' । आनन्देन प्रमोदेन मेदस्विन उपचयवन्त स्फुरद्रोमाञ्चकञ्चुकपुष्टवपुष । किं कृत्वा । प्रभो श्रीगुरोरागम आगमन तदेवामेय प्रमाणातीत पीयूषममृत श्रोत्रपत्रै कर्णपर्णदुन्दुकैर्निपीयातितृप्ततया पीत्वा। सादर श्रुत्वेत्यर्थ' । अथ च 'पीयूषोऽभिनव पय' इति हैम्याम् । सद्यस्कपय पानाच्च पुष्टाङ्गा भवन्त्येव ॥

आजगामाथ कम्माङ्गजन्मा यतिक्ष्मातलाखण्डलः संमुखं तत्प्रभोः ।
सूरिणाप्यर्णवेनेव शीतद्युतेः पिप्रियेऽद्वैतमस्योदयं पश्यता ॥ ६ ॥

अथ सूरे पत्तनसमीपे समागमनानन्तर कम्मानामसाधोरङ्गजन्मा नन्दनो विजयसेननामा यतिषु मुमुक्षुषु अथ वा यतीना मध्ये क्ष्मातलस्य महीमण्डलस्याखण्डलो वासव । सूरीन्द्र इत्यर्थ । तस्य प्रभो श्रीहीरविजयसूरीन्द्रस्य समुखमभिमुखमाजगाम समागच्छति स । अपि पुनरस्य विजयसूरेरद्वैतमनन्यसामान्यमुदय वैभवातिशयप्रादुर्भाव पश्यता स्वय विलोकयता सता सूरिणापि हीरगुरुणापि पिप्रिये प्रमुदितमद्वैतप्रीतिमत्ता समजायत । केनेव । यथा शीतद्युते कौमुदीदयितस्याद्वैतमभ्युदय पश्यता समुद्रेण च द्रजनकेन प्रीयते । यस्माद्ये समुत्पद्यन्ते स तेषा पिता, चतुर्दशानामपि रत्नाना समुद्रे समुत्पन्नत्वात्समुद्र एव पिता । यथा लक्ष्म्या प्रसिद्ध नाम क्षीरोदतनया हैम्याम्, तथा चन्द्रोऽपि प्रसिद्ध समुद्राङ्गज । तथा च नैषधे—'सिताम्बुजाना विरहस्य यच्छलाद्भ्रमावलिश्यामलितोदरश्रियाम् । तम समच्छायकलङ्कसकुल कुल सुधाशोर्बहुल वहन्निव ॥' इति । 'कुलशब्देन समूह वश वा वहति' इति तद्वृत्ति ॥

हीरसूरिक्रमद्वन्द्वनम्रीभवत्तन्मुख प्राप कामप्यनन्या श्रियम् ।
कल्पितानल्पसख्य कथचिन्मिथ' सगत. पङ्कजेनेव शीतद्युतिः ॥ ७ ॥

हीरसूरे स्वगुरुश्रीहीरविजयसूरे क्रमद्वन्द्वे चरणयुगले नम्रीभवत्सजायमान तन्मुख विजयसेनसूरिवदन कामपि वचनगोचरातीतामसाधारणी श्रिय शोभा प्राप लभते स्म । उत्प्रेक्ष्यते—मिथ परस्पर कथञ्चित्केनापि प्रकारेण कल्पित निर्मितमनल्प बहुदृष्ट च

सख्य मैत्रीभावो येन तादृश शीतद्युतिश्चन्द्र पङ्कजेन पद्मेन सम सगतो मिलित इव । चरणस्याम्भोजोपमा वदनस्य च चन्द्रसाम्यमित्युत्प्रेक्षा ॥

प्रश्नयामास भट्टारकाधीश्वरोऽनामयादि स्वयं तस्य सूरीशितु' ।
तेन रेजे पुन' सोऽधिकं सूनुना यौवराज्यान्वितेनैव भूवासवः ॥ ८ ॥

भट्टारकाधीश्वरो बृहद्गणधराधिराजो हीरविजयसूरीश्वर स्वयमात्मना तस्य सूरीशितुर्विजयसेनसूरेरनामयादि नीरोगताप्रमुख समाधिकुशलतादिक प्रश्नयामास पृच्छति स्म । पुन स हीरभट्टारक तेनाचार्येण समधिक रेजे बभौ । क इव । भूवासव इव । यथा पृथिवीपुरहूतो राजा यौवराज्येन युवराजस्य भावस्तेन यौवराज्यपदवीभावेन युक्तेन युवराजेन सूनुना नन्दनेन कृत्वा राजते ॥

नैककायान्प्रणीय स्वयं दर्शयन्द्वादशार्चिः स्वचातुर्यमुर्व्यामिव ।
शिष्यसार्था मिथो नव्यकाव्यैस्तत' संस्तुवन्ति स्म तौ सूरिभूभास्करौ ९

ततो विजयसेनसूरिसमागमनानन्तर शिष्यसार्था विद्वद्विनेयव्रजा मिथ परस्पर नव्यकाव्यै सद्यस्ककवित्वै कृत्वा तौ हीरविजयसेननामानौ सूरी एव भूभास्करौ सूरिराजौ । 'मध्यदिनावधि विवेर्वसुधाविवस्वान्' इति नैषधे । प्रति सस्तुवन्ति स्म वर्णयामासु । विजयसेनसूरि हीरविजयसूरिं श्रीहीरविजयसूरिशिष्या तुष्टुवु । उत्प्रेक्ष्यते— नैकान्बहून् कायान् मूर्तीं प्रणीय कृत्वा । 'निषेधार्थनकारस्य समासत्वान्नलोपाभावो निषेधार्थवाचकौ तत्र निषेधार्थवाची नकारस्तत्र लोपो न भवति नैषधेत्यादौ ज्ञेय नञस्तु लोपो भवत्येव' इति प्रक्रियाकौमुद्याम् । उक्तत्वात्समासत्वाच्च नकारस्यानादेशो न स्यादिति । द्वादशार्चिर्बृहस्पतिरुर्व्यां पृथिव्या स्वयमात्मनैव स्वस्यात्मनश्चातुर्य निपुणता दर्शयन्निव । अथ वा दर्शयन् द्वादशार्चिरिव ॥

तत्समीक्षोत्सुकीभूतदिङ्नायके पौरपुञ्जैः प्रणीते महाडम्बरे ।
द्यामिवेन्द्रो जयन्तेन भट्टारकस्तेन सूरीन्दुना प्राविशत्पत्तनम् ॥ १० ॥

भट्टारक । यद्यपि भट्टारकशब्देन पूज्यत्वख्यापनम् 'पादा भट्टारको देव' प्रयोज्या पूज्यनामत ' इति हैम्यामुक्तत्वात् पूज्यपादा तथा भूपतिर्भोजदेव तथा अर्हद्भट्टारक गृहीत्वेत्यादौ प्रशस्यार्थप्रकारकत्व दृश्यते, तथाप्यत्र जैनशासनानुसारेणाधुना लोकरूढ्या भट्टारकशब्देन बृहद्गणाधिपस्तच्छिष्यस्तस्मिन्बृहद्गणाधिपे विद्यमाने आचार्य इत्युच्यते इति सम्प्रदाय । श्रीहीरविजयसूरि तेन सूरीन्दुना विजयसेननाम्ना सूरिचन्द्रेणाचार्यचन्द्रमसा साक पत्तन पुटभेदन प्राविशत्प्रविशति स्म । 'द्वीपान्तरेभ्य पृथिवीपतिभ्य क्षणादवापे पुटभेदन तत्' इति नैषधे । क इव । इन्द्र इव । यथा पुरदरो जयन्तेन निजनन्दनेन जयदत्तेन सम द्या दिव नन्दनादौ क्रीडित्वागत्य प्रविशति । कस्मिन् सति । पौरपुञ्जैर्नागरिकनिकरैर्महाडम्बरे अतिशयितोत्सवे प्रणीते कृते सति । किंभूते महाडम्बरे । तस्य महाडम्बरस्य समीक्षा सम्यक्सर्वप्रकारेणावलोकन तत्रो-

त्सुकीभूता उत्कण्ठिता जाता दिङ्नायका दिक्पाला यत्र ॥ इति हीरसूरे पत्तने समागमनम् ॥

देशनामन्दिरं श्रीजिनेन्दोः पुरो व्यालुलोके वसत्यां व्रतीन्द्रस्तत ।
आप्तमाराद्धुकामेव लोकत्रयी वप्रत्रितयीकैतवात्समीयुषी ॥ ११ ॥

तत पत्तने प्रवेशानन्तर व्रतीन्द्र. सूरिः वसत्यामुपाश्रये पुरस्तात् श्रीजिनेन्दो श्रिया त्रैलोक्याधिपत्यलक्ष्म्या कलितस्य जिनाना सामान्यकेवलिना मध्ये इन्दु. सर्वाह्लादकत्वात्तीर्थकरस्तस्य यदग्रे वर्ण्यमान सुरासुरनरेषु प्रसिद्ध वा देशनामन्दिर समवसरण व्यालुलोके विलोकते स्म । दृष्टवानित्यर्थ । तत्किम् । यत्र धर्मदेशनामन्दिरे वप्रत्रितय्या प्राकारत्रयस्य कपटात् । उत्प्रेक्ष्यते—आप्त श्रीजिनेन्द्रमाराद्धुकामा सेवितुमभिलषन्ती लोकत्रयी त्रिलोकी समीयुषी समागतेव ॥

यत्र वापीषु पश्यन्ति शंभुश्रियं वारिदेव्यः सिताम्भोजनेत्रैरिव ।
अर्हतेव स्ववाचामृतं निर्जितं सेवितुं तं पुनस्तासु संतिष्ठते ॥ १२ ॥

यत्र समवसरणे वापीपु जलसपूर्णदीर्घिकासु वारिदेव्यो जलदेवता सितानि विकसितानि अम्भोजानि कमलानि तान्येव नेत्राणि नयनानि तै । उत्प्रेक्ष्यते—विकचकमललोचनै कृत्वा शभुश्रिय तीर्थकृतश्चतुस्त्रिंशदतिशायाद्यतिशायिलक्ष्मी पश्यन्ति विलोकयन्तीव । पुनरर्हता जिनेन्द्रेण स्ववाचा मधुरिमाद्वैतात्मगिरा अमृत पीयूष निजितमभिभूत सत् । उत्प्रेक्ष्यते—पुनस्त जिनेन्द्र सेवितुमुपासितुमिव तासु वापीषु सतिष्ठते समेत्य स्थितम् ॥

यत्र सोपानपङ्क्तिः शिवाह्वं महागेहमारोढुमूहेऽधिरोहिण्यभात् ।
निम्नगेत्यात्मकौलीननिर्मृष्टये जाह्नवीवोत्तरङ्गागतार्हत्पदे ॥ १३ ॥

यत्र भगवत्समवसरणे सोपानपङ्क्ति आरोहणश्रेणी अभाद्बभौ । उत्प्रेक्ष्यते—शिव मोक्षमित्याह्वा नाम यस्य तादृश महागेहमत्युच्चै स्थानस्थितप्रासादमारोढुमुच्चैश्चढितुमधिरोहिणी नि श्रेणिकेव ऊहे इवार्थे । अथ वा वितर्कयामि । 'तप कृशाङ्गास्त शैलमारोढु न वय क्षमा । चटिष्यति कथ प्रौढदेहोऽय गजराजवत् ॥' इति ऋषिमण्डलवृत्तौ । वा अथ वा इय निम्नगा नीचगामिनी । कामिन्यो नीचगामिन्य. इत्यप्यर्थध्वनि । इत्यमुना प्रकारेण आत्मन स्वस्य कौलीनस्य जनापवादस्य निर्मृष्टये विनाशनाय अर्हतस्त्रैलोक्यनायकस्य पदे चरणे समवसरणरूपे वा स्थाने आगता समागतवती । उत्तरङ्गा उत् ऊर्ध्वमुच्चैस्तरा सोपानरूपास्तरङ्गा कल्लोला यस्यास्तादृशी जाह्नवी जह्नुकन्या गङ्गेव ॥

यत्र सृष्टैरिव श्रेयसे तोरणै. सार्वविश्वाधिपत्याभिषेकक्षणे ।
येन नेतु जनान्मुक्तिपुर्यामिवोद्घाटितैर्द्वारवारैः पुनः पुस्फुरे ॥ १४ ॥

यत्र समवसरणे तोरणैश्चतुर्दिक्प्रतोलीषु प्रणीतैर्बहिर्द्वारैर्वन्दनमालाभिर्वा पुस्फुरे

शुशुभे । उत्प्रेक्ष्यते—सार्वस्य तीर्थकरस्य विश्वेषां त्रिजगतामाधिपत्यं स्वामित्वम् । राज्यमित्यर्थः । तस्य तत्र वा अभिषेचनं स्थापनं तस्य क्षणे प्रस्तावे महोत्सवे वा श्रेयसे कल्याणकृतये सृष्टैर्निर्मितैरिव । लोकेऽपि प्रायो महोत्सवसमये तोरणानि बध्यन्ते । पुनर्यत्र समवसरणे द्वारवारैर्द्वारद्वारैः पुस्फुरे स्फुरितम् । उत्प्रेक्ष्यते—येन भगवता जनान् भव्यलोकान् मुक्तिपुर्यां सिद्धिनगर्यां मोक्षमध्ये नेतुं प्रापयितुमुद्घाटितैर्मुकुलीकृतैरर्थान्मुक्तिपुरीद्वार्भिरिव ॥

शम्भुमुद्दिश्य मुक्तैः स्मरेणाशुगैर्मोघतां किं गतैरन्तरेऽवस्थितैः ।
ढौकितैरात्मनः किं वपुर्लिप्सया पुष्पचापेन वाभ्राजि यस्मिन्सुमैः ॥१५॥

यस्मिन् समवसरणे सुमैः पञ्चवर्णजानुप्रमाणाप्रमाणोज्जृम्भमाणकुसुमैरभ्राजि रेजे । उत्प्रेक्ष्यते—स्मरेण मनोभवेन विरोधितया शम्भुं पार्वतीपतिमर्हन्तं वा उद्दिश्य सकल्प्य मुक्तैः क्षिप्तैरसाधारणसिद्ध्यनुभावात् शम्भुविषये पुनर्मोघतां विफलतां गतैः प्राप्तैः । अत एव वेध्या लब्धात् अन्तर्मध्ये विचाल एव स्थितैः पतितैराशुगैर्बाणैरिव कामस्य च पुष्पशरत्वात् । अथ वा पुष्पचापेन श्रीनन्दनेन अनङ्गत्वादात्मनः स्वस्य वपुर्लिप्सया शरीरप्राप्तिकाङ्क्षया ढौकितैरुपदीकृतैः शरैः किं स्वविशिखैरिव ॥

धीरिमाधःकृते शीलतीव त्रपासंकुचद्गौरवे स्वर्गिरौ विष्टरे ।
यत्र शौर्येण निर्जित्य वन्दीकृतः श्रीजिनेनेव पञ्चाननोऽधःकृतः॥१६॥

यत्र समवसरणे विष्टरे भगवदुपवेशनोचिते सिंहासने पञ्चाननः केसरी अधः अर्थाज्जिनेन्द्रस्याधस्तात्स्थितः तिष्ठति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—श्रीजिनेन त्रिभुवनाधिपत्यलक्ष्मीविलासरसिकेन तीर्थकृता शौर्येण स्वशूरतया साहसिक्येन निर्जित्याभिभूय वन्दीकृतो वन्द्यः विहितः सन् अधस्तस्थिवान् विष्टरे । पुनरुत्प्रेक्ष्यते—धीरिम्णा सुरासुरनराद्यचालनासाधारणधैर्येण कृत्वा अधःकृते परिभूते नीचैःकृते न्यक्कारं प्रापिते । अत एव त्रपया लज्जाविक्येन सङ्कुचल्लघूभवद्गौरवं गुरुत्वमुच्चैस्तरत्वं वपुषो महत्त्वं च यस्य तादृशे शीलति । अर्थाद्भगवन्तं सेवमाने स्वर्गिरौ सुवर्णाचले ॥

अर्हता त्रातुमात्माश्रितान्संसृतेर्भीलुकान्किं चतुर्दिक्समेताञ्जनान् ।
यत्र तेषां चतस्रो गतीर्वा निराकर्तुमूहे चतस्रः कृता मूर्तयः ॥ १७ ॥

यत्र समवसरणे अर्हता तीर्थकृता चतस्रश्चतुःसंख्याकाः मूर्तयः कायाः कृताः निर्मिताः । उत्प्रेक्ष्यते—संसृतेः संसारात् अनादिभवपरम्परापरिभ्रमणदुःखभरात् भीलुकान् बिभ्यतीत्येवंशीलान् । तथा च चतुर्दिग्भ्यः पूर्वादक्षिणापश्चिमोत्तरालक्षणाभ्यः चतसृभ्यो हरिद्भ्यः समेतान् स्वसमीपे समागतान् अत एवात्मानं भगवन्तम् । 'क्षेत्रज्ञ आत्मा पुरुषः' इति हैम्याम् । आश्रितान् उपेत्य स्वशरणीभूतान् भविकलोकान् किं त्रातुं रक्षितुमिव चतस्रो मूर्तयो विहिताः । अथ वा ऊहे अहमेवं विचारयामि । पूर्वोक्तविशे-

षणविशिष्टानामेव तेषा जनाना चतस्रो नरकतिर्यङ्मनुष्यसुरलक्षणाश्चतु सख्याका अपि गतीर्भवान्निराकर्तुमिव निवारयितुमिव वा चत्वारो देहा विहिता धृता ॥

भाति भामण्डलं राजवैरादिवाप्तस्य पृष्ठे प्रविष्टः प्रणश्यारुणः।
ब्रह्मणा यत्र मुक्तः किमर्चिर्व्रजो विश्वकृत्तक्षिताङ्गस्य वा भास्वतः १८

यत्र श्रीजिनधर्मदेशनसदने आप्तस्य तीर्थकृत. पृष्ठे शिरस· पश्चात्प्रदेशे भामण्डल ज्योति पुञ्जो भाति विभ्राजते दीप्यते वा। उत्प्रेक्ष्यते—राज्ञा चन्द्रेण नृपेण वा सह वैराद्विरोधात् चन्द्रोदये क्वापि प्रणश्य याति स्वोदये च स्वकरैरेव प्रातश्चन्द्रश्रिय मुष्णाति। अत एव विरोध। तस्मात्प्रणश्य प्रपलाय्य आप्तस्य विश्वस्तस्य अय सर्वथापि प्राणत्यागेऽपि मह्य कस्मैचिदपि न ददाति इति विश्वास प्राप्तस्य मित्रस्य पृष्ठे प्रविश्य स्थितोऽरुणो भानुमानिव। वाथवा ब्रह्मणा विधात्रा यत्र समवसरणे विश्वकृता देववार्धकिना तक्षित तनूकृत 'ताच्छूं' इति लोकोक्त्या तादृशमङ्ग कायो यस्य। स्वदयितादित्यतेजोसहिष्णुदक्षाङ्गजाभ्यर्थितदेववर्धकिना चक्रभ्रममारोप्य उल्लिखितवपुष इत्यर्थ। तादृशस्य भास्वतो भास्करस्य अर्चिर्व्रजस्तेजोराशिरिव मुक्त स्थापित। 'आरोप्य चक्रभ्रममुष्णतेजास्त्वष्ट्रेव यन्त्रोल्लिखितो विभाति' इति रघुवशे॥

किं प्रिये पूर्णिमाशर्वरी चन्द्रिका वक्रचन्द्रस्य पत्युर्द्विपार्श्वी श्रिते।
कुन्तलैर्न्यक्कृते वानुनेतु स्वयं राजतोऽभ्यर्णयोश्चामराली प्रभोः॥ १९॥

प्रभोर्ऋषभतीर्थकृतोऽभ्यर्णयो पार्श्वयो प्रदेशयोश्चामराली बालव्यजनमाले राजत शोभेते। उत्प्रेक्ष्यते—पत्युः स्वभर्तुर्वक्त्रचन्द्रस्य वदनविधो। द्वयो. पार्श्वयो समाहारो द्विपार्श्वी तामुपान्तद्वन्द्व श्रिते। किंभूते। प्रिये द्वे कान्ते इव। एका पूर्णिमाशर्वरी राकारात्रि', अपरा चन्द्रिका ज्योत्स्ना। 'कौमुदी कुमुदिनीभदक्षजारोहिणीद्विजनिशौषधीपति' इति हैम्याम्। द्वयोरपि पतित्वात् द्वे अपि उपेत्य द्विपार्श्वी श्रिते। चन्द्रकामिन्याविव वाथवा प्रभोर्नाभेयदेवस्य कुन्तलै परिव्रज्याया उपादानै पञ्चमुष्टिलोचविरचनावसरे प्रसरत्पवने प्रेरितागता सस्थूललहलहायमानामानमूर्वजविलोकनानन्दितपुरदरप्रार्थनाक्षणरक्षितैकमुष्टिमस्तकप्रशस्तकुन्तलहस्तेन न्यक्कृता तिरस्कृता सती स्वयमात्मना अनुनेतुमर्थात्प्रभु प्रसादयितु वा श्रिते प्रकीर्णकपङ्क्त्याविव॥

आतपत्रत्रयी यत्र रेजे विभो. क्ष्माम्बरोद्द्योतकृत्त्वत्प्रसत्त्याभवम्।
मा त्रिलोक्या. पुनर्द्योतक त्वं सृजेतीव वक्तुं त्रिमूर्ति. श्रितोऽयं शशी २०

यत्र समवसरणे विभोस्तीर्थनाथस्य आतपत्रत्रयी छत्रत्रितयी रेजे विराजते स्म। उत्प्रेक्ष्यते—इत्यमुना प्रकारेण वक्तु कथयितु तिस्रो मूर्तय शरीराणि यस्य स त्रिमूर्ति. तादृशोऽय भगवन्त श्रित सेवमान शशी चन्द्र इव। इति किम्। हे विभो, त्वत्प्रसत्त्या श्रीमत्प्रसादात् अह क्ष्माम्बरयोर्भूमीनभसोरुद्द्योतकृत् प्रकाशकर्ता अभव

सजात । पुनस्त्व मा त्रिलोक्या भुवनत्रयस्योद्द्योतक प्रकाशकर्तार सृज कुरु । यथा द्यावापृथिव्योरुद्द्योत करोमि तथा स्वर्गपातालभूलोकेषु प्रकाशकारक निर्माहि इत्यर्थः ॥

बिभ्रतीभिः खगान्पत्त्रविभ्राजिनश्चन्द्रहासप्रसूनप्रतानान्वहन् ।
चैत्यशाखी शिखाभि श्रिताभिर्नभः स्वर्गिवृक्षान्विजेतुं किमुद्यच्छते २१

यत्र धर्मदेशनवेश्मनि चैत्यशाखी अशोकतरुरपरो वा वटवृक्षादिमालद्रुमावसान चैत्यद्रुम नभो गगनाङ्गण श्रिताभि गाहमानाभि शाखाभि कृत्वा । उत्प्रेक्ष्यते—स्वर्गिवृक्षान् सुरद्रुमान् कल्पतरून् विजेतु पराभवितुमुद्यच्छते उद्यम करोतीव सज्जीभवतीव वा । किंभूताभि शिखाभि । पत्त्रै पक्षैर्विभ्राजन्ते शोभन्ते इत्येवशीलान् खगान् पक्षिणो बाणाश्च बिभ्रतीभि धारयन्तीभि । 'बाणपृषत्कविशिखा खगगार्धपक्षा' । तथा 'विहगो विहगमखगो खगगर्धपक्षा अपि' इति हैम्याम् । चैत्यशाखी कि कुर्वन् । चन्द्र सुधाकर कर्पूरो वा हासो हसित तयो श्वेतिम्ना तुल्याना प्रसूनाना कुसुमाना प्रतानान् स्तवकान् चन्द्रहासखड्गाश्च वहन् बिभ्राण । अन्योऽपि सुभटो विरोधिना योद्धुमिच्छु चतुर्विधान्यायुधानि धत्ते । यथा—पाणिमुक्तानि शक्तिप्रमुखानि, यन्त्रमुक्तानि शरादिकानि, अमुक्तानि शस्त्रिकादीनि, मुक्तामुक्तभेदद्वयात्मकानि दण्डादिमानि, इति । तथैवाय चैत्यतरु शरग्रहणेन पाणियन्त्रमुक्तयोर्ग्रहणम् । चन्द्रहासग्रहणेन च मुक्तामुक्तयो सग्रह । तथा च हैम्याम्—'अस्त्र तच्चतुर्विधम् । मुक्त द्विधा पाणियन्त्रमुक्त शक्तिशरादिकम् । अमुक्त शस्त्रिकादि स्याद्यष्ट्याद्य तु द्वयात्मकम् ॥' इति ॥

देशनामन्दिरे यत्र जाम्बूनदः शक्रकेतुः पुरश्चुम्बति स्माम्बरम् ।
कौतुकान्नाकिलोक दिदृक्षुः क्षितेस्तीर्थभर्तु. प्रसर्पन्प्रताप. किमु ॥ २२ ॥

यत्र धर्मदेशनामन्दिरे श्रीजिनराजसमवसरणे जाम्बूनद स्वर्णनिर्मित शक्रकेतुरिन्द्रध्वजः पुरो जिनेन्द्राग्रे अम्बरमाकाश सहस्रयोजनप्रमाणत्वेनात्युच्चैस्तरत्वात् चुम्बति स्पृशति । उत्प्रेक्ष्यते—कौतुकात् हृदयमध्येऽतिकुतूहलात् नाकिना देवाना लोक भुवन वासस्थान स्वर्ग दिदृक्षुर्द्रष्टुमिच्छु क्षितेर्भूमे सकाशात्प्रसर्पन्नुच्चैर्गच्छन् तीर्थभर्तुर्जिनेन्द्रस्य किमु प्रताप ॥

विप्रलब्धं विधात्रेव रूपश्रिया स्वं त्रिदश्योऽवयान्ति स्म यद्वीक्षणात् ।
यत्र भान्ति स्म ते शालभञ्जीभरा. श्रीसुताम्भोजदृग्विभ्रमभ्राजिन २३

यत्र श्रीमज्जिनेश्वरसमवसरणे ते जगत्त्रयीस्त्रैणजैत्रगात्रलता शालभञ्जीभरा पाञ्चालिकाप्रकरा भान्ति स्म शुशुभिरे । किंभूता । श्रीसुतस्य कमलानन्दनस्य स्मरस्य अम्भोजदृक्कमललोचना स्त्री रतिस्तस्या विभ्रम शोभा विलासो वा तद्वद्विभ्राजन्ते इत्येवशीला । अथ वा रतिवद्विभ्रमेण शोभया विलासेन वा शोभनशीला । ते के । येषा पुत्रिकाप्रकराणा वीक्षणाद्दर्शनात् त्रिदश्य सुराङ्गना स्वमात्मान रूपश्रिया वपुर्वैभवेन विधात्रा जगद्यावत्पुरुषयोषिद्वर्गसर्गविधायिना विप्रलब्ध वञ्चितमिवावयान्ति स्म

मेनिरे। 'मद्विप्रलभ्य पुनराह यस्त्वा तर्क स किं तत्फल वाचिमूक' इति नैषधे। विप्रलब्धु योग्य विप्रलभ्यमिति तदर्थ ॥

आप्तलक्ष्मीलताया इवोद्यत्फलं वीक्ष्य विश्वेशितुर्देशनावेश्म तत्।
गोचरी स्यान्न वाक्चेतसोर्यः क्वचित्संमदं विन्दति स्म व्रतीन्द्रः स तम् २४

स व्रतीन्द्रो हीरविजयसूरि त मोहदयासादनसदृश समदमानन्द विन्दति स्म लभते स्म। त कम्। य समद क्वचित्कुत्रापि स्थाने नभ कल्लोलिनीविलसत्कल्लोलमालास्खलितवाग्विलासशालिसुरासुरनरसूरिषु वा वाक्चेतसोर्वचनमनसोर्वा न गोचरी स्याद्विषयो भवेत्। किं कृत्वा। विश्वेशितुस्त्रैलोक्यनायकस्य श्रीमत्तीर्थंकृतो देशनावेश्मसमवसरण वीक्ष्य लोचनगोचरीकृत्य। किंभूत तत् पूर्वव्यावर्णितस्वरूपम्। उत्प्रेक्ष्यते—आप्तस्य जिनराजस्य लक्ष्मीर्भुवनत्रयैश्वर्यश्री सैव लता विकसद्वल्ली उद्यत्प्रकटीभवत्फलमिव ॥ इति पुरकृतानुसारेण समवसरणवर्णनम् ॥

तीर्थकृद्वक्त्रचन्द्रेक्षणोद्वेलितानन्दसिन्धोरिवोद्भूतनूतामृतैः।
स्वेन तत्राभिनोनूय नव्यैः स्तवैः श्रीजिनं नेमिवान्हीरसूरीश्वरः॥ २५॥

हीरसूरीश्वरस्तत्र समवसरणे स्वेनात्मना नव्यै सद्यस्कै स्तुतिरूपवृत्तै अभिनोनूय अतिशयेन भक्तिभरेण स्तुत्वा श्रीजिन श्रीमद्भगवन्त नेमिवान् प्रणमति स्म। उत्प्रेक्ष्यते—स्तवै. तीर्थकृतो जिनेन्द्रस्य वक्त्र वदनमेव चन्द्र पार्वणशार्वरीवरस्तस्येक्षणादालोकनादुद्वेलितस्य वेलामतिक्रान्तस्योत्कण्ठितस्य आनन्दो मानसान्त प्रसरत्प्रमोद स एव सिन्धुरर्थात्क्षीरनीरनिधिस्तस्मादुद्भूतै प्रकटैर्जातै अमृतै सुधारसैरिव ॥

सृष्टसर्वज्ञसंघः सुधाधामवद्वासरान्कांश्चिदत्रातिवाह्य प्रभुः।
साधुवर्गैस्ततोऽन्वीयमानः पुरात्पूर्वदेशं प्रति प्रीतिमान्प्रस्थितः॥ २६॥

तत पत्तने कतिचिद्दिवसस्थित्यनन्तर पुरादणहिल्लपाटकपत्तनात्पूर्वदेश प्रति प्राचीनमण्डल प्रति प्रस्थित प्रचलति स्म। किं क्रियमाण। साधुवर्गैर्विजयसेनसूरिप्रमुखानेकैर्मुनिमण्डलैरन्वीयमानोऽनुगम्यमान। किं कृत्वा। तत्र पत्तने कांश्चित्कतिचित्कियत्सख्याकान्वासरान्दिवसान् अत्र पत्तनमध्ये अतिवाह्य अतिक्रम्य। किंभूत प्रभु। सृष्ट कृत सर्वज्ञेन जिनेन्द्रेण सार्व सङ्घो भक्तिस्तवनादिको येन। किंवत्। सुधाधामवत्। यथा अमृतकान्तिश्चन्द्र सृष्टो निर्मित सर्वज्ञस्य श्रीकण्ठस्य शिर स्थितिलक्षणो येन स तादृगास्ते ॥

सीमभूमौ वटात्पल्लिकायास्ततो भावडस्यात्मभूः सूरिशीतद्युतेः।
चैत्यमर्चामिव श्रीजिनेन्दोर्गुरोः पादुका स्तूपमभ्येत्य स प्राणमत् २७

तत पत्तनात्प्रस्थितेरनन्तर वटात्पल्लिकाया वटशब्दादग्रे पल्लिका वटपल्लिका 'वडली' इति नाम्नी तस्याः सीमभूमौ ग्रामाद्बाह्यावनीप्रदेशे स्तूपमभ्येत्य स्तूपस्य समीपे

समागत्य गुरो स्वधर्माचार्यस्य पादुका पदद्वयीस्थापनाप्रतिबिम्ब स सूरि प्राणमन्नमस्करोति स्म । किंभूतस्य गुरो । भावडस्य भावडनाम्नो व्यवहारिण आत्मभूर्नन्दन स एव सूरिशीतद्युति एतावता श्रीविजयदानसूरीन्दुस्तस्य । कामिव । अर्चामिव । यथा भव्यश्चैत्य श्रीजिनप्रासादमभ्येत्य श्रीमत्तीर्थकृत्प्रतिमा प्रणमति ॥

ब्रह्मपुत्री स्मितानेकपद्माङ्किता यत्पुरश्रीमणीमेखलेवाजनि ।
सूरिकण्ठीरवोऽकुण्ठलोकोत्सवैः सिद्धपूर्वं पुर पावनं तद्व्यधात् ॥२८॥

सूरिकण्ठीरव आचार्यपञ्चानन अकुण्ठैर्बहलैर्लोकानामुत्सवैर्महामहैस्तत्प्रसिद्ध सिद्धपूर्वं पुरम् । सिद्धपुरमित्यर्थ । पावन पवित्र व्यधाच्चकार । सिद्धपुरे जगामेत्यर्थ. । स्मितैर्विकसितैरनेकैरनल्पैर्विविधप्रकारै पद्मै कमलैरङ्किता ब्रह्मपुत्री सरस्वती नाम्ना नदी यत्पुरश्रिया सिद्धपुरलक्ष्म्या मणीना रत्नखचितमेखलेव काञ्चीव अजनि सजाता ॥

श्रीमदाचार्यपादा उषित्वा कियद्वासकास्तातपादैः समं वर्त्मनि ।
ते न्यवर्तन्त तेभ्यस्तदादेशतः सैकतेभ्यः पयोधेरिवाम्भःप्लवाः ॥२९॥

श्रीमदाचार्यपादा श्रीमन्तो विजयसेनसूरय तातपादै श्रीहीरविजयसूरीश्वरै सम वर्त्मनि मार्गे कियद्वासकान् कतिचित्सख्याकान् निवासान् । वासकशब्देन रात्रय एवोच्यन्ते । तत्र दिवसास्तु स्वयमेव समेता । उषित्वा स्थित्वा तेभ्य श्रीभट्टारकेभ्य तदादेशत तदाज्ञया तदनुशिष्टया न्यवर्तन्त पश्चाद्व्यवलिरे । के इव । अम्भ प्लवा इव । यथा सैकतेभ्यस्तटेभ्य सकाशात्पयोधे समुद्रस्य अम्भ प्लवा पय.पूरा निवर्तन्ते पश्चाद्वलन्ते ॥

एष निघ्नंस्तमो विश्वमुद्बोधयन्कैश्चिदुद्यन्महोभिर्मुनीन्द्रैः समम् ।
तत्पुरात्प्रस्थितिं तेनिवान्पद्धतौ सार्वभौमो ग्रहाणामिवाभ्रे ग्रहैः ॥३०॥

एप हीरसूरिर्मुनीन्द्रैर्वाचकपण्डिताखण्डलै. सम तत्पुरात्सिद्धपुराभिधनगरात्पद्धतौ मार्गे प्रस्थिति प्रस्थान तेनिवान् कुरुते स्म । क इव । सार्वभौम इव । यथा ग्रहाणा चक्रवर्ती भास्वान् ग्रहै सहाभ्रे आकाशे प्रस्थिति तनुते । 'ग्रहाब्जिनीगोद्युपति' इति हैम्यामुक्तत्वात् ग्रहपतित्व भानो । किं कुर्वन्नेष भानुश्च । तमोऽज्ञान पाप वा ध्वान्त च निघ्नन् व्यापादयन् । पुन किं कुर्वन् । विश्व भुवनमुद्बोधयन्प्रतिबोधयन् बोधिबीजान्वित वा विदधत् जागरयन् । किंभूतै मुनिभि । उद्यत्प्रकटीभवन्मह परवादिजनेषु प्रतापो येषा तै । उत् ऊर्ध्वं यद्गच्छत् उपलक्षणाद्दशदिक्षु स्फुरत् झगज्झगिति कुर्वन्महस्तेजो येषाम् ॥ इति पत्तनात् शिरोत्तरायावन्मार्ग ॥

भीरुभावान्निजं व्यालमालाकुलं भीष्ममौञ्ज्याश्रमं नागपूरागता ।
किं महीमण्डल भिल्लपल्ली पुरो हीरसूरीन्दुना व्यालुलोके क्रमात् ॥३१॥

हीरसूरीन्दुना श्रीहीरविजयसूरिचन्द्रेण क्रमाद्विहारपरिपाटीत. पुरोऽग्रे भिल्लाना

पुलिन्द्राणां पल्ली पुरी शिरोत्तराभिधानग्रामविशेषः हस्वग्रामो वा व्यालुलोके दृग्गोचरीचक्रे। उत्प्रेक्ष्यते—महीमण्डल पृथिवीपीठ प्रत्यागता । सप्तमी वा महीमण्डले समेता नागपूर्भोगावतीनाम्नी भोगिनगरीव । किं कृत्वा । भीरुभावात् । बिभेतीत्येवशीला भीरुस्तस्या भावस्तस्मात् । अथ वा स्त्रीस्वभावात् । 'योषिद्विशेषास्तु कान्ता भीरुर्नितम्बिनी' इति हैम्याम् । भीतिसौलभ्याच्च । व्यालाना विषधराणा मालाभि· श्रेणीभिराकुल निर्भरभृतमत एव भीष्म भयानक मनस्यत्यन्तभयोत्पादक निजमात्मीयमाश्रय निवासस्थानमौज्झ्य त्यक्त्वा । 'वसीत निर्भये स्थाने' इति वचनात् द्विजिह्वभरभृत भोगिभवन मुक्त्वा क्षितौ समायाता नागनगरीव ॥

क्वापि शक्ति वहद्भिः कुमारैरिवाम्भोजनाभैरिवोद्यद्गदाधारिभिः ।
याभिरूपैरिवाभाति कादम्बरी सादरीभूतचित्तैः किरातैर्भृता ॥ ३२ ॥

या भिल्लपल्ली आभाति । किभूता । वलवतामपि वहद्भि· किरातैर्भृता । तथा कुत्रचित्स्थाने अम्भोजनाभैः कृष्णैरिव उद्यन्तीं दीप्यमाना गदां सप्तधातुमयायुधविशेष धरन्तीत्येवशीला गदाधारिणस्तादृशैः धारयन्ती शबरैर्व्याप्ता । क्वचन पानभूमौ कादम्बर्या मदिरापाने सादरीभूत तत्पर सजात चित्त मनो येषाम् । कैरिव । अभिरूपैरिव । यथा कोविदै कादम्बरीनामा बाणकविकृतग्रन्थविशेषस्तस्मिन्नादरेण अध्यायनाध्यापनासक्तमानसैर्जायते तादृशै सुरापायिभिर्भिल्लैर्भृता ॥

तत्र वित्रासयन्नर्जुनः शात्रवानस्ति पल्लीपतिः कङ्कपक्षाश्रितः ।
जिष्णुभावं सुभद्रानुषङ्ग पुनर्बिभ्रदद्वैतधानुष्कतां पार्थवत् ॥ ३३ ॥

तत्र शिरोत्तरानामपल्ल्यामर्जुनो नाम पल्लीपति अस्ति विद्यते । किवत् । पार्थवन्मध्यमपाण्डव इव फाल्गुन इव । कि कुर्वन् । शात्रवान् विपक्षान् विशेषेण जीव नाश त्रासयन्विनाशयन् । पुन किभूत । कङ्काना जीवविशेषाणां पक्षा पिच्छानि येषु । 'पत्र पतत्र पिच्छ वाजस्तनूरुहम् । पक्षो गरुच्छदश्चापि' इति हैम्याम् । तन्नामन्येव कङ्कपत्राणि बाणास्तैराश्रित । उभयपार्श्वबद्धतूणीर· । अर्जुनोऽप्येतादृक् । पुनर्विशेषः कङ्कस्य युधिष्ठिरस्य पक्ष सहायताम् अथ वा कङ्केन पक्ष सखिता अद्वैतप्रीतित्वात् श्रित । 'पक्षो मासार्धे ग्रहसाध्ययोः । चुल्हीरन्ध्रे बिले पार्श्वे वर्गे केशात्परश्चये । पिच्छे विरोधे देहाङ्गे सहाये राजकुञ्जरे ॥' इत्यनेकार्थ । तथा 'अजातशत्रु शल्यारिर्धर्मपुत्रो युधिष्ठिर । कङ्कोऽजमीढ ' इति हैम्याम् । पुन कि कुर्वन् । जिष्णुभावं जयनशीलतामर्जुनाभिधान च । तथा सु शोभनानि भद्राणि मङ्गलानि तैः सुभद्रानाम्न्या स्वपत्न्या च अनुषङ्ग सङ्गस्त बिभ्रद्धारयत् । पुनरद्वैतामसाधारणी धानुष्कता धनुर्धरतां च बिभ्रद्दधान ॥

स्पर्धया यन्मुखालोकनप्रोल्लसत्संमदेनेव वर्धिष्णुभिर्भक्तिभिः ।
सूरिमभ्येत्य नत्या निजं पावयन्नात्मगेहाननैषीन्निषादाधिपः ॥ ३४ ॥

निषादाधिपोऽर्जुन' पुलिन्दराजोऽभ्येत्य गुरो समुखमागत्य नत्वा पादारविन्दप्रणमनेन कृत्वा निजमात्मान पावयन् पवित्रीकुर्वन् सन् सूरि हीरगुरु स्वान् गृहान् आत्मीयानि मन्दिराणि प्रत्यनैषीत् प्रापयामास । निनायेत्यर्थ । काभिः । भक्तिभि । किंलक्षणाभिः । वार्धिष्णुभि' प्रवर्धनशीलाभि । उत्प्रेक्ष्यते—यस्य सूरेर्मुख वदन तस्यालोकनेन दर्शनेन कृत्वा प्रकर्षेण उल्लसन् सर्वप्रकारेण वर्धमानो य समद परमानन्दसंदोहस्तेन सार्धं स्पर्धयेव सघर्षेणेव ॥ इत्यर्जुनपल्लीपतिगृहागमनम् ॥

अथ चतुर्दशभिर्वृत्तै किराताङ्गना विशिनष्टि । चम्पूकथादौ तथाविधशबरदशावर्णनदर्शनात् । सवन्धस्तु चतुर्दशवृत्ते वक्ष्यते किरातवशा स्वकान्ता अजूहवदिति—

स्मेरपद्मेक्षणा भृङ्गगुञ्जारवा हंसकोद्भासिनी सुस्मितश्रीभृतः ।
कर्णिकामादधाना रसोल्लासिनीः पद्मिनीर्नीलभासस्तथामोदिनीः ॥३५॥

किभूता भिल्ली । उत्प्रेक्ष्यते—पद्मिनीरिव । पद्मिनीः स्त्री कमलिनीश्च । किंभूता । स्मेराणि प्रबुद्धानि पद्मानि कमलानि तद्वत्तान्येव वा ईक्षणानि नयनानि यासाम् । पुन. किंभूता । भृङ्गाना भ्रमराणा गुञ्जा इव रवो ध्वनिर्यासाम् । 'वाण्या भृङ्गीपिकीरवौ' इति काव्यकल्पलतोक्तत्वात् । पक्षे मधुकराणा गुञ्जारवो यासु । पुन' किभूताः । हसकैर्नूपुरै' पक्षे हसा एव हसका । स्वार्थे क । तैर्मरालैरुद्भासन्ते प्राबल्येन शोभन्ते इत्येवशीला' । पुन किभूताः । सुशोभना स्मितस्य ईषद्धसितस्य सदा हसितवदनत्वस्य वा तरुणार्ककिरणसपर्कवशविकसिततालक्ष्मी च बिभ्रतीर्दधती ।पुन' किभूता' । कर्णिका कर्णभूषण बीजकोश च दधाना । पुन किभूता । नीला मरकतमणिसदृशा भासो दीप्तयो यासाम् । पक्षे नीलाः । पुन किभूता । रसै शृङ्गारादिभिर्विविधक्रीडारसैर्वा पक्षे मकरन्दैरुल्लसन्तीत्येवशीला । रसै सलिलैरुल्लसन्ति उद्भवन्तीत्येवशीला वा, वारिजत्वात् । पुन किभूता । आमोद' आनन्द परिमलश्च अस्ति आसामासु वा ॥

मेखलामालिनीः शालिपादाः स्फुरद्दन्तिका दन्तियानास्तमालत्विषः ।
गण्डशैलोल्लसत्पत्त्रवल्लीभृतो विन्ध्यशैलाञ्जनोर्वीधरोर्वीरिव ॥ ३६ ॥

पुनरुत्प्रेक्ष्यते—विन्ध्यशैलो विन्ध्याद्रिस्तथा अञ्जनोर्वीवर अञ्जनशैल तयोरुर्वीर्भूमीरिव । किभूता । मेखला सुवर्णमणीकाञ्चीमद्रिमध्यभाग च मलन्ते धारयन्तीत्येवशीला. । पुन किभूता । शालिन्य. शोभनशीला पादा भूषणालक्तकरङ्गकलिताश्चरणाः पर्यन्तपर्वता यासाम् । पुन किभूता । स्फुरन्तो दीप्यमाना दृश्यमानाश्च दन्ता एव दन्तका दशना पर्वता बहिस्तिर्यङ्निर्गता गिरिप्रदेशाश्च यासा यासु वा । पुन किभूताः । दन्तिना मत्तमतङ्गाना यानमिव यान गमन यासाम् । मध्यमपदलोपी समास । पक्षे मत्तेभाना यान स्वैरगतिर्यत्र । पुन किभूता । तमालास्तापिच्छद्रुमविशेषा । यदुक्त नैषधे—'श्रवणपूरतमालदलाङ्कुर शशिकुरङ्गमुखे सखि निक्षिप' इति । तद्वत् श्यामास्त्विष शरीरकान्तयो यासाम् । पक्षे । तमालमालाभि. कृष्णकान्तय । पुन.

किंभूता' । गण्डशैलयोर्गण्डस्थलयोरुल्लसन्त्यौ विचित्रतया स्फुरन्त्यो या पत्रवल्ल्य' पत्रलतास्ता बिभ्रतीः । पक्षे गण्डशैला पर्वतात्परित' स्थूला उपला महत्पाषाणास्तेषु उल्लसन्त्यो विकसन्त्यः पत्रै' पर्णैरुपलक्षिता उपचिता वा वल्ल्यो वीरुधस्ता बिभ्रती । 'देव भवद्वैरिवधूवदने च भान्ति नारङ्गतरूपशोभे गण्डशैलस्थलालकारिण्यो रोध्रलताः' इति चम्पूकथायाम् गण्डयो शैलोपमानम् । अथ वा गण्डशैलौ कपोलप्रदेशावित्यर्थ' ॥

भृङ्गनेत्रा मृणालीभुजा जृम्भिताम्भोजवक्त्रास्तरङ्गोल्लसत्कुन्तलाः ।
बन्धुरावर्तनाभी रथाङ्गस्तनी हसयाना यमीवारिदेवीरिव ॥ ३७ ॥

पुनरुत्प्रेक्ष्यते—यमी वारिदेवीर्यमुनाजलदेवता इव । किंलक्षणा. । मकरन्दपानलुभ्यदम्भोरुहाभ्यर्णपरिभ्राम्यन्तो भृङ्गा अतिश्यामत्वाच्चञ्चलत्वाच्च भ्रमरा इव भृङ्गारवा इव नेत्राणि नयनानि यासाम् । पुन किंभूता । मृणाल्य' कमलनालानि । नालमृणालशब्दौ त्रिष्वपि लिङ्गेषु । यथा—'कुवलयमृणालमण्डलानालमृणालपटला' इति लिङ्गानुशासने । ता इव । मृणाला एव वा भुजा बाहवो यासाम् । भुजाशब्द पुंस्त्रीलिङ्गयो । पुन' किंभूता । जृम्भितानि विकाश प्राप्तानि अम्भोजानि जलजानि तद्वत्तान्येव वक्त्राणि वदनानि यासाम् । पुन' किंभूता । तरङ्गा पवनप्रसरलुलत्कल्लोला इव । तरङ्गा एव वा उल्लसन्तो विविधविच्छित्त्या स्फुरन्त कुन्तला केशपाशा यासाम् । पुन किंभूता । बन्धुरा मनोज्ञा आवर्ता दक्षिणपार्श्वभ्रमणान्याकारविशेषा यासु तादृश्य' । पयोभ्रमा' ह्रदादिषु सलिलमागत्य पश्चाद्वलित्वा भ्रान्त्वा च पुर प्रचलति 'गवर' इति समुद्रावगाहिलोकेषु प्रसिद्धा जलावर्तास्तद्वत्त एव वा । नाभ्यस्तुन्दकूपिका यासाम् । पुनः किंभूता । रथाङ्गाश्चक्रवाकास्तद्वत्त एव वा स्तना' कुचा यासाम् । पुन किंभूताः । हसाना यान लीलागमन तद्वन्मनोज्ञ गमन यासु । तथा हसाना यान जलक्रीडाकृते कमलनालबीजकोशबीजास्वादनार्थ गमनागमन यासु ॥

विष्टरोल्लासिनीश्चन्दनामोदिनीः पल्लवोल्लासिजिह्वाः प्रसूनस्मिताः ।
बिम्बदन्तच्छदाः कुन्दमालाः पिकीव्याहृता मूर्तिमत्कुञ्जदेवीरिव ॥ ३८ ॥

पुनरुत्प्रेक्ष्यते—मूर्तिमती' मूर्ता अङ्गीकृताङ्गोपाङ्गा कुञ्जलक्ष्मीर्वनश्रिय इव । किंभूता । विष्टरेषु पीठेषु अथ वा विष्टरैरासनैर्विविधासनोपवेशैरुत्प्राबल्येन लासन्ते इत्येवशीला । 'विष्टर पीठमासनम्' इति हैम्याम् । पक्षे विष्टरैरनेकजातितरुभि शोभनशीला । 'विटपी कुट क्षितिरुह कारस्करो विष्टर' इत्यपि हैम्याम् । पुन किंभूता । चन्दना श्रीखण्डा इव पद्मिनीत्वेन विलेपनभूतैर्वा मलयद्रुमैश्च आमोद' शरीरसौगन्ध्य परिमलश्च विद्यते यासा यासु वा । पल्लवा किसलयानि तद्वत्प्रवाला एव जिह्वा अरुणास्त्रकुमारा रसना यासाम् । पुन किंभूता । प्रसूनानि विकचकुसुमानि उज्ज्वलत्वात्तद्वत्तान्येव वा स्मित महित यासाम् । पुन किंभूता । बिम्बानि बिम्बीफलानि बिल्वीफलानि पक्वगोल्हकानि तद्वत्तान्येव वा दन्तच्छदा दशनपत्राणि अधरा

यासाम्। पुन किंभूता। कुन्दाना मुचकुन्दकुसुमाना माला स्रजो हारा कुन्दद्रुमाणा श्रेणयो यासा यासु वा। पुन किंभूता। पिकीना कलकण्ठीना व्याहृत पञ्चमालापमधुरध्वनिरिवालपित यासा कोकिलकलरवो यासु॥

कञ्चुकिप्राञ्चिताः शेषगेहा इवारामदेशा इवोत्फुल्लपुष्पाङ्किताः।
केकिमाला इवालंकृताश्चन्द्रकैः पूर्णचन्द्राननाः पूर्णिमासीरिव॥३९॥

पुन किंभूता। कञ्चुकिभि सौविदल्लै प्रकर्षेणाञ्चिता सहिता। 'सौविदल्लाः कञ्चुकिन' इति हैम्याम्। तथा 'काञ्चिन्नराजजर्जरशबरकञ्चुकिकरावलम्बलीलागामिन्यः' इति चम्पूकथायाम्। शबराधिराजशबरीणामपि कञ्चुकिसत्तास्ते। शेषगेहा इव। यथा नागाधिराजनिकेता कञ्चुकिभिर्भुजगमै सयुता भवन्ति। शेषनागस्य नागाधिपत्वात्। पुन किंभूता। उत्फुल्लैरुन्मिषितै पुष्पै कुसुमैरङ्किता कुसुमावतसहारादियुक्ताः। के इव। आरामदेशा इव। यथा वनप्रदेशा प्रबुद्धप्रसूनपरिचिता भवन्ति। पुन किंभूता। चन्द्रकै ललाटपट्टे वृत्ताकारतिलकैर्लोके 'चादलो' इति नाम्ना प्रसिद्धै अलकृता भूषिता। का इव। केकिमाला इव। यथा मयूरराजी चन्द्रकै कलापै कलिता भवन्ति। 'पिच्छ बर्हं शिखण्डकम्। प्रचलाक कलापश्च मेचकश्चन्द्रक समौ॥' इति हैम्याम्। पुन किंभूता। पूर्ण पार्वण षोडशकलाकलित चन्द्र कौमुदीपतिरिवानन वदन यासाम्। का इव। पूर्णिमासीरिव। पूर्णे निशाकरे सर्वकलाकलिते चन्द्रमसि सति सा पूर्णिमा राकेत्युच्यते। यथा हैम्याम्—'सा राका पूर्णे निशाकरे' इति। किंभूता राका। पूर्णचन्द्र एवानन मुख यासाम्॥

मञ्जुसिञ्जानमञ्जीरविस्फूर्जितैः स्पर्धमाना ध्वनद्भिर्मरालैरिव।
केलिवातायुपोतान्क्वचित्कुर्वतीर्गीतिभिर्योगिवद्ध्यानलीनानिव॥४०॥

पुनरुत्प्रेक्ष्यते—मञ्जूनि मनोहराणि सिञ्जानानि रणज्झणिति शब्दायमानानि मञ्जीराणि नूपुराणि तेषा विस्फूर्जितैर्विलसितै कृत्वा ध्वनद्भिर्मृदुमदकलरौप्यघनघर्घरीकरुचिरस्वर विरचयद्भिर्मरालै राजहसै सार्ध स्पर्धमाना इव स्पर्धा कुर्वाणा इव। क्वचित्कुत्रापि स्थाने केलये क्रीडाकृते समानीय रक्षितान् वातायुपोतान् सारङ्गशावान् गीतिभिर्माकन्दमञ्जरीपुञ्जास्वादनोद्घटिनीकुष्ककुहरप्रेङ्खोल्लनास्खलितपरभृतप्रपञ्चितपञ्चमरागविरागीकरणप्रवणस्वपाणिवीणाक्वणनानुगुणप्रगुणितामितस्फीतगीतै कृत्वा काश्चन योगिवद्योगीन्द्रानिव ध्याने प्रणिध्याने मधुरगानाकर्णने च लीनान्निश्चलाङ्गान् कुर्वती॥

स्वीयरूपश्रिया मानमातन्वतीः प्रेक्ष्यमाणा मुहुः स्मेरदम्भोरुहम्।
भूषयाह विशिष्ये किमेतद्रुहा श्रीरुतेतीव चित्ते विजिज्ञासया॥४१॥

पुन काश्चित्किं कुर्वाणा। मुहुर्वारवार स्मेरदम्भोरुह विनिद्रत्कमल प्रेक्ष्यमाणा पश्यन्ती। उत्प्रेक्ष्यते—चित्ते स्वमानसे इत्यमुना प्रकारेण विजिज्ञासया विशेषप्रकारे-

णावबोद्धुमिच्छया । इति किम् । भूषया वपु श्रिया कृत्वा अह विशिष्ये विशेषा भवामि । उताथ वा एतस्मिन्स्मेरदम्भोरुहे गृहमावासो यस्यास्तादृशी श्रीर्लक्ष्मीर्देवी विशिष्यते । 'कथ च स देश स्वर्गाद्विशिष्यते न' इति चम्पूकथायाम् । विशिष्टो भवति स्म य ॥

निर्जितस्त्वत्सखास्मन्मुखेन ह्रिया पश्य पाण्डूभवन्भ्राम्यतीन्दुर्दिवि ।
वीक्ष्यमाणा वपुर्विभ्रमं दर्पणे सूचयन्तीरितीव स्मितं तन्वतीः ॥ ४२ ॥

काश्चिद्दर्पणे आदर्शे वपुर्विभ्रम स्वशरीरसौन्दर्य शोभां वीक्ष्यमाणा निभालयन्ती सतीः । उत्प्रेक्ष्यते—स्मितमीषद्धसित तन्वतीर्विस्तारयन्तीर्विदधतीश्च सती । इत्यमुना प्रकारेण सूचयन्ती कथयन्तीरिव । इति किम् । हे दर्पण, त्व पश्य सावधानतया विलोकय त्वत्सखा तव मित्रमिन्दुश्चन्द्र । 'जलाच्च तातान्मुकुराच्च मित्रानभ्यर्थ्य धत्त खलु पद्मचन्द्रौ' इति नैषधे मुकुरचन्द्रयोर्मैत्र्य मिथ' । अस्मन्मुखेन अस्माक वदनेन निर्जितः पराभवभर प्रापित सन् पाण्डूभवन् पाण्डुरो वपुषा जायमानः सन् धवलीभूतशरीर ह्रिया लज्जया कृत्वा दिवि निर्मानुषतया शून्ये नभसि भ्राम्यति पर्यटतीव ॥

निष्कुटानोकहोत्फुल्लपुष्पोच्चये षट्पदान्पाणिभिर्दूरतः कुर्वतीः ।
स्पर्धितां बिभ्रते वाग्विलासैः सहास्माकमेते हृदीतीव रोषोदयात् ४३

काश्चिन्निष्कुटस्य गृहारामस्य अनोकहाना विविधजातिप्ररोपितपादपानामुत्फुल्लानि विनिद्रीभूतानि पुष्पाणि कुसुमानि तेषामुच्चयश्चुण्टन ग्रहणम् । 'उच्चिन्वन्ति च मालतीषु कुसुमश्रद्धालवो मालिका' इति चम्पूकथायाम् । तथैवोच्चय षट्पदान् भ्रमरान् पाणिभि स्वकरै दूरत विप्रकृष्टान् कुर्वती प्रणयन्ती । उत्प्रेक्ष्यते—हृदि हृदयमध्ये इत्यमुना प्रकारेण रोषोदयात्कोपप्रादुर्भावात् इव । इति किम् । यदेते षट्पदा भ्रमरा अस्माक वाण्या वाचा सह स्पर्धिता सघर्षिभावमभ्यसूयाम् । 'वाण्या भृङ्गीपिकीरवौ' इति काव्यकल्पलतावचनाद्भृङ्गीसाहचर्याद्भृङ्गोऽप्यागत एव । बिभ्रते धारयन्ति । कुर्वते इत्यर्थ । स्वद्वेषिणस्तु दूरमुत्सार्यत एवेति ॥

नाभिदघ्ने ह्रदेऽम्भोविहारालसास्त्रासमुत्पादयन्ती रथाङ्गात्क्वचित् ।
तद्विभूषा स्तनाभ्या गृहीत्वा पुरा किं पुनस्तद्वपुष्पीतिमादित्सया ४४

क्वचित्कुत्रापि गृहोद्यानप्रदेशे नाभिदघ्ने नाभिप्रमाणे । 'नाभीरम्या नीलतमालका' इति चम्पूकथायाम् । 'नीला हरितत्विषस्तमालद्रुमा नाभिरम्या नाभिदघ्ना' इति चम्पूटिप्पनके । ह्रदे द्रहे अम्भोविहारे जलकेलिकरणसमये अलसा मन्थरा लम्पटा वा काश्चित्किरातीः रथाङ्गात् चक्रवाकात् त्रासमाकस्मिक भयमुत्पादयन्तीर्जनयन्तीः सती । उत्प्रेक्ष्यते—पुरा पूर्व स्तनाभ्या निजकुचाभ्या कृत्वा तेषा रथाङ्गाना विभूषा शोभा गृहीत्वा पुनर्द्वितीयवार तद्वपुषा चक्रवाकशरीराणा पीतिम्नः पीततायाः आदि-

त्सया आदातु गृहीतुमिच्छयेव त्रासमुत्पादयन्ती । असद्वस्तुग्रहणे समीहा भवेत् । यत स्वय श्यामवर्णत्वेन स्वर्णवर्णवपु' शोभादानमौचितीमञ्चति ॥

क्वापि विश्लेषयन्तीर्बकाञ्जीवनाद्धार्तराष्ट्रान्पुनर्भीमवाहा इव ।
राक्षसीवत्क्षपारागिणीरुत्पलाकाङ्क्षिणीः कॢप्तकीलालपानाः पुनः ॥ ४५ ॥

क्वापि गृहोद्यानदीर्घिकादिप्रदेशे काश्चित् शबरनायकनितम्बिनीर्जीवनाज्जलात्सकाशात् बकान् बलाहकान् मीनाशिनो जलचरान् पक्षिविशेषान् तथा धार्तराष्ट्रान् सितेतरपक्षान् राजहसजातिविशेषान् विश्लेषयन्ती परस्पर स्ववशाभि बालकैर्वा वियोगं नयन्ती । उड्डाययन्तीरित्यर्थ । का इव । भीमवाहा इव । कुन्तीतनुजन्मत्रिकापेक्षजातीया मध्यमपाण्डवस्य युधिष्ठिरानुजन्मनो वृकोदरभुजा यथा बकानिति बकनामान राक्षसम् । बहुत्व तु लङ्काधिपतिराक्षसराजत्वात् । तथा धार्तराष्ट्रान् धृतराष्ट्रस्यापत्यानि धृतराष्ट्रस्य पितृव्यस्य शत दुर्योधनदु शासनप्रमुखान् पुत्रान् जीवना जीवितव्यात् विश्लेषयन्तीर्वियोजयन्ती । निघ्नतीरित्यर्थ । पुन काश्चित्क्षपासु हरिद्रासु । 'हरिद्रा काञ्चनी पीता निशाख्या वरवर्णिनी' इति हैम्याम् । रात्रिसर्वनामभिरर्थे सति हरिद्रैवोच्यते । यथा चम्पूकथायाम्—'वररजनीकरकान्ते' इति । 'निशानभ सदृशे मज्जनगृहे' । किंलक्षणा । वरा । विशिष्टविज्ञानोपेता रजनीकरा हरिद्रोद्वर्तनादिकारका. पुमासस्तै कान्ते प्रधाने । निशानभसि किंलक्षणे । वर सर्वकलासपूर्णो रजनीकरश्चन्द्रस्तेन मनोज्ञे' इति चम्पूटिप्पनके । रागो वपुरुद्वर्तनादिना आसक्तिर्विद्यते यासाम् । तथा उत्पलानि कुवलयान्याकाङ्क्षन्तीत्येवशीला । पुन कॢप्त रचित कृत कीलालस्य पानीयस्य पान याभि । किंवत् । राक्षसीवत् । यथा निशाचर्य राक्षस्य क्षपाया रजन्या रागोऽस्त्यासाम् । रात्रिचरत्वात् । तथा उत्प्राबल्येन पल मांसमाकाङ्क्षति सामस्त्येन वाञ्छतीत्येवशीला । पलादत्वात् । पुन. निर्मित कीलालस्य रुधिरस्य पान याभि । असृक्पत्वात् । 'रात्रिचरो रात्रिचर पलाद कीनाशरक्षोनिकसात्मजाश्च । क्रव्यात्कर्बुरनैर्ऋताम्रप ' इति हैम्याम् । 'कीलाल रुधिरे नीरे' इत्यनेकार्थ ॥

केलिवापीपयोमज्जनव्याजतो नागनारीर्विजेतु व्रजन्तीरिव ।
नागगेहोपसीदत्तदम्भोजदृग्विभ्रम कुर्वतीर्निःसरन्तीः पुनः ॥ ४६ ॥

काश्चित्किरातेशितु कान्ता केलिवापीषु क्रीडाकृते या गृहोपवनदीर्घिकास्तासु पयसि स्वतन्त्रसलिलान्तरालखेलनसमये पयसि पानीये मज्जनाना क्रीडारसाद्ब्रुडनाना दनुप्रादुर्भवनव्यतिकरे वा सलिलाद्बहिर्निर्गच्छन्ती सती नागगेहाद्भुजगभवनादुपसीदन्तीनामागच्छन्तीना तदम्भोजदृशा नागनिकेतननितम्बिनीना विभ्रम विशेषेण भ्रान्ति कुर्वती सृजन्तीरिव । एतद्दीर्घिकावारिवर्त्मना नागलोकात्कथचिद्भूमण्डलालोकनकुतूहलात्क्रीडाकृते वा निर्गता नागाङ्गना इवेति भ्रम ॥

भास्वतः कान्तिवद्वारुणीरागिणीः शालिपत्रावलीः शालिशाखा इव।
नन्दनानन्दिनीर्मन्दरोर्वीरिव प्रीणयन्तीर्मनः साधुगोष्ठीरिव ॥ ४७ ॥

काश्चित्किराती। वारुणी मदिरा तत्र विषये तत्पाने राग अस्त्यासामिति रागिणीः। 'काश्चित्कादम्बरीमधुपानमदघूर्णितदृश' इति चम्पूकथाया भिल्लीनामपि मदिरापान दृश्यते। किंवत्। कान्तिवत्। यथा भास्वत सहस्ररश्मे. कान्तयो दीप्तय· वारुण्या वरुणदिक्पालस्य इय दिग्वारुणी पश्चिमा दिक् तस्या रागिण्य। पश्चिमाया समेतस्य साय मार्तण्डमण्डलस्य मरीचयो रागरञ्जिता· सरागा भवन्ति। राग आसक्तिररुणिमा च। पुन किंभूता। शालन्ते शोभन्ते इत्येवशीला शालिन्य पत्रावल्य पत्रलता यासाम्। का इव। शालिशाखा इव। यथा वृक्षाणा शिखा· शोभनशीला पत्राणा पर्णानामावल्य श्रेणयो यासु तादृश्यो भवन्ति। पुन किंभूताः। नन्दनैर्निजाङ्गजै· पुत्रैरानन्द प्रमोद अस्त्यासाम्। का इव। मन्दरोर्वीरिव। यथा मेरुभूमय नन्दननामवनेनानन्ददायिन्य ता·। जिनशासने मन्दरो मेरुरुच्यते। यथा भक्तामरस्तवे—'किं मन्दराद्रिशिखर चलित कदाचित्' इति। यथा स्नातस्य स्तुतौ 'मन्दररत्नशैलशिखरे जन्माभिषेक कृत' इति। मन्दरेषु पञ्चसु मेरुषु मेरुषु रत्न लक्षयोजनप्रमाणत्वात्सर्वद्वीपसमुद्राणा मध्यवर्तित्वान्नाभिस्थानकत्वाच्च रत्नम्। अपरे चत्वारो मेरव चतुरशीतियोजनमाना·। जिनजन्माभिषेको मेरु विनान्यत्र न स्यादिति। तथा सिद्धान्तेष्वपि मन्दरस्मरण लभते। 'पच्चयस्स—' इत्यादि। शैवशासनेषु तु मन्दर इन्द्रकीलशैल। अत्र तु जैनमतानुसारेणैव मेरु·। पुन किं कुर्वती। मन तद्विभ्रमविलासक्रीडादिविलोककानामन्त करण प्रीणयन्तीस्तोषयन्ती। का इव। साधुगोष्ठीरिव। यथा साधूना ससारमुमुक्षूणाम्। अथ वा साधुभि सत्तमै पुभि सम गोष्ठी ससारापारपारावारपारोत्तरणोपायप्रकथनेन सन्मतिशिक्षाप्रदानेन च मानस परमानन्दसदोहासादनमेदुर विदधतीः॥

आश्मगर्भीयसंदर्भविभ्राजिनीः शालभञ्जीरिव स्वैरसंचारिणीः।
सूरिपादान्प्रणम्यान्प्रणन्तुं निजास्तत्र कान्ताः किरातेशिताजूहवत् ४८

पुनरुत्प्रेक्ष्यते—आश्मगर्भीयो मरकतरत्नसबन्धी। 'मरकत त्वश्मगर्भ' इति हैम्याम्। य सदर्भो रचनाविशेषस्तेन विभ्राजन्ते इत्येवशीला। पुन किंभूता। स्वेच्छया स्वतन्त्र दिव्यानुभावात्कोकाशसूत्रधारादिकृतकीलिकादिप्रयोगाद्वा सचरणशीला। इतस्तत परिभ्रमणस्वभावा शालभञ्जी पाञ्चालिका इव। एषु सर्वेष्वपि वृत्तेषु द्वितीयाबहुवचनानि ज्ञेयान्यग्रेतनसबन्धात्। एव व्यावर्णितस्वरूपा निजा आत्मीयाः कान्ता प्रियतमा किराताना भिल्लानामीशिता स्वामी अर्जुनस्तत्र भगवत्पादपवित्रीकृतनिकेतने प्रणम्यान् जगज्जननमस्करणीयान् सूरिपादान् प्रणन्तु नमसितुमजूहवदा-

कारयामास । इत्यन्तचतुर्दशभिः कुलकम् ॥ इत्यर्जुनकिरातपतिप्रमदाना विविधविलासचेष्टास्वरूपवर्णनम् ॥

जगमं सार्वभौमं किमुर्वीभृता सूरिशीतांशुमायान्तमालोक्य तम् ।
अर्जुनाम्भोजनेत्रास्तदङ्घ्रिद्वयं नेमुरानन्दसान्द्रीभवन्मानसाः ॥ ८९ ॥

अर्जुननाम्न पल्लीपतेरम्भोजनेत्रा नलिननयना कान्तास्तस्य हीरसूरेरङ्घ्रिद्वय चरणयुगल नेमु प्रणमन्ति स्म । किंभूता । आनन्देन प्रमोदेन कृत्वा सान्द्रीभवन्ति निबिडानि जायमानानि मानसानि मनांसि यासाम् । कि कृत्वा । सूरिष्वाचार्येषु ज्योतिश्चक्रायमानेषु मध्ये शीतांशु सुधाकर चन्द्रमायान्तमात्ममन्दिरेषु समागच्छन्तमालोक्य स्वनयनयोर्गोचरीकृत्य । दृष्ट्वेत्यर्थ । उत्प्रेक्ष्यते—जगम सचरन्त वसुधाविहरणशीलमुर्वीभृता पर्वताना सार्वभौम चक्रवर्तिनमिव । मेरुगिरिमिव ॥

कामिनीभिः किराताधिभर्तुस्ततो मौक्तिकौघैरवाकीर्यत श्रीप्रभु ।
सोऽप्यवैश्वस्त्यलक्ष्मीमिवानश्वरीं स्वेन ताभ्यो ददौ धर्मलाभाशिषम् ९०

ततो वन्दनानन्तरं किराताना पुलिन्द्राणामधिभर्तु स्वामिन अर्जुनस्य कामिनीभिः कान्ताभि मौक्तिकौघैर्मुक्ताफलमण्डलै श्रीप्रभु श्रीमान् हीरविजयसूरि अवाकीर्यत वर्धाप्यते स्म । पुनर्वर्धापनानन्तर सोऽपि श्रीप्रभु स्वेनात्ममुखेन ताभ्यः किरातेन्द्रकामिनीभ्य धर्मलाभमेवाशिष मङ्गलशसनमाशीर्वाद ददौ दत्तवान् । उत्प्रेक्ष्यते—अनश्वरीं शाश्वतीमवैश्वस्त्यस्य अर्थात्तासामेवार्जुननारीणामवैधव्यस्य लक्ष्मीमिव । 'विश्वस्ता विधवा समे' इति हैम्याम् । तथा 'नलात्स्ववैश्वस्त्यमनामुमानता' इति नैषधे ॥

देशनाम्भोदधारा सुधाया इव ज्येष्ठजामिं मुनीन्द्रस्य पीत्वादरात् ।
भिल्लभर्तुर्जजृम्भे मनःकानने बोधिफुल्लल्लताश्लेषिहर्षद्रुमः ॥ ९१ ॥

भिल्लभर्तुरर्जुननाम्नो भिल्लाना शबराणा भर्तुर्नायकस्य पल्लीपतेर्मनो मानसमेव कानन वन तत्र बोधि सम्यक्त्वमेव फुल्लन्ती विकसन्ती लता वल्ली तया आश्लेष आलिङ्गनमस्त्यस्य एतादृशो हर्षद्रुम प्रमोदपादप जजृम्भे प्रादुर्भवति स्म । कि कृत्वा । मुनीन्द्रस्य हीरसूरेर्देशना धर्मकथा सैव अम्भोदधारा मेघपयोवृष्टिस्तामादरादेकाग्रचित्ततया पीत्वा निपीय सादर श्रुत्वा । उत्प्रेक्ष्यते—सुधाया पीयूषस्य ज्येष्ठजामि वृद्धभगिनीमिव ॥

वर्णयाम किमस्यामृतस्राविणीं बिभ्रतो भारतीं वज्रसूरीन्द्रवत् ।
वङ्कचूलो यथा धर्मघोषेण यद्येन रौद्रोऽपि भिल्लप्रभुर्बोधित ॥ ९२ ॥

अस्य हीरसूरे कि वर्णयाम कि कि स्तुतिगोचरीकुर्म । अस्य कि कुर्वत । वज्रसूरीन्द्रवद्वज्रस्वामिनाम्न आचार्यपुरदरस्येव अमृतस्राविणीं सुधारसोद्गारिणीम् । पीयूषवर्षिणीमित्यर्थ । भारतीं वाणीं वाग्विलास बिभ्रतो धारयत । यत्कारणाद्येन भगवता

रौद्रोऽप्यतिक्रूरोऽपि भिल्लप्रभु पुलिन्दपतिरर्जुन बोधित बोधिबीज प्रापित.। केनेव। यथा धर्मघोषेण सूरिचन्द्रेण चण्डोऽपि वङ्कचूलनामा राजपुत्रीपल्लीपति प्रतिबोधितः। कतिचिन्नियमान् ग्राहितौ द्वावपीत्यर्थः ॥

उत्पथे प्रस्थितांस्तन्वतश्चापलं तत्र सूरिः किरातान्परानप्यसौ।
सत्पथेऽतिष्ठिपत्सत्त्वरक्षाव्रतै रश्मिभिः शूकलान्सादिवद्वाजिनः ॥ ९३ ॥

असौ हीरसूरिस्तत्र शिरोत्तरानामग्रामे परानन्यानपि किरातान् भिल्लान् सत्त्वाना जन्तूना रक्षा दया अहिसा तदादिमै सैव प्रथमा येषु तादृशैर्व्रतैर्विविधनियमै कृत्वा सत्पथे शोभनमार्गे अतिष्ठिपत्स्थापयति स्म। किंवत्। सादिवत्। यथा तुरगाणां दूषणभूषणलक्षणप्रस्थापनरक्षणनर्तनधौरितादिगतिकारापणादिकलाकुशल सादी अश्ववार। 'अश्वारोहे चाश्ववार सादी च तुरगी च स' इति हैम्याम्। शूकलान्दुर्विनीतान्। 'दुर्विनीतस्तु शूकल' इत्यपि हैम्याम्। रश्मिभि वल्गाकशादिरज्जुभि कृत्वा सत्पथे सर्वजनातिवाहिते वर्त्मनि स्थापयति। किंलक्षणान् किरातान्। उत्पथे हिंसादिविधाने दुष्टाध्वनि मार्गादितरस्थाने वा प्रस्थितान्प्रवर्तमानान्प्रचलितान्। पुन किंभूतान्। चापल द्यूतमासमदिरावेश्यापापर्धिचौर्यपराङ्गनागमनाद्यनेकदुर्व्यसनेषु चञ्चलता लौल्य चक्रपदस्थापनगमनादि च तन्वत प्रकुर्वत आद्रियमाणान्विस्तारयतश्च ॥ इत्यर्जुनपल्लीपतितत्सेवकाना नियमदानम् ॥

सूरिशीतांशुरापृच्छ्य भिल्लाधिपं संप्रणिन्ये पुरस्तादथ प्रस्थितिम्।
तावदग्रे ददर्शार्बुदोर्वीधर विन्ध्यमभ्येतमेतं विनन्तु किमु ॥ ९४ ॥

अथार्जुनादीना नियमदानानन्तर सूरिशीतांशुर्हीरसूरिचन्द्र भिल्लाधिपमर्जुन किरातराजमापृच्छ्य प्रश्नयित्वा पुरस्तादग्रे प्रस्थिति प्रस्थान गमनम्। प्रयाणमित्यर्थ। सप्रणिन्ये करोति स्म। प्रभुर्भट्टारकस्तावदग्रे पुरत अर्बुदनामानमुर्वीधर पर्वत ददर्श लोचनगोचरीकरोति स्म। उत्प्रेक्ष्यते—विन्ध्य जलबालकापरपर्याय शैलम्। 'विन्ध्यस्तु जलबालक' इति हैम्याम्। एत सूरि विनन्तु विशेषेण नमस्कर्तुमभ्येत समुखमागतमिव ॥

यो गिरिस्तुङ्गिमश्रीभिरन्यान्पराभूय शृङ्गाग्ररङ्गत्पयोदोपधेः।
छत्रमाधत्त मायूरमुर्वीधराधीशितुर्नन्दनस्त जयाङ्क किमु ॥ ९५ ॥

य उर्वीधराणा पर्वताना भूपालाना चाधीशितुर्भर्तुर्नायकस्य भर्तुर्हिमाचलस्य चक्रवर्तिनो वा नन्दन पुत्र। 'गौरीवरश्वशुरभूधरसभवोऽयमस्त्यर्बुद ककुदमद्रिकदम्बकस्य। मन्दाकिनीधनजटे दधदुत्तमाङ्गे य शालक शशिभृतोऽभिनय करोति ॥' इति गुर्जरेश्वरपुरोहितवस्तुपालवयस्यसोमेश्वरभट्टविरचितलूणिगवसतिपट्टिकोत्कीर्णवस्तुपालप्रशस्तावर्बुदाद्रेर्हिमाद्रिपुत्रत्व प्रकटमास्ते। एतावतार्थेन अर्बुदनामा गिरि कश्चित्सार्वभौमतनुजन्मा च। उत्प्रेक्ष्यते—शृङ्गाग्रे शिखरोपरितनप्रदेशे रङ्गता चरता पयोदाना सजलजलधरा-

णामुपधेर्घनघटाकपटात् तज्जयाङ्कं तेषां पर्वतानां भूपानां च जयस्य पराभवनस्य अङ्कं चिह्नं किमु मायूरं मयूरपिच्छसंबन्धि छत्रमातपत्रमिवावर्त्ते बिभर्ति स्म । किं कृत्वा । तुङ्गिम्न उच्चत्वस्य महिम्नः पराक्रमस्य करितुरगादिपरिवारस्य जात्यादेर्वा महत्त्वस्य श्रीभिर्लक्ष्मीभिर्विभवैर्वा कृत्वा अन्यान्परान् गिरीन्नराधिपान्वा पराभूय विजित्य स्ववशीकृत्य वा ॥

अध्वरोद्धुः सुधाधामचण्डद्युतोर्विन्ध्यधात्रीधरस्येव संस्पर्धया ।
शृङ्गलेखाभिरभ्रंकषाभिर्नभःपद्धतिं रुद्धवानर्बुदोर्वीधरः ॥ ९६ ॥

अर्बुदाभिधान उर्वीधरः शैलः अभ्रमाकाशं कषन्ति विलिखन्ति घृष्यन्तीति । 'कषू विलेखने' इत्यस्य धातुः । अभ्रंकषास्ताभिर्गगनमण्डलोल्लेखिनीभिः शृङ्गलेखाभिः शिखरराजीभिः कृत्वा नभःपद्धतिं व्योममार्गं रुद्धवानात्मना रुणद्धि स्म । उत्प्रेक्ष्यते—सुधाधामा चन्द्रः, चण्डद्युतिः सूर्यः, तयोरध्वनो मार्गस्य रोद्धुः रोधविधातुर्विन्ध्यधात्रीधरस्य विन्ध्याचलस्य संस्पर्धया सहर्षेणेव असूययेव ॥

क्वापि शृङ्गे विनीले तमालैः शशी यस्य चूडामणीवत्कचानां चये ।
क्वापि शोणाश्मशृङ्गे पुनर्भानुमान्प्राग्गिरेः सानुनी वोदयँल्लक्ष्यते ॥ ९७ ॥

यस्यार्बुदाद्रेः क्वापि कुत्रापि स्थाने तमालैः समुत्सद्बहलदलमण्डलसच्छवितापिच्छपादपैर्विनीले अतीव श्यामलीभूते शृङ्गे शिखरे शशी चन्द्रमाः कचानां चये कामिनीकेशपाशे चूडामणीवत् चूडारत्नमिव लक्ष्यते ज्ञायते वा । पुनरपरेऽर्थे क्वापि कुत्रापि प्रदेशे शोणाश्मभिः पद्मरागमणिभिर्निर्मिते शृङ्गे कूटे भानुमान् सहस्ररश्मिः प्राग्गिरेरुदयाचलस्य सानुनी प्रस्थे उदयन्नभ्युद्गमं लभमान इव लक्ष्यते निरीक्ष्यते ॥

मौलिलीलायमानामृतांशुक्षरन्निर्झराम्भःप्रवाहस्वरूपैरसौ ।
सातपत्रस्फुरच्चामरैर्भूभृतां राजभावं बिभर्तीव भूमीधरः ॥ ९८ ॥

असौ भूमीधरः अर्बुदाचलः सहातपत्रेण छत्रेण वर्तन्ते यानि तानि सातपत्राणि । तथा स्फुरन्ति इतस्ततः प्रसरन्ति चञ्चलीभवन्ति यानि चामराणि रोमगुच्छानि तैः कृत्वा । उत्प्रेक्ष्यते—भूभृतां सर्वपर्वतानां राजभावं स्वामित्वमाधिपत्यं वा बिभर्ति धारयतीव । किंभूतैः । मौलौ शिरःशिखरोपरि लीलायमानो लीलया स्ववर्गेणाचरन् प्रवर्तमानः प्रचलन्वा अमृतांशुः शीतदीधितिः । तथा क्षरतां शिखरान्तरालेभ्यो निःसरतां निर्झराणामम्भसां पानीयानां प्रवाहा धारास्ता एव स्वरूपमात्मा येषां ते ॥

कुन्दरुड्नीरमुड्नीलकण्ठं पुनश्चन्द्रचूडं शिवं सिंहयानाङ्कितं ।
वातवेल्लल्लताकॢप्तलास्यः सरिद्योऽनुयातीव दिग्वाससं किं दिवा ॥ ९९ ॥

योऽर्बुदगिरिः दिवा दिवसे दिशः आशा एव वासांसि वस्त्राणि यस्यासौ दिग्वासा ईश्वरः तमनुयात्यनुकरोति सदृशीभवतीव । 'दिक्त्तिवासा भवनीललोहितौ' इति है-

भ्याम् । द्वावपि विशिनष्टि—किंलक्षण' । कुन्दाना विकसितकुसुमसततिसितीकृतसुचकुन्दद्रुमाणा रुक् कान्तिर्यत्र । पक्षे कुन्दवदुज्ज्वला रुक् कायकान्तिर्यस्य । पुन किंभूत । नीरमुग्भि उन्नमन्नीरदै' कृत्वा नील श्यामलीभूत कण्ठ. उपत्यकाभाग शिर शिखरादधस्तनप्रदेशो यस्य । पक्षे मेघवन्नील विषविषमानलज्वालाज्वलितत्वात्काल कण्ठो गल यस्य । 'दधदम्बुदनीलकण्ठताम्' इति नैषधे । अर्थ पूर्ववत् । पुन किंभूत । चन्द्रो विधुरत्युच्चैस्तरत्वात् चूडायामग्रभागे अभ्रकषशिखरोपरितनप्रदेशे यस्य । पक्षे चूडाया जटाजूटे यस्य । पुनः किंभूत । शिवो निरुपद्रव परैर्ग्रहीतुमशक्य शिवनामा च । पुन किंलक्षण । सिंहाना केसरिणा यानानि गमनागमनानि तैरङ्कित कलित । पक्षे सिंहयानया पार्वत्या अङ्कितश्चिह्नित । तस्या अर्धाङ्गत्वात् । 'प्रसह्य चेतो हरतोऽर्धशभो' इति नैषधे । अर्धशभोरीश्वरस्य शरीरार्धघटनया इत्यर्धेशभुः । पुन. किंभूत । वातै पवनै वेल्लन्त्यश्चञ्चलीभवन्त्यो या लता वल्लयस्ताभिस्तद्वद्वा कॢप्त लास्य नाटक येन । महानटत्वान्नाट्यप्रियत्वाच्च । पुन किंभूत । सरिन्निर्झररूपा अत्युज्ज्वलत्वात्स्व सरिद्गङ्गा यस्य । पक्षे निर्झरतुल्या गिरीशत्वात् गिरीशो हिमाद्रिरपि । तत्र निर्झररूपैव गङ्गा यत्र । अथवा सरति गच्छति विस्तरतीत्येवशीला व्यवस्थितविकल्पत्वाद्दीर्घत्वाभावस्तादृशी नित्यवाहिनी स्वर्वाहिनी यस्मिन् । तथा शैलोऽपि अत्युच्चत्वादतिविस्तारत्वात्पातालमूलत्वाच्च दिग्वासा दशसु दिक्षु वासो वसन अथवा दशापि दिशो वासासि वस्त्राणि यस्य स । 'शिर स्व सरित्' इति वा पाठ । तत्र शिरसि अत्युच्चैस्तरत्वान्मस्तके स्व सरित् गगनगङ्गा यस्य । तथा च वस्तुपालवसतिप्रशस्तावर्बुदाद्रिवर्णने—'मन्दाकिनी घनजटे दधदुत्तमाङ्गे' इति ॥

रत्नसान्वौषधीप्रस्थमुख्यश्रिया मेरुमुख्यक्ष्माभृज्जयादर्जिताम् ।
शृङ्गनिर्गत्वराणा झराणा निभात्कीर्तिमेता बिभर्तीव मूर्ता गिरिः ॥ ६० ॥

यो गिरिरर्बुदाचल शृङ्गेभ्यः स्वशिखरेभ्यो निर्गत्वराणा नि सरणशीलाना झराणा निर्यन्निर्झरपय प्रवाहाना निभाद्व्याजात् मूर्ता शरीरवतीमेता जगज्जनताप्रत्यक्षलक्षा कीर्तिं यशोविस्तृति बिभर्ति दधतीव । किंभूताम् । रत्नसानूना मणिमयाना शिखराणा तथा औषधीना फलपाकावसानिकाना वशीकरणस्वर्णरजतादिकारिकाणा वा लताद्रुमविशेषाणा प्रस्थाना विविधधातुरसकूपिकादिस्थानकानामपरशृङ्गाणा मुख्यया प्रकृष्टया श्रिया तत्प्रमुखया वा लक्ष्म्या वैभवेन शोभया वा । मेरोर्मणिशिखराणि, हिमाचले त्वौषधीप्रस्थ शृङ्गम् । अत एव मेरु स्वर्णाचलो मुख्य प्रधानो येषु । मुखे भावो मुख्य आदिर्वा येषु तादृशाना क्ष्माभृता पर्वताना जयात्पराभवनादर्जिता स्वायत्तीकृताम् ॥

अर्जुनश्रीदधो मर्त्यमालास्फुरत्कंदरो भद्रसालोल्लसन्नृक्षभूः ।
बिभ्रतः स्वःसुमेरोरिव स्पर्धया यः पुरं क्वापि धत्ते धरित्रीधरः ॥ ६१ ॥

यो धरित्रीधर' अर्बुदपर्वत' क्वापि कुत्रापि प्रदेशे पुर नगरं धत्ते बिभर्ति । उत्प्रेक्ष्यते—स्व स्वर्ग बिभ्रतो धारयत सुमेरो कनकाचलस्य । 'मेरुः स्वर्गाधार' इति परसमये । यदुक्त च नैषधे—'दिवमङ्कादमराद्रिरागताम्' इति । स्पर्धया महर्षेणैव । य' किंभूत । अर्जुनाना ककुभद्रुमाणा मेरुपक्षे स्वर्णाना च श्रिय शोभा दधातीति दध । पुन किंभूत । मर्त्याना विलासागताङ्गनायुतमनुष्याणा पक्षे अमर्त्याना स्वाङ्गनासगतकिनरसिद्धगन्धर्वादिदेवाना मालाभि श्रेणिभि स्फुरन्त्य शोभमाना कदरा गुहा यस्य । पुन किंभूत । भद्रै श्रेष्ठैरथवा कल्याणकलितै कदाचित्केऽपि तान्न खण्डयन्ति तादृशै साले पादपैर्देवदारुभिर्वा उल्लसन्नुल्लास प्राप्नुवन् । मेरुपक्षे—भद्रसालनाम्ना मन्दरोपत्यकावर्तिना वनेन च शोभमान । पुन किंभूत । ऋक्षाणा भल्लूकाना महत्केशावृताङ्गाना 'रींछ' इति लोके प्रसिद्धाना वन्यश्वापदानाम् । मेरुपक्षे—ऋक्षाणा नक्षत्राणाम् । भू स्थानम् । 'नक्षत्रभू क्षत्रकुलप्रसूतेर्युक्तो नभोगं खलु भोगभाज । सुजातरूपोऽपि न याति यस्य समानता काचन काञ्चनाद्रि ॥' इति चम्पूकथायाम् ॥

अम्बरालिङ्गिशृङ्गावलीपल्वलोपाश्रयाः स्मेरदम्भोजिनी रागिणीः ।
योऽभिकेनाभ्रपान्थेन साकं सदा मित्रवत्कारयामासिवान्संगमम् ॥ ६२ ॥

योऽर्बुदोऽद्रिर्मित्रवत्सखेव रागिणी शोणा अनुरक्ताश्च स्मेरन्तीविकसन्ती अनुरागातिरेकात्सुखीभवन्तीश्चाम्भोजिनी पद्मिनीस्त्रिय कमलिनीश्च । अभिकेन कामुकेन । 'कामुक कमिता कम्रोऽनुक कामयिताभिक' इति हैम्याम् । तथा 'प्रत्यङ्गमस्यामभिकेन रक्षा कर्तुं मघोनेव निजास्त्रमस्ति' इति नैषधे । अनुरागिणा अभ्रपान्थेन भानुना साक सदा प्रतिदिन सगम सयोग कारयामासिवान् निर्मापयति स्म । प्रियमित्रोऽपि कयाचिदनुरागिण्या पद्मिन्या कामिन्या सम स्वमित्र सगमयति । किंभूता । अम्बरमाकाशमालिङ्गन्ति सस्पृशन्तीत्येवशीलाना शृङ्गाणा शिखराणामावली श्रेणी तस्या ये पल्वला अखातसरासि तेषु उपाश्रय स्थान यासाम् । 'केलती मदनयोरुपाश्रये' इति नैषधे । उपाश्रय स्थान साधूनामपि प्रसिद्धम् । अत्युच्चैस्तरशिखरसरसिरुहिणीना रविणा सयोग सुकर एवेति । पद्मिनीनामपि चन्द्रशालासगतानाम् । 'चन्द्रशाला शिरोगृहम्' इति हैम्याम् ॥

सिन्धुशैलोद्भवद्गौरवैर्दुर्वहा बिभ्रतो भूतधात्री फणामण्डलै ।
भोगिना वासवस्येव विश्रान्तये निर्मितो नाभिजातेन य. क्ष्माधर. ६३

य अर्बुदाचल । उत्प्रेक्ष्यते—भोगिना भुजगमाना वासवस्य पुरदरस्य शेषनागनाथस्य विश्रान्तये विश्राम दातु नाभिजातेन प्रजापतिना ब्रह्मणा निर्मित कृत इव । किंभूतस्य वासवस्य । सिन्धव सर्वेऽपि समुद्रा, शैला मेरुहिमाद्रिकैलासाद्या समस्ता अपि पर्वता, तेभ्य उद्भवद्भिरुत्पद्यमानैर्गौरवैर्भारैर्गुरुतरभरैर्दुर्वहा दु खेन वोढु शक्याम् । दु खेन परानपेक्षत्वेन एकेन स्वयमेवासातेनोह्यते इति दुर्वहा तादृशी भूत-

धात्री भूताना चराचराणा गिरिसमुद्रादिमनुष्यपर्यन्ताना धरणशीला समग्रमध्यमलोक फणाना स्वशिर.स्फटाना मण्डलैश्चक्रवालै कृत्वा बिभ्रतो धारयतः॥

कण्ठपीठीलुठत्पार्वणश्वेतरुक्तारकानायकोदात्तमुक्तालता।
व्योम निर्भिद्य यातेन येनोच्चकैर्धार्यते भूभृतेवात्मभूषाकृते॥ ६४॥

येन भूभृता अर्बुदाचलेन आत्मन स्वशरीरस्य भूषाकृते शोभाविधानाय कण्ठपीठ्या ग्रीवायाम्। यथा नैषधे—'दधदम्बुदनीलकण्ठताम्' राजमन्दिरवर्णने। कण्ठशब्देन कन्धरा। एतावता अविलग्ना। पीठशब्द स्त्रीक्लीबलिङ्ग। 'जयत्युदरनि सरद्वरसरोजपीठीपठच्चतुर्मुखमुखावलीरचितसामनामस्तुति' इति चम्पूकथायाम्। तथा 'वशिकवक्रोष्ठिककन्यकुब्जपीठानितक्मवहित्थम्' इति लिङ्गानुशासनेऽपि। लुठन्त इतस्ततो भवन्तो ये पार्वणा पूर्णिमासबन्धी श्वेतरुक् चन्द्रमा तथा तारकास्तारा उपलक्षणात् ग्रहनक्षत्राणि तेषा नायको मध्यमणिस्तेन युक्ता उदात्ता उदारा महार्घ्या वा। 'उदात्तनायकोपेता' इति चम्पूकथायाम्। 'उदात्तो महात्मा महार्घ्यश्च' इति तट्टिपनके। मुक्तालता मौक्तिकहारो ध्रियते किमु। भूभृता किंभूतेन। व्योम गगन निर्भिद्य अत्युच्चैस्तरत्वाद्भित्त्वा विदारयित्वा उच्चकैरूर्ध्वं यातेन सप्राप्तेनेत्यत एव कधराया ज्योतिश्चक्रमायातम्॥

अभ्रविभ्राजियन्मेदिनीभृद्भृगुव्रातनिष्पातिपाथःप्रवाहोत्थितैः।
उत्पतद्भिः पतद्भिर्नभःपद्धतौ बिन्दुवृन्दैरिवाभावि ताराभरैः॥ ६५॥

उत्पतद्भिर्महत्प्रस्तरोपरि निपतनादुच्चैरुच्छलद्भि। अत एव कारणान्नभःपद्धतौ गगनमार्गे पतद्भिर्गत्वा तिष्ठद्भिर्बिन्दुवृन्दैर्जलकणनिकरै। उत्प्रेक्ष्यते—ताराभरै तारकनिकरैरभावि भूतमिव। शुचिजलकणा एवाकाशे तारा बभूवु। किंभूतैर्बिन्दुवृन्दै। अभ्रे नगनाङ्गणे विभ्राजिना शोभनशीलानाम्। नभसगतानामित्यर्थ। यन्मेदिनीभृद्भृगूना यस्यार्बुदाचलस्य शृङ्गाणा भैरवझम्पारूपाणा वा तटाना व्रातेभ्य समूहेभ्यो निष्पातिभ्यो निष्पतनशीलेभ्य अधोनिर्गमनशीलेभ्य पाथसा निर्झरनीराणा प्रवाहेभ्यो धाराभ्य उत्थितैरुद्गतै प्रादुर्भूतै॥

मित्रपुत्र्या सह स्थातुमप्यम्बरे तामुपादाय भूमेः पुनः स्वःसरित्।
यद्गिरेर्वर्त्मना शालितालीमिलत्कुन्दमालाच्छलाद्गच्छतीवाम्बरम्॥ ६६॥

शालिनीभि शोभनशीलाभि तालीभि राजतालीनामभिस्तरुविशेषै। देशैकग्रहणेन देशिनो ग्रहणम्। यथा भामाग्रहणेन सत्यतामेति। तै सम मिलन्त्य सङ्ग कुर्वन्त्य एकत्रोद्गताया कुन्दाना विकसितकुसुमकदम्बकवलक्षीकृतमुचकुन्दपादपाना मालाया श्रेण्याश्छलात्कपटात्स्व सरिन्मन्दाकिनी यद्गिरेर्यस्यार्बुदशैलस्य वर्त्मना मार्गेण भूमे सकाशान्नभस्तलाद्भूमीमुत्तीर्य पुनस्तत्र गमनेन द्वितीयवारमम्बरमाकाश गच्छतीव यातीव। किं कृत्वा। मित्रस्य सख्युर्भानोर्वा पुत्र्या यमुनया सह अम्बरेऽपि गगनाङ्ग-

णेऽपि स्थातुमेकत्र स्थितिं विधातुं यथा एकया मूर्त्या प्रयागे यमुनया सह तिष्ठामि तथा अपरयापि मूर्त्या आकाशेऽपि यमुनया सहाहं वसामीति विचिन्त्य मित्रपुत्रीं कालिन्दीनाम्नीं सह सार्धमुपादाय गृहीत्वा ॥

रोहिणीरागिभावान्निजत्यागिनं कान्तमेणाङ्कमुत्सृज्य कोपाकुला ।
औषधीसंततिर्निर्मिमीतेऽनिशं तापसीवत्तपासीव यस्मिन्गिरौ ॥ ६७ ॥

औषधीना विधुवधूनाम् । चन्द्रस्य तत्पतित्वात् । 'रोहिणीद्विजनिशोषधीपति' इति हेमचन्द्रवचनात् । सतति श्रेणिर्यस्मिन् गिरौ अर्बुदपर्वते । उत्प्रेक्ष्यते—तापसीव परिव्राजिकाराजीव अनिश निरन्तर तपासि शीतोष्णतापनिरशनादिकष्टानि निर्मिमीते करोतीव । किंभूता । कोपाकुला रोषोद्रेककलुषीकृताशया । किं कृत्वा । रोहिण्या दक्षाङ्गजाया रोहिणीनाम्न्यां स्वसपत्न्या पत्न्यां विषये रागिभावादत्यन्तानुरक्ताशयत्वान्निजस्यात्मनस्त्यागिन त्यजनशीलमेणाङ्क चन्द्रमस कान्त स्वभर्तारमुत्सृज्य त्यक्त्वा ॥

भासते शातकुम्भाश्मगर्भोपलश्रेणिसंक्लृप्तशृङ्गद्वयं कुत्रचित् ।
यस्य विश्वातिशायिश्रियं वीक्षितुं मेरुविन्ध्याविवाल्पीभवन्तौ स्थितौ ६८

कुत्रचित्प्रदेशे शातकुम्भाना काञ्चनाना तथा अश्मगर्भोपलाना मरकतरत्नाना च श्रेणिभि सम्यक्प्रकारेण क्लृप्त रचित देवादिना कौतुकाद्विनिर्मित शृङ्गद्वय शिखरद्वन्द्व भासते दीप्यते । उत्प्रेक्ष्यते—यस्य हिमाद्रिनन्दनगिरे विश्वेभ्य समस्तपर्वतेभ्योऽपि विश्वेभ्यो जगद्भ्यो वा अतिशायिनीमत्यभ्यधिका श्रिय शोभा लक्ष्मीं वा वीक्षितु स्वदृग्गोचरीकर्तुं स्थितावागत्य वसन्तौ तथा अल्पीभवन्तौ वपुषा लघूभवन्तौ स्वशरीरे स्वल्पे प्रणीय मेरुविन्ध्यौ स्वर्णाचलजलवालकशैलाविव । 'विन्ध्यस्तु जलवालक.' इति हैम्याम् ॥

बिभ्रतो वाहिनीर्यस्य वार्धिप्लवाप्लाविनी. श्रीपराभूतभूमीभृतः ।
तिष्ठतः क्षोणिमाक्रम्य पूषार्चिषा वेदगर्भः करोतीव नीराजनाम् ॥६९॥

वेदगर्भो ब्रह्मा यस्यार्बुदभूमीभृत पूषा भास्वास्तस्यार्चिर्ज्योतिरस्य च पूष्णोर्भानोस्तुल्यो जाज्वल्यमानत्वाद्व सहोऽर्चिर्निर्धूमधूमध्वजस्तेन नीराजनामारात्रिका करोतीवेत्युत्प्रेक्ष्यते—अन्यस्यापि राज्ञ आरात्रिकोत्तारण क्रियते । यथा कस्यापि भूभृतो वेदगर्भो ब्राह्मण अर्थात्पुरोधा । वेदगर्भ इति साभिप्राय नाम तेन वेदमन्त्रोच्चारपूर्वक दीप्रवह्निना नीराजना निर्मिमीते । यस्य किं कुर्वत । क्षोणि भूमीमण्डलमाक्रम्याधिष्ठाय सर्वात्मनाभिव्याप्य तिष्ठत वसत स्थितिं कुर्वत । पुन किंभूतस्य । वार्धीना चतु समुद्राणा प्लवान् वारिपूरानाप्लावयन्त्यतिक्रामन्ति आक्रामन्ति चेत्येवंशीला वाहिनीर्नदी सेनाश्च बिभ्रत । किंभूतस्य । श्रिया आत्मीयया शोभया चतुरङ्गचक्रादिवैभवं कृत्वा पराभूता विजिता स्वपादपद्ममधुकरीकृता भूमीभृत पर्वता नृपाश्च येन स ॥

यत्र नभःसङ्गिशृङ्गाङ्गणालिङ्गिनां किंनराणां समं यौवतैर्गायताम् ।
गीतमाकर्ण्य रङ्कुर्मृगाङ्कं तदाक्षिप्तचेता व्रजन्नग्रतोऽखेदयत् ॥ ७० ॥

रङ्कुश्चन्द्रस्याङ्कमृगः अग्रतः अर्बुदाचलशृङ्गाणि संत्यज्य पुरस्ताद्व्रजन् प्रतिष्ठमानः मृगाङ्कं विधुमखेदयत् महत्खेदमुत्पादयति स्म । किंभूतो रङ्कुः । तदाक्षिप्तचेता तत्र किंनरकृतगीते आक्षिप्तं विलग्नं चेतो मनोवृत्तिर्यस्य सः । किं कृत्वा । यस्यार्बुदगिरेर्नभसोऽम्बरस्य सङ्गो मिलनं विद्यते येषां तादृशानि शृङ्गाङ्गणानि शिखरोपरितनप्रदेशास्तान्यालिङ्गन्त्याश्लिष्यन्ति आश्रयन्तीत्येवशीलास्तादृग्विधानाम् । तथा यौवतैर्युवतीनां किंनरीणां गणैः समं सार्धं गायतां स्वरसेन गानं कुर्वतां किंनराणां किंपुरुषाणां गीतं मधुरध्वनिलयमयगेयमाकर्ण्य श्रवणपारणां प्रणीय ॥

यत्र चन्द्रोदयश्च्योतदिन्दूपलप्रस्थसंस्थायुकोन्निद्रकुन्दद्रुमे ।
राजते राशिरिन्दिन्दिराणां सुधासागरे शेषशायीव शक्रानुजः ॥ ७१ ॥

यत्रार्बुदशैले चन्द्रस्य मृगाङ्कस्योदयेनाभ्युद्गमेन श्च्योतन्तः क्षरन्तोऽमृतरसं स्रवन्तो ये इन्दूपलाश्चन्द्रकान्तमणयस्तेषां प्रस्थः शिखरं तत्र संस्थायुकः वसनशीलः उद्गतत्वात्स्थायी तथा उन्निद्रो विकसितः स्मितकुसुमव्रजविशदीकृतो यः कुन्दद्रुमः तत्र इन्दिन्दिराणां भ्रमराणां राशिः समूहो राजते शोभते । क इव । इन्द्रावरज इव । यथा सुधाया उत्पत्तिस्थाने क्षीरसागरे शेषे नागाधिराजशय्यायां शेते स्वपिति इत्येवशीलः शेषशायी कृष्णः शोभते ॥

मेरुमुख्याखिलोर्वीधराणामिवोपात्तसारैरसौ वेधसासृज्यत ।
एष निःशेषभूमीभृतां निर्जयं निर्मिमीते न चेद्वैभवैः स्वैः कुतः ॥ ७२ ॥

मेरुः स्वर्णाचलो मुख्यः सर्वोच्चैस्तरत्वात् रत्नसानुसुवर्णमयत्वाच्च प्रकृष्टः आदिमो वा मुखे आदौ भव इति व्युत्पत्त्या प्रथमो येषां तादृशानामखिलानां समग्राणामुर्वीधराणां पर्वतानामुपात्तैरुप समीपे आगत्य आत्तैः सम्यगवलोकनपूर्वं संगृहीतैः सारैः सर्वातिशायिपरमाणुदलैः कृत्वा । उत्प्रेक्ष्यते—असौ अर्बुदाचलो वेधसा जगत्स्रजा असृज्यत सृष्टो विरचित इव । एवं चेन्न तर्हि एषोऽर्बुदाद्रिः स्वैरात्मीयैर्वैभवैः शोभातिशयैः कृत्वा निर्गतः शेषोऽवशिष्टो येषु ते निःशेषाः समस्तास्तेषां भूमीभृतां यावज्जगद्गिरीणां निर्जयं नितरां जयं परिभवं कुतः कस्मात्कारणान्निर्मिमीते करोति ॥ इत्यर्बुदाचलवर्णनम् ॥

आरुरुक्षुर्मुमुक्षुक्षितीन्द्रस्ततोऽलंकरोति स्म देशं सवेशं गिरेः ।
गौरवेणाधिकोऽहं गिरिर्वास्त्यसौ चेतसीतीव हृल्लेखवान्वीक्षितुम् ॥ ७३ ॥

ततोऽर्बुदाद्रिदर्शनानन्तरमारुरुक्षुरर्बुदपर्वतोपरिभूमीमध्यारोढुमिच्छुः चढितुकामो मुमुक्षुक्षितीन्द्रः श्रमणधरणीरमणो गिरेर्हिमाद्रिनन्दनसानुमतः सवेशं समीपवर्तिनं

देश भूभागमलकरोति स्म भूषयामास । इत्यमुना प्रकारेण वीक्षितु विलोकयितु चेतसि स्वमानसे हृष्टेखवानुत्कण्ठाकलित इव । इति किम् । गौरवेण माहात्म्येन गुरुतया वा कृत्वा अहमधिको गिरिर्वाभ्यधिकोऽस्ति । यद्यपि परप्रशमरसमुधासमुद्रमध्यनिमग्नमनसा कदाचिदप्याशये लेशमात्रमप्यनुत्सुकता स्यात्, तन्मतात्ममार्गीना तेषा सूरीणा स्वप्नेऽपि नायमभिप्राय प्रादुर्भवेत् । किंतु केवल कवेरिय कल्पनामात्रोत्प्रेक्षेति । अथ वा छाद्मस्थ्यात्कदाचिदुत्कलिकालेश सभवत्येव गौतमादीनामपि शक्रादिकृतनाटकावलोकने ॥

अर्बुदाधित्यकामभ्रविभ्राजिनीं सूरिसिंहः समारोढुमारब्धवान् ।
किं व्यवस्यञ्जगन्मूर्धसंस्थायिनीमुद्विवक्षुर्महानन्दसीमन्तिनीम् ॥ ७४ ॥

सूरिसिंह अभ्रे आकाशे विभ्राजते इत्येवशीलाम् । अम्बरचुम्बिनीमित्यर्थ । अथ वा अभ्रैर्मेघै कृत्वा शोभनशीलाम् । 'गिरौ तिष्ठन्ति वारिदा ' इत्युक्ते । अर्बुदस्य हिमाद्रिनन्दनशैलस्याधित्यकामूर्ध्वभूमिका समारोढु सम्यक्प्रकारेण चढितुमारब्धवान् प्रारम्भते स्म । सिंहस्य तु भूधराधित्यकाध्यारोहण युक्तमेव । उत्प्रेक्ष्यते—जगता त्रयाणा भुवनाना मूर्ध्नि मस्तके सस्थायिनी जगत्त्रयोपरि सतिष्ठते निवसनशीला इत्येवशीला महानन्दो मुक्तिरेव सीमन्तिनी प्रौढकुमारिकामुद्विवक्षुरुद्वोढुमिच्छु परिणेतुकाम सन् व्यवस्यन् व्यवसायमुद्यम कुर्वाण इव ॥

तद्गुणश्रेणिनिर्वर्णनानन्दिनो वातपूर्णीभवत्कीचकाना क्वणैः ।
अद्रिरभ्यागतस्येव तस्यान्तिकागामिन' प्रीतिमान्पृच्छति स्वागतम् ७५

प्रीति स्नेह प्रमोदो वा विद्यते यस्य तादृशोऽद्रिरर्बुदाचल अन्तिके स्वसमीपे आगच्छति आयातीत्येवशीलस्य तस्य सूरे वातेन वायुना पूर्णाभवतामन्त पूर्यमाणाना कीचकाना सच्छिद्रवशाना क्वणैर्नि स्वानै. । 'स कीचकैर्मारुतपूर्णरन्ध्रै कूजद्भिरापादितवशकृत्यम्' इति रघौ । स्वागत सुखेनागमनादिवार्ता पृच्छति प्रश्नयतीव । कस्येव । अभ्यागतस्येव । यथा स्वसमीपे समेतस्य प्रियप्राघूर्णिकस्य स्नेहकलित स्वाजन्यात्प्रमोदकलित प्रियत्वात्स्वागत पृच्छत्यनुयुनक्ति । किंभूत अद्रि । तस्य हीरसूरेर्गुणाना श्रेणेर्निर्वर्णनाद्दर्शनादानन्दित प्रहृष्टमानसो जात ॥

लोलरोलम्बकोलाहलप्रस्तुतस्फीतकीर्तिस्तवामोदमेदस्विनी ।
यत्र सस्यैर्नताङ्गी लताविग्रहावाकिरत्कुञ्जदेवी प्रसूनै प्रभुम ॥ ७६ ॥

यत्रार्बुदगिरौ कुञ्जदेवी । जातावेकवचनम् । वनदेवता प्रसूनै प्रबलपवनप्रसरप्रपतत्कुसुमोत्करै कृत्वा त हीरसूरिमवाकिरत् वर्षापयति स्म । 'अवाकिरन्वयोवृद्धास्त लाजै पौरयोषित ' इति रघौ । किंभूता कुञ्जदेवी । लोला मकरन्दपानकृते चपला ये रोलम्बा मधुकरास्तेषा कोलाहल गुञ्जारव कलकलस्तेन प्रस्तुता प्रारब्धा

स्फीता वर्धमाना कीर्तेर्यशसः स्तवाः स्तुतयो यया । पुनः किंभूता । आमोदेन पुष्पादिपरिमलेन प्रमोदेन वा मेदस्विनी पुष्टा प्रोद्भूतपुलककोरकाकलिता । पुनः किंभूता । सस्यैः स्वफलभारेण नताङ्गी नम्रीभवत्तनुयष्टी । पुनः किंभूता । लता कुसुमितफलितवल्ली एव विग्रहः शरीरं यस्याः सा ॥

यत्र कल्लोलयन्नैककल्लोलिनीर्मन्दमान्दोलयन्स्मेरदुर्वीरुहान् ।
स्वर्णदीपद्मपौष्पैः करम्बीकृतो गन्धवाहोऽनुगामीव तं भेजिवान् ॥७७॥

गन्धवाहः । गन्धं कुसुमादीनां मृगमदादीनां वा सौरभ्यं वहते धारयतीति गन्धवाहो वायुः पुरुषविशेषणं वा । यत्र पर्वतेऽनुगामीव सेवक इव तं हीरसूरिं भेजिवान् सेवते स्म । वायुश्च त्रिधा वर्ण्यते—शीतो, मन्दः, सुरभिश्च । तदेव त्रैविध्यं दर्शयति । किं कुर्वन् गन्धवाहः । नैकाः अनेकस्थानस्थायिनीः कल्लोलिनीस्तरङ्गिणीः कल्लोलयन् स्वरहःप्राबल्येन कल्लोलमालाकलिताः कुर्वन् । एतेन शीतलः । पुनः किंभूतः । मन्दं शनैः स्मेरतो विजृम्भमाणान् । कुसुमितानित्यर्थः । उर्वीरुहान् विविधवृक्षान् आन्दोलयन् तरलीकुर्वाणः । एतेन मन्दः । घनगहनानोकहास्फालनेन मन्दीभूत इत्यर्थः । पुनः किंभूतः । स्वर्णद्याः पर्वतस्याभ्रंकषत्वेनात्युच्चैस्तरत्वाद्गगनगङ्गायाः पद्मानां कमलानां पौष्पैः रजोभिः करम्बीकृतो व्याप्तः । एतेन सुरभिः ॥

कुत्रचित्तोरणस्रग्विलासश्रियं बिभ्रति व्योमसंचारिणः सारसाः ।
सिद्धिपुर्यां यियासोः पुरस्तात्प्रभोर्विश्वकर्त्रेव मङ्गल्यमाला कृता ॥ ७८ ॥

कुत्रचित्कस्मिंश्चनार्बुदशैलप्रदेशे व्योम्नि आकाशे संचरन्त्युड्डीयमाना गच्छन्तीत्येवंशीला गगनगामिनः सारसाः पक्षिविशेषाः प्रसिद्धाः पक्षिणस्तोरणस्रजः तोरणमालाया विलासश्रियं लीलालक्ष्मीं बिभ्रति धारयन्ति । उत्प्रेक्ष्यते—सिद्धिपुर्यां निर्वृतिनगर्यां यियासोर्गन्तुमिच्छोः प्रभोर्हीरसूरीन्द्रस्य पुरस्तादग्रतः विश्वकर्त्रा सर्ववस्तुविधायिना विधिना कृता विहिता मङ्गल्यमाला वन्दनमालिकेव । जगत्कर्त्रा वा रचितेति शेषः ॥

क्वापि झाङ्कारिणो निर्झरान्तःप्लवाः प्लावयन्ति स्म तत्पर्वतोपत्यकाम् ।
सिद्धसिन्धुर्नभस्तो निरालम्बना निष्पतन्तीह कॢप्तावलम्बा किमु ॥७९॥

क्वापि कुत्रचित्स्थाने झाङ्कार इति शब्दोऽस्त्येष्विति झाङ्कारिणः । निर्झराणां ध्वनेर्झाङ्कार इति संज्ञा । यदुक्तं पाण्डवचरित्रे—'झरन्निर्झरझाङ्कारी' इति । सशब्दा निर्झराणामम्भःप्लवाः पयःप्रवाहास्तत्पर्वतोपत्यकामर्बुदाचलशिखराधोभूमिकां शिखरापेक्षयोपत्यकां प्लावयन्ति स्म निर्भरं भरन्ति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—निरालम्बना निर्गताधारा अत एव नभस्तो गगनाङ्गणादालम्बनराहित्यान्निष्पतन्ती अधोभ्रश्यन्ती सती । पुनरिहार्बुदाचले कॢप्तो निर्मितोऽवलम्ब आश्रयो यया तादृशी सिद्धसिन्धुः किमु गगनगङ्गेव । निर्झरपयसामत्यौज्ज्वल्याद्गङ्गोत्प्रेक्षा ॥

पर्वते कुत्रचित्कुर्वतेऽन्तर्मदमेदुरा कुञ्जरा गर्जिविस्फूर्जितम् ।
यज्जितेनेव विन्ध्याद्रिणा प्राभृतं प्रापिताः शक्रनागानुवादा इमे ॥८०॥

पर्वते गौरीगुरुसुतेऽचले कुत्रचित् गह्वरादिप्रदेशे अन्तर्मध्ये मद उन्मादो दानप्रवाहो वा तेन मेदुरा स्वेच्छाचारित्वात्पुष्टाङ्गा कुञ्जरा षष्ठिहायना यूथनाथा गजा । यदुक्त-मुत्तराध्ययने—'कुञ्जरे सट्ठिहायने' इति । गर्जिविस्फूर्जितं गर्जारवस्फूर्तिं कुर्वते । सजलजलदवद्गर्जन्तीत्यर्थः । उत्प्रेक्ष्यते—यज्जितेन अर्बुदपर्वतपराभूतेन विन्ध्याद्रिणा जलवालकशैलेन शक्रनागमिन्द्रगजमैरावणमनुवदन्त्यनुकुर्वन्ति ऐरावणोपमाना. । अथ वा हरिकरिणमनु पश्चाद्वदन्ति वयं पूर्वं शोभातिशयादिभिः प्रथमतो गणनीया ऐराव-तस्तु अस्मत्पश्चाद्गणनीय इति कथयन्ति वा । हस्तिमल्लप्रतिमल्ला इत्यर्थः । इति शक्र-नागानुवादा इमे प्रत्यक्षलक्ष्या गजा हस्तिनः प्राभृतमुपदा प्रापिता ढौकिता इव ॥

आशुगालोलसालाङ्गहारो भ्रमद्भृङ्गवाग्गीतिवेल्लल्लताहस्तकः ।
सूरिपादाम्बुजस्पर्शमासाद्य यो नृत्यतीव प्रमोदं दधद्भूधरः ॥ ८१ ॥

सूरेर्वाचयमचक्रवर्तिन. पादाम्बुजयोश्चरणकमलयोः स्पर्शमनुषङ्गमासाद्य सम्प्राप्य प्रमोद मनस्यानन्द दधद्वहन् यो भूधरोऽर्बुदाचलो नृत्यतीव नृत्य करोतीव । नृत्यलक्ष-णानि दर्शयति । किंभूत । आशुगैः शीघ्रगामिभिरतिवेगवत्तरैः पवनैः कृत्वा आसाम-स्त्येन शाखाप्रशाखादिभिः सार्धं लोलाश्चपला सञ्जायमाना ये साला नानाजातीयतरव त एव तैः कृत्वा वा अङ्गहारोऽङ्गविक्षेपो नाटकाभिनयदर्शन यस्य । पुनः किंभूतः । भ्रमन्तो विविधविकसितकुसुममकरन्दपानार्थमितस्ततः पर्यटन्तो ये भृङ्गास्तेषां वाग्वा-ण्येव गीतिर्गानं यस्य । 'वाण्या भृङ्गी पिकीरवा' इति काव्यकल्पलतायाम् । तथा वेल्लन्त्यो मरुत्तरला भवन्त्यो या लता वल्लयस्ता एव हस्तका विविधहस्तचेष्टनानि यस्य ॥

यः परान्कौतुकैः काममुत्कण्ठयन्नास्य जह्रे मनश्चित्रमत्रास्ति किम् ।
स्मेरयन्नप्यशेषं कुमुत्काननं पद्ममुद्बोधयेत्पार्वणेन्दुः किमु ॥ ८२ ॥

योऽर्बुदाचल परान्परजनान् कौतुकैरात्मीयालोकनीयानेककौतूहलैः कृत्वा कामम-तिशयेन उत्कण्ठयन्नुत्सुकभाव प्रापयन् सन्नपि अस्य हीरसूरेर्मनो मानस न जह्रे न हृतवान् न स्ववशीचक्रे । अत्रेह स्थाने किं चित्र किमाश्चर्यम् । तदेव दृढयति—अशेष समस्त कुमुदा कैरवाणां काननम्। वृन्दमित्यर्थः । स्मेरयन्विकाशयन्नपि पार्वणेन्दु. पूर्णिमासबन्धी चन्द्रमा पद्म सूर्योदयविकसनशील कमल किमुद्बोधयेद्विनिद्रीकुर्यात् विकाशयेत् अपि तु न ॥ इत्यर्बुदाचलकौतुकानि ॥

मन्दमन्दं चलन्नर्बुदोर्वीधराधित्यकामध्यरोहद्यतीनां पतिः ।
शंभुसौधे पवित्रीकृतोर्वीतला रूप्यशैलस्य चूलामिवेच्छावसु. ॥ ८३ ॥

यतीना श्रमणाना पतिः स्वामी हीरसूरिर्मन्दमन्द शनैः शनैः ।'गगनमवजगाहे मन्द-

मन्द मृगाङ्क ’ इति चम्पूकथायाम् । चलन्सचरन्नर्बुदोवा वरस्याविल्यकामूर्ध्वभूमिकामध्यरोहदारुढवान् सप्राप्त । क इव । इच्छावसुरिव । यथा वनद कैलाशशैलस्य चूलामधिरोहति । किंभूतामविल्यका चूला च । शभूना वृषभादिचतुर्विंशतितीर्थकृता सौधै यद्यपि भरतकारित सिंहनिषद्यानामा एक एव प्रासाद । तथापि सुरविद्याधरराजभिरन्येऽपि तत्पार्श्वे प्रासादा कारिता' सभाव्यन्ते शत्रुंजयरैवताचलादिवत् । अथ यद्येक एव तदा सर्वोत्तमत्वात्पूज्यत्वाद्वा बहुवचनम् । पक्षे शभोरीश्वरस्य सौधै. पत्नीपुत्रप्रमथादिगणाना परिजनपरिवाराणा मन्दिरै कृत्वा पवित्रीकृत पावन निर्मितमुर्वीतल भूमीपीठ यस्या सा ॥

पुण्यभाजा हृदाकृष्टिमन्त्रानिव श्रीमदर्हद्गृहान्निर्जितस्वर्गृहान् ।
अर्बुदश्रीवतंसायमानान्प्रभुर्नेत्रपत्रैरसौ प्रीतचेताः पपौ ॥ ८४ ॥

असौ प्रभुर्हीरसूरि श्रीमत शोभाशालिन अर्हद्गृहान् जिनप्रासादान् । अथ वा श्रीस्त्रिभुवनाधिपत्यलक्ष्मीर्विद्यते येषाम् तादृशानामर्हता तीर्थकृता गृहान् विहारान् नेत्रपत्रैर्लोचनदलै नयनपुटकैर्वा पपौ सादरमवलोकयति स्म । किंभूत । प्रीत मोद प्राप्त चेतो मनो यस्य । किंभूतान् श्रीमदर्हद्गृहान् । निर्जितानि निजजगज्जैत्रवैभवैरभिभूतानि स्वर्गृहाणि वैजयन्तादिस्वर्गगेहानि विमानानि वा यै । पुन किंभूतान् । अर्बुदस्य हिमाद्रिनन्दनगिरे श्रिया लक्ष्म्या अवतसायमानान् शिर शेखरवदाचरत । उत्प्रेक्ष्यते— पुण्यभाजा सुकृतिना साधूना हृदा मानसानामाकृष्टेराकर्षणस्य मन्त्रानिव ॥

यत्र विश्वत्रयीश्रीनिवासा जिनाधीशसौधाः स्वशृङ्गाग्रदण्डोपधेः ।
स्वर्गृहानूर्ध्वमुत्तम्भ्य पाणीन्निजान्भर्त्सयन्तीव भूषाभिरुत्सेकिनः ॥ ८५ ॥

यत्रार्बुदाचले जिनाना सामान्यकेवलिनामधीशास्तीर्थनाथास्तेषा सौधा मन्दिराणि प्रासादा । सौधशब्द पुनपुसके । ‘गुददोहदकुमुदच्छदकन्दार्बुदसौधमेघोत्सेधकबन्धौ’ इति लिङ्गानुशासने । स्वेषामात्मना श्रृङ्गाणा शिखराणामग्रे उपरिभागे निबद्धाना दण्डाना ध्वजालम्बनबन्धनयष्टीनामुपधे कपटान्निजानात्मीयान् पाणीन् उत्तम्भ्य ऊर्ध्वीकृत्य । उत्प्रेक्ष्यते—स्वर्गृहान्देवलोकसबन्धिसौधान् वैजयन्तादिकान् प्रासादान् भूषाभि स्वकीयशोभाभि कृत्वा निर्भर्त्सयन्ति तिरस्कुर्वन्तीव । किंभूता जिनाधीशसौधा । विश्वत्रय्यास्त्रिलोक्या श्रीणा लक्ष्मीणा निवासा वासवेश्मानि । पुन किंभूता । भूषाभि स्ववपुर्वैभवै उत्सेकिनो गर्वावेशवशवदा मदोद्धुरा । ‘उपदा विविशुस्तस्य नोत्सेका कोशलेश्वरम्’ इति रघौ ॥

निक्कणत्किंकिणीर्मारुतान्दोलिता यत्पताका विलोक्येन्दुकुन्दोज्ज्वला ।
किं वहत्यूर्मिनिर्घोषहुंकारिणी स्पर्धया सिद्धसिन्धुर्नभःपद्धतौ ॥ ८६ ॥

ऊर्मीणा महत्कल्लोलाना निर्घोषै शब्दै कोलाहलै कृत्वा एता कियन्मात्रावत्पुर अहमेवास्मि नापरा कापि क्वापि इति स्पर्धामादधती सती हुंकरोतीत्येवशीला अथ

वा एता पताका कि मा जयिष्यन्तीति गर्वात् हुकरोतीत्येवंशीला सिद्धसिन्धु' स्व-गंङ्गा नभ पद्धतौ गगनमार्गे स्पर्धया सहर्षेण वहति प्रसरति । 'स्रोत सारस्वत वहन्' इति चम्पूकथायाम् । 'वहत्प्रवर्तमान प्रसरच्च' इति तट्टिप्पनके । किं कृत्वा । निक्क-णन्त्य शब्दायमाना किकिण्यः क्षुद्रघण्टिका घुर्घुरिका यासु । तथा मारुतैं पवने. आन्दोलितान्तरलीकृता । तथा इन्दुश्चन्द्र कुन्दानि मुचकुन्दकुसुमानि तद्वदुज्ज्वला धवला येषा चैत्याना पताका वैजयन्तीर्विलोक्य दृष्ट्वा ॥ इत्यर्बुदाचलसर्वप्रासादवर्णनम् ॥

अथ पृथक्पृथक्प्रासादवर्णनम्—

वैमलीयवसतिं व्रतीशिता दुग्धसिन्धुवयसीमिवैक्षत ।
श्वेतदन्तितुरगान्विता सुधाशालिनी जिनपवित्रितान्तराम् ॥ ८७ ॥

व्रतीशिता मुनिनायक सूरि विमलस्येय वैमलीया सा चासा वसतिश्च विमलमन्त्रि-निर्मापितादिदेवप्रासादमैक्षत पश्यति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—दुग्धसिन्धो. क्षीरसमुद्रस्य वयसीं सखीमिव । क्षीरसमुद्रसाम्य दर्शयति । किंभूता वसति वयसी च । श्वेता ध-वला आरासोपलमयत्वात् तथा दन्तिनो गजा विमलमूर्तिपृष्ठवर्तिन तथा तुरगो विम-लसचिवाध्यासितोऽश्व । अन्ये वा पक्षे श्वेतदन्ती ऐरावण श्वेततुरग उच्चैश्रवा । यदुक्तम्—'पयोनिलानाश्रमुकामुकावली,' तथा 'सहस्रमुच्चैश्रवसा वहन्निव' इति । एतद्द्वयमपि नैषधे । एतेन क्षीरार्णवे ऐरावणोच्चश्रवसा बाहुल्य प्रतिपादितम् । ततोऽत्राप्यैरावतोच्चश्रवसश्चेत्युक्ते न कोऽपि दोष । तैरन्विता कलिताम् । पुन किं-भूताम् । सुधया पक्वचूर्णकलेपेन अमृतेन च शालते शोभते इत्येवशीलाम् । पुन किंभूताम् । जिनैर्विविधप्रतिमारूपतीर्थकृद्भि अथ वा जिनेन मूलनायकभूतेन ऋषभ-देवेन कृष्णेन तस्य समुद्रशायित्वेन पवित्रित पावनीकृतम् । अथ वा पविं वज्र त्रायते पाणौ लालयति रक्षतीति पवित्र शक्र तीर्थे कदाचिद्वन्दनागत ,अथ च कदाचिदनुज-मिलनागत पुरदर विष्णुशक्रौ सजातौ सम्यक् प्रादुर्भूतौ अस्मिन् तादृगमन्तर मध्य यस्या ॥

कुक्षिसात्कृतमवेक्ष्य सिंहिकासूनुना स्वपतिशीतदीधितिम् ।
चैत्यकैतववतीव कौमुदी तद्भयादिह समेत्य तस्थुषी ॥ ८८ ॥

चैत्य विमलवसतिरेव कैतव कपट विद्यते यस्या सा चैत्यकैतववती कौमुदी चन्द्र-ज्योत्स्ना तस्य स्वभर्तृराहोर्भयादिहार्बुदगिरौ समेत्यागत्य तस्थुषी स्थितवतीव । किं कृत्वा । स्वस्यात्मन पतिं शीतदीधितिं चन्द्रमस सिंहिकासूनुना केसरिणा स्वर्भानुना वा कुक्षिसात्कृत भक्षित गिलित वा अवेक्ष्य दृष्ट्वा ॥

चैत्यमूर्धविधुकान्तनिष्पतत्पाथसि प्रतिमितोनिभाद्विधु' ।
लक्ष्मपङ्कमपनेतुमात्मनः स्नाति दुग्धजलधेर्धिया किमु ॥ ८९ ॥

विधुश्चन्द्रमा दुग्धजलधे क्षीरसमुद्रस्य धिया बुद्ध्या । भ्रमेणेत्यर्थ । उत्प्रेक्ष्यते—

आत्मन स्वस्य मण्डलहृदयवर्तिन लक्ष्म लाञ्छनमेव पङ्क कर्दममपनेतु क्षालयितु किमु स्नाति स्नान करोतीव। कस्मात्। चैत्यस्य विमलवसतेर्मूर्धनि शिखरोपरितनभागे सद्दब्धेभ्य सकल्पितेभ्यो विधुकान्तेभ्यश्चन्द्रकान्तरत्नेभ्यो निष्पतति चन्द्रकिरणसंपर्काद्विनि सरति पाथसि पयःपूरे प्रतिमितेः प्रतिबिम्बस्य निभाद्व्याजात् ॥

यन्मणीमयशिखासु बिम्बितं बिम्बमम्बरमणिर्वहन्व्यभात् ।
ईयिवानयमियत्तया श्रिय. कौतुकादनुमिमीषयास्य किम् ॥ ९० ॥

यस्या विमलवसतेर्मणीमयशिखासु रत्नराशिरचितशिखरेषु बिम्बित प्रतिबिम्बमत्यच्छतया सक्रान्त बिम्ब स्वमण्डल वहन्नम्बरमणिर्गगनरत्न भास्करो व्यभाद्भासते स्म। उत्प्रेक्ष्यते—कौतुकात्कुतूहलादस्य मूलप्रासादस्य श्रियो लक्ष्म्या इयत्तया एतावत्प्रमाणत्वेनानुमिमीषया अनुमातु प्रमाणीकर्तुमिच्छया अय भास्वानीयिवान्कि चैत्ये समेत इव ॥

इह जिनालयवज्रविनिर्मिताम्बरविलम्बिशिखाग्रनिघर्षणात् ।
उरसि रन्ध्रमजायत यामिनीप्रणयिनः कपटादिव लक्ष्मणः ॥ ९१ ॥

यामिनीप्रणयिनो निशाप्राणनाथस्योरसि वक्ष स्थले। उत्प्रेक्ष्यते—लक्ष्मणो लाञ्छनस्य कपटाद्रन्ध्र छिद्रमजायत जातमिव। कस्मात्। इहार्बुदपर्वते जिनालयस्य भगवद्गृहस्य वज्ररत्नैर्हीरकमणिभिर्निर्मिताया रचितायास्तथा अम्बरमाकाशमालम्बते आश्रयते इत्येवशीलाया शिखाया शिखरस्य अग्रे उपरितनभागेऽतिघर्षणात् नितरा घृष्टे ॥

अभित· सितयद्वसतेर्विशदः शुशुभे लघुदेवगृहप्रकरः ।
उडुयौवतमेतदिहोपगतं शशिना सह रन्तुमिवाम्बरतः ॥ ९२ ॥

सिताया श्वेतोपलमयत्वादुज्ज्वलाया अथ वा सुधाधवलितत्वेन विशदाया· यद्वसतेर्मूलप्रासादस्य अभितश्चतुर्ष्वपि दिक्षु पार्श्वेषु वा विशद आरासोपलमयत्वादत्यवदात· लघुर्मूलप्रासादापेक्षया स्वल्पप्रमाणोच्चैस्त्वर देवगृहाणा देवकुलिकाना प्रकर समूह शुशुभे भासते स्म। उत्प्रेक्ष्यते—शशिना स्वभर्त्रा विधुना सह रन्तु विविधविलास विधातुमम्बरत आकाशादिह रसिकदम्पतीना क्रीडोचिते अर्बुदाचले उपगत आयातमुडवस्तारा एव यौवत चन्द्रनितम्बिनीनिवह इव ॥

निर्ग्रन्थपृथिवीनाथश्चैत्यं विमलमन्त्रिण· ।
वैजयन्तमिव प्रीत्या प्राविशत्त्रिदशेश्वरः ॥ ९३ ॥

निर्ग्रन्थनामनराणा पृथिवीनाथो राजा सूरीन्द्र प्रीत्या प्रमोदेन विमलनाम्नो मन्त्रिण सचिवस्य चैत्य प्रासाद प्राविशत् विमलवसतिमध्ये प्रविशति स्म। क इव। त्रिदशानामीश्वरो नायक शक्र यथा वैजयन्त वैजयन्तीनाम्नी पताका अस्त्यस्मिन्निति वैजयन्त त प्रासाद प्रविशति ॥ इति विमलवसतिवर्णनम् ॥

वप्ताब्धिर्मथितोऽनवाप्तपदवत्कुत्रापि बन्धुर्विधुः
शून्ये व्योमनि बम्भ्रमीति विपिनेऽप्यन्यः स्थितः स्वस्तरुः।
क्षिप्तैका तु जनार्दनेन सदने पुंसा पुराणेन मे
जामिः श्रीरपरा सुधापि च सुरैः पानेन निष्ठाप्यते॥ ९४॥

दुःखं कामगवी परा चरति च प्रोत्तानयानाम्बरे
धत्ते कौशिकपत्यगोत्रदमनो मन्मूर्ध्नि पादं पुनः।
इत्याद्यार्तिमधीश भिन्धि किमिदं वक्तुं जिन सप्रजः
स्पर्धन्तीव समागतो गजगणस्तेनालुलोके पुरः॥ ९५॥ (युग्मम्)

तेन हीरसूरिणा पुरोऽग्रे विमलवसतिप्रदेशे प्रथममेव गजानां श्वेतोपलनिर्मितानां हस्तिनां गणो व्रजः आलुलोके दृष्टः। उत्प्रेक्ष्यते—जिन वृषभतीर्थंकर विश्वस्यादिसृष्टिकरमथ वा जगत्पालकत्वेन जिन ब्रह्मरूपेण विश्वं सृजति नारायणरूपेण पालयति ईश्वररूपेण च संहरतीति। 'एकमूर्तिस्त्रयो देवाः' इति परसमये। इदं वक्ष्यमाणं वक्तुं कथयितुं सप्रजः ससंतानः। 'तोकापत्यप्रसूतयः। तुक्प्रजाः' इति हैम्याम्। स्पर्धन्ती किमैरावण इव समागत इह संप्राप्तः। इदं किम्। हे अधीश हे जगत्प्रभो, त्वं मे मम इति पूर्वोक्तप्रकारा काव्यस्यादौ वर्तमाना आदौ यस्यास्तादृशीमार्तिं मानसीं चिन्तामत्युद्भूतां पीडां शारीरिकीं व्यथां वा भिन्धि निवारय मूलादुन्मूलय। इति किं तानेव प्रकारान्प्रदर्शयति—मे मम वप्ता पिता अब्धिः क्षीरसमुद्रः अर्थादेव लभ्यते। चतुर्दशानामपि रत्नानां क्षीरनीरनिधौ समुत्पन्नत्वेन तज्जनक एव गीयते। स मथितो हरिणा सुराभ्यर्थितसुधारसकृते भुजगराजं नेत्रीकृत्य मन्दरगिरिं च मन्थानकं विधाय विलोडितः। बन्धुः पुनर्मम सहोदरो विधुश्चन्द्रमाः कुत्रापि नगरग्रामादिस्थाने अनवाप्तमलब्धं पदं वासस्थानं येन तद्वत्। शून्ये निर्मानुषे व्योमनि आकाशमार्गे बम्भ्रमीति अतिशयेन पर्यटति। अपि पुनरन्यो बन्धुः स्वस्तरुः कल्पद्रुमः कुत्रापि जनसंगते पुरादौ प्रदेशे अप्राप्तावस्थितिरिव विपिने कानने स्थितो गत्वा उषितः। तु पुनरेका मे जामिर्भगिनी श्रीर्लक्ष्मीर्जनार्दनेन लोकपीडाकारकेण पुराणेन जीर्णेन वृद्धेन पुंसा पुरुषेण। कृष्णेनेत्यर्थः। सदने स्वमन्दिरे क्षिप्ता रक्षिता। अपि च पुनरपरान्या द्वितीया स्वसा सुधा पीयूषरूपा सुरैर्देवैः पानैर्घातिभिः कृत्वा निष्ठाप्यते क्षयं नीयते। च पुनरितरा तृतीया मम भगिनी कामगवी सुरसुरभी दुःखं महाकष्टं प्रोत्तानमूर्ध्वं पादा अधो वपुरिति व्यवस्थया यानं गमनं यस्यास्तादृशी सती अम्बरे आकाशाटव्यां चरति गोचरं कुरुते गच्छति वा। 'चर गतिभक्षणयोः' इति धात्वर्थात्। तथा 'कस्या नोत्तानगाया दिवि सुरसुरभेरास्यदेशं गताग्रे' इति नैषधे। पुनर्गोत्राणां वंशानां कुलस्य वा जगद्गोत्राणां यावत्पर्वतानां च दमनो ध्वंसकृत्पक्षच्छेत्ता च तथा कौशिक उलूकः शक्रश्च म-

न्मूर्ध्नि मम मस्तके पाद चरण धत्ते। कुत्रापि जनपदे यदा कस्यचित्तिरस्काररूपनिकृष्टवचन प्रोच्यते तदा अरे उलूक इति कथ्यते। तच्च लाभपुरसत्कपञ्जालमेवातमण्डलादाधुना प्रसिद्ध वर्तते। तस्मात्स निन्द्य इत्यार्ति निवारय॥ युग्मम्॥

विमलाभिधधीसखः पुरो ददृशे तेन हयं विभूषयन्।
किमु सार्थनिनसया शतक्रतुरुच्चैःश्रवसं समीयिवान्॥ ९६॥

तेन मुनीन्द्रेण विमल इत्यभिधा नाम यस्य तादृशो धीर्बुद्धिरेव सखा सहायो मित्र वा यस्य स धीसखश्चतुर्बुद्धिनिवान प्रधान ददृशे दृग्गोचरीकृत। कि कुर्वन्। हय श्वेताश्मतुरङ्गम विभूषयन् आरोहणेन शोभा लम्भयन्। उत्प्रेक्ष्यते—उच्चैःश्रवोनामान निजवाजिनमारुह्य सार्थस्यार्बुदाचलाधिष्ठायिवृषभध्वजजिनस्य निनसया नन्तुमिच्छया समीयिवानागत शतक्रतुरिन्द्र इव॥

प्रभुतोपगतः प्रभुभक्तिभरैः स्पृहयन्निव सिद्धिपदाय पुनः।
विमलः सचिवोऽञ्जलिशालिशयद्वितयः स्थितवान्भगवत्पुरत.॥ ९७॥

अञ्जलिना ललाटपट्टे मुकुलीकरणेन योजनेन वा शालि शोभनशील शयद्वितय पाणियुगल यस्य तादृशो विमलनामा सचिव प्रधान भगवत्पुरत युगादिजिनपते पुरस्तादग्रे समुख स्थितवान् तिष्ठति स्म। उत्प्रेक्ष्यते—प्रभोर्भगवतो भक्तीना प्राग्जन्मजनितसेवासक्तीना भरैरतिशयै प्रभुता रोमदेशाधीशद्वादशपतिसाहिप्रमुखानेकराजकपराजयनपूर्वक भूलोकाधिपत्यमुपगत सप्राप्तोऽपि पुन सिद्धिपदाय अष्टमहासिद्धिप्रधानस्थानाय मोक्षनगराय वा स्पृहयन् कामयमान इव वाञ्छन्निव। 'स्पृहेरीप्सित। स्पृहेरिष्ट सप्रदानसज्ञ' स्यात्। हरये स्पृहयति। वेति केचित्। गोपी हरि स्पृहयति। ईप्सित इति किम्। पुष्पेभ्यो वन स्पृहयति' इति प्रक्रियाकौमुद्याम्॥

हरिन्मणीनिर्मितसनिधिद्वया सिताश्मसोपानततिर्व्यलोक्यत।
उपान्तविस्मेरवनीव जाह्नवी जिनं भजन्ती विजिता समज्ञया॥ ९८॥

हरिन्मणीभिर्मरकतरत्नैर्निर्मित रचित सनिधिद्वय पार्श्वयोर्द्वय यस्यास्तादृशी सिताश्मना स्फाटिकोपलाना सोपानततिरारोहणश्रणी तेन गुरुणा व्यलोक्यत ददृशे। उत्प्रेक्ष्यते—समज्ञया स्वकीर्त्या येन विजिता पराभूता सती जिन मारुदेव भगवन्त भजन्ती सेवमाना जाह्नवी गङ्गेव। किंभूता जाह्नवी। उपान्तयोर्द्वयो समीपपार्श्वयो विस्मेरा विनिद्रा वनी कानन यस्या। 'स्ववनीसप्रवदन्त्पिकापि का' इति नैषधे॥

व्रतीश्वरेणैक्ष्यत तोरणावली जिनालयद्वारि शुभस्य शसिनी।
जिनाधिभर्तुः किमु मुक्तिकन्यया कृतेयमुद्वाहविधौ विरञ्चिना॥ ९९॥

व्रतीश्वरेण वाचयमविभुना सूरिणा जिनालयस्य विमलवसतेर्द्वारि द्वारदेशे तोरणावली वन्दनमालिकामाला ऐक्ष्यत निरीक्षिता। किंभूता। शुभस्य शसिनी प्रेक्षकाणा कल्याण-

कारिणी। अथ वा शुभानि मङ्गलानि जन्मनि कथयन्ति इत्येवंशीला दृष्टमात्राप्यहं कल्याणानि करोमीति कथयित्रीत्यर्थः। उत्प्रेक्ष्यते—जिनाधिभर्तुर्युगादिदेवस्य मुक्तिकन्यया सिद्धिकुमार्या सहोद्वाहविधौ पाणिग्रहणकरणसमये विरञ्चिना विश्वसृजा किमिय कृता एषा तोरणधोरणी विनिर्मितेव ॥

श्रीभिर्जगन्मूर्धविधूननीभिश्चैत्येऽत्र वैचित्र्यदिदृक्षयेव ।
रूप्याचलोऽनल्पतनुः समीयिवास्तेनैक्ष्यत स्तम्भततिः सिताश्मनाम् १००

तेन सूरिणा सिताश्मना श्वेतोपलनिर्मितानां स्तम्भानां ततिः पङ्क्तिरैक्ष्यतालोकिता। उत्प्रेक्ष्यते—अनल्पा बह्व्यस्तनवो मूर्तयो यस्य तादृग्रूपो रूप्याचलः कैलासः समीयिवानिव किं समेतः। 'रजताद्रिस्तु कैलासः' इति हैम्याम्। कया। जगतां त्रिभुवनानां तात्स्थ्यात्तद्व्यपदेशे सुरासुरनराणां मूर्ध्नां मस्तकानां विधूननीभिः आश्चर्यातिरेकात्कम्पयित्रीभिः। 'अद्भुतकरी परमूर्धविधूननी–' इति नैषधे। श्रीभिः शोभाभिः कृत्वा अत्र चैत्ये अस्मिन्विमलमन्त्रिनिर्मापितप्रासादे वैचित्र्यस्य विचित्रताया अथ वा विशिष्टानां जवाजनाश्चर्यविधायिनां चित्राणां पाञ्चालिकाप्रमुखाणां नानास्वरूपाणामाश्चर्याणामालेख्यानां वा दिदृक्षया द्रष्टुमिच्छया दृग्गोचरीकरणाकाङ्क्षया ॥

महाव्रतिप्राप्तमृतिं निजं पतिं समीक्ष्य कामं श्वशुरं जिनं श्रितः ।
स्मरावरोधः किमु यत्र पुत्रिकाचयोऽमुना लोचनगोचरीकृतः ॥१०१॥

अमुना वाचयमचक्रिणा यत्र विमलवसतौ पुत्रिकाणां पाञ्चालिकानां प्रचयो व्रजो लोचनयोश्चक्षुषोर्गोचरीकृतः लक्ष्यो विहितः। दृष्ट इत्यर्थः। उत्प्रेक्ष्यते—जिनं नारायणं श्वशुरं स्वभर्तुः पितरं श्रितः सेवमानः पार्श्वे स्थितः स्मरावरोधः मदनान्तःपुरं किमु। अथ च विधवकुसुमध्वजयुवतीव्रजः स्वस्यात्मनो जिनभक्तत्वात् श्राद्धत्वात्स्य सुरमोक्षलक्षणाभीष्टदायकं देवं जिनं तीर्थंकरं श्रितः। 'स्मरावरोधभ्रममुद्वहन्ती' इति नैषधे। किं कृत्वा। महाव्रती शंभुः तस्मात्प्राप्ता अधिगता मृतिर्मरणं येन तादृशं निजमात्मीयं पतिं भर्तारं कामं कंदर्पं समीक्ष्य। अथ च महाव्रती जिनः स चास्मद्भर्तृघातकस्तद्दूरान्नद्वधूजनं मामपि हन्यादतो जिनं स्मरावरोधः सेवते। 'नाश्रितं वैरिणमपि हिनस्ति महान्' इति श्रुतिः ॥

ताण्डवं तन्वतीर्विभ्रमैर्हस्तकान्दर्शयन्तीरिहानेकपाञ्चालिकाः ।
पाणिमुत्तम्भ्य शंभुं प्रणन्तुं जनानाह्वयन्तीरिवासौ ददर्श प्रभुः १०२

असौ प्रभुः सूरिरनेका विविधजातीया शतशः पाञ्चालिकाः पुत्रिका ददर्श दृष्टवान्। अथ पुत्रिकाणां विविधस्वरूपाण्याह—किं कुर्वती। ताण्डवं काश्चिन्नृत्यं तन्वती कुर्वती। पुनः किंभूता। विभ्रमैर्विलासैः कृत्वा हस्तकान् हस्तविक्षेपान् दर्शयन्ती। पुनः किंभूता। पाणिं काश्चिन्निजहस्तमुत्तम्भ्य ऊर्ध्वीकृत्य शंभुं नाभिनन्द

प्रणन्तु नमस्कर्तुं जनान् लोकान् । उत्प्रेक्ष्यते—इहार्बुदाचले इह विमलवसतौ वा आह्वयन्तीराकारयन्तीरिव ॥

यत्र पाञ्चालिकाशिल्पं निरूप्य सुरसुभ्रुवः ।
मेनिरे पद्मजन्मानं स्वभूषापरिमोषिणम् ॥ १०३ ॥

यत्र प्रासादे पाञ्चालिकानां पुत्रिकाणां शिल्पं जगच्चेतश्चमत्कारकारि रचनाचातुर्यं निरूप्य सम्यगालोक्य सुरसुभ्रुवः त्रिदशसुदृशः पद्मजन्मानं विधातारं स्वस्या आत्मनो भूषाया वपुःप्रियरूपकस्य परिमोषिणं तस्करं मेनिरे जानन्ति स्म । यदस्माकं समग्रामपि रूपलक्ष्मीमपहृत्य प्रयत्नेन विधिना एताः शालभञ्जीर्विनिर्मिताः ॥

चण्डरुक्किरणमण्डलस्मयं खण्डयन्समवलोकि सूरिणा ।
मण्डपो विमलकीर्तिनर्तकीनर्तनाय नवरङ्गभूरिव ॥ १०४ ॥

सूरिणा मण्डपोऽर्थाच्चैत्यमध्यवर्ती बहुजनाश्रयः समवलोकि सम्यगवधानदानपूर्वकं वीक्षितः । देवभवनवैचित्र्यवीक्षणे संयमिनामपि न कश्चिद्दोषः । यतस्तत्र धर्मबुद्धेरुद्बोधात् । मण्डपः किं कुर्वन् । चण्डरुचः सूर्यस्य किरणैः रश्मिभिर्मण्डितस्य मण्डलस्य बिम्बस्य स्मयमहंकारं खण्डयन् शकलीकुर्वन् । उत्प्रेक्ष्यते—विमलमन्त्रिणः कीर्तिरेव नर्तकी नृत्यकारिका पात्रं तस्या नर्तनाय ताण्डवविधानाय नवा नवीना । अथवा 'णु स्तुतौ' । नवनं नवः नवस्य स्तुतेर्योग्या मध्यपदलोपे रङ्गभूमिर्नर्तनस्थानक्षोणिरिव ॥

वैजयन्तं विजेतुं विभूषाभरैर्वज्ररोचिःस्फुरच्चापचक्रायुधः ।
यः स्वशृङ्गेण गर्वाद्दिवो गाहिना गन्तुमुच्चैर्व्यवस्यन्निवोर्जस्वलः ॥१०५॥

यो मण्डपो विभूषाभरैः स्वशोभातिशयैः वैजयन्तमिन्द्रप्रासादं विजेतुं पराभवितुं दिवो गगनमार्गस्य गाहिना अवगाहनशीलेन । अभ्रंलिहेनेत्यर्थः । स्वशृङ्गेण निजशिखरेण गर्वादहंकारादुच्चैरूर्ध्वं स्वर्लोके गन्तुं प्रयातुं व्यवस्यन्व्यवसायमुद्योगं कुर्वन्निव । किंभूतो मण्डपः । ऊर्जस्वलः स्फूर्तिमान् प्रबलबलवान्वा । पुनः किंभूतः । वज्राणां वज्रमणीनां रोचिर्भिः कान्तिभिः कृत्वा स्फुरत्प्रकटीभवद्यच्चापचक्रं धनुर्मण्डलं तदेवायुधं प्रहरणं यस्य । अथ च वज्रमिन्द्रायुधं तथा रोचिषा कान्त्या स्फुरद्दीप्यमानं चापयुक्तमिन्द्रधनुःकलितं चक्रं रथाङ्गं तथा आयुधान्यपराणि खड्गकुन्तभिन्दिमालक्षुरिकायमदंष्ट्राप्रमुखानि शस्त्राणि यस्य । परोऽपि सुभटः स्वप्रतिद्वन्द्विना समं योद्धुं गच्छन् संपूर्णानि शस्त्राणि गृह्णाति ॥

आलुलोकेऽमुना गर्भगेहः पुना राजधानीव धर्मावनीभास्वतः ।
चित्रितामर्त्यमर्त्योरगाणां निभाद्भूर्भुवःस्वस्त्रयेणेव संसेवितः ॥ १०६ ॥

अमुना मुनीन्द्रेण गर्भगेहो गर्भागारो व्यालुलोके 'गभारो' इति लोके प्रसिद्धो दृष्टः ।

उत्प्रेक्ष्यते—धर्म एवावनेर्भूमेर्भास्वान् विश्वत्रयातिशायितेजस्तया भास्कर एतावता राजाधिराज । 'पाण्डोरवनिमार्तण्डस्यावदानान् गुणान् गृह्' इति पाण्डवचरित्रे । राज्ञो भूमीभास्कर इति नामापि । तस्य राजधानी समुत्वनिवासनगरीव । पुनरुत्प्रेक्ष्यते—चित्रितानामालेख्यभाव प्रापितानाममर्त्याना देवाना मर्त्याना मनुष्याणामुरगाणा नागानाम् । उपलक्षणादसुरादीना परिग्रह । तत्साहचर्याद्देव दानवमानवाना पत्न्योऽपि गृह्यन्ते । तन्निभात्कपटात् भूर्भुव स्वस्त्रयेण पातालभूमण्डलस्वर्गलोकत्रिकेण सम्यक् सेवित इवोपासित ॥

चैत्यस्य परितो देवकुलिका. पश्यति स्म सः ।
अर्बुदाद्रिश्रियाश्चूडाभरणस्येव मुक्तिका. ॥ १०७ ॥

स सूरिश्चैत्यस्य विमलवसते परितश्चतुर्दिक्षु सर्वतो वा देवकुलिका लघुदेवगृहान् पश्यति स्म प्रदक्षिणाप्रदानावसरे दृष्टवानित्यर्थ । उत्प्रेक्ष्यते—अर्बुदनाम्नोऽद्रे पर्वतस्य श्रिया लक्ष्म्याश्चूडाया शिखाया आभरणस्य विभूषणस्य । चूडामणेरित्यर्थ । लोके 'वाक' इति प्रसिद्धस्य मुक्तिका लघुमुक्ताफलानीव । 'सिता वमन्त खलु कीर्तिमुक्तिका' इति नैषधे । 'मुक्तिका लघूनि मौक्तिकानि' इति तद्वृत्ति ॥

चैत्यं प्रदक्षिणीचक्रे सम संघेन स प्रभु ।
ज्योतिषा मण्डलेनेव मन्दर कौमुदीपतिः ॥ १०८ ॥

स प्रभुर्हीरविजयसूरि सघेन साधुसाध्वीश्राद्धश्राद्धीवर्गेण सम सार्ध चैत्य मूलप्रासाद प्रदक्षिणीचक्रे । त्रिर्वार प्रदक्षिणा प्रददिवानित्यर्थ । कौमुदीपतिरिव यथा चन्द्रमा ज्योतिषा ग्रहनक्षत्रतारकाणा मण्डलेन कदम्बकेन साक मन्दर मेरुपर्वत प्रदक्षिणयति । जैनमते मन्दरो मेरु । यदुक्त स्नातस्यास्तुतौ—'येषा मन्दररत्नशैलशिखरे जन्माभिषेक कृत' इति । सर्वेषा तीर्थकृता जन्माभिषेकस्थान मेरुरेवातोऽत्र मन्दर सुवर्णाचल. । आगमेऽपि 'मंदरस्स पव्वयस्स' इत्यादि । परशासने कविसमये च मन्दर इन्द्रकीलपर्वत मेरो पृथक् दृश्यते, पर त्वत्र जैनमतानुसार्येव मन्दरो मेरुरिति वचनम् ॥ इति विमलवसतिमध्यवर्णनम् ॥

विवेश वशिनामीशो गर्भगेहे जिनौकसः ।
स्तम्बेरमीविवोढेव गह्वरे विन्ध्यभूभृत. ॥ १०९ ॥

वशिना जितेन्द्रियाणा योगिना साधूनामीशो नायक सूरिजिनौकस ऋषभदेवगृहस्य । प्रासादस्येत्यर्थ । गर्भगेहे गर्भागारे विवेश प्रविशति स्म । क इव । स्तम्बेरमीविवोढेव । यथा स्तम्बेरम्या हस्तिन्या विवोढा पतिर्हस्ती । 'विवोढा रमणो भोक्ता' इति हैम्याम् । विन्ध्यभूभृतो जलबालकाचलस्य गह्वरे विविधजातिनिबिडविनिद्रद्रुमक्षोणीदुष्प्रवेशविपिने प्रविशति । 'गौरीगुरोर्गह्वरमाविवेश' इति रघौ । 'बहुप्रक्षाद्रुम वन गह्वरम्' इति तद्वृत्ति. । तथा 'गह्वरो बिलदम्भयो । कुञ्जेऽथ' इत्यनेकार्थ ॥

जातोऽक्षलक्ष्मा भगवानदर्शि सूरीन्दुना संमदमेदुरेण।
जगन्महानन्दपदं निनीषुः स्वयं ततः किं कृपयावतीर्णः॥ ११०॥

समदैस्तीर्थारोहणचैत्यप्रतिमानिरीक्षणोद्भूतामन्दानन्दैर्मेदुरेण पुष्टाङ्गेन सूरीन्दुना मुनीन्द्रचन्द्रेण जातोऽक्षलक्ष्मा वृषभलाञ्छनो भगवान् श्रीवृषभदेव अदर्शि नयनविषयं नीतः। निरीक्षित इत्यर्थः। उत्प्रेक्ष्यते—जगद्विश्वं जगज्जनमित्यर्थः। महान् सर्वोत्कृष्टतम आनन्दः प्रमोदो यत्रेति कृत्वा मोक्षस्तस्य पदं स्थानम्। मुक्तिनगरीमित्यर्थः। निनीषुः प्रापयितुमिच्छुः। ततो महानन्दपदात्स्वयमात्मना कृपया संसारासारवासेऽतिसीदतां भविकलोकानामुपर्यनुकम्पया अवतीर्ण इहागत इव॥

अपि प्रपन्नो भुवने धुरीणतां पुनस्तदीयस्पृहयेव निर्वृतौ।
शीलन्तमङ्कच्छलतः क्रमाम्बुजं जिनस्य जातोक्षमवैक्षत प्रभुः॥१११॥

प्रभुः सूरिर्जातोक्षं ककुद्मन्तं वृषभमवैक्षत। किं कुर्वन्तम्। अङ्कस्य लाञ्छनस्य छलतः कपटात् जिनस्यार्यादादिदेवस्य क्रमाम्बुजं चरणारविन्दं शीलन्तं सेवमानम्। उत्प्रेक्ष्यते—भुवने भूमीलोके धुरीणतां धुरवरत्वं प्रपन्नः प्राप्तोऽपि स्वर्गपातालयोर्लोकयोर्देववदानवेषु सुरद्रुमैः सुधाभिश्च कृत्वा तृप्तिं विदधानेषु यतः स्वर्गे कल्पवृक्षाः सुधा च पाताले च नव सुधाकुण्डानि। यदुक्तं पञ्चमीस्तुतौ—'यात्वा देवाधिदेवागमदशमसुधाकुण्डमानन्दहेतुः—' इति। दशमसुधाकुण्डं जैनागम इत्यर्थः। नव तु पातालस्थानि। ततः क्षेत्राणां कूपीनां चाभावाद्वृषभाणामप्यभावः। ततः पुनर्निर्वृतौ मोक्षक्षेत्रे। यदुक्तं जिनशतके—'मोक्षक्षेत्राभिकाङ्क्षाक्षपितशुभशताक्षेमविक्षेपदक्षाः' इति। मोक्षरूपं यत्क्षेत्रं तत्र धुरीणतायाः धौरेयभावस्य स्पृहया वाञ्छयेव॥

पायं पायं विभोर्वक्त्रविधौ लवणिमामृतम्।
तदुद्गारैरिवास्तावि स स्तवैरिति सूरिणा॥ ११२॥

सूरिणा इत्यमुना प्रकारेण अग्रे वक्ष्यमाणेन स आदिदेवः स्तवैर्नवस्तुतिभिः अस्तावि संस्तूयते स्म। उत्प्रेक्ष्यते—तस्यामृतस्योद्गारैरिव। किं कृत्वा। विभोः ऋषभदेवस्य वक्त्रविधौ वदनचन्द्रे लवणिमा लावण्यं सुषमामेवामृतं सुधारसमतिशायिभक्तिमत्तया पायं पायं वारं वारं पीत्वा पीत्वा आस्वाद्य। सादरमवलोक्येत्यर्थः। 'पौनःपुन्ये णमुपदं द्विश्च' इति सूत्रेण णमुल्प्रत्ययः। प्रत्ययसहितस्यैव धातोर्द्विर्भावश्चेति पायं पायं सिद्धम्॥

अथ स्तुतिः—

जय त्रिजगतीहिताभरतरो सरोजानन
प्रसूनविशिखासनद्विरदभेदपञ्चानन।
जय त्रिदशसुन्दरीविकचनेत्रनीलोत्पलै-
र्निपीतमुखशीतरुग्लवणिमैकपीयूष हे॥ ११३॥

हे इति सबोधने । यदुक्तं सारस्वतव्याकरणे—'आभिमुख्याभिव्यक्तये हेशब्दस्य प्राक्प्रयोगः' इति । त्रिजगतां त्रयाणां भुवनानां त्रीणि च तानि जगन्ति च । त्रिजगज्जनानामित्यर्थः । सुरासुरनराणाम् । अथ च त्रयाणां जगतां समाहारः त्रिजगत् तेषां तस्य वा यानीहितानि कामितानि तेषां पूरणे प्रदानविधौ अमरतरो कल्पवृक्ष इति संबोधनम् । तथा हे सरोजानन हे विकसितकमलवदन । हे प्रसून कुसुममेव विशिखाः शरा अस्यन्ते क्षिप्यन्तेऽनेनेति विशिखासनं धनुर्यस्य स स्मरः स एव द्विरदो मदोन्मत्तहस्ती तस्य भेदे विदारणे पञ्चानन केसरिन् । त्वं जय चिरं सर्वोत्कर्षेण प्रवर्तस्व । तथा हे त्रिदशानां सुन्दर्यः कामिन्यः तासां विकचानि विनिद्राणि नेत्राणि नयनान्येव नीलोत्पलानि इन्दीवराणि कुवलयानि वा तैर्निपीत सादरमवलोकितमास्वादितं वा मुखं वदनमेव शीतरुक्चन्द्रमास्तस्य लवणिमा लावण्यं शोभातिशयः एकमद्वितीयं न केनापि समानं पीयूषं सुधारसो यस्य तत्संबोधनं पुनस्त्वं जय ॥

जय प्रणतपूर्वदिक्प्रणयिमौलिमालागल-
न्मरन्दकणधोरणीस्नपितपादपद्मद्वय ।
जय त्रिभुवनेन्दिराभरण नाभिभूमीधना-
न्ववायगगनाङ्गणाम्बरमणे महोक्षध्वज ॥ ११४ ॥

हे प्रणत प्रणामप्रह्वीभूतः पूर्वदिशः प्राचीहरितः प्रणयी पुरंदरः उपलक्षणाच्चतुःषष्टिरपीन्द्राः तेषां मौलयो मुकुटास्तेषां मालाः पुष्पदामानि तेभ्यो गलन्तो निःसरन्तो ये मरन्दाः कुसुमरसास्तेषां कणानां बिन्दूनां धोरण्यः श्रेणयस्ताभिः स्नपितं कारितस्नानं प्रक्षालितं वा पादपद्मयोश्चरणारविन्दयोर्द्वयं द्वन्द्वं यस्य तत्संबुद्धौ । अथ वा केवलमेक एव शक्रोऽपि वाच्यः । त्वं जय विजयस्व । हे त्रिभुवनस्य त्रैलोक्यस्य या इन्दिरा लक्ष्मीस्तस्या आभरणं अलंकारभूत । पुनर्हे नाभिनाम्नो भूमीधनस्य राज्ञोऽन्ववायो वंशः स एव गगनाङ्गणं व्योमाजिरं तत्राम्बरमणिः प्रकाशकत्वात्सूर्यः तत्संबुद्धौ । पुनर्हे महोक्षः ककुद्मान् ध्वजे लाञ्छने यस्य त्वं जय ॥

जय त्रिभुवनाशिवप्रशमनात्मगम्भीरिमा-
पह्नुततरङ्गिणीप्रियतमावलेप प्रभो ।
महोदयपयोरुहोदरविनोदपुष्पव्रता-
न्बुजासन इव स्फुटीकृतविशिष्टसृष्टिक्रम ॥ ११५ ॥

हे त्रिभुवनस्य त्रिजगतः अशिवस्योपद्रवस्य अरिष्टस्य वा प्रशमन निर्णा(र्ना)शक । पुनर्हे आत्मनः स्वस्य गम्भीरिम्णा गाम्भीर्येण अपह्नुतो निराकृतो निर्घाटितः तरङ्गिणी सरितां प्रियतमस्य भर्तुः समुद्रस्य अवलेपोऽहंकारो येन । 'तुलेऽवलेपं च हसे वृथैव' इति प्रतिक्रमसूत्रवृत्तौ । पुनर्हे प्रभो स्वामिन्, त्वं जय । हे महानानन्तज्ञानदर्शन-

जातोऽक्षलक्ष्मा भगवानदर्शि सूरीन्दुना संमदमेदुरेण ।
जगन्महानन्दपदं निनीषुः स्वयं ततः किं कृपयावतीर्णः ॥ ११० ॥

समदैस्तीर्थारोहणचैत्यप्रतिमानिरीक्षणोद्भूतामन्दानन्दैर्मेदुरेण पुष्टाङ्गेन सूरीन्दुना मुनीन्द्रचन्द्रेण जातोऽक्षलक्ष्मा वृषभलाञ्छनो भगवान् श्रीवृषभदेव अदर्शि नयनविषयं नीतः । निरीक्षित इत्यर्थः । उत्प्रेक्ष्यते—जगद्विश्वं जगज्जनमित्यर्थः । महान् सर्वोत्कृष्टतम आनन्दः प्रमोदो यत्रेति कृत्वा मोक्षस्तस्य पदं स्थानम् । मुक्तिनगरीमित्यर्थः । निनीषुः प्रापयितुमिच्छुः । ततो महानन्दपदात्स्वयमात्मना कृपया संसारासारवासेऽतिसीदतां भविकलोकानामुपर्यनुकम्पया अवतीर्ण इहागत इव ॥

अपि प्रपन्नो भुवने धुरीणतां पुनस्तदीयस्पृहयेव निर्वृतौ ।
शीलन्तमङ्कच्छलतः क्रमाम्बुजं जिनस्य जातोक्षमवैक्षत प्रभुः ॥१११॥

प्रभुः सूरिर्जातोक्षं ककुद्मन्तं वृषभमवैक्षत । किं कुर्वन्तम् । अङ्कस्य लाञ्छनस्य छलतः कपटात् जिनस्यार्थादादिदेवस्य क्रमाम्बुजं चरणारविन्दं शीलन्तं सेवमानम् । उत्प्रेक्ष्यते—भुवने भूमीलोके धुरीणतां धुरंधरत्वं प्रपन्नः प्राप्तोऽपि स्वर्गपातालयोर्लोकयोर्देवदानवेषु सुरद्रुमैः सुधाभिश्च कृत्वा तृप्तिं विदधानेषु यतः स्वर्गे कल्पवृक्षाः सुधा च पाताले च नव सुधाकुण्डानि । यदुक्तं पञ्चमीस्तुतौ—'यात्वा देवाधिदेवागमदशमसुधाकुण्डमानन्दहेतुः—' इति । दशमसुधाकुण्डं जैनागम इत्यर्थः । नव तु पातालस्थानि । ततः क्षेत्राणां कूपीनां चाभावादृषभाणामप्यभावः । ततः पुनर्निर्वृतौ मोक्षक्षेत्रे । यदुक्तं जिनशतके—'मोक्षक्षेत्राभिकाङ्क्षाक्षपितशुभशताक्षेमविक्षेपदक्षा' इति । मोक्षरूपं यत्क्षेत्रं तत्र धुरीणताया धौरेयभावस्य स्पृहया वाञ्छयेव ॥

पायं पायं विभोर्वक्त्रविधौ लवणिमामृतम् ।
तदुद्गारैरिवास्तावि स स्तवैरिति सूरिणा ॥ ११२ ॥

सूरिणा इत्यमुना प्रकारेण अग्रे वक्ष्यमाणेन स आदिदेवः स्तवैर्नवस्तुतिभिः अस्तावि संस्तूयते स्म । उत्प्रेक्ष्यते—तस्यामृतस्योद्गारैरिव । किं कृत्वा । विभोः ऋषभदेवस्य वक्त्रविधौ वदनचन्द्रे लवणिमा लावण्यं सुषमामेवामृतं सुधारसमतिशायिभक्तिमत्तया पायं पायं वारं वारं पीत्वा पीत्वा आस्वाद्य । सादरमवलोक्येत्यर्थः । 'पौनःपुन्ये णमुपद द्विश्च' इति सूत्रेण णमुल्प्रत्ययः । प्रत्ययसहितस्यैव धातोर्द्विर्भावश्चेति पायं पायं सिद्धम् ॥

अथ स्तुतिः—

जय त्रिजगदीहिताभरतरो सरोजानन
प्रसूनविशिखासनद्विरदभेदपञ्चानन ।
जय त्रिदशसुन्दरीविकचनेत्रनीलोत्पलै-
र्निपीतमुखशीतरुग्लवणिमैकपीयूष हे ॥ ११३ ॥

हे इति सबोधने । यदुक्त सारस्वतव्याकरणे—'आभिमुख्याभिव्यक्तये हेशब्दस्य प्राक्प्रयोगः' इति । त्रिजगता त्रयाणा भुवनाना त्रीणि च तानि जगन्ति च । त्रिजगज्जनानामित्यर्थ । सुरासुरनराणाम् । अथ च त्रयाणा जगता समाहार त्रिजगत् तेषा तस्य वा यानीहितानि कामितानि तेषा पूरणे प्रदानविधौ अमरतरो कल्पवृक्ष इति सबोधनम् । तथा हे सरोजानन हे विकसितकमलवदन । हे प्रसून कुसुममेव विशिखा शरा अस्यन्ते क्षिप्यन्तेऽनेनेति विशिखासन धनुर्यस्य स स्मर स एव द्विरदो मदोन्मत्तहस्ती तस्य भेदे विदारणे पञ्चानन केसरिन् । त्व जय चिर सर्वोत्कर्षेण प्रवर्तस्व । तथा हे त्रिदशाना सुन्दर्य कामिन्य तासा विकचानि विनिद्राणि नेत्राणि नयनान्येव नीलोत्पलानि इन्दीवराणि कुवलयानि वा तैर्निपीत सादरमवलोकितमास्वादित वा मुख वदनमेव शीतरुक्चन्द्रमास्तस्य लवणिमा लावण्य शोभातिशय एकमद्वितीय न केनापि समान पीयूष सुधारसो यस्य तत्सबोधन पुनस्त्व जय ॥

जय प्रणतपूर्वदिक्प्रणयिमौलिमालागल-
न्मरन्दकणधोरणीस्नपितपादपद्मद्वय ।
जय त्रिभुवनेन्दिराभरण नाभिभूमीधना-
न्ववायगगनाङ्गणाम्बरमणे महोक्षध्वज ॥ ११४ ॥

हे प्रणत प्रणामप्रह्वीभूत पूर्वदिश प्राचीहरित प्रणयी पुरदर उपलक्षणाच्चतु -षष्टिरपीन्द्रा तेपा मौलयो मुकुटास्तेपा माला पुष्पदामानि तेभ्यो गलन्तो नि सरन्तो ये मरन्दा कुसुमरसास्तेपा कणाना बिन्दूना धोरण्य श्रेणयस्ताभि स्नपित कारितस्नान प्रक्षालित वा पादपद्मयोश्चरणारविन्दयोर्द्वय द्वन्द्व यस्य तत्सबुद्धौ । अथ वा केवलमेक एव शक्रोऽपि वाच्य । त्व जय विजयस्व । हे त्रिभुवनस्य त्रलोक्यस्य या इन्दिरा लक्ष्मीस्तस्या आभरण अलकारभूत । पुनर्हे नाभिनाम्नो भूमीधनस्य राज्ञोऽन्ववायो वश स एव गगनाङ्गण व्योमाजिर तत्राम्बरमणि प्रकाशकत्वात्सूर्य तत्सबुद्धौ । पुनर्हे महोक्ष ककुद्मान् ध्वजे लाञ्छने यस्य त्व जय ॥

जय त्रिभुवनाशिवप्रशमनात्मगम्भीरिमा-
पहस्तिततरङ्गिणीप्रियतमावलेप प्रभो ।
महोदयपयोरुहोदरविनोदपुष्पव्रता-
म्बुजासन इव स्फुटीकृतविशिष्टसृष्टिक्रम ॥ ११५ ॥

हे त्रिभुवनस्य त्रिजगत अशिवस्योपद्रवस्य अरिष्टस्य वा प्रशमन निर्णा(र्ना)शक । पुनर्हे आत्मन स्वस्य गम्भीरिम्णा गाम्भीर्येण अपहस्तितो निराकृतो निर्घाटित तरङ्गिणी सरिता प्रियतमस्य भर्तु समुद्रस्य अवलेपोऽहकारो येन । 'तुलेऽवलेप च हसे वृथैव' इति प्रतिक्रमसूत्रवृत्ता । पुनर्हे प्रभो स्वामिन्, त्व जय । हे महानन्तज्ञानदर्शन-

चरितसातानन्दादिप्राप्त्या अतिशायी सर्वोत्कृष्ट उदयो यत्र तादृशो मोक्ष स एव पयोरुह पद्म तस्योदर मध्य तत्र विनोदो विलासस्तत्र पुष्पव्रतो भ्रमर तत्सबुद्धौ । पुनरम्बुजासनो विधाता तद्वत्स्फुटीकृत प्रकटितो विशिष्टो मोक्षमार्गाव्यभिचारी सृष्टे रचनाया क्रम परिपाटी येन तत्सबुद्धि ॥

जय प्रमथितान्तराहितपताकिनीनायको-
ल्लसत्कनककेतकीकमलगर्भगौरद्युते ।
भवाम्बुनिधिनिष्पतन्मनुजयानपात्रोच्छ्वस-
द्यशःसुमसुगन्धितत्रिभुवनात्र जीयाश्चिरम् ॥ ११६ ॥

हे प्रमथिता निर्दलिता आन्तरा अन्तर्भवा अन्तरङ्गा अहिता परमप्रत्यनीकभूता कर्मोदयो रागद्वेषकषायादयोऽष्टादश दोषा वा एव पताकिनीनायका सेनापतयो भूमीपाला वा येन तस्य सबुद्धि । तथा हे उल्लसतामुल्लास भजता विस्वरीभवता कनकाना काञ्चनसबन्धिना स्वर्णमयाना केतकीना कमलाना च यो गर्भो मध्यभागस्तद्वद्गौरी पीता । 'गौर श्वेतपीतयो' इत्यनेकार्थ । द्युति कान्तिर्यस्य तत्सबुद्धौ । त्व जय । पुनर्हे भव ससार स एव दुस्तरत्वादम्बुनिधि समुद्रस्तत्र निष्पतन्तो निरवलम्बत्वेन नितरा मज्जन्तो ब्रूडन्तो ये मनुजा मानवास्तेषा त्राणार्थ यानपात्र प्रवहण । तथा उच्छ्वसत् विकसत् प्रकटीभवद्यश कीर्तिरेव सुम पुष्प तेन । तत्परिमलेनेत्यर्थ । सुगन्धित वासित सुरभीकृत त्रिभुवन विश्वत्रय येन तत्सबोधने । हे ऋषभदेव । अत्रार्बुदपर्वते भूषणीभवन् चिर विगलितावधिसमय जीया विजयी भूयास्त्वम् ॥ चतुर्भि कुलकम् ॥ इति ऋषभदेवस्तुति ॥

कैलासलक्ष्मीतिलकायमानमिवेन्द्रभूतिर्व्रतिना बिडौजा ।
तमित्यभिष्टुत्य मुदं दधानः प्रणेमिवान्प्राञ्जलिरादिदेवम् ॥ ११७ ॥

व्रतिना मुनीना बिडौजा पुरहूत सूरि प्रकृष्टोऽञ्जलिर्भालस्थलमिलित पाणिपद्मद्वय यस्य स आदिदेवमृषभस्वामिन प्रणेमिवान् नमस्करोति स्म । कि कुर्वाण । मुद प्रमोद दधान बिभ्राण । कि कृत्वा । तमादिदेवमिति पूर्वोक्तप्रकारेणाभिष्टुत्य स्तुत्वा । क इव । इन्द्रभूतिरिव । यथा गौतमस्वामी कैलासलक्ष्म्या अष्टापदश्रियास्तिलकायमान ललामवदाचरितमाचरन्त वा नाभेय जगच्चिन्तामण्यादिस्तुतिभि अभिनोनूय प्राञ्जलि प्रणमति स्म ॥

आनन्दवृन्दारकनिर्झरिण्या निमज्ज्य जम्भद्विषत करीव ।
निरस्तनिःशेषरजा. स सूरिर्निरीयिवाञ्श्रीजिनराजधाम्नः ॥ ११८ ॥

स सूरि श्रिया जगदद्वैतशोभया युक्ताज्जिनराजस्यादिनाथस्य धाम्न सौधात् विमलवसतेर्निरीयिवान् निर्जगाम । किलक्षण । निरस्त क्षिप्त दूरीकृत नि शेष समस्त र-

जोऽशुभकर्म येन । बहुवचनं वा वाच्यम् । किं कृत्वा । आनन्दो भगवद्दर्शनोद्गताह्लादः स एव वृन्दारकनिर्झरिणी सुरसरिद्गङ्गा तस्या विषये निमज्ज्य स्नानं कृत्वा । क इव । जम्भद्विपत्करीव । यथा जम्भनाम्नो दानवेन्द्रस्य द्विपतः शत्रोरिन्द्रस्य करी ऐरावणः सुरसिन्धौ निमज्ज्य यथेच्छं जलक्रीडादि निर्माय स्वशरीरादपास्तं च प्राघातादिना विलग्नं रजो येन तादृग्विधो गङ्गाप्रवाहाद्बहिर्निरेति । देवगजानां तु रजोलगभावात् वैरिदमनत्वाज्जम्भद्विषत्तुल्यो राजा । 'भूस्तम्भभिद' इति पाठो वा । भूमेरिन्द्रस्तस्य पट्टहस्ती मन्दाकिन्यां क्रीडित्वा स्ववपुर्विलग्नं रजोऽपास्य बहिर्विनिःसरतीत्यर्थः ॥

पिण्डीभवद्भूभृति वस्तुपालयशः किमालोक्य परं विहारम् ।
तस्मिन्नलीव स्मितपुण्डरीके श्रेयोरसं संस्पृहयन्विवेश ॥ ११९ ॥

सूरिस्तस्मिन्विहारे विवेश प्रविष्टः । क इव । अलीव । यथा भ्रमरो विशिष्टे श्वेतसरोजे मध्ये प्रविशति । किं कुर्वन् सूरिः । संस्पृहयन् वाञ्छन् । कम् । श्रेयो मोक्षस्तस्य रसमास्वादम् । 'रसः स्वादे जले वीर्ये शृङ्गारादौ विषे द्रवे । बोले रागे देहधातौ तिक्तादौ पारदेऽपि च ॥' इत्यनेकार्थः । भृङ्गोऽपि स्वश्रेयःकारिणं पुष्टिविधायिनं स्वशरीरोपचये परमं मङ्गलमेव । 'मकरन्दः रसो मधु । मकरन्दोऽमरन्दश्च' इति हैम्याम् । काङ्क्षन् । किं कृत्वा परमन्यं विमलवसतेरपेक्षया विहारं जिनसद्म आलोक्य समीक्ष्य । उत्प्रेक्ष्यते—भूभृति अर्बुदाचले पिण्डीभवत्पिण्डाकारं संपद्यमानं वस्तुपालनाम्नो मन्त्रिणो यशः किं मूर्तिमती कीर्तिरिव ॥

चुचुम्बेऽम्बरं यन्महामण्डपेन जगन्नेत्रजैवात्रिकेणात्ममूर्ध्ना ।
किमु स्नातुमाकाङ्क्षता स्वर्वहायाः प्रवाहे विहायोमणीतापितेन ॥१२०॥

यस्या वस्तुपालवसतेर्महान् सर्वातिशायी यो मण्डपस्तेनात्ममूर्ध्ना स्वमस्तकेन कृत्वा अम्बरमाकाशं चुचुम्बे परपृशे । आलिङ्गति स्मेत्यर्थः । किंभूतेन । जगतां जगज्जनानां नेत्राणामाह्लादकरणविधौ जैवात्रिकेण चन्द्रेण । उत्प्रेक्ष्यते—विहायसो व्योम्नो मणी रत्नं भास्वान् तेन तापितेन तप्तीकृतसर्वाङ्गेण सता स्वर्वहाया गगनगङ्गाया प्रवाहे पयःपूरे स्नातुमाप्लवितुमाकाङ्क्षता किमु वाञ्छतेव ॥

विभाव्य यत्राद्भुतशालिभञ्जीराजीस्त्रिलोकीयुवतीर्जयन्तीः ।
सुरैर्मरुद्यौवतरूपशिल्पी स कल्प्यते कारुरिवानधीति ॥ १२१ ॥

यत्र वस्तुपालवसतौ सुरैर्देवैर्मरुतां त्रिदशानां यौवतस्य युवतीसमूहस्य । देवाङ्गनागणस्येत्यर्थः । रूपस्य वपूरामणीयकस्य शिल्पी रचनाकारकः न विद्यते सम्यक् शिल्पकलाया अधीतिरध्ययनं यस्य सोऽनधीतिः कारुः नीचजातिशिल्पी निकृष्टशिल्पी च कल्प्यते स्म विचार्यते स्म । किं कृत्वा । यत्र वस्तुपालवसतौ त्रिलोक्या भुवनत्रयस्य युवतीस्तरुणीर्जयन्ती पराभवन्ती अद्भुता अतिप्रकृष्टा जगदाश्चर्यकारिणीर्वा शालिभञ्जीराजी पाञ्चालिकामालिका विभाव्य व्यालोक्य ॥

असूयता शुभ्रिमविभ्रमाय युयुत्सु यच्चैत्यमचण्डभासा ।
बिभर्ति विद्वेषिजिगीषयैताममोघशक्तिं किमु दण्डदम्भात् ॥ १२२ ॥

यच्चैत्य वस्तुपालकारितप्रासाद विद्वेषिणा वैभवेन स्वस्पर्धिना जिगीषया पराभवितुमिच्छया । उत्प्रेक्ष्यते—दण्डस्य ध्वजनियन्त्रणयष्टेर्दम्भात्कपटात् एता प्रत्यक्षाममोघा क्वापि न निष्फलीभवन्ती शक्तिमायुधविशेष लोहमयी 'सांगि'नाम्ना प्रसिद्धा बिभर्ति दधतीव । किं कर्तुमिच्छु । चैत्य युयुत्सु योद्धुमिच्छु । केन । अचण्डभासा चन्द्रभासा सम किं कुर्वता चन्द्रेण । असूयता ईर्ष्या कुर्वता । केन । शुभ्रिमविभ्रमाय स्वश्वैत्यशोभायै । 'क्रुधद्रुहेर्ष्यासूयार्थाना य प्रति कोप । क्रुधाद्यर्थाना योगे य प्रति कोप स सप्रदानसज्ञ । इति चतुर्थी विभ्रमायेत्यत्र' इति प्रक्रियाकौमुद्याम् ॥

यच्चान्द्रचैत्योपरि शातकौम्भः कुम्भो विभूषा बिभराबभूव ।
सुधासरःसंभ्रमतः समेतो रथाङ्गनामा किमु रन्तुकामः ॥ १२३ ॥

यदेव चन्द्रकान्तमणीप्रणीतप्रासादस्तत्तुल्यो विहारस्तस्य शातकौम्भ स्वर्णमय कुम्भ कलशो विभूषा शोभा बिभराबभूव । उत्प्रेक्ष्यते—सुधासरस पीयूषपूर्णपद्माकरस्य सभ्रमतो विया समेत समागत रन्तु जलादिक्रीडा कर्तुं कामोऽभिलाषो यस्य तादृशो रथाङ्गनामा चक्रवाक इव ॥

यद्वैजयन्त्या सितिमश्रिया स्वःपाथोधिपत्नी गमिता विगानम् ।
निम्नं व्रजन्ती त्रपयासिताब्जैः श्यामीकृतास्येव जडाशयासीत् ॥ १२४ ॥

यस्या वस्तुपालवसतेर्वैजयन्त्या पताकया कर्त्र्या सितिमश्रिया स्वश्वैत्यस्य लक्ष्म्या सावनेन कृत्वा स्व स्वर्गस्य पाथोधे समुद्रस्य पत्नी जाया एतावता स्वर्गगङ्गा सा विगान वचनीयता विक्कारभाव गमिता सप्रापिता सती । उत्प्रेक्ष्यते—जडाशया किंकर्तव्यताया विमूढमानसा आसीद्बभूवुरिव । किं कुर्वन्ती । त्रपया स्वहृदयान्तरुदसन्दाक्षेण निम्न नीचैर्मन्द मन्द वा व्रजन्ती गच्छन्ती । पुन किंभूता । असिताब्जै नीलोत्पलै कृत्वा श्यामीकृतास्या कृष्ण विहित मुख यया । यो लज्जित कथंचित्स्यात्स निम्न मन्द प्रचलति । श्यामानन किंकर्तव्यानभिज्ञ स्यादेव ॥

तं रैवतोर्वीधरवत्पवित्रीचिकीर्षयेवार्बुदमभ्युपेतम् ।
निरीक्ष्य तस्मिन्नयनाभिरामं ननाम शैवेयजिनं यतीन्द्रः ॥ १२५ ॥

यतीन्द्र सूरिस्तस्मिन् वस्तुपालविहारे शिवाया समुद्रविजयराजपत्न्या अपत्य पुत्रः शैवेय स चासौ जिनश्च तीर्थंकरस्त श्रीनेमिनाथ ननाम प्रणमति स्म । किं कृत्वा । निरीक्ष्य स्वलोचनगोचरीकृत्य अर्थान्नेमिनाथम् । किंभूतम् । नयनयोरभिराम हृदयनयनयोर्हारिणम् । पुन किंलक्षण तम् । व्यावर्णितस्वरूपमर्बुदमर्बुदाचलमभ्युपेत समागतम् । उत्प्रेक्ष्यते—पवित्रीचिकीर्षया पावनीकर्तुमिच्छयेव । किंवत् । रैवतोर्वीधरवत् । यथा उज्जयन्तपर्वत पूर्व पावनीकृतस्तथैनमपीत्यर्थ ॥ इति वस्तुपालवसतिवर्णनम् ॥

नमनेन मुनीशिता परेष्वपि चैत्येषु जिनेन्द्रसंतते: ।
धनकामयितेव समदं दधते स्वाधिगमेन शेवधेः ॥ १२६ ॥

मुनीनां यतीनामीशिता पतिः सूरिः परेष्वपि देवलपाटकवर्तिष्वपि अन्येषु प्रासादेषु जिनेन्द्रसंततेः भगवत्प्रतिमापङ्क्तेर्नमनेन प्रणामकरणेन समदं हर्षं दधते विधत्ते स्म । 'दधि धारणे' केवलमात्मनेपदी धातुः । क इव । धनकामयितेव यथा द्रव्याभिलाषुकः पुमान् शेवधेर्निधानस्याधिगमेन प्राप्त्या प्रसादं दधाति ॥

चौलुक्यचैत्यं विधृतामृतश्रि धर्मप्रपास्थानमिवैष मार्गे ।
नत्वा मुनीन्द्रोऽचलदुर्गमध्ये चतुर्मुखे नाभिसुतं व्यनंसीत् ॥ १२७ ॥

एष मुनीन्द्रः । अचलो नामा यो दुर्गः कोट्टस्तस्य मध्ये चतुर्मुखे प्रासादे नाभिसुतम् ऋषभदेवं व्यनंसीत् विशेषेण नव्यस्तुतिपञ्चाङ्गीभूलगनपूर्वकं नमति स्म । किं कृत्वा । देवलपाटकादचलदुर्गागमनाध्वनि चौलुक्यस्य कुमारपालभूपालस्य चैत्यं प्रासादं नत्वा अर्थात्तत्रार्हन्तं प्रणम्य । उत्प्रेक्ष्यते—चौलुक्यचैत्यं धर्मप्रपास्थानमिव धर्मस्य पानीयशालागृहमिव । लौकिके व्यवहारे धर्मार्थमार्गश्रमश्रान्तपिपासितपथिकनिर्वृत्यर्थं मार्गे प्रपा कार्यते । किंलक्षणेन । विधृता आश्रिता अमृतवदुज्ज्वला श्रीः शोभा येन । अथवा विधृता स्वस्मिन्नानीय रक्षिता अमृतश्रीर्मोक्षलक्ष्मीर्येन । प्रपापि धृता आलम्बिता अमृतानां कुसुमैलाकर्पूरादिवासितजलानां प्रागुक्तसलिलैर्वा श्रीः सुषमा येन ॥

दिनानि कतिचित्सूरिर्गिरीन्द्रतनुजे गिरौ ।
स्थितोऽर्हद्ध्याननिध्यानश्चारणश्रमणेन्द्रवत् ॥ १२८ ॥

सूरिर्गिरीन्द्रस्य हेमाद्रेस्तनुजे नन्दने गिरौ पर्वते अर्बुदाचले कतिचिद्दिनानि कियतो वासरान् यावत्स्थितः अर्हद्दर्शनादिलोभेन तत्र तस्थिवान् । किंभूतः । अर्हतो भगवतो ध्यानेन प्रणिधानेन चित्तैकाग्र्येण कृत्वा निध्यानमवलोकनं यस्य । योगिनो हि स्वहृदयकमले परमात्मानं साक्षात्समीक्ष्य ध्यानाद्विरमन्ति इति कुमारसंभवे पार्वतीपाणिग्रहणात्पूर्वसमये ध्यानव्यतिकरे । अथ वा अर्हतां सर्वतीर्थंकृतां ध्यानं हृद्गोचरीकरणं स्मरणं वा पौनःपुन्येन । वारंवारमित्यर्थः । दर्शनं चैत्यगमनादिना यस्य । किंवत् । चारणश्रमणेन्द्रवत् । यथा जङ्घाचारणविद्याचारणादिर्यतिपुंगवा यात्रार्थं गताः क्वापि शत्रुंजयादितीर्थपर्वते कानिचिद्दिवसानि तिष्ठन्ति । दिनदिवसवासरा पुंनपुंसकलिङ्गे । श्रूयते तज्जनपदलोकवृत्त्या पूर्वमष्टाशीतिऋषयः अत्र स्थाने तपः कुर्वाणा आसन् । तेषां च होमादिसाधनमेका कामधेनुश्चरन्ती सती महागर्तान्तः पपात । ततस्तां निष्काशयितुमशक्ता ऋषयो गत्वा हिमाचलं याचित्वा तत्पुत्रमर्बुदनामानं महामहीधरमत्रानैषुः । तावतासौ कामगवी स्वपयोभिस्तां गर्तामापूर्य तीर्त्वा च बहिर्निःसरति स्म । ततः पुनर्मास्याः धेनोरेतद्गर्तायां पातो भवतु इत्याशङ्क्य ऋषिभिस्तद्गर्तामध्यमर्बुदाद्रिणा

पूर्यते स्म। तैः स्थापितस्तत्रैव स्थितः सोऽयमर्बुदो हिमाद्रिपुत्र इति तत्पारिपार्श्वकशैवलोकस्य प्रवृत्तिः प्रसिद्धिश्च। तथा वस्तुपालवसतिप्रशस्तावपि 'गौरीवरश्वशुरभूधरसम्भवोऽयमस्त्यर्बुदः ककुदमद्रिकदम्बकस्य। मन्दाकिनीघनजटे दधदुत्तमाङ्गे यः शालकशशभृतोऽभिनयं करोति॥' इति दृश्यते॥

उदयशिखरिणीव श्रीमदम्भोजबन्धु-
र्विषमविशिखवैरी स्फाटिकोर्वीभृतीव।
त्रिदशपतिरिव स्वर्भूधरे सूरिसिंहो
हिमशिखरिसुतेऽस्मिन्कांचनाभां बभार॥ १२९॥

सूरिसिंहो हीरविजयनामा सूरिशार्दूलः अस्मिन्नर्बुदाचलाभिधाने हिमशिखरिसुते तुहिनाचलनन्दने काचन अनिर्वचनीयामाभां शोभां बभार दधाति स्म। क इव। श्रीमदम्भोजबन्धुरिव। यथा श्रीमान् सर्वज्योतिश्चक्रज्योतिःपराभवनप्रवणप्रतापलक्ष्मीवान् अम्भोजबन्धुर्भानुमान् उदयशिखरिणि पूर्वपर्वते अद्वैतां शोभां बिभर्ति। पुनः क इव। विषमविशिखवैरीव। यथा विषमाः सोढुमशक्या अथ वा समेतरे पञ्चत्वाद्विशिखा बाणा यस्य स स्मरस्तस्य वैरी प्रतिपक्षः पार्वतीपतिः ईश्वरः स्फटिकस्यायं स्फाटिकस्तादृश उर्वीभृत्पर्वतः एतावता स्फटिकाचले कैलासे। पुनः क इव। त्रिदशपतिरिव। यथा सुरेन्द्रः स्वर्भूधरे मेरुगिरौ असाधारणां भूषां बिभर्ति। 'जाम्बूनदोर्वीधरसार्वभौम' इतीन्द्राभिधानं नैषधे॥

यं प्रासूत शिवाह्वसाधुमघवा सौभाग्यदेवी पुनः
श्रीमत्कोविदसिंहसीहविमलान्तेवासिनामग्रिमम्।
तद्ब्राह्मीक्रमसेविदेवविमलव्यावर्णिते हीरयु-
क्सौभाग्याभिधहीरसूरिचरिते सर्गोऽभवद्द्वादशः॥ १३०॥

इति पण्डितदेवविमलगणिव्यावर्णिते हीरसौभाग्यनाम्नि महाकाव्ये हीरविजयसूरिचरिते द्वादशानां सख्यापूरणो द्वादशः सर्गः अभवद्बभूव॥

इति पण्डितसीहविमलगणिशिष्यपण्डितदेवविमलगणिविरचिते हीरसौभाग्यनाम्नि महाकाव्ये अकमिपुरप्रस्थानविजयसेनसूरिसमुखागमनपत्तनपादावधारणसमवसरणवन्दनपुरप्रस्थानासिद्धपुरागमनविजयसेनसूरिपश्चाद्वलनमार्गोल्लङ्घनार्जुनपल्लीपतिपत्नीवन्दनार्बुदाचलाधिरोहणविमलवस्तुपालवसतिप्रमुखजिनस्तवनादिवर्णनो नाम द्वादशः सर्गः॥

त्रयोदशः सर्गः।

अथार्बुदाद्रेरवतीर्य भूमीं विभूषयामास स सूरिभूमान्।
वचस्तरङ्गैस्त्रिजगत्पुनानो रयो हिमाद्रेरिव देवनद्याः॥ १॥

अथार्बुदाचलतीर्थकृन्नमनानन्तरं सूरिभूमान् सूरिराजोऽर्बुदाद्रेर्हिमाद्रिनन्दनावनीधरादवतीर्य अवरुह्य उपत्यकामागत्य भूमीं पृथिवीपीठं विभूषयामास शोभयति स्म । किं कुर्वाणः । वचसा वचनाना तरङ्गैरस्खलितप्रचारनि:सरद्वाक्कल्लोलैस्त्रिजगत्त्रिभुवनजनं पुनानः पवित्रीकुर्वाण: । क इव । रय इव । यथा देवनद्याः गङ्गायाः प्रवाहो हिमाद्रेस्तुहिनाचलादवतीर्य अथ समेत्य भूमीं पुनीते । सोऽपि अस्खलितकल्लोलैस्त्रिजगत्त्रिस्रोतस्त्वात्त्रिभुवनं पावनं कुर्वाणः ॥

यस्यां द्विपेन्द्रैः स्वमदप्रवाहैरारामिकौघैरिव वारिपूरैः ।
वृक्षा अवर्ध्यन्त विभुर्व्यहार्षीत्तत्रार्बुदाभ्यर्णवसुंधरायाम् ॥ २ ॥

विभुः सूरिस्तत्र तस्यार्बुदाद्रेरभ्यर्णे समीपे या वसुधरा भूमिस्तस्यां व्यहार्षीत् विहरति स्म । तस्यां कस्याम् । यस्यामर्बुदाभ्यर्णभूमौ द्विपेन्द्रैर्मत्तगजराजैः स्वेषामात्मनां मदानां दानवारीणां प्रवाहैरर्थात्कपोलेभ्यो नि:सृत्य पृथिवीपीठे पतद्भिः वृक्षा द्रुमा अवर्ध्यन्त सिक्ताः सन्तः वृद्धिं नीयन्ते स्म । कैरिव । आरामिकौघैरिव । यथा वनपालवृन्दैर्वारिपूरैरभिषिञ्चनजलप्लवैः पादपा वृद्धिं प्राप्यन्ते ॥

मित्रं महिम्ना किमनुव्रजन्तं स्वदीर्घभावेन सहायवत्तम् ।
इवाचलं शैवलिनीप्रवाहः क्रमान्मुनीन्द्रोऽर्बुदमुल्ललङ्घे ॥ ३ ॥

मुनीन्द्रः सूरिः क्रमाद्विहारपरिपाट्या अर्बुदं पर्वतमुल्ललङ्घे अतिक्रान्तवान् । क इव । शैवलिनीप्रवाह इव । यथा शैवलान्यनवरतप्रबलप्रसरत्पयःप्रवाहत्वात्प्रादुर्भूतप्रचुरबहलसेवालजालानि यस्या सा शैवलिनी नदी तस्याः प्रवाहः पयःपूरः अचलं मार्गागतगिरिमुल्लङ्घते । अर्बुदमुत्प्रेक्ष्यते—महिम्ना माहात्म्येन गुरुतया किं मित्रं सखायमिव । अत एवोत्प्रेक्ष्यते—सहायवत् अभिजनमिव । स्वस्यात्मनो दीर्घभावेन अत्यायामतयातिलम्बतया अनुव्रजन्तमिव पृष्ठे समायान्तमिव । यथा सहायोऽपि प्रस्थितपुंसोऽनुयाति । अत्र किमिति लालाघण्टान्यायेन उभयत्रापि योज्यते । द्वयोरप्युत्प्रेक्षयोः संयोजनीयमिति ॥

प्रतिष्ठमानः पुरतो व्रतीन्दुर्भूषामनैषीच्छिवपू:समीपम् ।
स्वपादसंस्पर्शनतः पयोजकुञ्जं यथा पङ्कजिनीविवोढा ॥ ४ ॥

पुरतोऽग्रतः प्रतिष्ठमानः प्रचलन् व्रतीन्दुः मुनिचन्द्रः सूरिः स्वस्यात्मनः पादयोश्चरणयोः संस्पर्शनतः शिवपुरं श्रीरोहिण्या नगर्याः समीपं पार्श्वप्रदेशं भूषां शोभामनैषीत् प्रापयामास । क इव । पङ्कजिनीविवोढेव । अत्र यथा इवार्थे । यथा कमलिनीरमणो भानुमान् स्वेषां पादानां किरणानां संस्पर्शनतः संपर्कात् संश्लेषात्पयोजानां कमलानां कुञ्जं काननं भूषां लम्भयति विकाशलक्ष्मीं नयति ॥

जनारवैरागमनं मुनीन्दोस्ततः सुरत्राणनृपो निपीय ।
कलापिकेकाभिरिवाम्बुदस्य नभोम्बुपः समदमेदुरोऽभूत् ॥ ५ ॥

ततः शिवपुरीसमागमनानन्तरं सुरत्राणनामा नृपः शिवपुरीमण्डलस्वामी देवडाभिधानानां राजपुत्राणां राजा जनानां शिवपुरीवासिनां लोकानामारवैः शब्दैः। वार्ताभिरित्यर्थः। मुनीन्दोः सूरेरागमनं समवसरणम्। पादावधारणमित्यर्थः। निपीय सादरं श्रुत्वा समदेनानन्देन मेदुरः पुष्टः अभूद्बभूव। क इव। नभोम्बुप इव। यथा चातकः कलापिनां मयूराणां केकाभिः केकाभिधानध्वनिभिः। मयूरवाक् केका इत्युच्यते। अम्बुदस्य मेघस्य आगमनं श्रुत्वा प्रमोदोपचिततनुर्भवति ॥

भक्त्या सुरत्राणनृपोऽभिगम्य वेत्रीव दण्डं दधदग्रगामी।
प्रवेशयामास पुरीं स सूरिं पुराङ्गनागीतयशःप्रशस्तिम् ॥ ६ ॥

स पूर्ववृत्तप्रोक्तः सुरत्राणाभिधानो नृपोऽर्बुदचलाधिपतिर्भक्त्या सेवासक्त्या अभिगम्य सम्मुखमागत्य सूरिं पुरीं श्रीरोहिणीं नगरीं प्रवेशयामास। शिवपुरीमध्ये आनिनायेत्यर्थः। ण्यन्तत्वात्कर्मद्वयम्। किंभूतः सः। पुरः सूरेरग्रे गच्छतीति इत्येवंशीलः। पुनः किं कुर्वन्। दण्डं वेत्रं दधद्बिभ्राणः। क इव। वेत्रीव। यथा दौवारिकः प्रतीहारः वेत्रयष्टिं करे दधानः पुरो गच्छति। किंभूतं सूरिं। पुराङ्गनाभिः श्रीरोहिणीनगरीनागरीभिर्गीता गानगोचरीकृता यशसां कीर्तीनां प्रशस्तयो विविधा अवदाता यस्य ॥

आलेख्यशेषीकृतकामदस्योरुपास्यमानस्य महीमहेन्द्रैः।
चक्रीव चक्रस्य पुरे पुरीन्द्रो महामहं कारयति स्म सूरिः ॥ ७ ॥

पुरीन्द्रः श्रीरोहिणीपुरीपुरंदरः सुरत्राणनामा भूमान् पुरे स्वश्रीरोहिणीनगरे हीरविजयव्रतीन्द्रस्य महामहं प्रतिगृहापणादिषु ध्वजबन्धनादिममतिशायिनमुत्सवं कारयति स्म। क इव। चक्रीव। यथा चक्रवर्ती प्रथमोत्पन्नस्य चक्रस्य रथाङ्गरत्नस्य महोत्सवं निर्मापयति। किंभूतस्य सूरेश्चक्रस्य च। आलेख्यं चित्रं शेषमवशिष्टं यस्य तादृशः कृतः निहितः कामः कदर्परूपो दस्युः शत्रुर्येन। पक्षे नामशेषीकृता व्यापादिता काममतिशयेन शिरश्छेदादिना वैरिणो येन। पुनः किंभूतस्य। महीमहेन्द्रैः पृथ्वीपुरंदरैः महाराजैर्भाविनि भूतोपचारे उपास्यमानस्य चक्रप्रभावादेव चक्री सेव्यते। अतो मुख्यवृत्त्या चक्रमेव सेव्यम् ॥

दिदृक्षुरेतन्महिमानमभ्रसरित्सहस्रं दधती मुखानाम्।
यत्रागता किं सितकेतुकाया पुरीं स तां सूरिरलंचकार ॥ ८ ॥

सूरिस्तां सुरत्राणनृपनिर्मापितानेकमहोत्सवबहुलां शिवपुरीनाम्नीं नगरीमलञ्चकार विभूषयामास। तां काम्। यत्र श्रीरोहिण्यामेतस्य जगज्जनमानस्य हीरविजयसूरेर्महिमानं स्वाभाविकमाहात्म्यम्। अथ वा सुरत्राणधरित्रीसुत्रामनिर्मापितानन्यमहोत्सवादिगरिमाणं दिदृक्षुर्द्रष्टुमिच्छुर्विलोकयितुमाकाङ्क्षन्ती सती। अत एव मुखानां पयःप्रवाहरूपवक्त्राणां सहस्रं दशशतीं दधती बिभ्रती। सहस्रमुखी गङ्गेति जनप्रसिद्धेः।

उत्प्रेक्ष्यते—सितानामुज्ज्वलाना केतूना ध्वजानां काया' शरीराणि यस्यास्तादृशी अभ्रसरिद्गगनापगा समागता ॥

द्वितीयराशौ शतमन्युसूरिरिव क्रमेणोपगतः स तस्याम् ।
प्रकाशयन्बोधिनिधीन्विदग्धान्महोदयस्याभिमुखीचकार ॥ ९ ॥

स सूरि' क्रमेण प्रवेशपरिपाट्या तस्या शिवपुर्यामुपगत समायातवान् सन् विदग्धान् कोविदान् छेकाञ्जनान् महान्सुरनराभ्युदयेभ्योऽतिशायी उदयो यत्र तादृशो मोक्षस्तस्याभिमुखीचकार । धर्मोपदेशश्रवणातदेकाग्र्याराधनमनस्त्वेन सिद्धिगामिनो विदधाति स्म । किं कुर्वन् सूरि । बोधेरनेकभेदभिन्नसम्यक्त्वरूपात् निधीन्निधानानि प्रकाशयन् प्रकटीकुर्वन् । क इव । शतमन्युसूरिरिव । यथा शतमन्यो शतक्रतो पुरंदरस्य सूरिराचार्योऽध्यापयिता बृहस्पति. । यदुक्त नैषधे—'ईदृशीं गिरमुदीर्य बिडौजा जोषमासनविशिष्य बभाषे । नात्र चित्रमभिधाकुशलत्वे शैशवावधिगुरुर्गुरुरस्य ॥' इति । यस्य कस्यचिद्भाग्यवत पुस स्वराशितो द्वितीयो राशिस्तत्र समेत सन् निधानद्रव्याणि प्रकाशानि विदधान महोदयस्य राज्यमन्त्रिश्रेष्ठिपदादिरूपस्य महोदयस्यात्यभ्यधिकाभ्युदयस्य समुखीकरोति । यदुक्त ज्योतिर्विद्भि—'द्वितीये नवमे राशौ बृहस्पतिरुपागत । कुर्यान्महोदय पुत्रगोत्रवृद्धि धन पुन ॥' इति वचनात् ॥ इति शिवपुर्यां प्रभो पादावधारण तन्महवर्णन च ॥

स प्रस्थितस्तत्पुरतः पुरस्तात्सितप्रसूनादिव चिञ्चिरीकः ।
गण्डे गजस्येव विलङ्घ्य मार्गं स सादडीनाम्नि पुरे जगाम ॥ १० ॥

स सूरिस्ततस्तत्पुरत सीरोहीनगरात्पुरस्तादग्रे प्रस्थित प्रचलित' सन् मार्गं पन्थान विलङ्घ्यातिक्रम्य सादडीनाम्नि पुरे जगाम गतवान् । क इव । चिञ्चिरीक इव । यथा भ्रमरः सिताद्विकसितात्प्रसूनात्कुसुमात्प्रचलित सन् मार्गमुल्लङ्घ्य गजस्य गन्धसिन्धुरस्य गण्डे कपोलस्थले गच्छति । 'कटेषु करिणा पेतु पुनागेभ्य शिलीमुखा ' इति रघुवंशे । प्रसूनानि त्यक्त्वा भृङ्गा गजेन्द्रगण्डस्थलगलद्दानवारि पातु समायान्ति ॥

प्राग्वागडावन्तिविराटखानमहाद्रिराष्ट्रापरमण्डलेषु ।
सार्थाधिपेनेव सुतेन सात विहृत्य लाभाश्च बहूनुपार्ज्य ॥ ११ ॥
कल्याणराजद्विजयाभिधानोपाध्यायचन्द्रेण समेत्य तत्र ।
क्रमादविच्छिन्नतमैः प्रयाणैः श्रीतातपादाः प्रणता प्रमोदात् ॥ १२ ॥ (युग्मम्)

कल्याण इति पदेन राजद्दीप्यमान विजय इत्यभिधान नाम यस्य तादृशेनोपाध्यायेषु वाचकेषु चन्द्रेण जनाह्लादकत्वेन विधुना । एतावता कल्याणविजयोपाध्यायेनेत्यर्थ । अविच्छिन्नतमैरतिशयेन खण्डितै त्वरितत्वरितै प्रयाणै प्रतिदिन पथि प्रस्थानकै क्रमात् खानलाटगुर्जरार्बुदाद्रिपरिसरदेशोल्लङ्घनपरिपाट्या समेत्य सादडीपुरे समागत्य

भगवन्त स्वतातमेवोद्दिश्य निर्मापित । अथ च परसमयानुसारितया वृषाङ्कस्येश्वरस्य मन्दिरमेवोत्तीर्णं शभो कैलासवासित्वादित्यप्यर्थध्वनि । किंभूतम् । पाञ्चालिकाना विविधरचनाचारिमापूर्वपुत्रिकाणा प्रौढाना प्रगल्भाना सुरासुरनरोरगगणमनोहारिणा विलासाना विभ्रमाणा वीक्षया दर्शनेनैव हृणीयमानो लज्जां प्राप्नुवन्। 'त्वयानपत्या धरणी हृणीयते' इति नैषधे । 'हृणीङ् लज्जायाम्' कण्ड्वादिधातु । युधवाना सर्वेषामपीन्द्राणामवरोधा अन्त:पुराणि यत्र यस्माद्वा ॥

ध्रुवं दधानं चतुराननीं च हिरण्यगर्भं भवसूदनं च ।

पद्मासनं स्वःसदुपास्यमानं पतिं प्रजानामपरं किमुर्व्याम् ॥ २० ॥

चैत्यमुत्प्रेक्ष्यते—उर्व्यां भूमीभुवने अपरमेकः ब्रह्मलोके सृष्टिकर्तास्ति अन्य प्रजाना पति धातारम् । किंभूत प्रजाना पतिम् । ध्रुव नित्यस्थायुक स्थिर च । पुन किं कुर्वाणम् । दधान धारयन्तम् । काम् । चतुराननीम् । चतुर्णां पूर्वपश्चिमदक्षिणोत्तरदिग्वर्तिनामाननाना वक्त्राणा समाहारश्चतुराननी ता चत्वारि मुखानि बिभ्राणम् । चतुर्मुखत्वात् । पुन: किंभूतम् । हिरण्य स्वर्ण गर्भे मध्ये यस्य । प्राय प्रासादसरोवापीकूपादौ जीर्णोद्धारार्थं तत्स्वामिनो निधीन्क्षिपन्तीति स्थितिः । यदुक्त चम्पूकथायाम्—'कुपितकपिकुलाकुलितलङ्केश्वरकिंकरा इव भग्नकुम्भकर्णघनस्वापा कूपा' । 'भग्ना कुम्भाना घटाना कर्णा काना इति प्रसिद्धा यत्र । तथा घना प्रचुरा: स्वा स्वकीया पातालमूलोत्था न तु प्रवाहादिना प्रविष्टा आप: पानीयानि येषु । अथ च घनस्वा बहुद्रव्या आपो जलानि येषु । प्रायो वापीकूपादौ जीर्णोद्धारार्थं निधिं क्षिपन्तीति स्थिति । पक्षे भग्न: कुम्भकर्णस्य रावणानुजस्य घनस्वापो घोरनिद्रा यै.' इति चम्पूटिप्पनके । च पुन: किंभूतम् । भवस्य ससारस्य सूदन निर्नाशकम् । पद्माना मण्डपान्तराले अन्यत्र वा आकृतय: पूजादिभिर्वा आसन स्थानम् । पुन किंभूतम् । स्व सद्भि अधिष्ठातृदेवैर्नमनक्रीडागतैर्वा सुरैरुपास्यमान सेव्यमानम् । पक्षे ध्रुवनामा । चतुर्भिर्मुखैर्युक्त हिरण्यगर्भनामा भवान्तकृदभिधान पद्ममरविन्दमासने पीठे यस्य । सुरश्रेष्ठत्वाद्देवसेव्य ब्रह्म ॥ इति सप्तभिरादिकुलकम् ॥

चातुर्गतीयार्तिमहान्धकूपोद्दिधीर्षयाशेषशरीरभाजाम् ।

मूर्तीश्चतस्रः कलयन्निवास्मिन्मुनीन्दुनादर्शि युगादिदेवः ॥ २१ ॥

मुनीन्दुना सूरिणा अस्मिन् धरणसघपतिप्रासादे युगादिदेव श्रीआदिनाथ अदर्शि लोचनगोचरीकृत । किं कुर्वन् । चतस्र चतु सख्याका मूर्तीं प्रतिमा कलयन् दधत् । उत्प्रेक्ष्यते—चातुर्गतीयाश्चतस्रस्तिर्यङ्नरकमनुजनिर्जराणा गतय उत्पत्तिस्थानानि तत्सबन्धिन्यो या अर्तय शारीरिक्यो मानस्यो वा पीडास्ता एव महान्तोऽगाधा अन्धकूपास्तपोनिचिता अवटास्तेभ्य उद्दिधीर्षया उद्धर्तुमिच्छया इव । केषाम् । अशेषाणा समस्तानामपि शरीरभाजामर्थादज्ञानादन्धकूपान्त पतता भविकजनानाम् ॥

निःश्रेयसस्येव सुखं जिनेन्द्रं प्रदक्षिणीकृत्य पतिर्यतीनाम् ।
सुधासनाभीभवदुक्तियुक्तेर्भक्तेः स्तुतेर्गोचरयाचकार ॥ २२ ॥

यतीनां पतिर्निर्ग्रन्थनाथो हीरसूरिः जिनेन्द्रं श्रीऋषभदेवं भक्तेः सेवाभक्तिवशात् सुधायाः पीयूषस्य सनाभीभवन्त्यः सगोत्राः सजायमाना उक्तीनां वाक्यानां वचनप्रपञ्चानां युक्तयो रचना यस्यां तादृश्याः स्तुतेः स्तोत्रस्य गोचरयाचकार । तुष्टावेत्यर्थः । 'गोचरयन्ति न वाचो यच्चरितं चन्द्रिकारुचिरम् । वाचस्पतेर्वचस्वी को वान्यो वर्णयेन्मनुजः ॥' इति हस्तिमतीनगरीचैत्यप्रशस्तौ । किं कृत्वा । प्रभुं वृषभस्वामिनं प्रदक्षिणीकृत्य युगादिदेवस्य तिस्रः प्रदक्षिणाः प्रदाय । उत्प्रेक्ष्यते—निःश्रेयसस्य निश्चितं श्रेयो निःश्रेयसं मोक्षस्तस्य सुखं सातमेव प्रकर्षेणानुकूलीकृत्य आत्मायत्तीकृत्य । 'दाक्षिण्यमनुकूलता' इति हैम्याम् । दक्षिणोऽप्यनुकूल इति ॥

संप्राप्तयोर्निर्जरनागधाम्नोरिवान्तिकेऽर्हत्क्रमसेवनाय ।
शिरोगृहक्ष्मागृहयोः प्रणम्य जिनान्मुनीन्दुः स ततः प्रतस्थे ॥ २३ ॥

स मुनीन्दुर्हीरसूरिस्ततो राणपुराग्रे प्रतस्थे प्रचचाल । किं कृत्वा । शिरोगृहयोरुपरितनयोर्द्वयोर्भूमिकयोस्तथा क्ष्मागृहाणि भूमिगृहाणि बहूनि चतुर्मुखसत्कान्यपरचैत्यस्थानानि च तेषु जिनान् भगवत्प्रतिमाः प्रणम्य नमस्कृत्य । उत्प्रेक्ष्यते—अर्हतो मुख्यतयैव युगादिदेवस्य क्रमयोश्चरणयोः सेवनाय उपास्तिकृते अन्तिके समीपे संप्राप्तयोः समागतयोः निर्जराणां सुराणां नागानां धाम्नोर्मन्दिरयोरिव । स्वर्लोकपाताललोकयोरिव ॥ इति राणपुरयात्रा ॥

आउआपुरेशो जगडूः किमन्यस्ताल्हाभिधः साधुरनन्यदानैः ।
पीरोजिकाभिः स्वपुरप्रवेशे प्रभावनाद्युत्सवमस्य चक्रे ॥ २४ ॥

आउआ इति नाम्नः पुरस्य ईशः तदायत्तत्वात्तन्नाम्नैव वसतेरभिधानात् 'ताल्हामानीवसही' इति लोकप्रसिद्ध्या च तत्स्वामी ताल्हो इति अभिधा नाम यस्य तादृशः साधुर्वणिक् । व्यवहारीत्यर्थः । वणिजां 'साह' इति नामोच्यते । ज्ञाता अज्ञाता अपि सर्वे नैगमाः साहा एव प्रतिपाद्यन्ते । तस्य साहस्य साधुरिति पर्यायो दृश्यते श्रीमुनिसाधुसूरिकृतसोमसौभाग्यकाव्यादिषु । उत्प्रेक्ष्यते—अनन्यदानैरसाधारणविश्राणनैः कृत्वा अन्यो द्वितीयः किं जगडूः । प्रतिग्रामपुरदेशशत्रूपकारकरणेन जगदुद्धर्ता एकस्तु भद्रेश्वरपुरवास्तव्य आसीत्, अपरस्तु सोजातः । सोऽस्य हीरसूरेः यत् आउआभिधानं पुरं तस्मिन् प्रवेशे पादावधारणप्रस्तावे पीरोजिकाभिः पीरोजपातिसाहिना स्वनाम्ना कारिताभिः पीरोजिका इति नामनाणकविशेषैः प्रभावनां लघुवृद्धप्रतिजनप्रदानं सेवादौ धुरि यस्य तादृशमुत्सवं चक्रे कृतवान् । मरुदेशेष्वेव प्रसिद्धाः पीरोजिकास्ताः ददावित्यर्थः ॥

प्राप्यानुशास्ति प्रभुतोंऽशुलक्ष्मी पर्वात्ययाच्चन्द्रमसेव भानोः ।
कल्याणचञ्चद्विजयाभिधानोपाध्यायचन्द्रेण ततो न्यवर्ति ॥ २५ ॥

कल्याणेन चञ्चद्राजमान विजय इत्यभिधान यस्य तादृशेनोपाध्यायेषु शक्रेण पुरदरेण तत आउआग्रामान्न्यवर्ति पश्चाद्वलितम् । कल्याणविजयोपाध्याय पश्चाद्वलते स्मेत्यर्थ । कि कृत्वा । प्रभुत श्रीहीरसूरेरनुशास्तिमाज्ञा शिक्षा च प्राप्य लब्ध्वा । केनेव । चन्द्रमसेव । यथा चन्द्रेण भानोर्भास्करात्सकाशादशुलक्ष्मी ज्योति श्रिय सप्राप्य पर्वात्ययादमावास्याविरामान्निवृत्यते ॥

ग्रामक्षमाभृद्वनदेशदुर्गानुल्लङ्घ्य दुर्लङ्घ्यभुवो बभाज ।
स मेदिनीनाम पुरं यतीनां पतियथा तक्षशिला वृषाङ्क ॥ २६ ॥

स यतीना पति स्वामी सूरि मेदिनीनाम पुर मेडताख्यनगर बभाज शिश्राय । कि कृत्वा । ग्रामा लघुपुराणि सनिवेशा वा, क्षमाभृत पर्वता वेलकसत्कगिरय । तत्र हि सर्वेषा शैलाना 'वलो' इति नाम प्रसिद्धम् । वनानि काननानि, देशा सामन्ताना राज्ञा मण्डला, दुर्गा विषमभूमय कोट्टा वा, तानुल्लङ्घ्यातिक्रम्य । किभूतान् । दुर्लङ्घ्या दु खेन लङ्घयितु शक्या भुवो भूमयो येषाम् । क इव । वृषाङ्क इव । यथा ऋषभदेवो ग्रामाद्यानुल्लङ्घ्य तक्षशिला बाहुबलिनगरी भजति स्म । अधुना तु म्लेच्छाश्रितत्वेन तस्या 'मक्का' इति नाम प्रसिद्ध श्रूयते ॥

मरुस्थलीविक्रमनागपूर्वपुरीयभव्यैर्भगवानिहैत्य ।
वैताढ्यशैलोत्तरदक्षिणाख्यश्रेणीनभोगैरिव स प्रणेमे ॥ २७ ॥

मरुषु सा स्थली वालुकाशैलमालाकुलस्थलप्रदेशे यद्विक्रमनगर 'वीकानेर' इति नाम पुरम्, तथा नागमिति पद पूर्व यत्र तादृक्पुर 'नागोर' इति प्रसिद्धम्, तयोर्विक्रमपुरनागपुरयो सबन्धिभिर्भव्यै सघैरिह मेडतानगरे एत्यागत्य भगवान् सूरि प्रणेमे नमश्चक्रे । कैरिव । नभोगैरिव । यथा भरतार्धविभजनजनकवैताढ्यनाम्न शैलस्य दश योजनानि भूमेरूर्ध्व गमने दशदश योजनपृथुला प्रथममेखला तस्यामुत्तरा तथा दक्षिणा इति नाम्नी ययोस्तादृशे श्रेण्यो तयोरुत्तरदक्षिणश्रेण्योर्नभसि गगनमण्डले विद्याबलेन गच्छन्ति प्रचलन्तीति नभोगा विद्याधरखेचरास्तैर्भगवास्तीर्थकर प्रणम्यते ॥

तं सादिमाद्य सुरताननामाभ्युपेत्य भूपो बहु मन्यते स्म ।
मणि सुराणा गुणगौरवेण कुत्रार्चनागोचरता न गच्छेत् ॥ २८ ॥

सादिमा इति पदमाद्य प्रथमभव यत्र तादृश सुरतान इति नामा । सादिमासुलताननामा भूपो मुद्गलेन्द्र मेदिनीपुराधिप अभ्युपेत्य सूरीन्दो समुखमागत्य त हीरसूरिं वहु मन्यते स्म बहुमान प्रदत्ते स्म । तत्र दृष्टान्तमाचष्टे—गुणाना दानाभिलषितमानादीना गौरवेण माहात्म्येन सुराणा मणिश्चिन्तारत्न कुत्र क्व क्व स्थाने अर्चनाया

पूजाया गोचरता योग्यतां न गच्छेन्न प्रयायात्। अपि तु सर्वत्रापि पूजा प्राप्नोतीत्यर्थः ॥

पुरं पुनानेऽम्बरवन्मुनीन्द्रे महामहोऽभूदिह दानवानाम् ।
तदास्यलावण्यसुधाधयानां ज्योत्स्नाप्रियाणामिव रोहिणीशे ॥ २९ ॥

मुनीन्द्रे हीरसूरिवासवे अम्बरवद्गगनाङ्गणमिव पुरं मेडताख्यनगरं पुनाने पवित्रीकुर्वाणे सति तदा सूरिसमागमनावसरे आस्ये सूरिवदने यल्लावण्यं सौन्दर्यं लवणिमैव सुधामृतरसं धयन्ति पिबन्तीति तेषां तादृशानां मानवानां मेडतापुरवासिभविकजनानां महामहोऽत्युत्सवोऽभूत्संजायते स्म । केषामिव । ज्योत्स्नाप्रियाणामिव। यथा चन्द्रोऽमृतपायिनां चकोराणामम्बरमाकाशं पुनाने रोहिणीशे चन्द्रमसि महोत्सवो भवेत् ॥

एकोऽहमेव त्रिजगज्जनानां पिपर्मि कामानपरानपेक्षः ।
इति स्मयावेशवशादिवान्तः परानपास्य स्थितमेकमेव ॥ ३० ॥
मरौ सुराणामिव शाखिनं स प्रणेमिवान्श्रीफलवर्धिपार्श्वम् ।
अवग्रहो वृष्टिमिवेष्टसिद्धिं बध्नाति तीर्थव्यतिलङ्घनं यत्॥ ३१॥(युग्मम्)

स हीरसूरिः श्रिया जनादतिशायिमाहात्म्यलक्ष्म्या कलितं फलवर्धिनामानं पार्श्वं श्रीपार्श्वनाथं प्रणेमिवान् नमस्करोति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—मरौ मरुमण्डले सुराणां शाखिनं कल्पवृक्षमिव । किंलक्षणम् । परानन्याञ्जिनबिम्बानपास्य विमुच्य एकमेव स्वयमेव स्थितं स्वप्रासादे प्रवसन्तम् । श्रूयते हि तत्पार्श्वे परा कापि जिनप्रतिमापि स्थातुं न शक्नोति अतश्चैकाक्येव तिष्ठति । किंचेदमस्माभिरपि श्रुतचरं दृष्टचरं च, यत् फलवर्धिपार्श्वनाथप्रासादद्वारि कपाटौ न तिष्ठतः ।कदाचित्कश्चिदानीय योजयति तदा प्रातः समये प्रासादात्क्रोशद्वयोपरि पतितौ दृश्येते, न द्वारि स्थितौ। अपि चान्या जिनप्रतिमापि स्थापितापि पार्श्वे न तिष्ठतीति।उत्प्रेक्ष्यते—इत्यमुना प्रकारेण स्मयावेशो वाटोपः तस्य वशादायत्तत्वादिव । इति किम् । परानन्यान्नापेक्षते न काङ्क्षति । अथ वा परेषां न अपेक्षा यस्य स परानपेक्षस्तादृशोऽहमेक एव त्रिजगज्जनानां त्रैलोक्यलोकानां कामान्मनोरथान् पिपर्मि पूरयामि इत्येको हेतुः ॥ युग्मम् ॥

प्रस्थापित　　 ·　 ····　　　 ··　　　 ।
···· ·　　　 ··· ·· ····　　　 · ·　　　 ॥ ३२ ॥

विमल इति पदमादौ यस्य तादृशो हर्षः स एवोपाध्यायेषु सिंहः पञ्चाननः तस्मिन्मेदिनीपुरे मिमेल मिलति स्म।अर्थादस्य सूरेः । किंवत् ।ग्रहवत्। यथा बुधग्रहो दिवि गगने इन्दोर्मिलति।विमलहर्षः किंलक्षणः । सिद्धपुरात्पूर्वं सिद्धपुरनगरात्पुरोऽग्रे प्रस्थापितोऽपि। कया । साहेरकब्बरपातिसाहेर्हृदयवर्ती य आशयः अभिप्रायः तस्य बुभुत्सया बोद्धुमिच्छया । ज्ञातुमित्यर्थः ॥

भट्टारकेन्द्रो······ · ········ ················ ।

· ····· ·· ··················· ····················· ॥ ३३ ॥

········ ················ · ·················· ।

· ··· ········ ···· ······················· ॥ ३४ ॥ (युग्मम्)

असौ भट्टारकाणामिन्द्र पुनर्द्वितीयवार पूर्वप्रस्थापनापेक्षया तूर्णं शीघ्रममुष्मान्मेदिनीपुराभिधानान्नगरादेत पूर्वोक्त वाचकवासव विमलहर्षोपाध्याय पुरोऽग्रे प्रैषीत् प्रहिणोति स्म । किं कर्तुम् । क्षितीन्द्रमकब्बरराजमपि पुनरात्मना स्वेन तदीयाशय साहेर्निजस्याकारणाभिप्राय किमर्थमहमाकारितोऽस्मीति साहिमन परिणाम ज्ञातुमवबोद्धुम् । किंलक्षणम् । वाचकवासवम् । श्रिया शोभया कलितो योऽसौ सीहस्तेनादिपदभूतेन राजन्ती शोभमाना विमल इत्याह्वा नाम यस्य तादृशेन विज्ञेषु विद्वत्सु उत्तसेन शेखरेण श्रीसीहविमलप्रज्ञाशेन युक्त सहितम् । उत्प्रेक्ष्यते—साक्षात्प्रज्ञाप्रागल्भ्याद्गुरुणा बृहस्पतिनेव शक्रोऽपि तावद्वाचस्पतिना सयुक्त एव स्यादिति । अथोपाध्यायस्योत्प्रेक्षा उत्प्रेक्ष्यते—प्रज्ञा स्वप्रतिभा सैवात्मदर्शो दर्पण तत्र प्रतिबिम्बति सक्रामतीत्येवशीला विश्वे समस्ता विश्वेषा वा त्रयाणा जगता पदार्थाना सार्था समूहा यस्य तादृशं स्वमात्मीय प्रधानमिव मन्त्रिणमिव ॥ युग्मम् ॥ इति मेदिनीपुरागमनफलपार्श्वनाथयात्रावाचकप्रस्थापन च ॥

प्रतिष्ठमानस्य ततो व्रतीन्दोः पदे पदे पौरपरम्पराभिः ।

महामहश्रीः समतानि भानोरहःसमूहैरिव शारदीनैः ॥ ३५ ॥

ततो मेडतानगरात्प्रतिष्ठमानस्य प्रस्थान कुर्वत । प्रचलत इत्यर्थ । व्रतीन्दो सूरे पदे पदे स्थाने पुरनगरग्रामादौ पौराणा नागरिकाणा परम्पराभिर्धोरणीभि महामहश्रीरतिमहीयसी उत्सवाना शोभा समतानि निर्मिता । कस्येव । भानोरिव । यथा शारदीनै शरत्कालसबन्धिभि अह समूहैर्दिनवृन्दै सूर्यस्य पदे पदे गरीयसी महसा किरणाना श्री सतन्यते । मह किरणवाची शब्दप्रभेदे नाममालायामकारान्तोऽप्यस्ति । यथा—'मह तु महसा साकम्' इति । तथा सकारान्तोऽप्युत्सववाची शब्दोऽस्ति । यथा नैषधे—'एन महस्विनमुपैहि सदारुणोच्चै' इति । 'महस्विनमुत्सववन्तम् । महस्शब्द सकारान्तोऽप्यस्ति' इति तद्वृत्ति । तेजस्विन वा ॥

फतेपुर सागरमेखलाया वस्वोकसारामिव गन्तुमिच्छुः ।

यावत्स साज्ञा नगरं पवित्रीकरोति वाचंयमचक्रवर्ती ॥ ३६ ॥

भूपं प्रति प्राक्प्रहितोऽथ तावच्छ्रीवाचकेन्द्रो विमलादिहर्षः ।

सैन्येन सैन्येश इवानुयातो विदग्धवृन्देन फतेपुरेऽगात् ॥ ३७ ॥ (युग्मम्)

अथेत्यपरप्रारम्भे मेदिनीपुरात्प्रभो॰ प्रस्थानात्प्राक् पूर्वं भूप प्रति प्रहित॰ प्रेषितो विमल इति पदमादौ यस्य तादृग्विधो हर्ष इति नामा श्रियोपाध्यायपदशोभया सहितो वाचकेन्द्र एतावता विमलहर्षोपाध्याय तावत्समय एव फतेपुरे अगाद्गच्छति स्म । जगामेत्यर्थ । किलक्षण. । विदग्धवृन्देन पण्डितमण्डलेनानुयात । अनुगम्यमान इत्यर्थ । क इव । सैन्येश इव । यथा चक्रवर्तिना स्वमित्रमिलनार्थं कश्चित्सैन्येन कटकेनानुगत. प्रहित सेनापतिश्चक्रिमित्रनगरे गच्छति । तावत्कुत्र । यावद्वाचयमाना मुनिना सार्वभौमश्चक्रवर्ती यावता समयेन साङ्गा नगर पवित्रीकरोति पुनाति । कि कर्तुमिच्छु. । फतेपुर गन्तुमिच्छु श्रीकरीनगरी यातुकाम । उत्प्रेक्ष्यते—सागरमेखलाया॰ समुद्रपर्यन्तभूमे वस्त्रोकसारामिव वनदनगरीमिव ॥ युग्मम् ॥

संस्निह्यतश्चक्षुरिव प्रियं स्वं श्रीपातिसाहिं मिलति स्म पूर्वम् ।
गोष्ठीमनुष्ठाय पुनः सधर्म्यां प्रामोदयत्प्रीतमना महीन्द्रम् ॥ ३८ ॥

स विमलहर्षोपाध्याय॰ पूर्वं सूरिमिलनात्प्राक् साहिमकब्बरपातिसाहिं मिलति स्म । किमिव । चक्षुरिव । यथा सस्निह्यत स्नेहातिशय बिभ्राणस्य नयन स्वप्रिय निजमनोरुचित प्रति गत्वा तदङ्गसगमात्पूर्वमेव मिलति, पुनर्मिलित्वा अनन्तर धर्म्या धर्मसबन्धिनी गोष्ठी मिथो वार्तामनुष्ठाय कृत्वा प्रीतमना स्वय हृष्टमानस सन् महीन्द्र पातिसाहि प्रामोदयत्प्रह्लादयामास ॥

कल्याणवान्कुत्र कियच्च दूरे कदायियासुः पुनरस्ति सूरिः ।
साहिस्तदोदन्तममुं मुनीन्दोः स प्राश्नयत्सख्युरिवातिहृष्यन् ॥ ३९ ॥

तदा वाचकमिलनव्यतिकरे हृष्यन् मनसि प्रमोद प्राप्नुवन् साहिरकब्बरो मुनीन्दोर्हीरसूरेरमुमिहैव वृत्ते कथ्यमानमुदन्त समाचार प्राश्नयत्पृच्छति स्म । कस्येव । सख्युरिव । यथा कश्चित्सखा स्वमित्रस्योदन्त प्रश्नयति । तमेवोदन्तप्रश्नमाह—स सूरिः कल्याणवान् कुशलीवर्तते । पुन सूरि कुत्र स्थाने पुरे ग्रामे वा अस्ति । पुन कियद्दूरे विप्रकृष्टे स्थाने वर्तते । पुन. कदा कस्मिन्काले मासे दिने अवसरे वा आयियासुरत्रागन्तुमिच्छुरस्ति ॥

प्रभुः शुभयुर्वरिवर्ति नीतिशालीव साङ्गानगरं पुनानः ।
वितिष्ठते वर्त्मनि नातिदूरे विभूषितो वर्ष्मणि वार्धकेन ॥ ४० ॥

शनैः शनैः .... ।
.... ॥ ४१ ॥

स साहिर्वाचकेन्द्र विससर्ज पश्चात्प्रेषयति स्म । कि कुर्वाण । प्रभो सूरेरागम स्वपुरे पादावधारण समीहमानो वाञ्छन् । पुन किंभूत । तेनोपाध्यायेनेत्यमुना प्रकारेणोक्तो दत्तोत्तर । इति किम् । हे साहे, प्रभुर्हीरविजयसूरिर्नीत्या न्यायेन शीलते शोभते इ-

श्रीतातपादा' श्रीहीरविजयसूरिचरणारविन्दा पितृपादाश्च प्रमोदादानन्दोदयात्प्रणता नमस्कृता । किं कृत्वा । सार्थाधिपेनेव सार्थपतीभूतेन सुतेनेव पुत्रेणेव प्राक् पूर्वं गुर्जरमालवाना मध्ये वर्तमाना वागडा. । एतावता गुर्जरकच्छमध्यवर्तिनो वागडा निषिद्धा' । तथा अवन्तयो मालवा:, विराटा. मालवदक्षिणान्तरालशालिनो 'वइराड' इति प्रसिद्धा, तथा खाना लाटदक्षिणवर्तिन, तथा महा इति पदमादौ येषा तादृग्विधा राष्ट्रा' । महाराष्ट्रा इत्यर्थ । 'मरहट्ठ' इति प्रसिद्धा । इत्यादिष्वपरेषु गुर्जरापेक्षया अन्येष्वपि मण्डलेषु देशेषु सात सुख यथा स्यात्तथा विहृत्य विहार कृत्वा द्रव्योपार्जनकृते बहुषु जनपदेषु व्यापारार्थं भ्रान्त्वा च पुनर्बहूननेकान् लाभान्पुण्यान्यनेकधनानि चोपार्ज्य अर्जयित्वा । गृहीत्वेत्यर्थ ॥ युग्मम् ॥

विभूषयद्विन्ध्यधराभृतोऽष्टापदस्य साकेतमिवोपकण्ठम् ।
स वाचकेन्द्रानुगतस्तत: श्रीव्रतीश्वरो राणपुरं बभाज ॥ १३ ॥

ततो वाचकागमनानन्तर वाचकेन्द्रेण कल्याणविजयोपाध्यायेनानुगतः श्रिया भट्टारकलक्ष्म्या कलितो व्रतीश्वर सूरिः राणपुर नगर बभाज श्रितवान् । पुर किं कुर्वत् । विन्ध्यधराभृतो विन्ध्याचलस्योपकण्ठ समीप विभूषयदलकुर्वाणम् । किमिव । साकेतमिव । यथा अष्टापदस्य कैलाशशैलस्य समीपमयोध्या अलकुरुते ॥

अथ धरणविहार —

विन्ध्याचलं तुङ्गतया वयस्यभावं भजन्तं प्रविभाव्य विद्मः ।
गिरीशशैलं मिलितुं समेतं स प्रैक्षतास्मिन्धरणस्य चैत्यम् ॥ १४ ॥

स सूरिरस्मिन् राणपुरे धरणनामव्यवहारिण' चैत्य प्रासाद प्रैक्षत व्यालोकते स्म । अत्रार्थे वयमेव विद्म जानीम । तुङ्गतया अत्युच्चैस्तरत्वेन वयस्यभाव मित्रता भजन्तमाश्रयन्त विन्ध्याचल प्रविभाव्य विलोक्य । विज्ञायेत्यर्थ । मिलितु समेतमागत समीपे समेत गिरीशशैल कैलाशपर्वतमिव । अत्र विद्म इवार्थे ॥

विनिद्रनीलाञ्जनिकानमेरुवनीविनीलालकशालमाने ।
मौलौ प्रणीतं द्रुहिणेन चान्द्रचूडामणी किं धरणीन्दिरायाः ॥ १५ ॥

चैत्य पुनरुत्प्रेक्ष्यते—धरणीन्दिराया भूमीमण्डललक्ष्म्या मौलौ मस्तके द्रुहिणेन विश्वसृजा प्रणीत विरचित चान्द्राणा चन्द्रकान्तरत्नाना चूडामणीमिव शिखारत्नमिव । किंभूते मौलौ । विनिद्रा विस्मेरा या नीलाञ्जनिकास्तमालतरव । 'नीलाञ्जनिकाकुसुमकान्तिनि तमसि' । तथा 'निलाञ्जनिकाकुसुमकान्तय किरातयुवतय' इतीद द्वयमपि चम्पूकथायाम् । 'नीलाञ्जनिकास्तमाला' इति तट्टिप्पनके । कृष्णकान्तिवृक्षविशेषास्तेषा वनी कानन तद्वत्ते एव नीला अलका केशास्तै कृत्वा शालमाने शोभमाने ॥

भूमीन्द्रकुम्भाभिधराणकस्य स्तम्भान्दधान निजमण्डपान्तः ।
अनेकपस्फूर्तिभुवः समज्ञास्तम्भानिवैताञ्छिवगोत्रजैत्रान् ॥ १६ ॥

पुनश्चैत्य किं कुर्वाणम् । निजस्यात्मनो मण्डपान्तः खलामण्डपमध्ये मेदपाटमण्डलाधिपस्य भूमाविन्द्रोपमस्य कुम्भो इत्यभिधा नाम यस्य तादृशस्य राणकस्य। केषाचिदपि राजन्यानां राणो इत्यभिधा प्रोच्यते । ततः कुम्भोराणो इति प्रसिद्धस्य। राज्ञः पञ्चशतीसुवर्णकानां समर्पणेन स्वनाम्ना कारितान् स्तम्भान् सप्तसंख्याकान् मण्डपावष्टम्भस्थूणाविशेषान्दधानं बिभ्राणम् । किंभूतान् स्तम्भान् । अनेकपानां करिणां स्फूर्तीनां विलसितानां भुवः स्थानानि । उत्प्रेक्ष्यते—शिवस्य शंभोर्गोत्रस्य शैलस्य शुभ्रश्रिया कैलाशस्य जैत्राञ्जयनशीलान् एतान्प्रत्यक्षान् समज्ञाया कीर्तेः स्तम्भानिव । किंभूतान् । अनेकाञ्जनान् व्यापदुद्धरणव्यसननिराकरणद्रविणवितरणशरणरक्षणादिभिः पातीति रक्षतीति कृत्वा अनेकपस्तत्त्वेन स्फूर्तयः प्रसिद्धयस्तासां भुवः आस्पदाः ॥

स्वतुङ्गिमाधःकृतरत्नसानुं विगाहमानं शिखरैर्विहायः ।
प्रगल्भमानं वपुषैव तेनाश्रितानिव प्रापयितुं द्युलोकम् ॥ १७ ॥

चैत्यं किं कुर्वाणम् । शिखरैः स्वशृङ्गैः विहायो गगनाङ्गणं विगाहमानं संस्पृशत् कषद्वा । पुनः किंभूतम् । स्वतुङ्गिम्ना स्वकीयोच्चैस्तरत्वेन अधः कृतो हीनो विहितो रत्नसानुः सुवर्णशिखरी येन । तत्रोत्प्रेक्ष्यते—आश्रितानागत्य स्वं सेवमानान् अर्थात् निजनायकजिनभक्तिपरायणान् जनान् तेनैव वपुषा मानुषेणैव द्युलोकं स्वर्गभुवनं प्रापयितुं प्रगल्भमानमुद्यमं कुर्वाणमिव ॥

चेतश्चमत्कारकरीस्त्रिलोक्या लक्ष्मीः समालोक्य रसातिरेकात् ।
संस्तम्भिताङ्गीभिरिवामरीभिः पाञ्चालिकाभिः प्रविभासमानम् ॥ १८ ॥

पुनः किं कुर्वाणम् । प्रविभासमानं प्रकर्षेण दीप्यमानम् । अतिशायिशोभां दधानमित्यर्थः । काभिः । पाञ्चालिकाभिः शालभञ्जीभिः । उत्प्रेक्ष्यते—त्रिलोक्या भुवनत्रितयस्य चेतसामन्तःकरणानां चमत्कारमाश्चर्यरसातिशयं करोतीति तादृशीर्लक्ष्मीरतिशायिशोभाः समालोक्य सम्यक् सर्वाङ्गीणतया निर्वर्ण्य । रसातिरेकात्केवलं दर्शनेन विस्मयाद्वैततया संस्तम्भिताङ्गीभिर्निश्चलीभूततनूलताभिरिव । अथ वा विमुक्तगमागमस्फुरणवार्तान्योन्यावलोकनाद्यशेषापरशरीरव्यापाराभिरमरीभिर्देवाङ्गनाभिरिव ॥

पाञ्चालिकाप्रौढविलासवीक्षाहृणीयमानद्युधवावरोधम् ।
अष्टापदोत्तीर्णवृषाङ्कगेहमसासहीवाद्रिनिवासजार्तिम् ॥ १९ ॥

चैत्यमुत्प्रेक्ष्यते—अद्रौ पर्वते । शैलशिखरे इत्यर्थः । यो निवासो नित्यनिवसनं तस्माज्जाता या आर्तिः पीडा चिन्ता शारीरिकी मानसी च तामसासहिं सोढुमशक्तम् । 'अहिर्महीगौरवसासहिर्यं' इति नैषधे । अष्टापदात्स्फटिकपर्वतादुत्तीर्णं भूपीठेऽभ्युपेतं वृषाङ्कस्यादिदेवस्य गेहं सिंहनिषद्या नाम चैत्यमिव । यद्यपि चतुर्विंशतितीर्थकृतामपि प्रासादोऽस्ति तथा मुख्यवृत्त्या ऋषभदेवस्यैव । यतो भरतचक्रिणा ऋषभदेवसमये

भगवन्त स्वतातमेवोद्दिश्य निर्मापित । अथ च परसमयानुसारितया वृषाङ्कस्येश्वरस्य मन्दिरमेवोत्तीर्ण शभो' कैलासवासित्वादित्यप्यर्थध्वनि । किभूतम् । पाञ्चालिकाना विविधरचनाचारिमापूर्वपुत्रिकाणा प्रौढाना प्रगल्भाना सुरासुरनरोरगगणमनोहारिणा विलासाना विभ्रमाणा वीक्षया दर्शनेनैव हृणीयमानो लज्जा प्राप्नुवन्। 'त्वयानपत्या धरणी हृणीयते' इति नैषधे । 'हृणीङ् लज्जायाम्' कण्ड्वादिधातु । धुधवाना सर्वेषामपीन्द्राणामवरोधा अन्त'पुराणि यत्र यस्माद्वा ॥

ध्रुवं दधानं चतुराननी च हिरण्यगर्भं भवसूदनं च ।
पद्मासनं स्व.सदुपास्यमानं पतिं प्रजानामपरं किमुर्व्याम् ॥ २० ॥

चैत्यमुत्प्रेक्ष्यते—उर्व्यां भूमीभुवने अपरमेक' ब्रह्मलोके सृष्टिकर्तास्ति अन्य प्रजाना पति धातारम् । किभूत प्रजाना पतिम् । ध्रुव नित्यस्थायुक स्थिर च । पुन कि कुर्वाणम् । दधान धारयन्तम् । काम् । चतुराननीम् । चतुर्णा पूर्वपश्चिमदक्षिणोत्तरदिग्वर्तिनामाननाना वक्त्राणा समाहारश्चतुराननी ता चत्वारि मुखानि बिभ्राणम् । चतुर्मुखत्वात् । पुन' किभूतम् । हिरण्य स्वर्ण गर्भे मध्ये यस्य । प्राय प्रासादसरोवापीकूपादौ जीर्णोद्धारार्थं तत्स्वामिनो निधीन्क्षिपन्तीति स्थितिः । यदुक्त चम्पूकथायाम्—'कुपितकपिकुलाकुलितलङ्केश्वरकिकरा इव भग्नकुम्भकर्णघनस्वापा कूपा' । 'भग्ना' कुम्भाना घटाना कर्णा' काना इति प्रसिद्धा यत्र । तथा घना प्रचुरा' स्वा स्वकीया पातालमूलोत्था न तु प्रवाहादिना प्रविष्टा आप' पानीयानि येषु । अथ च घनस्वा बहुद्रव्या आपो जलानि येषु । प्रायो वापीकूपादौ जीर्णोद्धारार्थं निधिं क्षिपन्तीति स्थिति । पक्षे भग्नः कुम्भकर्णस्य रावणानुजस्य घनस्वापो घोरनिद्रा यै.' इति चम्पूटिप्पनके । च पुन' किभूतम् । भवस्य ससारस्य सूदन निर्नाशकम् । पद्माना मण्डपान्तराले अन्यत्र वा आकृतय पूजादिभिर्वा आसन स्थानम् । पुन किभूतम् । स्व सद्भि अधिष्ठातृदेवैर्नमनक्रीडागतैर्वा सुरैरुपास्यमान सेव्यमानम् । पक्षे ध्रुवनामा । चतुर्भिर्मुखैर्युक्त हिरण्यगर्भनामा भवान्तकृदभिधान पद्ममरविन्दमासने पीठे यस्य । सुरश्रेष्ठत्वाद्देवसेव्य ब्रह्म ॥ इति सप्तभिरादिकुलकम् ॥

चातुर्गतीयार्तिमहान्धकूपोद्दिधीर्षयाशेषशरीरभाजाम् ।
मूर्तीश्चतस्रः कलयन्निवास्मिन्मुनीन्दुनादर्शि युगादिदेवः ॥ २१ ॥

मुनीन्दुना सूरिणा अस्मिन् धरणसघपतिप्रासादे युगादिदेव श्रीआदिनाथ अदर्शि लोचनगोचरीकृत । कि कुर्वन् । चतस्र चतु'सख्याका मूर्ती प्रतिमा कलयन् दधत् । उत्प्रेक्ष्यते—चातुर्गतीयाश्चतस्रस्तिर्यङ्नरकमनुजनिर्जराणा गतय उत्पत्तिस्थानानि तत्सबन्धिन्यो या अर्तय. शारीरिक्यो मानस्यो वा पीडास्ता एव महान्तोऽगाधा अन्धकूपास्तपोनिचिता अवटास्तेभ्य उद्दिधीर्षया उद्धर्तुमिच्छया इव । केषाम् । अशेषाणा समस्तानामपि शरीरभाजामर्थादज्ञानादन्धकूपान्त पतता भविकजनानाम् ॥

निःश्रेयसस्येव सुखं जिनेन्द्रं प्रदक्षिणीकृत्य पतिर्यतीनाम् ।
सुधासनाभीभवदुक्तियुक्तेर्भक्तेः स्तुतेर्गोचरयांचकार ॥ २२ ॥

यतीना पतिर्निर्ग्रन्थनायो हीरसूरि जिनेन्द्र श्रीऋषभदेव भक्ते सेवाभक्तिवशात् सुधाया· पीयूषस्य सनाभीभवन्त्य सगोत्रा सजायमाना उक्तीना वाक्याना वचनप्रपञ्चाना युक्तयो रचना यस्या तादृश्या स्तुते स्तोत्रस्य गोचरयाचकार । तुष्टावेत्यर्थ । 'गोचरयन्ति न वाचो यच्चरित चन्द्रिकारुचिरम् । वाचस्पतेर्वचस्वी को वान्यो वर्णयेन्मनुज ॥' इति हस्तिमतीनगरीचैत्यप्रशस्तौ । कि कृत्वा । प्रभु वृषभस्वामिन प्रदक्षिणीकृत्य युगादिदेवस्य तिस्र· प्रदक्षिणा प्रदाय । उत्प्रेक्ष्यते—नि श्रेयसस्य निश्चित श्रेयो नि·श्रेयस मोक्षस्तस्य सुख सातमेव प्रकर्षेणानुकूलीकृत्य आत्मायत्तीकृत्य । 'दाक्षिण्यमनुकूलता' इति हैम्याम् । दक्षिणोऽप्यनुकूल इति ॥

संप्राप्तयोर्निर्जरनागधाम्नोरिवान्तिकेऽर्हत्क्रमसेवनाय ।
शिरोगृहक्ष्मागृहयोः प्रणम्य जिनान्मुनीन्दुः स ततः प्रतस्थे ॥ २३ ॥

स मुनीन्दुर्हीरसूरिस्ततो राणपुराग्रे प्रतस्थे प्रचचाल । कि कृत्वा । शिरोगृहयोरुपरितनयोर्द्वयोर्भूमिकयोस्तथा क्ष्मागृहाणि भूमिगृहाणि बहूनि चतुर्मुखसत्कान्यपरचैत्यस्थानानि च तेषु जिनान् भगवत्प्रतिमा प्रणम्य नमस्कृत्य । उत्प्रेक्ष्यते—अर्हतो मुख्यतयैव युगादिदेवस्य क्रमयोश्चरणयो सेवनाय उपास्तिकृत अन्तिके समीपे सप्राप्तयो समागतयो निर्जराणां सुराणा नागाना धाम्नोर्मन्दिरयोरिव । स्वर्लोकपाताललोकयोरिव ॥ इति राणपुरयात्रा ॥

आउआपुरेशो जगडूः किमन्यस्ताल्हाभिधः साधुरनन्यदानैः ।
पीरोजिकाभिः स्वपुरप्रवेशे प्रभावनाद्युत्सवमस्य चक्रे ॥ २४ ॥

आउआ इति नाम्न पुरस्य ईश. तदायत्तत्वात्तन्नाम्नैव वसतेरभिधानात् 'ताल्हामानीवसही' इति लोकप्रसिद्धया च तत्स्वामी ताल्हो इति अभिधा नाम यस्य तादृश साधुर्वणिक् । व्यवहारीत्यर्थ । वणिजा 'साह' इति नामोच्यते । ज्ञाता अज्ञाता अपि सर्वे नैगमा साहा एव प्रतिपाद्यन्ते । तस्य साहस्य साधुरिति पर्यायो दृश्यते श्रीसुमुनिसाधुसूरिकृतसोमसौभाग्यकाव्यादिषु । उत्प्रेक्ष्यते—अनन्यदानैरसाधारणविश्राणनै कृत्वा अन्यो द्वितीय कि जगडू । प्रतिग्रामपुरदेशशत्रूपकारकरणेन जगदुद्धर्ता एकस्तु भद्रेश्वरपुरवास्तव्य आसीत्, अपरस्तु सौजात । सोऽस्य हीरसूरे यत् आउआभिधान पुर तस्मिन् प्रवेशे पादावधारणप्रस्तावे पीरोजिकाभि पीरोजपातिसाहिना स्वनाम्ना कारिताभि· पीरोजिका इति नामनाणकविशेषै· प्रभावना लघुवृद्धप्रतिजनप्रदान सैवादौ धुरि यस्य तादृशमुत्सव चक्रे कृतवान् । मरुदेशेष्वेव प्रसिद्धा· पीरोजिकास्ता ददावित्यर्थ ॥

प्राप्यानुशास्तिं प्रभुतोंऽशुलक्ष्मीं पर्वात्ययाच्चन्द्रमसेव भानोः ।
कल्याणचञ्चद्विजयाभिधानोपाध्यायचन्द्रेण ततो न्यवर्ति ॥ २५ ॥

कल्याणेन चञ्चद्राजमानं विजय इत्यभिधानं यस्य तादृशेनोपाध्यायेषु शक्रेण पुरंदरेण ततः आउआग्रामान्न्यवर्ति पश्चाद्वलितम् । कल्याणविजयोपाध्यायः पश्चाद्वलते स्मेत्यर्थः । किं कृत्वा । प्रभुतः श्रीहीरसूरेरनुशास्तिमाज्ञां शिक्षां च प्राप्य लब्ध्वा । केनेव । चन्द्रमसेव । यथा चन्द्रेण भानोर्भास्करात्सकाशादंशुलक्ष्मीं ज्योतिःश्रियं संप्राप्य पर्वात्ययादमावास्याविरामान्निवृत्यते ॥

ग्रामक्षमाभृद्वनदेशदुर्गाननुलङ्घ्य दुर्लङ्घ्यभुवो बभाज ।
स मेदिनीनाम पुरं यतीनां पतिर्यथा तक्षशिलां वृषाङ्कः ॥ २६ ॥

स यतीनां पतिः स्वामी सूरिः मेदिनीनाम पुरं मेडताख्यनगरं बभाज शिश्राय । किं कृत्वा । ग्रामा लघुपुराणि संनिवेशा वा, क्षमाभृतः पर्वता वेलकसत्कगिरयः । तत्र हि सर्वेषां शैलानां 'वलो' इति नाम प्रसिद्धम् । वनानि काननानि, देशाः सामन्तानां राज्ञां मण्डलाः, दुर्गा विषमभूमयः कोट्टा वा,ताननुलङ्घ्यातिक्रम्य । किंभूतान् । दुर्लङ्घ्या दुःखेन लङ्घयितुं शक्या भुवो भूमयो येषाम । क इव । वृषाङ्क इव । यथा ऋषभदेवो ग्रामाद्याननुलङ्घ्य तक्षशिलां बाहुबलिनगरीं भजति स्म । अधुना तु म्लेच्छाश्रितत्वेन तस्याः 'मक्का' इति नाम प्रसिद्धं श्रूयते ॥

मरुस्थलीविक्रमनागपूर्वपुरीयभव्यैर्भगवानिहैत्य ।
वैताढ्यशैलोत्तरदक्षिणाख्यश्रेणीनभोगैरिव स प्रणेमे ॥ २७ ॥

मरुषु मा स्थली वालुकाशैलमालाकुलस्थलप्रदेशे यद्विक्रमनगरं 'वीकानेर' इति नाम पुरम्, तथा नागमिति पदं पूर्वं यत्र तादृक्पुरं 'नागोर' इति प्रसिद्धम्, तयोर्विक्रमपुरनागपुरयोः संबन्धिभिर्भव्यैः सङ्घैरिह मेडतानगरे एत्यागत्य भगवान् सूरिः प्रणेमे नमश्चक्रे । कैरिव । नभोगैरिव । यथा भरतार्धविभजनजनकवैताढ्यनाम्नः शैलस्य दश योजनानि भूमेरूर्ध्वं गमने दशदश योजनपृथुला प्रथममेखला तस्यामुत्तरा तथा दक्षिणा इति नाम्नी ययोस्तादृशे श्रेण्यौ तयोरुत्तरदक्षिणश्रेण्योर्नभसि गगनमण्डले विद्याबलेन गच्छन्ति प्रचलन्तीति नभोगा विद्याधरखेचरास्तैर्भगवांस्तीर्थंकरः प्रणम्यते ॥

तं सादिमाद्यः सुरताननामाभ्युपेत्य भूपो बहु मन्यते स्म ।
मणिः सुराणां गुणगौरवेण कुत्रार्चनागोचरतां न गच्छेत् ॥ २८ ॥

सादिमा इति पदमाद्यं प्रथमभवं यत्र तादृशं सुरतान इति नाम । सादिमासुलताननामा भूपो मुद्गलेन्द्रः मेदिनीपुराधिपः अभ्युपेत्य सूरीन्दोः संमुखमागत्य तं हीरसूरिं बहु मन्यते स्म बहुमानं प्रदत्ते स्म । तत्र दृष्टान्तमाचष्टे—गुणानां दानाभिलषितमानादीनां गौरवेण माहात्म्येन सुराणां मणिश्चिन्तारत्नं कुत्र क्व क्व स्थाने अर्चनाया

पूनाया गोचरता योग्यतां न गच्छेन्न प्रयायात्। अपि तु सर्वत्रापि पूजा प्राप्नोतीत्यर्थ ॥

पुरं पुनानेऽम्बरवन्मुनीन्द्रे महामहोऽभूदिह दानवानाम् ।
तदास्यलावण्यसुधाधयाना ज्योत्स्नाप्रियाणामिव रोहिणीशे ॥ २९ ॥

मुनीन्द्रे हीरसूरिवासवे अम्बरवद्गगनाङ्गणमिव पुर मेडताख्यनगर पुनाने पवित्रीकुर्वाणे सति तदा सूरिसमागमनावसरे आस्ये सूरिवदने यल्लावण्य सौन्दर्य लवणिमैव सुधामम्रृतरस धयन्ति पिबन्तीति तेषा तादृशाना मानवाना मेडतापुरवासिभविकजनाना महामहोऽत्युत्सवोऽभूत्सजायते स्म । केषामिव । ज्योत्स्नाप्रियाणामिव। यथा चन्द्रोऽमृतपायिना चकोराणामम्बरमाकाश पुनाने रोहिणीशे चन्द्रमसि महोत्सवो भवेत् ॥

एकोऽहमेव त्रिजगज्जनाना पिपर्मि कामानपरानपेक्षः ।
इति स्मयावेशवशादिवान्त परानपास्य स्थितमेकमेव ॥ ३० ॥
मरौ सुराणामिव शाखिन स प्रणेमिवाञ्श्रीफलवर्धिपार्श्वम् ।
अवग्रहो वृष्टिमिवेष्टसिद्धि बध्नाति तीर्थव्यतिलङ्घन यत्॥३१॥(युग्मम्)

स हीरसूरि श्रिया जनादतिशायिमाहात्म्यलक्ष्म्या कलित फलवर्धिनामान पार्श्व श्रीपार्श्वनाथ प्रणेमिवान् नमस्करोति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—मरौ धन्वमण्डले सुराणा शाखिन कल्पवृक्षमिव । किलक्षणम् । परानन्याञ्जिनबिम्बानपास्य विमुच्य एकमेव स्वयमेव स्थित स्वप्रासादे प्रवसन्तम् । श्रूयते हि तत्पार्श्वे परा कापि जिनप्रतिमापि स्थातु न शक्नोति अतश्चैकाक्येव तिष्ठति । किंचेदमस्माभिरपि श्रुतचर दृष्टचर च, यत् फलवर्धिपार्श्वनाथप्रासादद्वारि कपाटौ न तिष्ठत ।कदाचित्कश्चिदानीय योजयति तदा प्रात समये प्रासादात्क्रोशद्वयोपरि पतितौ दृश्येते, न द्वारि स्थितौ। अपि चान्या जिनप्रतिमापि स्थापितापि पार्श्वे न तिष्ठतीति।उत्प्रेक्ष्यते—इत्यमुना प्रकारेण स्मयावेशो वाटोप तस्य वशादायत्तत्वादिव । इति किम् । परानन्यान्नापेक्षते न काङ्क्षति । अथ वा परेषा न अपेक्षा यस्य स परानपेक्षस्तादृशोऽहमेक एव त्रिजगज्जनाना त्रैलोक्यलोकाना कामान्मनोरथान् पिपर्मि पूरयामि इत्येको हेतु ॥ युग्मम् ॥

प्रस्थापित ... . ।
.... ॥ ३२ ॥

विमल इति पदमादौ यस्य तादृशो हर्ष स एवोपाध्यायेषु सिह पञ्चानन तस्मिन्मेदिनीपुरे मिमेल मिलति स्म।अर्थादस्य सूरे । किवत् ।ग्रहवत्।यथा बुधग्रहो दिवि गगने इन्दोर्मिलति।विमलहर्ष किलक्षण । सिद्धपुरात्पूर्व सिद्धपुरनगरात्पुरोऽग्रे प्रस्थापितोऽपि। कया । साहेरकब्बरपातिसाहेर्हृदयवर्ती य आशय अभिप्राय तस्य बुभुत्सया बोद्धुमिच्छया । ज्ञातुमित्यर्थ ॥

भट्टारकेन्द्रो........ . ... ।

॥ ३३ ॥

...., ... ॥ ३४ ॥ (युग्मम्)

असौ भट्टारकाणामिन्द्र पुनर्द्वितीयवार पूर्वप्रस्थापनापेक्षया तूर्ण शीघ्रममुष्मान्मेदिनीपुराभिधानान्नगरादेत पूर्वोक्त वाचकवासव विमलहर्षोपाध्याय पुरोऽग्रे प्रैषीत् प्रहिणोति स्म । कि कर्तुम् । क्षितीन्द्रमकब्बरराजमपि पुनरात्मना स्वेन तदीयाशय साहेर्निजस्याकारणाभिप्राय किमर्थमहमाकारितोऽस्मीति साहिमन परिणाम ज्ञातुमवबोद्धुम् । किंलक्षणम् । वाचकवासवम् । श्रिया शोभया कलितो योऽसौ सीहस्तेनादिपदभूतेन राजन्ती शोभमाना विमल इत्याह्वा नाम यस्य तादृशेन विज्ञेषु विद्वत्सु उत्तसेन शेखरेण श्रीसीहविमलप्रज्ञाशेन युक्त सहितम् । उत्प्रेक्ष्यते—साक्षात्प्रज्ञाप्रागल्भ्याद्गुरुणा बृहस्पतिनेव शक्रोऽपि तावद्वाचस्पतिना सयुक्त एव स्यादिति । अथोपाध्यायस्योत्प्रेक्षा उत्प्रेक्ष्यते—प्रज्ञा स्वप्रतिभा सैवात्मदर्शो दर्पण तत्र प्रतिबिम्बति सक्रामतीत्येवशीला विश्वे समस्ता विश्वेषा वा त्रयाणा जगता पदार्थाना सार्था· समूहा यस्य तादृश स्वमात्मीय प्रधानमिव मन्त्रिणमिव ॥ युग्मम् ॥ इति मेदिनीपुरागमनफलपार्श्वनाथयात्रावाचकप्रस्थापन च ॥

प्रतिष्ठमानस्य ततो व्रतीन्दोः पदे पदे पौरपरम्पराभिः ।
महामहश्री· समतानि भानोरहःसमूहैरिव शारदीनैः ॥ ३५ ॥

ततो मेडतानगरात्प्रतिष्ठमानस्य प्रस्थान कुर्वत । प्रचलत इत्यर्थ । व्रतीन्दो सूरे पदे पदे स्थाने पुरनगरग्रामादौ पौराणा नागरिकाणा परम्पराभिर्धोरणीभि महामहश्रीरतिमहीयसी उत्सवाना शोभा समतानि निर्मिता । कस्येव । भानोरिव । यथा शारदीनै शरत्कालसबन्धिभि अह समूहैर्दिनवृन्दै सूर्यस्य पदे पदे गरीयसी महसा किरणाना श्री सतन्यते । मह किरणवाची शब्दप्रभेदे नाममालायामकारान्तोऽप्यस्ति । यथा—'मह तु महसा साकम्' इति । तथा सकारान्तोऽप्युत्सववाची शब्दोऽस्ति । यथा नैषधे—'एन महस्विनमुपैहि सदारुणोच्चै' इति । 'महस्विनमुत्सववन्तम् । महस्शब्द सकारान्तोऽप्यस्ति' इति तद्वृत्ति । तेजस्विन वा ॥

फतेपुरं सागरमेखलाया वस्वोकसारामिव गन्तुमिच्छुः ।
यावत्स साज्ञा नगरं पवित्रीकरोति वाचयमचक्रवर्ती ॥ ३६ ॥
भूपं प्रति प्राक्प्रहितोऽथ तावच्छ्रीवाचकेन्द्रो विमलादिहर्ष· ।
सैन्येन सैन्येश इवानुयातो विदग्धवृन्देन फतेपुरेऽगात् ॥ ३७ ॥ (युग्मम्)

अथेत्यपरप्रारम्भे मेदिनीपुरात्प्रभो प्रस्थानात्प्राक् पूर्वं भूप प्रति प्रहित' प्रेषितो विमल इति पदमादौ यस्य तादृग्विधो हर्ष इति नामा श्रियोपाध्यायपदशोभया सहितो वाचकेन्द्र एतावता विमलहर्षोपाध्याय तावत्समय एव फतेपुरे अगाद्गच्छति स्म । जगामेत्यर्थ । किलक्षण. । विदग्धवृन्देन पण्डितमण्डलेनानुयात । अनुगम्यमान इत्यर्थ । क इव । सैन्येश इव । यथा चक्रवर्तिना स्वमित्रमिलनार्थं कश्चित्सैन्येन कटकेनानुगत प्रहित सेनापतिश्चक्रिमित्रनगरे गच्छति । तावत्कुत्र । यावद्वाचयमाना मुनिना सार्वभौमश्चक्रवर्ती यावता समयेन साङ्गा नगर पवित्रीकरोति पुनाति । कि कर्तुमिच्छु. । फतेपुर गन्तुमिच्छु श्रीकरीनगरी यातुकाम । उत्प्रेक्ष्यते—सागरमेखलाया समुद्रपर्यन्तभूमे वस्वोकसारामिव वनदनगरीमिव ॥ युग्मम् ॥

संस्निह्यतश्चक्षुरिव प्रियं स्वं श्रीपातिसाहि मिलति स्म पूर्वम् ।
गोष्ठीमनुष्ठाय पुनः सधर्म्या प्रामोदयत्प्रीतमना महीन्द्रम् ॥ ३८ ॥

स विमलहर्षोपाध्याय पूर्वं सूरिमिलनात्प्राक् साहिमकब्बरपातिसाहिं मिलति स्म । किमिव । चक्षुरिव । यथा सस्निह्यत स्नेहातिशय बिभ्राणस्य नयन स्वप्रिय निजमनोरुचित प्रति गत्वा तदङ्गसगमात्पूर्वमेव मिलति, पुनर्मिलित्वा अनन्तर धर्म्या धर्मसबन्धिनी गोष्ठी मिथो वार्तामनुष्ठाय कृत्वा प्रीतमना स्वय हृष्टमानस सन् महीन्द्र पातिसाहि प्रामोदयत्प्रह्लादयामास ॥

कल्याणवान्कुत्र कियच्च दूरे कदायियासुः पुनरस्ति सूरिः ।
साहिस्तदोदन्तममुं मुनीन्दोः स प्राश्नयत्सख्युरिवातिहृष्यन् ॥ ३९ ॥

तदा वाचकमिलनव्यतिकरे हृष्यन् मनसि प्रमोद प्राप्नुवन् साहिरकब्बरो मुनीन्दोर्हीरसूरेरमुमिहैव वृत्ते कथ्यमानमुदन्त समाचार प्राश्नयत्पृच्छति स्म । कस्येव । सख्युरिव । यथा कश्चित्सखा स्वमित्रस्योदन्त प्रश्नयति । तमेवोदन्तप्रश्नमाह—स सूरिः कल्याणवान् कुशलीवर्तते । पुन सूरि कुत्र स्थाने पुरे ग्रामे वा अस्ति । पुन कियदूरे विप्रकृष्टे स्थाने वर्तते । पुन. कदा कस्मिन्काले मासे दिने अवसरे वा आयियासुरत्रागन्तुमिच्छुरस्ति ॥

प्रभुः शुभयुर्वरिवर्ति नीतिशालीव साङ्गानगरं पुनानः ।
वितिष्ठते वर्त्मनि नातिदूरे विभूषितो वर्ष्मणि वार्धकेन ॥ ४० ॥

शनैः शनैः ...... ।
...... ॥ ४१ ॥

स साहिर्वाचकेन्द्र विससर्ज पश्चात्प्रेषयति स्म । कि कुर्वाण । प्रभो सूरेरागम स्वपुरे पादावधारण समीहमानो वाञ्छन् । पुन किभूत । तेनोपाध्यायेनेत्यमुना प्रकारेणोक्तो दत्तोत्तर । इति किम् । हे साहे, प्रभुर्हीरविजयसूरिर्नीत्या न्यायेन शीलते शोभते इ-

त्येवशीलस्तादृक् राजेव शुभयु शुभसयुक्त कल्याणवान् वरिवर्ति अतिशयेन कुशली वर्तते । पुनरधुना साङ्गानगरं सागानेरनाम पुर पुनान पवित्रीकुर्वाणोऽस्ति । हे साहे, नातिदूरे नेदीयस्येव वर्त्मनि मार्गे वितिष्ठन्ते । पुन वर्ष्मणि स्वशरीरे वार्धकेन वृद्धावस्थया विभूषित शोभित । यदुक्तम्—'अलङ्करोति हि जरा राजामात्यभिषग्यतीन्' इति सूक्ते । तत्तस्माद्वार्धककारणात् पथि मार्गे मन्द मन्द शनै शनै सचरिष्णु सचरणशीलोऽस्ति । तथा स्वल्पैरेव वासरै स्तोकैरेव दिनै समेता श्रीमत्पार्श्वे समायास्यति ॥ इति विमलहर्षोपाध्यायस्य साहिना मिलनगोष्ठीपश्चादागमनानि ॥

तद्वाचकेन्द्रादधिगत्य वार्ता श्राद्धैर्निनसोत्सुकितैः प्रमोदात् ।
अभ्येत्य भव्यैरिव तुङ्गिकाया. पुरो जिनेन्द्रः स तत. प्रणेमे ॥ ४२ ॥

ततोऽकब्बरपार्श्वादुपाध्यायागमनानन्तर स चासौ वाचकश्च तद्वाचकस्तस्माद्विमलहर्षोपाध्यायसकाशात् साहिप्रोक्ता वार्तामधिगत्य सम्यक् ज्ञात्वा निनसया सूरि नन्तुमिच्छया उत्सुकितैरुत्कण्ठितै श्राद्धै श्रीकरीश्राद्धजनैरभ्येत्य साङ्गानगर यावत्समुखमागत्य पुर फतेपुरसघस्य प्रथमत प्रमोदादानन्दात् स सूरि प्रणेमे नमश्चक्रे । कैरिव । भव्यैरिव । यथा तुङ्गिकायास्तुङ्गियानाम्न्या नगर्या भविकै श्रावकै अभ्येत्य जिनेन्द्रो महावीर प्रणमते स्म ॥

दत्तां सुरेभ्यो हरिणाम्बुनाथमाथेऽधिगत्येव सुधा सुरेन्द्र ।
प्रीतेभ्य एभ्यः प्रभुरप्यवेत्योदन्त तमन्तर्मुदमादधार ॥ ४३ ॥

प्रभुहीरसूरिरपि प्रीतेभ्यो हृष्टेभ्य एभ्य समुखागतश्रावकजनेभ्यस्त विमलहर्षोपाध्यायसत्कमुदन्त साहिमिलनादिवृत्तान्तमवेत्य ज्ञात्वा अन्तश्चित्तमध्ये मुद हर्षमादधार बिभर्ति स्म । क इव । सुरेन्द्र इव । यथा पुरदर शक्र अम्बुनाथस्य जलपते समुद्रस्य । 'याद स्रोतोवार्नदीश ' इति हैम्याम् । माथे मथनसमयावसाने हरिणा नारायणेन दत्ता विश्राणिताम् अत एव प्रीतेभ्य यदर्थं समेता सा सिद्धि सुराणा समजनि तत प्रीति प्राप्तेभ्य सुधाममृतमधिगत्य प्राप्य मनसि मोदमाबन्त दधौ ॥

पवित्रयंस्तीर्थ इवाध्वजन्तून्पुरेऽभिरामादिमवादनाम्नि ।
यावत्समेत प्रभुरेत्य तावद्द्राग्वाचकेन्द्रेण नत स तावत् ॥ ४४ ॥

स प्रभुहीरसूरिस्तावत्तस्मिन्नेव समये द्राक् शीघ्रमागत्य फतेपुरादभ्येत्य विमलहर्षोपाध्यायेन नतो नमस्कृत । कदा । यावद्यस्मिन्नेव समये अभिरामा इति पदमादिम यत्र तादृग्वाद इति नाम यस्य तादृशे पुरे एतावता अभिरामवादनगरे समेत सम्यक् सुखेन आयात । किं कुर्वन् । तीर्थ इव । तीर्थशब्द पुनपुसके । 'प्रस्थ तीर्थ प्रोथमलिन्द ' इति लिङ्गानुशासने । शत्रुंजयादिरिव अध्वजन्तून्मार्गवासिनो मनुष्यान् पवित्रयन् पावनीकुर्वन् । तीर्थमपि अध्वना मार्गेण कृत्वा समायातान्यात्रिकाल्लोकान्पुनाति ॥

मघोः पिकीकान्त इवैष युष्मत्समागमं काङ्क्षति भूमिकान्तः ।
तद्वाचकेनेत्युदितो व्रतीन्द्रः फतेपुरोपान्तभुवं बभाज ॥ ४५ ॥

व्रतीन्द्रो हीरसूरिः फतेपुरस्योपान्तभुवं समीपक्षोणीं बभाज शिश्राय । श्रीकरीपार्श्वं समेत इत्यर्थः । किंलक्षणः । तद्वाचकेन स चासौ यः साहिपार्श्वे गत्वागतो वाचकश्च तेन इत्यमुना प्रकारेण उदितः कथितः । विज्ञप्त इत्यर्थः । इति किम् । हे प्रभो, एषोऽकब्बरनामा भूमिकान्तः पृथ्वीपतिः युष्माकं समागममागमनं काङ्क्षति वाञ्छति । क इव । पिकीकान्त इव । यथा कोकिलावल्लभो मधोर्वसन्तसमयस्य समागमं कामयते ॥ इति फतेपुरसमीपे प्रभोरागमः ॥

अश्रावि संघेन ततः प्रवृत्तिर्जनाननात्सूरिसमागमस्य ।
द्वीपान्तरोपागतपण्यपूर्णपोतव्रजस्य व्यवहारिणेव ॥ ४६ ॥

ततः सूरेः फतेपुरसमीपागमनानन्तरं संघेन श्रीकरीश्राद्धवर्गेण जनानां वर्धापनिकादायकानामाननान्मुखात्सूरेः समागमस्य प्रभोः पादावधारणस्य प्रवृत्तिर्वार्ता अश्रावि श्रूयते स्म । केनेव । व्यवहारिणेव । यथा व्यापारिणा द्वीपान्तरेभ्यः अन्योन्यद्वीपेभ्यः उपागतानां तथा पण्यैः क्रयाणकैः पूर्णानां भृतमध्यानां पोतानां यानपात्राणां गणस्य समूहस्य समागमवार्ता श्रूयते ॥

उपायनीकृत्य नृपैरिवैतन्महीमघोनः कनकांशुकादि ।
तदागमोऽभाष्यत थानसिंहामीपालमानूमुखसंघमुख्यैः ॥ ४७ ॥

थानसिंहो गमाङ्गजसाहिसेवकः, तथा अमीपालोऽपि साहेः प्रतिदिननालिकेरढौकनकृत्, तथा मानूमुखा आद्या येषु तादृशैः संघैः श्राद्धवर्गैः मुख्यैः प्रकृष्टैः श्राद्धैः एतन्महीमघोनः अकब्बरसाहेस्तदागमः सूरेरागमनमभाष्यत प्रोच्यते स्म । किं कृत्वा । नृपैरन्यभूपालैरिव कनकं स्वर्णमंशुकानि वस्त्राणि आदौ यस्य तादृग्वस्तुजातमुपायनीकृत्य ढौकयित्वा ॥

आज्ञां तवासाद्य समग्रभूमीपालाङ्कपङ्केरुहभृङ्गिताङ्घ्रेः ।
कुर्मो जिनस्येव वयं प्रवेशमहं मुनीन्दोर्महनीयकीर्तेः ॥ ४८ ॥

समग्राः समस्ता ये भूमिपाला राजानस्तेषामङ्कः उत्सङ्गः स एव पङ्केरुहं पद्मं तत्र भृङ्गितौ भ्रमराविवाचरितौ अङ्घ्री चरणौ यस्य तत्संबोधनम् । हे साहे, तवाज्ञामादेशमासाद्य संप्राप्य वयं त्वदीया महाजनजनाः श्रावकाश्च महनीया जगज्जनश्लाघ्या कीर्तिर्यशो यस्य तादृशस्य तीर्थंकरस्येव मुनीन्दोः श्रीमदाहूतश्रीहीरविजयसूरेः प्रवेशस्य फतेपुरमध्ये समागमनस्य महमुत्सवं कुर्मः ॥

प्रभोर्निपीयोपगमं प्रमोदप्रोत्फुल्लवक्त्राम्बुरुहो महीन्द्रः ।
सुधां स्वगाम्भीर्यजिताब्धिनेवोपदीकृतामुच्चरति स्म वाचम् ॥ ४९ ॥

महीन्द्र साहिर्वाणीमुच्चरति स्म बभाषे । उत्प्रेक्ष्यते—स्वस्यात्मनो गाम्भीर्येण गम्भीरतया जितेनाब्धिना समुद्रेण उपदीकृता सुधामिव । किंभूत' महीन्द्र । प्रमोदेनाल्हादेन उत्फुल्ल विकसित वक्त्र मुखमेवाम्बुरुह कमल यस्य । कि कृत्वा । प्रभो सूरेरुपगम पादावधारण निपीय सादर श्रुत्वा ॥

यस्मिन्महाश्चर्यरसे निमग्नीभूता त्रिलोकीजनता यथा स्यात् ।
विनिर्मिमीध्व तमिह प्रवेशमहं महीयांसमहो मुनीन्दोः ॥ ९० ॥

अहो इति सबोधने । हे श्राद्धा , इह मत्फतेपुरमध्ये मुनीन्दो सूरिराजस्य त जगति विख्यातिभाज महीयास बहुद्रविणवितरणविविधविचित्ररचनाकरणादिभिरतिमहान्त प्रवेशस्य महमुत्सव तथा तेन प्रकारेण निर्मिमीध्व कुरुध्वम् । तथा कथ त क च । यथा येन प्रकारेण त्रिलोकीजनता त्रैलोक्यलोकनिकर यस्मिन्प्रवेशमहोत्सवे महानतिशायी य आश्चर्यरस' विस्मयातिरेकरसस्तस्मिन्निमग्नीभूता निलीयस्थीयमाना ब्रूडितेव स्यात् । अत्र गर्भितोत्प्रेक्षासौ ॥

गिरं धरेन्दोर्हृदये निधाय नालीकनेत्रामिव नैगमास्ते ।
वाचस्पतेर्गोचरयन्ति वाचो न यां कदाचिन्मुदमादधुस्ताम् ॥ ९१ ॥

ते नैगमा वणिज श्राद्धास्तामसाधारणा मुद प्रमोद दधुर्धारयन्ति स्म । या मुद वाचस्पते सुराचार्यस्यापि वाचो वचनरचना' कदाचित्कस्मिन्नपि प्रस्तावे गोचरयन्ति विषयीकुर्वन्ति । गुरुगिरोऽपि या वक्तु न प्रभवन्तीत्यर्थ । कि कृत्वा । नालीकनेत्रा प्रफुल्लकमललोचनामिव धरेन्दोरकब्बरस्य वसुधाविधोर्गिर वाणी हृदये निधाय हृदय मनो वक्षश्च तस्मिन् स्थापयित्वा वक्षसि वनिता निधीयते मनसि वागवधार्यते च ॥ इति सूरे प्रवेशोत्सवकरणार्थ साहेर्विज्ञप्तिस्तदादेशप्राप्तिश्च ॥

निवृत्य पृथ्वीपुरहूतपार्श्वात्सघस्य चाथाकथयन्नुदन्तम् ।
सोऽपि प्रसर्पत्प्रमदामृताब्धौ मराललीलायितमाततान ॥ ९२ ॥

अथ साहिनाज्ञाप्रदानानन्तर स्थानसिहादय श्राद्धा पृथिवीपुरहूतस्य साहे पार्श्वान्निवृत्य पश्चाद्वलयित्वा सघस्य समग्रश्राद्धश्रीद्धाजनवर्गस्य उदन्त भूपतिसबन्धिन वृत्तान्तमकथयन्निवेदयन्ति स्म । पुन सघोऽपि । श्रुत्वेत्यध्याहार्यम् । प्रसर्पन्वर्धमानो य प्रमोदो हर्ष स एवामृताब्धि क्षीरसमुद्रस्तस्मिन्मराललीलायित राजहसविलसितमाततान कुरुते स्म । 'हसासाहतपद्मरेणुकपिशक्षीरार्णवाम्भोभृते' इति स्नातस्यास्तुतौ । परमानन्दमेदुरीभाव बभारेत्यर्थ ॥

अथ फतेपुरसघस्य समुखगमनारम्भ —

संघः प्रतस्थेऽभिमुखं मुनीन्दोरुत्कण्ठितामाकलयन्नकुण्ठाम् ।
कूलंकषाकान्त इव प्रवृद्धकल्लोलशाली रजनीश्वरस्य ॥ ९३ ॥

सघ आगराफतेपुरश्राद्धसमुदायो मुनीन्दोर्हीरविजयसूरेरभिमुख प्रतस्थे प्रचलति स्म । कि कुर्वन् । अकुण्ठामत्यभ्यधिकामुत्कण्ठामौत्सुक्यमस्यास्तीत्युत्कण्ठी तस्य भाव उत्कण्ठिता तामाकलयन्दधत् । क इव । कूलकषाकान्त इव । यथा कूल मर्यादाभूमी कषन्ति विलिखन्ति पातयन्तीति कूलकषा नद्यस्तासा कान्तो भर्ता समुद्रो वृद्धा वृद्धि प्राप्ता उपचिता ये कल्लोलास्तरङ्गास्तै शालते शोभते इत्येवशील सन् रजनीश्वरस्य विधोरभिमुख प्रतिष्ठते ॥

सुवर्णकायानतिवातवेगान्वीङ्खाविशेषैः क्षितिमस्पृशन्तः ।
कृष्णा इवाध्यारुरुहुर्वहन्तः श्रियं हरीन्केचन चक्रहस्ताः ॥ ९४ ॥

केचन जनाः हरीनश्वानारुरुहु अध्यासामासु । के इव । कृष्णा इव । यथा नारायणा हरीन् गरुडानारोहन्ति । कि कुर्वन्तो जना नारायणाश्च । वहन्तो धारयन्त । काम् । श्रियम्, विविधवस्त्राभरणादिशोभा लक्ष्मी च । उभयेऽपि कमला कलयन्तो वा । पुन किंभूता । चक्र रथाङ्गमाकृत्या मूर्तिमद्वा सुदर्शन हस्ते पाणौ येषाम् । किलक्षणान् हरीन् । सुशोभनो वर्णो रक्तपीतश्वेतादिको येषाम् । यदुक्त हैम्याम्—'सिते तु तत्र कोकाहौ खोङ्गाह श्वेतपिङ्गले। पीयूषवर्णे सेराह पीते तु हरयो हये ॥ कृष्णवर्णे तु खुङ्गाह कियाहो लोहितो हय । आनीलस्तु नीलकोऽत्र त्रियूह कपिलो हय ॥' इत्यादिवचनात्। पक्षे । स्वर्णकायास्तन्मयत्वात् । यदुक्त हैम्याम्—'पक्षिस्वामी काश्यपी स्वर्णकाय' इति । पुन किंभूता । अतिक्रान्ता वाताना पवनाना वेगो यैर्द्वयेऽपि । पुन किंभूताः । वीङ्खाना धौरित-वल्गित प्लुति-उत्तेजित-उत्तरिताभिधानाना धारागतीना विशेषैरतिशयैर्विविधप्रकारैर्वा। 'धौरित वल्गित प्लुत्युत्तेजितोत्तरितानिव। गतय पञ्च धाराख्यास्तुरङ्गाणा क्रमादिमा ॥' इति हैम्याम् । क्षिति क्षोणीमण्डलमस्पृशन्त पादैर्न सघट्टयन्त शीघ्रगामितया । अथ वा उत्तालफाललत्तितैर्भूमी स्पृशन्तोऽपि न दृश्यन्ते । यदुक्त नैषधे—'दृगङ्गेयकेवलनभ क्रमणप्रवाहैर्वाहैरलुप्यत सहस्रदृगर्वगर्व' इति । पक्षे खगतया ॥

बभुर्विभूषांशुतडिद्वितानान्गर्जोर्जितस्पन्दिमदाम्बुधारान् ।
शक्रेण कायाः कुतुकात्कृताः किं यानाम्बुदान्केचिदिभान्भजन्तः ॥९५॥

केचिज्जना बभु शुशुभिरे । कि कुर्वन्त । इभान् हस्तिनो भजन्तोऽध्यारोहन्त । उत्प्रेक्ष्यते—कुतुकात्कौतूहलात् शक्रेण काया स्वशरीराणि कि कृता । किं कुर्वन्त काया । यानानि वाहनीभूतानम्बुदान्मेघानाश्रयन्त । 'सक्रन्दनाखण्डलमेघवाहना' इति हैम्याम् । इभानम्बुदाश्च किलक्षणान् । विशिष्टा भूषा आभरणानि तेषामशव किरणा एव तडिता विद्युता वितान वृन्द येषा तान् । 'विनैव भूषामवधि श्रियामसौ' इति नैषधे । 'भूषा आभरणानि' इति तद्वृत्ति । विशिष्टा शोभा येषा तादृशा अशवो यासा तादृग्वितानानां सौदामिनीना मण्डल येषु । गर्जाभिर्गर्जारवै कृत्वा उभयेऽप्युर्जिता प्रबला स्पन्दन्ति क्षरन्ति इत्येवशीला मदा दानानि त एवाम्बूनि जलानि तेषा धारा

प्रवाहा येषु स्पन्दन्ति निष्पतन्ति इत्येवशीला मदेनाहंकारेण एकैके॰यो॰ऽ॰यधिका॰य॰धिका । अथ वा ग्रीष्मतप्तीभूत भूलोक निर्वापयिष्याम शीतलीकरिष्याम इति मदेन हर्षेण युक्ता पयसा धारा येषाम् । 'मदो रेतस्यहंकारे मद्ये हर्षेभदानयो' । कस्तूरिकाया क्षैव्ये च' इत्यनेकार्थे । पश्चात्कर्मधारय' ॥

रथ्यैः सनाथान्मणिशातकुम्भसंदर्भगर्भान्रथिकैः श्रिताङ्कान् ।
मरुद्रथान्स्वःसदना इवात्र व्यभूषयन्केऽपि पुनः शताङ्गान् ॥ ९६ ॥

अत्र समुखागमनोत्सवे पुन केऽपि जनाः शताङ्गान् रथान् व्यभूषयन् अलकुर्वन्ति स्म । किंभूतान् । रथ्यैरश्वैर्वृषभैर्वा सनाथान् सहितान् । पुन किंभूतान् । मणीना नानाविधरत्नाना शातकुम्भाना स्वर्णाना सदर्भो रचना गर्भे मध्ये येषाम् । पुन' किंभूतान् । रथिकै रथारोहिभि श्रित' सेवित. अङ्क उत्सङ्गो येषाम् । के इव । स्व सदना इव । यथा देवा मरुद्रथान् दिव्यस्यन्दनान् विभूषयन्ति ॥

स्थलप्रफुल्लन्नवहैमपद्मलेखाविभूषामिव लम्भयन्तः ।
क्रमद्वयीचङ्क्रमणक्रमेणालंचक्रिरे केचन वार्धिकाञ्चीम् ॥ ९७ ॥

केचन जना क्रमयोश्चरणयोर्द्वयी तया यच्चङ्क्रमण प्रचलन तस्य क्रमेण परिपाट्या वार्धिकाञ्ची भूमीमलचक्रिरे भूषयन्ति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—स्थले जलातिरिक्तप्रदेशे प्रफुल्लन्ति विजृम्भमाणानि नवानि प्रथमप्ररूढानि हैमानि कनकसबन्धीनि पद्मानि कमलानि तेषा लेखा श्रेणयस्तासा विभूषा शोभा लम्भयन्त प्रापयन्त इव । उत्फुल्लस्थलपद्माभभवच्चरणभूषिता' इति चम्पूकथायाम् ॥

दधुस्तदा जन्मजुषो विभूषां भूषाविशेषान्वपुषा वहन्तः ।
श्रिया जितेनामरसद्मनेवोपदीकृताः स्वीयसुरा नगर्याः ॥ ९८ ॥

तदा तस्मिन्नवसरे जन्मजुषो मनुष्या विभूषामलकारादिक दधुर्धारयन्ति स्म । किं कुर्वन्त । वपुषा शरीरेण भूषाणा शोभाना विशेषानतिशयान् वहन्त दधत । उत्प्रेक्ष्यते—श्रिया लक्ष्म्या कृत्वा जितेनाभिभूतेन अमरसद्मना स्वर्गेण नगर्या श्रीकर्या' स्वीया आत्मीया सुरा देवा उपदीकृता ढौकिता इव ॥

आरुह्य वाहं पितुरिन्द्रसूनुः स्निग्धैर्निखेलन्किमनेकमूर्तिः ।
पर्याणितप्रौढहयाधिरूढाः शृङ्गारिता भान्ति तदा कुमाराः ॥ ९९ ॥

तदा तस्मिन्प्रस्तावे शृङ्गारो वस्त्रालकारादिवेष सजात एषामिति शृङ्गारिता । अथ वा शृङ्गारसहितान्कुर्वन्तीति शृङ्गारयन्ति शृङ्गार्यन्ते स्मेति शृङ्गारिता कुमारा भान्ति शोभन्ते । किंलक्षणा । पर्याण पल्ययन जातमेषामिति पर्याणिता । पर्याणयुक्त कुर्वन्तीति पर्याणयन्ति पर्याण्यन्ते स्मेति पर्याणिता वा तथा प्रौढाः प्रगल्भा पुरुषप्रमाणा वा हया अश्वास्तानधिरूढाः । 'जवेऽपि मानेऽपि च पौरुषाधिकम्' इति नैषधे ।

उत्प्रेक्ष्यते—पितुरिन्द्रस्य वाहमुच्चैश्रवसमारुह्याध्यास्य अनेका शतशो मूर्तयो देहा यस्य। वाहा अपि अनेका इन्द्रस्य विद्यन्ते। यदुक्तं रघुवंशे—'शतैस्तमक्ष्णामनिमेषवृत्ति-भिर्हरिं विदित्वा हरिभिश्च वाजिभि' इति वाजिबाहुल्यम्। एतावता श्वेतनीलवर्णा-नामुपलक्षणादन्यवर्णसबन्धिनोऽपि सभाव्यन्ते। अथ च जातिवाचित्वादेकवचनम्। अनेकमूर्तित्वेन जयन्तस्यारोहणाश्वा अप्यनेके जाता एव। अथ च स्निग्धैर्मित्रैः सम निखेलन् क्रीडन्। मित्रा अप्यनेकवर्णाश्वाधिरूढाश्च सभाव्यन्ते। तादृश इन्द्रसू-नुर्जयदत्ततामेव॥

तदा कुमारीभिरभासि भास्वन्मुक्तामणीस्वर्णविभूषणाभिः।
इवानुजाभिः सुरराजसूनो रिरंसयोर्वीतलशालिनीभिः॥ ६०॥

तदा तस्मिन्व्यतिकरे भास्वन्ति दीप्यमानानि मुक्ताना लघुस्थूलप्रमाणादीना मुक्ता-फलानां मणीना करतलपद्मरागेन्द्रनीलहीरकमुख्याना रत्नाना स्वर्णाना श्वेतरक्तपीतवर्ण-कनकाना विभूषणान्याभरणानि यासा तादृशीभि कुमारीभिरनूढाष्टनवदशवर्षदेशीयबा-लिकाभिरभासि शुशुभे। उत्प्रेक्ष्यते—रिरसया चलवयस्त्वेन क्रीडा कर्तुमिच्छया उर्वीतल भूमण्डल शालन्ति सेवन्ते इत्येवशीलाभि सुरराजसूनोर्जयन्तस्यानुजाभिर्लघुभगिनी-भिरिव। स्वसुहृद्भि सम क्रीडा कर्तुं कौतुकात्कृतानेकमूर्तिं भ्रातर जयन्त विभाव्य तद्दर्शनोत्पन्नाद्वैतात्मकौतूहलाकलितरसिकमानसतया जयन्तलघुभगिन्या जयन्त्या अपि कृताभि अनेकाभिर्मूर्तिभिरिवेत्यर्थ। अत एता सर्वा अपि लघुभगिन्य एव॥

परम्पराभिः पुरसुन्दरीणा राजी जनानामनुगम्यते स्म।
महे मुनीन्दोः शरदीव राजमरालमाला कलहंसिकाभिः॥ ६१॥

मुनीन्दो सुरेर्महे प्रवेशोत्सवे जनानामागराफतेपुरादिनगरनागराणा राजी श्रेणी पुरसुन्दरीणा परम्पराभि मेवातमण्डलनागराणा पङ्क्तिभि अनुगम्यते स्म। नराणामनु नार्योऽपि प्रचेलुरित्यर्थ.। काभिरिव। कलहंसिकाभिरिव। यथा शरदि घनात्यये राजमरालमाला राजहंसावली राजहंसीभिरनुगम्यते॥

भूषामणिद्योतितदिङ्मुखाभिश्चापल्यचञ्चत्कुलबालिकाभि.।
बभेऽभ्रखेदाद्भुवमीयुषीभिरिवार्भकाभिर्जलबालकाभिः॥ ६२॥

भूषाणामलकाराणा मणिभिर्माणिक्यै। रत्नकान्तिभिरित्यर्थ। द्योतितानि प्रकाशि-तानि दिशा दशानामपि हरिता मुखानि याभिस्तादृशीभि। तथा चापल्येन चञ्चलतया चञ्चन्तीभि कुलबालिकाभि. सुजातकुमारिकाभि बभे दीप्यते स्म। उत्प्रेक्ष्यते—अभ्रे आकाशमार्गे चिरविलसनेन बहुकाल विलासकरणेनोद्भूतखेदाग्नि प्रकटीभवन्निर्वेदा-द्भुव भूमण्डल प्रति ईयुषीभिरागताभिर्बालिकाभिर्लघ्वीभिर्जलबालिकाभिर्विद्युद्भिरिव॥

सगर्भभावं विधुना दधानाः सारस्वता मर्त्यनिषेव्यमानाः।
तदा स्म रङ्गन्ति पुरस्तुरङ्गाः क्ष्मायामिवोच्चैःश्रवसोऽनुबिम्बाः॥ ६३॥

तदा तस्मिन्नुत्सवे पुर पुरस्तात्सद्माग्रे तुरङ्गा अश्वा रङ्गन्ति स्म। सौवर्णपर्याणादिभि शृङ्गारिता अनधिरूढनरा लोके 'जलमतीघोडा' इति प्रसिद्धा। ते पुरतः प्रचेलु। उच्चै श्रवस इन्द्राश्वस्य अनुबिम्बा. प्रतिकृतय इव। किं कुर्वाणा। विधुना चन्द्रेण सह सगर्भभाव भ्रातृत्वम्। 'सगर्भसहजा अपि' इति हैम्याम्। तुल्यवर्णेन समुद्रोत्पन्नत्वेन च चन्द्रोच्चै श्रवसो तथा। पुन किंभूता। सारस्वता काश्मीरदेशोद्भवा। तथा मर्त्यै सम्यग्लक्षणयुक्तत्वेन मनुष्यैर्निषेव्या उपास्यमाना। पक्षे सरस्वति समुद्रे। 'याद.- स्रोतो वार्नदीश सरस्वान्' इति हैम्याम्। भव सारस्वत। तथा अमर्त्यै. इन्द्राश्वत्वात्सुरै. ससेव्यमानै। ततोऽत्र कर्मधारय॥

यस्मिञ्जयन्त्य कलकण्ठकण्ठाञ्जगु. समुत्कण्ठितकम्बुकण्ठ्यः।
सिद्धाङ्गना. स्वर्गिगिरेर्धराया गुणान्गणीन्दोरिव गातुमेताः॥ ६४॥

यस्मिन्महोत्सवे समुत्कण्ठिता. गुरुगुणान् गातु सम्यक् त्रिधाप्युत्कण्ठा औत्सुक्य जातमासामिति समुत्कण्ठिता कम्बुकण्ठ्य सलक्षणलक्ष्मीवन्मृगाक्ष्यः जगुर्मधुर गायन्ति स्म। किं कुर्वन्त्य। कलकण्ठाना कोकिलाना कण्ठान् ध्वनीन् जयन्त्य। 'कण्ठो ध्वनौ सनिधाने ग्रीवाया मदनद्रुमे' इत्यनेकार्थ'। उत्प्रेक्ष्यते—गणीना साङ्गप्रवचने-ऽधीतानामिन्दोश्चन्द्रस्य सूरीन्द्रस्य गुणान् गातु गानगोचरीकर्तुं स्वर्गिगिरेर्मेरुपर्वतादेता आगता सिद्धा देवविशेषास्तेषामङ्गना स्त्रिय इव। किं च किंनरसिद्धाङ्गना एव गीतौ प्रसिद्धिभाज। यदुक्त भोजप्रबन्धे—'देव त्वं जय कासि लुब्धकवधूर्हस्ते किमेतत्पल क्षाम किं सहज ब्रवीमि नृपते यद्यस्ति ते कौतुकम्। गायन्ति त्वदरिप्रियाश्रुतटिनीतीरेषु सिद्धाङ्गना गीतान्धा न तृण चरन्ति हरिणास्तेनामिष दुर्बलम्॥' इति। तथा च 'यस्मिन्नासन्नसारङ्गा सार गायति किंनरी' इति चम्पूकथायाम्। किं च। मेरु सुरावास सर्वेषामपि देवाना साधारणवासत्वात्सिद्धानामप्यावास। ततस्तत आगमन युक्तमेव॥

द्विपैर्व्यतायन्त पटिष्ठघण्टाटङ्कारवाव्याहतबृंहितानि।
महीतलोद्वासितदुर्नयस्य प्रस्थानढक्काक्वणितानि मन्ये॥ ६५॥

द्विपैर्वारणैरतिशयेन पटूनि पटिष्ठानि तथा घण्टानामन्तर्लम्बितायतदृढलालाभिवाद्यमानवाद्यविशेषाणा देवगृहादौ गजघण्टादिषु च प्रसिद्धाना टङ्कारवैष्टणत्कृतिकृतिकृद्ध्वनिविशेषैरव्याहतानि अनिह्नुतानि बहुलीकृतानि बृंहितानि गजगर्जारवा व्यतायन्त विस्तार्यन्ते स्म। गजशब्दा बृंहितान्युच्यन्ते। यदुक्त हैम्याम्—'गजाना गर्जबृंहिते' इति। उत्प्रेक्ष्यते—महीतलाद्भूमीमण्डलादुद्वासितस्य निष्कासितस्य दुर्नयस्यान्यायस्य प्रस्थाने प्रचलने ढक्का पटह। 'ढक्का भेरी दुन्दुभिरानक' इति हैम्याम्। तस्य क्वणितानि प्रयाणपटहध्वनय इव॥

भाकारिभेरीनिनदन्नफेरीर्नादैर्दिगन्तानपि पूरयन्तीः।
कर्णातिथीकृत्य कुपक्षलक्षैर्निर्घोषिवर्षाशरभीबभूवे॥ ६६॥

भामिति शब्द कुर्वन्तीति भाकारिण्यस्तादृश्यो भेर्यो दुन्दुभय अतिलम्बास्ताम्रमया तद्युक्ता या निनदन्त्य· शब्दायमाना नफेर्य पित्तलमया विचित्ररचनावत्य सुखवाद्या वादित्रविशेषास्ता कर्णातिथीकृत्य स्वश्रवणाना प्राघुणी प्रणीय । श्रुत्वेत्यर्थ । कुत्सित सिद्धान्तविरुद्ध पक्ष स्वीकारो येषामेतावता कुमतभाजाम् अथवा मिथ्यादृशा लक्षै परोलक्षै निर्घोषो नितरा घोष कटत्कार भयानकगर्जित विद्या तया सुता निर्घोषिण्य ताश्च ता वर्षाश्च प्रावृष तासाम् । वर्षाशब्दस्य बहुवचनान्तत्वात् । शरभीबभूवे । अष्टापदीभाव भेजे । वर्षासु मेघगर्जित निशम्य शरभा उत्पत्योत्पत्य भूमौ पतित्वा म्रियन्ते । तथा भेरीनफेरीशब्दानाकर्ण्य कुपाक्षिका अपि मृतप्राया इव जायन्ते स्म । कि कुर्वती नफेरी । नादै स्वाद्वैतशब्दैर्दिगन्तानपि निखिलहरितामवसानगह्वराण्यपि पूरयन्तीनिर्भर भरन्ती ॥

संध्याद्रुहः केऽप्यवहन्विहायोलिहः शयाम्भोरुहि वैजयन्तीः ।
प्रकाशयन्तः प्रति मुक्तकान्तं मूर्तानुरागानिव रन्तुकामाः ॥ ६७ ॥

केऽपि भव्या अनुचरा वा शयाम्भोरुहि करकमले। एकवचन जातिवाचित्वात्। पाणिपद्मेष्वित्यर्थ । वैजयन्ती पताका अवहन् धारयन्ति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—रन्तुकामाः क्रीडितुमिच्छव सन्त मुक्तकान्त सिद्धवधू प्रति मूर्ताननुरागानिव प्रकाशयन्त· प्रकटीकुर्वन्त इव। किंभूता वैजयन्ती । स·ध्या सध्यारागश्रिय रक्ततया द्रुह्यन्तीस्तस्य स्पर्धिनी । पुन. किभूता । विहाय आकाश लिहन्ति स्पृशन्ति इति गगनमण्डलोल्लेखिनी । अतितुङ्गा इत्यर्थ ॥

मृगीदृश· काचन शातकौम्भान्कुम्भाञ्शिरोभिर्बिभराबभूवुः ।
प्राक्स्वगृहीता सुषमा स्तनेभ्यः पश्चाज्जिघृक्षूनुपजग्मुष· किम् ॥ ६८ ॥

काचन मृगीदृश सधववध्व शिरोभिरुत्तमाङ्गै कृत्वा शातकौम्भान् स्वर्णमयान्कुम्भान् कलशान्बिभरावभूवु बिभ्रति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—प्राक् पूर्व स्वामात्मीया गृहीता पराभूयोपात्ता सुषमा सातिशायिनी स्तनेभ्य युवतीप्रौढपयोधरेभ्य सकाशात्कथचनानुनयादिना पश्चाज्जिघृक्षून् ग्रहीतुमिच्छून् । किभूतान् । उपजग्मुष आगतानिव ॥

रौप्यानिपा नीलकजापिधाना मूर्धस्वधीयन्त तदा पराभि. ।
महामह तं क्वचनाप्यदृष्ट द्रष्टुं मृगाङ्का. किमुपेयिवास· ॥ ६९ ॥

तदा तस्मिन्प्रभुप्रवेशोत्सवे पराभिरन्याभि पद्मवदनाभि रौप्या रजतनिर्मिता निपा कलशा मूर्धसु मस्तकेष्वधीयन्त ध्रियन्ते स्म । किलक्षणा । नीलकजस्य इन्दीवरस्य अपिधानमाच्छादन येषु । 'वष्टि भागुरिरल्लोपमवाप्योरुपसर्गयो' अस्मादत्र विकल्पो ग्राह्य । तेनावगाहो वगाहश्च, अपिधान पिधान चेति । तदेव नैषधेऽप्याह—'व्रजति कुमुदे दृष्ट्वा मोह दृशोरपिधायके' इति। उत्प्रेक्ष्यते—क्वचनापि कुत्रापि स्थाने अदृष्ट न नयनाभ्या निभालित त जगदद्वैतमहामहमतिशायिनमुत्सव द्रष्टु

साक्षाच्चक्षुर्लक्षीकर्तुमुपेयिवास समागता । किभूता । मृगाङ्का सलक्ष्माणश्चन्द्रा इव । 'राकामृगाङ्का ससूय विभान्ति शरणागता' इति पाण्डवचरित्रे पूर्णेन्दुबाहुल्यम् ॥

पुरश्चरन्तः पथि हर्षहेषामिषात्तदा वल्गितवेल्लिताङ्गाः ।
गायन्ति गन्धर्वगणा गणेन्द्रगुणान्वितन्वन्त इवाङ्गहारम् ॥ ७० ॥

पथि मार्गे पुर फतेपुरसघस्य पुरस्ताच्चरन्तो गन्धर्वाणा वाजिना देवगायनाना च गणाः हर्षेण युक्ता हेषा हयध्वनय । 'हेषा ह्रेषा तुरङ्गाणाम्' इति हैम्याम् । तासा मिषात्कपटात् गणेन्द्रस्य गच्छपुरदरस्य हीरसूरेर्गुणान् गायन्ति । किलक्षणाः । वल्गितै-र्द्वितीयगतिविशेषै कृत्वा वेल्लितमन्दोलित चञ्चलीकृतमङ्ग कायो येस्ते । तत्राप्युत्प्रेक्ष्यते—अङ्गहारमङ्गविक्षेप नृत्याङ्गविशेष वितन्वन्तो विस्तारयन्त इव ॥

व्यसीसृपच्छ्रोत्रसुधायमानगाना तदा वैणिकपङ्क्तिरग्रे ।
किमागतामिन्द्रपुरी पुरी ता रसाद्दिदृक्षुस्तुरगास्यसंसत् ॥ ७१ ॥

तदा तत्र प्रक्रमे वैणिकाना पङ्क्तिःश्रेणी अग्रे सघस्य पुरस्ताद्व्यसीसृपद्विसर्पति स्म प्रचचाल । 'गच्छति विसर्पत्ययत्ययते' इति क्रियाकलापे । किभूता । श्रोत्रयो' श्रोतृश्रवणयो सुधायमानममृतमिवाचरत् गान गीत यस्या । उत्प्रेक्ष्यते—अतिक्रान्ता स्ववैभवै पराभूता इन्द्रपुरी अमरावती यया तस्या सर्वनगरीभ्योऽतिशायित्वात् तादृशीं श्रीकरी नाम नगरी रसादाश्चर्यौत्सुक्याद्दिदृक्षुर्द्रष्टुमिच्छुरागता समेता तुरगास्याना किनराणा ससत्सभा इव समूह इव । 'उडुपरिषद कि नार्हन्ती निशा किमनौचिती' इति नैषधे । 'उडुपरिषद तारासमूहस्य' इति तद्वृत्तौ ॥

नि.स्वानवृन्दे प्रददुः प्रहारान्केचिद्विपक्षव्रजवक्षसीव ।
अताडयन्केऽपि पुनर्मृदङ्गानमी सरन्ध्रा द्विमुखा इतीव ॥ ७२ ॥

केऽपि नि स्वानवादका जना नि स्वानाना राजवाद्याना 'दामामा' इति प्रसिद्धाना वृन्दे प्रकरे प्रहारान् दण्डमहती ददु । वादयन्ति स्मेत्यर्थ. । विपक्षाना जिनशासनप्रत्यनीकाना व्रजाना समुदायाना वक्षसि हृदये इव प्रहारान्ददते । दुर्वादिहृदयानीव ताडयन्ति । पुन केऽपि मार्दङ्गिका 'मादलिया' इति प्रसिद्धा मृदङ्गान्मुरजानताडयन् धोधो दोदों वा इति शब्द कारयन्ति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—इति हेतोस्ताडयन्ति । इति किम् । यदमी यत्कारणादेते सह रन्ध्रैर्दोषैश्छिद्रैर्वा वर्तन्ते इति सरन्ध्रा सापगुणा तथा द्विमुखा कर्णेजपवद्द्वे मुखे येषा ते । एकत्र पृथक् वदन्ति, अपरत्र च भिन्न वदन्तीति द्विमुखत्वम् । मृदङ्गास्तु नरमादलक्षणत्वे द्वयो पार्श्वयो शब्दायन्ते ॥

वनप्रदेशा इव केऽप्यलाबूव्यालम्बिवंशा सविराविताला: ।
केचिन्मुकुन्दा इव कम्बुहस्ता वीणाकराः केऽपि गणा इवासन् ॥ ७३ ॥

केऽपि जनास्तत्समये वनप्रदेशा विपिनभूमिभागा इव अलाबू तुम्बिनीलतां तुम्बकं न विशेषेणालम्बन्ते आश्रयन्ते इत्येवशीला वशा वेणवो येषा येषु वा अमृतीयुक्ता केवलतुम्बकेन तन्त्रीवादका वा आसन्। तथा केचिज्जनास्तालधरा विशिष्ट रवन्ति ध्वनन्तीत्येवशीला विराविणस्तादृशास्ताला व्वव्वपुटा सशब्दतालद्रुमा वा येषा येषु वा। 'अभ्यभूयत वाहाना चरतां गात्रशिञ्जितै। मर्मर पवनोद्धूतराजतालीवनध्वनि'॥' इति रघौ। इदानीमपि शुष्कपत्रास्तालतरव सशब्दा दृश्यन्ते च। केचिज्जना मुकुन्दाः कृष्णा इव कम्बु सामान्य शङ्ख पाञ्चजन्यश्च हस्ते पाणौ येषा तादृग्विधा बभूवु'। तथा केचित्पुरुषा गणा ईश्वरसेवकदेवविशेषा। 'प्रमथा' पार्षदा गणा' इति हैम्याम्। ते इव वीणा विपञ्ची। तथा 'गणना तु प्रभावती' इति हैमीवचनात् प्रभावतीनाम्नी वल्लकी करे हस्ते येषा तादृशा आसन्नभूवन्॥

अपूरयन्केऽपि तदा त्रिरेखान्हंसायमानान्मुखपङ्कजाङ्के।
विघ्नाधिपं किं विधृतावधानं जिघांसया विघ्नतते' सृजन्तः॥ ७४॥

केऽपि शाङ्खिका शङ्खवादका तदा तस्मिन्व्यतिकरे त्रिरेखान्कम्बूनपूरयन् प्राणवातै पूरयन्ति स्म वादयामासु.। किंभूतान्। मुखमेव पङ्कज कमल तस्याङ्के उत्सङ्गे हसायमानान् मरालानिवाचरत। उत्प्रेक्ष्यते—विघ्नाना प्रत्यूहाना ततेर्वोरण्या जिघांसया हन्तुमिच्छया विघ्नाधिप विनायक विधृतावधान दत्तज्ञानोपयोगम्। सावधानमित्यर्थ'। किंभूता। सृजन्त कुर्वन्त इव॥

गीतिं जगुः केचन रासकांश्च सूरेर्यशः केऽपि जयारवांश्च।
कैश्चिन्मुदानर्ति तमोऽप्यकर्ति प्रावर्ति पुण्ये कुपथान्यवर्ति॥ ७५॥

केचन जना गान्धर्विका गीतिं मधुरध्वनिं गान जगुर्गायन्ति स्म। केचन रासकगायका रासकान् जन्मदिनादारभ्य सूरिपदैश्वर्यपर्यन्तान् रासान् प्राकृतभाषया चरित्रप्रबन्धान् विविधपूर्वपुरुषावदातान्वा जगु। 'कै गै रै शब्दे' इति धातो। कथयन्ति स्म गायन्ति इव। केचित्स्तुतिव्रता पुरुषा सूरेर्भट्टारकस्य यश जगज्जनजेगीयमाना कीर्तिं गायन्ति स्म। केऽपि मङ्गलपाठका जयारवान् जयजयेति शब्दानुदीरयन्ति स्म। पुन कैश्चिन्नर्तकै अनर्ति नृत्य चक्रे। कया। मुदा प्रमोदातिरेकेण। अपि पुनस्तम स्वाज्ञान निजपाप वा अकर्ति मूलाच्छेदितम्। पुन केश्चिद्धार्मिके। पुण्ये इद सर्वमप्युत्सवादिक पुण्याधीन तदैहिकामुष्मिककामिवत्तत्तदेव कुर्म इति पुण्यविषये प्रावर्ति प्रवर्तितम्। अत एव कुपथादुन्मार्गान्न्यवर्ति गुरुभक्तीभूतमन्यैर्वा तन्माहात्म्यावलोकनान्मिथ्यादृशा कुपक्षाणा वा मार्गान्मताद्व्यातिवर्तितम्॥

खुरैरखानि प्रचलत्तुरङ्गैर्धात्री खनित्रैः खनकैरिवात्र।
गलन्मदाम्भोभिरिभैरिवाम्भोधरैर्धरा पङ्किलयाबभूवे॥ ७६॥

अत्र गुरुमहोत्सवे प्रचलद्भिर्गुरुसमुख गच्छद्भिस्तुरङ्गैरश्वैर्धात्री धरित्री अखानि क्षोदिता । कै । खुरै स्वचरणनखशिखाभि. । कैरिव । खनकैरिव । यथा पूर्तकृद्भि 'उड' इति भूमौ प्रसिद्धै खनित्रैरिति भूमिखननोपकरणै खनित्रै 'कुद्दाला' इति प्रसिद्धैस्तै कृत्वा धरणी खन्यते । पुन इभै सिन्धुरै. गलद्भि कपोलस्थलेभ्यो नि सरद्भि मदाम्भोभि. दानवारिप्रवाहैर्धरा पृथिवी पङ्किलयाबभूवे जम्बालजालकलिता कृता । कैरिव । अम्भोधरैरिव । यथा मेघै पय प्रवाहै भूर्जम्बालजालाकुला क्रियते ॥

संख्यातिगैस्तद्गजवाजिपत्तिशताङ्गभारोद्वहनाप्रभूष्णुम् ।

धात्रा कृता धारयितुं धरित्री स्तम्भा इवाहीन्द्रफणाः सहस्रम् ॥ ७७ ॥

धात्रा जगत्स्रजा धरित्री क्षोणी धारयितुमतिभारासहितया पातालमूल यान्ती रक्षितुम् । उत्प्रेक्ष्यते—सहस्र दशशतीमिता अहीन्द्रस्य नागराजस्य फणा विस्तृतशिरासि एव स्तम्भा स्थूणा कृता प्रणीता इव । किंभूता धरित्रीम् । सख्या गणनामतिगच्छन्त्यतिक्रामन्तीति सख्यातिगा गणनातीता ये एतस्य सूरे समुख प्रस्थितस्य सघस्य गजा कुञ्जरा वाजिनो विविधजनपदजन्माश्वा पत्तयोऽनेकजातिपादचारिभृत्या मनुष्या परे वा शताङ्गास्तुरङ्गवृषभरथ्यसनाथरथास्तेषा भारोऽतीववीधव तस्योद्वहने उद्धरणे अप्रभूष्णुमसमर्था शक्तिरहिताम् ॥

तद्धास्तिकाश्वीयरथोद्धुताभिर्धूलीभिरस्तारिषताखिलाशा. ।

क्षिप्तैर्दिगीशैरिव दिग्वधूभि. क्रीडद्भिरद्वैतरसेन चूर्णैः ॥ ७८ ॥

तस्य सघस्य हास्तिकेन गजगणेन तथा अश्वीयेन वाजिव्रजेन तथा रथै स्यन्दनैरुद्धुताभिरुत्खाताभिर्धूलीभिः रजोभिरखिला. समस्ता अपि आशा दिश अस्तारिषत । 'स्तृञ् आच्छादने' अय धातु । आच्छादिता । उत्प्रेक्ष्यते—दिग्वधूभि स्वहरिन्महिलाभि सह क्रीडा रह समये स्वतन्त्र कामपि कामलीला वसन्तसमय इव सृजद्भि. कुर्वद्भिर्दिगीशै दिक्पतिभिरद्वैतेनासाधारणेन रसेन श्रृङ्गारविलासविनोदेन क्षिप्तै परस्परोङ्डायितैश्चूर्णैर्वासयोगैरिव । 'वासयोगस्तु चूर्ण स्यात्' इति हैम्याम् । 'अबीर' इति प्रसिद्धै ॥ 'क्रीडा सृजद्भिर्हरिता महेन्द्रै क्षिप्तैरिवाद्वैतरसेन चूर्ण' इत्यपि पाठ । तस्यार्थ —क्रीडामन्योन्य नर्म सृजद्भिर्निर्मिमाणैर्हरिता महेन्द्रैर्दिक्पालै अद्वैतानन्यसामान्येन रसेन शृङ्गारविनोदेन दिग्वधू स्वकीयस्वकीयदिक्कान्ता प्रति क्षिप्तै प्रेरितै. श्चूर्णैर्वासयोगैरिव ॥

चलद्बलाकं कलधौतकुम्भैः कल्याणकुम्भै सतडिद्विलासम् ।

रजोभिरभ्राङ्कमुदीतगर्ज तूरस्वरैरभ्रमिव ब्रुवे तम् ॥ ७९ ॥

अह कविस्त महोत्सवमभ्र सजातोन्नततोयदमिव ब्रुवे कथयामि । किंलक्षणम् । कलधौताना रजताना कुम्भै कलशै कृत्वा चलन्त्य उड्डीयमाना गगने विलसन्त्यो वा । 'गर्भाधानक्षणपरिचयात्' इति मेघदूतकाव्ये । बलाका बकाङ्गना यत्र । तथा कल्याण-

कुम्भै· कनककलशै· सह तडिता विद्युतां विलासेन विलसितेन लीलया वा वर्तते यत्तम् । पुन. किंभूतम् । रजोभिरुड्डीनधूलीभिरभ्राणि वार्दलकानि 'आभला' इति प्रसिद्धान्यङ्के क्रोडे मध्ये यस्य तम् । पुन किंभूतम् । तूराणा विविधवादित्राणां स्वरैर्नि-स्वनैरुदिता प्रकटीभूता गर्जा गर्जित गम्भीरध्वनिर्यत्र ॥

उद्धर्षनिध्यानधृतावधानसौधाग्रजाग्रत्पुरसुन्दरीणाम् ।
वीथी दिवो वक्त्रसहस्रपत्रैः सहस्रचन्द्रेव तदा दिदीपे ॥ ८० ॥

तदा तस्मिन्नुत्सवसमये उद्धर्षस्य प्रभुप्रवेशमहोत्सवस्य । 'क्षणोत्सवोद्धवोद्धर्षम्' इति हैम्याम् । निध्याने निरीक्षणे धृत स्थापितमवधान मनोध्यान वा याभिस्तथा सौधानां स्वस्वगृहाणामग्रे शिखरे उपरि जाग्रतीना सावधानतयोपविष्टाना स्थिताना वा पुरसुन्द-रीणा श्राद्धव्यतिरिक्तनगरनारीणा वक्त्रसहस्रपत्रै. वदनकमलै कृत्वा दिवो वीथी गगन-पद्धति सहस्र दशशतीसख्याका सहस्रशो वा चन्द्रा इन्दवो यस्या तादृशीव दिदीपे शोभते स्म ॥

असर्जि सृष्टिर्विधिना नवा किं गर्भाद्भुवो वा किममी निरीयुः ।
समं निपेतुः किमुताम्बराद्वा विज्ञैर्जनान्वीक्ष्य तदेत्यतर्कि ॥ ८१ ॥

तदा तस्मिन् सघस्य सूरिसमुखसमागमनसमये प्रमाणातीतान् जनान् लोकान् वीक्ष्यावालोक्य विज्ञैर्विशेषेण विचारचतुरै इत्यमुना प्रकारेण अतर्कि विचार्यते स्म । इति किम् । विधिना सृष्टिकर्त्रा किं नवा अपरा नवीना सृष्टिर्विश्वनिर्मिति कृता । वाथ वा अमी जना भुवो भूमेर्गर्भान्मध्यात्कि निरीयु· निर्गता । उताथ वा अम्बरादाकाशा-त् सम एककालमेतावन्तो निपेतु निपतिता ॥

नभोम्बुपानब्द इवानधीतार्थनान्सृजन्नर्थिजनान्परेषु ।
स्वगौरवोर्वीवहनप्रणीतसंशीतिशेषः स चचाल संघः ॥ ८२ ॥

स फतेपुरसत्क सघो जनसमुदाय । 'सघसार्थौ तु देहिनाम्' । चचाल सूरिसमुख प्रतिष्ठते स्म । किंभूत । स्वस्यात्मनो गोरवेण हास्तिकाश्वीयरथकट्यादिजनितातिभारेण युक्ताया उर्व्या भूमेर्वहने धारणे प्रणीता विहिता सशीति सशयो येन । हा मया अतिभारवतीय जगती कथ हविष्यते इति सशीति तादृश शेषो नागाधिराजो यत्र । सघ कि कुर्वन् । परेष्वन्यवदान्यजनेषु विषये न अधीता पठिता अभ्यस्ता वा अर्थ-ना याचना यै तादृशानर्थिजनान् याचकलोकान् सृजन् कुर्वन् । क इव । अब्द इव । यथा वारिदो नभोम्बुपान् नभस्तो वर्षद्वारिदात्पतत्प्रोच्चै कृत प्रसारित चञ्चुपुटान्तरा-यातमम्बु पिबन्तीति नभोम्बुपान् बप्पीहान् । तत एवोक्तम्—'एक एव खगो मानी चिर जीवतु चातक । पिपासितो वा म्रियते याचते वा पुरदरम् ॥ इति । परेषु व्यतिरिक्तजनाशयेषु विषये निर्मुक्तार्थनान्करोति ॥

धात्रीपवित्रीकृतये प्रणीतजनिं पुनः किं वसुभूतिपुत्रम् ।
संघो मुनीनां मघवानमेनं स्वचक्षुषोर्गोचरयांचकार ॥ ८३ ॥

सघ एन पातिसाहिसबहुमानाह्वानायात मुनीना साधूना मघवान पुरहूत श्रीहीरविजयसूरीश्वर स्वस्यात्मनश्चक्षुषोर्लोचनयोर्गोचरयाचकार । विलोकते स्मेत्यर्थः । उत्प्रेक्ष्यते—धात्र्या भरतक्षेत्रक्षोण्या पवित्रीकृतये पावनीकरणाय पुनर्द्वितीयवार प्रणीता स्वयमेव कृता जनिः स्वोत्पत्तिर्येन तादृशम् । किंवत् । वसुभूतिपुत्र गौतमस्वामिनमिव । 'श्रीइन्द्रभूति वसुभूतिपुत्रपृथ्वीभव गौतमगोत्ररत्नम्' इति पूर्वाचार्यस्तुतौ ॥ इति पुरसंघकृतहीरसूरिसमुखकरणोत्सव ॥

प्रक्षाल्य दुग्धाम्बुधिना पयोभिः कृतं निरङ्कं तनुजन्ममोहात् ।
पुरीदिदृक्षोपगतं मृगाङ्कमिवैनमन्विष्य तुतोष संघः ॥ ८४ ॥

सघ एन सूरिमन्विष्य विलोक्य तुतोष जहर्ष । उत्प्रेक्ष्यते—पुरीदिदृक्षया श्रीकरीनगरीलक्ष्मीसमीक्षणकाङ्क्षया उपगतमायातम् । 'आगमने गमनार्थो समभ्युपाङ्भ्य परा कथिता' इति क्रियाकलापे । मृगाङ्क चन्द्रमसमिव । किंभूतम् । दुग्धाम्बुधिना क्षीरसमुद्रेण तनुजन्मना स्वपुत्रस्य मोहात्स्नेहात् चन्द्रस्य क्षीरसमुद्रोत्पन्नत्वेन द्वयोर्जन्यजनकभावसबन्ध । पयोभि स्वक्षीरैः कृत्वा प्रक्षाल्य धावयित्वा निरङ्क निर्गतकलङ्कमलिनिमान कृत निर्मितम् ॥

स्वाहान्वितं वह्निमिवोपयन्ता श्रीसंघलोकः सुमुखीसखस्तम् ।
प्रदक्षिणीकृत्य समाधिपद्मानुषङ्गभाजं प्रणनाम भक्त्या ॥ ८५ ॥

श्रिया महर्ध्या युक्त सघस्त गुरु भक्त्या प्रणनाम नमस्करोति स्म । त किंभूतम् । समाधिपद्माविशिष्टतमध्यानलक्ष्मा सहालिङ्गनैकतानाद्यनुषङ्गो मिथःसश्लेषसबन्धस्त भजतीति । सघ किंभूत । सुमुख्य श्रिय सखायो यस्य । किं कृत्वा । प्रदक्षिणीकृत्य तिस्र प्रदक्षिणा दत्वा । क इव । उपयन्तेव । यथा नरवाढयोषित्सख परिणेता स्वाहया स्वपत्न्या अन्वित सहितम् । 'स्वाहाग्राहीप्रियस्य च' इति हैम्याम् । वह्नि प्रदक्षिणीकृत्य प्रणमति । 'अन्वासितमरुन्धत्या स्वाहयेव हविर्भुजम्' इति रघुवशे । तथा 'हा स्वाहाप्रिय धूममङ्गजममु सूत्वा न किं दूयसे' इति सूक्तोक्ते ॥

रेणुर्जिघांसुर्लघिमानमेतत्क्रमौ किमाश्लिष्य वितिष्ठमानम् ।
प्रणेमुषा जन्मजुषामलीकललामलीलाश्रियमश्नुते स्म ॥ ८६ ॥

रेणु प्रभुपदाम्बुजरज प्रणेमुषा प्रणताना जन्मजुषा प्राणिनामलीके भालस्थले ललामलीलायास्तिलकविलासस्य श्रिय शोभामश्नुते स्म व्याप्नोति स्म । लेभे इत्यर्थ । किंभूतः रेणु । एतत्क्रमौ सूरिपादौ आश्लिष्यालिङ्ग्य वितिष्ठमानो वसन् । उत्प्रेक्ष्यते—लघिमान निजलघुभाव जिघांसुर्हन्तुमिच्छुरिव । 'ये जात्या लघव सदैव गणना

प्राप्ता न ये कुत्रचित्पद्धयामेव विवर्जिता प्रतिदिन भूमौ विलीनाश्चिरम् । उत्क्षिप्ताश्वपलाशयेन मरुता पश्यान्तरिक्षे सखे तुङ्गानामुपरिस्थितिं क्षितिभृता कुर्वन्त्यमी पासव ॥' इति सूक्तोक्तेर्लघिमा रेणूनाम् ॥

नम्राङ्गभाजा भगवन्नखेषु दृग्दन्तपङ्क्तिस्मितबिम्बितानि ।
बालेन्दुबिम्बेषु चकोरताराचन्द्रातपा. कि मिलिता विभान्ति ॥ ८७ ॥

भगवन्नखेषु सूरेन्द्रचरणकामाङ्कुशेषु नम्राणा नमनशीलानामङ्गभाजा प्राणिना दृशो नेत्राणि, तथा दन्तपङ्क्ति प्रमोदवशाद्विकसितवदनारविन्दाना दशनश्रेणी, स्मित हसित तेषा प्रतिबिम्बितानि विभान्ति । उत्प्रेक्ष्यते—बालान्युदयमानानि इन्दूना चन्द्राणा बिम्बानि मण्डलानि तेषु मिलिता. स्नेहेन एकत्रभूता चकोरा ज्योत्स्नाप्रियास्तथा तारकाश्चन्द्रकान्ताश्चन्द्रातपाश्चन्द्रिका किम् ॥

प्रभोर्नखैर्नम्रनितम्बिनीना कचच्छटाना प्रतिमा ध्रियन्ते ।
स्वर्भाणुविद्वेषिजिगीषयार्भमार्तण्डबिम्बैरिव मण्डलाग्राः ॥ ८८ ॥

प्रभोर्हीरसूरेर्नखै क्रमकामाङ्कुशैर्नम्राणा भक्तिप्रह्वत्वेन नमस्करणशीलाना नितम्बिनीना वनिताना कचच्छटाना केशपाशाना प्रतिमा प्रतिबिम्बानि ध्रियन्ते आश्रीयन्ते । उत्प्रेक्ष्यते—स्वर्भाणुर्विधुतुद स एव विद्वेषी प्रतिपक्षस्तस्य जिगीषया जेतुमिच्छया हन्तु वाञ्छया वा अर्भा उदयमाना ये मार्तण्डा भास्करास्तेषा बिम्बैर्मण्डलाग्रास्तरवारय इव धार्यन्ते ध्रियन्ते इव ॥

जहेषिरेऽश्वाश्च गजा जगर्जुर्निध्यानतः साधुसुधामरीचेः ।
जम्भद्विषद्वाजिगजानिवात्मगोत्रेषु वृद्धान्पवितुं ह्वयन्तः ॥ ८९ ॥

साधुसुधामरीचे वाचयमामृतकिरणस्य सूरेर्निध्यानत दर्शनादेव । 'निध्यानमवलोकनम् । दर्शनम्' इति हैम्याम् । अश्वा प्रमोदाज्जहेषिरे हेषारव विदधते स्म । च पुनर्गजा हस्तिन जगर्जु सजलजलधररावानुयायि गर्जारव विदधिरे । उत्प्रेक्ष्यते—आत्मन स्वस्य गोत्रेषु वशेषु वृद्धानग्रजानाद्यान्वा जम्भद्विषत' पुरदरस्य वाजिनो वाहा गजा द्विरदा । उच्चै श्रवस ऐरावणो गज समुत्पन्नस्तत्सतानानि परेऽश्वा गजाश्च । यथा चम्पूकथायाम्—'किलक्षण ।सकलसुरासुरकरपरिघपरिवर्त्यमानमन्दरमन्थानकमथितदुग्धाम्भोनिधेरजनि जनितजगद्विस्मया स्मरजननी लक्ष्मीमृगाङ्कसुरतरुधन्वन्तरिकौस्तुभोच्चैःश्रवसा सहभू शशधरकान्तिरैरावतस्तत्प्रसूतिरियमशेषवनान्यलङ्करोति । यथैव ऐरावतस्य तथैवोच्चैःश्रवसोऽपि प्रसूतिरिति ॥

उत्कण्ठुलास्तन्दुललाजमुक्तापङ्क्त्या प्रमोदात्पथि पौरकन्या. ।
अवाकिरंस्तं पृषतैः प्रवृद्धपयोधिवेला इव शर्वरीशम् ॥ ९० ॥

उत्कण्ठुला सोत्कण्ठा । 'उद. कण्ठादुलो मत्वर्थे उत्कण्ठुल ' इति प्रक्रियाकौमुद्याम् ।

तथा—'स सूर्योदयादर्वाक् नलिनीगुल्मविमानगमनार्थमुत्कण्ठुल' सयमप्रतिपत्तये प्रहृ-र्षक:' इत्याचारप्रदीपे श्रीरत्नशेखरसूरिकृते । पौरकन्या नागरिककुमारिका पथि मार्गे प्रमोदादानन्दात्त गुरु तन्दुलाश्चोक्षा अखण्डा तुषकलकलमास्तथा लाजा भ्रष्टा यवा । लाजैर्वर्धापन शास्त्रेषु दृश्यते । यथा—'अवाकिरन्वयोवृद्धास्त लाजै पौरयोषित' इति रघौ । तथा मुक्ताफलानि तासा पङ्क्त्या श्रेण्या अवाकिरन् वर्धापयन्ति स्म । का इव । प्रवृद्धपयोधिवेला इव । यथा चन्द्रचन्द्रिकालिङ्गनप्रवर्धमानपयस पयोधे समुद्रस्य वेला जलवृद्धि । 'वेला स्याद्वृद्धिरम्भस' इति हैम्याम् । पृषतै पयोबिन्दुभि कृत्वा शर्वरीश रजनीनायकं चन्द्रमवकिरति वर्धापयति ॥ इति गुरुवन्दनाधिकार ॥

विशां दृशः प्रीणति शक्रकेताविव क्षणेऽस्मिन्बहलीभविष्णौ ।
निशम्यता वर्त्मनि पौरवृद्धाविश्वस्तकान्ताशुभशंसितानि ॥ ९१ ॥
एकत्र जाग्रत्रिजगद्विभूतिदिदृक्षयात्रोपगता प्रभेव ।
शनैः शनैः संचरताथ तेन फतेपुरस्योपपुर प्रपेदे ॥ ९२ ॥ (युग्मम्)

अथ सघस्य समुखागमवन्दनानन्तर शनै शनैर्मन्द मन्द सचरता युगप्रमाणक्षोणीसमीक्षणक्रमेण प्रचलता सूरिणा फतेपुरस्य साहिराजधान्या उपपुर शाखापुर प्रपेदे सश्रिते । तत्राजगामेत्यर्थ । उत्प्रेक्ष्यते—एकत्र एकस्मिन्नेव श्रीकरीलक्षणस्थाने जाग्रत्या स्फुरन्त्या वसन्त्या त्रिजगता त्रयाणा भुवनानामपि विभूतेर्लक्ष्म्या दिदृक्षया द्रष्टुमिच्छया अत्र फतेपुरसमीपे उपगता समेता प्रभा अलका धनदनगरीव । 'पुरी प्रभा । अलका वस्वोकसारा' इति हैम्याम् । तेन किं कुर्वता । वर्त्मनि मार्गे पौरेषु नागरिकेषु वृद्धा मुख्यास्तेषामविश्वस्तानामविधवानाम् । सुवासिनीनामित्यर्थ । 'विश्वस्ता विधवा समे' इति हैम्याम् । तादृशीना कान्ताना सामान्यत स्त्रीणाम् । अथ वा पुरे भवा पौर्य पौर्यैश्च ता वृद्धा पौरवृद्धा नगरसबन्धिन्यस्तथा महत्य तथा अविश्वस्ता सधवास्तादृशीना वशाना शुभशसितानि आशीर्वचनानि निशम्यता शृण्वता पञ्चषविषयीकुर्वता । कस्मिन् सति । शक्रकेतौ इन्द्रध्वज इव अस्मिन्प्रभुप्रवेशे समुखकरणलक्षणे क्षणे बहलीभविष्णौ दृढीभवनशीले बहुतमे जायमाने सति विशा जगज्जनाना दृशो लोचनानि प्रीणति प्रह्लादयति । सर्वनेत्रानन्ददायित्वात् । 'पुरहूतध्वजस्येव तस्योन्नयनपङ्क्तय इति रघौ ॥ युग्मम् ॥

स श्रीकरी गन्तुमपीहमानः शाखापुरं भूषयति स्म सूरि. ।
आश्लेषितुं केवलपद्मवासा श्रेणीमिवात्मा क्षपकाभिधानाम् ॥ ९३ ॥

स सूरि श्रीकरी साहिनालकृता नगरीं गन्तु प्रयातुमीहमानोऽपि शाखापुर फतेपुरस्योपपुरं भूषयति स्म अलचकार । क इव । आत्मेव यथा भवश्चरमशरीरी जीव केवलपद्मवासा केवलज्ञानरूपामरविन्दमन्दिरा लक्ष्मीमाश्लेषितुमालिङ्गितु आप्तुमीहमा-

नोऽपि पूर्वं प्रथम क्षपक इत्यभिधान नाम यस्यास्तादृशी श्रेणीमलङ्कुरुते प्रथम क्षपकश्रेणीमाश्रयति ॥

विधातृपुत्रीतनयैरिवाय तोस्तूयमानोऽनुपदं कवीन्द्रैः ।
तत्रापि निर्बन्धवशाद्वशीन्द्र सामन्तभूभृद्भवने न्यवात्सीत् ॥ ९४ ॥

अथ वशीन्द्र जितेन्द्रियाणा मध्ये वासवो हीरसूरिस्तत्रापि शाखापुरेऽपि निर्बन्धवशादत्याग्रहानुरोधात् सामन्तभूभृद्भवने सामन्त स्वल्पजनपदग्रामनगराधिप स एव भूभृत् पृथिवीपति तस्य भवने । जगन्मल्लनामा कच्छवाह इति केषाचिद्राजन्याना जातिर्विशेषा एतावता जगमालकच्छवाहा तस्य गृहे न्यवात्सीत् निवसति स्म । कि क्रियमाण । अनुपद पदे पदे स्थाने स्थाने कवीन्द्रै पण्डितमण्डलाखण्डलै तोस्तूयमान अतिशयेन काव्यादिभिर्वर्ण्यमान । उत्प्रेक्ष्यते—विधातुर्ब्रह्मण पुत्र्या नन्दिन्या । 'दशम ब्रह्मण सुता' इति सरस्वतीनद्या अप्यभिधानम् । 'ब्रह्मपुत्री सरस्वती' इति हैम्याम् । वाग्देवताया तनयै पुत्रैरङ्गजैरिव सारस्वतकुमारैरिव ॥

पचेलिमान्प्राक्तनकर्मरोगान्रसायनं दिव्यमिवापनेतुम् ।
तत्रापि शक्रः शमिना सदस्यानुद्दिश्य धर्मं कथयाबभूव ॥ ९५ ॥

तत्रापि जगन्मल्लभूभृद्भवनेऽपि शमिनामुपशमवता साधूना शक्र पुरदरस्तन्मध्ये वा वासव । सर्वोत्कृष्टशान्तरसवत्त्वात् । सूरि सदस्यान् सभ्यानुद्दिश्य अङ्गीकृत्य । अथ वा सभासदामायतिहितहेतवे धर्म भगवद्भाषितमुत्कृष्टमङ्गलमशेषसपदुपादान धर्मदेशना कथयाबभूव दिशति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—पचेलिमान् परिपाकमुदयावलिका प्रपेदानान् प्राक्तनान् पूर्वजन्मनिर्मितान् कर्माणि ज्ञानावरणीयादिकान्यष्टौ तान्येव रोगान् दान्नाशयितु अपनेतु निवारयितु दिव्य देवसबन्धि रसायनमौषधविशेष इव पापगमहामयान् सुधारसमिव ॥

निपीयमाना श्रवणाञ्जलिभ्या तद्देशनासारसुधाबुधानाम् ।
दन्तांशुमिश्रस्सितमूर्तिरन्तरमान्त्युपेयाय बहि किमेषा ॥ ९६ ॥

श्रवणौ कर्णावेवाञ्जली योजितप्रसृतपाणी ताभ्या कृत्वा निपीयमाना सादर श्रूयमाणा तस्य सूरेर्देशना व्याख्यानरूपा सारा प्रकृष्टा सकलपदार्थावबोधकारकत्वात् स्वर्गापवर्गाविसर्ववैभवदायकत्वाच्च सारत्वम् सैव सुधा पीयूषम् । अथ वा देशनैवासारो वेगवती वृष्टिर्यस्या तादृशी सुधा अमृतरसो वा बुधाना सकर्णाना श्रोतृणामन्तर्हृदयमध्ये अमान्ती अखण्डितप्रवाह आगच्छदमृतबाहुल्येन ध्यातुमशक्नुवन्ती सती । उत्प्रेक्ष्यते—दन्ताना दशनानामशुभि किरणैर्मिश्र व्याप्त यत्स्मित प्रमोदोदयादीषद्धसित तदेव मूर्तिर्देहो यस्या एषा प्रत्यक्षलक्ष्या बहिस्ताद्बाह्यस्थानकमुपेयाय समागतेव ॥

निशम्य वाचंयमवासवस्य ता देशना स्त्रैणसखा मनुष्या ।
परस्परस्पर्धितया ववर्षुर्दानैरमानैरिव वारणेन्द्राः ॥ ९७ ॥

वाचयमानां वाक्सुमतिभाजां यतीना वासवस्य इन्द्रस्य ता धर्मदेशनां निशम्य श्रवणपारणां प्रणीय स्त्रैणसखा स्त्रीसमूहा सखायो येषाम्। स्त्रीभि सहिता इत्यर्थ। परस्परमन्योन्य स्पर्धितया सहर्षशीलभावेन अमानैर्मानातीतैर्दानैर्द्रविणविश्राणनैर्ववर्षु वर्षन्ति स्म। क इव। वारणेन्द्रा इव। यथा कुञ्जरराजा गन्धसिन्धुरा अमानै कपोललोचनमेढ्रगुदकरलक्षणसप्तसु स्थानकेषु अविरलनिर्गलनतया मानातीतैर्दानैर्मदवारिभिर्वर्षन्ति॥

वदान्यविश्राणनमीक्षमाणो मालिन्यमालम्बत राजराजः।
अन्वर्थनामा प्रथितस्त्रिलोक्यां कुबेर इत्येष तदादि विद्मः॥ ९८॥

तदेत्यध्याहारस्तत्समये वदान्याना दानशौण्डाना विश्राणन विविधाशुकरजतसुवर्णाभरणादिप्रदानमीक्षमाण स्वलोचनाभ्या साक्षाद्विभावयन् धनेश्वरत्वेन पुष्पकविमानाधिरोहणभुवनविलोककत्वेन च साक्षाद्वीक्षण राजराज राज्ञामपि राजा चक्रवर्ती यक्षेश्वरश्च धनद। 'यक्ष पुण्यजनो राजा गुह्यको वटवास्यपि' इति हैम्याम्। तथा 'कैलासौका यक्षवनर्निविकिंपुरुषेश्वर.' इत्यपि हैम्याम्। मालिन्य यद्यप्यह दानशूरोऽस्मि तथाप्येतेषा गणनातिगकामिताधिकदानाग्रे वदान्यगणनायामह न किंचिदपीति विच्छायतामालम्बत श्रयते स्म। तत्र मालिन्ये वयमेव विद्म। तदादि तद्दिनादारभ्य एष राजराज कुत्सित विच्छायीभवनादनीदृश वेर शरीर यस्य स कुबेर इत्यमुना प्रकारेण अनुगत सदृशीभूतोऽर्थो यत्र तदन्वर्थम्। सत्यार्थमित्यर्थ। नामाभिधान यस्य तादृशस्त्रिलोक्या जगत्त्रयेऽपि प्रथितो विख्याति प्राप्तवानिव॥

तदार्थिवाञ्छावचनानुरूपं विहापितं सप्तहयोऽवसाय।
करान्सहस्रं प्रविसार्य वाहमिवाष्टमं तत्पुरतो वृणीते॥ ९९॥

तदा तस्या दानवेलाया सप्तहय सूर्य सहस्र दशशती करान् सहस्रसख्याकान् हस्तान् विसार्य करा किरणा हस्ताश्च। अष्टम वाह तुरङ्ग तेषा वदान्याना पुरतोऽग्रे वृणीते याचतीव। किं कृत्वा। अर्थिना याचकाना वाञ्छाया मनसोऽभिलषितस्य वचनस्य याचनारूपवाक्यस्य चानुरूप तुल्य योग्य वा विहापित वितरणम्। दानमित्यर्थ। अवसाय विज्ञाय॥ इति सूरिदेशनानन्तर श्राद्धदानम्॥

अथ वर्षागमनारम्भ—

हन्तुं तपर्तोरिव तापमुर्व्यास्तदाम्बरेऽम्भोधर उल्ललास।
पुरंदरः सूरिपुरंदरस्य विवन्दिषुः पत्कजमागतः किम्॥ १००॥

यदा यस्मिन्नेव दिवसे श्रीहीरविजयसूरयो जगन्मल्लकच्छवाहगृहे समेतास्तदा तस्मिन्नेव वासरापराह्णसमये अम्बरे आकाशेऽम्भोधर सजलजलवाह उल्ललास उन्नमय्यायाति स्म। उत्प्रेक्ष्यते—उर्व्या पृथिव्यास्तपर्तोर्ग्रीष्मकालस्य। निदाघसमयजनितमित्यर्थ। ताप सज्वर तप्तिबाहुल्य हन्तु व्यापादयितुमिव। पुनरुत्प्रेक्ष्यते—सूरिपुरद-

रस्य हीरसूरिवासवस्य अथ च सूरे स्वीयाचार्यस्य वाचस्पते पुरंदरस्य स्वामिन पत्कज चरणारविन्द विवन्दिषुर्नमस्कर्तुकाम पुरदरः शक्र किमागत । पुरदरशब्देन शक्रो मेघश्च प्रोच्यते । यदुक्तम्—'याचते वा पुरदरम्' । पूर्व लिखितमस्त्येतत् । अथ वा मेघवाहनत्वात्पुरहूतोऽपि । अथ वा मेघोऽपि दिव्यस्वरूपस्तेन तस्य वन्दनमपि युक्तम् । यदुक्त मेघदूते काव्ये—'जानामि त्वा प्रकृतिपुरुष कामरूप मघोन' इति । इन्द्रस्य तु नमस्करण प्रसिद्धमेवेति ॥

प्रवासिहृद्वारिधिमाथमन्थाचलोपम वारिधरो जगर्ज ।
वीरावतंसालससूनशस्त्रं प्रोत्साहयन्विश्वजिगीषयेव ॥ १०१ ॥

प्रवासिना पान्थजनाना निजयुवतीजनवियोगव्याकुलीभवत् हृत् हृदयमेव वारिधि समुद्रस्तस्य माथे मन्थन मास्थस्तस्मिन् मन्थाचलो मन्दराद्रिस्तस्योपमा सादृश्य यस्य । 'विरहिमनस्तुदि' इति चम्पूकथायाम् । तादृशो वारिधरो मेघो जगर्ज गर्जारव कुरुते स्म । उत्प्रेक्ष्यते—वीरावतस सर्वसुभटाना मध्ये शेखरायमाण निदाघे दाघबाहुल्येन जगद्युवजनविजयक्रियाविधावलसमालस्यभाज तादृश सूनानि कुसुमान्येव शस्त्राणि प्रहरणानि यस्य स कुसुमायुध कामस्त विश्वेषा त्रिभुवनजन्मभाजा सुरासुरनराणा जिगीषया स्ववशीचिकीर्षया प्रोत्साहयन् महोद्यमयुक्त कुर्वन्निव प्रगल्भभावोपगत विदधान इव ॥

पौष्पेण चापेन जये त्रिलोक्याः स्मरेण दुःखीभवतार्थितेन ।
अमोघमम्भोजभुवेव चक्रे तदर्थमाखण्डलचापचक्रम् ॥ १०२ ॥

अम्भोजभुवा जगत्स्रष्टिकर्त्रा तदर्थ कदर्पकृते । उत्प्रेक्ष्यते—अमोघ देवदानवमानवलोकेषु सर्वत्राप्यस्खलितमाखण्डलचापचक्र शक्रकोदण्डमण्डल चक्रे कृतमिव । किंलक्षणेन अम्भोजभुवा । पौष्पेण कुसुमसबन्धिना प्रसूनमयेन चापेन शरासनेन कृत्वा त्रिलोक्या जये त्रिभुवनवशीकरणे दुःखीभवता कष्ट प्राप्नुवता स्मरेण मनोभवेन अर्थितेन याचितेन ॥

विश्लेषियोषाविरहोष्मशुष्यत्तनूर्निहन्तुं दयितेन रत्याः ।
कार्शानव शस्त्रमिव प्रयुक्त व्यलीलसद्व्योम्नि तडिद्वितानम् ॥ १०३ ॥

व्योम्नि गगनाङ्गणे तडिता विद्युता वितानम् । वृन्दमित्यर्थ । व्यलीलसद्दीप्यते स्म । उत्प्रेक्ष्यते—रत्या दयितेन भर्त्रा स्मरेण प्रयुक्त प्रेरितम् । मुक्तमित्यर्थ । कार्शानव कृशानुसबन्धि वह्निमय शस्त्रमिव । कि कर्तुम् । विश्लेषो निजवल्लभैर्वियोगो विद्यते यासा ता विश्लेषिण्यो विरहिण्यस्तादृश्यो योषा कामिन्य तासा विरहोष्मणा प्रबलप्रियवियोगतापेन शुष्यन्ती शोष प्राप्नुवन्ती । कृशीभवन्तीरित्यर्थ । तनू शरीराणि निहन्तु ज्वालयितुमिव ॥

आक्रम्य दैत्यारिपदं स्थितस्याम्भोदस्य माहात्म्यमुदीर्यते किम् ।
कृतान्ततातो दशदिक्प्रसारिकरोऽपि येनाधरितो महस्वी ॥ १०४ ॥

दैत्याना दानवानामरेर्निषूदनस्यापि पद स्थान राज्य वाचरण च विष्णुपदमाक्रम्य स्थितस्याभिव्याप्य वसत अम्भोदस्य मेघस्य माहात्म्य महिमा कि उदीर्यते वर्ण्यते कथ्यते। येन कारणेन अम्भोदेन महस्वी प्रतापवान् तथा दशसु दिक्षु व्याप्नुवन्तीत्येवशीला· करा राजदेयाशा किरणाश्च यस्य तादृक्ष । तथा कृतान्तस्य सकलसुरासुरनरलोकसहर्तुरपि तात पिता अधरितस्तिरस्कृत । आच्छादित इत्यर्थ । 'कर प्रत्यायशुम्भयो । रश्मौ वर्षोपले पाणौ' इत्यनेकार्थ । 'प्रत्यायो राजग्राह्यो भाग इत्यर्थ' इति तदवचूर्णि । मेघे समुन्नते रवि कस्य स्वास्य न दर्शयतीत्यधरीकरणमेव ॥

प्राप्ते प्रियेऽब्देऽजनि भूजनीयं वप्पीहरावैः कृतचाटुकेव ।
प्रोद्भिन्नकन्दैः पुलकाङ्कितेवारब्धाङ्गहारेव कलापिलास्यैः ॥ १०५ ॥

प्रिये प्राणनाथे अब्दे मेघे प्राप्ते समागते सति भूजनी वसुधावधू वप्पीहाना सारङ्गाणा रावै प्रिय प्रिय इति शब्दै कृत्वा कृत विनिर्मित चाटु प्रियप्राय वाक्य यया सा कृतचाटुका तादृशीवाजनि जाता । प्रोद्भिन्नै प्रकटीभूतै कन्दै कन्दलै पुलकेन रोमाञ्चेन अङ्किता कलितेवाजनि । तथा कलापिना मयूराणा लास्यैर्नृत्यै आरब्ध कृत अङ्गहारोऽङ्गविक्षेप ताण्डवविशेषो यया तादृशीवासीत् ॥

प्रेक्ष्य क्षणं कामरसोन्मदिष्णूर्घनानुषङ्गेण तरङ्गिताङ्गी ।
पुत्रीः स्रवन्तीः पितरो गिरीन्द्राः प्रस्थापयन्तीव पतिं पयोधिम् ॥१०६॥

पितरो जनिकर्तार ततो गिरीन्द्रा महाशैला हिमाचलाद्या पुत्रीरङ्गजाता. पर्वतोत्पन्नत्वात् स्रवन्तीर्नदी । उत्प्रेक्ष्यते—पति भर्तार पयोधि समुद्र प्रति समुद्रस्य नदीपतित्वात्प्रस्थापयन्ति प्रेषयन्तीव । कि कृत्वा । क्षण क्षणमात्र काममतिशयेन रसै पय पूरै उन्मदिष्णूरुन्मत्ता रङ्गत्तरङ्गैस्तरीतुमशक्या तटस्थितशाखिनिषूदिनीर्वा । तथा घनाना वारिवाहानामनुषङ्गेण सगमेन तरङ्गा कल्लोला सजाता अस्मिस्तादृशमङ्ग शरीर यासा तादृशी प्रेक्ष्य दृष्ट्वा । अन्येऽपि पितर मुहूर्त कदर्परसेन उन्मत्ता घनैरुपपतिभि सम सगमेन तरङ्गितमुपचितमङ्ग कायो यासा तादृशी स्वपुत्री प्रेक्ष्य भर्तु पार्श्व प्रस्थापयन्ति ॥

स्वय धरित्रीधरताभिषेकोत्सवे प्रयुक्तान्कजजन्मनेव ।
तदोन्नमन्नीरदमुक्तधारापयःप्रवाहानवहन्महीध्रा. ॥ १०७ ॥

तदा तस्मिन्वर्षाकाले उन्नमन्तो नीरभारैर्नम्रीभवन्तो भूमण्डलमम्बरतल वात्मैवर्दलकेरेकीकुर्वन्तो वा ये नीरदा घनास्तैर्मुक्ता या धारा वारिवृष्टिलेखास्तासा पयसा पानीयाना प्रवाहान् महीध्रा गिरय. शैला अवहन्धारयन्ति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—कजजन्मना ब्रह्मणा

स्वयमात्मनैव धरित्रीधरताया राजन्वत्त्वस्य भूमीभारोद्धृताया वा अभिषेकः पट्टाभिषेककरण तस्योत्सवे प्रयुक्तान्प्रेरितानिव ॥

किमम्बुमुक्चक्रिणमैक्ष्य वातचमूपतिक्रान्तदिगन्तचक्रम् ।
तदा मुधाभूतनिजप्रयत्ना विशश्रमुर्जिष्णुनृपाः प्रयाणात् ॥ १०८ ॥

तदा तस्मिन्मेघागमसमये जिष्णुनृपा जयनशीला राजान परराजजनपदजयोद्यता भूपाला प्रयाणादभिषेणनाद्विशश्रमुर्विश्रान्ता स्थिता.। किंभूता । मुधाभूता विफला जाता निजा आत्मीया प्रयत्ना व्यवसाया येषाम् । अविरलसलिलपूरपूरितपृथिवीतलगमनागमनसामर्थ्याभावाद्भग्नोद्यमा । उत्प्रेक्ष्यते—अम्बुमुक् मेघ स एव चक्री सार्वभौमस्त किमैक्ष्य दृष्ट्वा । किंलक्षणम् । वात उत्तराहपवननाम्ना चमूपतिना सेनान्या आक्रान्त स्वायत्तीकृत स्वामिजीमूतनूतनाभ्रकाशावृत कृत दिशामन्तानामवसानाना चक्र मण्डल येन ॥

अम्भोभृताभ्रभ्रमदभ्रलेखा विभूषयन्ति स्म सुपर्ववीथीम् ।
शङ्के त्रिलोकीजयजागरूकसूनध्वजोर्वीधवगन्धनागाः ॥ १०९ ॥

अम्भोभि पानीयैर्भृतानि यान्यभ्राणि पयोवाहास्तेषा भ्रमता प्रतिदिश पर्यटतामभ्राणाम् 'आभला' इति प्रसिद्धाना लेखा श्रेणय सुपर्ववीथी सुधाशनपद्धतिं गगनाङ्गण विभूषयन्ति स्म । तत्राहमेव शङ्के वितर्कयामि । शङ्के इवार्थे वा । उत्प्रेक्ष्यते—त्रिलोक्यास्त्रिभुवनस्य जये विजयकरणव्यवसाये जागरूकस्य जागरशीलस्य सोत्साह विहिताभियोगस्य सूनध्वजो मदन स एव उर्वीधवो भूपतिस्तस्य गन्धनागा सप्तधाप्रस्रवत्प्रबलमदजलसुगन्धितबन्धुरसिन्धुरा इव । राज्ञा हि हस्तिभिर्भाव्यम् । चण्डप्रद्योतस्येव ॥

नभःस्थलीसंवलिताम्बुवाहान्समीक्ष्य रासा ददिरे प्रमोदात् ।
कुटुम्बिनीभिः किमु शूरराजाभिभूतिजायास्तदुपज्ञकीर्तेः ॥ ११० ॥

नभ स्थल्या गगनमण्डले सवलितान्बहलीभूतानम्बुवाहान् वारिधरान् समीक्ष्य सोत्कण्ठ विलोचनगोचरीकृत्य कुटुम्बिनीभि. कुटुम्बिकघनस्तनीभि प्रमोदात् हर्षातिरेकात् रासा रासका ददिरे दत्ता । यदुक्त चम्पूकथायाम्—'कलापोच्चमुखमण्डला' इति । 'काय जलधरपानीयाय लापा शब्दा कुटुम्बिनीजनजेगीयमानमेघरासकास्तै' कृत्वा उच्च मेघागमनावलोकनायोर्ध्वीकृत मुखमानन यैस्तादृशा मण्डला देशा यासु' इति तट्टिप्पनके । इति मेघागमे कुटुम्बिनीना रासकप्रदानम् । उत्प्रेक्ष्यते—शूराणा शतसहस्रलक्षकोटियोधिना सुभटाना भास्कराणा च तथा राज्ञा सामन्तनृपाणा मूर्धाभिषिक्ताना सम्राजा चन्द्राणा चाभिभूतै पराभवनाज्जायते इति शूरराजाभिभूतिजा तस्यास्तदुपज्ञ' स मेघ एव उपज्ञा आद्य ज्ञान यस्या सा चासौ कीर्तिश्च तस्या इव सुभटराजजयोपार्जिताया मेघस्य कीर्तिरिव रासका इत्यर्थ ॥

तदा वराणां द्विजवत्कनीनां गर्जात्तवेदध्वनिरम्बुवाहः।
शाखाकरैर्ग्राहयति स्म भूमीरुहां प्रवालाग्रकरांल्लतानाम् ॥ १११ ॥

तदा तत्र प्रावृट्प्रथमसमये अवनिवनानां नवपल्लवीभवनानन्तरमम्बुवाहो मेघो भूमीरुहां पादपानां शाखा एव कराः पाणयस्तैः कृत्वा लतानां प्रवालाः पल्लवा एवाग्रकरा हस्ताग्राणि तान् ग्राहयति स्म। किंवत्। द्विजवत् यथा ब्राह्मणो वराणां परिणेतॄणां शाखावलम्बमानैः करैः। अत्र स्कन्धादारभ्याङ्गुली यावत्पाणिरेव विवक्षितः। कनीनां कुमारिकाणां प्रवालवदयान्प्रकृष्टान् शोणिमसौकुमार्ययुक्तान् हस्तान् ग्राहयति। तत्र तावद्वेदपाठोच्चारो भवति। तमेवाह—किंलक्षणोऽम्बुधरः। गर्जाः स्तनितान्येव आत्ता गृहीता वेदध्वनयो विवाहोचितोच्चरिता वेदऋचां शब्दा येन ॥

अभ्रैरनीकैरिव दिग्विभागानाक्रामतश्छिन्नतपर्तुदस्योः।
केकारवैः किं क्रियतेऽम्बुदस्य जयध्वनिश्चन्द्रकिबन्दिवृन्दैः ॥ ११२ ॥

अम्बुदस्य जलधरस्य चन्द्रकिनो मयूराः। 'अच्छाच्छैः शुकपिच्छगुच्छहरितैश्छिन्ना वनान्तास्तृणैः सेव्याः संप्रति सान्द्रचन्द्रकिकुलैरुत्ताण्डवैर्मण्डिताः' इति चम्पूकथायाम्। त एव बन्दिवृन्दानि मङ्गलपाठकपटलानि तैः केकारवैः केका इति शब्दैः कृत्वा। उत्प्रेक्ष्यते—जय जय इति ध्वनिः क्रियते किं विधीयत इव। 'सरूपाणामेकशेषः' इति एकपक्षजयशब्दोऽवशिष्टः। अम्बुदस्य किं कुर्वतः। अनीकैः कटकैरिवाभ्रैर्वेदलकैः कृत्वा दिग्विभागान् समस्तानां हरितां प्रदेशानाक्रामतो व्याप्नुवतः स्वायत्तान्वा सृजतः। पुनः किंभूतस्य। छिन्नो मूलादुन्मूलितस्तपर्तुर्निदाघसमय एव दस्युः शत्रुर्येन ॥

विषप्रदोऽस्थास्तु जडाशयश्चेत्यपाचिकीर्षुः स्वमिवापवादम्।
तदाम्बुदस्तं ककुदं मुनीनामुपासनागोचरतां निनाय ॥ ११३ ॥

तदा प्रावृट्काले अम्बुदो घनाघनः तं मुनीनां श्रमणानां मध्ये ककुदं श्रेष्ठं मुख्यं सूरिम्। 'ककुदं तु प्रधानेऽसे वृषाङ्के राजलक्ष्मणि' इत्यनेकार्थतिलके। उपासनाया सेवाया गोचरतां निनाय प्रापयति स्म। सेवते स्मेत्यर्थः। उत्प्रेक्ष्यते—इत्यमुना प्रकारेण स्वमात्मीयमपवादमयशो जनमध्ये निन्दामपाचिकीर्षुर्निराकर्तुमिच्छुरिव। इति किम्। यदयं मेघः विषं कालकूटं प्रददातीति। तत्त्वतस्तु जलदः। 'विषं क्ष्वेडे जले च' इत्यनेकार्थः। तथा 'विषं क्ष्वेडो रसस्तीक्ष्णं गरलौघः' इति हैम्याम्। तथा व्यासषष्ठिकमध्ये—'देवराजो मया दृष्टो वारिवारणमस्तके। भक्षयन्नर्कपत्राणि विषं पीत्वा क्षयं गतः ॥' तत्त्वार्थो यथा—हे देवर, मया वारिणा वारणं तटाकपालिस्तस्य मस्तके उपरि अजो मेषो वात्कटः दृष्टः। किं कुर्वन्। अर्कस्य अर्कतः 'आकडो' इति प्रसिद्धस्य पत्राणि पर्णान् भक्षयन् खादन्। ततो विषं तटाकजलं पीत्वा क्षयं गृहं गतः इति।

ततो मेघोऽपि विष गरल जल च प्रकर्षेणातिशयेन ददातीति विषप्रदः । तथा अस्थाणु नाप्येकत्र स्थातु शक्त प्रतिनगरग्रामारामसीमभीमकान्ताराकूपारान् पर्यटनशील । अत एवोक्तम्—'क्षारो वारिनिधिः कलङ्ककलितश्चन्द्रो रविस्तापकृत्पर्जन्यश्चपलाशय '। तथा जडाशयो डलयोरैक्यात् जडो मन्दो मूर्ख प्रज्ञाहीनो निर्बुद्धिराशयोऽभिप्रायश्चेतो यस्य । पक्षे जलमय आशयो मध्य यस्य जलानामाश्रयो वा । 'आशय आश्रयेऽभिप्रायपनसयोरपि' इत्यनेकार्थ । तथा 'दयासमुद्रे स तदाशयेऽतिथीचकार कारुण्यरसापगा गिर ' इति नैषधे । 'कृपापारावारे नलहृदये' इति तद्वृत्ति । अतो मनोऽपि एतावता पशुवदज्ञान पश्चात्कर्मधारय ॥

निजौजसैवोन्मदयन्मनासि यो योगिना यौवनवत्पयोद ।
अहो व्यनंसीत्स्तनितैः स्तवौघैरिव स्तुवन्सोऽप्यनगारशक्रम् ॥ ११४ ॥

य पयोदो वाराधर निजस्यात्मन ओजसा प्रतापेनैव बलेनैव । माहात्म्येनैवेत्यर्थ । योगिना वशिना शमिनामपि मनासि चित्तान्यमदयन्मदयुक्तानि कृतवान् । किंवत् । यौवनवत् । तथा तारुण्य सयमिनामपि नन्दिषेणार्द्रकुमाररथनेमिप्रमुखाणामपि मानसानि समदानि सकन्दर्पाणि करोति स्म । यदुक्तम्—'यौवने विकिरत्येव मन सयमिनामपि । राजमार्गे प्ररोहन्ते वर्षाकाले किलाङ्कुरा ॥' इति । अहो इति आश्चर्ये । सोऽपि कन्दर्पदर्पोत्पादयितापि पयोद तमनगारशक्र मुनीन्द्र व्यनसीन् उन्नमेनागमनमिषाद्विशेषेण नमति स्म । उन्नमय्यागतत्वान्नमस्कृतिर्लक्ष्यते । किं कुर्वन् । स्तवौघै स्तोत्रप्रकरैरिव । उत्प्रेक्ष्यते—स्तनितैर्गर्जितै कृत्वा स्तुवन्निव स्तुति कुर्वन्निव । अन्योऽपि स्तुवन्नेव प्रणमति ॥ इति मेघागमनम् ॥

भोगीव योगी स तदा शमश्रीसङ्गी प्रविश्य प्रणिधानसौधम् ।
दिनं तदर्हद्गुणकीर्तनेन व्यतीत्य साध्य विधिमन्वतिष्ठत् ॥ ११५ ॥

तदा तस्मिन् बहलीभूतनूतनजीमूतसमये स हीरसूरिर्योगी मनोवचनकाययोगवान्, अथ वाष्टाङ्गयोगयुक्त । अर्हतामतीतानागतवर्तमानतीर्थकृता गुणाना कीर्तनेन स्तवनेन कृत्वा तज्जगन्मल्लमन्दिरस्थमागननीरदागमनसबन्धि दिन वासर व्यतीत्यातिक्रम्य साध्य दिवसावसानसत्क विधिं प्रतिक्रमणादिकृत्यमन्वतिष्ठत्करोति स्म । किं कृत्वा । दिन व्यतीत्य । प्रणिधान ध्यानमेव सौध विलाससद्म प्रविश्यान्तर्निलीय । किलक्षण. । शमश्रिया सङ्गो मिथ परिरम्भोऽस्त्यस्य स उपशमकमलानुषङ्गी । क इव । भोगीव । यथा भोगभाक् पुमान् कामिनीगाढालिङ्गनरङ्गवान् प्रावृषि क्रीडामन्दिरे प्रविश्य सघन दिन व्यत्येति ॥

प्राग्भूमिभृत्स्वाभ्युदयाभिलाषी द्वीपे परस्मिन्निव रश्मिमाली ।
निजाननन्यक्कृतशीतकान्तिस्तस्मिन्नशेषा स उषामनैषीत् ॥ ११६ ॥

स सूरिस्तस्मिन् जगमल्लकच्छवाहकसामन्तमन्दिरे अशेषा समस्तामपि उषा रजनीमनैषीदतिक्रामति स्म । क इव । रश्मिमालीव । यथा भानुमान् परस्मिन्नन्यत्र द्वीपे अखिला निशामतिवाहयति । किलक्षण सूरि भास्वांश्च । प्राग्भूमिभृत प्राचीनभूपालात् । यद्यपि चतसृणामपि दिशां पतिस्तथापि गुरूणा प्रायो गुर्जरस्थितिमत्तया गुर्जरापेक्षया च पूर्वदिशि स्थितत्वेन प्राचीपतिरेवोक्त । तस्मादकब्बरसाहे सकाशात् स्वस्यात्मन आत्मीयजिनशासनस्य वाभ्युदयमुन्नतिमभिलषति काङ्क्षति इत्येवशील । सूर्यपक्षे पूर्वपर्वतादुद्गमनमिच्छतीत्येवशील. । 'उदय. पर्वतोन्नत्यो' इत्यनेकार्थ । पुन. किंभूत. । निजस्य स्वस्य आननेन वदनेन आगमनावसरेण अरुणोदयेन वा न्यक्कृतस्तिरस्कृत । विच्छायीकृत इत्यर्थ । शीतकान्तिश्चन्द्रो येन ॥

प्राभातिकं कृत्यमथ प्रणीय तृणीकृताहा विशदाशयश्च ।
फतेपुरं प्रत्यचलद्व्रतीन्द्र इवाम्बुधिं सिद्धधुनीप्रवाहः ॥ ११७ ॥

अथ रात्रिविरामानन्तर सूरि फतेपुर प्रत्यचलत् प्रतिष्ठते स्म । किं कृत्वा । प्राभातिक प्रभातकालसंबन्धि कृत्यमावश्यकादिक करणीय प्रणीय निर्माय । क इव । सिद्धधुनीप्रवाह इव । यथा गङ्गाया पय पूर अम्बुधि समुद्र प्रति प्रचलति । किंभूत सूरि प्रवाहश्च । तृणीकृत तिरस्कृत निवारितमह पाप येन । पुन किंभूत । विशदो निर्मलो निष्पाप उज्ज्वलश्चाशयो मनो मध्य च यस्य ॥

स श्रीकरीं कैरविणीशकीर्तिः प्रावीविशद्विश्वजनीनमूर्तिः ।
महःसमूहोऽम्बुजबान्धवस्य विभावरीवल्लभमण्डलीवत् ॥ ११८ ॥

स सूरि श्रीकरी पातिसाहिपुरी प्रावीविशत् प्रविशति स्म । किंवत् । विभावरीवल्लभमण्डलीवत् । यथा अम्बुजबान्धवस्य भानोर्मह समूह किरणकलाप चन्द्रबिम्ब प्रविशति । अमावास्याया हि चन्द्र सूर्यसमीपे गत्वा किरणगण मार्गयित्वा तेनाभ्युदय लभते । यथा रघुवंशे—'पुपोष वृद्धिं हरिदश्वदीधितेरनुप्रवेशादिव बालचन्द्रमा' इति। किंभूत सूरिश्चन्द्रश्च । कैरविणीश शारदचन्द्र तद्वद्विशदा कीर्तिर्यस्य । कैरविणीना कुमुद्वतीनामीशत्वेन पतितया कीर्ति ख्यातिर्यस्य । अथ वा । कैरविणी श्वेतकमलिनी तथा ईश ईश्वरस्तद्वदुज्ज्वला कीर्तिर्विस्तार करप्रसार सान्द्रचन्द्रिका यस्य । अथ वा जैनमतानुसारेण कुमुदिनीशकरवद्विशदा कीर्ति प्रासाद स्फाटिकचैत्य वा यस्मिंश्चन्द्रमण्डले । 'कीर्तिर्यशसि विस्तारे प्रासादिकर्दमेऽपि च' इत्यनेकार्थ । पुन किंभूत । विश्वजनेभ्यो हिता विश्वजनीनी । 'तत्र सार्वौ हिते च य' इति । भुवनजनवत्सला प्रबोधकारित्वान्मूर्तिर्यस्य । चन्द्रस्तु औषधीपतित्वादमृतमयत्वात् शैत्यकारित्वाच्चन्द्रकापतित्वाच्चाह्लादकारिणी हितकारिका च मूर्तिर्बिम्ब यस्य ॥

मुमुक्षुशक्रः सदसत्समीक्षाहृल्लेखिताशेषजनप्रदीपः ।
मनोरथः सिद्धिमिवावनीपप्रवेशनक्षोणिमलंचकार ॥ ११९ ॥

मुमुक्षुशक्र श्रमणेन्द्रः अवनी भूमीं पाति पालयति रक्षतीत्यवनीप· अकब्बरसाहिस्तस्य प्रवेशन सिंहद्वार तस्य क्षोणिं भुव ब्रह्मप्रदेशमलचकार भूषयति स्म । क इव । मनोरथ इव । यथा मनोरथ कार्यकरणाभिलाष सिद्धि कार्यनिष्पत्तिमलकुरुते । किंभूत सूरि । सन् सम्यक् मार्ग असन् विरुद्ध पन्था तयो सदसतो शुद्धाशुद्धयो मार्गयो· समीक्षा दर्शन सम्यग्ज्ञान तत्र हृल्लेख औत्सुक्य सजातमेषामिति हृल्लेखिता । जातार्थे इतच्प्रत्यय । उत्कण्ठिता ये अशेषा समस्ता जना लोकास्तेषामज्ञाना तमोऽन्धकार तत्र प्रदीप इव प्रदीपो मन्दिरमणि सर्वेषा पदार्थाना प्रकाशकारित्वात् ससारासन्मार्गदर्शक स्वर्गापवर्गोत्तममार्गप्रकाशकश्च । ततो दीपोपम ॥

समस्ति शेखोऽबलफैजनामा तुरुष्कशास्त्राम्बुधिपारदृश्वा ।
हुमाउंसूनो· क्षितिशीतभानोर्दृष्टिस्तृतीयेव परिस्फुरन्ती ॥ १२० ॥

शेख अबलफैज इति नामाभिधान यस्य तादृशो यवनाना गुरुत्वेन माननीय प्रभु· समस्ति विद्यते । किंभूत· । तुरुष्काणा यवनाना शास्त्राण्यागमा सफाराकुरानशास्त्राणि तान्येवाम्बुधिर्बहुत्वात्समुद्रस्तस्य पार दृष्टवान् इति पारदृश्वा यवनानेकशास्त्राध्येता पारगामी । उत्प्रेक्ष्यते—क्षितिशीतभानोर्वसुधासुधाकिरणस्य राज्ञ हमाऊंनन्दनस्याकब्बरपातिसाहे परिस्फुरन्ती सामस्त्ये देदीप्यमाना तृतीया वदनवर्तिनीभ्या लोचनाभ्यामधिका दृष्टिर्नेत्रमिव । यतोऽसौ साहे सर्वशास्त्ररहस्यकथयितान्याग्राण्यार्थापादृष्टा वातस्तृतीया दृक् ॥

सहस्ररश्मेरिव सोमजन्मा समेत्य शेखस्य सवेशदेशे ।
तत्रेयिवासं व्रतिनामधीशं तं स्थानसिंहो वदति स्म तस्मै ॥ १२१ ॥

स्थानसिंहाभिधान श्राद्ध साहे सामन्तसमानस्तत्र राजद्वारे इयिवास समागत त हीरविजयनामान व्रतिना साधूनामधीश सूरि तस्मै शेखाय वदति स्म निवेदयामास । कि कृत्वा । शेखस्याबलफैजस्य सवेशदेशे समीपभूभागे स्थाने समेत्यागत्य । क इव । सोमजन्मेव । यथा सोमाच्चन्द्राज्जन्मोद्भवो यस्य स चन्द्राङ्गजो बुध सहस्ररश्मे सूर्यस्य सनिधौ मैत्र्यालोके च भानोश्छत्रधरो बुध इत्युच्यते । तच्चाचारवशाद्वासमेति ॥

स श्रेणिकायाभयवन्मृगारिध्वजस्य शेखोऽपि सभा समेत्य ।
अकब्बरोर्वीरमणस्य सिंहद्वारे विभोरागमन जगाद ॥ १२२ ॥

स स्थानसिंह निवेदितावधारितगुर्वागमन शेखोऽपि अकब्बरनामा य उर्वीरमणो भूमिभर्ता तस्य सिंहद्वारे विभो सूरेरागमन जगाद भाषते स्म । कि कृत्वा । सभा साहेरास्थान समेत्य । किंवत् । अभयवत् । यथा अभयकुमारो मृगारिध्वजस्य महावीरदेवस्य राजद्वारे राजगृहनगरबहिर्द्वारस्थगुणशिलाचैत्यस्थाने श्रेणिकनृपाय निगदति स्म ॥

अर्घ्यं मुदास्राम्बुभिरुल्लसद्भिस्तनूरुहैर्गौरवमादधानः ।
पैङ्गूषयोः प्राघुणकीं प्रणीय वाचं बभाषे पुनरेष शेखम् ॥ १२३ ॥

एष पातिसाहि शेख अबलफैजनामान बभाषे वक्ति स्म । किं कृत्वा । वाच सूरिसमागमनसूचकशेखवाणी पैङ्गूषयो कर्णयो प्राघुणकीमभ्यागता प्रणीय कृत्वा । अथातिथेरातिथेयीकृता विलोक्यते । तामेवाह—मुदा सूरिसमागमश्रवणोद्भूतप्रमोदेन अस्राणि बाष्पाणि तेषा अम्बुभि जलैरर्घ्यं पादधावनजलमादधान. कुर्वाण । ददान इत्यर्थ । पुनरुल्लसद्भिस्तनूरुहै रोमभि । 'लोमरोमतनूरुहम्' इति हैम्याम् । कृत्वा गौरवमभ्युत्थानादिक्रियामादधान सृजन् ॥

ऋतौ वसन्तेऽवनिजन्मनेव समीयुषि श्रीश्रमणावतंसे ।
मनोरथेनाद्य मम प्रवीणचूडामणे पल्लवयांबभूवे ॥ १२४ ॥

हे प्रवीणाना निपुणाना विदग्धाना मध्ये चूडामणे कोटीरहीरायमाण, श्रीमति श्रमणाना मध्येऽवतसे शेखरे श्रीहीरविजयसूरीन्द्रे समीयुषि पादावधारिते सति अद्य साप्रतीने वर्तमाने वासरे मम मनोरथेनाभिलाषेण पल्लवयाबभूवे सफलीभूयते स्म । केनेव । अवनिजन्मनेव । यथा वसन्ते ऋतौ मधुसमये सप्राप्ते सति अवनिजन्मना । जात्विशाचित्वादेकवचनम् । समस्ततरुसमुदायेन पल्लवकलितेन उपलक्षणात् प्रवालै. कुसुमै फलैश्च सयुक्तैर्जायते ॥

द्रक्ष्यामि दिष्ट्याद्य मुनीन्द्रचन्द्रमिवानुबिम्बं परमेश्वरस्य ।
शेखाधुनाहं नियतेर्वशेन किं चास्मि कार्यान्तरचुम्बिचेताः ॥ १२५ ॥

हे शेख, दिष्ट्या भाग्येन कृत्वा अद्य विद्यमाने अस्मिन् वासरे एव मुनीन्द्रेषु सर्वेषु सूरिष्वाह्लादकत्वेन चन्द्रमिव चन्द्रम् । अथ वा स्वस्वशाखासिङ्घाटकाना स्वामिनो रत्नाधिका मुनीन्द्रास्तेषा मध्ये अधिक दीप्यमानत्वात् ज्योतिषामिव स्वामित्वाद्वा तेषा चन्द्र इवेति वा त द्रक्ष्यामि दृग्गोचरीकरिष्यामि । उत्प्रेक्ष्यते—परमेश्वरस्य परमात्मनो बिम्ब प्रतिबिम्ब मूर्तिरिव । जैनमते तु बिम्बशब्देन भगवत्प्रतिमा प्रोच्यते । अथ वा साक्षात्परमेशितुर्बिम्बमिव मूर्तिरिव । तथा 'ससारसिन्धावनुबिम्बमात्र जागर्ति जाने तव वैरसेनि. । बिम्बानुबिम्बौ तु विहाय धातुर्न जातु दृष्टातिसरूपसृष्टि. ॥' इति नैषधे । पर किं चाय विशेषोऽस्ति । हे शेष, अधुना इदानीतनसमये अह नियतेर्दैवस्य वशेनायत्तत्वेन कार्यान्तर किंचित्कृत्यविशेष चुम्बत्यालिङ्गतीत्येवशील चेतो मानस यस्य कार्यान्तरेण व्यग्रमना अस्मि । एतत्कथन त्वप्रतिबुद्धत्वेन अज्ञाततत्त्वभावेन म्लेच्छत्वेन वा । यद्यास्तिक स्यात्तदा तु सर्वमपि त्यक्त्वा वन्दत एवेति ॥

अमन्तुजन्तुव्ययपातकेनास्पृश्यया प्रणीता धरणी स्वधाम्नः ।
शेख क्षणं तेन पवित्रय त्वं गुरोः पदाम्भोजरजोमृतेन ॥ १२६ ॥

हे शेख, तेन कारणेन येनाहं कार्यान्तरेण गृहान्तर्जिगमिषामि ततोऽधुना तदाकारणानवसरं तेन हेतुना त्वं क्षणं क्षणमात्रं मुहूर्तं यावद्गुरोर्हीरसूरेः पदाम्भोजयोश्चरणारविन्दयोर्यद्रजः परागस्तदेवामृतं सुधारसः । 'त्वत्पादपङ्कजरजोमृतदिग्धदेहा' इति भक्तामरस्तववचनात् । अथ वा अमृतं पानीयं तेन कृत्वा स्वस्यात्मनो धाम्नो वासगृहस्य धरणीं भूमीं पवित्रय पावनीकुरु । पावित्र्यं प्रक्षालनात् । प्रक्षालनं तु पानीयेनैव स्यात् इति । किंलक्षणां धरणीम् । अमन्तूनां निरपराधानां जन्तूनां प्राणिनां व्ययो विनाशो घातस्तस्य पातकेन पापेन कृत्वा अस्पृश्या स्प्रष्टुमप्ययोग्या प्रणीता कृताम् । अथ च योऽस्पृश्यः कथंचिज्जातः स लोकव्यवहाराद्वारिप्रक्षालनादेव स्पृश्यो भवेदिति रीतिः । इति गर्भोत्प्रेक्षा ॥

इदं निगद्याब्धिगभीरघोषं जोषं मुखे भूमिधवो विधाय ।
जगाम गेहं गृहिणीसनाथं विद्युद्विलासीव गभस्तिरभ्रम् ॥ १२७ ॥

भूमिधवः पृथ्वीपतिः अकब्बरपातिसाहिः गृहिणीभिः स्वकलत्रैः सनाथं सयुक्तं गृहं स्वसौधं जगाम गतवान् । क इव । गभस्तिरिव । यथा भानुमान् विद्युद्भिः सौदामिनीभिर्विलसति शोभते इत्येवंशीलमभ्रं वर्दलकं 'वादल' इति प्रसिद्धं मेघं वा गच्छति । किं कृत्वा । इदं पूर्वप्रोक्तं शेखपुरो निगद्यालप्य । कथम् । अब्धिवत् समुद्र इव गभीरो मन्द्रो घोषो ध्वनिर्यत्रैवंविधं यथा स्यात्तथा । अकब्बरसाहेः शब्दस्तु नवहस्तकव्याघ्रवद्गुञ्जारवं कुर्वन्नासीत् ततो घोष इत्युक्तिः । पुनर्मुखे निजवदने जोषं मौनं विधाय कृत्वा । 'तूष्णीं तूष्णीका जोषं च' इति हैम्याम् । तथा 'जोषमासनविशिष्य बभाषे' इति नैषधे ॥ इति सूरिसमागमस्य साहेर्निवेदनम् ॥

घनादधीतामिव शेखशक्रो वाणीं समाकर्ण्य हमाउंसूनोः ।
निरीय तस्याः सदसो बभाज भुवं व्रतीन्द्रेण विभूष्यमाणाम् ॥ १२८ ॥

शेखेषु सकलतुरुष्कगुरुषु शक्र इन्द्रः साहिः । मान्यत्वादिन्द्रत्वम् । तस्याः सदसोऽकब्बरसभायाः निरीय बहिर्निर्गत्य व्रतीन्द्रेण सूरिणा विभूष्यमाणामलंक्रियमाणां भुवं भूमीभागं बभाज । सूरिसमीपे समीयिवानित्यर्थः । किं कृत्वा । हमाउसूनोर्हमाउनामा पातिसाहिस्तस्य सूनोः पुत्रस्याकब्बरसाहेर्वाणीं समाकर्ण्य सम्यक् सादरं श्रुत्वा । उत्प्रेक्ष्यते—गभीरधीरत्वात् घनात् नभस्यः सजलजलधरात्सकाशात् अधीतां पठितामिव ॥

भक्त्या नताङ्गो बहुमन्यमानः स्वमन्दिरं सूरिपुरंदरं सः ।
निनीषति स्माखिलशेखपूषा नाशंसते निर्जरशाखिनं कः ॥ १२९ ॥

अखिलेषु शेखेषु म्लेच्छजातिमान्येषु तज्जातीयेषु वा पूषा महत्त्वाद्दीप्यमानत्वाद्भास्करः अबलफैजशेखः सूरिपुरंदरं हीरविजयसूरीन्द्रं स्वमन्दिरं निजनिवाससदनं निनीषति स्म नेतुमिच्छति स्म । किंभूतः । भक्त्या दर्शनादुद्भूतपरमप्रीत्या कृत्वा

नताङ्ग प्रणमनेन नम्रीकृततनु । पुन किं कुर्वाण । बहुमन्यमान बहुबहुमान ददान । युक्तोऽयमर्थ । निर्जरशाखिन कल्पपादप को नाशसते समीहते । अपि तु सर्वोऽपि इच्छेत् । 'शस इच्छायाम्' । उभयपदी । 'आशसते धनायति समीहते तद्वदाशास्ते' इति क्रियाकलापे ॥

अथो पृथिव्या उशना इवासौ निःशेषशास्त्रोपनिषद्यधीती ।
अस्पृष्टशिष्टेतरवृत्ति तस्मै न्यजीगदत्तन्निखिलं निगाद्यम् ॥ १३० ॥

अथो सूरिसमीपागमनानन्तर शेखस्तत्साहिकथित निखिल समग्रमपि निगाद्य वाच्य न्यजीगदत्कथयति स्म । कथम् । अस्पृष्टा अनाश्रिता अनादृता वा शिष्टात्साधोरितरा अन्या दौर्जनी वृत्तिर्व्यापारो यत्रैव यथा स्यात्तथा। शेख किंभूत । नि शेषाणा सर्वेषा शास्त्राणा कुरानादियवनागमानामुपनिषदि रहस्ये अधीतमध्ययनमस्यास्तीति । उत्प्रेक्ष्यते— पृथिव्या भूमेरुशना शुक्र इव । तस्य असुराणा गुरुत्वादियमुत्प्रेक्षा। इदानी च लोकभाषया यवना असूरा उच्यन्ते । यदुक्त दोधके—'सुदरसरअसुराहदलजलपीधुवयणेहिं । अमरनारिंदकढाविउतिहानारीनयणेहिं' ॥

तदुक्तियुक्तौ सनिदर्शनाया शेखं निरस्तप्रतिबन्धृभावम् ।
श्रुतौ प्रबन्धारमिव प्रवीणधुरीणमेनं बुबुधे बुधेन्द्रः ॥ १३१ ॥

बुधाना विपश्चितां सर्वशास्त्राधीतिना मध्ये इन्द्र सूरि. सनिदर्शनाया दृष्टान्तकलितायाम् । 'स्मरात्परासोरनिमेषदर्शनाद्बिभेमि तद्भिन्नमुदाहरेति सा । जनेन यून स्तवता तदास्पदे निदर्शन नैषधमभ्यषेचयत् ॥' इति नैषधे । तस्य साहेरुक्तीना युक्तौ योजनाया चातुर्यौदाररचनायामेन शेख प्रबन्धार प्रबन्धो विस्तार तस्य कर्तार बुबुधे विवेद जानीते स्म । एन किंभूतम् । निरस्तो निवारितो मुक्त प्रतिबन्धृभाव प्रतिबन्धकतादूषकत्वम्। 'विहगमद्भाषितसूत्रपद्धतौ प्रबन्धृतास्तु प्रतिबन्धृता न ते' इत्यपि नैषधे । कमिव। प्रवीणधुरीणमिव । यथा विद्वद्वृन्दारक सनिदर्शनाया श्रुतौ शास्त्रे निरस्तम् इद च शास्त्रविरुद्धम् । इद तु दूषणमित्यादिप्रतिबन्धककर्तृत्व दूषणोद्भावकत्व विरोधभाषित्व येन तादृश प्रबन्धार दूषणनिराकरणनानार्थयुक्तिविशेषोल्लेखप्रकाशकारिण कश्चिद्विपश्चिद्बुध्यते ॥

निशम्य तद्भाषितमेष धात्रीसहस्रनेत्रस्य ततो व्रतीन्द्रः ।
इयेष शेखस्य गृहे प्रयातुं सुरेन्द्रधाम्नीव सुपर्वसूरिः ॥ १३२ ॥

तत शेखवाक्यश्रवणानन्तरमेष हीरविजयनामा व्रतीन्द्र श्रमणशक्र सूरि शेखस्य गृहे मन्दिरे प्रयातु गन्तुमियेष वाञ्छति स्म । किं कृत्वा । धात्रीसहस्रनेत्रस्य पृथिवीपुरदरस्याकब्बरस्य तत्पूर्वोक्त भाषित कथितम्। वचनमित्यर्थ.। निशम्याकर्ण्य। क इव कस्मिन् गन्तुम् । सुपर्वसूरिरिव । यथा सुपर्वणा देवाना सूरिराचार्यः पाठयिता वाचस्पति' सुरेन्द्रस्य नाकिनायकस्य धाम्नि वैजयन्तनामनि प्रासादे गन्तुमिच्छति ॥

शुश्रूषमाणस्य विशिष्य शिष्यस्येवास्य शेखस्य वृषा मुनीनाम् ।
गेहं महीपालगृहोपकण्ठे पवित्रयामास पदारविन्दैः ॥ १३३ ॥

मुनीनां वृषा वासवः सूरिर्महीपालस्य पतिसाहेर्गृहस्य प्रासादस्योपकण्ठे सनिधाने अस्याबलफैजनाम्नः शेखस्य गेहं भवनं पदारविन्दैश्चरणकमलैः । पूज्यत्वाद्बहुवचनम् । पवित्रयामास पावनीकुरुते स्म । अस्य किं चिकीर्षमाणस्य । शुश्रूषमाणस्य सूरिसेवां विधातुमीहमानस्य । कथम् । विशिष्य विशेषप्रकारेण स्वसेव्याधिक्येन । कस्येव । शिष्यस्येव । यथा विनेयकः गुरोः स्वस्याचार्यस्योपाध्यायस्य च रत्नाधिकस्य वा विशिष्य सर्वान्तेवासिवर्गेभ्योऽत्यभ्यधिकां परिचर्यां विधित्सति स्वस्य सुशिष्यत्वात्स्वर्गापवर्गादिसुखसाधकत्वाच्च ॥ इति साहिसंदिष्टवचनश्रवणपूर्वं शेषगृहगमनम् ॥

संदेहसंदोहमहाम्बुवाहमहाबलेन व्रतिवासवेन ।
बोद्धा श्रुतेः श्राद्ध इव स्वधाम्नि धर्म्यां स गोष्ठीमनुतिष्ठति स्म ॥ १३४ ॥

स शेखः स्वधाम्नि निजनिकेतने व्रतिनां महाव्रतभृतां यतीनां वासवेन मघोना सह धर्म्यां धर्मसंबन्धिनीं गोष्ठीं वार्तामनुतिष्ठति स्म कृतवान् । किंभूतेन व्रतिवासवेन । संदेहाः संशयाः शास्त्रविचारणोद्भवा मानसिका वा तेषां संदोहाः समूहा एव महान्तो घोराज्ञानान्धकर्तारः अम्बुवाहा घनाघनाः तेषां विध्वंसने मूलोन्मूलने नामशेषीकरणे महाबलः प्रलयपवनस्तेन । किंलक्षणः शेखः । श्रुतेः शास्त्रस्य बोद्धा अवगन्ता प्रवीणः । यदुक्तम्—'पात्रे त्यागी गुणे रागी भोगी परिजनैः समम् । शास्त्रे बोद्धा रणे योद्धा पञ्चाङ्गः पुरुषः स्मृतः ॥' इति सूक्तेः । क इव । श्राद्ध इव । यथा कश्चिदागमावबोधकः उपासकः केनापि सूरिणा समं धर्म्यां गोष्ठीं विधत्ते ॥

हिंसादये निर्दिशती विरोधिधर्मे मिथः स्वीयतदीयशास्त्रे ।
क्षीराम्भसोर्हंसमिवाधिगत्य तयोर्विवेक्तारमसौ पुनस्तम् ॥ १३५ ॥
पुपोष भाषां स्वमुखेन शेखः पुरो विनेयायितवृत्तिरस्य ।
नतिं दधानो विनयादधीतां पाणौ प्रणीतात्सुगुणादिवास्त्रात् ॥ १३६ ॥

असौ स्वसद्मनि सूरेरानेता शेखः अस्य हीरसूरेः पुरोऽग्रे स्वमुखेन निजवदनेन कृत्वा भाषां वाणीं पुपोष पुष्णाति स्म पुष्टां चकार । उवाचेत्यर्थः । किंभूतः । विनेयायिता विनेयोऽन्तेवासी शिष्यस्तद्वदाचरिता वृत्तिर्मनोवाक्कायव्यापारो यस्य । अत एव किं कुर्वाणः । नतिं नम्रतां विनयनेन प्रह्वीभावं दधानो बिभ्राणः । उत्प्रेक्ष्यते—पाणौ रणशूरतया स्वहस्ते प्रणीतात्कृतात् । गृहीतादित्यर्थः । तथा सुगुणात् सु शोभना जगज्जनमनोरञ्जका धैर्यौदार्यगाम्भीर्यार्जवमार्दवादिमा गुणा मनोज्ञो टङ्कारववित्रासितानेकशात्रवो गुणो मौर्वी च यस्मिन् तादृशादस्त्रात्कोदण्डात् । 'धनुश्चापोऽस्त्रमिष्वासः कोदण्डं धन्व कार्मुकम्' इति हैम्याम् । अधीतां पठितामिव । यदुक्तम्—'नमणी खमणी बहुगुणी

विहुपखिवशविशुद्ध । पुण्यविना न विपासिइ करिधणुहीघरिभज ॥' इति सूक्ते । तथा 'शश्वद्वाणद्वितीयेन नमदाकारधारिणा । धनुषेव गुणाढ्येन नि.शेषो रञ्जितो जन ॥' इति चम्पूकथायामपि । कि कृत्वा । मिथः परस्पर विरुध्येते इत्येवशीलौ धर्मौ स्वभावौ ययो । 'धर्मो यमोपमापुण्यस्वभावाचारधन्वसु । ससर्गेऽर्हत्यहिंसादौ न्यायोपनिषदो-रपि ॥' इत्यनेकार्थ. । तथा हिंसा निर्मन्तुजन्तुव्यापादन तथा दया जगज्जीवाना स्वप्राणवद्र-क्षण ते निर्दिशती प्ररूपयति स्वीय यवनजातिसबन्धि तथा तदीय सूरिशासनसबन्धि च उभे शास्त्रे अधिगत्य विदित्वा । पुनरपरार्थान्तरे । पुनर्द्वितीयवारमुच्यते । वा इति पुन शब्दार्थ । क्षीराम्भसोर्दुग्धजलयोर्हस सितच्छदमिव तयोर्हिंसादयाशास्त्रयोर्विवे-क्तारम् इद सम्यक्प्ररूपणमिदमसमीचीन प्ररूपण च, अय स्वर्गापवर्गसाधकः पन्था. अय च दुर्गदुर्गतिमार्ग., इय च नि स्पृहाणामुक्ति एषा च रसनादिरसलम्प-टानामुक्तिरित्यादि विवेचनकर्तार त वशीन्द्र जितेन्द्रियाणा पुरदर च अधिगत्य विज्ञाय मनसि निश्चित्य ॥

अथ स्वमतानुशिष्टिपृच्छा—

पैगम्बरैर्नः समयेषु सूरे पुरातनैर्व्याहृतमेतदास्ते ।
निक्षिप्यते न्यास इव क्षमायां यमातिथिर्यो यवनस्य वंश्यः ॥१३७॥
खुदाह्वयश्रीपरमेश्वरस्यास्थानी स्थितस्याधिपतेरिवोर्व्याः ।
उत्थाय पृथ्व्याः परिवर्तकाले गन्ता समग्रोऽपि जन· पुरस्तात्॥१३८॥

हे सूरे, नोऽस्माक पुरातनै प्राचीनै पैगम्बरै । केचनास्मन्मार्गप्रवर्तका· विशिष्ट-सिद्धिबुद्धिभाजो महापुरुषा अभूवन्, तेऽस्मन्मते पैगम्बर इति सञ्ज्ञका प्रोच्यन्ते । तैस्तत्कृतेषु समयेषु शास्त्रेषु मध्ये एतन्मया श्रीमत्पुरो निवेद्यमान व्याहृत भाषित-मास्ते । एतत्किम् । य कश्चन यमस्य कृतान्तस्य अतिथि प्राघुणक । मृत इत्यर्थ । यवनस्य । जातावेकवचनम् । तुरुष्कस्य वश्यो गोत्रजन्मा तुरुष्को न्यासो नि क्षेप इव स्थापनिके च क्षमायां भूमध्ये निक्षिप्यते स्थाप्यते । स क्षोणीनिक्षिप्त समग्र समस्तो-ऽपि यवनवश्य तुरुष्कजातीय परिवर्तकाले कल्पान्तकाले पृथ्व्या भूगर्भादुत्थाय बहि-र्निर्गत्य स्वस्वरूपेण खुदा इत्यस्मत्परपराया नाम यस्य तादृशस्य श्रिया समग्रलक्ष्म्या युक्तस्य परमेश्वरस्य समग्रहिन्दुवर्गैर्ध्यायमानस्य जगदीश्वरस्य पुरस्तादग्रे गन्ता गमि-ष्यति । किंभूतस्य खुदाह्वयश्रीपरमेश्वरस्य । आस्थानी स्वास्थानसभामागत्य स्थितस्य उपविष्टस्य । कस्येव । अधिपतेरिव सभामासीनस्य उर्व्या भूमेर्भर्तुर्नृपस्याग्रे समस्तोऽपि जन· समायाति स्वस्वन्यायनिर्मापणार्थम् ॥

आदर्शिकायामिव पुण्यपापे संक्राम्य संशुद्धनिजोपलब्धौ ।
विधास्यते साधु स तत्र तस्य न्यायं निरस्य स्वपरानुरोधम् ॥ १३९ ॥

हे सूरे, खुदाख्य परमेशिता तत्र सभामध्ये सर्वस्य पूर्वोक्तस्य यवनजनस्य साधु सम्यक्प्रकारेण यथा स्यात्तथा न्याय सदसद्व्यवहारविचार विधास्यते स्वयमेव करिष्यते । किं कृत्वा । अय स्व स्वकीयो मदीय , अय च पर परकीय न मत्पक्षाश्रित', इति यज्ज्ञान स तु सासारिकव्यवहार तयो स्वपरयोरनुरोधो बद्धाग्रहोऽथ वा तयोरेव बोधो ज्ञान त निरस्य त्यक्त्वा । यदुक्तम्—'अय निज परो वेति गणना लघुचेतसाम् । उदारचरिताना तु वसुधैव कुटुम्बकम् ॥' इति । पुनरपि किं कृत्वा । आदर्शिका हस्तकनिर्मुक्ता पृष्ठे च ग्रहणार्हा केवला दर्पणिका । मेवातमण्डलादौ आदर्शिकेत्युच्यते । तस्यामिव सम्यक्प्रकारेण शुद्धा निर्मला निष्पापा वा स्वपरव्यवसायविरहिता निजस्यात्मन उपलब्धिर्मतिर्ज्ञानम् । 'प्रेक्षाप्रतिपत्प्रज्ञाप्रेक्षाचिदुपलब्धय ' इति हैम्याम् । तस्या पुण्यपापे अर्थाद्यवनजनस्य सुकृतदुष्कृते संक्राम्य स्वहृदये प्रतिबिम्बयित्वा । विचार्येत्यर्थ. ॥

विमृश्य विश्राणयिता फल स श्रेयोंहसोस्तस्य ततोऽनुरूपम् ।
मसूरगोधूमयवादिधान्यबीजस्य सस्योत्करमुर्वरेव ॥ १४० ॥

ततस्तत्सदसज्ज्ञानानन्तर स खुदाभिध परमेश्वर विमृश्य अनेनैवविध कर्म विनिर्मितम् अत एतस्य ईदृशमेव फल प्रदत्त विलोक्यते इति स्वमानसे विचार्य । यदुक्तम्—'यद्यावद्यादृश येन कृत कर्म शुभाशुभम् । तत्तावत्तादृश तस्य फलमीश प्रयच्छति ॥' इति चम्पूकथायाम् । एतद्वचनात् तस्य यावद्यवनजनस्य श्रेयोंहसो' पुण्यपापयोरनुरूपमुचित फल सुखदु खानुभवनरूप विश्राणयिता स्वस्तनीप्रयोग. प्रदास्यति । केव । उर्वरेव । यथा सर्वसस्या यत्रोप्तमात्राणि सर्वाण्यपि धान्यानि सम्यक् निष्पद्यन्ते सोर्वरेत्यभिधीयते । तादृशी धरित्री । मसूरा मालवमण्डले बहुप्रसिद्धा , गोधूमा सर्वत्रापि ख्याता , तथा यवा अर्बुदपरिसरे अतिशयेन प्रथिता प्रायशस्तु सर्वत्रापि विश्रुता , एते त्रयोऽप्यादौ येषा तेषामपरेषामपि धान्याना बीज योनिनिबन्धस्य योग्य सस्योत्करनिवह विश्राणयति प्रदत्ते । सर्वसस्याया भूमौ यादृश धान्यमुप्यते तादृशमेव लूयते इत्यर्थ ॥

नावोऽम्बुधेः कूलमिवानुकूलवातेन भिस्तिं गमिता अनेन ।
भोक्ष्यन्ति भोग्याद्भुतभोगभङ्गीतरङ्गिताः केऽपि ततः सुखानि ॥ १४१ ॥

तत पुण्यफलदानादनेन खुदासञ्ज्ञेन परमेश्वरेण केऽपि पुण्यभाजिनो यवना भिस्तिं स्वर्गं गमिता प्रापिता सन्तो भोग्या भोक्तु योग्या अथ वा भुज्यन्ते निरन्तरसात यैस्तानि भोग्यानि तै पुण्यपरिकै कृत्वा अद्भुताभिराश्चर्यकारिणीभिर्भोगाना विविधसुखाना नानाप्रकारहृदयगमाभ्यवहाराणामाभरणवसनागणितमणिमौक्तिकस्वर्णादिधनानामथवा इह लोके राज्यादिलक्ष्मीणा भङ्गीभि. रचनाभि तरङ्गिता प्रमोदमेदस्विता गता सन्त । 'भोगस्तु राज्ये वेश्याभृतौ सुखे । धनेऽहिकायफणयो. पातालाभ्यवहारयो ॥'

इत्यनेकार्थः । सुखानि शर्माणि भोक्ष्यन्ति । का इव । नाव इव । यथा यानपात्राणि तात्स्थ्यात्तद्व्यपदेश इति न्यायान्नौजना अनुकूलेन स्वाभिलषितस्थानप्राप्तिकारिणा वातेन अम्बुधे समुद्रस्य कूल तट वेलाकूल वा लम्भिता सन्त सुख सासारिक सात भुञ्जन्ति ॥

श्येनैः शकुन्ता इव पीड्यमानाः कुम्भाः कुलालैरिव पच्यमानाः ।
तद्गोपृभिर्दोयकिमेनसान्ये प्राप्स्यन्ति दुःखान्यपि तेन नीताः ॥ १४२ ॥

अपि पुनस्तेन खुदाख्यपरमेष्ठिना अन्ये कुकर्मकारिणो यवनजना एनसा पचेलिमेन पापेन कृत्वा दोयकि नरक नीता सप्रापिता सन्तो दु खानि महाकष्टानि प्राप्स्यन्ति लप्स्यन्ते । कि क्रियमाणाः । श्येनै शशादनै सिञ्चानकै । 'श्येन. पत्री शशादन. ' इति हैम्याम् । शकुन्ता विहगमा इव तद्गोपृभि तस्य नरकस्य गोपृभिः गोपायन्तीति गोप्तारस्तैर्नरकपालकै । 'नरयस्सरकेपाला केहि परिवेया अच्छि । तदुत्तरे नर.कर केहि-' इति विदग्धमुखमण्डने । पीड्यमानाः खादनाक्षिकर्षणमारणादिप्रकारैः सतत सताप्यमाना । पुन कि क्रियमाणा । कुलालै कुम्भकारै कुम्भा कलशा इव इष्टिकावत्पाचनकटाहोष्णतैलाद्युत्कालनाग्निक्षेपणतप्तत्रपुमानादिना निरन्तर पच्यमानाः पचिक्रिया पक्वता भ्रष्टता नीयमानास्तद्गोपृभिरेव ॥

कुरानवाक्य किमिद यथार्थ महात्मना वाक्यमिवास्ति सूरे ।
इव प्रसूने गगनस्य तस्मिन्नुताभ्युदेति व्यभिचारिभावः ॥ १४३ ॥

हे सूरे, महात्मनामवितथवाचामुत्तमाना भाषित वचनमिव यवनाना कि यच्छास्त्र कुरानमित्युच्यते इद यन्मया श्रीमत्पुरस्तात्पूर्व प्रतिपादित कुरानस्य यवनशास्त्रविशेषस्य वाक्य वचनम् । किमिति प्रश्ने । यथार्थ सत्यमस्ति । उताथ वा गगनस्य प्रसूने आकाशकुसुम इव तस्मिन् कुरानवाक्ये व्यभिचारिभावोऽसत्यत्वमभ्युदेति प्रकटीभवति । इद सत्यमसत्य वा तत्सम्यक् निश्चित्य वाच्यमित्यर्थ ॥ इति शेखस्य स्वशास्त्रानुसारिप्रश्न ॥

इदं निगद्य व्यरमत्स तस्य बुभुत्सया वाङ्मयवेदितायाः ।
ततो बिडौजा यतिनामिवैकधुरा सिताया भणति स्म वाणीम् ॥ १४४ ॥

स प्रश्नकर्ता शेख इद पूर्वोक्त निगद्य कथयित्वा व्यरमद्विरराम । मौन कृत्वा स्थित इत्यर्थ । कया । तस्य साहिना धर्मगोष्ठीमनुष्ठातुमाहूतस्य हीरसूरिवाङ्मयाना स्वपरसमयशास्त्राणा वेत्ति सम्यग् जानातीत्येवशीलो वेदी तस्य भावो वेदिता तस्या ज्ञातताया बुभुत्सया बोद्धुमिच्छया । तत. शेखे मुखे जोषे कृते सति शेखप्रश्नानन्तर वा यतिना साधूनाम् । 'ब्रह्मशर्मभरचारु यतीव' इति नैषधे । मत्वर्थी यन्प्रत्यय । बिडौजा इन्द्रः सूरिर्वाणी भणति स्म । उवाचेत्यर्थ । उत्प्रेक्ष्यते—सिताया शर्कराया एकधुरामिव एका धुर वहतीत्येकधुरा सदृशाम् । 'एकधुरीणैकधुरावुभावेकधुरावहौ' इति हैम्याम् ॥

निरञ्जनः कम्बुरिव व्यपास्तनिःशेषदोषः पुनरर्यमेव ।
ज्योतिर्मयो वह्निरिवास्तमूर्तिर्मीनाङ्कवद्यः परमेशितास्ते ॥ १४५ ॥

यः परमेशिता कम्बुः शङ्ख इव निर्गतमञ्जनं रजः आदिर्लेपो यस्य निरञ्जनः कर्ममललेपरहितः । 'सङ्खो इव निरञ्जणे' इति कल्पसूत्रोक्तेः । पुनर्यः अर्यमेव भास्वानिव व्यपास्ता निर्मूलमुच्छेदिता निःशेषा समस्ता दोषा अपगुणा रात्रयश्च येन । पुनर्यो वह्निरग्निरिव ज्योतिर्मयः परमतेजःस्वरूपः । यदुक्तम्—'तेजोमयोऽपि पूज्योऽपि धातुना नीचजातिना । सगतः सहते वह्निर्घनघातजयातनाम् ॥' इति । पुनर्मीनाङ्क इव कदर्प इवास्ता त्यक्ता मूर्तिः शरीरं येन । स्मरस्यानङ्गत्वात् । आस्ते । 'सत्तायाम्-स्त्यास्ते' इति क्रियाकलापे । तथा 'आसते शतमधिक्षिति भूपास्तोयराशिरसिते खलु कूपाः' इति नैषधे । आस्ते आसाते आसते इति बहुवचनम् ॥

भवभ्रमीभङ्गिभरो भवीव किं रूपमाधाय सभांगमी सः ।
क्षेप्ता पुनर्दोयकिभिस्तिगत्योर्जनस्य कं हेतुमिह प्रतीत्य ॥ १४६ ॥

स परमेश्वरः भवेषु संसारपरम्परासु भ्रमीणां भ्रमणीनाम् । 'अपि भ्रमीभङ्गिभिरावृताङ्गम्' इति नैषधे । भङ्गयो रचना नरकतिर्यङ्नरदेववैचित्र्यस्तासां भरः समूहो यस्य तादृशो भवी जीवः । 'स पुनर्भवी जीवः स्यादसुमान्' इति हैम्याम् । संसारपर्यटनशीलजन्तुरिव । यथा जीवः संसारे बभ्रम्यमाणः सन्नानारूपाण्यादत्ते तथा संसारी जीव इव । किं कीदृग्जातीयं रूपं देवनरादिसंबन्धि कीदृशं शरीरमाधाय कृत्वा सभां परिषदं गमिष्यति उपवेक्ष्यति इति सभागमी । पुनः स खुदा इह जगति कं हेतुं रागद्वेषादिकं कारणम् । रागद्वेषौ विना शुभाशुभकारकत्वं न स्यात् । तस्य तु तावेव न स्तः । ततः कं हेतुं प्रतीत्य समाश्रित्य जनस्य दोयकिभिस्तिनाम्न्योर्नरकस्वर्गलक्षणयोर्गत्योः क्षेप्ता क्षेप्स्यति । हेतुरत्र नास्त्येव । हेत्वभावात्तत्र क्षेपणमपि न घटते ॥

सुखासुखानि प्रभविष्णु दातुं पचेलिमं प्राक्तनमेव कर्म ।
तस्यैव तत्कारणतास्तु मञ्जागलस्तनेनेव किमत्र तेन ॥ १४७ ॥

हे शेख, सुखासुखानि सौख्यानि दुःखानि च दातुं प्रभविष्णु समर्थं प्राक्तनं पूर्वजन्माचीर्णं पचेलिमं परिपाकं प्राप्तं कर्मैव नान्यः कोऽपि तत्तस्मात्कारणात् तस्यैव कर्मणः एव कारणता जगत्कर्तृतास्तु । अत्र जगति मञ्जागलस्तनेनेव छागिकानिगरणजेन पयोधरेणेव प्रायेणेव तेन केनचित्कल्पितेन जगत्कर्ता किमस्तु यदि अजाकण्ठोद्भूतस्तनाद्दुग्धं प्रादुर्भवति तदा तस्मादपि विश्वसृष्टिर्घटते ॥ इति कर्मणो जगत्कर्तृत्वस्थापने सूरिप्रत्युत्तरम् ॥

इदं गदित्वा विरते व्रतीन्द्रे शेखः पुनर्वाचमिमामुवाच ।
विज्ञायते तद्बहुगर्ह्यवाचि वीचीव तथ्येतरता तदुक्तौ ॥ १४८ ॥

इद पूर्वोक्त गदित्वा प्रत्युत्तर प्रदाय व्रतीन्द्रे विरते निवृत्ते सति शेख' पुनर्द्वितीय-वारमिमामग्रे वक्ष्यमाणा वाच वाणीमुवाच वक्ति स्म। तदेवाह—हे गुरो, तद्भवदुक्ति-युक्तिकारणाद्बहुगह्यो वाचाटस्तस्य वाचि वचने इव तदुक्तौ कुरानवाक्ये तथ्येतरता केवल मृषाभाषितैव विज्ञायते ॥

बभाण भूयः प्रभुरेतमेतत्स्रष्टा जगत्पूर्वमिदं विधत्ते ।
तत्केतुवत्संहरते स पश्चात्ततोऽस्ति तस्याप्यसमश्रमोऽसौ ॥ १४९ ॥

भूयो द्वितीयवार प्रभु सूरि· एत शेख प्रति एतदिहैव वृत्ते कथ्यमान बभाण भणति स्म । निजगादेत्यर्थ । तदेव निर्दिशति—हे शेख, यदि स स्रष्टा जगत्कर्ता इद सुरासुरनरनारकलक्षण जगद्विश्व विधत्ते निर्मिमीते प्रथम सकलजगज्जन निष्पादयति, पश्चात्स एव स्रष्टा विधाता केतुवद्धूमकेतुरिव तत्स्वेनैव कृत विश्व सहरते क्षय नयति । तत, कारणात् तस्यापि जगत्कर्तुरपि । अयमसमोऽसाधारणः श्रम. क्लेशोऽस्ति विद्यते, न पुन' कदाचनापि स्वास्थ्य यदेक घटयति पर भनक्तीति ॥

कर्ता च हर्ता निजकर्मजन्यवैचित्र्यविश्वस्य न कश्चिदस्ति ।
वन्ध्यात्मजन्मेव तदस्तिभावोऽसन्नेव चित्ते प्रतिभासते तत् ॥ १५० ॥

हे शेख, निजस्यात्मन कर्मणा स्वप्राचीनजन्माचीर्णसुकृतदुष्कृतरूपेण कर्मणा जन्यमुत्पाद्य वैचित्र्य रचनाया विचित्रत्व नानात्व यस्य तादृशस्य विश्वस्य जगत कश्चित्कर्ता निष्पादक च पुनर्हर्ता सहारक. सर्वथा नास्त्येव । तत्कारणात्तस्य जगत्कर्तुरस्तिभाव. सत्ता विद्यमानत्वमसन्नेव अविद्यमान एव प्रतिभासते मम चित्ते । मन्मनसीति भाव ॥

शेखं तमित्थ कृतपूर्वपक्ष सबोध्य सिद्धान्तवचोभिरेषः ।
धर्मं निधत्ते स्म तदीयचित्ते कृषीवलो बीजमिवोर्वरायाम् ॥ १५१ ॥

एष सूरिस्तदीये शेखसबन्धिनि चित्ते मानसे दयारूप धर्म निधत्ते स्म स्थापयति स्म । क इव । कृषीवल इव । यथा कर्षुक उर्वराया सर्वसस्याया क्षेत्रभूमौ बीज वपनोचितधान्य निधत्ते वपति । किं कृत्वा । इत्थममुना प्रकारेण कृतो विहित पूर्वपक्षो विप्रतिपत्तिर्येन । सदिग्धोऽर्थ पूर्वपक्ष । त शेख सिद्धान्तवचोभिर्निसपत्नबुद्धिनिश्चय सिद्धान्तस्तस्य वाक्यैर्वचनैस्तद्रूपैर्वा प्रत्युत्तरै । सिद्धान्तावलम्बेन पूर्वपक्षप्रतिक्षेपो भवति इति व्युत्पत्तिर्नैषधनरहर्याम् । सबोध्य बोधयित्वा ॥

बभूव वल्भावसरोऽधुना तद्विधीयता काप्युचिते पदे सा ।
दत्त्वाल्पमज्ञाद्बहु गृह्यते यद्धर्मादि पात्रादिव बुद्धिमद्भिः ॥ १५२ ॥
श्रुत्वेति शेखस्य वचो विधत्ते यावत्स वल्भामुचितप्रदेशे ।
अभाजि भूजम्भभिदा सभाया मध्यं दिवो भानुमतेव तावत् ॥ १५३ ॥

तावत्तदैव तस्मिन्नेव काले भूजम्भभिदा पृथिवीपुरंदरेण अकब्बरसाहिसभायाः स्वपर्षदो मध्यमुत्सङ्गोऽभाजि समाश्रीयते स्म। सभाया समागत इत्यर्थ। केनेव। भानुमतेव। यथा भास्करेण तदैव तस्मिन्नेव वासरे दिवो व्योम्नो मध्यमाश्रितम्। एतावता मध्यदिनावसरोऽपि जात इत्यर्थः। तावत्किम्। यावद्यथा यस्मिन्नेव समये प्रस्तावे उचिते प्रदेशे कर्णराजन्यभवने स सूरिर्वल्भा भोजनमाचाम्ल विधत्ते करोति। कर्तुमुपविशतीत्यर्थ। किं कृत्वा। इत्यमुना प्रकारेण शेखस्य वचो वाक्य श्रुत्वा आकर्ण्य। इति किम्। हे गुरो, अधुना इदानीम्। युष्माकमित्यध्याह्रियते। वल्भाया अशनस्यावसरः बभूव सपन्न। तत्कारणात् क्वापि कुत्रापि उचिते अस्माक यवनाना सद्मन्यनुचित हिन्दुवर्गगृहे श्रीमतामाहारकरणयोग्ये पदे स्थाने वसत्यादौ वा गत्वा सा वल्भा विधीयता क्रियताम्। यत्कारणाद्बुद्धिमद्भिः पण्डितै अल्प स्तोक भाटकमात्र दत्वा अज्ञात्स्वकायात्सकाशात् तप क्रिया अनुष्ठानादिधर्मो गृह्यते। कथम्। बहु घनतम यथा स्यात्तथा। कस्मादिव। पात्रादिव। यथा सुपात्राय साधवे स्वल्पमात्रादिक दत्त्वा तस्माद्बहु स्वर्गापवर्गादिकमादीयते। यत 'दानपात्रमधमर्णमिहैकग्राहि कोटिगुणित दिवि दायि' इति नैषधेऽपि॥ युग्मम्॥

धर्मोदयस्येव मुहूर्तमात्मगोष्ठीविधानावसरं विभाव्य।
महीमहेन्द्रस्तमथाजुहाव मुनीन्द्रमिन्द्रावरजोर्जितश्रीः॥ १९४॥

अथ स्वस्या सभायामागमनानन्तर महीमहेन्द्रो भूमीन्द्रोऽकब्बरसाहिस्त स्वय गुर्जरमण्डलादाहूत मुनीन्द्र सूरिराजमाजुहाव आकारयामास। स किलक्षण। इन्द्रस्य पुरंदरस्यावरजो लघुभ्राता कृष्ण। 'कानुजे मम निजे दनुजारौ जाग्रति स्वशरणे रणचर्चा। यद्भुजाङ्कमुपधाय जयाङ्क शर्मणा स्वपिमि वीतविशङ्क॥' इति नैषधे। 'दासार्हे पुरुषोत्तमोऽब्धिशयनोपेन्द्रावजेन्द्रानुजा' इति हैम्यामपि। तद्वदूर्जिता प्रबला श्रीर्लक्ष्मीर्यस्य। किं कृत्वाजुहाव। स्वस्यात्मन अकब्बरसाहेरात्मनः गोष्ठीविधानस्य सूरिणा सम धर्म्यवार्ताकरणस्यावसर समय विभाव्य विलोक्य। विज्ञायेत्यर्थ। उत्प्रेक्ष्यते—धर्मोदयस्य श्रीमज्जिनधर्मस्याभ्युदयस्य मुहूर्त वेलामवसरमिव॥

शेखस्ततः साधुविधुं विशुद्धधर्मोपदेष्टारमदःसमाजम्।
स्वसाधकस्यान्तिकमिष्टदेव सिद्धिप्रदो मन्त्र इवानिनाय॥ १९५॥

तत साहेराकारणानन्तर शेखोऽबलफैज साधुविधु वाचयमचन्द्रमद समाजमकब्बरसभामानिनाय आनयति स्म। 'अद समित्समुखवैरियौवत– इति नैषधे। अदशब्दस्य समासविधानम्। किंभूत साधुविधुम्। विशुद्धो निर्दोषो यो धर्मो दयामूलजिनाज्ञापूर्वकस्तस्योपदेष्टार सम्यक् विविच्य वक्तारम्। क इव। मन्त्र इव। यथा साध्यसद्गुरुदत्तसप्रत्ययमन्त्र स्वस्यात्मनो मन्त्रस्यैव साधकस्याराधयितु अन्तिक समीपमिष्टदेव मन्त्राधिष्ठायकसुरमानयति। किंभूतो मन्त्र। सिद्धेरिष्टाभिलषितस्य प्रदो विश्राणयिता॥

विश्वत्रयीमीक्षितुमुत्सुकेन त्रैरूप्यभाजेव शिवाङ्गजेन।
शक्तित्रिकेणेव वपुष्मता वानुगम्यमानस्तनुजत्रिकेण॥ १९६ ॥
विभाव्य विस्मेरविलोचनाम्भोरुहेण तं साहिजलालदीनः।
ज्ञानेन शक्रः कतिचित्पदानि ज्ञाताङ्गजन्मानमिवाभ्यगच्छत्॥१९७॥

महता मुद्गलेन्द्राणा जलालदीन इति यवनभाषया प्रसिद्ध नामोच्यते। साहिजलालदीन' अकब्बरपातिसाहिपुगव' विस्मेरेण हर्षोत्फुल्लेन विलोचनाम्भोरुहेण नयनकमलेन विभाव्य दृग्गोचरीकृत्य कतिचित्कानिचनापि तदानीमभ्यगच्छत्सम्मुखमागच्छन्ति स्म। क इव। शक्र इव। यथा सौधर्मेन्द्रो ज्ञानेनावधेरुपयोगेन अवधिचक्षुषा ज्ञाताङ्गजन्मान श्रीमन्महावीरदेव विलोक्य स्वर्गे स्वसभायामेव कतिचित्सप्ताष्टौ पदानि क्रमान्यावत्सम्मुख गच्छति स्म। साहि कि क्रियमाण। आद्य एक शेखजी, द्वितीय' पाटी, तृतीयो दानीयार इति नाम्ना तनूजन्मना त्रिकेणानुगम्यमान। उत्प्रेक्ष्यते—विश्वत्रयी त्रैलोक्य ईक्षितु द्रष्टु विलोकयितुमुत्सुकेन उत्कण्ठितेन अत एव त्रयाणां रूपाणा भावस्त्रैरूप्य तद्भजतीति त्रैरूप्यभाजा रूपत्रयीकलितेन शिवाया पार्वत्या अङ्गजेन नन्दनेनेव एतावता स्वामिकार्तिकेनेव। अथ वा वपुष्मता शरीरमाश्रयता शक्तीना प्रभुत्वोत्साहमन्त्रलक्षणाना त्रिकेणेव वा॥ युग्मम्॥

सूरिं दयाधर्ममिवाङ्गिजातमवन्तमङ्गीकृतकाययष्टीम्।
तं गोचरं लोचनयोः प्रणीय मीमांसते स्मेति हृदा महीमान्॥१९८॥

त हीरविजयनामान सूरि भट्टारक लोचनयो स्वनयनयोर्गोचर विषय प्रणीय कृत्वा। विलोक्येत्यर्थ। महीमानकब्बरपातसाहिर्हृदात्ममनसा इत्यमुना प्रकारेण मीमासते स्म विचारयति स्म। 'मीमासा तु विचारणा' इति हैम्याम्। सूरिस्तूत्प्रेक्ष्यते—अङ्गीकृता उपात्ता काययष्टी तनूलता येन तादृशमङ्गिजात प्राणिगणमवन्त स्वजीवमिव रक्षन्त दया कृपा जगज्जन्तुषु कारुण्य तद्रूप धर्ममिव॥

विपक्षभाव कलयन्तमुग्र प्रिया स्वमृत्याममृता रतिं च।
निर्णीय निर्विण्णमनास्तनूमास्तपः प्रपन्न किमु शम्बरारि'॥ १९९॥

उत्प्रेक्ष्यते—अय सूरिस्तप सयमक्रियानुष्ठानोपवासादिकष्ट प्रपन्न अधिगत कुर्वाणो वा शम्बरारि स्मर इव। किंभूत। तनूमान् विनाङ्ग तपोऽनुष्ठानादि कर्तु न शक्नुयादित्यङ्गीकृतकाययष्टी। अथ वा पार्वतीपरिणयनप्रक्रमानन्तर सर्वसुरासुरात्यर्थाभ्यर्थनाप्रसन्नीभूतभूतपतिना काय प्रादायि इति कुमारसभवोक्तेस्तदादिशरीर सजातमिति कायकलितश्च। किलक्षण शम्बरारि। तप प्रतिपत्तौ कारणमाह—निर्विण्ण खेदखिन्न मनश्चित्त यस्य। किं कृत्वा। विपक्षभाव वैरिता कलयन्त बिभ्राणम् अग्र महाक्रूरं निस्त्रिंश वा तत्त्वत शकरम्। तथा स्वमृत्यावपि त्रिनेत्रनेत्रज्वलदनलज्वालाभस्मीभू-

तेऽपि स्वदेहे न मृता नानुविपन्ना रतिनाम्नीं स्वप्रियां प्रियवल्लभामपि निर्णीय निश्चित्य विज्ञाय ॥

न क्वापि कामीव जहाति कान्तामकीर्तिमेतामपहर्तुकामः ।
किं वा पृथक्कृत्य निजाङ्गलग्नां शिवां शिवः साधितसाधुवृत्ति ॥१६०॥

वाथवा निजस्यात्मीयस्य अङ्गे काये लग्ना स्यूतामिवार्धीभूताम् । अर्धशंभुरिति प्रसिद्धत्वेन अर्धं शंभोरित्यर्धशंभु । तथा 'प्रसह्य चेतो हरतोऽर्धशंभु' इति नैषधे । तथा भोजप्रबन्धे च यथा—'अर्धं दानववैरिणा गिरिजयाप्यर्धं शिवस्याहृतं राजन्विश्वमनीश्वरं समभवत्तत्तावदाकर्ण्यताम् । गङ्गा सागरमम्बरं शशिकला नागाधिपः क्ष्मातलं सर्वज्ञत्वमपीश्वरत्वमभजत्त्वां मां च भिक्षाश्रिता ॥' इति । अत एवार्धीभूता शिवा पार्वतीं पृथक्कृत्य स्वशरीराद्भिन्ना विधाय । पुनर्द्वितीयवारम् । एकवारं तु पूर्वपत्नीसतीविरहात्तपस्तप्त पूर्वं पश्चात्सतीमेव पार्वतीभूतां परिणीय गृहमेधितामनुभूय तदपेक्षया द्वितीयवारं साधिता आराधिता साधोर्मुनेर्वृत्तिराचरणं येन तादृशः शिवः किम् ईश्वर इव । किं कर्तुकामः अयं शिवः । क्वापि नक्तंदिवा सुप्तौ जाग्रदवस्थायामेकीभूतो बहुमध्यगतो वा गृहान्तः सभायां वा कुत्रापि स्थाने कान्तां प्रियां पार्वतीं न जहाति नैव त्यजति । क इव । कामीव यथा प्रबलकंदर्पवान् क्वापि कस्मिन्नपि समये प्रियां नोज्झति तत्सङ्गत एव तिष्ठति एतां जगत्प्रसिद्धामपकीर्तिं निजापयशः अपहर्तुकामो निराकर्तुमिच्छुः ॥

प्रलम्बबर्हिर्मुखशाखिशाखाबाहुः स्फुरत्काञ्चनचारिमश्रीः ।
उत्कंधरो भूमिधरः सुराणां किं वाद्भुताद्भूतलसंचरिष्णुः ॥ १६१ ॥

किं वा अथ वा अद्भुतादाश्चर्यात् कौतुकौत्सुक्यात् भूतले क्षोणीमण्डले संचरिष्णुः सम्यक्प्रीत्या भ्रमणशीलः अयं प्रत्यक्षलक्ष्यः सुराणां देवानां भूमिधरः पर्वतः सुमेरुरिव । किंलक्षणः । प्रलम्बा अतिदीर्घा या बर्हिर्मुखशाखिनः सुरतरोः शाखास्ता एव तद्वद्वा बाहा भुजा यस्य । पुनः किंभूतः । स्फुरन्ती देदीप्यमाना काञ्चनं सुवर्णं तस्य तद्वद्वा चारिमश्रीः शरीररामणीयकलक्ष्मीर्यस्य । पुनः किंभूतः । उत्कंधरः प्रोच्चैः शिरा माहात्म्यवांश्च ॥

साम्राज्यमासाद्य दिवस्त्रिलोक्या आशंसमानः पुनराधिपत्यम् ।
तपस्तपस्यत्किमुत क्षमायां पुरंदरोपास्तपुरंध्रिपाशः ॥ १६२ ॥

उताथ वा पूर्वोक्तादपरार्थे अपास्तस्त्यक्तः पुरंध्रीणां स्त्रीणां पाशो बन्धनं येन । यदुक्तम्—'स्मितेन भावेन च लज्जया भिया पराङ्मुखैरर्धकटाक्षवीक्षितैः । वचोभिरीर्ष्याकलहेन लीलया समस्तभावैः खलु बन्धनं स्त्रियः ॥' इति विमुक्तवनितानुषङ्गः तादृशः क्षमायां जन्मभूमित्वेन सुरासुराङ्गनास्वर्द्रुमादीनां स्नेहकारणत्वाद्दिवं स्वर्लोकं विहाय भूमौ समेत्य तपस्तपस्यन् कुर्वाणः पुरंदरः शक्र इव । किं कुर्वाणः । दिवः स्वर्गलोकस्य साम्राज्यं समस्तविमानाधिपतिं देवेन्द्राणां स्वामित्वं द्वात्रिंशत्सहस्रदेशाधीश्वरमुकु-

टबद्धभूपानामिव सार्वभौमस्य तथा द्वात्रिंशल्लक्षविमानाधिपानां प्रभुत्वम् । अत एव साम्राज्यम् । 'सम्राट् तु शास्ति यो नृपान्' इति हैम्याम् । आसाद्याधिगत्य । पुनस्त्रिलोक्या विश्वत्रयस्याधिपत्यं भर्तृभावमाशसमान. काङ्क्षन् ॥ इति सूरिदर्शनात्साहिहृदयवितर्का' ॥

यावद्वितर्कानिति तर्कशास्त्राधीतीव चित्ते कुरुते क्षितीन्द्रः ।
निर्ग्रन्थनाथं निजसंनिकर्षं विभूषयन्तं पिबति स्म तावत् ॥ १६३ ॥

क्षितीन्द्रोऽकब्बरसाहि इति पूर्वोक्तप्रकारेण यावद्यावता समयेन चित्ते स्वमनस्येव नात्मजनसमक्षवितर्कान्विचारान् कुरुते । क इव । तर्कशास्त्राधीतीव यथा तर्कशास्त्रेषु प्रमाणग्रन्थेषु अधीतमध्ययन सम्यक् शास्त्रावबोधोऽस्यास्तीति तर्कभाषादिकचिन्तामणिप्रमुखप्रमाणाध्येता वितर्कान् विविधान् तर्कान् कुरुते तावन्निजस्यात्मन सनिकर्षं समीप विभूषयन्तमलकुर्वन्तम् । निर्ग्रन्थनाथ हीरविजयसूरि पिबति स्म सादरमवलोकयति स्म । सादरावलोकन पानमुच्यते ॥

सुत्रामगोत्राधिकगौरवेण मार्गे मया संभ्रमगामिनासौ ।
दुरूढभूर्भोगिविभुर्विषादी मा स्तादितीवात्वरया चरन्तम् ॥ १६४ ॥

सूरि कि कुर्वन्तम् । अत्वरया न वेगेन मन्द मन्द चरन्तम् । उत्प्रेक्ष्यते—इति हेतो । इति किम् । सुत्रामगोत्रान्मेरोरधिक गौरव गुरुता माहात्म्य यस्य तादृशेन मार्गे पथि सभ्रमगामिना औत्सुक्यादिना त्वरितगमनशीलेन । 'आवेगस्तु त्वरिस्तूर्णि सवेग सभ्रमस्त्वरा' इति हैम्याम् । मया दु खेन कष्टेन ऊढा सहस्रफणामण्डलैर्विधृता भूर्येन तादृशो भोगिविभु शेषनागो विषादोऽस्यास्तीति विषादी विषण्णचेता निर्वेदवान्वा मा स्तान्मा भवतादिति ॥

इमे चले मेचकिमाङ्किते च तदौचिती रोद्धुमदःप्रचारम् ।
नेत्रे क्षिपन्तं किमिति प्रमात युगधरायां पुरतो धरायाम् ॥ १६५ ॥

पुन कि कुर्वन्तम् । पुरत पुरस्तादग्रत प्रमात प्रमाणीकृत युगधर कूबर रथस्य वृषभस्य स्कन्धनिक्षेपणस्य योग्य काष्ठविशेष धूसरमिति जने प्रसिद्ध यस्या तादृश्या धराया पृथ्वीपीठे नेत्रे नयने क्षिपन्त स्थापयन्तम् । उत्प्रेक्ष्यते—इति हेतो किम् । इति किम् । इमे नेत्रे चले चञ्चलस्वभावे च पुनर्मेचकिमाङ्किते अन्त श्यामताकलिते । मलिनाशये इत्यर्थ । तत्तस्मात्कारणात् अद प्रचारमेतयो प्रसार रोद्धुमौचिती योग्यता । उपचितमेवेत्यर्थ ॥

दण्डं स्वपाणौ दधतं स्वबाहाजितं भजन्तं किमु कल्पसालम् ।
कल्पं मुनीनामिव मूर्तिमन्तं कल्पं निजाङ्के पुनरुद्वहन्तम् ॥ १६६ ॥

पुनः कि कुर्वन्तम् । स्वपाणौ निजवामहस्ते दण्ड यष्टी दधत धारयन्तम् । उत्प्रे

क्ष्यन्ते—स्वबाहृया निजभुजेन जित पराभूतम् अत एव भजन्त सेवमान यो येन जितः प्रायस्त स सेवते। कल्पसालमिव कल्पद्रुममिव। पुनः किं कुर्वन्तम्। निजाङ्गे आत्मीये शरीरे कल्प यतीना शरीरावरणयोग्यवस्त्रविशेष 'कलपडो' इति प्रसिद्ध। उद्वहन्त बिभ्रतम्। उत्प्रेक्ष्यते—मूर्तिमन्त शरीरशालिन मुनीना सुसाधूना कल्पमाचारमिव ॥

बुधैर्न दोषाकरवंशजातैर्मरालयानैर्न च नाभिजातैः।
प्रत्यर्थिभिश्चित्तभुवो न रुद्रैर्निर्ग्रन्थनाथैरनुगम्यमानम् ॥ १६७ ॥

पुन' किं क्रियमाणम्। अनुगम्यमानम् अनु पश्चाद्गम्यमानम्। कै'। निर्ग्रन्थनाथै वाचकपण्डितगणिचरलक्षणश्रमणपुङ्गवैः। किंभूतै। बुधै' रोहिणीनन्दनै पुनर्न दोषाकरवशजातै चन्द्रगोत्रजन्मभि। अय तु विरोध—ये बुधास्ते तु दोषाकरवशजाता एव स्यु। विरोधशान्तौ तु बुधा विद्वासस्तथा दोषाणामपगुणानामाकर खनिर्यो वशस्तत्र जाता न तर्हि विशुद्धवशजन्मान। निर्दोषपितृपक्षा इत्यर्थ.। पुनः किंभूता। मरालो राजहसस्तेन यान गमन येषा ते। हसवाहना च पुनर्न नाभिजाता न ब्राह्मणाः। अयमपि विरोध—ये मरालयानास्ते तु नाभेर्नारायणनाभिपुण्डरीकादेव जाता'। विरोधशान्तौ तु हसवन्मन्थरगमना। ईर्या शोधनात्। तथा द्वौ नञौ प्रकृत्यर्थ गमयत। मौलार्थ प्रापयत। तत न न अभिजाता कुलीना एव। अथ वा न अभिजाता न कुलीना। एव नद्वितीयेन नकारेण अकुलीनत्वनिषेधो निगद्यते। एव सति कौलीन्यमायातम्। तैरेतावता विशुद्धमातृपक्षैरित्यर्थ। 'जाइ सपन्ना कुलसपन्ना' इति सिद्धान्तोक्ति'। पुन. किंभूता.। चित्तभुवः कदर्पस्य प्रत्यर्थिभिर्वैरिभिः पर न रुद्रैर्न भीमैरीश्वरै'। अयमपि विरोध—ये कामरिपवस्ते तु रुद्रा शिवा एव स्यु। विरोधशान्तौ तु त्यक्तसर्वसासारिककान्ताद्यनुषङ्गत्वान्मनोभवाभिरातिभि शान्तरसतरङ्गिताङ्गितान्त करणत्वान्न रुद्रैः। सौम्यैरित्यर्थ ॥

एकं किमद्वैततया जगत्यां कुमुद्वतीकान्तमिव द्वितीयम्।
तृतीयमक्ष्णोरिव चन्द्रचूडब्रह्माच्युतानामिव वा चतुर्थम् ॥ १६८ ॥

पुन किंभूतम्। जगत्या भुवनमध्ये भरतक्षेत्रभूमौ वा अद्वैततया गुणैरसाधारणत्वेन नास्त्यस्य तुल्य। तादृक्कोऽप्यन्यो नास्ति येन सा उपमीयते इति हेतुना एक किम्। 'जगती मेदिनी रसा' इति हैम्याम्। 'भुवन जगती जगत्' इत्यपि हैम्याम्। तथा 'जगती विश्वभूमयो' इत्यनेकार्थेऽपि। पुनर्द्वितीय कुमुद्वतीकान्त चन्द्रमिव जगदाह्लादकत्वात्। च पुनरक्ष्णोर्नेत्रयोस्तृतीयम्। यथा जनाना नेत्राभ्या भौमादिमार्ग प्रकाश्यते तथा तेनापि नेत्रीभूतेन भविकाना स्वर्गापवर्गादिमार्गो ज्ञाप्यते इति तृतीय नेत्रम्। वा पुन चन्द्रचूड' शिव, ब्रह्मा विधाता, अच्युतो नारायण., तेषा मध्ये चतुर्थमिव त्वपरतीर्थकैरेते त्रयो देवा सेव्यन्ते, तथा अयमपि गुणबाहुल्यात्स्वपरतीर्थकैरुपास्यते। अतस्तच्चतुर्थमिव ॥

चतुर्षु वेदेष्विव पञ्चमं वा षष्ठं द्रुमाणामिव निर्जराणाम्।
किं सप्तमं मूर्तिमतामृतूनां स्रोतःपतीनां पुनरष्टमं वा॥ १६९॥

च पुनश्चतुर्षु चतु'सख्येषु ऋक्-यजु -साम-अथर्वणलक्षणेषु लौकिकेषु मध्ये पञ्चममिव। एतस्य सत्यवादित्वाद्वेदवन्मान्यत्वेन पञ्चमम्। वा पुन निर्जराणा देवाना द्रुमाणां कल्प-पारिजात-मन्दार-हरिचन्दन-सतानलक्षणाना पञ्चाना कल्पवृक्षाणा मध्ये षष्ठमिवाखिलाभिलषितदायकत्वात्। तथा मूर्तिमता स्वीकृतकाययष्टीना हिम-शिशिर-वसन्त-ग्रीष्म-वर्षा-शरल्लक्षणाना षण्णामृतूनां मध्ये सप्तममिव। सर्वेषामपि सेव्यत्वेन। वा पुनः स्रोत पतीना लवणोदधि-क्षीरोदधि-नीरोदधि-घृतोदधि-सुरोदधि-स्वादूदधि-इक्षूदधि-नाम्नां सप्ताना समुद्राणा मध्ये अष्टममिव अतिगम्भीरत्वात् गुणरत्नाकरत्वात्॥

अधीश्वराणां नवमं दिशां वा कुण्डं सुधानां दशमं किमुर्व्याम्।
एकादशं वा व्रतिनां वृषेषु किं द्वादशं श्रीगणपुंगवानाम्॥ १७०॥

च पुनर्दिशामष्टाना हरितामीश्वराणा स्वामिनाम् इन्द्र-अग्नि-यम-नैर्ऋत-वरुण-वायु-कुबेर-ईशानाभिधानामष्टसख्याकाना लोकपालाना मध्ये नवममिव। यथा दिक्पाला सर्वेषा मप्याराध्यास्तथायमपीति। वा पुनरुर्व्यां पृथिव्या वर्तमान दशम सुधाकुण्डमिव। यथा पाताले नवसख्याकानि कक्कोलादिपीयूषकुण्डानि विद्यन्ते, तथा भूमण्डले दशम सुधाकुण्डमिव। अजरामरपददायकत्वात्। वा पुनर्व्रतिना साधूना वृषेषु धर्मेषु मध्ये। 'धर्म पुण्य वृष श्रेय' इति हैम्याम्। क्षान्ति-आर्जव-मार्दव-निर्लोभता-तप'-सयम-सत्य-शौच-अकिंचनता-ब्रह्मचर्यमिति लक्षणेषु दशविधसाधुधर्मेषु मध्ये। यदुक्तम्— 'खतीअज्जवमद्दवमुत्तीतवसजमे अबोधव्वे। सच्च सोअ आकिंचण च बभ च जइ धम्मो॥' इति वचनात्। एकादशमेकादशसख्यापूरण मूर्त साधुधर्ममिव। वा पुन श्रिया गणभृल्लक्ष्म्या शोभया वा युक्ताना गणपुगवाना गणधारिणाम् इन्द्रभूति-अग्निभूति-वायुभूति-व्यक्त-सुधर्मस्वामि-मण्डित-मौर्यपुत्र-अकम्पित-अचलभ्राता-मेतार्य-प्रभासनामान महावीरजिनैकादशगणधरास्तेषा मध्ये द्वादशमिव॥

त्रयोदशं वाम्बुजबान्धवाना विश्वेषु देवेषु चतुर्दशं वा।
रत्नेषु वै पञ्चदशं कलासु शरत्सुधाशोरिव षोडशं वा॥ १७१॥

वा पुनरम्बुजबान्धवानाम्। धाता-अर्यमा-मित्र-वरुण-ईश-भग-इन्द्र-विवस्वत्-पूषा-पर्जन्य-त्वष्टा-विष्णु इति द्वादशसख्यानामर्काणा मध्ये त्रयोदश भास्करमिव। प्रतापत्वात्। वैश्वदेवेषु मध्ये। 'विश्वदेवास्त्रयोदश' इति काव्यकल्पलतायाम्, सख्यानाममालायां च। चतुर्दश चतुर्दशसख्याकमिव। दिव्यरूपत्वात्। वा पुनश्चतुर्दशसु लक्ष्मी-कौस्तुभ-पारिजात-सुरा-धन्वन्तरि-चन्द्रमा-कामधेनु-ऐरावण-अप्सरा-उच्चैःश्रवा-पीयूष-शार्ङ्गधनु-पाञ्चजन्यशङ्खः-कालकूटविषाभिधाना चतुर्दशप्रमाणाना रत्नानां

मध्ये पञ्चदश रत्नमिव। वा पुनः शरत्सुधांशो शारदीनचन्द्रमस. कलासु पञ्चदशकलासु मध्ये षोडशमिव। पञ्चदशसु तिथिषु पञ्चदशैव कला वर्धन्ते, षोडशी कला तु शिवमस्तके अस्तीति श्रुति। अत एव नैषधे नलेन प्रोक्तम्—'भीमजा च हृदि मे परमास्ते जीवितादपि धनादपि गुर्वी। न त्वमेव मम सार्हति यस्याः षोडशामपि कला किल नोर्वी॥' इति। तथा 'परवामिकतिथयश्चन्द्रकला पञ्चदश भवन्तीह' इति काव्यकल्पलतायाम्। तथा तत्रैवोदाहरणम्। 'तिथिं तिथिं प्रति स्वर्गिभोग्यैकैककलाधिका। कला यस्येशपूजासीदेक श्लाघ्य स चन्द्रमा॥' इत्युक्ते। चन्द्रे तु पञ्चदशैव कला॥

कि राजधानी शममेदिनीन्दोर्धवं धुनीनामिव वा समाधेः।
सकेतसद्मेव गुणावलीना धर्मस्य साम्राज्यमिवार्हतस्य॥ १७२॥

उत्प्रेक्ष्यते—शममेदिनीन्दो उपशमनाम्नो वसुधासुधारुचे राज्ञ राजधानी सुखवासनगरी च। 'कुलक्रमायाता पुरी राजधानी' इति हैम्याम्। वा पुन समाधेर्ध्यानस्य विशेष्यैकलयनिष्ठत्वेन यद्ध्यान समाधिस्तस्य धुनीना नदीना धव भर्तार समुद्रमिव। पुनरुत्प्रेक्ष्यते—गुणानामावलीना श्रेणीना सकेतसद्मेव। यत्र कामुकैर्मिलितुमुत्सुकैरपरैर्वा मिलनार्थ सकेतस्तत्स्थान सकेतगृह प्रोच्यते। पुनरुत्प्रेक्ष्यते—अर्हतामतीतानागततीर्थकृतामयमार्हत स चासौ धर्मश्च। जैनधर्मस्येत्यर्थ। साम्राज्यमिव। अनेकान्मूर्धाभिषिक्तान्नमयित्वा यत्रैश्वर्य क्रियते तत्साम्राज्यम्। अत्र तु बहुसामन्तभूपनमन स्फुटमेवास्ते इति साम्राज्यमेव॥

उरो मुरारेः सुभगत्वलक्ष्म्याः कृपामृतस्येव पति तमीनाम्।
भाग्यस्य वा कोशमिवाक्षयन्तं क्षान्तिस्रवन्त्या इव सानुमन्तम्॥१७३॥

उत्प्रेक्ष्यते—सुभगत्वलक्ष्म्या सौभाग्यश्रिया वासार्थं मुरारेर्नारायणस्य उरो वक्ष.स्थलमिव। यदुक्त नैषधे—'हित्वा दैत्यरिपोरुर स्वभवन शून्यत्वदोषस्फुटा—' इति विष्णोर्वक्षो लक्ष्म्यावासमिति। पुनरुत्प्रेक्ष्यते—कृपा सकलजन्तुजातेषु करुणा सैवामृत सुधारसस्तस्य तमीना पति चन्द्रमण्डलमिव। पुनरुत्प्रेक्ष्यते—भाग्यस्य शुभकर्मोदयस्य अक्षयन्त सर्वथापि न व्ययीभाव भजन्त कोश भाण्डागारमिव। पुनरुत्प्रेक्ष्यते—क्षान्ति क्षमा सैव स्रवन्ती नदी तस्या सानुमन्त पर्वतमिव। यतो भूभृत. सकाशात्सरित प्रवहन्ति॥

यशःसुमस्येव सुपर्वसालं कि ज्ञानभानोरुदयाचलं वा।
सप्तर्षिपुत्र किमु चित्रवाचामिवाकरो लब्धिमणीगणानाम्॥ १७४॥

उत्प्रेक्ष्यते—यश सर्वजगज्जनजेगीयमानस्फीतकीर्तिरेव सुम प्रसून तस्य सुपर्वसाल कल्पद्रुममिव। सदा विकाशपरिमलादिबाहुल्यात्सुरतरुकुसुमकथनम्। पुनरुत्प्रेक्ष्यते—

ज्ञानमेव भानुः सूर्य' तस्याभ्युदयार्थमुदयाचल पूर्वपर्वतमिव । पुनरुत्प्रेक्ष्यते—चित्राणां जगदाश्चर्यकारिणीना वाचा वचनवैचित्रीणा सप्तर्षिपुत्र किमु बृहस्पतिमिव। 'बृहस्पतिः सुराचार्यो जीवश्चित्रशिखण्डिजः' इति हैम्याम्। पुनस्तत्रैव 'सप्तर्षयश्चित्रशिखण्डिन'। तथा नैषधे—'विचित्रवाक् चित्रशिखण्डिनन्दन' इति बृहस्पतेः सप्तर्षिपुत्राभिधानम्। यथा चित्रशिखण्डिनन्दनस्तथा सप्तर्षिसूनुरपीति । पुनरुत्प्रेक्ष्यते—लब्धयस्तप'प्रादुर्भूतशक्तिविशेषास्ता एव मणीनां गणास्तेषामाकर खानिमिव ॥ आदितस्त्रयोदशभिः कुलकम् ॥ इति हीरविजयसूरिवर्णनम् ॥

तं व्याजहारेति महीमहेन्द्रो जागर्ति वार्तं खलु युष्मदङ्गे ।
हिमं सरःपद्ममिवाध्वजन्मा क्लमोऽपि नाक्रामति वः शरीरम् ॥ १७५॥

महीमहेन्द्र अकब्बरपातिसाहि त सूरिमित्यमुना प्रकारेण व्याजहार व्यक्ति स्म। इति किम्। हे सूरे, खलु निश्चित युष्मदङ्गे श्रीमता देहे वार्तमनामय समाधिर्जागर्ति विद्यते। जागर्तीत्यत्र सत्तार्थ । यत —'सत्तायामस्त्यास्ते जागर्तिर्विद्यते ध्रियते' इति क्रियाकलापे। अपि पुनरध्वजन्मा दूरमार्गोल्लङ्घनोद्भूत क्लम परिश्रमो वो युष्माक शरीर नाक्रामति न बाधते । किमिव। हिममिव। यथा सर पद्म तटाकोत्पन्न कमलं तुहिन व्यथयति ॥ इति शारीरकसुखप्रश्न ॥

तपासि वः सन्त्यनघानि कच्चिन्नास्ते समाधेः प्रतिबन्धकश्च ।
मनः प्रसन्नं पुनरस्ति नीर पद्माकरस्येव घनव्यपाये ॥ १७६ ॥

हे मुनीन्दो, पुनर्वो युष्माक तपासि अनघानि प्रशस्यानि असौ तपस्वी तीव्र तपस्तप्त्वा मास्मद्राज्यादि वैभव गृह्णीतादिति भावाद्विघ्नकर्तृकाणामभावात् निरन्तरायानि सन्ति विद्यन्ते। पुन कश्चन धर्मद्वेषी वो युष्माक समाधेर्ध्यानस्य प्रतिबन्धको विघ्नविधाता नास्ते न वर्तते। पुनर्युष्माक मन प्रसन्नमनाविलमस्ति । किमिव । नीरमिव। यथा घनव्यपाये शरत्समये पद्माकरस्य कमलकुलालङ्कृतसरसो जल प्रसन्नमतिस्वच्छ स्यात् ॥ इति साध्वाचारादिकुशलप्रश्न ॥

का सा पुरी प्रापि दशा दमीशैर्वसन्तनिर्मुक्तवनानुरूपाम् ।
अहो अहोभिर्बहुभिः पयोदैरिवादिमैर्भूरियमन्वकम्पि ॥ १७७ ॥

अहो इति सबोधनप्रश्ने। हे सूरे, सा का पुरी किनाम्नी नगरी या पुरी दमिना तपःक्रियादिकष्टै' स्वात्मदमनपराणा साधूनामीशैर्नायकै श्रीमद्भि वसन्तेन मधुसमयेन निर्मुक्तस्य फलपुष्पपल्लवदलादिविरहिततरुगणस्य वनस्यानुरूपा सदृशी दशामवस्था प्रापि लम्भिता। तदभिधान भाषणीयमित्यर्थ.। अहो सूरीन्द्रा, पुनरादिमै प्रथमै पुष्करावर्तनाभि पयोदैर्मेघैरिव । इयमास्माकीना मेवातमण्डलसबन्धिनी वा भू पृथिवी बहुभिरनल्पैः अहोभिर्दिवसैरन्वकम्पि अनुगृहीता पावनीकृता इत्यागमादिप्रश्न ॥ इति साह्निकृतकुशलालापप्रश्नः ॥

इदं विनिर्दिश्य समुद्रकाञ्चीरुच्ये मुखे तन्वति मौनमुद्राम्।
धर्मस्य धात्रीमिव वृत्रशत्रुर्वाचंयमानां स उवाच वाचम्॥ १७८॥

वाचयमाना सम्यग्वाग्गुप्तिमता वृत्रशत्रुर्यतीन्द्र स हीरविजयनामा सूरिर्वाच वाणीमुवाच वक्ति स्म। साहिप्रश्नानामुत्तर ददाति स्मेत्यर्थ। उत्प्रेक्ष्यते—सूरिवाणी। धर्मस्य सुकृतस्य धात्रीमुपमातरमिव वर्धयित्री भूमिमिव। स्थान वा। कस्मिन् सति। इद पूर्वनिगदित कुशलादिप्रश्न विनिर्दिश्य कथयित्वा समुद्रकाञ्च्या जलनिधिमेखलाया भूमिभामिन्या रुच्ये भर्तरि। 'रुच्यो वरयिता धव' इति हैम्याम्। अकब्बरपृथिवीपतौ मुखे स्ववदने मौनमुद्रा जोषेण कृत्वा मुद्रणा तूष्णीका तन्वति कुर्वति सति॥

क्ष्माकान्तकोटीरमणीमरीचिमधुव्रतापीतपदारविन्द।
अवेहि वार्तं द्युसदामिवाप्तवचःसुधापानविधायिनां नः॥ १७९॥

क्ष्माकान्ता भूमीवल्लभा अन्ये राजानस्तेषा कोटीरा मौलिमुकुटास्तेषा मणीना विविधरत्नाना मरीचय कान्तय एव मधुव्रता भ्रमरास्तैरा सामस्त्येन पीते चुम्बिते सेविते वा पदारविन्दे चरणकमले यस्य तस्य संबोधने। यदुक्तम्—'अवताद्वो हयग्रीव कमलाकर ईश्वर। सुरासुरनराकारमधुपापीतपत्कज॥' इति सारस्वतव्याकरणप्रान्तनमस्कृतौ आपीत इति। हे नृप, न अस्माक वार्तमनामयमवेहि जानीहि। केषामिव। यथा द्युसदा सुराणा देवानामनामय भवेत्। तत्र हेतुमाह—आप्तानां तीर्थकृताम्। 'पुरुषोत्तमवीतरागाप्ता' इति हैम्याम्। वचासि वाक्यानि आगमा वा। 'आप्तोक्ति समयागमौ' इति हैम्याम्। तानि त एव वा सुधा अमृतरसास्तेषा पान विदधे इत्येवशीलास्तेषाम्। 'आप्तो लब्धे च सत्ये च' इत्यनेकार्थ। 'सत्ये अविसवादके बान्धवेऽप्याप्त' इति चूर्णि। तथा 'आप्तप्रत्ययितौ समौ' इति हैम्याम्। आप्तस्य पालकत्वेन विष्णो स्वामित्वेनेन्द्रस्य वा वचसा सुधापान कुर्वते इत्येवशीलाना सुराणा तदेवाप्तत्वमुच्यते। सृष्टिप्रारम्भे ब्रह्मणा सुरा नराश्च विदधिरे, तदर्थं भोज्यकृते धान्य सृष्ट नरैरङ्गीकृतम्, तदनिच्छद्भिर्देवैर्ब्रह्मणा प्रहितै सृष्टिपालकत्वेन विष्णुर्याचित, ततो विज्ञाय कृष्णेनापि मन्याचलेन पाथोधिं निर्मथ्य पीयूषमुत्पाद्य तेषा पाणौ निजाग्रजन्मने आप्ताय शक्राय प्रहितम्, ततो निजनायकत्वेनाप्तीभूतस्य तस्येन्द्रस्य वचसा सुधाहारा आसन्—इति वैष्णवी श्रुति। तेन द्वयोरपि सुधापानविधायिता॥

अश्वानिवाक्षाणि निरीहभावे रश्मिव्रजैर्यन्त्रयता स्वयं नः।
तपांसि निर्विघ्नतया शताङ्गा इव प्रवर्तन्त उदारकान्ते॥ १८०॥

उदारा अतिशायिनी स्फारा वा कान्तिर्दीप्ति शोभा वा यस्य महती इच्छा वा। 'कान्ति शोभाकामनयो' दीप्तौ च' इत्यनेकार्थ। तस्य सबोधने हे साहे, नोऽस्माक शताङ्गा रथा इव तपासि नियमविशेषा निर्विघ्नतया निरन्तरायत्वेन प्रवर्तन्ते प्रचलन्ति

च। अस्माक किं कुर्वताम्। रश्मिव्रजै रज्जूत्करैस्तुरगानश्वानिव निरीहभावैर्निर्गता ईहा स्त्रीपुत्रमित्रविभवादिषु सासारिकेषु सर्वेष्वपि पदार्थेषु वाञ्छा येषा ते निरीहास्तेषा भावास्तै कृत्वा नि स्पृहताभिरक्षाणि समनस्कानि पञ्चानीन्द्रियाणि स्वयमात्मना सारथिभावेन यन्त्रयता दमयता वशीकुर्वताम् ॥

प्रत्यूहकृत्कोऽपि न नः समाधेः कुतोऽशिवं स्याद्भुवि यत्त्वयीशे।
गृहाङ्गणस्थायिनि कल्पशाखिन्युपद्रवेत्किं नु दरिद्रभावः ॥ १८१ ॥

हे साहे, नोऽस्माक समाधेर्मन स्वास्थ्यस्य ध्यानस्य वा कोऽपि कश्चिदपि प्रत्यूहकृद्विघ्नविधाता नास्ति, यद्यस्मात्कारणात्त्वयि ईशे स्वामिनि अवनीनेतरि समर्थे अशिवोपशामके सति भुवि पृथिव्यामशिवमर्थात् त्वद्देशवासिनामकल्याण कुतो भवेत्। अपि तु न स्यादेव। युक्तोऽयमर्थ । नु इति परिप्रश्ने। गृहस्याङ्गणे अजिरे तिष्ठतीत्येवशीलस्तस्मिन् गृहाङ्गणस्थायिनि कल्पशाखिनि सुरद्रुमे दरिद्रभावो दारिद्य किमुपद्रवेत्। अपि तु न दारिद्र्यलेशोऽपि स्यादिति ॥

अनित्यताभावनया पदार्थसार्थस्य विश्वस्य मनः पुनर्नः।
क्षोदैरिवाम्भः कतकस्य शश्वत्प्रसन्नमास्ते वसुधासुधांशो ॥ १८२ ॥

हे वसुधासुधाशो सकलावनीरजनीपते भूपते, विश्वस्य जगत पदार्थसार्थस्य वस्तुव्रजस्य अनित्यता अशाश्वतत्वम्। यत —'ही ससारसहावो सुचरियनेहाणुरायरत्तावि। जे पुव्वन्हेदीष्टा अवरन्हे ते न दीसति ॥' तथा 'सञ्झरागजलबुब्बुउव्वमे जीविताण्यजलबिदुचचले। जुव्वणेयनइवेगसनिभे पावजीवकिमय न बुज्झसि ॥', 'अनित्यानि शरीराणि विभवो नैव शाश्वत । नित्य सनिहितो मृत्यु कर्तव्यो धर्मसग्रह ॥' 'यदि जन्मजरामरण न भवेद्यदि चेष्टवियोगभय न भवेत्। यदि सर्वमनित्यमिद न भवेदिह जन्मनि कस्य रतिर्न भवेत् ॥' इति वचनात्सर्वमनित्य धर्म एव नित्य कार्य इति भावनया वासनया कृत्वा पुनर्नोऽस्माक मनश्चित्त प्रसन्न धर्मकर्मणि निर्मलमेवास्ते। किमिव। अम्भ इव। यथा कतकस्य कतकनाम्न फलस्य क्षोदैश्चूर्णैर्जल प्रसन्न स्वच्छ स्यात्। तथा यदुक्तम्—'विमलस्वामिनो वाच कतकक्षोदसोदरा । जयन्ति त्रिजगच्चेतोजलनैर्मल्यहेतव ॥' इति सकलार्हत्प्रतिष्ठाने ॥

गोशीर्षसौरभ्यमिवानिलेन संदेशहारिद्वितयेन हूतः।
गन्धारनाम्नो नगरान्महीन्दो शनैः शनैर्वृद्धतया समागाम् ॥ १८३ ॥

हे महीन्दो साहे, गन्धार इति नामाभिधान यस्य तादृशान्नगरात्समागाम् श्रीमत्पार्श्वे समेत । कथम्। शनै शनैर्मन्द मन्दम्। कया। वृद्धतया स्थविरत्वेन। किलक्षण अहम्। सदेशहारिणोर्दूतयो । 'शासनहारिणा हरे' इति रघौ। यथा शासनहारी तथा सदेशहारीति। तथा 'दूत सदेशहारक' इति हैम्याम्। द्वितयेन द्वन्द्वेन हूतः आकारित ।

'आकारण हवो हूति ' इति हैम्याम् । किमिव । गोशीर्षसौरभ्यमिव । यथा चन्दनद्रुमस्य परिमलो अनिलेन वायुना हूयते भूमण्डलान्तरमानीयते ॥ इति साहिकृतकुशलागमादिप्रश्नप्रत्युत्तराणि ॥

भूमानथाभाषत दूरदेशाद्यूयं समेताः कथमेकपद्याम् ।
महेन्द्रवन्मत्तमतङ्गजेन रथेन पाथोरुहबन्धुवद्वा ॥ १८४ ॥
रेवन्तवद्वा तुरगेण दिव्ययानेन वृन्दारकवृन्दवद्वा ।
स प्रोचिवानुज्झितयानमत्र चरन्क्रमाभ्यामहमाजगाम ॥ १८५ ॥

अथ कुशलागमादिकथनानन्तर भूमान्पृथ्वीपतिरभाषत वदति स्म । हे सूरीन्द्रा', यूयमेकपद्या मार्गे । 'पदव्येकपदी पद्या पद्धतिर्वर्त्म' इति हैम्याम् । कथ केन प्रकारेण समेता दूरदेशात् अत्रागता । तानेव प्रकारान्दर्शयति—कि मत्तो मदोदयो यो मतङ्गजो गजेन्द्रो गजराज. प्रशस्तहस्ती तेन समेता । किवत् । महेन्द्रवत् । यथा पुरदरो मत्तमतङ्गजेन ऐरावणेन समेति । वाथवा कि रथेन स्यन्दनेन 'वहल' इति प्रसिद्धेन अध्वनि समेता । किवत् । पाथोरुहबन्धुवत् । यथा कमलसुहृद्भास्करो रथेन मरुद्रथेन समागच्छति । वाथवा तुरगेन प्रवरवाजिना कृत्वा समायाता । किवत् । रेवन्तवत् । यथा रेवन्त अर्करेतोऽजस्तुरगेण समायाति तस्य हयवाहनत्वेन । 'रेवन्तस्त्वर्करेतोऽज प्लवगो हयवाहन ' इति हैम्याम् । वाथवा दिव्येन मनोरमेण यानेन शिबिकादिना वाहनेन समीयिवास । किवत् । वृन्दारकवृन्दवत् । यथा वृन्दारकाणा निर्जराणा वृन्द समुदाय दिव्येन देवसबन्धिना विमानेन समेति । इत्युक्तेऽनन्तर स सूरि प्रोचिवान् कथयति स्म । हे साहे, अहमत्र श्रीमता समीपे उज्झित सत्यक्त यान तुरगवाहनादिक येन तादृश क्रमाभ्यां चरणाभ्या चरन् प्रचरन् आजगाम आगतवान् ॥ युग्मम् ॥

भूपोऽप्युवाचेति न साहिबाख्यखानेन युष्मभ्यमदायि किंचित् ।
तुरङ्गमस्यन्दनदन्तियानजाम्बूनदाद्यं दृढमुष्टिनेव ॥ १८६ ॥

अपि पुनर्भूप पातिसाहि इत्यमुना प्रकारेण प्रोवाच जगाद । पृच्छति सेत्यर्थ । इति किम् । हे सूरीन्द्रा , दृढमुष्टिना कृपणेनेव साहिब इत्याख्या नाम यस्य तादृशेन खानेन मम उम्बरकेण सामन्तेन तुरङ्गमा अश्वा , स्यन्दना रथा , दन्तिनो गजा , यानानि शिबिकादीनि, जाम्बूनद सुवर्णम्, उपलक्षणाद्रूप्यादिसग्रह , अमूनि वस्तूनि आद्यानि प्रथमानि मुख्यानि वा यत्र तादृश किंचित्किमपि वस्तु युष्मभ्य नादायि न दत्तम् ॥ इत्याक्षेपप्रश्नवाक्यम् ॥

गुरुर्जगौ बह्वदिशत्स मह्य त्वया नियुक्तो हरिणेव मेघ. ।
पुनर्न किंचिन्निखिलानुषङ्गमुचा मयाग्राहि महीमहेन्द्र ॥ १८७ ॥

तत साहिप्रश्नानन्तर गुरुर्हीरसूरिर्जगौ भाषते स्म । हे साहे हे महीमहेन्द्र पृथिवी-

पुरंदर, त्वया श्रीमता नियुक्त॰ प्रसादितानुशिष्टिः स साहिबखानो मह्य बहु धनमदिशत् यच्छन्नासीत्। क इव। मेघ इव। यथा हरिणा वासवेन वर्षितु समादिष्टा॰ घनाघना बहु प्रचुरतर नीर दिशन्ति प्रददते। जनेभ्य इति शेष॰। 'जानामि त्वा प्रवरपुरुष कामरूप मघोन' इति मेघदूते। 'इन्द्रादिष्टा हि मेघा॰ भूमौ वर्षन्ति' इति श्रुति॰। परमय विशेष॰। निखिल समस्तमनुषङ्ग रामाद्रविणादिसङ्ग मुञ्चति दूर त्यजति तादृशेन मया किंचित्किमपि दीयमान नाग्राहि नादायि न गृह्यते स्म॥

अहो निरीहैर्महतां वतंसैर्भूर्भूषितामीभिरिवांशुभिर्द्यौः।
तज्जन्मभिः पङ्कमिवारविन्दैर्भवं परित्यज्य पृथग्भवद्भिः॥ १८८॥

अहो इत्याश्चर्ये। सदस्या लोका वा। पश्यत कौतुक परैरदीयमानमपि जगति के नाद्रियन्ते। एते तु बह्वागृहीता अपि सर्वेषामभिलषणीयानामपि स्वर्णाश्वगजादि नाददते तस्मादमीभि॰ सूरीन्द्रै॰ कृत्वा भूरशेषापि क्षोणी विभूषिता अलंकृता पवित्रिता वा। कैरिव। अंशुभिरिव। यथा अंशुभि सहस्ररश्मिभि। 'आदित्य सवितार्यमा खरसहस्रोष्णांशू रवि' इति हैम्याम्। द्यौर्गगनवीथी शोभिता। किंभूतै अमीभि। निर्गता जगजन्मकलत्रपुत्रद्रविणराज्यादियावत्पदार्थसार्थेषु ईहा वाञ्छा येषाम्। नि स्पृहैरित्यर्थ। पुन किंभूतै। महता समस्तसाधुजनोत्तमाङ्गेषु अवतसै शेखरायमाणै। पुन किंभूते। भव ससार परित्यज्य निर्मुच्य पृथग्भिन्नैर्भवद्भि। कैरिव। अरविन्दैरिव। यथा पद्मै॰ पङ्क जम्बाल परित्यज्य पृथग्भूयते। किंभूतै अमीभि अरविन्दैश्च। तज्जन्मभि तत्र भवे पङ्के वा भवित्वात्पङ्कजत्वाज्जन्म उत्पत्तिर्येषा तै॥

चित्ते दधच्चित्रमिति क्षितीन्द्रः पुनर्युनक्ति स्म मुखं स वाचा।
सौरभ्यविभ्राजिविजृम्भिताब्जं घनात्ययो हंसमृगीदृशेव॥ १८९॥

स क्षितीन्द्र पातिसाहि पुनर्वाचा वाण्या मुख स्ववदन युनक्ति स्म सयोजयामास। किं कुर्वन्। इत्यमुना प्रकारेण चित्ते स्वमानसे चित्रमाश्चर्य दधद्धारयन् मुख वाचा युयोज। क इव। घनात्यय इव। यथा शरत्काल सौरभ्येन सौगन्ध्येन विभ्राजते शोभते इत्येवशील तथा विजृम्भित विकस्वरमब्ज कमल हसमृगीदृशा राजमरालमहिलया युनक्ति॥

ग्रीष्मागमेनेव मयाध्वगाना वृथा व्यथा वः पथिजा व्यसर्जि।
एतत्पुनर्गोधनवन्न किंचिच्चक्रे स्वहृद्गोचरसंचरिष्णु॥ १९०॥

हे सूरय, वो युष्माक मया वृथा मिथ्यैव पथिजा मार्गजनिता व्यथा शीतातपलूकाकण्टकक्रमादिका पीडा व्यसर्जि विश्राणिता। दत्तेत्यर्थ। केनेव। ग्रीष्मागमेनेव यथा निदाघसमयप्रादुर्भावेन अध्वगाना पान्थाना व्यथा तापतृषादिका विसृज्यते दीयते। पुनरेतच्चङ्क्रमकादिक किंचित्किमपि मया स्वस्यात्मन हृदो मानसस्य गोचरे विषये सचरिष्णु॰ संचरणशील हृदये वर्तमान न चक्रे न कृतम्। किंवत्। गोधनवत्। यथा

गोकुल स्वहृदा निजमनसा । स्वेच्छयेत्यर्थः । गोचरे गवां चरणोचिताचलायां सम्यक् स्वरुचित यथा तथा चरणशील भक्षणस्वभाव क्रियते । अथ वा स्व मदीय धन भूमिः नृपस्य भूधनत्वात् । 'स्वातपालधनभुग्नेतृपतिमन्वर्थकादय ' इति हैमीवचनात् । तस्या हृदि मध्ये यो गोचरो गवा चरणस्थान तत्र सचरणशीलमित्यर्थः ॥

विघ्नाय जज्ञे भगवत्समाधेरहं पयोवाह इवांशुभासाम् ।
युष्माकमाकस्मिकदुःखजन्मा तत्प्रत्यवायोऽजनि मे महीयान् ॥१९१॥

हे सूरय, अह भगवता पूज्याना ज्ञानमाहात्म्यादिगुणगणवता युष्माक समाधेः स्वास्थ्यस्य ध्यानस्य वा विघ्नाय अन्तरायकृते जज्ञे सजातोऽस्मि । क इव । पयोवाह इव । यथा जलवाहो मेघ अशुभासा सूर्यकिरणाना विघ्नाय प्रचारप्रत्यूहाय । आवरणायेत्यर्थः । जायते तत्कारणाद्युष्माक श्रीमतामकस्मादज्ञात भवमाकस्मिकमतर्कितोपपन्न वा यद्दु खमसात तस्माज्जन्मोत्पत्तिर्यस्य तादृशो महीयानतिगुरुर्मे मम प्रत्यवायोऽपराधः पाप वा अजनि सजायते स्म ॥ इत्याकारणापराधोद्भावनम् ॥

क्ष्माचक्रचक्रीत्यथ थानसिंहमुद्दिश्य जग्राह वचो वचस्वी ।
हितैषिणा कल्प इवादसीयः पन्थाः कथं नो कथितः पुरो मे ॥१९२॥

अथ गुरो स्वप्रत्यवायोद्भावनानन्तर वचस्वी वाचोयुक्तिमान् क्ष्माचक्रस्य निखिलभूमीमण्डलस्य चक्री सार्वभौमोऽकब्बरसाहि थानसिंहमुद्दिश्य समुखमालोक्य इत्यमुना प्रकारेण वचो वाग्विलास जग्राह । वदति स्मेत्यर्थः । हे स्थानसिंह, त्वया भवता मे मम पुरोऽग्रे एषामयमदसीय एतत्सबन्धी । 'नासादसीया तिलपुष्पतूणम्' इति नैषधे । एकाशनपादचारादिको मार्ग साध्वाचारो वा कथ कुत कारणात् नो कथितो न निवेदित । केनेव । हितैषिणेव । यथा हित स्वस्य परस्य वा जनस्य इष्टापत्तिमिच्छत्यभिलषतीत्येवशीलेन महात्मना पुसा कल्प सम्यक्प्रवृत्तिरूप आचार कथ्यते ॥

इत्यप्यवक्ति न पदप्रचारैः प्राप्स्यन्ति दु.ख यदिहाजिहाना. ।
निगद्य भूमानिति शारदीनसारङ्गवन्मौनमधत्त वक्रे ॥ १९३ ॥

अपि पुनस्त्वमित्यप्येतदपि कि केन प्रकारेण नावक् न कथितवान् । इति किम् । यदेते सूरीन्द्रा इह दूरदेशे वर्तिनि मेवातमण्डलालकारहारसकलकमलासकेतनिकेतफतेपुरमाश्रयता श्रीमता सनिधानि पादप्रचारै स्वचरणचङ्क्रमणै आजिहाना आगच्छन्त । 'स्वय वरस्याजिनमाजिहानाम्' इति नैषधे । 'अजिनमागच्छन्तीम्' इति तद्वृत्तौ । 'आगमने गमनार्था समभ्युपाङ्भ्य परा कथिता ' इति क्रियाकलापे । 'ओहाङ् गतौ' इत्यस्य आनश्प्रत्यये जिहाना आङ्योगे आजिहाना आगमनार्थ इति । दु खमसात प्राप्स्यन्ति लप्स्यन्ते । एतन्मया प्रोच्यमान मम कथ न स्मारितम् । भूमानित्यमुना प्रकारेण निगद्य कथयित्वा वक्रे स्वमुखे मौन तूष्णीभावमधत्त दधौ । किंवत् । शारदीन-

सारङ्गवत् यथा शरत्कालसबन्धी बप्पीहो मौन वर्त्ते । वर्षासु तृषाक्रान्ततया जलपानार्थमुन्नमन्नीरदपुरस्ताद्बह्वाल्प्यालप्य शरदि जलवराभावात्तूर्ष्णी विवर्त्ते ॥

किमुत्तरं स्यादिह मन्दधीवन्मीमासते यावदसौ हृदीति ।
स दीर्घदर्शीव शशी रसायास्तं संशयानं प्रतिशंसति स्म ॥ १९४ ॥

मन्दा कुण्ठा धीर्बुद्धिर्यस्य सोऽल्पमेवा इव यावदसौ स्थानसिहो हृदि निजमनसि इति मीमासते विचारयति । इति किम् । यदिह साहिनिगदितवाक्ये किमुत्तर प्रतिवच स्यात् । तावद्दूरादग्रे स्वपरेषा भावि हिताहित पश्येत् स्वमनीषया विचार्य जानीयात्स दीर्घदर्शी तद्वत् रसाया शशी क्षोणीक्षणदापतिरकब्बरसाहि॰ सशयान सदेह विद्वान स्थानसिह प्रतिशसति प्रश्नयित्वा स्वयमेवोत्तरयाचकार ॥

एतद्वयं मानसमानसाङ्के वलक्षपक्षीकरवाम कामम् ।
इदं त्वयाचिन्त्यत पुण्यलक्ष्मीमाकाङ्क्षता क्षीरधिशायिनेव ॥ १९५ ॥

हे स्थानसिह, काममत्यर्थ वयमेतदग्रे वक्ष्यमाण भवन्मनसि वर्तमान वा मानस मदीयमनसस्तदेव मानस नाम सरस्तस्याङ्के क्रोडे वलक्षपक्षीकरवाम हसायमान विदधाम इत्याशी॰प्रेरणयोरुत्तमपुरुषबहुवचनम् । यदुक्तम्—'कान्तारे निर्गतासि प्रियसखि पदवी विस्मृता कि तु मुग्ध मा रोदीरेहि यामेत्युपहृतवचसो निन्युरेना वयस्य' इति नैषधे । यामेत्याशीरुत्तमपुरुषबहुवचनमपि । वयमेव हृदि विद्म इत्यर्थ । हे स्थानसिंह, त्वया भवता इद मयोच्यमानमचिन्त्यत ध्यात हृदि विचारितम् । त्वया कि कुर्वता । पुण्यलक्ष्मी धर्मश्रियमाकाङ्क्षता वाञ्छता । केनेव । क्षीरधिशायिनेव । यथा दुग्धवार्धौ शेते स्वपितीत्येवशीलेन कृष्णेन पुण्या पतिव्रतात्वेन पवित्रा श्री काङ्क्षयते ॥

स्वमण्डले भूतलशीतभासानीयन्त एते यदि सूरिशक्राः ।
सुधाशनाम्भोनिधिवल्लभाया भगीरथेनेव पयःप्रवाहाः ॥ १९६ ॥

यदि एते सूरिशक्रा हीरसूरीन्द्रा भूतलशीतभासा साहिना । 'इद तमुर्वीतलशीतलद्युतिम्' इति नैषधे । स्वमण्डले निजजनपदे आनीयन्ते आकार्यन्ते । केनेव । भगीरथेनेव । यथा सुधाशनाना देवानामम्भोनिधिवल्लभा समुद्रपत्नी नदी सुरसरिद्गङ्गा तस्या पय प्रवाहा जलप्लवा भगीरथनाम्ना भूमीन्दुना भूपालेन स्वदेशे समानीयन्ते । 'गङ्गा भगीरथेनेव पूर्वेषा पावनक्षमा । इच्छता सतति तेन न्यस्ता मन्त्रिषु कोशला ॥' इति रघौ । तथा 'गङ्गामिव क्षितितल रघुवशदीप ' इति नैषधेऽपि ॥

सुधारसं प्रीतिभरेण पायं पायं प्रभोर्दर्शननामधेयम् ।
तदा भजामो वयमप्यमर्त्या इव स्वभावादजरामरत्वम् ॥ १९७ ॥

तदा वय मेवातमण्डलश्राद्धवर्गा अपि अमर्त्या देवा इव स्वभावात्सहजेनेव अजरामरत्व जरामरणराहित्यम् । अजरामरभावमित्यर्थ । भजाम आश्रयाम । कि कृत्वा ।

प्रीतिभरेण प्रेमातिशयेन मनोहार्देन वा प्रभोर्गुरोर्दर्शनमालोकन तदेव नामधेयमभिधा यस्य । 'नामरूपभागाद्धय—'इति हैमीवृत्तौ । ततो नामधेयरूपधेयभागधेयानि इति प्रयोगा. । तादृश सुधारसममृतनिस्यन्द पाय पाय पीत्वा पीत्वा । 'पौन पुन्ये णमूपद द्विश्च, पाय पाय भोज भोज व्रजति' इति सारस्वतव्याकरणे ॥

पुरो न मे किंचन तेन वृत्त त्वया गुरूणा प्रतिपाद्यते स्म ।
यतः स्वसद्माभिमुखीभविष्णुमुपेक्षते कः सुरसौरभेयीम् ॥ १९८ ॥

हे स्थानसिंह, तेन कारणेन गुरूणा तव धर्माचार्येणा हीरसूरीणा वृत्त साध्वाचारादिकमाचरण मे मत्पुरोऽग्रे त्वया किंचन किंचिदपि न प्रतिपाद्यते स्म न प्रोक्तम् । युक्तोऽयमर्थ । यत कारणात् स्वस्यात्मन गृहस्याभिमुखीभविष्णु सद्मन समुखभवनशीला मन्दिरे समागच्छती सुरसौरभेयी कामधेनु को जन उपेक्षते । अपि तु न कोऽपि । सर्वोऽप्यायान्ती समीहते ॥

रामाङ्गजो मध्यमलोकपालवक्त्रादिदं वाङ्मयमभ्युदीतम् ।
निपीय भृङ्गो मकरन्दमम्भोरुहादिवामोदभरं बभार ॥ १९९ ॥

स्वर्गपातालयोरपेक्षया मध्यम अध पातालमुपरि च स्वर्ग तयोर्मध्यवर्ती मध्येवर्ती मध्येभवो मध्यमस्तादृशो लोको विश्वभुवन तस्य पालयिता अकब्बरस्तस्य वक्त्राद्वदनादभ्युदीत प्रकटीभूत वाङ्मय वाक्प्रपञ्चम् । वचनरचनामित्यर्थ । 'इतीदृशैस्त विरचय्य वाङ्मयै' इति नैषधे । 'एवविधै वच प्रपञ्चै.' इति तद्वृत्तिः । रामाङ्गज स्थानसिंहो निपीय सादरमाकर्ण्य आमोदभर प्रमोदातिशय बभार । क इव । भृङ्ग इव । यथा भ्रमर अम्भोरुहात् पद्मादुदीत मकरन्द निपीयास्वाद्य आमोदभर परिमलातिरेकप्रमोदाधिक्य धत्ते ॥ इति स्थानस्य साहे प्रश्नोत्तरम् ॥

शशंस सभ्यानथ पार्थिवेन्दुरानेतुमेतानिह केन जग्मे ।
तेऽप्यूचुरुर्वीन्द्रमजय्यवीर्यमिवावतीर्णं भुवि कार्तवीर्यम् ॥ २०० ॥

अथ स्थानसिंहस्य कथनानन्तर पार्थिवेन्दु राजराज सभ्यान् स्वसभासद पुरुषान् प्रति शशस कथयति स्म । किं शशस तदेवाह—एतान् सूरीन्द्रानिह मत्पार्श्व आनेतुमाकारयितु केन जग्मे गतम् । तत ते सभ्या अपि उर्वीन्द्र वसुधावासवम् ऊचुर्बभाषिरे । उत्प्रेक्ष्यते—भुवि पृथिव्यामवतीर्णमुत्पन्न तथा अजय्य परैर्जेतुमशक्य वीर्य पराक्रमो यस्य तादृश कार्तवीर्य बाहुसहस्रार्जुनमिव अजय्यबलत्वे । 'कारागृहे निर्जितवासवेन लङ्केश्वरेणोषितमा प्रसादात्' । तस्य सादृश्य वीर्यातिशयात् ॥

मौन्दीकमालाविति नामधेयौ निदेशात शासनहारिणौ वः ।
इतोऽजिहातामिव मूर्तिमन्तौ लेखौ वलेखाविव कामचारौ ॥ २०१ ॥

हे प्रभव , वो युष्माक निदेशात आदेशमङ्गीकृत्य एको मौन्दी अपर कमाल इति

नामधेयावभिधानौ शासनहारिणौ दूतौ यवनमुद्गलजातिषु मध्ये मेवडा इति सञ्ज्ञकौ इतो युष्माक समीपादजिहाताम् गतवन्तावास्ताम् । उत्प्रेक्ष्यते—मूर्तिमन्तौ मनुष्यवपुर्भाजौ लेखौ काङ्क्लौ स्फुरन्माने इव पुनरुत्प्रेक्ष्यते । मूर्तिमन्तौ लेखौ देवाविव देवा हि न केनचिच्चक्षुषा लक्ष्यन्ते । अत पार्थिवशरीरभाक्त्वाद्विलोचनगोचरौ । किंलक्षणौ । काम स्वेच्छया अतिशयेन च दिव्यया देवगत्या चरण व्रजन चारौ गमन ययोस्तौ ॥

तैः शासितुः शासनतः पृथिव्या हूतौ पुरस्तादुपसेदतुस्तौ ।
वसुंधराशेषविशेषवृत्ति चिद्गोचरीकर्तुमिवास्य नेत्रे ॥ २०२ ॥

तौ दूतौ पुरस्तात्साहेरग्रे उपसेदतु आगतवन्तौ । किंभूतौ । पृथिव्या भूमे शासितु पालयितु पातिसाहे शासनत आदेशात्तै सभ्यै सभासद्भि हूतावाकारितौ । उत्प्रेक्ष्यते—वसुधराया समस्तक्षितिमण्डलस्याशेषा समग्रा विशेषवृत्ति न्यायान्यायकारिशिष्टाशिष्टमित्रामित्रस्वभावोदन्तसूचयित्री वार्ता चिद्गोचरीकर्तु ज्ञानविषयता विधातुम् । ज्ञातुमित्यर्थ । अस्याकब्बरसाहेर्नेत्रे नयने इव । यथा नेत्राभ्या कृत्वा जनेन सर्वमप्यालोक्यते तथा दूताभ्या राज्ञा परमण्डलोदन्ताद्यखिल विज्ञायते । 'चरलोचना हि राजान' इति श्रुति । यदुक्तम्—'चरै पश्यन्ति राजान सुहृदा व्यवहारिण । देवा पश्यन्ति ज्ञानेन सर्वेऽन्ये चर्मचक्षुषा ॥' 'वणिक्पुत्रैर्महेश्वरा' इति पाठ । अथ वा प्रतिभाविषय विधातु चिच्छब्देन बुद्धिरपि । 'प्रेक्षाचिदुपलब्धय' इति हैम्याम् ॥

मुखं मृगाङ्कं मिलितु स्वबन्धोर्लब्धोदय वारिरुहे इवैते ।
पाणी प्रणीय प्रणयेन मध्येगोधीति धात्रीशमवोचता तौ ॥ २०३ ॥

तौ दूतौ धात्रीश साहि प्रति इत्यमुना प्रकारेण अवोचता वदत स्म । कि कृत्वा । प्रणयेन स्वस्वामित्वादिसबन्धस्नेहेन । भक्तेनेत्यर्थ । अथ वा आदेशयाचनार्थम् । 'प्रणय स्नेहयाच्ञयो' इत्यनेकार्थ । मध्येगोधि भालान्तराले पाणी हस्तौ प्रणीय कृत्वा । ललाटेऽञ्जलि विधायेत्यर्थ । उत्प्रेक्ष्यते—स्वस्यात्मनो बन्धो सकाशाल्लब्ध सप्राप्त उदयो येन । सूर्यज्योतिरविगल्य चन्द्रोऽभ्युदयतीति कविसमय । यथा रघुकाव्ये—'पुपोष वृद्धि हरिदश्वदीधितेरनुप्रवेशादिव बालचन्द्रमा' इति । तादृश मुख मृगाङ्क वदनमेव चन्द्र मिलीतुमेते समायाते वारिरुहे पद्मे इव ॥

आदिश्यता देव निदेश्यमित्थ निर्दिश्य तौ सश्रयतः स्म तूष्णीम् ।
धाराधरस्येव ऋतोर्विरामे नभोम्बुपाम्भोदसुहृच्छकुन्तौ ॥ २०४ ॥

हे देव, निदेश्य कथनार्ह वक्तव्यमादिश्यता प्रसाद्यताम् । इत्यमुना प्रकारेण निर्दिश्य विज्ञाप्य तौ दूतौ तूष्णीं मौन सश्रयत भेजाते । काविव । नभोम्बुपाम्भोदसुहृच्छकुन्तौ यथा धाराधरस्य ऋतोर्वर्षाकालस्य विरामे व्यपाये । शरत्समये इत्यर्थ । चातकमयूरविहगमौ मौनमाश्रयेते ॥

भूमानिमावित्यवदत्ततोऽमी कथं समीयुः पथि कीदृशाश्च।
तावप्यवक्तां तमुपागत स्वर्बलिद्विषो हन्तुमिवाब्जनाभम् ॥ २०५ ॥

ततो दूतोक्तेरनन्तर भूमानकब्बरसाहिरिमौ दूतौ प्रतीत्यमुना प्रकारेण अवदद्ब-भाषे। इति किम्। हे मौन्दीकमालौ, अमी सूरय पथि मार्गे कथ केन प्रकारेण स-मीयु समागता। मुद्गलम्लेच्छजातित्वाज्जैनमार्गानभिज्ञत्वादय प्रश्न। च पुन। की-दृशा किमाचाराश्च वर्तन्ते। अपि पुनस्तौ दूतौ त भूप प्रति अवक्ता कथयत स्म। तमुत्प्रेक्षते—बलिन' पराक्रमचतुरङ्गचक्रादिक बल भुजवीर्य चमूश्च विद्यते येषा ते बलवन्तो ये द्विषो वैरिण तथा बलिनामा पाताळाधिप सुरासुरसेव्यमानो वदान्यमौलि.। यन्नाम्ना पाताल बलिसद्मेति प्रसिद्धम्। स एव रिपुर्दानवेन्द्रत्वात् तास्त वा हन्तु यमा-तिथीकर्तु स्वर्गादुपेत देवलोकाद्भूमावागतम्। यदुक्त चम्पूकथायाम्—'कथ च स देश स्वर्गान्न विशिष्यते। यत्र गृहे गृहे गौर्य स्त्रिय' महेश्वरो लोक। सश्रीका हरय' इति। 'गौराङ्गय पार्वती च। महेभ्य शिवश्च। शोभायुक्तो हस्तश्च। लक्ष्मीयुक्त' कृष्ण' इति तद्वृत्ति। अत स्वर्गस्थत्वम्। अब्जनाभ नारायणमिव। अब्जवन्नाभि-र्यस्य। पक्षे अब्ज नाभौ यस्येति व्युत्पत्तिमात्रम्। तत्त्वतस्त्वभिधानमेव ॥

चूर्णैरिव स्वक्रमपद्मपांसुभिः प्राचीनसूरिप्रकरैः प्रतिष्ठिताम्।
सभाजयन्तः प्रतिमामिव क्षमा क्रमाम्बुजाभ्यां पथि संचरन्त्यमी २०६

हे देव, अमी सूरय स्वाभ्या क्रमाम्बुजाभ्या पथि चरणकमलाभ्या मार्गे सचरन्ति सम्यग्रीत्या प्रचलन्ति। उत्प्रेक्ष्यते—प्रतिमा परमेश्वरमूर्तिमिव क्षमा क्षोणीं सभाज-यन्त पूजयन्त इव। सभाजनशब्द' पूजार्थेऽपि। यथा नैषधे—'सभाजन तत्र स-सर्ज तेषा सभाजने पश्यति विस्मिते सा' इति। 'सभाजन पूजाम्' इति तद्वृत्ति। तथा क्रियाकलापेऽपि—'सभाजनार्थे सभाजयति'। प्रतिमा किंभूताम्। प्राचीनसूरि-प्रकरै पूर्वाचार्यनिचयै स्वक्रमपद्मानामात्मना पादारविन्दाना पांसुभि रजोभि कृत्वा प्रतिष्ठिताम्। उत्प्रेक्ष्यते—चूर्णैर्वासयोगैरिव पूज्यतया स्थापिताम् ॥

श्रेणी सतामिव विमुक्तसमग्रदोषां
वल्भाममी विदधते सकृदेव देव।
आराधयन्ति विधिवद्विधृतावधाना
योगं विधूतवनिताद्यखिलानुषङ्गम् ॥ २०७ ॥

हे देव, अमी गुरव सकृदेव एकवारमेव वल्भामाहार विदधते कुर्वन्ति। किंलक्ष-णाम्। सतामुत्तमाना श्रेणीमिव। विमुक्तसमग्रदोषा त्यक्ता सर्वेऽप्याधाकर्मिका सप्तचत्वारिंशन्मिता अशनदोषा एतावता नवकोटिभिर्विशुद्धा नवकोटय उच्यन्ते। स्वय न कुर्वन्ति परैर्न कारयन्ति पर कुर्वन्त नानुमोदयन्ति इति नवकोट्यस्ताभि-

र्निर्दोषा तथा अपगुणाय याताम् । पुनरमी विधूतो दूर निरस्तो वनिता नारी आदौ यस्य तादृशोऽखिलः समस्तोऽप्यनुषङ्ग सङ्गः परिचयो यत्रैव स्यात्तथा विधिवदागमोक्तेन विधिना योग यमाद्यष्टप्रकारसगतमवध्यानविशेष मनोवाक्कायादीना स्वस्वव्यापारेभ्यो नियमनरूप वा योगमाराधयन्ति । किंभूता अमी । विधृत योगे एव निहितम् अथ वा विशेषेण धृत ससारानित्यतायामवधान ध्यान मनो वा यै ॥

विश्वे वेश्मनि तारमौक्तिकनभश्चन्द्रोदयभ्राजिनि
ज्योतिस्तैलभृतौषधीप्रियतमे स्नेहप्रियोद्भासिनि ।
आश्लिष्योपशमश्रिय निजभुजागण्डोपधानाङ्किते
पर्यङ्के जगतीतले सुखममी भूमीशवच्छेरते ॥ २०८ ॥

हे साहे, अमी सूरय भूमीशवद्भूपाला इव विश्वे वेश्मनि जगन्नाम्नि निकेतने भुवने एव भवने वा जगतीतले भूमेरुत्सङ्गरूपे पर्यङ्के पल्यङ्के शय्यायामुपशमनाम्नी श्रिय लक्ष्मी नामाङ्गनामाश्लिष्य गाढमालिङ्ग्य सुख निर्भय मन स्वास्थ्ययुत यथा स्यात्तथा शेरते स्वपन्ति निद्रासुखमनुभवन्ति । पर्यङ्के किंभूते । निजभुजा स्वबाहुरिव गण्डोपधान गल्लमसूरक तेनाङ्किते कलिते । किंभूते वेश्मनि । तारास्तारका उपलक्षणात् ग्रहनक्षत्राणि एव मौक्तिकानि यत्र तादृश नभ आकाशमेव चन्द्रोदय उल्लोचस्तेन भ्राजते इत्येवशीले । पुन किंभूते । कान्तिर्ज्योतिरेव तैल स्नेहस्तेन भृत पूरित य औषधीप्रियतम चन्द्र । 'नवोदय नाथमिवौषधीनाम्' इति रघौ । स एव स्नेहप्रिय दीपस्तेनोत्प्राबल्येन भासते दीप्यते सहोद्योतेन शालते इत्येवशीले ॥

बाह्याबाह्यजिघासुघातुकतपस्तेजोभिरेभिर्भुवो
जम्भारे गगनाध्वगोगणधरैर्धिक्कारता लम्भित. ।
शत्रून्प्रत्यपकर्तुमम्बुधिशयं संशीलतीवानिश
यायादेष कुतः सरस्वति न चेदेणाङ्कयोषामुखे ॥ २०९ ॥

हे भुवो जम्भारे क्षोणीन्द्र, एभिर्गणधरैर्हीरविजयसूरिभिर्बाह्या बहिर्भवा कुदृक्प्रमुखा अबाह्या अन्तरङ्गा रागद्वेषकषादयो जिघासवो द्वेषिणस्तेषा घातुकानि हिंसनशीलानि यानि षष्ठाष्टमादिविकृष्टतपासि तेषा तेजासि प्रतापास्तै साधनै कृत्वा । तेज - शब्देन प्रतापोऽप्युच्यते । यथा नैषधे—'एतस्योत्तरमद्य न समजनि उत्तेजसा लङ्घने' इति । 'तव प्रतापानामतिक्रमणे' इति तद्वृत्ति । धिक्कारता पराभवभाव लम्भित प्रापित सन् गगनाध्वग सूर्य । उत्प्रेक्ष्यते—शत्रून् सूरिप्रतापरूपान्निजविजयित्वात् स्ववैरिण प्रत्यपकर्तु पराभव विधातुमम्बुधिशय समुद्रशे(शयि)तार विष्णुमनिश निरन्तर शीलतीव सेवते इव । य शत्रूभूय पर पराभवति स तेन दैत्य एवोच्यते । ततो विष्णोर्दैत्यनिषूदनत्वेन तत्सेवन युक्तमेव । एव चेन्न तर्हि एष भानुरेणाङ्कस्य

चन्द्रस्य योषा कान्ता रात्रिस्तस्या मुखे प्रारम्भे संध्यासमये। 'रजनी वसतिश्यामा वासतेयी तमस्विनी। उषा दोषेन्दुकान्ता' इति, तथा 'प्रदोषो यामिनीमुखम्' इति हैम्याम्। सरस्वति समुद्रे कुत कारणाद्यायाद्गच्छेत्। तत्र गमनकारण तु दैत्यारिसेवनैव ॥

कामचापभ्रुवः स्फारशृङ्गारिणी कुम्भिकुम्भप्रगल्भस्तनीः स्रग्विणीः।
स्वर्वशाः किं प्रणश्यत्पृषच्चक्षुषः सुभ्रुवोऽमी तृणं मन्यते क्ष्मापते २१०

हे क्ष्मापते भूमीनायक, अमी सूरय सुभ्रुवो नारीस्तृण मन्यते तृणप्राया गणयन्ति जानन्ति। किंभूता सुभ्रुव। कामस्य मदनस्य चाप कोदण्ड. तद्वद्भ्रुवो यासाम्। पुनः किंभूता॰। स्फारो विश्वचेतश्चमत्कारकारी मनोहारी च शृङ्गारो वस्त्राभरणाद्याडम्बरोऽस्ति आसाम्। पुन॰ किंभूता। कुम्भिना गजेन्द्राणा कुम्भौ शिरस पिण्डौ तद्वत् प्रगल्भौ तुङ्गौ पीनौ च स्तनौ कुचौ यासाम्। पुन किंभूताः। स्रज. स्वर्णरत्नमुक्तादीना रक्तसुमादीनां माला सन्त्यासाम्। 'अस्मायामेधास्रग्भ्योऽस्त्यर्थे विनिर्वक्तव्यः' इति सारस्वते। पुन किंभूताः। प्रणश्यन्तो भयपलायमाना ये पृषतो मृगविशेषा तेषा चञ्चललोचने इव चक्षुषी यासाम्। उत्प्रेक्ष्यते—किं साक्षात्स्वर्वशा अप्सरस इव। सुराङ्गनासदृशा अपि वशा एते तृणाय मन्यन्ते। व्यञ्जनान्तोऽपि पृषच्छब्दो मृगवाची दृश्यते। यथा नैषधे—'पृषत्किशोरी कुरुतामसगतम्' इति ॥

विरागे नानुरागे न तोषे दोषे न भूविभो।
मुक्तौ न सुभ्रुवां भुक्तौ चेतश्चिन्वन्त्यमी क्वचित् ॥ २११ ॥

हे भूविभो, अमी सूरय विरागे वैराग्ये सर्वससारासारतापरिज्ञानादनित्यभावनाया चेत॰ स्व मनश्चिन्वन्ति पुष्ट कुर्वन्ति, पर नानुरागे क्वचित्कुत्राप्यवस्थाया न पुन पुत्रकलत्रमित्रद्रविणाद्यनुरक्तौ आजन्म यावद्वैराग्यरङ्गतरङ्गितमानसा एव वर्तन्ते। तोषे निर्लोभतालक्षणे सतोषे। 'सनिधौ निधयस्तस्य कामगव्यनुगामिनी। अमरा किंकरायन्ते सतोषो यस्य भूषणम् ॥' इत्युक्ते॰ स्वास्थ्ये चेतश्चिन्वन्ति, न पुन क्वचित्कस्मिन्नपि दोषे अपगुणे रागद्वेषकषायादौ च। पुनर्मुक्तौ कदा अनादिससारपरम्परालता मूलादुच्छिद्य मोक्षे यास्याम इत्याशये, न पुन॰ क्वचिद्देवनरादिकाना कलत्राणा भुक्तौ भोगे विलासे राज्यादिसुखलीलाभुक्तौ वा। 'जिनेति जिनभद्रेति वा स्मरन्। नरो न लुप्यते पापे भुक्तिं मुक्तिं च विन्दति ॥' इति जिनकवचनस्तोत्रे। चेतश्चिन्वन्ति ॥

भूलोके भोगिलोके च स्वर्लोके स न कश्चन।
आवाभ्यामुपमीयेत योगिना मौलिनामुना ॥ २१२ ॥

हे प्रभो, भूलोके निखिलविपुलामण्डले च पुनर्भोगिना भुजगमाना लोके भुवने पाताळे च पुन॰ स्वर्लोके देवमन्दिरे कश्चन कोऽपि स वशीन्द्रो नास्ति यो योगीन्द्र. योगि-

नामष्टाङ्गयोगभाजा मनोवाक्काययोगवता वा मध्ये मौलिना मुकुटेन शेखरेणामुना सममावाभ्यामुपमीयेत उपमानीक्रियेत ॥

नमश्चिकीर्षयामीषां तीर्थानामिव सर्वतः।
[1]परोलक्षा मृगाक्षीभिः सममायान्ति मानवाः ॥ २१३ ॥

हे प्रभो, शत्रुंजयोज्जयन्तगङ्गाप्रयागादितीर्थानामिवामीषा सूरीणा नमश्चिकीर्षया नमस्कर्तुमिच्छया सर्वत सर्वाभ्यो दिग्भ्य' मृगाक्षीभिः स्वस्त्रीभिः सम सार्धं लक्षात्परे [1]परोलक्षाः सहस्रश' मानवा' समायान्ति समागच्छन्ति ॥

दूतास्यपद्महृदनिर्गतेति व्रतीशितुः कीर्तिसुरस्रवन्ती।
कूलंकषानामिव कामुकेन महीमघोना हृदये न्यधायि ॥ २१४ ॥

इति पूर्वव्यावर्णितस्वरूपयोर्दूतयो' सदेशहारिणोरास्य वदनमेव पद्महृदश्चुल्लहिमवच्छिखरिमध्यगतसहस्रयोजनविष्कम्भपञ्चशतयोजनायामो लक्ष्मीदेवतानिवासस्थान पद्मानामाहृदो हृदस्तस्मान्निर्गता प्रवर्तिता या व्रतीशितुर्हीरविजयसूरे कीर्तिरेवातिविशदत्वात् सुरस्रवन्ती देवनदी गङ्गा सा कूलकषाना सर्वसरिता कामुकेन अभिलाषुकेण भर्त्रा इव समुद्रेणेव महीमघोना वसुधावासवेन अकब्बरसाहिना हृदय मनो वक्षश्च तस्मिन् समुद्रेण वक्षसि साहिना च स्वमनसि न्यधायि स्थापिता। अवधारितेत्यर्थ ॥ इति मौन्दीकमालमेवाडावर्णितसूरिगुणा ॥

येनाकरा रोहणवन्मणीनाममी गुणानां गणिरोहिणीशाः।
हूतास्ततोऽस्माभिरिहेत्युदित्वा न्यवीवृतन्नीरधिनेमिनाथः ॥ २१५ ॥

हे दूतौ, येन कारणेन अमी साङ्गप्रवचनाधीतिष्वनूचानेषु गणिषु रोहिणीशाश्चन्द्राः सूरीन्द्रा गुणाना शमदमसयमादीनामाकरा खनय सन्ति। किवत्। रोहणवद्रत्नाचल इव। यथा रोहणनामा पर्वतो मणीनामनेकेषा रत्नानामुत्पत्तिस्थानम्। तत कारणादमी अस्माभिरिह मेवातमण्डले फतेपुरे अस्मत्समीपे वा आहूता आकारिता नीरधिनेमेः पृथिव्या नाथ. स्वामी पातिसाहि' इत्यमुना प्रकारेणोदित्वा कथयित्वा न्यवीवृतत् निवर्ततो मौनमाश्रितवान् ॥ इति दूतौ प्रति साहे सूरेराकारणागमनहेतूक्ति. ॥

द्वाराणीव महानन्दनगर्याः साधुसिन्धुराः।
कानि वः सन्ति तीर्थानि नृपः पप्रच्छ तानिति ॥ २१६ ॥

नृपोऽकब्बरस्तान् सूरीन् इत्यमुना प्रकारेण पप्रच्छ प्रश्नयामास। इति किम्। हे साधुसिन्धुरा., वो युष्माक कानि किनामानि तीर्थानि सन्ति वर्तन्ते। उत्प्रेक्ष्यते—महानन्दनगर्याः सिद्धिपुर्या द्वाराणि गोपुराणि प्रतोल्य इव ॥

---

१ नवमसर्गीय १२३ सख्याकश्लोकटिप्पणिवत् 'परस्लक्षा' इति भवेत्, 'पृषोदरादित्वात्' यथान्यासमेवास्तु वा.

पतिर्यतीनां जगदुत्तमाङ्गोत्तंसायमानक्रमपद्मयुग्मः ।
अर्थेन काव्यं कवितेव वक्त्रं संयोजयामास स भाषितेन ॥ २१७ ॥

यतीना पतिर्हीरसूरिर्भाषितेन वचसा साक वक्र मुख सयोजयामास युनक्ति स्म संगमयति । क इव । कवितेव । यथा काव्यकर्ता अर्थेन सम काव्य योजयति । 'भवद्वृत्त स्तोतुर्मदुपहितकण्ठस्य कवितु'' इति नैषधे कवितृशब्द' कवेर्नामापरपर्यायः । किंभूत' सूरिः । जगता जगज्जनानामुत्तमाङ्गानि शिरासि तेषूत्तसायमान शेखरायमाण क्रमौ चरणावेव पद्मौ कमलौ द्वावपि पुनपुसकलिङ्गयोर्युग्म युगल यस्य ॥

अथ सूरिः साहिपुर. कानिचित्तीर्थानि कथयति—

राजन्यत्र पतिवरेव वृणुते कैवल्यलक्ष्मीः स्वयं
संघाखण्डलमूर्ध्नि वर्षति पयोऽब्दालीव राजादनी ।
यस्मिन्पङ्क इव प्रयाति वृजिनं मार्तण्डकुण्डाम्भसा
तत्तीर्थं विमलाचलो विजयते सौराष्ट्रचूडामणिः ॥ २१८ ॥

हे राजन् पातिसाहे, जगत्त्रयीप्रसिद्ध पापापायव्यपायक्षेत्र विमल इति नामाचलः पर्वत विमलाचलोऽधुना शत्रुजय इति नाम तीर्थ विजयते सर्वोत्कृष्टत्वेन वर्तते । किंभूत' । सौराष्ट्राणा यात्रागतशत्रुजयोज्जयन्तपर्वतरूपतीर्थद्वयविलोकनात्प्रमुदितभरतचक्रवर्तिप्रदत्तदेवदेशाभिधानाना चूडामणि शिखामणिसदृश इव । तत्किम् । यत्र विमलाचले पतिवरा स्वयवरा कन्येव कैवल्यलक्ष्मी' मुक्तिश्री. स्वयमात्मनैव वृणुते वरयति । पुनर्यत्र राजादनी प्रियालद्रुम । 'नवनवतिपूर्ववारान्यस्मिन्समवासरद्युगादिजिन । राजादनीतरुतले विमलगिरिरय जयति तीर्थम् ॥' इति पूर्वाचार्यकृतशत्रुजयस्तुतौ । अब्दालीव कादम्बिनीव सघस्य श्राद्धवर्गस्याखण्डल इन्द्र. सघपतिस्तस्य मूर्ध्नि मस्तकोपरि पयो दुग्ध पानीय च वर्षति । पुनर्यस्मिन्विमलाचले मार्तण्डकुण्डाम्भसा सूर्यकुण्डजलेन पङ्क. कर्दम इव वृजिन पाप प्रयाति दूरे गच्छति ॥

आस्तेऽभ्रंलिहरैवताद्रिरपरः स्वस्याः पवित्रीकृते
जाने सानुनिभेन सप्तजगतीयं सेवतेऽहर्निशम् ।
शंभोश्चन्द्रकलेव मूर्धनि पुनर्भाति स यस्याम्बिका
यस्मिन्नेमिजिनस्तथा गजपदं कुण्डं पुनीते जगत् ॥ २१९ ॥

हे नृप, अपरोऽन्य. अभ्रलिह अम्बरचुम्बी रैवत इति नामा अद्रि पर्वत आस्ते अहमेव जाने अवगच्छामि । सप्तजगती सप्तसख्यया युक्ता जगती । सप्त भुवनानीत्यर्थ । 'त्रिजगतीं पुनती कविसेविता' इति ऋषभनम्रस्तवे । यथा त्रिजगती स्वस्या आत्मन' पवित्रीकृते पावनीकरणाय सानुनिभेन सप्तशिखरकपटेन अहर्निश दिवारात्रौ य गिरिनारगिरिं सेवते भजतीव । पुनर्यस्य रैवताद्रेर्मूर्धनि शिरसि शिखरे अम्बिका

श्रीनेमिनाथशासनाधिष्ठायिका देवता भाति स्म शुशुभे। केव। चन्द्रकलेव। यथा शम्भोरीश्वरस्य मूर्ध्नि मस्तके शशिकला भाति। पुनर्यस्मिन् गिरौ नेमिनामा जिनो द्वाविंशतितमस्तीर्थनाथोऽधिपति श्रीनेमिनाथस्तथा गजपद श्रीनेमिनाथवन्दनागतसौधर्मेन्द्रेण निजगजरत्नैरावणहस्तिपार्श्वप्रदापितपदातिभारपूर्वकं कारित सर्वतीर्थावतार गजपद नाम कुण्ड प्रसिद्ध जगद्विश्वत्रयमपि पुनीते पवित्रीकरोति। यदुक्त नगरपुराणे—'दृष्ट्वा शत्रुंजय तीर्थं स्पृष्ट्वा रैवतकाचलम्। स्नात्वा गजपदे कुण्डे पुनर्जन्म न विद्यते॥' इति॥

अस्त्यद्रिप्रभुनन्दनोऽर्बुदगिरिर्यस्मिन्वसत्यात्मना
स्थाणुक्षोणिभृतीव कल्पितशिवाश्लेषो वृषाङ्कः प्रभुः।
निर्जेतुं दशमौलिवत्क्षितिभृतः किं सांयुगीनान्भुजा-
न्स्तूपान्विंशतिरर्हतां वहति यः संमेतभूभृत्परः॥ २२०॥

हे नृप साहे, पर अर्बुदनामा गिरि अस्ति तीर्थत्वेन प्रसिद्धो विद्यते। किंभूत। अद्रिप्रभोर्हिमाचलस्य। 'हिमालयो नाम नगाधिराजः' इति कुमारसंभवे। पर्वताना पतिस्तस्य नन्दनस्तनय। 'गौरीगुरुश्वशुरभूधरसंभवोऽयमस्त्यर्बुद ककुदमद्रिकदम्बकस्य' इति वस्तुपालवसतिप्रशस्तौ अर्बुदाचले एव। यस्मिन्नर्बुदगिरौ वृषाङ्क प्रभु ऋषभदेव स्वामी स्वयमात्मना वसति। पूर्वं तु भरतादिसघपतिभि स्वस्वोद्धारकरणसमये ऋषभादितीर्थकृत्प्रतिमा स्थापिता अभूवन्, परमिदानीतनसमये पञ्चमे अरके विमलमन्त्रिणा सर्वप्रासादनिर्मापणात्पूर्वं स्वकारितविमलवसतौ ऋषभस्वामी वर्तते। कस्मिन्निव। स्थाणुक्षोणिभृतीव। यथा अष्टापदपर्वते सतीष्वपि त्रयोविंशतितीर्थकृतप्रतिमासु भरतकारितत्वात्स्वतातत्वाच्च मुख्यतया ऋषभदेव एव स्वामी। अथ च वृषाङ्क शभुरचलेश्वरो यत्र परशासनदेवो विद्यते। सोऽपि कस्मिन्निव स्थाणुक्षोणिभृतीव। यथा कैलासेऽपि परशासनरीत्या ईश्वरो विद्यते। किंभूतौ द्वावपि। वृषो वृषभोऽङ्को वामोरूचिह्न यस्य। शभोर्वाहनत्वे यस्य। 'रुद्रोऽङ्गीशो वामदेवो वृषाङ्क' इति हैम्याम्। पुन किंभूतौ। प्रभु स्वामी सर्वादिभूतत्वात्प्रथमराजत्वात्सर्वसृष्टिकारणत्वाच्च शभुरपि प्रभु समर्थ. सृष्टिसहरणकारकत्वात् विश्व ब्रह्मरूपेण सृजति विष्णुरूपेण पालयति शिवरूपेण सहरति। अत एवोक्तम्—'एकमूर्तिस्त्रयो देवा ब्रह्मविष्णुमहेश्वरा। समग्रसर्गनिर्माणपालनक्षयकारिण॥' इति। तथा नैषधेऽप्युक्तम्—'क्षये जगज्जीवपिब शिव वदन्' इति। पुन किंभूतौ। कल्पित कृत शिवस्य मुक्तिलक्ष्म्या शिवाया. पार्वत्या आश्लेष आलिङ्गन येन। किं च नहि गुणरूपाया मुक्तेराश्लेषो युज्यते, परमेतत्तु कविसमयानुसारि वचः 'नभ परीरम्भणलोलुभेन' इत्यादिवत्तार्किकमतात्कवीना समयो धर्मश्च पृथगेवेति नात्र वितर्कः। पार्वत्या परीरम्भस्तु पतित्वादर्धाङ्गत्वाच्च युक्त एव परोऽन्य स विंशतितीर्थकृता निर्वाणकल्याणकत्वेन विख्यात समेतनामा भूभृत् शैलोऽस्ति। स कः समेताचलः। अर्हता जिनेन्द्राणाम् अजित–शभव–अभिनन्दन–सुमति–

पद्मप्रभ–सुपार्श्व–चन्द्रप्रभ–सुविधि–शीतल–श्रेयास–विमल–अनन्त–धर्म–शान्ति– कुन्थि–मल्लि–मुनिसुव्रत–शान्ति–नेमि–पार्श्वजिनचन्द्राणा विंशतिर्विंशतिसंख्याकान् स्तूपान् स्थूलस्तम्भाकृतिविशेषान्वहति बिभर्ति । यत्र तीर्थकृतां चित्याया शरीरसस्कारो भवति तत्रेन्द्रा' स्तूपान्कारयन्तीति स्थिति । तत्रोत्प्रेक्ष्यते—क्षितिभृत श्रिया स्वस्पर्धिन सर्वपर्वतान् नृपाश्च निर्जेतु पराभवितु दशमौलिवद्रावण इव । संयुगे सग्रामे साधव' सायुगीनास्तान् रणधुरीणान् सग्रामशौण्डान् विंशतिर्भुजान्बाहूनिव बिभर्ति । जैत्रराजस्यापि परराजजेतृत्व युक्तमेव । 'करशाखा. श्रीभर्तुर्विंशोपका' सकलजनखाङ्गुल्य' । दशकधरनेत्रभुजा सख्यया विंशतिर्वाच्या ' ॥ इति काव्यकल्पलतायाम् ॥

योे लक्ष्म्येव जिताः कुलावनिभृतः सोपानकायाश्रिताः
जह्नुर्यत्परिखीचकार खधुनी सोऽष्टापदः पर्वतः ।
तेजः सर्वसुपर्वणां परिभवन्भानुर्ग्रहाणां यथा
नाथो यत्र फणिध्वजः समभवत्काशीति तीर्थं पुनः ॥ २२१ ॥

स ईश्वरवैश्रवणनिवासतया प्रथित' अष्टापदनामा पर्वत. स्फटिकाचलाख्यस्तीर्थं मुक्तिक्षेत्र योऽष्टापदे स्वशक्त्यारुह्य देवान्वदते स च तद्भव एव मोक्ष गन्तेति कृत्वा सिद्धिस्थान वर्तते । स क । लक्ष्म्या निधिपतिनिवासित्वान्निधिश्रिया रजतस्फटिकमयत्वेन गौरिमशोभया वा जिता. पराभूताः सन्तोऽष्टसंख्याका' कुलावनिभृत. हिमाद्रि–क्रौञ्च–मलय–मन्दर–विन्ध्य–माल्यवत्–सह्य–इन्द्रकीलाख्या कुलपर्वता सोपानान्यारोहणान्येव काया शरीराणि येषा तादृशा ये अष्टापदाद्रिश्रिता आगत्य सेवन्ते इव । पुनर्जह्नुनामा नृप खधुनी गङ्गा परिखीचकार यत्परित खानिकां कुरुते स्म । श्रूयते हि—पुरा श्रीमदजिततीर्थकृत्पितृव्यजभ्रातु' सगरचक्रिणो जह्नुप्रमुखै. षष्टिसहस्रसख्यै पुत्रै पुत्रप्रेम्णा च पितृप्रदत्तस्त्रीरत्नवर्जत्रयोदशरत्नै सम यात्रार्थमागतैरष्टापदपर्वते निजपूर्वजभरतकारितसिंहनिषद्या प्रासादे चतुर्विंशतिजिनान्नमस्कृत्य प्रमुदितैः पतितप्रायसोपानानि सज्जीकृत्य तदद्रिरक्षाकृते पूर्व पर्वतपरितो दण्डरत्नेन सहस्रयोजनो द्वेधा परिखा कृता पुनर्दण्डरत्नानीतमन्दाकिनीपय प्रवाहेण पूरिता च–इति पुरातनी वृत्ति । विशेषविस्तरस्तु शत्रुंजयमाहात्म्यादिभ्यो ग्रन्थेभ्योऽवसेय' इति । पुन काशी वाराणसी इति नाम्ना तीर्थं वर्तते । परशासने तु 'वाराणसीमरणान्मुक्ति'' इति श्रूयते । यत्र काश्या फणी नागराजो ध्वजश्चिह्न यस्य स नाथो योगक्षेमकर स्वामी । अलब्धस्य लब्धियोग , लब्धस्य परिपालन क्षेम , तयोः कर्ता । श्रीपार्श्वनाथ इत्यर्थ । समभवत्समुत्पन्न । कि कुर्वन् । सर्वसुपर्वणा लौकिकाना हरिहरयक्षादीना समस्ताना देवाना तेज प्रताप परिभवन् अपहरन् तिरस्कुर्वन् वा । क इव । भानुरिव । अत्र यथा इवार्थे । यथा भास्वान् सर्वेषा ग्रहाणामुपलक्षणाद्ग्रहनक्षत्रतारकचन्द्राणा तेजो ज्योतिरपहरति जग्रे ज्योति सजातः ॥

सूरिपुरंदरगदितानिति तीर्थान्मेदिनीसुनासीरः।
श्रवणाभरणानीव व्यधित निजश्रोत्रपत्रयुगे॥ २२२॥

इत्यमुना प्रकारेण सूरिपुरंदरेण हीरविजयसूरिराजेन गदितान् साहिपुरःकथितान् तीर्थान् शत्रुञ्जयादिपुण्यस्थानानि। तीर्थशब्दः पुनपुंसके। 'प्रस्थ तीर्थ प्रोथमलिन्द:' इति लिङ्गानुशासनपुनपुंसके। मेदिनीसुनासीरो भूमीजम्भाराति। निजस्यात्मनः श्रोत्र-पत्रे कर्णपाली श्रवणाभरणानि कर्णपूरानिव व्यधित चकार। 'श्रवणपूरितमालदलाङ्कुर.' इति नैषधे। सम्यक् शुश्रावेत्यर्थः॥

अपि यतिपर्जन्योदिततीर्थततिश्रुतिसुधारसःप्रसरन्।
अविशन्मानसमुर्वीभर्तुः कर्णप्रणालिकया॥ २२३॥

साहिर्न केवल तीर्थानि श्रवणगोचरमात्राणि कुरुते स्म, किं तु सम्यज्ज्ञनस्यवधारयामास। तदेवाह—अपि पुन यतिना मध्ये पर्जन्येन वासवेनोदितानि निवेदितानि कथितानि यानि तीर्थानि तेषां ततिः श्रेणिस्तस्या श्रुति श्रवण सैव सुधारस अमृत-निस्पन्द. स प्रसरन् प्रवर्धमानः कर्ण श्रवणमेव प्रणालिका जलागमननिर्गमन-मार्ग तया कृत्वा उर्वीभर्तु नृपस्य मानस मन' अविशत् प्रविवेश। अथ वा उर्वी-भृत्पर्वत, प्रस्तावात् हिमाचल.। हिमाद्रौ मानस सरोऽस्तीति कविसमय। तथा 'सदा हसाकुल बिभ्रन्मानस प्रचलज्जलम्। भूभृन्नाथोऽपि नायाति यस्य साम्य हिमाचल'॥' इति चम्पूकथायाम्। तत पर्जन्याज्जलवरात्प्रादुर्भूत प्रबलवृष्ट्या समुत्पन्न प्रवर्धमान' पदे पदे अपरापरस्रोत प्रवेशाद्वृद्धि प्राप्नुवन् पय प्रवाह हिमाचलस्य मानस सर नीरागमनस्य 'घडनाला' इति लोके ख्यातस्य मार्गेण प्रविशति॥ इति सूरिकथितानि तीर्थानि साहिना श्रुत्वावधारितानि॥

शेखूजी इत्येकः पाटी अपरश्च दानियार इति।
तिष्ठन्ति साहिजाता अमी कुमारा इव द्युसदाम्॥ २२४॥

हे सूरय, अमी पुर स्थायुका साहिजाता पातिसाहितनया लोके 'साहि-जादा इति प्रसिद्धा तिष्ठन्ति उर्वीभूय स्थिता' सन्ति। उत्प्रेक्ष्यते—द्युसदा देवाना कुमारा इव। अमी के। तान्नामग्राह निवेदयति दर्शयति च-एक त्रयाणा मध्ये एकोऽय शेखूजी इति नामास्ते। च पुनरपरो द्वितीयोऽय पाटी इति नाम्ना अस्ति। च पुन-रपरोऽय तृतीय' कनिष्ठो दानियार इत्यभिधानो वर्तते॥

एषामाशिषमखिलश्रीणां संकेतसदनमिव ददत।
सारिण्या शिखरिण इव यथानयामी विवर्धन्ते॥ २२५॥

हे सूरयः, यूयमेषा मन्नन्दनानामखिलाना सर्वप्रकाराणा श्रीणा लक्ष्मीणा सकेत-

सदन मिलनसंदेशगृहं मिथ' प्रीतिभाजामेकान्ते सगमनगेहमिव । आशिष मङ्गलशसन ददत विश्राणयत । यथा येन प्रकारेण अनया श्रीमदाशिषा अमी त्रयोऽपि साहिजाता विवर्धन्ते वृद्धि प्राप्नुवन्ति । क इव । शिखरिण इव । यथा सारिण्या कुल्यया द्रुमा विवर्धन्ते ॥

इति नृपमणिवाणीं कर्णपेयां प्रणीय
व्यतरदयममीभ्यो धर्मलाभाशिषं सः ।
अपि निजकरक्लृप्ताशेषराज्या इवैते-
ऽसमप्रमदसुधाब्धौ राजहंसीबभूवुः ॥ १२६ ॥

अथ मुनीन्द्र सूरिरमीभ्य पातिसाहिपुत्रेभ्यः धर्मलाभ इति नाम्नीमाशिष व्यतरद्ददाति स्म । कि कृत्वा । इति पूर्वोक्तप्रकारेण नृपमणेः समस्तराजसुररत्नस्य साहेर्वाणी कर्णयो सादर श्रोतु योग्या प्रणीय कृत्वा । श्रुत्वेत्यर्थ । अपि पुनरेते साहिपुत्रा अपि निजकरे स्वपाणौ क्लृप्त कृतमागतमशेष समग्र राज्य मेदिनीमण्डलाधिपत्य यैस्तादृशा इव । असमोऽसाधारण य. प्रमोद । अत्र प्रमदशब्दगतो रेलो न यतिभङ्गाय सभवेत् । तथा 'बहुलभ्रामरमेचकतामसे' इत्यस्मिन्काव्ये ह्रियादयोऽपि सन्तीति काव्यकल्पलतावृत्तरत्नाकरवृत्त्यादौ कथनात् स एव सुधाब्धि क्षीरसमुद्र तत्र राजहसीभूता सितच्छदा जाता ॥ इति साहिजातानामाशीर्वाददानम् ॥

यं प्रासूत शिवाह्वसाधुमघवा सौभाग्यदेवी पुनः
श्रीमत्कोविदसिंहसीहविमलान्तेवासिनामादिमम् ।
तद्ब्राह्मीक्रमसेविदेवविमलेनानन्दतो निर्मिते
वृत्ते हीरगुरोस्त्रयोदशमितः सर्गो बभूवानसौ ॥ १२७ ॥

इति हीरसूरिचरित्रहीरसौभाग्यनाम्नि महाकाव्ये असौ त्रयोदश इति सख्यया मितः प्रमाणीकृत सर्गो बभूवान् सजात इति ॥

इति पण्डितसीहविमलगणिशिष्यपण्डितदेवविमलगणिविरचिताया स्वोपज्ञहीरसौभाग्यनाममहाकाव्यवृत्तौ शिवपुरीपादावधारणसुरवाणमहोत्सवकरणराणपुरयात्राआयुआपुरेशप्रजाप्रभावनाकरणमेडजागमननागपुरविक्रमपुरीयसघमहोत्सवकरणफलवर्धियाकरणोपाध्यायविमलहर्षपुरप्रेषणसाहिमिलनतदुदन्ताकर्णनफतेपुरागमनसघसमुखागमनशेषणेऽभ्यनन्तसाहिमिलनकुशलप्रश्नालापदूतोक्तसूरिगुणाकर्णनतीर्थकथनसाहिजाताशीर्वादप्रदानादिवर्णनो नाम त्रयोदशः सर्ग ॥

सूरिपुरंदरगदितानिति तीर्थान्मेदिनीसुनासीरः।
श्रवणाभरणानीव व्यधित निजश्रोत्रपत्रयुगे॥ २२२॥

इत्यमुना प्रकारेण सूरिपुरंदरेण हीरविजयसूरिराजेन गदितान् साहिपुर कथितान् तीर्थान् शत्रुंजयादिपुण्यस्थानानि। तीर्थशब्द पुनपुसके। 'प्रस्थ तीर्थ प्रोथमलिन्द' इति लिङ्गानुशासनपुनपुसके। मेदिनीसुनासीरो भूमीजम्भाराति निजस्यात्मन श्रोत्रपत्रे कर्णपालौ श्रवणाभरणानि कर्णपूरानिव व्यधित चकार। 'श्रवणपूरितमालदलाङ्कुरः' इति नैषधे। सम्यक् शुश्रावेत्यर्थ.॥

अपि यतिपर्जन्योदिततीर्थततिश्रुतिसुधारसःप्रसरन्।
अविशन्मानसमुर्वीभर्तुः कर्णप्रणालिकया॥ २२३॥

साहिर्न केवल तीर्थानि श्रवणगोचरमात्राणि कुरुते स्म, किं तु सम्यग्ज्ञानस्यवधारयामास। तदेवाह—अपि पुन यतिना मध्ये पर्जन्येन वासवेनोदितानि निवेदितानि कथितानि यानि तीर्थानि तेषां ततिः श्रेणिस्तस्या श्रुति श्रवण सैव सुधारस अमृतनिस्पन्द. स प्रसरन् प्रवर्धमान. कर्णं श्रवणमेव प्रणालिका जलागमननिर्गमनमार्ग तया कृत्वा उर्वीभर्तु नृपस्य मानस मन अविशत् प्रविवेश। अथ वा उर्वीभृत्पर्वत, प्रस्तावात् हिमाचल.। हिमाद्रौ मानस सरोऽस्तीति कविसमय। तथा 'सदा हसाकुल बिभ्रन्मानस प्रचलज्जलम्। भूभृन्नाथोऽपि नायाति यस्य साम्य हिमाचल॥' इति चम्पूकथायाम्। तत पर्जन्याज्जलधरात्प्रादुर्भूत प्रबलवृष्ट्या समुत्पन्न प्रवर्धमानः पदे पदे अपरापरस्रोत प्रवेशाद्वृद्धिं प्राप्नुवन् पय प्रवाह हिमाचलस्य मानस सर नीरागमनस्य 'घडनाला' इति लोके ख्यातस्य मार्गेण प्रविशति॥ इति सूरिकथितानि तीर्थानि साहिना श्रुत्वावधारितानि॥

शेखूजी इत्येकः पाटी अपरश्च दानियार इति।
तिष्ठन्ति साहिजाता अमी कुमारा इव द्युसदाम्॥ २२४॥

हे सूरय, अमी पुर स्थायुका साहिजाता पातिसाहितनया लोके 'साहिजादा इति प्रसिद्धा तिष्ठन्ति उर्वीभूय स्थिता सन्ति। उत्प्रेक्ष्यते—द्युसदा देवाना कुमारा इव। अमी के। तान्नामग्राह निवेदयति दर्शयति च—एक त्रयाणा मध्ये एकोऽय शेखूजी इति नामास्ते। च पुनरपरो द्वितीयोऽय पाटी इति नाम्ना अस्ति। च पुनरपरोऽय तृतीय कनिष्ठो दानियार इत्यभिधानो वर्तते॥

एषामाशिषमखिलश्रीणां संकेतसदनमिव ददत।
सारिण्या शिखरिण इव यथानयामी विवर्धन्ते॥ २२५॥

हे सूरयः, यूयमेषा मन्नन्दनानामखिलाना सर्वप्रकाराणा श्रीणा लक्ष्मीणा संकेत-

सदन मिलनसंदेशगृहं मिथः प्रीतिभाजामेकान्ते संगमनगेहमिव । आशिष मङ्गलशासन ददत विश्राणयत । यथा येन प्रकारेण अनया श्रीमदाशिषा अमी त्रयोऽपि साहिजाता विवर्धन्ते वृद्धि प्राप्नुवन्ति । क इव । शिखरिण इव । यथा सारिण्या कुल्यया द्रुमा विवर्धन्ते ॥

इति नृपमणिवाणीं कर्णपेयां प्रणीय
व्यतरदयममीभ्यो धर्मलाभाशिषं सः ।
अपि निजकरक्लृप्ताशेषराज्या इवैते-
ऽसमप्रमदसुधाब्धौ राजहंसीबभूवुः ॥ २२६ ॥

अथ मुनीन्द्र सूरिरमीभ्य पातिसाहिपुत्रेभ्यः धर्मलाभ इति नाम्नीमाशिष व्यतरद्ददाति स्म । किं कृत्वा । इति पूर्वोक्तप्रकारेण नृपमणे समस्तराजसुररत्नस्य साहेर्वाणी कर्णयो. सादर श्रोतु योग्यां प्रणीय कृत्वा । श्रुत्वेत्यर्थ । अपि पुनरेते साहिपुत्रा अपि निजकरे स्वपाणौ क्लृप्त कृतमागतमशेष समग्र राज्य मेदिनीमण्डलाधिपत्य यैस्तादृशा इव । असमोऽसाधारण य. प्रमोद । अत्र प्रमदशब्दगतो रेलो न यतिभङ्गाय सभवेत् । तथा 'बहुलभ्रामरमेचकतामसे' इत्यस्मिन्काव्ये ह्रियादयोऽपि सन्तीति काव्यकल्पलता-वृत्तरत्नाकरवृत्त्यादौ कथनात् स एव सुधाब्धि. क्षीरसमुद्र तत्र राजहसीभूता सितच्छदा जाता. ॥ इति साहिजातानामाशीर्वाददानम् ॥

यं प्रासूत शिवाह्वसाधुमघवा सौभाग्यदेवी पुनः
श्रीमत्कोविदसिंहसीहविमलान्तेवासिनामादिमम् ।
तद्ब्राह्मीक्रमसेविदेवविमलेनानन्दतो निर्मिते
वृत्ते हीरगुरोस्त्रयोदशमितः सर्गो बभूवानसौ ॥ २२७ ॥

इति हीरसूरिचरित्रहीरसौभाग्यनाम्नि महाकाव्ये असौ त्रयोदश इति सख्यया मित प्रमाणीकृत सर्गो बभूवान् सजात इति ॥

इति पण्डितसीहविमलगणिशिष्यपण्डितदेवविमलगणिविरचिताया स्वोपज्ञहीरसौभाग्यनाममहाकाव्यवृत्तौ शिवपुरीपादावधारणसुरवाणमहोत्सवकरणराणपुरयात्राआयुआपुरेशप्रजाप्रभावनाकरणमेडजागमननागपुरविक्रमपुरीयसघमहोत्सवकरणफलवर्धियाकरणोपाध्यायविमलहर्षपुरप्रेषणसाहिमिलनतदुदन्ताकर्णनफतेपुरागमनसघसमुखागमनशेषणेऽध्यनन्तसाहिमिलनकुशलप्रश्नालापदूतोक्तसूरिगुणाकर्णनतीर्थकथनसाहिजाताशीर्वादप्रदानादिवर्णनो नाम त्रयोदशः सर्ग ॥

चतुर्दशः सर्गः।

अथ प्रदेशीव स केशिनामुना विधातुकामः सुकृतस्य संकथाम्।
इदं महीन्दुर्मुनिचन्द्रमब्रवीत्पुनन्तु पूज्या मम चित्रशालिकाम्॥ १॥

अथ साहिजातानामाशीर्वाददानानन्तरं स महीन्दुर्वसुधासुधांशुरकब्बरसाहिर्मुनिचन्द्रं हीरविजयसूरिं प्रति इदमेतदग्रे वक्ष्यमाणमब्रवीद्बभाषे। किंभूतः सः। अमुना सूरिणा समं सुकृतस्य धर्मस्य संकथां वार्ताम्। धर्मगोष्ठीमित्यर्थः। विधातुकामः कर्तुमिच्छन्। क इव। प्रदेशीव। यथा प्रदेशी नामा राजा केशिना श्रीपार्श्वनाथापत्यकेशिगणधरेण सार्धं धर्मसंकथां कर्तुकाम आसीत्। इदं किम्। हे पूज्या जगन्मान्या भगवन्तः, मम चित्रशालिकां पुनन्तु पवित्रीकुर्वन्तु॥

ततः ककुद्मानिव भूमिमानसौ तमित्युदीर्य क्रमचर्ययाचरत्।
सहामुना सूरिरपि व्यसीसृपद्बिडौजसा सूरिरिवामृतान्धसाम्॥ २॥

ततः सूरेश्चित्रशालिकायामाकारणानन्तरं तं सूरिमिति पूर्वोक्तमाकारणलक्षणमुदीर्य कथयित्वा ककुद्मान्मत्तवृषभ इवासावकब्बरो भूमिमान् क्षितिपतिः क्रमचर्यया चरणचङ्क्रमणेन अचल(र)त्पुरः प्रस्थितः। अपि पुनः सूरिर्गुरुरपि अमुना साहिना सह समं व्यसीसृपद्विसर्पति स्म जगाम। क इव। सूरिरिव। यथा अमृतान्धसां सुधाशनानां देवानामाचार्यः उपलक्षणादिन्द्रस्यापि। यदुक्तं नैषधे—'ईदृशीं गिरमुदीर्य बिडौजा जोषमासनविशिष्य बभाषे। नात्र चित्रमभिधाकुशलत्वे शैशवावधिगुरुर्गुरुरस्य॥' इति बृहस्पतेरिन्द्रस्याचार्यत्वम्। सूरिः कलाचार्यो वाचस्पतिर्बिडौजसा शक्रेण समं कार्यवशात्प्रचलति॥

धरातुराषाट् शमिना शशी पुनः पथि प्रयान्तौ श्रयतः परां श्रियम्।
कथंचिदुर्व्यामिव केलिशालिनौ विभावरीवल्लभभानुमालिनौ॥ ३॥

धरातुराषाड् भूमीन्द्रः। 'धरातुरासाहि मदर्थयाच्ञा कार्या न कार्यान्तरचुम्बिचित्ते' इति नैषधे। पुनः शमिना शशी साधूनां सुधाकरः सूरिः। द्वावपि पथि चित्रशालिकावर्त्मनि प्रयान्तौ गच्छन्तौ सन्तौ परां प्रकृष्टां श्रियं शोभां श्रयतो लभेते। उत्प्रेक्ष्यते—कथंचित्केनापि कुतूहलादिना प्रकारेण एकत्र मिलित्वा उर्व्यां भूमण्डले केलिभिः क्रीडाभिः शालते शोभते इत्येवंशीलौ विभावरीवल्लभभानुमालिनौ चन्द्रसूर्याविव। तस्मिन् समये सूरिदर्शनादतीव शान्तीभूतः साहिश्चन्द्रतुल्यः, सूरिस्तु पुण्यप्रतापात्तदाधिकं दीप्यमानत्वाद्भानूपमो दृश्यते॥

विभुज्य कण्ठं क्षितिपाकशासनो दृशं दिदेश द्विरदद्विषन्निव।
तथा स्थितानेष गवेषयंस्ततोऽनगारपारीन्द्रमुनीनजूहवत्॥ ४॥

क्षितिपाकशासनो धात्रीसुत्रामा साहिः कण्ठं ग्रीवां विभुज्य वक्रीकृत्य पश्चाद्वाल-

यित्वा दृष्टिं दृशं दिदेश दत्तवान्। क इव। द्विरदद्विषन्निव। यथा दन्तिनां प्रतिपक्षः सिंहः कण्ठं विभुज्य दृशं दत्ते। केसरी अग्रे गच्छन् पश्चाद्विलोकयतीति तत्स्वभाव एव। 'गिरा विमुद्वारि विभुज्य कण्ठम्' इति नैषधे। ततोऽग्रे कियदागत्य पश्चात् दृष्टिदानानन्तरमेष साहिरनगारपारीन्द्रस्य साधुसिन्धुराराते सूरे। अथ वा अनगारेषु मुनिषु पारीन्द्रा दुर्वादिवारणवित्रासकत्वेन कण्ठीरवा। अथ वा यतिषु मुख्या। 'स्युरुत्तरपदे व्याघ्रपुंगवर्षभकुञ्जराः। सिंहशार्दूलनागाद्या पुंसि श्रेष्ठार्थगोचरा॥' इति हैम्यामुक्तत्वात्। तादृशान् मुनीन् श्रमणानजूहवदाकारयामास। एष किं कुर्वन्। यत्र सूरिणा सार्धं मिलितास्तत्रैव स्थितास्तिष्ठतः अथ वा तत्रैवार्थीभूय स्थितिं कुर्वतो गवेषयन्पश्यन्॥

सुरैरिवेन्द्रः कलभैरिव द्विपो ग्रहैरिवार्कश्च शशीव तारकैः।
अदिद्युतद्वर्त्मनि सूरिवासवोऽनुगम्यमानो मुनिपुंगवैस्ततः॥ ५॥

ततस्तेषां साहिनाकारणानन्तरं मुनिपुंगवैर्वाचयमवृषभैरनुगम्यमानो वर्त्मनि तस्मिन्नेव चित्रशालिकाध्वनि सूरिवासव अदिद्युतत्। क इव। सुरैर्वृन्दारकै इन्द्रः पुरंदर इव। पुनः क इव। कलभै त्रिंशद्वर्षीयस्तम्बेरमैर्द्विप षष्टिहायनयूथनाथ इव गजेन्द्र इव। पुन क इव। ग्रहैर्मङ्गलादिभिरर्को भास्वानिव ग्रहपतित्वात्। 'ग्रहाब्जिनीगोद्युपतिर्विकर्तन' इति हैम्याम्। तथा जीवाभिगमसूत्रवृत्तौ—'यावान् चन्द्रपरिवारस्तावान् सूर्यस्यापि परिवार। परमतितेजस्त्वाद्भास्वत्पार्श्वे न च दृश्यते।' पुनः क इव। तारकैर्ज्योतिर्भिः शशी चन्द्र इव अनुगम्यमानो दीप्यते॥

अथाधिरुह्योर्ध्वधरां स किंचनात्मना न्यगादीत्पृथिवीपुरंदरः।
दुलीचकाख्यास्तरणं व्रतीश्वराः पुनन्तु भूपीठमिव क्रमाम्बुजैः॥ ६॥

अथ साधूनां सूरिसंनिधावाह्वानानन्तरमात्मना स्वेन किंचन स्तोकमात्रां सोपानत्रयमयीमुच्चैरूर्ध्वधरां सोपानत्रिकेणैव कृत्वा उच्चैर्भूमीमधिरुह्य अध्यास्याश्रित्य वा स पृथिवीपुरंदरो भूपो न्यगादीद्बभाषे। तदेवाह—हे व्रतीश्वरा सूरय, राज्ञामुपवेशनोचित विचित्रचित्ररचनाचञ्चुरमणीय लोकप्रसिद्ध्या दुलीचा इत्याख्या नाम यस्य। स्वार्थे क। दुलीचकाख्यमस्मत्सभागमनागमनभूमे आस्तरणमाच्छादनं क्रमाम्बुजैर्निजचरणकमलन्यासैः पुनन्तु पवित्रीकुर्वन्तु। किमिव। भूपीठमिव। यथा क्षोणीमण्डलं स्वपादपद्मैः पवित्र्यते॥

गुरुर्जगादेति कदापि कीटिका भवेदधोऽस्मिन्न पदं दधे ततः।
नृपोऽभ्यधादत्र न कश्चनासुमान्भवेत्सुराणामिव मन्दिरे नरः॥ ७॥

गुरुः सूरिरित्यग्रे वक्ष्यमाणं जगाद वदति स्म। इति किम्। हे साहे, अवो दुलीचकस्याधस्तात् भूप्रदेशे कदाचिदपि दैवयोगात्कीटिकापि चरन्ती तिष्ठन्ती वा भवेत्। ततो जन्तुजातपालनादिहेतोरहमस्मिन्दुलीचके एतावता दुलीचकास्तरणोपरि कदापि कस्मिन्नपि प्रस्तावे पदं चरणं न दधे न मुञ्चामि। चक्षुरदृष्टभूमौ कथमपि क्रमं

न निक्षिपामीत्यर्थः । ततः सूरीकथनानन्तरं साहिरभ्यधाद्वक्ति स्म । हे सूरयः, अत्र मच्चित्रशालिकाया दुलीचकाच्छादिताया च भूमौ कदापि कस्मिन्नपि समये वर्षाग्रीष्मादावपि कश्चन कोऽपि कीटकादिरसुमान् जीवो न भवेत् नैव स्यात् । क इव । यथा सुराणा मन्दिरे देवगृहे स्वर्गे भूचरो नरो मनुजो न स्यात् ॥

गुरुर्जगावाचरणं तथाप्यदः पदं निभाल्यैव ददे परत्र नो ।
यतः स्वकीयाचरणं मुमुक्षुणा प्रयत्नतो रक्ष्यममर्त्यरत्नवत् ॥ ८ ॥

गुरुः सूरिः पुनर्जगौ जल्पति स्म—हे साहे, यद्यपि श्रीमच्चित्रशालिकाया रचनाचारिमदुलीचकस्य अध उपरि वा सर्वथापि कीटिकादिजन्तुर्न स्यात्, तथापि जीवाभावे सत्यपि ममाद एतदाचरणमाचारो वर्तते यदहं निभाल्य अग्रेतनां युगप्रमाणां भूमिकां नेत्राभ्यां विलोक्यैव पदं ददे स्थापयामि, न परत्र चक्षुरनवेक्षिते स्थाने सर्वथापि क्रमं न मुञ्चामि । 'दृष्टिपूतं न्यसेत्पादं वस्त्रपूतं पिबेज्जलम् । सत्यपूतं वदेद्वाक्यं मनःपूतं समाचरेत् ॥' इति नीतिशास्त्रेऽपि । हे साहे, यतः कारणान्मुमुक्षुणा संसारकारागारात्स्वं मोचयितुमिच्छता यतिना स्वकीयाचरणं निजस्वाचारः प्रयत्नतः प्रमादनिद्राकषायादीनां निराकरणाद्रक्ष्यं सम्यक्परिपालनीयम् । किंवत् । अमर्त्यरत्नवत् । यथा संतुष्टेन केनचिद्देवेन दत्तं चिन्तामणिं सम्यक्प्रयत्नेन कृत्वा रक्ष्यते ॥

ततः स यावत्कुरुते तदुच्चकैर्बभूव तावत्प्रकटैव कीटिका ।
व्रतिप्रभोरप्रतिमा कृपालुता पुरः क्षितीन्दोर्गदितुं किमात्मना ॥ ९ ॥

ततो गुरुगदितानन्तरं सोऽकब्बरो यावद्दुलीचकं करे गृहीत्वा पश्चादुच्चकैः करोति ऊर्ध्वमुत्पाटयति, तावत्तत्र प्रदेशे कीटिकैव प्रकटा साहिलोचनगोचरा बभूव संजाता नृपेण स्वदृष्ट्या दृष्टा । उत्प्रेक्ष्यते—क्षितीन्दोः पुरो राज्ञोऽग्रे व्रतिप्रभोः सूरेः अप्रतिमामसाधारणां कृपालुतां दयावत्तामात्मनेव स्वेन गदितुं कथयितुमिव प्रकटीकर्तुमिव ॥

ततः क्षितौ स्वस्य यथैकभूपतां गुरोस्तथाद्वैतदयाधिनाथताम् ।
अवेत्य चित्तेऽतिचमत्कृतिं वहन्मुहुर्मुहुस्तं प्रशशंस भूमिमान् ॥ १० ॥

ततः कीटिकादर्शनानन्तरं स भूमिमानकब्बरसाहिर्मुहुर्मुहुर्वारंवारं तं सूरीन्द्रं प्रशशंस श्लाघते स्म । किं कुर्वन् । चित्ते मनस्यतिचमत्कृतिमतिशयेनाश्चर्यं वहन् दधत् । किं कृत्वा । क्षितौ क्षितिमण्डले स्वस्यात्मनो यथा येन प्रकारेण अन्यराजसु तादृक्स्फूर्तिमाहात्म्याद्यभावात् स्वस्यैव तदद्वैतत्वेन एकभूपतामद्वैतपातिसाहितां तथा तेन प्रकारेण गुरोरद्वैतामनन्यसामान्यां दयाया कृपाया अधिनाथतां स्वामित्वम् । कृपालुतामित्यर्थः । चित्ते स्वमानसे अवेत्य ज्ञात्वा । चित्ते इत्युभयत्रापि योजनीयम् ॥

कृपालुतां वः किमहो महीयसीमुत स्तुवे स्वाचरणप्रवीणताम् ।
पयोदवत्किं तु परोपकारितां निरूपकं वा भवतां शुचेः पथः ॥ ११ ॥

अहो सूरयः, अह वो युष्माकं महीयसीमतिगुर्वीं विश्वप्रशस्यां कृपालुतां सर्वजगज्जन्तुषु कृपावत्तां किमिति प्रश्ने स्तुवे श्लाघाविषयं नयामि। उताथ वा वो युष्माकं स्वाचरणे निजाचारविधिमार्गपालने प्रवीणतां नैपुण्यं सुशिक्षिततां किं स्तुवे प्रशंसामि। पुनरह पयोदवद्वार्षिकघनाघन इव परोपकारितां परेषां निःशेषालघुलघुप्राणिनामुपकर्तृत्वं स्तुवे कवयामि। वाथ वा भवतां शुचेः पवित्रस्य विशुद्धस्य वा पथो मार्गस्य सद्धर्माचरणस्य वा निरूपकमुपदेष्टारं कथयितारं वा स्तुवे स्तुतिविषयीकरोमि। कं कं स्तुवे श्लाघे, सर्वमपि प्रशंसापरमास्पदमिति॥

जगत्यसाधारणता व्यतर्कि वः क्षणादनेनाचरणेन शासने।
सुधाभुजां भूमिरुहीव कामितप्रदातृभावेन मुमुक्षुपुंगवाः॥ १२॥

हे मुमुक्षुपुंगवाः सूरीश्वराः, अनेन समग्रजगज्जन्तुजातपालनलक्षणेन आचरणेन सदाचरणविधानेन कृत्वा क्षणादल्पकालात्तत्कालमेव मया वो युष्माकं शासने जैनदर्शने जगति विश्वे असाधारणता सर्वेभ्योऽद्वैतता एतावता पञ्चभ्यो दर्शनेभ्यो युष्माकं जैनशासनमसाधारणमेवेति व्यतर्कि मया विचारितम्। ज्ञातमित्यर्थः। कस्मिन्निव। भूमिरुहीव। यथा कामितानामैहिकाशेषमनोभिलषितानां प्रकर्षेण दातृभावेन दायकत्वेन सुधाभुजाममृताशनानां पादपे असाधारणता वितर्क्यते, एतावता यथा सर्ववृक्षजातिभ्यः कल्पद्रुमा विशेषास्तथान्यशासनेभ्यः श्रीमच्छासनमिति॥ इति सूरीन्द्रकृपालुताजैनशासनयोः प्रशंसा॥

कथीपकस्यास्तरणं ततः करद्वयेन दूरीकृतवान्स्वयं नृपः।
मुनीन्द्रसङ्गादिव पापमात्मनः प्रभुः पुनाति स्म पुनः स तां क्षितिम् १३

ततः प्रभुकृपालुतावगमनप्रणीतप्रशंसानन्तरं नृपोऽकब्बरः स्वयं तत्रान्यसेवकाभावादात्मनैव करद्वयेन पाणिपद्मद्वन्द्वेन कथीपक इति नाम्न परदेशोत्पन्नजातिविशेषपट्टसूत्रमयवस्त्रस्यास्तरणं दुलीचकापराभिधानं दूरीकृतवानपसारयति स्म। पश्चात्कृत इत्यर्थः। पृथक्चक्रे। उत्प्रेक्ष्यते—मुनीन्द्रस्य हीरसूरेः सङ्गादात्मनः स्वस्य पापमिव दूरीचकार। तस्य दूरीकरणात्प्रभुः सूरिस्तामास्तरणरहितां क्षितिं पुनाति स्म पवित्रयामासिवान्। ऊर्ध्वं धरामारुरोहेत्यर्थः। चित्रशालिकात्रिसोपानभूमौ चढित इत्यर्थः॥

धरेशधामाधरितादिसूदनोपदीकृतास्थामिव चित्रशालिकाम्।
विभूषयाचक्रतुरुर्वरावरानगाररात्रीरमणौ क्रमेण तौ॥ १४॥

उर्वराया सर्वसस्याया भूमेः वरः स्वामी धनधान्यमणिप्रसवित्र्या धरित्र्याः पतिः। यदुक्तम्—'शूरश्च कृतविद्यश्च यश्च जानाति सेवितुम्। सुवर्णपुष्पां पृथिवीं चिन्वन्तु पुरुषास्त्रयः॥' इति। तथा रघुवंशेऽपि—'क्षितिरिन्दुमतीच भामिनी पतिमासाद्य तमग्र्यपौरुषम्। प्रथमा बहुरत्नसूरभूदपरा वारमजीजनत्सुतम्॥' इति। तथा अनगाररात्रीरमणः श्रमणचन्द्रः सूरिस्तौ क्रमेण चित्रशालिकां विभूषयाचक्रतुः अलंकुर्वाते स्म। उत्प्रेक्ष्यते—

धरेशेन भूमिपतिना धाम्ना तेजसा बलेन वा अधरीकृतेन हीनीकृतेन। अभिभूयेति शेषः। अद्रिसूदनेन मघोना उपदीकृता ढौकितामास्था स्वीया सौधर्मी सभामिव॥

अवग्रहं प्राप्य महीहिमांशोर्निषेदुषस्तत्र यतिक्षितिक्षितः।
जलालदीनोऽपि पुरोऽभजद्भुवं सुहस्तिनः संप्रतिभूगभस्तिवत्॥ १५॥

जलालदीनो यवनमुद्गलप्रसिद्धमिद विशेषनाम साहिरपि यतिक्षितिक्षित सूरिराजस्य। 'महीक्षित्पार्थिवो मूर्धाभिषिक्तो भूप्रजानृपः' इति हैम्याम्। पुरोऽग्रेतना भुव क्षोणी अभजत् बभाज। भूमावेवोपविष्टो नासने। सूरेः किं चक्रुष किंलक्षणस्य वा। निषेदुष उपविष्टस्य। किं कृत्वा। महीहिमत्विषो भूमीसोमस्य अवग्रहमुपवेशनार्थमादेश प्राप्याधिगत्य। किंवत्। सम्प्रतिभूगभस्तिवत्। यथा सम्प्रतेरनुज्ञामवाप्य निषण्णस्य सुहस्तिसूरे पुरस्तात्स प्रतिनामा भूगभस्तिर्भूमीभास्वान् उपविशति स्म। 'मध्यदिनावधि विधेर्वसुधाविवस्वान्' इति नैषधे॥ इति चित्रशालिकायामागत्य सूरिनृपावुपविष्टौ॥

अथ धर्मकथारम्भ —

स धर्मकिर्मीरितसकथास्वथो मिथः प्रवृत्तासु तमित्यचीकथत्।
धराविधो बीजमिवावनीरुहां वृषोऽस्त्युपादानमशेषसंपदाम्॥ १६॥

अथो चित्रशालाया द्वयोरुपवेशानन्तर स सूरिस्तमकब्बरसाहिमित्यमुना प्रकारेणाचीकथत् कथयति स्म। कासु सतीषु। धर्मेण पुण्यप्रकाशनेन किर्मारितासु मिश्रासु सकथासु वार्तासु मिथ सूरिभूपयो परस्पर प्रवृत्तासु प्रारब्धासु। इति किम्। हे धराविधो पृथिव्या निष्कलङ्क चन्द्र हे साहे, अशेषाणा सर्वासामपि सपदा लक्ष्मीणामुपादान मूलकारण वृषो धर्म एवास्ते विद्यते। किमिव। बीजमिव। यथा अवनीरुहाणा वृक्षाणामुपादान तत्तज्जातिज बीज योनेर्निबन्धनम्॥

अनक्षिलक्ष्यापि यथानुमीयते पयोदवृष्टिस्तटिनीपयःप्लवैः।
विचक्षणैश्चेतसि तर्क्यते तथा विभूतिभि प्राक्सुकृत पचेलिमम्॥१७॥

हे साहे, यथा येन प्रकारेण तटिन्या नद्या पय प्लव पानीयपूरे। आगतैरित्यध्याहार। अनक्षिलक्ष्या लक्षितु द्रष्टु योग्या लक्ष्या। 'लक्ष दर्शनाङ्कनयो' इत्यस्य धातो प्रयोग। अक्ष्णोर्लक्ष्या अक्षिलक्ष्या, न अक्षिलक्ष्या अनक्षिलक्ष्या, अदृग्गोचरा। अदृष्टापीत्यर्थ। पयोदाना घनाना वृष्टिर्विचक्षणैर्निपुणैरनुमीयते अनुमानविषयीक्रियते, तथा तेनैव प्रकारेण पण्डितैर्विभूतिभिर्विभवै कृत्वा अदृष्टिविषयीकृतमपि पचेलिम परिपाक प्राप्योदयमागत प्राक्सुकृत पूर्वजन्मोपार्जित पुण्य तर्क्यते विचार्यते विज्ञायते वा॥

अभङ्गभोगाम्बुधिशंबरीयतां धरेश धर्मेण विना जनुष्मताम्।
अपार्थतामुद्वहते परं जनुर्विना फलैर्घैरवकेशिनामिव॥ १८॥

हे धरेश क्षितिपते, धर्मेण सुकृताचरणेन विना जनुष्मता प्राणिनां परं केवल जनुर्जन्म अपार्थता निरर्थकत्वम् अपगतोऽर्थ धर्मप्रयोजन यस्य। यदुक्तम्—'जे जिणधम्मबाहिरा ते जाणे वाचारि। उग्या उरहिष्ययगया ससारिया ससारि॥' इति। तस्य भावस्तत्ताम्। 'अर्थो हेतौ प्रयोजने। निवृत्तौ विषये वाच्ये प्रकारे द्रव्यवस्तुषु॥' इत्यनेकार्थ। एवोद्वहते बिभर्ति। तथा 'यस्य युधिष्ठिर इव न क्वचिदपार्थो वचनक्रम' इति चम्पूकथायाम्। जनुष्मतां किमाचरताम्। अभङ्गा अनवच्छिन्नाः सततप्रवृत्ता ये भोगा विभववनिताराज्यादिसुखास्वादास्त एवाम्बुधिः समुद्र तत्र शबरीयतां मीनानामिवाचरताम्। 'शबरो दानवान्तरे। मत्स्यैणगिरिभेदेषु' इत्यनेकार्थः। तथा 'शबरोऽनिमिषस्तिमिः। मत्स्योऽवमीन' इति हैम्याम्॥

कुरङ्गनाभीमपहाय भूषितुं स्ववर्ष्म गृह्णाति निषद्वरं करे।
निकृत्य गेहोपवने प्ररोपितं सिताभ्रसालं वपतेऽर्कपादपम्॥ १९॥
अपास्य पीयूषरसं जिजीविषुर्मुखादहीन्दोः स्वदते गरं पुनः।
विमुच्य धर्मं नृप सार्वकामिकं विमुग्धधीर्यो विषयेऽनुरज्यते॥ २०॥

हे नृप, सर्वानैहिकामुष्मिकान् कामानभिलाषान् करोति पूरयतीति सार्वकामिकस्तम्। 'क्रतु विधत्ते यदि सार्वकामिकम्' इति नैषधे। तादृश धर्म विमुच्य त्यक्त्वा यो विशेषेण मुग्धा कृपा कृत्येष्वनभिज्ञा कार्याकार्यविचारविकला धीर्बुद्धिर्यस्यासावज्ञानो विषये भोगसुखादावनुरज्यते अनुरक्तीभवति, स पुमान् कुरङ्गनाभीं कस्तूरिकाम्। मृगमदवाच्यपिनाभिशब्दो ह्रस्वो दीर्घोऽपि 'मृगनाभिर्मृगमद' इत्यत्र हैम्या ह्रस्व। तथा 'गोरोचनाचन्दनकुङ्कुमैणनाभीविलेपात्पुनरुक्तयन्ती' इति नैषधे दीर्घोऽपि। अपहाय मुक्त्वा स्ववर्ष्म निजशरीर मुखस्तनाद्यवयव स्त्रीमधिकृत्य पुनरर्थे केवल वपुरेव भूषितु विलेपनादिना भाले तिलकादिना वा शोभा नेतुम्। यथा 'शोभन्ते स्थितिसौष्ठवेन कतिचित्कस्तूरिकाम्,' 'नेपालक्षितिपालभालफलके पङ्क न शङ्केत क' इति सूक्तपदद्वयी। निषद्वर पङ्क कचवरक करे हस्ते गृह्णाति। पुन गेहस्य स्वमन्दिरस्योपवने समीपवाटिकाया गृहारामे वा प्ररोपित स्वय पृथक् मनोरथैरुप्त सिताभ्रसाल कर्पूरपादपम्। 'छित्वा कर्पूरखण्डान्वृतिमिह कुरुते कोद्रवाणा समन्तात्' इति सिन्दूरप्रकरे। निकृत्य छित्वा। 'कृती छेदने' अय धातु। अर्कपादपम् 'आकडा' इति लोकप्रसिद्ध नामेति अर्कवृक्षम्। 'अर्का किं फलसचयेन भवता कि वा प्रसूनैर्नवै' इत्यपि सूक्तम्। वपते प्ररोपयति। वप्धातुरुभयपदी। पुन स पीयूषरस तुष्टसुरदत्ताजरामरकृदमृत सत्यज्य दूरे क्षिप्त्वा जीवितुमिच्छुर्जिजीविषु सन् अहीन्दो विषभासहस्रभाज. शेषनागराजस्य। 'विषभारसहस्रेण वासुकिनैव गर्वित। वृश्चिको विषमात्रेण स्वोर्ध्व वहति कण्टकम्॥' इति सूक्तम्। मुखाद्वदनाद्गर गरल स्वदते पिबति। 'सगर गरमिवाकलयन्ति' इति नैषधे॥ युग्मम्॥

अनश्वरी श्रीर्युवता किमु ध्रुवा जरापि जीर्णा शमनः शशाम किम् ।
यदेष जन्तुर्विषयाभिलाषुको दधाति धर्मे न मनो मनागपि ॥ २१ ॥

हे नृप, श्रीर्लक्ष्मीरनश्वरी शाश्वती अस्थिरैव । यदुक्तम्—'सायरवप्पमुरारिपिय चन्दसरीसा भाय । लच्छी हीडइ घरि घरि महिला एह सहाय ॥' इति पुनर्युवता यौवन ध्रुवा नित्या कदापि न यास्यति । 'यौवन जाइ वेगिनदीर्युजलहइ । इन्दुचन्दुनागिन्दु-कहो कुणथिररहइ ॥' इत्युक्ते. । पुनर्जरा विस्रसा यौवनवयोहानिलक्षणावस्था जीर्णा स्थविरीभूता स्थातुमुत्थातुमप्यशक्ता जाता किम् यज्जराशक्तभावान्नागमिष्यति । य-दुक्तम्—'यौवनकेरेदीहडइ कीजइ मित्त दुच्यार । कालिज वडपण आवशइ को न विवार ॥' इति । पुन. शमनो यम· शशाम शान्तीभूतः । किभूतः । यदथ कमपि न व्यापादयिष्यामि मृतो वा यत्कारणादेष जन्तुर्जीवो विषयाना कामभोगादिसुखानाम-भिलाषुक कामयिता कामुको लोलुप सन् धर्मे सुकृताचरणे मनागीषन्मात्रमपि मन-श्चित्त न दधाति स्थापयति ॥

प्रसृत्वरः शंबरवैरिविक्रमोऽचिरात्सृजेद्विक्रमिणोऽप्यविक्रमान् ।
उदीयतेऽस्मादपि राजयक्ष्मणा तमोभरेणेव तमस्विनीमुखात् ॥ २२ ॥

हे साहे, प्रसृत्वर प्रसरणशीलः प्रवर्धमान शबरनामा दैत्यविशेषस्तस्य वैरी दस्यु-र्हन्ता स्मरस्तस्य विक्रमो वीर्य प्रताप· स्मरी अपस्मारप्रसार. मदनोन्माद अचिराद-ल्पकालादेव विक्रमिणोऽपि महाशक्तिमतोऽपि अविक्रमान् निर्वीर्यान् अबलान् सृजेत् कुर्यात् अपि पुनरस्मान्मदातिरेकात् राजयक्ष्मणा क्षयरोगेण उदीयते प्रादुर्भूयते । केनेव । तमोभरणेव । यथा तमस्विनीमुखात्प्रदोषात्सध्यासमयादन्धकारेण स्फूर्यते ॥

मनोभुवा मोहयमानमानसो महाहसां संहतिमात्मनाचरन् ।
लभेत कश्चिन्नरकेषु कारणामिहैव शूलामिव पारिपन्थिक· ॥ २३ ॥

कश्चित्पापीयान् पुमान्नरकेषु कारणा सप्तस्वपि दुर्गतिषु परमाधार्मिकनिर्मिता क्षेत्रो-द्भूता महारोगशीतोष्णादिजनिता कासश्वासकठोदरादिका तीव्रवेदना लभेत प्राप्नुयात् । क इव । पारिपन्थिक इव । यथा परस्वाद्यपहर्ता तस्करो नरकेषु नारकित्वेन नरको-द्भूता महतीं पीडा लभते । कामिव । शूलामिव । यथा इह लोके च शूला मार्यमाणचौ-राधिरोपणतीक्ष्णतदादिका महतीं व्यथा प्राप्नोति । जन्तु कि कुर्वन् । मनोभुवा शत्रु-भूतेन कामेन मोहयमान मोह मूर्छा सदसद्विवेचनचातुरीविकलता नीयमान मानस मनो यस्य तादृश सन्महाहसा प्रबलपापाना सहति श्रेणीमाचरन् । यदुक्त नैषधे दमयन्त्याः पुरस्तात्—'दधुना नल पापभीरुरपि त्वत्प्रापकात्रस्यति नैनसोऽपि' इति ॥

दुरन्तदुःखाद्विषयात्तु बिभ्यता विमुक्तसङ्गेन कृपानुषङ्गिना ।
वशेव सौभाग्यवता स्वकामुकीक्रियेत केनापि मरुद्गृहेन्दिरा ॥ २४ ॥

तु पुन केनापि धार्मिकेण पुसा मरुद्गृहेन्दिरा स्वर्गलोकलक्ष्मी' स्वकामुकी स्वस्मिन्निच्छा यस्या स्वाभिलाषिणी। 'इच्छायुक्ता तु कामुका'। च्विप्रत्यये कामुकीक्रियते । अथ वा स्वस्यात्मन कामुकी लालसाकलिता क्रियते। 'वृषस्यन्ती कामुकी स्यात्' इति हैम्याम्। केनेव। सौभाग्यवतेव। यथा 'सद्गमनसन्निरीक्षणसजल्पनमिति वदन्ति लावण्यम्। स्पृहणीयो रतिसुभग स्पर्शगुणो भवति सौभाग्यम्॥' इद च द्वयमपि स्त्रीपुरुषयो स्यात्। अत्र तु सुभगत्वभाजा वसुदेवेनेव सकलकामिनीजनकार्मणा वा पुरुषेण वशा वनिता स्वकामुकीक्रियते। पुसा किं कुर्वता । दुर्दुष्टोऽन्तोऽवसान यस्य प्रान्ते कठिन विपाको यस्य तादृश दु ख यस्मात्तद्विधाविषयाद्गोचरात् शब्द—रूप—गन्ध—रस—स्पर्शलक्षणपञ्चसख्यकात् गुणाद्बिभ्यता ससारकारागारप्रपतनानन्तासातसहनादिमहाभीति बिभ्रता अत एव विगीतोऽपमानितो मुक्त सङ्ग' पुत्रकलत्रधनादिक सकलससारिकानुषङ्ग ससारिकस्नेहो येन । पुन. किंभूत' । कृपानुषङ्गेन पृथ्वी—अप्—तेजो—वायु—वनस्पत्—त्रसरूपाणा षण्णा कायानां रक्षणलक्षणकरुणाकलितेन षट्कायगोकुलपालकेन समस्तयावज्जगच्चराचरजन्तुरक्षाक्षमेणेत्यर्थ ॥

क्रमादुपक्रम्य समाधिना भवी भवं स मुञ्चन्भजते महोदयम्।
स्वलोहता सिद्धरसेन संत्यजन्सुवर्णतां धातुरिव प्रपद्यते ॥ २९ ॥

स विषयविमुखो भवी ससारी जीव क्रमात्परिपाटीत स्वर्गे गत्वा प्रशस्तमर्त्यजन्म सप्राप्य उपक्रम्य चारित्रादिविशिष्टधर्माचरणोपक्रम कृत्वा समाधिना शुक्लध्यानयोगेन भव ससारमुज्झन् मुञ्चन् सन् महोदय मोक्ष निःसीमानमभ्युदय भजते। ससारसागर निस्तीर्य सिद्धो भवतीत्यर्थ । क इव । धातुरिव । यथा धातुर्लोहादि सिद्धरसेन रसकूपिकादिपानीयविशेषेण स्वलोहता कालायसभावं नीचधातुता सत्यजन् मुञ्चन् सुवर्णता प्रपद्यते ॥ इति धर्मदेशना ॥

अभाजि युष्माभिरिवानुगामिभिर्महीमहेन्द्रः परमेशिता स कः।
अवद्यवन्ध्या पदवी प्ररूपयन्नुपासनामर्हति कीदृशो गुरुः ॥ २६ ॥
सुधाब्धिवद्यो ददतेऽमृत पुनः स किंविधो धर्म इदं वदन्तु मे।
महीमहेलादयितोदितामिमा गिर निपीय प्रभुरप्यचीकथत् ॥ २७ ॥

इमा वृत्तापेक्षया पूर्वोक्ता मही भूमिरेव महेला कामिनी। 'यश्च परमहेलारतोऽप्यपारदारिक' इति चम्पूकथायाम्। तथा 'महिला स्यान्महेलया' इति शब्दप्रभेदे। तस्या दयितो भर्ता अकब्बर तेनोदिता कथिता वाणी निपीय सादर श्रुत्वा प्रभु सूरीन्द्रोऽप्यचीकथत् वदति स्म। इमा काम्। हे सूरीन्द्रा, इद मयैव निगद्यमान पृच्छ्यमान मे मम वदन्तु कथयन्तु। इद किम्। य परमेशिता परमेश्वरो युष्माभि श्रीमद्भिरभाजि ससेव्यते स्म। कैरिव। अनुगामिभिरिव। यथा महीमहेन्द्रो नीतिमान् भूमान् सेवकैः सेव्यते । स क परमेष्ठी किंनामा च पुन. किंगुणो गुरुरुपासनामर्हति सेवा

कर्तुं योग्यो भवति सेवनीयः स्यात्। गुरुः किं कुर्वन्। अवद्येन पापेन वन्ध्याम्। 'अवद्यमुक्ते पथि यः प्रवर्तते' इति सिन्दूरप्रकरे। सर्वथा पापनिर्मुक्तां पदवीं मार्गं प्ररूपयन्। गुरोर्गुरुरिति विशेषणमपि तत्त्वोपदेष्टा हिताहितनिरूपकः। च पुनः सुधाब्धिवत्क्षीरसमुद्र इव अमृतं सुधां मोक्षं च ददते विश्राणयति। अयं 'दद दाने' धातुरात्मनेपदी भ्वादिश्च। स धर्मः किंविधः कीदृक्प्रकारः॥ युग्मम्॥ इति साहेर्देवगुरून्प्रति देवगुरुधर्माणां प्रश्नः॥

जगन्ति यस्यानुभवेऽनुबिम्बितामिवात्मदर्शे दधते धरापते।
जिगाय चाष्टादशदोषविद्विषो नवद्वयद्वीपभुवो जयीव यः॥ २८॥
तरङ्गिणीवेणिमिवाम्भसां प्रभुर्न चाङ्कपालीं नयते नितम्बिनीम्।
क्वचित्पुनर्यस्य न नर्मनर्मदाह्रदावगाहे द्विरदायितं हृदा॥ २९॥
बिभर्ति हेतीर्न तनूनपादिवाहितान्पुनर्यो न हिनस्ति हिंस्रवत्।
भवं भिनत्ति स्म करीव पञ्जरं दधाति देवः स नमस्क्रियार्हतीम्॥ ३०॥

हे धरापते, स दीव्यति क्रीडति त्रैलोक्यैश्वर्यलक्ष्म्या ब्रह्मश्रिया वा स देवः परमेश्वरो निखिलनरसुरासुराणामपि नायकः नमस्क्रियाया नमस्कृतेरार्हतीमौचितीं योग्यतां दधाति बिभर्ति। 'उडुपरिषदः किं नार्हन्ती निशः किमनौचिती' इति नैषधे। अत्र नुम्विकल्पत्वेन रूपद्वयी आर्हन्ती आर्हती च। अर्हतो भाव आर्हती। 'अण्तृण ईप्' इतीप्प्रत्ययः। इति सिद्धिरपि। स देवः प्रणामयोग्यः स्यात्। स कः। यस्य परमेशितुरनुभवे ज्ञाने जगन्ति त्रीणि–सप्त–चतुर्दश–एकविंशतिर्वा भुवनानि अनुबिम्बन्ति सङ्क्रामन्तीत्येवंशीलानि अनुबिम्बीनि अनुबिम्बिनां भावोऽनुबिम्बिता प्रतिबिम्बशीलता दधते बिभ्रति। कस्मिन्निव। आत्मदर्श इव। यथा निर्मलदर्पणमण्डले क्वापि भूधनवनिगृहचित्रशालिकादिभित्त्यादौ चित्रीकृतानि त्रीणि जगन्ति प्रतिफलन्ति। च पुनर्हे भूवल्लभ, यो देवो दीनान्तराय–लाभान्तराय–वीर्यान्तराय–भोगान्तराय–उपभोगान्तराय–हास्य–रति–अरति–भीति–जुगुप्सा–शोक–काम–मिथ्यात्व–अज्ञान–निद्रा–अविरति–राग–द्वेषनामानोऽष्टादशसंख्याका दोषा अपगुणास्त एव विद्विषो महावैरिणो जिगाय पराभूतवान्। क इव। जयीव। यथा परराजजित्वरो राजा नवसंख्याकानां द्वयं द्वन्द्वं नवद्वयं नवद्वयं च ते द्वीपाश्च नवद्वयद्वीपा इति नैषधवृत्तिनरहरिकृतसमासः। तेषामष्टादशद्वीपानां भुवो भूमीप्रदेशान् जयति स्ववशीकुरुते। 'नवद्वयद्वीपपृथग्जयश्रियाम्' इति नैषधे। तथा 'अष्टादशद्वीपनिखातयूपः' इति रघौ। च पुनर्यः परमेष्ठी नितम्बिनीं कान्तामङ्कपालीमालिङ्गनं न नयते न प्रापयति। 'आलिङ्गनं परिष्वङ्गः संश्लेष उपगूहनम्। अङ्कपाली परीरम्भः' इति हैम्याम्। क इव। प्रभुरिव। यथा अम्भसां पानीयानां स्वामी समुद्रस्तरङ्गिणीवेणिं नदीप्रवाहं नदीपूरं नदीनां स्वपत्नीत्वेनाश्लेषणं नयते लम्भयति। पुनर्यस्य परमात्मनो हृदा हृदयेन क्वचित्कुत्रापि समये प्रदेशे वा

रहसि वा प्रकटं वा नर्म क्रीडा तदेव नर्मदा मेकलाचलजाता नदी नर्मदानाम्नी तस्या ह्रदो द्रहस्तस्यावगाहे विलोडने जलकेलिविधौ वा न द्विरदायितं गजवदाचरितम्। प्रायो विन्ध्यपर्वतोत्पन्ना हस्तिनो विन्ध्योपकण्ठप्रवहन्नर्मदायामनिशं स्वैरं रमन्ते। यदुक्तम्—'कौपं वारि विलोक्य वारणपते किं विस्मितेनास्यते प्रायो भाजनमस्य संप्रति भवांस्तत्पीयतामादरात्। उन्मज्जच्छफरीपुलिन्दललनापीनस्तनास्फालनस्फालीभूतमहोर्मिनिर्मलजला दूरे धुनी नर्मदा॥' इति गजाष्टके। पुनर्हे भूमण्डलाखण्डल, यो हेतीश्चापचक्रशूलगदाप्रमुखानि प्रहरणानि न बिभर्ति। क इव। तनूनपादिव। यथा 'वह्निर्हेतीर्ज्वाला धत्ते। 'हेतिः प्रहरणं शस्त्रम्', तथा 'हेतिः कीलाशिखा ज्वाला' इति द्विकमपि हैम्याम्। पुनर्यः हिंस्रवत् घातुक इव अहितान्वैरिणो न हिनस्ति न घातयति। पुनर्यः भवं संसारं भिनत्ति भनक्ति। क इव। करीव। यथा हस्ती पञ्जरं काष्ठकोष्ठं भिनत्ति भेदयति। 'जयकोईमणकमेलभसलभयपंजरकुंजर' इत्यभयदेवसूरिकृतजयतिहुअणस्तोत्रे॥ त्रिभिर्विशेषकम्॥ इति देवस्वरूपम्॥

परिग्रहं यो जलमम्बुदाविलं मरालवन्मुञ्चति सद्म संसृतेः।
प्रबोधशालीनिह यः प्ररोपयेत्कृपारसापूरितमानसावनौ॥ ३१॥
प्रवर्तको यः सुगतेश्च दुर्गतेर्व्यनक्ति मार्गौ रविवच्छुभाशुभौ।
भवात्तरन्स्वेन परांश्च तारयंस्तरीव वार्धौ गुरुरीदृशः स्मृतः॥ ३२॥

हे साहे, यः संसृतेः संसारस्य सद्म गृहभूतं परिग्रहं धन–धान्य–क्षेत्र–वस्तु–रूप्य–सुवर्ण–कुप्य–द्विपद–चतुष्पदरूपं नवविधमपि स्वयमात्मना मुञ्चति जहाति। किंवत्। मरालवत्। यथा राजहंसः अम्बुदेन प्रावृषेण्यप्रबलजलधरवारिवर्षणेन जम्बालजलप्लवागमनेनाविलं पङ्किलीकृतं जलं सरसीसलिलं त्यजति। 'गङ्गानीरमपि त्यजन्ति कलुषं ते राजहंसा वयम्' इति सूक्ते। पुनर्यः कृपारसेन कारुण्यामृतेन पूरिताया भरिताया पूर्णीकृताया वा मानसं भविजनमनः एवावनिर्भूमिस्तस्यां प्रबोधाः सम्यग्ज्ञानानि त एव शालयः कलमास्तान्प्ररोपयेत् वपेत्। जलभृतभूमौ हि शालयः उत्पद्यन्ते इति स्थितिः। पुनर्यो रविवत्सूर्य इव शुभाशुभौ समीचीनासमीचीनौ मार्गौ पन्थानौ व्यनक्ति प्रकटयति। किंभूतौ मार्गौ। सुगतेः स्वर्गापवर्गस्य, तथा दुर्गतेर्नरकतिर्यक्त्वादिकुगतेः प्रवर्तकः। हे साहे, ईदृशः ईदृग्लक्षणो गृह्णाति तत्त्वं सम्यग्मार्गं च स्वयं विज्ञाय भव्यजन्तूनुपदिशतीति गुरुः स्मृतः शास्त्रेषु कथितः। किं कुर्वन्। भवात्संसारात् स्वेनात्मना तरन्पारं प्राप्नुवन् च पुनः परानन्यान् भविकांस्तारयन्नुत्तारयन् परपारं प्रापयन्। केव। तरीव। यथा नौर्वार्धौ समुद्रे स्वेन तरति पारे गच्छति परान् स्वाश्रितान् लोकांश्च तारयति परतीरं लम्भयति॥ युग्मम्॥ इति गुरुस्वरूपम्॥

जिनास्यपद्मे मकरन्दविभ्रमं दधद्द्विपत्पूषसुताप्रलम्बभित्।
महोदयस्वर्गितरोरिवाङ्कुरः कृपापयोराशितमस्विनीपतिः॥ ३३॥

नरोरगस्वर्गृहसार्वभौमतादिमेन्दिरा यस्य वशंवदा सदा ।
पुनर्विधातेव भवान्तकारकः क्षितीन्द्र धर्मः पुनरीदृशः श्रिये ॥ ३४ ॥

हे क्षितीन्द्र धरित्रीसहस्रनेत्र, ईदृशो विश्वे ईदृग्लक्षण· ससारसमुद्रमध्यमज्जत्समस्तजनताना धारणादुद्धारणाद्धर्मं श्रिये मोक्षलक्ष्म्यै भवति । किं कुर्वन् । जिनस्य रागद्वेषाद्यशेषविद्वेषितु परमेश्वरस्यास्यपद्मे वदनकमले मकरन्दविभ्रम मधुविलास दधद्धारयन् । सर्वज्ञप्रणीत इत्यर्थं । किलक्षण । विपदापद्रूपा या पूषसुता सूर्यपुत्री यमुना तद्भिदाया प्रलम्बभिद्बलभद्रोपम । 'रुक्मिप्रलम्बयमुनाभित्' इति हैम्याम् । आपद्गलीना मूलोन्मूलनकृदित्यर्थ । उत्प्रेक्ष्यते—महोदयो मोक्ष स एव स्वर्गितरु कल्पद्रुमस्तस्याङ्कुर प्ररोह । यथाङ्कुरात्तरुर्जायते तथा धर्मादेव सर्वदु खक्षय स्यादिति । पुन. किंभूत । कृपा जगज्जीवानुकम्पा सैव पयोराशि समुद्रस्तद्वर्धने तमस्विनीपति विधु । यथा चन्द्रात्समुद्रो वर्धते, तथा धर्मादपि दयापि वर्धमाना भवति। जीवदयामय इत्यर्थ । पुनर्यस्य धर्मस्य नरा मनुष्या, उरगा नागा, स्वर्गृहा पुरा, तेषा सार्वभौमाश्चक्रवर्तिनस्तेषा भावो नरोरगस्वर्गृहसार्वभौमता नरेन्द्रता नागेन्द्रता असुरेन्द्रता देवेन्द्रता ता आदिमा यस्यास्तादृश्य इन्दिरा सर्वश्रियो लक्ष्म्यो यस्य सदा नित्य वशवदा आयत्ता य ददाति त श्रयन्ते पुन विधाता ब्रह्मा इव भवस्य ससारस्यान्तकारक· घातुक विधातापि भवान्तकृन्नामा ॥ युग्मम् ॥ इति धर्मस्वरूपम् ॥

जनुष्मता शालिशया इवात्मनापुनर्भवोद्भावविधायिनोऽनिशम् ।
त्रयोऽप्यमी सन्ति समग्रमेदिनीधवावतंसीकृतपादपङ्कज ॥ ३५ ॥

समग्रा ये मेदिनीधवा पृथिवीपतयो राजानस्तैरवतसीकृत शेखरीप्रणीत पादपङ्कज यस्य स तस्य सबोधने । अमी देवो गुरुर्धर्मश्च त्रयोऽपि जनुष्मता जन्मभाजा भविकाना शालिशया शोभनशीला पाणय इव आत्मना स्वयमपुनर्भवस्य न विद्यते पुनस्ततोऽत्रागत्य द्वितीयवार भव उत्पत्तिर्यस्मात्तादृशो मोक्ष तस्य तथा पुनर्भवानामुद्भाव प्रकटीभवन त विदधते कुर्वते इत्येवशीला· मुक्तिकारिणो विद्यन्ते सन्ति ॥ इति सुधर्मदेवगुरुनिरूपणम् ॥

शिवस्त्रिनेत्रीमिव भूमिमानिव त्रिशक्ति विद्यात्रितयी सुधीरिव ।
अचालनीया सुरशैलवत्सुरैस्तदर्हदादित्रितयीमहं वहे ॥ ३६ ॥

हे साहे, अह तत्पूर्वव्यावर्णितस्वरूपामर्हदादीना जिनगुरुधर्माणा त्रितयी वहे स्वेन धारयामि । किंभूताम् । सुरैर्देवैरप्याचालनीया चालयितुमशक्याम् । किंवत् । सुरशैलवद्यथा मेरु केनापि न चाल्यते । अह वहे । क इव । शिव इव । यथा ईश्वरस्त्रिनेत्री लोचनत्रितय वहति । 'एकत्रिदृग्भालदृगेकपाद' इति हैम्याम् । यदुक्त च—'गतियुगलकमेवोन्मत्तपुष्पोत्कराणा त्रिनयनतनुपूजा वाथवा भूमिपात' इति । पुन· क इव । भूमिमानिव । यथा राजा तिसृणा प्रभुत्व–उत्साह–मन्त्रलक्षणाना त्रिकसख्याकाना शक्तीना

समाहारस्त्रिशक्ति शक्तित्रिक धत्ते। 'शक्तयस्तिस्र प्रभुत्वोत्साहमन्त्रजा.' इति हैम्याम्। 'त्रिसाधना शक्तिरिवार्थमक्षयम्' इति रघौ। पुन क इव। सुधीरिव। यथा विद्वान् विद्याना व्याकरण–साहित्य–तर्कलक्षणाना त्रितयी बिभर्ति। भुवनवलिवह्निविद्या सध्या-गजवाजिना भुवननेत्राणि' इति काव्यकल्पलतायाम् । त्रिसख्याकानि ॥ इति साहेः पुर· सूरिभि स्वस्य तत्त्वत्रयाराधन प्रोक्तम् ॥

कति व्रतानीह वहध्वमात्मना परेण शक्यानि न वोढुमद्रिवत् ।
इद नृपे पृच्छति भारती विभोर्मुखारविन्दे मधुपी बभूवुषी ॥ ३७ ॥

विभोर्हीरगुरोर्मुखारविन्दे वदनपद्मे भारती वाणी मधुपी बभूवुषी भ्रमरी सजायते स्म। प्रोवाचेत्यर्थ । कस्मिन् सति। नृपे अकब्बरे इद निगद्यमान पृच्छति प्रश्न कुर्वति सति। इद किम् । हे सूरय, इह जगति सयममार्गे वा यूयमात्मना स्वेन कति कियत्सख्याकानि व्रतानि नियमविशेषान् वहध्व धारयत पालयत वा यानि व्रतानि परेण असत्त्वेन क्लीबप्रायेण पुसा वोढु धारयितु न शक्यानि न समर्थानि। किंवत्। अद्रिवत्। यथा विष्णुव्यतिरेकेणेत्यध्याहार । पर्वतोऽन्येन केनचिद्वोढु न शक्यते। 'सोमसिन्धुर्जगन्नाथो गोवर्धनधरोऽपि च' इति विष्णुनामसु हैम्याम् ॥ इति सूरीणा कियद्व्रतधारणविषये साहे प्रश्न ॥

वसुधराभोग इवामराचलान्सुपर्वसालानिव काञ्चनाचलः ।
अहं वहे पञ्चमहाव्रतानमून्स्वविक्रमाधःकृतपाकशासन ॥ ३८ ॥

हे स्वविक्रमेण निजभुजवीर्येण कृत्वा अध कृतो हीनीकृतस्तिरस्कार नीतो वा पाक-शासनो वज्रपाणिर्येन तस्य सबोधनम्। अहममूनग्रे वक्ष्यमाणान्प्रोच्यमानान्पञ्चसख्या-कान्महाव्रतान् सर्वेभ्योऽप्यतिशायिनियमान्वहे बिभर्मि । व्रतशब्द पुनपुसके । 'व्रतोपवीतौ पलिलिन्तौ वसन्त' इति लिङ्गानुशासने। क इव। वसुधराभोग इव। यथा वसुधराया सार्धद्वयद्वीपलक्षणमनुष्यक्षेत्रभूमेराभोगो विस्तार पञ्चामराचलान्मेरून् बिभर्ति। एको जम्बूद्वीपे, द्वितीयो धातुकीखण्डपूर्वार्धे, तृतीयो धातुकीखण्डपश्चिमार्धे, चतुर्थ पुष्करार्धपूर्वार्धे, पञ्चम पुष्करार्धपश्चिमार्धे, एव पञ्च काञ्चनाचलान् धत्ते। पुनः क इव। काञ्चनाचल इव । यथा मेरु कल्प–पारिजात–मन्दार–हरिचन्दन–सताना-भिधानान्पञ्च सुपर्वसालान् सुरद्रुमान् कलयति ॥

क्षितीन्द्र तेषामिदमादिमं व्रतं समन्तवो मन्तुमुचोऽपि जन्तवः ।
न पञ्चतागोचरचारिणः क्वचित्त्रिधा क्रियन्ते निजनन्दना इव ॥ ३९ ॥

हे क्षितीन्द्र, तेषा पञ्चाना महाव्रताना मध्ये इदमुच्यमानमादिम प्रथम व्रत वर्तते। तदेवाह—यत्क्वचित्प्रदेशे ग्रामे अरण्ये वा रहसि प्रकट वा प्रमोदेन दर्पेण सकल्पेन वा त्रिधा मनोवाक्कायै कृत्वा समन्तव सापराधा अपि पुन मन्तुमपराध मुञ्चन्ति

त्यजन्ति ते निरपराधा जन्तव प्राणिन पञ्चताया पञ्चत्वस्य मृतेर्गोचरे विषये चरन्ति व्रजन्तीति एवशीला नैव क्रियन्ते सर्वथा नैव हन्यन्ते । के इव । निजनन्दना इव । यथा स्वपुत्रा॰ पञ्चताया गोचरा केनचित्पित्रा न क्रियन्ते तथा सर्वेऽपि जगज्जन्तवः पाल्यन्ते एव ॥

न देवदेवः परमेशितुः परः प्रतापवान्नापि पयोजिनीपते. ।
गुरुर्नमेरुर्न मरुन्मणेर्मणिस्तथा न धर्मोऽस्ति दयाविधेः परः ॥ ४० ॥

हे देवशब्देन राजभट्टारकादिरुच्यते । 'राजा भट्टारको देव प्रयोज्या पूज्यनामत' इति हैम्याम् । तथा 'देव त्वद्भुजदण्डदर्पगरिमोद्गीर्णप्रतापानल–', 'देवे दिग्विजयोद्यते' इति खण्डप्रशस्तौ । तथा 'देव त्व जय कासि लुब्धकवधूर्हस्ते किमेतत्पलम्' इत्यादि भोजप्रबन्धादावपि । तथा 'देवेन किं न श्रुतम्' इति चम्पूकथायाम् । यथा परमेशितु परमेश्वरात्परो देवो नास्ति । अथ वा परमेश्वरादपर देवाना भवनपतिवानव्यन्तरज्योतिष्कवैमानिकाना सुराणामपि देव पूज्य एतावता देवाधिदेव । अपरे सर्वे हरिहरपुरदरादयो देवा, परमेश्वरस्तु देवदेव॰, तथा यथा पयोजिनीपते. सूर्यात्पर प्रतापवान्महस्वी तेजस्वी नास्ति । पुनर्यथा मेरोर्लक्षयोजनप्रमाणात्सुदर्शननाम्न स्वर्णाचलात् कोऽपि गुरुर्महान्नास्ति । सर्वेऽप्यपरेऽत्युच्चाश्चतुरशीतियोजनमाना, अय तु शतसहस्रयोजनोच्चैस्तर । पुनर्यथा मरुन्मणेश्चिन्तारत्नात्परो मणिर्नास्ति वज्रपद्मरागकर्केतनमरकतेन्द्रनीललोहिताक्षपुलिन्दाञ्जनहसगर्भादयोऽनेकेऽपि मणय सन्ति, पर चिन्तामणि विना सर्वकामकर कोऽपि नास्ति । यथा दयानिधे कृपाकरादपरो धर्मो न वर्तते । 'नास्ति धर्मो दयापर' इति गीतायाम् ॥ इति प्रथम व्रतम् ॥

वदन्ति वाचंयमपुगवास्त्रिधा मृषा न भाषामपि जीवितव्यये ।
इय यदंहःपटलीव दुर्गतेर्विमानताया अतिशायि कारणम् ॥ ४१ ॥

हे साहे, वाचयमपुगवा साधुसिन्धुरा जीवितव्यये प्राणत्यागेऽपि त्रिधा मनोवचनकायै कृत्वा मृषा अलीका भाषा वाच न वदन्ति न ब्रुवन्ति । यत्कारणादिय मृषा भाषा विमानताया अवगणनाया पदे पदे अपमानस्य अतिशयते सर्वेभ्योऽभ्यधिकीभवतीत्येवशीलमतिशायि कारण साधन वर्तते । मिथ्याभाषी सर्वत्राप्यपमान पराभव च प्राप्नुयात् । केव । अह पटलीव । यथा अहसा दुष्कृताना पटली परम्परा दुर्गतेरतिशायि साधनमास्ते ॥

यश.सुधाशोरपिधायिका कुहूरिवादशालोलदृशः प्रियासखी ।
समूहनीवारजसामिवाङ्गिना गुणावलीनामनृता हि भारती ॥ ४२ ॥

हे साहे, निश्चितमनृता असत्या भारती वाणी मृषा भाषा कुहूरमावास्येव यशः जगत्प्रसारिकीर्तिकलाप स एव सुधांशुश्चन्द्रमास्तस्यापिधायिका । 'व्रजति कुमुदे मोह दृष्ट्वा दृशोरपिधायिका' इति नैषधे । पुनरुत्प्रेक्ष्यते—अत्र इवशब्दो घण्टालालान्यायेन

उभयत्र योज्यते । अदशा विरुद्धदशा । तदन्यतद्विरुद्धतदभावेषु नञ् वर्तते सारस्वतोक्ते । दुर्दशा सैव लोलदृक्कामिनी तस्याः प्रियसखी इष्टवयसीव । च पुनरुत्प्रेक्ष्यते— अङ्गिना प्राणिना गुणाना शीललज्जार्जवमार्दवादीनामावलीना धोरणीना समूहनी समार्जनीव । लोके 'सारवणी' इति प्रसिद्धा । केषामिव । रजसामिव । यथा धूलीना गृहादिकत्ववरकाणा प्रमार्जनकारिका । निष्काशयित्रीत्यर्थः ॥ इति द्वितीय व्रतम् ॥

तृणादि नोपाददते च किंचनाप्यदीयमानं मुनयो महीमणे ।
पदं किलाविश्वसितेरिवैकदृक्ततेररिष्टः पृथिवीपुरंदर ॥ ४३ ॥

हे महीमणे भूमीरत्न, च पुनर्मुनय साधव तृणादि दन्तशोधनमात्रप्रमुख किंचिदपि वस्तु अदीयमान केनाप्यविश्राण्यमान नोपाददते नैव गृह्णन्ति । हे पृथिवीपुरंदर मेदिनीमण्डलाखण्डल, किलेति निश्चित श्रूयते वा । हेतोर्वा । 'किल सभाव्यवार्तयोः । हेत्वरुच्योरलीके च' इत्यनेकार्थ । अस्माक तु सर्वथापि तत्कारणाभावात् लोके जने एवाकर्ण्यते । अदत्तादान वस्तु स्वामिना कथमप्यदीयमानवस्तुनो ग्रहणमविश्वसितेरविश्वासस्य पद स्थानमास्ते । क इव । अरिष्ट इव । यथा निम्बतरु । 'निम्बोऽरिष्ट पिचुमन्द ' इति हैम्याम् । एकदृक्तते काकश्रेण्या निवासस्थान स्यात् ॥

अदत्तमादत्त न यस्त्रिधापि तं वृणोति विद्येव विनीतमिन्दिरा ।
मृगी मृगेन्द्रादिव दुर्गतिस्ततः प्रयाति दूरादवनीनभोमणे ॥ ४४ ॥

हे अवनीनभोमणे प्रतापवत्त्वाद्भूमीभानो, य पुमान् त्रिधापि मनोवचनतनुभिः कृत्वा अदत्त वस्तु स्वामिना न विश्राणित यो नादत्त न जग्राह त पुमास इन्दिरा लक्ष्मी स्वयमागत्य वृणोति वरयति । भजते इत्यर्थ. । कमिव । विनीतमिव । यथा विनयवन्त शिष्य विद्या निषेवते पुनस्ततस्तस्मान्नि स्पृहान्नराद्दुर्गतिर्नरकादिकुगतिर्दूरात्प्रयाति पालयते । क इव । मृगीव । यथा मृगेन्द्रान्मृगी कुरङ्गी दूरात्प्रयाति ॥ इति तृतीय व्रतम् ॥

पराङ्मुखी स्याद्विषयाद्व्रतिव्रजो निकुञ्जवासीव तदेकभूमिषु ।
क्षमाधरो येन महोदयगमी वशास्वनीतिष्विव कोऽनुरज्यते ॥ ४५ ॥

हे साहे, व्रतिव्रजो मुनिगणो विषयात् शब्द–रूप–गन्ध–रस–स्पर्शलक्षणात्पञ्चप्रमाणाद्गोचरात्पराङ्मुखी स्यात् विमुखो विरक्तो भवेत् । क इव । निकुञ्जवासीव । यथा वने एव वसनशीलो जन्तु श्वापदादिर्विषयाज्जनपदाद्विमुख स्यात्कदाचिन्नगरग्रामादिषु नागच्छेत् । येन कारणेन क्षमाया क्षान्ते. क्षमाया उपशमस्य वा धरो धर्ता पुनर्महोदय मोक्ष गमिष्यति यास्यतीत्येवशील साधुस्तदेकभूमिषु तेषा पञ्चानामपि विषयाणामेका अद्वैता भूमयो वासवेश्मानि । नहि वाणिनी विना विषया सुखाय स्युः । तादृशीषु वशासु स्त्रीषु न अनुरज्यते अनुरक्तीभवति । कास्विव । अनीतिष्विव । यथा क्षमाधरो युवराजपदवीं प्रापितः सर्वराज्यधुरधर पुनर्महान्त सर्वातिशायिनमुदय राज्यैश्वर्य

गमिष्यति लप्स्यते इत्येवशील । अथ वा क्षमावरो जनकेन निजनिजराज्ये स्थापित । पुनर्महान्त सार्वभौमतादिलक्षणमुदयमाधिपत्य प्राप्स्यते इत्येवशील । तादृश क । अनीतिष्वन्यायेषु अनुरागवान् भवेत् । उदयाभिलाषी सर्वोऽपि न्यायेष्वेवानुरज्यते । यदुक्तम्—'न निमित्तद्विषा क्षेम नायुर्वैद्यकविद्विषाम् । न श्रीर्नीतिद्विषामेतत्रय धर्मद्विषा नहि ॥' इति ॥

यतः स शूरः सुदृशां भ्रुवं धनुः कटाक्षबाणान्कबरीकृपाणभृत् ।
नितम्बचक्रं भुजपाशमुत्कटं पुनर्वहन्येन जितः स्मरप्रभु ॥ ४६ ॥

हे मुद्गलेन्द्र, स एव पुमान् शूर सुभट । कथ्यते इति शेष । येन पुसा स्मर एव प्रभु त्रिजगज्जेतृत्वात्समर्थो राजा इन्द्रनागेन्द्रनरेन्द्राणामपि स्वसेवकीकरणाद्राजा जितो वशीकृतो हतो वा । कि कुर्वन् । सुदृशा चारुलोचनाना भ्रुवमेव धनु कोदण्डम्, पुन कटाक्षानपाङ्गदर्शनान्यक्षिविकूणितानि एव बाणान्नाराचान्, पुनर्नितम्बमारोह स्त्रीकटीपश्चात्प्रदेशम् । येन कृत्वा नितम्बिनीत्यभिधानेन प्रसिद्धा । तदेव चक्र रथाङ्गायुधम् । पुनरुत्कट केनापि छेत्तुमशक्य भुजौ बाहू एव पाश द्विषद्बन्धनार्थं वज्ररज्जुमयग्रन्थि वहन् धारयन् । किंभूत । कबरी वेणीमेव कृपाण चन्द्रहास बिभर्तीति भृत् । प्रभु सकलसुरासुरोरगनरनायकनिर्जयेन सामर्थ्यवानिति साभिप्राय प्रभुरिति पदम् ॥

स भद्रवांस्त्रैणकुचाचलान्तिकप्ररूढरोमावलिसालगह्वरे ।
न दस्युवद्यस्य मनोभुवा शमश्रियो ह्रियन्ते शिवमार्गगामिनः ॥ ४७ ॥

हे साहे, स नरो भद्रवान् कुशली । स क । शिवे निरुपद्रवे मार्गे पथि मोक्षमार्गे वा गच्छतीत्येवशीलस्य यस्य महात्मनो दस्युवत्तस्करेणेव । 'दस्युस्तस्करविद्विषो' इत्यनेकार्थ । मनोभुवा मदनेन शमश्रिय प्रशमविभवा न ह्रियन्ते नाच्छिद्य गृह्यन्ते । कस्मिन्विषये । स्त्रैणस्य स्त्रीसमूहस्य कुचा प्रोत्तुङ्गपीनपयोधरास्त एवाचला पर्वतास्तेषामन्तिके समीपे प्ररूढा उद्गता या रोमावल्यो लोमलेखास्ता एव साला विविधविटपवृक्षास्तेषा गह्वरे घननिकुञ्जे तस्करश्वापदादिभयकरकानने ॥

यशस्त्रियामादयिते कलङ्कति द्विपेन्द्रति क्षीरधिसूनुवीरुधि ।
शमारविन्दे तुहिनोदवृन्दति व्रताम्बुवाहेष्वपि गन्धवाहति ॥ ४८ ॥
निदाघति व्रीडवहा पयःप्लवे महत्त्वगोत्रे च सहस्रनेत्रति ।
गुणद्रुमद्रोणिषु मन्त्रजिह्वति क्षितीश शील पुरुषेण खण्डितम् ॥ ४९ ॥

हे क्षितीश भूपते, पुरुषेण उपलक्षणाद्विशेषेण स्त्रिया वा शील ब्रह्मचर्य स्वदारसतोषलक्षण परपुरुषत्यागलक्षण यावज्जीवनियमपालनविध वा खण्डित त्यक्त भग्न सत् । तस्येति शेष । यश कीर्तिरेव त्रियामादयित शारदीनचन्द्रस्तस्मिन्कलङ्कति लाञ्छनमिवाचरति । सकलङ्क स्वयशो मलिनीकरोति । पुन क्षीरधे. क्षीरसमुद्रस्य सूनु

हते । 'फुफुमाग्निसदृड्नारी' इति वचनात् । धारयतीति । किंवत् । वनीवत् । यथा कान्तारं मदननामान द्रुमम् । 'मींढुल' इति प्रसिद्ध लोके । अवगाहते बिभर्तीति । 'स्ववनी-सप्रवदत्पिकापि का' इति नैषधे । पुन किंभूता । जिह्मगामिनी जिह्म वक्र गच्छती-त्येवशीला । केव । महेलेव । यथा अहेर्भुजगमस्य महेला वनिता भुजगी कुटिलचारिणी भवेत् । पुन किंभूता । निम्न नीचैर्हीनतमकर्मभिर्गच्छति विचरतीत्येवशीला । अथ वा निम्नेषु नीचजातिषु गच्छन्ति सङ्ग कुर्वन्तीत्येवशीला । 'कामिन्यो नीचगामिन्य ' इति वचनात् । नीचसक्ता प्राय स्यु । केव । वधूरिव । यथा पयोधे समुद्रस्य वधू पत्नी नदी निम्नगा नीचैर्वहा जलस्य निम्नगतित्वान्नाम्नापि च । पुन किंभूता । अघै पापक र्मभि कृत्वा भवपद्धते ससाररचनाया अथ वा ससारपरम्पराया ससारमार्गस्य वा । 'पद्धति पथि पङ्क्तौ च' इत्यनेकार्थे । एतेषा समीचीना पद्धतिरित्यपि रूढ्या दृश्यते । पद्धतिराचरणं रचनापीति । तस्या विवर्धिनी विशेषेण वृद्धिकरणशीला च तत्र विव-र्धिनी । केव । मेघमालिकेव । यथा कादम्बिनी जलै पानीयै वहाया नद्या वृद्धिकारिणी । यदुक्तम्—'वर्षानदीना पतिरङ्गनानामर्थो नराणामृतुराट् तरूणाम् । स धर्मचारी नृपति प्रजाना लोकागत यौवनमानयन्ति ॥' इति ॥ युग्मम् ॥

पुर.सरास्तस्य सुरा मरुद्गवी गृहाङ्गणे पाणितले मरुन्मणि ।
पुरः सुरद्रुर्निकटे मरुद्घटः स्वयंवराः स्युर्भुवनत्रयीश्रिय. ॥ ९२ ॥
प्रदक्षिणो दक्षिणवारिजः पुनः खलाः सखाय. सविधे च शेवधिः ।
न चित्रकृच्चित्रलता च सिद्धयः करेऽदधाद्योऽसिशिखोपम व्रतम् ॥९३॥

हे साहे , य' पुमानसिशिखाया खड्गधाराया उपमा सादृश्य यस्य तादृश व्रत ब्रह्म-चर्यमदधाद्धारयति स्म तस्य पुसः सुरा देवा पुर सरा अग्रगामिनस्तदग्रे पदातिवद्ग-च्छन्ति । पुनर्मरुद्गवी कामधेनु गृहप्रसूता क्रीतगृहीता वा गौरिव गृहाङ्गणे तिष्ठेत् । मरुन्मणिश्चिन्तारत्न तस्य पाणितले करक्रोडे हस्तेलिकायामेव वसेत् । पुन सुरद्रुम कल्पवृक्ष पुर पुरस्तात् च्छायाकारक इव तिष्ठेत् । पुन मरुद्घट कामकुम्भ निकटे समीपप्रदेशे पानीयपायक इव तिष्ठेत् । पार्श्ववर्तीव वा स्यात् । पुनर्भुवनत्रयीश्रिय त्रैलोक्यलक्ष्म्य स्वयवरा आत्मभिरेवागत्य त वृण्वते । पुनर्दक्षिणोऽपसव्यप्रदेशे आ वर्तो यस्य स चासौ वारिजश्च । मध्यमपदलोपी समास । दक्षिणावर्तशङ्ख प्रदक्षिणो-ऽनुकूल मार्गित विनैव सर्वं समीहित पूरयति । 'कम्बुस्तु वारिज.' इति हैम्याम् । खला द्विजिह्वा दुर्जना सखायो मित्राणि भवन्ति । च पुन शेवधिर्निधान सविधे पृष्ठे अनुलग्नमिवायाति च । पुनश्चित्रलता चित्रकवल्ली न चित्रकृत् । अद्रष्टॄणामाश्चर्यकारिणी स्यात्तस्य तु पदे पदे तत्प्राप्तित्वेन न विस्मयविधायिनी । तद्गृह एवोद्गमनत्वेन वा भवेत् । च पुन सिद्धय लघिमा–वशिता–ऐश्वर्य–प्राकाम्य–महिमा–अणिमा–यत्र कामावसायित्वम्–प्राप्तिः–इत्यैश्वर्यम् । अष्टावपि सासारिका महासिद्धय । करे हस्ते

मनोनुगामिन्यः हस्ततलस्थायिन्यो वा । महत्त्वाद्बहुवचनम् । सिद्धयो मुक्तयोऽपि हस्ते ॥ युग्मम् ॥

गजोऽप्यजो गोष्पदमम्बुधिर्मृगो मृगाधिपः स्रग्भुजगस्तमी दिनम् ।
रणः क्षणश्चाल्पगिरिर्मरुद्गिरिस्त्रिधापि यो ब्रह्म बिभर्ति भूपते ॥ ९४ ॥

हे भूपते, य पुमान् महिला वा त्रिधापि मनोवाक्कायैर्ब्रह्म शीलव्रत परनारीसहोदरता बिभर्ति धत्ते, तस्य पुसस्तस्या स्त्रियो वा गजो मदोद्धुरसिन्धुरोऽपि अजश्छागप्रायः स्यात् । पुनरम्बुधि. समुद्रोऽपि गोष्पद गोखुरोत्खातभूमिस्थजलमिव तेन तया वोल्लङ्घ्यते । पुनर्मृगाधिप पञ्चाननोऽपि मृगो हरिण इव तस्मा दूरं पलायते। पुनर्भुजगो विषधरोऽपि तेन स्रगिव कुसुममालिकेव तया चाकरे गृह्यते । तमी सान्धकारा रात्रिर्दिनमिव तस्य तस्या वा जायते। रणो घोरोऽपि सग्राम क्षण उत्सव इव बिभर्ति। पुनर्मेरुद्गिरिः सुराचलोऽपि अल्पगिरिः किञ्चिदुच्चपाषाणभूमिरिवावरुह्यते ॥ इति चतुर्थं ब्रह्मव्रतम् ॥

परिग्रहः सयमिनापवादवत्रिधापि नाङ्गीक्रियते कदाचन ।
तमस्तमीनामुदयाद्विवोरगाद्विषं यतो दोषभरः परिस्फुरेत् ॥ ९५ ॥

हे भूपते, सयमिना चारित्रवता साधुना त्रिधापि मनोवचनतनुभिरपि अपवादोऽपयश इव । कदाचन कस्मिन्नपि प्रस्तावे सुखे दु खे वा सुकाले दु काले वा सुखाजीविकाया कष्टाजीविकाया वा परिग्रहो धनधान्यक्षेत्रवस्तुसुवर्णरूप्यकुप्यद्विपदचतुष्पदलक्षणो नाङ्गीक्रियते नाद्रियते । यतो यस्मात्परिग्रहाद्दोषाणा निकेतानि दाक्षिण्यलोभाद्यपगुणाना भरो गण. परिस्फुरेत् । किमिव । तम इव । यथा तमीना कृष्णपक्षक्षपाणामुदयात्प्रकटीभावात्परिभावाद्वा तमो घरोऽन्धकार स्फुरेत् । परि समन्तात्सर्वैर्विश्रान्तः स्फूर्तिमत्त्वयात् विश्वव्यापिस्फूर्तिमद्भवेत् । पुनः किमिव । विषमिव । यथा उरगाद्भुजगमाद्गरलमाविर्भवेत् ॥

गिरीन्द्रमारोहति लङ्घतेऽम्बुधीन्प्रयाति जन्यं गहनं च गाहते ।
असूस्तृणानीव सृजेन्निजाञ्जनस्तदुल्लसल्लोभविजृम्भित विभो ॥ ९६ ॥

हे विभो हे साहे, यज्जनो लोक. गिरीन्द्र तुङ्गशैलमारोहति पर्वतोपरितलशिखरशिखाया चढति, पुनर्यदम्बुधीन् समुद्रान् लङ्घते यानपात्रादिभि कथ कथचिदतिक्रामति अपार पारावार प्रतीर्य पारपार याति । पुनर्यज्जन्य दुराकलनीयरणाङ्गण प्रयाति प्रविशति । च पुनर्गहन भयानक कानन कान्तार गाहते सर्वतः परिभ्राम्यति। पुनर्जनो निजानात्मीयानसून्प्राणान् तृणानीव तृणप्रायान् सृजेत् कुर्यात्।हे राजन्, तत् पूर्वोक्त सर्वमपि उल्लसन् वर्धमान प्रकटीभवन् वा यो लोभस्तृष्णा तस्य विजृम्भित विस्फूर्जित प्रभावः ॥ इति पञ्चम व्रतम् ॥

वहन्ति पञ्च व्रतिनो महाव्रतान्यमूनि वक्त्राणि मृगाङ्कमौलिवत् ।
भजन्ति दन्तद्वितयीं गजा इवापरामिमा देव पुनर्व्रतद्वयीम् ॥ ९७॥

हे साहे, व्रतिनो नियमवन्तः साधवः अमूनि प्राणातिपातविरमण–मृषावादविरमण–अदत्तादानविरमण–विषयभोगविरमण–परिग्रहविरमणलक्षणानि पञ्चसंख्याकानि महाव्रतानि मेरुवद्गुरुद्धराण्यतिशायिनो नियमान् वहन्ति धारयन्ति । किंवत् । मृगाङ्कमौलिवत् । यथा चन्द्रशेखरः शिवः पञ्चप्रमाणानि वक्त्राणि वदनानि बिभर्ति । 'पञ्चमुखोऽष्टमूर्तिः' इति हैम्याम् । अथ वा 'महामृगारिवत्' इति पाठः । यथा मृगाणां हस्तिनामरयः केसरिणः पञ्च वक्त्राणि बिभ्रति । 'पञ्चास्यो नखरायुधः' इति हैम्याम् । हे देव, पुनः साधवः इमामग्रे वक्ष्यमाणामपरां पञ्चमहाव्रतानि उपरितनीं व्रतद्वयीं भजन्ति श्रयन्ते । के इव । गजा इव । यथा हस्तिनो दन्तद्वितयीं दन्तकोशयुगलं दधते ॥ इति पञ्चमहाव्रतस्वरूपम् ॥

निशाशनं नीतिजुषा निषिध्यते परिस्रुतापानमिवावनीपते ।
निशाशनेभ्योऽपि वरं विहंगमा निशि त्यजन्तो यतिवज्जलाशने ॥९८॥

हे अवनीपते, नीतिजुषा न्यायधर्मवता धर्मे सुनिष्ठावता पुरुषेण परिस्रुतापानं मदिरापानमिव । 'गन्धोत्तमाकल्पमिरापरिप्लुता' इति हैम्याम् । निशाशनं रात्रिभोजनं निषिध्यते निवार्यते स्वयं नाद्रियते । हे नृपते, निशायां रात्रावशनं भोजनं येषां ते निशाशना रात्रिभोजनास्तेभ्यो जनेभ्यः सकाशात् विहगमाः पक्षिणोऽपि वरं समीचीनाः । वरमिति समीचीनार्थेऽपि दृश्यते । यथा सिन्दूरप्रकरे—'वरं क्षिप्तो हस्तः कुपितफणिनो वक्त्रकुहरे वरं झम्पापातो ज्वलदनलकुण्डे विरचितः । वरं प्रासप्रान्तः सपदि जठरान्तर्विरचितो न जन्यं दौर्जन्यं तदपि विपदां सद्म विदुषाम् ॥' इति । किं कुर्वन्तः । यतिवन्मुनय इव । निशि रात्रौ जलाशने पानीयान्ने त्यजन्तो मुञ्चन्तः न भुञ्जन्तः पिबन्तश्च ॥

गवामधीशं भुवनोपकारिणं महस्विनं श्रीजिनपादसेवितम् ।
अवेत्य मित्रं विधुरं विधीयतेऽशनादि यत्सा कथमौचितीं सताम् ॥९९॥

हे साहे, गवामधीशं राजानं पतिं भास्करं धेनूनामधीशं कृष्णं नन्दगोपाङ्गजत्वाद्गोकुलवासित्वाद्व्रजनाथत्वाच्च गवां वाचामधीशं वागीशत्वाद्गुरुं वाचस्पतिमध्येतारं विधुरमस्तप्राप्तं मृतम् । 'दिष्टान्तोऽस्तः कालधर्मः' इति हैम्याम् । अवेत्य ज्ञात्वा यदशनादि भोजनप्रमुखं रङ्गसुखकारणं विधीयते क्रियते, सा सतामुत्तमानां कथमौचिती केन प्रकारेण योग्यता । अपि तु नैव । किंभूतस्य । भुवनोपकारिणः । जगतो भूलोकस्य पालनादुपकारको राजा द्यावापृथिव्योरुद्द्योतकर्तृत्वात्सदसन्मार्गप्रकाशत्वान्मित्रत्वाच्चोपकर्ता भास्वान् जगदुपद्रवकृद्दैत्यनिवारकत्वात्पालकत्वात्सृष्टेरुपकर्ता कृष्णः अज्ञानान्धकारच्छेदत्वात् ज्ञानविवेकदायकत्वाद्गुरुः । पुनः किंभूतम् । महस्विनं प्रतापवन्तं नृपं किरणमालिनं भानुमुत्सववन्तं कृष्णं विद्यावत्त्वात्सर्वदाप्युत्सववत्त्वाद्गुरुः । अद्याप्युत्सवाना

जायमानत्वेन विष्णो। 'एन महस्विनमुपैहि सदारुणोच्चैः' इति नैषधे। महस्शब्दः सकारान्तोऽप्युत्सववाची वर्तते। 'महस्तेज उत्सवश्च' इति तद्वृत्तिः। पुनः किंभूतः। श्रिया चतुस्त्रिंशदतिशयलक्ष्म्या तस्याः कादाचित्कत्वेन सदा केवलोत्पत्ति मर्यादीकृत्य महानन्दनगरावासिपर्यन्तमष्टमहाप्रातिहार्यलक्ष्म्या युक्तो जिनस्तीर्थकृदन्यतरः श्राद्धत्वेन तं सेवते इत्येवंशील नृप, तथा श्रिया पाथोधिपुत्र्या युक्तस्तस्याः पतित्वाल्लक्ष्मीयुक्तत्वं जिनो विष्णुस्तत्पदसेवित विष्णुपदे व्योम्नि स्थितिमत्त्वेन भानु कमलाकलितकुण्ठवासिनः समुद्रशायिनो जिनस्य वैकुण्ठस्य पादमश शीलत्येवंशील कृष्णस्याशावतारत्वेन न सर्वावतारित्वं किं तु दशानामप्यशावतारित्वमेव। गुरोर्बृहस्पते स्वर्गस्थायुकत्वेन निजकृष्णस्य सेवन सुकरमेव। गुरोस्त्वन्यतर कश्चिज्जिनो बौद्धो विष्णुरर्हन्वा एतेषामन्यतरशासनस्थत्वात्। पुन किंभूतम्। मित्र सखाय राजन्यपि कुत्रचित्सेवकादौ हितान्वेषित्वेन मैत्र्य सभाव्यते न सर्वेऽपि नृपा कृतघ्ना। यदुक्तम्—'सुहृदि निरन्तरचित्ते गुणवति भृत्ये प्रियासु नारीषु। स्वामिनि सौहृदयुक्ते निवेद्य दु.ख सुखीभवति॥' इति सूत्रोक्तत्वात्। तथा भास्वान्मित्रनामा कुमोदत्वात् मित्रवत्सर्वजनाना दैत्याद्युपद्रवनिराकरणेनानन्दोत्पादत्वाद्विष्णोर्गुरोस्तु। 'प्राप्ते षोडशमे वर्षे पुत्र मित्रमिवाचरेत्।' पुत्रमिव शिष्यमपीति। तत्त्वतस्तु सूर्यमेव विधुर कष्टभाजमस्तगत मरणावस्था प्रपन्न सूर्यस्य वैधुर्यमस्तादेव॥ इति षष्ठ रात्रिभोजनम्॥

कदापि नैमित्तिकवत्तपस्विनो निमित्तमेते ब्रुवते न किंचन।
यतश्चरित्रेण निमित्तभाषणात्तमिस्रपक्षाद्विधुनेव हीयते॥ ६०॥

हे साहे, एते पूर्वोक्तषड्व्रतपालका प्रत्यक्षा वा श्रीमदाकारितागता पुर उपविष्टास्तपस्विन साधव कदापि कस्मिन्नपि व्यतिकरे नैमित्तिकवन्निमित्तज्ञा इव किंचन अङ्ग–स्वप्न–स्वर–भौम–व्यञ्जन–लक्षण–उत्पात–अन्तरिक्षम् एतेष्वष्टसु निमित्तेषु किमपि निमित्त ग्रहवाराङ्गस्फुरणशकुनस्वरादिक न ब्रुवते न कथयन्ति। अथ वा ज्यौतिषिका इव किमपि शुभाशुभादिग्रहविचार न भाषन्ते। यतः कारणात्तस्य निमित्तस्य अष्टाङ्गनिमित्ताना वा ज्यौतिष्कादेर्वा भाषणात्कथनाच्चारित्रेण सयमेन हीयते क्षीयते। केनेव। विधुनेव। यथा तमिस्रा कृष्णात्पक्षात् विधुना चन्द्रेण क्षयः प्राप्यते क्षीणीभूयते। यदुक्तमुराध्ययने—'जेलकेण च सुविण च अगविज्ज च जेपउ जति न हुते समणावुच्चति। एवमायरियेहि अकोपम्।' इति॥ इति सप्तम निमित्ताद्यभाषणव्रतम्॥

इति व्रतान्सप्त बिभर्ति संयतव्रजः शिवश्रीपरिरम्भलोलुपः।
वसुधराभोग इवाम्भसा प्रभून्छिखाः शिखीव द्युमणिर्हयानिव॥६१॥

हे साहे, सयताना सर्वविरतिभाजा साधूना व्रज समुदाय इत्यमुना प्रकारेण पूर्वव्यावर्णितस्वरूपान् सप्तसख्याकान् व्रतानियमविशेषान् बिभर्ति वत्ते। किंभूत। शिवश्रिया मोक्षलक्ष्म्या परिरम्भे आलिङ्गने लोलुप लालस। क इव बिभर्ति। वसुधरा-

भोग इव। यथा सप्तद्वीपाया वसुधराया आभोगो विस्तार॰। 'प्रपञ्चाभोगविस्तार' इति हैम्याम्। सप्त लवण–क्षीर–दधि–घृत–सुरा–इक्षु–वारिनाम्नः अम्भसा प्रभून् समुद्रान्। 'याद स्रोतोवार्नदीशः सरस्वान्' इति हैम्याम्। धत्ते। पुन॰ क इव। शिखीव। यथा वह्निः सप्त शिखा ज्वाला धत्ते। 'विभावसु सप्तोदर्चिः स्वाहाग्राही' इति हैम्याम्। पुनः क इव। द्युमणिरिव। यथा नभोरत्न सहस्ररश्मि॰ सप्त हयान् स्वरथे सप्ताश्वान् धारयति॥

पुरातनैराचरितानि सूरिभिर्यथा तथा धर्तुमहं न तान्यलम्।
मतङ्गजप्रक्षरधारणक्षमा मतङ्गजा एव न यत्तुरङ्गमाः॥ ६२॥

हे नृपते, अह स्वल्पमन कायबलाकलितकलिकालोत्पन्नजन तथा तेन प्रकारेण तानि सप्त व्रतानि धर्तु धारयितु नाल न समर्थोऽस्मि। तथा कथम्। यथा येन प्रकारेण सपूर्णाद्वैतमनोवाक्कायबलशालिभि॰ सिद्धिसप्राप्त्युचित चारुसहननै॰ सुषमासमयसप्राप्तावतारै पुरातनै॰ प्राचीनै सूरिभिराचार्यैरुपलक्षणादुपाध्यायगणावच्छेदकसाधुभिरप्याचरितानि सम्यक्पालितानि यद्यस्मात्कारणान्मतङ्गजाना सनाह्याना समरोचिताना दन्तिना प्रक्षराणा 'पाखर' इति लोकप्रसिद्धाना धारणे उद्वहने परिधाने वा मतङ्गजा एव क्षमा समर्था॰ स्यु न पुनस्तुरङ्गमा स्वयोग्यप्रक्षरधारणे समर्था अप्यश्वा किं गजानामतिशायिभारदुर्वहा प्रक्षरा धारयन्ति। अपि तु न तथा। अहमपि पूर्वाचार्यानुष्ठितोत्कृष्टानुष्ठान विधातु समर्थोऽपि देशकालस्वमनोवपुर्बलानुरूपमनुष्ठानमाचरामिलोकोक्त्या खरग्रहण निन्द्यम्। किं च तस्य मूलत एव प्रक्षरैव न भाति तद्ग्रहणमयुक्तमेव यानेषु रत्नत्वात्प्रक्षरधारित्वाच्च अश्वाभिधान न्याय्यमेव॥

श्रुतोक्तयावद्व्रतपालने यदाप्यलं न किंचित्तु तथापि शक्तितः।
विधिं बिभर्म्येष तरेन्न तारको नदीमपीशस्तरणेऽम्बुधेर्न यः॥ ६३॥

हे नरेन्द्र, श्रुते शास्त्रे उक्त प्ररूपित कथित यावान् समग्र यावत्परिमाणमस्येति यावान्। 'यावज्जनरञ्जनव्रती' इति नैषधे। 'समग्रलोकाना रञ्जने प्रीणने व्रतमस्यास्तीति' इति तद्वृत्ति। विधि कर्तव्यार्थोपदेश आचारो वा तस्य पालने आचरणे यदापि यद्यपि नाल नाह प्रभु, तथापि तर्हि एषा शक्तित स्वसामर्थ्यानुसारात् यादृशी व्रतपालनशक्तिस्तादृशमित्यर्थ। तु पुन किंचित्किमपि अल्पमात्र देशकालानुरूपमाचारमाचरामि पालयामि। युक्तोऽयमर्थ। यस्तारक स्वकलया जलातिक्रामक अम्बुधे समुद्रस्य तरणे भुजाभ्यामुत्तरणे नेश प्रभुर्न स्यात् स तारक नदी समुद्रापेक्षया स्वल्पपरिमितसलिला सरित किं न तरेन्नोल्लङ्घयेत् परपार न यायात्। अपि तु तरेदेव॥ इति स्वस्य व्रतपालनसामर्थ्यमुक्तम्॥

इदं निशम्य प्रमदं दधन्नृपः प्रणीय गोष्ठीमितरां च तात्त्विकीम्।
परीक्षितुं रत्नपरीक्षको मणीनिवेहमानः पुनरित्यवोचत॥ ६४॥

नृपो राजा विभु सूरि परीक्षितु गुरो पूर्वोक्तव्रताना परीक्षा कर्तुमीहमानो निजहृदि वाञ्छन् पुनर्व्याघुट्य इत्यग्रे वक्ष्यमाणप्रकारेणावोचत वदति। परीक्षितु क इव। रत्नपरीक्षक इव। यथा माणिक्यपरीक्षाकारक 'जवहरी' इति लोके प्रसिद्ध'। स मणीन् परीक्षते रत्नगुणान् परीक्षयति। अल्पानल्प वा तन्मूल्य विधत्ते। नृप किं कुर्वन्। इद सूरिनिगदितव्रतस्वरूप निशम्य आकर्ण्य प्रमदमानन्द दधद्बिभ्रत्। किं कृत्वा। इतरा एतस्या वार्ताया पृथग्वर्तिनी तात्त्विकीं धर्मतत्त्वसबन्धिनी गोष्ठी प्रणीय कृत्वा ॥

पुरेऽनयीवावनिमानुपेयिवान्य एष मीने तरणेस्तनूरुहः।
स मत्सरीवापकरिष्यति प्रभो क्षितेः पतीनामुत नीवृतां किमु ॥६५॥

हे सूरे, य कृष्णविक्रमार्कादीना सतापकारक एष प्रत्यक्षतया लोकैर्दृष्टाशय इत्युच्यमान' मद्वादशराशौ समेतो वा तरणेर्भास्करस्य तनूरुह पुत्र शनैश्चरो मीने मीनराशौ उपेयिवानागतोऽस्ति। क इव। अवनिमानिव। यथा अनयी अन्यायकारको भूपति पुरे नगरे उपैति। हे प्रभो, स शनिर्मत्सरीव अमर्षयुक्त इव पिशुन इव वा। 'पिशुनः सूचको नीचो द्विजिह्वो मत्सरी खल' इति हैम्याम्। किमु क्षिते. पतीना राज्ञामुताथ वा किमु निवृता देशानाम्, देशग्रहणेन देशवासिजनाना दुर्भिक्षडमरमरकपरचक्रादिकोपद्रवकरणादिना अपकरिष्यति दुष्ट विधास्यति। 'वितर्के किं किमूत च' इति हैम्याम् ॥

गुरुर्जगौ ज्यौतिषिका विदन्त्यदो न धार्मिकादन्यदवैमि वाङ्मयात्।
यतः प्रवृत्तिर्गृहमेधिनामियं न मुक्तिमार्गे पथिकीबभूवुषाम् ॥ ६६ ॥

गुरुर्हीरसूरिर्जगौ पातिसाहिं प्रत्युवाच। अद एतत् श्रीमत्पृच्छ्यमान ग्रहादीना चारशुभाशुभपरिज्ञान ज्यौतिषिका ज्योति शास्त्रविदो विदन्ति जानन्ति। पुनरह धार्मिकाद्धर्मसबन्धिनो वाङ्मयात् शास्त्रादन्यत्पर वाङ्मय नावैमि न वेद्मि। यत कारणादियं ग्रहादीना शुभाशुभपरिणतिकथनादिका प्रवृत्ति प्रवर्तन व्यापार प्रकर्षेण वृत्तिराजीविका वा गृहमेधिना गृहस्थानामास्ते। पर मुक्तिमार्गे मोक्षाध्वनि पथिकीबभूवुषा पान्थीभूताना मोक्षमार्गे प्रवृत्तानामिय प्रवृत्तिर्न स्यात् ॥ इति परीक्षार्थं साहिप्रश्ने गुरोर्निषेधवाक् ॥

निपीय स श्रोत्रपुटैः सुधाशनः सुधा सुधाशोरिव ता प्रभोर्गिरम्।
पुनर्महीमण्डलमत्स्यलाञ्छनश्चकार वाणी वदनानुषङ्गिनीम् ॥ ६७ ॥

स साहि पुनर्महीमण्डलस्य क्षोणीचक्रस्य मत्स्यलाञ्छन अतिशायिरूपवत्त्वेन रतिपति। 'निषधवसुवामीनाङ्कस्य प्रियाङ्कमुपेयुष' इति नैषधे। स साहिर्वाणी वाच वदनानुषङ्गिनी मुखपद्मसगता चकार कृतवान्। उवाचेत्यर्थ। किं कृत्वा। श्रोत्रपुटै स्वकर्णरूपपत्रपुटकै. प्रभो सूरेः ताम् अह धर्मशास्त्रादन्यन्न वेद्मीति लक्षणा गिर वाणीं

निपीय सादरमाकर्ण्य पीत्वा च । क इव । सुधाशन इव । यथा अमृतपानक्द्देव सुधा-शोश्चन्द्रमस सुधा निपीयते । 'पीङ् पाने' दिवादिरात्मनेपदी च ॥

द्युतामिवार्काः पयसामिवार्णवा यतः श्रुतीना निधयः स्थ सूरयः।
इदं न जानीथ ततः कथं भवेदगोचरः कश्चन सर्वविच्चिदाम् ॥ ६८॥

हे सूरय., यत. कारणाद्यूय श्रुतीना सर्वशास्त्राणा निधय स्थ निधानानि वर्तध्वे । के इव । अर्का इव । कविसमयोक्तद्वादशानामपेक्षया बहुत्वम् । यथा भास्करा द्युता कान्तीना निधय । पुन क इव । अर्णवा इव । अत्रापि कविसमयानुसरणात्सप्तानामपेक्षया बाहुल्यम् । यथा समुद्रा पयसा पानीयाना निधय सन्ति । जैनसमयानुसारेण त्वसख्यातास्तत्रापि बहुत्वमेव । ततस्तस्मात्कारणादिद मदुक्त शौरेर्मीनराशावागमनफलमन्यग्रहादिचारागमादिफल वा कथ केन प्रकारेण न जानीथ वित्थ । युक्तोऽयमर्थ । उक्तमर्थमर्थान्तरेण वा द्रढयति—कविः सर्व समस्तमतीतानागतवर्तमानरहोगतप्रकटभूत विदन्ति जानन्तीति सर्वज्ञास्तेषा चिदा ज्ञानाना कश्चन पदार्थोऽगोचर अविषय अज्ञेय । अपि तु सर्वमपि सर्वज्ञज्ञानगोचर एव । तस्माद्यूय समस्त स्वपरशास्त्राणि जानीथ एवेति सर्वज्ञज्ञानाना महत्त्वापेक्षया बहुत्वम् । अथ वा मतिश्रुतावधिमन पर्यवकेवलाभिधानाना बहूना ज्ञानानामप्यपेक्षया बहुत्वम् ॥

प्रवृत्त्य वार्तास्वितरासु तत्फलं पुनः पुनः प्रश्नयति स्म भूधनः।
यदा तदा स्यादपरं न धर्मतः शशाङ्कबिम्बादमृतादिवोदगात् ॥ ६९॥

भूधनोऽकब्बर' पुनः पुनर्वार वार तत्फल तस्य मीनराशिगतस्य छायासुतस्य फल प्रश्नयति स्म शुभाशुभविनिर्माणकारण पृष्टवान् । कि कृत्वा । इतरासु स्वद्वादशराशिस्थमन्दफलप्रश्नादपरासु वार्तासु किवदन्तीषु प्रवृत्त्य प्रवृत्ति कृत्वा मध्ये मध्ये अन्या वार्ता विधाय। पुनर्मुहुस्तदेवानुयुनक्ति स्मेत्यर्थ । यदा यस्मिन्काले तदा स्यात् सूरिवक्त्रात् धर्मत अपरमन्यन्नोदगात् न प्रकटीभूतम् । कस्मादिव । शशाङ्कबिम्बादिव । यथा चन्द्रमण्डलादमृतात्पीयूषादन्यन्नोद्गच्छति ॥

तदा मुदोर्वीवलयोर्वशीवशो विधाय शेख स्वसवेशदेशगम्।
स बन्दिवृन्दारकवत्प्रणीतवान्पुरोऽस्य सद्भूतगुणस्तुति गुरोः॥ ७० ॥

तदा तस्मिन् समये सूरिसम्यक्परीक्षाकरणानन्तर प्रक्रमे स उर्वीवलयस्य मेदिनीमण्डलस्य उर्वशीवश पुरूरवाश्चक्रवर्ती । 'तमेनमुर्वीवलयोर्वशीवश' इति नैषधे । तथा 'पुरूरवा बालऐल उर्वशीरमणश्च स' इति हैम्याम् । अकब्बरो मुदा हर्षेण कृत्वा अस्य शेखस्य यवनजातिगुरुप्रायस्य पुरोऽग्रे गुरो सूरीन्दो सद्भूताना सता वर्णनीयाना भूताना विद्यमानानाम् । 'भूतैर्गुणैर्भुवि भवन्तमभिष्टुवन्त' इति भक्तामरस्तवे । स्तुतिवर्णना प्रणीतवान् चकार । किवत् । बन्दिवृन्दारकवत् । यथा मङ्गलपाठकपुगवो गुणाना स्तुति प्रणयति । वृन्दारकशब्देन प्राधान्यमपि दृश्यते । यथा चम्पूकथायाम्—'सोऽह

हसायितु मोहाद्वक पङ्गुर्यथेच्छति । मन्दधीस्तद्वदिच्छामि कविवृन्दारकायितुम् ॥' इति । स्तुवति स्म । कि कृत्वा । शेखम् अबलफैजनामान निजसामन्तीभूत स्वस्यात्मनः सवेशदेश समीपभूभाग गच्छतीति तादृश विधाय । स्वकीयसनिधावाकार्येत्यर्थः ॥

मया विशेषात्परदर्शनस्पृशो गवेषिताः शेख न तेषु कश्चन ।
व्यलोकि वाचंयमचक्रिणः सदृङ्मृगेषु कोऽप्यस्ति मृगेन्द्रसंनिभः ॥ ७१ ॥

पराण्यन्यानि बौद्ध–नैयायिक–सांख्य–वैशेषिक–नास्तिक–जैमिनीयादीनि दर्शनानि स्पृशन्त्यनुभवन्त्याद्रियन्ते इति परदर्शनस्पृश परपाक्षिका मया विशेषात् स्वप्रागल्भ्यप्रकल्पितानल्पप्रश्ननिर्वाहकरणाप्रावीण्यप्रगुणीभवद्भूरितममन्दाक्षविलक्षीभवनपरिज्ञानाद्गवेषिता दृष्टा पर तेषु तत्तद्दर्शनेषु कश्चन वाचयमचक्रिण' हीरसूरे सदृक् तुल्यो न व्यलोकि न निरीक्षित । युक्तोऽयमर्थ । मृगेषु हरिणेषु मध्ये कोऽपि कश्चिदपि मृगेन्द्रस्य केसरिण सनिभ साधारणोऽस्ति । अपि तु न कोऽपि ॥

स्ववासयोग्या वसति न कुत्रचिन्निरीक्ष्यमाणैरवसादिभिर्गुणैः ।
स्वयंभुवाभ्यर्थ्य निवस्तुमात्मनां मणिर्मुनीना किमकारि मन्दिरम् ॥७२॥

हे शेख, गुणै शमदमार्जवमार्दवादिभिरभ्यर्थ्य बह्वी प्रार्थना कृत्वा आत्मना स्वेषां निवस्तु नितरा समकाल सर्वैरेकत्र सभूय वास विधातु स्थातु स्वयभुवा ब्रह्मणा कर्त्रा पार्श्वे । उत्प्रेक्ष्यते—मुनीना मणि सूरिरत्न मन्दिर वसति किमकारि निर्मापितेव । गुणै' कि कुर्वाणै । कुत्रचित्कस्मिन्नपि स्थाने स्वेषामात्मना वासस्य निवसनस्य योग्यामुचिता वसति वासवेश्म नैव निरीक्ष्यमाणैरपश्यद्भि अत एव वासादिभिरेव मेदस्विभि ॥

असौ मुहुर्मीनभुजः शने' फलं मयानुयुक्तोऽपि न किंचिदूचिवान् ।
यतः क्वचिद्भङ्गुरसगरो महान्भवेत्सुराणामचलोऽपि चाचलिः ॥ ७३ ॥

हे शेख, असौ हीरसूरिर्मया चतुर्दिक्चक्रचक्रिणा मुहुर्वार वारं मीनभुजो मीनराशेर्भोक्तु शने शनैश्वरस्य फल भूपजनपदद्विपदचतुष्पदादीना क्षेमाक्षेमनिर्माणलक्षणमनुयुक्तोऽपि पृष्टोऽपि सन् किंचित्किमप्यशमात्रमपि नोचिवान्न बभाषे । यत कारणान्महानुत्तमजन क्वचित् क्वाप्येकान्ते पर्षदि वा भङ्गुरसगरो भञ्जनशीलप्रतिज्ञ निर्मुक्ताङ्गीकार स्यात् । 'प्रतिज्ञागूश्च सगर' इति हैम्याम् । एतेन प्रागुक्त यदह ज्योतिर्निमित्तादि न वच्मि तत्परीक्षार्थमेव केवल मया स्वमाहात्म्यभयाद्यपि दर्शयित्वा पृष्टम् । पुनरेतेन सत्त्वमात्ममार्गं चानुसृत्य शनिफल किमपि नोचे । इद सत्यम् । सुराणामचल मेरु क्वचिच्चाचलिरतिशयेन चञ्चल स्यात्, अपि तु न कदाचिदपि । न कम्पते चलनशीलश्चाचलि । 'चलिपतिवदिसाहिभ्य इणिर्द्वित्व च, पापतिः वावदिश्चाचलि सासहि इति चत्वार प्रयोगा.' इति प्रक्रियाकौमुद्याम् ॥

यथा सुधाब्धेरपरो न वारिधिर्न सिद्धसिन्धोरपरा तरङ्गिणी।
न पादपः कश्चन कल्पपादपात्परो नृपः कोऽपि न चक्रवर्तिनः ॥७४॥
न धेनुरन्या सुरभेः सुधाभुजां पदं न चान्यत्परमेष्ठिनः पदात्।
परो न धर्मः करुणाविधेर्यथा तथास्ति कश्चिन्न वशी विभोः परः ॥७५॥

हे शेख, तथा तेन प्रकारेण विभोरस्मात्सूरे परोऽन्य. कश्चिद्वशी जितेन्द्रियमना कथनकरणयो सदृक्षो निजाङ्गीकृतप्रतिज्ञानिर्वाहको नास्त्येव। तथा कथम्। यथा सुधाब्धेर्यस्मिन् पीयूषप्रमुखचतुर्दशरत्नान्युत्पाद्यन्ते तस्मात्क्षीरसमुद्रादपर क श्लाघ्यो वारिधिरस्ति। न कश्चिदपि। यथा सिद्धसिन्धोर्गङ्गाया अपरा इतरा जगत्या चित्रकारिका त्रैलोक्येऽपि त्रिभि प्रवाहै वाहिनी निर्मलजला च तरङ्गिणी नास्ति। यथा कल्पपादपात्सुरतरो. पर· कश्चन कामदायक पादपो नास्ति। पुनर्यथा चक्रवर्तिन षट्खण्डपृथिवीपतिरन्य· कश्चिन्नृपो नास्ति। पुनर्यथा सुधाभुजा निर्जराणा सुरभे· कामधेनोरपरा कामदुघा सकलकामप्रदा धेनुर्न विद्यते। पुनर्यथा परमेष्ठिनो जगन्नाथस्य पदात्पदव्या अन्यत् अपर पद न वर्तते। यत्र त्रैलोक्यैश्वर्यम्, यत्र च शिबिकावाहकाश्चतु षष्टि सुरासुरेन्द्राश्चतुस्त्रिंशदतिशयाष्टमहाप्रातिहार्यादिलक्ष्मीस्तत्पदादपर किमपि पत्। अपि तु न। अथ वा परमेष्ठिन स्थानान्मोक्षादपर पदमनन्तसुखानन्दज्ञानात्मक परमपदमित्युच्यमान निवर्तते। पुनर्यथा करुणाविधेर्दयापालनात्परो धर्मो नास्ति। यदुक्तम्—'नास्ति धर्मो दयापर·' इति ॥ युग्मम् ॥

श्रवःपथातिथ्यमनायि यादृशो वशी दृशा दृश्यत एव तादृशः।
इदंगुणौघान्गणयञ्जगद्गिरामगोचरान्कि स्थविरोऽभवद्विधिः ॥ ७६ ॥

हे शेख, यादृशो यादृक्प्रकारो मत्स्यदस्यै सम्यक् वर्ण्यमान असौ वशी पञ्चेन्द्रियाणि मनश्च वशे स्वाधीनप्रचाराणि सन्त्यस्येति योगीन्द्र श्रव पथस्य श्रवणमार्गस्य आतिथ्यमातिथेयीं प्राघुणता वा अनायि मया नीत। श्रुत इत्यर्थ·। तादृशस्तादृग्गुणप्रकार एव दृशा लोचनेन दृश्यते विलोक्यते। हे अबलफैज शेख, जगता विश्वजनाना गिरा वाचामगोचरान् अविषयान् सुरासुरनरैरपि सस्तोतुमशक्यान् कथयितु वा इदंगुणौघान् अस्य सूरेर्गुणगणान् गणयन् सख्या प्रापयन्। उत्प्रेक्ष्यते—विधिर्विधाता स्थविरो वृद्ध किमभवत्सजात इव तन्नामापि ॥

ददाति धाता गिरिशश्च शक्तिभृच्चतुर्मुखीं पञ्चमुखीं च षण्मुखीम्।
भुजंगराजो द्विसहस्रजिह्वतां बिभर्ति संस्तोतुमिवोत्सुकीभवन् ॥ ७७ ॥

हे शेख, य सूरिराज सस्तोतु वर्णयितुम्। उत्प्रेक्ष्यते—उत्सुकीभवन्नुत्कण्ठता धारयन् सन् धाता जगत्कर्ता चतुर्णां मुखाना समाहारश्चतुर्मुखीमिव दधाति धत्ते। पुनर्गिरीश· शकरः पञ्चमुखी पञ्चवक्त्राणीव दधाति बिभर्ति। पुनः शक्तिभृत्स्वामिकार्तिक. षण्मुखी

षड् वदनानीव कलयति । पुनर्भुजगराजो नागेन्द्रः शेषनागो द्विसहस्रजिह्वता द्वे सहस्रे जिह्वा रसनाद्विसहस्रमिता वा जिह्वा रसज्ञा यस्य तस्य भाव जिह्वाना विंशति-शतीं बिभर्ति धारयति । 'प्रजापतिर्ब्रह्म चतुर्मुखो भवान् ,' तथा 'मृत्युजय' पञ्चमुखो-ऽष्टमूर्ति ,' तथा 'कुमार ' इति हैम्या त्रयमपि । तथा 'यस्यास्मिन्नुरगप्रभोरिव भवे-ज्जिह्वासह स्रद्वयम्' इति चम्पूकथायाम् ॥

कलिं कृतीकर्तुमयं स्वय वपुर्दधाति धर्मः किमिदंनिभाद्भुवि ।
गुणान्निशम्येति गुरोर्नृपस्तुताश्चमत्कृतः स स्वपदं मुदागतः ॥ ७८ ॥

हे शेख, भुवि पृथिव्यामिदनिभादस्य सूरेर्व्याजात् अय प्रत्यक्षलक्ष्य स्वयमात्मना धर्मो दयारूप । उत्प्रेक्ष्यते—किम् । वपु शरीर दधाति । कि कर्तुम् । कलि कलिनामान युग कृतीकर्तुं कृतयुग विधातु कृतयुगता प्रापयितु वा । स शेख अबलफैजनामा इति पूर्वोक्तप्रकारे नृपस्तुतानकब्बरपातिसाहिना स्वमुखेन वर्णितान् गुरोर्हीरविजयसूरेर्गुणा-न्निशम्य नितरा सोत्कण्ठ सरोमाञ्च कञ्चुक श्रुत्वा चमत्कृतो निजहृदये विस्मय प्राप्त सन्मुदा प्रमोदेन स्वपद साहिसभाया मध्ये यत्र सर्वेऽपि सामन्तभूपाला ऊर्ध्वं दमी-भूयावतिष्ठन्ते, यत्र च स्वेनाप्यूर्ध्वीभूय स्थीयते तस्मिन् स्थाने जग्मिवान् ॥ इति शेखपुरः साहिवर्णिता गुरोर्गुणा ॥

पिबन्मुनीन्द्रस्य शमामृत दृशा मुदश्रुदम्भेन तदुद्गिरन्निव ।
अकब्बरो बब्बरवंशमौक्तिकं पुन. पुरस्तस्य गिर गृहीतवान् ॥ ७९ ॥

अकब्बरसाहिस्तस्य सूरे पुरोऽग्रे पुन पुनरपि गिर वाणीं गृहीतवाञ्जग्राह । उवा-चेत्यर्थ । किंभूत अकब्बरः । बब्बरोऽस्य पूर्वज पातिसाहिस्तस्य वशे गोत्रे वेणौ च मौक्तिक मुक्ताफलोपम । यदुक्तम्—'समुद्रस्ताम्रपर्णी च वश करिशिरस्तथा । उत्प-द्यन्ते मौक्तिकानि प्रायोऽमीषु परत्र न ॥' इति वचनप्रामाण्यत । किं कुर्वन्नकब्बर । दृशा स्वनयनेन कृत्वा मुनीन्द्रस्य हीरसूरे शमामृत शान्ततासुधारस पिबन्नास्वादयन् हृदये एव स्वचमत्कार वर्णयन् सादर मुहु पश्यन् । उत्प्रेक्ष्यते—तच्छमामृतपान मु-दश्रुदम्भेन प्रबलप्रादुर्भवदप्रतिमोदोदीतनयनबाष्पव्याजेन उद्गिरन्वमन्निव अतितृप्ततया बह्वमृतपान हृदयान्तराद्बहिरुद्गिरन्निव ॥

स्फुरन्ति शिष्याः कति वो व्रतीश्वराश्चरित्रदुग्धाम्बुधिनन्दना वराः ।
इभप्रभूणां कलभा इवावनीरुहां सुमानीव करा विवस्वताम् ॥ ८० ॥

हे व्रतीश्वरा सूरय , वो युष्माक चरित्र सदाचरणमूलसयमस्तदेव दुग्धाम्बुधिनन्दना क्षीरसमुद्रतनया लक्ष्मी । 'सायमित्थमथ भीमनन्दनाम्' इति नैषधे । नन्दना नन्दिनी आकारेकारान्तौ द्वावपि शब्दौ दृश्येते । ते तस्या वरा भर्तार सयमिन । अथ वा तया लक्ष्म्या कृत्वा वरा श्रेष्ठा व्यवहारिणश्चारित्रिण कति कियत्सख्याका शिष्या विनेया स्फुरन्ति वर्तन्ते । केषामिव । इभप्रभूणामिव यूथनाथगजराजानामिव । महत्त्वाद्बहुत्वाद्वा

बहुत्वम् । कलभास्त्रिशदब्ददेशीया' सिन्धुरा भवेयु । पुन केषामिव । अवनीरुहामिव । 'रुटरुहजन्मजै' इति हैम्याम् । यथा वृक्षाणा सुमानि पुष्पाणीव भवेयु' । पुन' केषामिव । विवस्वतामिव । यथा मार्तण्डाना करा· किरणा' स्यु ॥ इति साहे. गुरून्प्रति शिष्यप्रश्न ॥

नृपं प्रति व्याहृतवानिति व्रतीशिता कियन्तो मम सन्ति भूपते ।
इदं मुनीन्द्राननपद्मसंभवं स भृङ्गवद्वाङ्मकरन्दमापपौ ॥ ८१ ॥

ततो व्रतीशिता सूरिर्नृपमकब्बर प्रति इत्यमुना प्रकारेण व्याहृतवान् भाषते स्म । हे भूपते, मम शिष्या कियन्त कतिचिद्वर्तन्ते । पर सख्या नाख्यायि । यतः सन्त. उत्तमा निजगौरव स्वमुखेनैव न ख्यापयन्ति । यदुक्तम्—'न सौख्यसौभाग्यकरा नृणा गुणा स्वय गृहीता युवतीस्तना इव । परैर्गृहीता द्वितय वितन्वते न तेन गृह्णाति निज गुण महान् ॥' इति । ततोऽनन्तर स भूमान् इद स्वमदपरिहारद्वारा शिष्यसख्याकथन-रूप मुनीन्द्रस्य सूरेरानन मुखमेव पद्म कमल तस्मात्सभव उत्पत्तिर्यस्य तादृश वाक् वचनमेव मकरन्द मधु आपपौ सादर शृणोति स्म । किवत् । भृङ्गवत् । यथा भ्रमरक कमलोद्भव मकरन्दमापिबति । 'सुरासुरनराकारमधुपापीतपत्कज' इति सारस्वतव्याक-रणप्रान्ते आपीत इति प्रयोगो दृश्यते ॥

जगाद गाजी गणपुगवं पुनः पुरा मयेति श्रुतिगोचरीकृतम् ।
विलोचनानामिव भोगिना विभोः सहस्रयुग्मं शमिना समस्ति वः॥८२॥

मुद्गलजनपदप्रसिद्ध महत्त्वख्यापक यवनज्ञातेरभिधान गाजीति । स गाजी अकब्बर-साहि गणपुगव तपागच्छवृषभ मुख्य वा प्रति जगाद गदति स्म । हे व्रतीश्वरा, पुरा पूर्व मया जनवार्तया इति श्रुत्यो. श्रवणयोर्गोचरीकृत विषये विहितमास्ते वर्तते । इति किम् । वो युष्माक शमिना शिष्यीभूताना साधूना सहस्रस्य युग्म युगल द्विसहस्री । सम्यक् विद्यते इति समस्ति । केषामिव । विलोचनानामिव । यथा भोगिना भुजगमाना विभो स्वामिन शेषनागराजस्य नेत्राणा नयनाना सहस्रद्वयी आस्ते । 'शेषो नागाधि-पोऽनन्तो द्विसहस्राक्ष आलुक' इति हैम्याम् । सहस्रफणामण्डलैर्धरणीधारकत्वात् सह-स्रफणाना सहस्रनेत्रद्वयभावात् ॥ इति साहिना स्वयमेवोक्तसूरिशिष्यसख्या ॥

ततः क्षितीन्द्रः ·· ····· ·· ·· ······ ·· · ·········· ।
································ ······· · · ······· ··· ············· ॥ ८३ ॥

तत स्वय सूरिशिष्यकथनानन्तर क्षितीन्द्र' साहिः व्रतीश्वर सूरि प्रति समीप भग-वत्सनिधान भजन्ति इति तत्समयसूरिसमीपस्थायुकाना व्रतिना साधूनामभिधा नामानि पृच्छति स्म । ततस्तस्य नृपस्य पुरोऽग्रे परस्परमन्योन्य तद्विदो व्रतिनामज्ञास्त एव व्रतिनो गीतार्था एव ता' पण्डितनामाभिधा अभिधानानि अवदन्कथयति स्म । के-

षामिव। महामणीनामिव। यथा तद्विदो महामणीगुणवेत्तारः परीक्षका महामणीमभिधा वज्रमरकतवैडूर्यपद्मरागादिनामानि कथयति ॥ इति यतिना परस्पराभिधाननिवेदनम् ॥

गृहादथानायितमङ्गजन्मना स खानखानेन च मुक्तमग्रतः ।
महीमरुत्त्वान्प्रमदादिवोपदा मुनीशितुर्ढौकयति स्म पुस्तकम् ॥ ८४ ॥

अथ गुरो शिष्यानां नामावधारणानन्तरं महीमरुत्त्वान् भूमीन्द्र । 'पृतनाषाड्डग्रधन्वा मरुत्त्वान्मघवा' इति हैम्याम् । प्रमदादानन्दात् उपदा प्राभृतमिव मुनीशितुः सूरे पुरोऽग्रे पुस्तक ढौकयति स्म । किंभूत पुस्तकम् । अङ्गजन्मना शेखूजीनाम्ना वृद्धपुत्रेण गृहात्स्वभवनमध्यादानायित लोके 'अणाव्यु' इति प्रसिद्ध च पुन खानखानेन मीयाखाननाम्ना साहिसामन्तेन साहेरासेन तत सग्रामे गूर्जरपातिसाहिविजयविधानसमये श्रीमदकब्बरपातिसाहिना स्वय खानखान इति दत्तबिरुदेन अग्रतो नृपपुरस्तात् आनीय मुक्त साहिप्रतिशिष्टशेखूजीसूनुना मन्दिरमञ्जूषाभ्यो निष्काश्य मीयाखानस्य हस्ते प्रदत्त तेन च नृपाग्रे पुञ्जीकृतम् ॥

ततस्तदुन्मुद्य पुरो धराविधोरवाचि वाचंयमपुंगवैर्गुरोः ।
रहस्यमेतस्य पुनर्न्यगादि तैरमुष्य सख्युः सखिवत्स्वचेतसः ॥ ८५ ॥

तत आनयनानन्तर प्रभोः सूरे वाचयमपुगवैर्यतिकुञ्जरै पण्डिताखण्डलैः तत्पुस्तकमुन्मुद्य समस्ता पुस्तिकाश्छोटयित्वा धराविधोर्मेदिनीन्दो. पुरोऽग्रे अवाचि वाच्यते स्म । पुनस्तैर्गीतार्थैरेतस्य साहे पुरोऽमुष्य पुस्तकस्य मध्ये लिखितस्य शास्त्रस्य रहस्यम् इद पुस्तकमेतन्नाम शास्त्रमत्र चैतद्वाच्यमित्यादि हार्द न्यगादि कथितम् । किंवत् । सखिवत् । यथा सखिभिर्मित्रै. सख्यु स्वकीयनिरन्तरमनस सख्यु पुन॰ स्वचेतसो निजहृदयस्य रहस्य गुह्य हार्द निगद्यते प्रोच्यते ॥

उदीतमङ्गैरिह रुद्रविग्रहैरिवास्तपुष्पध्वजकालकेलिभिः ।
पुनस्तमस्तोमभिदाविदावरैः परैरुपाङ्गैरिव पद्मिनीवरैः ॥ ८६ ॥

इह पुस्तकगञ्जकमध्ये रुद्रा एकादश तेषा विग्रहैरङ्गैरिव एकादशसख्याकै आचाराङ्ग–सूत्रकृदङ्ग–स्थानाङ्ग–समवायाङ्ग–विवाहप्रज्ञप्ती–ज्ञाताधर्मकथाङ्ग–अन्तकृद्दशान्त–उपासकदशाङ्ग–अणुत्तरोपपातिकादशाङ्ग–प्रश्नव्याकरणाङ्ग–विपाकश्रुताङ्गलक्षणैरङ्गैरुदीत प्रादुर्भूतम् । कि लक्षणै अङ्गै रुद्रविग्रहैश्च । अस्त क्षिप्तो विनाशित पुष्पध्वज कदर्पस्तथा काल. कलिकालो दैत्यविशेषस्तयो केलिर्विलासो यै । 'उदीतमातङ्कितवानशङ्कत' इति नैषधे । पुनरिह पुस्तके पद्मिनीवरैर्नलिनीनाथैर्भास्करैरिव परैरङ्गेभ्योऽन्यैर्द्वादशभि उपपत्तिका–राजप्रश्नीय–जीवाभिगमप्रज्ञापना–जम्बूद्वीपप्रज्ञप्तिका–चन्द्रप्रज्ञप्तिका–सूर्यप्रज्ञप्तिका–निरयावलिका–कल्पिका–कल्पावतसिका–पुष्पिता–पुष्पचूलिका–वृष्णिदशा–इति द्वादशसख्याकैरङ्गानामेव वाच्यसूचकैरुपाङ्गैरुदीये । किंभूतै उपाङ्गै सूर्यैश्च ।

तमसामज्ञानाना दुष्कृताना वा अन्धकाराणा स्तोमस्य समूहस्य भिदाया विदारणे विदां-वरैः कुशलै वेत्तृषु मुख्यै ॥

प्रकीर्णकैर्धर्मधरापतेरिव प्रकीर्णकैः प्रादुरभावि तत्र च ।
परश्वधैश्छेदकरैर्धरारुहामिवांहसा छेदवरागमैस्तथा ॥ ८७ ॥
चतुःप्रमाणैरपि मूलवाङ्मयैश्चतुर्गतीनां प्रतिषेधकैरिव ।
युगेन वा नन्द्यनुयोगशास्त्रयोर्दृशोरिव श्रीजिनशासनश्रिया ॥ ८८ ॥

च पुनस्तत्र पुस्तके चतु शरण–आतुरप्रत्याख्यान–महाप्रत्याख्यान–भक्तपरिज्ञान–तेंदुलवैकालिक–चन्द्राविध्वज–गणिविद्या–मरणविभक्ति–देवेन्द्रस्तव–सस्तारकप्रकीर्ण-क–इति नामभिर्दशप्रकीर्णकै प्रादुरभावि प्रकटीभूतम् । उत्प्रेक्ष्यते—धर्मधरापते धर्मनाम्नो राज्ञ प्रकीर्णकैश्चामरैरिव । तथा पुन. निशीथ–महानिशीथ–व्यवहार–दशा-श्रुतस्कन्ध–पञ्चकल्प–जीमूतकल्प–बृहत्कल्पनामभि छेद इति सज्ञया वरै प्रधानै आगमै सिद्धान्तै आविर्भूयते स्म । किभूतै । अहसा पापाना छेदकरै खण्डश का-रिभि । कैरिव । परश्वधैरिव । यथा कुठारै धरारुहा वृक्षाणा शतसहस्रलक्षश. शकल-कारकै भूयते । अपि पुनश्चत्वारि प्रमाणानि येषा तैश्चतु प्रमाणै मूलवाङ्मयै आवश्य-कदशवैकालिक–उत्तरायन–पिण्डनिर्युक्ति–रितिमूलाभिधानैराद्धान्तैराविरभावि । उत्प्रे-क्ष्यते—चतु प्रमाणत्वेन चतुर्णा नरक–तिर्यङ्–मानव–दानवाहिताना दुष्टाना निकृष्टाना भवभ्रमणहेतूना नीचजातीना वा गतीना प्रतिषेधकैर्निवारकैरिव । वा पुन नन्दी तथा अनुयोग इति नाम ययोस्तादृशयो शास्त्रयोर्युगेन द्वन्द्वेन प्रकटीभूतम् । उत्प्रेक्ष्यते—श्रीजिनशासनश्रिया श्रीमन्महावीरार्हन्मतलक्ष्म्या दृशोर्द्वय नयनयोर्यामलम् किमेतावता पञ्चचत्वारिंशदागमा सजाता ॥ युग्मम् ॥

अलंकृतिज्यौतिषकाव्यनाटकप्रमाणवेदान्तसलक्षणागमान् ।
अदर्शयन्साधुसुधांशुसाधवो नृपस्य भावानिव भानुभानव. ॥ ८९ ॥

अथापरशासनसत्करशास्त्राणा नामान्याह—अलकृति. वाग्भटालकार–काव्यानुशा-सन–छन्दोनुशासन–वृत्तरत्नाकरादयोऽलकारग्रन्था', ज्यौतिषाणि नारचन्द्र–आरम्भसि-द्धि–वाराहीसहिता–खण्डखाद्य–कर्णकुतूहलादीनि ज्योति शास्त्राणि, काव्यानि रघु-वश–मेघदूत–कुमारसभव–किरात–माघ–नैषध–चम्पू–कादम्बरी–पद्मानन्द–यदुसुन्द-राद्यानि, नाटकानि पिङ्गलभरतादीनि तथा हनूमत्–दूताङ्गद–रघुभीमनाटकादीनि च नाटकशास्त्राणि, तथा प्रमाण तर्कपरिभाषा–सप्तपदार्थी–मितभाषिणी–प्रमाणमञ्जूषा–शशधरचरदराजी–मणिकण्ठवर्धमान–प्रशस्तपदभाष्य–वर्धमानेन्दु–किरणावली–चिन्ता-मणि–खण्डन–पूर्वमीमासा–पञ्चाध्यायी–जैनप्रमाण–प्रमाणमञ्जरी–स्याद्वादमञ्जरी–रत्ना-करावतारिका–समिति–स्याद्वादरत्नाकरादीनि प्रमाणशास्त्राणि, वेदान्त उपनिषद्–ऋग्–यजुः–साम–अथर्वणाभिधवेदाना वृत्तिर्वा, सहलक्षणै इन्द्र–चन्द्र–काशकृत्स्न–आपि-

शली–शाकटायन–पाणिनि–अमरचन्द्रजिनेन्द्रौ इत्यष्टौ व्याकरणानि। अथ वा ऐन्द्र–पाणिनि–जिनेन्द्र–शाकटायन–वायने–चान्द्र सरस्वतीकण्ठाभरण बुद्धिसागरं विश्रान्तविद्याधर च भीमासनकलापक मुष्टिव्याकरण शैव गौड नन्दिजयोत्पल–'सारस्वत सिद्धहैम जयहैम तथापरम्। इति व्याकरण प्रोक्त सिद्धप्राभृतसभवम्॥' इत्यष्टादशव्याकरणै. सह वर्तन्ते ये ते तादृशा आगमाः सिद्धान्ता अङ्गोपाङ्गनिर्युक्तिचूर्णिभाष्यादय. सर्वेऽपि तत्पुस्तकान्तर्वर्तमाना ग्रन्थास्तान् साधुसुवाशो सूरीन्द्रस्य साधवो गीतार्थां नृपस्यादर्शयन् नामग्राह दर्शयन्ति स्म । के इव । भानुभानव इव। यथा दिनकरकिरणा भावान् जगत्पदार्थसार्थान् दर्शयन्ति प्रकाशयन्ति ॥

निभाल्य निःशेषमिदं स्वचक्षुषा हृदा दधत्प्रीतिमिवेन्दिरात्मजः ।
बभाण भूमीद्युमणिर्गणीश्वर तृणीकृतानेकनरेन्द्रविक्रमः ॥ ९० ॥

भूमीद्युमणि क्षोणीसहस्रकिरण पातिसाहि ।'मध्यदिनावधिविधेर्वसुधाविवस्वान्' इति नैषधे । गणीश्वरमनूचानचक्रिण प्रति बभाण वदति स्म । किंभूत । तृणीकृत अधरितस्तिरस्कृत तृणप्रायो गणित' अनेकेषा परोलक्षाणा नरेन्द्राणा क्षोणीपालाना विक्रमो वीर्यं येन । किं कुर्वन् । हृदा हृदयेन प्रीति प्रमोद स्नेह च दधत् । क इव । इन्दिरात्मज इव । यथा कमलानन्दनो हृदा वक्षसा कृत्वा । 'ममासनार्धे भव मण्डन ननु प्रिये मदुत्सङ्गविभूषण भव । भ्रमाद्भ्रमादालपमङ्गमृष्यता विना ममोर कररत्नवासनम्॥' इति नैषधे । प्रीति प्रीत्या स्वपत्नी वत्ते। किं कृत्वा । स्वचक्षुषा निजनेत्रेण नि शेष समस्तमपि तत्पुस्तक निभाल्य विलोकयित्वा ॥ इति यतिप्रोक्तपुस्तकरहस्यावबोध ॥

पुराभवत्प्रीतिपदं वयस्यवद्विशारदेन्दुर्मम पद्मसुन्दरः ।
न येन सेहेऽम्बुरुहामिवावली हिमर्तुना पण्डितराजगर्विताम् ॥ ९१ ॥

हे सूरे, पुरा पूर्वं मम वयस्यवन्मित्रमिव प्रीतिपद स्नेहभाजन पद्मसुन्दर इति नामा विशारदेन्दु विचक्षणचन्द्रमा. अभवद्बभूव । येन पद्मसुन्दरेण पण्डितराजस्य कस्यचिद्वाराणसीत पठित्वा समेतस्य स्वगुरुणाप्यजेयता स्वस्य प्रख्यापयत पण्डितविशेषविप्रस्य पण्डितराजेत्यभिधान प्रकटयत गर्विता स्वचित्तकल्पितानल्पाहकारित्व न सेहे न सोढा । वादेनि(वि)र्जित्य सभासमक्ष तद्गर्वं निर्वासयामासेत्यर्थ । केनेव। हिमर्तुनेव । यथा हेमन्तकालेन अम्बुरुहा पद्मानामावलिर्न सह्यते । हिमपातेन पद्मानि कोमलत्वाद्विलित्वा यान्ति ॥

जगाम स स्वर्गिमृगीदृशा दृशामथातिथेयी परिणामतो विधेः ।
मुहुर्मयाशोचि स वातपातिताजिरप्ररूढामरसालवद्विभो ॥ ९२ ॥

हे विभो हे सूरे, अथ पश्चात्कियता कालेन स पद्मसुन्दरो विधेर्दैवस्य परिणामतो वशात. स्वर्गिणा स्वर्गजन्मना देवाना मृगीदृशा सत्रस्तहरिणनेत्राणामङ्गनाना दृशा लोचनानामातिथेयी प्राघुणीभाव जगाम सप्राप । ततस्तस्य स्वर्गे गमनानन्तर स मय

मुहुर्वारंवारमशोचि शोचित शोकगोचरतां प्रापितः । किंवत् । वातेन प्रचण्डपवनेन पातितो मूलादुन्मूल्य निक्षिप्त अजिरे स्वगृहाङ्गणे प्ररूढ उद्गत अमरसालवत्कल्पवृक्ष इव । यथा निजगृहाजिरोद्गतवातनिष्पातितरुः शोच्यते तथा मयासौ मुद्गलः शोच्यते इत्यर्थः ॥

अमुष्य शिष्येषु गवेषयन्नहं न साधिमानं बहुपात्फलेष्विव ।
चकार तत्पुस्तकमात्मसात्ततो यदिन्दिरा नीतिमुचं विमुञ्चति ॥ ९३ ॥

हे सूरे, ततः पद्मसुन्दरस्य स्वर्गगमनानन्तरं तस्य मद्वयस्यस्य पुस्तकं लिपीकृतसर्वशास्त्रचक्रमात्मसान्मया दत्तं चकार । उत्तमपुरुषैकवचनं णप् । मद्गृहे एवाहं रक्षितवानित्यर्थः । अहं किं कुर्वन् । अमुष्य मम सख्युः पद्मसुन्दरस्य शिष्येषु विनेयेषु साधोर्भाव साधिमानं साध्वाचारतां श्रीसमीचीनभावम् । 'त्वयाद्दत किं नरसाधिमभ्रम'' इति नैषधे । न गवेषयन् अपश्यन् । केष्विव । बहुपात्फलेष्विव । यथा न्यग्रोधपादपफलेषु साधिमा चारुता न गवेष्यते गृहीतम् । कुतः । यतः कारणात् नीतिमुचं न्यायत्यागिनं स्वाचारहीनं नरमिन्दिरा श्रीर्विमुञ्चति जहाति । यदुक्तम्—'सत्यपि सुकृते कर्मणि दुर्नीतिरपान्तरे श्रियं हरति । तैलेऽनुपभुक्तेऽपि हि दीपशिखा किमु न वाताली ॥' इति । यस्तु सदाचारवांस्तमेवागत्य लक्ष्मी श्रयते ॥

दिनान्तसंध्यासमयस्वधाशनाम्बुजाननाकोशमिवाखिलागमम् ।
इमं प्रदास्याम्यहमत्र कस्यचिन्महानुभावस्य हृदेत्यचिन्तयम् ॥ ९४ ॥

हे सूरे, अहं तत्समस्तपुस्तकं स्वसात्कृत्वा हृदि निजमनसि इत्यमुना प्रकारेणाचिन्तयं विचारितवान् । इति किम् । यदहमत्र जगति मम मण्डले परजनपदे वा वासिनः कस्यचिदसाधारणाचारवत्तया सकलमहीमण्डलाखण्डविख्यातिभाजः महानुभावस्य साधोर्वा इमं पद्मसुन्दरसंबन्धिनमखिलागमं सर्वशास्त्रं प्रदास्यामि । उत्प्रेक्ष्यते—दिनान्तस्य संध्यासमयस्य पितृसूकालस्य स्वधा आहुतिविशेषः अशनं भोजनं यस्य सः स्वधाशनस्तस्य अम्बुजानना पद्मवदना । सरस्वती देवतेत्यर्थः । 'दिनान्तसंध्यासमयस्य देवता' इति नैषधे । तस्याः कोशं भाण्डागारपुस्तकमिव । श्रूयते हि—नवव्याकरणं चिकीर्षता हैमाचार्येण सिद्धराजजयसिंहदेवजनाः स्वकीयश्राद्धाश्च काश्मीरे प्रेषिताः । ते च वाग्देवीवसतिं गत्वा ब्राह्मीं संपूज्यागुरुत्क्षेपपूर्वं व्याकरणपुस्तकं याचन्ते स्म । तदैव तया साक्षाद्भूय सन्मूर्तिरेका त्वत्पार्श्वे हेमाचार्यरूपास्तीति राज्ञो वाचिककथनपूर्वं व्याकरणपुस्तकानि समर्पितानि । अन्येषां पूजामार्गणादिविधिना प्रातः पुस्तकं दृश्यते न वाग्देवी । ततः काश्मीरे ब्राह्म्या भाण्डागारोऽस्तीति । तेषु सर्वाणि पुस्तकान्यपि सन्तीति ॥

ततो गुणागण्यमणीमहार्णवा न वीक्षिताः केऽपि दृशा भवादृशाः ।
पदे पदे स्युः किमु निर्जरार्जुनीमणीमहीजन्मनिपावनीधराः ॥ ९५ ॥

हे सूरे, ततस्तत्पुस्तकप्रदानयोग्यापरपात्रानवेक्षणरक्षणकारणाद्गुणा एव गणयितुं प्रमाणीकर्तुमशक्या गणनार्हा गण्या न गण्या अगण्या वा मण्यो[1] रत्नानि तेषा महार्णवा· क्षीरनीराशया· रत्नाकरत्वात् भवादृशा श्रीमत्सदृशा केऽपि परे दृशा मया लोचनेन न वीक्षिता दृष्टा· । युक्तोऽयमर्थ । हे गुरो, निर्जराणामर्जुनी सुरगवी कामधेनु, मणी सुरमाणिक्य चिन्तारत्नम्, महीजन्मान· सुरतरव· कल्पद्रुमा, निपा सुरकलशाः कामकुम्भा, अवनीधरा सुरगिरय मेरुपर्वता । किमु इति प्रश्ने । पदे पदे स्थाने स्थाने कि स्यु· । अपि तु न भवेयु । निर्जरशब्दादग्रे अर्जुन्यादयः शब्दा योज्या· । तत कामधेन्वादीनि नामानि भवन्ति । यथा श्रीचिन्तामणिपार्श्वनाथस्तोत्रे—'गीर्वाणद्रुमकुम्भधेनुमणयस्तस्याङ्गणैरिङ्गिण·' इति ॥

इदं तदादत्तसमस्तपुस्तकं मुनीश्वरा मामनुगृह्य शिष्यवत् ।
यदत्र पात्रप्रतिपादन नृणा भवाम्बुराशौ कलशीसुतीयते ॥ ९६ ॥

हे मुनीश्वरा सूरय, तदुत्तमपात्रत्वादिकारणात् शिष्यवन्निजविनेयमिव स्वभक्तमिव वा मामनुगृह्य ममोपरि अनुग्रह प्रसाद विधाय इद पद्मसुन्दरसत्क श्रीमत्पुरो मया ढौकित समस्तमपि पुस्तक लिपीकृतशास्त्रजातमादत्त गृह्णीत । यतो हेतोरत्र जगति पात्रप्रतिपादन साधुदान नृणा भव्यजनाना भवाम्बुराशौ ससारसमुद्रे कलशीसुतीयते अगस्तमि(स्तिरि)वाचरति । भवसागर निष्ठापयति । घट कुम्भ· कलश त्रयोऽपि पुस्त्रीलिङ्गे ॥

मति श्रुतिक्षीरधिपारदृश्वरीं यतो वहन्तः स्थ तपस्विशेखराः ।
इमं ततोऽलंकुरुता मरालवद्विरञ्चिपुत्र्या इव वः कराम्बुजम् ॥ ९७ ॥

हे तपस्विशेखरा, तपोरूप स्व स्वापतेयमस्त्येषामिति तपस्विन । 'अस्य स्व तपोयोगसमाधय.' इति हैम्याम् । एतावता श्रमणावतसा श्राम्यन्ति तपसा इति श्रमणा इति भगवद्विशेषणेन सार्थक पूर्वोक्त नाम । यत कारणात् श्रुतय शास्त्राणि ता एव क्षीरधिर्दुग्धाम्भोनिधिस्तस्य पार दृष्टवतीति पारगामिनी मति बुद्धि वहन्तो धारयन्त स्थ वर्तध्वे । ततोऽद्वैतबुद्धिमत्त्वहेतोरिद पुस्तक विरञ्चिपुत्र्या 'दशम ब्रह्मण सुता' इत्युक्तत्वात् विधातुर्नन्दिन्या सरस्वत्या इव वो युष्माक कराम्बुज पाणिपद्ममलकरोतु । किवत् । मरालवत् । यथा राजहस करतुला रक्तत्वेन कोकनदमलकुरुते । विरञ्चिपुत्र्या अपि करकमले पुस्तकमास्ते । 'पुस्तकव्यग्रहस्ता च' इति स्तोत्रे ॥ इति पुस्तकोत्पत्तितत्प्रदानकथनम् ॥

इदं तदाकर्ण्य स कर्णकेसरी गिरं न्यगादीत्तमसामवावरीम् ।
अवाप्ततृप्तेरशनैरिवामुना न कृत्यमास्ते बहुधीवरीवर ॥ ९८ ॥

---

१. दीर्घेकारान्तोऽपि मणीशब्दो नाममालाया प्रसिद्ध एव.

स कर्णकेसरी पण्डितपञ्चानन· सूरिस्तदा पुस्तकदर्शनसमये इद पुस्तक यूय गृह्णीत इति नृपतिनिगदितमाकर्ण्य श्रुत्वा तमसामज्ञानाना पाप्मना वा अवावरीमपनेत्रीम् । 'ओणृ अपनयने' ओण् धातु· । 'अन्येभ्योऽपि दृश्यते' इति वनिप्प्रत्यय· । 'वोन्ता-द्वातो डीप्रौ' इति केचिदिति वन्प्रत्ययस्य डीप् आगमो नकारस्य राकारादेश· । 'विड्वनोरनुनासिकस्य' इति सूत्रेण धातोर्णकारस्याकारादेश· । ओकारस्यावादेशः । अवावरी इति सिद्धम्—इति प्रक्रियाकौमुद्याम् । दुरितहर्त्रीं गिर वाणी न्यगादीत् बभाषे । किमुवाच—बह्वो धीमन्तो बुद्धिमन्तो वर्तन्ते यस्या सा बहुधीवरी नगरी श्रीकरी तस्या वर पतिस्तस्या वर श्रेष्ठ सर्ववेतृत्वात् सर्वाधिपतित्वात्तस्य सबोधनम् । बहुव्रीहौ वा ततो बहुधीवरी बहुधीवा इति प्रयोगद्वय स्यात् । 'वनोर च' वनन्तात्स्त्रिया डीप् रश्चान्तादेशादि सर्व पूर्ववत् । अयमपि प्रयोग प्रक्रियायामेव । पुस्तकेन कृत्वा मम किमपि कृत्य कार्य नास्ति न विद्यते । कस्येव । अवाप्ततृप्तेरिव । यथा अवा-प्ता लब्धा तृप्ति साहित्य येन । एतावता आकण्ठमिच्छापूरणपर्यन्त भुक्त्वोत्थितस्य पुसः अशने भोजने कृत्वा किमपि कार्य न स्यात् ॥

नरेन्द्र यावद्व्रतिना विलोक्यते तदस्त्यमीषां क्रियतेऽधिकेन किम् ।
विभोरिमां दामवदुद्वहन्हृदा गिरं पुन· क्षोणिपुरंदरोऽवदत् ॥ ९९ ॥

हे नराणां मध्ये इन्द्र सहस्रलोचन साहे, व्रतिना सर्वविरतिवतामनगाराणा यावत्प्र-माणमध्येतु वाचयितु विलोकयितु विलोक्यते तावत्प्रमाण पुस्तकममीषा यति(ती)ना-मस्ति विद्यते तर्हि मूर्छाकारिणा अधिकेन बहुना कि क्रियते । न किमपीत्यर्थ । पुनः क्षोणिपुरदरो नृपोऽवदत् जगाद । कि कुर्वन् । विभो सूरेरिमा यावत्पुस्तक विलोक्यते तावन्मात्र तत्पुस्तक वर्तते । साधूनामधिकेनाधिकरणभूतेन पुस्तकेन कि विधीयते न किचिद्विधेयमित्यादिका गिर वाणीं हृदा मनसा उद्वहन् । किवत् । दामवत् । यथा कश्चि-द्भोगी पुमान् हृदा वक्षसा कुसुममालिकामुद्वहते धारयति ॥

ब्रवीमि कि वो बहु येन निःस्पृहा महीधनाकिंचनतुल्यचक्षुषः ।
तथापि मन्त्राहुतिसिद्धदेववत्प्रसाद्य मे पिप्रतु यूयमीहितम् ॥ १०० ॥

हे सूरय·, वो युष्मान् प्रति बहु पुन पुनरधिक वा कि ब्रवीमि कथयामि । येन का-रणेन यूयम् । बहुशब्द उभयत्रापि योज्यते । बहु अत्यधिक नि स्पृहा कुत्रापि सर्वैरप्य-भिलषणीये रमणीयेऽपि वस्तुनि वाञ्छारहिता । पुन किंभूता । महीधना भूपतय तथा अकिंचना दरिद्रा· तेषु लक्षणात्तृणे स्त्रैणे च अहौ हारे च दृषदि रत्ने च तुल्य विशेषममत्वरहित चक्षुर्येषाम् । यद्यप्येवविधा स्थ यूयम्, तथापि प्रसाद्य मयि प्र-साद कृत्वा मे मम ईहित पुस्तकादानलक्षणमभिलषित यूय पिप्रतु पूरयन्तु । किवत् । मन्त्राहुतिसिद्धदेववत् । यथा प्रणवमायाबीजवाग्बीजकामबीजादियुक्तेन कृतपूर्वसेवोत्त-रसेवाविधिना मन्त्रेण आहुत्या गुग्गुलागुरुफलावलीपञ्चामृतादिह वन· तेन च सिद्ध·

प्रसन्नीभूत प्रत्यक्षीभूतश्च देवो मन्त्राधिष्ठाता सुसाधकस्य मनोवाञ्छित पूरयति ॥ इति साहे पुस्तकदानाग्रह सूरेर्निषेधवच ॥

यदाददे नैष मुहुर्बहूदितस्तदा हृदा भूपतिनेत्यचिन्त्यत।
विधीयते किं बहुनिःस्पृहा अमी इवानुरागा न च विक्रमोचिताः॥१०१

यदा एष सूरि भूपतिना मुहुर्वारवार बहु अत्यभ्यर्थिकमुदितो विज्ञप्तोऽपि नाददे साहिपुस्तक न गृहीतवान्, तदा भूपतिना अकब्बरेण हृदा मनसा इत्यग्रे वक्ष्यमाणमचिन्त्यत विचारितम्। अहो कि विधीयते क्रियते। अमी सूरयो नि स्पृहा निरीहा महानुभावा मुक्ति विना क्वापि वस्तुनि न साभिलाषा च पुनर्महत्त्वेन विक्रमस्य बलात्कारस्यापि नोचिता नार्हा । क इव। अनुरागा इव। यथा आदिरागा बलयोग्या न भवन्ति। यत सूक्तम्—'कविता वनिता गीति स्वयमेवागता वरम्। बलादाकृष्यमाणापि सरसा विरसा भवेत्॥', तथा—'जरा यौवनस्यु प्राणन होइ जातइ प्राणइ प्राणन होइ। प्राणनाथस्यु प्राणन होइ कीर्तिप्रीतिस्यु प्राणन होइ ॥' इत्युक्ते । नात्र बलदर्शनमुचितम्॥

अमीभिरुक्तिर्मम मन्यते न चेत्ततोऽन्तरा कश्चन संधिकर्तृवत्।
विधीयते यद्विविधोक्तिभि· प्रभूनुरीकृति स्वेन स एव कारयेत्॥१०२॥

चेद्यदि अमीभि सूरिभिर्ममोक्ति मत्कथित न मन्यते नाङ्गीक्रियते तत कारणात् संधिकर्तृवत् संधिकारक इव कश्चन शेखप्रमुख कोऽपि अन्तरा ममैतेषा च साध्ये विधीयते यत्कारणात्स मध्यविहित एव प्रभून् सूरीन् विविधा नानाप्रकारा या उक्तय अनुनयविनयमत्सामर्थ्यस्वभावजातिप्रकटीकारकाणि वाक्यानि वचनचातुरीविशेषास्ताभि कृत्वा उरीकृति स्वीकार कारयेत्। यतो महत्सु विक्रमो नौचितीमञ्चति किं तु विज्ञप्तिरेव विधेया, यद्वा कमप्यन्तरा विधायानुनत्या प्रणत्या कथमपि कार्यं कार्यमिति नीति ॥

इम विकल्प परिकल्प्य चेतसा विभूषयन्भागमित क्षिते· परम्।
सुधारुचेश्चारवशात्सवेशगो ग्रहः पदव्या इव मन्युभोजिनाम्॥१०३॥
महीमरुत्त्वानथ शेखशेखर प्रतापदेवीतनय तथाह्वयत्।
ततः सृजन्तौ प्रणति ग्रहेशितुर्महाविवास्यान्तिकमागतावुभौ ॥१०४॥

अथ विचारकरणानन्तरमपरप्रदेशागमनानन्तरं च महीमरुत्त्वान् धरित्रीसुधाशमी शेखेषु यवनाना मान्येषु शेखरमवतस मुकुट वा अवलफैज तथा पुन प्रतापदेव्य रामासाधुतृतीयलघुपत्न्यास्तनय नन्दन थानसिहाह्वय चाह्वयदाकारयामास। किं कुर्वन्। इम पूर्वोक्त मनसैव विचारित विकल्प्य विचार चेतसा चित्तेन परिकल्प्य कल्पयित्वा इत सूरिपार्श्वात्परमन्य क्षितेर्भूमेर्भाग प्रदेश स्थान विभूषयन् सेवालङ्कुर्वन्। क इव।

ग्रह इव । यथा भौमादिग्रहः चारवशाद्गतिविशेषायत्तत्वात् सर्वेशग समीपप्राप्तः सुधारुचेश्चन्द्रस्य पार्श्वोपर मन्यु यज्ञाश भुञ्जते इत्येवशीला देवास्तेषा पदव्या मार्गस्य गगनस्य भागमन्य प्रदेश भूषयति । तत साहिना आकारणानन्तरमुभौ शेखथानसिहौ प्रणति 'पातिसाहिसलामत' इत्युक्त्वा भूमौ हस्त दत्त्वा पुनर्भाले ददतौ पुनस्तदेव वदन्तौ तथैव विदधातौ च इति सलाममिति यवनजातिषु नमस्कृतेरभिधान तामेव सृजन्तौ कुर्वाणौ सन्तौ अस्य साहेरन्तिक सनिधानमागतौ । काविव । ग्रहाविव । यथा कौचिच्चारवशाद्ग्रहेशितु सूर्यस्य पार्श्वे आगच्छत ॥ युग्मम् ॥

अमी न गृह्णन्ति मदीयपुस्तकं निरीहभावेन बहूदिता अपि ।
ततो युवा ग्राहयता कथंचनाप्यमून्यशो मूर्तमिवेन्दुसुन्दरम् ॥१०५॥

हे शेखथानसिहौ, अमी सूरयो मया बहूदिता वारवार विज्ञप्ता अपि निरीहभावेन नि स्पृहत्वेन मदीय मम सबन्धि अथ वा पद्मसुन्दरसत्कमपि मदधीनत्वान्मदीयमेव मद्दत्त पुस्तक न गृह्णन्ति माददते, तत कारणाद्युवा भवन्तौ सूरिपार्श्वे गत्वा बहु बहु उक्त्वा कथचन केनचित्प्रकारेणापि विज्ञप्त्यनुनयमत्सामर्थ्यान्वयप्रकटनप्रकारेणापि अमून् सूरीन्प्रति इन्दुसुन्दर चन्द्रोज्ज्वल मूर्त प्रत्यक्ष यश कीर्तिमिव मदीयपुस्तक ग्राहयता आदापयताम् । स्वीकारयतामित्यर्थ ॥

इदं गदित्वान्तरिते स्थिते नृपेंऽशुमालिनीवाभ्रकशालिनि क्षणात् ।
उपेत्य तावूचतुरित्यमून्प्रति प्रणीततत्पत्कजरेणुचित्रकौ ॥ १०६ ॥

उपेत्य प्रभुपार्श्वे समेत्य तौ शेखथानसिंहौ अमूनेतान्सूरीन्प्रति इत्यग्रे वक्ष्यमाण ऊचतु कथयतः स्म । किंभूतौ । प्रणीत विहित तत्पदकजरेणुभिर्नमस्करणसमये सूरिचरणारविन्दरजोभिश्चित्रक भालस्थले तिलक याभ्या तौ । कस्मिन् सति । इद पूर्वोक्त गदित्वा भाषित्वा अभ्रके मध्ये मध्ये शालते शोभते इत्येवशीले अभ्रकेणादृश्यमाने अशुमालिनि भास्करे इव अन्तरिते व्यवहिते नृपे राज्ञि स्थिते सति । सूरेरदृग्गोचरे नृपो जात इत्यर्थ ॥

इद व्रतीन्द्राः क्षितिशीतदीधितेर्गृहीतवत्तिष्ठति धाम्नि पुस्तकम् ।
दधाति खेद पतितं यतः क्षिते रजःस्थित रत्नमिवात्र गृह्यताम् ॥१०७॥

हे व्रतीन्द्रा सूरय, इद पुस्तक गृहीतवद्बन्दीकृतमिव क्षितिशीतदीधितेरकब्बरस्य धाम्नि तिष्ठति स्थितिमाधत्ते । यत कारणादत्र साहिगृहे पतित खेद विषादम् । तयोर्भाषया 'अदाबम्' इत्युच्यते । दधाति वत्ते । किमिव । रत्नमिव । यथा क्षिते पृथिव्या रज स्थित धूलीभि स्थगित छादित माणिक्य खेद बिभर्ति म्लेच्छमुद्गलगृहत्वाद्रज इत्युक्त पुस्तक बन्दिमोचनकारणवच्छ्रीमद्भि गृह्यताम् ॥

हुमाउंसूः सोमयशोऽङ्गजन्मवद्ददाति पात्र गुरवो युगादिवत् ।
रसो यथेक्षोरपि वस्तु पुस्तक कथ न गृह्णीथ तदर्हमात्मनः ॥ १०८ ॥

हे सूरय, हमाउसूरकब्बरपातिसाहि सोमयशसो बाहुबलेर्बृहत्पुत्रस्य यन्नामा चन्द्रवशोऽजनि तस्याङ्गजन्मा पुत्र श्रेयासस्तद्वद्ददाति। आवश्यवृत्त्यनुसारेण बाहुबलिसुत सोमप्रभस्तस्य पुत्रो युवराज श्रेयास । आवश्यचूर्णौ तु 'भरहस्स पुत्रो सेजसो अन्ने भणति । बाहुबलिस्स पुत्तो सोमप्पभोसे असो अत्ति तत्त्व केवलिगम्यम्॥' पुनर्युगादिवत् वृषभजिनेन्द्रा इव । गुरवो यूय पात्र सम्यक् श्रेयो बुद्ध्या दानोचितं स्थानमपि तु पुनर्यथा इक्षो रसालस्य रस स्यन्द तत्राभूत् । तथा अत्र पुस्तक दातव्य वस्तु । 'अथेक्षु स्याद्रसालोऽपि पत्रक' इति हैम्याम् । तथा 'रसाल इक्षौ चूते च' इत्यनेकार्थे । ततो दातृपात्रसुवस्तुत्रयाणामप्यत्र सयोगो वर्तते, तत्कारणादात्मनः स्वस्यार्हमुचित ग्रहीतु योग्य यूय कथ केन प्रकारेण न गृह्णीथ ग्रहयध्वे । अवश्य गृह्यतामेवेति थानसिहोक्ति ॥

अमुं च जानीथ न मुद्गलेश्वर निदेशशूरं द्विषतां निषूदनम् ।
दिगीश्वरा यच्चकिता इवाखिलास्त्यजन्ति नाद्यापि दिगन्तवासिताम् ॥

हे प्रभव, च पुनरमुमकब्बर परेषा मुत् हर्षो गलति द्रवीभवति । यातीत्यर्थ । येभ्यस्ते मुद्गलास्तेषामपीश्वर पराभवनकरणे समर्थ स्वामिन च ऐन्द युगीनचक्रवर्तिन न जानीथ सम्यक् हृदये न वित्थ नावधारयत । निदेशे आज्ञाया शूरमतिकठिन य आज्ञा न मन्यते त स्वशासनोल्लङ्घिनमवश्यमेव निगृह्णाति । पुन किंभूतम् । द्विषता वैरिणा निषूदन मूलादुन्मूलनकारकम् । हे प्रभव, अखिला समस्ता अपि दिगीश्वरा दिक्पाला । उत्प्रेक्ष्यते—यच्चकिता यस्माद्भयभ्रान्ता सन्त इव दिशामाशानामन्तेऽवसाने सन्तीत्येवशीलास्तेषा भाव दिशा प्रान्तेषु दूरे निवसनशीलतामद्यापि एतद्दिन यावन्न त्यजन्ति ॥

निजानुकूलीभवता तनूमता सुधालतेव व्रतिचक्रवर्तिनः ।
प्रबिभ्रता स्वप्रतिकूलता पुनर्विषस्य शाखीव समुन्मिषत्यसौ ॥ ११० ॥

हे व्रतिचक्रवर्तिन, असावकब्बरो निजस्यात्मनोऽनुकूलीभवता सेवाहेवाकिभाव भजता तनूमता नराणा राजसामन्तादयः सर्वेऽपि तनूमन्त एवेति । सुधालता अमृतवल्लिरिव समुन्मिषति जीवातुरिवोदेति । पुनरसौ साहि स्वस्यात्मन प्रतिकूलता विलोमभाव प्रद्विष्टभाव प्रबिभ्रता विद्विषता विषस्य क्ष्वेडस्य कालकूटस्य शाखी वृक्ष किंपाकतरु समुन्मिषत्युद्गच्छति ॥

यदात्मनोर्व्यां परमेश्वरा इवागताः स्थ साक्षादुपकर्तुमङ्गिनाम् ।
इदं विदन्त्येव मुनीन्दवो हृदा द्विरुक्तितुल्यं पुनरावयोर्वचः ॥ १११ ॥

हे मुनीन्दव, यत्कारणाद्यूयमुर्व्यामस्मिन् भूमीलोके अङ्गिना साक्षात्प्रत्यक्षीभूय प्रकटमुपकार कर्तु विधातु साक्षात्स्वरूपेण । उत्प्रेक्ष्यते—परमेश्वरा इवागता जगन्नाथा इव स्वय समायाता. स्थ वर्तध्वे । तत. कारणादिदमस्मदुक्त साहिस्वभावादिक सर्व

हृदा स्वमनसा कृत्वा हृदि सम्यग्विमृश्य सर्वं च श्रीमन्तो विदन्त्येव। यतः परमेश्वरत्व तत सर्वज्ञत्वमप्यास्ते तेन जानन्त्येव। पुनरावयोर्वच. साहिस्वरूपनिरूपणवचन द्विरुक्तितुल्य पुनर्भाषणसाधारण केवल पिष्टपेषणमेव ॥

स्ववत्तदादत्त समस्तपुस्तकं स्थितौ गदित्वेति पुरः प्रभोरुभौ।
ततो विनेया अपि तद्बभाषिरे निवार्यते कैः स्वयमागतेन्दिरा॥११२॥

उभौ शेखथानसिहौ प्रभोर्हीरसूरे. पुरोऽग्रे इत्यमुना प्रकारेण गदित्वा स्थितौ तूष्णीं कृतवन्तौ इति पूर्वोक्तकारणात्स्ववदात्मीयमिव समस्तपुस्तकमादत्त ग्रहयताम्। ततस्त योरुक्तेरनु पश्चात् विनेया हीरसूरिशिष्याः वाचकविचक्षणगणिप्रमुखा गीतार्था अपि शेखथानसिहकथित स्वीकारयोग्यमास्ते तद्गृह्यतामिति तत्तदुक्तमेव बभाषिरे प्रोचु। युक्तोऽयमर्थः। स्वयमात्मनैवागता सप्राप्ता इन्दिरा लक्ष्मी कैर्मूर्खैर्निवार्यते निषिध्यते। अपि तु न कैश्चिदपि ॥

अवेत्य चेतस्यमुना समुन्नतिं स्वशासने पुस्तकसंग्रहेण सः।
मुदामिवौङ्कार इदंक्षितिक्षितस्तथेति वाचंयमवासवोऽवदत्॥ ११३॥

वाचयमवासव यतिजम्भाराति तथेति एवमस्तु मया साहिप्रदत्त पुस्तक ग्रहीष्यते इत्यवदत् भाषते स्म। उत्प्रेक्ष्यते—इदक्षितिक्षित अस्याकब्बरपातिसाहेर्मुदा परमानन्दानामोङ्कार आदिरिव। कि कृत्वा अवदत्। इत्यमुना मुद्गलाखण्डलेन चतुर्दिगधिपतिना पातिसाहिना स्वयमत्याग्रह्य प्रदत्तानामेतत्पुस्तकाना सग्राहण कृत्वा स्वशासने जैनमते तपागच्छे वा समुन्नति दीप्तिमुद्द्योत वा प्रभावाना चेतसि स्वहृदये अवेत्य विज्ञाय ॥

उपेत्य ताभ्या तदभाषि भूपतेस्तदेष निश्चेतुमपृच्छदात्मना।
मुद प्रणेतुं द्विगुणामिवावनीमणेर्गणेन्द्रोऽप्यवदत्तथैव तम्॥ ११४॥

ताभ्या शेखथानसिहाभ्यामुपेत्य पातिसाहिसमीपे समागत्य भूपतेरकब्बरस्य तत्सूरिकथितपुस्तकस्वीकारवच अभाषि प्रतिपादितम्। पुन साहिस्तयोस्तद्वचो निश्चेतु सत्यतया ज्ञातुमात्मना स्वेन स्वय वा तानपृच्छत् प्रश्नयति स्म श्रीमद्भिर्मदीय पुस्तक गृहीत न वेति स्वय पुन पृष्टवान्। अपि पुनर्गणेन्द्रो गच्छनायकोऽपि त भूपति तथेति मया श्रीमत्पुस्तक गृहीष्यते गृहीत वा इत्येवमवदत् जगाद। उत्प्रेक्ष्यते—अवनीमणेरकब्बरस्य मुदमानन्द द्विगुणा प्रणेतु विधातुमिव ॥ इति शेखथानसिहविज्ञपनात्साहिपुस्तकग्रहणम् ॥

दयान्वितं धर्ममवाप्य सद्गुरोरिवार्णवात्कृष्णलताङ्कविद्रुमम्।
स थानसिंहं यवनावनीधनस्तत. समाहूय गिर गृहीतवान्॥ ११५॥

सूरिणा तत पुस्तकादानस्वीकारकथनश्रवणानन्तर वा मोऽकब्बरसाहि यवनास्तु-

रुष्का प्रस्थानालाभपुरीयादयस्तथा मुद्गला काबिलखुरासानादिजनपदजन्मानो म्लेच्छास्तेषामवनीधनो राजा थानसिंह समाहूय आकार्य गिर वाणी गृहीतवान् जल्पति स्म । किं कृत्वा । सद्गुरो श्रीहीरविजयसूरिसकाशाद्दयान्वित कृपाकलित धर्ममवाप्य लब्ध्वा । कमिव । कृष्णलताङ्कविद्रुममिव । यथा कश्चिदर्णवाज्जलनिधे कृष्णलता 'कालीवेलि' इति लोके प्रसिद्धा । सा अङ्के हृदये मध्ये यस्य तादृश प्रवाल लभते ॥

मदीयतूर्यादिनिनादसादरं जगज्जनानन्दिमहेन मेदुरम् ।

त्वमालय लम्भय साधुसिन्धुरं तटं शशीवामृतवाहिनीवरम् ॥ ११६ ॥

हे थानसिंह, त्व साधुसिन्धुर श्रीगुरु मदीयानि तूर्याणि मम सबन्धीनि वादित्राणि तेषा निनादैर्घोषै सहादरैर्वर्तन्ते एव स्यात्तथा आलय स्वावासमुपाश्रय वा लम्भय प्रापय । क इव । शशीव । यथा चन्द्रमा अमृतवाहिनीवर सुधासिन्धुधव क्षीरसमुद्र तट वेलावनी लम्भयति । ण्यन्तात्कर्मद्वयम् । पुन कथम् । जगता भुवनाना जनान् सुरासुरनरानानन्दयति प्रमोदयतीत्येवशीलेन महेनोत्सवेन कृत्वा मेदुर स्यादेवम् ॥

प्रमाणमाज्ञा जगतीवसन्तिका सृजामि निःशेषमिद नियोगिवत् ।

पुरा मदीहा पुनरीशशासनं पयस्तदेतत्सितया करम्बितम् ॥ ११७ ॥

हे प्रभो, जगतीवसन्तिका समस्तक्षोणीचक्रशिर शेखरायमाणा । 'आपीडशेखरोत्तसावतसा शिरस स्रजि' इति हैम्याम् । 'विदर्भसुभ्रूश्रवणावतसिका' इति नैषधे । आज्ञा श्रीमदादेश प्रमाण शिरस्यारोपयामि । हे स्वामिन्, इद श्रीमत्प्रसादित नि शेष समस्तमपि सृजामि करोमि । किवत् । नियोगिवत् । य कश्चित्स्वस्य सुकरे दुष्करेऽपि कार्य आप्रयुक्त स वनिजजीवमपि दु खात्कृत्यकृत्य कुरुते स नियोगी सेवक इव । यद्यप्यहं श्रीमत्सेवकोऽस्मि पर नियोगिवत्कार्यकर्ता नास्मि केवल सेवाकार्येव । यथा परे नियोगिन आश्रवा श्रीमद्वार्ताकारका श्रीमन्निर्दिष्ट कार्य कुर्वन्ति तथाहमपि करोमीत्यर्थ । पुनर्हे प्रभो, पुरा पूर्व मदीहा मम वाञ्छा आसीत् । यदेतान्महामहेन स्वालय नयामि । पुनस्तदुपरि ईशस्य पृथ्वीनाथस्य पातिसाहे शासन आदेश तदेतत्सितया शर्करया करम्बित मिश्रित पयो दुग्ध दुग्धपानमिव सजातमिति ॥

अथैनमापृच्छ्य स भूमिभूषणं प्रदाय धर्माशिषमात्मना पुनः ।

सहानगारैर्निरगात्समाजतः शशीव तारैः शरदभ्रगर्भत. ॥ ११८ ॥

अथ थानसिंहस्य साहेस्तूर्यदानाद्यादेशानन्तर स सूरिरनगारै सहागतसाधुभि सह समाजत सभामध्यान्निरगात् निर्जगाम । क इव । शशीव । यथा कौमुदीपतिस्तारैस्तारकैरुपलक्षाद्ग्रहोडुभि । 'प्रथममुपहृत्यार्घ तारैरखण्डिततन्दुलि.' इति नैषधे । तारशब्दोऽकारान्त । सर्वज्योतिर्भि सार्व शरदभ्रस्य शारदीनघनाघनस्य गर्भत उदरात् निर्गच्छति । किं कृत्वा निर्गत । एनमकब्बर भूमिभूषण क्षोणीमण्डलमार्तण्डमापृच्छ्य

वय वसतौ व्रजाम इत्युक्त्वा पुनरस्य साहेरात्मना खेन धर्माशिष धर्मलाभ प्रदाय दत्त्वा ॥ इति साहिना गोष्ठीकरणानन्तर सभाबहि पादावधारण प्रभो· ॥

तदा चकोरायितमर्णवायितं रथाङ्गितं कैश्चन कैरवायितम्।
स्रवन्मुदस्रैश्च विधूपलायितं विलोक्य यद्वक्त्रमृगाङ्कमङ्गिभिः ॥ ११९ ॥

तदा तस्मिन्नकब्बरसभाया बहि· प्रभोरागमनावसरे यस्य गुरोर्वक्त्र मुखमेव मृगाङ्क चन्द्र विलोक्य कैश्चनाङ्गिभिर्जनैश्चकोरायित सूरिमुखलावण्यामृतपानकारिभिर्ज्योत्स्नाप्रियैरिवाचरितम्। पुन कैश्चनार्णवायित प्रोल्लसितप्रह्लादकल्लोलपटलीप्रवर्धमानाङ्गरोमाञ्चचञ्चलशालिशफरितसमुद्रैरिवाचरितम्। समुद्रा हि चन्द्रमालोक्य प्रवर्धन्ते इति जगत्स्वभाव। कल्पसूत्रेऽपि क्षीरसमुद्रे कल्लोलोर्मयोऽपि दृश्यन्ते। तथा 'वेलावनीवनततिप्रतिबिम्बचुम्बिकिर्मीरितोर्मिचयचारिमचापलाभ्याम्' इति नैषधे क्षीरसमुद्रवर्णने। पुन कैश्चन रथाङ्गितम्। तादृश जगज्जनैरभिनन्द्यमान प्रभुहृदयमालोक्य। हृदयेऽभ्यसूयाद्वैतदु ख दधानै कुपाक्षिकै चक्रवाकैरिवाचरितम्। चन्द्रोदये हि चक्रवाकाना दु खमित्यपि जगत्स्वभाव। यदुक्तम्—'कथय किमपि दृष्ट स्थानमत्र श्रुत वा व्रजति दिनकरोऽय यत्र नास्त कदाचित्। इति विहगसमूह नित्यमापृच्छ्यमानो रजनिविरहभीतश्चक्रवाको वराक ॥' इति चक्रवाकाष्टके। पुन कैश्चित्कैरवायित विकसितनयनै कुमुदैरिवाचरितम्। पुन कैश्चन। स्रवन्ति नि सरन्ति यानि हर्षाश्रूणि प्रमोदबाष्पाणि तै कृत्वा विधूपलायित चन्द्रकान्तरत्नैरिवाचरितम्। चन्द्रोदये हि चन्द्रकान्तमणयो हि अमृत क्षीरं वमन्तीति लोकरूढि कविसमयश्च। तथा 'यदगारघटाट्टकुट्टिमस्रवदिन्दूपलतुन्दिलापया' इति नैषधेऽपि ॥

तदाभवद्भूमिनभःप्रचारिणा जयारवो भूपुरहूतवर्त्मनोः।
समीक्ष्य सूरेर्महिमानमुत्तम हृदा दधाने इव रोदसी स्तुतः ॥ १२० ॥

तदा तस्मिन्नवसरे भूर्भूमी पुरहूतवर्त्म नभोङ्गण। 'बहुवगाढसुरेश्वराध्व' इति नैषधे। 'सुरेश्वरस्य शक्रस्य अध्वा मार्ग' इति तदर्थ। तयोर्विषये भूमिनभ प्रचारिणा भूचराणा समस्तमानवाना खेचराणामदृश्यान्तरिक्षचारिणा सिद्धगन्धर्वविद्याधराणा जिनशासनाधिष्ठायकसुराणा वा यानाना विविधगजवाजिशिबिकासुखासनस्पन्दानाम्। उपर्यारोहकत्वेनान्तरिक्षचारिता। तेषामुच्चै स्थितत्वेन खेचराणा नराणा जयारव जयजयेति निनाद अभवत्सजायते स्म। उत्प्रेक्ष्यते—सूरेर्मुनीन्दोर्महिमान माहात्म्य समीक्ष्य सम्यगवलोक्य हृदा मानसेन कृत्वा अद्भुतमाश्चर्यं दधाने बिभ्राणे रोदसी भूमीनभसी दिवस्पृथिव्यौ वा स्तुत स्तुति कुरुत· ॥

मिलत्पयोवाहपयोधिगर्जितैरिवाहतातोद्यनिनादसान्द्रितैः।
प्रमोदमाद्यत्तुमुलैस्तनूमतां जगत्तदा शब्दमयं स जायते ॥ १२१ ॥

तदा तस्मिन्वसतिसमागमनसमये तनूमता भविकजनानां प्रमोदेन प्रोल्लसत्प्रबलप्रह्लादेन माद्यन्तो बहुलीभवन्तो ये तुमुला व्याकुलशब्दा 'अ॰व धावत यात मुञ्चत पुर पन्थानम्' इत्यादिकोलाहलास्तै कृत्वा जगद्विश्व शब्दमय केवल नादस्वरूप जायते स्म। किंभूतै तुमुलै। आहतानि हस्तदण्डादिभिस्ताडितानि उपलक्षणान्मुखैर्वादितानि च परस्पर दण्डैर्वा घर्षितानि आतोद्यानि नानाविधानि वादित्राणि तेषा निनादैर्निर्घोषै. सान्द्रितैर्नीरन्ध्रीभूतै। उत्प्रेक्ष्यते—मिलन्त श्लिष्यन्त दिग्दिग्भ्य आगत्य एकीभवन्तो वा अविरलसलिलपटलै पर्युन्नमन्तो वा पयोवाहाः प्रबलजलभृतगर्भघना यत्र तादृशस्य पयोधेर्गर्जितैर्गम्भीरधीरारवैरिव॥

कुलाङ्गनाभिः प्रभुमूर्ध्नि हैमनप्रसूनमुक्ताफललाजराजिभिः।
ववर्षिरे प्रावृषि मेघपङ्क्तिभिस्तदाम्बुधारा शिखरे गिरेरिव॥ १२२॥

तदा तस्मिन्व्यतिकरे प्रभुमूर्ध्नि हीरसूरेर्मस्तकोपरि कुलाङ्गनाभि' सुकुलोद्भवसधववधूभिर्हैमनानि हेम्नामिमानि सुवर्णसबन्धीनि। 'हीराङ्कुरश्चारुणि हेमनीव' इति नैषधे। 'हेम अकारान्त पुनपुसके नकारान्तस्तु नपुसके एव' इति लिङ्गानुशासनावचूर्णौ। प्रसूनानि कुसुमानि। उपलक्षणात् रूप्यपुष्पाणि च। तथा मुक्ताफलानि मौक्तिकानि। तथा लाजा अक्षता उपलक्षणादक्षततन्दुलाश्च तेषा राजय श्रेणयो ववर्षिरे वृष्टा'। काभिरिव। मेघपङ्क्तिभिरिव। यथा प्रावृषि वर्षाकाले धाराधरधोरणीभिर्गिरे पर्वतस्य शिखरे शृङ्गोपरि अम्बुधारा पय प्रवाहा वर्ष्यन्ते। 'वर्ष वर्षणे' धातु। यदुक्तम्—'गर्जति शरदि न वर्षति वर्षति वर्षासु नि स्वनो मेघ' इति वचनात्॥

परार्ध्यसंख्यैः पुरुषै परिष्कृतः प्रभुर्महे बिभ्रति मेदसा भरम्।
चतुर्निकायप्रभवैरिवामरै. प्रतिष्ठते स्म त्रिजगत्पुरंदरः॥ १२३॥

प्रभुर्हीरसूरि प्रतिष्ठते स्म। राजद्वाराद्वसतिं प्रति प्रचलति स्म। कस्मिन् सति। महे यानसिंहादिश्राद्धजननिर्मितमहोत्सवे मेदसा पुष्टीना भरमतिशय बिभ्रति धारयति सति। 'तपर्तुपूर्तावपि मेदसा भरा विभावरीभिर्बिभराबभूविरे' इति नैषधे। किंभूतै पुरुषै। परार्ध्या सर्वोत्कृष्टा लौकिकसख्या.। यथा 'एक दश शत सहस्रमयुत लक्ष प्रयुत कोटी अर्बमब्ज खर्व निखर्व महाम्बुज शङ्कु वार्धिरन्त्य मध्य परार्ध्यमेतत्प्रमाणैर्गणनातीतैर्मनुष्यै प्रकृष्टा वा सख्या प्रमाणमुत्तमो विचारो धर्मतत्त्वादिको वितर्को येषाम्। 'सख्यैकादौ विचारे च' इत्यनेकार्थे। 'परार्ध्य च प्रकृष्टे स्यात्सख्यायामपि' इति अनेकार्थे। परिष्कृत परीत परिवृत। क इव प्रतस्थे। त्रिजगत्पुरदर इव। यथा जगत्रयीनायकस्तीर्थंकर चत्वारो निकाया नराणि भवनानि ज्योतिर्विमानानि कल्पविमानानि च गृहाणि येषा चत्वारो निकाया सघा समुदाया वा येषाम्। अथ वा व्यन्तरभवनपतिज्योतिष्कवैमानिकलक्षणा निकाया वैक्रियशक्तिकामचारिदेवत्वेन समानधर्मिकजातिप्रभवै। 'निकायस्तु सधर्मिणाम्' इति हैम्याम्। 'निकाय सद्मस-

घयोः। परमात्मनि लक्ष्ये च' इत्यनेकार्थ। तादृशैरमरै। 'चतुर्विधामर्त्यनिकायकोटिर्ज-घन्यभावादपि पार्श्वदेशे' इति हैम्याम्। परिवारित प्रतिष्ठते। पथीत्यध्याहार ॥

निपीयमानो नयनैर्मृगीदृशामिवार्च्यमानो विकचाम्बुजन्मभिः।
प्रणूयमानः कविभिर्नवस्तवैर्जगत्पृणन्वीर्यगुणैश्च वास्तवैः ॥ १२४ ॥
मृगारिरद्रेरिव कन्दरोदरे कृशोदरीणां मनसीव मन्मथः।
अमर्त्यदन्ती चतुरे हरेरिव व्रतिक्षितीन्द्रो वसतौ विवेश ॥ १२५ ॥

स व्रतिक्षितीन्द्र हीरविजयसूरिराजो वसतो उपाश्रये विवेश प्रविष्टवान्। क इव। मृगारिरिव। यथा कण्ठीरव अद्रे पर्वतस्य कन्दरोदरे गुहामध्ये प्रविशति। पुन क इव। मन्मथ इव। यथा मनोभव कृशोदरीणा तरुणीना मनसि चित्ते प्रविशति। पुन क इव। अमर्त्यदन्तीव। यथा सुरगज ऐरावणगज. हरेरिन्द्रस्य चतुरे हस्तिशालाया प्रविशति। 'हस्तिशाला तु चत्वरम्', 'वाजिशाला तु मन्दुरा' इति हैम्याम्। स किं क्रियमाण॰। मृगीदृशा सारङ्गीलोचनानाम्। 'सारङ्गी सिंहशाव स्पृशति सुतधिया नन्दिनी व्याघ्रपोतम्' इत्यादि समवसरणवर्णने। नयनैर्नेत्रैर्निपीयमान सादर निरीक्ष्यमाण। उत्प्रेक्ष्यते—विकचाम्बुजन्मभिरुन्निद्रनीलोत्पत्तिरिवार्च्यमान पूज्यमान इव। पुन किं क्रियमाण। कविभि काव्यकर्तृभि. पण्डितैर्वा नवस्तवै सद्यस्कै काव्यै स्तुतिभिर्वा प्रणूयमानो वर्ण्यमान स्तूयमान। स किं कुर्वन्। वास्तवै। स्वाभाविकै जिनवजन्मकालोत्पन्नै॰ स्वीयगुणै कृत्वा जगद्विश्वलोक पृणन आनन्दयन् ॥ इति सूरे समह वसतावागमनम् ॥

प्रतापदेवीतनयस्तदुत्सवे समर्थयन्नर्थिततेर्मनोरथान्।
दरिद्रमुद्रामभिनत्तमां तटीं प्रवाहवत्प्रावृषि वार्धियोषित॰ ॥ १२६ ॥

तस्मिन् सूरेरुपाश्रयसमागमनमहामहे प्रतापदेवीतनय स्थानसिंह अर्थिततेर्याचकश्रेणेर्मनोरथानभिलाषान् समर्थयन् दरिद्रमुद्रा दु स्थावस्थामभिनत्तमामतिशयेन भिनत्ति स्म। किंवत्। प्रवाहवत्। यथा प्रावृषि बहुसलिलभरनिर्भरातिसमुन्नमननिरन्तरनिष्पतन्नीरधाराघोरणीबन्धुरधाराधरसमये वार्धियोषित समुद्रमहिलाया नद्या प्रवाह पानीयपूर तटीं सरिदुभयसमीपोच्चभूमीम्। तीरभित्तिमित्यर्थ। भिनत्ति पाटयति ॥

तडिद्वता तस्य निजातिपातुका समीक्ष्य सर्वार्थिषु कामवर्षिताम्।
शितीकृतास्येन पदं सुरद्विषो निषेव्यते तत्तुलनाकृते किमु ॥ १२७ ॥

तडिद्वता विद्युद्वनितानुषङ्गभाजा मेघेन तत्तुलनाकृते तदवसरदानशौण्डीभवत्स्थानसिंहसमानताप्राप्तये। उत्प्रेक्ष्यते—सुरद्विष पद निषेव्यते विष्णुपद व्योम समुपास्यते इव। किंभूतेन तडिद्वता। शितीकृत कृष्ण विहितमास्य वदन येन। किं कृत्वा। तस्य थानसिंहस्य निजमात्मानमतिपतति अतिक्रामतीत्येवशीला निजातिपातुका काम-

मतिशयेन कामानभिलाषान् वर्षति संपूरयति इत्येवशीलः कामवर्षी तस्य भावस्तत्तां समीक्ष्य दृष्ट्वा । 'सरूपाणामेकशेष –' इत्येककामशब्दलोप॰ ॥ इति थानसिंहकृतसूरिसमागममहोत्सव ॥

स्वकोशरक्षाधिकृतस्य भूमिमानिवाखिलक्षोणिजयार्जितैर्धनैः ।
विधाय कोशं नृपदत्तपुस्तकैः स स्थानसिंहस्य वशंवदं व्यधात् ॥१२८॥

स हीरविजयसूरि नृपेणाकब्बरसाहिना दत्तैरुपदीकृतैः पुस्तकै कोश भाण्डागारं विधाय स्वय निष्पाद्य स्थानसिंहस्य वशंवदमायत्त व्यधाच्चक्रे। क इव । भूमिमानिव । यथा पृथ्वीपाल॰ अखिलाया समस्ताया क्षोणे पृथिव्या जयेन स्वायत्तीकरणेनार्जितैः संचितैर्धनै द्रविणै ।इद तु साधितत्रिखण्डवसुधामण्डलस्यैव मण्डलीकस्य राजाधिराजस्य घटते । कोश निर्माय स्वस्यात्मन कोशस्य भाण्डागारस्य रक्षायामधिकृतस्याद्दतस्य सम्यग् नीतिमत्सत्यवाक् स्वामिभक्ततया अङ्गीकृतस्य भाण्डागारिणो वश विधत्ते ॥ इति पुस्तककोश ॥

क्रमान्महादेशमिवावनीशितुर्निदेशमासाद्य पयोधरोदये ।
फतेपुरात्स प्रभुरागरापुरं पवित्रयामास पदाम्बुजन्मभिः ॥ १२९ ॥

स प्रभु सूरि पयोधरोदये वर्षाकालप्रारम्भे क्रमादनुक्रमत फतेपुरात् श्रीकरीनगरात् उग्रसेनपुरापरपर्यायमागरा इति नाम पुर पदाम्बुजन्मभि चरणकमलै कृत्वा पवित्रयामास पावनीकरोति स्म। किं कृत्वा। क्रमात्कियद्भिर्वासरैरवनीशितुरकब्बरसाहेर्निदेशमाज्ञामासाद्य प्राप्य। कमिव। महादेशमिव । यथा कश्चिद्राजरञ्जक राज्ञ सकाशान्महान्त जनपदमासादयति लभते ॥ इत्यागरानगरे गमनम् ॥

न राजहंसान्क्वचन प्रवासयन्वियोगिनोऽपि प्रणयश्च निर्वृतान् ।
न दुर्दिनं क्वापि सृजंस्तमोद्विषं न च द्विषन्निर्दलयञ्जलोदयम् ॥ १३० ॥
मनोभवं वाभिभवन्गुरोर्महो न निह्नुवानः स्थिरता पुनर्वहन् ।
अभूदपूर्व. प्रभुरम्बुदः पुरे जिनक्रमोपासनकृद्दिवानिशम् ॥ १३१ ॥

प्रभुर्हीरसूरि पुरे तत्रागरानगरे अपूर्वोऽसाधारणोऽम्बुदो मेघोऽभद्बभूव । किं कुर्वन् । राजसु नृपेषु हंसा प्रधानास्तान्न प्रवासयन् न पीडयन् । आनन्दयन्नित्यर्थ । 'संहरति निर्दलयति निर्वासयति प्रवासयति' इति क्रियाकलापे हिंसार्था क्रिया । यदि वा नृपश्रेष्ठान् प्रकर्षेणातिशयेन वासयन् दयादिधर्मतत्त्वे स्थापयन् वासं कारयन्। अथ वा कृपाधर्मसुगन्धवस्तुसौरभेण न सुगन्धीकुर्वन्नपि वासयन्नेव । नकार काक्वर्थवाची । मेघस्तु वर्षाकाले हंसान्मानस प्रति प्रस्थापयति । यथा—'प्रोषितकलहंसवयसि' इति चम्पूकथायाम् । 'प्रोषिता मानस प्रस्थापिता हंसपक्षिणो येन' इति तद्वृत्ति. । पुन किंविशिष्ट । विशिष्ट मनोवाक्कायसंबन्धी अथ वा यमाद्यङ्गयुक्त. प्रश-

स्तोऽन्यो वा योग एषामस्तीति । यदि वा सर्वसांसारिकसङ्गाद्वियोगो विरह पृथग्भावो विद्यते येषा ते वियोगिन संयमिनस्तेषा निर्वृत्ति मोक्ष प्रणयन् कुर्वन्। विरहिणामपि प्राचीनाचीर्णकर्मपरिणतिप्रकटनपूर्व ससारानित्यता प्रकटयन् धर्मोपदेशप्रदानादिना सुखयन् । मेघस्तु वियोगिनो व्यथयति । पुन किंभूतः । क्वापि कुत्रापि स्थाने दुर्दिन दुष्ट दिवस न सृजन्। अपि तु प्रतिबोधप्रदानेन धर्ममाहात्म्यात्सुदिवसानेव कुर्वन् । मेघस्तु दुर्दिन घनघटासघट्टप्रकटीभवद्विकटान्धकार करोति । च पुनस्तमसामज्ञानानां पाप्मना वा द्विष भेदक ज्ञानिन साधु वा न द्विषन्न सतापयन् प्रत्युत प्रीणयन् । मेघस्तु तमोद्विष भास्कर चन्द्र वा द्वेष्टि आवृणोति । पुन किंभूत । डलयोरैक्यात् भावप्रधाननिर्देशाच्च जडत्वस्य जाड्यस्योदयमज्ञानप्रादुर्भाव निर्दलयन् व्यापादयन् । मेघस्तु जलोदय वर्धते । च पुनर्मनोभव काममभिभवन् पराजयमान । मेघस्तु मदन मदयति । पुन किं कुर्वाण । गुरो स्वधर्माचार्यस्य विजयदानसूरेर्मह प्रताप तेजो वा न निह्नुवान प्रकटीकुर्वाण । मेघस्तु बृहस्पतितारकतेजो निह्नुते विलुम्पति । पुन किं कुर्वन् । स्थिरता सयमधर्मादिषु साहसिक्यात्स्थैर्य वहन् । मेघस्तु चपलाशयत्वान्नैकत्र कुत्रचित्तिष्ठति । पुन किंभूत । दिवानिश दिवसे निशाया च जिनाना तीर्थकृता क्रमाणा पादारविन्दानामुपासना स्तुतिध्यानप्रणामादिभि· सेवा करोति । मेघस्तु जिनक्रमस्य विष्णुपदस्य सेवा वर्षास्वेव तत्रापि कदाचिन्न यावद्धर्मकालमत एव गुरोर्मेघादसाधारणता ॥ युग्मम् ॥

क्रमाच्चतुर्मासकवासरान्पयोधरे दधाने बहलीभविष्णुताम् ।
निनाय तस्मिन्परिवर्ततां धुनी धवेऽब्धिशायीव गणेन्दिरावरः ॥१३२॥

गणेन्दिरावरस्तपागच्छलक्ष्मीपति तस्मिन्नागरानगरे क्रमात्पर्युषणादिपरिपाट्या चतुर्मासकवासरान् वर्षाशरदृतुदिनान् परिवर्तता क्षयभाव निनाय अतिक्रामति स्म । 'कल्पो युगान्त कल्पान्त सहार प्रलय क्षय । सवर्त परिवर्तश्च' इति हैम्याम् । सपूर्णता प्रापयामास । कस्मिन्सति । पयोधरे जलवाहे घने बहलीभविष्णुता दशभ्योऽपि दिग्भ्योऽभ्येत्य समुन्नम्य समुन्नम्य अखण्डवारिधारावर्षणशीलता दधाने सति । क इव । अब्धिशायीव । यथा समुद्रशयनशीलो विष्णु वर्षासु नारायण शेषशय्याया समुद्रे शेते इति लोकरूढि । यदुक्त चम्पूकथाया वर्षावर्णने—'क्षीरसमुद्रनिद्राणबाणबाहुच्छिदि' इति । वारिधौ वर्षा वासरान्परिवर्तता लम्भयति ॥ इत्यागरानगरे चातुर्मासकरणम् ॥

ततोऽल्पकर्मा तपसेव संसृतिं प्रतीर्य पोतेन पतङ्गनन्दनाम् ।
अरिष्टनेमेर्जनुषा पवित्रितं प्रतस्थिवाञ्छौर्यपुरं प्रति प्रभु· ॥ १३३ ॥

ततश्चतुर्मास्या अनन्तर प्रभु सूरिः शौर्यपुर प्रति प्रतस्थिवान् प्रचलित· । किंभूत शौर्यपुरम् । अरिष्टनेमेर्द्वाविंशतितीर्थकृन्नेमिनाथस्य जनुषा जन्मना पवित्रित पावनीभूतम् । किं कृत्वा । पोतेन यानपात्रेण कृत्वा पतङ्गनन्दना सूर्यपुत्रीं यमुना प्रतीर्य

तीर्त्वा समुल्लङ्घ्य । क इव । अल्पकर्मेव । यथा लघुकर्मा आसन्नसिद्धिः बहुक्षीणकर्मप्रकृतिर्जन्तुस्तपसा सस्रुतिं संसार प्रतरति । पाठान्तरे तर्या नावा कृत्वा अर्यम्णो भानोर्नन्दना पुत्री नदी यमुना प्रतीर्य । क इव । भवीव । यथा भव्यजीवो भरतादिवद्भावनया शुभाध्यवसायेन संसृतिं प्रतरति ॥

यमीसमीपे रपडीपुरे क्रमात्स संघलोकेन समं समीयिवान् ।
मनोरथाकृष्टमिवागतं पुरो व्यलोकयच्छौर्यपुरं पुरस्ततः ॥ १३४ ॥

स सूरि॰ क्रमात्प्रयाणपरिपाटीत॰ यम्या यमुनानद्या समीपे पार्श्ववर्तिनि रपडीनाम्नि पुरे समीयिवान् समागत । कथम् । सम सार्धम् । केन । संघलोकेन आगराप्रमुखनगरश्राद्धसमुदायेन । श्राद्धानामनु श्राद्धयोऽपि समेता एव । ततः रपडी आगमनानन्तर पुरोऽग्रे शौर्यपुरं नाम नगर 'सोरीपुर' इत्यधुना प्रसिद्ध व्यलोकयत्पश्यति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—मनोरथेन सूरीशितुरभिलाषेणाकृष्टमाकृष्टयानीतमिव प्रभुपुर॰ प्रादुर्भूतम् ॥

प्रभुः प्रियस्येव सधर्मचारिणीमहर्निशं शौर्यपुराङ्कचारिणीम् ।
च्युतोत्तरीयां कबरीमिवार्णवाम्बरेन्दिराया नवभङ्गसङ्गिनीम् ॥ १३५ ॥

सबन्धस्त्वग्रे वक्ष्यते । केवल कालिन्द्येव वर्ण्यते—यमुना किंभूताम् शौर्यपुरः सोरीपुरस्य अङ्के समीपे । 'अङ्क॰ स्थाने क्रोडेऽन्तिकागसोः' इत्याद्यनेकार्थ. । चरति वहतीत्येवशीलाम् । कथम् । अहर्निश निरन्तरम् । कामिव । सधर्मचारिणीमिव । यथा प्रियस्य स्ववल्लभस्य समानेन धर्मेण चरणशीला पतिव्रता पत्नी नक्त दिनमङ्के उत्सङ्गे क्रोडे वा समीपे वा चरति प्रवर्तते इत्येवशीला स्यात्सति व्यतिकरे भर्तुरुत्सङ्गे उपविशति । यदुक्त नेमिचरित्रे—'अनुज्ञाप्य स्वपितरो देवदन्तीमुपेयुषीम् । रथमारोपयामास नलोऽङ्के च न्यवीविशत् ॥' इत्युत्सङ्गारोपणम् । तथा 'विना ममोर कतरत्तवासनम्' इति नैषधे । इति क्रोडे । 'अथ सधर्मिणी । पत्नी सहचरी' इति हैम्याम् । सहचरत्वेन समीपचारिणी । उत्प्रेक्ष्यते—अर्णवाम्बरेन्दिराया समुद्रवसनालक्ष्म्या क्षोणीश्रिय. कबरीं वेणीमिव । किंभूता कबरीम् । च्युत शिरस्त स्रस्तमुत्तरीयमुपर्याच्छादनवसन यस्या । पुन किंभूताम् । नवा सवस्का भङ्गास्तरङ्गा रचनाश्च विद्यन्ते यस्याम् ॥

व्यवस्यमानामिव जेतुमम्बरापगां तरङ्गैर्गगनावगाहिभिः ।
प्रियेण चाणूरभिदा वियोगिनी निषेवमानामिव तीर्थमेदिनीम् ॥ १३६ ॥

पुनरुत्प्रेक्ष्यते—गगनावगाहिभिर्नभोङ्गणालिङ्गनशीलैस्तरङ्गै कल्लोलै. कृत्वा अम्बरापगा स्वर्गगङ्गा जेतु श्रिया पराभवितु व्यवस्यमानामुद्यम कुर्वाणामिव । 'प्रगल्भमानाम्' इति पाठो वा । अर्थ पूर्वोक्त एव । पुनरुत्प्रेक्ष्यते—चाणूरनामान मल्ल भिनत्ति स्मेति चाणूरभित् तेन विष्णुना भर्त्रा सम वियोगिनी विरहिणीम् । अत एव वैराग्याद्दु खोत्थितया वा । 'जम्मन्तरे न विहडइ उत्तममहिलाणज किअ पिम्मम् । कालिन्दिकन्हविरहे अज्जवि काल जल वहइ ॥' इति वचनात्कृष्णेन कान्तेन वियोगिनी वियोगवतीम् ।

वियोगिनां वैराग्यं दुःखोच्छेदकरण युक्तमेव । तीर्थमेदिनी श्रीमन्नेमिनाथजन्मकल्याणकभूमीं निषेवमाणां भजन्तीमिव ॥

जलावगाहागतदन्तिपङ्क्तिभिर्निलीनशैलाब्धितुलावहामिव ।
भुजामिवाम्भोजमुखी मृणालिकां हिरण्यबाहुं दधतीं च नाभिवत् १३७

पुनरुत्प्रेक्ष्यते—जलावगाहार्थं सूर्यातपातितप्तवपुस्तया वा सातेन वा तरुणकरिणीभि सम सलिलकेलिकरणायागताभि॰ समेताभिर्दन्तिपङ्क्तिभिर्गजराजीभि कृत्वा निलीना वज्रपाणिभयात्प्रणश्यात्त्वगाधपानीयप्रविष्टा॰ शैला पर्वता यत्र तादृशस्याब्धे॰ समुद्रस्य तुलाया साम्यस्य वहा धारिणीमिव । पुनरुत्प्रेक्ष्यते—कि कुर्वतीम् । दधती बिभ्रतीम् । काम् । मृणालिकां पद्मनालिकाम् । कामिव । अम्भोजमुखीमिव । यथा पद्मवदना स्त्री कोमला भुजा बाहुलता धत्ते । च पुन॰ स्त्रीनाभिवत्तुन्दकुपिकामिव हिरण्यबाहु शोण ह्रद दधतीम् । अथ चन्द्रमा । अम्भोज कमलमेव मुख वदन यस्याः ॥

अमुं नमन्तीमिव वीचिसंचयैर्विभावयन्तीं शफरीक्षणैरिव ।
अभिष्टुवन्तीमिव विष्किरक्कणैर्लुलत्कजैर्नृत्यमिव प्रकुर्वतीम् ॥ १३८ ॥

पुनरुत्प्रेक्ष्यते—वीचिसचयै उन्नमन्नमद्भि परिस्फुरत्तरङ्गगणै कृत्वा अमु सूरीन्द्र नमन्तीमिव कल्लोलमालानामुन्नम्य नम्रीभवनेन प्रणाम सृजन्तीमिव । पुनरुत्प्रेक्ष्यते—शफर्यो मत्स्या एव ईक्षणानि । अथ वा 'मीनलोचनै' इति पाठे मीना एव लोचनानि नयनानि तैर्विभावयन्तीमिव । सूरीन्द्र निर्निमेष निरीक्ष्यमाणामिव । तथा 'विस्फुरच्छफरीनेत्रा तत्रापि रणसाक्षिणी । अस्ति ज्योत्स्नासपत्नाम्बुरियमेव सरस्वती ॥' इति पाण्डवचरित्रे । पुनरुत्प्रेक्ष्यते—विष्किराणा जलचारिणा हससारसक्रौञ्चादीना पानीयपानागतानामपरेषा वा पक्षिणा क्कणै शब्दै कृत्वा मुनीन्द्रममुमभिष्टुवन्तीमिव सूरे स्तुति विदधतीमिव । पुनरुत्प्रेक्ष्यते—लुलन्ति प्रचलत्कल्लोलैस्तरलीभवन्ति यानि कजानि कमलानि तैरस्य पुरो नृत्य ताण्डव कुर्वतीमिव ॥

निखेलियोषास्तनचन्दनद्रवै॰ सरिद्वरासंवलितप्लवामिव ।
क्रमात्स तत्राप्यवतीर्य सूर्यजां न्यभालयन्नेमिनिकेतन पुर ॥ १३९ ॥

पुनरुत्प्रेक्ष्यते—नितरा स्वस्वकान्तेः सम सखीभि सार्व वा खेलन्ति जलक्रीडा कुर्वन्तीत्येवशीला निखेलिन्यो या योषा विविधभूचरखेचरचञ्चललोचनास्तासा स्तनाना कुचान्तरकुचोपरिविरचितविचित्रपत्त्रवल्लीविलेपनादिसत्कसलिलसयोगगलच्चन्दनद्रवै श्रीखण्डवर्चारसै कृत्वा सरिद्वरया गङ्गया सवलितो मिश्रीभूत॰ प्लवः पय पूरो यस्यास्तादृशीमिव । तत्रापि गङ्गायमुनाप्रवाहद्वयकलितामिव स प्रभुहीरसूरि॰ क्रमात्सघलोकशिष्याद्युत्तरणानुपूर्व्या रपडीपार्श्वे पूर्वव्यावर्णितस्वरूपा सूर्यजा मार्तण्डनन्दना यमुनामवतीर्योल्लङ्घ्य पुरोऽग्रे नेमिनिकेतनम् । लोकरूढ्या यत्र स्थाने श्रीनेमेर्जन्मकल्याणकमजायत तस्मिन्नेव पुण्यपृथ्वीप्रदेशे प्रासादः कारितोऽस्तीति श्रूयते । पश्चाज्जिनो वेद

त नेमिनाथप्रासाद न्यभालयद्विलोकते स्म ॥ पञ्चभि कुलकम् ॥ यमुनावर्णनम् । इति सूरे शौर्यपुरागमनम् ॥

स तूररावैः कुलशैलकंदरोदरप्रसर्पत्प्रतिनादमेदुरैः ।
निनाय नेमेर्वसतिं प्रदक्षिणा महोदयाम्भोनिधिनन्दनामिव ॥ १४० ॥

स हीरसूरि तूररावैरनेकवादित्रनिर्घोषै सार्धं नेमे श्रीअरिष्टनेमिनाथस्य वसति प्रासाद त्रिर्वार भ्रमणीरूपा परितः प्रदक्षिणा निनाय प्रापयति स्म । त्रि प्रदक्षिणीकरोति स्मेत्यर्थ । किभूतै तूररावै । कुलशैला मन्दरमेरुकैलासहिमाचलप्रमुखा सप्त कुलपर्वतास्तेषां कदराणा गुहानामुदरेषु मध्येषु प्रसर्पन्त प्रवर्तमाना प्रसरन्तो वा ये प्रतिनादा प्रतिशब्दा 'पडच्छन्दा' इति प्रसिद्धा तैर्मेदुरै सान्द्रै पुष्टीभूतै । उत्प्रेक्ष्यते—महोदयो महानतिशायी अभ्युदयो विशिष्टवैभवप्रारम्भ. स एवाम्भोनिधिनन्दना लक्ष्मी प्रदक्षिणा प्रकर्षेणातिशयेन दक्षिणा स्वानुकूला निजानुरागिणीमिव निनाय कृतवान् ॥

निजा तनूजां धरिणीप्रचारिणीमिवाभ्रकेतौ मिलितुं समीयुषि ।
विवेश तस्मिञ्छमिनां शतक्रतुः शिवासुतस्यायतने हिरण्मये ॥१४१॥

शमिनां शतक्रतुर्वाचयमवासव तस्मिन् प्रह्लादपूर्वं पूर्वमेव दृष्टे शिवाया समुद्रविजयराजजायाया सुतस्य नेमिनाथस्य आयतने प्रासादे विवेश प्रविष्टवान् । किभूते । हिरण्मये स्वर्णनिर्मिते सुवर्णप्रधाने । उत्प्रेक्ष्यते—धरिण्या भूमीमण्डले प्रकर्षेण चरति प्रसरति इत्येवशीला निजामात्मीया तनूजा पुत्री यमुनानाम्नी मिलितु सुतात्वेन स्नेहसवन्धान्मिलनार्थं समागते गगनाङ्गणात्क्षोणीचक्रे सप्राप्ते अभ्रकेतौ नभाष्कतेन सूर्य इव । 'हरि शुचीनौ गगनाध्वगाध्वगौ' इति हैम्याम् ॥

जनार्दनान्दोलनकेलयेऽभवत्प्रलम्बदोलेव यदीयदोर्लता ।
य उग्रसेनस्य सुतां प्रभुर्जहौ पतिस्तमीनामरविन्दिनीमिव ॥ १४२ ॥

प्रभुर्हीरसूरि नेमि ददर्श इत्यग्रे वक्ष्यते । इति सबन्ध । यच्छब्देन तद्वर्णनमाह—यदीयदोर्लता श्रीनेमिनाथसबन्धिनी दक्षिणबाहुवल्ली जनार्दनस्य नारायणस्य आन्दोलनस्य प्रेङ्खोलनस्य केलये क्रीडायै प्रलम्बा अतिव्यायता दोला प्रेङ्खा इवाभवत् । पुनर्यो भगवान् उग्रसेनस्य भोजकवृष्णे सुतस्योग्रसेननृपते सुता नन्दना राजीमती जहौ तत्याज न परिणिन्ये। क इव। पतिरिव । यथा तमीना पति रजनीदयितश्चन्द्रमा अरविन्दिनी कमलिनी जहाति ॥

तनुश्रिया येन निजौजसा पुनर्जितो ह्रियानङ्ग इवाङ्गजोऽजनि ।
यदङ्गरुङ्निर्जितनीलनीरजैरभाजि दुःखादिव पुष्करे तपः ॥ १४३ ॥

पुनर्येन नेमिनाथेन तनुश्रिया शरीरशोभया पुनर्निजौजसा स्वबलेन आत्मीयप्रता-

पेन वा जितोऽभिभूत' अङ्गज कदर्प:। 'अङ्गज पुत्रकामयो' इत्यनेकार्थ'। तथा 'कमन कलाकेलिरनन्यजोऽङ्गज.' इति हैम्याम्। उत्प्रेक्ष्यते—ह्रिया मन्दाक्षेणेव अनङ्गो मुक्तकाययष्टिरजनि संजात इव। पुनर्यस्य परमेष्ठिन अङ्गरुचा शरीरस्य मरकतमणिमसृणकान्त्या निर्जितै परिभूतैः नीलनीरजैरिन्दीवरै दुःखात्पुष्करे तीर्थविशेषजले च। 'पुष्करं तु जले व्योम्नि तीर्थे कुण्डे च' इत्यनेकार्थ। तप अभाजि तपस्तप्यते इव। निर्जितो हि द्विधा तपस्यति पराभवदु'खोद्विग्नो वा तत्तुल्यताद्याप्तये वा॥

रवेण वाह्याहितजित्वरं तरोऽप्यभिप्रपन्नः पुनरान्तरद्विषाम्।
विघातशक्तिं[1] स्पृहयन्त यत्पदं हरेस्त्रिरेखोऽङ्कमिषान्निषेवते॥ १४४॥

हरेर्विष्णोस्त्रिरेख पाञ्चजन्यनामा शङ्खः अङ्कमिषाल्लाञ्छनच्छलात् यत्पद नेमिनाथचरण निषेवते। उत्प्रेक्ष्यते—रवेण निजशब्देन वाह्या भूमिनभ सचारिण प्रत्यक्षा ये अहिता प्रतिपक्षास्तेषा जित्वर जयनशील तरो बल अभिप्रपन्न सप्राप्तोऽपि। यदुक्तम्—'अम्भोधेरेव जाता जगति कति न ते हन्त सन्तीह शङ्खा यान्बिभ्राणा भ्रमन्ति प्रतिभवनममी भिक्षवो जीवनाय। एक' श्रीपाञ्चजन्यो हरिकरकमलक्रोडहसायमानो यस्य ध्वानैरमानैरसुरसुरवधूवर्गगर्भा गलन्ति॥' इति। पुनरान्तराणामन्तरङ्गानामनन्तकालादात्मना प्रतिबद्धाना द्विषा कर्मशत्रूणा विघातशक्तेर्व्यापादनसामर्थ्यस्य स्पृहया वाञ्छयेव सेवते॥

अशीलि शीलेन जितेन येन किं ह्रिया कुमारेण गिरेरधित्यका।
प्रभुर्जिनं तं यदुवंशभास्करोदयोदयक्षोणिधर दृशा पपौ॥ १४५॥

येन भगवता शीलेन स्वब्रह्मचर्येण जितेन तिरस्कृतेन कुमारेण स्वामिकार्तिकेन। 'षाण्मातुरो ब्रह्मचारी गङ्गोमाकृत्तिकासुत' इति हैम्याम्। उत्प्रेक्ष्यते—ह्रिया लज्जया गिरेर्गन्धमादनाभिधानभूधरस्याधित्यका ऊर्ध्वभूमि श्रृङ्गमशीलि सेवितम्। तत्र गत्वा स्थित इत्यर्थ। 'सुगन्धिगन्धमादनाधिवासिन स्कन्ददेवस्य दर्शनार्थमितो गतवानस्मि' इति चम्पूकथायाम्। तथा पित्रोरपेक्षया तु कैलासाचलचूलिकाया स्थानम्। तथा 'स्कन्दो मन्दमतिश्चकार न करस्पर्श श्रिया शङ्कित' इति खण्डप्रशस्तौ। प्रभु सूरिस्त पूर्वव्यावर्णित जिन नेमिनाथ दृशा नेत्रेण पपौ सादर पश्यति स्म। किंभूत। यदूना यादवाना वशोऽन्ववाय स एव भास्कर सूर्यस्तस्योदयार्थमुद्गमनाय उदयक्षोणिधर। पूर्वपर्वत इत्यर्थ.॥ चतुर्भि कलापकम्। नेमिनाथवर्णनम्॥

जय त्रिलोकीजनकल्पपादप पुनर्भवश्रीपरिरम्भलोलुप।
जय प्रमोदाङ्कुरकोटिवारिमुक् जय प्रभाभर्त्सितनीलरत्नरुक्॥ १४६॥

---

१ 'विघातशक्ते स्पृहया वाञ्छयेव सेवते' इति टीकादर्शनात् 'विघातशक्ते. स्पृहयेव यत्पदम्' इति पाठो भवेत्.

तरीव वार्धौ तमसीव शारदारविन्दिनीशः सरसीव धन्वनि।
दरिद्रतायामिव शेवधिर्मया कलौ जिनेन्दो त्वमलम्भि दुर्लभः॥ १४७॥

हे त्रिलोक्या जयत्त्रयस्य जनाना सुरासुरनराणा कामिताना मनोभिलाषाणा पूरणे प्रदाने कल्पपादप सुरतरो। पुनर्हे पुनर्भवश्रिया मोक्षलक्ष्म्या सार्धं परिरम्भे गाढालिङ्गने लोलुप अतिशयेन लोल चञ्चल हे नेम, त्व जय सर्वोत्कर्षेण वर्तस्व। पुनर्हे प्रमोदा आनन्दा.। यद्दर्शनात्पुत्रकलत्रमित्रधनधान्यराज्यैश्वर्यादय सर्वेऽप्यानन्दकारिण· पदार्था प्रादुर्भवेयु, तस्मात्तेऽपि प्रमोदा एवोच्यन्ते। तत्र च बहुत्वम्। प्रमोदा एवाङ्कुरा प्ररोहास्तेषा कोटयस्तेषा वृद्धिकरणे इत्यर्थ। वारिमुक् वार्षिकवारिवाह। पुनर्हे प्रभया नीलोत्पलदलश्यामलदेहदीप्त्या भर्त्सिता तिरस्कृता नीलरत्नाना हरिन्मणीना रुक्कान्तिर्येन तादृक् शिवानन्दन, त्व जय। हे जिनेन्दो हे नेमिनाथ, मया कलौ कलियुगे पञ्चमे अरके दु खेन महाकष्टेन कृत्वा लभ्यते इति दुर्लभः दु प्रापस्त्वमलम्भि प्राप्त। केव। तरीव। यथा प्रलयकालोद्दामदावानलज्वालायमाना माननिदाघसमयोद्भवन्मध्यदिनदीप्तदिनकरघोरघर्मरुचिचयसतापितालानीभूतसिकतभूमण्डलमरुस्थले सच्छायपत्रच्छन्नानेककारस्वरकोटिशिशिरीकृतसलिलशालिमहापद्मसरोवर लभ्यते। पुन क इव। शेवधिरिव। यथा दु खावस्थाया निधानमासाद्यते॥

तमित्यभिष्टुत्य हृदा दधन्मुद चकार पञ्चाङ्गनतिं यतीशिता।
विवक्षुरेतत्किमु पञ्चमीं गतिं दिश प्रभो पञ्चमकेरकेऽपि मे॥ १४८॥

यतीशिता सूरि त नेमिनाथमिति पूर्वोक्तप्रकारेणाभिष्टुत्य स्तुत्वा हृदा मनसा कृत्वा मुदमाह्लाद दधद्धारयन् सन् पञ्च अङ्गानि प्रकृतानि यत्र सा पञ्चाङ्गा। पञ्चानामङ्गाना समाहारो वा इति पञ्चाङ्गी। द्वौ जानू द्वौ करौ एक शिर इति पञ्चाङ्गी। तथा भू स्पृश्यते इति पञ्चाङ्गनतिं चकार कृतवान्। उत्प्रेक्ष्यते—एतदुच्यमान जिननेमिनाथ प्रति विवक्षु किमु वक्तुमिच्छुरिव। एतत्किम्। हे प्रभो, मे मम पञ्चमकेरके कलिकालेऽपि पञ्चमीं नरकतिर्यङ्मनुष्यदेवगतिभ्य उपरितनीं मुक्तिलक्षणा पञ्चाना सख्यापूरणीं गतिं दिश प्रदेहि। चतुर्थारके तु तव मुक्तिदातृत्वमस्त्येव। पर पञ्चमे त्वरके मुक्तिप्राप्तेरभावात्तस्या प्रार्थनाया उत्प्रेक्षा॥

मुनीन्दुना शौर्यपुरे पदाम्बुजैर्विभूष्य दृष्टी इव तत्पुरश्रिया।
वृषाङ्कनेमिप्रतिमे पुरातने प्रतिष्ठते तत्र सनेमिपादुके॥ १४९॥

मुनीन्दुना हीरसूरिचन्द्रेण तत्र शौर्यपुरे पुरातने जीर्णे पूर्वं केनापि कारिते न पर प्रतिष्ठापिते कथचिदप्रतिष्ठिते एव स्थिते वृषाङ्कस्य श्रीऋषभदेवस्य नेमेररिष्टनेमिनाथस्य प्रतिमे मूर्ती प्रतिष्ठते अञ्जनशलाक्यादिकरणेन स्थापिते। किं च श्रीहीरसीहविमलगणिपितामहसोहिलसघपतिकारिते इति मूलशौर्यपुरलोके किंवदन्ती इति। उत्प्रेक्ष्यते—तत्पुरश्रिया शौर्यपुरलक्ष्म्या दृष्टी नेत्रे इव। किंभूते प्रतिमे। सहनेमे. शैवेयस्य पादुकाभ्यां

पदद्वन्द्वप्रतिबिम्बाभ्या वर्तेते ये। किं कृत्वा। पदाम्बुजैः। पूज्यत्वाद्बहुवचनम्। चरणकमलैर्जीर्णं शौर्यपुरं विभूष्यालंकृत्य॥

दिनद्वयीं तद्यदुवंशबाहुजव्रजान्कृपाधर्मधियो विधाय सः।
ततो मुनिक्षोणिमणिर्न्यवीवृतत्तटात्पयःपूर इवापगापतेः॥ १९० ॥

स मुनिक्षोणिमणिर्हीरविजयनामा साधुवसुधारत्नं सूरीन्द्रः ततः शौर्यपुरान्न्यवीवृतत् निवर्तते स्म पश्चाद्वलते। क इव। पयःपूर इव। यथा आपगापतेर्नदीनाथस्य समुद्रस्य पानीयप्लवः तटात्तीरान्निवर्तते। 'जयी महीमानिव वार्धिरोधसः'। क इव। महीमानिव। यथा दिग्जैत्रयात्रासु अप्रतिहतशक्तित्वेन जयी राजा अर्थाच्चतस्रो दिशो विजित्य वार्धिरोधसः पयोनिधिप्रतीरान्निवर्तते। किं कृत्वा। दिनद्वयीं वासरयुगलम्। यावत्कालाध्वनोर्नैरन्तर्ये द्वितीयावत्। तस्मिन् शौर्यपुरे यदुवंश्यान्यादवकुलोत्पन्नान् बाहुजाना राजपुत्रसुभटाना व्रजान् गणान्। 'राजन्यो बाहुसंभवः' इति हैम्याम्। 'सध्याधियेवास्त यान्ति समस्तबाहुजभुजातेज सहस्राशव' इति नैषधे। कृपा जीवाहिंसा सैव धर्मस्तत्र धीर्बुद्धिः परिणामो येषा तादृशान् विधाय कृत्वा॥

गते प्रिये क्वापि निजे जनार्दने किमेत्य नेमिप्रभुदेवरान्तिके।
स्थितां समुत्तीर्य यमी शमीश्वरः पुरं प्रयातः पुनरागराभिधम्॥१९१

शमीश्वरो मुनिनायकः सूरिः पुनर्व्याघुट्य आगरा इत्यभिधा नाम यस्य तादृशं पुरं नगरं प्रयातो गतवान्। किं कृत्वा। यमीं यमुनां समुत्तीर्य नावा लङ्घयित्वा। किंभूतां यमीम्। उत्प्रेक्ष्यते—निजे आत्मीये प्रिये भर्तरि जनार्दने कृष्णे क्वापि कुत्रापि निजाभिलषिते स्थाने गते प्रयाते सति नेमिप्रभुः अरिष्टनेमिनाथः स एव देवरो निजभर्तुर्लघुभ्राता तस्यान्तिके पार्श्वे किमेत्य स्थितां वसन्तीमिव॥

मणिं सुराणां तनुमत्समीहितं प्रदित्सयेव त्रिदिवादुपागतम्।
स तत्र चिन्तामणिपार्श्वतीर्थपं महामहेन प्रतितस्थिवान्प्रभुः॥ १९२॥

स प्रभुर्हीरविजयसूरिस्तत्रागरानगरे चिन्तामणिः इति नामानं पार्श्वं एव तीर्थपस्तीर्थनाथस्तं महामहेनाधिकोत्सवेन प्रतितस्थिवान्। उत्प्रेक्ष्यते—तनुमतां जगज्जनानां समीहितानां मनसा सम्यक्कामितानां प्रदित्सया प्रदातुमिच्छया त्रिदिवाद्देवलोकादिह भूमण्डले उपागतं संप्राप्तं सुराणां मणिं चिन्तारत्नमिव॥

स उग्रसेनाद्यपुरात्फतेपुरं यशस्करं स्वस्य विभुर्व्यभूषयत्।
इवान्यराशेः शशिसौधमुच्चतापदप्रदं चित्रशिखण्डिनन्दनः॥ १९३॥

स विभुर्हीरसूरिः स्वस्यात्मनो यशस्करं कीर्तिविधायकं पुनरित्यध्याहार्यम्। उग्रसेन इति पदमाद्यं प्रथमं यस्य तादृशात्पुरात्। आगरादित्यर्थः। फतेपुरं साहिनगरं व्यभूषयदलंकरोति स्म। श्रीकर्यां जग्मिवानित्यर्थः। क इव। चित्रशिखण्डिनन्दन इव। यथा बृह-

स्पति' स्वस्यात्मन उच्चताया उच्चत्वस्य पद स्थान प्रददातीति प्रदम् अन्यराशेः पूर्वस्मान्मिथुनराशे शशिन शशाङ्कस्य सौध गृह कर्कराशिम्। 'प्रोक्त कर्कस्य चन्द्रमा'' इति वचनात्। विभूषयति। कर्कराशिगतो गुरुरुच्च प्रतिपाद्यते॥ इति पुन फतेपुरागमनम्॥

महीहिमज्योतिरियेष खञ्जनो घनात्ययस्येव तदास्य दर्शनम् ।
अमुं स गोष्ठीप्रविधित्सया पुनर्निकेतने शेखमणेरजूहवत् ॥ १९४ ॥

तदा तस्मिन् सूरे' फतेपुरे समागमावसरे महीहिमज्योतिरकब्बरसाहि' अस्य हीरसूरेर्दर्शनमियेष अभिलषति स्म । क इव । खञ्जन इव । यथा खञ्जरीटो घनात्ययस्य शरत्कालस्य दर्शनमिच्छति । पुनर्दर्शनेच्छानन्तर द्वितीयवारममु सूरि शेखमणेरबलफैजनाम्नो यवनगुरुस्तस्य निकेतने भवने अजूहवत् आकारयामास । कया । गोष्ठीप्रविधित्सया धर्मवार्ता कर्तुं काङ्क्षया ॥

क्रमेण वाचयमयामिनीमणिर्विभूष्य शेखप्रमुखस्य मन्दिरम् ।
शिरोगृहं तस्य पुनः पवित्रयाचकार जम्भारिरिव त्रिविष्टपम् ॥ १९५ ॥

वाचयमयामिनीमणि श्रमणशर्वरीरत्न सूरि पुनर्गृहागमनादनु शेखगृहस्य शिरोगृह चन्द्रशालामुपरितनपिट्टनिका पवित्रयाचकार पावनीकृतवान् । कि कृत्वा । क्रमेण आगमनाकब्बराकारणपरिपाट्या तस्याबलफैजनाम्न शेखप्रमुखस्य यवनगुरुमुख्यस्य मन्दिर निवाससौध विभूष्यालकृत्य । यत्र पूर्व साहिमिलनसमये समेत्य गोष्ठी अनुष्ठिता आसीत्, तदलकृत्य तस्य सद्मन चन्द्रशालामलकरोति स्म । क इव । जम्भारिरिव । यथा पुरदर कुत्रचिद्गत्वा गत सन् त्रिविष्टप स्वर्ग पवित्रयति ॥ इति पुनर्गुरो शेखगृहागमनम् ॥

अथात्मधाम्नीव स शेखमन्दिरे समेत्य भूमीतलशीतलद्युतिः ।
इवाङ्कुरान्कल्पतरोर्मुनीशितुर्मुनीनिह प्रेक्ष्य हृदा मुदं दधौ ॥ १९६ ॥

अथ सूरे शेखमन्दिरे समागमनानन्तरमकब्बरनामा भूमीतलशीतलद्युति मेदिनीमण्डलशीतकान्ति राजा पातिसाहि इह शेखमन्दिरे कल्पतरो सुरद्रुमस्य अङ्कुरान्प्ररोहानिव मुनीशितु सूरे मुनीन् वाचयमान्प्रेक्ष्य विलोचनगोचरीकृत्य हृदा हृदयेन मनसा कृत्वा मुदमानन्द दधौ । कि कृत्वा । शेखस्य मन्दिरे सद्मनि समेत्यागत्य । कस्मिन्निव । आत्मधाम्नीव निजवेश्मनीव ॥

क्रमादमीषामभिधाः सुधारसद्रवानिवापृच्छ्य पिबञ्छ्रवःपुटैः ।
प्रमोदवांस्तद्गृहचित्रशालिकां तत' स्वयं क्ष्मारमणोऽधिरूढवान् ॥१९७॥

तत' सूरिसुवाञ्छुसाधूना पृथङ्नामप्रश्नतदाकर्णनानन्तर स्वयमात्मना क्ष्मारमणो भूमीवल्लभ. तद्गृहस्य शेखसौधस्य चन्द्रशालिकामुपरितनी भूमिकामारूढवान् अधिरोहति स्म । किंभूत' क्ष्मारमण । प्रमोदवानानन्दकलित' । किं कुर्वन् । क्रमाद्गुरुलघुपरिपाट्या अमीषा सूरिसाधूनामभिधा नामानि आपृच्छ्य पृथक् पृथक् दृष्ट्वा तत.

सुधारसद्रवानमृतनिःस्पन्दान् च श्रवःपुटैः कर्णपुटकैः श्रवणनामदुन्दुकैः पिबन्नास्वादयन् सादरं शृण्वन् ॥

मघाभुवेवासुरशीतभानुना विधाय गोष्ठीं सदसद्विचारणा।
मुनीश्वरेणाम्बुधिनेमिभानुना स्थिरीकृतार्हन्मतसंप्रधारणा ॥ १५८ ॥

मुनीश्वरेण सूरीन्द्रेण सच्च असच्च सदसती तयोर्विचारणा इदं सत् इदमागमविरुद्ध-मिदं च लोकविरुद्धमिदमुभयाभिमतमिति विमर्शो यस्यां तादृशी अर्हन्मतसंप्रधारणा जिनशासनसमर्थना सर्वेष्वपि शासनेषु विचार्यमाणं सर्वकोटिविशुद्धं जिनशासनमेव दृश्यते इति संप्रधारणा स्थिरीकृता। सत्या चक्रे इत्यर्थः। किं कृत्वा। मघाभुवेव भार्गवेनेव असुरशीतभानुना दैत्येन्द्रेणेव अम्बुधिनेमिभानुना जलधिमेखलाभास्करेण साहिना सार्धं गोष्ठीं धर्मतत्त्वविचारवार्तां विधाय कृत्वा ॥

तदिष्टगोष्ठीसमये महीहरेर्हृदन्तरानन्दरसः स कोऽप्यभूत्।
गिरां हि पारेऽजनि यो गिरां पतेर्न यत्र काव्यं न च काव्यचातुरी १५९

सैव साहिसूरिद्वन्द्वसंबन्धिनी इष्टा मनसोऽभिप्रेता साहिहृदयंगमा गोष्ठी स्वतन्त्रवार्ता तस्याः समये प्रस्तावे स कोऽप्यद्वैताश्चर्यकारी वाचामगोचरो महीहरेर्भूमीन्द्रस्य हृद-न्तरा मनोमध्ये आनन्दरसः प्रह्लादास्वादः। 'रसः स्वादे जले वीर्ये शृङ्गारादौ' इत्यने-कार्थः। अभूद्बभूव। यः आनन्दरसो गिरां पतेः सुराचार्यस्य हि निश्चितं गिरां पारे वाचां परतीरवर्ती वक्तुमशक्योऽजनि संजायते स्म। 'गिरां हि पारे निषधेन्द्रवैभवम्' इति नैषधे। च पुनर्यत्रानन्दरसे काव्यस्य शुक्रस्य काव्यानां कवित्वानां चातुरी नाजनि वाचस्पतिर्वाचा वक्तुं न शक्नोति। शुक्रोऽपि काव्यरचनां रचयितुं नालं भवतीत्यर्थः ॥
इति सूरिणा समं साहेर्द्वितीयवारं गोष्ठी ॥

ततः प्रदित्सुर्गुरवे स किंचनात्मनो घनो भूभवनाय नीरवत्।
प्रणीतवान्सप्रणयं गिरां गृहं मुखारविन्दं वसुधावधूवरः ॥ १६० ॥

ततो गोष्ठीकरणोद्भूतानन्दरसानन्तरं सोऽकब्बर एव वसुधावधूवरः भूमीभामिनी-भर्ता सप्रणयं सस्नेहं याच्ञासहितं वा। 'प्रणयः स्नेहयाच्ञयोः' इत्यनेकार्थः। यथा स्या-त्तथा मुखारविन्दं वदनकमलं गिरां वाचां गृहं वासस्थानं प्रणीतवान् चकार। नृपः किं कर्तुमिच्छुः। गुरवे हीरविजयसूरये आत्मनः स्वस्य किंचन आत्मीयं वस्तु किमपि प्रदित्सुः प्रदातुमिच्छुः। किंवत्। नीरवत्। यथा घनो धाराधरो भूभवनाय पृथ्वी-लोकाय जलं दातुमिच्छति तथा अकब्बरोऽपि प्रभवे वाजिवारणादि दातुमुत्कण्ठितो बभूवेत्यर्थः ॥

परश्शताः कौतुकिना पयोनिधिं प्रमथ्य कृष्टा इव जह्नुना पुनः।
स्फुरन्ति तेऽमी मम मत्तकुम्भिनः प्रभोऽभ्रमूवल्लभलक्ष्मिलम्भिनः १६१

हे प्रभो, ते प्रसिद्धाः प्रबलप्रत्यर्थिपृथिवीपालदलविदलनोपार्जितानेकबिरुदा मदोद्धता मे मम अभ्रमूः नामा हस्तिनी तस्या वल्लभ ऐरावण। 'अभ्रमूवल्लभारूढं निशः शेषे कदाचन। स्वप्ने महेन्द्रमद्राक्षीत्पृथा पृथुमनोरथा॥' इति पाण्डवचरित्रे। तथा 'गजानामभ्रमूपतिः' इति काव्यकल्पलतायां च। तस्य लक्ष्मीं शोभा लभन्ते इत्येवशीला। 'लक्ष्मिर्लक्ष्मी हरे स्त्रियाम्' इति। तथा 'चरणलक्ष्मिकरग्रहणोत्सवे' इति जिनप्रभसूरिकृतऋषभनम्रस्तवेऽपि च। तथा 'स्वस्थानात्पदमात्रमप्यचलतो विन्ध्यस्य चानेकशो जायन्ते मदपालित 'श्रीलम्भिन कुम्भिन' इति सूक्ते लम्भित 'लभेर्धातोः सार्वधातुकपरोक्षार्थवर्जे यथाप्रयोग नुम् इत्यनुस्वार' इति प्रक्रियायाम्। गजा हस्तिनः स्फुरन्ति स्फूर्तिं दधते। उत्प्रेक्ष्यते—कौतुकिना कुतूहलाकलितेन जह्नुना नारायणेन चतुर्दशरत्नकर्षणाल्लब्धास्वादतया पुनर्द्वितीयवार पयोनिधिं समुद्र प्रमथ्य विलोडयित्वा परश्शता शतात्परे सहस्रश कृष्टा निष्काशिता इव ऐरावतभ्रातर॥

यतीन्द्र यत्पञ्चमचङ्क्रमोपमामवाप्तुकामेन महीविहायसोः।
भ्रमी समीरेण किमु प्रणीयते तिरस्कृतोच्चैःश्रवसश्च ते हयाः॥१६२॥

हे यतीन्द्र, तिरस्कृत स्वशोभया धिकृत उच्चै श्रवा इन्द्राश्वो यैस्ते विविधजातीया मम हयास्तुरङ्गाः सन्ति। ते के। येषा हयाना पञ्चमचङ्क्रमस्य उत्तेरितनाम्न्या पञ्चम्या गतेः उपमान साम्यमवाप्तुकामिना लब्धुमिच्छता। शिक्षितु काङ्क्षतेत्यर्थ.। समीरेण वायुना महीविहायसोर्भ्रमी भ्रमण प्रणीयते किमु। 'अपि भ्रमीभङ्गिभिरावृताङ्गम्' इति नैषधे॥

रथाः सरथ्या मम कामगामिनो मुमुक्षुमार्तण्ड मरुद्रथा इव।
पुनः कृताराितचमूविपत्तयः कृतान्तदूता इव सन्ति पत्तयः॥१६३॥

हे मुमुक्षुमार्तण्ड सूरे, मम रथा शताङ्गा सन्ति। किंभूताः। सह रथ्यै रथधुराधुरीणैर्वृषभैस्तुरगैर्वा वर्तन्ते ये ते। पुन किंभूता। कामगामिन कामभतिशयेन इच्छया वा गच्छन्तीत्येवशीला। के इव। मरुद्रथा इव। यथा सुरस्यन्दना देवानामिच्छयैव गमनशीला भवेयु। पुनरर्थान्तरन्यासे। पुनर्मम पत्तय सन्ति। किंभूता। कृता निष्पादिता अरातिचमूना वैरिसैन्याना विपत्तयो भङ्गमारणादि नानानिष्टानि यैस्ते। उत्प्रेक्ष्यते—कृतान्तदूता इव चण्डमहाचण्डाद्या यमस्य किंकरा इव॥

जनार्दनस्येव ममेयमिन्दिरा सुरेश्वरस्येव च राज्यमूर्जितम्।
इदं तथान्यद्यदभीप्सितं हृदो मुनीन्द्र तन्मामनुगृह्य गृह्यताम् १६४

हे मुनीन्द्र, इय मम गृहे इन्दिरा धनरत्नस्वर्णरूप्यादिलक्ष्मीर्वर्तते। कस्येव। जनार्दनस्येव। यथा नारायणस्य मन्दिरे प्रत्यक्षा लक्ष्मीरस्ति। च पुनः ऊर्जित प्रबल राज्य हस्त्यश्वरथराष्ट्रदुर्गबलरूप वर्तते। कस्येव। सुरेन्द्रस्येव। यथा पुरदरस्य प्रबलं राज्य वर्तते। हे प्रभो, इद यन्मया विज्ञप्त गजाश्वादिक तथा अन्यत्परमपि यद्युष्माक

हृदो मनसोऽभीप्सित वाञ्छित भवेत् तद्वस्तु मामनुगृह्य ममोपरि अनुग्रहं कृत्वा गृह्यता स्वीक्रियताम् ॥

स्वचेतसो गोचरयन्नपि क्षमाक्षपापतिर्निःस्पृहतां मुनीशितुः।
इवान्यपुष्टः सहकारकोरकैः प्रवर्तितो भक्तिभरैरदोऽवदत् ॥ १६५ ॥

क्षमाक्षपापति· अवनीरजनीनायक अकब्बरसाहिर्मुनीशितुः सूरेर्नि स्पृहता निरीहभाव स्वचेतसो निजहृदयस्य गोचरयन् गोचरीकुर्वन् । मनसि जानन्नपीत्यर्थः । भक्तेर्भरैरतिशयै प्रवर्तित प्रेरित सन्नदो गजाश्वादि गृह्यतामिति अवदद्बभाषे। क इव। अन्यपुष्ट इव । यथा कोकिल सहकारकोरकै आम्रतरोः कलिकाभि मञ्जुमञ्जरीव्रजास्वादै प्रवर्तित शब्दायते मधुरध्वनिं विधत्ते । 'प्रेरण प्रवर्तनमिति आशी प्रेरणयो·' इत्यर्थ सारस्वतव्याकरणे ॥ इति सूरीणा गजाश्वादिप्रदाने साहिविज्ञप्ति· ॥

निशम्य सूरिर्नृपतेरिमां गिरं न किंचिदेभिर्मम कृत्यमित्यवक् ।
मदोद्धता दुर्नृपवद्गजा अमी वशास्पृशः प्रौढकरप्रवृत्तय· ॥ १६६ ॥

नृपतेरकब्बरस्य इमा पूर्वोक्ता गिर वाणीं निशम्याकर्ण्य सूरिर्मुनीन्द्र इत्यमुना प्रकारेणावक् वदति स्म । इति किम् । हे साहे, एभि श्रीमत्प्रदीयमानकरितुरगादिभि मम किंचित्किमपि कृत्य कार्यं नास्ते। यत्कारणादमी गजा दुर्नृपवद्दुष्टभूपतय इव। मान· दाहकारेण क्षीबतया वा मदेन मद्यपानेन च राज्यमान्यताकृते हस्तिपालका मदिरापान कारयित्वोन्मदीकुर्वन्तीति स्थिति । तत्त्वतस्तु मदेन दानप्रवाहेण उद्धता उत्कटा. सचिवादीनामप्यकथितकारिणो दुर्नराधिपा । करिणस्तु महामात्राणामवशा सर्वेऽपि कृत्याकृत्यविचारणान्धबधिराश्च । वशा करिण्य । 'इभ करेणुर्गजोऽस्य स्त्री धेनुका वशापि च' इति हैम्याम् । अथ च वशा स्त्रिय अर्थात्परदारास्ता स्पृशन्ति स्पर्शाख्यकामगुणैर्वशीकृता सन्त आश्लिष्यन्तीति वशास्पृश । तथा प्रौढा अतिशायिन प्रबला करा राजदेयाशा शुण्डादण्डास्तेषा प्रवृत्ति प्रवर्तन येषु । पक्षे प्रौढा पर्वतप्राया अथ वा प्रौढोऽतिलम्ब कर शुण्डादण्ड· । तथा प्रौढा अतिशायिनी प्रकर्षेणोढा तादृशी प्रवृत्तिर्दानवारिधारा येषाम् । 'मदो दान प्रवृत्तिश्च' इति हैम्याम् । कलियुगदुष्टनृपतुल्यत्वमर्थात् ॥

अतिप्रमाणा नृप जिह्मगामिनोऽप्यमर्षणाः सुप्तभृतश्च सप्तयः ।
रथाश्च खिङ्गा इव कामचारिण· स्ववाहिनीबन्धविधायिनः पुनः १६७

हे नृप, च पुनरमी सप्तयस्तुरङ्गा अतिप्रमाणा अतिक्रान्त भावप्रधाननिर्देशात्प्रामाण्यमादेयता यैस्ते सर्वत्राप्यप्रमाणा न क्वचिदपि मान्या वर्तन्ते। तत्त्वतस्तु अतिक्रान्त प्रमाण पुरुषमान यैरत्युच्चत्वात् । यदुक्त नैषधे—'जवेऽपि मानेऽपि च पौरुषाधिकम्' इति । पुन जिह्म वक्र गच्छन्तीति। यदुक्तम्—'कुटिलगतिः कुटिलात्मा कुटिलशीलसपन्न·' इति मौलार्थे । कुटिल चङ्क्रमणा । यदुक्तम्—'जउकिम्मेकम्महवसइ खलसपयपामति । त

चतुरग तुरगजिम वकापायठवंति ॥' इति । जात्यश्वा हि सदश्ववारे समारूढे अतिचञ्च-लकुटिलगामिनो भवन्तीति ख्याति । पुन' किंभूता' । अमर्षणाः कोपनाः । कस्यापि वचनमात्रमपि न सहन्ते । अमर्षभाजः परोपरीर्ष्याजुषः । तत्त्वार्थे कोपकलिता' । यदु-क्तम्—'दुव्वलकन्नावकमुह बहुभोअणा सरोस । जेता तुरिया होइ गुण ते ता नरवइ दोस ॥' इत्युक्तेः । सुप्त निद्रा प्रमादमज्ञान परोपकारादिकरणे निद्रा बिभ्रतीति । तत्त्वार्थे बहुप्रमिला रणतूररावाकर्णने जाग्रतीति जनप्रसिद्धिः । अत' कारणात्खलोपमा सन्ति । च पुन' रथा' कामचारिणः अतिशयेन वाताधिकवेगेन चरन्ति प्रचलन्तीत्येवशीला । के इव । खिङ्गा इव । यथा विटा काम स्वेच्छया अथ वा कामेन कदर्पचेष्टया मदविह्व-लत्वेन वा चरन्ति व्यवहरन्तीत्येवशीला भवन्ति । पुनः किंभूता. । स्वमात्मान वहन्ति शुभस्थान सुमार्ग वा नयन्तीति स्ववाहिनो वृषभास्तेषा बन्धविधायिन योक्तृ(ग्य)ब-न्धकारिण । तथा खिङ्गा स्ववाहिनीमाजीविकादिकारिणा कुकर्मरतत्वेन बन्धबधाद्यव-स्थाया स्वदानादिना मोचयितॄणामपि ऋणप्रत्यर्पणानध्यवसायेन कथचिदभ्याख्यान-प्रदानादिना अनार्यत्वात्तेषा साधूनामुपकारिणामपि नियन्त्रणा निर्मापयन्तीत्येवशीलाः ॥

अमी नृशंसाः परघातिनः क्षितेः शतक्रतो शल्यजुषः पदातयः ।
इयं च लक्ष्मीः करिकर्णतालवच्चलानिलान्दोलितकेतुवत्पुनः ॥ १६८ ॥

हे क्षिते शतक्रतो भूजम्भारे, अमी पदातयो नृशसा क्रूरा । तथा परान् शत्रून् स्वव्यतिरिक्तानन्यान्वा घातयन्तीत्येवशीला । शल्यानि शस्त्राणि कुन्तान्वा । 'पर-स्परोल्लासितशल्यपल्लवे । मृषा मृध सादिबले कुतूहलान्नलस्य नासीरगते वितेनतु ॥' इति नैषधे । 'शल्य शस्त्र कुन्तश्च' इति तद्वृत्ति । तथा समरावसरे शरीरान्त प्रवि-ष्टानि लोहशल्यानि वा । तथा रागद्वेषद्रोहादिशल्यानि वा जुषन्ते भजन्तीति शल्यजुषो वर्तन्ते । च पुनरिय लक्ष्मी चला चपला वर्तते । किंवत् । करिणा दन्तिना कर्णतालवत् । पुनरनिलेन प्रबलपवमानेनान्दोलितो वेल्लितस्तरलीकृतो य केतु प्रासादशिर शिख-रस्थायुकध्वजस्तद्वत् ॥

इदं च राज्यं नरकप्रतिश्रुते' सुभूमभूभर्तुरिवास्ति लग्नम् ।
परं पुनः कारणमस्ति संसृतेर्नभोम्बुदाम्भोऽङ्कुरसंततेरिव ॥ १६९ ॥

हे नृप, च पुनरिद श्रीमदादिमहामण्डलीकै सम्राड्भि भुज्यमान राज्य समग्रदिग-न्तभूमण्डलप्रभुता सुभूमनाम्नो भूभर्तुर्भूमीसार्वभौमस्य चक्रवर्तिन इव नरकस्य सप्तमदुर्गते प्रतिश्रुतेरङ्गीकारस्य लग्न प्रतिभू साक्षिकमिवास्ति । च पुनरिद राज्य राज्ञो भावो राज्य भूपतित्व सद्दते ससारस्य पर प्रकृष्ट कारण हेतुरस्ति । किमिव । नभोम्बुदाम्भ इव । यथा श्रवणवारि अङ्कुरसततेर्धान्यतृणादिप्ररोहपरम्पराया परम कारण विद्यते ॥

भवन्ति योग्या विभवा भवादृशां न काबिलक्ष्माधव मादृशा पुन' ।
यदन्तरायं प्रणयन्ति मुक्तिपूःप्रयायिना दुःशकुना इवाङ्गिनाम् १७०

हे काबिलनाम्नो मुद्गलमण्डलस्य श्रीमज्जन्मजनपदस्य क्ष्माधव चक्रवर्तिन्, अमी विभवा विशिष्टराज्यादिलाभाकलिता' भवा उत्पत्तय इत्यर्थध्वनिरपि। विभवा विभूतय· धनधान्यद्विपदचतुष्पदसपद: भवादृशां सासारिकसुखाभिलाषिणां युष्मादृशामेव योग्या उचिता। न पुनर्मादृशां विमुक्तसर्वसङ्गाना निवृत्तिनितम्बिनीविनिर्मिताविरलविलासास्वादरसिकायितमनसां साधूनाम्। यत्कारणादमी विभवा विशिष्टा विरुद्धा वा भवा जन्मपरम्परा: अथ वा धनधान्याद्युपरि अतिमूर्छावत्तया विशेषेण सूक्ष्मबादरादिभेदभिन्नपृथिव्यप्तेजोवायुवनस्पतिनिगोदाधिक्येन भव' संसारो येभ्यस्ते विभवा मुक्तिपुरि सिद्धिनगर्यां प्रयान्ति गच्छन्तीत्येवशीलानामङ्गिना भविकजनाना दु शकुना इव प्रतिकूलविहगा इव विघ्नमन्तराय कुर्वन्ति। यत' सग्रन्था: मोक्ष गन्तुमशक्तास्ततो निर्ग्रन्थत्वमेव वर शिवपदप्राप्तिसाधनम्॥

शिखामणेस्तस्य निरीहताजुषां बलाहकस्येव निशम्य नि:स्वनम्।
मुदाविरासीदवनीशमानसे विदूरभूमाविव बालवायुजम्॥ १७१॥

अवनीशस्य विश्वभराभर्तुरकब्बरसाहेर्मानसे हृदये मुत् प्रमोद आविरासीत्प्रकटीभवति स्म। किमिव। बालवायुजमिव। यथा विदूरनाम्नो भूधरस्य भूमौ रत्नोत्पत्तिपृथिव्या बालवायुज वैदूर्यरत्नमाविर्भवति। कि कृत्वा। निरीहताजुषा निर्गता ईहा सर्वेष्वपि पुत्रकलत्रधनप्रमुखसासारिकानुषङ्गेषु स्पृहा वाञ्छा येषा ते निरीहास्तेषां भाव जुषन्ते सेवन्ते इति निरीहताजुषस्तेषा नि स्पृहत्वभाजा वशिना शिखामणे: चूडामणे शिरोरत्नस्य सूरेर्नि स्वन पूर्वोक्तवस्तूपादाननिषेधसूचकवाच निशम्य श्रुत्वा। कस्येव। बलाहकस्येव। यथा मेघस्य नि स्वन बालवायुज शृणोति। वर्षाकाले हि सजलजलदगर्जितमाकर्ण्य विदूरपर्वतक्षितौ वैदूर्यरत्नशलाका. प्रादुर्भवन्तीति ख्याति। अधुनापि यथा अर्बुदाद्यचलवशभूमीषु प्रथमवृष्टिजलक्लिन्नमेदिनीषु वशाङ्कुरा भुव निर्भिद्य निर्गच्छन्त श्रूयन्ते दृश्यन्ते च कैश्चित्तद्वदिति॥ इति साहिदीयमानवस्त्वनुपादाने सूरिप्रत्युत्तरवच॥

शशंस सूरिं कमिता तत: क्षितेः किमप्युपादाय कृतार्थ्यतामहम्।
न यत्कर: पात्रकरोपरि स्म भूत्[1]स मोघजन्मा विपिनप्रसूनवत्॥१७२॥

ततो मुदाविर्भवनानन्तर क्षिते कमिता भूमीकामुको वसुधाधवोऽकब्बर। 'इत्यमी वसुमतीकमितार' इति नैषधे। सूरि प्रति शशस शसति स्म बभाषे। किमुवाच। हे प्रभो, किमपि किंचिदपि मदीय मामकीन वस्तु पदार्थमुपादाय गृहीत्वा प्रभुणाह कृत: सिद्धोऽर्थ: कार्यं यस्य स कृतार्थ कृतकृत्य कृतार्थ करोतीति कृतार्थयति तत: कर्मोक्तौ कृतार्थ्यता सफल' क्रियताम्। हि यस्मात्कारणात् यत्करो यस्य पाणि: पात्रस्य साधो-

---

१. 'स्वभूत्' इति पाठ प्रतिभाति.

दानार्हस्य दानावसरे करस्य हस्तस्योपरिष्टान्न स भूत् नाजनि न सजातः। स पुमान् विपिनप्रसूनवत्कान्तारकुसुममिव मोघजन्मा निष्फलावतारो जात.॥

नवोद्धृतं दध्न इवाम्बुधेः सुधां मृदश्च हेमोपकृतिस्तनोरिव।
श्रियस्तथा सारमिदं मुनीन्द्र यत्क्रियेत सा पात्रकराब्जसङ्गिनी॥१७३॥

हे मुनीन्द्र, तथा तेन प्रकारेण श्रिय· लक्ष्म्या इदमेतत्सार वर्तते। यत्सा श्री पात्रस्य साधो· कराब्जस्य पाणिपद्मस्य सङ्गोऽस्ति अस्याः इति पात्रकराब्जसङ्गिनी क्रियेत विधीयेत। तथा कथम्। यथा दध्न पय.सुतस्य सादर नवोद्धृत नवनीत म्रक्षणमास्ते। पुनर्यथा अम्बुधे· क्षीरसमुद्रस्य सार सुधां पीयूषम्। नवीनसृष्टिनिर्माणमनुजाभ्यवहारेषु धान्येषु जुगुप्सा कुर्वाणैर्गीर्वाणै स्वाशनार्थमभ्यर्थितो मधुमथन. प्रथमत. पीयूषार्थमेव पयोनिधिं मथितवानिति श्रुति·। पुनर्यथा मृदो धातुमृत्तिकायाः सारं हेम स्वर्णम्। पुनर्यथा तनोः शरीरस्य सारमुपकृतिरुपकार·। यदुक्तम्—'दानवित्तादृत वाचः कीर्तिधर्मौ तथायुषः। परोपकरण कायादसारात्सारमुद्धरेत्॥' इत्युक्ते·॥ इति गुरोर्दानाय पुनराग्रहः॥

ततो बभाण प्रभुरब्धिनन्दना स्वतन्त्रचारा व्यभिचारिणीव या।
श्रयेत तां गन्धकलीमलीव को वृणोमि किं चान्यदहं महीमणे १७४

ततो नृपवाक्यानन्तर प्रभुर्हीरसूरिर्बभाण भाषते स्म। हे महीमणे रत्नगर्भारत्न, या अब्धिनन्दना क्षीरनीरनिधितनया श्रीर्व्यभिचारिणीवासतीव स्वतन्त्र स्वेच्छया चरति भ्राम्यतीत्येवशीला स्वतन्त्र चारो विचरण भ्रमण यस्याः सा स्वतन्त्रचारा आस्ते। ततः कारणात् ता पांसुलामिव श्रिय को महात्मा उत्तमः पुमान् श्रयेत भजेत। अपि तु न कोऽपि। कामिव। गन्धकलीमिव। यथा अली भृङ्गो भ्रमरः गन्धकलीं चम्पककलिका नाश्रयेत्। 'न षट्पदो गन्धकलीमजिघ्रत' इति सूक्ते। किं च मत्कथितमवधार्यताम्। एतेषु भवत्कथितपदार्थेषु मम प्रयोजन नास्ति। अह किंचिदन्यत् वृणोमि भवत्पार्श्वे याचे॥

निवेशिता ये नरकेषु नारका इवाङ्गिनो गुप्तिषु सन्ति ते विभो।
विमुञ्च तानित्थमुदीर्य तस्थुषि व्रतीश्वरेऽभाषत भूवृषा पुनः॥१७५॥

पुन प्रभुयाच्ञोपरि भूवृषा भूमीन्द्रोऽभाषत। कस्मिन् सति। इत्थममुना प्रकारेण उदीर्य उक्त्वा याचना कृत्वा व्रतीश्वरे सूरीन्द्रे तस्थुषि स्थिते सति मौनमवलम्बमाने सति। इत्थ कथम्। हे साहे, नरकेषु दुर्गतिषु नारका इव ते तव गुप्तिषु कारागारेषु ये अङ्गिन प्राणिनो जना निवेशिता· क्षिप्ता· सन्ति तान् विमुञ्च स्वैरचारिणो मुत्कलान् कुरु॥ इति गुरोर्बन्दिमोचनार्थं याचना॥

पृषत्सपत्नैरिव वन्यजन्तवः शकुन्तपोता इव वा शशादनैः।
विसारवारा इव देव धीवरैरमीभिरुद्वेगमवापिता जनाः॥१७६॥

हे देव भट्टारक, अमीभिः कारागारवासिभि· अन्यायाजन्यकारिभिः नृशंसैर्जनाः प्रजा लोका उद्वेग संतापमकराकरदण्डादिकरणैर्महोपद्रवमवापिता लम्भिता· । कैरिव। पृषत्सपत्नैरिव । यथा पृषता मृगविशेषाणा सपत्नै प्रत्यर्थिभि केसरिभि । 'पृषत्कि· शोरी कुरुतामसगतम्' इति नैषधे । वन्या वने भवा मृगशशशम्बराद्यो जन्तवः प्राणिन· काननसत्त्वाः संताप्यन्ते । पुन कैरिव । शशादनैरिव । यथा श्येनै· शकुन्ताना विहगमाना पोता बालाः शकुन्ता पोताश्च लघुवृद्धपक्षिण उद्विज्यन्ते । 'श्येन पत्री शशादन.' इति हैम्याम्। तथा च—'नभसि महसा ध्वान्तध्वाङ्क्षप्रमापणपत्रिणामिह विहरणै. श्येता पाता रवेरथ धारयन् । शशविशशनत्रासादाशामयाचरमा शशी तदधिगमनात्तारापारापतैरुदडीयत ॥' इति नैषधे । पुन धीवरैरिव । यथा कैवर्तैर्विसारवारा मत्स्यगणा उद्वेग प्राप्यन्ते । 'विसार. शकली शल्की शम्बरोऽनिमिषस्तिमि ' इति हैम्या मीननामानि ॥

अमी प्रजाम्भोजरमा हिमागमा मुनीन्द्र नीतेः परिपन्थिका इव ।
पचेलिमेनेव निजांहसा मया निगृह्य तच्चारकगोचरीकृताः ॥ १७७ ॥

हे मुनीन्द्र, यत्कारणादमी बन्दिजना. नीतेर्न्यायस्य शिष्टाचारस्य परिपन्थिका प्रतिपक्षा इव वर्तन्ते । किंलक्षणा । प्रजा प्रकृतय नगरग्रामजनपदादिवासिजना एवाम्भोजानि पद्मानि सुकुमारत्वात्कमलतुल्यास्तेषा रमा लक्ष्म्य तासु हिमागमाः हेमन्तशिशिरसदृशाः । यथा हिमागमेन लक्ष्मीरादाय । विच्छायीकृत्येत्यर्थ । कमलानि गाल्यन्ते, तथा एभिरपि श्रीणा ग्रहणे कथैव का जीवा अभिगृह्यन्ते जनाना तस्मात्कारणान्नीतिविदा न्यायनिष्ठेन मया निगृह्य निग्रह कृत्वा निगडयित्वा च चारकगोचरीकृताः कारागारनिवासिनो विहिता । उत्प्रेक्ष्यते—पचेलिमेन परिपाक प्राप्तेनोदयावनिकायामागतेन निजांहसा स्वकीयपापेनेव । 'अत्युग्रपुण्यपापानामिहैव फलमाप्यते' इति वचनात् ॥

अगण्यपुण्यादिव पक्त्रिमान्निजात्तथापि वाक्याद्यतिजम्भविद्विषाम् ।
समुद्धृता दुःखमहान्धकूपतो यदृच्छयामी विचरन्तु बन्दिनः॥ १७८॥

हे प्रभो, अमी बन्दिनो बन्दिजना कारागारीभूता अपि यदृच्छया स्वतन्त्र विचरन्तु स्वस्वस्थाने गत्वा स्वैर क्रीडन्तु । किंभूता । यद्यप्यमी हिंस्रा इवानेकसत्त्वोद्वेजका सन्ति, तथापि यतिजम्भविद्विषा वाचयमवासवाना तत्रभवता भवता वाक्यान्मदनुग्रहकारिवचनात् दु खमेव महानतिगुरु पातालविवरोपमो योऽन्धकूपो घोरान्धकारनिचितावटस्तस्मादुद्धृता अर्थात्तत्र पूर्व पतिता. पश्चान्निष्काशिताः।उत्प्रेक्ष्यते—निजादात्मनैव प्राचीनजन्मन्याचीर्णादत एव स्वकीयात्तथा पक्त्रिमात्परिपाकभाव प्राप्तादुदयावलिकायामायातात् तथा अगण्याद्गणयितुमशक्यादतिबहुलात्पुण्यात्सुकृतादिव ॥ इति सूरिवाक्याद्बन्दिमोचनम् ॥

इयं तु पूज्येषु परोपकारिता प्रसादनीयं निजकार्यमप्यथ ।
तमूचिवानेष यदङ्गिनोऽखिलानसूनिवावैमि ततः परोऽस्तु कः॥१७९॥

हे सूरय । तु इति विशेषद्योतकम् । अवधारयन्तु वा । 'तु विशेषेऽवधारणे' इत्यनेकार्थे । इय बन्दिजनमोचनलक्षणा पूज्येषु भुवनजनाभ्यर्चनीयेषु श्रीमत्सु केवल परोपकारिता परेषु आत्मव्यतिरिक्तेषु जीवेषु उपकारिता उपकारकरणशीलता परोपकर्तृत्वमेव । अपि पुनर्निजकार्यं स्वकृत्यमपि प्रसादनीय प्रसाद्य सद्योवाच्यम् अथ इत्युक्तेरनन्तरमेष सूरिस्तमकब्बर प्रति ऊचिवान् कथयति स्म । हे साहे, अहमखिलान् समस्तानपि अङ्गिनो जन्तून् असून् स्वप्राणानिवावैमि निजजीववज्जानामि । तत तर्हि पर. कोऽस्तु । न कोऽपीत्यर्थ. ॥

सुखं निखेलन्तु विलासविष्किरास्त्वया विमुक्ता निजपञ्जरात्पुनः ।
निरोधदुःखं स्वगृहैर्वियोगिनस्तुदत्यमून्यत्तुहिनं तरूनिव ॥ १८० ॥

हे साहे, निजपञ्जरात्स्वकीयकाष्ठकोष्ठात्त्वया विमुक्ता श्रीमता निष्कास्य रोधान्मुत्कला मुक्ता स्वेच्छाचारिण कृता विलासविष्किरा क्रीडाविहगमा॰ पुन पूर्ववत्सुख सुखेन निखेलन्तु रमन्ताम् । यत्कारणात्स्वेषामात्मना गृहैर्दारैर्वियोगो विरहोऽस्त्येषामिति वियोगिनस्तानमून्विहगान्निरोधो निरुध्य रक्षण पञ्जरक्षेपण च तस्य दु खमसात तुदति पीडयति । किमिव । तुहिनमिव । यथा तुहिन हिम हिमानीव तरून्पीडयति दहति ॥

नभश्चराम्भश्चरभूमिचारिणा वपुष्मतां स्वैरसुखप्रचारिणाम् ।
निभालयन्नीतिदृशा चराचर भवानिश साधुरिवाभयप्रदः ॥ १८१ ॥

हे साहे, नभस्याकाशे चरन्तीति नभश्चरा पक्षिण , तथा अम्भसि पानीये चरन्तीति अम्भश्चारिणो मत्स्या मकरादय , तथा भूमौ पृथिव्या चरन्तीत्येवशीला भूमिचारिण शशशम्बरवराहहरिणादयो वन्या गोमहिषपश्वेडकादयो ग्रामीणास्तेषा वपुष्मता देहिना जन्तूना त्व नीतिदृशा न्यायचक्षुषा चराचर स्थावरजङ्गमरूप जगन्निभालयन् स्वात्मवत्सर्वेऽपि सत्त्वा पालनीया इति बुद्ध्या पश्यन्ननिश निरन्तर साधुरिव पृथिवीजलानलवायुवनस्पतित्रसाभिधानाना षण्णा कायाना पालयितेव अभय जीवितदान प्रददातीत्यभयप्रदो भव एधि । किं च । वपुष्मता स्वैर स्वेच्छया सुखेन मनसा तेन च प्रचरन्तीत्येवशीलास्तेषाम् ॥ इति पञ्जरपक्षिमोचनमार्गणम् ॥

इति निशम्य दयोदयगर्भित क्षितिपतिर्यतिशीतरुचेर्वच ।
कवितृकाव्यमिवाप्रतिमं गुणैर्मनसि तं प्रशशंस चमत्कृतः ॥ १८२ ॥

क्षितिपतिरकब्बरसाहि चमत्कृत आश्चर्य प्राप्त सन् मनसि चित्ते एव गुणै शमदमकृपासत्त्वादिभिरप्रतिममसाधारण त सूरि प्रशशस श्लाघते स्म । किं कृत्वा । य-

तिशीतरुचेर्मुनिमृगाङ्कस्य इत्यमुना बन्दिविहगादिमोचनद्वारा दयाया यावज्जगज्जन्तूपरि कृपाया उदय प्रादुर्भाव गर्भे मध्ये जातोऽस्येति तद्दयोदयगर्भित करुणाकलित वचो विभुवाक्य निशम्य श्रुत्वा । वचोऽपि किंभूतम् । गुणैर्नि स्पृहताशान्तरसादियुक्ततापरोपकारितादिभिरप्रतिममनुपमम् । किमिव । कवितृकाव्यमिव । यथा कवितु कवे काव्य कवित्व गुणैरुपमोत्प्रेक्षाप्रसादकान्तिश्लेषालकारादिभिरप्रतिम न विद्यते प्रतिमा प्रतिबिम्ब यस्य तादृश स्यात् ॥

मनसा साहि कि प्रशशस । तदेवाह—

प्रावीण्यमन्यहितकर्मणि पश्यतैषा
तथ्यं यतो व्यवसितिर्महतां परार्था ।
विश्व शशीव धवलत्यखिलं कलाभि-
रम्भोभरैर्जलधरोऽपि धरा धिनोति ॥ १८३ ॥

मूर्ध्ना दधाति वसुधां भुजगाधिराजो
नैःस्थ्य निहन्ति मणिरध्वरभागभाजाम् ।
आमोदयन्ति हरितो हरिचन्दनानि
भिन्दन्ति संतमसमम्बरकेतवोऽपि ॥ १८४ ॥

साला दिशन्ति च फलानि पचेलिमानि
वार्धिवशा अपि वहन्ति पयःप्रवाहान् ।
विश्वोपकारकरणैकनिबद्धकक्षै-
रेभिर्बभूव वसुधा किमु रत्नगर्भा ॥ १८५ ॥

एषाममीषा सूरीणामन्येषा स्वव्यतिरिक्ताना जन्तूना हितकर्मणि इष्टनिर्मापणे प्रावीण्य चातुर्य पश्यत भो लोका , विलोकयत । यत कारणान्महतामुत्तमाना व्यवसितिर्व्यापार प्रयत्नो वा परेषामेवार्थ प्रयोजन यस्यास्तादृश्य इति । तथा मत्वा तदेव दर्शयति—शशी चन्द्रमा कलाभिश्चन्द्रिकाभि कृत्वा विश्व जगद्धवलत्युज्ज्वलीकरोति । किभूत विश्वम् । अखिल समस्तमपि । अपि पुनर्जलधरो मेघोऽपि अम्भोभरैर्वृष्टिरूप पय -समूहै कृत्वा धरा वसुधा भूमी धिनोति निदाघदाघनिवारणनवाङ्कुरनिकुरम्बकरणादिना प्रीणयति । पुनर्भुजगाधिराज शेषनागेन्द्रो मूर्ध्ना मस्तकेन वसुधा दधाति बिभर्ति । पुनरध्वरभागभाजामध्वराणा यज्ञाना भागमश भजन्तीति देवा क्रतुभुक्त्वात् । 'स्वाहास्वधाक्रतुसुधाभुज आदितेया ' इति हैम्याम् । 'मखाशभाजा प्रथमो निगद्यसे' इति रघौ । 'मुख मखास्वादविदा वदन्ति' इति नैषधे । मखास्वादविदा देवाना मुख वह्निरित्यर्थः । 'बर्हिर्मुखा निमिषदेवतनाकिलेखा ' इति हैम्याम् । तेषा सुराणा मणि-

श्चिन्तारत्नम् । नैःस्थ्य दारिद्र्य निहन्ति नाशयति । पुनर्हरिचन्दनानि श्रीखण्डपादपाः हरितो दिश आमोदयन्ति सौरभयन्ति सुरभीकुर्वाणा सन्त आमोदयन्ति सप्रमोदान् कुर्वन्ति हर्षयन्ति पुनरम्बरकेतवो भास्करा सतमसमन्धकारं भिन्दन्ति निर्दलयन्ति । च पुन साला सर्वजातीया पादपा पचेलिमानि फलानि दिशन्ति यच्छन्ति । तथा वार्धे समुद्रस्य वशा पत्न्यो नद्योऽपि पय प्रवाहान् पानीयपूरान् वहन्ति । उत्प्रेक्ष्यते— विश्वेषा जगता समस्तजन्तुजाताना वा य उपकार समीहितकरण तत्र एका अद्वितीया निबद्धा रचिता कक्षा स्वीकारो यैस्तादृशैरेभिश्चन्द्रादिपदार्थै सूरिभिर्वा वसुधा एषा विश्वंभरा रत्नगर्भा बभूव रत्नानि मणयो रत्नपुरुषा वा गर्भे मध्ये यस्याः तादृशी जातेव । रत्नगर्भेत्यभिधानमेभिर्भूमेरभूदिव ॥ त्रिभिर्विशेषकम् ॥

शशंस साहिर्जनयन्ति मन्मनोविनोदमेते विबुधा इव प्रभो ।
अमून्परं नाहमवैमि बिभ्रतः शमीद्रुमान्वह्निमिवार्तिमन्तरा ॥ १८६ ॥

साहिरकब्बर शशस कथयति स्म । हे प्रभो, एते विहगमा मन्मनोविनोद मम मनसश्चित्तस्य विनोद क्रीडा जनयन्ति । के इव । विबुधा इव । यथा पण्डिता विविधशास्त्रगोष्ठीकाव्यादिरसै मनोविनोदमुत्पादयन्ति । यदुक्तम्—'गीतशास्त्रविनोदेन कालो गच्छति धीमताम्' इति । पर पुनरहममून् विहगान् अन्तरा मनोमध्ये अर्ति पीडाश्चिता वा बिभ्रतो धारयतो नावैमि न जाने । कानिव । शमीद्रुमानिव । यथा शमीवृक्षा 'खेजडी' इति प्रसिद्धा अन्तरा मध्ये वह्निमनल बिभ्रति । 'शमीमिवाभ्यन्तरलीनपावकाम्' इति रघुवंशे ॥

शापेन कस्यापि मुनेरिवानिश निरुध्यमाना विविधा. खगा मया ।
निर्मुक्तिभाजो भवदीयभाषितैरेते स्वतन्त्र विचरन्तु सत्वरम् ॥ १८७ ॥

हे प्रभो, एते विविधा नानाजातीया अनेकजातिजन्मानो मयूरशुकसारिकाकाकपिकचकोरप्रमुखा खगा विहगमा भवदीयै श्रीमत्सबन्धिभि भाषितै कथितै निर्मुक्ति बन्धन परेभ्यो मोक्ष भजन्तीति निर्मुक्तिभाज मया विमुक्ता सन्त सत्वर शीघ्र स्वतन्त्र स्वेच्छया विचरन्तु सुख स्वैरमितस्ततो व्रजन्तु विशिष्टा मनोभिलषिता वा चूर्णि कुर्वन्तु । खगा कि क्रियमाणा । मया अनिश निरन्तर निरुध्यमाना पञ्जरादिषु प्रक्षिप्य सरक्ष्यमाणा रोव प्राप्यमाना । उत्प्रेक्ष्यते—कस्यापि कोपनस्य दुर्वास प्रमुखस्य कस्यचिदनिर्दिष्टनाम्नो मुनेस्तापसस्य आक्रोशवाक्येनेव अनिष्टवद्रसेत् ॥

भास्वत्करा इव सुदूरभुवः समेता
गृह्णीत दन्तिहयहेममुख न किंचित् ।
तेन प्रसाद्य किमपि स्वविधेयमेष
प्राप्यः कृतार्थपदवीमिति भूभुजोचे ॥ १८८ ॥

भूभुजा साहिना इत्यमुना प्रकारेण ऊचे कथ्यते स्म । इति किम् । हे श्रीसूरयः, यूय सु अतिशयेन दूरभुवः दविष्ठस्थानाद्गन्धारपुरान्मदाकरणवशात्समेता इह पादावधारिता । के इव । भास्वत्करा इव । यथा सूर्यकिरणा अतिदूराद्दशाविकाष्टयोजनशतस्थायुकार्कमण्डलादायान्ति । अथ वा गमनानन्तर मया प्रदीयमान दन्तिनो मदोद्धुरगन्धसिन्धुरा , हया जात्यानेकजातीयोत्तुङ्गतुरगमा , हेम स्वर्णम्, तत्प्रमुख तदादिक किंचिन्न गृहीत नादध्वम् । तेन कारणेन किमपि स्वविधेयमात्मीयकार्य प्रसाद्य प्रसन्नीभूय कथयित्वा एषोऽह कृतार्थपदवीं कृतकृत्यता प्राप्यो लम्भयितव्य ॥

सम्यग्विमृश्य गुरुणा निजभूमिभर्तु-
रामुष्मिकैहिकसुखप्रतिभूभविष्णुः ।
क्षीराब्धिसूनुरिव पर्युषणाष्टसंख्य-
घस्रेष्वमारिमवनीरमणाद्ययाचे ॥ १८९ ॥

गुरुणा हीरविजयसूरिणा सम्यक् चित्तावधानदानपूर्वक विचारयित्वा अवनीरमणादकब्बरसाहिपार्श्वात्पर्युषणाया सावत्सरिकपर्वण वसुमिता अष्टसख्या प्रमाण येषां तेऽष्टसख्या घस्रा वासरास्तेषु अमारि जगज्जीवाभयप्रदान ययाचे अभ्यर्थयामासे । का इव । क्षीराब्धिसूनुरिव । यथा केनचित्पुसा वदान्यनृपपार्श्वात्पाथोधिनन्दना श्रीर्याच्यते । कि लक्षणाममारिम् । निजस्य सूरेरात्मन भूमिभर्तुरकब्बरस्यात्मनश्च आमुष्मिक स्वर्गापवर्गभव तथा ऐहिक पुत्रकलत्रधनधान्यमाण्डलीकसार्वभौमादिपदवीसभव च यत्सुखे साते तयो. प्रतिभूभविष्णु. साक्षिणीभवनशीला ॥

उद्वेलिताखिलशरीरिकृपापयोधी-
न्प्रेक्ष्य प्रभून्हृदि चमत्कृतिमादधानः ।
चत्वार्यहान्युपरि सन्तु भवद्वृताना
चूलावदत्र मम त नृप इत्यवादीत् ॥ १९० ॥

नृप साहिस्त सूरि प्रति इत्यवादीत् इद वदति स्म । इति किम् । हे प्रभो, भवद्भिर्वृताना श्रीमद्याचितानां पर्युषणाष्टदिनानामुपरि अधिकानि मम पुण्यार्थ चत्वारि अहानि दिनानि सन्तु भवन्तु । किंवत् । चूलावत् । यथा दशवैकालिकादिकाना केषांचिच्छास्त्राणामुपरि चूला भवति, यथा वा सप्तदशसहस्रयोजनप्रमाणलवणसमुद्रजलानामुपरिष्टाजलशिखा जायते, तथैवैते वासरा श्रीमद्वृतेभ्यो दिवसेभ्योऽभ्यधिका भूयासु । नृप कि कुर्वाण । वेला कूलभूमीमतिक्रान्त उद्वेल उत्कण्ठ । उद्वेलता सजाता अस्मिन्नित्युद्वेलित । अखिलाना समग्राणा शरीरिणा जलस्थलाम्बरचारिणा प्राणिनामुपरि कृपा दयोदय तद्रूप पयोधि समुद्रो येषा तादृशान्प्रभून् हीरसूरीन्प्रेक्ष्य दृष्ट्वा चमत्कृति यत्र तत्राप्येतेषा केवल सर्वप्राणिषु करुणापरिणाम एव तदहो

महानुभावा एवेत्याश्चर्यम् । आ सामस्त्येन सर्वाङ्गीणोल्लसद्रोमाञ्चकञ्चुकत्वेन दधान बिभ्राण ॥

प्रारभ्यमेव कनभोदशमीं शमीश
　यावन्नभस्य बहुलेतरषष्ठिका स्यात् ।
तावच्चरन्तु सुखमङ्गिगणास्त्रिलोकी-
　जीवातुनेव भवता वचसेत्युदित्वा ॥ १९१ ॥
स्वाह्वाङ्कितं कजसुहृन्मितवासराणा
　बिभ्रद्विचित्ररुचिकाञ्चनचारिमाणम् ।
अम्भोनभोवनतनूमदमारिसत्कं
　प्रादायि तेन गुरवे फुरमानषट्कम् ॥ १९२ ॥

तेनाकब्बरसाहिना स्वाह्वाङ्कित निजनामकलितम्, तथा कजसुहृद कमलबान्धवा सूर्या तैर्मिताना प्रमाणीकृताना द्वादशसख्याकाना वासराणा दिवसानाम्, तथा अम्भसा पानीयानाम्, तथा नभसाम् । वियच्चराणामित्यर्थ । तथा वनानामुपलक्षणाज्जनपदनगरपुरग्रामाणा ये तनूमन्त अम्भश्चरा मत्स्यकच्छपादय नभश्चरा मयूरशुककलिविङ्कादयः वनचरा॰ शशशम्बरहरिणादय ग्रामादीना महिषमेषादय एतेषा जीवानाममारिजीववत्पालनदया तत्सत्क तत्सबन्धि स्फुरन्मानाना साहिनाममुद्राङ्कितलेखविशेषाणा षट्क गुरवे हीरविजयसूरये प्रादायि प्रदत्तम् । किं कुर्वत् । विशिष्टानि विचित्राण्यालेख्यानि यत्र रुच्या स्फुरज्ज्योतिषा युक्तस्य काञ्चनस्य । अथ वा विशिष्टा मनोज्ञा चित्रा विस्मयकारिणी । अथ वा विचित्रा नानाप्रकारा रुचि कान्तिर्यस्य तादृशस्य काञ्चनस्य कनकस्य चारिमाण मनोहरता बिभ्रद्धारयत् । दत्त किं कृत्वा । इत्यमुना प्रकारेणोदित्वा कथयित्वा । इति किम् । त्रिलोक्यास्त्रिभुवनस्य जीवातुना जीवनौषधिनेव । आकाशेन खला ऊर्ध्वलोक, बिलादिना अधोलोक, भूमिर्मध्यमलोक, इति त्रिलोकी जाता । भवता श्रीपूज्यानां वचसा अङ्गिगणा जन्तुव्रजा तावत्तावन्त समय सुख सातेन चरन्तु पर्यटयन्तु भक्षयन्तु वा यदृच्छया । 'चर गतिभक्षणयो' अर्थत्वात् । किं यावत् हे शमीश उपशमवतामवतस, मेचकनभोदशमीमारभ्य श्रावणबहुलदशमीदिनमादौ कृत्वा इद तु गुर्जरमण्डलानुगत वच अन्यदेशापेक्षया तु भाद्रपदकृष्णदशमी स्यादिति श्रावणकृष्णदशमी प्रथम सस्थाप्य यावत् यावता कालेन नभस्य भाद्रपदमासस्य बहुलेतरा शुक्ला अथ वा बहुल. कृष्णपक्ष तस्मादितरोऽन्य शुक्लपक्षस्तस्य षष्ठिका षष्ठी तिथि स्याद्भवेत् ॥ युगलम् ॥

व्यक्तिर्यथा प्रथममाप्यत गुर्जराणा
　सौराष्ट्रमण्डलफतेपुरदिल्लिकानाम् ।

द्वैतीयिकं सदजमेरुकृते तृतीयं
तुर्यं पुनर्निखिलमालवमण्डलस्य ॥ १९३ ॥

... .
.... ।
....
.... ॥ १९४ ॥

तेषां षण्णामपि फुरमानानां व्यक्तिं पृथक् पृथक् कथनं यथेति ग्रन्थकृता प्रोच्यते। प्रथमं फुरमानं ग्रामनाम्नो संस्काराभावः। क्वचित्क्रियते क्वचनापि न। तेनात्रापि संस्कारो न कृतः। इति गुर्जराणां धरित्रीमण्डलस्य। सु शोभनो भरतसार्वभौमप्रदत्तदेवदेशनामत्वात् राष्ट्रः सुराष्ट्रः, सुराष्ट्र एव सौराष्ट्र इति सौराष्ट्र एव मण्डलं। अथ वा सौराष्ट्रनाम्नो युगादिदेवनन्दनस्य मण्डलो देशः सौराष्ट्रमण्डलः। तथा फतेपुरं साहिराजधानी तदाश्रयेण मेवातमण्डलमागतम्। तथा दिल्लिका ढिल्लीनामनगरी तत्कथनेन तत्पार्श्ववर्तिनोऽन्येऽपि मण्डला समायाताः। एतेषां मण्डलानां द्वितीयमेव द्वैतीयिकम्। स्वार्थे इकण्। तथा सन् प्रधानो योऽजमेरुदेशः तेन वनवकोटीकामरुस्थलीनागपुरादिदेशा लभ्यन्ते। तत्कृते तदर्थं तृतीयम्। पुनर्निखिलः समग्रोऽपि मालवमण्डलोऽवन्तिदेशस्तस्य। तद्ग्रहणेन निखिलापि दक्षिणदिक् तुर्यं चतुर्थम्। तथा श्रिया लक्ष्म्या लाभः प्राप्तिर्यत्र तादृशेन लाभपुरेण लाभपुरदेशेन पञ्जापनाम्ना। मण्डलेनेत्यर्थः। तत्समीपस्था अपि तद्ग्रहणेन ज्ञेयाः। युनक्तीति तादृक् मुलताननामा नीवृज्जनपदः तयोर्द्वयमुच्चमुलतानादिभेदाद्युग्मं तस्य कुसुमाशुगः स्मरस्तस्य बाणाः शरास्तेषां संख्या यस्य। पञ्चममित्यर्थः। पुनः साधुषु मुनिषु सिन्धुः समुद्रः स एव रसना मेखला यस्याः सा पृथ्वी तस्या रजनीश्वरश्चन्द्रः तस्य। एतावता यतिराजस्य हीरसूरेः स्वस्यात्मनः सर्वेशदेशे समीपे रक्षणकृते कदाचित्कस्याप्याकस्मिकागतस्य प्रत्ययकृते दर्शनार्थं स्वपार्श्वे स्थापनार्थं षष्ठं स्फुरमानमार्प्यत अर्पितम्॥ युग्मम्॥ इति पर्युषणाद्वादशदिनामारिफुरमानप्रदानम्॥

नैकक्रोशमितं न दृग्विषयभाक्पारं पयोराशिव-
त्क्रीडत्कुञ्जरवाजिराजिवनितामर्त्यव्रजभ्राजितम्।
नानानीडजमीननीरभरितं तड्डामराख्यं सर-
स्तेभ्योऽदत्त निषिद्धमीननिधनं तद्विज्ञवाग्भिर्नृपः॥ १९५ ॥

नृपोऽकब्बरस्तेषां सूरीणां विज्ञाः पण्डितशान्तिचन्द्रगणयस्तेषां वाग्भिः डामरसरो मत्स्यीविज्ञप्त्युपदर्शकश्लोकोक्तियुक्तिभिः निषिद्धं निवारितं मीनानां मत्स्यानां निधनं वधो यत्रैवंविधं तत्स्वयं साहिना खानितत्वान्महत्तया प्रसिद्धं डामरं इत्याख्या

नाम यस्य तादृश सरो महातटाक तेभ्यो हीरविजयसूरिभ्यः अदत्त ददिवान् । किभूतम् । नैके बहव क्रोशा गव्यूतानि तैर्मीयते स्म प्रमाणीक्रियते स्मेति द्वादशक्रोशप्रमाणम् । पुन किभूतम् । दृशा चक्षुषा विषय गोचरीं भजतीति तादृक् पारं परतट यस्यैवविध न । अदृग्गोचरपारमित्यर्थ । किवत् । पयोराशिवत् समुद्रमिव ज्ञायते । पुन किभूतम् । क्रीडन्तो जलकेली कुर्वाणा ये कुञ्जरा हस्तिनस्तथा वाजिनस्तुरङ्गमास्तेषा राजय श्रेणयस्तथा वनिता युवतयस्ताभिर्युक्ता मर्त्या मानवा सतरुणीका' तरुणास्तेषा व्रजा गणास्तैर्भ्राजित भूषितम् । पुन किभूतम् । नाना विविधजातिजन्मानो ये नीडजा पक्षिण तथा मीना मत्स्या जातयो यत्र तादृशेन नीरेण भरित सपूर्णम् ॥ इति डामरतटाकार्पणम् ॥

भूजानिरित्यालपति स्म सूरयः श्रीमद्गिरा मे न्यवसद्दया हृदि ।
हंसी पयोदध्वनिनैव मानसे पृच्छामि किं त्वेतदहं गुरून्प्रति ॥१९६॥

भूर्भूमी जाया यस्यासौ भूजानि पृथ्वीपतिरित्यग्रे वक्ष्यमाणमालपति स्म कथयामास । हे सूरय , श्रीमद्गिरा युष्माक वाचा मे मम हृदि हृदये दया सर्वसत्त्वोपरि कृपा न्यवसन्निवास कृतवती । केव । हसीव यथा पयोदध्वनिना पर्जन्यगर्जारवेण मराली मानससरसि निवसति । मेघागमे हि राजहसा कलुषजलत्वादितो मानससरसि यान्तीति कविसमय । चम्पूकथायामपि 'प्रोषितकलहसवयसि' । 'वर्षावर्णने प्रोषिता मानस प्रति प्रस्थापिता हसपक्षिणो येन' इति तद्वृत्ति- । किं तु परं विशेष प्रश्नो विद्यते । अह गुरून् युष्मान्प्रति पृच्छामि ॥

क प्रश्नस्तमेवाह—

अनेहसीव युग्मिना न कोऽपि कं हनिष्यति ।
कदाचिदीदृशं दिनं समेष्यति क्षितौ प्रभो ॥ १९७ ॥

हे प्रभो, कदाचित् कस्मिन्नपि प्रस्तावे क्षितौ पृथिव्यामीदृश दिनमेवविधो वासर समेष्यति समायास्यति । यस्मिन् समये दिवसे वा कोऽपि लघुर्वृद्धोऽपि सिहव्याघ्रादिहिसकोऽपि कमुत्तुङ्गमपि जन्तु न हनिष्यति नैव व्यापादयिष्यति । कस्मिन्निव । अनेहसीव । यथा युग्मिना युगलिकाना समये अवसर्पिण्या प्रथमद्वितीयतृतीयारकलक्षणे काले कोऽपि न हन्ति ॥ इति सर्वजगज्जन्तुकृपाविषय प्रश्न ॥

कलौ युगे पाप्मपूर्णे दुर्लभ दिनमीदृशम् ।
इत्युक्ते गुरुणा किंचिद्विचिन्त्येत्यब्रवीन्नृपः ॥ १९८ ॥

पाप्मभिर्दुष्कृतै पूर्णे भरिते कलौ ईदृश श्रीमदुक्त जगज्जन्तुहितावहमहो दुर्लभ दु प्राप्यम् । गुरुणा इत्युक्ते कथिते सति किंचिद्विचिन्त्य विचारयित्वा नृप इत्यग्रे वक्ष्यमाणमब्रवीज्जगाद ॥

पलाशतां बिभ्रति यातुधाना इवाखिला अप्यनुगामिनो मे ।
अमारिरेषा न च रोचते क्वचिन्मलिम्लुचानामिव चन्द्रचन्द्रिका १९९

हे गुरो, मे मम अखिला समस्ता अपि अनुगामिन सेवका । 'सहायोऽभिजनोऽश्व-जीविगामिचरप्लवा । सेवकोऽथ' इति हैम्याम् । मुद्गलप्रस्थानादयो यवना पलाशता पल मासमश्नन्ति खादन्तीति पलाशास्तेषा भाव मासभुक्त्व बिभ्रति । मासाशिन सन्तीत्यर्थ । के इव । यातुधाना इव । यथा राक्षसा पलादता दधते । च पुनरत एव कारणादेषामनुचराणा यावद्यवनानाममारिर्जीवदया न रोचते न स्वदते । लुब्धकानिवैतान् जीवानुकम्पा न प्रीणाति इत्यर्थ । केव । चन्द्रचन्द्रिकेव । यथा चान्द्रस्य सुधारुचेश्चन्द्रिका कौमुदी मलिम्लुचाना चौराणां न रोचते । दन्तानामपि चन्द्रिका स्यात् । यथा 'दशनचन्द्रिकया व्यवभासितम्' इति रघौ प्रोक्तमास्ते । तन्निरासार्थं चन्द्रचन्द्रिकेति ग्रहणमत्र ॥

शनैः शनैस्तेन मया विमृश्य प्रदास्यमानामथ सर्वथैव ।
दत्तामिवैतामवयान्तु यूयममारिमन्तर्महतेव कन्या ॥ २०० ॥

हे पूज्या , यस्माज्जीवदया मुद्गलाना म्लेच्छाना न रोचते तेन कारणेन त्रिकरण-शुद्ध्यैव दानाभिप्रायेण विमृश्य अमारिप्रदानयोग्यदिवसादीना विचार विधाय शनै शनैर्मन्द मन्द मस्तकैरिव दिनै॰ प्रदास्यमानामेता श्रीमदुक्तामामारि जीवपालनरूपा सर्वथा सर्वप्रकारेणैव यूयमन्तश्चित्ते दत्तामेवावयान्तु जानन्तु । कामिव । कन्यामिव । यथा महता उत्तमेन । 'अमोघा महता वाणी' इति वचनात् । तथा च 'कूर्मकुलाचलफणिपतिविधृतापि चलति वसुधेयम् । प्रतिपन्नमचलमनसां न चलपुसा युगान्तेऽपि ॥' इत्यपि वचनाच्च प्रदास्यमाना स्वय मनसि कल्पिता कथिता वा दत्तामिव ज्ञायतेऽवश्यम् ॥ इति गुरो पुर इत्यग्रे जीवामारिप्रदावकथनम् ॥

प्राग्वत्कदाचिन्मृगया न जीवहिसा विधास्ये न पुनर्भवद्वत् ।
सर्वेऽपि सत्त्वा. सुखिनो वसन्तु स्वैर रमन्ता च चरन्तु मद्वत् ॥२०१॥

हे गुरो, अह कदाचित् कस्मिन्नपि समये मृगयामाखेटक न विधास्ये । किवत् । प्राग्वत् । यथा पूर्व श्रीमन्मिलनात्प्रथम मृगया कुर्वाणोऽभव तद्वत्पुनर्मृगया विनापि जीवहिसा निरपराधवन्यग्राम्यजन्तूना वध न करिष्ये । किवत् । भवद्वत् । यथा भवन्त कदाचिन्मृगया न कुर्वन्ति, अथ सर्वप्राणातिपातविरतत्वात्सापराधनिरपराधजीववध सर्वथा न विदधते, अह तु गृहमेधित्वाद्धरणीधरत्वेन दुष्टादुष्टनिग्रहपालनधर्मत्वान्निरपराधजीववध न निर्मास्ये । अथ मृगयान्यसत्त्ववधनिषेधानन्तर सर्वे समस्ता अपि जलजा स्थलजा वनजा नगरग्रामजाश्च मत्स्यादयो मृगादय श्वापदा गोमहिषमेषादयश्च सत्त्वाः प्राणिनः सुखिन सौख्यभाज वसन्तु भवन्तु । पुन स्वैर स्वेच्छया रमन्ता क्रीडन्तु । स्त्रीभि सम

च पुनः स्वैरं चरन्तु भक्षणसंचरणादि कुर्वन्तु । त्रिष्वप्युक्तिषु मद्वत् । यथाहं सुखी वर्ते स्वैरं रमे स्वेच्छया चाग्मि चरामि विलसामि च ॥ इति मृगयानिषेधः ॥

प्रागागमे प्राभृतवत्किमेषा कार्यं मया चिन्तयतेति चित्ते ।
प्रवर्तितासौ नवरोजघस्रामारिः क्षितौ खेलनकौतुकेन ॥ २०२ ॥

हे सूरय', क्षितौ पृथिव्यां खेलनकौतुकेन क्रीडाकुतूहलेन कृत्वा असौ सर्वजनसाक्षात्कारिणी प्रत्यक्षा वा श्रीमदुचिता श्रीमन्निमित्तप्राभृतरूपा मया नवरोजनाम्ना घस्राणां दिनविशेषाणाममारिः कोटिकायानामपि जीवानां वधनिषेधः प्रवर्तिता मया कृता मत्सेवकैश्च कारिता प्रकटीकृता वा । मया किं कुर्वता । एषा जगन्मान्यानां षट्कायगोपालानां सूरीणामागमे आगमने मन्नगरसमीपे समवसरणे प्राभृतवत् ढौकनमिव प्राक् पूर्वं किं कार्यं विधेयम् । कर्तव्यमित्यर्थः । इत्यमुना प्रकारेण चित्ते स्वमनसि चिन्तयता विचारयता ॥ इति नवरोजनामामारिप्रदानं गुरोः ॥

आघाटनगरक्षोणीशक्रेणेव तपा इति ।
द्वादशाब्दाचाम्लकर्तुर्जगच्चन्द्रव्रतीशितुः ॥ २०३ ॥
यथा दफरखानेन स्तम्भतीर्थे प्रमोदतः ।
मुनिसुन्दरसूरीन्दोर्वादिगोकुलसंकटः ॥ २०४ ॥
गुणश्रेणीमणीसिन्धोः श्रीहीरविजयप्रभोः ।
जगद्गुरुरिदं तेन बिरुदं प्रददे तदा ॥ २०५ ॥

तदा तस्मिन्नवसरे तेन प्रमुदितेनाकब्बरसाहिना शमदमार्जवमार्दवादीनां गुणानां श्रेण्य एव मण्यो रत्नानि तेषां सिन्धोः समुद्रस्य श्रीहीरविजयाभिधानस्य प्रभोः सूरीन्द्रस्य अयं जगद्गुरुरिदं बिरुदं प्रसिद्धिकृन्नामविशेषं प्रददे दीयते स्म दत्तम् । केनेव । आघाटनगरक्षोणीशक्रेणेव । यथाधुना 'आहड' इति प्रसिद्धस्य मेदपाटमण्डलमण्डनस्याघाटनगरस्य क्षोणीशक्रेण भूमीन्द्रेण राणकेन द्वादशसंख्याकानि वत्सराणि यावत् आचाम्लानां तपोविशेषाणां कर्तुः कारकस्य जगच्चन्द्रनाम्नो व्रतीशितुः सूरिराजस्य तपा इति बिरुदं ददे । पुनः केनेव । दफरखानेनेव । यथा स्तम्भतीर्थे तन्नगरनायकेन दफरनाम्ना खानेन यवनाधिपतिना प्रमोदतो हर्षातिशयतः सहस्रावधानिनो मुनिसुन्दरनाम्नः सूरीन्दोराचार्यचन्द्रस्य वादिगोकुलसंकट इति बिरुदं दत्तम् ॥ त्रिभिर्विशेषकम् ॥ इति जगद्गुरुबिरुदम् ॥

नीत्वास्तोकान्बन्दीलोकाञ्श्रीमत्सूरेः पादोपान्ते ।
प्रोज्झाचक्रे क्षोणीशक्रो देहीवाहोव्यूहांस्तीर्थे ॥ २०६ ॥

क्षोणीशक्रोऽकब्बरसाहिः श्रीमान् साहिविहितसंमानदानकुलक्ष्मीकलितो हीर-

विजयनामा सूरिस्तस्य पादोपान्ते चरणसमीपे नीत्वा आनीय अस्तोकान् बहून् बन्दीलोकान् कारागारनिक्षिप्तजनान् प्रोज्झाचक्रे बन्दीतो निष्करदण्डान् कृत्वा मुत्कलान् मुञ्चति स्म। क इव। देहीव यथा भव्यजीवस्तीर्थे श्रीशत्रुंजये अन्यतीर्थे वा अहोव्यूहान्निजदुरितसंघातान्मुञ्चति निष्पापो भवेत् ॥

प्रणम्य ते प्रभोः पदानवीवदन्निदं मुदा ।
मुनीन्द्र नन्दताच्चिरं सुवर्णसानुमानिव ॥ २०७ ॥

ते बन्दीलोका प्रभोर्हीरसूरे पदान्। पूज्यत्वाद्बहुवचनम्। चरणान्प्रणम्य स्वस्वशिरसा सस्पृष्ट्वा मुदा प्रमोदेन कृत्वा इदमेवविधमवीवदन् अतिशयेन बाढस्वरेण वा वदन्ति स्म। इद किम्। हे मुनीन्द्र चिरादस्माक कारागारनरककुहकनिपातिनामुद्धारकारक त्व गुरो, चिर गलितावधिसमय यावन्नन्दतात् समृद्धिमान् भव जीव चिरस्थायी भव। क इव। सुवर्णसानुमानिव। यथा मेरुगिरि कल्पवृक्षादिसमृद्धिमास्तथा शाश्वतस्थायुकोऽस्ति तथा त्वमपि भूया ॥ इति बन्दीमोचनम् ॥

उत्थाय निशीथिन्या प्रभुपार्श्वात्पक्षिणा विमुक्तिकृते ।
डावरसरसि स गतवान्धनविजयं सार्धमादाय ॥ २०८ ॥

सोऽकब्बरसाहि प्रभुपार्श्वात् श्रीहीरविजयसूरीन्द्रस्य सनिधानादुत्थाय पक्षिणा केलिकुतूहलकृते स्वयरक्षिताना विविधविहगमाना विमुक्तिकृते स्वयमेव विमोचनार्थं धनविजयनामान सूरिसचिव सार्धं स्वेन सममादाय सूरीणा बिम्बार्थं गृहीत्वा डावरनाम्नि सरसि तटाके गतवान् जगाम ॥

पक्षिणस्तत्क्षणात्क्षोणिचक्रेन्दुना पञ्जरेभ्यो विमुक्ता समस्ता अपि ।
प्राप्तवन्तः स्वनीडद्रुमान्धन्विना कार्मुकेभ्यः शरव्य पृषत्का इव २०९

क्षोणिचक्रेन्दुना मेदिनीमण्डलचन्द्रेण पञ्जरेभ्य पक्षिरक्षणकाष्ठमयादिस्थानकेभ्य तत्क्षणात्सरोगमनानन्तरकाल निशीथिन्या वा विमुक्ता मोक्ष प्रापिता सन्त मुकुलीकृता. सन्त समस्ता सर्वेऽपि पक्षिणो नैकजातिशकुन्ता स्वनीडद्रुमान् निजालयकुलायस्थानद्रुमान् प्राप्तवन्त समाश्रितान् केषाचित्स्थानतरव परेषा तु भाविन भाविनि भूतोपचारस्तु वर्तते एव। के इव। पृषत्का इव। यथा धन्विना धनुर्धरेण कार्मुकेभ्य कोदण्डेभ्य पृषत्का शरा क्षिप्ता सन्त शरव्य लक्ष्य वेध्य प्राप्नुवन्ति ॥

तेऽपि पत्नीपरीरम्भिणो भाषितैर्बिभ्रतः संमदं सूरिमित्यूचिरे ।
त्वद्गिरास्माभिरापे यथा निर्वृतिस्त्व लभस्वाशिषा नस्तथा निर्वृतिम् २१०

पत्नी स्वजाया पक्षिणीं परीरम्भन्ते आलिङ्गन्ति इत्येवशीलास्ते पक्षिणोऽपि समद बन्धनागमनात्परमानन्द बिभ्रतो हृदि धारयन्तः सन्त भाषितै स्वस्वभाषाभि सूरिं हीरविजययतीन्द्रमित्यमुना प्रकारेण ऊचिरे प्रोक्तवन्त। इति किम्। हे प्रभो, यथा

येन प्रकारेण त्वद्गिरा श्रीमदीयया वाचा वचनेन अस्माभिर्निर्वृति स्वैर संचारितारूप सुखमापे प्राप्त लब्धम् । तथा तेन प्रकारेण अस्माकमाशिषा मङ्गलशसकवाचा त्व निर्वृति मानसिक सौख्य मुक्तिसुख च लभस्व प्राप्नुहि । प्रायोऽव्यक्तानामाशीर्वाक् फलेग्रहिर्भवेत्तेनावश्य त्व निर्वृति लप्स्यसे ॥ इति पक्षिमोचनम् ॥

त्रिजगज्जनगीयमानयानुगतोऽद्वैतयशःश्रियालये ।
भरतावनिभृज्जयश्रिया पुरि चक्रीव ततः स जग्मिवान् ॥ २११ ॥

ततो बन्दीमोचनानन्तरं स हीरविजयसूरिः आलये वसतौ उपाश्रये जग्मिवान् गच्छति स्म । किंभूत । त्रिजगज्जनै सुरासुरनरनिकरैर्गीयमानया गानगोचरं नीयमानया अद्वैतया न विद्यते द्वैत युगल सदृशोपमान यस्या' सा तया असाधारणया यश.श्रिया कीर्तिलक्ष्म्या अनुगत सहित । क इव । चक्रीव । यथा भरतक्षेत्रस्य अवनिभृता द्वात्रिंशत्सहस्रपार्थिवाना जयश्रियानुगत ग्रन्थकर्तुर्भरतक्षेत्रस्थायुकत्वेन भरतक्षेत्रस्यैव नामानीतम् । चक्री चक्रवर्ती भरतादिसार्वभौम पुरि स्वराजधानीनगरे गच्छति । अत्रापर पाठान्तरमपि—'त्रिजगज्जनगीयमानयानुगत सूरिशशी यश श्रिया । वसति सुदृशा नवोढया परिणीतेव ततो व्यभूषयत् ॥' त्रैलोक्यलोकगीयमानया यश श्रिया सहित सूरिशशी वसतिमालय व्यभूषयदलंकरोति स्म । यथा परिणेता पाणिग्रहणकर्ता नवोढया तत्कालपरिणीतया सुदृशा मृगलोचनया सहितो वसति वाससौध विभूषयति ॥

अथामारिप्रवर्तनम्—

प्रावर्तयत्पुनर्भुवो भास्वानमारिमङ्गिनाम् ।
मूर्धाभिषिक्तवन्निजामाज्ञामशेषमण्डले ॥ २१२ ॥

भुवो भास्वान् अत्युत्कटप्रतापवत्त्वेन प्रतिपक्षक्षोणीक्षिल्लक्षाणा कल्पान्तकालोद्दण्डचण्डमार्तण्डमण्डलवत् सहोऽकब्बरसाहि पुनर्हीरविजयसूरेरालये पादावधारणानन्तर स्वय च अशेषमण्डले स्वायत्तीकृतसमस्तजनपदव्रजे अशेषाश्च ते मण्डलाश्चाशेषमण्डला, अशेपमण्डलाना मण्डलमशेपमण्डलम् । 'सरूपाणामेकशेष', सरूपाणां सदृशाना शब्दाना मध्ये एक एव शिष्यते रक्ष्यते नान्य इति एकमण्डलशब्दस्य लोप । अथ वा मध्यमपदलोपी समास' शाकपार्थिवादिवत् । अङ्गिना प्राणिनाममारिं वधनिषेध प्रावर्तयत् प्रवर्तयति स्म । किंवत् । मूर्धाभिषिक्तवत् । यथा श्रेष्ठिसेनापतिसचिवपुरोहितसामन्तादिभिरभिषिक्त सप्ताङ्गराज्याधिपतिबलन्यायशक्तिकलित. पृथ्वीपतिरशेषमण्डले निजामात्मीयपितृप्रदत्तां निखिले देशे आज्ञा प्रवर्तयति ॥

तत्र च व्यतिकरेऽटवीवियद्वारिचारियुवजानिजन्मिनाम् ।
संकथा विरहदाववारिमुग्मालिका इव मिथोऽत्र जज्ञिरे ॥ २१३ ॥

च पुनरमारिः प्रवर्तिता, अथ च सकलसत्त्वाना मिथश्च वार्ता प्रवृत्ता इति चश-ब्दार्थः। तत्र च व्यतिकरे तस्मिन्नेवामारिप्रवर्तनसमये अत्राकब्बरभूमण्डले जगति वा अटव्यामरण्ये। उपलक्षणाद्वनग्रामादिसग्रह। तथा वियति आकाशे, तथा वारिणि स-लिले चरन्ति पर्यटन्ति इत्येवशीला एतावता वनचारिणो मृगादय श्वापदा। यदुक्त पाण्डवचरित्रे—'कान्तारेऽत्र कृतान्तोऽपि श्वापदानामनापदाम्। त्वत्पुत्रभीतो नैतेषा प्रभवत्यपमृत्यवे॥' इति। यद्यपि हैम्याम् 'पशुस्तिर्यक्चरे हिंस्रेऽस्मिन्व्याल श्वापदोऽपि' इत्युक्तम्, तथापि अन्यत्र वन्यजीवा सर्वेऽपि श्वापदा एवोच्यन्ते इति। वियच्चारिणो मयूरादयः पक्षिण, तथा जलचारिणो मीनादयः, तथा युवतिस्तरुणी जाया पत्नी ये-षाम्। 'जायाया निङ्'। जायाशब्दस्य निङ्प्रत्यय। तथा 'लोपो व्योर्वलि' इति सूत्रेण यकारस्य लोप। पुवद्भाव. स्त्रीप्रत्ययस्य तेर्लोप। युवजानयः तरुणीस्त्रीका ता-दृशा ये जन्मिनो जीवा अधिकारात्पुमांस तेषा मिथ परस्पर स्त्रीभि सार्ध सकथा वार्ता। 'त्वत्सकथापि जगता दुरितानि हन्ति' इति भक्तामरस्तवे। 'स-कथा वार्ता' इति तद्वृत्ति। जज्ञिरे जाताः प्रवृत्ताः। उत्प्रेक्ष्यते—विरह स्त्रीभर्त्रोः इतरेतर वियोग. स एव दावो दावानल तत्र वारिमुचा मेघाना मालिका घोरणय कादम्बिन्य इव॥

अथ प्रथम वनचारिणा वार्ता—

काप्याचख्यौ प्रियमिति करिणी किं मत्तो मद्यप इव रमसे।
नो जानीषे मृगयुमिव नृपं हन्तारं तद्व्रज गज गहनम्॥ २१४॥

कापि अनिर्दिष्टनामा करिणी हस्तिनी प्रिय करिणमित्यमुना प्रकारेण आचख्यौ व-दति स्म। किमाचख्यौ तदेवाह—हे प्रिय हस्तिन्, मद्यपो मदिरापायीव मत्तोऽति-क्षीब सन् रमसे मया सह क्रीडसि यद्यस्मात्कारणात् त्व मृगयुमिव प्रबलाखेटककारि-णममु नृपमकब्बरसाहि ते तव हन्तार घातक नो जानीषे नो वेत्सि काकूक्त्या। तत्त-स्मात्कारणात् हे गज 'जीवन्नरो भद्रशतानि पश्येत्' इति वचनात् गहन गिरिगह्वर प्रति व्रज मारणभयात्प्रणश्य याहि॥

सोऽप्यवक्करिणि मा बिभीहि नः सूरिशासनवशान्न हन्ति सः।
किं त्वनेकपतयो रणेषु मद्रोत्रिणामुपकृतिस्मृतेरिव॥ २१५॥

सोऽपि गजोऽपि अवक् व्याचष्टे आख्यातवान्। हे करिणि, भीरुत्वात् भीरुकस्व-भावत्वात् च मा बिभीहि मनसि भय मा नय। स अकब्बर. सूरेर्हीरविजयगुरो शासनस्योपदेशस्य वशादायत्तत्वान्नोऽस्मान्न नैव हन्ति व्यापादयति। उत्प्रेक्ष्यते—अ-नेकान् बहून् पाति रक्षतीत्यनेकपस्तत्त्वेनेव उताथ वा रणेषु सग्रामाङ्गणेषु मद्रोत्रिणा मद्वश्याना मदेकवशाना वा गजानामुपकृते परदलविदलनाद्युपकारस्य स्मृते सस्मरणा-दिव॥ इति गजमिथुनालाप॥

इति काचिदुवाच हयद्विषती प्रमदं प्रिय मुञ्च सचिन्त इव ।
भुजमूर्धविरोधितयेव यतः प्रणिहन्तुमना अयमेति नृपः ॥ २१६ ॥

काचित् हयद्विषती वनखण्डमहिषी । 'महिषो यमवाहनः । रजस्वलो वाहरिपु' इति हैम्याम् । इत्यमुना प्रकारेण उवाच भाषते स्म । इति किम् । हे महिष प्रिय, सचिन्त इवात्यार्तियुक्त इव प्रमदमानन्द मुञ्च त्यज । यत कारणात् प्रणिहन्तुमना' त्वा घातयितुकाम अयमतिभयात्प्रत्यक्ष इव लक्ष्यते साक्षादकब्बर नृपो राजा समेत्यायाति । उत्प्रेक्ष्यते—भुजमूर्धविरोधितया स्कन्धश्रीस्पर्धोद्भूतवैरित्वेनेव । 'स्कन्धयों वृषरक्ताक्षस्कन्धोपम ' इति काव्यकल्पलतायाम् ॥

इत्यवक्सोऽपि कान्तेऽधृति भूपतेर्मा कृथा यन्निदेशेन सूरीशितुः ।
सोऽप्यवद्येन नश्चक्षुषा नेक्षते यानभावेन बिभ्यत्कृतान्तादिव ॥२१७॥

सोऽपि हयद्विषन् महिषोऽपि इत्यमुना प्रकारेण अवक् जगाद । हे कान्ते सैरभि, भूपतेरकब्बरात्सकाशादधृतिमस्वास्थ्यम् । भीतिमित्यर्थ । मा कृथा मा कुर्या । 'माङि लुङ्,' माङ्योगे लुङ् स्यात् । 'मा कार्षीत् । लुङ्शब्देन भूते सि ' इति प्रक्रियाकौमुद्याम् । तथा च हेमचन्द्र —'मा कार्षीत्कोऽपि पापानि मा च भू कोऽपि दु खित ' इति वचनाद्भविष्यदर्थे भूते सिप्रयोग । यत् यस्मात्कारणात् सूरीशितु हीरविजयसूरीन्द्रस्य निदेशेनानुशिष्टया नोऽस्मानवद्येन पापेनासमीचीनेन चक्षुषा नेत्रेण नेक्षते न पश्यति कि पुनर्वधेच्छया तन्मा शङ्कस्व । उत्प्रेक्ष्यते—यानभावेन वाहनत्वेन कृतान्ताद्बिभ्यदिव । स्ववाहनपरिभव विभाव्य ममोपरि मा कुप्यादित्यन्तकाद्भय प्राप्नुवन्निव ॥ इति महिषमिथुनालाप ॥

कापि प्रिय वदति वारणवैरिणीति
शेषे सुख कथमहो गिरिगह्वरेषु ।
हन्ता नृपस्तव कलत्रकलतूलक्ष्मी-
स्पर्धाक्रुधा निजगजारितयाथ वा किम् ॥ २१८ ॥

कापि वारणवैरिणी गजद्वेषिणी सिंही प्रिय स्वभर्तार पञ्चानन प्रति इति वदति । इति किम् । अहो कान्त केसरिन्, गिरिगह्वरेषु भूधराणा कदरेषु घननिकुञ्जेषु वा यथा स्यात्तथा कथ केन प्रकारेण शेषे स्वपिषि । यस्मादित्यधिकारात्प्राक्तनमेव सर्वत्र गृह्यते । वारणान्नृपोऽकब्बरो मृगयारसिकतया तव भवतो हन्ता घातको व्यापादयिता वर्तते । उत्प्रेक्ष्यते—कलत्राणा स्वपत्नीना कलत्रलक्ष्म्या कटितटीश्रिया 'सह स्पर्धा सघर्षस्तस्यास्तया वा या क्रुध् कोपस्तेन किम् अथ वा निजा आत्मीया ये गजा रणकरणधुरीणा वारणास्तेषामरित्वेन कि शत्रुभावेनेव ॥

सिंहोऽप्याख्यत्कुरु मा भीरु भीतिं नायं हन्ति व्रतिशार्दूलशास्त्या ।
यद्वा शौर्याद्दलितद्वेषिनागान्हन्यादुच्चैःशिरसः संश्रितान्कः ॥ २१९ ॥

सिंहः कण्ठीरवोऽपि आख्यद्बभाषे । हे भीरु हे कान्ते केसरिणि, त्वं भीतिमातङ्कं मा कुरु । 'पिब वोदच चारुलोचने यदतीत वरगात्रि तद्गतम् । न हि भीरु गतं निवर्तते समुदायमात्रमिदं कलेवरम्(?) ॥' इत्युत्तराध्ययनवृत्तौ । यस्माद्धेतोर्व्रतिशार्दूलस्य मुनिपञ्चाननस्य हीरगुरोः शास्त्या आज्ञया शिक्षया वा अयं साहिः अस्मान्न हन्ति न घातयति । यद्वा अथ वा वधविधानाभावे हेतुमप्याह—शौर्यान्निजशूरत्वेन दलिता व्यापादिता द्वेषिषु विपक्षेषु नागा मुख्या ये द्वेषिणो निजनिकृन्तनजनितामितद्वेषित्वेन वैरिणो नागा हस्तिनो यैस्तान् तथा उच्चैः शिरसो महात्मनो महधिकान्वा पर्वताश्च तुङ्गशृङ्गान् शैलाश्च संश्रितान् पृष्ठलग्नान् सेवमानान् वा को हन्यात्कोऽपि व्यापादयेत् । अपि न कोऽपि । यदुक्तं भक्तामरस्तवे—'हरिणाधिपोऽपि नाक्रामति क्रमयुगाचलसंश्रितं ते' ॥

वपुषा कुरुषे किमभ्यसूयां स्मयमानासनशाखिशाखया त्वम् ।
किमवैषि न भूवृषैति हन्तुं दयितं द्वीपिनमित्युवाच काचित् ॥२२०॥

काचिद्व्याघ्री दयितं स्वभर्तारं द्वीपिनं व्याघ्रमित्युवाच इति जजल्प । इति किम् । हे नाथ द्वीपिन्, स्मयमाना विकसन्तो ये असनशाखिनः पीतसालाः 'वीउ' इति नाम्ना सिद्धास्तरवस्तेषां शाखया सह वपुषा स्वशरीरेण किमभ्यसूयामीर्ष्यां कुरुषे । असनशाखानां व्याघ्रस्य तुल्यत्वेनोपमानं दृश्यते । यथा रघुवंशे—'व्याघ्रानभी० । फुल्लासनाग्रविटपानिव' इति । किमिति प्रश्ने । हे द्वीपिन्, त्वं किं नावैषि न जानासि । यत्कारणाद्भूवृषा पृथ्वीपुरंदरः साहिस्त्वां हन्तुमेत्यागच्छति ॥

रमस्व ससुखं योषे यदस्मान्न हन्ति यतिजम्भारेर्गिरा सः ।
मुदा पिबति यन्मा पुण्डरीकं सुदृष्टिरिव शैलं पुण्डरीकम् ॥ २२१ ॥

व्याघ्रीपतिरपि स्वां द्वीपिनीं प्रियां प्रत्युवाचेति संबन्धः । हे योषे द्वीपिनि व्याघ्रि, सह सुखेन वर्तते यत्तत्ससुखं सौख्यसहितं यथा स्यात्तथा रमस्व स्वेच्छया मया सह विलासं विधेहि । यत्कारणात्सोऽकब्बरसाहिः यतिजम्भारेर्मुनिमघोनः गिरा वाचा अस्मानात्मना यावज्जातीर्न हन्ति न हिनस्ति । हे व्याघ्रि कान्ते, असौ क्षोणीन्द्रस्तत्सूरिवाक्प्रपञ्चैककारणान्मां पुण्डरीकं मुदा हर्षेण मच्चेष्टाशौर्याद्यवेक्षणोद्भूतप्रमोदेन पिबति । अथ वा गर्भितोपमा । पुण्डरीकमिव सिताम्भोजमिव अग्निदिग्गजमिव सितसहकारमिव वा इक्षुविशेषमिव वा ऋषभस्वामिप्रथमगणधरमिव वा भव्यः सादरं पश्यति । 'पुण्डरीकं सिताम्बुजे सितच्छत्रे च भेषजे ।' 'पुण्डरीकोऽग्निदिग्गजे सहकारे गणधरे राजलाहौ जगस्वरे गजज्वरेऽपि प्रत्यन्तरे' इत्यवचूर्णौ । 'कौशिकान्तरे व्याघ्रे'

इत्यनेकार्थ । क इव । सुदृष्टिरिव । यथा सम्यग्दर्शवान् श्राद्ध' पुण्डरीक शैल शत्रुजयं पर्वत श्रीत्या पिबति गच्छन्नागच्छन् वलितग्रीव मुहुर्मुहुरतृप्त इव प्रेक्षते । चैत्रपूर्णिमाया पञ्चकोटीमुनिपरिवृतपुण्डरीकगणधरस्य मोक्षगमनात् । पुण्डरीक इति नामाद्रिरप्यासीत् । तथा च हैमनाममालायाम्—'अथ व्याघ्रो द्वीपी शार्दूलचित्रकौ । चित्रकाय' पुण्डरीक' इत्येकार्थान्येव नामानि दृश्यन्ते । वृत्तावपि तथैव व्याख्यानात् । तथा च शत्रुजयकल्पे शत्रुजयनामसु—'विमलगिरिमुत्तनिलउसित्तुजोसिद्धखित्तपुण्डरिउ' इति ॥ इति व्याघ्रमिथुनालाप ॥

पोत्रिणी वदति काचन दयितं किं निखेलसि निषद्वर सुखितः ।
रुद्र एष निहनिष्यति मखवत्त्वां विचिन्तय तदायतिकुशलम् ॥२२२॥

काचन पोत्रिणी काननसूकरी दयित वनसूकर प्रति वदति । किं वक्ति तदेवाह—हे वराह निषद्वर जम्बाल, सुखित सौख्ययुक्त सन् कथ निखेलसि मया सम स्वैरं क्रीडा कुरुषे । यत्कारणादेष प्रत्यक्ष प्रत्यहमाखेटकागमनेन स्मृतिगोचरीकरणात्प्रत्यक्ष एव लक्ष्यते । आगतोऽकब्बर रुद्रश्चण्डस्त्वा सुखनिखेलिन भवन्त निहनिष्यति नितरा घातयिष्यति मृगयाक्रीडारसावेशात्किमप्यगणयन्प्रमथयिष्यति । किवत् । मखवत् । यथा रुद्रेण शभुना मखो नाम दैत्यविशेषो निहत । तत्तस्मात्कारणात् त्वमायतिकुशलमुत्तरकाले दीर्घदर्शितामाश्रित्याग्रे आत्मन कुशल चिरजीविता निर्विघ्नता विचिन्तय विमृश ॥

पातालावटकोटरान्तरपतत्पाथोधिनेमिर्मया
दंष्ट्राया यदधारि धेनुकभिदो भागीभवद्वर्ष्मणा ।
भूभृत्त्वादिव गोत्रिण न मिनुयाद्धात्रीधरः पोत्रिणि
श्रीमत्सूरिगिरा शुभयुरिव तत्स्वैरं चरेत्याह सः ॥ २२३ ॥

स पोत्री पोत्रिणीमित्याह ब्रूते स्म । इति किम् । हे पोत्रिणि वराहि तत्कारणात् शुभयु शुभसयुक्ता कल्याणवती त्व स्वैर स्वेच्छया चर सचर । इतस्ततो याहि कदान्मुस्ताश्च खाद भक्षय । यद्यस्मात्कारणात् हे पोत्रिणि सूकरि, श्रीमत्सूरिगिरा श्रीहीरविजयसूरिवाचा धात्रीधरोऽकब्बरो मा न मिनुयान्न घातयेत् । उत्प्रेक्ष्यते—भूभृत्त्वात् धरणीधारकत्वात् गोत्रिण स्वजनमिव । यतो महात्मा सर्वथा स्वशक्त्या स्वजन रक्षतीति रीति । अथ भूभृत्त्वमेव दर्शयति—यत्कारणात् पातालमधोलोक स एवावट कूप तस्य कोटरोऽधोभागवर्ती महागर्तस्तस्यान्तरे मध्ये पतन्ती यान्ती पाथोधिनेमिरासमुद्रान्तक्षितिर्धेनुकभिदो विष्णोर्भागीभवत् अशरूपेण जायमान वर्ष्म शरीर यस्य तादृशेन मया महीवराहरूपेण दंष्ट्राया दाढामध्ये अधारि । श्रूयते च शास्त्रे—पुरा पाताल प्रविशन्ती क्षितिविष्णुना वराहरूपेण स्वदंष्ट्राया धृता इति ॥ इति वराहमिथुनालाप ॥

इति पृषती शंसति दयितं स्वं किमु जितकासीव विगतभीतिः ।
स्वयुवतिजङ्घाप्रतिभटभावादिव तव हन्ता यदवनिकान्तः ॥ २२४ ॥

पृषती मृगीविशेषा स्व दयित प्रेयासमात्मीय पृषत प्रति शसति कथयति । इति किम् । हे प्रिय, त्व जितकासीव जिताहवः विजयीव किमु कथ विगतभीतिर्निर्मुक्तभयो वर्तसे । यत्कारणादवनिकान्तोऽकब्बरसाहि तव भवतो हन्ता व्यापादयितास्ते । मृगयुत्वेन त्वा हनिष्यतीत्यर्थ । उत्प्रेक्ष्यते—स्वस्यात्मनो युवतीना तरुणीना स्त्रीणा जङ्घाना प्रतिभटभावाद्वैरवैरित्वादिव । जङ्घयो मृगजङ्घोपमा योगशास्त्रवृत्त्यादिष्वास्ते अतस्तदुत्प्रेक्षा । 'पृषतीमस्पृशती तदीक्षणे' इति नैषधे ॥

पृषदिति कान्तां निगदति भूभृद्व्रतिविभुवाचा व्यथयति नास्मान् ।
निजकजनेत्रानयनसखित्वाच्छरणगतत्वादुत किमु राज्ञः ॥ २२५ ॥

पृषन्मृगविशेष कान्ता स्वप्रिया पृषतीं प्रति इति निगदति जल्पति । पृषत्पृषच्छब्दोऽपि यथा जलबिन्दुवाची 'पृषत्पृषतविप्रुषः बिन्दौ' इति, तथा मृगवाच्यपि दृश्यते । यथा 'पृषत्किशोरी कुरुतामसगतम्' इत्यपि नैषधे । इति किम् । हे प्रिये पृषति, व्रतिविभोर्मुनीन्द्रस्य वाचा वाण्या कृत्वा भूभृद्राजा अस्मान्मृगजातीरपि न व्यथयति नैव पीडयति । उत्प्रेक्ष्यते । निजकजनेत्राणामात्मीयाना कमलदललोचनाना तरुणीना नयनकर्णान्तायताना सखित्वान्मित्रत्वादिव । उताथ वा राज्ञ चन्द्रस्य शरणगतत्वात्किमु राज्ञोऽङ्कस्यायुक्तत्वादिव ॥ इति मृगमिथुनालाप । इति वनचरा ॥

कापि मयूरी लपति पतिं किं केकाङ्कितताण्डवकेलीम् ।
व्यातनुषे मनुषे नो मानुषपूषणमेनं स्वासहजम् ॥ २२६ ॥

काप्यज्ञाताभिधाना मयूरी केकिनी पति स्वभर्तार प्रति वदति । हे केकिन् प्रिय, केकया शिखण्डिसबन्धिशब्दविशेषेणाङ्किता कलिता ताण्डवकेली नृत्यविलास कि कथ व्यातनुषे विस्तारयसि । हे नाथ, एन मानुषपूषण मनुजेषु प्रतापवत्त्वेन विभाकर स्वस्यात्मनोऽसहज परिपन्थिन नो मनुषे न जानासि इति काकूक्ति । अपि तु जानीहि ॥

विष्टपजीवनवारिधरैरिव मैत्र्याद्वा शितिकण्ठतया ।
सूरिगिरा न निहन्ति नृपोऽस्मान्मेचकिनौच्यत कान्तेति ॥२२७॥

मेचकिना मयूरेण कान्ता स्वप्रेयसी मयूरी इत्यौच्यत इद निगद्यते स्म । हे कान्ते हे शिखिनि, सूरेर्हीरविजयगुरोर्गिरा दयोपदेशवाचा नृप पातिसाहिरस्मान्न निहन्ति नैव यमातिथीकरोति । उत्प्रेक्ष्यते—विष्टपाना जगज्जन्तूना जीवनैर्जीवितव्यहेतुभिर्वारिधरैर्मेघै. सह मैत्र्यात्सौहार्दादिव । अथ वा शितिकण्ठतया नीलकण्ठत्वेनेवेश्वरतया इव ॥ इति मयूरमिथुनालापः ॥

ऊचे कापि पिकं पिकीति विरहिव्यामोहजेनांहसा
प्रादुर्भूतमिवावयासि दमन न क्षोणिसंक्रन्दनम् ।
स स्माहेति गुरोर्गिरा द्विजतयेवासौ स्वलीलावती-
लीलापञ्चमगीतिपाठकतया वास्मान्न हन्ति प्रिये ॥ २२८ ॥

कापि पिकी कोकिला पिक स्वकान्त कलकण्ठमित्यूचे भाषितवती । हे जीवितनायक पिक, क्षोणिसक्रन्दन भूमिजम्भारारातिमकब्बर दमनमात्मना निवर्हयितार प्रादुर्भूत प्रकट जात नावयासि न वेत्सि । उत्प्रेक्ष्यते—विरहिणा वियोगिनामत्यनुरक्तात्मयुवतीभि सम विश्लेषवता प्रवासिना जनानाम् । अथ वा प्रवासिप्रियापाशुलामहिलालोकाना वा व्यामोहजेन विरहोत्पादनोद्भूतातुच्छमूर्छासतापजनितेनाहसा । यदुक्तम्—'कोइलिमधुरीभाषिअ ववनि कुहु कुहइ । जसकापिउ परदेसकिहि थडाडहकि हइ ॥ भरभादुकीरातिनयनझरलइ तुहइ । दाधाउपरिल्लूणववीहादे तुहइ ॥' इत्युक्ते । पापेनेवागत नो जानीषे । यत्स्वैर मत्तो मया रमसे इति प्रागुक्तादध्याहार्य तत इत्युक्तेरनन्तर स वनप्रिय आह स्म अब्रवीत् । हे प्रिये, असौ साहिर्गुरोर्हीरसूरेर्गिरा वाचा अस्मान्न हन्ति न प्रमापयति । उत्प्रेक्ष्यते—द्विजतया ब्राह्मणत्वेनेव । ब्राह्मणो हि लोकेष्ववध्य । चतसृषु हत्यासु प्रथमहत्यात्वेनेति । 'द्विज पक्षी ब्राह्मणश्च' इत्यनेकार्थ । वाथ वा स्वस्यात्मनो लीलावतीना विलासिनीनां लीलया विलासेन कलित यत्पञ्चमरागोपचितगान पञ्चमध्वनित तस्य पाठकतया अध्यापकत्वेनेव वा साहिहरिणीदृश पञ्जरान्तरस्थायुककेलीपिकनिकरमाकन्दमञ्जुमञ्जरीव्रजास्वादोद्घटिताकुण्ठकण्ठकुहरसमुच्चरच्चारुपञ्चमकूजिताकर्णनात्तदनुगुण गायन्तीत्यर्थ ॥ इति कोकिलमिथुनालाप ॥

स्वा पत्नीं ताम्रचूडो दरतरलदृश हन्तुमभ्येति भूमी-
भास्वास्त्वा मामपीति प्रकटितवचस धीरयन्नित्यवादीत् ।
मा भूस्त्व भूरिभीतेर्भवनमिह जगद्बोधकर्तृत्वशक्ति-
व्यक्तिप्रेमातिरेकादिव विभुवचसा ध्वंसते नायमस्मान् ॥ २२९ ॥

ताम्रचूड कुक्कुट स्वा स्वकीया पत्नी कुक्कुटा कान्ता धीरयन्नाश्वासयन् सनित्यवादीत् निगदितवान् । किंभूता पत्नीम् । हे प्राणेश्वर हे ताम्रचूड, भूमीभास्वानकब्बरसाहि त्वामपि पुनर्मामपि हन्तु कीनाशराकाश नेतुमभ्येति आगच्छति इत्यमुना प्रकारेण प्रकटितवचस उदीरित भर्तु पुर कथित दीनवचन यया । अत एव पुन. किंभूताम् । दरेण कृतान्तनिकेतातिथीभवनभयेन तरले चपले दृशौ यस्यास्तादृशम् । धीरा करोति धीरयति इति धीरयन् निर्भया कुर्वन् । तत्कथ तदेवाह—इति किम् । हे प्राणप्रिये हे कुक्कुटि, त्व भूरिभीते प्रबलतमभयस्य भवन स्थान मा भूर्भव । यतो विभुवचसा जीवदयोपदेशादय भूमान्नास्मान् ध्वसते न घातयति । उत्प्रेक्ष्यते—

इह भूमिभुवने जगतां विश्वजनानां यो बोधः प्रतिबोधनं सुप्तोत्थापनं प्रतिबोधदानं जागरणं सत्पथस्थापनं वा तस्य कर्तृत्वं तस्य शक्तिः सामर्थ्यं तस्या व्यक्तिः प्रकटता। अथ वा शक्त्या कृत्वा व्यक्त्या स्फुटतया यः प्रेमातिरेकः स्नेहातिशयस्तस्मादिव ॥ इति कुक्कुटमिथुनालापः ॥

ऊचे हंसीति हंसं किमु तव नृपतेर्भीतिरभ्येति नान्त-
र्हन्ता ते यन्मृगाक्षीललितगतिपरिस्पर्धिभावादिवासौ ।
सोऽपि स्मित्वा शशंस श्रुतसुरसुदृशो विश्वकर्तुश्च जाने
यानत्वान्मा न कश्चिद्व्रतिपतिवचनादीश्वरः स्यान्निहन्तुम् ॥२३०॥

हंसी मराली हंसं सितच्छदमित्यूचे भाषितवती । इति किम् । हे हंस प्रियतम मानसवासिन्, तव भवतोऽन्तर्हृदयमध्ये नृपतेः सकाशात् भीतिर्भयमपि नाभ्येति नोदेति । यत्कारणात् असौ साहिस्तव हन्ता प्रमापयितास्ते । उत्प्रेक्ष्यते—मृगाक्षीणां स्वसारङ्गनयनानां स्त्रीणां लीलाललिताभिर्मन्थरभावमञ्जुलाभिर्गतिभिर्गमनैः सह परिस्पर्धिभावात्सघर्षित्वात् इव । ततः स हंसः स्मित्वा किमपि हसित्वा स्वसहचरीं चक्राङ्गीं प्रति शशंस अवदत् । हे वारले, व्रतिपतेः सूरीन्द्रस्य वचनाद्वाक्यान्मा प्रति कश्चिन्निहन्तुं घातयितुं न ईश्वरः स्यात् न समर्थो भवेत् । उत्प्रेक्ष्यते—श्रुतसुरसुदृशः सरस्वत्याश्च पुनर्विश्वकर्तुर्ब्रह्मणोऽपि यानत्वाद्वाहनभावादिव । अत्र जाने इवार्थे ॥ इति हंसमिथुनालापः ॥

रथाङ्गी रथाङ्गं जगादेति दूरात्प्रयाहि प्रियास्माद्द्विषत्कालरात्रेः ।
यतो राजविद्वेषितोदीतकोपातिरेकादसौ त्वां हनिष्यत्यवश्यम् ॥२३१॥

रथाङ्गी चक्रवाकी रथाङ्गं स्वसहचारिणं कोकमिति जगाद कथितवती । इति किम् । हे द्वन्द्वचर प्राणनाथ द्विषतां वैरिणां कालरात्रेः कल्पान्तकालान्त्यनिशासदृशात् । यस्यां निशायां सुरासुरनरादयः सर्वेऽपि क्षयं यास्यन्ति न कोऽपि चराचरेषु स्थाता इति शैवमते । जैनमते तु निखिला भरतभूर्मनुष्यरिक्ता भाविनी षष्ठारके सर्वेऽपि मनुष्यचतुष्पदपक्षिणस्तु बिलवासिन इति बहिर्भवोऽनुसारिण्यपि कालरात्रिरेवेति । ततो बहुद्विपदचतुष्पदपक्षिक्षयकरादस्मान्नृपतेस्त्वं दूरात् दूरं विप्रकृष्टभूभागे प्रयाहि । स्वप्राणवारणायेत्यध्याहारः । गच्छ । यतः कारणात् राज्ञा स्वयं राजत्वात् स्वेन चन्द्रेण च सह या विद्वेषिता वैरिभावस्तस्याः सकाशादुदीतः प्रादुर्भूतो यः कोपातिरेकः क्रोधातिशयस्तस्मादिव त्वां राजविरोधिनं भवन्तं अवश्यं निश्चितं हनिष्यति ॥

प्राहेत्यसौ मा स नृपः कृपावान्न हन्ति जाने निजयौवतस्य ।
रतोत्सवोच्छ्वासितकञ्चुकेषु कुचेषु संचारितचित्तवृत्तिः ॥ २३२ ॥

असौ चक्रवाकः स्वां प्रेयसीं प्रति निरातङ्कः सन् प्राह बभाण । इति किम् । हे

जीवितवल्लभे द्वन्द्वचारि चक्रवाकि, कृपावान् श्रीहीरसूरीन्द्रधर्मोपदेशश्रवणात् कृपाकलितचेतोभूतः स नृपोऽकब्बरसाहि मा नैव हन्ति निशुम्भति । अहमेव जाने वेद्मि । उत्प्रेक्ष्यते—इत्यर्थे जाने । निजयौवतस्य स्वतरुणरमणीगणस्य रतस्य सभोगस्यानन्दमयसमयत्वादुत्सव इवोत्सवः तत्रोच्छ्वासित उच्चैः कृतो हृदयादुत्तार्यान्यत्र क्षिप्तो वा कञ्चुको निचोलो येऽन्यस्तादृशेषु कुचेषु पीनप्रोत्तुङ्गपयोधरेषु सचारिता सक्रामिता चित्तवृत्तिरन्तःकरणव्यापारो वर्तनं वा येन तादृश इव । विगलन्निचोलचारुलोचनोच्चकुचकलशस्मरणात्तत्तुल्यत्वेनास्मान्नाय निहन्तीत्यर्थः । जाने ज्ञानार्थे इवार्थे वा ॥ इति चक्रवाकमिथुनालापः ॥

प्रियाश्चकोरानपि खञ्जरीटान्वदन्त्यदस्तिष्ठथ किं सुखेन ।
पुरा हि बध्नाति वधूविलोचनश्रियोऽधमर्णान्भवतो यतो नृपः ॥ २३३ ॥

चकोरान् ज्योत्स्नाप्रियान् खञ्जरीटान् खञ्जनान् प्रति प्रियास्तेषामङ्गना चकोर्यः तथा खञ्जरीटचटुललोचना अद एतद्वदन्ति निर्दिशन्ति कथयन्ति । तदेवाह—हे प्रिया, सुखेन शर्मणा निश्चिन्ततया वा किं कथं प्रश्ने तिष्ठथ वसथ वा स्थिता वा । यतः कारणाद्वधूना निजयुवतीनां विलोचनानां चारुचञ्चलविचित्रनेत्राणां श्रियो लक्ष्म्या अधमर्णान् ग्राहकान् भवतो युष्मान् नीतिनिपुणो नृपोऽसौ पुरा बध्नाति बन्त्स्यति बन्धं प्रापयिष्यति गृहीतं पश्चाददददानोऽधमर्णः समर्थेन उत्तमर्णेनावश्यं निगृह्यते इति लोकव्यवहारः ॥

इत्थममी प्रति दयिताः प्रोचुर्मा स्म भयं मनसापि जिहीध्वम् ।
येन सपक्षतयेव न पश्येत्सूरिगिराभिमुखं नृपतिर्नः ॥ २३४ ॥

अमी चकोरखञ्जरीटाः पतत्रिणः दयिताः स्वस्वप्रिया प्रति इत्थममुना प्रकारेण प्रोचुर्व्याचक्षते स्म । इत्थं कथम् । हे कान्ता, यूयं मनसापि स्वचित्तेनाशमात्रमपि भयं साध्वसं मा स्म जिहीध्वं मा गच्छत । येन कारणेन सूरिगिरा गुरोर्दयोपदेशप्रदानश्रवणेन नृपतिर्नास्माकमभिमुखं क्रुदृष्ट्या घातवार्ता तु दूरे तिष्ठतु विरुद्धदृशापि समुखं पश्येन्नावलोकयेत् । उत्प्रेक्ष्यते—सपक्षतयेव सह पक्षेण परिवारेण वर्तन्ते ये ते सपक्षास्तत्तथा । 'जे परिवारइ अग्गला ते गञ्जणा न जाइ' इति वचनात् । पक्षैः पक्षकक्षाकारिभिर्मित्रादिभिर्वा वर्तन्ते ये अथवा समानः पक्षो गोत्रं येषां ते सगोत्राः । 'पक्षो गोत्रे परीवारे पक्षतौ च' इत्यनेकार्थः । तेषां भावः सपक्षता तया पक्षयुक्तत्वेन एकगोत्रत्वेन वा । बहुपक्षो हन्तुमशक्य एकपक्षश्च हन्तुमयुक्तः ॥ इति चकोरखञ्जनमिथुनालापाः । इति खचराः ॥

न्यगददनिमिषीनं मीनमेतत्किमु रमसे रमणीसखः सुखेन ।
अनय नयपयोधिपारदृश्वा किमु कुलवैरितया हनिष्यति त्वाम् ॥ २३५ ॥

अनिमिषी मत्स्यी इन खकान्त मीन मत्स्यमिति न्यगददाचख्यौ । हे मीन, रमणीसख बहुस्त्रीकत्वेन स्वान्यनारीकलित किमु कथ रमसे सलिले रवेच्छया क्रीडसि बहुमत्स्यीभि सार्व विलससि । केन । सुखेन शर्मणा । निरपाय क्रीडानिषेवहेतुमाह—हे अनय, न विद्यते नयो निजकुलक्षयकारित्वेन न्यायो यस्मिन् । 'मत्स्यगलागलिन्याय जेह जेह नइ पहुचइ ते हनइ खाय' इति लोकवार्ता । तथा न्याय एवागाधत्वात्पयोवि समुद्रस्तस्य पारदृश्वा पारगामी नीतिभि रामचन्द्रो भूपतिस्त्वा भवन्त हनिष्यति कृतान्तनिकेतनातिथेयी ग्राहयिष्यति । उत्प्रेक्ष्यते—कुलस्य स्ववंशस्य वैरितया संहारकत्वेन किमु य कुलसंहारकृत्सोऽवश्य स्वाहसैव निहन्यते । तथा चोक्त नैषधे—'अबलस्वकुलाशिनो झषान्निजनीडद्रुमपीडिन खगान् । अनवद्यतृणार्दिनो मृगान्मृगयाघायनभूभृता घ्नताम्' इति शैवपुरोहितमन्त्रिवचसा नृपस्त्रयाणामपि मृगया करोति ॥

तिमिरिति कान्ता मदनविनोदी वदति मुनीन्दोर्वचनविलासात् ।
अनिमिषभावादिव विनिहन्तु धरणिसुधाशुः प्रभवति नास्मान् ॥२३६॥

मदनेन कामेन मदनादनङ्गोदयाद्वा विनोदो विलास स्वेच्छया विविधचेष्टा कामक्रीडा सुरतादिर्वा अस्यास्तीति मदनविनोदी तिमिर्मत्स्य कान्ता स्वप्रेमवती लीलावती मत्स्यी प्रति इति वदति जल्पति । हे प्रिये, मुनीन्दो साधुसुधाकरस्य वचनविलासात्कृपाप्रपञ्चाञ्चितवाचा वैचित्र्यात् धरणिसुधाशुरचला चक्रचन्द्रमा साहिरस्मान्विनिहन्तु न प्रभवति न समर्थो भवति । धरणिशब्दो ह्रस्वोऽपि दृश्यते नाटकशास्त्रे । यथा—'प्राचीभागे धरणिविरहिणि कान्तमुद्रे समुद्रे' इत्यादि । तथा च वाग्भटालङ्कारे—'मुदा यस्योद्गीत सह सहचरीभिर्वनचरैर्मुहु श्रुत्वा हेलोद्धृतधरणिभार भुजबलम् । दरोद्गच्छद्दर्भाङ्कुरनिकरदम्भात्पुलकिताश्चमत्कारोद्रेक कुलशिखरिणस्तेऽपि दधिरे ॥' इति । उत्प्रेक्ष्यते—अनिमिषभावाद्देवत्वादिव । 'अनिमिषो देवमीनयो' इत्यनेकार्थ । देवदेव्यो हि मनुष्येण हन्तु न शक्यन्ते ॥ इति मत्स्यमिथुनालाप ॥

व्याधेन वेधीकृतकाययष्टी मृगीव तत्साध्वसधावमाना ।
त्रासातिमात्रास्थिरनेत्रपत्रा वादालबालेत्यलपत्प्रिय स्वम् ॥ २३७ ॥

वादाल सहस्रदंष्ट्र मत्स्यविशेषस्तस्य बाला स्त्री स्व प्रियमात्मीय वल्लभमित्यलपन्निगदति स्म । किंभूता । धावमाना पलायमाना प्रणश्यन्ती । केन । तत्साध्वसेन तस्मान्मृगयो राज्ञो भयेन कीनाशदासीकरणातङ्केन । पुन किंभूता । त्रासादाकस्मिकभयादतिमात्रमतिशयेनास्थिरे चञ्चलतमे नेत्रपत्रे विलोचनदले यस्या । केव । मृगीव । यथा व्याधेन लुब्धकेन वेधीकृता शरव्या विहिता । 'रुषा शरव्याकरणे दिवौकसाम्' इति नैषधे । यकारसहितस्यापि च्विप्रत्यय । काययष्टी तनुलता यस्या तादृशी मृगी सारङ्गी व्याधस्य भयेन प्रणश्यन्ती त्रासान्नितान्ततरललोचना स्यात् ॥

वादाली किमालपत तदेवाह—

वादाल कुद्दालवदानने किं दंष्ट्राः स्फुटीकृत्य सुखेन शेषे ।
गम्भीरताभिश्चुलुकीकृताब्धेस्त्वद्भानुसूनुर्यदुपैति भूपः ॥ २३८ ॥

हे वल्लभ वादाल सहस्रदंष्ट्र, आनने स्वमुखे कुद्दालवद्भूखननोपकरणविशेषानिव । 'कोदाला' इति लोके प्रसिद्धा । दंष्ट्रा दाढाः स्फुटीकृत्य विकाश्य सुखेन जलशयेन किं कथं शेषे निद्रायमाणो वर्तसे । यत्कारणात् त्वद्भानुसूनुः तव भवतो भानोरादित्यस्य सूनुर्नन्दनो धर्मराजो वर्तते त्वद्भवक अकब्बर उपैति समागच्छति । सोऽलपत्—भद्रे, अहं समुद्रमध्ये, तन्मां कथं मारयिष्यति । अत एव सा वक्ति । किंभूत साहिः । गम्भीरताभिः स्वगाम्भीर्यैः चुलुकीकृतः गण्डूषमात्राम्भोविहितोऽब्धिः समुद्रो येन । कुम्भोद्भववत्पीतपयोनिधिस्तत्कथमात्मानं रक्षसि ॥ युग्मं सगत्या न क्रियया ॥

स साहेति सहस्रदंष्ट्रमहिलामालिङ्ग्य लीलालसो
मा गाः साध्वसमध्वराशनपतेः पाथोधिनेमेरतः ।
श्रीमत्सूरिगिरा महाव्रतिवपुःपाथोनिशोपासना-
प्रोद्भूतप्रणयादिव प्रियतमे नास्मान्हिनस्ति प्रभुः ॥ २३९ ॥

लीलया विलासेन नर्मणा वा मन्थरोऽपरकर्मण्यलसः सहस्रदंष्ट्रमहिलां स्वां प्रियां वादालीमालिङ्ग्य स्वहृदयेन दयिताहृदयं गाढमाश्लिष्य स वादाल इति आह स्म ब्रूते स्म । हे प्राणितप्रियतमे भीरु, अतोऽस्मादकब्बरात् पाथोधिनेमेर्जलधिचक्रवालाया वसुधाया अध्वराशनपतेर्यज्ञभोजनप्रभोरिन्द्रस्य अध्वरा यज्ञा अशनं भोजनं येषां तेषां देवानां पतिः स्वामी तस्माद्भूमीन्द्रात् साध्वसं भयं मा गा मा व्रज । यस्मात् श्रीमत्सूरेर्गिरा वाक्यात् स प्रभुः साहिरस्मान्न हिनस्ति नालभते । उत्प्रेक्ष्यते—महान्ति सर्वोत्कृष्टानि मेरुवद्धर्तुमशक्यानि यस्य तादृशस्य सूरेरन्यस्य कस्यापि साधोर्वा नाम्ना वशकरस्य महाव्रतिनो वपुः शरीरं यत्पाथः पानीयं तस्यानिशं निरन्तरं या उपासना सेवा ततः प्रोद्भूतः प्रकटो जातः प्रणयः स्नेहः प्रेमातिरेकस्तस्मादिव ॥ इति वादालमिथुनालापः ॥

नक्राद्यानुपसृत्य तत्प्रियतमा इत्यूचुरातङ्किता
कीलालेष्विव लोलुपाशयतया हन्ता नृनेतात्मनाम् ।
तेऽप्याख्यन्निति वज्रबाहुनृपवद्गोपायति क्ष्मापति-
र्जन्तूञ्जन्तुपितामहः स करुणाकल्लोलिनीवल्लभः ॥ २४० ॥

नक्रा जलयादोविशेषाः कुम्भीराः मत्स्यजातयस्ते आद्या आदिभूता येषां येषु वा ते नक्रचक्रपाठीनकुम्भीरालस्यकुम्भीमहामुखप्रमुखास्तानुपसृत्य समीपमागत्य आतङ्किता भूपतेर्भीतिव्याकुलीभूतास्तेतत्प्रियास्तेषां नक्रादीनां पत्न्यः इत्यमुना प्रकारेणोचुः कथयाचक्रुः । इति किम् । हे प्राणवल्लभाः, नृनेता नरपतिरकब्बरः आत्मनां यावदात्मजातिजन्तूनां

हन्ता घातयिता[स्ते] विवृद्धव्यसनवशवदाना कृत्याकृत्यविवेको न भवत्येव । उत्प्रेक्ष्यते— कीलालेषु रुधिरेषु लोलुपो लम्पटो लुब्ध आशयो मनो येषा तत्तयेव रुधिरपानलुब्धमनस्त्वेनेव । 'कीलाल रुधिरे जले' इत्यनेकार्थ' । तत्त्वतस्तु जलचरत्वेन जले एव लोलुपाशया । ततस्ते नक्राद्या जलयादोव्रजा अपि निजदयिता स्वस्वप्रिया प्रति इत्याख्यन् इदमाचख्यु । हे प्रिया , स क्ष्मापतिर्नृप जन्तूना प्राणभृता पितामह पितृपिता भवन् सन् जन्तून् सर्वसत्त्वान् नृपतृवद्गोपायति रक्षति । किंभूत । करुणा जगज्जन्तूपरि कृपा तस्या कल्लोलिनीवल्लभो नदीनायक समुद्र । किवत् । वज्रबाहुनृपवत् श्रीशान्तिनाथपूर्वजन्मवज्रबाहुमहीपतिरिव । पारापतप्रमुखाननेकसत्त्वान् । तथा सूरिगिरा इत्यध्याहारादयमासीदिति ॥ इति नक्रादिजलजन्तुमिथुनालाप । इति जलचरा ॥

चौलुक्यावनिजानिनेव निखिलेऽकूपारकाञ्चीतले
श्रुत्वा प्राणिगणैरमारिमवनीकान्तेन सकल्पिताम् ।
गर्जन्तीह गजा हसन्ति हरिणाः कूर्दन्त्यथो कासरा
हृष्यन्ति द्विरदद्विषः सुखमधुर्वाध्रीणसद्वीपिनः ॥ २४१ ॥

केकायन्ते कलितललनाकेलयो नीलकण्ठा
माकन्दस्था विदधति पिकाः पञ्चमालापलीलाम् ।
शब्दायन्ते शिखरिशिखरस्थायुकास्ताम्रचूडा
कीरा धीरा इव तरुशिरस्यन्वतिष्ठश्च गोष्ठी ॥ २४२ ॥

प्रीतिप्रह्वा रमयति रह स्वा चकोरी चकोर-
श्चेरुः स्वैर गृहबलिभुजः खञ्जनाः खे विलेसु ।
लीलायन्ते धवलगरुत. प्रोच्छलन्ति स्म मत्स्या
विश्वस्यासन्निव सुखमया वासरास्ते तदानीम् ॥ २४३ ॥

चालुक्यावनिजानिना कुमारपालभूपालेनेव निखिले समग्रे अकूपार समुद्र स एव काञ्ची मेखला यस्यास्तस्या तले । भूमण्डले इत्यर्थ । अवनीकान्तेनाकब्बरेण सकल्पिता प्रवर्तिताममारिं जीवदया श्रुत्वा निशम्य इह जगति गजा सर्वेऽपि वन्यचारिण गर्जन्ति सजलजलधरवद्गम्भीरधीरगर्जारव कुर्वन्ति । पुनर्हरिणा हर्षेण हसन्ति मिथो हास्य कुर्वन्ति । अथ पुन कासरा महिषा कूर्दन्ति नभसि फाला ददते । च पुनर्द्विरदद्विष केसरिण हृष्यन्ति उद्धुषितकेसरसटाटोप प्रमोदमेदुरी । पुनर्वाध्रीणसा खड्गिणो 'गाडा सावज' इति प्रसिद्धा । तथा द्वीपिनो व्याघ्रा चित्रकाया वा । तथा गिरिनारिगिरिगहने व्याघ्रीचित्रकचित्रकीव्याघ्राणा च सयोगे जायमानास्तत्र 'दीपडा.' इति प्रसिद्धा सुख सातमधुर्बिभ्रति स्म । सातेन शेरते इत्यर्थ । पुन कलिता निर्मिता

ललनाभिर्मयूरीभि सम केलयो विलासा यैस्तादृशा नीलकण्ठाः केकायन्ते सताण्डवाडम्बर केकारव कुर्वते । पुनर्माकन्दस्था स्मितसहकारशाखिशाखास्थायुकास्तत्कलिकाकदम्बकास्वादसुन्दरीभूतनूतनाकुण्ठकण्ठा पञ्चमनाम्नो रागस्य आलापस्य आलपनस्य घोलनाया लीला विनोद विदधति । तथा शिखरिणा पत्रलपादपाना शिखरेषु तिष्ठन्तीत्येवशीला स्थायुका स्थायिन सन्तस्ताम्रचूडा कुक्कुटा शब्दायन्ते जगत्प्रबोध विदधति । पुनर्धीरा पण्डिता इव । यथा हैम्याम्—'ज्ञ प्राप्तरूपकृतिकृष्यानिरूपधीरा ' इति । कीरा शुकास्तरूणा पुष्पितफलितद्रुमाणा शिरसि शिखरे उपरिशाखाया गोष्ठी परस्परवार्ता अन्वतिष्ठन् चक्रु । पुनश्चकोरो ज्योत्स्नाप्रिय प्रीत्या स्नेहेन कृत्वा प्रह्वा नम्रीभूता स्वामात्मीया चकोरी रह एकान्ते रमयति । पुनर्गृहबलिभुजश्चटका स्वैर स्वेच्छया चेरु पर्यटन्ति स्म भक्षयन्ति स्म । च पुन खञ्जना आकाशे विलेसु विलसन्ति स्म चिक्रीडुर्वा । पुनर्धवलगरुतो राजहसा लीलायन्ते मन्थरगमनैर्विचरन्ति । पुनर्मत्स्या मीना प्रोच्छलन्ति प्रकर्षेणोच्चैरुत्पतन्ति । साहेर्मृगयानियमनाकर्णनात्सर्वेऽपि प्रमोदभाजो जन्तव स्वतन्त्र क्रीडन्ति तर्हि ते दिना[१] [वसा] कीदृशा जाता तदानी तस्मिन्प्रस्तावे तेऽमारिसत्का वासरा दिवसा विश्वस्य सर्वस्य जलस्थलवारिचरजन्तुवर्गस्य सुखमया शर्मप्रचुरा । यदुक्त रघुवशे—'क्षणमप्यवतिष्ठते श्वसन्यदि जन्तुर्न तु लाभवानसौ' इति । इति वचनात्परमानन्दमया इवासन् बभूवु । परममारिपटहोद्घोषणव्यतिकरे इत्यर्थ ॥ त्रिभिर्विशेषकम् ॥

मधुना मञ्जरीमालालङ्कृताः फलदा इव ।
अमारिमण्डिताः सर्वे कृतास्तेनात्मनीवृतः ॥ २४४ ॥

तेनाकब्बरेणात्मनीवृत निजजनपदा अमारिमण्डिता जीवानुकम्पाविभूषिता कृता निर्मिता । केनेव के । मधुना फलदा इव । यथा वसन्तेन सर्वे महीरुहा मञ्जरीणा कलिकाना उपलक्षणात्पल्लवपुष्पफलाना च मालाभिरावलीभिरलङ्कृता क्रियन्ते । यदुक्तम्—'अर्थो नराणा पतिरङ्गनाना वर्षा नदीनामृतराट् तरूणाम् । स धर्मचारी नृपति प्रजाना गत गत यौवनमानयन्ति ॥' इति ॥

प्राचीनापगुदीचीनप्रतीचीनावनीधना. ।
साहिप्रवर्तितामारि शेषामिव शिरस्यधुः ॥ २४५ ॥

पूर्वदिग्दक्षिणदिक्पश्चिमदिगुत्तरदिक्सबन्धिनो भूमीकान्ता राजानश्चतसृणामपि दिशामधीशा उपलक्षणाद्विदिशामपीशास्ते कर्तार साहिना प्रवर्तितामभारि सकलजीवदया शेषा देवेन स्वामिना वा प्रदत्तप्रसादमिव शिरसि मस्तके अधुर्धारयन्ति स्म । शेषा शीर्षा अपि । 'सेस' इति लोकप्रसिद्धा ॥ इति श्रीहीरविजयसूरिवचनादकब्बरसाहिना निखिलमण्डलेष्वमारि प्रवर्तिता ॥

---

१. दिनशब्दस्य वस्तुत पुस्त्वाप्रसिद्धत्वेन चिन्त्योऽय प्रयोग, अर्शाद्यजन्तत्वात्पुस्त्व वा.

श्रीसूरीश्वरहीरहीरविजयैस्तैः स्थानसिंह' स्वयं
निर्माप्यातिमहोत्सवेन भगवद्बिम्बप्रतिष्ठामहम् ।
कल्याणश्रियमर्थिसार्थवशगां कुर्वन्नपि प्रीतिमा-
नेतच्चित्रममुत्र तन्निजवशां ता निर्मिमीते स्म यत् ॥ २४६ ॥

अमुत्रास्मिन् जगति तत्प्रसिद्धमेतद्दृश्यमान चित्रमाश्चर्यमास्ते । तत्किम् । थानसिंहो यत्ता कल्याणश्रिय मुक्तिलक्ष्मी निजवशा स्वायत्ता निर्मिमीते स्म चकार । किंभूत । प्रीतिमान् मुक्तिलक्ष्मी प्रति स्नेहवान् । अन्यत्र प्रमोदमेदुरिताद्वयष्टि । पुन कि कुर्वन् । कल्याणश्रियं सुवर्णविभूतिमर्थिना याचकाना सार्थस्य वर्गस्य वशगा वशवर्तिनी कुर्वन्नपि सृजन्नपि । किं कृत्वा । इह फतेपुरमध्ये तैरकब्बरसाहिविहितसन्मानै श्रिया शुद्धाचारत्वेन यशोलक्ष्म्या युक्ताना सूरीणामपरेषामनूचानाना मध्ये ईश्वरा अधिपतय ज्ञानवर्गादिभिर्महीयासस्तेषु हीरैश्चूडामणिकल्पैर्हीरविजयसूरिभि स्वयमात्मना अप्रतिमेनासाधारणेन उत्सवेन महेन भगवता तीर्थकृता बिम्बाना प्रतिमाना प्रतिष्ठा वा सक्षेपाञ्जनशलाकादिका निर्माप्य कारयित्वा ॥

श्रीमद्गुर्जरराजवीरधवलाधीशः समुत्कण्ठितः
स्वेन श्रीकरणाभिधानपदवी श्रीवस्तुपाल यथा ।
सूरिक्षोणिमहेन्द्रहीरविजयस्तस्मिन्महेऽस्याग्रहे-
णोपाध्यायपद निनाय विबुध शान्त्यादिचन्द्राभिधम् ॥२४७॥

स जगद्विख्याताकब्बरप्रतिबोधविधाता सूरिष्वनूचानेषु क्षोणिमहेन्द्र पृथिवीपाकशासनो राजा श्रीहीरविजयसूरिस्तस्मिन् प्रतिष्ठासबन्धिनि महे महोत्सवे अस्य थानसिंहस्याग्रहेण शान्तिरिति पदमादौ यस्य तादृशी चन्द्र इत्यभिधा नाम यस्य तादृग्विध विबुध प्रज्ञाशमुपाध्यायपद निनाय प्रापितवान् । शान्तिचन्द्रप्रज्ञाशस्योपाध्यायपद ददावित्यर्थ । तत्र दृष्टान्त वक्ति—यथा सम्यगुत्कण्ठा औत्सुक्य जातमस्येति समुत्कण्ठित. श्रीमान्मण्डललक्ष्मीकलित गुर्जराणा राजा स्वामी वीरधवल इति नामाधीश' प्रभु स्वेनात्मना श्रिया भाग्यवैभवेन युक्त वस्तुपाल तेज पालज्येष्ठभ्रातर श्रीकरणनाम्नी पदवीमधिकारविशेषम् । मित्रित्वमित्यर्थ ॥ इति थानसिंहप्रतिष्ठाया शान्तिचन्द्रस्योपाध्यायपदम् ॥

दुर्जनमल्लो दुर्जनमल्ल इव गुणैर्महीपतेर्मान्यः ।
समह प्रत्यष्ठापयदर्हत्प्रतिमा मुनीन्द्रेण ॥ २४८ ॥

दुर्जनमल्लो नाम श्राद्धो मुनीन्द्रेण सूरिपार्श्वे समह महामहकलित यथा स्यात्तथा अर्हत्प्रतिमा भगवद्बिम्बानि प्रत्यष्ठापयत् प्रतिष्ठापयति स्म । किंभूतः । गुणैरौदार्यधैर्यम-

णिपरीक्षाकारकादिभिः कृत्वा महीपतेरकब्बरसाहेर्मान्यो बहुमाननीय । पुन. गुणैर्दुर्जनाना कर्णेजपानां खलाना वा मल्ल इव मल्लः प्रतिपक्षः ॥

समहं मथुरापुर्यां यात्रां पार्श्वसुपार्श्वयोः ।
प्रभुः परीतः पौरौघैश्चारणर्षिरिवाकरोत् ॥ २४९ ॥

प्रभुर्हीरविजयसूरि मथुरापुर्यां मधूपघ्ननगरे समह सोत्सव चारणर्षिर्विद्याजङ्घाचारणादिमुनिरिव पौरौघैर्नागरिकनिकरै परीत परिवृत सघेन सहितः पार्श्वसुपार्श्वयोस्त्रयोविशतितमसप्तमजिनचन्द्रप्रतिमयोर्यात्रामकरोच्च कृतवान् ॥

जम्बूप्रभवमुख्यानां मुनीनामिह स प्रभुः ।
ससप्तविंशतिं पञ्चशतीं स्तूपान्प्रणेमिवान् ॥ २५० ॥

स प्रभुर्हीरसूरिरिहैव मथुरानगर्यां जम्बूनाममहावीरदेवस्य द्वितीयपट्टधर , चरमकेवली प्रभवनामा तृतीय पट्टधरः, तौ मुख्यौ प्रकृष्टावाद्यौ वा येषा तेषा मुनीनामुपलक्षणात्साध्वीनामपि पर तन्मध्यवर्तिनामेव सहसप्तविंशत्या वर्तेते या तादृशीं पञ्चशतीं स्तूपान् प्रणेमिवान्नमति स्म । पञ्चशती प्रभवस्वामिसहिता चौरसाधूना जम्बूस्वामियुक्तानामष्टाना कनीना नवानामपि मातृपितृणा नव त्रिभिर्गुणिता सप्तविंशतिर्जात यथोक्तमान सप्तविंशत्यधिका पञ्चशतीस्तूपा सन्तीति ॥ मथुरायात्रा ॥

गोपालशैलेऽथ सुपर्वसद्मावष्टम्भनस्तम्भ इवाभ्युपेत्य ।
समं जनौघैर्जिनसार्वभौमं ककुद्मकेतुं नतवान्व्रतीन्द्रः ॥ २५१ ॥

अथ मथुरायात्रानन्तर व्रतीन्द्र सूरि जनौघैर्भविकप्रकरै सम सार्धमुपेत्यागत्य गोपालशैले 'ग्वालेरगढ' इति लोकोक्त्या तत्र ककुद्मान् वृषभ केतुश्चिह्न यस्यैतावता ऋषभस्वामिन जिना सामान्यकेवलिन. तेषु तेषा मध्ये वा सार्वभौम चक्रवर्तिन नतवान् प्रणमति स्म । किंभूते गोपालशैले । सुपर्वसद्मन स्वर्गस्यावष्टम्भनार्थमाधारकृते विधिना विश्वसृजा कृते स्तम्भे स्थूणा वागिव ॥

द्वापञ्चाशद्गजमितवृषभप्रतिमा स सिद्धशैल इव ।
प्रभुरपरा अपि तस्मिन्मूर्तीर्जैनीरनंसीत्सः ॥ २५२ ॥

स प्रभु सूरि सिद्धशैले शत्रुंजयपर्वते इव तस्मिन् गोपगिरौ द्वापञ्चाशतो गजा वस्त्रादिप्रमितिकरणार्थ वशमया काष्टमया वा यष्टिविशेषास्तैर्द्विपञ्चाशद्भिर्मिता प्रमाणीकृता या वृषभस्यादिनाथस्य प्रतिमा मूर्तिस्तामाशा वरीयाकृतित्वाद्द्रासक्षेपपूर्वकमनसीत् प्रणतवान् । अपि पुनरपरा अन्या अपि जैनीर्जिनसबन्धिनीर्मूर्तीं प्रतिमा पञ्चाशच्चत्वारिंशत्पञ्चत्रिंशत्त्रिंशद्विंशत्यादिगजमानास्तथैव पूर्वप्रतिमावन्नेमिवान् ॥

---

१. मध्यमपदलोपिसमासत्वेन नानडादिः प्रसक्तिः.

यात्रां कृत्वात्र सुत्रामा यथा नन्दीश्वरे दिवम् ।
प्रभुर्विभूषयामास पुनरप्यागरापुरम् ॥ २९३ ॥

प्रभु॰ सूरिरत्र गोपगिरौ यात्रा जिनपादप्रणतिं कृत्वा भावविधिपूर्वं विधाय पुनरपि व्याघुट्य तदेवागरानाम नगरं विभूषयामासालङ्कृतवान् । दृष्टान्तमाचष्टे—यथा सुत्रामा सौधर्मेन्द्र नन्दीश्वरे जम्बूद्वीपादष्टमे द्वीपे भगवत्कल्याणकादिकाष्टाह्निकादिषु यात्रा गीतनृत्यकारापणादिमहोत्सव निर्माप्य पुनरपि दिवं स्वर्लोकं भूषयति ॥ इति गोपगिरियात्रा ॥

यः सेरद्विकखण्डलम्भनिकया ख्यातोऽखिले मण्डले
श्रद्धावानिह मेदिनीपुरसदारङ्गः प्रभोर्भक्तितः ।
सोऽदान्मूर्तमिवेन्द्रकुम्भिनमिभं लक्षप्रसाद पुन-
र्वाह्राना नवतिं च काञ्चनमणीस्वर्णांशुकाद्यर्थिनाम् ॥ २९४ ॥

तस्मिन्नवसरे इहागरानगरे स दानशक्त्या प्रसिद्धो मेदिनीपुरस्य मेडतानगरस्य वास्तव्य सदारङ्गनामा श्रद्धावान् श्रावक प्रभो सूरीन्दोरुपरि भक्तित॰ भक्तिवशाद्रागातिशयात् । अर्थिना याचकानामिति सर्वत्र योज्यम् । मूर्तं मूर्तिमन्त भूमावागतमिन्द्रकुम्भिनमैरावणमिव इभ गजोचितपरिकरादिकलितकरिणमदाद्दौ । पुनर्लक्षप्रसाद 'लाखपसाय' इति जनप्रसिद्धिं च पुनर्वाह्राना जात्यतुरङ्गाणा नवति नवतिप्रमाणानश्वान् ददिवान् । पुन काञ्चनै सुवर्णैर्मणीभि रत्नै उपलक्षिता स्वर्ण मुद्रा अङ्गुलीयकानि । 'साक्षराङ्गुली मुद्रा' इति हैम्याम् । 'वेढवीटी' इति प्रसिद्धा । तथा अर्थिना अंशुकानि नानाविधवस्त्राणि । आदिशब्दादुर्णायव 'सखलातपामरी' इति जनप्रसिद्धा॰ । दत्ते स्म । श्रूयते हि—कस्मिन्नपि व्यतिकरे पातिसाहिमार्गणेन सूरीन्द्र॰ करीन्द्रमज्ञानाद्याचित । तदवसरे च करिराजसमर्पक सकलसघमनुनीय सदारङ्गसाधु स्वयमेव श्रीहीरविजयसूरीन्दोरुपरि न्युञ्छन निर्माय तस्य साहिडुम्बकस्य सर्वगजोपकरणपरिकलित गज परस्य कस्यापि तादृशस्य लक्षप्रसादमन्येषा च नवति तुङ्गतुरङ्गमाना परेषा च वस्त्रस्वर्णमणिभूषणौर्णायुप्रमुख प्रदत्तवानिति । स क । य सदारङ्गश्राद्ध सेरयोर्लोकप्रसिद्धयोर्मानविशेषयोर्द्विक युगल तन्मिताना खण्डाना मधुधूलीना लम्भनिकया प्रतिमथनप्रदानेनाखिले मण्डले ख्यात प्रसिद्धिमान् जातोऽस्ति ॥ इति श्रीहीरविजयसूरिश्राद्धदानम् ॥

मुक्त्वामात्यमिवावनीशसविधे शान्त्यादिचन्द्राभिधो-
पाध्यायं प्रविधाय तत्र विषये वर्षाश्चतस्रः स्वयम् ।
श्रीकम्मातनयव्रतीन्द्रविलसत्संघाग्रहाद्गुर्जरा-
द्दच्छन्नागपुरे स तिष्ठति चतुर्मासीं स नागेन्द्रवत् ॥ २९५ ॥

स सूरिर्नागपुरे नगरे प्रसिद्धे नगरे चतुर्मासीं वर्षासमय तिष्ठति स्म । किंवत् । नागे-

न्द्रवत् । यथा नागानां राजा नागपुरे भोगवत्या नगर्या तिष्ठति । किं कुर्वन् । श्रिया आचार्यलक्ष्म्या कलितो य कम्माख्यसाधोस्तनय पुत्रो व्रतीन्द्र सूरिरेतावता विजयसेनसूरिस्तेन विलसन् शोभमानो यो गुर्जरदेशसघ साधुसाध्वीश्रावकश्राविकारूपसमुदायस्तस्याग्रहात्पुरोधाद्गुर्जरानुधरित्रीपद प्रति गच्छन् प्रतिष्ठमानः । कि कृत्वा । अमात्य सचिवमिव अवनीशस्याकब्बरपातिसाहे सविधे सनिधाने शान्तिरिति पदमादौ यस्य तादृश चन्द्रोपाध्यायम् । शान्तिचन्द्रवाचकमित्यर्थ । मुक्त्वा कार्यकरणार्थं संस्थाप्य पुनस्तत्र मेवातनाम्नि विषये मण्डले स्वयमात्मना चतस्रश्चतुःसख्याका वर्षाः प्रावृट्कालप्रतिबद्धाश्चतुर्मासीः प्रविधाय कृत्वा । स्थित्वेत्यर्थ ॥ इति मेवातमण्डलादागत्य नागपुरे चतुर्मासककरणम ॥

तस्मिञ्जगन्मल्लमहीन्द्रमन्त्री मेहाजलो नाम वणिङ्महेन्द्रः ।
भक्ति व्यधात्क्लृप्तमहो मुनीन्दोः पद्मावतीकान्त इवाहिकेतोः ॥ २९६ ॥

तस्मिन्नागपुरे जगन्मल्लो जगमाल इति नाम्ना महीन्द्रो राजा तस्य मन्त्री प्रधानो मेहाजल इति नाम वणिक्षु नैगमेषु महेन्द्र इन्द्रसदृश मुनीन्दो सूरीन्द्रस्य भक्ति सेवा पर्युपासना व्यधात् चकार । किंभूत । क्लृप्तो निष्पादितोऽखिलपुरजन्मार्यानार्यजनैर्मह उत्सवो येन । क इव । पद्मावतीकान्त इव । यथा धरणेन्द्र अहिकेतोः श्रीपार्श्वनाथस्य स्वस्य नागेन्द्रपदप्रदानप्रमोदेनान्यप्रकारेण वा महोत्सव कुर्वन् भक्ति विधत्ते ॥

श्रीमज्जेसलमेरुनामनगरादागत्य संघान्वितः
कोष्ठागारिकमाण्डणो मुनिमणि सौवर्णटङ्कैर्मुदा ।
सिद्ध्यै स्वर्मणिवत्प्रपूज्य तृणयंल्लक्ष्मी पुनस्तत्पुरे
नानादानविधौचिती प्रकटयाचक्रे यथा विक्रमः ॥ २९७ ॥

कोष्ठागारिक धान्यकोष्ठाध्यक्ष लोकप्रसिद्ध्या 'कोठारी' माण्डण । 'ग्रामनाम्नो सस्काराभाव क्वचित्' इति वचनान्माण्डण । सस्कारे तु मण्डन इति नाम्ना वणिक् श्राद्धः तस्मिन्नागपुरे पुनरित्यन्यार्थे अन्याना नानाविधाना दानाना स्वर्णरजताशुकोर्णायुखण्डघृताद्यनेकप्रकाराणा विश्राणनाना विधा विधय प्रकारा वा तेषामौचितीमुचिततामौचित्य प्रकटयाचक्रे प्रकाशयामास । दृष्टान्तमाचष्टे—यथा विक्रमो विक्रमादित्यः नानादानविधौचिती प्रकटीचक्रिवान् । माण्डण कि कुर्वन् । तत्पुरे तस्मिन्नागपुरनगरे स्वलक्ष्मी निजविभव तृणयन् तृणमिव गणयन् । विविधलम्भनिकाभिर्याचकदानैश्चेत्यध्याहार । कि कृत्वा । मुदा हर्षेण सिद्ध्यै महानन्दप्राप्तये मुनिमणि हीरविजयसूरिपुरंदर सौवर्णटङ्कै 'सोनइयाइ' इति प्रसिद्धै प्रपूज्यार्चयित्वा । किंवत् । स्वर्मणिवत् । यथा कोऽपि सिद्ध्यै स्वार्थसप्राप्तये विभवार्थ चिन्तामणि पूजयति । कि कृत्वा । श्रीमतो लक्ष्मी. दुर्गादिशोभा वा विद्यते यस्मिंस्तादृश यज्जेसलमेरुनामाभिधान यस्य तादृशान्नग-

रात् । जेसलमेरुपुरादित्यर्थः । आगत्य । किंभूतो मण्डनः । संघेन । यद्यपि संघशब्देन चातुर्वर्ण्यं गृह्यते, तथाप्यत्राधिकारात् श्राद्धश्राद्धीसार्थेनान्वितः सहित ॥

.... ।

.... ॥ २५८ ॥

परेऽपि अन्यान्यनगरसंबन्धिनः संघाः क्रमात्तत्र नागपुरे उपागत्य समेत्य विभोर्हीरसूरेः पादांश्चरणानभिवन्द्य नमस्कृत्य निजं निजं स्वं स्वं स्थानं नगरग्रामादिकमास्पदं ययुर्गताः । कानिव । अभिवन्द्य तीर्थानिव । यथा संघा विविधग्रामनगरजनपदसंबन्धिनः श्राद्धीसखश्राद्धसार्थाः शत्रुंजयोज्जयन्तार्बुदाष्टापदसमेतशिखरादिषु विभोर्भगवतः पादान् जिनबिम्बान् जिनपादुकान्वा अभिवन्द्य प्रणम्यार्चित्वा च निजनिजस्थानं यान्ति ॥

यदन्यनीवृत्ततिमुद्रिकाया बिभर्ति माणिक्यमिवात्र लक्ष्मीम् ।
क्रमात्प्रतिक्रम्य स तत्पुरे चतुर्मासीं विहारं विदधे व्रतीश्वरः ॥ २५९ ॥

स सूरिः क्रमात्पर्युषणापरिपाट्या तत्पुरे तस्मिन्नागोरनगरे चतुर्मासीं प्रतिक्रम्य अथ वा कार्तिकचतुर्मासकं प्रतिक्रम्य व्रतीश्वरो यतिराजो हीरसूरिर्विहारं विदधे विहितवान् प्रतिष्ठते स्म । तत्किम् । यत्पुरम् अन्येऽपरे ये नीवृतो जनपदास्तेषां ततिः श्रेणिः सैव मुद्रिका अङ्गुलीयकं तस्या माणिक्यं महर्घ्यमणिरिवात्र भूमण्डले लक्ष्मीं शोभां बिभर्ति धत्ते । 'और देस सब मुदडी उर नागोर नगीना' इति तत्रत्यजनैः प्रसिद्धिरद्ययावत् श्रूयते ॥ इति नागपुरचतुर्मासकम् ॥

पीपाढिनाम्नि स्वपुरे प्रभोर्मरुत्पुरोपमे नागपुरादुपेयुषः ।
तालाह्वसाधुर्व्यधिताधिकोत्सवं तदा प्रदेशीव मुदान्तिमार्हतः ॥ २६० ॥

तदा तस्मिन्सूरिसमागमनावसरे पीपाढि इति नाम यस्य तस्मिन् पीपाढिनाम्नि स्वपुरे आत्मीयनिवसननगरे ताला इत्याह्वा नाम यस्य तादृशः साधुर्वणिक् । तालोसाह इत्यर्थः । प्रभोर्हीरसूरेरधिकमतिशायिनमुत्सवं व्यधित कृतवान् । प्रभोः किं चक्रुषः । नागपुरादुपेयुषः आजग्मुषः । किंभूते स्वपुरे । मरुत्पुरोपमे मरुतो देवास्तेषां पुरं पत्तनममरावती तस्योपमा सादृश्यं यस्य तादृशे । क इव । प्रदेशीव । यथा केशीप्रतिबोधितप्रदेशी नामा नृपतिः अन्तिमार्हतश्चरमतीर्थकृतः श्रीमहावीरस्वामिनः छद्मस्थावयामप्रतिबद्धं विहरतः स्वपुरं स्वकीयश्वेताम्बीनगर्यां समागतस्यात्यभ्यधिकमहोत्सवं विधत्ते स्म । किं च श्रीसूरीणामागमनावसरे आउआपुरे तालाह्व आसीत् । तदवसरे तु पातिसाहेरायत्तत्वात्पीपाढिनगरे निवसतीति तात्पर्यम् ॥

ग्रामाश्वद्विपताम्रखान्यधिपतिः सामन्तवद्योऽजनि
श्रीमालान्वयभारमल्लतनयः श्रीइन्द्रराजस्तदा ।

आह्वातुं सुगुरूंस्स्वकीयसचिवास्तेनाथ संप्रेषिताः
प्रासादे निजकारिते भगवतां मूर्तिप्रतिष्ठाकृते ॥ २६१ ॥

तदा तस्मिन् पीपाढिपुरपादावधारणप्रस्तावे श्रिया युक्त इति नामा वणिक् वर्तते । किंभूत । श्रीमाल इत्यन्वयो वंशो यस्य तादृशो यो भारमल्लस्तस्य तनयः पुत्रः । पुनः किंभूतः । ग्रामाणां पञ्चशतीजिनानां सनिवेशानां तथा अश्वानां तुरंगमाणां तथा द्विपानां हस्तिनां तथा ताम्राणां खानेराकरस्याधिपतिः स्वामी। किंवत्। सामन्तवत् । यथा सामन्तः सीमालभूपालः कतिचिद्ग्रामपुराधिपतिः सामान्यनृपः ग्रामाश्वद्विपखान्यधिपतिः स्यात् । राजन्यानां तु 'वागिड' इति, यवनानां तु 'उवरो' इति प्रसिद्धस्तत्तुल्य इति । अथ प्रभोर्मरुदेशे समागमनानन्तरं तेनेन्द्रराजेन सुगुरून् हीरविजयसूरीन् आह्वातुं स्वविराटनगरे आकारयितुं स्वकीयसचिवा निजप्रधानपुरुषाः संप्रेषिताः प्रस्थापिताः । किमर्थम् । निजेनात्मना कारिते निर्मापिते प्रासादे विहारे भगवतां तीर्थकृतां मूर्तिप्रतिष्ठाकृते प्रतिमाः प्रतिष्ठापयितुम् ॥

ज्ञात्वा शक्ति······ ·························
······································· ····· ।
·············· ····························
······································· ॥ २६२ ॥

अथ विज्ञप्तेरनन्तरं सूरिवरः अभ्यर्णगं समीपस्थायिनं श्रीहर्षाङ्गजवाचकं श्रिया वाचकलक्ष्म्या युक्तं हर्षा इति नाम्नो वणिजः अङ्गजं नन्दनं कल्याणविजयनामानं वाचकेष्ववनिमणिमुपाध्यायराजं प्रैषीत् तत्र प्रख्यापयति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—अपरामन्यां स्वीयामात्मीयां मूर्तिं किं तनूमिव स्वप्रतिमामिव । किं कृत्वा । स्वामात्मीयामशक्तिं शरीरासामर्थ्यं ज्ञात्वा अवधार्य । किं कर्तुम् । इतः पीपाढिपुरात् मेवातमण्डलस्थविराटनगरे गन्तुं प्रयातुम् । ततः प्रेषणानन्तरं सोऽपि वाचकेन्द्रोऽपि सपदि शीघ्रमनविच्छिन्नप्रयाणैः क्रमाद्ग्रामानुग्रामविहारपरिपाट्या तत्पुरं विराटनगरं प्राप्यासाद्य कृतैर्निर्मितैरसाधारणैस्तस्य तेन च महामहैः प्रतिष्ठां विरचयाचक्रे कृतवान् ॥

रत्नस्वर्णसुवर्णकोपलमयाप्तार्चाप्रतिष्ठाक्षणे
हस्त्यश्वांशुकभूषणाशनमुखानेकप्रकारैस्तदा ।
भोजेनेव पुनर्गृहीतवपुषा विश्वार्थिदौस्थ्यच्छिदे
चत्वारिंशदनेन रूपकसहस्राणि व्ययीचक्रिरे ॥ २६३ ॥

तदा तस्मिन् रत्नानि स्फटिकादीनि स्वर्णं काञ्चनं सुवर्णकं पित्तलम् । यदुक्तं हैम्याम्—'रीरीरीरीवरीतिश्च पित्तलोहं सुवर्णकम्' इति । उपलः मम्माणीखनिजन्मा पाषाणस्त एव स्वरूपं यासां तादृशा आप्तानां जिनानामर्चाः प्रतिमाः तासां प्रतिष्ठाक्षणे

स्थापनमहोत्सवे इन्द्रराजेन हस्तिनो गजा' अश्वा वाजिन' अंशुकानि वस्त्राणि भूषणान्याभरणानि अशनानि जेमनवरा मुखानि आद्यानि येषु तादृशैरनेकैर्बहुविधै प्रकारै' कृत्वा चत्वारिंशन्मितानि रूपकाणा रूप्यटङ्काना 'रूपया' इति प्रसिद्धाना सहस्राणि व्यचीचक्रिरे व्ययीकृतानि। उत्प्रेक्ष्यते—विश्वेषा सर्वेषामर्थिना याचकाना दौस्थ्यच्छिदे दारिद्र्यच्छेदनाय पुनर्द्वितीयवारं गृहीतवपुषा उपात्तदेहेन भोजेनेव धाराधिराजभोजदेवेनेव ॥ इति विराटनगरप्रतिष्ठा ॥

श्रीरोहिण्याः प्रतिष्ठायै संश्रुतायै स्वयं प्रभुः।
ततः प्रतस्थे यत्साधोः स्थितिर्नैकत्र भृङ्गवत् ॥ २६४ ॥

प्रभुर्हीरसूरिस्ततः पींपाढिपुरत प्रतस्थे प्रचलित । कस्यैव। श्रीरोहिण्याः शिवपुर्या प्रतिष्ठायै शिवपुरीश्राद्धकारितचतुर्मुखप्रासादतद्बिम्बाना च प्रतिष्ठाकृते । किंभूतायै प्रतिष्ठायै। सश्रुतायै इन्द्रराजसचिवागमनात्प्रथममङ्गीकृतायै स्वयमात्मनैव प्रस्थाने। युक्तोऽयमर्थ.—यद्यस्मात्कारणात् साधो सयमिन स्थितिर्वास एकत्र न स्यात् एकस्मिन्नेव स्थाने न स्यादेव नैव भवेत्। किंवत्। भृङ्गवत्। यथा भ्रमरस्य एकत्र स्थितिर्न स्यात्। यत उक्तम्—'समणाण सउणाण भ्रमरकुलाण गोकुलाण च। अणियाउवसहीउसारयाण च मेहाणम् ॥' इति ॥

वरकाणकमागत्य पुरं सूरिपुरंदरः।
वरकाणकपार्श्वेशं साक्षात्पार्श्वमिवानमत् ॥ २६५ ॥

सूरिपुरदरो हीरविजयसूरि वरकाणकनाम्ना पार्श्वयक्षस्य ईश स्वामिन पार्श्व एवेशो विश्वनायक तमनमन्नमस्करोति स्म। उत्प्रेक्ष्यते—साक्षात्प्रत्यक्ष स्वयमेवमुक्तेरत्रायात श्रीपार्श्वनाथमिव। किं कृत्वा। वरकाणकमित्यभिधान पुरमागत्य समेत्य ग्रामनाम्नैव श्रीपार्श्वनाथाभिधानम्। श्रीशङ्खेश्वरपार्श्वनाथवत् ॥

आगादथाभिमुखमस्य पुरादमुष्मा-
दागच्छतो विजयसेनगुरुर्गणेन्दोः।
विश्वोपकारकृतिनौ मिलितौ मिथस्तौ
तीर्थाधिभूगणधराविव दिद्युताते ॥ २६६ ॥

अथेत्यपराधिकारे अस्माद्वरकाणकपुरादागच्छत शिवपुर्या समवसरत. अस्य गणेन्दोर्हीरविजयसूरेर्विजयसेननामा गुरुराचार्य अभिमुख समुखमागादायथौ तथा तौ भट्टारकाचार्यौ मिथ' परस्पर मिलितौ सगतौ दिद्युताते राजत । किंभूतौ। विश्वेषा जगता समस्तभव्यजीवाना वा उपकारो बोधिबीजदानादिस्तत्र कृतिनौ चतुरौ। उत्प्रेक्ष्यते—तीर्थाधिभूस्तीर्थकरस्तथा गणधराविव ॥

उत्तंसैरिव पत्कजैः शिवपुरीं संप्राप्य भूषां परां
प्रासादे च चतुर्मुखे ध्रुव इव श्रीमन्महोक्षध्वजम् ।
चैत्येऽन्यत्र पुनर्गजध्वजजिनं बिम्बैरनेकैः समं
प्रत्यस्थापयदासपालविलसन्नेताप्रणीतोत्सवैः ॥ २१७ ॥

स हीरसूरिः ध्रुव इव ब्रह्मणीव चत्वारि मुखानि आननानि यस्य तादृशे प्रासादे विहारे श्रीमन्त त्रैलोक्यलक्ष्मीकलित महोक्षध्वज वृषभकेतनमादिनाथ पुनरन्यत्र चैत्ये जिनगृहे गजध्वज हस्तिलाञ्छनमजितनाथ जित तीर्थंकर प्रत्यस्थापयत्प्रत्यतिष्ठिपत् । कथम् । सम सार्धम् । कै । अनेकैः शतसंख्यैर्बिम्बैर्जिनप्रतिमाभि । कैः । आसपालनाम्ना सघपतिना तथा विलसता शोभमानेन नेतानामसाधुना प्रणीतै कृतैरुत्सवै महामहैः । आसपालसघपतिना चतुर्मुखप्रासादे आदिनाथस्य प्रतिष्ठा कारिता, नेताकेन श्रीअजितनाथचैत्ये श्रीअजितनाथस्य प्रतिष्ठा निर्मिता इति तत्त्वम् । किं कृत्वा । उत्तसै. शेखरैः इव पत्कजै चरणारविन्दै शिवपुरीं श्रीरोहिणीनगरीं परा प्रकृष्टां भूषा शोभा सप्राप्य लम्भयित्वा । ण्यन्तत्वाद्विकर्मकत्वम् ॥

आरुह्यार्बुदभूधर जिनपतीन्नत्वा पुनर्गुर्जरा-
न्प्रस्थातुं स्पृहयन्महीपतिसुरत्राणेन मन्त्रीश्वरैः ।
आगृह्यायममारिनिर्मितिकरव्यामुक्तिपूर्वं समा-
हूतो भूषितवांस्तत. शिवपुरीं वर्षागमे सूरिराट् ॥ २१८ ॥

तत प्रतिष्ठाकरणानन्तरमय सूरिराट् हीरविजयसूरीन्द्रो वर्षागमे चतुर्मासके शिवपुरी पुनर्भूषितवानलकरोति स्म । किभूत । महीपतिना सुरत्राणनाम्ना नृपेण मन्त्रीश्वरै स्वमुख्यप्रधानपुरुषै सकलेऽपि स्वमण्डले अमारिनिर्मितिर्जीवदयापालन तथा कराणा राजदेयाशाना जनदण्डाना च व्यामुक्तिर्मोचन पूर्वं यथा स्यात्तथा । यावन्त समय श्रीपूज्या मन्नगरीमलकरिष्यन्ति तावत्काल मदीयाखिलमण्डले अमारि तथा जनेषु करदण्डमोचन करिष्यामीति वागबन्धपूर्वकमित्यर्थ. । आगृह्याग्रह कृत्वा मन्त्रीश्वरै स्वप्रधानपुरुषै समाहूत सम्यक्प्रकारेण समानदानपूर्वकमाकारित । सूरिराट् किं कुर्वन् । अर्बुदभूधर हिमाद्रिनन्दनशैलाविल्यकामारुह्याध्यास्य पुनर्जिनपतीन् चैत्येषु भगवत्प्रतिमा नत्वा प्रणम्य पुनर्गुर्जरान् गुर्जरजनपद प्रति प्रस्थातु स्पृहयन् । पुन शब्दो घण्टालालान्यायेनोभयत्रापि योज्यते ॥ इति शिवपुर्यां प्रतिष्ठाद्वयपूर्वक चतुर्मासकम् ॥

हेमसूरीश्वरेणेवाणहिल्लपुरपत्तनम् ।
क्रमाद्विहरता तेनालंचक्रे व्रतिचक्रिणा ॥ २१९ ॥

क्रमाच्चतुर्मासकप्रतिक्रमणानन्तर पारणके विहरता क्रमाद्ग्रामानुग्राम सुखं सुखाद्वा

विहार कुर्वता तेन व्रतिचक्रिणा सूरीन्द्रेणाणहिल्लपुर नाम पत्तनमलंचक्रे । केनेव । हेमसूरीश्वरेणेव । यथा हेमचन्द्रसूरिपुरदरेण पत्तनमलक्रियते ॥ इति गुर्जरदेशागमनम् ॥

निःशेषोचितकर्मकर्मठधियं वाचैव वाचस्पतिं
मुक्त्वा तत्र च भानुचन्द्रविबुधाधीशं गुरूणां गिरा ।
श्रीमद्वाचकशान्तिचन्द्रगणिनेत्याख्यायि साहेः पुरः
शिष्टिः स्याद्यदि वः प्रयामि तदहं नन्तुं गुरूनुत्सुकः ॥२७०॥

श्रीमान् शोभाकलितो वाचक उपाध्यायः शान्तिचन्द्रगणिना शान्तिचन्द्रोपाध्यायेन साहेरकब्बरस्य पुरोऽग्रे इत्याख्यायि प्रोक्तम् । इति किम् । यदि वो युष्माक शिष्टिराज्ञा स्यात् तदा उत्सुक उत्कण्ठितोऽह गुरून् हीरसूरीन्नन्तु नमस्कर्तुं गच्छामि । किं कृत्वा । गुरूणां सूरीणां गिरा शासनेन भानुचन्द्रनामान विबुधाधीश प्राज्ञपति तत्र फतेपुरे साहिपार्श्वे वा मुक्त्वा सस्थाप्य । किंभूत भानुचन्द्रविबुधाधीशम् । नि शेषाणि समस्तानि उचितानि साहिकथनयोग्यानि यानि कर्माणि कार्याणि तेषु कर्मठा कार्यशूरा प्रतिभा प्रज्ञा मतिर्यस्य । पुन किंभूतम् । वाचा वाग्विलासेन कृत्वा वाचस्पति बृहस्पतिमिव ॥

प्रह्लादेन ततो गुरून्प्रति निजात्पार्श्वात्स जेजीयका-
मारीणां फुरमानढौकनकरः संदेशवाचो वहन् ।
श्रीमत्सूरिसितांशुशासनकृपाकोशानिशश्रावण-
च्छेकः प्रैषि नृपेण वाचकवरः शान्त्यादिचन्द्राभिधः ॥२७१॥

तत आदेशमार्गणानन्तर नृपेणाकब्बरेण निजात्स्वकीयात्पार्श्वात्समीपात्प्रह्लादेन शान्त्यादिचन्द्राभिध वाचकेषु विधु शान्तिचन्द्रोपाध्याय गुरून् श्रीहीरविजयसूरीन्द्रान् प्रति प्रैषि प्रस्थापित । किंभूत । जेजीयकाख्यो गौर्जरकरविशेषस्तन्मोचनयुक्तामारीणा फुरमान स्वनाममुद्राङ्कितलेख स एव ढौकन प्राभृत नृपोपदा करे हस्ते यस्य । किं कुर्वन् । सदेशवाच साहिना सदिष्टान् कथितान् वाग्विलासान् वहन् बिभ्रत् । पुन किंभूत । सूरिसितांशोर्हीरविजयसूरिचन्द्रस्य शासनादादेशात्कृपारसकोश स्वकृतकाव्यग्रन्थविशेषस्तस्यानिश निरन्तर श्रावण साहे कर्णप्राघुणकीकारकत्व तत्र छेकश्चतुर ॥

हमाउंसूनोः फुरमानदानाद्युदन्तमुद्वेलकृपापयोधेः ।
प्रीत्या समेत्याप्त इवात्र सोऽपि न्यवेदयत्सूरिपुरंदरस्य ॥ २७२ ॥

सोऽपि शान्तिचन्द्रवाचकेन्द्रोऽपि अत्र गुर्जरमण्डले पत्तने वा समेत्यागत्य प्रीत्या मुदा । 'मुत्प्रीत्यामोदसमद' इति हैम्याम् । हमाउसूनोरकब्बरपातिसाहे फुरमानस्य स्वमुद्राङ्कितलेखस्य दान विश्राणनं गुरून्प्रति प्रेषण यत्र तादृशमुदन्तं वृत्तान्त सूरिपुरं-

दराय न्यवेदयत्कथयाचकार । क इव । आप्त इव । यथा विश्वस्तः केनचित्कथितं सर्वं वृत्तान्त निवेदयति । किंभूतस्य हमाउसूनोः । उद्वेलो वेलामतिक्रान्तोऽतिप्रवृद्धः कृपारूप पयोधि समुद्रो यस्य यस्मिन्वा ॥ इति शान्तिचन्द्रोपाध्यायगुर्जरागमनं फुरमानदान च ॥

श्रीमत्पर्युषणादिना रविमिताः सर्वे रवेर्वासराः
सोफीयानदिना अपीददिवसाः संक्रान्तिघस्राः पुनः ।
मासः स्वीयजनेर्दिनाश्च[1] मिहिरस्यान्येऽपि भूमीन्दुना
हिन्दुम्लेच्छमहीषु तेन विहिताः कारुण्यपण्यापणाः ॥ २७३ ॥

तेन भूमीन्दुना वसुधासुधांशुना अकब्बरेण हिन्दुम्लेच्छमहीषु राजपुत्राणा यवनाना च भूमीषु आर्यानार्यदेशेष्वपि एते प्रोच्यमाना दिना कारुण्यपण्याना कृपाक्रयाणकाणामापणा विपणयो हट्टा विहिता कृता । तानेव दिनान्दर्शयति—रविभिर्मिताः सूर्यप्रमाणा द्वादश श्रीमत्या पर्युषणाया सावत्सरिकपर्वण । पुन सर्वे समस्ता अपि रवेरादित्यस्य वासरा । द्वादशमाससबन्धिनो नि शेषा आदित्यवारा इत्यर्थ । अपि पुन सोफीयानदिना यवनजातिप्रसिद्धा । अपि पुनरीदस्य दिनास्तेऽपि यवनेष्वेव प्रसिद्धा । पुन सक्रान्तीना मेषादिकाना सूर्यसक्रमणाना घस्रा दिवसाः । पुन· स्वीयजने· स्वकीयजन्मन सबन्धी मास । तथा मिहिरवासरास्तेऽपि यवनजातिष्वेव विख्याता । अपि पुनरन्ये अपरेऽपि दिना वासरा ॥

तेन नवरोजदिवसास्तनुजजनू रजबमासदिवसाश्च ।
विहिता अमारिसहिताः सलतास्तरवो घनेनेव ॥ २७४ ॥

तेनाकब्बरेण नवरोजस्य क्रीडाविशेषस्य दिवसा, तथा तनुजाना पुत्राणां जनुषां जन्मना मासा, तथा रजबमासस्य दिवसा । नवरोज रजबमासश्च यवनेष्वेव प्रसिद्धौ। अमारिसहिता विहिता जीवदयाकलिता कृता । केनेव । घनेनेव । यथा वार्षिकवारिदेन तरव पादपा सलता वल्लीसमालिङ्गिता विधीयन्ते ॥

गुरुवचसा नृपदत्तासाधिकषण्मास्यमारिरभवदिति ।
तत्तनुजैरपि दत्ताधिकवृद्धि व्रततिवद्भेजे ॥ २७५ ॥

गुरोर्हीरविजयसूरेर्वचसा स्वर्गकुसुमापवर्गफलप्रदायिदयालताद्वैतमाहात्म्योपदेशकवाक्येन नृपेणाकब्बरेण दत्ता स्वदेशेषु च प्रवर्तिता साधिका षड्भिर्वासरैरधिका षण्मासी यावदमारिरिति दिनानुक्रमेणाभवद्बभूवुषी । अपि पुनस्तस्य तनुजैर्नन्दनैः सलेमसाहिमु-

1 दिनशब्दस्य नित्यनपुसकत्वेन पुस्त्वघटितोऽय प्रयोगश्चिन्त्य, अर्शाद्यजन्तत्वात्पुस्त्व वा कल्प्यम्

रादिसाहिप्रमुखैर्दत्ता स्वस्वजन्ममासादिका प्रवर्तिता व्रततिवद्वल्लीवाधिकवृद्धिं भेजे ॥ इत्यमारिदिनव्यक्तिः ॥

येनोद्वेगमवापितो जनपदः स्वक्षीणताकारिणा
तूर्णं त्याजयता निजं पुरमपि प्राणिव्रजान्यक्ष्मवत् ।
शंभोर्देशनया भवस्तनुमतेवाशंसुनां श्रेयसे
जेजीयाख्यकरो व्यमोचि च महीशक्रेण सूरेर्गिरा ॥ २७६ ॥

सूरेर्हीरगुरोर्गिरा वाङ्मात्रेण स गुर्जरादिजनपदप्रसिद्धो जेजीया इत्याख्या यस्य तादृङ्नामा करो दण्ड एव महीशक्रेण भूमीन्द्रेण साहिना व्यमोचि सर्वेष्वेव निवारितः । केनेव । तनुमतेव । यथा शंभोस्तीर्थकरस्य देशनया व्याख्यानश्रवणेन प्राणिना भवः संसारो मुच्यते त्यज्यते । नृपेण प्राणिना च किंलक्षणेन । श्रेयसे कल्याणाय मोक्षाय वाशंसुना अभिलाषुकेण । स कः । येन जेजीयाभिधकरेण जनपदो गुर्जरमण्डलमुद्वेगं क्लेशमवापितो नीतः । किंभूतेन । स्वस्य देशस्यात्मनः क्षीणताया दारिद्र्यस्य कारिणा करणशीलेन । पुनः किं कुर्वता । प्राणिव्रजान् जननिकरान्निजमपि पुरं स्वकीयमपि निवासनगरं तूर्णं द्रविणाभावाद्दातुमशक्ततया शीघ्रं त्याजयता मोचयता । किंवत् । यक्ष्मवत् । यथा राजयक्ष्मणा क्षयरोगेण जनपदो देशः कदाचिद्बहुव्यापको भवेत् । अथ वा धर्मचारिनिष्पुत्रनृपाङ्गे भाविना देश उद्वेगमवाप्यते । किंभूतस्य । स्वस्य रोगिण आत्मनः शरीरस्य शनैः शनैः क्षीणतां दुर्बलतां करोतीत्येवंशीलस्य । किं कुर्वता । तूर्णं रागोत्पत्तेरनन्तरं त्वरितमेव पुरं देहं त्याजयता । 'यदा जठरे अश्वः पुमान् छत्रं संपूर्णतां याति तदा देहं त्यजेज्जन्तुः' इति चिकित्सकशास्त्रे । 'पुरं तु नगराङ्गयोः' इत्यनेकार्थः ॥ इति जेजीयाकरविमुक्तिः ॥

कश्मीराध्वनि पल्वलो जयनलक्षोणीभृताखानि यः
संख्यातो दशयोजनैर्जयनलप्रोल्लासिलङ्काभिधः ।
यूथाधीश्वरसिन्धुराधिपतिवत्पोतव्रजैर्भ्राजित-
स्तं कौतूहलतो निरीक्षितुमिव प्राप्तं सरो मानसम् ॥ २७७ ॥

जयनल इति नाम्ना क्षोणीभृता राज्ञा कश्मीर इति नाम्नो देशस्याध्वनि मार्गे पल्वलस्तटाकः अखानि खानितः । किंभूतः पल्वलः । जयनलेनाद्यभूतेन प्रोल्लसनशीला लङ्का इत्यभिधा नाम यस्य । जयनललङ्काभिधसर इत्यर्थः । पुनः किंभूतः । दशयोजनैश्चत्वारिंशत्क्रोशैः संख्यातः प्रमाणीकृतः । पुनः किंभूतः । पोतव्रजैर्भ्राजितः यानपात्रप्रकरैः शोभितः । किंवत् । यूथाधीश्वरसिन्धुराधिपतिवत् । यथा यूथनाथगजेन्द्रः पोतानां दशवर्षदेशीयानां करिकिशोराणां व्रजैर्गणैः भूषितो भवेत् । 'पञ्चवर्षो गजो बालः स्यात्पोतो दशवार्षिकः' इति हैम्याम् । उत्प्रेक्ष्यते—कौतूहलतः कौतुकात्तं जयनलनृपं तदवसरे चाकब्बरसाहिमिव वा निरीक्षितुं द्रष्टुं प्राप्तं समागतं मानसं हंसावासं सर इव ॥

प्रालेयेन खिलीकृते शिखरवत्प्रालेयभूमीभृतः
शीतार्तिं प्रविषह्य वस्त्रवियुजां संवर्तरात्रीमिव ।
क्षोणीपालनिभालिताखिलमहाभीलोपलम्भः पथि
श्रीवाचंयमशर्वरीवरयितुः संदेशवाक्प्रेरितः ॥ २७८ ॥

श्रीशत्रुंजयभूभृतस्तनुमतां यात्रां विनिर्मित्सतां
मूलान्मोचयितुं स्वयं करमथो श्रीभानुचन्द्रः सुधीः ।
तत्सारस्वतवर्त्मभूषणसरोवोहित्थसंस्थायिनो
विज्ञप्तिं कृतवानकब्बरधरापाथोजिनीप्रेयसः ॥ २७९ ॥

अथो सूरिसदेशलेखागमनानन्तर भानुचन्द्रनामा सुधीर्विद्वान् । भानुचन्द्रप्रज्ञाश इत्यर्थ । तत्पूर्वव्यावर्णितस्वरूप यत्सारस्वताना कश्मीराणा वर्त्मनो मार्गस्य भूषणमलकारभूत सरो जयनलङ्काख्यस्तटाक तत्र वोहित्थे वहने सस्थायिन' तिष्ठतीत्येवशीलस्याकब्बरनामधरापाथोजिनीप्रेयस पृथिवीपद्मिनीपतेर्भूमीभानो विज्ञप्तिम् । यवनजाति प्रसिद्धा अरजीमित्यर्थ । कृतवान् चकार । कि कर्तुम् । श्रीशत्रुजयभूभृतो विमलाचलस्य यात्रा विनिर्मित्सता कर्तुमिच्छता श्रीशत्रुजयशैलमधिरुह्य ऋषभदेव नन्तु पूजयितु वा काङ्क्षता तनुमता भव्यजनाना करं राजदेयाश मूलादादित सर्वथैव स्वयमात्मनैव मोचयितु त्याजयितुम् । किभूतो भानुचन्द्र । श्रीवाचयमाना मध्ये शर्वरीवरयितु निशानाथस्य सदेशवाचा उदन्तप्रेषणेन प्रेरित । पुन किभूत । पथि मार्गे क्षोणीपालेन पृथिवीपतिना साहिना निभालितो दृष्ट अखिल समस्त महानतिशायी आभीलस्य पीडाया शीतव्यथाया उपलम्भ प्राप्तिर्यस्य अत एव पथि मार्गे शीतार्ति शीतोद्भृता पीडा प्रविषह्य मर्षयित्वा । उत्प्रेक्ष्यते—वस्त्रैर्वसनैर्वियुञ्जन्ति पृथग्भवन्ति तेषा वस्त्ररहिताना सवर्तरात्री कालरात्रीमिव क्षयकारिणीम् । पथि किलक्षणे । प्रालेयेन हिमेन खिलीकृते विषमे निष्पादिते । किवत् । शिखरवत् । यथा प्रालेयभूमीभृत तुहिनाचलस्य शिखर शृङ्ग प्रालेयेन हिमेन स्थपुटीक्रियते विषम विधीयते ॥ युग्मम् ॥

भूभृत्कूकुद एष जेजियकरव्यामुक्त्यलंकारिता
योऽमारिं स्वकुमारिकामिव मुदा पूर्वं प्रदाय प्रभो' ।
निःशुल्का पृथिवी पुनर्जिनमतं निर्माय नित्योत्सव
श्रीमत्सिद्धधराधरं प्रददिवास्तद्यौतके युक्तकृत् ॥ २८० ॥

'सत्कृत्यालकृता कन्या यो ददाति स कूकुद' इति हैम्याम् । एष भूभृदकब्बर एव कूकुद. स्वस्यात्मन. कुमारिका कन्यामिवामारिं जीवदया सूरिभिरमारिर्मार्गिता

नृपेण प्रदत्ता अत एव दान पूर्वं प्रथमतः प्रभोर्हीरसूरे प्रदाय दत्त्वा तद्यौतके तयो सूरिजीवदययोर्वरवध्वोर्युवतयोर्देये दातव्ये श्रीमन्तमनेकरत्नस्वर्णरजतरचनाक महानन्देन्दिरामन्दिर सिद्धवरावर शत्रुंजयशैल प्रददिवान् निष्कर कृतवान् विश्राणयामास । किंभूताममारिकुमारिकाम् । जेजीयाख्यो य करो जनदण्डस्तस्य या व्यामुक्तिर्मोचन सैवालकारो भूषणगण सजातोऽस्या । किं कृत्वा ददौ । पृथिवी स्वसावितसर्ववसुधा नि शुल्का व्यापारादावपि प्रदेयद्रव्यरहिताम् । शुल्क लोकभाषया 'दाण' यवनभाषया तु 'जगाति' इत्युच्यते । पुनर्जिनमतमर्हच्छासन नित्योत्सव निरन्तरमहामह विधाय । नृप किंभूत. । युक्तमुचित वेत्तीति विदित्वा च करोतीति युक्तकृत् । 'यौतक युतयोर्देयम्' इति हैम्याम् ॥

निजनामाङ्कं कृत्वा फुरमानं प्राहिणोन्नृपः प्रभवे ।
इदमप्यलमकृत ततः करकमलं हंस इव सूरेः ॥ २८१ ॥

नृप पातिसाहिर्निजस्यात्मनो नामाङ्के उत्सङ्गे मध्ये यस्य तादृश फुरमान कृत्वा विधाय प्रभवे सूरीन्द्राय प्राहिणोत्प्रेषयामास । ततः प्रेषणानन्तरमिदमपि फुरमान सूरे करकमल पाणिपद्म हस इवालमकृत भूषयति स्म ॥

यः पूर्वं कलिकालकेलिकलनालीलालयश्रीजुषा
म्लेच्छक्षोणिभुजा वशंवदतया जज्ञे नृणा दुर्लभः ।
तिग्मज्योतिरखण्डचण्डिममहःसंदोहदूरीकृत-
ज्योत्स्नारम्भविभावरीशविभवः सौगन्धिकानामिव ॥ २८२ ॥

सौवर्णेन ततो बभूव भविकैर्लभ्योऽत्र गोशीर्षव-
ज्जातः साधिकरूपकेण तदनु प्राप्यः कथंचिज्जनैः ।
साहिश्रीमदकब्बरेण यवनक्षोणीभुजा समदा-
त्सोऽपि श्रीविमलाचलो मुनिमणेश्चक्रे शयालु' शये ॥ २८३ ॥

य' श्रीशत्रुंजयशैल पूर्वं प्रथम म्लेच्छानामागमनसमये म्लेच्छक्षोणिभुजा यवनपातिसाहीना वशवदतया आयत्तत्वेनाधीनभावेन यात्रिकजनाना दुर्लभो दु प्रापो जज्ञे जात । पूर्वं म्लेच्छा हि चढितु यात्रामपि कर्तु न ददु । किंभूतानाम् । कलिकालस्य कलियुगस्य केलिकलनायै क्रीडाकरणार्थं लीलालय क्रीडासदन तस्य श्रिय जुषन्ते भजन्ते । केषामिव दुर्लभ' । सौगन्धिकानामिव । यथा तिग्मज्योतिषो ग्रीष्मभानोरखण्डोऽविच्छिन्नो निस्तुषो वा चण्डिमा अतितीव्रता यत्र तादृशेन महसा भूयस. प्रतापाना सदोहेन समुदायेन दूरीकृतो निरस्तो ज्योत्स्नाना चन्द्रिकाणामारम्भोऽभ्युदयो यस्य तादृशस्य विभावरीशस्य चन्द्रमस. विभव शोभाभरोऽत्र कह्लाराणा दुर्लभो भवेत् । कह्लार चन्द्रविकाशि । यथा नैषधे—'कह्लारमिन्दुकिरणा इव हासभासम्'

इति । 'सौगन्धिक तु कह्लारम्' इति हैम्याम् । ततोऽप्राप्तेरनन्तर कियता कालेनात्र काले भूमौ वा सौवर्णेन सुवर्णटङ्केन । सुवर्णविकार' सौवर्ण तेन 'सोठइयो' इति लोकप्रसिद्धेन । 'दीनारेण' इति पाठो वा । भविकैर्यात्रिकजनैर्लभ्य प्राप्यो बभूव । किवत् । गोशीर्षवत् । यथा चन्दन सौवर्णेन स्वर्णमूल्येन लभ्यते, तदनु हेमटङ्केन प्राप्तेरनन्तरं पञ्चमुद्रिकाभिर्महमुदीभि, तदनु च कथचिन्महत्कष्टेन विज्ञप्तिभि. साधिकरूपकेण तिसृभिर्मुद्रिकाभि कृत्वा कथञ्चिज्जनै प्राप्योऽभूत् । सोऽप्येवविधदुष्प्रापोऽपि श्रीविमलाचल श्रीशत्रुजयपर्वत यवनक्षोणीभुजा मुद्गलभूमण्डलाखण्डलेन पातिसाहिना श्रीमता चतुर्दिक्चक्रलक्ष्मीवता अकब्बरेण मुनिमणे श्रीहीरविजयसूरे शये शयालु पाणौ स्थाता चक्रे। गुरुकरकमलवर्ताकृत इत्यर्थ । कस्मात्। समदाद्गुरूपरि गुरुप्रीत्या ॥

प्राचीनजैननरपतिवारक इव निष्करे विमलशैले ।
विदधुर्विधिना यात्रां तत्र मनुष्याः परोलक्षाः[1] ॥ २८४ ॥

परोलक्षा[1] लक्षसख्या मनुष्या यात्रिकास्तत्र विमलशैले शत्रुजयपर्वते विधिना शास्त्रोक्तप्रकारेण यथा 'एकाहारी भूमिसस्तारकारी पद्भ्या चारी शुद्धसम्यक्त्वधारी । यात्राकाले सर्वसचित्तवारी पुण्यात्मा स्यात्सत्क्रियो ब्रह्मचारी ॥' इत्युक्तविधिना सघपतिभवनविधिना वा यात्रा विदधु चक्रु । किंभूते। विमलशैले निकरे कररहिते । कस्मिन्निव । प्राचीनजैननरपतिवारके इव । यथा प्राचीना पूर्वकालोत्पन्नास्तथा जैना जिनशासनरञ्जितमनस' ये नरपतयो भरताद्या भूपालास्तेषा वारके । तद्राज्यसमये विमलाद्रिनिर्गत करो यस्मात्तादृश आसीत् ॥ इति गुरोर्विमलाचलार्पणम् ॥

वर्षाकाले व्रतीन्द्रौ तौ राजधान्यपुरेऽन्यदा ।
जम्बूद्वीपे पयोजन्मबान्धवाविव तस्थतुः ॥ २८५ ॥

अन्यदा अन्यस्मिन् कस्मिश्चिद्वर्षाकाले प्रावृट्समये चतुर्मासके तौ व्रतीन्द्रौ श्रीहीरविजयसूरिविजयसेनसूरी राजधान्यनाम्नि पुरे नगरे तस्थतु स्थितौ । अर्थाच्चतुर्मासकम् । काविव । पयोजन्मबान्धवाविव । यथा जम्बूद्वीपे द्वौ भास्करौ तिष्ठत. ॥

श्रीमत्सूरिपति. प्रसन्नहृदयः सन्भानुचन्द्राभिध-
प्राज्ञेन्दोरथ वाचकाह्वयपदं दत्ते स वाचैव सः ।
संस्थास्नोरतिदूरतोऽपि कुमुदा पङ्क्तेरिव ज्योत्स्नया
प्रोद्यत्पार्वणशर्वरीवरयिता प्रोज्जृम्भतावैभवम् ॥ २८६ ॥

अथ राजधान्यपुरागमनचतुर्मासकस्थितिकरणानन्तर प्रसन्न शत्रुजयकरमुक्तिसत्कपातिसाहिफुरमानप्रेषणेन कृत्वा प्रसादोपेत हृदय मनो यस्य तादृश स जगद्गुरुबिरुदतया ख्यात श्रीमत्सूरिपति' श्रीहीरविजयसूरिरतिदूरतो लाभपुरे लाहोरनगरे

---

१. पृषोदरादित्वेनैवाय प्रयोग कल्प्य .

साहिपार्श्वे सस्थाम्नो स्थितवतोऽपि भानुचन्द्र इत्यभिधा नाम यस्य तादृशस्य प्राज्ञेन्दोर्विबुधविधोः प्रज्ञाशस्य वाचक इत्याह्वय नाम यस्य तादृश पदम्। उपाध्यायपदमित्यर्थ। दत्ते स्म। कया। वाचा। कथमेव। वचनमात्रेणैव न तु वासक्षेमपूर्वमिति। क इव। प्रोद्यत्पार्वणशर्वरीवरयितेव। यथा उदय प्राप्नुवन् पूर्णिमासबन्धी शर्वर्या निशाया वरयिता भर्ता अतिशयेन दूरतोऽपि भूमण्डलकमलाकरमध्ये गगनापेक्षया क्षोणी दूरस्थायिनी। कुमुदा कैरवाणा पङ्क्ते श्रेण्या ज्योत्स्नया चन्द्रिकयैव प्रोज्जृम्भतावैभव विकाशभावलक्ष्मी दत्ते॥ इति भानुचन्द्रस्योपाध्यायपदम्॥

विजयसेनविभोर्हृदि दर्शनं वसुमतीकमिता चकमे क्रमात्।
विदलिताखिललोकतमस्ततेः शुचिरुचेश्चलचञ्चुरिवाचिरात्॥ २८७॥

क्रमादनुक्रमेण हीरविजयसूरिभ्यां भानुचन्द्रस्य वाचकपद प्रदत्त तदाकर्णनानन्तर वसुमतीकमिता भूमीपतिरकब्बरसाहि हृदि मनोमध्ये विजयसेननाम्नो विभोर्गुरोर्दर्शन चकमे काङ्क्षति स्म। क इव। चलचञ्चुरिव। यथा चकोर शुचिरुचेश्चन्द्रमसो दर्शन कामयते। किंभूतस्य विजयसेनविभो शुचिरुचेश्च। विदलितानि अखिललोकस्य समस्तजगत सर्वभविकाना च तमसामज्ञानानामन्धकाराणा च तति पङ्क्तियेन॥

प्रैषीत्ततः प्रेष्ययुगं सलेखमानेतुमाचार्यसुधामरीचिम्।
अकब्बरः सिन्धुमिवात्र चक्री सुमित्रभूः सुस्थितमादितेयम्॥२८८॥

ततो दर्शनाकाङ्क्षानन्तर अकब्बर. पातिसाहि आचार्यसुधामरीचि विजयसेनसूरीन्दुमानेतु स्वदेशे समाकारयितु सह लेखेन फुरमानेन वर्तते यत्तत्सलेख प्रेष्ययुग मेवडाद्वन्द्व प्रैषीत्प्रस्थापयति स्म। क इव। सुमित्रभूरिव। यथा सगरचक्रवर्ती सिन्धु समुद्रमानेतु लवणसमुद्राधिष्ठायक सुस्थितनामानमादितेय देव प्रेषयति स्म॥

लेख न्यासमिवार्पितं क्षितिपतेर्दूतद्वयेनादरा-
दादायाथ विभाव्य तस्य बुबुधे हार्दं मुनीन्द्रोऽखिलम्।
द्रष्टुं काङ्क्षति मामिवैष कथमप्याचार्यमप्यात्मना
संतर्क्येति ततो न्यवेदयदनूचानाय सर्वं स तत्॥ २८९॥

मुनीन्द्रो हीरविजयसूरिस्तस्य फुरमानरूपलेखस्य अखिल समग्र हार्द रहस्य बुबुधे जानाति स्म। किं कृत्वा। विभाव्यावलोक्य। कथम्। अथ पश्चात्। किं कृत्वा। आदराद्बहुमानादादाय गृहीत्वा। कम्। लेख फुरमानम्। कमिव। न्यासमिव निक्षेपमिव। यथा 'पणि' इति लोकप्रसिद्ध्या। किंभूत लेखम्। क्षितिपतेरकब्बरसाहेर्दूतद्वयेन मेवडायामलेन संदेशहारकयुगलेन अर्पित स्वस्य प्रदत्तम्। ततो लेखादानवाचनरहस्यज्ञानानन्तर स सूरिस्तत्सर्व भूपाकारणवाचिकमनूचानाय विजयसेनसूरये न्यवेदयत्कथयाचकार। किं कृत्वा। इत्यमुना प्रकारेण संतर्क्य विचार्य। इति किम्। यदेष पातिसाहि कथमपि

केनापि प्रकारेण आत्मना स्वेन मामिव आचार्यमपि द्रष्टुं विलोकयितुं काङ्क्षति कामयते वाञ्छति ॥

गुरोरुपादाय रहस्यविद्यां शिक्षां च साक्षात्किमुदर्कसिद्धिम्।
कम्माङ्गजातव्रतिचक्रवर्ती क्रमाच्चलंल्लाभपुरं बभाज ॥ २९० ॥

कम्मानाम्न साधोरङ्गजातो नन्दन स एव व्रतिषु साधुषु मध्ये चक्रवर्ती सार्वभौमो विजयसेनसूरीन्द्र क्रमादनुक्रमेण ग्रामानुग्रामदेशानुदेशविहारपरिपाट्या चलन् प्रतिष्ठमान लाभपुर लाहोरनगर बभाज भजते स्म। लाभपुरनगर गतवानित्यर्थः। कि कृत्वा। गुरोर्हीरविजयसूरे रहस्यस्योपनिषदो विद्या पराज्ञातजैनमन्त्रान् च पुन शिक्षा हितमतिम्। उत्प्रेक्ष्यते—साक्षात्प्रत्यक्षेण किमुदर्कसिद्धिमुत्तरकालोत्पन्नसिद्धिमिव ॥

निर्ग्रन्थनाथः स विधाय गोष्ठी संप्रीणयामास महीमहेन्द्रम्।
वाङ्नामपीयूषरसाभिवर्षी नाह्लादकः कस्य कुमुद्वतीशः ॥ २९१ ॥

स निर्ग्रन्थनाथो विजयसेनसूरि महीमहेन्द्रमकब्बर सप्रीणयामास प्रह्लादयाचक्रिवान् समतोषयत्। 'प्रीणाति प्रीणयति पृणातीति प्रीणनार्थाः स्यु' इति क्रियाकलापे। ससुपसर्ग। पञ्चमीस्तुतौ यथा—'सप्रीणन्सच्चकोराञ्शिवतिलकसम कौशिकानन्दिमूर्ति' इति। कि कृत्वा। गोष्ठीं धर्मतत्त्ववार्ता विधाय कृत्वा। किंभूतः स। वाग्वाण्येव नाम यस्य तादृशो य पीयूषरस. सुधाद्रवजल वा अभिवर्षतीत्येवशील। युक्तोऽयमर्थ। कुमुद्वतीशश्चन्द्र कस्य नाह्लादक स्यात्। अपि तु सर्वस्यापि प्रमोदकारी भवत्येव ॥

श्रीमत्सूरिवरो व्यधत्त वसुधावास्तोष्पतेराग्रहे-
णोपाध्यायपदस्य नन्दिमनघां श्रीभानुचन्द्रस्य सः।
शेखो रूपकषट्शती व्यतिकरे तत्राश्वदानादिभि-
र्भक्तः श्राद्ध इवार्थिना प्रमुदितो विश्राणयामासिवान् ॥२९२॥

स सूरिष्वाचार्येषु वर. प्रधानो विजयसेनसूरिर्वसुधावास्तोष्पतेर्महीन्द्रस्याग्रहेणोपरोधेन उपाध्यायपदस्य नन्दि विधिविशेष व्यधत्त चक्रे। तत्र व्यतिकरे तस्मिन्नन्दिविधानावसरे शेख अबलफैजनामा रूपकाणा 'रुपया' इति प्रसिद्धाना षट्शर्ती षट्शतानि रूप्यटङ्काना प्रमुदितो हृष्ट परस्परमैत्र्यात् अश्वदानमादौ येषा तेऽश्वदानादय प्रकारास्तै कृत्वा अर्थिना याचकाना विश्राणयामासिवान् प्रददाति स्म। किंभूत शेख। भक्त। क इव। श्राद्ध इव। यथा भक्तश्राद्धोऽपि कस्यचित्खेटस्य योग्यस्य साधोरुपाध्यायपदतन्नन्दिकरणादिमहोत्सवे स्वधनमर्थिना विश्राणयति स्म ॥

साहेः पर्षदि शेखादिपार्षद्यजुषि स प्रभु.।
अजैषीद्वादिनो वादे मुनिसुन्दरसूरिवत् ॥ २९३ ॥

प्रभुर्विजयसेनसूरि साहेरकब्बरधरणीरमणस्य पर्षदि सभायाम्। किंभूताया पर्षदि।

शेखः अबलफैजनामा साहिसामन्तः स एवादौ येषां तादृशान्पार्षद्यान् सभ्यान् जुषते भजते तद्विधाया वादिनस्त्रिषष्टित्रिशती ब्राह्मणान् वादविधायिन प्रतिवादीभूतान् समस्तानपि अजैषीत् पराजयति स्म । उक्तियुक्तिप्रत्युक्तिभिर्निरुत्तरीकृतवानित्यर्थः । किवत् । मुनिसुन्दरसूरिवत् । यथा श्रीमुनिसुन्दरसूरिस्तैरभुक्तीय पण्डित शताष्टकेन क्वचिदष्टाधिकसहस्रेण वर्तुलिकावधानेन अजयत्पराबभूव ॥

साहिः सवाईविजयसेनसाधुविधोरिदम् ।
बिरुदं हीरसूरीन्दोर्जगद्गुरुरिवाददात् ॥ २९४ ॥

साहिरकब्बरो विजयसेनसाधुविधो सूरीन्द्रस्य सवाईविजयसेनसूरेरिद बिरुदमददाद्दत्तवान् । कस्येव । हीरसूरीन्दोरिव । यथा श्रीहीरविजयसूरेर्जगद्गुरुरिद साहिः प्रददौ ॥

वादिना विजयोदन्तं श्रुत्वा तं मुमुदे गुरुः ।
तस्य विष्णोरिवाशेषद्विषामानकदुन्दुभिः ॥ २९५ ॥

गुरुर्हीरविजयसूरिस्तस्य विजनसेनसूरेस्त्र वादिना विजयस्य निरुत्तरीकरणस्योदन्त वृत्तान्त श्रुत्वा मुमुदे जहर्ष । क इव । आनकदुन्दुभिरिव । यथा विद्याधरान्वशीकृत्य वैताढ्यादागतो वसुदेवो विष्णोर्नारायणस्य अशेषद्विषा समग्रशिशुपालजरासधप्रमुखविद्वेषिणा पराभवनोदन्तमाकर्ण्य मोदते स्म ॥ इति विजयसेनसूरेर्वादे विजया सवाईबिरुद च ॥

सूरिर्दीक्षयति स्म सक्षणमिहानेकान्महेभ्याङ्गजा-
न्मूर्तीना च सहस्रशो भगवता चक्रे प्रतिष्ठाः स्वयम् ।
एकच्छत्रमिव व्यधत्त भुवने स्वायंभुव शासन
प्रज्ञाधःकृतगीष्पतिः क्षितिपते राज्यं पुरोधा इव ॥ २९६ ॥

सूरिर्हीरविजयगुरुरिहास्मिन्महीमण्डले सक्षण समहोत्सव यथा स्यात्तथा अनेकान् बहून् महेभ्याङ्गजान् व्यवहारिनन्दनान्दीक्षयति स्म प्रव्राजयामास । च पुन स्वयमात्मना सूरि सहस्रशो बहुसहस्रसख्याना भगवता तीर्थकृता मूर्तीना प्रतिमाना प्रतिष्ठाश्चक्रे । पुनर्भुवने विश्वे स्वायभुव जैन शासनमेकच्छत्रमद्वितीयातपत्रमिव व्यधत्त विदधे । किभूत । प्रज्ञया स्वबुद्ध्या अध कृतस्तिरस्कृतो गीष्पतिर्बृहस्पतिर्येन । क इव । पुरोधा इव । यथा पुरोहितो बुद्धिमत्तया मन्त्रविद्यादिशक्तिमान् क्षिते पते स्वनृपस्य मन्त्रतन्त्रादिशक्त्या राज्यमेकच्छत्र विधत्ते सोऽपि प्रतिभापराभूतपुरुहूतसूरिः स्यात् ॥

सानन्दं ससुरासुरोरगनरव्रातैः स्वकान्तायुतैः
श्रोतृश्रोत्ररसायनैर्घनरवैर्जेगीयमानां रसात् ।

तद्विश्वत्रयचित्रकृद्गुणगणैरागत्य कर्णान्तिकं
गीतेर्गोचरताममेयसमयं नेतुं प्रणुन्नैरिव ॥ २९७ ॥
सूरेर्भूधनबोधनादिचरितप्रोद्भूतकीर्तिप्रथां
प्रीत्याकर्ण्य शिरोविघूर्णनपरे जातेऽखिले विष्टपे ।
श्रोतुं सोत्सुकमानसो दशशतीमक्ष्णामिवाखण्डलः
कर्णानाममरावतीविरचितावासाद्वृणीते विधेः ॥ २९८ ॥

आखण्डल पुरंदर अमरावत्या स्वनगर्या विरचित कृत आवासो गृह येन तादृशा-द्विधेर्विधातु सकाशात् कर्णाना श्रवणाना दशशतीं सहस्र वृणीते याचतीव । केषामिव । अक्ष्णामिव । यथा मम नयनाना दशशती वर्तते तथा श्रुतीनामपि दशशतीं कुरु । कस्मिन् सति । सूरेर्हीरगुरोर्भूधनोऽकब्बरसाहिस्तस्य बोधन प्रतिबोधविधान तत्प्रमुख चरित चरित्र तस्मात्प्रोद्भूता प्रकटा जाता कीर्तिप्रथा यशोविस्तार प्रीत्या प्रमोदेना-कर्ण्य श्रुत्वा । अखिले समस्तेऽपि विष्टपे विश्वे शिरोविघूर्णनपरे चेतश्चमत्कारितया स्वमूर्धविधूननतत्परे जाते सति । कीर्तिप्रथा किं क्रियमाणाम् । रसाद्रागात् । रसो रागे-ऽनेकार्थ्याम् । स्वेषामात्मनां कान्ताभि स्त्रीभिर्युतै सहितै सुरसहिता ये असुरा दानवा उरगा नागा नरा मनुष्यास्तेषां व्रातैर्वृन्दै सानन्दमानन्दकलित यथा स्यात्तथा श्रोतृणा श्रोत्रेषु कर्णेषु रसायनसदृशैर्घनैर्निबिडैस्तारतरैर्वा स्वैर्जेगीयमानामतिशयेन गीता नर-व्रातै । उत्प्रेक्ष्यते—विश्वत्रयस्य त्रैलोक्यस्य चित्रकृद्भिरतिशयाश्चर्यविधायिभिर्गुणाना गणै कर्णान्तिक आगत्य श्रवणसमीपे समेत्य मातु योग्यो मेयो न मेयोऽमेयो गलिता-वधिसमय यावद्गीतेर्गानस्य गोचरता नेतु प्रापयितु प्रणुन्नैरिव प्रेरितैरिव ॥ युग्मम् ॥

सूर्याचन्द्रमसौ पुनर्दिनतमीनिर्माणदम्भादिदं
शुश्रूषारसिकायितानिशमनोवृत्ती इव भ्राम्यतः ।
भर्ता भोगभृता तदाश्रवभवन्निर्वेदमेदस्विहृ-
न्मन्द स्वश्रुतिनिर्मितावपि शतानन्दं निनिन्दात्मना ॥२९९॥

पुनरपरार्थे सूर्याचन्द्रमसौ भानुविधू दिनाना तमीना रात्रीणा निर्माण करणम् । सूर्यो दिनान् चन्द्रो रात्री कुरुते । तस्य दम्भात्कपटाद्भ्राम्यत पर्यटत । उत्प्रेक्ष्यते—इद शुश्रूषाया कीर्तिप्रथा श्रोतुमिच्छाया रसिकवदाचरिते अनिश निरन्तर मनसो वृत्तिर्व्या-पारो ययोस्तादृशाविव । अपि पुनस्तदाश्रवणेन भवन्नुत्पद्यमानो यो निर्वेद खेदस्तेन मेदस्वि मेदुर पुष्ट भूत हृत् हृदय यस्य तादृशो भोगभृता नागाना भर्ता स्वामी ना-गेन्द्र स्वस्यात्मन श्रुतीना कर्णाना सहस्रफणत्वात्कर्णबाहुल्यस्य निर्मितौ विधाने मन्दमलस मूर्ख वा शतानन्द जगत्कर्तारमात्मना स्वेनैव निनिन्द पर्षदि गर्हणामकरोत् ॥

विद्मो मन्दरकंदरैः प्रतिरवैः प्रोत्साहिताः किनराः
यत्कीर्ति युवतीकृतानुवदनाः प्रीतेरुपावीणयन् ।
सिद्धा रोधसि सिद्धसिन्धुसुदृशो योषानुषङ्गा जगू
रङ्गत्तुङ्गतरङ्गसङ्गजरवैः स्थानं ददत्या इव ॥ ३०० ॥

युवतीभि स्वकान्ताभि किनरीभि कृतमनुवदन सम गान येषा तादृशा किनरा॰ पुरुषा प्रीते॰ स्वतन्त्रानन्दाद्यत्कीर्तिमुपावीणयन् वीणया वादनपूर्वक गायन्ति स्म तत्र वयमेव विद्मो जानीम । उत्प्रेक्ष्यते वा—मन्दरकदरैर्मेरुदरीभि प्रतिरवैर्जगज्जनगानतारतरध्वनिप्रतिध्वनितै कृत्वा प्रोत्साहिता गातुमुत्कण्ठा प्रापिता इव । 'मन्दरकदरासु शयितानुत्थापयन्किनरान्' इति चम्पूकथायाम् । पुन सिद्धा देवविशेषास्ते सिद्धाना सिन्धुसुदृश॰ समुद्रपत्न्या नद्या एतावता गङ्गाया । 'सिद्धस्व स्वर्गिखापगा' इति हैम्याम् । रोधसि तीरे जगुर्गायन्ति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—रङ्गन्तश्चलन्तो ये तुङ्गा अत्युच्चतमास्तरङ्गा कल्लोलास्तेषा परस्पर सङ्गाज्जाता ये रवा कोलाहलाकलितगम्भीरधीरध्वनयस्तै कृत्वा स्थान ददत्या स्वर पूरयन्त्या इव । जिगासता हि प्रथम स्थान दीयते, रागाद्यालाप वादित्रादिध्वनिश्च विधीयते, तत्स्थानम्, तदनु च गायनो गायति इति गीतिरीति । सिद्धा॰ किंभूता । योषानुषङ्गा स्त्रीणामनुषङ्गो येषाम् । सस्त्रीका इत्यर्थ ॥

तद्गङ्गागिरिराजयत्पिबजनानुर्व्याः स्तुवन्त्यो मुहु॰-
स्वर्गे स्वर्गिमृगीदृशो निजजनि निन्दन्ति मन्दाशयाः ।
मोहात्प्राक्परिकल्पितप्रियतमार्धाङ्गानुषङ्गादिमा
श्रोतु क्वापि न गन्तुमीश्वरतया स्व शैलजाक्रोशति ॥ ३०१ ॥

सैव कीर्तिप्रथैव गङ्गा मन्दाकिनी तस्या गिरिराजो हिमाचल एवोत्पत्तिस्थान य सूरिस्त पिबन्ति सादर पश्यन्ति तादृशान् जनान् भूमण्डलजन्मनो लोकान् मुहुर्वारवार स्तुवन्त्य प्रशसन्त्य श्लाघमाना स्वर्गिमृगीदृश सुराङ्गना स्वर्गे देवलोके निजजनि स्वावतार निन्दन्ति तद्दर्शनाभावाद्गर्हन्ति । किंभूता । मन्दाशया प्रभोरन्यभुवनस्थायुकत्वेन दर्शनमलभमाना अत एव मन्दीभूतमनसो जडभावमुपगता । तथा मोहादज्ञानात् । 'सोऽह हसायितु मोहात्' इति चम्पूकथायाम् । मोहशब्देनाज्ञानम् । अथ च मोहात्प्रेमातिरेकात्प्राक् प्रथम परिकल्पित कृत प्रियतमस्य अतीष्टस्य भर्तुश्च हरस्यार्धाङ्गेन सामिशरीरेण सममनुषङ्ग सबन्ध तस्मात्स्वार्धशरीरमीश्वराङ्गे स्यूतमतोऽर्धाङ्गी गौरीति प्रसिद्धिः । तत्कारणादिमा सूरिकीर्ति क्वापि श्रोतु कर्णगोचरीकर्तु नेश्वरतया न समर्थत्वेन स्वमात्मान शैलजा पार्वत्यपि स्वमोहमाक्रोशति धिक्कुरुते । हा मया अविचारचतुरया वृथैव हाराङ्गेन स्वाङ्ग स्यूतम्, गीतिप्रीतिमत्तापि क्वापि हरेण विना हन्तु न शक्तेति ॥

यत्कीर्तिं नरनिर्जरोरगवधूप्रारब्धनूतस्तुतिं
श्रुत्वास्यामनुरागिता त्रिभुवने बिभ्रत्यदभ्रा हृदा।
शर्वाणीरमणस्तदश्रवणतो मूर्धस्थसिद्धापगां
कुर्वाणा बधिरत्वमुद्धररवैस्तारङ्गजैर्गर्हते ॥ ३०२ ॥

शर्वाणीरमण पार्वतीपतिर्हीरस्तस्या सूरिकीर्तेरश्रवणत अनाकर्णनात्तारङ्गजै तरङ्गाणा समूहास्तारङ्गा, तारङ्गेभ्यो जायन्ते स्मेति तारङ्गजास्तै। यथा पद्मसुन्दरकविकृतभारतीस्तवे—'वार वार तारतरस्वरनिर्जितगङ्गातारङ्गा' इति। उद्धररवैरत्युद्धरध्वनिभिर्बधिरत्व कर्णयोर्बाधिर्य कुर्वाणा मूर्वस्थसिद्धापगा स्वमस्तकस्थायुकभागीरथी गर्हते। अस्या जडाशयाया प्रोल्लसत्कल्लोलकोलाहलपुर किमपि क्वापि श्रोतु न शक्यते इति निन्दति। कस्मिन्सति। त्रिभुवने जगत्त्रये सति। किं कुर्वेति त्रिभुवने। अस्या सूरिकीर्ते हृदा मानसेन कृत्वा अदभ्रामतिशायिनीमनुरागिता रागयुक्तवत्ता बिभ्रति दधाने। किं कृत्वा। नरा नागरा, निर्जरा सुरा, उरगा नागा, तेषा वधूभि अङ्गनाभि प्रारब्धा प्रमोदादुपक्रान्ता। 'प्रारम्भ प्रोपत क्रम' इति हैम्याम्। नूता अभिनवा स्तुतय स्तवनानि यस्या तादृशी यस्य हीरसूरे कीर्तिं श्रुत्वा श्रवणगोचरीकृत्य॥

नैता श्रोत्रवतंसिकां विरचयन्सृष्टेर्विनिर्माणतो
वैयग्र्येण कुलालमेव मनसा मेने निजं नाभिभूः।
त्रैलोक्यस्तुतिपारवर्तिविभवा संस्तोतुमेता गुरुः
सजज्ञे गतगौरवः कविरपि प्रापाकवित्वं पुनः ॥ ३०३ ॥

सृष्टेर्विश्वसर्गस्य निर्माणत करणाद्वैयग्र्येण व्यग्रभावेन एता सूरिकीर्तिं श्रोत्रयोरात्मकर्णयोरवतसिका कर्णपूरताम्। 'विदर्भसुभ्रूश्रवणावतसिका' इति नैषधे। न विरचयन्न कुर्वाण। न शृण्वन्नित्यर्थ। नाभिभूर्ब्रह्मा निजमात्मान कुलाल कुम्भकारमेव मेने। कुम्भकारो हि भाण्डकरणव्यग्रतया किमपि श्रोतु न शक्नोति। पुनस्त्रैलोक्यस्य त्रिभुवनस्यापि स्तुते स्तवनस्य पारे अगोचरे वर्तते इत्येवशीलो विभवो यस्य। विश्वत्रयस्यापि स्तुतिगोचरामित्यर्थ। एता सूरिकीर्ति सस्तोतु वर्णयितु गुरु बृहस्पतिर्गत गौरव माहात्म्य वाचस्पतिता वा यस्य तादृश सजज्ञे सजात। तथा कवि शुक्रोऽपि काव्यकर्तापि अकवित्व मूर्खत्व न काव्यकर्तृत्व प्राप॥

निर्विण्णा इव जज्ञिरेऽश्रवणतस्तस्या मदप्रोद्धुर-
स्वाशासिन्धुररुन्धनादहरहः स्वान्ते महेन्द्रा दिशाम्।
निद्रामुद्रितलोचनं जलनिधौ निध्याय तार्क्ष्यध्वज
स्वच्छन्देन्दुमुखीव ता प्रतिगृहं शुश्राव सिन्धोः सुता॥३०४॥

दिशां महेन्द्रा' दिक्पालाः। 'पति' प्रतीच्या इति दिङ्महेन्द्रैः' इति नैषधे। अहरहर्निरन्तरं मदेन प्रोद्धुराणा मदोन्मत्तानां स्वाशासिन्धुराणा निजनिजदिग्गजाना रुन्धनात्स्वस्थीकरणादेकत्र स्थाने रक्षणाद्वा तस्या सूरिकीर्तेरश्रवणतोऽनाकर्णनात्स्वान्ते मनसि निर्विण्णा' खेदखिन्ना' इव जज्ञिरे जाताः। पुनः सिन्धोः सुता समुद्रस्य पुत्री लक्ष्मीस्ता कीर्तिं प्रतिगृह सर्वेष्वपि मन्दिरेषु शुश्राव शृणोति स्म। यदुक्तम्—'सायर वप्प मुरारिपिय चदसरीसा भाउ। लच्छी हींडइ घरघरिं महिला एह सहाउ॥' केव। स्वच्छन्देन्दुमुखीव। यथा स्वच्छन्दचारिणी विलासिनी प्रतिगृह वार्तादिक श्रुतिविषयीकुरुते। किं कृत्वा। जलनिधौ पारावारे निद्रया स्वापेन मुद्रिते मीलिते लोचने नयने यस्य तादृश तार्क्ष्यध्वज गरुडकेतु कृष्ण कान्त निध्याय दृष्ट्वा॥

स्वच्छन्दं त्रिजगद्विलासरसिकां कीर्तिं व्रतिक्ष्मापतेः
संदृब्धोद्धुरतानगानवनितावक्त्रामृतार्चिःसुधाम्।
सोत्कण्ठं पिबतामकुण्ठमनसां विश्वत्रयीजन्मिनां
प्राप्तानुत्तरसंमदा इव तदा संजज्ञिरे वासराः॥ ३०५॥

तदा तस्मिन्नवसरे विश्वत्रयीजन्मिना स्वर्लोके पाताललोके भूर्लोके च जन्मास्त्येषामिति विश्वत्रयीजन्मिना सुरासुरनराणा वासरा दिवसा प्राप्तो लब्धो न विद्यते उत्तरोऽग्रेतन. पदार्थं कोऽपि यस्मादसाधारण समदो नन्दो येषु तादृशा इव सजज्ञिरे सजाता। किंभूतानां विश्वत्रयीजन्मिनाम्। अकुण्ठमनसा तदेकतानचित्ताना च। कि कुर्वताम्। व्रतिक्ष्मापते हीरविजयसूरिराजस्य कीर्तिमेव सदृब्धानि विरचितानि उद्धुरानि अतिशायीनि तानानि आलापविशेषा येषु तादृशानि गानानि यासां तानयुक्तगानानि याभिर्वा तादृशीना वनिताना निजयुवतीना वक्त्राणि वदनानि एवामृतार्चिषा चन्द्राणा सुधा पीयूषरस सोत्कण्ठ सह उत्कण्ठया वर्तते यत्तत् पिबतामास्वादयता सादर शृण्वताम्। किंभूता कीर्तिम्। स्वच्छन्द स्वेच्छया निरङ्कुश त्रिजगति त्रिभुवनमध्ये यो विलासो विविधकेलीकरण तत्र रसिका सरसामुत्सुका वा॥ इति सूरिकीर्तिवर्णनम्॥

यं प्रासूत शिवाह्वसाधुमघवा सौभाग्यदेवी पुन'
पुत्रं कोविदसीहसीहविमलान्तेवासिनामग्रिमम्।
तद्ब्राह्मीक्रमसेविदेवविमलेनानन्दतो निर्मिते
वृत्ते हीरगुरोश्चतुर्दशमितः सर्गो बभूवानसौ॥ ३०६॥

पण्डितदेवविमलगणिना आनन्दत आह्लादान्निर्मिते विरचिते हीरगुरो श्रीहीरविजयसूरेर्वृत्ते चरिते हीरसौभाग्यनाम्नि महाकाव्ये असौ पूर्वव्यावर्णितस्वरूप एव चतुर्दशत्वेन चतुर्दशसख्यया वा मित प्रमाणता प्रापित गणित सर्ग. काव्यरचनमयाधिकारविशेषः बभूवान्। कर्तृप्रयोग.। सजात इति॥

इति पण्डितश्रीसीहविमलगणिशिष्यपण्डितदेवविमलविरचितायां स्वोपज्ञहीरसौभाग्यनाम्नि महाकाव्यवृत्तौ अकब्बरगोष्ठीबन्दिपञ्जरपक्षिमोचनमृगयानियमनसकलजन्तुजातसिद्धोभयनिर्भयकथनालापसुखानुभवनसोरीपुरमथुरागोपगिरियात्रानागपुरशिवपुरीप्रतिष्ठापूर्वकचतुर्मासककरणगुर्जरागमनजेजीयाकरमोचनामारिप्रवर्तनशत्रुंजयपर्वतार्पणफुरमानादिप्रदानकीर्तिवर्णनादिवर्णनो नाम चतुर्दश सर्ग ॥

पञ्चदश सर्गः ।

अथ सुहृद इव स्वं सारवस्तु प्रदत्तं
　प्रमुदितहृदयेनाकब्बरोर्वीमघोना ।
श्रमणधरणिभृत्तल्लाभमादातुकामो
　विमलशिखरिरत्नं प्रेक्षितुं काङ्क्षति स्म ॥ १ ॥

अथ शत्रुंजयप्रदानस्फुरमानागमनानन्तर श्रमणधरणिभृत्सूरिराज विमलनामा श्रीशत्रुंजयाभिधानः स एव शिखरिषु सर्वपर्वतेषु रत्न सकलतीर्थाधिराजत्वात् । यथा स्नातस्यास्तुतौ—'मन्दररत्नशिखरे' इति । प्रेक्षितु दृग्गोचरीकर्तु काङ्क्षति स्म वाञ्छति स्म । रत्नस्य हि प्रेक्षण युक्तमेव । कि कर्तुकाम । तस्माद्विमलाचलात्सकाशाल्लाभमधिकफल यात्रया कृत्वा सुकृतोपार्जनात्कर्मक्षयाद्वा मोक्षप्राप्तिरूप च आदातुकामो गृहीतुमनाः । किभूत विमलशिखरिरत्नम् । प्रमुदितहृदयेन हृष्टमानसेन अकब्बरोर्वीमघोना अकब्बरपातिसाहिना स्व स्वकीय तस्य सौराष्ट्राधिपतित्वात्सारवस्तु सम्यक्पदार्थ धनरूप वा प्रदत्तमर्थात्सूरीन्द्राय विश्राणितम् । कस्येव । सुहृद इव । यथा केनापि सौहार्दभाजा सुहृद स्वमित्रस्य सारवस्तु प्रदीयते ॥

विदलयितुमिवान्तर्वैरिषड्वर्गमुच्चै-
　र्विधिवदुपचरद्भिः षड्विधीन्ब्रह्ममुख्यान् ।
प्रतिविमलगिरीन्द्रं भव्यलोकैः परीतो
　व्रतिपतिरथ यात्रां कर्तुकाम. प्रतस्थे ॥ २ ॥

अथ दर्शनाकाङ्क्षानन्तर व्रतिपतिर्हीरविजयसूरि विमलगिरीन्द्र प्रति श्रीशत्रुंजयशिलोच्चयसमुख प्रतस्थे प्रतिष्ठते स्म प्रचलति स्म । किभूत । भव्यलोकै. विमलाद्रियात्राभिलाषुकभविकजनै परीत परिवृत परिवारितो वा । भव्यलोकै कि कुर्वद्भि । विधिवदागमोक्तप्रकारेण ब्रह्म शील मुख्य प्रकृष्टमादिर्वा येषु तादृशान् षट्सख्याकान् । 'एकाहारी भूमिसस्तारकारी पद्भ्या चारी शुद्धसम्यक्त्वधारी । यात्राकाले सर्वसचित्तहारी पुण्यात्मा स्यात्सत्क्रियो ब्रह्मचारी ॥' इति । विधीनाचारविशेषान् उपचरद्भि सेवमानैः कुर्वद्भिर्वा । उत्प्रेक्ष्यते—उच्चैरतिशयेन। मूलादित्यर्थ । अन्तरित्यव्ययम् । मध्य-

स्थायुकानामन्तरङ्गाणामित्यर्थः । वैरिणा शत्रुभूताना परमप्रत्यर्थिनामनर्थकारित्वात् । क्रोधमानमायालोभरागद्वेषरूपाणा षड्वर्ग षण्णा वर्ग देहिना महादु खदायित्वात्सर्वेषामपि सादृश्यम् । 'वर्गस्तु सदृशाम्' इति हैमीवचनात् । विदलयितुमिव ॥

नगरनिगमदुर्गग्रामसारामसीमा-
गहनगुरुगिरीन्द्राल्लङ्घमानः क्रमेण ।
किममृतकमलायाः केलिशैलं क्षमाया
श्रमणधरणिशक्रः सिद्धिशैलं ददर्श ॥ ३ ॥

श्रमणाना तपस्विना मध्ये धरणिशक्रो राजा । धरणिशब्दो दीर्घो ह्रस्वोऽप्यस्ति । पूर्वं लिखितोऽस्ति ग्रन्थोक्तेन । सूरिराज. सिद्धिशैल शत्रुजयगिरि ददर्श पश्यति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—क्षमाया भूमौ अमृत मुक्ति सैव कमला लक्ष्मी तस्या केलिशैल क्रीडाकरणार्थं पर्वतमिव । अत्र सिद्धिश्री स्वैर रमते । सूरि किं कुर्वाण' । क्रमेण विहारपरिपाट्या नगराणि महत्पुराणि देशेषु मुख्यपुराणि राजधानीरूपाणि वा, निगमा नगरस्थानविशेषा बृहद्वणिक्स्थानकानि वा, दुर्गा दु खेन गम्यन्ते अध्यास्यन्ते इति दुर्गाः कोट्टा विषमस्थानानि वा, ग्रामा अल्पचातुर्याणि लघुपुराणि सनिवेशा वा, सहारामैः कृत्रिमवनैरुद्यानैरुपवनैर्वा वर्तन्ते यास्तादृश्य सीमा पुरबाह्यपरिसरभूमयो नगर्यो विभागकृद्भुवो वा, गहनानि शैलसमीपविषमप्रदेशागतवनानि सकीर्णानेकपादपपटलशाखाविशेषा प्रविष्टार्ककिरणदु सचारकान्तारा वा, गुरवोऽतितुङ्गशृङ्गा गिरीन्द्रा महाशैलास्ताल्लङ्घमान अतिक्रामन् ॥

अथ सिद्धिशैल विशिनष्टि—

नयनपुटनिपेयामाश्रयन्काययष्टी
किमु सुकृतसमूहो भारतक्षेत्रभाजाम् ।
निखिलविषयभूषामोषिसौराष्ट्रलक्ष्म्या
यदवनिधरदम्भाच्चारुचूडामणिर्वा ॥ ४ ॥

उत्प्रेक्ष्यते—यदवनिधरदम्भाद्यस्य श्रीशत्रुजयशैलस्य व्याजाद्भारत नाम जम्बूद्वीपमध्यभागस्थमन्दरगिरिदक्षिणदिक्प्रान्तविभागवर्तिलवणाम्भोधिसनिधिवर्ति च क्षेत्र वर्ष भजन्ते जन्मना श्रयन्ते इति भरतक्षेत्रोत्पन्नाना नराणामित्यर्थ । सुकृतसमूह' किमु पुण्यराशिरिव । किंभूत सुकृतसमूह । नयनानि भविकलोकलोचनानि एव पुटा. पर्णभाजनानि तैर्निरन्तर पेया पातु सादरमवलोकयितु योग्या काययष्टी तनुलताम् । 'स्याहोर्भूय कणसमुचित काययष्टीनिकाय' इति नैषधे । आश्रयन् बिभ्रत् वा । अथ वा निखिला समस्ता ये विषया देशा. । 'विषयस्तूपवर्तनम् । देशो जनपदो नीवृत्' इति हैम्याम् । तेषा भूषा शोभा मुष्णात्यपहरतीत्येवशील सौराष्ट्रनामा देश. शत्रुंजय-

यात्रासमागतभरतचक्रवर्तिप्रदत्तापरनामधेयो देवदेश इति तस्य लक्ष्म्या श्रिय यद्विमलशैलच्छलाच्चारु सर्वालकारेभ्यो विशेषभूतश्चूडामणि शिर शिखामणिरिव ॥

अमितरजतरत्नस्वर्णशृङ्गैरसंख्या-
निमिषशिखरिखण्डैः स्वःसदां सद्मभिश्च ।
त्रिजगदुपरिभूमीलम्भना येन मेरु-
र्विजित इव बभूव व्रीडयानक्षिलक्ष्यः ॥ ५ ॥

येन शत्रुंजयगिरिणा विजित पराभूत सन् । उत्प्रेक्ष्यते—मेरु सुवर्णाचलो व्रीडया लज्जया कृत्वा न अक्ष्णोर्नयनयोर्लक्ष्यो निरीक्षितु योग्योऽनक्षिलक्ष्योऽदृश्यो बभूव जायते स्म । क इव । येन । किंभूतेन । त्रिजगता त्रयाणा पातालभूमिस्वर्गलक्षणाना भुवनानामुपरिभूमी लोकाग्रवर्तिस्थान मुक्तिलक्षण लम्भयति प्रापयति इत्येवंशीलस्तेन । 'सर्वेषामपि शैलानामुन्नतो विमलाचल । यदारोहेण लोकाग्र प्राप्यते बालकैरपि ॥' इति पूर्वाचार्यस्तुतिवचनात् । विजित । कैः कृत्वा । न मीयन्ते प्रमाणीक्रियन्ते स्वबुद्ध्या विदग्धैरपीत्यमितानि । गणनातीतानीत्यर्थः । रजताना रूप्यरत्नाना विविधमणीना स्वर्णाना काञ्चनाना शृङ्गाणि शिखराणि तैः । पुनर्न विद्यते सख्या गणना मान येषा तान्यसख्यानि अनिमिषाणा देवाना शिखरिणा वृक्षाणा खण्डानि काननानि तैः । 'स्यात्खण्ड कानन वनम्' इति हैम्याम् । पुन स्व सदा सुराणा सद्मभिर्नगरैर्मन्दिरैश्च । 'गौस्त्रिदिवमूर्ध्वलोकः सुरालय ' इति हैम्याम् । मेरुस्तु स्वप्रमाणोच्चप्रदेशे प्रापयति नोपरितनविभागे । तथा मितान्येव शृङ्गाणि बिभर्ति तान्यपि रत्नानामेव रत्नसानुत्वात् । तथा भद्रसालनन्दनसौमनसपाण्डुकनामानि चत्वार्येव वनानि धत्ते । तथा एकमेव सुरगृह कलयति । यदुक्तम्—'दिवमङ्कादमराद्रिरागताम्' इति नैषधे । अधः शत्रुंजयाद्रिणा स्वाभ्यधिकवैभवेन मेरुर्निर्जितस्तद्युक्तमेव ॥

शिखरिमणिविनिर्यज्ज्योतिरुज्जृम्भमाणा-
ञ्जनविपिनविनीले व्योम्नि यस्याबभासे ।
अतुलचटुलभावं स्वं परित्यज्य नित्य
तडिदिव निवसन्ती वल्लभाम्भोधराङ्के ॥ ६ ॥

उज्जृम्भमाणा पुष्पपल्लवादिभिर्विकसितभाव भजन्ते येऽञ्जना अञ्जननामानो वृक्षविशेषा । 'केचित्प्रभञ्जना इव पापर्धिकजना खण्डिताञ्जनावरप्रवाला ' इति चम्पूकथायाम् । 'अञ्जना सुन्दरी पत्नी अञ्जनद्रुमश्च । अधरोष्ठपल्लव अवस्तनकिसलय च' इति तद्वृत्ति । तेषा विपिनानि तद्वद्विनीले अतिश्यामले व्योम्नि नभस्तले यस्य शत्रुंजयाद्रे शिखराणामुत्तुङ्गशृङ्गाणा मणिभ्यो रक्तपीतरत्नेभ्यो विनिर्यन्ति सरद्दशदिगङ्गणानि व्याप्नुवज्ज्योति कान्तिराबभासे शोभते स्म । उत्प्रेक्ष्यते—स्वमात्मीयमतुलमतिशयितमतिघन

चटुलभाव चापल परित्यज्य विहाय वल्लभस्य स्वभर्तु' अम्भोधरस्य प्रावृषेण्यपयोदस्य अङ्के उत्सङ्गे । 'चिरविलसनात्खिन्नविद्युत्कलत्र ' इति मेघदूतकाव्यम् । विद्युतो मेघकलत्रत्वमुक्तम् । तथा 'प्रिये मदुत्सङ्गविभूषण भव' इति नैषधे । वल्लभाया वल्लभस्य क्रोडे उपवेशन दृश्यते । निवसन्ती वाल्लभ्येन वितिष्ठमाना तडिद्विद्युदिव ॥

क्वचिदपि कलधौतप्रस्थसंस्थानगाहि-
प्रवहदविरलाम्भोनिर्झरस्फारधारा ।
तुहिनशिखरिश्रृङ्गोत्सङ्गरङ्गत्प्रवाह-
द्युसदधिपनदीवाद्भुतशोभां बभार ॥ ७ ॥

क्वचिदपि शत्रुंजयशैलस्य कुत्रापि स्थानके कलधौतस्य रजतस्य प्रस्थ शिखर तदेव सस्थान सम्यगाश्रयस्तदवगाहन्ते अवितिष्ठन्तीत्येवशीला , तथा प्रकर्षेण वहन्ति प्रसर्पन्ति, तथा अविरलानि अविच्छिन्नधाराधोरणानि अम्भांसि जलानि येषु तादृशाना निर्झराणा स्फारा अत्युदारा दृश्यमाना नयनानन्ददायिन्यो धारा महत्प्रमाणाधोनिष्पतत्पयःप्रवाहा अद्भुतामसाधारणा शोभा बभार धत्ते स्म । केव । तुहिनशिखरिणो हिमाचलस्य श्रृङ्गस्य शिखरस्य उत्सङ्गे क्रोडे मध्ये वा रङ्गन्प्रसर्पन् प्रवाहो निरन्तरपय पूरो यस्यास्तादृशी । दिवि सीदन्त्यवतिष्ठन्ते इति द्युसदो देवास्तेषामधिप पुरंदरस्तस्य नदी सरिद्गङ्गेव । यथा देवनदी तथा देवेन्द्रस्यापि नदी । यदुक्तम्—'सुरेन्द्रतटिनीतीरेषु सिद्धाङ्गना ' इति भोजप्रबन्धे ॥

जलधिभवनजम्भारातिसारङ्गचक्षु-
र्दिगवनिधरमूर्धालम्बिबिम्बौ दिनादौ ।
रजतकनकराजत्कर्णपूराविवैत-
द्विमलगिरिरमायाः पुष्पदन्तौ विभातः ॥ ८ ॥

जलधौ सागरे भवन गृह यस्य स वरुण । 'वरुणस्त्वर्णवमन्दिरप्रचेता ' इति हैम्याम् । जम्भस्य दानवविशेषस्य अराति शत्रुरिन्द्रस्तयो सारङ्गचक्षुषी प्रिये तादृश्यौ दिशौ प्रतीचीप्राच्यौ । 'वरुणगृहिणीमाशामासादयन्तममु रुची–,' तथा 'निजमुखमित स्मेर धत्ते हरेर्महिषी हरित्' इति पदद्वयमपि नैषधे । तयोर्दिशोरवनिधरौ पर्वतौ अस्ताचलोदयाद्री तयोर्मूर्धानौ मस्तकशिखरे आलम्बेते आश्रयेते तादृशौ बिम्बौ मण्डलौ ययोस्तादृशौ पुष्पदन्तौ शशिभास्करौ । 'पुष्पदन्तौ पुष्पवन्तावेकोत्तया शशिभास्करौ' इति हैम्याम् । दिनादौ पूर्णिमादिके क्वापि प्रात काले विभात । उत्प्रेक्ष्यते—एतस्य विमलगिरे शत्रुंजयाद्रे रमायाः लक्ष्म्या रजतेन रूप्येण तथा कनकेन काञ्चनेन कृत्वा राजन्तौ रूप्यस्वर्णनिर्माणेन शोभमानौ दीप्यमानौ कर्णपूरौ श्रवणौ पूर्येते आभ्यामिति कुण्डले इव ॥

निखिलभुवनभारोद्धारनिर्वेदभाजा
भुजगपरिवृढेनानेकविज्ञप्तिकाभिः ।
भरभरणधुरीणोऽशेषनीरेशनेमेः
किमयमिह महीध्रः कारितो विश्वकर्त्रा ॥ ९ ॥

भुजगाना नागाना परिवृढेन स्वामिना शेषनागेन अनेकाभिर्विविधप्रकाराभिर्विज्ञप्तिकाभिरश्वलप्रसारेण दीनतादर्शनमुखाङ्गुलीप्रेक्षणचटुभाषणप्रमुखविज्ञपनैः कृत्वा । उत्प्रेक्ष्यते—विश्वकर्त्रा जगन्निष्पादकेन धात्रा पार्श्वे इह जगति पृथिव्या अय महीध्र एष शत्रुजयाद्रि । कि कारित । निर्मापित इव । किभूतेन । निखिलस्य समग्रस्य भुवनस्य भूलोकस्य भारो वीवधस्तस्योद्धारेणोद्वहनेन कृत्वा निर्वेद मनसि विषाद खेद वा भजतीति तेन । अय किभूत । अशेषाया समस्ताया नीराणां जलानामीश स्वामी समुद्र । 'स्रोतोवार्नदीश सरस्वान्' इति हैम्याम् । नेमिश्चक्रधारावद्यस्या परिधीभूतो यस्यास्ताद्दश्याश्चतुरर्णवपर्यन्तपृथिव्या भरस्य भरणे धारणे । 'डुभृञ् धारणपोषणयो' इत्यस्य प्रयोगः । धुरीणो धुर्यो धौरेय. ॥

सुरपथपथिकैतत्प्रस्थसंस्थानभोगाः
शशभृदपरभागं प्रेक्ष्य साक्षान्निरङ्कम् ।
किमयमिदमुपास्ते नित्यमभ्येत्य कुर्व-
न्नजनि विगतलक्ष्मेत्यन्तरध्याहरन्ति ॥ १० ॥

सुरपथस्याकाशस्य पथिकेषु पान्थेषु । अभ्रकषेष्वित्यर्थ । एतस्य शत्रुजयाद्रेः प्रस्थेषु शृङ्गेषु सतिष्ठन्ते इति सस्था । क्विबन्त । तिष्ठन्तीत्यर्थ । नभस्याकाशे गच्छन्तीति नभोगा सिद्धगन्धर्वविद्याधरसुराः अन्तश्चित्तमध्ये इत्यमुना प्रकारेणाध्याहरन्ति विचारयन्ति । कि कृत्वा । निर्गतोऽङ्क कलङ्को यस्मात्स निरङ्कस्त लाञ्छनरहित शशभृतश्चन्द्रस्यापरभाग यस्मिन्नवस्तने भागे लाञ्छन लक्ष्यते तस्मादन्यम् । उपरितनभागमित्यर्थ । साक्षात्प्रत्यक्षेण प्रेक्ष्य व्यालोक्य । एतावता चन्द्रलोकादप्युच्चतमानि शृङ्गाणि तेषूपविष्टा नभोगाश्चन्द्रस्योपरितन भाग दृशा व्यालोक्य वितर्कयन्ति । इति किम् । यदय चन्द्रो नित्य सदा अभ्येत्यात्रागत्य इदमुपास्ते श्रीशत्रुजयाद्रेः सेवा कुर्वन् सन् । उत्प्रेक्ष्यते—विगत प्रयात लक्ष्म लाञ्छन यस्य तादृश किमजनि सजात इव ॥

भुजगभवनमध्यं व्याप्नुवन्स्थूलमूलै-
र्दिवमपि शिखरैः स्वैर्भूघनेनापि भूमीम् ।
इति विमलमहीभृद्भूर्भुवःस्वस्त्रयी यो
हरिरिव निजपादैः स्वात्मनाक्रम्य तस्थौ ॥ ११ ॥

यो विमलनामा महीभृत् शत्रुंजयाचलः स्वात्मना निजस्वरूपेण कृत्वा भूर्भुवःस्वस्त्रयी पातालभूमण्डलस्वर्गलोकत्रिकमाक्रम्याभिव्याप्य तस्थौ स्थितवानास्ते। क इव। हरिरिव। यथा नारायणो निजैः स्वकीयैः त्रिभिः पादैः क्रमैः कृत्वा त्रैलोक्यमाक्रम्य तिष्ठति स्म। बलिबन्धावसरे वामनरूपेण बलेः सकाशात्क्रमत्रिकमितां क्षितिं याचितवान्, तस्मिन्व्यतिकरे अतिमहद्रूपमाधाय क्रमत्रयेण त्रिजगदाक्रान्तम्, तदा बलिर्बद्ध्वा पाताले क्षिप्तः। तदंशो नैषधे यथा—'हरेर्यदक्रामि पदैककेन खं पदैश्चतुर्भिः क्रमणेऽपि तस्य न। त्रपा हरीणामिति नम्रिताननैर्न्यवर्ति तैरर्धनभःकृतक्रमैः॥' 'यत्खमाकाशं हरेरेककेन पदाङ्घ्रिणा अक्रामि तस्य नभसश्चतुर्भिः पदैराक्रमणे नोऽस्माकं हरीणां त्रपा लज्जा इति नम्रितं नीचैः कृतमाननं यैस्तादृशैः। नामसादृश्यादुत्प्रेक्षा। हरिभिरश्वैरर्धो न संपूर्णो नभसि गगने कृताः क्रमाः फला यैर्न्यवर्ति। नभःक्रमणादित्यर्थः।' इति तद्वृत्तिः। यथैकेन क्रमेण खम्, तथा द्वितीयेन पदेन भूः, तृतीयेनाङ्घ्रिणा पातालं चेति। अथ गिरेराक्रमणं दर्शयति—यः किं कुर्वन्। स्थूलैरतिपुष्टैः पृथुलैर्वा मूलैरधोभागवर्तिस्वप्रदेशैः कृत्वा भुजगानां भवनं गृहं पातालं तस्य मध्यं पातालमूलम्। कैलाश इत्यभिधानत्वात्। अपि पुनर्दिवमाकाशं स्वर्गं वा स्वैरात्मीयैरभ्रलिहैः शिखरैः शृङ्गैः अपि पुनर्भूघनेन स्वशरीरबाहुल्येन देहस्थौल्येन पृथ्वीं व्याप्नुवन्॥

बहलसलिलपूर्णातूर्णयानाभ्रिकाभिः
स्फुरति शिखरमालालम्बिकादम्बिनीभिः।
विधुमणिरविदीपाञ्जेतुमभ्यागतैर्यः
किमभिलषितदायी सेव्यमानस्तमोभिः॥ १२॥

यो विमलाद्रिः शिखरमालाः शृङ्गश्रेणीमालम्बन्ते समाश्रयन्ते इत्येवंशीलाभिः कादम्बिनीभिर्घनघटाभिः कादम्बिनीमेघमालाभिर्बहलं नीरन्ध्रं सर्वेष्वपि वर्दलेषु विद्यमानत्वेनातिघनं यत्सलिलं पानीयं तेन पूर्णा निर्भरभृता अत एवातूर्णं मन्दसत्वरितं यानं गमनं यासां तादृश्योऽभ्रिका वर्दलानि यासु ताभिः। उत्प्रेक्ष्यते—अभिलषितानि निजमनःकामितानि ददातीत्येवंशीलो यः शैलो विधुश्चन्द्रो रविः सूर्यः मणयो रत्नानि कर्केतनादीनि प्रभकरादिमानि वा दीपास्तान् जेतुमर्थात्स्वप्रतिपक्षान् पराभवितुं यदेते तमसामुच्छेदविधायिनस्ततस्तेषामभिभवनमुचितमेव। अभ्यागतैर्महात्मनः समीपे समेतैस्तमोभिरन्धकारैरिव सेव्यमानः किमुपास्यमानः॥

जडिमशितिमवर्षायुष्कलोलस्वभावो-
द्धुरसमिरविरोधोदन्वदभ्यर्थनाद्यम्।

१. 'वायुः समीरसमिरौ' इति हैमकोशाद्ध्रस्वेकारघटितसमिरशब्दः साधुः.

निजमखिलमसातं हातुमब्दैः समेत्या-
निशनिवसनदम्भात्किं तपस्तप्यतेऽस्मिन् ॥ १३ ॥

अब्दैर्मेघैः समेत्य अत्रागत्य अनिशं निरन्तरं यन्निवसनं निवासः स्थितिकरणम् । वर्षानन्तरं हि वारिदा क्वापि गिरौ वसन्तीति कविसमयः । तस्य दम्भात्कपटात् । उत्प्रेक्ष्यते—अस्मिन् शत्रुंजये तपः उपवसनादि तप्यते किं क्रियत इव । किं कर्तुम् । निजमात्मीयमखिलं समस्तमप्यसातं दुःखं हातुम् । 'ओहाक् त्यागे' इत्यस्य प्रयोगः । त्यक्तुम् । किंभूतमसातम् । जडिमानं जाड्यमज्ञानं डलयोरैक्यात् जलमयतां जडाशयताम्, तथा शितिमानं निन्द्यकृष्णभावम्, तथा वर्षायुष्कं वर्षाकाले यावज्जीवितव्यताम् । 'शरद्धनात्यय' इति वचनात् । तथा लोलस्वभावतामस्थिरत्वं चञ्चलाशयत्वम् । यदुक्तम्—'क्षारो वारिनिधिः कलङ्ककलुषश्चन्द्रो रविस्तापकृत्पर्जन्यश्चपलाशयः स्वयमिहादृश्यः सुवर्णाचलः । काष्ठं कल्पतरुर्दृषत्सुरमणिः स्वर्धामधेनुः पशुः · · · 'तत्केन साम्यं सताम् ॥' इति लोकोक्तेः । तथा उद्धुरा उत्कटा प्रबला ये समिराः पवनास्तैः सह विरोधो वैरम् । यदुक्तम्—'सज्जन सावन मेहज्यूं उन्नहिए गहगट्ट । पिशुनपवनभइंसंचरे मारिकिएदहवट्ट ॥' इति । पुनरप्युक्तम्—'विलपति कृषा सारङ्गोऽयं त्वमुन्नतिमानहो जलमपि च ते सयोगोऽयं कथंचिदुपस्थितः । उपकृतिकृते प्रह्व चेत कुरुष्व यदग्रतो भ्रमति पवनः कस्त्वं कोऽयं क्व ते जलबिन्दवः ॥' तथा 'अहह ··समीरण दारुण किमिदमाचरितं चरितं त्वया । यदिह चातकचञ्चुपुटोदरे पतति वारि तदेव निवारितम् ॥' इत्यपि सूक्तोक्तेः । समुद्रात्सकाशादभ्यर्थना प्रतिवर्षपानीययाच्ञा परस्मादभ्यर्थदानम् । यदुक्तम्—'अब्दैर्वारिजिघृक्षयार्णवगतैः साकं व्रजन्ती मुहुः' इति खण्डप्रशस्तौ । तथा मेघा हि समुद्रात्सलिलं याचित्वा भूमण्डले वर्षन्तीति जनश्रुतिः । एते प्रकारा आद्याः प्रथमा यत्र तत् ॥

त्रिदिवसदनमार्गोत्सङ्गरङ्गत्तरङ्गै-
र्मणिचितचयचञ्चद्रोचिषां सचयैर्यः ।
द्युनिशमिह निजाङ्कस्थायुकानां चिकीर्षुः
किमु शरणधुरीणः शाश्वतं सुप्रभातम् ॥ १४ ॥

यः शत्रुंजयाद्रिर्मणिभिराभङ्करप्रभङ्करादिरत्नैश्चितो व्याप्तो रत्ननिर्मितो यश्चयो वप्रः प्राकारस्तस्य चञ्चतां दीप्यमानानां रोचिषां कान्तीनां सचयैः सदोहैः कृत्वा । उत्प्रेक्ष्यते—इह विश्वे द्युनिशं नित्यं निजस्यात्मनः अङ्के उत्सङ्गे स्वसमीपे वा स्थायुकानां निवसनशीलानां स्वापत्यानामिव भविकजनानां शाश्वतमनश्वरं सुप्रभातं शोभनालोकं सिद्धशैलत्वाच्चिकीर्षुः कर्तुमिच्छुरिव । किंभूतैः सचयैः । त्रिदिवे स्वर्गे सदनं गृहम्, अथवा त्रिदिवं द्यौरेव सदनं येषां ते देवास्तेषां मार्गः पन्था आकाशस्तस्योत्सङ्गे क्रोडे र-

ङ्गन्तः प्रसर्पन्त' तरङ्गाः प्रसारा येषा ते । य किंभूतः । शरणे स्वसमीपागतरक्षणे धुरीणो बलवान् वत्सल आश्रितपालक शरणागतवज्रपञ्जरो वा ॥

घनलसदुपकण्ठा रुक्मरूप्यद्विभागा
पतदुपरिझराम्भा भाति कुत्रापि भित्तिः ।
तनुरिव पुरदस्योः स्यूतशैलाङ्गजाङ्गा
श्रितशितिगलनाला स्वःस्रवन्ती श्रयन्ती ॥ १५ ॥

यत्र शत्रुजयाद्रौ कुत्रापि कस्मिंश्चित्प्रदेशे कौतुकाकलितशिल्पिकल्पिता भित्तिः कुड्य भाति दीप्यते राजते वा । किंभूता। घनेन मेघेन कृत्वा । 'गिरौ वर्षन्ति माधवाः' इति वचनात् । लसत् शोभमानमुपकण्ठ कण्ठस्य समीपमुपकण्ठ समीप वा यस्या । पुन किंभूता । रुक्म स्वर्ण रूप्य रजत तयोर्द्वौ पूर्वापरौ भागावशप्रदेशौ यस्याः । एकस्मिन् भागे स्वर्णेन, अपरस्मिन् भागे च रजतेन घटिता इत्यर्थ । पतन्निर्माणविशेषादागच्छदुपरि शिर.प्रदेशे झरस्य शिखरनिर्झरस्य अम्भ पानीय यस्या. । केव भाति । तनुरिव । यथा पुरदस्योरीश्वरस्य तनु' वपुर्यष्टी शोभते । किंभूता । घनवन्मेघ इव नीलत्वाल्लसत्कण्ठस्य समीप यस्याः । पुन किंभूता । स्यूत प्रोत्तम् अर्धाङ्गीकरणात् शैलस्य हिमाद्रेरङ्गजायाः पार्वत्या अङ्ग शरीर यस्याम्। शकर श्वेतवर्ण ,पार्वती तु कनककेतकी पीतवर्णा । पुन किंभूता । श्रित शिति श्यामवर्ण गलनाल कण्ठपीठ यया । पुन. किं कुर्वन्ती । स्व.स्रवन्ती गगनगङ्गा श्रयन्ती शिरसि सिद्धधुनी दधती ॥

स्फटिकघटितशृङ्गोत्सङ्गसङ्गी तरङ्गी-
भवदलिकुलशाली चम्पक' पुष्पपीतः ।
दशशतनयनस्याध्याश्रितस्वःकरेणो.
कलितकनककान्तेः कान्तिमादान्मघोनः ॥ १६ ॥

यत्र शत्रुजये क्वचन प्रदेशे चम्पको हेमपुष्पक मघोन पुरदरस्य कान्ति शोभामादाज्जग्राह । शक्रसदृश' सजायते स्मेत्यर्थ । 'कान्तिर्द्युतिभूषेच्छासु' इत्यनेकार्थ । किंभूतश्चम्पक. । स्फटिकै श्वेतरत्नैर्घटित निष्पादितमर्थाद्विरञ्चिना विरचित यच्छृङ्ग शिखर तस्योत्सङ्ग क्रोडो मध्य तत्र सङ्गोऽस्यास्तीति स्फटिककूटोपरिप्ररूढ. । पुन किंभूत । तरङ्गीभवद्भि अनेकश्रेणीबन्धागमनात्कल्लोललीला कलयद्भिरमन्दमकरन्दास्वादोन्मदिष्णुभाव बिभ्रद्भिरलिना भ्रमराणा कुलैर्वृन्दैः शालते शोभते इत्येवशील । यद्यपि च लोकोक्त्या 'वहिरइनपुण्यो गीतभमरचपइनवइट्ठो । सोलकलासपुन्नचन्दअ धलइ न दिट्ठो ॥' इत्यादि श्रूयते। तथापि 'विचिन्वती पान्थपतङ्गहिंसनैरपुण्यकर्माण्यलिकज्जलच्छलात् । व्यलोकयच्चम्पककोरकावलीः स शम्बरारेर्बलिदीपका इव' इति नैषधोक्त्या चम्पकेऽपि भृङ्गागमनसभवो दृश्यते। पुन. किंभूतः । पुष्पैर्विकसत्कुसुमैः पीतो

हारिद्रवर्णे । मघोनः किंभूतस्य । दशशतानि सहस्र नयनानि नेत्राणि यस्य । पुन किं-भूतस्य । अध्याश्रित स्वकीयारोहेण पृष्ठे प्रतिष्ठा प्रापित स्व.करेणुरैरावणो येन । एतावता अभ्रमूवल्लभारूढ. । पुन किंभूतस्य । कलिता धृता कनकवत्स्वर्णस्येव कान्ति-र्देहद्युति· शोभा वा येन । 'चम्पकोऽस्मिन्सपुष्प' इति पाठे अस्मिन् शत्रुजये सपुष्पः स्मेरप्रसूनपरिचितश्चम्पकद्रुमः ॥

अपि धृतसुरसिन्धुर्नागरङ्गी सदुर्गः
　सवृषमुषितकालः केकियानं दधानः ।
धृतशशधरचूडो नीरमुड्नीलकण्ठः
　शिव इव घनयानो भाति मृत्युंजयाद्रिः ॥ १७ ॥

अद्रि शत्रुजयशैल शिव ईश्वर इव भाति । किंभूत । धृता कलिता सुरा विवि-धस्थानस्थातारोऽनेककपर्दियक्षप्रमुखा अधिष्ठातारो देवा, तथा सिन्धव· शत्रुजया-ऐन्द्री-साभ्रमती-ब्राह्मी-प्रमुखाश्चतुर्दश महानद्यो येन। शिवस्तु श्रितदेवनदीको गङ्गाध-रत्वात् । पुन किंभूत । नागरङ्गा वृक्षविशेषा 'नारङ्गा' इति लोके प्रसिद्धा सन्त्यस्मिन् । पक्षे नागेषु भुजगमेषु विषये रङ्ग स्नेहोऽस्त्यस्येति । 'पाणौ फणीन् भजति कङ्कणभूय-मैशे सोऽय मनोहरमणीरमणीयमुच्चै । कोटीरबन्धनधनुर्गुणयोगपट्टव्यापारपारगमसु भज भूतभर्तु. ॥' इति नैषधे । पुन किंभूत । सह दुर्गैर्विषमस्थानकै कोट्टैर्वा वर्तते यः । पक्षे पार्वतीयुक्त अर्धाङ्गत्वात् । पुन किंभूत । सह वृषेण धर्मेण । 'पुण्यराशि श्रिय-' इत्यभिधानत्वात् । पक्षे वृषभेण वाहनबलीवर्देन वर्तते य । तथा मुषितो निर्दलित कालः कलिर्यमो वा अजरामरपददायकत्वात् । पक्षे कालनामा दैत्यो येन। पुनः किंभूत· । केकिना मयूराणा यानमितस्ततो गमनम् । पक्षे स्वामिकार्तिक च दधान । पुन किंभूत । धृत·, कलित शशधरश्चन्द्रो यया तादृशी चूडा शिखरशिखा अभ्रंकषत्वात् म-स्तकोपरितनभागश्च येन । पुन. किंभूत । नीरमुचा मेघेन तद्वच्च नील कृष्ण· कण्ठ कधरा गलनाल यस्य । 'दधदम्बुदनीलकण्ठताम्' इति नैषधे राजगृहवर्णनम् । अम्बु-देन मेघेन नील. कण्ठ उपत्यकाभागो ग्रीवा चेति उपत्यकायाः कंधरेति प्रतिपादनम् । 'यदनेकसौधकवराहरिभि कुक्षिगतीकृता इव' इत्यपि नैषधे । पुन किंभूत । घ-नाना मेघाना यानानि गमनानि सचारा यत्र । पक्षे घनवाहन इत्यभिधान । यानशब्दे-न वाहनम् । पुन किंभूतः । मृत्यु मरण यम जयतीति मृत्युजयो जन्मजरामरणाप-हारक सिद्धिदातृत्वात् । पक्षे मृत्युजयो नाम्ना ॥

स्वकशिखरशिखाङ्कस्थायुकान्स्वैकताना-
　न्कमलमृदुलदेहांस्तापितास्तापनेन ।
सुखयितुमिव शैत्यैः सिद्धशैलोऽङ्कभाजो
　बहलजलमुचोच्चैरातपत्र तनोति ॥ १८ ॥

सिद्धशैल' शत्रुजयाद्रिर्बहलेन नीरन्ध्रेण सान्द्रेण जलमुचा नीरदेन कृत्वा । उत्प्रेक्ष्यते—अङ्गभाजो यात्रिकजनान् शैलै शीतलताभि सुखयितु सुखीकर्तु शीतलान्विधातुमिवातपत्र मायूरपिच्छच्छत्र तनोति विस्तारयति । शिरसि धत्ते इत्यर्थ । किभूतानङ्गभाजः । स्वकान्यात्मीयानि शिखराणि शृङ्गाणि तेषा शिखानामग्राणामङ्के उत्सङ्गे स्थायुकान् सस्थायिन उपविशनशीलान् । पुन किभूतान् । स्वस्मिन्नात्मनि विषये एकतानानेकाग्रचित्तान् । पुन किभूतान् । कमलवन्मृदुल सुकुमारो देह शरीर येषाम् । पुन किभूतान् । तापनेन सूर्येण तापितान् सतप्तीकृतकायान् ॥

स्वभवविभवभूम्ना लम्भितेनाभिभूति
त्रिदशशिखरिमुख्याशेषशैलव्रजेन ।
किमु विमलगिरीन्दो रूप्यरत्नार्जुनाङ्गा
निजनिजशिखरौघाः प्रापिताः प्राभृतत्वम् ॥ १९ ॥

त्रिदशशिखरी मेरुर्मुख्य प्रकृष्टो येषु तादृशा अशेषाः समस्ता ये शैला पर्वतास्तेषा व्रजेन समूहेन विमलगिरीन्दो श्रीशत्रुजयशैलशक्रस्य । उत्प्रेक्ष्यते—निजस्य शिखरौघा शृङ्गगणा । 'निजस्य तेजः शिखिन परश्शता ' इति नैषधे । प्राभृतत्वमुपदाभाव प्रापिता । ढौकिता इत्यर्थ । किभूताः । रूप्य रजत रत्नानि मणय अर्जुन स्वर्ण तेषामङ्ग शरीर येषा ते । रजतरत्नहेममया इत्यर्थ । किभूतेन । त्रिदशशिखरिमुख्याशेषशैलव्रजेन । स्वस्माद्विमलशैलात्मनो भव उत्पत्तिर्येषा तादृशाना विभवाना शोभासपदा भूम्ना बाहुल्येन । अभिभूति पराभव लम्भितेन प्रापितेन ॥

विमलशिखरिकुण्डा वल्लरीः शैवलाना-
मुपरि बहलितानामुद्वहन्तो विभान्ति ।
प्रवसितदयिताना कामिनीना कपोला
इव लुलदलकाङ्काः पाण्डिमान दधानाः ॥ २० ॥

विमलशिखरिण श्रीशत्रुजयगिरे कुण्डा जलस्थानानि विभान्ति शोभन्ते । कि कुर्वन्त । उपरि स्वसलिलोर्ध्वभागे बहलिताना निच्छिद्रीभूताना सान्द्राणा शैवलाना शेवालाना वल्लरीर्मञ्जरी. । 'मञ्जरी वल्लरीश्च सा' इति हैम्याम् । उद्वहन्तो धारयन्त । के इव । कपोला इव । यथा प्रवसिता पथिकीभूता परदेश प्राप्ता वा दयिता भर्तारो यासां तादृशीना कामिनीना विरहविधुरवधूना कपोला गण्डा गल्ला राजन्ते । किभूता । लुलन्त पतिव्रता व्रततया प्रियप्रवासवासरादारभ्य अबद्धत्वादुपरि पतन्तो गण्डस्थले मिलन्त अलका केशा अङ्के उत्सङ्गे येषाम् । पुन कि कुर्वाणा । पाण्डिमान पाण्डुरभाव दधाना. । विरहे हि प्राय पतिव्रताना कपोला धवलीभवन्ति । यदुक्त नैषधे—'विरहपाण्डुकपोलतले विधु ' इति ॥

विविधनवचिरत्नायत्नदत्तात्मरत्नै-
र्निखिलमपि निहत्याकिंचनत्वं जनानाम्।
मणिशिखरिणमद्रिर्दीनवाक्कारिणं यो
बहु तृणमिव चक्रे किंपचानं वदान्यः॥ २१ ॥

अद्रि' श्रीशत्रुंजयपर्वत मणिशिखरिण रोहणाचलम्। 'श्रेणीवर्जनदुर्यशोनिविशितव्रीडस्तु रत्नाचलः' इति नैषधे। तथा 'ये रत्नाचलवासिनो हि मनुजास्तेषा न रत्नोद्यम' इति सूक्ते। यथा रत्नाचलस्तथा मणिशिखरी। त बहु धन यथा स्यात्तथा तृण तृणप्रायमकिंचित्करमिव चक्रे कृतवान्। किं कृत्वा। जनाना स्वाश्रितभविकलोकाना निखिल समस्तमपि अकिंचनत्व दरिद्रभाव निहत्य मूलादुच्छेद्य। कै कृत्वा। विविधानि नानाप्रकाराणि 'वज्र–वैडूर्य–लोहिताक्ष–मसारगल्ल–हंसगर्भ–पुलक–सौगन्धिक–ज्योतीश्वर–अञ्जन–अञ्जनपुलक–जातरूप–सुभग–अङ्क–स्फटिक–कर्केतन–मरकत–प्रवाल–इन्द्रनील–चन्द्रप्रभ' इति सिद्धान्तोक्तानि, 'पद्मराग–गरुडोद्गार–राजपट्ट–चन्द्रकान्त–सूर्यकान्त–माणिक्याद्यानि नवानि नवीनोत्पन्नानि चिरत्नानि चिरकालोद्भूतानि। 'चिरत्नरत्नाचितमञ्चित चिरात्' इति नैषधे। 'चिरत्नानि चिरकालजातानि' इति तद्वृत्ति। अयत्नदत्तानि प्रयास विनैव प्रकटस्थितत्वेन खननाद्युपक्रममन्तरेण विश्राणितानि यान्यात्मन स्वस्य स्वस्मिन्नुत्पन्नत्वेन निजस्यैव रत्नानि माणिक्यानि तै। अद्रि किंभूतः। वदान्यो दानशील। किंभूत मणिशिखरिणम्। दीना कृपणाम्। 'कृपाश्रये य कृपणे पतत्रिणि' इति नैषधे। 'कृपणे दीने' इति तद्वृत्ति। 'कृपण. कदर्ये दीने च' इत्यनेकार्थे। हस्ताभ्या भालमास्फाल्य हा तात हा मात इति वाच वाणी कारयतीत्येवंशीलम्। यदुक्तम्—'हा दैवेति वचो विना न ददते वज्राणि वज्राकरा' इति सूक्ते। तथा 'दैन्योक्त्या रोहणाद्रि खरमुखरतर पुष्करावर्तमेघा' इति सोमसुन्दरसूरिकृतऋषभदेवस्तवे। तथा 'धिग्रोहण गिरि दीनदारिद्र्यव्रणरोहणम्। दत्ते हा दैवमित्युक्ते रत्नान्यर्थिजनाय य॥' इति विक्रमादित्यादिभिरुक्ते। अत एव पुनः किंभूतम्। किंपचान कदर्यम्॥

विदलितदलमालाशालिलीलातमालः
कनकशिखरसंस्थस्तच्छविच्छन्नवर्ष्मा।
मुररिपुरिव पीतस्फीतवासोवसानो
विहगविभुविहारी यत्र शत्रुंजयेऽभात्॥ २२ ॥

यत्र यस्मिन् श्रीशत्रुंजयधात्रीधरे विदलिताभिर्विकसिताभिर्दलाना मरकतमणिगणाच्छिन्नच्छविच्छायाना पत्राणा मालाभि श्रेणीभि शालते शोभते इत्येवंशीलो यो लीलातमाल विद्याभृद्भिर्मानवैर्वा क्रीडा(?)कृते रोपितस्तापिच्छतरु। अथ वा स्वयमेव

कथंचिदुद्गतः विलासविधायकस्तमालद्रुम अभाद्बभौ। किंभूतस्तमाल। कनकस्य काञ्चनरचिते शिखरे शृङ्गे सतिष्ठते इति कनकशिखरस्थ। पुनः किंभूतः। तस्य कनकशिखरस्य छविर्ज्योतिस्तया छन्न व्याप्त वर्ष्म शरीर यस्य। क इवाभात्। मुररिपुरिव। यथा नारायणो भासते। किंभूतः। पीत हारिद्रवर्ण स्फीत मनोज्ञ वासो वस्त्र वसान परिदधानः। वस्ते इति वसानः। 'गुणिप्रायाणि वस्त्राणि भूषणानि तव प्रभो। वसानश्च दधानश्च सत्कविर्द्वारि तिष्ठति॥' इति भोजप्रबन्धे। पुन किंभूत। विहगाना पक्षिणा विभुः स्वामी गरुडस्तेन विहरति विचरतीत्येवशील॥

उपरिपरिसरद्भिः पद्मरागाश्मगर्भ-
स्फटिकघटितशृङ्गव्रातजातांशुपूरैः।
अपि नभसि भुवीव ब्रह्मभूभानुपुत्री-
त्रिदशजलधिगानां यस्तनोतीव सङ्गम्॥ २३॥

यः श्रीशत्रुंजयशैल भुवि पृथिव्यामिव नभस्याकाशेऽपि ब्रह्मभू सरस्वती, भानुपुत्री यमुना, त्रिदशजलधिगा गङ्गा, तासा सङ्ग संगमन मेलनम्। त्रिवेणीसङ्गमित्यर्थ। तनोति करोतीव। कै कृत्वा। उपरि नभोङ्गणे परिसरद्भिः परि समन्तात्प्रसरद्भिः पद्मरागा रक्तमणयः, तथा अश्मगर्भा मरकतरत्नानि, तथा स्फटिकाः श्वेतमाणिक्यानि तै कृत्वा। 'रत्न वसुमतीमाणिक्यमपि' इति हैमीवृत्तौ। घटिताना नाकिना शिल्पिना वा सकल्पिताना शृङ्गाणा शिखराणा व्रातादृन्दाज्जाता प्रकटीभूता येऽशुपूरा किरणगणास्तै कृत्वा। पद्मरागरुचिभिर्विरञ्चिसुता सरस्वती हि कविसमये किंचिदरुणा वर्ण्यते। रुधिरप्रवाहस्य त्वस्या उपमानत्वेन मरकतमणिकान्तिभिर्यमुना तस्या श्यामवर्णत्वेन स्फटिकरत्नज्योतिषा गङ्गा तस्या उज्ज्वलत्वेन। इति त्रिवेणीसगम॥

क्वचिदपि मुचकुन्दोऽमन्दनिस्यन्दवृन्द-
सितसुमविशदश्री राजतप्रस्थसस्थः।
समदसुरभिसूनोः पृष्ठ्यधिष्ठानभाजो
भसितलसितमूर्तेः प्राप शंभोर्विभूषाम्॥ २४॥

क्वचिदपि श्रीशत्रुंजयस्य कुत्रापि प्रदेशे मुचकुन्दो मुचकुन्दनामा पुष्पजातिवृक्षविशेष शभोरीश्वरस्य विभूषा शोभा प्राप लेभे। किंभूत। अमन्दा अतिप्रचुरा ये निस्यन्दास्तेषा वृन्दानि पटलानि येषु तादृशानि स्मितानि विकसितानि सुमानि पुष्पाणि तै विशदा उज्ज्वला श्री शोभा यस्य सः। पुन किंभूत। राजते रूप्यसबन्धिनि प्रस्थे शिखरे संतिष्ठते इति सस्थ। शभो. किंभूतस्य। समदो मदमेदुरो य सुरभिसूनुः अर्जुनीनन्दनो वृषभस्तस्य पृष्ठे 'पुठि' इति लोके प्रसिद्धा तत्राधिष्ठानमाश्रय भ-

जते । पृष्ठे चढितः । पुनः किंभूत । भसितैर्भस्मभिर्लसिता मनोज्ञीभूता मूर्तिर्यस्य । यस्योद्धूनशालिन ॥

अनणिममणिमालाशालिनी यस्य सिन्धुः
प्रतिफलितविवस्वद्दीप्तिदुःप्रेक्षणीया ।
सुकृतभरितजन्तोर्गर्भमन्तर्वहन्तीं
युवतिमनुकरोति स्मेरदम्भोरुहास्या ॥ २५ ॥

यस्य श्रीशत्रुंजयस्य सिन्धुः काचित्तरङ्गिणी युवतिं तरुणीमनुकरोति । युवतीसदृशी भवतीत्यर्थ. । किंभूता सिन्धु । न विद्यते मूल्यापेक्षया महिम्ना वा अणिमा लघिमा अल्पत्व येषु एतावता बहुमूल्यानामप्रतिमप्रभाप्रभाववता च मणीनां रत्नाना मालाभि श्रेणीभि शालते शोभते इत्येवशीला । गिरिनदीषु मणिसद्भाव किरातार्जुनकाव्ये कथितोऽस्ति । किंभूता । प्रतिफलित अन्तर्जल प्रतिबिम्बितो यो विवस्वान् सूर्य तस्य दीप्त्या कान्त्या दु खेन प्रेक्षितु योग्या द्रष्टुमर्हा । किंभूता युवतीम् । सुकृतेन प्राचीनजन्माचीर्णेन पुण्येन भरितस्योपचितस्य पूर्णस्य जन्तोर्जीवस्य गर्भ दोहदलक्षणमन्तः कुक्षौ वहन्तीं धारयन्तीम् । पुन किंभूता । स्मेरद्विनिद्रद्यदम्भोरुह कमल तद्रूप विकसितसरोजवद्वा आस्य मुख यस्या । 'स्मेरदम्भोजखण्डाभि.' इति पाण्डवचरित्रे । तथा युवत्यपि पुण्यप्राग्वद्गर्भानुभावाद्दु प्रेक्षणीया । यथा 'धामैकधाम गङ्गाया इव भास्कर गर्भमन्तर्दधाना वा दुरालोकमभूद्वपु ' इति पाण्डवचरित्रे ॥

वृषभजिनगुणौघान्गायतः स्वक्कणस्या-
नुगुणरणितवीणान्किंनरेन्द्रान्गिरीन्द्रः ।
क्वचन विकचमोचाचारुपत्रैर्धवित्रै-
रिव पवनविलोलैर्वीजयामास मन्ये ॥ २६ ॥

गिरीन्द्र शत्रुंजयपर्वताधिपति क्वचन कस्मिन्नपि कदलीसदनलतामण्डपादौ प्रदेशे किंनरेन्द्रान्किंपुरुषराजान् । उत्प्रेक्ष्यते—अहमेव मन्ये वा । पवनविलोलैर्वातवेगान्दोलनचञ्चलीभूतैर्विकचानां विकसिताना मोचाना रम्भाद्रुमाणा चारुभिर्मनोहरै पत्रै मद्दलैर्वीजयामास निरन्तरगाढबहुलगीतिजनितश्रमापनोदार्थं वीजयति स्मेव । कैरिव । धवित्रैरिव । यथा मृगचर्मव्यजनै कश्चित्पार्थिवादीन् ग्रीष्मसमये स्वेदबिन्दुकितकायान् वीजयति । 'व्यजन तालवृन्त धवित्र मृगचर्मणि' इति हैम्याम् । किंनरेन्द्रान् किं कुर्वत । वृषभजिनस्य विमलाचलकमलाशृङ्गारहारस्य युगादिदेवस्य गुणानामोघान् गणान् गायतो गीतिगोचरीकुर्वतः । पुन किंभूतान् । स्वक्कणस्य निजमधुरध्वनेरनुगुणा अनुगतः सदृशीभूतो गुणो नि क्वणनरूपो यस्याः सा तादृशी रणिता वादिता वीणा विपञ्चिका यैस्तान् ॥

गलदमलमरन्दोन्मादिरोलम्बरावा-
कुलकलदलमालोन्निद्रसान्द्रद्रुमौघः ।
रणरणकितचेता वेश्मनीवात्र तस्थौ
मुदिर इव रिरंसुर्विद्युतात्मीयपत्न्या ॥ २७ ॥

गलद्भिः सर्वर्तुनिवासवत्त्वेन समकालविकसितसकलकुसुमसमूहेभ्यो निःसरद्भिः अमलैर्विशदैः सुस्वादुभिर्मरन्दैः कुसुमरसैरुन्मादिना मकरन्दबिन्दुपानोन्मत्तीभूतानां रोलम्बानां मधुकराणां रावैर्गुञ्जारवैराकुला विहस्ता निर्झरभृताः शब्दायमानाः । तथा कलानां मनोज्ञानां दलानां पत्राणां मालाः श्रेणयो येषु तादृशास्तथोन्निद्रा विकसिताः पल्लवपत्रपुष्पफलकलिता जाता अत एव सान्द्राः स्निग्धच्छाया ये द्रुमा वृक्षास्तेषामोघः समूहोऽत्र शत्रुजयाद्रौ तस्थौ स्थितिमातनुते स्म । उत्प्रेक्ष्यते—मुदिरो मेघ इवागत्य स्थितवान् । कुत्रात्र कस्मिन्निव । वेश्मनीव यथा कश्चिद्गृहे गत्वा तिष्ठति । मुदिरः किंभूतः । रणरणकमौत्सुक्यं जातमस्मिन्निति रणरणकितं तादृशं चेतो यस्य । अत एव पुनः किं कर्तुमिच्छुः । रिरंसुः रन्तुमिच्छुः । कया । विद्युता सौदामिन्या । किंलक्षणया । आत्मीयया निजसबन्धिन्या पत्न्या सहचर्या स्त्रिया । 'चिरविलसनात्खिन्नविद्युत्कलत्रः' इति मेघदूते ॥

मदमुदितमृगेन्द्रारब्धरावाः प्रतिश्रु-
न्मुखरितशिखरौघा मेघघोषं द्विषन्तः ।
विमलधरणिभर्तुर्विश्वतीर्थेश्वरत्वा-
भ्युदितहृदवलेपैर्हुंकृतानीव भान्ति ॥ २८ ॥

मदेन क्षीबतया मुदितैः प्रहृष्टमनोभिः मृगेन्द्रैः कण्ठीरवैः आरब्धा उपक्रान्ताः स्वेच्छया शयनसमये पार्श्वपरावर्तने विहिता रावाः क्ष्वेडितानि सिंहनादा भान्ति शोभन्ते । स्वतन्त्रं निद्राविरामे कृतत्वात् शोभनं तेषाम् । किंभूताः । प्रतिश्रुति प्रतिशब्दे । 'प्रतिश्रुत्तु प्रतिध्वनिः' इति हैम्याम् । मुखरिता वाचालीकृता शिखराणां शृङ्गाणामोघाः समूहा यैस्ते । पुनः किं कुर्वन्तः । मेघानां प्रबलजलधराणां घोषं धीरगम्भीरगर्जारवं प्रति द्विषन्तः स्पर्धमानाः । उत्प्रेक्ष्यते—विमलधरणिभर्तुः श्रीशत्रुंजयशैलस्य तथा विमलनाम्नो राजविशेषस्य वा विश्वेषां समस्तानां जगतां वा तीर्थानां मुक्तिस्थानानां मागधप्रसादादीनामीश्वरत्वेनाधिपत्येनाभ्युदिताः प्रादुर्भूता ये हृदवलेपा अहंकारास्तैः कृत्वा हुंकृतानीव हुंकारशब्दा इव । चक्रवर्त्यादयः केचिद्दिग्विजयिपत्याहृकृते हुंकृतीः कुर्वते ॥

निकटविटपिपत्त्रिव्रातवातप्रपाति-
सितकिसलयपुष्पान्कृतसतल्पानिवात्र ।

सुखमनिमिषलेखाः संनिषण्णैणनाभी-
सुरभिमणिशिलाङ्कान्साङ्गनाः संश्रयन्ते ॥ २९ ॥

अनिमिषाणा देवाना लेखा पङ्क्तय सुख सात यथा स्यात्तथा अत्र शत्रुजयाद्रौ स-निषण्णा सम्यगुपरि उपविष्टा ये एणा कस्तूरिकामृगास्तेषा नाभीभिस्तुन्दकूपिकाभिः सुरभयः कस्तूरिकोत्पत्तिस्थानसंपर्कात्सुगन्धा या मणीना रत्नमया शिलास्तासामङ्का-नुत्सङ्गान् सश्रयन्ते । किभूता । अनिमिषा साङ्गना स्वस्वयुवतीसखा । उत्प्रेक्ष्यते— क्लृप्तान् रचितान् पुष्पपल्लवादिविच्छित्तिकलितान् तल्पान् पल्यङ्कानिव । किभूतान् । निकटयोरुभयो पार्श्वयोर्विटपिनोर्विनिद्रद्रुमास्तेषु पत्रिणा विविधविहगमाना व्राता प्रकारास्तेषा वाता उड्डयनोपवेशनगमनागमनसमयविधूतपक्षपवनै प्रकर्षेण पतन्ती-त्येवशीलानि । तथा स्मितानि विकसितानि किसलयानि पल्लवा पुष्पाणि कुसुमानि येषु तान् । अन्येऽपि तरुणीसहितास्तरुणा पुष्पपल्लवरचनाञ्चिते पर्यङ्के सुख भजन्ते ॥

क्वचिदपि सरिदम्भो गाहितुं साग्रहेण
द्विरदसमुदयेनोन्मादिनासिन्दिदीपे ।
कुलिशशयभयोर्वीनष्टवार्धिप्रविष्टा-
खिलशिखरिविभूषामिच्छताछेत्तुमूहे ॥ ३० ॥

अस्मिन् श्रीशत्रुजये क्वचिदपि कुत्रापि स्थाने द्विरदसमुदयेन विन्ध्यावत्तत्र कथ-चिदुत्पन्नेन राजादीना स्वेच्छया चरणार्थ मुक्तेन वा गजयूथेन दिदीपे । किभूतेन । उन्मादिना मदोदयमत्तीभूतेन । पुन किभूतेन । सरित शत्रुजयाप्रमुखचतुर्दशमहान-दीषु कस्याश्चिन्नद्या अम्भो जल गाहितु मध्ये प्रविश्य सलिलकेलि कर्तु साग्रहेण सहठेन निर्बन्धवता । तत्राहमेवमूहे वितर्कयामि । कुलिश वज्र शये पाणौ यस्य स शक्रस्तस्य भयेन भीतेर्वशेन उर्व्या पृथिव्याः सकाशान्नष्टा पलायिता सन्तो वार्धौ स्वप्राणताद्दगपरस्थानाभावात्तद्धातृसकललोकपालकपुरुषोत्तमनिवासस्थाननीरनिधिमध्ये प्रणश्य प्रविष्टा अखिला समग्रा ये शिखरिण शैलास्तेषा विभूषा शोभामाछेत्तु हठा-द्गृहीतुमिच्छता वाञ्छतेव ॥

क्वचिदुदरशयालून्प्रौढगर्भान्महेला
इव दधति वरेन्दोः कंदराः सिंहशावान् ।
अपि बभुरिह नागाः प्रेषिता यत्प्रसत्त्यै
निजगरिमजितेनेवाञ्जनेनात्मश्रृङ्गाः ॥ ३१ ॥

क्वचित्कुत्रापि प्रदेशे वरेन्दो शत्रुजयशैलराजस्य कदरा गुहा सिंहशावान् केसरि-किशोरान्दधति बिभ्रति । का इव । यथा वरेन्दो पृथिवीनिशीथिनीनाथस्य महेला नित

म्बिन्य' उपलक्षणान्निखिला अपि योषितः प्रौढान् प्रगल्भान् संपूर्णनिष्पन्नान् गर्भान् भ्रूणान् बिभ्रति। किंभूतान्। उदरेषु कदरामध्येषु कुक्षिषु च शयालून् शयनशीलान् निद्रामुद्रितलोचनान् स्थायुकाश्च। अपि पुनरिह श्रीशत्रुंजयाचले नागा' गन्धसिन्धुराः बभुर्भान्ति स्म। उत्प्रेक्ष्यते—निजस्य विमलशैलात्मनो गरिम्णा गुरुतया तुङ्गत्वेन जितेनाभिभूतेनाञ्जनेनाञ्जननाम्ना पर्वतेन यस्य पुण्डरीकाद्रे प्रसत्त्यै प्रसन्नीकरणार्थमनुकूलीकरणाय प्रेषिताः प्रस्थापिता आत्मनोऽञ्जनगिरिसंबन्धिन' शृङ्गा शिखराणीव॥

क्वचन करिणि मग्ने केलिलोले ह्रदिन्यां
तदुपरिसरवेणाभ्राम्यत भ्रामरेण।
क्व नु गत इह हस्ती(?)स्ताघ आस्ते नवान्त-
स्तमनु पुनरयेऽहं पृच्छतातीव सिन्धुम्॥ ३२॥

ह्रदिन्यां नद्यां क्वचन क्वापि स्थानके केल्यां जलक्रीडायां लोले चञ्चले करिणि कुञ्जरे कपोलयुगलनिर्गलद्बहलमदजलप्रबलप्रवाहश्यामलीभूतभूयस्तरतरलजले दन्तावले मग्ने जलमध्यप्रविष्टे सति तदुपरि गजमज्जनस्थाननीरोपरिष्टात् सरवेण सशब्देन गुञ्जारवभाजा भ्रामरेण मधुकरनिकरेण। भ्रमराणा समूहो भ्रामरम्। यथा 'बहुलभ्रामरमेचकतामसे' इति वृत्तरत्नाकरवृत्तौ काव्यकल्पलतायां च। अभ्राम्यत भ्रान्तम्। उत्प्रेक्ष्यते—सिन्धु नदीं प्रति इत्यमुना प्रकारेण अतीव पृच्छता प्रश्नं कुर्वता इव। इति किम्। नु प्रश्ने। हे सिन्धो, इहास्मिन्प्रदेशे मग्नो हस्ती महानृप क्व कुत्र स्थाने गत. प्रविष्टस्तिष्ठति वा। पुनरिह त्वज(?)मध्ये स्ताघो गाधाम्बु स्वल्पजलमास्तेन वा अगाधोदक वर्तते। यद्यल्पपय स्यात्तदाह त हस्तिनमनु पृष्ठे अये गच्छामि मदपानार्थमिति शेष॥

किमखिलकुलशैलाञ्जेतुकामः स्वलक्ष्म्या
तरुण इव मृगाक्षीः किं दिशः प्रेक्षितुं वा।
किमुत निखिललोकालोकनोत्कण्ठिचेता
विमलवसुमतीभृत्प्रोन्नतिं संतनोति॥ ३३॥

विमलनामा वसुमतीभृत्पर्वत प्रकर्षेणोन्नतिमुच्चैस्तरत्व सतनोति सम्यक्तया वृद्धिं विदधाति किमु। उत्प्रेक्ष्यते—स्वलक्ष्म्या निजवैभवेन कृत्वा अखिलानष्टावपि कुलशैलान्मन्दरप्रमुखान् गिरीन् जेतुकाम किं पराभवितुमिच्छुरिव। वा अथ वा। उत्प्रेक्ष्यते—दिशो दशापि हरित प्रेक्षितुमिव। क इव। तरुण इव। यथा युवा मृगाक्षी' सारङ्गसुन्दरलोचनास्तरुणीः प्रेक्षितुमुन्नतीभवति। उताथ वा। उत्प्रेक्ष्यते—निखिलस्य समग्रस्य सचराचरस्य लोकस्य त्रिभुवनस्यापि आलोकने दर्शने उत्कण्ठा औत्सुक्य विद्यते यस्मिन् तादृश चेतो मानस यस्यैवविध किमुच्चैस्तर सजात'॥

उदयदरुणबिम्बेनैकतो नैशनिर्य-

त्तिमिरपरिकरेणाप्यन्यतः पर्वतेन।

कलितनिलयरत्नः पृष्ठतिष्ठत्तमिस्रो

दिननिधननिकेतापातिलोकोऽनुचक्रे॥ ३४॥

पर्वतेन श्रीशत्रुंजयाद्रिणा दिनस्य वासरस्य निधन नाश एतावता संध्यासमयस्त-स्मिन्निकेत निजवाससौधमापतत्यागच्छतीत्येवशीलो लोको जनो येनानुचक्रे अनुकृत. स्वसदृशो विहित'। केन कस्मिन्। पूर्वदिग्विभागवर्तिपार्श्वप्रदेशे उदयदुद्गच्छदुदयाच-लचूलिकामलकुर्वत् अरुणस्य भास्करस्य बिम्ब मण्डलं तेन। अपि पुन केन। अन्यत. अपरस्मिन् प्रतीचीदिग्वर्तमानपार्श्वे नैशाना निशासबन्धिना निर्यता स्वद्रोहिध्वान्तारा-तिभीतेर्नि सरता तिमिराणामन्धकाराणा परिकरेण परिवारेण। प्रकरेणेत्यर्थ.। किंभूतो लोक। कलित भूरितमानुच्छेद्यभूच्छायाच्छादितनिखिलपुरस्थपदार्थसार्थप्रकटीकरणप्र-गुणघृणिगण स्वहस्ते गृहीत निलयरत्न प्रदीपो येन। पुन किंविशिष्टम्। पृष्ठे स्वनिर्मु-क्तपश्चात्प्रदेशे तिष्ठद्वर्तमान तमिस्रमन्धकार यस्य॥

क्वचिदपि कमलानामात्मनोऽक्षीणभावं

त्रिजगदनिशदानेनाप्ययाच्यत्वमन्यत्।

किमु विवरिषुरेष प्रावृषेण्याम्बुवाहो

वशदविमलशैलं शीलति स्माञ्जनौघः॥ ३५॥

अञ्जनानामञ्जनाभिधानातिनीलवर्णवृक्षविशेषाणामोघ समुदय. शत्रुंजयशैल शीलति सेवते। निकुरम्बेण समुद्गता सन्तीत्यर्थ। उत्प्रेक्ष्यते—एष' अञ्जनपादपवपु प्रत्यक्ष-लक्ष्य' प्रावृषेण्याम्बुवाह किमु वर्षाकालसबन्धी वारिवाह इव भजते। किं कर्तुमिच्छु। त्रिजगता त्रयाणामपि भुवनानामनिश निरन्तरमविच्छेद दानेन विश्राणनेनापि स्वस्य कमलाना लक्ष्मीणा जलाना च क्वचिदपि कुत्रापि स्थाने क्षीणत्व न सर्वत्राप्यक्षी-णभाव शाश्वतत्वम् अन्यत्पुन अयाच्यत्वमनर्थिभावम्। मेघा हि क्षीरसमुद्राद्याचित्वा जलमादाय वर्षन्ति इति कविसमयो लोकरूढिश्च। कस्यापि याच्ञा न कुर्म इत्ययाच्यत्व किमु विवरिषुर्याचितुमिच्छुरिव। कम्। वश कामित ददातीति। 'तृष्णा लिप्सा वश स्पृहा' इति हैम्याम्। वशद समीहितदायक तादृश विमलशैल शीलति। किं चा-क्षीणलक्ष्मीकस्य याचनीयमेव न भवेत्, तर्हि किमर्थमयाच्यत्वयाच्ञायुक्त पर किं-चिद्वस्तु लक्ष्म्यापि दु प्राप्य स्यात्, तद्याच्ञाया केनचित्कृताया तदपि अविद्यमानतया कुतोऽप्यानीयाभ्यर्थ्यादाय वा दातव्य भवेत्, अत एव विश्वविश्वपदार्थेश्वरत्वमया-च्यत्वमिति॥

अमुरसुरनराणां श्रेणिभिः सप्रियाणां
स शिखरिपृतनाषाड् भूष्यते निर्विशेषम्।
भुजगभवनदेवावासविश्वंभराणा
सममखिलविभूषादित्सयेवोत्सुकाभिः॥ ३६॥

स शत्रुजयः शिखरिणा समस्तपर्वताना पृतनाषाडिन्द्र सप्रियाणा साङ्गानामसुराणा दानवाना नागाना वा सुराणा देवाना नराणा मनुष्याणा श्रेणिभिर्धोरणीभिर्निर्गतो विशेष सेवाविधौ यत्र तथा भूष्यते अलक्रियते। उत्प्रेक्ष्यते—सममेककाल भुजगभवन पाताललोकस्तथा देवावास स्वर्गलोक' तथा विश्वभरा भूलोक. एतासाम्। त्रिजगतामित्यर्थः। अखिलाना समग्राणा विभूषाणा शोभानां दित्सया दातुमिच्छया उत्सुकाभिरुत्कण्ठिताभिरिव॥

मरकतशिखराणां पद्मरागोदराणां
दिशि दिशि जलधारोद्गारिनिर्यज्झराणाम्।
क्वचिदुपरि नमन्तश्चञ्चलाकेलिमन्तो
ध्वनिभिरिह पयोदा जज्ञिरे वृष्टिमन्तः॥ ३७॥

इह शत्रुजये क्वचित्कुत्रापि स्थले मरकतशिखराणामश्मगर्भमणिमयशृङ्गाणामुपरि ऊर्ध्वशिर प्रदेशे नमन्त मिलित्वागत्य सस्पृशन्त पयोदा मेघा ध्वनिभिर्गजारवैरेव ज्ञज्ञिरे कथमपि ज्ञायन्ते स्म। शिखराणा किंभूतानाम्। पद्मरागा लक्ष्मीपुष्पाणि रक्तमणय उदरे गर्भे मध्ये येषाम्। पुन किंभूतानाम्। दिशि दिशि सर्वास्वपि दिक्षु। 'दिशि दिशि किमिमानि प्रच्यवन्तेऽन्तरिक्षात्' इति चम्पूकथायाम्। जलाना पानीयाना धाराणा वृष्टीरुद्गिरन्ति मुञ्चन्तीत्येवशील निर्यान्त शिखरमध्यान्नि सरन्तो झरा निर्झरप्रवाहा येषु तेषाम्। किंभूता पयोदा। चञ्चलाया विद्युत केलयो विलसनानि विद्यन्ते येषु। 'चिरविलसनात्खिन्नविद्युत्कलत्र.' इति मेघदूतकाव्ये। पुन. किंभूता। वृष्टिमन्तो निष्पन्ननीरधारा॥

क्वचिदवहदपाचीवीचिमालीव सेतुं
क्वचिदपि वसुराजीमिभ्यधामेव धत्ते।
अपि दुरधिगमत्वं ब्रह्मवत्काप्यधत्त
व्यधृत कनकसाल क्वापि लङ्केव शैलः॥ ३८॥

शैल शत्रुजयाचल क्वचित्क्वचन प्रदेशे अपाच्या दक्षिणस्या दिशो वीचिमाली समुद्र इव सेतु पद्यामवहद्वहति स्म। रावणापहृतसीताप्रत्यायनार्थं लङ्कागमनावसरे रामेण दक्षिणार्णवे सेतुर्बद्ध इति श्रुति। 'सेतुर्येन महोदधौ विरचित क्वासौ दशास्यान्तक' इति

भोजप्रबन्धे । क्वचित्कुत्र च स्थाने इभ्यधाम व्यवहारिवेश्मेव वसूना मणीनाम् । 'रत्न वसुमणि' इति हैम्याम् । स्वर्णाना च । 'स्वर्ण हेमहिरण्यहाटकवसून्यष्टापद काञ्चनम्' इत्यपि हैम्याम् । राजीं श्रेणी धत्ते दधाति । अपि पुन क्वापि शिखरादिप्रदेशे ब्रह्मवन्मोक्ष इव दु खेनाधिगम्यते इति दुरधिगम तस्य भावो दुरधिगमत्व दुरारोहतामधत्त बिभर्ति स्म । पुन' क्वापि ऋषभकूटादौ लङ्केव दशकधरनगरीव कनकसाल काञ्चनप्राकार व्यधृत धरति स्म ॥

स्फुटकटतटनिर्यद्दानपाथःप्रवाहैः
शिशुशिखरिसमूहान्सिञ्चदञ्चद्वनान्तः ।
क्वचिदपि करियूथ विन्ध्यधात्रीभृतीव
प्रणयति रतिकेलीं यत्र सत्रा कलत्रैः ॥ ३९ ॥

यत्र शत्रुजये क्वचिदपि कुत्रचनापि वनगह्वरप्रदेशे करियूथ गजवृन्द कलत्रै स्वकरिणीभिः सत्रा सार्धं रत्या मनस्तुष्टया रागेण च केलीं विविधक्रीडा सुरतविलास वा प्रणयति करोति । कस्मिन्निव । विन्ध्यधात्रीभृतीव । यथा स्वोत्पत्तिस्थाने विन्ध्यशैले गजघटा स्ववशाभि । 'गजोऽस्य स्त्री धेनुका वशापि च' इति हैम्याम् । स्वैर रमते । किं कुर्वन् । स्फुट प्रकट जननयनगोचर यथा स्यात्तथा कटतटाभ्या कपोलस्थलाभ्या सकाशान्निर्यद्भिर्नि सरद्भिर्दानपाथसा मदोदकाना प्रवाहैर्धाराप्रवहणै कृत्वा शिशूना बालाना नवप्ररूढाना शिखरिणा वृक्षाणा समूहान् गणान् सिञ्चत् पानीय पायन् । पुन. किं कुर्वन् । वनान्तर्विपिनमध्ये अञ्चत् चरत् ॥

त्रिदिवसदनभूभृत्सार्वभौमाध्वरोधो-
द्धुरशिखरसहस्रैः पुण्डरीकावनीभृत् ।
धरणिमिव फणाभिश्चक्रिणां चक्रवर्ती
त्रिदिवमिव दिधीषुर्लक्षकैर्लक्ष्यते स्म ॥ ४० ॥

पुण्डरीकावनीभृद्विमलाचल त्रिदिव स्वर्गलोक दिधीषु धर्तुमिच्छुरिव लक्षकैर्दर्शयितृभिरवलोककलोकैर्लक्ष्यते ज्ञायते । कै. । त्रिदिवे स्वर्गे सदन गृह येषा ते त्रिदिवसदना देवास्तेषा भूभृत्पर्वतो मेरु । 'स्व स्वर्गिकाञ्चनतोगिरि' इति हैम्याम् । सुराचलस्तस्य सार्वभौमश्चक्रवर्ती शक्र' । 'जाम्बूनदोर्वीधरसार्वभौम.' इति नैषधे इन्द्राभिधानम् । तस्येन्द्रस्याध्वा मार्गो गगनम् । 'बहुविगाढसुरेश्वराध्वा' इति नैषधे च । तस्याध्वनो नभसो रोधे रुन्धने उद्धुरैरुत्कटै शिखराणा शृङ्गाणा सहस्रैर्भूयस्तरदशशतीभि प्रमितै । कृत्वा इत्यर्थ । क इव । चक्रवर्तीव । यथा चक्रिणा नागाना सार्वभौम. शेषनाग' सहस्रफणाभि. कृत्वा धरणिं भूमि धत्ते । 'धरणिविरहिणि क्रान्तमुद्रे समुद्रे' इति नाटकशास्त्रे धरणिशब्दो ह्रस्वोऽप्यस्ति । 'मुदा यस्योद्गीत सह सहचरीभिर्वनचरैर्मुहु श्रुत्वा हेलोद्धृतधरणिभारं भुजबलम्' इति वाग्भटालंकारेऽपि ॥

विदलितदललीलाश्यामलीभूतभूमी-
रुहनिवहनितम्बालम्बिजाम्बूनदस्नुः ।
प्रसृतझरपयस्कः प्रावृषण्याम्बुवाष-
स्फुरदशनिपयोदं योऽनुयातीव कान्त्या ॥ ४१ ॥

यः शत्रुंजयाद्रिः प्रावृषेण्यं वर्षाकालसंबन्धिनं अम्बु पानीयं वर्षतीत्येवंशीलः, तथा स्फुरन्ती विद्योतमाना प्रतिदिशं चमत्कारं कुर्वती वा अशनिर्विद्युद्यत्र तादृशं पयोदं मेघं कान्त्या शोभया कृत्वा अनुयातीव आत्मना अनुकरोतीव । यः किंभूतः । विदलितानां विशेषेण विकाशं प्राप्तानामुन्मिषितम् । 'विकसितं दलितं स्फुटितं स्फुटम्' इति हैम्याम् । दलानां पत्राणां लीलया विलासेन श्यामलीभूतानां कृष्णच्छवीभूतानां भूमीरुहाणां द्रुमाणां निवहाः समूहा यत्र तादृशं नितम्बमालम्बते श्रयतीत्येवंशीलम् । 'मेखलामध्यभागोऽद्रेर्नितम्बः कटकश्च सः' इति हैम्याम् । जाम्बूनदं काञ्चनमयं स्नुः शिखरं यस्य । पुनः किंलक्षणः । प्रसृतानि दिशि दिशि विस्तारं गतानि ऊढानि वा झराणां निर्झराणां पयांसि जलानि यस्मिन् सः । 'स्नुः प्रस्थः सानु' इति हैम्याम् ॥

क्वचिदपि लसदाभ्रस्फाटिकोत्तुङ्गशृङ्गा-
ङ्गणधरणिचरिष्णूः क्ष्मास्पृशः प्रेक्ष्य लक्षाः ।
इति मतिरुदयासीद्यन्नितम्बस्थितानां
किमिह चरति पङ्क्तिः स्वैरमेषा सुराणाम् ॥ ४२ ॥

यस्य शत्रुंजयाद्रेर्नितम्बे मेखलायां स्थितानामुषितानां वा पुंसामित्यमुना प्रकारेण मतिरुदयासीदाविर्भूता । इति किं का बुद्धिः । यदेषा प्रत्यक्षलक्ष्या सुराणां देवानां पङ्क्तिः धोरणी इह विमलाचले स्वैरं स्वेच्छया चरति विहरति भ्राम्यति वा । किं कृत्वा । क्वचिदपि कुत्रापि प्रदेशे विशेषे । 'लस श्लेषणक्रीडनयोः' इति धातुः । लसतां श्लिष्यतामर्थात्परस्परं शिखरापेक्षया आभ्रस्फाटिकानामाकाशस्फटिकरत्नानामिमानि आभ्रस्फाटिकानि । क्वचिद्वयोः पूर्वोत्तरपदयोर्वृद्धिर्भवति । 'आग्निमारुतं कर्म सौहार्दम्' इति सारस्वतव्याकरणे, तद्वदत्राप्युभयत्र वृद्धिः । आकाशस्फटिकमयानि क्रीडया कुतूहलेन वा देवैर्विरचितानि स्वाभाविकानि वा तथा उत्तुङ्गानि गगनाङ्गणालिङ्गीनि शृङ्गाणि शिखराणि तेषामङ्गणान्यजिराणि अधित्यका वा तेषां तासां वा धरणौ भूमौ चरिष्णूः संचरणशीलाः क्ष्मास्पृशो यात्रिकमानवानां लक्षाः शतसहस्राणि प्रेक्ष्य दृष्ट्वा दृग्गोचरीकृत्य । आकाशस्फटिकमणीनां चर्मचक्षुरलक्ष्यत्वात्सुराणां चाम्बरचारित्वादेषा घटना ॥

मलयगिरिरिवासौ क्वापि काकोदराली-
कलितमलयसालैर्निर्यदामोदिवातैः ।

गलदमलमदाम्भःपङ्क्तिसंसिक्तवृक्षैः
क्वचिदपि गजयूथैर्विन्ध्यवद्यो विभाति ॥ ४३ ॥

असौ शत्रुंजयाचल क्वापि कुत्रचन प्रदेशे मलयगिरिरिव दक्षिणाचल इव विभाति। 'अथ मलय आषाढो दक्षिणाचल' इति मलयाद्रिनामानि हैम्याम् । कै । काकोदराणा भुजगानामालीभि राजीभि कलितैरामूलचूल वेष्टितैर्मलयसालैश्चन्दनद्रुमै । किंभूतै'। निर्यान्त. श्रीखण्डवनखण्डेभ्यो निर्गच्छन्त प्रसरन्तः आमोदा. परिमला विद्यन्ते येषु तादृशा वाता वायवो येभ्यस्तै । अपि पुन क्वचित्कस्मिंश्चिदपि स्थाने गजयूथैर्मत्तगजपुञ्जै विन्ध्यवज्जलबालकशैल इव विभाति । किंभूतै गजयूथै. । गलन्तीभिः कपोलपालिभ्योऽविरलप्रवाहै निष्पतन्तीभि अमलाभि अनाविलाभिर्मदाम्भसा दानजलाना पङ्क्तिभिर्धोरणीभि संसिक्ता सम्यक्प्रकारेण उद्यानपालवत्सेकं सिञ्चन प्रापिता वृक्षा बालसाला प्रौढपादपा वा यै' ॥

करिकदनकपर्दक्रोडलीलायमान-
त्रिदिवसदनपाथोनाथपद्माननेव ।
क्वचन कनकशृङ्गोत्सङ्गरङ्गत्तरङ्गा-
वलिललितविलासा कापि कुल्योल्ललास ॥ ४४ ॥

यत्र शत्रुंजये काप्यनिर्दिष्टाभिधाना चतुर्दशसु नदीषु अन्यतमा कापि काचित्कुल्या कल्लोलिनी उल्ललास शोभते स्म। किंभूता कुल्या। कनकस्य काञ्चनमयस्य शृङ्गस्य शिखरस्योत्सङ्गे क्रोडे रङ्गन्ती प्रचलन्ती तरङ्गाणा कल्लोलानामावलि श्रेणि तया ललितो मनोज्ञो विलासो विलसन यस्या सा । उत्प्रेक्ष्यते—करिणो गजासुरस्य कदन हनन यस्मादिति कृत्वा शकर । 'गजपुष्पपुरानङ्गकालान्धकमखासुहृत्। हरः', तथा 'निग्रन्थन प्रमथन कदन निबर्हणम्' इति हनननामानि । इद द्वयमपि हैम्याम् । तस्य शिवस्य कपर्दो जटाजूट । 'कपर्दस्तु जटाजूट ईश्वरस्य' इत्यपि हैम्याम् । तस्य क्रोडेऽङ्के लीलायमाना लीलया चलन्ती विलसन्ती वा त्रिदिव स्वर्गस्तत्र तदेव वा सदन गृह येषां तादृशा देवास्तेषा पाथसा पानीयाना नाथ स्वामी। 'याद'स्रोतोवार्नदीश सरस्वान्' इति हैम्याम् । समुद्रस्तस्य कमलमुखी पत्नी । 'समुद्रदयिताधुन्यौ' इत्यपि हैम्याम् । नदी । एतावता देवनदी गङ्गेव स्फुरति स्म ॥

क्वचन कनकरत्नाधित्यकादीप्रदीप्ति
दिनकरकरसङ्गाद्दाहमाना विहाय. ।
सकलकुलगिरीन्द्रान्यः पराभूय भूत्या
कलयति किमु शैलः स्वेन मूर्तं प्रतापम् ॥ ४५ ॥

यो विमलाद्रिः क्वचन क्वापि प्रदेशे कनकानां काञ्चनानां रत्नानां रक्तपीतमणीनां वा अधित्यका ऊर्ध्वभूमिस्तस्या दीप्रां दीपनशीलां दीप्तिं कान्तिं कलयति धत्ते । किंभूतां दीप्तिम् । दिनकरस्य सूर्यस्य कराणां किरणानां सङ्गात्संपर्कादाश्लेषाद्विहाय आकाशं गाहमानानां निर्भरं भरन्तीनाम् । गगनमण्डलं यावत् प्रसमराणामित्यर्थः । उत्प्रेक्ष्यते— सकलान् समग्रान् कुलगिरीन्द्रान् भूत्या आत्मलक्ष्म्या पराभूय जित्वा शैलो विमलशैलो- च्चयः स्वेनात्मना मूर्तं तनूमन्तं सकललोकलोचनगोचरं तन्मन्दरमेरुकैलाशादिशैला- भिभवोद्भवं प्रतापमिव बिभर्ति ॥

बलिनिलयनिकेतैरात्मनः स्थूलमूलै-
र्धरणिधरतया यो भूभृतां सार्वभौमः ।
निखिलजलधिनेमीभारभुग्नाङ्गभाजो
दिशति किमु कृपालुर्विश्रमं भोगिभर्तुः ॥ ४६ ॥

भूभृतां समस्तपर्वतानां सार्वभौमश्चक्रवर्ती नगाधिराजाभिधानत्वात् शत्रुंजयाद्रिः धरणिधरतया भूभृत्त्वेन । उत्प्रेक्ष्यते—भोगिभर्तुः शेषनागस्य विश्रमं प्रयासापनोदं किमु दिशति ददातीव । कैः । आत्मनः स्थूलमूलैः पुष्टैः पदैः अधःप्रविष्टप्रदेशैः । किं- भूतैः । बलिनिलये पाताले निकेतो निवासो येषाम् । 'पातालमूलकैलाश' इत्यभिधानत्वाच्च । किंभूतस्य भोगिभर्तुः । निखिला समग्रा या जलधिनेमिः सप्तद्वीपसमुद्रपर्यन्ता पृथिवी तस्या भारो वीवधस्तेन भुग्नं वक्रीभूतमङ्गं वपुर्भजतीति तस्य ॥

गगनगतयदग्रस्फारकासारफुल्ल-
त्कुमुदकुवलयाङ्काद्भृङ्गरिञ्छोलिकाभिः ।
निशि शशिनमवेक्ष्याधावि मुग्धाभिरूर्ध्वं
सुरसरिदलिलीलापुण्डरीकभ्रमेण ॥ ४७ ॥

भृङ्गाणां भ्रमराणां रिञ्छोलिकाभिर्देशीभाषया श्रेणीभिर्निशि रात्रौ शशिनं शशला- ञ्छनं चन्द्रमवेक्ष्य दृष्ट्वा ऊर्ध्वमुच्चैर्गगनं प्रत्यधावि उड्डीनम् । केन । सुराणां देवानां सरि- न्नदी गङ्गा तस्या अलिभिर्मधुपानागतमधुकरैर्युक्तं यल्लीलापुण्डरीकं क्रीडाकरणार्हं सिता- म्भोजं तस्य भ्रमेण भ्रान्त्या । कस्मादधावि । गगने आकाशे गतं प्राप्तं यद्यस्य शत्रुं- जयस्याग्रमुपरितनशिखरं तस्मिन् स्फारो मनोज्ञः पानीयपूर्णो यः कासारः पञ्चवर्णच- न्द्रिकाविकाशिसूर्यविकाशिकमलाकरस्तडागस्तत्र फुल्लतां निशाकरकरसंपर्काद्विकस्वरीभ- वतां कुमुदानां कैरवाणां कुवलयानामुत्पलानामङ्कात्क्रोडात् । किंभूताभिः भृङ्गरिञ्छो- लिकाभिः । मुग्धाभिः अज्ञानाभिः सदसद्विवेकविकलाभिर्विचाराचतुराभिः सार्धपशुभि- रिव । यदुक्तम्—'हे मालति म्लायसि किं यदेषः चुचुम्ब तुम्बीकुसुमं षडङ्घ्रिः । प्राणी चतुर्भिश्चरणैः पशुश्चेत्स षड्भिरध्यर्धपशुर्न किं स्यात् ॥' इति ॥

विकसितकुसुमालीकर्णिकालीनपीन-
ध्वनदनयनपेयामेयरोलम्बरावः ।
क्वचन रजतशृङ्गे चम्पकद्रुश्चकासे
कविरिव कृतवेदोद्गारहंसाधिरूढः ॥ ४८ ॥

क्वचन कुत्रापि शत्रुंजयस्थानकविशेषे रजतशृङ्गे रूप्यशिखरे चम्पकद्रुर्हेमपुष्पपादप चकासे दिदीपे । किंभूतश्चम्पकद्रु । विकसितानां विकाशं प्राप्तानां कुसुमानां चम्पकपुष्पाणामालीनां श्रेणीनां कर्णिकासु बीजकोशेषु लीनां मकरन्दपानार्थं मध्ये प्रविश्य निश्चलीभूय स्थितास्तथा पीनां यथेच्छाहारप्राप्त्या पुष्टास्तथा ध्वनन्त शब्दायमाना गुञ्जारवोर्जितास्तथा अनयनपेया कर्णिकासु प्रविष्टत्वेन लोचनाभ्यां पातु योग्या । अदृश्या इत्यर्थ । तथा अमेया प्रमाणातीता ये रोलम्बास्तेषां रावो गुमगुमायमानध्वनिर्यस्मिन् स । क इव । कविरिव । यथा धाता चकास्ति । किंभूत । कृतो निर्मितो वेदानामृक्सामयजुषामथर्वणानामुद्गार उद्गिरणमुच्चारो येन हंसे सितच्छदे अधिरूढ अध्याश्रित राजमरालपृष्ठस्थायुक. ॥

स्वकशिखरसरःस्था भृङ्गरङ्गत्कटाक्षा
विदलितदलनेत्री रागमन्तर्दधानाम् ।
परमसुहृदिवाद्रि. पद्मिनीं यो विविक्ते
समगमयदभीशुस्वामिना कामिनेव ॥ ४९ ॥

योऽद्रि शत्रुंजयगिरि परम सर्वोत्कृष्ट सुहृदिव मित्रमिव पद्मिनीं पद्मपरिमला कामिनीं कमलिनीं च कामिना कामुकेनेव अभीशुस्वामिना ज्योतिःपातिना भानुना सम विविक्ते विजने एकान्ते समगमयत्संगम कारयति स्म । किंभूतां पद्मिनीम् । स्वकस्य शैलसंबन्धिन शिखर शृङ्ग निज वा कूट तत्र यत्सर पद्माकरस्तत्र तिष्ठतीति तादृशीम् । 'शिर स्थाम्' इति पाठे शृङ्गमस्तके जलार्द्रप्रदेशे स्थायिनीम् । स्थलेऽपि पद्मिन्या संभवो दृश्यते । यथा नैषधे—'ददर्श दून स्थलपद्मिनी नल' इति । तथा चम्पूकथायामपि 'उत्फुल्लस्थलपद्माभभवच्चरणभूषिता' इति । पुन किंभूताम् । भृङ्गा भ्रमरा एव मधुकरैः कृत्वा रङ्गन्त पति सूर्यं तिर्यक्सर्पन्त कटाक्षा अक्षिविकूणितानि यस्याः सा । पुन किंभूताम् । विदलितानि दलानि पत्राण्येव नेत्रे नयने यस्या । पुन किं कुर्वाणाम् । अन्तर्मध्ये मानसे च राग रक्तिमानमनुरतिं स्नेह च दधाना बिभ्राणाम् ॥

विलिखितगगनाङ्कप्रस्थकण्ठावलम्न-
द्विजपरिवृढबिम्बालम्बिनक्षत्रमाला ।
तरलकलितमुक्तामालिकाशालिशोभा
प्रतिरजनि विधत्ते सिद्धभूभृन्मघोन. ॥ ५० ॥

विलिखितो निजाग्रेण धृतो गगनस्य नभस अङ्क उत्सङ्गो येन तादृश प्रस्थ सानु शिखर तस्य कण्ठोऽधित्यका तस्य समीप किंचन शिखाध प्रदेश उपकण्ठस्तत्रावलग्न मिलित यद्द्विजपरिवृढस्य बिम्ब मण्डलमालम्बते आश्रयते इत्येवशीला नक्षत्राणामुपलक्षणाद्ग्रहनक्षत्रतारकाणां माला श्रेणी सिद्धनामा भूभृता पर्वताना पार्थिवाना च मघोन पुरंदरस्य प्रतिरजनि निशा निशा प्रति तरलेन नायकेन हारमध्यमणिना कलिताया' सहिताया मुक्तामालिकाया हारलताया शालिनी दीपनशीला शोभा विभूषा विधत्ते करोति ॥

अविरलमणिशृङ्गैर्नैकनाकिद्रुमैश्च
त्रिदशमिथुनवृन्दैर्जातरूपश्रिया च।
विविधसुरनिकुञ्जैः सिद्धसौधैर्नृणां यः
श्लथयति सुरशैलप्रेक्षणोत्कण्ठि चेतः ॥ ९१ ॥

यः शत्रुजयाद्रि नृणा भरतक्षेत्रभूचरनराणा सुरशैलस्य मेरो प्रेक्षणे विलोकने उत्कठा औत्सुक्य विद्यते यस्मिन् तादृश चेतो मन. श्लथयति शिथिलयति मेरुदर्शनोत्कण्ठा श्लथीकरोति। स्वर्णाचलविलोकनहृल्लेखविमुख मानस सृजतीत्यर्थ । कै कृत्वा। अविरलान्यनेकानि मणीनाम्। रत्ननिर्मितानीत्यर्थ । शृङ्गाणि शिखराणि तै । च पुन कै । नैकैर्नानाप्रकारैर्लौकिकै कल्पपारिजातादिपञ्चप्रकारैर्जिनशासनोक्तमङ्गादिदशप्रकारैर्वा नाकिभिर्देवै स्वक्रीडाकृते छायार्थ वा प्ररोपितै द्रुमैर्वृक्षै कल्पतरुभिर्वा। च पुन कै । त्रिदशाना चतुर्निकायसुराणा मिथुनाना यात्रार्थागतानामधिष्ठातृतया वा स्थायुकाना युगलाना दम्पतीरूपाणां वृन्दै' समूहै । च पुनर्जातया सम्यक्समुत्पन्नया रूपस्य संस्थानविशेषस्य स्वर्णस्य वा श्रिया शोभया लक्ष्म्या। च पुन कै । विविधा भवनपतिव्यन्तरवैमानिका सुरा येषु तादृशैर्निकुञ्जै काननैरथ वा विविधा नानाप्रकारा सुरनिकुञ्जा नन्दनवनरूपा देवारामास्तै । पुन कै । सिद्धाना देवविशेषाणा गानरसिकाणा सौधैर्गृहै सिद्धायतनैश्च ॥

क्वचन करटियाना मेखलाशालमाना.
कनककटकभाजो वारिमुक्केशपाशाः।
विविधमणिविभूषा. पद्मिनीनालबाहाः
विकचकुसुमनेत्रा बिम्बदन्तच्छदाश्च ॥ ९२ ॥

बहलमलयजन्मामोदिता मञ्जुपादा
गुरुतरकुचकूटाः स्फारमुक्तावलीकाः।
मदपटुपिकवाचश्चम्पकश्रेणिगौरा
युवतय इव यस्मिन्भूमयो विस्फुरन्ति ॥ ९३ ॥

यस्मिन् श्रीशत्रुंजये युवतयस्तरुण्य स्त्रिय इव भूमय पृथिव्य क्वचन क्वापि प्रदेशे विस्फुरन्ति दीप्यन्ते । भूमयो युवतयश्च किंभूता । क्वचन कुत्रापि स्थाने करटिना गलद्दानजलगजानामिव च यान गमन स्वेच्छया परिभ्रमण लीलामन्थरगतिश्च यासु यासा वा । पुन किंभूता । मेखलया गिरिमध्यभागेन स्वर्णमणिवेचितकाञ्च्या च कृत्वा शालमाना शोभमाना· । पुन किंभूता । कनकस्य स्वर्णमय काञ्चनखनीयुक्त वा कटक कमपि मध्यप्रदेशविशेष हेमवलय च भजन्तीति । पुन किंभूता· । वारिमुचा शिखरोपरिसञ्चरज्जलदेन कृत्वा मेघवच्च केशपाश कुन्तलहस्तो यासाम् । पुन किंभूता· । विविधानामनेकप्रकाराणा मणीना कर्केतनचन्द्रकान्तादीना रत्नाना विभूषा शोभा विशिष्टा भूषा अलकारा यासु वा यासाम् । पुन किंभूता· । पद्मिनीना कमलाना नालानि मृणालान्येव तत्तुल्या बाहा भुजा यासाम् । 'पद्मिनी कमलिन्या कमले प्रधानस्त्रिया च' इत्यनेकार्थ । पुन किंभूता । विकचानि विकसितानि कुसुमान्येव कुसुमतुल्यानि वा नेत्राणि नयनानि यासाम् । पुन किंभूता । बिम्बानि पक्वगोल्हकानि एव तद्वद्वा दन्तच्छदा अधरा यासाम् । पुन किंभूता । बहला सान्द्रा दृढा वा ये मलयजन्मान. श्रीखण्डतरवः तेषामामोदा परिमला सजाता आसु । पक्षे सान्द्रवदनविलेपनेन सुगन्धीभूता प्रमोदकलिता वा जाता । आमोद परिमल प्रमोदश्च । पुन किंभूता । मञ्जवो मनोज्ञा पादा· पर्यन्तपर्वता स्त्रीयोग्यलक्षणोपेताश्चरणाश्च यासाम् । पुन किंभूता । गुरुतराण्यभ्रलिहानि अत्युन्नतानि पर्वतलक्ष्म्या कुचरूपाणि स्तना एव वा कूटानि शिखराणि यासाम् । पुन किंभूता । स्फारा. स्फुरन्त जनगणै श्रवणैराकर्ण्यमाना मुक्ता अनेकानगारकोटीकलितपुण्डरीकगणिद्रविडवालिखिल्लरामशाम्बप्रद्युम्नपाण्डवादिका मुक्तात्मान सिद्धास्तेषामावल्य श्रेणयो यासु । मुक्ताशब्देन मुक्तात्मान प्रोच्यन्ते । यदुक्त चम्पूकथायाम्—'ता एव निर्वृतिस्थानमह मन्ये मृगेक्षणा । मुक्तानामास्पद येन तासामेव स्तनान्तरम् ॥' इति । 'निर्वृतिर्मोक्ष सुख च मुक्ताना मौक्तिकाना च' इति तट्टिप्पनके । अस्याद्रेरपि सिद्धक्षेत्राभिधानात् । 'कर्करकर्करेष्वनन्ता. सिद्धा' इति श्रुतेश्च । पक्षे दीप्यमानमौक्तिकमालाकलिता । पुन किंभूता । मदेन क्षीबतया सुरखेचरप्रकरप्रकारोऽपि तत्सर्वर्तुकस्मितयत्सहकारसरसमञ्जरीपुञ्जास्वादोद्घटिताकुण्ठकण्ठकुहरोदितामन्दानन्दोन्मदतया वा पटव प्रगल्भा ये पिका कोकिलास्तेषा तद्वद्वाचो मधुरपञ्चमालापललितगिरो यासु यासा वा । पुन किंभूता । चम्पकाना विकसितकुसुमपुञ्जपिञ्जरीभूतनूतनहेमपुष्पकतरूणा श्रेणीभि पङ्क्तिवद्वा गौरा काञ्चनरुच । 'गौर तु पीतश्वेतयो' इत्यनेकार्थ । पीतवर्णा ॥ युग्मम् ॥

विकचकुसुमपीतस्फीतिमज्जातिजातो-
परिपरिमललुभ्यल्लोलमत्तालिमाला ।
खगपरिवृढपृष्ठाधिष्ठितारिष्टदस्यो-
रुपमितिमिह शैलाखण्डलेऽलवकार ॥ ९४ ॥

इहास्मिन् शत्रुंजयनाम्नि शैलाखण्डले गिरीन्द्रे विकचानि विनिद्राणि कुसुमानि पुष्पाणि यस्मिन् तथा पीतत्वेन स्फीतिमद्दीप्यमानमथ वा पीत हारिद्रवर्णं काश्चिज्जातय श्वेता काश्चिच्च पीता अपि स्युरिति स्फीतिमत्प्रवर्धमान यज्जातीना मालतीना जात वृन्द तस्योपरि परिमले सुरभिताया लुभ्यता लोभ प्राप्नुवता लोलाना चञ्चलाना मत्ताना मकरन्दपानेनोत्कटानामलीना भ्रमराणा माला श्रेणी सा कर्त्री । खगाना परिवृढ. पक्षिणा स्वामी नायको गरुडः स्वर्णकायस्तस्य पृष्ठ तत पश्चिमो भागस्तमधिष्ठितस्य स्थितस्याध्यारूढस्य वा अरिष्टनामासुरस्तस्य दस्योर्वैरिण कृष्णस्य उपमितिमुपमानमलचकार भूषितवान् । विष्णोरुपमा प्राप्तवतीत्यर्थ ॥

लिखितसुरपथाङ्कप्रस्थपुञ्जप्ररोह-
न्मसृणसरसघासग्रासवृत्ति सृजन्तः ।
क्षुधितमृगतुरङ्गा. खेदयन्ति स्म नक्तं-
दिनमिदमुपरिष्टात्संचरच्चन्द्रसूर्यौ ॥ ९५ ॥

क्षुधिता नक्तदिनाविश्रान्तिपरिभ्रमणप्रादुर्भवद्बुभुक्षाक्षामकुक्षय मृगश्चन्द्रोत्सङ्गगतकुरङ्गस्तुरङ्गा सूर्यरथरथ्याश्वा कर्तार नक्तदिन रात्रौ दिवा च इदमुपरिष्टाद्विमलाचलोपरिप्रदेशे सचरन्तो प्रचलन्तौ चन्द्रसूर्यौ शशिभास्करौ प्रति कर्मणी खेदयन्ति विषादमापादयन्ति । दु खीकुर्वन्तीत्यर्थ । किं कुर्वन्त । लिखितो निघृष्ट सुरपथस्याकाशस्य अङ्क क्रोडो हृदय येन तादृशो य प्रस्थाना सानूना पुञ्ज तत्र प्ररोहन्त्युद्गच्छन्तस्तथा मसृणाश्चिक्कणा सुकुमारास्तथा सरसा सान्द्रा स्नेहला सुस्वादा वा ये घासास्तृणानि तेषा ग्रासै कवलनैर्वृत्तिमाजीविका प्राणाधार सृजन्त कुर्वन्त ॥

क्वचन कनकशृङ्गे रङ्गिभृङ्गानुषङ्गि-
क्षरदमितमरन्दस्पन्दसंदोहसान्द्रा ।
अलभत वयसीत्व जृम्भमाणा तमाला-
वलिरिह यमुनाया भास्वदङ्के स्थितायाः ॥ ९६ ॥

इह शत्रुंजयाद्रौ क्वचन कुत्रचन स्थानके कस्मिन्नपि वा कनकशृङ्गे सुवर्णशिखरे जृम्भमाणा विकसन्ती तमालाना तापिच्छद्रुमाणामावलि श्रेणी भास्वदङ्के सूर्योत्सङ्गे स्थिताया पितु सवितुरुत्सङ्गे खेलन्त्या यमुनाया यमभगिन्या नद्या वयसीत्व सखीभावमलभत प्राप्नोति स्म । किंभूता । रङ्गो रङ्गण पर्यटनम् । 'अगिरगिलगि गत्यर्था' इत्यय धातु । तथा रञ्जन रङ्गो राग । 'रञ्ज रागे' इत्यस्य प्रयोगश्च विद्यते । येषा ते रङ्गिणस्तेषा भृङ्गाणा भ्रमराणामनुषङ्ग सङ्गो विद्यते येषु तादृशा क्षरन्तो नि सरन्तोऽमिता मानातीता ये मरन्दा मधूनि त एव स्पन्दा रसास्तेषा सदोहा राशयस्तै सान्द्रा नीरन्ध्रा पूर्णा ॥

मरकतकटकाङ्कस्फाटिकानुच्चकूटो-
दरविदलितपुष्पप्रस्फुरच्चम्पकद्रुः।
नरकदमननाभीपुण्डरीकाङ्कनिर्य-
ज्जलजतनुजलीलामाललम्बे कदम्बे ॥ ९७ ॥

कदम्बे शत्रुंजयाचले मरकतानामश्मगर्भमणीनां कटकस्य क्वापि नीलरत्ननिर्मितगिरिनितम्बस्याद्रिमध्यभागस्य अङ्कः क्रोडस्तत्र स्फाटिकं स्फटिकमणिसंबन्धि यदनुच्चं नात्युन्नतं नोत्तुङ्गम्। लघु इत्यर्थः। कूटं शिखरं किंचिदुच्चगिरिप्रदेशस्तस्योदरे मध्ये गर्भे वा विदलितैर्विनिद्रीभूतैः पुष्पैः कुसुमैः प्रस्फुरद्दीप्यमानश्चम्पकद्रुर्हेमपुष्पकपादपः कर्ता। नरकनाम्नोऽसुरस्य दमनो हन्ता नारायणस्तस्य नाभ्या तुन्दकूपिकायाः यत्पुण्डरीकं श्वेताम्भोजं तस्याङ्कात् हृदयात्। उदरादित्यर्थः। निर्यतो निर्गच्छतो जलजतनुजस्य कमलभुवो ब्रह्मणो लीलां विलासमाललम्बे आश्रयते स्म। इति गर्भितोपमा॥

रसिककरिविलोलत्कर्णतालौघतूर-
ध्वनिमधुकरराजीगुञ्जितोदात्तगीतौ।
क्वचिदिह गुरुणेव प्रेरिता मारुतेन
स्त्रिय इव वनवल्ल्यः पत्रहस्ता अनृत्यन् ॥ ९८ ॥

इह श्रीसिद्धशैले क्वचित् कुत्रापि प्रदेशे स्त्रियो नृत्यकृत्कामिन्यो नर्तक्य इव वनवल्ल्यः काननोद्गतलता अनृत्यन् नृत्यन्ति स्म। किंभूताः। मारुतेन वायुना प्रेरिताश्चपलीकृताः। उत्प्रेक्ष्यते—गुरुणेव। यथा नाटकाचार्येण सूत्रधारेण प्रेरिताः प्रवर्तितास्ताण्डवकारिकाः पात्राणि नृत्यन्ति। किंभूतानि। पत्राणि पर्णान्येव पवनचञ्चलत्वात् हस्तकाः पाणिविक्षेपा यासां ताः। नृत्यन्ति कस्यां सत्याम्। रसिकाः स्वैरं स्ववशाभिर्वनद्रुमेषु सल्लकीकाननेषु क्रीडारसकल्लोलितचेतसो ये करिणो गजेन्द्राः तेषां सशब्दं चञ्चलीभवतामितस्ततः संजायमानानां कर्णतालानां श्रोत्रपत्राणाम्। 'उषसि गजयूथकर्णतालैः' इति रघुवंशे। ओघाः समूहास्त एव तूराणां वादित्राणां ध्वनयो निर्घोषास्तथा मधुकराणां विकसितकुसुमारविन्दवृन्दमकरन्दबिन्दुमदोन्मदबन्धुरगन्धसिन्धुरकपोलस्थलगलन्मदोदकपानमेदुरीभूतानां भ्रमराणां गुञ्जितानि गुञ्जारवा एव उदात्ता मनोज्ञा गीतिर्गानं तस्यां सत्याम्॥

लुलितगगनगङ्गासीकरासारवन्तः
सिततरुवनमालामन्दमान्दोलयन्तः।
विकचकुसुमपद्मामोदमेदस्विनो यं
प्रभुमिव पवमानाः सेवकाः शीलयन्ति ॥ ९९ ॥

पवमाना मारुताः यं पुण्डरीकाचलं शीलयन्ति। के इव। सेवका इव। यथा अनु-

चरा प्रभु स्वामिन सेवन्ते । वायुस्त्रिधा वर्ण्यते । शीतो मन्द सुरभिश्च । तदेव त्रैविध्य दर्शयति—किंभूता पवमाना । लुलिता पवनवेगेनान्दोलिता अतिचपलीकृता या गगनस्य गगनवर्तिनी वा आकाशे प्रवहमाना भूमिगतवत् या गङ्गा सिद्धधुनी देवनदी तस्या सीकराणा जलकणानामासारो वेगवती वृष्टिर्विद्यते येषु । इति शीतलत्वम् । पुन किंभूता । स्मिता विनिद्रास्तरवो द्रुमा येषु तादृशानि वनानि काननानि तेषा माला श्रेणी मन्द शनै शनैरान्दोलयन्तस्तरलीकुर्वन्त । इति मन्दत्वम् । पुन किंभूता । विकचाना विकसिताना कुसुमाना विविधजातीयतरुपुष्पाणा तथा पद्माना कमलाना वा मोदै परिमलै मेदस्विन पुष्टा । इति सुरभित्वम् ॥

प्रतिशिखरममुष्मिन्निःसरन्निर्झरौघा
असुरसुरपुरध्रीकेलिनीरन्ध्रनीराः ।
नभसि निरवलम्बप्रस्खलन्नाकिनद्याः
शतश इव भवन्तो वाःप्रवाहा स्फुरन्ति ॥ ६० ॥

अमुष्मिन् सिद्धपर्वते प्रतिशिखर निखिलशिखरेभ्यो नि सरन्तो निर्गच्छन्तो ये निर्झराणामोघा सघाता स्फुरन्ति दीप्यन्ते । विभान्तीत्यर्थ । किंभूता । असुराणा पातालवासिना सुराणा स्वर्गगेहाना पुरध्र्य कामिन्यस्ताभि केलिभि जलविलासै कृत्वा नीरन्ध्र निर्भर भृत नीर पानीय येषु ते । उत्प्रेक्ष्यते—निर्गत अवलम्ब आश्रयण यस्मात्तादृशे नभसि आकाशे निराधारत्वेन प्रस्खलन्त्या प्रकर्षेण स्खलित्वा निष्पतन्त्या नाकिनद्या स्वर्गिगङ्गाया शतश शतसहस्रसख्याका भवन्त वा प्रवाहा पय पूरा इव ॥

स्फटिकघटनमन्तः पद्मरागप्रगल्भ
मरकतमयशृङ्गं निर्झरै राजमानम् ।
कलितकलबलाकाकालिकीवारिधार
ध्वनिजितमिव सार्वं शीलदभ्रं बभासे ॥ ६१ ॥

क्वचित्कस्मिन्नपि गिरे प्रदेशे मरकतानि अश्मगर्भा नीलमणय एव रूप यस्य इन्द्रनीलरत्नघटित शृङ्ग शिखर बभासे शुशुभे । किंभूत शृङ्गम् । स्फटिकाना क्षीरतैलस्फटिकरत्नाना घटना रचना यत्र तत् । पुन किंभूतम् । अन्तर्मध्ये क्वापि स्थाने पद्मरागा अरुणमणयस्तै प्रगल्भ पटुशोभम् । पुन किंभूतम् । निर्झरैर्नि सरन्नीरधारावोरणीभी राजमानम् । उत्प्रेक्ष्यते—ध्वनिना गम्भीरशब्देन जितमभिभूत सत्सार्व ऋषभदेव शीलत् सेवमानमभ्र मेघ इव । 'मेघगम्भीरघोषत्वम्' इति हैम्याम् । किंभूतमभ्रम् । कलिता धृता कला मनोज्ञा बलाका बलाका गता । मेघसमये हि बलाकाना गर्भाधान जायते । अत एव मेघदूतकाव्ये प्रोक्तम्—'गर्भाधानक्षणपरिचयान्नूनमाबद्धमाला सेविष्यन्ते नयनसुभगं खे भवन्त

बलाकाः सेविष्यन्ते' इति । तथा वर्षासु बका नीडवृक्षादावेवोपविश्य तिष्ठन्ति, बलाकाश्च तेषा भक्ष्यमानीय ददते । 'बगला पावसवइठा' इति लोकवृत्तावपि श्रूयते प्रसिद्धि । तस्माद्बलाकापदोपादानम् । तथा आकालिकी विद्युत् । तथा वारिधारा जलवृष्टयो येन ॥

क्वचिदपि रुचिचञ्चत्पद्मरागप्रगल्भं
मरकतमणिचञ्चोत्तुङ्गशृङ्गं चकासे ।
विजितमृषभभर्त्रा धीरगम्भीररावै-
स्तप इव तनुतेऽस्मिंस्तत्तुलाप्त्यै तडित्त्वान् ॥ ६२ ॥

क्वचिदपि कुत्रापि स्थाने शत्रुंजयपर्वतोपरिभूमौ मरकतमणीना महेन्द्रनीलरत्नाना चञ्च प्रधान मरकतमाणिक्यैर्वा चञ्च चारु तथोत्तुङ्गमभ्रलिह शृङ्ग चकासे दीप्यते स्म । किंभूतम् । रुचिभिर्निर्यज्ज्योति पुञ्जैश्चञ्चद्भिर्दीप्यमानै पद्मरागै लक्ष्मीपुष्परत्नैः प्रगल्भ भ्राजमानम् । उत्प्रेक्ष्यते—ऋषभभर्त्रा विमलाचलकमलालकारहारेण श्रीवृषभदेवस्वामिना आदिनाथेन धीरैरभङ्गाघुर्घुरैः गम्भीरैर्मन्द्रै मध्यमानपाथोनाथनिर्घोषानुकारिभि रावै स्वशब्दै जित पराभूत सन् तडित्त्वान् विद्युद्वलयालकृतो जलधरस्तेषा जैनधीरगम्भीररावाणा तुलाया सादृश्यस्य आप्त्यै प्राप्त्यै किं तपस्तनुते उपवासादिकष्ट करोतीव ॥

चपलशफरनेत्रा बन्धुरावर्तनाभी
मधुपपटलकैश्या मानसावासहासाः ।
कनककमलगौर्यो वीचिमालावलीका
स्त्रिय इव रसभाजो भूभृतापो ध्रियन्ते ॥ ६३ ॥

भूभृता शत्रुंजयाद्रिणा स्त्रियो वध्व इव आपो जलानि ध्रियन्ते । किंभूता आप स्त्रियश्च । चपलाश्चञ्चला शफरा मत्स्या एव तद्वद्वा नेत्राणि नयनानि यासाम् । तथा बन्धुरो मनोज्ञ आवर्तो दक्षिणावर्तो भ्रमिविशेष पयसा भ्रमो भ्रमण यासा तादृश्यो नाभ्यो मध्य तुन्दकूपिकाश्च यासा तथा मधुपाना भ्रमराणा पटलानि मण्डलानि एव तद्वद्वा कैश्य केशाना समूहो यासाम् । पश्चात्कर्मधारय । पुन किंभूता । मानसावासा हसास्त एव तद्वद्वा विशदो हासो यासाम् । पुन किंभूता । कनकस्य स्वर्णस्य कमलानि तैस्तद्वद्वा गौर्य गौराङ्ग्य । पुन किंभूता । वीचीना कल्लोलाना माला श्रेणी सैव तद्वद्वा वली उदरे मासस्कोचलक्षणा यासाम् । पुन किंभूता । रस जल शृङ्गारादिक च भजन्ते इति रसभाज ॥

क्वचन जिनगृहान्तर्दह्यमानागुरुभ्यः
प्रसरदमरमार्गप्रस्फुरद्वायुवाहम् ।

सजलजलदबुद्ध्या वीक्ष्य बप्पीहबालाः
कृतपटुचटुवाचो यत्र धावन्ति मुग्धाः ॥ ६४ ॥

यत्र शत्रुजये क्वचन कुत्रचन प्रदेशेषु मुग्धा अज्ञाना बप्पीहाना चातकानां बालाः शिशव अङ्गना वा सजलाना पानीयपूर्णाना जलदाना मेघाना बुद्ध्या धिया भ्रान्त्या वा धावन्ति सम्मुख पार्श्वे वा यान्ति । किंभूताः । कृता विहिता पटव प्रवणाश्चटव प्रियप्राया वाचो वाण्यो यैर्याभिर्वा । किं कृत्वा । जिनगृहाणा जैनप्रासादानामन्तर्मध्ये दह्यमाना भगवत्पुरो धूपोत्क्षेपणार्थं धूपाधानाग्नौ प्रज्वाल्यमाना. । उत्क्षिप्यमाना इत्यर्थ । ये अगुरव काकतुण्डास्तेभ्य· प्रसरन्त विस्तरन्त तथा अमरमार्गे आकाशे प्रस्फुरन्तमितस्ततो भूत्वा दशदिग्गृहाङ्गणानि व्याप्नुवन्त वायुवाह धूम वीक्ष्य दृष्ट्वा ॥

स्वकरनिकरसङ्गश्चोतदिन्दूपलाम्भो-
भरमिदमचलोच्चैरत्नशृङ्गाद्गृहीत्वा ।
स्वयममृतमरीचिर्मैत्र्यतः कैरवाणां
किमु दिशति तमेव प्रश्निपीयूषदम्भात् ॥ ६५ ॥

अमृतमरीचिश्चन्द्रः कैरवाणा स्वबन्धुकुमुदाना मैत्र्यत परस्परसख्यात् प्रश्नीना पीयूषस्य कान्तिद्वारा अमृतस्य प्रश्निरूपस्य पीयूषस्य वा दम्भात्कपटात् तमेव चन्द्र-कान्ताम्भोभरमेव स्वयमात्मना दिशति ददातीव । किं कृत्वा । इदमचलस्य अस्य शत्रुजयाद्रेरुच्चै ऊर्ध्वमधिकाया यद्रत्नाना चन्द्रकान्तकर्केतनादिमणीना शृङ्ग शिखर तस्मात्स्वस्य कराः किरणास्तेषां निकरो राशिस्तस्य सङ्ग. सपर्कस्तेन श्चोतन्त क्षरन्तो गलन्तो ये इन्दूपलाश्चन्द्रकान्तमणयस्तेषामम्भोभर जलपटल गृहीत्वा आदाय ॥

यस्मिन्नुरोद्वयसनिःसृतसिन्धुरङ्क-
क्रीडन्सुरासुरपुरंध्रिपयोधराणाम् ।
कस्तूरिकामलयजद्रवसान्द्रपूरा
रेजे यमीसलिलसवलितेव गङ्गा ॥ ६६ ॥

यस्मिन् शत्रुजयाद्रौ उरोद्वयसहृदयप्रमाण निःसृता निर्गता सिन्धुर्नदी यस्या यमु-नाया सलिलै सवलिता मिश्रितजला गङ्गेव रेजे विभाति स्म । किंभूता सिन्धु । अङ्के जलोत्सङ्गे क्रीडन्तीनां जलकेलि कुर्वाणाना सुराणा देवानामसुराणा दानवाना पाता-लवासिना प्रथमनिकायभवनयतिनिर्जराणा वा पुरंध्रीणा वधूना पयोधराणा विविध-पत्रलताकलितस्तनकलशाना कस्तूरिकाणा गन्धधूलीना मलयजन्मना चन्दनाना द्रवै जम्बालिनीजलसङ्घातपङ्कै. सान्द्र करम्बित पूर जलप्रवाहो यस्याः ॥

यत्रोन्मदैः परिणतैर्हरिता करीन्द्रै-
रुत्खातगैरिकभरैर्नभसि भ्रमद्भिः ।

संध्याधियेव गलितावधिवेलमत्र
विश्रान्तिमाप न महानटनाट्यरङ्गः ॥ ६७ ॥

अत्र जगति महानटस्य शंभोर्नाट्यरङ्गः नाटकस्य रङ्गः स्नेहक्रीडा गलितो निर्गतोऽवधिः सीमा यत्र तादृग्वेला वारः। काल इत्यर्थः। निरवधिसमयं यावत्। 'शंभोर्मा बत साध्यवेलनटनं भाजि व्रतं वाक्' इति नैषधे। विश्रान्तिं विश्रममाप लेभे। न नाटकरङ्गाद्विरराम इत्यर्थः। उत्प्रेक्ष्यते—सध्याधिया पितृसूभ्रमेणेव। कैः कृत्वा। यत्र शत्रुंजये हरितां दिशां करीन्द्रैः गजराजैः। दिग्गजैरित्यर्थः। उत्खातैस्तटाघातक्रियाया दत्तमुसलैरुत्पाद्य क्षिप्तैः गैरिकाणां धातूनां भरैः प्रकरैः। किंभूतैः करीन्द्रैः। उन्मदैः क्षीबतयोद्धतीभूतैः। पुनः किंभूतैः। परिणतैस्तिर्यक्प्रवादिषु प्रदत्तप्रहारैः। भरैः किं कुर्वद्भिः। नभसि आकाशे भ्रमद्भिः पर्यटद्भिः। विस्तरद्भिरित्यर्थः॥

यस्मिन्ननन्यमणिधोरणिक्लृप्ततुङ्ग-
शृङ्गाङ्गणैर्दलितसंतमसप्रचारैः।
पूषा मयूखमुषितोस्रसहस्रलक्ष्मीः
खद्योतपोत इव किंचिदधत्त शोभाम् ॥ ६८ ॥

यस्मिन् शत्रुंजये विमलाचलोपरि वर्तमानः पूषा सूर्यः खद्योतो ज्योतिरिङ्गणः 'खजऊ' इति लोकप्रसिद्धः। तस्य पोतो बालकः खद्योत एव शिशुः तद्वत्किंचित्किमपि स्वल्पमात्रां शोभामधत्त दधाति स्म। किंभूतः। पूषा मुषिता आच्छिद्य गृहीता उस्राणां किरणानां सहस्रं दशशती तस्य लक्ष्मीः श्रीर्यस्य। कैः। अनन्याभिरसाधारणाभिः मणीनां नानाविधरत्नानां धोरणीभिः श्रेणीभिः क्लृप्तानि घटितानि तथा तुङ्गान्यभ्रंकषाणि शृङ्गाणि शिखराणि तेषामङ्गणैरजिरैः। सद्भूमीभिरित्यर्थः। किंभूतैः। दलितो व्यापादितः सतमसानामन्धकाराणां प्रचारः प्रसारो यैः॥

अहोरात्रस्थास्नूद्यदमितभास्वद्भ्रमकरीं
मणीशृङ्गश्रेणीं हततमसमभ्राध्वपथिकीम्।
विलोक्यैतत्पद्माकरकमलिनीराजिरनिशं
गलन्निद्रामुद्रां कलयति समुद्बोधकमलाम् ॥ ६९ ॥

एतस्य शत्रुंजयाद्रेः पद्माकराणां कमलमण्डलशालिसरसां कमलिनीनां राजीविनीनां राजिरनिशं निरन्तरं नक्तंदिनमपि समुद्बोधस्य सम्यग्विकाशस्य कमलां लक्ष्मीं कलयति धत्ते। किंभूतां कमलाम्। गलन्ती निर्यान्ती निद्रासंकोचलक्षणा तन्द्रा तस्या मुद्रा मुद्रणं स्वापावस्था यस्याः सा ताम्। किं कृत्वा। मणीनामाभकरप्रभकरादीनां माणिक्यानाम्। देदीप्यमानमणिमयानामित्यर्थः। शृङ्गाणां शिखराणां श्रेणीं धोरणीं विलोक्य दृष्ट्वा। किंभूताम्। अहोरात्रं दिवसे निशायां च निरवधिसमयं यावन्नित्यं स्थास्नूनां

वसनशीलानां तथा उदयतामभ्युद्गम भजता तथा अमितानां प्रमाणरहितानां संख्यातीताना भास्वता भास्कराणां भ्रमकरी भ्रान्तिविधायिकाम् । पुन किंभूताम् । हतानि ध्वस्तानि गले गृहीत्वा निष्काशितानि तमासि ध्वान्तानि यया ताम् । पुन किंभूताम् । अभ्राणां मेघानामध्वनो मार्गस्य गगनपद्धतेर्वा पथिकी पान्थीम् । अभ्रकषामित्यर्थ । 'अभ्र व्योमपयोदयो ' इत्यनेकार्थ ॥

यस्मिन्नुद्वहता कनीमिव लतां यूनेव भूमीरुहा
स्वामोदैः स्वजनैरिव स्मितसुमैः पात्रैरिवोद्यन्मधु ।
प्रीत्या भोजयितुं वराशनमिवानेके द्विरेफाः समं
स्त्रीभिर्नागरिका इवोन्नततयामन्त्र्यन्त मन्यामहे ॥ ७० ॥

यस्मिन् शत्रुजये यूनेव तरुणेनेव भूमीरुहा विनिद्रद्रुमेण अथ च भूमीजन्मनो व्यवहारिणा नागरिका पौरजना इव अनेके बहवो द्विरेफा भ्रमरा भृङ्गा आमन्त्रयन्त आकार्यन्त । कथम् । सम सार्धम् । काभि । स्त्रीभि नागरीभिरिव भ्रमरीभि सह । कया । उन्नततया महत्त्वेन उच्चै शिरस्त्वेन महातरुत्वेन अथ महाव्यवहारित्वेन चेत्यत्राय हेतु । कै कृत्वा आहूयन्ते स्म । आमोदै परिमलै । कैरिव । स्वजनैरिव स्वगोत्रजातैरिव । भूमीरुहा कि कुर्वता । उद्वहता उत्प्राबल्येन वहता बिभ्रता अङ्गीकुर्वता षण्णामपि ऋतूना सर्वदा तत्राद्रौ स्थायुकत्वेन पाणिग्रहण कुर्वता च । काम् । लता वनवल्लीम् । कामिव । कनीमिव कुमारिकामिव । किमर्थमामन्त्र्यन्त । भोजयितु भोजन कारयितुम् । कया । प्रीत्या । स्वोत्सङ्गस्नेहेन स्थायुकत्वेन कि कर्मतापन्नम् । उद्यन्मधु प्रकटीभवन्मकरन्दम् । किमिव । वराशनमिव षड्रससरसीकृतप्रधानभोज्यास्वाद्यलेह्यचोष्यभोजनमिव । कै. । स्मितै. विकसितै कुसुमै पुष्पै । कैरिव । पात्रैरिव स्वर्णाद्यमत्रैरिव ॥

सिन्धूः सुता इव पिता त्वरमाणभावाः
प्रोत्कण्ठिताः प्रदधतीः सरसीजभूषाः ।
प्रास्थापयत्प्रति पति जलधि तरङ्गैः
सत्राङ्गरक्षकभटैरिव सिद्धशैलः ॥ ७१ ॥

सिद्धशैल श्रीशत्रुजयाचल सिन्धूश्चतुर्दशापि महानदी सर्वर्तुस्थानत्वेन जलधरकालबहलीभवज्जलदजलप्राबल्यकल्लोलितकल्लोलिनी जलधि समुद्र भर्तार प्रति प्रास्थापयत्प्रेषयति स्म । कथम् । सत्रा सार्धम् । कै । तरङ्गै गगनाङ्गणालिङ्गनलोलकल्लोलै । कैरिव । अथ वा उत्प्रेक्ष्यते—अङ्गरक्षकभटै शरीरयत्नविधायकवीरैरिव । क इव प्रास्थापयत् । पितेव । यथा जनक स्वस्वतात सुता आत्मपुत्री पति पाणिगृहीतार प्रति प्रस्थापयति । किंभूता सिन्धू. सुताश्च । त्वरमाण शीघ्रतरो भाव । भूयते उत्पद्यते कर्मवशतया भूयो भूयः ससार अनेनेति भाव आत्मा चित्ताभिप्रायश्च यासाम् । प्रायो वर्षाकाले

नद्यस्त्वरितं चलन्ति । स्त्रियोऽपि पतिमिलनार्थं त्वरिता अत्युत्सुकाश्च भवन्ति । पुनः किंभूता । प्रोत्कण्ठिता प्रकर्षेण उत्कृष्ट कण्ठ उपकण्ठ संनिधान संजात आसाम् उभौ कण्ठौ पानीयपूर्णौ संजातावासामिति प्रोत्कण्ठिताः कण्ठादूर्ध्वंमूढा वा । 'कण्ठो ध्वनौ संनिधाने ग्रीवाया मदनद्रुमे' इत्यनेकार्थः । तथा प्रकर्षेणोत्कण्ठा औत्सुक्य भर्तृसंगमे जातमासाम् । पुन किं कुर्वती । सरसीजानि विविधकमलानि तैः कृत्वा भूषा शोभा यासाम् । पक्षे पद्मानामुपलक्षणात्कुसुमानां भूषा हारादिमाभरणानि यासाम् । अथ वा कमलकुसुमानि हाररूपाणि तथा भूषा विविधाभरणानि यासाम् । 'भावोऽभिप्रायवस्तुनोः । स्वभावजन्मसत्तात्मक्रियालीलाविभूतिषु ॥ चेष्टायोन्योर्बुधे जन्तौ शृङ्गारादेश्च कारणे । शब्दवृत्तिहेतौ च' इत्यनेकार्थः ॥

शशाङ्ककरसंगमक्षरदमन्दपाथःप्लवैः
क्वचिद्विधुमणीमयः कलयति स्म सालः श्रियम् ।
प्रचण्डतरचण्डरुक्किरणतापसंतापितः
प्रतिक्षिपति वामृतैः प्रविदधन्निजेनाप्लवम् ॥ ७२ ॥

क्वचित्कुत्रापि शत्रुंजये विधुमणीमयश्चन्द्रकान्तरत्नघटित साल प्राकारः श्रिय शोभा कलयति धत्ते । कैः । शशाङ्कस्य चन्द्रस्य कराणां किरणाना संगमेन संपर्केण क्षरता निःसरताममन्दाना भूयसा पाथसा पानीयाना प्लवैः पूरैः कृत्वा । उत्प्रेक्ष्यते— प्रचण्डतरेण अतिशयेन तीव्रेण चण्डरुचः सूर्यस्य किरणाना ज्योतिषा तापेनोष्मणा संतापितो व्याकुलीकृत सन् प्रतिक्षिप रात्री रात्रीं प्रति अमृतैर्नीरैः कृत्वा निजेनात्मना आप्लव स्नान प्रविदधत् कुर्वन्निव ॥

लीलायमानान्निजमौलिदेशे केशानिवोच्चैःप्रसरत्पयोदान् ।
धूपायतीवाप्तनिकेतधूपधूमैर्विलासीव स सिद्धशैलः ॥ ७३ ॥

स त्रिजगद्विख्यात सिद्धशैलः शत्रुंजयाद्रि निजस्यात्मनो मौलिदेशे शिर स्थानीयः शिखराग्रभागे लीलायमानान् लीलयाचरतो विभ्रम भजन्त क्रीडया आचरतो वा केशानिव कुन्तलानिव मस्तकोपरि शोभा बिभ्रत उच्चैरूर्ध्वं प्रसरतो विस्तार प्राप्नुवत पयोदान् जलधरान् । उत्प्रेक्ष्यते—आप्तानामर्हतां निकेतेषु गृहेषु प्रासादेष्वित्यर्थः । उत्क्षिप्यमानागुरुव्रातधूपाना धूमैः कृत्वा धूपायतीव । सुगन्धीकरोतीव । क इव । विलासीव । यथा स्त्र्यादिभोगासक्तत्वेन विलासवान् पुमान् कृष्णागुरुप्रमुखधूपधूमैर्निजकेशान्सुरभयति ॥

अर्कांशुसंपर्किपतङ्गकान्ताभितोविनिष्पातिहुताशहेतिभिः ।
मणीविहाराः प्रणयन्ति यस्मिन्पञ्चाग्निकष्टं क्वचनापि योगिवत् ॥ ७४ ॥

यस्मिन्विमलाचले क्वचनापि कुत्रचिदपि प्रदेशे मणीनामन्त सद्व्धार्ककान्तमा-

णिक्याना विहारा' प्रासादाः योगिवत्तापसा इव पञ्चाग्निकष्ट चतसृषु दिक्षु चत्वारः प्रज्वालितकाष्ठाग्नयः पञ्चमो भास्वाश्वेति पञ्चाग्निसाधनं कृच्छ्र प्रणयन्ति कुर्वते इति गर्भितोत्प्रेक्षा । काभि' कृत्वा । अर्कस्य सूर्यस्याशुभि' किरणै सम संपर्कः संयोगोऽस्त्येषा तादृशा ये भास्करमणयस्तेभ्य अभितश्चतुर्दिक्षु विशेषेण निष्पतनशीलाना हुताशानामनुच्छिष्टवह्नीना हेतिभिर्ज्वालाभि' ॥

निर्गत्वरप्रसृमरद्युतिवारिपूर-
पूर्णान्तरस्फटिककल्पितकूटकोटीम् ।
जज्ञे किमु प्रतितटं तटिनी विपाशा
प्रेक्ष्येत्यबुध्यत विमुग्धजनेन यस्मिन् ॥ ७५ ॥

यस्मिन् शत्रुजये विमुग्धजनेनाज्ञानलोकेन इत्यमुना प्रकारेणाबुध्यत ज्ञातम् । विचारितमित्यर्थ । कि कृत्वा । निर्गत्वरा नि सरणशीला प्रसृमरा द्युतयः किरणास्ता एव वारिणां नीराणां पूरा प्लवा प्रवाहास्तै' पूर्ण सपूरित भृतमन्तरं मध्य यस्यास्तादृशीं स्फटिकै श्वेतोपलै' कल्पिता रचिता कूटाना शिखराणा कोटी प्रेक्ष्य दृष्ट्वा । इति किम् । प्रतितटं शिखर शिखर प्रति विपाशा तटिनी अनुसर्पिणी नदी किमु जज्ञे सजाता । 'उत्सर्पिणी न खलु तत्र तरङ्गिणी या त्वन्नेत्रयोरहह तत्र विपाशि जाता । नीराजनाय नवनीरजराजिरास्तामत्राञ्जसानुरजराजनि राजमाने ॥' इति नैषधे । तत्र द्वीपे विपाट् नदी न प्रसरणशीला आविर्भवति किल तत्र जातत्वात् अन्यत्र द्वीपेषु यथा सरित्प्रसरन्ती दृश्यते तथा तत्र विपाट् नेति पुराणप्रसिद्धि । 'तत्र तस्या विपाशि जाता नवपद्मपङ्क्तिः त्वन्नेत्रयोर्नीराजनायास्ताम् । अहहेत्याश्चर्यै । अत्रास्मिन् राजनि साकल्येनानुरज अनुरक्ता भव । 'अञ्जेश्च' इत्यनुनासिकलोप । 'विपाशा तु विपाट् स्त्रियाम्' इत्यमर ।' इति नैषधवृत्तौ ॥

गुहागृहशयानानां खगसारङ्गचक्षुषाम् ।
राजी जागरयन्तीव स्तनितैः स्तनयित्नवः ॥ ७६ ॥

यत्र पुण्डरीकपर्वते स्तनयित्नवो वारिवाहा' स्तनितैर्निजगर्जारवै । 'जलदस्य तु । स्तनित गर्जित गर्जि स्वनित रसितानि च ॥' इति हैम्याम् । मेघगर्जाभिधानानि कृत्वा । उत्प्रेक्ष्यते—गुहा शत्रुजयकदरा एव गृहा रमणीयत्वान्मणीगणसोद्योतत्वाच्चालयतुल्यास्तेषु शयानाना बहुदेवगृहगमनसजातपरिश्रान्तिवशात्सुखसुप्ताना खगसारङ्गचक्षुषा विद्याधरहरिणीनयनाना खे नभसि गच्छन्तीति खगा सुरास्तेषामपि मृगेक्षणानाम् । देवीनामित्यर्थ' । राजीं श्रेणी जागरयन्तीव पुनर्देववन्दनपूजनार्थ प्रबोधयन्तीव॥

स्वभक्तभव्यजन्तूनामन्तरङ्गविरोधिनाम् ।
योऽरुंतुदानां संदोहं स्पृहयन्हन्तुमात्मना ॥ ७७ ॥

नाराचोपचिता विश्वजैत्रीश्चापलता इव ।
भृङ्गालिसङ्गिनीर्धत्ते पद्मिनीः प्रतिपल्वलम् ॥ ७८ ॥

य॰ शत्रुजयाद्रि॰ प्रतिपल्वल पद्माकर पद्माकर प्रति भृङ्गाणा मधुकराणामालिभि श्रेणीभि सह सङ्गोऽनुषङ्ग आसक्तिरस्त्यासा तादृशी॰ पद्मिनीः कमलिनीः कमलानि वा धत्ते धारयति । उत्प्रेक्ष्यते—य. शैल विश्वाना जगता जैत्रीर्जयनशीलास्तथा नाराचैर्लोहमयबाणैः सर्वायसशरैरुपचिता सधानसहिता॰ लता धत्ते इव धारयतीव । किं कुर्वन् । हन्तु निहन्तु स्पृहयन् काङ्क्षन् । केन । आत्मना स्वयमेव स्वभक्तलप्रील्या । कम् । सदोहम् । केषाम् । अन्तरङ्गा मध्ये वर्तमाना अष्ट कर्माण्येव अथ वा क्रोधमानमायालोभरागद्वेषाख्या एव विरोधिन प्रतिपक्षास्तेषाम् । किंभूतानाम् । अरुतुदानां मर्मव्यथकानाम् । केषाम् । स्वस्मिन् स्वस्य वा भक्ता सेवासक्तास्तादृशा ये भव्याः सिद्धिगमनयोग्या जन्तव प्राणिनस्तेषाम् ॥

स्वस्मिन्नम्बरचारिणां प्रतिपदं कृत्वैकतानं मनो
विद्याः साधयतां स्वपुण्यमिव य. सिद्धीर्विधत्ते धरः ।
यस्मिन्क्वापि च योगिनामहरहर्ज्योतिः पर ध्यायतां
हृत्पद्मे परमात्मना प्रकटित पूष्णेव पूर्वाचले ॥ ७९ ॥

यो धरः शत्रुजयाद्रि । 'ग्रावापर्वतभूध्रभूधरधरा' इति हैम्याम् । एकतानमेकाग्र विद्याध्यानलीन मनो मानस कृत्वा विधाय प्रतिपद स्थाने स्थाने आत्मशिखरकदराशिलातलोद्यानकुण्डतटभूमिपीठेषु स्वस्मिन्नात्मनि विषये विद्या गोचरीप्रज्ञप्तिप्रमुखा विद्याधिष्ठायिका देवता मन्त्रान् साधयतामाराधन कुर्वतामम्बरचारिणा विद्याधराणा सिद्धी कार्यनिष्पत्तीर्विधत्ते कुरुते । विद्यादेवतास्तत्प्रत्यक्षीकरोतीत्यर्थ । किमिव । स्वपुण्यमिव । यथा निजप्राचीनसुकृत सिद्धीर्दत्ते । च पुनर्यस्मिन्विमलाचले क्वापि प्रदेशे अहरह॰ प्रतिवासरम् । नित्यमित्यर्थ । पर परममुत्कृष्ट ज्योतिर्ब्रह्म परमेष्ठिलक्षण ध्यायता ध्यानगोचरीकुर्वता योगिना मनोवाक्काययोगवतामष्टाङ्गयोगभाजा वा योगीन्द्राणा हृत्पद्मे हृदयकमले परमात्मना ब्रह्मस्वरूपेण प्रकटित प्रादुर्भूतम् । योगिनो हि ध्यान कुर्वाणा हृदयकमलकर्णिकाया परमात्मस्वरूपमालोक्य ध्यानाद्विरमन्तीति श्रुति । 'योगात्स चान्त परमात्मसज्ञ दृष्ट्वा पर ज्योतिरुपारराम' इति कुमारसभवे । केनेव । पूष्णेव । यथा पूर्वाचले सहस्ररश्मिना प्रकटीभूयते ॥

तावल्लीलाविलासं कलयति मलयो विन्ध्यशैलोऽपि ताव-
द्धत्ते मत्तेभगर्वं तुहिनधरणिभृत्तावदेवाभिरामः ।
तावन्मेरुर्महत्त्वं वहति हरगिरिर्गाहते तावदाभा
यावत्तीर्थाधिराजो न नयनपुटैः पीयते पर्वतेन्द्रः ॥ ८० ॥

मलयो दक्षिणाचल गोशीर्षचन्दनोत्पत्तिस्थान मलयगिरिस्तावत्प्रमाणमस्येति समयप्रमाण लीलया स्वरसेन स्थानवैशिष्ट्येन वा विलास विभ्रम कलयति बिभर्ति । अपि पुनर्विन्ध्यशैलो जलबालकाचल मत्तेभाना मदोदयोद्धताना मतङ्गजेन्द्राणा गर्वमहङ्कारं धत्ते धारयति । विन्ध्याद्रौ हि भद्रमन्दमृगमिश्रजातयो गजा उत्पद्यन्ते तदभिमान । पुनस्तुहिनधरणिभृत् हिमाचलस्तावदेवाभिराम कस्तूरिकामृगौषधीप्रस्थचमरगोप्रमुखैर्मनोज्ञ । तथा मेरु सुपर्वपर्वत तावन्महत्त्व महिमान गरिमाण वहति । पुनर्हरगिरि कैलाशस्तावन्त कालमाभा शोभा गाहते आलम्बते यावत् यावता समयेन स त्रिभुवनप्रसिद्ध. पर्वतेन्द्र शत्रुजयशैलाखण्डल नयनपुटै नेत्रपत्रामत्रैर्न पीयते सादर स्वदृशा नावलोक्यते । किभूत । तीर्थाना पुण्यस्थानाना मोक्षगमनक्षेत्राणा वा अधिराजश्चक्रवर्ती तीर्थाधिराज पर्वतेन्द्र । 'श्रिय पदम्' इति शत्रुजयमाहात्म्योक्ताभिधानत्वात् ॥

विविधकमलाकेलीगेहं क्षमाक्षणदापते-
र्गृहमिव महीकान्तारत्नावतसमिवोन्नतम् ।
सफलमखिलं कर्तुं काङ्क्षञ्जनुर्गिरियात्रया
व्रतिवसुमतीशक्र. शत्रुंजयं स्वदृशा पपौ ॥ ८१ ॥

व्रतिना सयमिना मध्ये वसुमतीशक्रो राजा । 'राजा राट् पृथिवीशक्र' इति हैम्याम् । हीरविजयसूरीश्वर शत्रुजय विमलाचल स्वदृशा निजनयनेन पपौ सादरमवलोकयति स्म । प्राक् सर्गस्य तृतीये 'सिद्धिशैल ददर्श' इत्युक्तमास्ते तत्र तु दूरत्वेन दृष्टमात्रावलोकनम् । इदानी तु शनै शनै सनिधानागमनेन सम्यगवेक्षणत्वेन शिखरादिस्थानविशेषविभूषित पुण्डरीकपर्वत स्वलोचनाभ्या सादर दृष्टवानिति विशेष । कि कर्तुमिच्छन् । शत्रुजयशैलारोहणप्रासादप्रतिमादर्शनसर्वत स्पर्शनादिभिरखिलमशेषमपि जनुर्जन्म स्वावतार सफल फलेग्रहि कृतार्थ फलकलित कर्तु विधातु काङ्क्षन् वाञ्छन् । किभूत शत्रुजयम् । विविधाना कमलाना केलीगेह क्रीडासदनम् । 'केलीभिरुद्वर कृशोदरि' इति नैषधे । किमिव । गृहमिव । यथा क्षमाक्षणदापतेर्वसुधासुधाकरस्य आसमुद्रान्तभूमीभर्तुर्भवन भाण्डागारगेहमन्यद्वा सौध विविधश्रीणा स्थान भवेत् । शत्रुजयमुत्प्रेक्षते— महीकान्ताया भूमीभामिन्या रत्नावतस मणिमयशेखरमिव । किभूतम् । उन्नत तुङ्गम् ॥

य प्रासूत शिवाह्वसाधुमघवा सौभाग्यदेवी पुन
श्रीमत्कोविदसिहसीहविमलान्तेवासिनामग्रिमम् ।
तद्ब्राह्मीक्रमसेविदेवविमलेनानन्दतो निर्मिते
वृत्ते पञ्चदशोऽत्र हीरचरिते सर्गो बभूवानसौ ॥ ८२ ॥

आनन्दतः सकलतीर्थाधिराजस्मरणवर्णनोद्भूतनूतनप्रमोदाद्देवविमलेन निर्मिते विर-

चिते हीरस्य हीरविजयसूरेश्वरित यत्पावारादिना सिद्धिगमनादिक चरित्र यत्र तादृशे वृत्ते हीरसौभाग्यनाम्नि महाकाव्ये असौ पूर्वोक्तलक्षणः पञ्चदश पञ्चदशानां सख्यापूरणः अत्र हीरचरित्रे सर्गोऽविकारविशेष बभूवान् सजात ॥

इति पण्डितसीहविमलगणिशिष्यपण्डितदेवविमलगणिविरचिताया स्वोपज्ञहीरसौभाग्यमहाकाव्यवृत्तौ गुर्जरदेशात्प्रस्थानशत्रुजयसमीपागमनतद्दर्शनतद्वर्णनो नाम पञ्चदश सर्ग ।

षोडश सर्ग ।

समीपमुपजग्मिवानथ गिरीशितुः श्रीगुरुः
प्रभावमतिशायिनं त्रिभुवने समाकर्णयन् ।
सुरद्रुमसमुल्लसत्कनककान्तकायद्युति-
र्लघूकृततनुः समीक्षितुमिवोत्सुकः स्वर्गिरिः ॥ १ ॥

अथ दर्शनसम्यगवलोकनानन्तर श्रीगुरु हीरविजयसूरिर्गिरीशितु शत्रुजयशैलशक्रस्य समीप पार्श्वमुपजग्मिवान् समाजगाम । सप्तम्यर्थे द्वितीया । उत्प्रेक्ष्यते—समीक्षितु सम्यक्तया विलोकयितुमुत्सुक उत्कण्ठित स्वर्गिरिर्मेरुरिव समीपे समेत । कि कुर्वन् । त्रिभुवने त्रैलोक्येऽपि अतिशायिनमत्यभ्यधिक प्रभावमर्थाद्विमलाद्रेर्माहात्म्य समाकर्णयन् सम्यगेकाग्रमनसा शृण्वन् । महिमान श्रुत्वा त द्रष्टुमागत इत्यर्थ । किभूत श्रीगुरु स्वर्गिरिश्च । सुरद्रुमा पञ्चापि कल्पवृक्षा तद्वद्दातृतया निरुपमरूपवत्तया च तैश्च समुल्लसन्दीप्यमान । तथा कनक सुवर्ण तद्वद्वा तेन च कान्ता मनोज्ञा कायस्य शरीरस्य द्युतिर्यस्य। पश्चात्कर्मधारय । किभूत स्वर्गिरि । लघूकृता स्वल्पा विहिता तनू शरीर येन ॥

तदद्रितलहट्टिकाप्रथितपादलिप्ताभिधं
पपौ पुरमपश्रमः श्रमणशर्वरीवल्लभः ।
उपेतमिह पूर्ववत्पुनरुपान्तमानन्दयु-
क्पुर प्रथमहार्दतः किमतिदूरभाव त्यजन् ॥ २ ॥

श्रमणशर्वरीवल्लभ तस्य शत्रुजयनाम्नोऽद्रे पर्वतस्य तलहट्टिका परिसरभूमि 'तलहटी' इति प्रसिद्धा तस्या प्रथित भुवि विख्यात तथा पादलिप्तमित्यभिधा नाम यस्य तादृश पुर नगर 'पालीताणु' इति लोके प्रसिद्ध पपौ सादरमवलोकितवान् । मार्गश्रान्तस्य नगरस्य प्रमोदकृदित्यादरपूर्वकप्रेक्षणम् । अत एव सूरि किभूत । अपगत श्रमो मार्गप्रयासखेदो यस्य सोऽपश्रम । उत्प्रेक्ष्यते—इह तलहट्टिकाया पूर्ववत्प्रथमसिव पुनर्व्याघुट्य द्वितीयवारम् । पूर्व भरतचक्रिणा शत्रुजयदर्शनादानन्दसमुत्पादात्तलहट्टिकाया वासितमासीत्, बहुकालातिक्रमवशात्कालानुभावेन च गिरिघटनात्तदतिदूरीभूतम् । अत एव प्रथमहार्दत पूर्वस्नेहादुपान्ते शत्रुजयसमीपे उपेतमागतमानन्देन

युनक्तीत्यानन्दयुक् तादृश पुरम् । आनन्दपुरमित्यर्थ । तदायातमिव । कि कुर्वत् । अतिदूरभावमतिशयेनात्यन्त विप्रकृष्टता त्यजन् मुञ्चन् ॥

नभोगमनभेषजव्रजविधेरनुग्राहिणा
गुरोरभिधया पुरं गृहमिव त्रिलोकीश्रियाम् ।
सुवर्णरससिद्धिमान्विविधसिद्धविद्यान्वितः
स वासयति संनिधौ नगवरस्य नागार्जुनः ॥ ३ ॥

नागार्जुनो नाम योगीन्द्रः पादलिप्तसूरेरभिधया नाम्ना नगेषु सर्वपर्वतेषु वर सिद्धिदायकत्वात्प्रधान शत्रुजयशैलेन्द्रस्य सनिधौ समीपे पुर पादलिप्तनगर वासयति स्म निवेशितवान् । उत्प्रेक्ष्यते—त्रिलोकीश्रिया त्रैलोक्ययावल्लक्ष्मीणा गृह निवाससौधमिव । गुरो किभूतस्य । नभसि आकाशे गम्यते पादलेपप्रभाद्भ्रम्यते अनेनेति नभोगमन भेषजाना सप्रभावाणा सौषधाना व्रज अष्टोत्तरशतसख्य समूहास्तस्य विधे प्रकारस्यानुगृह्णाति स्वभक्तीभवनात्प्रसाद करोतीत्येवशीलस्य । किभूतो नागार्जुन । सुवर्णस्य सार्धपोडशवर्णिकाभाजो हेम्न कोटीवेधीति नाम्नो रसस्य जलरूपस्य सर्वधातुभेत्तु सिद्धिनिष्पादन विद्यते अस्येति सुवर्णरससिद्धिमान् । नवीन सुवर्णरस स्वय निष्पादयतीत्यर्थ । पुन किविशिष्ट । विविधा नानाप्रकारा सिद्धा परिपाक प्राप्ता कार्यकारिण । अथ वा प्रत्यक्षीभूततदधिष्ठायकदेवतास्तादृश्यो विद्या आम्नायमन्त्रास्ताभिरन्वित । नागार्जुनयोगी श्रावकीभूय श्रीपादलिप्तसूरीशितु सकाशात् गगनगमनदायकभेषजाम्नायमग्रहीदिति श्रूयते ॥

यदीयविभवैर्जगत्त्रयपुरीपराभावुकै
पुरी त्रिदिवसद्मना परिभव भराल्लम्भिता ।
उपास्तिमतनोन्निजाश्रयजुषस्त्रिलोकीसृज
सरोजवसतेरिवाकलयितु स्वय तत्तुलाम् ॥ ४ ॥

त्रिदिवसद्मना देवाना पुरी नगरी अमरावती नाम्री निजमात्मैवाश्रय स्थान जुषते भजते स्वस्याश्रये स्थान सेवते वा तादृशस्य सरोजवसते । 'ताम्यस्तामरसान्तरालवसतिर्देव स्वयभूरभूत्' इति खण्डप्रशस्तौ । तथा 'नाभिपद्मात्मभूति ' इति हैम्याम् । ब्रह्मण । उत्प्रेक्ष्यते—उपास्ति सेवामतनोच्चकारेव । किभूतस्य सरोजवसते । त्रिलोकीसृज जगता त्रयी सृजति करोतीति । कि कर्तुम् । स्वयमात्मना तस्य पादलिप्तपुरस्य तुला साम्यमाकलयितु प्राप्तुम् । किभूता अमरावती । जगता पातालभूमिस्वर्गाणा त्रयस्य । त्रिभुवनस्येत्यर्थ । पुरीणा समग्रसुरासुरनरनगरीणा पराभावुकैरभिभवनशीलैर्यदीयै पादलिप्तपुरसबन्धिभिर्विभवै शोभातिशयैर्भरादाधिक्यात्परिभवमभिभूति लम्भिता प्रापिता ॥

सुरादिपरिवारिता किममरावती स्वर्गतः
क्षितौ किमुपजग्मुषी विमलशैलयात्राकृते ।
द्विजिह्वनिचिताश्रयं किमु विहाय गेहं बले-
रुतागतमिह श्रिया स्फुरति पादलिप्तं पुरम् ॥ ९ ॥

इह शत्रुंजयशैलतलहट्टिकाया पादलिप्त पादलीताणाभिधान पुर श्रिया शोभया लक्ष्म्या वा स्फुरति दीप्यते । उत्प्रेक्ष्यते—विमलशैलस्य पुण्डरीकाद्रेर्यात्राकृते स्पर्शन-देवदर्शनपूजनाद्यर्थ स्वर्गतो देवलोकाक्षितौ पृथिव्यामर्थाद्विमलाचलसनिधौ सम्यक्प्रका-रेण महर्घ्या उपजग्मुषी समागता किममरावती इन्द्रनगरीव । किंभूता । सुरा देवा । आदिशब्दाद्देव्य इन्द्राण्य मन्दिराणि कोट्टवाप्य वनानि सरासि पुरीपरिकरादि सर्वमपि सगृह्यते । सुरादिभि परिवार सजातोऽस्या इति परिवारिता परिच्छदकलिता । उताथ वा इह गिरेरुपान्ते आगत सप्राप्त बलेर्गेहमिव नागलोक इव । किं कृत्वा । द्विजिह्वै भुजगमै पिशुनैर्वा निचित व्याप्तमाश्रय स्वस्थान विहाय त्यक्त्वा । यदुक्तम्—'शृङ्गिण दशभिर्हस्तै शतहस्तैर्हय त्यजेत् । गज हस्तसहस्रेण देशत्यागेन दुर्जनम् ॥' इति ॥

भवाहितभिदोदयत्परमसातमाशंसता
पुरी निजनिवासिनामसुमता समूहानसौ ।
महोदयमहापुरं विमलशैलमूलाध्वना
निनीषुरमुना किमु स्थितवती समेत्यान्तिके ॥ ६ ॥

असौ पादलिप्ताभिधाना नगरी अन्तिके शत्रुंजयाद्रिसमीपे समेत्यागत्य स्थितवती उवास स्थिति कृतवती । उत्प्रेक्ष्यते—निजनिवासिना स्वस्या नितरा सातेन वसनशी-लानाम् । 'निजनिषेविनाम्' इति पाठे तु निजमात्मान नितरामतिशयेन सेवन्ते इत्येवशी-लानामसुमता प्राणिना समूहान् गणान् अमुना प्रत्यक्षलक्ष्येण विमलशैलरूपो यो मूल अध्वरोऽध्वा मार्गस्तेन कृत्वा महोदयो मोक्ष अथ वा महानतिशायी उदय मानसस-मीहित सर्वसपत्प्राप्तिर्यस्मिन् तादृश महापुरमनन्तसुखविधायकत्वात्सर्वनगराभ्यधिक-पत्तन किमु निनीषुर्नेतुमिच्छुरिव । असुमता किं कुर्वताम् । भव ससार स एवाहित शत्रुर्न विद्यते हित शुभोदर्को यस्मात्सोऽहित केवलानिष्टतरायतिफलप्रदस्तस्य भिदा व्यापादन तया कृत्वा उदयत्प्रकटीभवत्परममुत्कृष्ट सात शर्म आशसता काङ्क्षताम् ॥

विजित्य निजवैभवैः सुरनरोरगस्वामिना
स्फुरत्पुरपरम्परा जगति पादलिप्त वरम् ।
परश्शतजिनेश्वराश्रयशिखाङ्गणालिङ्गिनी-
र्द्विषद्विजयबोधिका व्यधृत वैजयन्तीरिव ॥ ७ ॥

पादलिप्त पुर नाम नगरं द्विषता श्रिया कृत्वा स्वप्रतिमल्लाना विजयस्य पराभवस्य बोधिका कथयित्रीम्। 'निजत्रिनेत्रावतरत्वबोधिकाम्' इति नैषधे। उत्प्रेक्ष्यते—वैजयन्तीर्महापताका व्यधृत धारयति स्मेव। किंभूता वैजयन्ती। परश्शता शतसहस्रसख्याका ये जिनेश्वराणा तीर्थकराणामाश्रया गेहा'। प्रासादा इत्यर्थ। तेषा शिखाङ्गणानि शृङ्गाजिराणि आलिङ्गन्त्याश्लिष्यन्तीत्येवशीला। कि कृत्वा व्यधृत। जगति त्रैलोक्येऽपि सुरा देवा' नरा मानवा उरगा असुरनागास्तेषा स्वामिना नायकाना सुरेन्द्रनरेन्द्रनागेन्द्राणा स्फुरता लक्ष्म्या दीप्यमानाना पुराणां नगराणा परम्परा' श्रेणीर्निजवैभवै. स्वकीयसमृद्धिशोभातिशयैर्विजित्य परिभूय ॥

नृशंसनिकषात्मजव्रजनिवासतो बिभ्यती
पयःप्रकटसंकटाज्जलधिजाच्च निर्वेदभाक्।
अपास्य पदमात्मनः किमियमत्र लङ्कागता
पुरी पुरजनोत्सवैरलमकारि सूरीन्दुना ॥ ८ ॥

सूरीन्दुना हीरविजयसूरिचन्द्रेण पुरजनाना नगरलोकानामुत्सवैर्महामहैर्जायमानै सद्भि पुरी पादलिप्तनाम्नी नगरी अलमकारि भूष्यते स्म। उत्प्रेक्ष्यते—अत्र शत्रुंजयसमीपे तलहट्टिकाप्रदेशे आगता समागता लङ्का दशकधरनगरीव। कि कृत्वा। आत्मन स्वस्या पद जलधिमध्यगत स्थानमपास्य त्यक्त्वा। किंभूता। नृशसाना निर्दयाना निकषात्मजाना राक्षसानाम्। 'कीनाशरक्षोनिकषात्मजाश्च' इति हैम्याम्। व्रजाना कुलकलापाना निवासतोऽनिश स्वस्या निवसन ततो बिभ्यती भीतिं प्राप्नुवती। च पुन किंभूता। निर्वेदभाक् खेदोपगता। कस्मात्। जलधिजात्समुद्रोत्पन्नात्। परिखास्थाने परित पयोधिमध्ये लङ्का तादृग्जलमध्यस्थितिलक्षणात्पयसा पानीयाना प्रकटादुल्बणात्सकटात्क्लेशात्। 'स्थान त्रिकूट परिखा समुद्रो रक्षासि योधा धनदाच्च वित्तम्। सजीविनी यस्य मुखे च विद्या स रावणो दैववशाद्विनष्ट ॥' इत्युक्ते.॥ इति पादलिप्तपुरम् ॥

अशेषविषयान्तराद्व्यतिकरेऽत्र सघाधिपाः
सम मनुजराजिभिर्जयिमहीमहेन्द्रा इव।
भगीरथगिरीश्वरं प्रति शताङ्गमातङ्गयु-
क्तुरङ्गशिबिकामुखप्रमुखयानभाजोऽव्रजन् ॥ ९ ॥

अत्र व्यतिकरे पादलिप्तपुरे सूरिसमागमनप्रस्तावे अशेषविषयान्तरात्समस्तजनपदमध्यात्सघाधिपा सघपतय मनुजाना मनुष्याणा राजिभि श्रेणिभि सम भगीरथगिरीश्वर विमलाचलेन्द्र प्रति अव्रजन् प्रतिष्ठन्ते स्म। 'बाहुबलिर्मेरुर्देवो भगीरथ सहस्रपत्रशतपत्र' इति शत्रुंजयकल्पे। के इव। जयिनो विजयकरणशीला महीमहेन्द्रा महामण्डलीकमहीपाला इव। तेऽपि मानवमण्डलीभि प्रतिष्ठन्ते। अर्थात् दिग्विजयाय। किंभूता सघाधिपाः नृपाश्च। शताङ्गा रथा मातङ्गा हस्तिन तैर्युञ्जन्ति युक्ता भवन्ति।

तत्सहिता इत्यर्थ । तुरङ्गा अश्वास्तथा शिबिका याप्ययानानि 'पालखी' इति प्रसिद्धा मुखानि येषु तादृशानि प्रमुखानि प्रकृष्टानि यानानि वाहनानि भजन्ते सश्रयन्ते इति ॥

अगाधभववारिधेरभिलषद्भिरेतुं बहिः
समुद्धरणधुर्यतां प्रदधदन्तरीपं किमु ।
व्रजद्भिरिह यात्रिकैः प्रति सहस्रपत्राचलं
तदा विदधिरेऽखिला अपि निजावशेषा दिशः ॥ १० ॥

तदा हीरविजयसूरियात्रासमये इह जगति सहस्रपत्राचल शत्रुजयशैलोच्चय प्रति व्रजद्भि प्रतिष्ठमानैर्यात्रिकैर्यात्राकारकैर्लोकैरखिला समस्ता अपि दिश हरित निज आत्मा एव अवशेषोऽवशिष्टो यासा तादृश्यो विदधिरे विहिता । दिश केवल स्वयमेव स्थिता, जनास्तु सर्वेऽपि प्रस्थिता इत्यर्थ । यात्रिकै कि कुर्वद्भि । अगाधोऽलब्धमध्यपूर्वपरपारो यो भव ससार स एव वारिधि समुद्रस्तस्माद्बहि. पारे मोक्षलक्षणे बाह्यप्रदेशे एतुमागन्तुमभिलषद्भिर्वाञ्छद्भि । अत एवोत्प्रेक्ष्यते—समुद्धरणे भवसमुद्रमध्ये मज्जता जन्तूनां सम्यगुद्धारकरणे धुर्यता प्रकृष्टधौरेयता प्रदधत् प्रकर्षेण धारयत् । अत एवान्तरीप किमु अन्तर्जले तटमिव ॥

महोदयविधायिना विमलभूभृताहूतव-
त्स कोऽप्यजनि नो जनोऽगमि न येन यात्राकृते ।
न काचिदचलाभवत्पथि च या न तद्यात्रिकै-
रनीयत पवित्रतां त्रिपथगाप्रवाहैरिव ॥ ११ ॥

स कोऽपि तत्तदुत्तमजातिजनित कश्चिदनिर्दिष्टनामा जनो लोको नाजनि नो सजात । स क ।येन जनेन यात्राकृते शत्रुजययात्रार्थ नागमि नागतम् । किवत् । विमलभूभृता शत्रुजयशैलेनाहूतवदाकारितेनेव । 'निहोत्रो' इति लोकप्रसिद्ध्या । यथा कश्चित्समानपूर्वकमाकारित आगच्छति । किभूतेन विमलाद्रिणा । महोदयो मोक्ष महान् त्रिभुवनजनतानिषेव्यलक्षणोऽभ्युदयस्त विदधाति करोतीत्येवशीलेन च पुन सा काचिदचला पृथिवी नाभवन्न बभूव । याचला पथि मार्गे तद्यात्रिकै शत्रुजययात्राकारकै पवित्रता पावनीभाव नानीयत न प्रापिता । कैरिव । त्रिपथगाप्रवाहैरिव । यथा गङ्गाया ओधै सहस्रसख्याभिर्वेणिभि पय पूरै पवित्रता नीयते प्राप्यते ॥

शिवश्रिय इवावनीवलयशालिलीलाचलं
जनैः प्रचलितैः सम परिजनेन शत्रुंजयम् ।
स्ववर्तिविविधासुमत्प्रकरकीलनाविश्रमा-
द्दधुः सुखमिहाखिला अपि दिशा प्रदेशास्तदा ॥ १२ ॥

तदा तस्मिन् सघप्रस्थानावसरे इह जगति अखिला समस्ता अपि दिशां हरिता प्रदेशा भूमिभागा सुख शर्मातिशय दधुर्धृतवन्त । कुत । स्वस्मिन्नात्मनि विषये वर्तन्ते तिष्ठन्तीत्येवशीलास्तथाविधा अनेकजातीया ये असुमन्त प्राणिन जना सखजनगजवाजिकरभमहिषवृषभप्रमुखास्तेषा प्रकरा. समुदायास्तै कृत्वा कीलनास्ताडना पीडा ताभ्यो विश्रम क्षणमात्र स्वस्थीभवन ताडनाद्विरमण तस्मात्सकाशात्कैर्विश्रमः शत्रुजयाचल प्रति परिजनेन स्वस्वसमस्तपरिवारेण सम प्रचलितै प्रस्थितैर्जनै धार्मिकलोकै । उत्प्रेक्षते—शत्रुजयम् । शिवश्रियो मोक्षलक्ष्म्या अवनीवलये भूमीमण्डले शालते शोभते इत्येवशील लीलाचल क्रीडाकरणार्थं पर्वतमिव ॥

महेन्द्रमिहिराङ्गजाम्बुनिधिधामपौलस्त्यदि-
क्पथेषु पृथु पप्रथे प्रथितजन्तुसार्थैस्तथा ।
तिलैर्न जगतीतलं क्वचिदलम्भि कीर्णैर्यथा-
वसानमिव मानसैर्जनमनोरथस्फूर्जितैः ॥ १३ ॥

प्रथितै सकर्तव्यै सद्गुणैर्वा जगति विख्यातिमद्भिर्जन्तूना भविकप्राणिना सार्थैं । 'सघसार्थौ तु देहिनाम्' इति हैम्याम् । वृन्दै 'पान्थसार्थैं' इति पाठे तु पान्था विमलगिरिमार्गं प्रति स्थायुकास्तेषा प्रकरैरिति । महेन्द्र शक्र मिहिर सूर्य तस्याङ्गजो नन्दनो यमस्तथाम्बुनिधिधामा वरुणस्तथा पौलस्त्यो धनदस्तेषा दिशो हरित पूर्वा, पश्चिमा, दक्षिणा, उत्तरा, तासा पथेषु मार्गेषु पृथु विस्तीर्ण विपुल यथा स्यात्तथा तेन प्रकारेणातिबाहुल्येन पप्रथे विस्तृतम् । यथा येन प्रकारेण विकीर्णैर्विक्षिप्तैस्तिलै स्नेहवारिधान्यविशेषै क्वचित्कुत्रापि स्थाने जगतीतल भूमण्डल नालम्भि न प्राप्तम् भूमेरुत्सङ्गो न लेभे जनमस्तकेष्वेवातिष्ठत् । विक्षिप्तास्तिला क्षितौ नापतन्नित्यर्थ । किमिव । अवसानमिव । यथा मानसैर्मन सबन्धिभिर्जनाना मनोरथानामभिलाषाणा स्फूर्जितैर्विलसितैरवसान प्रान्तो न प्राप्यते ससारिणा प्राणिनामवसानमेव नास्ति । 'इच्छा हु आगाससमा अनन्तया' इत्युत्तराध्ययनोक्ते ॥

चलत्सु विमलाचल निखिलयात्रिकेष्वोजसा
पुरस्त्वरितमैयरुः क्वचन केचिदुत्कण्ठिताः ।
गृहीतुमनस शिवश्रियमिवागमेनाग्रत
स्वय प्रथमतः परेष्विव धनार्थिनोऽर्थप्रथाम् ॥ १४ ॥

क्वचन कुत्रचित्स्थाने उत्कण्ठिता श्रीशत्रुजययात्राजिनदर्शनोत्सुकितचेतस केचन पुरुषा ओजसा बलेन कृत्वा त्वरित शीघ्र पुर सघजनाग्रे केषाचिज्जनानामपेक्षया वा ऐयरु. आगता । केषु सत्सु । क्रमादनुक्रमेण श्रेण्यादिपरिपाट्या निखिलेषु सर्वेषु यात्रिकेषु जनेषु विमलाचल शत्रुजयशैल प्रति चलत्सु प्रतिष्ठमानेषु सत्सु । उत्प्रेक्ष्यते—

अग्रत पुरस्तादागमेन आगमनेन कृत्वा प्रथमत पूर्वमेव स्वयमात्मना शिवश्रिय मुक्तिलक्ष्मी गृहीतुमनस आदातुकामा इव । के इव । धनार्थिन इव । परेषु अन्येषु द्रव्याभिलाषिषु विगतो मल किट्टो रत्नोत्पत्त्या यस्मात्तादृशमचलम् । रोहणाद्रिमित्यर्थ । परदेश वा प्रति व्रजन्तु अत्यौत्सुक्यादतिशायितृष्णाभाजो धनार्थिन बहुलाभाभिलाषिण अतिधनलुब्धा नि प्रत्यूहमाजन्मसुखकारकत्वेन शिवश्रिय कल्याणकृद्रत्नादिमसपद गृहीतुकामा अग्रे गच्छन्ति ॥

पुरःप्रचलितैर्जनैर्घननिरुद्धवर्त्मान्तरः
पुनः प्रणुदितस्तमा द्रुतमुपेत्य पश्चात्तनैः ।
अमन्यत तदा हृदा क्वचन यात्रिकैः स्वं भ्रम-
द्धरट्टघटितं क्षणं कणमिवातिसंघट्टितः ॥ १५ ॥

तदा सघप्रस्थानसमये क्वचन कुत्रचित्स्थानके कश्चिद्यात्रिकजनो भ्रमति भ्रमणीं कुर्वाणे घरट्टके कणचूर्णीकरणोपवृत्तपाषाणयुगलरूपे घटित योजित तदन्तर्निक्षिप्त कण धान्यमिव क्षण निमेषमात्र हृदा स्वमनसा स्वमात्मानममन्यत जानाति स्म । किंभूतो यात्रिक । अत्यधिक सघट्टित बहुजनसमर्दन पश्चादागच्छद्भि पुरश्चलद्भिश्च जनैरतिसकीर्णतया निष्पीडित । अत एव पुन किंभूत । पुरोऽग्रे प्रचलितै क्रमाक्रमाभ्या प्रस्थितैर्जनैर्लोकैर्घन बहु निबिड वा नीरन्ध्रमन्तरालरहित वा निरुद्धमतिसकीर्णतया कथमप्यग्रे गन्तुमशक्तीकृत पुरस्तात्प्रचलल्लोकमध्ये प्रवेष्टुमशक्य कृत वर्त्मनो मार्गस्य अन्तर मध्य यस्य वर्त्मान्तर अपरमार्गो वा यस्य स । पुन किंभूतै । पश्चात्तनै पृष्ठे समागतैर्जनैर्द्रुत शीघ्रमुपेत्यागत्य तमामतिशयेन प्रणुदित अग्रे गमनाय प्रेरित वाक्शरीरादिभिस्त्वरितीकृत ॥

चतुर्जलधिमेखलावनिनिकेतलोकैस्ततः
समीपमवनीभृतः सममलम्भि शोभां पराम् ।
पुरदरगिरेरिवाखिलचतुर्निकायामरै-
र्जिनेन्द्रजननाभिषिञ्चनमहोत्सवप्रक्रमे ॥ १६ ॥

तत स्वस्वदिग्भ्य प्रस्थितेरनन्तर चत्वार पूर्वापरदक्षिणोत्तरलक्षणाश्चतु सख्याका जलधय समुद्रा एव मेखला काञ्ची यस्यास्तादृश्यामवनौ निकेत गृह येषा तादृशैर्लोकैर्यात्रिकजनै सममेककालमवनीभृत अर्थाविकाराद्यात्रासमत्वाच्च श्रीशत्रुजयगिरे समीप तलहट्टिकारूपपार्श्व परां प्रकृष्टा शोभामलम्भि प्रापितम् । कैरिव । अखिलचतुर्निकायामरैरिव । यथा जिनेन्द्रस्य तीर्थकरस्य जननस्य जन्मनोऽभिषिञ्चनस्याभिषेकस्य । जन्माभिषेकस्येत्यर्थ । प्रक्रमे प्रस्तावे । 'वेलावारावसर प्रस्ताव प्रक्रमोऽन्तरम्' इति हैम्याम् । अखिलै समस्तैश्चत्वारो निकाया उत्पत्तिगतिसाधर्म्येण सादृश्य येषा ते

'निकायस्तु सधर्मिणाम्' इति हैम्याम् । भवनपतिव्यन्तरज्योतिष्कवैमानिकलक्षणाश्चतुर्निकायास्तादृशा अमरा देवास्तै पुरदरगिरेर्मेरो समीप शोभा लभ्यते । यथा सुरगिरि' तथा सुरेन्द्रगिरिरपि । यथा सुराचार्यस्तद्वत्पुरदरगुरुरपि । यथा नैषधे—'शैशवावधि गुरुर्गुरुरस्य' । अस्य शक्रस्य । तथा श्रीपालचरित्रे—'सक्कगुरूचेवसक्के इ' इति । तथा नैषधे—'जाम्बूनदार्थी धरसार्वभौम' । यथा शक्रनामेद तथा शक्रस्यायमपि शैल इति ॥

धराधिविबुधेरिता किमु सहैव संकेतभा-
क्किमत्र सुकृतैरुत व्रतिपतेरिवाकर्षिता ।
शताङ्गमुखवाहनानुगतयौवतभ्राजिना
यदेकसमये ततिस्तनुमतामुपेता गिरौ ॥ १७ ॥

गुरौ शत्रुजयाचले तनुमता प्राणिना यात्रिकजनाना तति श्रेणी यद्यस्मात्कारणात् एकसमये एकस्मिन्नेव प्रस्तावे उपेता समकाल समागता । किंभूता । शताङ्गा स्यन्दना रथा मुखे आदौ येषा तादृशानि वाहनानि यानानि तैरनुगताना युक्ताना यौवतैर्युवतीसमूहैर्भ्राजन्ते शोभन्ते इत्येवशीलास्तेषा द्वयोरपि कर्मधारय । तत्रोत्प्रेक्ष्यते—धरस्य विमलाद्रेरधिविबुधैरधिष्ठायकसुरै ईरिता प्रणुन्ना किमु । अथ वा सहैव एककालमेकेन वारेणैव सकेत परस्परसगमस्थान भजतीति तादृशी किमु । उताथ वा व्रतिपतेर्हीरविजयसूरे सुकृतै पुण्यैराकर्षिता अत्र शत्रुजये आकृष्यानीतेव वा कश्चिदाकर्षयति । स्वार्थे ञिप्रत्यय । आकर्ष्यते स्मेत्याकर्षिता ॥

तुरङ्गममतङ्गजाग्रिमशताङ्गरङ्गन्मरु-
प्रियोक्षतरबेसरोत्करपुर'सरप्राञ्चिता ।
पुरीपरिसरावनी समजनिष्ट संघागमे
तदा विजयिमेदिनीरमणराजधानीव सा ॥ १८ ॥

तदा तस्मिन् यात्रिकजनव्रजागमनसमये पुर्या पादलिप्तनगर्या परिसरस्य समीपप्रदेशस्य अवनी भूमी कर्त्री विजयिनो विजयकरणशीलस्य मेदिनीरमणस्य राज्ञो राजधानी स्कन्धावतार इव समजनिष्ट सजाता । किंभूता । तुरङ्गमा अश्वा मतङ्गजा हस्तिन तथा अग्रिमा प्रकृष्टा शताङ्गा रथास्तथा रङ्गन्तो मरुप्रिया करभाः तथा उक्षतरा महोक्षा पुष्टबलीवर्दास्तथा बेसरा अश्वतरा लोके 'खचर' इति प्रसिद्धास्तेषामुत्करा समूहास्तथा पुर सरा पादचारिण तै प्राञ्चिता परिपूर्णा निभृत भृता ॥ इति सघागमनम् ॥

जडीकरणभीतितो हिमगिरे प्रणश्यागतं
सरः किमिह मानसं सकुलराजहंसाकुलम् ।

समग्रसुखसंपदभ्युदयसिद्धगोत्रान्तिके
व्यभूषि ललिताभिधं सर उपेत्य संघैः समम् ॥ १९ ॥

संघैर्यात्रिकपान्थसार्थैं उपेत्य समीपे आगत्य ललित इत्यभिधा नाम यस्य तादृश सर.। ललितसरोवरमित्यर्थ । सम समकाल व्यभूषि अलङ्कृतम् । उत्प्रेक्ष्यते—जडीकरणस्य । 'जडो मूर्खे हिमाघाते मूकेऽपि च' इत्यनेकार्थ । मूर्खीकरणस्य मूकीकरणस्य वा हिमाघ्रानीकरणस्य वा यो बहुना तुहिनेनाघ्रातो निबिडीभूत स्यात्तस्य प्राणस्यापि सशय. स्यात्तथा मूर्खमूककरणादपि भीतिर्भय तत कारणात् हिमगिरेस्तुहिनाचलात्प्रणश्य प्रपलाय्य । नेष्ट्वेत्यर्थ । इहास्मिन् समग्राणा समस्तानामैहिकामुष्मिकाणा सुखाना शर्मणा सपदा विभूतीना वा अभ्युदय आविर्भावो यस्मात्तादृशस्य सिद्धगोत्रस्य सिद्धाचलस्य शत्रुजयशैलस्य मन्त्रतन्त्रवियौषधीरसादिभि सिद्धाना पुरुषाणा गोत्रस्य वशस्य अन्तिके यत्र गोत्रे सर्वेऽपि सिद्धतरास्तेषा सनिधौ आगत मानस नाम सर पद्माकर इव । किंभूतम् । सह कुलै पुत्रपौत्रप्रपौत्रभ्रातृभ्रातृव्यस्वजनादिवशैर्वर्तते ये तादृशाना हसाना सितच्छदाना मालाभिर्धोरणीभिराकुल व्याप्तम् । हिमाचले मानस सरोऽस्ति । यदुक्त चम्पूकथायाम्—'सदाहसाकुल बिभ्रन्मानस प्रचलज्जलम् । भूभृन्नाथोऽपि नायाति यस्य साम्य हिमाचल ॥' इति । तत आगमन युक्तमेव ॥

गजा इव जनास्ततः सलिलकेलिमातन्वते
पिबन्ति च पिपासिताः सलिलमत्र पान्था इव ।
विजृम्भिजलजावलि कुसुममालिका मालिका
इवावनिरुहे पुनः क्वचन केचिदुच्चिन्वते ॥ २० ॥
तरन्ति च सितच्छदा इव परे मृगाक्षीसखा
विशन्ति रसिकाः पुनस्तिमिगणा इवान्तर्जलम् ।
तपर्तुरवितापिता इव मुदा प्लवन्ते परे
चिरेण मिलितेष्टवज्जहति नास्य पार्श्वं पुनः ॥ २१ ॥

तत ललितसर समीपागमनोत्तरणानन्तरम् अत्र ललितसरोवरे केचित्केऽपि जना गजा हस्तिन इव सलिलकेलि जलमज्जनादिका क्रीडामातन्वते कुर्वते । च पुनरत्र सरसि पान्थास्तपागमतीव्रतपनतापसशुष्यद्गलतालुरसनोष्ठपुटसकटविधुरा पथिका इव पिपासितास्तृषातरलिता सन्त केचिज्जना सलिल पानीय पिबन्ति । पुन क्वचन कुत्रापि सर प्रदेशे केचन जना विजृम्भिणी विकसनशीला जलजाना पद्मानामावलीं मालिकामुच्चिन्वते उच्चित्य गृह्णन्ति । के इव । मालिका इव । यथा मालाकारिका अवनिरुहे वृक्षे कुसुममालिका पुष्पपरपरामुच्चिन्वन्ति च । 'मालतीषु कुसुमश्रद्धालवो मा

लिका'' इति चम्पूकथायाम् । पुन परे अन्ये जना सितच्छदा राजहसा इव तरन्ति । किंभूता । मृगाक्ष्यो निजनिजयुवत्य सखायो येषाम् । पुन रसिका विविधजलकेलिकरणरसभाजो जनास्तिमिगणा मत्स्यव्रजा इवान्तर्जलं पानीयमध्ये विशन्ति । 'डवकि' इति लोकप्रसिद्धा । परे जनास्तपर्तोर्ग्रीष्मकालस्य रविणा सूर्येण तापितास्तीव्रतापेन क्लेशिता सतापिता इव मुदा हर्षेण प्लवन्ते स्नान्ति स्नान कुर्वते । पुन केचिदन्ये जनाश्चिरेण बहुकालेन मिलित सगतो य इष्ट स्वमनसोऽतिवल्लभस्तद्वत्तस्येवास्य ललितसरोवरस्य पार्श्वं न जहति नो त्यजन्ति ॥ युग्मम् ॥ इति ललितसरोवरे यात्रिकजनविविधक्रीडा ॥

प्रमोदभरमेदुर. प्रथममेव संघस्तदा
स हीरविजयव्रतिक्षितिपतेः पदाम्भोरुहम् ।
अचुम्बदलिवन्महोदयमरन्दपानाभिको
गुरुक्रमविलङ्घन यदुदयेत न श्रेयसे ॥ २२ ॥

तदा तस्मिन् पादलिप्तपुरे समागमनावसरे प्रमोदाना स्थावरजङ्गमतीर्थानमश्चिकीर्षोद्गतहर्षाणा भरेणातिशयेन मेदुर पुष्ट स तत्तद्देशागत सघो यात्रिकलोकप्रकर प्रथम पूर्वं शत्रुजययात्राया प्रागेव हीरविजयनाम्नो व्रतिना साधूना मध्ये क्षितिपते राज्ञ पदाम्भोरुह चरणारविन्दमचुम्बच्चुम्बति स्म । ववन्दे इत्यर्थ । किंवत् । अलिवत् । यथा भ्रमर कमल चुम्बति । किंभूत सघ । महोदयो महानतिशायी उदयो जगदैश्वर्यलक्षणो मोक्षश्च स एव मरन्दो मधु तस्य पाने अभिक अभिलाषुक । प्रथमवन्दने हेतुमाह—यद्यस्मात्कारणात् गुरुक्रमाणा पूज्यपादचरणानामतिक्रमणमर्हणोल्लङ्घन श्रेयसे कल्याणाय नोदयेत नो जायेत । 'प्रतिबध्नाति हि श्रेय पूज्यपूजाव्यतिक्रम' इति रघुवशे ॥

वशारसिकगीतिभिर्विविधवाद्यमाद्यद्रवै
रखण्डकृतताण्डवैर्विदुरबन्दिवृन्दस्तवैः ।
सम प्रमुदितैर्जनै. प्रभुरित प्रतस्थे गिरि
सुरासुरनरोत्करैरिव जिनावनीवासवः ॥ २३ ॥

तत इत्यध्याहार्यम् । सघागमनान्तर प्रभुर्हीरविजयसूरिरित पादलिप्तपुरात् गिरि शत्रुजयशैल प्रति प्रतस्थे प्रचलति स्म । कथम् । सम सार्धम् । कै । प्रमुदितैरानन्द प्राप्तैर्जनै सघलोकै समम् । पुन काभि । वशाना तरुणीना रसिकाभि सरसाभि श्रवणयो सुधारसवर्षिणीभि विविधरसललिताभिर्गीतिभिर्गानै । पुन कै । विविधानि बहुप्रकाराणि वाद्यानि मृदङ्गमुरजपटहझल्लरीनि स्वानभेरीनफेरीदुन्दुभिढक्कातालकसालवीणावशादिमवादित्राणि तेषा माद्यद्भि सागरगिरिगह्वरादिषु प्रतिशब्देन मदमेदुरीभ-

वर्द्धि उद्भटै रवैर्निर्घोषैः शब्दै उद्धतध्वनिभि । पुन कै । अखण्ड विच्छेदविरहित कृतै प्रारब्धैः विरचितैस्ताण्डवैर्नाटकै । पुनः कै । प्रमुदिता अनर्गलदानप्राप्त्या प्रमोदकलिता जाता अथ वा विदुराः प्राज्ञा ये बन्दिनो मङ्गलपाठका मागधास्तेषा वृन्दानि सदोहास्तेषा स्तवा स्तुतयस्तै । अमूनि सर्वाण्यपि विशेषणानि जनविशेषणीक्रियन्ते वा बहुव्रीहिणा च योज्यन्ते। क इव। जिनावनीवासव इव महोक्षलक्ष्मेव वा । यथा जिनराज अथ वा वृषभध्वजो युगादिदेव सुरा देवा असुरा दानवा नरा मनुष्या तेषामुत्करैर्गणै सार्ध शत्रुजय प्रति प्रतिष्ठते । त्रयोविंशतिरपि तीर्थंकरा शत्रुजये समवसृता, तेषु ऋषभदेवो नवनवतिपूर्ववारान्समागत । यदुक्तम्—'नवनवतिपूर्ववारान् यस्मिन् समवसद्युगादिजिन । राजादनीतरुतले विमलगिरिरय जयति तीर्थम् ॥' इति पूर्वाचार्यस्तवे। तथा श्रीमन्नेमिनाथोऽपि शक्रस्तुतिमसहमानै सुरै परिक्षिप्तास्तदवसरागतपुरदरप्रार्थनाप्रक्रमे गृहमेधित्वे यावदेवेन्द्रो देवेन्द्रै सम शत्रुजये समाजगाम-इति शत्रुजयमाहात्म्ये ॥

तदा मुदितमानसा निखिलयात्रिकाणा गणा
　उपेत्य तलहट्टिका शिवपुरस्य सीमामिव ।
प्रसूनमणिमौक्तिकैर्धरमवर्धयन्बिन्दुभि-
　स्तटावनिधर पयोनिधिविवृद्धवेला इव ॥ २४ ॥

तदा हीरसूरेर्यात्राकृते श्रीशत्रुजयशैल प्रति प्रस्थानसमये निखिला समस्ता यात्रिकाणा विमलाचलरोहणार्थमागताना भविकाना गणा समूहा धरमर्थात्पुण्डरीकपर्वत प्रसूनानि पुष्पाणि स्वर्णरूप्यमयानि स्थलजलजातानि कुसुमानि, मणयो रत्नानि, मौक्तिकानि मुक्ताफलानि, तै कृत्वा सममेककाल सर्वेऽप्यवर्धयन् वर्धापयन्ति स्म। किं कृत्वा । तलहट्टिकामर्थाद्विमलाचलोपान्तपृथिवीमुपत्यकामधोभागे उपेत्यागत्य । उत्प्रेक्ष्यते—शिवपुरस्य मुक्तिनगरस्य सीमामुपशल्यमिव परिसरभूमीमिव । किंभूता गणा । मुदित यात्राचिकीर्षया शत्रुजयाभ्यर्णागमनेन हृष्ट मानस मनो येषा ते। अववर्धयन्कथम्। सममेकस्मिन्नेव समये यात्रिका धर विमलाद्रिमवर्धयन्। का इव । वेला इव । यथा पयोनिधे समुद्रस्य विवृद्धा चन्द्रोदयदर्शनाद्ग्रीष्मर्तुप्रादुर्भावाद्वा वृद्धिं प्राप्ता वेलास्तटावनीधर वेलातीरगिरिं बिन्दुभिर्जलकणैरवकिरन्ति ॥

निपीय नगपुगव विकचनेत्रपत्रैर्भव-
　स्थितैर्भविककुञ्जरैरपि तनूलतालम्बिभिः ।
व्यपेतभवविग्रहैरिव समग्रलोकाग्रगै-
　रलम्भि भुवि निर्वृतिर्यदिह तत्र चित्र महत् ॥ २५ ॥

इह तलहट्टिकायामुपत्यकाया वा विकचैर्गिरिगवेषणोद्भुषितहर्षप्रकर्षाद्विस्मेरैर्नेत्रपत्रै-

लोचनदलैर्नगपुगव समग्रगिरिगरिष्ठ शत्रुजय निपीय सादरमवलोक्य भविककुञ्जरै' प्रधानभव्यजनै भुवि पृथिव्या यन्निर्वृतिरलम्भि सप्राप्ता । किभूतै । भवे ससारे स्थितैर्वसद्भिरपि । ससारस्थैर्हि कदापि निर्वृतिर्नाप्यते । पुन किभूतै । तनूलता शरीरयष्टिमालम्बन्ते श्रयन्ते इत्येवशीलैरपि । शरीर बिभ्रद्भिरपि मुक्तिर्नो लभ्यते । कैरिव । व्यपेतभवविग्रहैरिव । यथा व्यपेतो निष्ठितो भव ससार. गतोभव शिवो वा तथा विग्रह शरीर सग्रामो वा येभ्यस्तादृशैर्मिथ्यादृशा सिद्धेरभाव तथा समग्राणां समस्ताना लोकाना त्रयाणा सप्ताना चतुर्दशाना वा भुवनानामग्रे उपरितनभागे गच्छन्ति तिष्ठन्तीति कृत्वा तादृशै । 'लो अग्गमुवगगयाणम्' इति वचनात्सिद्धैरिव निर्वृतिर्लब्धा । 'निर्वृति शिवशर्मणो' इत्यनेकार्थ । इति जगति तत्र निर्वृतिप्राप्तिप्रकारे महद्गुरु चित्रमाश्चर्य वर्तते ॥

ततः श्रमणशर्वरीपतिरुपत्यकाया गिरे-
गिरीशसदनान्तरे सह महेश्वरैर्भावुकैः ।
चरन्नमृतपत्तनं किमतिदूरभावात्पथो
निशि न्यवसदन्तराप्रमितसार्थसार्थेशवत् ॥ २६ ॥

ततस्तलहट्टिकागमनानन्तर श्रमणशर्वरीपति साधुसुधाशु सूरीन्द्रो गिरे शत्रुजयाद्रेरुपत्यकायामधोभूमिभागप्रदेशे अन्तरा पादलिप्तपुरशत्रुजयाद्रिमार्गमध्ये यद्गिरीशस्य शभो सदन गृह शिवप्रासादस्तस्यान्तर मध्य तत्र निशि रात्रौ न्यवसन्निवास कृतवान् वासक वसति स्म । तिष्ठति स्मेत्यर्थ । कथम् । सह । कै । महेश्वरैर्भावुकैर्महेभ्यै श्राद्धै जिनश्रावकै । अथ च शिवसदने महेश्वरजनै कश्चिद्वसति । उत्प्रेक्ष्यते—अमृतपत्तन मुक्तिनामपुटभेदन प्रति चरन् गच्छन् पथो मार्गस्यातिशयेन दूरभावाद्दवीयस्तया किमन्तरा निवसति स्म । किवत् । अप्रतिमसार्थसार्थेशवत् । यथा अप्रमित प्रमाणरहित. सार्थ मनुष्यसघो यस्य तादृश सार्थपति किमपि नगर गन्तुमिच्छन्मार्गस्यातिदूरत्वेन अन्तरा मार्गमध्ये एव निशाया निवसति ॥

हरेर्मृगदृशामिवोत्पलदृशा लसद्गीतिभिः
पुनर्मुदितनाट्यकृद्धटितताण्डवाडम्बरै. ।
निनाय निखिला निशा वशिशशी स धर्मक्रिया-
विनिर्मितिभिराश्रये रजनिजानिचूडामणेः ॥ २७ ॥

स वशिशशी हीरविजयसूरिचन्द्र रजनी रात्री जाया पत्नी यस्य । 'जायाया निङ्' इति निप्रत्यय । 'लोपो व्योर्वलि' इति यकारस्य लोप । रजनिजानिरिति सिद्धम् । रजनिजानिश्चन्द्र चूडामणि शिरोरत्न यस्य । एतावता ईश्वरस्तस्याश्रये वसतौ शकरप्रासादे धर्मस्य स्वाचारलक्षणस्य क्रिया अनुष्ठान सम्यक्कया प्रतिक्रमणादिकरण तस्य

विनिर्मितिभिर्विधानै कृत्वा निखिला समस्ता चतुर्यामवती निशां रात्री निनायातिच-क्राम । यथा स्वधर्मानुष्ठानैस्तथा । पुन काभि । लसन्तीभिश्चेतोहराभिर्गीतिभिर्गानै । कासाम् । उत्पलदृशा कुवलयलोचनानां तरुणीनाम् । उत्प्रेक्ष्यते—हरेरिन्द्रस्य मृगदृशा-मिन्द्राणीनामिव । पुन कै । मुदितैर्यथेप्सितदानाधिगमादानन्दमेदुरैर्नाव्यकृद्भिर्नर्तकैर्घ-टितैर्निर्मितैस्ताण्डवाना नाटकानामाडम्बरै. ॥ इति शत्रुजयान्तिकशिवप्रासादे वासका-वस्थानम् ॥

गते तमसि तद्गिरेरिव निरीक्षणात्तत्क्षणा-
त्खगैर्गुरुजयारवे किमु कृतेऽथ साराविणे ।
समीयुषि खरत्विषि द्विषि निशा नभोमण्डले
विधित्सति सहामुना विमलशैलयात्रामिव ॥ २८ ॥

सुधाशनपथातिथिं शिवनिकेतनिःश्रेणिका-
मिव व्रतिशतक्रतुर्विमलशैलपद्या ततः ।
सबालवरवर्णिनीनिवहनैकतौर्यत्रिका-
नुयातजनसंयुतः समधिरोढुमारब्धवान् ॥ २९ ॥

स व्रतिशतक्रतुर्हीरविजयसूरीन्द्र विमलशैलस्य शत्रुजयाद्रे पद्या सेतु लोकप्रसिद्ध्या 'पाज' इति समधिरोढुमारब्धवान् प्रारेभे । किंभूत स । सह बाला कुमारा कुमा-रिकाश्च तैस्ताभिश्च । 'सरूपाणामेकशेषे' । वर्तन्ते यास्तादृश्यो वरवर्णिन्य प्रधानस्त्रियः । तीर्थयात्रादिधर्मकारकत्वात् प्राधान्यम् । अथवा उत्तमा स्त्री जात्या गुणैर्वा । 'उत्तमा वरवर्णिनी' इत्यमर । तासा निवहा प्रकरा । तथा नैकानि बहूनि अनेकजातीयानि वा तौर्यत्रिकाणि गीतनृत्यवाद्याना त्रिकाणि तैरनुयाता सहिता ये जना यात्रिकसंघलोकास्तै संयुत परिकलित । किंभूता विमलाचलपद्याम् । सुधाशनाना देवाना पन्था मार्गो गगन तस्यातिथिं प्राघुणिकीम् । गगनावगाहिनीमित्यर्थ । उत्प्रेक्ष्यते—शिवनिकेतनिःश्रे-णिकामिव मोक्षप्रासादे अधिरोहणार्थमधिरोहणिकामिव 'नीसरणी' इति लोकप्रसि-द्धाम् । कस्मिन् सति । तत्क्षणात्तत्कालात् शीघ्रमेव तमसि अन्धकारे गते सति लोकान्नि सृते सति । उत्प्रेक्ष्यते—तद्गिरे स चासौ विमलाचलनामा गिरि पर्वतश्च तस्य निरीक्षणाद्दर्शनादिव पापे याते । 'तमोऽज्ञानेऽन्धकारेऽघे' इत्यनेकार्थ । अथ पश्चात्तमोगमनानन्तर खगै प्रात.प्रबुद्धविहगमै साराविणे मिश्रास्पष्टशब्दे कृते सति । अथ वा समन्ताद्रवै । यदुक्त नैषधे—'तटतरुवेगश्रेणीसाराविणैरिव साप्रत सरसि विगलन्निद्रामुद्राजनिष्ट सरोजिनी' इति । 'सपूर्वाद्रौतेरभिविधौ भावे इनुण् । तस्मा-दिनुण साराविणानि तै' इति तद्वृत्तौ साधना । उत्प्रेक्ष्यते—गुरोर्हीरविजयसूरेर्जया-रवे विहिते सति किमु पुन. कस्मिन् सति खरत्विषि भास्करे नभोमण्डले गगनाङ्गणे

समीयुषि सति सप्रासवति । किंभूते । निशा रात्रीणा द्विषि वैरिणि तद्विनाशकत्वात् । उत्प्रेक्ष्यते—अमुना सूरीन्द्रेण सह सार्वं विमलशैलस्य शत्रुंजयाद्रेर्यात्रा विवित्सतीव ॥ युग्मम् ॥

क्रमादचलचक्रिणः श्रमणपुंगवः पद्यया
रुरोह भवसागरं किमु तितीर्षुभिः क्लृप्तया ।
निबद्धुमिव श्रृङ्खलां हृदयदन्तिनो मेखला
सुपर्वतरुनन्दनामिव सुमेरुभूमीभृतः ॥ ३० ॥

श्रमणपुगव सूरीन्द्र क्रमादनुक्रमेण पद्यया सेतुना प्रस्तरनिबद्धमार्गेण 'पाज' इति प्रसिद्धेन कृत्वा अचलचक्रिणो गिरीन्द्रस्य । सर्वतीर्थाधिराजत्वात्पर्वतसार्वभौमत्वम् । तथा जैनमते प्रात प्रतिक्रमणप्रान्तप्रत्याख्यानकरणसमयादौ 'सकलतीर्थाधिराजश्रीशत्रुंजयाय नम' इत्युच्चार्य प्रत्याख्यान क्रियते इति । मेखला मध्यभागमारुरोहाध्यासामास । किंभूतया पद्यया । क्लृप्तया रचितया । उत्प्रेक्ष्यते—भवसागर ससारसमुद्र तितीर्षुभिस्तरीतुमिच्छुभिरिव कृतया रामचन्द्रादिवत्सेतुना समुद्र समुत्तीर्यते । किंभूता मेखलाम् । हृदयानि मनासि । 'हृच्चेतो हृदय चित्तम्,' तथा 'स्तनान्तर हृद्धृदयम्' इति द्वयमपि हैम्याम् । अत एवानेकार्थे—'हृदय मनो वक्षश्च' । तान्येवोन्मत्तत्वाद्दन्तिन करिण तन्निबद्ध नियन्त्रयितु श्रृङ्खला निगडमिव । श्रृङ्खलशब्दस्त्रिलिङ्ग । 'श्रृङ्खला निगडोऽन्दुक' इति हैम्याम् । तथा 'नालप्रणालपटलार्गलश्रृङ्खलकदला' इति लिङ्गानुशासने स्वतस्त्रिलिङ्गे । तथा मेखला मुञ्जदोरिकामिव । दोरिकया हि करिणो नियन्त्र्यन्ते । यथा चम्पूकथायाम्—'ब्राह्मीव दौर्जनी समेखला समेमित्रे । अमित्रे च समभावभाजि सार्वो विषये वेला मत्सरवती दौर्जनी श्रेणी ब्राह्मी तु सह मेखलया मौञ्जीदोरिकया वर्तते या' इति चम्पूटिप्पनके । इति गर्भितोत्प्रेक्षा । पुन किंभूताम् । सु शोभनानि पर्वाणि शाखादिनिर्गमस्थानानि येषा येषु वा तादृशैर्वृक्षैस्तरुभि नन्दयति प्रीणाति समृद्धि प्राप्नोतीति वा । उत्प्रेक्ष्यते—सुमेरुभूमीभृतो मन्दरमहीधरस्य मेखला नितम्बमिव । किंभूताम् । सुपर्वतरुभि कल्पवृक्षैर्नन्दयति समृद्धि प्राप्नोति । अथ वा कल्पद्रुकलितनन्दनवती । एतावता प्रथममेखलामारूढवान् ॥ इति पद्यया प्रथममेखलारोहणम् ॥

प्रपासु गिरिपद्धतेरमृतपानवद्यात्रिकै-
रपीयत सितोपलाकलिततोयमातृप्तितः ।
पुनर्मुनिमहीन्दुनावनिधराधिरोहोदय-
त्प्रमोदरसमिश्रिता शमसुधा तदास्वाद्यत ॥ ३१ ॥

तदा शत्रुंजयप्रथममेखलाधिरोहणसमये गिरेर्विमलाचलस्य पद्धतेर्मार्गस्य पद्धतौ

मार्गे वा वर्तमाना या प्रपा पानीयशालास्तासु यात्रिकैः श्रीशत्रुंजययात्राकारकैर्लोकैरमृतस्य पीयूषस्य पानवद्धीतिरिव। 'धीति पाने' इति हैम्याम्। 'धेट् पाने'। वयन धीतिरिति व्युत्पत्ति। अथ वा मुक्तिरसास्वादवत्। 'अमृत मुक्तिपानीयपीयूषेषु' इत्यनेकार्थः। आतृप्तितस्तृप्ति मर्यादीकृत्य। आङादियोगे पञ्चमी। सितोपलाभि शर्कराभि कलित करम्बित बहुव्याप्त तोय पानीयमपीयत पीतम्। पुनर्हीरविजयसूरिणा तु शमसुधा उपशान्तरसनाम्नी सुधा समास्वाद्यत सम्यक् पीयते स्म। किंभूता शमसुधा। अवनिवरे शत्रुंजयशैले यदधिरोहण चढन तेनोदयत्प्रकटीभवन् य प्रमोदाभिधरसो हर्षोत्कर्ष आनन्दातिरेकनिस्पन्दस्तेन मिश्रिता करम्बिता व्याप्ता॥

स्फुरत्खरकरोद्धुरद्युतिवितानसंतापिता-
ञ्जनाञ्जनितनिर्झरोत्करजलाप्लवा वायवः।
भवार्तिविधुरीकृतानिव महात्मना संगमाः
सृजन्ति शिशिरान्गिरौ क्षणमपास्य ताप तनौ॥ ३२॥

गिरौ पुण्डरीकपर्वते वायवः पवना जनान्यात्रिकलोकान् क्षण क्षणमात्र शिशिरान् शीतलान् सृजन्ति कुर्वन्ति। किं कृत्वा। निमेषमात्र च तनौ शरीरे ताप घर्ममपास्य निवार्य। जनान् किंभूतान्। स्फुरन्दीप्यमानस्तीव्र तपन्वा खरकरश्चण्डरश्मिः सूर्यस्तस्योद्धुराणामुत्कटाना द्युतीना कान्तीना वितानेन समूहेन संतापितान्पीडितान् अतितप्तीकृतान्। किंभूता वायव। जनितो निर्मितो निर्झराणा शिखरान्तरनि सरत्पय-प्रवाहाणामुत्कराणा सदोहाना जलेषु पानीयेषु आप्लव स्नान यैस्ते। के इव शिशिरयन्ति। संगमा इव। यथा महात्मना साधूना संगतय भवस्य संसारस्यार्तिर्विविधाविव्याविदु खपीडा तया ताभिर्बहुत्व वा विधुरीकृतान् व्याकुलान् विहितान् भविकान् संसारासारतोद्भावनविविधधर्मोपदेशप्रदानादिना शीतलयन्ति॥

झरज्झरपयःप्लवप्रसरशीतलोर्वीतले
सहस्ररुचिसंचरद्रुचिचयस्य दुःसंचरे।
विलासिकदलीगृहे भुजगगुल्मिनीमण्डपे
स्फुरद्विविधविष्टरे पृथुलशैलतल्पाङ्किते॥ ३३॥
स्मितद्रुमगलन्मणीचकचयोपचाराञ्चिते
द्विरेफरवगानितानिललुलल्लताताण्डवे।
जनान्भवनवद्वने श्रमनुदेऽतिघर्माम्बुभि
सबिन्दुकितवक्षसो ह्वयति लोलशाखाशयैः॥ ३४॥

शत्रुंजयाचल जनान् यात्रार्थमवित्यकामविरोहते लोकान् लोलैश्चपलै शाखारूपै

शय्यै हस्तैर्वने स्वनिकुञ्जे ह्वयत्याकारयतीव । इति गर्भितोत्प्रेक्षा । किंभूतान् जनान् । अतिघर्माम्बुभि अत्यभ्यधिकप्रस्वेदसलिलैर्बिन्दुकितवक्षस बिन्दुभि श्रमोदककणगणैर्युक्त जातम् । स्वार्थे के जातार्थे इतप्रत्यये । बिन्दुकित वक्षो हृदय येषाम् । अत एव कस्मै हेतवे । श्रमनुदे मार्गक्लमापनोदाय । 'खेदबिन्दुकितनासिकाशिखाम्' इति नैषधे । किंवत् । भवनवत् । यथा कश्चित्सुजन कमपि मार्गक्लमप्राप्त निजनिकेतने समाह्वयति । किंभूते वने । झरन्तो निःसरन्तो ये झरा निर्झरास्तेषा पय प्लवाना वारिपूराणा प्रसरैर्विस्तारै कृत्वा शीतल शिशिरीभूतमुर्वीतल भूमीमध्य यस्य । पुन किंभूते । सहस्ररुचे सूर्यस्य सचरन्तीनामितस्ततो दशदिक्षु प्रसरन्तीना रुचीना कान्तीना वितान समुदायस्तस्य दु खेन सचर प्रसरण प्रवेशो वा यत्र । पुन॰ किंभूते । विलासिन॰ शोभनशीला कदलीगृहा रम्भाभवनानि यस्मिन् । पुन॰ किंभूते । भुजगगुल्मिनीना नागवल्लीना ताम्बूलवल्लीनाम् । 'ताम्बूलवल्ली ताम्बूली नागपर्यायवल्ल्यपि' इति हैम्याम् । मण्डपा यस्मिन् । पुन किंभूते । स्फुरन्तो विकसन्त प्रकटीभवन्तो वा दृश्यमाना वा विविधः विष्टरा वृक्षा आसनानि वा यस्मिन् । 'क्षितिरुह कारस्करो विष्टर ', तथा 'विष्टर पीठमासनम्' इति द्वयमपि हैम्याम् । विष्टर पुसि । पुन किंभूते । पृथुलानि विस्तीर्णानि शैलानि शिलासमूहा वा । यथा स्नातस्यास्तुतौ 'मन्दररत्नशैलशिखरे' एतस्यार्थद्वयम् । यथा मन्दरेषु पञ्चसु सुमेरुषु मध्ये रत्न श्रेष्ठो य सुदर्शनाख्यो मेरु शैल पर्वतस्तस्य शिखरे शृङ्गे । अपरोऽप्यर्थ —यथा मन्दरस्य मेरो रत्नाना शैला॰ शिलासमूहा यस्मिंस्तादृशे इति । ततो पृथुलानि विपुलानि शैलानि एव तल्पानि पल्यङ्का शय्यास्तैरङ्किते कलिते युक्ते । पुन किंभूते । स्मिता विकसिता ये द्रुमा वृक्षास्तेभ्यो गलन्ति वातादिवशात्स्वभावपरिपाकाद्वा निष्पतन्ति यानि मणीचकानि कुसुमानि तेषामुपचार॰ प्रकर 'पगर' इति लोकप्रसिद्ध रचनाविशेषस्तेनाञ्चिते सहिते । पुन किंभूते । द्विरेफाणा भ्रमराणा रवा गुञ्जितानि त एव गानित गीतिर्जात यस्मिन् तादृशमनिलेन पवमानेन लुलन्तीना चपलीभवन्तीना लताना विविधजातिवल्लीना ताण्डव नाटक यस्मिन् । सर्वाण्यप्येतानि विशेषणानि भवनेष्वर्थोत्सबध्यन्ते । कि चात्र भवनशब्देन राजमन्दिरादि ग्राह्यम् । तत्र सर्वेऽप्यर्था सभवन्त्येव दृश्यन्ते च । अथ वा पुण्याढ्यानामाढ्यानामपि भवने भवन्ति शालिभद्रादिमन्दिरवत् इति ॥ युग्मम् ॥

क्वचिद्विकचकानने मधुपगीतिमिश्रा गिर
जगुर्मृदु फलादनाः श्रुतिसुखा विदग्धा इव ।
क्वचिच्च ननृतुर्नटा इव शिखण्डिना मण्डला
जगर्ज जलदः क्वचित्करिघटेव भूमीभृतः ॥ ३९ ॥

क्वचित्कुत्रापि शत्रुंजयमेखलाशालिप्रदेशे विकचे विकसितकुसुमितसान्द्रद्रुमद्रोणीके कानने वने फलादना शुका मधुपाना कुसुममकरन्दपानोन्मादमेदुरभ्रमराणा गीतिभि-

गुंञ्जारवैर्मिश्रा करम्बीकृता गिर वाणीं मृदु सुकुमार मधुरमतृप्तत्वेन श्रवणपुटकनिपीयमान यथा स्यात्तथा जगुर्वदन्ति स्म । के इव । विदग्धा इव । यथा छेका लोका गीतिमिश्रा वाणीं वदन्ति । किंभूताम् । श्रुत्यो श्रोतृश्रवणयो सुखा सातोत्पादकत्वेनामृतायमानाम् । च पुन क्वचिद्वनवने शिखण्डिना परिपूर्णकलापकलिताना मयूराणा मण्डला संततयो ननृतुर्नृत्यन्ति स्म । च पुन' क्वचित्प्रदेशे जलदो मेघो जगर्ज गर्जति स्म । गिरौ मेघाना सद्भावो वर्ण्यते । उत्प्रेक्ष्यते—भूमीभृत शत्रुंजयाद्रे राज्ञो वा करिघटेव गजराजीव । 'बहूना घटना घटा' इति हैम्याम् ॥

मरुन्मिथुनमण्डिता खगविनोदसान्द्रीकृता
मरुत्तरुपरपरा विविधसिद्धसौधान्तरा ।
मणीशिखरशालिनी पुनरनिन्दिताष्टापदा
नितम्बविलसद्वनी भगवतालुलोके गिरौ ॥ ३६ ॥

भगवता हीरसूरिणा गिरौ शत्रुंजयशैले नितम्बे मेखलाया विलसन्ती स्फुरन्ती शोभमाना वनी काननमालुलोके निरीक्षिता । तीर्थस्थान्यपि सर्वाणि स्थानानि पावनान्येव । वनीशब्दोऽन्यत्रापि दृश्यते । यथा 'यवनी नवनीतकोमलाङ्गी शयनीय यदि पावनीकरोति । अवनीतलमेव माननीय न पुनर्माधवनीवनीविनोद ॥' इति कविकल्लोले । तथा 'स्ववनी सप्रवदत्पिकापि का' इति नैषधे । किंभूता वनी । मरुता देवाना मिथुनानि देवदेवीयुगलानि तैर्मण्डिता अलकृता । पुन किंभूता । खगाना विविधजातीयविहगमाना स्वकामिनीकलितविद्यावराणा वा विद्यासाधकखेचराणा वा विनोद क्रीडातिरेक रसैर्विशिष्टैर्गुरुप्रमुखै साधनोपायकरणादिषु नोदै प्रेरणै सान्द्रीकृता स्नेहलीकृता निबिडा विहिता वा । पुन किंभूता । मरुद्भिर्यक्षादिदेवै अधिष्ठितानाम् । 'गुह्यको वटवास्यपि' इति हैम्याम् । तरूणा द्रुमाणा देवद्रुमाणा वा परपरा श्रेणयो यत्र । पुन किंभूता । विविधानि नानाप्रकाराणि स्वर्णरूप्यरत्नमयानि वा सिद्धानामर्हता पुण्डरीकादिमुनीनामेव सिद्धाना वा सौधानि चैत्यानि सिद्धायतनानि । अथ वा विविधमन्त्रतन्त्रौषधीरससिद्धिभाजा सिद्धाना गृहाणि । तत्रस्था हि केचिन्मन्त्रादिसाधना विदधतो विविधौषधीजिघृक्षवोऽपि सौधमाधाय तिष्ठन्तीति तानि अन्तरे मध्ये यस्या सा । पुन किंभूता । मणीना शिखरै शृङ्गै शालते इत्येवंशीला । पुन किंभूता । अनिन्दिता श्लाघनीयास्तीर्थानुभावेनाक्रूरत्वात्प्रशस्ता अष्टापदा शरभा उपलक्षणादन्येऽपि श्वापदा अष्टापदानि खानौ स्वर्णानि वा यस्याम् । अत्रापि मेरुमेखलाया अप्यर्थध्वनि , तत्रापि सुरयुग्मानि खेचराणा विविधनिधुवनविनोदै सान्द्रीकृतकदरान्तरा कल्पद्रुमाश्च सिद्धायतनानि रत्नशिखराणि स्वर्णमया च ॥

प्रभो. शिरसि भूरुहैर्विदधिरे छदैश्छायिका
निरुद्धरविरश्मिभिः सहचरैरिव स्वांशुकैः ।

अवीज्यत पुनर्जनः क्वचन तालवृन्तैरिव
प्रसारिझरसीकराकलितलोलरम्भादलैः ॥ ३७ ॥

क्वचन कुत्रापि गिरिमेखलायां भूरुहै सच्छायतरुभि कर्तृभि निरुद्धा पिहिता आच्छादिता रवेर्भानुमालिनो रश्मय किरणा यैस्तादृशैश्छदै स्वपर्णै साधनै कृत्वा प्रभो सूरीन्द्रस्य शिरसि मस्तके छायिका भास्करातपावृतय 'छाहडा' इति जनप्रसिद्धा विदधिरे कृता । कैरिव । सहचरैरिव । यथा सेवकलोकै प्रभो स्वस्वामिन शिरसि स्वांशुकै स्वकीयवसनै कृत्वा छायिका क्रियन्ते । पुन क्वचन कुत्रापि स्थाने प्रसारिभिर्विस्तरणशीलै झराणा शिखरान्तरनि सरत्पय प्रवाहाणा सीकरैर्वा तास्ता वारिबिन्दुभि कलितैर्मिश्रीभूतैस्तथा लोलै पवनान्दोलनचपलीभूतै रम्भाणा कदलीद्रुमाणा दलै पृथुलपर्णै कृत्वा जन अवीज्यत । अर्थाद्गिरिणैव । कथम् । पुनर्वार वारम् । कैरिव । तालवृन्तैरिव । यथा व्यजनैर्वीज्यते ॥

विदग्धविहगा जयारवमुदीरयन्त्यध्वनि
स्तुतिव्रतजना इवान्तरभिमातिभेत्तुः प्रभोः ।
क्वचिन्निचितमारुतोपचितकीचकाना क्वणै-
र्गुरोर्गुणगण. पुनर्गिरिसुरैरिवोद्गीयते ॥ ३८ ॥

क्वचित्क्वापि प्रदेशे विदग्धा कौतुकक्रीडाकृते अध्याप्य पश्चात् श्रीभूतमहेभ्यै पञ्जरेभ्यो निजेच्छया गमनाय विमुक्ता । 'तदर्थम याप्य जनेन तद्वने शुका विमुक्ता पटवस्तमस्तुवन्' इत्यपि नैषधादौ दर्शनादिदमपि युक्तिमदेवेति । तथा श्रावकसगत्या श्राद्धत्व च प्रपन्ना । अत एव तीर्थाधिराज स्वतिर्यक्तपयोहाय सेवमाना पण्डिता विहगा शुकसारिकादय पक्षिण अध्वनि शत्रुजयाचलारोहणमार्गे प्रभो सूरीन्दोर्जयारव जयजयेति शब्दमुदीरयन्ति कथयन्ति । किंभूतस्य प्रभो । अन्तर्मध्ये स्वात्मनि वर्तमानानामभिमातीना रागद्वेषकषायादिविद्विषा भेत्तुर्हन्तु । के इव । स्तुतिव्रतजना इव । यथा स्वामी प्रमुखाणा पूर्वपुरुषकर्तव्यादिषु प्रवर्तमाननृपादिमाना वैरिजयधर्मकार्यदानप्रमुखे विधेये स्तवने व्रत नियमो येषा तादृशा जना वन्दिलोका वैरिविजेतु स्वामिनो मङ्गलपाठका जयजयारवमुदीरयन्ति । पुन क्वचिद्भूमिभागे निचितैरन्त प्रविष्टत्वान्निभृतैर्निर्बलीभूते अथ वा निभृत परिपूर्ण यथा स्यात्तथा मारुतै पवनैरुपचिता पुष्टा कृता । समस्तावयवेषु पूरिता इत्यर्थ । ये कीचका सकीचका सच्छिद्रवशा । 'स कीचकैर्मारुतपूर्णरन्ध्रै' इति रघुवशे । तेषा क्वणै शब्दै कृत्वा । उत्प्रेक्ष्यते—गिरिसुरै श्रीशत्रुजयाचलाधिष्ठायकदेवै कपर्दिचक्रेश्वरीगोमुखप्रमुखैर्गुरोर्हीरसूरेर्गुणाना शमदमसयमादीना गण समूह उद्गीयते उत्प्राबल्येन गानविषयीक्रियते इव ॥

स्वचैत्यचटुलध्वजोपधिकरैरिवाकारय-
न्प्रभञ्जननमद्द्रुमैः किमतिगौरवं कल्पयन् ।
मनीषिशुकभाषितैरिव सुखागमं प्रश्नय-
न्झरज्झरमुदश्रुभाग्गिरिरभूद्गुरोरागमे ॥ ३९ ॥

गुरो सूरीन्द्रस्य आगमे गिरिर्विमलाचल अद्वैतमोदप्रादुर्भावादेवंविध' अभूद्बभूव । किंभूत । झरन्तो निष्पतन्तो ये झरा निर्झरवारिधारास्त एव मुदश्रूणि हर्षबाष्पान् भजतीति । उत्प्रेक्ष्यते—स्वस्यात्मनश्चैत्याना परमेश्वरप्रासादाना चटुला पवनान्दोलनविलोला ये ध्वजा वैजयन्त्यस्त एवोपधिः कपट येषा तादृशै' करैर्हस्तै किमाकारयन्नाह्वयन्निव । पुनरुत्प्रेक्ष्यते—प्रभञ्जनेन वायुवेगेन नमन्तो नम्रीभवन्तो ये द्रुमा' पादपास्तैः कृत्वा अतिगौरवमतिशायिनी भक्ति नमनचरणलगनलक्षणा कल्पयन् कुर्वन्निव । 'अनुतिष्ठति विदधाति रचयति कल्पयति चेति करणार्थे' इति क्रियाकलापे । पुनरुत्प्रेक्ष्यते—मनीषिणा विविधशास्त्राध्येतृणा शुकाना कीराणा भाषितैरुक्तिभिर्वचनचातुरीभि कृत्वा । सुखागम यूयमत्र सुखेन समाधिना चागता इत्यादि स्वागतप्रश्नयन्निव पृच्छन्निव । अन्यो महात्मा कमपि स्वाभीष्टमभ्यागच्छन्त विभाव्य चञ्चलकरैराकारयति । तथा नमनपदलगनादिभिर्गौरव कल्पयति । तथा मधुरया गिरा सुखागमनप्रश्न कुरुते । तथा हर्षाश्रूण्यपि भजते ॥ इति गुरोर्विमलाचलपद्यारोहणे गिरिमेखलावर्णनम् ॥

क्रमेण धरणीभृतः समधिगत्य सोऽधित्यका
ददर्श वशिना शशी चरणमम्बरालम्बिनम् ।
धृतं विमलभूभृतोद्भटभवाभिमातेर्भया-
ज्जनं स्वशरणागत किमिह रक्षितु काङ्क्षता ॥ ४० ॥

स वशिना वशात्मना जितेन्द्रियाणा मध्ये शमाभृतैरतिशीतलत्वेन विश्वाह्लादकत्वेन च शशी । अत्र षष्ठ्या अलुक्समासे एकमपि पद प्रणीयते वा । सूरीन्द्र अम्बरमाकाशमालम्बते सश्रयत्यालिङ्गति इत्येवशील वरणप्राकार बाह्यसाल ददर्श पश्यति स्म । किं कृत्वा । क्रमेण प्रथमद्वितीयतृतीयादिमेखलारोहणपरिपाट्या धरणीभृत श्रीशत्रुजयाद्रेरधित्यकामूर्ध्वभूमी समधिगत्य प्राप्य । 'अधिगत्य जगत्यधीश्वरादथ मुक्ति पुरुषोत्तमात्तत ' इति नैषधे । 'अधिगत्य आसाद्य' इति तद्वृत्ति । उत्प्रेक्ष्यते—उद्भट' अत्युत्कटो वारयितुमशक्यो यो भव ससार स एवाभिमाति शत्रुस्तस्य भयाद्भीते स्वस्यात्मन शरणे आगत सप्राप्त जन भविकलोक रक्षितु त्रातु पालयितु निर्भय कर्तु काङ्क्षता वाञ्छता विमलभूभृता शत्रुजयाद्रिणा किमु धृत कृत वा ॥

विवेश वशिशर्वरीवरयिता नृणा श्रेणिभि·
समं वरणगोपुरं पुरमिवावनीवासवः ।
स धर्मधरणीपतेरिव निवासवेश्मावलीं
व्यलोकत पुरःस्फुरज्जिननिकेतपङ्क्तिं पुनः ॥ ४१ ॥

स वशिना सयमिना मध्ये शर्वर्या निशाया वरयिता भर्ता चन्द्रो हीरविजयसूरिर्नृणा यात्रिकसघलोकाना श्रेणिभि समं वरणं शत्रुंजयशिखरबाह्यप्राकारस्तस्य गोपुरं प्रतोलीं विवेश प्रविष्टवान् । क इव । अवनीवासव इव । यथा विजयी राजा दिग्जैत्रयात्रा प्रणीय पुरं स्वा राजधानी नगरी प्रविशति । पुनरन्यार्थोपन्यासे । स हीरसूरि· पुरोऽग्रे वरणप्रवेशानन्तरमेवाग्रत एव स्फुरन्ती प्रकटीभवन्तीं दीप्यमाना वा जिनाना तीर्थकृता निकेताना मन्दिराणाम् । प्रासादानामित्यर्थ । पङ्क्तिं मालिका व्यलोकत निरीक्षते स्म । उत्प्रेक्ष्यते—धर्मनामा यो धरणीपतिस्तस्य निवासार्थं वासकृते वेश्मावली भवनराजीमिव ॥ इति शत्रुंजयतीर्थे प्रथमप्राकारे प्रवेश ॥

मृगेन्द्रशरभाङ्कुशा परिभवन्ति मा निर्दया
इमा जहि जगत्पतेर्जननि दुःखितामुल्बणाम् ।
इतीव गदितुं गजो भजति यानदम्भेन या
वृषध्वजजिनप्रसू. प्रथममेव नेमेऽमुना ॥ ४२ ॥

अमुना सूरिचन्द्रेण प्रथमप्राकारप्रवेशे पूर्वमेव सातात्कालिकोत्पन्नकेवलज्ञानेन चतुर्निर्मितसमवसरणमध्ये सिंहासनमधितस्थुषा चतुर्विधसघस्थापनकृते भरतभूपागमन प्रतीक्षमाणेन श्रीऋषभदेवेन तीर्थस्थापनसमयात्प्राक् सिद्धिगामुकत्वेन अतीर्थसिद्धत्वेन च अस्यामवसर्पिण्या भरतक्षेत्रे प्रथमसिद्धत्वेन वा प्रसिद्धा वृषो वृषभो ध्वजश्चिह्नमूरुलाञ्छनं यस्य स युगादिदेव स एव जिन प्रथमतीर्थकृत्तस्य प्रसूर्माता मरुदेवा नेमे नमस्कृता प्रणता । सा का । या मरुदेवी यानदम्भेन वाहनच्छलेन गजो हस्ती भजते सेवते । उत्प्रेक्ष्यते—इति गदितु कथयितुमिव । इति किम् । हे जगत्पतेस्त्रैलोक्यनायकस्य जननिर्माता निर्दया निर्याता दया करुणा येभ्यस्तादृशा मृगेन्द्रा केसरिण तथा शरभा अष्टापदा । 'हर्यक्ष केसरी इभारि.' तथा 'शरभ कुञ्जराराति' इद द्वयमपि हैम्याम् । तथा शिरसि घातदायकत्वादङ्कुशा सृणय एतत्प्रमुखा मृगयाविधायिव्याधभूपादिका मा परिभवन्ति यावद्गजजातिमपि निघ्नन्ति । इमामुल्बणामुत्कटा घातनलक्षणा दु खिता दु खिनो भाव जहि विनाशय निवारय । हन्तेर्धातोर्हिविषये जहिरादेश । यदुक्त सारस्वते—'जह्येधिशाधि, हन्तेर्जहिशब्दोऽस्तेरेधि शास्ते शाधिशब्दो निपात्यते हि विषये' इति वक्तुमिव ॥

यदीक्षणजितो मृगः श्रित इवाङ्ककायः क्रमं
मृगध्वजजिनं ततः प्रमुदितः स तं नेमिवान् ।
जिनेन्द्रमजितं पुनर्नजितमान्तरैर्वैरिभिः
कदाचिदपि पद्मिनीप्रियतमस्तमिस्रैरिव ॥ ४३ ॥

स सूरिस्ततो मरुदेवीनमस्कृतेरनन्तर त शान्तिकारकत्वेन सर्वत्रापि प्रसिद्ध मृगो हरिणो ध्वजश्चिह्न यस्य तादृश जिन षोडशतीर्थनाथ श्रीशान्तिनाथ नेमिवान् प्रणमति स्म । अय क्वसो प्रत्ययस्य प्रयोग· । स च णब्रादिवत् ज्ञेय । किंभूत सूरि । प्रमुदितो हृष्टमानस । यत्तदोर्नित्यसबन्धात् यस्य श्रीशान्तिनाथस्य क्रम चरण मृग· सारङ्ग श्रित समेत्य सेवते स्म । उत्प्रेक्ष्यते—यदीक्षणाभ्या यस्य नयनाभ्या जितः श्रिया पराभूत इव अङ्कोऽभिज्ञानमेव कायो वपुर्यस्य तादृशः सन् श्रित इव । पुनरपरविहारे अजित द्वितीय जिनेन्द्र परमेष्ठिन नेमिवान् प्रणनाम । किंभूतम् । नेति निषेधे । जित पराभूत न जितमजितम् । कै । आन्तरैरन्तरङ्गै कर्माद्यैर्भाववैरिभि । कथम् । कदाचिदपि कस्मिन्नपि काले प्रस्तावे । कैरिव । तमिस्रैरिव । यथा अन्धकारै कदाचिदपि पद्मिनीप्रियतमो भानुमान्न जीयते ॥

स सिद्धगृहवज्जिनं प्रणमति स्म पृथ्वीधर-
प्रणीतजिनमन्दिरे मुनिपुरंदरः संमदात् ।
प्रधान इव पर्षदं क्षितिपतिं स छीपाभिधा
समेत्य वसतिं पुनर्जिनसुधांशुमाराधयत् ॥ ४४ ॥

शत्रुजयोज्जयन्तादितीर्थाना करमोचयिता मुनीना तपागच्छश्रमणाना पुरदर अतिशायिलक्ष्मीवत्त्वेन वासवसदृश सूरि समदादानन्दात् पृथ्वीधराभिधेन मण्डपाचलपातिसाहिमन्त्रिणा पेथडदेसाधुना निर्मापिते जिनमन्दिरे प्रासादे जिन भगवन्त प्रणमति स्म । किंवत् । सिद्धगृहवत् । यथा कश्चिद्विद्याधरो लब्धिमान्वा साधु सिद्धायतने शाश्वततीर्थंकर नमस्करोति । पुनस्तस्मादन्यत्र स्थाने छीपा इत्यभिधा नाम यस्य तादृशी वसतिम् । अत्र तीर्थादौ वसतिशब्देन केवल चैत्यमेव प्रतिपाद्यते न गृहादि प्रासाद समेत्य जिनाशुसुधाशुर्मेहद्भट्टारकमाराधयत् भजते स्म । 'वरिवस्यत्यन्वास्ते जुषते शुश्रूषतेऽनुकूलयति । आराध्नोत्याराध्यत्याराधयतीति सेवायाम् ॥' इति क्रियाकलापे । क इव । प्रधान इव । यथा सचिव पर्षद सभा समागत्य क्षितिपति स्वस्वामिनृपतिमाराधयति ॥

अवन्दत स टोटराभिधविहारतीर्थेश्वर
पुनः प्रभुमबीभजद्वसतिमेत्य मौल्हाभिधाम् ।

विलोक्य च कपर्दिनं सकलसघविघ्नच्छिदं
परगिरिमिवार्बुदादिमविभु स्तवैरस्तवीत् ॥ ४९ ॥

स सूरि॰ टोटरा इत्यभिधा नाम यस्य तादृशे विहारे प्रासादे तीर्थेश्वर जिनमवन्दत नमस्कुरुते स्म । पुनरन्यत्र प्रदेशे मौल्हा इत्यभिधा नाम यस्यास्तादृशीं वसति चैत्य समेत्य प्रभु परमेश्वरमबीभजदुपास्ते स्म । च पुन स सूरि । उत्प्रेक्ष्यते—परमन्य गिरि पर्वतमिव तादृशमर्बुदनामानमादिमविभुमादिनाथ स्तवै स्तोत्रै कृत्वा अस्तवीत् स्तौति स्म । किं कृत्वा । सकलाना विविधदेशागतत्वेन बाहुल्यात्समस्ताना सघाना यात्रिकलोकाना विघ्नानामन्तरायाणा छिद विघातक कपर्दिनामान शत्रुजयस्यादिदेवस्य चाधिष्ठायक यक्ष विलोक्य दृग्गोचरीकृत्य ॥ इति बाह्यप्राकारप्रासादेषु सकलजिनप्रणमनम् ॥ इति मरुदेवीशिखरवर्णनम् ॥

सरस्यनुपमाभिधे शिखरिशेखरे मानसा-
ह्वये तुहिनमेदिनीधर इव क्षिपन्नक्षिणी ।
तत समधिरूढवान्स शिखर स्वरारोहणा-
भिध धृतमिवामुना स्वरधिरोहणायाङ्गिनाम् ॥ ४६ ॥

ततो मरुदेवीशिखरादवतरणानन्तर सूरिराजहस स्वरधिरोहणाभिधमर्थात्स्वर्गारोहण नाम । अथ वा अक्षरच्युतकप्रदानालकारेणाधिकारोऽपनीयते गकारश्च प्रदीयते तदा च स्वर्गारोहणाभिधान शृङ्ग समधिरूढवान् चढति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—अङ्गिना भविकाना स्वरधिरोहणाय स्वर्गे अधिरोहणार्थममुना शत्रुजयगिरिणा धृतमिव । सूरि किं कुर्वन् । शिखरिणा सर्वपर्वताना शेखरे अवतसभूते शिखरिणो विमलाद्रे शेखरे वा तेज पालपत्न्या अनुपमदेव्या खानिते कारिते तदभिधेये वा उपमनाम्नि सरसि तटाके अक्षिणी निजनयने क्षिपन् किरन् । पश्यन्नित्यर्थ । कस्मिन्निव । मानसाह्वये इव । यथा तुहिनभूधरे हिमाचले किमपि शिखरमारोहन् हसो मानसमित्याह्वय नाम यस्यैतावता मानसनाम्नि सरसि तटाके दृशो क्षिपति । हिमाचलोपरि मानससरस सद्भाव प्रोक्तोऽस्ति । यथा चम्पकयायाम्—'सदा हसाकुलम्' इति प्राक् प्रोक्तमस्ति ॥

समेत्य मणिसेतुना वृषभकूटमभ्रकष
विवेश वरणान्तरे किमपवर्गपूर्गोपुरे ।
विलोक्य स तदन्तिके सचिववस्तुपालेन चो-
ज्जयन्तमवतारितं प्रणमति स्म तत्राहत. ॥ ४७ ॥

स हीरसूरि वरणस्यान्तरे मध्यतनप्राकारमध्ये विवेश प्रविष्टवान् । उत्प्रेक्ष्यते—अपवर्गो मोक्ष॰ स एव पूर्नगरी तस्या गोपुर प्रतोलीमिव प्रविशति स्म । किं कृत्वा । मणिसेतुना विविधरत्ननिर्मापितपद्यया अभ्रकष गगनमुल्लिखत् वृषभकूट मूलप्रासादस-

बन्धि शिखर समेत्य समागत्य । च पुनस्तस्य चरणस्यान्तिके सचिवो वीरधवलधराधवप्रधानो यो वस्तुपालस्तेनावतारित रचनया नवीन निष्पादितमुज्जयन्त गिरिनारिगिरिप्रपञ्च विलोक्य । 'प्रणीय नयनातिथि स च कुमारदेवीभुवा' इत्यपि पाठ. । तत्र च पुन कुमारदेवीसाधो रासराजस्य पत्नी तस्या भूरुत्पत्तिर्यस्य तादृशेन वस्तुपालेनावतारित प्रतिरूप कृतमुज्जयन्त रैवताचल नयनयोरतिथि प्राघुणिक प्रणीय विधाय । लोचनगोचरीकृत्येत्यर्थ । स सूरिस्तत्रोज्जयन्तावतारे वस्तुपालविहारे अर्हत श्रीनेमिनाथप्रमुखान् जिनेन्द्रान्नमति स्म ॥

ततः खरहताभिधा वसतिमभ्युपेत्य प्रभुः
स्ववासत इवागत रचनयात्र नन्दीश्वरम् ।
सराजिमतिका स्फुरच्चतुरिका पुनर्नेमिनो
निभाल्य जिनपुंगवानिह तमामनंसीन्मुदा ॥ ४८ ॥

प्रभुर्हीरसूरि इह खरहतवसतौ मुदा हर्षेण जिनपुगवान् तमामतिशयेन पञ्चाङ्गप्रणतिनमस्तवादिना अनसीन्नतवान् । कि कृत्वा । ततो रैवतावतार-वस्तुपालवसति-जिनपति-नमनानन्तर खरहत इत्यभिधा यस्यास्तादृशी वसति खरहतनाम्ना व्यवहारिणा स्वनाम्नैव कारितप्रासादमभ्युपेत्यागत्य । पुन कि कृत्वा । नन्दीश्वरमभ्युपेत्य । उत्प्रेक्ष्यते—रचनया शिल्पघटनाविशेषेण कृत्वा इह शिखरवसतौ स्ववासतो निजवसनस्थानात् अष्टमद्वीपभूमेरागत सप्राप्त नन्दीश्वरमष्टमद्वीपलक्षण द्विप वा सत्प्रसादलक्षणमिव । पुन कि कृत्वा । अत्र खरहतवसतौ नेमिनो द्वाविशतितमतीर्थकृन्नेमिनाथस्य स्फुरन्ती रचनाचातुर्येण शोभमाना चतुरिका 'चउरी' इति लोकप्रसिद्धा पाणिग्रहणस्थान निभाल्य दृष्ट्वा । किंभूता चतुरिकाम् । सराजिमतिका सह राजीमत्या वर्तते या सा सराजिमतिका । राजिमतीत्यत्र जिकारो ह्रस्वोऽपि दृश्यते श्रेण्यामिव राजि राजी । तथा च 'स्वामिन्मामुग्रसेनक्षितिपकुलभवा सानुरागा सुरूपा बाला त्यक्त्वा कथ त्व बहुमनुजरता मुक्तिनारीमरूपाम् । वृद्धा मूकामकुल्या करपदरहितामीहसेऽशेषविच्छ्रागित्युक्तो राजिमत्या यदुकुलतिलक श्रेयसे सोऽस्तु नेमि ॥' इति पूर्वसूरिप्रणीतस्तवे । तथा 'काप्यत' इति सारस्वतसूत्रेण कापि परे ह्रस्वे राजिमतिका ॥

स घोटकचतुष्किकादिमगवाक्षजैनालये
चकार च नमस्कृति चरणयोर्जिनोर्वीभृताम् ।
गिरेरिव विशेषके तिलकतोरणे श्रीजिना-
न्पुनर्मुनिमतङ्गजो नवनवैः स्तवैरस्तवीत् ॥ ४९ ॥

स सूरिर्घोटकचतुष्किका इति आदौ नवमादिम पद यत्र तादृशो गवाक्ष इत्यभिधानो 'घोडाचोकी गउख' इति नाम्नि जैनालये तीर्थकृत्सबन्धिनि मन्दिरे । प्रासादे

इत्यर्थः । च पुनर्जिनोर्वीभृता जिनराजाना चरणयोः पादयोः नमस्कृति प्रणाम चकार । पुनरपि मुनिमतङ्गज साधुसिन्धुरः तिलकतोरणे 'तिलकतोरण' इति नाम्नि विहारे श्रीजिनान् श्रीमत्तीर्थकृतो नवनवैर्नूतनैर्नूतनैः तात्कालिकैः स्वकृतैः स्तवैः स्तोत्रैः अस्तवीत्तुष्टाव । उत्प्रेक्ष्यते—गिरेः श्रीशत्रुंजयाद्रेस्तिलके विशेषके इव ॥

जिनाधिपसभाजनाप्लवविधानबद्धादरा-
रविन्दनयनाजनैः सममलंकृत सर्वतः ।
जलाधिसुरयौवतैः प्रभुनिनंसयेव स्फुटी-
भवद्भिरमुना न्यभाल्यत पतङ्गकुण्डं ततः ॥ ९० ॥

ततस्तत्र तिलकतोरणे जिननमनानन्तरममुना सूरीन्द्रेण पतङ्गकुण्ड सूर्यकुण्डम् । कुण्डशब्दस्त्रिलिङ्ग । 'पेटो मठ कुण्डनीड–' इति लिङ्गानुशासने । न्यभाल्यत ददृशे । किंभूतम् । सर्वत सर्वेष्वपि प्रदेशेषु सममेव एककाल समलकृत सम्यक्प्रकारेण शोभितम् । कै । जिनाधिपानामृषभदेवतीर्थकृतां सभाजनार्थं पूजाकृते । 'सभाजने पश्यति विस्मिते सा सभाजन तत्र ससर्ज तेषाम्' इति नैषधे । 'तेषा देवाना सभाजन पूजा ससर्ज चकार' इति तद्वृत्ति । य आप्लव स्नानम् । 'स्नान सवनमाप्लव' इति हैम्याम् । तस्य विधाने करणे बद्ध आदरो बहुमान यैस्तादृशैररविन्दनयनारूपैर्जनै. । स्त्रीसमूहैरित्यर्थ । उत्प्रेक्ष्यते—प्रभोर्हीरविजयसूरेर्निनसयानन्तुमिच्छया स्फुटीभवद्भि प्रकटैर्जायमानै जलाधिसुराणा सलिलाधिष्ठायकदेवाना जलदेवताना यौवतैर्युवतीसमूहैरिव ॥ इति द्वितीयप्राकारप्रासादेषु देववन्दनम् ॥

विजित्य कलिना सम दुरितदुर्धरद्वेषिण
सुखं स्थितिमुपेयुषः शिखरिमण्डलाखण्डले ।
ससालमणिमन्दिर किमिह धर्मभूमीभुजो
न्यभालयदय पुर प्रवरवप्रवेश्मार्हत ॥ ९१ ॥

अथ हीरविजयसूरि पुरोऽग्रत अर्हत ऋषभदेवतीर्थकृत सत्क प्रवर प्रकृष्ट वप्र प्राकारो यत्र तादृग्वेश्म भवन ससाल युगादिजिनविहार न्यभालयत्पश्यति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—इहास्मिन् शिखरिणा सर्वपर्वताना मण्डलाना समूहाना मध्ये आखण्डल शक्र इवाखण्डले सुख सात यथा स्यात्तथा स्थिति निवासलक्षणामुपेयुष प्राप्तवतो धर्मनाम्नो भूमिभुज भूपालस्य सह सालेन प्राकारेण वर्तते यत्तत्ससाल तादृश मणिमन्दिर कि रत्नगेहमिव सुख स्थितस्य। किं कृत्वा । कलिना कलिकालेन सम सार्ध दुरितानि पापान्येव दुर्धरानुत्कटान् दुष्टत्वात् द्वेषिण सपत्नान् विजित्य सर्वात्मना पराभूय ॥

स्फुरत्करतरङ्गिता स्फटिककल्पितारोहणा-
वलीमयममार्गयद्रणगोपुराभ्यन्तरे ।

विमुच्य मृडमद्रिजापरिभवेन सापत्न्यतः
किमम्बरतरङ्गिणीं विदधतीं विरक्तेस्तपः ॥ ९२ ॥
मलीमसजनाप्लवैर्निजमपावनीभावुकं
पवित्रयितुमीयुषी किमथ वात्र शत्रुंजये ।
मुरारिमथनोदितस्वतनुजादिविश्लेषजा
सुखादुत सुधाम्बुधिः किमु तनोति तीर्थे तपः ॥ ९३ ॥

अथ सूरिर्वरणस्य प्राकारस्य गोपुर प्रतोली तस्याभ्यन्तरे मध्ये स्फुरद्भि करैः किरणै' कृत्वा तरङ्गा' कल्लोला' सजाता अस्यामिति तरङ्गिता तादृशी तथा स्फटिकै श्वेतरत्नै कल्पिता निर्मितामारोहणाना सोपानानामावलीं श्रेणीममार्गयत्पश्यति स्म । 'मार्गयति मृगयतेऽपि च मार्गति चेत्याहुरीक्षार्थे' इति क्रियाकलापे । उत्प्रेक्ष्यते—समान एक' पतिर्यस्या सापत्नी तस्या भाव सापत्न्य तत' कारणादद्रिजाया' पार्वत्या परिभवेन सतापेन । उद्विग्नेत्यध्याहार्यम् । मृडमीश्वर विमुच्य त्यक्त्वा विरक्तेर्वैराग्यात्तपो विदधती तीर्थे तपस्यन्तीमम्बरतरङ्गिणीं गङ्गामिव । अथ वा पुनरुत्प्रेक्ष्यते—मलीमसा जात्या अन्त्यजाः कर्मणा महाक्रूरकर्माणो जीवादिघातनान्महापापिनो मलिनजनास्तेषामाप्लवै' स्नानकरणादिभि कृत्वा अपावनीभावुकमपवित्रीभवनशील निजमात्मान पवित्रयितु पावनीकर्तुम् । तीर्थसेवया इत्यध्याहार्यम् । अस्मिन् सर्वतीर्थाधिराजे सौराष्ट्रमण्डलकमलाचूडामणौ श्रीशत्रुजये ईयुषी समागतवती किमु । अर्थात्पूर्वप्रतिपादिता गङ्गेव वा । उताथ वा मुरारिणा नारायणेन यन्मथन मन्दरगिरिणा कृत्वा आमूलाद्विलोडन तस्मादुदित प्रादुर्भूतो य स्वस्य क्षीरसमुद्रस्यात्मन तनुजाना 'लक्ष्मी कौस्तुभपारिजातकसुरा धन्वन्तरिश्चन्द्रमा धेनु कामदुघा सुरेश्वरगजो रम्भादिदेवाङ्गना । अश्व. सप्तमुखोऽमृत हरिधनु शङ्खो विष चाम्बुधे रत्नानीति चतुर्दशापि कविभि सकीर्तितानि स्फुटम् ॥' एषां चतुर्दशाना मध्ये केचित्पुत्रा आदिशब्दात्काश्चित्पुत्र्यस्तासा विश्लेषो वियोग तस्माज्जात यदसुख सुखादन्यत् विरुद्ध वा सुखस्याभावो वासुखम् । 'तदन्यत्तद्विरुद्धतदभावेषु नञो वर्तमानत्वात् त्रयोऽप्यर्था सगच्छन्ते' इति सारस्वतव्याकरणानुसारिवच । एतावता दु ख तस्मात्कारणात्सुधाम्बुधि' क्षीरसमुद्रो महानन्दपदप्रापकास्पदेऽत्र शत्रुजयतीर्थे तपस्तनोति किमु । अशनादित्यागलक्षण नियमविशेष करोतीव ॥ युग्मम् ॥ इति सर्वाभ्यन्तरप्राकारप्रतोलीसोपानानि ॥

स हीरविजयप्रभुर्वरणगोपुरं प्राविश-
त्प्रवेशनमिवर्षभध्वजजिनावनीवज्रिणः ।
सुराम्बुधिवधूप्लवेऽम्बुजपरागपिङ्गीभव-
त्सितच्छद इव व्यभासत ततोऽस्य सोपानके ॥ ९४ ॥

अकब्बरसाहिसमानितो हीरविजयनामा प्रभुस्तपागणश्रमणस्वामी अर्थात्सूरिः वरणस्य मूलप्रासादप्राकारस्य गोपुरं प्रतोलीं प्राविशत् प्रविशति स्म। उत्प्रेक्ष्यते—ऋषभो वृषभो ध्वजश्चिह्नमूरुविषयलाञ्छनं यस्य युगादिरेव जिनानां सामान्यकेवलिनां मध्ये अवन्या भूमेर्वज्रिणः पुरंदरस्य। राज्ञ इत्यर्थः। प्रवेशनं सिंहद्वारमिव। ततो गोपुरप्रवेशानन्तरमस्य सर्वाभ्यन्तरवरणगोपुरस्य सोपानके आरोहणगणे सोपानानां समूहः सोपानकं तस्मिन्। समूहार्थे कप्रत्ययः। हास्तिकादिवत्। सूरिर्व्यभासत सशोभते स्म। क इव। सुराणां देवानामम्बुधेः समुद्रस्य वधूः पत्नी एतावता देवनदी तस्याः प्लवे पूरे गङ्गाप्रवाहे। स्वभावेन पद्मानि पीतकमलानि इत्युच्यन्ते। यथा स्नातस्यास्तुतौ—'हंसासाहतपद्मरेणुकपिशक्षीरार्णवाम्भोभृतैः' इति। तानि च हेमसूरिणा नामग्राहं हैम्यामानीतानि न सन्ति, यथा पराणि वर्णभेदोच्चारणप्रोक्तानि। यथा—'रक्तोत्पलं कोकनदं श्वेते तु तत्र कुमुदं नीले तु स्यादिन्दीवरम्। श्यामे तूत्पलं स्यात्कुवलयम्' इति। तस्मात्तेषां स्वभावात्पीतिमैवावसीयते। ततोऽत्रापि अम्बुजानि पीतपद्मानि अथ वा कनकमयानीत्यध्याहार्यम्। तेषां परागा रजांसि तैस्तत्सगमात्पिङ्गीभवन्पीतो जायमानः सितच्छदो राजहंस इव॥

चतुष्कमधिरोहणात्क्रमविहारयोरन्तरा
व्यलोकत समाजवत्सुकृतभूमिभर्तुः प्रभुः।
पुनर्मणिहिरण्मयं जिननिकेतनं तत्पुरः
सुधाशवसुधाधरोल्लसितचूलिकाचैत्यवत्॥ ९९॥

प्रभुर्हीरविजयसूरिः अधिरोहणादधस्तनसोपानात्क्रमादुपरितनसोपानागमनात् सोपानक एव स्थितः। यत्र विहारयोर्मूलप्रासादप्राकारयोरन्तरा मध्ये चतुष्कं 'चौक' इति प्रसिद्धम्। प्रासादाङ्गणभूमिमित्यर्थः। व्यलोकत दृष्टवान्। किंवत्। समाजवत्। उत्प्रेक्ष्यते—सुकृतभूमिभर्तुः धर्माभिधानपार्थिवस्य समाजं सभामिव। पुनरन्यत्तत्पुरः तस्य चतुष्कस्याग्रे मणयः कर्केतनचन्द्रकान्तादिकास्तैर्युक्तं हिरण्मयं स्वर्णप्रधानं रक्तकाञ्चनरचितं जिननिकेतनमृषभदेवप्रासादं व्यलोकत ददर्श। किंवत्। सुधाममृतमश्नन्तीति सुधाशा देवास्तेषां वसुधाधरः पर्वतो मेरुगिरिस्तस्योल्लसिता उल्लासं प्राप्ता शोभासंयुक्ता जाता या चूलिका शिखा अधित्यका वा तस्याश्चैत्यवत्सिद्धायतनमिव॥

अथैकविंशतिकाव्यैर्मूलप्रासादवर्णनम्—

तमीश इव तारकैर्ग्रहपतिर्ग्रहैर्धैरिवा-
सुरेश्वर इवासुरैरिव सुरैः सुरेशः पुनः।
नरेन्द्र इव मानवैर्वृषभकेतनार्हद्गृहं
गृहैर्लघुभिरर्हतां स्फुरति सर्वतोऽलंकृतम्॥ ९६॥

सर्वतः सर्वास्वपि दिक्षु अर्हतां भगवता लघुभिरल्पप्रमाणैर्गृहैर्देवकुलिकाभिरलङ्कृत शोभित वृषभकेतनार्हत वृषभदेवस्य गृह चैत्य स्फुरति दीप्यते। कै क इव। तारकैर्ज्योतिर्भिस्तमीशश्चन्द्र इव। पुनर्ग्रहाणां मङ्गलादीनामोघै समूहैर्ग्रहपति सूर्य इव। पुनरसुरैः दानवैरसुरेश्वरो दानवेन्द्रवत्। पुन सुरैर्देवै सुरेशो देवेन्द्र इव। पुनर्मानवैर्मनुष्यै. नरेन्द्रो राजेव ॥

क्षय प्रलयकालज निजमवेक्ष्य साक्षान्मरु-
त्सरिज्जलरयैरिवाक्षयपदोदयाकाङ्क्षया।
उपासितुमुपागतैरिह पदारविन्द प्रभो-
र्व्यलासि सदने वृषध्वजजिनस्य सोपानकैः ॥ ९७ ॥

वृषध्वजजिनस्य युगादिदेवस्य सदने गृहे मूलप्रासादे प्रवेशनमार्गे सोपानकैरारोहणैर्व्यलासि शुशुभे। अत्र क स्वार्थे। उत्प्रेक्ष्यते—न विद्यते क्षयो विनाशो यत्र तादृशस्य पदस्य स्थानस्य सपदो वा उदय आविर्भाव तस्याकाङ्क्षया वाञ्छया इह शत्रुजये प्रभो ऋषभस्य युगादिदेवस्य पदारविन्द चरणकमलमुपासितु सेवितुमुपागतै समीपे समेतैर्मरुत्सरितो गङ्गाया जलरयै पय प्रवाहैरिव। किं कृत्वा उपागतै.। प्रलयकालः कल्पान्तषष्ठारकलक्षण तस्माज्जात निजमात्मीय स्वसबन्धिन क्षय विनाश षष्ठारके क्रमाद्विशुष्यज्जला रथचक्रमार्गमात्रप्रवाहा गङ्गा भविष्यतीति श्रुति.। सार्धद्विषष्टियोजनमानजलप्लवो विशोष्य द्विहस्तप्रमाणप्रवाहो भविता इति। अल्पशब्दस्याभाववाचित्वात्क्षय एव साक्षादागमोक्तवाक्यात्प्रत्यक्षेणैवावेक्ष्य दृष्ट्वा। ज्ञात्वा इत्यर्थ ॥

इमा अनिशनिम्नगा बत जडाशया वक्रता
वहन्त्यहरहस्तथा सप्रतिकूलवृत्तिप्रथा.।
श्रितोत्पलमधुव्रतान्कृतकुलक्षयैराश्रिता
धरन्ति च पदे पदे भुवनभङ्गरङ्ग पुनः ॥ ९८ ॥
नमन्निकटवर्तिनामवनिजन्मना घातुकाः
स्वकीयवचनीयतामिति जिघासुभिः सिन्धुभिः।
निषेवितुमिव प्रभोः पुर उपागताभिर्बभे
यदाप्तसदनाग्रतो विविधरत्नसोपानकैः ॥ ९९ ॥

यस्य श्रीशत्रुजयसबन्धिन आप्तसदनस्य मूलजिनगृहस्याग्रत पुरस्ताद्विविधाना नानाप्रकाराणा रत्नाना मणीना सोपानकै। स्वार्थे कप्रत्यय। आरोहणैर्वा बभे शुशुभे। उत्प्रेक्ष्यते—निषेवितुमर्थात् युगादिजिनमुपासितु प्रभो ऋषभदेवस्य पुरोऽग्रे उपागताभि सप्राप्ताभि सिन्धुभिर्नदीभिरिव। किं कर्तुकामाभि। इत्यमुना प्रकारेण स्वकीयामा-

त्मीया वचनीयतामपवादं जननिन्दां जिघांसुभिर्हन्तुमिच्छुभिरिव । इति किम् । यत् इमाः सिन्धवः अनिशं निरन्तरं निम्नगा नीचगामिन्यः । बत इति खेदे । पुनर्जडाशया मन्दमनस्का जडिमाञ्चितचित्ता डलयोरैक्याज्जलभूताः । तथा अहरहः प्रतिवासरं वक्रतां कुटिलभावं वहन्ति धारयन्ति । तथा पुनरर्थे सप्रतिकूलवृत्तिप्रथाः सह प्रतिकूलवृत्तेः प्रतिलोमवर्तनस्य प्रथया विस्तारेण वर्तन्ते याः । तत्त्वतस्तु कूलं कूलं प्रति मर्यादामेदिनीं प्रवृत्तेः प्रवर्तनस्य पयःप्रवहणस्य प्रथाभिः सह वर्तन्ते । द्वादिसंयोगे क्वचिल्लघुरेव गण्यते । यथा—'बहुलभ्रामरमेचकतामसे' इति वृत्तरत्नाकरवृत्तौ काव्यकल्पलतायां च । इति न दोषः । पुनरिमाः श्रितमङ्गीकृतमुत्कृष्टं पलं मासं यैस्तादृशान्मासखादकान् मधु मद्यमेव व्रतं मद्यं विना वयं नान्यत्पिबाम इति नियमो येषां तान् । तत्त्वतस्तु सेवितकुवलयान् भ्रमरान् । पुनः कृतो विहितः कुलानां स्वान्वयानां क्षयो विनाशो यैस्तैर्मत्स्यैराश्रिताः । पुनरिमाः पदे पदे स्थाने स्थाने भुवनानां जगतां भङ्गे विनाशे रङ्गं रागं श्रयन्ति । तत्त्वतस्तु भुवनानां पानीयानाम् । 'नीरं वारि जलं दलं कमुदकं पानीयमम्भः कुशं तोयं जीवनजीवनीयसलिलार्णांस्यम्बु वाः शंबरम् । क्षीरं पुष्करमेघपुष्पकमलान्यायः पयः पाथसी कीलालं भुवनं वनं घनरसो यादोनिवासोऽमृतम्' ॥ इति हैम्याम् । भङ्गाः कल्लोलाः । 'तरङ्गे भङ्गवीच्यूर्मि' इत्यपि हैम्याम् । तैरङ्गं श्रयन्ति । पुनरिमा नमन्तो नम्रीभवन्तः पादयोर्लगन्तः तथा निकटे समीपे वर्तन्ते आजीविकां कुर्वन्तीत्येवंशीलास्तादृशानामवनिजन्मनामवन्यां भूमावेव जन्मावतारो येषां त्रसानां द्वित्रिचतुःपञ्चेन्द्रियाणां तिरश्चां तथा । खेचरजलचरभूचराणामवन्यामेवोत्पत्तिर्न तु देवगृहादौ, स्थावराणां तूभयत्रापि दृश्यमानत्वात्रसानामुपादानम् । तत्त्वतस्तु अवनिजन्मनां वृक्षाणाम् । घातुका हननशीला इति श्वापदं निराकर्तुकामाभिः ॥ युग्मम् ॥ इति मूलप्रासादसोपानानि ॥

जिनेन्द्रसदनाग्रतोऽद्युतदनल्पशिल्पोल्लस-
त्सुवर्णमणितोरणं शिवसुधाब्धिजाकार्मणम् ।
निबद्धमपवर्गपूःप्रथमसाधनप्रक्रमे
जिनावनिबिडौजसः किमिह मुक्तिगेहे गिरौ ॥ ६० ॥

जिनेन्द्रस्य ऋषभस्वामिनः सदनस्य प्रासादस्याग्रतः पुरस्तात् द्वाराग्रे अनल्पैर्बहुभिरनेकजातीयैः शिल्पैर्विज्ञानैः रचनाविशेषैरुल्लसद्दीप्यमानं सुवर्णानां मणीनां सुवर्णमणिभिर्वा घटितं स्वर्णमाणिक्यमयं वा तोरणमद्युतत् द्योतते स्म दिदीपे । किंभूतं तोरणम् । शिवं मुक्तिरेव सुधाब्धिजा क्षीरसमुद्रपुत्री लक्ष्मीस्तस्याः कार्मणं संवननम् । वशिक्रियाकरणमित्यर्थः । उत्प्रेक्ष्यते—इहास्मिन्मुक्तिगेहे गिरौ शत्रुंजयशैले 'विमलगिरिमुत्तिनिलउ' इति शत्रुंजयकल्पे । तथा 'मुक्तिगेहं श्रियः पदम्' इति शत्रुंजयमाहात्म्ये । जिनावनिबिडौजसः श्रीजिनराजस्य अपवर्गो मोक्षः स एव पूर्नगरी तस्याः प्रथममादित एव साधनं स्वायत्तीकरणं तस्य प्रक्रमे प्रारम्भे निबद्धं रचितमिव । राज्ञा हि नवीननगरग्रहणे पूर्वं तत्र तोरणं बध्यते इति रीतिः ॥

निजस्य बहलीभवत्यपि महोत्सवे द्वारि मां
जना असहजा इव प्रतिपदं निबध्नन्त्यमी ।
जहीति मम दुःखिता किमिति वक्तुकामं प्रभोः
पुरः स्थितमुपेत्य यज्जिननिकेतने तोरणम् ॥ ६१ ॥

यद्यस्मिन् जिनस्यार्हतो निकेतने गृहे मूलविहारे उपेत्य कुतश्चिदागत्य तोरण स्थित तिष्ठति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—प्रभो ऋषभदेवस्य पुर इत्यमुना प्रकारेण वक्तुकाम कथयितुमीहमान कि स्थितमिव । इति किम् । हे प्रभो, निजस्यात्मन निजस्यात्मीयस्य वा कस्यचिन्महोत्सवे अतिशायिनि महे बहलीभवति सान्द्रे निबिडे निरन्तर जायमाने सति असहजा वैरिण इवामी भूमीलोकवर्तिनो लोका मा तोरण प्रतिपद स्थाने स्थाने गृहद्वारि बहिस्तान्मार्गे वा निबध्नन्ति इत्यमुना प्रकारेण विद्यमाना मम दु खमस्यास्तीति दु खी दु खिनो भावो दु खिता तामसुखवत्तां जहि व्यापादय । निवारयेति यावत् ॥ इति तोरणम् ॥

यदीयविभवैः पराजितजगत्त्रयस्पर्धिभिः
स्वकीयमुपदीकृतं विजितवैजयन्तेन किम् ।
दधार मणिमण्डप किरणखण्डिताखण्डरु-
क्प्रचण्डरविमण्डलं वृषभतीर्थकृन्मन्दिरे ॥ ६२ ॥

वृषभतीर्थकृतो युगादिदेवस्य मन्दिर कर्तु किरणै प्रतिदिश प्रसरज्ज्योतिर्दण्डै खण्डित तिरस्कृतमखण्डाभिरक्षताभि क्वचिदप्यप्रतिहताभिः रुग्भि प्रचण्ड दुरालोक रवेर्भास्करस्य मण्डल बिम्ब येन तादृश मणिमण्डप विविधरत्नघटितजनाश्रय दधार वत्ते स्म । उत्प्रेक्ष्यते—पराजिता पराभव लम्भिता जगत्त्रय्यास्त्रैलोक्यस्य त्रिभुवनसबन्धिन स्पधिनस्तुल्यविभवत्वेन सघर्षणशीला यैस्तादृशैर्यदीयविभवै ऋषभदेवप्रासादसबन्धिभिर्विभ्रमै शोभातिशयैर्विजितेन परिभव नीतेन वैजयन्तेन इन्द्रप्रासादेन उपदीकृत ढौकित स्वकीयमात्मसबन्धिनमर्थात्कि मणिमण्डपमिव ॥

अनन्यशिवकन्यका मनसि धर्मभूमीभृता
प्रदातुमिह काङ्क्षतोचितवराय कस्मैचन ।
स्वयंवरणमण्डपं मणिसुवर्णचित्रश्रिया-
श्चितः किमु विधापितः स्फुरति यन्महामण्डप ॥ ६३ ॥

यस्य मूलप्रासादस्य महान् गगनाङ्गणालिङ्गी मण्डप स्फुरति शोभते । उत्प्रेक्ष्यते—अनन्यामसाधारणी सर्वातिशायिनी शिवकन्यका मुक्तिकुमारिका कस्मैचनानिर्दिष्टनाम्ने उचिताय भव्यादिसामग्रीभूते योग्याय वराय प्रधानाय परिणयनकामाय पुरुषाय इह

सिद्धशैले प्रदातुमिच्छता पाणिं ग्राहयितुं वाञ्छता धर्मनाम्ना भूमीभृता राज्ञा मणीनां रत्नानां चन्द्रकान्तादीनामुपलक्षणात्कर्केतनादीनां सुवर्णानां काञ्चनानां चित्राण्यालेख्यानि तेषां श्रिया अथ वा चित्रकारिण्या आश्चर्यविधायिन्या शोभयाञ्चितः कलितः स्वयंवरणमण्डपः स्वयं स्वेच्छया, न तु पित्रादिपारतन्त्र्यात्, वरणमर्थात्स्वाभीप्सितवरयितुः कण्ठपीठे वरमालाक्षेपणेन स्वीकरणं यत्र तादृशो विधापितः किमु शिल्पिना निर्मापित इव ॥

अवेत्य कलितौकसं नभसि सिंहिकानन्दनं
वनान्मिलितुमागताः किमिह गोत्रहार्दादमी।
यदाप्तगृहकंधरास्फुरदमानपञ्चानना
परां श्रियमशिश्रियन्नमृतकान्तिकान्तद्विषः ॥ ६४ ॥

यस्य विमलाचलशिखरिशेखरस्याप्तगृहस्य जैनप्रासादस्य कंधरायां शिखरोपत्यकायां स्फुरन्तो दृश्यमाना शोभमाना वा अमाना प्रमाणातीता अतिबहवो ये पञ्चानना मृगेन्द्राः। 'यदनेककसौधकंधराहरिभिः कुक्षिगतीकृता इव' इति नैषधेऽपि। परां प्रकृष्टां श्रियं शोभामशिश्रियन् लभन्ते स्म। किंभूताः। अमृतकान्तिकान्ताश्चन्द्रमणयस्तेषां द्विषः श्वेतमविभ्रमवैरिणः। उत्प्रेक्ष्यते—नभसि आकाशे कलितौकसं निर्मितनिकेतनम्। गगनस्थायिनमित्यर्थः। सिंहिकानन्दनं स्वर्भाणुं केसरिणं वा अवेत्य ज्ञात्वा गोत्रस्य ज्ञातेर्हार्दात्। स्नेहला हि स्वजनाः स्वजनं प्रस्तावे मिलितुमायान्त्येवेति प्रथमव्यवहारतः वनात्स्वकाननात्सकाशात् अमी प्रत्यक्षलक्ष्याः पारीन्द्राः मिलितुं मिलनार्थमिह प्रासादोपरितनप्रदेशे आगताः समेता इव ॥

वने वसतिरेकिका जनुषि नः प्रसूतिः परि-
च्छदो न कदनं सदा पुनरनेकपानां हहा।
जहीत्यसुखमाशु नः किमिति भाषितुं नाभिजं
भजन्ति गृहकंधरागतमृगेश्वराः श्रीजिनम् ॥ ६५ ॥

गृहकंधरायामर्थाज्जिनसदनशिखरोपत्यकायां गताः शिल्पेन स्थिता मृगेश्वराः केसरिणः नाभेर्नाम्नो नृपाज्जायते स्म इति नाभिजः अथ च नाभेस्तुन्दकूपिकाया जायते स्मेति नारायणनाभिपुण्डरीकोत्पन्नः ब्रह्माणं श्रिया अतिशयलक्ष्म्या युक्तो जिनस्तीर्थकृत्त तथा श्रिया समुद्रनन्दिन्या युतो जिनो नारायणस्तं भजन्ते सेवन्ते। इत्यमुना प्रकारेण नोऽस्माकमसुखं दुःखं जहि घातय। इति किम्। हे जगन्नाथ, नोऽस्माकं वसतिर्वासो वने न च नगरादौ। पुनर्जनुषि अखिलेऽप्यवतारे एकैव प्रसूतिः संतानमेकमेव नान्यत्। 'एकेनापि सुपुत्रेण सिंही स्वपिति निर्भयम्' इति वचनात्। पुनः परिच्छदः परिवारोऽपि न स्ववपुःसहायत्वमेव। पुनर्हहा इति खेदे। सदा सर्वकालमपि अनेका-

न्बहून् लोकान् पान्ति आजीविकाभिः रक्षयन्ति पालयन्तीत्यनेकपा । 'बन्धनस्थोऽपि मातङ्ग परेषा मरणक्षम ' इति सूक्तवचनात् । सन्तो हस्तिनश्च तेषा कदन व्यापादन मारणम् । 'निर्ग्रन्थन प्रमथन कदन निबर्हणम्' इति हैम्याम् । घातनाभिधानानि ॥ इति चैत्यकधरामृगेन्द्रा ॥

युगादिजिनमन्दिरे शिखरमम्बराडम्बरं
　विडम्बयति चण्डरुक्किरणमण्डलं वैभवैः ।
पुनर्निजसपक्षतामिव समीहमानो जिनं
　भजन्नमरभूधरो भुवनकामितस्वस्तरुम् ॥ ६६ ॥

युगादिजिन प्रथमतीर्थकरस्तस्य मन्दिर गृह प्रासादस्तत्राम्बरे आकाशे आडम्बरः शोभातिशयो यस्य तादृश शिखर शृङ्ग वैभवै सुषमाभि कृत्वा चण्डरुच सूर्यस्य किरणमण्डल ज्योति पुञ्ज विडम्बयति धिक्करोति अनुकरोति वा । यदुक्तम्—'विकलयति कलाकुशल हसति शुचि पण्डित विडम्बयति । अधरयति धीरपुरुष क्षणेन मकरध्वजो देव. ॥' इति चम्पूकथाया विडम्बनार्थ. । 'पुण्डरीकातपत्रस्त विकसत्कासचामर । ऋतुर्विडम्बयामास न पुन प्राप तच्छ्रियम् ॥' इति रघौ । अनुकरणार्थोऽत्र । इत्यर्थद्वयमपि । उत्प्रेक्ष्यते—पुनर्द्वितीयवारमिन्द्रेण छिन्नपक्षत्वात् अपरवेलाया निजस्यात्मनः सपक्षता पक्षयुक्तत्वम् । पूर्वं सर्वेऽपि पर्वता सपक्षा आसन् । तत स्वेच्छयोड्डीयोड्डीय यत्र तत्राप्यकाण्ड एवातर्किता आगत्य पतन्त सन्त' पृथिवीमतीव व्याकुलीकुर्वन्ति स्म । तत पृथिवी स्वर्लोके पुरदरपुरो गत्वा पुत्करोति स्म । तदनु दम्भोलिपाणिना सादर सस्नेह पृष्टा सती लोचनयुगलगलद्बाष्पपय प्लवा सगद्गदस्वर कथकथमपि कथयामास । यत् 'मध्यमलोके समग्रा अपि गिरय सपक्षत्वाद्यथाकाममुत्पत्योत्पत्य स्वरुचितस्थाने निपतन्तो मामतिभारभङ्गुरगात्री कुर्वाणा खेदखिन्नमनस्का विदधते। तस्मादह तदतिगरिमोद्गारिस्फारभारासासहितया पातालमूल प्रवेक्ष्यामि।' इति वसुधावचनश्रवणानन्तर सजातातिकोपेन पुरहूतेन स्वपाणिप्रज्वलज्ज्योतिर्ज्वालाकरालदम्भोलिना कृत्वा सर्वेषामपि पर्वताना पक्षा क्षणाच्छेदिता –इति पुराणोक्ति श्रूयते । अथ पुन पक्षाभ्या सहितत्व समीहमानो वाञ्छन् भुवनाना तात्स्थ्यात्तद्व्यपदेशात्त्रिभुवनजनाना सुरासुरनराणा कामिते वाञ्छितप्रदाने स्वस्तरु कल्पवृक्ष तादृश नाभेय देव भजन् सेवमान अमरभूधरो मेरुरिव ॥

अवेत्य जगतीहितं प्रददतं कदम्बाचलं
　द्विधापि वसुधातलेऽखिलमहाभयालम्भिनम् ।
दरेण धरवैरिणः किमु भजन्ति यं भूधरा
　यदल्पशिखरच्छलाल्पितततनूलतालम्बिन' ॥ ६७ ॥

यस्य प्रासादस्य अल्पानि मूलशिखरापेक्षया लघूनि यानि शिखराणि श्रृङ्गाणि तेषा छलेन कपटेन अल्पिता अल्पा कुर्वन्तीति अल्पयन्ति अल्प्यन्ते स्मेत्यल्पिता' अल्पा कृता। 'मृषा न चक्रेऽल्पितकल्पपादपः प्रणीय दारिद्र्यदरिद्रता नृप' इति नैषधे। यास्तनूलता शरीरयष्टीरालम्बन्ते आश्रयन्ते इत्येवशीला भूधरा पर्वता कदम्बाचल शत्रुजयशैलम्। 'लोहिव्वउ तालज्झउ कयबुत्ति' इति शत्रुजयकल्पे कदम्ब इत्यभिधानम्, तथा एकचत्वारिंशदभिधानेष्वपि कदम्बाभिधास्तीति। य कदम्बाचल भजन्ते। उत्प्रेक्ष्यते—धराणा गिरीणां वैरिण' शत्रोरिन्द्रस्य दरेण किमु भयेनेव। किं कृत्वा। वसुधातले भूमण्डले द्विधापि द्वाभ्या प्रकाराभ्याम् ऐहिकामुष्मिकभेदात् जगता भुवनानामीहितमभीप्सित प्रददत प्रकर्षेण सर्वोत्कृष्टतया विश्राणयन्तम्। अर्थात्स्वर्सैवाकारिण शत्रुजयाद्रिमवेत्य ज्ञात्वा। तथा अखिलानां समस्ताना महाभयाना रोगगजमृगेन्द्रदवानलविषधरसयामसमुद्रवैरशत्रुप्रभृतीना प्रबलभीतीनामालम्भो व्यापादनमस्यास्तीति अर्थात्स्वाश्रिताना तादृश वयमवेत्य शास्त्रवचसा लोकपरपरया वा ज्ञात्वा॥

जगद्गिरिविजित्त्वरं महिमभिर्महीभृद्वरै-
रवेत्य भुवि भूधराभिनवसार्वभौमं नगम्।
स्वबालशिखरैरमुं किमु न सेवितु प्रेषितैः
कुमारशिखरैर्बभे यदतितुङ्गशृङ्गाश्रयैः॥ ६८॥

यदतितुङ्गे यस्य प्रासादस्य अतिशयेन गगनालिङ्गित्वेन अत्युच्चैस्तरे महति शृङ्गे मूलशिखरे आश्रयो निवासो येषाम्। मूलशृङ्गे लगन्ति अनेकानि अन्यानि अल्पानि शिखराणि भवन्तीति प्रत्यक्षमपि लक्ष्यते। तादृशै कुमारशिखरैर्लघुशृङ्गै बभे शुशुभे। कुमारशब्दोऽत्र केवल लघुत्वमेव वक्ति। यथा नैषधे—'रचयति रुचि शोणीमेता कुमारितरा रवे'। अत्र तु कुमारितरा रवे। कुमारितरा प्रथमनिर्गतत्वेन लघ्वी रुचि कान्ति। तथात्रापि महच्छिखरापेक्षया लघूनि अत एव कुमाराणि शृङ्गाणि इति। उत्प्रेक्ष्यते—महीभृता भरैर्गिरीणा गणै राज्ञा चक्रैश्च भुवि पृथिव्या भूधराणा शैलाना भूपतीना च मध्ये अभिनव नवीन प्रादुर्भूत सार्वभौम चक्रवर्तिनममु नग शत्रुजयाचलमवेत्य विज्ञाय त सेवितुमुपासितु प्रेषितै स्वबालशिखरै किमु निजनिजडिम्भशृङ्गैरिव। राजानो हि चतुर्दशस्वप्नसूचितनवीनोत्पन्नचक्रवर्तिन विज्ञाय स्वस्वकुमारनन्दनास्तत्सेवार्थं प्रेषयन्तीति स्थिति। यथा कल्पसूत्रव्याख्याने महावीरचरित्रे—'गजवृषभपञ्चाननादिमचतुर्दशस्वप्नसूचितमहावीरदेवजन्म ज्ञात्वा श्रेणिकचण्डप्रद्योतादय. कुमारा सेवार्थं स्वपितृभि प्रहिता। इति किम्। नग महिमभिस्तुङ्गताभि। यदुक्तम्—'सर्वेषामपि शैलानामुन्नतो विमलाचल। यदारोहेण लोकाग्र प्राप्यते बालकैरपि॥' इति वचनात्तुङ्गिमा। माहात्म्यमस्य तु सर्वेभ्योऽभ्यधिक प्रसिद्धमेवास्ति। जगत्सु विश्वेषु ये गिरय पर्वता पर्वतप्रायाः उच्चैस्तरत्वेनाभिमानितया वा तुङ्गा। यथा—'त मानतु-

ङ्गमवशात्समुपैति लक्ष्मी'' इति भक्तामरस्तवे । तेषां विजित्वरं जयनशीलम् ॥ इति शिखरम् ॥

धनादि जगदीहितं प्रभवितास्मि दातुं पुनः
शिवादिकमलाकरं प्रणय मां प्रभो त्वामिव ।
इतीव जगदीश्वरं गदितुमुत्सुकीभावुकः
समेत्य सुमनोनिपो भजति चैत्यशृङ्गे स्थितः ॥ ६९ ॥

सुमनोनिपः कामकुम्भः समेत्य स्वर्गादागत्य चैत्यशृङ्गे प्रासादशिखरे स्थितस्तिष्ठन् सन् जगदीश्वरं त्रिभुवननायकं श्रीऋषभदेवं भजति उपास्ते । उत्प्रेक्ष्यते—इत्यमुना प्रकारेण गदितुं कथयितुमुत्सुकीभावुकः उत्कण्ठीभवनशीलः सन्निव । इति किम् । हे प्रभो त्रैलोक्यनाथ, अहं धनादि द्रव्यभोज्यवस्त्राभरणादिकं जगदीहितं जनमनःकामितं दातुं प्रभवितास्मि समर्थो भवामि । पुनस्त्वं मां शिवादिकमलाकरं स्वर्गापवर्गप्रमुखलक्ष्मीकारकं प्रणय कुरु । कमिव । त्वामिव । यथा त्वां स्वं सिद्धिकमलाकारिणं निगदन्ति ॥

विधास्यति विभोरहर्निशमुपास्तिमभ्येत्य यः
स मद्वदमृतस्फुरन्नुपरिसंस्थितिं लप्स्यते ।
विसृत्वरविनिःसरत्करभरैरिदं प्राणिनां
पुरः प्रवदतीव यत्कनकक्लृप्तकुम्भः स्वयम् ॥ ७० ॥

यस्य चैत्यस्य कनकेन काञ्चनेन क्लृप्तो रचितः कुम्भः कलशः विसृत्वरैः प्रसरणशीलैः विनिःसरद्भिर्बहिर्निर्गच्छद्भिः करभरैः किरणसमूहैः हस्तसंघातैश्च कृत्वा स्वयमात्मना प्राणिनां सर्वेषां जगज्जन्तूनां पुरः पुरस्तात् इदमेतस्मिन्नेव काव्ये कथ्यमानं प्रवदति प्रकर्षेण कथयतीव । इदं किम् । हे प्राणिनः, यो जनः अभ्येत्य भगवत्पार्श्वे समागत्य अहर्निशमहोरात्रं विभोः ऋषभदेवस्योपास्तिं सेवां विधास्यति करिष्यति स पुमान् अमृते मोक्षे स्फुरन् कर्मराहित्याज्ज्योतिर्मयत्वाद्दीप्यमानः सन् उपरि त्रिभुवनस्याप्युपरितनप्रदेशे लोकाग्रे संस्थितिं निवासं लप्स्यते प्राप्स्यति । किंवत् । मद्वत् । यथाहं पार्थिवः कलशोऽहर्निशं विभुं सेवमानः अमृतेन पानीयेन स्फुरन् पूर्णत्वेन प्रकटीभवन् सर्वेषामपि चक्षुर्लक्ष्यं संपद्यमानः सन् उपरि जनमस्तकोपरि संस्थितिं लभे प्राप्नोमि ॥ इति चैत्यकलशः ॥

विभाव्य भुवनत्रये स्वविभवाङ्ककारव्रजा-
न्विजेतुमनसामुना किमु जिनेशितुः सद्मना ।
सपत्ननिवहस्याम्बुनिधिमाथमन्थाचल
शिरःशिखरसंस्फुरन्निबिडदण्डरत्नं दधे ॥ ७१ ॥

चैत्यशिखरे दण्डो भातीति सबन्ध । उत्प्रेक्ष्यते—अमुना ऋषभकूटकमलामौलिचूडामणिना जिनेशितुर्वृषभदेवस्वामिन सद्मना मन्दिरेण ऋषभचैत्येन शिर शिखरे उपरितनशृङ्गे सस्फुरत् वज्ररत्ननिर्मितत्वात् दीप्यमान दृश्यमान वा निबिड दृढमभेद्य दण्डरत्न दधे किमु धृतमिव । किंभूतम् । सपत्नाना वैरिणा निवहस्य गणस्य य स्मय अहकार स एवाम्बुनिधि समुद्र तस्य माथे मथने मन्थाचल क्षुब्धपर्वत मन्दरगिरिम्। 'पाथोधिमाथसमयोत्थितसिन्धुपुत्रीपतपङ्कजार्पणम्' इति, तथा 'मन्थानग स भुजगप्रभुवेष्टिवृष्टि' इति द्वयमपि नैषधे । किंभूतेन सद्मना । विजेतुमनसा पराभवितुकामेन। अर्थात्स्वस्पर्धितभुवनत्रये नाकिनागगेहमहीत्रितये स्वेषामात्मीयाना विभवाना शोभातिशयानामङ्कराणा जैत्रप्रतिमल्लाना व्रजान् समूहान्विभाव्य विलोक्य विज्ञाय वा। 'दूर गौरगणैरहङ्कृतिभृता जैशङ्कारे चरत्' इति नैषधे ॥

निभाल्य नलिनीधवं स्वविभवेन संस्पर्धिता
दधानमधिकं क्रुधोद्धुषितवर्ष्मणार्चिर्मिषात् ।
जिनाधिपतिवेश्मना सुरपथे स्वदण्डस्फुर-
त्करः परिबुभूषया द्विष इवैष ऊर्ध्वीकृतः ॥ ७२ ॥

निभाल्य नलिनीधव दण्डो दीप्यते। जिनाधिपतेर्वृषभस्वामिनो वेश्मना मन्दिरेण विहारेण एष मर्वजनप्रत्यक्ष स्वस्यात्मनो यो दण्ड स एव स्फुरन् प्रकटीभवन्करो हस्त द्विषो भास्वल्लक्षणवैरिण परिबुभूषया चपेटामुष्टिप्रहारादिभि पराभवितुमिच्छया सुरपथे आकाशे ऊर्ध्वीकृत उन्नतो विहित इव । किंभूतेन वेश्मना । अर्चिर्मिषात्सर्वत स्फुरत्कान्तिकपटात् अधिक यथा स्यात्तथा क्रुधा कोपेन कृत्वा उद्धुषितमुत्कण्टकित प्रोच्चैर्भूतरोमराजि वर्ष्म शरीर यस्य । कि कृत्वा। स्वेनात्मीयेन विभवेन शोभासमुदायेन सार्व सस्पर्धिता सम्यक् मनसा वचसा कायेन च स्पर्धनशीलता दधान बिभ्राण नलिनीधवम् । 'नलिनीप्रेमनिबद्धो मानसगमनाय सत्वरो हस । न च गच्छति न च तिष्ठति उभयरसव्याकुलीभूत ॥' भास्कर निभाल्य दृष्ट्वा ॥ इति चैत्यशृङ्गदण्ड ॥

विजित्वरविभूतिभिः प्रतिपदं परिस्पर्धिनो
विजित्य जिनसद्मना जगति वैजयन्तादिकान् ।
द्विषद्विजयबोधिकाध्रियत मूर्ध्नि मन्येऽमुना
विहारशिखरे मरुत्तरलवैजयन्ती व्यभात् ॥ ७३ ॥

विहारस्य ऋषभचैत्यस्य शिखरे उच्चशृङ्गे मरुता पवनवेगेन तरला चञ्चला अन्दोलायमाना वैजयन्ती महापताका व्यभाद्भासते स्म । तत्राहमेव मन्ये विचारयामि। उत्प्रेक्ष्यते वा—अमुना सर्वप्रासादमूलभूतेन जिनगृहेण युगादिजिनचैत्येन प्रतिपद पातालल्लोके स्वर्लोके भूलोके च स्थाने स्थाने क्रम क्रम वा। निजेनात्मना सह स्पर्धिन

स्पर्धाविधायिन विरोधिनो वा जगति विश्वे वैजयन्त इन्द्रप्रासाद आदौ येषा ते । स्वार्थे के । आदिकास्तान्विजित्वरीभि प्रतिस्पर्धिना विशेषेण जयनशीलाभि पुवद्भावे विभूतिभि स्वश्रीभिर्विजित्य पराभूय द्विषता सर्ववैरिणा विजयस्य पराभवनस्य बोधिका ज्ञापयित्री परेषा कथनशीला मूर्ध्नि निजमस्तके वैजयन्ती ध्वजोऽध्रियत धृतेव ॥

दिनं दिनमुदीत्वरद्युमणिचण्डिमाडम्बरो-
द्धुरप्रसृमरप्रभाप्रकरतापसंतापितः ।
रस रसितुमम्बराम्बुधिवधूप्रवाहान्तरे
दिवि प्रकटितो ध्वजः स्वरसनेव जैनौकसा ॥ ७४ ॥

ध्वजो राजते इति सबन्ध । जैनौकसा अर्हत्प्रासादेन भगवत्सबन्धिविहारेण अम्बरस्याकाशस्य या अम्बुधे समुद्रस्य वधू पत्नी नदी एतावता गगनापगा स्वर्गङ्गा तस्याः प्रवाहस्य पय पूरस्यान्तरे मध्ये रस पानीय रसितु पातुम् । 'क्षार जल जलनिधे रसितु क इच्छेत्' इति भक्तामरस्तोत्रे । दिवि आकाशे । उच्चैरित्यर्थ । उत्प्रेक्ष्यते— प्रकटिता स्फुटीकृता वक्त्राद्बहिर्विहिता ध्वजरूपा पताका काया स्वरसना आत्मजिह्वेव । कुत कारणात् । दिन दिनम् । अत्र प्रातरध्याहार कार्यः । प्रतिवासरम् । 'दिनेश्वरश्रीरुदय दिने दिने' । अत्रापि सप्तमी वा । उदीत्वरस्योदयनशीलस्य द्युमणेर्भास्करस्य चण्डिम्नस्तीव्रताया आडम्बर आटोपो बाहुल्य तेनोद्धुरा असह्यास्तथा प्रसृमरा प्रसरणशीला या प्रभा कान्तयस्तासा प्रकर सहस्रसख्यत्वेन समूहस्तस्य ताप सज्वर ऊष्मातिरेक तेन सतापित ॥ इति पताका ॥

न कश्चिदुपलब्धिमान्न जनसशयच्छेदकृ-
न्न कोऽपि च शिवगमी जगति पूर्ववद्दृश्यते ।
महोदयविधायकोऽर्हति निषेव्यता सांप्रतं
मही महिमसंपदा तदयमेक एवाचलः ॥ ७५ ॥

सदाकृतिवपु पदं परिचरामि यस्य प्रभोः
प्रकाशितमिद स्वय जगति तेन मत्स्वामिना ।
पटु प्रकटयाम्यहं गणिवदस्य तीर्थस्य त-
त्प्रभावमतिशायिनं त्रिभुवनाद्रिचिन्त्येति किम् ॥ ७६ ॥

जिनेन्द्रसदनाम्बरान्तरनुषङ्गिशृङ्गाङ्गणा-
निलप्रचलकेतनस्फुरदकुण्ठकण्ठीरव ।
पुरस्त्रिजगदङ्गिनामिति निजान्तिकावासभा-
ग्रणज्झणिति किङ्किणीक्वणमिषेण कि भाषते ॥ ७७ ॥

च चन्द्रेण काञ्चनेन। 'तपनीयचामीकरचन्द्रभर्म' इति हैम्याम्। तथा 'चन्द्रोऽम्बुकाम्ययो। स्वर्णे सुधांशौ कर्पूरे कपिल्ले मेचकेऽपि च॥' इत्यनेकार्थे। अन्विता सहिता भूमिका अजनि भवति स्म। उत्प्रेक्ष्यते—विकचचम्पकैर्विकचचम्पककुसुमोपचारैः परिचिता सहितेव॥ इति शिखरपार्श्वप्रदेशा॥

सुरासुरनरस्फुरन्मिथुनचारुचित्रव्रजः
पुपोष सुषमां जिनावसथमण्डपस्यान्तरे।
जगत्त्रयमिवागतं विमलशैलयात्राकृते
स्थितं किमतिभावतः पुनरिहार्हतः संनिधौ॥ ८१॥

जिनावसथस्य ऋषभचैत्यस्य मण्डपस्य रङ्गमण्डपस्यान्तरे मध्ये सुरासुरनराणां देवदानवमानवानां स्फुरतां शोभां लभमानानां मिथुनानां दम्पतीसबन्धियुगलानां चारूणि विलोकमनोहराणि यानि चित्राणि आलेख्यानि तेषां व्रजः सुषमां सातिशायिशोभां पुपोष पुष्णाति स्म। उत्प्रेक्ष्यते—विमलशैलस्य श्रीशत्रुंजयाद्रेर्यात्राकृते यात्राकरणार्थमागतं स्वस्वस्थानात्समायातं सत् अतिभावतो वासनाधिक्यात्पुनरर्हतः श्रीऋषभदेवस्य संनिधौ समीपे किमु स्थितं निरन्तरमुषितं जगत्त्रयं त्रैलोक्यमिव॥

वरीतुममृताह्वयामिह पतिंवरां कन्यकां
स्वयंवरणमण्डपे किमुपजग्मिवांसः समम्।
जिनेन्द्रगृहमण्डपे लसदनल्पशिल्पीकृताः
सुरासुरधरास्पृशां समुदया ददन्ते मुदम्॥ ८२॥

जिनेन्द्रगृहस्य प्रासादस्य मण्डपे जनाश्रये लसन्ति परस्परं श्लिष्यन्ति क्रीडन्ति वा शोभमानानि वा। 'लस श्लेषणक्रीडनयोः' अयं धातुः शोभार्थेऽपि दृश्यते। तथा अनल्पानि बहूनि विविधजातीयानि वा शिल्पानि चित्रविज्ञानानि। त्रिष्वपि कर्मधारयः। लसदनल्पशिल्पानि कृता लसदनल्पशिल्पीकृताः तादृशाः सुरा देवाः, असुरा दानवाः, धरास्पृशो मनुष्यास्तेषां समुदाया गणा मुदं प्रमोदं ददन्ते यच्छन्ति। आनन्दयतीत्यर्थः। 'दद दाने' आत्मनेपदी। अत्र बहुवचनम्। उत्प्रेक्ष्यते—अमृतं मुक्तिस्तदेवाह्वयो नाम यस्याः। 'अथाह्वयोऽभिधा गोत्रं सज्ञानामधेयाः' इति हैम्याम्। तादृशीं पतिंवरां स्वेच्छया स्वाभिलषितयोग्यवरस्य वरयित्रीं स्वयंवरां कन्यकां कुमारिकाम्। कन्यैव पतिं वृणोति नान्येति रीतिनीतिधर्मा। इत्याशयाद्वरीतुं परिणेतुम्। अत्र तु मुक्तेः कनीत्वं कविसमयानुसारेणैव। केवलं स्वयंवरणमण्डपे समं समकालमेकसमय एव देवदानवमानवव्रजाः किमुपजग्मिवांसः समागता इव॥

भवच्चरणसेवनैरधिगता द्युलोकेन्दिरा
विनैव नरजन्मना दिश शिवश्रियं श्रीप्रभो।

उपेत्य जिनमन्दिरान्तरमितीव विज्ञीप्सया
भजन्ति सुरसुभ्रुवः प्रभुमनन्यचित्रोपधेः ॥ ८३ ॥

जिनमन्दिरान्त श्रीऋषभचैत्यमध्ये उपेत्य अर्थात्स्वर्गलोकादागत्य अनन्यानामसाधारणाना चित्राणामुपधेशलेख्याना छलात्सुरसुभ्रुव अप्सरस ।'स्व स्वर्गिवध्वोऽप्सरस' इति हैम्याम्। प्रभु भगवन्त भजन्ति सेवन्ते। उत्प्रेक्ष्यते—इत्यमुना प्रकारेण कि विज्ञीप्सया विज्ञप्ति कर्तुमिच्छयेव। इति किम्। हे श्रिया चतुस्त्रिंशदुदयलक्ष्म्या त्रैलोक्याधिपत्यलक्ष्म्या वा लक्षितविभो स्वामिन् परमेष्ठिन्, भवच्चरणसेवनै श्रीमत्पदपरिचरणैरस्माभिर्घुलोकेन्दिरा स्वर्गलोकलक्ष्मीमधिगता प्राप्ता । अथ नरजन्म विना मनुष्यावतार विनैव नोऽस्माक पुराङ्गनाना शिवश्रिय मोक्षलक्ष्मी सिद्धिसपत्ति दिश प्रदेहि ॥

प्रयोजयति न. सदा स्वपदसाभिलाषीभव-
त्तपस्वितपसां व्ययीकृतिविधौ विभो जम्भभित् ।
इमा जहि विडम्बनां किमिति भाषितुं मण्डपे-
ऽथ वाप्सरस आगताः परिचरन्ति चित्रोपधेः ॥ ८४ ॥

हे विभो स्वामिन्, स्वस्यात्मन पदे स्थाने इन्द्रैश्वर्यप्राप्तौ सहाभिलाषेण कामेन वर्तन्ते ये तादृशा भवन्त सपद्यमाना ये तपस्विनस्तापसास्तेषा तपसा घोरानुष्ठानोपवासादिकष्टाना व्ययीकृतिविधौ नाशनिर्मापणप्रकारे जम्भभिद्वासव सदा चतुर्ष्वपि युगेषु न अस्मानप्सरस प्रयोजयति प्रयुङ्क्ते प्रेषयति । तथा च इन्द्रपदप्राप्त्यभिलाषेण तप कुर्वतस्तापसान् कष्टध्यानतपोभ्य पातयितु पुरदरेण प्रेषिता अप्सरस प्रेक्ष्य तद्रूपलावण्यमोहिता विस्मृतस्वतपोध्यानानुष्ठानास्ते ता एव कामयमानास्तद्भोगासक्तिभाजो भूता सन्तस्ततः सर्व स्वकीय पुराचीर्णतपोमूलादेव हारयन्ति–इति परशासनकविसमय । तत्कारणात् हे विभो त्रिभुवनजननाथ, त्व नोऽस्माकमिति गम्यम् । इमा येषा तेषा बालयुववृद्धकुशाजातिजातिप्रमुखाणा तपसामङ्गसगमाख्यमिषादप्सरस. सर्ववनिता उर्वशीमेनकाघृताचीरम्भादिका प्रासादमण्डपे आगता सत्य किमु प्रभु परिचरन्ति भजन्तीव ॥ इति मण्डपमध्यचित्राणि ॥

कुतूहलिकृतासितोपलतलोर्ध्वमध्या क्वचि-
न्महारजतनिर्मिता जिननिकेतनस्तम्भकाः ।
विचित्रसुरविभ्रम प्रदधतः श्रिय बिभ्रते
तलोपरि विचालभाग्वनभृतः किमु स्वर्नगा. ॥ ८५ ॥

क्वचित्कुत्रचित्प्रदेशे महारजतै काञ्चनैर्निर्मिता विरचिता जिननिकेतनस्य मूलचैत्यस्य स्तम्भका.। पादपूरणे स्वार्थे कप्रत्यय । स्तम्भा एव स्तम्भका प्रासादमण्डपाद्याधा-

रस्थूणा' श्रिय शोभा बिभ्रते कलयन्ति। किंभूता। स्वर्णघटितत्वेऽपि विशेषमाह—कुतूहलिभिः कैश्चित्कौतुकवद्भि शिल्पिभि कृतानि असितोपलानामिन्द्रनीलमणीना तल स्तम्भाधो विभाग. ऊर्ध्व स्तम्भोपरितनप्रदेश मध्ये स्तम्भान्तराले तत्र प्रदेशद्वये। कर्मधारये। मध्यानि येषा ते। कि कुर्वन्त। विशिष्टचित्ररूपा सुरा देवा अथ वा विचित्रा विविधजातीयाश्चतुर्निकायिका देवतास्तेषा विभ्रममन्त'कल्पितशिल्पत्वेन विलास विभूषा भ्रान्ति वा प्रदधतो धारयन्त। उत्प्रेक्ष्यते—तलमधोवर्ती भूमिभाग भूमीप्रदेश एव विवक्षया न तु भूमध्यगो विभाग तथा उपरिशिखरोच्चचूलिका मध्ये स्तम्भविलासे एतावता मध्ये भागद्वय तानि भजन्ति इति तलोपरि विचालभाञ्जि तादृशानि वनानि अधोभूमौ भद्रसालवन शिखरचूलिकाया पाण्डुकवन विचालभागद्वये तु नन्दन सौमनस चैत्याख्यानि चत्वारि काननानि बिभ्रतीति भृत तादृशा स्वर्णगा मेरुपर्वता इव। 'रत्नसानु' सुमेरु स्व स्वर्गिकाञ्चनतो गिरि.' इति हैम्याम्॥

हरिर्य इह सेवकस्तव जिनेन्द्र सोऽसद्विष-
न्विधापय मिथस्ततस्त्वदमुना सम सौहृदम्।
इतीव गदितु वृषध्वजजिनालयस्तम्भको-
पधेरखिलभूभृतः प्रभुमुपेत्य शीलन्त्यमी॥ ८६॥

वृषो वृषभो ध्वजश्चिह्न लाञ्छन यस्य तादृशो जिनो युगादिदेवस्तस्यालय गृह ऋषभविहारस्तस्य स्तम्भका आधारस्थूणास्तेषामुपधेर्व्याजादमी प्रत्यक्षलक्ष्या मन्दरादयः अखिला समस्ता भूभृत' पर्वता उपेत्य अत्र प्रासादे समागत्य प्रभु श्रीऋषभस्वामिन शीलन्ति भजन्ति। उत्प्रेक्ष्यते—इत्यमुना प्रकारेण गदितु कथयितुमिव। इति किम्। हे जिनेन्द्र युगादिप्रभो, इह जगति यो हरिरिन्द्रस्तव भवत सेवकस्त्वत्पादपद्मसेवाविधातास्ते सोऽस्माक द्विषन् शत्रु. पक्षच्छेदकर्तृत्वेन प्रबलप्रतिपक्षो वर्तते ततस्तस्मात्कारणात् हे प्रभो, त्वदमुना त्वद्भक्तिभाजा हरिणा सममस्माक मिथ परस्पर सौहृद मैत्र्य सखिभाव विधापय कारय। महात्मना प्रभुणा च स्वयमन्तरा भूय कृत सधि कदाचिदपि न विघटते इति वक्तुमिव॥ इति प्रासादमध्यस्तम्भा॥

अनन्यगुणवाहिनीशितुरनन्तसातैकभू
कृते तव निरीक्षितात्मज मया शिवस्मेरदृक्।
तदेहि वृणु ता कनीमिति समेत्य वक्तु पुरः
स्थितेव मरुदेव्यभात्करिवशासमासेदुषी॥ ८७॥

यस्मिन् प्रासादे करिणो हस्तिनो वशा पत्नी हस्तिनी। यद्यपि वशाशब्देन करिणी कथ्यते। 'इभ करेणुर्गजोऽस्य स्त्री धेनुका वशापि च' इति हैमीवचनात्। तथापि वशाशब्दो नार्यामेव प्रायो वर्तते। तत्कारणादेव मनुष्यजातिस्त्रीभ्रमनिवारणार्थं च क-

रिवशेति प्रतिपादितम् । तस्या अस स्कन्धमासेदुषी आश्रितवती मरुदेवी नाभिनृपपत्नी ऋषभदेवजननी अभाद्बभौ । उत्प्रेक्ष्यते—इति वक्तु निवेदयितु समेत्य कुतश्चित्स्थानादागत्य पुरो युगादिदेवस्याग्रे तिष्ठति स्मेव । इति किम् । हे आत्मज औरसपुत्र, अनन्यानामसाधारणाना गुणाना शौर्यौदार्यधैर्यगाम्भीर्यशौण्डीर्यार्जवमार्दवादीनामीशितुर्भर्तु समुद्रस्य तव भवत कृते अर्थाय अनन्ताना प्रमाणातीताना ज्ञातिवचनगोचरातिक्रान्तावसानाना साताना महासुखानामेका अद्वितीया भू स्थान शिवस्मेरदृक् मुक्तिरूपा कामिनी । पाणिग्रहणकरणौत्सुक्याद्रुच्यरुच्याध्वान विलोकयतीत्यत एव स्मेरदृक्त्व प्रोक्तम् । मुक्तिमानिनी मया तज्जनन्या निरीक्षिता नितरा सर्वगुणाधारतया प्रथिता विलोकितास्ति । तत्तस्मात्कारणात् त्व वृषभ, एहि त्वरितमागच्छ । आगत्य च ता निर्वृतिनाम्नी कनीम् अष्टादशकोटाकोटीसागरोपमप्रमितकालोऽभूत् कोऽपि भारतीयक्षेत्रसत्कपुमान् वृतो नास्ति, अत एव प्रौढा कुमारिका वृणु वरय परिणयेति ॥

अय श्रयति मा सदा तनय वाहनव्याजत-
स्तदुद्धरतमाममुं श्रितहितो महान्यद्भवेत् ।
इतीव गदितु मुदा भगवतः पुरस्तस्थुषी
समेत्य मरुदेव्यसौ गजपतेरुतासासिता ॥ ८८ ॥

असौ मूलप्रासादगर्भाग्रे दृश्यमाना मरुदेवी भगवन्माता उत गजपतेर्द्विपराजस्य असे स्कन्धे आसिता उपविष्टा सती समेत्य ऋषभाभ्यर्णेऽभ्यागत्य मुदा हर्षेण भगवत स्वपुत्रस्य परमेष्ठिन पुरोऽग्रे पुरस्तात् तस्थुषी स्थितवती । उत्प्रेक्ष्यते—इत्यमुना प्रकारेण गदितु कथयितुमिव । इति किम् । हे तनय ऋषभदेव, अय द्विपपतिर्गजेन्द्रो वाहनव्याजतो याननिभात्सदा सर्वदापि मा तव मातर मरुदेवी श्रयति सेवते । तत्तस्मात्कारणादमु करीन्द्र जगदुद्धरणधीर, उद्धरतमा सर्वथा सर्वप्रकारेण तिर्यक्त्वदूषितात्ससारान्मोचय । यद्यस्मात्कारणान्महानुत्तम पुरुष श्रिते स्वभक्तीभूते हितो वत्सलो भवेत् । निजस्य पुस· समीहितमवश्य करोत्येव । यदुक्तम्—'विहल जो अवलबइ आवय पडिय च जो समुद्धरइ । सरणागय च रक्खइ तिसु तेहि अलकिया पुहवी ॥' तथा—'मरुदेवा मरुदेव्यपि' इति आकारान्तमीकारान्त च नामद्वय हेमनाममालावृत्तौ । तथा केचित्करिणीस्कन्धारूढा केचिच्च गजराजासाध्याश्रितेति च प्रतिपादयन्ति । ततो द्वे अपि पृथगुत्प्रेक्षे इत्युतशब्द ॥ इति गजस्कन्धाधिरूढा मरुदेवी ॥

महोदयमृगीदृशा सह विनोदनिर्मित्सया
विलासमणिमन्दिरं विमलशैलचूलोपरि ।
अकारि वृषकेतुना स्वयमिवात्र नाभीभुवा
युगादिजिनसद्मनि श्रयति गर्भगेहः श्रियम् ॥ ८९ ॥

युगादिजिनसद्मनि विमलाचलमूलप्रासादे गर्भगेहं गर्भागारः श्रियं शोभा श्रयति । उत्प्रेक्ष्यते—वृषकेतुना जातोक्षध्वजेन ऋषभदेवेन कर्त्रा स्वयमात्मना अत्र विमलशैलस्य शत्रुंजयाद्रेश्चूलिकायां पर्वतोपरिविभागे अधित्यकोर्ध्वप्रदेशे नाभीभुवा सृष्टिकर्त्रा । वितातु पार्श्वे इत्यर्थः । विलासार्थं क्रीडाकृते मणिमयं मन्दिरं रत्नमन्दिरमकारि कारितमिति । ण्यन्तप्रयोगः । कया । महोदयनाम्न्या मृगीदृशा सिद्धिवध्वा सह सार्धं विनोदस्य विविधविलासस्य निर्मित्सया निर्मातुं काङ्क्षया ॥

अनेकनरनिर्जरोरगपुरंदरोपासितं
सदःसदनमुन्नये विमलशैलभूमीभुजः ।
वृषाङ्कजिनवासवौकसि विचित्रतौर्यत्रिक-
प्रपञ्चपटुमण्डपे श्रियमुवाह गर्भालयः ॥ ९० ॥

वृषाङ्को युगादिदेवः स एव जिनानां सामान्यकेवलिनां मध्ये वासवः पुरंदरस्तस्यौको मन्दिरं तस्मिन् गर्भालयो गर्भागारः श्रियं लक्ष्मीं शोभामुवाह धारयति स्म । किंभूते ओकसि । विशिष्टानि चित्राण्यालेख्यानि येषां विविधप्रकाराणि वा विशेषाश्चर्यकारकाणि वा तौर्यत्रिकाणि गीतनृत्यवादित्राणां त्रयाणि त्रित्वसंख्याकानि तेषां प्रपञ्चो विस्तारस्तेन पटुः प्रकटः स्पष्टभूतो मण्डपो यत्र तत् । तत्र गर्भागारवर्णने अहमेवमुन्नये विचारयामि । 'वितर्कः स्यादुन्नयनम्' इति हैम्याम् । विमलशैलः श्रीशत्रुंजयाद्रिः स एव भूमीभुक् राजा अथवा विमलनाम्नः शैलानां सर्वपर्वतानां भूमीभुजो राज्ञः सदःसदनं सभागृहमिव । 'नृपस्य नातिप्रमनाः सदोगृहम्' इति रघुवंशे । किंभूतं सदनम् । अनेके बहवो ये नराणां मनुष्याणां निर्जराणां देवानामुरगाणां नागानामुपलक्षणादसुराणां पुरंदरा इन्द्रास्तैरुपासितं सेवितम् ॥ इति गर्भागारः ॥

सुरासुरनरेन्दिरादिमसमग्रकामप्रदा
कृताम्बुजभुवा लता क्रतुभुजामपूर्वा किमु ।
रसायनमिवान्तरामयजुषां च सम्यग्दृशां
दृशां किममृताञ्जनं वृषभमूर्तिरत्राबभौ ॥ ९१ ॥

अत्र मूलप्रासादगर्भागारे वृषभमूर्तिर्युगादिजिनप्रतिमा आबभौ शोभते स्म । उत्प्रेक्ष्यते—अम्बुजभुवा पद्मजन्मना जगत्सृष्टिविधायिना विधिना सुरासुरनराणां देवदानवमानवानामिन्दिरा आधिपत्यलक्ष्मीः आदौ प्रथमं येषां ते समग्राः सर्वेऽपि कामा मनसामभिलषितानि तान्प्रकर्षेणातिशयेन ददातीति तादृशी । अत एवापूर्वा नान्यसदृशी कित्वसाधारणा क्रतुभुजां देवानां लता वीरुत् कल्पवल्लीव कृता किमु निर्मितेव । च पुनः आन्तरामयान् अन्तरा अष्टकर्माण्येव रोगास्तान् जुषन्ते भजन्ते तादृशानां पुरुषाणामन्तरङ्गरोगोच्छेदनाय रसायनं पारदरजतस्वर्णाद्यौषधपाचितं महाभेषजमिव

विधिना विहितम्। अथवा सम्यग्दृशां सुदृष्टीनां भव्यानां दृशां नेत्राणां शीतलताकृते अमृताञ्जनं सुधासंबन्धि कज्जलमिव वेधसा सृष्टम्॥

युगादिसमये यथा भुवनमुद्धृतं संसृते-
स्तथैव पुनरुद्धराम्यहमवद्यकाले कलौ।
विचिन्त्य किमिदं हृदा वृषभकेतुरत्रात्मना-
वतीर्य कुरुते स्थितिं स्थिरतयात्ममूर्तिच्छलात्॥ ९२॥

वृषभकेतुर्युगादिदेव आत्मना स्वयमेवात्र शत्रुंजयमूलविहारे अवतीर्य मोक्षादागत्य आत्मनो निजस्य वृषभस्यैव मूर्तेः प्रतिमायाश्छलात्कपटात् स्थिरतया अव्यग्रचित्तत्वेन न तु गमनौत्सुक्येन स्थितिं निवासं कुरुते। उत्प्रेक्ष्यते—हृदा स्वमनसा कृत्वा इदं वक्ष्यमाणं किं विचिन्त्य विचार्यैव। इति किम्। यथा युगस्य लक्षणया चतुर्थारकस्यादेस्तृतीयारकस्य पर्यन्तसमयस्तस्मिन्प्रस्तावे संसृतेः संसारात्सकाशाद्भुवनं विश्वमुद्धृतं निस्तारितं पुनर्द्वितीयवारं तथा तेनैव प्रकारेणाहमृषभः अवद्यकाले प्रबलपापोपचितसमये कलौ कलियुगे पञ्चमारकेऽपि भुवनं जगदुद्धरामि संसारकारागारादुद्धृत्य सुखेन महानन्दपुरं प्रापयामीति॥ इति ऋषभप्रतिमा॥

चतुष्कपृथिवीं ततः परिचरन्स विस्मेरिता-
रविन्दसवयोविलोचनयुगेन योगीश्वरः।
जगद्विजयिनीं जिनाधिपतिवेश्मलक्ष्मीं पिब-
न्हृदा त्रिजगदिन्दिरां करगतामिवामन्यत॥ ९३॥

योगिनां मनोवचनकाययोगवतां वशीकृतेन्द्रियाणां वा ईश्वरः स्वामी स हीरविजयसूरिः हृदा स्वमनसा कृत्वा त्रिजगदिन्दिरां त्रैलोक्यलक्ष्मीं करगतां हस्तप्राप्तामिवामन्यत जानाति स्म। यथा कश्चित्पुमान् जगदाधिपत्यं कथमप्यधिगत्य परमानन्दं विन्दति तथा सूरीन्द्रोऽपि प्रासाददर्शनानन्तरमद्वैतां मुदमालोकयाचकार। स किं कुर्वन्। पिबन् सादरमवलोकयन्। काम्। जगद्विजयिनीं त्रिभुवनप्रासादपरम्परावैभवपराभवित्रीं जिनाधिपतिवेश्मनः ऋषभचैत्यस्य लक्ष्मीं शोभाम्। केन। विस्मेरत्वं संजातमस्मिन्निति विस्मेरितं सूर्येण विकासितं यदरविन्दं कमलं तस्य सवयसा मित्रेण। तत्तुल्येनेत्यर्थः। विलोचनयोर्नयनयोर्युगेन द्वन्द्वेन कृत्वा। पुनः स किं कुर्वन्। ततः प्राकारमध्ये आगमनानन्तरं चतुष्कपृथिवीं प्रासादाग्रेतनभूमिकाम् 'चउक' इति लोकप्रसिद्धाम्। 'नारीमनासीव चतुष्कमन्तः' इति रघुवंशे। परिचरन् सेवमानः। प्रासादाग्रचतुष्के समेत इत्यर्थः॥

जिनेन्द्रभवनं शिखोदयनभःपरीरम्भणं
प्रतिक्षितिशतक्रतुः स शमपद्मया संगतः।

प्रदक्षिणयितु मुदारभत गीतिभिः सुभ्रुवां
सुमेरुमुडुमालयेव सममौषधीनायकः ॥ ९४ ॥

स व्रतिक्षितिशतक्रतु हीरविजयसूरिराज सुभ्रुवां स्त्रीणां गीतिभिर्मङ्गलगानैः समं जिनेन्द्रभवनं भगवत्प्रासाद मुदा हर्षेण प्रदक्षिणयितु त्रिः प्रदक्षिणागोचरीकर्तुमारभत। प्रारब्धवानित्यर्थः। किंभूतो व्रतिपतिः। शमः शान्तिर्नाम तस्य वा पद्मा लक्ष्मीस्तया सगत सहित। किंभूत जिनेन्द्रभवनम्। शिखायाः शिखरस्य उदयेन उच्छ्रायेन। 'उच्छेद उदयोच्छ्रायौ' इति हैम्याम्। उच्चत्वेन कृत्वा नभ आकाश परीरम्भते आलिङ्गतीत्येवशीलम्। भवनशब्दः पुनपुंसकलिङ्गे। 'भवनभुवनयानोद्यानवातायनानि' इति लिङ्गानुशासने। तेन पुलिङ्गविशेषणम्। क इव। औषधीनां नायक इव। यथा औषधीनाथश्चन्द्र उडुमालया नक्षत्रश्रेण्या समं सुमेरु स्वर्णाचलं प्रदक्षिणयति प्रदक्षिणीकृत्य भ्राम्यति दक्षिणपार्श्वे प्रणीय पर्यटति॥

स देवकुलिकान्तरे जिनपुरंदरान्संमदा-
दवन्दत तदा जिनाधिपतिकेतनस्याभितः।
मरुद्वसतिवत्ततः सुरपरम्परोपासिता
व्यलोकि विभुना पुरः प्रमुदितेन राजादनी॥ ९५ ॥

तदा प्रदक्षिणादानन्दसरससूरिर्जिनाधिपतिकेतनस्य मूलचैत्यस्याभितः परितश्चतुर्दिक्षु देवकुलिकानां लघुदेवगृहाणां 'देहरी' इति प्रसिद्धानामन्तरे मध्ये जिनपुरंदरान् भगवत्प्रवरप्रतिमा समदादानन्दादवन्दत नमस्करोति स्म। ततः कतिचिद्देवकुलिकासु जिनबिम्बवन्दनानन्तरं प्रमुदितेन हृष्टमनसा विभुना गणस्वामिना गुरुणा पुरोऽग्रे राजादनी क्षीरिका 'रायणि' इति प्रसिद्धा। 'नवनवतिं पूर्ववारान् यस्मिन्समवसरद्युगादिजिनः। राजादनीतरुतले विमलगिरिरयं जयति तीर्थम्॥' इति पूर्वसूरिकृतस्तुतौ। व्यलोकि दृष्टा। किंभूता। सुराणां चतुर्निकायिकदेवानां परम्पराभिः श्रेणीभिरुपासिता सेविता। केव। मरुतां भवनपतिव्यन्तरज्यौतिष्कविमानिकानां वसतिर्निवासस्थानमिव। यथा मरुद्वसतिः सुरालीभिः परिशीलिता आस्ते॥

अवर्ध्यत स मौक्तिकैः रजतहेमपुष्पव्रजै-
र्जगद्गुरुरिवाङ्घ्रिभिः सुमनसां समूहैः श्रिता।
गिरेरिव घनागमोन्नमदमन्दकादम्बिनी
ववर्ष पयसां भरैः शिरसि संघभर्तुश्च या॥ ९६ ॥

या राजादनी अङ्घ्रिभिर्यात्रिकसंघलोकैः सह मौक्तिकैर्मुक्ताफलैर्वर्तन्ते ये तादृशा रजतानां रूप्यसंबन्धिनां हेम्ना सुवर्णसंबन्धिनां पुष्पाणि कुसुमानि अथ वा रजतानि

स्वर्णानि पुष्पाणि जलस्थलजातानि कमलमालतीप्रमुखाणि तेषां व्रजाः समूहास्तैरव-र्ध्यंत वर्धिता। क इव। जगद्गुरुरिव। यथा तीर्थनाथ अङ्गिभिर्भव्यजनैः सुरासुरनरैर्मौक्तिककलितरजतमहारजतमयसुमैः स्वाभाविककुसुमैश्च वर्ध्यते । किंभूतानाम् । सुमनसां पुष्पाणां देवानां च।'प्रतिशाखं प्रतिपत्रं प्रतिफलं देवैरधिष्ठिता' इति शत्रुंजयमाहात्म्ये। समूहैः श्रिता। जगद्गुरुरपि समवसरणे जानुप्रमाणपुष्पैश्चतुर्निकायनाकिनिकरैश्च सेवित स्यात्। च पुनर्या संघभर्तुः संघपतेः शिरसि मस्तके पयसां क्षीरवृक्षत्वात्क्षीराणां भरैर्धाराभिर्ववर्ष वृष्टिं कृतवती । केव। घनागमोन्नमदमन्दकादम्बिनीव । यथा घनानां मेघानामागमे प्रावृट्समये।'वर्षास्तपात्ययः प्रावृट्मेघात्कालागमौ क्षरि' इति हैम्याम्। उन्नमन्ती जलभरैर्नम्रीभवन्ती तथा अमन्दा मिलदभ्राभ्रिकाभिर्बहला जायमाना कादम्बिनी मेघमाला गिरेः पर्वतस्य शिरसि शिखरे पानीयानां व्रजैर्वर्षति ॥

असावपि किमक्षयाजनि न सिद्धशैलाश्रया-
दनन्तयतिनः शिवश्रियमवापुरस्यास्तले ।
युगादिजिनपादुका किमधिदेवतास्या मरु-
द्रवीव विहितेहिता श्रियमुवाह राजादनी ॥ ९७ ॥

मन्त्रतन्त्रयन्त्रविधाना विविधाः सिद्धयो यस्य स सिद्ध उच्यते। तादृशश्चासौ शैलश्च शैलनामा कश्चित्सिद्धपुरुषः शत्रुंजयपर्वतश्च तस्याश्रयो नित्याङ्कस्थायुकत्वेन संश्रयस्तस्मात्कारणादसावपि राजादन्यपि । उत्प्रेक्ष्यते—अक्षया सर्वदैव विद्यमानत्वाद्वा क्षयरहिता किमजनि जातेव। पुनरस्या राजादन्यास्तले मूलसंनिधौ भूमिभागे अनन्ता अन्तातीता यतिनः साधवः । मत्वर्थीय इन्प्रत्ययः । 'ब्रह्मशर्मभरचारुयतीव' इति नैषधे । शिवं मोक्षमवापुर्लेभिरे । पुनरस्यास्तले अधोभूमिभागे युगादिजिनपादुका ऋषभदेवपादद्वन्द्वप्रतिमा आस्ते । उत्प्रेक्ष्यते—अस्या राजादन्या अधिदेवता किमधिष्ठात्री देवीव।पुनर्या विहितं निष्पादितम्। पूरितमित्यर्थः । ऐहिकमिहलोकसंबन्धि पुत्रकलत्रवैभवादिकमामुष्मिकं परलोकसंबन्धि स्वर्गापवर्गादिमभीहितं यया तादृशीव वर्तते । केव। मरुद्गवीव । यथा कामधेनुः कृतजनाभिलषिता भवति तादृशी सा राजादनी शोभामुवाह वहते स्म ॥

विहारमिव संमदाद्व्रतिवसुंधरावासवः
प्रदक्षिणयति स्म तत्प्रथमतीर्थकृत्पादुकाम् ।
जिनाधिपमिवाध्वनि द्रुमपरम्परा तं तदा
ननाम किमु भक्तितः फलभराच्च राजादनी ॥ ९८ ॥

व्रतिवसुंधरावासवो मुनीनां मध्ये मेदिनीन्द्रो राजा हीरसूरिर्विहारं जिनप्रासादमिव सा चासौ प्रथमतीर्थकृतो नाभेयदेवस्य पादुका च तत्पादप्रतिकृतिं प्रदक्षिणयति स्म

प्रदक्षिणीचकार। च पुनस्तदा तस्मिन् सूरे प्रदक्षिणादानावसरे फलाना सस्याना भराद्भारादतिशयाद्वा राजादनी ननाम नम्रीबभूव। उत्प्रेक्ष्यते—भक्तितो गुरौ सेवासक्तिवशादिव नमति स्म। केव। द्रुमपरम्परेव। यथा पादपाना पटली अध्वनि भगवति विहार कुर्वाणे सति मार्गे जिनाधिप नमति तीर्थनाथ प्रति प्रह्वीभवति॥ इति राजादनी॥

समीक्ष्य शिखिभोगिनौ स सखिवन्मिथः संगतौ
ततो यमिमतङ्गजो जिननिशीथिनीनायकान्।
जसूप्रथमठक्कुरप्रवररामजीकारितो-
ल्लसज्जिनविहारयोस्त्रिचतुरास्ययोर्नेमिवान्॥ ९९॥

ततो राजादनीऋषभपादुकाप्रदक्षिणाप्रणमनानन्तर यमिमतङ्गजो वाचयमकुञ्जर॰ सूरिर्जिननिशीथिनीनायकान् जिनचन्द्रबिम्बान् नेमिवान् नतिगोचरीचक्रिवान्। कयो॰। जसू इति शब्द प्रथम पूर्व यत्र तादृशठक्कुर॰ एतावता लोकप्रसिद्ध्या जसूठार इत्यभिधान, तथा प्रवरो धर्मकर्मदातृतादिगुणप्रधानो यो रामजी नामा व्यवहारी ताभ्या कारितयो शिल्पिभिर्निर्मापितयो। तथा उल्लसतो विविधरचनाचारुशोभाभि स्फुरतोस्तादृशयोर्जिनविहारयोस्तीर्थकृत्प्रासादयो। किभूतयो। त्रिचतुरास्ययो त्रीणि तथा चत्वारि आस्यानि द्वाराणि ययो। त्रिमुखचतुर्मुखयोरित्यर्थ। कि कृत्वा। समीक्ष्य दृग्गोचरीकृत्य। कौ शिखिभोगिनौ मयूरभुजगमौ। किभूतौ। मिथ परस्पर सगतौ मिलितौ। किवत्। सखिवत् सखायाविव मित्रे इव॥

स भक्तमिव नाभिभूप्रभुपुरोऽनिशस्थायिन
प्रणम्य गणधारिणं तदनु पुण्डरीकाभिधम्।
जिनेन्द्र इव देशनासदनमादिदेवालयं
समं मनुजराजिभि श्रमणपुंगवः प्राविशत्॥ १००॥

श्रमणेषु साधुषु पुगव प्रधान श्रेष्ठ। 'स्युरुत्तरपदे व्याघ्रपुगवर्षभकुञ्जरा' इति हैम्याम्। तथा 'पुगवो गवि भैषज्ये प्रधाने चोत्तरस्थित' इत्यनेकार्थ। अथ वा श्रमणाना मध्ये पुगवो वृषभो गणभारधुरधरत्वात् सूरिर्मनुजराजिभि भव्यलोकमालिकाभि सममादिदेवालयमृषभप्रासाद प्राविशत्प्रविशति स्म। क इव। जिनेन्द्र इव। यथा तीर्थकर सुरासुरनरै सार्व देशनासदन समवसरण प्रविशति। कि कृत्वा। तदनु जसूठाररामजीसाहिविहारयोर्भगवद्बिम्बप्रणमनादनु पश्चात्पुण्डरीक इत्यभिधा नाम तादृश गणधारिणमृषभजिनप्रथमगणधरम्। यदुक्तम्—'ऊसप्पिणीण पढम सिद्धौ इह पढमचक्किपढमसुउ। पढमजिणस्सपपढमो गणहीरीजच्छपुण्डरिउ॥' इति शत्रुजल्पकल्पे। प्रणम्य नमस्कृत्य। किभूतम्। नाभिनाम्न कुलकराद्भूरुत्पत्तिर्यस्य तादृशो मारुदेवदेवः स एव प्रभुः स्वामी जगन्नायकस्तस्य पुरोऽग्रे दृग्गोचरे अनिशमहोरात्र तिष्ठतीत्येवशी-

लम् । कमिव । भक्तमिव । यथा सेवासक्त पुमान् स्वामिपुरस्तान्नात्यासन्ने नातिदूरे तिष्ठति ॥

प्रणम्य जननीं जिनेशितुरिभांसमासेदुषी
स गर्भभवने पुनः किमु न देवयुक्छन्दके ।
जिनं स्वयमिव स्थित विकचनेत्रपत्रैः पिब-
न्नवाङ्मनसगोचरा मुदमविन्दत श्रीगुरुः ॥ १०१ ॥

स हीरविजयसूरिरिति नाम्ना प्रसिद्ध श्रिया गणभृल्लक्ष्म्या युक्तो गुरुस्तत्त्वज्ञ जैन-श्राद्धाना धर्मोपदेष्टा जिन श्रीऋषभतीर्थकर विकचैर्विनिद्रैर्नेत्रपत्रै । पूज्यत्वाद्बहुत्वम् । नयनकमलदलै पिबन् सादरमवलोकयन् सन् अवाङ्मनसयोर्न वचनचेतसोर्गोचरं विषयातीतम्। वाचा वक्तु न शक्यते चेतसा च ज्ञातु न पार्यते इत्यर्थ. । तादृशी मुद-मानन्दमविन्दत प्राप्नोति स्म। किंभूत जिनम् । स्थित स्थिति कृतवन्तम् ।उत्प्रेक्ष्यते—स्वयमात्मनैव मोक्षादागत्यात्र तस्थिवासमिव । क्व स्थितम्। गर्भभवने भवनस्य गर्भो गर्भ-भवन । 'क्वचिदमाद्यन्तस्य परत्वम्' इति सूत्रेण भवनस्य परत्वम् । तस्मिन् गर्भागारे। उत्प्रेक्ष्यते—देवेत्यादिपदेन युनक्ति योग प्राप्नोति सबन्ध लभते इति देवयुक् तादृश-श्छन्दक । स्वार्थे क । एतावता देवच्छन्दकस्तस्मिन्निव । प्रागपि समवसरणे मध्ये प्राकारान्तर्देवच्छन्दक आसीत्, तत्र च सुख तिष्ठन्नासमान शयान आसीत्तद्वत् । किं कृत्वा मुदमविन्दत। जिनेशितु श्रीवृषभध्वजस्य जननी मातर प्रणम्य मरुदेवीं प्रणाम-विषयीकृत्य । किं चक्रुषी। इभस्य गजराजस्य अस स्कन्धमासेदुषीमाश्रितवतीम्। आरूढा-मित्यर्थ । यदुक्त स्थानाङ्गे चतुर्थस्थानकचतुरन्तक्रियाधिकारे—'मरुदेवा हि स्थावर-त्वेऽपि क्षीणप्रायकर्मत्वेनाल्पकर्मा अविद्यमानमानतपोवेदना च सिद्धा गजवराहरूढाया एवायु समाप्तौ सिद्धत्वात् ।' इति ॥

जिनाननिशीथिनीमणिनिरीक्षणप्रोल्लस-
द्रुदन्तरमुदम्बुधिस्फुरदभङ्गभङ्गैरिव ।
स गौतमगणीन्द्रवच्चरममादिमं श्रीजिन
सुधामधुरिमाङ्कितैरभिनवैः स्तवैरस्तवीत् ॥ १०२ ॥

स सूरिरादिम प्रथम श्रीजिनमृषभ सुधावत् पीयूषैरिव मधुरिम्णा माधुर्येण अङ्कितै कलितैस्तथा अभिनवैर्नवीनै स्वय विहितै स्तवै स्तोत्रै अस्तवीत् तुष्टवे । 'ष्टुञ् स्तुतौ' धातुरुभयपदी । किंवत् । गौतमवद्गणीन्द्रवत् । यथा गौतमनामा गणिना साङ्गे प्रवचने अधीताना मध्ये इन्द्रो गणधरश्चरम श्रीजिन महावीर भगवन्तम् अथ वा शत्रुञ्जये यात्रार्थं समेतो जगच्चिन्तामणि इति नमस्कारो नाभिनरिन्दमल्हार इति स्तवनमित्यादि प्रघोषान् स्तवैश्च स्तौति स्म । अथ स्तवै । उत्प्रेक्ष्यते—जिनस्यादिदेवस्य आनन मुख

तदेव निशीथिनीमणिश्चन्द्र । 'निशारत्नकरौ च चन्द्र' इति हैम्याम् । तस्य निरीक्षणेन दर्शनेन प्रोल्लसन्नुद्वेलीभवन् यो हृदन्तरे मनोमध्ये मुदानन्दरूप एवाम्बुधि समुद्रस्तस्य स्फुरन्तो विस्तरन्तो ये अभङ्गा भङ्गा कल्लोलास्तैरिव ॥

जय त्रिदशशेखरोन्मिषितपुष्पमालागल-
न्मरन्दकणमण्डलीस्नपितपादपद्मद्वय ।
जयामृतनितम्बिनीहृदयतारहारो जग-
त्त्रयीजनसमीहितं त्रिदशसालवत्पूरयन् ॥ १०३ ॥

हे जिन, त्व जय विजयस्व सर्वोत्कर्षेण प्रवर्तस्व। हे त्रिदशा देवास्तेषा शेखरा अवतसा । 'आपीडशेखरोत्तसावतसा शिरस स्रजि' इति हैम्याम् । तेषामुन्मिषितानि विकसितानि यानि पुष्पानि कुसुमानि तेषा माला माल्यानि श्रेणयो वा ताभ्यो गलन्तो निष्पतन्तो ये मरन्दा पुष्परसा तेषा कणा बिन्दवस्तेषा मण्डलीभि स्नपित प्रक्षालित धौत पादौ चरणावेव पद्मौ कमलौ तयोर्द्वय युगल यस्य स तस्य सबोधनम् । पुन हे जिन, त्व जय । त्व किभूत । अमृत महानन्दस्तदेव नितम्बिनी दुर्वरारोहा महिला तस्या हृदये स्तनान्तरे उज्ज्वल । अथ वा ताराणा निर्मलमौक्तिकाना हारो मुक्तावली। हारोपम इत्यर्थ । 'तारो निर्मलमौक्तिके' इत्यनेकार्थे । हे पूरयन् सपूर्णीकुर्वन् हे विश्राणयन्। सबोधने 'शत्रानशौ' इति प्रक्रियासूत्रेण सबोधने शतृप्रत्यय । तथा च 'गतिस्तयोरेष जनस्तमर्दयन्' इति नैषधे सबोधन पद वृत्तौ व्याख्यातमस्ति । किभूत । जगता विश्वेषा त्रयीना स्वर्गपातालभूमीना जनानामेतावता सुरासुरदानवमानवाना समीहित मनसामभिलषितम् । किवत् । त्रिदशसालवद्यथा कल्पद्रुम सर्वेषा समीहित पूरयति ॥

जयोल्लसितकेवलामलतमात्मदर्शोदरा-
नुबिम्बितजगत्त्रयाखिलपदार्थसार्थ प्रभो ।
जय त्रिभुवनाद्भुतातिशयपद्मिनीसद्मना
विनिद्रवनवीरुधा विटपिवत्समालिङ्गित ॥ १०४ ॥

हे प्रभो स्वामिन्, हे उल्लसितमावरणापगमात्प्रकटीभाव प्राप्त यत्केवल लोकालोकप्रकाशनप्रगुणपञ्चमज्ञानम्। 'केवल त्वेककृत्स्नयो । निणाते कुहने ज्ञाने' इत्यनेकार्थ । तदेवामलतम अतिशयेन विशुद्धो य आत्मदर्शो दर्पणस्तस्योदरे मध्ये अनुबिम्बिता प्रतिबिम्बयुक्ता जाता सक्रान्ता नागलोकस्वर्लोकभूलोकाना त्रयस्याखिला समस्ता पदार्था यावद्वस्तूनि तेषा सार्था समूहा यस्य तस्य सबोधने त्व जय । हे समालिङ्गित सम्यक्प्रकारेण कृताश्लेषक, या त्रिभुवने त्रैलोक्येऽपि अद्भुताश्चर्यकारिणी अतिशयरूपा स्वाभाविका आजन्मजाताश्चत्वारस्तथा कर्मणा घाताज्जाता एकादश तथा देवनिर्मिता

एकोनविंशतिः एव चतुस्त्रिंशत्तदतिशयरूपा पद्मिनीसद्मा पद्मवासा लक्ष्मी । पद्मिन्यां कमले सद्म गृहं यस्या सा । एतावता । 'श्रीर्हरिप्रिया । पद्मवासा' इति हैम्याम् । तथा 'पद्मिनी योषिदन्तरे । अब्जेऽब्जिन्या सरस्या च' इत्यनेकार्थे । तया । किंवत् । विटपिवत् । यथा विटपी पादप विनिद्रया विकसितया वनवीरुधा विपिनवल्लया समालिङ्ग्यते ॥

जय प्रकटयन्पथो रविरिवाथ मथ्नंस्तम.
कुदृग्भिरिव कौशिकैर्जगति दुर्निरीक्ष्यः पुनः ।
गजेन्द्र इव वज्रिणः स्फुरदखण्डशौण्डीरिमा
मृगारिरिव निर्भयः परिभवन्कुरङ्गान्पुनः ॥ १०५ ॥

हे ऋषभ, त्व चिर जय । कि कुर्वन् त्वम् । प्रकटयन् । कान् । पथो मार्गान् । धर्मकर्मसबन्धिन स्वर्गापवर्गनरकादिकान्वा । क इव । रविरिव भास्वानिव । यथा भास्कर पथो भुवो मार्गान् प्रकाशयति स्पष्टान् दर्शयति । अथ पुनः रविरिव तमोऽज्ञान पाप वा ध्वान्त च मथ्नन्निर्दलयन् । पुन रविरिव कौशिकैर्घूकैरिव जगति विश्वे कुदृग्भि कुपाक्षिकै दु खेन कष्टेन निरीक्षितु द्रष्टु शक्य । पुनर्वज्रिणो वासवस्य गजेन्द्र इव ऐरावण इव । स्फुरन् स्फूर्ति प्राप्नुवन् अखण्डः परै सुरासुरनरैरप्रतिहत शौण्डीरिमा पराक्रमो यस्य । पुनर्मृगारिरिव निर्भयो देवमनुजतिर्यक्कृतोपसर्गपरिषहादिभ्यो भीतिरहित । पुन कुरङ्ग कुमतकुदर्शनमिथ्यात्वादिषु रङ्गो रागो वासना येषा तान् । 'रङ्ग स्यान्नृत्तयुद्धवो । रागे' इत्यनेकार्थ । मृगाश्च परिभवन्मथ्नन् ॥

जयानिमिषसानुमानिव सुजातरूपः पुन
प्रभञ्जनभरैः कथचन न कम्प्रभावं भजन् ।
सुधाशुरिव बोधयन्कुवलय विलासैर्गवा
समुल्लसितगौरिमा कलितशीतलेश्यः पुन ॥ १०६ ॥

हे युगादिदेव, त्व जय चिर विजयवान् भव त्रिभुवनोपकार कुर्वाण प्रवर्तस्व । किंभूत । अनिमिषाणा देवाना सानुमान् शैल सुमेरुरिव सुष्टु शोभन त्रैलोक्यातिशायि जातमुत्पन्न प्रादुर्भूत वा रूप यस्य मेरौ तु प्रकृष्ट जातरूप स्वर्ण यस्मिन् । पुन किंभूत । प्रकर्षेणातिशयेन भजता उपमर्दनाव्याघातादिकारिण उपसर्गा प्रतिकूलदेवादयो वा तेषा भरैर्गणै कथचन कम्प्रभाव कम्पनशीलता कातरतया भग्नपरिणामता न नैव भजन् । मेरुस्तु वातवेगैश्चाचलित्व न भजते चालयितुमशक्य । पुन सुधाशुश्चन्द्र इव गवा विलासै पञ्चत्रिंशद्गुणाकलितयोजनविस्तरद्वाचा चातुरीभिश्चन्द्रिकाप्रचारैश्च कुवलय मेदिनीमण्डल तत्र स्थायुकत्वेन उपलक्षणत्वाज्जगत्त्रयमपि उत्पल च बोधयन् प्रतिबोध प्रापयन् प्रतिबोधकलित कुर्वन् विकाशयश्च । पुन किंभूत । समुल्लसिता स्फूर्तिमत्ता प्राप्त. चतुरलोचनपुटकपेयता प्राप्तो वा गौरिमेव विकचचम्पककाञ्चनवद्वपु पीतिमा

श्वेतिमा च यस्य। 'गौर श्वेतपीतयो' इत्यनेकार्थ. । पुन किंभूतः। कलिता वृता शीतलेश्या शीतलता च येन ॥

जय प्रशमयन्मनोभवभटं महाबोधिव-
त्कुदृक्कमलकाननोन्नमदकाण्डचण्डाम्बुदः।
सलीलदलिताखिलप्रबलदोषदोषातमः-
स्फुरद्विमलकेवलाम्बुरुहबन्धुबिम्बोदयः ॥ १०७ ॥

हे नाभेय देव, त्व जय चिरकाल जीया.। कि कुर्वन्। प्रशमयन्निघ्नन्। 'प्रोज्जासन प्रशमन प्रतिघातन वध' इति हैम्याम्। तथा 'वत्स्यति शमयति च दमयति च' इति क्रियाकलापे हिसाथे। कम्। मनोभव कदर्प स एव भट. वीरस्तम्। किंवत्। महाबोधिवत्। यथा बुद्ध' स्मरशूर प्रशमयामास। 'बोधिसत्त्वो महाबोध', तथा 'मारलोकरवजित्' इति हैम्याम्। द्विकमपि। पुन किंभूत। कुदृश कुपाक्षिका अन्यदर्शनिन एव कमलकाननानि पद्मवनखण्डानि तेषु उन्नमन् साडम्बरीभवन् जलभरेण भवन् वा महीं स्पृशन्वा अकाण्डे अप्रस्तावे प्रावृष विनैव चण्ड कठिन मुशलप्रमाणजलधारावर्षी अम्बुदो मेघ। 'बालातपमिवाब्जानामकालजलदोदय' इति रघौ। 'निद्राणपङ्कजसरसि जलदानेहसि' इति चम्पूकथायाम्। पुन किंभूत। सलील लीलासहित यथा स्यात्तथा प्रयास विनैव दलितानि विध्वस्तानि चूर्णीकृतानि अखिलानि समस्तान्यपि प्रबन्धप्रसवानि अष्टादशसख्याका प्रबला अनुकूलबलत्वात्परैर्मोहमूढतया कातरीभूतैरन्यैर्भर्तुमशक्या दोषा दानान्तराय-लाभान्तराय-वीर्यान्तराय-भोगान्तराय-उपभोगान्तराय-हास्य-रति-अरति-भय-जुगुप्सा शोक काम-मिथ्यात्व-अज्ञान-निद्रा-अविरति-राग-द्वेषरूपा अपगुणा एव दोषातमासि निशान्धकाराणि तै कृत्वा स्फुरन्दीप्यमानो विमलो हिमाम्बुदापगमाद्विशद केवलमनन्यापेक्ष लोकालोकप्रकाशकारकमनुत्तर पञ्चमज्ञान तदेवाम्बुरुहबन्धो कमलसुहृदो दिनकरस्य बिम्बोदय प्रादुर्भावो यस्य ॥

जयामृतविभूतिभाग्घन इवातिधीरध्वनि-
र्निरञ्जनतयोदितो जलजवद्विशुद्धाशय'।
सुधारस इव प्रभो सकलजन्तुजीवातुकौ
भवाब्धवभृतोऽम्बुधेर्जगति पोतवत्तारयन् ॥ १०८ ॥

हे मारुदेवदेव, त्व जय। त्व किंभूत। घन इव मेघवत् अमृत नि श्रेयस सलिल च तस्य तेन वा विभूति सपत्ति शोभा वा भजतीति। चिण्प्रत्यये भाक्। तथा अतिशयेन सर्वेभ्यश्चराचरेभ्योऽभ्यधिकतया धीरो देशनासमये गम्भीरो वा ध्वनिर्वाग्विलासो गर्जित गर्जारवो यस्य। पुन किंभूत। जलजवत् शङ्ख इव। 'तत प्रियोपात्तरसेऽधरोष्ठे निवेश्य दध्मौ जलज कुमार' इति रघुवशे। निर्गतमञ्जन रागद्वेपोपलेपो

रजोवगुण्ठन वा यस्माद्यस्य वा तत्त्वेनोदित' कथित' प्रादुर्भूतो वा । पुन किंभूत । जलजवत् शङ्खवत्त्रिरेख इव विशुद्धो निष्पापो निर्मलश्च आशयो मनो मध्य च यस्य स. । पुनः किंभूत । सुधारस पीयूषमिव सकलाना त्रिभुवनभवनोदरवर्तिना जन्तूना प्राणिना जीवातुको जीवनौपयम् । पुन किंभूत । जगति विश्वे भवभृतो भविकजीवान् भवात्ससारात्तारयन् ससारपरपारवर्तिमुक्तिनगरी प्रापयन् । किंवत् । पोतवत् । यथा पोतो यानपात्रमम्बुधे समुद्रमध्याज्जनान् सायात्रिकलोकान्निस्तारयति ॥

जयेश इव कालभिच्छ्रितशिवश्च मृत्युंजयो
वहन्निरवलम्बता गगनवत्पद ज्योतिषाम् ।
युगादिसमये पुनर्जगदशेषसृष्टिं सृज-
न्सरोजतनुजन्मवत्कलमरालंलीलागति' ॥ १०९ ॥

हे सुरभीनन्दनकेतन जिन, त्व जय सर्वेभ्योऽप्युत्कृष्टतया प्रवर्तस्व । त्व किंभूत । कालभित् काल कलियुग भिनत्तीति । क्विप्प्रत्यये । पुन किंभूत । श्रित शिव कल्याण महानन्दश्च । पुन किंभूत । मृत्यु मरण जयतीति जरामरणरहितत्वात्सिद्धत्वाच्च । क इव । ईश इव । यथा शभुरपि कालनामान दानव भिनत्तीति । तथा श्रिता अर्धाङ्गीकृता शिवा पार्वती येन । तथा मृत्युजयनाम लोके अनाद्यन्तत्वात् वर्तते । पुन किं कुर्वन् । गगनवदाकाशवत् निर्गत अवलम्ब आधार आश्रयो वा यस्मात्तस्य भावस्तत्ता वहन्धारयन् । पुनर्ज्योतिषा तेजसा पृष्ठवर्ति भामण्डलभावाद्ग्रहनक्षत्रतारकाणा च पद स्थानम् । पुन किं कुर्वन् । सृजन् विदधत् । काम् । जगदशेषसृष्टि जगता भुवनजनानामशेषा समस्ता कुलशिल्पशिक्षकादिका सर्गरचनाम् । क्व । युगस्यादौ सर्वलौकिकव्यवहारप्रकटीकरणप्रथमसमये । पुन किंभूत । कलो मनोज्ञो यो मरालो राजहसस्तद्वल्लीलया मन्थरत्वेन न त्वौत्सुक्येन त्वरिततया वा चापल्येन वा गतिर्गमन यस्य । किंवत् । सरोजतनुजन्मवत् । यथा पद्माङ्गजन्मा विधाता । 'पद्मनन्दनसुतारिरंसुता' इति नैषधे । युगाना कृतद्वापरत्रेताकलिनाम्ना कालविशेषाणामादिसमये जगता सुरासुरनरनारकतिरश्चा समग्रा गृहाट्टनगनगरादिका सृष्टि सृजति स्म । कलमरालेन कृत्वा क्रीडया गमन यस्य हसवाहनत्वात् ॥

शरत्समयपङ्कजाकर इव प्रसन्नाशयः
कुशेशयपलाशवन्निरुपलेपभाव भजन् ।
प्रमद्वरपद दधन्न च कदापि भारुण्डव-
द्विशेषक इवालिकं विमलभूधर भूषयन् ॥ ११० ॥

हे वृषभध्वज जिनेन्द्र, त्व जयेति सबन्ध । त्व किंभूत । शरत्समयो जलवाहविरामकालस्तस्य तस्मिन्वा य. पङ्कजाकरस्तटाक तद्वत् प्रसन्न. प्रसादोपेत अच्छोऽना-

विल आशयो हृदय मध्य यस्य । पुन कि कुर्वन् । कुशेशय कमल तस्य पलाश पत्र तदिव निर्गत उपलेप: ससाराभिष्वङ्ग लिम्पन च यस्मात्तस्य भावस्तत्ताम् । निर्लेपतामित्यर्थ । भजन्नाश्रयन् । च पुन: कदापि कस्मिन्नपि समये भारुण्डवद्भारुण्डपक्षीव प्रमद्वरपद प्रमादस्थानम् । प्रमत्ततामित्यर्थ । 'जनैव दधत् मा भू क्वापि प्रमद्वर' इति पाण्डवचरित्रे । पुन किंभूत । विमलभूधरं शत्रुंजयशैल भूषयन्नलकुर्वन् । क इव । विशेषक इव । यथा तिलको ललाट भूषयति ॥ इति हीरसूरिकृता ऋषभदेवस्तुति ॥

इत्यभिष्टुत्य सूरीश्वरः श्रीजिनं भालविन्यस्तहस्तद्वयाम्भोरुह. ।
इष्यशाखी फलाप्तेरिवामोदवान्प्राणमद्भूतलालम्बिमौलिस्थलः ॥१११॥

भूतल पृथ्वीपीठमालम्बते इत्येवशील मौलिस्थल मस्तक यस्य तादृश सन् सूरीश्वरो हीरविजयसूरिवासव श्रीजिनमृषभदेव प्राणमत्प्रणनाम नमस्करोति स्म । कि कृत्वा । भाले ललाटे विन्यस्त स्थापित हस्तयोर्द्वय करयोर्युगलमेवाम्भोरुह कमल येन तादृश सन् इति पूर्वोक्तकाव्यैरभिष्टुत्य स्तुति कृत्वा । किंभूत: सूरि । फलाप्ते श्रीशत्रुंजययात्राऋषभदेवदर्शनादिरूपफलस्य प्राप्ते सकाशादामोदवान् परमानन्दकन्दकन्दलितहृदय । क इव । इष्यशाखीव । यथा वसन्ततरुर्भूतले मेदिनीमण्डले मिलन्त्यो मस्तकस्य शिखरस्य शाखा यस्य तादृश फलानामुपलक्षणात्पल्लवपत्रकुसुमाना च लाभादामोदवान्परिमलकलित प्रकर्षेण नमति ॥

निववृते प्रमदेन्दिरयान्वितः स जिनगर्भगृहान्तरतस्ततः ।
चतुरिकोदरतोऽभिनवोढया वर इवामृतदीधितिवक्त्रया ॥ ११२ ॥

ततो जिनस्तुतिनुतिकरणानन्तरं स सूरिर्जिनस्य ऋषभदेवस्य यो गर्भगृहो गर्भागारस्तस्यान्तरतो मध्यान्निववृते निवृत्त पश्चाद्ववले । 'निववृते स महार्णवरोधस' इति रघौ । बहिराजगामेत्यर्थ । किंलक्षण । प्रमदेन्दिरया प्रमोदलक्ष्म्या अन्वितो युक्त । क इव । वर इव । यथा वरयिता परिणेता अभिनवोढया तात्कालिकपरिणीतया अमृतदीधितिवक्त्रया चन्द्रमुख्या आह्लादकृद्वदनया सहित । चतुरिकोदरत 'चउरी' इति प्रसिद्धाया मध्यत गर्भान्निवर्तते बहिरागच्छति ॥

शाम्भवाद्बहिरुपेत्य सद्मन पर्षदो वसुमतीपतेरिव ।
द्वारि धीसख इव प्रवेशने धर्मकृत्यविधये स आसितः ॥ ११३ ॥

स हीरसूरि द्वारि प्रासादद्वारदेशे आसित उपविष्ट । कस्मै । धर्म्याणि धर्मसबन्धीनि दीक्षोपस्थापनाव्रतोच्चारादीनि कृत्यानि कार्याणि तेषा विधि: शास्त्रोक्तप्रकारेण करण तदर्थम् । क इव । यथा सचिव प्रधान धर्म्याणा न्यायव्यवहारोपलक्षितकार्याणा राजप्रजासबन्धिना विधये प्रवेशने आसितो भवति । कि कृत्वा । शांभवात्तीर्थंकरसबन्धिन. सद्मनः मन्दिराद्बहिर्बाह्यप्रदेशे उपेत्यागत्य । कस्या इव । पर्षद इव । यथा धीसखो वसुमतीपते पर्षद सभाया बहिरेत्य सिहद्वारे राजप्रजाकार्यार्थमुपविशति ॥

अदीक्षयत्तत्र स काश्चिदिभ्यतनूभवान्गौतमवद्गणीन्द्रः ।
काश्चित्ककुश्रेष्ठिमुखाङ्गभाजस्तुर्यव्रतोच्चारमकारयच्च ॥ ११४ ॥

तत्र प्रासादद्वारे गणिनामनूचानानामिन्द्र पुरदर' गणनायको वा काश्चिदिभ्यतनूभवान् व्यवहारिनन्दनानदीक्षयत्प्राव्राजयद्दीक्षा ददाति स्म । किंवत् । गौतमवत् । यथा गौतमस्वामी इभ्यायङ्गजान् दीक्षयति स्म। पुन काश्चित् अणहिल्लपाटकपत्तनसत्ककुनाम श्रेष्ठी प्रमुखो मुख्यो येषा तादृशानङ्गभाजो भव्यास्तुर्यव्रत ब्रह्मचर्य तस्योच्चार प्रत्याख्यानमकारयत् ब्रह्मचर्यमुच्चारयति स्म ॥

पुण्डरीकान्तिकस्थास्नुरथोद्दिश्य वशीव सः ।
श्रीशत्रुंजयमाहात्म्यं वृषाङ्कवदभाषत ॥ ११५ ॥

अथ दीक्षादानानन्तर पुण्डरीकनामा ऋषभदेवप्रथमभृत्तन्मूर्तेरन्तिके समीपे तद्देवकुलिकामागत्य तत्पार्श्वे एव स्थास्नुस्तिष्ठतीति एवशील एतावता मूलप्रासादद्वारादुत्थाय पुण्डरीकमूर्ते पार्श्वे आगत्योपविष्ट इत्यर्थ । तादृशो वशी जितेन्द्रिय' सूरिविंशो यात्रिकलोकानुद्दिश्य श्रीशत्रुजयमाहात्म्य विमलाचलमहिमानमभाषत कथयति स्म । किंवत् । वृषाङ्कवत् । यथा ऋषभदेव पूर्व सिद्धशैलमाहात्म्य भाषते स्म ॥

यत्तीर्थेऽन्यत्र शुद्धाध्यवसितिविशदध्यानतः पूर्वकोट्या
प्राणी बध्नाति पुण्यं भवति भवभृतां तत्क्षणेनाप्यमुष्मिन् ।
भेतव्य पातकेभ्यो भुवि न भविजनैर्भेद्यनिर्भेददक्षे
क्ष्माभृत्यस्मिञ्शरण्ये पुनरहिमरुचीवान्धकारोत्करेभ्यः ॥ ११६ ॥

अन्यत्र अपरस्मिस्तीर्थे शुद्धा निष्पापा या अध्यवसितिरध्यवसाय शुभपरिणामस्तेन कृत्वा यद्विशद शुल्कध्यान तस्मात्सप्ततिवर्षकोटिलक्षषट्पञ्चाशत्कोटिसहस्रवर्षमानपूर्वाणा कोट्या शतलक्षै' कृत्वा यत्पुण्य शुभकर्म प्राणी बध्नाति जन्तुरुपार्जयति तत्पुण्य तावत्प्रमाण सुकृतममुष्मिन् शत्रुजये तत्क्षणात्स एव क्षणस्तत्क्षणस्तस्मात् । तत्काल एवेत्यर्थ । अष्टादशनिमेषैरेका काष्ठा, द्वाभ्या काष्ठाभ्यामेको लव , पञ्चदशभिर्लवैरेका कला, द्वाभ्या कलाभ्यामेको लेश , पञ्चदशभिर्लेशैरेक क्षण , षड्भि क्षणैरेका घटिका, द्वाभ्या घटिकाभ्या मुहूर्तम्, इत्यादिकालमानम् । भवभृता भविना भवति जायते । पुनर्भुवि पृथिव्या शरणागतवज्रपञ्जरे अस्मिन् शत्रुजयनाम्नि पर्वते पृथ्वीपतौ च सति भविजनैर्भविकलोकैरनन्तदु खदातृत्वाद्वैरिभूतेभ्य पातकेभ्य कथचित्प्रमादात्पापानि कृत्वा न नैव भेतव्य न भयमानेयम् । किंभूते । भेद्यानि भेत्तु योग्यानि दु कर्माणि तेषा निर्भेदे घातने निवारणे दक्षे निपुणे । यदुक्त शत्रुजयमाहात्म्ये—'न भेतव्य पातकेभ्य. प्रमादिभि । श्रूयतामेकवेल श्रीसिद्धक्षेत्रकथानकम् ॥' कस्मिन्निव । अहिमरुचीव । यथा अभ्युदिते सहस्रकिरणे अन्धकाराणा ध्वान्ताना भय नानीयते । हिमादन्या अ-

हिमा उष्णा रुच किरणा यस्य । यदुक्त माघे—'उदयमहिमरश्मिर्याति शीतांशुरस्त कुमुदवनमपश्रि श्रीमदम्भोजखण्डम् । त्यजति मदमुलूक श्रीतिमाश्चक्रवाको हतविधिलसिताना ही दुरन्तो विपाक ॥'

अर्हद्देशनवेश्मनीव सततं संत्यज्यतेऽस्मिन्मिथः
पारीन्द्रद्विरदादिजन्मिनिवहैराजन्मविद्वेषिता ।
राज्ये नीतिमतः क्षितेरधिपतेर्व्राता इवोर्वीस्पृशा
सर्वे सन्त्यकुतोभया यदचलोत्सङ्गे पुनः स्थायुकाः ॥ ११७ ॥

भो भव्या, अस्मिन् शत्रुजये सतत निरन्तर पारीन्द्रद्विरदादिभि सिंहहस्तिप्रमुखै । आदिशब्दाद्व्याघ्रधेनुचित्रमृगमार्जारमूषकमयूरनागाद्यै । अन्यैरपि बहुभिरङ्गिभि प्राणिगणैर्मिथ परस्पर जन्म मर्यादीकृत्याजन्म अवतारमुत्पत्तिमारभ्य । मरणान्त यावदित्यर्थ । आजन्मनो विद्वेषिता वैरिभाव सत्यज्यते मुच्यते । कस्मिन्निव । अर्हद्देशनवेश्मनीव । यथा जिनेन्द्रसमवसरणे सर्वै प्राणिभिर्मिथो वैर सत्यज्यते । यदुक्तम्—'सारङ्गी सिंहशावं स्पृशति सुतधिया नन्दिनी व्याघ्रपोत मार्जारी हसबाल प्रणयपरवशा केकिकान्ता भुजङ्गम् । वैराण्याजन्मजातान्यपि गलितमदा जन्तवोऽन्ये त्यजन्ति श्रित्वा साम्यैकरूढप्रशमितकलुष योगिन क्षीणमोहम् ॥' पुनर्यदचलोत्सङ्गे यस्य शत्रुजयस्य पर्वतस्योत्सङ्गे क्रोडे स्थायुका वसनशीला सर्वे स्वपरजातीया प्राणिन न विद्यते कुतश्चित्कस्माच्चनापि भय येषा ते अकुतोभया निर्भीका अज्ञातभयाह्वाना सन्ति विद्यन्ते । कस्मिन्निव । राज्य इव । यथा नीतिमतो न्यायवत क्षितेरधिपते राज्ञो राज्ये उर्वीस्पृशा मानवाना व्राता समूहा अकुतोभया भवन्ति ॥

स्वर्णोदयार्बुदब्रह्मगिर्याद्यष्टशतोन्मितैः ।
सुतैरिवोत्तुङ्गशृङ्गैः परितः परिवारितः ॥ ११८ ॥

य श्रीशत्रुजयपर्वत उत्तुङ्गैर्गगनावगाहिभि शृङ्गै शिखरै परित सर्वतश्चतुर्दिक्षु च परिवार परिच्छेद सजातोऽस्येति परिवारित । परिचारयुक्तो जात इत्यर्थ । किंभूतै शृङ्गै । स्वर्णगिरि-उदयगिरि-अर्बुदगिरि-ब्रह्मगिरि एते चत्वार शैला आदौ प्रथम यस्य तादृशेन अष्टाभिरधिकेन शतेन उन्मितै प्रमाणीकृतै । उत्प्रेक्ष्यते—उच्चै शिरोभि अथ वा उत्प्राबल्येन तुङ्गेभ्योऽपि महद्भ्योऽपि तुङ्गैर्महद्भि । 'त मानतुङ्गमवशा समुपैति लक्ष्मी' इति भक्तामरस्तवे । मानेन तुङ्गो महान् इति मानतुङ्ग । सुतै नन्दनैरिव परिवारकलित ॥

तीर्थमास्ते न विश्वेऽप्यदःसंनिभं विश्वकर्त्रेति रेखा किमेषा कृता ।
स्वर्गिणा निम्नगावत्पुनाना जनान्यत्र शत्रुंजये भाति कल्लोलिनी॥ ११९॥

यत्र शत्रुजये शैले शत्रुजयनाम्नी कल्लोलिनी भाति नदी शोभते । कि कुर्वाणा ।

जनान् भविकलोकान् पुनाना पवित्रीकुर्वाणा । किवत् । निम्नगावत् । यथा स्वर्गिणा देवाना निम्नगा गङ्गा परशासनलोकप्रसिद्धया लोकान्पुनीते । उत्प्रेक्ष्यते—त्रैलोक्येऽपि विश्वत्रयेऽपि अद सनिभम् अस्य विमलाद्रे सनिभ तुल्यमन्यत्तीर्थ नास्ते लोकान् जगज्जनानिति वक्तु वा विश्वकर्त्रा जगत्सृष्टिकारकेण विधिना एषा प्रत्यक्षलक्ष्या शत्रुजया नदी किमु रेखा कृता विहितेव ॥

केवलज्ञानितीर्थेशतीर्थे पुरा स्नात्रनिर्मित्सयेशानजम्भद्विषा ।
सिद्धसिन्धोर्मुदानायि यस्मिन्नसौ जह्नुनेव प्रवाहो नगेऽष्टापदे ॥ १२० ॥

पुरा पूर्वं गतचतुर्विंशत्यास्तृतीयारकस्यादिसमये केवलज्ञानिनामा प्रथमतीर्थंकरस्तस्य तीर्थे शासने वारके वा तस्मिन् जिते विद्यमाने वा यस्मिन् शत्रुजयनाम्नि नगे गिरौ प्रथमस्थापितप्रासादे स्नात्रनिर्मित्सया अर्थात्केवलज्ञानितीर्थकृन्मूर्तेरेव स्नात्रस्य कर्तुमिच्छया ईशाननाम्ना द्वितीयपदे लोकनायकेन जम्भद्विषा इन्द्रेण सिद्धसिन्धोर्वैताढ्यशैलान्तर्वर्तिन्या गङ्गाया मध्यादसौ शत्रुजयाभिधाना सिन्धुरा नायता आनीता वा इत्येषा कथा शत्रुजयमाहात्म्येऽस्तीति । केनेव । जह्नुनेव । यथा सगरचक्रिण· षष्टिसहस्रसुतेषु ज्येष्ठेन नन्दनेन अष्टापदाभिधाने नगे भूधरे अर्थात्काञ्चनप्रासादमणिमयप्रतिमारक्षाकृते । दण्डरत्नकारितसहस्रयोजनोद्वेधकैलाशशैलपरित खातिकाखातपूरणार्थमित्यर्थ. । सिद्धसिन्धो सनिधिवर्तिमन्दाकिन्या एव प्रवाहो दण्डरत्नेनैव पानीयोऽय आनायि इत्येषामपि कथा शत्रुजयमाहात्म्ये एवास्ते ॥

रसकूपीदिव्यौषधीसुवर्णमणिरत्नभूमिरेष गिरिः ।
शिव इव सकलाः सिद्धीः पुनर्दधानः श्रियं श्रयते ॥ १२१ ॥

एष शत्रुजयाख्यो गिरि पर्वत श्रियमद्वैतवैभवत्वेन शोभा श्रयते धत्ते । किभूत । रसकूपीना लोहताम्रादीना हेमविधायकै रसै परिपूर्णाना लघुकूपाना तथा दिव्याना देवाधिष्ठातृत्वेन महाप्रभावाणामौषधीना सुवर्णरजतकारकाष्ठमहाभयस्तम्भकरोगविनाशकनिधिद्रव्यादिदर्शकाखिलकामितकारकादीना विविधजटिकाना सुवर्णानामुपलक्षणाद्रूप्यत्रपुसीसकताम्रलोहादीना मणीना चन्द्रकान्तादीना रत्नाना कर्केतनप्रमुखाणा भूमिरर्थात्स्वर्णादिखनीनामुत्पत्तिस्थानम् । पुन कि कुर्वाण । सकला सर्वजातीया सिद्धीर्दधानो धारयन् वर्त्ते । धारण तु युक्तमेव । यत स्वस्मिन् स्वस्य वा यद्भवति तत्परस्मै दीयते पर स्वस्मिन्नेव यन्न भवति तत्परस्मै कुतो दीयते । असौ तु एकतानो भवन्मानसानिशस्वाराधकानामैहिकामुष्मिका सर्वा सिद्धी प्रदत्ते । क इव धत्ते । शिव इव । यथा ईश्वरोऽखिला लघिमा वशिता-ईशिता-प्राकाम्य-महिमा-अणिमा-यत्रकामावसायसायित्व-प्राप्ति इत्यष्टसिद्धीर्दधाति ॥

सूर्योद्यानं सुरेन्दोर्दिशि विपिनमिव स्वःसदा भाति यस्मि-
न्स्वर्गोद्यानं त्वपाच्या दिशि गिरिकमलानीलचेल किमेतत् ।

चन्द्रोद्यानं प्रतीच्या विविधसुमभरैर्भूषितं भूषणैः किं
लक्ष्मीलीलाविलासं धनददिशि पुनः किं तदीयं निकुञ्जम् ॥१२२॥

यस्मिन् शत्रुजये सुरेन्दोरिन्द्रस्य दिशि पूर्वस्यां सूर्योद्यानं भाति । उत्प्रेक्ष्यते—स्व - सदां देवानां विपिनं काननं नन्दनवनमिव । पुनः अपाच्यां दक्षिणस्यां दिशि स्वर्गोद्यानं राजते । उत्प्रेक्ष्यते—गिरिकमलाया विमलाचललक्ष्म्याः नीलं मरकतच्छवि चेलं वस्त्रमिव । पुनः प्रतीच्यां पश्चिमायां दिशि चन्द्रोद्यानं भ्राजते । किंभूतम् । विविधानि नानाप्रकाराणि रक्तपीतनीलकृष्णश्वेतादिवर्णानि सुमानि पुष्पाणि तेषां भरैः समूहैर्भूषितं शोभितम् । उत्प्रेक्ष्यते—किंभूतैः । भूषणैराभरणैरिवालंकृतम् । पुनर्धनद-दिशि उत्तरस्यां लक्ष्मीलीलाविलासं नाम वनं शोभते । उत्प्रेक्ष्यते—तदीयमुत्तरदिक्पते-र्धनदस्य संबन्धि निकुञ्जमुद्यानं चैत्ररथं वनमिव । 'विमानं पुष्पकं चैत्ररथं वनं पुरी प्रभा' इति हैम्याम् । निकुञ्जशब्दः पुनपुंसकलिङ्गयोः । इदं वर्णनमग्रेऽपि प्रोच्यमानं शत्रुंजयमाहात्म्यादितो ज्ञेयम् । अधुना तु तेषामलक्ष्यत्वेनेति ॥

राकामृगाङ्का इव यत्र पद्माकरा रमां काचन चिन्वते स्म ।
कुण्डान्यखण्डान्यपि नागगेहात्पीयूषकुण्डानि किमुद्धृतानि ॥ १२३ ॥

यत्र शत्रुंजये राकाणां यः सुपूर्णः षोडशकलाकलितश्चन्द्रो भवेत् । 'राका पूर्णे निशाकरे' इति हैम्याम् । पूर्णिमासीनां मृगाङ्काश्चन्द्रा इवामृतपूरिताः पद्माकरास्तटाकाः काचन वचनविषयातीतां रमां लक्ष्मीं चिन्वते पुष्णन्ति । पुनर्यत्र गिरौ अखण्डानि अ भग्नानि अक्षतानि कुण्डानि ह्रदभेदा जलाशयविशेषाः शोभन्ते । उत्प्रेक्ष्यते—नागगे-हात्पातालादुद्धृतानि गृहीत्वा आनीतानि किं पीयूषकुण्डानि अमृतकुण्डानीव । पाताले हि नव सुधाकुण्डानि सन्ति । यदुक्तं पञ्चमीस्तुतौ—'यात्वा देवाधिदेवागमदशमसु-धाकुण्डमानन्दहेतु ' इत्यागमरूपं दशमं सुधाकुण्डम् । तथा नैषधवृत्तौ—'क्षितिं फणाम-ण्डलैः रक्षन्ति धारयन्तीति क्षितिरक्षिणो नागाः । यथा यत्कथाश्रवणात् पूर्वं फणिप्रभृ-तयो नवसुधानां कुण्डानां रक्षिताः कुण्डानि नामृतरोऽभूवस्तथा रक्षयन्ति' इति ॥

कलितललितरङ्गत्तुङ्गतारङ्गसङ्गी-
मिलदलिकुलकेलीस्मेरदम्भोजपुञ्जः ।
श्रियमयति तटाकश्चिल्लणाख्योऽत्र नन्दी-
सर इव दनुजारिश्रेणिभिः सेव्यमानम् ॥ १२४ ॥

अत्र शत्रुंजयशैले चिल्लण इति आख्या नाम यस्य तादृशः तटाकः श्रियं शोभाम-यति गच्छति । प्राप्नोतीत्यर्थः । किंभूतः । कलितं ललितं गमनागमनादिविलासो यैस्ता-दृशाः तथा रङ्गन्तश्चलन्तस्तुङ्गा उच्चैस्तराः गगनावगाहिनस्तारङ्गाः कल्लोलसमूहाः । अत्र समूहार्थेऽण्प्रत्ययः । तथा 'वारंवारं तारतरस्वरनिर्जितगङ्गातारङ्गाम्' इति पद्मसुन्दरकृ-

तभारतीस्तोत्रे । तेषा सङ्गोऽस्त्यस्यास्मिन्वा । पुन किंभूत' । मिलन्तो मकरन्दपानार्थं लोलुपतया आगत्य एकत्रावस्थिति कुर्वन्तो ये अलिनो भ्रमरास्तेषा कुल सजातीयवृन्दानि । 'कुल तेषा सजातीनाम्' इति हैम्याम् । तेषा केली क्रीडा यत्र तादृश स्मेरन्विकाश प्राप्नुवन् । 'स्मेरदम्भोजखण्डाभि' इति पाण्डवचरित्रे । अम्भोजाना कमलाना पुञ्जो व्रजो यत्र । उत्प्रेक्ष्यते—नन्दीसर इव । यथा पूर्वोक्तविशेषणविशिष्टमिन्द्रसरोवर श्रिय श्रयति । एतद्द्वयमपि किंभूतम् । दनुजाना दानवानामरयो वैरिणो देवास्तेषा श्रेणिभिर्वारणीभि सेव्यमानम् । मोक्षार्थं क्रीडार्थं च चिल्लणनन्दीसरसोर्विशेषणम् ॥

क्वचिदुपरिकपर्दिप्राक्सरः पालिशालि
स्मितशिखरिशिखाग्रस्थायुकानेकपक्षि ।
विलसति विमलाद्रौ स्वा जडाधारभावा-
भ्युदितजगदकीर्तिं हन्तुमेत्य स्थितं किम् ॥ १२५ ॥

विमलाद्रौ शत्रुजयशैले क्वचित्कुत्रापि स्थानके उपरि अधित्यकाप्रदेशे कपर्दि इति शब्द प्राक् पूर्वं यस्य तादृश सरो विलसति शोभते । किंभूतम् । पालौ सेतौ जलवारणके शालन्ते शोभन्ते इत्येवशीला , तथा स्मिता विकसिता कुसुमिताश्च ये शिखरिण पादपास्तेषा शिखानां शाखानामग्रेषु उपरितनप्रदेशेषु स्थायुका वसनशीलास्तिष्ठन्तीत्येवशीला उपविष्टा अनेके विविधजातीया पक्षिणो विहगमा यत्र तत् । उत्प्रेक्ष्यते—स्वा स्वकीया डलयोरैक्याद्भावप्रधाननिर्देशाच्च जलाधारत्वेन अथ वा भावप्रधानत्वेन विना जडानामाधारत्वेनाभ्युदिता प्रकटीभूतामुत्पन्ना वा जगति विश्वे अकीर्तिमपयशो हन्तु किं निवारयितुमिवैत्यागत्य स्थितम् ॥

स्फुटमिव घटिताना वेधसा स्फाटिकाना
क्वचन खनिरपूर्वा तण्डुलाना विभाति ।
उदयति किल दृष्टेः सादिमातुः पुरस्ता-
दिव शतधृतिपुत्र्याः केसराङ्कूरराजी ॥ १२६ ॥

शत्रुजये क्वचन बहि प्राकारप्रतोलीप्रवेशानन्तरमेव पुरो भूमौ स्फाटिकाना स्फटिकोपलमयाना तण्डुलाना चोक्षानामपूर्वा असाधारणा खनिराकरो विभाति । उत्प्रेक्ष्यते—वेधसा सृष्टिकर्त्रा घटितानामिव निष्पादितानामिव । कथम् । स्फुट प्रकट यथा स्यात्तथा । किलेति श्रूयते निश्चित वा । यदेतदित्थमेव दृश्यते च । सा चोक्षकखनिरादिमातु युगादिदेवजनन्या लोकेऽप्यादिमाता देवीविशेषा सैव मरुदेवा तस्या दृष्टे पुरस्तादेवोदयति प्रादुर्भवति । केव । केसराङ्कूरराजीव । यथा शतधृतेर्ब्रह्मण. पुत्र्या नन्दिन्या सर-

खत्या दृष्टेरग्रे कुङ्कुमप्ररोहमण्डली प्रादुर्भवति । काश्मीरजनपदे सरखतीदृष्टे पुरो घुसृणमुद्गच्छति, अन्यत्र कुसुम्भक इति श्रूयतेऽद्यापि ॥

हृदभिलषितसिद्धीरैहिकामुष्मिकाद्या-
स्त्रिजगति ददतो मे के पुरो यूयमाध्वे ।
इति किमु सुरवृक्षानैहिकार्थान्ददाना-
स्तृणयति खगरावैर्यद्वटः सिद्धनामा ॥ १२७ ॥

सिद्ध इति नाम यस्य तादृशो यो वट न्यग्रोध यस्य शत्रुंजयस्य वटो यद्वट: प्लक्ष ।'सिद्धवड' इति प्रसिद्ध ।स खगाना पक्षिणा रावैर्विरुतैः इह लोके भवा ऐहिकास्ते च ते अर्था अभिलाषास्तान्ददानान्पूरयत सुरवृक्षान् कल्पद्रुमान् तृणयति तृणप्रायान् कुरुते।अवगणयतीत्यर्थ ।उत्प्रेक्ष्यते—इति हेतो किमु।इति किम् । त्रिजगति त्रैलोक्येऽपि।त्रिभुवनजनानामित्यर्थ । ऐहिका इहलोकसबन्धिनी आमुष्मिकाः परलोकसबन्धिनी हृदभिलषिता हृदयेन मनसा कामिता सिद्धीर्ददतो यच्छतो मे मम पुरोऽग्रे भो कल्पवृक्षा यूय के वराका आध्वे वर्तध्वे । अकिंचित्करत्वेन न केऽपीत्यर्थ. ॥

यस्मिन्नित्थमशापि पात्रसलिलक्षेपात्क्रुधा साधुना
काकः कोऽपि कदापि मास्त्विह नगे जातप्रवेशः क्वचित् ।
मातङ्गो महतामिवौकसि ततस्तत्राप्यभूदक्षयं
स्थाने तद्वचसाम्बु पद्मनदवद्विश्वैकमाहात्म्यभृत् ॥ १२८ ॥

यस्मिन्नगे विमलाद्रौ पात्रान्नालिकेरामत्रात् 'उलषो' इति प्रसिद्धात्सलिलस्य जलस्य क्षेपात्क्षेपणाल्लोकोक्त्या ढोलणात् क्रुधा कोपेन केनापि अनिर्दिष्टनाम्ना साधुना मुनिना कोऽपि स्वपात्रपानीयक्षेपक काक इत्थममुना प्रकारेणाशापि शप्त ।इत्थ कथम् । यदिह नगे अस्मिन् शत्रुजये क्वचित्कुत्रापि शैलसबन्धिनि प्रदेशे स्थानके कदापि कस्मिन्नपि प्रस्तावे कोऽपि कश्चिदपि त्वज्जातीय काको वायसो जातो भूत प्रवेश समागमो यस्य तादृशो मा भूत् मास्ताम् । कोऽपि काको मात्रागच्छत्वित्यर्थ । क इव । मातङ्ग इव । यथा चाण्डालो महतामुत्तमजातीयानामोकसि गृहे जातप्रवेशो भवेत् । तत शापदानानन्तर मध्यदिनदिनकरप्रसरत्करनिकरप्रबलतापोद्भूतप्रभूततृषाशुष्यन्मुखोष्ठतालुरसनाव्याकुलबालवृद्धादिसघजनात्यर्थाभ्यर्थनोत्पन्नानुकम्पार्द्रीभवन्मनस्तया तद्वचसा तस्यैव साधोर्गिरा तत्रापि स्थाने तस्मिन्नेव पानीयक्षेपणप्रदेशे तीर्थातिशयप्रकटनार्थमक्षय न विद्यते क्षयो रिक्तीभावो यस्य तादृशमम्बु पानीयमभूत् जात. । अधुनाप्यक्षीणमेव वारि वर्तते । 'उलखाझोल' इति नाम्ना प्रसिद्धमास्ते । किंवत् अक्षीणम् । पद्मनदवत् । यथा पद्महृदे अक्षयमम्बु वर्तते । किंभूतमम्बु । विश्वे त्रैलोक्येऽप्येकमद्वैत माहात्म्य महिमान बिभर्तीति ॥

महीपालभूभृन्मुखाणामिवैतन्नृणा कुष्टकष्टादिनिर्घातनिष्णम् ।
मरुल्लोलकल्लोललीलायमानारविन्दव्रजं सूर्यकुण्डं विभाति ॥ ११९ ॥

एतत्प्रत्यक्ष पार्श्ववर्ति सूर्यकुण्ड विभाति । किभूतम् । मरुता वायुवेगेन लोला-श्चञ्चलीभूता ये कल्लोलास्तरङ्गास्तेषु लीलायमानो लीलया आचरन् अरविन्दाना कमलाना व्रजो यत्र । पुन किभूतम् । नृणा सर्वजनाना कुष्टान्यष्टादशजातीयमहारोगविशेषास्तेषा कष्टानि अङ्गादिगलनादिकृच्छ्राणि तान्यादौ प्रथम येषा तादृशानि शोकापत्प्रमुखदु खानि तेषा निर्घातो मूलोच्छेदन तत्र निष्ण निपुणम् । केषामिव । महीपालभूभृत्प्रमुखाणामिव । यथा साधिताप्रतिहतखड्गाद्यनेकविद्यासिद्धस्य स्वयवरपरिणीतगुणसुन्दरीभर्तु रोगाकुल्येऽपि विजितप्रतिपक्षक्ष्माभृल्लक्षस्य महीपालनाम्नो राज्ञ कुष्टकष्टनिर्भेदकमासीत्तथा परेषामपीति बोध्यम् । महीपालकथा तु शत्रुंजयमाहात्म्येऽस्तीति ॥

पुण्डरीकाचलोर्वीव महिमैकनिकेतनम् ।
राजादनी विभात्येषा मुषिताशेषकल्मषा ॥ १३० ॥

एषा प्रत्यक्षलक्ष्या राजादनी क्षारिका 'रायणि' इति प्रसिद्धा विभाति । किभूता । मुषितानि मूलादुच्छिन्नानि अशेषाणि समस्तानि कल्मषाणि पापानि यया । पुनः किभूता । महिम्ना माहात्म्यानामेकमद्वैत निकेतनम् । केव । पुण्डरीकाचलस्य शत्रुजयाद्रेरुर्वी भूमीव ॥

ऐहिकामुष्मिकानल्पसंकल्पितान्यङ्गभाजां सृजन्ती त्रिलोकीभुवाम् ।
वेधसा स्वर्गिणा गौरपूर्वेव या निर्मिता राजते यत्र राजादनी ॥१३१॥

यत्र शत्रुजये राजादनी राजते । उत्प्रेक्ष्यते—या राजादनी वेधसा सृष्टिकर्त्रा अपूर्वान्याभ्य. कामधेनुभ्यो लक्षणैरसाधारणा गौर्धेनु कामदुघा निर्मिता निष्पादिता । कि कुर्वती । त्रिलोकीभुवा जगत्त्रितयजन्मना अङ्गभाजा देहभाजा सुरासुरनराणा प्राणिनामैहिकानि इहलोकभवानि रोगापनयनसपत्करणादिमानि आमुष्मिकाणि परलोकभवानि स्वर्गापवर्गादिकानि यान्यनल्पानि भूयासि । समस्तानीत्यर्थ । सकल्पितानि मन -कामितानि । मनोरथानित्यर्थ । सृजन्ती कुर्वन्ती । सपूरयन्तीत्यर्थ ॥

वर्षत्यसौ शिरसि संघपतेः पयोभि-
र्जम्भारिराजिरिव जन्ममहे जिनेन्दोः ।
मुक्त्यङ्गना पुनरियं वयसीव रङ्गा-
त्पुंसानुषङ्गयति संगमकामुकेन ॥ १३२ ॥

असौ राजादनी सघपते सघनायकस्य 'सघवी' इति लोकप्रसिद्धस्य शिरसि मस्तके क्षीरवत्त्वेन पयोभि क्षीरैर्वर्षति । जम्भारिराजिरिव । यथा जन्ममहे जननमहोत्सवे

जम्भारीणामिन्द्राणा राजि श्रेणी' जिनेन्दो जिनचन्द्रस्य उत्तमाङ्गोपरि एककोटिषष्टिलक्षप्रमितपञ्चविंशयोजनोत्तुङ्गद्वादशयोजनपृथुलकलशयोजनोन्मितनालनिर्मुक्तविविधतीर्थोदकैर्वर्षति । पुनरिय राजादनी सगमकामुकेन मिलनाभिलाषुकेण पुसा पुरुषेण सार्धं मुक्त्यङ्गना सिद्धवधूमनुषञ्जयति सगम कारयति । केव । वयसीव । यथा प्रियसखी सगम कर्तुं काङ्क्षता मनोभिलषितेन केनचित्तरुणेन सम तत्तरुणाङ्गसगमकृते सुचिरमुत्कण्ठिता स्वा सखीमनुषञ्जयति मेलयति ॥

संप्राप्तः पूर्ववारान्नवनवतिमितानादिदेवस्तलेऽस्या-
स्तत्राचवार्चनीयास्त्यसुरनरमरुत्पुंगवैः पादुकास्य ।
भ्रश्यत्पर्णादिचूर्णैर्भुवनतनुभृता भूतवेतालरक्षो-
यक्षाद्याशेषदोषानपहरति पुनर्या च रोगान्सुधेव ॥ १३३ ॥

अस्या राजादन्यास्तले अध प्रदेशे मूलपार्श्वे छायाया वा नवनवत्या मितानेकोनशतप्रमाणीकृतान् पूर्ववारान् पूर्वाणा वर्षवासरसख्याका वेला आदिदेवो वृषभस्वामी सप्राप्त समवसृत । यदुक्तम्—'नवनवतिपूर्ववारान् यस्मिन् समवसरद्युगादिजिन' । राजादनीतरुतले विमिलगिरिरय जयति तीर्थम् ॥' इति पूर्वाचार्यप्रणीतस्तवे । पुनस्तत्र राजादन्यास्तले अर्चेव अर्हत्प्रतिमेव । अर्चाशब्देन पूर्वसूरिभि प्रतिमा प्रोक्तास्ति । यथा—'अवनितलगताना कृत्रिमाकृत्रिमाणा वरभवनगताना दिव्यवैमानिकानाम् । इह मनुजकृताना देवराजार्चिताना जिनवरभवनाना भावतोऽर्चा नमामि ॥' इति । अस्यादिदेवस्य पादुका पदप्रतिमा । पदद्वन्द्वप्रतिकृतिरित्यर्थ । अस्ति वर्तते । किभूता । असुरा दानवा नरा मानवास्तथा मरुतो देवास्तेषा पुगवै प्रधानैरिन्द्रादिभिरर्चनीया पूजयितु योग्या पूजिता च । पुनर्भ्रश्यता स्वय निपतता भूपीठे वातादिना न तु कराकर्षणादिना पर्णादीना पल्लवपुष्पपत्रकलिकाफलशाखाछल्लिप्रमुखाणा चूर्णैं क्षोदै कृत्वा भुवनतनुभृता जगज्जनाना भूतवेताला देवविशेषा रक्षांसि रात्रिचरा मनुष्या सिद्धराक्षसादिविद्या देवजातीया वा इति द्विधा यक्षा वटवासिनस्ते आद्या प्रथमा येषा ते पिशाचप्रेतव्यन्तरयोगिनीशाकिन्यादयस्तेषामशेषा समस्ता दोषा उपद्रवास्तान् या अपहरति निर्णाशयति । च पुनर्या रोगान् समस्तानप्यामयानपाकरोति । केव । सुधेव । यथा पीयूष देवभोज्य पीत सन्नि शेषान् गदानपनयति ॥

श्रीवाचयमपञ्चकोटिकलितः श्रीपुण्डरीको गणी
चैत्र्यामत्र दिने महीमिव जयी सिद्धिं मुदासाधयत् ।
यत्किंचित्क्रियते जनैरिह नगे दानोपवासादिकं
तत्स्यात्तेन दिनेऽत्र कोटिगुणित दानं सुपात्रे यथा ॥१३४॥

श्रीभिर्ज्ञानदर्शनचारित्रलक्ष्मीभिर्वृता वाचयमा महामुनयस्तेषा पञ्चसख्याकाभिः को-

टिभिः शतलक्षाभिः कलित सहित । तथा कोटिशब्दो ह्रस्व' स्त्रीलिङ्गवाचिवदाकारान्तः। यदुक्तम्—'कियती पञ्चसहस्री कियती लक्षा च कोटिरपि कीयती । औदार्योन्नतमनसा रत्नवती वसुमती कियती ॥' इति सूक्ते लक्षाशब्द । तथा लिङ्गानुशासने—'मानो लक्ष माने वाच्य लक्षशब्द' स्त्रीक्लीबलिङ्गयो लक्ष लक्षा च' इति लिङ्गानुशासने। श्रिया प्रथमचक्रिप्रथमपुत्रप्रथमतीर्थकृत्प्रथमगणभृल्लक्ष्म्या युत पुण्डरीकनामा गणी श्रीऋषभदेवचतुरशीतिगणभृत्सुमुख्यो गणधर अत्र शत्रुजयाद्रौ चैत्र्याम् । चैत्रेण मासेन युक्ता पौर्णमासी चैत्रीत्युच्यते । चैत्रपौर्णमास्यामित्यर्थ । मुदा अनन्तानन्दसदोहमेदुरतया मोक्षमसाधयत्साधयामास । मुक्ति जगामेत्यर्थ । क इव । जयीव । यथा जयनशीलो राजा प्रमोदेन महीमासमुद्रान्तमेदिनी साधयति । तत इह नगे श्रीशत्रुञ्जयपर्वते यत्किचिद्दानोपवासादिकमत्र दिने अस्या चैत्र्या पूर्णिमाया जनैर्भविकलोकै क्रियते विधीयते । तत्साधुसाध्वीविश्राणनोपवसनादिकमत्र चैत्रपूर्णिमावासरे एकस्मिन्नेवाहनि पञ्चकोटिमुनीना मुक्तिगमनकारणेन कोटिभि शतलक्षाभि गुण्यते इति कोटिगुणित स्यात् । किमिव । दानमिव । यथा सुपात्रे दान कोटिगुण भवेत् । यदुक्तम्—'दानपात्रमधमर्णमिहैकग्राहिकोटिगुणित दिवि दायि' इति नैषधे ॥

शाश्वताद्रिरिवानन्तसमयस्थायुकोऽस्त्ययम् ।
कालक्रमात्पुनर्धत्ते शशीवोपचयक्षयौ ॥ १३५ ॥

अय शत्रुजयाद्रिर्न विद्यते कदाप्यन्तोऽवसान यस्य तावन्त समय काल यावत्तिष्ठतीत्येवशील स्थायुक । क इव । शाश्वताद्रिरिव । यथा अनश्वरो मेरुप्रमुखशैल । जातिवाचित्वादेकवचनम् । अनन्त काल यावत्स्थास्नुरास्ते । परमस्मिन् शत्रुजये एकोऽय विशेष । कालक्रमादुत्सर्पिण्यवसर्पिणी समयपरिपाट्या उपचयक्षयौ वृद्धिक्षीणभावौ असौ धत्ते । क इव । शशीव । यथा चन्द्र शुक्लकृष्णपक्षक्रमादुपचयक्षीणते धत्ते । यथा शशी शुक्ले पक्षे वर्धते कृष्णे च हीयते, तथा शत्रुजयोऽप्युत्सर्पिण्या वृद्धि भजते अवसर्पिण्या क्षण क्षयमयते । कि च यथा कलावान्कलामात्रमेवावशिष्यते तथा विमलाद्रिरपि सप्तहस्तप्रमाणो मुण्डकमानोऽवशिष्यते ॥

तालध्वजढङ्काभिधकदम्बलौहित्यरैवताद्यचलाः ।
विलसन्महिमानोऽमी यत्प्रतिकाया इवाभान्ति ॥ १३६ ॥

अमी प्रत्यक्षा सनिधौ निरीक्ष्यमाणा तालध्वज, तथा ढङ्क इत्यभिधा ययोस्तौ 'तस्ताझो ढको' इति नाम्ना प्रसिद्धौ, तथा कदम्ब, तथा लौहित्य, तथा रैवत्य उज्जयन्त कोलम्बो लोहिचो गिरिनारि इति नाम्ना लोकप्रसिद्धा । एते पञ्चापि पर्वता आदौ कृत्वा येषा ते अचला 'टुक' इति ख्याता पर्वता यत्प्रतिकाया यस्य शत्रुजयाद्रे प्रतिबिम्बानीवाभान्ति आ सामस्त्येन शोभन्ते । किभूता । विलसन् त्रैलोक्ये स्फूर्तिमत्ता कलयन् महिमा माहात्म्य येषामेते पञ्चापि गिरय शत्रुजयाद्रेर्मुख्यशिखराणि विमलाचलतुल्यमाहात्म्यानि सन्ति ॥

माहात्म्यमेतस्य समग्रमेकैकस्यापि शृङ्गस्य कदापि वक्तुम् ।
प्रभुर्भवेत्कोऽपि तदाप्त एव तरीतुमब्धेरिव वारि पोतः ॥ १३७ ॥

एतस्य शत्रुंजयस्य एकैकस्यापि शृङ्गस्य शिखरस्य समग्र समस्त माहात्म्य महिमान वक्तु कथयितु यदि चेत्कदापि कस्मिन्नपि समये कोऽपि पुमान् प्रभु समर्थो भवेत्तदा स आप्त सर्वज्ञ एव नान्य सर्वज्ञ विना अस्य महिमान भाषितु कोऽपि नालम् । क इव । पोत इव । यथा अब्धेर्महार्णवस्य वारि पानीय यदि कदाचित्कोऽपि तरीतुमल तदा स पोतो यानपात्रमेव न तारकादि ॥

तदत्र प्राप्यतेऽनल्पं यद्वस्तु क्वापि नाप्यते ।
मेरौ न सन्त्यदभ्राः किं दुःप्रापाः स्वर्द्रुमा मरौ ॥ १३८ ॥

अत्र शत्रुंजये तत्तत्प्रसिद्धमप्रसिद्ध वा निविदर्शनकृतरजतकनककारिचित्रकमोहनवल्लीप्रमुखानेकौषधीरसकूपिकास्वर्णरत्नाकरादिकमनल्प बहु । पदे पदे इत्यर्थ । वस्तु प्राप्यते लभ्यते भाग्यवद्भि । अथ वा अत्र गिरौ बालवृद्धैरपि सिद्धिरासाद्यते । यदुक्तम्—'सर्वेषामपि शैलानामुन्नतो विमलाचल । यदारोहेण लोकाग्र प्राप्यते बालकैरपि ॥' इति पूर्वसूरिस्तवे । तत्किम् । यद्वस्तु अन्यत्रान्यस्मिन् स्थाने महायासोऽपि क्वापि कुत्रापि नाप्यते न लभ्यते । युक्तोऽयमर्थ —ये स्वर्द्रुमा कल्पवृक्षा मरौ मरुस्थल्या दु प्रापा । यदुक्तम्—'पातु वाञ्छति चातकस्य रुदतो नेत्राम्बु यत्राम्बुदाश्छायामिच्छति निश्छदक्षितिरुह प्रत्याशया धावताम् । अन्तर्गूढजलाशया श्रमजल नेतु नदी काङ्क्षति प्राप्तास्त मरुनीवृत वयमितो दूरेण वाराणसीम् ॥' इति मरुमण्डललक्षणम् । तत्र ये दुर्लभास्ते कल्पशाखिनो मेरौ सुवर्णाचले अदभ्रा गणनातीता किं न सन्ति न विद्यन्ते अपि त्वसख्या आसते ॥

षष्ठैः सप्तभिरष्टमाष्टमयुतैर्यस्मिन्कृतैर्निर्जलै-
स्तार्तीयीकतया मिते किल भवे प्राप्नोति सिद्धिं सुधीः ।
यस्मिन्नार्षभिकारिता मणिमयी मूर्तिं जिनेन्दोर्नम-
स्कुर्वन्स्वर्णगुहागतामपि भवेदेकावतारी भवे ॥ १३९ ॥

किलेति पूर्वाचार्यपरम्परया श्रूयते बृहद्ग्रन्थेषु च दृश्यते । यस्मिन् शत्रुंजये तृतीय एव तार्तीयीक । 'तीयादीकण् स्वार्थे वा वक्तव्य' । तस्य भावस्तार्तीयीकता तया तार्तीयीकतया । यदुक्तम्—'तार्तीयीकतया मितोऽयमगमत्तस्य प्रबन्धे महाकाव्ये चारुणि नैषधीयचरिते सर्गो निसर्गोज्ज्वल' इति नैषधे । मिते प्रमाणीकृते भवे जन्मनि सुधीर्धीमान् सिद्धि मोक्ष प्राप्नोति । कै । षष्ठैरुपवासद्वयमानै 'छट्ठ' इति लोकप्रसिद्धै । किंभूतै. । सप्तभि सप्तसख्याकै मार्तण्डतुरगप्रमाणै । पुन किंभूतै. । अष्टमेन अष्टमनाम्ना उपोषणत्रिकेण 'अट्ठम'सज्ञेन प्रसिद्धेन युतै. सहितै. । पुन किंभूतैः ।

कृतैर्विहितैः । कीदृशैः कृतैः । निर्जलैः पानीयरहितैः चतुर्विधाहारप्रत्याख्यानरूपैः । अत्र ये निर्जलान् सप्तषष्ठानष्टम चाष्टम कुर्वन्तीति ते तृतीये भवे मोक्ष यान्तीत्यर्थः । अपि पुनर्यस्मिन् शत्रुंजये आर्षभिणा ऋषभस्यापत्यमार्षभिर्भरतचक्रवर्ती तेन कारिता वार्धकिना निर्मापिता जिनेन्दो स्वतातस्य ऋषभदेवस्यैव मूर्तिं प्रतिमा नमस्कुर्वन् प्रत्यक्षलक्ष्यीकृत्य प्रणमन् सन् भवे ससारे एक एव नापरोऽवतारो जन्म अस्यास्तीति एकावतारी भवेत्स्यात् । मूर्तिं किंभूताम् । मणिमयीं रत्नस्वरूपाम् । पुनः किंभूताम् । स्वर्णगुहागताम् ऋषभशिखरात्पश्चिमप्रदेशे स्वर्णनाम्न्या गुहाया कदराया गता प्राप्ताम् । आगमिष्यन्मन्दकालवशाल्लोलुपलोककृताशातनाभयादिन्द्रवचसा सगरचक्रिणा स्वर्णगुहाया स्वय गुप्तीकृत्य स्थापितामित्यर्थ ॥

अत्रानन्तजिना अनन्तमुनिभिः सिद्धा विशुद्धाशया
ध्यानैर्वह्निभिरिन्धनप्रकरवन्निर्दह्य कर्मव्रजम् ।
सिद्धक्षेत्रमतो निगद्यत इदं चेदीहते मानसं
सिद्धिं वस्तदिह स्वयं वसति सा सत्संगमाकाङ्क्षिणी ॥ १४० ॥

अत्र शत्रुजये शैले न विद्यतेऽन्तोऽवसान येषा तादृशैर्मुनिभि साधुभि सार्धमनन्ता प्रान्तातीता कालस्यानन्त्याज्जिनास्तीर्थकरा सिद्धा मोक्ष प्राप्ता' । किंभूता । विशुद्धो निर्मल आशयोऽध्यवसाय परिणामो येषा ते । किं कृत्वा । निर्दह्य नितरा ज्वालयित्वा । कम् । कर्मणा ज्ञानावरणीय–दर्शनावरणीय–मोहनीय–अन्तराय–वेदनीय–नाम–गोत्र–आयु –प्रमुखानामनेकजातीयाना प्राचीनाचीर्णशुभाशुभपरिणतीना व्रज समूहम् । कै । ध्यानै धर्मशुक्लप्रणिधानै कृत्वा । किंवत् । इन्धनप्रकरवत् । यथा वह्निभिर्हुताशनै. काष्ठकलापो निर्दह्यते । अत अनन्तानन्तभेदभिन्ना नगरे गणपरिकलिततीर्थकृता सिद्धिगमनकारणादिदमपि तीर्थं सिद्धक्षेत्र निगद्यते कथ्यते । ततो भो भव्या , चेद्यदि वो युष्माक मानस मन सिद्धिं समीहते, तत्तर्हि सा सिद्धि स्वयमात्मनैव इह शत्रुजये वसति वास विधत्ते । किंभूता सा। सद्भिरुत्तमै सम सगम सयोगमा सामस्त्येन काङ्क्षतीत्येवशीला ॥ इति शत्रुजयाद्रिमाहात्म्यवर्णनम् ॥

इत्यद्वैतप्रभावं विमलशिखरिणो भाषमाणो विशिष्य
श्रीमत्प्राचीनसूरीश्वर इव भगवानङ्गभाजा समाजे ।
सिद्धक्षेत्रेऽवतस्थे कतिचन दिवसान्कि न सिद्धो भविष्णुः
स्वेन श्रीतीर्थभर्तुः पदपरिचरणानन्दसान्द्रो मुनीन्द्रः ॥१४१॥

मुनीन्द्रो हीरविजयसूरि कतिचन कियत्सख्याकान् दिवसान् यावत्सिद्धक्षेत्रे श्रीशत्रुजयशैलोपरि विमलगिरिम् । 'उत्तिनिलउ सित्तुजो सिद्धखित्तपुडरीउ' इति शत्रुजयकल्पेऽभिधानानि । अवतस्थे अवस्थिति कृतवान् । वार्धकात्पुन पुनश्चढितुमुत्तरीतु

शक्यभावात्तदधित्यकायामेव तस्थिवानित्यर्थ । उत्प्रेक्ष्यते—स्वेनात्मनापि सिद्धान क्षेत्रत्वेन सिद्धो मुक्तात्मा भविष्णुर्न भवनशीलेन अपि तु काकूक्त्या सिद्धो भवितैव अथ वा विद्यामन्त्रतन्त्रौषधीविविधसिद्धिभि कृत्वा सिद्धपुरुषो बुभूषुर्न अपि तु सर्वसिद्धिमान् भवितुमिच्छुरेव। यद्यपि विद्यामन्त्रादीना साधूना प्रयोजन नास्ति, तथापि कदाचिदपि समयानुसारेण प्रयोजनमपि भवेत्। अथ वा पूर्वादिषु सर्वस्यापि सद्भावात् ज्ञेयस्वरूपमपि सर्वं भवेत् । किलक्षणो मुनीन्द्र । श्रीभिस्त्रैलोक्यैश्वर्यलक्ष्मीभि कलितस्य तीर्थभर्तु ऋषभदेवस्य पदयोश्चरणयो परिचरणा उपासना तया हेतुभूतया य आनन्द परमाह्लादस्तेन सान्द्रो मेदुर । स्निग्ध इत्यर्थ. । किंभूत पुन । भगवान् जगत्पूज्य । पुन कि कुर्वाण. । श्रीमान् सातिशयज्ञानाश्चर्यकृल्लब्धिलक्ष्मीयुत प्राचीन प्राक्तन सूरीश्वर इवाङ्गभाजा यात्रिकजनाना समाजे सभाया विमलशिखरिण पुण्डरीकाद्रेरिति पूर्वव्यावर्णितप्रकारेण प्रभाव महिमान विशिष्य विशेषप्रकारेण भाषमाण प्रकाशयन् ॥

यं प्रासूत शिवाह्वसाधुमघवा सौभाग्यदेवी च यं
श्रीमत्कोविदसिंहसीहविमलान्तेवासिनामग्रिमम् ।
तद्भ्राह्मीक्रमसेविदेवविमलव्यावर्णिते हीरयु-
क्सौभाग्याभिधहीरसूरिचरिते सर्गोऽभवत्षोडशः ॥ १४२ ॥

पण्डितदेवविमलगणिविरचिते हीरसौभाग्यनाम्नि महाकाव्ये षोडशाना सख्यापूरण द्विरष्टसख्य सर्गोऽविकारविशेष अभवत्सजात ॥

इति पण्डितसीहविमलगणिशिष्यपण्डितदेवविमलगणिविरचितायां स्वोपज्ञहीरसौभाग्यनाममहाकाव्यवृत्तौ सघागमनचैत्यपरिपाटीपूर्वकयात्राकरणप्रासादादिवर्णनशत्रुंजयमाहात्म्यप्रकाशनो नाम षोडश सर्ग ।

सप्तदश सर्ग. ।

अथ व्रतीन्द्रोऽभ्युदयं दधाने बिम्बे नभस्यम्बुजबान्धवस्य ।
मूर्ध्ना धृते पूर्वदिशेव भद्रकुम्भे स नाभेयजिनं ननाम ॥ १ ॥

अथ शत्रुंजये यात्रा कृत्वा कतिचिद्दिनान्यधित्यकायामेव स्थितेरनन्तर सोऽकब्बरसाहिमाननीयो व्रतीन्द्रो हीरविजयसूरि कदाचित्कस्मिन्नपि दिवसे गिरेरुत्तितीर्षु नाभेयजिन श्रीऋषभतीर्थनाथ ननाम प्रणमति स्म। कस्मिन् सति । नभसि गगनमण्डले अम्बुजबान्धवस्य सूर्यस्य बिम्बे मण्डले अभ्युदय समुखाद्गमन दधाने बिभ्राणे सति । प्रात काले सूर्येऽभ्युदिते सतीत्यर्थ । उत्प्रेक्ष्यते—पूर्वदिशा प्राचीहरिता स्वमस्तकेन कृत्वा धृते अधिरोपिते भद्रकुम्भे मङ्गलकलशे इव ॥

अन्याननन्यां मुदमादधानः पुनर्व्यनंसीत्स जिनावनीन्द्रान् ।
शत्रुंजयाद्रेरिव भूषणेषु शेषेषु चैत्येषु हिरण्मयेषु ॥ २ ॥

पुनरित्यपरार्थे । यथा ऋषभदेव प्रणतवांस्तथैव अन्यानपरानपि जिनावनीन्द्रानर्हद्भट्टारकान् स सूरिर्व्यनंसीत् विशेषेण नमस्यति स्म । स किं कुर्वाण । अनन्या न विद्यते अन्या अधिका अपरा अस्या सकाशादित्यनन्यामसाधारणीं मुद प्रीतिं प्रह्लादमादधानः कुर्वाण । अथ वा आ सामस्त्येन मनोवाक्कायैर्दधानो बिभ्राण । क्वचिच्च कुमारसंभवादिषु धरणार्थेऽप्यादधान इति दृश्यते। केषु।जिनराजान् व्यनंसीत्। शेषेषु मूलचैत्यव्यतिरिक्तावशिष्टेषु चैत्येषु प्रासादेषु । किंभूतेषु चैत्येषु । हिरण्मयेषु काञ्चनरचितेषु । उत्प्रेक्ष्यते—शत्रुंजयाद्रेर्विमलाचलस्य भूषणेष्विव सुवर्णवर्णाभरणेष्विव ॥

शत्रुंजयोर्वीधरसार्वभौममौलेर्दधानो विशदाशयत्वम् ।
अवातरन्निर्जरनिर्झरिण्या इव प्रवाहो मिहिकाद्रिशृङ्गात् ॥ ३ ॥

स सूरि शत्रुंजयनाम्न उर्वींधराणा सर्वपर्वताना सार्वभौमस्य चक्रवर्तिन मौलेर्मस्तकात्। अधित्यकाया सर्वोपरितनशिखरादित्यर्थ । अवातरत् उत्तरति स्म । क इव । प्रवाह इव । यथा निर्जराणा देवाना निर्झरिण्या नद्या गङ्गाया प्रवाह पयोधारा मिहिकाद्रिशृङ्गात् तुहिनाचलशिखरात् हिममहीधरशृङ्गादवतरति । किंभूत स प्रवाहश्च । विशद विमल निष्पापमुज्ज्वल च आशय मनोमध्य च दधानो बिभ्राण । हिमाद्रिरप्यचलचक्री ॥

अलंकरोति स्म स पादलिप्तपुरं पुरध्रीगणगीयमानः ।
सहस्ररश्मेरिव रश्मिराशिरुदीयमानद्विजराजबिम्बम् ॥ ४ ॥

स हीरसूरि पादलिप्तपुरं कथंचिद्गुरुवचनत श्रावकीभवनानन्तरमवाप्तगगनाङ्गणविचरणप्रवणशक्तिप्रदायिपादलेपोऽष्टोत्तरशतभेषजसंतुष्टचेतसा वमृतयाराधितनागेन्द्रवितीर्णवरप्रसादाविगतसततानेकजातीयौषधीसंदोहमाहात्म्येन सिद्धसहस्रलक्षकोटिवेधिस्वर्णरसेन नागार्जुनयोगिना उदयदतिभक्तिशक्तिवशंवदीभवन्मानसेन स्वपादलिप्तगुरोर्नाम्ना वासित पादलिप्ताभिधान नगरम् अधुना तु 'पालीताणु' इति लोके प्रसिद्धम् अलंकरोति स्म भूषयामास । किंभूतम् । पुरध्रीणा विविधजनपदागताना मृगाक्षीणाम् । पुरंध्रीशब्दो ह्रस्वो दीर्घोऽप्यस्ति । यथा नैषधे—'अखिलपुरपुरध्रीनेत्रनीलोत्पलानि' इति । गणैर्वृन्दैर्गीयमान गानगोचरीक्रियमाण । क इव । रश्मिराशिरिव । यथा सहस्ररश्मेर्दिनकरस्य किरणनिकर उदीयमानमभ्युदय गच्छत् द्विजराजबिम्ब चन्द्रमण्डलमलंकुरुते । सहस्रकिरणात्किरणगणमादाय चन्द्रोऽभ्युदयतीति कविसमय । 'पुपोष वृद्धिं हरिदश्वदीधितेरनुप्रवेशादिव बालचन्द्रमा' इति रघुवंशे ॥

स प्रार्थितो द्वीपजनव्रजेन स्वपत्तनं पावयितुं व्रतीन्द्रः ।
चित्रादिना सारथिनेव केशी वशीशिता श्वेतविकाभिधानम् ॥ ५ ॥

स व्रतीन्द्रो हीरसूरिः द्वीपजनव्रजेन द्वीपबन्दिरसत्कसंघलोकनिकरेण स्वपत्तन सामान्यतो नगराभिधान पत्तनम्। यथा हैम्या समुदितान्येव नगरनामानि—'नगरी पूः पुरीद्रङ्ग पत्तन पुटभेदनम्' इति। विशेषतस्तु 'पत्तन रत्नयोनि' इति द्वीपाभिधान निजनगर पावयितु पवित्रीकारयितु प्रार्थितो याचित॰। आगृहीत इत्यर्थ॰। क इव। केशीव। यथा चित्रमिति पदमादौ धुरि यस्य तेन चित्रादिना सारथिना श्रावस्त्या नगर्या राजकार्यार्थ गतेन तस्यैवोपदेशात् श्राद्धीभूतेन चित्रसारथिना केशीनामा वशीशिता मुनीन्द्रो गणधर॰ श्वेतविका इत्यभिधान नाम यस्य तादृश स्वपत्तन पावयितु पावन निर्मापयितु प्रार्थित। आगृहीत इत्यर्थः॥

निश्चिक्य चित्तेऽजयपार्श्वभर्तुर्यात्रां स शत्रुंजयवद्व्रतीन्द्रः।
कथंचिदप्याग्रहमस्य मेने सेनेशवत्सोऽपि ततः प्रतस्थे॥ ६॥

स यतीन्द्रो हीरसूरि कथंचिन्महता कष्टेन अस्य द्वीपबन्दिरस्य सघस्याग्रह मेने मानयति स्म। किं कृत्वा। अजयनाम्ना दशरथनृपित्रा राज्ञा स्थापितस्याजयनाम्न अधुना 'अझारा' इति प्रसिद्धस्य पार्श्वभर्तुः श्रीपार्श्वनाथस्य यात्रा प्रणमन चित्ते स्वमनसि निश्चिक्य अवश्य मया अजयपार्श्वनाथयात्रा कार्येति निश्चय कृत्वा। किंवत्। शत्रुंजयवत्। यथा मया शत्रुंजययात्रा कृता, तथा अझारापार्श्वनाथस्य मया यात्रा कर्तव्येति विशेष। अपि पुन स सूरिरपि सेनेशवत्सेनापतिरिव राजेव वा तत पादलिप्तपुरात्प्रतस्थे द्वीपबन्दिर प्रति प्रचलति स्म॥ इति पादलिप्तपुरात् द्वीपबन्दिर प्रति प्रस्थानम्॥

तत्प्रक्रमोपस्थितयात्रिकाणां तदावलीभिर्ववले गिरीन्द्रात्।
अम्भोधिवेलाभिरिवोपकण्ठगिरेर्गभीरारवबन्धुराभिः॥ ७॥

स चासौ प्रक्रमश्च प्रस्तावस्तत्प्रक्रम शत्रुंजयाद्रियात्राकरणसमय। 'वेला वारावसर प्रस्ताव प्रक्रमान्तरम्' इति हैम्याम्। तत्रोपस्थितानामागतानाम्। 'उपस्थिता शोणितपारणा मे' इति रघौ। तथा 'आगमने गमनार्थो समभ्युपाङ्भ्य परा कथिता। आपतति चोपतिष्ठत्युपनमति तथोपसीदति च॥' इति क्रियाकलापे। यात्रिकाणा शत्रुंजययात्राकारकाणामावलीभि॰ श्रेणीभिस्तदा हीरसूरेर्द्वीपबन्दिर प्रति प्रस्थानावसरे गिरीन्द्राद्विमलाचलाद्ववले पश्चाद्व्याघुटितम्। स्वस्वपुर प्रति प्रस्थितमित्यर्थ। काभिरिव। अम्भोधिवेलाभिरिव। यथा समुद्रस्य प्रवृद्धपय कल्लोलमालाभिरुपकण्ठगिरे समीपपर्वतात्पश्चाद्वलित्वा गम्यते। किंभूत। गभीरैर्मेधुरैरारवैस्तरङ्गध्वनितैर्बन्धुराभिर्मनोज्ञाभि यात्रिकश्रेणिभिरपि श्रीशत्रुंजयाद्रिहीरसूरिमहिमगुणप्रशसासस्तवनादिगम्भीरनिनादैरभिरामाभि॥

मुहुः प्रसर्पन्पथि कण्ठपीठं विभुज्य पारीन्द्र इवालुलोके।
उवाह सौहित्यमसौ न दर्शं दर्शं पुनः सिद्धधराधरं तम्॥ ८॥

असौ सूरि पथि श्रीशत्रुजयशैलसबन्धिवर्तिमार्गे प्रसर्पन् प्रचलन् मुहुर्वारंवार कण्ठपीठ गलकदल विभुज्य वक्रीकृत्य। 'गिरा विभुर्द्वारि विभुज्य कण्ठम्' इति नैषधे। आलुलोके। अर्थाद्विमलाचल विलोकयति स्म। क इव। पारीन्द्र इव। यथा केसरी अग्रे गच्छन् मुहुः पश्चात्कण्ठ वलयित्वा विलोकते। पुनरन्यार्थे असौ सूरिस्तत्रैवालोक्ये-ऽप्यद्वैततीर्थतया प्रख्यात पूर्वव्यावर्णित वा सिद्धधराधर शत्रुजयाद्रि दर्श दर्श पुन' पुनर्दृष्ट्वा दृष्ट्वा सौहित्य तृप्तिम्। 'तृप्ति' सौहित्यमाघ्राण' इति हैम्याम्। न उवाह न वहते स्म न प्राप। सराग सरणरणक च लोचनाभ्या सादरमवलोकयन्नेव तृप्ति प्राप्नोति स्म॥

षड्भि काव्यै क्रियापदेषु सत्स्वपि सूरेर्मानसविकल्पानामेकार्थनिष्ठतया कुलकमे-वावधीयते—

एता धरित्रीं त्रिजगत्पवित्रीकर्त्रीं सवित्रीमिव शर्मदात्रीम्।
स्वजन्मभूमीमिव भूस्पृशो मे मोक्तुं मनो नोत्सहते कथंचित्॥ ९॥

एता श्रीशत्रुजयसबन्धिनी धरित्री पृथिवी मोक्तु विहातु मे मम मनो मानस कथ-चित्केनापि प्रकारेण महता कष्टेन वा नोत्सहते नोत्साह कुरुते न प्रगल्भते। नोद्यम निर्मातीत्यर्थ। 'उत्साह प्रगल्भता। अभियोगोद्यमौ प्रौढि' इति हैम्याम्। इमा भूमी मोक्तु न शक्नोमीत्यर्थ। कामिव। स्वजन्मभूमीमिव। यथा भूस्पृशो मनुष्यस्य निजज-न्मसबन्धिनीमवनी त्यक्तु चेतो नोद्यच्छते। किभूता धरित्रीम्। त्रिजगता तात्स्थ्यात्त-द्व्यपदेशात्त्रैलोक्यलोकाना पवित्रीकर्त्री पावनीकारिकाम्। पुन. किभूताम्। सवित्री जन-नीमिव। शर्मणा नि.शेषसुखाना दात्री दायिकाम्॥

कदम्बलौहित्यकढङ्कतालध्वजादिकूटैः कटकैरिवैषः।
सगर्वगन्धर्वगजेन्द्रगर्जै. श्रितोऽस्ति शत्रुंजयभूधरेन्द्रः॥ १०॥

श्रीशत्रुजयनामा भूधराणा पर्वताना भूपानामिन्द्र स्वामी त्रिभुवनभवनप्रवर्तमा-नसमस्तप्रशस्तमहातीर्थाधिराजत्वाच्चक्रवर्तित्वाच्च अस्ति विद्यते। साक्षात्प्रकारेण दृश्यते इत्यर्थ। किभूत। सगर्वा अद्वैतगीतकलाभि पवनातिपातिगतिवेगा-तिशयवशेन साहकारा गन्धर्वा देवगायना। गन्धर्वजातिदेवविशेषा स्वर्णम-णिमण्डितशिखरोदारकदरोदरनिषण्णा स्वशशिमुखीसखा हाहादय' पारवासुरा यद्गु-णान् गायन्तीत्यर्थ'। तथा गन्धर्वा वन्यवाजिनश्च येषु शिखरेषु तथा गजेन्द्रा गन्धहस्तिनो भद्रादिजातिगजा वा तेषा गर्जा बृंहितानि सजलजलदधीरगम्भीरध्वनयो येषु तादृशै कदम्बनामा तथा लौहित्याह्वस्तथा कढङ्काख्यस्तथा तालध्वजाभिधाना शै-लास्ते आदौ प्रथम येषा तादृशैरष्टोत्तरशतमितै कूटै शिखरै श्रित सेवितः। उत्प्रेक्ष्यते—कटकै सैन्यैरिव शत्रुजयाभिधान सार्वभौमोऽपि बलै कलितो भवेत्। सैन्यैरपि साभिमान तुरङ्गमगजगर्जोर्जितै भूयते अथ वा कटकैरिवेत्यभिधेयम्॥

प्रपूज्य पुष्पैः किसलैः फलैश्च यो वृक्षलक्षैः क्षितिभृन्महेन्द्रः।
उपास्यते त्यक्तुमिवात्मवानस्पत्यं गतिं वल्गुमिवाधिगन्तुम्॥ ११॥

यो विमलाभिधानः क्षितिभृन्महेन्द्रः गिरिराजः वृक्षाणां द्रुमाणां लक्षैः शतसहस्रसंख्यैः उपास्यते सेव्यते। किं कृत्वा। प्रपूज्य प्रकर्षेण भावशुद्ध्या पूजयित्वा। कैः। पुष्पैः स्वकीयकुसुमैः। च पुनः कैः। किसलैः पल्लवैः। च पुनः फलैः आत्मीयशस्यैः। स्वजातीयप्रवालपत्रप्रसूनफलैरभ्यर्च्येत्यर्थः। उत्प्रेक्ष्यते—स्ववानस्पत्यं निजां वनस्पतितां स्वकीयतरुभावम्। काष्ठत्वमिति यावत्। त्यक्तुं विहातुमम्। अथ पुनरुत्प्रेक्ष्यते—वल्गुं मनोहरां स्वर्गादिकां गतिमधिगन्तुं प्राप्तुमिव। 'अधिगत्य जगत्यधीश्वरादथ मुक्तिं पुरुषोत्तमात्ततः' इति नैषधे। 'अधिगत्य प्राप्य' इति तद्वृत्तौ॥

एते मिथः प्रीतिपरीतचित्ताः सिंहेभमुख्या अपि मुक्तवैराः।
तिर्यग्भवेऽपि स्पृहयेव सिद्धेः सिद्धाचलेन्द्रं परिशीलयन्ति॥ १२॥

एते प्रत्यक्षसूरिणा दृग्गोचरीक्रियमाणाः सिंहेभमुख्याः केसरिकुञ्जरादिकाः अर्थाद्वनजीवाः सिद्धाचलेन्द्रं परिशीलयन्ति सेवन्ते शत्रुंजयपर्वतपुरंदरं तथा सिद्धो मन्त्रतन्त्रादिसिद्धिमानचलेन्द्रनामा कोऽपि पुरुषस्तमपि सिद्ध्यभिलाषुकाः भजन्ते। किंभूताः। मिथः परस्परमाजन्मप्रतिबद्धमपि मुक्तं सर्वथापि मनोवाक्कायैस्त्यक्तं वैरं विरोधो यैः। अत एव पुनः किंभूताः। मिथोऽन्योन्यं प्रीत्या स्नेहेन परीतं व्याप्तं चित्तं मनो येषाम्। सिद्धानां तपस्विनां च प्रभावादिदमपि घटते। यदुक्तम्—'सिंही सारङ्गशावं स्पृशति सुतधिया द्वीपिनी तर्णकं गौर्मार्जारी मूषकार्भं रमयति नकुली व्यालबालं प्रमोदात्। मातङ्गी कुञ्जरारिं चटकशिशुमथो पत्रिणी यत्र सत्त्वा आजन्मद्वेषिणोऽपि प्रदधति सखितां तीर्थराजप्रभावात्॥' इति। उत्प्रेक्ष्यते—तिर्यग्भवेऽपि तिरश्चामप्यवतारे जन्मनि सिद्धेर्मोक्षस्य स्पृहया वाञ्छयेव एवमन्यापि सेवनं सिद्धेः काङ्क्षया॥

धात्रात्र विश्वाचलचारिमश्रीः पिण्डीकृतैकत्र दिदृक्षतेव।
इत्यूहमानेन गिरीन्द्रलक्ष्मीं समीक्षमाणेन मुनीश्वरेण॥ १३॥
शत्रुंजयोर्वीधरसंनिधाने शत्रुंजया शैवलिनी न्यभालि।
पराहसा स्वं मलिनं विभाव्य पुत्रीव जह्नोः पवितुं समेता॥ १४॥

मुनीश्वरेण हीरसूरिणा शत्रुंजयोर्वीधरस्य विमलाचलस्य संनिधाने समीपप्रदेशे शत्रुंजया नाम्नी शैवलिनी नदी न्यभालि विलोकिता दृष्टा। उत्प्रेक्ष्यते—पराहसा समागतापरपापीयोजनसंगमाज्जातपापेन मलिनं पातककलुषीकृतम्। यदुक्तम्—'महापातककल्लोलैर्नित्यस्नानविधानतः। मुक्त्वा पापं गतैः स्थानं तदादि मलिनास्म्यहम्॥' तदुपरि च गङ्गोक्तश्लोकः—'परदारपरद्रव्यपरद्रोहपराङ्मुखः। गङ्गाप्याह कदाभ्येत्य मामयं पावयिष्यति॥' इति परसमयोक्तानुसारेण परपातकागमनाद्गङ्गाया अपि

मालिन्य प्रसिद्धमास्ते तदुपरीयमुत्प्रेक्षा । स्वमात्मान विभाव्य दृष्ट्वा । ज्ञात्वेत्यर्थ । त पवितु पवित्रीकर्तुं समागता जह्नो पुत्री गङ्गेव । 'तीर्थे तोयव्यतिकरभवे जह्नुकन्या-सरय्वोः' इति रघुवंशे । अथ वा 'मलिनीभविष्णु' इति पाठ । तत्र कल्मषेण कलु-षीभवनशील स्वमात्मीयमात्मान पावनीकर्तुम् । मुनीश्वरेण किं कुर्वाणेन । समीक्षमाणेन विलोकमानेन । काम् । गिरीन्द्रलक्ष्मीं वनकुण्डशिखराणां सुषमाम् । पुन किं कुर्वाणेन । इत्य-मुना प्रकारेण ऊहमानेन वितर्कं कुर्वता । इति किम् । धात्रा सृष्टिकर्त्रा अत्र सौराष्ट्रमण्डले शत्रुजयमूलधरित्र्या वा विश्वेषा त्रयाणा सप्ताना चतुर्दशानां वा एकविंशतिसख्याकाना वा जगताम् । 'भुवनानि निबध्नीयात्त्रीणि सप्तचतुर्दश' इति वाग्भटालंकारे । वृत्तौ एक-विंशतिरपि । सर्वेषां वा चतुर्दशकोटीब्रह्माण्डाधिपति' पार्वतीपति इति प्रसिद्ध । अच-लाना पर्वतानां चारिमश्रीर्मनोज्ञत्वलक्ष्मी पिण्डीकृता पुण्डरीकाचलरूपे पिण्डता प्रापिता । उत्प्रेक्ष्यते—सर्वपर्वताना श्रियमेकत्र पृथक् पृथक् अवतिष्ठमानामेकस्मिन्नेव स्थाने दिदृक्षता द्रष्टुमिच्छतेव पिण्डीकृता ॥ युग्मान्तर्भूतषट्कुलक तुल्यम् । शत्रुजयपर्वतात्प्र-स्थानावसरे शत्रुजयस्वरूपविचारणम् ॥

पद्मानि यस्या व्यलसन्मुखानि पयःसुरीभिः प्रकटीकृतानि ।
अमानमाहात्म्यमहीधरेन्द्रदिदृक्षयेव सितनेत्रपत्रैः ॥ १५ ॥

यस्या शत्रुजयाभिधानतरङ्गिण्या पद्मानि कमलानि व्यलसन् विभान्ति स्म । उत्प्रे-क्ष्यते—अमान प्रमाणातीत माहात्म्य महिमा यस्य तादृशस्य महीधरेन्द्रस्य शत्रुजयशै-लराजस्य दिदृक्षया द्रष्टुमिच्छयेव पय'सुरीभि जलदेवताभि प्रकटीकृतानि जनलोचन-गोचराणि निर्मितानि स्मितानि विकसितानि नेत्राणि नयनान्येव पत्राणि दलानि येषु तादृशानि स्ववदनानि निजमुखानीव ॥

नेदृक्परं तीर्थमुदेति मुक्तिक्षेत्रं त्रिलोक्यामपि तत्समीपे ।
शत्रुजयासिन्धुमिषेण रेखाचिख्यासयेतीव कृता विधात्रा ॥ १६ ॥

त्रिलोक्या जगत्त्रये ईदृक् ईदृश शत्रुजयशैलसदृश मुक्तिक्षेत्र मोक्षगमनस्थान ना-माख्यानपूर्वकानन्तानन्तकोटिकोटिमिततीर्थकृद्गणधरसाधुगृहमेधिना सिद्धिसाधनपदम् अन्यतीर्थमतादृग्विध नैवोदेति जागर्ति । विद्यते इत्यर्थ । उत्प्रेक्ष्यते—इत्यमुना प्रकारेणा-चिख्यासया अर्थाज्जगत्पुर आख्यातुमिच्छयेव विधात्रा विश्वसृष्टिकर्त्रा तस्य शत्रुजयस्य समीपे पार्श्वप्रदेशे शत्रुजया नाम सिन्धुस्तस्या मिषेण कपटेन रेखा कृता चिह्नितेव । एतस्य तुल्यमपर किमपि तीर्थं नास्तीत्यतोऽयमेव रेखाभाक् । तस्मादस्य पार्श्वे शत्रु-जया सरिद्रूपा रेखा कृतास्तीत्यर्थ ॥

पयःप्लवक्रीडदनेकपौरपुरंध्रिपुञ्जः सरिति व्यराजत् ।
नमश्चिकीर्षुः श्रमणावनीन्दोः पादाम्बुजं वारिसुरीभरः किम् ॥ १७ ॥

सरिति शत्रुजयाया नद्या पयसा पानीयाना प्लवे पूरे क्रीडन्तीना जलक्रीडा कुर्वा-

णानामनेकाना विविधजातीयाना बह्वना वा पौराणा नागरिकलोकाना पुरंध्रीणां कामिनीना पुञ्जो व्रजो व्यराजद्भाति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—श्रमणाना साधूनां मध्येऽवनीन्द्रो क्षोणीयचन्द्रस्य राज्ञः हीरसूरीश्वरस्य पादाम्बुज चरणारविन्द नमश्चिकीर्षुर्नमस्कर्तुमिच्छु । 'तावदेव ऋषिरिन्द्रदिदृक्षु' इन्द्र द्रष्टुमिच्छु. इति नैषधे । वारिसुरीभर' किं जलदेवतासंदोह इव ॥

पतिव्रतापीश्वरवार्धिभर्तृद्वयेति कौलीनमपाचिकीर्षुः ।
शत्रुंजयं सेवितुमात्मनागान्मिषेण यस्या हरशेखरेव ॥ १८ ॥

या सरित् भातीति सबन्ध' । उत्प्रेक्ष्यते—यस्या शत्रुजयाया नद्या मिषेण कपटेन आत्मना स्वकीयरूपेणैव शत्रुजय महातीर्थाधिराज सेवितु हरशेखरा गङ्गा इवागादागता । कि कर्तुमिच्छु । इत्यमुना प्रकारेण कौलीन स्वकीयापवादम् । 'जनप्रवाद' कौलीन विगान वचनीयता' इति हैम्याम् । अपाचिकीर्षु निराकर्तुमिच्छु । इति किम् । स्वकान्त विना पर पुमास मनसा वचसा कायेन स्वप्नेऽपि कदाचिदपि न कामयते इति सा पतिरेव व्रत सतीत्वव्यञ्जको नियम शील यस्या सा पतिव्रता सती ईदृश्यतोऽपि सार्धाङ्गहारिपार्वतीतोऽपि अतिप्रेमाधिक्येन स्वशिरस्यारोपितापि मन्दाकिनी ईश्वर शभु वार्धि समुद्र एतल्लक्षण भर्तृद्वय वल्लभद्वन्द्व यस्या सा द्वयो पुरुषयो पार्श्वे या वनिता व्रजति सा असती व्यभिचारिण्येव भवति सा सती सर्वथापि नोच्यते । अथ ईश्वर भिक्षुक मुक्त्वा समुद्र रत्नाकर भजते । तदिय पुंश्चली एव न पतिव्रता इति स्वनिन्दा निराकर्तुम् ॥

या शान्तनोर्वीमघवाङ्गजानां महामयापायवतां चतुर्णाम् ।
चिकित्सकीवात्र महीन्द्रमुक्तिश्रीसगमेऽपि प्रतिभूरिवाभूत् ॥ १९ ॥

या शत्रुजया नदी अत्र जगति महान्त अतिशायिक्लेशापवादायशोविधायिनो ये आमया कुष्ठादिदुष्टरोगास्त एवापाया कष्टानि विद्यन्ते येषा ते महामयापायवन्तस्तेषा चतुर्णा चतु सख्याकाना शान्तनुर्नामा इक्ष्वाकुवशीय उर्वीमघवा महीमहेन्द्रस्तस्याङ्गजाना पुत्राणा चिकित्सकीवागदकारिकेव अखिलव्याधिमूलोच्छेदकारिणीवाभूत् जायते स्म । अपि पुनस्तेषा शान्तनुनन्दनाना महीन्द्रमुक्तिश्रीसगमे राज्यलक्ष्मीस्तथा मोक्षलक्ष्मीस्तयो सगमे मिलने अङ्गीकरणे प्रतिभू साक्षिणीव सजाता । अय सबन्ध शत्रुजयामाहात्म्ये सविस्तरोऽस्तीति ॥

तीर्थेषु पाथःप्रथितेषु गत्या पृथक्पृथक्खिद्यति लोक एषः ।
शत्रुंजयेतीव विचिन्त्य सर्वतीर्थावतारा विधिना व्यधायि ॥ २० ॥

सर्वेषा भूर्भुव'स्वस्त्रयीभवाना नदीनदीपतिकूपपुष्करिणीदीर्घिकाह्रदकुण्डतडागपुष्करप्रभृतीना तीर्थाना पुण्यस्थानकानामवतारोऽवतरणमनुप्रवेशो यस्या तादृशी शत्रुजयानाम्नी निर्झरिणी विधिना प्रजापतिना व्यधायि विहिता । उत्प्रेक्ष्यते—इत्यत्रैव वृत्ते

प्रोच्यमान विचिन्त्य प्रजापतित्वात्स्वप्रजाया' खेदकारण करुणया हृदये विचार्येव । इति किम् । यत्पाथ'सु तदीयकुण्डसर पुष्करप्रमुखेषु जलस्थानकेषु प्रथितेषु , तीर्थतया विख्याति प्राप्तेषु सिद्धिसाधनस्थानकेषु लोकप्रसिद्धेषु पृथक् पृथक् गत्वा इतस्तत' पर्यटनेन भिन्नभिन्नप्रदेशपरिभ्रमणेन कृत्वा एष मदुपक्रमलोको मध्यमलोकसजातो जनः खिद्यति । पादचारित्वेन पर्यटने दुष्करदु खितया खेद प्राप्नोति इत्येष विमर्श. ॥

शत्रुंजयाद्रेर्महिमैकसिन्धोः सानिध्यतोऽसावपि सिन्धुरासीत् ।
माहात्म्यभूमिः किमु किं न गङ्गासङ्गेन गङ्गीयति सिन्धुरन्या ॥२१॥

महिम्नामद्वैतमाहात्म्यानामेकस्याद्वितीयस्य सिन्धोः समुद्रस्य विमलाद्रे' पुण्डरीकगिरे सानिध्यत सामीप्यात्पार्श्वे स्थित्वा । उत्प्रेक्ष्यते—असौ शत्रुजया सरिदपि माहात्म्यानामसाधारणप्रभावाणा भूमि स्थान किमु आसीज्जातेव । दृष्टान्तेनार्थं स्पष्टयति—युक्तोऽयमर्थो वा । गङ्गासङ्गेन मन्दाकिनीसपर्केण अन्या परा यमुनाप्रमुखा सिन्धुर्नदी किमिति वितर्के प्रश्ने वा नैव गङ्गीयति गङ्गेव नाचरति । अपि तु गङ्गैव भवति ॥

उत्तीर्णवांस्तां सरितं व्रतीन्दुः सिन्धुं सुराणामिव चक्रपाणिः ।
ईर्यापथिक्याश्च कृते तटे स्थाद्द्रष्टुं क्षणं तामिव कल्मषघ्नीम् ॥ २२ ॥

व्रतीन्दु साधुसुधाकरः सूरि ता शत्रुजयानाम्नी नदीमुत्तीर्णवान् 'एक पाद जले कृत्वा' इति सिद्धान्तोक्तविधिना उत्ततार । क इव । चक्रपाणिरिव । यथा नारायणो धातुकीखण्डभरतक्षेत्रमण्डनामरकाभिधराजधानीनायक पाण्डुधात्रीपतिपुत्रकलत्रापहारकमर्धनरसिहरूपेण पद्मोत्तरपृथिवीपति परिभूय द्रौपदी चादाय षड्भी रथै सुस्थितसुरानुभावाल्लवणार्णवमप्यवगाह्य पूर्वोत्तीर्णपाण्डवाप्रतिहतवहनाभावात्सुराणा सिन्धु देवनदी गङ्गा स्वयमुत्तरति स्म । अत्रागमविधे किमपि प्रयोजन न, किं तु केवल नद्युत्तरणमेवोपमानम् । च पुन सूरिरीर्यापथिक्या ईर्यापथिकीप्रतिक्रमणस्य कृते कार्याय तटे शत्रुजयसरित्तीरे क्षण क्षणमात्र तिष्ठति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—कल्मषाणि पापानि हन्तीति कल्मषघ्नी शत्रुजया द्रष्टु दृग्गोचरीकर्तुं क्षण तस्थिवानिव । यत सा पापहन्त्री ततस्तद्दर्शनमपवर्गजिगमिषया पापप्रहननोद्यतानां यतीनामप्युचितमेव दुरितघातसाधनत्वादिति ॥

पुंनागनारङ्गरसालसालप्रियालहन्तालतमालतालैः ।
कदम्बजम्बीरसनिम्बजम्बूसर्जार्जुनैरञ्जनवञ्जुलैश्च ॥ २३ ॥
कङ्केलिभिर्भूषिततीरभूमिर्यावन्मनोभीप्सितदानदक्षा ।
स्वसालतायाः स्पृहयात्मनीव सर्वैर्द्रुमैः सिन्धुरुपास्यतेव ॥ २४ ॥

पुनागा सुरपर्णिका पादपविशेषा , नारङ्गा. प्रसिद्धा , रसाला सहकारा इक्षवोऽपि, साला असना , प्रियाला राजादना , हन्ताला नाम देशविशेषप्रसिद्धवृक्षा ,

तमालास्तापिच्छा', येषा तमालपत्राणि भवन्ति यत्पत्राणि पूर्वदेशे दक्षिणदेशे कर्णाभरणीभवन्ति वा। यदुक्त नैषधे—'श्रवणतमालदलाङ्कुरं शशिकुरङ्गमुखे सखि निक्षिप। किमपि तुन्दलितः स्थगयत्वमु स यदि तेन तदुच्छ्वसिमि क्षणम्॥' इति विरहावस्थायां चन्द्रोदये दमयन्तीवाक्यम्। तालास्ताडतरवो गुर्जरेषु प्रसिद्धा.। दक्षिणदिशि च राजताला अपि भवन्ति येषा पत्रै पुस्तकानि लिख्यन्ते तै। तथा कदम्बनीपा धाराकदम्बा धूलीकदम्बा वा। द्वये अपि चम्पूटिप्पनके प्रोक्ताः सन्ति। जम्बीरा प्रसिद्धाः। सह निम्बेन पिचुमन्देन 'नीबडा' इति प्रसिद्धेन वर्तन्ते यास्तादृश्य, जम्बू श्यामफला' प्रसिद्धा। अथ वा निम्बजम्बूभि' सहितै सर्जा देवदारव। अर्जुना शास्त्रे देवविशेषे वार्बुदसमीपे च प्रसिद्धा तै, तथा अञ्जना वृक्षविशेषा', वञ्जुला वानीरा, तथा कङ्केलयः अशोका केसरा नागकेसरा एतैर्वृक्षैर्या शत्रुजया सरित् उपास्यते सर्वकाल सेव्यते। किंभूता। यावन्ति त्रैलोक्यलोकवर्तीनि सर्वजातीयानि वा मनसामभीप्सितानि कामितानि तेषा दाने प्रपूरणे दक्षा कुशला। कामितकामधेनुरित्यर्थ'। उत्प्रेक्ष्यते—आत्मसुखेषु विषये स्वःसालताया. कल्पद्रुमभावस्य स्पृहया वाञ्छया वृक्षलक्षै ससेव्यते। कामितकामदुघां शत्रुजया सरित ससेव्य वय कल्पवृक्षभाव भजाम इतीच्छयैव॥ युग्मम्॥

कदा पुनर्दर्शनमस्य भावि ध्यायन्निदं स्वीयहृदा मुनीन्दु'।
तीर्थं स तीर्थेशमिव प्रणम्य पथि प्रतस्थे प्रथितावदात॥ २५॥

स मुनिर्हीरसूरीन्द्रस्तीर्थेश जिनमिव शत्रुजयाद्रिं प्रणम्य ललाटघटितकुड्मलीकृतकरकमलो नमस्कृत्य पथि द्वीपोन्नतपुरपद्धतौ प्रतस्थे प्रचचाल। स किलक्षण। प्रथितो जगद्विख्यातोऽवदात अकब्बरसाहिप्रतिबोधनलक्षण चरित यस्य। स किं कुर्वन्। इदमत्रैव वृत्ते प्रोच्यमानमेतत्स्वहृदा निजमनसा ध्यायन् चिन्तयन्। इद किम्। यदस्य तीर्थाधिराजस्य पुनर्द्वितीयवार कदा कस्मिन्काले मम दर्शनमवलोकनम्। यात्रा इत्यर्थ। भावि भविष्यति॥

मेरूनिव क्वापि सुवर्णवर्ण्यान्कुत्रापि रौप्यानिव शर्वशैलान्।
अप्याश्मगर्भानिव विन्ध्यभूध्रान्सिद्धाद्रिकूटान्पथि दृष्टवान्सः॥ २६॥

पथि मार्गे सिद्धाद्रे पुण्डरीकपर्वतस्य कूटान् शिखराणि। कूटशब्द पुनपुसकलिङ्गयो। यथा—'ध्वजमलयजकूटा कालकूटारकूटौ' इति लिङ्गानुशासने। दृष्टवान्पश्यति स्म। किंभूतान् कूटान्। क्वापि कुत्रापि प्रदेशे सुवर्णै' शोभनवर्णैर्वर्ण्यान् वर्णनीयान्। कानिव। मेरूनिव। मेरव किंभूता। सुवर्णै काञ्चनै वर्ण्या प्रशस्या। पुन. कुत्रापि स्थाने रौप्यान् रूप्याणामिमे रौप्या। रजतमयानित्यर्थ। कानिव। शर्वशैलानिव। यथा कैलाशा कलधौतस्वरूपा भवन्ति। 'रजताद्रिस्तु कैलाश' इति हैम्याम्। अपि पुनः क्वचन भूभागे आश्मगर्भान् अश्मगर्भाणा हरिन्मणीनामिमे। मरकतमणिमयानित्यर्थं। कानिव। विन्ध्यभूध्रानिव। विन्ध्योपमान श्यामवर्णत्वात्। श्यामनीलवर्णयो.

शास्त्रेष्वैक्यमेव दृश्यते । यथा—'नीली विनीलं नभः' । तथा—'जसतणुकतिकडप्प-सिणिद्धउ। सोहइ फणमणिकिरणालिद्धउ नेत्रवजलहरतडिलयलछिउ॥' इति । अत्र पार्श्वनाथो मरकतवर्णः, जलधर श्यामवर्ण, अनयोरुपमेयोपमानता जाता इति ॥ इति शत्रुंजयपरिसरभुव विहायाग्रे प्रस्थानम् ॥

कुत्रापि बन्धूनिव नन्दनस्य निकुञ्जपुञ्जान्सुमनोभिरामान् ।
वेणीरिव व्योमपयोधिपत्न्याः कूलंकषाः क्वापि विशुद्धवारः ॥ २७ ॥
इवात्मदर्शान्धरणीन्दिरायाः क्वचित्तटाकांश्च पयःप्रपूर्णान् ।
मित्राणि सुत्रामपुरः किमत्र श्रीवासवेश्मानि पुनः पुराणि ॥ २८ ॥
हृल्लेखितामाकलयद्भिरात्मावतंसतां नेतुमिदं पदाब्जम् ।
श्राद्धैरिवानेकजनैः प्रणम्यमानः स पश्यन्पुरतोऽजिहीत ॥ २९ ॥

स प्रभु सूरि पुरत शत्रुंजयाद्रिकूटानि निर्मुच्याग्रेतनमार्गे अजिहीत । 'ओहाङ् गतौ' धातु । अद्यतनप्रयोगः। गच्छति स्म प्रचलितवान् । स कि क्रियमाण । श्राद्धै श्रावकैरिवानेकैर्विविधजातीयैर्बहुभिर्वा जनै सौराष्ट्रराष्ट्रजन्मभिर्लोकै प्रणम्यमानो नमस्क्रियमाण । जनैः किं कुर्वद्भि । हृल्लेखा उत्कण्ठा अस्त्येषामिति हृल्लेखिन उत्कण्ठावन्तस्तेषा भावो हृल्लेखिता औत्सुक्यम् । 'रणरणकोत्कण्ठे आयल्लकारतीहृल्लेखोत्कलिके' इति हैम्याम् । आकलयद्भिर्बिभ्राणै । किं कर्तुम् । इद पदाब्ज सूरिचरणारविन्दमात्मन स्वस्य अर्थान्मस्तके अवतसता शेखरत्व नेतु प्रापयितुम् । पुन स किं कुर्वन् । पश्यन्विलोकयन् । कान् । कुत्रापि प्रदेशे निकुञ्जपुञ्जान् वनप्रकरान् । उत्प्रेक्ष्यते—नन्दनस्य मन्दराद्रिद्वितीयमेखलावर्तिवासववनस्य बन्धून् सोदरान् इव । तत्तुल्यानित्यर्थ । किंभूतान् । सुमनोभिर्विविधजातिकुसुमैरभिरामान् देवैश्च रमणीयान् । पुन क्वापि भूमिभागे कूलकषा अभङ्गरङ्गत्तुङ्गतरङ्गसगमागाहप्रबलप्रसरत्पय पूररहोनिष्पातिततटीस्तटिनी पश्यन् । उत्प्रेक्ष्यते—व्योमपयोधिपत्न्या गगनापगाया गङ्गाया वेणीः प्रवाहानिव । 'प्रवाह पुनरोघ स्याद्वेणीधारारयश्च' इति हैम्याम् । किंभूता । विशुद्धवार विशुद्ध निर्मलमुज्ज्वल च वा पानीय यस्याम् । पुन कान् । तटाकान् सरोवराणि पश्यन् । उत्प्रेक्ष्यते—धरणीन्दिराया भूमिश्रिय आत्मदर्शान्दर्पणानिव । किंभूतान् । पयोभि पानीयैः प्रकर्षेण कण्ठ यावत्पूर्णान् निर्भरभृतान् । पुन कानि पुराणि नगराणि पश्यन् । उत्प्रेक्ष्यते—अत्र मेदिनीमण्डले सौराष्ट्रमण्डले वा सुत्रामपुर इन्द्रनगरस्यामरावत्या मित्राणीव । किंभूतानि पुराणि । श्रीवासवेश्मानि श्रीणा धनधान्यादिलक्ष्मीणा श्रियो हरिप्रियाया वा वासार्थ निवसनकृते मन्दिराणीव ॥ त्रिभिर्विशेषकम् ॥

क्रमद्वयीचङ्क्रमणक्रमेणातिक्रम्य शक्रो व्रतिना स मार्गम् ।
वस्वोकसारावरजामिवाश्राजयाभिधानां पुरमाससाद ॥ ३० ॥

स व्रतिनां शक्रो मुनीन्द्रः हीरसूरि अजय इत्यभिधानं यस्यास्तादृशीं पुरं नगरी-माससाद प्राप । उत्प्रेक्ष्यते—अत्र द्वीपोन्नतनगरोपकण्ठे भूपीठे वस्वोकसाराया धनद-नगर्याः अवरजा लघुभगिनीमिव । किं कृत्वा । क्रमद्वयी चरणयुगली । 'उच्चै राज्यप्रदाना-त्कलिकलुषमलक्षालनात्, तामसानामुच्छेदात्, त्रिदशपतिकरस्पर्शनात्, दर्शनस्य । हेतुत्वात्, सस्य सूर्याद्युदयफलपदस्वर्जनज्ञानभूत्वात् धत्ते नाभेयदेवप्रभुपदयुगलीगौरव गौरिवेह ॥' इति श्रीसोमसुन्दरसूरिकृतस्तवे युगलीशब्दः । तया यच्चङ्क्रमणं चलनं तस्य क्रमेण परिपाट्या मार्गं पन्थानमतिक्रम्योल्लङ्घ्य ॥ इति मार्गोल्लङ्घनम् ॥

तत्राजयोर्वीरमणस्य पिण्डीभवद्यशः किं शशिजित्वरश्रि ।
सूरीन्दुरालोकयति स्म चैत्यमचिन्त्यमाहात्म्यजिनाङ्किताङ्कम् ॥ ३१ ॥

सूरीन्दुर्हीरसूरिसोमः तत्राजयपुरे चैत्यं प्रासादमालोकयति स्म ददर्श । किंभूतं चैत्यम् । अचिन्त्यं चिन्तयितुमशक्यं विचारगोचरातीतं माहात्म्यं प्रभावो यस्य ताद-शेन जिनेनाजयपार्श्वनाथप्रतिमारूपेण अर्हता अङ्कितं कलितं उत्सङ्गो मध्यं यस्य तत् । उत्प्रेक्ष्यते—चैत्यम् । अजयो नामा उर्वीरमणो राजा दशरथनृपस्य जनकस्तस्य । 'अधु-नाजयभूपालभाग्येन यमिहागता' इति शत्रुंजयमाहात्म्ये । पिण्डीभवत्पिण्डतां प्राप्नु-वद्यशः किं कीर्तिरिव । किंभूतं यशः । शशिनश्चन्द्रस्य जित्वरी जयनशीला श्रीः श्वेति-मलक्ष्मीर्यस्य ॥

प्रीत्या प्रणत्याजयपार्श्वमत्राभिष्टुत्य वृत्रारिरिव व्रतीन्दुः ।
अकीर्तयत्क्वाप्युपविश्य तस्य माहात्म्यमित्यङ्गभृतां पुरस्तात् ॥ ३२ ॥

व्रतीन्दुर्वाचयमचन्द्रमाः सूरिः क्वापि कुत्रापि स्थाने तद्देवगृहबहिर्धर्मशालायामुप-विश्यासित्वा अङ्गभृतां भविकजन्तूनां पुरस्तादग्रे इत्यमुना प्रकारेणाग्रे वक्ष्यमाणं तस्या-जयपार्श्वनाथबिम्बस्य माहात्म्यं प्रभावमकीर्तयत् विस्तारयति स्म । 'कीर्तण् यशसि वि-स्तारे' इति धातुः । उक्तवान् । किं कृत्वा । अत्र प्रासादे प्रीत्या प्रमोदेन । 'मुत्प्रीत्यामो-दसमदाः । आनन्दानन्दथू' इति हैम्याम् । अजयपार्श्वमजयपार्श्वनाथप्रतिमां प्रणत्य नमस्कृत्य । व्यवस्थितविकल्पत्वान्मितानिटो वा तुक् । 'आगम्यागत्य प्रणम्य प्रणत्य' इति प्रक्रियाकौमुद्याम् । च पुनः किं कृत्वा । अभिष्टुत्य स्तुत्वा । क इव । वृत्रारिरिव । यथा इन्द्रः शक्रः स्तवादिना जिनं स्तौति ॥

कश्चिन्महेभ्यो व्यवहर्तुमब्धिमध्याध्वना प्रास्थित सागराह्वः ।
क्वास्त्यत्र पुत्री जलधेर्निभाल्य गृह्णाम्यहं तामिति किं वितर्क्य ॥३३॥

कश्चित्कोऽप्यज्ञातपूर्वस्वरूपः सागर इत्याह्वा नाम यस्य तादृशो महेभ्यः इभप्रमाणं ध-नमस्तीति इभ्यस्ततोऽप्यधिकद्रव्यो महेभ्यो व्यवहारी व्यवहर्तुम् । 'जहालहौतहालोहो लहो लोहो पवट्टई' इति वचनात् । अधिकधनाकाङ्क्षया व्यापारं कर्तुमब्धिमध्याध्वना समुद्रान्तरालयायिना मार्गेण प्रास्थित प्रस्थितवान् । समुद्रे यानपात्रे चढति स्मे-

त्यर्थ । उत्प्रेक्ष्यते—इति किं वितर्क्य विचारयित्वेव । इति किम् । यदत्राम्भोधेर्जलधेर्वारिराशे पुत्री नन्दना लक्ष्मी. क्वास्ति कुत्र विद्यते निभाल्य सम्यङ्निरीक्ष्य ता समुद्रसुता श्रियमहं गृह्णामि ॥

दुर्दैवयोगाज्जलधौ जजृम्भे तदा कुतश्चिज्जलदस्तमोवत् ।
चिखेल योषेव तडित्तदङ्के जगर्ज मत्तेभ इवोत्कटं सः ॥ ३४ ॥

तदा तस्मिन् सागरव्यवहारिण वारिधिमध्यगमनसमये दुर्दैवयोगादभाग्योदयात् प्रभावाज्जलधौ पयोधेरुपरि गगनभागे जलदोऽतिप्रबलपयोधर. कुतश्चित्कस्माच्चन स्थानादागत्य जजृम्भे नभोमण्डले परितः प्रससार । किंवत् । तमोवत् । यथान्धकारं कुतश्चिद्गिरिगह्वरादिभ्य आगत्य जृम्भति द्यावाभूम्यो प्रसरति । पुनस्तस्य जलदस्याङ्के उत्सङ्गे । मध्ये इत्यर्थ· । तडिद्विद्युच्चिखेल चिक्रीड चमत्कार कुरुते स्म । केव । योषेव । यथा वाणिनी नायिका स्वनायकाङ्के वैलायति । पुन. स जलदो मत्तेभ इव । वारुणीयायिमदोद्धतीभूतनूतगन्धसिन्धुर इव उत्कट कर्णकटुक यथा स्यात्तथा भैरव जगर्ज गर्जारव चकार॥

ततोऽहिकान्तः परिवर्तवात इव प्रवृत्तः परितः पयोधौ ।
कपोतपोता इव तस्य पोता निपेतुरुत्पत्य नभस्यधस्तात् ॥ ३५ ॥

तत· प्रबलपयोविपटलप्रसरणानन्तर परिवर्तवात. कल्पान्तकालसबन्धी समीरण इव । 'कल्पो युगान्त. कल्पान्तः सहार प्रलय. क्षय । सवर्त परिवर्तश्च' इति हैम्याम् । अहिकान्तः प्रचण्डपवन. । 'वातोऽहिकान्तपवमानमरुत्प्रकम्पना.' इत्यपि हैम्याम् । परित समुद्रमध्ये सर्वत्र प्रवृत्त प्रवर्तते स्म । प्रसरति स्मेत्यर्थः । ततः पवनप्रवृत्तेरनन्तरं तस्य सागरव्यवहारिण पोता वहनानि नभसि उत्पत्य अत्युद्भटविकटप्रभञ्जनवह्निमरंह सदोहोच्छालितानि गगनाङ्गणान्तरुड्डीयोड्डीय अधस्तात्पुन पयोधिमध्ये निपेतु पतन्ति स्म । के इव। कपोतपोता इव । यथा पारावतपृथुका व्योमन्युड्डीयाधस्ताद्धरणीपीठे निपतन्ति ॥

रङ्गत्तरङ्गावलिरम्बुराशेरालम्बमानाम्बरमम्बुपूरैः ।
राजी गिरीणामिव तुङ्गिमानमाबिभ्रती प्रादुरभूत्तदानीम् ॥ ३६ ॥

तदानी निखिलाम्बरमण्डलाखण्डाडम्बरितदुर्धरवारिधराविर्भवनादनुपरित प्रवृत्तपरिवर्तपवमानसमानामानाकाण्डप्रकटीभवत्प्रचण्डपवनप्रसरणसमये अम्बुराशे समुद्रस्य रङ्गन्ती दशदिग्विभागेषु प्रचलन्ती तरङ्गाणा कल्लोलानामावलि श्रेणि. प्रादुरभवत्प्रकटीभवति स्म । किं कुर्वाणा। अम्बुपूरैः पय प्लवैः। जलभरैरित्यर्थ. । कृत्वा अम्बरमाकाशमालम्बमाना आश्रयन्ती । प्रौढा पवनप्रोच्छलज्जलकल्लोलैर्जलधिव्योममण्डलावेकीभूताविव लक्ष्येते । किं कुर्वती तरङ्गावलिः । गिरीणा राजि पर्वताना पङ्क्तिरिव तुङ्गिमानमत्युच्चभावमाबिभ्रती धारयन्ती ॥

पाठीनपीठाण्डजनक्रचक्रकुम्भीरपुञ्जैः प्रकटीभवद्भिः।
वन्यैरिवारण्यमगण्यहिंस्रैर्भयानकोऽम्भोधिरभूत्तदास्य ॥ ३७ ॥

तदा तस्मिन्मेघागमप्रक्रमे तस्य सागरमहेभ्यस्य अम्भोधिः समुद्रो भयानको भयकरो बभूव। कैः। प्रकटीभवद्भिः दृग्गोचरीभवद्भिः दृग्गोचरमागच्छद्भिः पाठीनपीठा मत्स्यविशेषा अण्डजा. सामान्यमत्स्या नक्राश्चक्रास्तथा कुम्भीराणा पुञ्जा व्रजा मकरजातिविशेषास्तै. कृत्वा भीमम्। किमिव। अरण्यमिव। यथा वन्यैः काननजन्मभि अगण्यैर्गणयितुमशक्यैर्गणनातीतैर्हिंस्रै हिंसनशीलैः श्वापदैर्व्याघ्रसिंहाष्टापदादिकैर्जन्तुघातकसंततिभिरटवी भयकारिणी भवेत्॥ इति जलदोदय ॥

क्रोधोद्धतं व्यालमिवोपयान्तं प्रकोपितं दुष्टमिवाथ चण्डम्।
स सागरो भैरवसागरं तं द्रष्टुं न दृष्ट्यापि तदा शशाक ॥ ३८ ॥

स यानपात्रेण समुद्रमध्ये समेत सागरनामा व्यवहारी यदा यस्मिन् समये त स्फुरदमन्दमेदुरमुदिरमण्डलाकलित प्रचण्डप्रभञ्जनप्रक्षुभ्यत्पय प्रसरत्प्रतिदिगन्ततुङ्गतरङ्गभरं भैरव भयावह सागर समुद्र दृष्ट्यापि लोचनेनापि द्रष्टु विलोकयितु न शशाक नैव समर्थीबभूव। कमिव। व्यालमिव। यथा क्रोधेन कोपाटोपेन कृत्वा उद्धतमुत्कट सुभटकोट्यापि कलयितुमाक्रमितुमशक्य तथा उपयान्त समुखमागच्छन्त व्याल दुष्टगज 'धुनी' इति प्रसिद्धम्। अथ वा पूर्वोक्तविशेषणविशिष्ट गारुडिकैरपि कलयितुमशक्य दुष्टसर्पमिव। अथ वा वन्यजीवैराक्रमितुमशक्य श्वापदमिव। अथ वा चित्रकव्याघ्रादिभिरनाक्रमणीय कण्ठीरवमिव। अथ वा गन्धसिन्धुरादिभिरनाकलनीय शरभमिव। 'व्यालो दुष्टगजे सर्पे खले श्वापदसिंहयो.' इत्यनेकार्थ.। अथ पुन कमिव। प्रकोपित केनापि प्रकारेण प्रकोपित महाकोप प्रापितम्। तथा चण्ड दुष्टाशय दुर्दन्तिन वा दुष्ट दुर्जनमिव ॥

संवर्तवत्तत्र तदा स्वपोतलोकक्षयं प्रेक्षितुमक्षमः सन्।
विलासवाप्यामिव वार्धिमध्ये यावत्स झम्पा प्रगुणः प्रदत्ते ॥ ३९ ॥

स सागरश्रेष्ठी यावत् यावत्प्रमाणेन समयेन प्रगुण उत्साहवान् सन् वस्त्राद्यञ्चलसवरणेन बद्धकच्छो वा वार्धिमध्ये समुद्रान्त झम्पा सपातपाटवम्। जले निपतनमित्यर्थः। प्रदत्ते। कस्यामिव। विलासवाप्यामिव। यथा कश्चिज्जलकेलिकरणप्रवण क्रीडादीर्घिकाया झम्पां दत्ते। किंभूत सन् समुद्रसलिले पतति। तदा तस्मिन्मेघोत्पातसमये तत्र क्षुब्धपयोधिमध्ये संवर्तवत्कल्पान्तकाल इव स्वपोतलोकानां जिनयात्रारूढानेकसांयात्रिकजनाना क्षय संहारं प्रेक्षितु स्वयमालोकितुमक्षमः असमर्थ सन्। मया कथ कथंचिन्मद्यानपात्रमध्येऽधिरोपिता एतावन्तो लोका एककाल प्रलय लप्स्यन्ते। तदेतेषा मदाश्रिताना लोकाना क्षयमहमात्मदृष्ट्या द्रष्टु नालमिति तत्प्रथममेव मर्तुकामो यावज्जलधौ झम्पा प्रदत्ते इत्यर्थः॥ इति सागरस्य सागरे पिपतिषा ॥

क्लृष्टेव तद्भाग्यभरैस्तदाविर्भूयाभ्रमार्गेऽब्धिगभीररावा ।
पद्मावती वाचमिमामुवाच मा वत्स कार्षीरिह साहसं त्वम् ॥ ४० ॥

तदा तस्मिन् सागरव्यवहारिण सागरमध्ये पतनसमये अभ्राणा मेघाना मार्गे वर्त्मनि अभ्र एव मार्गे गगनाध्वनि वा आविर्भूय प्रकटीभूत्वा पद्मावती पार्श्वनाथशासनाधिष्ठायिका यक्षिणी धरणेन्द्राग्रमहिषी वा अनयोरन्यतरा वा इमा वक्ष्यमाणा वाच वाणीमुवाच वदति स्म । किंभूता । अब्धिवज्जलधिधीरध्वनितमिव गभीरो गम्भीरो रावो ध्वनिर्यस्याः । उत्प्रेक्ष्यते—तद्भाग्यभरैः सागरव्यवहारिणा प्राचीनाचीर्णमहासुकृतसदोहैरिवाकृष्टो वा आकृष्यानीतेवात्र । इमा काम् । हे वत्स हे पुत्र सागरमहेभ्य, इहागाधपयोधिमध्ये साहस झम्पालक्षणम् अतलस्पृक्जलमध्यनिपतनरूप सत्त्व मा कार्षीः । मा इति निषेधे । सर्वथा मा कुर्वीथा । चिरं जीव । 'मा कार्षीत्कोऽपि पापानि मा च भूत्कोऽपि दुःखित' इति हेमाचार्यकृतयोगशास्त्रे ॥

मध्येऽम्बुधेरस्ति समस्तदुःखपाथोधिमन्थावनिभृत्प्रभावम् ।
निधानमम्भोनिधिमेखलाया इवान्तरे पार्श्वजिनेन्द्रबिम्बम् ॥ ४१ ॥

हे वत्स, मध्येऽम्बुधे समुद्रसलिलान्तराले पार्श्वजिनेन्द्रस्य बिम्ब मूर्तिरस्ति विद्यते । किमिव । निधानमिव । यथा अम्भोनिधिमेखलायाः समुद्रः काञ्चीरूपो वृत्ताकार परितोवर्तित्वाद्यस्यास्तादृश्या क्षोण्या अन्तरे मध्ये रूप्यसुवर्णमणिमाणिक्यमण्डित निधानं भवति । किंलक्षण बिम्ब निधान च । समस्तानि ऐहिकामुष्मिकाणि दुःखानि सकलानि दौस्थ्यभृत्यभावादीनि क्लेशानि । यदुक्तं भर्तृहरिकाव्ये—'सेवाधर्मः परमगहनो योगिनामप्यगम्य' इति । परलोके देवादिषु परप्रेक्ष्यभावो महद्दुःख तान्येव बहुत्वात्पयोधिः पारावारस्तस्य मन्थने विलोडने मन्थावनिभृत् मन्दरगिरिस्तत्तुल्य प्रभावो माहात्म्य यस्य तत् ॥

जलात्तदानाय्य जनैः प्रपूज्य संस्थापितं स्वे वहने धनेश ।
उत्तालवातूलमिवार्कतूलं विघ्नं पुरैतद्धरति त्वदीयम् ॥ ४२ ॥

हे धनेश धनपते व्यवहारिन्, जनैर्निजनाविकलोकैर्जलाज्जलधिसलिलात् आनाय्याकर्षयित्वा पुन. प्रपूज्य प्रकर्षेण चन्दनसुमकर्पूरागुरुभिरभ्यर्च्य तन्मयोक्तम् श्रीपार्श्वबिम्ब स्वे आत्मीये अर्थात्त्वत्सबन्धिनि वहने यानपात्रे सस्थापित सत् एतत्प्रत्यक्षमविरलजलदपटलप्रचण्डपवनवेगवहनोड्डयनप्रवर्तनरूप त्वदीय तव सबन्धिनं विघ्न प्रत्यूहव्यूहमनिसर्गोद्भतोपसर्ग पुरा हरति अवश्य हरिष्यतीति । 'यावत्पुरानिपातयोर्योगे भविष्यदर्थे वर्तमाना' इति सूत्रेणात्र पुरा हरति इति हरिष्यतीत्यर्थः प्रयोगः । तथा 'पुरैदमूर्ध्वं भवतीति वेधसा पद किमस्याङ्कितमूर्ध्वरेखया' इति नैषधे । किमिव । अर्कतूलमिव । यथा उत्तालवातूल त्वरिततर प्रवर्तमान एव मानसमूहोऽर्कतूल हरति उड्डीय क्वचिदपि क्षिपति तथैतत्त्वद्विघ्न हरिष्यति ॥

मोद्धाटयेः स्वस्तरुपत्रपेटां संप्रापयेर्द्वीपपुरं पुनस्ताम् ।
परस्य पृथ्व्या इव वासवस्य तत्राजयोर्वीशितुरर्पयेस्त्वम् ॥ ४३ ॥

हे वत्स हे सागरव्यवहारिन्, मयोक्ता पयोधिपयोमध्यवर्तिनी स्वस्तरोः कल्पद्रुमस्य पत्राणां दलानाम् । स्वर्द्रुमपर्णैर्निर्मितामित्यर्थ. । पेटा मञ्जुषा मोद्धाटये त्व माविकाशीकुर्या । 'तु म उघाडीश' इति लोकभाषा । पुनस्तां कल्पपादपपत्रपेटा द्वीपनाम्नि पुरे नगरे सप्रापये अनुद्धाटितद्वारकपाटामेव एना द्वीपबन्दिरे त्व नये· । गृहीत्वा यायाः इत्यर्थ· । पुनस्तत्र द्वीपपुरे अर्थाद्दिग्जैत्रयात्रार्थं समेतस्याजयनाम्न उर्वीशितु पृथ्वीपते· राज्ञ ·अर्पये· विश्राणये· दद्याः । उत्प्रेक्ष्यते—पृथ्व्या भूमे परस्य अन्यस्य वासवस्य पुरदरस्येव एक. स्वर्गवासवो वर्तते अयमन्यो मेदिन्या वासव इव ॥

उद्धाट्य पेटां प्रकटां प्रणीय चित्रादिवल्लीमिव पार्श्वमूर्तिम् ।
छिनत्त्विदं स्नात्रजलाभिषेकाञ्शतं ससप्तोत्तरमङ्गरोगान् ॥ ४४ ॥

हे सागरेभ्य, अजयो नाम राजा इद स्नात्रस्य अस्या श्रीपार्श्वनाथमूर्तें स्नात्रस्य स्नपनस्य जलस्य सलिलस्याभिषेकान्सिञ्चनान्सप्तसख्या उत्तरे अग्रे यस्य तादृश शतमेतावता सप्तोत्तर शतमङ्गरोगान् स्वशरीरामयान् छिनत्तु निराकरोतु । 'स दिशः सकला जिष्णुर्जयन्प्राग्भावकर्मणा । सप्तोत्तरशतेनाथ व्याधिना परिपीडित ॥ आक्रामन्निति भूपालान् बलात्सौराष्ट्रमण्डलम् । क्रमात्प्रापदखण्डाज्ञस्त्रिखण्डावनिमण्डन ॥' इति शत्रुजयमाहात्म्ये । कि कृत्वा । पेटा कल्पद्रुदलमण्डलघटिता मञ्जूषामुद्धाट्य द्वारद्वय विकाशीकृत्य । अपावृतद्वारा विधायेत्यर्थ । पुनश्चित्रमिति पदमादौ यस्यास्तादृशीं वल्लीमिव चित्रकवल्लीमिव 'चित्रावेलि' इति प्रसिद्धा द्रव्याद्यक्षयकारिका पार्श्वमूर्ति श्रीपार्श्वनाथप्रतिमा प्रकटा लोचनगोचरा प्रणीय कृत्वा ॥ इति पद्मावत्यादेश ॥

आसादितप्राणितवत्पुनः स्वं विदन्निशम्येति गिर त्रिदश्याः ।
आनाययन्नीरधिनीरमध्याज्जनैः स्वपोते जिनमूर्तिपेटाम् ॥ ४५ ॥

स सागरव्यवहारी जनै स्वनाविकलोकै नीरधिनीरमध्यात्समुद्रसलिलान्तरालाजिनमूर्तिपेटा त्रयोविंशतितमभगवत्प्रतिमापवित्रितमध्यमञ्जूषा स्वपोते स्वयानपात्रमध्ये आनाययत् । किं कृत्वा । निशम्य श्रुत्वा । काम् । त्रिदश्या पद्मावत्या देवताया गिर वाणीम् । स सागरः कि कुर्वन् । पुनर्द्वितीयवारमासादित सप्राप्त प्राणित जीवितव्य येन तद्वत्स्वमात्मान विदन् जानन् ॥

क्षणाददृश्योऽभवदिन्द्रजालमिवोपसर्गोऽथ प्रभोः प्रभावात् ।
चमत्कृतस्तत्प्रविलोक्य पेटामभ्यर्च्य भोगादि पुरो व्यधत्त ॥ ४६ ॥

अथ पोते पार्श्वनाथप्रतिमासमागमनानन्तरमुपसर्गो गर्जोर्जिततडिज्झात्कारितनूतजीमूतवातादिजनितोपद्रवः क्षणात्क्षणमात्राददृश्यो दृग्गोचरातीत क्षणदृष्टनष्टः अज-

निष्ट। क्रमात्प्रभो· प्रभावात् श्रीमत्पार्श्वनाथमाहात्म्यातिशयात्। किमिव। इन्द्रजालमिव। यथा कुहक क्षणाददृश्यीभाव भजेत्। 'इन्द्रजाल तु कुहकम्' इति हैम्याम्। स सागरधनी पेटा पार्श्वनाथप्रतिमासत्कमञ्जूषा चन्दनमृगमदघनसारादिभिरभ्यर्च्य पूजयित्वा पुरः पेटाया अग्रे भोगादि कृष्णागुरुकुन्दरुष्कतुरुष्काद्युत्क्षेपणमादिशब्दाद्बलिवाकुलादिक च व्यधत्त विदधाति स्म। कृतवानित्यर्थ। स किलक्षण·। चमत्कृतः जलदानिलाद्युपसर्गविलयादि विलोक्य स्वहृदये विस्मित· ॥ इत्यकाण्डोद्भूतोपसर्गप्रशमनम् ॥

ततोऽनुकूलैः पवनैः पयोनिधौ प्रवर्तितस्तद्व्यवहारिपोतः।
मत्तद्विपः सादिभिरध्वनीवालानं सुखं द्वीपपुरं प्रपेदे ॥ ४७ ॥

ततो विघ्नापगमनानन्तर तद्व्यवहारिपोत तस्य सागरनाम्नो व्यवहारिणो महेभ्यस्य पोतो यानपात्र सुख यथा स्यात्तथा द्वीपपुरं द्वीपनाम नगर प्रपेदे प्राप प्रात द्वीपबन्दिरे सुखेनागत। किलक्षण पोत। पयोनिधौ स्वस्थीभूते समुद्रे अनुकूलै· सुखप्रवृत्तिकारिभि पवनैर्वातै· प्रवर्तित· प्रेरित। 'प्रेरण प्रवर्तनम्। तत्र तुबादय' इति सारस्वतव्याकरणम्। क इव। मत्तद्विप इव। यथा मदोद्धतो हस्ती सादिभिराधोरणै अध्वनि मार्गे प्रवर्तित सुखमालान प्रपद्यते ॥

उत्तीर्य तर्याश्च बलि विकीर्याप्येतामुपादाय सुतामिवाब्धेः।
इहाह्वयन्कि हरितां महेन्द्रान्पार्श्वं प्रणन्तुं घनतूररावैः ॥ ४८ ॥
भजन्नृपाभ्यर्णमथार्णवीयं वस्तूपदीकृत्य निवेद्य वृत्तम्।
पेटा ढुढौके स पुरः क्षितीन्दोः रुजा चिकित्सामिव तां द्विधापि ॥ ४९ ॥

अथ द्वीपबन्दिरे समागमनानन्तर स सागर आढ्य· क्षितीन्दोरजयगतीरजनिजाने पुर पुरस्तादग्रे पेटा कल्पपादपपूर्णनिर्मिता मञ्जूषा ढुढौके प्राभृतीचकार। उत्प्रेक्ष्यते—द्विधापि द्वाभ्या बाह्यान्तरङ्गलक्षणाभ्यामपि रुजामन्तरङ्गरोगाणामष्टकर्मणां बाह्यरोगाणा ज्वरादीना चिकित्सा रुक्प्रतिक्रियामिव रोगापहारिणी औषधादिविधा। कि कृत्वा ढुढौके। आर्णवीयमर्णवसबन्धि पयोधिमध्यगतद्वीपोत्पन्न वस्तु समुद्रान्तर्जात च वस्तु मुक्ताफलादिकमुपदीकृत्य ढौकयित्वा। च पुनः वृत्त पद्मावतीप्रकाशितश्रीपार्श्वप्रतिमाया यानपात्रान्तरानयनानन्तर स्वोपसर्गगमनादिचरित्र निवेद्य कथयित्वा। सागर कि कुर्वन्। नृपाभ्यर्णमजयराजसमीप भजन्नाश्रयन्। कै। घनतूररावै घनानामनेकजातीयाना तूराणा वादित्राणा रावै शब्दै। अथ वा शब्दाद्वैतीभाव विदधानै सान्द्रैरातोद्यनादै। उत्प्रेक्ष्यते—विविधवाद्यनादैरिह द्वीपबन्दिरे पार्श्वं प्रणन्तु भविष्यदजयाभिधानपार्श्वनाथप्रतिमा नमस्कर्तुम् हरिता महेन्द्रान्दशदिक्पालकान् किमाह्वयन्नाकारयन्निव नृपान्तिक श्रयन्। कि कृत्वा। तर्या वेडाया उत्तीर्य स्वयानपात्रादवरुह्य तीरभूमावागत्य। पुनर्बलिं दशदिक्षु कूरपूपिकाचणककुल्माषादिक विकीर्य

क्षिस्वा।अपि पुनरेतां पद्मावत्याः पूर्वं नृपार्थं प्रकाश्य प्रेषितां मञ्जूषामुपादाय गृहीत्वा। उत्प्रेक्ष्यते—अब्धेः समुद्रस्य सुतां नन्दिनीं लक्ष्मीमिवादाय॥

प्रणीय पूजां क्षितिपेन पूर्वं प्रोद्घाटितायाः प्रमदेन तस्याः।
पार्श्वप्रभुः प्रादुरभूत्तमोभिद्भास्वानिव प्राग्गिरिकंदरायाः॥ ९० ॥

तस्याः पेटायाः। पञ्चमीप्रयोगः। मञ्जूषामध्यात्पार्श्वप्रभुः श्रीपार्श्वस्वामिनः प्रतिमा प्रादुरभूत्प्रकटीभवति स्म। क इव। भास्वानिव। यथा प्राग्गिरिकंदरायाः पूर्वपर्वतगुहामध्यात् भास्करः प्रकटीभवति। किंभूतः। तमोभित् तमोऽज्ञानं पापं वा अन्धकारं च भिनत्ति विदारयति इति। तस्याः किंभूतायाः। क्षितिपेनाजयपृथ्वीपतिना प्रमदेन रोगविनाशकोपायत्वाद्भाविभगवद्बिम्बत्वान्महानन्दसंदोहपुलकितकाययष्टिना प्रोद्घाटितायाः स्वयमेव विकाशीकृतमनपिधानं विहितं वा द्वारं कपाटो वा यस्याः। किं कृत्वा। पूर्वं प्रथमं स्वयमात्मना चन्दनकर्पूरकस्तूरिकाकुसुमादिभिः कृष्णागुरुप्रमुखसुगन्धद्रव्योत्क्षेपपूर्वं पूजामर्चां प्रणीय विधाय॥

पार्श्वेशितुः स्नात्रजलाभिषेकात्कृतोऽजयोर्वीन्द्रतनूलतायाः।
महामयोत्थः प्रशशाम तापो भूमेरिव ग्रीष्मभवोऽब्दवर्षात्॥ ९१ ॥

ततो मञ्जूषामध्यात् श्रीपार्श्वनाथप्रतिमाप्रकटीभवनानन्तरं पार्श्वेशितुः पार्श्वप्रभुप्रतिमायाः स्नात्रजलस्य स्नपनसलिलस्य अभिषेकात्सिञ्चनात् अजयो नाम उर्वीन्द्रः वसुधासुधानाधीशः तस्य तनूलतायाः वपुर्यष्टेर्महान्तोऽत्युत्कृष्टा ये आमया कुष्ठज्वरादयो रोगास्तेभ्य उत्था उत्थानं यस्य तादृशस्तापो निदाघज्वरः प्रशशाम शान्तिं प्राप्नोति स्म। कस्या इव। भूमेरिव। यथा पृथिव्या ग्रीष्मान्निदाघकृतोर्भवो जनितः संतापः अब्दवर्षान्मेघवर्षणात्प्रशाम्यति॥

महामहः कोऽपि महीहिमांशौ प्रावर्ततानामयतामवाप्ते।
मेने जनो यत्र निजं प्रपन्नस्वःप्राज्यसाम्राज्यमिव प्रमोदात्॥ ९२ ॥

महीहिमांशौ अजयाभिधानवसुधासुधाकरे अनामयतां नीरोगतां समाधिं अवाप्ते प्राप्ते सति कोऽप्यद्भुतवैभवो महामहः अर्थाज्जनानामत्युत्सवः प्रावर्तत संजायते स्म। यत्र यस्मिन्नतिशायिनि उत्सवे प्रवर्तमाने सति जनस्तदजयराजपरिजनसेवकलोकः प्रमोदान्निजमात्मानं प्रपन्नमासादितं स्वः स्वर्गस्य प्राज्यं प्रभूतं साम्राज्यं मण्डलीकपदलक्षणाधिपत्यं येन तादृशं मेने मन्यते स्म जानीते स्म॥

तदोपतापप्रकरैर्वियुक्तः साकेतनेताभ्यधिकं दिदीपे।
घनात्ययन्यक्कृतनीरवाहोपरोधनिर्मुक्त इवामृतांशुः॥ ९३ ॥

तदा न केवलं सेवकलोकानां प्रमोदः समजनि, अपि पुनः पार्श्वनाथस्नात्रजलाभिषिञ्चनानन्तरमुपतापानां कुष्ठज्वरादिसप्तोत्तरशतरोगाणां प्रकरैर्वृन्दैः वियुक्तो विरहितः। 'आम

आमय आकल्पमुपतापो गद' समा' इति हैम्याम् । साकेतस्य कोशलानगर्या अयोध्याराजधान्या नेता अविपतिरजयनृपोऽपि अधिकमतिशायितया दिदीपे शोभते स्म । क इव । अमृतांशुरिव । यथा घनात्ययेन शरत्कालेन न्यकृतो विध्वस्तो निराकृतो निर्वासितो यो नीरवाहो मेघस्तस्योपरोध सरोधन तस्मान्निर्मुक्त' पृथग्भूतश्चन्द्र आश्विनपूर्णिमाकौमुदीपतिरधिक दीप्यते ॥ इत्यजयराजस्य रोगोपशम ॥

ततोऽजयाख्य नगरं निवास्य पुरीमयोध्यामपरामिवात्र ।
केनापि सिद्धायतनं सुरेण मुक्तं किमस्मिंश्च विधाप्य चैत्यम् ॥ ९४ ॥
संस्थाप्य त तत्र जिनेन्द्रबिम्ब सिद्धिश्रिया वोपयमं स्वकीयम् ।
काञ्चन्निव द्वादशसूर्यतेजा दत्त्वार्चितुं द्वादश शासनानि ॥ ९५ ॥
भूमीभुजां शेखरयञ्शिरःसु स्वाज्ञा सुमानामिव मालिका सः ।
स्वर्गीव नीरोगतनुः क्रमेण स्वा राजधानी पुनरध्युवास ॥ ९६ ॥

ततो रोगापगमनानन्तर स अजयभूपाल पुनर्देशसाधनानन्तर द्वितीयवार स्वामात्मीया तातसबन्धिनी राजधानीमयोध्यानाम्नी नगरीमध्युवास आश्रयति स्म । केन । क्रमेण पूर्वपश्चिमदक्षिणोत्तरदिग्वर्तिदेशसाधनामनस्यपरिपाट्या । स किंभूत । स्वर्गी देव इव नीरोगतनुर्विविधामयरहितशरीर । स किं कुर्वन् । भूमीभुजा वैताढ्यभूधरपर्यन्तचतुर्दिग्भूपान्मलमण्डलाना शिर सु मौलिषु सुमाना मालिकामिव स्वा स्वकीयामाज्ञा शासन शेखरयन्नवतसीकुर्वन् मुकुटमिवापादयन् । 'आपीडशेखरोत्तसावतसा शिरस स्रजि' इति हैमीवचनात् । किं कृत्वा राजधानीमधिवसति स्म । अत्र रोगनिर्मुक्तिस्थाने द्वीपसमीपे अजय इति स्वनामसमाना आख्या अभिधान यस्य तादृश नगर महत्पुर निवास्य वासयित्वा सस्थाप्य । उत्प्रेक्ष्यते—अपरामन्या द्वितीयामयो‌ध्या कोशलापुरीमिव स्वकुलक्रमायाता साकेतनीनाम्नी राजधानीमिव । 'साकेत कोशलायोध्या' इति हैम्याम् । च पुनरस्मिन्नजयनामनगरे चैत्य श्रीपार्श्वनाथप्रासाद विधाप्य शिल्पिभिर्निर्माप्य । उत्प्रेक्ष्यते—केनानिर्दिष्टनाम्ना सुरेण देवेन अस्मिन्नजयपुरे मुक्त कुतश्चित्प्रदेशात्स्वयमानीय सस्थापित सिद्धायतन शाश्वतजिनचैत्यमिव । पुन किं कृत्वा । तत्र स्वनिर्मापितप्रासादे त पद्मावतीप्रकटितमाहात्म्य सागरमहे‌भ्यमहामहानीतपार्श्वनाथ सस्थाप्योपवेशयित्वा । उत्प्रेक्ष्यते—सिद्धिश्रिया मोक्षलक्ष्म्या सम स्वकीयमात्मसबन्धिनमुपयम विवाहमिव सस्थाप्य स्थापयित्वा । 'पाणिग्रहणमुद्वाह उपायामयमावपि' इति हैम्याम् । उपयाम उपयमाविति शब्दद्वय पुनरर्चितु श्रीअजयपार्श्वनाथप्रतिमा पूजयितु द्वादशसख्याकानि शासनानि श्रीमान् दत्त्वा स्वेनार्पयित्वा । 'दीयता दशलक्षाणि शासनानि चतुर्दश । हस्तन्यस्तचतु श्लोको यद्वा गच्छतु गच्छतु ॥' इति । अथ वूतकेशागतसिद्धसेनदिवाकरागमनसमये एव अदृष्ट एवैकश्लोकप्रेषणे विक्रमार्कदानपत्रे दानश्लोके दानम् । तत्र दशसौवर्णकलक्षाणि शासनानि ग्रामाश्च दत्ता । उत्प्रेक्ष्यते—द्वादशाना सूर्याणा तेज प्रताप

काङ्क्षन् वाञ्छन्निव। तेजःशब्देन प्रतापोऽप्युच्यते। यथा नैषधे—'एतस्योत्तरमद्य नः समजनि त्वत्तेजसा लङ्घने-' 'त्वत्प्रतापानामतिक्रमेण' तद्वृत्ति ॥ त्रिभिर्विशेषकम् ॥ इत्यजयराजरोगापहारकाजयपार्श्वनाथप्रस्तावनम् ॥

नाम्नैव तस्यावनिवल्लभस्य पार्श्वप्रभोस्तस्य बभूव नाम।
तद्वासितस्येव पुरस्य वाराणस्या इवैतस्य निवासभूमेः ॥ ९७ ॥

तस्यावनिवल्लभस्य तस्य पूर्वकथितस्याजयस्य राज्ञो नाम्नैवाभिधानेनैव पार्श्वप्रभोः श्रीपार्श्वनाथस्य नाम बभूव। अजयपार्श्वनाथ इति सजातम्। कस्येव। तेनाजयराजेन वासितस्य निवेशितस्य स्थापितस्य अजयपुरमिव। किंभूतस्य पुरस्य। अजयपार्श्वनाथस्य निवासभूमे स्थितिस्थानकस्य। कस्या इव। वाराणस्या इव। यथा वाराणसी भगवत श्रीपार्श्वनाथस्य जन्मभूमित्वाद्वासस्थानम् ॥ इति पाठान्तरम् ॥

ध्यातोऽधुनाप्येष पयोधिमध्ये प्रयाति वाते प्रतिकूलभावम्।
निर्विघ्नयन्पोत इवाङ्गभाजः प्रभुः सुख लम्भयति प्रतीरम् ॥ ९८ ॥

भो भव्या, अधुनापि पञ्चमारके अस्मिन्कलौ प्रवर्तमानेऽपि वा पयोधिमध्ये जलधिजलान्तराले ध्यातोऽर्थाल्लोकैर्ध्यानगोचरीकृत स्मृतोऽपि वा वाते प्रचण्डपवने प्रतिकूलभाव प्रतिकूलता याति गच्छति सति एष प्रभुरजयपार्श्वनाथ अङ्गभाज पार्श्वनाथस्मरणप्रवणा. प्राणिन निर्गता विलय प्राप्ता विघ्ना प्रत्यूहा येभ्यस्ते निर्विघ्नान्करोतीति। 'तत्करोति तदाचष्टे' इति प्रक्रियासूत्रेण ञि। 'ञिर्ङित्करणे' इति सारस्वते इति सारस्वतसूत्रेण ञिप्रत्यय। निर्विघ्नयति निर्विघ्नयतीति निर्विघ्नयन्। विघ्नरहितान्कुर्वन्नित्यर्थ। निरन्तरायान् सृजन् सुख यथा स्यात्तथा कुशलेनेत्यर्थ। प्रतीर तटभूमीं स्वस्ववेलाकूलावनी लम्भयति प्रापयति। क इव। पोत इव। यथा निर्वहनान्वोहित्थरहितास्तथाम्भोधिमध्ये पतिताञ्जनान् यानपात्रे स्वस्मिन्नधिरोप्य सुखेन तीरं नयति ॥

बहूदितैः किं भवदीयभाग्यैरारोपितस्तेन महीधनेन।
सुपर्वशाखीव समीहितानि यच्छंश्चिर नन्दतु पार्श्वनाथः ॥ ९९ ॥

भो भव्या, किं बहूदितैः बहुभिरनल्पैरुदितैः कथितैः किमस्तु। एषोऽजयपार्श्वनाथ वो युष्माक समीहितानि सम्यगैहिकानि पुत्रकलत्रद्रविणादीनि आमुष्मिकाणि स्वर्गापवर्गादिकानि कामितानि मनोरथान् यच्छन् पूरयन् चिर बहुसमयमाकल्पान्तकाल यावन्नन्दतु विजयवान् प्रवर्तताम्। किंभूत। तेन महीधनेनाजयराजेन आरोपित स्थापित। उत्प्रेक्ष्यते—भवदीयभाग्यैः युष्मत्सबन्धिभि सुकृतैः सुपर्वशाखी कल्पवृक्ष इवारोपित ॥ इत्यजयपार्श्वनाथप्रबन्ध। विस्तरतस्त्वेतद्व्यतिकर शत्रुंजयमाहात्म्यादवसेय ॥

तत्रोपदिश्येति जनान्मुमुक्षुक्षोणीऋभुक्षा क्षणमक्षिलक्ष्यम्।
प्रणीय नत्वा च तमात्मना तत्पुरं पवित्रीकृतवान्स तद्वत् ॥ १०० ॥

स हीरविजयनामा मुमुक्षूणा मुनीना मध्ये क्षोण्या भूमे॰ ऋभुक्षा इन्द्र । सूरीन्द्र इत्यर्थ । तद्वदजयपार्श्वनाथ इव तत्पुरमजयपुरमधुना तु अजारग्राम॰ ग्रामनाम्ना च 'अझारोपार्श्वनाथ' इति प्रसिद्धि॰ । आत्मना स्वेनैव पवित्रीकृतवान् पावनीचकार । किं कृत्वा । तत्र चैत्ये बहि प्रदेशवर्तिन्या धर्मशालाया जनान् भविकलोकान् प्रति इति पूर्वोक्तप्रकारेण अजयपार्श्वागमनादिवृत्तमुपदिश्य उपदेश देशना दत्त्वा च पुन॰ क्षण क्षणमात्र त जिनमक्ष्णोर्दृशोर्लक्ष्य गोचर प्रणीय निर्माय पुनस्त पार्श्वनाथ नत्वा प्रणम्य ॥

द्वीपस्य संघोऽप्यखिलो मुनीन्दोरभ्यागमत्तत्र सहाङ्गनाभिः ।
माहात्म्यमद्वैतमवेत्य तस्य शुश्रूषया लेखगणः किमेषः ॥ ६१ ॥

तत्राजयपुरे अङ्गनाभि स्वकीयपरकीयपुरं पुरध्रीभि सह सार्धमखिलोऽपि समस्तोऽपि द्वीपस्य द्वीपबन्दिरस्य संघ श्रावकसमुदायो मुनीन्दोर्हीरविजयसूरेरभ्यागमत्सम्मुखमाजगाम । उत्प्रेक्ष्यते—तस्य सूरीशितु॰ अद्वैतमनन्यमसाधारण माहात्म्य वाङ्मनसगोचरातीत महिमानमवेत्य विज्ञाय शुश्रूषया सेवा कर्तुमिच्छया एष सघरूपो लेखगण सुरसमूह समेत॰ समागत इव ॥

लोकंपृणान्वीक्ष्य गुणान्गणेन्दोः प्रीता प्रणीयागणितात्ममूर्तीः ।
नम्रागतस्त्रैणमिषेण लक्ष्मीर्नमस्यती स्तौति च गायतीव ॥ ६२ ॥

गणेन्दो सूरेर्लोकपृणान्विश्वाह्लादकान् गुणान् शमदममार्दवार्जवसयमनिष्ठत्वादिकान् वीक्ष्य स्वदृग्गोचरीकृत्य प्रीता सतुष्टचित्ता सती नम्र नमनशील तथा आगत भगवद्वन्दनार्थमायात यत्स्त्रैण स्त्रीणा समूहः सीमन्तिनीसमुदायस्तस्य मिषेण कपटेन अगणिता गणनातीता आत्मन स्वस्य मूर्ती शरीराणि प्रणीय लक्ष्मीर्जलधिनन्दना । उत्प्रेक्ष्यते—नमस्यतीव अर्थाद्गणधर नमस्करोतीव। च पुन॰ स्तौतीव स्तुतिगोचरीकरोतीव । च पुनर्गायतीव गानविषयीकरोतीव । वार्धे सामीप्यात्तन्नन्दनाया आगमनमुचितमेव । पितु पार्श्वे कदाचिदुत्कण्ठिता पुत्री मिलनार्थमागच्छतीति समुद्रे श्रिया सद्भावोऽप्युचित एव ॥ इति द्वीपबन्दिरे सघागमनम् ॥

ततः प्रतस्थे प्रभुरुन्नताख्यं पुरं प्रति प्रीतमना मुनीन्द्र॰ ।
मेघागमे मानसमभ्रमार्गवहाप्रवाहादिव राजहस॰ ॥ ६३ ॥

ततो द्वीपोन्नतदेवलपाटकसत्कसघसमागमनानन्तर हीरविजयसूरि ततोऽजयपुरादुन्नतमित्याख्या नाम यस्य तादृश पुर प्रति प्रतस्थे। उन्नतनगराभिमुख प्रचलति स्म । किंभूत ।प्रभु सर्वधर्मैककार्यकरणप्रवण समर्थ । पुन किंभूत ।प्रीतमना श्रीपार्श्वनाथयात्रया कृत्वा हृष्टमानस॰ । क इव । राजहस इव । यथा मेघागमे अभ्रमार्गो मेघाध्वा गगनम् । 'सुराभ्रोडुमरुत्पथोऽम्बरम्,' तथा 'अभ्र धूमयोनिस्तनयित्नुमेघा ' इति द्वयमपि हैम्याम् । तस्य वहा नदी। गङ्गेत्यर्थ । 'सिद्धस्व स्वर्गिखापगा॰ । ऋषिकुल्या हेमवती' इत्यपि हैम्याम् । तथा 'सिन्धु॰ शैवलिनी वहा च ह्रदिनी स्रोतस्विनी निम्नगा' इत्यपि

हैम्याम् । तस्या' प्रवाहाद्गङ्गापय'पूरान्मानस नाम राजहंसनिवाससरोवर प्रति प्रतिष्ठते । 'यदुक्तम्—'मेघागम दिवि विभाव्य परापगाम्भःपूरागमैर्जलमथाविलमभ्रसिन्धो । भातीति चेतसि विचिन्त्य च हंसमाला स्व मानस प्रति ततस्त्वरित प्रतस्थे ॥' इति । तथा 'गङ्गानीरमपि त्यजन्ति कलुष ते राजहंसा वयम्' इत्यपि सूक्ते ॥

अथ द्वीपोन्नतपुरादिसंघसमुखागमनवर्णनप्रस्ताव'—

शिरोधृतश्वेतसुवर्णकुम्भाः काश्चिल्लसन्ति स्म विलासवत्यः ।
श्यामादिवालक्ष्म्य इवोद्वहन्त्यः संपूर्णचन्द्राम्बुजबन्धुबिम्बान् ॥ ६४ ॥

हीरसूरे' समुखागमने काश्चिदनिर्दिष्टनामान विलासवत्य विलासो हंसहस्तिगमनादिकः शृङ्गारादिविभ्रमो वा विद्यते यासा ता लीलावत्यो वनिता लसन्ति शोभन्ते । किंभूता' । शिरसि स्वमौलौ धृता आरोपिता श्वेता उज्ज्वलास्तथा सु शोभनो वर्णो येषाम् । अथ वा श्वेताना रूप्याणाम् । 'स्याद्रूप्य कलधौततारजतश्वेतानि' इति हैम्याम् । तथा सुवर्णाना काञ्चनाना कुम्भाः कलशा याभिस्ता' । उत्प्रेक्ष्यते—श्यामादिवालक्ष्म्य इव रजनीदिवसस्य श्रिय इव । किं कुर्वन्त्य । उद्वहन्त्य बिभ्रत्य । कान् । सपूर्णा अखण्डाश्चन्द्रास्तथा अम्बुजबन्धवो भास्करास्तेषा बिम्बान्मण्डलान् । अखण्डचन्द्रमण्डलानादाय निशाश्रिय सूर्यमण्डलान् गृहीत्वा दिवसलक्ष्म्य इव भगवत्समुख समेता इत्यर्थ ॥

अवाकिरन्काश्चन मुक्तिकाभिरभ्येत्य वाचंयमसार्वभौमम् ।
क्षीरोर्मयो मेरुमिव प्रमाथकालोच्छलद्भूरिपयःपृषद्भि' ॥ ६५ ॥

अभ्येत्य समुखमागत्य काश्चन सघमध्यात्कियत्य त हीरविजयनामान वाचयमाना साधूना सार्वभौम चक्रवर्तिन मुक्तिकाभिर्लघुमुक्ताफलै । 'सिता वमन्त्य खलु कीर्तिमुक्तिका'' इति नैषधे । का इव । क्षीरोर्मय इव । यथा क्षीरसमुद्रवीचय प्रकर्षेण सुरासुरादिभि सर्वौजसा माथस्य मथनस्य काले समये उच्छलद्भि उच्चैरुत्पतद्भि तथा भूरिभिरनल्पै पय पृषद्भि जलकणैर्मेरु काञ्चनाचलम् । किं च परसमये मन्दरशब्देन मेरुर्नोच्यते किं तु मन्दरशब्देन इन्द्रकीलनामा शैल । जैनमते तु मन्दरो मेरुरेव । मन्दरनामगिरि वर्णयन्ति ॥

मुक्ताफलै' काश्चिदवाकिरंस्तं नवोपयन्तारमिवात्र लाजैः ।
सिद्धाद्रियात्रोद्भवपुण्यलक्ष्म्या नवोढयालंक्रियमाणपार्श्व ॥ ६६ ॥

काश्चिदपरा सीमन्तिन्य त सूरिम् अत्र सघसमुखागमनसमये मुक्ताफलैर्मौक्तिकै अवाकिरन् वर्धयन्ति स्म । कमिव । नवोपयन्तारमिव । यथा अत्र भूमिभुवने देवलोके नागलोके देवासुराणा परिणयनाभावाद्भुवो ग्रहणम् । सद्यस्कपरिणेतार चार पुमास काश्चित्तद्वर्गसबन्धिन्यो वर्णिन्य लाजैरक्षतैर्वर्धयन्ति । किंभूत सूरि. वरश्च । सिद्धाद्रे शत्रुंजयशैलस्य यात्राया दर्शनस्पर्शनभावार्चाया उद्भव उत्पत्तिर्यस्यास्तादृश्या पुण्यलक्ष्म्या

सुकृतश्रिया अलक्रियमाण भूष्यमाण पार्श्व जीवान्तिक यस्य । परिणेतापि तत्कालपरिणीयतया अलक्रियमाणवामाङ्गान्तिक ॥ इद तु पाठान्तरम् ॥

गीति जगुर्नागरिकाः किरन्तीं सुधां सुधादीधितिमण्डलीवत् ।
यां श्रोत्रपत्रैर्विनिपीय चित्रार्पितैरिवाभूयत मार्गमार्गैः ॥ ६७ ॥

काश्चन नागरिका द्वीपोन्नतपुरपुरध्र्यो गीति सूरिगुणगान जगुर्गायन्ति स्म । कि कुर्वतीम् । गीति किरन्ती विस्तारयन्तीम् अर्थात्कर्णयोर्वर्षन्तीम् । काम् । सुधाममृतम् । किवत् । सुधादीधितिमण्डलीवत् । यथा आश्विनमाससबन्धिराकामृगाङ्कमण्डल्य पीयूष किरन्ति, तथा नागरिका कर्णामृतवर्षिणी गीति गायन्ति । या गीति श्रोत्रपत्रै कर्णपर्णै कृत्वा विनिपीय सादर निशम्य मार्गस्य अजयोन्नतपुरयोरन्तरालाध्वन मार्गैर्मृगगणैश्चित्रार्पितैरालेख्यस्थापितैर्लिखितैरिवाभूयत सजायते स्म ॥

गजाधिरूढा व्यरुचन्कुमारा विभूषिता भूषणधोरणीभिः ।
प्रवालपुष्पावलिशालमानाः प्रस्थप्ररूढा इव बालसालाः ॥ ६८ ॥

भूषणाना मणिस्वर्णाभरणाना धोरणीभि श्रेणीभि विभूषिता अलङ्कृताङ्गा । तथा गजाधिरूढाः सिन्धुरस्कन्धाध्यासिन केचन कुमारा व्यरुचन् शुशुभिरे । उत्प्रेक्ष्यते— प्रवालाना पल्लवाना पुष्पाणा कुसुमानामावलीभिर्मालिकाभि. शालमाना. शोभमाना प्रस्थेषु सानुषु प्ररूढा उद्गता बालसाला लघुपादपा इव ॥

काश्चित्कुमार्यः शिबिका श्रयन्त्यो माणिक्यभूषा वपुषा वहन्त्यः ।
कुतूहलाद्भूवलय भजन्त्यो विमानयाना इव नाकिकन्याः ॥ ६९ ॥

काश्चित्कुमार्यो लघुकन्यका भान्ति तदवसरे शोभन्ते । कि कुर्वन्त्य । शिबिका याप्ययान श्रयन्त्य परिचरन्त्य । शिबिकाधिरूढा इत्यर्थ । पुन किं कुर्वन्त्य । माणिक्याना रत्नविशेषाणा भूषा अलकारान् वपुषा स्वशरीरेण वहन्त्यो धारयन्त्य । 'वृता विभूषामणिरश्मिकार्मुकै' इति नैषधे । उत्प्रेक्ष्यते—कुतूहलात्कौतुकाद्भूवलय मेदिनीमण्डल भजन्त्य सेवमाना आश्रयन्त्य । विमानेन देवयानेन यान गमन यासा तादृश्यो नाकिकन्या देवकुमारिका इव । यथा इन्द्रस्य । 'तनयस्तु जयन्त. स्याज्जयदत्तो जयश्च स । सुता जयन्ती तविषी ताविष्युच्चै श्रवा हय ॥' इति हैम्याम् ॥

गत्या जितोऽनेन किमभ्रकुम्भी द्रष्टुं तमीत्युत्सुकितोऽब्धिमध्यात् ।
किमीयिवानेष तदन्ववायः शृङ्गारितास्तत्र गजा विरेजुः ॥ ७० ॥

तत्र तस्मिन् सम्मुखागमनसमये शृङ्गारिताश्च शृङ्गारभूषणतैलचामराद्याडम्बरैरलङ्कृता. गजा हस्तिनो विरेजु शोभन्ते स्म । उत्प्रेक्ष्यते—इत्यमुना प्रकारेण इति हेतोर्वा त सूरि द्रष्टु प्रेक्षितुमुत्सुकित उत्कण्ठितः सन् अब्धिमध्यात्समुद्रान्तरालादेष प्रत्यक्ष लक्ष्यमाण. तस्यैरावणस्य अन्ववायो गजघटारूपो वश किमीयिवान् आगत इव ।

ऐरावणस्य समुद्रमध्यादुत्पन्नविनि सुतत्वेन तद्वशस्यापि सद्भाव सभाव्यते एव । यदुक्त नैषधेऽपि—'पयोनिलीनाभ्रमुकामुकावलीरदाननन्तोरगपुच्छसच्छवीन्' इति । तथा समुद्रस्यापि अत्र सामीप्यादियमुत्प्रेक्षा घटत एव । अथ प्रस्तुतम् । इति किम् । यदनेन सूरिणा गत्या पुरतो युगप्रमाणा धरणीं चक्षुषा प्रेक्षमाणा । ईर्यासमिति पूर्वक मन्थर-गमनेन अभ्रकुम्भी ऐरावण । 'ऐरावणोऽभ्रमातङ्गश्चतुर्दन्तार्कसोदरे' इति हैम्याम् । कि कथं कया रीत्या जितोऽभिभूत' ॥

पर्याणितास्तत्र तुरङ्गमास्ते रेजुर्जवाधःकृतवातवेगाः ।
यैर्निर्जिता भानुमतस्तुरङ्गा ह्रियेव नाद्यापि भुवं स्पृशन्ति ॥ ७१ ॥

तत्र समुखागमनसमये ते तादृशा ये अग्रे स्वगुणोत्कर्षैरुत्प्रेक्षा प्रापिता । अथ वा ते काम्बोजकामरूपकच्छसिन्धुदेशोद्भवा विविधजातीयाः प्रसिद्धास्तुरङ्गमा अश्वा । यदुक्त प्राकृतवाक्ये—'ये गगाजलनीअडा हरिअडा काळाकिहाडाखुरा साणीसिंघल-सिंधु आकलहला कस्मीरिया कुकुणा । टुकेकानि अनेकवानिपिहुला पीठे पगे नीसला ते हेष्यत्रिचकु अरा जिमसुरा ते जीतुषारैवढा ॥' इति । पर्याणिता पल्ययनकलिता कृता । 'पर्याण तु पल्ययनः' इति हैम्याम् । रेजु' विभान्ति स्म । किंभूता । जवेन मानसातिपातिगतिरहसा अध कृतो निरस्तो वाताना पवनाना वेगो रयो यैस्ते । ते के । यैस्तुरङ्गमैर्भानुमतो भास्वतस्तुरङ्गा वाजिन निर्जिता गतित्वराभि परा-भूता सन्त । उत्प्रेक्ष्यते—अद्याप्यद्यतन वर्तमान वासर प्रभृति यावन्मण्डयित्वा ह्रिया लज्जयेव कृत्वा भुव क्षोणी न स्पृशन्ति । लज्जिता हि स्व मुख दर्शयितुमनलभू-ष्णव पृथिव्या नायान्तीत्यर्थ ॥

रथाङ्गभाजस्त्वरमाणताक्ष्यीः सुजातरूपा घननन्दकाश्च ।
अम्भोजनाभा इव कामरोमशोभाः शताङ्गा. शतशः प्रचेलुः ॥ ७२ ॥

शतश शतसहस्रसख्याका शताङ्गा रथा । 'शताङ्ग स्यन्दनो रथ' इति हैम्याम् । प्रचेलु सूरेरभिमुख प्रचलन्ति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—अम्भोजनाभा कृष्णा इव । किंभूता रथा कृष्णाश्च । रथाङ्ग रथपाद चक्र 'पइडु' इति प्रसिद्ध सुदर्शन चक्र भजन्ति इति रथाङ्गभाज । पुन किंभूता । त्वरमाणा शीघ्रगामिनस्ताक्ष्यीस्तुरङ्गमा गरुडाश्च येषा ते । च पुन किंभूता । शोभन जातरूप सुवर्ण काञ्चनजटितत्वेन । पक्षे जातमुत्पन्न रूपमति-शायिसुन्दरशरीराकारविशेषो येषाम् । पुनः किंभूता । घनान्बहुजनान्नन्दयन्ति प्रह्लाद-यन्ति । तथा घनो निबिडोऽपराप्रतिहतो नन्दकनामा खड्गो येषा ते । च पुन किंभूता । काममतिशयेन रामा मनोज्ञा शोभा येषा ते । तथा काम प्रद्युम्न. रामो बलभद्र ताभ्या शोभा येषा ते ॥

तूरस्वरैश्चित्कृतिभी रथानां हयालिहेषागजगर्जितैश्च ।
नृणां स्तवादिध्वनितैर्व्रतीन्दोः श्लोकैरिवापूरि समग्रलोकः ॥ ७३ ॥

तूरखरैर्विविधवादित्रनिर्घोषैश्च पुन रथाना स्यन्दनाना चित्कृतिभिस्त्वरितगमनावसरोद्भवचित्कृतिसंज्ञध्वनितविशेषै च पुनर्हयानामश्वानामालि श्रेणिस्तस्य• ह्रेषाभिर्हिंसारव इति प्रसिद्धै॰ तथा गजाना मदोद्धतसिन्धुराणा गर्जितैर्बृंहितैस्तथा नृणा श्राद्धभाट्टगायनादिजनाना स्तवादिध्वनितै स्तुतिच्छन्दोगानादिभणितिभि कृत्वा समग्रोऽपि दशदिक्पर्यन्त यावल्लोको भुवनमपूरि निर्भर भृत पूरित । कैरिव। श्लोकैरिव ।यथा व्रतीन्दोर्हीरसूरेर्यशोभि. समग्रोऽपि लोक पूर्यते स्म । 'श्लोक कीर्तिर्यश' इति हैम्याम् ॥

स्त्रीभ्यस्तदा तद्गुणगायनीभ्यः पैञ्जूषपीयूषरसाभिषेकाम् ।
वाणीमधीत्याभ्यसितुं वनस्थाः शिष्या इवासन्कलकण्ठकान्ताः ॥ ७४ ॥

तस्य सूरेर्गुणान् गायन्तीत्येवशीलाभ्य स्त्रीभ्य पौरपुरध्रीभ्य सकाशात्तदा तस्मिन् सघागमनमहोत्सवव्यतिकरे पैञ्जूषयो श्रोतृजनश्रवणयो पीयूषरसस्य सुधानिस्यन्दस्य अभिषेकोऽभिषिञ्चन तत्तुल्या वाणी वाग्विलासमधीत्य पठित्वा कलकण्ठकान्ता कोकिलकामिन्य॰ । उत्प्रेक्ष्यते—अभ्यसितु सम्यगभ्यास विधातुमिव वनस्था वनवासिन्य आसन्निव सजाता इव । का इव के इव वा । शिष्या इव । यथा विनेया कुतश्चिद्गुरो सकाशात्किमप्यधीत्य एकान्ते वनादिषु गत्वा स्थिता वा तदभ्यसन्ति ॥

ध्वनन्नफेरीसखभूरिभेरीभाङ्काररावैः प्रतिशब्दितेन ।
नन्तुं सवेशाम्बुधिशायिशौरिः प्रबोध्यते सूरिसमागमे किम् ॥ ७५ ॥

ध्वनन्त्य शब्दायमाना नफेर्य पित्तलमय्य वदनेन वादनीया वाद्यविशेषा प्रसिद्धाश्च ता एव सख्य सहाया यासा तादृश्यो भूरय शतसख्याका भेर्यो दुन्दुभयस्तासा भाङ्काररावै भाङ्कृतिध्वनिभि कर्तृभि प्रतिशब्दितेन अर्थात्सनिविधातिसागरमध्यप्रतिनादितेन । 'पयोधिमध्यप्रतिनादमेदुर' इति नैषधे। कृत्वा। उत्प्रेक्ष्यते—सवेशे समीपे योऽम्बुधि समुद्रस्तत्र तन्मध्ये शेते इत्येवशीलो य शौरिर्नारायण स सूरेरुन्नतपुरप्रवेशोत्सवे नन्तुमर्थात्सूरीन्द्र नमस्कर्तु किं प्रबोध्यते निर्निद्रीक्रियते जागर्यते इव ॥

तदाद्रिमध्यप्रतिशब्दसान्द्रैः सरध्वजौघध्वनिपूर्यमाणै॰ ।
प्रमोदमाद्यत्तुमुलैर्जनाना व्योमेव भू. शब्दगुणा किमासीत् ॥ ७६ ॥

तदा तस्मिन् सूरिप्रवेशोत्सवे जनाना सम्मुखागतसकललोकाना प्रमोदेन हर्षातिशयेन माद्यद्भिर्मद प्राप्नुवद्भिस्तुमुलैरतिबहुलव्याकुलताकलितकोलाहलै. । अथ वा 'अत्व यावत यात मुञ्चत पुर पन्थानम्—' एवविधचम्पूकथाकथितकेवलव्याकुलशब्दै कृत्वा व्योमेव गगनमिव भूरपि पृथिव्यपि शब्द एव गुणो यस्यास्तादृशी किमासीज्जातेव । किंभूता । तुमुलैरद्रीणा समीपभाजा नन्दीवेलकप्रमुखाणा स्वभावतस्तु शत्रुंजयाचलशिखराणा पर कालानुभावाद्गिरिघटनाच्च दूरीभूताना पर्वताना मध्ये कदरोदरे प्रतिशब्दा प्रतिध्वनयस्तै सान्द्रैर्निबिडीभूतै । पुन किंभूतै । सरध्वजाना नानाविधवाद्यानाम् ।

'तूर्यं तूर स्मरध्वज' इति हैम्याम्। ओघा समूहास्तेषां ध्वनिभिर्नानाप्रकारप्रसरद्भिर्घोषैः पूर्यमाणे बहलीक्रियमाणे ॥ इति द्वीपोन्नतपुरसमुखागमनवर्णनम् ॥

तदुत्सवे मूर्छति भूर्भुवःस्वस्त्रयीप्रसत्तिं प्रदिशत्यपूर्वाम्।
अलंचकार प्रभुरुन्नताख्यां पुरं हरिर्द्वारवतीमिवासौ ॥ ७७ ॥

प्रभुर्हीरविजयसूरिरुन्नतमिति आख्या नाम यस्यास्तादृशीं पुरं नगरीमलंचकार भूषयामास। क इव। हरिरिव। यथा नारायणो धनदनिर्मितां द्वारवतीं द्वारकां नगरीमलंकरोति। कस्मिन् सति। तदुत्सवे स चासावुत्सवश्च तदुत्सवः द्वीपोन्नतादिसंघप्रारब्धसूरिप्रवेशमहामहस्तस्मिन्मूर्च्छति वृद्धिमतिशायितां श्रयति प्राप्नुवति सति। किं कुर्वति तदुत्सवे। भूर्भुवःस्वस्त्रय्या नागलोकनाकिलोकभूमिलोकानां त्रिकस्य अर्थात्रिजगज्जनानां प्रसत्तिं मनःप्रसन्नतां प्रमोदप्रकर्षं प्रदिशति प्रयच्छति ददति ॥

तस्मिन्नतेर्गोचरयांचकार चैत्येषु तीर्थाधिपतिं मुदा सः।
कण्ठीरवः शैलगुहामिवाथानैषीद्विभूषां वसतिं व्रतीन्द्रः ॥ ७८ ॥

स हीरसूरिस्तस्मिन्नुन्नताभिधाननगरे चैत्येषु ऋषभदेवप्रमुखजिनप्रासादेषु तीर्थाधिपतिं जिनाधिराजप्रतिमां मुदा हर्षेण नतेः प्रणामस्य गोचरयांचकार विषयीकरोति स्म। नमस्कृतवानित्यर्थः। अथानन्तरं देववंदनात्पश्चात् व्रतीन्द्रः सूरिः वसतिमुपाश्रयं विभूषां शोभामनैषीत्प्रापयति स्म। क इव। कण्ठीरव इव। यथा पारीन्द्रः शैलगुहां गिरिकंदरां विभूषां नयति ॥ इत्युपाश्रयागमनम् ॥

ततः समुद्दिश्य महेभ्यसभ्यान्धर्मोपदेशं स वशी दिदेश।
पीयूषवत्तेऽपि निपीय वत्सा इवावहन्संमदमेदुरत्वम् ॥ ७९ ॥

ततो वसतावुपाश्रये आगमनानन्तरं स वशी जितेन्द्रियः सूरिर्महेभ्या व्यवहारिणस्त एव सभ्याः सदस्याः सभाजनास्तानुद्दिश्य उद्देशं कृत्वा धर्मोपदेशं धर्मदेशनां दिदेश ददाति स्म। तेऽपि महेभ्यसभ्याः पीयूषवत्सुधारसमिव निपीय पीत्वा तद्देशनां सादरं श्रुत्वा संमदैरानन्दैः कृत्वा मेदुरत्वं पुष्टतामवहन्दधते स्म। के इव। वत्सा इव। यथा गवां तर्णकाः पीयूषं स्वस्वमातुरूधोमध्यवर्तिनं सरदभिनवं पयो दुग्धं पीत्वा प्रमोदादास्वाद्य मेदुरत्वमुपचयभावं वहन्ते। 'पीयूषोऽभिनवं पयः। पीयूषमपि' इति हैमीसूत्रवृत्त्या ॥

क्षेत्रेष्विवाम्बूनि नभोम्बुवाहा द्युम्नांशुकान्यर्थिषु ते ववर्षुः।
प्रभावनां श्रीफलपूगपूगैश्चक्रुस्ततो रूपकनाणकैश्च ॥ ८० ॥

ते सभ्यजना अर्थिषु तत्समयागतानेकयाचकविषयेषु द्युम्नांशुकानि द्रव्यवस्त्रादीनि ववर्षुः। प्रददुरित्यर्थः। क इव। नभोम्बुवाहा इव। यथा श्रावणमेघाः क्षेत्रेषु विषयेषु अम्बूनि पानीयानि वर्षन्ति। वर्षाकृतोरतिपूतत्वान्नभोमासोपादानम्। ततो याचकदानानन्तरं

श्रीफलानि नालिकेराणि तथा पूगानि क्रमुकाणि 'सोपारी' इति प्रसिद्धानि तेषा पूगैः समूहै कृत्वा प्रभावना समुखागतानामुपाश्रयागताना च सकलबालवृद्धजनानामनिवारितदान ददते स्म। च पुन रूपकाणा नाणकैर्ल्यारीमहमुदीप्रमुखै प्रभावना व्यधु ॥

अन्येऽपि संघाः पुरपत्तनेभ्योऽभ्येत्याभजन्सूरिसहस्ररश्मिम् ।
अश्वादिदानानि ददुर्महेन्द्रा इव प्रमोदाद्वयवादसान्द्राः ॥ ८१ ॥

अन्ये परेऽपि पुरपत्तनेभ्य नवीननगरजीर्णदुर्गमङ्गलपुरवेलाकुलदेवपत्तनप्रमुखेभ्यो नगरेभ्य संघा श्राद्धवर्गा अभ्येत्यागत्य प्रमोदात्प्रभुपार्श्वे समेत्य सूरिषु सहस्ररश्मि दिवाकरमभजन्ससेवन्ते स्म । पुनर्महेन्द्रा नृपा इव ते अश्वास्तुरङ्गा आदौ येषा तानि द्रव्यांशुकादीनि दानानि ददुर्ददते स्म । किंभूता । प्रमोदानामानन्दानामद्वयवादेन असाधारणत्वेन सान्द्रा उपचिततनूलतिका ॥

आगृह्णतस्ताननुगृह्य लोकास्तत्राशुसंघोंऽशुमतीव तिष्ठन् ।
पर्जन्यकालोऽभ्रमिवोन्नताख्यं व्यातन्तनीदुन्नतिमत्पुरं सः ॥ ८२ ॥

स सूरिरुन्नताख्य पुरम् उनानामनगरमुन्नतिमत् शोभासपन्मय व्यातन्तनीद्वितनोति स्म विशेषेण कृतवान् । क इव । पर्जन्यकाल इव । यथा वर्षासमय अभ्र मेघमुन्नतिमत्समुन्नत नीरभरैर्नम्रीभूत व्यातनुते । स किं कुर्वन् । तत्रोन्नतनगरे तिष्ठन् स्थिति कुर्वन् । क इव । अंशुसघ इव । यथा किरणगणोऽशुमति भास्करे तिष्ठति । तत्र तिष्ठन् किं कृत्वा । तान् द्वीपोन्नतनगरसबन्धिनो लोकान् श्राद्धजनाननुगृह्य तेषामुपरि अनुग्रह कृत्वा । तान्किं कुर्वत । आगृह्णत श्रीपूज्या अस्मदुपरि प्रसाद प्रणीय अत्रैव चतुर्मासी कुर्वन्तु इत्थमाग्रह कुर्वतः ॥ इत्युन्नतनगरे चतुर्मास्यवस्थानम् ॥

घोरामनुष्ठानविधा विधातुरुग्र तपस्तेज उदीयते स्म ।
दोषालिमालम्भयतो व्रतीन्दोरिवोत्तराशा भजतो गभस्तेः ॥ ८३ ॥

• व्रतीन्दोर्हीरसूरेरुग्र परपाक्षिकैरसह्य तपसा तेजो ज्योति प्रतापश्च उदीयते स्म प्रकटीबभूव । किंभूतस्य व्रतीन्दो । घोरामपरेषा मन्दसत्त्वाना भयकरामनुष्ठानविधा क्रियाप्रकार विधातु विदधातीत्येवशीलस्य । शीले तृन् कतुर्वा तृवुणौ । किं कुर्वत । दोषाणामपगुणाना दान-लाभ वीर्य-भोग-उपभोगाख्या नाम पञ्चान्तरायकर्माणि हास्य-रति-अरति-भय-जुगुप्सा-शोक-काम मिथ्याज्ञान-निद्रा-विरति राग-द्वेषा इत्येतेषामष्टादशसख्याकाना दोषाणामालि पङ्क्तिमालम्भयतो मूलादुच्छिन्दतो निघ्नत । पुन किंभूतस्य । उत्तरामग्रिमा मोक्षलक्षणामाशां वाञ्छा भजत श्रयत । तेज कस्येव । गभस्तेरिव । यथा उत्तराशा कौबेरीं दिश भजत. सेवमानस्य दिवसपतेरुग्र जनैरसह्य तपोवत्तेज । अथ वा तपते सतापयति जनमध ऊर्ध्वं चेति तपस्तादृश तेजो ज्योति प्रतापो वा उदीयते प्रकटीभवति । किंभूतस्य । घोरा दैत्यैरसहनीयामनुष्ठीयते स्वबलवीर्यपुरुषाकारै

क्रियते इत्यनुष्ठानं किंचिदधृष्यमनधृष्य वा कार्यादिनिर्माण तस्य विधा प्रकार: एतावता मन्देहा नाम राक्षसास्तै॰ सार्धमुद्धतयुद्धक्रिया कर्म विदधाति करोतीत्येवशीलस्य । यदुक्त नैषधे प्रातर्वर्णने—'इह हि समयेषु व्रजन्त्युदवज्रतामभिरविमुपस्थानोत्क्षिप्ता जलाञ्जलय किल' अथ तद्वृत्ति॰ । अस्मिन्प्रात समयेऽवसरे सूर्यमुद्दिश्य उपस्थानोत्क्षिप्ता उपासनायामुद्धृता जलाञ्जलय: उदवज्रता जलरूपाशनित्व प्रपद्यन्ते । एतावता 'आपो वज्रीभूत्वा तानि रक्षांसि मन्देहान् अरुणद्वीपे क्षिपन्ति' इति श्रुते॰ । 'तिस्र कोट्योऽर्धकोटी च मन्देहा नाम राक्षसा । उदयन्त सहस्रांशुमभ्ययुध्यन्त ते सदा ॥' इत्युक्तेः । अथ वा घोरा घूकान्धकारै॰ सोढुमशक्यामनुष्ठानविधा दिवसकिरणक्षणा क्रिया कर्तु॰ । पुन कि कुर्वत । दोषाणा रात्रीणा घोरणी घातयतो निर्णाशयत॰ । 'प्रवासनोद्वासनघातनिर्वासनानि सज्ञप्तिनिष्ठम्भहिंसानिर्वापणालम्भनिसूदनानि' इति हैम्याम् ॥

स्वश्राद्धसौधाहृतभक्तभोगाद्यभिग्रहान्साग्रहमग्रहीत्सः ।
श्रीबप्पभट्टिव्रतिशीतकान्तिरिव क्षितीन्द्रप्रतिबोधधुर्यः ॥ ८४ ॥

स सूरि॰ स्वश्राद्धाना निजश्रावकाणा तपापक्षीयगृहमेधिना सौधाद्गेहादाहृतस्यानीतस्य भक्तस्य आहारस्य भोगो भोजनमादिर्येषा तादृक्षानभिग्रहान्निषेधरूपान्नियमान् भक्त भक्तस्य नो कल्प्युत इत्यादिकान् प्रत्याख्यानविशेषान् साग्रहमपरैर्वाचकप्रज्ञाशसाधुभिरतिविज्ञप्तोऽपि निर्बन्धादग्रहीज्जग्राह । क इव । श्रीबप्पभट्टिव्रतिशीतकान्तिरिव । यथा श्रीआममहेन्द्रप्रतिबोधविधायकबप्पभट्टिसूरि स्वश्रावकनिकेतनानीतभक्तभोगनिषेधादिकानभिग्रहान् गृहीतवान् । किंभूत । क्षितीन्द्रोऽकब्बरपातिसाहिरामनृपश्च । तस्य प्रतिबोधे स्वभक्तीकरणे धुर्यो धुरीण । प्रतिबोधविधातेत्यर्थ ॥

जिनं हृदम्भोजविलासराजहंसायमानं प्रणयन्कदाचित् ।
विधाय बाह्येन्द्रियमौनमुद्रां ध्यान स योगीन्द्र इव व्यधत्त ॥ ८५ ॥

स सूरि कदाचित्कस्मिन्नपि समये योगीन्द्रो मनोवचनकाययोगाना निरोधो विद्यते येषाम् । अथ वा यम-नियम करण प्राणायाम-प्रत्याहार-धारणा-ध्यान-समाधि-लक्षणनामभिरष्टभिरङ्गैर्योगोऽस्त्येषामिति वा योगिनस्तेषामिन्द्र सर्वोत्कृष्टयोगिराजस्तद्वद्योगमार्गाविरूढवद्ध्यान कस्मिन्नपि चेतश्चिन्तिते विषये एकप्रत्ययसततिकरण प्रणिधान व्यधत्त चकार । कि कृत्वा । बाह्याना स्पर्शन-रसन घ्राण-नयन-श्रवणाख्याना पञ्चानामिन्द्रियाणा मौनेन स्वस्वव्यापारनिषेधेन मुद्रा चित्तैकाग्र्य विधाय । कि कुर्वन् । हृदम्भोजे हृदयकमलकर्णिकाया विलासे क्रीडाकरणे राजहसमिवाचरन्त जिन वीतराग प्रणयन् कुर्वन् ॥

नीरन्ध्रपाथःपरिपूर्यमाणपर्जन्यपुञ्जोर्जितगर्जितं किम् ।
कदापि रुच्यश्चरणेन्दिरायाः स्वाध्यायसान्द्रध्वनितं दधार ॥ ८६ ॥

कदापि कस्मिन्नपि अवसरे अस्वाध्यायनिर्मुक्तविकालवेलारहितसमये वा चरणेन्दिरायाश्चारित्रलक्ष्म्या रुच्यो भर्ता । 'विवोढा रमणो भोक्ता रुच्यो वरयिता धव' इति हैम्याम् । स्वाध्यायस्य प्रोच्चै स्वरेण सिद्धान्तादिगणनरूपस्य सान्द्र धीरगम्भीर ध्वनित दधार । ध्वनि विधत्ते स्मेत्यर्थ. । 'ध्वनिमाबभार' इत्यपि पाठ' । बाढध्वनिना सिद्धान्ताद्यगणयदित्यर्थ । उत्प्रेक्ष्यते—नीरन्ध्र सर्वतोऽपि निर्गत रन्ध्र छिद्र रिक्तस्थान यथा स्यात्तथा पाथोभि. पयोभि परिपूर्यमाणस्य निर्भर भ्रियमाणस्य पर्जन्याना प्रावृषेण्यपयोवाहाना पुञ्जस्य घटाया ऊर्जित प्रोद्दाम गर्जित कि गर्जिरिव ॥ इत्यभिग्रहध्यानस्वाध्यायादि ॥

तत्र प्रतिष्ठात्रितयीमतुच्छोत्सवोच्छलच्छेकमनःप्रमोदाम् ।
चक्रे मुनीन्द्रो भुवनत्रयस्याधिपत्यलक्ष्मीं स्पृहयन्निवान्तः ॥ ८७ ॥

तत्रोन्नतनगरे मुनीन्द्रो हीरसूरि प्रतिष्ठात्रितयी शतसहस्रशो भगवत्प्रतिमाप्रतिष्ठापनरूपाणा प्रतिष्ठाना त्रिक चक्रे व्यधत्त । किंभूताम् । अतुच्छोऽत्यभ्यधिको यत्र उत्सवो महामहास्तेन उच्छलन्वर्धमान छेकाना विदग्धाना मनसि स्वान्ते प्रमोदो हर्षो यस्याम् । उत्प्रेक्ष्यते—अन्त. स्वचित्ते भुवनत्रयस्य त्रैलोक्यस्याधिपत्यलक्ष्मी राज्यश्रिय स्पृहयन् वाञ्छन्निव ॥

उग्रं तपो धन्य इवानुतिष्ठन्नाद्यं चतुर्मासकमाततान ।
अपाटवात्किंचन काययष्टेः पुनर्द्वितीयं कुरुते स्म तस्मिन् ॥ ८८ ॥

स सूरिस्तस्मिन्नुन्नतनगरे आद्य विमलाचलयात्रा कृत्वा तत्र गमनानन्तर प्रथमं चतुर्मासक वर्षारात्रमाततान करोति स्म । किं कुर्वन् । उग्रमत्युत्कट घोर षष्ठाष्टमादिममतिशायि विकृष्ट तपोऽनुतिष्ठन् विदधत् । क इव । धन्य इव । यथा काकन्दीसत्को द्वात्रिंशत्कनकोटीकामिनी द्वात्रिंशद्धर्मिकप्रासादमौक्ता धन्यनामानगार. उग्र षष्ठाचामाम्लानि अनुतिष्ठति स्म । पुनर्द्वितीयवार काययष्टे शरीरस्य किंचन किमपि अपाटवादपटुत्वात्प्रबलरोगादिना मन्दत्वादिकारणात् द्वितीय द्वयो सख्यापूरणम् । कम् । चतुर्मासक तस्मिन्नेवोन्नतपुरे कुरुते स्म ॥

अथ सूरेर्दीक्षादानदिनादारभ्य यत्किंचित्तपो विहित तदुच्यते परिवारश्च—

अथ व्रतादानदिनात्तपो यत्तीव्रं व्रतीन्द्रेण विधीयते स्म ।
बभूव यस्तस्य परिच्छदश्च श्रीवीरवत्किंचिदिहोच्यते तत् ॥ ८९ ॥

अथेत्यधिकारान्तरकथनम् । तस्य व्रतस्य दीक्षाया आदान ग्रहण तस्य दिनाद्दिवसाद्दीक्षाग्रहणदिन मर्यादीकृत्य व्रतीन्द्रेण हीरसूरिणा यत्किंचिदल्पमनल्प वा तप एकाशनकादिक तथा तीव्र षष्ठाष्टमादिम घोर कठिन विधीयते स्म कृत च । पुनस्तस्य प्रभोर्यो यावत्सख्याक परिच्छद. परिवारो बभूव सजात. । किंवत् । श्रीवीरवत् श्रीमन्महावी-

रदेवस्येव तपस्तथानुष्ठानादिकमासीत् । तत्किंचिदिह ग्रन्थे देशमात्र यथाश्रुत मया ग्रन्थकर्त्रोच्यते कथ्यते ॥

सूरीन्दुरेकाशनकं न यावज्जीवं जहौ न्यायमिव क्षितीन्द्रः ।
पञ्चापि चासौ विकृतीरहासीद्गुणान्स्मरस्येव पराबुभूषुः ॥ ९० ॥

सूरीन्दुर्मुनिचन्द्रो यावदिति यावन्त समय जीव्यते प्राणा धार्यन्ते इति यावज्जीव सयमजन्म मर्यादीकृत्य एकवारमशनमेकाशन सकृद्भोजन वा यत्र।एकाशनके स्वार्थे क । न नैव जहौ तत्याज । सकृदेव भुक्तवानित्यर्थ । क इव । क्षितीन्द्र इव । यथा धर्मप्रधानो राजा न्याय नीति न जहाति। च पुनरसौ सूरिः दधिदुग्धपक्वान्नतैलगुडघृताभिधाना पञ्चसख्याका विक्रियते विकारयुक्तो जीवः क्रियते एभिरिति विकृतय स्ता विकृतीरहासीदत्याक्षीन्मुञ्चति स्म।उत्प्रेक्ष्यते—स्मरस्य कदर्पस्य पञ्चप्रमाणान् शब्दरूपगन्धरसस्पर्शाभिधान् गुणान् पराबुभूषु पराभवितुमिच्छुरिव ॥

द्रव्याणि वल्भावसरे व्रतीन्द्रः सदाददे द्वादश नाधिकानि ।
किं भावना पोषयितुं विशिष्य भवाब्धिपारप्रतिलम्भयित्रीः ॥ ९१ ॥

व्रतीन्द्र सदा सर्वकाल सूरिपदप्राप्ति मर्यादीकृत्य वल्भावसरे आहारकरणसमये द्वादश सूर्यसख्ययैव द्रव्याणि धान्याना नामग्राह विकृतेस्त्वेकैव शाकान्यपि नामग्राह्ह पानीय च सर्वाण्यपि द्वादशान्तर्भावीनि आददे जग्राह नाधिकानि द्रव्याण्यग्रहीत्। कदाचिदपीत्यर्थ ।उत्प्रेक्ष्यते—अनित्यता–अशरणत्व–ससारत्व–एकत्व–अन्यत्व–अशुचित्व–आश्रव–सवर–निर्जरा–धर्म–लोक–बोधिसज्ञा द्वादश भावना पोषयितु पुष्टा कर्तुमिव । कथम् । विशिष्य विशेषप्रकारेण कृत्वा । किभूता भावना । भवः ससार स एवाब्धि समुद्रस्तस्य पारस्य परतीरस्य मोक्षवेलाकूलस्य लम्भयित्री प्रापयित्री । 'अन्यथा कथमद प्रतिलम्भ' इति नैषधे । 'प्रतिलम्भ प्राप्ति' इति तद्वृत्तौ ॥

व्रतिक्षितीन्द्रेण स सप्तपञ्चत्रिशन्मिताः कातरितान्यसत्त्वाः ।
आहारदोषाः कृतपापपोषा द्वेष्या इव द्वेषजुषा निषिद्धाः ॥ ९२ ॥

व्रतिक्षितीन्द्रेण सूरिराजेन सह सप्तभिर्वर्तते। सप्तयुक्ता इत्यर्थ । तादृशा पञ्चत्रिशत् तैर्मिता प्रमाणीकृता ।एतावता सप्तान्विता पञ्चत्रिशत् द्विचत्वारिशद्भवन्ति। द्वाचत्वारिंशत्सख्याका। 'सोलस उग्गमदोसा सोलस उप्पायणाय दोसाय। दस एसणाइ दोसा मिलीय सव्वे विवायाला ॥' इति वचनात् । अथैतानेव पृथक् विवृणोति । श्राद्धश्राद्धीभ्य. षोडश दोषा समुत्पद्यन्ते । तानेव दर्शयति—आध्यवर्मिक–औद्देशिक–पूतिकर्म–मिश्रकर्म–स्थापनाकर्म–प्राभृतिकर्म–प्रादु करण–क्रीतदोष–प्रामित्य–परावृत्तत्व–अभ्याहत–उद्भिन्नक–मालापक–अ।च्छेद्यक–अनिसृष्ट–अध्यवपूरका । अथ साधुसाध्वीभ्य षोडश दोषा जायन्ते। तानेव दर्शयति—धात्रीदोष–दूतीदोष–निमित्तदोष–आजीवक–वनोपक–चिकित्सा–क्रोधदोष–मान–माया–लोभ–पूर्वसस्तव–पश्चात्सस्तव–विद्यादोष–

मन्त्रदोष–चूर्णदोष–योगदोषाः । अथैषणादोषा दश साधुश्राद्धेभ्य॰ समुत्पद्यन्ते । तानपि दर्शयति—शङ्कितदोष–मक्षितदोष–बहिर्निक्षिप्त–पिहितदोष–सहृतदोष–दायकदोष–उन्मिश्रदोष–अपरिणत–लिप्तदोष–छर्दितदोषा । तथा प्रभोजन कुर्वता साधूनां प्रसङ्गात्पञ्च दोषा भवेयु । तेऽप्युच्यन्ते—सयोजन–अप्रमाण–इङ्गाल–धूमसामान्य–अकारणदोषा॰ । केचित्सप्तचत्वारिंशदपि दोषान्प्रतिपादयन्ति । तस्मात्तेऽपि प्रोक्ता । पर मौलास्तु द्विचत्वारिंशत्सख्याका एव । आहारस्य भोजनस्य दोषा अपगुणास्ते निषिद्धा निवारिता । एतावता सूरि(रयो) द्वाचत्वारिंशद्दोषनिर्मुक्तमाहारमभ्यवहरन्ति । किंभूता दोषा । कातर क्लीब तत॰ शुद्धिविमुख कुर्वन्तीति कातरयन्ति। कातरयन्ते स्मेति कातरिता । 'तत्करोति तदाचष्टे' इति प्रक्रियासूत्रेण ञिप्रत्ययः । 'ञन्तन्तात् क्त' इति क्तप्रत्ययः । ञिलोपे इट्प्रत्ययश्चेति सिद्धम् । उदाहरण यथा नैषधे प्रथमकाव्ये—'नल किंभूत । सितच्छत्रितकीर्तिमण्डल पूर्वोक्तयुक्तिरेव । सित च छत्र च सितच्छत्र करोतीति सितच्छत्रयति सितच्छत्र्यते स्मेति सितच्छत्रिता कीर्तिमण्डले देशे येन' इति नरहर्याम् । कातरीकृता हीनसत्त्वा विहिता अन्ये अपरे सत्त्वा कर्मपरिणतिवशाच्चारित्रपालनासमर्था प्राणिनो यैस्ते । पुन॰ किंभूता॰ । कृत निर्मित पापस्य दु.कृतस्य पोष पुष्टिर्यैः । पापोपचयकारिभिरित्यर्थ । केनेव निषिद्धा । द्वेषजुषेव । यथा विरोधवता अतीववैरभाजा भूभुजा द्वेष्या. स्ववैरिण पराक्रमेण निषिध्यन्ते मूलतोऽप्युच्छिद्यन्ते ॥

अंहोद्रुहामाभरणानि भिक्षोः किं द्वादशाना प्रतिमारमाणाम् ।
तपासि यो द्वादशभेदभिन्नान्यपूपुषत्कायमशूशुषच्च ॥ ९३ ॥

यो भगवान् अनशन–मूनोदरिका–वृत्तिसक्षेप–रसत्याग–कायक्लेश–सलीनता॰ इति षड्विध बाह्य तप । तथा प्रायश्चित्त–विनय–वैयावृत्त्य–स्वाध्याय–ध्यान–कायोत्सर्गा. इति षोढा आभ्यन्तर तप । षट् बाह्यानि षडाभ्यन्तराणीति द्वादशभिर्भेदै प्रकारै भिन्नानि पार्थक्यभाञ्जि तपासि अपूपुषत् पुष्णाति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—भिक्षो साधो. प्रति अलेपाहारैकभक्तपानसत्का प्रथमा एकमासस्य, द्वितीया द्विमास्या , तृतीया त्रिमास्या , चतुर्थी चतुर्मास्या , पञ्चमी पञ्चमास्या , षष्ठी षण्मास्या , सप्तमी सप्तमास्या । पूर्वविधि सर्वास्वपि ग्राह्या । अष्टमी सप्तरात्रिका । तत्र चतुर्विधाहारनिषेधकचतुर्था । तथा ग्रामाद्बहि कायोत्सर्गकरणम् । नवमी सप्तरात्रिकी । उत्कटिकासनेन दण्डासनेनेवास्थानम् । दशमी सप्तरात्रिकी । साष्टमभक्ता चतुर्विहारप्रत्याख्यान च गोदुहिकासनेनावस्थानाम् । एकादशी एकरात्रिकीत्युच्यते । परममष्टमभक्तेन पूर्यते चतुर्विधाहारप्रत्याख्यान च तृतीये दिने । ग्रामाद्बहि कार्योत्सर्गकरणम् । द्वादश्यपि एकरात्रिकी । पर चतुर्विधाहारत्यागाष्टमभक्तेन पूर्यते तत्रानिमेषनेत्राभ्या कायोत्सर्गकरणम् । इत्थ सूत्रोक्तविधिविधानात्प्रतिमाना द्वादशसख्याकाना प्रतिमारमाणा श्रमणानुष्ठानविशेषलक्ष्मीणामाभरणानीव भूषणानीवापूपुषत् । किंभूताना प्रतिमारमाणाम् ।

अंहोद्रुहामंहसा दुरन्तदुरितानां द्रुहां द्रोहकारिकाणां मूलादुच्छेदविधायकानां च पुनर्यो मुनीन्द्रः कायं स्वशरीरमशूशुषत् विकटोत्कटतपोभिः कृत्वा शोषयति स्म । कृशीकृतवानित्यर्थः ॥

गुरोः समीपे विजयादिदानवाचंयमेन्दोर्विधिना व्रतीन्द्रः ।
आलोचनां द्विर्ग्रहयांबभूव लोकद्वयस्येव विशुद्धये सः ॥ ९४ ॥

व्रतीन्द्रो हीरसूरिर्गुरोः स्वधर्माचार्यस्य तपस्यादातुर्वा विजय इति पदमादौ यस्य तादृशस्य दाननाम्न एतावता विजयदानसज्ञस्य वाचयमेन्दोः सूरेः समीपे पार्श्वे विधिना शास्त्रोक्तप्रकारेण द्विर्वारद्वयमालोचनां निःशल्यत्वेन निजाशेषपापप्रकाशनपूर्वकप्रायश्चित्तविशेषं ग्रहयाबभूव गृह्णाति स्म । 'गृह्णाति ग्रहयते लाति' इति क्रियाकलापे । उत्प्रेक्ष्यते—लोकयोरिहलोकपरलोकयोर्वर्तमानामुकभवयोर्द्वयस्य युगलस्य विशुद्धये निर्मलीकरणायेव ॥

उपोषणानां त्रिशतीं व्यतानीत्सूरीन्दुरालोचनयोर्द्वयोः सः ।
समीहमानो मनसाधिगन्तुं पदं त्रिलोकाग्रभवं किमेषः ॥ ९५ ॥

यः पातिसाहिसमानितः स जगद्विख्यातः एष प्रत्यक्षलक्ष्योऽस्मदादीनां दृग्गोचरीभवन् सूरीन्दुर्हीरसूरिचन्द्रो द्वयोरुभयोरालोचनयोर्द्विर्वारविहितयोः कृतालोचनप्रायश्चित्तयोरुपोषणानामुपवसनानां त्रिशतीं त्रयाणां शतानां समाहारस्त्रिशती तां सर्वाग्रेणेति संभाव्यते । व्यतानीत्करोति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—त्रिलोकस्य । 'त्रिलोकनाथेन सता मखद्विषः' इति रघौ । 'त्रिलोकनाथास्त्रिलोकपूज्यास्त्रिलोकेश्वरा इति बृहच्छान्तौ । त्रैलोक्यस्याग्रे उपरितनप्रदेशे भवमुत्पन्नं यत्पदं यत्स्थानं मनसा अधिगन्तुं प्राप्तुं मोक्षस्थानं लब्धुमधिगत्य प्राप्येत्यर्थः' इति तद्वृत्तिः । मनसा स्वचित्तेन कृत्वा समीहमान एष वाञ्छन्निव ॥

षष्ठात्सपादां द्विशतीं शमीन्द्रो व्यातन्तनीति स्म स नीतिचन्द्रः ।
साग्रेऽपि गव्यूतिशतद्वये स्वमाहात्म्यमिच्छञ्जिनवत्किमुर्व्याम् ॥ ९६ ॥

शमीन्द्रः शमवतां साधूनां मध्ये इन्द्रः पुरंदरो द्वयोरलोचनयोस्तथा अन्येऽपि सर्वे भूपतयः सपादां द्विशतीं पञ्चविंशत्यधिकशतद्वयी षष्ठानामुपवासद्वयलक्षणानां व्यातन्तनीति स्म कृतवान् । स किंलक्षणः । नीतौ न्याये चन्द्रः । अथ वा 'सान्द्रः' इति पाठः । दृढः अतिशायिन्यायविधाता । तत्र विषये वयमेव विद्मः । उत्प्रेक्ष्यते वा—गव्यूतीनां क्रोशानां साग्रे पञ्चविंशत्यधिके शतद्वये । सपादक्रोशशतद्वयप्रमाणे इत्यर्थः । इति हैमनाममालानुगतव्याख्यानम् । 'तस्या यथा साग्रे च गव्यूतिशतद्वये—' इति । जिनवत्तीर्थंकरस्येव स्वस्य माहात्म्यं निजस्य सप्तानामीतीनां प्रशमनरूपादिकं महिमानमुर्व्यां पृथिव्यां किमिच्छन् काङ्क्षन्निव ॥

द्वासप्ततिं सूरिसहस्ररश्मिः स निर्मिमीते पुनरष्टमानाम् ।
विघ्नश्चतुर्विंशतिकात्रिकस्य प्रसत्तिमाधातुमना जिनानाम् ॥ ९७ ॥

सूरिषु सहस्ररश्मि' अधिकप्रतापत्वेन भानुमाली पुनर्द्वयोरालोचनयोरन्येषा च अष्टमानामुपवासत्रिकलक्षणाना द्वासप्तति निर्मिमीते स्म कृतवान् । उत्प्रेक्ष्यते—चतुर्विंशतिकानामतीतानागतवर्तमानरूपाणा त्रिकस्य त्रितयस्य जिनाना तीर्थकृताम् । चतुर्विंशतिस्त्रिभिर्गुणिता सती द्विसप्ततिर्भवेत् । एतावता द्वासप्ततिमिताईद्भट्टारकाणाम् । केवलज्ञानि–निर्वाणि–सागर–महायशः–विमल–सर्वानुभूति–श्रीधर–दत्त–दामोदर–सुतेजः–स्वामि–मुनिसुव्रत–सुमति–शिवगति–अस्ताघ–नमि–अनिल–यशोधर–कृतार्थ–जिनेश्वर–शुद्धमति–विवेक–स्यन्दन–सप्रतिनामान एतेऽतीतचतुर्विंशतिजिना । ऋषभ–अजित–शभव–अभिनन्दन–सुमति–पद्मप्रभ–सुपार्श्व–चन्द्रप्रभ–सुविधि–शीतल–श्रेयांस–वासुपूज्य–विमल–अनन्त–धर्म–शान्ति–कुन्थु–अर–मल्लि–मुनिसुव्रत–नमि–नेमि–पार्श्व–वर्धमानाभिधा एते वर्तमानचतुर्विंशतितीर्थकरा' । पद्मनाथ–सुरदेव–सुपार्श्वक–स्वयप्रभ–सर्वानुभूति–देवश्रुत–उदय–पेढाल–पोट्टिल–शतकीर्ति–सुव्रत–असम–निष्कषाय–निष्पुलाक–निर्मम–चित्रगुप्त–समाधि–सवर–यशोधर–विजय–मल्ल–देव–अनन्तवीर्य–भद्रकृत्सज्ञा एते त्वनागतचतुर्विंशतिरर्हन्त । एतेषा चतुर्विंशतित्रितयजिनाना प्रसत्ति स्वविषये प्रसन्नभावमाधातुमना कर्तुकाम इव विघ्न इवार्थेऽत्र ॥

चक्रे य आचाम्लसहस्रयुग्मं स्वय जिनं स्तोतुमवेक्षितुं वा ।
पृथक्सहस्रे रसनेक्षणानां विघ्नः फणीन्द्रोरिव लिप्समानः ॥ ९८ ॥

यो भगवान् आचाम्लाना सहस्रस्य दशशत्या युग्म द्वन्द्व चक्रे विशतिशतीं विधत्ते स्म तत्र विषये वयमेव विघ्नो जानीम । उत्प्रेक्ष्यते वा—जिन वीतराग स्वयमात्मनैव स्तोतु स्तवनगोचरीकर्तुं पुनरवेक्षितु विलोचनविषय विधातु द्रष्टु रसनेक्षणाना जिह्वानयनाना पृथक्पृथक् सहस्रे लिप्समान काङ्क्षन्निव । भगवन्त स्तोतु रसनाना द्विसहस्र तथा अनिमेष विलोकयितु लोचनाना विशतिशतीमीहमान इव । केषामिव । फणीन्द्रो रसनेक्षणानामिव । यथा शेषनागस्य रसनाना तथा ईक्षणाना सहस्रे स्त । तस्य नागराजस्य सहस्रफणत्वेन द्विजिह्वत्वेन द्विनेत्रत्वेन सहस्रफणेषु रसज्ञाना नयनाना च द्विसख्याभाक्त्वेन द्विसहस्री स्यात् । तथा चम्पूकथायाम्—'यस्यास्मिन्नुरगप्रभोरिव भवेज्जिह्वासहस्रद्वयम्' इति ॥

आचाम्लकैर्विंशतिसंमितानि यः स्थानकान्यातनुते स सूरिः ।
निजस्य विंशत्यसमाधिपूर्वस्थानान्यपाकर्तुमना इवैषः ॥ ९९ ॥

य. सूरिराचाम्लकैराचाम्लनामतपोविशेषै. कृत्वा विशतिसख्यया समितानि प्रमाणीकृतानि स्थानकानि—'अर्हति सिद्धे प्रवचनसूरि स्थविरेषु वाचके साधौ । ज्ञाने भक्तिर्दर्शनशुद्धि सद्विनयसपन्ना' ॥ सध्याद्वयेऽप्यवश्यावश्यककरणेन शुद्धचारित्रम् ।

ब्रह्मव्रतधारिवश' क्रियारता: पूर्णपौषधत' ॥ नवतपसा च तपस्वी सुसंविभागेन गोतमस्वामी। वैयावृत्त्येन जिना समताभावाच्च चारित्रम् ॥ ज्ञान नूतनपठनात्सधार्चाविरचितैः श्रुतज्ञानम्। जिनशासनोन्नतिकृतेस्तीर्थ त्वेभिभवेदर्हन् ॥' एतदभिधानानि विशतिस्थानकानि आतनुते स्म विदधे। उत्प्रेक्ष्यते—निजस्यात्मन' विशतिसंख्याकानि असमाधिरिति पद पूर्वं येषा तादृशानि स्थानानि। तानि यथा—अतित्वरित प्रचलति, अप्रमार्ज्य स्थानक कुरुते, दु प्रमार्ज्य स्थानक कुरुते, अन्यजनै' सह नारदवत्क्लेश कारयति, पीठशय्यापट्टकादीनि अधिकानि रक्षयति, आचार्योपाध्यायरत्नाधिकाना संमुख वक्ति, स्थविरादीन् घातयति, भूतानि विनाशयति, पुन पुन क्रोध कुरुते, सदैव क्रोधतः भाषयितुमपि न शक्यते, पृष्ठे गुणवता विरुद्ध भाषते, मुहुर्मुहुर्निश्चयभाषा भाषते, अधिकरणान्युदीरयति, अकाले स्वाध्याय कुरुते, अस्थण्डिलात्स्थण्डिल गच्छन् पादौ न प्रमार्जयति स्वय च खण्डितहस्ताभ्या विहरति, अकाले दीर्घ बाढस्वरेण भाषते, स्वय नि प्रयोजन क्लेश कुरुते, गच्छभेद स्वय करोति पराश्च कारयति परैर्वा, यावद्भास्वानुदयत्यस्तमयति च तावद्भुङ्क्ते, अशुद्धमानमप्याहार न मुञ्चति, एवविधानि विशत्यसमाधिस्थानकानि अपाकर्तुमना निराकर्तुकाम इवैष ॥

चक्रे पुनर्निर्विकृतीः सहस्रे द्वे सूरिरद्वैतधृति दधानः।
किं संसृतिं निर्विकृतिं विधातुं हृषीकपङ्क्तिं किमुत स्वकीयाम् ॥१००॥

सूरि पुनर्यथा चाम्लानि तथैव द्वे सहस्रे सहस्रयोर्द्वयीमेतावता विशतिशती दधि-दुग्ध-पक्वान्न-तैल-गुड-घृतरूपषट्विकृतिपरित्यागरूपा निर्विकृतीस्तपोग्रहविशेषाश्चक्रे कृतवान्। किंलक्षण। धृति रसनारसलाम्पट्यपरित्यागमयीं सतोष दधानो बिभ्राण। उत्प्रेक्ष्यते—ससृति ससार भूयो भूयो दोषोत्पादकत्वेन अनन्तजन्ममरणोपचयकारणलक्षणा विकृतिर्विकारस्तद्रहिताम्। विरलामित्यर्थ। कर्तु विधातुमिव। उताथ वा स्वकीया स्वात्मसबन्धिनी हृषीकपङ्क्तिमिन्द्रियश्रेणीम्। पञ्चाक्षीमित्यर्थ। निर्विकृति विकारविकला स्पर्शन-रसन-घ्राण-नयन-श्रवणानामिन्द्रियाणा स्पर्श-रस-गन्ध-रूप-शब्देषु प्रवृत्तिकरणलक्षणेषु तत्तद्व्यापारेषु मन्दीभवनान्निवृत्तिकारिका कर्तुमिव वा॥

स एकदन्तिस्फुरदेकसिक्थमुखानि तीव्राणि तपांसि चक्रे।
प्रभुः प्रणेतुं स्पृहयन्निवैकभवामनन्तामपि संसृतिं स्वाम् ॥ १०१ ॥

स सूरिरेकदन्तिरेकस्मिन्वारके पात्रे। यत्रानवच्छिन्न पानीयान्नादिक पतेत्सा एकदन्तिरुच्यते। यस्मिश्चैकमेव सिक्थ भुज्यते नान्यत्तदेकसिक्थमेकदन्त्या स्फुरद्दीप्यमानम्। युक्तमित्यर्थ.। एकसिक्थ तत्प्रमुखमाद्य येषु तादृशानि तीव्राणि अतिकठिनानि तपासि चक्रे विनिर्मितवान्। उत्प्रेक्ष्यते—अनन्ता स्वभावपरिणामेन न विद्यते अन्तोऽवसान यस्यास्तादृशी स्वा स्वकीयां ससृति ससारमेक एव भवोऽवतारो यस्यास्तादृशी प्रणेतु निर्मातु स्पृहयन्निव ॥

उपोषणानामपुषत्सहस्रत्रयं स तस्योपरि षट्शतीं च ।
सरोजजन्मा धरणीधरेन्द्रं सुधाशनानामिव चारुचूलाम् ॥ १०२ ॥

स सूरिरुपोषणानामुपवासाना सहस्राणां दशशतीना त्रय त्रिक त्रिसहस्रीमपूपुषत् पुष्णाति स्म । चकारेत्यर्थः । च पुनस्तस्य सहस्रत्रयस्य उपरि षट्शती षट्शतानि उपवासान् चकार । क इव । सरोजजन्मेव । यथा कमलभूर्ब्रह्मा सुधाशनाना देवाना धरणीधरेन्द्र मेरु व्यधात् । पुनस्तस्योपरि चार्वी प्रकृष्टां चूला विधत्ते स्म । यद्यपि धरणीधरेन्द्र इति नाम्ना मेरुरायातस्तथापि धरणीधरेन्द्रो हिमाद्रिरप्युच्यते । तस्यापि नगाधिराजत्व वर्तते । पर तस्मिन् चूला नास्ति, तन्निरासार्थं सुधाशनानामित्युक्तम् । सुराद्रिर्मेरुरेव नापर ॥

एकाशनाचाम्ल्युतैर्यतीन्दुरुपोषणैर्निर्गलितान्तरायम् ।
त्रयोदश व्यातनुते स मासाञ्शिक्षामि वः स्वीयगुरोस्तपोऽसौ ॥ १०३ ॥

असौ यतीन्दु सूरि स्वीयगुरो विजयदानसूरे तपोऽनुष्ठानविशेष व्यातनुते स्म निर्ममे । कान् । मासान् । त्रिंशद्वासरान्यावत् । किंभूतान् मासान् । त्रयोदश विश्वेदेवप्रमितान् त्रयोदशसख्याकान् । कथम् । निर्गलितान्तराय विगतविगतविघ्नम् । कैश्चके । उपोषणैरुपवासै । किंभूतैः । एकाशनाचाम्ल्युतै प्रथममुपवास, तत एकाशनकमेकभक्तम्, तत आचाम्ल केवल जलेन रुक्षान्नाशनम्, पुनरुपवास, अनया रीत्या निर्विघ्न त्रयोदशमासी यावद्विजयदानसूरेस्तपो विदधे । उत्प्रेक्ष्यते—स्वीयगुरोरासेवनाग्रहणादिकां शिक्षामिवातनुते स्म ॥

त्रिधा समाराद्धुमनाः समग्रज्ञानानि चैकादशयुग्ममासान् ।
तपांसि तीव्राणि चकार योगैः परीषहाञ्जेतुमिवेहमानः ॥ १०४ ॥

स सूरिरेकादशाना युग्म येषु । एकादश द्वाभ्या गुणिता द्वाविंशतिर्जाता । तादृशान्मासान् द्वाविंशतिमासान्यावद्योगैरङ्गोपाङ्गादिसूत्राणा योगवहनै कृत्वा तीव्राण्युपवासा चाम्लादिरूपाणि तपासि चकार कृतवान् । किं कर्तुमना । त्रिधा त्रिभिर्मनोवाक्कायलक्षणै कृत्वा समग्राणि मतिश्रुतावधिमन पर्यवकेवललक्षणानि पञ्चापि ज्ञानानि समाराद्धुमना सम्यगाराधयितुकाम । उत्प्रेक्ष्यते—क्षुधा–तृषा–शीत–उष्ण–दंशमशक–अचेल–अरति–स्त्री–चर्या–निषद्या–शय्या–आक्रोश–वध–याचन–अलाभ–रोग–तृण–मल–सत्कार–प्रज्ञा–अज्ञान–सम्यक्त्व रूपान् द्वाविंशतिसख्याकान् परीषहान् जेतुमीहमान इव ॥

उग्रैस्तपोभिर्द्युनिशं त्रिमासी यत्सूरिमन्त्र विधिनारराध ।
श्रीशासनाधित्रिदशैर्वशीन्द्रः स्वयं स्वयंभूरिव सेव्यमानः ॥ १०५ ॥

यो वशीन्द्रो योगीश्वर उग्रै. पारणकेष्वाचाम्ल्युक्तैश्चतुर्थषष्ठाष्टमादिरूपैस्तपोभिरभिग्रहविशेषै. कृत्वा त्रिमासी मासत्रयी यावत् द्युनिशमहोरात्र सूरिमन्त्रमाचार्यपद-

स्थापनगौतमविद्या विधिना सम्यक् तत्कल्पशास्त्रपूर्वाचार्यप्रोक्तप्रकारेणारराध साधयति स्म। किं क्रियमाणः। स्वयंभूजिनेन्द्र इव श्रिया युक्तैरनेकदेवदेवीवृन्दाधिपत्यकलितैः शासनस्य जिनमतस्याधित्रिदशैरधिष्ठायिकैर्देवैर्वाग्वादिनी–त्रिभुवनस्वामिनी–श्रीदेवी–यक्षराज–गणिपिटकप्रमुखसुरासुरैः स्वयमात्मना सेव्यमान उपास्यमानः ॥

सूरीन्दुरेकाग्रमनाश्चतस्रः स्वाध्यायकोटीर्गणयांबभूव।
निर्वेदिताशेषशरीरभाजां चतुर्गतानामिव जैत्रमन्त्रान् ॥ १०६ ॥

सूरीन्दुरेकाग्रमेकतानं मनश्चेतो यस्य व्यग्रान्तःकरणः सन् स्वाध्यायानां सिद्धान्तप्रकरण-परिवर्तन-गणन-चिन्तनरूपाणां चतस्रश्चतुःसंख्याकाः कोटीः शतीशतसहस्राणां गणयांबभूव गणयति स्म। उत्प्रेक्ष्यते—निर्वेदं खेदं प्रापिता नीता अशेषाः संसारवर्तिनः समस्ताः शरीरभाजः प्राणिनो याभिस्तादृशीनां नरकतिर्यङ्मनुष्यदेवलक्षणानां चतसृणां गतीनां जैत्रान् जयनशीलान्मन्त्रानिव गणयांचकार ॥

ग्रन्थावलीं निर्मितवान्विशुद्धां निजां मनोवृत्तिमिव व्रतीन्द्रः।
अदीक्षयद्यः शतशो वशीशः शिष्यान्स्वशिष्यीकृतशक्रसूरिः ॥ १०७ ॥

यो व्रतीन्द्रो ग्रन्थावलीं शास्त्रश्रेणीमशुद्धां विशुद्धां कूटवर्णविरहितां निर्मितवान् शोधयामास। कामिव। निजामात्मीयां मनोवृत्तिमिव स्वान्तव्याप्रुतिमिव विशुद्धां निष्पापां निर्मितवान्। पुनर्यो वशीशो जितेन्द्रियेन्द्रो योगिजम्भारातिः शतशः शतसंख्याकान् शिष्यान् विनेयान् अदीक्षयत् दीक्षां ग्राहयति स्म। किंभूतः। शिष्यीकृतो बुद्ध्या शास्त्रपरिज्ञानेन च निजान्तेवासिविहितः शक्रसूरिः पुरंदराचार्यो बृहस्पतिर्येन। 'ईदृशीं गिरमुदीर्य बिडौजा जोषमासनविशिष्य बभाषे। नात्र चित्रमभिधाकुशलत्वे शैशवावधि गुरुर्गुरुरस्य' ॥ इति सूरेरातपस्यासमयं तपःक्रियानुष्ठानादिवर्णनम् ॥

यत्पण्डिताः सार्धशतं बभूवुः संप्राप्तसिद्धान्तपयोधिपाराः।
दिवेर्ष्ययैकं धिषणं दधत्या वागीश्वराः किं विधृता धरित्र्या ॥ १०८ ॥

यस्य सूरेः पण्डिताः प्रज्ञाशपदधारिणः सार्धशतमेकपञ्चाशदुत्तरं शतं संख्या येषां तादृशा बभूवुः संजाताः। किंभूताः। संप्राप्तोऽधिगतः सिद्धान्तस्यागमस्य उपलक्षणात् स्वसमयपरसमयप्रवर्तमानशास्त्रसंदोहस्वरूपस्य पयोधेः समुद्रस्य पारो यैस्ते। उत्प्रेक्ष्यते—एकमेव धिषणं बृहस्पतिम्। 'वाचस्पतिर्द्वादशार्चिर्धिषणः फाल्गुनीभवः' इति हैम्याम्। दधत्या धारयन्त्या दिवा स्वर्लोकेन अमरावत्या वा सममीर्ष्यया स्पर्धया धरित्र्या धरित्रीभुवा सार्धशतं वागीश्वराः सुराचार्या विधृताः किं ध्रियन्ते स्म इव ॥

सप्ताभवन्वाचकवारणेन्द्रा यस्योल्लसद्वाग्लहरीविलासाः।
गाम्भीर्यभाजो गुणरत्नपूर्णास्तरङ्गिणीनामिव जीवितेशाः ॥ १०९ ॥

यस्य भट्टारकस्य सप्तसंख्याका वाचकेषु उपाध्यायेषु विषये कुमतिमतप्रबलबलवि-

दलनेन वारणेन्द्रा कुञ्जरराजा अभवन् सजायन्ते स्म । के इव । तरङ्गिणीनां जीवितेशा इव । यथा नदीना नाथा सप्तसख्याका भवन्ति । यदुक्त हैम्याम्—'द्वीपान्तररसख्यास्ते सप्तैवैते तु लौकिका' इति द्वये अपि । किंभूताः । उल्लसन्त स्फुरन्तो वाचो वाण्य एव लहर्य कल्लोलास्तेषा विलासा विभ्रमा वैचित्र्यो येषु येषा वा । पुनः किंविशिष्टा । गाम्भीर्य गम्भीरिमाणमलब्धमध्यत्व भजन्तीति । पुन कथभूता. । गुणा एव रत्नानि मणयस्तै पूर्णा निर्भरभृता ॥

क्षमा दधानस्य च गौरिमाणं पदाब्जभृङ्गायितचक्रिणश्च ।
द्वे यस्य जाते यतिनां सहस्रे विलोचनानामिव भोगिभर्तुः ॥ ११० ॥

यस्य सूरेर्यतिना साधूनाम् । 'ब्रह्मशर्मभरचारुयतीव' इति नैषधे । अतो यतिशब्द इकारान्तो नकारान्तश्च । द्वे सहस्रे विशतिशती जाते । कस्येव । भोगिभर्तुरिव । यथा नागराजस्य विलोचनाना चक्षुषा द्वे सहस्रे स्तः सहस्रफणत्वात् । किंभूतस्य यस्य भोगिभर्तुश्च । क्षमा क्षान्ति सर्वसहता धरित्री दधानस्य बिभ्राणस्य । च पुनर्गौरिमाण सुवर्णवर्णता श्वेतिमान च । 'गौर. श्वेतपीतयो' इत्यनेकार्थे । पुन किंभूतस्य । पदाब्जयोश्चरणारविन्दयो भृङ्गायिता भ्रमरवदाचरिताश्चक्रिण. चक्रवर्तिनो महाराजा नागाश्च यस्य । 'दर्वीकर कञ्चुकिचक्रिगूढपात्' इति हैम्या गुरुनागेन्द्रयोर्विशेषणानि ॥

शीलं परिष्कारमिवोद्वहन्त्यः सर्वानुवादा इव चन्दनायाः ।
यस्याप्तवाङ्मानसराजहंस्यः साध्व्यो बभूवुस्त्रिशतीमिताश्च ॥ १११ ॥

यस्य सूरेस्त्रयाणा शताना समाहारस्त्रिशती त्रीणि शतानि तया मिता. प्रमाणीकृता साध्व्यो यतिन्यो बभूवु सजाता । किंभूता । आप्ताना तीर्थकृता वाग्वाणी सिद्धान्त । 'आप्तोक्ति समयागमौ' इति हैमीवचनात् । सैव मानस राजहसनिवाससरस्तत्र खेलने राजहस्य । सिद्धान्तस्वाध्यायध्यानपरा इत्यर्थ । किं कुर्वत्य । उद्वहन्त्य उत्प्राबल्येन वहन्त्यो धारयन्त्यः । किम् । शील त्रिधापि ब्रह्मचर्यम् । कमिव । परिष्कारमिव आभरणमिव । 'परिष्काराभरणे च' इति हैम्याम् । उत्प्रेक्ष्यते—चन्दनाया. चन्दनबालाया. सर्वानुवादा इव सर्वशीलागमादिकमनुवदन्ति अनुकुर्वन्तीति । चन्दनातुल्या इत्यर्थ ॥

व्रजे यतीनां विजयाद्यसेनप्रभोर्ददौ सूरिपदं य एकम् ।
नक्षत्रताराग्रहमण्डलेऽपि वेधा यथा राजपद सुधाशोः ॥ ११२ ॥

य. सूरिर्यतीना व्रजे श्रमणाना गणे सत्यपि विजय इति पदमाद्य प्रथम यत्र तादृश सेन एतावता विजयसेननामा प्रभुर्मुनि स्वामी तस्य नान्यस्य एक सूरिपदमाचार्यपद ददौ दत्तवान् । यथा इवार्थे । क इव । वेधा इव । यथा ब्रह्मा जैनमते नक्षत्राणामष्टाविंशतिसख्याना ताराणा षट्षष्टिसहस्रकोटिकोट्यस्तथा पञ्चसप्ततिकोट्य एतावत्प्रमाणाना तारकाणा तथा ग्रहाणामष्टाशीतिप्रमिताना कलिकालनाम्नि पञ्चमारके नराणाम-

ल्पायुष्कान्नवानामेव सूर्यादिकाना मण्डले समूहे सत्यपि सुधाशोश्चन्द्रस्यैव एक राजपद ददिवान् ॥-इति परिवार ॥

यस्योपदेशाद्बहवो विहाराः संजज्ञिरे मन्दिरचैत्ययुक्ताः।
त्वष्ट्रा क्षितौ वस्तुमिवामृतस्वःश्रीभिर्व्यधाप्यन्त विलाससौधाः ॥११३॥

यस्य प्रभोरुपदेशाद्बहवोऽनल्पसख्याका विहारा जिनप्रासादा सजज्ञिरे। किंभूता। मन्दिरचैत्ययुक्ता' गृहदेवतावसरसहिता। 'देहरासर' इति प्रसिद्धि.। एतावता गृहचैत्यान्यप्येकान्यासन्। उत्प्रेक्ष्यते—अमृतस्व'श्रीभिरपवर्गस्वर्गलक्ष्मीभि कर्त्रीभि क्षितौ भूमण्डले वस्तु निवास कर्तु त्वष्ट्रा विश्वकर्मणा कर्त्रा विलाससौधा लीलागृहा व्यधाप्यन्त कारिता इव ॥

पञ्चाशदर्हत्प्रतिमाप्रतिष्ठाः प्रभुः पृथिव्यामनुतिष्ठति स्म।
दिशश्चतस्रोऽप्यपुनाद्विहारैः प्रभाप्रसारैरिव भानुमाली ॥ ११४ ॥

प्रभु सूरि' अर्हत्प्रतिमाना शतसहस्रसख्याकाना जिनबिम्बाना प्रतिष्ठा वासक्षेपाञ्जनशलाकादिकादिक्रियाभि प्रतिष्ठापनानि पञ्चाशत्सख्याका पृथिव्या गुर्जरसौराष्ट्रमरुमेदपाटलाटमेवातकुशावर्तादि मण्डलभूमण्डलमध्ये अनुतिष्ठति स्म कृतवान्। पुनश्चतस्रश्चतु सख्याका. पूर्वपश्चिमदक्षिणोत्तरसज्ञा दिशो हरितो विहारै स्वविचरणै कृत्वा अपुनात् पवित्रीचकार। क इव। भानुमालीव। यथा भास्वान् प्रभाप्रसारै स्वकिरणविस्तारै कृत्वा चतस्रोऽपि दिश पुनीते ॥

यस्मिन्पुनाने भुवमर्बुदाद्रिसमेतसिद्धाचलरैवतेषु।
संघाधिपाः पाण्डववच्छतानि त्रीणि त्रिकेणाभ्यधिकान्यभूवन् ॥११५॥

यस्मिन् सूरिशक्रे भुव पृथिवीपीठ पुनाने पवित्रीकुर्वाणे सति अर्बुदाद्रि हिमाचलनन्दनगिरि वृषभदेववासुपूज्यारिष्टनेमिमहावीरवर्ज विंशतितीर्थंकृता निर्वाणभूमाकल्याणकपावनीकृत समेताचल शत्रुजयो विमलाचल' रैवतो गिरिनारगिरि एतत्प्रमुखेषु तीर्थेषु पाण्डववत्पाण्डुनन्दना इव त्रिकेण त्रयेणाधिकानि त्र्युत्तराणि त्रीणि शतानि सघाधिपा सघपतय अभूवन् समजायन्त ॥

आत्मा भृतो येन जिनेश्वराद्रितीर्थादियात्रोद्भवपूर्णपुण्यैः।
प्राक्शृङ्गिशृङ्गागमनोद्धताशुभारैरिवाम्भोरुहिणीवरेण ॥ ११६ ॥

येन भगवता जिनेश्वराद्रि शत्रुजयशैल। 'पञ्चाशदादौ किल मूलभूमेर्दशाध्र्वभूमेरपि विस्तरोऽस्य। उच्चत्वमष्टैव तु योजनानि मान वदन्तीह जिनेश्वराद्रे ॥' इति नगरपुराणोक्तमन्तर्वाच्यान्तर्गतमत्र लिपीकृतमस्ति। स एव तीर्थं सिद्धिगमनस्थानम्। तीर्थशब्द पुनपुसकलिङ्ग। स एव तदेव वा आदौ येषा तेपा यात्रा दर्शन स्पर्शन तदर्हता द्रव्यभावस्तवार्चनातपोविधानादिका. क्रियास्ताभ्य उद्भव उत्पत्तिर्येषा तादृशै पूर्णैरन्यूनै.

पुण्यैः सुकृतैः कृत्वा आत्मा स्वप्राणी भृत' सपूरित' । केनेव । अम्भोरुहिणीवरेणेव । यथा भानुमालिना प्राक्शृङ्गी पूर्वाचल. तस्य शृङ्गे शिखरे आगमनेनोपनमनेन उद्गताः प्रकटीभूता अंशुभाराः किरणनिकरा सहस्रसंख्यकरा ऋतुभरात्षोडशशतकरा अपि यैस्तै आत्मा भ्रियते । उदयानन्तरमेव किरणबाहुल्यदर्शनादिशयमुत्प्रेक्षोपमा वा ॥

धात्रीं पवित्रा सृजतोऽस्य पादन्यासे दुकूलान्यभ्रियन्त भव्यैः ।
तीर्थाधिराजस्य चतुर्निकायसुरैरिव स्वर्णसरोरुहाणि ॥ ११७ ॥

धात्री वसुधरा पवित्रा पावना सृजत कुर्वंत पादचारेण चरत अस्य सूरे पादन्यासे चरणयुगलस्थापनस्थाने प्रायो बाहुल्येन भव्यै' श्राद्धवर्गै दुकूलानि क्षौमानि विविधदेशवासासि वा अभ्रियन्त पादाव. स्थाप्यन्ते स्म । कस्येव । तीर्थाधिराजस्येव । यथा धरित्री पवित्रा विदधानस्य भूमण्डले विहार कुर्वतः श्रीभगवतश्चतुर्निकायसुरै भवनपति–व्यन्तर–ज्योतिष्क–विमानवासि–देवै स्वर्णसरोरुहाणि कनककमलानि पादन्यासे चरणारविन्दयोस्तले विधीयन्ते ॥

स्तम्भादितीर्थे जलदागमेऽस्मिन्स्थिते कदाचिद्भविकव्रजेन ।
कोटिर्व्ययेऽसृज्यत टङ्ककानां श्रीविक्रमाम्भोरुहबन्धुनेव ॥ ११८ ॥

कदाचित्कस्मिन्नपि जलदागमे वर्षाकाले स्तम्भ इति पदमादौ यस्य तादृशे तीर्थे स्तम्भतीर्थे 'खभाति' इति लोकप्रसिद्धनामनि अस्मिन् मुनीन्द्रे चतुर्मासीमासीने सति भविकव्रजेन अर्थात् स्तम्भतीर्थादिसघलोकनिकरेण टङ्ककाना गुर्जरजनपदप्रसिद्धाना नाणकविशेषाणा कोटिरेका कोटिर्व्यये दानेऽसृज्यत व्ययीक्रियते स्म । केनेव । श्रीविक्रमाम्भोरुहबन्धुनेव । यथा श्रीमद्विक्रमादित्येन एकस्मिन् वारके दाने वा कोटि कनकटङ्ककानाम् । सुवर्णकानामित्यर्थ । दाने दीयमाना आसीत् । प्रतिश्लोक काव्य गाथा च प्रायो जनाना कोटिदातासीत्, न न्यूनमधिक बहु ॥

प्रेक्ष्य प्रियं शक्रवशा अहिल्यासक्तं क्षितावक्षमया किमेताः ।
मृगीदृशो न्युञ्छनकानि यस्य प्रायो व्यधू रूपकनाणकेन ॥ ११९ ॥

मृगीदृशो निखिलमेदिनीमण्डलसम्यङ्मृगलोचना. प्रायो बाहुल्येन यस्य प्रभोर्न्युञ्छनकानि निर्मितस्तानि रूपकनाणकेन । जातिवाचित्वेनैकवचनम् । रजतसबन्धिमहमुदील्यारिका-आसेरी-मुदप्फरिका-रूपकादिकेन उपलक्षणादभिरामिकासुवर्णकाद्येनापि व्यधु कुर्वन्ति स्म । मृगीदृश उत्प्रेक्ष्यन्ते—प्रिय भर्तार शक्रमहिल्याया गौतमर्षिपत्न्या तपस्विन्यामासक्त भोगलम्पटीभूत प्रेक्ष्य दृग्गोचरीकृत्य अक्षमया अस्मात्सर्वोत्तमरूपलावण्यसौभाग्यवपुर्विभवशीलशालिनीर्विहाय वल्कलमुञ्जदोरिकाजटादिरूपविकराला तापसीमसौ सेवते इति भर्तरि विषये रुषा ईर्ष्यया क्षितौ क्षोण्या किमेता शक्रवशा इन्द्राण्य इवायाता ॥ इति माहात्म्यम् ॥

पुरीमपापामिव पञ्चवक्रध्वजो जिनेन्द्रः पुनरुन्नताह्वाम् ।
.... ॥ १२० ॥

स जिनेद्रः सूरिरन्तिममायुरपेक्षया चरमं चतुर्मासक तत्र चक्रे कृतवान् । कि कृत्वा। अजयपुरदेवलपाटकादिषु विहारैः कृत्वा। पुनरपरवारमुन्नत इत्याह्वा नाम यस्यास्तादृशी पुरीं नगरी चरणारविन्दै निजपादपद्मै पवित्रा पावनीं कृत्वा । क इव । पञ्चवक्रध्वज इव। यथा केसरिकेतनो महावीरो जिनाना सामान्यकेवलिना मध्ये तीर्थाधिपत्वादिन्द्रः पुरदर अपापा पुरीं स्वीयपदपङ्कजै पवित्रीकृत्वान्तिम पश्चिम चतुर्मासक कृतवान् ॥

[वाचंयमेन्दुर्निजमायुरल्पं] विदाचकाराथ हृदा तदानीम् ।
स्वेनोपचेतुं पुनरेष पुण्यमगण्यमैच्छद्द्रविणं धनीव ॥ १२१ ॥

अथ चतुर्मासकस्थितेरनन्तर तदानी तस्मिन् प्रस्तावे तच्चतुर्मासक एव वाचयमेन्दुर्हीरविजयसूरि हृदा कुशाग्राग्रिममतज्ञानवता हृदयेन कृत्वा निजमात्मीयमायुर्जीवितकालमल्प स्तोकं विदाचकार अज्ञासीत् ज्ञातवान् । पुनरित्यन्योक्ति । एष सूरिः स्वेनात्मना अगण्यमपरिमित स्वर्गापवर्गसाधक पुण्य सुकृतमुपचेतु पुष्ट कर्तुमैच्छद्वाञ्छति स्म । क इव । धनीव । यथा व्यवहारी अगण्य गणयितुमशक्य गणित द्रविण धनमुपचेतुमिच्छति ॥

संलेखनां तत्र तपोविचित्रां स वृत्रशत्रुर्व्रतिनां वितेने ।
विधित्सयेवोत्सुकितोत्तरात्मशुद्धेर्बहिःस्नानमिवाङ्गशुद्धेः ॥ १२२ ॥

तत्रोन्नतनगरे स व्रतिना वृत्रशत्रुर्वाचयमवासवो हीरविजयसूरिस्तपोभिरेकाशननिर्विकृतिकाचाम्लचतुर्थषष्ठाष्टमादिभि कृत्वा विचित्रा नानाविधा सलिख्यन्ते सतक्ष्यन्ते तुच्छीक्रियन्ते स्वकर्माण्यनयेति सलेखना तपोनुष्ठानविशेषस्ता वितेने करोति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—अन्तरात्मनो जीवस्य शुद्धेर्निर्मलताया कर्मराहित्यस्य विधित्सया कर्तुमिच्छया उत्सुकित उत्कण्ठित इव । किमिव । बहि स्नानमिव । यथा कश्चिदङ्गस्य बाह्यशरीरस्य शुद्धेर्विशुद्धताया विधित्सया विधातुमिच्छयोत्सुकितो बहि स्नान जलादिभिस्त्वङ्मलापहसेवन वितनुते ॥ इति सलेखना ॥

प्राचीनसूरीन्द्र इव प्रणीय संलेखनामेष विशिष्य सूरिः ।
आराधनां प्रारभतेति शान्तरसारविन्दैकविलासहंसः ॥ १२३ ॥

एष सूरिः इत्यग्रे वक्ष्यमाणप्रकारेण आराध्यन्ते सर्वव्यापारपरित्यागेन पुराकृतदुष्कृतमिथ्यादुष्कृतप्रदानेन च त्रिधापि अर्हदादय सेव्यन्ते यस्यां सा आराधना ता प्रारभत प्रारब्धवान् । किंभूतः । शान्तनामा नवमो रस उपशमलक्षण स एवारविन्द विकसितकमल तत्रैकोऽद्वितीयो विलास क्रीडा तत्राद्वैतखेलनविषये हसो राजमराल हसोपमः आराधना प्रारभत । कि कृत्वा । प्राचीनसूरीन्द्रो वज्रस्वामीप्रमुखपूर्वाचार्यै

इति विशेषप्रकारेण प्राक्तेभ्यस्तपोभ्योऽत्यभ्यधिकविषया दुष्करतपोविशेषरूपा सलेखनां कृत्वा ॥

अम्भोजनाभा इव ये त्रिलोक्याः सिषेविरे नीरधिनन्दनाभिः ।
भूता भविष्यन्ति वसन्ति सार्वास्ते मे शरण्याः शरणीभवन्तु ॥१२४॥

ते सर्वे सार्वास्तीर्थंकरा अशरणा॰ शरणा भवन्त्विति शरणीभवन्तु त्राणाय जायन्ताम्। कस्य। मे मम ससारभीरु तस्य । किभूता । शरण्या॰ शरणागतवत्सला॰ । पुनः किभूता । अतीतायामुत्सर्पिण्या केवलज्ञानिप्रमुखा अथ वा अस्यामेवावसर्पिण्यामत्र भरतक्षेत्रे ऋषभदेवादिका पञ्चमारकापेक्षया चातुर्थारके पूर्वजातत्वादतीता एवोच्यन्ते । अनन्ता सजाता पुनर्ये भविष्यन्ति । अनागतकाले पद्मनाभादिमा उत्पत्स्यन्ते पुनर्ये सन्ति सीमधरस्वामिप्रमुखा इदानीतने काले विहरमाना विद्यन्ते । यत्तदोर्नित्याभिसबन्धात्ते के। ये सार्वा अम्भोजनाभा नारायणा इव। 'यत्क्रमाश्चक्रिणो वा' इति जिनशतके बहुत्वम् । त्रिलोक्या जगत्रयस्य नीरधिनन्दनाभिर्लक्ष्मीभि सिषेविरे सेविता ॥

यैरन्तरे ध्यानधनंजयस्य प्रज्वाल्य दुःकर्ममलं विशुद्धः ।
असर्जि जाम्बूनदवन्निजात्मा ते सन्तु सिद्धाः शरणं शरण्याः॥१२५॥

ते सिद्धा मुक्तात्मानो निर्वाण प्राप्ता सत्वा॰ शरणमर्थान्मम त्राणा सन्तु भवन्तु ससाराद्रक्षका भवन्तु । किभूता । शरण्या शरणे साधव । 'तत्र साधौ हिते च य' इति यप्रत्यय । ते के । यै सिद्धैर्ध्यान तदेव धनजयो वह्निस्तस्यान्तरे मध्ये दुष्टानि दुरन्ताधिव्याधिदुर्गतिरूपविपाककारित्वादशुभानि नृशसानि कर्माणि तान्येव मल किट्ट त प्रज्वाल्य भस्मीकृत्य निजस्यात्मन आत्मा जीवो विशुद्धो निर्मल॰ कर्मरहित असर्जि सृष्ट कृत॰ । किवत् । जाम्बूनदवत् । यथा दृषदादेर्मल कृशानुना प्रज्वाल्य सुवर्ण सृज्यते ॥

वितन्वते ये भ्रमरा इवात्मवृत्तिं स्मरं घ्नन्ति च शंभुवद्ये ।
ते साधवः स्युः शरणं तपस्याधुर धुरीणा इव धारयन्त. ॥ १२६ ॥

ते साधव श्रमणा । ममेति शेष । शरण स्युर्भवेयु । किभूता । धुरीणा धौरेयका वृषभा इव । तपस्याधुर दीक्षाया॰ सर्वात्मना समग्र क्रियाकलापादिप्रकारकरणरूपधुर्वीं धारयन्त बिभ्रत । ये साधवो भ्रमरा मधुकरा इव आत्मवृत्ति निजजीविका माधुकरी वृत्ति वितन्वते कुर्वते । च पुनर्ये शभुवदीश्वर इव जगद्विडम्बक स्मर घ्नन्ति मदन व्यापादयन्ति ॥

मज्जज्जनस्यास्ति करावलम्ब इवातिभीमे भववारिधौ यः ।
भूयात्स धर्मः शरणं सुधाशुः सुधामिवान्तः करुणां दधानः ॥ १२७ ॥

स धर्म शरण भवभीतस्य मम रक्षको भूयात् । किभूत । अन्तर्मध्ये करुणा सर्व-

तत्त्वेषु कृपां दधान'। अजिनाज्ञापूर्वकदयामयो धर्म इत्यर्थ'। क इव। सुधांशुरिव। यथा चन्द्रो मध्ये निजमण्डलान्तराले सुधामसृत धत्ते। यो धर्म अतिभीमे अतिशयेन भीतिकारिणि भववारिधौ ससारसमुद्रे मज्जनस्य ब्रुडतो लोकस्य करावलम्बो हस्तावलम्बनमिवास्ति। हस्ते गृहीत्वा कर्षतीत्यर्थ'। यथा कश्चिदगाधजलनिधिमज्जन्त कश्चिज्जन्तु हस्ताभ्या गाढमादाय बहिः कर्षति तद्वदास्ते॥ इत्यर्हत्सिद्धसाधुधर्माणां चतुर्णां शरणम्॥

ज्ञाने ममाष्टौ समयादिकातीचाराः प्रमादा इव शुद्धधर्मे।
शङ्कादिका अष्ट च दर्शनेऽतीचारा मदा देहभृतीव जाताः॥ १२८॥
कर्माणि जन्ताविव ये ममातीचाराः पुनर्मातृगताश्चरित्रे।
मिथ्यासता ते बहुगर्ह्यवाचो व्याहारवन्मे निखिला इदानीम्॥ १२९॥

ये ममाष्टौ अष्टसख्याकाः ज्ञाने ज्ञानाचारे अतीचारा सजाता। किंभूता। समयः काल आदौ येषा कालविनयबहुमानोपधानहीननिह्नवव्यञ्जनार्थतदुभयहीना एतेऽष्ट ज्ञानातीचारा। के इव। प्रमादा इव। यथा शुद्धे जिनभाषिते धर्मे मद्य–विषय–क्रोध–मान–माया–लोभ–निद्रा–विकथानामानोऽष्टप्रमादा स्युर्धर्मविषयेऽमी प्रमादा भविना भवेयु। च पुनर्ये मम दर्शने सम्यक्त्वे दर्शनाचारे शङ्का–आकाङ्क्षा–विचिकित्सा–मूढदृष्टता–अनुपमबृहणा–अस्थिरीकरण–असाधर्मिकवात्सल्य–अप्रभावना इत्यभिधाना अष्टौ अष्टप्रमाणा अतीचारा सपन्ना'। के इव। यथा जने जाति–कुल–बल–ज्ञान–ऐश्वर्य–रूप–तपो–लब्धिरूपा अष्टौ मदा भवन्ति। पुनर्ये चरित्रे चारित्राचारे अनिर्यासमिति–अभाषासमिति–अनेषणासमिति–अनादाननिक्षेपासमिति–अपारिष्ठापनिकासमिति–अमानागुप्ति–अवचनगुप्ति–अकायगुप्ति इति सज्ञा मातृगता अष्ट प्रवचनमातृसबन्धिनोऽतीचारा जाता। कानीव। कर्माणीव। यथा जन्तौ प्राणिनिविषये ज्ञानावरणीय–दर्शनावरणीय–मोहनीय–वेदनीय–अन्तराय–नाम–गोत्र–आयु. इत्यष्टौ कर्माणि जायन्ते। सासारिके जीवे इति शेष। ते निखिला सर्वेऽपि चतुर्विंशतिरतीचारा इदानीमस्मिन्नायुरन्तसमये मम ते ममातीचारा मिथ्या मृषा आसता भवन्तु। किंवत्। व्याहारवत्। यथा बहुगर्ह्यवाचो वाचालस्य। 'स्याज्जल्पाकस्तु वाचालो वाचाटो बहुगर्ह्यवाक्' इति हैम्याम्। व्याहारा वचासि मिथ्या जायन्ते। 'व्याहारो भाषित वच' इत्यपि हैम्याम्॥ युग्मम्॥

तपःसु ये द्वादशभेदभिन्नेष्वहर्मणीनामिव मण्डलेषु।
वीर्येऽभवन्येऽत्र भवे ममातीचारप्रचाराश्च मृषासतां मे॥ १३०॥

द्वादशभिर्भेदैः प्रकारै भिन्नेषु पृथक्पृथग्भूतेषु। अनशनम्, ऊनोदरिका, वृत्तिसक्षेप, सत्यागः, कायक्लेशः, सलीनता, इति षड्विध बाह्यतपः। तथा प्रायश्चित्तम्, विनय, वैयावृत्त्यम्, स्वाध्यायः, ध्यानम्, कायोत्सर्गश्च इति षड्विध बाह्यतप। सभूय द्वादशप्रकारेषु तपःसु तपआचारेषु समये अतीचाराणा प्रचारा विस्तारा लगनानि वा अभवन्

तपःसु। उत्प्रेक्ष्यते—द्वादशभेदभिन्नेषु द्वादशसख्येषु अहर्मणीनां सूर्याणां मण्डलेषु बिम्बेष्विव । यथा भास्कराणा तेजो दु:सह तथैव तपसामपि । तथा च यथा कर्मणा प्रभावस्तथा तपसामपीति । च पुनरत्र भवे अस्मिन् जन्मनि उपलक्षणादन्यस्मिन्नपि भवे ये मम वीर्ये वीर्याचारविषये अतीचारा अभवन् ते अतीचारा मे मम मृषा मिथ्या आसता भवन्तु । सर्वेषामप्यतीचाराणा मम मिथ्यादु:कृतमस्त्वित्यर्थः ॥ इति पञ्चज्ञानाचारादिपञ्चाचारातीचारालोचनम् ॥

एकेन्द्रिया भूजलवह्निवायुवनान्यहन्यन्त मयाङ्गिनो ये ।
बिभ्राम्यता भूरिभवेषु कर्मवशेन देशेष्विव दैशिकेन ॥ १३१ ॥

ये भुव: पृथिवीकायिका, जलान्यप्कायिका वह्नयस्तेजस्कायिका वायवो वायुकायिका वनानि वनस्पतिकायिका एक स्पर्शन शरीर तल्लक्षणमिन्द्रियम् हृषीक येषा ते एकेन्द्रिया अङ्गिन: पूर्वोक्ता. पञ्च स्थावरा: प्राणिन: मया अहन्यन्त हता । अत्र भवे अन्यत्र भवे वा इति शेष । मया किं कुर्वता। कर्मणां ज्ञानावरणीयादीनामष्टसख्याकानां वशेनायत्तत्वेन भूरिष्वनन्तेषु भवेष्ववतारेषु बिभ्राम्यता विशेषेण एकद्वित्रिचतु पञ्चेन्द्रियसञ्ज्यसञ्ज्ञित्वेन चतुरशीतिलक्षजीवयोनिषु भ्रमणी कुर्वता । केनेव । दैशिकेनेव । यथा पान्थेन कर्मणा स्वपरकार्याणा वशेनाधीनतया देशेषु विविधजनपदेषु पर्यटन प्रणीयते ॥

संध्ये दिनानामिव जन्मिना द्वे येषां हृषीके भवतो हतास्ते ।
मया जलौक:कृमिशुक्तिशङ्खमुखाः प्रमादैकवशंवदेन ॥ १३२ ॥

येषा जन्मिना जन्तूना द्वे द्विसख्ये हृषीके स्पर्शनरसनलक्षणे शरीरजिह्वारूपे इन्द्रिये भवत । केषामिव । दिनानामिव । यथा दिवसाना द्वे सध्ये दिनाननदिवसावसानलक्षणे पितृस्वौ स्याताम् । 'सध्या तु पितृसू' इति हैम्याम् । ते जलौकसो जलसर्पिण्य कृमय कीटका गण्डोलका वा शुक्तयो मुक्तास्फोटा । 'मुक्तास्फोटोऽब्धिमण्डूकी । शुक्ति' इति हैम्याम् । मुक्ताफलोत्पत्तिभुवोऽन्या वा । शङ्खा कम्बव ते मुखा मुखे वा आदौ येषा तादृशा द्वीन्द्रिया जीवा मया हता विरोधिता । किंभूतेन मया । प्रमादोऽनवधानता तस्य एकमद्वितीयतया वशंवदेनाधीनेन । प्रमादिना इत्यर्थ ॥

विशा वयासीव भवन्ति येषा त्रीणीन्द्रियाणीह शरीरभाजाम् ।
गोपालिकामत्कुणकीटिकाद्या व्यापादितास्ते तु मया कथंचित् १३३

येषा शरीरभाजा जीवानामिह ससारे जगति वा तिर्यग्गतौ वा त्रीणि स्पर्शन शरीर रसन जिह्वा घ्राण नासिकालक्षणानि त्रिसख्याकानि इन्द्रियाणि करणानि भवन्ति । कानीव । वयासीव । यथा विशा मनुष्याणा त्रीणि बाल्ययौवनवार्धक्यलक्षणानि वयास्यवस्थाविशेषा स्यु. । ते गोपालिका धनेडिकानि धान्यकीटका मत्कुणका. कीटि-

काश्च प्रसिद्धाः ते आद्याः पूर्वे येषां तादृशास्त्रीन्द्रिया जन्तवो देहिनो मया कथंचित्केनचन प्रकारेण जानता अजानता वा प्रमादिना सता व्यापादिता' ॥

चत्वारि येषा पुनरिन्द्रियाणि नाभीभवस्येव मुखानि सन्ति ।
ते मक्षिकाभृङ्गपतङ्गकर्णकीटोर्णनाभप्रमुखा हताश्च ॥ १३४ ॥

पुनर्येषामसुमता चत्वारि स्पर्शनरसनघ्राणनयनलक्षणानि शरीरजिह्वानासिकालोचनरूपाणि चतु सख्याकानि इन्द्रियाणि अक्षाणि सन्ति । कानीव । मुखानीव । यथा नाभीभवस्य ब्रह्मण' । 'नाभीमथैष श्लथवाससोऽस्याः' इति नैषधे दीर्घोऽपि नाभिशब्द' । प्राची–अपाची–प्रतीची–उदीचीलक्षणचतुर्दिवसमुखानि वर्तन्ते । शक्रेण षष्टिसहस्रवर्षकृततप प्रभावात्स्वपदाभिकवेधसस्तपोभ्रश विधातु प्रहिताप्सरोभिश्चतुर्दिक्प्रारब्धाखण्डताण्डवाडम्बरविलोकनकौतुकोत्कण्ठितचेताश्चतुर्दिक्षु चत्वारि वदनानि विदधाति स्मेति शीलतरङ्गिण्याम् । ते मक्षिका मधुवननीलसामान्या' प्रसिद्धा । यदुक्तम्—'सरघा मधुमक्षिका । वर्वणा मक्षिका नीली पुत्तिका च पतङ्गिका ॥ वनमक्षिका तु दशो दशी तज्जातिरलिपका । तैलाटी वरटी गन्धोली' इति हैम्याम् । भृङ्गा भ्रमरा, पतङ्गा शलभा 'टील' इति लोके प्रसिद्धा, कर्णकीटा शतपद्य खर्जूरका., ऊर्णनाभा जालकारका 'कालियावडा' इति प्रसिद्धा, ते प्रमुखा आदिमा येषु तादृशाश्चतुरिन्द्रियाः पुनर्मया हता व्यापादिता ॥

महाव्रतानीव मुनीश्वराणा पञ्चेन्द्रियाणीह भवन्ति येषाम् ।
पापर्धिकेनेव महीचरास्ते संप्रापिताः प्रेतपतेर्निकेतम् ॥ १३५ ॥

इह जगति ससारे वा येषा जन्तूना पञ्च स्पर्शनरसनघ्राणचक्षुश्रवणलक्षणानि शरीरजिह्वानासिकानयनकर्णरूपाणि पञ्चसख्याकानीन्द्रियाणि भवन्ति । कानीव। महाव्रतानीव। यथा मुनीश्वराणा साधुसिन्धुराणा महान्ति कातरैरल्पसत्त्वै सत्त्वै मेरुवदुद्धर्तुमशक्यानि सर्वप्राणातिपातविरमण–सर्वमृषावादविरमण–सर्वादत्तादानविरमण–सर्वमैथुनविरमण–सर्वपरिग्रहविरमणलक्षणानि व्रतानि नियमविशेषा पञ्च भवन्ति । ते च पञ्चेन्द्रियास्त्रिविधा सन्ति । एके स्थलचरा, एके जलचरा, तृतीया खेचरा । तानेव प्रतिपादयति—महीचरा गोमहिषाजमृगशशशम्बरादिका स्थलचरा पञ्चेन्द्रिया जीवा मया भवान्तरे प्रेतपतेर्यमस्य निकेत मन्दिर सप्रापिता गमिता. । केनेव । पापर्धिकेनेव । यथा आखेटिकेन लुब्धकेन मृगाद्या पञ्चेन्द्रिया सत्त्वा कृतान्तनिकेतन नीयन्ते ॥

जीवान्तिकेनेव वियद्विहारा आलेख्यशेषत्वमवापितास्ते ।
कैवर्तकेनेव पयश्चरास्ते कथासु शेषत्वमवापिताश्च ॥ १३६ ॥

जीवान्तिक शाकुनिको विहगमघातुक तेनेव वियति आकाशे विहारो विहरण गतिर्येषा ते खचराः । कलविङ्ककुर्कुटशुकसारिकाकाकपिञ्जलचाषखञ्जनशिखण्डिकपो-

ताद्या. पञ्चेन्द्रिया जीवा आलेख्ये चित्रे शेषत्वमवशिष्टतां न तु प्राणेनतामवापिता मारिता । तथा कैवर्तकेनेव धीवरेणेव पयश्चरा जलचारिणो जीवास्ते पञ्चेन्द्रिया मत्स्यनक्रचक्रपाठीनपीठग्राहमकराद्या कथासु वार्तासु आख्यानसंबन्धेषु शेषत्वमवशिष्टतामवापिता लम्भिता । निहता इत्यर्थ । हिंसाया सर्वत्र जन्मान्तरापादनम् । अस्मिन् जन्मनि तु सयतत्वात्तदभाव एवेति तात्पर्यम् ॥

अर्हन्निदेशादितसान्द्रचन्द्रचन्द्रातपोद्वेलकृपापयोधौ ।
मीनायमानेन मुनीन्दुनेव स्वात्मेव नामानि गणोऽङ्गभाजाम् ॥१३७॥

पुनर्मया अङ्गभाजा प्राणिना गण समूह स्वात्मेव निजजीव इव नामानि न गणित. । इदमपि प्राग्जन्मापेक्षयैव नास्मिञ्जन्मनीति शेष । तदेव वक्ति—केनेव । मुनीन्दुनेव । यथा वैराग्यरङ्गतरङ्गितात्मना साधुसुधाकरेण अन्यतनूमन्निकर निजजीवसदृशो गण्यते । किंभूतेन । मुनीन्दुना अर्हता सर्वतीर्थकृता निदेश आज्ञा स एवोदित उदय प्राप्त सान्द्रस्नेहलोऽमृतवर्षी आश्विनपूर्णिमासंबन्धी चन्द्र अखण्डमण्डलेन्दुस्तस्य चन्द्रातपश्चन्द्रिका तेनोद्वेलो वेलामुल्लङ्घ्य यात उद्वेल उत्कण्ठितो य कृपारूप पयोधिस्तत्र मीनो मत्स्य इवाचरितस्तेन । दयार्द्रहृदयेनेत्यर्थ. ॥ इति प्रथमव्रते प्राकृतजीवहिंसालोचनम् ॥

अमर्षणेनेव रुषा हसेन वैहासिकेनेव च भीरुणेव ।
भयेन लोभेन च गृध्नुनेव मया यदप्यल्पमजल्प्यलीकम् ॥ १३८ ॥

यन्मया इह भवे परभवे वा यदल्प स्तोकमप्यलीक मिथ्यावाक्यमजल्पि भाषितम् । कया । रुषा रोषेण । केनेव । अमर्षणेनेव क्रोधनेनेव । यथा क्रोधातुरेण क्रोधेनालीक जल्प्यते । पुन केन । हसेन हास्येन । केनेव । वैहासिकेनेव । यथा स्वभावातिभीरुकेण मृषा भाष्यते । च पुन केन । लोभेन तृष्णया । केनेव । गृध्नुनेव । यथा लोलुभेन लोभाभिभूतेनासत्य निगद्यते ॥ इति द्वितीयव्रते मृषावादालोचनम् ॥

ऋक्थं परेषां परिमोषिणेव मया कथंचिद्यददत्तमात्तम् ।
प्रयोजने सत्यपि यत्तृणाद्यं क्वचिद्विनादेशमुपाददे च ॥ १३९ ॥

यन्मया कथंचित्केनापि प्रकारेण अदत्त केनापि स्वामिना अविश्राणित परेषामन्येषामृक्थ द्रविण धनमात्त गृहीतम् । केनेव । परिमोषिणेव । यथा तस्करेणादत्त परद्रव्यमादीयते । च पुन प्रयोजने कार्ये सत्यपि विद्यमानेऽपि कृत्ये आदेश स्वाम्यस्वामिनोर्वा अनुज्ञा विना तृणाद्य तृणशलाकाप्रमुख क्वचित्कुत्रापि स्थाने उपाददे जगृहे स्वय स्वीकृतम् ॥ इति तृतीयव्रते अदत्तादानालोचनम् ॥

मरुन्मृगाक्ष्या मरुतेव दिव्यं नार्या नरेणेव च मानवीयम् ।
मया तिरश्चेव पुनस्तिरश्च्या तैरश्चमाचर्यत मैथुनं यत् ॥ १४० ॥

मरुन्मृगाक्ष्या देवाङ्गनया सम दिव्य देवतासबन्धि यन्मया मैथुनमाचर्यत भोगः कृत' । केनेव । मरुतेव । यथा चतुर्निकायादिदेवेन देव्या सार्ध निधुवन विधीयते । पुनर्नार्या मनुष्ययोषिता साक मानवीय मानवसबन्धि मैथुन कामकेलिराचर्यत आचीर्णा । केनेव । नरेणेव । यथा नरेण नार्या सम कन्दर्पक्रीडा क्रियते । पुनस्तिरश्चा तिर्यग्जातीयया स्त्रिया सत्रा तैरश्च्य तिर्यक्सबन्धि मैथुन ग्राम्यधर्म आचर्यत विहितम् । केनेव । तिरश्चेव । यथा तिर्यग्जातीयेन पुरुषेण तिरश्चा सम मैथुन पशुक्रिया क्रियते । सर्वत्र इह भवेऽन्ये भवेऽपीति योज्यम् ॥ इति चतुर्थव्रते मैथुनालोचनम् ॥

सखीमिव स्वःशिवपद्मधाम्नोर्निरीहतां मुग्धतया विहाय ।
दूतीमिवादृत्य च दुर्गतीनामृद्धिं मयादायि परिग्रहो यत् ॥ १४१ ॥

यन्मया परिग्रहो धनधान्यद्विपदचतुष्पदादिक आदायि स्वीकृत । किं कृत्वा । स्व.शिवपद्मधाम्नो स्वर्गापवर्गलक्ष्म्यो सखी वयसीमिव निरीहता नि स्पृहभाव विहाय विमुच्य । कया । मुग्धतया मौग्ध्येनाज्ञानेन । च पुनर्दुर्गतीनां दुष्टाना महाधिव्याविविधात्रीणा नारकतिर्यक्कुदेवकुमनुजलक्षणाना गतीना दूतीमाकारणसदेशहारिकामिव ऋद्धिं प्राप्ताप्राप्तेषु वस्तुषु सर्वेष्वैहलौकिकपदार्थेष्वासक्तिमादृत्याङ्गीकृत्य । तस्यामादरपरिभूयेत्यर्थ. ॥ इति पञ्चमव्रते परिग्रहालोचनम् ॥

मरुद्रुमान्मेरुरिवेन्द्रियाणि प्राणीव बाणानिव पञ्चबाणः ।
मुखान्यथा पञ्चमुखश्च सम्यङ्नाधारयं पञ्चमहाव्रतान्यत् ॥ १४२ ॥

यदह पञ्चमहाव्रतान् मेरूपमान्नियमविशेषान् । व्रतशब्दः पुनपुसके । सम्यक् त्रिकरणशुद्ध्या नाधारय न धृतवान् । क इव । मेरुरिव । यथा काञ्चनाचल कल्पपारिजातमन्दारहरिचन्दनसतानाभिधानान्पञ्चसख्याकान्मरुद्रुमान् कल्पवृक्षान् धारयति । पुन क इव । प्राणीव । यथा जन्तु शरीररसनानासिकानयनश्रवणलक्षणानि पञ्चेन्द्रियाणि धत्ते । पुन क इव । पञ्चबाण इव । यथा मदन समोहन—उन्माद—तापन—शोषण—मारण—इति नाम्न । तथा क्वचित् 'दिट्ठीहिं दिट्ठिपसरो दिट्ठिपसारणभाव अणुराओ । अणुराएण षिनेहो वाणा मयणस्स पञ्चेए ॥' एतेऽपि पञ्च बाणा प्रोच्यन्ते । पञ्चप्रमाणान्बाणान् सायकान्दधाति । पुन क इव । पञ्चमुख इव । अत्र यथा इवार्थे । यथा नीलकण्ठ. कण्ठीरवो वा पञ्चमुखान् धरति । मुखशब्दोऽपि पुनपुसके । एव यथा मेरुमनुष्यमदनपारीन्द्रपिनाकिन कल्पद्रुमेन्द्रियमार्गणमुखानि धारयन्ति तथा अह पञ्च महाव्रतान्नाधारयमित्यर्थ' ॥ इति पञ्चव्रताधारणलोचनम् ॥

निशाचरेणेव निशाशनं यन्मया कथंचित्प्रविधीयते स्म ।
कौसीद्यमाद्यन्मनसेव किंचिच्छैथिल्यमालम्ब्यत यत्क्रियासु ॥ १४३ ॥

मया कथचित्केनचिन्मिथ्याज्ञानमूढतादिप्रकारेण निशाचरेणेव राक्षसेनेव निशाशन रात्रिभोजन प्रविधीयते स्म । पुनर्यत्क्रियासु चारित्रानुष्ठानकरणेषु शैथिल्य शिथि-

लता किंचित्कृत किञ्चिन्न कृत किंचिदिष्यते किंचिच्च क्रियते इत्याद्य श्लथत्वमालम्ब्यत । केनेव । कौसीद्येनालस्येन माद्यदुन्मत्तीभवन्मनश्चेतो यस्य तादृशेन पुंसेव । यथा अलसेन सर्वं कार्यं श्लथीक्रियते ॥ इति षष्ठव्रते रात्रिभोजनक्रियाशैथिल्यालोचनम् ॥

प्रमादभाजा नियमा मया ये बभञ्जिरे भ्रान्तिभृता भवेषु ।
छायाद्रुमं गण्डगलन्मदान्धं भविष्णुनेवोद्धुरसिन्धुरेण ॥ १४४ ॥

प्रमादमालस्य शिथिलता वा अनवधानता वा मन्दभाव वा भजतीति प्रमद्वरेण प्रमत्ततायुक्तेन मया नियमा अभिग्रहविशेषा बभञ्जिरे भग्ना गृहीत्वा मुक्ताः । किंभूतेन मया । भवेषु कर्मवैचित्र्यान्नानाविधजन्मपरम्परासु भ्रान्तिं भ्रमणी बिभर्तीति भ्राम्यतेत्यर्थं । केनेव । उद्धुरसिन्धुरेणेव । यथा गण्डयो. कपोलस्थलयोर्गलद्भिरनवरतनिष्पतद्भिर्मदै दानवारिभिरन्ध भविष्णुनागतनयनीभवनशीलेन विचेतनीभावुकेन मदुद्धोद्धुरसिन्धुरेण उन्मादोत्कटकरटिना गम्भीरवेदिद्भिरदेन छायया उपलक्षितास्तरवो येषां कदाचिदपि परावृत्ति न भजते, पूर्वस्या पश्चिमाया दक्षिणस्यामुत्तरस्यां च नायाति, यथास्थानमवस्थितैव तिष्ठति । अथ वा पल्लवपत्रपुष्पफलप्रमुखसुषमाविभूषितास्ते छायाद्रुमा भज्यन्ते ॥ इति सर्वनियमविरोधनालोचनम् ॥

अपेक्षया पञ्चमहाव्रताना स्वर्भूधराणामिव भूधरेषु ।
अणुष्वहर्बन्धुमितव्रतेषु मया विराद्धं गृहमेधिना यत् ॥ १४५ ॥

गृहमेधिना गृहस्थेन सता मया यदहर्बन्धव सूर्या द्वादशादित्या तैर्मितानि प्रमाणीकृतानि व्रतानि द्वादशव्रतानि । स्थूलप्राणातिपातविरमणम्, स्थूलमृषावादविरमणम्, स्थूलादत्तादानविरमणम्, स्वदारसतोषपरस्त्रीविधवावेश्याकन्याभिगमनादिविरमणम्, इच्छा–परिग्रह –परिमाणम्, सर्वदिग्गमनादिविरमण प्रमाण च, भोगोपभोगप्रमाणम्, अनर्थदण्डविरमणम्, सामायककरणम्, प्रतिदिन निशा च देशावकासिक दिगवकाशकरणम्, पर्वादिषु पोषधौपवासविधानम्, अतिथिसंविभागविधानम्, इत्यभिधानेषु गृहस्थाना पञ्चाणुव्रतानि । त्रीणि गुणव्रतानि । चत्वारि शिक्षाव्रतानि । इति द्वादशसु व्रतेषु यत्किंचिन्मया विराद्धम् अतिक्रम–व्यतिक्रम–अतीचार–अनाचाराचरणादिना विराधना कृता । किंभूतानाम् । पञ्चाना महाव्रतानामपेक्षया । पञ्चमहाव्रतेषु हि सर्वथैव सर्वेभ्योऽपि प्रोक्तवस्तुभ्यो विरमणम् । द्वादशव्रतेषु तु देशत एव न सर्वत । इत्यपेक्षया अणुषु ह्रस्वेषु लघुषु । केष्विव । भूधरेष्विव । यथा स्वर्भूधराणा मेरूणा लक्षयोजनप्रमाणत्वेन महत्त्व महत्त्वाच्च बहुवचनम् । अपेक्षया अपरेषु भूधरेष्वणुत्व लघुतास्ते सुदर्शनमेरु विना केष्वपि गिरिषु लक्षयोजनप्रमाणता नास्ति ॥

संसाधकेषु त्रिदिवापवर्गदुर्गस्य योगेष्विह योगिनेव ।
वीर्यं प्रयुक्तं न मया कथंचित्प्रमादमन्दीकृतमानसेन ॥ १४६ ॥

इह भवे मया योगेषु यम–नियम–आसन–प्राणायाम–प्रत्याहार–धारणा–ध्यान–समाधिनामाष्टाङ्गवत्सु योगेषु । अथ वा मनोयोग–वचोयोग–काययोगलक्षणेषु विविधेषु । अथ वा सत्यमनोयोग–असत्यमनोयोग–मिश्रमनोयोग–सत्यासत्यमनोयोग–सत्यवचनयोग–असत्यवचनयोग–मिश्रवचनयोग–सत्यासत्यवचनयोग–औदारिककाययोग–औदारिकमिश्रकाययोग–वैक्रियकाययोग–वैक्रियमिश्रकाययोग–आहारकाययोग–आहारमिश्रकाययोग–कार्मणयोग इत्यपि मनोवाक्कायैः कृत्वा पञ्चदशधापि योगा योजनानि । युज्यन्ते धावनवल्गनक्रियासु व्यापार्यतेऽसाविति वा युज्यन्ते सबध्यन्ते वल्गनक्रियया जीव एभिरिति वा व्युत्पत्तिमात्र योगो वीर्यं शक्ति । उत्साह इति यावत् । योगेषु मोक्षप्राप्तिकरणीभूतेषु ध्यानविशेषेषु च मया वीर्यं पुरुषकारो न प्रयुक्त सम्यगुद्यमो न विहित । केनेव । योगिनेव । यथा योगभाजा आसन्नोत्पत्स्यमानकेवलज्ञानेन क्षपकश्रेणिमारूढेन योगेषु यत्न क्रियते । किंभूतेषु योगेषु । त्रिदिव स्वर्लोकस्तद्युक्तोऽपवर्गो मोक्ष स एव दुर्गः दु खेन गम्यते प्राप्यते गृह्यते वा पर्वतादिविषमस्थानस्थकोट्टस्तस्य ससाधकेषु आत्मायत्तीकारकेषु मया कथंचित् गुर्वादिप्रेरणया पञ्चेन्द्रियपाटवशरीरसामर्थ्यसहायकरणसामग्र्यापि प्रमादेन अनवधानतया आलस्येन वा मन्दीकृत क्रियानुष्ठानकरणेषु कुण्ठीकृत मानस मनो येन यस्य वा ॥

एतद्यदन्यच्च मयार्जि पापमस्मिन्भवेऽन्येषु पुनर्भवेषु ।
अधर्मिणानर्थ इव त्रिधापि निन्दामि सम्यक्तदहं समग्रम् ॥ १४७ ॥

अस्मिन् वर्तमाने भवे जन्मनि पुनरन्येष्वतिक्रान्तेष्वनन्तेषु भवेष्ववतारेषु मया प्रान्तावस्थास्थायुकेन एतत्पूर्वोक्तमन्यदितरद्विस्मृतमविस्मृत वा यत्पाप दुष्कृतमार्जि उपार्जित स्यात् । केनेव । अधर्मिणेव । यथा अधर्मकारिणा पापिना पुसा अनर्थ परघातपरदारगमनपरद्रव्यापहारादिरुत्पात क्रियते तत्समग्र सर्वमपि पाप दुष्कृत त्रिधापि मनोवाक्कायैरपि त्रिकरणशुद्ध्या इदानीं निन्दामि आत्मसाक्षिक गर्हामि देवगुरुसाक्षिक व्युत्सृजामि ॥ 'एकेन्द्रिया –' (१७।१३१) इत्यत आरभ्य 'एतद्यत्–' (१७।१४७) इति पर्यन्त निन्दनादिना सप्तदशभि कुलकम् ॥

अष्टादशाब्रह्मवदंहसा तु स्थानानि यान्याचरितानि पूर्वम् ।
तान्यप्यशेषाणि मृषा भवन्तु क्षणाद्यथा द्यूतकृता वचांसि ॥ १४८ ॥

तु पुनरष्टादशसख्याकानि अहसा पापाना स्थानानि प्राणातिपात–मृषावाद–अदत्तादान–मैथुन–परिग्रह–क्रोध–मान–माया–लोभ–राग–द्वेष–कलह–अभ्याख्यान–पैशुन्य–रत्यरति–परपरीवाद–मायामृषा–मिथ्यात्वशल्य इत्यष्टादश पापस्थानानि । पूर्वमस्मात्प्रस्तावान्मयाचरितानि यानि स्वयकृतानि परैर्वा कारितानि अष्टादशसख्याकानि । किंवत् । अब्रह्मवत् । यथा मनसौदारिकाब्रह्म न करोमि, वचसौदारिकाब्रह्म न करोमि, कायेनौदारिकाब्रह्म न करोमि, मनसौदारिकाब्रह्म न कारयामि, वचसौदारिकाब्रह्म न कार-

यामि, कायेनौदारिकाब्रह्म न कारयामि, मनसौदारिकाब्रह्म नानुमोदे, वचसौदारिकाब्रह्म नानुमोदे, कायेनौदारिकाब्रह्म नानुमोदे, इत्यौदारिकेन मनोवाक्कायैः करणकारणानुमोदनैर्नव भेदाः। तथैव वैक्रियेण सममनया रीत्या नव भेदा भवन्ति। संघीभूय सर्वेऽप्यष्टादश जाताः। एवमष्टादश ब्रह्मस्थानानि। अथ तान्यशेषाणि समस्तान्यपि अष्टादश पापस्थानानि क्षणान्निमेषमात्रादपि मृषा मिथ्या भवन्तु। कानीव। वचांसीव। यथा धूतकृता दौरोदरिकाणां वचनानि क्षणान्मिथ्या भवन्ति॥

कोपं हृदः शल्यमिव प्रहाय सत्त्वानशेषान्क्षमयामि सम्यक्।
मयार्दिताः प्रागिह वैरिणेव क्षाम्यन्तु ते मय्यनुदीतवैराः॥ १४९॥

एतस्यामवस्थायामहमशेषान् समस्तान् सप्त लक्षाः पृथ्वीकाययोनयः, सप्त लक्षा अप्काययोनयः, सप्त लक्षा तेजस्काययोनयः, दश लक्षाः प्रत्येकवनस्पतिकाययोनयः, चतुर्दश लक्षाः अनन्तवनस्पतिकाययोनयः, द्वे लक्षे द्वीन्द्रियाणां योनयः, द्वे लक्षे त्रीन्द्रिययोनयः, द्वे लक्षे चतुरिन्द्रिययोनयः, चतस्रो लक्षाः पञ्चेन्द्रियतिरश्चां योनयः, चतस्रो लक्षाः नारकाणां योनयः, चतस्रो लक्षा देवानां योनयः, चतुर्दश लक्षा मनुष्याणां योनयः। एवं सर्वा अपि संमिलिताः सन्त्यश्चतुरशीतिलक्षजीवयोनयो भवन्ति। एताश्चतुरशीतिलक्षयोनिसत्कान् सत्त्वान् जीवान् सम्यक् मनोवाक्कायैः कृत्वा क्षमयामि पादयोर्लगित्वा ममापराधं तितिक्षे विनयामि। किं कृत्वा। हृदो हृदयात्कोपं क्रोधं प्रहाय सत्यज्य। किमिव। शल्यमिव। यथा केनापि प्रकारेण केनचिद्वैरिणा परमवैरेण कृत्वा हृदि विषये निक्षिप्तमायसशस्त्रं नाराचं वा शङ्कुं वा काष्ठघटितकीलिकां वा उद्ध्रियते। तथा ये सत्त्वा मया प्राग् जन्मनि इहास्मिन् भवे वा वैरिणेव शत्रुणेव आर्दिताः पीडिताः ते सर्वे मां क्षाम्यन्तु मयिविषये क्षमां कुर्वन्तु। उपशाम्यन्त्वित्यर्थः। किंभूताः। अनुदीतवैराः मयि विषये अप्रकटितविरोधाः मुक्तविद्वेषाः क्षाम्यन्तु॥

मैत्री मम स्वेष्विव सर्वसत्त्वेष्वास्तां क्षितिस्वर्बलिवेश्मजेषु।
धर्मोऽर्जितो वैभववन्मया यस्तं प्रीतचेता अनुमोदयामि॥ १५०॥

क्षितिः भूलोकः, स्वर्देवलोकः, बलिवेश्म पाताललोकः, तेषु जायन्ते स्मेति क्षितिस्वर्बलिवेश्मजास्तेषु त्रिजगज्जन्मसु सर्वतिर्यङ्नरनागासुरव्यन्तर्ज्योतिर्वैमानिकनाकिनामसकलसत्त्वेषु समस्तजन्तुजातेषु विषये मम मैत्री सखिता आस्ताम्। केष्विव। स्वेष्विव। यथा आत्मीयजनेषु सख्यं स्यात्। अथवा 'मैत्री मम स्वैरिव सर्वसत्त्वैरास्तां क्षितिस्वर्बलिवेश्मजातैः' इति पाठः। तत्र स्वर्बलिवेश्मजातैः सर्वसत्त्वैः सार्धं स्वैरिव मम मैत्री अस्तु। पूर्वपाठस्तु 'मित्ती मे सव्वभूएसु' इति प्रतिक्रमसूत्रानुसारेण। अथ पुनरर्थः—यो मया वैभववत् संपत्तिरिव धर्मोऽर्जितः संचितः। प्रीतचेता हृष्टमनाः सन् तं धर्मं पुण्यं सुकृतमनुमोदयामि प्रशंसामि॥

वृन्दं द्रुमाणामिव पुष्पकालाद्यस्मादृतेऽन्यद्विफलं व्रतादि ।
शुभः स भावोऽस्तु ममापवर्गमार्गानुलग्नाङ्गभृतां सहायः ॥ १९१ ॥

यस्मात् शुभभावादृते विना अन्यदितरद्व्रतादि सर्वनियमचारित्रादिपालनप्रमुख सकलमपि विफल वन्ध्यमेव । किमिव । वृन्दमिव । यथा पुष्पकालाद्वसन्तसमयादृते समस्त द्रुमाणा पादपानां वृन्द कदम्बक निष्फल भवेत् । स शुभो भावो ममास्तु निर्मलपरिमाणो मम भवतु । किंभूत । अपवर्गो मोक्ष' अर्थान्नगर तस्य मार्ग पन्थाः तत्रानुलग्ना स्तमनुप्रस्थिता येऽङ्गभृतो भव्यजनास्तेषा सहाय ॥

भुक्तेन येनात्र कदाचिदात्मा न दारुणा वह्निमिवाप तृप्तिम् ।
शिवंगमीव स्वजनानुषङ्गं कृत्स्नं तमाहारमहं जहामि ॥ १९२ ॥

अह त त्रिजगत्प्रसिद्ध यच्छब्दसंबद्ध च कृत्स्नम् अनशनपानखादिमस्वादिमरूप सर्वजातीय चतुर्विधाहार जहामि । अत्र पानशब्देनापरपानकादि गृह्यते । जलमुत्कल त्यजामि । क इव । शिवगमीव । यथा मोक्ष गमिष्यतीत्येवशीलो नीराग पुमान् सर्वस्वजनाना निजकुटुम्बानामनुषङ्ग निजपरिजनवर्गस्य सबन्ध जहाति । स क' । अत्र जगति ससारे वा येनाहारेण भुक्तेन भक्षितेन कृत्वा कदाचित्कस्मिन्नप्यतीतानागतवर्तमानलक्षणे काले आत्मा जीवस्तृप्ति सतोष नाप न लेभे । क इव । वह्निरिव । यथा दारुणा काष्ठेन । जातावेकवचनम् । हुताशो न तृप्यति । यदुक्तम्—'नाग्निस्तृप्यति काष्ठाना नापगाना महोदधि' इति ॥

सद्मास्ति यः पद्ममिवाष्टसिद्धिश्रीणा जगत्कल्पितकल्पसालः ।
अलीव पद्मे रमतां मदीये चित्ते चिरं श्रीपरमेष्ठिमन्त्रः ॥ १९३ ॥

स श्रीपरमेष्ठिमन्त्र' श्रीमन्नमस्कारश्चिरमाससार यावन्मदीये चित्ते रमतां मम मानसे हसवत्खेलतु । क इव । अलीव । यथा भृङ्गो भ्रमर पद्मे विकसितकमले सुचिर रमते । स क । य श्रीनमस्कार अष्टानाम् अणिमा–वशिता–ईशित्व–प्राकाम्य–महिमा–लघिमा–कामावसायित्व–प्राप्ति इत्यभिधानामपरासा वा मन कल्पितानामष्टाना महासिद्धीनामेव श्रीणा लक्ष्मीणा पद्ममिव स्मेरत्कमलमिव सद्म वाससौधमस्ति । पद्मवासेति लक्ष्म्या अभिधानत्वात् । परमेष्ठिमन्त्रो जगता त्रिभुवनजनाना कल्पितेषु कामितेषु कल्पसाल वाञ्छितसपूरणे कल्पद्रुमोऽस्ति ॥

वाध्रीणसस्येव विषाणमेको वर्तेत मे कश्चन वर्ततेऽन्यः ।
पुनर्धरित्र्या इव वृत्रशत्रुः कस्यापि न स्यामहमत्र विश्वे ॥ १९४ ॥

अत्र विश्वे अस्मिञ्जगति अहमेको वर्ते । किमिव । विषाणमिव । यथा वाध्रीणसस्य खड्गिन गण्डको वन्यजीवविशेषजीवविशेषं तस्य विषाण शृङ्गमेकमेव भवति । यदुक्त कल्पसूत्रे—'खग्गिसिंगचएगगे' इति । तथा मे मम कश्चन कोऽप्यन्य परो न वर्ततेऽनास्ति ।

पुनरत्र भुवने अहं कस्यापि न स्यां भवेयम् । अह कस्यापि नास्मीत्यर्थ । क इव । वृत्रशत्रुरिव। यथा धरित्र्या भूमे शक्रो राजा कस्यापि न स्यान्न भवेत् । 'काके शौचत्य द्यूतकारेषु सत्य सर्पे क्षान्ति स्त्रीषु कामोपशान्तिः । क्लीबे धैर्य मद्यपे तत्त्वचिन्ता राजा मित्र केन दृष्ट श्रुत वा ॥' इति वचनात् ॥

भवेन्मदीयेन्द्रियमन्दिरस्य यदि प्रमादोऽवसरेऽत्र दैवात् ।
त्रिधापि देहादिममात्मनाह परिग्रहं बाह्यमिव त्यजामि ॥ १९५ ॥

यदि अत्रावसरे अस्मिन् प्रस्तावे दैवात्कर्मयोगादायु कर्मणस्त्रुटेः क्षयान्मदीयेन्द्रियमन्दिरस्य मत्सैबन्धिन शरीरस्य। 'जुहाव यन्मन्दिरमिन्द्रियाणाम्' इति नैषधे । प्रमादो नाम जीवेन सम वियोगो भवेत् । मरण स्यादित्यर्थ । तदाहमात्मना स्वयमेव देहादिम कायप्रमुखमन्तरङ्गपरिग्रह क्रोधमानमायालोभादिपरीवारोपध्यादिक सर्वमपि त्रिधा मनोवाक्कायै कृत्वा त्रिकरणशुद्ध्यै त्यजामि मुञ्चामिव । कमिव । बाह्यमिव । यथा बहिर्भावो बाह्य स चासौ परिग्रहश्च पुत्रकलत्रभ्रातृधनधान्यादिपरिग्रह. सर्वस्त्यक्तोऽस्ति, तथा वपुराद्यपि व्युत्सृजामीति ॥ इत्याराधनाविधानम् ॥

शमी शमीगर्भमिवैकतानमना दधानः प्रणिधानमन्तः ।
अर्हत्समक्षं दशमी दशम्या व्यधाद्विधिज्ञोऽनशनं शमीशः ॥ १९६ ॥

शमिना प्रशमवता योगिनामीश. स्वामी यतिपतिर्दशम्या तिथौ यावज्जीव त्रिविधाहारपरित्यागरूपमनशन व्यधाच्चकार । कथम् । अर्हत्समक्ष भगवत्प्रत्यक्ष प्रति पुरस्तात्प्रत्याख्यानोच्चारपूर्वम् । दशमी वर्षीयान् प्रान्तावस्थावस्थितान् । 'निशि दशमितामालिङ्गन्त्या विबोधविधित्सुभि ' इति नैषधे । निशाया अवसानसमये दशमितेति पद दृश्यते । पुन किंभूत । विधिज्ञ· शास्त्रोक्तप्रकारवेत्ता प्रान्तसमये अनशन विहित विलोक्यते इति वा विधि । किं कुर्वाण । अन्तर्मनोमध्ये प्रणिधान पञ्चपरमेष्ठिध्यान दधानो बिभ्राण । किंलक्षण सन् । एकतान लयानुग मनो मानस यस्य तादृश सन् । कमिव । शमीगर्भमिव । यथा शमीद्रुम खेजडिकाभिधानपादप शमीगर्भ पावकमन्तर्वर्त्ते । 'अर्चि शमीगर्भतमोघ्नशुक्रा ' इति हैम्यामग्निनामसु । तथा 'शमीमिवाभ्यन्तरलीनपावकाम्' इति रघौ ॥

अथ सप्तभि कुलक प्रारभ्यते—

भोक्तु भुव द्या च सम मघोनो द्वितीयरूपादिव विक्रमार्कात् ।
नेत्रत्रिनेत्राननकेकियानवक्त्रत्रियामापतिसंमितेऽब्दे ॥ १९७ ॥

तत्र पञ्चमीमक्षमाला गणयितुमारभतेति सबन्ध । आदित एव काव्यानि पृथक् पृथक् व्याख्यायन्ते । नेत्रे द्वे चक्षुषी, त्रिनेत्रस्येश्वरस्याननानि मुखानि पञ्च । 'पञ्चमुखोऽष्टमूर्ति ' इति हैमीवचनात् पञ्चसख्याकानि वदनानि, तथा केकियानस्य मयूरवाहनस्य स्वामिकार्तिकस्य वदनानि वक्त्राणि षट् । षण्मुखत्वात् । तथा त्रियामापतिश्चन्द्र एक. । एभि. पदार्थै संमिते सम्यक्प्रमाणीकृते अब्दे वर्षे । कस्मात् । विक्रमार्कात् विक्रमादित्यनाम्नो

नृपात्। उत्प्रेक्ष्यते—मघोन इन्द्रस्य द्वितीयरूपादिव अपरशरीरादिव। किं कर्तुम्। द्यां देवलोकं च पुनर्भुवं भूमण्डलं समं सार्वमेककालं भोक्तुं पालयितुं भुक्तिविषयीकर्तुं वा। एतावता विक्रमार्कात् द्विपञ्चाशदधिकषोडशशतप्रमाणे वर्षे संवत् १६५२ वर्षे इत्युक्तम्॥

नभस्यमासस्य नमत्पयोदकदम्बकाडम्बरिणो नभोवत्।
प्रभोः प्रभावादिव शुभ्रितायां तिथौ सुरद्वेषिनिषूदनस्य॥ १५८॥

सुराणां देवानां द्वेषिणो वैरिणो दानवाः। 'असुरा दितिदनुजाः पातालौकः सुरारयः' इति हैम्याम्। तेषां निषूदनस्य उच्छेदकस्य हरेः। 'दैत्यारिश्च पुराणयज्ञपुरुषस्तार्क्ष्यध्वजः' इति हैम्याम्। तिथौ दिवसे एकादशीदिने। किंभूतायां तिथौ। शुभ्रितायामुज्ज्वलीभूतायाम्। अर्थाच्चन्द्रमसश्चन्द्रिकाभिर्धवलितायाम्। तिथिशब्दः पुंस्त्रीलिङ्गे। उत्प्रेक्ष्यते—प्रभोर्हीरविजयसूरेः प्रभावान्महिम्नो माहात्म्यात् शुभ्रितायामिव। तिथिः कस्य। नभस्यमासस्य नभस्यो भाद्रपदसंज्ञो मासस्तस्य। 'श्रावणिकोघनभस्यः प्रोष्ठभाद्रपदः पदः' इति हैम्याम्। किंभूतस्य। नमन्तः पयोभरैर्नम्रीभवन्तो भूमौ लगन्तो ये पयोदा मेघास्तेषां कदम्बकानि पटलानि तेषामाडम्बर आटोपः अस्त्यस्मिंस्तस्य किंवत्। नभोवत् श्रावणमासस्येव। श्रावणभाद्रपदमासौ वर्षा ऋतुः। यथा श्रावणे तथा भाद्रपदे यथा भाद्रपदे तथा श्रावणे मेघः स्यादिति। तथा 'नभोनभस्यत्वमलम्भयदृशौ' इति नैषधे। सेवनावसरे दमयन्त्याः स्वदृशौ श्रावणभाद्रपदीकृते। अयं तु वर्षाऋतुत्वान्मासस्वभावः। एकादशी तु स्वभावेनोज्ज्वला। तत्रेयमुत्प्रेक्षा। अथ वा नभोवद्गगनस्येव। यथा प्रावृट्काले नभो व्योम घनघनाघनमण्डलाडम्बरितं भवेत्॥ एतावता भाद्रपदमाससितैकादशीतिथौ निशासमये॥

कान्ते तमीनामुदिते मुनीन्दोस्तत्प्रक्रमे वक्त्रदिदृक्षयेव।
स्फुरत्सु तारेषु गुरोः पथीव यातुर्दिवं क्षिप्तसुमेषु देवैः॥ १५९॥

पुनस्तमीनां रात्रीणां कान्ते वल्लभे चन्द्रे उदिते सति उदयं प्राप्ते सति। उत्प्रेक्ष्यते—तत्प्रक्रमे तस्मिन्नवसरे अनशनिनो मुनीन्दोर्हीरविजयसूरेर्वक्त्रस्य वदनस्य दिदृक्षया द्रष्टुमिच्छयेव। पुनस्तारेषु उपलक्षणाद्ग्रहनक्षत्रतारकेषु स्फुरत्सु दीप्यमानेषु झगज्झगिति कुर्वत्सु। उत्प्रेक्ष्यते—दिवं स्वर्गलोकं यास्यति गमिष्यतीत्येवंशीलस्य यातुर्गुरोर्हीरसूरेः पथि मार्गे देवैः क्षिप्तेषु विकीर्णेषु सुमेषु पुष्पेष्विव पुष्पप्रकरेष्विव॥ घनोपरोधनिर्मुक्तग्रहनक्षत्रतारकलितकौमुदीकान्तोदये जाते॥

महेभ्यवत्संनिधिशालमानानाकार्य कार्यज्ञतयानगारान्।
तदैहिकामुष्मिकसर्वशर्मनिर्माणदक्षाः प्रवितीर्य शिक्षाः॥ १६०॥

एवंविधे व्यतिकरे सति। किं कृत्वा। कार्ये जातावसरे कृत्याकृत्यविधिं जानातीति कार्यज्ञस्तस्य भावस्तया शिक्षाप्रदानादिषु निपुणत्वेन संनिधौ समीपे शालमानान् शोभ-

मानान्। किंवत्। महेभ्यवत् यथा महाव्यवहारिण सद्भिर्विद्यमानै रत्नादिभि शोभमानैर्वा निविभिर्निधानै शालन्ते राजन्ते तान् तादृशाननगारान् निजपारिपार्श्वकान्मुनीनाकार्याहूय पुनस्तेषामाकारितयतीनामैहिकानीहलोकसबन्धीनि आमुष्मिकाणि परलोकसबन्धीनि सर्वाणि समस्तानि शर्माणि सुखानि तेषा निर्माणे करणे दक्षा. कुशला शिक्षा अनुशास्ती प्रवितीर्य दत्त्वा ॥

अहो युवाभ्यां विजयादिसेनव्रतिक्षितीन्द्रान्प्रति वाच्यमेतत् ।
युष्माकमङ्केऽस्ति गणोऽखिलोऽपि स शासनीयः शिशुवत्स्वकीयः॥१६१

अहो इति सबोधने । विमलहर्षसोमवाचकौ युवाभ्या सभूय विजय इति पदमादौ यस्य तादृश सन् एतावता विजयसेननाम्न व्रतिक्षितीन्द्रान् साधुवसुधाधिपान् प्रति एतदुच्यमान वाच्य कथनीयम् । तदेवोच्यते—अखिलोऽपि समस्तोऽपि गणस्तपागच्छो युष्माक श्रीमतामङ्के उत्सङ्गेऽस्ति वर्तते । स तपागच्छश्रमणगण शासनीय सम्यक् पालनीय । किंवत्। शिशुवत् । यथा स्वकीयो बाल पाल्यते । गणः किंभूत. । स्वकीयो गुरुपरम्परया आगत । आत्मीय अथ श्रीमदीय ॥

श्रीवाचकेन्द्रौ विमलादिहर्षसोमादिराजद्विजयाभिधानौ ।
सदाश्रवौ स्वौ सचिवाविवाथ सयोज्य वाचेति निज मुखाब्जम्॥१६२॥

अथ पुन कि कृत्वा । विमल इति पदमादौ यस्य तादृशो हर्ष, तथा सोम इति पदमादौ यस्य स सोमादि, तेन राजत् शोभमान विजय इति पद यस्य एतावता विमलहर्ष-सोमविजय इत्यभिधाने ययोस्तौ । किंभूतौ । श्रीवाचकेन्द्रौ श्रीमदुपाध्यायाधिराजौ प्रति इति पूर्वोक्तेन गणशासनलक्षणविजयसेनसूरिशिक्षाप्रदानरूपप्रकरणवाचा वाण्या सम निज मुखाब्ज वदनकमल सयोज्य योजयित्वा। उक्त्वेत्यर्थ । उत्प्रेक्ष्येते—वाचकौ स्वौ सचिवाविव आत्मीयामात्याविव । किंभूतौ । सदा सर्वदा कालमाश्रवौ वचनस्थितौ निजकथनकारकौ ॥

प्रणीय पूर्णाश्चतुरक्षमालाश्चतुर्गतीनामिव वारयित्रीः ।
गन्तुं गति पञ्चमिकामिवाथो स पञ्चमी प्रारभताक्षमालाम् ॥ १६३ ॥

पुन कि कृत्वा । चतुरक्षमालाश्चतस्रो जपमालिका पूर्णा समाप्ति प्राप्ता सपूर्णा सजाता प्रणीय कृत्वा आदितो गणयित्वा। उत्प्रेक्ष्यन्ते—चतसृणा नरकतिर्यङ्नरसुरलक्षणाना गतीना कुत्सितानां स्थानकाना वारयित्रीर्निषेधयित्रीर्निषेधिका इव । अथो पुन स सूरि पञ्चमी पञ्चाना सख्यापूरणीमक्षमाला प्रारभत। गणयितुमिति शेष । उत्प्रेक्ष्यते—पञ्चमिका पञ्चानां गतीना पूरणी पूरका गतिमनन्तसुखावासलक्षणां गति गन्तु यातुमिव ॥ सप्तभि कुलकम् ॥

अथोन्नताख्यस्य पुरस्य पार्श्वे ग्रामे सपद्मे सरसीरुहीव ।
समुद्रशायीव युतोऽङ्गजेन द्विजाग्रणीः कोऽपि बभूव भट्टः ॥ १६४॥

अथापराधिकारे एतस्मिन् समये च कोऽपि कश्चिदनिर्दिष्टनामा भट्ट' । स्वयमध्येतु' पराध्यापयितुश्चै विद्वद्विजस्य भट्ट इति नामोच्यते । स भट्टो बभूव । किंलक्षण । द्विजाग्रणीर्ब्राह्मणमुख्य । पुन किंभूत । अङ्गजेन स्वनन्दनेन युत' । क इव । समुद्रशायीव । 'दाशार्ह पुरुषोत्तमोऽब्धिशयन' इति हैम्याम् । यथा नारायण. अङ्गजेन लक्ष्मीतनुजेन प्रद्युम्नेन सहितः कमन । 'कलाकेलिरनन्यजोऽङ्गज' इत्यपि हैम्याम् । भट्ट कुत्रस्थाने । उन्नत इत्याख्या नाम यस्य तादृशस्य पुरस्य पार्श्वे समीपभाजि क्वापि संनिविवर्तिनि ग्रामे । किंभूते । सपद्मे सह पद्मया लक्ष्म्या वर्तते य स । कस्मिन्निव । सरसीरुहीव । यथा कमल लक्ष्मीकलित भवेत् ॥

दिव्यं विमान पवमानमार्गे नक्त दृशा बिम्बमिवैन्दवीयम् ।
सनन्दनो मन्दिरचन्द्रशालामालम्बमानः स विलोकते स्म ॥ १६५ ॥

स भट्टो नक्त प्रथमरात्रिसमये दृशा स्वलोचनेन पवमानमार्गे गगनाङ्गणे दिव्य देवतासबन्धि विमान देवाना गमनगमनासनयान विलोकते स्म दृष्टवान् । उत्प्रेक्ष्यते— ऐन्दवीय चन्द्रसबन्धि बिम्ब मण्डलमिव । किंभूतो भट्ट । सनन्दन तत्रावसरे पुत्रयुक्त स्वाङ्गजेन सहोपविष्टोऽस्ति । किं कुर्वाण । मन्दिरस्य स्वगृहस्य चन्द्रशाला शिरोगृहमुपरितनभूमिकामालम्बमान आश्रयन् ॥

परस्परं वार्तयता सुराणा तदा नराणामिव देवमार्गे ।
इदं तदन्तर्ध्वनितं तमायां शुश्राव स श्रोत्रपुटेन भट्टः ॥ १६६ ॥

स पूर्वकथितो भट्टस्तमाया रजन्या श्रोत्रपुटेन निजश्रवणपुटकेन इदमग्रे प्रोच्यमान तस्य विमानस्यान्तर्मध्ये ध्वनित शब्द शुश्राव आकर्णयामास । केषाम् । सुराणा देवानाम् । किं कुर्वताम् । परस्पर मिथो वार्तयता किंवदन्तीं कुर्वताम् । क्व । देवमार्गे आकाशे । कदा । तदा सूरेर्निर्वाणसमये । केषामिव । नराणामिव । यथा मानवा अन्योन्य वार्तयन्ति तथा वार्तयता मनुष्याणा शब्द श्रूयते ॥

सौमङ्गलाद्या इव नाभिसूनोर्वक्त्रं व्रतीन्दोरिह जीवतोऽस्य ।
विलोकयामश्च यथा कृतार्थाः स्यामः सुरास्तत्त्वरितं चरन्तु ॥ १६७ ॥

यद्यस्मात्कारणादिहोन्नतनगरे इह सूरिभवे वा जीवत प्राणान्धारयतोऽस्य व्रतीन्दोरेतस्यैव हीरविजयसूरे वक्त्र वदन विलोकयाम पश्याम । के इव । सौमङ्गलाद्या इव । यथा स्वनिर्वाणसमयमवसायानशन निर्मातुमष्टापदपर्वते निवेदिते समवसृतस्य नाभिसूनो श्रीऋषभदेवस्य अष्टापदाद्रिरक्षकैर्भरतचक्रिण पुरस्तात्तदुदन्ते जीवतो भगवत' पितु. पितामहस्य स्वामिनो वदनारविन्द विलोकयाम इति कृत्वा गलद्बहुलबाष्पप्लवप्लावितविलोचनयुगला भरतचक्रितदङ्गजप्रमुखा इक्ष्वाकुवशोद्भवा बहवो जना ओजायमाना अष्टापदाचल प्रचेलु –इति शत्रुंजयमाहात्म्ये विस्तारोऽस्ति । पुनर्यथा येन प्रका-

रेण सूरिवक्त्रवीक्षणविधिना कृतार्था कृतकृत्या स्मो भवामः । तत्तस्मात्कारणात् हे भ्रातरः सुरा देवा, त्वरित शीघ्रतर चरन्तु प्रचलन्तु ॥

एवं सुराणां वदतां तदानीं क्षणाददृश्यं तदभूद्विमानम् ।
सौदामिनीमण्डलमम्बुदानामिवातिगर्जां सृजतां गभीराम् ॥ १६८ ॥

तदानी तस्मिन्नेव वार्ताकरणसमये एवममुना पूर्वोक्तप्रकारेण वदता परस्पर वार्तयता प्रवृत्ति विदधता सता सुराणा देवाना तद्रष्ट्रेन तत्स्वय दृष्टया दृष्ट विमान क्षणान्निमेषमात्राददृश्य दृष्टेरगोचरमभूदजायत । किमिव । सौदामिनीमण्डलमिव । यथा गभीरा मन्द्रामतिशयेन गर्जारव सृजता कुर्वता सतामम्बुदाना जलदाना विद्युद्वितान•क्षणाददृश्य दृग्गोचरातीत भवति ॥ इत्युन्नतपुरपार्श्वग्रामस्थभट्टस्य दिव्यविमानदर्शनम् ॥

सूरिस्ततः संश्रयति स्म शुक्लध्यानं दधानः स सुधाशसौधम् ।
काङ्क्षन्महानन्दपुरे प्रयातुं प्राक्तस्य मार्गस्य दिदृक्षयेव ॥ १६९ ॥

ततो विमानागमनानन्तर सूरिर्हीरविजयसूरि सुधाममृतमश्नन्ति भजन्तीति सुधाशा देवास्तेषा सौध गृहम् । देवलोकमित्यर्थ । सश्रयति स्म भजते स्म । स्वर्ग गत इत्यर्थ । कि कुर्वाण । शुक्लध्यान दधान धारयन् । ध्यायन्नित्यर्थ । उत्प्रेक्ष्यते— महानन्दपुरे मोक्षनगरे प्रयातु गन्तु काङ्क्षन् सन् प्राक् पूर्व तस्य मोक्षनगरस्य मार्गस्य समीचीनताशालितस्य मार्गस्य पथो दिदृक्षया द्रष्टुमिच्छया । अथ वा कीदृक् प्रध्वरो वा वक्रो वा समो वा विषमो वा, कथ कया रीत्या गन्तव्यमित्यादिदर्शनेच्छया इव ॥ इति हीरविजयसूरिगुरो स्वर्गमनम् ॥

अस्तं गभस्तेरिव कोकलोक. शोकाकुलो बाष्पजलाविलाक्षः ।
श्रुत्वा गुरोः स्वर्गमन निशाया जनव्रजो द्वीपपुरादुपागात् ॥ १७० ॥

जनव्रज श्राद्धवर्गो निशाया रजन्यामेव त्वरित द्वीपपुराद्वीपबन्दिरादुपागादुन्नतपुरे समेत । कि कृत्वा । निशायामेकादशीरजन्या गुरो सूरे स्वर्गमन देवलोके पादावधारण श्रुत्वा आकर्ण्य । किलक्षणो जन । बाष्पजलैरतिदु खनिपतन्नयनाश्रुसलिलैराविले व्याप्ते अक्षिणी नेत्रे यस्य । पुन किभूत । शोकेन खेदेन आकुल उत्पिञ्जल । क इव । कोकलोक इव । यथा गभस्तेर्भास्करस्यास्त द्वीपान्तरगमन श्रुत्वा चक्रवाकचक्र शोकाकुल बाष्पजलाविलाक्ष भवेत् । 'आलोकतालोकमुलूकलोक' इति नैषधे । उलूकलोकस्तथा कोकलोक । तथा 'आकाशे सावकाशे तमसि सममिते कोकलोके सशोके' इति नाटककाव्ये ॥

त्यारीसहस्रद्वयसंगृहीतकथीपकाख्यादिमदिव्यवस्त्रैः ।
श्राद्धा व्यधुर्मण्डपिका मुनीन्दोरिवाप्तभर्तुः शिबिकां महेन्द्राः ॥ १७१ ॥

शलोककाराणा द्विपुटीकृताना कलधौतमयाना त्यारिका इति नाम्ना नाणकविशे-

षाणां सहस्रद्वयेन विंशतिशत्या व्ययेन संगृहीतैरानीतैः कथीपका इत्याख्या नामविशेषा येषाम् । 'कथीपो' इति प्रसिद्धा. । ते आदिमाः प्रथमा येषां तादृशैर्दिव्यैर्देवदुकूलोपमैर्वस्त्रैः कृत्वा श्राद्धा द्वीपोन्नतपुरश्रावका मुनीन्दोर्हीरसूरेर्मण्डपिकां 'माडवो' इति प्रसिद्धां व्यधुश्चक्रिरे । के इव । महेन्द्रा इव । यथा पुरंदरा आप्तभर्तुः तीर्थंकरस्य शिबिकां याप्ययानं विदधते ॥

ते ल्यारिकाभिर्व्रतिपस्य सार्धसहस्रयुग्मप्रमिताभिरङ्गम् ।
अपूपुजन्भक्तिभरोल्लसन्तो जिनेशितुर्मूर्तिमिव प्रसूनैः ॥ १७२ ॥

ते श्राद्धाः सहार्धेन वर्तते तत्सार्धम्, सहस्रयोर्दशशत्योर्युग्मं युगलम्, सार्धं च तत्सहस्रयुग्मं च । तेन प्रमिताभिः प्रमाणं प्रापिताभिः पञ्चविंशतिशतप्रमाणाभिर्ल्यारिकाभिः कृत्वा व्रतिपस्य सूरेः अङ्गं शरीरमपूपुजन्नर्चयन्ति स्म । कामिव । मूर्तिमिव । यथा श्राद्धा जिनेशितुस्तीर्थंकरस्य प्रतिमां प्रसूनैः कुसुमैः पूजयन्ति । किंभूताः । भक्तेः सेवासक्तेः भरेणातिशयेनोल्लसन्तः रोमाञ्चकञ्चुकीभवन्तः ॥

नभोनभस्याविव निःसरद्भिः पयःप्रवाहैर्नयने वितन्वन् ।
यावज्जनो मण्डपिकाममुष्यालंकारयामास शरीरयष्ट्या ॥ १७३ ॥

जनः श्राद्धलोकः यावद्यावता समयेन अथवा यस्मिन् समये अमुष्य स्वर्गतस्य सूरेः शरीरयष्ट्या तनूलतया कृत्वा मण्डपिकामलंकारयामास भूषयति स्म । वसनाद्यैर्भूषितायां मण्डपिकायां सूरिशरीरं शाययति स्मेत्यर्थः । जनः किं कुर्वन् । नयने स्वनेत्रे नभोनभस्याविव श्रावणभाद्रपदाविव वितन्वन् विदधत् । कैः । निःसरद्भिर्दुःखप्रकर्षाविरलवारिनिवहैर्निःसरद्भिः पयःप्रवाहैर्बाष्पजलप्लवैः ॥

विमानघण्टापटुनादसान्द्रध्वनत्सुघोषेव गभीररावा ।
घण्टावली तावददृश्यमानाप्यध्वानितादिध्वनदभ्रमार्गे ॥ १७४ ॥

तावता समयेन तस्मिन् समये वा अध्वानिता कैश्चनापि मानवैरवादिता कैरपि जनमात्रैरताड्यमानापि स्वयमेवादृश्यमाना नापि केषांचिच्चक्षुर्गोचरे भवन्ती तादृशी घण्टानामत्र मण्डले देवगृहे वादनवाद्यविशेषाणां द्वीपबन्दिरादौ च घटिकायामादिमानविशेषकृत्ये वादनीयानां 'घाट' इति प्रसिद्धनाम्नाम् आवली श्रेणी अदिध्वनत् गाढं शब्दायते स्म । क्व । अभ्रमार्गे मेघाध्वनि व्योमाङ्गणे । किंभूता । गभीरो मन्द्रो रावो ध्वनिर्यस्याः । केव । विमानानां सौधर्मदेवलोकसंबन्धिनां द्वात्रिंशल्लक्षैर्मितानां देवनिवसनकृते नगररूपाणां घण्टानामेकसमयदध्वनन्महद्घण्टिकानां पटुभिरतिपञ्चविषयसुखसंलीनतया किमप्यन्यत्कृत्याकृत्येष्वदत्तावधानानां देवानां स्वस्वामिकार्यनिर्माणप्रगुणीकारणप्रवणैः नादैः निःक्वाणैः प्रकटध्वनिभिः सान्द्रध्वनत् बहलीभूतशब्दायमाना सुघोषा घण्टेव ॥ इति मण्डपिकाकरणसूरिशरीरशायनम् ॥

वाद्यौघमाद्यन्निनदैर्जिनस्येवामुष्य निर्वाणमहं प्रणेतुम् ।
किमाह्वयन्तस्त्रिदशानशेषानादाय ता श्राद्धजनाः प्रचेलुः ॥ १७५ ॥

श्राद्धजना श्रावकव्रजा ता मण्डपिकामादाय स्कन्धेषु समविरोप्य प्रचेलु सस्कारभूमि प्रति प्रचलन्ति स्म । उत्प्रेक्ष्यते—वाद्यौघाना वादित्रसदोहाना माद्यद्भिर्बहलीभवद्भिर्निनदै शब्दै कृत्वा अशेषान् सर्वानपि महेन्द्रप्रमुखान् त्रिदशान् देवान् किमाह्वयन्त आकारयन्त इव । कि कर्तुम् । अमुष्य सूरेर्जिनस्य तीर्थकरस्येव निर्वाणमह परलोकगमनमहोत्सव प्रणेतु विधातुम् ॥

ध्वजव्रजैरूर्जितसाध्यरागोपयुक्तवद्विष्णुपदं सृजन्तः ।
आदाय ता मण्डपिकां मुनीन्दोः संस्कारभूमीमनयञ्जनास्ते ॥ १७६ ॥

ते जना द्वीपोन्नतनगरश्राद्धलोका मुनीन्दोर्हीरसूरेर्मण्डपिकामादाय गृहीत्वा सस्कारस्य परलोकोपगतशरीरिशरीरस्य कृशानुना सस्कृतिकरणस्य भूमी स्थानकमगमन् गच्छन्ति अनयन् प्रापयन्ति स्म वा । कि कुर्वन्त । सृजन्त विदधत । किम् । विष्णुपद हरिचरणमाकाशम् । किवत् । ऊर्जितेन प्रबलेन सध्याया दिवसावसाने भव साध्य स चासौ रागश्च सायतनसध्यासबन्धिरक्तिम्णा युक्तवत्कलितमिव । कै । ध्वजव्रजै पताकाप्रकारै. । विविधवर्णवैजयन्तीराजिभि सध्यायामनेके नीलपीतरक्तादिका रङ्गा भवेयु ॥

महीन्दिरायाः शिरसीव नीलमणीप्रणीतातपवारणस्य ।
रसालसालस्य तलेऽखिलास्ते स्वासस्थलान्मण्डपिकाममुञ्चन् ॥ १७७ ॥

अखिला समस्ता अपि श्राद्धजना द्वीपोन्नतपुरलोका स्वासस्थलान्निजस्कन्धदेशात् । आत्मीयस्कन्धेभ्य इत्यर्थ । रसालसालस्य सहकारमहीरुहस्य तले अध प्रदेशभूमौ मण्डपिकाममुञ्चन् शुद्धधरणीमण्डले स्थापयन्ति स्म । कथभूतस्य रसालसालस्य । नीलमणीप्रणीतातपवारणस्य　　· ·· · । उत्प्रेक्ष्यते—महीन्दिराया. ···　·　······ ॥

अथोपस्कारमेलनम्—

सस्कारोपस्करमथ तत्रानिन्युर्जना गतोत्साहाः ।
चन्दनदलिकादिममिव गीर्वाणा. सार्वनिर्वाणे ॥ १७८ ॥

अथ सस्कारभूमौ मण्डपिकाया आनयनानन्तर गतोत्साहाः शिथिलोद्यमा उद्यमरहिता । 'उत्साह प्रगल्भता । अभियोगोद्यमौ प्रौढि' इति हैम्याम् । जनास्तत्र सस्कारोचितसहकारतरुसमीपभूमौ सस्कारोपस्कर सूरिशरीरसस्कारकरणसमुदायमानिन्युरानयन्ति स्म । सस्कारोपस्कर किभूतम् । चन्दनदलिकादिम श्रीखण्डकाष्ठप्रमुखम् । क इव । गीर्वाणा इव । यथा देवा विगतोद्यमा सन्त सार्वस्य जिनस्य निर्वाणे सिद्धिविधाने तदर्हत्तमसस्कारोपस्कर मेरुभूमेश्चन्दनादिकमानयन्ति ॥

व्यालानुषङ्गवशतो वसतेर्वनान्ते
पुष्पश्रिया फलभरैरपि वन्ध्यभावात्।
आगान्मुमूर्षुरतिदुःखगणेन गन्ध-
सारः किमत्र तिथिसंख्यमणप्रमाणः॥ १७९॥

अत्र सस्कारभूमौ तिथीना पञ्चदशकर्मवादिना सख्या मान येषा तादृशाना चत्वारिंशत्सेरप्रमाणाना मणाना मानविशेषाणा प्रमाण यस्य। पञ्चदशमणा इत्यर्थः। गन्धसारश्चन्दन आगात्। उत्प्रेक्ष्यते—अतिदु खगणेन अत्यन्यविकाना हृदरुतुदाना दु खानामसाताना गणेन भरेण कृत्वा मुमूर्षुर्मर्तुमिच्छुरिव। दु ख कुत। व्यालाना दुष्टद्विजिह्वानामनुषङ्गस्य सर्वदा सङ्गस्य वशत आयतत्वात्। पुन कस्य। वनानामन्ते काननानां प्रान्ते मध्ये वा वसतेर्निवासात् च। अपि पुन पुष्पश्रिया कुसुमलक्ष्म्या अय च पुष्पवद्दशदिक्षु विकसन्त्या व्यापारव्यवहारै सर्वत्र जनस्थलदेशेषु विस्तृतया इन्दिरया समृद्ध्या। अपि पुन. फलाना सस्याना पुत्रपौत्रादीना भरैर्द्वारिकाप्राप्तयादववशवद्वृन्दैर्वन्ध्यभावान्मोघत्वात्। 'यद्यपि चन्दनविटपी विधिना फलपुष्पवर्जितो विहित। निजवपुषैव परेषा तथापि सतापमपनयति॥' इति सूक्तवचनात्। इत्यादिकारणात्सजातमुमूर्षा॥

घृतमिव पितृनिधनभवोऽगुरुद्रवस्तत्र पञ्चसेरमितः।
सुहृदिव सस्नेहोऽगुरुरप्यानीतो मणत्रितयः॥ १८०॥

तत्र सस्कारोपस्करे सस्कारभूमौ वा अगुरुद्रव 'चूओ' इति प्रसिद्धनामा पञ्चभिसेरैर्मित प्रमाणीकृत पञ्चसेर आनीत। किभूत। पितुर्गुरोर्निधनात् मरणात् निदाघाद्भव उत्पत्तिर्यस्य। किमिव। घृतमिव। यथा आज्य पितुर्दध्नो मथनान्नाशात् अथ वा म्रक्षणस्य विनाशात्तापनगालनात्सजातम्, तथा चूआकोऽपि तातस्य कृष्णागुरोर्गालादुत्पन्न। अपि पुन सुहृदिव सखेव सह स्नेहेन प्रेम्णा चूआनामतैलद्रवेण च युक्त कलित। मणाना त्रितय त्रिक यस्य तादृशोऽगुरु काकतुण्ड समानीत॥

श्यामत्वमात्मपितृघातजपातक च
गौरीशविग्रहहुताशनसेवनाभिः।
सारङ्गनाभिनिवहः प्रणिहन्तुकाम-
स्तत्राजगाम किमु सेरयुगप्रमाणः॥ १८१॥

सारङ्गनाभिनिवह कस्तूरीप्रकर सेरयोर्युग द्वन्द्व प्रमाण यस्य स सेरयुगप्रमाण तत्रोपस्करे सस्कारभूमौ वा आजगाम आगच्छति स्म। उत्प्रेक्ष्यते—श्यामत्वमात्मकालिमान च पुन पितु कस्तूरिकामृगस्य घातान्मारणाज्जातमुत्पन्न पातक दु कृत गौरीशस्य पार्वतीभर्तु शिवस्य विग्रह शरीरं यो हुताशन कृशानुस्तस्य सेवनाभिर्भक्तिभि

परिचर्याभिः । 'क्षितिजलपवनहुताशनयजमानाकाशसोमसूर्याद्या । अष्टौ शिवमूर्तय' इति वचनात् वह्निसेवाभिरग्निमध्ये प्रवेशैः प्रणिहन्तुकाम किमु निवारयितुमिच्छुरिव ॥

दिवं गतस्यापि विभोरमुष्य श्लोकस्त्रिलोक्यामपि पोस्फुरीति ।
विवक्षयेतीव पुरो नराणामागात्त्रिसेरीप्रमितः सिताभ्रः ॥ १८२ ॥

त्रयाणा सेराणा समाहारस्त्रिसेरी तया प्रमित. प्रमाणीकृत सेरत्रयमान. सिताभ्र कर्पूरः समागात् । उत्प्रेक्ष्यते—नराणा समग्रजनाना पुरोऽग्रे इति विवक्षया वक्तुमिच्छयेव । इति किम् । दिव गतस्यापि स्वर्ग यातस्यापि अमुष्य विभो गुरो. श्लोको यशत्रिलोक्यामपि पोस्फुरीति जगत्त्रयेऽपि स्फूर्तिमियर्ति इति हेतोस्त्रिसेरीमित ॥ इति सस्कारोपस्करमेलनमानयन च ॥

ज्योतिःकुमारा इव तीर्थभर्तुः प्रज्वाल्य पूर्वं ज्वलनं चितायाम् ।
सूरेः शरीरस्य शरीरिणस्ते संस्कारमातन्वत चन्दनाद्यैः ॥ १८३ ॥

ते शरीरिण श्राद्धजनाः सूरे शरीरस्य चन्दनाद्यै श्रीखण्डागुरुचूआककर्पूरकस्तूरिकाभि' कृत्वा सस्कारं वह्निना सस्करण भस्मसाद्विधानमातन्वत चक्रु' । कि कृत्वा । पूर्व प्रथम चितायां ज्वलनमग्निं प्रज्वाल्य सधूक्ष्योद्दीप्य वा । क इव । ज्योति-कुमारा इव । यथा अग्निकुमारास्तीर्थभर्तुश्चिताया पुर प्रदत्तादेशा नयननि पतद्बहलबाष्पप्लवा पूर्वज्वलन प्रज्वालयन्ति ॥

सप्तसहस्राः सर्वाः संभूय ल्यारिका इह व्ययिताः ।
सप्तापि दुर्गतीरिव निषेद्धुमेतैः समुत्सुकितैः ॥ १८४ ॥

तै श्राद्धै पूजादीना वस्त्रादीना सर्वा समस्ता अपि सभूय मेलयित्वा इह सूरिशरीरसस्कारसमये सप्तसहस्रप्रमाणा ल्यारिका व्ययिता व्ययीकृता । उत्प्रेक्ष्यते—सप्तसख्या अपि दुर्गती नरकान्निषेद्धु निवारयितु समुत्सुकितैरुत्कण्ठितैरिव ॥ इति सूरिशरीरसस्कारकरणम् ॥

चैत्ये श्रीफलतन्दुलाञ्जिनपुरस्ते ढौकयित्वा ततः
सस्तुत्य प्रणिपत्य भक्तिभरिता जग्मुर्गृहानात्मनाम् ।
गीर्वाणा इव वासवप्रभृतयो नन्दीश्वरेऽष्टाहिका
निर्मायानुसमेतयौवतयुता निर्वाणकल्याणके ॥ १८५ ॥

ते समस्ता अपि सस्कारकारिण उपलक्षणात्परेऽपि द्वीपोन्नतादिनगरश्रावकास्तत सस्कारकरणानन्तर चैत्ये जिनप्रासादे श्रीजिनपुरस्तीर्थकृत्प्रतिमाना पुरस्तात् श्रीफलानि नालिकेराणि तथा तन्दुलाश्चोक्षा उपलक्षणादपरगोधूमयुगधरीप्रमुखधान्यश्रेणीं ढौकयित्वा ततस्तदनन्तर च सस्तुत्याष्टस्तुतिभिर्देववन्दना विधाय मध्ये अजितशान्ति-

स्तव प्रान्ते च बृहच्छान्तिप्रमुखस्तुतिं कृत्वा ततस्तस्मादनु पश्चात् प्रणिपत्य । प्रणामस्तु भक्तिसेवात । अत एव कारणात्ते किंभूता । भक्तिभरिता. सेवासक्त्या व्याप्ता सन्तो नमस्थित्वा आत्मनां स्वेषां स्वेषा गृहान् जग्मुर्गता । ते किंभूता । अनु पश्चात् देवगृहागमनानन्तर समेत समागत यथौवत युवतीसमूहस्तेन युता सहिताः । के इव । गीर्वाणा इव यथा वासवप्रभृतय पुरदरप्रमुखाश्चतुर्निकायामरा. निर्वाणनाम्नि तीर्थकृता मोक्षगमनाभिधाने कल्याणकसमये नन्दीश्वरेऽष्टमद्वीपे अष्टाहिका स्वस्वजनरतिकरदधिमुखप्रमुखपर्वतप्रासादेष्वष्टाहिकामष्टवासरी यावन्महोत्सवमतिशायिन मह निर्माय आत्मना नगरभवनज्योतिर्विमानान् वानव्यन्तरभवनवासिज्योतिष्कविमानवासिनश्चतुर्निकायिका सर्वे सुरा गच्छन्ति । तेऽपि किंविशिष्टाः । अनु पश्चात्पृष्ठे समेत समायात यथौवत स्वस्वनिकायकामिनीकदम्बक तेन कलिता ॥ इति सूरिनिर्वाणप्रस्तावनम् ॥

तस्मिन्नेव निशावसानसमये दिव्यश्रियं सश्रय-
न्साहिश्रीमदकब्बरावनिपतेः श्रीहीरसूरीश्वरः ।
प्राग्वाग्बद्ध इवाभ्युपेत्य सविधे प्राचीनरूपाञ्चितो
मित्रस्येव निज द्युलोकगमनं प्राक्स्नेहतः प्रोचिवान् ॥ १८६ ॥

श्रीपार्श्वदेवलोकलक्ष्म्या कलितो हीरविजयनामा सूरीणामाचार्यभट्टारकाणा मध्ये इष्टे इशिता ऐश्वर्यवान् भवतीति ईश्वर प्राक् स्नेहत प्राचीनमिलनसजातप्रीतिप्रकर्षात् पातिसाहे श्रीमतश्चतुर्दिगन्तदेशाधिपत्यहस्त्यश्वरथपदातिपुरनगरग्रामकोट्टहेमरूप्यमणिमौक्तिकप्रमुखाशेषसपच्छालिन अकब्बरनाम्नोऽवनिपते राज्ञ निजमात्मीय द्युलोकगमन स्वर्लोके यान प्रोचिवान् । कस्येव । मित्रस्येव । यथा प्रियसुहृद स्वेप्सितग्रामनगरादिगमन प्रोच्यते । किं कृत्वा । अभ्युपेत्य समेत्य । क्व । सविधे समीपे अर्थात् साहे पार्श्वे । क इव । प्राग्वाग्बद्ध इव । यथा कश्चित्सुर प्राक् पूर्वजन्मनि दत्तया वाचा बद्धो नियन्त्रित कस्यचित्पार्श्व समायाति । कदाभ्युपेत । तस्मिन्नेव निशावसानसमये । यस्या निशाया स्वर्लोकमलकृतवान् तस्या एव निशाया अवसान प्रान्त स एव समय काल पाश्चात्यरात्रिप्रस्तावे समेत्य । प्रोक्तवानित्यर्थ । किंविशिष्ट सूरि । प्राचीनेन हीरसूरिसबन्धिनो रूपेणाञ्चित वपुषा तत्स्वरूपेणैव वर्तमान दृश्यमान । च पुन किंलक्षण । दिव्या दिविभवा देवतासबन्धिनी श्रिय वपु शोभा सश्रयन् भजन् ॥ इति पातिसाहे स्वप्ने स्वस्य स्वर्लोकगमनकथनम् ॥

तन्मूर्तिसंस्कृतिपदे सुरसृष्टनाट्य-
मालोक्य तीर्थ इव नागरनैगमेन ।
तत्संनिधिस्थकृषिरक्षणदीक्षितेन
प्रातः पुरीजनपुरस्तदुदीर्यते स्म ॥ १८७ ॥

नागरजातीयेन नैगमेन वणिजा प्रातस्त्रयोदशीवासरस्य विभाते दिवसप्रारम्भसमये पुरीजनानामुन्नतनगरलोकाना पुरोऽग्रे तन्नाटकदर्शनादिकमुदीर्यते स्म प्रोवाच। कि कृत्वा। तस्य सूरेर्मूर्ते शरीरस्य सस्कृतिपदे सस्कारकरणस्थानके नक्त सुरस्रष्ट देवैर्निर्मित नाट्य नाटकमालोक्य दृष्ट्वा तस्मिन्निव तीर्थे इव। यथा शत्रुजयादितीर्थभूमौ सुरकृत ताण्डवम्। केनचिद्भाग्यवता इति शेष। विलोक्यते। किभूतेन नागरनैगमेन। तस्य सूरिशरीरसस्करणस्थानकस्य सनिधौ समीपे तिष्ठतीति तादृशी कृषि कर्षण तस्या रक्षणे पालने दीक्षितेन गृहीतप्रतिज्ञेन। नक्त कृषिरक्षकेणेत्यर्थ। स्वस्य वान्यस्य वा॥ इति नागरनैगमस्य नक्त नाटकदर्शनकथनम्॥

दिव्यविमानविलोकनवार्ता पुनरेत्य स त्यवाग्विप्रः।
न्यगदन्नगरजनानां स्वप्नविदां स्वप्नमिव पुरतः॥ १८८॥

सत्या अवितथा वाग्वाणी यस्य तादृशो विप्र पूर्वप्रोक्तभट्ट पुनरेत्यागत्योन्नतनगरे समेत्य नगरजनानां पुरत अग्रे दिव्यविमानविलोकनवार्ता यन्मया नक्त हीरविजयसूरिनिर्वाणगमनरजनीप्रथमचतुर्घटिकासमये दिव्यविमान देवतासबन्धि यान निजनयनाभ्या दृष्ट तन्मध्ये च देवाना 'हीरविजयसूरिवदन विलोकयामस्त्वरित चलन्तु' इति वार्तापि श्रवणाभ्या श्रुता चेति न्यगदद्वदति स्म। कमिव। स्वप्नमिव। यथा कोऽपि स्वप्नद्रष्टा पुमान् स्वप्नविदा स्वप्नाध्यायपाठकाना पुरत. स्वस्वप्न निगदति॥ इति विमानदर्शनवार्ताकथनम्॥

तस्यामेव त्रियामायां स माकन्दो वसन्तवत्।
पूर्वं मञ्जरितोऽनल्पैः फलैः संपूरितस्ततः॥ १८९॥

यदधोभूमिभागे सूरिशरीर सस्कृत स एव माकन्द सहकारतरुस्तस्यामेव गुरुगात्रसस्कारकरणदिवसस्यैव त्रियामाया विभावर्यामेव पूर्वं प्रथमसमये एव मञ्जरित मञ्जरीभि कलिकाभि कलितो जात ततो मञ्जरीणा 'मउर' इति प्रसिद्धाना पूरणानन्तरमनल्पै सख्यातीत फलैराम्रसस्यै सपूरित पूरणीभूत। यथा पत्राण्यपि चक्षुषा नेक्षन्ते तथा फलावलीभिरलकृतो जात॥

चित्रीयमाणैश्चित्तान्तर्यात्रायामिव यात्रिकैः।
समाजग्मे समं तत्र नागरैर्नागरीसखैः॥ १९०॥

तत्र हीरसूरिशरीरसस्कारस्थाने सहकारसालसमीपे नागरीसखै पारपुरध्रीपरपरापरीतैर्नागरैर्नगरलोकै सममेककाल तदाम्रमञ्जरीसहकारिकाप्रादुर्भावश्रवणानन्तरमेवानुपश्चात्समाजग्मे समागतम्। कैरिव। यात्रिकैरिव। यथा यात्राकारकैर्लोकै यात्राया शत्रुजयादितीर्थयात्राकृते चैत्रीपूर्णिमादिवसरे। किभूतै। चित्तान्तर्मनोमध्ये चित्रीयमाणैराश्चर्य विस्मय प्राप्नुवद्भि। मञ्जरीफलदर्शनादिति शेष.॥

शेषा इव त्रिभुवनाधिपतेः प्रमोदा-
ल्लोकाः सहैव जगृहुः सहकारिकास्ताः।
प्रास्थापयन्पुनरकब्बरपातिसाहे-
रद्वैतविस्मयकरीरुपदा इवैताः॥ १९१॥

ते लोकाः श्रावका अपरेऽपि च नगरग्रामलोका यवनाश्च सहैव समकालमागत्य गुरुमाहात्म्यादेककालोत्पन्नास्ता मञ्जरी सहकारिकाश्च 'कइरी' इति प्रसिद्धाः जगृहुर्गृह्णन्ति। कस्मात्। प्रमोदात् हर्षात्। का इव। शेषा इव। यथा त्रिभुवनाधिपतेः त्रैलोक्यनायकस्य परमेश्वरस्य शेषा 'सेख' इति प्रसिद्धाः गृह्यन्ते। पुनस्ते तन्नगराधिपयवना अकब्बरपातिसाहेरेता सहकारिका प्रास्थापयन् प्रेषयामासु। किंभूता। अद्वैत न विद्यते द्वैत द्वितय यत्र तदद्वैतमसाधारण मनस्यसामान्य विस्मयमाश्चर्यं चित्र कुर्वन्तीति ता अद्वैतविस्मयकरी.। उत्प्रेक्ष्यते—उपदा ढौकनिका इव। अथ वोपमानम्। का इव। उपदा इव प्राभृतानीव। 'भेट' इति प्रसिद्धा॥ इति माकन्दस्य फलन तत्फलग्रहण साहे प्रेषण च॥

लाडकीति प्रिया यस्य मूर्ता श्रीरिव वेश्मनि।
स्वर्गवी किमुत स्वर्गाद्भूमण्डलमुपागता॥ १९२॥

स द्वीपबन्दिरश्रेष्ठी मेघनामा परीक्षकः।
आर्षभिर्वृषभस्येव सूरेः स्तूपमकारयत्॥ १९३॥

मेघनामा परीक्षक मेघपारिखनामा सूरेर्हीरविजयव्रतीन्द्रस्य स्तूपमकारयत्कारयामास। क इव। आर्षभिरिव। यथा ऋषभस्यापत्य नन्दन आर्षभिर्भरतचक्री वृषभस्य ऋषभदेवस्य अष्टापदपर्वते ऋषभदेवदेहसंस्कारस्थाने स्तूप कारितवान्, तथा वृषभस्वामिप्रतिमा च तथा भ्रातृणा नवनवतिप्रतिमा च आत्मप्रतिमा च स्तूपशत च मा कश्चिदाक्रमण करिष्यतीति तत्रैक भगवत. स्तूप शेषाण्येकोनशतभ्रातृणाम्—इति हारिभद्र्या मलयगिर्या चावश्यवृत्तौ। किंभूत। द्वीपबन्दिरस्य। यत्र द्वीपान्तरेभ्यो यानपात्रा समायान्ति तेषु यान्ति च तद्बन्दिरमित्युच्यते। द्वीपनाम्नो नगरस्य श्रेष्ठी नगरमध्ये मुख्यपदभाक्। स क। यस्य लाडकी नाम्नी प्रिया पत्नी वर्तते। उत्प्रेक्ष्यते—वेश्मनि मेघपरीक्षकसौधे मूर्ता मूर्तिमती लाडकीशरीरिणी श्रीर्लक्ष्मीरिव। उताथवा असौ लाडकीरूपा स्वर्गाद्देवलोकाद्भूमण्डले पृथिवीपीठे उपागता समायाता स्वर्गवी कामधेनुरिव॥ युग्मम्॥

आकृष्टा इव तिष्ठन्तः प्रभावैस्तत्प्रभोरिह।
अर्हन्मूर्तेरिवैतस्य सुराः सांनिध्यमादधुः॥ १९४॥

सुरा देवास्तस्य गुरुपादुकापवित्रीकृतस्तूपस्य सान्निध्य सनिधिता पार्श्ववर्तिकताम् । आराधकानां कामितपूरकतामिति यावत् । आदधुश्चक्रु । लोकरक्षासमीहितपूरणादिक सानिध्य विदधते । कस्या इव । अर्हन्मूर्तेरिव । यथा भगवत्प्रतिमाया सुरा सानिध्य कुर्वते । सुरा किं कुर्वन्तः । तिष्ठन्त । कुत्र । इह सूरिस्तूपे । उत्प्रेक्ष्यते—तस्य प्रभो हीरसूरेः प्रभावैर्माहात्म्यैराकृष्टा इव आकृष्यानीता इव ॥

तत्रार्चितुं स्तूपमकब्बरेण समीपभूमी कियती वितीर्णा ।
सिद्धाचले सिद्धनृपेण नाभिभवं यथा द्वादश संनिवेशाः ॥ १९५ ॥

तत्रोन्नतनगरसीमभूमीमण्डले स्तूप तात्स्थ्यात्तद्व्यपदेशात्सूरिपादुका गुरुपादुकाधिष्ठानमर्चितु पूजयितुमकब्बरेण पातिसाहिना कियती कियत्प्रमाणा द्वाविंशतिबीघाप्रमिता। क्षेत्रादिषु मानविशेषे बीघा इत्युच्यन्ते । ते च सौराष्ट्रगुर्जरजनपदेषु प्रसिद्धा । समीपस्य अर्थात्सूपस्य पार्श्ववर्तिनी भूमी वितीर्णा प्रदत्ता । केनेव । सिद्धनृपेणेव । अत्र यथा सिद्धाचले श्रीशत्रुंजयपर्वते नाभिभव श्रीऋषभदेवमर्चितु सिद्धराजजयसिंहदेवेन समीपभूमौ विमलाचलसमीपवर्तिनो द्वादश सनिवेशा ग्रामा वितीर्यन्ते स्म । 'देवकपत्तने स्वनिर्मापितप्रासादपूर्णीभवनानन्तर सोमेश्वरयात्रानिमित्तप्रस्थितेनाध्वनि स्वसार्थ समानीतमाननीयश्रीहेमचन्द्रसूरीन्द्रेणार्धमार्गागतान्तातीततीर्थकृन्मुनिजनसिद्धिगमनक्षेत्रादिमाहात्म्यकथनादत्युन्नतरागेण प्रच्छन्नमागत्य विमलगिरियात्रां विधायादिदेवपूजाकृते द्वादश ग्रामान्दत्त्वा स्वानीकमलकृतवान् ।' इति कुमारपालप्रबन्धचरित्रादिषु प्रोक्तमस्तीति ॥

माकन्दमोचाबकुलप्रियालकङ्केल्लिकुन्दादितरूपयुक्तम् ।
तस्याभितोऽभूत्सुमनोद्रुमाङ्कं वनं सुमेरोरिव भद्रसालम् ॥ १९६ ॥

तस्य स्तूपस्याभित परितो वन काननमभूत् । किंभूत वनम् । माकन्दा सहकारा, मोचा कदल्य, बकुला केसरा 'बउलसिरी' इति प्रसिद्धा, प्रियाला राजादना, कङ्केल्लय अशोका, कुन्दा मुचकुन्दा, ते आदौ येषा तादृशैस्तरुभिर्द्रुमै उपयुक्तम् । किमिव । भद्रसालमिव । यथा सुमेरो सुवर्णाचलस्याभित परितो भूमौ भद्रसाल नाम वनमभूत् । किंभूतम् । सुमनोद्रुमा कल्पवृक्षा अङ्के उत्सङ्गे मध्ये यस्य । तथा माकन्दादिपादपै कलित च । स्तूपवन तु अर्थात्किंभूतम् । सुमनोभि कुसुमैरुपलक्षणात्पत्रपल्लवफलैर्ललिता द्रुमा. पूर्वोक्ता इतरे च तरव अङ्के मध्ये यस्य तत् ॥

अन्वतिष्ठंश्चतुर्दिग्विभागागता यात्रिकास्तत्र यात्रां जिनेन्द्राद्रिवत् ।
कामिकस्वर्गिणेवामुना कामितं पूर्यतेऽन्यच्च सेवासु हेवाकिनाम् ॥ १९७ ॥

चतसृणा चतु सख्याकाना पूर्वा—दक्षिणा—पश्चिमा—उत्तरानाम्ना दिशा हरिता विभागेभ्य प्रदेशेभ्य आगताः आयाता यात्रिका यात्राकारका जनास्तत्र स्तूपे यात्रा प्रभु-

पादुकाप्रणतिलक्षणामन्वतिष्ठन्कुर्वन्ति स्म । किंवत् । जिनेन्द्राद्रिवत् । यथा शत्रुंजयशैले यात्रिकजनो यात्रा करोति । 'मान वदन्तीह जिनेश्वराद्रे' इद काव्य पूर्वेलिखितमस्ति पुराणान्तर्गत च । पुनरन्यदपि अमुना गुरुपादुकाङ्कितस्तूपेन सेवासु स्वसेवनाकरणेषु हेवाकिना हेवा स्वभाव स एव शीलमस्त्येषामिति हेवाकिनस्तेषा भक्तिभरनिर्भरभावाना यात्रिकजनाना कामित वाञ्छित पूर्यते पूर्णीक्रियते । केनेव । कामिकस्वर्गिणेव । यथा कामितपूरकेण गीर्वाणे भक्तकामित पूर्यते ॥ इति स्तूपकरणतन्माहात्म्य च ॥

तत्प्रक्रमे विजयसेनविभुर्हमाऊ-
सूनु पृणन्सदसि लाभपुरे बभूव ।
धर्मावनीप्रियतमं पुरि लक्षणाद्य-
वत्यामिव व्रतिपुरंदरबप्पभट्टिः ॥ १९८ ॥

तत्प्रक्रमे तस्मिन् हीरविजयसूरेरुन्नतनगरे द्वितीयचतुर्मासकरणावसरे विजयसेननामा विभुर्गच्छपतिर्लाभपुरे 'लाहोर' इति प्रसिद्धे नगरे बभूव । किं कुर्वन् । सदसि सभाया सर्वसामन्ताद्यनेकपार्षद्यभूषितपर्षन्मध्ये हमाऊसूनुमकब्बरपातिसाहिं पृणन् सतुष्टिमुत्पादयन् । क इव । बप्पभट्टिरिव । यथा व्रतिषु साधुषु पुरदरो वासवो बप्पभट्टिनामा सूरि सदसि धर्मनामा अवनी गौडजनपदमेदिनी तस्या प्रियतम भर्तार धर्मनृपति प्रीणन् लक्षणा इति पदमाद्य यस्या तादृशी वती एतावता लक्षणावती गौडमण्डलमण्डन नृपराजधान्या लक्षणावतीनामनगर्यां भवति स्म ॥

वादे वादिगणान्विजित्य समरे दैत्यानिव श्रीपति
कीर्तिस्तम्भमिवात्मनो नृपपुरः संस्थाप्य धर्मं पुनः ।
श्यामीकृत्य मुखान्यशेषकुदृशा पूषेव काकद्विषा
सूरिः कारयति स्म भूमिवलये स्वीया जयोद्घोषणाम् ॥ १९९ ॥

सूरिर्विजयसेनाचार्य भूमिवलये अखिलक्षोणीमण्डले स्वीयामात्मीया जयोद्घोषणा कारयति स्म सर्ववादिवृन्दविजयढक्का वादयति स्म । किं कृत्वा । नृपपुर पातिसाहेरग्रे आत्मनो निजस्य प्रत्यर्थिभूताना वादिना पण्डितमन्याना गणान् वादे युक्तिप्रतियुक्तिस्थापनसमये विजित्य सर्वानपि पराभूय कैश्चित्कुमतिभि कौशिकैरिव रवेस्तस्योदयमसहिष्णुभि अतिद्विष्टतया बहुद्रविणप्रदानपूर्वक विभेद्यातीव प्रेरितान् त्रिषष्ट्यधिकत्रिशतीमितद्विजातीन्निरुत्तरीकृत्य । क इव । श्रीपतिरिव । यथा कृष्ण समरे दैत्यान्दानवान्विजयते स्म । पुन किं कृत्वा । नृपपुर पातिसाहे पुरस्तात् आत्मनो निजस्य धर्मं निजकीयजैनधर्मं सस्थाप्य जगति जैन एव धर्म सत्यो नान्य इति स्थापयित्वा । कमिव । कीर्तिस्तम्भमिव । यथा कश्चिद्विजयी राजा रिपून्निर्जित्य स्वकीर्तिस्तम्भ स्थापयति । पुन किं कृत्वा । अशेषकुदृशा समस्तपरवादिनां मुखानि श्यामीकृत्य सकलकुपाक्षिकान्

कृष्णमुखान्निर्माय। क इव। पूषेव। यथा भानुमान् काकद्विषा कौशिकाना श्यामानि वक्त्राणि कुरुते॥ इति वादे विजयसेनसूरिविजय॥

तस्य स्फुरन्मानमकब्बरेण प्रीत्या स्फुरन्मानमिवार्पयित्वा।
स बन्धुवत्स्वीयजनैरुपेतः संप्रेषितो हीरगुरोः समीपे॥ २००॥

स विजयसेनसूरि बन्धुवत् भ्रातेव स्वीयजनैरात्मीयमनुजैरुपेत सहित सन् गुरो स्वर्गगमनात्प्राक्समये हीरगुरो समीपे सप्रेषित पातिसाहिना प्रहित। किं कृत्वा। प्रस्थापित स्फुरद्दीप्यमान जगच्चेतश्चमत्कारकारि मान समानमिव स्फुरन्मानम् महिषीमहिषगोवृषभा एते चत्वारोऽपि कदापि केनापि न हन्तव्या तथा केनापि मदाज्ञावशवर्तिना मत्सेवकेन जना बन्दीकर्तव्या न नैवावश्यम् इति स्वहस्तमुद्राङ्कितलेखमर्पयित्वा। कस्य। तस्य विजयसेनसूरे। कया। प्रीत्या स्नेहेन प्रमोदेन वा॥ इति साहिना विजयसेनसूरेर्गुरुसमीपे प्रेषणम्॥

सोऽप्याकर्णितहीरसूरिमघवाङ्गापाटवः संचर-
न्यावद्गुर्जरदेशलक्ष्मितिलक संप्राप्तवान्पत्तनम्।
संतप्तत्रपुराशिसिञ्चनमिव श्रुत्योरशर्मावहं
स्वर्लोकोपगम गुरोर्गणधरस्तावत्समाकर्णयत्॥ २०१॥

सोऽपि विजयसेनसूरिरपि तावद्गुरो हीरसूरे स्वर्लोकोपगम देवलोके पादावधारण समाकर्णयत् सम्यक् सत्यत्वेन श्रुतवान्। स किंभूत। गणधरो गुरावुपरते स एव गच्छधारक। किम्। श्रुत्यो श्रवणयोर्बहुजनस्य मिथ्यादृशामपि अशर्मावह दु खविधायकम्। किमिव। सतप्तानामुष्णीकृताना रसीभूताना च त्रपुणा राशिर्व्रजस्तस्य सिञ्चन निर्भरतया मध्येऽभिषेचनमिव। तावत्किम्। यावत्सोऽपि सूरिरपि आकर्णित लोकप्रवृत्ति परम्परया लेखोदन्तावगमनेन श्रुत हीरसूरिमघोन श्रीहीरविजयसूरीन्द्रस्याङ्गे शरीरे अपाटव रोगादिभिरपटुतामसमाधियेन। अत एव सवरन्ननवच्छिन्नप्रयाणैश्चतुर्मासकमध्येऽपि त्वरिततर पथि प्रतिष्ठमान प्रचलन् सन् गुर्जरदेशस्य तिलके लक्ष्मितिलकोपमान पत्तनमणहिल्लपाटकपुटभेदन यावता कालेन यस्मिन् समये वा सप्राप्तवान्। यावता पत्तने समेत इत्यर्थ॥

श्रुत्वा तद्वज्राहत इवाभवद्बाष्पपूर्णनयनयुगः।
एष पुनर्दुःखादिदमजीगदद्गद्गदध्वनितः॥ २०२॥

एष विजयसेनसूरि तद्गुरो स्वर्लोकगमन श्रुत्वाकर्ण्य बाष्पैरश्रुजलै पूर्ण निर्भरभृत नयनयुग लोचनद्वन्द्व यस्य तादृश सन् वज्रेण पुरदरदम्भोलिना उरसि वक्षसि वा आहतस्ताडित इवाभवत्सजात। पुन श्रवणानन्तरमेष सूरि दु खादसातोदयाद्ग-

द्रद' अपट्ठुरस्पष्टाक्षरमुपविष्टकण्ठपीठ वा यत्र ताहक् ध्वनित शब्दो यस्य ताहश' सन्निदमग्रे वक्ष्यमाणमजीगदद्गदति स्म ॥

उच्छिन्नः सुरभूरुहोऽप्यपगता स्वर्धामधेनुः पुन-
र्भग्नः कामघटो मणिः सुमनसा चूर्णीबभूव क्षणात् ।
दग्धा चित्रलता गतः शकलतां हा दक्षिणावर्तभृ-
त्कम्बुः स्वर्गिगृहं गते त्वयि गुरौ श्रीहीरसूरीश्वरः ॥ २०३ ॥

हे श्रिया गणलक्ष्म्या शोभया वा युक्त हीरविजयसूरीश्वरगुरो, त्वयि श्रीमति स्वर्गिणा देवाना गृह गते देवलोक प्राप्ते सति अत्र जगति सुरभूरुह उच्छिन्न उच्छेद प्राप्त पुनर्न भविता। हा इति खेदे। सर्वत्र योज्यम्। अपि पुन स्वर्धामानो देवास्तेषा धेनु गौ'। कामधेनुरित्यर्थ'। अपगता मृता। 'व्यापन्नोऽपगतो मृत' इति हैम्याम्। हा इति खेदे। कामघट कामकुम्भो भग्न' विकरीभूत । पुनर्हा दक्षिणदेशे आवर्त वलयाकार बिभर्तीति ताहश कम्बु' दक्षिणावर्तशङ्ख' शकलता खण्डभाव गत' प्राप्तवान्॥

हा हा भूधनबोधनैकविबुध श्रीसूरिचूडामणे
हा सिद्धान्तसमुद्रमन्दरगिरे हा शासनाहर्मणे ।
हा हा यौक्तिकवाक्पुरंदरगुरो वैराग्यवारानिधे
हा कारुण्यनिधे विधेर्वशतया त्व कुत्र यातः प्रभो ॥ २०४ ॥

हा हा इति पुन पुन खेदवाक्ये। यथा नाचराजकविकृताया भोजमुञ्जराजादिप्रतिमाना पुरो दु खोद्गारस्तुतौ 'हा हा हालनितान्तकान्तकवितालकार हा मा क्षोणीनायकमुञ्जपुञ्जयशसा हा भोज भूवल्लभ' इत्यादि। हे भूवनस्य राज्ञ मुद्गलपातिसाहेरकब्बरस्य बोधने प्रतिबोधविधाने एकविबुध अद्वैतनैपुण्यवान् । तथा श्रिया ज्ञानवैराग्यप्रतिरूपादिलक्ष्मीकलिता ये सूरयो भट्टारकास्तेषा चूडामणे। हा इति दु खबाहुल्यात्पुनर्हाशब्दोच्चारणम्। हे सिद्धान्त समग्रजैनागम स एव दुरवगाहत्वाद्बहुत्वाच्च समुद्रस्तस्यावगाहने मध्यप्रवेशनागाधतापरिच्छेदपरिच्छेदरहस्यामृतग्रहणे मन्दरगिरे । पुनर्हा शासन जैनदर्शन तत्राहर्मणे सहस्रकिरण । पुनर्हा इत्यनन्यसामान्यदु खशोके । यौक्तिका सम्यक्सिद्धान्तानुगतकुमतनिराकरणादियुक्त्या उपेता। अथ वा परकृतपूर्वपक्षनिराकरणैकप्रगल्भा या सिद्धान्तरूपा सिद्धान्त उत्तरपक्ष' प्रतिपक्षकृतपूर्वपक्षनिरुत्तरीकरण संदेहनिराकरण च। यथा 'अनुरूपमिद निरूपयन्नथ सर्वेष्वपि पूर्वपक्षताम् । युवसु व्यपनेतुमक्षमस्त्वयि सिद्धान्तधिय न्यवेशयम्॥' इति नैषधे। यौक्तिका चासौ वाक् तत्र पुरदरगुरो वाचस्पते। पाठान्तरे सैद्धान्तिकवाक् इति। तथा वैराग्य ससारविरक्तताया वारानिधे समुद्र । हा इति शोचने। कारुण्यस्य कृपाया निधे निधान । एतस्मिन् सर्वा-

ण्यपि सबोधनानि । विधेर्दैवस्य वशतया आयत्तत्वात् हे प्रभो, त्व कुत्र कस्मिन् स्थाने । अस्मान्प्रियविनेयान्मुक्त्वेत्यध्याहार्यम् । यातोऽसि गतवानसि ॥

अद्यास्त गतवान्सहस्रकिरणश्चन्द्रोऽपि तन्द्रा गतः
शुष्कः क्षीरनिधिर्विधेर्विलसितैर्मेरुर्विलीनः पुनः ।
भूमौ श्रीजिनसार्वभौमविभवभ्राजिष्णुतां बिभ्रति
श्रीसूरीश्वरहीरहीरविजये गीर्वाणगेहं गते ॥ २०५ ॥

भूमौ निखिले मेदिनीमण्डले जिना सामान्यकेवलिनस्तेषा सार्वभौमाश्चक्रिवर्तिनस्तीर्थंकरास्तद्वद्विभवो मतिमाहात्म्यलक्ष्मीस्तेन भ्राजिष्णुता शोभनशीलताम् । 'तिच्छयरसमोसूरी' इति वचनात् । बिभ्रति धारयति श्रिया सूरिलक्ष्म्या युक्ता ये सूरय आचार्यास्तेषामीश्वरा स्वामिन भट्टारका । एकेषा भट्टारकाणा बहव सूरिपदधारिणो भवेयुरिति अतिशोभाभाजो वा भट्टारकास्तेषु हीरे रत्नमुख्यायमाने नायकमणौ 'नगीना' इति प्रसिद्धे हीरविजयसूरीन्द्रे गीर्वाणगेह स्वर्ग गते सति एवविध समय॰ सजात । अथ वा एव ज्ञायते अस्मद्विधै । अद्यैव सहस्रकिरण सूर्योऽस्त गतवान् जिनशासनदिवाकरोऽस्तमित । तथा चन्द्रोऽपि सुधाकरोऽपि तन्द्रा निद्रा प्रमादम् । अत्र दीर्घनिद्रामित्यर्थं । गत । 'जइ मेहु जम्पमाऊ इमस्स देहस्स इमाइ रयणीए' इति सस्तारकविधिवचनात् । तथा 'तन्द्रा निद्राप्रमादयो ' इत्यनेकार्थतिलके । सर्वेषामप्याह्लादकत्वेन जिनशासनचन्द्र कालधर्ममुपेत । पुनरद्य क्षीरनिधि दुग्धार्णव शुष्क शोष प्राप्त । असाधारणसिद्धान्तरहस्यक्षीरसमुद्रो निनारीभूत । कै । विधेर्दैवस्य विलसितैर्विजृम्भितैर्दैवनिर्माणै । एतत्पदमत्र काव्ये चतुर्ष्वप्यर्थेषु योज्यम् । पुनर्मेरुर्लक्षयोजनमितो मन्दरगिरिर्विलीनो गलित्वा गतो विलय क्षय वा प्राप्त । माहात्म्यमेरुपर्वतोऽपि विलीय गत ॥

गर्जन्ति प्रतिमन्दिर प्रमुदिता मिथ्यादृशः कौशिका
श्रीमत्सघसरोजकाननमिद म्लानिं च धत्तेऽधुना ।
सप्राप्तप्रसरा स्फुरन्ति परितो नक्तंचरा दुर्दृशो
यातेऽस्त गवि हीरसूरितरणौ स्फूर्तिं तमः शीलति ॥ २०६ ॥

गवि पृथिव्या गगने च हीरसूरिर्हीरविजयसूरिरेव तरणि सहस्रकिरणस्तस्मिन्नस्त निधन द्वीपान्तर च । यदुक्त सूक्तम्—'तेजोवसाने व्रजति द्वीपान्तरमहर्मणि ' इति । याते प्राप्ते सति प्रतिमन्दिर गृह गृह प्रति प्रमुदिता प्रमोद प्राप्ता सन्त कौशिका घूका इवेति गर्भितोपमा । उत्प्रेक्ष्यते वा—उलूका इव । मिथ्यादृशो मिथ्यात्वभाजो गर्जन्ति गर्जारव कुर्वते । यदथास्मन्मतोच्छेदक कोऽपि नास्तित्पु(?)नाट्यन्ति । च पुनरधुना इदानीतनसमये इद प्रत्यक्ष श्रीमच्चरणारविन्दचञ्चरीकोपम श्रीमत्पञ्चमहाव्रताणुव्रतप्रमुखगुणल-

क्ष्मीकलित शोभायुक्त वा साधुसाध्वीश्रावकश्राविकारूपचातुर्वर्ण्यसघ' स एव सरोज-कानन कमलवन म्लानि संकोच धत्तेऽश्नुति विच्छायीभूतमास्ते। पुन सप्राप्तप्रसरा आसादितावकाशा लब्धप्रस्तावा नक्तचरा राक्षसा इव चौरा इव वा कदाचारा दुर्दृशो दुष्टदर्शना कुपाक्षिकाः कुमतानि परितश्चतुर्दिक्षु प्रसरन्ति सर्वतो भ्राम्यन्ति । पुनस्तम शोकोऽज्ञान पाप च। 'तमो गुणोऽपि ध्वान्त तम शोके तमिस्रे च। गुणभेदे विध्वान्त पापे च' इत्यनेकार्थतिलके। स्फूर्ति बलवत्ता प्रकटीभाव च शीलति भजते। रजनीविलसितमासीदिति श्रीमत्सु सत्सु चतुर्थारक एव केवल सजातोऽभूत्, अधुना पुन पञ्चमारक प्रादुरासीदिति ॥ इति विजयसेनसूरेर्गुरौ दिव गते खेदवाक्यानि ॥

कातर्यमुत्सृज्य विधाय धैर्यं दुःखं तनूकृत्य स कृत्यविज्ञः।
गण गणेन्द्रो गुणिनां वरेण्यः प्राचीनसूरीन्द्र इवावति स्म ॥ २०७ ॥

स गणेन्द्रो विजयसेनगणनायक प्राचीनसूरीन्द्र पूर्वाचार्य इव गण तपागच्छम् अवति स्म पालयामास। किंभूत। गुणिना गुणवता वरेण्य' श्रेष्ठ । किं कृत्वा। कातर्यं कातरत्व श्रीगुरुविरहेण विधुरीभावमुत्सृज्य त्यक्त्वा। च पुन किं कृत्वा। धैर्य धीरभाव विधाय आलम्ब्य। पुनर्दु ख गुरुविरहासादित तनूकृत्य स्वल्प प्रणीय। किंभूत.। कृत्येषु धर्मादिकार्येषु विज्ञश्चतुर ॥

श्रीसूरिहीरविजये भजति द्युलोक-
मभ्युद्गते विजयसेनगणावनीन्द्रे।
प्रीतिं जना दधति शीतरुचौ प्रयाते
क्षेत्रान्तर समुदितेंऽशुमतीव कोकाः ॥ २०८ ॥

श्रिया युक्त सूरिर्हीरविजय एतावता हीरविजयसूरिवरे द्युलोक स्वर्ग भजति तथा विजयसेननाम्नि गणावनीन्द्रे गणनायके अभ्युद्गते उदय भजमाने सति जना भविकलोका प्रीति धर्मस्नेह प्रमोद वा दधति बिभ्रति। के इव। यथा शीतरुचौ चन्द्रे क्षेत्रान्तरमन्यक्षेत्र पश्चिममहाविदेहक्षेत्र प्रयाते। तथा अंशुमति भानुमालिनि समुदिते सति कोका चक्रवाका प्रीति परस्परवियोगापगमादान दधते ॥

तत्पट्टोदयभूधरभास्वान्श्रीविजयदेवसूरीन्द्रः।
भजते तपगणराज्यश्रियमुर्वीसार्वभौम इव ॥ २०९ ॥

तस्य विजयसेनसूरे पट्ट पद स एवोदयभूधर उदयाचलस्तत्र भास्वान् सहस्रकिरण श्रिया तपागणलक्ष्म्यान्वितो विजयदेवसूरीन्द्र अधुना इदानीतनसमये वृत्तिविधानावसरे तपगणस्य तपागच्छस्य राज्यश्रिय भजते। क इव। उर्वीसार्वभौम इव। यथा चक्रवर्ती उर्वीं भजते पालयति ॥

सीहगिरेरिव वज्रस्वामी तस्यैष पदपयोधिविधुः ।
श्रीविजयदेवसूरिक्षोणीन्द्रः पर्वतायुः स्यात् ॥ २१० ॥

श्रीसीहगिरिसूरेरिव श्रीमान् वज्रस्वामी तस्य विजयसेनसूरेः पद पट्टः स एव पयोधि समुद्र तदुल्लासविधाने विधु शारदीनशर्वरीवरयिता एष सकलकुवलयप्रतिबोधविधायकः श्रीमान् सर्वत्र शोभाविभ्राजिष्णु विजयदेवसूरिः पर्वतायुः पर्वताना महागिरीणामिवासख्यवर्षायुस्तत्स्याद्भवतात् ॥

अथाशीर्वचनम्—

यावन्मार्तण्डमुख्यग्रहगणकलितो भूभृतां चक्रवर्ती
प्रीतिं पीयूषपूरैः सृजति जनदृशां शार्वरीसार्वभौमः ।
यावत्पाथोजपाणिर्हरिदलसदृशामास्यपद्मप्रकाशी
यावद्भूपीठभारं भजति निजफणामण्डलैः कुण्डलीन्द्रः ॥ २११ ॥

तावदिति काव्यसबन्धोऽग्रे वक्ष्यते । यावन्त समय भूभृता सर्वपर्वताना सर्वोन्नतत्वात् लक्षयोजनमितत्वात्तीर्थकृता जन्माभिषेकस्थानत्वाच्च परशासनेऽपि 'दिवमङ्कादमराद्रिरागताम्' इत्युक्तत्वेन स्वर्गाधारत्वाच्च चक्रवर्ती सुमेरु । अथ वा 'सातकुम्भावनीभृत्' इति पाठ । सुवर्णाचलो वर्तते । किंभूतः । मार्तण्डो भास्करो मुख्योऽग्रणी प्रधानो येषु तादृशा ग्रहाः सोममङ्गलाद्या अष्टाशीतिसख्या उपलक्षणान्नक्षत्रतारकास्तेषा गणा समूहास्तै कलितो युक्त । तथा यावन्तमनेहस शर्वरीसार्वभौमश्चन्द्रमा । किंभूत । जनदृशा लोकलोचनाना पीयूषपूरै सुधारसप्रसरैः प्रीति सृजति । प्रीणातीत्यर्थ । तथा यावत्पाथोजपाणि सहस्रकिरणो विद्यते । किंभूत । हरितो दिश एवालसदृशो मृगाक्ष्यस्तासामास्यानि मुखान्येव पद्मानि विकाशयतीत्येवशील । तथा यावत्कुण्डलीन्द्रो नागराज शेषनाग भूपीठभार मेदिनीमण्डलभार भजति । वहतीत्यर्थ । कैः । निजैरात्मीयैः फणामण्डले सहस्रफणैः ॥

यावज्जम्भारिधूमध्वजजलजसुहृत्सूनुरक्षःस्रवन्ती-
कान्तावासाहिकान्तत्रिनयनसवयःपार्वतीशा दिगीशाः ।
यावत्पाथोधिपृथ्वीधरगुरुगुरुता बिभ्रती रत्नगर्भा
जन्तून्यावत्पुनाति त्रिभुवनभवनान्भारती विश्वभर्तुः ॥ २१२ ॥

यावन्त काल जम्भारि पुरदरः, धूमध्वजो वह्नि, जलजाना पद्माना सुहृन्मित्र भास्वान्, तस्य सूनुर्नन्दनो यम., रक्षो नैर्ऋति, स्रवन्तीकान्तो नदीपति समुद्रः तत्र वासो वेश्म यस्य सोऽर्णवमन्दिरो वरुणः, अहिकान्तो वायु, त्रिनयनस्य सवया मित्रमीशसखा धनद, पार्वत्या गौर्या ईशो वल्लभः शभु.। 'दण्डधरोऽर्कसूनु', तथा 'वरुणस्त्वर्णवमन्दिर

प्रचेता ', तथा 'वातोऽहिकान्तपवमानमरुत्प्रकम्पना ', तथा 'पशुप्रमथभूतोमापति ', एतानि चत्वार्यप्युक्तपदानि हैम्याम् । एते सर्वेऽपि दिगीशा दिक्पाला वर्तन्ते । तथा यावद्रत्नगर्भा भूरास्ते । किं कुर्वती । पाथोधीना सर्वसमुद्राणा तथा यावद्वसुधावलयवर्तिना पृथ्वीधराणा मेरुप्रमुखपर्वताना च गुरुमतिशायिनी गुरुता गरिमाण भारभर बिभ्रती धारयन्ती । तथा यावद्विश्वभर्तुस्त्रैलोक्यनायकस्य तीर्थकरस्य भारती सिद्धान्तरूपा वाणी त्रिभुवनभवनान् स्वर्गपातालभूमिषु गृहाणि येषा तादृशान्नाकिनागनागराञ्जन्तून् प्राणिन पुनाति पवित्रयति तारयति ॥

स्थेमानं गाहमानो बलमथनपथे यावदौत्तानपादि-

र्यावत्कल्लोलमालाविलिखितदिविषत्पद्धतिः सिन्धुकान्तः ।

यावत्सिद्धस्रवन्तीतपनतनुरुहाभारतीसंगमश्च

श्रीमत्पार्श्वप्रसादाज्जगति विजयतां हीरसौभाग्यकाव्यम् ॥ २१३ ॥

यावत्समय बलमथनपथे गगनाङ्गणे उत्तानपादस्य राज्ञोऽपत्यमौत्तानपादि ध्रुव स्थेमानमतिशयेन स्थिरतां गाहते अवलम्बते । च पुनर्यावत् कल्लोलमालाभिस्तरङ्गराजीभि विलिखिता स्पृष्टा व्याप्ता दिविषदा देवाना पद्धतिर्मार्गो व्योम येन तादृश सिन्धुकान्त । तथा च पुनर्यावत्सिद्धस्रवन्ती गङ्गा, तथा तपनतनुरुहा सूर्यपुत्री यमुना, तथा भारती सरस्वती, तासा तिसृणा सगमो वर्तते । तावन्त समय श्रीमतस्त्रैलोक्यलक्ष्मीकलितस्य पार्श्वस्य श्रीपार्श्वनाथस्यार्थात् श्रीमच्चिन्तामणिपार्श्वनाथस्य प्रसादाज्जगति महीमण्डले इद हीरसौभाग्य काव्य विजयता सर्वोत्कृष्टत्वेन प्रवर्तताम् ॥ इति ग्रन्थावसाने श्रीमत्पार्श्व इति मङ्गलाभिधानम् ॥

य प्रासूत शिवाह्वसाधुमघवा सौभाग्यदेवी पुन.

श्रीमत्कोविदसिंहसीहविमलान्तेवासिनामग्रिमम् ।

तद्ब्राह्मीक्रमसेविदेवविमलव्यावर्णिते संमदा-

त्सर्गः सप्तदशो बभूव चरिते श्रीहीरसूरिप्रभो. ॥ २१४ ॥

अत्र हीरसौभाग्यनामकाव्ये समदादानन्दाद्देवविमलेन व्यावर्णिते श्रीहीरसूरिप्रभो श्रीहीरविजयसूरीश्वरस्य चरिते गुणोत्कीर्तनरूपे चरित्रे सप्तदश सर्गो बभूव सजात ॥

इति पण्डितश्रीसीहविमलगणिशिष्यपण्डितदेवविमलगणिविरचितायां स्वोपज्ञहीरसौभाग्यकाव्यवृत्तौ श्रीशत्रुंजयोत्तरणप्रस्थानशत्रुंजयासिन्धूत्तरणाजयपार्श्वनाथयात्राकरणतदागमागतमहिमवर्णनद्वीपसघसमुखागमनोन्नतनगरपवित्रीकरणसलेखनाराधनाविराधनाविधानानशनपूर्वकस्वर्लोकगमनविजयसेनसूरिगणैश्वर्यकथनविजयदेवसूरिपुरदरसप्रतिराज्यप्रवर्तनो नाम सप्तदश· सर्ग. ॥

प्रशस्तिसूत्रम् ।

श्रीपतिरिव संपद्भिः श्रीपतिनामा विशारदेन्दुरभूत् ।
दिक्कुम्भिवद्बभूवुर्यस्याष्टौ पण्डितोत्तंसाः ॥ १ ॥
वैराग्यैर्लब्धिभिरपि भाग्यैः सौभाग्यवैभवैरधिकैः ।
यस्य समो न परोऽभूद्भानोरिव कोऽपि तेजोभिः ॥ २ ॥
यन्मनुजशिष्यवृषभस्त्रिजगद्विद्वत्पुरंदरः समभूत् ।
चतुरास्यः कविरगणितयद्गुणगणनाचिकीरासीत् ॥ ३ ॥
श्रीमज्जगर्षिविबुधो जम्बुरिव शीललीलया जज्ञे ।
यत्तपसस्तेजोरविरसासहिर्गगन इव गतवान् ॥ ४ ॥
षट्कायानामिव यो विराधनाः प्रोज्झति स षड्विकृतीः ।
निर्विकृतिकान्यशेषाण्यपि विजहौ दुकृतानीव ॥ ५ ॥
यावज्जीव गौतम इव षष्ठैः पारणा विभुर्विदधे ।
पुनरेकस्मिन्स्थाने भक्तजले विरचयांचक्रे ॥ ६ ॥
लुम्पाकैर्लुण्टाकैरिव लुण्ठितनिखिलबोधिबीजधनम् ।
व्याप्त तद्वर्गेण च तमोगुणेनेव भूतपतिम् ॥ ७ ॥
सौराष्ट्रजनपदं य॰ प्रतिबोधितवाननन्यमहिमनिधिः ।
वज्रस्वामी सौगतजनैर्यथा बौद्धधरणिधवम् ॥ ८ ॥ (युग्मम्)
प्रस्रवणममृतमिव गदगणान्गुरोः शमयति स्म मूर्तिमताम् ।
देवा अपि यत्सेवा भक्ता इव कुर्वते तपसा ॥ ९ ॥
नृपमालदेवपृष्ठे प्रविष्टवान्यद्विवाददरितमनाः ।
योधपुरे किल पाशादिनचन्द्रो वाचकः सुचिरम् ॥ १० ॥
विष्णोः श्रीरिव हृदये रमते सैकादशाङ्कि(ङ्गि)कायस्य ।
भेजुरनेके मुनयोऽप्युपकारिणमिव गणाधीशम् ॥ ११ ॥
श्रीसीहविमलविबुधस्तस्य विनेयोऽजनिष्ट शिष्टबुधः ।
यद्धिषणाजितधिषणोऽध्येतुं दिवि कविसमीपेऽगात् ॥ १२ ॥

योगौतमनामानं सभासमक्ष जिगाय वादीन्द्रम् ।
- श्रीदेपसूरिरविरिव कुमुदादिमचन्द्रदिग्वसनम् ॥ १३ ॥
नारायणदुर्गाद्या भूमीन्द्रा येन रञ्जिताः स्वर्गे ।
राजसिंहदेवमुख्या हेमादिमचन्द्रगुरुणेव ॥ १४ ॥
यश्चन्द्रभाणसंज्ञं कायस्थं मण्डलीकमिव भूमौ ।
निजभक्तं शिष्यमिव प्रणीतवान्वचनचातुर्यात् ॥ १५ ॥
मिथ्यात्व मनसो निरस्य विलसद्वाचां विलासैर्निजै-
स्तस्मिन्स्थापयति स्म धर्ममनघं स्थानादिसिंहस्य यः ।
दाघं घोरनिदाघघर्मघटितं प्रावृट्पयोदव्रजो
वृष्टीनां पटलैरिवामृतरसं भूमण्डलस्यान्तरा ॥ १६ ॥
जिनवृषभसमवसरणप्रकरं यः कारयाचकार जनैः ।
सूर्याभदेव इव निजयज्ञाभ्यवहारनिवहेन ॥ १७ ॥
योऽर्चा भागवतीया भविकप्रकरेण कारयांचक्रे ।
आर्यसुहस्तिव्रतिपतिरिव संप्रति वसुमतीविधुना ॥ १८ ॥
तच्चरणकमलमानससद्मोपमविबुधदेवविमलेन ।
निरमायि काव्यमेतत्प्रमोदतो हीरसौभाग्यम् ॥ १९ ॥
तस्य स एव व्यदधात्सुखावबोधाभिधां पुनर्वृत्तिम् ।
श्रीहेमचन्द्रगुरुरिव निजनिर्मितनाममालायाः ॥ २० ॥
कल्याणविजयवाचकवासवशिष्येण काव्यमिदमखिलम् ।
समशोध्यत **धनविजया**भिधवाचकवसुमतीपतिना ॥ २१ ॥
यत्किंचिदप्यवद्यं भवेदिहानुग्रहं प्रणीय मयि ।
संशोध्यं तद्विबुधैः साधिमसुखगुणमणीनिधिभिः ॥ २२ ॥

इति ग्रन्थप्रशस्तिः ।

॥ शुभं भूयात् ॥